СЛОВНИК староукраїнської МОВИ

XIV–XV СТ.

2

СЛОВНИК СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

XIV–XV СТ.

ТОМ

Н 2 Я

КИЇВ
«НАУКОВА ДУМКА»
1978

4У(03)
С48

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

КАНД. ФІЛОЛ. НАУК Д. Г. ГРИНЧИШИН,
ДОКТ. ФІЛОЛ. НАУК Л. Л. ГУМЕЦЬКА (голова)
ДОКТ. ФІЛОЛ. НАУК І. М. КЕРНИЦЬКИЙ

ДРУГИЙ ТОМ МІСТИТЬ 5827 СЛІВ

РЕДАКТОРИ ТОМУ
Л. Л. ГУМЕЦЬКА, І. М. КЕРНИЦЬКИЙ

РЕДАКЦІЯ МОВОЗНАВСТВА

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Другий том уклали: докт. філол. наук І. М. Керницький (**С — свои**), кандидати філол. наук: Д. Г. Гринчишин (**Н, от — Ощовский, ! пра — пѫть, Станчоул— стеречи сѧ, Щ, Ю**), У. Я. Єдлінська (**ожь — осѫдити, по — поѧсъ, хабыш — хотиискыи**), В. Л. Карпова (**Павєлъ —Пнєколъ т ъ, У, Ф, Ц, Ч, Я, Ѧ, Ѳ**), Л. М. Полюга (**Р, Т, Хотко—хѧчь, Ш, Ы, Ѣ**), М. Л. Худаш (**О— Ожскии**), мол. наук. співроб.: О. Т. Захарків (**сєм—Стаиоуловци**), Р. Й. Керста (**свойство — сєлѧнинъ, Стєфанъ —сѫседъ**).

Технічний секретар Р. Й. Керста.

Оформляла рукопис М. І. Сенів.

Консультували: докт. філол. наук М. О. Баскаков (тюркізми), проф. Бухарестського університету Д. П. Богдан (грамоти молдавських канцелярій).

Том рецензували: доценти кафедри української мови Львівського державного університету ім. Ів. Франка кандидати філол. наук Т. М. Возний, Б. Г. Ключковський, науковий співробітник Інституту суспільних наук АН УРСР канд. філол. наук Я. В. Закревська. Окремі частини тому рецензували: **П** — наукові співробітники групи Словника російської мови XI—XVII ст. Інституту російської мови АН СРСР, **О — Р** — наукові співробітники Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР кандидати філол. наук В. В. Німчук, І. П. Чепіга.

Над виявленням і підбором пам'яток, складанням картотеки та редагуванням частини Словника працювали: А. І. Геньсорський, Д. Г. Гринчишин, У. Я. Єдлінська, В. Л. Карпова, Р. Й. Керста, Л. М. Полюга, М. Л. Худаш, частково Л. М. Григорчук. Технічну роботу виконували Д. Г. Бучко, О. Т. Захарків, А. К. Рибка. Керівник Л. Л. Гумецька.

С $\frac{70105\text{-}102}{М221(04)\text{-}78}$ 114-77

I Н ⟨И⟩ (1): прото(ж), мы ... вызнаває(м) ... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали по(д) присѧгою ... иже єм(оу) ... чистою (!) вѣроу и певноую боуде(м) держати и слоужбоу и помо(ч) ... чинити ... по(д)лу(г) положеньѧ *н* (!) чл(н)око(в) (!) тоуто выписаны(х) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

Див. **И** [1].

НА [1] *прийм.* (5889) **I.**(*із знах.*) (4337) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (1713) **а)** (*вказує на особу або предмет, на які спрямована дія*) на (686): Вѣдаи то каждыи чл͠вкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѧзь єоунутии и кистютии ... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *Р* 5); Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); а се Азъ па(н) петрашь староста галиц͠кыи ... свѣдочю то своимъ листомъ кто коли на сеи листъ возрь (!) ... иже пришедъ перед мѧ васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); вло(д)славъ з бжиєи мл(с)ти кроль полскии ... знаменито чинимы симъ нашимъ листо(м) каждому доброму кто *на* нь возрить ... иже даємы и дали єсмы листъ нашь нашему милому приятєлю стефанови воєводѣ землѣ молдавскои на потвержѣньє нашихъ первыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *Р* 124); мы великии князь Швитрикгаил литовскии ... чинимъ знаменито ... симъ нашимъ листомъ каждому доброму, хто нань возрить или чтучи его вѣслышить, комуждо будеть его потрѣбно (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); а што коли ѧ а любо по мнѣ боудоучии наложить на тоє име(н)є на дѧ(д)ковичи дрьжачи его в себе тогды вси тыи наклады мои має(т) па(н) пєтръ а любо дѣти є(г) поплатити мнѣ (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Я Иван Тимофєєвич Коуль ... вызнаваем ... сим нашим листом, хто на него посмотрит ... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ Андрѣевича Полоубєнского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); мы Стефан воєвода ... знаменито чиним ис сим листом нашим вьсѣм кто нан оузрит ... оже прїндоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сестра его Моуша ... и продали ... єдно село на Ялане ... слоугам нашим Сими и братоу єго Оники (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(*вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія*) на (кого, що), проти (кого, чого) (153): аже поидеть оугорьскыи король на литву польскому королеви помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); А кто на то оустанеть тотъ заплатить гривну золота вины (Львів, 1368 *Р* 16); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии в томъ насъ не хотѣли послушнии быти, мы имамъ, при г(с)подарю, при кролю ... остати и с ними посполу на тыхъ нашихъ г(с)подарии воєводъ стати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а коли кнѧзь вєлїкїи, приѧтелъ нашъ, иметъ от нас пожадати какоую помочъ на єго непрїѧтели, а мы имаємъ дати кнѧзю великомоу помоч (Яссн, 1445 *Cost.* II, 726); А єстли боудемо слышати и видати никоторое непрїятелство от которои стороноу на королѣ его милости ... имаємо его милости дати вндание (Коломия, 1485 *BD* II, 372); И Борисъ передъ нами о томъ на него жадного доводу не далъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Кто б҃де(т) неко(т)рыи добры(и) чл͠вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имеєть пово(д) *на* него досве(т)чить (XV ст. *ВС* 18); и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи и да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудеиє, єжъ възъпиша на га ха (Ясси, 1500 *Cost.* *S.* 231);

(*вказує на особу або предмет, на користь яких відбувається дія*) на (56): а на сторожу отъ каждого воза по дванадесѧте грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Воленъ то онъ продати, отдати ... и на церковь записати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А коу томоу придаль єсми на тоую ц͠ркв острові мошноє и озеро мошноє (Перевали, 1440 *Р* 142); а оу томъ воленъ продати И замєнити И на ц͠ркв дати по своєи д͠ши (Луцьк, 1452 *Р* 161); оу чоуднове бортниковъ осмъ чотыри бо(р)тники на горо(д) дають да(н) а чотыри на це(р)кви да(н) дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); И дали єсмы тым селам ... сес лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан, ни посад ... ни *на* город д⟨а⟩ нє робѣтъ, ни *на* посад (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); Воленъ онъ то отдати и продати ... и на церковъ записати, и къ своєму вжыточному оберънути, какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

(*відповідає безприйменниковій конструкції з дав.*) (66): Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступить дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ино коли бы его богъ не даи воите (!) с того свѣта сшеддъ (так.— *Прим. вид.*) ано на его дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *Р* 81); и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы, ничого на себе не выменивaѧ (Київ, 1437 *AS* I, 34); Видѣвши есмо службу иамъ вѣрную ... пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу ... имѣнія ... зъ ловы, зъ гаи и зъ бобровыми гоны, ничого на себе не вымѣняя (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ ... со всими входы и приходы... ничого на насъ не оставляючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59);

(*вказує на особу, з якої щось стягається*) з, від (кого) (3): варе кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ не оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а воземши волы имає(т) на на(с) свои пѣнѧзии прави(т) предъ королемъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.);

б) *(вказує на особу, предмет або явище, зв'язані з іншими предметами або явищами)* на (616): и на то свѣдци панъ дмтръ (!) панъ пєтръ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А на то послуси кнѧзь юрьии глѣбовичь ... панъ ота пилєцькии (Львів, 1368 *Р* 16); А свѣдци на то гринко ... рогозка прокопъ сємєнко карабчѣєвьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20); а на то вѣра моѧ юги воєводы (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а на то свѣдковє, панъ вылчѧ, панъ кырста (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, *на* Купечовъ ... такъже потвержаемъ вѣчне и на вѣки (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а тотъ листъ, который же былъ записалъ дѧдѧ мои нєбожчикь... на таѧ имѣньѧ мнѣ, тотъ єсми листъ содралъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а на то єсть вѣра нашего г(сд)ва вышеписаннаго, мы стєфана воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

в) *(вказує на особу, предмет або явище, зв'язані з якоюсь дією)* на (76): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашего лихо или добро того(м) нє оутаити господарѧ нашєго вєлико(г) королѧ (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); а на то дворнщє запсали єсмо єму сєю нашєю грамою (!) пѧтьдєсѧть гривєнъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); а за болшєє потвєржденїє присѣгали єсми межи собою и клѣли сѣ єсми на ч(ст)ныи кр(с)тъ и на уси с͠ти и записали сѣ єсми межи собою, подъ нашими печатми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); А пану Олєхну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово (Львів, 1478 *ЗРМ*); А митрополит наш Ѳеоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи нашєи митрополїи от Соучавѣ от Ротимпана дроугоє сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347); И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ и далъ ему в томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); и присєгалъ єсми самъ изъ сыномъ нашымъ Богданомъ ... на святоє єванъгєлиє ... тою присєгою ... твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(у знач. прийм. **про** *із знах.)* (4): а веры(м) мы твоє(н) мл(с)ти ижъ твоя мл(с)ть вспоменєшъ на прыязни и на записы прє(д)ковъ своихъ и тєжъ на свои и намъ то боудєшъ дєръжати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я ещо *на* тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84);

(у знач. прийм. **до** *з род.)* (2): Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжєи зємли по слоужьбамъ а заставлѧють намєсники во оччинє своєи алюбо оу дѣдинѣ прїидоуть нєхто потварєнъ прє(д) соудъ а приповєдасѧ на очизноу алюбо на дѣдичноу иє имаючи к нєи жа(д)на(г)о права (XV ст. *ВС* 16);

(у знач. прийм. **для** *з род.)* (1): Я Пєтръ Боговитинович сознаваю симъ монм листом ... иж ... дал єсми братаничоу своєму... имѣньє, которое єсми закоупил ... оу Тоурьѧньских и Сынковичов на єго парьсоуну, ємоу самомоу и по нем боудоучим (Боковичі, 1496 *AS* I, 244);

(у знач. прийм. **за** *із знах.)* (1): Ключникъ берестейский господару личбу делал з восковых грошей, што ему дано на воскъ 2 сте копъ и 70 копъ и 2 копе (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60);

(у знач. прийм. **над** *з ор.)* (1): и па(н) костє сѧ смнлова(л) па нє(г) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385);

(у знач. прийм. **з** *із ор.)* (1): мы стєфанъ воєвода знаємо чинымъ ... што коли єсмы имѣли мєрзєчку на нашєго г(д)на и брата старшєго, илїѧша воєводы ... о то(м) мы ис нашими боѧри ... оумыслывши доброую мыслъ и оучинили єсмы вѣрною покороу г(сд)ну и брату нашему старшему, илїашоу воєводѣ (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679);

(відповідає безприйменниковій конструкції з ор.) (1): а тоє выше писанноє *(в ориг.* выше писаиного.— *Прим. вид.)* через шлях⟨о⟩тнє вроженого кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина н теж на єго наслєдъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

(відповідає безприйменниковій конструкції із наз. або знах.) (28): а коли которы господарь порушитъ таковыи да єстъ проклѧтъ о(т) г͠а б͠а ... и *на* таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшими на х͠а (Сучава, 1403 *ДГАА*); а они да нє нмают добоувати на сїє нашє привилїє николи (Сучава, 1493 *BD* II, 22);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) на (кого, що) *або відповідає безприйменниковій конструкції* (18): и оучєстїє да имаєть сь онѣмн, єжє възъпишє на владыка х(ст)а (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 680); тако(ж) ни одноу привилїа що ⟨пр⟩єдни оучиннли на ты(х) сє(л), що бы нє добоували на своєю привилїа николи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577); и тѣгал ... на Илцѣ за съмрътъ отцѣ єго Андрицѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 186); мы стєфа(н) воєво(д)а ... чнны(м) знамєнито ... ожє прїидоша прѧ(д) нам(и) ... ива(н) с͠нъ васко(в) ... исъ своими братїами и тѣгали ... *на* марушкою на до(ч)ка ивана ку(п)чича (Васлуй, 1474 *РГС*); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша н⟩ калина, о(т) наши(х) оуиковє... на тоє половини о(т) ръшканн, а онн далн оу *(або* на.— *Прим. вид.)* ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(виражає означальні відношення)* (825) на (6): и па(к) имаємъ миру на оуси сторони (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); приходъ положили полшеста ста копъ грошей н три копы грошей безъ девети грошей; толкожъ квитацiи положили, на которыижъ роздали, кому е. м. подавалъ пенязей въ нихъ зъ мыта (Берестя, 1496 *АЛМ* 128); Толкожъ и квитацыи положили, на которын ж роздали, кому его милость подавал пенезей в них з мыта (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); н а и м я (819) *див.* **ИМЯ** 1, 2.

3. *(виражає відношення мети)* (783) на (що), для (чого) (759): И на то есми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а на потвержєньє тым дѣдинам, дали єсмо твердост нашу пєчат привѣсили вєлєбного королювства нашєго (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на потвєржєньє приложилъ тому листу свою печать пано мацина (Львів, 1400 *Р* 61); а на потвєржєнє того н⟨а⟩шого жалованѧ ... печат н⟨а⟩шу вєлєли єсмо првєсити к сему н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а про лѣпшоую справєдливость печат єсми свою привѣсил на потвєржєниє томоу моємоу листоу (Берестя, 1466 *AS* I, 62); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А на твердость того и печать нашу казали есмо приложити къ сему нашому листу (Вільна, 1495 *РИБ* 621); А на болшоую крѣпость и потврьждєнїє ... вышєписанномоу, вєлѣли єсмы ... нашоу пєчат завѣсити к сємоу лнстоу нашємоу (Ясси, 1500 *BD* II, 176);

(у знач. прийм. **по** *із знах. або із* **за** *з ор.)* (2): и далн єсми на(ш) ли(ст) нашєму монастироу ... на то щобы ходили три возовє и(х) *на* рибоу, или на дую (!) или на нистри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508);

(переважно у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) на (що), для (чого) (22): ⟨а н⟩а булшєю крѣпости ... вєлѧли єсмы ... привѣсити нашу ⟨пє⟩чатъ к сємоу листу нашєму (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а мы тако(ж) оуси панове и ра(да) мо(л)давска ... пєчати наши привѣсили єсми к том(у)то листу, на потвєржєниє(м) тымъто вышєписаны(м) рѣчє(м) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); А на твердосты сего моего листу и печать есми свою приложилъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

4. *(виражає просторові відношення)* (590) **а)** *(вказує на напрям дії або просторову межу чого)* на (417): а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летний (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а хотар тому сєлу от одинои сторонъ сочава ... на могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку а о(т) ближьшего

реченого бука ... простѣ *на* дубъ а о(т) дуба ... *на* букь а о(т) бука оукосомъ *на* ѧблонь (Галич, 1404 *Р* 68); а одъ тоеи долыны Кобелыкой на полудень грунтъ Хмелницкій вправо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А хотаръ тои пасицн: почєнши ... от манастирѣ поперекъ на Трънавкоу, та через Трънавкоу поперек на Кръланн (Сучава, 1470 *BD* I, 148); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ ... и границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое ... в долину стѣшкою просто на взгорокъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); А хотар виш⟨еписани⟩ ... на врѣхъ дѣла на доубъ (б. м. н., 1500 *SD* 7);

б) *(вказує на місце, куди спрямована або де відбувається дія)* на (74): таке(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны, далєи кракова и далєи пол(с)ки ... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи, противу всѣхъ ихъ неприѧтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); тогды ѧ па(н) староста на тои рокъ своимъ животомъ выѣхалъ *на* тоу граннцю (Галич, 1401 *Р* 65); и вывели облазичевє много добрыхъ людии на дуброву (Зудечів, 1411 *Р* 79); А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, засталисмо пана Максыма Тымковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); алє коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои земли, а мы имає(м) перє(д) єго мл(с)ть выехати на вымєнованоє мистцє (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а што с подворъѧ панєи Михайловы Руденский ворота поставлѧны на тоє подъворъє ... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102); а заимє(т) ли на своєи паствѣ тогды нє имаєть оу свои дворъ гонїть *на* г(с)дръскы(и) дворъ гнатї на обороу (XV ст. *ВС* 37); y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у знач. прийм. у *із знах. або* до *з род.)* (17): а кто нє идєтъ *на* бѣлыи городъ, толко имєтъ дати на тѧгаНаКаЧю колко у бѣломъ городѣ, опрочє перєвозовъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ оброннѣ а оуранѧть того (XV ст. *ВС* 19); такєжъ и посло(м) вашє(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) земля г(с)дра иашого воєводы о(т)ворєна ходити слобо(д)но ... и бє(з) погоубы бу(д) на которую сторону (б. м. н., 1496 *ПСВВ*);

в) *(вказує на сферу діяльності, на яку спрямована дія — рух, з відтінком мети)* на (52): I poszli *na* woynu a i sami iesmo uze na doroze (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); да нє дадоутъ тоты люди ис тѧ(х) села(х) ни да(н) ... ни подводу ... ни на жолдъ да нє ходѣтъ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а о слоужбоу коли на воиноу поонти (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати (Острог, 1458 *ОЖДМ*); А коли на во(и)ноу ходять тогды подымъщины не дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); О землѧнѧ(х) которы(и) на воиноу идоу(т) а оубогы(м) людємъ по своєи земли по селищо(м) щкодѧ(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); и тє(ж) ты(н) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоурєискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) на, у (що), до (чого) (30): а хотарь ємоу є(ст) на могилы що на чоунго(х) о(т)толи простѣ *на* молдава (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотаръ тому више писа(н)номy селоу да є(ст) ... до малого дорогоу та малою дорогою до сто(л)па та на старого сто(л)па (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотарь тому вышєписаномоу селоу да єст почєнши от конец яза ставова ... от толѣ чєрєс полє на вєликом доубоу, а от доуба дилом чєрєс добровоу до боуковиноу (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

5. *(виражає часові відношення)* (352) **а)** *(вказує на термін здійснення дії)* на (69): а мнѣ королєви помагати оль на годъ минєть дмитрнєвъ днь (б. м. н., 1366 *Р* 14); По бжьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и т̃ н з̃ и й лѣ(т) на обрѣзанье га нашего ісоуса ха ... коупилъ панъ ганько ... в олєшка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); а мы слубоуємо (так.— *Прим. вид.*) єму ... тѣхо д̃ тисѧчи рублиі воротити исполна г̃ того лѣта на мѧсопусто (Луцьк, 1388 *Р* 37); а с тыхъ имѣній маєтъ тую копу гроши давати на Воведеніє святыя Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); писано листъ оу галичю оу понєдѣло(к) на перєвоѣ (!) матъкн божиѣ (Галич, 1418 *Р* 89); пи(с) оу сочавѣ ... на рожєство матки божии (Сучава, 1439 *Cost.* II, 713); А подымъщиноу дє(и) даивали за вєликого кнзѧ витовта на трети(н) годъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); И мы казали и тотъ листъ очистити, и рокъ есмо положили тещи его передъ намы статы на запусты на наши великіи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

(у знач. прийм. у *із знах.)* (35): приехалъ клєпачь на стго якуба днь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а данъ листъ ... на стго дха днь оу пєрємышли (Перемишль, 1390 *Р* 176); писанъ листъ оу галичи на (втрк) вилью оушєстьѧ свѧтого дха (Галич, 1404 *Р* 68); пи(с) ву(л)пашь, оу со(ч)вѣ ... на днъ оуспєнїє стѣи бци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 544); а писан оу в Остроз⟨є⟩, оу четвергъ на с⟨вѧ⟩т⟨о⟩го Остафѧ день (Острог, 1463 *AS* I, 56); Писан оу Сочавѣ ... на дєнь въздвижєнїа чєстнаго крєста (Сучава, 1499 *BD* II, 444);

(відповідає безприйменниковій конструкції з род. або знах.) (26): А осадивши ис каждого кмєтѧ по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на кождыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); Мы ильѧшь воєвода ... записуємъсѧ тымъ пношамъ ... ежь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити на кождыи мѣсѧць по є̃ гривень лѧдьскихъ (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); А на кажъдый годъ мають намъ дати чоломъбит⟨ь⟩я по сороку локотъ адамашъки (Краків, 1487 *РИБ* 226); а маеть нам вси тыи гроши давати на каждый год готовизною (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); а прєз год да им слоужѧт на въсѧкоу нєдєлю литоургїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

б) *(вказує на проміжок часу, протягом якого відбувається дія)* на (220): я Любартъ Кгедеминовичъ ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче ... иа веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); коли имѣлъ й тєсль на нєдѣ(л) а коли ѕ тєсль (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); владиславоу, вєлєбномоу кролю польскомоу ... слоужба вѣрна на уси часи о(т) илїаша воєводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 681—682); Продали есмо мыто Берестейское ... на тры годы за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); Продали есмо мыто берестейское ... краковѧнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѧчу копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); тако мы и тако н наши дѣднчи по том боудоучїн в земли нашєи молдавскон, маєм быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечиє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419); тоє въкє (!) вышєписанноє да єсть томоу нашємоу ... монастироу о(т) нѧ(м)ца и о(т) на(с) оурыкь ... нєпороушєнно, николи, на вѣкы вѣчноѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) на, у (2): також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ нашего милостивого кролѣ єго милости ... слоубоуємъ и обєцахомъ господарєви нашємоу миломоу кролѣ (!) єго милости, абихом мы *на* того днє и на тыи час, що колн нам єго освѣценною милость изѧвлѣєть по єго милости посломь ... абыхом сѣ съ єго милости видѣлн и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); а они да имают нам слоужити на въсѣких нєдєлѣхь оу чєтврътоk вєчєрь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

6. *(виражає модальні відношення)* (37) на (36): Волно резникомъ ... быдло купуючы ... и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а тия села дадоше прѣ(д) нами и на наше вѣданїє ис полємь и съ лѣсомь (Сігет, 1404 *ГМ*); Idem pered siebie na try dorohy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); ато (!)

докончаніє держати намъ н пополнити, на обѣ стороны, вѣчно и непороушено (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); што ты прнѧтелн промежи нами наидоуть, то намь терпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); али да є(ст) и(м) тоє сєло на двѧ части (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 209);

(у знач. прийм. з, *від з род.)* (1): н мы ты(х) прывилєю(в) на обє сторонє выслоухали и свєдецъства пна воєводина а пана юръева (Вільна, 1499 *ВФ*).

7. *(виражає причинові відношення)* на (14): ихъ милость на мое чоломбитье то вчинити (!) печатн свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); и Их Милость на мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); и тыми часы єго милость внишєрєченнїи крал за волю и на прнчиноу наияснѣишего ... пана Владислава ... нам въси мєрзѧчкы н шкоды н крнвды ... отпоустилъ (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

8. *(виражає відношення замісництва, обміну на що)* на, за (12): мы ильѧшь воєвода ... запнсуємъсѧ тымъ пношамъ єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити на каждыи мѣсѧць по Ѥ гривєнь лѧдьскихъ *на* копьє (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); с господарѧ королѧ его мл(с)ти дозволє(н)є(м) ... менѧ(л) єсми с ыгумєно(м) пєрєсопницки(м) з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) ... дѧ(д)ковичи ... на є(г) имє(н)є на црквноє ... на чємери(н) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

9. *(виражає кількісні відношення)* на (11): даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце ... село наше Бусчу ... подъ Дубно на две мили (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); што к намо принєсєть записо на Г тисѧчъ тому мы дамы вашь лнсто што писано на Д тисѧчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679); а одъ тыхъ копцовъ лисъ Мыховъ пущаючи влево, а пана Максыма вправо, на пулъ мили долыною и стежкою до долыны Бубновыцн (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ чєрє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы штобы тому волно гна(т) бєзъ є(г) щкоды и бєзъ є(г) гнєваньє до своє(г) лѣса (XV ст. *ВС* 38); А поведал намъ, штож дей только тое землицы на двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

II. *(з місц.)* (1552) **1.** *(виражає просторові відношення)* (1184) **а)** *(вказує на місце, де хтось або щось знаходиться)* на (797): Я Любартъ Кгедеминовнчъ ... запнсалъ есми и далъ село свое Рожысче ... соборной церкви у Луцку ... противъ островов нашихъ ... почонъ отъ Песчанъкн бродку, одъ граници Сениковъ, дорогою звечыстою до Любецкого мосту на болоте речъки Лютыцы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а и єще далъ єсмъ нѣзы на днѣстрѣ (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Узрѣвши єсмн на вѣрную службу Драгумиру и на Некрнну, дали єсми имь двѣ селѣ ... *на* Малой Быстрици (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); Про то я не хотѣла есмн положити того на мужа моего души н записала есми ... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што *на* рѣцѣ на Кобрннцѣ (Кобрннь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы вєлнкиї кнзь швїтрнкга(л) Свѣдомо чинимъ ... иже дали єсмо и запїсали лєньковн зарубнчю таѧ сєла ... олыку иа рєцѣ олыцѣ а мытєльно а долгиє шни ... на рєцѣ Сємєновце (Житомир, 1433 *Р* 126); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юрн Василевич Жаславский вызнаваю сим моим листом ... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу нмєнє на Волынн своє власноє из людми своими (Берестя, 1466 *AS* I, 62); и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Мнлости дворєц наш ... на рєцѣ Дрюти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); а то єсми и въ Євангеліє уписалъ, которое лежить на престолѣ у церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); И господство мы видѣвши их волю ... дали смо нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу ... чътири сєла на Бистрици ж(є) (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у знач. прийм. у *з місц.)* (59): мы алєксандръ воєвода ... знаємо чинимъ ... ожє ... дали єсмы црквн стои пѧтници що на романовє торгу ... двѣ селѣ (б. м. н., 1408 *Cost.* I, 60—61); мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито ... ажє принда прє(д) на(с) ... па(н) дмитрь даннлови(ч) з роуды ... и позвалъ па(н) мика дѣдошицко(г) ажє ємоу взѧлъ вєпрѣ на єго дубровѣ чєрє(с) границю (Зудечів, 1430 *Р* 116); а дасть ли ми коро(л) єго млсть н потвєрде(т) (так.— *Прим. вид.)* держѧннє прорєчєныхъ гродовъ н зѣмль до моєго живота н ѧзъ ислюбую ... по(д) тою прнсѧгою ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д) а ни буръкрабъ ... по собѣ толико того которын жь бы присѧглъ вѣрє(н) бытн королєви єго млсть (Кременець, 1434 *Р* 131); Записоую жєнє своєй, кнѧгини Улиѧнє Сємєновнє Голшанских на своих имєнѧхъ отчизннхъ *на* Кобрини, *на* Чєрєвачицах н *на* Гроушовой тоую тисѧч коп, штож она принєсла от брати своих из Голшан (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); Горо(д) житоми(р) а на городє чотыри поушки велики(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); били дани тоти н црквн ис попи о(т) деда нашего о(т) александра ... а црко(в) на лоукавци ... а црко(в) на во(л)чинцн (Сучава, 1490 *DC* 147); а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)квє бы(л) в по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Маріи (Краків, 1499 *АЛМ* внп. 2, 36);

(вказує на предмет, який містить що) у (16): а толко нє приспєю на тотъ днь ино ми платити оу дєсѧторо толко солжу какжо *на* сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѧны оучинили єсмы межи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє границ кто межи имн оукажєть твердѣишимъ листомъ и знамены што соуть *на* листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); нно и *на* кролєвьскомъ листѣ *на* вонтовѣ и *на* оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє даорнще пысковича што на любши н на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); а тонъ (!) листъ далъ панъ Васко на ты же пѣнѧзѣ, што *на* пана старостѣнѣ листу лєжа (!) (Львів, 1421 *Р* 92); а по лєнковє животѣ и дѣтє(м) лєньковы(м) тако жь таѧ сєла держати Со вси(м) какъ на сємъ листу выпсано вѣчно нєпорушно (Житомир, 1433 *Р* 127); доколѧ и на(ш) посо(л) исходн(т) до господарѧ нашєго, до королѧ єго мл(с)ти, и мы сами и с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю, яко выше на то(м) листу проѧвлѧємь (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775); то(г)ди имає(м) звати до на(с) нашє(г) млого оцѣ и прїатєлѣ ... и оучиннти єму прав(д)у ... яко(ж) на листо(х) глєитовны(х) стои(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809—810);

(вказує на сферу поширення дії) на, у (4): и глєитуємъ нмъ симъ нашн(м) листо(м) прави(м) ... якожє *на* усимъ стѣ стои(т) на то абы имъ доброволно и слобо(д)но прїихати до нашєи земли съ оусими своими тръговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы Стефан, воєвода ... свѣдомо чинимъ ... ожє ... дали єсми сєс наш лист глєнтовныи ... щож *на* оусєм свѣтѣ стоит, паноу боургъмистроу и оуснм паном ... на то яко да єст им волно и слободно и оуснм коупцєм прїити к нам до нашєи зємли съ оусими своими торговлѣми н товаром (Ясси, 1463 *BD* II, 295);

б) *(вказує на місце дії)* на (73): тогды ѧ слюбою (!) имъ вєрєнъ быти и служи(т) на всѣхъ мѣстє(х), бєзо лсти (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а на пєрєвози и отъ нѣмєцкыхъ возъ цѣлыхъ и отъ ормєнскыхъ по четырє гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и на Усоячи ѣзъ забивають старына жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); и тотїє вози да нє имаю(т) дати мыта нигдє, оу нашєи земли, на бродо(х) и на прѣвозо(х) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Оуставлѧємы коли хто боудє(т) позва(н) протївъ своємоу прїви(л)ю а окажє(т) иа соудє своє прївїльє и страти(т) копоу а то(т) поводъ

рє(ч) и(ж) нє вєда(л) оу нєго того прївілья имєєть ємоу вѣрноуть тоую копоу (XV ст. *BC* 26); а обрагимъ толъмачъ на сє(и) дорозє много томъли мєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

(у знач. прийм. у з місц.) у (38): А писанъ лнстъ ... на городѣ Казимирѣ (Казнмир, п. 1349 *P* 4); писано под нашими печатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу (Sіgет, 1404 *ГМ*); а пи(с), на сочавѣ (Сучава, 1435 Cost. II, 689); Писанъ На прилуцє за (д)непромъ (Прилуки, 1459 *P* 172); Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); про то мы оуставлѧємь иже краковъскыи староста на трє(х) мєсцє(х) имєєть соуды соуднти: оу краковє во ондрєєвѣ оу вїслици (XV ст. *BC* 13 зв.); а на Сєрєти имоут давати от грывны по полтора гроша (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

в) ***(виражає просторово-об'єктні відношення)*** на, у (8): Про то я не хотѣла есми положити того на мужа моего души и записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы иляшь воєвода ... знамєнито чинимо ... како ... рожложивьшы щкоды ... прєзь ... о(т)цѧ нашєго ... оучинєныѣ ... смиловавьшы ся, а ни на сєрдци своѣмь то(г) нмнти памятоуючн досыть оучынииїє н про о(т)цѧ нашєго жбавьлинїє души єго ... тому истино(м) па(н) владисла(в) ... за щкоды передь рєчеnыхь зѣм(л)ь ... зємлю шєпнньскоую ... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Сє азъ ... ан(д)рє(и) владнмнрови(ч) ... размысли(х) *на* своє(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси тыи жили на сємъ свѣтѣ а пошли вси кь бѻу (Київ, 1446 *P* 154); ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михайло, а на моей души не положи (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); А оу Чєрновцех возы нє трѧсти, алє коупєцъ абы дал своє право, ажє нє имает заповѣданї товаръ на своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) на, у (189): тѣмъ мы вндѣвшє єго вѣрноую слоужбоу ... дали єсмы ємоу а мѣсто на страхотинїє (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 26); а хотаръ томоу сєлу почєнши о(т) могыли ... до потока ... о(т) толѣ на доубъ што є(ст) *на* д⟨орог⟩оу (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); тѣмь мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с) ... далиже и потвръдили єсми ємоу ... сєла на васлоуя (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475); іо Стєфа(н) воєвода ... знамєнито чинн(м) ... ожє ... потврьдили єсми стои нашєн єпископїи о(т) радъвцє(х) ... н црко(в) ис попи ... а црко(в) на лоукавци ... ѳ црко(в) и(с) попо(м) *на* тєтєрною (Сучава, 1490 *DC* 146—147); мы стєфа(н) воєво(д)а ... знамєннто чини(м) ... ожє прїидоша прѣ(д) нами ... наши слоуги ... н продали ... половиnа сєло, що на вєрхъ потока тєлѣжинова ... слоузѣ нашемоу глнгору (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

2. ***(виражає об'єктні відношення)*** (299) **а)** ***(вказує на особу або предмет, на які спрямована дія)*** *(у знач. прийм.* ***на*** *із знах.)* (76): мы Стєфанъ воєвода ... чиним знамєнито ис сѣмъ листом нашим всѣмъ кто на нємъ оузрит или єго оуслышит чтоuи (!) (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); мы Стефан воєвода ... знамєнито чинимь нс симь листомь нашимь вьсѣмь кто на нємь оузрить нли чтоучи єго оуслышить (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(відповідає безприйменниковій конструкції з дав.) (4): али да соуди(т) са(м) свон люди и да довндаю(т) и(х) о оуси(м) н оу глоба(х) н оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѧ чинити на и(х) людє(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); И також про днло и про крнвды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и чєрновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(вказує на особу, з якої щось стягається) від, з (кого) (40): што єси мнлостивын королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ што єсмы выбрали на зємлѧнохъ, и мы то вчинилн твою казнь (б. м. н., 1386—1418 *P* 34); мы па(н) ива(н) с рѣмскыи староста рускыи свѣдчю то своимь листо(м) иже прншєдь пред на(с) ... хмѣль крщєнє имѧ прибєкъ добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулнмова (Львів, 1412 *P* 81); па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) ... то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) нстигатн ты(х) двананцѧ(т) со(т) золоты(х) *на наши(х)* купцє(х) и на зємлѧно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а на Даннлє на Волошинє взѧлн єсмо проєздъ дєсѧт коп (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Оуставлѧємь и сказоуємь коли(ж) нєкоторыи щєпы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплєны а боудоуть викорєны алюбо вырваны маєть заставить во огородѣ щєпы а віны шєсть грнвєнъ на томъ (XV ст. *BC* 29 зв.); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣвъ ты люди уступатися въ монастырскіе ... не судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на нихъ не брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

б) ***(вказує на особу або предмет, що є об'єктом якоїсь дії або стану)*** на (88): и на таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рєкшими на ха кръвь єго *на* ни(х) и *на* чѧдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); тамъ же есмо подле рики Згару конецъ (!) усыпати велнлы и на граби грань вытесаты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а хто бы то порушилъ ... да судитсє зъ нымъ передъ ... Богомъ и да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осимнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а хто оучнє(т) устоупатися и пакаститн (!) ... да боуди на нємъ о(т) на(с) клѧ(т)ва (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а нгдѣ коли тыи вєпрї забьють оу лєсѣ тогды имєєть знамѧ на дєрєвѣ оучинїть (XV ст. *BC* 37 зв.); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити ... нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїн да єсть проклѧ(т) о(т) га ба ... *и* да има(т) оучастїє исъ оиѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на га ха, кръ(в) єго *на* ни(х) и *на* чєдѧ(х) н(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(вказує на предмет або явище, зв'язані з якоюсь дією) на (50): на сє(мъ) на всє(м) мы два исъ братомоимъ (так.— *Прим. вид.*) цѣлуєва крстъ што жь нама всє то исправити коcподарєви (!) нашєму вєлико(м) королю (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); A tho iesmo iemu dali ... nassu didinu, a *na* thom mozet szobi prziszaditi, polipsity ... na swoie dobroie powierпuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); на том хочєм завєдши, присѧгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); какъ же розоумєєть на томъ твоєє милости посольствє, отъ нєго ничого сє намъ нє стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(у знач. прийм. **з** *із род.)* (30): а записалъ есмн на своемъ имѣнїи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши (Київ, 1398 *ДГПМ*); Мы болєславъ ... знаємо то чини(м) ... ажє даровали єсмо н даємь слузѣ нашєму юркови козєнѧтина своємъ сєлѣ на хватовцєхъ н копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); и я жєнє своєй кнѧгини УлиѧнЄ записоую против єє тисѧчи коп дроугоую тисѧч коп, ино т⟨о⟩ ⟨є⟩ст двѣ тисѧчи коп, на своих имѣнѧхъ отчизных (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); записую жонѣ своєй кн⟨ѧ⟩г⟨н⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѧчи коп *на* своихъ имѣньѧх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82); а в тыи пѣнѧзи, которыи єсмн ємоу записал на томъ нмѣнєи нєнадобѣ сѧ мнѣ оустоупатн (Боковнчі, 1496 *AS* I, 244);

(у знач. прийм. **у** *з род.)* (9): Сє азъ ... ан(д)рє(и) владимирови(ч) ... о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ Кнгни марїн и свои(м) дѣтє(м) ... свою очиноу и свою выслоугоу Ижє єсмь выслоужи(л) на свои(х) г(с)дарєхъ своєю вѣрною слоужбою на вєлико(м) кнзи витовтѣ и на н на (!) вєлико(м) кнзи жикгимонтѣ (Київ, 1446 *P* 154); и на тои сторонѣ ставоу в смордвѣ дворнщє барановича выслоугоу оца єго штожо оць єго выслужылъ *на* вєлико(м) кнзи витовтѣ и то єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); и за тоую сто коп

грошей широких продали есмо Его Милости дворец наш ... которыйже дворец ... выслоужил отець мой ... на кнѧзи Иване Юръевичи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Я князь Константинъ Ивановичь Озтрозкій ... чиню знакомито ... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее, штомъ выслужилъ *на* господари моемъ, *на* великомъ князи Александрѣ Литовскомъ, имѣнье Здетелу ... на соборную церковъ ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) від (кого) (2): а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) и(х) прѧ(д) старицѣ, алибо прѧ(д) свои моужи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); А комоу що сѣ оузрит кривдо на тых люди, тот да ишчет их съ законом прѣд егоуменом или пред их оурѣдником (Сучава, 1459 *BD* II, 29).

3. *(виражає часові відношення)* (35) а) *(вказує на термін виконання дії)* на (чім), у (що) (10): А писана грамота вь Львовѣ, в недѣлю на канонѣ святого Филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); писанъ листъ оу Сочавѣ, оу нѣделю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); A pisan listh w Haliczy w Sredu na kanoniy swietoho Illiy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); а то(т) юреи четыри лета держа(л) с оупокоємь не заплативши сполна пенезен за то дѣди(ч)ство на конци четвертаго лета тъ(н) юреи прінесъ тыи пенѧзи да хоте(л) заплатіть (XV ст. *ВС* 21 зв.— 22); А писанъ въ Кобрыни, мѣсеца февруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4);

б) *(вказує на час здійснення якої-небудь дії з просторовим відтінком)* на (25): а про любортово ятъство хочемъ его постави(ти) на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *Р* 6); а на розъѣздѣ были землѧне и панъ ленько зарубичь воевода зудечовьскии панъ короваи процевичь (Зудечів, 1411 *Р* 79); Михоул писал, оу Блъгарех, на соимоу, в лѣто ЅЦМѲ, юніа ке (Болгари, 1441 *DBAc* 35); а та(к)же на то(м) єднанию есми остали пан(у) михайлоу пѧ(т)десѧ(т) гривенъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); на котороумь соимѣ тоты панове ... на том мѣстцѣ под хотинемь ... и дроугы снемь посполиты оу тыждень по свѧтомь Юріи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ не моглы изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

4. *(виражає модальні відношення)* на (22): А изъ рѧшювъскои волости приходитъ полъ тритья ста коло(д) опроче волѧнъ што на воли сѣдѧть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); никто да нѣ воленъ продѧті, ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии панови (!) ... не хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ вѣрно(м) кнѧжѧтю ... на чить (!) и на здоровию и на имѣнию и выбавили мѧ бго(м) ... ис того ѧтсва (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); Ино оузревшо (!) невиность мою велемужнии панове ... не хотѧчо (!) дати загинути мнѣ ... на чти и на здоровъю и на имѣнью выбавили мѧ бгмъ ... ис того нѧтъства (Черняхів, 1435 *Р* 132); прїиде къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашєва ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто, щобы на томъ правѣ было, яко было при оци наше(м) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они маютъ имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); Протож кому коли в него подаем пенязи на квитацеях з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

5. *(виражає означальні відношення)* на (10): Про то Мы Александръ, або Витолдъ, з ласки Божое Княжа Литовское ... ведомо чынимо ... Ижъ ... Городенскіе на плацахъ тыхъ, *на* которыхъ теперъ мешкаютъ ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу Нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27); а хотаръ тѧмъ селомъ да є(ст) о(т) велнкыи друмъ ... право надѧлъ где роубѣжїе *на* дрѣвѧ ... а оттолѧ ... на поутъ таже поутемъ и дѣломъ долоу до роубѧжїе на дрѣвѧ на великыи дроумъ що о(т) готовцѧ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); Што пишешъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о блнзость именья тетъки его ... што жъ она его взела къ собе въ тое именье за сына место, на которомъ жо именьи мужъ ее первый, небощикъ Ивашъко, ее оставилъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); Пан Юрей пишеть, нжъ тотъ человекъ Дитѧтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли, на которой он седить, дани чотырн карамоны меду пресного а две ведре (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

6. *(виражає відношення мети)* на (що), для (чого) (2): коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїде(т) на ро(к) данныи и соудья сѧде(т) на соудѣ имеєть посла(т) заказцю своего съ ее съпоромъ до ее домоу и тамъ она иметь свою ре(ч) оуздати ре(ч)ніковн комоу она хочеть и *на* изысканїи и *на* истраценїи (XV ст. *ВС* 12).

! **НА**[2] ⟨ЗА⟩ (1): ми ... осоужаемь Ѳа(л)ко (!) вїноватого на (!) тоу раноу (XV ст. *ВС* 27).

Див. **ЗА**[1].

! **НА**[3] ⟨НАШИ⟩ (1): Седобрыи обычаи бы(л) о(т)кладанїю роко(в) велїкы(х) земьскы(х) алюбо по(д)ро(ч)кы(х) (!) малы(х) што(ж) на (!) землѧне межї собою имелї а оу то(м) векыи (!) присѧгы межї имї были н щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

Див. **НАШЪ** 1.

***НАБОЛЄИ** *присл. найв. ст.* (1) *(передусім)* насамперед, найбільше: виделосе намъ и паномъ раде нашо(и) штожъ по всему велнкому кня(з)ствоу нигде па(н)скии моужыки лововъ своихъ не маютъ а наболе(и) в ли(т)ве (Вільна, 1499 *ВФ*).

Див. ще **НАИБОЛШЄ**.

Пор. **БОЛЕ, БОЛШЄ**.

* **НАБРАТИ** *дієсл. док.* (1) *(багато дечого)* набрати: Мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои ... радили есмы и много подоумали ме(ж) собою о оутисненїе и погибели земли нашеи що(ж) съ оусн(х) сторо(н) имае(м) а наибоу(л)ше о(т) тоурко(в) иже набрали и бероу(т) по коу(л)ко съ разо(в) и просѧ(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **набрали** (1456 *ЭСФ*).

НАБЫТЕ *с.* (1) *(стп.* nabyć, nabytek, *стч.* nabyti, nabytek) набуте, придбане, *(за гроші)* куплене: а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *наз. одн.* **набыте** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Пор. ***НАБЫТИ**.

***НАБЫТИ** *дієсл. док.* (3) *(стп.* nabyć, *стч.* nabyti) 1. (що) набути, придбати, *(за гроші)* купити (2): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ маютъ и напотомъ набудутъ, заровно з мещаны... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

2. (кого) привернути до себе (1): Tereг pak peremiryie to imielo byty: tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia; zaniuz w tomby peremiryi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas i tym by ieszcze trudney nam ot nich było (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **набудутъ** (1389 *РЕА* I, 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **by ... nabyli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **набытыхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

* **НАБЫТЫИ** *прикм.* (1) *(стп.* nabyć, *стч.* nabyti) набутий, придбаний, *(за гроші)* куплений: Я Гринко Болобанъ вызнаваю ... штожъ продалъ есми имѣне свое набытое Всекрево пану Федку Юнковичу (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **набытое** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

НАВАЛИЩЄ *с.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько боде(н)ковьскии и своими де(т)ми ... вызна-

ває(м) ... и(ж) ... продали єсмо пану мартину кгасто(в)-товичю сѣлища наши ... ис тыми озѣры ... на имѧ озѣро нѣже(н) ... а навалище (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **навалище** (2-а пол. XV ст. *СПС*).
НАВЄДИТИ *дієсл. док.* (1) (чого) довідатися, дізнатися (про що): А далей што єсте намъ говорыли, коли похочеть Стефанъ воєвода ... своихъ пословъ послати до свата своєго великого князя Ивана Васильєвича навєдити здоровья дочки своєє великоє кнѧгини и внука своєго, абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє черезъ нашу землю до Москвы и отъ толь зася до єго земли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).
ФОРМИ: *інф.* **навєдити** (1496 *BD* II, 405).
НАВЄКИ *див.* **НАВѢКИ.**
***НАВЄРХПИСАННЫИ** *прикм.* (1) вищезазначений, вищезгаданий: а далѣи слюбоуємь ... за всѣ паны и боѧры ... иже тоты всѣхъ рѣчеи навєр(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѧгою на с҃ты хр(с)тъ оучнненою обьвоѧжутсѧ и запишю(т) осмотрѣти и стеречи вѣрнѣ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).
ФОРМИ: *род. мн.* **навєр(х)писанны(х)** (1448 *Cost.* II, 738).
Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ. *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

НАВЄРХУ *присл.* (1) вище: тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розыіха(л) и оугранич҃илъ промежи тыми селы ѧко же на верху выписаны (Галич, 1404 *P* 68).

НАВЄРХЪ[1], **НАВРЪХЬ** *присл.* (2) наверх, уверх: ⟨мы алекс⟩андръ воєвода ... чинимъ зна⟨мєнито ... оже тоти истин⟩ии слоугы наши тодєръ и лїє дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто на тазловѣ подли рѣки⟩ на врьхь ємоу оу мос(т) (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956); *А* хотарь томоу вишеписаномоу селоу да єст почєнши от конец яза ставова ... на верхъ хлабником (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

НАВЄРХЪ[2] *прийм.* (1) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце розташування чого)* над (чим): а хотары тѣмь селомъ що соуть на быковцн почєнши ⟨от⟩ вързарєва монастырѣ на верхъ пасикѣ ачнбковы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

***NAWESTY** *дієсл. док.* (1) ◇ c z e r e z s k a r h u n a w e s t y *див.* ***SKARHA.**
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **byłby naweden** (1388 *ZPL* 106).

НАВИКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Новики: а кн⟨ѧ⟩ зю Семєну досталсѧ город Колоден а села: Чернєхов ... Навиковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз.* **Навиковцы** (1463 *AS* I, 54).
***НАВОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого на кого) підбурювати (кого проти кого): а къ недругомъ єго къ Охъматовымъ детємъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ недругомъ єго на єго лихо посылаєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).
ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* **наводишъ** (1499 *BD* II, 448).
НАВОИКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Навоуи): а на то послуси в҃їдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии ... панъ навоико насѧковь братъ дмитръ матьфѣєвичь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **навоико** (1366 *P* 12).
НАВРЪХЬ *див.* **НАВЄРХЪ**[1].

НАВОУИ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Návoj, *стп.* Nawoj): а на то послуси в҃їдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать єго ... панъ навоуи стояньскии (Перемишль, 1366 *P* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **навоуи** (1366 *P* 12).
***НАВУТРИЄ** *присл.* (1) назавтра, наступного дня: тогды на роцѣ напрє(д) реченымъ стронамъ в медыцѣ в недѣлю на вутр(и)є с҃т(г)о луки євангелиста завитє н конечнѣ вложенымъ ... мно(г) добры(х) люди ... осудили єсмы н осужѧємъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину ... нижли тыи пани ѧдвига (Медика, 1404 *P* 70).
Див. ще **НАЗАВТРѢЄ.**
НАВѢК *див.* **НАВѢКЪ.**
НАВѢКИ, НАВѢКЫ, НАВѢКИИ, НАВѢКЇИ, НАВЄКИ, НАВѦКИ *присл.* (463) навік, навіки: то все єсмо потвердили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому, и дѣтем єго (Судомир, 1361 *AGZ* 6); дали єсмо на вѣки тои млинъ ... къ ц҃ркви (Смотрич, 1375 *P* 20); и оуздалъ єсть в҃їдка передъ нами пану яшкови испрувъскому та дворища на вѣки (Перемишль, 1391 *P* 45); а панъ клюсъ имаєть того їсного села шидлова оуживати ... на вѣкы (Львів, 1400 *P* 61); право та(к) нашло ажь пана игнатовы лїсты оуморены на вѣки (Зудечів, 1421 *P* 95); тоє щобы єму оурикъ съ всѣмь доходомь єму ... нє порушенно николижє на вѣкии (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26); Дали есмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село ... на имя Цѣпорово ... на веки (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); тыми землями имъ володѣтн и держатн на вѣки (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); по своем животє волна она тоє имѣнє Хоцен дати, записати дочцє своєй ... на вѣки (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); да є(ст) и(м) о(т) *на*(с) оури(к) н съ въсємъ доходо(м) ... на вєки (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).
Див. ще **В ВѢКЫ, *ВѢКЪ, ДО ВЄКА, НАВѢКЪ, ОУВѢКЪ.**
НАВѢКЪ, НАВѢК *присл.* (5) **1.** навік, навікн (3): то єму оури(к) со оусѣ(м) доходо(м) на вѣ(к) (б. м. н., 1422 *ДГОБ*); тоє въсє што бы ємоу оурикъ ... непороушєно николижє на вѣкъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); яко да єст ємоу от нас оурик ... непороушено ... николиж, на вѣк (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41).
2. завжди, постійно (2): а николи о(т) ни(х) а ни о(т) короуны по(л)скоѣ никоторою хитростью о(т)стати але ото вси(х) неприѧтелии остерега(т) всею нашею силою и на вѣк помагати ми (Молодечно, 1388 *P* 43).
Див. ще **В ВѢКЫ, *ВѢКЪ, ДО ВЄКА, НАВѢКИ, ОУВѢКЪ.**
НАВѢКЫ *див.* **НАВѢКИ.**
НАВѦКИ *див.* **НАВѢКИ.**
***НАГАБАНИЄ** *див.* ***НАГАБАНЇЄ.**
***НАГАБАНЇЄ** *с.* (9) *(стп.* nagabanie) **1.** нападки (6): такѣ ж мы слюбуємы н҃нѣ и слюби(ли) єсмы нашому милому приятєлю стєфану воєводѣ ... о(т) всєго нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ и о(т) всего насилства... боронити (Ланчиця, 1433 *P* 124—125); Коли хто коупїть деди(ч)ство а то держїть г҃ лѣта и три месѧци со покоємь бє(з) нагабанїя а коли(ж) некоторыи прїєтель ... по ты(х) трє(х) лѣтѣ(х) бли(з)кость хотєлъ бы выкоупить тогды мы право оуставлѧємъ коли(ж) ты(и) три лѣта и трї м(с)ца мо(л)ча(л) тогды имєє(т) на векы вѣчныи молъча(т) (XV ст. *BC* 34 зв.— 35); тако мы и тако н наши дѣдичи по том боудоучїи в земли нашеи молдавскои, маєм быти и пановати на пришлын часы цѣло и безпечне, прєз нагабанїѧ прєреченых кроулѣ єго милости и кнѧзѧ Алєксандра (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

n a h a b a n i e c z i n i t i (кому) (1) напастувати, турбувати (кого): I też jestliby ... czerez panstwo naszo jechał, żadnyj jemu nahabania cziniti ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); и м а т и н а г а б а н ї є (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

2. вагання (1): А мы имає⟨м⟩ тоє оусє полнити и дилати ... *без* жадного оумышлнннѧ и нагабанѧ, *без* лести и хитрости (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

ФОРМИ: *род. одн.* **нагабанія**, **нагабаниѦ** 4 (XV ст. *ВС* 34 зв., 38 зв.; *СЯ* 42; 1462 *BD* II, 293); **нагабанья, nahabania** 2 (1388 *ZPL* 105; 1433 *Р* 125); **! нагованья** 1 (XV ст. *ВС* 15); *знах. одн.* **нагабаніє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *знах. мн.* **нагабаніѦ** (1499 *BD* II, 419).

Див. ще ***HABANIE.**

Пор. **НАГАБАТИ.**

***НАГАБАНЬЄ** *див.* ***НАГАБАНІЄ.**

НАГАБАТИ, НАГАБАТЬ *дієсл. недок.* (8) (*стп.* nagabać) 1. (кого) напастувати (кого), нападати (на кого) (3): chrest'janin nahabał ... o zastawu ... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo abo czerez khwałt wziata (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); далѣи слюбоуемъ имаемь ... ему ... вѣрнѣ голдовати, а то тако иже прє(д)речєныи па(н) кро(л) ... имає(т) на(с) прє(д) ты(м) днѣмъ голдованиѦ два алибо три м(с)цѣ обыслати, ижбы єсмо тогды нѣкоторыми валками знаменитыми с нашими землѦми Ѧко то о(т) татаръ алюбо о(т) инши(х) нєпрїѦтє(л) нагабани ... а то бы кролеви его мл(с)ти ... знамєнито было, тогды коро(л) ... имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѦ, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

2. (кого) позивати до суду (5): пак ли бы кто нагабалъ тучєнѦка оу тои дѣдининѣ оу сєрнѣку или кро(л) гсподарь то пани марєгорѣта росоваѦ имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89); частокро(т) пригожало сѦ иже соусєди того дѣдичьство (!) проданого а границю с тымъ имєнїємъ имєли а тє(ж) прото и торговли былї нє габалї того што коупилъ за три лѣта и за три м(с)ци а колї вышо(л) тотъ ро(к) тогды нѦли єго нагабать о граница(х) (XV ст. *СЯ* 42); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* I, 106).

ФОРМИ: *інф.* **нагабать** (XV ст. *СЯ* 42); *майб. 3 ос. одн.* **будеть нагабати** (1451 *АкЮЗР* I, 106); *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **пакли бы (бы, jestliby)... нагабалъ (нагаба(л), nahabał)** (1388 *ZPL* 103, 104; 1418 *Р* 89); *бaж.-ум. сп. пас. 1 ос. мн.* **ижбы єсмо ... нагабани** (1448 *Cost.* II, 734)

Див. ще **ГАБАТИ.**

***НАГАНИТИ** *дієсл. док.* (6) (*стч.* nahaniti, *стп.* naganić) (кого, кому) оскаржити чий вирок (4): Пєтръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) нєисправєдливє єго соудилъ а тамь на соудѣ єго нє нагонилъ (!) (XV ст. *ВС* 23); коли ємоу нєхто нагани(т) имєєть положи(т) любо три вѣрдоунъки алюбо лоупєжь лїсичїи (XV ст. *ВС* 34);

(чому) оскаржити (що) (2): Колї хто нагани(т) алюбо нарє(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имєєть ємоу о(т)кладать лоупєжмы горностаиными а старостє соудомирьскомоу ... ласицами (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **! нагонилъ** (XV ст. *ВС* 23); *майб. 3 ос. одн.* **нагани(т)** (XV ст. *ВС* 30 зв., 34); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **! нагонєны** (XV ст. *ВС* 23).

Див. ще ***ГАНИТИ, *ПРИГАНИТИ.**

НАГЛЄ, НАГЛѢ *присл.* (3) (*стп.* nagle, *стч.* náhle) нагло, несподівано: прїгожаєтсѦ частокроть же наши(х) дворѦнъ алюбо иньши(х) прї нашо(м) дворє боудоучи наглє и(х) позывають прє(д) соудьи алюбо пєрє(д) на(с) (XV ст. *ВС* 14 зв.).

***НАГЛОДЪ** *ч.* (2) (*особова назва):* Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѪсє(ди) ижь ємоу в ночи конь украдє(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїмь во слє(д) пошли за злодєємь и онї нє хотєлї (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нагло(д)** (XV ст. *ВС* 22 зв.); *дав. одн.* **! накготові** (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***НАГЛОСТЬ** *ж.* (2) (*стч.* náhlost, *стп.* nagłość) примус, насильство: А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич ... прод⟨а⟩лъ єсми свою отчизну ... на имѦ Ровноє кн⟨Ѧ⟩зю Сємену Васильєвичю Нєсвизкому, своєю доброю волєю ... нискотороє наглости, за триста копъ широкыхъ грошей чєскоє личбы (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); а мѣняли єсмо своєю доброю волєю а ни и (!) жадной наглости (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *род. одн.* **наглости** (1461 *AS* I, 53; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

НАГЛѢ *див.* **НАГЛЄ.**

! НАГОВАНЬЯ ⟨НАГАБАНЬЯ⟩ *див.* ***НАГАБАНІЄ.**

! НАГОНЄНЫ ⟨НАГАНЄНЫ⟩ *див.* ***НАГАНИТИ.**

! НАГОНИЛЪ ⟨НАГАНИЛЪ⟩ *див.* *** НАГАНИТИ.**

НАГОРКА *ч.* (3) (*особова назва):* Нагорка а Шъпица повєдили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили (Краків, 1489 *РИБ* 433).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нагорка** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **Нагорку** (1489 *РИБ* 433).

***НАГОРОЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) нагороджати (кого); віддячувати (кому): Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу ... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго ... зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **нагорожаючи** (1459 *Р* 171).

НАГОРУ *присл.* (3) уверх, нагору: и дорадивши сѦ єсмъ ты(х) старцо(в) ... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по пєрєхрєстныи путь ... али(ж) до ло(з) а о(т) ло(з) на гору до часты(х) дубовъ (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); и о(т) того сєла на низъ днѣстромъ до морѦ к зємли волоскои тѦгнєть а на гору днѣстромъ нашє рускоє (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А хотар тому сєлоу ... почєнши от Винни от тополи ... та на гороу на мог⟨илоу⟩ (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

! НАКГОТОВІ ⟨НАГЛОДОВІ⟩ *див.* ***НАГЛОДЪ.**

НАД *див.* **НАДЪ.**

***НАДАВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (що кому) надавати, дарувати: Мы Александръ, або Витолдъ ... ведомо чинимо ... ижъ ... Городенскимъ права и вольности ... надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); А такъ мы хотѣчи его ... при дворѣ нашомъ заховати ... яко человѣка зацного ... которому, яко человѣку рыцерскому, зъ ласки нашое надаемо вольности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ ... заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу ... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ ... Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **надаю** (1459 *Р* 171); *1 ос. мн.* **надаемо** 1 (1438 *Р* 140); **надаемъ** 1 (1389 *РЕА* I, 26).

Див. ще **ДАВАТИ I, ДАИВАТИ, ДАТИ I, *ПРИДАВАТИ 1, ПРИДАТИ 1.**

! НАДАЛНЫЄ ⟨НАДАННЫЄ⟩ *див.* ***НАДАНЫИ.**

***НАДАНЕ** *див.* ***НАДАНЬЕ.**

*** НАДАНЫИ** *дієприкм.* (2) наданий, дарований: И иншые права и волности, в привилияхъ отъ Насъ ... Берестейскимъ ... наданыхъ ... при томъ же праве зоставуемь (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); иномъ (!) за чєлоби(т)ємъ и(х) то єсмо в кнга(х) стары(х) патрїа(р)шєски(х) о(б)рєли и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(м) с прєдѣлами єго ствє(р)жаємъ ... и здє до кнгъ наши(х) патрїа(р)шєски(х) уписаного, и на и(н)шїє наданѦ грады дворы ... и млины в манасты(р) то(т) надалныє (!) и о(т) ины(х) вєлики(х) кнзей руски(х) и литовски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **! надалныє** (1481 *ГПМ*); *місц. мн.* **в наданыхъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***НАДАНЬЕ** *с.* (3) надання, дарування: Тыми жъ разы а другий записъ Романа Мстиславовича, на Купечовъ и инные села наданье святой Пречистой Володимерское епископии, осмотрели въ томъ светомъ еваигелии (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И просилъ насъ, абысмо ему тые наданя потвердили (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **наданье** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. мн.* **наданя, наданѦ** (1481 *ГПМ;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***ДААНІЄ[1], *ДАНИНА, ДАНІЄ, *ПРИДАНИЄ**

НАДВОЄ *присл.* (1) надвое: мы александръ воєвода ... знаємо чини(м) ... и(ж) єсмы дали ... кнѧгини ри(м)гаилѣ ... на каж(д)ыи го(д) шє(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в) ... на двоє роздѣливши, иа днь стго ап(с)ла петра триста, а на ро(жд)ство х(с)во другаѧ триста, доку(л) она жива (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

***НАДДАТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) визнати: А по нашємъ животѣ, кто боудєтъ господаръ нашєи зємли молдавскои ... тот щоби нє моглъ пороушити нашємоу монастирю нашє да⟨аніє⟩, алє щоби имъ оутвєрдил и оукрѣпил и наддал (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* щоби ... **наддал** (1466 *BD* I, 106).

***NADIEIATY SIA** *див.* ***НАДѢѦТИ СѦ.**

***НАДКАЗИТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* nadkazić, *стч.* nakaziti se) (стати менш доходним) погіршитися, зіпсуватися: А естли бы сѧ, Боже вховай, тыи мыта надказили, тогды мает он первый год выдержавши, тыи мыта нам спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **естли бы сѧ... надказило** (1498 *АЛРГ* 82); *3 ос. мн.* **естли бы сѧ ... надказили** (1498 *АЛРГ* 83).

НАДО *див.* **НАДЪ.**

НАДОБЄ *див.* **НАДОБѢ.**

***НАДОБЄНЪ** *прикм.* (2) потрібен: а отъ тїи куници колько будуть намъ надобни, а мы имємъ соби купити (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а от тыи коуници колко боудоут намъ надобни, а мы имємъ собѣ коупити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **надобни** (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670).

НАДОБЄТ *предик.* (1) треба, потрібно: А ненадобєт в тоє моє сєло ПъАнь никому оуступати сѧ (Острог, 1481 *AS* I, 77).

Див. ще **НАДОБНО, НАДОБѢ.**

НАДОБИ *див.* **НАДОБѢ.**

НАДОБНО *предик.* (7) потрібно, треба: а ис того имають намъ служи(т) ... гдѣ коли намъ будєть надобно (Львів, 1399 *P* 59); отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а стєцко прєрє(ч)ныи воєвода ... голдовалъ и присѧглъ и записалъ сѧ кролеви и дѣтємъ єго ... служити прияяти помагати противу каждого непрнятєлѧ ... коли толко надобно будеть (Ланчиця, 1433 *P* 123); мы пєтрь воєво(д) ... чинимь знамєнито ... ожє ... дали єсми сє(с) нашь ⟨листъ⟩ приѧтєлємъ нашимь ... на то ... щобы имъ оуси(м) было слобо(д)но ... продавати и коуповати товара, вездє оу нашєи зємли ... що имь надобню будє(т) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771).

Див. ще **НАДОБЄТ, НАДОБѢ.**

***НАДОБНОЄ** *с.* (2) належне: алє коли боудєт намь надоби илї соукно илї инаѧ торговлѧ ... а мы а либо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши, и надобноє оузѧли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); алє коли боудєтъ намъ надобы или соукно или инаѧ торговлѣ ... а мы алибо наши мытници абы торговали и заплатоу дилавши и надобноє оузѧти (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *знах. одн.* **надобноє** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275).

***НАДОБЪЕ** *с.* (1) потреба: а єщє надобъѧ дєлѧ оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взѧлъ какъ жалованьє вчинилъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **надобъѧ** (1484 *ЯМ*).

НАДОБѢ, НАДОБЄ, НАДОБИ, НАДОБЫ *предик.* (97) потрібно, треба (94): А по семъ ненадобе вступоватись ... детемъ моимъ ... ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а оу томь перемирьи кто кому криво оучинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишєму (б. м. н., 1352 *P* 6); ѧ па(н) пт҃ръ влодковичь ... свѣдчю и познава(м)ъ тым то листомъ каждому добро(м)у кому надобѣ ... ажє миха(л) грабовєцкии а па(н) пт҃рашь пиликовичь просили кролѧ о границю (Галич, 1404 *P* 67—68); A pro toź nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); нє надоби сѧ никомоу оу тоє оустоупати (Перевали, 1440 *P* 142); нє надобѣ оуступати сѧ на моє слово нико(м) (Львів, 1443—1446 *P* 147); Протож ненадобѣ никому въступати ся и еден вѣдаеть тое село владика орменьскии (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); А Ливовчанє що имоут сами приносити сєрєбро жєноє от Оугор, от того сєрєбра боудєт ли нам надобы, а мы абыхом оу них коупили готовими пинѣзмы, а що останет, то имъ слободно вывєзти ис зємли (Сучава, 1460 *BD* II, 275); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ ... и гдє надобє боудєть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*лише із запереченням*) не можна (3): а ту нє надобѣ ни дному (!) чаиковъцю собѣ ѣ зачинти (!) (Казимир, п. 1349 *P* 3); А зятю моему и дочцѣ моей и их дѣтем и никому не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще **НАДОБЄТ, НАДОБНО.**

НАДОЛѢ *присл.* (1) внизу, надолі: быти повинни ... коу оуставичнои слоужбѣ ... а то под обычаєм тиж вымовєннѣмъ на долѣ писанным (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

НАДТО, НАДЪТО *присл.* (20) (*стп., стч.* nadto) крім того, до того(ж): Паки же ... даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце ... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1 /VI, 2); Nadto, choczem, iź by źadnyj ... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripuźał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а надъто єщє єсмо кн⟨ѧ⟩зю Александроу Санкгушковичю листъ свой дали записный (Кременець, 1469 *AS* I, 64); а на(д)то длѧ лѣпшєє твєрдости и пѣчати єсмо свои привѣсили къ сєму нашєму листу (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); и на(д)то єщє ѳє(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловича воєводу виленъского ... а на пна ю(р)ѧ пацовича намѣстьника полоцъкого ижъ тая рєчь имъ звєдома (Вільна, 1499 *ВФ*).

НАДЪ, НАДО, НАД *прийм.* (39) **I.** (*зі знах.*) (7) (*виражає об'єктні відношення, вказує на додачу чого до чого*) крім (чого) (4): А єщє надъ то иадо всє про лѣпшєє Свєдоцьство И твєрдость И пєчать нашю казали єсмо привѣсити В сємоу (*так.— Прим. вид.*) нашомоу листоу (Луцьк, 1452 *P* 161); а над тоє свєдєцтво ... и пєчат єсми свою привєсила к сєму моєму листу (Ровно, 1488 *AS* I, 242); а надъ тыи рѣчи вєрху писаныи про лєпшую твєрдост я Оношко Витонизкии пєчат свою приложил к сєму моєму листу (Луцьк, 1490 *AS* I, 92);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) крім, до (чого) (2): а над томъ, над оусѣмъ, мы стєфанъ воєвода ... и панове рада наша хрєстъ (sic.— *Прим. вид.*) цєлоуємъ што (sic.— *Прим. вид.*) а то доконъчанїє дєржати иамъ и пополнити ... вѣчно и нєпороушєно (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726);

(*вказує на перевершення чого чим*) над (1): гды(ж) покоѧ и сладкость, ижь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьѧ нєо(т)хилоѧє(т) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737).

II. (*з ор.*) (32) **1.** (*виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, на які спрямована дія або які підлягають дії кого або чого*) над (17): ѧ ивашко, снъ пєтра воєводы ... знаємо чиню ... ажє вєлєбныи г(с)дрь, влодиславъ ... и вєлєбныи кнѧ(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) надо мною, принѧли суть мєнє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а болшє ничого глобоу да не имаю(т) на(д) собою, ни оди(н) грошъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743);

мы кизь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч) ... О(з)на(і)моуємо ... И(ж) мы деи змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) ... При (в)сюн о(т)чн(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго зємлѧной ... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); а болшє того никакоє власти да нє имає(т) на(д) тє(м) мн(с)тырє(м) пєчє(р)скимъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); єстли сѧ станет надомною волѧ божѧ, ино кто ближний мой отложит тии гроши как оу верхоу написаны, а имєнє возмєт (Острог, 1488 *AS* I, 88); а староста камєнєцкїи тыж абы имал моц от своєго господарѣ от кралѣ єго милости над каждым от подданных кролѣ єго милости оучинити справєдливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у знач. прийм.* з, із *з ор.*) (5): аж бы сѧ що стало над нами самыми ... а землѧмъ миръ правы держати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Василєвич волєн тыи имѣньѧ продати ... и што волѧ єго над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); а ⟨єстли⟩... што сѧ надомною пригодит, по моємъ животѣ нє вступати сѧ в тую зємлю жонѣ моєй (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

2. (*виражає просторові відношення, вказує на розташування чого біля чого*) над (8): я Любартъ Кгедеминовичъ ... записалъ єсми и далъ село свое Рожысче ... соборной церкви у Луцку ... зъ ловы, погонными и осочъными нашими ... (што) надъ Стыромъ седятъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); До Того Инъшіє Городища И оурочища На(д) рѣчькою Камєницєю (Прилуки, 1459 *P* 171); мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворєц Бєрєзкий над рєкою Зєлвою на стадо своє панъ Копач сєлнт почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) над (2): А хотар томоу ... сєлоу ... да єст ... на копаноу могилоу, що єст над боулбокоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

Див. ще **ПОНАДЪ.**

НАДЪТО *див.* **НАДТО.**

***НАДѢЄВО** *с.* (1) (*назва села у Галицькій землі*) Надіїв: Мы Владиславъ ... коро(л) пол(с)ки ... чинимы знаємо ... аже ... возрєвши на єго вєрну службу ... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *знах. одн.* **надѣєво** (1399 *P* 59).

НАДѢЛѦТИ *дієсл. недок.* (1) ◇ л а с к о ю н а д ѣ л ѧ т и *див.* ***ЛАСКА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **надѣлѧти** (1433 *P* 121).

***НАДѢЯ** *ж.* (2) ◇ н а д ѣ ю м а т и (2) мати надію, надіятися, сподіватися: Нє єсть то ди(в) ани новина ижє писа(л) такии рѣчи ... ка(к) нашь нєприятєль ... жадая а хотѧ ... мысли ваши протнвоу намъ завжды чистє а нѣрны о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичнѣ а въполнѣ мы дооуѳамы а надѣю мамы нѣкотороє о на(с) оувєсти оу вотпѣнє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **надѣю** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***НАДѢѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) 1. (чого по кім) сподіватися (чого від кого) (1): їо роман воєвода зємлѣ молдавської ... чинимъ то вѣдомо ... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю ... слоужили намъ ис правою вѣрою и слоужатъ и єщє по них болшєє службы надѣємсѧ (Роман, 1393 *Cost.* I, 13).

2. (на кого) (*покладатися*) надіятися (1): A ważyli iesmo swoim horlom z waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **надѣємсѧ** (1393 *Cost.* I, 13); *дієприсл. одноч.* **nadieia sia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

***НАЄМАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) наймати: А глинарюмъ што лѣпѣли (!) около дому а клєпачь наємалъ з єхъ лѣпило (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **наємалъ** (1386—1418 *P* 35).

***НАЄМЪ** *ч.* (3) ◇ и з н а и м о у (2) по найму: Кто из наимоу до лѣсоу угони(т) вєпрѧ (XV ст. *BC* 9); н а и м о м ъ (1) по найму: в томъ сєлє в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровые два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)дє бо(р)тницы гонѧть оу чюдно(в)ско(и) жє волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92).

ФОРМИ: *род. одн.* **наимоу** (XV ст. *BC* 9, 38); *ор. одн.* **на(и)момъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

НАЗАВТРѢЄ, НАЗАВТРЄЄ, НАЗАВЬТРИЄ, НАЗАОУТРЄЄ, НАЗАОУТРЇЄ *присл.* (6) назавтра, наступного дня: на то жъ дали єсмы грамоту(с) ... оу суботу по михаилове дни на завьтриє (б. м. н., 1387 *СП* № 12); в нєдыцѣ (!) в нєдѣлю на завтрѣє ст(г)о луки євнгл(с)та (Медика, 1404 *P* 70); а писан оу в Острозє, июн(ѧ) к є дєн, на завтрєє св⟨є⟩того Иваиа Прєдотєчи (Острог, 1464 *AS* I, 57).

Див. ще ***НАВУТРИЄ.**

НАЗАД *присл.* (8) (*зворотно*) назад (5): A protoź my poslali protiw toho waszeho Posla i protyw Nemeckoho kmete, weleli iesmo izbysia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а мито да нє имают платити ни тамъ идоучи, аии назад (Путна, 1471 *BD* I, 159); ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ иаза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

після цього (1): мы алєксандръ воєвода ... знаємо чини(м) ... и(ж) єсмы дали ... сєрє(т) мисто ... ничого собѣ наза(д) и напєрє(д) нє вымаючи, сєстрѣ господарѧ нашєго королѧ по(л)ского иины(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142);

и а з а д п о и т и (1) повернутися: а коли наза(д) оусхочє(т) поити до зємли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволнє съ своєю панєю (Снятин, 1454 *P* 163);

с о б ѣ и а з а д д о р о г о у ч ы и и т и (1) готуватися до повернення: бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи имає(т) держати со въсими доходы и приходы ... доколи ... боудє(т) собѣ наза(д) дорогоу чынити до зємли мо(л)давскоєи (Снятин, 1454 *P* 163).

НАЗАОУТРЄЄ *див.* **НАЗАВТРѢЄ.**

НАЗАОУТРЇЄ див. **НАЗАВТРѢЄ.**

***НАЗВАТИ** *дієсл. док.* (4) (кого) (*охарактеризувати кого яким-небудь словом*) назвати, обізвати (3): а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

и м є н є м н а з в а т и (1) *див.* **ИМЯ** 2.

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **назвалъ** (1495 *АЛМ* 83); *інф. пас.* **названы ... быти** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ЗВАТИ** 1.

НАЗВАТИ СѢ *дієсл. док.* (3) (ким) (*присвоїти собі чий титул*) назватися: И такожь ни один наш нєприѧтєл, што сѧ назовєт господарским имєнєм, абы нє имал жадноиласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго королѧ єго милости, ани оу Короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Також и мы, прєрєчєннїи Стєфан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости, которїи колвє нєпрїятєл єго милости хотѧл бы назвати сѣ господарєм зємлѧм єго Короуны полскои ... мы нє имаєм такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *інф.* **назвати сѣ** (1499 *BD* II, 420, 421); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ назовєт** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ЗВАТИ СѦ.**

НАЗВЫШЪ *присл.* (1) окрім того, зверх того: То все роздал на господаръскии листы, кому єго милость давалъ, назвышъ положил квитацыи, што выдали своих пенезей на листы господарскии (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59—60).

***НАЗИМОКЪ** *ч.* (1) (*однорічне теля*) бузимок, назимок: Грєжаны дво(р) а в томъ дворє шєсть чл҃вка а осмъ воло(в) ... а три нази(мкоу) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *род. мн.* **нази(мкоу)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***NAZNAMENOWATI** *дієсл. док.* (1) (*стп.* naznamienować) (що) визначити: I też jestliby ... na imienie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozyczil, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedczil by, my ... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamenujemo, a

jemu toho to imenia na protiwku khwaltowi choczem boroniti (*Луцьк*, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **naznamenujemo** (1388 *ZPL* 106).

НАИ ⟨НА⟩ (6): а наибо(л)шеє (!) потвръж(д)енїє сему листу, велили есм⟨и слу⟩зи нашему ... писати и привисити нашу печать (Сучава, 1423 Cost. I, 157); А на (*в ориг.* наи.— *Прим. вид.*) боулшеи крѣпость и потвръжденїє, велѣли есми нашемоу вѣрномоу паноу Тъоутоулови логофетоу исписати и нашоу печат привѣсити (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

Див. **НА**[1].

НАИБЛИЖЄ *присл. найв. ст.* (4) (*про ступінь спорідненя*) найближче: то да є(ст) ем(оу) оури(к) съ въсѣмъ дохо(д)мъ ем(оу) и дѣте(м) его и оуноучато(м) его и прѣоуноучато(м) его ... и въсемоу родоу его, кто боуде(т) наиближе (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); Тоє въсе выш⟨е⟩писанноє да ест от ⟨иас⟩ оурик съ оусим прїходом, емоу и дѣтем его ... и прѣоуноучатом его и въсемоу племени его, кто сѣ наиближе изберет, непороушено на вѣкы (Сучава, 1459 *BD* I, 27).

Пор. **БЛИЖЄ**.

НАИБЛИЖНЇИ, НАИБЛИЖНЫИ, НАИБЛИЖНЫ, НАИБЛИЖНИ, НАИБЛИЖЬНЇИ, НАИБЛЫЖНЇИ, НАИБЛИЗНЇИ, НАИБЛИЖНЄИ *прикм. найв. ст.* (248) **1.** такий, що в силу близького спорідненя має найбільше право на що (233): а тѣмы (!) селамъ ... непогушено (!) имъ ... и дѣтемъ его и оунучатомъ его ... и всему роду его ко⟨му⟩ сѧ изнаидетъ из наиближни (!) (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); тоє въсе вы(ш)писанноє да є(ст) емоу оурикъ ... и дѣтемъ его ... и въсемоу родоу его, кто буде(т) наиближны (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ въсемъ доходо(м) и дѣте(м) и(х) ... и въсемоу родоу и(х), кто сѣ и(м) избере(т) наибли(ж)нїи, непороушено, на вѣки (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. (*про ступінь спорідненя*) найближчий (15): тоє въсе што бы емоу оурикъ съ въсѣмъ доходомъ емоу и дѣтемъ его .. и въсемоу родоу его наиближнїи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); тоє въсе вышеписанное да є(ст) имъ о(т) на(с) оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) ... и дѣтемъ жоуржевимъ ... и въсемоу родоу и(х) наиближнемоу, непороушенно николи(ж), на вѣки (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569).

ФОРМИ: *ноз. одн. ч.* **наиближнїи, наиближьнїи, наибли(ж)нїи** 185 (1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 96; 1451 *Cost.* II, 403; 1462 *BD* I, 61; 1473 *BD* I, 187; 1480 *BD* I, 239; 1492 *BD* I, 506; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **наиближныи, наиближиы(н)** 18 (1428 *Cost.* I, 224; 1440 *Cost.* II, 65; 1443 *Cost.* II, 144; 1455 *Cost.* II, 540; 1462 *BD* I, 63; 1464 *BD* I, 84; 1465 *BD* I, 88; 1472 *BD* I, 172; 1476 *BD* I, 209; 1484 *BD* I, 283 і т. ін.); **наиближны** 12 (1443 *Cost.* II, 160; 1446 *Cost.* II, 238; 1455 *Cost.* II, 549, 553; 1456 *Cost.* II, 577; 1460 *Cost. S.* 33—34; 1462 *BD* I, 55; 1464 *DIR«A»* 517; 1469 *BD* I, 138; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **наиближни** 8 (1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 52; 67; 1470 *BD* I, 155; 1472 *DIR«A»* 528; 1481 *BD* I, 258; 1482 *BD* I, 262; 1495 *BD* II, 41); **наиблыжнїи** 1 (1493 *BD* II, 6); **наиблизнїи** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **наиближиеи** 1 (1493 *ПГВСП*); *зам. дав. одн. ч.* въсемоу родоу ... **наиближнїи** 1 (1426 *Cost.* I, 178); *дав. одн. ч.* **наиближнемоу** (1433 *Cost.* I, 361; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 459; 1437 *Cost.* I, 541; *Mih.* 203; 1449 *Cost.* II, 386; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1460 *Cost. S.* 41); *род. мн.* ! **наиближни** (1409 *Cost.* I, 65); *дав. мн.* **наиближнїим, наиближнїимъ, наиближнїимь, наиближнїи(м)** 4 (1431 *Cost.* I, 315; 1479 *BD* I, 228; *Cost. S.* 98); **наиближнымъ, наиближны(м)** 3 (1432 *Cost.* I, 327, 338; 1435 *Cost.* I, 403); **наиближнимъ, наиближни(м)** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1438 *Cost.* II, 7); **наиближныи(м)** 1 (1433 *Cost.* I, 359).

Пор. **БЛИЖНЇИ, БЛИЖШЇИ** 1, 4, ***БЛИЗКІИ** 1.

***НАИБЛИЖШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*у часовому відношенні*) найближчий: На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волею тоутож на том мѣсть цѧ под Хотинемь ... и другы снемь посполиты оу тыждень по свѧтомь Юрїи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ не моглы изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **по наиближшимь** (1467 *BD* II, 297).

Пор. **БЛИЖНЇИ, БЛИЖШЇИ** 2.

НАИБЛИЖЬНЇИ *див.* **НАИБЛИЖНЇИ**.

НАИБЛИЗНЇИ *див.* **НАИБЛИЖНЇИ**.

НАИБЛЫЖНЇИ *див.* **НАИБЛИЖНЇИ**.

НАИБОЛШЄ, НАИБОУЛШЄ, НАИБОЛШИ *присл. найв. ст.* (3) найбільше (2): Мы пе(т)ро воево(да) ... с паны радою нашею ... радили есмы и много подоумали ... о оутисненїє и погибели земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имае(м) а наибоу(л)ше о(т) турко(в) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а мы еще слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) име(м) наибо(л)ше досѣгнути (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

(*передусім*) насамперед, найбільше (1): вло(д)славъ ... кроль полскии ... знаменито чинимы ... ижь велможныи стефанъ ... нн̃ѣшнии воевода землѣ молдавскои ... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили и ласкави были а наиболши абы то на д̃ши оц̃а его не зостало (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

Див. ще ***НАБОЛЄИ**.

Пор. **БОЛЄ, БОЛШЄ**.

***НАИБОЛШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*найбільш інтенсивний*) найбільший: а они ... по(д)давали присѣгою своею ... быти на(м) вѣрны ... и допомагати на(м) проти(в) ка(ж)дому нашем(у) непрїателю са(м) свои(м) живото(м) ... по(д)лу(г) своею моци наибо(л)шеи (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **наибо(л)шеи** (1457 *Cost.* II, 811).

Пор. ***БОЛШИИ, ВЕЛИКИЙ**[1].

НАИБОУЛШЄ *див.* **НАИБОЛШЄ**.

***НАИВИШИИ** *див.* **НАИВЫШИИ**.

НАИВЫШЄ *присл. найв. ст.* (2) (*передусім*) насамперед, найбільше: а наивыше того вышеписанного слюбуемъ то издержати при нашеи чти ... без въсѧкои лъсти и хитрости и по(д) нашею присѧгою (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); А пань наш корол его милость и Короуна имает подли нас стати, а наивыше подли нашего господарѧ Стефана воеводы, подлоуг оучинков, старых обычаев и пак нинѣиших записов (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

Пор. **ВЫСОКО, ВЫШЄ**[1], **ПОВЫШЄ**[1].

НАИВЫШИИ, НАИВЫШЇИ, НАИВЫШЬИ *прикм. найв. ст.* (22) (*найголовніший, верховний — уживається як шанобливий епітет*) найвищий: вло(д)славъ ... кроль полскии и такѣ жь ... литовское кнѧжа наивышее ... знаменито чинимы ... иже даемы и дали есмы листъ нашь ... стефанови воеводѣ ... на потвержѣнье нашихъ первыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии (!) панови (!) ... на имѧ па(н) вѧценьць ... па(н) межирѣцикии староста рускихъ зѣмль наивышии ... не хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ ... выбавили мѧ ... ис того ѧтсва (*так.— Прим. вид.*) и с того оусего злого (Кременець, 1434 *P* 130); ино оузревшо (!) невиность мою велемужнии панове ... на имѧ па(н) вѧцнець (*так— Прим. вид.*) староста рускии наивышьи и па(н) михалъ бучѧтскии ... не хотѧчо (!) дати загинути мнѣ ... выбавили мѧ ... ис того нѧтьства и со всего злого (Черняхів, 1435 *P* 132); а на то свѣдкове, наивышаѧ рада королевскаѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Мы Іо Стефан воевода ... знаемо чиним ... яко коли от давного а преминоулего часоу нѣкотораѧ неприязнь и знаменитаа незгода и валка была межи нами и межи наияснѣишим кнѣжатем паном Яном Олбрахтом ... кралем полскым и наивышшим кнѧзем литоскым ... и тыми часы ... вышереченнїи крал ... нам въси мерзѧчки ... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наивышии, наивышїи** 2 (1434 *P* 130; 1468 *BD* II, 301); **наиаышьи** 1 (1435 *P* 132); *дав. одн. ч.* **наивышємоу** 6 (1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 697, 706; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 289, 292); **наивышъшємоу, наивышшємоу** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1462 *BD* II, 283); **наивишєму** 1 (1435 *Cost.* II, 678); **! наивышє** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *ор. одн. ч.* **наивышшим** (1499 *BD* II, 419); *наз. одн. с.* **наивышєє** 2 (1433 *P* 120, 124); **наивишєє** 1 (1467 *BD* II, 297); *наз. одн. ж.* **наивышаѧ** (1456 *Cost.* II, 791); *знах. одн. ж.* **наивишю** (1468 *BD* II, 305); *ор. одн. ж.* **! наивишє** (1481 *BD* I, 258; 1490 *DC* 146); *ор. мн.* **наивышшими** (1470 *BD* II, 309).

Пор. ***ВЫСОКЫИ, *ВЫШШИИ.**

***НАИВЫШШИИ** *див.* **НАИВЫШИИ.**

***НАИВЫШЪШИИ** *див.* **НАИВЫШИИ.**

НАИВЫШЬИ *див.* **НАИВЫШИИ.**

***НАИГРАТИ** *дієсл. док.* (1) (що на себе) програти (що): Оуставлѧємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) держїть оца здорового и мтрь здоровоу наиграєть на себѣ нєкоторою собїноу пєнєзєи а оць и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *BC* 27—27 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **наиграєть** (XV ст. *BC* 27 зв.).

Див. ще ***ПРОИГРАТИ.**

НАИДАЛИ *присл. найв. ст.* (1) *(у часовому відношенні)* найдовше: а мы єго милости имаємо приати тымъжє обичаємъ, доколѣ єсмо наидали живы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

Пор. **ДАЛЄЙ 1, ДАЛЄКО, ДАЛЄЧЄ.**

НАИЛИПШЄ *присл. найв. ст.* (1) *(найвідповідніше)* найкраще: И такождєрє мєнє нє забиваєтє, алє варє как сѣ вам видит наилипшє, так оучинитє, щобих нє загиблъ (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

Див. ще **МАИПОЛИПШЄИ, НАЛЄПЄЙ.**

Пор. ***ЛѢПШЄ, ЛѢПѢЙ.**

НАЙЛѢПѢЙ *див.* **НАЛЄПЄЙ.**

***НАИМИЛЄИШИИ** *див.* **НАИМИЛѢИШЇИ.**

***НАИМИЛЇИШЇИ** *див.* **НАИМИЛѢИШЇИ.**

***НАИМИЛОСТИВЪШИИ** *див.* **НАИМИЛОСТЇВШЇИ.**

НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ, НАИМИЛОСТЇВѢИШИИ *прикм. найв. ст.* (5) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* наймилостивіший: А нє имаємь соби иных жадных сторон шоукати а никомоу иномоу оусклонити сѧ, ани поддати сѧ, кромѣ пана нашего наимилостивѣишего королѧ єго милости и Короуны полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наимилостивѣишїи, наимилостївѣишии** (1468 *BD* II, 302); *род. одн. ч.* **наимилостивѣишего, наимилостївѣишего** (1468 *BD* II, 301, 302); *дав. одн. ч.* **наимилостивѣишємоу** (1468 *BD* I, 301).

Див. ще **НАИМИЛОСТЇВШЇИ, *НАИМИЛОСТНИИШИИ.**

Пор. **МИЛОСТИВЫИ.**

НАИМИЛОСТЇВШЇИ *прикм. найв. ст.* (2) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* наймилостивіший: про тожь мы иляшь воєвода ... знамєнито чинимо ... како ... пану нинєншєму владисла(в) ... королю полскому ... пану нашєму наимл(с)тивъшому ... зємлю шєпиньскоую ... даваємы ... а ворочаємы ж нашыхъ панов и бояровь вѣданєїмь (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Алє колиж наияснѣишєє кнѧжа и пан Казимир, крол полскыи и далєи пан наш наимилостївшїи, нас ... кои наслѣдованю стоупєнюм тых то иаших прєдков оупоминал и приводил ... мы, хотѧчи єго освѣцености ... с полности вѣры нашои оупєвнити, вызнавамы тым то листом ... прѧз обвезаннѣ присѧгы нашои ... быти повинни ... кои оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наимилостївшїи** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ч.* **наимл(с)тивъшому** (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ, *НАИМИЛОСТНИИШИИ**

Пор. **МИЛОСТИВЫИ.**

НАИМИЛОСТЇВѢИШИИ *див.* **НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ.**

***НАИМИЛОСТНИИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* наймилостивіший: а николи нєхочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѧ, а любо чєрє(с) кого иного а любо иныи гдє бы коли того исного пана нашего, наимл(с)тниишого кролѣ полского ... лихоє оу волотство ражено, а любо молвєно ... а николи инъшего собѣ пана мимо прѣ(д)рєчєнного ... искати и выбирати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **наимл(с)тниншого** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **НАИМИЛОСТИВѢИШЇИ, НАИМИЛОСТЇВШЇИ.**

Пор. **МИЛОСТИВЫИ.**

НАИМИЛѢИШЇИ *прикм. найв. ст.* (4) *(уживається як шанобливий епітет)* наймиліший, найласкавіший: ми боѧровє и рада вєлможно(г) пєтра воєво(д) ... ѧвно чини(м) ... гды(ж) пєрєчєныи вєлможныи пєтръ воєво(д) ... паноу казимировѣ ... г(с)п(д)рєвѣ нашєм(у) наимилѣишом(у) ... повинною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ про тожъ мы ... зь єго волию повинни єсми сѧ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал за волю и на причиноу наияснѣишего кнѧжатє ... пана Владислава ... брата єго милости наимилєишаго, нам въси мєрзѧчкы шкоды и кривды ... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наимилѣншїи** (1468 *BD* II, 305); *род. одн. ч.* **наимилєишаго** (1499 *BD* II, 419); *дав. одн. ч.* **наимнлѣишом(у)** (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. зам. ор.* мєжи освѣцонимы кнєжати ... **наимилїишїи** (1499 *BD* II, 419).

Пор. **МИЛЫИ.**

НАИПЄРВЄЄ *присл. найв. ст.* (1) *(стч.* pajprvé) найраніше: будєть вєдомо оусємъ ... ажъ ѧзъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучиинлъ на розтво х(с)во што жъ нинє(ч) наипєрвєє придєть а послєдноє на хрьщєньє х(с)во ... дати ми двєстє рублєвъ кнзю скиригкаилу (!) што жъ иа королѧ прѧчєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

Див. ще **ПЄРВЄЙ**[1] **2, ПЄРВИ 2, ПЄРВО 2, ПЄРВОЄ 3.**

НАИПЄРВЄИ, НАИПЄРВѢИ, НАПЄРВЄИ, НАПЄРЪВЄЙ, НАПЄРВЄЙ, НАПѢРВѢИ *присл. найв. ст.* (8) *(стч.* pajprvé) **1.** насамперед, перш за все, передусім (7): Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi ... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а мєжи тыми городы и мєжи иашєю зємлєю рускою то граиицѣ будуть вѣчныи наипєрвѣи мєжи нашимъ городо(м) снѧтиномъ а мєжи шєпинци которыи жь ... к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *P* 125); Напєръвєй поклонъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); Напєрвєи о крадѣнїи (!) роковъ (XV ст. *СЯ* 9); на пєрвєй повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(заздалегідь)* найперше (1): лишє коли нас о то наипєрвєи корол єго милость обышлєть алюбо тєжь напомєнєт, а мы абыхом их дали оу роуци паноу и господарєви нашємоу наяснѣишємоу королєви єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

Див ще. **НАИПЄРВО 1, НАИПЄРВЫ, ПЄРВЄЙ**[1] **1, ПЄРВИ 1, ПЄРВО 1, ПЄРВОЄ 1.**

НАИПЄРВО, НАИПЄРВОЄ, НАПЄРВО *присл. найв. ст.* (7) *(стч.* pajprvé) **1.** насамперед, перш за все, передусім (6): а мыта єсмы имъ так поставили и оулєгчили, штобы давали, оу нашеи зємли, мыто такъ наипєрвоє головноє мыто сочавьскоє, на искладѣ, отъ соукна, отъ гривноу три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); наи пєрвоє схюбоує(м) (!) ижє нєимаємъ жа(д)ного и млго пана собѣ имѣти, а ни ємоу слоужити одно прєрєчєномоу господарєви нашєм(у),

казимирови кролєви по(л)ском(оу) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Наипєрво иж никого иного за пана нашєго мимо рєченного пана нашєго Казимира кролѣ ... иє хочєм имѣти ани слоужити (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Отъ господина Стефана воєводы на пєрво поклонъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

2. найшвидше (1): и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м) и оусими своими рѣчи (и) оумисло(м), съ оусими своими прїАтє(л)ми, како бы могли наипервоє, з бжїємъ помо(ц)ємъ и радою своєю оучинити на(м), ми(р) и покои о(т) басара(б) и о(т) оугоръ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **НАИПЄРВЄИ** 1, **НАИПЄРВЫ** 1, **ПЄРВЄЙ**[1] 1, **ПЄРВИ** 1, **ПЄРВО** 1, **ПЄРВОЄ** 1.

НАИПЄРВЫ, НАИПРЪВЫ *присл.* (2) (*стч.* najprvé) 1. насамперед, перш за все, передусім (1): а пановє наши по имєню а наипєрвы митрополита нашє(г) ки(р) Ѳєоктиста а пана братоула пана доумы браєвича ... па(н) оана пынтєчє (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

2. *(спершу)* найперше (1): а то наипръвы стоА подли моєго отца илїа воєводы и чинилъ ємоу добро много, а по томъ стоАлъ подли моєи маткы ... а тєпєръ стоитъ подли насъ и стоитъ о нашємъ доброту (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄИ, ПЄРВЄЙ**[1] 1, **ПЄРВИ** 1, **ПЄРВО** 1, 3, **ПЄРВОЄ** 1, **ПРЪВО**.

НАИПЄРВѢИ *див.* **НАИПЄРВЄИ.**

НАИПРЪВЫ *див.* **НАИПЄРВЫ.**

НАИТИ[1] *дієсл. док.* (30) 1. (що) *(загублене, сховане відшукати)* знайти, найти (4): О томъ коли хто што наидєть (XV ст. *BC* 32); а що єсмо нмѣли листы записани о(т) иашєго господарА, о(т) королА ... такъ на(м) загыбли по купчєвоу *(в ориг.* коупчичивоу.— *Прим. вид.)* смєрти, нє можє(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679);

(кого і без додатка) *(виявити)* знайти (6): Też jestliby kotoryj ... był najden sud'i swojemu u winе peneźnoj abo wynszoj kotoroj, kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Знамєнїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть а бѫдоуть лї наидєны ... имають быти инАты и вывєдєны а имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *BC* 25 зв.).

2. (кого, що) *(застати)* відшукати, знайти (2): наши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоАчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); и коли есмы прїѣхалъ до Станкова и нашолъ есмы тую клѣть не запечатану ничимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. (що) *(побачити в якомусь стані)* знайти (1): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ нєволю... абыхо(м) ти(ж) могли о(т) ба помо(ч) имѣти и стороны свои наити ка(к) и наши прє(д)ци имѣл(и) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

4. (що) *(добути)* знайти (1): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ нєволю ка(к) мочї имє(м) и похилити соби головоу тому поганствоу на(и)ти и дати имь на що мочї имє(м) и(х) оупросити докоу(л) ачє и сѣ бъ млы смилоує(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

5. (що і без додатка) постановити, ухвалити (14): A jestliby penezej nemel, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); право такь нашло ажє па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды имаєть свои листы по(д)пєрєти свѣдкы и очистити (Зудечів, 1430 *P* 116); што тыи приАтєли промєжи нами найдоуть, то иамь тєрпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

◇ **н а и т и л а с к о у** (чию, у кого) (2) здобути ласку, прихильність: а оу то(т) го(д) имєєть оузавсє искать ласкы нашєє а нє наидѣть ли тоє ласка (!) в на (!) а оучини(т) нєкотороую щкодоу зємлї нашо(и) ... длА того нє є(ст) ємоу в соромотоу (XV ст. *BC* 38 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **наити, на(и)ти** (1435 *Cost.* II, 679; 1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **нашолъ есмы** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ч.* **нашолъ** (XV ст. *BC* 32); *3 ос. одн. с.* **нашло** (1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); *3 ос. мн.* **нашли** (1392—1393 *РФВ* 170; 1482 *AS* I, 79); *майб. 3 ос. одн.* **наидєть, najdet', наидѣть** (1388 *ZPL* 105; XV ст. *BC* 32. 38 зв.); *3 ос. мн.* **наидоуть, найдоуть** (XV ст. *BC* 24 зв.; 1482 *AS* I, 79); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудєть... наидєны** 1 (XV ст. *BC* 11 зв.); **бѫдєть! наидє(т)** 1 (XV ст. *BC* 11); *3 ос. мн.* **бѫдоуть... наидєны** 1 (XV ст. *BC* 25 зв.); **! боудєть... наидєны** 1 (XV ст. *BC* 25 зв.); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... był najden** 1 (1388 *ZPL* 105); **jestliby... byłby najden** 1 (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***ЗНАИТИ. *ЗНАИТИ СА, *НАИТИ СА, *НАХОДИТИ**[2].

*** НАИТИ**[2] *дієсл. док.* (1) (на що) *(досягти сану)* вступити: мы Олєксандро воєвода ... знаємо чинимъ ... ожє тотъ истинныи Огаиєсъ єпископъ ворменскыи пришєлъ к намъ на нашъ столъ, на молдавскыи ... ожє нашєлъ на то пископъство помочїю господина нашєго, вєликого кнАзА Витовта (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **нашєлъ** (1401 *RIR*).

***НАИТИ СА** *дієсл. док.* (1) *(виявитися)* знайтися: про тожє слюбоуєму (!) и слюбили єсмо нашємоу милому господарєви, королєви ... нє помАноути ты(х) листовъ королєвскы(х) ... и оумарАємъ и(х) симъ листо(м) наши(м), хотА сА бы и нашли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **хотА сА бы... нашли** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***ЗНАИТИ, *ЗНАИТИ СА, НАИТИ**[1] 1, ***НАХОДИТИ**[2], ***НАХОДИТИ СА.**

***НАИЯСНЄИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ.**

***НАИЯСНѢИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ.**

НАИЯСНѢИШІИ, НАЯСНЄИШІИ *прикм. найв. ст.* (39) (*стп.* najaśniejszy) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* найясніший (38): Мы воицєхъ ... ярцибискупъ гнѣздєнскии збыкгнѣвъ краковскии ... слюбуємы ... ижь вшитки оурАды и зъєднанья и записы... мєжи наияснѣишимъ кнжатємъ ... вло(д)славомъ... кролємъ полскимъ ... с одной стороны а мєжи прєможнымъ стєцкомъ воєводою зємлѣ молдавскои ... з другои стороны ... прєрє(ч)ныи владиславъ кроль ... боронити держати нєпорушно на вѣки ховати имѣють [Ланчиця, 1433 *P* 123); мы Стєфан, воєвода и пан зємли молдавскои, знакомито чинимъ ... яко хотА счастнои памАти ... прєдкоув наших воєвод молдавских ... наслидова(ти), и тиж их вѣры ... коу наияснѣишои з божиои памАти наиясн**А**иших кнАжат и панов кролюв полскыхъ ... так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичєваня поживами, их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); Тымжє обичаєм и мы оудилали, иє хотѣчи ... отдалити сѣ от повиности и подданости прєдковь наших, видѣчи и знаючи ласкоу ... наяснѣишаго кнАзА пана Казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371); А пак коли оусхочєт наияснѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи ... и прєрєчєнїи наияснѣишїи Ян Олбрахть, крол полскїи ... оучинАт воиска и ... поидоут сами своими парсоунамы ... на тоурєцкого чъсарѣ и на єго зємли, и тогды наияснѣишїи Владислав ... господаръ иаш ласкавїи, имал бы проити чєрєс Басарабскоуюу зємлю и тоуда пєрєвозити сѣ чєрєс Доунаи (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наияснѣишїи** 6 (1499 *BD* II, 420, 421, 423); **наяснєишїи** 3 (1453 *Cost.* II, 765, 766); **наияснѣ(и)шїи** 1 (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ч., с.* **наияснѣишєго** 1 (1499 *BD* II, 419); **наняснѣшєго** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **наАснєишєго** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **наяснѣишаго** 1 (1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ч., с.* **наияснѣишємоу** 7 (1436 *Cost.* II, 697, 701, 702; 1462 *BD* II, 283, 285, 292; 1499 *BD* II, 419); **наияснєишємоу** 2 (1436 *Cost.* II, 706); **наняснѣишомоу** 2 (1499 *BD* II, 425, 426); **наиясиѣ(и)шомоу** 1 (1499 *BD* II, 420); **наяснѣишємоу** 1 (1468 *BD* II, 301); **наяснѣишомоу** 1 (485 *BD* II, 371); **наяснєишєму** 1 (1453 *Cost.* II, 765);

наяснѣишемоу 1 (1462 *BD* II, 292); *ор. одн. ч., с.* **наияснѣишимъ, наияснѣишим** (1433 *P* 123; 1499 *BD* II, 419, 420); *наз. одн. с.* **наияснѣишеє** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ж.* **наиясиѣишои** (1462 *BD* II, 283); *род. мн.* **наияснѧиших, наиясиѣиших** (1462 *BD* II, 283; 1499 *BD* II, 423); *дав. мн.* **наѧснѣишим** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

Пор. ***ЯСНЫИ, *ЯСНѢИШИИ.**

***НАИЯСНѢШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ.**

***НАИЯСНѦИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ.**

***НАКАЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (що к кому) довірити, доручити (що кому): Алє к иам прїиди, как оудєлаєшъ нам тотоу слоужбоу що ми єсмы наказали к тоби (Баков, 1457 *BD* II, 257).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы наказали** (1457 *BD* II, 257).

*** НАКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) переказувати: и вскaзывали до тебѣ своими послы и съ твоими послы наказывали, што хотятъ съ нами житья и приязни потому какъ и съ тобою (б. м. н., 1496 ОКИВ).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **наказывали** (1496 ОКИВ).

Див. ще **ПРИКАЗЫВАТИ** 2, **ПРЫКАЗАТИ** 3.

***НАКЛАД** *див.* ***НАКЛАДЪ.**

***НАКЛАДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (на кого) витрачати: Фра(н)цикъ оунѫкѫ свою лоцію во опєканїє съ имєнїємь ста гривєнъ а коли(ж) по нєкоторы(х) часє(х) выда(л) єє замоужь с того имєнья изь єє молодости на нєє наклада(л) (XV ст. *BC* 21 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **наклада(л)** (XV ст. *BC* 21 зв.).

Див. ще ***НАЛОЖИТИ** 1.

***НАКЛАДНЫИ** *прикм.* (6) навантажений, наповнений: у Володимиры отъ накладного воза полъ третя гроша давати, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **накладного** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***НАКЛАДЪ** *ч.* (12) витрати: tohdyby pro wsi tyie nakłady naszyie zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липницьки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а што кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновaѧ на тыи имѣнѧ наложит, я маю кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой дѧдиной своєй ты⟨и⟩ єй *(в ориг.* тыеи.— *Прим. вид.)* наклады отложити (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); а єстлибы вжє нє мог того подворѧ оправити я, вжє тогды маю ... накладъ єє милости отложити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *знах. одн.* **накладъ, иаклад** (1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101); *наз. мн.* **наклады** (XV ст. *BC* 10 зв.); *знах. мн.* **наклады, nakłady** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 71; 1481 *AS* I, 77; 1485—1500 *AS* I, 121; 1490 *Пам.*).

НАКУПИТИ *дієсл. док.* (1) (кого на кого) підкупити: а потомъ ты можешь прїятелей моихъ направити або накупити на мене, а мовити на мене што хотя (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *інф.* **накупити** (1495 *АЛМ* 84).

*** НАЛАЯТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) вилаяти (кого): Ѡ лаянїю колї смєрдъ шлѧ(х)тїчю начаєть (!) (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* ! **начаєть** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

НАЛЕЖАТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (кому) *(бути чиєюнебудь власністю)* належати (1): А то имь у вѣки належати (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

2. (к чому) *(входити до складу чого)* належати (до чого) (1): дали есмо имъ вечно и непорушно зо всимъ с тым, што к тому селу слушаетъ и належитъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *інф.* **належатн** (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *теп. 3 ос. одн.* **належитъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще ***ЗАЛЄЖАТИ** 2.

НАЛЄПЄЙ, НАЛѢПЕИ, НАЛѢПѢЙ, НАЙЛѢПѢЙ *присл. найв. ст.* (8) *(найвідповідніше, найкорисніше)* найліпше, найкраще: Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити ... и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); можеть собе полепъшивати и розширивати ... и примножити, какъ самъ налепей знаючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); и волєн пан вѣлєнский кн⟨ѧ⟩зь Костєнтинь ... тые земли ... отдати и продати ... кь своєму лѣпшємоу вжиточномоу обєрноути сами налєпєй розоумѣючи (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Воленъ онъ то отдати, и продати ... и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* внп. 2, 59).

Див. ще **МАИПОЛИПШЄИ, НАИЛИПШЄ.**

Пор. ***ЛѢПШЄ, ЛѢПѢЙ.**

НАЛИВАЙКО *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту, на имя Зенко, а Наливайко ... на земянъ Берестейскихъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Наливайко** (1495 *АЛМ* 85).

! **НАЛИЦЄНЫ** (?) (1): На которого соимоу кончанїє и дѣланїє ... наоучтѧвѣишїи оу бозѧ отєць кнѣзь Григориє ... и також вєлєможны панове ... и вєлєможны господарь нашь крол Казимир ... и рада господарѧ Стефана воєводы ... из дроугои стороны, соуть сосланы и налицєны (!) и намѧнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

НАЛОГА *ж.* (9) напад (3): а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непрїятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ ... самъ своимъ животомъ полагати со всѣми своими людми на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); коли бы стала какаа налога на алєксандра воєво(доу), а о(н) ... щобы пришо(л) до королєвскои зємли (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); и м а т и н а л о г о у (1) *див.* **ИМАТИ** [2]; и м ѣ т и н а л о г о у (5) *див* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **налога** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1449 *Cost.* II, 747; 1455 *Cost.* II, 770); *знах. одн.* **налогоу** (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726).

***НАЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (13) **1.** (що на що) витратити (12): а половицю тѣхъ пѣнѧзии наложили єсмы на твоѣ роботы (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а што коли ѧ а любо по мнѣ боудоучии наложить на тоє имє(н)є на дѧ(д)ковичи... тогды вси тыи наклады мои має(т) па(н) пєтръ ... поплатити мнѣ (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а што кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновaѧ на тыи имѣнѧ наложит, я маю кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой дѧдиной своєй ты⟨и⟩ єй *(в ориг.* тыеи.— *Прим. вид.)* наклады отложити (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

2. визначити, установити (1): кторыи будє(т) право(м) добувати, тому имає(т) сѣ шкода є(г) заплатити та(м), ано опѧ(т) имає(т) быти наложено к тому то оурє(ч)нном(у) дню вы(ш)писа(н)ному (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **наложили єсмы** (1386—1418 *P* 35); *майб. 1 ос. одн.* **иаложю** (1490 *Пам.*); *3 ос. одн.* **наложит** 4 (1475 *AS* I, 71; 1488 *AS* I, 88; 1485—1500 *AS* I, 121; 1494 *AS* I, 101); **иаложить** 1 (1467 *СП* № 13); **наложи(т)** 1 (1467 *СП* № 13); *3 ос. мн.* **наложѧт** 2 (1481 *AS* I, 77); **наложѧ(т)** 1 (1490 *Пам.*).; *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы иаложилъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *предик. пас. дієприкм.* **наложєно** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще ***НАКЛАДАТИ.**

НАЛѢПЕИ *див.* **НАЛЄПЄЙ.**

НАЛѢПѢЙ *див.* **НАЛЄПЄЙ.**

***НАМЕНИТИ** *див.* **НАМѢНИТИ.**

! **НАМЄНЪ** ⟨НАМНЄ⟩' (1): а мы з нашимї паны з нашєю ра(до)ю маєть (!) того досмотрєти а єсть лї ажє нє боудємъ тамъ тогды шєсть алюбо четыри намєнъ (!) прїлоучаємь соу(д)и алюбо по(д)соу(д)ковъ што имають тоую рє(ч) осоудит нашєю моцью (XV ст. *BC* 12 зв.).

Див. **НАМНЄ.**

НАМЄСНИКЪ *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**

НАМЄСНІКЪ *див.* **НАМѢСТНИКЪ**

***НАМЄСТЄ** *див.* ***НАМѢСТИЄ.**
НАМЄСТНИК *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
НАМЄСТНИКЪ *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
***НАМЄСТОКЪ** *див.* ***НАМѢСТОКЪ.**
НАМЄСТЪНИКЪ *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
! НАМЄТНОМЪ ⟨ПАМЄТНОМЪ⟩ (1): О наметномъ (!) ко(л)ко гро(ш)и имать брать (XV ст. *СЯ* 9).
Див. **ПАМЄТНОЄ.**

НАМЕТЫВАТИ *дієсл. недок.* (4) (що на кого) нав'язувати, накидати (що кому): Протож кому коли в него подаем пенязи на квитацеях з мыта, тыи бы нехай року ждали ... и силою квитацеи на него не наметывали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *інф.* **наметывати** (1498 *АЛРГ* 82, 83); *баж.-им. сп. 3 ос. мн.* бы... **наметывали** (1498 *АЛРГ* 82, 83).

! НАМИЛВИТИ ⟨НАМОЛВИТИ⟩ *див.* ***НАМОЛВИТИ.**
NAMISNYK *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
***NAMISTNIK** *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
NAMISZNIK *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**

НАМНЄ *присл. найв. ст.* (3) (*стп.* namniej) найменше: КолисѦ правомъ вади(т) (!) о граница(х) оуказоуючи копца намнє три(и) алюбо иньшая знаменітая по полѣхъ алюбо в сєлѣ(х) и оу лєсѣ(х) ... тогды по(д)комореи нашь по(д) своєю честїю ... имеєть прїпоустїть ко (до)свє(т)-чєнїю которынжє лѣпшая знамєна укажєть (XV ст. *СЯ* 42).
Пор. **МАЛО, МЄНШИ, МНѢ.**

***НАМНОТЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною служобою до нас)... дали єсми єму оу нашеи земли... єдно мѣсто о(т) пустини на воинавцѣ близъ оанчи намнота (або на манота.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1435 *Cost. I*, 402—403).

ФОРМИ: *род. одн.* **намнота** (1435 *Cost.* I, 402—403).

***НАМОЛВА** *ж.* (2) наговір, наклеп, обмова: а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы и велѣлъ мѦ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права черє(с) намолъвоу моихъ (не)-приѦтюлъ (Кременець, 1434 *Р* 129—130); а вонъ не досмотрѣвши моѣ вѣрьноѣ службы и вєлѣлъ мѦ имити ... безъ моѣ вины и безъ права чересъ намолву моихъ нєприѦтєлєи (Черняхів, 1435 *Р* 132).

ФОРМИ: *знах. одн.* **намолву, намолъвоу** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132).

***НАМОЛВЄНЇЄ** *с.* (1) підбурювання, підмова: колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности...оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ ... тотъ истинныи голдъ... бачити... а николи о(т) того исного пана нашего мл(с)тиваго владислава, кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити ни одни(х) натнсковъ алибо намолвєнїа о(т) кого коли нє дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 702).

ФОРМИ: *род. одн.* **намолвєнїа** (1436 *Cost.* II, 702).

***НАМОЛВИТИ** *дієсл. док.* (1) (о що) попросити (про що): а о цеци(н) и о хмелєвъ, коли нашь г(с)дрь будеть, оу своєго г(с)дрѦ и в нашє(г) кролѦ, влодислава пол(с)кого, о то(є) имаєть намилвити (!) и обровнати, подлугъ королєвы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

ФОРМИ: *інф.* ! **намилвити** (1395 *Cost.* II, 610).

***НАМОЛЪВА** *див.* ***НАМОЛВА.**

***НАМѢНЄНЄ** *с.* (1) (*стп.* namienienie) призначення: тогды на роцѣ напрє(д) рєченымъ стронамъ в мєдыцѣ в нєдѣлю на вутр(и)є ст(г)о луки євангєлиста завитє и конєчнѣ вложєнымъ намѣнєнѣмъ... осудили єсмы и осужѦємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка службѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

ФОРМИ: *ор. одн.* **намѣнєнѣмъ** (1404 *Р* 70).
Пор. **НАМѢНИТИ.**

НАМѢНИТИ *дієсл. док.* (7) (*стп.* namienić) (що) назначити, встановити: и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... жъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до зємлъ русвы(х) (!) приближатсѦ, а мы обличнѣ к нєму прїидємъ... и бєзь всѦкои о(т)молвы, олдь обличны... на рокъ положєныи листы, алюбо послы єго намѣнєныи слюбимы и присѦгнємы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); А єстли бы господаръ кроль єго милостъ того соимоу на тоть дєнь по свѦтомь Юрїи оу тыждєнь нє произволил... тогды... имаєть... дєнь положити и намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298).

ФОРМИ: *інф.* **намѣнити** (1467 *BD* II, 298); *майб. 3 ос. одн.* **намєни(т)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **намѣни** 1 (1462 *BD* II, 284); *теп. пас. 3 ос. мн.* **соуть намѦнєиы** (1467 *BD* II, 297); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **намѣнєнны** 1 (1462 *BD* II, 285); **намѣнєныи** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *знах. одн. с.* **намѣнєнноє** (1462 *BD* II, 285).

НАМѢСНИК *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**
***НАМѢСНЫКЪ** *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**

***НАМѢСТИЄ** *с.* (2) (*цсл.* намѣстиє) те, що належить або входить до маєтку: и тако(ж) ни оди(н) игоумє(н) илї ины калоугєръ, да нє имаєть иного прїмѣсоу ни оу чє(м)... къ томоу намєстю (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *дав. одн.* **намєстю** (1443 *Cost.* II, 185); *ор. одн* **намѣстиємъ** (1443 *Cost.* II, 185).

НАМѢСТНИКЪ, НАМѢСТНИК, НАМѢСТНИКЬ, НАМѢСНИК, НАМЄСТНИКЪ, НАМЄСТЪНИКЪ, НАМЄСТНИК, НАМЄСНИКЪ, НАМЄСНЇКЪ, NAMISNYK, NAMISZNIK, НАМѦСНИК *ч.* (139) (*цсл.* намѣстьникъ) **1.** *(у Великому князівстві Литовському представник великого князя, який здійснював державну владу на якійсь території)* намісник (109): А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ.. а бояре Кобрынскіе: панъ Михайло Дробишъ, а Мрочко и Некрашъ, намѣстникъ Кобрынскій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Намѣстнику Каменецкому, пану Ѳедору Олизаровичу (Краків, 1454 *АЛМ* 12); В городє оу вєници поушка а двє пищали а ко(р)чомъ пѦтна(д)цать на мєстє дають намєстникоу с ко(р)чмы по пѦтина(д)цать грошє(и) хто горо(д) дє(р)жить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцький, а княз Семенъ Васильевичь, наместъникъ кремяницъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Стояли передъ нами въ правѣ казначей Смоленскій, князь Костянтинъ Крошинскій зъ намѣстникомъ Деменскимъ, зъ Борисомъ Семеновичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Ja Fedko Januszkowicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski szto iesmy kupył yminеусо w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. *(помічник намісника, старости, митрополита, судді)* заступник, замісник (4): Тѣ(ж) которы(и) соу(д)я алюбо которы(и) старшїи алюбо и(х) намєснїкъ хотѦчи кого оутєгать нє имаючи на нихъ жалобы ни одноє... позовы на нє(г) чинѦ(т) (XV ст. *ВС* 15 зв.— 16); Tohdy osz ia pan Miklousz starostin namisznik posłał yesmy swoiho Burgrabiu pana Michaiła so zemliany, by rozprawil mezy nymy thothu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).

3. спадкоємець, наслідник: (12): А с тих сєль... и мают служити намь, и нашимь намѣсником трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а то мы... слюбоуємъ имь вѣчно здєржати и пополнити... мы и нашн намѣстники (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Маршалъку нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича и инымъ *наместникомъ* нашымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

4. управитель (12): а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на пана Петра, иж бы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); ПригожаєтсѦ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єѕьдѦ(т) по чюжєи зємли по слоужьбамъ а заставлѦють намєсникы во оччинє своєи алюбо оу

дѣдинѣ (XV ст. *ВС* 16); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

5. настоятель, ігумен (2): а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... па(н) грицко ловчии кролевъ сметанъка и намѣстникъ лавровьскыи ефтимин (Погоничі, 1422 *Р* 98); А по них, кто боудет намѧсник тому свѧтомоу мѧстоу, також да дръжит по вышеписан⟨омоу⟩ (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **намѣстникъ, намъстник, намѣстинкь** 22 (1401 *АкВАК* III, 2; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1422 *Р* 98; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 80; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *АЛМ* 85; 1498 *АЛМ* 163; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **намѣсник** 3 (1485—1500 *AS* I, 121; 1491 *AS* I, 94); **намєстникъ, наместъникъ, н⟨а⟩м⟨естникъ⟩, намєстник** 12 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1478 *AS* III, 16; 1487 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 432; 1493 *АЛРГ* 55; 1494 *РИБ* 561; 1496 *АЛРГ* 71; 1497 *ПМХ;* 1499 *ВФ; РИБ* 776 і т. ін.); **намесннкъ, намєснікъ, namesnik** 5 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; XV ст. *ВС* 15 зв., 16; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 120); **namisnyk, namiszník** 5 (1413 *GL* 48; 1500 *ДПЖН*); **намѧсник** 1 (1499 *BD* II, 156); *ск. н.* **нам, намѣ, нм., н(м), на(м)** 19 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1496 *АЛРГ* 69, 71; *ВМКФС;* 1498 *ГВКОО;* 1499 *ВФ; ГОКІР*); *род. одн.* **namisnyka, namysnyka** 2 (1500 *ДПЖН*); **наместника** 1 (1495 *БСКИ*); *ск. н. прик.* **нам** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *дав. одн.* **намєстникоу, намєстъникоу** 19 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1487 *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 424; 1489 *АКВ; AS* III, 21; *РИБ* 431; 1496 *АЛРГ* 71; 1497 *ПМХ;* 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **намеснику** 1 (1488 *РИБ* 222); **намѣстнику** 6 (1454 *АЛМ* 12; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8, 9; 1495 *ВМЗД; РИБ* 601); **namisniku, namiszniku** 2 (1413 *GL* 48; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн.* **намѣстника** 4 (1495 *АЛМ* 83; *ВМЗД;* 1499 *ГОКІР*); **намєстника, иамєстъника** 4 (1496 *ВМКФС; ПДВКА* 60; 1499 *ВФ*); **namisnyka** 1 (1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **намѣстникомъ** 5 (1492 *AS* III, 23; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *АСД* VI, 2); **наместникомъ, намєстъникомъ** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1488 *РИБ* 424); **namisnykom** 1 (1500 *ДПЖН*); *наз. мн.* **намѣстники** 3 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1456 *Cost.* II, 791; 1499 *АСД* VI, 3); **намѣсныкы** 1 (1460 *BD* II, 276); **namistnikowe** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **намєстъниковъ** 1 (1496 *BD* II, 405); **намѧснковъ** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *дав. мн.* **наместникомъ, намєстъникомъ, намєстнико(м)** 7 (1395 *Cost.* II, 612; 1495 *РИБ* 601; 1496 *АЛРГ* 71; *BD* II, 405; 1497 *ПМХ;* 1498 *BD* II, 412; 1499 *РИБ* 776); **намѣстннкомъ** 5 (1435 *Cost.* II, 687, 689; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1500 *АСD* II, № 3); **намѣсинком** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *знах. мн.* **намесники** (XV ст. *ВС* 16); *ор. мн.* **намѣстникы** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **намѣстиики** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***НАМѢСТНИЦТВО** *с.* (2) (*виконування обов'язків намісника*) намісництво (1): и в то(м) листу о жа(д)но(м) правє не пише(т) ажъ бы єго мл(с)ть о(т)цовъ и(х) судилъ, ни(ж)ли то(л)ко єго мл(с)ть пишеть до наместника смолє(н)ского... што(ж) степанъ є(р)моли(ч)... поведа(л) єго мл(с)ти и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ єщє за великого кнѧ жыкгимо(н)та и то бы было оуведєно в книги зє(м)скиє при намѣстни(ц)стве пана Ивана вѧжевича (Вільна, 1495 *БСКИ*); д а в а т и н а м ѣ с т н и ц т в о (1) *див.* **ДАВАТИ** 4.

ФОРМИ: *знах. одн.* **намѣстннцтво** (1498 *АЛМ* 163); *місц. одн.* **прн иамѣстии(ц)ствє** (1495 *БСКИ*).

НАМѢСТНИЧАТИ *дієсл. недок.* (1) бути намісником, виконувати обов'язки намісника: осподарь мои великии король дал ми намѣстничати оу луцьску (б. м. н., 1386 *Р* 30).

ФОРМИ: *інф.* **намѣстничати** (1386 *Р* 30).

***НАМѢСТОКЪ** *ч.* (61) (*стч.* náměstek, *стп.* namiastek, namiestek) **1.** нащадок, потомок (59): просити му ба за королѧ и за королевы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *Р* 4); про то слюбую и слюбили єсмо нашему г(с)дрю кролю влодиславу... и єго кролєвои Адвизѣ и єго дѣтємъ ихъ намѣсткомъ служити (Віслиця, 1393 *Р* 51); а ис того имають намъ служи(т) и нашимъ намѣсткомъ онъ и єго дѣти... копиємъ и шестью стрѣлцєвъ (Львів, 1399 *Р* 59); а то мы иже єсмы выше писали слюбуємъ имъ вѣчно уздержѧти... мы и наши намѣсткы (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); А с того на(м) имаю(т) слоужити и наши(м) намѣстко(м) В ма стрѣлцєма на заволаноую воиноу яко иннии зємлѧнє слоужа(т) (Луцьк, 1445 *Р* 148).

2. попередник (2): Мы воицєхъ ... ярцибискупъ гнѣзденскии ... слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою ... тако яко иннии панове первии намѣсткове наши пєтру роману стецку алєксандру воєводамъ зємлѣ молдавскои слюбили были и записали сѧ так жє и мы ннѣ слюбуємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); мы иліа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ (!) наши(х) наслидоуючи... томоу исному пану нашему мл(с)тивомоу, паноу владиславовы... оучера, тоу, оу лєвовы... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *наз. мн.* **намѣсткове** 6 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 123, 124, 125); **namisthkowie** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **намѣсткы, намѣстъкы** 4 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 664, 670; 1436 *Cost.* II, 702); **намѣстъки** 2 (1394 *Р* 54; 1395 *Cost.* II, 613); **намѣстци** 1 (1424 *Р* 100); *дав. мн.* **намѣсткомъ, намѣстъкомъ, намѣсткомь, намѣстко(м), namiesthkom** 27 (1393 *Р* 51; 1395 *Cost.* II, 612; 1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1424 *Р* 99; 1433 *Cost.* II, 651; *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1436 *Cost.* II, 697; 1445 *Р* 148 і т. ін.); **намєсткомъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **namisthkom** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **намѣсткумъ** 7 (1433 *Р* 121, 123, 125); *знах. мн.* **иамѣстки** 4 (1394 *Р* 54; 1433 *Р* 121, 125); **намѣстъкы, намѣсткы** 2 (п. 1349 *Р* 4; 1433 *Cost.* II, 651); **! намисковъ** 1 (1436 *Cost.* II, 697); *ор. мн.* **намѣстки** (1433 *Р* 121, 123).

***НАМѦНИТИ** *див.* **НАМѢНИТИ.**

НАМѦСНИК *див.* **НАМѢСТНИКЪ.**

НАН[1]. *див.* **НАНЪ.**

!НАН[2] ⟨НАМЪ⟩ (1): а которыи бѫдеть наиде(т) (!) такы(и) што своє(г) местца нє стерє(ж)ть тогды по(д)коморїи имєеть єго инѧть а на(н) (!) єго выдасть (XV ст. *ВС* 10 зв.— 11). *Див.* **МЫ**[1] 2.

НАНЄШЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвші єго правою и вѣрною слоу⟨жбою до нас⟩... далї єсми ємоу... села на тазловѣ, то нанєшєщи... и братїєщи и дохтана (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).

ФОРМИ: *наз.* **нанешещи** (1436 *Cost.* I, 484).

НАНИЗЪ, НАНИЗ *присл.* (4) наниз, униз: и о(т) того села на низъ днѣстромъ до морѧ к земли волоскои тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); а на низ ему покул его пол(ь), потул и болот (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); великою роуд(о)ю на низъ по боярьскоую роудоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

НАНОВО *присл.* (1) (*як новоселів на новому місці, на неосвоєній цілині*) нанoво: А кого коли они за себе людей прызовуть и наново за собою посадять, ино нашымъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урядникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще **НАНОВѢ.**

***НАНОВЪ** *прикм.* (2): и оу томже ча(с), тако⟨ждєрє прїиде, прѣ(д)⟩ нами... мъроушка, дочка михоула логофета... и драгоше стън⟨иц⟩єскоу, снь нано(в)... и продали свою правоую о(т)ниноу (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нано(в)** (1490 *Cost. S.* 141); *дав. одн. ч.* **нано(в)** (1490 *Cost. S.* 141).

Пор. **НАНЪ**

НАНОВѢ *присл.* (2) *(як новоселів, на новому місці, на неосвоєній цілині)* наново: и мы то имъ прызволяємъ: нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).
Див. ще **НАНОВО.**
! НАНОЛЫ *див.* **НАПОЛЫ.**
***НАНОУЛЪ** *див.* **НАНОУЛЬ.**
НАНОУЛЬ *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Ананий): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стомоу нашєму прѦ(д)рєчє(н)ному монастырю челѣди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ владо(в) и братїа єго (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); мы стефанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... єсми потвєпотвєрдили (!) нашє-м(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сн҃ы владови наноуль и братїа єго (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *наз. одн.* **наноуль, наноу(л)** (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522).
Див. ще **НАНЪ.**
НАНЪ, НАНЬ, НАН *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор.* Ананий): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... и костє поповь и нань о(т) съпѫнкы даємо вѣдомо симъ наши(м) листомь... ажє балица воєвода и драгь мещерь съзидашє црковь въ имє стго архаггла михаила на земли тєрєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*); И пак оу том и оу тот жє часъ також прїидє прѦд нами... Дръгълинъ, дочка Настина, оуноука Нана ключника... и дала она сама от свою части и от еи правоую и питомоую отнину (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Нанъ, Нан, На(н)** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1428 *Cost.* I, 218; 1448 *Cost.* II, 342; 1462 *Cost. D.* II; 2-а пол. XV ст. *ДГВІС;* 1487 *BD* I, 310); **нань** 3 (1404 *ГМ;* 1427 *Cost.* I, 193; 1465 *DIR«A»* 518); *зам. род.* вѣра **нанъ** 1 (1411 *Cost.* I, 85); *род. одн.* **Нана, нана** (1490 *Cost. S.* 141; 1497 *BD* II, 118, 119); *дав. одн.* **нанови** (1425 *Cost.* I, 162).
Див. ще **НАНОУЛЬ.**
! НАНѦЧИ ⟨НИНАЧИ⟩ (1): с тоє зємли хоживало три(д)цать грошє(и) и вєдро мєдоу полюдного... а бобровникоу пѦть грошє(и) а нанѦчи (!) того нєисполънѦєть заню(ж) приго(л)тѦєвє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).
Див. **НИНѢЧЕ.**
***НАОСВѢЦЕНЬШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) *(стп.* oświecony, *стч.* osvěcený) *(шанобливий епітет короля) (уживається як ввічливе звертання)* найясніший, ясновельможний: про тъ жь Ѧзъ про тото добродѣиство прорєчєныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмъ ку наоосвѣценьшему (!) кнѦжѦтю и пану... володиславови... королю польско(м)... нє тыми горо(д) исъ крємѦницємъ ...што жь тыми ра(з) оу моюмъ держѦнию су(т) (Кременець, 1434 *Р* 130).
ФОРМИ: *дав. одн. с.* **! наоосвѣцєньшєму** (1434 *Р* 130).
Див. ще ***НАОСВѢЧЕНЬСКИИ, *ПРѢНАОСВѢЦЕНШИИ.**
Пор. ***ОСВѢЦЕНЫИ.**
***НАОСВѢЧЕНЬСКИИ** *прикм. найв. ст.* (1) *(стч.* osvícenský) *(шанобливий епітет — уживається як ввічливе звертання)* найясніший, ясновельможний: про то жь Ѧ ... приступилъ єсми ку наосвѣченьскому кнѦжѦтю пану и пану володиславови... королєви польскому... с... городы и землѦми што тыми разы суть оу моємъ дєржанью (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).
ФОРМИ: *дав. одн. с.* **наосвѣченьскому** (1435 *Р* 133).
Див. ще ***НАОСВѢЦЕНЬШИИ, *ПРѢНАОСВѢЦЕНШИИ.**
Пор. ***ОСВѢЦЕНЫИ.**
***НАПАСТИ** *дієсл. док.* (1) ◇ н а п а л и о с к о м и н ы *див.* ***ОСКОМИНА.**
ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы напали** (1482—1486 *ГСПТЗ*).
НАПАТР *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* къ чоудновоу жъ напатр сє(л)цо три слоуги иа воиноу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
ФОРМИ: *наз. одн.* **напатр** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
НАПЕРВЕИ *див.* **НАИПЕРВЕИ.**
НАПЕРВО *див.* **НАИПЕРВО.**
НАПЕРЕД *див.* **НАПЕРЕДЪ.**
***НАПЕРЕДРЕЧЕННЫИ** *див.* ***НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ.**
***НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ** *прикм.* (5) вищевказаний, вищеназваний: мы Иванъ Мирча... слубуемо... Владиславу... крол Полскому... сдєржати и полнити ты-то листы и записы нашѣ, якося есмо предъ тым оу нашихъ листехъ записали... напередъреченому Владиславу крол Полскому (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); А дали есмо напередреченому князю Михайлу Васильевичу у верхуписаное село вечьно и непорушно (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **напередреченому, напередреченому, иапередъречеиому, напередречеиному** (1403 *ДГМ;* 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).
Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННІИ, *НАПРЕДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЕРВОРЕЧЕНЫИ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, ПРЕДРЕЧЕНІИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**
НАПЕРЕДЪ, НАПЕРЕД *присл.* (5) **1.** *(на майбутнє)* наперед (3): али по старомоу хотарю... також и о(т) сєва *(sic.— Прим. вид.)* на пєрє(д) да прислоухає(т) увє(с) то(т) хатаръ нашє(г) монастирѦ о(т) нємца (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ⟨иж изєднали сѦ єсмо...⟩ съ нашим добрим... Александром... вєлик⟨им кнѦзем литовс⟩ким... на то как от сєго днє напєрєд да ⟨и⟩маєм⟩ ємоу быти добрїи и правїи ⟨прїѦтєль⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 442);
раніше, перед тим (1): мы алєксандръ воєвода... и тижъ мы иліашъ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... ничого собѣ наза(д) и напєрє(д) нє выимаючи, сестрѣ господарѦ нашєго королѦ по(л)ского ины(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).
2. *(заздалегідь)* наперед (1): а напєрєдъ намъ маю(т) дати на годъ тисѦчоу золотыхъ вго(р)скихъ (Краків, 1487 *АМЛ).*
Див. ще **НАПРЕДЪ, ПОНАПРѦД.**
***НАПЕРЕДЪРЕЧЕНЫИ** *див.* ***НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ.**
НАПЕРЪВЕЙ *див.* **НАИПЕРВЕИ.**
***НАПИСАТИ** *дієсл. док.* (14) **1.** (що) *(викласти в письмовій формі)* написати (3): такъ рєкъши присѦгоу свою выписавши присѦжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ табипомъ (!) послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И мы тогды, по твоихъ рѣчахъ, съ нимъ миръ взяли и крєстъ целовали и записы доконъчалъныи написалъ (б. м. и., 1498 *BD* II, 410);
(письмово зафіксувати) записати, написати (7): а толко нє приспєю на тотъ днь ино ми платити оу дєсѦтoро... как жо на сеи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); ино мы тую грамоту въ книгу Дьякови нашому упысаты велилы и такъ е написано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); тамъ соуть всє напїсано (XV ст. *СЯ* 9 зв.); а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостывымъ Богомъ... такъ написалъ въ святомъ евангелие (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).
2. *(вказати на письмі, в документі)* назвати, згадати (4): єстли сѦ станет надомною волѦ божѦ, ино кто ближний мой отложит тии гроши как оу вєрхоу написаны, а имєнє возмет (Острог, 1488 *AS* I, 88); а боудоуть ли позванї нє имають алѣ и(х) лѣ(т) соудья имєєть смотрєти вынѦвши ты(х) члонъковъ напїсаны(х) (XV ст. *ВС* 35); ино тых свѣтков которыижъ в том привили написаиы: пана Ивашкова Калєниковича, пана Сєнка Денисковича... всих пєчати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **написалъ** (1498 *BD* II, 410); *3 ос. одн. ч.* **написалъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *теп. пас*

3 ос. мн. **написани соуть** 1 (1442 *Cost.* II, 88); **написаны** 3 (1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 94); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **напїсань** (XV ст. *BC* 14 зв.); *знах. одн. ж.* **написаную** (1399 *P* 59); *знах. мн. ч.* **напїсаны(х)** (XV ст. *BC* 35); *дієприсл. перед.* **написавъ** (1484 *ЯМ*); *предик. пас. дієприкм.* **написано, напїсано** 3 (1387 *СП* № 12; XV ст. *СЯ* 9 зв.); **напысано** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, ***ЗАПИСОВАТИ** 5, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ** 1—2, *** ПИСАТИ СѦ, ПОПИСАТИ** 2, *** ПОПИСОУВАТИ** 1, ***ПСАТИ.**

***НАПИСАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) записатися, зареєструватися, вписатися: а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да нє имєтсѦ написати оу катасти(х) оу калоугєри (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **имєт сѦ написати** (1458 *DIR«A»* 513); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... имєтсѦ написати** (1458 *DIR«A»* 513).

***НАПЇСАТИ** *див* ***НАПИСАТИ.**

НАПЛЪНИТИ *дієсл. док.* (1) (*цсл.* наплънити) (що) виконати: а мы имаємо наплънити въсє тоє вышєписанное (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *інф.* **наплънити** (1448 *Cost.* II, 365).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ** 1, **ПОПЛЪНИТИ, ПОПОЛНИТИ** 1.

*** НАПОИ** *ч.* (1) напій: До того позволяемъ имъ... вшелякіе напое, дома робечы и провозные купуючи, въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **напое** (1389 *PEA* I, 27).

НАПОЛ *див.* **НАПОЛЪ.**

НАПОЛНИТИ *дієсл. док.* (3) (що) виконати: а далѣи хочємъ и слюбоуємъ вшитки записи прє(д)рєчєны(х) прє(д)ковъ наши(х)... держати и наполнити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); Тоє въсє... имаємо дръжати и наполнити (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *інф.* **наполнити** (1448 *Cost.* II, 734—735; 1499 *BD* II, 425).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, ПОЛНИТИ** 1, **ПОПЛЪНИТИ, ПОПОЛНИТИ** 1.

НАПОЛОУ *присл.* (1) наполовину, навпіл: А хотар томоу сєлоу да єст им на полоу (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

Див. ще **НАПОЛЪ, НАПОЛЫ.**

НАПОЛЪ, НАПОЛ *присл.* (3) наполовину, навпіл: а застанє(т)лї трєтєє тогды имаєть во обороноу (!) оу нашоу оугонить а с нами наполъ подѣлїть (XV ст. *BC* 37 зв.); А которыи бы сѦ купец промытил, то промыта нам с ним напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

Див. ще **НАПОЛОУ, НАПОЛЫ.**

НАПОЛЫ *присл.* (13) наполовину, навпіл: да боудє(т) пану михулови на полы съ лоукою шєтрарє(м) и и (!) съ оуси(м) прїходо(м), шо є(ст) до того села, да боудє(т) имъ на полы (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); Тогожь єсмо осмотрѣвшо (! — *Прим. вид.*) и вєлѣли єсмо им тою дѣлницєю кн⟨Ѧ⟩зѦ Солтановою подєлити сѦ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы (!) (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **НАПОЛОУ, НАПОЛЪ.**

***НАПОМЄНОУТИ** *див.* ***НАПОМѦНОУТИ.**

***НАПОМИНАТИ** *дієсл. недок.* (7) **1.** (кого, кому) нагадувати, відновляти в пам'яті, пригадувати (кому) (2): Такъ же напоминає(м) тебє што єси приславши люди свои горо(д) нашъ браславль зжогъ... и люди наши головами... со всими ихъ статьки оу свою землю звєлъ (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка, напоминаючы намъ ижъ и пєрєдъ тымъ послалъ єси своихъ пословъ до насъ, поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. (кого, кому) звертатися (до кого), заклика́ти (кого) (5): напоминаємъ твою мл(ст) ажъ бы єси в тыи прыязни по(д)лє тыхъ записовъ с нами былъ какъ и прє(д)ковє нашы ис твоими прє(д)ки (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); и мы тогды вашей милости... нашого посла до великого князя московъского послали, напоминаючы єму, штобы онъ... зъ вами бы миръ имал (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **напоминаємъ, напоминає(м)** (1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *ПЧФГ*; 1498 *BD* II, 414); *дієприсл. одноч.* **напоминаючы** (1496 *BD* II, 407; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447).

Див. ще ***НАПОМѦНОУТИ, ОУПОМИНАТИ** 1, **ОУПОМѦНУТИ** 3, **ОУСПОМИНАТИ** 2, **ОУСПОМѢНОУТИ** 2.

***НАПОМИНАТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (о що) домагатися: Ачь которая жонъка мєни(т) собѣ дѣди(ч)ство прилоучаючи вєномь а дєсѦть лє(т) нє о(т)была алюбо замє(ш)кала а (!) то дєди(ч)ство жалобы чинѦ(т) алюбо сѦ напоминаєть а то(т) соупокоємь держа(л) тогды то(т) изостанєтсѦ прї дѣди(ч)ствє а тая жонъка истратила (XV ст. *BC* 21).

ФОРМИ: *інф.* **(с) напоминать** (XV ст. *BC* 21 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **сѦ напоминаєть** (XV ст. *BC* 21).

Див. ще **ПОМИНАТИ** 2, **ПОМИНАТИ СѦ, ОУПОМИНАТИ** 3, **ОУПОМИНАТИ СѦ, ОУПОМѦНУТИ** 2, **ОУСПОМИНАТИ** 3, **ОУСПОМИНАТИ СѦ, ОУСПОМѢНОУТИ** 3.

***НАПОМѢНОУТИ** *див.* ***НАПОМѦНОУТИ.**

***НАПОМѦНОУТИ** *дієсл. док.* (3) (кого) звернутися (до кого), закли́кати (кого): а про тожъ гды(ж) прєна(і)ѦснѣишєЄ кнѦжѦ и па(н) казимирѣ ... коро(л) полски... на(с) напомѦноу(л), абы єсмо єм(оу) и єго короунѣ стои полскои чистою вѣрою и пєвною, Ѧко и прє(д)ковє наши тримали и держали прото(ж), мы... вызнаває(м) ты(м)то ли(с)томъ, иже єсмо сѦ о(бо)вѦзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу... боудє(м) держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); Алє колиж наияснѣишєє кнѦжа и пан Казимир, крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры... напомѣноул... вызнавамы тым то листом... быти повинни...коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **напомѣноул, напомѦноу(л)** (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 284); *майб. 3 ос. одн.* **напомєнєт** (1462 *BD* II, 292).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ** 2, **ОУПОМѦНУТИ** 3.

НАПОСЛЄ *присл.* (1) наостанку, напослідок: алє на послє измовили єсмо и втокъмєли єсмо и съ послы твоєй милости, абыхъ оучынилъ твоєй милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402).

Див. ще ***НАПОСЛИДКОУ, *НАПОСЛИДЬ.**

***НАПОСЛИДКОУ** *присл.* (1) наостанку, напослідок: тамъ соуть всє напїсано и по (до)ста(т)коу и на посли(д)коу узриш всє о томъ (XV ст. *BC* 9 зв.).

Див. ще **НАПОСЛЄ, *НАПОСЛИДЬ.**

***НАПОСЛИДЬ** *присл.* (1) наостанку, напослідок: ино на посли(д) гергє оуставшисѦ з добрыми лю(д)ми пєрєпроси(л) пана костю абы єго прости(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще **НАПОСЛЄ, *НАПОСЛИДКОУ.**

НАПОТОМЪ, НАПОТОМ, НАПОТОУМ *присл.* (39) потім, пізніше (11): Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ мають и напотомъ набудутъ... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ, мужъ мой... казалъ записати по души своей къ манастыру святому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи... зо всимъ зъ тымъ, што коли давали предкомъ нашимъ и напотомъ намъ самымъ (Кобринь, 1401

АкВАК III, 2); а тые земли продалъ есми...со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И такиж потвержаем и далеи слюбоуем и обецѣем, иж ест было старыи записы алибо завезанѧ пригодло бы сѣ нам оучинити которыи бывли (!), алибо на потоум могли бы быти, а противкоу паноу нашемоу кролю... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Ключънику киевъскому Сеньку Полозовичу и иным ключникомъ нашимъ, хто и напотомъ от насъ будет ключъ Киевъский держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69);

потім, надалі (3): тоты записы оумарѣмо тым то листомъ, скажено и оуморено чинимъ, вырѣкаючи от сего часоу на потоум жадноио моци не имѣти ани твердости (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Такь иж межи нами и межи прѣреченым... паном Яном Олбрахтом, кралем полскым... из обохъ сторон, имает быти покоуи и мир вѣчнїи, так иж и от тых мѣсть и на по том (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

н а п о т о м ъ б у д у ч и и (25) майбутній: Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потом будучого веку людемъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); мы великий кнѧз Швитрикгайл литовский и руский и иныхъ, чиним знаменито... каждомоу н(и)нешним и ⟨н⟩а потом будущимъ... иж... даем и дали есмо тому предреченому Каленику... село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); продал есми ему и на потом будоучим ближним его так, ижет он волен або хто ближный его кому оусхочет продати або даровати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); и волен пан вѣленский кн⟨ѧ⟩зь Костентинь... и на потом будоучи и их милости щадки тые земли выше мѣненые (*в ориг.* дѣненые.— *Прим. вид.*) отдати и продати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); И також про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаемо лишити на старостах хотинскых и черновскых и на по том будоучих старост хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ, и ихъ дѣтемъ, и на потомъ будучимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див ще **ЗАТЫМЪ I, НАПОТЫМЪ, ПОТЕМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

НАПОТЫМЪ *присл.* (1) ◇ н а п о т ы м ъ б у д у ч и и (1) майбутній: Ино мы... за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце подле Рожества Христова... потвержаемъ симъ листомъ нашимъ вѣчно, ему и его женѣ, и ихъ дѣтемъ и на потымъ будучимъ щадкомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

Див. ще **ЗАТЫМЪ I, НАПОТОМЪ, ПОТЕМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

***НАПРАВА** *ж.* (1) (*стп.* naprawa) намова: вло(д)славъ бжиею мл(с)тью кроль полскии... знаменито чинимы... ижь нѣкгды прѣможныи панъ алексанъдръ воевода землѣ молдавскои з направы а рады неприятелии нашихъ... былъ напротиву намъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

ФОРМИ: *род. одн.* **направы** (1433 *P* 120).

НАПРАВИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* naprawić) (кого на кого) підмовити, підбурити (кого проти кого): И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешъ ли на мене што, мовъ теперь передъ господаромъ е. м. ... а потомъ ты можешь пріятелей моихъ направити або накупити на мене, а мовити на мене што хотя (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *інф.* **направити** (1495 *АЛМ* 84).

***НАПРАВНЫИ** *прикм.* (1) (*в доброму стані*) справний: А възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ и ставомъ, и з млиномъ направнымъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **направнымъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

НАПРАВО *присл.* (1) направо, управо: и я подлугъ листу гдрского... границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое... и от дороги на право межею великою по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

НАПРЄД *див.* **НАПРЄДЪ.**

НАПРЄДЄ *присл.* (1) (*у попередньому викладі*) вище, попереду: А не останут ли сѧ по ленкове животѣ ино ленькову ближему (так.— *Прим. вид.*)... таѧ села дєржати вѣчно непорушно... ка(к) же на се(м) листу выписано напреде (Житомир, 1433 *P* 127).

***НАПРЄДРЄЧЄНЫЙ** *див.* ***НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ.**

***НАПРЄДРЄЧОНЫИ** *див.* ***НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ.**

НАПРЄДЪ, НАПРЄД *присл.* (7) (*цсл.* напрѣдъ) **1.** (*на майбутнє*) наперед (3): а такождере чєрнъ и ромъне(л)... да не имаю(т) о(т)селѣ напрѧ(д) болше тьгати ани упоминати за тота села вишеписаннаа на пана шандра (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528); але абы милостивый богъ потвєръдилъ нашы прысягы дєнь отъ дъня напрєдъ межы нами и межи нашыми землями, аби видели оуси нашн межыяшы, аже есми оусемъ прыятєлемъ твоеи милости прыятель (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

2. (*заздалегідь*) наперед (3): и да(л) имъ пань михаиль чѧ(ст) пиињзеи напре(д), а остато(к) имае(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ему ве(с) хотарь стары тѧ(х) то селишчь, по(д)лоу(г) еднанїа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Пак ли бы тот ден так намѣненны, нам... нѣкотора потребизна знакомита... пригодила сѣ... на инши час подобны имает его милостъ ден и мѣсце отложити... а то зособна вымѣнивши, иж корол его милостъ... имает напрєд намѣненное тот ден и мѣсце двома алибо трема мѣсѧцъма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

3. (*спочатку*) раніше (1): Мѣли есмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣдне ва(м) посланыи Которыми(ж) напре(д) оузновлѧеть и оуспоминаеть свои пєрвѣишии листы Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонце(х) ины(м) обычае(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **НАПЕРЕДЪ, ПОНАПРѦД.**

***НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ** *прикм.* (7) вищеназваний, вищевказаний: тогды на роцѣ напре(д) реченымъ стронамъ... осудили есмы и осужѧемъ аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ напре(д) реченыи ближши есть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани ѧдвига и еи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); А дали есмо напрєдъ реченомоу паноу сверха (так.— *Прим. вид.*) выписанаѧ села емоу вѣчне на веки непороушно (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **напре(д) реченыи** (1404 *P* 70); *дав. одн.ч.* **напрєдъ реченомоу** 3 (1451 *P* 156, 159; 1452 *P* 161); **напредречоному** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); *дав. одн. ж.* **напредъречоной** (1452 *АкЮЗР* I, 21); *дав. мн.* **напре(д) реченымъ** (1404 *P* 70).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЇИ, *НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ, *ПЕРВОРЕЧЕНЫИ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, ПРЕДРЕЧЕНЇИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

***НАПРЄДЪРЄЧОНЫИ** *див.* ***НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ.**

НАПРОТИВКОУ, NAPRETIWKU *прийм.* (5) (*стч.* naprotivko, *стп.* naprzeciwko) **I.** (*з род.*) (4) (*виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія*) проти, супроти (кого) (4): I teź, jestliby... czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby jeho zabił, jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а мнѣ хве(д)це па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) не мови(ти) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).

II. (*з дав.*) (1) (*виражає об'єктні відношення, вказує на явище, проти якого спрямована дія*) від (чого): I teź jestliby... на listy panow znamenitych peniazej by pozycził, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził byмy... mesto inszich zastaw imenie zastawlenoje naznamе.

nujemo, a jemu toho to imenia na protiwku khwałtowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

Див. ще **НАПРОТИВУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВКО, ПРОТИВУ, ПРОТИВЪ.**

НАПРОТИВУ *прийм.* (7) *(з дав.) (виражає об'єктні відношення, вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти, супроти (кого) (6): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... аже хотѦчи... владиславови, великому королю полскому... оуказати наше голдованіє и наши присѦгы... иже... быхомъ ему... помагали, коли бы того трѣба... напротиву королю оугоръскому и напротиву каждому єго неприѦтєлю (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637); а и тоє провинѣньє и шкоду оучиненую александромъ воєводою... напротиву намъ и корунѣ николи намъ ихъ и пановъ и землѣ ихъ нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *P* 123); а пєрє(ч)нному (!) пану вло(д)славу, кролєви... слюбимы и присѦгнемы, ижь вѣрнѣ ихь мл(с)ти служити и прїѦѦти на противу каж(д)ому и(х) непрїѦтєлю (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664);

(у знач. прийменника в і д *з род.)* (1): а мы такожъ подлугъ єго слюбоу... записали сѦ єсмы и присѦгли прєрє(ч)нному паноу владиславови, кролєви... вѣрнѣ служити, помагати и бронити єго на противоу каждому непрїѦтєлю єго (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВКО, ПРОТИВУ, ПРОТИВЪ.**

НАПРОТИВЪ *прийм.* (2) *(з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на особу, проти якої спрямована дія)* проти, супроти (кого): Про тожъ напоминаємъ твою милость твоєму съ нами запису... ажъ бы єси намъ рачылъ быти раденъ и помоцонъ напротивъ того непрыятєля нашого, въ нашу прыгодоу и потрєбу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВУ, ПРОТИВКО, ПРОТИВУ, ПРОТИВЪ.**

***НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ** *прикм.* (2) вищевказаний, вищеназваний: мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи илїашъ воевода, напрѣ(д)выписанїи господаръ нашъ... владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучера тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л)... мы такоже... обицоуемъ... тотъ истинныи голдъ... стєречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **напрѣ(д)выписанїи** (1436 *Cost.* II, 701); *знах. одн. ж.* **напрѣ(д)выписаноую** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ВЕРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЕРХОУОПИСАНЫИ, *ВЕРХУПИСАНЫИ, *ВЕРХУПСАНЇИ, ВЫШЕПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***НАПРѦДЪ** *див.* **НАПРЕДЪ.**

***НАПСАТИ** *дієсл. док.* (2) *(зафіксувати на письмі)* записати, написати: па(к) ли быхо(м) не дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни и чѦсы напсаныи оу се(м) листи, то(г)да по(д)дає(м) сѦ королеви по(л)скому, господареви нашему по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* **напсаныи** (1421 *Cost.* I, 142); *предик. пас. дієприкм.* **напсано** (1421 *Cost.* I, 142).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, ***ЗАПИСОВАТИ** 5, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, ***ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ** 1, ***ПИСАТИ СѦ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ** 1, ***ПСАТИ.**

***НАПЫСАТИ** *див.* ***НАПИСАТИ.**

НАПѢРВѢИ *див.* **НАИПЕРВЕИ.**

НАРЕЧИ *дієсл. док.* (9) *(цсл.* нарещи) **1.** (кого ким) назвати (1): а тые єсаки ажъ мене братомъ наречешъ вели датн (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. призначити, назначити (2): и о иную и(х) шкоду що имаю(т) и кулко съ имъ не оувернє(т), за тоє за всє о(т)ложили єсми де(н) по(д)бны и наре(ч)нны, на сӗтого филипа (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченны де(н) и присѣгла прѦ(д) нами... аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичеви (Васлуй, 1474 *РГС*);

обрати (1): а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей, нареченый владыка луцъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

3. (що кому) визначити, виділити (2): Коли прїгодить некоторому оц̃оу дроую (!) жону понѦть а имеють с нею дѣвкы а с первою жоною моужьчиньки тогды сн̃ве по см̃рти оц̃ѣвѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая земьско(г) имею(т) сестрамъ наре(ч) вѣно пѣнезьноє вынѦ(в)ши матєризноу (XV ст. *СЯ* 41);

◇ н а р е ч и о с о у ж е н ї ю (2) оскаржити вирок: Кто наречеть осоуженїю старостїноу (XV ст. *ВС* 8); н а р е ч и с к а з а н ї ю (1) оскаржити вирок: Колї хто нагани(т) алюбо наре(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имеєть ємоу о(т)кладать лоупежмы гор(н)остаиными (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **наречи** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); **наре(ч)** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *майб. 2 ос. одн.* **наречешъ** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **наречеть** 2 (XV ст. *ВС* 8, 30); **наре(ч)** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **нареченый** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *знах. одн. ч.* **нареченны, наре(ч)нны** (1457 *Cost.* II, 809; 1474 *РГС*).

Див. ще ***НАРЕЧИ СѦ.**

***НАРЕЧИ СѦ** *дієсл. док.* (1) назватися: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) пече(р)скимъ... нашего патрїа(р)шеского благословенїѦ а велики(х) господарей свои(х) владѣющи(х)... кїєво(м) бг̃оспасаємымъ градо(м) онъже наречетсѦ мати градово(м) роускїє земли (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **наречетсѦ** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **НАРЕЧИ** 1.

***НАРИЛЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣм мы видѣвше правоу вѣрноую єго слоужбоу до нас... дали єсми ємоу... селище дѣлино албїа на (може бути й албїана? — *Прим. вид.*) нарилоу (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на нарилоу** (1443 *Cost.* II, 160).

НАРИМОНЪТОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва)*: Вѣдаи то каждыи чл̃вкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѦзь єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичь... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **наримонътовичь** (1352 *P* 5); *дав. одн.* **наримонътовичю** (1352 *P* 6).

***НАРИЦАЕМЫИ** *дієприкм.* (1) званий: то є(ст) ємоу полнъ хотаръ, абы было стому манастирю... съ село(м) нарицає(м) на оусти брѣдъце(л) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *пас. теп. місц. одн. с.* **нарицає(м)** (1456 *Cost.* II, 582).

НАРКО *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. болг.* Нарко): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали єсми и потвръдили томоу свѦтомоу нашемоу монастироу, циганє на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Нарко съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нарко** (1487 *BD* I, 310).

***НАРОЖДЕНІЄ** *с.* (1) *(цсл.* нарождениє) ◇ б о ж о е н а р о ж д е н і е *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **нарожденїю** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Див. ще ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОЖЕНЕ** *див.* ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОЖЕНИЕ** *с.* (32) ◇ нарожение сына божого (божьего, божья) (4), narozenye Chrystowo (1), Христово нарожєньє (2) *(початок християнського літочислення)* народження Христа: Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя, року отъ нарожения Сына Божого тысеча трыста осмъдесятъ девятого (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27—28); stalo poth liethy narozenya Chrystowa tysiacza lith trista lith dewiatdesiatho lito pyetoho litha (Глиняни, 1395 *GL* 166); в городѣ оу мєрєчи в суботу мѦсопустную под лѣты нарожениѦ сна б(ж)ьего тисѦчѦ лѣтъ и чотыри ста лѣтъ первого лѣта (Мереч, 1401 *P* 64); Данъ и писанъ въ Луцку... подъ лѣти Христова Нароженья 1000 и чотыриста лѣтъ 52 лѣтъ (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); божєє нарожєниє[1] (19), нарожѣниє божєє[1] (2) *див.* **БОЖІИ;** божєє нарожєньє[2] (3), нарожѣньє божєє[2] (1) *див.* **БОЖІИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **нароженья, нароженьѦ** 7 (1398 *ЗЛЕІК;* 1411 *P* 80; 1427 *P* 109; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1478 *AS* I, 76; *ОБРН* 130; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **нароженя, narożenia, нарож⟨ен⟩Ѧ** 5 (1388 *ZPL* 108; 1389 *PEA* I, 28; 1490 *ЗХП* 136; 1497 *AS* I, 112; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **нарожѣниѦ, нарожѣнїѦ** 3 (1388 *P* 39, 41; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **нарожѣнья** 2 (1366 *P* 12; 1447—1492 *ЛКБВ*)*;* **нарожения, нарожениѦ** 2 (1401 *P* 64; 1498 *ГВКОО*)*;* **narozenya** 1 (1395 *GL* 166); *знах. одн.* **нарожєньє** (1487 *РИБ* 227); *ор. одн.* **нарожиньємъ** (1401 *P* 66); *місц. одн.* **по нарожѣнъѣ** 4 (1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1391 *P* 45; 1393 *P* 52); **по нароженьи** 2 (1375 *P* 20; 1400 *P* 62); **по нарожѣньи** 1 (1368 *P* 15); **по нарожени** 1 (1361 *AGZ* 6); **по наржьнии** 1 (1400 *P* 61); **по нарожѣнъе** 1 (1390 *P* 176).
Див. ще ***НАРОЖДЄНІЄ.**
***НАРОЖЕНЬЄ** *див.* ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОЖИНЬЄ** *див.* ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОЖЬНИЕ** *див.* ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОЖѢНИЕ** *див.* ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОЖѢНІЄ** *див.* ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОЖѢНЪЕ** *див.* ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОЖѢНЬЄ** *див.* ***НАРОЖЕНИЕ.**
***НАРОКОМЪ** *присл.* (1) навмисно: Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу Д̃ раны оучинилъ янъ позналъ... иже то пєтръ оучинилъ и пришєлъ квалътомь нароко(м) на єго домъ а оу томь квалътє ранилъ єго мтрь (XV ст. *ВС* л. 19).
***НАРОТІѦСА** *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: Ино мы... єсми дали и потврѣдили слоузѣ нашємоу Нєгрилъ Батирєскоулоу тоє прѣдрєчєноє половина сєло... против НаротїѦси (Сучава, 1490 *BD* I, 432).
ФОРМИ: *род. одн.* **НаротїѦси** (1490 *BD* I, 432).
***НАРОЧИТЫИ** *прикм.* (1) *(цсл.* нарочитыи) визначений, вказаний: а коли кого обвинѦ(т), оу нашєи зємли, того имаємъ поставити, ку праву, оу нарочитомъ мѣстци (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).
ФОРМИ: *місц. одн. с.* **оу нарочитомъ** (1445 *Cost.* II, 729).
НАРОУШИТИ *дієсл. док.* (4) **1.** (що) *(зруйнувати)* порушити, знищити (1): тамъ же противъ той долыны, в рици Згару... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.)* заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).
2. *(не додержати)* порушити, переступити (3): аж толи, коли мое слово и запис сей духовници моей нарушит или хто матьце моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); и жаде(н) мо(и) кро(вныи) не мае(т) то(г) нароушити (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 178).
ФОРМИ: *інф.* **нароушити** 1 (1483 *ВОРСР* 178); **нароуши(т)** 1 (1483 *ВОРСР* 178); *майб. 3. ос. одн.* **нарушит** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* штобы... **не нарушилъ** (1430 *ГВКЛ* 9).
Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, ПОРОУШИТИ 1, *ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ, УЗРУШИТИ.**
***НАРѦЖЕНЫИ** *прикм.* (4) упорядкований, благоустроєний: а тоє имє(н)є дѦ(д)ковичи, я алюбо по мнѣ боудоучии має(т) подати па(н)оу пєтроу яновичоу старостє лоуцкомоу та(к) доброє и нарѦжєноє... ка(к) я в нє(г) взѦ(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а тоє имє(н)є чємєри(н), маю подати игоумєноу пєрєсопницкомоу, ларионоу, алюбо по нє(м) боудоучємоу, та(к) доброє и нарѦжєноє... ка(к) я в нє(г) взѦ(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **нарѦжєноє** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).
***НАРѪКВИЦИ** *мн.* (1) *(частина облачення священика)* нарукавники: сє азъ... панъ Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом, и єдинь покровець, и нарѪквици от тоѪжде камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).
ФОРМИ: *знах.* **нарѪквици** (1462 *BD* I, 70).
***НАСАДКА** *ж.* (2) *(міра місткості)* насадка: и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами... и з мерою ржаною и овсяною... и з насадкою меду (Вільна, 1499 *РИБ* 777).
ФОРМИ: *знах. одн.* **насадку** (1499 *РИБ* 777); *ор. одн.* **насадкою** (1499 *РИБ* 777).
***НАСЄЄНЬЄ** *с.* (1) насіння: Ачь хто чюжоую ро(л)ю орє(т) алюбо сєєть своєю (!) насєєньє истрати(т) а виноу заплати(т) Є̃І (XV ст. *ВС* 30).
ФОРМИ: *знах. одн.* **насєєньє** (XV ст. *ВС* 30).
***НАСИЛІЄ** *с.* (1) *(цсл.* насилие) ◇ насилїє чинити (кому) (1) утискати, пригноблювати (кого): присылалъ да (!) на(с) бг̃омолєць нашь архима(н)дри(т) пєчє(р)скїй с кїєва... чє(р)нцы крылошанѣ и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кїєвского и всея роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **насилїє** (1481 *ГПМ*).
Див. ще ***НАСИЛСТВО, *СИЛСТВО.**
***НАСИЛСТВО** *с.* (1) насильство, утиск: такѣ ж мы слюбуємы нн̃ѣ... стєфану воєводѣ... о(т) всєго насилства и о(т) єго нєприѦтєлии... боронити (Ланчиця, 1433 *P* 124—125).
ФОРМИ: *род. одн.* **насилства** (1433 *P* 125).
Див. ще ***НАСИЛІЄ, *СИЛСТВО.**
НАСЛАВЧИОУ *с., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... сєла єго... на имѣ сєло кинди(н)ци и сєло гѣрцѣ на протѦ... єщє сєло на (!) наславчиоу млина, єщє сєло павоустинѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
***НАСЛЄДОКЪ** *див.* ***НАСЛѢДОКЪ.**
***НАСЛИДОВАНЄ** *див.* ***НАСЛѢДОВАНЄ.**
***НАСЛИДОВАТИ** *див.* **НАСЛѢДОВАТИ.**
***НАСЛѢДНИКЪ** *ч.* (2) *(цсл.* наслѣдьникъ) (продовжувач чиєї діяльності) наслідник, наступник: ино коли хто по нашомъ животѣ съ наслѣдниковъ нашихъ будеть тое имѣнье Здетелю держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни на крилосъ у годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).
ФОРМИ: *род. мн.* **наслѣдниковъ** (1499 *АСД* VI, 3).
Див. ще ***ПОСЛѢДНИИ 3, *ПОСЛѢДОКЪ.**
***НАСЛѢДОВАНЄ** *с.* (3) *(діяльності, вчинків чиїх)* наслідування: того дѣлѦ явно чини(м), ты(м) то листо(м), како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ... прє(д)ко(в) наши(х)...

и оузнавшїи(х) вѣрно(с)ти и слоужбы, которыѣжъ то стоѣ памѧти кролє(м) полскы(м)... оуказали, а оу‹чи›ни (!) достоиною вѣрою и правы(м) наслѣдованїємъ... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **наслѣдованю** (1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **наслѣдованїємъ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **наслидованєм** 1 (1462 *BD* II, 284).

Пор. **НАСЛѢДОВАТИ.**

НАСЛѢДОВАТИ, НАСЛѦДОВАТИ *дієсл. недок.* (8) (*цсл.* наслѣдовати) (*діяльність, вчинки чиї*) (кого, що) наслідувати: мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ (!) наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною... оучера, тоу, оу левовы... голдь прѣзь оурѣдь присѣги... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); Колиж всєго прироженя постат своєго пєредкоу видѣ на бываниа (!) наслѧдовати, про тож и мы... от родителєв наших обычаєв цнотами ошлѧхтєных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *інф.* **наслѣдовати, наслѧдовати** 3 (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 283); **наслидова(ти)** 1 (1462 *BD* II, 283); *теп. 3 ос. одн.* **наслѣдоує(т)** (1448 *Cost.* II, 733); *дієприкм. пас. мин. дав. мн.* **наслидованным** (1462 *BD* II, 283); *дієприсл. одноч.* **наслѣдоуючи** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **наслидоуючи** 1 (1436 *Cost.* II, 697).

***НАСЛѢДОКЪ** *ч.* (15) (*цсл.* наслѣдъкъ) **1.** нащадок, потомок (14): єщє єсмы ємоу дали шесть чєлѣ(д) циганскы(х)... съ въсѧми наслѣ(д)кы и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238); а моим наслєдкомъ оу кн‹ѧ›зѧ Ивановы наслєдки, нє оуступатисѧ оу тыє с‹є›ла (*в ориг.* сла.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1448 *AS* I, 44); Я пан Янько Чаплич... продал єсми кнѧзю Иваноу Васильєвичу Острозкому сєло своє Гольчє... и дѣтєм єго и боудоущим єго наслѣдком правым (Острог, 1466 *AS* I, 61); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ, которїи коли по нашомъ животѣ будуть (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *зб.* потомство (1): Єщє єсмо дали наше‹моу› монастирю єдиного нашего питомого татарина... ис жоною, ис дєтми и съ оусымъ своимъ наслѣдкомъ (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *ор. одн.* **наслѣдкомъ** (1466 *BD* I, 106); *наз. мн.* **наслѣ(д)кы** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *зам. род.* о(т) єго **наслѣ(д)ки** 1 (1449 *Cost.* II, 386); *зам. дав.* паноу михаилоу... и є(г) **наслѣ(д)ки** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *род. мн.* **наслѣдковъ** (1495 *РИБ* 602); *дав. мн.* **наслѣдкомъ, наслѣдком** 3 (1466 *AS* I, 60, 61; 1499 *АСД* VI, 3); **наслєдкомъ** 2 (1448 *AS* I, 44; 1499 *AS* I, 118); *знах. мн.* **наслєдки, наслєдъки** (1448 *AS* I, 44; 1499 *AS* I, 118); *ор. мн.* **наслѣ(д)кы** (1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще ***ПОСЛѢДОКЪ.**

НАСЛѦДОВАТИ *див.* **НАСЛѢДОВАТИ.**

НАСОЄ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Аѳанасии, *гр.* Ἀθανάσιος): тѣмъ мы видѣвши...правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврьдили єсмо имъ... сєлищє... на краковѣ, где жоудє драганъ и насоє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *наз. одн.* **насоє** (1448 *Cost.* II, 324).

!НАСТАВИЧНОИ ‹**ОУСТАВИЧНОИ**› (1): мы Стєфан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ счаснои памѧти вєлможныхъ панов прєдкоув наших воєвод молдавских... обычаєм и стопєнюм наслидова‹ти›... абы яко тыи то пєрєдковє прорєчєннїи и прѣмѧнєным кролюм полскым и свѧтои Короунѣ наставичнои (!) и вѣчноую вѣрностъ... свои по тоумъ боудоучи записали и заобвѧзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

Див. ***ОУСТАВИЧНЫИ.**

***НАСТАВЛЄНИЄ** *с.* (2) (*цсл.* наставлєниє) вказівка, настанова: ино мы видѣвшє доброє и(х) произволєниє и о(т) ба наставлєниє, а мы тако(ж) дали тоту прѧдрєчєнноую пасикоу нашємоу монастирю (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454).

ФОРМИ: *знах. одн.* **наставлєниє** (1453 *Cost.* II, 454); *ор. одн.* **наставлєниє(м)** (1453 *Cost.* II, 453).

Пор. **НАСТАВЛЯТИ.**

НАСТАВЛЯТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) призначати: Тые вси села... маєтъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити, игумены наставляти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **наставляти** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

***НАСТАВНИКЪ** *ч.* (4) (*цсл.* наставьникъ) настоятель, ігумен: А которыи по нашєм животѣ от наставникъ ‹и от братїи свѧтаго› мѣста сєго, кто нє боудєт стоати въ сємь нашєм токмѣжи, таковыи да боудєть... є боудєт (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); А которїи, по нашєм животѣ, от наставник и от братїях свѧтаго мѣста сєго, кто нє бѫдєт стоати вь сєм нашєм токмѣжєм, таковїи да даст отвѣть прѣд богом (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *род. мн.* **наставникъ, наставник** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 212, 216, 217).

НАСТАСЇА *див.* **НАСТАСЇѦ.**

***НАСТАСЇИНЪ** *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним.. ожє тоты истиннїи Тацѣ, дочка Пєтра Дрѫмана, и племєница єи Васка, дочка Настасїина... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Настасїина** (1499 *BD* II, 166).

Пор. **НАСТАСЇѦ.**

НАСТАСЇѦ, НАСТАСЬѦ, НАСТАСІА *ж.* (11) (*особова назва, гр.* Ἀναστασία) Анастасія, Настасія: Сє азъ пєрфурии... далъ єсмь зємлю кудрѧвьчицьскую своєю женою настасьєю стму спс(с)у (!) в вѣкы (б. м. н., поч. XV ст. *Р* 75—76); мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѧ (!) наста(с)я киє(в)скаѧ... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); а мнѣ тѣжь кнѧзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу нєнадобѣ того имѣньѧ вєрхоу выписаного, Городка ис присєлки, искати... подь сєстрою моєю кнѧжною Настасьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); записую жонѣ своєй кн‹ѧ›г‹и›ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисѧчи коп на своихъ имѣньѧх (Ровно, 1483 *AS* I, 82); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... Крѫстина, дочка Воиславина, и сєстричича Крѫстинина Настасїѧ, дочка Анноушчина... и измѣнили съ господство мы свои правїи отнини от своєго праваго оурика (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Настасїѧ** 3 (1472 *BD* I, 169; 1493 *BD* II, 31; 1499 *BD* II, 162); **Настасьѧ** 1 (1489 *AS* I, 89); **наста(с)я** 1 (1459 *Р* 174); *зам. знах.* за **Настасїа** 1 (1476 *BD* I, 215); *род. одн.* **Настасьи** (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Настасьи** 1 (1483 *AS* I, 82); **Настасн** 1 (1489 *AS* I, 89); *ор. одн.* **Настасьєю** (поч. XV ст. *Р* 75; 1482 *AS* I, 79).

Див. ще **АНАСТАСЬЯ.**

***НАСТАСЯ** *див.* **НАСТАСЇѦ.**

НАСТИНЬ *прикм.* (17): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу и жєнѣ єго насти за ихъ слоужбоу... єдно сєло на грабовы(х)... що бы имъ оурикь съ оусѣмъ доходомъ и дѣтємъ єго що имаєтъ и дѣтємъ настинымъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышєписанныи пинѣзи... оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и плємєници єи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Настинь** (1495 *BD* II, 87); *дав. одн. ч.* **настин(оу)** (1495 *BD* II, 87); *наз. одн. ж.* **настина** (1495 *BD* II, 249; *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 118, 119; 1499 *BD* II,

153, 155); *дав. одн. ж.* **Настини** (1499 *BD* II, 154); *наз. мн.* **Настини** (1499 *BD* II, 134, 135, 153); *дав. мн.* **Настиним, Настини(м)** 3 (1499 *BD* II, 135, 154); **настинымъ** 1 (1427 *Cost.* 1, 196).
Пор. **НАСТѦ.**
НАСТОЯТЕЛЬ *ч.* (2) **1.** духовний наставник (1): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... никакоже ... паче благословеня его церкви созиждати... но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись и все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
2. *(монастиря)* настоятель, ігумен (1): маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю верху писанную ... по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).
ФОРМИ: *наз. одн.* **настоятель** (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *дав. одн.* **настоятелю** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
***НАСТУПАТИ** *дієсл. недок.* (1) (на що) утискати (що): и далъ (!) панъ воєвода всказалъ к намъ иже отъ всихъ сторонъ поганъство на хрєстия(н)ство наступаєть (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **наступаєть** (1493 *ОПВВ* 152).
***НАСТУПИТИ** *дієсл. док.* (1) (на кого) виступити (проти кого): А што до насъ прыказали єстє, ажъ нє станеть ся промєжы вами зъ вєликимъ княземъ Алєксанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ, да и я по доконъчальныхъ записєхъ и по крєстъному цєлованью вамъ на нихъ помагалъ и наступилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **наступилъ** (1498 *BD* II, 409).
***НАСТУПЪНИКЪ** *ч.* (2) *(продовжувач діяльності чиєї)* наступник, наслідник: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский, и все наступъники его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ино мы... згадавши зъ паны радами нашими, тую данину во всюмъ ему и наступъникомъ, епископомъ Луцкимъ и Острозскимъ, потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).
ФОРМИ: *наз. мн.* **наступъники** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дав. мн.* **наступъникомъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).
НАСТѦ, НАСТѢ *ж.* (61) *(особова назва, пор.* Анастасья, НастасїѦ) Настя: тѣмъ мы видѣвше єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу и женѣ єго насти... єдно село на грабовы(х) (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги, оана ришканоу(л) и сєстри єго, соръ и настѣ и черна... и продали свою правою о(т)-ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).
ФОРМИ: *наз. одн.* **НастѦ, Настѣ** (1470 *BD* I, 152; 1471 *BD* I, 164; 1476 *BD* I, 217; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 445; 1495 *BD* I, 55; 1499 *BD* II, 130; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *род. одн.* **Настѣ** 4 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); **Насти** 3 (1478 *BD* I, 219; 1499 *BD* II, 134, 135); *дав. одн.* **Насти** 23 (1427 *Cost.* I, 196; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 246; 1483 *BD* I, 272; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 286; 1490 *BD* I, 396; 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 55; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **Настѣ** 1 (1489 *BD* 1, 373); *ор. одн.* **Настєю** (1470 *BD* I, 153; 1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 285).
***НАСУТИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада... паствити тамъ... и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ (!), а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).
ФОРМИ: *наз. одн.* **!Пасутичъ** (1495 *АЛМ* 85).
***НАСЫЩЄНІЄ** *с.* (1) *(цсл.* насыщениє) ◇ н є и м а т и н а с ы щ є н і я *див.* **ИМАТИ**[2].
ФОРМИ: *род. одн.* **насыщєнія** (XV ст. *BC* 28 зв.).

НАСѢЧИ *дієсл. док.* (2) (чого) накосити: А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приєздъ и на стадо твоє то на буцєви насѣчєно єго досытъ (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).
ФОРМИ: *інф.* **насѣчи** (1386—1418 *P* 35); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **насѣчєно** (1386—1418 *P* 35).
НАСѦНОВЬ *прикм.* (1): а на то послуси... панъ навоико насѦновь братъ дмитръ (Перемишль, 1366 *P* 12).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **насѦновь** (1366 *P* 12).
***НАТИСКЪ** *ч.* (3) *(наполегливий вплив)* тиск (2): а николи о(т) того исного пана нашего мл(с)тиваго владислава, кролѣ по(л)ского и его намѣсткомъ... о(т)стоупити ни одни(х) натисковъ алибо намолвєнїа о(т) кого коли нє дбаючи (Львів, 1436 *Cost.* II, 702); и ти(ж) ач бы сѦ на(м) пригодила нѣкоторая пригода або нати(с)къ, бу(д) о(т) ко(г) то(г) бъ нє даи, выити на(м) и(с) нашєи зємли, то(г)ди на(м) и кнѣгини нашєи... имѣня и(х) отворєна и мѣста и(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811);
(приневолення, примус) тиск (1): Мы панъ моужыло боучацски... па(н) бартошъ боучацски... Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашєи доброєи воли и розмыслоу хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєрє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163).
ФОРМИ: *наз. одн.* **нати(с)къ** (1457 *Cost.* II, 811); *ор. одн.* **натискомъ** (1454 *P* 163); *род. мн.* **натисковъ** (1436 *Cost.* II, 702).
Див. ще **ВТИСКЪ, *ПРИТИСКЪ.**
***НАОУКА** *ж.* (2) *(вказівка, настанова)* наука: И такожь бєз вѣданиѦ и бєз рады и наоуки пана нашєго королѦ єго милости и Короуны ничого нє имаємь починати... алє оу их милости наоуки и рады имаємь жадати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).
ФОРМИ: *род. одн.* **наоуки** (1468 *BD* II, 302).
Див. ще ***НАОУЧѢНЬЄ.**
НАОУЧАТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (чого) навчати (1): іо алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє блгопроизволи гвоминашимь блгымь произволєниємь... и наставлєниє(м) бжїємь и наоучаємъ добраго съвѣта и оучинили єсмы въ за доушїє стопочивши(х) пєрєдковь наши(х) и па(к) и за нашє здравиє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).
2. підмовляти, підбивати (на що) (1): А тиж слоубоуєм николи єго милости... противити сѣ, алибо которою валкоу и нєпрїѦзнь оудилати, ани наоучати, ни явнѣ ани потаи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).
ФОРМИ: *інф.* **наоучати** (1485 *BD* II, 372); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **наоучаємъ** (1453 *Cost.* II, 453).
Див. ще ***ОУЧИТИ.**
***НАОУЧИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (без додатка) навчитися: Ниоучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбоиство обьмо(л)вѦ(т) а длѦ давности алюбо зашли(х) часовъ нє можєтсѦ оу то вымовить (XV ст. *BC* 33).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **! ниоучили(с)** (XV ст. *BC* 33).
НАОУЧТѦВѢИШЇИ *прикм. найв. ст.* (1) *(стч.* učtivý, *стп.* uczciwy) *(гідний найвищої пошани, уваги)* найбільш шанобливий, найпоштивіший: На которого соимоу кончанїє и дѣланїє... наоучтѦвѣишїи оу бозѦ отєць кнѣзь Григориє, божїєю милостїю и свѦтои цєрквє Илвовскои архиєпископь, и також вєлєможны пановє... соуть сосланы и налицєны и намѦнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **наоучтѦвѣишїи** (1467 *BD* II, 297).
***НАОУЧѢНЬЄ** *с.* (1) *(цсл.* наоучениє) вказівка, настанова: яко жадаєтє чєрєз листы свои на тыи послѣдниı мистровы листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу чєрєс оны пєрвыи о(т)писъ подлоугъ на‹о›учѣнья нашєго (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **на⟨о⟩учѣнья** (1447—1492 *ЛКБВ*). *Див. ще* ***НАОУКА.**

***НАХОДИТИ**[1] *дієсл. недок.* (4) **1.** входити, заходити, вступати (2): Которыи находи(т) оу чюжїи лѣ(с) илї гаи илї в боръ (XV ст. *ВС* 37).

2. (на кого) приставати (до кого) (1): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѧ к игрѣ а бєроуть пєнѧзи на заклады (XV ст. *ВС* 27 зв.);

k h w a ł t o m n a c h o d i t i (1) *див.* **КГВАЛТОМЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **находи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 37); **нахо(д)ть** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *3 ос. мн.* **находѧ(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *баж.- ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... nachodił** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще ***УХОДИТИ.**

***НАХОДИТИ**[2] *дієсл. недок.* (1) ◇ л а с к о у н а х о д и т и *див.* ***ЛАСКА 1.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **находѧ(т)** (XV ст. ВС 28 зв.). *Див. ще* **НАИТИ**[1] **4.**

***НАХОДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (кому) знаходитися (для кого), траплятися (кому): Колї прїгожаєтсѧ по смрти оцєвє и(ж) дѣвкы нє имѣючи рожєноє бра(т)и изоставаю(т) въ имєнїи, находѧ(т)сѧ имъ такымъ дѣвъкомъ опєкальнїкы што(ж) и(х) хотѧть пѣнєзми о(т)править коли замоужь поидоуть абы имєнїє о(т)рималї (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **находѧ(т)сѧ** (XV ст. *СЯ* 41). *Див. ще* ***НАИТИ СѦ.**

***НАЦЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловала сѧ пани Василєвѧ Копачєвича иа пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нацєвича** (1478 *AS* III, 17).

НАЦОВАѦ *ж.* (3) *(особова назва):* Пани Нацовачѧ повєдила, ижъ то єщо пан мой розробил и пашал (!) (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нацоваѧ** (1478 *AS* III, 17).

НАЦЪ *ч.* (3) *(особова назва)*: на сюю стороноу нєт паноу Нацоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ, князь Матей... панъ Нацъ, панъ Ондрей Немировичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нацъ** (1492 *АЛМ* 31); *дав. одн.* **Нацоу** (1478 *AS* III, 17).

! НАЧАЄТЬ ⟨НАЛАЄТЬ⟩ *див.* ***НАЛАЯТИ.**

***НАЧАТИ** *дієсл. док.* (3) **1.** *(приступити до якоїсь дії)* почати (1): А хотарь томоу сєлоу на имѣ Бєркишєщєм... почєншє от блота Мъстакиноулоуи на злїи брод, и от толѧ... д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Чєрлєнои, идєжє єст блато Мъстєкѫноул и от кѫдоу ис прьва начахом (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

2. *(як допоміжне дієслово у складі форм майб. ч.)* почати, бути (2): пово(д) алюбо вїноватыи имєю(т) быти позваны к соудоу а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть... начє (!) каза(т) одно по(д)лоу(г) рѧдо(в) позововъ прєзъ слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 13—13 зв.); а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостивымъ Богомъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **начахом** (1473 *BD* I, 184); *майб. 3 ос. одн.* **начнетъ уступатисе** 1 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); **! начє каза(т)** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, ПОЧАТИ, *ПОЧАТИ СѦ, ПОЧИНАТИ, *ПОЧИНАТИ СЯ, *ОУЧѦТИ.**

НАШ *див.* **НАШЪ.**

НАШФЪ *ч., невідм.* (3) *(особова назва)*: И оуставшє слоуга наш Илѣ Нашфъ и заплатил оуси вишєписанїи пинѣзи оу роуки Насти и оу роуки сєстри єи Софїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

НАШЪ, НАШЬ, НАШ *займ.* (10222) **1.** *(множинний, вказує на те, що належить багатьом або стосується багатьох, між якими є особа, яка висловлюється)* наш (402): По бжьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и Т и З и И лѣ(т) на обрѣзаньє га нашєго исоуса ха... днь коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии... в олєшка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); и на крѣпость сєму листу наши пєчѧти привѣсили єсмо (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо симъ наши(м) листомь въсѣкомоу кто посмотрить на сєсь листъ (Сігет, 1404 *ГМ*); и боуди ємоу клѧтва о(т) ба оца и сна и ста(г) дха и о(т) прч(с)тыѧ вл(д)чцѧ нашєа бца и при(с)двы мрїа (Київ, 1446 *Р* 154); и на свѣдомость (так.— *Прим. вид.*) сє(г) ншє(г) листа печяти нашѣ соу(т) привѣшєны (Снятин, 1454 *Р* 163); А сє я князь (!) Олєксандро Сонкгоушковичь, а кнѧзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис (!) єсмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А сє я кнѧз Михайло и кнѧз Костєнтин Ивановнч(и) Острозски(и) записываєм п⟨а⟩ни Енковой Чаплича пани Татѧнє имѣнє своє Мєжирєчє подлуг отца н⟨а⟩ш⟨о⟩го данѧ (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); и они повѣдили пєрє(д) нами што(ж) дє(и) о(т)цы нашы мєли о то(м) право со о(т)цє(м) єго пєрє(д) пано(м) ивано(м) вѧжєвичо(м) (Вільна, 1495 *ВК*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашєго дааиїѧ и потвърж(д)єнїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба и спса нашєго, іу ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(шанобливий, вказує на те, що належить або має відношення до особи оповідача — представника верхівки феодального суспільства)* наш (9814): Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... противъ островов нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2); то всє єсмо потвєрдили, нєпорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олєксанъдро корьѧтовичь... чинимъ свѣдочно своимъ листомъ... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ црькви. . оу смотричи то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); А сє я Фєврунъ воєвода пєрємышльскии познавамъ то нашимъ листъ (!) (Перемищль, 1391 *Р* 45); а на то дали єсмы свои листъ и нашю печать привѣсили (Коломия, 1398 *Р* 57); а сє я панъ мацина... освѣдчаю тъ тымъ листомъ... ажє пришєдъ прєдъ нашє обличьє на имѧ ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину (Львів, 1400 *Р* 60—61); а то сѧ дѣяло в нашомь дворѣ в зоудєчєвѣ (Зудечів, 1421 *Р* 96); а на потвєржєнє того н⟨а⟩шого жалованѧ... печат н⟨а⟩шу вєлєли єсмо привєсити к сєму н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); А по нашим жє животи, кто боудєтъ господаръ нашєи зємли молдавскои... тотъ щоби имъ нє пороушилъ нашєго даанїє и потвржденїє (Сучава, 1484 *BD* I, 279); А на потверженіе вышей писаныхъ рѣчей и печать нашу къ сему листу привѣсили есмо (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); мы Стефан воєвода ... знамєнито чиним ис сим листом нашим... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сєстра єго Моуша... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 175); г о л о в о ю н а ш є ю (1) *див.* **ГОЛОВА;** н а ш а м и л о с т ь (1) *див.* **МИЛОСТЬ** 2; и с н а ш и м ъ ж и в о т о м ъ (1) *див.* ***ЖИВОТЪ**

3. *(у знач. іменника с. р.) (належне нам)* наше (1): а што мєжи твоєѣ зємлѣ суть кнѧ(ж)ниѧ волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);

(у множині) (воїни даної держави на противагу ворожим воїнам) наші (2): **I poszli rati od Horodka, prychodili byli**

k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нашъ, наш** 400 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1361 *AGZ* 6; 1389 *PEA* I, 26; 1393 *Cost.* I, 13; 1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *Cost.* I, 84; 1446 *AS* III, 5; 1466 *BD* I, 95; 1489 *РИБ* 437; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **нашь** 110 (1375 *P* 20; 1395 *Cost.* II, 610; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 123; 1451 *P* 159; 1468 *BD* II, 305; 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 239; XV ст. *BC* 12 зв.; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **на(ш)** 98 (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *P* 129; 1446 *P* 152; 1452 *Cost.* II, 760; 1460 *Cost. S.* 33; 1470 *DIR«A»* 522; 1483 *Cost. S.* 121; 1490 *Cost. S.* 140; 1497 *ПМХ*; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **! наше** 2 (1452 *Cost.* II, 431; 1495 *BD* II, 40); **! нашѣ** 1 (1458 *BD* I, 18); **! наши** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **! на(с)** 2 (1449 *Cost.* II, 378); *род. одн. ч., с.* **нашєго, нашє(г), нш҃его, нш҃є(г)** 1318 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1361 *AGZ* 6; 1368 *P* 15; 1386 *P* 30; 1400 *Cost.* II, 617; 1425 *Cost.* I, 169; 1445 *P* 150; 1454 *P* 163; 1468 *BD* I, 128; 1484 *BD* I, 279; 1495 *BD* II, 64; 1500 *BD* II, 175; *Cost. S.*231 і т. ін.); **нашого, нашо(г) н⟨а⟩ш⟨о⟩го** 122 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1388 *ZPL* 107; 1401 *АкВАК* III, 2; 1430 *ГВКЛ* 7; 1437 *AS* I, 34; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *АМЛ*; *AS* I, 86; 1496 *BD* II, 402; бл. 1500 *АСД* II, № 4 і т. ін.); **на(ш)го, ншго** 3 (1400 *P* 62; 1452 *Cost.* II, 462; 1453 *Cost.* II, 462); **нашега** 2 (1462 *Cost. D.* II; 1491 *BD* I, 445); **нашиго** 1 (1495 *Cost. S.* 194); **нашѣго** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **! наго** 1 (1472 *ДГСВМ*); **! нашє** 7 (1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1436 *DIR«A»* 469; 1438 *Cost.* II, 26; 1460 *DIR«A»* 515; 1476 *BD* I, 217; 1486 *DC* 144); **! нашо** 1 (1451 *P* 159); *зам. знах.* **нашєго** даанне 1 (1479 *BD* I, 222); *зам. місц.* при отцѣ **нашєго** 1 (1455 *Cost.* II, 772); *дав. одн. ч., с.* **нашємоу, нш҃ємоу, нашєм(оу)** 1478 (1386 *P* 30; 1400 *Cost.* I, 37; 1415 *P* 87; 1425 *Cost.* I, 174; 1433 *ЗНТШ* CXXVI, 139; 1445 *P* 151; 1457 *BD* I, 4; 1478 *AS* I, 76; 1491 *BD* I, 467; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **нашомоу, нашому, н⟨а⟩шомоу** 119 (1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 105; 1401 *АкВАК* III, 2; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1442 *Cost.* II, 716; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1470 *AS* I, 65; 1487 *АМЛ*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **нашмоу, н(ш)моу, нш҃моу** 23 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 744; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 459; 1455 *Cost.* II, 554, 564; 1456 *Cost.* II, 578; 1457 *Cost.* II, 809); **нашє(м), нш҃є(м)** 5 (1400 *P* 62; 1404 *P* 70; 1424 *P* 100; 1456 *ГПХМ*; 1465 *ДГСОС*); **naszimu** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3, 4); **нашьму** 1 (1445 *СРК*); **нашѣмоу** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **! nasemu** 1 (1395 *GL* 166); **наши(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **! нашє** 1 (1424 *Cost.* I, 162); *зам. род. одн. ч.* до **нашєму** живота 1 (1435 *Cost.* II, 679); *зам. знах. одн. ж.* **нашєму** печать привесити 1 (1468 *BD* I, 126); *зам. знах. множ.* **нашєму** печати привесити 1 (1459 *Cost. S.* 22); *зам. ор. одн. ч.* слоугою **нашємоу** I (1479 *BD* I, 223); *знах. одн. ч.* **нашъ, наш** 73 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *Cost.* II, 668; 1444 *AS* I, 42; 1453 *DiR«A»* 503; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1471 *BD* I, 158; 1489 РИБ 431; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **нашь** 29 (1392—1393 *РФВ* 171; 1401 *P* 66; 1411 *P* 77; 1433 *P* 124; 1433—1443 *АРМ*; 1455 *Cost.* II, 771; 1470 *BD* I, 140; 1475 *AS* I, 70; 1488 *BD* I, 347; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **на(ш)** 29 (1388 *P* 37; 1437 *DIR* № 8; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 508; 1459 *P* 174; 1463 *Cost. S.* 45; 1471 *ДГСМПБ;* 1488 *ДГСВМЩ;* XV ст. *BC* 17; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **нашєго, нашє(г)** 33 (1377 *P* 24; 1386 *P* 30; 1395 *Cost.* II, 609; 1411 *Cost.* II, 638; 1430 *P* 116; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 564; 1468 *BD* II, 302; 1488 *ДГСВМЩ*; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **нашого** 21 (1442 *Cost.* II, 716; 1487 *AS* I, 240; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 84; 1496 *ПДСВВ*; 1498 *BD* II, 409; XV ст. *СГЧА*; 1499 *BD* II, 447; 450; *ВФ*); *зам. знах. одн. ж.* печат **нашъ (наш)** привѣсити 15 (1435 *Cost.* II, 680; 1441 *DIR«A»* 477; 1448 *Cost.* II, 356; 1453 *Cost.* II, 446; 1458 *BD* II, 263; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1470 *BD* I, 148; 1479 *ПГВСА*; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); да оутвръдїм **нашъ (наш, на(ш)** цръковъ 4 (1455 *Cost.* II, 531, 564; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6); *ор. одн. ч., с.* **нашимъ, нашимь, нашим, naszim, наши(м)** 771 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1377 *P* 24; 1391 *P* 45; 1404 *ГМ*; *P* 70; 1414 *P* 85; 1426 *Cost.* I, 178; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1465 *DIR«A»* 518; 1487 *AS* I, 87; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58; *BD* II, 175 і т. ін.); **нашымъ, нашым, нашы(м)** 29 (1403 *ДГАА*; 1420 *AS* I, 25; 1444 *DIR«A»* 481; 1454 *P* 162; 1460 *BD* II, 269; 1464 *BD* I, 85; 1467 *BD* I, 122; 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **нашємъ, нашємь, нашєм, нашє(м)** 8 (1439 *Cost.* II, 51, 61; 1448 *Cost.* II, 305; 1452 *Cost.* II, 431; 1459 *Cost. S.* 21; 1462 *BD* I, 70; 1463 *BD* II, 295; 1470 *BD* I, 147); **! nasym** 1 (1395 *GL* 166); *місц. одн. ч., с.* **по (оу, в, при) нашємъ, нашємь, нашєм, нашє(м)** 310 (1392 *Cost.* I, 8; 1400 *DIR«A»* 433; 1413 *P* 84; 1427 *Cost.* I, 194; 1445 *Cost.* II, 212; 1453 *Cost.* II, 454; 1467 *BD* I, 119; 1488 *BD* I, 362; 1495 *BD* II, 43; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **по (вь) нашимъ, нашимь, нашнм, наши(м)** 51 (1428 *Cost.* I, 207; 1438 *Cost.* II, 8; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 446; 1468 *BD* I, 126; 1475 *BD* I, 206; 1484 *BD* I, 279; 1490 *BD* I, 392; 1495 *BD* II, 49; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **въ (в, у, по, при) нашомь, нашо(м)** 28 (1388 *ZPL* 103; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *P* 87; 1421 *P* 96; 1428 *Cost.* I, 202; 1438 *P* 140, 141; 1449 *Cost.* II, 392; 1487 *АМЛ*; 1496 *BD* II, 405; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **! w nasom** 1 (1395 *GL* 166); **оу нашюмъ** 1 (1407 *P* 72); *кл. ф.* **наш** 1 (1476 *BD* I, 211); *наз. одн. с.* **нашо** 5 (1487 *АМЛ*; *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); **нашє** 3 (1433 *P* 125; 1457 *Cost.* II, 811; 1484 *ЯМ*); *род. одн. с. зам. знах.* за **нашєго** здравїє (1446 *Cost.* II, 270); *знах. одн. с.* **наше, наш(є), нш҃є, нше** 163 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1361 *AGZ* 6; 1391 *P* 45; 1392—1393 *РФВ* 170; 1400 *P* 60; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *Cost.* I, 122; 1443 *Cost.* II, 126; 1466 *BD* I, 106; 1484 *РИБ* 351; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **нашо** 18 (1388 *ZPL* 105; 1420 *AS* I, 25; 1457 *P* 165; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226, 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛРГ* 82); **нашое** 1 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); *наз. одн. ж.* **иаша, н⟨а⟩ша** 84 (1388 *P* 37; 1407 *Cost.* I, 57; 1419 *DIR«A»* 444; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1442 *Cost.* II, 717; 1451 *AS* I, 44; 1462 *BD* II, 289; 1481 *BD* I, 258; 1492 *АЛМ* 31; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **нашѧ** 2 (1446 *P* 154; 1447 *Cost.* II 732); **! нашє** 1 (1466 *BD* I, 96); *зам. знах. одн. с.* за **наша** здравїє 2 (1447 *Cost.* II, 288; 1459 *BD* I, 34); нєпороушил **наша** добро данїє 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *род. одн. ж.* **нашєи, нашєї, нашє(н)** 538 (1393 *Cost.* I, 14; 1407 *P* 72; 1423 *Cost.* I, 157; 1438 *DIR«A»* 472; 1445 *DIR«A»* 483; 1452 *Cost.* II, 422; 1470 *BD* I, 140; 1484 *BD* I, 279; 1487 *AS* I, 241; 1495 *BD* II, 90; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **нашоє, н⟨а⟩шоє, naszoje** 29 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2; 1388 *ZPL* 104; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1438 *P* 140; 1442 *Cost.* II, 719; 1459 *P* 172; 1463 *AS* I, 55; 1489 *РИБ* 433; 1495 *АЛРГ* 55; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **нашєѧ, нашея** 19 (1403 *ДГАА*; 1443 *Cost.* II, 126; 1448 *Cost.* II, 734; 1459 *BD* I, 34; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 150; 1479 *DC* 140; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; 1490 *DC* 146 і т. ін.); **нашон, нашо(и)** 10 (1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* II, 631; 1422 *DIR* fig. 35; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1462 *BD* II, 284, 285; 1471 *ДГСМПБ*); **нашєѫ, нашѧѫ** 10 (1455 *Cost.* II, 525, 531, 564; 1457 *BD* I, 4; 1458 *BD* I, 6, 8; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); **нашєѣ** 4 (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *Cost.* II, 612, 613; 1448 *Cost.* II, 738); **нашєє** 4 (1446 *P* 154; XV ст. *BC* 12 зв., 38 зв.; 1499 *АСД* VI, 3); **нашїи** 2 (1472 *Cost. D.* 27; 1491 *BD* I, 452); **нашеа** 2 (1446 *P* 154; 1462 *Cost. D.* 10); **нашоѣ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **naszyje** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **! нашем** 2 (1490 *DC* 147; 1493 *CVD* 6); **! нашє** 3 (1448 *Cost.* II, 733; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1491 *BD* I, 492); **наши** 2 (1448 *Cost.* II, 305; 1462 *BD* II, 293); **нашѧ** 1 (1443 *ПГСММ*); **нашѫ** 1 (1443

ДГСПМН); ! **намьи** 1 (1443 Cost. II, 156); *зам. знах. одн. ж.* прє (!) **нашеи...** потрєбизностъ 1 (1439 Cost. II, 714); *зам. знах. одн. с.* за здоровїє **нашеи** 1 (1441 DIR«A» 477); *зам. ор. одн. ж.* **нашеи** мл(с)тїю 3 (1442 Cost. II, 101; 1448 Cost. II, 305; 1497 BD II, 112); *зам. род. мн.* от **нашеи** дѣти 1 (1468 BD I, 126); *дав. одн. ж.* **нашеи** 62 (1399 P 59; 1408 АкЮЗР I, 6; 1421 Cost. I, 142; 1433 P 121; 1447 Cost. II, 282; 1455 Cost. II, 774; 1471 DIR«A» 527; 1481 BD I, 248; 1491 BD I, 464; 1499 BD II, 419, 420 і т. ін.); **нашои, нашо(н)** 12 (1403 ДГАА; 1421 Cost. I, 142; 1433 ЗНТШ LXXVI, 139; P 121; 1459 АрхЮЗР 8/IV, 19; 1462 BD II, 285; 1471 DIR«A» 527; 1492 AS III, 23; XV ст. BC 38 зв.; 1498 BD II, 413; 1499 ВФ); **нашѣи** 1 (1448 Cost. II, 734); **нашїи** 2 (1490 DC 148; 1491 BD I, 473); *знах. одн. ж.* **нашоу, нашу, нш҃оу, на(ш)у, н⟨а⟩шу, naschu** 511 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 2; 1361 AGZ 6; 1395 GL 166; 1407 АрхЮЗР 8/I, 4; 1425 Cost. I, 169; 1437 AS I, 34; 1443 P 145; 1459 P 174; 1482 BD I, 261; 1492 АЛМ 31; 1500 BD II, 176 і т. ін.); **нашю, н(ш)ю** 62 (1377 P 24; 1392 Cost. I, 8; 1398 P 57; 1400 P 62; 1412 P 81; 1433 P 119; 1442 Cost. II, 719; 1451 P 157; 1466 DIR«A» 519; 1485 BD II, 372; 1499 BD II, 425 і т. ін.); **нашую, naszuiu** 5 (1410 АкВАК XI, 5; 1433 ЗНТШ LXXVI, 139, 140, 141); **нашїоу** 1 (1442 Cost. II, 716); **nasu** 1 (1395 GL 166); ! **намоу** 2 (1493 Cost. S. 175; 1500 Cost. S. 231); ! **ну** 1 (1471 ДГСМПБ); *ор. одн. ж.* **нашею** 283 (1361 AGZ 6; 1377 P 24; 1393 Cost. II, 607; 1401 P 66; 1422 P 98; 1445 Cost. II, 725; 1458 BD I, 24; 1479 BD I, 226; 1495 РИБ 620; 1499 BD II, 423 і т. ін.); **нашою** 45 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3; 1388 ZPL 106; 1407 Cost. II, 629; 1430 АрхЮЗР 8/III, 8; 1442 Cost. II, 716; 1450 ЗНТШ XI, 7; 1459 АрхЮЗР 8/IV, 18; 1475 AS III, 14; 1489 РИБ 432; 1499 ВФ і т. ін.); **нашєѧ** 15 (1443 ПГСММ; 1448 Cost. II, 365; 1486 DC 144; 1487 BD I, 310; 1488 BD I, 342; ДГСВММ; 1489 BD I, 377; 1490 BD I, 419; 1492 BD I, 509; 1499 BD II, 147 і т. ін.); **нашѣю** 3 (1448 Cost. II, 734, 738); **нашея** 2 (1444 Cost. II, 207; 1451 ДГШХ); **нашеѫ** 2 (1443 ДГСПМН; 1447 Cost. II, 288); **нашїѧ** 2 (1491 BD I, 452, 473); **нашїю** 1 (1472 Cost. D. 26); **нашью** 1 (1409 P 74); *зам. род. одн. ж.* до **нашею** зємли 1 (1449 Cost. II, 743); господарєм **нашею** зємли 1 (1460 Cost. S. 41); *зам. знах. одн. ж.* оу **нашею** зємлю 1 (1438 Cost. II, 7); *місц. одн. ж.* **оу (в, при, по) нашеи, наше(и)** 355 (1388 P 37; 1400 DIR«A» 433; 1419 DIR«A» 444; 1434 Cost. II, 670; 1453 Cost. II, 766; 1467 BD I, 117; 1479 BD II, 352; 1485 BD II, 372; 1495 BD II, 39; 1499 BD II, 443 і т. ін.); **въ (в, оу, на, при, по) нашои, нш҃ои, naszoj** 31 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3; 1388 ZPL 104; 1408 АкЮЗР I, 6; 1423 Cost. I, 154; 1433 P 123; 1442 Cost. II, 719; 1454 P 163; 1478 ЗРМ; 1487 AS I, 240; 1499 AS I, 118 і т. ін.); **оу нашии, нашїи** 5 (1393 Cost. I, 13; 1432 Cost. I, 330; 1443 Cost. II, 160; 1459 Cost. S. 21; 1490 DC 148); **при нашєѣ** 1 (1407 Cost. II, 629); ! **при (оу) нашє** 2 (1449 Cost. II, 386; 1457 Cost. II, 811); ! **оу наши** 2 (1428 Cost. I, 209; 1439 Cost. II, 62); ! **оу нашо** 1 (XV ст. BC 39); *зам. місц. одн. ч.* **по наше(и)** животѣ 1 (1491 Cost. S. 157); *наз. мн.* **наши** 19 (1409 Cost. I, 70; 1411 P 77; 1442 Cost. II, 719; 1453 Cost. II, 765; 1470 BD I, 150; 1481 BD I, 257; 1485 BD II, 371; 1491 AS I, 97; 1495 АЛМ 85; 1499 BD II, 420 і т. ін.); **paszy, нашы** 2 (1433 ЗНТШ LXXVI, 141; 1495 РИБ 601); **нашє** 1 (1436 Cost. II, 698); ! **нашоѧ** 1 (1448 Cost. II, 738); *зам. род. мн.* от дѣтеи **наши** 4 (1438 Cost. II, 8; 1483 Cost. S. 122; 1490 DC 149); *наз. мн. ч.* **наши, наш⟨и⟩** 228 (1392—1393 РФВ 170; 1404 Cost. II, 625; 1424 Cost. II, 956; 1433 P 123; 1446 P 154; 1452 Cost. II, 422; 1465 АкВАК III, 4; 1471 BD I, 164; 1491 AS I, 94; 1500 BD II, 175 і т. ін.); **нашы, paszy** 15 (1436 Cost. II, 707; 1442 Cost. II, 716; 1465 GL 176; 1487 РИБ 226; 1492—1493 ПВФЧ; 1493 ОПВВ 152; ПОСВВ 152; 1494 BD II, 387; 1495 ВК; 1496 BD II, 407 і т. ін.); **нашє** 4 (1460 BD I, 41; 1490 BD I, 392; 1491 BD I, 451; 1495 BD II, 40); **нашѧ** 1 (1415 Cost. I, 121); **нашїи** 1 (1491 BD I, 473); *зам. род. мн.* вѣра бояръ **иаши** 2 (1456 DIR«A» 511; 1472 Cost. S. 88); *наз. мн. ж.* **нашѣ** 3 (1433 P 123; 1434 Cost. II, 666; 1454 P 163); **наши** 3 (1436 Cost. II, 702; XV ст. BC 29 зв.; 1495 АЛМ 85); **нашы** 1 (1442 Cost. II, 716); ! **на** 1 (XV ст. СЯ 39 зв.); *наз. мн. с.* **нашн** (1498 АЛРГ 83); *род. мн.* **нашихъ, нашихь, наших, naszich, наши(х)** 1564 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 2; 1388 ZPL 105; 1393 Cost. I, 14; 1408 АкЮЗР I, 6; 1415 Cost. I, 122; 1433 P 124; 1453 Cost. II, 472; 1471 DIR«A» 525; 1482 AS I, 79; 1500 BD II, 175 і т. ін.); **нашыхъ, нашыхь, нашых, paszych, нашы(х)** 29 (1436 Cost. II, 460; 1457 BD I, 4; 1460 Cost. S. 34; 1462 BD I, 63; 1464 BD I, 86; 1465 GL 176; 1466 BD I, 106; 1495 ВМЗД; 1496 BD II, 402, 405 і т. ін.); **нашыихъ, нш҃ыи(х)** 2 (1444 DIR«A» 481); **нашєхъ** 1 (1407 Cost. I, 57); ! **нами(х)** 1 (1454 Cost. II, 509); *зам. род. одн. ж.* г(с)пръ **нашїи(х)** зємли 1 (1448 DIR № 10 a); *зам. наз. мн. ч.* и въси **наши(х)** болѣрє 1 (1467 Cost. S. 69); гдє... прєдєдовє **наши(х)** лежа(т) 1 (1490 DC 147); *дав. мн.* **нашимъ, нашимь, нашїмь, нашим, наши(м)** 199 (1376 P 22; 1389 РЕА I, 26; 1399 P 59; 1415 Cost. I, 116; 1432 Cost. I 327; 1448 P 148; 1451 ЗНТШ XI, 10; 1463 BD II, 295; 1491 BD I, 445; 1500 BD II, 175 і т. ін.); **нашымъ, нашым, нашы(м), paszym** 14 (1407 АрхЮЗР 8/I, 3; 1433 ЗНТШ LXXVI, 141; 1492—1493 ПВФЧ; 1493 ПОСВВ 151 зв.; 1495 РИБ 601; 1496 BD II, 405; ПДСВВ; 1498 BD II, 412; 1499 РИБ 776; 1500 ACD II № 3); ! **nasym** 4 (1395 GL 166); *зам. род. мн.* вѣра болѣр **нашим**, вѣра... **наши(м)** боѧри вєлики(х) и мали(х), вѣра... боѧри **нашє(м)** вєлики(х) и мали(х) 3 (1458 DIR«A» 513; 1472 Cost. D. 26; 1492 BD I, 506); *знах. мн.* **наши, н⟨а⟩шн** 9 (1435 Cost. S.II, 687; 1436 Cost. II, 698; 1491 BD I, 473; 1496 ПЧФГ; 1497 AS I, 112; 1499 BD II, 419, 420, 422); **нашы** 1 (1498 BD II, 413); **нашнхъ, наших** 3 (1433—1443 АРМ; 1485 BD II, 371; 1499 BD II, 420); *знах. мн. ч.* **нашн** 30 (1392—1393 РФВ 170; 1402 Cost. II, 621; 1432 Cost. I, 327; 1442 Cost. II, 719; 1457 Cost. II, 810; 1466 DIR«A» 519; 1473 BD I, 181; 1495 АЛМ 83; 1498 АЛМ 169; 1500 SD 7 і т. ін.); **нашихъ, наших, наши(х)** 13 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3; 1395 Cost. II, 613; 1423 DIR«A» 447; 1436 Cost. II, 697; 1458 BD I, 20; 1462 BD II, 284; 1485 BD II, 371; XV ст. BC 14, 14 зв.; 1499 BD II, 420 і т. ін.); **нашыхъ, нашы(х), нш҃ы(х)** 5 (1492—1493 ПВФЧ; 1493 ОПВВ 152; 1496 ПДСВВ); **нашы, paszy** 3 (1395 GL 166; 1442 Cost. II, 716; 1493 ОПВВ 152 зв.); **нашѣ** 3 (1403 ДГМ; 1433 P 124; 1435 Cost. I, 454); **нашє** 1 (1411 Cost. II, 537); *знах. мн. ж.* **нашн** 21 (1388 P 42; 1392—1393 РФВ 170; 1400 Cost. II, 618; 1411 Cost. II, 637, 638; 1421 Cost. I, 143; 1448 DIR «A» 491; 1462 BD II, 290; 1472 BD I, 170; 1495 АЛМ 85; 1499 BD II, 426 і т. ін.); **нашы, paszy** 4 (1433 ЗНТШ LXXVI, 141; 1442 Cost. II, 717; 1496 BD II, 402; 1498 BD II, 412); **нашѣ** 4 (1388 P 39; 1398 Cost. II, 608; 1393 Cost. II, 613; 1435 Cost. II, 689); **нашѧ** 3 (1462 BD I, 70; 1476 BD I, 211, 217); **нашє** 1 (1491 BD I, 453); **наша** 1 (1476 BD I, 215); **нашиє** 1 (1496 ПДВКА 60); **наши(х)** 1 (1459 P 174); **нашеи** 2 (1436 Cost. II, 697; 1457 Cost. II, 809); *зам. знах. одн. ж.* **нашн** печатъ 1 (1433 Cost. II, 651); *знах. мн. с.* **наши** 5 (2-а пол. XV ст. СПС; 1488 ДГСПМ; 1498 АЛРГ 83; 1500 BD II, 173); **наша** 4 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 3; 1408 АкЮЗР I, 6; 1453 Cost. II, 496; 1476 BD I, 211); **нашѧ** 2 (1476 BD I, 211, 215); **нашы** 1 (1489 АМВ); *зам. знах. одн. с.* **наши** ниє⟨даниє⟩ 1 (1439 Cost. II, 32); *ор. мн.* **нашими, нашимї, paszimi, нашн(м)** 433 (1322 АрхЮЗР 1/VI, 2; 1388 ZPL 103; 1393 Cost. II, 607; 1411 Cost. II, 637; 1433 P 121; 1451 P 156; 1478 BD I, 219; 1492 АЛМ 30; 1498 АрхЮЗР 1/VI, 4; 1500 BD II, 175 і т. ін.); **нашимы** 30 (1457 BD II, 257; 1491 Cost. S. 156; 1492 BD I, 505, 506; 1495 BD II, 55; ПГВСР; 1497 BD II, 108; 1499 BD II, 130 і т. ін.); **нашыми, нш҃ыми** 16 (1442 Cost. II, 716; 1451 ДГШХ; 1492—1493 ПВФЧ; 1496 BD II, 401, 402, 403, 405, 407; ПДСВВ; 1498 BD II, 409); **на-**

шеми 10 (1458 *Mih. Doc.* 121; 1479 *BD* I, 221; 1486 *BD* I, 289, 290; 1489 *Cost. S.* 133; 1491 *BD* I, 451; 1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 40, 41); **naszymy** 2 (1465 *GL* 176); **! наши** 4 (1449 *Cost.* II, 747; 1452 *P* 161; 1473 *BD* I, 186; 1499 *BD* II, 153); **! нами** 1 (1452 *P* 161); *місц. мн.* **оу (во, на, по) нашихъ, наших, наши(х)** 24 (1399 *P* 59; 1408 *Cost.* II, 630; 1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Cost.* II, 668; 1453 *Cost.* II, 461; 1460 *BD* II, 273; 1462 *BD* II, 292; 1488 *BD* I, 345; XV ст. *СЯ* 41 зв.; 1491 *BD* I, 452 і т. ін.); **на (о) нашы(х), naszych** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1495 *ВМЗД*); *зам. місц. одн.* **по наши(х)** животи 1 (1446 *Cost.* II, 248); *знах. дв.* **нашы** (1454 *P* 163).

***НАЩАДОКЪ** *ч.* (1) нащадок, потомок: а тако єсмо єму дали єму и єго дѣте(м) и єго нащадко(м) и єго намѣстко(м) тото перво ре(ч)ноє село (б. м. н., 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *дав. мн.* **нащадко(м)** (1424 *P* 99).

Див. ще ***СЪЩАДОКЪ**.

***НАЯСНЄИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ**.

НАЯСНЄИШІИ *див.* **НАИЯСНѢИШІИ**.

***НАЯСНѢИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ**.

***НАѦВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (о чім) заявляти (про що): а которыижь то листы и записы хочємъ имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ, што оу томъ листѣ записаны и оуложєны... и о том наѦвлѦючи и досвѣдчаючи тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ держати и ховати вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **наѦвлѦючи** (1439 *Cost.* II, 713).

***НААСНЄИШИИ** *див* **НАИЯСНѢИШІИ**.

***НААСНѢИШИИ** *див.* **НАИЯСНѢИШІИ**.

НЄ, НѢ, НЬ *част.* (1959) **I.** (заперечує присудок або другорядні члени речення) не (1952) **1.** *(заперечує присудок у простому або складнопідрядному реченні, головному або підрядному)* (1628): **а)** *(у реченні без іншого заперечення)* (1100): своимъ тивуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ *не* просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а тому мунастыреви нє о(т)лучѦтисѦ о(т) стго ивана оу вѣки (Перемишль, 1378 *P* 26); а у чєрновци возы нє стрѦсти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); па(н) ивашко дѣдошицкии нє могль очистити листовь своихь (Зудечів, 1413 *P* 83); а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); и нє имаємъ ты(х) мимошо(д)ши(х) дѣлъ и мєрзѦчо(к) помина(т) на вѣки (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а члвкъ новы(и) єщо воли нє выседє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Ино тотъ листъ отца нашого в животе не засталъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55—56); а по нашємь животѦ, кто боудє(т) г(с)п(д)ръ нашєи земли... то(т) бы нєпороушил (sic.— *Прим. вид.*) нашего данїѦ и потвърж(д)єнїѦ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

б) *(у реченні з іншим запереченням)* (528): а по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); нє блюдитє сѦ ничєго (б. м. н., п. 1341 *P* 2); А не вступатисе въ тые дѣла и иншому никому (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а нє имают сѦ юже о то никды оупоминати нѣжли имають вѣчноє молчѦниє иа вѣкы (Львів, 1421 *P* 94); для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончыли, и, штобы ее никто не иарушилъ, заруку на Господара его милосты... заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а тотїє визи да нє имаю(т) дати мыта нигдє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих... нє мают в то сѦ вступовати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); ино таѦ земля много лѣтъ залєгла поуста ничого с нєє нє хоживало (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); а въ тои клѣти скарбу не было ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати, ни службы имъ никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(заперечує інші члени речення)* (227) **а)** *(у реченні без іншого заперечення)* (37): тєжь то изволи(л) єсмы єму... єж бы коли нѣкотораѦ пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако доброму Ѧко и самъ што бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т)... нє омєшкаѦ (Львів, 1399 *P* 59); и присѦгли єсми и записали сѦ вѣрно служити а нє о(т)ступити (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); а намъ сущимъ православнымъ християномъ... достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а мовили пєрєд нами и рукоу дали собѣ с того нє выступити, твєръдо держати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); а нє данъны(х) людє(и) што подлє пашуть осмъна(д)цать члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); мы єго знєти казали, в проробъки нє оусътоуповат, и присѦгноут казали (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); а Петругъ не гораздо будетъ тому листу ганилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); Хто мєнить шлѦхтичомъ а нє з родоу шлѦхотного (XV ст. *ВС* 6 зв.); И ты... єму ни въ чомъ нє исправляєшъ: дочєръ єго ноудишъ прыступити къ рымъскому закону, а имя єго къ нєму пишешъ *нє* по тому, какъ межы васъ въ доконъчальныхъ грамотахъ писано (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

б) *(у реченні з іншим запереченням)* (190): знамєнитосто чинимы... иже мы романъ воєвода молдавьскии... и(з) доброи волѣ, а никимъ нє принужєнъ... слюбили єсми и слюбуємъ... чистою вѣрою и чистою правдою вѣрна службба служити... нєпреможеному владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); созналъ то пєрєдь иами панъ ходько своєю доброю волєю никимъ нє принужєнъ ажє што имаю посполную дѣдьнину пєрєрось ажє продалъ свою половицю пєрєросли брату своєму (ч)жюржєви (Галич, 1424 *P* 106); мы вєликий кнѦз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж видєв и знамєновав нам службоу вєрную а нигди нє опоущеную н⟨а⟩шого вєрного слуги п⟨а⟩на Қалєника Мишковича... даєм и дали єсмо тому прєдрєченому Қалєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); мы вєликий кн⟨Ѧ⟩зь Швитрикгайлъ... чиним знамєнито... иж видєв и знамєнав службу нам вєрную а никгды нє опущеную н⟨а⟩ш⟨о⟩го вєрного слуги Олыйфєра... дали єсмо... за єго вєрную службу сєло Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги... по и(х) доброи воли и ники(м) нєпоноужєни а нєприсиловани и продали свою правою о(т)ниноу... слоузѣ нашему, глигору (Сучава, 1500 *Cost. S* 233—234).

3. *(заперечує дієприслівниковий зворот)* (97) **а)** *(у реченні без іншого заперечення)* (32): Też jestliby ... ne dawszi swetkow, rek by, pożycził ty zastawy, a on by zapreł to chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы и вєлѣлъ мѦ имить бє(з) моєѣ вины... чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѦтюлъ (Кременець, 1434 *P* 129—130); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрънoѣ службы... и вєлѣлъ былъ мѦ горла моєго избавити (Черняхів, 1435 *P* 132); нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); Тымжє обичаєм и мы оудилали. нє хотѣчи... отдалити сѣ от повиности и подданости предковь наших (Коломия, 1485 *BD* II, 371); пакли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... и ты бы его от тых боронил (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

б) *(у реченні з іншим запереченням)* (65): Волно резникомъ... быдло купуючы... и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу Нашого жадное повинности (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); и такы имаємы єму служити и помагати на усѣхъ єго нєприѦтєли, нєвыимуючи никоторыхъ (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... ижє пришєдши прє(д) на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова

панѣ яхнѣ кыискои... ништо собѣ нє оставлѧючи (Львів, 1414 *Р* 85); и также имаємы ємоу служити и помагати на всѣ єго нєпрїѧтели... нє выимуючи никоторы(х), подлу(г) записовь прє(д)ковь нашихь и ни оу чомъ нє оумєншаючи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 652—653); и мы порадив сѧ с нашими кнзи... дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю... сєло михлинъ... со всими оуходы и приходы ничого на себє нє вымєнивая (Київ, 1433 *Р* 118); а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными... ничого на насъ не оставляючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59).

II. *(частково заперечує присудок)* не (7) **а)** *(заперечення обмежене умовно-часовим підрядним реченням)* (2): а пак нє имал бы прощєнїя от нас, а кроулєви єго милости *нє* дєржати єго ни оу сєбє, и нигдє оу єго милости зємлѧх *нє* дєржати єго (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

б) *(заперечення обмежене підрядним допустовим реченням)* (1): I też, sud'ja... kotoraja sia diejet'... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: oliżby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106);

в) *(заперечення обмежене часткою* т о л к о, *сполучником* о л и ж ь) (4): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрѧтати всєѣ силы нашєѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тыми стали єсмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а нє маємь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошєи пану чусє або потомь будучимь (Луцьк, 1434 *Р* 128); а отъ того вєрємєни и досєлє ты(х) вашы(х) пословъ до г҃(с)дра нашого до воєводы нє было то(л)ко бы(л) пришолъ фє(д)ко гаврыловичъ алє нє тымъ посє(л)ствомъ (б. м. н., 1496 *ПСВВ*).

НЕБЕСНЫІ *прикм.* (1) (*цсл.* нєбєсьныи) ◇ о т е ц ь н е б е с н ы і *див.* **ОТЄЦЬ** 6.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **небесныі** (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

***НЄБО** *с.* (4) *(небозвід)* небо: а кто сѣ покуситъ възѣти илї порушити имъ бу(д) що о(т) того вышеписаннаго таковы да є(ст) проклѣтъ о(т) г҃а б҃а...сътворшаго нєбо и зєм⟨ли⟩ (Сучава, 1443 *ПГСММ*); А кто сѣ покоусит нашєго даанїа и подвръжденїа... пороушити... таковїи да єст проклѣть от господа бога... сътворшаго нєбо и зємлѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 357).

ФОРМИ: *знах. одн.* **нєбо** (1443 *ПГСММ*; 1484 *ЯМ*; 1488 *BD* I, 348, 357).

***НЄБОГАТЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрыє людє па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и)... па(н) лютикъ нєбогаты(и) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєбогаты(и)** (1478 *ЗРМ*).

НЄБОЖЧИКЪ, НЄБОЖЧИКЬ, НЄБОЖЪЧИКЪ, НЄБОЖЧИК, НЕБОЩИКЪ *ч.* (25) небіжчик, покійник: и зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ, мужъ мой... казалъ записати по души своей къ манастыру Свягому Спасу въ Кобрыни — село Корчичи (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, ктороу(ю) оудила(л) отець єго мл(с)ти, стары коро(л) нєбо(ж)чи(к), дидови нашєм(у) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); ино послє живота небожчика паиа Єнкова и мы припустили к тому имєню п⟨а⟩ни Єнковую п⟨а⟩ни Татѧну, штож нєбожчик от⟨е⟩ц иаш мєнѧл с паном Єнком Чапличом (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа... вси золотыи, и гроши, и серебро... все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)човичи(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) нєбожчикъ о҃ць мои па(н) лисица записа(л) бы(л) с҃томоу николє поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєбожчикъ, нєбожъчикъ, нєбожчикь, иєбожчик, нєбо(ж)чи(к)** 9 (1453 *Cost.* II, 766; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 85, 86; 1495 *ВМЗД*; XV ст. *ИК*; 1499 ПИ № 3); **небощикъ** 8 (1401 *АкВАК* III, 2; 1487 *AS* I, 240; *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437; 1493 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛМ* 163); *род. одн.* **небощика** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1498 *АЛМ* 169); **нєбожчика** 2 (1475 *AS* I, 71; 1487 *AS* I, 86).

НЕБОЖЧЫЦА *ж.* (1) небіжчиця, покійниця: и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича, коли замужъ ее отдавала (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иебожчыца** (1494 *РИБ* 560).

НЄБОЖЪЧИКЪ *див.* **НЄБОЖЧИКЪ.**

***НЕБОЩИКОВЪ** *прикм.* (1) *(який стосується небіжчика)* небіжчиків: Павелъ свѣтчилъ тымъ обычаемъ: послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **иебощикове** (1498 *АЛМ* 163).

НЕБОЩИКЪ *див.* **НЄБОЖЧИКЪ.**

***НЄБРѢЖЄНЇЄ** *с.* (1) *(цсл.* нєбрѣжєниє) зневага: ащє ли кто прѣстѫпить заповѣ(д) сїѫ безьо(т)чьство(м) (!) или нєбрѣжєнїє(м) и полакомитсѧ добыткоу книгы сєѧ, и прода(ст) ѫ да є(ст) проклѧ(т) о(т) б҃а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нєбрѣжєнїє(м)** (1401 *ЗКЄ*).

НЄБОУРЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... сръби и аръмєщи... и нєбоурєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **нєбоурєщи** (1448 *Cost.* II, 342).

***НЕВАРУНКОВЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* niewarunkowy) *(який не відповідає встановленим зразкам)* нетоварний, нестандартний: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купують въ мѣстѣ кожи малые неварункowые телятины, баранины, козины (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **иеварунковые** (1495 *АЛМ* 88, 89).

***НЕВЕРОВЪ** *прикм.* (1): А ещо Левону-жъ Шоломичу призволили есмо Неверово село держати, што у Невера купилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Неверово** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

Пор. **НЕВЕРЪ.**

НЕВЕРЪ *ч.* (3) *(особова назва):* А с того села служити ему Намъ, какъ и Неверъ Намъ служилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35—36); Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъся въ тыи люди, на имя въ Езыкеича зъ дѣтьми, а въ Невѣра, зъ братею его (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Неверъ** (1463—1478 *РЕА* I, 36); *род. одн.* **Невера** (1463—1478 *РЕА* I, 35); *знах. одн.* **Невѣра** (1498 *АЛМ* 169).

***НЄВЕСТА** *див.* **НЄВѢСТА.**

!NEWESTEE ⟨NEWESTCE⟩ *див.* **НЕВѢСТКА.**

***НЕВЕСТКА** *див.* **НЄВѢСТКА.**

***НЄВЖИТОЧНЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* nieużyteczny) непотрібний (1): а прото и на то(т) часъ стерєглисмысѧ абы иа странєньє (!) а на стравлѣньє нєвжиточноє того лѣта ты(х) то противоу на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

некорисний (1): О о (!) шє (л)тїсє нєужїточномъ и о протївномъ (XV ст. *СЯ 9* зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о нєужїточиомъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *знах. одн. с.* **нєвжиточноє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

НЕВИНЕНЪ *прикм.* (1) *(який не має за собою вини)* невинний, невинуватий: ино я ис того брата своего вызволяю, иж есть невиненъ (б. м. н., 1495 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **невииенъ** (1459 *АрхЮЗР* 8 /IV, 18).

***NEWINNOST'** *див.* ***НЄВИНОСТЬ.**

***НЄВИННЫИ** *прикм.* (1) *(не відданий у заставу за борги)* незаборгований: А се я пан Гриб Ивешеневич... запродал есми имене свое на имѧ Тороканов оу луцком повете отчиноу свою правую никому ничим невинную... кн⟨ѧ⟩зю Михайлу и кн⟨ѧ⟩зю Костентину Ивановичомъ Острозким (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **невинную** (1488 *AS* I, 88).

***НЄВИНОСТЬ** *ж.* (3) *(непричетність до вини)* невинність: a jestliby swetki prereczonyje, newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin winu... nelitostiwe majet' płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); ино оузревшо невиность мою велемужнии панове... выбавили мѧ... ис того нѧтъства (Черняхів, 1435 *P* 132).

ФОРМИ: *знах. одн.* **невиность** (1434 *P* 130; 1435 *P* 132); *ор. одн.* **newinnost'ju** (1388 *ZPL* 107).

НЄВИРА *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а по его съмрти где е(ст) его до(м) на невирѣ половина того села оу ли(с) момоу (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); тѣмже мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... половина села о(т) оунгоурѣни о(т) невира (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **невира** (1448 *Cost.* II, 355); *місц. одн.* **на невирѣ** (1432 *Cost.* I, 343).

***НЄВОДЪ** *ч.* (2) **1.** невід (1): Я волчько боде(н)ковьскии и своими де(т)ми... продали есмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... ис тыми озѣры которыи слоухаю(т)... к ты(м) землѧ(м)... опроче крыниць што неводо(м) волочать (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

2. ловля риби неводом (1): а придалъ есмь ему озера рыбнаѧ за днѣстромъ куды мои неводи ходили (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **неводо(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *наз. мн.* **неводи** (п. 1349 *P* 3).

***НЄВОИСТЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* вы па(к) послали есте к намъ посла вашего литвина на имѧ невоиста (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **невоиста** (1392—1393 *РФВ* 170).

***НЄВОЛНИКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то... вѣра драгоша старости и вѣра михаила неволника (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *род. одн.* **неволника** (1411 *Cost.* I, 84).

***НЄВОЛНЫИ** *прикм.* (1) *(прикріплений до землі без права виходу чи переходу від одного феодала до другого)* невільний, закріпачений: О паро(б)цо(х) алюбо о жонъка(х) нево(л)ныхъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о нево(л)ныхъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

НЄВОЛѦ *ж.* (8) **1.** примус, приневолювання (4): аже поидуть тарове (!) на лѧхы тогда руси неволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *P* 6); Мы дмитрии инѣмъименемъ корибу(т)... чинимъ то знаемо... иже... нашею доброю волею не примучени ни приневолени нѣкоторою неволею... володиславу королеви польскому... голдовали есмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); а заставила есми кн⟨ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... село свое Пъѧнь пустыню нискоторого притиску и нискоторои неволи ни принуженѧ, нижли... по своеи доброй воли (Острог, 1481 *AS* I, 77);

п о н е в о л и (1) з примусу, з неволі: и они рекли: так правда есть, записывали сѧ отцы наши по неволи, а пѣнѧзеи жадных за тое не брали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. неволя, рабство (2): того дилѣ ра(д)ли есмы оуси посполоу по(д)нѣти собѣ неволю ка(к) мочї име(м) и похилити соби головоу томоу поганствоу (Васлуй, 1456 *ЭСФ*);

и м а т и н е в о л ю (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **неволѧ** (1352 *P* 6); *род. одн.* **неволи** (1470 *BD* I, 140; 1481 *AS* I, 77); *знах. одн.* **неволю** (1455 *Cost.* II, 769; 1456 *ЭСФ*); *ор. одн.* **неволею** (1388 *P* 40); *місц. одн.* **по неволи** (1456 *ЭСФ*; 1491 *AS* I, 94).

***НЄВРА** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* и дорадивши сѧ есмъ ты(х) старцо(в)... оучини(л) есмъ вѣчную границю... по перехрестныи путь што на долинѣ... а о(т) толѣ... до рѣки невры (б. м. н., 1419 *P* 90—91).

ФОРМИ: *род. одн.* **невры** (1419 *P* 91).

***НЕВѢРЪ** *див.* **НЕВЕРЪ.**

НЄВѢСТА *ж.* (3) *(доросла особа жіночої статі)* жінка (1): Въ книга(х)... пре(д)ковъ нашихъ пїсано коли моужь жене оумреть тогды жона все именїе свое брала, а оу томъ дѣти щкодила мы оуставлѧе(м) и(ж) такая невѣста имѣеть изостать прї жївотїнѣ и прї винѣ и прї возника(х) которыми вожона прї моужи (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.);

н е в ѣ с т а м о у ж н а (2) заміжня жінка: О невѣсте моужьне которая дѣди(ч)ство имае(т) у ви(н) (XV ст. *ВС* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **невѣста** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *місц. одн.* **о невѣсте** 1 (XV ст. *ВС* 21); **о невесте** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.).

НЄВѢСТКА *ж.* (8) *(заміжня жінка стосовно до сестер і братів її чоловіка)* невістка, братова: a newestee (!) naszoy welikoy kneħini Julianie prysiahł po źywote brata naszeho Welikoho kniazia Witowta boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Жаловала намъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку, штожъ мужъ тое Ганки Миклашъ... вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ь⟩ницы, которою жъ ся былъ поделилъ со братомъ своимъ Петрашомъ (Троки, 1494 *РИБ* 560); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **невѣстка** (1495 *ВМЗД*); *род.* **невѣстки** (1498 *АЛМ* 159); *дав. одн.* ! **newestee** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *знах. одн.* **невѣстку** 4 (1495 *ВМЗД*); **невестку** 1 (1494 *РИБ* 560).

***НЄГАШЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмже мы видѣвше его правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали есми емоу... села на коврълоую, половина села о(т) оунгоурѣни... и прочещи... и негашещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *знах.* **негашещи**(1448 *Cost.* II, 355).

НЄГДѢ *присл.* (3) (*стп.* niegdy, *стч.* někdy) колись, будь-коли: оуставлѧемь ачь боуде(т) негдѣ жалоба на нихъ оу немецькомь праве а они не держа(т) тогды они стратили свое право (XV ст. *ВС* 26).

Див. ще **НѢКГДЫ.**

***НЄГОЄВЪ** *див.* **НѦГОЄВЬ.**

***НЄГОЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): мы Стїефан (!) воевода... чиним знаменито... оже прїидошѧ прѧд нами... Ивашко от Серецел и тѣгал сѧ съ непотом своим съ Ионом Негоескоулом за села (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Негоескоулом** (1459 *BD* I, 31—32).

НЄГОЄЩИ, НЄГОЄЩЇИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвше правою и вѣрною слоужбоу его до на(с)... дали есмы емоу... село негоещи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвше их право⟨ю слоужбою до нас... села⟩... на имѣ... Негоещи, и Стѣнкъоуцїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Негоещи** 4 (1459 *BD* I, 35; 1470 *BD* II, 310; 1472 *Cost. D.* 26; 1490 *BD* I, 434); **негоещїи** 2 (1488 BD I, 354, 356); *род.* **негоещи** (1466 *BD* I, 95); *знах.* **негоещи** (1414 *Cost.* I, 111).

НЄГОИ *див.* **НѢГОИ.**

НЄГОЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): мы стефана (sic.— *Прим. вид.*) вво(да)... чиним знаменито... оже тота (sic.— *Прим. вид.*) истинныи слоуга нашъ, кръстѣ негою, слоужи(л) на(м), правою ⟨и⟩ вѣрно (Сучава, 1472 *Cost. D.* 26).

Див. ще **НѢГА**[2], **НѢГОЄ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, КѢГЪ**[1], **НѢГЪШЪ.**

НЄГРА *ч.* (53) *(особова назва, молд.* негру «чорний»): А на то... вѣра пана Нєгра дворника сочавского (Сучава, 1403 *RS* 338); а хотаръ дворєнєщи(м) да є(ст) по старомоу хотарю, коуда хотарилъ панъ нєгра (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270); тако(ж)... продали... єдино село на днистрѧ(ж) на имѣ сєло синашєвци що съ... приходило тоє сєло о(т) отнинь прѣдѣда и(х) пана нєгри (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нєгра** 5 (1421 *Cost.* I, 141; 1440 *DBAc* 32; 1446 *Cost.* II, 270; 1493 *BD* II, 14, 15); *зам. род.* вѣра... **нєгра** 10 (1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I., 65, 70; 1411 *Cost.* I, 85; 1412 *DIR«A»* 440; 1422 *ДГОБ*; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228); *зам. ор.* съ **нєгра** 1 (1400 *DBAc* 31); *род. одн.* **нєгри** 29 (1414 *Cost.* I, 112; 1415 *Cost.* I, 116; 1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 157; 1426 *BAM* 22; 1428 *Cost.* I, 221; 1429 *Cost.* I, 239; 1493 *BD* I, 14; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); **нєгры** 8 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 136; 1422 *DIR* № 35; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1428 *Cost.* I, 202, 207; 1429 *Cost.* I, 242).

Див. ще **НЄГРЄ, *НЄГРОУЛЪ**.

НЄГРЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* негру «чорний»): мы Илїа воєвода и брат господства ми, Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє тот истинныи Ивоул... и нєпот єго Нєгрє, прїидошѧ прѣд нами... и дадошѧ двѣ сєлѣ... паноу Игнатоу столн⟨икоу⟩ (б. м. н., 1441 *DBAc* 37).

Див. ще **НЄГРА, *НЄГРОУЛЪ**.

***НЕГРЕБЛЯ** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі)*: мыта давати... на Негребли не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Негребли** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***НЄГРЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м) да єс(т) почєнши о(т) могилоу... до гдє съ ⟨сни⟩маю(т) хота(р) са(к)ни(и) и хєрничєщє(м) и нєгрєщє(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *род.* **нєгрєщи** (1428 *Cost* I, 224); *дав.* **нєгрєщє(м), нєг⟨рє⟩щє(м)** (1428 *Cost.* I, 224).

НЄГРИЛАШ *ч.* (4) *(особова назва)*: а на то є(ст)... вѣра пана нєгрилаша (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529—530); Пис(а) Нєгрилаш оу Васлоуи (Васлуй, 1472 *BD* I, 172).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нєгрилаш** (1472 *BD* 1, 172); *род. одн.* **нєгрилаша** (1437 *Cost.* 1, 530; 1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 46).

***НЄГРИЛЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошѣ прѧд нами... ⟨слоу⟩га наш пан Михоул Драгославь... и плєменика єго Настѣ, дочка Іона Нєгрилєскоула... и продали их правоую отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нєгрнлєскоула, Нєгрилєск⟨оул⟩а** (1495 *BD* II, 57).

НЄГРИЛЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы видѣвшє єго правоую и вѣрную службу до на(с)... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... сєла на имѣ прочєщїи... и нєгрилєщи (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *наз.* **нєгрилєщи** (1409 *Cost.* I, 64).

НЄГРИЛО *див.* **НЄГРИЛЪ**.

НЄГРИЛОВ *прикм.* (4): тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми єму... сєло... борчєщи, що купи(л) о(т) сновє нє⟨г⟩рилови (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544); Трєтєє сєло єсми имь дали на Бєрхѣчи, на имѣ Давидєщи... що смо коупили тоє сєло от Гєоргїє, сынь Нєгрилов плоскарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Нєгрилов** (1499 *BD* II, 162); *род. одн. ч.* ! **Нєгрилово** (1495 *BD* II, 57); *наз. мн. ч.* **нє⟨г⟩рилови** 1 (1455 *Cost.* II, 544); ! **Нєгрилово** 1 (1495 *BD* II, 57).

Пор. **НЄГРИЛЪ**.

НЄГРИЛЪ, НЄГРИЛО, НЄГРИЛЬ *ч.* (139) *(особова назва)*: а на то є(ст)... вѣра пана нєгрила чашника (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196—197); А на то єст вєликаа мартоурїѧ сам господства ми... Стєфан воєвода и наши бояри... пан Нєгрило чашник, пан Лоука столник (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); А на то єсть... в. п. Тоадєра и п. Нєгрила паркалабовє хотинскыи (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нєгрилъ, нєгрилъ** 11 (1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* I, 52; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123; *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 153; 1490 *BD* I, 432; 1491 *BD* I, 451; 1499 *BD* II, 425, 443); **Нєгрило, нєгрило** 11 (1434 *Cost.* I, 374; *Cost.* II, 665; 1445 *Cost.* II, 730; 1462 *BD* I, 54; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 151, 156; 1493 *Cost. S.* 175, 176); **Нєгриль, нєгриль** 2 (1470 *BD* I, 141; 1495 *Cost. S.* 193); *зам. род.* вѣра пана **нєгрило** 4 (1439 *Cost.* II, 52; 1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126; 1500 *Cost. S.* 234); вѣра пана **Нєгрилъ** 3 (1469 *BD* I, 136; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 167); *зам. дав.* слоузѣ (братоу, оуикови) **нєгрилъ (иєгриль)** 6 (1490 *BD* I, 432; 1491 *BD* I, 451; 1495 *Cost. S.* 193, 194); *род. одн.* **Нєгрила, нєгрила, иєгрил(а)** 96 (1427 *Cost.* I, 197; 1431 *Cost.* I, 318; 1435 *Cost.* I, 403; 1439 *Cost.* II, 35; 1443 *Cost.* II, 126; 1462 *BD* I, 62; 1466 *BD* I, 106; 1470 *DIR«A»* 522; 1499 *BD* II, 136; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **нєгрилѧ** 1 (1428 *Cost.* I, 202); ! **нєкрила** 1 (1429 *Cost.* I, 249); ! **иєгрила** 1 (1457 *UKP*); *дав. одн.* **иєгрилови** (1493 *Cost. S.* 175, 176); *ор. одн.* **нєгрило(м)** (1447 *Cost.* II, 273).

НЄГРИЛѢСА, НѢГРИЛѢСА *ж.* (2) *(назва джерела у Молдавському князівстві)*: и дали... єсми того сєло... и оуси и(з)вори на имѣ ръръоанѣ и остра и нѣгрилѣса (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєгрилѣса** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); **нѣгрилѣса** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

НЄГРИНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѧ... панъ илїашъ нєгринскыи и оуси ритєри: и боѧри... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь вырности и присѣгы... є(ст) оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ ... на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєгринскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***НЄГРИНЪ** *див.* **НЄГРИНЬ**.

НЄГРИНЬ *прикм.* (12): а на то... вѣра пана нєгрина (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а на то є(ст)... вѣра пана нємиркы, вѣра пана илїаша нєгрина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35—36);

◇ н є г р и н а п а с и к а (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві)*: а хотаръ ⟨кошил⟩овцє(м) горѣ роудою потокомъ на конєцъ нєсфои, около нєгрини пасикы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330); д в о р ъ Н є г р и н ь (1) *див.* **ДВОРЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Нєгринь** (1500 *BD* II, 173); *наз. одн. ж.* **нєгрина** (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.;* 1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 258, 280; 1432 *Cost.* I, 330; 1439 *Cost.* II, 32, 35); *род. одн. ж.* **нєгрини** (1432 *Cost.* I, 330).

Пор. **НЄГРА, НЄГРЄ**.

НЄГРИТА *ж.* (3) *(особова назва)*: тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрною слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєло... щожє ємоу продали тоє сєло... плємєници єго станчоу(л) кормохоу(з) и сєстра єго нєгрита (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чиним... ожє тоти истинїи наши слоуги Гаврил и братїѧ єго Никита и Ион, сыновє Нєгрити... слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1489 *BD* I, 371).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєгрита** (1446 *Cost.* II, 247); *род. одн.* **Нєгрити** (1489 *BD* I, 371); *дав. одн.* **Нєгрити** (1481 *BD* II, 358).

НЄГРИТИН *прикм.* (2): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... наши слоуги Костє Моургоч и сєстричич єго Гаврил, сынь Нєгритин... и продали... єдно сєло (Сучава, 1490 *BD* I, 400).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Нєгритин** (1490 *BD* I, 400).
Пор. **НЄГРИТА.**

НЄГРИТАСКА *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві)*: А хотарь тоє село... оу єдинь доуб... и от толѣ... до матка потока НегритАска (Сучава, 1479 *BD* I, 221).
ФОРМИ: *наз. одн.* **НегритАска** (1479 *BD* I, 221).

***НЄГРОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* негру «чорний»): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидошѣ прАд нами... ⟨слоу⟩га наш пан Михоул Драгославь, сынъ Тоадєра Негроула, и братаничъ єго Настѣ... и продали... єдно сєло (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).
ФОРМИ: *род. одн.* **Негроула** (1495 *BD* II, 57).
Див. ще **НЄГРА, НЄГРЄ.**

***НЄГОУЦЪТОРЮВЪ** *прикм.* (2) ◇ вад Нєгоуцъторювъ *див.* ***ВАДЪ.**
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу Нєгоуцъторюви** (1493 *BD* II, 6).

НЄГША *див.* **НѢГША.**

***НЄДАВНЫИ** *прикм.* (1) недавній: Алє колиж... Казимир, крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню, чистои явнои вѣры а певнои єго освѣцености... напомѣноул... мы, хотАчи єго освѣцености... с полности вѣры иашои оупєвнити, вызнавамы тым то листом... быти повинни... коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).
ФОРМИ: *дав. одн. с.* **нєдавномоу** (1462 *BD* II, 284).

НЕДАЛЕКО *присл.* (1) недалеко, біля: а Ретовкою до Чыжовки, а потомъ, пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи, недалеко села нашого Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

НЄДВИЖЄННО *присл.* (1) непорушно, нерушимо: тоє щобы ємоу на вѣкы... нєдвижєнно (Ясси, 1434 *Cost.* I, 391).
Див. ще ***НЄПОДВИЖЄНО, НЄПОДВИЖНО.**

***НЄДЄЛЯ** *див.* ***НЄДѢЛЯ.**

НЄДЄЯНИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: А хотар тоє вишєписанноє сєло на имѣ Нєдєяни да єст... по старомоу хотароу (Ясси, 1497 *BD* II, 96).
ФОРМИ: *наз.* **Нєдєяни** (1497 *BD* II, 96).

***НЄДИЛА** *див.* ***НЄДѢЛЯ.**

НЕДОБРЫЙ *прикм.* (3) **1.** *(поганий за своїми якостями, властивостями)* недобрий (1): Седобрыи (!) обычаи бы(л) о(т)кладанїю роко(в) велїкы(х) земьскы(х) алюбо по(д)ро(ч)кы(х) (!) малы(х) што(ж) на (!) землАнє межї собою имелї (XV ст. *СЯ* 39 зв.).
2. *(несправжній)* фальшивий, підроблений (1): Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый, фальшевный (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
3. *(який має порівняно малу вартість)* малокоштовний (1): jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majet' wkazana byti, a potom... jeje dobrowolne majet' prodawati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **не добрый** 1 (1498 *АЛМ* 169); **! седобрыи** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *наз. одн. ж.* **ne dobra** (1388 *ZPL* 107).

***НЄДОРѢЗОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: мы кнАзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочио и знаємо... ажє што панъ данило задєрєвецкин дажбоговичь замѣнилъ сА селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ... противъ ловчичь и недорѣзовича дворищємъ (Зудечів, 1411 *P* 78—79).
ФОРМИ: *род. одн.* **нєдорѣзовича** (1411 *P* 79).

***НЕДОСПѢЛСКИЙ** *ч.* (1) *(особова назва)*: нижли зять мои князь Михаило маетъ отложити за тые Горки Станиславу Недоспѣлскому осмъдесят коп грошей и осмъ копъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Недоспѣлскому** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

***НЄДОСТАТИ** *дієсл. док.* (2) (кого кому) не бути (кого в кого), не мати (кого) (1): ажє пакъ тых ємоу нє достанєтъ тогда що бы было братїАмь єго сыномь пана жоуржевымь и дѣтємь ихъ... непорушено николиже на вѣки вѣчныи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); (кого кому) не стати (кого в кого), перестати існувати (1): А коли бы, божє того нє даи, нє достало нам господарА нашєго Стефана воєводы, а мы нє имаим ни жадного держати сА... господарА (Сучава, 1462 *BD* II, 289).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **нє достанєтъ** (1429 *Cost.* I, 242); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы... нє достало** (1462 *BD* II, 289).
Див. ще ***НЄДОСТАТИ СА.**

***НЄДОСТАТИ СА** *дієсл. док. безос.* (1) (кого кому) не бути (кого в кого), не мати (кого): ⟨Али⟩ бы сА щефаноу дѣтїи нє достало съ єго женою Оленкою, ино по єго животѣ што бы была Оленцѣ Пожарита до єи живота (б. м. н., 1426 *BAM* 21).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы сА... нє достало** (1426 *BAM* 21).
Див. ще ***НЄДОСТАТИ.**

***НЄДОСТАТОКЪ** *ч.* (3) **1.** *(скрута)* нестаток, недостаток, нужда (2): Єсть въ обычаи землї нашои колї и мтрь умре тогды дети бѣроуть половиноу о(т) оца оусєго имєнїя а прїгожаєтсА такымъ дѣтємь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть а тако(ж) о(т) обою стороноу бываюnь нє(до)ста(т)кы велїкыи прото мы оуставлАємь своєю ра(до)ю абы дети нє бралї дѣ(л)нїци о(т) оца докоу(л) дроугоую жоноу поимє(т) (XV ст. *BC* 28); Ино тыми разы длА некоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнАзА ВасилА Єго Милости взАли семдєсАт коп грошей широких к нашой некоторой пилной потрєбє (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).
2. *(нестача)* недостача (1): А про недостатокъ людей имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ у той земли у Перемыской быти и въ томъ селѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).
ФОРМИ: *дав. одн.* **нѣдостаткоу** (1492 *AS* III, 23); *знах. одн.* **недостатокъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *наз. мн.* **нє(до)ста(т)кы** (XV ст. *BC* 28).

***НЄДРУГЪ** *ч.* (2) недруг, ворог: а къ нєдругомъ єго къ Охъматовымъ детємъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго, да и къ инымъ нєдругомъ єго на єго лихо посылаєшъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).
ФОРМИ: *дав. мн.* **нєдругомъ** (1499 *BD* II, 448).

НЄДОУЖЪ *прикм.* (2) неспроможный, безсилий: ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати єи а боронитисѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои нє имає(м) ни о(т)колѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); чомъ коли єсми могъ до живота, и я єсми давалъ, а теперъ єсми нєдоужъ ничого давати бєзъ вашоє милости (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нєдоужъ** (1481 *BD* II, 364); *наз. мн. ч.* **нєдоу(ж)** (1456 *ЭСФ*).

!НЄДЫЦѢ ⟨МЕДЫЦѢ⟩ *див.* ***МЄДЫКА.**

***НЄДѢЛЯ** *ж.* (54) **1.** *(назва сьомого дня тижня)* неділя (18): А писана грамота вь Лвовѣ, в нєдѣлю на канонѣ святого Филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); писанъ листъ... оу нѣдєлю, на канунѣ водохрщь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); а то сА доконало оу коломыи оу нєдѣлю по оусѣкновѣньи главы стго ива(н) (Коломия, 1424 *P* 102); да(н) оу ланчици оу нєдѣлю в днь стоѣ луцѣи (Ланчиця, 1433 *P* 123); А мають в тоє мыто оувєзатисА за нєделю перє(д) свАтъки в *неделю* (Петрків, 1489 *АМВ*);
с е р к и з н а я н є д ѣ л я (1) *див.* ***СЄРКИЗНЫИ.**
2. *(одиниця виміру часу, рівна семи дням)* тиждень (34): по ишествьи стго дха за в҃ нє(д)ли литовьскимъ кнАзємь стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *P* 6); а писано листо... оу понєдѣлнико пєрвоі нєдѣли поста (Сучава, 1388 *SL* 679); а то сА дѣяло... оу пАтокъ пАтоѣ нєдѣлѣ оу великомъ постѣ (Львів, 1421 *P* 94); а п(с)ъ лстъ оу волховци пАтои нд(л)ѣ поста (Ольховець, 1445 *СРК*); а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ

день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); а держати ему тыи мыта три годы до того ж року до Матки Божее днѧ первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); мы сказоуємъ матеєви то(г) конѧ двє недѣли хова(т) (XV ст. *ВС* 23 зв.); и през год да им слоужат на въсѧкоу нєделю литоургїю, на день съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

свѧтая нєдєля (1) *див.* **СВѦТЫИ** 2.

ФОРМИ: *род. одн.* **недѣлн** 2 (1388 *SL* 679; 1402 *Cost.* II 621); **нєдели** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **ндли** 1 (1435 *Р* 133); **нєдѣлѣ** 1 (1421 *Р* 94); **неделѣ** 1 (1414 *Р* 85); **нд(л)ѣ** 1 (1445 *СРК*); *знах. одн.* **недѣлю, нєдѣлю** 9 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1386—1418 *Р* 35; 1404 *Р* 70; 1424 *Р* 102; 1433 *Р* 123; XV ст. *ВС* 28 зв., 30; 1433—1443 *АРМ*); **иєделю, неделю** 9 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1489 *АМВ*; 1493 *АЛРГ* 56; 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1499 *BD* II, 156); **ндлю** 3 (1388 *Р* 39; 1415 *Р* 87; 1433 *Р* 125); **нєдѣ(л)** 2 (1386—1418 *Р* 35; 1419 *Р* 91); **ндѣлю** 1 (1433 *Р* 121); **нѣделю** 1 (1393 *Cost.* II, 608); **нєди(л)ю** 1 (1436 *Cost.* II, 707); **недел** 1 (1403 *ДГМ*); *місц. одн.* **на (оу) нєдѣли, нєд(ѣли)** (1402 *Cost.* II, 621; 1465 *АкВАК* III, 4; 1476 *BD* I, 211); *род. мн.* **неделъ, иєдє(л)** 2 (XV ст. *ВС* 12 зв.; 1496 *АЛРГ* 78); **иедѣль** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. мн.* **нєдѣ(л)** 1 (1386—1418 *Р* 35); **нєдели** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *ор. мн.* **иєдилѧми** (1453 *Cost.* II, 765); *місц. мн.* **оу неделяхъ, нєделѧ(х)** 2 (1387 *СП* № 12; 1487 *РИБ* 226); **на нєдєлѣхъ** 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. дв.* **недѣли** 2 (XV ст. *ВС* 23 зв.; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **недели, нєдєлї** 3 (XУ ст. *ВС* 11 зв., 23 зв.; 1487 *РИБ* 226); **нє(д)ли** 2 (1352 *Р* 6; XV ст. ВС 14 зв.).

***НЄДѢЯ** *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хота(р) томоу селоу фоундѣне(м) да єс(т) почєнши о(т) могилоу о(т) недѣи (Сучава, 1428 Cost. I, 224).

ФОРМИ: *род. одн.* **недѣи** 1 (1428 Cost. I, 224); **нєдѣє** 1 (1428 Cost. I, 224).

НЄЖЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: И єщє ємоу потвердили єсми село на имѣ Нєжещи (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *наз.* **Нєжещи** (1459 *BD* I, 32); *знах.* **Нєжещи** (1459 *BD* I, 32).

НЄЖЛИ *див.* **НИЖЛИ** [1].

***НЄЗАБОРОННЫИ** *прикм.* (1) безперешкодний, вільний: и вєздє на(м) имѣнїа є(г) и доходы отворєны и незаборонны, ка(к) на(м) самому, оу нашеи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *наз. мн.* **незаборонны** (1457 *Cost.* II, 811).

***НЕЗАМАИ** *част.* (1) *(утворює описові форми нак. сп.)* хай, нехай: а и(м) в тую зє(м)лю вжо нє надобє вступатисѧ... а ты(х) пнизє(и) свои(х) они незама(и) смотрѧ(т) на томъ комоу будоуть давали (Вільна, 1495 *В Соб.*).

***НЄЗАСЄДЄЛЫИ** *ч.* (1) вільний безземельний селянин, що вів індивідуальне господарство на землі феодала і міг залишити місцеперебування, заплативши викуп: а нєзаседелыи, коли оусхотѧ(т) о(т) нє(г) про(ч) поити... выхо(д) о(т)-да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хочє(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **незасєделын** (1490 *Пам.*).

НЄЗГОДА, НИЗГОДА *ж.* (3) незгода, непорозуміння: I též, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszoho žadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знамєнитаѧ кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн.* **незгода** 1 (1499 *BD* II, 424); **низгода** 1 (1499 *BD* II, 419); *знах. одн.* **nezhodu** (1388 *ZPL* 104).

НЄЗЛАМАННО *присл.* (1) непохитно, незламно: Тоє въсє... слюбоуєм... Яноу Олбрахтоу... моцнє и нєпороушєннє и незламанно и нєоураженно имаємо дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

***НЄЗЛАМАННЫИ** *прикм.* (1) непохитний, незламний: а мы имаємо имѣти и ховати вѧчнїи и нєпороушенныи и нєзламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **нєзламанныи** (1499 *BD* II, 420).

***НЄИЗРУШЄНЫИ** *прикм.* (1) непохитний: Мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т)... чинимъ то знаємо... иже... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право нє изрушеною вѣрностью (Краків, 1388 *Р* 40—41).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **нє изрушеною** (1388 *Р* 41).

Див. ще ***НЄИЗРУШИСТЫИ, НЄПОРОУШЕНЪ**[1], ***НЄРОУШЄНЫ.**

НЄИЗРУШИСТО *присл.* (1) непорушно, непохитно: а на крѣпо(ст) то(г) листа привѣ(с)ли єсмо наша печа(т) абы то крѣпко здержа(т) нє изрушисто никакими дѣ(л) (Молодечно, 1388 *Р* 43—44).

Див. ще **НЄПОРОУХОМО, НЄПОРОУШАННО, НЄПОРОУШЕННЄ, НЄПОРОУШЕНО, НЄПОРОУШНЄ, НЄПОРОУШНО, НЄРУХОМО.**

***НЄИЗРУШИСТЫИ** *прикм.* (1) непохитний: Мы кнѧ(з) двдъ дмитриеви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды... дмитрии инѣмъ именє(м) корибу(т)... голдованиє и вѣрность... королєви польскому... со вси(м) своими зємлѧми и гро(д) з боѧры и с людми вѣрностъ праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... ислюбуємы за него... иже... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучнця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **иє изрушистаѧ** (1388 *Р* 39).

Див. ще ***НЄИЗРУШЕНЫИ, НЄПОРОУШЕНЪ**[1], ***НЄРОУШЄНЫ.**

НЄИСПРАВЄДЛИВЄ, НЄИСПРАВЄДЛЇВЄ, НЄИСПРАВЄДЛИВѢ *присл.* (4) (*стп.* niesprawiedliwie, *стч.* nespravedlivě) несправедливо: Петръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправєдливє єго соудилъ а тамь на соудѣ єго нє нагонилъ (!) (XV ст. *ВС* 23).

Див. ще **НЄИСПРАВЄДЛИВО.**

НЄИСПРАВЄДЛИВО *присл.* (1) несправедливо: про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нє исправєдливо осоуди(т) нє боячисѧ бга то(т) имеє(т) на вышъшеє право о(т)озвать (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. ще **НЄИСПРАВЄДЛИВЄ.**

НЄИСПРАВЄДЛИВѢ *див.* **НЄИСПРАВЄДЛИВЄ.**

НЄИСПРАВЄДЛЇВЄ *див.* **НЄИСПРАВЄДЛИВЄ.**

! **НЄИСПРАВЄДНОМЬ** ⟨НЄПРАВЄДНОМЬ⟩ *див.* ***НЄПРАВЄДНЫИ.**

НЄИСПРАВНЄ, НЄСПРАВНЄ *присл.* (3) (*стч.* nesprávně, *стп.* niesprawnie) незаконно, несправедливо: и многыи нєисправнє бралї а людємь кривьды чинїлї (XV ст. *ВС* 22).

***НЄКЄЯ** *див.* ***НИКЄЯ.**

НЄКИДЪ *див.* **НИКИД.**

НЄКИТА *див.* **НИКИТА.**

***НЄКИТОВ** *прикм.* (1): И також прїидє прѧд нами... Илѣнъ, дочка Нєкитова... и продала... двѣ селѣ що соуть на Молдавѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Нєкитова** (1488 *BD* I, 355).

Пор. **НИКИТА.**

НЄКОАРЬ *див.* **НИКОАРЪ.**

НЄКОЛИ [1] *присл.* (1) (*цсл.* нѣколи) деколи, іноді: Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужены безъ часоу, иже неколи по обѣдѣ опївшисѧ соуды соужены а такъ иегдѣ сїльныи оубогъ прємоглъ зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13).

НЄКОЛИ [2] *див.* **НИКОЛИ.**

НЄКОМУ *займ.* (1) *(дав. одн.) (заперечний, уживається для позначення відсутності виконавця дії у безособовому реченні)* нікому: писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

НЄКОТОРЫИ, НѢКОТОРЇИ *займ.* (69) (*цсл.* нѣкоторыи) 1. *(неозначений)* (64) *(той або інший)* будь-який,

який-небудь, якийсь, котрийсь (33): I teź, jestliby chrestianin, nekotoroj rukoju khwałtownoju meł szot wcziniti, abo wdaril, majet' byti karan podłuh prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); тежь то изволи(л) єсмы єму... аж бы коли нѣкотораѧ пригода єму ста(л) тогды има то село замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ (Львів, 1399 *P* 59); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непрiятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животомъ полагати (!) со всѣми своими людми на оборонѣня нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и ти(ж) ач бы сѧ на(м) пригодила нѣкотораа пригода або нати(с)къ, бу(д) о(т) ко(г)... выити на(м) и(с) нашеи земли, то(г)ди на(м)... имѣня и(х) отворена и мѣста и(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боѧрин или наш слоуга до кролѣ єго милости... тот бы имал одослати сѣ до нас до своєго господарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(точно не визначений) якийсь (13): a jestliby nekotoryj kon, byłby... kradenyj, czerez chrest'janina... prisiahoju oczistitisia majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Оуставлѧємь и сказоуємь коли(ж) некоторыи щєпы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены а боудоуть выкорєны... маєть заставить во огородѣ щєпы а вїны шесть гривєнъ на томъ (XV ст. *BC* 29 зв.); Мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... яко коли от давного а преминоулого часоу нѣкотораѧ неприязнь и знамєнитаа незгода и валка была межи нами... и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал... нам въси мерзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

nekotoroho podozrenoho meti (1) *див.* * **PODOZRENYJ**; нѣкоторыми чѧсы (1) *див.* **ЧАСЪ**;

(окремий) деякий (7): Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryźe naszy uźe u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Имѣнїя дѣди(ч)но которыи(ж) то оу пєнѧзѧ(х) запїсоують нєкоторы(х) оу наши(х) сторона(х) дѣржано до Йї лѣ(т) а потомъсѧ выстояло (XV ст. *СЯ* 41 зв.); Што єстє намъ говорили отъ прыятеля нашого Стефана воєводы... о записъ нашъ штожъ єму въ томъ нашомъ записе нєкоторыи члонъки ся были нє сподобали, и тотъ записъ къ намъ єстє прынєсли, абыхмо казали єго пєрєписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(у знач. іменника) (9) хтось, дехто; *(у множині)* деякі: Соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т)... мы оуставлѧємь на такыхъ и(ж) имають всє(г) имєнїя своєго осоужєнї быти (XV ст. *BC* 24 зв.); а єстли ѧ нє тоєи мєны выстоуплю а любо нєкоторыи по мнѣ боудоучии... тогдыѧ а любо по мнѣ боудоучии королю двєстє роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13).

2. *(заперечний)* жоден, ніякий (2): Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо... иже добраѧ рада наши(х) боѧръ... нє примучєни ни принєволєни нѣкоторою нєволєю вєлєбному г(с)пдрю володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); и такожє тоти люди... да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(х) и оурѧ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу чє(м) а нє оу которо(м) дилѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

3. *(у знач. неозначеного числівника)* декілька (3): по нєкоторо(м) дни зазвалъ миколаи пороучника на право о ты(и) пєнєзи (XV ст. *BC* 31); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра... послѣднє ва(м) посланыи... Выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) нны(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нєкоторыи, нєкоторы(и), nekotoryj** 4 (1388 *ZPL* 107, 108; XV ст. *BC* 27, 34 зв.); **нѣкоторїи** 2 (1499 *BD* II, 421); **niekotoryj** 1 (1388 *ZPL* 108); **нєко(т)рыи** 1 (XV ст. *BC* 18); *род. одн. ч.* **нєкоторого, нєкоторо(г)** 2 (XV ст. *BC* 29; 1492 *AS* III, 23); **нѣкоторого** 1 (1499 *BD* II, 422); *дав. одн. ч.* **нєкоторомоу, нєкоторомѫ** 2 (XV ст. *BC* 22 зв.; *СЯ* 41); **нѣкоторомоу** 1 (1499 *BD* II, 424); *знах. одн. ч.* **нєкоторыи, нєкоторы(и)** 2 (XV ст. *BC* 18; *СЯ* 41); **nekotoroho** 2 (1388 *ZPL* 105, 106); *місц. одн. ч.* **по нєкоторо(м)** 1 (XV ст. *BC* 31); **нє оу которо(м)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн. с.* **нѣкоторое** (1447—1492 *ЛКБВ*); *наз. одн. ж.* **нѣкотораѧ** 3 (1399 *P* 59; 1499 *BD* II, 419, 424); **нѣкотораа** 2 (1457 *Cost.* II, 811; 1499 *BD* II, 424); **нѣкотора** 1 (1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **нєкоторое** 1 (XV ст. *BC* 15); **нєкоторы(и)** 1 (XV ст. *BC* 6); *дав. одн. ж.* **нєкоторой, nekotoroj** (1388 *ZPL* 106; 1492 *AS* III, 23); *знах. одн. ж.* **нєкотороую, nekotoruju** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 27 зв., 36 зв., 38, 38 зв.); *ор. одн. ж.* **нѣкоторою** (1388 *P* 40); *місц. одн. ж.* **о(в) нєкоторои, нєкоторо(и)** 3 (XV ст. *BC* 18, 29 зв., 32); **о нєко(т)рои** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); ! **о нєкоторыи** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); *наз. мн.* **нєкоторыи, нєкоторы(и)** 9 (XV ст. *BC* 10 зв., 11, 15, 23 зв., 24 зв., 28 зв., 29 зв., 33; 1467 *СП* № 13); **nekotory** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); ! **нєкотыи** 1(XVст. *BC* 15): *наз. мн. ч.* **нєкоторыи** 1(XVст. *BC* 29 зв.); **нєкотории** 1 (1496 *BD* II, 405); *наз. мн. с.* **нѣкотораа** (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **нѣкоторыхъ, нѣкоторых** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1499 *BD* II, 425); *знах. мн. ч.* **нѣкоторын** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн. ж.* **нєкоторыи** 1 (XV ст. *BC* 15); ! **нєкотыи** 1 (XV ст. *BC* 23); ! **торыи** 1 (XV ст. *BC* 18); *ор. мн.* **нѣкоторыми** (1402 *Cost.* II, 623; 1448 *Cost.* II, 734); *місц. мн.* **по (оу) нєкоторы(х)** 3 (XV ст. *BC* 21 зв., 26 зв.; *СЯ* 41 зв.); **нѣвкоторы(х)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***НѢКТОРЫ.**

! **НЄКОТЫИ** ⟨НЄКОТОРЫИ⟩ *див.* **НЄКОТОРЫИ.**

НЕКРА *ч.* (1) *(особова назва):* А с тих сель имат Драгомир и Некра... служити намь ... трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Некра** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

НЄКРАШ *див.* **НЕКРАШЪ.**

* **НЄКРАШЄВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* морхина даєть двѣ вєдрѣ мєдоу из нєкрашевщины (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **нєкрашєвщины** (бл. 1458 *P* 167).

НЕКРАШЪ, НЄКРАШ *ч.* (3) *(особова назва):* А при томъ былъ... панъ Михайло Дробишъ, а Мрочко и Некрашъ, намѣстникъ Кобрынскiй (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а дл̑ѧ лєпъшоє справєдливости я Нєкраш пєчат єсми свою привєсил к сєму н⟨а⟩ш⟨о⟩му листу (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Некрашъ, Нєкраш** (1401 *АкВАК* III, 2; 1497 *AS* I, 112).

! **НЄКРИЛА** ⟨НЄГРИЛА⟩ *див.* **НЄГРИЛЪ.**

***НЕКРИНОВЪ** *прикм.* (1): Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь... село Старуня... штоже... осадил отець Некринь пустиню, то есть село Некриново, и братии его, и дѣтий его (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Некриново** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Див. ще **НЕКРИНЬ.**

НЕКРИНЬ *прикм.* (2): Узрѣвши есми на вѣрную службу Драгумиру н на Некрину, дали єсми имь... село Старуня... штоже... осадил отець Некринь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Некринь** (1378 *ЗНТШ* LI, 5); *знах. одн. ж.* **Некрину** (1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

Див. ще ***НЕКРИНОВЪ.**

Пор. **НЕКРА.**

НЄКРОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) ѧнъ количь... панъ шандро нєкровичь (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєкровичь** (1404 *P* 68).

! НЄКИМ ⟨НИКИМ⟩ *див.* **НИКТО.**

НЄЛАЦЬНОСТЬ *ж.* (1) (*стп.* niełacność) скрутність, трудність: сами порозоумѣти можєтє коли ани в корунѣ ани въ кнѧзьствѣ вєлико(м) обълични нє были быхо(м) ижє в таковы(х) рѣча(х) вєликая бы была нєлацьность (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєлацьность** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***НЄЛЗЄ** *предик.* (1) не можна: а про(ч) и(м) нє(л)зє о(т) нє(г) поити (Луцьк, 1490 *Пам.*).

Див. ще **НЄЛЬЗА.**

NELITOSTIWE *присл.* (1) (*стч.* nelitostivě, *стп.* nielitościwie) (*без вияву милосердя*) безжалісно: a jestliby swetki prereczonyje, newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin winu... nelitostiwe majet' płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

***НЄЛЬЗА** *предик.* (1) не можна: въ ку(з)минє ставъ со млыномъ алє споущать єго нє(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*).

Див. ще * **НЄЛЗЄ.**

НЄЛѢПКО *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были... слоуги королєвы ильѧ гоущичь... и нєлѣпко (б.м.н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєлѣпко** (1463 *ГГЯ*).

НЄЛЮБЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были свѣткн добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... панъ нєлюбъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєлюбъ** (1463 *ГГЯ*).

***НЄЛѦЖИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): тучнѧкъ да(л) пани марєкорѣтѣ росовон своє сєло куропотники и нєлѧжича дворищє (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *род. одн.* **нєлѧжича** (1418 *Р* 89).

***НЄМАЛИИ** *прикм.* (1) чималий, значний: Мы кнзь Сємєнъ... о(з)на(і)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Которои На(м)ъ вєликіє оуслоуги Своє И ко(ш)то(м) Нємали(м) о(т)дає(м) (!)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Нємали(м)** (1459 *Р* 171).

НЄМЄРА *див.* **НЄМИРА.**

НЄМЄРОВИЧЪ *див.* **НЄМИРОВИЧЪ.**

НЄМЄЦКЫИ[1], **НЄМЄЦСКЫИ, НЄМЄЦКИ, НЄМЄЦКЇИ, НЄМЄЦКЫ, НЄМЄЦСКИ, НЄМЄЦСКЫ, НЄМЄЦСКЇИ, НЄМЄЦЬСКЫИ, НѢМЄЦСКЫ, НѢМЄЦКЫ, НЄМЄСКИ** *прикм.* (207): мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слугы... панъ хотько цѧциньскы, панъ шандръ нѣмєцкы... чинимы знаємо... вєликому владиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы... и го(л)довали єсмы... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); А на то єст вєликаѧ марторїѧ... поп Ѳеодорь Бистрицкїи, поп Юсафь Нємєцкїи... и бояри наши (Сучава, 1464 *BD* I, 84); А на то єсть... вѣра наших боярь: в. п. Доумы... в. п. Єрємїа и п. Драгоша паркалабовє нємєцкїи (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

л ѣ с ъ н є м ѣ ц к и и (1) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нємєцскыи, нємєцскы(і), nemecskyj** 9 (1460 *Cost. S.* 34; 1461 *BD* I, 45; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123; 1474 *РГС*; 1475 *BD* I, 204; 1476 *BD* I, 209); **нємєцкїи** 7 (1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1466 *DIR«A»* 519; 1472 *Cost. D.* 26; 1479 *BAM* 61; *BD* I, 224; *Cost. S.* 98); **нємєцкн, нємєц⟨ки⟩** 4 (1462 *BD* I, 56; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 170; 1480 *BD* I, 241); **нємєцски** 3 (1470 *BD* I, 151, 156; 1472 *Cost. S.* 88); **нємєцскы** 2 (1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141); **нємєцкыи** 2 (1460 *BD* II, 276; 1464 *BD* I, 84); **нємєцкы** 1 (1466 *BD* I, 115); **нѣмєцкы** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **нємєцьскыи** 1 (1473 *ШКН*); **нѣмєцскы** 1 (1472 *BD* I, 172); **нємєцскїи** 1 (1467 *BD* I, 121); *зам. род. одн. ч.* в. п. паркалаба **нємєски** 1 (1500 *SD* 7); *род. одн. ч.* **нємєцкого, нємєцко(г)** 59 (1436 *DIR«A»* 469; 1442 *Cost.* II, 93; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *BD* I, 119; 1478 *BD* I, 219; 1480 *BD* I, 239; 1483 *Cost. S.* 122; 1496 *BD* II, 93; 1497 *Cost. S.* 224 і т. ін.); **нємєцскаго, нємєцьскаго** 24 (1438 *DBAc* 27; 1442 *Cost.* II, 88; 1457 *BD* I, 4; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 63; 1464 *Cost. S.* 60; 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 150; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); **нємєцского** 17 (1443 *Cost.* II, 149; 1465 *DIR«A»* 518; 1468 *BD* II, 306; 1471 *BD* I, 164; 1473 *BD* I, 184; 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1483 *BD* I, 270; 1484 *BD* I, 283; 1495 *BD* II, 59; 1497 *BD* II, 119 і т. ін.); **нємєцкаго** 13 (1439 *Cost.* II, 46; 1440 *Cost.* II, 65; 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 34; 1462 *BD* I, 62; 1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 134; 1470 *BD* I, 148 і т. ін.); **нѣмєцкаго** 3 (1437 *Mih.* 203; 1470 *BD* II, 310; 1472 *DIR«A»* 528); **нѣмєцкого** 2 (1429 *DIR«A»* 455; 1441 *DIR«A»* 477); **нємѣцкого** 1 (1427 *DIR«A»* 450); **нємєцьского** 1 (1475 *BD* I, 206); ! **нѣмєцко** 1 (1495 *BD* II, 57); ! **нємєц...** 1 (1432 *ДГВІН*); *дав. одн. ч.* **нѣмєцкомоу** (1448 *DIR* №10 в); *род. одн. ж.* **нємєцкои** (1467 *Mih. Doc.* 125); *місц. одн. ж.* **оу нємєцкои** 4 (1491 *BD* I, 491; 1499 *BD* II, 144); **оу нѣмєцкои** 1 (1479 *BD* I, 221); **оу нємєцскои** 1 (1487 *Cost. D.* 7); *наз. мн. ч.* **нємєцкїи** 26 (1487 *BD* I, 294; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 449; 1493 *BD* II, 4; 1498 *BD* I, 126; 1499 *BD* II, 136, 167, 425; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **нємєцкыи, нємєц⟨кыи⟩** 2 (1499 *BD* II, 155; 1500 *Cost. S.* 231); **нимєцкїи** 1 (1486 *DC* 144); **нємєцскїи** 1 (1499 *BD* II, 444); *зам. род. мн.* в. п. єрємїа и драгоша **нємєцки** 1 (1500 *Cost. S.* 234); *род. мн.* **нємєцскихъ, нємєцских, нємєцски(х)** 6 (1487 *BD* I, 296, 517; *Cost. D.*7; 1488 *BD* I, 348; 1489 *BD* I, 372; 1493 *BD* II, 22); **нємєцкихъ, нємє⟨цк⟩их** 2 (XV ст. *НРРГ* 10; 1500 *BD* II, 175); **нємєцкых** 1 (1486 *BD* I, 290); *ор. мн.* **нємєцкимн** (1443 *ПГСММ*).

Пор. **НЄМЄЦЪ**[1].

* **НЄМЄЦКЫИ**[2] *див.* * **НѢМЄЦКИИ.**

НЄМЄЦСКИ *див.* **НЄМЄЦКЫИ**[1].

НЄМЄЦСКЇИ *див.* **НЄМЄЦКЫИ**[1].

НЄМЄЦСКЫ *див.* **НЄМЄЦКЫИ**[1].

НЄМЄЦСКЫИ *див.* **НЄМЄЦКЫИ**[1].

НЄМЄЦЪ[1], **НЯМЦ** *ч.* (136) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Нямц: А на то... вѣра пана Шандрова от Нѣмцѧ (Сучава, 1403 *RS* 338); а кто имєть коупити скотъ или бараны, оу баковѣ... либо на нѣмци... нє надобѣ нигдє мыто дати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); и далн и приложили єсмы о(т) на(с) томоу(ж)... нашємоу стмоу монастироу о(т) нємца болото криваѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Нємєцъ** 1 (1470 *BD* I, 155); от **Нямц** 1 (1491 *BD* I, 453); *род. одн.* **Нѣмца, Нѣмьца** 65 (1407 *Cost.* I, 56; 1427 *DIR«A»* 450; 1466 *Cost.* II, 251; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 147; 1487 *BD* I, 292; 1490 *BD* I, 386; 1499 *BD* II, 160; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **Нємца, Нє(м)ца** 47 (1435—1436 *Cost.* II, 494; 1443 *Cost.* II, 185; 1451 *Cost.* II, 400; 1458 *BD* I, 6; 1466 *BD* I, 106; 1482 *BD* I, 263; 1490 *BD* I, 398; 1491 *Cost. S.* 157; 1499 *BD* II, 144; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **Нѧ(м)ца** 2 (1471 *DIR«A»* 525; 1500 *Cost. S.* 230); **нємцѣ** 5 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 352; 1466 *BD* I, 95); **нѣмцѧ, нѣмцѣ** 6 (1403 *ДГАА; RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; *Cost.* II, 628; 1408 *Cost.* I, 61; 1453 *DIR«A»* 503); **Нѣмцоу, Нямцоу** 2 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 464); *знах. одн.* **нємєцъ** (1453 *Cost.* II, 466); *місц. одн.* **оу Нємцѧ, нємцѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 121; 1453 *Cost.* II, 466; 1456 *Cost.* II, 790); **на нѣмци** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669).

***НЄМЄЦЪ**[2] *ч.* (10) (*назва річки у Молдавському князівстві*) Нямц: И дадох монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти *нѣмца* (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); а мы тако(ж) єсми дали и потвръдили тоє прѣдрєчєнноє сєло, балошєщи, на нємца (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); и єщє єсми потвєрдили монастырю ншєм(у)... сєла монастирска... на оусти нѣмца (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нѣмца** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1470 *DIR«A»* 522); **нємца** 1 (1435—1436 *Cost.* II, 494); *зам. місц.* сєло... **на нємца** 4 (1455 *Cost.* II, 553, 561, 564); *знах. одн.*

нємецъ (1453 *Cost.* II, 445); *місц. одн.* **на нємцѣ** 1 (1459 *BD* I, 35); **на нѣмцѣ** 1 (1458 *BD* I, 6).

***НЄМЄЦЪ** [3] *ч.* (1) *(назва лісу у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмъ селомъ почєнши о(т) молдави... простѣ... на рогъ лѣса нємѣцкого... та о(т)толѣ черє(с) нємецъ на вербоу (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн.* нємецъ (1427 *DIR«A»* 450).

Див. ще **ЛѢСЪ** (л ѣ с ъ н є м ѣ ц к и и).

***НЕМЕЦЪКЫИ** *див.* ***НѢМЄЦКИИ.**

***НЄМЄЦЪСКИИ** *див.* **НЄМЄЦКЫИ** [1].

***НЄМЄЦЬКЫИ** *див.* *** НѢМЄЦКИИ.**

НЕМЕЦЬСКЫИ *див.* **НЄМЄЦКЫИ** [1].

***НЄМИЛОСТИВНО** *присл.* (1) немилосердно, безжалісно, люто: а кто бы сѣ покоуси(л) о(т) наши(х) боѦръ... сего наше(г) дааніа и потврьжденїа прєстапити (!)... то(т) є(ст) на(м) противни(к)... и мы сам(и) того истино(г) хочє(м) показнити єго нємлостивно (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

НЄМИРА, НЄМИРѦ, НЄМИРЯ, НЄМЄРА, НЄМѢРА, НЄМИРѢ *ч.* (32) *(особова назва):* А при томъ были сведки... панъ Немира, староста луцкий, а панъ Федорко Малинский (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); А при том были светки: кн(Ѧ)зь Иван Юрєвич Жославский... пан Нємера Толпыжинский (Острог, 1481 *AS* I, 77); y pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нємирѧ, Нємиря, Нємирѣ** 10 (1445 *Cost.* II, 729; *P* 151; 1446 *AS* III, 5; *P* 152; 1448 *P* 149; 1451 *ДГШХ*; *P* 156, 159; 1452 *P* 161; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **Нємира, Немира, nemyra** 9 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1495 *АЛМ* 89; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1497 *АЛРГ* 79; 1500 *ДПЖН*); **Нємера** 2 (1451 *AS* I, 44; 1481 *AS* I, 77); **Немѣра** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *род. одн.* **Немиры, nemiry** 4 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1500 *ДПЖН*); **немири, немірн** 3 (1451 *P* 157, 158; 1452 *P* 161); *знах. одн.* **nemiru** (1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **Немирею** (1496 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79).

НЕМИРИНЪ *прикм.* (6): А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Өетимьи, сестреницы пана Немирины... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły... kotoruiuz mykłasz zawodył pana nemiryn namisnyk (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Немиринъ, nemiryn** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн. ж.* **Немириной** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **Немирины** 1 (1452 *АкЮЗР* I, 21).

Пор. **НЄМИРА.**

НЄМИРКА *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Нємира): Мы боѦрє господарѦ нашего воєводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ нємирка... чинимъ знамєнито... ажє слюбоуємъ... великому володиславу... кролю полскому (Сучава, 1433 *Cost.* II. 650—651); а на то є(ст)... вѣра пана нємиркы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нємирка** (1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701; 1437 *Cost.* I, 529); *род. одн.* **нємиркы** (1439 *Cost.* II, 32, 36, 46).

Див. ще ***НѢМИРКО.**

***NIEMIROW** *ч.* (1) *(назва містечка у Берестейській землі):* a przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski... Ligęza z Niemirowa, woiewoda lancziczki (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Niemirowa** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

НЕМИРОВИЧЪ, НЕМЕРОВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Наместнику Берестейскому, пану Якубу Яновичу Немировича (Краків, 1487 *РИБ* 226); а потомъ у другое смотрѣлъ того панъ Якубъ Немеровичъ, и насъ въ томъ одправили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Немировичъ** 1 (1492 *АЛМ* 31); **Немеровичъ** 1 (1495 *АЛМ* 85); *род. одн.* **Немировича** (1487 *РИБ* 226).

***НЄМИРЧАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвшє правоую и вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... даємъ и потвєржаємъ ємоу... єдно сєло на проутѦ нємирчани (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529).

ФОРМИ: *знах.* **Нємирчани** (1437 *Cost.* I, 529).

НЄМИРѢ *див.* **НЄМИРА.**

НЄМИРЯ *див.* **НЄМИРА.**

НЄМИРѦ *див.* **НЄМИРА.**

NIEMICKIY *див.* *** НѢМЄЦКИИ.**

***НЄМИШЬ** *ч.* (1) (*мад.* nemes) дворянин: Сє азъ пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... и тодѣрь и шандрь нємиши о(т) (са)рвасова... даємо вѣдомо ... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє црковь... на зємлн тєрєсовскои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. мн.* нємиши (1404 *ГМ*).

***НЄМОНЪ** *ч.* (2) *(назва ріки)* Німан: жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(и) Өедько григоръєвичъ на воєводича троцкого... штожъ о(н) встоупається въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нємъномъ, нємъно(м)** (1499 *ВФ*).

! **НЄМОГЪ** *див.* **НЄМОЧ.**

НЄМОЦОНЪ *прикм.* (2) (*стч.* nemocen, *стп.* niemocen) 1. хворий, недужий (1): а проволочє(т) ли сѦ тая нємоць трєтєа правая тогды можє(т) трєтью о(т)ложїть ка(к) єщє нємоцонъ бы(л) (XV ст. *СЯ* 39 зв.— 40).

2. зумовлений хворобою, недугою (!): Сєдобрыи (!) обычаи бы(л) о(т)кладанїю роко(в) вєлїкы(х) зємьскы(х)... што(ж) на (!) зємлѦнє мєжї собою имєлї а оу то(м) вєкыи (!) присѦгы мєжї имї были и щкоды а тѣжь нємоцьными прїчинами о(т)кладали (XV ст. *СЯ* 39 зв).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нємоцонъ** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *ор. мн.* **нємоцьными** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

***НЄМОЦЪ** *див.* **НЄМОЦЬ.**

НЄМОЦЬ *ж.* (13) (*стч.* nemoc, *стп.* niemoc) хвороба, недуга, неміч (1): и далѣи слюбоуємъ имаємъ коли намъ прєрєчєныи господаръ, коро(л) казимиръ... дє(н) и мѣстцє намєни(т), єму... вѣрнѣ голдовати, а то тако ижє прє(д)рєчєныи па(н) кро(л)... имає(т) на(с) прє(д) ты(м) днємъ голдованнѦ два алибо трѝ м(с)цѣ обыслатн, ижбы єсмо тогды... знамѣнитою нємоцью обтѦжєнн а то бы кролєви єго мл(с)ти ... знамєнито было, тогды коро(л)... имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѦ, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

н є м о ц ь п р а в а я (1), п р а в а я н є м о ц ь (4) хвороба, недуга, санкціонована правом як причина неявки на суд або невиконання якихось зобов'язань: а проволочє(т) ли сѦ тая нємоць трєтєа правая тогды можє(т) трєтью о(т)ложїть (XV ст. *СЯ* 39 зв.); пово(д) на вєлїкы(х) роковъ пєрвоє маєть о(т)ложить правою нємоцью а на малы(х) одно простою нємоцью (XV ст. *СЯ* 40); б ы т и о у н є м о ц и (1) *див.* **БЫТИ** [1]; и м а т и н є м о ц ь (1) *див.* **ИМАТИ** [2]; и м ѣ т и н є м о ц ь (2) *див.* **ИМѢТИ**; п р о с т а я н є м о ц ь (3) *див.* *** ПРОСТЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **нємоць** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *знах. одн.* **нємоцъ** (1445 *Cost.* II, 726); *ор. одн.* **нємоцью** (XV ст. *СЯ* 39 зв., 40; 1448 *Cost.* II, 734); *місц. одн.* **оу нємоци** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще **НЄМОЧ, *НЄМОЩЬ.**

***НЄМОЦЬНЫИ** *див.* **НЄМОЦОНЪ.**

НЄМОЧ *ж.* (2) хвороба, недуга, неміч (1): Пак ли бы тот ден так намѣненны... парсоунѣ нашои нємоч пригодила сѣ, а то бы наияснѣишємоу королю єго милостї... было явно, на инщи час подобны имаєт єго милостъ ден и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

и м ѣ т и н є м о ч ъ (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **немоч** (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* ! **немогъ** (1442 *Cost.* II, 719).
Див. ще **НЄМОЦЬ, *НЄМОЩЬ.**
***НЄМОЩЬ** *ж.* (1) (*цсл.* немощь) ◇ и м ѣ т и н є м о щ ь *див.* **ИМѢТИ.**
ФОРМИ: *знах. одн.* **немощь** (1442 *Cost.* II, 716).
Див. ще **НЄМОЦЬ, НЄМОЧ.**
***НЄМЦИШОРЪ** *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсмы монастыреви стго оузнесєнїа христова што на нємцишори одно озеро на прутѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на немцишори** (1409 *Cost.* I, 71).
***NIEMCY** *див.* *** НѢМЦЫ.**
***НЄМЪЦИ** *див.* *** НѢМЦЫ.**
НЕМѢРА *див.* **НЄМИРА.**
НЕМѢРИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А при том былъ.. панъ Война Немѣричъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Немѣричъ** (1476 *АрхЮЗР* 8/VI, 154).
***НЄМѢЦКИИ** *див.* **НЄМЕЦКЫИ** [1].
***НЄМѦТЧИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Галицькій землі*): а то ста оба прилюби(л) и кунцѣръ и игна(т) на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) и ко локотко(м) и ко нємѦтчичо(м) (б. м. н., 1419 *Р* 91).
ФОРМИ: *дав.* **немѦтчичо(м)** (1419 *Р* 91).

НЄОДНОВА *присл.* (2) неодноразово, не один раз: янъ то(г) мєнилъ сѦ досвє(т)чить а нє вчинить н рє(к) зъ своєє зь влостноє бчолы мє(д) нєсъ до своєго домоу и соу(д)я пыта(л) пєтра нє однова моглъ ли бы досвє(т)чи(т) на нє(г) хтобы видѣлъ (XV ст. *ВС* 19); I jakźe iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoź dannaia mista wsia otniata w nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).
НЕОДЪНОКРОТЬ *присл.* (1) неодноразово, не один раз: И тыми разы пишешь къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела того Матѳея... въ тое именье за сына место, и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ и не одънокроть (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).
НЄОРЯ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Neorza): а притом были свѣдци, пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королюв (Судомир, 1361 *AGZ* 6).
ФОРМИ: *наз. одн.* **неоря** (1361 *AGZ* 6).
НЄОТСТУПНО *присл.* (2) повсякчас: а п⟨а⟩ни ЄнковаѦ Чаплича маєт нам с того имєнѦ служити... нєотступно (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).
НЄПОАТА *див.* **НЄПОТА.**
! **НЄПОГУШЄНО** *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**
***НЄПОДВИЖЄННО** *див.* ***НЄПОДВИЖЄНО.**
***НЄПОДВИЖЄНО** *присл.* (2) непорушно, нерушимо: да соу(т) нашємоу монастирю оури(к) съ въсѣ(м) доходо(м) нє⟨под⟩вижєно николи на вѣки (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); тоє въсє вышєписанноє да є(ст) нашєм(у) монастирю о(т) полѣноу нєпо(д)вижє(н)но николижє ничємъ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).
Див. ще **НЕДВИЖЕННО, НЄПОДВИЖНО.**
***НЄПОДВИЖЄНЪ** *прикм.* (2) (*який не зазнає змін*) непорушний, нерушимий: на то да имаю(т) слободу нєпо(д)вижни ни оу чє(м) (Побрата, 1448 *ДГПР*); тыи оусы вишєписанны циганы да соуть о(т) на(с) стои параскєвїи оурикь съ оусы(м) доходомь нєпо(д)вижны николи(ж) ни оу чємь на вѣкы вѦчныѦ (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518).
ФОРМИ: *наз. мн.* **непо(д)вижни** 1 (1448 *ДГПР*); **непо(д)вижны** 1 (1465 *DIR«A»* 518).
НЄПОДВИЖНО *присл.* (10) непорушно, нерушимо: да боудє(т) нашємоу молєбникоу калоугєроу савѣ оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м), до єго живота, нєподвижно ни оу чємъ (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); да є(ст) нєпо(д)вижно нашєму монастирю о(т) би(с)трици николижє на вѣки (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).
Див. ще **НЕДВИЖЕННО, *НЄПОДВИЖЄНО.**
***НЄПОДОБНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* неподобьнъ) невідповідний, неправильний: вїдѣлосѦ на(м) за нєпо(до)бноє ижє такыи кро(т)кыи запїсанъ (!) бє(з) оумо(л)вы нє быль дѣржанъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **непо(до)бноє** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).
НЄПОЖИТОЧНЄ *с.* (1) (*стп.* niepożyteczne) будь-що несприятливе: а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ прѦз сѦ алибо прѦз кого иного, гдє бы... Казимира кролѣ и Короуны єго нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).
ФОРМИ: *наз. одн.* **непожиточие** (1462 *BD* II, 284).
НЄПОКОЛѢБИМО *присл.* (1) непорушно, незмінно: въсє да є(ст) нашємоу монастирю оури(к) и вино и вос(к)... нєпорушєно и нєпоколѣбимо (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).
НЄПОЛОКОВЦИ *мн.* (1) (*назва села на Буковині*) Неполоківці: тѣмь мы видѣвшє єго правую и вѣрную службоу до на(с)... дали єсмы єму... два сєла на имѦ лєвошовци... и нєполоковци (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).
ФОРМИ: *наз.* **неполоковци** (1425 *Cost.* I, 173).
НЄПОРОТОВА *ж.* (1) (*назва села на Буковині*) Непоротове: тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми оу нашєи зємли... сєла ... на имѣ колєшєвци... и нєпоротова (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).
ФОРМИ: *наз. одн.* **непоротова** (1447 *Cost.* II, 273).
! **НЄПОРОШЄНО** *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**
НЄПОРОУХОМО *присл.* (4) непорушно, нерушимо, незмінно: а при томъ при всѣмъ оставлѦємъ єго... на вѣки вѣкомъ нєпороухомо никимъ (Краків, 1394 *Р* 54); а продали єсмо то вѣчно и нєпорухомо (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); А на то єсмо дали сє(с) нашь листъ с нашєю печатью вѣчно и нєпороухомо (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).
Див. ще **НЄИЗРУШИСТО, НЄПОРОУШАННО, НЄПОРОУШЕННЄ, НЄПОРОУШЄНО, НЄПОРОУШНЄ, НЄПОРОУШНО, НЄРУХОМО.**
! **НЄПОРУЧНО** *див.* **НЄПОРОУШНО.**
НЄПОРОУШАННО *присл.* (12) непорушно, нерушимо, незмінно: да є(ст) єму оури(к) съ оуси(м) по(л) доходо(м)... нєпорушанно николижє на вѣкы вѣчныѦ (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33—34); да єст ємоу от нас оурик и съ въсѦм доходом... нєпороушанно николижє на вѣки (Ясси, 1476 *BD* I, 209).
Див. ще **НЄИЗРУШИСТО, НЄПОРОУХОМО, НЄПОРОУШЕННЄ, НЄПОРОУШЄНО, НЄПОРОУШНЄ, НЄПОРОУШНО, НЄРУХОМО.**
НЄПОРУШЄНА *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**
НЄПОРОУШЄННЄ *присл.* (1) (*стч.* neporušené, *стп.* nieporusznie) непорушно, нерушимо, незмінно: Тоє въсє... слюбоуєм... Яноу Олбрахтоу ... моцнє и нєпороушєннє... имаємо дрѣжати и наполнити, мы и також въси наши подданнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).
Див. ще **НЄИЗРУШИСТО, НЄПОРОУХОМО, НЄПОРОУШАННО, НЄПОРОУШЄНО, НЄПОРОУШНЄ, НЄПОРОУШНО, НЄРУХОМО.**
НЄПОРОУШЄННО *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**
***НЄПОРОУШЄННЫИ** *див.* **НЄПОРОУШЄНЪ.**
НЄПОРОУШЄНО, НЄПОРОУШЄННО, НЄПОРЮШЄНО, НЄПОРУШОНО, НИПОРОУШЄНО, НЄПОРУШЄНА, НЇПОРОУШЄНА, НЄПОРОУШЄНОУ *присл.* (427) непорушно, нерушимо, незмінно: Тые вси села... маеть держати господинъ богомолець нашъ Климентый... вечьно и непорушоно (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а н⟨а⟩ крѣпость тому и на памѦть вєлѣлъ єсмо нашю печать вєликую привѣсити што бы нєпорушєно то николижє до вѣка (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); слубуємо... сдєржати и полнити ты-то листы и записы нашѣ... крѣпко, нєпорюшєно подлугъ хрєстьяньскоѣ веры (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); тоє всє щобы и(м) въ оури(к) съ въсѣмъ доходомъ... нипороушєно николижє на вѣкы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330); да єстъ ємоу от нас оурикъ н съ въсєм доходом... нєпорошєно (!)... ни-

колижє на вѣкы (Сучава, 1468 *BD* I, 125); Тоє въсє вишеписанноє да єст от нас оурик нашему митрополию от Радовцех, нєпороушєноу николижє на вѣкы (Сучава, 1481 *BD* I, 257); тоє вꙋкє (!) вышєписанноє да єсть томоу нашємоу с҃тмоу монастироу о(т) нꙗ(м)ца и о(т) на(с) оурыкь и съ въсємь доходомь, нєпороушєнно, николи, на вѣкы вѣчиоꙗ (!) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230—231).

Див. ще **НЄИЗРУШИСТО, НЄПОРОУХОМО, НЄПОРОУШАННО, НЄПОРОУШЄННЄ, НЄПОРОУШНЄ, НЄПОРОУШНО, НЄРУХОМО.**

НЄПОРОУШЄНОУ *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**

НЄПОРОУШЄНЪ[1] *прикм.* (9) (*стч.* neporušený, *стп.* nieporuszny) *(незмінний)* непорушний, нерушимий (5): тоть хотарь щобы и(м) быль нєпорушє(н) навѣки (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); А тоти (*виправлено з* тотъ.— *Прим. вид.*) два жоудечїи и поєни оусє вишєписанних всє по старомоу хотароу... нєпороушєнни николижє на вѣкїи вєчнаго (Сучава, 1458 *BD* I, 19);

(*стійкий*) непохитний (4): землю шепиньскоую... з городы... даваємы, дароуємы... имити, дє(р)жати со вьсѣми приходы... которыѣ городы... посѣсти дати чистою вѣрою а нєпороушною тому истино(м) королеви... слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707); Не єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... хотꙗ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжди чистє а вѣрны о которы(х) жо нєпороушоны въ вѣрє оуставичнѣ... мы дооуѳамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а мы имаємо имѣти и ховати вꙗчнїи и нєпороушєнныи... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нєпороушєнъ, нєпорушє(н)** (1423 *DIR«A»* 447; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 236); *знах. одн. ч.* **нєпороушєнныи** (1499 *BD* II, 420); *ор. одн. ж.* **нєпороушною** (1436 *Cost.* II, 706); *наз. мн.* **нєпороушоны** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); ! **пороушныи** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *наз. мн. ж.* **нєпороушєнн** 1 (1434 *DIR«A»* 464); **нєпороушєнии** 1 (1458 *BD* I, 19).

Див. ще ***НЄИЗРУШЄНЫИ, *НЄИЗРУШИСТЫИ, *НЄРОУШЄНЫ.**

! **НЄПОРУШЄНЪ**[2] *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**

НЄПОРОУШНЄ *присл.* (2) (*стп.* nieporusznie) непорушно, нерушимо, незмінно: а записали есьмо тыє дѣла вѣчнє и нєпорушнє (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Я кн⟨ꙗ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Семєноу Олизаровичоу имєнє... своє власноє... вєчиє и нєпороушнє (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

Див. ще **НЄИЗРУШИСТО, НЄПОРОУХОМО, НЄПОРОУШАННО, НЄПОРОУШЄННЄ, НЄПОРОУШЄНО, НЄПОРОУШНО, НЄРУХОМО.**

НЄПОРОУШНО, НЄПОРУШЪНО, НЄПОРОУШЬНО *присл.* (95) непорушно, нерушимо, незмінно: то всє єсмо потвердили, нєпорушно на вѣкы слузѣ нашому... ходкови быбєлскому (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А то всє перво выписанноє держати кн⟨ꙗ⟩зю Федору вѣчно, нєпорушно никимжє (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); а даєм тому прєдрєчономоу пану Калєнику вєчно и нєпорушно (Київ, 1437 *AS* I, 34); Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ... вѣчно, никимъ же непорушно и нами (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а с того дѣлоу нє выстоупити з нас никотоpомоу... бо єсмо тоє подѣлили соб⟨є⟩ вѣчнє и нєпороушно (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дꙗдинаꙗ моꙗ... имѣньє... вѣчно и нєпороушно (Вільна, 1482 *AS* I, 79); И мы... тоє имѣніє... дали єсмо ему... вѣчно и непорушно (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); продал єсмн своє имѣнъє отъчистоє... пану Василю Хребътовичу... вѣчно и непоручно (!) (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); И потвержаємъ тыє люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно єму самому, н єго жонѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **НЄИЗРУШИСТО, НЄПОРОУХОМО, НЄПОРОУШАННО, НЄПОРОУШЄННЄ, НЄПОРОУШЄНО, НЄПОРОУШНЄ, НЄРУХОМО.**

***НЄПОРОУШНЫИ** *див.* **НЄПОРОУШЄНЪ**[1].

! **НЄПОРУШО** *див.* **НЄПОРОУШНО.**

НЄПОРУШОНО *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**

***НЄПОРОУШОНЪ** *див.* **НЄПОРОУШЄНЪ**[1].

НЄПОРУШЪНО *див.* **НЄПОРОУШНО.**

НЄПОРОУШЬНО *див.* **НЄПОРОУШНО.**

НЄПОРЮШЄНО *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**

***НЄПОСЛОУШЄНСТВО** *с.* (1) (*стп.* nieposłuszeństwo) неслухняність, непослух: прото прїказоуємь абы зємлꙗнинъ на(ш) нє игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжозємьцо(м) косто(к)... а прїидеть лї то(т) а имє(т)ца ємоу оупоминатсꙗ лихыми словы, алю (!) срамотꙗ єго толкоро(т) имаєть ємоу платити вїноу за єго соромотоу Є҃І а нашємоу соудоу и по(до)бно за нєпослоушє(н)ство (XV ст. *BC* 27 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **нєпослоушє(н)ство** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***НЄПОСЛУШНИКЪ** *ч.* (1) неслух, ослушник, неслухнянець: а коли бы... коро(л) єго мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к тому выимєнованому мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили пополнити... то(г)ды... коро(л) єго мл(с)тъ, имає(т) на(с) казнити... яко нєпослушники приказаниа пана своєго (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *знах. мн.* **нєпослушники** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **НЄПОСЛОУШНЇВЇИ, *НЄПОСЛУШНЫИ.**

НЄПОСЛОУШНЇВЇИ *прикм.* (1) (*у знач. іменника*) неслухняний, непослушний, неслух: а досыть нє вчїнꙗть но хочемь того... бы такыи нєпослоушнївїи имєєть быти в роуцє своємоу сътꙗжцю н в нꙗтъство (XV ст. *BC* 11).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нєпослоушнївїи** (XV ст. *BC* 11).

Див. ще ***НЄПОСЛУШНИКЪ, *НЄПОСЛУШНЫИ.**

***НЄПОСЛУШНЫИ** *прикм.* (1) (*у знач. іменника*) неслухняний, непослушний, неслух, ослушник: а соблазны творясчыхъ изверзати... еретыковъ и нєпослушныхъ клясти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **нєпослушныхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***НЄПОСЛУШНИКЪ, НЄПОСЛОУШНЇВЇИ.**

НЄПОТ *див.* **НЄПОТЪ.**

НЄПОТА, НЄПОАТА *ж.* (14) (*молд.* непоатэ «внучка»; «племінниця»; «потомок») **1.** племінниця (12): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тота истинна Аннѣ, сестра пана Доброула логофета... продала... одино сєло на имѣ Доброулєщїи... нєпоти своєи Станци (Сучава, 1480 *BD* I, 244); И оуставшє наши слоуги Нѣгоул Доумїꙗ и бр⟨ат⟩ єго Бълош та заплатили оуси тоты вишєписанїи пинѣзи... оу роукы Насти и оуноука єи Мърини, нєпоти Михъила Боузѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

2. внучка (2): И також прїидє прꙗд нами... Нѣгша, дочка Бъила от Ракова, нєпота Ботъша... и продала... єдно сєло на Молдавѣ... гдє бил дед єи Ботъш, самомоу господствоу ми за ҂ѯ злат татарских (Сучава, 1488 *BD* I, 355); мы Стєфан воєвода ... знамєнито чиним...оже прїидє прꙗд нами... Чорчолинъ... нєпоата Шєрба Ръспопа... и продала свою правоую отниноу... от оурика дѣда єи Шєрба Ръспопа... слоузѣ нашємоу Алєкси дїякоу за Р҃І злат татарских (Сучава, 1493 *BD* II, 26—27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєпота** 6 (1483 *Cost. D.* 30; 1488 *BD* I, 347, 348, 355, 376; 1492 *BD* I, 509); **нєпоата** 3 (1493 *BD* II, 26; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 55); *дав. одн.* **нєпоти,** ⟨**нєпо**⟩**ти** (1480 *BD* I, 244; 1483 *Cost. D.* 30; 1489 *BD* I, 376; 1495 *BD* II, 55); *наз. мн.* **нєпоти** (1493 *Cost. D.* 45).

НЄПОТЪ, НЄПОТЬ, НЄПОТ *ч.* (45) (*молд.* непот «внук»; «племінник»; «потомок») племінник: мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... оже тоты истины слоугы наши

Ивоул, брат пана Данчоула столникова, и съ непотомъ его съ Негра... дали нашемоу вѣрномоу паноу Игнатоу села... Добромирещи и Балосинещи (б. м. н., 1440 *DBAc* 31); И оуставше слоуга наш Жоуржа Къкъразъ и съ своею женою Федкою та заплатили... С злат татарских оу роуки слоузѣ нашемоу Иваноу и сестри его Алби и непоту их Иванкоу (Сучава, 1487 *BD* I, 301); Ино мы... есмо дали и потвърдили слоугам нашим Влашиноу и непотоу его Чоканоу тота третаѧ част от село от Аржишан на Проутѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **непотъ, непоть, непот** 12 (1441 *DBAc* 37; 1466 *BD* I, 114; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 301; 1488 *BD* I, 354; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 385, 397, 442; 1492 *BD* I, 504; 1495 *BD* II, 40, 78); *зам. дав.* оу роуки **непоть, непот** 2 (1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 442); *род. одн.* **непо(т)** (1479—1480 *Cost. S.* 105); *дав. одн.* **непотоу, непоту** (1441 *DBAc* 35; 1453 *Cost.* II, 458; 1466 *BD* I, 114; 1482 *BD* I, 260; 1487 *BD* I, 301; 1488 *BD* I, 354; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 386, 387; 1495 *BD* II, 78); *ор. одн.* **непотомъ, непотом** (1440 *DBAc* 31; 1459 *BD* I, 31; 1482 *BD* I, 260); *наз. мн.* **непотове** 7 (1489 *BD* I, 376; 1491 *BD* I, 445, 451; *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 18); **непоти** 3 (1453 *Cost.* II, 458; 1491 *BD* I, 445); *зам. дав.* оу роуки... племеникомъ... и... **непотове** 1 (1489 *BD* I, 377); *дав. мн.* **непотом** (1492 *Cost. S.* 161); *ор. мн.* **непоти** (1480 *BD* I, 241; 1490 *BD* I, 387).

НЕПОТЪКНОВЕНО *присл.* (1) непорушно, нерушимо, незламно: што бы еи оури(к) съ въсѣмъ доходомъ и съ въсѣми оужи⟨ткы што к⟩ томоу монастирю прислоухаетъ... непороушено и непотъкновено (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

НЕПОТЬ *див.* **НЕПОТЪ.**

***НЕПОХОЖИИ** *прикм.* (1) який прикріплений до землі, без права переходу від одного феодала до іншого: искалъ онъ того Мартинца за непохожого слугу (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **непохожого** (1498 *АЛМ* 159).

НЕПОЧЪТИВО *присл.* (1) (*стп.* niepoczciwie) без почестей, нешанобливо: а о(т) сего часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)деть бе(з) листа а бе(з) наше(и) печати, и вы того непочътиво отъпоустите зану(ж) то ложъ есть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

! **НЕПРАВА** *див.* ***НЕПРАВО.**

***НЕПРАВЕДНЫИ** *прикм.* (2) (*цсл.* неправьдьныи) неправильний, несправедливий, незаконний: О неправедно(м) браньи (XV ст. *ВС* 11).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* о **неправедно(м)** 1 (XV ст. *ВС* 11); о ! **неисправедиомь** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.).

***НЕПРАВИИ** *див.* ***НЕПРАВЫИ.**

***НЕПРАВЇИ** *див.* ***НЕПРАВЫИ.**

***НЕПРАВО** *присл.* (1) злочинно: а боудѣ(т) хто злостїве алюбо неправа (!) не хотѧчи къ правоу стати... а иметь шкоды чинити земли а(любо) земълѧномъ тогды е(г) имѣнїе дѣди(ч)ство вынѧвши (!) вѣно женьское имеєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39).

***НЕПРАВЫИ** *прикм.* (4) підроблений, фальшивий: па(н) татомирь балицкии приганилъ листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) иже соуть листове неправии фалшевнии (Зудечів, 1413 *Р* 83); а па(н) микь дѣдошицкии приганилъ листо(м) аже неправыи листы фалшованы па(н) дмитровы даниловича з роуды (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **неправыи** 2 (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); **неправии, неправїи** 2 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95).

***НЕПРЕМОЖЕНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* nepřemožný, *стп.* nieprzemożny) непереможний, непоборний: мы романъ воевода молдавъскии... слюбили есми и слюбуемъ... вѣрна службьа служити... непреможеному владиславови... королеви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **непреможеному** (1393 *Cost.* II, 607).

***НЕПРИАТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

НЕПРИЯЗНЬ *ж.* (4) **1.** (*недружній вчинок*) недружелюбність, зло (3): почонъ здавна и досюлѧ, съ вашими предъки наши предъки... коли были оу приѧзьни и в братъстве... одинъ дроугомоу приѧзьни чинивали, а неприѧзьни не чинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А також пререченнїи крал... ис пререченнымы братїямы... слюбили нам... иж нигде и николи нам ни жаднои шкодї, ани оураженїѧ алибо неприязни, не имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. (*ворожість*) неприязнь (1): Мы Io Стефан воевода... знаемо чиним... яко коли от давного... часоу нѣкотораѧ неприязнь и знаменитаа незгода и валка была межи нами и межи наияснѣишим кнѣжатем паном Яном Олбрахтом... кралем полскым... и тыми часы... крал... нам въси мерзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн.* **неприязнь** (1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **неприязни** (1499 *BD* II, 422); *знах. одн.* **непрїѧзнь** (1485 *BD* II, 372); *знах. мн.* **неприѧзьни** (1484 *ЯМ*).

***НЕПРИЯТЕЛСКИИ** *прикм.* (2) ворожий: О ты(х) што(ж) изъ своеа земли идоу(т) на воиноу а веньци щкоды оу своеи земли оубогы(м) люде(м) чинѧ(т) ни(ж)лї оу непрїете(л)ско(и) земли (XV ст. *ВС* 27 зв.— 28); Не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь неприятель... оумысло(м) неприятелски(м) жадая а хотѧ своими льстивыми писмы мысли ваши... оувести оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **неприятелски(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн. ж.* **оу непрїете(л)ско(и)** (XV ст. *ВС* 28).

НЕПРИЯТЕЛЬ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРИѦЗЬНЬ** *див.* **НЕПРИЯЗНЬ.**

НЕПРИѦТЕЛЬ, НЕПРЇѦТЕЛЪ, НЕПРИѦТЕЛ, НЕПРЇЯТЕЛ, НЕПРЇАТЕЛ, НЕПРЇАТЕЛЬ, НЕПРЫЯТЕЛЬ, НЕПРИЯТЕЛЬ *ч.* (120) ворог, неприятель (119): а кнѧзю дмитрию помагати королеви на всѧкого неприятелѧ (б. м. н., 1366 *Р* 14); а тижь коли бы которыі неприѧтель своею силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воевода и бра(т) его... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); имѣю с кролемъ, своимъ г(с)дрмъ, стати с володиславомъ... противу его всѣмъ неприѧтелемъ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nieprуiateli naszuiu zemliu iskażali a ieszcze hosti, szto ich derzym u ziemli... wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а вонъ не досмотрѣвши моѣ вѣрънoѣ службы и велѣлъ мѧ имити...чересь намолву моихъ неприѧтелеи (Черняхів, 1435 *Р* 132); и ти(ж) слюби(л) на(м) млы отецъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу (*в ориг.* нешмоу.— *Прим. вид.*) непрятелю непрїате(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Також слюбо⟨у⟩емо, мы Стефан воевода и дѣти наши... наияснѣ⟨и⟩шомоу кроулеви его милости... абыхмо были приятелем их прїятели а непрїятелем их непрїятели, завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

◇ давати на неприѧтелѧ (1) *див.* **ДАВАТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **непрїѧтелъ, непрїѧтел, неприѧтел, непрїятел, неприѧте(л), непрїѧте(л), непрїате(л)** 11 (1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 810; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420, 421); **неприѧтель, непрїѧтель, неприятель** 10 (1388 *Р* 37; 1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1484 *ЯМ*); **непрыятель** 1 (1496 *BD* II, 403); *род. одн.* **неприѧтела, неприятелѧ, непрїѧтелѧ, неприятелѧ, неприятелѣ, неприятелѣ, неприѧтелѣ, непрїятелѣ** 19 (1433 *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 682, 687, 689, 691; 1439 *Cost.* II, 712, 714; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 746; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420, 421, 422); **непрыятелѧ, непрыятеля** 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1498 *BD* II, 414); *дав. одн.* **непрїѧтелю, неприѧтелю, непрїятелю, непрїателю** 7 (1411 *Cost.* II, 637; 1434 *Cost.* II, 664, 666; 1435

Р 133; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 811; 1485 *BD* II, 372); **непрятелю** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **неприѧтелеви, непрїятелеви, неприателеви** 3 (1436 *Cost.* II, 698; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 284); **неприѧтелевѣ** 1 (1462 *BD* II, 301); *знах. одн.* **неприѧтелѧ, неприятелѧ, непрїѧтелѧ, неприателѧ, непрїятелѣ** 6 (1366 *Р* 14; 1402 *Cost.* II, 621; 1448 *Cost.* II, 733; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 774); **непрыѧтелѧ, непрыятеля** 4 (1442 *Cost.* II, 716, 717; 1494 *BD* II, 387; 1498 *BD* II, 414); *ор. одн.* **неприятелемъ, неприятеле(м)** 2 (1433 *Р* 120; 1435 *Cost.* II, 691); **непрыѧтелемъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *наз. мн.* **непрїятели, неприятели, неприѧтели** 3 (1499 *BD* II, 420, 424); **непрыятели, pieргуiateli** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **неприѧтеле** 1 (1468 *BD* II, 301); **непрїятелевѣ** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); ! **непрїятеве** 1 (XV ст. *ВС* 29 зв.); *род. мн.* **неприѧтелеи, непрїятелеи, непріятелей** 5 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1435 *Р* 132; 1484 *ЯМ*; 1499 *BD* II, 420, 422); **неприѧтелии, неприятелин** 4 (1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 612; 1433 *Р* 120, 125); **непрїѧтелевъ, неприѧтелевъ, непрїятелев** 3 (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1499 *BD* II, 422); **непрїѧте(л)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **неприѧтюль** 1 (1434 *Р* 130); **непрїѧтели** 1 (1455 *Cost.* II, 769); *дав. мн.* **неприѧтелемъ, неприѧтелемь, непрїѧтелемъ, непрїѧтеле(м), непрїятелем, непрїятеле(м), непрїателе(м)** 12 (1393 *Cost.* II, 608; 1402 *Cost.* II, 623; 1435 *Cost.* II, 691; *Р* 132; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 420); **непрыятелемъ, pieргуiatelem** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1496 *BD* II, 402); ! **неприѧте** 1 (1434 *Р* 129); *знах. мн.* **неприѧтели, непрїѧтели** 8 (1392—1393 *РФВ* 170; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 770); **неприѧтелѣ, неприятелѣ** 2 (1366 *Р* 14; 1393 *Cost.* II, 607); **непрнѧтели** 1 (1442 *Cost.* II, 717); *ор. мн.* **неприатели** (1462 *BD* II, 285).

***НЕПРЇАТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРЇЕТЕЛСКИИ** *див.* ***НЕПРИЯТЕЛСКИИ.**

НЕПРЇЯТЕЛ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРЇЯТЕЛСТВО** *с.* (1) неприязнь, ворожість: А естли боудемо слышати и видати никотороє непрїятелство от котороп стороноу на королѣ єго милости... имаємо єго милости дати виданїє (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *знах. одн.* **непрїятелство** (1485 *BD* II, 372).

*** НЕПРЇЯТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

*** НЕПРЇѦЗНЬ** *див.* **НЕПРИЯЗНЬ.**

НЕПРЇѦТЕЛ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

НЕПРЇѦТЕЛЪ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

НЕПРЇѦТЕЛЬ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРОДѢЛАННЫИ** *прикм.* (1) необроблений: а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *ор. мн.* **непродѣланиыми** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

! **НЕПРОТЇВЕНЪ** ⟨НЕ ПОЖИВАЄТЪ⟩ (1): которыи правомъ немєцькымъ иде(т) проти(в) комоу а онъ непротївенъ (!) того права (XV ст. *ВС* 7).

Див. **ПОЖИВАТИ** 1.

НЕПРЫЯТЕЛЬ *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕПРЫѦТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

НЕПРѢМѢННО, НЕПРѢМѦННО *присл.* (3) (*цсл.* непрѣмѣньно) незмінно: и такождерє варє кто боуде(т) игоуме(н) оу то(м) прѧдреченно(м) моиастирю и елико бѫде(т) братеи а они имаю(т) грижати за спасение доуши господства ми всєгда и имаю(т) слоужити на всѧкоую срѣдоу, вечє(р) паракли(с), а оу четвырто(к) литоургию... и тоє имаєть быти непрѣмѣнно, по всѧ недели, по всѧ лѣта (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); Тое да боудет непрѣмѧнно до их живота (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

***НЕПРЯТЕЛЬ** *див.* **НЕПРИѦТЕЛЬ.**

***НЕРАЗДЕЛИМЫИ** *див.* ***НЕРАЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРАЗДЕЛЇМЫИ** *див.* ***НЕРАЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРАЗДѢЛИМЫИ** *прикм.* (10) (*цсл.* **нераздѣлимъ**) нероздільний, неподільний: Въ имѣ отца и сына и с҃ѧтаго доуха, троиц҃ свѧтаа єдиносъштнаа и нєразделїмаа (Сучава, 1473 *BD* I, 181); Въ имѣ отца и сына и свѧтого доуха, троице свѧтаа и єдиносъщнаа и нєразделимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **неразделимаа, неразделїмаа** 4 (1473 *BD* I, 181; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 451); **неразделима** 2 (1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 419); **нераздѣлимаа** 2 (1488 *BD* I, 342; *ДГСВМЩ*); **нераздѣлимаѧ** 1 (1489 *BD* I, 376); **нераздѣлима** 1 (1490 *DC* 146).

Див. ще ***НЕРАЗДѢЛЬНЫИ, *НЕРОЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРАЗДѢЛЬНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* ираздѣльиъ) нероздільний, неподільний: Во имя Светое и ираздѣльиое Троицы. Аминь (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* нераздѣльиое (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***НЕРАЗДѢЛИМЫИ, *НЕРОЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРОВНЫИ** *прикм.* (1) (*який нерівноцінний кому, неоднаковий з ким у моральному відношенні*) нерівний: што(ж) наши шлѧ(х)тѧ и наши землѧны своє племѧ забївають длѧ именїя мы осоужаемь и сказоуємь... и дѣти и(х) а чинимъ ихъ жа(д)номоу доброумоу неровны(х) (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **неровны(х)** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

***НЕРОЗДИЛИМЫИ** *див.* ***НЕРОЗДѢЛИМЫИ.**

***НЕРОЗДѢЛИМЫИ** *прикм.* (2) нероздільний, неподільний: Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого, троицѧ свѧтаѧ и нероздѣлимаѧ, штож єст добры початок и конєць коу каждомоу и справедливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300); Во йимя святые единосущные и нероздилимые Тройцы Отца и Сына и Светого Духа, аминь (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **нероздѣлнмаѧ** (1468 *BD* II, 300); *род. одн. ж.* **нероздилимые** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

Див. ще *** НЕРАЗДѢЛИМЫИ, * НЕРАЗДѢЛЬНЫИ.**

НЕРУХОМО *присл.* (2) непорушно, нерушимо, незмінио: Мы кн҃зь семенъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо слузѣ иашему па(н)у сенку скипорю... вѣчио и нерухомо село нашо тулины (Київ, 1457 *Р* 165); мы князь Михайло Ивановичъ Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую на Блинѣ вѣчна, никимъ нерухомо (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

Див. ще **НЕИЗРУШИСТО, НЕПОРОУХОМО, НЕПОРОУШАННО, НЕПОРОУШЕННЕ, НЕПОРОУШЕНО, НЕПОРОУШНЕ, НЕПОРОУШНО.**

***NERUCHOMYJ** *прикм.* (1) ◇ ⟨r e c z i⟩ n e r u c h o m y j e *див.* **РѢЧЬ**[2].

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **neruchomyje** (1388 *ZPL* 104).

***НЕРОУШЕНЫ** *прикм.* (1) непорушний, нерушимий, незмінний: аж бы сѧ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѧмъ миръ правы держати и вѣчны нероушены (*або* нероушеної.— *Прим. вид.*) (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **нероушеиы** (1445 *Cost.* II, 726).

Див. ще ***НЕИЗРУШЕНЫИ, *НЕИЗРУШИСТЫИ, НЕПОРОУШЕНЪ**[1].

НЕСВИДИСКИИ, НЕСВИДЬСКИИ *ч.* (2) (*особова назва):* а се Азь кнѧ(з) федико несвидискии... вызнаваю... какъ єсмь вѣрнѣ служилъ освѣченому киѧ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *Р* 129); а се ѧ кн҃зь федко несвидьскии... вызнаваемъ... како єсмъ ѧ вѣрне служилъ освѧцоному кнѧ(з) швитрикгаилу (Черняхів, 1435 *Р* 132).

ФОРМИ: *наз. одн.* **несвидискии, несвидьскии** (1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132).

***НЕСВИЗКИИ** *див.* **НЕСВИЗСКИИ.**

НЕСВИЗСКИИ *ч.* (3) (*особова назва):* мы кн҃зь федоръ даиильєви(ч)... иваиъ несвизскии єско ромаиковн(ч)... поруч҃аемсѧ по олехна што(ж) служи(т) єму спдрю (!) свое-

му коро(л) вєрно бєзо лсти бєз хитрости (Луцьк, 1388 *P* 42); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич ... прод⟨а⟩лъ єсми свою отчизну... кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну Васильєвичю Нєсвизкому (Луцьк, 1461 *AS* I, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєсвизскии** (1388 *P* 42); *дав. одн.* **Нєсвизкому** (1461 *AS* I, 53); *наз. мн.* **нєсвизьскии** (1388 *P* 38).

***НЄСВИЗЬСКИИ** *див.* **НЄСВИЗСКИИ.**

***НЄСВИЦЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Несвіч: у Нєсвицы одъ накладного воза по полу грошу давати (Стєпаиь, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Нєсвицы** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

НЄСКОЛЬКО, НИСКОЛЬКО *числ.* (2) *(неозначений)* кілька, декілька: А єщо моихъ нєсколько єсачныхъ людє(и) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилилисѦ а моихъ пошлинъ мнє нє дають (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А єщє надобъѦ делѦ оу Стрєта нисколько поставовъ єсми взѦлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєсколько** 1 (1484 *ЯМ*); **нисколько** 1 (1484 *ЯМ*).

НЄСЛАВНЫИ *прикм.* (1) недосконалий: гды(ж) покоѦ и сладкость, ижь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьѦ нєо(т)хилоѦє(т), єдно о всѣмъ, чл҃къ нєславныи то по дѣлѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нєславныи** (1448 *Cost.* II, 737).

***НЄСЛУШНЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* niesłuszny) несправедливий, неслушний: а тое еднан⟨ь⟩е, што Борисъ з Глѣбомъ едналъ се неслушиымъ еднан⟨ь⟩емъ то есмо зрушили (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **иеслушиымъ** (1495 *РИБ* 620); *наз. одн. ж.* **иеслушиая** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще ***СЛОУШНЫИ.**

НЄСМѢРЄНЪ *прикм.* (1) ◇ б ы т и н є с м ѣ р є н ъ *див.* **БЫТИ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч* нєсмѣрєнъ (1438 *P* 141).

НЄСПРАВНЄ *див.* **НЄИСПРАВНЄ.**

***НЄСТВО** *див.* *** ЯТЪСТВО.**

***НЄСТИ** *дієсл. недок.* (2) (що) *(доставляти до місця призначення)* нести: янъ... рє(к) зъ своєє зь влостноє бчолы мє(д) нєсъ до своєго домоу (XV ст. *BC* 19).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **иєсъ** (XV ст. *BC* 19).

Див. ще **НОСИТИ.**

***НЄСТѢКОВИЧЬ** *ч.* (8) *(особова назва):* а на то є(ст)... вєра пана богоуша нєстѣковича (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455); а наивышє того вышєписанного слюбуємъ то издєржати... по(д) нашєю присѦгою и с нашими паны... на имѣ, панъ нѦгоє логоѳє(т)... панъ пашко нєстѣкови(ч) (Сєрет, 1445 *Cost.* II, 729—730).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєстѣкови(ч)** (1445 *Cost.* II, 730); *род. одн.* **нєстѣковича** (1436 *Cost.* I, 455, 468; 1443 *Cost.* II, 180); *наз. мн.* **нєстѣковичи, нєстѧковичи** (1443 *ДГСПМН; Cost.* II, 129, 141; *ПГСММ*).

***НЄСТѢКЪ** *див.* **НЄСТѦКЪ.**

НЄСТЮРЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Несторъ, *гр.* (Νέστωρ) Нестор, Нестір: а при томъ оуздаванѣ были боярє зємлѦнє панъ ходько быбєльскии... панъ гаврилъко дробышєвичь... нєстюръ цєпарєвичь (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **иєстюръ** (1378 *P* 26).

Див. ще **НИСТОРЬ.**

*** НЄСТѦКОВИЧЬ** *див.* *** НЄСТѢКОВИЧЬ.**

***НЄСТѦКОВЪ** *прикм.* (5): а на то... вѣра пана гринкова вѣра паиа нєстѦкова (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а на то є(ст)... вѣра пана нєстѦкова (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **иєстѧкова** (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih.Alb.*; 1412 *DIR«A»* 440; 1427 *Cost.* I, 196).

Пор. **НЄСТѦКЪ.**

НЄСТѦКЪ *ч.* (26) *(особова назва):* мы алєксаидръ воєвода... ис нашими зємлѦны... на имѦ... панъ нєстѦкъ, панъ тобучь... потвєржѦє(м)... владиславови, королєви польскому... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то є(ст)... вѣра пана нєстѣка и дѣти єго (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєстѧкъ, иєстѧ(к)** (1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **нєстѧка, иєстѣка** (1415 *Cost.* I, 116; 1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 169; 1426 *BAM* 22; 1427 *DBAc* 22; *DIR«A»* 450; *Cost.* I, 194; 1428 *Cost.* I, 202 і т. ін.); *дав. одн.* **иєстѧку** (1422 *ДГОБ*).

НЄСФОИ *ч.* (3) *(назва села на Буковині)* Несвоя: и дали єсми имъ оу нашии зємли двѣ сєлѣ на имѣ кошиловци и становловци по(д) нєсфоємъ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на конєць **нєсфои** (1432 *Cost.* I, 330); *род. одн.* **нєсфоя** (1432 *Cost.* I, 330); *ор. одн.* **нєсфоємъ** (1432 *Cost.* I, 330).

НЄТ *див.* **НѢТЪ.**

***НЄТЄЧѦ** *ж.* (1) *(стояча вода)* нетеча: а такъ даємъ єму... с полми... с водами и с нєтєчѦми и с пасѣками (Мєдика, 1407 *P* 72).

ФОРМИ: *ор. мн.* **иєтєчѧми** (1407 *P* 72).

***НЄТИ** *див.* **ИНѦТЬ.**

***НЄТОУТЬ** *предик.* (1) иема, немає: Коли(ж)на соудѣ одна жалоба бѫдє(т) положєна а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ вєнци иєтоу(т) то(л)ко одно памєтноє имєє(т) быти положєно (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще **НѢТЪ** 1.

НЄТЪ *див.* **НѢТЪ.**

***НЄОУЖЇТОЧНЫИ** *див.* ***НЄВЖИТОЧНЫИ.**

***НЄОУКА** *ч.* (4) *(не привчений до роботи молодий кінь)* неук: Кот(ор)ыи забьєть жївотїноу нєоукоу ка (!) конѦ (XV ст. *BC* 8 зв.); Которы(и) имаєть жєрєбѦта нєоуки а щкоды оу полї чинѦ(т) (XV ст. *BC* 37 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **иєоукы** (XV ст. *BC* 35 зв.); *знах. одн.* **иєоукоу** (XV ст. *BC* 8 зв.); *знах. мн.* **иєоукы** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.); **иєоуки** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.).

***НЄОУПРОДАННЫИ** *прикм.* (1) *(не відданий в оренду)* непроданий: а мыто нигдє да нє имаю(т) платити ни по тръго(м) ни по сєло(м) ни индє иигдє или проданна мыта или нєоупроданнаа (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *наз. мн. с.* **иєоупродаинаа** (1470 *DIR«A»* 523).

НЄОУРАЖЄННО *присл.* (1) незламно, непохитно, непорушно: Тоє въсє... слюбоуєм... Яноу Олбрахтоу... моцнє и нєпороушєннє и нєзламанно и нєоуражєнно имаємо дръжати и наполнити, мы и також въси наши подданнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

***НЄОУСПОМНѢНЫИ** *прикм.* (1) не вартий, не гідний згадки, незгадуваний: А за никотори нєоуспомнѣныи рѣчи... тии рѣчи и ии жадиоую мєрзъзєчкоу нє имаєм оусъпомѣноути (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **иєоуспомиѣныи** (1460 *BD* II, 270).

НЄХАЙ *част.* (30) *(утворює описові форми нак. сп.)* хай, нехай *(з формами 3 ос. теп. ч.)* (23): а такожъ що боудє(т) прихо(д) боу(д) какїи о(т) того сєла, а они нє хаи (sic.— *Прим. вид.*) бєроут ис того моиастиръ (!) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); Ино нехай онъ тую землю держить, а намъ съ тое земли служить службы (Краків, 1487 *РИБ* 434—435); нехай он мыто нашо и промыту и вагу ведаеть по давному (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); нехай они людей за себе зовутъ и нановъ за собою посадятъ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(з формами 3 ос. майб. ч.) (3): а которого моего чоловека в дуброве имуть, нехай его узвесять (Луцьк, 1475 —1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); хочу имъ отдати, нехай собе подѣлятъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

(з формами 3 ос. баж.-ум. сп.) (4): нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); Протож тому коли подаемъ в него пенѦзи з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

НЄХТО *займ.* (5) (*цсл.* нѣкъто) хтось, дехто: Частокро(т) прїгожаєтсѧ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нєхто возмєтъ к собѣ во опѣканїє а коли(ж) доростоуть лѣ(т) тогды хотѧ(т) ли(ч)бы имє(т) о(т) своєго опєкатє(л)-ника (!) всє(г) своє(г) имєнїя (XV ст. *ВС* 35 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нєхто** (XV ст. *ВС* 7 зв., 16, 34, 35, 35 зв.).

***НЕЦКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): А послали есмо тамъ дворанина нашого Юшка Нецковича (Троки, 1494 *РИБ* 561).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Нецковича** (1494 *РИБ* 561).

***НЄЧАЧЬ** *прикм.* (2) ◇ н є ч а ч ь л ѣ с ъ (1) (*назва лісу у Львівській землі*): тоти старци сгодили сѧ с обою стороноу... стали оу великого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаѧ... попєрє(к) доубровы к нєчачю лѣсови (Зудечів, 1413 *Р* 83); п о т о к ъ н є ч а ч ь (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **нєчача** (1413 *Р* 83); *дав. одн. ч.* **нєчачю** (1413 *Р* 83).

***НЄШЄВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє Ѧрополково (Острог, 1427 *Р* 109).

ФОРМИ: *дав. одн.* **нєшєвичю** (1427 *Р* 109).

НЕШКОДНО *присл.* (2) (*стп.* nieszkodno, *стч.* neškodně) без шкоди, без втрати: Ино естли будеть торгу и мыту нашому в Луцку нешкодно, и мы ему тот торгъ выменьи его в Гощы дали мети до нашое воли (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

***НЄШТО** *див.* *** НѢШТО**.

***НЄЩО** *див.* *** НѢШТО**.

НИ[1], **НЇ** *спол.* (382) I. (*зв'язує члени речення у заперечних реченнях*) (379) 1. (*єднальний*) ні, ані (26): а городовъ оу рускои зємли новыхъ нє ставити ни сожьжєного нє рубити (б. м. н., 1352 *Р* 6); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали... ничьго собѣ нь вынимаючи ни зоставлѧючи (Галич, 1409 *Р* 74); а тако(ж) да сѧ нє станови(т) николи на вѣки наши(м) тръговцє(н) (!) тръговлю, оу и(х) зємлю, за длъгъ, ни и(х) тръговцє(м), оу нашєи зємли (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); ажбы сѧ што мѣло надо мною стати, тогды до моєѣ отчины до Голчѧ нє имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61); а с того дѣлоу нє выстоупити з нас никоторому ни нашим дѣтем, бо єсмо тоє подѣлили соб⟨є⟩ вѣчнє и нєпороушно (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); Про тожє никто николи ни съ єдними привилїѧми да нє имает тѣгати ни добоувати... привилїє (Сучава, 1491 *BD* I, 491).

2. (*єднально-перелічувальний*) ні — ні, ані — ані (204): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ии въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а в то нє надобѣ оуступатисѧ ни оунукумъ єѣ ни плємєню єѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а оу том домоу корчмоу иє держати, ни пива варити, ни мєд, ни мѧсныи клѧткы (? — *Прим. вид.*) держати, ни хлѣба продати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); а нє имаю ни продати ни отдати ни замѣннти ни по доуши дати, нѣжли маю кн⟨ѧ⟩зю его м⟨и⟩л⟨о⟩-сти с того вѣчно слоужити до моєго живота (Острог, 1466 *AS* I, 60); И тиж наши слоуги пєрєроубци аби нє го⟨ни⟩ли тоти люди от Коцмани ни на город, ни на млины, ии на иаши дворовє, съ иними зємлѣиє (Сучава, 1481 *BD* I, 257); а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити, ни радити, ни пошлинъ ни якихъ на ныхъ не брать, нижли которое дѣло будетъ владыцѣ до игумена (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*чергується з* а н и) ні —ні, ані — ані (115): а тутъ нѣтъ иному чанковцю ни зємлѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *Р* 3); и слюбоуємы нашєю доброю волєю и ис посполнєю радою, никымъ ниприсилени, а нипоноужени... слоужити и приѧѧти... владиславоу, кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); тако(ж) ни соудци, а ни ослоухарє да нє имаю(т) ходити, оу тѧ(х) сєла(х) (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, ани близъшии мои прирожоные, бо то естъ моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); а нєнадобє в тоє имєнє никому вступовати сѧ, ни брату моєму родному, ни дочцє моєєй... ани ближним моимъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); я в тебе проси(л) того и ты мнѣ єго нє да(л) ни видєти ани слышєти (Вільна, 1495 *ВМБС*); а пак нє имал бы прощєнїѧ от нас, а кроулєви єго милости нє держати єго ни оу сєбє... ани мєшкати ємоу, ии явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(*чергується з* и н и) ні — ні, ані — ані (31): А такожє от того сєла да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни дєсѣтиноу от пчєлы (Сучава, 1438 *DBAc* 28); маеть панъ Федко самъ... того имѣня Всекрова со всякими вжытки вжывати, а я самъ, ни жона моя и ни дѣти мои и ни щадки мои никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); и та(к) жє єсми дали сєлоу манастирскомоу слобозїю абы нє имали дила до того сєла ни гло(б)ници и ни илишарє и ни по(д)водоу да нє дадоу(т) о(т) того сєла ... и ни иноє ничого нє имаю(т) на(м) слоужити и ни дати николи (Байчани, 1454 *ПГПММ*);

(*чергується з* и н и г д є) ні — ні, ані — ані (2): а пак нє имал бы прощєнїя от нас, а кроулєви єго милости нє держати єго ни оу сєбє, и нигдє оу єго милости зємлѧх нє держати єго (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

3. (*протиставний*) а (1): а таки(ж) колн мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы нє платили мыта ино оу Ѧсо(х) ни индє нигдє (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

II. (*зв'язує сурядні речення*) (3) 1. (*єднальний, у сполуч. з* и н и) ані (1) : ино за то нє имаю(т) опоминати (!) ни єди(н) на дроугого за тотоу миноу... и ни тѣгати сѣ никто нє имаєть (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

2. (*єднально-перелічувальний*) ні — ні, ані — ані (2): а тако(ж) ни ослоухарє да нє имаютъ ходити оу тѧ(х) сєла(х), ии соудци никоторыи, да нє имаютъ глобоу, коли имє(т) сѧ оучинити которая смрътн оу и(х) сєла(х), алє сами ка⟨лоу⟩гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251).

Див. ще **АНИ**[1], **NYŻE**[3].

НИ[2], **НЇ**, **НЫ** *част.* (103) (*підсилювальна, в заперечних реченнях*) ні, навіть (15): а никто да нє смѣєтъ судити и(х) ни оу нашєи зємли, бєзъ и(х) воли (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а коли боудєт лєд а либо имоут ходити оу брод, тогды пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а мито ии жа(д)ноє да(н) (!) даду(т)... о(т) ти(х) дву ма(ж) *ни* гро(ш) (Сучава, 1472 *ДГСВМ*);

(*у сполуч.* н и о д и н ъ, н и є д и н ъ) ні один (88): а ту нє надобѣ ни дному (!) чаиковьцю собѣ ѣ зачинти (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, п. 1349 *Р* 3); и слюбуємъ... вѣрно служити, а николи сѧ роздѣлити на вѣкы и с крольвьствомъ польскимь... посполу стати противу іхъ нєприѧтєлємъ ни одного ие вымаючи (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки... ии одного права собѣ... не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); тым обычаємъ кн⟨ѧ⟩зю Сємєноу со кн⟨ѧ⟩-земъ Васильемъ были рѣчи перед нами, а конца ни одного межи собою не вчинили, ни листа перед нами не записывали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... против єго милости и Короуни полскои... ны съ єдним чловѣком... николи нє бити (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); а коли бы обадва змерли а не зостанеться ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского (и женского) полу то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

Див. ще **АНИ**[2].

!НИ[3] ⟨НЄ⟩ (7): мы Олєксаидро воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпискоупъ вормєнскыи пришєлъ к намъ... и оуказалсѧ намъ правыми листы

воселеньского патрїярха, Антонїа Костантинополя, оже ихо патрїарха вормєнъского ни єще оузнали єсмы, оже нашелъ на то пискупъство помочїю господина нашего, великого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*); а пѧть да(н)никовъ ни дають колодоу мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); то(л)ко за свадоу... аби соудили дво(р)ници тєрго(в)ск(и) то(т)и люди... аби ни и(м)ли дило соудити и(х) (Сучава, 1479 *DC* 140).

Див. **НЄ.**

***НИВА** *ж.* (39) *(ділянка орного поля)* нива (30): а в поли кдє собѣ проорють нивы то ихъ имѣєть прислушати (Смотрич, 1375 *P* 20); а тако продалъ яко самъ дєржалъ и с нивами и сѣножатми (Львів, 1400 *P* 61); мы порадив сѧ с нашими кизи и с паны... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... село михлинъ... с нивами и с пашнѧми и с лєсы (Київ, 1433 *P* 118); А дали єсмъ єму вѣчне то непорушъно... с нивами, ис сеножатми, и з бобровыми гоны (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); И такождє єсмы дали... слоузѣ ⟨нашє⟩моу Козмѣ... по тои сторони потока ВЇ нивы (Сучава, 1479 *BD* I, 228); едучи от Бовбол к Блаженику, к лесу приехавши, по левой руце подле самой дороги тот дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив... што и къ Блаженику слушают (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

нива Хренницкая (2) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* а черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких у Смыжаль (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Вздвиженская нива (1) *див.* ***ВЗДВИЖЕНСКИИ;** Клиноватая нива (2), нива Клиноватая (2) *див.* ***КЛИНОВАТЫЙ;** куцєва нива (1) *див.* ***КУЦЄВЪ;** Плоская нива (1) *див.* ***ПЛОСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **нивы** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн.* **ниве** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн.* **ниву** (п. 1349 *P* 3); *наз. мн.* **нивы** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *зам. род.* ВЇ **нивы** 1 (1479 *BD* I, 228); *род. мн.* **нив, нивъ** (1456 *Cost.* II, 582; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *дав. мн.* **нивам** (1488 *BD* I, 356; 1495 *BD* II, 63); *знах. мн.* **нивы** (1375 *P* 20; 1411 *P* 79); *ор. мн.* **нивами, нївами** (1395 *GL* 166; 1400 *P* 61; 1415 *P* 87; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1444 *AS* I, 40; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1483 *ВОРСР* 178 і т. ін.).

***НИВКА** *див.* **НИВЪКА.**

НИВЪКА *ж.* (7) невелика нива, нивка (5): а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); А которыи нивки в долине и долина самая... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

⟨нивка⟩ Клиноватая (1) *(назва земельної ділянки в Київській землі):* Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій... далъ игумену и старцом стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую и листъ свой на то им... далъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); нивка Плоская (1) *(назва земельної ділянки у Київській землі):* Я, Андрей Александровичъ, намѣстникъ лидскій... далъ игумену... стого великого Николы мнстря Пустынского двѣ нивки городское земли Плоскую а Клиноватую (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); Михалкова нивъка (1) *див.* ***МИХАЛКОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **нивъка** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *род. одн.* **нивъки, нивки** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *наз. мн.* **нивки** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. мн.* **нивки** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

NYН *див.* **НѢГЪ**[1].

НИГДЄ[1], **НИГДѢ** *присл.* (38) ніде (30): а кто имєтъ купити скотъ или бараны, у баковѣ... либо у иныхъ торгохъ нашихъ, нє надобѣ нигдѣ мыто даты, нижь тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а нигдє по нашеи земли що бы нє платили сочавскоє мыто лишє оу сочавѣ (Сучава, 448 *Cost.* II, 741); Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта на нихъ не брати (!) (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); оуставлѧємь гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своеи земли оу селє(х) не стоялї але на полї анї конеи брали (XV ст. *BC* 27 зв.— 28); виделосє намъ... штожъ по всєму великомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє мають (Вільна, 1499 *ВФ*); индє нигдє (8) *див.* **ИНДЄ.**

НИГДЄ[2], **НЇГДѢ** *присл.* (5) (*стп.* nigdy, nigdzie, *стч.* nikdy) ніколи: а пакы быхомъ тако нє задержали, яко сѧ єсмо записали на то(м) сниму... що быхо(м) били осажєни нашеи чти и що быхо(м) чти нє имѧли нигдє на вѣкы вѣчнии (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а нє маєт быти отхил⟨є⟩на нигдє от Острог⟨а⟩, нижли мают нам с того имєнѧ служити вечисто (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

Див. ще **НИКГДЫ, НИКОГДА.**

НИГДЇИ *див.* **НИКГДЫ.**

НИГДЫ[1] *див.* **НИКГДЫ.**

НИГДЫ[2] *див.* **НѢКГДЫ.**

НИГДѢ *див.* **НИГДЄ**[1].

НИКГДЫ, НИКДЫ, НИГДЫ, НИГДЇИ *присл.* (20) (*стч.* nikdy, *стп.* nigdy) ніколи: про то слюбую и слюбили єсмо нашему г(с)дрю кролю влодиславу... противу имъ никды нє быти ни однымъ верємѧнємъ (Віслиця, 1393 *P* 51); а нє имают сѧ юже о то никды оупоминати (Львів, 1421 *P* 94); мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж видєв и знамєновав нам служебоу вєрную а нигды нє опоущєиую н⟨а⟩шого вєрного слуги п⟨а⟩на Калєника Мишковича... даєм и дали єсмо тому прєдрєчєному Калєнику... село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а кролѧ єго мл(с)ти нигдїи нє о(т)стѹпимы до живота, до нашєго (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); мы великии кнзь швитрикга(л) ольгирдовичь... оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу А никды нє замєшканоую Слоуги нашого вѣрного пана Єрьша тєрєшковича... даємъ И дали єсмо ємоу село долъгиє шии (Луцьк, 1452 *P* 160—161); а с пєвного вѣданья нашего никды мєжи радою кролє(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана... ижбы ва(м)... в таковыи тадынки оустоупити варовали бы сѧ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **НИГДЄ**[2], **НИКОГДА.**

НИЖ *див.* **НИЖЕЙ**[2].

НИЖАДНЫИ *займ.* (24) (*стп.* nižadny, *стч.* nižádný) ніякий, жоден, жодний (20): и ни жадною нашу служебоу, а ни работу що бы нє платили намъ тоты лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288—289); а до тих припасни никто аби нє имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257); Я волчько бодє(н)ковьскии и своими дє(т)ми... вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучинили нижа(д)ны(м) припужєниє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); А также прєрєчєннїи крал єго милость ис прєрєчєнными братїями єго милости слюбили нам... иж нигдє и николи нам ни жадноѝ шкодї, ани оуражєнїѧ... нє имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); ни жадного часоу (2) *див.* **ЧАСЪ;**

(у знач. іменника) ніхто (2): а силу ни жадному да не смѣєтъ никто о(т) наши(х) людє(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); мы стефанъ воєвода... чини(м) знамєнито... оже слюбуєми и записуєми сѧ... господарєви нашему владиславови, кролєви полскому... по(д)лє єго мл(с)ти стати противъ каждого єго нєприїѧтелѧ... ни жа(д)нєго нє воимуючи, ту гдє колє(т) бы кролєви єго мл(с)ти трєба (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ни жадныи** (1457 *BD* I, 4); *род. одн. ч.* **ни жадного** 6 (1454 *Cost.* II, 501; 1462 *BD* II, 289; 1485 *BD* II, 371, 372; 1499 *BD* II, 421); **ни жа(д)нєго** 1

(1439 *Cost.* II, 714); *дав. одн. ч.* **ни жадному, ни жа(д)ном(оу)** (1435 *Cost.* II, 677; 1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн. с.* **нижа(д)ны(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн. с.* **ни жадноє** (1472 *ДГСВМ;* 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 420, 421); *наз. одн. ж.* **ни жа(д)на** (1463 *Cost. S.* 45); *род. одн. ж.* **ни жаднои** (1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 422); *знах. одн. ж.* **ни жадною** 2 (1447 *Cost.* II, 289; 1475 *BD* I, 200); **ни жадноую** 1 (1460 *BD* II, 270); *ор. мн.* **ни жа(д)ными** (1457 *Cost.* II, 810).

НИЖЄ[1] *див.* **НИЖЕЙ**[1].

НИЖЄ[2] *див.* **НИЖЕЙ**[2].

NYŻE[3]. *спол.* (1) *(зв'язує члени речення, єднальний)* ні, ані: prosim waszoie miłosty, sztob wasza miłost nam w tom siły ne czyniły, iżby nam so kniaziem Szwitrykhaylom peremyrie derżat, nyże powieliwali Rady z Nimcy peremirye derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

Див. ще **АНИ**[1], **НИ**[1].

НИЖЕЙ[1], **НИЖЄ**, **НЇЖЄ**, **НИЖЬ** *присл.* (7) 1. *(далі в документі)* нижче (3): Umyslili jesmo z pany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... kotoryi sut' niżej w tom liste naszom wypisany (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Абы тогды тые речы вышъ выраженные на вечные часы в векы могъ тотъ листъ Нашъ (? — *Прим. вид.)* выразившы нижей именами светки при томъ былыхъ, онымъ дали есми и печатью нашою змоцнили (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

2. *(вниз по течії ріки)* нижче (1): тѣмь мы видѣвши єго правую и вѣрною слу(ж)бу до на(с)... дали єсмы єму... два села на рєбричи, єдно село на имѧ сръби а другоє село нижє (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156).

3. *(у кількісному відношенні)* менше (3): Оурѧ(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаємь (!) о(т) трицати гнївєнъ (!) ажь нїжє нє (имє)ють вѣньци бра(т) памє(т)но(г) одна (!) два(и) гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.); мочї имет ли нижє що та(к) и добро а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **ПОНИЖЄ**[1].

НИЖЕЙ[2], **НИЖЄ**, **НИЖЬ**, **НИЖ** *прийм.* (39) *(з род.) (виражає просторові відношення)* нижче (31): ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ... до нижє поутѣ что идє(т) о(т) хлапєщи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); одътоль уверхъ рички Дидовки... до рики Згару... нижей урочища Брычнаго (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); о(т) ты(х) коурга(н)цє(въ) нижє нлиясова к гоуивє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); тако(ж) даємь... нашємоу митрополїю млины що соу(т) на мо(л)давѣ ни(ж) романова трьга исъ валилами (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а еще подънялся ему панъ Барсанъ, брат его старейший, ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); чьтвртоє село єсми имь дали на Ховрълѣти... нижє Оргоєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162);

(у сполуч. з іншими прийменниками) нижче (5): а хотарь ти(м) село(м) на филпоу та от толѣ... нижє о(т) полѣноу да падеть на потокъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А хотар тои третои... части от Бъешещи... поченши от берєг Молдавѣ мало нижє от гдє выходит топлица от Молдави (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) нижче (2): а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... до оусти сто(л)пъ, нижє могилицоу, та прости на дѣ(л) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); Тиж Стефан воєвода... дадохом и помиловахом... нашь свѧтыи монастир... сь трїи селовє... ниж оустїє Краковѣ (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

Див. ще **ЗНИЖЄ**, **ПОНИЖЄ**[2].

НИЖЛИ[1], **НИЖЪЛИ**, **НИЖЬЛИ**, **НѢЖЛИ**, **НЄЖЛИ**, **НИЖЛО** *спол.* (35) I. *(зв'язує члени речення)* (5) 1. *(протиставний)* але, а (але) тільки (2): Я волчько боде(н)ковьскии и своими де(т)ми... вызнаває(м) ... и(ж) єсмо то оучинили нижа(д)ны(м) припужениє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); и они того листа судового пєрє(д) нами нє положылы ни(ж)ли повѣдили на(м) што(ж) дє(и) тотъ листъ вписа(н) єсть в книги судовыи (Вільна, 1495 *ВК*).

2. *(порівняльний) (вживається після форм вищого ступеня)* як, ніж (3): О ты(х) што(ж) изь своєа зємли идоу(т) на воиноу а веньци шкоды оу своєи зємли оубогым людє(м) чинѧ(т) ни(ж)лї оу нєпрїєтє(л)ско(и) зємли (XV ст. *ВС* 27 зв.— 28); тогды на роцѣ напрє(д) рєчєнымъ стронамъ... з добрымъ розмышлениємъ мно(г) добры(х) люди... осудили єсмы и осужѧємъ ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70).

II. *(зв'язує речення)* (30) А. *(сурядні)* 1. *(протиставний)* але, а (але) тільки (15): а нє имают сѧ юже о то никды оупоминати нѣжли имаютъ вѣчноє молчѧниє на вѣкы (Львів, 1421 *Р* 94); а нє имаю ни продати ни отдати ни замѣнити ни по доуши дати, нѣжли маю кн⟨ѧ⟩зю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти с того вѣчно слоужити до моєго живота (Острог, 1466 *AS* I, 60); И сова рє(к) я о вашо єднанье мало звѣдо(м) ни(ж)ли положы ты мнѣ записы пєрєдъ г(с)дрє(м), што жона твоѧ мѣла на вено собє, а в то(м) же запису мнѣ была третѧѧ часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); Господа(р) нашъ... велики(и) кня(з) алекса(н)дръ прыя(з)ни... и записо(в) потвє(р)жєньѧ с пано(м) воєводою волоскимъ з вашы(м) г(с)дрємъ нє о(т)мавляє(т) вдєлати нижли єго мл(ст) тыми разы пановъ рады єго мл(с)ти соупо(л)на пры собє нє маєть (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); Тежъ паномъ владычнимъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе... нижли которое дѣло будеть владицѣ до игумена, тое судити намъ посполь (... — *Прим. вид.)* владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(приєднувальний)* а (5): А пану Олє(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово... со вси(м) с ты(м) што к ты(м) Сєло(м) Слоушає(т) нижли што єстъ дани мєдовоє оу п͠на Олє(х)ново(и) роуцѣ оу сєлє оу новгоро(д)чичо(х) тую данъ оусю Спо(л)на Па(н) олє(х)но имає(т) давати дяди своєму па(н) хо(л)мскомоу (Львів, 1478 *ЗРМ*); служать въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ, Суморокъ доброволно... а зъ ихъ имѣней... сполна господару е. м. служба идетъ; нижло што се тычеть Моревича, въ того есмы купилъ землю зъ призволеніемъ и потверженіемъ господара, короля е. м. (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

3. *(обмежувально-приєднувальний)* хіба що (4): а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи приѧтель на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѧтєлю маємъ быти, со всимъ жывотомъ, до помочы... нижьли боудемъ имѣти какоую налогоу, на нашоу землю, или немощь отъ бога на иасъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а коли кнѧзъ вєлїкїи... имєтъ от нас пожадати какоую помочъ на єго нєпрїѧтєли, а мы имаємъ дати кнѧзю великомоу помоч, бєз хитрости, нижли... боудоумъ (!) имѣти какоую налогоу с которых сторонъ, на нашоу зємлю, алибо от б͠а немоцъ на насъ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

Б. *(підрядні)* 1. *(приєднує підрядні часові — у постпозиції)* коли (1): и глѣбъ рѣ(к) ты мнѣ ты(х) записє(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ, ни(ж)ли сѧ с тобою є(д)налъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

поки, заки (1): а виноватыи маєть всє платїть ни(ж)ли боудє(т) прїпоущонъ ко дроугои жалобѣ (XV ст. *ВС* 30 зв.).

2. *(приєднує підрядні порівняльні — у постпозиції)* ніж, як (4): колижь межи рожаємь людськимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... владисла(в)... кролеви полскому... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); а боудоуть ли тыи пєнєзи оу мєньши(х) рє(ч)хъ ни(ж)ли ємоу до(л)жно а возмєть оу томь нєкоторы(и) закла(д) тогды маєть оу томь досы(ть)

имє(т) (XV ст. *ВС* 18); Мѣли есмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы Выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **НИЖЛИБЫ, НИЖЪ, NIŻBY.**

НИЖЛИ [2] *част.* (1) *(обмежувально-здогадна)* хіба що: а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнія выкупати, нижли отецъ нашъ е. м., коли бы его ему потребъ (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

НИЖЛИБЫ, NIŻLIBY *спол.* (2) *(зв'язує речення)* **I.** *(сурядні) (протиставний)* але щоб (1): Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ... мыта ... не брати(!).. нижли бы есте тутъ мыто брали, гдѣ было здавна при дяди нашомъ, при великомъ князи Витовтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

II. *(підрядні) (приєднує підрядні часові — в інтерпозиції)* поки, заки (1): jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majet' wkazana byti, a potom... jeje dobrowolne majet' prodawati, jestliby taja istnaja zastawa nizliby rok priszoł, swojemuby sud'i wkazana (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

Див. ще **НИЖЛИ**[1], **НИЖЪ.**

НИЖЛО *див.* **НИЖЛИ**[1].

НИЖНЇИ, НИЖНИ *прикм.* (45) *(розташований внизу, нижче інших)* нижній, долішній (42): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... до серета... оу нижнимъ коньци полѧны могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а на оустьє ходосова обчиною горѣ... по нижнии конєць дубины (б. м. н., 1424 *P* 99); коли кн(ѧ)зю Семєну спустити вышнїй ставъ, а в тотже час кн(ѧ)зю Василью спустити свой ставъ нижнїй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); Тѧм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село на Бръладѣ... нижнѣа част (Гирлов, 1499 *BD* II, 140);

(розташований нижче по течії ріки) нижній (1): мы стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... синъ Михаила оцєла граматика и сестри его... продали... єдно селищє на исписилє на имѣ нижнєи лопатна и оустїѧ лопатнои (б. м. н., 1500 *SD* 7);

н и ж н я я Л о у ж к а (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы видѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до нас.. дали єсми єго (sic.— *Прим. вид.*) двѣ мѣстѣ от поустини на коулѣ междоу Борщчаремъ и междоу Дѣтєлєва оу нижнєи Лоужкы оу дви кръници (Васлуй, 1436 *ВАМ* 33); н и ж н ї и м о я т и н и (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє сєло оу нижнїи моятини гдє никита (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нижнїи** 4 (1475 *BD* I, 206; 1487 *BD* I, 292; 1494 *BD* II, 34; 1497 *BD* II, 100); **нижии** 2 (1392 *Cost.* I, 7; 1453 *Cost.* II, 472); *знах. одн. ч.* **нижнїй, нижнии** 6 (1424 *P* 99; 1458 *ОЖДМ*; 1463 *AS* I, 55; 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 34); **нижии** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *місц. одн. ч.* **оу нижнимъ** (1392 *Cost.* I, 7); *наз. одн. ж.* **нижнѣа, нижнѧа** 11 (1495 *BD* II, 44, 48, 76, 80; 1497 *BD* II, 98, 118; *Cost. S.* 209; 1499 *BD* II, 140); **нижнѣѧ, нижнѧѧ** 2 (1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 228); *род. одн. ж.* **нижнеи** 3 (1436 *ВАМ* 33; 1491 *BD* I, 472; 1500 *SD* 7) **нижнїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *дав. одн. ж.* **нижнои** (1494 *BD* II, 33; 1497 *BD* II, 98, 119); *знах. одн. ж.* **нижноую** 7 (1487 *BD* I, 302; 1489 *BD* I, 367; 1492 *BD* I, 505, 506; 1494 *BD* II, 32); **нижною** 1 (1414 *Cost.* I, 111); *ор. одн. ж. зам. род.* до коулми **нижнїю** градищи 1 (1475 *BD* I, 206); *ор. зам. дав.* хотар тои **нижною** части 1 (1492 *BD* I, 506); *наз. мн.* **нижнїи** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **ГЛУБОЧЄК НИЖНЫЙ, НИЖНЇИ БОНТЄЩИ, НИЖНЇИ ЖИКОВ.**

НИЖНЇИ БОНТЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и мы выдѣвшє єго правою и вѣрною слоужбу до на(с)... дали... єсмы єму... єго правою о(т)нину, наимѣ бонтєщїи на стєбнику и другоє сєло на бръладѣ... гдє су(т) нижнїи бонтєщи (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101).

ФОРМИ: *наз.* **нижнїи бонтєщи** (1442 *Cost.* II, 101).

Див. ще **БОНТЄЩЇИ.**

НИЖНЇИ ЖИКОВ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали и потврьдили єсми томоу свѧтомоу нашємоу монастироу от Поутнои... оуси цръкви... а от Нижнїи Жиков ис попом, в от Манєвци с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Нижнїи Жиков** (1490 *BD* I, 419).

Див. ще **ВИШНЇИ ЖИКОВ, *ЖИКОВЪ**[2].

НИЖЪ, НѢЖЬ, NIZ *спол.* (5) *(зв'язує члени речення, протиставний)* але, а (але) тільки: Слюбуемо нашею чистою вѣрою... ни ким к тому присиловани, ни принужени, нѣжь наша добрая воля (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derźat, zaniaź ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niź wiry dla chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromyt (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а кто иметь коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу... нє надобѣ нигдє мыто дати, нижъ тамъ гдє коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669).

Див. ще **НИЖЛИ**[1], **НИЖЛИБЫ.**

НИЖЪЛИ *див.* **НИЖЛИ**[1].

НИЖЬ[1] *див.* **НИЖЄЙ**[1].

НИЖЬ[2] *див.* **НИЖЄЙ**[2].

НИЖЬЛИ *див.* **НИЖЛИ**[1].

НИЗГОДА *див.* **НЄЗГОДА.**

НИЗКО *присл.* (1) низько: Господину господару великому королю слуга твой Василей Микулиничъ твоее милости, господару своему, низко чоломъ бьетъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***НИКАКИИ** *див.* ***НИКАКЫИ.**

НИКАКО, NIKAK *присл.* (4) *(цсл.* никакоже) **1.** ні в якому разі, ніяк (3): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые маетъ держати... владыка луцкий... всими церквями радити а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати... еретыковъ и непослушныхъ клясти, никакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); «Chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, po my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); маеть панъ Федко самъ... того имѣня Всекрова... вжывати, а я самъ, ни жона моя... никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

2. *(у знач. предиката) (нема як)* ніяк (1): ино мы недоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои нє имає(м) ни о(т)колѣ ка(к) прє(д)ци наши имѣли (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

***НИКАКЫИ** *займ.* (14) *(цсл.* никакъжє) **1.** *(заперечний)* ніякий, жодний (10): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на иасъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); A pro tož nam nikakoho peremiryyia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); на тыхъ городѣхъ и оу томъ дєръжѧнью нє имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *P* 133); а тая клеть нє запечатана была никакою печатю (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

◇ н и к а к и м ъ д ѣ л о м ъ (1), н и к а к и м и д ѣ л ⟨а м и⟩ (1) *див.* **ДѢЛО;** н и к а к и м и л и ц и (1) *див.* ***ЛИЦЄ.**

2. *(неозначений)* якийсь (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє пришли до на(с) прїатєлєве наши млы...

жалоуючи свои жало(ст)... и ишкоду о(т) никоторы(х) зра(д)це(в) и злодїєвъ, а на имѣ о никако(г) лєва и о(т) є(г) дружину, що пришли были по(д) кролє(в)скы(м) городо(м), снѣти(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **никакого** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1458 *Cost.* II, 815; 1495 *АЛМ* 83); *знах. одн. ч.* **никако(г)** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн. с.* **никаки(м)** (1481 *ГПМ*); *знах. одн. с.* **никакоє** (1438 *DBAc* 28); *род. одн. ж.* **никакоѣ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **никакоє** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн. ж.* **никакую** (1456 *ГПХМ*); *ор. одн. ж.* **никакою** (1498 *АЛМ* 163); *род. мн.* **никаки(х)** 1 (1435 *P* 133); **никакы(х)** 1 (1468 *BD* II, 306); *ор. мн.* **никакими** (1388 *P* 44; 1459 *BD* I, 32).

Див. ще ***НИѦКИИ.**

***НИКЄИСКИИ** *див.* ***НИКЄИСКЫИ.**

***НИКЄИСКЫИ** *прикм.* (21): а кто пороуш(ить та)ковы да єсть проклєть... о(т) тиї сты(х) о(т)ць никєискы(х) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а кто имє(т) порушити сїє иже данїє, то(т) да є(ст) проклѣ(т)... о(т) тиї о(т)ци никєискы(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); А кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть... от свѦтых бого(носных) тиї отєць никєиских (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *род. мн.* **никєискыхъ, никєискы(х), никєиских** 10 (1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1499 *BD* II, 163); **никєиских, никєиски(х)** 8 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *Cost.* I, 95; 1458 *BD* I, 9; 1490 *BD* I, 421; 437; *ДГСХМ*; 1492 *BD* I, 51!; 1497 *BD* II, 100); **никїискы(х)** 1 (1448 *Cost.* II, 366); **!никєских** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); **!никсиски(х)** 1 (1490 *DC* 149).

Пор. ***НИКЄЯ.**

НИКЄЛЬ, НИКЄЛ *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Николаи): А на то послуси кнѦзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ... русъ никєль родминцє (Львів, 1368 *P* 16); а на то свѣдковє... пановє и радци ливовскїи, што тыми часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ, пан билик, пан фридрих, пан никєл абрик (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **никєль** 1 (1368 *P* 16); **никєл** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **ники(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 386).

! НИКЄСКИХ ⟨НИКЄИСКИХ⟩ *див.* ***НИКЄИСКЫИ.**

***НИКЄЯ** *ж.* (23) (*назва міста в Малій Азії*) *суч.* Ізнік: аще ли кто прѣстѪпить заповѣ(д) сїѫ... да є(ст) проклѦ(т)... о(т) тиї о(т)ць иже въ никєи (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашего даанїѦ... таковїи да єсть проклѦ(т)... о(т) сты(х) тиї о(т)ць, иже въ никєи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Никєи, никєи** 20 (1401 *ЗКЄ*; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679; 1439 *Cost.* II, 32; 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1455 *Cost.* II, 564; 1488 *BD* I, 343, 349; 1489 *BD* I, 378; 1499 *BD* II, 155; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **въ Никїи, нїкии** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1499 *BD* II, 149); **въ Нєкєи** 1 (1479 *BD* I, 222).

***НИКИД, НЄКИДЪ** *ч.* (7) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы имъ оу нашеи земли... три села на поле драгошево на нєкидъ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); И єщї єсмо дали и потвърдили томо(у) нашєму свѦтомо(у) монастир(оу) от Тазлова и бранищю, що єст около монастир, починши от верх Никида... та долоу Никидом до глода (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* села... на **Нєкидъ** (1419 *DIR«A»* 444); *род. одн.* **Никида** 2 (1491 *BD* I, 473); **Никид** 1 (1458 *BD* I, 19); *ор. одн.* **Никидом** (1458 *BD* I, 19; 1491 *BD* I, 473); *місц. одн.* **на Нєкидѣ** (1481 *BD* I, 248).

***НИКИЛЬ** *див.* **НИКЄЛЬ.**

НИКИТА, НЄКИТА, НИКЫТА *ч.* (12) (*особова назва, гр.* Νικήτας) Микита: азъ рабь бж҃їи... именемъ стефаиъ по прозвищоу виниъ коупи(х) съ(и) тетраєоу(г)ль за своѪ дшѪ... и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ, да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали єсми и потвръдили томоу свѦтомоу монастироу циганє... на имѣ: Лоука сынь Лацков съ челѣдею... и Никита и Оницъ, сыны Андрєикови, съ челѣдми (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312); И оуставше слоуга наш Тоадєрь Доумбравъ и жена єго Моуша и заплатили оуси тоти вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Нєкити и братоу єго Жоуржи (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никита** 5 (1437 *Cost.* I, 541; 1487 *BD* I, 312; 1489 *BD* I, 371; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 84); **Нєкита** 2 (1497 *BD* II, 116); **Никыта** 1 (1415 *Cost.* I, 121); *зам. род.* дочки **Никита** 1 (1488 *BD* I, 355); *дав. одн.* **Никитн** 1 (1495 *BD* II, 84); **Нєкити** 1 (1497 *BD* II, 116); **никїтѣ** 1 (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще **МИКИТА.**

НИКИФОР, НИКИѲОРЪ *ч.* (3) (*особова назва, гр.* Νικήφορος) Никифор, Ничипір: а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии никифо(р) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкии никиѳоръ (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никифор, никиѳоръ, никифо(р)** (1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 87; 1490 *Пам.*).

Див. ще ***НИЧИПОРЪ.**

***НИКИФОРОВЪ** *прикм.* (2): Я ларио(н) игоумє(н) пересопницки(и) вызнаваю... што(ж)... з дозволє(н)єм ог(с)дрѦ (!) королѦ єго мл(с)ти и с митрополитовы(м) и вл(д)ки лоуцкого никифоровы(м) мѣнѦ(л) єсми с пано(м) петро(м) яновичо(м) старостою лоуцки(м)... ты(м) свои(м) имє(н)є(м)... иа имѦ чемєри(и) вечно и нєпору(ш)но на єго имє(н)є на дѦ(д)ковичи (Луцьк, 1467 *СП* № 13); с господарѦ королѦ єго мл(с)ти дозволє(н)є(м) и з митрополитовы(м) (!) и вл(д)ки луцкого никиѳоровы(м) мєнѦ(л) єсми с ыгумєно(м) пєрєсопницки(м) з ларионо(м) ты(м) всє(м) своимъ имє(н)є(м) на имѦ дѦ(д)ковичи... на є(г) имє(н)є... на имѦ на чемєри(н) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **никифоровы(м), никиѳоровы(м)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

Пор. **НИКИФОР.**

***НИКИѲОРОВЪ** *див.* ***НИКИФОРОВЪ.**

НИКИѲОРЪ *див.* **НИКИФОР.**

***НИКЇИСКЫИ** *див.* ***НИКЄИСКЫИ.**

***НИКЇТА** *див.* **НИКИТА.**

***НИКЇЯ** *див.* ***НИКЄЯ.**

НИКЛЕВИЧЪ, НИКЛЕВИЧ *ч.* (2) (*особова назва*): А для лѣпъшои твердости я, Янъ Никлевич, и печатъ свою приложил к сему моему запису (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никлевичъ, Никлевич** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

НИКЛЄСЪ, НИКЛЮСЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а еще при томъ были послы съ львова... мычко куликовьскыи... и ханысъ верзьсть и русъ никлюсъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ... никлєсъ воитъ галицєкии (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **никлєсъ** 1 (1418 *P* 89); **никлюсъ** 1 (1408 *Cost.* II, 633).

НИКОАРЪ, НИКОАРЬ, НЄКОАРЬ *ч., невідм.* (13) (*особова назва, молд., пор.* Николаи): мы илїа воевода... знамєнито чинимо... оже то(т) исти(н)нїи слоуга наш никоаръ о(т) тоузара слоужи(л) на(м) право и вѣрно (Сучава, 1432 *ДГВІН*); и оуставшє наши слоуги, пътюль и братъ єго, петръ... и племеникове их, тоадєрь и нєкоарь... та заплатили оусе исполна, тоты вышєписанныи пинѣзи, р҃ злати татарскых (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, *НИКОМАНЪ, НИКОРЪ, НИКОУЛА.**

НИКОГДА *присл.* (1) (*цсл.* никогдаже) ніколи: а по нащемь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечерь парастас, а оу соуботоу литоургїю; и да ест непрѣмѣнно никогда (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

Див. ще **НИГДЄ**[2], **НИКГДЫ**.

НИКОЛА *ч.* (54) (*особова назва, гр.* Νικόλαος) Микола (52): Сє же придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... дали єсмы монастырєви стго николы... о(т) оусти шоумоуза болота (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); Сє азъ... ан(д)рєи владимирови(ч)... съ своєю женою и съ своими дѣтками... бл(с)вили сѧ єсмы оу оца нашего архиман(д)рита николы (Київ, 1446 *P* 154); а они такождєрє да прѧслухаютъ (!) къ храмоу стго николи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); пса(н) оу стго великого чю(до)творца николы в манастыри оу поусты(н)цє (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3);

свѧтыи никола (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никола** 7 (бл. 1350 *P* 8; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 127; 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 466; 1466 *BD* I, 106); *зам. род.* дом... **никола** 1 (1461 *BD* I, 45); *род. одн.* **николы, иїколы** 27 (бл. 1350 *P* 8; 1409 *Cost.* I, 69; 1440 *P* 142; 1443 *Cost.* II, 126; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 445; 1471 *BD* I, 158; 1481 *BD* I, 256; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **ииколи** 9 (1449 *Cost.* II, 391; 1453 *Cost.* II, 466; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1490 *DC* 146, 148); **николѣ** 2 (1443 *ДГСПМН*; 1448 *DIR«A»* 491); *дав. одн.* **иинолє** 4 (1427 *P* 108; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ПИ* № 3); **иинолѣ** 2 (бл. 1350 *P* 8; 1440 *P* 142); *ор. одн.* **николою** (1446 *P* 154; 1459 *P* 174).

Див. ще **МИКОЛАЙ, НИКОЛАЕ, НИКОЛАИ.**

НИКОЛАЕ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Николаи, *гр.* Νικόλαος) Микола: фролъ, ... николае, борисъ, глѣбъ... все чюдотворци (Краків, XIV—XV т. *ОБРН* 112).

Див. ще **МИКОЛАЙ, НИКОЛА, НИКОЛАИ.**

НИКОЛАИ *ч.* (4) (*особова назва, гр.* Νικόλαος) Микола: мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чиним... ожє ... оучинили єсмо вь задшиє сто почившихъ прє(д)ковь и родитєлеи наших... Ако да оутвръдим и оукрѣпмь (!) наше єп(с)коупїє о(т) Радовцє(х) идєже є(ст) храм стго архиєра(р)ха и чюдотворца Николаа (Сучава, 1486 *DC* 143—144); Николаи позычилъ матєєви десѧ(т) гривє(н) (XV ст. *BC* 31); Кнзю николаю бискоупоу виленьскомоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Николаи** (XV ст. *BC* 23 зв., 31); *род. одн.* **Николаа** (1486 *DC* 144); *дав. одн.* **николаю** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **МИКОЛАЙ, НИКОЛА, НИКОЛАЕ.**

НИКОЛИ, НІКОЛИ, НЄКОЛИ, НѢКОЛИ, НЬКОЛИ *присл.* (522) (*із запереченням співвідносного слова*) ніколи (517): а николи(ж) нє хочемъ о(т)става(т) и на вѣки и во вшитки часы николи ихъ нє о(т)стати (Лучиця, 1388 *P* 39); а н⟨а⟩ крѣпость тому... велѣлъ єсмо нашю печать великую привѣсити што бы нєпорушєно то николиже до вѣка (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а то нє имаеть ник(оли по)рушєно быти (Медика, 1415 *P* 87); а пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ а николи єго нє бы⟨ло⟩ бы тогды тому истцеви маеєтъ (!) па(н) того сєла запла⟨тн⟩ти имѣнъємъ того збѣгло⟨г⟩о чоловѣка (Галич, 1435 *P* 134); а то мы... слюбоуємь имь вѣчно здержати и пополнити... николи непорушєно (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А зятю моему и дочцѣ моей... не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3): Видѣвши єсмо службу намъ вѣрную, а николи неомешканую пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); да єст от нас оурик и съ въсем дохо⟨до⟩м, им и дѣтєм их... нєпороушєно нєколиже на вѣки (Васлуй, 1495 *BD* II, 41); Тоє вышєписанноє чътири сєла... да соуть томоу свѧтомоу нашємоу монастироу Бистричъскомоу от нас оурикь... непороушенно николи на вѣкы (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(*без заперечення співвідносного дієслова*) ніколи (4): а николи сѧ роздѣлити на вѣкы и с крольвьствомъ польскимь (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); А тиж слоубоуєм николи єго милости... противити сѣ (Коломия, 1485 *BD* II, 372);

иногди николи (1) *див.* **ИНОГДИ.**

***НИКОЛСКИИ** *прикм.* (1) ◇ монастырь николскии поустынскии *див.* **МОНАСТИРЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **николски(м)** (1481 *ГПМ*).

***НИКОМАНЪ** *ч.* (8) (*особова назва, молд., пор.* Николаи): а на то єстъ... вѣра пана никомана (Сучава, 1444 *DIR«A»* 481); а на то є(ст) ... вѣра пана никомана (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353).

ФОРМИ: *род. одн.* **никомаиа** (1444 *DIR«A»* 481; 1448 *Cost.* II, 314, 317, 324, 343, 353, 355, 359).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, НИКОАРЪ, НИКОРЪ, НИКОУЛА.**

НИКОНЪ *ч.* (1) (*особова назва, гр.* Νίκων) Никон: первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч) кнѧ(з) василии михаилови(ч)... рикаило охрѣмъ братьѧ єго тєрешко ондрюшко никонъ василєи дмитриєви(ч) (б. м. н., 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **никонъ** (1392 *P* 47).

***НИКООАРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ селище Никооарино *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Никооарино** (1459 *BD* I, 27).

Пор. **НИКОАРЪ.**

***НИКОРЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвши и(х) правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми имъ оу нашєи землі... ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на красної повышє никорєщи, дроугоє на ло⟨ханѣ⟩ (? — *Прим. вид.*)... а третїє на быкоу (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *род.* **никорєщи** (1436 *Cost.* I, 450).

***НИКОРОВЪ** *прикм.* (1) ◇ никорово сєлищє (1) (*назва селища у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвшє и(х) правую и вѣрную службу до на(с)... дали... єсми имъ и(х) сєла... на имѧ пожєрєщи... и понижє... никорово сєлищє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **никорово** (1443 *Cost.* II, 179).

НИКОРЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Николаи): Мы Стефан воєвода ... знаменїто чиным... оже тот истинныи наш вѣрны⟨и бо⟩ярин пан Никоръ Сръбєскоул слоужил нам право и вирьно (Сучава, 1462 *BD* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Никоръ** (1462 *BD* I, 64).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, НИКОАРЪ, *НИКОМАНЪ, НИКОУЛА.**

НИКОТОРЫИ *займ.* (74) (*цсл.* никоторыиже) 1. (*заперечний*) жодний, ніякий (56): исталасѧ торгувлѧ... аже пани хонька васковая дѧдьковича жєна... доброю волею своєю... а никоторою силою... продала єсть тотъ мунастирь... ивановы губцѣ (Перемишль, 1378 *P* 25—26); Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т)... ижє... слюбуємъ... николи о(т) ни(х) а ни о(т) коруны по(л)скоѣ никоторою хитростью о(т)стати (Молодечно, 1388 *P* 43); а мы слюбуємъ єму при нашєи вѣрѣ заплатити бєзъ никоторое о(т)волокы (б. м. н., 1411 *P* 77); а тако(ж) тоти люди ис тѧ(х) монастїрьскы(х) сєлъ да нє имає(т)... никто... соудити и(х), ни оу чє(м), ни оу которо(м) дѣлѣ (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); а тыє люди... никотороє слоужбы нєслоуживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а заставила єсми кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... сєло своє ПъѦнь пусты-

ню нискоторого притиску и нискоторои неволи (Острог, 1481 *AS* I, 77); не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать... и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); никоторымъ веремененемъ (6) *див.* ***ВЕРЕМѦ**; никоторымъ врѣменемъ (2) *див.* ***ВРѢМѦ**; ни на (оу) которомъ мѣстѣ (2) *див.* **МѢСТО**[1];

(у знач. іменника) ніхто (6): и такы имаемы єму служити и помагати на усѣхъ его неприѦтели, нє выимуючи никоторыхъ (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); никоторому з нас нє въступатисѦ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); Сим листом слюбоуем... кролю... и ни жадного иного пана нє искати ани иному никоторому пристоуповати.. тъкмо... Казимирови кролю єго милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

2. *(неозначений) (невідомо який)* якийсь (1): мы петръ воєвода... чини(м) знаменито... оже пришли до на(с) прїателеве наши млы... жалоуючи свои жало(ст) и свои смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи... о(т) никоторы(х) зра(д)це(в) и злодїевъ, а на имѣ о (!) никако(г) лева и о(т) є(г) дружину, що пришли были по(д) кроле(в)скы(м) городо(м), снѣти(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809);

(той чи інший) будь-який (1): А єстли боудємо слышати и видати никоторое непрїятелство от которои стороноу на королѣ єго милости... имаємо єго милости дати виданїе (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **никоторыи** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *род. одн. ч., с.* **никоторого** 3 (1434 *Р* 131; 1448 *ДГПР*; 1499 *ВФ*); **ни от которого** 1 (1490 *BD* I, 392); **нискоторого** 1 (1481 *AS* I, 77); **ни оу которо(г)** ! (1453 *ПГОВ*); *дав. одн. ч.* **никоторому** (1463 *AS* I, 55; 1465 *AS* I, 57; 1470 *BD* I, 140; 1475 *AS* III, 14; 1485 *BD* II, 371); *ор. одн. ч., с.* **никоторымъ, никоторы(м)** 8 (1395 *Cost.* II, 613; 1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 619; *Р* 62; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1472 *BD* I, 178); **никотори(м)** 1 (1464 *DIR«A»* 517); ! **никоторы** 1 (1401 *Р* 64); *місц. одн. ч., с.* **ни оу которо(м)** 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР*; 1449 *Cost.* II, 391); **ни о которо(м)** 2 (1459 *DIR«A»* 514); **никоторо(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **ни на которо(м)** 1 (1429 *DIR«A»* 455); *знах. одн. с.* **никоторое** (1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1485 *BD* II, 372); *род. одн. ж.* **никоторои** 11 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 732; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269; 1463 *BD* II, 295; 1470 *BD* I, 140; *BD* II, 309; 1475 *BD* II, 329; XV ст. *СГЧА*; 1500 *АСД* II, № 3); **никоторое** 5 (1411 *Р* 77; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); **никоторыи, нїкоторыи** 2 (XV ст. *ВС* 32 зв.; 1448 *ДГПР*); **никоторые** ! (1411 *Р* 77); **нискоторое** ! (1461 *AS* I, 53); **нискоторои** 1 (1481 *AS* I, 77); **ни о(т) котории** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *знах. одн. ж.* **никоторою** 2 (1456 *ПМВП*); **никотороую** 1 (1444 *Cost.* II, 208); *ор. одн. ж.* **никоторою** 2 (1378 *Р* 26; 1388 *Р* 43); ! **никоторaѦ** 1 (1388 *Р* 39); *місц. одн. ж.* **ни о которои** (1448 *ДГПР*); *наз. мн. ч.* **никоторыи** (1446 *Cost.* II, 251); *род. мн.* **никоторыхъ, никоторых, никоторы(х)** (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 284; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн. ж.* **никоторы** 1 (1475 *AS* I, 72); **никотори** 1 (1460 *BD* II, 270); *ор. мн.* **никоторыми** (1491 *AS* I, 97); *місц. мн.* **ни оу которы(х)** 1 (1474 *РГС*); **ни оу которих** 1 (1472 *BD* I, 178).

! **НИКСИСКИХ** ⟨НИКЕИСКИХ⟩ *див.* ***НИКЕИСКЫИ.**

НИКТО, НЇКТО, НИХТО, НЇХТО, НИХЪТО *займ.* (323) (*цсл.* никъто) *(із запереченням співвідносного слова)* ніхто (288): продалъ ємоу добороволно нє надобѣ оуступати иа то никому (Львів, 1368 *Р* 15—16); а при томъ при всѣмъ оставлѦємъ его и єго дѣти... нєпороухомо никимъ (Краків, 1394 *Р* 54); мы алєксандро воєвода... слюбоуємы нашею доброю волею... никымъ нинрисилєни, а нипоноужени... слоужити и приѦѦти и доброую радоу радити... влодиславу, кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ, заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) заложилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); Протож ненадобѣ никому въступати ся (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); так єсми єму продал, ажет нихто з ближних моих... нє мают в то сѦ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а по смерти моей никому, не надобе у зятя и у дочки моей того именица Лопавшъ брати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а нєнадобє в тоє имєнє никому вступовати сѦ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); а по его животѣ въ жоны его и въ дѣтей нихто не мѣлъ того имѣнїя выкупати (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); пакли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати... не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... наши слоуги... ники(м) непоноужени а иеприсиловани и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234);

(без заперечення співвідносного слова) ніхто (5): Слюбуемо нашею чистою вѣрою... ни ким в тому присиловани, ни принужени, нѣжь наша добрая воля... великому и велебному Владиславу... велми милому приятелеви сдержати и полнити ты-то листы и записи нашѣ (Чжюрзєв, 1403 *ДГМ*); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѣд нами... наш вѣрны пан Братоул... по свою доброю воли, ником поноужен ани силован, и продал свою правою отниноу... єдно село на имѣ Оунгоул (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52);

инъ никто (15) *див.* **ИНЪ**; иныи никто (11), никто иныи (2) *див.* **ИНЫИ**; иншии никто (2) *див.* **ИНШЇИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **никто, нїкто** 67 (1401 *ЗКЄ*; 1409 *Cost.* I, 69; 1430 *ГВКЛ* 9; 1439 *Cost.* II, 59; 1447 *Cost.* II, 288; 1452 *DIR«A»* 500; 1460 *BD* II, 275; 1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **нихто, нїхто, нихъто** 10 (1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1466 *AS* I, 62; 1491 *AS* I, 97; XV ст. *ВС* 6, 8, 15 зв., 32, 34; 1494 *АЛМ* 54); ! **ни(к)кто** 1 (1479 *DC* 141); *род. одн.* **никого, нїкого, нико(г), нїко(г)** 25 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 687; 1439 *Cost.* II, 712; 1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 770; 1489 *РИБ* 437; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 6; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **ни о(т) кого, ниоткого** 7 (1428 *Cost.* I, 228; 1435 *Cost.* II, 678; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1458 *BD* I, 20; 1465 *DIR«A»* 518; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); *дав. одн.* **никомоу, нїкомоу, никому** 38 (1368 *Р* 16; 1401 *АкВАК* III, 2; 1434 *Cost.* I, 398; 1440 *Р* 142; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1457 *BD* I, 4; 1468 *BD* II, 302; 1481 *AS* I, 77; 1489 *AS* I, 89; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **нико(м)** ! (1443—1446 *Р* 147); *ор. одн.* **никимъ, нїкимъ, никим, ники(м)** 128 (1393 *Cost.* II, 607; 1396 *AS* I, 20; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Cost.* II, 687; 1452 *Cost.* II, 421; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 221; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 87; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **никым, никымь, никымъ, нїкым, никы(м), пуку(m)** 32 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1460 *Cost. S.* 33; 1465 *GL* 176; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1495 *BD* II, 77; 1497 *BD* II, 123; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); ! **нєким, нєкимъ, неки(м)** 6 (1489 *Cost. S.* 133; 1491 *BD* I, 451, 472; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 40; 1497 *Cost. S.* 223); **никїим** 4 (1497 *BD* II, 96, 107, 110, 115); **нѣким** 2 (1491 *BD* I, 451, 452); **никыимь** 1 (1470 *BD* I, 150); **ни с ким** 1 (1485 *BD* II, 372).

Див. ще **КТО.**

НИКОУДЫ *присл.* (1) нікуди: а нє имаю отхиленъ быти никоуды с тым имѣньєм от его отчины от Острога (Острог, 1466 *AS* I, 60).

НИКОУЛА *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Николаи): мы іо александрь воєвода... знаємо чинимы... ожє тоть истинныи слоуга и болѣринь нашь никоула слоужиль

стопочившимь родителемь нашимь правою и верною слоу(ж)бою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже дали есми тому стому нашему... монастырю челѣди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ влада(в)... и динга си(н) никулеви (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503).

ФОРМИ: *наз. одн.* **никоула** (1400 *DIR«A»* 433; 1448 *Cost.* II, 342); *дав. одн.* **никулеви** (1453 *DIR«A»* 503).

Див. ще **МИКОУЛ, МИКОУЛА, НИКОАРЪ, *НИКОМАНЪ, НИКОРЪ.**

НИКЫГА *див.* **НИКИТА.**

НИМАНТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* и пакъ панове бръгаре и радци Ливовскыи, що тымы часы оу нас были и с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ: пан Климентъ... пан Петръ и пан Нимантъ, мис⟨кыи⟩ писаръ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нимантъ** (1460 *BD* II, 276).

***НИМЄЦКЇИ** *див.* **НЄМЄЦКЫИ**[1].

НИНГА *ч.* (1) *(особова назва)*: И такождере єсми дали и потвръдили тои свѧтои нашеи църкви... татаре на имѣ... Коика съ челѣдєю, и брать єго Нинга холтѣюл (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* Нинга (1488 *BD* I, 342).

НИНЄ *див.* **НЫНѢ**

***НИНЄИШИИ** *див.* ***НЫНѢИШИИ.**

***НИНЄИШЫИ** *див.* ***НЫНѢИШИИ.**

***НИНЕЧЄ** *див.* **НИНѢЧЄ.**

***НИНЄШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

***НИНЕШЪНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

***НИНЄШЬНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

НИНИ *див.* **НЫНѢ.**

! НИНИНѢ *див.* **НЫНѢ.**

***НИНИШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

НИНѢ *див.* **НЫНѢ.**

! НИНѢЗИ ⟨ПИНѢЗИ⟩ *див.* **ПИНѦЗЬ.**

***НИНѢИШИИ** *див.* ***НЫНѢИШИИ.**

НИНѢКИ *див.* **НЫНѢКИ.**

НИНѢЧЄ, НИНѢЧИ, NINECZY *присл.* (5) нині, тепер: будеть ведомо оусемъ... ажъ Азъ панко слуга королевъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦземъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во што жъ нине(ч) наипервеє придеть а последное на хрьщенье х(с)во што жъ нине(ч) придеть оу дву недел(х) по розтве х(с)ве дати ми двесте рублевъ кнзю скиригкаилу што жъ на королѦ прѦчеть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а тые земли продалъ есми... со всѣми ужитки, которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И пак тоты истины Седи-Ахматови сынове, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаємо их твердо и статочно держати (Сучава, 1462 *BD* II, 29?)

Див. ще **НЫНѢ, НЫНѢКИ.**

***НИНѢШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

НИНѢШНЫ *див.* **НЫНѢШНИИ.**

***НИОТКОЛѢ** *присл.* (1) нівідкіля, нізвідки: а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жадной не имає(м) нио(т)колѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

НИПОРОУШЄНО *див.* **НЄПОРОУШЄНО.**

***НИРНОВА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* еще єсмы дали имъ на нирновѣ четири села (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на нириовѣ** (1426 *Cost.* I, 182).

НИСАНЪ *ч.* (9) *(особова назва):* И мы.. на то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печетью (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нисанъ** (1489 *РИБ* 431, 432); *дав. одн.* **Нисану** (1489 *РИБ* 432); *знах. одн.* **Нисана** (1489 *РИБ* 431); *ор. одн.* **Нисаномъ** (1489 *РИБ* 431, 432); *місц. одн.* **на Нисане** (1489 *РИБ* 432).

НИСКОЛЬКО *див.* **НЄСКОЛЬКО.**

НИСТОРЬ *ч.* (4) *(особова назва, молд., пор. цсл.* **Нєсторъ**, *гр.* Νέστωρ) Нестір, Нестор: и оуставше слоуга нашь вѣрнїи па(н) тоадер писар та заплати(л) оуси тоти вишеписа(н)нїи пинѣзи... оу роуки... иваноу и нисторову оуноуково(м) сима роужиръ (Ясси, 1495 *ПГВСР*); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышеписанныи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Дръгоушоу Каръмбоу... и братоу єго Іоноу... и оуноуком их Нисторову Гажи и сестри єго Васкы (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нисторь** 1 (1499 *BD* II, 146); **Нисто(р)** 1 (1495 *ПГВСР*); *дав. одн.* **Нисторову** (1495 *ПГВСР*; 1499 *BD* II, 147).

Див. ще **НЄСТЮРЪ.**

***НИСТРЪ** *ч.* (6) *(назва ріки)* Дністер: и дали єсми на(ш) ли(ст) нашему монастироу, иже єсть на молдавици... на то щобы ходили три возове и(х) на рибоу... на нистри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); а азь господство ми єсмь дал Мърини... за тоє село за Грековє, єдноу нашоу селищоу близ Нистра (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нистра** (1479 *ВАМ* 61; 1488 *BD* I, 347); *ор. одн.* **Нистромъ, нистро(м)** (1455 *Cost.* II, 531; 1456 *DIR«A»* 511); *місц. одн.* **на нистри** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **на нїстроу** 1 (1462 *Cost. D.* 11).

Див. ще ***ДНИСТРЪ.**

НИТОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* nitować) (що) клепати, паяти: И я ему исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (zoroiu.— *Прим. вид.*) чистити и нитовати (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *інф.* **нитовати** (1498 *АЛМ* 163).

***НИТЬ** *ж.* (5) ◇ **до нити** (1) *(абсолютно все, повністю до останньої речі)* до нитки: а брашовѣномъ кто буде(т), що оузѦлъ безъ и(х) права... що бы сте имъ воротили всѣ, до нити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); **ни за единъ нитъ** (1), **ни одну нити** (1), **ни оу єдномъ нити** (1) анітрохи, ні на нитку, нічого: тоє въ (!) вышеписанноє що бы тому пре(д) реченному монастиреви было, непорушенно ни оу єдномъ нити (Сучава, 1447 *Cost.* II, 289); а никто о(т) наши(х) бояръ ани оурѦ(д)никовъ, да не смѣю(т) болше бантовати и(х) и ни одну нити о(т) ни(х) не оузѣти (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а никто о(т) наши(х) боѦръ... да не смѣю(т) булше бантовати и(х) ни за еди(н) ни(т) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); **хотѣ оу єдно(м) нити** (1) хоч трохи, хоча б на нитку: а коли бы хотѣ(л) бу(д) какїи бояри(н) нашъ, или дворни(к)... имъ разорити то(т) законъ и тоє право, що єсми выше писали, бу(д) оу чему, хотѣ оу єдно(м) нити, то(т) оузри(т) великои казни (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744).

ФОРМИ: *род. одн.* **нити** (1435 *Cost.* II, 692; 1449 *Cost.* II, 743); *знах. одн.* **ни(т)** (1452 *Cost.* II, 760); *місц. одн.* **оу нити** (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744).

! НИОУЧИЛИ СѦ ⟨НАОУЧИЛИ СѦ⟩ *див.* ***НАОУЧИТИ СѦ.**

НИФОНТЪ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Νιφῶντος) Нифонт: а при томъ были старци Печерского монастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ Святаго Михайла Златоверхого игуменъ Стефанъ Переломило попъ Лисинскій фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нифонтъ** (1398 *ДГПМ*).

НИХТО *див* **НИКТО.**

НИХЪТО *див.* **НИКТО.**

***НИЧИИ** *займ.* (1) нічий: а то єсмо собе поделили ровно вѣчно и непорушно и никсторому з нас не въступатисѦ нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **нивчию** (1463 *AS* I, 55).

***НИЧИПОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* **Никифоръ**) Ничипір, Никифор: и за тоую сто коп грошей широких продали єсмо... часть свою, которую маю половину от дѦдков моих от Игната, а от Ходора, а от Ничипора Воушковичов (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ничипора** (1492 *AS* III, 23). *Див. ще* **НИКИФОР.**

НИЧТО *займ.* (141) (*цсл.* ничьто) 1. ніщо (116): не блюдите сѧ ничего поидите (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... ѧвно а либо таино тогда мы... ни в чемъ его не хочемъ послушни быти (Лучиця, 1388 *Р* 39); а се я панъ мацина воевода їлвовъскыи освѣдчаю... аже пришедъ предъ наше обличье... ходоро шидловоскыи своею доброю волью... ничимъ не принуженъ и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61); того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмецкого монастырѣ или по рибу или по ме(д)... щобы и(м) ни оузѣли нищо, при нашеи великои казни (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы, ничого на себе не выменивaѧ (Київ, 1437 *AS* I, 34); а оу тигинѣкѧчоу абы не давали ничого (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); а мы сами и жоны и дѣти наши... в тые земли ничим сѧ не маемъ оуступати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Потомъ Борисъ того ничого на него не довелъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); И потвержаемъ тые люди.. ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями пашными и бортными... ничого на нась не оставляючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59);

иного ничого (3), иное ничого (3), иное нищо (5) *див.* **ИНЫИ;** иншого ничого (1) *див.* **ИНШЇИ;** ничого не имѣти (до чого) (1) *див.* **ИМѢТИ.**

2. (*у формі род. відмінка у сполуч. з іменником і заперечним дієсловом*) ніякий, жодний (7): Też jestliby... nekotoroho ... umerłoho... wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); кто коли име(т) познати оу ни(х) кони или волы, бу(д) где оу наше(і) земли и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни не мочи иму(т) постарити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ... а болше ничого глобоу да не имаю(т) на(д) собою, ни оди(н) грошъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а въ тои клѣти скарбу не было ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

◇ нї во што не ити (1) *див.* **ИТИ;** ни во што обертати (1) *див.* ***ОБЕРТАТИ;** ни во што оборочати (2) див. ***ОБОРОЧАТИ;** чинити ни во што (1) *див.* **ЧИНИТИ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн.* **ничто** (1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **ничого, нічого, niczoho, ничо(г)** 63 (1388 *ZPL* 105; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1421 *Cost.* I, 142; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1453 *Cost.* II, 765; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1488 *AS* I, 242; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **ничего, ниче(г)** 8 (п. 1341 *Р* 2; 1452 *Cost.* II, 759, 760; 1458 *BD* II, 262; 1470 *BD* I, 140, 141; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **ничього** 1 (1409 *Р* 74); **ни с чого** 1 (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн.* **нищо** 11 (1425 *Cost.* I, 173; 1429 *DIR«A»* 455; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *DIR«A»* 500; *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 461, 462, 492; 1458 *BD* II, 262; *DIR«A»* 512; 1495 *BD* II, 64); **ништо** 2 (1414 *Р* 85; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **ни (нї) во што** 6 (1436 *Cost.* II, 707; 1448 *Cost.* II, 734; XV ст. *ВС* 15 зв.; 32 зв.; *СЯ* 41; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. одн.* **ничимъ, ничим, ничи(м)** (1400 *Р* 61; 1418 *Р* 89; 1445 *Cost.* II, 729; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1488 *AS* I, 88; 1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112; 1498 *АЛМ* 163); *місц. одн.* **ни въ (в, оу) чемъ (чем, чемь, че(м))** 23 (1388 *Р* 39; 1446 *Cost.* II, 251; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; 1462 *BD* I, 55; 1468 *BD* II, 301; 1469 *BD* I, 138; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 530; 1488 *AS* I, 88 і т. ін.); **ни въ (в, оу) чомъ (чом, чо(м))** 10 (1433 *Cost.* II, 653; 1446 *DIR«A»* 485; 1452 *DIR«A»* 500; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1495 *АЛМ* 85; 1498 *АЛРГ* 82. 83; 1499 *BD* II, 448); **ни оу чимъ (чи(м))** 4 (1447 *Cost.* II, 288; 1449 *Cost.* II, 391, 392; 1456 *DIR«A»* 511); **ни в чюм** 1 (1462 *BD* II, 293); **ни оу чоумъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530); ! **ничемъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530).

***НИШТО** *див.* **НИЧТО.**

***НИЩИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* нищии) (*у знач. іменника*) старець, жебрак: маетъ... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... нищихъ обителми, болницами, странноприемницами радити, благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **нищихъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***НИЩО** *див.* **НИЧТО.**

***НИЯКИИ** *див.* ***НИѦКИИ.**

***НИѦКИИ** *займ.* (2) ніякий, жодний: пани Нацоваѧ ниѧкого доводоу слоушного не дала (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити... ни пошлннъ ни якихъ на нихъ не брать (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ниѧкого** (1478 *AS* III, 17); *род. мн.* **ни якихъ** (1500 *АСД* II, № 3).

Див ще ***НИКАКЫИ** 1.

НЇ[1] *див.* **НИ**[1].

НЇ[2] *див.* **НИ**[2].

***НЇВА** *див.* ***НИВА.**

НЇГДѢ *див.* **НИГДЕ**[2].

NIŻ *див.* **НИЖЪ.**

NIŻBY *спол.* (2) (*приєднує підрядні порівняльні речення — у постпозиції*) ніж: Woleli bychmo, sztob i nas korol sam kaznił, kak ieho wolia, niżbychmo to wideli, zaniaz to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia z nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще **НИЖЛИ**[1].

НЇЖЕ *див.* **НИЖЕЙ**[1].

NIКАК *див.* **НИКАКО.**

***НЇКИЯ** *див.* ***НИКЕЯ.**

***НЇКОЛА** *див.* **НИКОЛА.**

НЇКОЛИ *див.* **НИКОЛИ.**

***НЇКОТОРЫИ** *див.* **НИКОТОРЫИ.**

НЇКТО *див.* **НИКТО.**

***NIMCY** *див.* ***НѢМЦЫ.**

NINECZY *див.* **НИНѢЧЕ.**

***НЇНЕШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

NINYK *див.* **НЫНѢКИ.**

НЇПОРОУШЕНА *див.* **НЕПОРОУШЕНО.**

***НЇСКИИ** *прикм.* (1) ◇ нїское поклоненїе (1) низький поклін: нїское поклоненїе бїровоу о(т) брашова, о(т) меншаго прїятелѣ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ (*або* хѣрлѣ.— *Прим. вид.*) о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **нїское** (1434 *Cost.* II, 675).

***НЇСТРЪ** *див.* ***НИСТРЪ.**

НЇХТО *див.* **НИКТО.**

***НЇШТО** *див.* **НИЧТО.**

НО[1], **НѪ** *спол.* (17) **I.** (*зв'язує члени речення*) (7) (*протиставний*) а) (*у сполуч.* но щобы, но да *протиставляє заперечно-спонукальні форми присудка стверджувально-спонукальним*) але щоб (4): а по нашемь животѣ кто будеть господаръ нашеи земли... тоть що бы не пороушилъ нашего данїа, нѫ щобы оутвръдилъ и оукрѣпи(л) понеже дали есми съ въсеѫ доброѫ волеѫ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А по нашем животѣ, кто боудет господарь нашеи земли молдавскои... а тот аби не пороушил нашего даанїа и потвръжденїа, нѫ да оутвръдит и оукрѣпит, понеже дали есми съ въсѧм добрим оумыслом (Сучава, 1487 *BD* I, 312—313);

б) (*протиставляє заперечні члени речення стверджувальним*) але, а (3): исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми... аже пани хонька васковая... доброю волею своею... а никоторою силою но сама то вчинила безо лъсти и безъ

хитрости продала есть тотъ мунастирь... иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); нѣ толко три алюбо чотыри но вси могоуть поити про(ч) гдѣ коли комоу любо (XV ст. *ВС* 26 зв.).

II. *(зв'язує речення)* (9) **А.** *(сурядні)* **1.** *(протиставний) (протиставляє заперечно-спонукальні речення стверджувально-спонукальним)* але, а, проте, однак (4): никакоже паче благословеня его церкви созиждати... или дидаскалию основати, мети ставропию, но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись, и все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI,3); а гостѧ нє приневолити но куда хочеть туды поидеть (б. м. н., 1366 *Р* 14); Которыи из соуда избєгаю(т)... а досыть нє вчїнѧть но хочемь того и... бы такыи нєпослоушнївїи имєєть быти в роуцє своємоу сътѧжьцю и в нѧтьство (XV ст. *ВС* 11).

2. *(протиставно-обмежувальний)* але, а, проте, однак (1): а кони, што соут по три гривны, слободно имъ, но оугорскїи кони слободно имь, хотѣ за р̃ златых (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789);

Б. *(підрядні)* **1.** *(у сполуч.* н о к о л и *приєднує підрядні умовно-часові речення — у препозиції)* а якщо, а коли (1): *но* коли панъ дробышъ ставъ завить (!) но покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбыревцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

2. *(розпочинає головне речення умовної конструкції — у постпозиції)* то (3): Chotiab pak ty chotiel peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); но коли панъ дробышъ ставъ завить (!) *но* покоуль вода сѧ взольєть пото(л) панъ дробы(ш) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбыревцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

III. *(у знач. частки)* а саме, отже (1): а хотаръ тѣмъ пѧты(м) сєло(м) съ всѣми и(х) старыми хотарми, коуды о(т) вѣка оу⟨живали⟩, ны (!) почєнше о(т) четирє доубы та прости ⟨на ра⟩ковь дѣль, та дѣло(м) до ст⟨емниковь⟩ дѣль, та до липовоу дѣ(л) (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

!НО [2] ⟨НА⟩ (2): коли хто бѫдє(т) осѫженъ но (!) досытьоучинєнїя алюбо на роукоимъство а они нє(т)бають (!) изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17 зв.); Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ, которые жъ установены послѣ великого князя Витольта, мыта на нихъ не брати, а хто маетъ но (!) новыхъ мытехъ, которые жъ установены послѣ дяди нашого, великого князя Витольта, мыто брати, въ тыхъ имѣня пооднимаемъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. **НА** [1].

НОАО *див.* **ЧЄТАТЄ НОАО.**

НОАѪ *див.* **ЧЄТАТЄ НОАО.**

***НОВГОРОДОКЪ** *ч.* (3) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Новогрудок: Паноу тро(ц)комоу намєстникоу новгоро(д)скомоу пану яну Ю(р)євичоу и ины(м) намєстнико(м) наши(м) хто пото(м) о(т) насъ довгородо(к) (!) дє(р)жати (Луцьк, 1497 *ПМХ*); и они повєдали пєрє(д) нами што жъ какъ они новгородокъ дєрьжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)кў слоушало (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **новоугоро(д)ку** (1499 *ВФ*); *знах. одн.* **новгородокъ** I (1499 *ВФ*); **! довгородо(к)** I (1497 *ПМХ*).

***НОВГОРОДОКЪ СИВЄРСКИИ** *ч.* (1) *(назва міста у Чернігово-Сіверській землі)* Новгород-Сіверський: а то(т) дє манасты(р) печє(р)скїи з придєлами своими мн(с)тырє(м) николски(м) поусты(н)ски(м) в кієвѣ и з ынши(ми) тремя монастыри Сивє(р)скои зємли чє(р)ниговски брянски новгоро(д)ка сивє(р)ского... былъ з вєко(в) с прєдѣлами свои(ми) вышеречє(н)ными самъ в сєбѣ ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **новгоро(д)ка сивє(р)ского** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***НОВЪГОРОДОКЪ** [1].

НОВГОРОДСКІЙ *прикм.* (5): А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскій... воевода Новгородскій, маршалокъ земскій панъ Петръ Монтигирдовичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); Би(л) намъ чоломъ конюши(и) нашъ дво(р)ны(и) намєстникъ избл[ѧ](н)ски(и) па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) чл̃вковъ в новгоро(д)скомъ повєтє (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **иовг(ородскій), Новгородскій** (1492 *АЛМ* 31; 1494 *АЛМ* 54); *дав. одн. ч.* **новгоро(д)скому** (1497 *ПМХ*); *місц. одн. ч.* **в новгоро(д)скомъ** (1497 *ПМХ*); *наз. мн. ч.* **новгоро(д)скиє** (1495 *ВСоб.*).

Пор. ***НОВГОРОДОКЪ.**

НОВГОРОДЧИЧИ *мн.* (4) *(назва села у Волинській землі)* Новгородчиці: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... чиним знамєнитє... иж я... освєцоному кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу дѣдичу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою и дѣдину свою... на имѧ: Квасилов и Корнино... а Новгородчичи (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); А по живо̃тѣ пна Ванъковѣ тая да(н) мєдовая оу сєлє оу новгоро(д)чичо(х) п̃ноу олє(х)ноу вєчно (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **Новгородчичи** (1470 *AS* I, 65; 1478 *ЗРМ*); *місц.* **оу новгоро(д)чичо(х)** (1478 *ЗРМ*).

НОВГОРОДЬСКИИ *прикм.* (2): Мы кнѧ(з) дв̃дь дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... сущь воєво(д) новгрдьскии (так.— *Прим. вид.*)... чинимы знамени(т)... како кєды в то времѧ коли кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т) кнѧ(з) новгородьскии и сѣвєрьскии... голдованиє и вѣрность и послушьство и такѣ(ж) служба... володиславу... королєви польскому... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за нєго... иже... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **новгородьскии** I (1388 *Р* 39); **! новгрдьскии** I (1388 *Р* 38).

Див. ще **НОВГОРОДСКИИ.**

Пор. ***НОВГОРОДОКЪ СИВЄРСКИИ, *НОВЪГОРОДОКЪ** [1].

!НОВГРДЬСКИИ *див.* **НОВГОРОДЬСКИИ.**

НОВИНА *ж.* (16) **1.** *(уперше зорана земля)* новина (4): А тые, господару, земяне вси тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воинина отреклися (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

2. *(щось нове, раніше невідоме)* новина (1): Нє єсть го ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. *(щойно або недавно одержане повідомлення)* новина, вістка (1): и тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского кнзьства была повѣдєна (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. *(недавно встановлений порядок, закон)* новина, новизна, нововведення (10): и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по тры гроши житщины... а къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни... и на Усоячи ѣзъ забивають старына жъ, а варейнинахъ (!) не бывало, то имъ, господару, новина жъ, а подъ намѣстники у подводахъ не хоживали (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); А кнѧ(з) Сємє(н) оувє(л) бы(л) на ни(х) новиноу сєно косити на толокоу ходити а ста(в) сыпати а того дє(и) и(м) и старины нє бывало то новина на ни(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **новина** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1447—1492 *ЛКБВ*; бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. одн.* **новини** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **новиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91); *род. мн.* **новиинъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *знах. мн.* **новины** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***НОВИЧЪ** *ч.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): ива(н) оуоуличь даеть из очины двѣ вєдрѣ мєдоу из новича третєє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).
ФОРМИ: *род. одн.* **новича** (бл. 1458 *Р* 167).

НОВО *присл.* (2) 1. заново, знов, знову (1): а другїи годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).
2. недавно, тільки що (1): ино там полѧ розърobила пани Нацоваѧ за дорогоу Слонимскоую и Клепачовскоую, показала го ново розроблєно (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

***НОВОГОНСКИИ** *прикм.* (2) назва гатунку сукна: З нового мєста послано кнѧзю великомоу тфє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ... а дроугаѧ шоуба ку(н)ѧ а В постави соукна маха(л)ского, а Г поставы новогоньски(х) съ ска(р)боу (б. м. н., 1488 *УКТ*).
ФОРМИ: *род. одн. с.* **нового(н)ско(г)** (1488 *УКТ*); *род. мн.* **новогоньски(х)** (1488 *УКТ*).

***НОВОГОНЬСКИИ** *див.* ***НОВОГОНСКИИ.**

***НОВОГОРОДСКИ** *прикм.* (1): А на то єст вєлика мартоурїа... пань Гангоурь пръкалабь орхїиски, пань Фєтє Готкь новогород⟨ски⟩ (*суфікс -ски в оригіналі відсутній.— Прим. вид.*) (Сучава, 1470 *BD* I, 150—151).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **новогород⟨ски⟩** (1470 *BD* I, 151).
Див. ще **НОВГРАДСКЫИ.**
Пор. ***НОВОГРАДЪ.**

***НОВОГОРОДСКИИ** *прикм.* (1): ф кориата кнѧзѧ новогоро(д)ского рокоу ҂АТКѲ (б. м. н., бл. 1350 *Р* 9).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **новогоро(д)ского** (бл. 1350 *Р* 9).
Див. ще **НОВГОРОДЬСКИИ.**
Пор. ***НОВГОРОДОКЪ СИВЕРСКИИ, *НОВЪГОРОДОКЪ**[1].

***НОВОГРАД** *див.* ***НОВОГРАДЪ.**

***НОВОГРАДИСКИИ** *див.* **НОВОГРАДСКЫИ.**

НОВОГРАДСКЫИ, НОВОГРАДСКЇИ, НОВОГРАДСКЫ, НОВОГРАДСКИ *прикм.* (159): а на то є(ст) вєлика мартоpїа... па(н) гангу(р), па(н) оанца новоградскы (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 69); А на то єсть... в п. Шандра новоградского (Ясси, 1500 *BD* II, 173).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **новоградскїи, новогра(д)скїи** 8 (1471 *ДГСМПБ*; 1479 *BD* I, 224, 226; 1487 *Cost. D.* 7; 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 467; 1499 *BD* II, 425, 444); **новоградски, новогра(д)ски** 4 (1472 *BD* I, 170; *Cost. D.* 26; *Cost. S.* 88; 1480 *BD* I, 241); **новоградскыи** 2 (1476 *BD* I, 209; 1479 *Cost. S.* 98); **новоградскы** 2 (1467 *Cost. S.* 69; 1472 *BD* I, 172); ! **повоградскы** 1 (1470 *BD* I, 141); *зам. род.* в. п. шандра **новоградскыи, новогра(д)скыи** 2 (1475 *Cost. D.* 4; 1497 *BD* II, 113); **новогра(д)скїи** 1 (1500 *Cost. S.* 234); *род. одн. ч.* **новоградского, новогра(д)ского, новоград⟨с⟩кого, новогр(д)ского, новоградског(о), новогра(д)ско(г)** 129 (1467 *BD* I, 119; 1470 *DIR«A»* 522; 1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 270; 1487 *BD* I, 294; 1490 *BD* I, 390; 1493 *BD* II, 31; 1495 *BD* II, 77; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **новоградскаго** 8 (1469 *BD* I, 134; 136; 1470 *BD* I, 148; 1479 *ВАМ* 62; *BD* I, 222, 229; 1480 *BD* I, 239; 1493 *BD* II, 6); **новоградискаго** 1 (1500 *SD* 7); ! **повоградского** 1 (1482 *BD* I, 260).
Див. ще ***НОВОГОРОДСКИ.**
Пор. ***НОВОГРАДЪ.**

***НОВОГРАДЪ** *ч.* (19) (*назва міста близько м. Романа у Молдавському князівстві*): А на то єст... в. п. Пашка кєлїискаго, в. п. Фєти паркалаба от Нова Град(а) (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 310); А на то єст... в. п. Чорторовского, в. п. Шандра пръкалаба от Новограда (Сучава, 1494 *BD* II, 37).
ФОРМИ: *род. одн.* **Новограда, Новоград(а), Но⟨во⟩град(а), Новогр⟨ада⟩**8 (1487 *BD* I, 310; 1488 *BD* I, 318, 343, 348, 364; 1493 *BD* II, 22; 1494 *BD* II, 35, 37); **Новоград,⟨Нов⟩оград, Новогра(д)** 6 (1487 *BD* I, 305, 309, 312; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 398; 1491 *Cost. S.* 157); **Новаграда, Нова Град(а)** 2 (1470 *BD* II, 310; 1472 *DIR«A»* 528); **Новоградоу** 2 (1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*); *місц. одн.* **оу Новом градѣ** (1479 *BD* II, 352).
Див. ще **ЧЄТАТЄ НОАО.**

НОВОЄ *с.* (1) (*назва села у Галицькій землі*) Нове Село: Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на имя село Старуня, а другоє село Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Новоє** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).
Див. ще **НОВОЄ СЄЛО**[1].

***НОВОЄ МЄСТО** *с.* (1) (*назва міста у Жмудській землі*): З нового мєста послано кнѧзю великомоу тѲє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою, а дроугаѧ шоуба ку(н)ѧ (б. м. н., 1488 *УКТ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **нового мєста** (1488 *УКТ*).

НОВОЄ СЄЛО[1] *с.* (1) (*назва села у Галицькій землі*) Нове Село: А Новоє село Драгумирово, и брата єго Станково и дѣтий ихъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Новоє село** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).
Див. ще **НОВОЄ.**

НОВОЄ СЄЛО[2] *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Нове Село: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Лабѧнка, Баглов, Гущинци, Новоєсєло (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Новоє-село** (1463 *AS* I, 54).

НОВОСЄЛЦИ *див.* **НОВОСѢЛЬЦИ**[2].

***НОВОСЄЛЪЦѢ** *див.* ***НОВОСѢЛЦИ.**

***НОВОСЕЛЫЦЯ** *ж.* (1) (*назва села у Подільській землі*) Новоселиця: Пысанъ в Новоселыци, Декабра семынадцятъ день, Индыктъ семый (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* **в Новоселыци** (1430 *ГВКЛ* 9).

***NOWOSTAWCE** *мн.* (2) (*назва селища у Волинській землі*) Новоставці: My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce.. w zemli wołynskoiey (Ужів, 1420 *AS* I, 25); My Witold wełyki kniaź łytowski... czynemy znamenito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu ku Nowostawcom zemłey wołynskoy Rydkuiu na ryce Semenowce (Ужів, 1421 *AS* I, 27).
ФОРМИ: *дав.* **Nowostawcom** (1421 *AS* I, 27); *знах.* **Nowostawce** (1420 *AS* I, 25).

***НОВОСѢЛЦИ** *мн.* (2) (*назва села у Галицькій землі*) Новосілка: дали єму село оу теребовльскии волости новосєлъцѣ а шисть кобылъ и стада (Вишня, 1393 *Р* 52); и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придає(м) нашы двѣ селѣ новосѣлци космыринъ исъ млиномъ сновидовски(м) (Снятин, 1454 *Р* 163).
ФОРМИ: *знах.* **новосѣлци** 1 (1454 *Р* 163); **новосєлъцѣ** 1 (1393 *Р* 52).

***НОВОСѢЛЬЦИ**[1] *мн.* (2) (*назва села у Перемишльській землі*) Великі і Малі Новосілки: а тако дали єсмы мишеви та дворища оу новосѣльцє(х) и землєю и сѣножатьми (Перемишль, 1390 *Р* 176).
ФОРМИ: *місц.* **оу новосѣльцєхъ, новосѣльцє(х)** (1390 *Р* 176).

НОВОСѢЛЬЦИ[2], **НОВОСЄЛЦИ** *мн.* (3) (*назва маєтку у Волинській землі*) Новосілки: Сє мы панове Цєцєнєвъскыи... продали єсмо имѣнье отчиноу свою и дѣдьнину кн⟨ѧ⟩зю Александроу Санкгушковичю, старостѣ крємєнецькому, на имѧ Новосѣльци на рєцѣ на Вѣльи (Кременець, 1469 *AS* I, 64); а поки они кн⟨ѧ⟩зю Олександроу пѣнѧзи отложат, потул єму тоє имѣнє на имѧ Новоселци держати со всѣм тым, как они кн⟨ѧ⟩зю Олександроу продали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).
ФОРМИ: *наз.* **Новосѣльци** 1 (1469 *AS* I, 64); **Новоселци** 2 (1491 *AS* I, 94).

***НОВЪ** *див.* ***НОВЫИ.**

***НОВЪГОРОДОКЪ**[1] *ч.* (1) (*назва міста у Чернігово-Сіверській землі*) Новгород-Сіверський: мы великй (!) князь Швидрикгялъ Рускй (!) и иныхъ, чинимъ знаменито...

ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... нашого вѣрного слуги, пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного ...а хотѣчи тымъ болѣй рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого, великого князтва Литовского, значне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **Новагородка** (1438 *Р* 140).

Див. ще ***НОВГОРОДОКЪ СИВЄРСКИИ.**

***НОВЪГОРОДОКЪ**[2] *див.* ***НОВГОРОДОКЪ.**

***НОВЪГРАДЪ** *див.* ***НОВОГРАДЪ.**

***НОВЫИ** *прикм.* (50) *(щойно або недавно встановлений, запроваджений, придуманий)* новий (5): Ино чтобы есте нигдѣ на новыхъ мытехъ, которые жъ установлены послѣ великого князя Витольта, мыта на нихъ не брати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по земли єздѧ(т) оубогыя кмєти алюба (!) сєла дх҃овныхъ алюбо оубогы(х) землѧны оутїскають новая права на нєго вымышлѧють (XV ст. *ВС* 14 зв.); будуть воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держатии уживати зо всими людми и со всѣми землями... и зъ старыми знамены и новыми (Троки, 1498 *ГВКОО*); *(недавно освоєний — про землю)* новий (2): и да нє имають николи оуспоминати илїашєви сынове... о то(м) вышєписанномъ хотари, половина що къ бълънє(ш)єм (sic.— *Прим. вид.)* прислушаєть и вє(с) хотаръ лиєщє(м) и полє оусє и стараа царина, развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожена, таѧ да є(ст) лиєщємъ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132);

(який недавно з'явився, виник, зроблений, створений) новий (6): а городовъ оу рускои земли новыхъ не ставити ни сожъженого не рубити доколѧ миръ стоить за В҃ лѣ(т) (б. м. н., 1352 *Р* 6); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того оустегалъ (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу... да єст почєнши от Томина хотара от новою могилоу що єст вышє Вїєзоурїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

◇ н а н о в о м ъ к о р е н и п о с а д и т и (о с а д и т и, п о д с а д и т и, с а д и т и) (20) заснувати щось на незаселеному місці, на піднятій цілині: и мы, подумав с нашими князи и с паны... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... Малов, а Охматковъ... зо всимъ с тым... што в тых собе именяхъ примыслитъ, на новомъ корени посадит (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы порадив сѧ с нашими кнзи и с паны... даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ... со всимъ с тымъ... што в тыхъ имѣньи примыслить собѣ на новомъ корєни посадить (Київ, 1433 *Р* 118—119); А может собѣ у тыхъ именяхъ полепшати и ширити, на нове корени садити (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати, и розширивати, и на новомъ коренн посадити (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31); н о в о є л ѣ т о (3) новий рік: По бж҃ьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) и Т҃ и З҃ и И҃ лѣ(т) на обрѣзаньє г҃а нашєго і҃соуса х҃а нового л҃ѣ (!) днь коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии... в олешка... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); данъ по новъмъ лѣтѣ третиѣ д҃ни в пѧтокъ (Львів, 1421 *Р* 92); Н о в ы и Р и м ъ (2) *(почесна назва Константинополя)* Новий Рим: Максимъ мл(с)тїю Б҃жїєю архїєпископъ костє(н)тинополя нового рима и вселе(н)скїи Патрїа(р)хъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); н о в ы и ч е л о в ѣ к ъ (2), ч е л о в ѣ к ъ н о в ы и (6) новоселець, тимчасово звільнений від феодальних повинностей: А пѧть новы(х) ч҃лвки єщо воли нє выседели а сена нє кошивали а ставу нє сыпавали то имъ кнѧ(з) Сємє(н) оувє(л) бы(л) новиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); А три ч҃лвк новыхъ во воли нє седели трє(х) годъ а два высєдєли (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); л ю д и н о в ы є (1), н о в ы є л ю д и (3) *див.* **ЛЮДИ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **новы(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *род. одн. ч., с.* **нового** (1368 *Р* 15; 1481 *ГПМ*); *місц. одн. ч., с.* **на новомъ, новом, ново(м)** 18 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 159; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 31 і т. ін.); **по новъмъ** 1 (1421 *Р* 92); **на нове** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **на нову** 1 (1437 *AS* I, 34); *наз. одн. с.* **ново** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн. с.* **новоє** (1391 *Р* 45); *наз. одн. ж.* **новаа** (1443 *Cost.* II, 131, 132); *знах. одн. ж.* ! **новою** (1499 *BD* II, 148); *наз. мн.* **новыє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); *род. мн.* **новыхъ, новы(х)** (1352 *Р* 6; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91); *знах. мн. с.* **новая** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); **новые** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *ор. мн.* **новыми** (1487 *РИБ* 227; 1498 *АЛРГ* 82, 83; *ГВКОО*); *місц. мн.* **на новыхъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **НОВОЄ, *НОВОЄ МЄСТО, НОВОЄ СЄЛО**[1]**, НОВОЄ СЄЛО**[2]**, НОВЫЙ СТАВЪ.**

НОВЫЙ СТАВЪ *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Новостав: а сеножати от Божовское границы до Олзаровское (!) границы и селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Новый ставъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **Нового ставу** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **Новаго ставу** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***НОГА** *ж.* (2) нога: Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu, nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); На то єсмо прысягали, яко и сами оуйзрыте ваша милость, штобы богъ далъ наши ворози подъ нашими ногами н подъ нашими шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

ФОРМИ: *ор.мн.* **ногами, nohamy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1496 *BD* II, 403).

НОГАВИЦИ *мн.* (4) штани, ногавиці: а у сирѧтьскомъ отъ крамиыхъ рѣчеи, отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Почєнши гдє єсть головноє мыто, на складѣ оу Сочавѣ, от соукна от гривноу три гроши, а от крамных рѣчеи... и от бархатоу, и от початого соукна, и от ногавици, и от харса, и от ножи, и от коси... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз.* **ногавици** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* от **ногавици** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 273).

НОГОУИКОИ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... єщє сєло гдє ногоуикои и сєло гдє би(л) клѣцинъ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ногоуикои** (1437 *Cost.* I, 541).

! НОДЪ ⟨НАД⟩ *див.* **НАДЪ.**

НОЄВРЇЄ *див.* **НОЄМВРЇЄ.**

***НОЄВРЇИ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

***НОЄМБРЬ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

НОЄМВРЇЄ, НОЄВРЇЄ, НОЄМВРИ, НОѦБРЄЄ *ч., невідм.* (5) (*молд.* ноємбриє) *(назва місяця)* листопад: пи(с) занча дїакъ оу сочавѣ... ноєврїє (sic.— *Прим. вид.*) кє (Сучава, 1435 *Cost.* I, 425); Тоадєръ писа... мѣсѧца ноємврїє К҃Ѕ (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

Див. ще ***НОѦБРЬ.**

***НОЄМВРЇИ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

***НОЖЬ** *ч.* (3) ніж: А отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты, початоє соукно, ножи, ногавици, косы ... от того от оусєго абы платили, оу сєрєтѣ, мыто от гривны, тои (!) гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до нєго бори(с) длѧ листу потвє(р)жєного г(с)дръского и принє(с) тотъ запи(с) и взѧ(в)шы но(ж) са(м)

же єго зрѣзавшы и в ого(н) оукину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **но(ж)** (1495 *ВМБС*); *наз. мн.* **ножи** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* от **ножи** 1 (1460 *BD* II, 273).

НОРАЄВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) были добрии... шпырка нораєвскии стахни(к) пєтровскии ивашко дѣдошицкии (б. м. н., 1419 *Р* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нораєвскии** (1419 *Р* 91).

***НОРИНЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Київській землі)* Норин: мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому предреченому Каленику... в овруцком повєтє сєло Остафъєво на Норинє (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Норинє** (1437 *AS* I, 34).

НОСИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) *(доставляти до місця призначення)* носити: а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити... ни грамоты носити (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *інф.* **носити** (п. 1349 *Р* 4).

Див. ще ***НЄСТИ.**

НОСОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва)*: Жаловали на(м) мєщанє новгоро(д)скиє на (и)мѧ ма(ц) а иванъ носовичъ на татарина богдана собачку што(ж) мы дали єму зє(м)лю тата(р)скую... а они повєдили пєрє(д) нами, што(ж) тую зє(м)лю коупили вєчно в татарина в Чигирѧ (Вільна, 1495 *ВСоб.*); и къ тому придали єму Кривичи съ трема ч(о)л(о)в(е)ки, на имя Заспичи а Носовичи а Михеевичи (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **носовичъ** (1495 *ВСоб.*); *наз. мн.* **Носовичи** (1497 *РИБ* 683).

***NOSOWSKYJ** *прикм.* (1) *(пор.* Носово *у Берестейській землі)*: у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **nosowskoho** (1500 *ДПЖН*).

НОСЪ, НОСЬ *ч.* (2) *(особова назва)*: а при томъ были свєдоки наша вѣрная кнзи и пановє кнзь олєксандръ ивановичи(ч) носъ панъ ивашко монивидовичь (Київ, 1433 *Р* 119); А при томь были свєдоки кнѧзи и паны рада наша кнѧзь Олєксандро ивановичь нось пань ивашко монивидовичь (Луцьк, 1434 *Р* 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **носъ, нось** (1433 *Р* 119; 1434 *Р* 128).

***NOCZNYJ** *прикм.* (1) нічний: Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj, welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wolaniu wsiakij sused,... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **nocznoho** (1388 *ZPL* 108).

***НОЧОВАТИ** *дієсл. недок.* (2) ночувати: а коли стадо глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночъ ночують (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **ночують** 1 (1499 *РИБ* 776); **ночоють** 1 (1499 *РИБ* 776).

***НОЧЪ** *ж.* (3) ніч: хто заимє(т) жівотїноу чюжоую на своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) и на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городъскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.); а коли стадо глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночъ ночують (Вільна, 1499 *РИБ* 776—777).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ночъ** 2 (1499 *РИБ* 776); **но(ч)** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.).

***НОЯБРЬ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

НОѦБРЄЄ *див.* **НОЄМВРЇЄ.**

***НОѦБРЪ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

***НОѦБРЬ** *ч.* (42) (*цсл.* ноѧбрь, *гр.* νοέμβριος, *лат.* november) *(назва місяця)* листопад: на то жъ дали єсмы грамоту(с) (!) и под нашєю пєчатью завєситою (!) ... м(с)цѧ ноѧбрѧ... оу суботу по михаилове дни на завьтрнє (б. м. н., 1378 *СП* № 12); а писанъ у Печерскомъ монастырѣ мѣсяца ноемврія 21 (Київ, 1398 *ДГПМ*); а пса(н) в луцку... м(с)цѧ ноябрѧ Є (Луцьк, 1445 *Р* 151); А писан в Вишнѣвци... м(ѣ)с(ѧ)ца ноѧвриѧ дї д(є)нь (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); Личба мытниковъ володимирскихъ. Ноябр. 10 день, индикъ 15 (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78); Писал Шандроу Кръжевнч... мѣсѧца ноємврїа КГ (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *род. одн.* **ноѧбрѧ, ноябрѧ, ноября** 6 (1387 *СП* № 12; 1393 *Cost.* I, 14; 1445 *Р* 151; 1451 *ДГШХ*; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89); **ноѧбра, ноѧбр(а), noiabra** 4 (1487 *AS* I, 87, 241; 1492 *AS* III, 24; 1494 *BD* II, 389); **ноємврїѧ, ноемврія** 2 (1398 *ДГПМ*; 1487 *BD* I, 313); **ноѧвриѧ** 1 (1482 *AS* I, 81); **ноєврїѧ** 1 (1499 *BD* II, 145); **ноєврїа** 1 (1486 *DC* 144); **иоє(м)брѧ** 1 (1409 *DIR*«*A*» 437); **ноємврїа** 1 (1499 *BD* II, 156); *ск. н.* **ноєв, ноє(в)** 10 (1487 *BD* I, 311; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 492; *CVD* 4; *Cost. D.* 38; 1493 *BD* II, 31; 1499 *BD* II, 141, 149, 161); **ноє, но(є)** 7 (1433 *Cost.* I, 364; *Cost.* II, 594; 1435—1436 *Cost.* I, 495; 1443 *ПГСММ;* 1464 *BD* I, 86; 1475 *BD* II, 336; 1487 *AAR*); **ноєм, ноє(м)** 3 (1409 *Cost.* I, 72; 1443 *ДГСПМН;* 1458 *BD* I, 25); **ноя(б), нояб** 3 (1496 *ВМКФС*; 1497 *ПКИП;* 1499 *АЛРГ* 95); **Ноябр.** 1 (1496 *АЛРГ* 78); **ио(в)** 1 (1479—1480 *Cost. S.* 105).

Див. ще **НОЄМВРЇЄ.**

***НОѦВРИИ** *див.* ***НОѦБРЬ.**

НУДИТИ *дієсл. недок.* (2) (кого к чому) примушувати, силувати (кого до чого): да и грамотоу твою оутвєръжоную на то даль, што єго дочєры дєръжати свой законъ грєческий и къ рымъскому закону єє нє нудити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *інф.* **нудити** (1499 *BD* II, 448); *теп. 2 ос. одн.* **ноудишъ** (1499 *BD* II, 448).

НОУОРЄЦОУ *ч., невідм.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастырю нашємоу о(т) нѣмца... о(т) нашєи браници о(т) бохотинъ, а на имѣ о(т) пѫтъ, що идє(т) къ ноуорєцоу, ковасна (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501).

Див. ще ***НОУОРЄЩИ.**

***НОУОРЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы... знаменито чиним... оужє (!) ... прїидоша перед нами... нашь вѣрни боѧрин пан Юрїи Шєрбич и матєрє єго Фєдка и сєстра єго Аноушка... и дали... нашємоу монастирю от Хомора... половина от тоє полє на имѣ Злъторонии... повышє Ноуорєщи (Сучава, 1467 *BD* I, 120).

ФОРМИ: *род.* **Ноуорєщн** (1467 *BD* I, 120).

Див. ще **НОУОРЄЦОУ.**

НЪМИСНИЧЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а мы такождє и от нас єсми дали и потвръдили тоє прѧдрєчєноє сєло на имѣ Нъмнсничїи слоузѣ нашємоу Жоуржа Къкъразъ (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

ФОРМИ: *наз.* **Нъмисничїи, Нъмиснич(їи)** (1487 *BD* I, 301, 302).

***НЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Ананиє): єдна част от того сєла да єст Марицъ, дочки Симиноу, оуноуки Тоадєроу Нънєскоулоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *род. одн.* **Нънєскоула** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Нънєскоулоу** (1495 *BD* II, 53).

***НЪНЄЩИ** *див.* **НЪНЄЩЇИ** [1].

НЪНЄЩЇИ[1] *мн.* (3) *(назва села на р. Студенці у Молдавському князівстві)*: И достало сѣ слоузѣ (на)шємоу Исаю оу єго част сєла на имѣ Хоржєщїи и половина от Нънєщи, гдє бил Галєш (Сучава, 1490 *BD* I, 403); дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли оу молдавскои ... єдно сєло на Стоудєнєць на имѣ Нънєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз.* **Нънещїи** (1495 *BD* II, 53); *род.* **Нъиещи** (1490 *BD* I, 403).

НЪНЕЩЇИ[2] *мн.* (1) (*назва села на р. Сереті у Молдавському князівстві*): мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже... дали и потвръдили єсми и(м)... села... на имѣ съкоуянїи... и на сиретѣ, нънещїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз.* **нънещїи** (1491 *Cost. D.* 37).

НЫ[1] *див.* **НИ**[2].

НЫ[2] ⟨НО⟩ *див.* **НО**[1].

! **НЫЄ** ⟨ОНЫЄ⟩ *див.* **ОНЪ**[2].

***НЫНЕШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ.**

НЫНѢ, НИНѢ, НИНЄ, НИНИ *присл.* (33) (*цсл.* нынѣ) 1. (*у цей час, на цей час*) нині, тепер (28): знаменитосто чинимы презъ тънь листь імъже потребизна нинѣ и потомъ будуцимъ того листа, иже мы романъ воєвода молдавьскии... слюбили єсмы и слюбуємъ, обѣщеваючи чистою вѣрою ⟨и⟩ чистою правдою вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали... со всѣми оужитъки што нинѣ суть што и пото(м) могуть бы(т) (Галич, 1409 *P* 74); а межи нашими замостьє и вилавчє а межи волоскою землею какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ и нинѣ ходити имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 125); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолья стояла с покоемъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычеговоу Прислоухаєть то и ннѣ имаєть Слоухати (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Олександръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*)... великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знаменито симъ н⟨а⟩шимъ листомъ, которымъ слушит всимъ нинѣ и потомъ будучим... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотне вроженого кн⟨ѧ⟩жати Костентина Ивановича Острозского... єму имѣнє н⟨а⟩шє именемъ Звѧгол... даємъ и записуємъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

2. (*на сьогоднішній день*) нині, сьогодні (5): нынѣ послалъ єсмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамъ нашему брату (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а далѣи слюбоуємъ по(д) честью и по(д) вѣрою и тѣжъ по(д) присѧгою нашѣю, за всѣ паны и боѧры по(д)дань сѧ земли молдавскоѣ и за всѣ посполоу и за каж(д)ого особно, котры(ж) тоутъ нынѣ. на то(т) ча(с) (н)нѣ (!) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **НИНѢЧЄ, НЫНѢКИ.**

***НЫНѢИШИИ** *прикм.* (8) (*стч.* nynější, *стп.* niniejszy) 1. (*який існує, відбувається тепер, в цей час*) теперішній, нинішній (7): Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... яко нынѣишимъ тако по насъ будущимъ иже кролевскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *P* 93); а се ѧзь кнѧ(з) федико несвидискии староста кремѧнецкии... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м) нынѣишимъ и пото(м) будучимъ... какъ єсмь вѣрнѣ служилъ освѣченому кнѧ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); А пань наш корол єго милость... имает подли нас стати, а наивыше подли нашего господарѧ Стефана воєводы, подлоуг оучинков, старых обычаєв и пак нинѣиших записов (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. (*про який іде мова в цей час; даний*) оцей (1): ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **нинеишему** (1436 *Cost.* II, 706); *ор. одн. ч.* **нинейшимъ** (1498 *ГВКЛ* 22); *род. мн.* **нинѣиших** (1462 *BD* II, 289, 292); *дав. мн.* **нынѣишимъ** 2 (1421 *P* 93; 1434 *P* 129); **нинеишымь** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НЫНѢШНИИ.**

НЫНѢКИ, НИНѢКИ, NINYK *присл.* (3) нині, тепер: то все єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбелскому... со всѣми оужитки што нынѣки сут, и потом могут быти (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а далъ єсмь єму на вѣки... со всѣми оужитки што нинѣки могуть быти (Бохур, 1377 *P* 24); Tho wiwył Woczicz so starozithnimy liudmy thutho zemliu... zo wszimy (!) vzithky stho ninyk suth i pothom mohut bity (Галич, 1413 *GL* 48).

Див. ще **НИНѢЧЄ, НЫНѢ**

НЫНѢШНИИ, НИНѢШНЫ *прикм.* (70) (*цсл.* нынѣшьнии) 1. (*який існує, відбувається тепер*) теперішній, нинішній (65): My Aleksandr... welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim tym naszim listom, ninisznim i potom buduczim (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии в томъ насъ не хотѣли послушни быти, мы имамы при г(с)подарю, при кролю... остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); Александеръ, Божою милостью король польскій, великій князь Литовскій... Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ... нынѣшнимъ и потымъ будущимъ, кому будетъ потреба того вѣдати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); мы кнѧ(з) ѳедорь любортови(ч) чинїмы то знаменїто си(м) свои(м) лїсто(м) каждомоу добромоу... нынѣшни(м) и пото(м) боудоучимь аже прїше(д) пре(д) на(с) па(н) игна(т) облазнїцкии жалова(л) и позва(л) па(н) юрья дѣдошицкого... аже єму взѧ(л) вепрѣ вь его доубровѣ черєсь границю (Зудечів, 1421 *P* 95); мы великии кнзь швитрикгаилъ литовьскии и рускии иныхъ чини(м) знакомито... симъ нашимъ листомъ каждому доброму нинешнимъ и потомъ будущнмъ хто на нь возрить... иже... даємъ и дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за єго вѣрную службу село михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); Се я кнѧзь Семен Романович Кобринский чиню твердост сею моєю грамотою ⟨н⟩инешнимъ и потом боудоучимъ, всим добрым комоу тоє моєє грамоты боудет надобе видети, або чтоучи слышети (Кобринь, 1454 *AS* III, 9); Я кнѧзь Михайло Васильєвич Збаражьский чиню знаменито симь моимь листомъ ⟨...⟩ нинѣшнимь и потомъ боудучимь... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѧдѧ мой небожчикь... имѣньє... Маневъ... ино ми того имѣньѧ отпирали дѧдинаѧ моѧ... а зѧть еи (Вільна, 1482 *AS* I, 79); маеть настоятель того монастыра... въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю... по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

2. (*про який іде мова в цей час; даний*) оцей (3): мы боѧре молдавскы... знаменито чинимъ ннѣшнїимъ нашимъ листомъ вшиткымъ, комоу того боудеть потребизна, ижъ панъ нашъ, воєвода прере(ч)нныи, слюбилъ паноу нашемоу мл(с)тивомоу... кролеви полскому... вѣрнѣ служити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 665—666); А на вѣроу вышеписанних рѣчеи, печати наши и съ печатїю прѧдреченаго велможнаго господарѣ нашего Іо Стефана.. къ нинѣшнемоу листови привѣсити велѣли єсмо (Гирлов, 1499 *BD* II, 426);

до нинѣшного часѣ (1) до цього часу, досі, дотепер: И о сем даю вам веданїє, аже до нинѣшного часѣ еще єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); до нинѣшнѣго днє (1) до сьогоднішнього (нинішнього) дня, донині: Мы, пререченыи Іо Стефан воєвода... и съ вьсѣмы паны радными... присѣгаємь и слюбоуєм... иж от тых мѣсть наперед съ прѣреченным наияснѣишим паном Яном Олбрахтом, кралем полскым... о прерєченыи мерзѧчки и шкоды... и кривды. под которим колвє часом оучиненых, аже до нинѣшнѣго днє, а мы имаємо имѣти и ховати вѧчнїи... и незламанныи мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

ФОРМИ; *наз. одн. ч.* **нынѣшнии, ннѣшнии** 3 (1395 *Cost.* II, 613; 1433 *P* 121); **нинѣшны** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); *ск. н.* **нын.** 1 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *род. одн. ч.* **нинѣшного** 2 (1462 *BD* II, 285; 1481 *BD* II, 358); **нинѣшнѣго** 1 (1499 *BD* II, 420); *дав. одн. ч.* **нинѣшнемоу** (1499 *BD* II, 426); *дав. мн.* **нинешнимъ, (н)инешнимь, н ⟨и⟩нешним, нїиешни(м), нинешни(м), нинешним, нинешънимъ, нинешьнимъ** 26 (1411 *Cost.* II, 637; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1433 *P* 118; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1454 *AS* III, 9; 1461 *AS* I, 53; 1470 *AS* I, 64; 1487 *AS* I, 87; 1489 *AS* I, 89; 1492 *AS* III,

23 і т. ін.); **нинѣшнимъ, нинѣшнимь, н⟨и⟩нѣшним, нинѣшни(м)** 13 (1422 *Р* 97; 1424 *Р* 99; 1436 *Cost.* II, 697; 1438 *Р* 140; 1443 *Р* 144; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 79; 1491 *AS* I, 96 і т. ін.); **нынѣшнимь, н⟨ы⟩нѣшним, нынѣшни(м)** 7 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 110; 1430 *Р* 116; 1487 *AS* I, 239; 1492 *АЛМ* 30); **нынешнымъ, nyneszn ym** 3 (1421 *AS* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 7; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **н̃нѣшнимъ, н̃нѣшни(м)** 2 (1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Р* 148); **ныиєшним, нынєшни(м)** 2 (1435 *Р* 132; 1475 *AS* I, 71); **ниишни(м), niniszním** 2 (1388 *ZPL* 103; 1436 *Cost.* II, 698); **нынишнимъ** 1 (1445 *Р* 150); **нынѣшным** 1 (1462 *BD* II, 283); **nynyszn ym** 1 (1420 *AS* I, 25); **н̃нѣшнїимъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); *ор. мн.* **нынѣшними** 1 (1395 *Cost.* II, 612); **нѣиишними** 1 (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще ***НЫНѢИШИИ.**

НЬ *див.* **НЄ.**

НЬКОЛИ *див.* **НИКОЛИ.**

НѢ[1] *див.* **НЄ.**

НѢ[2] *див.* ***НѢСТЪ.**

НѢВЪСТУПЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси в̃їдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать єго... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ єго фаниславъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣвъступъ** (1366 *Р* 12)

НѢГ *див.* **НѢГЪ**[1].

НѢГА[1] *ж.* (15) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгослава, Нѣгомира): тѣмже мы... дали єсми панїи нѣги ⟨пана пїатринои село на⟩ имѧ прѣдрєченныѧ половина села могошєва (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14—15); мы Стефан воєвода... ⟨зна⟩мєнито ⟨чиним⟩... оже прїидоша прѧд нами... ⟨слоуга наш⟩ Данчюл Плеша и сєстра єго Нѣга... и продали... єдно село на Бръладѧ на имѧ Онцещи (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣга** 6 (1438 *Cost.* II, 14; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 445, 491; 1495 *BD* II, 74; 1499 *BD* II, 168); *зам. дав.* сєстрам єго **Нѣга** и Мика 1 (1495 *BD* II, 42); *зам. ор.* съ сєстрами ма(г)да... и **нѣга** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *дав. одн.* **Нѣги** (1438 *Cost.* II, 14; 1488 *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 74).

Див. ще **НѢГША.**

НѢГА[2] *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): а на то єст велика марторїа... пан бълко, паркалаб бѣ⟨лоградски⟩, пан нѣга и пан ивашко, паркалабовє кєлїиски (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣга** (1472 *Cost. S.* 88).

Див. ще **НЄГОЮ, НѢГОЄ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**[1]**, НѢГЪШЪ.**

***НѢГИНЪ** *прикм.* (4): И оуставше наши слоуги Миклъоуш и брат єго Янко и заплатили оусп исполна тоти вишєписанпїн пинѣзи... оу роукы Мари, дочка Нѣгина, оуноука Іона Цоутка (Сучава, 1491 *BD* I, 449); а дроугаа част от того села да єст племинницам их Насти и сєстри єи Мърїи, дочкам Нѣгини (Сучава, 1495 *BD* II, 84—85).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Нѣгииа** (1491 *BD* I, 448, 449); *наз. мн. ж.* **Нѣгини** 1 (1495 *BD* II, 84); *зам. дав.* дочкам **Нѣгини** 1 (1495 *BD* II, 85).

Пор. **НѢГА**[1]**, НѢГА**[2].

НѢГИШЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чинимъ знамєнїто... аже прїидепрѣ(д) гсствоми (!) жоуржъ оунгоурѣноуль и да(л)... своємоу сєстричиче⟨ви оу⟩ли... двѣ селѣ ... на имѣ прочєщїи и нѣгишєщи (Сучава, 1432 *Cost.* I, 342—343).

ФОРМИ: *наз.* **нѣгишєщи** (1432 *Cost.* I, 343).

НѢГОЄ, НѦГОЄ *ч., невідм.* (7) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ) : А на болшєє потвръждєнїє... вышєписанномоу ⟨вєлѣли єсмы слоузѣ нашємоу вѣрномоу⟩ Нѣгоє ⟨грама⟩тику писати и нашоу пєчат привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 20); мы стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже тоти исти(н)нїи наши слоуги, нѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) єго, кали(н)... жаловали єсми и(х) особною нашєю мл(с)тїю и дали... єсми и(м), оу нашєи зємли... села на имѣ ръспопїи и илїєщїи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

Див. ще **НЄГОЮ, НѢГА**[2]**, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**[1]**, НѢГЪШЪ.**

***НѢГОЄВЪ** *див.* **НѦГОЄВЬ.**

НѢГОИ, НѦГОИ, НЄГОИ *ч.* (97) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): а на болшєє потвръж(д)єнїє... выше писанномоу вєлѣли єсмы слоузѣ наше (!) вѣрномоу нѣгоєви граматику писати и привѣ⟨си⟩тн нашоу печать к сємоу листу нашємоу (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); а на болшєє потвръжєнїє... вышєписанномоу, вєлѣли єсми нашємоу вѣрному пану нѣгои логоѳєту писати и привѣсити нашу печать (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); А на то єст⟨ь⟩... Вѣра пана Лука и пана Блъка, пръкалаби Бєлоградскы. Вѣра пана Няг⟨уя⟩ и пана Ивашка, пръкалаби Кєлїискы (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгои, нѦгои** 4 (1431 *Cost.* I, 325; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 665; 1448 *Cost.* II, 737); **негои** 1 (1456 *ЭСФ*); *зам. род.* в. п. **нѣгои, нѦгои** 8 (1445 *Cost.* II, 226, 231; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 314, 317, 324, 353, 359); *зам. дав.* пану **нѣгои** 2 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ*); *род. одн.* **нѣгоѦ, нѣгоя, нѦгоѦ, нѦгоя** 52 (1425 *Cost.* I, 173; 1428 *Cost.* I, 228; 1436 *Cost.* I, 460; 1439 *Cost.* II, 32; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 126; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 343 і т. ін.); **Няг⟨уя⟩** 1 (1473 *ШКН* 165); *дав. одн.* **нѣгоєви, нѣгоє⟨ви⟩** 23 (1424 *Cost.* I, 162; 1426 *ВАМ* 22; 1427 *DBAc* 23; 1428 *Cost.* I, 210; 1429 *Cost.* I, 249; 1431 *Cost.* I, 318; 1432 *Cost.* I, 338: 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 374, 387 і т. ін.); **нѣгоєвѣ** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **нѣгою** 4 (1428 *Cost.* I, 202, 207; 1429 *Cost.* I, 259; 1434 *Cost.* II, 670); *ор. одн.* **нѦгоємъ** (1443 *Cost.* II, 119—120).

Див. ще **НЄГОЮ, НѢГА**[2]**, НѢГОЄ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**[1]**, НѢГЪШЪ.**

НѢГОМИРЄЩИ[1] *мн.* (3) *(назва села на р. Ховраляті у Молдавському князівстві):* а ми такождєрє єсми дали и потвердили слоузѣ нашєму Мирчи... тота села Оргоєщи (*в ориг.* Оргоєгощи.— *Прим. вид.*) и Нѣгомирєщи (Сучава, 1480 *BD* I, 239); Чътврътоє село єсми имь дали на Ховрълѣти, на имѣ Нѣгомирєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз.* **Нѣгомирєщи** (1499 *BD* II, 162); *знах.* **Нѣгомирєщи, Нѣгом⟨ирєщ⟩и** (1480 *BD* I, 239).

НѢГОМИРЄЩИ[2] *мн.* (1) *(назва села на р. Побраті у Молдавському князівстві):* того ради и г(с)во ми даємъ и потвръждаємъ села тому прѣ(д)рє(ч)нному монастирю... на имѧ Нѣгомирєщи и юрчєщи (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **Нѣгомирєщи** (1443 *ДГСПМН*).

НѢГОСЛАВЪ *ж.* (1) *(особова назва):* мы стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... оже тоти исти(н)нїи наши слоуги, нѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) єго, кали(н)... и сестра и(х), нѣгославъ, сн̃вє влада орбєскоула, жаловали єсми и(х) особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгославъ** (1491 *Cost. S.* 152).

***НѢГОТИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) тѣмь сєла(м) (*в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.*)... да є(ст) почєнши о(т) сочи о(т) лѣса долоу(в) до обрьшїю поточки на доу(б)... гдє сѣ сн⟨имають⟩ хотари оу хотаро(м) нѣготино(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нѣготино(м)** (1428 *Cost.* I, 209).

НѢГРИЛѢСА *див.* **НЄГРИЛѢСА.**

НѢГОУ *ч., невідм.* (5) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): А на то єст... в. п. Нєгрила чашника, в. п. Нѣгоу комис(а) (Сучава, 1467 *BD* I, 117—118); А на то єст... в. п. Юги, в. п. Нѣгоу (Сучава, 1483 *BD* I, 268).

Див. ще **НЄГОЮ, НѢГА**[2]**, НѢГОЄ, НѢГОИ, НѢГОУЛ, НѢГШЄ, НѢГЪ**[1]**, НѢГЪШЪ.**

НѢГОУЛ, НЯГОУЛ *ч.* (12) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Ѣѣгославъ): Тѣм мы видѣвше их доброе происволенїе (!) и токмежоу на то, такожде дали есми и потвердили слоугамъ нашим паноу Нѣгоулоу и паноу Татоулоу таѦ села: Роуси от Язера и Редѣни на Тоутовѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 20); И оуставше слоуга наш пан Нѣгоул Кълмъцоую и заплатил оус⟨е⟩ исполна тоты вышеписанныи пинѣзи... оу роукы Илкы, дочци Станова (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нѣгоул, Нягоул** (1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 153; 1495 *BD* II, 55; 1497 *BD* II, 98); *дав. одн.* **Нѣгоулоу** 5 (1458 *BD* I, 20; 1490 *BD* I, 387; 1495 *BD* II, 55); **нѣгоулови** 3 (1458 *BD* I, 20; 1497 *BD* II, 98).

Див. ще **НЕГОЮ, НѢГА², НѢГОЕ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГШЕ, НѢГЪ¹, НѢГЪШЪ.**

НѢГША, НѦГША, НЕГША *ж.* (21) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгослава, Нѣгомира): И оуставши господство ми и заплатили есми оуси тоти вишеписанныи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Данкоу... и оу роуки сестричичи его Жоуржи и Аноушки... и НѦгши, перед въсѣми нашими молдавскими боѦри (Сучава, 1481 *BD* I, 248); И пак оу том прїидоше прѦд нами... Анноушка и сестра *(в ориг.* сн҃. и.— *Прим. вид.)* еи Моуша... и тиж племеник их Кръстѣ и сестри его ПодолѦнка... и Нѣгша... и продали... едно селище на Тоутовѣ (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Нѣгша, Нѣ⟨г⟩ша, НѦгша** 9 (1481 *BD* I, 248; 1483 *BD* I, 274; 1488 *BD* I, 355; 1490 *Cost. S.* 140; 1491 *Cost. S.* 156; 1493 *BD* II, 18; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 64); **Негша** 1 (1491 *BD* I, 451); *зам. дав.* сестрам... **негша, нѣгша** 2 (1491 *Cost. S.* 156; 1493 *BD* II, 19); *дав. одн.* **Нѣгши, НѦгши** 7 (1481 *BD* I, 248; *BD* II, 358; 1483 *BD* I, 275; 1488 *BD* I, 355; 1490 *Cost. S.* 140; 1494 *BD* II, 38); **Негшеи** 1 (1491 *BD* I, 451); *ор. одн.* **Нѣгшею** (1483 *BD* I, 269).

Див. ще **НѢГА¹.**

НѢГШЕ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): та есмъ да⟨л⟩ емоу ⟨о⟨т⟩ на⟨с⟩⟩ и двѣ села, на перечкїоу, на имѣ хи⟨н⟩цещїи и пониже того, где би⟨л⟩ нѣгше таоуроу⟨л⟩ (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

Див. ще **НЕГОЮ, НѢГА², НѢГОЕ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГЪ¹, НѢГЪШЪ.**

НѢГШИН *прикм.* (3): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѦд нами... Магда... и оуноукове еи Косте дїяк и братове его Тоадер дїяк и Лоука и Никита, и племеники их ИлїѦш, сынь Нѣгшин... и дали ⟨от⟩ сво⟨е⟩го праваго оурика... едно село на Винної (Сучава, 1493 *BD* II, 14); И оуставше слоуга ⟨наш Тоадер и пл⟩еменик его поп Тоадер... та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Юрши, сыноу Мърини⟨оу⟩, и оуноукоу его ИлїѦшоу, сыноу Нѣгшиноу (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Нѣгшин** (1493 *BD* II, 14; 1497 *BD* II, 96); *дав. одн. ч.* **Нѣгшиноу** (1497 *BD* II, 96).

Пор. **НѢГША.**

НѢГШИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... жаловали есмы его особною нашею мл⟨с⟩тїю и дали есмы емоу... села оу нашеи земли на имѦ хенцовци на серѣ⟨т⟩... и на бахлоуи нѣгшинци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **нѣгшинци** (1431 *Cost.* I, 317).

НѢГЪ¹, НѢГЬ, НѢГ, НѦГ, НѦГЬ, NYH *ч.* (104) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): мы александръ воевода... чинымъ знаменито... оже... дали есмы имъ оу нашеи земли три села... на имѦ где ес⟨т⟩ шерба паоушескоулъ и лазоръ, дроугое где ес⟨т⟩ нѣгъ барбоси... третїе блъцаци (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); а на то є⟨ст⟩... вѣра пана нѦ⟨г⟩, вѣра пана доума, вѣра пана га⟨н⟩гоура (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгъ, нѣгь, нѦг, нѦгь, нѣ⟨г⟩. нѦ⟨г⟩** 18 (1426 *Cost.* I, 182; 1456 *ЭСФ*; 1464 *BD* I, 84; 1469 *BD* I, 138; 1471 *ДГСМПБ*; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 363 і т. ін.); **Nyh** 1 (1465 *GL* 176); *зам. род.* в. п. **Нѣгъ, Нѣгь, НѦгь** 8 (1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. D.* 26; 1482 *BD* I, 263; 1486 *BD* I, 290; 1488 *BD* I, 325; *ДГСПМ*); *род. одн.* **Нѣга, НѦга, Нѣг⟨а⟩, НѦ⟨г⟩, Нѣ⟨г⟩, НѦг, Нѣг** 73 (1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 119; 1470 *DIR«A»* 522; 1475 *BD* I, 206; 1479 *BAM* 62; 1482 *BD* I, 262; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* II, 247; 1489 *BD* I, 377; 1490 *Cost. S.* 141 і т. ін.); **! нѣго** 1 (1443 *ДГСПМН*); *дав. одн.* **Нѣгоу** (1488 *BD* I, 363).

Див. ще **НЕГОЮ, НѢГА², НѢГОЕ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЕ, НѢГЪШЪ.**

НѢГЪ² *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы выдѣвше его правою и вѣрноую службу до на⟨с⟩... дали есмъ (sic.— *Прим. вид.)* ему оу нашеи земли... села на имѣ прочещїи... и негрилещи и нѣгъ где є⟨ст⟩ нѣгъшъ жудѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгъ** (1409 *Cost.* I, 64).

НѢГЪШЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Нѣгомиръ, Нѣгославъ): тѣмь мы видѣвше его правою и вѣрную службу до на⟨с⟩... дали есмъ (sic.— *Прим. вид.)* ему оу нашеи земли... села на имѣ прочещїи и сперлещи... и нѣгъ где є⟨ст⟩ нѣгъшъ жудѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣгъшъ** (1409 *Cost.* I, 64).

Див. ще **НЕГОЮ, НѢГА², НѢГОЕ, НѢГОИ, НѢГОУ, НѢГОУЛ, НѢГШЕ, НѢГЪ¹.**

НѢГЬ *див.* **НѢГЪ¹.**

***НѢДЕЛЯ** *див.* ***НЕДѢЛЯ.**

***НѢДОСТАТОК** *див.* ***НЕДОСТАТОКЪ.**

***НѢЖЕНЪ** *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько боде⟨н⟩ковьскии и своими де⟨т⟩ми... продали есмо пану мартину кгасто⟨в⟩товичю сѣлища наши на имѦ крѣхае⟨в⟩ а к тому сѣлищю зѣмли бортные... ис тыми озѣры которыи слоухаю⟨т⟩... к ты⟨м⟩ землѦ⟨м⟩ на имѦ озѣро нѣже⟨н⟩ а богачь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѣже⟨н⟩** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

НѢЖЛИ *див.* **НИЖЛИ¹.**

НѢЖЬ *див.* **НИЖЪ.**

! НѢЗЫ ⟨ЯЗЫ?⟩ *див.* ***ЯЗЪ².**

НѢКАКО *присл.* (1) *(цсл.* нѣкако) якось, якимсь чином: а естлибы его в том имѣныи нѣкако хотѣли гадати (!) тыи ТоурьѦнскии, тогды Ѧ емоу тыи пѣнѦзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

НѢКГДЫ, НИГДЫ *присл.* (2) *(стп.* niegdy, *стч.* někdy) колись: вло⟨д⟩славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... ижь нѣкгды премножныи панъ александръ воевода землѣ молдавскои з направы а рады неприятелии нашихъ... присѦгъ... и записовъ намъ оучиненыхъ... переступивши... былъ напротиву намъ и на⟨с⟩ розгнѣвалъ але ижь велможныи стефанъ сн҃ъ его... просилъ на⟨с⟩ а быхомъ ему о⟨т⟩пустили... а наиболши абы то на дш҃и оц҃а его не зостало (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како... рожложившы щкоды... пану владисла⟨в⟩... а особно землѦмь роускимъ... презь велеможно⟨г⟩ александра воеводу, нигды господарѦ молдавъско⟨г⟩, отцѦ наше⟨г⟩ милого.. пережь огень тымьто землямь... безь вины, оучиненыѣ... тому истино⟨м⟩ па⟨н⟩ владисла⟨в⟩, нинеишему кролеви полскому... за щкоды перед реченыхь зѣм⟨л⟩ь... землю шепиньскоую... даваемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **НЕГДѢ.**

НѢКЛОВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Никловичі: тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали есмо и потвердили есмо, его правого всего имѣнїа, первое, име-

нем рекучи, село быбел и со присѣлкы, пачковичѣ... нѣкловичи село, ворховичѣ село (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* нѣкловичи (1361 *AGZ* 6).

НѢКОЛИ *див.* **НИКОЛИ.**

НѢКОЛИКО *присл.* (1) (*цсл.* нѣколико) декілька: Што єси к на(м) вскaзыва(л) своими послы... жадаючи на(с) абы(х)мо бояръ твои(х) и дѣтей боярски(х) нѣко(л)ко оставили при твоеи дочери ... и мы то... вчинили (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

Див. ще **КОЛКО**[1].

НѢКОТОРІИ *див.* **НЕКОТОРЫИ.**

***НѢКОТОРЫИ** *див.* **НЕКОТОРЫИ.**

***НѢКТО** *див.* **НИКТО.**

***НѢКТОРЫ** *займ.* (1) (*стп.* niektóry) (*точно не визначений*) якийсь: ач быхомъ самъ своимъ животомъ нє поспѣшни были ку єго мл(с)ти потрєбизность єхати прє (!) нашеи нѣктореи потрєбизность о (!) нашеи земли, тогди мы пошлемы помоцъ своѦ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* нѣктореи (1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **НЕКОТОРЫИ.**

НѢМЕЦ *див.* **НѢМЕЦЪ**[3].

***НѢМЕЦКИИ** *прикм.* (25) німецький (7): A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140); литовское полотно и немецкое (*в ориг.* немемецкоє.— *Прим. вид.*) то єст крамны рѣчи, аби платили, оу серєтѣ, от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); нѣмецкии возъ (4), немецкии ‹возъ› (2) (*рід купецького воза, зробленого за зразком німецького*) німецький вантажний віз: а у черновьци, отъ нѣмецкого воза мыто четырє гроши (Сучава, 1408 Cost. II, 632); а на перевозы от воза, или от немецкых или орменских, по четири гроши, але коли имоут возыты поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275); немецькоє (нѣмецкоє) право (4), право немецькоє (7) магдебурзьке середньовічне міське право: А што оу нѣмецкихъ правѣхъ сѣдѦть на ланохъ... одну колоду дають ись лану а по два гроша широкая (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Которыи правомъ немецькымъ иде(т) проти(в) комоу а онъ непротївенъ того права (XV ст. *ВС* 7); место немецькоє (1) *див.* **МѢСТО**[1] 3.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* Niemickiy (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *род. одн. ч., с.* немецкого, Немецъкого 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1447—1492 *ЛКБВ*); нѣмецкого 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *ор. одн. с.* немецькымъ, немецькымь (XV ст. *ВС* 7, 25, 25 зв.); *місц. одн. с.* оу немецькомъ, немецькомь (XV ст. *ВС* 7, 25, 26, 39); *наз. одн. с.* немецкое (1456 *Cost.* II, 788); *знах. одн. с.* немецькоє (XV ст. *ВС* 26); *знах. одн. ж.* немецкую (1447—1492 *ЛКНКВ*); *род. мн.* нѣмецкыхъ, нѣмецкых 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); немецкых 1 (1460 *BD* II, 275); немецких 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. мн. с.* немецькая (XV ст. *ВС* 26); *місц. мн.* оу нѣмецкихъ 1 (1386—1418 *P* 35); в немецькы(х) 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.).

НѢМЕЦКЫ *див.* **НЕМЕЦКЫИ**[1].

НѢМЕЦСКЫ *див.* **НЕМЕЦКЫИ**[1].

***НѢМЕЦЪ**[1] *див.* ***НЕМЕЦЪ**[1].

***НѢМЕЦЪ**[2] *див.* **НЕМЕЦЪ**[2].

НѢМЕЦЪ[3], **НѢМЕЦЬ, НѢМЕЦ** *ч.* (3) (*особова назва*): Се мы панове Цеценевъскыи: панъ Васко Цеценевъскый, а пан Нѣмець, а пан Игнат... продали есмо имѣнье отчиноу свою и дѣдиноу кн‹Ѧ›зю Александроу Санкгоушьковичоу на имѦ Цеценевьци а Баймаковци на реци на Слоучи (Кременець, 1467 *AS* I, 63); ино в том привили стоит так: што ж ‹панове› (*видерте.— Прим. вид.*) Цеценевскии на имѦ Васко, а Нѣмец, а Игнат, продали тое имѣне кн‹Ѧ›зю Олександру Сонкгушковичоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* Нѣмецъ, Нѣмец 2 (1469 *AS* I, 64; 1491 *AS* I, 94); Нѣмець 1 (1467 *AS* I, 63).

***НѢМЕЦЬ**[1] *див.* **НЕМЕЦЪ**[1].

НѢМЕЦЬ[2] *див.* **НѢМЕЦЪ**[3].

***НѢМИРКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Немира): и дали есмы ему... села... на имѦ... полѦноу... и томинци ... и вашковци, што о(т) нѣмирка коупилъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. одн.* нѣмирка (1431 *Cost.* I, 317)

Див. ще **НЕМИРКА.**

***НѢМЦЕВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): и мы тых Цеценевских пытали, ОндрѣѦ Нѣмцевича, а Васка Игнатовича: ест-ли ваша печат оу того привилѦ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *знах. одн.* Нѣмцевича (1491 *AS* I, 94).

***НѢМЦЫ** *мн.* (7) **1.** (*назва країни*) Німеччина (2): A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь швaиполтомь, фѣоль, из нѣмець немецкого родоу (Краків, 1491 *КЕ*).

2. (*назва народу*) німці (5): такє(ш) кеды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны, дален кракова и далеи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижеванцемъ, тогды... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи... безо л(с)ти, безъ хитрости (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); Za to waszey miłosti diakuiem, rady iesmo, waszu wolu czynim z Nimcy peremiriie derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *род.* Nimec (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); нѣмець 1 (1491 *КЕ*); *дав.* нѣмцомъ 1 (1395 *Cost.* II, 612); немъцемъ 1 (1395 *Cost.* II, 613); *ор.* Nimcy 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 142); Niemcy 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

***НѢНИШНИИ** *див.* **НЫНѢШНИИ**

***НѢНОУЛЪ** *див.* ***НѢНЮЛЪ.**

***НѢНЮЛЪ** *ч.* (4) (*особова назва*): половина того села... да є(ст) слоуга(м) наши(м), іоноу папи и братоу его, нѣнюлоу (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* нѣню(л) (1497 *Cost. S.* 208); *дав. одн.* нѣнюлоу 2 (1497 *Cost. S.* 208, 209); нѣноулоу 1 (1497 *Cost. S.* 209).

НѢНЧЮЛ, НѦНЧЮЛ *ч.* (3) (*особова назва*): тѣмъ мы видѣвши его правою и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали есми ему, оу нашеи земли, села... на имѦ анноушчинь дворъ... и глодѣне, где є(ст) нѣнчю(л) жюдє (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); и також дали монастиреви нашемоу от нѣмца... един циганин на имѣ Нѣнчюл (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн.* Нѣнчюл, НѦнчюл, нѣнчю(л) (1433 *Cost.* II, 594; 1487 *BD* I, 312).

***НѢСТЪ, НѢ** *дієсл. недок.* (4) не є: прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченны де(н) и присѣгла прѦ(д) нами... аже ива(н) исъ своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичеви ани еи самои марушци ани ми(х)нови (Васлуй, 1474 *РГС*); А ино нѣ и не боудет (Путна, 1476 *BD* I, 212).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* нѣ(ст) 3 (1474 *РГС*); нѣ 1 (1476 *BD* I, 212).

НѢТ *див.* **НѢТЪ.**

НѢТЕДОУЛОВЪ *прикм.* (2): а на то вѣра моѦ и моихь сыно (!)... вѣра братоулова нѦтедулова вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8);

нѣтедоуловъ дворъ (1) (*назва маєтку у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше правоую (*в ориг.* праправоую.— *Прим. вид.*) и вѣрноую его слоужбоу до н‹а(с)...›... дали есмы ему оу нашеи земли... села на имѣ на драгошевѣ поли, где былъ нѣтедоуловъ дворъ и парчино село и блъжещи (Сучава, 1436 *Cost.* I. 467).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* нѣтедоуловъ (1436 *Cost.* I, 467); *наз. одн. ж.* нѦтедулова (1392 *Cost.* I, 8).

Пор. ***НАТЕДУЛЪ.**

***НѢТИ** *див.* **ИНАТЬ.**

НѢТЪ, НЕТЪ, НѢТ, НЕТ *предик.* (13) **1.** нема, немає (11): а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни землѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *P* 3); а пак ли бы ватама(н) албо рѦдцѦ рѣклъ абы его оу селѣ не было а во(н) маетъ

присѧ‹ч›и ажъ того чоловѣка оу се‹лѣ› нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); и они рекли: так правда єсть, записывали сѧ отцы наши по неволи, а пѣнѧзей жадных за тоє не брали, ани печати нашей в того листу нѣт (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); Колі хто прічиною оумре(т) алюбо оутоне(т)... о томъ не(т) жадноє жалобы оу праве (XV ст. *ВС* 24); А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ... земли моцно за себе забралъ, а съ того намъ жадное службы нѣтъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); нѣтъ вѣдома (1) *див.* ***ВѢДОМЪ.**

2. *(у знач. заперечної частки)* не (1): Земьскыи пісари во все(х) землѧ(х) королѣвъства нашего... за запи(с) име-ю(т) бра(т) яко пісари краковъскыи и соудомирьскыи за одноу жалобоу запісанѫ веньци нетъ одинъ гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще ***НЕТОУТЬ.**

! НѢШИТО *див.* ***НѢШТО.**

***НѢШТО** *займ.* (9) (*цсл.* нѣчьто) щось, що-небудь: а пакли бы воевода нѣкоторыми чѧсы хотѣлъ нѣшто оучини(т) и оуста(т) противу г(с)дрѧ, кролю влодислава... мнѣ с ни(м) не оустати... противу своего г(с)дрѧ, кролѧ первои написано(г) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); которы(и) комоу нешто во(з)м (XV ст. *ВС* 26 зв.); а се ѧ кнзь федко несвидьскии... визнаваемъ... ѧко жь ѧвно было приѧтелемъ моимъ и неприѧтелемъ како єсмъ ѧ вѣрне служилъ освѧцоному кнѧ(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ ис которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Черняхів, 1435 *Р* 132); дали и потвердили єсми... и(х) о(т)нину... (текст пошкоджений.— *Прим. ред.*) имъ нещо (б. м. н., 1479 *ПГВСА*)

ФОРМИ: *знах. одн.* **нѣшто, nieszto** 5 (1402 *Cost.* II, 623; 1408 *Cost.* II, 633; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1434 *Cost.* II, 670; 1435 *Р* 132); **нешто** 2 (XV ст. *ВС* 16, 26 зв.); **нещо** 1 (1479 *ПГВСА*); **! нѣшито** 1 (1434 *Р* 129).

***НЯГУИ** *див.* **НѢГОИ.**

НЯГОУЛ *див.* **НѢГОУЛ.**

НЯМЦ *див.* **НЕМЕЦЪ**[1].

НѦГ *див.* **НѢГЪ**[1].

НѦГОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* гѣмъ мы видѣвше его правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали есмы єму оу нашеи земли двѣ селѣ, имѧнуема купка... и за проутомъ нѧговци (Сучава, 1429 *ДГОБК);* а хотаръ гѣмъ селомъ о(т) каменного броду... до раковцѧ, а о(т) нѧговцовъ и о(т) грози... старымъ хотаремъ до каменного бродоу (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *наз.* **нѧговци** (1429 *ДГОБК*); *род.* **нѧговцовъ** (1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317).

НѦГОЄ *див.* **НѢГОЄ.**

НѦГОЄВЬ *прикм.* (3): и тако(ж) потвержаемь єму его правaѧ села... на имѣ дво(р) нижни нѧгоевь, що е(ст) на серетѣ, а другоє село, повыше о(т) двора, на имѧ прѣтъноши (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); и дали есми єму и потврѣдили е(г) правовѣрноє выслуженіє, села, на имѣ... хѣчулъ и сухы потокъ, що собѣ купилъ о(т) негоевы(х) племенника(в) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **нѧгоєвь** (1453 *Cost.* II, 472); *род. одн. ч.* **нѣгоєва** (1455 *Cost.* II, 540); *род. мн.* **негоєвы(х)** (1455 *Cost.* II, 540).

Пор. **НѢГОЄ, НѢГОИ.**

НѦГОИ *див.* **НѢГОИ.**

НѦГША *див.* **НѢГША.**

НѦГЬ *див.* **НѢГЪ**[1].

НѦКЄВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки... кнзь глѣбъ нвановичь панъ михаило нѧкевичь панъ нелюбъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѧкевичь** (1463 *ГГЯ*).

***НѦМЄЦЪ** *див.* **НЄМЄЦЪ**[1].

***НѦНЄВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были свѣдци па(н) ленко староста... па(н) прокопъ нѧневи(ч) (Зудечів, 1413 *Р* 83—84); а прї томъ были свѣдци па(н) ленко староста зоудечовскии... па(н) прокопь нѧневи(ч) (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѧневи(ч)** (1413 *Р* 84; 1421 *Р* 96).

НѦНЧЮЛ *див.* **НѢНЧЮЛ.**

***НѦТЄДУЛОВЪ** *див.* **НѢТЄДОУЛОВЪ.**

***НѦТЄДУЛЪ** *ч* (3) *(особова назва, молд.* нетед «гладенький, рівний»): а на то... вѣра жюпана братула нѧтедоула вѣра пана станислава еловъского (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); а на то... вѣра братоулова нѧтедоулаи (sic.— *Прим. вид.*) (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **нѧтеду(л)** (1395 *Cost.* II, 612); *род. одн.* **нѧтедоула** 1 (1393 *Cost.* I, 14); **! нѧтедоулаи** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

***НѦТИ** *див.* **ИНѦТЬ.**

***НѦТСТВО** *див.* ***ЯТЪСТВО.**

***НѦТЪСТВО** *див* ***ЯТЪСТВО.**

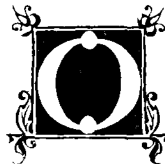
НѪ *див.* **НО**[1].

***НѪЖДА** *ж.* (1) (*цсл.* ноужда) необхідність, потреба: а изше(д)ше о(т) того корене и плѣменѣ или сілоѫ или плѣненіемъ или бѫди коеѫ коеѫ (!) нѫж(д)еѫ никто да нѣ воленъ продаті ѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **нѫж(д)еѫ** (1401 *ЗКЄ*).

О[1] *прийм.* (522) **I.** *(із знах.)* (157) **А.** *(при наявності керуючого слова)* **1.** *(виражає об'єктні відношення, вказує на об'єкт, який конкретизує дію, виражену керуючим словом)* (130) **а)** *(із словами, що виражають адміністративні і юридичні поняття)* про, за (103): nahabat...o zastawu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); панъ вольчко... ис пани ходьковою женою... поєдналисѧ о села вшитка (Вишня, 1393 *Р* 52); а о цеци(н) и о хмєлєвъ, коли нашь г(с)дрь будєть оу своєго г(с)дрѧ... о то(є) имаєть намилвити (!) и обровнати (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); А што есмо того Єська Рабеевича съ Нисанομъ смотрели... о стуньбреты и присудили ему... на Нисане колько стуньбретовъ (Краків, 1489 *РИБ* 432); и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нє хотє(л) верити, и о то по(з)валисѧ пере(д) насъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*); оуставлѧємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ алюбо имєєть... дати на о(т)поведанїє три нє(д)ли бѫдєть лї о вєлїкоую рє(ч) о дєди(ч)ство алюбо о вєлїкыи пєнєзи... а бѫдєть лї о малоую виноу тогды на заоутрїє о(т)поведанїє (XV ст. *ВС* 14 зв.); а о дочеръ єго твои пановє изъ єго бояры оуговорыли, какъ єго дочеры быти (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(повторюється перед уточнюючим членом речення) за (3): а сє азъ па(н) пєтрашь... свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришєдъ перед мѧ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борсничѧ о границю *о* вашичинъскоую (Галич, 1401 *Р* 65); Мы... па(н) срѣмскии... вызнавамы... иже лопатичь ива(н)... исъ его братиєю... позвали суть яна бѣлецко(г) о дѣдину *о* бѣлку (Львів, 1421 *Р* 93);

(повторюючись перед уточнюючим членом речення, відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (1): та(к) король господарь приказалъ намъ... а быхмо выѣхали и земѧны и старьци и розьѣхали межи влдкою а межи стрѣлковци о землю *о* црквну и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97);

б) *(із словами говоріння, відчування, мислення, знання і т. ін. та з іменниками, що виражають психічний стан)* про (19): и тѣжь како вєлико вєсєлиласѧ єсть рада кролє(в)ства коли чєрєс (!) посрѣдокъ вашь то(т)то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А *о* кнѧзѧ єще тимира и *о* братью єго мєньшую и о детє(х) єго дєлє такожъ нє вєдаю (б. м. н., 1484 *ЯМ*); єстли бы воды(н)ски(и) судоу и(х) гани(л), тогды они хотѧ(т) сами с ни(м) о то мовити а сво(и) су(д) очистити (Вільна, 1495 *ВМЗД*); єстли пакъ ваша мл(с)ть з г(с)дрємъ наши(м) нє запишєтєсѧ в мироу и в прия(з)ни быти тогды о то та(м) такъ слышати што(ж) маю(т) тыє люди тѧгну(ти) любо на королевоу землю... або на вашу мл(с)ть оу вашоу землю (б. м. н., 1496 *ПДВКА*); А какъ боудоуть пры єго мл(с)ти пановє рада...к єго мл(ст) о вси тыи дела... помыслить и... черє(з) свои послы до вашого г(с)дра до пна воєводы волоского о(т)кажєть (б. м. н., 1496 *ОПВВД*); А о дочку твою и о внука твоєго, твои послы твоєй милости шырєй повєдають (б. м. н., 1498 *BD* II, 414);

в) *(із словами зі значенням «захищати, обороняти, відстоювати кого або що»)* про, за (3): и кто бы єму нєпрїѧтєль, тотъ и намъ нєпрїѧтєль, о єго кривды какъ и о наши кривды за нимъ стати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637—638); помагати ємоу намъ прозбою и послы, без хитрости, и о єго доброє стоѧти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (1): Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи..., Василїє єпископь Долнѣи єпископїи... о въси рѣчи вишєписаннїи въ въсѧх словѧх... кролєви полскому... въсє моцнє а нєпороушєнно дрѫжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

2. *(виражає означальні відношення)* (18) **а)** *(із словами, що виражають адміністративні і юридичні поняття)* про, за (12): право такъ нашло ажє па(н) дмитръ даниловичь(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о полє и о доубровоу сѧхово (Зудечів, 1428 *Р* 111); далєи тыи то исътыи листы мистровы... мѣли в собѣ таковоую рѣчь... ажьбыхо(м) которыи с ты(м) то мистро(м) хотѣли держати тадынки о єднаньє покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); жадноѣ я вѣчности з братом моимъ... нє имѣл о дѣлницю брата моєго (Луцьк, 1475 *AS* I, 69—70); Милостивый королю!... оучини ми право съ Камєнъчаны о мои щкоды (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Какжє тот... боѧрин Раман (!) о тыи пѣнѧзи мѧл со мною право... и тоую тридцат коп грошєй широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

(повторюється перед уточнюючим членом речення) про, за (5): Мы бискупи мацѣи прємыскии и офанасѣи владыка прємыски(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м)... с однои строны межи панєю ѧдвигою отиною... с другоѣ строны о волость *о* залѣсиє прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); бѫдєть лї... о вєлїкыи пєнєзи *о* сорокъ гривє(н)... тогды на заоутрїє о(т)поведанїє (XV ст. *ВС* 14 зв.); былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его... о тыи люди *о* Дєксеневичи, а *о* Гордеевичи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

б) *(з просторовим відтінком, вказує на місцезнаходження предмета, відповідає сучасній безприйменниковій конструкції)* (1): хто с коимъ имєєть гранїцю *о* лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть маєт) оу нєго оузѧ(т)... сокироу (XV ст. *ВС* 37).

3. *(виражає кількісні відношення)* на (2): за(т)жь чинимо сєсь листо о г̃ тисѧчи а вашєи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678)

Б. *(при відсутності керуючого слова)* (7) *(виражає означальні відношення)* **а)** *(у заголовках деяких параграфів статутів)* про (6): о ставленне правъ коли вси права маю(т) бы(т) (XV ст. *ВС* 10); О свідъ(ч)ство прїроженьы(х) имае(т) ли бы(ти) припоущо(н) (XV ст. *ВС* 20);

б) *(вказує на явище, зміст якого конкретизується цілим реченням)* щодо, відносно (чого) (1): а о слоужбоу коли на воиноу пооити (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

II. *(з місц.)* (365) **А.** *(при наявності керуючого слова)* (145) **1.** *(виражає об'єктні відношення, вказує на предмет, який конкретизує дію, виражену керуючим словом)* (124) **а)** *(із словами, що виражають адміністративні і юридичні поняття)* про, за (що), в (чому) (64): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ... а за насъ... Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ale jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati... był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'janu (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а кто своего должника лице(м) ⟨познал⟩ а оусхоче(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѧ(д)ци брашовстїи на его должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); А комоу сам митрополит не имет право оучинитн, а тот имает исправом пред нами о оусем оправити сѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); ино де(и) све(т)чы(л) о то(м) пере(д) ни(м) Мещанинъ смоленски(и) (Вільна, 1495 *ВК*); Колисѧ хто правомъ води(т) о границах... тогды по(д)комореи нашь... имеєть прїпоустїть ко (до)све(т)ченїю (XV ст. *СЯ* 42); И ми о том писали до ключника луцкого... аж бы сѧ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах.) (3): О дѣтехъ хто(ж) не маєть(!) ле(т) розоумоу своего а ведоуть ихъ на соу(д) *а* (!) о(т)поведанїи дѣдичне (XV ст. *ВС* 8); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартинна есмо оправили (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(відповідає сучасній конструкції з прийменниками на *із місц. або* про *із знах.)* (2): А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(з словами говоріння, відчування, мислення, знання і т. ін. та іменниками, що виражають психічний стан)* про (що) (47): я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тако єсмо подлугъ приказанья королѧ нашего господарѧ выѣхали и земѧны самборьскыми и старьци што жь о томъ добре вѣдають (Погоничі, 1422 *Р* 97); и да не имаютъ николи оуспоминати илїашевы сынове о тои половинѣ села... и о то(м) вышеписанномъ хотари (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132); а вы хотѧ и сами отъ цара о(т)ца моего... потомужъ присѧги хотели были єсте, нине пакъ сего годоу потомужъ и отъ насъ о томъ деле оусказали єсте поправъде пе(р)ве(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и мы тогъды, доведавшися гораздъ о томъ, и тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); ино мы яко панъ хрестиянъски(и)... хочомъ о томъ мыслити абы не былъ втискъ крестиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ОПВВ*); и имели єсмо о томъ много речей исъ послы твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); А також мы, Стефан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурецком на земли... панов кроулев оугръскаго и полского..., тогди им обом... имаєм дати вѣдати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав.) (1): И єлико изрекѫт вашеи милости от господства ми, а вы о въсем вѣроуите (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

в) *(зі словами із значенням «захищати, обороняти, відстоювати кого або що»)* про, за (що) (7): И благословляю вашу милость, что-бы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); али оу црѧ имаетъ намъ помагати..., и о всємь нашимъ добромъ стоѧти, какъ самъ о собѣ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а кто боуде(т) игоуме(н)... оу томъ монастирю и не имоут ⟨грижа⟩ти сѧ о спасенїи нашемъ и о памѧти предко(в) наши(х), а имъ да є(ст) сѫдиа богъ и свѧты никола (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

2. *(виражає модальні відношення)* в, у (кім) (11): а на тоты всѣ рѣчи о гъ въѧзуемысѧ, ты(м)то листо(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); мы Стефан воевода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами... попь Григорїе... и съ въсѣми яже о христѣ братїами (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. або прийменниковим конструкціям із род., по *з дав.,* з *із ор.)* (2): А оу томже пак оустал пан Херман, о свои доброи воли (Сучава, 1463 *BD* I, 74); Слоуги г̃ на (и)мѧ Олизаровичи из веко(в) слоужать о двоу коне(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

3. *(виражає об'єктні відношення з відтінком мети)* з приводу (чого) (5): а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвал татемь. И сослался о то на пана Юрія Глѣбовича... и на бояръ, которыхъ къ нему о томъ словѣ посылалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); у mni sia w tom kryuda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Mykłasz zawel zemli moiey panu Marku y ia o tom obsyłał pana nemiru (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. *(виражає означальні відношення)* від (чого) (1): а тих люди варе кто имоут сѧ селити оу том село, а они да имают от нас ... великою слобозию за є̃ лѣт о въсѣком наше даанїе и слоужбѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

5. *(виражає відношення міри і ступеня)* в, у (2): ⟨сїа въ⟩ сѣ ... села монастирскаѧ слободникы о въсємъ (Давидове село, 1446 *Cost.* II, 251); да соутъ вышеписаннаѧ села монас⟨тырю нашемоу⟩ слободникы о въсємъ (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517).

Б. *(при відсутності керуючого слова)* **1.** *(виражає означальні відношення)* (220) *(у заголовках деяких параграфів статутів, відповідає сучасній конструкції з прийменником* про *із знах.)* (205): О дѣ(л)нїци докоуль дроугоую женоу поиметь О злодѣе(х) што крадоуть алюбо разбои чинѧ(т) (XV ст. *ВС* 7 зв.); О опека(л)нїко(х) которы(м) оумреть оць и мти (XV ст. *ВС* 35); О ловоу заєчьемь. О ловѫ оленьемь и лосїномъ. О паро(б)цо(х) алюбо о жонька(х) нево(л)ныхъ. О братьстве местьско(м) и о таварех (!) и(х) што староста имаеть уставить (XV ст. *ВС* 9 зв.);

(з пропуском слова, з яким сполучається прийменник) *(відповідає сучасній конструкції з прийменником* про *із знах.)* (5): О кажды(и) може(т) имети ре(ч)ника своего во правѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.); О нїхто не можеть коупити ше(л)тїиства безъ изволенїя брата своего (XV ст. *ВС* 8);

(у сполуч. іменника з означенням повторюється перед означенням) *(відповідає сучасній прийменниковій конструкції з прийм.* про *із знах.)* (1): а тако(ж) о соудья(х) *о* горо(д)скы(х) (XV ст. *ВС* 34).

2. *(виражає об'єктні відношення з означальним відтінком)* *(вказує на явище, зміст якого конкретизується далі)* про (що) (7): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѧ казимера о оуставлени(и) пра(в) (XV ст. *ВС* 5 зв.); мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже єсмы доконали съ радцѧми... илвовского мѣста... и оучинили єсмы уставницътво о мытахъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род.) (2): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... о святемъ (!) дусѣ... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1400 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о неко(т)рои (!) дѣвце... а она боудѣть го(д) (!) замоужь а о(н) ее не хочеть выдать... мы сказоуемь и(ж) такая дѣвка безъ волї опѣкальнїка... имееть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *ВС* 41 зв.).

О [2] *виг.* (1) *(при емфатичному звертанні)* о!: А панъ иванъ мушата рекъ предъ намн о г(с̃)нє какъ коли нє было десѧтины а коли б(г̃)ъ дасть спусть будеть и я дамъ на прч(с̃)тую б(г̃)оматрь десѧтую бочку ис тогоСтава (Луцьк, 1445 *Р* 150).

!О [3] ⟨ОТЪ⟩ (1): Оурѧ(д)нïци соу(д)и коморникы о (!) жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаємь (!) о(т) трицати гнïвєнъ (!) ажь нïже нє (име)ють вѣньци бра(т) паме(т)-но(г) одна (!) два гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

Див. **ОТЪ** [1].

!О [4] ⟨ДО⟩(1): А хотар... отъ усти лопатнои... врѣхомъ дѣла о (!) исписили (б. м. н., 1500 *SD* 7).

Див. **ДО** [1].

!О [5] ⟨А⟩(1): А коли(ж)... оу праведлива(г) соу(д) нє иєть(!) гнєвъ и мѣсца... ани те(ж) боязнь о (!) правдоу имеєть соу(д) како во(г) (!) имети в роуце (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. **А** [1].

ОАНА ч. (85) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ) Іван: мы александръ воєвода... ис нашими землѧны... на имѧ панъ жюржь староста... панъ оана дворникъ... слюбили єсмы... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прïидоша прѣ(д) нами... наши слоуги, оана ришканоу(л) и сестри єго... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оана** 27 (1407 *Cost.* II, 629; 1418 *Cost.* I, 127; 1436 *Cost.* I, 444; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1482 *BD* I, 265; 1486 *BD* I, 289; 1491 *Cost. S.* 156; 1495 *BD* II, 248; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. дав.* нашемоу **Оана** 2 (1487 *BD* I, 304; 1491 *Cost. S.* 156); *род. одн.* **оани** 26 (1443 *Cost.* II, 156; 1445 *Cost.* II, 231; 1453 *Cost.* II, 494; 1481 *BD* I, 249; 1483 *BD* I, 270, 275; 1484 *BD* I, 279, 286; 1499 *BD* II, 135 і т. ін); **оаиы** 8 (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 145, 180; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 355; *DIR*, фотокоп. № 10); **оанѣ** 7 (1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 149; *ДГСПМН;* 1453 *Cost.* II, 468); **! оанны** 1 (1443 *Cost.* II, 129); *дав. одн.* **оани** 8 (1453 *Cost.* II, 458; 1471 *ДГСМПБ*; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 276, 277; 1486 *BD* I, 290; 1496 *BD* II, 92); **Оаны** 1 (1470 *BD* I, 140).

Див. ще **ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

ОАНИН *прикм.* (5): А пак оу том також прïнде прѧд нами... Тома... оуноук Оанин... и продал свою правоую отниноу (Ясси, 1497 *BD* II, 99); а хотар оу поле, царини и ⟨с⟩иножат⟨и⟩ да имает третоую част о⟨т коли⟩ко ест част Оанина Бъєшескоула (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Оанин** (1497 *BD* II, 99); *наз. одн. ж.* **Оанина** (1499 *BD* II, 135, 136).

Пор. **ОАНА.**

ОАНКА *ч.* (13) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): и досталосѣ мърини, оу єи ча(ст), села... на имѣ шо(л)дѣнïи... и, на ла(р)га, где би(л) оа(н)ка (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оа(н)ка** (1493 *Cost. D.* 45).

Див. ще **ОАНА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

!ОАННА ⟨ОАНА⟩ *див.* **ОАНЪ.**

!ОАННЫ ⟨ОАНЫ⟩ *див.* **ОАНА.**

ОАНЦА *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): писа оанца грамати(к) оу сочавѣ (Сучава, 1425 *Cost.* I, 174); И оу том також прïидоша прѧд нами... дочка Оанца Брълича, и племеница єи Илка... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оанца** 12 (1425 *Cost.* I, 174; 1443 *Cost.* II, 156; 1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 744; 1464 *BD* I, 84; 1467 *Cost. S.* 69; 1475 *BD* I, 200; 1492 *BD* I, 509); *зам. род.* дочка (дочци) **Оанца** 2 (1469 *BD* I, 134; 1499 *BD* II, 153); *род. одн.* **Оанцы** 1 (1467 *BD* I, 119); **Оан⟨ц⟩н** 1 (1468 *BD* I, 130).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

***ОАНЦОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хота(р) стоє (!) починьшïи монастирь оу пьнгърац... долѣ междоу таркъоу и бистриц (!) а о(т) толѣ на рѣцѣ оа(н)цоулоуи... до обрьшïє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **оа(н)цоулоуи** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ОАНЧА, ОАНЧѢ *ч.* (39) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинныи слоуга нашъ оанча слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы стефа(н) воєво(д)а... потврьдили єсми и(м)... села... где би(л) жоуде оа(н)ча (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оанча** 17 (1427 *Cost.* I, 196; 1431 *Cost.* I, 315; 1433 *Cost.* I, 354; 1434 *DIR«A»* 464; 1435 *Cost.* I, 403; 1445 *Cost.* II, 730; 1448 *Cost.* II, 342; 1458 *BD* I, 6; 1487 *BD* I, 306; 1491 *Cost. D.* 36 і т. ін.); **оанчѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 342; 1449 *Cost.* II, 386); *род. одн.* **оанчи** (1435 *Cost.* I, 403; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 120, 145, 149, 156; 1445 *Cost.* II, 212, 218, 226; 1446 *Cost.* II, 238; 1479 *BAM* 61); *дав. одн.* **Оанчи** 1 (1487 *BD* I, 306); **оаичѣ** 1 (1432 *Cost.* I, 327).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

* **ОАНЧИНЪ** *прикм.* (2): Слоузѣ нашемоу, михоулоу пожароу, да є(ст) село, на имѣ богдънещïи, и половина о(т) оа(н)чиноу жоудечïю (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **оа(н)чиноу** (1491 *Cost. D* 37).

Пор. **ОАНЧА.**

ОАНЧОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): а оу то(м) сели десѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми... и оанчоулъ съ дѣтми (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оанчоулъ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, *ОАНЧЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

***ОАНЧЪ** *ч.* (13) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): а мы єсмы жаловали наши слоугы, балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє село тамръташи(н)ци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); а на то є(ст)... вѣра пана оанча логоѳета (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **оанча** (1442 *Cost.* II, 101; 1443 *BAM* 41; *ПГСММ*; 1446 *Cost.* II, 241, 270); *дав. одн.* **оанчеви** (1434 *ДГСММ*; 1436 *Cost.* I, 445, 474; *BAM* 30, 34; 1437 *Cost.* I, 516; *Mih.* 203); *знах. одн.* **оанча** (1432 *Cost.* I, 327).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, ОАНЧЮ, ОАНЪ.**

ОАНЧѢ *див.* **ОАНЧА.**

ОАНЧЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы стефа(н) воєво(д)а... дали и потврьдили єсми и(м)... села... на имѣ съкоуянïи и више могили, где би(л) жоуде оанчю (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, *ОАНЧЪ, ОАНЪ.**

ОАНЪ *ч.* (56) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ) Іван: ⟨а на⟩ то вѣра моѧ... и вѣра пана оана дворника (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); и оу том також прïидоша прѧд намы... сынь Оана Бъєшескоула... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оанъ** (1445 *Cost.* II, 226; 1484 *BD* I, 276); *род. одн.* **Оана** 51 (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1415 *Cost.* I, 122; 1441 *Cost.* II, 138; 1445 *Cost.* II, 231; 1448 *Cost.* II, 359; 1454 *Cost.* II, 509; 1469 *BD* I, 134; 1495 *BD* II, 248; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **! оанна** 1 (1409 *Cost.* I, 65); **! она** 1(1414 *Cost.* I, 111); *знах. одн.* **оана** (1453 *Cost.* II, 458)

Див. ще **ОАНА, ОАНКА, ОАНЦА, ОАНЧА, ОАНЧОУЛЪ, ОАНЧЮ, *ОАНЧЪ.**

***ОАРБИКОВЪ** *прикм.* (6): а мн такождере и от нас єсмо дали и потвердили Станци тоє прѣдреченоє село Доброу-

лещїи, на обършїє Оарбиковѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 244); А хотар томо⟨у⟩... село (!) на оустиє Оарбиковє, вишнєѧ част, от потока горѣ, да єст починше от нижнєи страноу от оустиє от Арбиковє (Сучава, 1491 *BD* I, 472).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Арбиковє** (1491 *BD* I, 472); *місц. одн. с.* **на Оарбиковє** 3 (1491 *BD* I, 472, 473); **на Оарбиковѣ** 2 (1480 *BD* I, 244).

ОБА *числ., зб.* (95) *(і той, і другий)* обидва, оба (75): аже єго нє можемь добыти можемъ єго иска (!) съ обою сторону (б. м. н., 1352 *Р* 6); тогдѣ єсмо выслышали (так.— *Прим. вид.*) рѣчь обою зо обоу сторону и прибкову и воиткову (Львів, 1412 *Р* 81); даємъ вашеи мл(с)ти виданїє, аже мы и с нашимъ братомъ, стефано(м) воєводою... помирили сѧ єсми... а вашеи мл(с)ти... имаємъ оба слоужити вѣрно (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); і powedił nam namesnik uruckі... sztoz dey tuju zemlu derżyt nini Jakow Owdeiewicz, a druhuiu zemlu też derżyt ... a nemożet dey służby posłużyty społna z tych oboich zeml (Луцьк, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); а тако(ж) о(т) обою стороноу бывають нє(до)ста(т)кы велїкыи (XV ст. *ВС* 28); и мы ты(х) прывилєю(в) на обє стороне выслоухали и сведецьтва п͠на воєводина а пана юрьєва (Вільна, 1499 *ВФ*);

(кожний з двох парних предметів) обидва, оба (20): сє я кнѧзъ юрїа холмъскии... придали єсмо к ц͠ркви б͠жои пречи(с)тои б͠гомтри... села... з обєма берєги обапоолъ бугу (Холм, 1376 *Р* 22); А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли же до верха рѣки тоѣ и полѧ всѧ што суть по рѣцѣ тои и все то што коли кнѧжѣнья пустынѣ с убою сторону (Бохур, 1377 *Р* 24); И мы... дали єсмо ємоу Село липоую... с обѣма берги (!) (Луцьк, 1451 *Р* 158—159); Про (т)о... И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городище... (в)сєю зє(м)лєю на(д) рєкою роусавою по обохъ сторонахъ тоє реки землѧ Лежачаѧ (Прилуки, 1459 *Р* 171); а мы такождерє и от нас єсмо єи дали... село... и съ млином по обѣ сторони потока (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз. ч.* **оба** (1419 *Р* 91; 1435 *Cost.* II, 682; 1481 *BD* I, 249; 1495 *BD* I, 89; XV ст. *ВС* 20; 1499 *BD* II, 423); *род. ч.* **обою** 1 (1412 *Р* 81); *дав. ч.* **обомъ** (1443 *Cost.* II, 144; 1499 *BD* II, 155, 423); *знах. ч.* **оба** (1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *Cost.* II, 211; 1453 *Cost.* II, 458; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *Cost. D.* 10; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 265, 266); *зам. знах. ж.* **оба** жоудечїи (жудечїиле), части (1436 *Cost.* I, 467; 1487 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 356, 362); *ор. ч.* **обома** 1 (1446 *Cost.* II, 247); **обєма** 1 (1376 *Р* 22); **обѣма** 1 (1451 *Р* 159); *місц. ч.* **по обои(х)** (1428 *Cost.* I, 233); *знах. с.* **обѣ** 1 (1459 *BD* I, 27); **оба** 1 (1488 *BD* I, 356); *род. ж.* **обою** 6 (1352 *Р* 6; 1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1430 *Р* 116; XV ст. *ВС* 28); **убою** 1 (1377 *Р* 24); **обоу** 6 (1412 *Р* 81; 1435 *Cost.* II, 679; 1482 *AS* I, 79; 1490 *Пам.*); **обох** 5 (1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 419, 424, 425); **обу(х)** 3 (1457 *Cost.* II, 810); **oboich** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *зам. знах.* **по обою** (!) стррони 2 (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. ж.* **обѣ, обѧ** 30 (1431 *Cost.* I, 317; 1436 *DIR«A»* 168; 1439 *Cost.* II, 41; 1442 *Cost.* II, 93; 1448 *Cost.* II, 342; 1457 *Cost.* II, 810; 1482 *AS* I, 79; 1488 *BD* I, 362; 1490 *BD* I, 384; 1494 *BD* I, 32 і т. ін.); **обє** 2 (1496 *ПДВКА* 61; 1499 *ВФ*); *зам. знах. ч.* **обѣ, обѧ** коуты (коутовє) 3 (1439 *Cost.* II, 41; 1490 *BD* I, 434); *місц. ж.* **по обохъ** (1459 *Р* 171).

Див. ще **ОБАДВА**.

ОБАДВА *числ., зб.* (8) *(і той, і другий)* обидва, оба: Też jestliby... byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet' zaplatiti winu za obadwa razy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а пак тоти дви привилии... а аз господство ми еще єсмъ дал обидви оу роукн молебникоу нашемоу кир Паисїє (Сучава, 1488 *BD* I, 348); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тыє нивки отехалъ к црква Бжїєй (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а коли бы обадва змерли... то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. ч.* **обадва** (1498 *ГВКОО*); *знах. ч.* **обадва** (1388 *ZPL* 105; 1463 *AS* I, 55); *род. ж.* **обоу двоухъ** (1459 *Р* 171); *знах. ж.* **обидви** 2 (1488 *BD* I, 347, 348); **обедвѣ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. с.* **обѣ двѣ** 1 (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще **ОБА**.

***ОБАДИТИ** *дієсл. док.* (11) (*цсл.* обадити) (кого о що, о чім) звинуватити, обвинуватити (кого в чому): мы оуставлѧємь коли хто ко(г) о моужебоиство оба(ди)ть а вины головъноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву нє прїводи(л) а по трєхъ лєтѣ(х) на самомъ изостанє(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *ВС* 33); Коли(ж) хто на соудѣ бѫдѣ(т) о злодѣиство алюбо о разбои обажєнъ а єстли што(ж) с ни(м) живеть во одномъ сєлѣ... то(т) которы(и) єго обади(л) а на него пото(м) нє конаєть а пото(м) хотѧбы хотєлъ на него конати тогды оуже нє имаєть мѣсца жалобы (XV ст. *ВС* 32 зв.); Коли(ж)... оумыслъ и злость и(х) є(ст) на то какъ бы христїяньство обажїли є(ст) сѧ на(м) за по(до)бно вїдѣло штобы нї одныи... нашомоу хрїстїанинѫ пѣнезєи бы нє дова(л) (!) (XV ст. *ВС* 39—39 зв).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **обади(л)** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **оба(ди)ть** (XV ст. *ВС* 33); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы обажїли** (XV ст. *ВС* 39, 39 зв.); *теп. пас. 3 ос. мн.* **обажены** (XV ст. *ВС* 24); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **будєть обажєнъ** 3 (XV ст. *ВС* 8, 8 зв., 32 зв., 36 зв., 38 зв.); **будєть... ! оважон** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.).

***ОБАПОЛНИИ** *прикм.* (1) (*стч.* obapolný, *стп.* obopólny) *(який перебуває, проживає з обох сторін чого)* обопільний: а то свѣдомо зємѧномъ самборьскымъ и старьцє (!) самборьскы(м) и всѣмъ обаполнимъ (Погоничі, 1422 *Р* 97).

ФОРМИ: *дав. мн.* **обаполнимъ** (1422 *Р* 97).

***ОБАПОЛЪ**[1] *присл.* (1) (*стч.* obapol, *стп.* obapół) *(з обох сторін)* обопільно: а нє боудє(т) ли обапо(л) знамена знаменитая тогды повода прїпоустїть и свѣтькы до освєчєнїю гранїци (XV ст. *СЯ* 42).

ОБАПОЛЪ[2] *прийм.* (4) (*стч.* obapol, *стп.* obapół) з обох сторін, по обидві сторони: сє я кнѧзъ юрїа холмъскии... придали єсмо к ц͠ркви б͠жои... села... обаполъ бугу (Холм, 1375 *Р* 22); Про то мы Александръ... ведомо чынимо... Ижъ... Нашимъ Городенскимъ... позволяемъ... обаполъ улицы... тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *РЕА* 26—27); коли(ж) обапо(л) єзєра лю(ди) жївоуть ижь во(лно) имъ рыба ловить (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ОБАРИНЦИ, ОБАРИНЦЫ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Обаринці: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); Кн⟨ѧ⟩зю Сємѣну Избаразкому... достал сѧ Ивановъ... а Обаринци (Вишневець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз.* **Обаринци** 2 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 80); **Обаринцы** 1 (1463 *AS* I, 54).

***ОБАРИЦКИЙ** *прикм.* (1): Я Василей Волчкович из братом своим Львомъ... вызнаваем... штож продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... Острозскомоу... зємлю пустовьскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **обарицкую** (1491 *AS* I, 97).

Пор. **ОБАРИНЦИ**.

ОБАРОВЪ, ОБАРОВ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Обарів: а кн⟨ѧ⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє городокъ Двор а сєла: Караєвичи, Обаров (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); досталъ сѧ деверю моємоу... Городокъ, а к двору присєлки и селища: Бєгонь... Обаровъ (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Обаровъ, Обаров** (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* I, 76).

***ОБВЄЗАНѦ** *див.* ***ОБВЄЗАННѢ**.

***ОБВЄЗАННѢ** *с.* (2) **1.** обов'язок (1): дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы... прѧз обвєзаннѣ присѧгы нашои и з дотъкнємемъ свѧтого хрєста и прѧз єго цѣлованє быти

повинни... коу держаню зоуполна чести и вѣри нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. договірне зобов'язання (1): А далеи слюбоуем, иж всѣ посполито и особ листы и записы и обвезанѧ и твердости реченых предков наших... с полностию здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *знах. одн.* **обвезаннѣ** (1462 *BD* II, 284); *знах. мн.* **обвезанѧ** (1462 *BD* II, 285).

Пор. ***ОБВЄЗАТИ.**

***ОБВЄЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (к чому) зобов'язати (до чого): дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы... на его освѣцеиости... прѧз обвезаннѣ присѧгы нашои... быти повинни и обвезаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти... обвезаноу** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ОБВЄЗАТИ СѢ** *див.* ***ОБОВѦЗАТИ СѦ.**

***ОБВЄСТИ** *дієсл. док.* (1) визначити межі, границі земельного володіння: И мы видечи речъ справедливоую, кграни самые по рекоу Зелвоу и пани Нацовоѧ ниѧкого доводоу слоушного не дала казали есмо светком присѧгноути, они обвели от Березое (!) к Бережкам к мостоу и къ Зъблѧномъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **обвели** (1478 *AS* III, 17).

***ОБВИНИТИ** *дієсл. док.* (6) (кого, кого о що і без додатка) закинути (кому що), звинуватити, обвинуватити (кого в чому): jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati chrest'janskoho, czerez chrest'janina był obwinen, takowyj majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); колик⟨о⟩ сѧ пригодитъ ижъ поидетъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣемъ горѧчи(м) пыто(м) а где приидє(т) за ни(м) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своего оу ⟨селѣ⟩ тогды право ему маєт⟨ъ быти⟩ (Галич, 1435 *P* 134); а коли кого обвинѧ(т), оу нашеи земли, того имаємъ поставити, ку праву (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); И мы того осмотрѣвшо (!) кн⟨ѧ⟩зѧ Семена оправили, а кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла обвинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **обвинили** (1475 *AS* I, 70); *майб. 3 ос. одн.* **обвини(т)** (1435 *P* 134); *3 ос. мн.* **обвинѧ(т)** (1445 *Cost.* II, 729); *інф. пас.* **byti obwineny** (1388 *ZPL* 107); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... był obwinen** (1388 *ZPL* 107); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **обвиненыи** (1435 *P* 134).

***ОБВѢЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (!) (кого робити що) зобов'язувати: А на то оуси намѣсткы наши и потомъ боудоущїи на вѣкы вѣкомъ обвѣзоуємъ тимъ то листомъ нашимъ дръжати (Львів, 1436 *Cost.* II 702).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обвѣзоуємъ** (1436 *Cost.* II, 702).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБОВѦЗАТИ СѦ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

ОБВѢСТИТИ *дієсл. док.* (1) (що) повідомити, сповістити, оголосити (про що): на инши час подобны имает его милость ден и мѣсце отложити ... а то зособна вымѣнивши, иж корол... имаєт... тот ден и мѣсце двома алибо трема мѣсѧцьма обвѣстити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *інф.* **обвѣстити** (1462 *BD* II, 285).

***ОБЄЗДЪ** *див.* ***ОБЪѢЗДЪ.**

ОБЄЛ, ОБѢЛЪ, ВОБЄЛ *присл.* (3) (*стч.* obel, *стп.* obel) у цілковиту власність, цілком, повністю, зовсім: Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое ... пану Федку Юнковичу обѣлъ вѣчно и непорушно (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Продал есми зо всимъ на все как есми самъ держал обел вечно и непорушно (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А продали єсмо то Єго Милости вобел вечно (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ОБЄРНУТИ, ОБЄРЪНУТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (що к чому, на що, подлуг чого) (*собі на користь*) обернути (що) (15): Воленъ то онъ продати... и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); воле(н) продати и... на свои лѣпшии пожитки обєрнути (Снятин, 1424 *P* 100); Волен пан Оножко тое имене Дажев... продати... и к своему лепъшому пожитку обернути (Володимир, 1475 *AS* I, 72); воле(н) па(н) василеи... тое по(д)ворье прода(ти)... и коу своємоу лѣпшомоу є(г) оберноути (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136); Воленъ онъ то отдати... и къ своему вжыточному оберънути (Вільна, 1499 *РИБ* 777); Воленъ онъ то продати... и къ своему лѣпшому и вжиточному обернути (Краків, 1500 *АЛМ* I, 59).

2. (що) розпорядитися (чим) (2): а так то справил иж она волна по своемъ животе тые именѧ отдати тому, кому хочет и обернути иже подлуг своей воли (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

3. (*про зміну напрямку*) повернути, звернути (2): а хотаръ... є(ст)... на сто(л)пъ... а о(т) толѣ обєрнєтъ попєрєкъ черє(с) долиноу (Вільна, 1493 *ОПВВ*);

оберънути лица (к чому) (1) звернути увагу (на що): ино за то далъ вашо(и) мл(с)ти просить абы вша (!) мл(с)ть просили братью... и пакъ другии вашое мл(с)ти прыятели... абы вси оберънули лица своего к поганьству... аче(и) да(л) бы богъ тобы не загибло хрестиянъство межы вашое мл(с)ти днехъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ*).

ФОРМИ: *інф.* **обернути, обернути, оберънути** (1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *P* 100; 1448 *P* 148; 1466 *AS* I, 62; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 239; 1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1497 *AS* I, 112; 1500 *АЛМ* I, 59 і т. ін.); *майб. 3 ос. одн.* **обєрнєтъ, обєрне(т)** (1493 *ОПВВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... оберънули** (1493 *ПОСВВ*).

Див. ще **ВЕРНУТИ 2, ОБОРОТИТИ 1, 2, ОБРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ 1, 3, ПРИВЄРНУТИ 1, 3.**

***ОБЄРТАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ **ни во што обєртати** (що) (1) оголошувати недійсним, скасовувати: прото(ж), мы... схюбоує(м) (!)... ачбы єсмо... записы с которы(м) коли члонко(м) оучинили которыѧ бы проти(в)... королеви, и короунѣ его, а любо бы могли быти тоты всѧ оуморьѧємъ ты(м)то листо(м) и ни во што обертає(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обєртає(м)** (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще ***ОБОРОЧАТИ.**

***ОБЄРШЇЄ** *див.* **ОБРЪШЇЄ.**

ОБЕРЪНУТИ *див.* **ОБЄРНУТИ.**

***ОБЄЦАТИ** *див.* ***ОБѢЦАТИ.**

***ОБЄЦѢТИ** *див.* ***ОБѢЦАТИ.**

***ОБЄШЧѢТИ** *див.* ***ОБЄЩАТИ.**

*** ОБЄЩАТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* объштати) (чому що, кому на що) пообіцяти, дати обітницю, зобов'язатися (зробити що): и що би не имали жа(д)ного дила до хотарѣ монасти(р)ского... ни сами десѧтници... заноу(ж) тоту десѧтину єсми объшчѣлї и дали стомоу манастирю (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже слоубоуем... и обещахомь... кролевѣ полскомоу... на то... абихом сѣ съ его... милость видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **обещахомь** (1479 *BD* II, 351); *перф. 1 ос. мн.* **єсми обєшчѣлї** (1463 *Cost. S.* 45).

Див. ще ***ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СѦ, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СѦ, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБѦЩАТИ СѦ.**

***ОБЖАЛОВАННЫИ** *дієприкм.* (1) звинувачений, обвинувачений: Коли боудеть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѧємь иже в го(д) того обжалованнаго имаеть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *BC* 18).

ФОРМИ: *пас. мин. род. одн. ч.* **обжалованнаго** (XV ст. *BC* 18).

Див. ще ***ОЖАЛОВАТИ.**

***ОБИДА** *ж.* (3) кривда: chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему вельми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. мн.* **обидъ, obid** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ОБИДЄ ⟨?⟩ (1): ⟨ино⟩ мы видѣвши их доброи воли... мы так⟨ождере и от нас єсмы⟩ дали... слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прѧдреченоє сел⟩ище на исписали дно и обидє лопатна до оусти лопатнои (б. м. н., 1500 *SD* 7).

***ОБИДЕНЪ** *прикм.* (1) скривджений: И благословлю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. мн.* **обидны** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ОБИДЕТИ *дієсл. док.* (4) (кого, що) скривдити, покривдити: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священьниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *інф.* **обидети** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *майб. 3 ос. одн.* **обидитъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI,5); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **обиженъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***ОБИРАНЬЄ** *с.* (1) ◇ дати на обиранье *див.* **ДАТИ** 4.

ФОРМИ: *знах. одн.* **обиранье** (1475 *AS* I, 70).

***ОБИРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що в кого) *(плоди з фруктових дерев)* зривати, обривати: Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же... садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **обираютъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***ОБИРШІЄ** *див.* **ОБРЪШІЄ.**

***ОБИТЕЛЬ** *див.* ***ОБИТѢЛЬ.**

***ОБИТѢЛЬ** *ж.* (7) (*цсл.* 'обитѣль) **1.** монастир (6): а пи(с)на въ кїєвѣ въ обитѣлн црьстѣи въ печерьско(м) монастыри (Київ, 1446 *Р* 155); Смѣренїн архимандрит Иоасафь, игоумєн ч⟨ь⟩стнѣи обитѣли Поутєнскои, и вьсѣ братство... сьтворихом и о том слюбихом твоєи милости (Путна, 1476 *BD* I, 217); Іо Стєфа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своєи прѣдѣдици кнѧжни анастасїї їаже дадє коцма(н) обитѣли сєи (б. м. н., 1497 *DC* 8).

2. притулок, захисток, приют (1): Тые вси села... маєтъ держати господинъ богомолецъ... а всими церквями и ихъ свесченъниками, нищихъ обителми, болницами, странноприемницами радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **обитѣли** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217; 1497 *DC* 8); *місц. одн.* **въ обитѣли** 1 (1446 *Р* 155); **обїтѣ(л)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *ор. мн.* **обителми** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ОБИЦОВАНЇЄ** *с.* (2) (*стп.* obiecowanie) обітниця, урочиста обіцянка: а мы такъ жь оурозумѣвши єго такоє обѣцованьє и слюбы а познавши ижь... стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ... про то жь єго со всѣми по(д)данными... правого чиними (Ланчиця, 1433 *Р* 121); колижь... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... присѣгы... є(ст) оучини(л)... и на їннъшеє (!) обицованїє... сѣ объвѧзалъ мы такожє... обицоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *знах. одн.* **обѣцованьє** 1 (1433 *Р* 121); **обицованїє** 1 (1436 *Cost.* II, 701).

Див. ще *** ОБѢТНИЦЯ.**

Пор. ***ОБИЦОВАТИ.**

***ОБИЦОВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* obiecować) (кому що) давати обітницю, зобов'язуватися (робити що): обицоуємъ и слюбоуємъ при чти и при вери... вирностъ повинноую... короуни королєвства полского... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а такъ мы... его ... прыяли есмо, яко человѣка зацного... которому... надаемо волности... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое (Луцьк, 1438 *Р* 140); а мы кролеви... слюбуємъ и обѣцуєми... иже имаеми попо(л)нити и держати подлу(г) того нашего листу (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обѣцуєми** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **обицоуємъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дієприсл. одноч.* **обѣцуючи** (1436 *Cost.* II, 698; 1438 *Р* 140).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ СѦ, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧѦТИ СѦ, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБѦЩАТИ СѦ.**

***ОБИЦОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* obiecować) (кому) давати обітницю, зобов'язуватися (робити що): Я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѧ, вѣрно... освичености вашеи, корони кролєвства вашего по(л)скои... съ въсѣми зємлѣми и лю(д)ми моими вироу ч(с)тоую и вѣрєнъ хочю быти (Львів, 1436, *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **обицоую сѧ** (1436 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧѦТИ СѦ, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБѦЩАТИ СѦ.**

***ОБИЧАИ** *див.* **ОБЫЧАИ.**

ОБИЧНО *присл.* (2) за звичаєм, за обича́єм: и но ми съ нашими болѣри искахом... и чїнїхомь хотарь и бранїще стѣи бы(с)трїческои монастирю како є(ст) бранїческои (!) обїчна нїпороушена нїколиже на вѣкї вѣ(ч)нїя (Корочин Камінь,1458 *Mih. Doc.* 122); и еще дали єсми ã сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... вь день свѧтаго Василїя Великого, вечер парастас а заоутра свѧтаа литоургїѧ, якож єст обично (Путна, 1476 *BD* I, 217).

***ОБИѢЗДЪ** *див.* ***ОБЪѢЗДЪ.**

***ОБЛАВА** *ж.* (1) ◇ въ облаву ходити (!) (*про повинність феодально залежних селян*) брати участь в облаві на дикого звіра: и людемъ его не надобе подводъ давати, а въ облану ихъ не ходити (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *знах. одн.* **облаву** (1497 *РИБ* 684).

***ОБЛАДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* обладати) (чим) бути володарем (чого), володіти (чим): Їо романь воєвода обладаѧ землею молдавьскою... даль єсмъ... слузѣ нашему иванышю витѧзю... села на серетѣ (Сучава, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **обладаѧ** (1392 *Cost.* I, 7).

***ОБЛАЗНИЦКИИ** *прикм.* (1): а па(н) игна(т) заложи(л) сѧ обчїми старци оуказатї свою границю облазни(ц)коую (Зудечів, 1421 *Р* 95).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **облазни(ц)коую** (1421 *Р* 95).

Пор. ***ОБЛАЗНИЧЇ.**

ОБЛАЗНИЦКЇИ, ОБЛАЗНЇЦКЇИ *ч.* (4) (*особова назва*): а па(н) игна(т) облазнїцкїи нє могль по(д)перети свѣдки и очистити своя(х) лїстовь (Зудечів, 1421 *Р* 95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **облазницкїи, облазнїцкїи** (1421 *Р* 95).

ОБЛАЗНИЧЕВЄ *мн.* (9) (*назва людей за місцем проживання*) облазничани: тогды облазничевє триє братєници оучинили с даниломъ розъѣздъ и вывєли облазничевє много добрыхъ людии на дуброву и зємлѧнъ и старцєвъ (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *наз.* **облазничевє** (1411 *Р* 79); *род.* **облазиичь** (1411 *Р* 79); *дав.* **облазничом** (1411 *Р* 80); *знах.* **облазничѣ** (1411 *Р* 79).

***ОБЛАЗНЇЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Львівській землі*) Облазниця: тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища межи облазнїчи и межи дѣдошичи (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *ор.* **облазиїчи** (1421 *Р* 96).

***ОБЛАСТЬ** *ж.* (2) **1.** (*право розпоряджатися, керувати ким*) влада, власть (1): Аще ли хто подъ областию нашою

въ епархией Луцкой и Острозкой... сия предания... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. *(земельна власність)* земельне володіння (1): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... а всими церквями... радити... попы и дьяконы совершати, какъ въ нашой области, въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе... такожде и боярь и земянъ нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **областию** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *місц. одн.* **въ области** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ОБЛЄЧИ** *дієсл. док.* (1) (що чим) *(оточити військом)* облягти: а тижь коли бы которы неприѧтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **коли бы... облогло** (1388 *Р* 37).

***ОБЛИЧЄ** *див.* ***ОБЛИЧЬЄ**.

ОБЛИЧНЄ *див.* **ОБЛИЧНѢ**.

***ОБЛИЧНОСТЬ** *ж.* (3) (*стп.* obliczność) ◇ п р є д о б л и ч н о с т ї ю (чиєю) (3) в чиїй присутності: Też ustawilijeśmo, iż żadin... nie majet' prisiahati na desiaterom bożi prikazani... tolko o wełykoj reczi... abo budet' pered oblicznostiu naszoju wyznania (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); оуставлѧємь и(ж) прє(д) нашею обли(ч)ностїю... соу(д)я соудѧчи соуды нє можє(т) быти кора(н) (!) за зло(г) соуда (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **обли(ч)ностїю, oblicznostiu** 2 (1388 *ZPL* 106; XV ст. *ВС* 33 зв.); **облїчьностью** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

***ОБЛИЧНЫ** *прикм.* (1) (*стп.* obliczny) *(вчинений, даний особисто)* особнстий: и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до землъ рускы(х) приближатсѧ, а мы... бєзь всѧкои о(т)молвы, олдь обличны... вло(д)славу, кролєви... оучинимы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **обличны** (1434 *Cost.* II, 664).

ОБЛИЧНѢ, ОБЛИЧНЄ, ОБЪЛИЧНЄ *присл.* (4) (*стп.* obliсznie) особисто: слюбоуємъ такѣжъ... ижъ... прерє(ч)нны стєфанъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличнѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); сами порозоумѣти можєтє коли они в короунѣ ани въ кнѧзьствѣ велико(м) объличнє нє были быхо(м) ижє в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нєлацьность а зъмешканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Мы тогды Стефан воєвода сам своєю парсоуною... из их милостми обличнє боудоум єхати на тоурецкого чьсарѣ (Гирлов, !499 *BD* II, 423).

***ОБЛИЧЬЄ** *с.* (4) особа: колиж то пришєдши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи... тогды пожадал єсть... абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а сє я панъ мацина... освѣдчаю тъ тымъ листомъ... ажє пришєдъ прєдъ нашє обличьє на имѧ ходоро шидловоскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѧ шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61).

ФОРМИ: *знах. одн.* **обличьє** 3 (1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52; 1400 *Р* 61); **обличє** 1 (1361 *AGZ* 6).

***ОБЛЇЧЬНОСТЬ** *див.* ***ОБЛИЧНОСТЬ**.

ОБЛОУЧИЦА *ж.* (1) *(назва броду на нижньому Дунаї)*: А пак наияснѣишїи Ян Олбрахтъ... ис прѣреченою братїю... тогди имали би перевозити сѣ... черес Доунаи, али оу брод що сѣ зовет Облоучица (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Облоучица** (1499 *BD* II, 423).

***ОБМОЛВѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого о що) звинувачувати (кого в чому): И ноучили(с) (!) нєкоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людєи о моужєбоиство обмо(л)вѧ(т) (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *інф.* **обмо(л)вѧ(т)** (XV ст. *ВС* 33).

ОБНОВИТИ, ОБНОВИТЬ *дієсл. док.* (4) (що) *(почати заново)* поновити: Коли боудєть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѧємь ижє в го(д) того обжалованнаго имаєть моць къ правоу позва(т) ачь го(д) минє(т) а хочє(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными (!) лю(д)ми досвє(т)чить ижє справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *ВС* 18—18 зв.); мы оуставлѧємь такыи запїсъ ѯ годо(в) держать а въ ї го(д) въ тотъ запїсъ можєть прє(д) соудьєю обновить въ книгахъ записьныхъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **обновити** 2 (XV ст. *ВС* 22 зв., 23); **обнови(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18); **обновить** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

!ОБНОЮ ⟨ОСОБНОЮ⟩ *див.* ***ОСОБНЫИ**.

*** ОБОВѦЗАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (5) (кому, на що, кому робити що) зобов'язатися (до чого, робити що): колижь... иліашъ воєвода... кролю по(л)скомоу ... на слоужбы... и слюбованїє сѣ объвѦзалъ мы такожє... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); прото(ж), мы... вызнаває(м) ты(м) то ли(с)томъ, ижє єсмо сѧ о(бо)вѦзали... ижє єм(оу)... чистою вѣроу и пєвноую боудє(м) держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); А далєи слюбоуєм, иж всѣ посполито и особ листы и записы и обвєзанѧ... которим сѣ... кролю полскому,.. записал сѣ и обвєзал сѣ... с полностию здєржим и заховумо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **обвєзал сѣ** 1 (1462 *BD* II, 285); **сѧ обовѦзалъ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **сѣ объвѦзалъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *1 ос. мн.* **єсмо сѧ о(бо)вѦзали** (1448 *Cost.* II, 733); *майб. 3 ос. мн.* **обьвоѦжутсѧ** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще ***ВЪѦЗОВАТИ СѦ, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СѦ, *ЗАВѦЗАТИ СѦ, *ЗАОБВѦЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБѦЗОВАТИ СѦ.**

***ОБОЛЬСТИТИ** *дієсл. док.* (1) обдурити, ошукати: абы тоє што к ва(м) писали бєзолсти писали бо ровными таковыми хитростѦми а льстѦми прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщоныємы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. пас. 1 ос. мн.* **обольщонысмы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ОБОЛЮЧАНЕ** *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання)*: И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его... о тыи люди о Дексеневичи, а о Гордеевичи, а Оболючанъ... у Вилни (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах.* **Оболючанъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **Обулючанъ** 1 (1498 *АЛМ* 169).

***ОБОРА** *ж.* (6) *(огороджене місце для худоби)* обора, скотний двір: хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а черє(с) но(ч) боудє(т) оу себє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *ВС* 25 зв.); а заимє(т) ли на своєи паствѣ тогды нє имаєть оу свои дворъ гонїть на г(с)дрьскы(и) дворъ гнатї на обороу (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **оборы** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *знах. одн.* **обороу** 3 (XV ст. *ВС* 8 зв., 33—34 зв., 37 зв.); **оуборою** 1 (XV ст. *ВС* 34); 1 **обороноу** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ОБОРОНЄНИЄ, ОБОРОНЬНЇЄ *с.* (3) збройний захист, оборона: Іжє оу доспє(ш)но(м) людоу чєсть королє(в)ская и обороненьє всєи земли залєжить а то слоуши(т) (!) на каждо(г) рыцєрьска(г) чл͠вка... абы ка(ж)дыи... бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои на валкоу (XV ст. *ВС* 34 зв.); а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ... самъ своимъ животом̃ъ полагати... на обороненя нашей землѣ Премыской (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обороненьє** 1 (XV ст. *ВС* 34); **обороньнїє** 1 (XV ст. *ВС* 12); *знах. одн.* **оборонѣня** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

Пор. **ОБОРОНИТИ.**

ОБОРОНИТИ *дієсл. док.* (3) (кого від кого, кого ким, чим) оборонити, захистити: А пан наш наимилостивѣишїи корол и короуна имаєт нас оборонити... и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А

пак до того веремене... Владислав ... и Ян Олбрахть... слюбили нам, Стефаноу воеводи, оборонити нас завжды... от чъсарѣ тоурецкого и от его воиски (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *інф.* **оборонити** (1468 *BD* II, 302; 1453 *Cost.* II, 766; 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **БОРОНИТИ** 1, **БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ** 2, **ОБРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

!ОБОРОНОУ ⟨ОБОРОУ⟩ (1): хто коли свои свїньи оу чїи(жи) (!) гаи на жолоудь оугони(т) а то(т) застанеть чїи лѣ(с) имаеть вѣпрѦ одно(г) с правомь забить а застанеть ли въ дроугое имаетъ два вепрї заби(т) а застане(т) лї третее тогды имаеть во обороноу (!) оу нашоу оугонить (XV ст. *BC* 37 зв.).

Див. ***ОБОРА.**

***ОБОРОНѢНЯ** *див.* **ОБОРОНЕНИЄ.**

ОБОРОТИТИ, ОБОРОТИТЬ *дієсл. док.* (3) **1.** (що у що) *(собі на користь)* обернути (що) (1): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

2. (що) розпорядитися (чим) (1): а бѫде(т) ли жалоба очи на очи о пенези о позычье (!)... а бѫде(т) ли виноваты(и) позва(н) первы(и) дроу(г)и трети(и) на ро(к) а не станеть тогды сказоуемы то(т) которыи пенези позыча(л)... по тре(т)ємь рокоу имаеть моць продати алюбо оборотить коуда хочеть (XV ст. *BC* 17 зв.— 18).

3. (що чим) змінити, переробити (1): а тако(ж) бере(г) рекы колї боудеть члвчьимь чїненїемъ обороченъ а вожды (!) первеишїи бере(г) гранїца (XV ст. *BC* 10 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **оборотити** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **оборотить** 1 (XV ст. *BC* 18); *майб. пас. 3 ос. одн.* **боудеть... обороченъ** (XV ст. *BC* 10 зв.).

Див. ще **ОБЕРНУТИ, ОБРОТИТИ, ПРИВЕРНУТИ** 3.

***ОБОРОЧАТИ** *дієсл. недок.* (2) ◇ ни во што оборочати (що) (2) оголошувати недійсним, скасовувати: а те(ж) бы кто име(л) твердостї наши алюбо наши(х) пре(д)ковъ а на то спѫскаются не хотели бы къ правѫ стати... тогды мы ты(и) твердостї о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (!) (XV ст. *BC* 15 зв.); такыи моужь имее(т) ли пенези братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнезехъ... мы то все о(т)зываемъ а ни во што оборочаемъ (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оборочаемъ** 1 (XV ст. *СЯ* 41); **!оборочаи** 1 (XV ст. *BC* 15 зв.).

Див. ще ***ОБЕРТАТИ.**

***ОБОСЛАТИ** *див.* **ОБЫСЛАТИ.**

***ОБОЧЕ** *с.* (2) узбіччя: а хотарь... чере(с) коурїево долиноу на сто(л)поу а о(т) того сто(л)па оу дроугїи сто(л)пъ що е(с) на обочи... та чере(с) лози на сто(л)поу на обочи (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотар тои третои част от село от Аржишан... на дил... от толѣ на връх дила... та на обочи дила на дорогоу на столпъ (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оубоч** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на обочи** 1 (1488 *ДГСПМ*); **по оубочи** 1 (1489 *BD* I, 374); *знах. мн.* **обочи** (1495 *BD* II, 78); *ор. мн.* **оубочи** (1490 *ДГСХМ*).

***ОБПѢКАЛЬНЇК** *див.* ***ОПЕКАЛНИКЪ.**

ОБРАГИМЪ *ч.* (*особова назва, тат., гебр.* Abraham) Ібрагім: Обрагимъ толъмачъ на се(и) дорозе много томъли мелъ а и его какъ боудешъ жаловати вы ведаете (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обрагимъ** (1484 *ЯМ*).

***ОБРАЗИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* obraziti, *стп.* obrazić) поранити, покалічити (кого), нанести тілесне ушкодження (кому): darenomu i obraźonomu majet dosyt' wczinіti, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104—105); о томъ хто кого образить в ыгрѣ (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **образить** (XV ст. *BC* 8); *дієприкм. пас. мин. дав. одн. ч.* **obraźonomu** (1388 *ZPL* 105).

***ОБРАЗЪ** *ч.* (1) ікона, образ: се азъ... кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ есмь въ кїевь съ своею женою... и были есмо въ домоу прч(с)тыѦ и поклонили сѦ есмы пр(с)томоу образоу еѦ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *дав. одн.* **образоу** (1446 *P* 154).

!ОБРАНЇЯ ⟨ОТОБРАНЇЯ⟩ *див.* ***ОТОБРАНЇЕ.**

***ОБРАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого з кого) вибрати (кого з-поміж кого): а погорѣлские ты(х) свѣтко(в) свои(х) вси(х) пѦ(т)десѦ(т) пере(д) ними поставили и воды(н)ски(и) с ты(х) свѣтко(в) обра(л) осмна(д)ца(т) головами (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **обра(л)** (1495 *ВМЗД*).

***ОБРЕСТИ** *див.* ***ОБРѢСТИ.**

***ОБРЕТАѦЩИИ СѦ** *дієприкм.* (1) (*цсл.* обрѣтающии сѦ) який перебуває: и да е(ст) о(т) на(с) тои бо(л)ници на ка(ж)доую годиноу ѳ аспра обретаѦщи(м) сѦ (!) в тои бо(л)ници (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

ФОРМИ: *акт. теп. дав. мн.* **I обретаѦщи(м) сѦ** (1471 *DIR«A»* 527).

ОБРОВНАТИ *дієсл. док.* (1) (о що) домовитися (про що): а о цеци(н) и о хмелевъ, коли нашь г(с)дрь будеть, оу своего г(с)дрѦ и в наше(г) кролѦ, влодислава пол(с)кого, о то(е) имаеть намилвити (!) и обровнати, подлугъ королевы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

ФОРМИ: *інф.* **обровнати** (1395 *Cost.* II, 610).

***ОБРОКЪ** *ч.* (8) (*натуральна або грошова данина феодалові*) оброк: а еще есмы дали оброкъ тому монастиреви из нашего двора каждыи годъ цѣлыи по десѦть бочокъ вина и по десѦть колоды пшеничны(х) и по девѦть поставычехъ и игумену по единъ полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); и еще придали есмо от нас оброк тому свѦтому нашемоу монастирю от Поутнои на каждїи год по вї бочки вина (Сучава, 1473 *BD* I, 181).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обро(к)** (1471 *DIR«A»* 527); *знах. одн.* **оброкъ, обро(к)** (1411 *Mih. Doc.*; 1453 *Cost.* II, 453; 1459 *BD* I, 34; 1466 *BD* I, 105; 1471 *DIR«A»* 527; 1473 *BD* I, 181).

Див. ще ***ВРОКЪ.**

ОБРОКЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* оброк «четверик; рибальський кошик без дна»): И оу томь господство ми заплатил оусн тоти вышеписанныи пинѣзи... оу роуки слоугамь нашимь Михоул... и Михоул Оброкь, и Григорь (Сучава, 1488 *BD* I, 354).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оброкь** (1488 *BD* I, 354).

***ОБРОНА** *ж.* (1) (*стп.* obrona) ◇ оузѦти под оброноу *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **обороноу** (1485 *BD* II, 371).

ОБРОНИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* obronić) оборонити, захистити: а кролъ... имаетъ на(с) обронити и по(д)ле на(с) стати противъ каждого нашего непрїѦтелѦ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *інф.* **обронити** (1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **БОРОНИТИ** 1, **БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ** 2, **ОБОРОНИТИ, ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ.**

***OBRONCA** *ч.* (1) (*стп.* obrońca) оборонець, захисник: my... na protiwku podozrenoho, choczom (!) obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *ор. одн.* **obroncoju** (1388 *ZPL* 106).

ОБРОНѢ *присл.* (1) (*стп.* obronnie) збройно, зі зброєю: хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ обронѣ а оуранѦть того (XV ст. *BC* 19).

Див. ще **БРОННѢ.**

ОБРОТИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* obrócić) (що у що) *(собі на користь)* обернути (що): а тоу дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати оу своѣ лѣпьшиѣ оужитки обротити (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *інф.* **обротити** (1409 *P* 74).

Див. ще **ОБЄРНУТИ, ОБОРОТИТИ** 1, **ПРИВЄРНУТИ** 3.

ОБРУБЪ *ч.* (4) територія маєтку, земельна ділянка (3): а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... до Пропастищъ, а от Пропастищъ до Демидова рову,— тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); ◇ оу в оброубє (1) в межах: продали єсмо... дѧдковщнноу свою... зъ землѧми своими... как сѧ н собє мают, ...а на озерє землица пашнаѧ Коузневщина... також оу в оброубє грани, гдѣ Бабич снѧл сѧ с Чернороуем а Рогозна втекла в Чорнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обрубъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2), *знах. одн.* **обруб** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); *місц. одн.* **оу в оброубє** (1492 *AS* III, 23).

***ОБРЪШИЄ** *див.* **ОБРЪШЇЄ.**

ОБРЪШЇА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѧм ми... дали... єсми им... села на имѣ: Обръшїа... Оурдюгашев (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Обръшїа** (1483 *BD* I, 272).

ОБРЪШЇЄ, ОБРЬШЇЄ *с.* (36) (*молд.* обаршие) верхів'я річки, потоку: а хотаръ оуси(м) ти(м) четырє(м) селомь почєнше о(т) гдє падає(т) бєлошева заподїа... на могилу що є(ст) выше оуси(х) обєршїн (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи обръшїи Лаоури, обчиноу до Фалкъва (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* до **обръшїє, обрьшїє** (1428 *Cost.* I, 224; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1490 *BD* I, 420); *род. одн.* **обръшїа** 7 (1448 *Cost.* II, 323; 1473 *BD* I, 183); **обиршїа** 1 (1473 *BD* I, 183); *дав. зам. род.* до **обрьшїю** (1428 *Cost.* I, 209); *знах. одн.* **обръшїє, обръшиє, обършїє** (1448 *Cost.* II, 359; XV ст. *ДГВІС;* 1480 *BD* I, 239, 241, 244); *місц. одн.* **на об⟨ы⟩ршїи** (1469 *BD* I, 136); *род. мн.* **обєршїн** 3 (1425 *Cost.* I, 168, 169); **обръшїн** 1 (1490 *BD* I, 420); *ор. мн.* **обръшїи** (1454 *Cost.* II, 501); *знах. мн.* **оубръшїя** (1493 *BD* II, 6); *місц. мн.* **на обръшна(х)** (1448 *Cost.* II, 323).

***ОБРѢЖЇЄ** *с.* (4) (*молд.* обреажэ) гориста місцевість, пагорбки: хота(р)... о(т) доуба... на роуптоуроу, а о(т) роуптоуроу по обрѣжїю (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); а хотарь... чєрє(с) полє на сто(л)поу а о(т)толѣ... на доу(б) що є(ст) на обрѣжїє (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *дав одн.* **обрѣжїю** (1458 *Mih. Doc.* 121, 122); *місц. одн.* **на обрѣжїє** (1488 *ДГСПМ*).

***ОБРѢЗАНИЄ** *с.* (2) (*цсл.* обрѣзаниє) ◇ обрѣзаньє господа исоуса христа (1), обрѣзаниє христово (1) *(назва церковного свята, також календарна дата):* По бж҃ьи нарожѣньи... на обрѣзаньє г҃а нашего исоуса х҃а... коупилъ панъ ганько сварцъ... в олешка оу малєчковича дѣднчьство (Львів, 1368 *P* 15); оув озєра оу круды... по розтвѣ х(с)вѣ оу пѧтокъ оу канунъ ст҃го обрѣзаниѧ хв҃а (б. озера Круди, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **обрѣзаниѧ** (1400 *P* 62); *знах. одн.* **обрѣзаньє** (1368 *P* 15).

***ОБРѢСТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* обрѣсти) (що) знайти: мно(!) мы... искахом и обрѣтохом и чїнїхомь хотарь... монастирю (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); и номъ (!) за чєлоби(т)ємъ и то єсмо в кн҃га(х) стары(х) патрїа(р)шески(х) о(б)рели и тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю... стве(р)жаємъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **обрѣтохом** (1458 *Mih. Doc.* 122); *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... о(б)рели** (1481 *ГПМ*).

***OBSYŁATI** *дієсл. недок.* (1) (кого) надсилати сповіщення, сповіщати: y mni sia w tom kryuda wydeła iz by namisnyk pana nemiryn Myklasz zaweł zemli moiey panu marku y ia o tom obsyłał pana nemiru (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **obsyłał** (1500 *ДПЖН*).

Див. ще **ОБЫСЛАТИ.**

***ОБТѦЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (чим) обтяжити: а то тако ижє... кро(л)... имає(т) на(с) прє(д) ты(м) днємъ голдованиѧ два алибо три м(с)цѣ обыслати, ижбы єсмо тогды нѣкоторыми валками... ѧко то о(т) татаръ алюбо о(т) инших нєпрїѧтє(л) нагабани, алюбо знамѣнитою нємоцью обтѧжєн и (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 1 ос. мн.* **ижбы єсмо... обтѧжєни** (1448 *Cost.* II, 734).

***ОБХОДЪ** *ч.* (3) границя, що обмежує певну територію, також сама ця територія: и мы... даемъ... пану чуси имѣнья... со всими пошлинами какъ тая всѧ... имѣнья сама в собѣ и во обходе(х) своих маєть (Луцьк, 1434 *P* 128); Я Василей Волчкович из братом... продали єсмо... землю пустовъскую... зо всими землѧми... как сѧ... в собѣ... и в обыходех сѧ своих мают (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *місц. мн.* **в (во) обыходєхъ, обыходех** 2 (1475 *AS* I, 72; 1491 *AS* I, 97); **во обходе(х)** 1 (1434 *P* 128).

***ОБЧИИ** *прикм.* (12) ◇ обчїи старци (1), старци обчии (11) авторитетні літні люди, що виступали як свідки на суді, переважно у справах визначення меж земельної власності: имають оуказати свою границю старци обьчимн (Зудечів 1413 *P* 83); а па(н) игна(т) заложи(л)сѧ обчїми старци оуказатї свою границю (Зудечів 1421 *P* 95); па(н) дмитръ даниловичь з роуды поставилъ старцѣ обчии (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **обчии, обьчии** (1413 *P* 83; 1421 *P* 95—96; 1430 *P* 116); *ор. мн.* **обчнми, обьчими, обчїми** (1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1430 *P* 116).

***ОБЧИНА** *ж.* (12) (*молд.* обчина) плоскогір'я: оуѣхана к нему границѧ... чере(с) полє... на оустьє ходосова обчиною горѣ к волуицѣ (Снятин, 1424 *P* 99); Ино мы єсмо им... познамєнали... почьнши... от єдноу вербоу... на могилоу копаноу; от това... по обчиноу до дороги (Бирлад, 1495, *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах. одн.* **обчиноу** 1(1495 *BD* II, 63); *зам. ор.* от толѣ... **обчиноу** до обръшї⟨є⟩ 8 (1490 *BD* I, 420); *ор. одн.* **обчиною** (1424 *P* 99, 100).

***ОБЪВѦЗАТИ СѢ** *див.* ***ОБОВѦЗАТИ СѦ.**

ОБЪЕЖЪДЧАТИ, ОБЪЄЖДЪЧАТИ, ОБЪЕЖЧАТИ *дієсл. недок.* (4)(що)*(проїжджати стороною, минаючи)* об'їжджати: А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючи мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того оустегалъ (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А которыи бы купцы хотелн мыта объеждъчати новыми дорогами, ажъ бы еси ему на тых помоч давал (Вільно, 1498 *АЛРГ* 83).

ФОРМИ: *інф.* **объежъдчати, объеждъчати, объежчати** (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83).

ОБЪИХАТИ *дієсл. док.* (3) (що) об'їздивши якусь територію, визначити її межі: а тако єсмо єму дали... село с тымн... пожитки што(ж) здавна прислухаю(т) тамъ ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло (Снятин, 1424 *P* 99); прышовшы передъ насъ... Карпъ Ивановнчъ... покладалъ передъ нами лыстъ... дворанъ нашихъ... што єсмо имъ первей сего велилы именя его Мыкулинскіе объихати (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); ива(н)ко(в)скими закопами пришє(д)ши к гоуивє то єсть землѧ пана скипорєва объѣханая (б. м. н., 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *інф.* **объихати** (1430 *ГВКЛ* 7); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **єсть... объѣханая** (1458 *P* 168); *дієприкм. пас. мин. місц. мн.* **оу объѣхаиы(х)** (1424 *P* 99).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

ОБЪЛИЧНЄ *див.* **ОБЛИЧНѢ.**

***ОБЪХОДИТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (з ким) обходитися, поводитися: а коли(ж) кто моу(ж) оубоиство учи(т) (!)... староста нє имаєть прото жалобы чини(т) алє прїятелї имаютсѧ доискывать а по(д)лоугъ права с нїмъ сѧ объхо(ди)ть (XV ст. *BC* 24—24 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ объхо(ди)ть** (XV ст. *BC* 24 зв.).

***ОБЪѢЗДЪ** *ч.* (6) околиця, навколишні місця: а и еще

далъ єсмь єму ловища оуюноваѧ ото изьбищьного перевоза поперекъ вольшины верьхнии конець обьѣздомь... до берегъ днѣстра (Казимир, 1349 *P* 3—4); тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *P* 18); то все есмо потвердили... Ходкови быбелскому... со всѣми обезды тых дѣдин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали и со всѣмъ правомъ и с всѣ(м) обиѣздо(м) (так.— *Прим. вид.*) (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *ор. одн.* **обьѣздомь, объѣздомъ** 3 (1349 *P* 4; 1377 *P* 24; 1378 *P* 26); **обиѣздо(м)** 1 (1409 *P* 74); *ор. мн.* **обьѣзды** 1 (1370 *P* 18); **обезды** 1 (1361 *AGZ* 6).

***ОБЪЯВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) доводити до відома, оголошувати, об'являти: Я пан Волчко Хренницкій объявляю...сим моим листом кождому доброму... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **объявляю** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2).

***ОБЫДНИИ** *прикм.* (1)◇ дѣло обыдноє *див.* **ДѢЛО** 1.

ФОРМИ: *дав. мн.* **обыдиим** (1499 *BD* II, 443).

***ОБЫЗРЕТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* объзрѣти) (чого) розглянути (що): и мы того досмотревши и овызревши (!) гораздъ, п⟨а⟩на Федка єсмо в том оправили (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* 1 **овызревши** (1444 *AS* I, 42).

ОБЫСКАТИ *дієсл. док.* (1) розшукати, відшукати: И мы... сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи... тые записы и обыскали есмо... которое какъ было село и земли пашнее (!)... приданы святой церкви Володимерской епископии... потвердили єсмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **обыскали есмо** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ОБЫСЛАТИ *дієсл. док.* (11) (кого, кого ким, чим, кого з чого) надіслати сповіщення, сповістити: такожє кеды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)кому... коли насъ обошлють... тогды мы имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); где бы коли... кролѣ полского... лихоє оуволотство ражено... и овшємъ мили зъ и(х)... противны(х) речїи... оуставичнїи обыслати и выстеречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); И такожь коли... прїедет... єго милость... на роускїи стороны... а єго милость имает нас обыслати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **обыслати** (1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 734; 1453 *Cost.* II, 765; 1467 *BD* II, 298; 1468 *BD* II, 302); *майб. 3 ос. одн.* **обышле(т)** 2 (1445 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 774); **обышлеть** 1 (1462 *BD* II, 292); *3 ос. мн.* **обошлють** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... обысла(л)** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще ***OBSYŁATI**.

***ОБЫХОДЪ** *див.* ***ОБХОДЪ.**

ОБЫЧАИ *ч.* (95) **1**: звичай, обича́й (44): коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочемъ кголдова(т) короле(в) ...вѣрноє послу(ш)ство держа(т)... подлугъ обычаѧ ѧко ко(л) бываѥ(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *P* 43); Też jestliby... podłuh swojeho obyczaja, nekotoroho... umerłoho ot mesta do mesta... abo ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а мы на(к) имаємь єго мл(с)ти вѣрно и знаменито служити... яко(ж) бы(л) обычаи пере(д)ко(в) наши(х) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); нехай ся по тому мають, какъ ся въ томъ зъеднали... а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433); Из обычая права всѧкого старого такъ бывало хто прода(л) дѣди(ч)ство комоу имелъ єго боронить о (!) нагабанїя (XV ст. *СЯ* 42); А которыи бы сѧ купец промытил, то промыта нам с ним напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);

ис обычаєв выити (1) відступити від звичаїв, традицій: И имаємь (*або* имаємо.— *Прим. вид.*) ємоу на то оуставно радїти... абы тым обычаємь был... яко и передковє єго... и ис тых обычаєв... абы николи... нє вышол (Сучава, 1462 *BD* II, 289); обычаи имети (2) мати звичку: обычаи имєю(т) лакомїи соудья коли за вїноу которого оубого (!) а коли шлѧ(х)тича закла(д) бероуть (XV ст. *BC* 11); приити на обичаи (1) *див.* **ПРЇИТИ.**

2. (*метод дії*) спосіб, прийом (6): I też żeby mynсаге w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi... kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... которыми(ж)... оуспоминаєть свои первѣишии листы выкладаючи оны... ины(м) обычаѥ(м)... нижлисѧ оны сами в собѣ мают (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Тиж нє имамо... никоторых земль... которым коли обычаєм отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и мы... ємоу имѣне н(а)шє... ЗвѧгоЛ... дали єсмо... зо всими потребами, которыи... которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118);

такимъ обичаємъ (8), тымъ обычаємъ (15) таким чином, таким способом: а мы єго милости имаємо приати тымъжє обичаємъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ перед королем... а реклъ: тым обычаємъ записал сѧ ты с моим отцемъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Жаловалъ намъ... Єсько Рабеевичъ на дядьковича своего... такимъ обычаемъ: отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ...и потомъ тыи золотыи въ насъ згинули (Краків, 1489 *РИБ* 431); и мы... имѣне н⟨а⟩шє... даемъ... тымъ же обычаем какжє (*в ориг.* также.— *Прим. вид.*) и перво того держали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118); жадным обичаєм (2) в жодний спосіб, жодним способом: а с тего вѣра наша... и покои стокмленїи жадным обичаем аби не бил зломан (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. (*звичаєве право, традиційний правовий порядок*) узвичаєне право, закон (14): majet na nem wina byti wodłuh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); и на болшю крѣпость нашего осуженѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ подлугъ нашеи земли обычаѧ (Медика, 1404 *P* 70); а мы имаѥ(м) то(г)ды потвердити великы(м) привилиє(м) по(д)лоу(г)... зє(м)ли нашеи обычаѧ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тыи люди о(т)чичи мои... мають єму по тому служити ка(к) есть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*);

обычаи земьскии (2) (*правові норми в земських судах, станових судах у феодальній Польщі*) земське право: A jestliby ... ranił, winu sud'i swojemu, wodłuh obyczaja zemskoho, zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Коли прїгодить некоторомоу оцоу дроую (!) жону понѧть а имєють с нєю дѣвкы а с первою жоною моужьчиньки тогды сиве по смрти оцѣвѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая земьско(г) (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **обычаи** (1453 *Cost.* II, 766; XV ст. *BC* 24, 25; *СЯ* 39 зв., 42; 1490 *Пам.*); *род. одн.* **обычая, обычаѧ, obyczaja** 25 (1388 *P* 43; 1404 *P* 70; 1448 *Cost.* II, 734; 1452 *Cost.* II, 422; 1479 *BD* II, 351; 1488 *РИБ* 424; 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 407; XV ст. *BC* 39 зв.; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін); **обичаѧ** 1 (1479 *BD* II, 351); **обычаю** 3 (1453 *Cost.* II, 765; 1455 *Cost.* II, 774); **обычаѧѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *дав. одн.* **обичаю** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1456 *ПМВП*); **обычаю** 1 (1474 *РГС*); *знах. одн.* **обычаи** 5 (1453 *Cost.* II, 765; XV ст. *BC* II, 23 зв., 28; *СЯ* 40); **обичаи** 1 (1485 *BD* II, 371); *ор. одн.* **обычаемъ, обычаємь, обычаѥ(м), обычаем, obyczaiem** 35 (1388 *ZPL* 108; 1455 *Cost.* II, 774; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 431; 1494 *BD* II, 387, 389; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **обичаємъ, обичаєм** 5 (1449 *Cost.* II, 746; 1457 *Cost.* II, 809; 1470 *BD*

I, 140; 1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 424); *місц. одн.* **въ обычаи** (XV ст. *BC* 28); *наз. мн.* **обыча(и)** (XV ст. *BC* 9 зв.); *род. мн.* **обычаєвъ, обычає(в), обычаєв, обычаєвь** 9 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 283, 289, 292; XV ст. *BC* 13, 13 зв.; 1468 *BD* II, 302); *дав. мн.* **обычаємь** (1462 *BD* II, 289); *місц. мн.* **оу обычаєх** (1462 *BD* II, 290).

***ОБЬВОАЗАТИСА** *див.* ***ОБОВАЗАТИ СА.**

***ОБЬЧИИ** *див.* ***ОБЧИИ.**

***ОБЬѢЗДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) об'їжджаючи якусь територію, визначати її межі: а выѣздилъ ту землю ходоръ чеолчи(ч) тотъ обьѣзди(л) о(т) пана оты старосты (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **обьѣзди(л)** (1370 *P* 18).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, ОТЄХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

***ОБЬѢЗДНЫИ** *прикм.* (1) околишній: сѣножать на моисѣевѣ долинѣ обьѣздна и землА ролнаА (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **обьѣздна** (п. 1349 *P* 3).

***ОБЬѢЗДЪ** *див.* ***ОБЪѢЗДЪ.**

***ОБѢДЪ** *ч.* (4) *(обідня пора)* полудень, обід: Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужены безъ часоу иже николи по обѣдѣ опївшисА соуды соужены (XV ст. *BC* 13).

ФОРМИ: *род. одн.* **обѣда** 2 (XV ст. *BC* 6, 13); **обеда** 1 (XV ст. *BC* 13); *місц. одн.* **по обѣдѣ** (XV ст. *BC* 13).

ОБѢЛЪ *див.* **ОБЄЛ.**

***ОБѢТНИЦЯ** *ж.* (2) обітниця, урочиста обіцянка: мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною... случити (!)... по(л)скому кролюви... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *род. мн.* **обѣтницъ** (1436 *Cost.* II, 697); *знах. мн.* **обѣтници** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ОБИЦОВАНЇЄ.**

***ОБѢЦАТИ** *дієсл. недок. і док.* (5) (*стп.* obiecać) (кому зробити що) давати, дати обітницю, обіцяти, пообіцяти: то мы слюбуємъ и обѣцаємъ єму заплатити (б. м. н., 1411 *P* 77); Тоє въсє вышеписанноє слоубоуємь и обецахомь господареви нашємоу... здержати (Новий Град, 1479 *BD* II, 352).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обѣцаємъ** 1 (1411 *P* 77); **обецѣєм** 1 (1462 *BD* II, 285); *аор. 1 ос. мн.* **обецахомъ, обецахомь** (1479 *BD* II, 351, 352); *пперф. 1 ос. мн.* **есми были... обѣцали** (1479 *BD* II, 351).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СА, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБАЩАТИ СА.**

***ОБѢЦОВАНЬЄ** *див.* ***ОБИЦОВАНЇЄ.**

***ОБѢЦОВАТИ** *див.* ***ОБИЦОВАТИ.**

*** ОБѢЧЮВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому робити що) давати обітницю, обіцяти: мы дмитрии... кнА(з) литовскии... чинимъ то знаемо... иже... королеви польскому ... слюбуемы и обѣчюемы... чистаА вѣрность... будем держа(т) (Краків, 1388 *P* 40—41).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обѣчюємы** (1388 *P* 40).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧАТИ СА, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБАЩАТИ СА.**

***ОБѢЧАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (робити що) давати обітницю, обіцяти: а симъ нашимъ листомъ потвержАємъ... слюбуючи и обѣчАючи сА... то наше голдованїє... держати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **обѣчАючи сА** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЩЄВАТИ, *ОБАЩАТИ СА.**

***ОБѢЩЄВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* обѣщавати) (робити що) давати обітницю, обіцяти: знаменитосто чинимы... иже мы... слюбили єсми... обѣщеваючи... служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **обѣщеваючи** (1393 *Cost.* II, 607.)

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СА, *ОБАЩАТИ СА.**

***ОБАЗОВАТИ СА** *дієсл. недок.* (2) (кому робити що і без додатка) зобов'язуватися: слюбоуємъ такѣжъ... и обАзоуємы сА... ижъ какъ рихло... кролъ полскы... албо которы снъ єго приближатсА... до рускы(х) землъ... стєфанъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличнѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); мы Стефан воевода... явно чиним... аже мы слюбоуємь... и обАзоуєм сА ... королеви полскомоу... аже абыхом єго милости верни... были (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **обАзоуємы сА** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **обАзоуєм сА** 1 (1462 *BD* II, 292).

Див. ще ***ВЪАЗОВАТИ СА, ЗАВѢЗАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ, *ЗАВѢЗОВАТИ СА, *ЗАВАЗАТИ СА, *ЗАОБВАЗАТИ, *ОБВЄЗАТИ, *ОБВѢЗОВАТИ, *ОБОВАЗАТИ СА.**

***ОБАЩАТИ СА** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* обѣштати) (робити що) пообіцяти, дати обітницю, зобов'язатися: А пак... ієгоумен... Григорїє и съ въсАми братїАми... они сА обАщали... како да чинАт... помАн (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сА обАщали** (1499 *BD* II, 155).

Див. ще ***ОБЄЩАТИ, *ОБИЦОВАТИ, *ОБИЦОВАТИ СА, *ОБѢЦАТИ, *ОБѢЧЮВАТИ, *ОБѢЧАТИ СА, *ОБѢЩЄВАТИ.**

ОВ *див.* **ОУ.**

! ОВАЖОНЪ ⟨ОБАЖОНЪ⟩ *див.* ***ОБАДИТИ.**

OWDEIEWICZ *ч.* (1) *(особова назва)*: i pewedil (!) nam... Wołczko Romanowicz, sztoz dey tuju zemlu derzyt nini Jakow Owdeiewicz (Луцьк, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Owdeiewicz** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ОВДОТЇА *ж.* (3) *(особова назва, цсл.* Євдокия, *гр.* Εὐδοκία) Євдокія, Докія, Явдоха: а всА таА имѣніа полАци(л) и да(л) єсмь женѣ своєи... и дочьцѣ своєи кнАжнѣ овдотїи (Київ, 1446 *P* 154); и оучинилы єсмо за доушоу... дида нашєго... и за доушоу... кнєгины... Овдотїа (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* за доушоу кнєгины... **Овдотїа** (1466 *BD* I, 105); *дав. одн.* **овдотїи** (1446 *P* 154); *ор. одн.* **овдотьєю** (1463 *ГГЯ*).

***ОВЕРКИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы... Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ... службу намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича... оного приймуемо... яко человѣка зацного (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **Оверкича** (1438 *P* 140).

***ОВЄСЪ** *ч.* (12) овес: што єси... казалъ пописати овєсъ вшитокъ... и мы то вчинили (б. м. н., 1386—1418 *P* 34); а с тыхъ же людє(и) со вси(х) идеть осмь колодъ овса на городъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92—92 зв.); И тє(ж) повѣди(л) перє(д) нами што с того села сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ове(с)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн.* **овса, овъса, о(в)са** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1487 *ВОРСР* 178; 1488 *УКТ*; 1499 *ГОКІР*; *РИБ* 776); **вовса** 4 (1386—1418 *P* 35); *знах. одн.* **овєсъ** (1386—1418 *P* 34); *місц. одн.* **по вовсѣ** (1386—1418 *P* 35).

***ОВЄЧИИ** *прикм.* (2) овечий: О пастоусє овечьємь (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о овечьємь, овє(ч)ємъ** (XV ст. *BC* 7 зв., 27).

ОВОЩЬ *ч.* (3) (*цсл.* овошть) ◇ **древо овощь имаючи (имающи)** *див.* ***ДРѢВО.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **овощь, ово(щ)** (XV ст. *BC* 8, 32).

***ОВРУЦКИИ** *прикм.* (2): мы великий кнАз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даем... Каленику оу житомирском повете село Боурковцы... а в овруцком повете село Остафьєво (Київ, 1437 *AS* I, 33—34);

◇ Оврyцкоє место (1) *(назва міста в Київській землі)* Овруч: и били намъ чоломъ, абыхмо имъ тые земли ихъ... которые маютъ въ Оврyцкомъ месте, потвердылы (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **въ (в) Оврyцкомъ, оврyцком** (1437 *AS* I, 34; 1498 *ГВКЛ* 22).
Пор. ***ВРУЧИИ.**
Див. ще **ВРУЦКИИ.**
***ОВСЯНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨мера⟩ овсяная *див.* ***МѢРА.**
ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **овсяною** (1499 *РИБ* 777).
ОВСѦНИК *ч.* (1) *(особова назва):* а к тому селу два ч⟨е⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки тѧгнут Онос да Овсѧник (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Овсѧник** (1470 *AS* I, 67).
***ОВЦЯ** *ж.* (22) вівця: а кто идетъ до илвова, на головное мыто, у сочавѣ... отъ десѧть овець одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Иди(к) жалова(л)сѧ на пастоуха и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) єго паствиті а опѧть овци засѧ немєлъ о(т) пастоуха (XV ст. *ВС* 27); И щоби сѣ єстє не сварили за моєю именїю... алє прѧчтє и милоуитє кони... и овци (Торговище, 1481 *BD* II, 358).
ФОРМИ: *род. одн.* **овци** (XV ст. *ВС* 27); *знах. одн.* **овцю** (XV ст. *ВС* 27); *наз. мн. зам. род.* от сто **овци** (1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 275); *род. мн.* **овець** 9 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273; 1476 *BD* I, 215); **овєцъ** 5 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 273, 274); *знах. мн.* **овци, овцї** (1458 *Mih. Doc.* 122; 1481 *BD* II, 358).
***ОВЧИНА** *ж.* (8) овеча шкура, овчина: а кто идєть до илвова, на головное мыто, у сочавѣ... отъ сто овчины суранныи четыри гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А што коли идет ис нашеи земли... на Серет, та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имаютъ дати оу Серети от оусего, и от кож... и от овчин (Сучава, 1460 *BD* II, 275).
ФОРМИ: *род. одн.* **овчииы** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *наз. мн. зам. род.* отъ сто **овчины** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); *род. мн.* **овчин** (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 275).
ОВШЄМЪ *присл.* (1) (*стч.* ovšem, *стп.* owszem) ◇ и овшемъ (1) більше того, а навіть: где бы коли того иcного пана нашего... иамѣстко(м) лихоє оу волотство ражено... и овшем мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) речїи... оуставичнїи обыслати и выстєречи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).
! **ОВЫЗРЄВШИ** ⟨ОБЫЗРЄВШИ⟩ *див.* ***ОБЫЗРЄТИ.**
ОГАНЄСЪ *ч.* (2) *(особова назва, вірм.* Yovhannes, *гр.* Ἰωάννης): Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови ворменьскомоу Оганєсови церкви ворменъскыѧ (Сучава, 1401 *RIR*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оганєсъ** (1401 *RIR*); *дав. одн.* **Оганєсови** (1401 *RIR*).
***ОГАѲЬЯ** *ж.* (1) *(особова назва, цсл.* Агаѳия, *гр.* Ἀγάθη) Агафія: Я пань микоула... из жоною моєю огаѳьєю... сороужи(л) цркв стго николы (Перевали, 1440 *P* 142).
ФОРМИ: *ор. одн.* **огаѳьєю** (1440 *P* 142).
Див. ще **АГЪТА.**
***ОГЄНЬ** *див.* ***ОГОНЬ.**
* **ОГЛѦДАТИ** *дієсл. док.* (1) (чого) *(здійснити огляд)* розглянути (що): тако мы с паны оглѧдавши єго листовъ иже суть шлѧхетныи... оставили єсмы бѣлецко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *P* 94).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **оглѧдавши** (1421 *P* 94).
Див. ще **ГЛѦДЄТИ.**
***ОГОНЬ** *ч.* (6) **1.** вогонь, полум'я (3): и па(н) ива(н) то и пере(д) г(с)дре(м) тобѣ свѣтчи(л) оу в очы и же ты са(м) тотъ запи(с) зреза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*)
2. пожежа, вогонь (2): мы иляшь воевода... знаменито чинимо... како... рожложившы (!) шкоды... землѧмь роускимь... пережь (!) огєнь... оучиненыѣ... за щкоды передь реченыхь зѣм(л)ь... землю шепиньскоую... даваємы, дароуємы (Львів, 1436 *Cost.* 706—707).
3. світло світильника (1) : ⟨о⟩ загашенїю огню (XV ст. *ВС* 27).
ФОРМИ: *род. одн.* **огню** (XV ст. *ВС* 27); *знах. одн.* **ого(н)** 3 (1495 *ВМБС*); **огєнь** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *ор. одн.* **огнємь** (1436 *Cost.* II, 706).
***ОГОРИЛКУ** *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы стефа(н) воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... слуга нашъ остапку огори(л)ку слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).
***ОГОРОДЪ** *ч.* (3) горо́д, огород: коли(ж) некоторыи щепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены а боудоуть выкорены... маєть заставить во огородѣ щепы (XV ст. *ВС* 29 зв.); и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683).
ФОРМИ: *род. одн.* **огорода** (1497 *РИБ* 683); *місц. одн.* **во огородѣ** (XV ст. *ВС* 29 зв.).
***ОГОРОЖЄНАЯ ВЄЛИКАЯ** *ж.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Велика Горожанка: съ приказаниє(м) кралѧ... взѧли єсмо вѣчноую очизноу въ огороженои въ великои (Луцьк, 1445 *P* 148).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ огороженои въ великои** (1445 *P* 148).
***ОГОРОЖЄНЬЄ** *с.* (1) огороджена земельна ділянка: а што коли сеелъ (!) оу томъ огороженьи то все бра(л) идїи (XV ст. *ВС* 21).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу огороженьи** (XV ст. *ВС* 21).
Див. ще ***ГОРОЖЄНЇЄ.**
***ОГОСПОДАРЬ** *див.* **ГОСПОДАРЬ.**
***ОГРАНИЧИТИ** *дієсл. док.* (5) (що, між чим) визначити границі, межі земельного володіння: тогды кроль... посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розыха(л) и оуграничилъ промежи тыми селы ѧко жє на верху выписаны (Галич, 1404 *P* 68); и мы... дали єсмо ємоу имене... село Алышовъ.. ис полми и с пашнѧми... якожъ то здавна окроужено и ограничоно (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); неха(и) они тую зе(м)лю де(р)жать потому ка(к) и(м) па(н) яку(б) а па(н) ра(ч)ко ограничили (Вільна, 1495 *ВМЗД*).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **ограиичили** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **а быхъ... оуграиичилъ** (1404 *P* 68); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **ограничоиоє** (1488 *AS* I, 242); *предик. пас. дієприкм.* **ограиичено** 1 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **ограничоно** 1 (1446 *AS* III, 5).
Див. ще ***ГРАНИЧИТИ.**
ОГРИНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села в Молдавському князівстві):* и продали... є(д)но село... на имѣ огринещїи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).
ФОРМИ: *наз.* **огринещїи** (1497 *Cost. S.* 208).
***ОГРИНЧА** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* и дали єсми єму... єдну пасику на вѣрхъ огринчи (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).
ФОРМИ: *род. одн.* **огринчи** (1435 *Cost.* I, 403).
ОД *див.* **ОТЪ**[1].
ODHONITHY *дієсл. док.* (1) ◇ ślid odhonithy *див.* ***СЛѢДЪ.**
ФОРМИ: *інф.* **odhonithy** (1413 *GL* 48).
***ОДДАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(податок)* сплачувати, віддавати (що у що): до того позволяемъ имъ... в домихъ своихъ шинковать, оддаючи до скарбу Нашого повинность дорочную (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).
ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **оддаючи** (1389 *PEA* I, 27).
Див. ще **ДАВАТИ** 1, **ДАТИ** 2, **ОТДАТИ** 3.
***ОДДАТИ** *див.* **ОТДАТИ.**
***ОДЄЖА** *ж.* (2) одяг, одежа: о слоужебнико(х) што не имаю(т) изъ биты(х) члвко(в) одежи бра(т) (XV ст. *ВС* 24 зв.— 25).
ФОРМИ: *род. одн.* **одежи** (XV ст. *ВС* 25); *знах. одн.* **одежоу** (XV ст. *ВС* 7).

Див. ще ***ОДѢНІЄ.***

***ОДЕННАДЦАТЫИ** *див.* ***ОДИНАДЦАТЫИ.**

***ОДИНАДЦАТЫИ** *числ.* (3) одинадцятий: А писанъ листъ... сентября одинадцатого (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); Писан оу Луцку... м(и)с(ѧ)ца ноѧбра одеинадцатого днѧ (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *род. одн.* **одинадцатого** 2 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **одеинадцатого** 1 (1487 *AS* I, 241).

***ОДИНАДЦАТЬ** *числ.* (1) одинадцять: а еса(ч)ны(х) одина(д)цать чл҃вка подымъщину дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **одина(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ОДИНО *числ.* (1) *(у знач. іменника) (єдине ціле)* одне: а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священьниковъ, а не обидети; есмо бо нини... одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **одино** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***ОДИНОЦЬСТВО** *с.* (1) єдність, згода, однодумність: и слюбили есмо... с нашими па(ны)... с нимъ б(ы)ти оу приѧзни и в одиноцьствѣ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в одиноцьствѣ** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще ***ЄДИНАЦТВО, *ЄДИНОЧЬСТВО, *ЄДИНСТВО, ЄДНАНЬЄ, *ЄДНОСТЬ, *ЄДНОТА, *ЄДНОЦСТВО.**

***ОДИНЦЕВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* А на тв̃ердо (!) того моего листоу просил есми кнѧзѧ Семѣна Богдановича Одинцевича, а кнѧзѧ Ѳедора Дмитреевича Горского... абы Их Милость печати свои приложили к семоу моемоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Одинцевича** (1492 *AS* III, 24).

ОДИНЪ, ОДИНЬ, ОДНЫИ *числ.* (228) **1.** *(кількісний)* один (111): а приписалъ есмь микитинодворище т кому жь (!) дворищю... ижь было на двое але ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а се я панъ михаило ивановичь заставилъ свое село черепыне... осташкови ... во к гривенъ без однѣ гривны (Львів, 1386 *Р* 31); а мыто имуть дати... оу баковѣ одинъ грошъ... а у сирѧть... одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632—633); а бобровникъ одинъ съ конемъ и со псомъ, а дохода ему грошъ (Луцьк, 1444 *АкЮЗР* I, 17); а в томъ селе... оди(н) чл҃вкъ стары(и) и тотъ подымъщину даеть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, также по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А братъ его... тѣжъ вмеръ, одно детя дѣвку съ нею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560);

(один з двох або декількох) один (24): Teź jestliby... nekotoroho... umerłoho... ot odnoje zemli do druhoje zemli wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Мы великии кнзь витовтъ дали есмо сюю нашу грамоту бедриху што держить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другое верхъ болванцѧ (Турейськ, 1429 *Р* 112); Ино сѣ зостали нашемоу... пръкълабоу... три села, одино... на обръшїе Воронѣ, и дроугое село Дръгоушанїи (Сучава, 1480 *BD* I, 241); оди(н) клю(ч) имаеть иметї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) (XV ст. *ВС* 42 зв.); а кто-бы тое еднанье... оузроушилъ, тотъ мает заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший, а одна сторона дроугой сторонѣ триста копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не зоставитъ по собе сыновъ... то его половица... на того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

за одинъ (1) заодно: и былъ бы твоя милость зъ нашимъ господаремъ... за одинъ на кожъдого его милости непрыятеля (Троки, 1494 *BD* II, 387); одинъ дроугомоу (1) один одному, взаємно: почонъ здавна и досюдѧ, съ вашими предъки... коли были оу приѧзьни ... ино межи ними тогды многие доброты были, одинъ дроугомоу приѧзьни чинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); в одинъ час (2) *див.* **ЧАСЪ;** однимъ произволенїемъ (1) *див.* **ПРОИЗВОЛЕНІЄ;** ни одну нити (1) *див.* ***НИТЬ;** изгодитисѧ на одино слово (2) *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ** 1; одною волею (3) *див.* **ВОЛЯ** 1; хотѧ и один грош (1) *див.* **ГРОШЪ.**

2. *(у знач. займенника)* (59) **а)** *(із запереченням)* жодний, ні один (50): а ту не надобѣ ни дному (!) чайковцю собѣ ѣ зачинити (!) (Казимир, п. 1349 *Р* 3); ot tych to reczej źodnoho habania peczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych źadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); а не имаеть тои корьчмы (!) от не(г) отнѧти ни один староста (Медика, 1407 *Р* 72); и тако(ж) ни оди(н) игоуме(н) илї ины калоугеръ, да не имаетъ иного прїмѣсоу ни оу че(м) къ нашемоу калоугероу (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); Отъпустили есмо войту Володимирскому... на войну не ходити... ни со однымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424); а коли бы обадва змерли а не зостанетъ ся ни по одномъ сыновъ... то тое село Осекрово на насъ прийти будет (Троки, 1498 *ГВКОО*); ни в одно веремѧ (1) *див.* ***ВЕРЕМѦ;** ни (не) однымъ веремѧнемъ (2) *див.* ***ВЕРЕМѦ;** ни оу одиноу роукоу (1) *див.* **РУКА;**

б) *(неозначеного)* один, якийсь, певний (9): ти кнѧ(з)... послалисѧ одного на имѧ идикгиѧ до аксакъ темирѧ на мене ли(хо)го мислѧче (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); хотар... на столпь, против одиного писка, та... до хотара Сълъжанилор (Сучава, 1495 *BD* II, 78); Штожъ одинъ слоуга мо(и)... оу вашъ оулоусъ въпалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ естъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); коли вашей милости посолъ... былъ оу насъ, онъ ту знашолъ... одну паню отъ Татаръ выкуплена (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

3. *(спільний)* один (6): о бра(т)и што оди(н) млинъ имаютъ (XV ст. *ВС* 7); Фра(н)ци(к) а Фа(л)ко индри(х) три братенїкы держали одно(г) млынарѧ (XV ст. *ВС* 23); мы пытали, по чому вы сведоми? Они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клепачи, поуци нам, ловы, дерево бортное з одного (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

4. *(той самий)* один і той же (6); Идїи о(т)поведа(л) же то(т) франци(к) бы(л) с нимь во одно(м) селе (XV ст. *ВС* 21).

5. *(тільки один)* єдиний (11): ot tych to reczej źadnoho habania peczinczi, wyniawszi odnoje kriwawoje... chusty (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); охматъ царъ одинъ царъ былъ, а нине два цари есмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); пишетъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ... о близость именья тетъки его... што жъ она его взела... въ тое именье за сына место... бо къ тому именью инъшого близшого никого нетъ, только одинъ онъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); и поведилъ передъ нами, штожъ съ нихъ со всихъ только одна служба панъцерная идеть (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **одинъ, оди(н), одинь, одї(и)** 35 (1388 *ZPL* 104; 1407 *Р* 72; 1443 *Cost.* II, 185; 1449 *Cost.* II, 378; 1455 *Cost.* II, 772; 1468 *BD* II, 302; 1471 *BD* I, 159; 1489 *РИБ* 437; XV ст. *ВС* 24; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **одиыи** (XV ст. *ВС* 39 зв.); *род. одн. ч., с.* **одиого, о(д)иого, од(н)го, одио(г)** 22 (1388 *ZPL* 107; 1392—1393 *РФВ* 170; 1443 *Cost.* II, 131; 1449 *Cost.* II, 746; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 433; XV ст. *ВС* 7, 11 зв.; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **одиного** 1 (1495 *BD* II, 78); *дав. одн. ч., с.* **одному, ! дному** (п. 1349 *Р* 3; 1407 *Cost.* I, 56; 1462 *BD* II, 289; XV ст. *ВС* 42 зв.; 1465 *AS* I, 57); *знах. одн. ч.* **одинъ, один, оди(н)** 71 (1388 *ZPL* 107; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* 668, 669; 1445 *Cost.* II, 218; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1471 *BD* I, 159; XV ст. *ВС* 25; 1494 *BD* II, 387 і т. ін.); **одного, одно(г)** 6 (1447—1492 *ЛКНКВ*; 1480 *BD* I, 243; XV ст.

BC 37, 37 зв.; 1481 *BD* II, 365; XV ст. *BC* 23); *ор. одн. ч., с.* **однымъ, одным**ь, **одным, (о)дны(м), о(д)ны(м)** 7 (1393 *P* 51; *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 618; 1462 *BD* I, 67; 1488 *РИБ* 424; XV ст. *BC* 21, 34 зв.); **однимъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **однѣмъ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн. ч., с.* **в (по) одномъ, одно(м)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; XV ст. *BC* 21, 21 зв., 32 зв.; 1498 *ГВКОО*); *наз. одн. с.* **одно** 5 (1429 *P* 112; 1468 *BD* I, 127; XV ст. *BC* 9, 34 зв., 43 зв.; 1480 *BD* I, 241); *зам. род.* **одно слова** 1 (1395 *Cost.* II, 610); *знах. одн. с.* **одно** 22 (1388 *P* 41; 1411 *DIR«A»* 439; 1421 *P* 96; 1429 *Cost.* I, 242; 1444 *AS* I, 42; 1448 *Cost.* II, 300; 1464 *BD* I, 83; 1472 *BD* I, 169; 1494 *РИБ* 560 і т. ін.); **одино** 8 (п. 1349 *P* 3; 1413 *P* 83; 1480 *BD* I, 243, 246; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* II, 262; 1483 *Cost. S.* 121); *наз. одн. ж.* **одна, од(и)а** 10 (1407 *Cost.* II, 629; 1473 *BD* I, 183; 1482 *AS* I, 79; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 71; XV ст. *BC* 12 зв., 13 зв.; *СЯ* 43 зв.; XV ст. *ИК*; 1499 *РИБ* 776); **одина** 1 (1472 *ДГСВМ*); *род. одн. ж.* **одное, odnoje** 4 (1388 *ZPL* 103, 105; XV ст. *BC* 15 зв.; 1447—1492 *ЛКБВ*); **однои** 3 (1393 *Cost.* I, 13; 1404 *P* 70; 1433 *P* 123); **одноѣ** 1 (1386 *P* 31); *дав. одн. ж.* **однои** (XV ст. *BC* 32 зв.); *знах. одн. ж.* **одну** 15 (1386—1418 *P* 35; 1419 *P* 91; 1443 *Cost.* II, 120; 1448 *DIR«A»* 491; 1456 *Cost.* II, 577; 1468 *BD* II, 302; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1483 *BD* I, 275; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **одину** 3 (1411 *P* 76, 77; 1492 *BD* II, 292); *ор. одн. ж.* **одною** (1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 738; 1467 *BD* II, 297); *місц. одн. ж.* **по одно(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **одны(х)** 3 (1395 *Cost.* II, 612, 613); **одни(х)** 1 (1436 *Cost.* II, 702); *дав. мн.* **одны(м)** (1495 *БСКИ*).

Див. ще **ЕДЕН, ЄДИНЪ.**

***ОДЛОЖИТИ** *див.* **ОТЛОЖИТИ.**

! ОДНА *див.* **ОДНО.**

! ОДНАВА *див.* **ОДНОВА.**

ОДНАКЇИ *прикм.* (1) *(такий самий)* однаковий: А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имеє(т) быть а од(н)го права поживать абы нє были какъ морьскы(и) дивъ потрєбно єсть абы однакїи соудъ былъ (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **однакїи** (XV ст. *BC* 34 зв.).

ОДНО *присл.* (25) тільки, лише, лиш: нам первоє схю-боуе(м) (!) иже неимаемь жа(д)ного и м̃лго пана собѣ имѣти, а ни ємоу слоужити одно... кролеви по(л)ском(оу) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); одно ж позволяю зятю моему... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти... и не мают далей у дуброву мою Хренницкую уходу... одно по Роскопаницу — могилу (Хріннники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а колї оу немєцькомъ правѣ кмєть осѧдє(т) тогды не можетъ о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши (XV ст. *BC* 39); а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

Див. ще **ЄДНО.**

ОДНОВА *присл.* (3) **1.** один раз (2): колї хто держїть оу закладѣ деди(ч)ство сказоуемь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а нє бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи алюбо племенникъ пре(д) нашимъ соу(д)єю алюбо прї ц̃ркви котороежь то деди(ч)ство є(ст) алюбо прї нашемь соимоу намнє ро(к) однова имаеть осве(т)чєнїє оучини(т) иже то деди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѧ(х) заложено (XV ст. *BC* 20 зв.); Оуставлѧи(м) по(д)рочнїкы ка(ж)номѫ повєтє однава(!) оу м̃ць имають быти положены (XV ст. *СЯ* 43).

2.⟨?⟩ (1): Оуставлѧемъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) колїжь которыи рыцерь... не боудеть пере (!) соудомъ оважонъ (!)... а боудє(т) однова длѧ его добро(г) бытленїа имеєтсѧ своєю рукою о(т)присѧ(ч) (XV ст. *BC* 26 зв.).

ОДНОВАЧЬ ⟨?⟩ (1): Всї речи и жалобы осѫжены соу(д) (!) ка(к) оумерло а є(ст) ка(к) проти(в) прїро(ж)нїю алюбо протївъ правѫ одновачь (XV ст. *BC* 22—22 зв.).

ОДНЫИ *див.* **ОДИНЪ.**

ОДО *див.* **ОТЪ**[1]

ОДОСЛАТИ СѢ *дієсл. док.* (3) бути відісланим, відіслатися: А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин... до кролѣ... тот бы имал одослати сѣ до нас до своєго господарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *інф.* **одослати сѣ** (1499 *BD* II, 421, 443).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, *ОТОСЛАТИ, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, ПРИСЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, SSYŁATI SIA, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

***ОДПРАВИТИ** *див.* ***ОТПРАВИТЬ.**

! ОДРЄИ *див.* **АНДРѢИ.**

ODTUŁ *див.* **ОТТОЛЬ.**

ОДУРОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... иванъ башкиртовичь хватковичь ⟨...⟩ одуровичь (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **одуровичь** (1385 *P* 28).

ОДЪ *див.* **ОТЪ**[1].

ОДЪКОЛЯ *див.* **ОТКОЛ.**

ОДЪТОЛЬ *див.* **ОТТОЛЬ.**

*** ОДѢНЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* одѣние) одежа, одяг: обычан злостїв̆ии бы(л) слоужебнїчїи, колї и(х) прївожено до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупили с тго именїя (!) оу котромъ были забиты (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *род. одн.* **! именїя** (XV ст. *BC* 25).

Див. ще ***ОДЄЖА.**

ОЖ *див.* **ОЖЬ.**

***ОЖА** *ж.* (1) *(назва двора у Троцькому воєводстві)* Гожа: Намѣстнику Переломскому и Ожскому... хто и напотомъ отъ насъ будеть Переломъ и Ожу держати (Вільна, 1495 *РИБ* 601).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ожу** (1495 *РИБ* 601).

***ОЖАЛОВАТИ** *дієсл. док.* (9) (о що) звинуватити, обвинуватити (кого в чому): Коли боудеть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѧемь иже в го(д) того обжалованнаго имаеть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *BC* 18).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **бываеть ожалованъ, ! бавaєть ожалова(н)** (XV ст. *BC* 6 зв., 18); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудеть ожалованъ, ожалова(н)** 4 (XV ст. *BC* 7, 18, 24, 26 зв.); **боудє(т) ожалованъ** 2 (XV ст. *BC* 18).

Див. ще ***ОБЖАЛОВАННЫИ.**

ОЖЄ *спол.* (496) **I.** *(зв'язує члени речення)* (I) *(єднальний)* і, та (1): тѣм⟨ъ мы⟩... дали єсмы ємоу... двѣ селѣ... на имѣ тѣмъ дв⟨омъ⟩ селомъ зоубриковци оже иванковци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258).

II. *(зв'язує речення)* (495) **1.** *(приєднує підрядні додаткові — у постпозиції)* що (486): Вѣдаи то кождыи ч̃лвкъ... оже я кнѧзь єоунутии и кистютии и любартъ... чинимы миръ твердыи (б. м. н., 1352 *P* 5); Влодисла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м)... оже пано петр... пожичило на(м) д̃ тисѧчѣ рублїи фрѧжьского серебра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); мы петръ воевода... чини(м) знаменито... оже... черна(т) плоскаръ и братъ его щефоу(л), служили намъ право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже дали... єсмы... монастироу о(т) нѣмца... дааніе... дѣда нашего (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(означальні — у постпозиції)* який (4): мы алєксандръ воєвода... дали єсмы монастиреви стго николы... болота що би никто смѣль (!) ловити до хотар⟨а⟩ *оже* єсть на хєтче (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); Се азь... пань Игнатїє... оже блогопроизволих нашим благымь произволенїємь... кь свѧтомоу мѣстоу... даль єсми єдно село за Проутомь (Путна, 1476 *BD* I, 211).

3. *(підметові — у постпозиції)* що (3): Исталосѧ при державѣ пана оты... оже купиль панъ вѧтславъ дмитровьскии дворищє (Львів, 1370 *P* 18); Swidoczno budeth koszdomu... oze priszodszy muzowe spasczanie załowali na Pana Mirosława (Галич. 1413 *GL* 48)

4. (*умовне — в інтерпозиції*) якщо, коли (1): а коли б҃ъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбую и хочю дати оже б҃ъ дасть моему... королю двѣ стѣ гривенъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

5. (*способу дії — у постпозиції*) що (1): а поєдналисѧ на вѣки оже волъчкови не починати одѣлъ (!) николи (Вишня, 1393 *Р* 52).

Див. ще **АЖЄ [1], АЖЄТ, АЖЪ [1], ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄ [2], ИЖЄТЬ, ИЖЬ [2], ОЖЬ, ѦЖЄ.**

***ОЖЄВАТИ** *див.* **ОУЖИВАТИ.**

ОЖЕГОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Ожигівці: и мы... дали есмо... за его вѣрную службу села на имя... Белка, Ожеговцы (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз.* **Ожеговцы** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ОЖЄГЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то послуси... богданъ тивуиъ... панъ ожегъ солнѧчковичь (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ожегъ** (1366 *Р* 12).

! ОЖЄРОМЪ ⟨ОЗЄРОМЪ⟩ *див.* **ОЗЄРО.**

ОЖИВАТИ *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ОЖИВАТИ СѢ** *дієсл. недок* (1) (*бути придатним для використання, вжитку*) уживатися, використовуватися: а хотар тѣ(м) вѣсѣ(м) мѣ ⟨...⟩ о(т) оуси(х) сторо(н) колко сѣ могоу(т) оживати (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

ФОРМИ: *інф.* **сѣ... оживати** (1432 *ДГВІН*).

Див. ще **ОУЖИВАТИ.**

ОЖИДАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) чекати, ждати (на що): а чо(г) бы сѧ лице(м) не знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **ожидати** (1457 *Cost.* II, 809).

ОЖИНИНСКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том был пан Андрей... пан Ходко Ожининский (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз одн.* **Ожининский** (1464 *AS* I, 57).

***ОЖОГОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): и дали есми... села... ⟨на⟩ имѣ колешевци... и ожого(в) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ожого(в)** (1447 *Cost.* II, 273).

***ОЖСКИЙ** *прикм.* (1): Намѣстнику Переломскому и Ожскому... и инымъ наместникомъ нашимъ хто... будеть Переломъ и Ожу держати (Вільна, 1495 *РИБ* 601).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Ожскому** (1495 *РИБ* 601).

Пор. ***ОЖА.**

ОЖЬ, ОЖЪ, ОЖ *спол.* (9) (*приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції*) що: мы ильѧ воевода... чынимъ знаменито... ожь взѧли єсмо прыѧзнь... зъ великимъ кнѧземъ казимиромъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); Се аз... Ио Стефан воевод... знаменито чиним... ож прїидоше... Негша... и съ еи дѣтми... и продали свою правоую... отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

Див. ще **АЖЄ [1], АЖЄТ, АЖЪ [1], ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄ [2], ИЖЄТЬ, ИЖЬ [2], ОЖЄ, ѦЖЄ.**

***ОЗАРЬИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы кнѧ(з) д҃вдъ дмитриеви(ч)... озарьичи д҃вдъ и ѧковъ... чинимы знамени(т)... како кеды... дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдование... королеви польскому... слюби(л)... а мы... вслюбуемы за него (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. мн.* **озарьичи** (1388 *Р* 38).

ОЗАРЬѦ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Азария, *гр.* Ἀζαρίας) Азарій: Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... дани(л) висовидови(ч) озарьѧ мишютинъ (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **озарьѧ** (1392 *Р* 47).

***ОЗЄРЄНСКИИ** *прикм.* (1) ◇ о з е р е н с к о е д в о р и щ о (1) (*назва земельної ділянки у Волинській землі*): Я пан Олехно Юревич... продал єсми... Ивану Дробишоу Мжуровичоу озеренскоє дворищо (Острог, 1464 *AS* I, 57)

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **озєренскоє** (1464 *AS* I, 57)

Пор. **ОЗЄРѦНЫ.**

***ОЗЄРИЩЄ** *с.* (1) місце, де було колись озеро: узривъши есмо знаменитую намъ службу... Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... и мы... дали есмо ему... село Вербяев... з реками, з речищами, з озеры, с озерищи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **озерищи** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12)

***ОЗЄРКО** *с.* (2) невелике озеро, озерце: мы пєтръ воевода... чини(м) знаменито... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрици... и съ оусими озерами и гырлами и озеркани (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); мы Стефан воевода... чиним знаменито ... яко да оутвръдим цръковъ монасти⟨роу⟩ от Быстрици... и съ оусими озерами и гырлами и озерками (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *ор. мн* **озєрками** 1 (1458 *BD* I, 8); **! озєркаии** 1 (1455 *Cost.* II, 531).

Див. ще ***ОЗЄРЦЄ.**

***ОЗЄРНИЦКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Озерница *у Троцькому воєводстві*): А при нас был пан Богданъ Дремоутевичъ, пан Ремезъ, пан Ивашко, боѧре Слонимские и Озерницкие (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Озєрницкиє** (1478 *AS* III, 17).

***ОЗЄРНИЧАНЄ** *ч.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пор.* Озерница) озерничани: И поставила передъ нами пани Василевѧ Озерничанъ и Милошевичъ и Волчковичов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **Озєрничаиъ** (1478 *AS* III, 17).

ОЗЄРО, ОЗѢРО *с.* (98) озеро (95): а придалъ єсмь єму озера рыбнаѧ за днѣстромъ (Казимир, п. 1349 *Р* 3); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... с озеры (Галич, 1409 *Р* 74); мы великии к҃нзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо... пану андрѣю.. село михлинъ... с озеры (Київ, 1433 *Р* 118—119); а на озере землица пашнаѧ Коузневщина, а в в (!) озере и в реце Бабичи є(зы) и в Тоухоу, а тамже на озере землю бортъноую на имѧ Рогозноу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... стмоу монастироу о(т) немца болото криваѧ и озеро, на имѣ по(д) доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

о з е р о А н т о н о в о (1) (*назва озера у Подільській землі*): тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы для вечистого знаку паль забыты казалы есмо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); о з е р о К о в о у р л о у и с к о е (1) (*назва озера у Молдавському князівстві*): Тѧм мы... далї... єсми ємоу... половина озера Ковоурлоуиское (Сучава, 1468 *BD* I, 130); с в я т о е о з е р о (1) *див.* **СВѦТЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **озеро, озѣро** 2 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *зам. род.* **оу озеро** 2 (1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 89); *род. одн.* **озера** (1400 *Р* 62; 1440 *Р* 142; 1468 *BD* I, 130; 1473 *ШКН* 165; 1495 *BD* II, 18; 1495 *BD* II, 89; 1499 *BD* II, 140); *знах. одн.* **озеро** (1409 *Cost.* I, 71; 1429 *DIR«A»* 455; 1440 *Р* 142; 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1447 *Cost.* II, 281; 1459 *Cost. S.* 22; 1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164, 165; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *ор. одн.* **озеромъ, озеро(м), озеромь, ! ожеромъ** (1436 *Cost.* I, 475; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1455 *Cost.* II, 540; 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *Cost. D.* 11; 1497 *Cost. S.* 223; *РИБ* 684); *місц. одн.* **в (на) озере** 4 (1492 *AS* III, 23); **на озери** 2 (1464 *DIR«A»* 517); **в (оу) озеры** 3 (1430 *ГВКЛ* 9; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *наз. мн.* **озера** (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **озеръ** (1447 *Cost.* II, 281); *дав. мн.* **озерам, озера(м)** (1462 *BD* I, 52; *Cost. D.* 11); *знах. мн.* **озера** 7 (1349 *Р* 3; 1386 *Р* 33; 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *BD* I, 52; 1472 *ДГСВМ;* 1473 *ШКН* 165); **озеры** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1452 *DIR«A»* 500); *ор. мн.* **озеры, озѣры, ozery** 34 (1409 *Р* 74; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 127; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р*

156; 1487 *AS* I, 86; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **озери** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1466 *AS* I, 62; 1497 *РИБ* 684); **озєрами** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *місц. мн.* **оу (по) озєрах, озєра(х)** 3 (1453 *ПГОВ*; 1466 *BD* I, 96; 1470 *DIR«A»* 523); *зам. род.* **до озєра(х)** 1 (1470 *DIR«A»* 523).

Див. ще ***ЄЗЄРО, *ЯЗЄРЪ** [1].

***ОЗЕРЦЕ** *с.* (2) невелике озеро, озерце: а черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких и Смыжаль, которая въстала нижей озерца Линева (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и дали и потвърдили єсми тому свѣтомоу нашему монастирю... едно озеро на имѣ Блисчѣтул... и выше озера Блисчатула другое озеро на имѣ Будоеле, и другое озерце Секриюль (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *род. одн.* **озерца** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **озерце** (1473 *ШКН* 165).

Див. ще ***ОЗЄРКО.**

ОЗЄРѦНЫ *мн.* (4) *(назва присілка у Волинській землі)* Озеряни: Также што придали єсмо кн(ѧ)зю Федору село Бродов... ис присєлки: Озєрѧны, Городница (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил єсми оу пана Олехна Чоускы имѣнье єго... на имѣ Конюхи а Озєрѧны (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **Озєрѧны** (1396 *AS* I, 20; 1463 *AS* I, 56); *род.* **озєрѧнь** (1458 *ОЖДМ*).

***ОЗИМАЯ** *ж.* (1) *(збіжжя, посіяне восени)* озимина: а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѧ такъ багато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть алюбо полѧ ємоу изорать исправить гораздо и осєє(т) озимоую и ярово(м) (!) и воздасть па(н)оу своєм(оу) тогды можєть поити гдѣ хочєть (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *ор. одн.* **озимоую** (XV ст. *BC* 39).

Див. ще ***ОЗИМИНА, *ОЗИМЪ.**

***ОЗИМИНА** *ж.* (1) *(збіжжя, посіяне восени)* озимина: Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии... придаль єсми своєго имѣнья дользска дєсѧтиноу озимины и веснины дєсѧтоую копоу (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **озимины** (1440 *P* 142).

Див. ще ***ОЗИМАЯ, *ОЗИМЪ.**

***ОЗИМЪ** *прикм.* (2) озимий (1): Сє я кнѧзь михаил Костѧ(н)тиновичь... придаю стомоу (!) спу... дєсѧтиноу озими пшеници и ръжи о(т) всєє ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *CO*);

(у знач. іменника) (збіжжя, посіяне восени) озимина (1): се я па(н) олизарь кирдеевичъ... запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **озими** (2-а пол. XV ст. *CO*; 1487 *ВОРСР* 178).

Див. ще ***ОЗИМАЯ, *ОЗИМИНА.**

ОЗЛЄ *присл.* (1) *(цсл.* озлѣ) побіля, поблизу: а польныхъ де(и) два(д)цать члвка тыє вси подымъщиноу даюгь што озлє пашоуть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ОЗЛИ, ОУЗЛИ *прийм.* (4) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце, біля якого відбувається дія)* біля (чого), попри (що): тѧ(м), мы... дали и потвръдили єсми, ем(у)... село на имѣ мънъилещїи, оу немецкои волости, оузли ду(р)нещїи (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6—7); едучи от Бовбол к Блаженику... подле самой дороги тот дуб стоит, и оттоль через гребли... и озли тое смужали (сеножати? — *Прим. вид.*), што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); А хотар... да ест... от новою могилоу... черес поле... що ест оузли Миходричєва дома (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

***ОЗНАІМОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(стп.* oznajmować, *стч.* oznamovati) (кому що) повідомляти, доводити до відома: Мы кнзь Сємєнъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуемо си(м) листо(м) наши(м) хто бы на нє(го) Посмотрити Любо Чтоучи єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в)... и(ж)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **о(з)на(і)моуємо** (1459 *P* 171).

ОЗТРОЗКІЙ *див.* **ОСТРОЖСКІЙ.**

ОЗѢРО *див.* **ОЗЄРО.**

***ОИТОУЗ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми... дали... єсми ємоу... четвертоую част от Филїпещїи на Оитоуз *(в ориг. помилка* Октоуз.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Оитоуз** (1462 *BD* I, 63).

***OYCZYZNYJ** *прикм.* (3) *(одержаний у спадок від батька)* батьківський: a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **oyczyznu** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **oyczyznuiu** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. мн. ж.* **oyczyznyi** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще ***ОТЧИЗНЫИ, *ОТЧИННЫИ, *ОТЪЧИСТЫИ.**

! ОКАДАНЇЯ ⟨ОТКЛАДАНЇЯ⟩ *див.* ***ОТКЛАДАНЇЄ.**

! ОКАДОУЮЧИ ⟨ОТКЛАДАЮЧИ⟩ *див.* ***ОТКЛАДАТЬ.**

***ОКАЗАЛЕ** *присл.* (1) *(стч., стп.* okazale) пишно: мы велики (!) князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который... хотѣчи тымъ болѣй рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... значне и оказа(ле) выѣхалъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

***ОКАЗАТИ** *дієсл. док.* (2) (що) показати, пред'явити: Jestliby waznosti peniezej pozyczonych ne wczinila aby... sud'i swojemu, tuju zastawu okazał, jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majet' wkazana byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Оуставлѧємы коли хто ... окаже(т) на соудє своє прївїлье и страти(т) копоу а то(т) поводъ... имєєть ємоу вѣрноуть тоую копоу (XV ст. *BC* 26).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **окаже(т)** (XV ст. *BC* 26); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **aby... okazał** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ** 1, ***ОУКАЗАТИ СѢ.**

ОКГАНКА *ч.* (1) *(особова назва):* Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ окганка рокгозєнскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **окганка** (1433 *P* 122).

***ОКИМОВИЧЪ** *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

! ОКЛАДАЄМЪ *див.* ***ОТКЛАДАТЬ.**

***ОКНО** *див.* **ВОКНО.**

***ОКО** [1] *с.* (9) ◇ о ч и м а с в о и м а (1) на власні очі: и глѣбъ ре(к), ты мнѣ ты(х) записє(и) нєдавалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

в и д ѧ ч и б о г а п р е д о о ч и м а (1) *див.* **ВИДѢТИ;** д о б р и м ъ л а с к а в ы м ъ о к о м ъ п о с м о т р и т и (1) *див.* **ДОБРЫИ** 4; ж а л о б а о ч и н а о ч и (1) *див.* **ЖАЛОБА;** и м а ю ч и б о г а п р е д о ч и м а (2) *див.* **ИМАТИ** [2]; и м ѣ т и б о г а п р е д ъ о ч и м а (1) *див.* **ИМѢТИ;** с в ѣ т ч и т и о у в о ч ы (1) *див.* **СВѢТЧИТИ** 1.

ФОРМИ: *ор. одн.* **окомъ** (1484 *ЯМ*); *наз. мн.* **очи** (XV ст. *BC* 17 зв.); *знах. мн.* **очи** 1 (XV ст. *BC* 17 зв.); **вочы** 1 (1495 *ВМБС*); *ор. дв.* **очима** (1421 *P* 94; 1495 *ВМБС*; XV ст. *BC* 33 зв.; 1499 *BD* II, 424).

ОКО [2] *с.* (1) *(назва болота у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ селомъ... долоу проутомъ до болота што око словєтсѧ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **око** (1429 *Cost.* I, 269).

***ОКОВАТИ** *дієсл. док.* (3) **1.** (що) *(оббити металом)* окувати (1): Іо Стефан воєвода... окова сіє євангеліє въ монастири о(т) хоморь (б. м. н., 1487 *AAR*).

2. *(без додатка) (накласти на кого кайдани, поневолити кого)* окувати, закувати (2): И о сем даю вам вѣданїє, аже

до нинѣшного часѣ еще есмъ жив, и пал есмъ въ ръцѧ господниоу Басарабе воеводе, та ме дръжит окован (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **окова** (1487 *AAR*); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **окован** (1481 *BD* II, 358); *наз. мн.* **окованы** (1481 *BD* II, 365).

***ОКОЛИЦА** *ж.* (1) *(сусідня, прилегла місцевість)* околиця: Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни... Белашов... так долго и так широко какже єсми сам держал во всих границах и во всих околицах как ис стародавна (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *місц. мн.* **во околицах** (1466 *AS* I, 62).

Див. ще ***ОКОЛЪ.**

***ОКОЛНИИ** *див.* ***ОКОЛНЫИ.**

***ОКОЛНИЧЫИ** *ч.* (3) постійний член судово-адміністративної ради при наміснику-воєводі, яка разом з воєводою управляла Смоленською землею: и мы... казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити боѧро(м) смоленски(м), око(л)ничомоу смоле(н)скому ивашку кривцоу... и ины(х) которы(х) собѣ полюбѧть (Вільна, 1495 *ВК*); Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій, наместъникъ Лучина Городка, князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **окол⟨ь⟩ничый** (1499 *РИБ* 776); *дав. одн.* **око⟨л⟩ничомоу, око(л)ничому** (1495 *ВК*; *БСКИ*).

***ОКОЛНЇИ** *див.* ***ОКОЛНЫИ.**

***ОКОЛНЫИ** *прикм.* (10) навколишній, близький (8): а то свѣдци... а се сусѣде околнии (Львів, 1370 *Р* 18); то ест вес хотаръ топ поустыни коуда панъ Кръстѣ Чорныи хотарил ⟨с стар⟩ыми моужми и съ околными межїаши (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... мароушка... съ оусими своими околними межиѧши (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175);

(розташований поблизу) сусідній (2): а две земли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры медоу здавна а на толокоу ходять и окольнѧя село а хлебъ и медъ г(с)дръски(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Я Андрушко Русинович земѧнин луцкий... продал єсми чаруковъского подворѧ мѣстъце в околном городѣ в Луцку... кн⟨е⟩г⟨и⟩ни Мари Семеновой Ровенской (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **в околном** (1494 *AS* I, 101); *наз. мн. ч.* **околнии** 1 (1370 *Р* 18); **око(л)ныи** 1 (1446 *ПГСПМР*); *наз. мн. с.* **окольнѧя** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *знах. мн.* **околнїи** 2 (1480 *BD* I, 239); **околни** 2 (1481 *BD* I, 258); *ор. мн.* **околними** 2 (1481 *BD* I, 259; 1493 *Cost. S.* 175); **околными** 1 (1438 *DBAc* 27).

Див. ще ***ОТОВОКОЛНЫИ.**

ОКОЛО[1] *присл.* (3) довкола, навколо: а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ аж до речки Городницы. А около ку замку до малое церквы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а хотарни⟨ци⟩ были... и оуси межиѧши, що су(т) около (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); мы Стефань (*в ориг.* Стефана.— *Прим. вид.*) воевод... знаменито чиним... оже прїидошѧ... сыни Щефан Черлен... и продали... єдно село... около съ оусими полѣни (Сучава, 1486 *BD* I, 289).

ОКОЛО[2] *прийм.* (13) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення)* (12) **а)** *(вказує на місце, біля якого відбувається дія або розташований предмет)* коло, біля (6): А глинарюмъ што лѣпѣли (так.— *Прим. вид.*) около дому... шисть гривенъ платилъ єсмь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); мы александръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали єсми монастырю нашемоу... да осади(т) село... около монастирю (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче, около городища... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

б) *(вказує на об'єкт, навкруги якого відбувається дія або щось розміщено)* довкола, навколо (6): и покладалъ передъ намы лыстъ господаря его мылости... которымъ пышетъ, абысмо... грани около маетностей его учинылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); И ещї єсмо дали... бранищю, що ест около монастир (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

2. *(виражає часові відношення, вказує на приблизну дату)* коло (1): Коли бысѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)его оуже проминоулого тогды коли єсмо очивисте с вами оу кнѧзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **КОЛО**[1].

***ОКОЛЪ** *ч.* (2) *(сусідня, прилегла місцевість)* околиця, окіл: Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю... ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни... из млыны... ис околом (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Тиж Стефан воевода... оукрѣпих нашь свѧтыи монастир... сь трїи селове... що тоти селове быше от окол дворов наших (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

ФОРМИ: *ор. одн.* **околом** (1466 *AS* I, 62); *род. мн.* **окол** (1491 *BD* I, 463).

Див. ще ***ОКОЛИЦА.**

***ОКОЛЬНИЧЫЙ** *див.* ***ОКОЛНИЧЫИ.**

***ОКОЛЬНИИ** *див.* ***ОКОЛНЫИ.**

***ОКОПЪ** *ч.* (1) копець: А хотарь томоу... селоу... до солонецѣ о(т)толѣ потоко(м) до ставь въ поко(в) (!) та на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **поко(в)** (1488 *ДГСПМ*).

*** OKORMITY** *дієсл. док.* (1) (*стп.* okarmić) (кого) отруїти: Też jestliby kotoryi detia... okormił, tot jako złodej majet' karan byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106—107).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... okormił** (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

***ОКОРТЄВЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и мы... казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити... ивашку кривцоу... а роману око(р)тєвоу (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **око(р)тєвоу** (1495 *ВК*; *БСКИ*).

ОКОЧИНЪ *спол.* (1) *(приєднує підрядне часове речення — в інтерпозиції)* поки: Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рекши бы то было сведомо штожъ вы насъ брата своего здоровъѧ отъведываете отъ ле(то)шнего н до сего часоу стрета послали были есте, ино тогды мы окочинъ они пришли отъ своихъ неприѧтеле(и) великую працоу мели єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

! **ОКРАДѢНЇИ** ⟨ОТКЛАДѢНЇИ⟩ *див.* ***ОТКЛАДѢНЇЄ.**

***ОКРАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* оукрасити)(кого чим) *(додати більшої позитивної якості)* прикрасити: Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы чл҃вчи измены колижь кажьному чл҃вкоу въ его доспехоу во его цюдності и во его сїлѣ не є(ст) досыть украшенїя колї не боудеть правы окрашенъ (XV ст. *ВС* 10).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудеть... окрашенъ** (XV ст. *ВС* 10).

***ОКРАШЕНЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* оукрашение) *(те, що додає більшої позитивної якості)* окраса, прикраса: Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы чл҃вчи измены колижь кажьному чл҃вкоу въ его доспехоу во его цюдності и во его сїлѣ не є(ст) досыть окрашенїя колї не боудеть правы окрашенъ (XV ст. *ВС* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **окрашенїя** (XV ст. *ВС* 10).

Пор. ***ОКРАСИТИ.**

ОКРОМЪ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на виділення чого з-поміж подібних предметів)* крім: а тые двѣ части того именіа... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши, окромъ тыхъ пенезей, што е. м.

далъ за тое именіе мое пану Василю Семашковичу чотырнадцать копъ гроши, то вже зъ тыми чотырнадцма (!) копами за шестьдесятъ копъ и за чотыри копы гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

Див. ще **КРОМѢ, ОКРОМѢИ.**

ОКРОМѢИ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на виділення чого з-поміж подібних предметів)* крім: а о слоужбоу коли на воиноу поонти (!) тогды ѧ имаю за пана дробыша застоупати докоуль є(с)ми живъ окромѣи инши(х) слоужебъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

Див. ще **КРОМѢ, ОКРОМЪ.**

ОКРУГЛО *присл.* (5) округи́, навколо: А тако дали есмы ему... зъ вѣчными границами, што къ тому селу изъ вѣка прислушало и слушаетъ, како широко и долго и округло у его границахъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а тако єсмо єму дали... тото перво ре(ч)ноє село... Ако коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло Ако оуѣхана к нему границѧ (Снятин, 1424 *Р* 99); а продал єсми пану Андрушкоу Федоровичоу... со всимъ тым как здавна к тому селоу слоушало и тѧгло... такъ широко и долго и округло как я держал (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

Див. ще **КРУГЛО.**

***ОКРОУГЪ** *ч.* (1) *(одиниця територіально-адміністративного поділу)* округ: а хотар тому селу от одинои сторонъ сочава... от толѣ простѣ на окроугъ на радомировъ на нижни рогъ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13).

ФОРМИ: *знах. одн.* **окроугъ** (1393 *Cost.* I, 13).

***ОКРОУЖИТИ** *дієсл. док.* (2) окреслити, визначити: мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет... дали єсмо ємоу... село Алышовъ... а к томоу ДеревѦноє... и со всими пожитки... якожъ то здавна окроужено и ограничоно (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); княз великий Олександро... чинимъ знаменито... ижеть... дали есмо ему... село Холопы... и со въсими пожитъки... якожъ то здавъна окружено и ограничено (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **окроужєно, окружено** (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

OKRUTNE *присл.* (1) (*стп.* okrutnie) жорстоко: I też, jestliby chto ... k zapłate zastawy jeho, w deń swiatyi pripudił. okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

***OKTAWA** *ж.* (1) (*стп.* oktawa, *стч.* oktáva, *лат.* (dies) octava) восьмий день від якогось свята: Stało sia jest, i dano, w Łucku, w oktawu swiatoho Iwana krestitela (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *знах. одн.* **oktawu** (1388 *ZPL* 108).

***ОКТОБРЪ** *див.* ***ОКТѦБРЬ.**

***ОКТОВРЇИ** *див.* ***ОКТѦБРЬ.**

***ОКТѦБРЬ** *ч.* (55) (*цсл.* октѦврь, *гр.* ὀκτώβριος, *лат.* october) *(назва місяця)* жовтень: а пса(н) оу луцку оу субо(т) октѦбрѦ оу десѦ(т)и д҃нь (Луцьк, 1388 *Р* 42); П(и)сан... м(є)с(є)ца октѦбр(а) з҃і ден (Київ, 1437 *AS* I, 34); писа(л) алекса дїѦ(к)... м҃ца о(к)ки (Сучава, 1493 *ПГВСП*).

ФОРМИ: *род. одн.* **октѦбрѦ, октября** 5 (1388 *Р* 42; 1408 *Cost.* II, 633; 1470 *AS* I, 67; 1478 *ОБРН* 131; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **октоврїя, октоврїа** 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1427 *Cost.* I, 197; 1498 *ГВКЛ* 23); **октѦбр(а), ок(тябра)** 2 (1437 *AS* I, 34; 1475 *AS* I, 72); **октѦ(б)** 2 (1457 *Р* 165, 166); **октоврїа** 1 (1440 *DBAc* 32); **октобра** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); *ск. н.* **ок, ок(т)** 32 (1424 *Cost.* II, 956; 1434 *Cost.* I, 395; 1440 *Mih.* 208; 1454 *AS* III, 10; 1462 *BD* I, 64; 1473 *BD* I, 187; 1483 *Cost. S.* 122; 1487 *Cost. D.* 7; 1491 *BD* I, 467; 1493 *CVD* 7 і т. ін.); **ох, о(х), о(хт)** 9 (1435 *DIR«A»* 465; 1448 *Cost.* II, 366, 369; 1452 *Cost.* II, 422; 1458 *BD* I, 21; 1467 *BD* II. 298; 1469 *BD* I, 139; 1471 *BD* I, 165; 1487 *BD* I, 517)

ОКОУЛИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Василь окоуличь даєть двѣ ведрѣ медоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **окоуличь** (бл. 1458 *Р* 167).

ОКОУПИТИ *дієсл. док.* (2) (що) *(маєток, відданий у заставу)* викупити (1): сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а нє бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... може(т) окоупити тоє дѣди(ч)ство (XV ст. *ВС* 20 зв.— 21);

◇ **окоупити свою шїю** (1) дати відшкодування (за що), відшкодувати (що): мы александръ... знаємо чинимь... ожє... илїашь тѦгалъ на журжа прѣ(д) нами и оста(л) жоуржь намъ окоупити свою шїю и за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ... свою чѦсть о(т) села о(т) тамръташи(н)ци слоуга(м) наши(м) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *інф.* **окоупити** (1432 *Cost.* I, 327; XV ст. *ВС* 20 зв.).

Див. ще **ВЫКУПАТИ, ВЫКУПИТИ** I, ***ОТКОУПИТИ.**

***ОКУПЪ** *ч.* (3) викуп: Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осень, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **окупъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9, 10).

ОКОУШКО *ч.* (5) *(особова назва):* а при то(м) были сведоки... вл(д)ка луцкии Ѳе(д)осии... а па(н) окушко толкачеви(ч) (Острог, 1437 *Р* 136); наместнику Звягольскому, пану Окушъку Калениковичу (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *наз. одн.* **окушко, окоушко** (1437 *Р* 136; 1444 *AS* I, 40; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1458 *ОЖДМ*); *дав. одн.* **Окушъку** (1488 *РИБ* 222).

***ОКУШЪКО** *див.* **ОКОУШКО.**

ОЛАХ *ч.* (2) *(особова назва):* И... також прїидє прѦд нами... Олах Іоаныш и Гашпар... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153—154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олах** 1 (1499 *BD* II, 154); *дав. одн.* **Олах** Иоаньшоу 1 (1499 *BD* II, 154).

ОЛБРАХТЬ *ч.* (14) *(особова назва, стп.* Olbracht, *свн.* Albrecht): Також... Ян Олбрахть, крал полскїи, и братїя єго... нас Стефана воєводоу... от въсѦх нєпрїятєлєи нашых... имают боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олбрахть** 5 (1499 *BD* II, 420, 421, 423); **о(л)бра(х)тъ** 1 (1499 *ВФ*); **ольбры(х)тъ** 1 (1499 *ВФ*); *дав. одн.* **олбрахтоу** (1499 *BD* II, 419, 425, 426); *знах. одн.* **о(л)бры(х)та** (1499 *ВФ*); *ор. одн.* **Олбрахтом** (1499 *BD* II, 419, 420).

***ОЛБРЫХТОВЪ** *прикм.* (1): а в пана о(л)бры(х)товє прыви(л)и любєцъкии ловы нєвъписаны (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **в о(л)бры(х)товє** (1499 *ВФ*).

Пор. **ОЛБРАХТЬ.**

***ОЛБРЫХТЪ** *див.* **ОЛБРАХТЬ.**

***ОЛГА** *ж.* (2) *(особова назва, сканд.* Aelge) Ольга: Тѣм мы... дали... єсми ємоу... єдино село... що нам остало... от кнѣгини єго Олгы (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *род. одн.* **Олгы** 1 (1488 *BD* I, 345); **Олги** 1 (1488 *BD* I, 347).

ОЛГИРДОВИЧЬ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

***ОЛГІРДОВЪ** *прикм.* (1): пть кнзѦ швіригла олгірдову (Ворони, 1420 *CEV*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **олгірдову** (1420 *CEV*).

Пор. ***ОЛЬКИРДЪ.**

***ОЛГѢРДОВИЧЬ** *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛДОВАТИ *див.* **ГОЛДОВАТИ.**

***ОЛДЪ** *див.* ***ГОЛДЪ.**

***ОЛДЬ** *див.* ***ГОЛДЪ.**

ОЛЕВСКО *с.* (1) *(назва волості у Київській землі):* Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олевско** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ОЛЕКСА *ч.* (2) *(особова назва, пор. цсл.* Алєксъ): Биль намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ... трехъ чоловѣковъ, на имя Ганюса Шатроновича.

а Олекса, а брата его Карпа (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 58).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Олекса** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *знах. одн.* **Олексу** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).
Див. ще **АЛЄКСА, АЛЄКСИЮ, *ОЛЄКСѢИ.**
ОЛЄКСАНДРО *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**

*** ОЛЄКСАНДРОВАѦ** *ж.* (1) *(особова назва):* мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олеска(н)доваѦ (!) наста(с)я кие(в)скаѦ... придали єсмо... к манастырю Сергиевоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174).
ФОРМИ: *наз. одн.* **! олєска(н)доваѧ** (1459 *Р* 174).
ОЛЄКСАНДРОВИЧ *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**
ОЛЄКСАНДРОВИЧЬ *див.* **АЛЄКСАНДРОВИЧЪ.**
***ОЛЄКСАНДРОВЪ** *див.* ***АЛЄКСАНДРОВЪ.**
ОЛЄКСАНДРЪ *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**
ОЛЄКСАНЪДРО *див.* **АЛЄКСАНДРЪ.**
! ОЛЄКСЄНА 〈ОЛЄКСИНА〉 *див.* ***ОЛЄКСИНЪ.**
***ОЛЄКСИНЪ** *прикм.* (1): а на то вѣра... пана олек(с)єна (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! олек(с)ена** (1412 *DIR«A»* 440).
Пор. **ОЛЕКСА.**
ОЛЄКСИНЕЦ, ОЛЄКСИНѢЦЬ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі):* а кн〈Ѧ〉зю Солтану... в збаразском повѣте: Олексинец (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город(у) к Вишнѣвцю достали сѦ тые села на имѦ: Олексинѣць, а Островець (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Олексинец** 1 (1463 *AS* I, 55); **Олексинѣць** 1 (1482 *AS* I, 81).
*** ОЛЄКСѢИ** *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Алексии, *гр.* Ἀλέξιος) Олексій, Олекса: А писанъ листъ... оу днь стго олексѣѦ члвка бѣѦ (Смотрич, 1375 *Р* 20); а то свѣдомо... вл〈а〉д〈ы〉цѣ лоуцкомоу Олексѣю (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олк(с)ѣи** (1429 *Р* 114); *род. одн.* **олексѣѧ** (1375 *Р* 20); *дав. одн.* **Олексѣю** (1475 *AS* I, 71).
Див. ще **АЛЄКСА, АЛЄКСИЮ, ОЛЕКСА.**
ОЛЄНА *ж.* (4) *(особова назва, цсл.* Єлена, *гр* Ἑλένη) Олена: княини олена вышила сии вздоухъ великомоу архистратигоу михаілоу (б. м. н., 1466 *ОБРН* 128); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... Иваико Лєвич... и сестри их Анна... и Олєна... и продали свою... отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 509).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Олена, олена** (1466 *ОБРН* 128; 1492 *BD* I,509); *род. одн.* **Олєны** (1466 *BD* I, 105).
Див. ще ***ЄЛЄНА.**
*** ОЛЄНИИ** *прикм.* (1) ◇ л о в ъ о л є н и и *див.* ***ЛОВЪ.**
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о оленьемь** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).
*** ОЛЄНКА** *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Олєна): 〈Али〉 бы сѧ Щефаноу дѣтїи нє достало съ єго женою Оленкою, ино по єго животѣ што бы была Оленцѣ Пожарита до єи живота (б. м. н., 1426 *ВАМ* 21).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Оленцѣ** (1426 *ВАМ* 21); *ор. одн.* **Оленкою** (1426 *ВАМ* 21).
*** ОЛЄНКО** *ч.* (1) *(особова назва):* купилъ панъ вѦтславъ дмитровьскии дворище... оу вѣки оу василѦ єму жь рѣчють скибичь и въ єго брата на имѧ оу гѣнка и въ єхъ сновцѦ оу оленка (Львів, 1370 *Р* 18).
ФОРМИ: *род. одн.* **олєнка** (1370 *Р* 18).
!ОЛЄСКАНДОВАѦ 〈ОЛЄКСАНДРОВАѦ〉 *див.* ***ОЛЄКСАНДРОВАѦ.**
ОЛЄСКИИ *прикм.* (2): а при то(м) были сведоки... па(н) мониви(д)... а па(н) я(н) воиницким староста луцкии и олескии (Луцьк, 1438 *Р* 138); а кн〈Ѧ〉зю Михайлоу... достал сѦ Вишневєць твержа со всими тыми селы... олиж до самои граници олєскои (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **олєскии** (1438 *Р* 138); *род. одн. ж.* **олєскои** (1475 *AS* I, 71).

Пор. **ОЛЕСКО.**
ОЛЄСКО *с.* (7) *(назва села у Волинській землі)* Олеськ: сестренцомъ моимъ записую... Горки а Олеско (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Олеско** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *род. одн.* **Олеска** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *знах. одн.* **Олеско** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).
ОЛЄФѢРЬКО *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Олефир): а сє землѦне... щепанъ волошинъ риботицкии олефѣрько судья (Перемишль, 1359 *Р* 10); а на то послуси влдка ларивунъ... соудья орєфѣрько (!) (Перемишль, 1366 *Р* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олефѣрько** 1 (1359 *Р* 10); **! орефѣрько** 1 (1366 *Р* 12).
ОЛЄХНО *ч.* (19) *(особова назва, пор.* Олекса або Олександръ): а толко измени(т) олєхно сюю пору ку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); А пану Оле(х)ну... досталосе бачаница а тесово (Львів, 1478 *ЗРМ*); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олєхно, оле(х)но** (1388 *Р* 42; 1458 *ОЖДМ*; 1464 *AS* I, 57; 1467 *СП* № 13; 1469 *AS* I, 64; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1478 *ЗРМ*; 1490 *Пам.*; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *АЛМ* 31; 1494 *AS* I, 102; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *род. одн.* **Олехна** (1463 *AS* I, 56; 1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **оле(х)ну, оле(х)иоу** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн.* **олехна** (1388 *Р* 42); *ор. одн.* **оле(х)но(м)** (1478 *ЗРМ*).
Див. ще **ЛЄХНО, ОЛЄШКО.**
ОЛЄХНОВИЧЬ, ОЛЄХНОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ былъ... корѣчмитъ олехновичь семенъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А при томъ была... кн〈Ѧ〉г〈и〉нѦ МарѦ СеменоваѦ РовенскаѦ ... панъ Пєтръ Олехнович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олехиовичь, Олехиович** (1359 *Р* 10; 1488 *AS* I, 242); *род. одн.* **Олєхновича** (1444 *AS* I, 40).
***ОЛЄХНОВЪ** *прикм.* (2): а мои(м) пна ва(н)ковы(м) дѣтемъ... оу тую дѣлницю оу пноу оле(х)новоу... нє надобѣ вступоватисє (Львів, 1478 *ЗРМ*).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **оле(х)новоу** (1478 *ЗРМ*); *місц. одн. ж.* **оу оле(х)ново(и)** (1478 *ЗРМ*).
Пор. **ОЛЄХНО.**
! ОЛЄША 〈ОЛЄШКА〉 *див.* **ОЛЄШКО.**
ОЛЄШИНЬСКИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци... панъ кмита панъ Ѧшко олешиньски (Краків, 1394 *Р* 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олешиньски** (1394 *Р* 54).
ОЛЄШКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Олекса або Олександръ): коупилъ панъ ганько сварць... в олешка оу оу (!) малечковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *Р* 15); а при томъ были шлѦхетнии панове олешко судия илвскии (так.— *Прим. вид.*) панъ янъ виницкии (Львів, 1421 *Р* 94).
ФОРМИ: *наз. одн.* **олешко, oleszko** (1386 *Р* 31; 1404 *Р* 70; 1413 *GL* 48; 1421 *Р* 94); *род. одн.* **олешка** 1 (1368 *Р* 15); **! олеша** 1 (1378 *Р* 26).
Див. ще **ЛЄХНО, ОЛЄХНО.**
*** ОЛЄШКОВЄ** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села єго... на имѣ... село олешкови (!) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *наз. одн.* **! олешкови** (1437 *Cost.* I, 541).
*** ОЛЄШКОВИЧЬ** *див.* **ОЛѢШКОВИЧЬ.**
! ОЛЄШКОВИ 〈ОЛЄШКОВЄ〉 *див.* ***ОЛЄШКОВЄ.**
*** ОЛЗАРОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Олізарів *у Волинській землі):* а сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Олзаровское** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).
ОЛИ *спол.* (1) *(приєднує підрядне умовно-часове речення — у препозиції із співвідносним словом у головному речен-*

ні) якщо, коли: оли па(н) своемоу владаревм алюбо своемоу слоузе о некоторои речи алюбо о кри(в)дѣ виноу дасть тогды имеєтсѧ своему па(н)у о(т)присѧ(ч) самь седмь (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще **ОЛИЖ** [1] 2.

ОЛИБОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том был... боѧрин Борис Олибовскии (Острог, 1465 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олибовскии** (1465 *AS* I, 57).

ОЛИЖ[1], **ОЛИЖЬ** *спол.* (4) *(приєднує підрядні речення)* 1. *(часові — у постпозиції)* поки, до того часу поки (2): тогды ему кондратъ не хотѣлъ отповѣдити олижь пришедъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудеть васко (Галич, 1401 *Р* 65); а не имеєть слоуха(н) быти далѣи олижь положи(т) три гривны (XV ст. *ВС* 34);

(дієприслівниковий зворот) (1): а не маемь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошеи пану чусе (Луцьк, 1434 *Р* 128).

2. *(умовно-часове — у препозиції)* якщо, коли (1): А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имее(т) быть а од(н)го права поживать (XV ст. *ВС* 34 зв.).

Див. ще **ОЛИ, ОЛЬ.**

ОЛИЖ[2], **ОЛИЖЕ, ОЛИЖЪ, OLISZ** *част.* (4) *(підсилювальна, у сполуч. з прийменником до вказує на крайню межу чого)* аж: А тернаву рѣку имивши с убою стороною оли же до верха рѣки тоѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); а кн(ѧ)зю Михайлоу з братьею достал сѧ Вишневець твержа со всимитыми селы... олиж до самои граници олескои (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); и оттоль через гребли конець пропаханых нив ... олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

OLIŹBY *спол.* (1) *(зв'язує сурядні речення) (приєднувально-обмежувальний)* хіба що: I też, sud'ja... k sudu пе majet' pered sebe priwoditi: oliźby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ОЛИЖЕ *див.* **ОЛИЖ**[2].

ОЛИЖЪ *див.* **ОЛИЖ**[2].

ОЛИЖЬ *див.* **ОЛИЖ**[1].

ОЛИЗАР *див.* **ОЛИЗАРЪ.**

ОЛИЗАРОВАѦ *ж.* (4) *(особова назва):* Поведила перед нами... кн(ѧ)г(и)ни Олизаровая Шиловича кн(ѧ)г(и)ни Федка, штожь пан ееи (!) небощикъ пан Олизар Шилович... записал ееи (!) именѧ свои (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); А што есми положил привилея князя великаго Швидрикгайлова... на всѣ тые именя, што отецъ мой держалъ и я, по отцу, у тещи моее пани Федки Олизаровой... указую узяти зятю моему князю Михайлу (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28—29).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олизароваѧ** (1487 *AS* 1, 87, 240); *род. одн.* **Олизаровой** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

* **ОЛИЗАРОВИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* Намѣстнику Каменецкому, паиу Ѳедору Олизаровичу (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А пану Сеньку Олизаровичу... 13 судовъ северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Олизаровичу** (1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 62; 1496 *АЛРГ* 72); *наз. мн.* **Олизаровичи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

* **ОЛИЗАРОВЪ** *прикм.* (1): а сестренец мой... мает... Олизарову душу... поминати (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Олизарову** (1488 *AS* I, 242).

Пор. **ОЛИЗАРЪ.**

ОЛИЗАРЪ, ОЛИЗАРЬ, ОЛИЗАР *ч.* (15) *(особова назва, цсл.* Єлеазаръ, *гр.* Ἐλεάζαρος, *гебр.* Ilizara) Єлеазар: а при томъ были свѣткы: кн(ѧ)зь Иваиъ Борисович Звягольскый, пан Олизаръ Гаврилович (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); се ѧ пани Федка... п(а)на Олизара Шиловича... жона... есми била чолом... королю... Казимеру, ажебы.. допустил мене ко именѧм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олизаръ, Олизар, Олизарь, Олиза(р)** (1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 69; 1483 *ВОРСР* 177; 1487 *ВОРСР* 178; *AS* I, 87, 240; 1488 *AS* I, 241, 242); *род. одн.* **Олизара** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1488 *AS* I, 241); *дав. одн.* **Олизароу, Олизару** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* **Олизара** (1487 *AS* I, 240).

ОЛИКГИРДОВИЧ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

* **ОЛИСЕИ** *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Єлисей, *(р.* Ἐλισσαῖος, *гебр.* Ēlīsa) Єлисей: Олисе(и) землю де(р)жить Ѳилиповъщиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олисе(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.).

Див. ще **ЕЛИСѢИ.**

OLISZ *див.* **ОЛИЖ** [2].

ОЛИШКОВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Берестейській землі)* Олешковичі: Кнѧзю Сонкгоушкоу оу Каменцы село... Олишковичи (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Олишковичи** (1441—1443 *AS* III, 2).

ОЛИШКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Олишківці: а кн(ѧ)зю Семену досталсѧ город Колоден а села... Липѧги, Олишковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Олишковцы** (1463 *AS* I, 54).

ОЛКГЕРДОВИЧЪ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛКГИЛДОВИЧЪ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛКГИРДОВИЧ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛКГИРДОВИЧЪ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

***ОЛКЕРДОВИЧЬ** *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

***ОЛКИМОНТОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) иванъ олкимонтови(ч) знаемо чиню... аже... цѣловалъ есмь кресть его бъ не даи што(с) пригоди нашему г(с)дрю великому кнѧ(з) витовту по его животѣ не имамъ искати иныхъ г(с)дрвъ мимо... королѧ владислава (Мереч, 1401 *Р* 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **олкимонтови(ч)** (1401 *Р* 64).

***ОЛКИРДОВИЧЬ** *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

* **ОЛОВѢНКА** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то е(ст)... вѣра пана оловѣнки (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *род. одн.* **оловѣнки** (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще ***ОЛОВѢНКО.**

* **ОЛОВѢНКО** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то ест... в. п. Оловѣнка (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Оловѣнка** (1458 *BD* I, 6).

Див. ще ***ОЛОВѢНКА.**

ОЛОВѦНЧИНО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн(ѧ)зю Семену досталсѧ город Колоден а села: Чернехов... Оловѧнчино (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оловѧнчино** (1463 *AS* I, 54).

ОЛТА *ж.* (3) *(особова назва):* И оуставше наши слоуги Данчюл и брат его Жоуржа и сестри их Мъринка и Олта та (за)платили оуси тоти пинѣзи (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олта** (1489 *BD* I, 367); *дав. одн.* **Олти** (1489 *BD* I, 367).

* **ОЛТАРЬ** *ч.* (1) *(цсл.* олътарь, алътарь, *лат.* altare) вівтар: г(с)и помози рабу своему юрью болковичю создавшему цркввь и олтарь стаго архиерѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **олтарь** (бл. 1350 *Р* 8).

* **ОЛТУХЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Євътоухъ, Євтихъ, Євтѵхъ, *гр.* Εὐτύχιος) Євтух, Явтух: и казали были есмо и(х) поделити... васку Мирославичу а о(л)туху денисовичу (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **о(л)туху** (1495 *БСКИ*)

Див. ще * **ОЛТУѲИИ.**

* **ОЛТУШЪКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* а пса(н) в олтушъковѣ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в олтушъковѣ** (1424 *ДГВВ*).

* **ОЛТУѲИИ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Євътихии, Єутѵхии, *гр.* Εὐτύχιος) Євтихій: и казали есмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити боѧро(м) смоленски(м)... Васи(л)ю мирославичу а о(л)туѳъю ивановичу (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **о(л)туѳъю** (1495 *ВК*).

Див. ще ***ОЛТУХЪ.**

***ОЛТѢНЫ** *мн.* (2) *(назва області у Молдавському князівстві)* Олтенія: а мы есми дали... стефаноу воеводи... мисто текучъ, съ усею волостию, и олтѣны (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); н дали... есмы емоу... половина село на Бръладѣ въ ОлтАнох, на имѣ Цъпещїи (Гирлов, 1499 *BD* II,140).

ФОРМИ: *знах.* **олтѣиы** (1435 *Cost.* II, 682); *місц.* **въ ОлтАиох** (1499 *BD* II, 140).

***ОЛОУШКА** *див.* **ОЛЮШКА.**

***ОЛФЕРЪ** *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Елефтерии, *гр.* Ἐλευθέριος) Олефір: мы великий кн(А)зь Швитрикгайлъ... чиним знаменито... иж... дали есмо... нашому слоузе Олфероу (! — *Прим. вид.*) ...село Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *род. одн.* **Олыйфера** (1446 *AS* I, 42); *дав. одн.* **Олфероу** (1446 *AS* I, 42).

***ОЛХА** *ж.* (2) вільха: хота(р)... о(т) доуба... по обрѣжїю оу лѣсоу на велїкое о(л)хоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); а хотаръ... до крънници доумитрови... о(т)толѣ... на едноу во(л)хоу знаменаноу (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **во(л)хоу** 1 (1490 *ДГСХМ*); **о(л)хоу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ОЛХОВЕЦЬ** *ч.* (2) *(назва села у Подільській землі):* а п(с)ъ лстъ оув олховци (Ольховець, 1445 *СРК*); н тако(ж) даемь... матери нашеи... серецкіи торгь... и олховець (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

ФОРМИ: *знах. одн.* **олховець** (1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн.* **оув олховци** (1445 *СРК*).

***ОЛЧИНЪ** *прикм.* (2) *(пор.* Олка): И оустах азь господство мы и заплатих оуси вышеписанныи пинѣзи... оу роукы Мароушкы, дочци Настини, и племеници еи, дроугои Мар'шкы (!), дочци Олчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Олчииа** (1499 *BD* II, 153); *дав. одн. ж.* **Олчиии** (1499 *BD* II, 154).

ОЛЪДРИХЪ *ч.* (1) *(особова назва, стч.* Oldřich, *свн.* Uldriks): а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)ченъ мартиновскы па(н) олъдрихъ медускы (Галич, 1401 *P* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **олъдрихъ** (1401 *P* 66).

***ОЛЫЙФЕРЪ** *див.* ***ОЛФЕРЪ.**

***ОЛЫКА** [1] *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі):* у того гостынца кгруитъ Тереме︎нский по левой руце, а по правой Поддубецъкий, просто ку гостинцу до Жыдичына отъ Олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали есмо... леньковы зарубичю таА села... олыку иа рецѣ олыцѣ а мытельно (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *род. одн.* **Олыки** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *місц. одн.* **на олыцѣ** (1433 *P* 126).

***ОЛЫКА**[2] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Олика: мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали есмо... леньковы зарубичю таА села... олыку... а мытельно (Житомир, 1433 *P* 126).

ФОРМИ: *знах. одн.* **олыку** (1433 *P* 126).

***ОЛЫШСКИЙ** *прикм.* (1) ◇ г о с т и н е ц ъ   О л ы ш с к и й *див.* *** ГОСТИНЕЦЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Олышский** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2). *Пор.* ***ОЛЫКА** [2].

ОЛЬ *спол.* (1) *(приєднує підрядне часове речення — у постпозиції)* поки, до того часу поки: а мнѣ королевн помагати оль на годъ минетъ дмитриевъ днь (б. м. н., 1366 *P* 14).

Див. ще **ОЛИЖ** [1] 1.

***ОЛЬБРЫХТЪ** *див.* **ОЛБРАХТЬ.**

***ОЛЬКАНА** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Оиатаиу Ильичичомъ, а Олькане (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Олькане** (1487 *РИБ* 226).

***ОЛЬКГЕРДОВИЧЬ** *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛЬКГИРДОВИЧЬ, ОЛЬКИРЪДОВИЧЬ, ОЛЬКЬРДОВИЧЬ, ОЛКГЕРДОВИЧЪ, ОЛКГИРДОВИЧЪ, ОЛКГИРДОВИЧ, ОЛКГИЛДОВИЧЪ, ОЛГИРДОВИЧЬ, ОЛИКГИРДОВИЧ *ч.* (17) *(особова назва):* Се язъ великыї кнА(з) дмитриї олгирдовичь помолилсА есмь боу (б. м. и., 1386 *P* 33); Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... съ своею женою... поклонихом сА оца свое(г) гробоу кнзА вла(дн)мира олькгердови(ч) (Київ, 1446 *P* 154); мы великии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь... дали есмо емоу село дольгие шии (Луцьк, 1452 *P* 160—161).

ФОРМИ: *наз. одн.* **олькгирдовичь, Олькгирдови(ч), Олкгирдовичъ, Олкгирдович, Олькиръдовичь, олкирдови(ч), олгирдовичь** 10 (1386 *P* 33; 1443 *P* 144; 1446 *AS* III, 5; *P* 152; 1448 *P* 148; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; *P* 156, 158; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; *P* 160); **Оликгирдович** 1 (1451 *AS* I, 44); **Олкгилдовичъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **олькгердови(ч)** 1 (1446 *P* 154); **Олкгердовичъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **олкердови(ч)** 1 (1451 *ДГШХ*); **Олькьрдовичь** 1 (1445 *P* 150); **олгѣрдови(ч)** 1 (1388 *P* 43).

***ОЛЬКИРДЪ** *ч.* (2) *(особова назва, лит.* Algirdas): а за велкого (!) кнАзА олькѣрта... мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати (б. м. н., 1352 *P* 5); Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене... о пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **олькѣрта** 1 (1352 *P* 5); **Олькирда** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ОЛЬКИРЪДОВИЧЬ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

ОЛЬКЬРДОВИЧЬ *див.* **ОЛЬКГИРДОВИЧЬ.**

***ОЛЬКѢРТЪ** *див.* ***ОЛЬКИРДЪ.**

ОЛЬШАНИЦЬКЬИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдоци были кнАзь Иванъ Чоръторыискьи, кнАзь Михайло КостАньтиновичь Ольшаницькьи (Городок, 1443 *P* 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ольшаиицькьи** (1443 *P* 145).

ОЛЬШАНКА *ж.* (2) *(назва річки у Подільській землі):* А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшаика, тамже копцовъ усыпаты есмо велилы у тоей річки Ольшанки (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ольшанка** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. одн.* **Ольшанки** (1430 *ГВКЛ* 8).

ОЛѢШКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) были... тиву(н) вруцкии костушко а васко олѣшковичь (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); а потписа(л)сА есми под печа(т) мещанина киевска(г) потапа олешкови(ч) (б. м. и., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **олѣшковичь** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *род. одн.* **олешкови(ч)** (1498 *ЧІАФ*).

ОЛЮШКА *ж.* (11) *(особова назва, пор.* Ольга): Тое въсе вишеписанное да ест паноу Доумѣ ключнику от нас оурик... емоу и панеи его Насти, и братоу еи Юрїеви и сестрам их Федори и Олоушци (Сучава, 1480 *BD* I, 246); и привилїе, що имала Олюшка от нас... она еще еи дала оу роукы Ефремоу (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Олюшка** 4 (1491 *BD* I, 458; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* II, 130); *зам. род.* сынове **Олюшка** 2 (1489 *BD* I, 376, 377); *род. одн.* **Олюшки** (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Олюшци** 3 (1491 *BD* I, 458; 1499 *BD* II, 130); **Олоушци** 1 (1480 *BD* I, 246).

*** ОЛЮШЧИНЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде... Олюшка... и продала... третоую част село от Костещ... що юи были дали... слоуга иаш Юрїю Браевич... и тыж дроугаа Настѣ, дочка Олюшчина (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Олюшчина** (1499 *BD* II, 130).

Пор. **ОЛЮШКА.**

ОМЕЛКОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы дворане господарскіе: Тыхонъ Слупыця, Василій Омелковичъ... былысмо у земянына повету Браславского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Омелковичъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **Омелковича** (1430 *ГВКЛ* 7).

***ОМЄЛЯНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Ємилиянъ, *гр.* Αἰμιλιανός, *лат.* Aemilianus): а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... васи(л), омє(л)я(н)... мають єму потому служити ка(к) есть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **омє(л)я(н)** (1490 *Пам.*).

***ОМЄЛѦНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Ино я после пана своєго живота при том остала Межиречи, што пан мой мєнѧл...с паном Михном Омєлѧнским (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Омєлѧнским** (1487 *AS* I, 85).

***ОМЄШКАТИ** *дієсл. недок. і док.* (11) (*стп.* omieszkać) **1.** *док.* (що) занедбати (10): мы великй (!) князь Швидригкгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную, николи неомѣшканую, нашого вѣрного слуги, пана Богуша Оверкича Тимоха... надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати (Луцьк, 1438 *P* 140); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную, а николи неомешканую пана Петра Мушчича... дали есмо пану Петру... тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

2. *недок.* відволікати, зволікати, відкладати (1): тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкоторая пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако доброму ако и самъ што бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) во всѣхъ нашихъ пригодахъ нє омєшкаѧ (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **омѣшкаиую, омешканую, омєшькаиую, омєшъкаиую** 9 (1438 *P* 140; 1445 *P* 150; 1446 *AS* III, 5; *P* 152; 1450 *АрхЮЗР* 8/IV, 59; 1451 *AS* I, 44; *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1492 *АЛМ* 30); **омєшкаиную** 1 (1444 *AS* I, 40); *дієприсл. одноч.* **омєшкаѧ** (1399 *P* 59).

***ОМЄШЪКАТИ** *див.* ***ОМЄШКАТИ.**

***ОМЄШЬКАТИ** *див.* ***ОМЄШКАТИ.**

ОМОЧИВЫЙ *дієприкм.* (1) (*цсл.* омочити) (що в що) який умочив: таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *акт. мин. наз. одн. ч.* **омочивый** (1478 *ОБРН* 130).

***ОМѢШКАТИ** *див.* ***ОМЄШКАТИ.**

ОН *див.* **ОНЪ [1].**

ОНА [1] *див.* **ОНЪ [1].**

ОНА [2], ОНѢ *ч.* (7) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ) Іона: мы илїа воєвода... чинимъ знаменито... оже ... панъ онѣ ключникъ слоужилъ иамь правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1433 *Cost.* I, 358—359); И заплатили наши слоуги Она и Фєдор... тоти пинѣзи... прѧд нашими бояре (Васлуй, 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оиа** 2 (1452 *Cost.* II, 426; 1496 *BD* II, 92); **онѣ** 1 (1433 *Cost.* I, 359); *род. одн.* **оии** 2 (1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40); **оны** 1 (1448 *Cost.* II, 300); *дав. одн.* **оии** (1495 *BD* II, 92).

Див. ще **ОНЄ [1].**

! ОНА [3] ⟨ОАНА⟩ *див.* **ОАНЪ.**

ОНАНЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были: ...пан Єско Єлович, а пан Тишко Онанєвич (Луцьк, 1487 *AS* I, 85—86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оианєвич** (1487 *AS* I, 86).

ОНАНЬѦ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Анания, *гр* Ἀνανίας, *гебр.* Chananja) Ананій: а на то свѣдкы при то(м) были тогды зємлѧнє королєвскыи на имѧ панъ онаньѧ вѧчковичь и кнзь поутѧта (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **онаньѧ** (1458 *ОЖДМ*).

Див. ще **АНАНЇЄ.**

***ОНАТАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Натан, *гебр.* Nathan): Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226)

ФОРМИ: *дав. одн.* **Онатаиу** (1487 *РИБ* 226). .

ОНАЦКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Онаньѧ): А се мы... князь Михайло а князь Семень Меньшин... сознаваемъ... ижъ... с своеи дѣлници поступили ся есмо... Васковьци, къде Оиацко сидѣлъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оиацко** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

! ОНДРЄВО ⟨ОНДРЄЄВО⟩ *див.* **АНДРѢЄВЪ.**

***ОНДРЄЄВЪ** *ч.* (1) *(назва міста в Польщі, пор.* Andrzejów): про то мы оуставлѧємь ижє краковъскыи староста на трє(х) мєсцє(х) имєєть соуды соудити: оу краковє во ондрєєвѣ оу вїслици (XV ст. *BC* 13 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **во оидрєєвѣ** (XV ст. *BC* 13 зв.).

ОНДРЄЙ *див.* **АНДРѢИ.**

***ОНДРОВОШЪ** *ч.* (3) *(особова назва, стп.* Odrowąż): а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сѧ єсмо записали на то(м) сниму... при паноу андровашу... що быхо(м) били осажени нашєи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); мы пєтрь воєвода... вызнаваємь... оже... снимали сѧ єсми... ис пано(м) о(н)дровошемь (Хотин, 1455 *Cost.* II, 773—774).

ФОРМИ: *наз. одн.* **о(н)дровошъ, ондръво(ш)** (1455 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 769); *ор. одн.* **о(н)дровошємь** (1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн.* **при аидровашу** (1435 *Cost.* II, 679).

***ОНДРЪВОШЬ** *див.* ***ОНДРОВОШЪ.**

***ОНДРѢЄВИЧ** *див.* **АНДРѢЄВИЧ.**

***ОНДРѢЄВИЧЬ** *див.* **АНДРѢЄВИЧ.**

ОНДРѢИ *див.* **АНДРѢИ.**

ОНДРЮШКО *див.* **АНДРОУШКО.**

ОНЄ[1] *ч., невідм.* (9) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ) Іона: а при то(м) былъ... онє и фили(п) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343); И оустал Стєцко та заплатил оуси тоти р҃ злат татарских оу роуки онє (Сучава, 1493 *BD* II, 3).

Див. ще **ОНА [2].**

ОНЄ[2] *див.* **ОНЪ [1].**

ОНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѧ... онєщи и кытєщїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); тѣ(м) мы... дали... єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи... и... воровєщи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568).

ФОРМИ: *наз.* **оиєщи** (1436 *Cost.* I, 488; 1456 *Cost.* II, 568; *Mih.* 213).

ОН ЖЄ *див.* **ОНЪ ЖЄ.**

ОНИ *див.* **ОНЪ [1].**

ОНИКА *ч.* (12) *(особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... слуга оника служи(л) намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1429 *Cost.* I, 266); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили... о҃ злат татарских... Сими Бєнѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оиика, оника** (1429 *Cost.* I, 266; 1483 *Cost. S.* 121; XV ст. *ДГВІС*; 1495 *BD* II, 248; 1499 *BD* II, 153, 154, 155; 1500 *BD* II, 175); *род. одн.* **оиикы** (1437 *Cost.* I, 530); *дав. одн.* **Оники, оники** (1483 *Cost. S.* 121; 1500 *BD* II, 175).

Див. ще **ОНИЦЪ, ОНИЧКА, ОНЦА.**

! ОНИКШТЄИШЄЙСКИЙ *див.* **ОНИКШТЕНСКІЙ.**

ОНИКШТЕНСКІЙ *прикм.* (6) (*пор.* Оникшти *у Віленському воєводстві*): Нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому оутєнскому оникшьтєнскому (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); А при томъ были шлѧхєтнє врожєныи пановє... кн⟨ѧ⟩зь Вой⟨тє⟩х бискуп вилєнский... маршалок дворный намѣстник мєрєцкий и оникштєнский (*в ориг.* оникштєишейский.— *Прим. вид.*) пан Григорей Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Оник(штенскій), Оии(кштенскій)** 2 (1494 *АЛМ* 54; 1495 *АЛМ* 85); **! оиикштєишейский** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **о(и), ои(к)** 2 (1497 *ПКИП*; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн. ч.* **оникшьтєнскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ОНИКШЬТЄНСКИЙ** *див.* **ОНИКШТЕНСКІЙ.**

ОНИСИМЪ *ч.* (1) *(особова назва, гр.* Ὀνήσιμος): а се сусѣдє околнии онисимъ (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **онисимъ** (1370 *P* 18).

ОНИСИМЪКОВЬЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то послуси... Ахно онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *P* 28).
ФОРМИ: *наз. одн.* **онисимъковьчь** (1385 *P* 28).
ОНИЦЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми... монастироу цигане... на имѣ ... Никита и Оницъ, сыны Андреикови (Сучава, 1487 *BD* I, 311—312).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оницъ** (1487 *BD* I, 312).
Див. ще **ОНИКА, ОНИЧКА, ОНЦА.**
ОНИЧАНЇИ *мн.* (11) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже даемъ... оусим людем... от Онича⟨н⟩... на то яко... да не ходѣт оу тых селах соудци (Сучава, 1459 *BD* I, 29); А пак хотарь Тлъвещ⟨е⟩м от кръници Оничаном, ⟨от⟩ где был Он⟨ика⟩ (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).
ФОРМИ: *наз.* **Оничанїи** 2 (1493 *BD* II, 22); *зам. род.* от **Оничани** 2 (1483 *BD* I, 267); *род.* **Оничан, Оничань, Онича⟨н⟩** (1459 *BD* I, 29; 1467 *BD* I, 119; 1490 *BD* I, 442); *дав.* **Оничаном** 1 (1499 *BD* II, 155); *дав. молд.* **Оничанилор** 1 (1493 *BD* II, 22).
ОНИЧАНОУЛ *ч.* (5) *(особова назва)*: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... наши слоуги Жоуржа Оничаноул и... Іоноу Оничаноул служили намъ право и вѣрно (Сучава, 1483 *BD* I, 267); Тамъ мы ... дали... есми емоу... село... Оничанїи, що бил коупил тое село Аврам вистарник от Жоуржа Оничаноул (Сучава, 1493 *BD* II, 21—22).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оничаноул** (1483 *BD* I, 267); *род. одн.* **Оничаноул** (1493 *BD* II, 22).
ОНИЧИНЬ *прикм.* (3): Що бы имъ оурикъ... оусѣмъ, равно и оуноучатомъ и(х)... и братїамъ оничинымъ и сестрамъ его (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... попь Пътроу от Оничань, непоть Оничинь, и съ своими дѣтми... и продали... част село от Оничань (Сучава, 1490 *BD* I, 442).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Оничинь** (1490 *BD* I, 442); *дав. мн.* **оничинымъ** (1427 *Cost.* I, 196).
Пор. **ОНИКА.**
ОНИЧКА *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ): мы Александръ воевода... чинымъ знаменито... оже... слоуга нашъ Оничка, слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *DBAc* 22); и продали... едно село... Тоадероу, сыноу Онич⟨к⟩а (Сучава, 1493 *BD* II, 18).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оничка** 1 (1427 *DBAc* 22); *зам. род.* сыноу **Онич⟨к⟩а** 1 (1493 *BD* II, 18); *дав. одн. зам. род.* **оничци** (1451 *Cost.* II, 400).
Див. ще **ОНИКА, ОНИЦЪ, ОНЦА.**
ОНИЧКОВЪ *прикм.* (1)◇ м л и н о н и ч к о в ъ *див.* **МЛИНЪ.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оничковъ** (1493 *Cost. S.* 176).
Пор. **ОНИЧКА.**
ОНІ *див.* **ОНЪ** [1].
ОНО *див.* **ОНЪ** [1].
ОНОЖКО *див.* **ОНОШКО.**
! ОНОКЪ *див.* **ОУНОУК.**
ОНОС *ч.* (1) (*особова назва*): а к тому селу два ч⟨е⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки тагнут Онос да Овсяник (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Онос** (1470 *AS* I, 67).
ОНОШКО, ОНОЖКО *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Онуфрии): Волен пан Оножко тое имене Дажев... продати (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а надъ тыи рѣчи верху писаныи про лепшую твердост я Оношко Витонизкий печат свою приложил (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Оножко, Оношко** (1475 *AS* I, 72; 1490 *AS* I, 92); *дав. одн.* **Оножку** (1475 *AS* I, 72); *знах. одн.* **Оножка** (1475 *AS* I, 72).
ОНОУКА *див.* **ОУНОУКА.**
***ОНОУКЪ** *див.* **ОУНОУК.**
***ОНОУЧА** *див.* ***ОУНОУЧА.**
ОНЦА *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Ионъ): Писа онца граматикь оу сочавѣ (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157).
ФОРМИ: *наз. одн.* **онца** (1423 *Cost.* I, 157).
Див. ще **ОНИКА, ОНИЦЪ, ОНИЧКА.**
ОНЦЕЩИ, ОНЧЕЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): И дворь пана Михоулов... и к томоу в села, Прътоноши и Онцещи, есми им их верноули (Сучава, 1468 *BD* II, 306); ⟨И пак⟩ привилїе, що имал оуико их Тома на тое село на Онцещи... еще дали оу роуки слоузѣ нашемоу ⟨Лоупе Кешѣноулоу⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 168).
ФОРМИ: *наз.* **Онцещи** 1 (1499 *BD* II, 168); **Онченщїи** 2 (1487 *BD* I, 306); *знах.* **Онцещи** (1468 *BD* II, 306; 1499 *BD* II, 168).
ОНЦИПОРЪ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Антипа, Антипасъ, *гр.* Ἀντίπας) Антип: первыи поручни(к) кня(з) михайло евнутеви(ч)... кня(з) михайловъ онципоръ (б. м. н., 1392 *P* 46—47); а тыи люди о(т)чичи мои, на имя микоула... я(н), онципоръ (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **онципоръ** (1392 *P* 47; 1490 *Пам.*).
ОНЧЕЩЇИ *див.* **ОНЦЕЩИ.**
***ОНЧИНЪ** *прикм.* (1): а такоже есми потвердили монастироу нашемоу ⟨оуси татарове⟩... и цигане... ананїе и(с) челѣдъю... и си(н) ончи(н), щефоч(л) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ончи(н)** (1462 *Cost. D.* 11).
ОНЪ[1], ОНЬ, ОН, ВОНЪ, ОУНЪ *займ.* (12 342) **1.** *(особовий)* він (5568): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... попы и дьяконы совершати... въ Луцку... и въ селахъ до *нихъ* прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а ис того имають намъ слоужи(т)... *онъ* и *его* дѣти (Львів, 1399 *P* 59); тамъ же... паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы, и, штобы *ее* никто не порушилъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а не надобѣ... *ему* своѣ люди судити и вину и перьсудъ ис *нихъ* имати (Ольховець, 1445 *СРК*); Тамъ мы... дали... есми *имь их* правоую отниноу (Сучава, 1471 *BD* I, 164); И потвержаемъ тые люди... *ему* самому (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).
2. *(присвійний — виражає приналежність або відношення до кого або до чого)* його, її, їх (6774) **а)** *(у формі род.)* (6217): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... и вси наступъники его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); купилъ панъ петрашь дѣдицтво в аиъны радивонъковоѣ дѣднину ее (Перемишль, 1359 *P* 10); що бы имъ оурикъ съ оусѣмъ доходомъ... и сноу еи що е(ст) о(т) дроуга еи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ есмь своеи женѣ... и ее дѣте(м) свою о(т)чиноу (Київ, 1446 *P* 154); и мы есми пришо(д)ши пре(д) книгиню... и пре(д) и(х) паны... и есми смирилися (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а тъжь дядиная моя... и зять еи... слюбовали ми (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Ино мы... за его службу, тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);
е г о (е е, и х ъ) м и л о с т ь (529) *див.* **МИЛОСТЬ** 2;
б) *(у формі дав.)* (28): ⟨тѣм⟩ же мы... дали есмы емоу... а село... емоу и брат *моу* михаиль (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); тѣмь мы... дали есмы емоу... два сел(а)... где *моу* е(ст) до(м) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а на то е(ст) вѣра... пана Щефоула и брата емоу (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); да имь ⟨ест⟩ от нас оурик... и дѣтемь им (Сучава, 1487 *BD* I, 306); да е(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) исъ въсе(м) доходо(м) и(м) (Васлуй, 1495 *SCIM* pl. I).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **онъ, онь, о(н), on, он** 203 (1388 *ZPL*, 103; 1394 *P* 54; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *P* 100; 1445 *Cost.* II, 236; 1460 *BD* II, 276; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *AS* I, 77; 1487 *РИБ* 435; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **вонъ, во(н), won** 7 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1434 *P* 129; 1435 *P* 132, 134); **оунъ** 1 (1459 *P* 172); *род. одн. ч., с.* **его, его, е(г)** 4412 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1366 *P* 12; 1391 *P* 45; 1400 *Cost.* I, 37; 1412 *P* 81; 1426 *ВАМ* 21; 1433 *P* 118; 1458 *AS* I, 50; 1488 *РИБ* 424; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); отъ (до, оу, с, в, подли) **иего, не(г), neho** 37 (1322 *АрхЮЗР*

1/VI, 3; 1395 *Cost.* II, 610; 1407 *P* 72; 1427 *P* 108; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1463 *AS* I, 56; 1489 *РИБ* 438; 1490 *Пам.*; 1496 *BD* II, 405; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); с нѣго 1 (1499 *ГОКІР*); ! є 1 (1388 *P* 37); *зам. дав.* дали єсми єго (1436 *ВАМ* 33); *дав. одн. ч., с.* єму, ему, ємоу, ємѫ 1476 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1399 *P* 59; 1407 *Cost.* I, 56; 1424 *ДГВВ;* 1433 *P* 119; 1444 *AS* I, 40; 1454 *АЛМ* 12; 1479 *ВАМ* 62; 1488 *AS* I, 242; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); къ **нему, нѧму, немоу, nуети, nemu** 24 (1388 *P* 37; 1399 *P* 59; 1424 *P* 99; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1464 *AS* I, 57; 1482 *AS* I, 79; 1489 *РИБ* 431; 1490 *BD* I, 403; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **му, моу** 15 (1349 *P* 4; 1391 *P* 45; 1400 *DIR«A»* 433; 1401 *ЗКЄ*; 1414 *DIR«A»* 441; 1426 *ВАМ* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1434 *DIR«A»* 463; 1437 *Cost.* I, 541; 1497 *Gh. S.* і т. ін.); **им(у)** 1 (1443 *Cost.* II, 139); **єм** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *знах. одн. ч., с.* єго, є(г) 889 (1352 *P* 6; 1386 *P* 31; 1404 *P* 67; 1420 *ПГАГ;* 1433 *P* 118; 1443 *Cost.* II, 144; 1459 *P* 171; 1483 *AS* I, 82; 1496 *AS* I, 244; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); на (за, во) **иь, нъ, (н), ии** 468 (1352 *P* 6; 1393 *P* 50; 1403 *ДГАА;* 1420 *ПГАГ;* 1433 *Cost.* I, 361; 1437 *P* 136; 1451 *P* 156; 1463 *BD* I, 73; 1484 *BD* I, 285; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); на (за, в) **иего, нє(г), neho** 66 (1388 *ZPL* 103; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1437 *AS* I, 33; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1451 *P* 158; 1452 *P* 160; 1475 *AS* I, 72; 1483 *AS* I, 82; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **ho** 1 (1395 *GL* 166); ! **га** 1 (1497 *Gh. S.*); *ор. одн. ч., с.* **нимъ, нимь, ни(м), ним, нѣмъ, нѣмь, nim** 36 (1352 *P* 6; 1390 *P* 176; 1402 *Cost.* II, 623; 1413 *P* 83; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1489 *РИБ* 433; 1495 *ВК*; 1496 *BD* II, 405; 1499 *BD* II, 488 і т. ін.); з (с) **нымъ, ыым** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1457 *BD* II, 257); **имъ** 1 (1489 *РИБ* 438); ! **ни(т)** 1 (1435 *P* 134); *місц. одн. ч., с.* иа (при, по, въ, оу) **нємъ, нємь, нєм, нє(м), нє(м)ъ, nem** 125 (1388 *ZPL* 104; 1394 *P* 54; 1402 *Cost.* II, 623; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 102; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1451 *P* 156; 1466 *BD* I, 114; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); по (при) **нѣмъ** 7 (1399 *P* 59; 1433 *P* 123, 125; 1445 *P* 150); по **иимъ** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); по !**но(м)** 1 (1424 *P* 102); *наз. одн. с.* **оно** (1462 *BD* I, 55; 1494 *BD* II, 35, 37); *знах. одн. с.* **є** (1424 *P* 102); *наз. одн. ж.* **она** (1418 *P* 89; 1421 *Cost.* I, 142; 1454 *AS* III, 10; 1462 *BD* I, 55; 1464 *Cost. S.* 59; 1472 *BD* I, 172; 1487 *AS* I, 87; 1489 *РИБ* 437; 1490 *Cost. S.* 140; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); *род. одн. ж.* **єи** 227 (1401 *P* 64; 1418 *Cost.* I, 127; 1429 *Cost.* I, 248; 1453 *Cost.* II, 454; 1467 *BD* I, 122; 1470 *BD* I, 147; 1482 *AS* I, 79; 1490 *BD* I, 396; 1495 *BD* II, 84; 1499 *BD* II, 166 і т. ін.); **єє** 49 (1359 *P* 10; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1446 *P* 154; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1459 *P* 171; 1487 *AS* I, 86; 1489 *РИБ* 437; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1497 *РИБ* 683 і т. ін.); **єѣ** 11 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1393 *P* 52; 1400 *P* 62; 1495 *ПЛПС*) ; **єєи** 3 (1487 *AS* I, 240, 241); **єѧ, єѫ** 2 (1446 *P* 154; 1454 *Cost.* II, 501); отъ (з, с, в) **нєє** 6 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1487 *РИБ* 434; 1495 *ВМБС*; 1498 *АЛМ* 169); в (до) **иеи** 3 (1400 *Cost.* II, 619; XV ст. *ВС* 32; 1466 *BD* I, 106); *дав. одн. ж.* **єи** 83 (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 249; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *BD* I, 52; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 87; 1492 *Cost. S.* 161; 1494 *РИБ* 560; 1498 *BD* II, 126 і т. ін.); **юи** 22 (1433 *Cost.* I, 350; 1438 *Cost.* II, 14, 15; 1462 *BD* I, 55; 1480 *BD* I, 244; 1481 *BD* I, 249; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 57; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); к **неи, нє(и)** 3 (XV ст. *ВС* 16; *СЯ* 9, 43 зв.); *знах. одн. ж.* **єи** 15 (1433 *Cost.* I, 350; 1438 *Cost.* II, 14; 1448 *Cost.* II, 741; 1453 *Cost.* II, 454; 1455 *Cost.* II, 771; 1462 *BD* I, 55; 1476 *BD* I, 208; 1490 *BD* I, 392; 1494 *AS* I, 101; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **єє, ее, ieie, jeje** 15 (1388 *ZPL* 107; 1431 *ГВКЛ* 9; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1489 *РИБ* 437; 1494 *РИБ* 560; XV ст. *ВС* 21 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1499 *АЛМ* 36; *BD* II, 448 і т. ін.); **ю** 4 (1490 *BD* I, 390; 1497 *BD* II, 96, 116; 1499 *RA* 257); **ѫ** 2 (1401 *ЗКЄ*); **іе** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **иѫ** 1 (1401 *ЗКЄ*); на **иеє** 1 (XV ст. *ВС* 21 зв.); в **ню** 1 (1413 *P* 83); на **нею** 1 (1492 *АЛМ* 30); *ор. одн. ж.* с (под) **нею** 4 (XV ст. *СЯ* 41; 1494 *РИБ* 560); **єю, ею** 2 (1427 *Cost.* I, 196; 1450 *ЗНТШ* XI, 7); *місц. одн. ж.* на (по) **иеи** 3 (1446 *ПГСПМР*; 1488 *ДГСВМЩ*); по **нюи** 1 (1359 *P* 10); *наз. мн.* **они, оні, опі, опу** 240 (1370 *P* 18; 1388 *P* 37; 1403 *ДГАА*; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 472; 1459 *P* 171; 1475 *AS* I, 70; 1488 *РИБ* 222; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **оны** 13 (1415 *Cost.* I, 122; 1431 *ГВКЛ* 7; 1452 *Cost.* II, 422; 1457 *BD* I, 4; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 140; 1471 *BD* I, 164; 1487 *AS* I, 86; 1490 *Пам.*; 1498 *ГВКЛ* 22 і т. ін.); **воны** 6 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1481 *AS* I, 78; 1498 *ГВКОО*); **оие** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *род. мн.* **ихъ, ихь, и(х), их, іхь, ich, ych** 2066 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1352 *P* 5; 1388 *P* 40; 1411 *P* 77; 1424 *P* 100; 1443 *Cost.* II, 132; 1466 *AS* I, 63; 1480 *BD* I, 237; 1492 *AS* III, 24; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); до (от, ис, с, в, оу, после, промежу) **нихъ ни(х), нихь, nich** 85 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *P* 43; 1399 *P* 59; 1418 *Cost.* I, 127; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1452 *DIR«A»* 500; 1466 *AS* I, 62; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1487 *АМЛ;* 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **єхъ** 6 (1366 *P* 12; 1370 *P* 18; 1378 *P* 13; 1386—1418 *P* 35; 1390 *P* 175); **ѣхъ** 4*(1434 *P* 130; 1443—1446 *P* 147); **іхо, ихо** 3 (1388 *P* 37; 1401 *RIR*); оу (нс) **ных, ныхъ** 3 (1459 *BD* I, 29; 1460 *BD* II, 275; 1498 *ГВКЛ* 22); из **нихо** 1 (1388 *P* 37); *дав. мн.* **имъ, имь, и(м), им, ym** 1206 (1370 *P* 18; 1393 *P* 51; 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *P* 124; 1442 *Cost.* II, 101; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1460 *BD* II, 272; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **имо, імо** 3 (1388 *P* 37); **ємъ** 1 (1386—1418 *P* 35); **ѣмъ** 1 (1443—1446 *P* 147); къ (к) **иимъ, иим** 6 (1428 *Cost.* I, 202; 1433 *P* 125; 1437 *AS* I, 34; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1475 *BD* II, 336; 1496 *ОКИВ*); *знах. мн. ч., с.* **ихъ, ихь, их, и(х), ich** 224 (1341 *P* 2; 1388 *ZPL* 104; 1408 *Cost.* II, 631; 1419 *P* 90; 1432 *Cost.* I, 330; 1462 *BD* II, 292; 1472 *DIR«A»* 530; 1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **них, ии(х), нихь, иихъ, nich** 22 (1388 *ZPL* 104; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1499 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1468 *BD* II, 302; 1470 *AS* I, 67; 1474 *РГС*; 1488 *ДГСВМЩ*; XV ст. *ВС* 26; 1498 *BD* II, 409); **іхо** 1 (1388 *P* 37); **ѣхь** 1 (1436 *Cost.* II, 707); **и** 1 (1388 *P* 41); *знах. мн. ч., ж.* **ѣ** 3 (1349 *P* 3; 1412 *P* 81); *ор. мн.* **ними, нѣмі, путу, nimi** 69 (1395 *Cost.* II, 610; 1425 *Cost.* II, 422; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1437 *P* 136; 1449 *Cost.* II, 386; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 153; 1484 *ЯМ*; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **ими, имѣ** 8 (1401 *P* 65; 1411 *Cost.* II, 638; 1413 *P* 83; 1421 *P* 95; XV ст. *ВС* 20; *СЯ* 39 зв.; 1496 *BD* II, 407); **нимы** 1 (1499 *BD* II, 130); **ыми** 1 (1499 *BD* II, 423); *місц. мн.* на (по, оу) **нихъ, ни(х), нѣхъ, nich** 60 (1388 *ZPL* 104; 1400 *Cost.* II, 619; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 258; 1433 *P* 121; 1435 *P* 133; 1448 *Cost.* II, 366; 1479 *BD* I, 222; 1490 *BD* I, 42; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); на **ных, ны(х)** 4 (1428 *Cost.* I, 213; 1429 *Cost.* I, 249; 1499 *BD* II, 149, 156); ! **ни(ж)** (1448 *Cost.* II, 733); *наз. дв.* **вона** (1404 *P* 68); *род. дв.* **єю** (1366 *P* 12; 1479 *ВАМ* 61); *дав. дв.* **ѣма** (1443—1446 *P* 147).

ОНЪ[2] *займ.* (42) (*цсл.* онъ) (*вказівний*) **1.** (*вказує на предмет або особу, про які говориться у підрядному реченні або у дієприкметниковому звороті*) той (24): и на таковыи да имаєтъ оучѧстїє съ онѣми рекшими иа х̃а кръвь єго на ни(х) (Сучава, 1403 *ДГАА*); peremiryie to imieło byty: tohdy... bychmo i опусh Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... дааніѧ... таковїи... да има(т) оучастїє и съ онѣмы іоудеиє, єжь възъпиша на г̃а х̃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. (*анафоричний, вказує на предмет, про який ішлося вище*) той, згаданий (15): I też jestliby... chrestianin, zastawu swoju wyzwolił, tak, kak by jemu lichwy ne zapłatił: a tych to lichw, jestliby mesiec nedał, i onym primnozajut' druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Што былъ

мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ... хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру... ино онъ небощикъ, князь Иванъ Семеновичъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); яко жадаєте черєз листы свои иа тыи послѣдними мистровы листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу черєс оныи первыи о(т)писъ... досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тако(ж) кто коли иму(т) познати оу ни(х) кони или волъ... и довєде(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣнина... а они брашовѣни нє мочи иму(т) постави(т) совдыша за то(т) ко(н) или за во(л), а брашовѣни да стратѣть то(г) конѣ или вола (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760); Про то... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ єго зємлѧной и при (в)сѣхъ Городищєо(х) и оурочища(х) є(го) зоставоую... которы(х) про(д)ков7 єго... дє(р)жали и оны(х) заживали (Прилуки, 1459 *Р* (1).

3. *вказує на віддалений предмет)* той (3): знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода... слюбуємъ... королеви польскому... на єго оусѣ нєприѧтелѣ помагати, ни одного нє воимуючи... выѧвъши землю пруськую и литовъскую и с ону сторону кракова про далекость нашего люда ихъ оудрачениѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а хотя бы есть мѣлъ иншій... рушати нашъ записъ, тотъ ся разсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ передъ Милостивымъ Богомъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... а с ону строну могилы о(т) ближьшего рєчєного дуба на букъ (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **онъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *знах. одн. ч.* **оного** 1 (1438 *Р* 140); **оныи** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн. ч.* **опут** (1388 *ZPL* 106); *місц. одн. ч.* **на ономъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *наз. одн. с.* **опоіе** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн. ж.* **опоје** (1388 *ZPL* 103); *наз. мн.* **они** 3 (1429 *Cost.* I, 249; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **оны** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. мн.* **онымъ** (1389 *РЕА* I, 27); *знах. мн.* **оны(х)** 1 (1459 *Р* 171); **!ныє** 1 (1433—1443 *АРМ*); *ч.* **опусh** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *с.* **она** 2 (1415 *Mih. Alb.* фотокоп. 2; 1493 *Cost. S.* 176); **! анаѧ** 1 (1435 *Cost.* I, 424); *ор. мн.* **онѣми, онѧми** 20 (1403 *ДГАА;* 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 311; 1488 *BD* I, 343; 1490 *DC* 149; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **онѣмы** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **оними** 1 (1459 *Р* 171); *род. дв.* **ону** (1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 68).

ОНЪ [3] *присл.* (1) там: а хотаръ ємоу выше страхотѣнѣ... а о(т) толѣ... дорогою онъ до ворловои могилы, то ємоу весъ хотаръ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27).

ОНЪ ЖЄ, ОН ЖЄ, ОНЪ Ж *займ.* (6) (*відносний*) (*приєднує підрядні означальні речення — у постпозиції*) який: О оци он же дроугоую поимє(т) женоу а нє має(т) сн҃въ д(ч)ок (XV ст. *СЯ* 9); а (з)нати и(м)... Господарей Свои(х) владѣющи(х)... Кїєво(м)... онъ же нарєчетсѧ мати Градо(м) роускїє земли, а нє инако (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **онъ жє, он жє, онъ (ж)** 6 (XV ст. *ВС* 8, 9, 30 зв., 31; *СЯ* 9; 1481 *ГПМ*).

***ОНЪТОНОВО** *с.* (1) (*назва села у Київській землі*): Сєло Онътоно(в) а в томъ сєлє девє(т)на(д)цать чл҃вко(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Онътоно(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

***ОНЪТОНОВЪЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Игнатъ дє(р)жить землю онътоновъщиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **онътоновъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ОНЫ *див.* **ОНЪ**[1].
***ОНЫИ** *див.* **ОНЪ**[2].
ОНЬ *див.* **ОНЪ**[1].
ОНѢ *див.* **ОНА**[2].

! ОПА ⟨?⟩ (1): а хотар... почєнши отъ усти лопатнои... на доубъ а что опа с боуо на (*у виданні:* опасбоуона.— *Прим. ред.*) нємъ та врѣхомъ дѣла (б. м. и., 1500 *SD* 7).

ОПАНАСЪ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Аѳанасии, Атаиасии, *гр.* Ἀϑανάσιος) Панас, Опанас: Я се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми... Хъмелевъ... пану Волъчку Жасковъскому (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); а тыи люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... опона(с) (!) мають єму по тому служити ка(к) єсть... обычай (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Опанасъ** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **! опона(с)** 1 (1490 *Пам.*).

Див. ще **ОФАНАСѢИ, *ПАНАСЪ, ФАНАСИИ.**

ОПАСОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (кого від кого і без додатка) захищати, обороняти: а па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ абы на(с) милова(л) и опасоува(л) о(т) нашихъ нєпрїѧтєлєвъ (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати пановє наши и опасовати, ка(к) сами сєбє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **опасовати** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... опасоува(л)** (1453 *Cost.* II, 765).

Див. ще **ОПАСТИ.**

ОПАСТИ *дієсл. док.* (1) (кого від кого) захистити, оборонити: а... коро(л) казими(р), о(т) си(х) часо(в) имає(т) єго мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ нєприѧтєлевъ послы своими и мече(м) своимь (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *інф.* **опасти** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **ОПАСОВАТИ.**

***ОПАСОУВАТИ** *див.* **ОПАСОВАТИ.**

***ОПАТОВЪ** *ч.* (1) (*назва міста у Польщі, пор.* Opatów): в опатовѣ прєдъ громницѧми (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в опатовѣ** (1398 *ЗЛЕІК*).

***ОПАТРЕНЬЕ** *с.* (1) (*стч.* opatření, *стп.* opatrzenie) матеріальні засоби, пов'язані з високим становищем: А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ... заховати, оного прыймуемо... которому ...надаемо волности в(шеля)коѣ въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ... заживати... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати, какъ иншой шляхтѣ... даемо и опатруемо (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *знах. одн.* **опатренье** (1438 *Р* 140).

*** ОПАТРОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* opatrovati, *стп.* opatrować) (без додатка) забезпечувати (кого чим): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ... заховати, оного прыймуемо... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати, какъ иншой шляхтѣ... даемо и опатруемо (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **опатруемо** (1438 *Р* 140).

***ОПЄКАЛНИКЪ** *ч.* (12) (*стп.* opiekadlnik) **1.** законний опікун неповнолітніх дітей-сиріт, а також жінки померлого чоловіка та їх маєтку (11): Коли м҃ти оу дѣтей оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можеть дѣди(ч)ства прода(т) (XV ст. *ВС* 35).

2. уповноважений, довірена особа (1): мы стефанъ воєво(д) ... чиимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)рєчеными паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ яиъ с чижева... на мѣсцє володислава, королѣ по(л)ского єго мл(с)ти и опека(л)никъ коруии полскои, и панъ пєтръ о(н)дровошъ... и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати иаши(х) пєрє(д)ковъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **опека(л)никъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **опѣка(л)иїкъ** 1 (XV ст. *ВС* 35); *род. одн.* **опѣка(л)ника** 1 (XV ст. *ВС* 35); **обпѣкальнїка** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *ор. одн.* **опѣкалнїко(м)** (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *наз. мн.* **опєкальнїкы** (XV ст. *СЯ* 41); *місц. мн.* **о опека(л)нїко(х), опека(л)нико(х), опекальнико(х)** 3 (XV ст. *ВС* 21 зв., 35, 35 зв.); **опѣкалиїкохъ, опѣка(л)нїкохъ, опѣкалнїко(х)** 3 (XV ст. *ВС* 6 зв., 8 зв.; *СЯ* 9).

Див. ще *ОПЄКАТЄЛНИКЪ.
***ОПЄКАНЕ** *див.* ***ОПѢКАНЇЄ.**
***ОПЄКАНЇЄ** *див.* ***ОПѢКАНЇЄ.**
***ОПЕКАНЬЕ** *див.* ***ОПѢКАНЇЄ.**
***ОПЄКАТЄЛНИКЪ** *ч.* (2) законний опікун неповнолітніх дітей-сиріт, а також жінки померлого чоловіка та їх маєтку: а оць по смрти тымъ то дѣтємъ и то (!) жєнє боудѣ(т) лї єє волѧ можєть изоставить опѣкатєльнїка оу томь имєнїн, докоуль доростоуть дѣти ты(х) лѣ(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **опекатє(л)ника** (XV ст. *ВС* 35 зв.); *знах. одн.* **опѣкатєльнїка** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).
Див. ще ***ОПЄКАЛНИКЪ** I.
ОПЕКАТИ СЯ *дієсл. недок.* (2) (чим) тимчасово опікуватися, управляти маєтком: говорилъ нам дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье, и мы были Якубу Домоткановичу казали тымъ именьемъ опекатися до нашого... пріеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437).
ФОРМИ: *інф.* **опекатися** (1489 *РИБ* 437); *теп. 3 ос. одн.* **ся опекаеть** (1489 *РИБ* 438).
ОПЄТ *див.* **ОПѦТЬ.**
ОПИНТѢЛЪ *ч.* (3) (*особова назва):* И оуставшє слоуга наш Иван та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки Стани, дочки Мика Опинтѣлъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* дочки Мика **Опинтѣлъ** (1497 *BD* II, 115).
***ОПИСАТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (що) описати, викласти (1): мы Александръ... Княжа Литовское... ведомо чынимо... ижъ... права... надаемъ... яко нижей описано такъ выражаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).
2. (що) визначити, приписати (1): а такѣ(ж) пєрво рє(ч)ныи владъ имѣє(т) намъ съ того сєла служи(т)... копьє(м) а двѣма стрѣлци и єго намѣстковє такѣ(ж) оуписаную службу имѣють намъ служити (Снятин, 1424 *Р* 100).
ФОРМИ: *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **оуписаную** (1424 *Р* 100); *предик. пас. дієприкм.* **описано** (1389 *РЕА* I, 26).
***ОПИХАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) (*сукно*) валяти, бити: и потвръждаємъ тому прѣ(д)речєнном(у) монастирю... два млины що су(т) оу банѣ та є(ст) имъ на полы съ банскими пръгари и ступа що сукно опихаєтъ (Сучава, 1443 *ПГСММ*).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **опихаєтъ** (1443 *ПГСММ*).
***ОПЇТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) обпитися, забагато напитися: Пѣрвы(х) обычаєвъ сѫды бывали соужєны бєзъ часоу, ижє нєколи по обѣдѣ опївшисѧ соуды соужєны а такъ нєгдѣ сїльныи оубогъ прємоглъ зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **опївшисѧ** (XV ст. *ВС* 13).
***ОПЛАТЪ** *ч.* (1) грошовий збір: мы олєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... с мыты и оплаты и з данми... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).
ФОРМИ: *ор. мн.* **оплаты** (1421 *Cost.* I, 142)
!OPOWEDATI *див.* **ОТПОВѢДАТИ.**
***ОПОВѢДАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що) повідомляти, розповідати (про що): мы великй (!) князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, иамъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, которыи... до... панства нашого ... выѣхалъ, которого намъ справы и родъ зацный дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... оного прыймуемо (Луцьк, 1438 *Р* 140); А оповєдал єсми тоє господинови своєму п⟨а⟩ну Фєдору Янушєвичу (Володимир, 1475 *AS* I, 72).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн.* **оповєдал єсми** (1475 *AS* I, 72); *3 ос. одн. ч.* **оповѣдалъ** (1438 *Р* 140).
Див. ще **ОПОВѢСТИ, ПОВЄДИТИ, *ПОВИСТИ, ПОВѢДАТИ, *СПОВЕДАТИ.**

ОПОВѢСТИ *дієсл. док.* (1) (кому що) повідомити, оповісти (про що): а єстли бы дорозоумили с которои сторони от какых наших нєпрїятєлєи какоє зло... а их милость тогди... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).
ФОРМИ: *інф.* **оповѣсти** (1499 *BD* II, 423).
Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ПОВЄДИТИ, *ПОВИСТИ, ПОВѢДАТИ, *СПОВЄДАТИ.**
ОПОЗНАТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (*познайомитися з навколишньою обстановкою)* роздивитися: Што єси к на(м) всказыва(л)... жадаючи... абы(х)мо бояръ твои(х)... оставили при твоє(и) дочєри а при нашой вєликои кнгнє на ча(с) помєшкати поколє бы сѧ опознала и мы то длѧ тєбє ...вчинили (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы сѧ опознала** (1495 *ПЛПС*).
***ОПОЛЬСКИИ** *прикм.* (2) (*пор.* Opole *у Польщі*): Мы кнѧзь володиславъ опольскоѣ зємли... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *Р* 23—24); ми княз Володиславь Опольскои зємлѣ господаръ... дали єсми имъ двѣ сєлѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **опольскоѣ** 1 (1377 *Р* 23); **Опольскои** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4).
ОПОМИНАТИ *див.* **ОУПОМИНАТИ.**
(!) **ОПОНАСЪ** *див.* **ОПАНАСЪ.**
***ОПОРОВЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Польщі, пор.* Oporów): Мы... шєликга сирадскии подкоморья пєтръ з опорова... записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Лаичиця, 1433 *Р* 122—123).
ФОРМИ: *род. одн.* **опорова** (1433 *Р* 122).
ОПОСЛѢ, ОПОСЛЄ *прийм.* (3) (*з род.*) (*виражає часові відношення, вказує на дату, після якої відбувається дія)* після (1): П(и)сан в Луцку, в понєдѣлок опослє Пєтрова днѧ, в лѣто ҂ЅДЕВѦТ сот чєтвєртоє (Луцьк, 1396 *AS* I, 20);
(*вказує на послідовність подій)* після (1): твои послы тамъ у них были... а намъ и землямъ нашимъ опосле того большые ся шкоды почииили (б. м. н., 1496 *ОКИВ*);
о п о с л ѣ ж и в о т а (1) *див.* ***ЖИВОТЪ.**
Див. ще **ПОСЛѢ.**
ОПРАВИТИ[1] *дієсл. док.* (31) (*стч.* opraviti, *стп.* orpawić) **1.** (кого в чому) визнати право (на що), затвердити в судовому порядку (що за ким) (15): тогды ѧ па(н) староста згадалъ зємлѧны і оправили єсмы кундра(т) оу то(и) границі поколѧ єму кнѣзъ лєвъ оуѣхалъ (Галич, 1401 *Р* 66); и мы... п⟨а⟩на Фєдка єсмо в том оправили (Ступно 1444 *AS* I, 42); И мы того смотрѣвшо (!) кн⟨ѧ⟩зѧ Сємєна оправили, а кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла обвинили; єго свѣтки нє посвєдчили ни дѣлоу, ани записоу (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И мы о томъ межи ними досмотрѣвши, и того Мартинца есмо оправили и приказали есмо Богдану Остафіевичу, абы ему въ томъ далъ впокой (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);
(кому що) підтвердити (2): Нагорка а Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили, и въ книгахъ земъскихъ тая речъ имъ оправена (Краків, 1489 *РИБ* 433).
2. (кому що) записати певну суму або частину маєтку (5): А сє ѧ панъ бєнко... свѣдчю то своимъ листомъ... ижє пришєдъ пєрєдь насъ панъ гєрвасъ и вѣновалъ и оправилъ своюи жєнѣ варварѣ сто гривєнъ на своюмъ сєлѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57); и оправили єму ту половицю тристѧньць оу н҃ копъ (Галич, 1409 *Р* 74); и врозумившн то пани Олизаровaѧ... даровала нас... и записала тыє двє имєнѧ... якож то намъ оправила листом своим (Луцьк, 1487 *AS* I, 240—241); и тотъ записъ которы(м) борисово(и) жонѣ вєно оправєно в нєє єстъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).
3. (що) уладнати (1): а є(с)ли жє нємогоуть вси(х) соудо(в) осоудити того диѧ тогды хочємь то(г)... абы дроугого днѧ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѧ жєбы кажыи (!) члвкъ свою по воли оправилъ жалобоу (XV ст. *ВС* 13):

уладнати судове затвердження власності (5): пак ли бы кто нагабалъ тученѧка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку... то пани марєгорѣта росоваѧ имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); а єстлибы вжє нє мог того подворѧ оправити я, вжє тогды маю пѣнѧзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости отложити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

4. (кому що) відшкодувати, покрити збитки (2): И твоя милость въ томъ нашомъ дєлє посылалъ къ нєму своєго посла, напоминаючи єго... што боудєть шкоды зємли нашой подєлалъ, то бы намъ оправилъ (б. м. н., 1498 *BD*II, 413).

5. (до кого що) відправити, послати (?) (1): до королѧ доброє нашє оправимъ от нашєи зємли, тогды имаємъ доброволно выити от єго имѣниа (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *інф.* оправи(т) 3 (1418 *P* 89); **оправити** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1494 *AS* I, 101); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оправилъ** (1398 *P* 57; XV ст. *BC* 23; 1498 *BD* II, 413); *3 ос. одн. ж.* **оправила** (1487 *AS* I, 241); *1 ос. мн.* **оправили** 6 (1475 *AS* I, 70; 1495 *АЛМ* 83; *БСКИ;* 1496 *ВМКФС*) **єсмо... оправили** 2 (1444 *AS* I, 42; 1495 *АЛМ* 84); **єсмо (есмо) оправили** 2 (1495 *ВМЗД*; 1498 *АЛМ* 159); **оправили єсмы** 1 (1401 *P* 66); *3 ос. мн.* **оправили** (1409 *P* 74; 1418 *Cost.* I, 127; 1495 *ВМЗД*); *майб. 1 ос. мн.* **оправимъ** (1449 *Cost.* II, 747); *баж.- ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жебы... оправилъ** 1 (XV ст. *BC* 13); **бы оправилъ** 1 (1498 *BD* II, 413); *2 ос. мн.* **бы...оправили** (1489 *РИБ* 433); *дієприсл. перед.* **оуправившє** (1411 *P* 79); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **оправена** (1489 *РИБ* 433); *предик. пас. дієприкм.* **оправєно** (1495 *ВМБС*).

Див. ще **ОПРАВЛѢТИ, ОПРАВИТИ СѢ, ОПРАВОВАТИ, *ОТПРАВИТЬ.**

* **ОПРАВИТИ** [2] *дієсл. док.* (1) (що чим) оправити: на спась(н)е дши своє(и) єсми тымъ срѣбро(м) тое стое ев(г)лие оправи(д) (!) (б. м. н., XV ст. *BOPCP* 179).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... (!) оправи(д)** (XV ст. *BOPCP* 179).

ОПРАВИТИ СѢ *дієсл. док.* (2) (перед ким і без додатка) довести право (на що): мы александръ воєвода... знаємо чинимь... ожє тота истиннаѧ маиколѧ... съ своими сны... тѧгали на влада и на кръстю о(т) солкы ажє имь была очнна тото сєло о(т) солка и нє могли добыти а вла(д) и кръстѧ оправилисѧ (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127); А комоу сам митрополит нє имєт право оучинити, а тот имаєт исправом прєд нами о оусєм оправити сѣ, а иного соудцѣ над собою да нє имают (Сучава, 1466 *BD* I, 95—96).

ФОРМИ: *інф.* **оправити сѣ** (1466 *BD* I, 95); *перф. 3 ос. мн* **оправилисѧ** (1418 *Cost.* I, 127).

Див. ще **ОПРАВИТИ** [1] 3, **ОПРАВОВАТИ.**

ОПРАВЛѢТИ *дієсл. недок.* (2) 1. (що) уладнувати(1): и також имаєтъ стати нашъ милыи приатєль съ оусимъ своимъ родомъ и братиами за насъ... оу королѧ... и имаєтъ наши рѣчи оправлѣти, яко нашъ милы приатєль (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

2. (*усувати недоліки*) виправляти (1): Сию книгоу писа(л) дѧкь мигаль пыхынскы изъ диакомъ иваномъ... Вы стыи о(т)ци чтитє алє нє к(л)инѣтє которое ємь слово... о(т)писал а которы... и ѣ єсть лѣ(п)шє оправлѧитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *інф.* **оправлѣти** (1449 *Cost.* II, 746); *нак. сп. 2 ос. мн.* **оправлѧйтє** (1492 *ЗОЄ*).

Див. ще **ОПРАВИТИ** [1] 3.

ОПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) уладнувати судове затвердження власності: а хтобы мєл того имѣнѧ под кн⟨є⟩гиєю искати... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни... нєнадобє ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всими тыми о отчизнє своєй мовити и оправовати єи, а кн⟨є⟩г⟨и⟩ни... толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *інф.* **оправовати** (1494 *AS* I, 101).

Див. ще **ОПРАВИТИ**[1] 3, **ОПРАВИТИ СѢ**

ОПРАВЪЦА *ч* (1) (*стч.* orgavca, *стп.* orgawca) урядник, що переслідував порушників громадського порядку: прїказоуємы... абы каждыи соудья и староста и воєвода, боуръкропѧ и оправъца колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того мєжї собою нє дєлали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оправъца** (XV ст. *BC* 11).

* **ОПРИШАКОВЪ** *прикм.* (2): а хотаръ томоу сєлоу из долоу о(т) опришакова сєла по старомоу хотарєви на баши (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... панъ ивашко фулту(к)... и сновє опришако(в) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **опришакова** (1427 *Cost.* I, 196); *наз. мн. ч.* **опришако(в)** (1456 *Cost.* II, 583).

Пор. ***ОПРИШАКЪ.**

* **ОПРИШАКЪ** *ч.* (5) (*особова назва*): мы боѧрє... алєксандра воєводы, па(н) михаило дорогу(н)скыи... бо(б) опрwürша(к)... зиаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а на то є(ст) вѣра... пана дамакоуша столника и вѣра пана опришака (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196—197).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оприша(к)** (1421 *Cost.* I, 142); *род. одн.* **опришака** (1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1427 *Cost.* I, 197).

ОПРИШЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана опришє (Сучава, 1428 *Cost.* I, 218—219); и дали и потвръдили єсми стои нашєи єпискоупїи (о(т) радъвцє(х)... ВІ црко(в) и(с) попо(м) гдє коудрѣ опришє (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

Див. ще ***ОПРИШЬ.**

ОПРИШЄЩИ, ОПРИШЄЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу... дали... єсми ємоу... сєла на имѣ опришєщи... и крънa (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали... єсми им... сєла... иа имѣ Ласлъоанїи... и Опришєшїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **опришєщи** 1 (1452 *Cost.* II, 432); **Опришєщїи** 1 (1495 *BD* II, 59).

* **ОПРИШИНЪ** *прикм.* (1) ◇ **п о л ѣ н а о п р и ш и н а** *див.* **ПОЛѢНА** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **опришина** (1419 *DIR«A»* 444).

Пор. **ОПРИШЄ, *ОПРИШЬ.**

* **ОПРИШЬ** *ч.* (16) (*особова назва*): а на то єсть... вѣра пана ивана оприша (Сучава, 1420 *Cost.*I, 136); а на то є(ст)... вѣра пана опришѧ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **опришѧ, опришѣ** 9 (1424—1425 *DBAc* 20; 1426 *BAM* 22; *Cost.* I, 178, 182; 1428 *Cost.* I, 202, 234; 1429 *ДГОБК*; *Cost.* I, 249, 270); **оприша** 7 (1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 207, 210, 224, 228; 1429 *Cost.* I, 242, 280).

Див. ще **ОПРИШЄ.**

ОПРЇШАНЄ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): хота(р)... о(т) доуба... до опрїша⟨ни...⟩ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу сєла... на имѣ сєло(м)... дръманєщїи, на кивѣжди, и опрїшанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* **опрїшанє** (1462 *Cost. D.* 10); *зам. род.* до **опрїша⟨ни⟩** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ОПРОЧЄ[1], **ОПРОЧ** *присл.* (8) окрємо: мы Алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє тоты истинны слоуги наши станчоулъ и кръстѧ слоужили намъ... вѣрною слоужбою тѣмъ мы... дали єсмы имъ... двѣ сєлѣ на имѧ бънила и южинци станчоулови опро(ч) бънила, а кръстѣ... южинци, опро(ч) станчоу⟨ла⟩ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); и дала она сама... половина сєлищє... на имѧ половина от Гълєщи... паноу Или комисоу, опрочє от єго сєстра от Анка (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ОПРОЧЄ [2], **ОПРОЧЪ** *прийм.* (15) (*з род.*) (*виражає*

об'єктні відношення) а) *(вказує на виділення кого або чого з групи подібних)* (12) опріч, крім: а кнѦзю дмитрию помагати королєви на всѦкого нєприятєлѦ опрочє своєѣ братьѣ (б. м. н., 1366 *P* 14); да платѦ(т) о(т) таръ по Д҃ гро(ш)... по всѣ(х) мыто(х), боу(дї) що боудє(т) оу таръ опро(ч) соукна (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу и отьчиноу свою паноу дробышю мжюровичю... опрочє озєрѦнь (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и продали сєлишча своа поу(с)таа... опро(ч) давидовєць (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422);

б) *(вказує на додачу чого до чого)* опріч, крім, зверх (3): и єщє єсми дали нашєму вѣрному болѣрину опрочє того що купи(л) оу илїашєвы(х) сыновъ, половина о(т) копосєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131); и мы имъ тые ко(р)чмы єщо продали на шесть годовъ опрочъ того годоу што єщо маю(т) трєти(и) годъ варити (Краків, 1489 *АКВ*); Приходу шесть сот копъ и пѦтдесѦтъ копъ и девѦть копъ и грошъ; опрочъ промыты (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ОПРѢЛИВЦЫ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Оприлівці: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Опрѣливцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний... а Опрѣловци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *наз.* **Опрѣливцы** (1463 *AS* I, 54); *знах.* **Опрѣловци** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

* **ОПРѢЛОВЦИ** *див.* **ОПРѢЛИВЦЫ.**

ОПРѢШИНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и(н)и никто да нєсмєєтъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) опрѣшини... соудити (Сучава, 1467 *Mih. Doc.*125).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т)**опрѣшини** (1467 *Mih. Doc.*125).

* **ОПУЩЄНЫИ** *дієприкм.* (6) занедбаний, опущений: мы великии кн҃зь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видєвъ и знамєнавъ службу намъ вѣрную а никды иє опущеную... пана андрѣя волотовича... дали єсмо... пану андрѣю... сєло михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); мы вєликий кн⟨Ѧ⟩зь Швитрикгайлъ... чиним знамєнито... иж видев и знамєнав службу нам верную а никгды нє опущєную... слуги Олыйфера и мы... дали єсмо тому... слоузе Олфероу (! — *Прим. вид.*)... сєло Глухни (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **опущєную** 5 (1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 33; *P* 136; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* I, 42); !**опущєнную** 1 (1438 *P* 138).

Див. ще ***ОПУЩОНЫИ.**

* **ОПУЩОНЫИ** *дієприкм.* (7) занедбаний, опущений: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную, а никгды неопущоную... пана Ивана Мукосѣевича, и мы... дали есмо... за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы вєликий кн҃зь швитрикганлъ олькгирдовичь чинимъ знамєнито... оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу а никды нє о(т)поущоноую... пана пашка прокофьєвича и мы... дали єсмо ємоу... сєло холопѦчь (Луцьк, 1451 *P* 156).

ФОРМИ: *пас. мин. знах. одн. ж.* **опущоную** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *АкЮЗР* I, 12; 1445 *АкЮЗР* I, 17;1446 *АкЮЗР* I, 18); **о(т)пущоную, отпущъную, о(т)поущоноую** 3 (1446 *P* 152; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1451 *P* 156).

Див. ще ***ОПУЩЄНЫИ.**

* **ОПЫТАТИ** *дієсл. док.* (5) *(багатьох)* опитати: тако смы мы... выиха(л) та(м) а кунцѣрє игнатъ вывєли старцѣ тако смы мы опытали старцєвъ кунцѣрєвы(х) игнатовы(х) (б. м. н., 1419 *P* 90); мы Бовблян опытали, и Бовбляне рекли вси: «правда ест... сам княз великий Швитригайло... тые грани зарубал» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **опытали** 3 (1495 *АЛМ* 88; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **смы... опытали** 1 (1419 *P* 90);*баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што-быхмо... опытали** (1475 *AS* I, 70).

Див. ще ***ОПЫТЫВАТИ.**

* **ОПЫТЫВАТИ** *дієсл. недок.* (3) *(багатьох)* опитувати (2): И мы того старого войта Труша и тыхъ мѣщанъ старыхъ въ той речи опытывали, какъ здавна бывало, волно-ль будетъ было (!) мѣщаномъ...тые кожи малые купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); и мы тыхъ свє(т)ковъ опытывали и свє(т)ки посвє(т)чили што (ж) тая кн҃гни перє(д) ними то(т) записъ ємоу на то дала (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(одного) питати, розпитувати (1): и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана васильв... какое то єсть село (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **опытывали** (1495 *АЛМ* 88; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ГОКІР*).

Див. ще ***ОПЫТАТИ.**

* **ОПѢКАЛНИКЪ** *див.* * **ОПЄКАЛНИКЪ.**

* **ОПѢКАЛНІКЪ** *див.* * **ОПЄКАЛНИКЪ.**

* **ОПѢКАНЕ** *див.* * **ОПѢКАНЇЄ.**

* **ОПѢКАНЇЄ** *с.* (10) **1.** законна опіка над неповнолітніми дітьми-сиротами (3): частокро(т) прїгожаєтсѦ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нєхто возмєть к собѣ во опѣканїє (XV ст. *BC* 35 зв.).

2. тимчасове управління маєтком (5): Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); И тыми разы пишетъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела того Матѳея своею доброю волею въ тое именье за сына место, и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ и не одънокроть (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).

3. піклування, опіка (1): и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5);

о п ѣ к а н ь е **и м ѣ т и** (о чім) (1) піклуватися (про що): и благословляю вашу милость, что-бы есте о томъ опѣканье имѣли, какъ бы церковь Божая и тотъ попъ никимъ были необидны (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **опеканье** 4 (1489 *РИБ* 437); **опѣканїє** 2 (XV ст. *BC* 35 зв.; *СЯ* 41 зв.); **опеканїє** 1 (XV ст. *BC* 21 зв.); **опѣканье** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн.* **опѣканемъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *місц. одн.* **в опекани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

Пор. **ОПЕКАТИ СЯ.**

* **ОПѢКАНЬЕ** *див.* * **ОПѢКАНЇЄ.**

* **ОПѢКАТЄЛЬНІКЪ** *див.* ***ОПЄКАТЄЛНИКЪ.**

ОПѦТЬ, ОПАТ, ОПѦТЪ, ОПЄТ, ОПЯТЬ, ОПЯТ *присл.* (36) знов, знову (19): а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє григорєву с҃на двдвьского осташкови... а рокъ о(т) сп҃са д҃нє а до сп҃сову д҃нє ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть дєржати то сєло опѦтъ до другого року (Львів, 1386 *P* 31); И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ... тые записы и обыскали есмо съ нашою княгинею... которое какъ было село и земли... приданы... опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); И да єст нам слободно и доброволно из их милости землѦх опєт быти и добывати нашю очизноу зємлю молдавскоую (Гирлов, 1409 *BD* II, 422);

у зворотному напрямку, назад (14): а от оустїя хотаръ єму на Срєть, а от курты буковина та гора буковиною до вєрхъ потока, а от Иляшевци опѦть(!) по другои сторонъ от вєрхъ потока дубровою до Срєть на оустїє потока (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотарь тому вишеписанномоу сєлоу да єст почєнши от конец яза ставова... чєрєс добровоу до боуковиноу, от боуковиноу на вєрхъ хлабником, да опѦт дилом до тогож(є) става (Сучава, 1491 *BD* I, 456); А хотар тои... части... до столпа, та оп⟨Ѧть⟩ верноувши сѣ к сєлоу та прости на столпь (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

(при поверненні до тієї ж особи, у те саме місце) назад (3): Иди(к) жалова(л)сѦ на постоуха и(ж) да(л) ємоу овцю

во ста(до) єго паствиті а опѦть овци засѦ нє мєлъ о(т) пастоуха (XV ст. *BC* 27); коли стадо Глушыцкое гонять у волость въ Дубровенъскомъ пути, и они въ тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) и опять, з волости гонячы, и они другую ночъ ночують (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

!ОПѦТЪ *див.* **ОПѦТЬ.**

***ОРАНЇЄ** *с.* (3) **1.** *(дія)* орання, оранка (2): О оранїи чюжо(г) полѦ (XV ст. *BC* 7 зв.).

2. *(зоране поле)* рілля (1): а хота(р) да имаѥ(т) томоу поустиню (!) о(т) оуси(х) сторо(н), кулко оузможе(т) оживати єдно село досы(т) и оранїємь и синожєтми (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559).

ФОРМИ: *ор. одн.* **оранїємь** (1455 *Cost.* II, 559); *місц. одн.* **о оранїи** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); **о ораньи** 1 (XV ст. *BC* 30).
Пор. *** ОРАТИ.**

***ОРАТИ** *дієсл. недок.* (3) орати: Ачь хто чюжоую ро(л)ю орє(т) алюбо сєєть своєю насєєньє (!) истрати(т) а внноу заплати(т) ѥ̃і (XV ст. *BC* 30); а тоты люди оусн кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **орє(т)** (XV ст. *BC* 30); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ора(л)** (*XV* ст. *BC* 32); *3 ос. мн. зам. інф.* да є(ст) и(м) слобо(д)но **! орали** (1453 *Cost.* II, 461).
Див. ще **ИЗОРАТЬ, *ПООРАТИ, *ПРООРАТИ.**

ОРАШАНЄ *мн.* (1) (*молд.* ораш «місто») городяни, міщани: щоби платили кождыи мыто и орашанє или боу(д) какыи коу(пє)цъ (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **орашанє** (1439 *Cost.* II, 59).

***ОРБЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... нѣгоє орбєскоу(л) и бра(т) єго... жаловали єсми и(х) особною нашею мл(с)тїю (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **орбєскоу(л)** (1491 *Cost. S.* 152); *род. одн.* **орбєскоула** (1491 *Cost. S.* 153).

***ОРБИКЪ** *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє и(х)... вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... села и(х) на имѦ... загорѣны... и костинци на вєрхь орбика (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєніто чини(м)... ожє... дали... єсми томоу сто̃моу монастироу села... на имѣ... къоучєлєщїи... и мъндрєщїи, на орбикоу (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **орбика** (1429 *Cost.* I, 269); *місц. одн.* **на орбикоу** (1429 *Cost.* I, 269; 1462 *Cost. D.* 10).

***ОРБѢЖЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стєфанъ воєвода... знамєнито чиним... ожє... Тоадєрь Къоуя и братанича єго Анна ... продали... єдно село за Проутом на оустїє Орбѣжа (Васлуй, 1497 *BD* II, 102).

ФОРМИ: *род. одн.* **Орбѣжа** 1 (1497 *BD* II, 102); **! Орбѣжи** 1 (1497 *BD* II, 103).

***ОРГИЯ** *ж.* (13) (*гр.* ὀργή) гнів, прокляття: а кто имєть сѦ поко⟨усит⟩и о(т) наши(х) оурѦднико(х) и роушатн (sic.— *Прим. вид.*) нашє сїє вышєписанноє боу(д) оу чємъ, то(т) да ⟨им⟩єтъ (? — *Прим. вид.*) вєликаѦ казни (sic.— *Прим. вид.*) и оргїю господства ми (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); А кто схочет єго... оувєсти опѦт оу холопство... тот имаєт на сѦ видѣти вєликоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оргїю, оргию** 8 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 378; 1454 *Cost.* II, 513; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1470 *BD* I, 141); **оургїю** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *DIR«A»* 513); *знах. мн.* **оргїи** (1453 *Cost.* II, 492).

ОРГОАЄ, ОРГОАНЄ, ОРГОНЄ *ч., невідм.* (3) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... Мирча, сынъ Микоулов Оргоанє ... жаловал намъ... рєкоучи так: ажє... загоубил тота привилиѦ (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239); Чътврътоє сєло єсми имь дали...що смо коупили... от... оуноуковє Микоула Оргоаѥ (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

! ОРГОЄГОЩИ ⟨ОРГОЄЩИ⟩ *див.* *** ОРГОЄЩИ.**

***ОРГОЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села в Молдавському князівстві)*: а ми такождєрє єсми дали... Мирчи... тота сєла Оргоєщи (*в ориг.* Оргоєгощи.— *Прим. вид.*) и Нѣгомирєщи (Сучава, 1480 *BD* I, 239); Чътврътоє сєло єсми имь дали... на имѣ Нѣгомирєщи, нижє Оргоєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *род.* **Оргоєщи** (1499 *BD* II, 162); *знах.* **Оргоєщи** 1 (1480 *BD* I, 239); **! Оргоєгощи** 1 (1480 *BD* I, 239).

ОРГОНЄ *див.* **ОРГОАЄ.**

***ОРДА** *ж.* (2) (*тюрк.* ordu «військо», «воєнний табір») *(середньовічна феодальна держава у тюркських і монгольських народів, а також територія цієї держави)* орда: а тои Арликъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло... абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши инишхъ, а другіи бы годъ къ тому придалъ на окупъ, што жона его и дѣти у Ордѣ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу ордѣ, у Ордѣ** (1392—1393 *РФВ* 171; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).
Див. ще ***БѢЛАЯ ОРДА.**

ОРЄВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а кн⟨я⟩зю Солтану... села... в збаразском повѣтє... ЛопушнаѦ, Орєвцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз.* **Орєвцы** (1463 *AS* I, 55).

! ОРЄФѢРЬКО ⟨ОЛЄФѢРЬКО⟩ *див.* **ОЛЄФѢРЬКО.**

ОРЄЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были зємлѦнє исвѣдъци панъ ходько быбєльскии, панъ адамъ орєцкии (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **орєцкии** (1391 *P* 45).

ОРЗѦ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* орз «ячмінь»): и продали... є(д)но сєло, на кородѣ, на имѣ огринєщїи, гдє бы(л) жоудє орзѦ (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **орзѦ, о(р)зѣ** (1497 *Cost. S.* 208, 209).

***ОРИНА** *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Ирина) Ірина: Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ жєнѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **оринѣ** (бл. 1500 *ПИ* № 2); *ор. одн.* **оринєю** (бл. 1500 *ПИ* № 2).
Див. ще ***ИРИНА.**

ОРИШ *див.* **ОРЫШЪ.**

***ОРИШЄВЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра пана костина вѣра оришєва (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **оришєва** (1392 *Cost.* I, *8*).
Пор. **ОРЫШЪ.**

***ОРЛИИ** *прикм.* (2) ◇ о р л є є г н є з д о (2) *(назва місцевості у Київській землі)*: о(т) пєрєсопници к орлємоу гнєздоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **орлє(г)** (бл. 1458 *P* 167); *дав. одн. с.* **орлємоу** (бл. 1458 *P* 167).
Див. ще ***ВОРЛОВЫИ.**

ОРМЕНЬСКИИ, ОРМѢНСКЫ, ВОРМЄНСКЫИ *прикм.* (16): Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови ворменьскомоу Оганєсови цєрквы ворменъскыѦ и попы ихъ (Сучава, 1401 *RIR*); Дали есмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село (Київ, 1445 *ЗНТШ*, CXV, 19); Я Оношко Витонизкий... продал єсми... дом свой оу луцком мѣсти промеж орменское ц⟨е⟩ркви и капланского домоу (Луцьк, 1490 *AS* I, 92);

о р м ѣ н с к и и в о з ъ (4), ⟨в о з ъ⟩ о р м є н с к и и (4) *(вид купецького воза)* вірменський віз: а у черновьци, отъ нѣмєцкого воза мыто четырє гроши, а отъ ормѣнъского воза шесть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а на перевозы от воза, или от немецких или орменскых, по четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ворменскыи** 1 (1401 *RIR*); **ормeньскии** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **ормѣнскы** 1 (1449 *Cost.* II, 386); *род. одн. ч.* **ормeиского** 3 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **ормѣнъского** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **ворменъского** 1 (1401 *RIR*); *дав. одн. ч.* **орменьскому** 1 (1445 *ЗНТШ* CXV, 19); **ворменьскомоу** 1 (1401 *RIR*); *род. одн. ж.* **орменскоє** (1490 *AS* I, 92); *род. мн.* **орменскыхъ, орменскых** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 275); **орменских** 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. мн. ж.* **ворменъскыѧ** (1401 *RIR*).

Пор. * **ВОРМЄНИ.**

* **ОРОМЫИ** *прикм.* (1) орний: Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. мн.* **оромыхъ** (1389 *PEA* I, 27).

ОРОШОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: А кн⟨ѧ⟩зю Сємєну досталсѧ город Колоден а сєла: Чєрнєхов... Орошовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Орошовцы** (1463 *AS* I, 54).

***ОРТЮХЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х) на о(р)тюха и на стєѳана є(р)молиничо(в)... што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного дєлу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **о(р)тюха** (1495 *ВК*).

* **ОРОУЖИЄ** *с.* (2) зброя: А... корол... имаєт нас оборонити и остєрєчи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302); И по сєм прошоу твоѧ милость... аби єси лишил слоуга наш Михаю мєштєр, аби пришол до нас съ мєчи и съ оръжїє (!), аби нам били на поганє (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ороужиємь** 1 (1468 *BD* II, 302); ! **оръжїє** 1 (1476 *BD* II, 337).

* **ОРХЕИ** *ч.* (13) *(назва міста-фортеці у Молдавському князівстві)* Оргеєв: А на то єст вѣра... п. Грозѣ пръкалаба от Орхеѧ (Сучава, 1487 *BD* I, 305); А хотар тои половини села от Молєщи що соут под Орхеєм (Ясси, 1497 *BD* II, 98).

ФОРМИ: *род. одн.* **Орхеѧ** 8 (1487 *BD* I, 305, 309, 310, 312; 1488 *BD* I, 318, 323, 343, 364); **Орхею** 2 (1491 *BD* I, 453, 464); *ор. одн.* **Орхеєм** 2 (1497 *BD* II, 98); **Орхеом** 1 (1497 *BD* II, 98).

ОРХЄИСКЫИ, ОРХЄИСКИ, ОРХЇИСКИ, ОРХЄИСКЫ *прикм.* (87): А на то є⟨ст⟩ велика мартоурїѧ сам... Стєфан воєвода... пан Гангоур орхїиски (Сучава, 1470 *BD* I, 155—156); мы... Иванко и Алєкса пръкалаби орхеискїи... слюбоуєм... въси рѣчи... кролеви полскомоу... дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **орхеискыи** 3 (1471 *ДГСМПБ*; 1475 *BD* I, 204; 1479 *Cost. S.* 98); **орхеиски** 3 (1472 *BD* I, 170; *Cost. S.* 88; 1480 *BD* I, 241); **орхїиски** 3 (1470 *BD* I, 151, 156; 1474 *РГС*); **орхенскы, ⟨ор⟩хеискы** 2 (1472 *BD* I, 172; 1476 *BD* I, 209); *зам. род.* вѣра пана га(н)гура, паркала(б) **орхеискы** 1 (1475 *Cost. D.* 4); *род. одн. ч.* **орхенского, о(р)хеиского, орхеииского, о(р)хенско(г), ор(ь)хеиского** 63 (1471 *BD* I, 164; 1473 *BD* I, 184; 1475 *BD* I, 206; 1479 *BD* I, 229; 1481 *BD* I, 249; 1484 *BD* I, 283; 1487 *BD* I, 294; 1489 *BD* I, 374; 1490 *Cost. S.* 141; 1493 *Cost. D.* 45 і т. ін.); **орхеискаго, о(р)хенскаго** 8 (1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182; 1479 *ВАМ* 62; 1484 *BD* I, 277; 1486 *DC* 144); **орхїиского** 1 (1471 *DIR«A»* 525); **орхїискаго** 1 (1483 *BD* I, 270); *наз. мн. ч.* **орхеискїи** (1499 *BD* II, 425, 444).

Пор. * **ОРХЕИ.**

* **ОРЪЖЇЄ** *див.* * **ОРОУЖИЄ.**

ОРЪШЬ *див.* **ОРЫШЪ.**

ОРЫШ *див.* **ОРЫШЪ.**

* **ОРЫШЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: ми боѧровє... па(н) мирчѧ доулчеви(ч), и па(н) костє орышєви(ч)... ѧвно чини(м)... гды(ж)... хочємъ вшитки... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн.* **орышєви(ч)** (1448 *Cost.* II, 737).

* **ОРЫШЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: а на то є(ст)... вѣра па(н) кости орышєскула (Сучава, 1448 *Cost.* II, 314).

ФОРМИ: *род. одн.* **орышєскула, орышєскоула** (1448 *Cost.* II, 314, 359).

ОРЫШЪ, ОРЫШЬ, ОРЫШ, ОРЪШЬ, ОРИШ *ч.* (33) *(особова назва)*: тѣмъ мы... дали єсми єму... сєло на Дубровици, гдє былъ Радулъ и Орышъ (Сучава, 1435 *МЭФ* 3); А пак привилїє що имал... Костє Оръшь... єщє єи дал оу роуки... нєпотоу єго Чоканоу (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ориш, Орн(ш)** 4 (1464 *DIR«A»* 517; 1489 *BD* I, 376, 377); **Оръшь** 3 (1495 *BD* II, 77, 78); **Орышъ** 3 (1435 *МЭФ* 3; 1455 *Cost.* II, 562); **Орыш** 1 (1464 *BD* I, 84); **Орышь** 1 (1456 *ЭСФ*); **оуры(ш)** 1 (1453 *Cost.* II, 453); *род. одн.* **орыша, оры(ш)** 17 (1448 *Cost.* II, 317; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1464 *BD* I, 86); **оръша** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 446); **ориша** 2 (1457 *BD* I, 4; 1464 *Cost. S.* 60).

ОСАДИТИ *дієсл. док.* (66) **1.** (кого) поселити (кого), заселити (ким) (3): а пасика щобы была о(т) страни Козїю къ велїкои тои гороу и да осадитъ собѣ люди, колко оузмогоутъ осадити до тои пасикоу (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); а люди которыи осадит кнѧз Михайло... на том имєни... тыи мают дати кн⟨ѧ⟩зєм... по копє грошей выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88).

2. (що) *(на новому місці село, монастир)* заснувати (55): А про то... дали єсмы єму годлѣ полє... то полє пустынѧ... то всє далъ єсмь ладомирови садити сєло оу волоськоє право... А осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая оу княжю комору давати (Бохур, 1377 *Р* 24); штожє сєло Старуня, то осадил отець Некринь пустиню, то єсть село Некриново, и братии єго, и дѣтий єго (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI 5); и мы ємоу дали... тыє сєла... можєт собє полєпшивати и розширити и осадити и примножити (Київ, 1437 *AS* I, 34); тѧ(м) мы... дали єсми ємоу... єдно мѣсто о(т) поустинии... да осади(т) собѣ сєло (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); и дали єсмо вьси вышєписанныи сєла... що соут осажєни на хотар крънници (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

(пасіку) завести (5): а на томъ хотари да осадить соби пасикы коли имєтъ мочи осадити (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оужє... прїидоша... пан Юрїи Шєрбич и матєрє єго... и дали... монастирю... єдно мѣсто да осадѧт пасикоу (Сучава, 1467 *BD* I, 120);

н а н о в о м ъ к о р є н и о с а д и т и (2) *див.* **НОВЫИ.**

3. *(виноградник)* розбити (1): и єщє єсмо дали два фалчи и єдин фертал винограда, пооузли вышних жє виноградов, що єсмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *інф.* **осадити, осадит(і)** (1415 *Cost.* I, 122; 1420 *Cost.* I, 135; 1426 *ВАМ* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *AS* I, 43; 1451 *Р* 156; 1491 *AS* I, 97 і т. ін.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **осадил, осади(л), осадилъ** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 160; 1446 *Cost.* II, 238; 1456 *Cost.* II, 569; 1462 *Cost. D.* 10); *1 ос. мн.* **єсмо осадили** (1499 *BD* II, 147); *3 ос. мн.* **осадили** (1462 *Cost. D.* 10); *майб. 3 ос. одн.* **осади(т), осадит** (1436 *Cost.* I, 460; 1488 *AS* I, 88); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **што бы осадилъ** 1 (1429 *Cost.* I, 269); **щобн ... оусадил** 1 (1487 *BD* I, 297); *3 ос. мн.* **што бы осадили, абы... осадили** (1429 *Cost.* I, 269; 1472 *Cost. S.* 87); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да осадит, да осади(т)** 10 (1428 *Cost.* I, 209; 1432 *ДГВІН*; 1443 *Cost.* II, 160; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1453 *Cost.* II, 461; 1455 *Cost.* II, 559; 1466 *BD* I, 110, 113); **да осадитъ** 5 (1438 *DBAc* 27; *Cost.* II, 14; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Cost.* II, 569; 1456 *Mih.* 213); **да осадить** 1 (1420 *Cost.* I, 135); *3 ос. мн.* **да осадѧт, да осадѧ(т)** 3 (1443 *Cost.* II, 149; 1467 *BD* I, 120; 1472 *Cost. S.* 88); **да осадєтъ** 1 (1424 *Cost.* II, 956); **да осадѣтъ** 1 (1440 *Mih.* 208); **да осадютъ** 1 (1448 *Cost.* II, 323); **да осадѧть** 1 (1415 *Cost.* I, 122); *дієприсл. перед.* **осадивши** (1377 *Р*

24); *теп. пас. 3 ос. мн.* **соут осажєни** 1 (1499 *BD* II, 154); **осажени соут** 1 (1495 *BD* II, 63); *предик. пас. дієприкм.* **осажено** (1495 *BD* II, 64; 1499 *BD* 153).

Див. ще **ОСАЖИВАТИ, *ПОДСАДИТИ, ПОСАДИТИ** 1, **ПРИСАДИТИ, САДИТИ** 1.

! **ОСАЖЄНИ** ⟨ОТСУЖЄНИ⟩ *див.* ***ОТСУДИТИ.**

* **ОСАЖЄНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* osadzenie) заселені землі: а коли быхомъ хотѣли любо сами взАти в него то сєлищє єго осажєньє и роспашь... тогды имаємъ заплатнти єму пАтьдесАть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *знах. одн.* **осажєньє** (1427 *P* 109).

Пор. **ОСАДИТИ.**

ОСАЖИВАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) (*незаселене місце*) заселяти: Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо єську нєшевичю дворищє Арополково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *P* 109).

ФОРМИ: *інф.* **осаживати** (1427 *P* 109).

Див. ще **ОСАДИТИ** 2, ***ПОДСАДИТИ, *ПОСАДИТИ** 1, **ПРИСАДИТИ, САДИТИ** 1.

ОСВЕСЧАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) (*здійснювати церковний обряд над чим*) освячувати, посвящати: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* І/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **освесчати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

* **ОСВЄТЧЄНЇЄ** *с.* (3) (*стп.* oświadczenie) публічна заява (1): Коли комоу четыри волы возмє(т) силою а боудє(т) на то освє(т)чєньє за замєшьканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую нєдѣлю имєє(т) платити д скотца (XV ст. *BC* 30);

о с в є т ч є н ї є о у ч и н и т и (2) публічно заявити: Колї хто држїть оу закладѣ дєди(ч)с(т)во сказоуємь мы(ж)... которыи то застави(л) а нє бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи... имаєть освє(т)чєнїє оучини(т) ижє то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнєзА(х) заложєно (XV ст. *BC* 20 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **освєчєнїя** (XV ст. *BC* 21); *знах. одн.* **освє(т)чєнїє** 1 (XV ст. *BC* 20 зв.); **освє(т)чєньє** 1 (XV ст. *BC* 30).

Пор. ***ОСВЄТЧИТИ.**

* **ОСВЄТЧЄНЬЄ** *див.* * **ОСВЄТЧЄНЇЄ.**

* **ОСВЄТЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* osvědčiti, *стп*. oświadczyć) (що кому) публічно заявити: Кто коли боудѣть пєрє(д) намї... обажєнъ о нєкотороую простоупкоу лїхоую а нєбоудѣ(т) чєрє(с) на(с)... прїпоущонъ къ исправѣ... ато(т) члвкъ имєєть освє(т)чн(т) бискоупоу крако(в)скомоу... ижа (!) мы єго нє хочємь прїпѫстїть къ справѣ (XV ст. *BC* 38).

ФОРМИ: *інф.* **освє(т)чи(т)** (XV ст. *BC* 38); *майб. 3. ос. одн.* **освє(т)чи** (XV ст. *BC* 36).

Див. ще ***ОСВѢДЧАТИ.**

***ОСВЄЦЄННЫЙ** *див.* * **ОСВѢЦЄНЫИ.**

* **ОСВЄЦОНЫЙ** *див.* * **ОСВѢЦЄНЫИ.**

! **ОСВЄЧЄНЇЮ** ⟨ДОСВЄТЧЄНЇЮ⟩ *див.* ***ДОСВЄТЬЧѢНЬЄ.**

! **ОСВЄЧЄНЇЯ** ⟨ОСВЄТЧЄНЇЯ⟩ *див.* ***ОСВЄТЧЄНЇЄ.**

* **ОСВИЧЄНОСТЬ** *див.* * **ОСВѢЦЄНОСТЬ.**

* **ОСВѢДЧАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стч.* osvědčati, *стп.* oświadczać) (що) публічно заявляти: а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю тъ тымь листомъ... ажє... ходоро шидловоскыи... продалъ... свою дѣднину (Львів, 1400 *P* 60—61); Мы Иванъ Мирча... Изъявямъ и освѣчаю(!) тымъ листом... Слюбуемо... крол Полскому... полнити ты-то листы (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **освѣдчаю** 1 (1400 *P* 60); ! **освѣчаю** 1 (1403 *ДГМ*).

Див. ще * **ОСВЄТЧИТИ.**

* **ОСВѢЦЄНОСТЬ** *ж.* (5) (*стч.* osvěcenost) (*у сполуч. з присвійним займенником як титул короля*) світлість: я илїа воєвода... присєгаю ... освичєности вашєи... вироу ч(с)тоую (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А дален слюбоуємо: нмамо, ден и мѣсцє которы намъ кролъ єго мнлостъ намѣни и оукажє, єго освѣцєности н єго короунѣ... олдовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн.* **освѣцєности** 4 (1462 *BD* II, 284); **освичєности** 1 (1436 *Cost.* II, 698).

* **ОСВѢЦЄНЫИ** *прикм.* (20) (*стч.* osvěcený, *стп.* oświecony) (*шанобливий епітет короля або можновладного князя*) найясніший: знамєнитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода... вѣчно записуємъ... освѣцєноі Адвизѣ... кролицн польскои... вѣрнє быти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а сє Азь кнА(з) фєдико нєсвидискии... вызнаваю... Ако жь Авно было... какъ єсмь вѣрнѣ служилъ освѣчєному кнА(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); Такь иж межи нами и межи... кралем полскым, и освѣцонимы кнежати панем Александрем... и кнежатем Жигмонтом... имаєт быти покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **освѧцєного** (1453 *Cost.* II, 765); *дав. одн. ч.* **освѣцеиому, освѧцєномоу, освѣцєномоу** 6 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *Cost.* II, 637; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351); **освѣчеиому** 2 (1433 *Cost.* II, 652; 1434 *P* 129); **освѣчєнному** 1 (1433 *Cost.* II, 651); **освѧцєнномоу** 1 (1462 *BD* II, 292); **освѧцономоу** 1 (1435 *P* 132); **освєцоиому** 1 (1470 *AS* I, 65); *род. одн. ж. зам. ор.* абихом сѣ съ єго **освѣцєнои** милость видѣли (1479 *BD* II, 351); *дав. одн. ж.* **освѣцєноі** (1393 *Cost.* II, 607); *знах. одн. ж.* **освєцєиною** (1479 *BD* II, 351); *дав. мн.* **освѣчєнимъ, освѣчєнны(м)** (1434 *Cost.* II, 664, 666); *ор. мн.* **освѣцоннмы** (1499 *BD* II, 419).

Пор. ***НАОСВѢЦЄНЬШИИ, *НАОСВѢЧЄНЬСКИИ, ПРѢНАОСВѢЦЄНШИИ.**

***ОСВѢЦОНИИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

! **ОСВѢЧАЮ** ⟨ОСВѢДЧАЮ⟩ *див.* ***ОСВѢДЧАТИ.**

***ОСВѢЧЄННЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

***ОСВѢЧЄНЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

***ОСВѦЦЄННЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

***ОСВѦЦЄНЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

***ОСВѦЦОНЫИ** *див.* ***ОСВѢЦЄНЫИ.**

* **ОСВѦЩЄННЫИ** *прикм.* (1) (*шанобливий епітет митрополита*) преосвященнний: а на потвєржє(н) писали єсм⟨ы о⟩у сочавѣ при осщєнно(м) (!) митрополитѣ їосифѣ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **прн ! осщєнно(м)** (1408 *Cost.* I, 61).

ОСЕКРОВО *с.* (6) (*назва села у Волинській землі*) Осекрів: Ино воны билн намъ чоломъ що быхмо имъ тое село ихъ Осекрово потвердили нашимъ листомъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Осекрово** (1498 *ГВКОО*); *род. одн.* **Осекрова** (1498 *ГВКОО*); *дав. одн.* **Осекрову** (1498 *ГВКОО*); *знах. одн.* **Осекрово** (1498 *ГВКОО*).

Див. ще ***ВСЕКРЕВО, *ВСЕКРОВО.**

* **ОСЄЛЄНЄ** *с.* (1) (*заснування, будування садиби*) оселення, оселя: И мы пытали пани Михайловоє, по чомоубы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала, сєножати косила и борти драла, дерєво возила на осєлєнє (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **осєлєнє** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***СЄЛИДБА.**

Пор. ***ОСЄЛИТИ.**

* **ОСЄЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) збудувати: мы стєфан воєвода... даєм... млины повишє Баковѣ, що оны осєлилы на свои пинѣзи (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **осєлнлы** (1457 *BD* I, 4).

Див. ще **ПОСЕЛИТИ, СЄЛИТ.**

* **ОСЄМЪ** *див.* **ОСМЬ.**

* **ОСЄМЪ СОТЪ** *див.* * **ОСМЪ СОТЪ.**

* **ОСЕНЬ** *ж.* (1) осінь: Сеньку Жеребятичу волость Лопатинъ на сюю осень, на окупъ съ татаръ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **осень** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ОСЄСТИ, ОСѦСТИ *дієсл. док.* (4) **1.** оселитися, поселитися, осісти (3): ин⟨о мы...⟩ ... дали єсми ємоу... єдно село... гдє осилъ тома тестъ ємоу (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230—231); а люди... которыи оусхотѦт осєсти оу том имєни, тыи мают дати кн⟨Ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти по копє грошеи выходоу (Острог, 1488 *AS* I, 88).

2. вступити у володіння (чим) (1): а они ти(ж) бы имѣли засѣ остєрєгати пановє наши и опасовати... абыхо(м) оужє моглн с вамн по(с)полу зємли осѦсти и кролє(в)скую н нашу (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *інф.* **осєсти** 1 (1488 *AS* I, 88); **осѦстн** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *перф. 3 ос. одн. ч.* **осилъ** (1445 *Cost.* II,231); *майб. 3 ос. одн.* **осѦдѣ(т)** (XV ст. *BC* 39).

Див. ще **СЄДИТИ** 2, **СЄСТИ** 1.

* **ОСЄЦКИИ** *прикм.* (1): Би(л) намъ чоломъ... па(н) ма(р)тинъ хрєбтови(ч) и проси(л) в насъ дву(х) чл҃вковъ в новгоро(д)скомъ поветє осє(ц)кого дєсѦ(т)коу (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **осє(ц)кого** (1497 *ПМХ*).

* **ОСЄЯТИ** *дієсл. док.* (1) (що чим) засіяти: а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осѦдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши... алюбо полѦ ємоу изорать исправить гораздо и осєє(т) озимоую и ярово(м) (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **осєє(т)** (XV ст. *BC* 39).

Див. ще * **ПОСЄЄНЫИ, СІАТИ.**

* **ОСИМ СОТ** *див.* * **ОСМЪ СОТЪ.**

ОСИПЪ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Іоснфъ): пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... осипъ ДАДА исаи соколникъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оснпъ** (бл. 1392 *P* 47).

Див. ще **ЄСИФЪ, ЮСИФЪ, ЮСИП.**

***ОСИСТИ** *див.* **ОСЄСТИ.**

* **ОСИФОВИЧ** *ч.* (1) (*особова назва*): А на то великаѦ марториє... пан... ⟨О⟩сифович (Яссн, 1476 *BD* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **⟨О⟩сифович** (1476 *BD* I, 209).

* **ОСКОМИНА** *ж.* (1) ◇ **напали оскомины** (кому) (1) набили оскомину, збентежили (кого): про то жє которыи ... нєприѦтєль вашеи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу бы напали тѦшко оскомины (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **оскомины** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ОСКРѦТЫНЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... ОскрѦтынцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **ОскрѦтынцы** (1463 *AS* I, 54).

* **ОСЛОБОДИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) (*з рабства*) визволити: мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсмы... митрополитоу киръ калистоу романскому єдного татарина... а по єго смрти... или єго комоу да(ст) или єго ослободи(т) (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **ослободи(т)** (1445 *Cost.* II, 236).

ОСЛОУХАРЬ *ч.* (8) судовий виконавець, що стягав штраф за порушення розпоряджень урядових осіб: прото(ж) ни єдинъ... ослоухарь, ни жолдоунарь... а нї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); И такождє ни паркалабовє от Нємцѣ, аии старости от тою волости... ни ослоухарє... никто их да нє смѣют их соудити, лишє сам митрополит (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ослоухарь** (1444 *Cost.* II, 208); *наз. мн.* **ослоухарє** 5 (1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ*; 1466 *BD* I, 95); **ослоухари** 2 (1453 *Cost.* II, 492; 1458 *DIR«A»* 512).

* **ОСЛОУХЪ** *ч.* (2) штраф за порушення розпоряджень урядових осіб: да нє да(ст) тоє село ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѧтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да нє робѣтъ... и ни ниоую никоторооую нашоу слоужбоу и даанїє нє имаютъ, николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы нє имали дила судити ты(х) лю(д)... ни трєтиноу оузѣти о(т) ты(х) лю(д) ани ослуху (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

ФОРМИ: *род. одн.* **ослуху** (1448 *DIR«A»* 491); *знах. одн.* **ослоу(х)** (1444 *Cost.* II, 207).

***ОСЛЫШАТИ** *див.* ***УСЛЫШАТИ.**

OSM *див.* **ОСМЪ.**

OSMDESIAT *див.* **ОСМЪДЕСЯТЪ.**

ОСМДЕСЯТЪ *див.* **ОСМЪДЕСЯТЪ.**

* **ОСМЕРОНАДЦАТЕРО** *числ., зб.* (1) вісімнадцять: до твоее милости до господарѦ отослал до Вилни двесте судовъ и осмеронадцатеро судов — то северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *знах.* **осмеронадцатеро** (1496 *АЛРГ* 72).

***ОСМНАДЕСЯТЪ** *див.* ***ОСМЪНАДЄСѢТЪ.**

* **ОСМНАДЦАТЫИ** *числ.* (1) вісімнадцятий: Деялосе... месеца Іюня осмнадцатаго дня (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27—28).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **осмнадцатаго** (1389 *PEA* I, 28).

***ОСМНАДЦАТЬ** *див.* ***ОСМЪНАДЦАТЬ.**

* **ОСМОГЛАСНИКЪ** *ч.* (1) (*церковна книга для півчих з піснями на 8 голосів*) восьмигласник, октоїх: застали єсмо оу ст҃го сп҃са на красно(м)... половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *знах. одн.* **осмогла(с)ни(к)** (1429 *P* 114).

***ОСМОТРЕТИ** *див.* **ОСМОТРѢТИ.**

***ОСМОТРИТИ** *див.* **ОСМОТРѢТИ.**

* **ОСМОТРИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*стямитися*) оглянутися: а топерь (!) тоурци перєстоупили чръмноє морє занже взѦлъ кафоу ино осмотрим сѦ рано (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **осмотрим сѦ** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ОСМОТРѢТИ, ОУСМОТРИТИ *дієсл. док.* (13) **1.** (що, чого) (*розібрати, обговорити для вирішення*) розглянути (що) (8): Тыми жъ разы а другий запись Романа Мстиславовича, на Купечовъ и иные села наданье... епископии, осмотрели... и то такъже потвержаемъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє... пан Лацко... жаловал... ажє прївилиа... на их отнины... была оу руках пана Короуя, и он их сказил и загоубил. Ино мы єсми осмотрили... и дали... єсми ємоу... праваа отнина (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431); А коли панъ Петръ понялъ сестриницу мою (!) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру: тамъ въ имѣнехъ вашихъ кривды велнкіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. (що, на що) побачити (що) (2): то па(к) коли... announcementписоувано оу црк҃ви рѣчи црко(в)ны(и)... а мнѣ дали вточа(с) осмотр(ѣ)ли (!) а(ж) на ев(г)лии срє(б)ро подрано (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179); мы великый кнѦзь Швитрикаило олькирьдовичь чинимъ... знаменито, нинѣшнимъ... хто коли на сесь нашь листъ оусмотрить... ижь потьвєрьдили... єсмо даньє королѦ Владислава свѦтому Ивану цєркви (Городок, 1443 *P* 144—145).

3. (що) зберегти непорушним, недоторканим (2): а далѣи слюбоуємъ... ижє тоты всѣхъ рѣчеи навєр(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѦгою на ст҃ы хр(с)тъ оучинєною обьвоѦжутсѦ и запишю(т) осмотрѣти и стєрєчи вѣрнѣ, на вѣкы вѣкомъ, здєржати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); А також ни с ким нє имаємо ни жадноѝ валки почииати, ани покои оусмотрити (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

4. вказати, показати, визначити (1): А хотар тои пасици и тои боукати зємли на имѣ Лазоул да єст коуда єи осмотрил и хотарил пан Тъоутоул логофет из мєжияши (Ясси, 1497 *BD* II, 100)

ФОРМИ: *інф.* **осмотрѣтн** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **оусмотрити** 1 (1485 *BD* II, 372); *перф. 3 ос. одн. ч.* **осмотрнл** (1497 *BD* II, 100); *1 ос. мн.* **осмотрилн есмо** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **єсмн осмотрилн** 1 (1462 *BD* I, 67); **осмотрели** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *3 ос. мн.* **осмотрели** 1 (1489 *РИБ* 431); *зам. інф.* **дали ! осмотр(ѣ)ли** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *майб. 3 ос. одн.* **оусмотрить** (1443 *Р* 144); *нак. сп. 2 ос. одн.* **осмотрн** (1498 *АЛМ* 163); *дієприсл. перед.* **осмотрнвше** 1 (1463 *BD* II, 295); ! **єсмо осмотрѣвшо** 1 (1475 *AS* I, 70); ! **осмотрнлъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **ПОСМОТРИТИ, СМОТРИТИ** I.

ОСМЪ *див.* **ОСМЬ.**

ОСМЪДЕСЯТЪ, ОСМДЕСЯТЪ, OSMDESIAT *числ.* (8) вісімдесят: Stalo sia ... pod lety božeho narożenia, tisiacza trista let, osmdesiat i osm let (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а мы єсми поставили владови и крьсти завѧзку вѣчную осымь десѧть рублн литого серебра (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); и мы... оу его людей оузѧли есмо осмъдесѧт грошей (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А се я пан Гриб Ивешеневич... запродал єсми имене свое... во осми десѧт копах готовых грошей широкой лнчбы ческой манеты (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз.* **осмъдесятъ, осмдесятъ, osmdesiat** (1388 *ZPL* 108; 1389 *РЕА* I, 27, 28); *знах.* **осмъдесѧт, осмъдесят, осмъдесятъ** 3 (1444 *AS* I, 42; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **осымь десѧть** 1 (1418 *Cost.* I, 127); *місц.* **во осмн десѧт** (1488 *AS* I, 88).

* **ОСМЪДЕСЯТЫИ** *числ.* (1) вісімдесятий: Пнсанъ... в лѣто шестое тисечи деветьсотное осмъдесятое (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III,3).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **осмъдесятое** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

* **ОСМЪНАДЕСѢТЪ** *числ.* (3) (*цсл.* осмь на десѧте) вісімнадцять: а кто би хотилъ пороушити нашего дааніа... то(т) да є(ст) проклѣ(т)... о(т) триста и осми на десѣ(т) свѧты(х) отцъ иже въ никен (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59—60); а хто бы то порушилъ... да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); А мыто имаютъ платитн... от Леоубїа по осмънадесѣте грошн (Сучава, 1458 *BD* II, 261—262).

ФОРМИ: *род.* **осми на десѣ(т)** 1 (1439 *Cost.* II, 59); **осмнадесятъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах.* **осмънадесѣте** (1458 *BD* II, 262).

Див. ще ***ОСМЪНАДЦАТЬ.**

* **ОСМЪНАДЦАТЬ** *числ.* (4) вісімнадцять: а не данъны(х) люде(и) што подле пашуть осмъна(д)цать чл҃вка тые вси подымъщину дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и мы... росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) (!) чл҃вко(в) выбратн (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз.* **осмъна(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.); *знах.* **осмна(д)ца(т)** (1495 *ВМЗД*); ! **осмнна(д)ца(ти)** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ОСМЪНАДЕСѢТЪ.**

* **ОСМЪ СОТЪ** *числ.* (4) вісімсот: и дал ємоу герге... гсе село... за осемъ со(т) зла(т) готовы(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Дан... в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); тон продал самомоу господствоу ми за осим сот и седим десѣт н двѣ злата татарски (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

ФОРМИ: *знах.* **осмъ со(т), осмъ сотъ** 2 (1449 *Cost.* II, 385; 1459 *ЗНТШ* XI, 13); **осемъ со(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **осим сот** 1 (1479 *BD* I, 221).

* **ОСМЫИ** *числ.* (16) восьмий: дана єсть грамота... по б҃жьюмъ нарожѣнъѣ тисѧчю лѣ(т) н ҃т лѣ(т) и сѣмъдесѧтъ лѣ(т) и осмое лѣ(т) (Бохур, 1377 *Р* 24); Писанъ... мѣсеца Октобра осьмого дня (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); А пнсан... мая осмого дня (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); лѣто семъ тысячей осмое (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **осмы(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *род. одн. ч., с.* **осмого, осьмого, osmoho** (1398 *ЗЛЕІК*; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *AS* I, 27; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. одн. ч.* **осмы** (1484 *ЯМ*); *місц. одн. ч.* **въ осмомъ** (1389 *РЕА* I, 27); *наз. одн. с.* **осмоє, осмое** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1398 *Р* 58; 1438 *Р* 141; 1498 *ГВКОО*; 1500 *АСД* II, № 3); *знах. одн. с.* **осмоє, osmoie** (1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1420 *AS* I, 26).

ОСМЬ, ОСМЪ *числ.* (14) вісім: Stało sia jest... pod lety bożeho narożenia, tisiacza trista let, osmdesiat i osm let (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); подъ лѣты Рожества Христова, тисяча лѣтъ, и чтериста лѣтъ и осмъ лѣтъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); тѣмь мы... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); мыто взѧли есмо двенадцать копъ и осмъ грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз.* **осмъ, осмь, osm** (1388 *ZPL* 108; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв., 93; 1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах.* **осмь, осмъ** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 94; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 31 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **осємъ** 1 (1436 *Cost.* I, 488).

* **ОСНОВАНІЄ** *с.* (1) (*цсл.*основаниє) основа, фундамент: основана быс црквь... на старом основаніи (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на основанін** (бл. 1470 *ОБРН* 129).

ОСНОВАТИ *дієсл. док.* (2) (що) заснувати: Тые всн села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати... владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити ... церкви освесчати... никакоже паче благословеня его... дидаскалию основати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); основана быс црквь... на старом основанін (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129).

ФОРМИ: *інф.* **основатн** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *аор. пас. 3 ос. одн. ж.* **основана быс** (бл. 1470 *ОБРН* 129).

ОСОБ *присл.* (1) (*цсл.* особь) окремо: А далеи слюбоуєм, иж въсѣ посполито и особ листы и записы н обвєзанѧ... которым... кролю полскомоу... записал сѣ и обвєзал сѣ... здєржнм и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ОСОБНЄ *див.* **ОСОБНѢ.**

ОСОБНО *присл.* (10) (*нарізно*) окремо (5): мы панове... илїи воєводы... особно каждїи а посполито оуси вызнаваемь... колижь... иліашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє иже повыннн єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы Стефан, воєвода... знакомито чннимъ... посполито въсѣмъ и каждому особно... яко хотѧ... предкоув наших... наслидова⟨ти⟩... так и мы ... их воли... послоухати заоуждыі винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); и також оустала Настѧ... и дала она... одно мѣсто ⟨о⟩т ⟨полѣны...⟩... Жоуржоу Котєцоу... и пасика, щобы особно бнла ємоу Жоуржи Котєцоу (Сучава, 1471 *BD* I, 164);

(*головним чином*) зокрема (3): мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... рожложившы щкоды... владисла(в)... кролеви, и короунѣ полскои, а особно землѧмь роускимь... оучиненыѣ... землю шепиньскоую... ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Мѣли єсмо о(т) васъ лнсты мистра крижевницкого... которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть... Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѧ оны сами в собѣ маю(т) а особно в то(м) какъ бы васъ межи нами з одноє стороны а межи собою... з дроугоє стороны правѣ за срѣдники коу єднаную покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы... явно чини(м)... како хотѧчи наслѣдовати обычаѧ... прє(д)ко(в) наши(х), особно олександра воєво(д), о(т)цѧ наше(г)... мы... виновати єсмо вѣрне нхъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще **ОСОБНѢ.**

* **ОСОБНЫИ** *прикм.* (206) **1.** (*який чимось виділяється серед інших*) особливий, винятковий (203): тѣ⟨м⟩ єсми ихь особною м⟨и⟩л⟨о⟩стию жаловали (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а такѣ жь того исного стєцка воєводу хотѧчи особною

мл(с)тью оутѣшити... тыи городы... дали есмы ему (Ланчиця, 1433 *P* 125); ТѦм мы видѦвше его правою и вѣрною слоужбою до нас, жаловали есмы его особною нашею милостїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

2. *(незалежний від інших)* окремий (2): a maiut nam z toiey zemli osobnuju służbu służyty, krom innych zemel, kotoryi zemli oyczyznyi derżat (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I,8).

3. *(спеціальний)* окремий (1): не имамо... никоторых земль ... прѦз особного произволеня... королѣ... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **особного** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн. ж.* **osobnuju** (1478 *АрхЮЗР* 4/I,8); *ор. одн. ж.* **особною** 195 (1393 *Cost.* I, 13; 1409 *Cost.* I, 64; 1423 *Cost.* I, 154; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *P* 125; 1445 *Cost.* II, 226; 1458 *BD* I, 24; 1468 *BD* I, 130; 1483 *BD* I, 272; 1499 *BD* II, 166 і т. ін.); **оусобною** 5 (1400 *Cost.* I, 36; 1438 *Cost.* II, 14; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DBAc* 34; 1443 *Cost.* II, 138); ! **обиою** 1 (1445 *DIR«A»* 483); **волею ! особнин** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

ОСОБНѢ, ОСОБНЕ *присл.* (4) *(головним чином)* зокрема: Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыто мистровы листы в собѣ мѣли а особне с первыши(х) наши(х) листо(в) которыми(ж) оузъявили есмо ва(м) кроле(в)ства нашего рады жаданье чистое (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); про тожъ мы кторою зь его волию повинни есмы сѦ згодити... а особне гды(ж) вѣдаюмъ иже пре(д)реченыѦ землѦ молдавскаѦ своѦ панствы з давны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушають, одною волею... слюбоуемъ... иже хочемъ вшиткн... слюбы... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ОСОБНО.**

* **ОСОБЫИ** *прикм.* (1) *(окремий)* інший: мы александръ воевода... чины(м) знаменито... оже ... дали есмы емоу... половина млина... и аще би инны млинъ оучинилсѦ оу томъ потоцѣ такожъ да боудетъ половина отнина, ⟨а половина⟩ особою млина ⟨да будетъ дъщеремъ микоулови⟩ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239).

ФОРМИ: *ор. одн. ж. зам. род. ч.* **особою** млина (1429 *Cost.* I, 239).

! **ОСОБЬНИ** ⟨ОСОБЬНОЮ⟩ *див.* ***ОСОБНЫИ.**

* **ОСОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Осова: великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... Ижъ... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ... Осовъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Осовъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

* **ОСОЧНИКЪ** *ч.* (2) княжий мисливець, нагонич під час полювання: а в томъ селе чотыри слоуги трое сочнико(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и ѳе(д)ко мови(л) пере(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любецъкого звѣръ сочывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **осочники** (1499 *ВФ*); *род.* **сочнико(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

* **ОСОЧЪНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ловы осочъные *див.* **ЛОВЫ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **осочъными** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

* **ОСПОДАРЕВЪ** *прикм.* (1) *(який стосується господаря, верховного правителя)* господарський, королівський: а не испра(вн)ва судить намъ б̃ъ и честныи кр(с)тъ и осподарева казнь и гроза (б. м. н., 1386 *P* 30).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **осподарева** (1386 *P* 30).

Див. ще **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ОСПОДАРСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

***ОСПОДАРЪСТВО** *див.* ***ГОСПОДАРЪСТВО.**

ОСПОДАРЬ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***ОСПОДАРЬСКИИ** *див.* **ГОСПОДАРСКИЙ.**

! **ОСТАВАТИ** *див.* ***ОТСТАВАТИ.**

ОСТАВИТЬ [1] *дієсл. док.* (23) **1.** (кого при чім) *(не порушити чиєї власності)* залишити (10): возревше есмо на на (так.— *Прим. вид.*) его вѣрноую службу... оставили есмо его... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *P* 54); и мы ... оставили есмы воитка при сулимовѣ (Львів, 1412 *P* 81); а землѦны тыхъ зѣмль имаеть при ѣхъ имѣнию оставить (Кременець, 1434 *P* 130); и тыми разы пишетъ до насъ, просячи насъ, абыхмо таки того Тишъка при той земли оставили (Краків, 1487 *РИБ* 434).

2. (кого на чім, при чім) віддати у власність (чию), у розпорядження (чиє) (3): Што пишешъ къ намъ, ижъ... писалъ еси до насъ за слугою своимъ... о близкость именья тетъки его... на которомъ жо именьи мужъ ее первый... ее оставилъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); Глѣбову жону Остаѳъевича оставили есмо... при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее, што отецъ ее держалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

3. (кого, що) покинути, залишити (2): а естли похочет за моуж поити, дѣти оставивши... тогды дѣти мои мают пенези ей отдати... и имѣне мают держати дѣти мои (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а естли которыи с тыхъ не хотел (!) емоу служити и он ⟨о⟩ставивши имѣне едь проч зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

4. (кого для чого, кого в кого, кого при кому) *(не відпустити)* затримати, залишити (3): а потомъ коли по(д) прїсѦгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѦ коумовъства (XV ст. *BC* 20); какъ того слоугоу моего... съ симъ посломъ котори(и) же к вам пошолъ в себе его не оставивъ... отъпоустишъ ли праваго бра(ц)ства приѦ(з)ињ то боудеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Што еси к на(м) вксказыва(л) своими послы... жадаючи на(с) абы(х)мо бояръ твои(х) и детеи боярски(х) нѣко(л)ко оставили при твое(и) дочери (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

5. (кому що) заповісти (1): за своѦ дшѫ остави(л) самь съ свои(м) Ѧзыко(м), едно село... монастирю (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

6. (що) зберегти, забезпечити (1): Мы Іо Стефан воевода... знаемо чиним... яко... крал... нам въси мерзѦчкы... отпоустиль, и покоуи вѣчныи нам... оставиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

◇ въ забвенїе оставити (1) *див.* *** ЗАБВЕНЇЕ;** прозбы не оставнти (1) *див.* ***ПРОЗБА;** при чести оставити (1) *див.* **ЧЕСТЬ** 2.

ФОРМИ: *інф.* **оставить** (1434 *P* 130); *перф. 3 ос. одн. ч.* **остави(л), оставилъ, оставиль** (1440 *Mih.* 208; 1489 *РИБ* 437; XV ст. *BC* 20; 1499 *BD* II, 419); *перф. 1 ос. мн.* **оставили есмы** 3 (1411 *P* 79; 1412 *P* 81; 1421 *P* 94); **оставили есмо** 3 (1394 *P* 54; 1415 *P* 87; 1495 *РИБ* 620); **есмо... оставили** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. мн.* **оставили** 1 (1454 *AS* III, 10); *майб.3 ос. одн.* **оставит** (1499 *BD* II, 156); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... оставили** (1487 *РИБ* 434; 1495 *ПЛПС*); *дієприсл. перед.* **оставивши, ⟨о⟩ставивши** 2 (1454 *AS* III, 10; 1499 *AS* I, 118); **оставившы** 1 (1494 *РИБ* 560); **оставивъ** 1 (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ** 1, ***ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ**[1], ***ЗОСТАТИ СѦ, ИЗОСТАВИТЬ, *ОСТАВОВАТИ, *ОСТАВЛѦТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

***ОСТАВИТЬ**[2] *див.* **УСТАВИТЬ**[2].

* **ОСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (12) **1.** (що кому, що на кого) залишати як власність (8): мы па(н) ива(н) сръ(м)скыи... вызиава(м)... иже пришедши... пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои... со усѣми границѦми... ништо собѣ не оставлѦючи (Львів, 1414 *P* 85); мы алекса(н)дръ воевода... чини(м) знаменито... оже... па(н) косте врани(ч)... прода(л) свое село... съ вси(м) право(м), ничого собѣ не оставлѣючи (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495); Я ларио(н)... вызнаваю... што(ж)... промени(л) есми па(н)у петроу яновичоу... свое имѣнье... не оставлѦючи, ани вымо(л)влѦючи на себѣ ничого (Луцьк, 1467 *СП* № 13); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати... со всимъ по тому, што зъдавна къ тому селу слушало, ничого на насъ не оставляя (Вільна, 1499 *РИБ* 777); И потвержаемъ тые люди... ему... со всимъ... какъ есмо самимъ на себе держали, ничого на насъ не оставляючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58—59).

2. (кого при чім) (*не порушити власності на що*) залишати: возревше єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... оставлѦемъ... єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *Р* 54); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... аже оставлѦєм(ъ)... попа м(и)хаил)а... при церкви свто(г) рожства бци оу дѣдинѣ оу терлѣ (Медика, 1415 *Р* 86—87).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оставлѦємъ, оставлѦєм(ъ)** (1394 *Р* 54; 1415 *Р* 87); *дієприсл. одноч.* **оставлѦючи, оставлѣючи, оставляючи** 7 (1414 *Р* 85; 1453 *Cost.* II, 495; 1467 *СП* № 13; 1490 *ЗХП* 136; *Пам*; 1492 *AS* III, 23; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **оставляя** 1 (1499 *РИБ* 777).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ**[1], ***ЗОСТАТИ СѦ, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ**[1], ***ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

***ОСТАВОВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що на кого) залишати (кому що): Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне свое... Всекрево... со всимъ съ тымъ, што ку тому имѣню служить, ничого на себе... не оставуючы (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича... дали есмо ему село Киселинъ... со всими пожитъки и вольностьми, ничого на себе не выймуючи и не оставуючи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **оставуючи** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **оставуючы** 1 (1440 —1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ**[1], ***ЗОСТАТИ СѦ, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ**[1], ***ОСТАВЛѦТИ, ОСТАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

***ОСТАНОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) (*силою зупинити*) затримати: а кто коли по(ч)нетъ оучинити, того имаємъ явнѦго (!) казнити и оустановити (!) того (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *інф.* ! **оустановити** (1445 *Cost.* II, 729).

***ОСТАНОКЪ** *ч.* (3) решта: а от тых коуниц боудет ли иамь надоби, а мы коупим за готовы а останок слободно имь вывєзти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а жоне Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать грнвенъ съ тыхъ п(е)н(е)зей, што былъ Глѣбъ Борису далъ семдесятъ копъ грошей, а останокъ тыхъ п(е)н(е)зей маеть пят(ь)десятъ копъ грошей безъ чотырохъ копъ грошей Борисъ Глѣбу вернути за ся (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *знах. одн.* **останок, останокъ** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1495 *РИБ* 621).

Див. ще ***ОСТАТОКЪ.**

ОСТАПКО, ОСТАПКУ *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Остафѣй): мы стефа(н) воєво(д)... чинимъ знамєнито... оже... остапку огори(л)ку служилъ намъ право (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241); Пишетъ король... абы Петругъ не вступался въ тыи люди... въ Дексеневичовъ, а въ Остапка (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Остапко** 2 (1473 *ШКН* 165); **остапку** 1 (1446 *Cost.* II, 241); *знах. одн.* **Остапка** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **ОСТАШКО.**

ѲСТАТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (при чім, на чім) залишитися власником, володарем (чого) (4): Ино я после пана своєго живота при том остала Межиречи (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); А далє(и) казалъ єго мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти повєдити, и(ж) далъ намъ богъ сєсти на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чине нашо(и) иа вєлико(м) кня(з)стве литовъскомъ єсмо остали (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

(кому що) дістатися у власність (чию) (3): Азъ... стєфанъ... винцъ коупи(х) съ тетраєв(г҃)ль... и дадо(х) єго п(о)поу никітѣ... и по съмрърти єго да є(ст) дѣца(м) єго оставши же дѣца(х), да є(ст) вноучѦто(м) єго, и пр(ѣ)вноучѦтомь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Тѣм мы... дали... єсми ємоу... єдна селища... що иам остало таа села от Влъчи (Сучава, 1488 *BD* I, 345); и въ тыхъ листехъ стоитъ, естлнбы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды... тая земля... мѣла Богдану остати (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

2. залишитися невикористаним (4): а иноє сєребро што останєтъ, то имъ слободно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А Ливовчанє шо имоут сами приносити сєребро жєноє от Оугор, от того сєребра боудет ли нам надобы, а мы абыхом оу них коупили готовими пинѣзмы, а що останєт, то имъ слободно вывезти ис земли (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

3. (при кім) (*не покинути кого*) залишитися (2): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы при г(с)подарю... остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); Мы пановє... обицоуємъ... при тоумъ то... кролѣ полскомоу... вичніє остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

4. (*опинитися в якомусь стані*) залишитися (яким) (3): пак ли быхо(м) імо нє воротили на і дє(н)... тогда гродо на(ш) галичь... тому исному и воєво(д) и єго брату роману... или которы іхо живо останть (так.— *Прим. вид.*) оу тыхо д҃ тисѦчахо заставити имаємы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а в сєи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ(б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

5. (*у знач. допоміжного дієслова*) бути зобов'язаним (зробити що) (1): мы александръ воєвода... знаємо чииимь... оже... иліашь тѦгалъ на журжа прѣ(д) нами и оста(л) жоуржь намъ окоупити свою шію и за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ... чѦсть о(т) села... балотѣ и оанчѣ а они єго искоупили о(т) тои глобы (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327);

залишитися винним (2): а та(к)жє на то(м) єднанню єсми остали пан(у) михайлоу нѦ(т)дєсѦ(т) гривєнъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); и мы имъ двєма остали винъны Ша(х)ноу сто копъ грошє(и) и три(д)ца(т) копъ и шесть копъ а сенькоу момо(т)ливомоу девєносто копъ бє(з) копы (Краків, 1487 *АМЛ*);

о с т а т и о у в и н о у (перед ким) (1) бути покараним штрафом (ким): дає(м) виданіє твоєи мл(с)ти, аже осташѦ ваши людіє, на имѦ щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *інф.* **остати** 3 (1395 *Cost.* II, 613; 1436 *Cost.* II, 702; 1498 *АЛМ* 159); **оста(т)** 1 (XV ст. *ВС* 8); *аор. 3 ос. мн.* **осташѦ** (1434 *Cost.* II, 675); *перф. 1 ос. одн. ч.* **осталъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *3 ос. одн. ч.* **оста(л)** (1432 *Cost.* I, 327); *3 ос. одн. ж.* **остала** (1487 *AS* I, 85); *3 ос. одн. с. зам. 3 ос. мн.* **остало** таа села (1488 *BD* I, 345); *1 ос. мн.* **остали** 1 (1487 *АМЛ*); **єсми остали** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **єсмо остали** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 3 ос. одн.* **останєтъ, останет** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **останєт** 1 (1388 *Р* 37); ! **останть** 1 (1388 *Р* 37); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да ! оуста** (XV ст. *ВС* 34 зв.); *дієприсл. перед.* **оставши** (1401 *ЗКЄ*).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ**[1], ***ЗОСТАТИ СѦ, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ**[1], ***ОСТАВЛѦТИ, *ОСТАВОВАТИ, *ОСТАТИ СѦ.**

***ОСТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (8) **1.** (*бути у наявності*) залишитися (6): а нє останут ли сѦ дѣти по лєнковє животѣ ино лєнькову ближему (так.— *Прим. вид.*) а любо кому лєнко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѦ села держати (Житомир, 1433 *Р* 127); И повѣдилъ ми Репа, штожъ вто (!) въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только зброи осталися (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); и о(и) перє(д) нами повѣди(л) што(ж)... того Тишка тыи(ж) лю(ди) соминци забили и послѣ ни(х) бли(ж)ни(х) никого сѦ нє остало (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. (при чім) залишитися власником (чого) (1): и заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ и остали сѦ облазничєвє при томъ дворищи пысковнча (Зудечів, 1411 *Р* 79).

3. (кому) дістатися у власність (чию) (1): кн(Ѧ)зю Васылю осталсѦ город Збараж (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **осталсѦ** (1463 *AS* I, 54);

3. ос одн. с. **остало ся** 1 (1498 *АЛМ* 163); **сѧ... остало** 1 (1499 *ГОКІР*); *3 ос. мн.* **остали сѧ, осталися** (1411 *Р* 79; 1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **ся останетъ** (1498 *ГВКОО*); *3 ос. мн.* **останут... сѧ** (1433 *Р* 127); *дієприсл. перед.* **оуставшн сѧ** (1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще ***ЗОСТАВЛѦТИ, *ЗОСТАВОВАТИ, ЗОСТАТИ**[1], ***ЗОСТАТИ СѦ, ИЗОСТАВИТЬ, ОСТАВИТЬ**[1], ***ОСТАВЛѦТИ, *ОСТАВОВАТИ, ОСТАТИ.**

***ОСТАТОКЪ** *ч.* (6) решта: мы сказоуємь по смрти моужьнє женє только вѣно оузѦ(т) а остатокъ всего имєнїя дѣтємь воздасть (XV ст. *СЯ* 40); и да(л) имъ пань михаиль чѦ(ст) пинѣзєи напрє(д), а остато(к) имаѥ(т) имь дати, коли оны выидоу(т) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

ФОРМИ: *знах. одн.* **остатокъ, ѳстато(к)** (XV ст. *ВОРСР* 179; *ВС* 21 зв., 23 зв.; *СЯ* 40; 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще ***ОСТАНОКЪ.**

OSTATOCZNE *присл.* (1) (*стп.* ostatecznie) *(назавжди, незмінно)* остаточно: ostatoczne w panstwe naszom ustawepy (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ОСТАТОЧНО.**

ОСТАТОЧНО *присл.* (1) ◇ **твердо и остаточно держати** *див.* **ТВЄРДО**[1].

Див. ще **OSTATOCZNE.**

***ОСТАТОЧНЫИ** *прикм.* (3) **1.** *(який залишився)* останній (1): А сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то и познаваю си(м) наши(м) листо(м) каждому добро(м) кому надобѣ кто на тои листъ позри(т) или оуслышить єго чтучи коли будь(т) (!) то(г) листу кому потрѣбизна ижь прида... филъ мѦковичь и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л)... остаточную свою половину дѣдьнины тристѦньць (Галич, 1409 *Р* 74).

2. *(в часі)* останній (1): Яко жадаєтє чєрез листы свои на тыи послѣднии мистровы листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу чєрєс оныи пєрвыи о(т)пись... на тыи то остато⟨ч⟩ныи рѣчи досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. *(незмінний)* остаточний (1): туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) (б. м. н., 1419 *Р* 91).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **остаточныи** (1419 *Р* 91); *знах. одн. ж.* **остаточную** (1409 *Р* 74); *знах. мн. ж.* **остато⟨ч⟩ныи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ОСТАФЕВЪ** *прикм.* (1): И Сопѣга рекъ: я ещо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. черезъ жалобу пана Остафеву (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Остафеву** (1498 *АЛМ* 169).

Пор. ***ОСТАФЬ, ОСТАФѢЙ**

ОСТАФЄЙ *див.* **ОСТАФѢЙ.**

***ОСТАФИИ** *див.* **ОСТАФѢЙ.**

***ОСТАФІЕВИЧЬ** *див.* **ОСТАФЬЕВИЧЪ.**

***ОСТАФЪЄВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* мы великий кнѦз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... даем и дали єсмо тому предреченому Каленику... в овруцком повете село Остафъево (Київ, 1437 *AS* I, 33—34)

ФОРМИ: *знах. одн.* **Остафъево** (1437 *AS* I, 34)

***ОСТА́ФЬ** *ч.* (2) *(особова назва, пор* Остафѣй) Остап а писан оу... четвергъ на с⟨вѦ⟩т⟨о⟩го ОстафѦ день (Острог. 1463 *AS* I, 56); Пишетъ король е. м. ...вспоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ. подлѣ жалобы пана Остафя Вільна, 1498 *АЛМ* 169)

ФОРМИ: *род одн* **ОстафѦ, Остафя** (1463 *AS* 1, 56; 1498 *АЛМ* 169)

Див. ще **ОСТАФѢЙ**

ОСТАФЬЕВИЧЪ, ОСТАѲЪЄВИЧЪ *ч.* (8) *(особова назва):* СтоѦли перє(д) нами оу правє бори(с) сємєнови(ч) а Глѣбъ остаѳъевичъ (Вільна, 1495 *ВМБС*); Билъ нам чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ, штожъ єсмо судили его въ Мартынцомъ Федковымъ сыномъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159)

ФОРМИ: *наз. одн.* **Остафьевичъ, остаѳъєвичъ** (1495 *ВМБС;* 1498 *АЛМ* 159); *род. одн.* **Остаѳъєвича** (1495 *РИБ* 620; *ВМБС*); *дав. одн.* **Остафіевичу** (1498 *АЛМ* 159); *ор. одн.* **Остаѳъевичо(м)** (1495 *ВМБС*).

ОСТАФѢЙ, ОСТАФЄЙ *ч.* (4) *(особова назва, цсл.* Євстаѳий, *гр.* Εὐστάθιος) Євстафій, Остап: а то сѦ дѣѦло... на днь стго м(ч)нка остафиѦ (Зудечів, 1413 *Р* 84); И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ... што отецъ его Остафѣй далъ тому Проселку (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Остафѣй** 2 (1498 *АЛМ* 159); **Остафєй** 1 (1437 *AS* I, 34); *род. одн.* **остафиѧ** (1413 *Р* 84).

Див. ще ***ОСТАФЬ.**

* **ОСТАЧЫКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Продали есмо мыто Берестейское... Остачыку а Онатану Ильичичомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Остачыку** (1487 *РИБ* 226).

ОСТАШКО *ч.* (7) *(особова назва, пор.* Остафѣй): а на то послуси вл̃дка ларивунъ... осташко потрутовичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); А осташко давыдовскии корчакъ з липнцѣ... знаємо чини(м) ... аже кроль... казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣрє(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **осташко** (1366 *Р* 12; 1369 *ПСЧК;* 1412 *Р* 81; 1414 *Р* 85; 1419 *Р* 90); *дав. одн.* **осташкови** (1386 *Р* 31).

Див. ще **ОСТАПКО.**

***ОСТАШКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* пєрвыи поручни(к) кнѦ(з) михаило євнутєви(ч)... фєдоръ осташкови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **осташкови(ч)** (1392 *Р* 47).

ОСТАШЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Остафии): а на розъѣздѣ были зємлѦнє и панъ лєнько зарубичь... а осташь голобутъ (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **осташь** (1411 *Р* 79).

ОСТАѲЪЄВИЧЪ *див.* **ОСТАФЬЕВИЧЪ.**

ОСТЄРЄГАТИ *дієсл. недок.* (8) (кого, чого від кого, від чого, кого в чім, що) оберігати, захищати; стерегти, охороняти (кого, що від кого, від чого) (7): Мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... ижє... слюбуємъ... николи о(т) ни(х).. о(т)стати алє ото всн(х) нєприѦтєлии остєрєга(т) всєю нашєю силою (Молодечно, 1388 *Р* 43); абы оужє ты пановє... имѣли ихъ остєрєгати о(т) оуси(х) крив(д)ъ, ка(к) сами сєбє (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); А... корол ...имаєт нас миловати... и...остерєгати и оборонити... от каждого на свѣти языка (Сучава, 1468 *BD* II, 302); и дали єсмы тым сєлам... сєс лист... на то, щобы... остерєгали тот монастир (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *інф.* **остерегати** 6 (1388 *Р* 41; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *Cost.* II, 625; 1457 *Cost.* II, 810; 1468 *BD* II, 302); **остєрєга(т)** 1 (1388 *Р* 43); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы... остерєгали** (1475 *BD* 1, 200).

Див. ще **ОСТЄРЄЧИ, ОСТРѢГАТИ, СТЄРЄЧИ** 1.

ОСТЄРЄЧИ *дієсл. док.* (2) (кого від кого) оберегти, захистити, охоронити: а онъ имаєтъ насъ остєрєчи... от оусихъ злы⟨хъ⟩ чловков (!) и имаєтъ намъ радити и на оусе нашє доброє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746—747); А... корол... имаєт нас оборонити и остеречи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **остеречи** (1449 *Cost.* II, 746; 1468 *BD* II, 302).

Див. ще **ОСТЄРЄГАТИ, ОСТРѢГАТИ, СТЄРЄЧИ** 1.

ОСТИКОВИЧЪ, ОСТЫКОВИЧЪ *ч.* (11) *(особова назва):* Кн̃зю николаю... паноу радивилоу остиковичоу и вси(м) кн̃зємъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А при томъ были... панове рада н⟨а⟩ша кн⟨Ѧ⟩зь Вой⟨тє⟩х... пан Григорей Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Остиковичъ, Ос⟨тиковичъ⟩** 2 (1492 *АЛМ* 31; 1494 *АЛМ* 54); **Остыковичъ** 1 (1495 *АЛМ* 85);

остиковн(ч) 1 (1495 *ВМБС*); *ск. н.* **ости(к), о(ст)ико, о(ст), о(с)** 4 (1496 *ВМКФС*; 1497 *ПКИП*; 1499 *ВФ*; *ГОКІР*); *род. одн.* **Остнковнча** (1499 *AS* I, 118); *дав. одн.* **остнковичоу** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **остнковнчомъ** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ОСТРА**[1] *ж.* (2) *(назва гори у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми... монастироу от Хомора... єд⟨ноу⟩ планиноу на ⟨имѣ⟩ О⟨стр⟩а, н слатнноу оу Остри (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз. одн.* **О⟨стр⟩а** (1475 *BD* I, 203); *місц. одн.* **оу Острн** (1475 *BD* I, 203)

ОСТРА[2] *ж.* (1) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* и дали... єсмо оуси и(з)вори на имѣ ръръоанѣ и остра и негрилѣса... гомоу... монастироу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*)

ФОРМИ: *наз. одн.* **остра** (1488 *ДГСВМЩ*).

***OSTRAJA RUDA** *ж.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce... y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ostruiu Rudu** (1420 *AS* I, 25).

ОСТРИЦА *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сєго ради мы... дали... єсми... село на имѣ Острица... монастирю... нашємоу (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... далн... єсми... монастироу от Поутнои... й цръков оу Острица с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419—420).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Острица** 2 (1472 *BD* I, 169, 170); *зам. місц.* оу **Острнца** 1 (1490 *BD* I, 420).

ОСТРОВЄЦЬ, ОСТРОВЄЦ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Островець: а кн⟨ѧ⟩зю Солтану... села... в збаразском повѣтє: Олєксинєц, Островєц (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ: Олексинѣць, а Островєць (Вишневець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Островєць, Островєц** (1463 *AS* I, 55; 1482 *AS* I, 81).

***ОСТРОВЪ**[1] *ч.* (4) земельна ділянка, що розташована окремо від головного маєтку: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... зъ... бобровыми гоны по Стыру противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); А коу томоу придаль єсми на тоую цр҇квь островь мошноє (Перевали, 1440 *P* 142).

ФОРМИ: *род. одн.* **острова** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **островъ, островь** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1440 *P* 142); *род. мн.* **островов** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ОСТРОВЪ**[2] *ч.* (3) *(назва села у Львівській землі)* Острів: A przi thim bili swidczy... Pan Crission z Osthrowa, woiewoda sudomirski, Ligeza z Niemirowa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а имають пана юрковьского люді из острова... дрыва роубаті (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *род. одн.* **Osthrowa, острова** (1407 *АрхЮЗР* 8/I,4; 1424 *P* 104).

***ОСТРОВЬ** *див.* ***ОСТРОВЪ**[1].

***ОСТРОГЪ** *ч.* (16) *(назва міста у Волинській землі)* Острог: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо надто подъ Острогомъ тому... отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Писан во Острозє (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *род. одн.* **острога** (1466 *AS* I, 60; 1487 *AS* I, 85, 86); *знах. одн.* **Острогъ** (1396 *AS* I, 20); *ор. одн.* **Острогомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. одн.* **въ (в) острозѣ, Острозѣ, Остроз(ѣ), остроз⟨ѣ⟩** 6 (1427 *P* 109; 1437 *P* 137; 1458 *ОЖДМ*; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 62; 1481 *AS* I, 78); **въ (в, во, оув) Острозе, Остроз(є), Острозє, остроз⟨є⟩** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1463 *AS* I, 56; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1488 *AS* I, 88).

ОСТРОЖСКІЙ, ОСТРОЗСКИЙ, ОСТРОЗКИЙ, ОЗТРОЗКІЙ *ч.* (28) *(особова назва):* Сє яз кн⟨ѧ⟩зь Василєй Фєдорович Острозский... тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клаштоpъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... имѣнье Здетелу... на ... церковъ... у Вилни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Острозский, Острозкнй** 2 (1443—1452 *AS* I, 39; 1491 *AS* I, 95); **Острожскій** 1 (1495 *АЛМ* 88); **Озтрозкій** 1 (1499 *АСД* VI, 2); *ск. н.* **остроз.** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн.* **Острозского, Острозкого** (1448 *AS* I, 44; 1458 *ОЖДМ*; 1463 *AS* I, 56; 1464 *AS* I, 57; 1487 *AS* I, 85; 1499 *AS* I, 117); *дав. одн.* **Острозскомоу, Острозкомоу, Остроскомоу** (1448 *AS* I, 44; 1463 *AS* I, 56; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 60, 61; 1491 *AS* I, 96); *ор. одн.* **Острозким** (1487 *AS* I, 85); *наз. мн.* **Острозскн(н), острозкнн** (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88); *род. мн.* **острозкнх** (1488 *AS* I, 88); *дав. мн.* **Острозскнм, острозкнм** (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88); *ор. мн.* **Острозкнмн** (1487 *AS* I, 85).

ОСТРОЗКЇЙ *див.* **ОСТРОЗСКИЙ**[2].

ОСТРОЗСКИЙ[1] *див.* **ОСТРОЖСКІЙ**.

ОСТРОЗСКИЙ[2], **ОСТРОЗКЇЙ, ОСТРОСКІЙ** *прикм.* (9): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий н Острозский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ино мы... тую данину во всюмъ ему и наступъннкомъ, епископомъ Луцкимъ и Острозскимъ, потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4)

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Острозский, Остроскій, Острозкїй** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1449 *АЛМ* 8; 1463 *AS* I, 56; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *місц. одн. ч.* **въ Острозскомъ** (1446 *АкЮЗР* I, 18); *род. одн. ж.* **острозское** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. одн. ж.* **въ Острозской** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *дав. мн.* **Острозскимъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

Пор. ***ОСТРОГЪ**.

***ОСТРОРОГЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Ostroróg): Мы... мнколан з михалова панъ н староста краковскии судивон з остророга познанскин... слюбуємы... и записуємы сѧ стецку воєводѣ (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **остророга** (1433 *P* 122).

***ОСТРОСКИИ** *див.* **ОСТРОЖСКІЙ**.

ОСТРОСКІЙ *див.* **ОСТРОЗСКИЙ**[2].

ОСТРЫИ *прикм.* (1) гострий: про то же єє которын... нєприѧтель вашєн мл҇(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу... острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго ср(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **острын** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ОСТРѢГАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стч.* ostřihati, *стп.* ostrzegać) (кого в чім) оберігати (кого від чого): такъжє слюбуюмъ имъ острѣгати нхъ во всомъ, добру имъ раду радити, нє однымъ вєрємєнємъ противъ имъ нє быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *інф.* **острѣгатн** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще **ОСТЄРЄГАТИ, ОСТЄРЄЧИ, СТЄРЄЧИ**[1].

***ОСТЪПЧАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мн такождере, есми дали... монастнрю нашему от Молдавица тую половина села — от Остъпчань... где быль Остапковъ тъман⟨ъ⟩ (Сучава, 1473 *ШКН* 165).

ФОРМИ: *род. мн.* **Остъпчаиь** (1473 *ШКН* 165).

ОСТЫКОВИЧЪ *див.* **ОСТИКОВИЧЪ**.

ОСОУДИТИ *дієсл. док.* (17) 1. (кого) визнати винним, засудитн (8): про то мы сказоуємь ажь которын соу(д)я ко(г) нєисправєдливо осоуди(т)... то(т) имєє(т) на вышъшєє право о(т)озвать (XV ст. *ВС* 33 зв.);

(що і без додатка) прийняти рішення, ухвалити, постановити (2): а при пєрвомъ соудѣ былъ па(н) васко тѧптюковичь па(н) дробышь... а ти доконали и осоудили па(н) хр(с)чєнъ мартиновскы па(н) ольдрихъ мєдускы (Галич, 1401 *P* 66); тогды на роцѣ... осудили єсмы... ажє... кроль

влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига (Медика, 1404 *Р* 70);

(що) розглянути справу в суді і ухвалити вирок (5): а є(с)ли же нє могоуть всн(х) соудо(в) осоуднтн того днА тогды хочємь то(г)... абы дроугого днА соудъ скончанъ тако(ж) полоуднА жєбы кажыи (!) члвкъ свою по воли оправилъ жалобоу бєзъ клопотоу (XV ст. *ВС* 13); и мы оусудившє (!) н оуправившє с нашими зємлАны што же были судьѣ и оставили єсмы облазничѣ при томь дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79).

2. (що, чого) позбавити права власності (на що) (2): Соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) зъ стго имоуть розбивать мы оуставлАємь на такыхъ и(ж) имають всє(г) имєнїя своєго осоужєнї быти (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **осоуднти** 1 (XV ст. *ВС* 13); **осоуди(т)** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **осудили єсмы** (1404 *Р* 70); *3 ос. мн.* **осоуднлн** (1401 *Р* 66); *майб. 3 ос. одн.* **осоудить** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **осоуди(т)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *дієприсл. перед.* ! **оусудившє** (1411 *Р* 79); *інф. пас.* **быти осоужєны** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); **быти... осоу(жє)н(н)** 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); **осоужєнї быти** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); **бытн осоужєнъ** 1 (XV ст. *ВС* 24); **быть осоужєнъ** 1 (XV ст. *ВС* 30); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **осоужєнъ** (XV ст. *ВС* 23); *майб. пас. 3 ос. одн.* **бѫдє(т) осѫжєнъ, боудє(т) осоужєнъ** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв., 26); **бѫдєть... осоужєнъ** 1 (XV ст. *ВС* 17); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **осоужєнъ** (XV ст. *ВС* 23); *наз. мн. ж.* **осѫжєны** (XV ст. *ВС* 22).

Див. ще ***ОСОУЖАТИ, СОУДИТИ, *СУЖИВАТИ.**

***ОСОУЖАТИ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (кого на що) визнавати винним, засуджувати (кого за що) (3): жалова(л) ди(к) (!) иа Ѳа(л)ка и(ж)... прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїн дика (!) нє вєда(л) кто ouранїлъ Ѳа(л)ко позна(л) ижє свєчи погаси(л) а вражєнїя запрє(л) хто бы є(г) оуразн(л) мы по(д)лоугъ прїсАги идїкови осоужаємь Ѳа(л)ко вїноватого иа тоу раноу (XV ст. *ВС* 27);

(що) приймати рішення, ухвалювати, постановляти (1): тогды на роцѣ... осудили єсмы и осужАємъ ажє... кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижлн тыи панн Адвига (Медика, 1404 *Р* 70);

(кому що) присуджувати (1): а мы то єму осужАє(м) а панАмъ Адвнзѣ и алжбѣтє вѣчноє молчАннє чииимы (Меднка, 1404 *Р* 70).

2. (кому що) позбавляти права власності (кого на що) (1): а нє хотА(т) лї то(г)о оучннїть тогды тоє имєнїє мы нмъ осоужаємь а прїлоучаємъ кролєви нашємоу навєкы вєчныи (XV ст. *ВС* 12).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **осоужаємь** 4 (XV ст. *ВС* 12, 27, 29 зв.); **осужѧємъ, осужѧє(м)** 2 (1404 *Р* 70).

Див. ще **ОСОУДИТИ, СОУДИТИ, *СУЖИВАТИ.**

***ОСОУЖЄНИЄ** *с.* (5) **1.** засуд, вирок (2): Пєтръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) нєисправєдлнвє єго соудилъ а тамъ на соудѣ єго нє нагонилъ мы такы осоужєни (!) нє нагонєны сказоуємь мы правдивє а пєтра сказоуємы оу винѫ которая(ж) пїсана о соу(д)яхъ (XV ст. *ВС* 23);

н а р є ч и   о с о у ж є н ї ю (2) *див.* **НАРЄЧИ.**

2. судове рішення, постанова (1): н на болшю крѣпость нашєго осужєниА помочноє взАли єсмы оу кролА (Медика, 1404 *Р* 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **осоужєнїя, осужєниѧ** (XV ст. *ВС* 27 зв.; 1404 *Р* 70); *дав. одн.* **осоужєнїю** (XV ст. *ВС* 8, 30); *знах. одн.* ! **осоужєнн** (XV ст. *ВС* 23).

Пор. **ОСОУДИТИ.**

***ОСУЖѦТИ** *див.* ***ОСОУЖАТИ.**

! ОСЩЄННОМ ⟨ОСВАЩЄННОМ⟩ *див.* ***ОСВѦЩЄННЫИ.**

***ОСЫМЬ ДЄСѦТЬ** *див.* **ОСМЪДЕСЯТЪ.**

***ОСЬМЫИ** *див.* ***ОСМЫИ.**

***ОСѢДОКЪ** *ч.* (1) церковний доход у вигляді податі за право оселення: Я, княгинн Сємєновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Iудѣ... церковь... зо всими доходы... и съ осѣдками, н съ роспусты, якожь то десятиннику Богдану (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор. мн.* **осѣдкамн** (1465 *АкВАК* III, 4).

ОСѦСТИ *див.* **ОСЄСТИ.**

***ОСѪДИТИ** *див.* **ОСОУДИТИ.**

ОТ *див.* **ОТЪ**[1].

ОТА *ч.* (4) *(особова назва, свн.* Otto) Отто: А на то послуси панъ староста рускоѣ зємли ота пилєцкии воєвода цтиборъ писарь яшко (Перемишль, 1359 *Р* 10); А выѣздилъ ту зємлю ходоръ чєолчи(ч)... о(т) пана оты старосты (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ота** (1359 *Р* 10; 1368 *Р* 16); *род. одн.* **оты** (1370 *Р* 18).

***ОТАМОНЪ** *див.* **ВАТАМАНЪ.**

! ОТАР *див.* **ХОТАРЪ.**

***ОТБАТИ** *дієсл. док.* (4) (зробити що) *(турбуватися, піклуватися)* подбати (про що) (3): а єстьлї жь замє(ш)кає(т) алюбо нє о(т)баєть за пА(т)на(д)цє(т) годовъ того освєчєнїя оучинить тогды тоє дѣди(ч)ство изгинѫло (XV ст. *ВС* 21);

н є   о т б а ю ч и (на що) (1) незважаючи: мы оуставлАємь такын моужь имєє(т)ли пєнєзи братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнєзєхъ... мы то всє о(т)зываємъ а ни во што оборочаємь, алє тыи дѣвкы маю(т) своє оузА(т) нє о(т)баючи на о(т)мо(л)воу моужа своєго алѣ имѣєть моць отчиноу свою прода(т) (XV ст. *СЯ* 41—41 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **!о(т)была** (XV ст. *ВС* 21); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)баєть** (XV ст. *ВС* 21); *дієприсл. одноч.* **о(т)баючи** (XV ст. *ВС* 11 зв.; *СЯ* 41 зв.).

Див. ще ***ДБАТИ.**

***ОТБЫВАТИ**[1] *дієсл. недок.* (1) (що) *(замóк)* зламувати: а коли панъ Пєтръ ѣзлилъ (!) по тымъ нмѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на паиа Петра, ижъбы онъ печати рвалъ або замкн отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **нжъбы... отбывалъ** (1498 *АЛМ* 163).

***ОТБЫВАТИ**[2] *дієсл. недок.* (2) (чим) відбуватися, відмагатися, відмовлятися (від чого) (1): Знамєнїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть а бѫдоуть лї наидєны... нє имають збытькоу а тєжь частокро(т) бываєть имь пособа алюбо правомъ нємєцькымь о(т)бываю(т) жє нє бывають казнєны мы оуставлАємь... гдє боудє(т) (!) знаидєны... имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.);

н є   о т б ы в а т и   ч т н (1) не шанувати честі: ПрїгожаєтсА частокро(т) и(ж) из наши(х) зємлА(н) нє о(т)бываю(т) своєи чтн... а оу на(ш) у вєлїкы гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **о(т)бываю(т)** (XV ст. *ВС* 25 зв., 28).

Див. ще ***ОТБЫТЬ.**

! ОТБЫЛА ⟨ОТБАЛА⟩ *див.* ***ОТБАТИ.**

***ОТБЫТЬ** *дієсл. док.* (1) (чим) звільннтися, очиститися (від чого): Кто бѫдє(т) нєко(т)рыи добры чл̃вкъ на соу(д) позванъ о кгвалтъ тогды имєєть пово(д) на нєго досвє(т)чить або то(т) добрыи имєє(т) самь своєю прїсАгою о(т)быть (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)быть** (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ОТБЫВАТИ**[2].

! ОТВАЛѦТ ⟨ОТВОЛАТ⟩ *див.* ***ОТВОЛАТИ.**

! ОТВАРЄНЫ ⟨ОТВОРЄНЫ⟩ *див.* ***ОТВОРЄНЫИ.**

***ОТВЄРГТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (від кого) відректися: кто бы ємоу о(т)нАлъ... таковїи да єстъ подобєнъ всакомоу о(т) мєтникоу што сА о(т) бга о(т)вєргли (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѧ... о(т)вєргли** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

***ОТВЄТ** *див.* ***ОТВѢТЬ.**

***ОТВОДИТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (що від чого) відділяти, відмежовувати (1): а на(м) тоє земли о(т) пр(с)то(и) бци нє о(т)води(ти) ани знамени своє ни пле(ч) (!) нє води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. (чого) *(у якійсь справі)* добиватися сприятливого рішення суду (1): Частокро(т) прїгожаєтсѦ и(ж) нєкоторыи за свои... (пошкоджено.— *Прим. ред.*) плємєнємь алюбо заслоугами приходѦть моцью на сѫ(д) а сілою права о(т)водѦть про то прїказоуємь мы абы того далѦ нє было (XV ст. *ВС* 15).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)води(ти)** (1498 *ЧІАФ*); *теп. 3 ос. мн.* **о(т)водѧть** (XV ст. *ВС* 15).

***ОТВОДИТЬ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* odwodzić się) (чим) відводити обвинувачення: Частокро(т) прїгожалосѦ ижь два алюбо чєтыри обажєны о моужєбоиство... мы о(т)кладаємь тыи прїсѦгы а оуставлѦємъ и(ж) толко оди(н) имєєть быти осоужєнъ а дроузїи имєют сѦ добрымь свідєчєство(м) о(т)водить (XV ст. *ВС* 24).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... о(т)водить** (XV ст. *ВС* 24).

***ОТВОЛАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* odvolati, *стп.* odwołać) (що) скасувати, анулювати: на конци чєтвєртаго лета тъ(и) юрєи прїнєсъ тыи пєнѦзи да хотє(л) заплатїть то(т) фра(н)цикъ искалъ какъ бы торгъ о(т)валѦ(т) (!) коли(ж) ємоу оу ты(х) лєтє(х) заплата сѦ нє стала (XV ст. *ВС* 21 зв.— 22).

ФОРМИ: *інф.* ! **о(т)валѧ(т)** (XV ст. *ВС* 22).

***ОТВОЛОКА** *ж.* (3) зволікання, відволікання: пак ли нє имѣємъ єму заплатити на тотъ днь яко ту выписано тогды мы в то(т) днь бєзъ никоторыє о(т)волокы имаємъ єму дати нашь городъ снѦти(н) (б. м. н., 1411 *Р* 77); мы михалъ бучацкыи... и кола судья галицкыи... вызнавамы... нжъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѦчи(м) пыто(м)... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѦ своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти⟩ ⟨трє⟩тии дн(с)ъ (!) по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **о(т)волокы** (1411 *Р* 77; 1435 *Р* 134).

ОТВОРЄНО, ОТВОРЄННО *присл.* (2) відкрито, неприховано: А также коупцєм от зємлѦх прєрєчєнаго кролѣ єго милости полского и вєликого кнѦзѦ литовского вєздє по нашєи зємли молдавскои да єст им слободно и доброволно и отворєно ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

***ОТВОРЄНЫИ** *прикм.* (2) **1.** відкритий, доступний (1): частокро(т) потрєбоують с ты(х) кни(г) правєдны(х) списъковъ а прото(ж) соудъ колнжь хотѦ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє... на коємь мѣстѧ оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (!) (XV ст. *СЯ* 43).

2. ⟨?⟩ (1): а то слоуши(т) (!) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) члвка... абы ка(ж)дын по(д)лоугъ вєликості имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои на валкоу о(т)ворєнои (XV ст. *ВС* 34 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **о(т)ворєнои** (XV ст. *ВС* 34 зв.); *наз. мн. ж.* ! **о(т)варєны** (XV ст. *СЯ* 43).

***ОТВОРИТИ** *дієсл. док.* (8) *(без додатка) (зробити доступним, вільним для кого-небудь)* відкрити: а вы прїидѣтє к на(м) и до нашєи зємли съ усими своими торговлѣми и товаро(м), нє боѦчи сѣ ни о(т) котории шкоды, зану(ж) є(ст) ва(м) нашѦ зємлѦ отворєна (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); И также слюбыл нам наияснѣишїн Янъ Олбрахть... єстли бы сѣ пригодило... нж бы мы от нѣкоторого нєприятєлѣ моцнєго... та вънидємо нс нашєи зємли... тогди нх милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти отворєны** (1449 *Cost.* II, 747); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **є(ст)... отворєна** (1447 *Cost.* II, 732); *3 ос. мн.* **отворєны** 1 (1457 *Cost.* II, 811); **отворєна** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *нак. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **да є(ст)... о(т)ворєна** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **да соут отворєни** (1499 *BD* II, 422).

ОТ ВѢКА *присл.* (21) одвіку, споконвіку: а хотаръ томоу сєлоу... по старомоу хотарю о(т) въсѣхъ сторонъ коуда о(т) вѣка оживали (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); то щоби ємоу оурикъ и съ въсѣмъ доходомъ и съ оусими старыми хотары, куда от кѣка (!) оживали (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашєго дааніѦ и потвърж(д)єніѦ, таковіи да єсть проклѦ(т)... о(т) въсѦ(х) сты(х), иже о(т) вѣка боу угодивши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, SWYKU.**

***ОТВѢТЬ** *ж.* (3) ◇ д а т и о т в ѣ т ь *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **отвѣть** 2 (1476 *BD* I, 216, 217); **отвєт** 1 (1499 *BD* II, 156).

ОТГАНЯТИ *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) відганяти, проганяти: Тые вси села... маєтъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а соблазны творясчыхъ извєрзати, церкви освєсчаты... никакоже пачє благословєия єго церкви созиждати, или самовластє разорити, или... свєсчєнъникковъ отъ него благословенныхъ отъ церкви отганяти... но во всемъ єму... повиноватись (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **отганяти** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).

! **ОТГРАНЄНО** ⟨ОТГРАНИЧЄНО⟩ *див.* ***ОТГРАНИЧИТИ.**

***ОТГРАНИЧИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) відмежувати, відрізати: а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лєсы ничого тоє зємли от Манєва нє отошло ани отгран⟨ич⟩єно (*в ориг.* отгранєно.— *Прим. вид.*) (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* ! **отгранєно** (1478 *AS* I, 76).

***ОТДАВАТИ** *дієсл. недок.* (4) ◇ з а м у ж ъ о т д а в а т и (1) *див.* **ЗАМОУЖЪ;** п о в и н н о с т ь ⟨о т д а в а т и⟩ (1) *див.* ***ПОВИННОСТЬ** 1; с л о у ж б о у о т д а в а т и (1) *див.* **СЛОУЖБА** 2; о у с л о у г и о т д а в а т и (1) *див.* ***ОУСЛОУГА.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* ! **о(т)дає(м)** (1459 *Р* 171); *3 ос. мн.* **о(т)даютъ** (1459 *Р* 172); *перф. 3 ос. одн. ж.* **отдавала** (1494 *РИБ* 560); *3 ос. мн.* **о(т)давали** (1459 Р 172).

Див. ще **ОТДАТИ, *ПОДАВАТИ**[3], **ПООДДАВАТИ.**

***ОТДАВНА** *присл.* (1) віддавна, здавна, з давніх часів: Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми свѦтомоу нашємоу монастироу от Хомора... єд⟨ноу⟩ планиноу... щ⟨о⟩ жє от ⟨д⟩авна была их тота планина (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

Див. ще **ЗДАВНА, ИЗДАВНА, ИЗДАВНО.**

***ОТДАЛИТИ** *див.* **ОТДАЛѢТИ.**

ОТДАЛИТИ СѢ *дієсл. док.* (1) (від чого) відмовитися: Тымжє обичаєм и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и зємлѣ наша, отдалити сѣ от повинности и подданости прєдковь наших (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *інф.* **отдалити сѣ** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ОТДАЛѦТИ СѦ.**

ОТДАЛѢТИ *дієсл. док.* (8) **1.** (що і без додатка) відлучити, відокремити, відірвати (що від чого) (4): прото(ж), мы... схюбоує(м) (!)... ижъ нѣ имєє(м), а ни хочє(м) жа(д)ны(х) зємлъ, а ни панствь зємлъ молдавски(х), прє(з) волѣ и призволѣньѦ прєрєчєного господарѦ, казимира, королѦ полского и єго короуны о(т)далити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); Тиж нє ммамо ани хочєм никоторых зємлъ, алибо панствъ... прѦз воли... пана иашєго королѣ и Короуны єго... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. (кого від чого) віддалити, усунути (1): алє имаєтъ панъ дєтрихъ стати оу королѦ єго милости... абы алєк-

сандра и маткоу єго от граннци отдалили исъ оусими єго слоугами (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

3. (кого від чого) *(позбавити права на що)* відсторонити (3): колн де(д) и(х) семе(н) площевичъ... казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) и па(н) ива(н) вѧжеви(ч) длѧ де(н) того сведе(ц)ства о(т)дали(л) бы(л) о(т)ца єго о(т) о(т)чыны (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)далити** (1448 *Cost.* II, 734); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)дали(л) бы(л)** (1495 *ВК*); *майб. 1 ос. мн.* **хочем... отдалѣти** (1462 *BD* II, 284); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... отдалили** (1449 *Cost.* II, 746); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **бы... были о(т)далеиы** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **бы был** (1)... **отдаленны** 1 (1462 *BD* II, 284); *предик. пас. дієприкм.* **о(т)далено** (1495 *ВК*).

Див. ще ***ОТДАЛЯТИ**.

***ОТДАЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) *(позбавляти права на що)* відстороняти: И тыми разы здесе мещане были въ насъ и били намъ чоломъ, абыхмо ихъ не отдаляли отъ тыхъ корчомъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... отдаляли** (1487 *РИБ* 227).

Див. ще **ОТДАЛѢТИ** 3.

***ОТДАЛѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (від чого) відмовлятися: а от того то имѣньѧ отдалѧю⟨с⟩ѧ сам и жона моѧ и дѣти мои и вси ближни мои (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **отдалѧю⟨с⟩ѧ** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще **ОТДАЛИТИ СѢ**.

ОТДАТИ, ОТЪДАТИ *дієсл. док.* (50) **1.** (кому що) *(відступити, передати)* дати, віддати, подарувати (40): воленъ панъ ганько продати воленъ о(т)дати воленъ самъ держати (Львів, 1368 *Р* 15); воленъ продати воленъ замѣнити, воленъ кому о(т)дати (Перемишль, 1391 *Р* 45); а ту дѣднину панъ (!) кола вольнъ продати... нли тунь о(т)дати (Галич, 1409 *Р* 74); волни во всих тых имєнѧх кому отдати, продати и променити: пан Каленик и єго ближиыи (Київ, 1437 *AS* I, 34); и на своєи съмръти комоу сава о(т)дастъ, томоу да боуде(т) (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); и волен он продати, отдати (Острог, 1464 *AS* I, 57); Волен Его Милость... то продати, отдати (Друцьк, 1492 *AS* III, 24): Воленъ онъ то отдати, и продати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59);

(кому що) *(дати в чиє-небудь розпорядження)* віддати, вручити (1): и бори(с) ре(к) коли(м) сѧ з глѣбомъ зъе(д)на(л) то(г)ды тыи записы глѣбу о(т)да(л) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

2. (кому що) *(повернути)* віддати (7): а онн имають держати так(о) долго доколѧ имо тыхо ͞в тисѧчи рубли исполна не о(т)дамы (Луцьк, 1388 *Р* 37); а не вхочет седити на вдовим столцы, тогды дѣти мои мают пенези єй отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а бѫдоуть ли ты(и) речи оу меньшн(х) пенезѧ(х) проданы тогды имеєть засѧ о(т)дати до(л)жнїкоу (XV ст. *ВС* 18); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ нхъ скарбу, тое и тепере (!) у мене есть; хочу имъ отдати, нехай собе подѣлятъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. (що) *(про данину, податок і т. ін.)* заплатити (1): коли оусхотя(т) о(т) не(г) про(ч) поити, ка(к) в зе(м)ли обычаи єсть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно ємоу поити гдѣ хоче(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*);

◇ **отдати за жону** (1) видати замуж, віддати: отдал есми по Божой воли а по моей любъви дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ФОРМИ: *інф.* **отдати, отъдати, о(т)дати** 36 (1368 *Р* 15; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *Р* 45; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 119; п. 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 159; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 241; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **oddati** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *перф. 1 ос. одн. ч.* **отдал есми** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); **есмы... отдалъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **о(т)да(л)** 1 (1495 *ВМЗД*); *3 ос. одн.* **о(т)далъ** (1369 *ПСЧК*); *1 ос. мн.* **оддали есмы** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *майб. 1 ос. одн.* **хочу... отдати** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн.* **о(т)дастъ** (1443 *Cost.* II, 185); *1 ос. мн.* **о(т)дамы** (1388 *Р* 37); *майб. II 3 ос. одн.* **будет... отдал** (1499 *AS* I, 118); *дієприсл. перед.* **отдавши, о(т)да(в)ши** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *Пам.*); *теп. пас. 3 ос. мн.* **отданы** (1495 *АЛРГ* 73); *предик. пас. дієприкм.* **отдано** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, **ДАТИ** 1, 2, ***ОТДАВАТИ**, ***ПОДАВАТИ**[3], **ПООДДАВАТИ**, **ОУЗДАТИ**.

***ОТДЄЛИТИ** *див.* ***ОТДѢЛИТИ**.

***ОТДѢЛИТИ** *дієсл. док.* (7) (кого від кого, від кого) *(виділити частину із спільного господарства, маєтку і т. ін.)* відділити, відокремити: о(т)дѣлили волъчка о(т) себе дали єму село оу теребовльскии волости (Вишня, 1393 *Р* 52); О сноу которыи не о(т)деленъ о(т) оца (XV ст. *ВС* 8); Я пан Янько Чаплич променіл єсми кн⟨ѧ⟩з⟨ю⟩ Иваноу Василевич⟨у⟩ Остроскомоу село своє Голче, отчиноу свою правоую отдѣленоую от моеѣ братѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **о(т)дѣлили** (1393 *Р* 52); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **отделенъ** 1 (XV ст. *ВС* 8); **о(т)дѣленъ** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т)... о(т)дѣ(л)нъ** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **отдѣленоую** (1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 60, 61).

ОТЄХАТИ *дієсл. док.* (3) (що) об'їздивши якусь територію, визначити її межі: а хочу єму границу отехати и вказати (Острог, 1464 *AS* I, 57); и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я есми того половину отехал и грань перъвую есми зарубал в дубѣ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119—120).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми... отехал** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **отехалъ** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *майб. 1 ос. одн.* **хочу... отехати** (1464 *AS* I, 57).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ**, ***ЗАѢХАТИ**, **ОБЪИХАТИ**, ***ОБЬѢЗДИТИ**, ***РОЗЕЖЧАТИ**, **РОЗЪѢХАТИ**, ***ОУѢХАТИ**.

ОТЄЦЬ, ОТЄЦЪ, ОТЄЦ *ч.* (480) **1.** рідний батько (342): купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивоиъковоѣ дѣднину єє... што по нюи оць далъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); мы великий кн⟨ѧ⟩зь Витовт чиним знаемо... нж записуем... кн⟨ѧ⟩зю Федору Даниилевичу Острогъ, как и отец его держалъ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); и тако яко наши предковє записали сѧ... и о(т)ць нашь, александръ воєвода, имаємы ємоу вѣрии быти и послушны (Сучава, 1433 *Cost.* II, 652); Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу (Київ, 1446 *Р* 154); И онъ имаєть держати тыѣ двѣ дѣлници мои... какъ дѣдь мой и от⟨є⟩ць мой имѣли (Добучини, 1487 *AS* I, 239); и они поведали пере(д) нами што жъ какъ они новгородокъ дерьжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(той, хто користується повагою, як батько і піклується про кого)* батько, отець, опікун (9): а за насъ и чада наша Господа Бога молити... вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ, во первыхъ яко пастырь и отецъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашего господарѧ, о(т) королѧ... противъ нашего брата старшего, илїѧша воєводы, що єсть на(м) яко нашь оць... такъ на(м) загыбли по купчичевоу смерти, не може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); и ти(ж) слюби(л) на(м) млы отецъ, па(н) мужило, быти ка(ж)дому нашмоу (*в ориг.* нешмоу.— *Прим. вид.*) непрятелю непрїате(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810)

3. *(лише у множині)* предки (3): какъ отць нашь какъ оци ваши были за одно... а мы такоже хочемъ с вами быти

(б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); А то дали єсмо оу до(м) с̃тѣи тр(о)ици на пАма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитеlе(м) ншимъ съ тцо(м) (!) праоце(м) (Київ, 1459 *Р* 174).

4. *(титул служителів культу)* отець (31): И на то єсми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А при томъ былъ господинъ отецъ нашъ, владыка Володимерскій и Берестейскій Васьянъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю женою и съ своими дѣтками... бл(с)вили сА єсмы оу о̃ца нашего архиман(д)рита николы (Київ, 1446 *Р* 154); На которого соимоу кончанїе и дѣланїє... наоучтАвѣишїи оу бозА отець кнѧзь Григориє... свАтои церкве Илвовскои архиєпископь, и також велеможны панове... соуть сосланы и налицєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); А при том моємь записном листу был: от⟨е⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй (Добучини, 1487 *AS* I, 239); А при томъ были свѣдоки... отецъ нашъ, князь Матей, бискупъ Виленскій, князь Андрей Володимеровичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31); Г̃ноу и о̃цоу нашемоу Өиларетоу архимандритоу печєрскомоу (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*); о т є ц ь д о у х о в н ы й (1) *(наставник у питаннях віри)* духовний отець: А сет мы Стєфань воєвода... вызнавамы... аже мы и слюбоуємь и слюбили єсми, ис нашимь отцемь доуховнымъ митрополитомь и съ оусимь доуховєнствомь... наимилостивѣишемоу Казимировѣ... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни и подьдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

5. *(звичайно в множині) (тлумачі християнського вчення)* отці (50): а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть... о(т) ти̃ї сты(х) о(т)ць никеискы(х) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); да будетъ на немъ клятва святыхъ триста и осмнадесятъ отецъ иже въ Никеи (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); па(к) кто съ покоуси(т) пороушити того... нашего дааніА... таковїи да єсть прокл҃А(т)... о(т) сты(х) ти̃ї о(т)ць, иже въ никєи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

6. *(в християнській релігії перша особа святої трійці)* бог отець (42): Во имя отца и сына и свАтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Во имА от(т)цА (!) и с̃на и с̃тго д̃ха... аминь (Львів, 1370 *Р* 18); Во имА о̃цА и с̃на и с(с)в̃го (!) д̃ха (Галич, 1401 *Р* 65); Въ имА о̃ца и с̃на и с̃тго д̃ха (Київ, 1446 *Р* 154); Во йимя святые единосущные и нероздилимые Тройцы Отца и Сына и Светого Духа (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); Въ имѣ отца и сына и свАтого доуха, троицє свАтаа и єдиносъщнаа и неразделимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451); о т е ц ь н е б е с н ы і (1) бог, отець небесний: не оубоися малая (!) мое стада (!) б̃лгоизволи бо о̃ц мои небесныі (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

7. *(епітет папи римського)* отець (1): Теź podłuh ustaw papeźskich wo imia swiatoho otca naszoho, hrozne prikazujem, aby... w panstwe naszom... obwineny... majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **отецъ, о(т)цъ, от⟨е⟩цъ, отец, от⟨є⟩ц, о⟨тє⟩ц, о̃ц** 46 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1396 *AS* I, 20; поч. XV ст. *ОБРН* 141; 1435 *Cost.* II, 687; 1443—1452 *AS* I, 39; 1457 *Cost.* II, 810; 1487 *AS* I, 86; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 602; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **отець, о̃ць, о̃тць, о(т)ць, отць, от⟨е⟩ць** 39 (1359 *Р* 10; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1392—1393 *РФВ* 171; 1400 *Cost.* II, 619; 1429 *Cost.* I, 290; 1443 *Cost.* II, 160; 1451 *ДГШХ*; 1461 *AS* I, 54; 1490 *Cost. S.* 140; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **отє(ц)** 2 (1496 *ОПВВД*; 1499 *ВФ*); *род. одн.* **отца, о(т)ца, о̃ца, отьца** 131 (1359 *Р* 10; 1376 *Р* 22; 1391 *Р* 45; 1413 *Р* 82; 1426 *Cost.* II, 182; 1443 *Cost.* II, 160; 1451 *ДГШХ*; 1462 *BD* I, 70; 1487 *AS* I, 86; 1499 *ВФ* і т. ін.); **отцѧ, отцѣ, о(т)цѧ, о̃цѧ, о(т)цѣ, ! от(т)цѧ, о̃цѣ** 22 (1370 *Р* 18; 1375 *Р* 20; 1394 *Р* 54; 1403 *ДГАА*; 1424 *Р* 106; 1430 *Р* 115; 1439 *Cost.* II, 712; 1447 *Cost.* II, 288; 1456 *Cost.* II, 788; 1473 *BD* I, 186 і т. ін.); **oicza** 1 (1413 *GL* 48); *зам. місц.* **при о(т)цѣ** нашего 1 (1448 *Cost.* II, 741); **при о̃цѣ** нашего 1 (1455 *Cost.* II, 772); *дав. одн.* **отцу, о̃цоу, оцу, отьцоу, отъцоу, о(т)цоу** 28 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1411 *Cost.* I, 84; 1422 *ДГОБ*; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *ВАМ* 29; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 458; 1487 *AS* I, 86; 1493 *АЛРГ* 56; 1499 *ВФ* і т. ін.); **отцю, о(т)цю, о̃цю** 6 (1403 *RS* 338; 1448 *Cost.* II, 733, 734; XV ст. *ВС* 35; *СЯ* 40 зв.; 1462 *BD* II, 283); **о(т)цевѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **отца, о(т)ца, о̃ца** 7 (1493 *ОПВВ* 152; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 27; 1495 *АЛМ* 83, 84; *ВК*); **отцѧ, о(т)цѧ, о̃цѣ** 4 (1402 *Cost.* II, 621; 1436 *Cost.* II, 706; 1457 *Cost.* II, 809, 811); *зам. наз.* яко **отца** сына своєго мнлоуєтъ 1 (1448 *Cost.* II, 305); *ор. одн.* **отцемъ, о̃цемъ, о(т)цемъ, отцемь, о̃цемь, оцє(м), отцем, отъцемъ, о(т)цє(м)** 12 (1433 *Р* 123; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 362; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *Р* 174; 1468 *BD* II, 301; 1475 *AS* I, 69, 70; 1487 *AS* I, 86; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *ВК*); **отъцомъ, о(т)цо(м)** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *БСКИ*); *місц. одн.* **о (при, по) о̃ци** 7 (XV ст. *ВС* 8 зв., 27 зв., 35 зв.; *СЯ* 9, 40 зв.; 1437 *Cost.* II, 709); **при отцы** 1 (1396 *AS* I, 20); **по отцу** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *наз. мн.* **отъцы, о(т)цы** 4 (1484 *ЯМ*; 1491 *AS* I, 94; 1495 *БСКИ; ВК*); **о̃ци** 2 (1392—1393 *РФВ* 171; 1446 *Р* 154); **отцеве, о̃цеве** 2 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); **оц(с)и** 1 (1411 *Р* 79); *зам. род.* **от отци, о(т)ци, о⟨т⟩еци** никеискы(х) 5 (1453 *Cost.* II, 462, 463; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9); *род. мн.* **отець, о(т)ць, о̃ць, о̃тць, оць** 23 (1400 *DIR«A»* 433; 1435 *Cost.* II, 689; 1440 *Mih.* 208; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 300; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 343; 1490 *BD* I, 421; 1497 *BD* I, 100; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **отецъ, о(т)цъ, отец, отьцъ, отцъ, о̃цъ** 23 (1398 *ДГПМ*; 1403 *ДГАА*; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1448 *Cost.* II, 306; 1481 *ГПМ*; 1492 *BD* I, 511 і т. ін.); **о(т)цо(в)** 1 (1495 *ВК*); **о̃цєвъ** 1(XV ст. *ВС* 26); *дав. мн.* **о̃це(м)** 1 (1446 *Р* 154); **о̃цѣ(м)** 1 (1446 *Р* 154); **!съ тцо(м)** 1 (1459 *Р* 174); *знах. мн.* **о(т)цовъ** 1 (1495 *БСКИ*); **о(т)ци** 1 (1492 *ЗОЄ*); *ор. мн.* **о̃ци** (XV ст. *ВС* 11 зв.).

***ОТЄЦЬСТВО** *с.* (1) *(маєток, успадкований по батькові на правах повної власності)* батьківщина, вотчина: о жакоу алюбо о каплане которы(ж) добрє держіть о̃цьство сво(є) (XV ст. *ВС* 5 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **о̃цьство** (XV ст. *ВС* 5 зв.).

Див. ще **ОТНИНА, *ОТЧИЗНА 1, ОТЧИНА 1.**

***ОТЄЧЄСКИИ** *прикм.* (1) який стосується отців церкви: А которїи по нашемь животоу... нє боудет стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨е⟩т под клѣтвою отеческою (Сучава, 1476 *BD* I, 212).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **отеческою** (1476 *BD* I, 212).

***ОТЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* odzywać) (що) скасовувати, оголошувати недійсним: а те(ж) бы кто име(л) твердостї наши... а на то спѫскаютсА нє хотели бы къ правА стати боу(д)то во дѣди(ч)ны(х) рє(ч)хъ тогды мы ты(и) твердостї о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (!) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **о(т)зываємъ 1** (XV ст. *СЯ* 41); **! о(т)зывавы** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.).

***ОТИНА** *ж.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски и офаиасѣи владыка премыски... чинимы знає-

мо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одиои строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *ор. одн.* **отиною** (1404 *Р* 70).

ОТИНУДЪ *присл.* (1) (*цсл.* отъинудь) зовсім, цілковито: мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже єсмы оузАли о(т) тамръташовци... пАть дворы татаръ... и дали єсмы ихъ монастиреви стго николы с(т) полАны отинудъ со оусимъ... на вѣкы вѣчныА (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).

***ОТКАЗАТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** (що, о чім) передати (що), сказати (що, про що) (4): и ты ми дей, Борисе, тыми бояры отказалъ, штось то на мене мовилъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); а тыми разы до тебє твоими послы о(т)казали єсмо што пановъ рады нашоє пры насъ супо(л)на нє было (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

2. відповісти (2): Ино, господару, княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **отказалъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **отъказалъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *1 ос. мн.* **о(т)казали єсмо** 1 (1496 *ПДСВВ*); **єсмо... отказали** 1 (XV ст. *РИБ* 610); *3 ос. мн.* **отъказали** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)кажеть** (1496 *ОПВВД*).

***ОТКЛАДАНЇЄ** *с.* (3) відкладання, відстрочення: а єстьли же сА ємоу нє поздоровить тогды четвертыи може(т) о(т)ложить ка(к) же єсть пїсано о о(т)кладанїю роковъ зємьскы(х) (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *дав. одн.* **о(т)кладанїю** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *місц. одн.* **о о(т)кладанїю** (XV ст. *СЯ* 40); *наз. мн.* **! окаданїя** (XV ст. *СЯ* 39).

Див. ще ***ОТКЛАДЪ, *ОТКЛАДѢНЇЄ.**

Пор. ***ОТКЛАДАТЬ**

***ОТКЛАДАТЬ** *дієсл. недок.* (6) **1.** (що, що чим) (*переносити на пізніший термін*) відкладати, відстрочувати (що, що через що) (2): о которы(х) колї жалоба(х) велїкыхъ илї малы(х)... а рокоу а о(т) трехъ неде(л) далеи нє имаю(т) о(т)клада(т) (XV ст. *ВС* 12 зв.).

2. (що) відхиляти, касувати (2): Частокро(т) прїгожалосА ижь два алюбо четыри обажєни о моужебоиство а казнєно и(х) ка(к) моужоиство (!) на прїсАгоу прївода мы о(т)кладаємь тыи прїсАгы (XV ст. *ВС* 24).

3. (кому чим) платити, давати винагороду (1): Колї хто нагани(т) алюбо наре(ч) сказанїю старосты краковъска(г) имеєть ємоу о(т)кладать: лоупежмы гор(н)остаиными а старостє соудомирьскомоу... ласицами (XV ст. *ВС* 30 зв.).

4. (що) не допускати (чого), запобігати (чому) (1): Окадоуючи (!) сваръ межї лю(д)мї. хто заиме(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чере(с) но(ч) боуде(т) оу себє ховать... а на заоутрєє имеєть гна(т) да (!) оборы городьскеє (XV ст. *ВС* 25—25 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)кладать** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); **о(т)клада(т)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *теп. 1 ос. мн.* **о(т)кладаємь** 1 (XV ст. *ВС* 24); **! окладаємъ** 1(XV ст. *СЯ* 40); *перф. 3 ос. мн.* **о(т)кладали** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *дієприсл. одноч.* **! окадоуючи** (XV ст. *ВС* 25).

***ОТКЛАДЪ** *ч.* (1) відстрочення, відкладання: нє хоче(м) имъ(т) такы(х) о(т)кла(до)въ ро(ч)ны(х) о(т) нашихъ по(д)даны(х) штобы тыи прїсАгы нє были анї тыи щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ФОРМИ: *род. мн.* **о(т)кла(до)въ** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

Див. ще ***ОТКЛАДАНЇЄ, *ОТКЛАДѢНЇЄ.**

***ОТКЛАДѢНЇЄ** *с.* (1) відкладання, відстрочення: Напервеи окрадѣнїи (!) роковъ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **! окрадѣнїи** (XV ст. *СЯ* 9).

Див. ще ***ОТКЛАДАНЇЄ, *ОТКЛАДЪ.**

ОТКОЛ, ОДЪКОЛЯ *спол.* (3) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*додаткове — у постпозиції, без співвідносного слова в головному реченні*) звідки (1): и колы есмо проихалы черезъ лїсъ Почапинский до долыни Кобелыка... где насъ панъ Карпъ припроводылъ (!), указуючи одъколя грунтъ его починаетъ, ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. (*місця — у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні*) звідки (1): Хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)туле тє(ж) и казнь иметь быти (XV ст. *ВС* 29 зв.).

3. (*означальне — у постпозиції, із співвідносним словом у головному реченні*) звідки (1): и опят есмо приехали к той долине, откол нас пан Янчинский повел (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ОТКОУЛЬ** *див.* **ОТКОЛ.**

***ОТКОУПАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (чого) (*звільнятися, даючи викуп*) відкуплятися, викуплятися (від чого): Пла(ч)лївыи жалобы пре(д) на(с) прїшли ка(к) слоужебнїци... бєз вины бєз волї соудьни(х) позываютъ а рокы имъ даваю(т) по(д)лоугъ своєя воли а онї боятсА того... пе(не)зи даю(т) о(т)коупаю(т)сА того нагованья (!) (XV ст. *ВС* 14 зв.— 15).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **о(т)коупаю(т) сА** (XV ст. *ВС* 15).

***ОТКОУПИТИ** *дієсл док.* (1) (що)відкупити, викупити: Іоаиъ Александръ... гсднь въсеи земли Мльдавскои откоуписы (!) тєтроєугль щоє быль оу залогє (б. м. н., 1464—1496 *Gh. S.*).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн. ч.* **откоупи** (1464—1496 *Gh. S.*).

Див. ще **ВЫКУПАТИ, ВЫКУПИТИ 1, ОКОУПИТИ.**

! ОТКѢКА *див.* **ОТ ВѢКА.**

ОТКѪДОУ *спол.* (1) (*цсл.* отъкѫдоу) (*приєднує підрядне речення місця — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) звідки: А хотарь томоу сєлоу... от брода дроумом... д ⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Черленои, идеже єст блато... и от кѫдоу ис прьва начахом (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

ОТЛОЖИТИ, ОТЛОЖЫТИ *дієсл. док.* (42) 1. (що) (*перенести на інший термін*) відкласти, відстрочити (10): а єстьли же сА ємоу нє поздоровить тогды четвертыи може(т) о(т)ложить ка(к) же єсть пїсано о о(т)кладанїю роковъ зємьскы(х) (XV ст. *СЯ* 40); и мы были тую речь отъложили до нашого... щасного пріеханья до отъчины нашое (Краків, 1489 *РИБ* 433).

2. (що) скасувати, відмінити (1): Иже из обычаєвъ позовово (!) частоє оутїснїє (!) и оудроучєнїє чере(с) наши(х) соудеи нашимъ зе(м)лАномь кривды бывали хочюжьство (!) то о(т)ложить (XV ст. *ВС* 13 зв.— 14).

3. (що) постановити, призначити (3): и о иную и(х) шкоду що имаю(т) и кулко сѣ имъ нє оуверне(т), за тоє за все о(т)ложили єсми де(н) по(д)бны и наре(ч)нны, на стго филипа (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); одложили есьмо: на Гнидовъ не надобе мыта давати (Степань, 2-а пол. XVст. *АЛМ* 9); на инши час подобны имает его милость ден и мѣсце отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

4. (кому що) заплатити, сплатити (28): а коли жона моя зхочет пойти замоу(ж) то(г)ды бъли(ж)нии мои о(т)ложи(в)ши єи то шьто єсми єи записа(л) имѣньє озми то(є) шьто єсми єи записа(л) (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а который брат хотѣлбы от нас тот дѣлъ порушити, тогды маєт пАтсот коп отложити брати своєй (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А єстли я кн⟨А⟩зь Михайло Васильєвичь хотѣл — ⟨бы⟩ тотъ дѣл порушыти... и я имаю оспод⟨а⟩рю королю отложыти двѣ тысАчы рубловъ шырокими грошми (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нє исправєдливо осоуди(т)... то(т) имеє(т) на вышъшеє право о(т)озвать имеєть ємоу пєрвоє о(т)ложи(т) три гривны (XV ст. *ВС* 33 зв.); а єстьлибы сА ближнии припирали к томоу имѣнью... а хотѣлибы ємоу пѣнАзи отложити, тог-

ды он маєт пѣнѦзи в них взѦти, а имѣнѦ сѦ имъ постоупити (Боковичі, 1496 *AS* I, 244—245).

ФОРМИ: *інф.* **отложити, о(т)ложити** 14 (1462 *BD* II, 285; 1463 *AS* I, 55; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1485—1500 *AS* I, 121; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1496 *AS* I, 245 і т. ін.); **отложыти** 4 (1482 *AS* I, 81); **о(т)ложить, о(т)ложїть** 7 (XV ст. *ВС* 14, 25, 33 зв.; *СЯ* 39 зв., 40); **о(т)ложи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)ложилъ** (XV ст. *СЯ* 40); *1 ос. мн.* **одложили есьмо** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **о(т)ложили єсми** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *пперф. 1 ос. мн.* **были... отъложили** (1489 *РИБ* 433); *майб. 1 ос. одн.* **отложоу** (1485—1500 *AS* I, 121); *3 ос. одн.* **отложит** (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 239; 1488 *AS* I, 88); *3 ос. мн.* **отложать** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1487 *AS* I, 239); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехайже... отложит** (1481 *AS* I, 77); *дієприсл. перед.* **о(т)ложи(в)ши** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Див. ще **ПРЄЛОЖИТИ** 1.

***ОТЛУЧИТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) (чого) відступитися, відмовитися (від чого): Сє Ѧзъ кнѦ(з) александъ (!)... знамени(т) чинимы... аже слюбую... коруны пол(с)коѣ не о(т)лучити ми сѦ еѣ никоторымъ веремєнемъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); Мы кнѦ(з) иванъ олкимонтови(ч) знаємо чиню... аже слубую... коруны пол(с)коѣ не о(т)лучитисѦ... никоторы (!) веремєнемъ (Мереч, 1401 *Р* 64).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)лучитисѦ** 1 (1401 *Р* 64); **о(т)лучити... сѦ** 1 (1400 *Р* 62).

Див. ще *** ОТЛУЧАТИ СѦ.**

***ОТЛУЧѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (від чого) відступатися, відлучатися: а тому мунастыреви не о(т)лучѦтисѦ о(т) с҃тго ивана оу вѣки (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)лучѦтисѦ** (1378 *Р* 26).

Див. ще *** ОТЛУЧИТИ СѦ.**

***ОТМАВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* otmawiać) (зробити що) відмовлятися (зробити що), заперечувати (проти чого): Господа(р) нашъ єго мл(ст) велики(и) кня(з) алекса(н)дръ прыя(з)ни и жы(т)я... и записо(в) потвє(р)жєньѦ с пано(м) воєводою волоскимъ з вашы(м) г(с)дремъ нє о(т)мавляє(т) вдєлати (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **о(т)мавляє(т)** (1496 *ОПВВД*).

Див. ще ***ОТМОВИТИ** 2.

***ОТМЄТАТИ СѢ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* отъметати сѦ) (від чого) відмовлятися: того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)мєтали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгнути (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѣ о(т)мєтали** (1474 *РГС*).

***ОТМЄТНИКЪ** *ч.* (2) (*цсл.* отъметьникъ) (*той, хто відступається від кого, чого*) відступник: кто бы ємоу о(т)нѦлъ... таковїи да єстъ подобєнъ всакомоу о(т) мєтникоу што сѦ о(т) бга о(т)вєргли (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); Ѧ нинє... къ дочєры єго прыслалъ єси отмєтъника грєчєского закону... съ тымъ штобы она выступила зъ грєчєского закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *дав. одн.* **о(т) мєтникоу** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *знах. одн.* **отмєтъника** (1499 *BD* II, 448).

***ОТМЄТЪНИКЪ** *див.* ***ОТМЄТНИКЪ.**

***ОТМИНА** *див.* ***ОТЪМѢНА.**

***ОТМОВИТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) (*заперечно відповісти на прохання, вимогу*) відмовити (в чому) (1): Ино и пєрєдъ тымъ єси к намъ прысылалъ в посо(л)ствє того(ж) дчоу(р)жоу о томъ дєлє и мы были того тобє нє о(т)мовили, и посылали єсмо до тєбє нашы(х) посло(в) (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

2. (чого) відмовитися (від чого), заперечити (проти чого) (1): а жы(т)я с тобою нє о(т)мови(ли) єсмо и тыми разы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

3. (за кого) вступитися, заступитися (1): ач бы сѦ па(к) и пригодила нѣкотораа слова о(т) кролѣ... на на(с)... тогди слюби(л) на(м) па(н) мужило... о(т)молвити за на(с) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

4. (що) заявити (1): а боудоуть ли тыи пєнєзи оу мєньши(х) рє(ч)хъ ни(ж)ли ємоу до(л)жно а возмєть оу томь нєкоторы(и) закла(д) тогды маєть оу томь досы(ть) имє(т) а бѫдѣ(т) ли оу правє о(т)мовилъ што нє стоить за нєго а бѫдоуть ли ты(и) рєчи оу мєньши(х) пєнєзѦ(х) продаты тогды имєєть засѦ о(т)дати до(л)жнїкоу (XV ст. *ВС* 18).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)молвити** (1457 *Cost.* II, 809); *перф. 1 ос. мн.* **о(т)мови(ли) єсмо** (1496 *ПДСВВ*); *пперф. 1 ос. мн.* **были... о(т)мовили** (1496 *ПДСВВ*); *майб. II 3 ос. одн.* **бѫдѣ(т)... о(т)мовилъ** (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ОТМАВЛЯТИ.**

***ОТМОЛВА** *ж.* (3) заперечення, відмова: и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... ижъ яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до зємлѣ русвы(х) (!) приближатсѦ, а мы обличнѣ к нєму прїидємъ... и бєзь всѦкои о(т)молвы... пану вло(д)славу, кролєви... слюбимы и присѦгнємы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); Колї прїгожаєтсѦ по с҃мрти оцєвє и(ж) дѣвкы нє имѣючи рожєноє бра(т)и изоставаю(т) въ имєнїи находѦ(т) сѦ имъ... опєкальнїкы што(ж) и(х) хотѦть пѣнєзми о(т)править... абы имєнїє о(т)рималї... мы то всє о(т)зываємъ а нивошто оборочаємь алє тыи дѣвкы маю(т) своє оузѦ(т) нє о(т)баючи на о(т)мо(л)воу моужа своєго (XV ст. *СЯ* 41—41 зв.); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѦ... ижє голдь прѣ(д)рєчєнныя, слоужбы и обѣтници нашєи по(д) чъстїю и вѣроую (!), вѣрни и оуставичнє заоуждьі... бєзь о(т)молвы... къ воли того исного пана иашєго мл(с)тивого, кролѣ по(л)ского... на каждыи ча(с), ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *род. одн.* **о(т)молвы** (1434 *Cost.* II, 664; 1436 *Cost.* II, 698); *знах. одн.* **о(т)мо(л)воу** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

***ОТМОЛВИТИ** *див.* ***ОТМОВИТИ.**

***ОТМЫКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) відмикати: И тыи кнїгы имєю(т) быти за трємї ключи замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а трєтїи зємьскыи пїсарь а одномоу бє(з) дроугого нє го(ди)тсѦ ты(х) кни(г) о(т)мыка(т) (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)мыка(т)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще **ОТОМКНУТИ.**

***ОТМѢНА** *ж.* (7) (*стч.* odměna, *стп.* odmiana, otmiana) заміна (1): а о(т)мѣна противу крупска колкови(ч) а противу сѦхова кнѦ(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54); з а о т м ѣ н у (1) взамін: и мы єсмы тому исному мишєви... дали єсмы фєцєви(ч) дворищє и бугданъчича оу новосѣльцєхъ на вѣки... за єго дворища за о(т)мѣну што жє имѣлъ оу тѣшковичи(х) (Перемишль, 1390 *Р* 175—176); д а т и о т м ѣ н у (4), о т м ѣ н у д а т и (1) *див.* **ДАТИ** 2.

ФОРМИ: *наз. одн.* **о(т)мѣна** (1394 *Р* 54); *знах. одн.* **о(т)мѣну** 5 (1390 *Р* 175, 176; 1394 *Р* 54; 1434 *Р* 130; 1445 *Р* 148); **о(т)миноу** 1 (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще ***МѢНА, *ПРОМИНѢНЇЄ.**

***ОТМѢНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* odměniti, *стп.* odmienić, otmienić) (чим) відшкодувати, компенсувати: но покоуль вода сѦ взольєть пото(л) панъ дробы(щ) маєть сѣножатими своими о(т)мѣнити волбырєвцє(м) какъ было за отца моєго при витовтѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)мѣнити** (1458 *ОЖДМ*).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ**[1], ***МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, ПРОМЄНИТИ** 1, **ПРОМЕНЯТИ.**

!ОТНАНА ⟨ОТНИНА⟩ *див.* **ОТНИНА.**

***ОТНИМАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (кого від чого, що у кого) віднімати, відбирати (2): а по нашє(м) животѣ кто боудєть г(с)дрь нашєи зємли... то(т) щобы нє о(т)нима(л) ты(х) циганов о(т)с҃тои митрополи (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); а х(т)о бы имѣль оустоупатися или о(т)нимати тоую дєсятиноу оу

стго спса рассоудится со мною пре(д) бомь (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

2. (*стч.* odnímati, *стп.* odejmować) (від чого) захищати, охороняти (1): такѣ ж мы слюбуємы нпѣ... нашому милому приятелю стефану воєводѣ прєре(ч)ному... о(т) всего нагабанья и о(т) всѣхъ кривдъ... боронити о(т)нимати коли єму толко надобно будєть (Ланчиця, 1433 *Р* 124—125).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)нимати** (1433 *Р* 125; 1487 *ВОРСР* 178); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы не о(т)нима(л)** (1465 *DIR«A»* 518).

Див. ще **ОТНѦТИ.**

ОТНИНА *ж.* (280) **1.** (*маєток, успадкований по батькові на правах повної власності*) батьківщина, вотчина (53): купилъ панъ петрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣднину єє и вотнину (Перемишль, 1359 *Р* 10); и мы выдѣвше єго правою и вѣрною слоужбу до на(с)... дали... єсмы єму... єго правою о(т)нину... що выслужи(л) отець єго (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); И пак оу том... прїиде прѦд нами... НастѦ, кнѣгинѦ пана Юга вистѦрника... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоуплєнїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 147); мы Стефань воєвода... знаменито чиним(ь)... оже прїдоша прѣд(ь) нами... наши слоугы... и продали свою правоую отниноу и выкоуплєнїє (Сучава, 1500 *RA* 260).

2. маєток, земельне володіння (227): игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ, воземъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалелѣєвичь (Перемишль, 1390 *Р* 175); А се Ѧ панъ бенко староста галицькии... свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ... и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ на толъмачи и жюрковѣ на своюи вотнинѣ (Коломия, 1398 *Р* 57); а мєнє єго милєть и дѣти моѣ... при моюи вотнинѣ при исбаразискои волость и при вѣнницикои волость... при моюи выслузѣ имаєть мѦ єго млсть оставить (Кремененць, 1434 *Р* 130); тѣм мы выдѣвше єго право и вѣрною слоужбо (sic.— *Прим. вид.*) до нас... дали и потвердили єсмы єго правою отнина, село на имѣ воннєщїи и съ манастирєю, що коупил от іоноу и от петрика, за н҃ злати (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41); мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ ... оже прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кир попь Григорїє... и съ вьсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу... що имаєть тоть свѦтыи монастир от дѣда нашего от Алєксандра воєводї (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **отниа, о(т)нина** 28 (1437 *Mih.* 202; 1453 *Cost.* II, 467; 1462 *BD* I, 55; 1470 *BD* I, 153; 1475 *BD* I, 207; 1484 *BD* I, 279; 1487 *BD* I, 296; 1490 *BD* I, 392; 1495 *BD* II, 54; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **!о(т)ниина** 1 (1409 *Cost.* I, 64); **! отниа** 1 (1443 *Cost.* II, 149); *зам. род.* половина **отнина** 1 (1429 *Cost.* I, 239); *зам. знах.* дали єму **отнина, о(т)нина** 30 (1434 *Cost.* I, 395; 1456 *Cost.* II, 568; 1458 *BD* I, 19; 1462 *BD* I, 63; 1466 *BD* I, 110; 1469 *BD* I, 136; 1480 *BD* I, 246; 1483 *BD* I, 272; 1490 *BD* I, 392; 1497 *Cost. S* 212 і т. ін.); **дали... ! отнаиа** 1 (1456 *Mih.* 213); *род одн.* **отнии** 1 (1495 *ПГВСР*); **отнины** 1 (1403 *ДГАА*); *дав одн.* **отниѣ** (1400 *Cost.* II, 619); *знах. одн* **отниноу, о(т)ниноу, о(т)нину, отнїноу, otnynu** 177 (1428 *Cost.* I, 202; 1436 *ВАМ* 29; 1442 *Cost.* II, 101; 1446 *Cost* II, 241; 1455 *Cost.* II, 553; 1462 *BD* I, 52; 1470 *BD* I, 150; 1482 *BD* I, 263; 1490 *BD* I, 400; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **вотнину** 3 (1359 *Р* 10; 1390 *Р* 175); **!отниниоу** 1 (1480 *BD* I, 237); **wathnynu** 1 (1413 *GL* 48); **! отнноу, !о(т)ниоу** 2 (1489 *Cost. S.* 133; 1497 *Cost. S.* 208); *зам. наз.* да ест (за що ест) ємоу **отниноу** 3 (1479 *BD* I, 222; 1482 *BD* I, 264; 1488 *Cost. S.* 128); *місц. одн.* **на (при) вотнинѣ** (1398 *Р* 57; 1434 *Р* 130); *наз. мн. зам. род.* от тих **отнини** (1480 *BD* I, 241); *род. мн.* **отниь** (1495 *ПГВСР*); *знах. мн.* **отнини, о(т)нини, отнинї** 11 (1414 *Cost.* I, 111; 1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* I, 126; 1480 *BD* I, 241; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 174); **отнины, о(т)нины, от⟨ни⟩ны** 10 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 472; 1458 *BD* I, 24; 1462 *BD* I, 66; 1469 *BD* I, 134; 1470 *BD* II, 309; 1471 *DIR«A»* 525; 1475 *BD* II, 206; 1483 *BD* I, 272); **! отни** 1 (1497 *BD* II, 112); **! о(т)нни** 1 (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще ***ОТЄЦЬСТВО, *ОТЧИЗНА** 1, **ОТЧИНА** 1.

***ОТНОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (*без додатка*) поновити, наново порушити (судову справу): а коли придоуть розѫмоу ихъ а боуде(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлєна тогды они маюгь о(т)поведати ка(к) и тогды коли были позваны первоє къ правоу (XV ст. *ВС* 33).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **боуде(т)...о(т)новлєна** (XV ст. *ВС* 33).

ОТНѦТИ, ОТНѢТИ *дієсл. док.* (15) **1.** (кого, у кого, що від кого, кому і без додатка) (*силою*) відняти, відібрати, забрати(11): А кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсѦ со мною передь бгмь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а не имаєть тои коръчмы от не(г) отнѦти ни одинъ староста (Медика, 1407 *Р* 72); I jakze iesmo k waszoy miłosty пе odnowa psali, sztož dannaia mista wsia otniata w nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а кто бы хоти(л) пороушити илї отнѣти ты(х) татаре, то(т) да є(ст) проклѧтъ о(т) га ба (Нямц, 1453 *Cost.* II, 466); жаловали на(м) погоре(л)скии на него, што(ж) о(т)нѦ(л) в ни(х) зе(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(що від кого, у кого) (*взяти назад*) відібрати (2): а пкли быхо(м) имѣли оу него тоє село о(т)нѦти и мы имаємъ дати сорокъ гривєнъ земъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а коли мы не боуде(м) с тоє земли дани полни(ти) на црквь бжїю и є(г) мл(с)ти архимандритоу тоую землю о(т) на(с) о(т)нѦ(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

2. (кому що) позбавити (кого чого) (1): Абы оусільнїкомь смелость о(т)нѦта оуставлѦємь колї шлѦ(х)та шлѦ(х)тїча забье(т) за головоу шестьдесѦ(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.);

(що) позбавити себе (чого), облишити (що) (1): обицоуємъ и слюбоуємъ... безь льсти и без хитрости, хитрость вьсѣкою о(т)нѣвши тотъ истинныи голдъ... наияснѣишемоу паноу нашемоу, владиславови, королеви полскомоу... накаждыи (!) ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *інф.* **отнѦти, о(т)нѦти, о(т)нѦ(ти), отнѣти** (1407 *Р* 72; 1408 *Cost.* I, 61; 1424 *ДГВВ*; 1453 *Cost.* II, 466; 1498 *ЧІАФ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)нѦ(л)** (1495 *ВМЗД*); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)иметь** 1 (бл 1350 *Р* 8); **о(т)име(т)** 1 (1411 *Mih. Alb.*); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... о(т)нѦлъ** (бл. 1400 *Cost* I, 27); *дієприсл. перед.* **о(т)нѣвши** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **отънемъ** 1 (1484 *ЯМ*); *теп. пас. 3 ос. мн. с.* **otniata** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *бажс.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **абы...о(т)нѦта** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *3 ос. одн. с.* **абы...о(т)нѦло (!) было** (1408 *Cost.* I, 61).

Див ще ***ОТНИМАТИ 1**

ОТО *див.* **ОТЪ** 1.

***ОТОБРАНЇЄ** *с.* (1) відібрання, позбавлення: прїказоуємь мы гымъ то слоужебнїко(м) по(д) виною сєдєнїя оурѦдоу и(х) и обранїя (!) имєнїя и(х) бєзъ прїказанїя ихъ соуда не позывали нїко(г) (XV ст. *ВС* 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **! обранїя** (XV ст. *ВС* 15).

***ОТОВОКОЛНЫИ** *прикм* (1) (*розташований поблизу*) сусідній: а к ты(м) мои(м) имє(н)я(м) къ ябло(н)ноу а к по(л)жа(м) даровала єсми моужа своє(г) пана васи(л)я хре(б)товича по(д)ворьем свои(м) о(т)чизны(м) отовоко(л)нє(м) городе в лоуцкоу вѣчно и непороушно (Луцьк 1490 *ЗХП* 136)

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **отовоко(л)нє(м)** (1490 *ЗХП* 136).

Див. ще ***ОКОЛНЫИ**.

***ОТОДВИНУТИ** *дієсл. док.* (2) (кого) *(перенести виконання чогось на пізніший строк)* відсунути: Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ и билъ чоломъ королю его м., абы далъ ему тотъ годъ выдержати, отодвинувши иншихъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **отодвинувши** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

***ОТОЗВАТЬ** *дієсл. док.* (5) **1.** (чого) заперечити (проти чого) (1): а колижь тыи све(т)кы на соудє монованы (!) тогды то(т) замешька(х) (!)о (т)озва(т) того коумовъства (XV ст. *ВС* 20).

2. (на що) подати апеляційну скаргу (1): про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нєисправєдливо осоуди(т)... то(т) имєє(т) на вышъшеє право о(т)озвать (XV ст. *ВС* 33 зв.).

3. (що і без додатка) *(сказане)* взяти назад (3): хто комоу мтри лаєть а нє (до)конає(т) алюбо нє о(т)зовєть в тоу(ж) виноу впадаєть шестьдесѧ(т) гривєнъ коли(ж) о(т)зовє(т) тогды имєєть рєчи солганъ (!) яко песъ (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)озвать** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); **о(т)озва(т)** 1 (XV ст. *ВС* 20); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)зовєть** 2 (XV ст. *ВС* 29); **о(т)зовє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 29).

ОТОИТИ *дієсл. док.* (5) **1.** (без додатка) *(залишити, покинути кого)* відійти (від кого, чого) (2): а колї оу нємецькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї (от) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оумѣсто себѣ кмєтѧ такъ багато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть (XV ст. *ВС* 39); О шїльтїсоу алюбо о кмєтю колї бє(з) волї о(т)идє(т) (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

2. (від кого, чого) *(відділитися, відлучитися, відокремитися)* відійти (від кого, чого), перейти (до кого, чого) (3): нє имаєть о(т) нихъ то отоити никоторымъ верємѧнємъ (Львів, 1399 *Р* 59); пытали єсмо Старыхъ бояръ и мужєи старыхъ што была зємлѧ о(т)шла о(т) склѣнѧ къ блудову оу десѧтину ино то єсмо опѧтъ привєрнули къ Склиню (Луцьк, 1445 *Р* 150); а на другу сторону тоежь дороги — доуброва и лесы ничого тоє зємли от Манєва нє отошло (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *інф.* **отоити** 1 (1399 *Р* 59); **о(т)итї** 1 (XV ст. *ВС* 39); *пперф. 3 ос. одн. ж.* **была... о(т)шла** (1445 *Р* 150); *перф. 3 ос. одн. с.* **отошло** (1478 *AS* I, 76); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)идє(т)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

Див. ще ***ОТХОЖИВАТИ.**

ОТОКОЛ *присл.* (1) довкола: Тиж Стефан воєвода... дадохом... трїи селовє от наших правїих господарских сел... що тоти селовє бышє отокол дворов наших от Камєн (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

ОТОЛѦ *див.* **ОТТОЛѢ.**

ОТОМКНУТИ *дієсл. док.* (2) (що) відімкнути: И велѣла ми ключника позвати и клѣть отомкнути (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *інф.* **отомкнути** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ОТМЫКАТИ.**

***ОТОСЛАТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (кого к кому, до чого і без додатка) *(повернути, відправити назад)* відіслати (кого до кого) (3): а таѧ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и ваша милость бы єстє тыхъ людей оу васъ нє деръжали, але до его земли отослали (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. (що до кого) послати, відправити (1): до твоее милости до господарѧ отослал до Вилни двесте судовъ... то северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **отослал** (1496 *АЛРГ* 72); *майб. 1 ос. одн.* **о(т)шлю** (1484 *ЯМ*); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **отъслали бы есте** 1 (1484 *РИБ* 351); **бы естє... отослали** 1 (1499 *BD* II, 449)

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, ОТСЫЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1, **ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

ОТПЄНЫ ⟨?⟩ (1): Коли на которы(и) соу(д) о(т)пены бѫдоуть имаєть оутєчь до соу(д)и а о(н) о(т)повѣдаєть ка(к) соудилъ алюбо на дроу(г)и днь имаєть о(т)ложить што бы сѧ роспамета(л) (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ОТПЄРЄТЫ *дієсл. док.* (1) (*стч.* odepříti se, *стп.* oderzeć) (кому) відбити напад, дати відсіч: єстли бы сѣ пригодило с которого допоущенїѧ божїєго,.. иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятелѣ моцнєго, которомоу бы мы отперєты нє моглы, та въидємо ис нашєи зємли, либо до Оугор, алибо до их милости кролєвства полскаго, тогды их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *інф.* **отпєрєты** (1499 *BD* II, 421—422).

***ОТПИРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* odpírati, *стп.* odpierać) (чого) заперечувати, оспорювати (що): Я кнѧзь Михайло Васильєвичь Збаражьскнй чиню знамєнито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дѧдѧ мой нєбожчик кнѧзь Сємєнъ Васильєвичь Колоденский имѣньє на имѧ Манєвъ... ино ми того имѣньѧ отпирали дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сємєноваѧ Марьѧ а зѧть єи кнѧзь Сємєнъ Юрьєвичь (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **отпирали** (1482 *AS* I, 79).

***ОТПИСАНЬЄ** *с.* (1) письмова відповідь, лист-відповідь: а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаньє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **о(т)писаньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ОТПИСЪ.**

Пор. ***ОТПИСАТИ.**

***ОТПИСАТИ** *дієсл. док.* (9) **1.** (до кого о чім, кому про що) *(письмово відповісти)* відписати (4): а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаньє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу которыи оу сє(м) нашє(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и он о том до нас отписал, штож то есть так, как он намъ поведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

2. (що) *(викласти в письмовій формі, зобразити писемними знаками)* записати, написати (2): Вы стыи о(т)ци чтитє алє нє к(л)инѣтє котороє ємь слово... о(т)писал а которы... м ѣ єсть лѣ(п)шє оправлѧитє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*); пан Юрей о томъ доведавшисѧ и до его милости отписал (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

3. (кому що) *(письмово заповісти)* відписати, відказати (2): Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ кнгни марїи... свою очиноу (Київ, 1446 *Р* 154); а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дрє(и) о(т)ходѧ з сєго свѣта о(т)писа(л) мнѣ имє(н)є о(т)чины своєє третюю часть (Вільна, 1495 *ВМБС*);

передати писемним актом (1): а васковци стецку воеводѣ о(т)писали єсмы к волоскои зємли и с тымъ со всѣмъ што к тому сєлу здавна прислушаєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)писати** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **о(т)писать** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **о(т)писалъ єсмь** 1 (1446 *Р* 154); **ємь... о(т)писал** 1 (1492 *ЗОЄ*); *3 ос. одн. ч.* **отписал, о(т)писа(л)** (1493 *АЛРГ* 55; 1495 *ВМБС*; 1499 *АЛРГ* 94); *1 ос. мн.* **о(т)писали єсмы** (1433 *Р* 125); *предик. пас. дієприкм.* **о(т)писано** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 2, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, 3, ***ЗАПИСОВАТИ** 2, ***ЗАПИСОВАТИ СѦ** 2, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1,*** НАПСАТИ, *ОТПИСЫВАТИ, ПИСАТИ** 1, ***ПИСАТИ СѦ, *ПСАТИ.**

***ОТПИСЪ** *ч.* (1) письмова відповідь, лист-відповідь: яко жадаєтє чєрєз листы свои на тыи послѣднии мистровы

листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу черєс оныи первыи о(т)пись подлоугъ на(о)учѣнья нашєго мистрови о(т) ва(с) оуже посланыи на тыи то остато(ч)ныи рѣчи досы(т) єсть ємоу на то о(т)писано (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **о(т)пись** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ОТПИСАНЬЄ.**

***ОТПИСЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому що) *(письмово заповідати)* відписувати, відказувати: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **отписую** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Див. ще **ЗАПИСАТИ** 3, ***ЗАПИСОВАТИ** 2,***ОТПИСАТИ** 3.

***ОТПОВЄДАНЇЄ** *с.* (4) відповідь (в суді) на скаргу позивача: оуставлѦємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ... имєєть дати на о(т)повєданїє три нє(д)ли (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **о(т)повєданїє** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *знах. одн.* **о(т)повєданїє** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *місц. одн.* **о о(т)повєданїи** (XV ст. *ВС* 8).

Пор. **ОТПОВѢДАТИ.**

***ОТПОВЄДАТИ** *див.* **ОТПОВѢДАТИ.**

***ОТПОВЄДАТЬ** *див.* **ОТПОВѢДАТИ.**

***ОТПОВЄДИТИ** *див.* **ОТПОВѢДИТИ.**

ОТПОВѢДАТИ *дієсл. недок.* (20) 1. (кому що) *(давати відповідь на запитання)* відповідати (2): и соу(д)я пыта(л) пєтра нєоднова моглъ ли бы досвє(т)чи(т) на нє(г) хтобы видѣлъ тогды пєтръ о(т)повєдалъ жє нє маєть кимъ досвєтьчи(т) (XV ст. *ВС* 19).

2. (що і без додатка) відповідати перед судом на скаргу позивача (12): Жалобоу чинилъ пєтръ на яна оужє (!) єго ранилъ янъ о(т)повєда(л) жє са(м) єго рани(л) а то хотєлъ свєдє(ч)ство оуказать ємоу (XV ст. *ВС* 19 зв.); олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко то жь ємоу Ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *Р* 65).

3. (за що і без додатка) *(нести відповідальність, бути притягнутим до відповідальності за що-небудь)* відповідати (6): A jestliby zastawa... czerez rok deń odin była, potom żadnomu... ne majet' opowedati (!) (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Коли на которы(и) соу(д) о(т)пєны бѪдоуть имаєть оутєчь до соу(д)и а о(н) о(т)повѣдаєть ка(к) соудилъ алюбо на дроу(г)и днь имаєть о(т)ложить што бы сѦ роспамєта(л) (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)повѣдать** 3 (XV ст. *ВС* 35, 35 зв.; *СЯ* 40 зв.); **о(т)повєдать** 2 (XV ст. *ВС* 15 зв., 25); **о(т)повєдати** 2 (XV ст. *ВС* 16, 33); **отповѣдати** 1 (1401 *Р* 65); **! opowedati** 1 (1388 *ZPL* 107); **! о(т)повє(д)** 1 (XV ст. *ВС* 16); *теп. 3 ос. одн.* **о(т)повѣдаєть** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)повєдалъ, о(т)повєда(л)** 6 (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 21, 21 зв., 22, 24 зв.); **о(т)повѣда(л)** 1 (XV ст. *ВС* 32); *3 ос. мн.* **о(т)повєдалї** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы о(т)повєда(л)** (XV ст. *ВС* 16).

Див. ще **ОТПОВѢДИТИ.**

ОТПОВѢДИТИ *дієсл. док.* (4) 1. відповісти перед судом на скаргу позивача (3): а сє Ѧзъ па(н) пєтрашь староста галицкыи... свѣдочю то своимъ листомъ... ижє пришєдъ пєрєд мѦ васко мошєнчичь и позвалъ коундрата борсничѦ о границю о вашичиньскую тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити (Галич, 1401 *Р* 65); прїгожаєтсѦ часто-кротъ жє наши(х) дворѦнъ... наглє... позываютъ прє(д) соудьи алюбо пєрє(д) на(с) а тамъ на ни(х) жалоба а онї нє вєдали такїи о(т)повє(ди) (!) имаю(т) з добрымь розмышлєнїємь (XV ст. *ВС* 14 зв.); а па(н) микъ дѣдошицкии о(т)-повидѣлъ (так.— *Прим. вид.*) ажє єсть то моє... полє и доуброва сѦхово (Зудечів, 1428 *Р* 111).

2. (без додатка) *(нести відповідальність, бути притягнутим до відповідальності за що-небудь)* відповісти (1): которы боудѣть познаныи (!) а соудьи (!) во (до)лєкы(х) (!) сторона(х) имє(т) ли о(т)повєдити соудъ (!) (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *інф.* **отповѣдити** 1 (1401 *Р* 65); **о(т)повєдити** 1 (XV ст. *ВС* 6); **! о(т)повє(ди)** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)повидѣлъ** (1428 *Р* 111).

Див. ще **ОТПОВѢДАТИ.**

***ОТПОВѢДЬ** *ж.* (2) попередження про відмову договору: ино повѣдає(м) тобѣ братоу и тьстю нашомоу што(ж) стєфа(н) воєвода волошъскыи лони бє(з) каждоє о(т)повѣди на(м) шкодоу нємалоую вчини(л) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); што пєрєжъ сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, повєдаючы нашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тстя нашого... штожъ намъ зъ доконъчанья своєго и хрєстьного целованья выступилъ, безо всякоє отъповєди... и шкоды намъ великии подєлалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

ФОРМИ: *род. одн.* **о(т)повѣди** 1 (1495 *ПЛПС*); **отъповєди** 1 (1498 *BD* II, 413).

***ОТПОВѢДѢНЬЄ** *с.* (1) *(заява про відмову від державного договору)* денонсування: а коли будєть по миру, кто нє усхочєть далѣи миру дєржати тотъ о(т)повѣсть а по о(т)повѣдѣньи стояти миру за мѣсѦць (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по о(т)повѣдѣньи** (1352 *Р* 6).

Пор. ***ОТПОВѢДѢТИ.**

***ОТПОВѢДѢТИ** *дієсл. док.* (1) *(без додатка) (заявити про відмову від державного договору)* денонсувати: а коли будєть по миру, кто нє усхочєть далѣи миру дєржати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **о(т)повѣсть** (1352 *Р* 6).

***ОТПРАВИТЬ** *дієсл. док.* (6) 1. (кого) затвердити в судовому порядку (що за ким) (2): И мы видєчи рєчь справедливоую... отправили єсмо пани Василєвоую (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); а потомъ у другоє смотрѣлъ того панъ Якубъ Нємєровичъ, и насъ въ томъ одправили, и тыє земли намъ присудили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

2. (кому що) *(збитки)* відшкодувати (1): прото абы єси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того нє было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 36).

3. (кого чим) надати, виділити віно дівчині (2): Колї прїгожаєтсѦ по смрти оцєвє и(ж) дѣвкы нє имѣючи рожєноє бра(т)и изоставаю(т) въ имєнїи, находѦ(т) сѦ имъ такымъ дѣвъкомъ опєкальнїкы што(ж) и(х) хотѦть пѣнєзми о(т)править коли замоужь поидоуть абы имєнїє о(т)рималї (XV ст. *СЯ* 41);

◇ о т п р а в и т и   в ѣ н о м ъ (1) *див.* **ВѢНО** 2.

ФОРМИ: *інф.* **о(т)править** (XV ст. *СЯ* 41); *перф. 1 ос. мн.* **отправили єсмо** (1478 *AS* III, 17); *3 ос. мн.* **одправили** (1495 *АЛМ* 85); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)прави(т)** (XV ст. *ВС* 36); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **абы єси... о(т)правилъ** (1496 *ПЧФГ* 36).

Див. ще **ОПРАВИТИ**[1] 1, 4, ***ОТПРАВЛѦТИ.**

***ОТПРАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ в и н о м   о т п р а в л Ѧ т и *див.* **ВѢНО** 2.

ФОРМИ: *інф.* **о(т)правлѦ(т)** (XV ст. *ВС* 36).

Див. ще ***ОТПРАВИТЬ.**

***ОТПРАВОВАНЕ** *с.* (1) (*стп.* odprawowanie) здійснювання, виконування (чого): Паки жє, снаднєйшого ради отправованя хвалы Божоє пры церкви соборной, даємо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **отправованя** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. **ОТПРАВОВАТИ.**

ОТПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (*стп.* odprawować) (що) виконувати, здійснювати (1): Гандлє и куплю в рынку и в клєткахъ, и по улицахъ з мєщаны заровно отправовати и усжывати (!) маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27);

с л у ж б у   о т п р а в о в а т и (1) *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **отправовати** (1389 *PEA* I, 27; 1438 *P* 141).

***ОТПРИСѦЧЬ** *дієсл. док.* (4) (*стп.* odprzysiąc) (без додатка) заперечити присягою: мы сказоуємь микꙊле самомоу о(т)прїсѦчь и(ж) нє вѣда(л) ты(х) гро(ш)и ани мошны (XV ст. *BC* 32); оуставлѦємь коли(ж) которыи мещанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсꙊ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мещанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) а запрїтца ль тогды имєєть самь своєю роукою о(т)присѦчь (XV ст. *BC* 18 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)прїсѦчь, о(т)присѦчь** 3 (XV ст. *BC* 18 зв., 27, 32); ! **топрисѦчь** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ОТПРИСѦЧЬ СѦ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* odprzysiąc się) (без додатка) виправдатися під присягою: ОуставлѦємь... колїжь которыи рыцерь... нє боудєть пересоудомъ оважонъ... а боудє(т) однова длѦ єго добро(г) бытлєнїя имєєтсѦ своєю роукою о(т)присѦ(ч) и очистїть (XV ст. *BC* 26 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ... о(т)присѦ(ч)** (XV ст. *BC* 26 зв., 32).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ОТПРЇСѦЧЬ** *див.* ***ОТПРИСѦЧЬ.**

***ОТПРОВОДИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) провести, відпровадити: тогди они па(к) с поч(с)тїє(м) и добротою на(с) и наша кнѣгинѣ и наши паны... о(т)проводнти без шкода ‹и› без забавы... съ вси(м) с чи(м) коли будє(м) имѣти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)проводити** (1457 *Cost.* II, 811).

***ОТПУСТИТИ** *див.* **ОТЪПУСТИТИ.**

***ОТПУСТИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) (на кого) звіритися, здатися, спуститися: того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)метали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгнути исъ своими присѣжници али сѣ о(т)пустили на марушку иа до(ч)ку ивана купчича аби она пошла сама и присѣгнула (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѣ о(т)пустили** (1474 *РГС*).

***ОТПОУЩАТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (кому що) пробачати, дарувати вину, прощати (1): а мы... єго... о тую исную мерзѦчку и шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучинєную о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121).

2. (що) покидати, залишати (що), відмовлятися (від чого) (1): єсть болєи пановь штожъ имєють права немецькая оу свои(х) селєхъ... а онї о(т)поущають немецькоє право а вєдоутсѦ по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *BC* 26).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **о(т)пущаємы** (1433 *P* 121); *3 ос. мн.* **о(т)поущають** (XV ст. *BC* 26).

Див. ще **ОТЪПУСТИТИ.**

***ОТПУЩЕНЕ** *с.* (1) відпуск, видача: Андрею ПрѦжовскому на отпущене людем его Шершневъским ведра меду до ключа Киевского даиваного, на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *знах. одн.* **отпущене** (1496 *АЛРГ* 69).

Пор. **ОТЪПУСТИТИ.**

***ОТПУЩОНЫИ** *див.* ***ОПУЩОНЫИ.**

***ОТПУЩЪНЫИ** *див.* ***ОПУЩОНЫИ.**

***OTPIATI SIA** *дієсл. док.* (1) (*стп.* odpiąć) (кому) звільнитися (від кого): a tyież zemliu naszuiu... każat a k tomu czasu derżym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **sztobychmo. .otpiali sia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ОТПꙊСТЇТИ *див.* **ОТЪПУСТИТИ.**

***ОТРАСЛИЄ** *с.* (1) (*цсл.* отрасль) (*нащадки*) рід, плем'я: смѣренїи архимандрит Иоасафь... и въсѣ братство яже о христѣ, видѣвше ми сыновство и прїятєлство... слюбихом твоєи милости и твоєи отраслиє и твоємоу сѣмєни, поколи бꙊдєт свѦтоє мѣсто сїє, да бьдет от нас твоє благоє произволєнїє (Сучава, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* твоєи **отраслиє** (1476 *BD* I, 217).

***ОТРЕЧИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (чого) відректися, відмовитися (від чого): А тые, господару, земяне вси тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воиница отреклися (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **отреклися** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***ОТРИМАТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* otrzymać) (що) (*у власність*) одержати, отримати, дістати: по смрти оцєвє и(ж) дѣвкы нє имѣючи рожєноє бра(т)и изоставаю(т) въ именїи, находѦ(т) сѦ имъ такымъ дѣвъкомъ опекальнїкы што(ж) и(х) хотѦть пѣнєзми о(т)править коли замоужь поидоуть абы имєнїє о(т)рималї (XV ст. *СЯ* 41).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)рима(т)** (XV ст. *BC* 38 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... о(т)рималї** (XV ст. *СЯ* 41).

***ОТРОКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* отрокъ) ◇ с в Ѧ т ы х ъ т р є х ъ о т р о к о в ъ *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *род. мн.* **отроковъ** (1411 *P* 80).

***ОТРОУБИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) відрубати: а колї толко вѣ(т) о(т)роуби(т) ино четыри ско(т)ци маєть платить (XV ст. *BC* 37).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **о(т)роуби(т)** (XV ст. *BC* 37).

***ОТСАДИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) поселити на своєму господарстві замість себе когось іншого для виконання умови зобов'язань перед паном: а колї оу нємецькомъ правѣ кмєть осѦдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѦ такъ богато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть алюбо полѦ ємоу изорать... тогды можєть поити гдѣ хочєть (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **о(т)са(ди)ть** (XV ст. *BC* 39).

ОТСЄВА *присл.* (2) віднині, з цього часу: али по старому хотарю... также и о(т) сєва (sic.— *Прим. вид.*) на перє(д) да прислоухає(т) увє(с) то(т) хотаръ нашє(г) монастирѦ о(т) нємца (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); И єщє варє колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучинити и поновити от сєва на пред, и поповє боудоут сѦ поставити оу оусих тих вышеписаниих монастирских сел (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

Див. ще ***ОТСЄЛѢ.**

***ОТСЄЛѢ** *присл.* (1) віднині, з цього часу: а таконждєрє чернъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т)сєлѣ напрѦ(д) болшє тѣгати ани упоминати за тота села... на пана шандра (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

Див. ще **ОТСЄВА.**

***ОТСТАВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого) відступати, відлучатися (від кого), залишати, покидати (кого): а николи(ж) нє хочємъ о(т)става(т) и на вѣки и во вшитки часы николы ихъ нє о(т)стати (Лучиця, 1388 *P* 39); ачбы на(с), кто коли принєволѦ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) нєго о(т)стали и о(т) єго короунѣ... мы слюбоуємъ нє оставати (!) (Хотин, 1448 *Cost* II, 738)

ФОРМИ: *інф.* ! **оставати** (1448 *Cost.* II, 738); *майб. 1 ос. мн.* **хочємъ о(т)става(т)** (1388 *P* 39).

Див. ще ***ОТСТАТИ.**

***ОТСТАРОДАВНА** *присл.* (1) здавна, з давніх-давен: и пакъ прыслалъ насъ г(с)дрь нашъ Стефанъ воєвода до вашоє мл(с)ти... оуспоминаючы вашо(и) мл(с)ти иже о(т)стародавна прє(д)ковє вашоє мл(с)ти кнѧзи литовъскии были братовє и прыятєлєвє нашы(м) прє(т)ко(м) (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.)

Див. ще **ИССТАРОДАВНА, СЪСТАРОДАВНА**

***ОТСТАТИ** *дієсл. док.* (6) (кого, від кого; без додатка) відступитися, відлучитися (від кого), залишити, покинути (кого): пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѦ(з) корибу(т)... Авно а либо таино тогда мы со всимъ посполъство(м) земли єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *P* 39); Мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ зна-

мени(т)... иже... тому истому королеви володиславови и єго коро(л)ци... слюбуємъ... николи о(т) ни(х)... никоторою хитростью о(т)стати (Молодечно, 1388 *P* 43); ачбы на(с), кто коли приневолѧ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) него о(т)стали... того николи нє оучини(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)стати** (1388 *P* 39, 43); *майб. 3 ос. одн.* **о(т)стаие(т)** (1388 *P* 39); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхо(м)... о(т)стали** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще ***ОТСТАВАТИ.**

***ОТСТОЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (від кого) бути віддаленим, бути далеким: а болшє того никакоє власти да не имає(т) на(д) те(м) мн(с)тырє(м) печє(р)скимъ и(с) предѣлы єго єпа(р)хїи а(р)хима(н)дрнты печє(р)скоє, понє(же) далечє о(т) на(с) о(т)стои(т) констє(н)тинополя патрїа(р)ховъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **о(т)стои(т)** (1481 *ГПМ*).

***ОТСТУПАТИ** *дієсл. недок.* (1) (чого) порушувати (що), відступатися (від чого): а держали єсмы имъ наши листы и николи єсмо ихъ нє о(т)ступали (Ланчиця, 1433 *P* 124).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... о(т)ступали** (1433 *P* 124).

Див. ще **ВЫСТОУПИТИ, ОТСТОУПИТИ** 3. **ОТСТОУПОВАТИ.**

***ОТСТУПАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) *(передаватися у володіння, у власність)* відступатися: къ володимирю о(т)ступаєтьсѦ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ по єоуфимково село (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **о(т)ступаєтьсѧ** (1366 *P* 14).

Див. ще **ОТСТОУПИТИ** 2.

ОТСТОУПИТИ *дієсл. док.* (12) **1.** (від кого, кого і без додатка) відступитися, відлучитися (від кого), залишити, покинути (кого) (5): Мы дмитрии... кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... чистаѦ вѣрность и полна будємъ держа(т) тому истому королеви и єго королици... а николи ни в одно веремѦ нє о(т)ставати а ни о(т)ступити (Краків, 1388 *P* 40—41); а кролѦ єго мл(с)ти нигдїи нє о(т)стѫпимы до живота, до нашєго (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); А сєт мы Өєоктисть... съ оусим посполствомь, вызнавами и явно чиним... аже мы слюбоуємь и записоуваєм сѦ господареви нашємоу... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити... от королѦ єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. (що, чого кому) *(передати у володіння, у власність)* відступити (6): такжє хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ земли шепин(с)коѣ... по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... познаваю... ижь... оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако Ѧко сами дьржали (Галич, 1409 *P* 74); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже пришедши пред на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85); мы Стефан воєвода... ⟨зна⟩мєнито чиним... ожє прїи⟨до⟩ша прѣд нами... слоуга нашь вѣрны пань Тоадер Звы⟨щ⟩алъ ⟨и съ⟩ своими сестрами... та отст⟨оуп⟩или оны братоу своємоу... єдно село (Ясси, 1469 *BD* I, 138).

3. (від чого) відступити (від чого), порушити (що) (1): про то(ж), варє коли сасовє о(т) бани имє(т) о(т)стоупити о(т) свои(х) токмѦ (л) (!) бу(д) коли, тогди сасовє нам имє(т) платити ҂роубли срєбра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *інф.* **отстоупити, о(т)ступити** (1388 *P* 41; 1436 *Cost.* II, 702; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 289); *перф. 3 ос. одн. ч.* **отстоупил** (1467 *BD* I, 122); *3 ос. одн. ж.* **о(т)ступила** (1414 *P* 85); *3 ос. мн.* **отстоупили, о(т)ступили, отст⟨оуп⟩или** (1409 *P* 74; 1458 *BD* I, 20; 1469 *BD* I, 138); *майб. 1 ос. одн.* **хочю о(т)ступи(т)** (1400 *Cost.* II, 619); *3 ос. одн. зам. 3 ос. мн.* сасовє... **имє(т) о(т)стоупити** (1453 *Cost.* II, 445); *1 ос. мн.* **о(т)стѫпимы** (1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **ВЫСТОУПИТИ, *ОТСТУПАТИ, *ОТСТУПАТИ СѦ, ОТСТОУПОВАТИ.**

***ОТСТУПИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (чого) зректися (чого), відмовитися від чого): а тєжь штожь мои отєць, петръ) воєвода, позычи(л) пѣнѦзи моєму милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому, и тыхъ сѦ о(т)ступлю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **сѧ о(т)ступлю** (1400 *Cost.* II, 619).

ОТСТОУПОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (від чого) *(порушувати встановлене, не виконувати чогось)* відступати, відходити (від чого), порушувати (що): колиж всєго прирожєня постат своєго передкоу видѣ на быванна (!) наслѦдовати, про тож и мы... от родитєлєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *інф.* **отстоуповати** (1462 *BD* II, 283).

Див. ще **ВЫСТОУПИТИ, *ОТСТУПАТИ, ОТСТОУПИТИ** 3.

***ОТСУДИТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (кому що) *(винести судове рішення про передачу чогось)* присудити (1): И тыми разы они... повєдили на(м), што(ж)... о(т)цы и(х) право мѣли пєрє(д) королємъ єго мл(ст)ю оу лѦсє(х) в радомли и(м) бы о(д)ны(м) о(т)суди(л) тую о(т)чи(н)ну и ли(ст) судовы(и)... да(л) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

2. (*стп.* odsądzić czego) (чого) позбавити (1): а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сѦ єсмо записали на то(м) сниму... прї оуси(х) пановъ господарѦ нашєго, королѦ, що при то(м) были, що быхо(м) били осажени (!) нашєи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)суди(л)** (1495 *БСКИ*); *баж.-ум. сп. пас. 1 ос. мн.* **що быхо(м) били !осажени** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***ПРИСУДИТИ, *ПРИСУЖѦТИ.**

ОТСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (1) (що до кого) посилати, відсилати: они мають тыє двѣ копѣ грошей давать и пятнадцать бочокъ жита солянокъ. А намѣстники наши мають отсылати самн до Вилни до протопопы (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ *інф.* **отсылати** (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще ***ОТОСЛАТИ** 2, **ПОСЛАТИ, ПОСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ.**

***ОТСЮЛЬ** *присл.* (2) звідси: А ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досвєтьчѣнью и(х)правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнѧзьства великого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ОТТАМ *присл.* (4) звідти, звідтіля: А хотарь томоу селоу... от обрѣшїа Гога дроумом возним до потока Моунчелєлоуи, и от там .. до обрѣшїа (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ОТТОВА *присл.* (21) звідти, звідтіля: а хотаръ ємоу вышє страхотѣнѣ гори жєжиєю на ворловоую могилоу, а о(т) това попєрєкъ на страхоти(и)скоую дорогоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); А хотар тои... части от Бѣєшєщи... на столпь що єст против Щефанов ⟨до⟩м, от тов⟨а⟩ на столпь що єст оу полє (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ОТТОЛЬ, ОТТОЛѢ.**

ОТТОЛ *див.* **ОТТОЛЬ.**

ОТТОЛЄ *див.* **ОТТОЛѢ.**

ОТТОЛИ *див.* **ОТТОЛѢ.**

ОТТОЛЬ, ОТТОЛ, ОТЪТОЛЬ, ОТЪТОУЛЬ, ОДЪТОЛЬ, ODTUŁ *присл.* (16) звідти, звідтіля: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий-полеский, а оттоль до дороги, которая идеть... до Крупой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); а потомъ черезъ ричку Ровецъ повелъ до урочища Песочное, одътоль до Цецулыны долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а обрубъ земленый тому имєницу моему Лопавшомъ по старине: от имєня моего Хренннкъ... аж до веръхов тое Смыжали, а оттол жолобомъ до Пропастищъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); И тотъ твоєє милости посолъ вже зася отъ туль ся верънулъ и къ тобє поехалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); у hrapусiu ... iesmo promezy sebe połozyły... poczonszy od łoiey wełykoyi dorohy... berehom muchawca... y odtuł prosto w mezu ieho Тришин, 1500 *ДПЖН*).

Див. ще **ОТТОВА, ОТТОЛѢ.**

ОТТОЛѢ, ОТТОЛЄ, ОТЪТОЛЄ, ОТТОЛѦ, ОТТОЛЯ, ОТТОЛИ, ОТОЛѦ *присл.* (179) звідти, звідтіля: а о(т)толѣ по турью поколѣ турья прошла (б. м. н., 1366 *Р* 14); а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... простѣ оу буковину могила а о(то)лѦ... до шеръбовьского хотарѦ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и дорадивши сѦ єсмъ ты(х) старцо(в)... оучини(л) єсмъ вѣчную границю... по перехрестныи путь... али(ж) до ло(з)... а о(т)толѣ до пропасни(к) до рѣки невры (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); а поля есмь ему дали и уехали своей земълѣ — по конец лозы нивъка на долини, а оттоля к Медвижи могили (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); А хотар том⟨у⟩ вишеписанномоу половина село (!)... да ест починше от нижнєи страноoу (!)... поперек на Бистрицоу, и от толе поперєк оу боуковино⟨у⟩ (Сучава, 1491 *BD* I, 472); Хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоулє те(ж) и казнь имеєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.); И тотъ нашъ посолъ отъ толе ся верънулъ и до насъ прыєхалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

Див. ще **ОТТОВА, ОТТОЛЬ.**

ОТТРУТИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* odtrącić) (кому що) (*відрахувати певну суму*) вирахувати: А кому коли отпустили мыта луцкого... в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мАло того мыта прийти: то маем ему оттрутити в наши пенези в тую ж суму (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *інф.* **оттрутити** (1498 *АЛРГ* 82).

***ОТТОУДА** *присл.* (1) звідти, звідтіля: а хотар томоу село... о(т) поянъ о(т) лѣсов рог... простѣ на верхь могилоу, а о(т) тоуда простѣ на болото (Сучава, 1492 *Cost S* 162).

***ОТТОУЛЄ** *див.* **ОТТОЛѢ.**

***ОТХИЛИТИ** *дієсл. док.* (3) (*стп.* odchýliti, *стп.* odchylić) (від чого) відступити, відійти: а нє имаю отхиленъ быти никоуды с тым имѣньем от єго отчины от Острога (Острог, 1466 *AS* I, 60); а не маем быти отхил⟨е⟩ны нигде от Острога, нижли маем служити с того именѦ кн⟨ѧ⟩зю Михайлу... вечно и непорушно (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти отхил⟨е⟩на** 1 (1487 *AS* I, 86); **быти отхил⟨е⟩ны** 1 (1487 *AS* I, 85); **отхиленъ быти** 1 (1466 *AS* I, 60).

ОТХИЛИТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (*стп.* odchýliti se, *стп.* odchylić się) (від кого) відступитися, відлучитися (від кого), залишити, покинути (кого): А сет мы Ѳеоктисть... вызнавами и явно чиним... аже мы слюбоуемь и записоуваем сѦ господареви нашемоу... абыхом мы не имали николи на вѣки отстоупити и отхилити сѦ от нашего милого господарѦ, от королѦ его милости (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

ФОРМИ: *інф.* **отхилити сѦ** (1462 *BD* II, 289)

Див. ще ***ОТХИЛѦТИ СѦ.**

! **ОТХИЛОѦЕТ СЬѦ** ⟨ОТХИЛѦЕТ СѦ⟩ *див.* ***ОТХИЛѦТИ СѦ.**

***ОТХИЛѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* odchylać się) (без додатка) ухилятися, відмовлятися (від чого): гды(ж) покоѦ и сладкость, ижь є(ст) на(д) вшытки смысли, жадни сьѦ нео(т)хилоѦє(т) (!), єдно о всѣмъ, чл҃къ неславныи то по (!) дѣлѦ, ми боѦрове и рада велможно(г) петра воево(д)... Ѧвно чини(м)... иже хочемъ вшитки слоужбы.. королеви полскому... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* 1 **сьѦ... о(т)хилоѦє(т)** (1448 *Cost.* II, 737).

Див. ще **ОТХИЛИТИ СѦ.**

***ОТХОДИТИ** *дієсл. недок.* (4) минатися, забуватися (1): Абы запомненѦ рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлалобы шкоды, слушно ест ажбы вчинки людьскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ свєдетствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117); ◇ **отходити сєго (з сєго) свѣта** (3) вмирати, помирати: Се язъ кн⟨ѧ⟩зь Василей Юревичъ... отходѦчи с сего свѣта дал єсми и записал къ пр⟨е⟩ч⟨и⟩стой б⟨о⟩гоматери къ зборной церкви къ Смоленску... село на имѦ Совоу и данники (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); а тотъ небо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дре(и) о(т)ходѦ з сего свѣта о(т)писа(л) мнѣ име(н)є о(т)чизны своєє третюю часть (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **отходѦт** (1499 *AS* I, 117); *дієприсл. одноч.* **отходѦ, о(т)ходѦ** 2 (1487 *AS* I, 240; 1495 *ВМБС*); **отходѦчи** 1 (1470 *AS* I, 67).

***ОТХОЖИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (від чого) (*виділятися, відокремлюватися, відлучатися*) відходити: коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну... а Мощеница от Сту⟨п⟩на (*в ориг.* от Стуна.— *Прим. вид.*) не отхоживала (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **отхоживала** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще **ОТОИТИ** 2.

***ОТХРИНЧА** *ж.* (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше правоую и вѣрноую и(х) слоужбоу до на(с)... дали єсми и(м)... села ... на оусти о(т)хринчи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *род. одн.* **о(т)хринчи** (1439 *Cost.* II, 41).

***ОТЦЄВЪ** *прикм.* (5) батьків: с҃нъ прї животѣ о҃ца своє(г) не имаєть печа(ти) о҃цвы пожїва(т) (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **о҃цевы, о҃цвы** (XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв.); *ор. одн. ж.* **о҃цевою** (XV ст. *ВС* 11 зв.); *місц. одн. ж.* **по о҃цеве** 1 (XV ст. *СЯ* 41); **по о҃цьвѣ** 1 (XV ст. *СЯ* 41).

***ОТЧЕСКИИ** *прикм.* (1) (*цсл.* отьчьскъ) який стосується отців церкви: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **отческая** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ОТЧИЖНЫИ** *див.* ***ОТЧИЗНЫИ.**

***ОТЧИЗНА** *ж.* (40) 1. (*маєток, успадкований по батькові на правах повної власності*) батьківщина, вотчина (31): мы великии к҃нзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... дали єсмо тому пре(д)реченому пану андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ... противъ его отчизны загорова (Київ, 1433 *Р* 118); а мы єсми дали нашемоу миломоу братоу, стефаноу воеводи, о(т) нашеи очезны (!), державу на имѣ, городъ келїю... и мисто васлоуи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѦной... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю (Прилуки, 1459 *Р* 171); а так ми записал вотчизну вечно и непорушно (Ровно, 1488 *AS* I, 241); коли(ж) очичи в чюжеи земли боудоуть менова(н) пре(д) соудомь тогды соудья слоужебнїко(м) его имаєть зазвать триичи къ правоу абы о(т)повєда(л) к томоу хто сѦ прїповєда(л) къ єго очизнє (XV ст. *ВС* 16); будутъ воны тое село Осекрово какъ отчизну свою держати и уживати со всими людми (Троки, 1498 *ГВКОО*); вѣчная очизна (отчизна) (3) *див.* **ВѢЧНЫЙ.**

2. (*стосовно до володаря*) держава (6): вѣдомо да є(ст) вамъ, аже помоглъ на(м) б҃ъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); мы романь воевода... чинимо знаменито... оже тотъ истинныи нашъ милыи отецъ панъ дидрихъ боучаскыи... слюбилъ ми миловати мѦ до своего живота... и чтобы его милости стоѦлъ подли насъ добыти наша очизна (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); И да ест нам слободно и доброволно из их милости землѦх опет быти и добывати нашю очизноу землю молдавскоую (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **очизна** (1448 *Cost.* II, 305); *род. одн.* **отчизины, о(т)чизны** 10 (1433 *Р* 118; 1449 *АЛМ* 8; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1470 *AS* I, 67; 1483 *AS* I, 82; *ВОРСР* 178; 1487 *AS* I, 239); **о(т)чи(з)ни** 1 (1459 *Р* 172); **отчизны** 1 (1499 *BD* II, 422); ! **очезны** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *дав. одн.*

очизнє (XV ст. *ВС* 16); *знах. одн.* **отчизну, о(т)чизноу** 9 (1453 *Cost.* II, 495; 1461 *AS* I, 53; 1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 240, 241; 1491 *AS* I, 97; 1494 *AS* I, 101; 1497 *AS* I, 112; 1498 *ГВКОО*); **очизноу, очизну** 7 (1445 *Р* 148; 1447 *Cost.* II, 732; XV ст. *ВС* 16; 1499 *BD* II, 422); **вотчизну** 2 (1488 *AS* I, 241, 242); *ор. одн.* **отчизною** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1475 *AS* III, 14); *місц. одн.* **оу (о) отчизнє, о(т)чизнє** 2 (1478 *ЗРМ*; 1494 *AS* I, 101); **при о(т)чи(з)нѣ** 1 (1459 *Р* 171); **оу вотчизнє** 1 (1489 *AS* I, 89); **оу очизны** 1 (1452 *Cost.* II, 422).
Див. ще ***ОТЄЦЬСТВО, ОТНИНА** 1, **ОТЧИНА.**

***ОТЧИЗНЫИ** *прикм.* (15) (*переданий у спадок по батькові*) успадкований, спадковий (6): А се я пани Єнковаѧ Чаплича... сознаваю... штож небожчик пан мой пан Єнко Чаплич мєнѧл (!) со кн⟨ѧ⟩зем Иваном Острозким отчиною своєю Голчем на кн⟨ѧ⟩зжи двор отчизный (*в ориг.* на кнзжи двор отчижныи.— *Прим. вид*). на Межиречє (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); и поведили передъ нами щожъ ихъ привилей на ихъ село отчизное Осекрово зъ церкви ихъ згинулъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); и м є н н є о т ч и з н о є (5), о т ч и з н о є и м є н є (1) *див.* **ИМѢНЇЄ** 1; л ю д и о т ч и з н ы и (1) *див.* **ЛЮДИ** 2; ч є л о в ѣ к ъ о т ч и з н ы и (1) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ** 4;
(*переданий у спадок по роду*) вотчинний, родовий (1): А сама єсми те(ж) печа(т) свою о(т)чизноую к семоу моєму листоу привѣсила (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* ! **отчижныи** (1487 *AS* I, 85); *знах. одн. с.* **отчизноє, отчизное** (1475 *AS* I, 72; 1498 *ГВКОО*); *ор. одн. с.* **о(т)чизны(м)** (1490 *ЗХП* 136); *знах. одн. ж.* **о(т)чизноую** (1490 *ЗХП* 136); *род. мн.* **отчизныхъ** (1475 *AS* I, 72); *знах. мн. ж.* **отчизные** (1498 *ГВКЛ* 22); *знах. мн. с.* **отчизные** (1488 *AS* I, 241); *ор. мн.* **о(т)чизными** (1467 *СП* № 13; 1490 *ЗХП* 136; *Пам.*); *місц. мн.* **на отчизных** 1 (1454 *AS* III, 10); **на отчизнихъ** 1 (1454 *AS* III, 10).
Див. ще ***OYCZYZNYJ, *ОТЧИННЫИ, *ОТЪЧИСТЫИ.**

ОТЧИНА, ОТЧЫНА, ОЧИНА *ж.* (105) **1.** (*маєток, успадкований по батькові на правах повної власності*) батьківщина, вотчина (95): мы александрь воєвода... зиаємо чинимь... оже тота истиниаѧ маиколѧ... съ своими сны... тѧгали на влада и на крьстю о(т) солкы аже имь была очина тото село о(т) солка и не могли добыти (Баия, 1418 *Cost.* I, 126—127); и ми видѣвшє правоую и вѣрноую его слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... єгожє очиноу, село на бѣломъ потоцѣ, гдє є(ст) его домъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 61—62); а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ Кнгни марїи... свою очиноу... имѣнїє... словєнєскъ могылиоє (Київ, 1446 *Р* 154); Я пан Дробышь Мжюрович... коупил єсми оу пана Олехна Чоускы имѣньє єго правоую отчиноу и дѣдиноу, иа имѧ Конюхи... оу вотчиноу и в дѣдиноу (Острог, 1463 *AS* I, 56); О жакоу алюбо о капланѣ который(ж) держить очиноу свою (XV ст. *ВС* 12); а дали то есмо у вотчыне вечно, ему и его жоне (Вільна, 1499 *РИБ* 777).
2. (*стосовно до володаря*) держава (10): а симъ нашимъ листомъ потвержѧємъ... ажє намь господарь нашь, король, кривды не оучинитъ оу нашеи земли и оу моєи отчины и оу моєи во всеи граници (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); отъколе далъ милый богъ оу роуки Стефаноу воєводє отъчиноv его, землю молдавъскоую, а онъ слоужилъ и слоужить господароу своємоу, великомоу королю, съ правъдою (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); и мы были тую речь отъложили до нашого... щасного прїеханья до отъчины нашое, великого князства Литовъского (Краків, 1489 *РИБ* 433); Што г(с)дрь вашъ штефа(н) воевода всказа(л) чєре(з) васъ к нашому г(с)дру ажъбы его мл(с)ть ми(р) вечны(и) взѧ(л) з вашимъ г(с)дрємъ... по(д)лугъ давного обычая какъ пє(р)вє(и) того здавна бывало за прє(д)ковъ єго мл(с)ти межи великимъ кнѧзьство(м) о(т)чиною єго мл(с)ти и землєю мо(л)давъскою (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **отчина, о(т)чина** 11 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1448 *Cost.* II, 324; 1449 *АЛМ* 8; 1452 *Cost.* II, 410; 1464 *DIR«A»* 517; XV ст. *СГЧА;* 1495 *РИБ* 602); **отчына** 2 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1494 *РИБ* 560); **очина** 3 (1418 *Cost.* I, 127; XV ст. *ВС* 31 зв.; 1437 *Cost.* I, 529); *зам.знах.* **продали... очина** 1 (1482 *BD* I, 262); *род. одн.* **отчины, о(т)чины, отъчины** 12 (1466 *AS* I, 60; 1470 *BD* I, 147; 1489 *РИБ* 433; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *РИБ* 609; *СЯ* 40 зв.; 1495 *БСКИ*; *ВК*; *ВМБС*; *РИБ* 620); **очины** 4 (бл. 1458 *Р* 167; XV ст. *ВС* 22 зв.; *СЯ* 41; 1487 *ВОРСР* 178); **о(т)чыны** 1 (1495 *ВК*); *дав. одн.* **о(т)чинє** 1 (1495 *БСКИ*); **о(т)чи(н)нє** 1 (1495 *БСКИ*); **о(т)чынє** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **отчинѣ** 1 (1496 *ОКИВ*); **очинє** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **отчини** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн.* **отчину, отчиноу, о(т)чиноу, отъчиноу, отьчиноу** 22 (1435 *Cost.* I, 454; 1436 *Cost.* I, 455; 1458 *ОЖДМ*; 1463 *AS* I, 54; *BD* I, 73; 1466 *AS* I, 60; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1481 *BD* II, 364; 1488 *AS* I, 88; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **очиноу, очиноу, очи(н)оу** 13 (1439 *Cost.* II, 61; 1442 *Cost.* II, 87; 1443 *Cost.* II, 138, 141, 160; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 342; XV ст. *ВС* 12, 22 зв., 27 зв.; *СЯ* 41 зв.; 1489 *BD* I, 376); **вотчиноу** 2 (1463 *AS* I, 56; 1463—1478 *РЕА* I, 36); **отчинну, о(т)чи(н)ну** 2 (XV ст. *РИБ* 610; 1495 *БСКИ*); **о(т)чыну** 1 (1495 *ВК*); **очыноу** 1 (1451 *ДГШХ*); *ор. одн.* **отчиною, о(т)чиною** 6 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1482 *AS* I, 80; 1487 *AS* I, 85; 1495 *ВМБС*; 1496 *ОПСВВ* 61); **очиною** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); *місц. одн.* **на (во, оу) отчинє, о(т)чинє** 3 (1489 *AS* I, 89; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1495 *ВК*); **у вотчинє, вотъчинє** 3 (1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438; 1495 *БСКИ*); **во (въ) очинє** 3 (XV ст. *ВС* 20 зв., 30 зв.); **при (во) очїнѣ, очинѣ** 2 (XV ст. *ВС* 35 зв., 42); **во оччинє** 1 (XV ст. *ВС* 16); **во очинѣ** 1 (XV ст. *ВС* 22); **на о(т)чынє** 1 (1493 *ОПВВ* 152 зв.); **оу во(т)чинѣ** 1 (1495 *ВК*); **у вотчынє** 1 (1499 *РИБ* 777); **оу отчины** 1 (1411 *Cost.* II, 638).
Див. ще ***ОТЄЦЬСТВО, ОТНИНА, *ОТЧИЗНА.**

***ОТЧИННЫИ** *прикм.* (4) **1.** (*переданий у спадок по батькові*) успадкований, спадковий (1): Мы Кнегиии Швитрикгаиловая Кнегини Аниа жаловали есмо слугу иашого Ходка землею его отчиною, што была под Рянцем (Дворець, XV ст. *СГЧА*); л ю д и о т ч и н н ы и (1) *див.* **ЛЮДИ** 2; ы м є н є о т ч и н ъ н о є (1) *див.* **ИМѢНЇЄ** 1.
2. отчий, рідний (1): О роженои братїи алюбо стрєчьны(х) што сєстры выдають замоу(ж) из домоу ооччинно(г) (!) (XV ст. *ВС* 36).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* ! **ооччинно(г)** (XV ст. *ВС* 36); *ор. одн. ж.* **отчиною** (XV ст. *СГЧА*); *род. мн.* **о(т)чинъны(х)** (1496 *ВМКФС*); *знах. мн.* **отчинныи** (1498 *АЛМ* 169).
Див. ще ***OYCZYZNYJ, *ОТЧИЗНЫИ, *ОТЪЧИСТЫИ.**

ОТЧИЧ, ВОТЧИЧЬ, ОЧИЧЬ, WOICZICZ, WOCZICZ *ч.* (18) **1.** спадкоємний володар, спадкоємець (11): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришедъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть (Галич, 1401 *Р* 65); а чинимы єго правымъ о(т)чичємъ и дѣдичомъ тымъ городумъ цецуню и хмєлеву (Ланчиця, 1433 *Р* 125); мы пєтръ воєво(д)а о(т)чи(ч) зємли мо(д)вскои (!) знамѣнито чины(м)... ажє... дали єсмы нашем(оу) монастырю о(т) побраты... четиры челя(ди) цигаиъ (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); основана быс црквь прстыа бдца печрскаа иа старом основаиїи при великом короли казимирѣ благовѣрн. кнзем семеоном александрові отчичи кіевском прі архімандритѣ іоан (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130); а кн⟨ѧ⟩зь Сємен дѣдич и отчич Збаразский имает мѣти, держати и поживати ис полми и гроблѧми... што к тым селом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65); А се мы кнзи Васнлиевичи, отчичи Збаразскии... сознаваемъ... ижъ мѣняли есмо и з дядкомъ и своимъ... отчиною своею (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

2. землевласник (2): Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжеи земли по слоужьбамъ а заставлѧють намєсникы во оччинє своєи алюбо оу дѣдинѣ (XV ст. *ВС* 16).

3. феодально залежний селянин, позбавлений права переходу до іншого землевласника (5): И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); а тутъ же дроугая землѧ поустаѧ полазомъ же лазять а очи(ч) ма(л) ве(л)ми (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); а тыи люди о(т)чичи мои на имѧ микоула ильѧ юрєць... мають ему потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **отчич, о(т)чи(ч)** 2 (1444 *DIR«A»* 481; 1470 *AS* I, 65); **очичь, oczicz** 2 (XV ст. *СЯ* 42; 1413 *GL* 48); **вотчичь** 1 (1401 *Р* 65); **woczicz** 1 (1413 *GL* 48); **woiczicz** 1 (1413 *GL* 48); *ор. одн.* **о(т)чичемъ** (1433 *Р* 125); *місц. одн.* **при отчичи** (бл. 1470 *ОБРН* 129); *наз. мн.* **отчичи, о(т)чичи** 5 (1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; XV ст. *ВС* 16; 1490 *Пам.*); **очичи** 1 (XV ст. *ВС* 16); *род. мн.* **отчичовъ, о(т)чичо(в)** 2 (1454 *АЛМ* 12; 1467 *СП* № 13); **очи(ч)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ОТЧИЧКА** *ж.* (1) спадкоємна володарка, спадкоємниця: а пото(м) бори(с) рекъ а на(д)то мѣлъ єсми єднанье с глѣбо(м) остаѳъевичо(м), которы(и) маєть за собою рожоную дочку васи(л)єву о(т)чи(ч)ку ты(х) имѣнє(и) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **о(т)чи(ч)ку** (1495 *ВМБС*).

***ОТЧИЧЬ** *див.* **ОТЧИЧ.**

ОТЧЫНА *див.* **ОТЧИНА.**

ОТЪ[1], **ОТО, ОТЬ, ОТ ОДЪ, ОДО** *прийм.* (4821) *(з род.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (3152) **а)** *(вказує на особу, яка є джерелом стану, повідомлень, відомостей, дій і т. ін.)* від (791): тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); о(т) кнѧзѧ о(т) кєстутѧ и о(т) кнѧзѧ о(т) либорта у торунь к мѣстычємъ (бл. 1341 *Р* 2); мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што держить о(т) насъ двѣ сєлищи (Турейськ, 1429 *Р* 112); Стефанъ воєвода... даемъ сє(с) нашь листъ всѣмъ брашовлѣномъ, якожъ имали о(т) оца нашего покоиника грамоту... яко да ходѧтъ съ своею торговлею доброволно у нашеи земли (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676); И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Про то нагорожаючи Ємоу Самомоу... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю Которы(х) Про(д)ковє Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойнє де(р)жали И оны(х) заживали (Прилуки, 1459 *Р* 171); От пана Киракола... и от пана Боучоума... пишем много здравиє и любовно поклонєніє братиѧм нашим (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369); Старосте Луцъкому... и инымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Лучоскъ... деръжать (Судомир, 1488 *РИБ* 424); А привилїє, що имал дѣд их Стоян Прочелиик *от* дѣда нашего от Аликсаидра воєводи на тих сєлах, а тота привилїє загибла от Тоурков (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); а казалъ его милость о томъ доведатсѧ пану Юрю Пацевичу, какъ держалъ от его милости Киев (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); да є(ст) н(м) о(т) на(с) оури(к) н съ въсємъ доходо(м) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234); *(вказує на особу або предмет, до усунення яких призводить дана дія)* від (46): а николи о(т) ни(х) а ни о(т) коруны по(л)скоѣ никоторою хитростью о(т)стати алє *ото* вси(х) неприѧтелии остерега(т) (Молодечно, 1388 *Р* 43); о(т)дѣлили вольчка о(т) сєбє (Вишня, 1393 *Р* 52); и також имаємы его выстерегати о(т) всѣхь злы(х) речеи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); а па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ абы на(с) милова(л) и опасоува(л) о(т) нашихъ непрїѧтєлєвъ (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а хто бы ихъ хотелъ габати до рокоу, и ты бы ихъ о(т) тыхъ боронилъ (Краків, 1487 *АМЛ*); а хто бы хотє(л) игоумєноу пєрєсопницкомоу... кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ его боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*); Також и прєрєченыи... Ян Олбрахть, крал полскїи, и братїя єго милости Алєксандрь... и Жигмонть... нас Стефана воєводоу и дѣти наши... от въсѧх непрїятєлеи наших... имают боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); *(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками)* від (1): и потврдили єсмо и(м) даа(нїє) наши(х) прє(д)ко(в), на то яко да имаю(т) слободу на вѣки, о(т) вси(м) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); *(у сполуч. з пасивним дієприкметником або іменником, що виражає дію, вказує на виконавця її)* *(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор.)* (301): Аще ли хто подъ областию нашою... сия предания отческая... переступитъ дерзнетъ ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а коли которы господарь порушить таковыи да єсть проклѧть о(т) га ба и о(т) прч(с)тую єго мтрє и о(т) стхъ и вєрховны(х) вї ап(с)лъ... и о(т) оусѣхъ стхъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); а мы такѣ жь... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ... про то жь єго со всѣми по(д)данными о тую исную мєрзѧчку и шкоду воєваную намъ... оучинєную о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); а мыто имаю(т) давати о(т) тару по д гроши, яко(ж) было староє право, дано имъ *о(т)* наши(х) прє(д)ковє (!) (Васлуй, 1499 *Cost.* II, 743); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїѧ... таковїи да єсть проклѧ(т) о(т) га ба... и о(т) прѣч(с)тыѧ єго бгомтрє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); *(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з родовим суб'єкта або з прийменником* від *з род.)* (13): Вєликому королеви владиславу гдрви нашему милостивому служба о(т) слуги твоего о(т) Костька судьѣ пєрємышльского (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); владиславоу, вєлєбномоу кролю польскомоу... слоужба вѣрна а (!) на уси часи о(т) илїаша воєводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 681—682); и боуди Ємоу клѧтва, о(т) ба... и о(т) прч(с)тыѧ вл(д)чцѧ... и о(т) всѣ(х)... ангєлъ (Київ, 1446 *Р* 154); а хто учнє(т) устоупатися... да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва (б. м. н., 1481 *ГПМ*); *(вказує на об'єкт дії або особу, до якої звернена дія)* *(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції із знах. або з прийменником* у *з род.)* (7): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє... подѣлили єсмы о(т) нашєя отнины и дали єсмы стѣн єп(с)кпии нашои... два села (Сучава, 1403 *ДГАА*); о тєхъ которымъ мть оумрєть а они просѧ(т) о(т) оца дєльнѣци докоуль дроугоую жєноу (XV ст. *ВС* 28); и тєперъ просимо такожъ отъ твоєє милости, и абы єси намъ потвєръдилъ прысягою твоя милость, абыхмо могли вєровати, ажє єси намъ со всєю правъдою твоя милость (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин... до кролѣ єго милости... тот бы имал одослати сѣ до нас до своєго господарѣ, просѣчн соби от нас мыру (Гирлов, 1499 *BD* II, 421); *(вказує на особу, яка бере участь у дії)* *(відповідає сучасній конструкції з прийменником* з *із ор.)* (1): и привилїє от Алєксандра воєводї дѣда нашего єщє єсмо имь дали що иа тоти села, що быль измѣниль тоти двѣ села дѧд нашь

Алєксандръ воєвода *от* Бистричъскаго монастира, и Бистричъскомоу монастироу даль три села на Бистрици (Гирлов, 1499 *BD* II, 162);

б) (*вказує на сукупність осіб, з яких виділяється один або більше*) з, із (777): Которыи от Вормєнъ чѧсть ємоу оучинитє, ѧко тобы нѧмъ оучинили єстє оу нашєи зємли, оу Молдавскои (Сучава, 1401 *RIR*); а кто бы о(т) на(с) по правдѣ нє слоужи(л) илїашю воєводе, а того имєть король... казнїти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а тако(ж) тоти люди... да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(в) и оурѧднико(в) соудити и(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); А по нашим животѣ, кто боудєт господарь нашєи зємли, от дѣтєи наших или от нашєго родоу... тот щобы ємоу ие пороушил нашєго даанїа (Сучава, 1475 *BD* I, 206—207); а по нашємь животѧ, кто боудє(т) г(с)п(д)ръ нашєи зємли, о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) нашєго родоу... то(т) бы нєпороушил (sic.—*Прим. вид.*) нашєго даанїѧ и потвърж(д)єнїѧ (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) з, із (23): ⟨А по⟩ нашемъ животѣ кто иметъ быти господаръ оу земли молдавскои... от наше племѧ... то имъ да непорушать нашего данья (Сучава, 1403 *RS* 338); а оу ды(х) села(х) да нє смѧєтъ ходити ни єдинъ нашъ оурѧдни(к)... ани инъ никто о(т) наши(х) оурѧднико(х) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); А которїи, по нашєм животѣ... от братїях свѧтаго мѣста сего... нє бъдет стоати вь сєм нашем токмѣжем, таковїи да даст отвѣть прѣд богом (Сучава, 1476 *BD* I, 217);

в) (*вказує на ціле, з якого виділяється частина*) з, від або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род. (462): Сє азъ пань радоуль.. и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщерь... дадошє о(т) своєго оурика три села манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); а ливовчѧнє што имоут принєсти сами из оугоръ серєбро жеженоє, от того серєбра што быхомъ мы коупили собѣ колко боудєт иамъ надобно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); Ино сѣ зостали нашємоу вѣрномоу паноу Щефоулови... на єго части от тих отнини три сєла (Сучава, 1480 *BD* I, 241); мы Стефан воєвода... знамєнито чинимь... ожє прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кир попь Григорїє... и съ въсѣми яжє о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую... отниноу от праваго монастирскаго оурика (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) від або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род. (44): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы оузѧли о(т) тамръташовци... пѧть двоы татаръ (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); а ми тако(ж)дєрє и о(т) на(с) єсми дали... слузѣ нашему, глигору... тоє прѣ(д)рєченоє половина *о(т)* половина сєло, о(т) ри(ш)кани Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

г) (*вказує на об'єкт, що є одиницею обчислення, з якого щось належить*) від (377): Про то я... записала есми... къ светому Спасу къ Кобрыню... десятую мѣрку отъ жита... и отъ ярины всякое (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а мито имаю(т) дати о(т) тару по д҃ гроши (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); а на сторожу от воза по ві҃ грошн (Сучава, 1460 *BD* II, 273); у Володимиры отъ накладного воза полъ третя гроша давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); И мы хочомо (!) о томъ до намєстъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихихъ людей за то карали и отъ поличъного бы десятоє брали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) від (62): а кто иметъ повезти сукно до брашова, на головноє мыто, у сучавѣ, отъ гривну три гроши, а у баковѣ отъ гривну полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу, а от єдин возок також єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

д) (*вказує на особу, від якої щось одержують, купують і т. ін.*) у (кого) (65): тѣмъ мы видѣвшє єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... сєла... хєнцовци... и томинци што о(т) михаила коупиль (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); Чътвръто̂є сєло єсми имь дали... на имѣ Нѣгомирєщи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана и от сестри их от⟨... М⟩ирчини (Гирлов, 1499 *BD* II, 162);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) у (кого) (34): тѣ(м) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с) ... дали... єсми єму... борчєщи, що купи(л) о(т) сновє нє⟨г⟩рилови (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544); мы Стєфань воєвода... знамєнито чиним(ь)... ожє... наши слоугы... продали...єдно сєло на Сєрєтѣ... що были коупили они тоє сєло от Костє и от сестрах(ь) Костиних(ь) (Сучава, 1500 *RA* 260);

е) (*вказує на особу або предмет, від яких хто або що відсторонюється, віддаляється, відокремлюється*) від (52): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ ... Господа Бога молити... архимандрыты благословити... никакоже... свесченъниковъ отъ него благословенныхъ *отъ* церкви отгаияти... н все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а тому мунастырєви нє о(т)лучѧтисѧ о(т) ст҃го ивана оу вѣки (Перемишль, 1378 *Р* 26); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); ничого тоє зємли от Манєва нє отошло (Манів, 1478 *AS* I, 76); И загоубил Аврам вистѧрник тоє сєло оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскои зємли (Сучава, 1493 *BD* II, 22); и въ тыхъ мистехъ стоитъ, естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) від (2): ино па(н) гостило нє моглъ добоувати тоє сєло о(т) калоугєри (Сучава, 1455 *Cost.* II, 561); того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)мєтали о(т) свою присѣгу (Васлуй, 1474 *РГС*);

є) (*вказує на особу, з якої щось стягається*) з, від (34): к тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)ниноу... да боудє(т) проклѧ(т) (Сучава, 1429 *DIR«A»* 455); а до тих люди що соут оу тѣх сєла аби иє имали дило ни єдин наш боѧрин... ани пєрєроубци, нн соудити их, ани глобоу оузѧти от них (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

ж) (*вказує на предмет, призначений для чого*) (*з відтінком мети*) для (чого), під (що) (10): тѣм ми видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до на(с)... дали... єсми... на готовци мисто о(т) сєла (Сучава, 1432 *ДГВІН*); и тиж єсми ємоу дали... сєлищє, на бахлоуєцѣ... и съ мистом от млина (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) для (чого), під (що) (15): и мы выдѣвшє єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали... єсмы єму... мѣсто о(т) млинъ (sic.— *Прим. вид.*) на бръла(д) (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); Ино мы выдѣвшє их доброн воли и токмєж... єсми дали... слоузѣ нашему паноу Лоупе... мѣсто от сєло, на оустїє Сърѧтѣ (Сучава, 1489 *BD* I, 373);

з) (*вказує на особу, за дорученням якої виконується дія*) від (15): о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ григорь павєлъ писарь (Львів, 1368 *Р* 16); а иа то свѣдковє... пан миколаи прєдбор, пан соудомирскїи, што был тыми часы оу иас, оу посолствѣ от нашего пана, от королѧ, и наши панове и рада молдавскаѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Я, Василей Хребтовичъ... розежчалъ есми землю пану Янъчинскому от господаря нашого великого князя людми з Мокрычаны и з игуменомъ Блаженицким (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119); Ot neho w tych folwarkach hranyciu tym

zemlam sluham moyim zawodyl (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

и) *(вказує на походження кого від кого)* від (5): а изше(д)ше о(т) того коренє и плємєнѣ... никто да нѣ воленъ продаті ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); що бы имъ оурикъ съ оусѣмъ доходомъ и дѣтємъ єго... и сноу єи що є(ст) о(т) дроуга єи моужа (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); што бы єи оури(к) съ въсѣмъ доходомъ... и дѣтємъ єи нашемоу възлюблѣномоу пєтроу ‹и ин›ымъ сыново(м)... на‹шим ш› то боудєтъ о(т) кнѦгины *(в ориг.* кѦгины. — *Прим. вид.)* марєны (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248);

і) *(вказує на предмет, пов'язаний з якоюсь дією)* до (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав. (9): а єще монастиръ боготиньскыи имаєтъ слухати о(т) того монастирѦ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцєхъ и оу Коцманє, оу тих селах що прислоухают от митрополию, а до тих припасии никто аби нє имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником за *із знах.)* (2): а оу ти(х) монастирски(х) Г҃ села(х)... да имаю(т) наши гло(б)ніц(и) оузѦти на(м) нашоу глобоу о(т) дш҃егоубство (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род.) (1): про то(ж) узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы пріидѣте к на(м)... съ усими своими торговлѣми и товаро(м), нє боѦчи сѣ ни о(т) котории шкоды (Баків, 1447 *Cost.* II, 732);

ї) *(вказує на предмет — місце відліку відстані)* від (3): А про то про єго вѣриую службу дали єсмы єму годлѣ полє што же лєжитъ о(т) бохурѦ болшє милѣ (Бохур, 1377 *P* 24); а оу дво(р)цы в королєво(м) милѦ отъ города тамъ в томъ дво(р)цы жонъка з де(т)ми сама четвєръта (б. м. н., XV ст. *ИК*).

2. *(виражає означальні відношення)* (775) а) *(характеризує особу або предмет з погляду його походження, виникнення і т. ін.)* з, із (322): по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на менє аксакъ темирь желѣзнаѦ нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ иє оузѦлъ на торговчѦны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Того ради ии Ивашко от Сєрєцєла, ани єго дѣти... да нє имают николи болшє тѣгати... на тота вышєписанна села (Ясси, 1459 *BD* I, 32); коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сочавы и они побегли до Каменъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а пак сиі злати татарскых заплатих оу роукы Олах Іоанышоу и Гашпароу, мѦсчаном от Хрълова (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) з, із (54): а на то вѣра... шандро о(т) тоудора и дѣтїи єго (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѦ панъ вилча *о(т)* липникы и пань исаїа бановскыи и пань петрь дворникь о(т) хоудиєць... вызнаваємь... колижь велємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... повыннн єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы Стєфаи воєвода... знамєнито чиним.. ожє пріидє нрѦд намы... слоуга наш Лоупшє от Сирєцєлъ... и продаль свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 144);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником з-над, біля *з род.)* (19): а на то... вѣра пана влада о(т) бѣлого потока и дѣтєи єго (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... слоуга наш Сима БєнѦ и сестра єго Моуша... оуси оуноуковє Крєца от Ялана... и продали ... єдно село на Яланѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

б) *(характеризує предмет з боку його знаходження, розташування і т. ін.)* у (чому), біля (чого) або перекладається словосполученням відносного прикметника з відповідним іменником (191): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы оузѦли... пѦть дворы татаръ... и дали єсмы ихъ монастиреви стго николы о(т) полѦны (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); да єстъ монастирю нашєму о(т) молдавицѣ оурикъ съ въсѣмъ доходомъ нєпороушенно (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу ст҃моу монастироу о(т) нѣмца... даанїє и потвърж(д)єнїѦ дѣда нашєго, алекса(н)дра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у (чому), біля (чого) або перекладається словосполученням відносного прикметника з відповідним іменником (62): Оанца пн(с) оу монасти(р) о(т) полѣноу (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); Тоє въсє вишєписанноє да єст от нас оурик нашємоу митрополию *от* Радовцєх (Сучава, 1481 *BD* I, 257); како да соут томо‹у› свѦтомоу нашємоу монастир(оу) *от* Великїи Тазлов... от нас уорик и съ въсєм доходом (Сучава, 1491 *BD* I, 453);

(у грамотах молдавських канцелярій — у сполуч. з власною назвою) (відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з узгодженою у відмінку прикладкою або перекладається наз. відм.) (65): и да є(ст) прихо(д) к тым млино(м) ис нашєго мѣсѧа о(т) бани, колко быль до ты(х) млиновъ приходу, при иаши(х) прє(д)ковъ, такижъ и тєпєръ (Сучава, 1448 *Cost,* II, 313—314); А хотар тои трєтои сєрєднои части сєло *от* Костєщи... да єст от оу‹сє›го хотара третаѦ част (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(з іншими відмінками) (18): мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) полѣны... пасика *о(т)* высокою (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); а ми тако(ж)дєрє... потвердили слузѣ нашему, глигору... половииа сєло, о(т) ри(ш)кани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

в) *(характеризує предмет з боку його походження або місцезнаходження) (з просторовим відтінком)* від або перекладається словосполученням відносного прикметника з відповідним іменником (27): дали єсми монастырю о(т) быстрици... мыто о(т) бръладского тръга (б. м. н., 1422 *DIR* fig. 35); да є(ст)... нашємоу монастирю воскъ о(т) красного торгоу оувє(с) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); дали єсми томоу ст҃омоу нашємоу монастироу о(т) поутнои... въси камени о(т) воскоу *(от)* нашего сєрєцкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431);

г) *(вказує на предмет, що є призначенням іншого предмета)* від (1): ключи отъ тое пивницы были въ нихъ (Краків, 1489 *РИБ* 431);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (відповідає сучасній конструкції з прийменником на із знах.) (6): тоє привилїє от коупєж на тоє сєло... єщє єи дал... прєд нашими бояре (Сучава, 1482 *BD* I, 265); и привилїє що имала Олюшка... *от* даанїє от тых вишєписанних, она єщє дала оу роукы Єфремоу (Сучава, 1499 *BD* II, 130);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником про *із знах.)* (1): и поставили при‹ви›лїє панъ михаилъ... съ своими братиами о(т) илїаша и о(т) стєфана воєво(д) *о(т)* токмєжа, ажє потокмилисѦ ста(н) полѣна съ и(х) о(т)цємъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362);

д) *(вказує на походження предмета, відповідає сучасній безприйменниковій конструкції)* (4): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... потвєржаємъ даанїа *о(т)* нашєго родитєлѣ храмоу оуспєнїє свѦтѣи богородици о(т) быстрици (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми и потверди-

ли есми привилїє *о(т)* нашего родителѣ нашемоу монастирю... о(т) полѣнѣ (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477);

е) *(вказує на приналежність кого, чого)* від (3): мы оуставлѧемь своєю ра(до)ю абы дети не бралї дѣ(л)нїци о(т) оца докоу(л) дроугоую жоноу поиме(т) (XV ст. *BC* 28);

є) *(вказує на матеріал, з якого виготовляють інший предмет)* з, із (2): се азъ... пань Игнатїе... дали есмы трои двери от дамаскы чрьвенои съ златом... и нарѫквици от тоѫжде камхы дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70).

3. *(виражає просторові відношення)* (764): а) *(вказує на місце, відправний пункт, звідки спрямовується дія, а у сполуч. з прийменниками* до, к, по, на — *на просторову межу чого)* від (326): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... почонъ отъ Песчанъки бродку, одъ граници Сениковъ... до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а и еще далъ есмъ нѣзы (!) на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до степаньча перевоза (Казимир, п. 1349 *Р* 3); а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... а о(т) ближьшего реченого бука... на дубъ а о(т) дуба попрекъ лѣса простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68); о(т) бортного доубьѧ попере(к) доубровы к могылка(м) (Зудечів, 1413 *Р* 83); а одъ тоеи долыны Кобелыкой на полудеиь грунтъ Хмелницкій вправо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А хотар томоу селоу Греком почениши от берег Сирета от знамененои тополи черес лоужкоу оу могилоу копаною (Сучава, 1488 *BD* I, 348); и я... границу есми положилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце, а от дороги на право межею великою по конецъ Вздвиженское нивы (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а повѣдил перед нами, штож... от Луцка далеко (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); y hranyсiu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet Berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) від (74): а хотарь имъ нижли о(т) марышевъци валъ... до серета (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); почение хотаръ томоу селу... о(т) пискъ... до панкова става... та о(т) конецъ ты(х) нивъ... до краснои (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582); пакъ оу то(м) оучинили есмы въ за дшїе стопочивши(х) пре(д)ко(в)... наши(х)... и дали... есмы о(т) на(с)... монастироу о(т) немца болото криваѧ и озеро... *о(т)* доубро(в)ка, до где оупадаеть оу язер (sic.— *Прим. вид.*) оу захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(переважно при дієсловах руху відповідає сучасній конструкції з прийменником з, із, *з род.)* (37): ⟨а хо⟩тарь Єму... дѣло(м) до ниже поутѣ что иде(т) о(т) хлапещи (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); а мы... сталї по(д)лї потока малого крїховцѧ оу кроуглы(х) лозъ кде переходи(т) дорога о(т) зоудечова к долїнѣ (Зудечів, 1421 *Р* 95—96); а коли оусхотѣ(т) выгнати волы *о(т)* наше(і) земли до оугоръ, тогди имаютъ платити о(т) каждого вола по в гроши (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а велики(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) што идеть о(т) ло(в)кова ко скоморохо(м) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); а се зде есмо положили границю межи Манева и Вишневца и немыши от дороги што идеть *от* Манева к Вишневцю (Манів, 1478 *AS* I, 76); y hranyciu... iesmo promezy sebe połozyły... poczonszy od... dorohy szto *od* mista ydet Berehom muchawca (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(вказує на дію або на стан, викликаний напрямом дії) з, із, від (159): а хотаръ тѣмъ селамъ да ес(т) съ въсѣми своими старими хотари о(т) ⟨оу⟩си(х) сторонъ коуда извѣка оживали (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); и далъ (!) панъ воевода всказалъ к намъ иже отъ всихъ сторонъ поганъство на хрестия(н)ство наступаеть (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); А хотарь имъ по старомоу хотароу от оусихь сторонь, по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) з, із, від (5): А хотар... от иниих сторони по старомоу хотароу (Сучава, 1468 *BD* I, 126); а хо⟨тар⟩ томоу... село... о(т) ин⟨ши(х) сто⟩роноу да є(ст) по старому хотарю (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234);

б) *(вказує на місцезнаходження, розташування чого) (з означальним відтінком)* біля (41): тѣмъ мы видѣвше є⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ... дали есмы ему... два села... на имѧ одному селу скорцевци... а другое панковци што выше калогери о(т) дубровѣ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); И пак оу том прїидоше прѧд нами... Анноушка и сестра *(в ориг.* помилково сн. и.— *Прим. вид.)* еи Моуша... и продали... едно селище на Тоутовѣ на имѣ Иванча от Татарки (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) біля (9): тѣмъ мы видѣвше ихь правою и вѣр⟨ною служ⟩бою до на(с)... дали есми имъ... едно село... на имѧ крьницѧ о(т) холмъ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149); а ти(ж) сотирѣ, алибо его слуги... да не имае(т) жадного примѣсу... до оусего хотарѣ о(т) загорна (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником у *з місц.)* (32): мы александръ воевода... чинимы знаемо... оже... дали есмы стѣи еп(с)кпии нашои о(т) земли нашои молдавскои два села (Сучава, 1403 *ДГАА*); а тоти привилии погорили оу дом Роусоула от Флочещи, коли ему погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (відповідає сучасній конструкції з прийменником у *з місц.)* (21): а оны имають писати намь за тыѧ два села двѣ црквы *от* радовци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); Се азъ... Іо Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали... есми... монастироу от Поутнои... оуси цръквн и с попи... на имѣ цръкви оу Соучавскои волости: а *от* Нижнїи Жиков и с попом, в *от* Маневци с попом...д цръков *от* Трънавка с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником над *з ор.)* (11): тѣмъ мы видѣвше є⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ... дали есмы ему... два села... на имѧ одному селу скорцевци о(т) черного потока, а другое панковци (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); и дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ едно привилие... що им пишет на три села от Моисии и от Солкы (Сучава, 1461 *BD* I, 45);

(відповідає сучасній конструкції з прийменником на *з місц.)* (34): мы александръ воевода... знаемо чинимъ... оже... дали есмы тоиже црквн бродъ о(т) молдавы што пониже романова торгу (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61); и еще есмо дали два фалчи и един фертал винограда... що есмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (відповідає сучасній конструкції з прийменником на *з місц.)* (1): Тѧм мы видѣвши его правою и вѣрною слоужбою до нас... далї... есми емоу... место от поустиню на Смилѣ (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з род.) (11): и також... даемъ стому монастирю молдавици посадоу, що е(ст) на молдавѣ, выше (от) бани, и съ оусими приходы (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453); от това право... оу Жеравець, та старою маткою Жерав⟨ца д⟩олоу пониже от Хрънещи, до где оупадает Жеравец оу Брълад (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

в) *(вказує на місце, де відбувається дія, відповідає сучасній конструкції з прийменником* у *з місц.)* (3): Тое пишем. От Соучав⟨а⟩ (Сучава, 1458 *BD* I, 19); Тое пищем От Соучав(а) (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

4. *(виражає модальні відношення)* з, від (чого), згідно з чим або відповідає сучасній безприйменниковій конструк-

цїї з род. (86): мл(с)тиве пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили сѧ єсми яко г(сд)ноу нашемоу и братоу старшемоу и ты предьреченнымъ мерзѧчкы(м) (!) о(т) оусего сер(ди)цѧ о(т)поустили єсмы (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); мы петръ воевода... чини(м) знаменито... оже благопроизволи господство ми нашимъ благымъ произволенїємъ... и *о(т)* въсеѫ нашеѫ доброѫ волеѫ и *о(т)* ба помощїѧ, яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрици (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); И потокмивше и заплативше оусе вышеписанноє, господство мы благопроизволи нашимь благым произволенїемь... и съ оусеѧ нашеѧ доброѧ волеѧ и пакь от бога помощїа... яко да оутвръдимь и оукрѣпимь нашь свѧтыи монастирь що на Добровець (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

5. *(виражає часові відношення)* (38) а) *(вказує на вихідний пункт часового обчислення, на початковий момент чого)* від (29): Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а имаю пану Ивашкови дати ту сто купъ о(т) сеѣ маткы бжьѣ што приѣдет иа другую матыкн (!) бжьѣ (Львів, 1421 *Р* 92); а на(ш) милостивыи па(н), наяснеишїи коро(л) казими(р), о(т) сих часо(в) имаε(т) его мл(с)тъ на(с) ласкаво миловати и оборонити (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю... чистоа правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); П⟨и⟩сан оу Вилни... от созданѧ мироу (!)*S͠Ц͠П͠Д* (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Маю давати у годъ одъ сихъ часовъ и на вѣки вѣчныи (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у сполуч. з прийменником до *вказує на період, охоплений дією)* від (7): а миръ о(т) покрова бцѣ до иванѧ дне до купалъ (б. м. н., 1352 *Р* 6); бы то было сведомо Штожъ вы насъ брата своего здоровьѧ отъведываєте отъ ле(то)шнего и до сего часу (б. м. н., 1484 *ЯМ*); хто имаєть ста(д) конная... имаєть по(д) стороже паствить о(т) юрьєва днѧ до мїхаилова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.); Ино от того днѧ до Божего нароженья взѧли есмо полтрети копы грошей без дву грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79);

б) *(вказує на термін виконання дії)* після (1): о которы(х) колї жалоба(х) велїкыхъ илї малы(х)... о(т) треєхъ неде(л) далеи не имаю(т) о(т)клада(т) (XV ст. *ВС* 12 зв.);

в) *(вказує на особу, за часів якої відбувалася дія)* за (1): і то(т) мн(с)ты(р) пече(р)скїи былъ з веко(в) с предѣлами свои(ми)... Самъ в себѣ Ставропигїя о(т) велики(х) кнзей роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)сте(н)тиинаполски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

6. *(виражає кількісні відношення)* (6) *(вказує на розмір чого)* від (5): и тако(ж) оу ты(х) вышеписанны(х) се(л)... ни глобы брати ни трететину (!) ни о(т) которои винѣ ни *о(т)* великои ни *о(т)* малои (Побрата, 1448 *ДГПР*); Мы пе(т)ро воево(да)... и съ всѧми паны о(т) велика даже и до мала радили єсмы и много подоумали ме(ж) собою о оутисненїє и погибели земли нашеи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своєю женою Ѳеодосїєю, запи(соу)вае(м)... исъ своего двора десятиноу... и съ озими... и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы н къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);

(вказує на кількісну межу чого) від (1): Оурѧ(д)иїцн соу(д)и... о жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаεмь (!) о(т) трицати гнївенъ (!) ажъ нїже не (име)ють вѣньци бра(т) паме(т)но(г) одна (!) два(и) гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

! **ОТЪ**[2] ⟨О⟩ (1): О(т) (!) поустынї сельскои алюбо месьскои (XV ст. *ВС* 23).

Див. **О**[1].

!ОТЪ[3] ⟨И⟩ (1): а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) (!) доброво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солею (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).

Див. **И**[1].

***ОТЪВЄДЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (чого) довідуватися (про що): Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рекши бы то было сведомо штожъ вы насъ брата своего здоровьѧ отъведываєте отъ ле(то)шнего и до сего часу (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. мн.* **отъведываєте** (1484 *ЯМ*).

***ОТЪВѢКА** *див.* **ОТ ВѢКА.**

ОТЪДАТИ *див.* **ОТДАТИ.**

***ОТЪКАЗАТИ** *див.* ***ОТКАЗАТИ.**

ОТЪКОЛЄ *спол.* (1) *(приєднує підрядне часове речення — у препозиції)* відколи, відтоді як, з того часу як: отъколе далъ милый богъ оу роуки Стефаноу воеводе отъчиноу его, землю молдавъскоую, а онъ слоужилъ и слоужить господароу своємоу, великомоу королю, съ правъдою (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

***ОТЪЛОЖИТИ** *див.* **ОТЛОЖИТИ.**

***ОТЪНЯТИ** *див.* **ОТНѦТИ.**

***ОТЪПОВЄДЬ** *див.* ***ОТПОВѢДЬ.**

ОТЪПУСТИТИ *дієсл. док.* (26) **1.** (кого) *(дати волю, дозвіл піти куди)* відпустити (5): а хочемь... штобы правда не была оутїснена але хоче(т) ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрешенїє дасть на проспоу кы (!) знанїю правды тогды оба сѫ(т) разрешенъая (XV ст. *ВС* 20); А иныи которыи его земли люди добровольне къ намъ прыехали а въсхотять зася къ нему поехати, и мы ихъ добровольно хочемъ къ нему отъпустити (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(відправити) послати (1): A piszete wasza miłost, iże Posoł Wasz i druhyy Niemieckiy posoł iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu, sztobychom pak ieszcze my, tretieho naszeho posła prystawiwszy otpustili ko kniaziu Szwitrykhayłu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140);

(віддалити) відіслати (2): а о(т) сего часоу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)деть бе(з) листа а бе(з) наше(и) печати, и вы того непочътиво отъпоустите зану(ж) то ложъ єсть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. (кому що) пробачити, простити кому (4): вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... ижь велможныи стефанъ... не хотѧчи зостати оу винѣ оца своего... просилъ на(с) а быхомъ ему о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); и тыми часы его милость вишереченнїи крал... нам въси мерзѧчкы и шкоды и кривды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419); гнѣвъ отпустити (4), отпоустити гнивъ (1) *див.* **ГНЄВЪ.**

3. (кому що, кого з чого, кому зробити що) звільнити (кого від чого) (8): а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы не давали ни пинѧза (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); такеж з нашей ласки пожаловали есмо и отпустили с того именѧ Любча воловщину нашу (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Отъпустили есмо войту Володимирскому Иванову сыну, на имя Ѳедьку... на войну не ходити до его живота ни со одиымъ старостою Луцъкимъ (Судомир, 1488 *РИБ* 424); и тыи вси пошлины ему есмо отпустили — съ того села панъцерного тыхъ пошлинъ вышейписаныхъ не надобе ему давати (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

4. (перед кого) зректися, відмовитися (перед ким) (1): А Богдан и жена его Стана отпоустили прѣд нас, абы болше не имали тѣгати ани оупоминати на вѣкы на Ивоулѧ за его част села (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *інф.* **о(т)пѫстїти** 1 (XV ст. *ВС* 20); **о(т)пустить** 1 (1434 *Р* 130); *перф. 3 ос. одн. ч.* **о(т)поустилъ** 1 (1435 *Cost.* II, 687); **отпоустиль** 1 (1499 *BD* II, 419); *1 ос. мн.* **отпоустили** 3 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1498 *АЛРГ* 82); **есмо отпустили** 2 (1496 *АЛРГ* 69; 1499 *РИБ* 777); **⟨есмо⟩ отпустили** 1 (1487 *AS* I, 241); **отъпустили есмо** 1 (1488 *РИБ* 424); **есмо... о(т)поустили** 1 (1495 *ПЛПС*); **о(т)поустили єсмы** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **єсмы отпоустили** 1 (1457 *BD* II, 257); **єсми ... отпоустили** 1 (1470 *BD* II, 309); *3 ос. мн.* **отпоустили** (1461 *BD* I, 45); *майб. 2 ос. одн.* **отъпоустишъ** (1484 *ЯМ*); *майб. II 3 ос. одн.* **о(т)поустилъ буде(т)** (1496 *ПДВКА* 61); *1 ос. мн.* **хочемъ ... отъпустити** (1496 *BD* II,

405); *бажс.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* абы єси... **отъпоустиль** (1496 *ПЧФГ* 36); *1 ос. мн.* абыхомъ (sztobychom)... **(от)пустили, otpustili** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140; *P* 121); **абыхъмо... отпустили** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *нак. сп. 2 ос. одн.* **о(т)поусти** (1449 *Cost.* II, 385); *2 ос. мн.* **отъпоустите** (1484 *ЯМ*); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **о(т)поуще(н)** (XV ст. *ВС* 28 зв.).

Див. ще ***ОТПОУЩАТИ.**

***ОТЪСЛАТИ** *див.* ***ОТОСЛАТИ.**

ОТЪТОЛЄ *див.* **ОТТОЛѢ.**

ОТЪТОЛЬ *див.* **ОТТОЛЬ.**

ОТЪТОУЛЬ *див.* **ОТТОЛЬ.**

***ОТЪЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

***ОТЪЧИСТЫИ** *прикм.* (1) ◇ и м ѣ н ъ е о т ъ ч и с т о е *див.* **ИМѢНЇЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **отъчистое** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще ***ОУСZYZNYJ, *ОТЧИЗНЫИ, *ОТЧИННЫИ.**

ОТЬ *див.* **ОТЪ.**

***ОТЬЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

! ООУБОЖЕЛО ⟨ОУБОЖЄЛО⟩ *див.* ***ОУБОЖАТИ.**

ОФАНАСЬИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Аѳанасии, Атанасии, *гр.* Ἀθανάσιος) Панас, Афанасій: Мы бискупи мацьи прємыски(и) и офанасьи владыка прємыски(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи нашн(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои стороны межи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **офанасьи** (1404 *P* 69).

Див. ще **ОПАНАСЪ, *ПАНАСЪ, ФАНАСИИ.**

ОФРЄМОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* А при том были светки: кн⟨Ѧ⟩зь Иван Юревич Жославский... пан Цата Офрємович (Острог, 1481 *AS* I, 77); а при ⟨томъ⟩ *(в ориг.* а при м̃л.— *Прим. вид.)* были: ключникъ луцкий Богдан Сенкович Гоский... пан Олехно, пан Цата Охремовичи (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Офрємович** (1481 *AS* I, 77); *ор. одн.* **Охрємовичом** (1487 *AS* I, 85); *наз. мн.* **Охремовичи** (1494 *AS* I, 102).

***ОХАБА** *ж.* (2) вічне володіння: тоє въсє вышеписанноє да буде(т) тому прѦ(д)реченному монастирю въ оури(к) и въ охабѫ нєпо(д)вижно николи же на вѣки исъ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1443 *ПГСММ*)

ФОРМИ: *знах. одн.* **охабѫ** (1443 *ДГСПМН; ПГСММ*).

ОХМАТКОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Охматкове: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знаменав службу намъ вѣрную... пана Ивана Мукосъевича... дали есмо... за его вѣрную службу села иа имя Малов, а Охматковъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Охматковъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ОХМАТЪ *ч.* (2) *(особова назва, ар.* Ahmed): охматъ царъ одинъ царъ былъ, А нинє два цари єсмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **охматъ** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **Ахмата** (1484 *ЯМ*).

***ОХРЄМОВИЧЬ** *див.* **ОФРЄМОВИЧ.**

***ОХРЄМОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло охрємо(в)ци а в томъ селє четыри чл̃вки а пѦты(и) отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз.* **охрємо(в)ци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***ОХРЕМОВЪ** *прикм.* (1) ◇ О х р е м о в о д в о р и щ е (1) *(назва земельної ділянки у Подільській землі):* Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости... на имя: Струковицкого дворища... а Охремова и Якимова дворища, што Марко седѣлъ на немъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Охремова** (1454 *АЛМ* 12).

***ОХРОМИТИ** *дієсл. док.* (2) зробитися кульгавим: хто боуде(т) ранєнъ алю(б) оу которомъ члонъкоу охромлєнъ (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. одн.* **боуде(т)... охромлєнъ** 1 (XV ст. *ВС* 23); **боуде(т)... ! охром(ъ)** 1 (XV ст. *ВС* 7).

! ОХРОМЪ ⟨ОХРОМЛЄНЪ⟩ *див.* ***ОХРОМИТИ.**

ОХРѢМОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Охрімовці: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому села... Охрѣмовцы, Черниковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Охрѣмовцы** (1463 *AS* I, 54).

ОХРѢМЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Єфремъ, *гр.* Ἐφραίμ, *гебр.* Efraîm) Охрім, Єфрем: Поручили(с) кнѦ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костѦнтинови(ч)... фєдоръ осташкови(ч) рикаило охрѣмъ (б. м. н., бл. 1392 *P* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **охрѣмъ** (бл. 1392 *P* 47).

Див. ще **ЄФРЄМЄИ, ЄФРЄМЪ, ЄФРИМЪ.**

***ОХТОВРЇИ** *див.* ***ОКТѦБРЬ.**

***ОХЪМАТОВЪ** *прикм.* (1): а къ нєдругомъ єго къ Охъматовымъ детємъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Охъматовымъ** (1499 *BD* II, 448).

Пор. **ОХМАТЪ.**

ОЦЄЛ, ОЦЄЛЬ *ч.* (15) *(особова назва, молд.* оцел «сталь»): оцель пи(с) оу васлоуи (Вослуй, 1436 *Cost.* I, 445); А оу томже пак оустал пан Херман... и продал тоє вишеписанноє село... що ємоу дал оуико єго пан Оцел... нашемоу вѣрномоу бояриноу (Сучава, 1463 *BD* I, 74); и оуставше наши слоуги доума попшєскоу и мани ⟨и заплатиль оуси исполна тоты вышеписанїи пинези оу роукы слоуз (!) нашемъ якоб⟩ сын михайла оцела граматика (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оцєл, оцєль, оцє(л)** (1436 *Cost.* I, 445; 1446 *Cost.* II, 247; 1463 *BD* I, 73, 74; 1468 *BD* I, 130); *род. одн.* **оцєла** (1451 *Cost.* II, 400; 1457 *BD* I, 4; 1464 *DIR«A»* 517; 1500 *SD* 7); *дав. одн.* **оцєлоу, оцєлу** (1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 27; 1446 *Cost.* II, 247).

***ОЦЄЛЄСКОУЛ** *ч.* (2) *(особова назва):* оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо (!) муши жены пана пантелєа и зетоу єи петру оцелєскулу (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

ФОРМИ: *род. одн.* **оцєлєскоула** (1464 *DIR«A»* 517); *дав. одн.* **оцєлєскулу** (1464 *DIR«A»* 517).

***ОЦЄЛОВЪ** *прикм.* (3): ТѦм мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до нас... далї и потвердили єсми ємоу... села на имѣ... Чєрнътєщи на Кородѣ... и... Мотишєщїи, и повишє... поѦна от ДеокїѦци, що коупил от Хермана от єго оурика Оцелова (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

о ц є л о в о м ѣ с т о (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правоую и вѣрноую службоу до на(с)... дали єсмы єму... села на рєвтѣ... и на иткилѣ меж(д)у кротолчи... повышє оцєлово мѣсто (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); с є л и щ е о ц є л о в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Оцєлова** (1468 *BD* I, 130); *знах. одн. с.* **оцєлово** (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 459).

Пор. **ОЦЄЛ.**

ОЦЄЛЬ *див.* **ОЦЄЛ.**

ОЧВИСТЄ *див.* **ОЧИВИСТЄ.**

ОЧЄВИСТО *див.* **ОЧИВИСТО.**

ОЧЕВИСТѢ *див.* **ОЧИВИСТЄ.**

! ОЧЄЗНЫ ⟨ОТЧИЗНЫ⟩ *див.* ***ОТЧИЗНА.**

***ОЧЖѦ** *ч.* (1) *(перс.* хоза «старик», «старшина», «пан», «багатий купець», «хазяїн») пан: нынѣ послалъ єсмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамъ нашему брату абы то вѣдали вы (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *знах. одн.* **очжю** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див ще **ГАЖА.**

***ОЧИ** *див.* ***ОКО**[1].

ОЧИВИСТЄ, ОЧЕВИСТѢ, ОЧВИСТЄ *присл.* (4) *(ст*

oczywiście) особисто: мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже пришедши пре(д) на(с) очвисте и доброволне пани махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *Р* 85); А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а паиъ Андрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, п. 1445 *АкЮЗР* I, 17); Коли бы сѧ то дѣяло около свѧта нарожѣнья бо(ж)єго оуже проминоулого тогды коли єсмо очивисте с вами оу кнѧзьствѣ велико(м) были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ОЧИВИСТО.**

ОЧИВИСТО, ОЧЄВИСТО *присл.* (7) особисто: и мовили передъ нами очивисто (Краків, 1489 *РИБ* 433); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

Див. ще **ОЧИВИСТЄ.**

ОЧИЗНА *див.* ***ОТЧИЗНА.**

ОЧИНА *див.* **ОТЧИНА.**

ОЧИСТИТИ *дієсл. док.* (18) **1.** (що) довести безпідставність закидів проти чого, довести правильність (чого) (13): па(н) ивашко дѣдошицкии имаєть очистити листы свои (Зудечів, 1413 *Р* 83); хто коли ємоу нагани(т) имєєть положить лоупєжь боранїи (!) а о(н) то имєєть оузѧть коли(ж) свои соу(д) очистїть (XV ст. *ВС* 34); коли тотъ листъ прислала теща его слугою своимъ, нехай прїѣхавъ тутъ стоитъ и листъ тотъ очиститъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

визнати невинним (кого), оправдати (1): wsiakij... swojeju włastnoju prisiahoju budet' oczisten (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. (що) відхилити претензії до маєтку (2): а заме(ш)кає(т) лї а нє прїидє(т) на ро(к) а соудья осоудить алюбо очистить очиноу тогды то(т) соу(д) єсть вє(ч)ныи (XV ст. *ВС* 22 зв.); Будеть ли хто у тыхъ земляхъ бискупа и церковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тые земли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

3. (що) завести господарство (на чому), благоустроїти (що) (1): а доко(л) мы тоую землю очисти(м) и є(г) мл(с)ти дати на(м) слободы на да (!) годы (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

4. (що) сплатити, заплатити (1): а єстлибы єго в том имѣньи нѣкако хотѣли гадати (!) тыи Тоурьѧнскии, тогды ѧ ємоу тыи пѣнѧзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *інф.* **очистити** (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1495 *ВМЗД;* 1496 *AS* I, 245; 1498 *АЛМ* 169); *майб. 1 ос. одн.* **хочью... очистити** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *3 ос. одн.* **очистить, очистїть** 2 (XV ст. *ВС* 22 зв., 34); **очиститъ** 2 (1498 *АЛМ* 169); *1 ос. мн.* **очисти(м)** (1498 *ЧІАФ*); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай... очиститъ** (1498 *АЛМ* 169); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **budet' oczisten** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***ОЧИСТИТИ СѦ.**

*** ОЧИСТИТИ СѦ** *дієсл. док.* (9) довести свою правоту (невинність), оправдатися: Też jestliby... chrest'janinu ne dawszi swetkow, rek by, pożycził ty zastawy, a on by zaprel to chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а коли(ж) оубогыи бгато(г) зовє(т) о квал(т)ъ бгаты(и) о то(т) квалтъ имєет сѧ очистити свѣ(т)кы (XV ст. *ВС* 30).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ очистити (очистїти), sia oczistiti** 3 (1388 *ZPL* 103; XV ст. *ВС* 30, 32); **сѧ очистїть (очїстїть)** 2 (XV ст. *ВС* 36 зв.); **oczistitisia** 1 (1388 *ZPL* 108); **сѧ... очистїть** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы сѧ оочисти(л)** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *дієприсл. перед.* **oczistiwszi sia** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще **ОЧИСТИТИ** 1.

OCZICZ *див.* **ОТЧИЧ.**

ОЧИЧЬ *див.* **ОТЧИЧ.**

ОЧЇЩЄНЇЄ *с.* (1) звільнення від зроблених закидів, доказ правоти (невинності): мїкоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы не по правдѣ на нє(г) жалова(л) ани тежь бы тыи пенѣзи ис(т)рачоны и хотє(л) сѧ очистїти то(г) свѣтъковъ а мы сказоуємь штобы то было очїщєнїє двєна(д)цє(т)ма свє(т)кома добрыма а нє мнѣ (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *наз. одн.* **очїщенїе** (XV ст. *ВС* 32).

Пор. **ОЧИСТИТИ.**

***ОЧЧИНА** *див.* **ОТЧИНА.**

***ОЧЫНА** *див.* **ОТЧИНА.**

1 **OSZ** ⟨?⟩ (1): Tohdy osz (!) ia pan Miklousz starostin namisznik posłał yesmy swoiho burgrabiu pana Michaiła so zemlianу, by rosprawił mezy namy tho thu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).

ОШЕМЕНЦИ *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Ошмена) Ошмяни: А при томъ были могоричници: на имя Войтко, конюшій Волковискій... Пашко и Митко Ошеменци а Мацко Волковянинъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Ошеменци** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ОШЄЦОВАНЬЄ** *с.* (1) *(стч.* ošacování, *стп.* oszacowanie) *(визначення вартості, ціни чого)* оцінка: а тре(т)яка и четвєртока и пѣтока хто забьєть ино по(д)лоугъ дши чїи єсть жєрєбєць и єго ошєцованью имѣє(т) ємоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ошецованью** (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ОШИХЛИБЬ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Ошихліб: Тѣмь и мы видѣвши его... вирною слоужбою до нас... дали... єсми ємоу... села... на имѣ... Доубовъцоул и Ошихлибь (Сучава, 1464 *BD* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ошихлибь** (1464 *BD* I, 85).

***ОШЛѦХТЄНЫИ** *дієприкм.* (1) (*стп.* oszlachcony) *(видатний за своїми внутрішніми властивостями)* облагороджений, ушляхетнений: колиж всего прирожєня постат своєго перєдкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы... от родитєлєв наших обычаєв цнотами ошлѧхтєных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *мин. пас. род. мн.* **ошлѧхтєных** (1462 *BD* II, 283).

Див. ще ***ШЛѦХЄТНЫИ** 2.

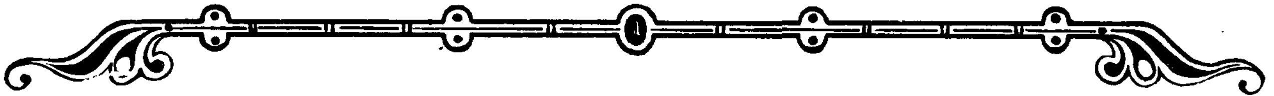
***ОШМЕНА** *ж.* (2) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Ошмяни: A pritomo byli tyje swetkowe... rycere a Łuba (!) bojare z Litwy i też Minkhajło i z Oszmeny i też z Litwy inszije bojare (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Пры томъ были люди зацные: Өедоръ княжа... такъ тежъ Минкгаило з Ошмены, тежъ з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28).

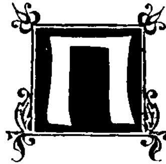
ФОРМИ: *род. одн.* **Ошмены, Oszmeny** (1388 *ZPL* 109; 1389 *PEA* I, 28).

ОЩОВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А пры томъ были свѣтки добрые... панъ Волъчъко Ощовский а панъ Пашъко Смыковъский (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ощовский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Див. ще **ВЩОВСКИЙ.**

ПАВЄЛЪ *ч.* (27) *(особова назва, цсл.* Павелъ, *гр.* Παῦλος, *лат.* Paulus) Павло: о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь (Львів, 1368 *P* 16); My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze... Nowostawce (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Павє(л) дє(р)жить двє зємли данъны(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93); А коли Павелъ давалъ мнѣ намѣстництво въ тыхъ дворехъ, а тая клѣть не запечатана была ничимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а кто бы хотѣлъ тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и от свѦтых връховних апостоль Пєтра и Павла (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **павелъ, Павелъ, Паве(л)** (1368 *P* 16; 1385 *P* 28; 1388 *P* 38; 1434 *Cost.* I, 374; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; 1498 *АЛМ* 163); *род. одн.* **Павла** (1394 *P* 54; 1400 *Cost.* I, 37; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 343; *ДГСВМЩ*; *ДГСПМ*; 1489 *BD* I, 378; 1490 *DC* 149; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); *дав. одн.* **Pawłu** (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *знах. одн.* **павла** (1455 *Cost.* II, 769).

ПАВОУСТИНѢ *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села єго... на имѣ... радовци... єще село павоустинѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **павоустинѣ** (1437 *Cost.* 1, 541).

***ПАГУБА** *ж.* (5) *(збитки, втрата)* шкода: про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) узѣти ваши(м) чл҃ко(м) за тото кезѣшъство, понє(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); А им да ест слободно засѣ до о(у)горъ поєхати съ оусим их товаром, бєз никоторои забавѣ и пагоубѣ (Сучава, 1475 *BD* II, 329); такєжъ и посло(м) вашє(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) земля г(с)дра нашого воєводы о(т)ворена ходити слобо(д)но и доброво(л)но и в миру и бє(з) погоубы боу(д) на котороую сторону коуды имъ боуде(т) надобе (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **пагоубѣ** 2 (1475 *BD* II, 329); **погоубы** 2 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *знах. одн.* **пагубу** (1434 *Cost.* II, 675).

***ПАДАТИ** *дієсл. недок.* (8) (у що, у чім, на що) впадати, вливатися (у що): и млинъ що є(ст)... на сопоунки, где падаєть съпънца оу тисоу да служє(т) манастироу ст҃го архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); єще єсми дали двѣ потоцѣ на вєрхъ полє, що падаю(т) на бахлуи, да ставѣть мли(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а хотарь монастироу... от проти(в) воронеца где падає(т) оу мо(л)дови та о(т)толѣ поуте(м) до где оупадає(т) оу великїи поу(т) на копаноую могилоу (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **падаєть** 1 (1404 *ГМ*); **падає(т)**6 (1404 *ГМ*; 1425 *Cost.* I, 168; 1436 *Cost.* I, 459; 1458 *Mih. Doc.* 121, 122; 1490 *ДГСХМ*); *3 ос. мн.* **падаю(т)** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ОУПАДАТИ.**

***ПАДИНА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали... єсми єму... село... на имѣ грѧдещи... и па⟨д⟩ина его (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543—544).

ФОРМИ: *наз. одн.* **па⟨д⟩ина** (1455 *Cost.* II, 544).

*** ПАДЧЄРИЦА** *ж.* (3) пасербиця: И оуставше слоуга наш Станчюл и заплатил оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Холоватїи и оу роуки падчерицам єго Федори и Насти (Сучава, 1484 *BD* I, 285—286); била нам чолом и повѣдила перед нами пани ОлизаровaѦ Шиловича ... штож пан єє... пан Олизар Шилович падчерицы своєй, дочцє єє,... дал и записал по животє панєй своєй имѣнє хоцен (Луцьк, 1487 *AS* I, 87).

ФОРМИ: *дав. одн.* **падчерицы** (1487 *AS* I, 87); *дав. мн.* **падчерицам** (1484 *BD* I, 285); *ор. мн.* **падчерицами** (1484 *BD* I, 285).

ПАИСІЄ, ПАЇСІЄ *ч., невідм.* (10) *(особова назва, молд., цсл.* Паисии, *гр.* Παΐσιος) Паїсій: Пис(а) вь манастирь... ієрмонах Паисїє Игоумен Поутєнски (Путна, 1476 *BD* I, 216); И оу том также прїидоша... кир поп Паисїє і архимандрить и съ въсѣми братїѦми от Поутєнскои монастири... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ПАК *див.* **ПАКЪ.**

! ПАКАСТИТИ *див.* **ПАКОСТИТИ.**

ПАК БЫ *спол.* (4) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якщо, коли, якби: пак тот што имєт жити оу тот домъ бы хотѣлъ нѣшто от тѣх держати, тогда имоут (? — *Прим. вид.*) с мѣстом терпѣти (Сучава, 1434 Cost. II, 670); и пак ⟨до⟩ Вънгрех да перешли бы съ торговлею своєю, єще да платѣтъ оу Сочавѣ мыто Сочавское, а инде нигдє оу нашеи землн (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

Див. ще **ПАКЫБИ.**

ПАКИ *присл.* (6) знову, ще раз (4): паки имє(т) кто бантовати ты(х) люди или оузѣти о(т) **ни(х)** боу(д) що, без (!) и(х) воли, томоу шїа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); А хотарь тоє село... почєньшє от рѣцѣ Бистрица оу єдн⟨а⟩ могилъ копана, и от толѣ оу єд⟨ин⟩ камен, также паки оу єдин камен, также на дѣль оу крьница Хрисова (Сучава, 1479 *BD* I, 221); тоти и҃ црк҃ви и съ тоти и҃ попи нашєи єпископїи о(т) радовцє(х)... и паки оу тоти вишє писани(х) (!) цр҃кви въ тѦ(х) вишє писани(х) селахь... варє ко(л)ко сѣ приновлѣти прѦ(ж)де и ко(л)ко сѣ принovѦ(т) а прѦ(д) и причинѦ(т) (Сучава, 1490 *DC* 148);

(*у сполуч.* п а к и ж є) знову ж, знову ж таки (2): пакн же... даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу

владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); А хотарь тоє село... почєньшє от рѣцѣ Бистрица... таже оу єдин камєн, также от знамєн до знамєн паки же оу Бистрици (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

Див. ще **ПАКЪ** 3.

ПАКЛИ, ПАКЪЛИ *спол.* (11) (*стч., стп.* pakli) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якщо: пак ли не буде(т) фрАзького серебра, а мы литовьскыє рубли дамы а любо литоє серєбро (б. м. н., 1411 *Р* 77); па(к) ли нє боудоу(т) дѣти ємоу, тоє да боудє(т) братїа(м) єго и дѣтє(м) и(х) и оуноучато(м) и(х)... по єго съмрти (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); пак ли коро(л) єго млсть нє оусъхочеть мА оставить при держАнию ты(х) городовъ и волостии... тогды А хочю тоѣ присАги моєѣ пороже(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); пакъ ли жона моя Маря пойдет замужъ, ино зять мой... и сестра моя... отложать за вся тая именя триста копъ гроший готовых широких, а тые именя, што есми еи записал, усѣ собѣ возмуть (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); мочї имет ли ниже що та(к) и добро а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

Див. ще **ПАКЛИБЫ.**

ПАКЛИБЫ, ПАКЪЛИБЫ *спол.* (39) (*стч., стп.* paklibу) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* якби, якщо б: пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнА(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) землн єго хочємы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); пакли бы романъ почА(л) и жАловалъ прєдкимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нАтсва... тогды мы имаєва того исного романа опАтъ поставити и дати в руцѣ... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); пак ли бы кто нагабалъ тученАка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку или кро(л) господарь то пани марєгорѣта росоваА имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взАти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру... дати четыри ста ко(п) широкихъ грошеи (Луцьк, 1438 *Р* 138); па(к) ли бы(с) оусхоти(л) оу коропци мєшкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропєць (Снятин, 1454 *Р* 163); а пак ли бы хотил держати тоты рѣчи, тот, що имєть жити оу том домоу, а он абы тАгноул ис мистомь о оусих рѣчех (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); пакъли бы которыи року не дожидаючи хотели его в том габати,... и ты бы его от тых боронил и не дал бы еси ему никому ни в чом кривды чинити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); пак ли нє имал бы прощенїА, нам нє держати єго оу нас, ани где оу нашеи землн нє мєшкати ємоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

Див. ще **ПАКЛИ.**

ПАКОСТИТИ *дієсл. недок.* (3) капостити, пакостити, шкодити (кому і без додатка): мы ихъ сказнили такъ што опАть нє будуть намъ пакостити (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); и нє имаютъ пакостити землн нашеи, ани коупцємъ нашимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); а хто учне(т) устоупатися и пакастити (!)... да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва в сє(и) вѣ(к) и в боудоущей (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **пакостити** 1 (1449 *Cost.* II, 746); ! **пакастити** 1 (1481 *ГПМ*); *майб. 3 ос. мн.* **будуть... пакостити** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ПАКОСТЬ** *ж.* (1) капость, пакость, шкода: а и ѣще што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ безъ приймъ бєз пакости всАкому члвку (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **пакости** (1392—1393 *РФВ* 170).

ПАКЪ, ПАКЬ, ПАК *част.* (343) **1.** *(підсилювальна)* же, ж, пак (319): А што пакъ ты єсмы пѣнАзи выдавали панъ староста творъянъ взАлъ на твоє потрєбы л гривєнъ и полъ третьє гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); мы стєфанъ воєвода зємлѣ молдав(с)кои знаємо и чинимъ симъ нашимъ листомъ, кто нань коли возрить или пакъ оуслышить, ажѣ... сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ землн молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); а по нашє(м) животи кто боудє(т) г(с)п(д)рь нашеи землн молдавскои, о(т) дѣтєи наши(х) или о(т) нашего родоу или па(к) боудь кого бъ избєрє(т) г(с)п(д)ремь бити нашеи зємли, то⟨т⟩ щоби ємоу нєпороуши(л) нашего даанїє и потврѣж(д)єнїє (Сучава, 1428 *Cost.* I, 210); А мы па(к) имаємь єго мл(с)ти вѣрно и знамєнито служити и коруни по(л)скои (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); А єстли пак им бог дѣток нє дасть, ино (*в ориг.* ина.— *Прим. вид.*) тыи вєрху писаныи имѣньА вси мают быти по кн⟨А⟩зА єго милости животѣ св⟨А⟩тому Иоанну (Степань, 1489 *AS* I,89); а бѫдє(т) па(к) то(т) панъ силє(н) што бѫдє(т) соу(д)я боялъ сА сла(т) до нє(г) закла(д)у бра(т) тогды маѥ(т) намь заплатитн виноу б̃ у нашь скарбъ (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17); а по нашємь животѣ, кто боудєть господарь нашеи землн, от дѣтєи наших или от нашєго родоу, или пакь боуд кого богъ избєрєть господарємь быти нашеи землн молдавскои, тот бы нє пороушиль нашєго даанїа (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174);

(як вставний компонент розмовної мови) пак (16): аже пакъ тых ємоу нє достанєтъ тогда що бы было братЇАмь єго... нєпороушєно николижє на вѣкы вѣчныи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242); chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhaylom, no my tebe k tomu ne prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); А оу томжє пак оустал пан Хєрман... и продал тоє вишєписанноє сєло (Сучава, 1463 *BD* I, 74); за тымъ пак король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть... писал до нас што-быхмо (*в ориг.* быхо.— *Прим. вид.*) того досмотрѣли (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); па(к) я Өєдо(с)и игумє(н)... остато(к) то(г) срєбра ссбраб (!) тоє срєбро зваживъ (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179); а по смрти пакъ єго дѣтї волны во имѣнїи очины и матєризны алѣ нє дроугоє жоны (XV ст. *СЯ* 41); ачъ пакъ хотА и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

2. *(у знач. починального сполучника)* а, і (5): Пакъ жалуєть вашу мл(с)ть за смє(р)ть о(т)ца вашоє мл(с)ти... што єго богъ о(т) сєго свєта взя(л) (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанЇА... таковїи да єсть проклА(т) о(т) г̃а б̃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

3. *(у знач. прислівника)* знову (3): ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка м⟩огила копана, о(т) толѣ... на краи доубров⟨и⟩... та прости на брѣгъ пот⟨ока⟩ пакь на копаною могилоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А хотарь тим вышєписаннимь трєм сєламь по водоу Добровєцом долоу до оусти Коуцитнои, та пакь по водоу Коуцитнои гори до хотара Ромашкова (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

Див. ще **ПАКИ.**

ПАКЪЛИ *див.* **ПАКЛИ.**

ПАКЪЛИБЫ *див.* **ПАКЛИБЫ.**

ПАКЫБИ *спол.* (1) *(зв'язує підрядні речення, приєднує підрядні умовні — у препозиції)* якщо, коли: а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сА єсмо записали на то(м) сниму... що быхо(м) били осажєни нашеи чти и що быхо(м) чти нє имАли нигдє на вѣкы вѣчнии (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ПАК БЫ.**

ПАКЬ *див.* **ПАКЪ.**

***ПАЛЄЦЬ** *ч.* (2) палець: Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци оутАлъ оу роу(к) (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *знах. мн.* **па(л)ци** (XV ст. *ВС* 23).

***ПАЛЬ** *ж.* (1) паля: тамъ же противъ той долыны, в рици Згару, в озеры Антоновы, для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую границю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **паль** (1430 *ГВКЛ* 9).

ПАМЄТНОЄ *с.* (9) (*стч.* památné, *стп.* pamiętne) плата судові за виграну справу: мы оуставлѧємь оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х) алюбо вы (!) нны(х) великы(х) нє смєєть веньци брать адно четыри гроши памє(т)но(г) (XV ст. *ВС* 22); Коли (ж) на соудѣ одна жалоба бѫдє(т) положєна а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ венци нєтоу(т) то(л)ко одно паметноє имєє(т) быти положєно (XV ст., *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паметноє** 2 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **! паметно** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *род. одн.* **памє(т)но(г)** (XV ст. *ВС* 22; *СЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **о пама(т)но(м)** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **паметномъ** 1 (XV ст. *ВС* 22); **о ! наметномъ** 1 (XV ст. *СЯ* 9).

***ПАМЄТЬ** *див.* **ПАМАТ.**

***ПАМЪАТЬ** *див.* **ПАМАТ.**

***ПАМѢТЬ** *див.* **ПАМАТ.**

***ПАМЯТ** *див.* **ПАМАТ.**

***ПАМЯТАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) пам'ятати, зберігати в пам'яті: Ино мы памятаючи давныи дела, какъ предъковє нашы исъ твоими предъками... бывали оу прыязни и въ любви, то єсмо вчынили на жаданьє твоє миръ вечныи и прыязънь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **памятаючи** (1496 *BD* II, 407).

Див. ще ***ПАМЯТОВАТИ.**

ПАМЯТНО *предик.* (1) (кому) пам'ятно: Александръ Божїю милостїю великїй князь всказалъ: Ино памятно тобѣ брату нашому какъ есьмо взяли съ тобою любовь и докончанїе и вѣчную приязнь (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

***ПАМЯТОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* памѧтовати) (що) пам'ятати, зберігати в пам'яті: мы иляшъ воєвода... знаменито чинимо... како... памятоуючи досить оучынинїє... тому... нинеишему кролеви полскому... за щкоды перєдь реченых зѣм(л)ь... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **памятоуючи** (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ПАМЯТАТИ.**

***ПАМЯТЬ** *див.* **ПАМАТ.**

ПАМАТ *ж.* (64) **1.** (*збереження у свідомості попередніх вражень, пам'ятання*) пам'ять (21): а и⟨а⟩ крѣпость тому и на памѧть велѣлъ єсмо нашю печатъ великую привѣсити (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на потверженьє того нашєго жалованья про лѣпшюю памѧть и твердость и печать нашю велѣли єсмо привѣсити к сему нашему листу (Київ, 1433 *Р* 119); коли(ж) межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишеє, нижьли памяти потребизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь, и свѣдоцствомь оутвержено людьскимь, про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо оурѧдомь того листа... како... кролеви полскому... зємлю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); А еще... про лепшое сведецство и твердость памети, и печат нашу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); а длѧ памѧти соудоу нашог(о) дали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Семеноу (*в ориг.* Мєменоу.— *Прим. вид.*) Васильєвич(ю) сеи нашь листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Про памет: Водорацкии вышей дани взѧл 100 суднов и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73); На память, какъ староста повѣдилъ передъ господаремъ, княземъ великимъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

к (коу) вѣчнои памѧти (9) *див.* **ВѢЧНЫИ** 1.

2. (*здатність мислити*) притомність, свідомість: доброє памєти (1), з доброю памѧтью (2), в (за) доброй памѧти (2) *див.* **ДОБРЫИ** II, 3; приити ку доброи памѧти (1) *див.* **ПРЇИТИ;**

думка, помисел (1): мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... яко хотѧ... предкоув наших... обычаем и стопєнюм наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои памѧти наияснѧиших кнѧжат и панов кролюв полскыхъ... потвердити... мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

3. (*пригадування, відновлення у свідомості*) пам'ять, згадка: вєчная памѧть (1), въ вѣчнаа памѧ(т) (1) *див.* **ВѢЧНЫИ** 1; вѣчистои памяти (1) *див.* ***ВѢЧИСТЫИ;** доброє памяти (5) *див.* **ДОБРЫИ** I, 8; святоѣ памѧти (1) *див.* **СВѦТЫИ;** счасной памяти (1), щасной ⟨памяти⟩ (1) *див.* * **ЩАСНЫИ.**

4. (*церковне свято*) день поминання святого (6): Въ лѣто шеститисѧчноє и ѿ и҃ сотноє девѧносто третєє на памѧть с҃таго мученика єфимьѧ (б. м. н., 1385 *Р* 28); а по(д)ъ лѣ(т) I (зі знаком тисячі.— *Прим. вид.*) лѣт и 4 ст(а) и (тр)ѣтиє на 10 лѣто исконьчася (с)иі костелъ мсця авъгусъта на память стго лаврѣн(тн)я мчн. рукою аньдрѣево (Люблін, 1413 *ОБРН* 115); А писана грамота оу погоничи(х) оу четверто(к) м(с)ца гєнъварѧ оу к҃а днь на памѧть с҃тго оц҃а макксима (так.— *Прим. вид.*) исповѣдника (Погоничі, 1422 *Р* 98); а пи(с)на въ кїєвѣ въ обитѣли црьстѣи... въ лѣ(т) ҂ѕ҃ц҃нд м(с)ца юнѧ въ ѕі на памѧ(т) с҃щенном(ч)нка тихона (Київ, 1446 *Р* 155);

(*церковна служба за упокій душі померлого*) поминання (10): а по иашемъ животѣ, кто боудє(т) господаръ земли нашеи... то(т) щобы непороуши(л) нашємоу монастирю наше дааиїє, що родитє(л) на(ш) да(л) и мы дали за єго дшоу и памє(т) и за наше здравїє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); А то дали єсмо оу до(м) С҃тѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителє(м) н҃шимъ... а на(м) на здоро(в)є (Київ, 1459 *Р* 174); а то єсми записал и дал къ ц⟨е⟩ркви божей на памѧт доуши своєи и родителем моим, абы с того была памѧт в годжє в год (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Сє азь... пань Игнатїє... даль єсмы єдно село... яко да творѧт ми памѧть на вѣкы вѣчныѧ (Путна, 1476 *BD* I, 211);

вѣчнои памѣти (1) *див.* **ВѢЧНЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **памат, п(а)ма(т)** (1470 *AS* I, 67; 1480 *DC* 11); *род. одн.* **памятн, памати, памѣтн** 10 (1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 733; 1453 *Cost.* II, 453; 1462 *BD* II, 283; 1470 *AS* I, 67; 1475 *AS* I, 70; 1499 *РИБ* 777); **памети, памети** 5 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1458 *Cost.* II, 815; 1487 *AS* I, 240; 1495 *ВМБС*; 1499 *AS* I, 118); **! паматнє** 1 (1451 *Р* 157); *дав. одн.* **памати, памьати** 9 (1422 *Р* 97; 1433 *Р* 120, 121, 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1462 *BD* II, 283; 1485 *BD* II, 371); **памети** 1 (1499 *AS* I, 117); *знах. одн.* **память, памать, пама(т), памят, памат, памѣть, ! пама(т), ! пама(т)** 26 (1376 *Р* 22; 1392 *Cost.* I, 8; 1412 *Р* 81; 1422 *Р* 98; 1433 *Р* 119; 1444 *AS* I, 40; бл. 1458 *Р* 167; 1470 *AS* I, 67; 1481 *BD* II, 364; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **паметь, памет, памє(т)** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 42; 1448 *Cost.* II, 353; 1476 *BD* I, 215; 1496 *АЛРГ* 73); *ор. одн.* **паматью** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); *місц. одн.* **в (о) паматн** (1448 *Cost.* II, 366; 1461 *AS* I, 53).

! ПАМАТНЄ ⟨ПАМАТИ⟩ (1): А єщє надъ то на потвержєниє сєго нашого жалованьѧ про лѣпшеє сведоцьство и твердость памѧтнє и печать нашю казали єсмо привѣсити к сємоу нашомоу листоу (Луцьк, 1451 *Р* 157).

Див. **ПАМАТ.**

***ПАМАТНОЄ** *див.* **ПАМЄТНОЄ.**

***ПАМАТЬ** *див.* **ПАМАТ.**

ПАН *див.* **ПАНЪ.**

!ПАНА *див.* **ПАННА.**

ПАНАСКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Панасъ): А сє я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Цєлович... сознаваєм симъ нашимъ листом — жаловал перед нами пан Федко канцлер... на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Панаско** (1444 *AS* I, 41).

***ПАНАСЪ** *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Аѳанасии, *гр.* Ἀϑανάσιος*)*: мы стефанъ воєво(д)... знаменнто чини(м)... оже... дали єсми нашему монастрю (!) о(т) полѣны... ѳ тата(р), на имѧ... пана(с)съ челѣдми своиими (!) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пана(с)** (1443 *Cost.* II, 128).

Див. ще **ОПАНАСЪ, ОФАНАСѢИ, ФАНАСИИ.**

ПАНДРѢ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефа(н) воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потвръдили єсмо тому стмоу нашему єп(с)коупїю циганена (!) на имѣ пандрѣ сь челѣдею (Сучава, 1486 *DC* 143—144).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пандрѣ** (1486 *DC* 144).

***ПАНЄВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* к Чоудновоу жъ се(л)цоу Панє(в)ци а в томъ се(л)ци чотыри слоуги на во(и)ноу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **Паиє(в)ци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ПАНИ, ! ПАНЫ, ПАНЇИ, ПАНЇѦ *ж.* (111) (*стч.* paní, *стп.* pani) **1.** *(жінка, яка належала до привілейованих верств феодального суспільства)* пані (4): коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїде(т) на ро(к) данныи и соудья сѧде(т) на **соудѣ** имєеть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє **домоу** (XV ст. *ВС* 12).

2. *(офіційна форма називання або звертання до жінки, яка належала до привілейованих верств феодального суспільства)* пані (72): А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатъным пошита за є̃ гривєнъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26); а мы то єму осужѧє(м) а панѧмъ ѧдвизѣ и алжбѣтє вечноє молчѧниє чинимы (Медика, 1404 *Р* 70); тучнѧкъ да(л) пани марєкорѣтѣ росовои своє село куропотники (Галич, 1418 *Р* 89); тѣмжє мы... даемъ и дали єсми панїи нѣги...⟨село на⟩ имѧ прѣдреченныѧ половина села могошева (Сучава, 1438 *Cost.* II, 14—15); Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); била нам чолом и повѣдила перед нами пани Олизароваѧ Шиловича, старостинаѧ лоуцкаѧ пани Федка, штож... пан Олизар Шилович падчерицы своей... дал и записал... имѣнє Хоцен (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); и они поведали пере(д) нами штожъ... тогды... о(т) пани марътиновоє никоторого вломинанья коу о(т)цоу нашому и намъ нє было (Вільна, 1499 *ВФ*).

3. *(дружина, жінка)* пані (35): мы илїа воєвода ⟨и⟩... стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... ож⟨е тот⟩а истиннаа панїи пана журжа пїатринои нѣга жаловали єсми єи оусобною (sic.— *Прим. вид.)* нашею мл(с)тїю (Сучава, 1438 *Cost.* II, 14); а коли наза(д) оусхочє(т) поити до земли мо(л)давскоєи имає(т) поити доброволне съ своєю панєю (Снятин, 1454 *Р* 163); Тоє всє вишеписанноє да єст паноу Доумѣ ключникоу от нас оурик... ємоу и панєи єго Насти (Сучава, 1480 *BD* I, 246); коли панъ Петръ прїѣхалъ до Станкова и съ панєю своєю до дѣлу своєго, а я тогды намѣстникомъ былъ отъ пана старосты, и пани єго позвала мєне и пытала мєне, есть ли полотна (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); И тогди кроул єго милость прєдреченїи и братїя єго милости прєреченїи имали бы нас... и бояре наши и съ панїями их и ⟨съ⟩ въсьми нашими слоугами и подданнимы нашимы, миловати и в ласцѣ и въ чти держати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пани** 37 (1378 *Р* 26; 1414 *Р* 85; 1418 *Р* 89; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1461 *BD* I, 45; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *AS* I, 77; 1488 *AS* I, 241; 1494 *AS* I, 101; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **панєи** 6 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); **панїи** 2 (1438 *Cost.* II, 14; 1464 *DIR«А»* 517); **паны** 1 (1462 *BD* I, 52); **панїѧ** 1 (1480 *BD* I, 246); *род. одн.* **панєи** 10 (1464 *DIR«А»* 517; 1478 *ОБРН* 130; 1480 *BD* I, 246; 1487 *AS* I, 87; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*; 1494 *AS* I, 101; *РИБ* 560); **пани** 5 (1448 *DIR* 106; 1478 *AS* III, 17; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *ВФ*); **панее** 1 (1494 *РИБ* 560); *дав. одн.* **пани** 13 (1378 *Р* 26; 1418 *Р* 89; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 52; XV ст. *ОБРН* 151; 1487 *AS* I, 86); **панєи** 8 (1452 *АкЮЗР* I, 21; 1466 *DIR«А»* 519; 1480 *BD* I, 246; 1481 *BD* II, 358; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **панїи** 2 (1438 *Cost.* II, 14); **пане** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **панѣ** 1 (1414 *Р* 85); *знах. одн.* **пани, п⟨а⟩ни** 4 (1478 *AS* III, 17; 1487 *AS* I, 86); **паню** 2 (1499 *BD* II, 450); **панюю** 1 (1418 *Р* 89); *ор. одн.* **панєю** 6 (1404 *Р* 70; 1418 *Р* 89; 1454 *Р* 163; 1466 *DIR«А»* 519; 1498 *АЛМ* 163); **пани** 2 (1378 *Р* 26; 1393 *Р* 52); **паниєю** 1 (1464 *DIR«А»* 517); *місц. одн.* **по панєи** (п. 1450 *ПИ* № 9); *наз. мн.* **пани** (1404 *Р* 70); *род. мн.* **панєи** (XV ст. *ВС* 12); *дав. мн.* **панѧмъ, панѧ(м)** (1404 *Р* 70); *ор. мн.* **панїями** (1499 *BD* II, 422); *місц. мн.* **о панѧ(х)** 1 (XV ст. *ВС* 5 зв.); **о панє(х)** 1 (XV ст. *ВС* 12).

ПАНИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* єщє єсмы дали имъ... села... гдє єс(т) михоулъ и паничъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паничъ** (1426 *Cost.* I, 182).

ПАНЇИ *див.* **ПАНИ.**

ПАНЇѦ *див.* **ПАНИ.**

ПАНКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Пантелѣимонъ*)*: будєть ведомо оусємъ ... ажъ ѧзъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **панко** (1387 *СП* № 12).

ПАНКОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Панка: на имѧ одному сєлу скорцєвци о(т) чєрного потока, а другоє панковци (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); тѣмъ мы... дали єсмы имъ... двѣ селѣ на имѧ лоукавєцъ и панковци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202).

ФОРМИ: *наз.* **панковци** (1407 *Cost.* I, 56; 1428 *Cost.* I, 202).

***ПАНКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **панковъ ставъ** (1) *(назва ставка у Молдавському князівстві):* почєнше хотаръ тому селу... о(т) пискъ прости долиною долоу до панкова става (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **панкова** (1456 *Cost.* II, 582).

Пор. **ПАНКО.**

ПАННА *ж.* (8) (*стч., стп.* panna) **1.** *(дівчина, яка належала до привілейованих верств феодального суспільства)* панна (5): коли кторая пани алюбо панна позвана была а прїде(т) на ро(к) данныи и соудья сѧде(т) на соудѣ имєеть посла(т) заказцю своєго съ єє съпоромъ до єє домоу (XV ст. *ВС* 12).

2. *(офіційна форма називання або звертання до дівчини, яка належала до привілейованих верств феодального суспільства)* панна (2): Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца... мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

3. *(епітет богородиці)* діва (1): тако ми бъ̃ момоѕи (!) и стаа до(с)тоинаа пана марїа и оуси стыи и то(т) стыи кри(ж) хвалебныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *наз. одн.* **панна** 2 (XV ст. *ВС* 12, 31 зв.); **!пана** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *дав. одн.* **панъне** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах. одн.* **панъну** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *род. мн.* **панєнъ** (XV ст. *ВС* 12); *місц. мн.* **о паннахъ, панна(х)** (XV ст. *ВС* 5 зв., 12).

ПАНО *див.* **ПАНЪ.**

***ПАНОВАНЄ** *с.* (1) (*стп.* panowanie) *(керування державою, здійснювання влади монарха)* панування: Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю и свѧтои єго короунѣ полскои, чистоа правоу вѣроу ховати, и оусє доброє ховати панованѧ я чти их (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн.* **пованнѧ** (1462 *BD* II, 284).

Пор. **ПАНОВАТИ.**

ПАНОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стч.* panovati, *стп.* panować) *(бути володарем країни, мати владу, керувати державою)* панувати: так иж и от тых мѣсть и на по том, тако мы и тако и наши дѣдичи по том боудоучїи в земли нашеи молдавскои, маем быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечне (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).
ФОРМИ: *інф.* **пановати** (1499 *BD* II, 419).

***ПАНОВЪ** *прикм.* (1) *(який стосується пана, вчинений паном)* панів, панський: Слоужебнїкъ за вїноу пановѫ не има(т) позывати кметѧ є(г) ани те(ж) пана за вїнѫ кметевоу (XV ст. *BC* 6).
ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **пановѫ** (XV ст. *BC* 6).
Див. ще ***ПАНСКИИ** 1.

***ПАНОША** *ч.* (1) (*стп.* panosza) дрібномаєтний шляхтич, залежний від феодала: мы ильѧшь воевода... записуємъсѧ тымъ п҃нóшамъ што к намъ з литъвы приехали на нашю службу... єжь имаемъ и слюбуемъ имъ жолъдъ платити на каждыи мѣсѧць по є҃ гривенъ лѧдьскихъ на копье (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).
ФОРМИ: *дав. мн.* **п҃ношамъ** (1433—1443 *АРМ*).

***ПАНСКИИ** *прикм.* (7) (*стч.* pansky, *стп.* pański) **1.** *(який стосується пана, вчинений паном, належить панові)* панський (6): про тоже слюбоуему (!) и слюбили есмо... не помѧноути ты(х) листовъ королевскых и панскы(х)... и оумарѧемъ и(х) симъ листо(м) наши(м) (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а не боудоуть ли тыи кмети виноваты вины па(н)ское тогды прїказоуемы абы не были габани тымъ позовомь (XV ст. *BC* 14); виделосе намъ и паномъ раде нашо(и) штожъ по всему великомоу кня(з)ствоу нигде па(н)скии моужыки лововъ своихъ не мають (Вільна, 1499 *ВФ*).
2. *(який стосується бога)* божий (1): Въ име Панское, аминь (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Панское** (1389 *PEA* I, 26); *род. одн. ж.* **па(н)ское** (XV ст. *BC* 14); *знах. одн. ж.* **па(н)скоую** (XV ст. *BC* 6, 16 зв.); *ор. одн. ж.* **па(н)скою** (XV ст. *BC* 26 зв.); *наз. мн. ч.* **па(н)скии** (1499 *ВФ*); *род. мн. ч.* **панскы(х)** (1435 *Cost.* II, 679).
Див. ще ***ПАНОВЪ.**

***ПАНСКЫИ** *див.* ***ПАНСКИИ.**

***ПАНСТВО** *с.* (30) (*стч.* panstvo, *стп.* państwo) **1.** *(територія, підлегла володареві, монархові)* держава (13): I też jestliby... czerez panstwo naszo jechał, żadnyj jemu nahabania cziniti ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского (Луцьк, 1438 *P* 140); маеть онъ съ тыми его послы ехати черезъ нашо панъство до границы московъское и зася отъ границы московъское тоюжъ дорогою до волоское границы (Вільна, 1498 *BD* II, 412); А также мы, Стефан воевода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурецком на земли а на панства наияснѣиших пререченых панов кроулев оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралем... имаем дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);
(земельна власність монарха) володіння (11): а ѧкосѧ они записали прере(ч)ны(м) кроле(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости... мыktори иже з б҃жїего дароу пони(ж) на ты(х) панствѣхъ зостали, виновати есмо вѣрне ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); А тиж ни жадного непрїятелѣ кролѣ его милости и короуни полскои и земльм и панством его милости не имамо держати оу нашеи земли (Коломия, 1485 *BD* II, 372); А також крал его милость и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, везде по землѧх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно, заплативше правое свое мыто (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).
2. *(влада)* панування (4): а дали есми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а тое выше писанное (*в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.*) через... кн⟨ѧ⟩зѧ Костентина и теж на его наследъки власныи и зо всим правом панством и власностю ⟨маеть⟩ быти держано и поживано спокойне и скромливе (Вільна, 1499 *AS* I, 118); але таковаго чловѣка... а их милости мают его вънгнати и выпоудити проч из их милости землѧх, абы не мешкал ни жадного часоу под их панством, ни явно ани потаемно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).
3. *зб. (землевласники, представники привілейованої частини феодального суспільства)* дворянство, панство, пани (2): мы илїа воевода... знаменито чини(м)... како... оучера... оу левовы, посполоу съ въсею радою нашею, ритерми, боѧре и панстви из городи, мѣсти, землѣми по(д)данными и каждого стадла а любо рѣдоу намъ по(д)данными лю(д)ми виры правои голдь... оучинили есми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); а освене (!) гды(ж) вѣдаюмъ иже пре(д)реченыѧ землѧ молдавскаѧ своѧ панствы здавны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушаютъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).
ФОРМИ: *род. одн.* **панства** (1438 *P* 140); *знах. одн.* **панъство, panstwo** (1388 *ZPL* 105; 1498 *BD* II, 412); *ор. одн.* **панством, панствомь** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 421); *місц. одн.* **на (оу, въ) па(н)стве, panstwe, panstwie** 3 (1388 *ZPL* 103, 107; 1493 *ПОСВВ* 152); **панствѣ, панъствѣ** 4 (1438 *P* 140, 141); *род. мн.* **панствъ, панствь** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284); *дав. мн.* **панством, панъствомъ** 7 (1485 *BD* II, 372; 1496 *ПДСВВ*; 1499 *BD* II, 424); **панствам** 1 (1485 *BD* II, 372); *знах. мн.* **панъства, панства** (1496 *ОПВВД*; 1499 *BD* II, 423); *ор. мн.* **панствы** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **панстви** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. мн.* **по (на) панствѣхъ** 1 (1448 *Cost.* II, 733).

***ПАНТЕЛЕЕВЪ** *прикм.* (1): а тое привилїе... изгиноули о(т) роукы кръстини с҃на пантелеева (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пантелеева** (1464 *DIR«A»* 517).
Пор. ***ПАНТЕЛЕИ.**

***ПАНТЕЛЕЕЩЫИ** *див.* ***ПАНТЕЛЇЕЩЫ.**

***ПАНТЕЛЕИ** *ч.* (2) *(особова назва, пор.* Пантелѣимонъ) Пантелій: оури(к) да є(ст) съ оуси(м) доходо(!) муши жены пана пантелеа (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).
ФОРМИ: *род. одн.* **пантелеа** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **! пентелеа** 1 (1464 *DIR«A»* 517).

***ПАНТЕЛЇЕЩЫ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А ми такоже... дали и потвердили есми тое вишеписанное село па(н)телїещы на озери (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).
ФОРМИ: *знах.* **па(н)телїещы** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **пантелеещын, пынтелещын** 2 (1464 *DIR«A»* 517).

ПАНТЕЛѢИМОНЪ *ч.* (2) *(особова назва, цсл.* Пантелеимонъ, *гр.* Παντελείμον): Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ... по тои сторонѣ то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112);
с в ѧ т ы и п а н т е л ѣ и м о н ъ (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.
ФОРМИ: *наз. одн.* **пантелѣимонъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *знах. одн.* **пантелѣимона** (1386 *P* 31).

ПАНТИН *прикм.* (2): мы Стефан воевода... знаменито чиним... ож(е) прїиде прѣд нами... сынъ пана Пантин... и продал свою правою отниноу... село ...на имѣ Фофъшъщи (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Пантин, панти(н)** (1495 *BD* II, 40; *SCIM* pl. 1).
Пор. **ПАНТѢ.**

ПАНТѢ, ПЫНТѢ *ч.* (8) *(особова назва, молд., пор* Пантелѣимонъ): мы александръ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашему о(т) нѣмца... татари, на имѣ пантѣ и жоуржѧ и иоинъ (Су-

чава, 1453 *Cost.* II, 493—494); мы Стефан воевода... знаменито чиним... прїидє прѣд нами... Пътроу Гръбовъц... и продал свою правою отниноу от... оурика отца своего Панти (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пантѣ** 3 (1453 *Cost.* II, 494; 1458 *BD* I, 6; 1462 *Cost. D.* 11); **Пынтѣ** 1 (1479 *BAM* 61); *род. одн.* **Панти** 2 (1495 *BD* II, 40; *SCIM* pl. 1); **Пънтѣ** 2 (1493 *BD* II, 14).

***ПАНЦЫР** *ч.* (3) (*стч.* pancéř, pancíř, *стп.* pancerz, *свн.* panzi(e)r, *стфр.* pancier) *(частина металевого військового спорядження, що захищала тулуб воїна від ураження холодною зброєю)* панцир: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); я панъ дѣтри(х) изъ бучА(ч)... вызнаваємъ... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ єсть прє(д)лъ(!) сєло гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнАзѣи и за конь и за панъцрь (!) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **панцыр** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); ! **панъцрь** 1 (1420 *ПГАГ*); *знах. мн.* **панъцыры** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ПАНЧЄЩИ, ПЪНЧЄЩЇИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми ємоу... єдно сєло, на имѣ панчещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359); и достало сѣ слоузѣ ⟨на⟩шемоу Исаю... третїю част от Пънчещи (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз.* **панчєщи** 1 (1448 *Cost.* II, 359); **Пънчєщїи** 1 (1490 *BD* I, 403); *род.* **Пънчєщи** 3 (1490 *BD* I, 403).

ПАНЪ, ПАНЬ, ПАН, ПАНО *ч.* (10 800) (*стч.* pán, *стп.* pan) **1.** *(представник привілейованих верств феодального суспільства)* пан (224): оучинит⟨ь⟩ которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *P* 6); I też jestliby ... na imenie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozyczil... my... jemu toho to imenia na protiwku khwaltowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); мы алєксандръ воєвода, господарь зємли молдавскои, ис нашими зємлАны, паны молдавскыми... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвєржАє(м) ис симъ листомъ наши(м) господарєви нашему... королєви польскому... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а при томъ были сведоки наша вѣрная кнзи и *панове* кнзь олександръ ивановиѵ(ч) носъ... панъ андрѣи дчюса маршалокъ нашь (Київ, 1433 *P* 119); и тоуть пере(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость и подлоуг прозбы *паноув* єго милости, и подлоуг просбы митрополитов наших, и за тым и паноув наших, великых и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳета и пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); Такъжо и ко (*в ориг.* ко къ.— *Прим. вид.*) князємъ и къ паномъ рускимъ и ко въсей Руси, которыи дръжать грєческий законъ, посылалъ єси тогожъ владыку Смолєнского да бискупа Вилєнъского, да говорылъ имъ отъ тебе штобы приступили къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); ⟨п а н ъ⟩ м а л ы и (5) *(у Молдавському князівстві — феодал-землевласник, нижчий за соціальним становищем від великих бояр-землевласників)* малий боярин: мы пєтръ воєвода, господаръ зємли молдавскои... и съ оусимы нашими панове, съ великими и малими... вызнаваюмъ... оуже тоты златии пинѣзи... панъ михаило з боучача... намъ верноулъ и заплатилъ исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милость... и подлоуг просбы митрополитов наших, и за тым и паноув наших, великых и малых, а мы єсмы простили пана Михаила логоѳєта и пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306); п а н ъ х о р у г о в н ы и (1) ленник, який складав присягу вірності сюзеренові схиленням хоругви: А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского, которому... надаемо волности (вшеля)коѣ въ... панствѣ нашомъ... заживати... такоѣ, какъ иншыи князи, п(ан)ы и шляхта хоруговные зажываютъ и зажыяти будутъ (Луцьк, 1438 *P* 140); в є л и к и и п а н ъ (2), п а н ъ в є л и к и и (5) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

2. *(офіційна форма називання або звертання до чоловіка, який належав до привілейованих верств феодального суспільства, рідше торгових людей, урядників та ін.)* пан (10 479): и на то свѣдци панъ дмтръ (!) панъ пєтръ пан судивои (Казимир, п. 1349 *P* 4); исталосА при дєржавѣ пана отъ старосты рускоѣ злѣ (!) ожє купилъ панъ вАтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємею (так.— *Прим. вид.*) (Львів, 1370 *P* 18); Влодисла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м)... ожє пано пєтр воєво(д) молдавь. зАть и приАтѣль нашь пожичило на(м) д̃ тисАчѣ (так.— *Прим. вид.*) рубли фрАжьского серєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); а при то(м) бы(л) оурожєныи панъ григорь багавьскыи а панъ Акушь сєкиринскыи а панъ Анъ пєрєгримъ а панъ Ашко крутиборода (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); мы кнзь сємєнъ олекса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашему пану сє(н)ку съкипорю сєло наше тулины (Київ, 1457 *P* 166); А при том был... пан Кершонъ... слоуцкии (Острог, 1466 *AS* I, 61); А на то єст... вѣра болѣрь наших: ... в. п. Фєтє Готкъ, ... в. п. Ацка Гоудича, в. п. Щефоула прѣкалаба хотинского... и вѣра оусих наших молдавских болѣри (Сучава, 1484 *BD* I, 279); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы нашєму вѣрному паноу, тъоутоулови логофєтоу, писати и намоу (!) пєча(т) привѣсити к сємоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

3. *(монарх, єдиновладний правитель)* володар (143): мы панъ александръ воєвода молдавскы... и оуси бояре молдавсцїи чинимы знаємо... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); вло(д)славъ... кроль полскии... панъ поморскии а дѣдичь рускии и иныхъ многихъ зѣмль г(с)пдрь знамєнито чинимы симъ нашимъ листо(м)... ижє даємы и дали єсмы листъ нашъ нашєму милому приятєлю стефанови воєводѣ зємлѣ молдавскои на потвєржѣньє нашихъ пєрвыхъ листовъ (Ланчиця, 1433 *P* 124); наи пєрвоє схюбоує(м) (!) ижє нєимаємь жа(д)ного и мн̃го пана собѣ имѣти, а ни ємоу слоужити одно прєрєчєномоу господарєви нашєм(у), казимирови, кролєви по(л)ском(оу), н короунѣ єго и имъ вѣрєнъ быти чистою вѣрою, а ни жа(д)ном(оу) ином(оу) пан(оу) коу помочи нѣпоити, без и(х) волє (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); А пан наш наимилостивѣишїи корол и короуна имает нас оборонити и остеречи и послы своими и ороужиємь своимь и воисками своими (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать... потрєбно єсть абы однакїи соудъ былъ какъ крако(в)скы(и) зємли (XV ст. *BC* 34 зв.); ДлА того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олєксандръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*), божєю милостью вєликий кн⟨А⟩зь литовский, руский, жомойтский и иних пан и дѣдич, чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣне н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвАгол... дали єсмо ласкавє чєрєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

4. *(службова особа, призначена королем або князем для управління «гродом» (замком) і прилеглою до нього місцевістю)* каштелян (27): А при томъ были свѣдци: *панъ* Янъ Краковскій съ Тарнова, панъ Хрчонъ, воевода Судомирскій, *панъ* Михалъ Любелскій, *панъ* Клемеитъ Вислицкій, панъ Войтко, Судомирскій судья, панъ Мичекъ Штанъ, подсудокъ Судомирскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы тым то листо(м)... ижє кролєвскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ (Львів, 1421 *P* 93); а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присАгли в руцѣ писанного (*в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.*) пана михаила з бучача, *панъ* а староста галицкы, посла,... кролємъ полскымъ... посланого (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); Сє я Ванко Скердѣєвич сын Джусин ис Квасилова, пан холмъскии чиним знамєнитє..., вызнаваю, иж я... продал єсми... отчизну свою и дѣдину свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Я Василєй

Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваем... штож... продали єсмо кн⟨а⟩зю Костєнтину єго милости Ивановичу Острозскомоу, пану виленскомоу, гєтману г⟨о⟩с⟨под⟩арꙗ королꙗ єго милости, старостє луцкомоу брꙗславъскому и вѣницкомоє, маршалку волынское земли... землю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій, князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ... трехъ чоловѣковъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(представник адміністративної влади) пан, урядовець (11): И панове от Хрълова а бы никакоє дѣло не имат с тоє сєло (Сучава, 1438 *DBAc* 28); и дали на границн оу хотинн и оу чериовскои воло(с)ти два *паны* справе(д)лнвы(х) н именованни(х), которы имутъ они межи иашими паиы мо(л)давскыми выбирати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ ие иадобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

5. *(дідич, поміщик)* пан (35): Слоужебнікъ за віноу пановѫ не има(т) позывати кметꙗ є(г) ани те(ж) пана за вінѫ кметевоу (XV ст. *ВС* 6); А пак ли бы збѣглъ чоловѣкъ... тогды тому истцеви маєтъ (!) па(н) того села запла⟨тн⟩тн имѣнъемъ того збѣгло⟨г⟩о чоловѣка (Галич, 1435 *P* 134).

6. *(у сполуч. з присвійним займенником)* чоловік, супруг (17): Панн Михайловаꙗ поведила, ижъ за великого кнꙗзꙗ Швитрикгайла коли мой *пан* сына крестил оу пана Василꙗ, Яцка, дозволил через мост оу боудоване, оу дерево, сеножатн ездит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); а естлибы хто хотел вступатн сꙗ оу мое село Пьꙗнъ, што мне записал пан мон Игнат Боровикъ оу моем вене... нехайже он отложит тридцат копь грошей широких готовых кн⟨а⟩зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77); Ино г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ръ корол его м⟨н⟩л⟨ость⟩ подле запису п⟨а⟩на моего оу тых именꙗх мене не порушил (Ровио, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **панъ, пань, пан(ь), пан, пано, па(н), п(н)** 2251 (1349 *P* 4; 1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1399 *P* 59; 1408 *Cost.* II, 633; 1418 *Cost.* I, 127; 1440 *Cost.* II, 65; 1468 *BD* I, 130; 1487 *AS* I, 85; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); ! **па** 1 (1433 *P* 119); *ск. н.* п. 3 (1408 *АкЮЗР* 6); *зам. ор. одн.* предъ...**панъ** петръ хоуди(ч) 15 (1443 *Cost.* II, 119—120; 1491 *Cost. S.* 156); *род. одн.* **пана, п⟨а⟩на, па(н), ! па** (1359 *P* 10; !370 *P* 18; 1393 *Cost.* I, 14; 1419 *DIR«A»* 444; 1438 *P* 140; 1458 *BD* I, 6; 1464 *Cost. S.* 59; 1475 *AS* I, 70; 1488 *AS* I, 241; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **! пана** 1 (1436 *Cost.* I, 484); *зам. наз.* панове... по имению... **пана** братоула 1 (1456 *ЭСФ*); *зам. дав.* дроугомоу **пана** Владиславу 1 (1462 *BD* II, 283); *дав. одн.* **паноу, пану, па(н)у, пан(оу), пноу** (1370 *P* 18; 1391 *P* 45; 1409 *Cost.* I, 65; 1420 *ПГАГ*; 1439 *Cost.* II, 47; 1455 *Cost.* II, 541; 1467 *BD* I, 123; 1479 *Cost. S.* 99; 1487 *BD* I, 517; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); *знах. одн.* **пана, ! па** (1411 *P* 77; 1430 *P* 116; 1440 *DBAc* 32; 1449 *Cost.* II, 386; 1458 *ОЖДМ*; 1468 *BD* II, 305; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *AS* I, 240; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *ор. одн.* **паномъ, паномь, паном, пано(м)** 76 (1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1400 *Cost.* II, 619; 1424 *P* 104; 1438 *P* 138; 1449 *Cost.* II, 746; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1487 *AS* I, 85; 1495 *ВК*; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **панем** 1 (1499 *BD* II, 419); *місц. одн.* **при паноу** 3 (1370 *P* 18; 1435 *Cost.* II, 679); *кл. ф.* **пане** (1449 *Cost.* II, 385; 1462 *BD* I, 70); *наз. мн.* **панове** 69 (1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Cost.* II, 625; 1421 *P* 94; 1447 *Cost.* II, 273; 1460 *BD* II, 276; 1467 *BD* II, 297; 1469 *AS* I, 64; 1491 *AS* I, 94; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **пановѣ** 4 (1448 *Cost.* II, 738; XV ст. *СЯ* 32, 33 зв., 42 зв.); **панови** 1 (1434 *P* 130); **паны, п(ан)ы** 3 (1434 *P* 128; 1438 *P* 140; 1445 *Cost.* II, 725); *зам. ор.* исъ... **панове** 3 (1458 *Cost.* II, 814); *род. мн.* **пановъ, панов, пано(в), panow** 45 (1388 *ZPL* 106; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *Cost.* II, 652; 1447 *Cost.* II, 288; 1457 *Cost.* II, 809; 1485—1500 *AS* I, 121; 1491 *AS* I, 95; 1495 *АЛМ* 85; XV ст. *СЯ* 39 зв.; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **паноув** 2 (1468 *BD* II, 305, 306); *зам. місц. мн.* **прї наши(х) пановъ** 3 (1435 *Cost.* II, 679); *дав. мн.* **паномъ, паномь, паном, пано(м)** 24 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1435 *Cost.* II, 679; 1445 *Cost.* II, 727; 1457 *Cost.* II, 811; 1462 *BD* II, 292; 1487 *AS* I, 239; 1496 *BD* II, 402; 1500 *АСД* II,№ 3 і т. ін.); **панумъ** 1 (1433 *P* 121); *знах. мн.* **паны** 15 (1413 *P* 83; 1433 *P* 123; 1439 *Cost.* II, 714; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 738; 1457 *Cost.* II, 810; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1467 *BD* II, 298; 1468 *BD* II, 305 і т. ін.); **пановъ, панов, пано(в)** 9 (1395 *Cost.* II, 610; 1435 *P* 132; 1455 *Cost.* II, 769; 1496 *ПДВКА* 61; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1499 *BD* II, 425, 448; *ВФ*); *ор. мн.* **паны** 118 (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 103; 1395 *Cost.* II, 610; 1407 *Cost.* II, 628; 1421 *P* 93; 1430 *P* 116; 1438 *P* 138; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1456 *ЭСФ*; 1468 *BD* II, 301; 1499 *ВФ* і т. ін.); **панми** 2 (1435 *P* 132; 1467 *BD* II, 297); **пани** 1 (1468 *BD* II, 306); *місц. мн. зам. род.* о(т) наши(х) **пано(х)**(1472 *DIR«A»* 530); *кл. ф. мн.* **панове** (1422 *P* 97).

***ПАНЪНА** *див.* **ПАННА.**

***ПАНЪСТВО** *див.* ***ПАНСТВО.**

***ПАНЪЦЕРНЫЙ** *прикм.* (4) ◇ **село панъцерное** (1) *див.* **СЄЛО; служба панъцерная** (3) *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **панъцерного** (1499 *РИБ* 777); *наз. одн. ж.* **панъцерная** (1499 *РИБ* 776); *знах. одн. ж.* **панъцерную, панъцеръную** (1499 *РИБ* 777).

***ПАНЪЦЕРЪНЫЙ** *див.* ***ПАНЪЦЕРНЫЙ.**

! ПАНЪЦРЬ *див.* ***ПАНЦЫР.**

***ПАНЪЦЫРЪ** *див.* ***ПАНЦЫР.**

!ПАНЫ *див.* **ПАНИ.**

ПАНЬ *див.* **ПАНЪ.**

***ПАНЬСКИИ** *прикм.* (2) який стосується панни: а (!) оусильстве паньскомъ алюбо жень (!)... коли хто усилоуєть дѣвък(оу) алюбо жонъкоу квалътомь мы... оуставлꙗемь которыи боудеть такыи наидены и повалаиы (!) по(л)ьскымь правомъ по(д)лоугъ вины имеють быти осоужены (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **! а паньскомъ, паньскомь** (XV ст. *ВС* 7, 25 зв.).

ПАПА *ч.* (4) *(особова назва, молд.* «батько», *лат.* papa, pappa): н оуставше наши слоуги, їо(н) папа и братоу его, нѣнюл... и заплатили оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **папа** (1497 *Cost. S.* 208); *дав. одн.* **папи** (1497 *Cost. S.* 208, 209).

*** PAPEŽSKYJ** *прикм.* (1) (*стч.* papežský, *стп.* papieski) папський: Tež podluh ustaw papežskich wo imia swiatoho otca naszoho, hrozne prikazujem (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *род. мн.* **papežskich** (1388 *ZPL* 107).

ПАРАВА *ч.* (3) *(особова назва)*: И оуставше наши слоуги Іон Парава и Татоул Беривоєскоул и заплатили оусе исполна тоти вышеписаннїи пинѣзи (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Парава** 1 (1484 *BD* I, 282); *зам. дав.* Іоноу **Парава** 2 (1484 *BD* I, 282).

***ПАРАКЛИС** *ч.* (3) (*цсл.* параклисъ, *гр.* Παράκλησις) благальний молебен: и такождере варе кто боуде(т) игоуме(н) оу то(м) прꙗдреченно(м) монастирю и елико бѫде(т) братеи а они имаю(т) грижати за спасение доуши господства ми въсегда и имаю(т) слоужити на въсꙗкоую срѣдоу, вече(р) параклн(с), а оу четвырто(к) литоургию (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); А пак кто боудет... там оу тои свꙗтои цръкви, а они... да имают нам слоужити на въсѣких неделѣхъ оу четвръток вечерь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн.* **параклись, параклис, паракли(с)** (1448 *Cost.* II, 365; 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 356).

***ПАРАКЛИСЪ** *див.* ***ПАРАКЛИС.**

***ПАРАКЛИСЬ** *див.* ***ПАРАКЛИС.**

ПАРАСКА *ж.* (2) (*особова назва, пор.* Параскева): а мы та(кождере и от нас) єсми дали и потвръдили... сестрам их Параска и АрмѦика... тоє село на Винной (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* сестрам их **Параска** и АрмѦнка (1493 *BD* II, 14).

***ПАРАСКЄВА** *ж.* (4) (*особова назва, цсл.* Параскевгия, *гр.* Παρασκευγη): мы стєфа(н) воевода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили єсми митрополїю нашему о(т) романова тръга идєже є(ст) храмь стои м(ч)нци параскеви села оу нашеи земли оу мо(л)давскои (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); яко да оутвръдим и оукрѣпим нашоу свѦтоую митрополїю от Романова тръга идєже єст храм прѣподобнѣи матери нашеи Параскеви (Сучава, 1488 *BD* I, 355—356).

ФОРМИ: *дав. одн.* **параскеви, Параскевн** (1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518; 1488 *BD* I, 342, 356).

Див. ще ***ПАРАСКЄВІЯ.**

***ПАРАСКЄВІЯ** *ж.* (2) ◇ свѦтаѦ параскевїя *див.* **СВѦТЫИ 1.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **параскевїн** (1465 *DIR«A»* 518).

Див. ще ***ПАРАСКЄВА.**

***ПАРАСТАС** *ч.* (4) (*цсл.* парастась, *гр.* παράστασις) заупокійна служба, парастас: се азъ... паиь Игнатїє, реком(ь)ии Юга... дали єсмы... кє златых оугорскых, яко да творѦт ми памѦть... єдинь день въ годь в че(твръто)к прѣд свѦтым великомѫчеником Димитрїємь, в срѣд(ѣ) вечерь парастась, а в че(твръто)к свѦтаа литоургїа, за доушѦ иатѦ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а по нашемь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечерь парастас, а оу соуботоу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн.* **парастас, парастась** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *BD* I, 356).

***ПАРАСТАСЬ** *див.* ***ПАРАСТАС.**

***ПАРГАРЪ** *див.* ***ПРЪГАРЪ.**

ПАРЕМЬЯ *ж.* (1) (*цсл.* паремия, *гр.* παροιμία) (*церковна книга з вибраними текстами із святого письма, призначеними для богослужіння*) паремійник: застали єсмо... д̃ иконы кованых... книга златооустъ паремья минѣи и м(с)ци є̃ (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паремья** (1429 *P* 114).

ПАРКАЛАБЪ, ПАРКАЛАБ, ПРЪКАЛАБЪ, ПРЪКАЛАБЬ, ПРЪКАЛАБ, ПРЪКЪЛАБ *ч.* (713) (*молд.* пыркэлаб, *нім.* Burggraf) начальник укріплеиого города в Молдавському князівстві та прилеглої області: И такождє къ єго винградоу ни оди(н) (!) наши пръкалаби, а ни ключници нати а ни десѣтници да не имаютъ примѣсоу брати десѣтиноу о(т) вина (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); про то(ж) варе кто о(т) наши(х) боѦръ буде(т) паркала(б) оу келїи и и(х) оуре(д)ници щоби давали тоє оусе вышеписанное томоу монастирю о(т) немца (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); и мы єсми пришо(д)ши пре(д) киѦгиню илияша воеводиноую и... пре(д) паиомъ пръкалабомъ ... и єсми смирилисѦ и сътокмилисѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а онъ такежъ хочетъ прыказати въ своеи земли своимъ буръкулабомъ, ажъ бы нашымъ людемъ справедливость по томоужъ делали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); а на то єсть вѣра... наши(х) бояръ... в. п. болдоура двориика, ... в. п. тоадера и п. негрила, паркалабовє хотинскыи, ... в. п. шандра, паркалаба новогра(д)ского (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паркалабъ, паркалаб, паркала(б), пръкалабъ, пръкалабь, пръкалаб, пръкала(б), пръкълаб** 81 (1446 *DIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 385; 1455 *Cost.* II, 562; 1460 *BD* I, 41; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *BD* I, 141; 1475 *Cost. D.* 4; 1480 *BD* I, 241; 1488 *BD* I, 363; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); *зам. род. одн.* вѣра... **паркалаб, паркала(б), па(р)калаб, пръкалабь, пръкалаб** 13 (1472 *Cost. D.* 26; 1473 *ШКН* 165; 1475 *BD* I, 204; 1476 *BD* I, 209; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 323); *ск. н.* **пърк., пър., пьр.** 9 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **паркалаба, пръкалаба, пръкалаба, пръкълаба, паркалаб(а), прък(ал)аба, пръкала(б)** 404 (1443 *Cost.* II, 120; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 454; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 67; 1470 *BD* II, 310; 1479 *BAM* 62; 1487 *BD* I, 312; 1493 *BD* II, 6; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **пръкалаба** 1 (1490 *DC* 148); *дав. одн.* **паркалабу, пръкалабоу, пръкълабоу** 6 (1449 *Cost.* II, 385; 1480 *BD* I, 241, 243; 1488 *BD* I, 363); *зам. род. одн.* вѣра... пана петра **пъркалабоу** 1 (1449 *Cost.* II, 744); *ор. одн.* **паркалабомъ, пръкалабомъ** 2 (1458 *Cost.* II, 814; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *наз. мн.* **паркалабы, пръкалабы** 10 (1467 *Cost. S.* 69; 1471 *BD* I, 164; 1499 *BD* II, 130, 136, 144, 160; *RA* 257); **паркалабн, пръкалабн, пръкълабн** 59 (1443 *Cost.* II, 185; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1474 *РГС*; 1479 *BD* I, 221; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 356; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 506; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **паркалабовє, пар'калабовє, пръкалабовє** 95 (1466 *BD* I, 95; 1471 *ДГСМПБ*; 1472 *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 243; 1488 *BD* I, 345; 1490 *RA* 255; 1499 *BD* II, 444; *RA* 257; 1500 *RA* 261 і т. ін.); *зам. род. мн.* вѣра **паркалабн** немецских, **пръкалабн** 3 (1465 *DIR«A»* 518; 1480 *BD* I, 239; 1493 *BD* II, 22); вѣра... **паркалабовє, пръкалабовє, пръкълабовє, пьркълабове** 39 (1459 *Cost. S.* 22; 1475 *BD* I, 206; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 245; 1484 *BD* I, 277; 1487 *BD* I, 517; *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 348; 1493 *BD* II, 6; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **паркалабовн** немецкихъ 2 (XV ст. *НРРГ*); *род. мн.* **паркалабовъ, паркалабов, парькалабов, пръкалабовь, !паркалабав** 9 (1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 119; 1472 *DIR«A»* 523; 1473 *BD* I, 182; 1489 *BD* I, 372; 1500 *BD* II, 175); **паркала(б)** 1 (1446 *DIR«A»* 485); *дав. мн.* **буръкулабомъ** 1 (1496 *BD* II, 405).

***ПАРОБОКЪ** *ч.* (9) (*феодально залежний челядник*) двірський слуга, парубок: а челѦди дво(р)ноє што в городе г̃ паробъки а чотыри жонъки а две девъце (б. м. н., XV ст. *ИК*); город чодно(в), на городє три поушки... а челяди два паробки а три жонъки а троє дєте(н) (б. м.н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); О паро(б)цо(х) алюбо о жоиъка(х) нево(л)ныхъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу земълю, а наши оубогии люди отъ Сачавы и они побегли до Каменъца, а оу нашихъ людей оубогихъ отъ Сачавы были паробъцы Кафинъские, и тые вси оковаиы; а они стали и боуръмистръ и съ старшими оузѦли тые паробъцы, а цесаръ тоурецъкий прислалъ до насъ и проснлъ тыхъ паробъковъ Кафинъскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *знах. одн.* **паробъка** (1480 *BD* II, 365); *наз. мн.* **паробки, паробъкн** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; XV ст. *ИК*); **паробъцы** 1 (1481 *BD* II, 365); *наз. зам. знах.* боуръмистръ исъ старшими оузѦли тые **паробъцы** 1 (1481 *BD* II, 355); *род. мн.* **паробъковъ** (1481 *BD* II, 365); *місц. мн.* **о паро(б)цо(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

***ПАРОВЪ** *ч.* (1) (*молд.* пырэу «потік», «струмок») потік, струмок: мы Стефан воевода... чиним знамєиито... оже... Татоул от Бръзотъ... продал... єдно мѣсто от поустинн на Бръзотѣ... до оусти того парова (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *род. одн.* **парова** (1466 *BD* I, 113).

***ПАРСОУНА** *ж.* (13) (*стп.* parsuna, parsona, *стч.* persona, *лат.* persona) особа: Naperwej ustawilijesmo izby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi kotoroje sia tyczet' parsuny... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Пак ли бы тот ден так иамѣнениы... воина с Татары... алибо парсоунѣ нашои немоч, алибо инша котора потребизна нам пригодила сѣ, а то бы... єго послом было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285); Я Пєтръ Боговитинович созиаваю... иж... дал єсми братаничоу своемоу Богданоу... имѣнье, которое єсми закоупил... на єго парьсоуноу, ємоу самомоу н по нем боудоучим (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); Коли(ж) на соудѣ

одна жалоба бѫде(т) положена а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ венци нєтоу(т) то(л)ко одно паметноє имєє(т) быти положено (XV ст. *СЯ* 43 зв.); А маєть онъ съ тыми своими послы посълати люди слугъ паръсунами только сорокъ; а большы бы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412);

своєю парсоуною (1), съ своєю парсоуною (1), своими парсоунамы (1) особисто: мы тогды Стефан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю и землєю нашєю молдавскою, из их милостми обличнє боудоум єхати на тоурєцкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн.* **парсоуны, parsunу** 2 (1388 *ZPL* 103; 1468 *BD* II, 302); **порсоуны** 1 (XV ст. *BC* 13); *дав. одн.* **парсоуни** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **парсоунѣ** 1 (1462 *BD* II, 285); *знах. одн.* **парьсоуноу** (1496 *AS* I, 244); *ор. одн.* **парсоуною** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн.* **оу парсоунѣ** (1462 *BD* II, 284); *род. мн.* **паръ(соу)нъ** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *ор. мн.* **парсоунами** 1 (1499 *BD* II, 423); **паръсоунами** 1 (1498 *BD* II, 412).

!ПАРОУКА *див.* ***ПОРОУКА.**

!ПАРОУЧНИКЪ *див.* ***ПОРОУЧНИКЪ.**

ПАРЧИНО СЕЛО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... села на имѣ на драгошєвѣ поли... и парчино сєло и блъжєщи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **парчино село** (1436 *Cost.* II, 467).

***ПАРЪСОУНА** *див.* ***ПАРСОУНА.**

***ПАРЬКАЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПАРЬСОУНА** *див.* ***ПАРСОУНА.**

ПАСИКА, ПАСЕКА, ПАСѢКА *ж.* (142) **1.** *(викорчувана ділянка лісу, призначена для розведення бджіл)* пасіка, борть (90): и на томъ хотари да осадить соби пасикы коли иметь мочи осадити (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понежє изволили єсмы ... и дали єсмы монастироу... двѣ пасѣкы... што бы въ тѣхъ пасѣкахъ дєсѧтина нє брана о(т) монастирскы(х) пчєлъ (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а таки(ж) коли мєдоу привєзоу(т) о(т) свои(х) пасикъ абы не платили мыта ино оу ѧсо(х) ни индє нигдє (Сучава, 1453 *ПГОВ*); а по (!) ты(ми) липники была пасєка кнзѧ михайлова г(с)дрѧ нашє(г) с тоули(н) (б. м. н., бл. 1458 *P* 168); а тако(ж), варє кто имє(т) брати о(т) на(с) дєсѣтиноу о(т) бчє(л), а тоти наши дєсѣтници що би нє имали брати дєсѣтиноу о(т) бчє(л) о(т) манастирски(х) пасика(х) (!), хотѣ половина гро(ш) (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); А в томъ же сєлє пасєка а в то(и) пасєцє бчолы сто и шєстєри (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); А такождє прїидє прѧд нами... Бълко Бръльдєскоул... и продал одну пасикоу... оу лѧс... Игнатоу и братоу єго (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу... монастироу о(т) нѣмца... єдно озєро... на имѣ захорна, и съ грълою, що оупадаєть оу днистрь, и съ пасикою (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

(назва пасік у Молдавському князівстві) пасика ачибкова (1): а хотары тѣмь сєломь... почєнши ⟨от⟩ вързарєва монастырѣ на вєрхъ пасикѣ ачибковы... на вєрхъ лозовы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); пасика бозова (1): и дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири... пасика... на имѣ бозова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); пасика Давидова (1): дали и потвердили єсмо вичныи оброк томоу... монастироу от Побратѣ... озєро от оустиа Бъка и съ оусимы гырламы, и пасика Давидова на Бицы (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106); пасика загорняя (1): а хотаръ... долоу на устиє загорнѣи... и съ пасикою иванковы и пасика загонѣи (!) (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); пасика иванкова (1): а хотаръ долоу на устиє загорнѣи... и съ пасикою иванковы (!) (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511); пасика козиѧ (1) : мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєніто чини(м)... ожє ... дали и потвєрдили єсми томоу... монастироу сєла... и пасика козиѧ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10—11); пасика рошкова (1): дали и потвръдили єсмо имъ... єдна пасика, оу кръници... и проти(в) козаєщи, гдє была пасика рошкова (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); пасика сидорова (1): а хотаръ.. є(ст)... понижє пасикоу сидоровоу (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); броумарєва пасика (1), пасика Брумарєва (1) *див.* ***БРУМАРЕВЪ;** висока пасика (3) *див.* ***ВЫСОКЫИ;** воробиєва пасика (1) *див.* ***ВОРОБИЄВЪ;** дѣтєлєва пасика (1) *див.* ***ДѢТЄЛЄВЪ**[1]; киприна пасика (1) *див.* ***КИПРИНЪ;** киприѧнова пасика (3) *див.* ***КИПРИѦНОВЪ;** микшинова пасика (2) *див.* *** МИКШИНОВЪ;** нєгрина пасика (1) *див.* **НЄГРИНЬ;** плючкова пасика (1) *див.* ***ПЛЮЧКОВЪ;** фѣрцина пасика (1) *див.* ***ФѢРЦИНЪ.**

2. *(зрубаний ліс)* вирубка (26): Nos Alexander Vitoldus... villam servitori nostro Basilio Karaczewski, dictam Symyanow... pod lesom Skwarnem, i s tym sse lesom Skwarnem, i z stawy, i senosathmy, s pasekami, z dubrowami... dedimus (б. м. н., 1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1—2); а тако продалъ яко самъ держалъ и с нивами и сѣножатми ї ставы и со лѣсы ꙇз дубровами ї с пасиками со всѣми границѧми... того ꙇсного села (Львів, 1400 *P* 61); и так сѧ слушаєт вєчнєто и нєпорушно со всеми входы и приходы... с присєлки, из сєлищи, с нивами, ис пашнѧми, из лєсы, из доубровами, з бортными зємлѧми, з гаи, ис пасєками (Київ, 1437 *AS* I, 34); и мы... даємъ и дали єсмо єму... село... и с поли, и з гаи, и з дубровами, и з боры, и з борътными земълями, и з данми, и з лєсы, и с пасєками... и сєножатьми... якожъ то здавъна окружено и ограничено (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60—61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пасика** 10 (1443 *Cost.* II, 120; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 323, 359; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *DIR«A»* 511; 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 148; 1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 164); **пасєка** 4 (1458 *P* 168; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв.); **пасѣка** 1 (1431 *Cost.* I, 325); *зам. род. одн.* вишє... **пасика** 2 (1435 *Cost.* I, 403; 1448 *ДГСПМ*); *зам. знах. одн.* дали єсми... **пасика** 23 (1431 *Cost.* I, 317; 1432 *ДГВІН*; 1443 *ДГСПМН*; 1446 *ПГСПМР*; 1448 *Cost.* II, 316; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 568; 1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 147; 1473 *ШКН* 164 і т. ін.); **пасѣка** 1 (1431 *Cost.* I, 317); *зам. місц.* **на** !киприиа **пасика** (1435 *Cost.* I, 403); *род. одн.* **пасики** 3 (1448 *Cost.* II, 316—317; 1456 *Cost.* II, 569; 1463 *Cost. S.* 45); **пасикы** 2 (1432 *Cost.* I, 330; 1455 *Cost.* II, 559); **пасыкы** 2 (1443 *Cost.* II, 149; 1448 *ДГПР*); **пасыки** 2 (1448 *ДГПР*); **пасѣки** 1 (1424 *P* 99); **пасѣкы** 2 (1497 *BD* II, 99, 100); **пасикѣ** 1 (1420 *Cost.* I, 135); *дав. одн.* **пасици** 4 (1458 *BD* I, 24; 1470 *BD* I, 148; 1483 *BD* I, 270; 1497 *BD* II, 100); **пасицѣ, пасицѧ,! посицѣ** 3 (1443 *Cost.* II, 120; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *Cost.* II, 454); *знах. одн.* **пасикоу** 22 (1429 *DIR«A»* 455; 1435 *Cost.* I, 403; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 120; 1452 *DIR«A»* 500; 1458 *BD* I, 24; 1466 *BD* I, 113; 1475 *BD* I, 203; 1483 *BD* I, 269; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **пасѣкоу** 1 (1438 *DIR«A»* 472); **пасеку** 1 (1438 *DIR«A»* 472); *зам. род. одн.* хотаръ... **от пасикоу** 5 (1446 *ПГСПМР;* 1451 *Cost.* II, 403; 1454 *Cost.* II, 501; 1467 *BD* I, 121); *ор. одн.* **пасикою, паси⟨кою⟩** 4 (1429 *Cost.* I, 280; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11; 1500 *Cost. S.* 230); **пасѣкою** 1 (1436 *Cost.* I, 459); *місц. одн.* **в пасєцє** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв.); **оу пасици** 1 (1453 *Cost.* II, 454); *наз. мн.* **пасѣкы** 1 (1431 *Cost.* I, 325); **пасики** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **пасикъ** (1453 *ПГОВ*); *дав. мн.* **пасикам, пасика(м)** (1451 *Cost.* II, 403; 1462 *Cost. D.* 11; 1475 *BD* I, 203); *знах. мн.* **пасикы** 2 (1420 *Cost.* I, 135; 1455 *Cost.* II, 531); **пасикя** 1 (1458 *BD* I, 8); *ор. мн.* **пасиками, pasikami** 5 (1400 *P* 61; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1439 *Cost.* II, 41; 1453 *Cost.* II, 472); **пасєками, pasekami** 19 (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12;

1451 *AS* I, 44; *P* 159; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *P* 161 і т. ін.); **пасѣками** 3 (1407 *P* 72; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 100); *місц. мн.* **въ пасѣкахъ** (1431 *Cost.* I, 325); *зам. род. мн.* о(т) манастирски(х) **пасика(х)** 2 (1463 *Cost. S.* 45).

Див. ще ***ПАСИКЪ.**

***ПАСИКЪ** *ч.* (2) *(викорчувана ділянка лісу, призначена для розведення бджіл)* пасіка, борть: а хотаръ тѣмъ селамъ и томоу пасикоу да є(ст) по старомоу хотарю о(т) оуси(х) сторои коуда из вѣка оживали (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96—97); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвердили есми ємоу... мѣсто о(т) пасикоу... аби ємоу бил⟨ъ⟩ на синожатъ и аби прислоухаю(т) тот(!) хлабни(к) къ томоу (!) *пасикоу* (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пасикоу** (1442 *Cost.* II, 96; 1451 *Cost.* II, 403).

Див. ще **ПАСИКА.**

ПАСИНОКЪ *ч.* (3) пасинок, пасерб: первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... ондрѣи митковъ пасыно(к) (б. м. н., 1392 *P* 46—47); Тѣмь мы... дали и потврьдили есмы ємоу... третїѧ част того села що коупиль от Нистра, пасинокъ Должинъ за двѣ стѧ златы татарскых (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паснинокъ** 1 (1479 *BAM* 61); **пасыно(к)** 1 (1392 *P* 47); *ор. одн.* **пасинко(м)** (1462 *Cost. D.* 11).

***ПАСИЧКА** *ж.* (1) *(невелика розміром)* пасіка, пасічка: мы Стефанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашемоу... киприѧнова пасика... и съ оусими полѣнами и паси(ч)ками колико соу(т) оу томь хотари що по(п) киприѧ(н) держа(л) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *ор. мн.* **паси(ч)ками** (1470 *DIR«A»* 522).

***ПАСИЧНИКЪ** *ч.* (2) пасічник: тако(ж) никто о(т) наши(х) бояръ, или десѧтни(к) да не смѣють брати десѣтиноу о(т) бчо(л), а ни пасичници бантовати ни оу чемъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); А також никто от наших бояр или десетник да не смѣ брати десѧтиноу от пчел, ани бербеницю медоу, ани пасичници бантовати ни оу чем (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8—9).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. знах.* **пасичници** бантовати (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9).

ПАСЇТИ *див.* **ПАСТИ**[1].

ПАСТВА *ж.* (4) пасовисько, пасовище: а тако єму дає(м) и дали есмо ⟨село⟩ со млины с полми съ рольѧми, съ сѣножатми, съ луками, съ паствами... со всѧки(м) — текучи(м) и стоѧчи(м) водами (Снятин, 1424 *P* 100); а заиме(т) ли на своєи паствѣ тогды... на г(с)дрьскы(и) дворъ гнатї на оборою (XV ст. *BC* 37 зв.); и мы... ємоу имѣне н⟨а⟩ше именємъ Звѧгол... даемъ и записуемъ... из ролѧми, из гаи, из боры, из борътѧми, ис синожатми, с паствами, з лозами (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* **паства** (XV ст. *BC* 38); *місц. одн.* **на паствѣ** (XV ст. *BC* 37 зв.); *ор. мн.* **паствами** (1424 *P* 100; 1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***PASTHWISKO.**

***PASTHWISKO** *с.* (1) пасовисько, пасовище: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... z dubrowami, s pasthwiskami, y z rolami (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4).

ФОРМИ: *ор. мн.* **pasthwiskami** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ПАСТВА.**

ПАСТВИТИ, ПАСТВИТЇ, ПАСТВИТЬ, ПАСТВЇТЬ *дієсл. недок.* (6) (що і без додатка) пасти: А имають пана юрковьского люді Из острова и съ юкшовець имають дрыва роубатї Але не паствіті а ні свіней оупоущаті оу лѣсъ (б. м. н., 1424 *P* 104); хто имаєть ста(д) конная алюбо жеребѧчья имаєть по(д) стороже паствить о(т) юрьєва днѧ до міхаилова днѧ (XV ст. *BC* 37 зв.); И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *інф.* **паствитн, паствитї** 4 (XV ст. *BC* 27; 1495 *АЛМ* 85); **паствить, паствїть** 2 (XV ст. *BC* 37 зв.; 1424 *P* 104).

Див. ще **ПАСТИ**[1], **СПАСТВЇТЬ.**

***ПАСТЄВНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* pastevný, *стп.* pastewny) *(який стосується пасовиська)*: а бѫдѣ(т) в соудѣхъ перреможенъ пастѫ(х) оу щькодахъ поставны(х) (!) имаєть щкоды вси платїть (XV ст. *BC* 37 зв.).

ФОРМИ: *місц. мн.* **оу...** (!) **поставиы(х)** (XV ст. *BC* 37 зв.).

ПАСТИ[1], **ПАСЇТИ** *дієсл. недок.* (4) *(що і без додатка)* пасти: ... ает (!) тамо овці пасіти (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она... за мост переходечи, сеножати косит и попасю пасет (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Да ест тота бранищѣ монастироу от Поутнои, ловити соби рибоу и пасти свои товар (Сучава, 1490 *BD* I, 420—421).

ФОРМИ: *інф.* **пасти, пасїти** (1458 *Mih. Doc.* 122; 1490 *BD* I, 421); *теп. 3 ос. одн.* **пасет** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ПАСТВИТИ, СПАСТВЇТЬ.**

***ПАСТИ**[2] *дієсл. док.* (2) (на що) *(про границю)* спрямуватися (1): а хотарь ти(м) село(м)... ниже о(т) полѣну (!) да падеть на потокъ (б.м. н., 1400 *Cost.* I, 37);

пасти въ рѫцѧ (кому) (1) потрапити до рук (кому), бути схопленим (ким): о сем даю вам веданіє, аже до нинѣшного часѣ еще есмъ жив, и пал есмъ въ рѫцѧ господиноу Басарабе воєводе, та ме дръжит окован (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **пал есмъ** (1481 *BD* II, 358); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да падеть** (1400 *Cost.* I, 37).

***ПАСТОУХЪ** *ч.* (7) пастух: Иди(к) жалова(л)сѧ на постоуха (!) и(ж) да(л) ємоу овцю во ста(до) его паствитї а опѧть овци засѧ не мелъ о(т) пастоуха а пастоу(х) ре(к) и(ж) тоую овцю прїгони(л) до села (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пастоу(х), пастѫ(х)** (XV ст. *BC* 27, 37 зв.); *род. одн.* **пастоуха** (XV ст. *BC* 27); *дав. одн.* **пастоуховн** (XV ст. *BC* 27); *знах. одн.* **! постоуха** (XV ст. *BC* 27); *місц. одн.* **о пастоухоу** 1 (XV ст. *BC* 27); **о пастоусе** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.).

ПАСТЫРЬ *ч.* (1) *(титул духовної особи)* пастнр: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... яко пастырь и отецъ нашъ... радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пастырь** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПАСТѪХЪ** *див.* ***ПАСТОУХЪ.**

!ПАСУТИЧЪ ⟨НАСУТИЧЪ⟩ *див.* ***НАСУТИЧЪ.**

***ПАСХА** *ж.* (1) (*цсл.* пасха, *гр.* πάσχα) *(назва церковного свята, також календарна дата)* пасха, великдень: Писал Костє въ Соучавѣ, въ свѧтїи великїи денъ Пасхи (Сучава, 1488 *BD* I, 349).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пасхи** (1488 *BD* I, 349).

***ПАСЫКА** *див.* **ПАСИКА.**

***ПАСЫНОКЪ** *див.* **ПАСИНОКЪ.**

ПАСѢКА *див.* **ПАСИКА.**

!ПАТАР *див.* **СПАТАРЪ.**

***ПАТРИКИИ** *див.* **ПАТРИКѢИ.**

***ПАТРИКѢЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Се ѧзъ кнѧ(з) алєксандъ (!) патрикѣєви(ч) стародуб(с)ки знамени(т) чинимы... аже слюбую и слюби(л) есми и цѣлова(л) есми крестъ... не искати ми иныхъ господаревъ мимо наше(г) милого господарѧ кролѧ владислава пол(с)кого (б. озера Круди, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **патрикѣєви(ч)** (1400 *P* 62).

ПАТРИКѢИ, ПАТРИКѢЇ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Патрикии, *гр.* Πατρίκις, *лат.* Patricius) Патрикій: а за велкого кнѧзѧ олькѣрта и за корьята и за патрикия и за ихъ сыны мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати вѣлми твердо (б. м. и., 1352 *P* 5); А при том был... пан Патрикѣи

Городецкий... пан Патрикѣи киАзА Юрьєвъ бояриить (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Патрикѣи, Патрикѣй, Патрикѣї** (1458 *ОЖДМ*; 1466 *AS* I, 61, 62); *знах. одн.* **патрикия** (1352 *P* 5).

***ПАТРЇАРХЪ** *ч.* (7) (*цсл.* патриярхъ, *гр.* πατριάρχης) (*у православній церкві титул духовної особи, що має найвищу владу*) патріарх: мы олександро воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганєсъ єпискоупъ ворменскыи пришелъ к намъ... и оуказалсА намъ правыми листы воселєньского (!) патрїярха, Аитонїа Костантинополѧ, оже ихо (!) патрїарха ворменъского ни єще оузнали єсмы, оже нашелъ на то пискоупъство помочїю господина нашего, великого кнАзА Витовта (Сучава, 1401 *RIR*); Максимъ мл(с)тїю бжїєю Архїєпискоупъ косте(н)тинаполя нового рима, и всєлє(н)скїи Патрїа(р)хъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); тоє въсє вишє писаноє да є(ст) нашеи єпи(с)копїи о(т) радо(в)цє(х) о(т) на(с) оури(к) и съ въсє(м) доходо(м) непороушено николижє на вѣки вА(ч)нїА ни о(т) патрїарха ни о(т) митрополито(в) ни о(т) иного никогожє (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Патрїа(р)хъ, ! потрїа(р)хъ** (1481 *ГПМ*); *род. одн.* **патрїарха** 3 (1401 *RIR*; 1408 *Cost.* I, 61; 1490 *DC* 148); **патрїярха** 1 (1401 *RIR*); *род. мн.* **патрїа(р)ховъ** (1481 *ГПМ*).

***ПАТРЇАРШЄСКИИ** *прикм.* (3) (*який стосується патріарха, походить від патріарха*) патріарший, патріархів: а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м) пєче(р)скимъ Ста(р)цомъ и братїи нашего патрїа(р)шеского благословенїА (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

к н и г и п а т р ї а р ш є с к и и (2) *див.* **КНИГА** 2.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **патрїа(р)шеского** (1481 *ГПМ*); *род. мн.* **патрїа(р)шески(х)** (1481 *ГПМ*); *місц. мн.* **в патрїаа(р)шески(х)** (1481 *ГПМ*).

***ПАТРЇЯРХЪ** *див.* ***ПАТРЇАРХЪ.**

ПАОУШЄСКОУЛЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знаменито... оже.... дали єсмы имъ... села... на имА гдє єс(т) шерба паоушєскоулъ и лазоръ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Паоушескоулъ** (1426 *Cost.* I, 182).

ПАХАРНИК, PACHARNYK *ч.* (20) (*молд.* пахарник) (*придворний чин*) боярин-чашник, боярин-виночерпій: а на то є(ст)... в. п. ⟨бълоша па⟩харника (? — *Прим. вид.*)... и в оусѣхъ бояръ нашихъ великыи(х) (!) и малы(х) (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488); Боѧрїи ануме: Тъоутоул вел. логофът... Мохила пах., Фроунтєш столникоул (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пахарник, пахарни(к), pacharnyk** 4 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1467 *BD* I, 123); *ск. н.* **пах.** 3 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **пахарника, пахарнїка,** ⟨**па**⟩**харника** (1436 *Cost.* I, 488; 1457 *UKP*; 1460 *Cost. S.* 33; 1462 *Cost. D.* 63; 1464 *BD I*, 86; 1466 *BD* I, 106; 1473 *BD* I, 182; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 264 і т. ін.).

***ПАХАРНИЧЄЛЪ** *ч.* (13) (*молд.* пахарник) (*придворний чин*) помічник боярина-чашника, боярина-виночерпія: мы илїа воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинныи слоуга нашъ панъ їонъ оурєк(л)є пъхърничє(л) слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); И заплатих аз господство мы оуси тоти р҃н злат татарских оу роуки слоузѣ нашемоу Сима пъхърничел и сестр(и) єго Анноушщи (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пъхърничел, пъхърничє(л)** 5 (1437 *Cost.* I, 536; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); *зам. род. одн.* от Сима (Тома) **пъхърничел, пъхърничє(л)** 2 (1490 *BD* I 437; *ДГСХМ*); от сима **пахарничє(л)** 1 (1490 *ДГСХМ*); *зам. дав.* слоузѣ... Сима **пъхърничел** 1 (1490 *BD* I, 436); *род. одн.* **пъхърничела** (1490 *BD* I, 437); *дав. одн.* **пъхърничелоу** (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

***ПАХАРНЇКЪ** *див.* **ПАХАРНИК.**

ПАХАТИ, ПАХАТ *дієсл. недок.* (6) (*обробляти землю для засіву*) (що і без додатка) орати: И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); а тыхъ люде(и) которые землю пашоуть л҃в чл҃вки а дають платоу по два(д)цати гроше(и) с чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); тые грани сам княз великий Швитригайло... своею рукою... зарубал и казал намъ... по правой руцѣ того дуба... нам казал держати и пахат (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *інф.* **пахати** 1 (1454 *АЛМ* 12); **пахат** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *теп. 3 ос. мн.* **пашоуть** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* ! **п·шал** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***РОЗПАХАТИ, РОСПАХИВАТИ.**

ПАХНОТЇИ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Пафнотъ, Пафнотии, *гр.* Παφνούτιος) Пафнутій: а писа(л) старєць пахнотїи лихачєвъ братъ (Київ, 1446 *P* 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пахнотїи** (1446 *P* 155).

!ПАХОРИЛИ ⟨ПОГОРИЛИ⟩ *див.* ***ПОГОРИТИ.**

ПАЦЄВИЧЬ *ч.* (3) (*особова назва*): А при тѡмь нашемь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олєксандровичь... а маршалок королевъ пан Юрьий Пацевичь намѣстник ковенский (Вільна, 1482 *AS* I, 80); Самъ Казимиръ, Божъю милостью. Воеводе Кіевъскому, пану Юрю Пацевичу (Краків, 1487 *РИБ* 434); а казалъ его милость о томъ довєтатсѧ (!) пану Юрю Пацевичу (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пацєвичь** (1482 *AS* I, 80); *дав. одн.* **Пацевичу** (1487 *РИБ* 434; 1493 *АЛРГ* 55).

Див. ще ***ПАЦОВИЧЪ.**

***ПАЦОВИЧЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): При томъ были: во(евода) Вил(енскій), панъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ), кан(цлеръ) нам(ѣстникъ) Новг(ородскій) панъ Юр(ій) Пац(овичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и на(д)то єщє Ѳе(д)ко сла(л)ся... на п҃на ю(р)ѧ пацовича намєстъника полоцкого ижъ тая рєчъ имъ звєдома (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пац(овичъ)** (1494 *АЛМ* 54); *ск. н.* **п(ц)** 1 (1499 *ВФ*); *знах. одн.* **пацовича** (1499 *ВФ*).

Див. ще **ПАЦЄВИЧЬ.**

ПАЧЕ *прийм.* (1) (*цсл.* пачє) (*з род.*) (*виражає об'єктні відношення*) без (чого), всупереч (чому): Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за иасъ... Господа Бога молити... соблазны творясчыхъ изверзати... никакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ПАЧЄ ЖЄ *присл.* (4) (*цсл.* пачє жє) найбільше: сє азъ рабь владыкы моего ісу христа, пань Игнатїє, рєком⟨ь⟩їи Юга... оже благопроизволих нашем благымь произволенїємь... пачє же и от бога помощїа и любовї҄ѫ... дали єсмы... єдинь покровєць и нарѫквици (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь раб владыкы моего... Игнатиє, рєкоми Юга... оже произволих нашим благимь произволениємь и чистимь и свѣтлим сръдцемь, от вьсеѫ нашеѫ доброѫ волеѫ, пачє же и от бога помощї⟨а⟩ и любовь яже по бозѣ кь свѧтомоу мѣстоу... дали єсми а҃ кадилницоу от ї҃ соми срєбра (Путна, 1476 *BD* I, 216—217).

ПАЧКОВИЧѢ *мн.* (1) (*назва села у Перемишльській землі*): тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всего именїа, первоє, именем рекучи, село быбел и со присѣлкы, пачковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **пачковичѣ** (1361 *AGZ* 6).

!ПАШАЛ ⟨ПАХАЛ⟩ *див.* **ПАХАТИ.**

ПАШЕВА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Пашев'я: мы... киязь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... дали есмо... за его вѣриую службу села на имя Ма-

лов... а Пашева... у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пашева** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

***ПАШКАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... дали єсмы имъ... села... єдно село где ихъ домъ дроуго село пашкани (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).

ФОРМИ: *знах.* **пашкани** (1419 *DIR«A»* 444).

ПАШКО [1], **ПАШЪКО, ПАШЬКО** *ч.* (103) *(особова назва, пор.* Павелъ): а сє бортници пашко бортикъ и съ ємелина юрко мошничь (Львів, 1370 *Р* 18); а свѣдковє на то... панъ пашко скотницки... панъ пашко мазовецки (Львів, 1399 *Р* 59); пи(с) пашко дїакъ коупчичєвъ оу соч⟨авъ⟩ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); Я пан Волчко Хренницкій объявляю и чиню ведомо... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); А на то ест вѣра... боярь наших... в. п. Пашка, в. п. Боухти (Сучава, 1475 *BD* I, 206); То они брали поки не продано было Пашку мещанину виленскому (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пашко, пашко, пашъко, пашько, па(ш)ко** (1370 *Р* 18; 1393 *Р* 52; 1419 *Р* 91; 1425 *Cost.* I, 168; 1437 *Cost.* I, 542; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *AS* I, 55; 1472 *Cost.S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1490 *BD* I, 391 і т. ін.); *зам. род. одн.* в. п. **Пашко** 4 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4); *зам. дав. одн.* Пан Триколич... пишет моєи пани... и братоу ми... **Пашко** 1 (1481 *BD* I, 358); *род. одн.* **Пашка, пашка** (1436 *Cost.* I, 482; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 180; 1451 *Р* 156; 1457 *UKP*; 1462 *BD* I, 62; 1468 *BD* II, 306; 1472 *Cost. D.* 26; 1475 *BD* I, 206; 1490 *BD* I, 391 і т. ін.); **! панка** 1 (1436 *Cost.* I, 455); *дав. одн.* **Пашку, пашкоу, пашькоу** (1433—1443 *АРМ*; 1439 *Cost.* II, 60; 1442 *Cost.* II, 88; 1451 *Р* 156; 1490 *BD* I, 392; 1494—1495 *АЛРГ* 59); *знах. одн.* **Пашка** (1445 *Cost.* II, 236; 1472 *АрхЮЗР* 8/III,2).

ПАШКО [2] *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотаръ... заподїєю выше пашка на гло(д) (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169); мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знаменито... оже... дали єсми се(с) ли(ст) нашъ селамъ монастирскимъ о(т) немцѣ, на имѣ темишещи... и жеминещи и пашко (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пашко** (1447 *Cost.* II, 288); *род. одн.* **пашка** (1425 *Cost.* I, 169).

ПАШКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том былъ... пан Федко Пашкович (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пашкович** (1483 *AS* I, 82).

PASZKOWSKI *прикм.* (1): Ja Fedko Janusz(k)owicz... szto... iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho... folwarky... na imia rankowski ywanynowski a paszkowski y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskaho z panom Markom hawryłowyczom (Тритин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **paszkowski** (1500 *ДПЖН*).

***ПАШКОВЪ** *прикм.* (2): Я хве(д)ка пашкова до(ч)ка дохновича сознаваю... даровала єсми... моужа своє(г)... своими имє(н)и о(т)чизными (Луцьк, 1490 *ЗХП*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **пашкова** (1490 *ЗХП*); *дав. одн.* **па(ш)ко(в)ои** (1490 *ЗХП*).

Пор. **ПАШКО** [1].

***ПАШНЫИ** *прикм.* (15) ◇ з є м л и ц а п а ш н а ѧ (1) *див.* **ЗЄМЛИЦА;** з є м л я п а ш н а я (14) *див.* **ЗЄМЛА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **пашнаѧ** (1492 *AS* III, 23); *знах. одн. ж.* **пашную, пашноую** (бл. 1350 *Р* 8; 1440 *Р* 142; 1492 *AS* III, 23); *ор. одн. ж.* **пашною** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *наз. мн. ж.* **пашнее** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. мн. ж.* **пашные** (1495 *АЛМ* 85); *ор. мн.* **пашными, пашъными** (1496 *АЛРГ* 71; 1497 *РИБ* 684; 1498 *ГВКОО*; 1499 *ВФ*; *ГОКІР*; *РИБ* 777; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

***ПАШНЯ** *див.* **ПАШНѦ.**

ПАШНѦ *ж.* (24) **1.** ориа земля, пашня (22): мы... князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... дали есмо... за его вѣрную службу села... и с нивами, с пашнями и з лесы, и з дубровами и зъ бортными землями (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); и так сѧ слушает вечисто и непорушно со всеми входы и приходы... с нивами, ис пашнѧми, из лесы, из доубровами (Київ, 1437 *AS* I, 34); К Житомиру дво(р) с пашнею (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ... на Нагорку а на Шъпицу, абы они земли его забрали въ... его именьи... и пашни розпахали у границахъ того именья его (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); Я князь Константынъ Иваиовнчь Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми и записалъ... на соборную Церковъ... у Вилни на крилосъ попомъ и діакономъ... съ пашни нашее Здятелское пятнадцать бочокъ жита солянокъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

2. хлібні злаки *(нескошені)* (2): город чодно(в) на городє... челяди два паробки а три жонъки... а пашнѧ єстъ жита и пъшеница и овє(с) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пашнѧ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93); *род. одн.* **пашни** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1499 *АСД* VI, 3; *ПИ* № 3); *знах. одн.* **пашню** (1497 *РИБ* 683); *ор. одн.* **пашнею** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1492 *AS* III, 23); *знах. мн.* **пашни** (1489 *РИБ* 433); *ор. мн.* **пашнѦми, пашьнѧ(ми), пашнями** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1457 *Р* 165; 1465 *АкВАК* III, 4; 1491 *AS* I, 97 і т. ін.).

Див. ще ***ПРОПАШЬ.**

ПАШЪКО *див.* **ПАШКО** [1].

***ПАШЪНЫИ** *див.* ***ПАШНЫИ.**

ПАШЬКО *див.* **ПАШКО** [1].

***ПАШЬНѦ** *див.* **ПАШНѦ.**

***ПАШЮТА** *ч.* (1) *(особова назва):* А в томъ селє оу двори люде(и) єстъ пѧть а го(л)тѧєвъ два што земли не де(р)жать на (и)мѧ Ючини(в) Пашю(т) (б.м.н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пашю(т)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ПЄВЄЦЪ *ч.* (2) співець, поет: пи(с) георгїє сръби(н) и певє(ц) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); пи(с) гео(р)гїє сръби(н) и пєвєцъ мо(л)давскїи (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєвєцъ, певє(ц)** (1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*).

***ПЄВНЫЙ** *прикм.* (14) **1.** *(вірний, непохитний)* певний (5): и такижь тымъ то листомъ слюбуемъ, якожъ єсмы саюбили *(в ориг.* слюбили.— *Прим. ред.)* и присѧгли и олдь пєвныи оучинили (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); Алє колиж наияснѣишєє кнѧжа и... крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры а пєвнои єго освѣцєности и свѧтои єго Короунѣ полскои напомѣноул, и тѧж коу наслѣдованю стоупєнюм тых то наших прєдков оупоминал и приводил (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. *(безсумнівний)* певний (3): а с пєвного вѣданья нашєго — никды межи радою кролє(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а осовнє (!) гды(ж) вѣдаюмъ иже прє(д)реченыѧ зємлѧ молдавскаѧ своѧ панствы здавны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ, одною волєю и с пєвного вѣданья всѣхъ на(с), што єсмы нинѣ тоута слюбоуємъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

3. *(надійний)* певний (1): а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ и всѣмъ... по(д)данымъ... абы николи... на вѣки не оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

4. щирий (1): а мы єсмы простили пана Михаила логоѳєта и пана Доумоу... от оусего нашєго пєвного сєрдца (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

5. *(визначений)* певний (1): а вона два миха(л)ъ а па(и) птръ оузѧли собѣ пєвныи дєнь розьиздови кто бы нє ста(л)ъ тотъ бы стратилъ (Галич, 1404 *Р* 68);

(деякий, якийсь) певний (3): коли быса то дѣяло около свата нарожѣнья бо(ж)его... тогды коли єсмо очивистє с вами оу князьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) дла того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Билъ намъ чоломъ богомолецъ нашъ Єфремъ... и покладалъ передъ нами листъ данины певныхъ маетностей на Волыню (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **певного** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 738; 1468 *BD* II, 306); *знах. одн. ч.* **певныи** (1404 *Р* 68; 1434 *Cost.* II, 664); *род. одн. ж.* **певнои** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн. ж.* **пєвноую** (1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн. ж.* **пєвною** (1448 *Cost.* II, 733); *род. мн.* **певныхъ** (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *дав. мн.* **певны(м)** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. мн. ч.* **пєвныи** (1433 *Р* 121; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1462 *BD* II, 284).

***ПЄГОХОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* продали єсмо мыто лоуцъкоє... ша(х)ну пєгоховичоу... на три годы (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пєгоховичоу** (1487 *АМЛ*).

***ПЄДОУЧЄЛОУЛЪ** *ч.* (1) (*рум.* păducél «глід») *(назва джерела у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села... и ... мѣста о(т) поустини понижє проуиа оу крънница пєдоучєлоулоуи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **педоучєлоулоуи** (1436 *Cost.* I, 444).

Див. ще ***ПЪДОУЧЄЛЪ.**

***ПЄКУЛИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Пикуличі: мы панъ яиъ дѣдичь тарнувъскии... то єсмы вчинили игиаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175).

ФОРМИ: *знах.* **пєкули(ч)** (1390 *Р* 175).

ПЄЛЄТЮЧЄЩИ НИЖНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефаиъ воєвода... знамєнито чиним(ь)... ожє... наши слоугы... продалы... єдно село ... на имѣ Пєлєтючєщи нижнїи (Сучава, 1500 *RA* 260).

ФОРМИ: *наз.* **Пєлєтючєщи нижнїн, Пелетючєщи иж(ь)нїи** (1500 *RA* 260).

ПЄЛКА *ч.* (1) *(особова назва):* мы воицєхъ з б҃жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденский... пелка с копыдлова ладскии.. слюбуємы и слюбили єсмы ... стецку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пелка** (1433 *Р* 122).

***ПЄНЄЗЬ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***PENEŻNYJ** *див.* **ПѢНЄЗЬНЫИ.**

***PENIAZ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***PENIEZ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***ПЄННЫЙ** *прикм.* (1) заборгований: А продали єсмо то... вобєл вєчно а никомоу иє пенно (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **пенно** (1492 *AS* III, 23).

!ПЄНТЄЛЄА ⟨ПАНТЄЛЄЯ⟩ *див.* ***ПАНТЄЛЄИ.**

***ПЄНТЄНОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* хотар... о(т) Хитїоана на пентєноу(л) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пентєноу(л)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ПЄНЪ** *ч.* (1) пень, пеньок: а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ... та... на доубови пєнъ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пєнъ** (1427 *DIR«A»* 450).

***ПЄНѢЗЬ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***ПЄНЯЗЬ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***ПЄНАЗЬ** *див.* ***ПИНАЗЬ.**

***ПЄПЄРИГОВЪ** *прикм.* (1) ◇ к р ъ н и ц а П є п є р и г о в а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Пєперигов(а)** (1473 *BD* I, 190).

ПЄРВЕЙ[1]**, ПЄРВЄЄЙ, ПЄРЪВЕЙ, ПѢРВЄИ, ПЄРВѢИ, ПЄРВЇЄ, ПЄРВѢЄ, ПЄРЬВЇЄ** *присл.* (16) **1.** насамперед, передусім, перш за все (4): а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стрєчєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати... тогды пєрвѣє нмаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); а хтобы имѣлъ той дѣлъ изроушити и с того выстоупити, тотъ бы имѣлъ п⟨є⟩рьвїє триста коп отложити (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); Перъвей поклонъ а позъдоровєньє (Троки, 1494 *BD* II, 386).

2. раніше, давніше (11): а прото яко и пєрвѣи тако и тыми листы ва(с) рада короуны жаданьє(м) велики(м) проси(!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ; а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); а хто первей позвалъ того пєрвєй имєновать а хто дроугы(и) позовєть того уторыи имєнова (!) тако(ж) и до коица (XV ст. *ВС* 13 зв.); а чей быхмо могли оучинити промєжы вами любовъ и миръ и доконъчаньє, якъ и перъвей было (б. м. и., 1499 *BD* II, 449).

3. уперше (1): а вы... и отъ насъ о томъ дєлє оусказали єстє поправъдє пє(р)вє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄЄ, НАИПЄРВЄИ** 1, **НАИПЄРВО** 1, **НАИПЄРВЫ** 1, **ПЄРВИ, ПЄРВО, ПЄРВОЄ, ПРЪВО.**

ПЕРВЕЙ[2]**, ПЕРЪВЕЙ, ПЕРВѢИ** *прийм.* (7) *(з род.) (виражає об'єктні відношення з часовим відтінком, вказує на особу, у відношенні до якої дія відбувалася раніше)* перед (ким) (1): а кому первѣй его было дано, тыи маютъ послѣ его брати (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10);

п е р в е й с е г о (2) перед цим, раніше: покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы имєня его Мыкулиискіе объихати (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... зо всими єго присєлки в повѣтє києвскомъ, што держал пєрвѣй сєго кн⟨А⟩зь Василей... дали єсмо ласкавє чєрєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117); п є р в є и т о г о (4) перед тим, раніше: i oni maiut nam z toiei zemli służbu służyt, potomu, jak i perwei toho zdawna z toiey zemli służba szła (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 1/IV, 8); што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... и въсказалъ єси къ намъ напоминаючы насъ, абыхмо съ тобою прыязъиь и миръ вєчный взяли мєжы нами и зємлями нашыми, подлугъ давного обычая, какъ перъвей того зъдавна за прєдъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

***ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ** *прикм.* (1) вищенаписаний, вищезгаданий: Ино мы... потвержаємъ и даемъ ему, и дали есмо, и записали... тое село верху писаное Сенно, со всимъ тымъ первей выписаннымъ, што къ тому зъ вѣка прислушало и слушаеть (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **первей выписаннымъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫЙ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙПИСАННЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ** *прикм.* (2) вищенаписаний, вищезгаданий: а даемъ, и потвержаемъ тому первей писаному пану Петрашку Ланевичу Мыльскому верху менованныя мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); какъ жо тыи то истыи листы мистровы пєрвѣи писаныи тоую то рѣчь сами свѣтьча(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **первей писаному** (1445 *АкЮЗР* I, 18); *наз. мн. ч.* **пєрвѣи писаныи** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄ-**

ПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫЙ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.

ПЄРВЄИШЇИ *прикм.* (6) попередній; давніший; перший: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевиицкого послѣдние ва(м) посланы. Которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); прото(ж) рєкы тєкоу(т) мєжї имєньи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє члвчьимь оучєнїємь (!) алє своєю сїлою а колї пєрвєишая тоуть имаєть бытї правая граніца (XV ст. *BC* 10 зв.); и наипервоє слюбоуємо и по(д)даємо сѧ, коли на(с) позовє(т) господарь нашь, коро(л) єго мл(с)ть, на оурєчєноє мистцє, гдє первїишїи воєводы коу голду хожєвали, а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сѧ прє(д) єго мл(с)тию и єго мл(с)ти голдовати (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **первеишїи** (XV ст. *BC* 10 зв.); *знах. одн. ч.* **первеишаго** (XV ст. *BC* 31); *наз. одн. ж.* **первеишая** (XV ст. *BC* 10 зв.); *наз. мн. ч.* **первїишїи** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. мн. ч.* **первѣишии** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ПЄРВЫИ, *ПЄРВЬШИИ, *PERSZYJ, ПРЪВЫ** 2.

ПЄРВИ, ПЄРВЫ *присл.* (2) **1.** насамперед, передусім, перш за все (1): Тѣмь мы... дали и потврьдили єсмы ємоу... села на имѧ: Должєщїи... що онь коупилъ тоє сєло... пєрвы коупиль в части оу того села от Мароушка... за чєтири ста златих татарских (Сучава, 1479 *BAM* 61).

2. раніше, перед тим (1): мы кнзь сємєнъ александровичь (!) дали єсми... кнзю юрью борисовичю сєлищє... со всємъ стымъ и потомоу какъ и перви та(к) ктомоу сєлищоу прислоухало (Київ, 1465 *ДГСОС*).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄЄ, НАИПЄРВЄИ** 1, **НАИПЄРВО** 1, **НАИПЄРВЫ** 1, **ПЄРВЄЙ**[1] 1, **ПЄРВО, ПЄРВОЄ, ПРЪВО**.

ПЄРВЇЄ *див.* **ПЄРВЄЙ**[1].

ПЄРВО, ПЄРЪВО *присл.* (22) **1.** насамперед, передусім, перш за все (1): Пє(р)во поклонитисє о(т) гдна воєводы великому кнзю алєкса(н)дру яко брату и прыятєлю своємy милому (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

2. раніше, перед тим (1): єстли пакъ видить сѧ тяжъко твоєй милости оу другоє намъ листу дати, яко пєрьво єсмо просили... и оу дроугоє прысягати, а твоя милость намъ дай опѧть листъ твоєй милости, што єстъ подъ прысягою твоєй милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

3. спершу, спочатку, наперед (1): а хотар виш⟨єписаии...⟩... тєм поутємъ... до врѣх... гдѣ смо пєрво почали (б. м. н., 1500 *SD* 7);

п є р в о с є г о (17) перед цим, раніше: Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а тежъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сего мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали... и мы имъ двєма остали винъны (Краків, 1487 *АМЛ*); и мы пє(р)во сєго высылали та(м) того мєжы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого намѣстиика ли(д)ского (Вільна, 1495 *ВМЗД*); у zemlam tych folwarkow hranycia mne iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho... у perwo sieho służebnyka pana nemiryn (Тришин, 1500 *ДПЖН*); п е р в о т о г о (2) перед тим, раніше: мы, князь Александро Володимеровичъ дали єсмо бояромъ иашимъ... селищо, со всимъ с тым, якъ перво того панъ Игнатъ Шумаков держалъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); и мы... ємоу имѣньє н⟨а⟩ше имєнємъ Звѧгол... дали єсмо... тымъ же обычаєм какже и пєрво того дєржали... кн⟨ѧ⟩зь Василєй и кн⟨ѧ⟩зь Андрѣи (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄЄ, НАИПЄРВЄИ**[1] 1, **НАИПЄРВО** 1, **НАИПЄРВЫ** 1, **ПЄРВЄЙ**[1], **ПЄРВИ, ПЄРВОЄ, ПРЪВО.**

***ПЄРВОВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищевказаний, вищезгаданий: А то всє пєрво выписаноє дєржати кн⟨ѧ⟩зю Федору вѣчио, нєпорушио (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **пєрво выписаноє** (1396 *AS* I, 20).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫЙ.**

ПЄРВОЄ, ПЄРВОИ, ПЬРВОЄ *присл.* (6) **1.** насамперед, передусім, перш за все (3): про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нє исправєдливо осоуди(т)... то(т) имєє(т) на вышъшєє право о(т)озвать имєєть ємоу пєрвоє о(т)ложи(т) три гривны а коли(ж) соу(д)ю пєрємо(ж)мь вышшимь правомь маєть ємоу вѣрноуть за сѧ три гривны за соромотоу (XV ст. *BC* 33 зв.); А коли быхмо хотѣли тоє узрушити, тогды быхмо имѣли первои... королю положити триста золотыхъ угорьскихъ (б. м. и., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

2. уперше (2): коли єсмь пєрвоє сѣлъ иа црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣданиє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); О дѣтѣ(х) што(ж) нє маю(т) лѣ(т) розоумоу своєго а боудоуть на соу(д) позваны имаєть имь соу(д)я ро(к) завѣсить и запи(с) до лѣ(т) розоумоу ихъ а коли приидоуть розѫмоу ихъ а боудє(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлєиа тогды они мають о(т)повѣдати ка(к) и тогды коли были позваиы пєрвоє къ правоу (XV ст. *BC* 33).

3. раніше, перед тим (1): а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои што пьрвоє купилъ панъ кола иь можь(т) габати филь а ии єго братьѧ... пана колы и єго дѣтии (Галич, 1409 *P* 74).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЄЄ, НАИПЄРВЄИ**[1], **НАИПЄРВО** 1, **НАИПЄРВЫ** 1. **ПЄРВЄЙ**[1], **ПЄРВИ, ПЄРВО, ПРЪВО.**

***ПЄРВОИНАПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищевказаний, вищезгаданий: а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѧсы хотѣлъ нѣшто оучини(т) и оуста(т) противу г(с)дрѧ, кролю влодислава, пєрвѣи написаного, мнѣ с ни(м) нє оустати, а ни почина(т), а ни по нємъ стати, противу своєго г(с)дрѧ, кролѧ пєрвои написано(г) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пєрвои написано(г)** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ПЄРВОНАПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищевказаний, вищезгаданий: имѣю с кролємъ, своимъ г(с)дрмъ, стати с володиславомъ, с пєрвонаписанымъ, противу єго всѣмъ нєприѧтєлємъ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **пєрвонаписанымъ** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄ-**

ПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ,*ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫИ.

***ПЕРВОПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищевказаний, вищезгаданий: А того николи не оузрю могти, како коли оу нашнх листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы, то оусе слубуемо (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *місц. мн.* оу первописаныхъ (1403 *ДГМ*). *Див. ще* ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЄРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫЙ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕИВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫЙ, *УВЄРХУВЫПИСАНЫЙ.**

***ПЄРВОРЄЧЄНЫИ** *прикм.* (4) вищезгаданий, вищеназваний: а такъ(ж) перво рє(ч)ныи владъ имѣє(т) намъ съ того села служи(т) к нашеи потрєбизнѣ копьє(м) и двѣма стрѣлци (Снятин, 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **перво рє(ч)ныи** (1424 *Р* 100); *наз. одн. с.* **первоpє(ч)ноє** (1424 *Р* 100, 102); *знах. одн. с.* **первоpє(ч)ноє** (1424 *Р* 99).

Див. ще **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, *НАПЄРЕДРЄЧЄНЫИ, *НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРЕДЬРЄЧЄНЫИ, *ПРЕДРЄЧЄНЇИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, ПРЄРЄЧЄНЫИ, *ПРОРЄЧЄНЫИ.**

ПЄРВЫИ (73) **1.** *числ.* (54) *(порядковий, співвідносний з числом один)* перший: тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всєго имѣнїа, пєрвоє, имєнєм рєкучи, село быбєл (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Teź jestliby... czerez wyznanie swojeho sudi, byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet zaplatiti winu za obadwa razy kotoraja włożona (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); в городѣ оу мерєчи в суботу мѧсопустную под лѣты нарожениѧ сна б(ж)ьєго тисѧчѧ лѣтъ и чотыри ста лѣтъ первого лѣта (Мереч, 1401 *Р* 64); Пысанъ у Вылни, мая двадцать первого дня (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9); А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Первого году маютъ намъ дати пят(ь)сотъ золотыхъ... А на другїй годъ такожъ маютъ намъ дати тисячу золотыхъ Вгорскихъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); Коли прїгодить нєкоторомоу оцоу дроую (!) жону понѧть а имєють с нєю дѣвкы а с первою жоиою моужьчиньки тогды снвє по смрти оцѣвѣ маютъ дѣвъкы замоу(ж) выдать по(д)лоугъ обычая зємьско(г) (XV ст. *СЯ* 41); Панъ Литаворъ Хребътовичъ... а панъ Ѳедко... брали личбу въ мытника Меиъского въ Мартина Янъчелевича: Съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ и 3 копы, и 16 грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34);

м а т к и б о ж и и п є р в о є (5), п є р в о ѣ м а т ъ к и б о ж и ѣ (1) *див.* **МАТКА**[1].

2. *(у знач. прикметника)* (19) **а)** *(попередній, давніший)* перший (17): мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденский... пєтръ с кора по(д)судокъ познанскии слюбуємы... тако яко инии пановє первии намѣсткове наши пєтру роману стєцку алєксандру воєводамъ зємлѣ молдавской слюбили были (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); и мы... листо(м) нашы(м) си(м) пє(р)вы(и) нашь су(д) потвє(р)жає(м) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Дроугоє вспоминаєть г(с)дрь нашъ воєвода ваше(и) мл(с)ти о пє(р)выхъ г(с)дрєхъ воєводъ волоскихъ и князє(и) литовъскихъ... яко они мели межи собою бра(т)ство и приятє(л)ство и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

б) *(якого досі не було, не існувало)* перший (1): и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я есми того половицу отехал и грань перъвую есми зарубал в дубѣ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119—120);

в) *(визначний, видний)* перший (1): а далѣи слюбоуємъ... за всѣ паны и боѧры по(д)дань сѧ зємли молдавскоѣ... иже со имьѧ поспольсто(м) (!) перво(м)... иже тоты всѣхъ рѣчеи на вер(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы... обьвоѧжутсѧ... здержати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **первыи, первы(и), пє(р)вы(и), perwyj** (1392 *Р* 46; 1489 *РИБ* 437; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 17 зв., 18; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119; 142); ! **правыи** (XV ст. *ВС* 20); *род. одн. ч., с.* **первого, пє(р)вого** 12 (1401 *Р* 64; 1430 *ГВКЛ* 9; 1438 *Р* 141; 1451 *АкЮЗР* II, 106; *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1465 *АкВАК* III, № 2, 4; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1494 *РИБ* 560, 561; 1498 *ГВКЛ* 23; 1499 *РЕА* III, 34); **перва(г)** 1 (XV ст. *ВС* 16 зв.); *дав. одн. ч.* **первомоу, перъвому** (XV ст. *ВС* 20 зв.; 1496 *BD* II, 402); *знах. одн. ч.* **первыи, перъвыи, пє(р)вы(н)** 14 (1388 *ZPL* 105; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1487 *АМЛ*; 1495 *БСКИ*; 1496 *BD* II, 405; XV ст. *ВС* 17 зв.; *СЯ* 39 зв.; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); ! **пєрвє(н)** 1 (XV ст. *ВС* 17 зв.); *ор. одн. с.* **пєрво(м)** (1448 *Cost.* II, 738); *місц. одн. ч.* **при пєрвомъ** (1401 *Р* 66); *наз. одн. с.* **первоє, пє(р)воє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. одн. с.* **пєрвоє** (1391 *Р* 45; 1448 *AS* I, 44; XV ст. *ВС* 37); *наз. одн. ж.* ! **pirwoya** (1413 *GL* 48); *род. одн. ж.* **первоє, пє(р)воє** 6 (1488 *РИБ* 222; 1489 *АКВ*; XV ст. *СЯ* 41; 1498 *АЛРГ* 83); **пєрвоі** 1 (1388 *SL* 679); **перєвоѣ** 1 (1418 *Р* 89); *знах. одн. ж.* **первоую, перъвую** (1412 *Р* 81; XV ст. *ВС* 16 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *ор. одн. ж.* **пєрвою** (XV ст. *СЯ* 41); *наз. мн. ч.* **пєрвии** (1433 *Р* 123); *род. мн.* **первыхъ, первы(х), пє(р)выхъ** (1433 *Cost.* II, 651; *Р* 121, 124; XV ст. *ВС* 13; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *ор. мн.* **перъвыми, perwymi** (1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 401); *місц. мн.* **оу (о) первыхъ** (1433 *Р* 124; 1496 *ПСВВ* 192).

Див. ще **ПЄРВЄИШЇИ, *ПЄРВЬШИИ, *PERSZYJ, ПРЪВЫ.**

***ПЄРВЫЙНАДЦАТЫЙ** *числ.* (2) одинадцятий: А на потвержєньє сему нашему листу привѣсили єсмы пєчать нашего королєвъства подъ лѣты рж(с)тва х(с)ва тысѧча, лѣтъ, и четырє ста лѣтъ первого на дцатого лѣта (б. м. н., 1411 *Р* 77).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **первого на дцатого** 1 (1411 *Р* 77); **перво(г) на дцѧ(т)** 1 (1411 *Р* 80).

***ПЄРВЬШИИ** *прикм.* (4) попередній; давніший; перший: а прото єстли иа пєрвьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє... на тыи то послѣдннии мистровы листы такъ о(т)писать (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Ино мы памятаючи давныи дела, какъ прєдъковє нашы исъ твоими прєдъками перъвшими воєводами бывали оу прыязни и въ любви, то єсмо вчынили (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *род. мн.* **пєрвьши(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн. ч.* **первьшии** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **первьшими, перъвшимн** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1496 *BD* II, 407).

Див. ще **ПЄРВЄИШЇИ, ПЄРВЫИ,*PERSZYJ, ПРЪВЫ.**

ПЄРВѢЄ *див.* **ПЄРВЕЙ**[1].

ПЄРВѢИ[1] *див.* **ПЄРВЄЙ**[1].

ПЄРВѢИ[2] *див.* **ПЄРВЄЙ**[2].

***ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ** *прикм.* (3) вищевказаний, вищезгаданий: ѧ панъ костѧ валаши(н) слюбоую и слюбилъ єсмь и цѣловалъ єсмь на то кр(с)тъ вєрєнъ быти своєму г(с)дрю, кролю полскому, влодиславу, первѣи написаному (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пєрвѣи написаного, пєрвѣи написано(г)** (1402 *Cost.* II, 623); *дав. одн. ч.* **первѣи написаному** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще *ВЕРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЕРХОУПИСАНЫИ, *ВЕРХУПИСАНЫИ, *ВЕРХУПСАНЇИ, ВЫШЕПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ,*ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.

***ПЕРВѢИПИСАНЫИ** *див.* ***ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ.**

ПЕРЕ ⟨ПЕРЕДЪ⟩ *див.* **ПЕРЕДЪ.**

***ПЕРЕВАЛСКИИ** *прикм.* (2): Я пань микоула дѣди(ч) до(л)эскии и перева(л)скии... придаль есми своего имѣнья дользска десАтиноу озиминны... А коу томоу придаль есми на тоую цркквь... землю пашноую... по перевалскоую границю (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **перева(л)скии** (1440 *Р* 142); *знах. одн. ж.* **перевалскоую** (1440 *Р* 142).

Пор. ***ПЕРЕВАЛЫ.**

***ПЕРЕВАЛЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Перевали: писанъ оу перевалехъ (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *місц.* **оу перевалехъ** (1440 *Р* 142).

ПЕРЕВОЗИТИ СѢ *дієсл. недок.* (3) переправлятися: А пак наияснѣншїи Ян Олбрахть, крол полскіи, ис прѣреченою братїею его милости, тогди имали би перевозити сѣ також на земли тоурецкого чъсарѣ черес Доунаи... по коуда сѣ им и нам боудет видити маиполипшеи... тоуда перевозитн сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *інф.* **перевозити сѣ** (1499 *BD* II, 423).

Див. ще **ПРОВОЗИТИ.**

ПЕРЕВОЗЪ *ч.* (13) **1.** *(місце, придатне або спеціально пристосоване для переїзду, переправи через річку чи іншу перепону)* переправа, перевіз (4): а на перевози и отъ нѣмецкыхъ возъ цѣлыхъ и отъ орменскыхъ по четыре гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а на перевозы от воза, или от немецкых или орменскых, по четири гроши, але коли имоут возыти поромом (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

и з ь б и щ ь н ы и п е р е в о з ъ (1) *див.* ***ИЗЬБИЩЬНЫИ;** с т е п а н ь ч ь п е р е в о з ъ (1) *див.* ***СТЕПАНЬЧЬ.**

2. плата за переправу, плата за перевіз (6): а кто не идетъ на бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тАгАнАкАчю колко у бѣломъ городѣ, опрочє перевозовъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а коли боудет лед илї имоут ходити оу брод, тогди перевоза ни гроша да не дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А тежъ, если будеть здавна перевозъ къ мыту слушалъ, иехай они и тепер⟨ь⟩ перевозъ з мытомъ заведають по давному (Судомир, 1488 *РИБ* 222—223).

3. право збирати плату за перевіз (1): тѣмъ мы... дали есми ем(у)... едно село на серетѣ... и съ млино(м) и съ перевозомъ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211).

ФОРМИ: *наз. одн.* **перевозъ** (1488 *РИБ* 222); *род. одн.* **перевоза** (1349 *Р* 3, 4; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *знах. одн.* **перевозъ** (1488 *РИБ* 223); *ор. одн.* **перевозомъ** (1445 *Cost.* II, 211); *місц. одн.* **на перевозн** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1456 *Cost.* II, 790); **на перевозы** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 275); *род. мн.* **перевозовъ** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668).

Див. ще ***ПРѢВОЗЪ.**

ПЕРЕГРИМЪ *ч.* (1) *(особова назва, лат.* peregrinus *«чужинець»)*: а при то(м) бы(л)... панъ Анъ перегримъ а панъ Ашко крутиборода (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **перегримъ** (1420 *ПГАГ*).

ПЕРЕД *див.* **ПЕРЕДЪ.**

***ПЕРЕДЕЛКИ** *мн.* (1) *(назва урочища на р. Стир у Волинській землі)*: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку, зъ... бобровыми гоны по Стыру, противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род.* **Переделокъ** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***ПЕРЕДМИР** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Передмірка: а што матка н⟨а⟩ша держит отчиноу н⟨а⟩шу... и села... Тараж, Передмир... то все брату н⟨а⟩шому Солтану после матки н⟨а⟩шое живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Передмир** (1463 *AS* I, 55).

Див. ще ***ПЕРЕДМИРКА.**

***ПЕРЕДМИРКА** *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Передмірка: Я кнАзь Михайло Васильевичь Збаражьский чиню знаменито... штожь коли записалъ былъ мнѣ дАдА мой небожчикь... имѣнье на имА Манєвъ... а Передмиркоу... ино ми того имѣньА отпирали дАдинаА моА кнАгини СеменоваА МарьА (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Передмиркоу, Передьмнркоу** (1482 *AS* I, 79).

Див. ще ***ПЕРЕДМИР.**

***ПЕРЕДО** *див.* **ПЕРЕДЪ.**

***ПЕРЕДОКЪ**[1] *ч.* (31) предок: а то такъ а(ч) прєрє(ч)ныи воевода з дѣтми и намѣстки и с паны и его под(д)анными намъ и дѣтемъ нашимъ и намѣсткумъ и корунѣ вѣрою пристанеть яко его передъкове вѣрни были и служили подлугъ выписанья и зрАженья первыхъ листовъ оца и предковъ его воеводъ молдавскихъ (Ланчиця, 1433 *Р* 121); ти(ж) и помочи имаемъ его мл(с)ти чинити, а противъ его непрїАтелемъ оуси(х), ка(к) наши пере(д)ци чинили, противъ татаро(х) и противъ каж(д)ому непрїАтелю (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); И коли боудет пана нашего королА приказание... а мы имаемь оудилати подлоуг приказанна пана нашего... якож ест был из века оуставь передков наших (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. мн.* **передкове, передъкове, передькове, пере(д)кове** 10 (1433 *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1436 *Cost.* II, 707; 1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 283, 289; 1468 *BD* II, 301); **пере(д)ци** 6 (1445 *Cost.* II, 729); *род. мн.* **передков, передковъ, передковь, передко(в), пере(д)ковъ, пере(д)ковь, пере(д)ко(в), передьковь** (1433 *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 663; 1436 *Cost.* II, 707; 1445 *Cost.* II, 729; 1453 *Cost.* II, 453, 472, 765, 766; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 301); *дав. мн.* **пере(д)комь** (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще **ПРЕДОКЪ, *ПРОДОКЪ.**

***ПЕРЕДОКЪ**[2] *ч.* (1) ⟨?⟩: Колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на быванна наслАдовати, про тож и мы... от родителев наших обычаев... отстоуповати не имаемо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *род. одн.* **передкоу** (1462 *BD* II, 283).

***ПЕРЕДОЛЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Київській землі)*: мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олеска(н)доваА (!) наста(с)я киє(в)скаА... придали есмо оу до(м) Стыя тр(о)ци... двѣ волости наших передо(л) а почАпо(д) (Київ, 1459 *Р* 174).

ФОРМИ: *знах. одн.* **передо(л)** (1459 *Р* 174).

ПЕРЕДЪ, ПЕРЕДЬ, ПЕРЕД, ПѢРЕД, ПЬРЬДЪ *прийм.* (305) **I.** *(із знах.)* (31) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (27) **а)** *(вказує на особу, у присутності якої відбувається дія)* перед (ким), до (кого) (25): I teź, sud'ja... k sudu ne majet' pered sebe priwoditi (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а се Азъ па(н) петрашь... свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришедъ перед мА васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничА о границю (Галич, 1401 *Р* 65); мы петрь воевода... знаменито чиним... оже пришли перед нась... боургаре ливовскіи, и принесли великое привилие, що имают от нашего отцА (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); А потомъ ся о томъ з Нисанймъ Симъшиничомъ зъедналъ н, пришодши передъ насъ, устне позналъ, ижъ его тыми золотыми клепалъ (Краків, 1489 *РИБ* 431); и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нехоте(л) вернти, и о то по(з)вализА пере(д) насъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

б) (*вказує на особу, до якої щось потрапляє*) до (кого); перекладається також описовою конструкцією (2): а се Азь кнА(з) федико несвидискии староста кремАнецкии... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м) нынѣишимъ и пото(м) будучимъ пере(д) кого жь коли сесь листъ на(ш) приидє(т)... Ако жь Авно было приАтелю(м) и неприАте (!) моимъ какъ есмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнА(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); а се А кнзь Федко несвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ нынешни(м) и потомъ будучи(м) передъ кого жь коли сесь листъ нашь придеть... Ако жь Авно было приАтелемъ моимъ и неприАтелемъ како есмъ А вѣрие служилъ освАцоному кнА(з) швитрикгайлу (Черняхів, 1435 *P* 132).

2. (*виражає просторові відношення з об'єктним відтінком, вказує на особу, у зв'язку з якою відбувається дія*) назустріч (кому) (2): але коли па(н) на(ш) коро(л) его мл(с)тъ приближи(т) сА до рускои земли, а мы имае(м) пере(д) его мл(с)ть выехати (Серет, 1453 *Cost.* II, 765);

p e r e d s i e b i e (1) вперед: Idem pered siebie na try dorohy, nekotoruże naszy uże u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141).

3. (*виражає часові відношення, вказує на особу, на яку дія була скерована раніше, ніж на іншу особу*) раніше (від кого), перед (ким, чим) (1): О пароучникоу (!) онъ(ж) мени(т) пере(д) первеишага долъжника заплачо(и) (XV ст. *BC* 31).

II. (*з ор*). (270) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (242) **а)** (*вказує на особу, у присутності якої відбувається дія, або на інстанцію, в якій відбувається дія*) перед (ким, чим) (240): А кто о(т)иметь о(т) црква стго николы судитсА со мною передъ бгмь (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9); а продали и оуздали єму добровоулно... передъ паномь пилецкимь старостою роускоѣ земли (Перемишль, 1366 *P* 12); а маиколА пере(д) нами съ своими сна (*в ориг.* сны.— *Прим. ред.*)... лишили влада и кръстю оу правое имА и оправили влада... пере(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); жаловал перед нами пан Федко канцлер господару н⟨а⟩шому, ки⟨А⟩зю великому Швитрыкгайлоу, на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41); И ставши ⟨п⟩ан Тадорь писар и заплатил тото село оусе готовими пинѣзми, перед нами и перед оусими иашими бояри (Сучава, 1464 *BD* I, 83); и кн⟨А⟩зь Михайло положил листъ перед королем его м⟨и⟩л⟨о⟩стью а реклъ: тым обычаемъ записал сА ты с моим отцемъ перед добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Билъ иамъ чоломъ часникъ (!) нашъ, Федко Гавриловичъ, и положилъ передъ иами листъ отца нашого, короля е. м., которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣние ... у Дмитра Холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); колї хто боудѣ(т) трїичи обаженъ пере(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои и переможенъ... на веки жа(д)ное чти неимее(т) иметь (XV ст. *BC* 36 зв.); и оуставши слуга иа(ш), глигоръ, и съ своєю женою, а(л)бою, и заплатили и(м) оуси тоти... пинѣзи... пере(д) нами и пере(д) нашими болѣри (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(*з дав. зам. ор.*) (1): аж толи, коли мое слово и запис сей духовници моей нарушит или хто матьце моей в чомъ коли будеть кривду делати, тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29);

б) (*вказує на особу, у відношенні до якої виявляється певна позиція*) перед (ким) (1): будеть ли ялъ его король по кривдѣ любартъ будеть правъ и я кнѧзь кистютии буду правъ передъ въгорьскимъ королемь (б. м. н., 1352 *P* 6).

2. (*виражає просторові відношення*) (2) **а)** (*вказує на об'єкт, біля якого відбувається дія*) перед (ким, чим), біля (чого) (2): Teź ustawilijeśmo, iz żadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi... a majet' prisiahati pered szkołoju u dwerej (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); мы александрь воевода... знамєнито оузАвлАми ис тымъто нашимъ знамениты(м) листо(м)... оже до на(с) приехали соу(т) оу посо(л)ство панове... королѧ казимира... и жадали на(с), абыхо(м) имали поити пере(д) нашего... пана казимира... и абыхо(м) пере(д) его мл(с)тїю повины(и) гол(д) оудилали (Серет, 1453 *Cost.* II, 765);

б) (*вказує на особу, у відношенні до якої дія відбулася раніше*) перед (ким) (1): И я ему исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (!) чистити и нитовати, и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною, а не бралъ изъ тое клѣти ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. (*виражає часові відношення, вказує на день, календарну дату, подію, якій передує дана дія*) перед (чим), незадовго (до чого) (5): Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); A psan u Łypniszkach w piatnicu pered Pokrowom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); А мають втое мыто оувезатисѧ за неделю пере(д) свѧтъки в неделю (Петрків, 1489 *AMB*); а рокъ ему в тыи мыта увезатисѧ перед Маткою Божее днем первое за неделю (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83);

п е р е д ъ т ы м ъ (19) перед тим, раніше: чинимъ знаменито... Ижъ... и мы... даемъ и дали есмо... Сенно село, данное со всимъ, што к нему слушаеть здавна... и передъ тымъ слушало (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрыиская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы... и зъ засѣвы, и съ тыми со всими, како же было передъ тымъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и Ѳе(д)ко мови(л) пере(д) иами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любецького звѣръ сочывали на ты(х) пано(в) котории пере(д) тымъ тотъ дворъ любечъ держывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

4. (*виражає причинові відношення*) через (що), внаслідок (чого) (1): мы... вызнаваемъ... и(ж)... дали есми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоєи пере(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мешкане (Снятин, 1454 *P* 162—163).

Див. ще **ПРЕДЪ**[1].

***ПЕРЕДЪПИСАНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищевказаний: а даемъ тому передъ писаному пану Петрашку Ланевичу верху менованая мѣста вѣчно и непорушно (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **передъ писаному** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

Див. ще ***ВЕРХОУВЫПИСАНЫЙ, *ВЕРХОУОПИСАНЫЙ, *ВЕРХУПИСАНЫИ, *ВЕРХУПСАНЇИ, ВЫШЕПИСАННЫЙ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫЙ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫЙ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

ПЕРЕДЬ *див.* **ПЕРЕДЪ.**

***ПЕРЕДЬМИРКА** *див.* ***ПЕРЕДМИРКА.**

***ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ** *прикм.* (6) вищеназваний, вищезгаданий: а мы такижь слюбили есмы... в руцѣ писанного (*в ориг.* пасаниого.— *Прим. вид.*) пана михаила з бучача... посла, к тои рѣчи з особна... владиславомъ, пере(ч)нныиъ кролемъ полскымъ... посланого (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а пакли быхмо тыхъ записовъ перєдь речєныхъ... не дали, подьлоугь слоубоу нашего... тогды тыѣ оусѣ записы и листы передьковь нашыхь... чинимо симь нашимь листомь скаженыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); гды(ж) переченыи (!) велможныи петрѣ воєво(д)... королеви полском(у)... коу чистои вѣрности, по винною слоужбою вѣчне записа(л) сА и обовАзалъ про тожъ мы... хочемъ вшитки слоужбы и оуставично(с)ти.... и иншьА слюбы... смотрити, и стеречи и вѣрне... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! **перечены** (1448 *Cost.* II, 737); *дав. одн. ч.* ! **пере(ч)нному** (1434 *Cost.* II, 664); *ор. одн.* ! **пере(ч)ннымъ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *род. мн* **.передь реченыхь** (1436 *Cost.* II, 706, 707); *дав. мн.* **передь речены**(м) 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див ще **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, *НАПЄРЄДРЄЧЄНЫИ, *НАПРѢДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫИ, ПРЄДРЄЧЄНЇИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, ПРЄРЄЧЄНЫИ, *ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***ПЄРЄЄДНАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого чим) *(заспокоїти, утихомирити)* задовольнити: я кнѧзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винєн дѧдинои сво⟨є⟩й... тисѧчу коп грош⟨еи⟩ ⟨и⟩ я оу том дѧдиноую свою пєрєєднаѧ двема сты копами грошей (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **перєєднал** (1485—1500 *AS* I, 120).

ПЄРЄЄМЬ *ч.* (1) природна межа, природна границя: а хотарь чєрє(с) долиноу що сѣ зовєть пєрєємь на дроугою долиноу та иа дорогоу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **перєємь** (1488 *ДГСПМ*).

ПЄРЄЖЄ[1] *присл.* (8) раніше, перед тим: мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... ожє тъ(и) истыинїи слоуга иашъ панъ браѧ слоужилъ пєрєжє свто почи(в)ши(мъ) родитєлємъ иашимъ аднєсь слоужи(т) на(мъ) правою и вѣрною слоужбою (б. м. и., 1400 *Cost.* I, 26); мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... оучинили єсмы за душїє дшъ (!) дєлѧ пєрєжє стопочившїимъ господарємъ прєдкомъ наши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60); А сєт мы Стєфань воєвода... вызнавамы и оузѧвлѧмы... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми.. абыхомь мы... вєрни и подьдани были иа вєки... яко соут были и пєрєдковє наши... и были оусхилєни и покорни коу свѧтымь пєрєжє бывшимь королємь и Короуиѣ полскои, такь и мы имаємь быти (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

Див. ще **ПРЄЖЄ, ПРѢЖДЄ**[1].

ПЄРЄЖЄ[2], **ПЄРЄЖЪ** *прийм.* (8) *(з род.)* *(виражає об'єктні відношення з часовим відтінком, вказує на особу, обставину, яка діяла, існувала раніше від кого-небудь або чого-небудь)*: до (кого, чого), перед (ким, чим) (5): а мы... имаємь... єго мл(с)ти голдовати... по(д)лу(г) обычаю... пєрєжє на(с) бы(в)ши(х) воєводь мо(л)давски(х) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); також и сими рази... слоубоуємъ и обєцахомъ господарєви нашємоу миломоу кролѣ (!) єго милости, абихом мы... на тъи час, що коли нам єго освєцєниою милость изѧвлѣєть по єго милости посломь, пєрєж(є) того дие и пєрєж(є) нашєго соимоу за ѕ мѣсѧць... абыхом сѣ съ єго милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351);

пєрєжє (пєрєжъ) сєго (3) раніше від цього, перед цим: мы Стефан воєвода... слоубили єсми... на то якожє єсми были слоубили и обѣцали и записали и пєрєж(є) сєго господарєви нашємоу милостивомоу кролѣ єго милости (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); Што пєрєжъ сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючы иашоу прыгодоу, которая жъ сє намъ стала отъ тстя иашого... штожъ иамъ зъ доконъчанья своєго и хрєстъного цєлованья выступилъ... и шкоды иамъ великии подєлалъ (б. м. и., 1498 *BD* II, 413).

Див. ще **ПРѢЖДЄ**[2].

***ПЄРЄЖНЇИ** *прикм.* (1) попередній: мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... панъ Балица Мудричка служилъ пєрєжнїимъ господарємъ и оцю нашєму правою и вѣрною службою (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *дав. мн.* **пєрєжнїимъ** (1403 *RS* 338).

ПЄРЄЖЪ *див.* **ПЄРЄЖЄ**[2].

ПЄРЄЖЬ *прийм.* (1) (*стп.* przez) *(із знах.)* *(виражає причинові відношення)* через (що), виаслідок (чого), а також відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з орудним: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложившы щкоды... землѧмь роускимь... пєрєжь огєнь тымьто зємлямь... оучинєныѣ... зємлю шєпиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

***ПЕРЕИМАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що в кого) захоплювати, переймати (що): жаловалъ иамъ князь Костентинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татемъ... абыхъ я семь волостей твоеи милости... закралъ... и тежъ абыхъ переималъ былъ въ него въ Мошне (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абыхъ переималъ былъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ПЄРЄИТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) *(переправитися)* перейти (що, через що) (1): А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, засталисмо пана Максыма Тымковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

2. (до чого) *(дійти до якого-небудь місця)* дійти, прибути (3): и па(к) до оугоръ пєрєшли бы съ торго⟨вл⟩ю свои, єщє да платѣтъ оу сочавѣ мыто сочавскоє, и индє ни(гдє) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); И пак ⟨до⟩ Вънгрєх да пєрєшли бы съ торговлєю своєю, єщє да платѣтъ оу Сочавѣ мыто Сочавскоє, а индє нигдє оу нашєи зємли (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **перєшли бы** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); *дієприсл. перед.* **перешедши** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **ПЄРЄХОДИТИ.**

***ПЄРЄКАЗА** *ж.* (1) (*стп.* przekaza) перешкода: в котороєж то имєнє Дажєв вжо я сам ани мои дєти и потомъковє мои нє маємо ся вступовати и никоторы пєрєказы в томъ имєню чинити (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *знах. мн.* **пєрєказы** (1475 *AS* I, 72).

Див. ще ***ПРЄКАЖЄНЇЄ, *ПРЄКАЗА.**

ПЄРЄКОПСКЇЙ *прикм.* (*пор.* Перекоп *у Кримському ханстві*) (3): Александръ Божїю милостїю Великїй Князь всказалъ: Што еси присылалъ къ Намъ своего посла Михайла Еропкина и всказалъ еси до насъ: Што царь Меидли Герей Перекопскїй и Стефанъ воевода воложскій съ тобою въ любви (б. м. н., 1496 *ОКИВ*); Такъ жє ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли-Кгєрєѧ, цара Пєрєкопъского, вашєє жъ милости тоєжъ для прыгоды (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Перекопскїй** (1496 *ОКИВ*); *род. одн. ч.* **Пєрєкопъского** (1499 *BD* II, 449).

***ПЄРЄКОПЪ** *ч.* (3) рів, канава: а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти пєрєкопа та прѣкопомъ до троана (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); А хотарь... по старомоу пєрєкопоу (Сучава, 1479 *BD* I, 228).

ФОРМИ: *род. одн.* **пєрєкопа** (1427 *DIR«A»* 450); *дав. одн.* **пєрєкопоу** (1479 *BD* I, 228).

Див. ще ***ПРѢКОПЪ.**

***ПЄРЄКОПЪСКИИ** *див.* **ПЄРЄКОПСКЇЙ.**

***ПЄРЄКОУСИТИ СѢ** *дієсл. док.* (4) (зробити що) наважитися, спробувати: А кто сѣ пєрєкоусит нашєго даанїа и потвръждєнїа пороушити и раздроушити, тот да єст проклѣть от господа бога (Сучава, 1488 *BD* I, 343).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѣ пєрєкоусит** 2 (1488 *BD* I, 343, 348);... **пєрєкоуси(т)** 1 (1488 *ДГСПМ*); **сѧ пєрєкоуси(т)** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***ПОКУСИТИ, *ПОКОУСИТИ СѦ.**

***ПЄРЄКОУСИТИ СѦ** *див.* ***ПЄРЄКОУСИТИ СѢ.**

ПЕРЕЛОМИЛО *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были старци Печерского манастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ святаго Михайла Златоверхого игуменъ Стефанъ Переломило (Київ, 1398 *ДГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Переломило** (1398 *ДГПМ*).

***ПЕРЕЛОМСКИИ** *прикм.* (2): Жаловали намъ... люди нашы бортеве... на Яцка Вѣшторговича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте... и за тымъ дей

отецъ того Яцка Вѣштортъ тыи... земли выпросилъ за пусто у... короля его милости (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Переломскому** (1495 *РИБ* 601); *місц. одн. ч.* **въ Переломскомъ** (1495 *РИБ* 602).
Пор. ***ПЕРЕЛОМЪ.**
***ПЕРЕЛОМЪ** *ч.* (1) *(назва землеволодіння у Троцькому воєводстві):* Намѣстнику Переломскому и Ожскому, князю Ивану Лвовичу и инымъ наместникомъ нашымъ, хто и напотомъ отъ насъ будеть Переломъ... держати (Вільна, 1495 *РИБ* 601).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Переломъ** (1495 *РИБ* 601).
***ПЕРЕМИЛЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Перемиль: Одложили есьмо: на Гнидовѣ не надобе мыта давати... въ Перемили войту не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Перемили** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
***ПЕРЕМИЛСКИИ** *див.* **ПЕРЕМИЛЬСКИИ.**
ПЕРЕМИЛЬСКИИ *прикм.* (6): оузрѣвшї єсмо знаменитоую намъ Слоужбоу... Слоуги нашого вѣрно(г) пана митка... и мы... дали єсмо ємоу Сєло липоую оу перемильскомъ Повѣтє (Луцьк, 1451 *Р* 158—159); Старостѣ Луцкому пану Михаилу Минтовтовичу... и намѣстнику Перемильскому, пану Андрею Волотовичу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8—9).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **перемильскии** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн. ч.* **Перемильскому** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *місц. одн. ч.* **у Перемилскомъ, перемильскомъ** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *Р* 159; 1492 *АЛМ* 30); *знах. одн. с.* **перемыльское** (1489 *АМВ*).
Пор. ***ПЕРЕМИЛЕ.**
***ПЕРЕМИРЬЕ** *див.* **PEREMIRYIE.**
***PEREMIRIE** *див.* **PEREMIRYIE.**
PEREMIRYIE *с.* (16) перемир'я (13): а оу томь перемирьи кто кому криво оучинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишему и оучинити тому и(съ)праву (б. м. н., 1352 *Р* 6); chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140);
p e r e m i r y i e c z y n i t i (1) укласти перемир'я: Usłyszawsza to wsi zapłakali i mołwili:... to wże nas iemu wydaiet, koli peremiryia s nim czynił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); w z i a t i p e r e m i r i e (1), p e r e m i r y i e w z i a t i (1) *див.* **ОУЗАТИ.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **peremiryie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн.* **peremiryia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140); *знах. одн.* **peremiryie, peremirie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 141, 142); *місц. одн.* **w (u, o) peremiryi** 3 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 141); **оу перемирьи** 1 (1352 *Р* 6); *знах. мн.* **peremiryia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140, 141).
Див. ще ***ПРЕМІРІЄ.**
***ПЕРЕМОЧИ** *дієсл. док.* (3) **1.** (кого в чому) довести вину (кого)(2): а бѫдѣ(т) в соудѣхъ переможенъ пастѫ(х) оу щькодахъ поставиы(х) имаеть щкоды вси платїть (XV ст. *ВС* 37 зв.).
2. (кого) виграти судову справу (у кого) (1): про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нє исправедливо осоуди(т)... то(т) имеє(т) на вышъшеє право о(т)озвать... а коли(ж) соу(д)ю перемо(ж)мь (!) вышшимь правомь маєть ємоу вѣрноуть за сѧ три гривны (XV ст. *ВС* 33 зв.).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **! перемо(ж)мь** (XV ст. *ВС* 33 зв); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т)... переможенъ, бѫдѣ(т)... переможенъ** (XV ст. *ВС* 36 зв., 37 зв.).
Див. ще ***ПРЕМОЧИ** 1.
***ПЕРЕМЫЛЬСКИИ** *див.* **ПЕРЕМИЛЬСКИИ.**
ПЕРЕМЫСКИИ *див.* **ПЕРЕМЫШЛЬСКИИ.**
ПЕРЕМЫШЛСКЇИ *див.* **ПЕРЕМЫШЛЬСКИИ.**
***ПЕРЕМЫШЛЬ** *ч.* (3) *(назва головного міста у Перемишльській землі)* Перемишль: А данъ листъ... на стго дха днь оу перемышли (Перемишль, 1390 *Р* 176); А пи(с) оу перемышли авгу(с) ка (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу перемышли** (1390 *Р* 176; 1391 *Р* 45; 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ПЕРЕМЫШЛЬСКИИ, ПЕРЕМЫШЛСКЇИ, ПЕРЕМЫШЛЬСКЫИ, ПЕРЕМЫСКИИ, ПЕРЕМЫСКЇИ *прикм.* (24): А се ѧ король казимиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище... што жь слушаєть перемыскоѣ волости (Казимир, 1349 *Р* 3); а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии (Перемишль, 1366 *Р* 12); пришодъши пере (!) наше обличьє... Фанасии (так.— *Прим. вид.*) влдка перемышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану яшкови испрувъскому (Перемишль, 1391 *Р* 45); А про недостатокъ людей имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Есифъ, самъ у той земли у Перемыской быти (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); да(л) єсмы ѣма оу перемыскоѣ волость (!) село добаневичь (Львів, 1443—1446 *Р* 147); а на имѧ приєхали су(т) па(н) прєдбо(р) с конецьполѧ, па(н) соудомирскїи н староста перемышлскїи и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **перемышльскии, перемышлскїи** 10 (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1390 *Р* 176; 1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52; 1453 *Cost.* II, 765); **перемышльскыи** 1 (1422 *Р* 98); **перемыскии** 2 (1419 *Р* 91); **! перемыс...** 1 (1369 *ПСЧК*); *род. одн. ч.* **перемышльского** (1386—1418 *Р* 34); *дав. одн. ч.* **перемышьльскому** (1349 *Р* 3); *род. одн. ж.* **перемышльскоѣ** 1 (1386—1418 *Р* 34); **перемыскоѣ** 1 (1349 *Р* 3); *знах. одн. ж.* **Перемыскую** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *місц. одн. ж.* **у Перемыской** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **оу перемыскоѣ** 1 (1443—1446 *Р* 147)
Див. ще **ПРЕМЫШЛЕСКЫИ.**
Пор. ***ПЕРЕМЫШЛЬ.**
***ПЕРЕМЫШЬЛЬСКИИ** *див.* **ПЕРЕМЫШЛЬСКИИ.**
***ПЕРЕНЕСѢНЬЕ** *с.* (1) *(дія)* перенесення: Ги помози рабу своєму юрью болковичю создавшему црквь и олтарь стаго архиерѣя х(с)ва николы перенесѣнье ч(с)тныхъ его мощии сну своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).
ФОРМИ: *знах. одн.* **перенесѣнье** (бл. 1350 *Р* 8).
ПЕРЕПИСАТИ *дієсл. док.* (2) **1.** (що) *(змінивши текст, написати інакше)* переписати (1): Што естє намъ говорили отъ... Стефана воєводы волоского о записъ нашъ штожъ ему въ томъ нашомъ записе некотории члонъки ся были не сподобали, и тотъ нашъ записъ къ намъ естє прынесли, абыхмо казали его переписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).
2. підробити запис маєтку (1): И Костянтинъ рекъ: што я тобе рекъ, то и теперь мовлю... а рекъ я то тобе, коли мовилъ, назвалъ татемъ, ажъ быхъ я господарскихъ семь волостей закралъ и сему въ тебе въ Мошнѣ переписалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *інф.* **переписати** (1496 *BD* II, 405); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ... переписалъ** (1495 *АЛМ* 83).
***ПЕРЕПИСЪ** *ч.* (1) податок, що стягався за перегін з однієї місцевості в іншу призначеної на продаж худоби, яка при цьому підлягала переписові: мы стефа(н) воевода... чинимъ знаменито... ожє... дали и потръдили (!) єсми... нашем(у) монастирю... мыто великоє и малоє и перепи(с) о(т) бакова а тако(ж) де и мыто о(т) тазлова (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).
ФОРМИ: *знах. одн.* **перепи(с)** (1460 *DIR«A»* 515).
Див. ще ***ПРѢПИСЪ.**
***ПЕРЕПРОСИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) попросити пробачення, перепросити (кого за що): ино на посли(д) герге оуставшисѧ з добрыми лю(д)ми перепроси(л) пана костю абы его прости(л) на тоє село и на домы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **перепроси(л)** (1449 *Cost.* II, 385)

ПЄРЄПУСТИТИ *дієсл. док.* (1) (зробити що) допустити (до чого), дозволнти (зробити що): а бо(л)шє о(т) того нє имаємъ пєрєпустити зло оу⟨чи⟩нити нашимъ лю(д)мъ оу корунѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).
ФОРМИ: *інф.* **пєрєпустити** (1455 *Cost.* II, 729).
Див. ще ***ДОПУСКАТИ, *ДОПОУСТИТИ.**
!ПЕРЕРЕСКОГО ⟨ПЕРЕРОСКОГО⟩ *див.**ПЄРЄРОСКИИ**[1].
***ПЄРЄРОСКИИ**[1] *прикм.* (1) ◊ п е р е р о с к и и г о с т и н е ц ъ (1) *(назва битого шляху у Волинській землі):* к тому село нашое Теремъное... почонъ... отъ Бакъшыны горы до дороги Лисчинъское, а тою дорогою до перереского (!) гостинца съ Луцка до Олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* ! **перерескoго** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
Пор. ***ПЄРЄРОСЛЬ.**
***ПЄРЄРОСКИИ**[2] *ч.* (2) *(особова назва):* а я панъ михаило бучатьцкии... даю сии свои листъ (ч)жюр(ч)євн пєрєроскому на свѣдочьст(в)о подь своєю печатью (Галич, 1424 *Р* 106).
ФОРМИ: *дав. одн.* **пєрєроскому** (1424 *Р* 106); *ор. одн.* **пєрєроскимъ** (1424 *Р* 106).
Див. ще **ПРЄРОЗКИИ.**
***ПЄРЄРОСЛЬ** *ж.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Перерісль: созналъ то пєрєдъ нами панъ ходько... ажє што имаю (!) посполную дѣдьнину пєрєрось (Галич, 1424 *Р* 106).
ФОРМИ: *род. одн.* **пєрєросли** (1424 *Р* 106); *знах. одн.* **пєрєрось** (1424 *Р* 106).
***ПЄРЄРОУБЄЦЬ** *ч.* (8) службова особа, яка стежила за виконанням різних феодальних повинностей та вела їх облік (за допомогою зарубок): а також оу тѧ(х) сєла(х) да нє имають ходити ни глобники (sic.— *Прим. вид.*), ни припашарє, ни илишарє, а ни инъ никто о(т) наши(х) оурѧднико(х) и пєрєроубцє(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И тиж наши слоуги пєрєроубци аби нє го⟨ни⟩ли тоти люди от Коцмани ни иа город, ни иа млины, ни иа наши дворовє, съ иними землѣнє (Сучава, 1481 *BD* I, 257).
ФОРМИ: *наз. мн.* **пєрєроубци, пєрєроу(б)ци** 6 (1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **пєрєроу(б)цѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 492); *місц. мн. зам. род.* **пєрєроубцє(х)** (1446 *Cost.* II, 251).
ПЄРЄСЛЮЖИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были шлѧхетни панове па(н) спытє(к) тарновскыи па(н) волчко пєрєслюжичь (Львів, 1414 *Р* 85).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пєрєслюжичь** (1414 *Р* 85).
Див. ще ***ПРЄСЛЮЖИЧЬ.**
***ПЄРЄСОПНИЦА** *див.* ***ПЄРЄСОПНИЦЯ**[2].
ПЄРЄСОПНИЦКИИ, ПЄРЄСОПНИЦКЫИ *прикм.* (7): Я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєнѣ... ты(м) манастырє(м) стоє прч(с)тоє оу пєрєсопници (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а хто бы хотє(л) игоумєноу пєрєсопницкомоу ларивоноу оу тє(м) (!) имє(н)и оу дѧ(д)ковичо(х) кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ єго боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пєрєсопницкии, пєрєсопницки(и)** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **пєрєсопницкыи** 1 (1490 *Пам.*); *дав. одн. ч.* **пєрєсопницкомоу** (1490 *Пам.*); *ор. одн. ч.* **пєрєсопницки(м)** (1490 *Пам.*).
Пор. ***ПЄРЄСОПНИЦЯ**[2].
***ПЄРЄСОПНИЦЯ**[1] *ж.* (2) *(назва села у Київській землі)*: Нє доходѧчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци о(т) ты(х) коуръга(н)цє(въ) нижє илиясова к гоуивє на низъ гоуива по пєрєсопницю за рєкоу к полю о(т) пєрєсопници к орлємоу гнєздоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).
ФОРМИ: *род. одн.* **пєрєсопници** (бл. 1458 *Р* 167); *знах. одн.* **пєрєсопницю** (бл. 1458 *Р* 167).
***ПЄРЄСОПНИЦЯ**[2] *ж.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Пересопниця: Я ларио(н) игоумє(н) пєрєсопницки(и) вызнаваю си(м) мои(м) листо(м)... што(ж) ог(с)дрь коро(л) єго мл(с)ть пожалова(л) мєнѣ богомо(л)ца своє(г) ты(м) манастырє(м) стоє прч(с)тоє оу пєрєсопници, и ты(м) имє(н)емъ, которое(ж) придано... стому манастырю (Луцьк. 1467 *СП* № 13); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегинн Марїи (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).
ФОРМИ: *дав. одн.* **пєрєсопници** (1490 *Пам.*); *місц. одн.* **оу пєрєсопници** 1 (1467 *СП* № 13); **на Пєрєсопницы** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2,36).
ПЄРЄСТАТИ *дієсл. док.* (1) (чого) перестати, припинити (робити що): И слухи насъ єщє тыи доходять... ижє... людемъ своимъ всимъ казалъ готовымъ быти. И того пєрєстати нє хочєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).
ФОРМИ: *інф.* **пєрєстати** (1498 *BD* II, 414).
***ПЄРЄСТУПИТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (що) *(межу, простір)* перейти, переплисти (1): а топерь (!) тоурци пєрєстоупили чръмноє морє заижє взѧлъ кафоу (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
2. (що, чого) *(наказ, повеління)* порушити, переступити (що) (3): Аще ли хто... гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк. 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а хто то нашє прїказаньє пєрєступїть то(т) имє(т) па(н)у то(г) сєла щкодоу єго платїти по(д)лоу(г) єго дши (XV ст. *BC* 28); Вло(д)славъ... кроль полскии... знамєннто чинимы... ижь... панъ алєксандръ воєвода зємлѣ молдавскои... присѧгъ слюбовъ голдувъ намъ и записовъ намъ оучинєныхъ... пєрєступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **пєрєстоупили** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *майб. 3 ос. одн.* **пєрєступїть** (XV ст. *BC* 28); *дієприсл. перед.* **пєрєступивши** (1433 *Р* 121); *суп.* **переступитъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
Див. ще **ПРѢСТЪПИТИ, *СТОУПИТИ.**
***ПЄРЄСТУПЇТИ** *див.* ***ПЄРЄСТУПИТИ.**
***ПЄРЄСУДЪ** *ч.* (3) збір, який брали з позовників за розгляд справи в суді: I też, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho zadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); землю есмо присудили Мезкирю и пересудъ есмо взяли (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); а нє надобѣ оу єго люди никому оуступатисѧ а єму своѣ люди судити и вину и пєрьсудъ ис нихъ имати (Луцьк, 1445 *СРК*).
ФОРМИ: *род. одн.* **peresuda** (1388 *ZPL* 104); *знах. одн* **пересудъ** 1 (XV ст. *РИБ* 610); **пєрьсудъ** 1 (1445 *СРК*).
***ПЕРЕСУЖЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(міняти судове рішення після повторного розгляду справи)* пересуджувати: а землю есмо присудили Мезкирю... и королю его милости тотъ судъ свой отказали, и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пересужывалъ** (XV ст. *РИБ* 610).
ПЄРЄХОДИТИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (од чого до чого, к чому) *(мати напрям, вести — про дорогу)* йти, проходити (3): тоти старци... стали оу вєликого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскаѧ... попєрє(к) доубровы к нєчачю лѣсови (Зудечів, 1413 *Р* 83); хотар... до дороги що пєрєходит от долгого полѣ до Трєстїѧна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).
2. (через що, з чого в що, з чого за що, за що) *(переступати)* переходити (3): А зятю моему и дочцѣ моей и их дѣтем и никому ие надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницькую уступати и переходити николи (Хрiиники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Жаловала сѧ

пани ВасилєвА Копачевича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнА своєго Зєлви за мост пєрєходєчи, сєножати косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

3. (що) *(пересікати)* переходити (1): хотар... о(т) дворище, гдє пєрєходит поут поток... та на болото под лис столпь (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *інф.* **переходити** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *теп. 3 ос. одн.* **пєрєходи(т), пєрєходит** 3 (1421 *Р* 96; 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 63); **пєрєходить** 1 (1413 *Р* 83); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **абы... пєрєходила** (1478 *AS* III, 17); *дієприсл. одноч.* **пєрєходечи** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ПЄРЄИТИ.**

***ПЄРЄХРЄСТНЫИ** *прикм.* (1) перехресний: и дорадивши сА єсмъ ты(х) старцо(в)... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по пєрєхрєстныи путь (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **пєрєхрєстныи** (1419 *Р* 90).

***ПЄРЄХРЄСТЬЄ** *с.* (2) *(місце, де схрещуються дороги, стежки)* перехрестя (1): та(м) г(с)дрю нашємоу... по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) што идєть ...ко скоморохо(м) скоморо(с)кою дорогою по пєрєхрєстьє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); колтовєцкоє пєрєхрєстьє (1) *див.* ***КОЛТОВЄЦКИИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **пєрєхрєстьє** (1411 *Р* 79; бл. 1458 *Р* 167).

***ПЄРЄЦЪ** *ч.* (10) перець: Też, jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); А що привєзоут от Басараб или от Тоуркох, или пєрєцъ, или баволноу или боуд що, оу Баковѣ и Романов тръгъ... от воза по в̃ златы тоурскых (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **percu** (1388 *ZPL* 105); *знах. одн.* **пєрєцъ** 5 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 273, 274); **пєрєць** 4 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273).

***ПЄРЄЦЬ** *див.* ***ПЄРЄЦЪ.**

! ПЄРЄЧЄНЫИ ⟨ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫЙ⟩ *див.* ***ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ.**

***ПЄРЄЧКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... пана кости (*в ориг.* коти.— *Прим. вид.*) пєрєчкиА вистѣрника (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); а на то єсть... в. п. костє пєрєчкїА (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **пєрєчкиА, пєрєчкїА** (1443 *Cost.* II, 120; 1448 *Cost.* II, 306).

***ПЄРЄЧКЇИ** *див.* ***ПЄРЄЧКИИ.**

ПЄРЄЧКЇОУ *ч., невідм.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша... оана sѣмъ, и сєстри єго... и продали... двѣ сєла, на пєрєчкїоу (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156)

***ПЄРЇЯНЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хотар... на връх пот⟨оком П⟩єрїяном (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *ор. одн.* **⟨П⟩єрїяном** (1495 *BD* II, 63).

***ПЄРЇЯНЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* хотар... на конєц нивам Пєрїяном (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *дав.* **Пєрїяном** (1495 *BD* II, 63).

ПЄРФУРИИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Порфоурии, *гр.* Πορφύριος) Порфирій, Порфир: Сє азъ пєрфурии с(с)нъ (!) ивановъ внукъ васьковъ кырьдѣєвица далъ єсмь зємлю кудрАвьчицьскую... стму с(с)псу (!) в вѣкы (б. м. н., XV ст. *Р* 75—76).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєрфурии** (XV ст. *Р* 75)

Див. ще ***ПОРФИРЄЙ.**

ПЄРХОУРОВЩИНА *ж.* (1) *(назва землеволодіння у Віленському воєводстві):* Я Василєй Волчкович из братомъ своим Лвомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо... отчизну нашу... на имА зємлю пустовъскую обарицкую, котороєж зємли нам пєрєд тым три службы были на имА: Корєнєвщина, а Тиховщина, а Пєрхоуровщина, за чотыри копы грошей литовскоє монѣты (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєрхоуровщина** (1491 *AS* I, 97)

***PERSZYJ** *числ.* (1) *(порядковий, співвідносний з числом один)* перший: Pysan... misiacia auhusta dwadciatoho dnia perszoho (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **perszoho** (1421 *AS* I, 27).

Див. ще **ПЄРВЄИШЇИ, ПЄРВЫИ** 1, ***ПЄРВЬШИИ, ПРЪВЫ** 1.

ПЄРЪВЄЙ[1] *див.* **ПЄРВЄЙ**[1].

ПЄРЪВЄЙ[2] *див.* **ПЄРВЄИ**[2].

ПЄРЬВЇЄ *див.* **ПЄРВЄЙ**[1].

***ПЄРЬСУДЪ** *див.* ***ПЄРЄСУДЪ.**

***ПЕСКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Пісків: Милостью Божъєю, великій князь Швитригайло... Чинимъ знаменито... Ижъ... даемъ и дали єсмо... Сенно село, данное со всимъ, што къ нему слушаетъ... въ грани Хобовщина отъ Шупкова... а отъ Пескова Купля (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пескова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

ПЕСОЧНОЕ *с.* (1) *(назва урочища у Подільській землі):* А потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Песочное** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ПЕСЧАНЪКА** *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными... почонъ отъ Песчанъки бродку... до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Песчанъкн** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ПЄСЪ *ч.* (2) пес, собака: хто комоу мтри лаєть... а нє о(т)зовєть... тогды имєєть рєчи солганъ яко пєсъ (XV ст. *ВС* 29); а бобровникъ одинъ с конемъ и со псомъ, а дохода ему грошъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєсъ** (XV ст. *ВС* 29); *ор. одн.* **псомъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ПЄТИР *ч.* (1) *(особова назва, герм.* Peter, *лат.* Petrus): ⟨был⟩ пан Маноил... пан Пєтир Понич (Сучава, 1463 *BD* I, 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтир** (1463 *BD* I, 74).

Див. ще **ПЄТРЪ**[1].

***ПЕТКА** *ж.* (1) (*цсл.* пАдь) *(невелика ділянка землі)* п'ядь: не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **петки** (1430 *ГВКЛ* 7).

ПЄТКО *див.* **ПЄТЬКО.**

***ПЕТКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Наместнику берестейскому пану Станиславу Петковичу (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Петковнчу** (1498 *АЛРГ* 82).

ПЄТРАШ *див.* **ПЄТРАШЪ.**

ПЄТРАШЄЦЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Пєтръ): а тыи люди о(т)чичи мои, на имА микоула... пєтрашєць, опона(с)(!)... мають ему потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтрашєць** (1490 *Пам.*).

Див. ще **ПЄТРАШКО, ПЄТРАШЪ.**

ПЄТРАШКО, ПЄТРАШЪКО, ПЪТРАШКО *ч.* (13) *(особова назва, пор.* Пєтръ): Ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину (Перемишль, 1359 *Р* 10); А при томъ были: Владыка Лоуцкий Єфрємєи... а панъ Пєтрашко Мыльский маршалокъ зємский (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); и дал пак Юрїє вистиярник и пак Пътрашко и съ их тєшчєю Аноушкою... монастирю нашємоу.. єдно сєло (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); При то(м) были... пє(т)рашко Янушъко Писарь (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтрашко, Пєтрашъко, пє(т)рашко, Пътрашко** (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV,61; 1470 *BD* I, 152, 153; 1495 *ВМЗД*); *зам. род.* оуноукове **Пєтр⟨аш-**

к)о и Марѣ (1495 *BD* II, 57); *род. одн.* **Петрашка** (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1472 *BD* I, 170); *дав. одн.* **Петрашку** 3 (1445 *АкЮЗР* I, 17, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); петрашкови 1 (1359 *Р* 10).

Див. ще **ПЄТРАШЄЦЬ, ПЄТРАШЪ.**

ПЄТРАШКОВИЧЪ, ПЄТРАШЬКОВИЧ *ч.* (4) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки: ... пан Ванько Пєтрашькович, пан Фєдко Бобрыкович (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); и мы пе(р)во сєго высылали та(м) того межы ними смотрѣти, ма(р)шалъка нашого... пана станислава пе(т)рашковича (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **петрашковичъ, Пєтрашькович** (1461 *AS* I, 54; 1478 *ЗРМ*); *ск. н.* п(т) (1495 *ВК*); *знах. одн.* **пе(т)рашковича** (1495 *ВМЗД*).

ПЕТРАШОВАЯ *ж.* (3) *(особова назва)*: Жаловала намъ бояриня Мѣнского повѣту, на имя Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петрашовая** (1494 *РИБ* 560, 561); *дав. одн.* **Петрашовой** (1494 *РИБ* 561).

ПЄТРАШЪ, ПЄТРАШЬ, ПЄТРАШ, ПЪТРАШ *ч.* (21) *(особова назва, пор.* Пєтръ): Купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а на то Ѧзъ па(н) пєтрашь староста далъ єсмъ кундратови нашь листъ под нѦшєю печѦтью на свѣдоцтво и на твердость (Галич, 1401 *Р* 66); а оу то(м) сєли дєсѦтъ хыжъ татарскы(х), на имѦ мамаи съ своими дѣтми и албашъ... и сынъ станаинъ пєтра(ш) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494); А даемъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне, непорушъно (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); а братъ его, тотъ Петрашъ, тѣжъ вмеръ (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петрашъ** 4 (1441—1443 *AS* III, 2; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1494 *РИБ* 560); **пєтрашь, п͠трашь** 8(1359 *Р* 10; 1401 *Р* 65, 66; 1404 *Р* 68; 1445 *СРК*); **пєтра(ш), пєтраш, Пътраш** 5 (1435—1436 *Cost.* I, 494; 1451 *AS* I, 44; 1458 *BD* I, 6; 1463 *AS* I, 56; 1492 *BD* I, 509); *род. одн.* **Петраша** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); *дав. одн.* **Петрашу** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1494 *РИБ* 560); *ор. одн.* **Петрашомъ** (1494 *РИБ* 560).

Див. ще **ПЄТРАШЄЦЬ, ПЄТРАШКО.**

ПЄТРАШЪКО *див.* **ПЄТРАШКО.**

ПЄТРАШЬ *див.* **ПЄТРАШЪ.**

ПЄТРАШЬКОВИЧ *див.* **ПЄТРАШКОВИЧЪ.**

ПЄТРЄ *ч., невідм.* (4) *(особова назва, молд., пор.* Пєтроу): ⟨Боєрїи а⟩ноумѦ: Ходка Крєцовникоул... Пєтрє Єкимович (Сучава, 1458 *BD* I, 19); И азь господство ми заплатих оуси тоти пинѣзи... племеником их Тоадєроу и братоу єго Пєтрє (Сучава, 1489 *BD* I, 376—377).

Див. ще **ПЄТРОУ, ПЄТРЫ, ПЄТРѢ.**

ПЄТРЄЩЇИ *мн.* (8) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу... половина о(т) пєтрєщи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє...дали и потвръдили єсми им... сєла... на Зєлєтинѣ Пєтрєщїи... и Опришєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Пєтрєщїи** (1495 *BD* II, 59); *род.* **пєтрєщи** (1452 *Cost.* II, 426; 1472 *Cost. S.* 87); *род. молд.* **пєтрєщилор, Пєтрєщилорь** (1472 *Cost. S.* 88; 1487 *BD* I, 297).

ПЄТРИКА[1] *ч.* (9) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Пєтръ): а на то вѣра моѦ юги воєводы... вѣра оусѣхъ бояръ молда(в)ски(х), браєви и братоу єго пєтрики и дѦтємъ ихъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... пан Пєтрика комис слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1493 *BD* II, 21); мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Іон Фроунтєш столник, Пєтрика комис, пановє рада зємли молдавскои... слюбили єсмо и слюбоуєм... паноу Яноу Олбрахтоу... кролєви полскомоу... въсє моцнє а нєпороушєнно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтрика** (1451 *Cost.* II, 400; 1493 *BD* II, 21; 1495 *ВАМ* 70; 1499 *BD* II, 425, 444); *зам. дав. одн.* да єсть... паноу **Пєтрика** (1493 *BD* II, 22); *род. одн.* **Пєтрики** 1 (1495 *BD* II, 57); **Пєтрыки** 1 (1493 *BD* II, 6); *дав. одн.* **пєтрики** (1400 *Cost.* I, 27).

Див. ще **ПЄТРИКЪ, ПЄТРИЦЪ, ПЄТРИЧИКЪ.**

ПЄТРИКА[2] *ж.* (1) *(назва села в Молдавському князівстві)*: мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ... на имѣ тємищєщи и дворєнищи... и пашко и пєтрика и... саоучєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтрика** (1447 *Cost.* II, 288).

ПЄТРИКАНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... из долоу от Пєтрикан... чєрєс полє на могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род.* **Пєтрикан** (1492 *BD* I, 510).

ПЄТРИКОУВЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Сию книгоу писа(л) дѦкь мигаль пыхынскы из диакомь иваномь ищи писа(л) иоа(и) диаконь... пєтрикоувь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтрикоувь** (1492 *ЗОЄ*).

ПЄТРИКЪ, ПЄТРИКЬ *ч.* (117) *(особова назва, пор.* Пєтръ): а на то є(ст)... вѣра пана пєтрика постєлника (Сучава, 1452 *Cost.* II, 410); тѣм ми... дали и потвєрдили єсмы єго правою отнина, сєло на имѣ воинєщїи... що коупил... от пєтрика (Сучава, 1460 *Cost. S.* 41); а на то є(ст) вєлика марторїа са(м) г(сд)во ми... стєфа(н) воєво(д)а... и наши боѦры... па(н) пєтри(к) Ѧкимови(ч)... па(н) илѣ хуру коми(с) (Васлуй, 1474 *РГС*); А на то єсть... в. п. Пєтрика комиса (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтрикъ, Пєтрикь, Пєтрик(ъ), пєтри(к)** (1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 52, 56; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* I, 151; 1472 *BD* I, 172; 1474 *РГС*); *род. одн.* **пєтрика, Пєтрїка, ⟨пє⟩трика, пє(т)рика, Пєт⟨р⟩ика** (1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *Cost.* II, 501; 1455 *Cost.* II, 526; 1458 *BD* I, 20; 1459 *BD* I, 28; 1460 *DIR«A»* 515; 1466 *BD* I, 106; 1473 *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.).

Див. ще **ПЄТРИКА**[1]**, ПЄТРИЦЪ, ПЄТРИЧИКЪ.**

ПЄТРИЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ... сєла... на имѦ пожєрєщи и пєтрилєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); Ино мы выдѣвшє их доброую волю... а мы такождєрє и от нас єсмо єи дали и ⟨по⟩твърдили... тотоу прѦдрєчєноую чєтвъртоую част сєло от Пєтрилєщь (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

ФОРМИ: *наз.* **пєтрилєщи** (1443 *Cost.* II, 179); *род.* **Пєтрилєщь** (1494 *BD* II, 32).

***ПЄТРИЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ є п є т р и л о в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **пєтрилово** (1448 *Cost.* II, 355).

ПЄТРИМАНЬ, ПЄТРИМАН *ч.* (7) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): И оуставшє наши слоуги пан Поурєчє спътар и брат єго Иванко Толочко... Пєтриман... та заплатили оуси тоти р͠и злат оу роуки Станчюлоу Стърostєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє ... Жоурка Пинтєчє и брат єго Пєтриманъ... жаловали єсмы их особною нашєю милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтриманъ, Пєтриман** (1491 *BD* I, 451; 458, 459; 1495 *BD* II, 248); *зам. дав.* слоугам нашим... Иванкоу Толочко... и **Пєтриман** (1491 *BD* I, 458); *род. одн.* **Пєтримана** (1491 *BD* I, 459); *дав. одн.* **Пєтриманоу** (1491 *BD* I, 451).

ПЄТРИЦЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): Тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсмы ємоу... єдно сєло на тамашѣ гдє былъ пєтрицъ (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтрицъ** (1433 *Cost.* I, 353).

Див. ще **ПЄТРИКА**[1]**, ПЄТРИКЪ, ПЄТРИЧИКЪ**

ПЄТРИЧИКЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): а на то єст велика марторіа... бояр наши, пан станчоул... пан пєтричикъ... и инї слугї наши м⟨олд⟩авскии (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтричикъ** (1472 *Cost. S.* 88).
Див. ще **ПЄТРИКА**[1], **ПЄТРИКЪ, ПЄТРИЦЪ.**
ПЄТРИШОРЪ *ч.* (3) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло гдє пєтришоръ сиди(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); а хотарници были панъ мынзу(л) и пєтришоръ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтришоръ** (1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 120; 1446 *ПГСПМР*).
***ПЄТРЇКЪ** *див.* **ПЄТРИКЪ.**
***ПЄТРКОВЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Piotrków): писа(н) въ пєт(р)ковє (Петрків, 1489 *АМВ*).
ФОРМИ: *місц. одн.* **въ пєт(р)ковє** (1489 *АМВ*).
ПЄТРО *див.* **ПЄТРЪ**[1].
ПЄТРОВ[1] *див.* **ПЄТРОВЪ.**
ПЄТРОВ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были люди добрыи: Пан Михайло Олєксандрович Загоровскии, а пан Сємєн Пєтров (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтров** (1475 *AS* III, 14).
ПЄТРОВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы кнѧ(з) дв̃дъ дмитриєви(ч)... павєлъ пєтрови(ч)... чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго и за єго дѣти (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); А писалъ Ивашко Пєтровичъ, писаръ кнєгини Ивановоє Кобрынскоє Ѳєодоры (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтровичъ, пєтрови(ч)** (1388 *Р* 38; 1401 *АкВАК* III, 2).
ПЄТРОВСКИИ[1] *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были добрии пєтро судиѧ пєрємыскии... грицко дробышєви(ч)... стахни(к) пєтровскии (б. м. н., 1419 *Р* 91).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтровскии** (1419 *Р* 91).
***ПЄТРОВСКИИ**[2] *прикм.* (1) *(який стосується церкви св. Петра):* Я, княгини Сємєновая, Ульяна Кобрынская... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ... цєрковь святыхъ апостолъ Пєтра и Павла, зо всими доходы и съ приходы... како жє было пєрєдъ тымъ... при старомъ попѣ Пєтровскомъ, на имє Исацѣ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **при... Пєтровскомъ** (1465 *АкВАК* III, 4).
***ПЄТРОВЩИНА** *ж.* (2) *(назва лану у Волинській землі):* И мы... тыє єсмо два слѣды, Мишковщину и Пєтровщину, Ганци єсмо присудили (Троки, 1494 *РИБ* 560—561).
ФОРМИ: *род. одн.* **Пєтровщины** (1494 *РИБ* 560); *знах. одн.* **Пєтровщину** (1494 *РИБ* 560).
ПЄТРОВЪ, ПЄТРОВ *прикм.* (11): Ѧ ивашко, сн̃ъ пєтровъ, дѣди(ч) валаски, и па(н) вилчѧ поручѧємъ и выручили єсмо оу нашєго господарѧ, оу вєлєбного кролѧ пол(с)кого, романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617); а на то є(ст) вѣра... сна г(сд)ва ми пєтрова (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы...дали и потвръдили єсми єму сєла, на имѣ бєцєщи... и... чѧ(с)ти щєфулова и пєтрова (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) прїидє прѣд нами... Пътроу Гръбовъц нєпот Пєтров... и продал.. полоувина (!) сєло (Васлуй, 1495 *BD* II, 40);
п є т р о в ъ д є н ь (2) *(назва церковного свята, також календарна дата)* дєнь святого Пєтра, Пєтра: П⟨и⟩сан в Луцку, в понєдѣлок опослє Пєтрова днѧ (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); пи(с) оу со(ч)вѣ на пєтровъ дєнъ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пєтровъ, Пєтров, пєтро(в)** (1400 *Cost.* II, 617; 1495 *BD* II, 40; *SCIM* pl. 1); *род. одн. ч.* **Пєтрова** (1396 *AS* I, 20); *знах. одн. ч.* **пєтровъ** (1432 *Cost.* I, 343); *наз. одн. ж.* **пєтрова** (1429 *Cost.* I, 258; 1429—1430 *ВАМ* 25; 1431 *Cost.* I, 315; 1455 *Cost.* II, 549); *знах. одн. ж.* **пєтрову** (1429 *Cost.* I, 242); *зам. ор. одн.* с волєю... **пєтрову** 1 (1411 *Cost.* I, 95).
Пор. **ПЄТРЪ**[1].
ПЄТРОУ, ПЪТРОУ *ч., невідм.* (35) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): мы илїа воєвода... чини(м) ⟨знамєн⟩ито... ожє тоты... оана рошка граматикъ и братъ єго кожѣ пътру служили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51); а на то є(ст) марто(р)ї̈а г(сд)во ми стєфа(н) воєво(д)а и пановє наши па(н) дума браєви(ч)... па(н) пєтру пони(ч) (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) прїидє прѣд нами... слоуг⟨а⟩ нашє Пътроу Гръбовъц... и продал... полоувина (!) сєло (Васлуй, 1495 *BD* II, 40).
Див. ще **ПЄТРЪ**[1].
ПЄТРУГЪ *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Пєтръ): Жаловалъ намъ Михайло Пєтругъ на Богдана Сопѣжича, рєкучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи тыми разы бєзъ кождого права (б. м. н.. 1498 *АЛМ* 169).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтругъ** (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **Пєтругу** (1498 *АЛМ* 169); *знах. одн.* **Пєтруга** (1498 *АЛМ* 169).
ПЄТРОУША *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Пєтръ): И мы имъ... на имя Ивану, а Гаврылу, а Пєтруши... тыє корчъмы Вруцъкіє продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); и тыми разы тыє мєщанє вроуцъкиє... на (и)мѧ иванъ а гаврило а пєтроуша а ходо(р)... просили насъ абыхмо єщо имъ тыє ко(р)чмы на колико годо(в) продали (Краків, 1489 *АКВ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтроуша** (1489 *АКВ*); *дав. одн.* **Пєтруши, пєтроуши** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*).
Див. ще **ПЄТРУШКО.**
ПЄТРУШКО *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Пєтръ): Пєтрушку Скипорєвичу волость Утєшковъ на сєсь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АкЮЗР* 7/II, 9); А при томъ была дочка моѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ Марѧ Сємєноваѧ Ровєнскаѧ, а... пан Пєтрушко Мушатич (Ровно, 1488 *AS* I, 142); А при томъ былъ панъ Пєтрушко Мушатичъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 89).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтрушко** (1488 *AS* I, 142; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89); *дав. одн.* **Пєтрушку** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).
Див. ще **ПЄТРОУША.**
ПЄТРЪ[1], **ПЄТРЬ, ПѢТРЪ, ПЪТРЬ, ПЄТРО** *ч.* (544) *(особова назва, пор.* Пєтръ, *гр.* Πέτρος) Петро: и на то свѣдци панъ дмитръ панъ пєтръ (Казимир, 1349 *Р* 4); Влодиславу... кролю польскому... оусє сєрд(є)ч(н)є поклан̂ѧниє о(т) пєтра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взати... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру... дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи (Луцьк, 1438 *Р* 138); мы Стєфан воєвода... знамєнїто чиным... ожє тот истынныи нашъ вѣрныи боярин пан Пєтръ Чоръныи слоужил нам право и вирно (Сучава, 1462 *BD* I, 63); А кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть от господа бога... и от ... апостоль Пєтра и Павла (Гирлов, 1499 *BD* II, 163);
с в а т ы и п є т р ъ (1) *див.* **СВАТЫИ** 1.
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пєтръ, пєтръ, Пєтрь, птръ, пє(т)ръ, Пєт⟨ръ⟩, Пътрь** 168 (1349 *Р* 4; 1361 *AGZ* 6; 1366 *Р* 12; 1393 *Cost.* I, 13; 1404 *Cost.* II, 625; 1415 *Р* 87; 1426 *Cost.* I, 182; 1437 *AS* I, 34; 1472 *BD* I, 177; 1498 *АЛМ* і т. ін.); **пєтро** 2 (1419 *Р* 91; 1456 *ЭСФ*); **пътръ** 1 (1370 *Р* 18); *род. одн.* **Пєтра, пєтра, пє(т)ра, Пътра, пьтра** 306 (1388 *SL*; 1400 *Cost.* I, 37; 1412 *DIR«A»* 440; 1429 *Cost.* I, 267; 1438 *DBAc* 27; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1455 *Cost.* II, 540; 1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 257; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **питра** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **пътра** 1 (1394 *Р* 54); *зам. наз.* дал и(х)... **пєтра** воєвода 1 (1451 *Cost.* II, 400); *дав. одн.* **Пєтру,**

петру, Пътроу, Петрж 57 (1414 *Cost.* I, 111; 1429 *Cost.* I, 248; 1433 *Р* 124; 1438 *Р* 138; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *ЗНТШ* XI, 40; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *BD* I, 187; 1488 *РИБ* 424; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **петрови** 2 (1411 *DIR«A»* 439; 1429 *Cost.* I, 242); *знах. одн.* **Петра** (1411 *Р* 77; 1436 *Cost.* I, 468; 1482 *AS* I, 80; 1495 *РИБ* 602; 1497 *AS* I, 112; XV ст. *ВС* 19, 23; 1498 *АЛМ* 163); *ор. одн.* **петромъ, петромь, петро(м)** (1366 *Р* 12; 1436 *Cost.* I, 444; 1438 *Р* 138; 1467 *СП* № 13; 1496 *BD* II, 401); *місц. одн.* **по петрѣ** (1428 *Р* 111).

Див. ще **ПЄТРОУ, PIOTR.**

ПЄТРЪ[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѧ... петръ на кобылѣ и онещи и кытєщїи и виришещїи и селевестрѣнїи и на хоуба и на лоубанѣ сръбїи и лиєщи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петръ** (1436 *Cost.* I, 488).

ПЄТРЫ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): писа пєтры арданкоуви(ч) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пєтры** (1458 *DIR«A»* 513).

Див. ще **ПЄТРЄ, ПЄТРОУ, ПЄТРѢ.**

***ПЄТРЫКА** *див.* **ПЄТРИКА**[1].

ПЄТРЬ *див.* **ПЄТРЪ**[1].

ПЄТРѢ, ПЄТРѦ *ч.* (25) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): ⟨мы⟩ рома(н) воєво(д)а... чини(м) знаменито... аже то(т) вѣрныи нашъ слоуга, панъ петрѧ, томи(н) снь... служить на(м) вѣрою и правдою (Сучава, 1448 *Cost.* II, 299—300); а пак ꙋ злат татарских заплатих оу роукы Мърини... и... Илкы... и племеником их Гидїоноу и братоу его Петри (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петрѣ, Петрѧ** (1448 *Cost.* II, 300; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 186; 1491 *BD* I, 456; 1493 *BD* II, 18; 1499 *BD* II, 153); *род. одн.* **Петри** 8 (1453 *Cost.* II, 494; 1459 *BD* I, 28; 1482 *BD* I, 266; 1483 *BD* I, 270, 273, 275; XV ст. *НРРГ*; 1484 *BD* I, 286); **петры** 1 (1455 *Cost.* II, 550); *дав. одн.* **петри** 9 (1491 *BD* I, 456; 1495 *BD* II 76; *Cost. S.* 193, 194; 1499 *BD* II, 154); **Пєтрѣ** 1 (1493 *BD* II, 19).

Див. ще **ПЄТРЄ, ПЄТРОУ, ПЄТРЫ**.

ПЄТЬКО, ПЄТКО *ч.* (7) *(особова назва, пор.* Пєтръ): о(т) мѣстичовъ короткии павелъ... петько бруновичь шюлюрь (Львів, 1368 *Р* 16); а ты люди о(т)чичи мои, на имѧ микоула... пе(т)ко мають ему потому служити ка(к) есть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*); В Берестьи войтъ володимирский Луд... а Петько личбу делали з мыта володимерского (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78) [1].

ФОРМИ: *наз. одн.* **Петько, пєтько, Петко, пе(т)ко** (1368 *Р* 16; 1490 *Пам.*; 1495 *РИБ* 602; 1496 *АЛРГ* 78); *дав. одн.* **Петку** (1495 *РИБ* 602).

! ПЄЧА ⟨ПЄЧАТЬ⟩ *див.* **ПЄЧАТЬ**[1].

***ПЄЧАЛОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (чим) турбуватися, піклуватися (про що): а єму печаловат(и) сѧ душею моєю и жены моєѣ душєю (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *інф.* **печаловат(и) сѧ** (1385 *Р* 28).

ПЄЧАЛОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу... села єго... на имѣ ... сєло печаловци и сєло оугриновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **печаловци** (1437 *Cost.* I, 541).

***ПЄЧАЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... оу печалова сєло печаловци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **печалова** (1437 *Cost.* I, 541).

***ПЄЧАЛЬ** *ж.* (1) печаль, журба: а коли которыи торговєць поидеть торговатъ ис торунѧ через берестиє до лучьска без печали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **печали** (1341 *Р* 2).

ПЄЧАТ *див.* **ПЄЧАТЬ**[1].

***ПЄЧАТАТЇ** *дієсл. недок.* (1) *(підтверджувати зміст документа)* ставити печатку: Иже сн҃вє со оц҃и соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потребїзна жебы оц҃евою печа(т)ю печатотї (!) а инъшеє своєя нє мєлї анї смєлї име(т)и (XV ст. *ВС* 11 зв.).

ФОРМИ: *інф.* ! **печатотї** (XV ст. *ВС* 11 зв.).

! ПЄЧАТОТЇ *див.* ***ПЄЧАТАТЇ.**

***ПЄЧАТЪ** *див.* **ПЄЧАТЬ**[1].

ПЄЧАТЬ[1], **ПЄЧАТ, ПЄЧѦТЬ, ПЄЧѦТ** *ж.* (883) **1.** *(невеликий металевий або кам'яний предмет з вирізаним на ньому знаком для відбивання на воску, свинці і под. з метою підтвердження змісту документа)* печатка, печать (80): а на то єсм(ь) приложилъ свою печать и оц҃ь мои вл(д)ка лучьскыи арсєнии (б. м. н., 1366 *Р* 14); Я, кнегини Ивановая Семеновича Кобринская Өеодора, для потверженья сего нашого листу и нашихъ сихъ записей, приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); и вєлѣли єсми нашєм(оу) слоузѣ вѣрном(оу) дїєнисоу писати и пе(ча)тъ поставити к сєм(оу) листоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); а нє мєла єсми своєи печати; и я єсми просила тых панов, што оу сєм моєм листу стоѧт, абы длѧ потвєржєньѧ сєго моєго листа печати свои приложили к сєму моєму листу И воны печати свои приложили к сєму моєму листу (Острог, 1481 *AS* I, 77—78); сн҃ъ прї животѣ оц҃а своє(г) нє имаєть печа(ти) оц҃вы пожїва(т) Иже сн҃вє со оц҃и соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потребїзна жебы оц҃евою печа(т)ю печатотї(!) (XV ст. *ВС* 11 зв.); а про лѣпшюю твердость я макси(м) би(л) чоло(м) п(н)оу воитоу и боурмистро(м) и рѧдца(м) штобы и(х) мл(с)ть приложи(ли) печа(т) мѣстицкоую к сємоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

2. *(відбиток цього знака, зроблений на воску, свинці і под. і прикріплений шнуром до документа замість підпису)* печать (782): а на потвєржєнье тым дѣдинам, дали єсмо твердост нашу печат привѣсили вєлєбного королювства нашего (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а на то свѣдоцтво завѣсилъ свою печѧть а панъ михаило свою печѧть (Львів, 1386 *Р* 31); на то все послали єсмо сєи нашь ѧрлыкъ и с нашею печатью золотою абы то крѣпко было (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); а на то дали єсмы свои листъ и нашю печать привѣсили (Коломия, 1398 *Р* 57); а на болшеє потвєржєнїє томоу въсємоу вышеписанномоу, вєлѣли єсмы слоузѣ нашємоу вѣрномоу диєнисоу логофетоу писати и печатъ привезати к сємоу листоу (Сучава, 1439 *Cost.* II, 62); если быхоум тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными темники и оуланы нє выдали, тогды нам корол єго милость нє имаєть ни в чюм винен быти, и можеть нам своих записоув нє держати, которыи имам под королєвскою завишеною печатю (Сучава, 1462 *BD* II, 293); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ его подскарбему нашому дворному, наместнику Утенъскому, пану Литавору а писару нашому Өедьку, и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ өальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431); и мы тых Цецєневских пытали, Ондрѣѧ Нѣмцєвича, а Васка Игнатовича: єстли ваша печать оу того привилѧ?... и потом тыи Цецєневскии сами сѧ к своєй печати признали, штож их печат єсть в того листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); А на болшоу крѣпост(ь) и потвръждєнїє въсємоу вышеписан(ь)номоу, вєлѣли єсми нашємоу вѣрномоу паноу Тъоу⟨тоулов⟩и логофетоу завѣсити нашоу печать к сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1500 *RA* 261);

п є ч а т ь з а в є с и с т а я (1) висяча печатка: на то жъ дали єсмы грамот(о)у и под нашею печатью завеси(с)тою ... оу суботу по михаиловє дн҃и на завьтриє (б. м. н., 1387 *СП* № 12); в е л и к а я п е ч а т ь (4), п е ч а т ь в е л н к а я (6) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 3; д а т и п е ч а т и (1) *див.* **ДАТИ** 7; м а л а я п е ч а т ь (1) *див.* ***МАЛЫЙ** 4.

3. письмовий документ, скріплений печаттю (8): а кто иметъ купити скоть или бараны, у баковѣ, либо у романо-

вѣ у торгу, либо у бани, либо на нѣмци, либо у иныхъ торгохъ нашихъ, не надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ и возметь печать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а там възмет печат та придет слободно до Сочавы, та даст головное мыто оу Соучавѣ от гривноу по г̃ гроши, а от воза риби не брати (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн.* печать, печат, п⟨ечать⟩, пе⟨чат⟩ь, ⟨пе⟩чать 77 (1366 *P* 12; 1398 *CEV* 56; 1411 *P* 80; 1457 *BD* II, 258; 1462 *BD* II, 285; 1470 *BD* II, 310; 1476 *BD* II, 337; 1480 *BD* I, 242; 1491 *AS* I, 94; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); печѧть, печѧт, печѧ(т) 3 (1386 *CEV* 9, 10; 1400 *Cost.* II, 619); пича(т) 1 (1436 *Cost.* II, 698); *ск. н.* пть 1 (1420 *CEV* 489); *род. одн.* печати, печа(ти) 6 (1459 *P* 172; 1481 *AS* I, 77; 1484 *ЯМ*; XV ст. *BC* 5 зв., 11 зв.; 1491 *AS* I, 94); *зам. ор. одн.* поуд нашеи печати 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517); *дав. одн.* печати 1 (1491 *AS* I, 94); *знах. одн.* печать, печатъ, печат, печа(т), peczat', peczath, ⟨пе⟩чатъ, peczat, ⟨п⟩ечатъ, печа⟨ть⟩, ⟨печ⟩атъ, ⟨пе⟩чать, печ(а)ть, печа⟨т⟩, печа(т)ь, печат(ь), пе(ч)ть, ⟨пе⟩ча⟨т⟩ 619 (1361 *AGZ* 6; 1375 *P* 20; 1388 *P* 41; 1396 *AS* I, 20; 1411 *Cost.* I, 85; 1426 *BAM* 22; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1462 *BD* I, 64; 1487 *BD* I, 305; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); печѧть, печѧ(т) 18 (1386 *P* 31; 1393 *P* 51; 1395 *Cost.* II, 612; 1399 *P* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *P* 72; 1414 *P* 85; 1432 *Cost.* I, 338; 1436 *DIR«A»* 469; 1459 *P* 174 і т. ін.); пичатъ, пича(т) 2 (1483 *BD* I, 270; 1490 *DC* 149); pieczeth 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); печа 1 (1466 *DIR«A»* 519); пе(ч)тъ, пе(чт) 2 (1449 *Cost.* II, 386; 1456 *ГПХМ*); *ор. одн.* печатью, пьчатью, печатю, печа(т)ю 23 (1387 *СП* № 12; 1389 *PEA* I, 27; 1392—1393 *РФВ* 171; 1409 *P* 74; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *P* 106; 1456—1481 *P* 164; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1496 *BD* II, 407; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); печѧтью 2 (1401 *P* 66; 1433—1443 *АРМ*); печетью 1 (1489 *РИБ* 432); печатию, печатію 4 (1388 *RS* 678; 1401 *RIR*; 1495 *АЛМ* 89; 1499 *BD* II, 426); печатею 1 (1457 *BD* I, 4); печа(т) 1 (1498 *ЧІАФ*); *наз. мн.* печати 8 (1411 *P* 80; 1433 *P* 123; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 702; 1456 *ЭСФ;* 1491 *AS* I, 94; 1496 *BD* II, 402); печяти 1 (1454 *P* 163); *род. мн.* печатей (1491 *AS* I, 94); *дав. мн.* печатямъ (1475 *AS* I, 72); *знах. мн.* печати, печа(ти), peczati, pieczathy, peczaty, печат(и), печа⟨ти⟩ 92 (1352 *P* 7; 1388 *P* 39; 1393 *Cost.* II, 608; 1404 *Cost.* II, 625; 1419 *P* 91; 1435 *Cost.* II, 689; 1449 *АЛМ* 8; 1466 *AS* I, 63; 1487 *AS* I, 86; 1499 *BD* II, 426 і т. ін.); печѧти 5 (1395 *Cost.* II, 610, 613; 1400 *Cost.* II, 618; 1404 *P* 70; 1421 *Cost.* I, 143); пѣчати 2 (1492 *AS* III, 24; 2-а пол. XV ст. *СПС*); пѣчѧти 1 (1388 *P* 42); *ор. мн.* печатьми, печатми, печа(т)ми 7 (1435 *Cost.* II, 679, 682; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70; 1478 *AS* III, 17; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ* 62); печатами 1 (1404 *ГМ*).

Див. ще ***ПЄЧАТЬ²**.

***ПЄЧАТЬ²** *ч.* (8) *(відбиток знака, зроблений на воску, свинці і под. і прикріплений шнуром до документа замість підпису для підтвердження його змісту)* печать: а на болшеє потвержеиїє велѣли єсми нашемоу вѣрномоу паноу дїинисоу логоѳетоу пис⟨а⟩ти и печатъ нашъ привѣсити к семоу нашемоу листоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); а на болшїе крѣпость... велѣли єсми... томѣ логофетоу, писати и печат наш и печати бояр наших привѣсити к семоу нашемоу листоу (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *знах. одн.* печать, печатъ, печат, печа(т) (1437 *Cost.* I, 536, 542; 1443 *BAM* 42; 1453 *Cost.* II, 446; 1458 *BD* II, 263; *Cost.* II, 815; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. S.* 88).

Див ще **ПЄЧАТЬ¹** 2.

***ПЄЧЕНЧЫНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а подлѣ то(г) дворища двѣ дворищы штожь оць его коупилъ оустарищычевъ на имѧ печенчына дворище (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *род. одн.* печенчына (1451 *ДГШХ*)

***ПЄЧЕНѢЖЕЦЪ** *ч.* (1) *(назва лісу у Подільській землі):* Надаю... Городище Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гниле(ц)ки(м)ъ Томиловомъ Печенѣ(ж)цо(м)ъ... И и(н)шими Лесами (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* Печенѣ(ж)цо(м)ъ (1459 *P* 171).

***ПЄЧЄРА** *ж.* (1) печера: Се азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... съ своєю женою... поклонихом сѧ оца свое(г) гробоу... и всѣхь стыхъ старцевъ гробо(м) въ печерѣ (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *місц. одн.* въ печерѣ (1446 *P* 154).

ПЄЧЄРСКИИ, ПЄЧЄРСКЫИ, ПЄЧѢРЄСКИИ *прикм.* (35) *(який має відношення до Печерського монастиря)* печерський: А при томь былъ попо печѣрескии петръ (Перемишль, 1359 *P* 10); А при том были светки наша рада: архимандритъ печерский Аврамей, а кнѧз Иван Путѧта (Київ, 1437 *AS* I, 34); из... харьковщины пѧ(т)десѧ(т) грошеи на печерьскии домъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); основана быс црквь прстыа бдца печрскаа на старом основаніи (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129); а при томъ были старци пе(ч)рские полатни(к) пе(ч)рскы Васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пе(ч)ркы андрони(к) а оуставни(к) пе(ч)рскы лаврентеи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

м о н а с т ы р ь П е ч е р с к и и (8), П е ч е р с к и и м о н а с т ы р ь (7) *див.* **МОНАСТИРЪ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* печерский, пече(р)скїи 4 (1437 *AS* I, 34; 1481 *ГПМ*); печерскыи 1 (1446 *P* 154); пе(ч)рскы, пе(ч)ркы 3 (1498 *ЧІАФ*); печѣрескии 1 (1359 *P* 10); *род. одн. ч.* Печерского, пече(р)ского 4 (1398 *ДГПМ*; 1481 *ГПМ*; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); пе(ч)ерска(г) 1 (1498 *ЧІАФ*); *дав. одн. ч.* Печерскому, печерскомоу, пече(р)ско(м) (1398 *ДГПМ*; 1481 *ГПМ*; 1498 *ЧІАФ*); *знах. одн. ч.* печерьскии, пече(р)скїи (бл. 1458 *P* 167; 1481 *ГПМ*); *ор. одн. ч.* пече(р)скимъ, печерьски(м) 2 (1459 *P* 174; 1481 *ГПМ*); печерскы(м) 1 (1446 *P* 154); *місц. одн. ч.* въ (у) Печерскомъ, печерьско(м) (1398 *ДГПМ*; 1446 *P* 155); *наз. одн. ж.* печрскаа (бл. 1470 *ОБРН* 129); *род. одн. ж.* пече(р)ское 1 (1481 *ГПМ*); пе(ч)рские 1 (1498 *ЧІАФ*); *род. мн.* Печерскихъ 1 (1398 *ДГПМ*); печерьскы(х) 1 (1446 *P* 154); *дав. мн.* пече(р)скимъ 1 (1481 *ГПМ*); печерьскы(м) 1 (1446 *P* 154).

***ПЄЧЄРСКЇИ** *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**
***ПЄЧЄРСКЫ** *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**
ПЄЧЄРСКЫИ *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**
***ПЄЧЄРЬСКИИ** *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**
***ПЄЧЄРЬСКЫИ** *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**
***PIECZETH** *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.
***ПЄЧЄТЬ** *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.

***ПЄЧИЩАВЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъ ся въ тыи люди, на имя въ Езыкеича зъ дѣтьми... а въ Чермака зъ братею и зъ дѣтьми Печищавыхъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род. мн.* Печищавыхъ (1498 *АЛМ* 169).

***ПЄЧЬ** *ж.* (1) ◇ к а м е н н а я п е ч ь *див.* **КАМЄНИ**.

ФОРМИ: *дав. одн.* печи (1478 *AS* III, 17).

ПЄЧѢРЄСКИИ *див.* **ПЄЧЄРСКИИ.**
***ПЄЧЯТЬ** *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.
ПЄЧѦТ *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.
ПЄЧѦТЬ *див.* **ПЄЧАТЬ¹**.

***ПЄЩАНЫИ БРОДЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я еще будучи в добром здоровю... дала есми ему... имене... ограничоное... гостинцомъ до Пещаного-Броду по Трестѧнку по Чортов-Ставок (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн.* Пещаного Броду (1488 *AS* I, 242).

!ПЗЧАТЬѦ ⟨ИЗЧАТЬѦ⟩ *див* ***ИЗЧАТЬЄ.**

***ПИВНИЦА** *ж.* (3) підвал, льох, пивниця: Жаловалъ намъ... Есько Рабеевичъ на дядьковича своего... такимъ обычаемъ: отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его... а и ключи отъ тое пивницы были въ нихъ, и потомъ тыи золотыи въ насъ згинули (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *род. одн.* **пивницы** (1489 *РИБ* 431); *знах. одн.* **пивницу** (1489 *РИБ* 431); *місц. одн.* **въ пивницы** (1489 *РИБ* 431).

***ПИВО** *с.* (4) пиво: А питъ могоричь... за двѣ гривнѣ вѣснии меду за гривноу а пива за гривну (Перемишль, 1366 *Р* 12); Билъ намъ чоломъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего... дозволили есьмо ему... корчму вольную, пиво и медъ держати, и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили... на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); а єщє єсми имъ дали волю што бы собѣ держати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу нє держати, ни пива варити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *род. одн.* **пива** (1366 *Р* 12; 1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); *знах. одн.* **пиво** (1410 *АкВАК* XI, 5).

***ПИВЧЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Паки же... даемо... село... Бусчу... Мезочъ Малый и Великий, Будорожъ, Пичеви (!) Точывско... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (б. м. н., 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! Пичеви** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ПИКОВАѦ *ч.* (1) *(особова назва):* А тыи люди о(т)чичи мои, на имѦ микоула... васкови(ч), пиковаѦ... пе(т)ко мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пиковаѦ** (1490 *Пам.*).

ПИКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу... монастироу цигане... на имѣ: Микоула съ чєлѣдєю, и Татоул съ чєлѣдєю... и Пикоул, и Тома съ чєлѣдми (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пикоул** (1487 *BD* I, 310).

***ПИЛЄЦКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* мы... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одноѝ строны межи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *ор. одн.* **пилєцкою** (1404 *Р* 70).

ПИЛЄЦЬКИИ, ПИЛЄЦКИИ *ч.* (3) *(особова назва):* А на то послуси панъ староста рускоѣ зємли ота пилецкии... писарь яшко (Перемишль, 1359 *Р* 10); А на то послуси кнѦзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пилєцкии, пилєцькии** (1359 *Р* 10; 1368 *Р* 16); *ор. одн.* **пилєцкимь** (1366 *Р* 12).

ПИЛИКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* тогды па(н) птрашь пнликовичь нє моглъ быти к тому розьизду (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пиликовичь** (1404 *Р* 68).

ПИЛИПОВА РОУДА *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* возрєвшє єсмо на єго вѣрноую службу... даємъ ємоу и дали єсмо... подъ зудєчовомъ джюровъ... пилипова роуда тул(ч)ино дворищє (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пилипова роуда** (1394 *Р* 54).

***ПИЛИПОВЪ** *прикм.* (1) ◇ пилиповъ постъ (1) *(назва посту, також календарна дата)* різдвяний піст, пилипівка: Што перъво сего тыми разы въ Пилиповъ постъ продали были есмо вси корчмы Въруцъкіе... Марьку на тры годы (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Пилиповъ** (1487 *РИБ* 227)

Див. ще **ПИЛИПОВА РОУДА.**

!ПИЛНЄЮ ⟨ПИЛНО⟩ (1): про тожъ мы... на стыи хр(с)тъ положивши роуцѣ и цѣловали єсмы и оучинили, ижє хочємъ вшитки... слюбы... пилнєю (!) смотрити, и стєрєчи и вѣрнє... држати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. **ПИЛНО.**

***ПИЛНИШИИ** *прикм. в. ст.* (1) потрібніший, невідкладніший: колижь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како ... рожложившьш щкоды... тымьто зємлѦмь... оучинєныѣ... тому истино(м) па(н) владисла(в)... за щкоды... зємлю шєпиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **пилнишєє** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. ***ПИЛНЫИ** 2.

ПИЛНО *присл.* (2) старанно, пильно: про тъ жь Азъ... хочю вѣрно и пилно служить королю польско(м) (Кременець, 1434 *Р* 130); про то жь Ѧ... присѦглъ єсмъ... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).

***ПИЛНОСТ** *ж.* (2) 1. старанність, пильність (1): въ всєи покори и почєстънос(т)и оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... короны кролєства по(л)ского... доброво(л)но сѦ завѣзоуючи, обицоуючи и слюбоуючи... ижє... слоужбы и обѣтници нашєи... на каждыи ча(с) ховати, съ вьсєю пилностїю бачити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

2. уважність, піклування (1): Я єщє будучи в добром здоровю... и выдєчи сєстрєнца своєго кн⟨Ѧ⟩зѦ Богдана Василєвича службу и пилност до сєбє, дала єсми єму по своєм животє имєнє... на имѦ Любчо (Ровно, 1498 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пилност** (1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* **пилностїю** (1436 *Cost.* II, 698).

***ПИЛНЫИ** *прикм.* (5) 1. старанний, пильний (4): про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како пилни оу розюми и оу сердьци своѣмь, рожложивьшы щкоды... тымьто зємлѦмь... оучинєныѣ... тому истино(м) па(н) владисла(в)... за щкоды... зємлю шєпиньскоую... з городы... и со вьсѣми... сєлы даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); А дилѣ того, мы Стефан, воєвода и пан зємли молдавскои, знакомнто чинимъ... яко хотѦ счасной памѦти... прєдкоув наших... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу... кролюмъ полскимъ... посвѣдчити и потвєрдити... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284); И ис того нє имаємь єго милости вымолвити сѦ... ни оу чем, алє имаємь их милости верни и пилни быти, якожь вышє пишємъ (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Ино мы, впамятавшы єго верьную а пил⟨ь⟩ную службу... ку отцу нашому... и къ намъ, з ласки нашоє тыи сельца... дали єсмо єму (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

2. невідкладний, пильний (1): Ино тыми разы длѦ нєкоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнѦзѦ ВасилѦ Єго Милости взѦли сємдєсѦт коп грошєй широких к нашой нєкоторой пилной потрєбє, то вжо мѣнит сто коп грошєй широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **пилнои** (1462 *BD* II, 283); *дав. одн. ж.* **пилной** (1492 *AS* III, 23); *знах. одн. ж.* **пил⟨ь⟩ную** (1499 *РИБ* 777); *наз. мн.* **пилни** (1436 *Cost.* II, 706; 1468 *BD* II, 301).

Пор. ***ПИЛНИШИИ.**

***ПИЛЬНЫИ** *див.* ***ПИЛНЫИ.**

ПИМЄН *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Пименъ, *гр.* Ποιμήν*)* Пимін: мы Стефан воєвода... знаменито чинимъ... ожє... даєм и потверждаєм ... монастирю от Нємца... идєжє єст єгоумєнъ молєбник наш поп Пимєн... сєла на имѣ: Дворєнєщи... и Боузацїи (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пимєн** (1482 *BD* I, 263).

***ПИНЄЗЬ** *див.* ***ПИНѦЗЬ.**

***ПИНЄСКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Пінськ: Ино мы... прыказоуємъ вамъ: которыхъ онъ пословъ своихъ пошлєть до вєликого кнѦзя Ивана Васильєвича, штобы єстє тыхъ єго пословъ... добровольнє пропускали... по вєликому князъству литовъскому... на Корєцъ, на Доубровицоу, на Пинєскъ, на границу московъскую (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Пинєскъ** (1498 *BD* II, 412).

ПИНСКАЯ *ж.* (2) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ передъ

нами, штожъ кнехиня (!) Семеновая Алексанъдровича, кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее, князь Василей Семеновичъ, за его служъбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683); A pry tom były... boiary kniahyny pynskoy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пинская** (1497 *РИБ* 683); *род. одн.* **pynskoy** (1500 *ДПЖН*).

ПИНСКИИ *прикм.* (5): я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Семеноваѧ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Настасьѧ... чинимъ знаменито... под свѣдом⟨ом⟩ г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на и отца н⟨а⟩шого єпископа туровского и пинского Євъѳимѧ (Степань, 1489 *AS* I, 89); пиньскыи мостъ (1) *(назва моста у Троцькому воєводстві):* а о(т) пѣсчана броду по пиньскыи мостъ (б. м. н., 1366 *P* 14); местоПинское (1) *див.* **МѢСТО**[1] 3.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пинский** (1489 *AS* I, 89); *род. одн. ч.* **пиского** (1489 *AS* I, 89); *знах. одн. ч.* **пиньскыи** (1366 *P* 14); *місц. одн. с.* **въ... Пинскомъ** (1497 *РИБ* 683).

Пор. ***ПИНЄСКЪ.***

***ПИНТЄНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ Пинтенова полѣна (2) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* И єщї єсмо дали и потвърдили томо⟨у⟩... манастир⟨оу⟩... бранищю, що єст около монастир, починши от вєрх Никида, от полѣну шо сѣ зовєт Пинтинова полѣна, та долоу Никидом до глода (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Пинтєиова** 1 (1491 *BD* I, 473); **Пинтинова** 1 (1491 *BD* I, 473).

ПИНТЄЧЄ *див.* **ПЫНТЄЧЄ.**

***ПИНТИНОВЪ** *див.* ***ПИНТЄНОВЪ.**

ПИНЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Сє я кнѧзь михаил костѧ(н)тиновичь пиньскии староста володимєрьскии придаю с(с)томоу (!) сп(с)у... десѧтиноу озими пшеници и рьжи (б. м. н., 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пиньскии** (2-а пол. XV ст. *CO*).

***ПИНЬСКЫИ** *див.* **ПИНСКИИ.**

***ПИНѢЗЪ** *див.* **ПИНѦЗЬ.**

***ПИНѢЗЬ** *див.* **ПИНѦЗЬ.**

***ПИНѦЗЬ** *ч.* (285) *(цсл.* пѣнѧзь, *ствн.* pfenning) **1.** *(найменша грошова одиниця)* гріш (5): а тото мыто татарское, що было оустановлєно оу биломгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѧза, хотѣ от тисѧч коп (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а мы тото мыто Ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѧзѧ, хотѣ от тисѧча коп (Сучава, 1460 *BD* II, 274—275); што... на лїхвоу пєнѧзї даю(т) нє имаю(т) вєньцї бра(т) на (недѣ)лю толко дєсѧты(и) пєнєзь (XV ст. *BC* 28 зв.); Ино тыми разы... еще єсмо в кнѧзѧ Василѧ... взѧли сємдесѧт коп грошей широких к нашой некоторой пилной потребе, то вжо мѣнит сто коп грошей широких, по чотырнадцати пѣнѧзий оу грош (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

2. *(тільки у множині)* гроші (261): а то все куповано твоєми пѣнѧзми (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а тежь штожь мои отєць... позычи(л) пѣнѧзи... кролю пол(с)кому, и тыхъ сѧ о(т)ступлю и листы хочю тыи вроти(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а тонъ (!) листъ далъ панъ Васко на ты жє пѣнѧзѣ, што на пана старостѣнѣ листоу лежа (!) (Львів, 1421 *P* 92); и па(н) Костє рє(к): нє боу(д) инимъ винова(т), даи мои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а возємши волы имає(т) на на(с) свои пѣнѧзии прави(т) прєдъ королємъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнье, при том был владыка володимерский Иона (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); И мы... велѣли есмо Шемету п⟨е⟩н⟨е⟩зей своихъ смотрѣти на томъ, кому далъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); И оуставши наши слуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи О̃ злат татарских оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бєнѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

⟨пенези⟩ циншовыи (1) *(внесок безстрокового спадкового арендатора власникові землі)* чинш: А то все роздано. Индик 1. Володимерскихъ капныхъ пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижзких пѧтдесѧтъ копъ и чотыры копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79); готовыи пинѣзи (26) *див.* **ГОТОВЪ** 3; истини пинѣзи (1) *див.* ***ИСТИННЫИ**[2]; капныи пенези (1) *див.* ***КАПНЫИ**; подяколные пѣнези (1) *див.* ***ПОДЯКОЛНЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **пинѧза** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **пинѧзѧ** 1 (1460 *BD* II, 275); *знах. одн.* **пєнєзь** (XV ст. *BC* 28 зв.); *наз. мн.* **пинѣзи** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); **пєнѣзи** 1 (XV ст. *BC* 32); **пєнєзи** 2 (XV ст. *BC* 18, 31 зв.); *род. мн.* **peniezej, penezej, пєнєзєи, п⟨е⟩н⟨е⟩зей, пєнє(з)єи** 22 (1388 *ZPL* 107; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *РИБ* 602, 621; 1497 *АЛРГ* 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *BC* 9, 21 зв., 25, 27 зв.; *СЯ* 9 зв., 43 зв.; *РИБ* 610; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **пинѣзєи, пинѧзєи** 4 (1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **пенязей, repiazej** 3 (1388 *ZPL* 106; 1449 *АЛМ* 8; 1495 *АЛМ* 128); **пѣиєзєй** 4 (1491 *AS* I, 97; XV ст. *BC* 35 зв., 39 зв.; 1499 *АСД* VI, 3); **пѣнѧзей** 1 (1491 *AS* I, 94); **пѣнѧзии** 3 (1386—1418 *P* 35; 1492 *AS* III, 23); **пѣнѧзѣи** 1 (1420 *ПГАГ*); **пнзє(и)** 1 (1495 *BCоб.*); **rupizy** 1 (1465 *GL* 176); *знах. мн.* **пинѣзи, пинѧзи, пинѣ⟨зи⟩, ⟨пинѣ⟩зи, п⟨и⟩нѣзи** (1449 *BD* I, 449; 1453 *Cost.* II, 472; 1458 *Cost.* II, 815; 1462 *BD* I, 52; 1466 *DIR«A»* 519; 1475 *BD* I, 206; 1480—1484 *BD* II, 370; 1489 *Cost. S.* 134; 1495 *BD* II, 78; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **пинѣзы** 5 (1452 *Cost.* II, 422; 1457 *BD* I, 4; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* I, 55); **пииєзи, пинєзи** 2 (1462 *BD* I, 52; 1482 *BD* I, 260); ! **нинѣзи** 1 (1494 *BD* II, 32); **пєнѧзи, пєнѧзї, пенязи, repiazi** 15 (1388 *ZPL* 103, 108; 1487 *АМЛ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83; XV ст. *BC* 22, 27 зв., 28 зв., 36; 1499 *BD* II, 450; *РИБ* 226); **пенєзи, п⟨є⟩н⟨є⟩зи, пе⟨нє⟩зи, пенезї** 16 (1454 *AS* III, 10; 1494 *РИБ* 561; XV ст. *BC* 10, 14 зв., 17 зв., 18 зв., 28 зв., 31 зв.; *СЯ* 41; 1498 *АЛРГ* 82 і т. ін.); **пѣнѧзи** 12 (1386—1418 *P* 35; 1400 *Cost.* II, 619; 1491 *AS* I, 94; 1492 *AS* III, 23; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *BC* 35; 1496 *AS* I, 244, 245); ! **пѣнѧзий** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **пѣнѧзѣ** 1 (1421 *P* 92); **пѣнѧ(з)** 1 (1404 *P* 70); **пенѣзи** 1 (1487 *BD* I, 297); ! **пєиєзь** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); *ор. мн.* **пинѧзьми, пинѧзми, пинѣзми** 18 (1433—1443 *АРМ*; 1449 *Cost.* II, 385; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1464 *BD* I, 83; 1467 *Cost.* S. 69; 1472 *BD* I, 169; 1476 *BD* I, 208; 1483 *Cost. S.* 121; 1488 *BD* I, 355 і т. ін.); **пинѣзмы** 1 (1460 *BD* II, 275); **пѣнѧзми** 2 (1386—1418 *P* 35); **пѣнєзми** 2 (XV ст. *РИБ* 609; XV ст. *СЯ* 41); **repezmi** 1 (1388 *ZPL* 108); **пєнѧзьми** 1 (1481 *BD* II, 364); **пинѣзи** 3 (1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 150); **пинѣзїи** 1 (1470 *BD* I, 150); **rupizy** 1 (1465 *GL* 176); *місц. мн.* **оу пенезѧ(х)** 2 (XV ст. *BC* 18, 20 зв.); **пенѧзѧ(х)** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **пенязехъ** 1 (1494 *АЛМ* 54); **пенезех** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **пѣнєзєхъ** 1 (XV ст. *СЯ* 41).

ПИРХАЙЛО *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кіевскій Пирхайло, штожъ давно ему дана волость Олевско, и онъ тое волости ещо и до тыхъ мѣстъ не держалъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пирхайло** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ПИРѦТИНСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том был пан Андрей Чаплич... пан Єско Єлович... пан Михно (!) Пирѧтинский (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пирѧтинскии** (1464 *AS* I, 57).

***ПИСАНИЄ** *с.* (5) запис, писемний заповіт: по о(т)шествїи же вл(д)чьствами єжє къ боу... которы (!) бѫдє(т) господарь или нѣкто о(т) съвѣтници тѣхъ и разори(т) сие писанїе а не оутвръди(т) дамоу сѫди(т) б̃ъ и прчтаа єго мати (Сучава, 1407 *DIR«A»* 434); а мы имъ слюбоуємъ... аже нє имаємъ пана мыхаила староста... оупоминати, ани габати оу вѣкы, писаниа ни листовъ задних ховати никакого (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *род. одн.* **писаниа** (1422 *DIR* II, фотокоп. 35; 1458 *Cost.* II, 815); *знах. одн.* **исаниє, писанїє** (1407 *DIR«A»* 434; 1443 *Cost.* II, 126, 127; 1454 *Cost.* II, 513).

Пор. **ПИСАТИ.**

***ПИСАНІЄ** *див.* ***ПИСАНИЄ.**

ПИСАРЬ, ПЇСАРЬ, ПИСАРЪ, ПИСАР, PISAR, PISSAR, PYSAR *ч.* (96) *(урядовець господарської, воєводської або старостинської канцелярії)* писар: А писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болєстрашичь именємь дьячковичь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а писалъ писарь малохѣи королєвымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); писа якушъ писаръ, оу сочавѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); А на боулшоую крѧпо(ст) томоу въсємоу ви(ш)пи(с)номоу вєлѣли єсми слоузѣ нашемоу, стєцкоу писарю, писати а нашоу пєча(т) привѣсити к сємоу то нашемоу листоу (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ его... писару нашому Ѳедьку (Краків, 1489 *РИБ* 431); Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar welykoho kniazia aleksandra namisnyk Zyzmorski (Тришин. 1500 *ДПЖН*);

з є м ь с к ы и п ї с а р ь (3), п ї с а р ь з є м ь с к ы и (2) *див.* **ЗЄМСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **писарь, пїсарь** 25 (1359 *Р* 10; 1404 *Cost.* II, 625; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1435 *DIR«A»* 465; 1437 *Р* 137; 1445 *СРК*; 1456 *Cost.* II, 791; 1487 *AS* I, 239; 1495 *АЛРГ* 55; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **писаръ** 16 (1401 *АкВАК* III, 2; 1433 *Cost.* II, 650; 1435 *Cost.* II, 687; 1436 *Cost.* II, 701; 1443 *Cost.* II, 144; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1448 *Cost.* I, 362; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1460 *BD* II, 276; 1484 *ЯМ*; 1495 *РИБ* 603; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **писар, писа(р), pisar, pissar, pysar** 22 (1369 *ПСЧК*; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1443 *Cost.* II, 119; 1456 *Mih.* 213; 1464 *BD* I, 83; 1478 *ЗРМ*; 1482 *AS* I, 80; 1497 *AS* I, 112; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *род. одн.* **писара** 1 (1495 *ВМБС*); **писарѧ** 2 (1443 *Cost.* II, 131; 1497 *AS* I, 112); *дав. одн.* **писарєви, пїсарєви** 5 (XV ст. *ВС* 30 зв.; 1495 *ПГВСА*); **писару** 4 (1489 *РИБ* 431; 1495 *ВМБС*; 1496 *ПДВКА* 60; 1499 *ВФ*); **писарю** 9 (1439 *Cost.* II, 60; 1443 *Cost.* II, 120, 127, 129, 131; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422; 1464 *BD* I, 83); *знах. одн.* **писара** 3 (1494 *BD* II, 386; 1496 *BD* II, 407; *ВМКФС*); **писарѣ** 1 (1468 *BD II*, 305); *ор. одн.* **писарем** (1462 *BD* II, 292; 1495 *BD* II, 89); *наз. мн.* **писари, пїсари** (XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1456 *ЭСФ*); *род. мн.* **писарей** (1499 *РЕА* III, 35); *місц. мн.* **о пїсарє(х)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.; 43 зв.).

Див. ще ***ПИСЄЦЬ.**

ПИСАТИ, ПИСАТЇ, ПЇСАТИ, ПЇСАТЇ, PYSATY, ПИСАТЬ *дієсл. недок. і док.* (1211) **1.** *(складати, фіксувати на письмі, письмово оформляти текст)* (що і без додатка) писати, написати (1090): въ ль(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ а писалъ скора яковъ (б.м. н., 1341 *ОБРН* 75); а писалъ писарь малохѣи королєвымъ приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); а на потвєрженїє тѣмъ усѣмъ вєлѣли єсмы нашему вѣрноиму братѧю логоѳєгу, писати и привѣсити печѧть наша великаѧ къ сему листу нашєму (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); пи(с) гєдєо(н) писа(р) кнєгининъ оу сочавѣ в л⟨ѣ⟩то ЅЦЛЅ м(с)ца ю(л) кѲ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 219); а писа(л) старєць пахнотїи лихачєвъ братъ (Київ, 1446 *Р* 155); А писалъ листъ пупъ Левко Верьбский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); А писал духовницу королевский двореннинъ Митко, Лукъянов сын (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV 29); Писа Іон Попович оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

2. (що і без додатка) *(переважно у сполуч.* з в ы ш є, у в є р х у, н а д о л ѣ) викладати на письмі, записувати (54): и мы... слюбуємъ... и... записуємъ... кролеви польскому... вѣрно служити, а николи сѧ роздѣлити... и с крольвьствомъ польскимь, ѧкожє вышьшє писано посполу стати противу іхъ нєприѧтєлємъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м̃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а оу сєрєтском тръгоу от крамных абы сѧ платило от гривны по три гроши, яко и выше пишем (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а длѧ твердости вєчноє *(в ориг.* воє.— *Прим. вид.)* писаныхъ речей, верху именованых речей и печать єсми свою приложил к сємоу листоу (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); а мнѣ... нє вступати сѧ ѹ тыє имѣньѧ, што сѧ досталы брату моему мѣншому... какъ оу верху писано, ни моимъ дѣтємъ нє вступати сѧ (Вишнївець, 1482 *AS* I, 80—81); и заплативше господство мы въсє исполна єлико више пишєм, а господство мы аз оу том оустах... и дадох ємоу... село... на имѣ Жоулєщїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

3. (що, про що, кому, о що кому, к кому, до кого о чім, о кім і без додатка) *(повідомляти листом, звертатися письмово)* писати (що, про що кому, до кого і без додатка) (48): Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій, билъ чоломъ... и покладалъ передъ намы лыстъ господара его мылости, Велыкого Князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелныцкимы разсудылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Што твоя милость пишешъ, господаръ мой, до мене о тыхъ людѣхъ о Брушанѣхъ, а пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); А г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь нашь король єго м⟨и⟩л⟨о⟩сть писал... до нас, штобы сѧ тою дѣлницєю брата нашого кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана нє дєлили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Пан Триколич дворник пишєт моєи панєи Нєгрити, и моєи дочци Нѧгши, и оуноучати моєи Мара... и въсѧм моим милим братїямъ и прїатєлєм (Торговище, 1481 *BD* II, 358); И тыми разы пишешъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); Тоє пишєм (Сучава, 1491 BD I, 464); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича, аж бы сѧ о том доведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

4. *док.* (кого, що) *(перерахувати на письмі)* переписати, виписати (5): то всє єсмо потвєрдили... ходкови быбєлскому... со всѣми обезды тых дѣдин, што тут писаны сут (Судомир, 1361 *AGZ* 6); И заплатих господство мы оуси тоты р̃ злати татарских оу роукы въсѧм єлико их вышє пишєм (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

5. *док.* (що в що, в чім) *(внести у книги, документи)* вписати, записати (у що, у чому) (6): Въ книга(х) праведны(х) наши(х) пре(д)ковъ нашихъ (!) пїсано коли моужь женє оумреть тогды жона всє имєнїє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40); И ты... имя его къ нему пишешъ нє по тому, какъ межы васъ въ доконъчальныхъ грамотахъ *писано* (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

6. *док.* (кому що, кому на що і без додатка) *(підтвердити записом)* записати (3): а оны имают писати намь за тыѧ два сєла двѣ црквы (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); И дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ єдно привилиє от старого Алєксандра воєвод(ї), що им пишєт на три сєла (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

7. *док.* *(зробити запис для запам'ятання)* записати (3): а писали єсмо г(с)дрю Своємоу на памѧ(т) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); То есмо писали, докул сѧ повєтрее не почало (б. м. н., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79).

8. *док.* (що) *(оформити на письмі)* виписати (1): кто к намо принєсєть записо на г̃ тисѧчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на д̃ тисѧчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679).

9. *недок.* (що) *(повідомляти письмово, листом)* слати, посилати побажання (чого) (1): От пана Киракола... и от пана Боучоула... пишєм много здравиє... братиѧм нашим, паноу биръоу и паноу митникоу от Брашєва (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *інф.* **писати, пїсати, писатї, пїсатї, пис⟨а⟩ти, пи⟨сати⟩, пи⟨са⟩ти, ⟨п⟩исати, ⟨писа⟩ти, пис⟨ати⟩, писа(т)и, пи(с)⟨а⟩ти, pysaty, пи(с)ти, ! сати** 412 (1403 *RS* 338; 1409 *Cost.* I, 65; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 270; 1441 *DBAc* 40; 1452 *Cost.* II, 432; 1460 *Cost. S.* 34; 1479 *BAM* 62; 1488 *BD* I, 345; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **писать** 1 (1447 *АкЮЗР* I, 61); **писа(т)** 2 (1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 760); *теп. 1 ос. одн.* **пишу** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *2 ос. одн.* **пишешъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1487 *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437; 1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн.* **пишетъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **пишєть** 2 (1493 *АЛРГ* 56; 1495 *БСКИ*); **пише(т), пишет** 5 (1456 *Cost.* II, 582; 1458 *BD* I, 20; 1461 *BD* I, 45; 1481 *BD* II, 358; 1495 *БСКИ*); **пышетъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *1 ос. мн.* **пишем, пишемь, пишємъ, пише(м)** 46 (1435 *Cost.* II, 692; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1448 *Cost.* II, 362; 1453 *Cost.* II, 766; 1460 *BD* II, 275; 1468 *BD* II, 301; 1475 *BD* II, 336; 1480—1484 *BD* II, 369; 1490 *DC* 148; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *2 ос. мн.* **piszete** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *аор. 3 ос. одн.* **писа, пис⟨а⟩, пис(а)** (1411 *Cost.* I, 85; 1418 *Cost.* I, 127; 1425 *Cost.* I, 174; 1433 *Cost.* I, 359; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *Cost.* II, 263; 1456 *ЭСФ*; 1465 *BD* I, 88; 1483 *BD* I, 273; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); *1 ос. мн.* **писахом, писахо(м)** (1447 *Cost.* II, 282; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... писа(л)** (1484 *ЯМ*); *2 ос. одн. ч.* **писалъ** 1 (1494 *BD* II, 387); **писалъ еси** 3 (1487 *РИБ* 434; 1489 *РИБ* 437); **еси писа(л)** 1 (1496 *ПЧФГ* 35); *3 ос. одн. ч.* **писалъ, писа(л), писал, pisał, piszał, пи(с)лъ, пис(алъ), pys(ał), пис(ал), пис⟨ал⟩, писалъ, ! писилъ** 115 (1341 *ОБРН* 75; 1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1377 *P* 24; 1385 *P* 28; 1399 *P* 59; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1475 *AS* I, 70; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *ск. н.* **пис, пи(с)** 127 (1428 *Cost.* I, 210; 1436 *Cost.* I, 460; 1442 *Cost.* II, 97; 1448 *DIR«A»* 491; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *ГПХМ*; 1460 *Cost. S.* 41; 1467 *Cost. S.* 69; 1483 *Cost. D.* 31; 1497 *Cost. S.* 209 і т. ін.); *1 ос. мн.* **писали** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1499 *АЛРГ* 94); **єсми... писали** 4 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **єсмы... писали** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670); **писали єм⟨ы⟩** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **єсмо... писали** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **єсмо писали** 1 (1497 і 1498 *АЛРГ* 79); **писали єсмо** 1 (бл. 1458 *P* 167); *3 ос. мн.* **писали** (1447—1492 *ЛКБВ*; бл. 1458 *P* 168); *пперф. 1 ос. мн.* **мы писали были єсмо** (1447—1492 *ЛКБВ*); *майб. 1. ос. мн.* **хочомо (!)... писати** (1496 *BD* II, 405); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... писали** (1447—1492 *ЛКБВ*); *пас. інф.* **имають бытї пїсаны** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *пас. перф. 3 ос. одн. ч.* **писаиъ, писань, писан, писа(н), п⟨и⟩саи, pisan, pysan, пи(с)нъ, пис(анъ), пис⟨аиъ⟩, пис⟨аи⟩, п⟨и⟩с⟨ан⟩, писаио** 173 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1349 *P* 4; 1388 *P* 37; 1400 *Cost.* I, 37; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1420 *AS* I, 25; 1436 *Cost.* II, 707; 1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1480—1484 *BD* II, 370; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **пысаиъ** 2 (1431 *ГВКЛ* 9; 1498 *ГВКЛ* 23); *3 ос. одн. ж.* **писана, пїсана, пи(с)иа** (1361 *AGZ* 6; 1370 *P* 18; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *P* 45; 1401 *P* 66; 1422 *P* 98; 1429 *P* 113; 1446 *P* 155; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1492 *ЗОЄ* і т. ін.); *3 ос. одн. с.* **писано, пїсано** 22 (1352 *P* 6; 1370 *P* 18; 1401 *RIR*; 1411 *Cost.* II, 638; 1423 *DIR«A»* 447; 1434 *Cost.* II, 664; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1482 *AS* I, 80; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **єст... писаино** 2 (1475 *BD* I, 200; 1488 *BD* I, 357); **єсть писано** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *зам. одн. ч.* **писаноє ли(ст)** 1 (1435 *Cost.* II, 691); *ск. н.* **пис, пи(с), п(с)ъ** 46 (1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* II, 666; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *CPK*; 1447 *Cost.* II, 732; 1452 *Cost.* II, 422; 1454 *Cost.* II, 517; 1457 *Cost.* II, 811; 1463 *Cost. S.* 45; 1472 *DIR«A»* 528 і т. ін.); *3 ос. мн.* **писаиы сут** 1 (1361 *AGZ* 6); **соуть писани** 1 (1490 *DC* 148); **соу(т) писаии** 1 (1490 *DC* 148); **писаны** 1 (1361 *AGZ* 6); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **писаныи** 2 (1412 *P* 81; 1493 *АЛРГ* 56); **! пасаныи** 1 (1433 *P* 123); *род. одн. ч.* **! пасаного** (1434 *Cost.* II, 664); *знах. одн. ч.* **писаныи** (1498 *АЛМ* 169); *ор. одн. с.* **писанным** (1462 *BD* II, 284); *род. одн. ж.* **пїсаны** (XV ст. *BC* 36 зв.); *род. мн.* **писаныхъ** (1474 *AS* I, 69); *знах. мн. с.* **писаныє** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *ор. мн.* **! пасаными** (1434 *P* 130).

Див. ще **ВПИСАТИ** 1, ***ВЫПИСАТИ** 1, 2, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, 2, 6, ***ЗАПИСОВАТИ** 1, 3, 5, ***ЗАПИСЫВАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ, *ПИСАТИ СА, *ПСАТИ**.

***ПИСАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) писатися: а писанъ листъ оу коломыи оу тыжьднь по с҃тмъ михаилѣ коли сѧ пишеть подь лѣты р҃жства х҃ва а лѣ(т) и ҃т лѣ(т) и девѧносто лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Коломия, 1398 *P* 57—58).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѧ пишеть** (1398 *P* 58).

Див. ще **ВПИСАТИ** 1, ***ВЫПИСАТИ** 1, 2, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, 2, 6, ***ЗАПИСОВАТИ** 1, 3, 5, ***ЗАПИСЫВАТИ, ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ, ПИСАТИ, *ПСАТИ.**

ПИСАТЇ *див.* **ПИСАТИ.**

ПИСАТЬ *див.* **ПИСАТИ.**

***ПИСЄЦЬ** *ч.* (2) (*урядовець господарської, воєводської або старостинської канцелярії*) писар: господи помози самоилови кюзнецю и елисѣіеви писцю и левонтѣіеви писцю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *дав. одн.* **писцю** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

Див. ще **ПИСАРЬ.**

ПИСК *див.* **ПИСКЪ**[2].

ПИСКОУ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд.* писк «вершина», «шпиль»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїдоша... слоуги наши Лазоръ Пискоу... и Лазоръ, сынъ Мъроушчин... и продали свою правоую отниноу... єдно селище оу Ботнєх Лєвкоцїи (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

Див. ще **ПИСКЪ**[2].

***ПИСКОУЛ**[1] *ч.* (1) (*молд.* писк «вершина», «шпиль») вершина гори, верх: хота(р)... до рькїтишь и оу пискоул балиц(и) долъ мєждоу таркъоу и бистриц (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пискоул** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще **ПИСКЪ**[1].

ПИСКОУЛ[2], **ПИСКОУЛЬ** *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмь мы видѣвше єго правоую и вѣрною слоужбою до нас... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село на Бръладѣ на имѣ Пискоуль, вишнѣа часть (Васлуй, 1495 *BD* II, 43).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пискоуль, Пискоул** (1495 *BD* II, 43, 44).

***ПИСКУПЪ** *ч.* (2) (*стч. стп.* biskup, *свн.* bischof, *лат.* episcopus, *гр.* ἐπίσκοπος) єпископ: а иванъ губъка... купилъ єсть тотъ мунастырь... изъ блг(с)влѣнъемь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *P* 26); тѣмъ мы придали єсмы пискоупови вормєньскомоу Оганєсови церквы вормєнъскыѧ и попы ихъ (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *род. одн.* **пискупа** (1378 *P* 26); *дав. одн.* **пискоупови** (1401 *RIR*).

Див. ще **БИСКОУПЪ, ЄПИСКОПЪ, *ІЄПИСКОУПЬ.**

***ПИСКОУПЪСКИИ** *прикм.* (1) (*стч.* biskupský, *стп.* biskupski) (*належний єпископові*) єпископський: По оусєи нашєи зємли боудєтъ волєнъ надъ Вормєны своєго права пискоупъского (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **пискоупъского** (1401 *RIR*).

***ПИСКОУПЪСТВО** *с.* (1) (*стч.* biskupstvo, *стп.* biskupstwo) (*сан єпископа*) єпископство: мы Олександро воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпископъ вормєнскыи... оуказалсѧ намъ правыми листы восєлєньского патрїярха... ожє нашєлъ на то пискоупъство помочїю господина нашого, великого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пискоупъство** (1401 *RIR*).

Див. ще ***БИСКУПСТВО.**

ПИСКЪ[1], **ПИСКЬ** *ч.* (18) (*молд.* писк «вершина», «шпиль») вершина гори, верх (17): а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь сєломь... прости на могилоу... до писка (б. м. н., 1425

Cost. I, 168); и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу о(т) нємца... озеро... и съ грълою... що єсть нсверха, о(т) по(д) конєць пнска, о(т) где выходить гръла из днистра (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

верхів'я річки, витік (1): А хотар да єст тым сєлам и сєлищам почънши от пискоу Бахлоуи гори Бахлоуєм... до млиxа Косицина (Сучава, 1468 *BD* I, 127).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **пискъ, пискь** 3 (1456 *Cost.* II, 582; 1497 *BD* II, 100); *род. одн.* **писка** 8 (1425 *Cost.* I, 168; 1427 *DIR«A»* 450; 1438 *DBAc* 27; 1455 *Cost.* II, 559; 1473 *BD* I, 190; 1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 148; 1500 *Cost. S.* 230); **пискоу** 3 (1456 *Cost.* II, 582; 1468 *BD* I, 127; 1489 *BD* I, 374); *знах. одн.* **пискъ, пиcкь** (1456 *Cost.* II, 582; 1468 *BD* I, 127; 1497 *BD* II, 119); *місц. одн.* **на (по) пискоу** (1489 *BD* I, 374).

Див. ще ***ПИСКОУЛ**[1].

ПИСКЪ[2], **ПИСКЬ, ПИСК** *ч.* (28) *(особова назва, молд.* писк «вершина», «шпиль»): а на то є(ст) въра... радула пискъ столника (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 15); А на то єст... в. п. Радоула Писка (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ *наз. одн.* **пискъ, пи(с)къ, Пискь, пи(с)кь, Писк** 7 (1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84, 86; *DIR«A»* 517); *зам. род.* в. п. радула **пискъ** столника 2 (1438 *Cost.* II, 15); *род. одн.* **писка** 18 (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 141; 1448 *Cost.* II, 314; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 454, 496; 1454 *Cost.* II, 501; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88 і т. ін.); **пыска** 1 (1453 *Cost.* II, 468).

Див. ще **ПИСКОУ.**

ПИСКЬ[1] *див.* **ПИСКЪ**[1].

ПИСКЬ[2] *див.* **ПИСКЪ**[2].

***ПИСМЄННЫИ** *прикм.* (1) *(засвідчений на письмі)* писемний: ино мѣ (!)... тоую ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(м) с предѣлами єго ствє(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчные часы по(д)лоугъ листоу и характїи писмє(н)ныи (!) грамотноє о(т) великого кн(я)зя роуского андрєя в мн(с)ты(р) пєчє(р)скїи даного (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* ! **писмє(н)ныи** (1481 *ГПМ*).

***ПИСМО** *див.* ***ПИСЬМО.**

***ПИСМѦ** *с.* (1) (*цсл.* писмѦ) *(послання, лист)* писання: А пан и господарь наш корол єго милость и Короуна абы нам полнили и здєржали, подлоуг слюбов и записов што сѦ записовали и конали мєжи нами и мєжи тыми то трима великими и королєвскими чєсники, што их проѦвлѦємь оу вышнєм писмєни (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу писмєни** (1462 *BD* II, 292).

Див. ще ***ПИСЬМО** 3.

***ПИСЬМО** *с.* (4) **1.** *(те, що написане)* письмо (1): Люпкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26).

2. *(дія)* живописання (1): докончали шию каплицю письмомъ м҃ця октября (Краків, 1478 *ОБРН* 131).

3. *(послання, лист)* писання (1): нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль... мыслѦ и оумысло(м) нєприятєлски(м) жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши... нѣкотороє о на(с) оувєсти оу вотпѣньє (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

л и с т о в о є п и с м о (1) *див.* ***ЛИСТОВЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **писма** (1389 *PEA* I, 26); *ор. одн.* **писмомь, письмомъ** (1436 *Cost.* II, 706; 1478 *ОБРН* 131); *ор. мн.* **писмы** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще *** ПИСМѦ.**

ПИТАРЬ, ПИТАР *ч.* (4) *(придворний чин)* управляючий двором молдавського господаря та придворним штатом: и оу том оуставши наш вѣрныи пан Моушат дворник и заплатил он въси тоты вышєписанныи пинѣзи р҃ злат татарских оу роуки слоузѦ нашємоу паноу Щєфоулоу питарю (Ясси, 1476 *BD* I, 208); Господа(р) нашъ вєлики(и) кнѦ(з) алекса(н)дръ лито(в)ски(и) роускн(и)... всказалъ што єси прысылалъ к намъ своихъ пословъ дчоуржоу дво(р)ника а миха(и)ла питара (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*); А пак хотарь Тлъвєщ‹є›м... да єст по коуда хота‹рил›... пан Динга питарь и съ межїѦши (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **питарь** 1 (1499 *BD* II, 155); **питар** 1 (1492 *BD* I, 510); *дав. одн.* **питарю** (1476 *BD* I, 208); *знах. одн.* **питара** (1496 *ПДСВВ*).

Див. ще **ПИТАРЮЛ.**

ПИТАРЮЛ *ч.* (1) *(придворний чин)* управляючий двором молдавського господаря та придворним штатом: мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прѦд нами... пан Щєфоул питарюл... и продал... єдино сєлище на имѦ Попринканїи (Ясси, 1476 *BD* I, 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **питарюл** (1476 *BD* I, 208).

Див. ще **ПИТАРЬ.**

***ПИТАТИ** *див.* ***ПЫТАТИ.**

ПИТИ *дієсл. недок.* (4) (що і без додатка) пити: А питъ могоричь оу быбицкого оу дому за копу гроший (Перемишль, 1359 *P* 10); а то на каждую нєдѣлю каждому тєслѣ давалъ пос'ми грои (!) широкихъ и ещи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *інф.* **пити** (1386—1418 *P* 35); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **питъ** (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1378 *P* 26).

ПИТИКЪ, ПИТИК *ч.* (21) *(особова назва, молд., пор. цсл.* питикъ «мавпа»): мы алєксандрь воєвода... чини(м) знамєнито... оже... пань тоадерь питикь слоужить намь правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); А на то єст... в. п. Лази Питика (Сучава, 1467 *BD* I, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **питикь, Питик, Пити(к)** 9 (1414 *DIR«A»* 441; 1456 *ЭСФ*; 1462 *BD* I, 52; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113, 115; *Cost. S.* 69); *род. одн.* **Питика, Питик** (1452 *Cost.* II, 410; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *BD* I, 6; *DIR«A»* 512; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88; *DIR«A»* 518; 1467 *BD* I, 119 і т. ін.).

***ПИТЇЄ** *с.* (1) *(напій)* питво: а ко(то)рїи нь(!) имєтсѦ написати оу и(х) катасти(х) а калоугєри имаю(т) волю о(т) на(с) оузѣти ємоу тото питїє (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).

ФОРМИ: *знах. одн.* **питїє** (1458 *DIR«A»* 513).

Пор. **ПИТИ.**

***ПИТОМЫ** *див.* ***ПИТОМЫИ.**

***ПИТОМЫИ** *прикм.* (67) *(який становить чию власність)* питомий, власний, приналежний кому: и да(л) ємоу гєргє своєю волєю тоє сєло вы(ш)писанноє ... паноу кости пръкалабоу за єго питомы товаръ за осємъ со(т) зла(т) готовы(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); Се я Янъ... продалъ есмы доброволно... землю свою питомую у волости Волковиской (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Єще єсмо дали наше‹моу› монастирю єдиного нашего питомого татарина (Сучава, 1466 *BD* I, 106); и дали єсмо томоу свѦтомоу нашемоу питомомоу монастирю от Поутнои наши питомїи млини от Сєрєтскаго тръгоу, що соут на Сєрєтѣ (Сучава, 1473 *BD* I, 181); И пак... прїидє... Дръгълинъ, дочка Настина... и дала она сама от свою части и от єи правоую и питомоую отниноу, от єи праваго оурика (Васлуй, 1497 *BD* II, 119); И... мы... дали смо томоу... монастироу Бистричъскомоу измѣноу за тоти вышєписаннїи сєла наши правїи и питомыи чътири сєла на Бистрици ж(є) (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **питомаго** 38 (1479 *BD* I, 223; 1480 *BD* I, 244; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 291; 1490 *BD* I, 397; 1495 *BD* II, 87; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **питома** 1 (1499 *BD* II, 147); *дав. одн. ч.* **питомомоу** (1473 *BD* I, 181); *знах. одн. ч.* **питомїи** 1 (1473 *BD* I, 181); **питомы** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **питомого** 1 (1466 *BD* I, 106); *наз. одн. с.* **питомоє** (1482 *BD* I, 264); *знах. одн. с.* **питомоє, pytomoje** 2 (1465 *GL* 176;

1488 *ДГСПМ*); *зам. ж.* **питомоє** отниноу 1 (1481 *BD* I, 249); *наз. одн. ж.* **питомаꙗ** 1 (1475 *BD* I, 207); **питомаа** 1 (1469 *BD* I, 136); *знах. одн. ж.* **питомоую** 9 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1468 *BD* I, 127; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 183; 1484 *BD* I, 276; 1487 *BD* I, 304; 1491 *BD* I, 451, 452; 1497 *BD* II, 119); **питомою** 3 (1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 285; 1487 *BD* I, 516); *знах. мн. ч.* **питомїи** 1 (1473 *BD* I, 181); **питомыи** 1 (1488 *ДГСПМ*); **питомы** 1 (1465 *DIR«A»* 518); *знах. мн. с.* **питомїи** 1 (1475 *BD* I, 203); **питомыи** 1 (1500 *BD* II, 173); *знах. мн. ж.* **питомы** 1 (1469 *BD* I, 134)

***ПИТРО** *див.* **ПЄТРЪ**[1].

***ПИТОУШОКЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь сєломь... отъ поросѣчеи на оустиє питоушка (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **питоушка** (1420 *Cost.* I, 135).

ПИЦОУРКО *ч.* (1) *(особова назва):* мы ⟨Стефан во⟩євода... чиним знаменито ... ожє тоты истинны слоуги наши Михъило и Пицоурко... продали... ⟨єд⟩но сєло за Проутом на имѣ Шировци (Сучава, 1478 *BD* I, 218—219).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пицоурко** (1478 *BD* I, 218).

***ПИЧАТЪ** *див.* **ПЄЧАТЬ**[1].

!ПИЧЕВИ ⟨ПИВЧЕ⟩ *див.* ***ПИВЧЕ.**

***ПИЧОРОГЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* єще єсмы ємоу дали шесть чєлѣ(д) циганскы(х), на имѣ брълада и доумитра... и пичорога съ жєнами и дѧ(т)ми и(х) (Сучава, 1446 *Cost.* II. 238).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пичорога** (1446 *Cost.* II. 238).

***ПИЩАЛЪ** *див.* ***ПИЩАЛЬ.**

***ПИЩАЛЬ** *ж.* (3) *(вогнестрільна зброя)* пищаль: Што на крємєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) ѕ а пищалъ одна (б. м. н., XV ст. *ИК*); В городє оу вєници поушка а двє пищали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пищалъ** (XV ст. *ИК*); *наз. мн.* **пищали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

***ПИЩОАСЪ** *ч.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а господство ми оу том благопроизволих... яко да оутврьдим и оукрѣпим нашь свѧтыи монастир от Великого Тазлова, що єст на оустїє Пищоаса (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пищоаса** (1491 *BD* I, 452).

***ПИѦТРА** *див.* ***ПЇАТРА.**

ПИѦТРОВОІ *прикм.* (1): тѣмъ мы видѣвшє и(х) правую и вѣрную службоу до на(с)... дали и потврьдили єсми имъ... сєла на рєбричи на имѧ пожєрєщи и пєтрилєщи, гдє є(ст) домъ пиѦтрово(і) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пиѧтрово(і)** (1443 *Cost.* II, 179).

Див. ще ***ПЇАТРИНЪ.**

Пор. *** ПЇАТРА.**

***ПИѦТРЪ** *див.* **ПЇЯТРЪ.**

***ПЇАТРА** *ч.* (12) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): а на то є(ст)... в. п. пїатры и дѣтєи єго (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541—542); а на то єст... в. п. жоуржа пїатры (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46).

ФОРМИ: *род. одн.* **пїатры** 9 (1437 *Cost.* I, 530, 536, 542; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 35, 42, 46, 62; *Mih.* 206); **пятры** 1 (1439 *Cost.* II, 32); **пїатрѣ** 1 (1437 *Cost.* I, 515); **пиѧтрѣ** 1 (1438 *Cost.* II, 8).

Див. ще **ПЇЯТРЪ.**

***ПЇАТРИНЪ** *прикм.* (3): И такожъ прїидє... грозавъ снъ могошєловъ... и продалъ ... половина сєла... панїи нѣги пана пїатр(и)нои (!) (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14);

.пїатрино мѣсто (1) *(назва земельної ділянки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми имъ... ⟨три⟩ мѣстъ о(т) поустини єдно на красно̆и... дроугоє на ло⟨ханѣ? по⟩вышє пїатрина мѣста (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449—450).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **пїатрина** (1436 *Cost.* I, 450); *род. одн. ж. зам. наз. одн. ж.* ⟨тот⟩а истиннаа панїи пана журжа **пїатринои** нѣга (1438 *Cost.* II, 14); *дав. одн. ж.* **! пїатр(и)нои** (1438 *Cost.* II, 14).

Див. ще **ПИѦТРОВОІ.**

Пор. ***ПЇАТРА.**

***ПЇАТРЪ** *див.* **ПЇЯТРЪ.**

***ПЇЄТРЪ** *див.* **ПЇЯТРЪ.**

***ПЇСАРЬ** *див.* **ПИСАРЬ.**

ПЇСАТИ *див.* **ПИСАТИ.**

ПЇСАТЇ *див.* **ПИСАТИ.**

PIOTR *ч.* (1) *(особова назва):* A przi thim bili swidczy: pan Jan krakowski, dzidzicz Tharnowski... pan Piotr Bakothki stharostha podolski (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Piotr** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ПЄТРЪ**[1].

PISAR *див.* **ПИСАРЬ.**

PISSAR *див.* **ПИСАРЬ.**

***PISZATI** *див.* **ПИСАТИ.**

ПЇЯТРЪ *ч.* (16) *(особова назва, молд., пор.* Пєтръ): а на то є(ст)... вѣра пана журжа пїатра (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прѧд нами... Оурита... оуноука Жоуржа Пїатра... и продала... єдно сєло (Сучава, 1490 *BD* I, 389—390).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пїятръ** (1490 *BD* I, 390); *род. одн.* **Пїатра, пїатра** 11 (1435 *Cost.* I, 403; 1436 *BAM* 29, 33; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 476; 1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 27; 1442 *Cost.* II, 93; 1490 *BD* I, 390 і т. ін.); **пїѧтра, пиѧтра** 3 (1436 *Cost.* I, 460, 473; 1438 *AUB*); **пїєтра** 1 (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще ***ПЇАТРА.**

***ПЇѦТРЪ** *див.* **ПЇЯТРЪ.**

ПЛАВЪ *ч.* (1) пробкове дерево, корок: А кто оусхочет тих люди соудити ... или мито от них брати от оусєго их товароу: или... от платно или от жєлѣзо или от плавъ... вездє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **плавъ** (1466 *BD* I, 96).

***ПЛАКСИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... ты(м) то листомъ чинимы знамени(т)... како кєды... кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)... королеви польскому... вѣрность праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39); пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... кнѧ(з) юрьи левъ плакси(ч) левъ васильєвъ снъ ру(с)нъ плакси(ч) (б. м. н., 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плакси(ч)** (1388 *P* 38; 1392 *P* 46).

ПЛАНИНА *ж.* (4) *(болг., серб.* планина) **1.** гори, гірська місцевість (2): вєлики самодєржѧвнъи мл(с)ти бжи гнъ їо романь воєвода обладаѧ землею молдавьскою о(т) планины до морѧ далъ єсмъ исмоимъ сынъми олєксанъдро и богданъ слузѣ нашему иванышю витѧзю за єго вѣрную службу г сєла на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); вєлики самодєржавныи г⟨осподи⟩нъ їо роман воєвода зємлѣ молдавскої от планины до брєгу морѧ... чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13).

2. *(гірська долина, гірське пасовище)* полонина (2): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє оутвръждаємъ и оукрѣплѧєм и даєм и дали єсми... нашємоу монастироу... сєла... и ⟨на Остри⟩ єд⟨ноу⟩ планиноу на ⟨имѣ⟩ О⟨стр⟩а, и слатиноу оу Остри, щ⟨о⟩ жє от д⟨а⟩вна была их тота планина и съ слатиною (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *наз. одн.* **планина** (1475 *BD* I, 203); *род. одн.* **планины** (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 13); *знах. одн.* **планиноу** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще ***ПЛОНИНА, *ПОЛОНИНА.**

***PLATH** *див.* ***ПЛАТЪ.**

***ПЛАТА** *ж.* (1) грошова данина, грошовий податок: И тыми разы здесе мещане были въ насъ... а слюбили намъ

(*в ориг.* намъ *повторено двічі.— Прим. вид.*) плату повышыть (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *знах. одн.* **плату** (1487 *РИБ* 227).

Див. ще ***ПЛАТЪ, *ПОПЛАТОКЪ, *ПОПЛАТЪ.**

ПЛАТИТИ, ПЛАТЇТИ, ПЛАТЇТЇ, ПЛАТИТЬ, ПЛАТЇТЬ *дієсл. недок. і док.* (123) 1. *недок. і док. (у примусовому порядку — данину, мито)* платити, сплачувати (107): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни ѧловцѣ платити (Казимир, 1349 *Р* 4); а о(т) ско(т) що имоу(т) коупити мыто да платѧ(т) и прѣпи(с), ка(к) платили при оци нашє(м), та(к) да платѣ(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); а нигдє у нашєи земли соучавскоє мыто да нє платѧть, лишє у со(ч)вѣ, щобы платили, коли прїиду(т) оу сучавѣ, а индє нигдє щобы нє имали єи платити (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771); а оу Тигини да платѣт какжє ис перва платили мыто, тымжє обычаєм и тєперъ имаютъ платити (Сучава, 1460 *BD* II, 273); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); хто комоу забьєть жєрєбѧ три грївны маєть платить (XV ст. *ВС* 36 зв.); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї... та смо потвръдили им старїи закон, како ни єдин чловѣкь от которих живоут оу Брълад они аби нє платили малоє мыто (Бирлад, 1495 *BD* II, 64); слидъ злодїискии платити (1) *див.* ***СЛѢДЪ**; шиа платити (2) *див.* **ШИА.**

2. *недок. і док. (виконувати грошові зобов'язання)* платити, сплачувати (12): а толко нє приспєю на тотъ днь ино ми платити оу дєсѧторо толко солжу как жо на сеи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а о(т) ско(т) що имоу(т) коупити мыто да платѧ(т) и прѣпи(с), как *платили* при оци нашє(м) та(к) да платѣ(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А што есми на брата своего мовилъ, штобы не з делного платилъ за Микуличы, ино са есми доведалъ, што и з делъного платилъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они маютъ имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

3. *недок. (за виконану роботу)* платити (2): А глинарюмъ... шисть гривєнъ платилъ єсмь глинарюмъ, клєпачь жє казалъ платити (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *інф.* **платити, platiti, платїти, платїтї** 38 (1349 *Р* 4; 1387 *СП* № 12; 1388 *ZPL* 104; 1421 *Cost.* I, 142; 1448 *Cost.* II, 741; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *DIR«A»* 523; 1487 *РИБ* 226; XV ст. *ВС* 11 зв.; 1490 *BD* I, 420 і т. ін.); **платить, платїть** 9 (XV ст. *ВС* 25, 27 зв., 30 зв., 35, 36 зв., 37, 37 зв., 39); **плати(т)** 8 (1437 *DIR* II, фотокоп. 8; 1444 *Cost.* II, 208; 1452 *Cost.* II, 759; XV ст. *ВС* 29, 37); ! **платї** 1 (XV ст. *ВС* 17); *зам. баж.-ум. сп.* щоби нє робили на(м) ни **плати(т)** 1 (1456 *ГПХМ*); *теп. 3 ос. мн.* **платѧть** (XV ст. *ВС* 36); *перф. 1 ос. одн. ч.* **платилъ єсмь** (1386—1418 *Р* 35); *3 ос. одн. ч.* **платилъ, платїлъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; XV ст. *ВС* 39); *3 ос. мн.* **платили** (1437 *Cost.* II, 709; 1460 *BD* II, 273); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) платити, имє(т) платїти** (1453 *Cost.* II, 445; XV ст. *ВС* 28); *3 ос. мн.* **боудоуть платити** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); **имоут платити** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... платилъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *3 ос. мн.* **щобы платили** 21 (1439 *Cost.* II, 59; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1453 *ПГОВ*; 1454 *Cost.* II, 508; 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ГПХМ*; 1460 *BD* II, 273; 1470 *BD* I, 140; 1475 *BD* I, 200 і т. ін.); **абы платили** 7 (1453 *ПГОВ*; 1456 *Cost.* II, 788; 1459 *DIR«A»* 514; 1460 *BD* II, 273; 1495 *BD* II, 64); **нехай бы... платили** 1 (1487 *РИБ* 227); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да платитъ** 1 (1439 *Cost.* II, 59); **да... плати(т)** 1 (1454 *ПГПММ*); *3 ос. мн.* **да платѣтъ, да... платѣтъ** 8 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); **да платѣт, да платѧт** 2 (1460 *BD* II, 273; 1463 *BD* II, 295); **да платѧть** 1 (1455 *Cost.* II, 771); **да платѣ(т), да платѧ(т)** 3 (1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 676; 1437 *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771); *дієприсл. одноч.* **платечы** (1389 *РЕА* I, 27).

Див. ще **ЗАПЛАТИТИ, *ПЛАТИТИ СѦ, ПОПЛАТИТИ.**

***ПЛАТИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) платитися: А оу сєрєтском тръгоу от крамных абы сѧ платило от гривны по три гроши, яко и вышє пишєм (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А оу Сєрєтском тръгоу от крамных абы сѧ платило от гривны по три гроши, яко и вышє пишєм (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. перф. пас. 3 ос. одн. с.* **абы сѧ платило** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **ЗАПЛАТИТИ, ПЛАТИТИ, ПОПЛАТИТИ.**

ПЛАТИТЬ *див.* **ПЛАТИТИ.**

! **ПЛАТЇ** ⟨ПЛАТЇТИ⟩ *див.* **ПЛАТИТИ.**

ПЛАТЇТИ *див.* **ПЛАТИТИ.**

ПЛАТЇТЇ *див.* **ПЛАТИТИ.**

ПЛАТЇТЬ *див.* **ПЛАТИТИ.**

***ПЛАТНЕРЪ** *ч.* (2) (*стч.* platnéř, *стп.* płatnerz, *нім.* Plattner) зброя: А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род. мн.* **платнеровъ** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **платнеры** (1498 *АЛМ* 163).

ПЛАТНО *с.* (5) (*цсл.* платьно) полотно: и щтобы и(м) доброволно и слобо(д)но ходити по всєи зємли г(с)ва ми... продавати свою тръговлю, и сукна и платно (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); алє платно и бобов да продають локтєм (Сучава, 1458 *BD* II, 261); А кто оусхочєт... мито от них брати, от оусєго их товароу... или от соукно или от платно... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **платно** (1466 *BD* I, 96); *знах. одн.* **платно** (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).

Див. ще ***ПЛОТНО, ПОЛОТНО.**

***ПЛАТЪ** *ч.* (25) грошова данина, грошовий податок: А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь у их границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... мы... дали есмо и записали за его вѣрную службу села... зо всими платы, што к тымъ селамъ слушало и тягъло... и зо всими пожитки (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); и мы ємоу... и записали... тыє сєла... и со всими платы, што к тым имєнѧм слушает и слушало (Київ, 1437 *AS* I, 34); а на мєстє... тыхъ людє(и) которыє зємлю пашоуть лв члвки а дають платоу по два(д)цати грошє(и) с члвка а ты(х) досыть людє(и) которыє єщо воли нєвысєдєли, а коли высєдять и они такожъ боудоуть платити платъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); И мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть сєло а што на(м) с нєго пл(т)оу идєть (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **платоу, плату** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1497 *РИБ* 684; 1499 *АСД* VI, 2); **пл(т)оу** 1 (1499 *ГОКІР*); *знах. одн.* **платъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *ор. мн.* **платы** 16 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1487 *AS* I, 240; 1493 *АЛРГ* 56; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **плати, plathi** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***ПЛАТА, *ПОПЛАТОКЪ, *ПОПЛАТЪ.**

***ПЛАТЬЯ** *ж.* (1) одежа, одяг: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою волоченъ... а пану Гвоздю кожух куний, рабою

камъкою волочен; а пану Юрши моеи полъ платье (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *род. одн.* **платье** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

***ПЛАЦЪ** *див.* ***ПЛЯЦЪ.**

***ПЛАЧЛЇВЫИ** *прикм.* (1) *(який викликає співчуття, жалість)* слізний: Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по земли єсдѦ(т) оубогыя кмєти алюба (!) сєла дховныхъ алюбо оубогы(х) землѦны оутїскають (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **пла(ч)лївыи** (XV ст. *ВС* 14 зв.).

ПЛАЧЪ *ч.* (1) плач: Гдѣ колї дѣвка, алюбо жонъка.. боудѣ(т) оусилована и она крикомъ и плачомъ освє(т)чи своє оусилованїє... а лю(ди) то пересоудо(м) вызнають... тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстє (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **плачомъ** (XV ст. *ВС* 36).

ПЛЄБАНЪ, ПЛЕБАН ч. (3) (*стч.* plebаn, *стп.* plebаn, *лат.* plebanus) парафіяльний священик: а при томъ былъ якубъ Бискоупъ кнѦзь Бартоломѣи плебан (пошкоджено.— *Прим. ред.*) хтъ кмита старостинь (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а при томъ были судьѣ и свѣдци... панъ лучка воитъ сольскии плебанъ зудечовьскии миколаи и голобутъ (Зудечів, 1411 *Р* 80); А при том были добрые люди: панъ Взячъ... а панъ Ласко, а духовныхъ были: плебанъ Володимерскии князь Станиславъ... а пупь Иванъ Пятницъкии (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плєбан, плєбанъ, плебанъ** (1369 *ПСЧК;* 1411 *Р* 80; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

Див. ще **КЛЕБАН.**

ПЛЄМЄНИК *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

ПЛЄМЄНИКА *ж.* (2) двоюрідна сестра, дочка дядька або тітки: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошъ прѦд нами... пан Михоул Драгославь, сын Тоадєра Нєгроула... и племеника єго Настѣ, дочка Іона Нєгрнлєскоула... и продали... єдно сєло на Тоутовѣ (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **племеника** (1495 *BD* II, 57); *дав. одн.* **плємеики** (1495 *BD* II, 57).

Див. ще **ПЛЄМЄНИЦА.**

ПЛЄМЄНИКЬ *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

***ПЛЄМЄНИТЫИ** *прикм.* (1) родовитий, знатний: Моудрым и племенитым и въсѣкои чести достоиным нам жє драгим приѦтєлем, въсѣмь Брашовѣномъ (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *дав. мн.* **племенитым** (1475 *BD* II, 336).

ПЛЄМЄНИЦА *ж.* (32) двоюрідна сестра, дочка дядька або тітки: И оуставшє наши слоуги Лоука и братїѦ єго Оанча и Тоудоран и заплатили оусє исполна... оу роуки слоузѣ нашемоу Матєю, сыноу Юрїю Маневичю, и оу роуки племеници єго Аноушки, дочка Лоука Маневича (Сучава, 1487 *BD* I, 306); а дроугаа част от того сєла да єст плєминницам их Насти и сєстри єи Мърїи, дочкам Нѣгини (Сучава, 1495 *BD* II, 84—85); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Сима БєнѦ и сєстра єго Моуша... и племеница єго Стана... и продали... єдно сєло... на имѦ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плємеиица** (1489 *BD* I, 376; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 59; *ПГСВР*; 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 153; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *дав. одн.* **племеници** (1487 *BD* I, 306; 1489 *BD* I, 376; 1495 *ПГВСР*; 1497 *BD* II, 107; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 154; 1500 *BD* II, 175); *ор. одн.* **племеницєю** (1487 *BD* I, 306); *наз. мн.* **племеници** 1 (1491 *BD* I, 491); **плєминници** 1 (1495 *BD* II, 84); *дав. мн.* **плєменицам** 1 (1491 *BD* I, 491); **плєминницам** 1 (1495 *BD* II, 85).

Див. ще **ПЛЄМЄНИКА.**

ПЛЄМЄННИКЪ, ПЛЄМЄНИКЬ, ПЛЄМЄННИК, ПЛЄМЄНИК, ПЛЄМИННИК *ч.* (88) **1.** родич (1): Колї хто держїть оу закладѣ деди(ч)ство сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а не бѫдє(т) ли того тогды єго бли(ж)нїи алюбо племенникъ... имаєть освє(т)чєнїє оучини(т) ижє то дєди(ч)ство оу такы(х) пєнєзѦ(х) заложєно (XV ст. *ВС* 20 зв.).

2. двоюрідний брат, син дядька або тітки (85): тѣ(м) мы... дали и потвердили єсмы ємоу... сєло на имѣ бозїанїи... щожє ємоу продали тоє сєло и монастиръ племеници єго станчоу(л) кормохоу(з) и сестра єго.нєгрита (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); сєго ра(д) мы... єсми дали и потвєрдили марушки и ми(х)нови племенику єи оусѣ сєла ку(п)чичева (Васлуй, 1474 *РГС*); Тоє въсє вишєписанноє да єст слоугам нашим Жоуржи и племеникоу єго Іоноу от нас оурик и съ въсем доходом (Сучава, 1483 *BD* I, 267); и заплати(х) азь г(сд)во ми оуси тоти вишєписанїи пинѣзи... оу роуки наши(м) слоуга(м) шандроу га(р)доу и оу роуки плємєникоу єго шоушманоу и оу роуки оуикоу ихь Иваноу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышєписанийи пинѣзи о͠ злат татарских оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бєнѣ и сєстри єго Моуши и братаничю Боуди и плємєникомь их Аврамоу и племеници их Стани (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

3. племінник, син брата або сестри (2): нашь плємєньни(к) бекбула(т)ъ и хожа мєдинъ оучинилсѦ намъ ворогъ и оуста(ли) иа на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); оузрѣвшї єсмо знамєиитоую намъ слоужбоу... Слоуги нашого вѣрно(г) паиа Митка плємѣнника пана нємири старосты лоуцкого И мы... дали єсмо ємоу сєло липоую уо перемильскомъ Повѣтє (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *наз. одн.* **племенникъ, племе(н)ни(к), племеникъ, плємєнник, плємєник, ⟨пл⟩емеиик, племени(к), племеиьни(к)** 22 (1392—1393 *РФВ* 170; 1488 *Cost. S.* 127; 1492 *BD* I, 506, 509; 1495 *BD* II, 59; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 99; *Cost. S.* 208; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **племииник** 1 (1493 *BD* II, 22); *зам. дав. одн.* **племеник⟨ь є⟩го** Іоноу 1 (1483 *BD* I, 267); *род. одн.* **племѣнника** (1451 *Р* 158); *дав. одн.* **племеникоу, племенику** (1474 *РГС*; 1483 *BD* I, 267; 1488 *ДГСВМЩ*; 1491 *BD* I, 468; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 53; *ПГСВР*; 1497 *BD* II, 96; 99; *Cost. S.* 223 і т. ін.); *знах. одн.* **плємени(к)** (1474 *РГС*); *наз. мн.* **племеиииики, племеники** 7 (1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 53, 57, 64, 248); **племеиикове** 7 (1495 *BD* II, 59; 1495 *Cost. S* 193; 1497 *BD* II, 99; *Cost. S.* 208; 1499 *BD* II, 146, 153; 1500 *BD* II, 175); **племеници, племеини⟨ц⟩и** 8 (1446 *Cost.* II, 247; 1489 *BD* I, 376; *Cost. S.* 133; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 509; *Cost. S.* 161; 1495 *BD* II, 57; 1499 *BD* II, 130); **племеникы** 1 (1495 *Cost. S.* 193); **племинники** 1 (1495 *BD* II, 53); *зам. дав.* да єст... сыноу Станин(оу) и **племииники** єго 1 (1495 *BD* II, 53); *род. мн.* **племеннико(в)** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **плєминник** 1 (1493 *BD* II, 22); *дав. мн.* **племеникомъ, племеникомь, племеником, племеииком, племенико(м)** 18 (1470 *BD* I, 155; 1489 *BD* I, 377; *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 57; *Cost. S.* 193, 208, 209; 1499 *BD* II, 147, 154; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **племинником** 1 (1495 *BD* II, 53); *ор. мн.* ! **плєиики** (1488 *BD* I, 324).

***ПЛЄМЄНЬНИКЪ** *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

ПЛЄМИННИК *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

***ПЛЄМИННИЦА** *див.* **ПЛЄМЄНИЦА.**

ПЛЄМѢ *див.* **ПЛЄМѦ.**

***ПЛЄМѢННИКЪ** *див.* **ПЛЄМЄННИКЪ.**

ПЛЄМѦ, ПЛЄМѢ *с.* (194) *зб. (родина, рідня)* плем'я, рід (170): тогды они пришедши вшитци и своимъ плєменемъ оуздали пану вѦтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *Р* 18); а про то та пани хонька и своємъ зѦтемь и своємъ со всѣмъ племенемь оуздала єсть тотъ мунастыръ калениковъ иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *Р* 26); а по нашемъ животѣ которыи име(т) быти господарь оу нашеи земли или о(т) дѣтеи нашн(х) или о(т) братїи наши(х) или о(т) нашего племене или будькто то имъ што

бы нє порушили нашего данїа (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); А такожъ єсми поставили и завѣскоу й роубли срєбра. Аже що коли тыѧ вышєписаны, Ивоул и Негра, или боудї кто от их плѣмєнє имоут починати на пана Игната... тѧжєю или свадою... да заплатит вышєписанн⟨а⟩ завѣска и роу⟨бли срєбра⟩ (б. м. н., 1440 *DBAc* 32); О сирота(х) иже нїко(г) ие маю(т) нї оца нї мтри нї пле(ме) (XV ст. *СЯ* 9); А по нашим животи, кто боудет господаръ нашеи земли, от наших дѣти или от иашего племене, а тот щоби не пороушил (*в ориг.* поуроушил.— *Прим. вид.*) наше⟨го⟩ дааніѧ (Сучава, 1490 *BD* I, 398);

член родини, родич (1): тоє оусє вышєписаноє да є(ст) марушщи и племєню єи михнови и дѣте(м) и(х) (Васлуй, 1474 *РГС*);

зб. *(потомство)* плем'я (22): а в то нє надобѣ оустоупатисѧ ни оунукумъ єѣ ни племєню єѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); тои єму оурикь съ въсемь доходомь и дѣте(м) его и братоу его драгулови и оунучетомь и(х) и праоуноучето(м) и(х) и прасчоуретомь и(х) и племени и(х) на вѣкы (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); Тоє въсє вишєписанноє да єст им от нас оурик съ въсєм доходом, им и плѣмеии их и оуночатом их и прѣоуночатом их и пращорѣтом их и въсємоу родоу их, кто сѣ им изберет наиближнїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434);

(покоління) рід, плем'я (1): а изше(д)ше о(т) того корене и плѣменѣ или сїлож, или плѣненїемъ или бѫди коєѫ... нѫж(д)єѫ никто да нѣ воленъ продатї ѫ ни на многѣ ни на малѣ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **племѧ, племѣ** 2 (1425 *Cost.* I, 173; 1442 *Cost* II, 88); *род. одн.* **племеие, племеиие, пл⟨емеие⟩, пле⟨ме⟩ие, племеи⟨е⟩, ⟨плем⟩ене, племе(и), пле(ме), пле⟨меие⟩** 135 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *DIR«A»* 439; 1414 *DIR«A»* 441; 1424 *Cost.* I, 162; 1427 *DBAc* 23; 1431 *Cost.* I, 318; 1439 *Cost.* II, 62; 1448 *Cost.* II, 314; 1464 *Cost. S.* 60; 1490 *BD* I, 398 і т. ін.); **племеии, племеиии** 14 (1411 *Cost.* I, 95; 1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 207; 1443 *Cost.* II, 156; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 343; 1453 *Cost.* II, 446; 1459 *BD* I, 36; 1465 *BD* I, 88; 1480 *BD* I, 243 і т. ін.); **племеиа, пл⟨еме⟩на, пле⟨ме⟩на** 4 (1415 *Cost.* I, 116; 1426 *BAM* 22; *Cost.* I, 178, 183); **племень** 1 (1445 *Cost.* II, 231); **плѣмене** 2 (1440 *DBAc* 32; 1448 *DIR* II, фотокоп. № 10b); **плѣменѣ** 1 (1401 *ЗКЄ*); **племѧ** 2 (1403 *ДГАА*; *RS* 338); *дав. одн.* **племеию, ⟨п⟩леме⟨и⟩ю** 17 (1359 *P* 10; 1415 *Cost.* I, 121; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 266; 1433 *Cost.* I, 361; 1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 160; 1448 *Cost.* II, 359; 1462 *BD* I, 55; 1474 *РГС* і т. ін.); **племеии, племеиї** 5 (1414 *DIR«A»* 441; 1436 *Cost* I, 484; 1438 *Cost.* II, 7; 1459 *BD* I, 27; 1469 *BD* I, 138); **плѣмени** 1 (1490 *BD* I, 434); **племенїю** 1 (1433 *Cost.* I, 350); *знах. одн.* **племѧ** (XV ст. *BC* 29 зв., 36); *ор. одн.* **племеиемъ, племенемь, племене(м), племеием** (1370 *P* 18; 1378 *P* 26; 1458 *ПГСММЦ*; XV ст. *BC* 6, 15; 1460 *BD* I, 41).

***ПЛЄСКАЧОВСКОЄ** *с.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет видевъ єсми знаменитоую слоужбоу намъ... кнѧзѧ Михайла Васильевича и мы... даемъ и дали єсмо ємоу... манастыр светого Николы на Клевани... нс церковнымъ дворишомъ и с Плєскачовскимъ (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Плєскачовскимъ** (1446 *AS* III, 5).

ПЛЄСЧИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ была дочка моѧ... а... пан Сенко Плєсчинъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Плєсчинъ** (1488 *AS* I, 242).

***ПЛЕЧКОВОЕ** *с.* (1) натуральна данина м'ясом, яку сплачували різники: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продаватн волно, не даючы до скарбу нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **плечкового** (1389 *PEA* I, 27).

ПЛЄША *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... ⟨зна⟩менито ⟨чиним⟩... оже прїидоша прѧд нами... ⟨слоуга наш⟩ Данчюл Плєша и сестра его Нѣга... и продали... єдно село на Брълада (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Плєша** 1 (1499 *BD* II, 168); *зам. род.* сыном Пѣтра **Пле⟨ша⟩** 1 (1499 *BD* II, 168); *дав. одн.* **Плєши** (1499 *BD* II, 168).

***ПЛЄШАНОУЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ млин Плєшаноуловъ *див.* **МЛИНЪ**.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Плєшаноулова** (1468 *BD* I, 130).

Пор. ***ПЛЄШАНЪ**.

***ПЛЄШАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Тѧм мы... далї и потвєрдили єсми ємоу... млин... межи млином Воулпашевѣмъ и межи Жоуржа Плєшана (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Плєшана** (1468 *BD* I, 130).

ПЛЄШЄСКОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... єдно село на грабовы(х) где былъ домъ добръчиновъ и братоулъ плєшєскоулъ (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* домъ добръчиновъ и братоулъ **плєшєскоулъ** (1427 *Cost.* I, 196).

***ПЛЄШЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотар (sic.— *Прим. вид.*) тимь села(м) и(з) долоу поче(н)ши... право на дѧ(л), до хотара плєшєщило(р), та по връ(х) дѣла, по хота(р) плєшєщило(р), гори до лѣса (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156—157).

ФОРМИ: *род. молд.* **плєшєщило(р)** (1491 *Cost. S.* 157).

***ПЛЄШНИЦА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... знаменито чинимъ... Оже прїйде прѣд нами... аноушка... и продала... пєтаѧ часть села от плєшницы (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **плєшиицы** (XV ст. *НРРГ*).

***ПЛИШИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа ⟨воєвод⟩а... чинимъ знаменито... оже то(т) истинныи ивашко снъ ⟨го⟩раицєвъ прїидє прѣ(д) господствами и продалъ... половина своєго сёла плишинєцъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *род.* **плишииєцъ** (1439 *Cost.* II, 35).

***ПЛОНИНА** *ж.* (1) (*стп.* płonina < *схсл.* полонина) гірська місцевість, гори: знаменитосто чинимы презъ тънь листь...иже мы романъ воєвода молдавьскии и дѣдичь оусеи землѣ волошьскоі о(т) плонины аже до брегу морѧ, иже... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити... владиславови... королеви польскому (Сучава. 1393 *Cost.* II, 607).

ФОРМИ: *род. одн.* **плоинны** (1393 *Cost.* II, 607).

Див. ще **ПЛАНИНА** 1, ***ПОЛОНИНА**.

ПЛОПЄСКОУЛЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы илїа воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истиныи слоуга нашъ панъ бадѣ плопєскоуль... слоужитъ намъ правоую и верною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плопєскоуль** (1436 *Cost.* I, 484).

ПЛОПЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ... села и(х) на имѧ... моишинци на юкашоу где былъ виногра(д) и плопєщи оу слатины (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **плопєщи** (1429 *Cost.* I, 269).

ПЛОСКАРЪ, ПЛОСКАРЬ *ч.* (7) *(придворний чин)* боярин-чашник, боярин-виночерпій: тѣмъ мы видѧвше правоую и вѣрноу(ю) его слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... село... прѧ(д) нашими паны, на имѧ прѧ(д) пано(м) нѧгоемъ и панъ пєтръ хоуди(ч)... и панъ черна(т) плоскаръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120); А на то єст великаѧ марторїѧ... пан Лоука столник, пан Мирча плоскарь и инїи оуси наши панове, велици и мали, що при том ⟨б⟩ыли (Сучава, 1464 *BD* I, 84); Третєє село єсми имь дали на Берхѣчи... що смо коупили тоє село от Георгїє, сынь Негрилов плоскарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плоскаръ** 2 (1443 *Cost.* II, 120; 1448 *Cost.* II, 323); **плоскарь** 1 (1464 *BD* I, 84); *род. одн.* **плоскарѣ** (1488 *BD* I, 323, 354, 355; 1499 *BD* II, 162).

***ПЛОСКИЙ** *прикм.* (2) ◇ Плоская нива (1) *(назва земельної ділянки у Київській землі):* и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе и границу есми наложилъ Плоской ниве подле дороги великое, котораяж идетъ от Печерского мнстря к Лыбеди к рѣчце (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); нивка Плоская (1) *див.* **НИВЪКА**.

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **Плоской** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. ж.* **Плоскую** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ПЛОТНО** *с.* (3) (*стп.* płótno) полотно: а о(т) сукна и о(т) плотна и о(т) въсє торговлю имаю(т) платити мыта, яко бы(л) право издавно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); а о(т) су(к)на и о(т) пло(т)на и о(т) уси торговли имаю(т) мыто платити, яко є(ст) права издавна (Сучава, 1455 *Cost.* II, 772).

ФОРМИ: *род. одн.* **плотиа, пло(т)иа** (1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772); *знах. мн.* **плотиа** (1449 *Cost.* II, 743). *Див. ще* **ПЛАТНО, ПОЛОТНО.**

ПЛОТОУН *див.* **ПЛОТОУНЪ.**

***ПЛОТОУНЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу одно сєло плотоунєщи о(т) строунгы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); знаменито чиним... оже пріиде... пан Щєфоул Чєрнътєскоул... та продал... єдино сєлищє на имѣ Бєривоєщїи на Сърата, поиижє Плотоунєщи, слоугам нашим (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *род.* **Плотоунєщи** (1484 *BD* I, 282); *знах.* **плотоунєщи** (1411 *Cost.* I, 84).

***ПЛОТОУНИЦА** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* мы иліа воєвода... чини(м) знаменито... оже ⟨т⟩ота ис⟨тиннаа⟩ матоушица жаловали єсми єи особною нашєю мл(с)тїю и дали єсми юи... єдно сєло на плотоуницоу на полє, на имѧ гдє был нѣгоє гънєскоу(л) (Сучава, 1433 *Cost.* I, 350).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. місц.* **на плотоуницоу** (1433 *Cost.* I, 350).

ПЛОТОУНЪ, ПЛОТОУН *ч.* (5) *(особова назва):* мы їо александро воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи слоуга и бояринъ нашъ плотоунъ... слоужитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты... пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Дръгоушоу Каръмбоу и... попоу Лоука Плотоуноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **плотоунъ, Плотоун** (1411 *Cost.* I, 84; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 146); *дав. одн.* **Плотоуиоу** (1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 147).

***ПЛОТЪ** *ч.* (8) **1.** *(огорожа навколо оброблюваної ділянки землі)* пліт, тин (4): Өранцо(к) жалобоу оучини(л) єго (ж) (!) пло(т) горо(ди)лъ во є(г) дѣди(ч)ствѣ а што коли сєєлъ (!) оу томъ огороженьи то всє бра(л) (XV ст. BC 21); Кто у чюжемь именьи плоты собє горо(ди)ть алю(б) полѧ чи(нт) (XV ст. *BC* 6 зв.).

2. невід (3): а тако(ж), никто да нє смѣю(т) сижы оучинити оу и(х) хотаръ (!), на днистри, или оу озєры или плоты, а ни ловити никто, оу ихъ хотаръ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); дали и потвръдили єсмы ємоу от нас... половина сєло на Бръладѣ... и половина от плотоу, що єст оу Бръладоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 41).

3. гребля, загата (1): а хотаръ єи долоу нистро(м)... долоу на устиє загорнѣи исъ въсѣми грълами... и три бр(д)ъцє на (д)нѣстрѣ ... и въсѧ плоуты (!) колико учинѣ(т) оу то(м) хотароу и оу и(х) доброви (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *род. одн.* **плотоу** (1495 *BD* II, 41); *знах. одн.* **пло(т)** (XV ст. *BC* 21); *род. мн.* **плото(в)** (XV ст. *BC* 28); *знах. мн.* **плоты** 4 (1455 *Cost.* II, 531; XV ст. *BC* 6 зв., 21; 1458 *BD* I, 8); ! **плоуты** 1 (1456 *DIR«A»* 511).

***ПЛОТЬСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Płock *у Польщі*): Вѣдаи то каждыи чл͠вкъ кто на тыи листъ посмотрнть ожє я кнѧзь Єоунутии и кистютии и любартъ... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь польскъмь (так. — *Прим. вид.*)... и съ єго землѧми краковьскою и судомирьскою... плотьскою... и со львовьскою (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **плотьскою** (1352 *P* 5).

ПЛОЩЄВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Ино дє(и) свє(т)чы(л) о то(м) пєрє(д) ни(м) Мєщанинъ смолєнски(и) сымо(н) татарино(в) ты(м) обычає(м), што(ж) дє(и) коли дє(д) и(х) сємє(н) площєвичъ смотрєвшы мєжы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **площєвичъ** (1495 *ВК*).

***ПЛОУГЪ** *ч.* (1) міра землі, що дорівнювала розмірові ділянки, виораної за день одним плугом: Горо(д) житоми(р) а иа городє... єстъ сєєноє пашни досыть по одномъ плоузє а по толоцє по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по плоузє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ПЛОУЖНЫИ** *прикм.* (1) ◇ плоужноє желизо (1) леміш: и от ножи, и от косн, и от сєрпи... плоужнаа жєлиза, корди, мєчи... а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. с.* **плоужнаа** (1460 *BD* II, 273).

! **ПЛОУТЫ** ⟨ПЛОТЫ⟩ *див.* ***ПЛОТЪ.**

***ПЛЪВЪЦЄЩИ** *див.* **ПЛЪВЪЦЄЩІИ.**

ПЛЪВЪЦЄЩІИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦм мы... дали и потвердили єсми ємоу... єдин⟨о⟩ сєло на имѣ Плъвъцєщїи, на вєрхъ Алана (Сучава, 1487 *BD* I, 295).

ФОРМИ: *наз.* **Плъвъцєщїи** (1487 *BD* I, 295); *род.* **Плъвъцєщїи** (1487 *BD* I, 295); *дав. рум.* **Плъвъцєщилороу** (1487 *BD* I, 295).

***ПЛЪНЫИ** *див.* **ПОЛНЪ.**

***ПЛЪЧИНТѢНІИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми им... оу томжє хотароу сєло Плъчинтѣнїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *знах.* **Плъчинтѣнїи** (1495 *BD* II, 59).

***ПЛѢМѦ** *див.* **ПЛЄМѦ.**

***ПЛѢНЄНІЄ** *с.* (1) (*цсл.* плѣнение) полон: а изшє(д)шє о(т) того корєнє и плѣмєнѣ или сїлоѫ, или плѣнєніємь или бѫди коєѫ коєѫ (!) нѫж(д)єѫ никто да нѣ волєнъ продаті ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ иѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **плѣнєнїємь** (1401 *ЗКЄ*).

Пор ***ПЛѦНИТИ.**

***ПЛЮЧКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ плючкова пасика (1) *(назва пасіки у Молдавському князівстві):* а хотарь... вишє плю(ч)кова пасика (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **плю(ч)кова** (1488 *ДГСПМ*).

***ПЛЯЦЪ** *ч.* (9) (*стч., стп.* plac, *свн.* pla(t)z, *лат.* platea, *гр.* πλατεία) земельна ділянка, місце під забудову: тыломъ тыє пляцы до домовъ цєрковныхъ... а поперокъ до цмынтара а пляцовъ костелныхъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26—27).

ФОРМИ: *род. одн.* **пляцу** (1389 *PEA* I, 27); *наз. мн.* **пляцы** (1389 *PEA* I, 27); *род. мн.* **пляцовъ** (1389 *PEA* I, 27); *місц. мн.* **на пляцахъ** 1 (1389 *PEA* I, 26); **на плацахъ** 1 (1389 *PEA* I, 27).

***ПЛѦНИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* плѣнити) (що) полонити, загарбати: мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє... слоуга наш Мирча, сынъ Микоулов Оргоанє, прїидє прѣд нами... та жаловал намъ вєликою жалобою, рєкоучи так: ажє ⟨п⟩ривилиѩ дида своєго Щєфана Оргонє... а тоти привилиѩ, що били на сєла на Оргоєщи и на Нѣгом⟨ирєщ⟩и, а он загоубил тота привилиѩ коли прїихал

царь тоурскїи та плАнил нашоу землю (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* плАнил (1480 *BD* I, 239).

***ПНЕДЛНИК** *див.* ***ПОНЕДѢЛНИКЪ.**

***ПНЕКОЛЪТЪ** *ч.* (1) *(назва села у Перемишльській землі)* Пнікут: подъ лѣтомь бж҃ья нарожѣнья тисАчего трисотъ шистьцАтого шестого коупилъ панъ петръ радцѣовьский дѣдицтво пнеколътъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* пнеколътъ (1366 *Р* 12).

ПО[1] *прийм.* (1603) **І.** *(з дав.)* (634) **1.** *(виражає просторові відношення)* (296) **а)** *(вказує на місце, уздовж якого щось розташоване або відбувається дія)* по (чому) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (224): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми... село свое Рожысче... церкви у Луцку, зъ... бобровыми гоны по Стыру (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а хотарь ємоу є(ст)... по потоку горѣ до моста (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотаръ томоу селоу из долоу о(т) опришакова села по старомоу хотареви на баши (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196); А хотарь имь по старомоу хотароу (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) по (чім) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (13): а хотарь томоу селоу сь въсѣми по старыми хотарми, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46): А хотар тим вышеписанным селам да ест им от оусих сторон по старими хотари, коуда из вАка оживали (Сучава, 1490 *BD* I, 392);

б) *(вказує на місце, де відбувається дія)* по, у (чім), через (що) (71): К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а мыто нигде да не имаю(т) платити ни по тръго(м) и по село(м) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); а и складовъ большей того не казалъ бы еси варити въ месте а и по селом (Судомир, 1488 *РИБ* 222); и я мовилъ пану Петру:... поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); виделосе намъ... штожъ по всему великомоу княз(з)ству нигде па(н)скии моужыки лововъ своихъ немають Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(виражає модальні відношення)* (268) згідно (з чим), відповідно (до чого), з (чого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (197): тогды они пришедши вшитци и своимъ племенемъ оуздали пану вАтславу со всѣми обьѣзды того дворища по своеи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ пану вАтславу (Львів, 1370 *Р* 18); и заѣхали имъ землАне и старцеве по ихъ правому (!) поколА держали ихъ предкове (Зудечів, 1411 *Р* 79); а коли быхомъ хотѣли... взАти в него то селище... тогды имаемъ заплатити ему пАтьдесАть гриве(н) полугрошки по тои личбе какъ оу подольскои земли идеть (Острог, 1427 *Р* 109); а хотаръ томоу мѣстоу о(т) пасикоу да є(ст) по обичаю пасика(м) (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); отдал есми по Божой воли а по моей любъви дочку мою Марину (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); мїкоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы не по правдѣ на не(г) жалова(л) (XV в. *ВС* 32); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили есми (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (26) згідно (з чим): и такожъ прїиде прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими боАре грозавъ снъ могошеловъ о(т) виннѣ по своею доброю волю и продалъ своА чА(ст), половина села оу ⟨могошева що на⟩ виннѣ панїи нѣги пана пїатр(и)ио(и) (!) (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14); Ивашко от Сересел стратил тота села от оусего закона, заноуж Іон поставил великое привилие, как ємоу дал Ивашко тота села по своего доброю волею. ани Ивашко тоут прѣд нами и прѣд нашими бояри никакими лици не моглъ сѣ оуприти (Ясси, 1459 *BD* I, 32); мы Стефан воевода... знаменито чиним... ож(е)... Пътроу Гръбовъц, сынъ пана Пантин, непот Петров, по свои доброи волю... продал свою правою отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 40);

по тому, по томужъ (42) так, таким чином: и записала есми по души его князя небощика, подлугъ слова мужа своего, къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... и зо всими тыми доходы, што коли предкамъ нашимъ тые корчичане давали и намъ самимъ, а по тому игумену Спаскому Андрею... ижъ бы себѣ держалъ попа, ижъ бы кождого дня не вмешкала Божая служба (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ нинѣшны и напотомъ будучы тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4); по звѣдому (1) *див.* **СВѢДОМЪ**[1]; по кривдѣ (1) *див.* **КРИВДА;** по правдѣ (1) *див.* **ПРАВДА** 3; по рѣду (1) *див.* **РАДЪ**[1].

3. *(виражає кількісні відношення, вказує на кількість чого, що належить з кого)* по скільки (68): што оу рускомъ правѣ сѣдАть кмети... ис тѣхъ брали есмы... по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а такожъ намъ маю(т) дати... на годъ по пАти коуѳтере(и)... а по пАти коне(и), а по камъце (Краків, 1487 *АМЛ*); Продали есмо мыто володими(р)ское... за пАть сотъ копъ груше(и) и за ше(ст)десАть копъ гроше(и) шыроки(х), на го(д) по стоу копъ и по сорокоу копъ шыроки(х) гроше(и) (Петрків, 1489 *АМВ*); у Вруйкицы не надобе... одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); И те(ж) повѣди(л)... што... с корчо(м) хоживало пл(т)оу по сорокоу гроше(и) а за яловицоу або за вепра по два(д)ца(ти) грошеи (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

4. *(виражає означальні відношення)* (16) ◇ по водѣ (4) *див.* **ВОДА;** по имени (6) *див.* **ИМЯ;** по прозвищоу (1) *див.* *** ПРОЗВИЩЕ;** по соухоу (4) *див.* ***СОУХО;** по святомоу доухоу (1) *див.* **СВАТЫЙ** 2.

5. *(виражає причинові відношення)* (8) через (що), на (що), за (чим), з (чого) (7): по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мене аксакъ темирь желѣзнаА нога (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Я Семенъ с колковъ по повелѣнїю господина цтя моего уписалъ есми... Печерскому монастырю родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а ведже мы, по долгу листу господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ нашого... а ми лепак слоубоуемъ (Новый Град, 1479 *BD* II, 351); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой... а двои данники... и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620);

потому (1) через те, тому: мой чоловек Дягил выделал его своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

6. *(виражає часові відношення, вказує на часовий відрізок, після якого відбулася дія)* після (чого) (1): Николаи позычилъ матееви десА(т) гриве(н) а да(л) за себѣ пороукоу лаврина по ко(л)коу днеи матеи заплатилъ миколаеви пенези (XV ст. *ВС* 31).

II. *(із знах.)* (278) **1.** *(виражає просторові відношення)* (144) **а)** *(вказує на межу чого)* по (що), до (чого) (131): А се А король Казимиръ... далъ есмь... землю ролъную... по куцеву ниву а по бреховича дубье (Казимир, п. 1349 *Р* 3); также хочю о(т)ступи(т)... кро(л) пол(с)кому тоѣ земли шепин(с)коѣ... по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А потолА заѣхали имъ по колтовецкое перехрестье а по великую могилу а по зудечовьское роспутье (Зудечів, 1411 *Р* 79); тако земАне... вызнали аже по лисичии

бро(д) землѧ црквная (Погоничі, 1422 *Р* 97—98); а доброва всѧ ис нашими ловы по горюховъскую дорогу (Луцьк, 1445 *Р* 150); И мы ему тую землицу по дорогу по подгаецкую от дворца, а по границу по Волковыеча от стыра дали (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

б) *(вказує на місце розташування чого)* по (що), з (чого) (13): тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... землю осадити... о(т) оусти лазировы долины горѣ по обѣ сторонѣ до хораєцевы(х) комаричъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а межи Вишнєвца и Манєва граница по давной граници... *по* тоу стороноу рѣки Горинѣ (б. м. н., 1475 *BD* I, 71); а мы... єсмо єи дали... тотоу... част село от Петрилєщь на Билом потоцѣ... и съ млином по обѣ сторони потока (Сучава, 1494 *BD* II, 32).

2. *(виражає кількісні відношення, вказує на кількість чого, що належить з кого)* по скільки (112): а осадивши ис каждого кметѧ по два гроша широкая (Бохур, 1377 *Р* 24); а коли имуть купити татарскыи товаръ... отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); Се я Ваико Скердѣевич... вызнаваю, иж... продал єсми... отчизну свою... за тисѧ(ч) коп широких грошей чєскоє монеты, покладаючи в копу по шестьдесѧт грошей (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Продали есмо мыто Звягольское... на три годы на кажъдый годъ маютъ намъ давати по пятинадъцат⟨ь⟩ копъ широкихъ грошей (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

3. *(виражає об'єктні відношення з відтінком мети)* (19) **а)** *(вказує на предмет, на здобуття або придбання якого спрямована дія)* по (що), за (чим) (14): а львовчѧнє што имуть поити до браилово, *по* рыбы... тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити... и не мают далей у дуброву мою Хренницкую уходу *по* дерево и *по* траву мети, одно по Роскопаницу могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) на(ш) листь... на то яко да є(ст) во(л)но... послати свои В҃ мажи по рыбу (Сучава, 1472 *ДГСВМ*);

б) *(вказує на особу, що є об'єктом дії)* по (кого), за (ким) (4): кєды коли король... пошлєть по на⟨ше⟩го г(с)дрѧ, стєфана, тогды онъ имаєть до него приѣхати (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стефанъ... приказа(л) абы ваша мл(с)ть ємоу записъ вписали по сєму списку што до ваше(и) мл(с)ти *по* насъ присла(л) (б. м. н., 1496 *ПДВКА*);

в) *(вказує на особу, за яку хтось ручається)* за (кого) (1): Мы кн҃зь федоръ данильєви(ч) кн҃зь рома(н) фєдорови(ч)... поручѧємсѧ по олєхна што(ж) служи(т)... коро(л) вєрно (Луцьк, 1388 *Р* 42).

4. *(виражає часові відношення, вказує на постійний час дії)* у, на (що) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з займенником к о ж н и й у род. (2): и такождєрє монастирю... имаю(т) слоужити на всѧкоую срѣдоу, вєчє(р) паракли(с), а оу чєтвырто(к) литоургию... и тоє имаєтъ бытн нєпрѣмѣнно, по вьсѧ недели, по вьсѧ лѣта (б. Поляни, 1448 *Cost.* II, 365).

5. *(виражає модальні відношення)* (1): п о д о б р о *див.* ***ДОБРО** [1].

III. *(з місц.)* (679) **1.** *(виражає часові відношення)* (559) *(вказує на предмети, явища, після яких відбувається дія, або на особу, після якої хто-, що-небудь лишається)* по (кому, чому) після (чого, кого) (142): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а коли будеть по миру, кто не оусхочеть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *Р* 6); А писана грамота тисѧча лѣ(т) по бж҃ьмъ рожєствѣ (Львів, 1370 *Р* 18); Се я кнѧзъ юріа холмъскии... по с҃мрти с҃на моєго... придали єсмо к ц҃ркви... сєла (Холм, 1376 *Р* 22); а писанъ листъ... оу тыжьдн҃ь по ст҃мъ михаилѣ (Коломия, 1398 *Р* 57—58); а даємъ... верху мєнованая мѣста... ему а по нємъ ино єго дѣтємъ (Київ, 1433 *Р* 119); а по смерти моей никому, не надобе... у дочки моей того именица Лопавшъ брати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А *по* них, кто боудет намѧсник томоу свѧтомоу мѧстоу, також да дрьжит по вышеписан⟨омоу⟩ (Гирлов, 1499 *BD* II, 156);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) по (кому, чому) після (чого, кого) (3): а по кого зберєтъ (!) бъ по нашимъ животє господаръмъ (!) быты (!)... тотъ ⟨щобы⟩ ємоу нє пороушилъ нашєго дааніа (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); писано... по въз(д)виженїє ч(с)тнаго кр(с)та (Львів, 1436 *Cost.* II, 702);

п о ж и в о т ѣ (405) *див.* ***ЖИВОТЪ**; п о с о б ѣ (2) *див.* **СЕБЄ**.

2. *(виражає просторові відношення)* (65) **а)** *(вказує на різні території або різні пункти однієї території, де відбувається дія)* по (чому) (32): Гандле и куплю... по улицахъ з мещаны заровно отправовати... маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да платѧ(т) о(т) таръ по Д҃ гро(ш) по всєи иашеи земли и *по* всѣ(х) мыто(х) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); Колисѧ хто правомъ вади(т) о граница(х) оуказоуючи конца... алюбо иньшая знаменїтая по полѣхъ... тогды по(д)комореи... имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю которыиже лѣпшая знамена оукажеть (XV ст. *СЯ* 42); А также крал... и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим, вєздє по землѧх... их, абы ходили и торговали слободно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

б) *(вказує на напрям розташування чого)* по (чому), з (чого) (1): Про (т)о нагорожаючи Ємоу Самомоу жонѣ И пото(м)ствоу Єго При (в)сюи о(т) чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной И при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю которы(х) Про(д)ковє Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойне дє(р)жали... Городищє Тимоло(в) из лѣсо(м)ъ Гнилє(ц)ки(м)ъ Томиловомъ... И иншими Лесами и Лєсками... И зо (в)сєю зє(м)лєю На(д) рекою роусавою По обохъ сторонахъ Тоє рєки зємлѧ Лєжачаѧ (Прилуки, 1459 *Р* 171);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) по (чому), з (чого) (2): а от оустїя хотаръ єму... до вєрхъ потока, а от Иліяшевци опѧтъ по другои сторонъ от верхъ потока дубровою до Среть (Сучава, 1403 *RS* 338); жалуютъ намъ брашевлѣнє, ажє по ти(х) сторонъ миого ишкоды чинѧтъ людємъ и(х) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678);

в) *(вказує на місце, уздовж якого щось розташоване або проходить)* по (чому) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (2): а хотаръ тѣмъ сєломъ, да боудєтъ постаримъ хотари, коуда оуживали извѣка (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); А хотар тєм вишєписанным сєлам на Бистрице да єст по старим хотари... по коуда из вєка оживали (Сучава, 1491 *ВД* I, 464).

3. *(виражає відношення мети)* по (22): а записала есми по души моего мужа...къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Сє Ѧ кнзь долголдатъ... даю о(т) своєє выслоуги вѣрноє по своєи дши... иониноу манастырю тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *Р* 108); а волен он в томъ имєню продати...и ближнєму своєму дати и по души своєєй ку церкви божей придати (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

4. *(виражає модальні відношення)* (17) згідно (з чим), відповідно (до чого) (14): и слюбили єсмы... абыхо(м) нє спустили жа(д)наа слова на него николи... ажє о(н) тои даны оучины(л) заноу(ж) мы єго оуси посполоу послали и тотоу да(н) дати по нашєи нєволи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*),

а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лесы ничого тоє земли от Манєва нє отошло... по старой граници к Манєвоу держати (Манів, 1478 *AS* I, 76); и ваша милость бы єсте тыхъ людеи оу васъ нє дерьжали, алє до єго земли отослали, по прысєгахъ и по записєхъ што маєтє ваша милость промєжи вами (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

по достаткоу (1) *див.* ***ДОСТАТОКЪ;** по нєволи (1) *див.* **НЄВОЛѦ.**

5. *(виражає об'єктні відношення)* (12) **а)** *(вказує на особу або предмет, від яких щось одержують чи чогось сподіваються)* від (кого) (10): А што оу нѣмєцкихъ правѣхъ сѣдѧть на ланохъ хотѧ бы триє члвци сѣдили на лану... а по тѣ(х) єі сотъ и по шести десѧть колодъ взѧли єсмы пѣнѧзми (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); їо роман воєвода... чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... служили намъ ис правою вѣрою... и єще по них болшєє службы надѣємсѧ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); мы возрѣвши на єго верну службу и хотѧче по нѣмъ аж бы намъ вернѣи послужи(л)... дали єсмо... сєло надѣєво (Львів, 1399 *P* 59); и мы оузрѣвши на его вѣрную службу, хотячи по немъ ажбы тымъ лѣпѣи... послужилъ намъ... дали есмы слузѣ иашему Бѣдуну... городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Сє азь... великы вистиярник... ожє произволих нашим благимь произволениємь... паче же и от бога помощї⟨а⟩ и любовь яже по бозѣ кь свѧтомоу мѣстоу... и дали єсми а кадильницоу (Путна, 1476 *BD* I, 216—217);

б) *(вказує на особу, спорідненя з якою лежить в основі якоїсь дії)* по (кому), після (кого) (2): Купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣднину єє и вотнину што по нюи оцъ далъ (Перемишль, 1359 *P* 10); А што есмы положил привилея князя великого Швидрикгайлова... на всѣ тые именя, што отецъ мой державъ и я, по отцу у тещи моее...ино тые (и)... привилея... указую узяти зятю моему (б. м. н., XV в. *АрхЮЗР* 8/IV, 28—29).

6. *(виражає кількісні відношення)* (4) **а)** *(вказує на кількість чого)* по (скільки) (3): Горо(д) житоми(р) а на городє... єстъ сєєноє пашни досыть по одномъ плоузє а по толоцє по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92);

б) *(вказує на вартість чого)* по (чому) (1): пак ли нє будєть лито(г) сєрєбра а мы заплатимы грошми по чє(м) фрѧзьскоє сєрєбро идеть (б. м. н., 1411 *P* 77).

!ПО ² ⟨ПОДЪ⟩ (1): а по (!) ты(ми) липники была пасєка (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

Див. **ПОДЪ.**

***ПОБЄДОНОСЄЦЪ** *див.* ***ПОБѢДОНОСЄЦЪ.**

***ПОБЄЖАТИ** *дієсл. док.* (1) (від кого) утекти: И загоубил Аврам вистѧрник тоє сєло оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскоє зємли (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **побєжал** (1493 *BD* II, 22).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ЗАБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

***ПОБЄЧИ** *див.* ***ПОБѢЧИ.**

***ПОБИТИ** *дієсл. док.* (6) **1.** (кого) *(позбавити життя)* позабивати, побити (2): а колї соупоръ рє(ч) алюбо соутѧжєи нє ты(м) (!) ты(и) вєпрї побїты гдѣ тоє знамѧ є(ст) тогды то(т) што та(м) побыти (XV ст. *BC* 37 зв.— 38).

2. (кого) *(перемогти)* розбити, побити (2): I poszli rati od Horodka, prychodili byli k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Іо Стєфа(н) воєвода... оукраси гробь съ своємоу прѣдѣдоу Іоанноу старомоу Стєфаноу воєводѣ:— иже поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10).

3. (кого) покарати, скарати (1): А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом, а въ бъдъщым (*в ориг.* бъдъдєщым.— *Прим. вид.*) вѣцѣ доушєа (Сучава, 1466 *BD* I, 106);

богъ мєнє побии (1) *див.* **БОГЪ** ¹.

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **поби** (1480 *DC* 10); *перф. 3 ос. мн.* **pobili** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *нак. сп. 2 ос. одн.* **поби(и)** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **да побиєтъ** (1466 *BD* I, 106); *дієприкм. пас. мин. наз. мн. ч.* **побиты, побїты** (XV ст. *BC* 38).

Див. ще **ВІТІ 2, ЗАБИТЬ, *ЗАБЇВАТИ, *ОУБИТИ.**

***ПОБИЧИ** *див.* ***ПОБѢЧИ.**

***ПОБОРЪ** *ч.* (3) *(податок, грошова данина)* побір: А сє ѧ кнѧ(з) левъ... да(л) єсмы ѣма оу перемыскоѣ волость (!) село добанєвичь... со оусѣми поборы и с вина(м) и съ головинитъство(м) (б. м. н., 1443—1446 *P* 147); можеть собѣ полѣпшивати... И примножити И такѣ жь с мыты И со всѣми платы грошовыми и съ циньши И съ поборы (Луцьк, 1451 *P* 156); Слоуги Г҃ на (и)мѧ Олизаровичи... иноє слоужбы никотороє нє слоуживали ани побороу нє даивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **побороу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *ор. мн.* **поборы** (1443—1446 *P* 147; 1451 *P* 156).

***ПОБРАТА** ¹ *ж.* (26) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... даємъ... тому прѣ(д)рє(ч)нному монастирю... сєла на побратѣ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... на оустїє побратѣ... обѣ жудєчїи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ ... ожє ... даєм ... монастирю от Нємца... сєла на имѣ: Дворєнєщи на Молдавѣ... и Фынтънѣнєлє на Побратѧ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *род. одн.* **побратѣ, побратѧ** 12 (1443 *ДГПР*; *ДГСПМН*; 1448 *DIR* № 10 a, 10 b; 1453 *Cost.* II, 466; 1455 *Cost.* II, 540; 1466 *BD* I, 105); **побраты** 4 (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1449 *Cost.* II, 378; 1471 *BD* I, 158); **побрати** 2 (1448 *DIR* № 10 a; 1453 *Cost.* II, 445); *ор. одн.* **побратою** (1448 *DIR* № 10 a, 10 b); *місц. одн.* **на побратѣ, Побратѧ** (1443 *ДГСПМН;* 1446 *Cost.* II, 270; 1448 *DIR* № 10 b; 1472 *DIR «A»* 530; 1482 *BD* I, 263).

ПОБРАТА ² *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж)... потвєржаємь єму... другаѧ сєла... на имѣ побрата и бєри(н)дєєщи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. одн.* **побрата** (1453 *Cost.* II, 472).

***ПОБРАТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (кого, кого кому) *(заволодіти чим)* забрати, взяти (2): а бѫ(де)ть ли оу трєтєє позванъ съ своими кмєти а нє станє(т) къ правоу тогды всю свою стратити (!) рє(ч) а волы которы(и) побраны в закладѣ тогды прїидоуть на соудьи (XV ст. *BC* 16 зв.); мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє прийда прє(д) насъ... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣничичь жаловалъ и позвалъ па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу, побралъ па(н) татомирь вєпрѣ оу чєрно(м) лѣсѣ (Зудечів, 1413 *P* 82—83).

2. (що) *(насильно)* забрати, загарбати, захопити (2): Стєфа(н) воєвода... лю(ди) многїи головами в поло(н) повє(л) и(з) ста(т)ки и(х) побра(л) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); Што пєрєжь сєго посылали єсмо къ тобє нашого посла, поведаючы нашоу прыгодоу... штожъ... люди свои моцъно въсла̇лъ въ нашу зємлю, замъки знамєнитыи и волости нашы побралъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **побраль, побралъ, побра(л)** (1413 *P* 83; 1495 *ПЛПС*; 1498 *BD* II, 413); *дієприкм. пас. мин. наз. мн. ч.* **побраны** (XV ст. *BC* 16 зв.).

Див. ще **БРАТИ I, *ЗАБРАТИ.**

ПОБРАТСКЇИ *прикм.* (1) *(який стосується церкви у Побраті)*: А на то єст вєликаѧ марторїѧ... поп Анастасиє Молдавицкїи, поп Стахїє Побратскїи (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Побратскїи** (1464 *BD* I, 84).

ПОБРЪТѢНОУЛЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: мы илїа воєвода... чиним знамєнито... ожє то(т) истинныи слоуга... панъ тодєръ побрътѣноулъ слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1437 *Cost. I*, 520).

ФОРМИ: *наз. одн.* **побрътѣноулъ** (1437 *Cost.* I, 520).

***ПОБОУЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) спонукати, спонукувати: ачбы на(с), кто коли приневолѧ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) него о(т)стали и о(т) его короунѣ, того николи не оучини(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ачбы... побоужа(л)** (1448 *Cost.* II, 738).

***ПОБЫТЪ** *ч.* (1) (*стч., стп.* pobyt) буття: да пребудуть же непорушно подъ анаѳемою за што зде даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвїе а по семъ и детемъ нашимъ вечную памѧть (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **побытъ** (1376 *Р* 22).

***ПОБѢГНОУТИ** *дієсл. док.* (3) утекти: аже побѣгнеть русинъ а любо руска или во Львовъ или холопъ чии или роба выдати его (б. м. н., 1352 *Р* 6); А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ его милости до нас, или боуд где до нашеи земли... тот бы имал одослати сѣ до своего господарѣ до кролѣ его милости, просѣчи соби мироу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **побѣгнет** 2 (1499 *BD* II, 421); **побѣгнеть** 1 (1352 *Р* 6).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ЗАБЄЖАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢЧИ, *СЪБѢЖАТИ.**

***ПОБѢГЪ** *ч.* (1) втеча: Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за константиновн(ч) вынѧли его на свои ру(к) за побѣгъ и за все лихое (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *знах. одн.* **побѣгъ** (бл. 1392 *Р* 46).

***ПОБѢДОНОСЄЦЪ** *ч.* (9) (*цсл.* побѣдоносьць) (*титул святого Георгія*) побідоносець: мы Стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м) ... оже... да оутврьдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир о(т) стои горѣ идеже є(ст) хра(м) стго и сла(в)наго великомъченїка и победоносца гео(р)гиа глаголемыи зоугра(ф) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); Тое высе вышеписанное дали есмо свѧтомоу нашемоу монастирю що на Воронец, идеже ест храм свѧтаго и славнаго великомоученика и побѣдоносца Георгїѧ (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **побѣдоносца** 7 (1472 *ДГСВМ*; 1488 *ДГСВМЩ*; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 147, 148); **побєдоносца** 2 (1471 *DIR«A»* 527; 1497 *BD* II, 100).

***ПОБѢЧИ** *дієсл. док.* (5) утекти (4): тъи исныи бекбулатъ нашь ворогъ насъ выдалъ и побѣглъ о(т) насъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу земълю, а наши убогии люди отъ Сачавы и они побегли до Каменъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ (Краків, 1487 *РИБ* 434);

кинутися втікати (1): коли тои лихии бекбула(т) побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повернулисѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **побѣглъ** 2 (1392—1393 *РФВ* 170); **побиглъ** 1 (1470 *BD* I, 140); **побєгъ** 1 (1487 *РИБ* 434); *3 ос. мн.* **побєгли** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ЗАБЄЖАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *СЪБѢЖАТИ.**

ПОВАЛА (1) ⟨?⟩ : Гдѣ колї дѣвка... боудѣ(т) на поли... оусилована и она крикомъ и плачомъ осве(т)чи свое оусилованїе а повала а знамена не изнадѣны боудоуть а лю(ди) то пересоудо(м) вызнають которыми она све(т)чена тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстве (XV ст. *BC* 36—36 зв.).

! **ПОВАЛАНЫ** ⟨ПОВОЛАНЫ⟩ *див.* ***ПОВОЛАТИ.**

***ПОВЕДАНЬЕ** *с.* (2) розповідь, усна заява: И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичь, што жъ бы тая Угрыновъская... тое именье ему полетила во опеканье, и мы были Якубу Домоткановичу казали тымъ именьемъ опекатися до нашого... прїеханья подле его поведанья (Краків, 1489 *РИБ* 437); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речь неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *род. одн.* **поведанья** (1489 *РИБ* 437); *знах. одн.* **поведаньє** (1495 *РИБ* 620).

Пор. **ПОВѢДАТИ.**

ПОВЕДАТЬ *див.* **ПОВѢДАТИ.**

ПОВЄДИТИ *дієсл. док.* (37) (кому що) розповісти, повісти, сказати (кому про що), повідомити (кого про що) (9): и тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли есмо ехали з великого литовского кнзьства была повѣдена (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А дале(и) казалъ его мл(с)ть твое(и) мл(с)ти поведити ижъ о(т)чыне его мл(с)ти земля(м) граничънымъ и поданъным его мл(с)ти велики крывды и втиски деються отъ твоее мл(с)ти земли (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*); И повѣдилъ ми Репа, штожъ ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семь служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(що) заявити (28): А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, засталисмо пана Максыма Тымковича, который повидилъ, же одъ той верховины на полудень у право грунтъ мой, а влево лисъ Мыховъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Она поставила боѧр, моужей многих, которыи перед нами поведили: Ведаем гораздо в границах и в соусецстве по рекоу Зелвоу к Деречиноу... тое поле Малеевское розъроблено (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); била нам чолом и повѣдила перед нами пани Олизаровая Шиловича... пани Федка, штож пан ее староста луцкий... падчерицы своей... дал и записал по животе своей имѣне Хоцен (Луцьк, 1487 *AS* I, 87).

ФОРМИ: *інф.* **поведити** (1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *ПДВКА* 61); *перф. 3 ос. одн. ч.* **повѣдилъ, повѣдил, повѣди(л)** 6 (1495 *АЛРГ* 55; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *ГОКІР*; 1500 *АЛМ* вип. 2,58); **поведилъ, поведил** 5 (1489 *РИБ* 431; 1496 *АЛРГ* 69; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ВФ*; *РИБ* 776); **повыдилъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **повидилъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); ! **powedił** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *3 ос. одн. ж.* **повѣдила** 3 (1487 *AS* I, 87; 1494 *РИБ* 560; 1495 *ВМБС*); **поведила** 3 (1478 *AS* III, 17; 1487 *AS* I, 240); *3 ос. мн.* **поведили** 7 (1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 433; 1495 *БСКИ*; *В. Соб.*; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *ГВКОО*); **повѣдили** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1495 *АЛМ* 88; *ВК*); **поведылы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **была повѣдена** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ОПОВѢСТИ, *ПОВИСТИ, ПОВѢДАТИ, *СПОВЄДАТИ.**

ПОВЄЗТИ, !ПОВЄЗСТИ *дієсл. док.* (13) (що) повезти: а кто повезеть сукно до бесарабъ, дати иметъ, на головное мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто иметъ повезсти (!) ⟨с⟩оукно до Быстрици и до Оугоръ, оу Сочавѣ от гривны три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **повезетъ, повезет** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 274); **повезеть** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **имет (иметъ) повезти** 8 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **иметъ ! повезсти** 1 (1460 *BD* II, 274).

Див. ще ***ВЄЗТИ, *ПРИВЄЗТИ.**

***ПОВЄЛЄВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кому робити що) веліти, наказувати: i prosim waszoie miłosty, sztob wasza miłost nam w tom siły ne czyniły, iżby nam so kniaziem Szwitrykhayłom peremiryie derzat, nyze powieliwali Rady s Nimcy peremiryie derzat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); а такъже коли быхомъ имъ жолъду не поплатили и щькодъ тогды имъ поволеваемъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати намъ лѧти нашихъ куп(ц)ехъ.. доколи свои записъ о(т) нихъ выправимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* ! **поволеваємъ** (1433—1443 *АРМ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **sztob... powieliwali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).
Див. ще * **ВЄЛѢТИ, *ПОВЕЛѢТИ, *ОУЗВЄЛЄТИ.**
***ПОВЕЛЕНИЄ** *див.* ***ПОВЄЛѢНИЄ.**
POWIELIWATI *див.* ***ПОВЄЛЄВАТИ.**
***ПОВЕЛИНИЕ** *див.* ***ПОВЄЛѢНИЄ.**
***ПОВЄЛѢНИЄ** *с.* (6) (*цсл.* повєлѣниє) повеління, наказ: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Я Семенъ с колковъ по повєлѣнію господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); а кто нє боудє(т) послушєнъ нашємоу повєлѣнїю и запису, то(т) имаєтъ быти по(д) великои казни г(с)ва ми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692).
ФОРМИ: *дав. одн.* **повєлѣнію, повєлѣнїю** (1398 *ДГПМ*; 1435 *Cost.* II, 692); *ор. одн.* **повєлѣниємъ** 1 (1388 *Р* 39); **повєлѣньємь** 1 (бл. 1350 *Р* 8); **повелиниемъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. мн.* **повелеиия** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).
Пор. ***ПОВЄЛѢТИ.**
***ПОВЄЛѢТИ** *дієсл. док.* (3) (кому зробити що, кому що) веліти, наказати: а слушати ми господарѧ своєго великого коро(л) во всємъ как ми повелить (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); тогды што на(м) єго мл(с)ть повєли(т)... а мы тоє имаємь оучинити (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **повели(т)** 2 (1455 *Cost.* II, 774, 775); **повєлить** 1 (бл. 1386 *Р* 30).
Див. ще ***ВЄЛѢТИ, *ПОВЄЛЄВАТИ, *ОУЗВЄЛЄТИ.**
***ПОВЄРИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому що) повірити, довірити: коли(ж) которыи мєщанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а к которомоу зємлєнїноу бє(з) запїсѧ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имєєть тотъ мєщанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **повєри(т)** (XV ст. *ВС* 18 зв.).
ПОВЄРНОУТИ, POWIERNUTHI *дієсл. док.* (7) **1.** (без додатка) (*змінити напрям — про границю, дорогу*) повернути (2): А хотар томоу... сєлоу... нижє великои могили от толѣ чєрєс поут... на копаноую могилоу, та повєрноувшє опѧт къ Башїѧ на дѧл на копаноую могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).
2. (що) (*віддати назад*) повернути (3): а господство мы съм дал и повєрноул тоє сєлищє на имѣ Полѣна (Сучава, 1490 *BD* I, 436); И заплативше оусє исполна, а господство мы повєрноух и тоє сєлище да прислоухаєт к нашємоу тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).
3. (що на що, що к чому) (*собі на користь*) повернути, використати (2): а па thom mozet szobi priszaditi, polipsity, a wolen ie przedati y oddati, па swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); Волна кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ тот домъ и землю отдати, и продати... как хотѧчи так ку потребезности своей повєрноути (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).
ФОРМИ: *інф.* **повєрноути, powiernuthi** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1490 *AS* I, 92); *аор. 1 ос. одн. зам. 3 ос.* господство **мы повєрноух** (1495 *BD* II, 64); *перф. 1 ос. одн. ч.* **съм... повєрноул** (1490 *BD* I, 436); *1 ос. мн.* **єсми... повєрноули** (1490 *DC* 148); *дієприсл. перед.* **повєрноувшє** (1492 *BD* I, 510).
Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВОРОТИТИ, *ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ОБЄРНУТИ** 1, 3, **ОБОРОТИТИ** 1, **ОБРОТИТИ, *ПОВЄРТАТИ, ПРИВЄРНУТИ, ОУВЄРНОУТИ, *ОУВЄРНОУТИ СѦ.**
***ПОВЄРНУТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) ◇ на бѣгъ повєрнути сѧ *див.* * **БѢГЪ**[2].
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **повєрнулисѧ** (1392—1393 *РФВ* 170).
***ПОВЄРТАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*змінювати напрям — про границю, дорогу*) повертати: А хотарь Бѣлошещим... до сєрєд добровоу та от толѣ повєртаєт горѣ до конєц доброви оу столпь (Сучава, 1475 *BD* I, 206).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **повєртаєт** (1475 *BD* I, 206).
Див. ще **ВЄРНОУТИ СѢ, ПОВЄРНОУТИ** 1.
ПОВЄРХЬ, ПОВЄРХЪ *прийм.* (4) (*з род.*) (*виражає просторові відношення — вказує на напрям*) понад (чим), поверх, вище (чого): а хотары тѣмь сєломь... почєнши ⟨от⟩ вързарєва монастирѣ на вєрхъ пасикѣ ачибковы, по вєрхь городища на вєрхъ лозовы, на мостъ гръланичь (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); а хотаръ томоу монастирєви почєнши из долѧны по вєрхъ вышнєвца (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).
Див. ще **ВЄРХЪ**[2].
ПОВЄСТИ, ПОВЄСТЬ *дієсл. док.* (10) (кого і без додатка) (*до якогось місця, в якомусь напрямку*) повести (9): а кто имєть повєсти кони или кобылы до Камѧнци, што было дати єму у сирѧть, то имєтъ дати въ дорошни (!) (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); И повєла нас пани Василєвѧ вєрхъ рєчки Бродноє поущою (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); и потом Мокрычане нас повели по своим граням (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);
(кого) (*доставити*) привести (1): а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(жє)бнїка тогды слоужєбникъ запрєлъ жєбы нє видѣ(л) тоє раны тогды то(т) янъ по запрєнїю того слоужєбника рєклъ свє(т)кы повєсть шт(!) бы видѣ(л) тыя раны (XV ст. *ВС* 19—19 зв.).
ФОРМИ: *інф.* **повєсть** (XV ст. *ВС* 19 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **повел, повє(л), повелъ** (1430 *ГВКЛ* 8; 1495 *ПЛПС*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *3 ос. одн. ж.* **повєла** (1478 *AS* III, 17); *3 ос. мн.* **повели** (1496 *ОКИВ* 27; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *майб. 3 ос. одн.* **повєдєт** 1 (1456 *Cost.* II, 790); **имєть повєсти** 1 (1408 *Cost.* II, 632).
Див. ще **ВЄСТЬ**[1].
ПОВЕТРЕЕ *с.* (2) (*цсл.* повѣтриє) пошесть: то есмо писали докул сѧ поветрее не почало (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поветрее** (1497—1498 *АЛРГ* 79)
***ПОВЄТЪ** *див.* * **ПОБѢГЪ.**
***ПОВИНЄНЪ** *предик.* (4) повинен, зобов'язаний: колижь вєлємѫжнїи иліашъ воевода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лїовѣ є(ст) оучины(л)... мы такожє ижє повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти обицоуємъ... кролѣ полскомоу моцнии, вичнїє остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) держїть оца здорового и мтрь здоровоу наиграєть на себѣ нєкоторою собїноу пєнєзєи а оць и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.); Алє колиж наияснѣишєє кнѧжа и пан Казимир, крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры... напомѣноул... мы... быти повинни и обвєзаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашєи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).
ФОРМИ: *наз. мн.* **повинни, повїннї** 3 (1448 *Cost.* II, 738; XV ст. *ВС* 27 зв.; 1462 *BD* II, 284); **повынни** 1 (1436 *Cost.* II, 701).
Див. ще **ВИНЄН** 1, **ВИНОВАТЫИ** 2.
***ПОВИННОСТЬ** *ж.* (5) **1.** (*грошова данина господареві-землевласнику з його орних земель, які обробляли вільні селяни-данники*) повинність (3): Волно резникомъ... быдло купуючи... кому хотя продавати волно, не даючы до скарбу нашого жадное повинности, плечкового и лоеваго (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27);
повинность ⟨отдавати⟩ (1) виконувати селянські феодальні повинності: До того... землю дєръжати маєтъ... зо всѣмъ тымъ какъ про(д)ковє єго дръжанѣѧ и оуживанѧ свои мѣли а пови(н)осо(ст)ь (!) и слоу(ж)боу

про(д)комъ нашимъ о(т)давали и на(м)ъ о(т)дають (Прилуки, 1459 *P* 171—172).

2. *(політична залежність)* підлеглість (1): Тымже обичаєм и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и землѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости предковь наших, видѣчи и знаючи ласкоу и доброволенїє наяснѣишаго кнѦзѦ пана казимира, кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **повинности, повиности** (1389 *PEA* I, 27; 1485 *BD* II, 371); *знах. одн.* **повиность** ! (1389 *PEA* I, 27); ! **пови(н)осо(ст)ь** ! (1459 *P* 172); *род. мн.* **повинности** (1389 *PEA* I, 27).

***ПОВИННЫИ** *прикм.* (5) належний: однимъ произволенїємъ одною волею исплъного виданїа оуси(х) на(с) обицоуємъ и слюбоуємъ при чти и при вєри... тотъ истинныи голдъ... и пристанїє вирность повинноую помочи, оусѣкии слюби... владиславови, королєви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а мы и с нашими паны и радою ничого оу то(м) нє во(т)пили, алє к том(у) ра(дї) єсмо пристали, абыхо(м)... казимировѣ королевѣ єго мл(с)ти повины(и) гол(д) оудилати, по(д)лу(г) стары(х) обычає(в) (Сєрет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **повины(и)** (1453 *Cost.* II, 765); *род. одн. ж.* **повиниоѣ** (1448 *Cost.* II, 738); *знах. одн. ж.* **повинноую** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн. ж.* **повиииою** (1448 *Cost.* II, 738).

ПОВИНОВАТИСЬ *дієсл. недок.* (2) (кому в чому, чим) коритися, підкорятися, підпорядковуватися: никакоже паче благословеня его церкви созиждати... но во всемъ ему, яко настоятелю, повиноватись (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); Сє язъ кнѦзъ великыи димитрии докончиваю и повинуюсѦ службою таковою (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *інф.* **повииоватись** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); *теп. 1 ос. одн.* **повинуюсѦ** (1366 *P* 14).

***ПОВИНОСТЬ** *див.* ***ПОВИННОСТЬ.**

***ПОВИНЫИ** *див.* ***ПОВИННЫИ.**

ПОВИСЛИВЧИЧЬ *див.* **ПОВИСТЛИВЧИЧЬ.**

***ПОВИСТИ** *дієсл. док.* (1) (кому о що) сказати (кому про що): а тоє привилїє... изгиноули о(т) роукы крьстини... коли крьстѣ с конѣ оупа(л) и оумєра(л) бєзь язика и о привилїє на(м) о нашоу правую о(т)чиноу нє мо(г) пови(с)ти где є(ст) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

ФОРМИ: *інф.* **пови(с)ти** (1464 *DIR«A»* 517).

Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ОПОВѢСТИ, ПОВЄДИТИ, ПОВѢДАТИ, *СПОВЄДАТИ.**

ПОВИСТЛИВЧИЧЬ, ПОВИСЛИВЧИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва)*: а на розъѣздѣ были землѦнє и панъ ленко зарубичь... панъ костько повистливчичь (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **повистливчичь, повисливчичь** (1411 *P* 79, 80).

***ПОВИШ** *див.* **ПОВЫШЄ**[1].

ПОВИШЄ[1] *див.* **ПОВЫШЄ**[1].

ПОВИШЄ[2] *див.* **ПОВЫШЄ**[2].

POWIDATY *див.* **ПОВѢДАТИ.**

POWIERNUTHI *див.* **ПОВЕРНОУТИ.**

***ПОВНѢИШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(який виявляється повною мірою)* повніший, більший: а на то єсмы привѣсили наши пєчати къ сєму нашєму листу про лѣпшеє и повнѣишеє оувѣрєнїє сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **повнѣишєє** (1411 *Cost.* II, 638).

Пор. **ПОЛНЪ.**

! **ПОВОГРАДСКОГО** ⟨НОВОГРАДСКОГО⟩ *див.* **НОВОГРАДСКЫИ.**

***ПОВОДЪ**[1] *ч.* (4) **1.** причина (3): приказоуємъ старостамъ... абы никого нєпозывали бє(з) повода алюбо бє(з) вины доканаиы (!) (XV ст. *BC* 16).

2. (*стч.* původ, *стп.* powód) початок, походження (1): а хто сѦ мєни(т) шлѦ(х)тичо(м) а нє з родоу шлѦхо(т) О шлѦхотныи ворожаи имєє(т) пово(д) имєти о(т) корєнѦ ачь хто мєнїтсѦ шлѦхътичомь тогды имєєть шесть оурожены(х) стары(х) а добры(х) шлѦтичовъ (!) поставить (XV ст. *BC* 18 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **повода** (XV ст. *BC* 6, 16); *знах. одн.* **пово(д)** (XV ст. *BC* 18 зв.).

ПОВОДЪ[2] *ч.* (13) (*стч.* původ, *стп.* powód) позивач: оуставлѦємь коли(ж) боудєть у нашомъ дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ (XV ст. *BC* 14 зв.); па(н) игна(т) пово(д) постави(л) старцѣ обчии (Зудечів, 1421 *P* 96).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поводъ, пово(д)** (XV ст. *BC* 13, 14 зв., 17 зв., 18, 25, 26; *СЯ* 40; 1421 *P* 96); *знах. одн.* **повода** (XV ст. *СЯ* 42); *ор. одн.* **поводо(м)** (XV ст. *BC* 6 зв.).

Див. ще ***ПОДВОДЦА.**

***ПОВОЗЪ** *ч.* (1) ◇ **п о в о з ъ   в о з и т и** (1) повинність доставляти натуральну данину у двір феодала: и людемъ его не надобе подводъ давати, а въ облаву ихъ не ходити, и повозу не возити, а съ того двора з местомъ ему не служит⟨и⟩ (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *род. одн.* **повозу** (1497 *РИБ* 684).

***ПОВОЛАТИ** *дієсл. док.* (1) (чим) позвати до суду: О оусїльство коли хто усилоуєть дѣвък(оу) алюбо жонькоу квалътомь мы... оуставлѦємь которыи боудєть (!) такыи наидены и поваланы (!) по(л)скымь правомъ по(д)лоугъ вины имєють быти осоужєны (XV ст. *BC* 25 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудєть... !поваланы** (XV ст. *BC* 25 зв.).

! **ПОВОЛЄВАЄМЪ** ⟨ПОВЄЛЄВАЄМЪ⟩ *див.* ***ПОВЄЛЄВАТИ.**

***ПОВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* povoliti, *стп.* powolić) (кому зробити що) дозволити, дати дозвіл: а пак ли тоє перворе(ч)ное село намъ сѦ бы слюбило а любо которому нашему слузѣ поволили быхо(м) є викупити (Коломия, 1424 *P* 102).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **поволили быхо(м)** (1424 *P* 102).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ** 1, ***ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

***ПОВЪСТЯГНУТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* powściągnąć) (від чого) стримати(ся), здержати(ся), угамувати(ся): и мы тогды вашей милости, для прыятеля нашего милого, нашого посла до великого князя московъского послали, напоминаючы ему, штобы онъ отъ того оумыслу и воли своеє повъстягнулъ и зъ вами бы миръ имalъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... повъстягнулъ** (1499 *BD* II, 447).

Див. ще ***ПОВЪСТЯГНУТИ СЯ.**

***ПОВЪСТЯГНУТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* powściągnąć się) (від чого) стриматися, здержатися, угамуватися: И твоя милость въ томъ нашомъ деле посылалъ къ нему своего посла, напоминаючы єго, штобы отъ того оумыслу и воли своеє ся повъстягнулъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы... ся повъстягнулъ** (1498 *BD* II, 413).

Див. ще ***ПОВЪСТЯГНУТИ.**

***ПОВЫНЄНЪ** *див.* ***ПОВИНЄНЪ.**

***ПОВЫШАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) міцніти, посилюватися: а онъ длѦ тебе и насъ што бы промежи насъ бра(ц)ство повышалосѦ того для много голодоу и томли тє(р)пелъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **што бы... повышалосѦ** (1484 *ЯМ*).

ПОВЫШЄ[1], **ПОВИШЄ, ПОВЫШИ, ПОВЫШО** *присл.* (13) *(на вищому місці)* трохи вище, вище (10): ⟨а⟩ хотаръ томоу селу... дорогою до потока що идетъ на радеша(н)... та оупадаєтъ повыше оу другы потокъ (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); Тѣмъ ми... дали... єсми ємоу... села... где бил дворъ Доуми Чоръного. и повише где били Грекове Чоръного

Доумы (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65); и далї и потвердили єсми ємоу... села... Чернътєщи... и близ того повишє на имѣ Мотишєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

(у напрямі до верхньої частини чого) угору, уверх (2): а хотарь сєлоу, повышо потоко(м) долоу на крънници солоткоу (Сучава, 1448 *DIR* № 10 b);

(у часовому відношенні) перед тим, раніше (1): Ино бываючы ваша мл(ст) межы нами в бра(т)ствє и в добро(м) мироу... яко повышє(и) рєкли єсмо а ваша мл(ст) можєтє сами порозоумєти якъ боудоуть мыслити вашє(и) мл(с)ти и приятєли и нєпрыятєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ*).

Див. ще **ВЫШЄ¹, З ВЫШЄ¹.**

Пор. **ВЫСОКО, НАИВЫШЕ.**

ПОВЫШЄ², ПОВИШЄ *прийм.* (51) *(з род.) (виражає просторові відношення — вказує на предмет або на місце, за яким щось проходить або розташовано)* вище (чого) (45): оучинили єсмо имъ границю повышє монастырѦ свѦто(г) михаила (Галич, 1404 *P* 68); а хотаръ дворєнєщи(м) да є(ст)... о(т) доуба повышє хородка (Сучава, 1446 *Cost.* II, 270); И оу том... прїидє... настѦ... и продала... єдноу фалчоу... винограда... повышє Поутєнских виноградовь (Гирлов, 1499 *BD* II, 153);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (6): тѣмь мы... дали єсмы єму... сєла на рєвтѣ... повышє оцєлово мѣсто (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); А хотар тои... части... повышє гроушах на столпъ (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ВЫШЄ².**

***ПОВЫШЄИ** *див.* **ПОВЫШЄ¹.**

ПОВЫШИ *див.* **ПОВЫШЄ¹.**

ПОВЫШИТИ, ПОВЫШЫТЬ *дієсл. док.* (2) (що) підвищити, збільшити: И тыми разы здесе мещане были въ насъ... а слюбили намъ плату повышыть (Радомль, 1487 *РИБ* 227); А какъ тыи три годы тое мыто и вагу выдержить, естли бы сѦ полепшило, тогды мает нам тое цены повышити, а естли бы сѦ, Боже вховай, надказило, тогды мает... нам тое мыто и вагу спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *інф.* **повышити** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **повышыть** 1 (1487 *РИБ* 227).

ПОВЫШО *див.* **ПОВЫШЄ¹.**

ПОВЫШЫТЬ *див.* **ПОВЫШИТИ.**

ПОВѢДАТИ, ПОВЄДАТЬ, POWIDATY *дієсл. недок. і док.* (32) (що, кому що, кому що перед ким) повідати, повісти, казати, сказати: мы кроль казимир... явно повѣдают, колиж то пришєдши... слуга нашъ... ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы... тогды пожадал єсть... абихом потвердили кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); ажъ тамъ есмо... застали бы бояръ Хмельницкихъ... зъ людми ихъ, которые намъ поведалы: же одъ тои долыни но правой стороне грунтъ Хмельницкій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Пришолъ перєд нас кн⟨Ѧ⟩зь Василей из братом своимъ... а повєдали намъ, штож оумовили межи собою о ивачєвськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а и ты пере(д) г(с)дрє(м) тыми разы того нє повєдалъ а(ж) бы та(м) третѦя часть совє записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); у ony tuiu hranyciu mni zawodyły y tyi moyi lude dałey hranycìu zaweły poczały mni powidaty w pana markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **повѣдати** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1484—1486 *ГСПТЗ*); **powidaty** 1 (1500 *ДПЖН*); **повєдать** 1 (XVст. *ВС* 14); *теп. 1 ос. мн.* **повѣдає(м)** (1495 *ПЛПС*); *2 ос. мн.* **повєдаєтє** (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **повєдають** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *BD* II, 414); **повѣдают** 1 (1361 *AGZ* 6); *перф. 2 ос. одн. ч.* **єси... повєдалъ** 1 (1495 *РИБ* 620); **повєдилъ** 1 (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **повєдалъ, поведал, поведа(л)** 7 (1430 *ГВКЛ* 8; 1489 *РИБ* 431; 1493 *АЛРГ* 55; 1495 *БСКИ*; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *АЛРГ* 94); **повѣдалъ** 1 (1454 *АЛМ* 12); *3 ос. одн. ж.* **повєдала** (1495 *ВМБС*); *3 ос. мн.* **повєдали** 4 (1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* III, 17; 1494 *BD* II, 387; 1499 *ВФ*); **повѣдали** 1 (XV ст. *СГЧА*); **поведалы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *дієприсл. одноч.* **поведаючы** (1495 *РИБ* 602, 620; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447).

Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ОПОВѢСТИ, ПОВЄДИТИ, *ПОВИСТИ, *СПОВЄДАТИ.**

***ПОВѢДИТИ** *див.* **ПОВЄДИТИ.**

***ПОВѢТЪ** *ч.* (62) *(одиниця адміністративного поділу)* повіт: Teź jestliby ... nekotoroho... umerłoho od mesta do mesta, od poweta do poweta... wezli by czerez myta, niczoho na nich myta ne majet brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); мы великий кнѦз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... дали єсмо... Калєнику оу житомирском повєтє сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Я Пєтръ Боговитинович сознаваю... иж... дал єсми братаничоу своємоу... Тоурьюю оу Крємєнєцъкомъ повѣтє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58).

ФОРМИ: *род. одн.* **повету** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *ГВКОО*); **повѣту** 2 (1494 *РИБ* 560; 1495 *АЛМ* 85); **poweta** 2 (1388 *ZPL* 105); **повѣта** 2 (1491 *AS* I, 96; 1495 *ВМЗД*); *ор. одн.* **повѣтомъ** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **повєтомъ** 1 (1478 *AS* I, 76); *місц. одн.* **оу (въ) повѣтє** 24 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *P* 128; 1437 *P* 136; 1446 *AS* I, 42; 1451 *AS* I, 44; 1461 *AS* I, 53; 1430 *AS* I, 65; 1495 *РИБ* 602; 1496 *AS* I, 244; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **оу (въ) повєтє** 20 (1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1488 *AS* I, 241; 1489 *РИБ* 433; 1493 *АЛРГ* 55; XV ст. *СЯ* 43; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); **оу (въ) повѣтѣ** 6 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 30; 1500 *АЛМ* вип. 2,58); **оу повѣти** 1 (1445 *P* 150).

ПОГАДАТИ *дієсл. док.* (6) подумати, погадати, обміркувати (1): я єще будучи в добром здоровю, погадавши собє и выдєи сестренца своего кн(Ѧ)зѦ Богдана Василєвича службу и пилност до сєбє, дала єсми єму по своем животє имєнє... на имѦ Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242);

◇ **на животъ погадати** (2), **погадати на животъ** (3) *див.* ***ЖИВОТЪ.**

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **погадаєть** 4 (1442 *Cost.* II, 716, 719); **имєтъ погадати** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *дієприсл. перед.* **погадавши** (1488 *AS* I, 241).

***ПОГАНИНЪ** *ч.* (3) (*лат.* paganus) *(не християнин)* поганин, язичник: А... корол... и короуна полскаѦ имаєт нас... оборонити... от поганина и от христианина... кто боудет противко нам (Сучава, 1468 *BD* II, 302); вси королєвє и вси хрєстиянъскии господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италєйскихъ стронъ, єднаються и готовяться и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *род. одн.* **поганина** (1468 *BD* II, 302); *род. мн.* **поганъ** (1498 *BD* II, 410); *знах. мн.* **поганє** (1476 *BD* II, 337).

Див. ще **ПОГАНСТВО, *ПОГАНЪ.**

ПОГАНСТВО, ПОГАНЪСТВО, ПОГАНЬСТВО *с., зб.* (15) (*стч.* pohanstvo, *стп.* poganstwo) *(не християни)* погани, язичники: мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє слюбуєми... кролєви полскому... служити... и по(д)лє єго мл(с)ти стати... прсти(в) поганства (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); Стєфанъ воєвода... прыятєльство... оутвєржаєть межы єго мл(ст) и межы вашу мл(с)ть бо ва̃ша мл(с)ть можєтє тому сами добрє розоумєти ажє о(т) оуси(х) сторонъ поганъство татаровє и ту(р)ковє на хрєстиянъство... ся оукрєпляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); И добро бы было и тобє со хрестияны миръ имати и посполъ со всими хрестияпъскими господары противъку поганьства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410); ⟨А коли бы⟩ поганство хотѣло роушити сѣ через нашоу землю... против землѣм ... вели-

кого кнѣзѣ литовского, ⟨тогди маєм... великомоу кнѧзю⟩... ведомо давати (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *наз.* **поганство, поганъство, поганьство** (1484—1486 *ГСПТЗ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1499 *BD* II, 442); *род.* **поганства, поганъства, поганьства** (1439 *Cost.* II, 714; 1484—1486 *ГСПТЗ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *АЛРГ* 69; 1498 *BD* II, 410); *дав.* **поганству, поганъству** (1456 *ЭСФ*; 1493 *ПОСВВ* 152); *знах.* **поганъство, поганьство** (1481 *BD* II, 364; 1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще ***ПОГАНИНЪ, *ПОГАНЪ.**

***ПОГАНЪ** *ч.* (1) (*стч.* pohan, *стп.* pogan, *лат.* paganus) поганин, язичник: И такиж имаємь быти каждомоу королевскомоу приѧтелю приѧтеле а неприѧтелевѣ королевскомоу имаємь быти неприѧтеле, жадного нє вымоуючи ни пога⟨ни⟩на (*в ориг.* погана.— *Прим. вид.*) ни христїанина (Сучава, 1468 *BD* II, 301—302).

ФОРМИ: *род. одн.* **погана** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще *** ПОГАНИНЪ, ПОГАНСТВО.**

ПОГАНЪСТВО *див.* **ПОГАНСТВО.**

ПОГАНЬСТВО *див.* **ПОГАНСТВО.**

***ПОГАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) погасити: Θа(л)ко позна(л) иже свєчи погаси(л) (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **погаси(л)** (XV ст. *ВС* 27).

Див. ще ***ЗАГАСИТИ.**

***ПОГИБЄЛЬ** *ж.* (1) ◇ п о г и б є л ь и м а т и (1) перебувати під загрозою загибелі: Мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею... радили єсмы и много подоумали мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибєли земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о... погибєли** (1456 *ЭСФ*).

ПОГНАТИ *дієсл. док.* (4) (кого) погнати: а кто иметъ погнати скотъ до татаръ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота четыри гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто имєт погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини... по четирн гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **иметъ (имєт) погнати** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273).

Див. ще **ГНАТИ, ГОНИТИ 1,*ПРЇГОНИТИ, ОУГОНИТЬ.**

***ПОГОНИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Перемишльській землі*) *суч.* Самбір: а писана грамота оу погоничи(х) (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *місц.* оу **погоничн(х)** (1422 *Р* 98).

***ПОГОНИШЧЄ** *с.* (1) (*назва гори у Молдавському князівстві*): ⟨х⟩отар тои бранищи от обрѣшїи Лаоури... до Погонишча (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Погонишча** (1490 *BD* I, 420).

!ПОГОНЇ *див.* ***ПОГОНѦ.**

***ПОГОННЫИ** *прикм* (1) ◇ ⟨л о в ы⟩ п о г о н н ы є *див.* **ЛОВЫ** 2.

ФОРМИ: *ор. мн.* **погонными** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI. 2).

***ПОГОНѦ** *ж.* (2) погоня: О злодєю имаю(т) бытї по(г)нѧ (XV ст. *ВС* 22 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **по(г)нѧ** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); **! погонї** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.).

***ПОГОРЄЛСКИИ** *прикм.* (6) (*пор. село* Погорѣлая *у Смоленській землі*) (1): што пє(р)во сєго стоѧли перє(д) нами очививсто в праве зємѧне дороги(ц)кии, воды(н)ски(и) с *погоре(л)скими* жаловали на(м) погорє(л)скии на него, што(ж) о(т)нѧ(л) в ни(х) зє(м)лю и(х) влостную (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(*у знач. іменника*) (*тільки в мн.*) (*назва людей за місцем проживання*) (5): погорє(л)скиє дали на то пѧ(т)десѧ(т) свѣтковъ землѧ(н) дороги(ц)ки(х) (Вільна. 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **погорѣлскиє** 1 (1495 *ВМЗД*); **погорє(л)скиє** 1 (1495 *ВМЗД*); **погорє(л)скии** 1 (1495 *ВМЗД*); *знах. мн.* **погорѣлски(х)** 1 (1495 *ВМЗД*); **погорє(л)ски(х)** 1 (1495 *ВМЗД*); *ор. мн.* **погорє(л)скими** (1495 *ВМЗД*).

ПОГОРИЛОВЦИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Погорілівці: мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє... па(н) мань глобникови(ч) из дѧтми... продали селишча... на имѧ ива(н)ковци и погорило(в)ци (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422); тѧм мы... дали єсми єму... села, на имѣ... иванковци и погориловци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **погорило(в)ци, погориловци** (1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 540).

***ПОГОРИТИ** *дієсл. док.* (5) згоріти, погоріти: про то... потоптаємъ всѣхъ прѣвы(х) привилїи ссѣмъ ⟨при⟩вилїємъ, занужє и(х) стары привилїи що имали о(т) нашего ро(дї)телѧ... погорилъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52); а тоти привилии погорили оу дом Роусоула от Флочещи, коли ємоу погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **погорил, погорилъ** (1439 *Cost.* II, 52; 1491 *BD* I, 452); *3 ос. мн.* **погорили** 2 (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); **! пахорили** 1 (1472 *BD* I, 177).

***ПОГОРЬЄ** *с.* (1) височина, узгір'я: мы великии кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь... дали єсмо ємоу сєло липоую... а дроугоє село на погорьи оу воло(д)мєрьскомъ повѣтє боудѧтичи (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на погорьи** (1451 *Р* 159)

***ПОГОРѢЛСКИИ** *див.* ***ПОГОРЄЛСКИИ.**

***ПОГОСТЪ** *ч.* (1) сільська община з самоуправлінням: К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *дав. мн.* **погостомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПОГРАБИТИ** *дієсл. док.* (1) (що в кого) (*самовільно забрати*) пограбувати: Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пограбилъ** (1498 *АЛМ* 159).

***ПОГРАНИЧЪНЫИ** *прикм.* (2) прикордонний, прикордонний: И мы хочомо (!) о томъ до намєстъниковъ нашыхъ пограничъныхъ писати, ажъ бы лихихъ людей за то карали (*б. м. н.*, 1496 *BD* II. 405).

ФОРМИ: *род. мн.* **пограничъныхъ** (1496 *BD* II, 405); *знах. мн. с.* **пограничъиыи** (1496 *BD* II, 405).

Див. ще ***ГРАНИЧНЫИ.**

***ПОГОУБА** *див.* ***ПАГУБА.**

ПОД *див.* **ПОДЪ.**

***ПОДАВАТИ**[1] *дієсл. док.* (3) (кому що) (*багато дечого*) понадавати, пороздавати, подавати: И о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ кнгни марїи... свою очиноу... а так же что єсмь подава(л) имѣнїа. боѧро(м) свои(м) (Київ, 1446 *Р* 154); а которым слугамъ тыи верху писанны кн⟨ѧ⟩жата будут подавали имєнѧ въ Зъвѧгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣней нє маєт рухати (Вільна. 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь подава(л)** (1446 *Р* 154); *3 ос. мн.* **подавали** (1496 *ВМКФС*); *майб. II 3 ос. мн.* **будут подавали** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ДАВАТИ 1,*ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, ДАТИ, ПОДАТИ.**

***ПОДАВАТИ**[2] *дієсл. недок.* (5) (кому що) (*визначати розмір грошової суми*) подавати: А кому коли въ нихъ подаемъ пенязи на квитацыяхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ, а до року бы ихъ не габали (Краків, 1487 *РИБ* 226); Протож кому коли в него подаем пенязи на квитацеях з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **подаемъ, подаем** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 83); *перф. 3 ос. одн. ч.* **подавалъ, подавал** (1495 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79).

Див. ще **ДАВАТИ, *ДАВЫВАТИ, *ДАИВАТИ, ДАТИ, ПОДАТИ.**

***ПОДАВАТИ**[3] *дієсл. док.* (1) (кого за кого) повіддавати заміж: а тотъ дей Крупша сыновъ в себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩-

ко одно двѣ дочцѣ, и тые свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **подавалъ былъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще ***ОТДАВАТИ, ОТДАТИ, ПООДДАВАТИ.**

! ПОДАВАТИ[4] ⟨ПРОДАВАТИ⟩ *див.* **ПРОДАВАТИ.**

ПО ДАВНОМОУ, ПО ДАВЪНОМУ *присл.* (13) по-давньому: а съ королємъ вгорскимъ... маєтъ быти по давномоу, какъ єсмо сѧ записали (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717); а мыто имъ брати подавномоу (Краків, 1487 *АМЛ*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

***ПОДАНЄ** *с.* (1) (*стп.* podanie) передача під опіку, патронат, зв'язаний з вотчинним правом на землю: Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у подани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ПОДАНЪНЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

***ПОДАРОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) подарувати, дати, пожалувати: можеть о(т)дати и продати... и ближнємоу своємоу исъ своєи роуки дати и по(д)ровати (!) по нємъ боудоучомъ (Луцьк, 1451 *Р* 159).

ФОРМИ: *інф.* **! по(д)ровати** (1451 *Р* 159).

Див. ще ***ДАРИТИ, ДАРОВАТИ.**

ПОДАТИ *дієсл. док.* (9) **1.** (кому що) (*повернути*) віддати (4): а єстли ѧ ис тоєи мєны выстоуплю... тогды ѧ ... тоє имє(н)є дѧ(д)ковичи я а любо по мнѣ боудоучии мае(т) подати па(н)у пєтроу яновичоу старостє лоуцкомоу (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є дѧ(д)ковскоє подати та(к)... ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

2. (що кому) (*віддати під опіку*) передати (1): то па(к) коли поданъ мнѣ (...— *Прим. вид.*) сты(и) мана(с)ты(р) и пописоувано оу цркви рѣчи црко(в)ны(и)... а мнѣ дали вто ча(с) осмотр(ѣ)ли а(ж) на е(г)лии сре(б)ро подрано (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

3. (що) передати, вручити (1): и оуставлѧємь и(ж)... такымь обычаємь имєєть быти позовъ и(ж) слоужебнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к сєлоу к томоу паноу чїє сѣло єсть къ є(г) двороу кмєтѧ которо(г) имаєть листъ позовны и подасть и повєдать... длѧ которое вины то(т) позовъ да(н) (XV ст. *ВС* 14).

4. (кого, що) подати, назвати (2): И мы опытали шевцовъ, кому бы то было зведомо, што мѣщаномъ... не волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити. И они подали светки... мѣщанъ Луцкихъ старыхъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); Што на кремєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) S̃ а пищалъ одна а вєлики(х) пушє(к) на городє Д̃ (б. м. н., XV ст. *ИК*).

5. (кому що) (*визначати розмір грошової суми*) подати (1): и тое имѣніе спало на отца нашого, и отецъ нашъ е. м., зъ ласки своее, подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *інф.* **подати** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **подалъ** (1494 *АЛМ* 54); *3 ос. мн.* **подали** (1495 *АЛМ* 88); *майб. 3 ос. одн.* **подасть** (XV ст. *ВС* 14); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **подаиъ** (XV ст. *ВОРСР* 179); *предик. пас. дієприкм.* **подано** (XV ст. *ИК*).

Див. ще **ДАТИ, *НАДАВАТИ, *ПОДАВАТИ**[1], **ПОДАВАТИ**[2].

***ПОДАТОКЪ** *ч.* (2) (*грошові й натуральні збори з тяглих людей*) податок: Съ которого того копища такъ теперешнего, яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ, такъ тежъ пляцовъ божницы ихъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); А сє я Хвєдко Кословский... светчю... иж .. продал єсми пану Андрушкоу Фєдоровичоу вєчно данники з данью и со всими податки и пожитки (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *род. мн.* **податковъ** (1389 *РЕА* I, 27); *ор. мн.* **податки** (1474 *AS* I, 69).

Див. ще ***ПОДАТЬ.**

***ПОДАТЬ** *ж.* (1) (*грошові й натуральні збори з тяглих людей*) подать: и... продали єсмо Его Милости... землю пашноую... з боры и лѣсы и з бобровыми гоны и со всѧкими иными поплатки и податми (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. мн.* **податми** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще ***ПОДАТОКЪ.**

***ПОДАЧКА** *ж.* (1) натуральна данина: а я кн⟨ѧ⟩зь Сємєн Юрьєвич маю придати ку св⟨ѧ⟩тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ мєду из людми и з грошми и зо всими подачки (!) оу вотчизнє моєй (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *ор. мн.* **! подачки** (1489 *AS* I, 89).

Див. ще ***ДААНЇЄ**[2], ***ДАНЬ**[1], ***ДАЧА, *ДАЧКА.**

! ПОДБЄНЪ ⟨ПОДОБЄНЪ⟩ *див.* **ПОДОБЄНЪ.**

***ПОДБЛИЖАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (під що) наближатися, підходити (до чого): ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ и отътоуль выправимъ... до тєбє нш̃ы(х) пословъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **по(д)ближаємъся** (1496 *ПДСВВ*).

Див. ще ***ПРИБЛИЗИТИ СѦ.**

***ПОДБОРЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василевич Острозского продал єсми дѣлницоу свою... Подборци (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **Подборци** (1448 *AS* I, 44).

***ПОДВИЖЄНЄ** *с.* (1) ⟨?⟩: а то дали єсмо єму на вѣки на вєчныи без всѧкого подвиженя до єго живота (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *род. одн.* **подвиженя** (1444 *AS* I, 40).

***ПОДВОДА** *ж.* (22) (*рід повинності*) обов'язок тяглих людей давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника (19): да нє да(ст) тоє сєло ни да(н) нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу... ни на мли(н) да нє робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); И дали єсмы тым селам... сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан, ни посад, ни подвод, ни илиш, ни на город ⟨д⟩а нє робѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); и людемъ его не надобе подводъ давати, а въ облаву ихъ не ходити, и повозу не возити, а съ того двора з местомъ ему не служит⟨и⟩ и подводъ и плату жадного не давати (Городно, 1497 *РИБ* 684); п о д в о д у в о з и т и (1) (*повинність тяглих людей*) давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника: А także от того села да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни дєсѣтиноу от пчєлы... и подводоу от вина да нє возѣтъ николи на вѣкы (Сучава, 1438 *DBAc* 28); у п о д в о д а х ъ х о ж и в а т и (1) (*повинність тяглих людей*) давати підводу на вимогу правителя або феодала-землевласника: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы, а по три гроши житщины... а подъ намѣстники у подводахъ не хоживали (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); в о д ы т и п о д в о д у (1) *див.* **ВОДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **по(д)воды** (1448 *ДГПР*); *знах. одн.* **по(д)воду, по(д)во(ду), подводоу** 12 (1438 *DBAc* 28; 1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ*; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 29; 1466 *BD* I, 95; 1467 *Mih. Doc.* 125 і т. ін.); **подво(д), подвод** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *ПГСММЦ*; 1475 *BD* I, 200); *род. мн.* **подводъ** (1497 *РИБ* 684); *ор. мн.* **подвода(ми)** (1450 *ЗНТШ* XI, 7); *місц. мн.* **у подводахъ** (1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ПОДВОДЦА** *ч.* (3) позивач: про то(ж) коли ко(г) хто на соудъ зазовєть за дѣди(ч)ство на пєнєзи заставлєны а колижь виноватыи нє станєтьть (!) на рокоу тогды по(д)во(д)ца изыщєть дѣди(ч)ство (XV ст. *ВС* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **по(д)во(д)ца** (XV ст. *ВС* 6зв., 10, 17зв.).

Див. ще **ПОВОДЪ**[2].

ПОДВОИСКИИ *ч.* (1) (*стп.* podwojski) возний, судовий

виконавець: а на то послуси... лукьѦнъ тивунъ павелъ подвоискии (б. м. н., 1385 *Р* 28).
ФОРМИ: *наз. одн.* **подвоискии** (1385 *Р* 28).
***ПОДВОИТИ** *дієсл. док.* (1) ◇ реч подвоити *див.* ***РѢЧЬ**[1].
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **подвоили** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).
***ПОДВОРЄ** *с.* (12) подвір'я; *(з господарськими будівлями)* садиба, *діал.* обійстя: а РуденскаѦ маєт оу подворѦ своего ворота поставити на влицу (!) што з веком оулица промеж подворей положена (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); а к ты(м) мои(м) име(н)я(м)... даровала єсми моужа свое(г) пана васи(л)я хре(б)товича по(д)ворье(м) свои(м) о(т)чизны(м) отовоко(л)не(м) городе в лоуцкоу (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).
ФОРМИ: *род. одн.* **подворѧ, подворъѧ** 5 (1494 *AS* I, 101, 102); **подвурѧ** 1 (1494 *AS* I, 101); *знах. одн.* **подворє, подъворъє, по(д)ворьє** (1490 *ЗХП* 136; 1494 *AS* I, 101); *ор. одн.* **по(д)ворье(м)** (1490 *ЗХП* 136); *род. мн.* **подворей** (1494 *AS* I, 102); *знах. мн.* **подворѧ** (1494 *AS* I, 102).
***ПОДВОРИЩНЫИ** *прикм.* (1) який належить до дворища: а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: ... от реки Стыра межою мимо нивы дворища Ляхова и межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ до Могилокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).
ФОРМИ: *род. мн.* **подворищныхъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).
***ПОДВОРЪЄ** *див.* ***ПОДВОРЄ.**
***ПОДВОРЬЄ** *див.* ***ПОДВОРЄ.**
***ПОДВУРЄ** *див.* ***ПОДВОРЄ.**
***ПОДГАЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Підгай: и мы... дали есмо ему... село Холунецъ... а Подгае (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Подгае** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).
***ПОДГАЕЦКИИ** *прикм.* (3) ◇ дорога Подгаецкая (2) *див.* **ДОРОГА** 1; путь полъдъгаецьскыи (!) (1) *див.* **ПОУТЬ** 1.
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* ! **полъдъгаецьскыи** (п. 1349 *Р* 3); *знах. одн. ж.* **Подгаецкую** (1499 *АЛРГ* 94).
Пор. ***ПОДГАЙЦИ.**
ПОДГАЕЦЪКИЙ *ч.* (1) *(особова назва)*: Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий... продал есми свое имѣнъе... Подгайци (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Подгаецъкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).
***ПОДГАЙЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Підгайці: Я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий... продал есми свое имѣнъе... Подгайци у Володимерскомъ повете (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).
ФОРМИ: *знах.* **Подгайци** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).
***ПОДДАВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (9) **1.** (кому) *(визнавати васальну залежність від кого)* підкорятися (3): Мы дмитрии... кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаемо... иже... слюбили есмо и слюбуемъ подъдаваючеѦ с людми... наши(м)... володиславу королеви польскому... иже... чистаѦ вѣрностъ и полна будемъ держа(т) (Краків, 1388 *Р* 40—41); А мы Єго милости и его короуни... полскои... съ оусими подданними земли молдавскои, голд оудилали єсмо, поддаваючи сѣ и съ землею нашею и съ нашими подданими... оу послоушенстви поддаем сѦ его милссти (Коломия, 1485 *BD* II, 371).
2. (кому під що, чим під що, кому робити що) зобов'язуватися (до чого, чим, робити що) (5): па(к) ли быхо(м) не дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни... то(г)да по(д)дає(м) сѦ королеви по(л)скому ... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а на тоты всѣ рѣчи о гъ въѦзуемысѦ, ты(м) то листо(м), и по(д)даваємь(с)... ижеѦ хочемъ держати и тримати, на вѣки вѣко(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); та и мы слюбоуемь и по(д)даемь сѦ служити вѣрно... королеви (Сучава, 1455 *Cost.* II, 774); и оузрѣвши они, аже... хоче(м) с ними за єдно прїѦте(л)скы ср(д)ечно быти, а они па(к) по(д) то сѦ по(д)давали присѣгою своєю и съ своєѦ вѣроѦ хр(с)тїанскую (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811).
3. *(давати згоду)* погоджуватися (1): а коли быхми то(г) не пополнили и не заплатили пан(у) михаилу на тоты дни вышеписа(н)ны(х) а мы сѦ по(д)даемъ ажебы оузѦ(л) оу нашемъ имѣнии оу Карловѣ пѧ(т)десѧтъ воловъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).
ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **по(д)дає(м)сѧ, по(д)даємь сѧ, поддаем сѧ** 3 (1421 *Cost.* I, 142; 1455 *Cost.* II, 774; 1485 *BD* II, 371); **сѧ по(д)даемъ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **по(д)даємо сѧ** 1 (1455 *Cost.* II, 774); **по(д)даваємь(с)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *перф. 3 ос. мн.* **сѧ по(д)давали** (1457 *Cost.* II, 811); *дієприсл. одноч.* **подъдаваючеcѧ** 1 (1388 *Р* 41); **поддаваючи сѣ** 1 (1485 *BD* II, 371).
Див. ще **ПОДДАТИ СѦ.**
***ПОДДАННИИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**
***ПОДДАННИКЪ** *ч.* (5) **1.** васал, ленник (2): а... коро(л) казими(р)... имає(т)... на(с)... оборонити... яко оуси(м) добры(м) по(д)даннико(м) землѦмь свои(м) та(к) имає(т) и на(м) єго мл(с)тъ... оудилати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); але таковаго чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их землѦх или боуд оу кого от их подданников, а их милости имают его вънгати и въпоудити проч из их милости землѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).
2. *(підлеглий владі монарха)* підданець (3): на то, єстли бы сѣ пригоділо... боуд колве комоу котораѦ кривда и шкода от подданников наших... а таковїи... да имает жадати справедливост от старост хотинскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).
ФОРМИ: *род. мн.* **подданников** (1499 *BD* II, 421, 424); *дав. мн.* **по(д)даннико(м)** (1453 *Cost.* II, 766).
Див. ще ***ПОДДАННЫЙ** 1.
***ПОДДАННЇИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**
***ПОДДАННЫЙ** *прикм.* (74) **1.** *(підлеглий владі монарха)* підданий (5): мы илїа воевода... знаменито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... владиславовы, кролевы... посполоу съ... городи, мѣсти, землѣми по(д)данными и каждого стадла а любо рѣдоу намъ по(д)данными лю(д)ми... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); А дале(и) казалъ его мл(с)ть твоє(и) мл(с)ти поведити ижъ... земля(м) граничънымъ и поданънымъ его мл(с)ти великии крывды и втиски деються (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);
(*у знач. іменника*) підданець (67): а стецко пере(ч)ныи воевода с паны и его подъданными... записалъ сѦ кролеви... служити (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а па(н) на(ш) коро(л) его мл(с)тъ абы на(с) милова(л) и опасоува(л) о(т) нашихъ непрїѦтелевъ, яко свои... по(д)даны(и) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); прото(ж) бгоу коу хвале... а к оужиткоу нашимъ по(д)даныимъ... выдаваемы и оуставлѦемы права (XV ст. *BC* 10); Також и прерecченнїи крал и... его милости братїѦ и съ оусею их радою и подданнимы их, нам Стефаноу воеводи... и подданным нашим ... имают быти приятелем нашим приятели (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).
2. *(який перебуває у васальній залежності)* підданий (1): мы Стефань воевода... вызнавамы... аже мы... слюбили есми... Казимировѣ... королевѣ полскомоу... абыхомь мы их милости верны и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).
3. (кому) *(позбавлений можливості діяти і жити за власним розсудом)* залежний (від кого) (1): Розво(д) есть межи лю(д)ми ка(к) моужеве є(ст) глава и жоны и(м) под(д)аны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *BC* 33).
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **подданномоу** (1499 *BD* II, 424); *наз. мн.* **подданнїи** 4 (1485 *BD* II, 371; 1499 *BD* II, 425, 442); **по(д)даиныи** 2 (1433 *Р* 121; 1436 *Cost.* II, 698); **по(д)даныи** 2 (XV ст. *СЯ* 40; 1453 *Cost.* II, 765); **по(д)даиы, подданы**

2 (XV ст. *ВС* 33; 1468 *BD* II, 301); **подданни** 1 (1499 *BD* II, 420); **подьдани** 1 (1468 *BD* II, 301); *род. мн.* **по(д)даниыхъ, подданных** 10 (1433 *Р* 121; 1499 *BD* II, 419, 420, 421, 424, 442, 443); **подданних** 5 (1499 *BD* II, 420, 421, 425, 443); **по(д)даиы(х)** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *дав. мн.* **подданным, по(д)даннымъ** 6 (1433 *Р* 121; 1499 *BD* II, 419, 420, 424, 425); **подданым, по(д)данымъ** 3 (1468 *BD* II, 302; XV ст. *ВС* 10; 1492—1493 *ПВФЧ*); **подданним** 2 (1499 *BD* II, 424, 426); **поданъымъ** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **подданим** 1 (1499 *BD* II, 419); *знах. мн.* **по(д)даниыи** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **по(д)даны(и)** 1 (1453 *Cost.* II, 765); **подданнїи** 1 (1499 *BD* II, 419); **подданних** 1 (1485 *BD* II, 371); **подданных** 1 (1499 *BD* II, 420); ! **по(д)дань сѧ** (1448 *Cost.* II, 738); *ор. мн.* **по(д)данными, подъданными** 10 (1433 *Р* 121, 123; 1436 *Cost.* II, 698, 701; 1448 *Cost.* II, 737; 1499 *BD* II, 419, 422); **по(д)даными, подъдаными, поддаиыми, по(д)данымӥ** 9 (1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 716, 717, 719; XV ст. *ВС* 10 зв.; 1468 *BD* II, 301); **поддаинимы** 2 (1499 *BD* II, 420, 422); **подданиими** 2 (1485 *BD* II, 371); **подданнымы** 1 (1499 *BD* II, 425); **подданымы** 1 (1499 *BD* II. 420).

Див. ще ***ПОДДАННИКЪ.**

***ПОДДАНОСТЬ** *ж.* (2) *(васальна залежність)* підданство: Тымже обичаєм и мы оудилали, не хотѣчи, мы и землѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости предковь нашихь, видѣчи и знаючи ласкоу... кролѣ полского (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *род. одн.* **подданости** (1485 *BD* II, 371); *ор. одн.* ! **поддaности** (1485 *BD* II, 371).

***ПОДДАНЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

ПОДДАТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (кому) *(визнати васальну залежність від кого)* підкоритися, піддатися: И не имаємь соби иныхь жадных сторон шоукати а никомоу иномоу оусклонити сѧ, ани поддати сѧ, кромѣ... королѧ... и Короуны полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *інф.* **поддати сѧ** (1468 *BD* II, 301).

Див. ще ***ПОДДАВАТИ СѦ** 1.

ПОДДУБЕЦЪКИЙ *прикм.* (1): у того гостынца кгрунть Тереме́нский по левой руце, а по правой поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **поддубецъкий** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Пор. ***ПОДДУБЦИ.**

***ПОДДУБЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Піддубці: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Поддубецъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПОДЄЛАТИ** *дієсл. док.* (3) ◇ ш к о д ы п о д е л а т и *див.* **ШКОДА** 1.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **подєлалъ** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **боудеть... подєлалъ** (1498 *BD* II, 413).

Див. ще **ДЄЛАТИ, ОУДИЛАТИ.**

ПОДЄЛИТИ *див.* **ПОДѢЛИТИ.**

ПОДЄЛИТИ СѦ *дієсл. док.* (5) (чим, з ким, чим з ким) *(розділити спадщину)* поділитися: Тогожь... велѣли єсмо им тою дѣлницею кн⟨ѧ⟩зѧ Солтановою поделити сѧ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Я кнѧзь Михайло Васильєвич Избаразький съзнаваю сє симь своимь листомь каждому доброму кому будет потрєбь єго слышати чтучы, штож єсмо сѧ дѣлили з братею отчиною нашою со кн⟨ѧ⟩з⟨є⟩мъ Семеномъ Избаразкимъ и со кн⟨ѧ⟩з⟨є⟩мъ ... Манѣвским и со кн⟨ѧ⟩з⟨є⟩мъ Фєдкомъ... и... король прислал ко мнѣ лыстъ абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); жаловала намъ... Анна Петрашовая, на невестку свою Ганку, штожъ мужъ тое Ганки Миклашъ... вмеръ, ее оставившы на своей дѣл⟨ь⟩ницы, которою жъ ся былъ поделилъ со братомъ своимъ Петрашомъ (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *інф.* **поделити сѧ** (1475 *AS* I, 70); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми подѣлил сѧ** (1482 *AS* I, 80); *1 ос. мн.* !**поделилис єсмо** (1475 *AS* III, 14); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **ся былъ поделилъ** (1494 *РИБ* 560); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абых сѧ... подѣлил** (1482 *AS* I, 80).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, *ДѢЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДЄЛЇТЬ** 1, **РОЗДЄЛЇТЇ** 3.

***ПОДЄРЖАНЇЄ** *с.* (2) ◇ д а т и н а п о д є р ж а н ї є *див.* **ДАТИ** 2.

ФОРМИ: *знах. одн.* **подєржанїє** (1449 *Cost.* II, 385).

ПОДИВОВАНО *присл.* (1) дивовижно: коли жъ имеєть быти дївно но по(ди)вовано какъ(ж) мы Казимиръ коро(л) по(л)скы(и) с паны рады короуны по(л)скоє о(т)ложїли єсмо ты пра(в) (XV ст. *ВС* 9 зв.).

***ПОДИГНОУТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* podźwignąć) (кого) *(у високий сан)* звести, піднести: Прѣстави сѧ Іо Влъдиславъ воєводь... и сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сьтвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник и съ братїам ихъ, снови Нѣгоє КраѧвскЫ, понеже и Влъдислав воєвода и подигноу(л) властєли (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *перф.* 3 *ос. одн. ч.* **подигноу(л)** (1455 *Nic. Doc.*).

***ПОДИЛИТИ СѦ** *див.* **ПОДЄЛИТИ СѦ.**

***ПОДИМЪЄ** *с.* (1) *(одиниця оподаткування)* двір: што оу рускомъ правѣ сѣдѧть кмети оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *род. одн.* **подимъя** (1386—1418 *Р* 35).

Див. ще ***ДЫМЪ.**

***ПОДИСКИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (чого під ким) *(судовим шляхом)* добиватися, домагатися (чого у кого): Я макси(м) харитонови(ч) горкавы(и)... прода(л) єсми мѣстцо свєє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ... мнѣ... не надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *інф.* **по(д)искива(ти)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

Див. ще **ИСКАТИ** 2, ***ПОИСКАТИ, ПОИСКИВАТИ.**

***ПОДКАНСЛѢРИИ** *див.* **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

ПОДКАНЦЛЄРИЙ, ПОДЪКАНЬЦЛѢРИИ *ч.* (6) (*стп.* podkanclerzy) *(заступник, помічник канцлера — хранителя печаті, керівника канцелярії)* підканцлер: а да(н)н (!) сеи листь чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрєго кролєвства (по)лско(г) (Медика, 1415 *Р* 87); А при томъ были светки... кнзь михайло васильєвичь... а панъ сєнко каленниковичь подъскарбий и подъканьцлѣрии нашь (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подканцлєрий** 2 (1451 *AS* I, 45; *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **подъкаиьцлѣрии** 1 (1452 *Р* 161); *род. одн.* **подканслѣрєго** 1 (1415 *Р* 87); **по(д)канъцнѣрєго** 1 (1438 *Р* 139); ! **подканцлєрєго** 1 (1446 *AS* I 43).

Див. ще ***ПОДКАНЦЛЬЄРЬ.**

***ПОДКАНЦЛЬЄРЬ** *ч.* (1) (*стп.* podkanclerzy) *(заступник, помічник канцлера — хранителя печаті, керівника канцелярії)* підканцлер: А на болшє крѣпост томоу въсємоу... вєлѣли єсми... паноу Воулпашоу подкацльєрю (!)... печат наш привѣсити (Сучава, 1458 *BD* II, 262—263).

ФОРМИ: *дав. одн.* ! **подкацльєрю** (1458 *BD* II, 262).

Див. ще **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

***ПОДКАНЪЦНѢРИИ** *див.* **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

! **ПОДКАЦЛЬЄРЮ** *див.* ***ПОДКАНЦЛЬЄРЬ.**

ПОДКОМОРИИ, ПОДКОМОРИ *ч.* (9) (*стп.* podkomorzy) (урядник земських шляхетських судів, якого вибирала шляхта для розгляду земельних судових справ) підкоморій: а свѣдкове на то... панъ збыгнѣвъ маршѧлко, панъ гнѣвошь подкомории (Львів, 1399 *Р* 59); и за тым єшче до нас прислал пан нашь кроль єго милость свои послы... пана Бєлзкого, и пана Станислава с Танчина, подкоморьєго Холмского (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подкомории, по(д)коморїи** 3 (1399 *Р* 59; XV ст. *ВС* 11; 1415 *Р* 87); **по(д)комореи** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **подкомори** 1 (1404 *Р* 69); *зам. знах.* **по(д)комори**

подолского (1455 *Cost.* II, 769); *род. одн.* **по(д)коморьего** (XV ст. *СЯ* 43); *знах. одн.* **подкомориего** (1468 *BD* II, 305); *дав. мн.* **по(д)коморьимь** (XV ст. *ВС* 30 зв.).
Див. ще **ПОДКОМОРНІЙ, ПОДКОМОРЬЯ.**

ПОДКОМОРНІЙ *ч.* (1) *(земський урядник, призначений для розмежування земель і розгляду земельних судових справ)* підкоморій: А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморній земли Холмское, и дворяне (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).
ФОРМИ: *наз. одн.* **подкоморній** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).
Див. ще **ПОДКОМОРИИ, ПОДКОМОРЬЯ.**

***ПОДКОМОРНЇКЪ** *ч.* (1) заступник, помічник коморника — судового виконавця, возного: ОуставлѦи(м) по(д)рочнїкы ка(ж)ном повѣтє однава (!) оу мць имають быти положены на которы(х) же то по(д)ро(ч)ко(х) коморникъ соу(д)и и по(д)соудокъ(м) (!) и дроугая два коморнїкы старостїнъ и по(д)коморьєго черє(с) которы(х) же то соудья и по(д)соудо(к) анї по(д)коморнїци нє имєю(т) соудовъ соудить (XV ст. *СЯ* 43).
ФОРМИ: *наз. мн.* **по(д)коморнїци** (XV ст. *СЯ* 43).

***ПОДКОМОРЬИ** *див.* **ПОДКОМОРИИ.**

ПОДКОМОРЬЯ *ч.* (1) (*стп.* podkomorze) *(земський урядник, призначений для розмежування земель і розгляду земельних судових справ)* підкоморій: Мы войцехъ... арцибискупъ гнѣзденскии... шеликга сирадскии подкоморья... записуємы сѦ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122).
ФОРМИ: *наз. одн.* **подкоморья** (1433 *Р* 122).
Див. ще **ПОДКОМОРИИ, ПОДКОМОРНІЙ.**

ПОДЛЄ[1], **ПОДЛЫ** *присл.* (2) поблизу, поряд (1): къ Житомири село Ловковъ а в томъ сєлє дєсѦть данъникo(в)... а нє данъны(х) люде(и) што подлє пашуть осмъна(д)цать чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.);
м а л о п о д л ы (1) *див.* **МАЛО.**

ПОДЛЄ[2], **ПОДЛѢ, ПОДЛИ, ПОУДЛИ, ПОДЛЇ, ПОДЛѦ, ПОДЬЛИ** *прийм.* (101) *(з род.)* **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місце, біля якого щось відбувається або розташоване)* коло, біля, побіля, поблизу (чого), поряд (з чим) (63): До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховаютъ, подле пляцовъ... над Городницею до самое речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); тыи старцѣ... вказали староую границю... по тотъ пото(к) малыи крїховєць што бѣжи(т) по(д)лѣ гоугнины доубровы (Зудечів, 1421 *Р* 96); и мы... дали єсмо єму село оу туровском повѣтє Храпино подле Глинного (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); у zemlam tych folwarkow hranycia mne iest... z panom Markom hawryłowyczom z folwarki ieho kotoryie on maiet podłe mista Beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
2. *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу або явище, до яких стосується дія)* поряд (з ким) (27): а тому свѣдци панъ миколаи спичникъ... панъ ивашко жчюрь(ж)вичь а подьли тѣхъ иныхъ досытъ (так.— *Прим. вид.*) было добрыхъ (Галич, 1424 *Р* 106); у choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey i podle koruny do naszeho horła so wsieiu naszeiu ziemleiu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); а кролъ єго мл(с)ти имаєтъ на(с) оборонити и по(д)лє на(с) стати противъ каждого нашего непрїѦтєлѦ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); тако слюбили нам... заоужды подли нас и ис намы стати и помочи нам давати против того тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).
3. *(виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим) (11): и мы подлѣ г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рьского приказаньѦ пытали єсмо свѣтков (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); нижъли коли мы сами где своею головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маеть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); и тотъ Есько Рабеевичъ и тое передъ нами созналъ, ижъ вжо ему нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ подле нашого суда (Краків, 1489 *РИБ* 432); и з ласки нашое, подле даниииы кнегини... Марыны... и то потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу (Городно, 1497 *РИБ* 683—684); Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, впоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею подлѣ жалобы пана Остафя..тыи люди (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
Див. ще **ВОДЛЄ, ВОДЛУГ, ПОДЛУГЪ.**

ПОДЛОГЪ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

! ПОДЛОЗНЫМИ ⟨ПОДЛАЗНЫМИ⟩ *див.* ***ПОДЪЛАЗНЫИ.**

ПОДЛУГЪ, ПОДЛОУГЪ, ПОДЛОУГ, ПОДЛОГЪ, ПОДЬЛОУГ, ПОДЛОУГЬ, ПОДЪЛУГЪ, ПОДЛУГУ, ПОДЛУХ, ПОДЛЮГ, ПОДЛѪГЪ, PODŁUH *прийм.* (154) (*стп.* podług) *(з род.)* **1.** *(виражає модальні відношення)* відповідно (до чого, чому), згідно (з чим) (150): коли сѦ вороти(м)... тогда хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѦгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѦ ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *Р* 43); пак ли бы кто нагабалъ тучєнѦка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку... то пани марєгорѣта росоваѦ имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *Р* 89); тоє оусє вышєписанноє имаємъ зд⟨є⟩ржати... подлоугъ того нашего листоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); а так то справил иж она волна по своємъ животє тыє имєнѦ отдати тому, кому хочет и обєрнути ижє подлуг своєй воли (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); Ино мы... тые земли пашные... тымъ Токаревскимъ есмо присудили подлугъ тыхъ пановъ суду (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м) по(д)лу(г) ты(х) свѣтко(в) свєдо(ц)ства конє(ц) тому таки(и) вчинили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); а нє боудє(т) ли свїдѣчєства тогды мають казнєны быти по(д)лоугъ вїны (XV ст. *ВС* 24); бо и такъ бы єстє знали ваша милость, бо мы по запису и подълугъ прысяги нашоє... и въ той и въ другой вашой милости прыгодє будємъ ся силовати за роботу вашой милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);
щодо (чого), з уваги (на що) (2): оустаємь (!) и(ж) к соудоу гдѣ соудья сє(д)ть нє по(д)лоугъ порсоуны а по(д)лоугъ вєлїкостї алюбо малости имає(т) быти прїстоупъ к соудоу (XV ст. *ВС* 13);
(у грамотах молдавських канцелярій — з дав.) відповідно (до чого, чому) (1): а мы подлоугъ єго милости слюблєнїю и подлоугъ єго милости записоу... записали єсмы сѦ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).
2. *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу, якої стосується дія)* поряд (з ким) (1): мы стєфанъ воєвода... знаємо и чинимъ... ажъ... слюбуємъ... кро(л) пол(с)кому... подлу(г) ихъ стати своими животы и со всєю нашєю мочью... противу кролѦ оугор(с)кого (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).
Див. ще **ВОДЛЄ, ВОДЛУГ, ПОДЛЄ**[2]**.**

ПОДЛЫ *див.* **ПОДЛЄ**[1]**.**

ПОДЛѢ *див.* **ПОДЛЄ**[2]**.**

ПОДЛЮГ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

ПОДЛѦ *див.* **ПОДЛЄ**[2]**.**

ПОДЛѪГЪ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

***ПОДНЄСТИ** *дієсл. док.* (1) (що) підняти, поставити: уставлѦємь ижє ка(ж)ды(и) рыцерь алюбо просты(и) зємлєнїнъ коли хороугъ(ви) по(д)нєсоуть што имєль своєго мєстца стєрє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *ВС* 10 зв.).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **по(д)нєсоуть** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***ПОДНИМАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) приймати (як кого): И слоубоуємь... королеви... абыхом мы иного господарѦ соби нє шоукали, ани поднимали, кромѣ господарѦ нашего милого королѦ (Сучава, 1462 *BD* II, 289).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом... поднимали** (1462 *BD* II, 289).

***ПОДНИМАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* podnímati se, *стп.* podejmować się) (робити що) зобов'язуватися: а хто бы хоте(л) игоуменоу пересопницкомоу ларивоноу...

кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсА о(т) вси(х) кривдъ его боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **по(д)нимаюсА** (1490 *Пам.*).

Див. ще ***ПОДЪНЯТИ СЯ.**

ПОДНѢТИ *дієсл. док.* (2) (що) підкоритися, піддатися (чому): того дилѣ ра(д)ли есмы оуси посполоу поднѣти собѣ неволю... и похилити соби головоу томоу поганствоу... прото(ж)... просили есмы нашего болѣрина... абы поше(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... и оучинити на(м) миръ ка(к) бы наша зе(м)лѣ не гибла дале (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **поднѣти, по(д)нѣти** (1456 *ЭСФ*).

ПОДО *див.* **ПОДЪ.**

ПОДОБЕНЪ, ПОДОБЕН, ПОДОБЕНЬ, ПОДОБНЬ *прикм.* (50) 1. (кому, з ким) подібний (до кого, на кого, кому), схожий (на кого) (41): а по нашемъ животѣ... да емоу не во(з)ме(т) нашего приданиА... кто бы емоу о(т)нАлъ ... таковїи да естъ подобенъ всакомоу о(т)метникоу што сА о(т) бга о(т)вергли (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... нашего даанїА... да есть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost.* S. 231).

2. *(який підходить для даного випадку)* відповідний (9): заноу(ж) та(к) сА єднали и(ж) бы... па(н) мань... да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с паны... и оузнаменали паноу михаилоу тоть оуве(с) хотарь (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а чо(г) бы сА лице(м) не знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрА(д) имае(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месъци (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); на инши час подобны имает его милость ден и мѣсце отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **подобеиъ, подобен, подобень, подобнь, ! подбенъ, подобе(н)** 41 (1400 *Cost.* I, 27; 1407 *Cost.* I, 57; 1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 106; 1487 *BD* I, 311; 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *род. одн. ч.* **по(д)бного, по(д)бно(г)** (1457 *Cost.* II, 809, 810); *знах. одн. ч.* **по(д)бны, подобиы** 3 (1452 *Cost.* II, 422; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 285); **по(до)бныи** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. одн. с.* **по(до)бно** (XV ст. *ВС* 39 зв.); *місц. одн. с.* **у подобиомъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн. ж.* **по(до)бноу** (XV ст. *ВС* 20).

***ПОДОБИТОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... дали... есми и(м)... пасика и(х) проти(в) подобитоула (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн.* **подобитоула** (1456 *Cost.* II, 569).

***ПОДОБИТЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы стефанъ воевода... дали есми ивашкови подобитоу село... где е(ст) домъ его (Сучава, 1435 *Cost.* I, 409).

ФОРМИ: *дав. одн.* **подобитоу** (1435 *Cost.* I, 409).

ПОДОБНИКЪ, ПОДОБНИКЬ *ч.* (2) людина, подібна до кого: а кто пороуш⟨ить та⟩ковы... да есть подобникъ арїоу ⟨и⟩ їоудѣ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подобникь, подобникъ** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37).

ПОДОБНО *присл.* (2) так само, таким самим чином (1): а прїидеть лї то(т) а име(т)ца емоу оупоминатсА лихыми словы а лю (!) срамотА его толкокро(т) имеєть емоу платити вїноу за его соромотоу еі а нашемоу соудоу и по(до)бно за непослоуше(н)ство (XV ст. *ВС* 27 зв.);

п о д о б н о е с т ь (1) отже, тобто: рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы не проминулы съ проминучими часы подобно есть имѣлы ли бы приити къ будущой знаемости аж бы вѣчностью листовъ былы потвержены (Снятин, 1424 *Р* 99).

ПОДОБНЬ *див.* **ПОДОБЕНЪ.**

***PODOZRENYJ** *прикм.* (2) (*стч.* podozrený) підозрілий, запідозрений (1): my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106);

n e k o t o r o h o p o d o z r e n o h o m e t i (1) мати підозру, підозрювати (кого): I tež... jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **podozrenoho** (1388 *ZPL* 106); *знах. одн. ч.* **podozrenoho** (1388 *ZPL* 106).

***ПОДОЗРѢНЬЕ** *с.* (1) підозра, підозріння: а с певного вѣданья нашего никды межи радою кроле(в)ства нашего такова рѣчь не была гадана ани тѣжь скончана ижбы ва(м) алюбо с которого подозрѣнья недоуѳаю... в то(м) кнзьствѣ велико(м) литовско(м) в таковыи тадынки оустоупити варовали бысА (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **подозрѣнья** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ПОДОЙМИНА** *ж.* (1) низовинна (низинна) частина берега: И о(т) верьховины ее котораА Впадаеть В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тое рѣчки Каменици земълю Дерьжати Маеть по самоую Соухоую Каменицю С подойминами тамъ того мѣсцА По рѣчькоу рашьковькоу (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *ор. мн.* **подойминами** (1459 *Р* 171).

***ПОДОЛЕ** *с.* (1) *(частина міста, розташована у прибережній низовині)* поділ: Ижъ... Городенскіе на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то есть почавши отъ мосту... до улицы, которая идетъ зъ улицы Замковое ку Подолю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Подолю** (1389 *РЕА* I, 27).

***ПОДОЛЕЦЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: мы александръ воевода... знаменито чини(м)... ожъ есмо просили велможных паны и шлА(хо)тини пано(в) радї кролевскои... пана подолцА, по(д)комори подолского, пана зигмунта, судїа подо(л)ского... иже мы слюбуемъ и слюби(л) есми служити королю его мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *знах. одн.* **подолцА** (1455 *Cost.* II, 769).

ПОДОЛЖИ *прийм.* (1) *(з дав.) (виражає просторові відношення, вказує на напрям)* уздовж (чого): А хотарь тои половина село от Гостилещ поченши от лиса от Кълимановь брод... а от толѣ по должи нивам на могилоу (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ПОДОЛСКИ *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

ПОДОЛСКИЙ *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

ПОДОЛСКЫ *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

***ПОДОЛЬЕ** *с.* (1) *(назва історико-географічної території)* Поділля: колижь быхомъ хотѣли тыи двѣ Селищи любо сами оузАти оу него... и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесАть копъ тую подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идеть (Турейськ, 1429 *Р* 112—113).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу подольи** (1429 *Р* 113).

ПОДОЛЬСКИИ, ПОДОЛЬСКЫИ, ПОДОЛСКЫ, ПОДОЛСКИЙ, ПОДОЛСКИ *прикм.* (34) подільський: Мы... кнА(з) олександро корьАтовичь... гдрь подольскои земли чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цркви (Смотрич, 1375 *Р* 20); и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придае(м) нашы двѣ селѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); Въ соуботоу, въ день свАтого Францишка... снемь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ его милостъ роуских и подолскых... был (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);

п о д о л ь с к и и п о л у г р о ш и к и (1) назва грошової одиниці в староукраїнських землях: а на то дворище запсали (!) есмо ему... пАтьдесАть гривенъ подольскими полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109); п о д о л ь с к и и п о л у г р о ш н и к и (2) назва грошової одиниці в староукраїнських землях: коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ Селищи любо сами оузАти оу него Или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣемъ дати ему за тыи двѣ селищи шестьдесАть копъ тую подольскими полугрошники по той личбѣ какъ оу подольи идеть (Турейськ, 1429 *Р* 112—113); г р ы в н а п о д о л ь с к а я (1) *див.* **ГРИВНА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **по(д)лскы, подолскы, подо(л)скы** 4 (1445 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 769; 1457 *Cost.* II, 809; 1467 *BD* II, 297); **подольскии** 2 (1375 *P* 20; 1438 *P* 138); **подолский, по(д)лскии** 2 (1444 *AS* I, 40; 1454 *P* 163); **подолски, по(д)лскии, podolski** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1438 *P* 141; 1454 *P* 162); **подольскыи** 1 (1437 *P* 136); *дав. одн. ч.* **подольскомоу** (1458 *Cost.* II, 815); *знах. одн. ч.* **подолского, подо(л)ского** (1455 *Cost.* II, 769); *ор. одн. ч.* **подолскимъ** (1449 *Cost.* II, 746); *місц. одн. ч.* **при... подолскомоу** (1435 *Cost.* II, 679); *наз. одн. ж.* **подолскаа** (1455 *Cost.* II, 769); *род. одн. ж.* **подолскои** 5 (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *СРК*; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **подольскои** 2 (1375 *P* 20; 1458 *Cost.* II, 815); ! **польскои** 1 (1420 *ПГАГ*); ! **подолскою** 1 (1448 *Cost.* II, 305); *місц. одн. ж.* **оу подольскои** (1427 *P* 109); *род. мн.* **подольскихъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); **подолскых** 1 (1467 *BD* II, 297); *ор. мн.* **подольскими** (1427 *P* 109; 1429 *P* 112, 113).
Див. ще **ПОДОЛѦНСКИИ**.
Пор. ***ПОДОЛЬЄ**.

ПОДОЛѢНІИ *мн.* (6) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣм мы... дали єсми и(м)... за проуто(м) противъ подолѣнъ обѣ коуты (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); А господство ми дадох... тоє сєло на имѣ Подолѣнїи (Сучава, 1479 *BD* I, 221).
ФОРМИ: *наз.* **Подолѣиїи** (1479 *BD* I, 221); *род.* **подолѣнъ** (1439 *Cost.* II, 41); *дав.* **Подолѣномь** (1479 *BD* I, 221); *місц. зам. род.* **противъ по(д)лѧнє(х)** (1445 *DIR«A»* 483).

ПОДОЛЯНСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А которые три лезива... держали панъ Сенько Гостскій... а панъ Ивашко Подолянскій, очевистѣ... повѣдили, штожъ тые три лезива... продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Подолянскій** (1445 *АкЮЗР* 1, 17).

ПОДОЛѦНКА *ж.* (1) (*особова назва*): И пак оу том прїидошє прѦд нами... племеник их кръстѣ и сестри єго ПодолѦнка и Стана (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Подолѧнка** (1495 *BD* II, 64).

ПОДОЛѦНСКИИ *прикм.* (1) подільський: а кнзѦ юрьєвы(х) боѦръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... панъ митко воєвода подолѦнскии (Острог. 1458 *ОЖДМ*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **подолѧнскии** (1458 *ОЖДМ*)
Див. ще **ПОДОЛЬСКИИ**.
Пор. ***ПОДОЛЬЄ**.

***ПОДПЄРЄТИ** *дієсл. док.* (5) (чого, ким) підтвердити, підкріпити, підперти: право та(к) нашло па(н) игна(т) облазнїцкій имаєть по(д)пєрєти свѣдки и очистити свои лїсты (Зудечів, 1421 *P* 95); а па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды нє могль свои(х) листовъ по(д)пєрєти и очистити свѣдкы (Зудечів, 1430 *P* 116).
ФОРМИ: *інф.* **по(д)пєрєти** (1421 *P* 95; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116).

***ПОДПИСАТИ** *дієсл. док.* (2) 1. (кого) (*перераховувати на письмі*) написати, підписати (1): Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы... иже... сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *P* 93).
2. (що) оздобити, прикрасити живописом (1): блгоізволениемъ мудртїю бга оца всемогущаго по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ великодержавного короля (Краків, 1478 *ОБРН* 130).
ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. мн.* **суть... подписаии** (1421 *P* 93); *аор. пас. 3 ос. одн. ж.* **по(д)писана бысть** (1478 *ОБРН* 130).

***ПОДПИСАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (під що) (*поставити свій підпис*) підписатися (під чим): а потпися(л)сѦ єсми под печа(т) мещанина києвска(г) потапа олешкови(ч) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **потписа(л)сѧ єсми** (1498 *ЧІАФ*)

***ПОДПОРА** *ж.* (1) ◇ подпору имати (1) мати підтримку, підпору: ино мы нєдоу(ж) быхо(м) дати єи а боронити сѣ на(м) ника(к) заноу(ж) помо(ч) и по(д)поры жаднои нє имає(м) ни о(т)колѣ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **по(д)поры** (1456 *ЭСФ*).

ПОДРАГА *ж.* (8) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... на подразѣ селищє оцелово (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги... да єст колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* хотар... от **Подрага** (1492 *BD* I, 510); *род. одн.* **Подраги** (1492 *BD* I, 510); *дав. одн.* **Подразѣ** (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **Подрагою** (1492 *BD* I, 510); *місц. одн.* **на подразѣ, Подразѣ** 3 (1434 *DIR«A»* 463; 1491 *BD* I, 468); **на Подрази** 1 (1492 *BD* I, 510).

ПОДРАГИН *прикм.* (1) ◇ поток Подрагин *див.* ***ПОТОКЪ**[1].
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Подрагин** (1492 *BD* 1. 510).
Пор. **ПОДРАГА**.

***ПОДРАТИ** *дієсл. док.* (1) подерти: то па(к) коли... пописоувано оу цркви рѣчи црко(в)ны(и)... а мнѣ дали вто ча(с) осмотр(ѣ)ли (!) а(ж) на ев(г)лии сре(б)ро подрано (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).
ФОРМИ: *предик. пас. дієприкм.* **подрано** (XV ст. *ВОРСР* 179).

ПО ДРОБНОУ *присл.* (1) докладно, точно: И по сєм да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари... а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

***ПОДРОЧНЇКЪ** *ч.* (1) (*стп.* poroczek) помісячне або поквартальне засідання земського суду: ОуставлѦи(м) по(д)рочнїкы ка(ж)номѫ повєтє однава (!) оу мць имають быти положєны (XV ст. *СЯ* 43)
ФОРМИ: *наз. мн.* **по(д)рочнїкы** (XV ст. *СЯ* 43).
Див. ще ***ПОДРОЧОКЪ**.

***ПОДРОЧОКЪ** *ч.* (2) (*стп.* poroczek) помісячне або поквартальне засідання земського суду: ОуставлѦи(м) по(д)рочнїкы ка(ж)номѫ повєтє однава(!) оу мць имають быти положєны на которы(х) же то по(д)ро(ч)ко(х) коморникъ соу(д)и и по(д)соудокъ(м) и дроугая два коморнїкы старостїнъ и по(д)коморьего чєрє(с) которы(х) же то судья и по(д)соудо(к) анї по(д)коморнїци нє имєю(т) соудовъ соудить (XV ст. *СЯ* 43).
ФОРМИ: *род. мн.* ! **по(д)ро(ч)кы(х)** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *місц. мн.* **на по(д)ро(ч)ко(х)** (XV ст. *СЯ* 43).
Див. ще ***ПОДРОЧНЇКЪ**.

***ПОДРОУЖЇЄ** *с.* (6) (*цсл.* подроужие) дружина, жінка: азъ... стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєв(г)ль за своѫ дшѫ и подроужїа ми марѳѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и єщє дали єсми а сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть... а по сьмрьти нашєи... за доушѦ нашѦ и за доушѦ подроужїѦ нашє, имѣ єи настѣ (Путна, 1476 *BD* I, 217).
ФОРМИ: *род. одн.* **подроужїа** 3 (1401 *ЗКЄ*; 1476 *BD* I, 211, 215); **подроужїѧ** 1 (1476 *BD* I, 217); *дав. одн.* **подроужїоу** (1462 *BD* I, 70); *знах. одн.* **подроужїє** (1462 *BD* I, 70).

***ПОДРОУЧИЄ** *с.* (1) підпора, оплот: бо я слышєвши доброє здоровиє вашєи мл(с)ти и православноую вѣроу хрєстияньскоую подроучиє вашєи мл(с)ти и соупостата крѣпкаго противоу поганьства о томъ бгоу хвалоу даємъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **подроучиє** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***ПОДРЪЖАТИ** *дієсл. док.* (1) ◇ пр животѣ подръжати *див.* ***ЖИВОТЪ**.
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **подръжи(т)** (1459 *P* 174).

***ПОДСАДИТИ** *дієсл. док.* (1) ◇ на новомъ корени подсадити *див.* ***НОВЫИ**.
ФОРМИ: *інф* ! **по(д)сатити** (1451 *P* 159)

Див. ще **ОСАДИТИ** 1, 2, **ОСАЖИВАТИ, ПОСАДИТИ** 1, **ПРИСАДИТИ, САДИТИ** 1.

!ПОДСАТИТИ *див.* ***ПОДСАДИТИ.**

ПОДСКАРБИЙ, ПОДСКАРБІЙ, ПОДЪСКАРБИЙ, ПОТСКАРБЄЙ *ч.* (9) (*стп.* podskarbi) (сановник, який відав державною або королівською скарбницею) підскарбій, скарбник (6): а то(т) листъ вышо(л) єсть з рукъ ивашка по(д)скарбєго (Снятин, 1424 *Р* 100); при том били... маршалок наш намѣстник слонимскии пан Солтан Олександрович, подскарбий наш Ивашко Литавор Богданович Хрєбтовича (Луцьк, 1487 *AS* I, 87);

подскарбій дворный (2) хранитель королівської казни, придворний скарбник: Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный ... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ... абы они земли его забрали (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); подскарбий земский (1) хранитель земської казни, земський скарбник: А при том были... кн⟨я⟩зь Юрей Иванович Доубровицкий, а пан Богуш Боговитинович подскарбий земский (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подскарбий, подскарбій, подъскарбий** 6 (1452 *Р* 161; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1487 *AS* I, 87; 1489 *РИБ* 432; 1491 *AS* I, 97; 1494—1495 *АЛРГ* 59); **потскарбєй** 1 (1487 *AS* I, 241); *род. одн.* **по(д)скарбєго** (1424 *Р* 100); *дав. одн.* **подскарбему** (1489 *РИБ* 431).

***ПОДСТОЛИ** *див.* **ПОДСТОЛИИ.**

ПОДСТОЛИИ, PODSTOLI *ч.* (4) (*стп.* podstoli) первісно доглядач королівського стола, потім почесний титул: A przi thim bili swidczy... pan Andrei s Thenczina, podstoli krakowski, pan Zbygniew marschalko krolowei (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а при то(м) свѣдци были кнѧзь ѧнъ... па(н) петръ зхарбинови(ч) подстолии судомир(ски) (Медика, 1415 *Р* 87); мы александръ воєвода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили... пано(в) ра(ді) кролєвскои, то є(ст)... пана мико(ла)я з голыгоръ, по(д)столи лвовскы, пана штибора изъ выш(н)єва, судіа лво(в)скы... иже мы слюбуємъ... служити королю (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *наз. одн.* **podstoli, по(д)столи** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1455 *Cost.* II, 769); **подстолии** 1 (1415 *Р* 87); *знах. одн.* **подъстольє(г)** (1411 *Р* 77).

ПОДСУДОК *ч.* (16) (*стп.* podsędek) (*помічник, заступник судді у земських судах*) підсудок: А при томъ были свѣдци: ... п. Войтко, Судомирскій судья, п. Мичекъ Штанъ, подсудок Судомирскій (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а тыи кнїгы имєю(т) быти за трємї ключи замькноуты оди(н) клю(ч) имаєть имєтї соудья а дроу(г)и по(д)соудо(к) а трєтїи земьскыи пісарь (XV ст. *СЯ* 42 зв.); Казимиръ, Божъю милостью Наместнику Дорогицъкому, пану Якубу Довойновичу и судьи Дорогицъкому и подъсудъку (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **подсудок, по(д)соудо(к), по(д)соудокъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6; XV ст. *ВС* 12 зв., 17; *СЯ* 42 зв., 43; 1433 *Р* 122—123); *дав. одн.* **подъсудъку** (1489 *РИБ* 432); *род. мн.* **по(д)соу(д)ков** 1 (XV ст. *ВС* 34); **! по(д)соуко(в)** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); *дав. мн.* **по(д)соудъкомъ** 2 (XV ст. *ВС* 16 30 зв.); **по(д)соудокъ(м)** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн.* **по(д)соу(д)ковъ** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *місц. мн.* **о по(д)соу(д)ко(х)** (XV ст. *ВС* 34).

***ПОДСОУДЪКОВЪ** *прикм.* (1) який стосується підсудка: О и(ж)бы несправне сталъ соудъ скаранїи пос(оу)дъко(вым) (!) (XV ст. *ВС* 8 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **! пос(оу)дъко(вым)** (XV ст. *ВС* 8 зв.).

***ПОДТВЕРДИТИ** *дієсл. док.* (1) (що чим) (*засвідчити істинність, правдивість чого*) підтвердити: Билъ намъ чоломъ писарь нашъ... панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што перво сего дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора... и билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ (Любліи. 1410 *АкВАК* XI 5).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхмо... подтвердили** (1410 *АкВАК* XI,5).

Див. ще ***ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ** 2, ***ПОТВЄРЖАТИ** 2, ***ПОТВЄРЖДАТИ** 2, ***ПОТВЄРЖДИТИ** 2, ***ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ**[1], ***ОУТВЄРДИТИ** 4, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОДТВЕРЖДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що чим) підтверджувати право власності (кому на що): ино мы имъ тые земли ихъ отчизные и дворища подтверждаемъ нинейшимъ лыстомъ, нехай оны тые земли свои держатъ (Мозир. 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **подтверждаемъ** (1498 *ГВКЛ* 22).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, ПОТВЄРДИТИ** 1, ***ПОТВЄРЖАТИ** 1, ***ПОТВЄРЖДАТИ** 1, ***ПОТВЄРЖДИТИ** 1, ***ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ**[1], ***ОУТВЄРДИТИ** 1, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОДОУМАТИ** *дієсл. док.* (5) (з ким, між ким) подумати, обміркувати: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... подумав с нашими князи... дали есмо... за его вѣрную службу села... у Луцкомъ повѣте (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); Сє азъ рабъ б҃жїи к҃нзь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... подоумалъ єсмь съ своєю кнѧгинею... и о(т)писалъ єсмь своєи женѣ к҃нгни марїи... свою о(т)чиноу (Київ, 1446 *Р* 154); Мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои... радили єсмы и много подоумали мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибели зємли нашеи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); подумавши есмо зъ нашими князьями... дали есмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **подоумалъ єсмь** (1446 *Р* 154); *1 ос. мн.* **єсмы... подоумали** (1456 *ЭСФ*); *дієприсл. перед.* **подоумавши (подумавши) єсмо** 2 (1459 *Р* 174; 1492 *АЛМ* 30); **подумав** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

! ПОДЦАНЦЛЄРЄГО ⟨ПОДКАНЦЛЄРЄГО⟩ *див.* **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

***ПОДЧАШЇИ** *див.* **ПОДЧѦШИ.**

ПОДЧѦШИ, ПОТЧАШИИ *ч.* (4) (*стп.* podczaszy) (*придворний службовець, помічник чашника, з XIV ст. почесний титул*) підчаший: Мы... па(н) миколаи воиницки, па(н) твориѧнъ подчѧши... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панєю ѧдвигою... с другоѣ строны... пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); Мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводи... панъ станъ посадникъ и панъ бълошь по(д)чашїи... вызнаваємь... колижь... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); При т⟨омъ⟩ был⟨и⟩: под⟨чашій⟩. нам⟨ѣстникъ⟩ Бр⟨аславскій⟩ пн. Мик⟨олай⟩ Мик⟨олаевичъ⟩ м⟨а⟩р⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ (Мереч. 1496 *АЛРГ* 69).

ФОРМИ: *наз. одн.* **по(д)чашїи, под⟨чашій⟩** 2 (1436 *Cost.* II, 701; 1496 *АЛРГ* 69); **потчаший** 1 (1488 *AS* I, 242); **подчѧши** 1 (1404 *Р* 69)

ПОДЪ, ПОД, ПОУД, ПОДЬ, POTH, POD, ПОДО *прийм.* (300) **I.** (*із знах.*) (31) **1.** (*виражає просторові відношення*) (21) **а)** (*вказує на місце, куди спрямована дія*) під (що), до (чого) (10): грань... зъ леса Лютыцею подъ задний островъ нашъ Росохи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); коли пак стала валка оу зємли и они пошли под лес к Ступну (Ступно, 1444 *AS* I, 42); мы пєтрь воевода... вызнаваємь... ожє мы ис нашими паны... приєхали єсми по(д) хоти(н) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 773—774); ажъ богъ дасть по(д)ближаємъся та(м) по(д) оукраинны к тымъ нашымъ панъствомъ (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншим відмінком*) (2): Ино... они... сведетелствовали о том. аже загоубил

слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа... коли пришли Али-бег и брат єго .. та попленили наша землѣ до поуд великою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258);

б) *(вказує на предмет, біля якого щось розташоване)* під (чим), біля, поблизу (чого) (8): Паки же... даемо надто... село наше... Бусчу... зъ лесами, подъ Дубно на две мили и ку Дерманю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); Што ваша милость мне очивисте приказали... абыхъ... князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ которые именя свои мають под ловы Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Ино мы... єсмы дали... тоє ... село оу Кобълех на имѣ под Могилоу (Сучава, 1494 *BD* II, 36); пакь оу то(м)... приложили єсмы о(т) на(с) томоу(ж)... монастироу о(т) нємца болото криваѧ... и съ грълою... що єсть исвєрха о(т) по(д) конєць писка (Ясси. 1500 *Cost. S.* 230).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (5) **а)** *(вказує на предмет зобов'язання)* до (чого) (3): па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни... то(г)да по(д)дає(м) сѧ королеви по(л)скому... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); и оузрѣвши они, аже... хоче(м) с ними за єдно прїѧтє(л)скы ср(д)єчио быти, а они па(к) по(д) то сѧ по(д)давали присєгою своєю (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811); а тѣжь дѧдинаѧ моѧ кнѧгини Сємєноваѧ Марьѧ и зѧть єи... слюбовали ми и подьвѧзали сѧ подь то... ижь єй того имѣньѧ подь мною нє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

б) *(вказує на явища дійсності, на які спрямована дія)* під (кого, що) (2): заноуже ваша мл҃(с)ть знаєте на(с) лѣпши колко господарьства было грєцкоє... то оуже бг҃ъ покорилъ по(д) поганьство наши(х) грѣховъ дѣлѧ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); Тымже обичаем и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу... пана Казимира, кролѣ полского... которою ласкою нас... оузѧл под свою королевскоую и короуни полскои обороноу (Коломия, 1485 *BD* II. 371); п о д о у р и к ъ (5) *див.* **ОУРИКЪ**[1].

II. *(із ор.)* (264) **1.** *(виражає часові відношення)* (86) *(вказує на час тривання дії)* при (кому), під час (чого) (3): исталосѧ подъ державою великого кролѧ краковьского казимира (Львів, 1370 *Р* 18); хоживали подъ княземъ великимъ Витовтомъ... отъ Вытебска до Смоленска (б. м. н., 1444 *АкЮЗР* I, 17);

(вживається при датуванні у сполуч. із словом л ѣ т о , *вказує на час, коли відбувається дія)* в, у (85): подъ лѣтомъ бжья нарожѣнья тисѧчего триисотъ шистъцѧтого шестого коупилъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєкольтъ (Перемишль, 1366 *Р* 12); а писанъ листъ... подь лѣты рж҃ства хва҃ ҂ а лѣ(т) и т҃ лѣ(т) и дєвѧносто лѣ(т) и осмоє лѣ(т) (Коломия. 1398 *Р* 57—58); а пса(н) в києвє подъ лѣти рж(с)тва исусъ х(с)тва҃ ҂ а҃ лѣтъ и у м. в. лѣта (Київ, 1433 *Р* 119); мы... слюбуєм... иж... о прєречєныи мєрзѧчкы и шкоды... под которим колвє часом оучинєных... а мы... им... против въсѧм нєпрїятєлем... помоцни быти мами (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

2. *(виражає просторові відношення)* (73) *(вказує на місцезнаходження чого або місце, де здійснюється дія)* біля, поблизу (чого), під (чим) (67): Паки же... даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владице... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); возрєвшє єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу... даємъ ємоу... подъ галичємъ чѧгрово загвоздне с манастыремъ а подъ зудєчовомъ джюровъ (Краків, 1394 *Р* 54); а под моимъ млыномъ не мають волочити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); в лѣто ҂ sцоє. снємь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ... на полноумь мѣстьци под Хотинем был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); досталъ сѧ дєвєрю моємоv... подъ луцкимъ поветомъ Городокъ (Манів, 1478 *AS* I, 76); и то потвержаемъ... Ивашку Полозовичу... зъ землями пашными... и з озери, и тимъ озеромъ, што подъ Те⟨ре⟩бенемъ (Городно, 1497 *РИБ* 684); мы... дали смо томоу... монастироу... сєло Лацкани, що противъ Калїєнещь под доубровою (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (5): тѧмже мы ... дали єсмы єм(оу)... село на имѧ грътань вышє грътань по(д) лєсоу на потоци (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36—37); хота(р)... прости чєрє(с) бїстрїца на... баикоул съ два полѣнци по(д) чахловѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); и дали и приложили єсмы о(т) на(с) томоу(ж)... монастироу о(т) нємца болото криваѧ и озєро на имѣ по(д) доубровка (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230)

3. *(виражає модальні відношення)* (54) під (чим) (45): да пребудуть же нєпорушно подъ анаѳемою (Холм, 1376 *Р* 22); коли сѧ вороти(м)... тогда хочемъ кголдова(т).. кору(н) польскои вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѧгою и по(д) ч(с)тью (Молодечно, 1388 *Р* 43); писано под нашими печатами (Сігет, 1404 *ГМ*); а то на вѣкы слюбую по(д) чъстъю и по(д) вѣрою тою, яко выписанно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); прїказоуємь мы тымъ то слоужебнїко(м) по(д) виною седенїя оурѧдоу и(х) (XV ст. *BC* 15); Мы Георгїє архїепископь Соучавскыи... панове рада земли молдавскои... слюбоуем под вѣрою нашею христїянскою... кролеви полскомоу... въсє... нєпороушенно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426);

з (чого) (5): А под свѣдомемъ пана Олизара, старости володимерского (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); Я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєноваѧ... под свѣдом(ом)... єпископа туровского... записую мужу своєму.. имѣнья заборол (Степань, 1489 *AS* I, 89); а то под свєдомом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на отца (Луцьк. 1494 *AS* I, 102);

відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (3): А ты бы приятєль нашъ такєжъ рачылъ намъ записъ свой дати такимъ жо обычаємъ а подъ тою мєрою и подъ тыми словы, и присєгу свою намъ вдєлати изъ сыномъ своимъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 407);

(у грамотах молдавських канцелярій — з наз. зам. ор.) з (1): Мы Иванъ Мирча... слюбуемо... под наша хрестьянъская вѣра... крол полскому... полнити тыто листы и записы нашѣ (Чжюрзев. 1403 *ДГМ*)

4. *(виражає об'єктні відношення)* (31) **а)** *(вказує на особу, в якої щось відбирається)* від, в (кого) (24): игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ, возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалелѣєвичь (Перемишль, 1390 *Р* 175); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стречєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати или по(д) єго детми... тогды первѣє имаєть дати триста ко(п) широки(х) грошєи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); а мнѣ тѣжь кнѧзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскомоу нєнадобѣ того имѣньѧ... искати подь дѧдиною моєю... и подь сєстрою моєю... занюжь постоупилъ єсми имь того имѣньѧ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); мнѣ вжє максимоу... нє надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринєю по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2);

б) *(вказує на особу або явище, від яких залежить щось)* під (ким), під (чим) (7): аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая... переступить дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа да казнится (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть. служать въ мене бояре смоленскіе ... а зъ ихъ имѣней, што подъ господаромъ мають, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать (XV ст. *BC* 34 зв.); алє таковог чловѣка, где оучюють и изнаидоут... имают єго въгнати... проч... абы нє мешкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

5. *(виражає означальні відношення)* (16) під, з (чим) (13): на то жъ дали єсмы грамоту и под нашєю печатью завєситою (!) (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а на то Азъ па(н) пєтрашь староста далъ єсмъ кундратови нашь листъ под нашєю печАтью (Галич, 1401 *Р* 66); кнАзю Андрею. Браславскомоу намєстникоу л копъ грошєй:... а сто бочокъ ржи з дворовъ, што под ключом (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); Ино єсми оучынилъ мои листъ твоєй милости и подъ великою нашою печатью (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (3): ⟨а⟩ на то єсми дали се(с) лис(т) поуд (sic.— *Прим. вид.*) нашеи печати (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы... по(д) нашоу печа(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

6. *(виражає обставинні відношення)* (6) *(вказує на спосіб дії)* під (чим) або відповідає безприйменниковій конструкції (2): И тот боудєт под нашєю казнию (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9); А которїи по нашємь животоу... нє боудєт стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨є⟩т под клѣтвою отєчєскою (Путна, 1476 *BD* I, 212);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (4): а кто нє боуд(є)т послушенъ нашємоу повєлѣнїю... т(о)т имаєтъ быти по(д) великои казни г(с)ва ми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а кто сѣ покуси(т) порушити сиє наше данїє... то(т) бодє(т) (!) по(д) нашеи великои казни (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).

III. *(з род.) (виражає часові відношення, при датуванні, у сполуч. із словом* л ѣ т о *вказує на час, коли відбувається дія)* в, у (4): оу щєкарєвѣ подлѣтъ розтва хва тисА(ч) лѣтъ и чотыри ста лѣтъ в-го лѣта (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); писанъ листъ оу Лоуцкоу... под лєтъ рожества Исоуса Христова ҂ а лєтъ и у и пАтдєсАтъ И (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

Див. ще **ПОПОУД.**

***ПОДЪВОРЪЄ** *див.* ***ПОДВОРЄ.**

***ПОДЪДАВАТИ СА** *див.* ***ПОДДАВАТИ СА.**

***ПОДЪДАННЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

***ПОДЪДАНЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

ПОДЪКАНЬЦЛѢРИИ *див.* **ПОДКАНЦЛЄРИЙ.**

***ПОДЪЛАЗНЫИ** *прикм.* (2) ◇ з є м л А п о д ъ л а з н а А (1), з є м л я п о д л о з н а я (!) (1) *див.* **ЗЄМЛА** 3.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **подъла(з)иаА** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *ор. мн.* ! **подлозными** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ПОЛАЗНЫИ.**

ПОДЪЛУГЪ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

***ПОДЪНЯТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* podjíti se, *стп.* podjąć się) (зробити що) зобов'язатися: а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засъставити ниже Гуговъского ставу (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **подънялся** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

Див. ще ***ПОДНИМАТИ СЯ.**

***ПОДЪПИСЬ** *ж.* (1) підпис: А иныи квитанцїи, што не въ его году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *РЕА* III, 35).

ФОРМИ: *род. мн.* **подъписей** (1499 *РЕА* III, 35).

ПОДЪСКАРБИЙ *див.* **ПОДСКАРБИЙ.**

***ПОДЪСТОЛИИ** *див.* **ПОДСТОЛИИ.**

***ПОДЪСУДОКЪ** *див.* **ПОДСУДОК.**

***ПОДЫМЩИНА** *див.* ***ПОДЫМЪЩИНА.**

***ПОДЫМЪЩИНА** *ж.* (40) *(вид податі від двора як господарської одиниці оподаткування)* подимщина: Село тє(р)псєєвъ а в томъ сєлє с отамоно(м) (!) пАть слоу(г) а слоужба ихъ то(л)ко на во(и)ноу ходити А подымъщиноу дє(и) даивали за великого кнзА витовта на трєти(и) годъ. А коли на во(и)ноу ходять тогды подымъщины нєдають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *род. одн.* **подымъщины** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 92, 92 зв.); *знах. одн.* **подымъщиноу, поды(м)щиноу, подьмщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв.).

ПОДЬ *див.* **ПОДЪ.**

ПОДЬВАЗАТИ СА *дієсл. док.* (1) (під що) зобов'язатися (до чого): а тѣжь дАдинаА моА кнАгини СєменоваА МарьА и зАть єи кнАзь Сємєнъ Юрьєвичь слюбовали ми и подьвАзали сА подь то... ижь єй того имѣньА подь мною нє искати (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **подьвАзали сА** (1482 *AS* I, 79).

***ПОДЬДАНЫИ** *див.* ***ПОДДАННЫЙ.**

ПОДЬЛИ *див.* **ПОДЛЄ**[2].

ПОДЬЛОУГ *див.* **ПОДЛУГЪ.**

ПОДѢЛИТИ, ПОДЄЛИТИ, ПОДѢЛЇТЬ *дієсл. док.* (13) **1.** (що, кого чим, що межи ким, від чого) поділити *(спадщину)* (між ким) (7): а то єсмо собє поделили ровно... и никоторому з нас нє въступатисА нивчию дѣлницу (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); и они тоую дѣлницю межи собою подєлили и поровнали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и мы в то(м) курила и тєпє(р) оправили, к дѣлницы о(т)чины єсмо єго припустили... и казали є(с)мо и(х) ты(м) же дѣлчи(м) подели(ти) (Вільна, 1495 *БСКИ*).

2. (що) *(на частини)* розділити (4): И пани... велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на полы, и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

3. (з ким) поділитися (1): а застанеть ли въ дроугоє и имаєть два вєпрї заби(т) а застанє(т) лї трєтєє тогды имаєть во оборону (!) оу нашоу оугонить а с нами наполъ подѣлїть (XV в. *ВС* 37 зв.).

4. (що від чого) *(частину від цілого)* відділити, виділити (1): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... оже... подѣлили єсмы о(т) нашея отнины и дали єсмы стѣи єп(с)кпии нашои о(т) зємли нашои молдавской два сєла (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *інф.* **подєлити, подєли(ти)** 3 (1495 *БСКИ*; *ВК*); **подѣлити** 1 (1498 *АЛМ* 163); **подѣлїть** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **подѣлилъ** (1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* **єсмо... подєлили** 1 (1463 *AS* I, 55); **єсмо... подѣлили** 1 (1475 *AS* III, 14); **подѣлили єсмы** 1 (1403 *ДГАА*); **поделили єсмо** 1 (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **подєлили** (1475 *AS* I, 70); *нак. сп. 3 ос. мн.* **нехай... подѣлять** (1498 *АЛМ* 163); *дієприсл. перед.* **подѣливши** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, *ДѢЛИТИ СА, ПОДЄЛИТИ СА, РАЗДЄЛЇТЬ** 1, **РОЗДЄЛЇТЇ, РОЗДИЛАТИ СА, РОЗДѢЛИТИ СА, *ОУДЕЛИТИ.**

***ПОДѢЛИТИ СА** *див.* **ПОДЄЛИТИ СА.**

ПОДѢЛЇТЬ *див.* **ПОДѢЛИТИ.**

***ПОДЯКОЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ п о д я к о л н ы є п ѣ н е з и (1) *(різні податки натурою, що стягалися з селянських господарств, за винятком худоби, на користь феодалів і держави)* дякло: Я князь Константынъ Ивановичъ Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ... записалъ есми... попомъ и діакономъ съ плату нашого съ подяколныхъ пѣнезей двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. мн.* **подяколныхъ** (1499 *АСД* VI, 3).

***ПОЄДНАТИ СА** *дієсл. док.* (2) (з ким о що) поєднатися: а пришодъши прєдъ наше обличьє... панъ волъчко... ис пани ходьковою женою и сь єѣ дѣтьми и зАтємь єѣ клюсомъ поєдналисА о сєла вшитка о дѣлницю (Вишня, 1393 *Р* 52).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **поєдналисА** (1393 *Р* 52).

Див ще ***ЄДНАТИ СА, *ЗЪЄДНАТИ СЯ, ОУЄДНАТЫ СѢ.**

!ПОЕМЩИКАМИ ⟨ПОЕМЩИНАМИ⟩ *див.* ***ПОЕМЩИНА.**

***ПОЕМЩИНА** *ж.* (1) церковний доход: Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому, на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи —

церковь... зо всими доходы и съ приходы... Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками (!) и съ осѣдками, и съ роспусты (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор. мн.* ! **поемщиками** (1465 *АкВАК* III, 4).

***ПОЄНА** *ж.* (2) (*рум.* pоеni, *молд.* поянэ) поляна: а тѣмы селамъ о(т) турлуи съ оусими поени и съ всѧми своими старими хотарми... непогушено (!) имъ николи на вѣк⟨ы⟩ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); А тоти два жоудечїи и поени оусе вишеписанних все по старомоу хотароу, коуда из века оживали (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. мн.* **поени** (1458 *BD* I, 19); *ор. мн.* **поени** (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **ПОЄНИЦА**, **ПОЛѢНА**[1], ***ПОЛѢНІЦА**, **ПОѦНА**[1].

ПОЄНИЦА ж. (2) (*рум.* pоеni, *молд.* поянэ) поляна (1): А хотарь томоу селоу на имѣ Беркишещем... дроумом по срѣд поеница, идеже оупадает дроум оу брод (Сучава, 1473 *BD* I, 184);

поеница Тодерещем (1) (*назва поляни у Молдавському князівстві*): А хотарь тому селоу на имѣ Беркишещем... долѣ потоком Блъкое до поеница Тодерещем (Сучава, 1473 *BD* I, 184).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **поеница**, по срѣд **поеница** (1473 *BD* I, 184).

Див. ще ***ПОЄНА**, **ПОЛѢНА**[1], ***ПОЛѢНІЦА**, **ПОѦНА**[1].

ПОЄХАТИ, ПОИХАТИ *дієсл. док.* (16) поїхати: а покинувъши гостинецъ Олышский въ право, а другую дорогу до Поддубецъ, поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а ведже мы, по долгу листу господарского, зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а им да ест слободно засѣ до Угоръ поехати съ оусим их товаром, без никоторои забавѣ (Сучава, 1475 *BD* II, 329); И панъ Петръ поѣхалъ до тыхъ имѣней зъ моимъ дозволеніемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

поехати проч (2) виїхати, від'їхати: пан Єнко Чаплич... поехал от отца н(а)ш(о)го проч (1478 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *інф.* **поехати** 6 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1453 *Cost.* II, 765, 766; 1468 *BD* II, 302; 1475 *BD* II, 329; 1496 *BD* II, 405); **поихати** 1 (1456 *ПМВП*); **поеха(т)** 1 (XV ст. *ВС* 14); *перф. 3 ос. одн. ч.* **поехалъ, поехал** 2 (1487 *AS* I, 86; 1498 *BD* II, 413); **поѣхалъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* **поехали есмо** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **поехалы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *3 ос. мн.* **поехали** (1487 *AS* I, 85); *майб. 1 ос. мн.* **поѣдемъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *нак. сп. 2 ос. одн.* **поѣдь** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **ѢХАТИ.**

***ПОЖАДАНИЄ** *с.* (2) (*стч.* požádání, *стп.* pożądanie) бажання: Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т)... иже имѣюче чистоѣ мысли млсрдие и по(ж)дание к велико(м) королеви володиславу... тому истому королеви... слюбуємъ держати цѣлую правду (Молодечно, 1388 *Р* 43); и врозумивши то пани Олизароваѧ штож мы слугу нашого п⟨а⟩на еей (!) п⟨а⟩на Олизара мели во чти и в ласцѣ нашой и теж на наше пожедане з воли своеей доброе ани жадного примушенѧ, волне даровала нас и дала... тые две именѧ (Луцьк, 1487 *AS* I, 240).

ФОРМИ: *знах. одн.* **по(ж)даниє** 1 (1388 *Р* 43); **пожеданє** 1 (1487 *AS* I, 240).

Пор. **ПОЖАДАТИ.**

ПОЖАДАТИ *дієсл. док.* (7) (*стч.* požádati, *стп.* pożądać) (в кого чого, чого, чого від кого) забажати, зажадати (зробити що): тогды пожадал есть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвердили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а коли ильѧ воевода, нашъ приѧтель, пожадаеть оу насъ какое помочи на свои неприѧтели, и мы имѣемъ ильи воеводе такоуюжъ помочь дати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); але коли... оусхоче(м)... пере(д) нашего... пана приехати, а на(ш)... па(н) имае(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны... кторыи(ж) мы тыми часы пожадае(м), абы на(с) мирно глеитовали (Серет, 1435 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пожадал есть** (1361 *AGZ* 6); *майб. 3 ос. одн.* **пожадаеть** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **пожадаєтъ** 1 (1442 *Cost.* II, 716); **иметъ пожадати** 1 (1445 *Cost.* II, 726); *1 ос. мн.* **пожадаемъ, пожадае(м)** (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще **ЖАДАТИ** 3.

***ПОЖАЛОВАТИ** *дієсл. док.* (13) **1.** (кого, кого чим, чим) обдарувати, нагородити, наділити, пожалувати (кого чим) (8): а сложилъ ещо на королѧ ка(к) его волѧ чимъ король пожалуеть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища самому пахати и люди садити (Краків, 1454 *АЛМ* 12); Я ларио(н) игоуме(н) пересопницки вызнаваю... што(ж) ог(с)дрь (!) коро(л) его мл(с)ть пожалова(л) менѣ... ты(м) манастыре(м) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а господство мы аз оу том оустах та пожаловах нашоу слоугоу пана Еремїю, и дадох емоу тое... село (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

2. (кого, на кого) зглянутися (на кого), змилуватися (над ким) (3): бъ насъ пожаловалъ опѧ(т) наши неприѧтели вор(о)зи далъ намъ всихъ оу наши руки (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Мы Александро Володимеровичь пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); смо пожаловали шолтоузове и паргаре и... люді от наш тръг от Бръла́д, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

пожаловати милостїю (кого) (2) виявити ласку (до кого): тѣмъ мы видѣвше е⟨го прав⟩ую и вѣрную службу до насъ пожаловали есмы его особною мл(с)тью (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а мы по его воли и его данїю пожаловали есмы ивашка особною нашею милостїю, за неже есмы емоу дали томоу половиноу села викшинець (Сучава, 1429 *Cost.* I, 242).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **пожалова(х), пожаловах** (1491 *Cost. S.* 156; 1499 *BD* II, 144); *перф. 3 ос. одн. ч.* **пожаловалъ, пожалова(л)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1467 *СП* № 13); *1 ос. мн.* **пожаловали есмы** 2 (1407 *Cost.* I, 56; 1429 *Cost.* I, 242); **пожаловали есмо** 2 (1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1487 *AS* I, 241); **смо пожаловали** 1 (1495 *BD* II, 64); **пожаловали** 1 (1454 *АЛМ* 12); *майб. 3 ос. одн.* **пожалуеть** (1387 *СП* № 12; 1455 *Cost.* II, 775); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы ... пожалова(л)** (1498 *ЧІАФ*).

Див. ще ***ЖАЛОВАТИ**[2] 1,3.

ПОЖАР *див.* **ПОЖАРЬ.**

ПОЖАРИТА *ж.* (4) (*назва незаселеної і необробленої ділянки землі у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы... дали есмы емоу... двѣ селѣ и едноу поустиню... поустинѧ Пожарита (б. м. н., 1426 *ВАМ* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пожарита** (1426 *ВАМ* 21, 22); *місц. одн.* **на Пожаритѣ** (1426 *ВАМ* 22).

***ПОЖАРЪ** *ч.* (1) пожар, пожежа: О пожароу хто лесы пожигае(т) (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о пожароу** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ПОЖАРЬ, ПОЖАР *ч.* (3) (*особова назва*): мы Стефанъ воевода... чиним знаме⟨ни⟩то... оже прїидоша прѧд нами... пан Тъбоуч... и брат его Пожарь... и торговали сѣ съ господство ми за одно село (Сучава, 1472 *BD* I, 169); слоузѣ нашемоу, михоулоу пожароу, да е(ст) село на имѣ богдънещїи (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пожарь, пожар** (1472 *BD* I, 169; 1491 *Cost. D.* 36); *дав. одн.* **пожароу** (1491 *Cost. D.* 37).

***ПОЖЕҐЪЦА** *ч.* (2) (*стп.* pożeżca) підпалювач: Знаменїто намъ есть... и(ж) пожеґъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн.* **пожеґъци** (XV ст. *ВС* 25 зв.): *місц. мн.* **о пожо(г)це(х)** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

Див. ще ***ПОЖЬГЛЄЦЪ.**

***ПОЖЄДАНЄ** *див.* ***ПОЖАДАНИЄ.**

ПОЖЄРЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы... дали... єсми имъ... сєла на имѧ пожєрєщи и пєтрилєщи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).

ФОРМИ: *наз.* **пожерєщи** (1443 *Cost.* II, 179).

***ПОЖЄРИТА** *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу єго от⟨ни⟩ны... на оусти пожєриты (Сучава, 1452 *Cost.* II, 426); мы стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... потврѣдили єсми им... сєла... на имѣ Ласлъоанїи на Краковѣ... и Мохорицїи пониже оустїє Пожєрити (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *род. одн.* **пожєриты** 1 (1452 *Cost.* II, 426); **Пожєрити** 1 (1495 *BD* II, 59).

***ПОЖЄЧИ** *дієсл. док.* (2) (що) спалити, попалити (1): и всказывали єсьмо... што жъ царь Мєндли Гєрєй Перекопскїи и Стєфанъ воєвода воложскїи... городы наши пожгли (*б. м. н.*, 1496 *ОКИВ*);

(без додатка) згоріти (1): а тота их привилїа пожєгла оу дом Бълошєв... коли ємоу изгорил дом (Сучава, 1488 *BD* I, 323).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **пожєгла** (1488 *BD* I, 323); *3 ос. мн.* **пожгли** (1496 *ОКИВ*).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ŹECZY, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖИГАТИ.**

ПОЖИВАТИ, ПОЖЇВАТИ, ПОЖЇВАТЇ, ПОЖИВАТЬ, ПОЖЇВАТЬ *дієсл. недок.* (17) (*стч.* poživati, *стп.* pożywać) **1.** (чого, що) користуватися, користатися (чим, з чого) (16): Имѣєт то дєржати и оуживати и поживати (Снятин, 1424 *P* 100); так и мы, з божиои воли, их власного дѣдичєваня поживами, их воли... послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284); а докул матка н⟨а⟩ша жива она имаєт своих сєл поживати (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И онъ имаєть дєржати тыѣ двѣ дѣлници мои... и поживати со всѣми доходы (Добучини, 1487 *AS* I, 239); А оли(ж) по(до)дны(м) пано(м) лю(ди) одно имєє(т) быть а од(н)го права поживать (XV ст. *BC* 34 зв.); а тоє вышє писанноє чєрєз шлях⟨о⟩тнє вроженого кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. (*чого*) їсти, споживати (що) (1): Też podłuh ustaw papeźskich... prikazujem, aby na tom... meli byti obwineny, iż poźiwajut człowieczeje krowi, khdy to jest na protiwku zakonu i ustawy, iz... majut... wysterehat sia. ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *інф.* **поживати, пожїватї, пожївати** 5 (1424 *P* 100; 1463 *AS* I, 55; 1470 *AS* I, 65; XV ст. *BC* 5 зв.; 1487 *AS* I, 239); **пожїва(т)** 1 (XV ст. *BC* 11 зв.); **пожївать, поживать** 2 (XV ст. *BC* 34 зв., *СЯ* 41 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **пожїваєть, поживаєть** 3 (XV ст. *BC* 25 зв., 26, 32 зв.); **пожїває(т)** 1 (XV ст. *BC* 7); **! протївєиъ** 1 (XV ст. *BC* 7); *1 ос. мн.* **поживами** (1462 *BD* II, 284); *3 ос. мн.* **poźiwajut'** (1388 *ZPL* 107); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. с.* **пожїваиа** (XV ст. *BC* 24 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **поживано** (1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ЗАЖИВАТИ, ЗАЖЫЯТИ, ОУЖИВАТИ 1.**

***ПОЖИВЛЄНИЄ** *див.* ***ПОЖИВЛЄНЇЄ.**

***ПОЖИВЛЄНЇЄ** *с.* (4) (*стч.* poživeni, *стп.* pożywienie) пожива, харчування, прокормлення: И також ни один наш нєприѧтєл, што сѧ назовєт господарским имєнєм, абы нє имал жадноы ласки и поживлєниа ни оу дворѣ пана нашєго королѧ єго милости, ани оу короунѣ (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Також и мы... нє имаєм такового чловѣка прїимити... ани мѣстца ани поживлєнїѧ нигдє нє имаюм ємоу давати оу нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *род. одн.* **поживлєиїа, поживлєиниа** 2 (1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 442); **поживлєиїѧ** 2 (1499 *BD* II, 420, 421).

***ПОЖИГАТИ** *дієсл. недок.* (2) (що) палити, спалювати: О пожароу хто лєсы пожигає(т) а людємь щкоды боудє(т) чинїтї (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **пожигає(т)** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *бaж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... пожїгали** (XV ст. *BC* 28).

Див. ще ***ВЫЖЄЧИ, *ŹECZY, *ЗЖЄЧИ, *ПОЖЄЧИ.**

! ПОЖИТМИ ⟨ПОЖИТКИ⟩ *див.* ***ПОЖИТОКЪ.**

***ПОЖИТОКЪ** *ч.* (37) (*стп.* pożytek, *стч.* požitek) **1.** (*перев. у множині*) прибуток, приріст (33): паки же... даємо... тому господину отцу владицє... сєло наше Бусчу... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2—3); До того позволяємъ имъ в домихъ своихъ вшєлякїи пожитки собє привласщати (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); и мы ємоу дали... тыє сєла... з луги, из сєножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... сьзнаваєм... иж єсмо отчизну и дєдизну свою продали... двоє сєлища на имѧ Доубища... и зо всими пожитками тых сєлищъ (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

2. (*користь*) пожиток, зиск (4): волє(н) продати, и застави(т) о(т)дати замѣни(т) на свои лѣпшии пожитки обєрнути онъ и єго дѣти (Снятин, 1424 *P* 100); Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого, троицѧ свѧтаѧ и нєроздѣлимаѧ, штож єст добры початок и конєць коу каждомоу и справєдливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300); А муж мой кн⟨ѧ⟩зь Иванъ Сємєнович, оузѧвши тых двѣ тисѧчи золотых, волєнъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуда хотѧ обєрноути кь своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пожиткоу, пожитку** (1468 *BD* II, 300; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 239); *ор. одн.* **пожитком** (1492 *AS* III, 23); *знах. мн.* **пожитки** (1389 *PEA* I, 27; 1424 *P* 100; 1475 *AS* I, 70); *ор. мн.* **пожитки, пожитъки** 23 (1424 *P* 99; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *P* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1474 *AS* I, 69; 1482 *AS* I, 79; 1487 *AS* I, 240 і т. ін.); **пожытками** 2 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2, 3); **пожиткы** 2 (1445 *P* 148; 1482 *AS* I, 81); **пожытки** 1 (1482 *AS* I, 80); **пожитками** 1 (1497 *AS* I, 112); **! пожитми** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ОУЖИТОКЪ.**

***ПОЖИТОЧНОСТЬ** *ж.* (1) користь, пожиток: Тиж от сєго часоу... слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю... оусє доброє ховати пановаиѧ и чти их, и пожиточности их на всѧх мѣстѧх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. одн.* **пожиточности** (1462 *BD* II, 284).

***ПОЖИЧИТИ** *див.* ***ПОЗЫЧИТИ.**

ПОЖЇВАТИ *див.* **ПОЖИВАТИ.**

ПОЖЇВАТЇ *див.* **ПОЖИВАТИ.**

ПОЖЇВАТЬ *див.* **ПОЖИВАТИ.**

***ПОЖОГА** *ж.* (3) (*стп.* pożoga) **1.** пожежа, пожар (1): Też jestliby czerez upad, pozohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawłenymi zastawami utratił by, a chrestjanin, kotoryj by jemu zastawił wsiakij ne majet... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

2. (*злочин*) підпал (2): О вїнє сємьдєсѧ(т) которая идє(т) оу на(ш) скарбъ о чєтыри члонъкы пєрвыи члонъ о пожозє (XV ст. *BC* 17—17 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пожогоу** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **о пожозє** (XV ст. *BC* 17 зв.); *знах. мн.* **pozohi** (1388 *ZPL* 104).

***ПОЖОГЦА** *див.* ***ПОЖЄГЪЦА.**

***ПОЖЫТОКЪ** *див.* ***ПОЖИТОКЪ.**

***ПОЖЫТЬЄ** *с.* (1) (*стп.* pożycie) взаємовідносини, взаємні стосунки: Ино за то, кажєть, ажъ мєжы васъ тыи дєла такъ сталисє, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ и доконъчаньє... хотєчы съ вами доброго пожытья и до вєка (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *род. одн.* **пожытья** (1499 *BD* II, 448).

***ПОЖЬГЛЄЦЪ** *ч.* (1) підпалювач: О пожьглєцо(х) домовъ алюбо гоумна (XV ст. *BC* 7).

ФОРМИ: *місц. мн.* **о пожьглєцо(х)** (XV ст. *BC* 7).

Див. ще ***ПОЖЄГЪЦА**

ПОЗАБАВИТИ *дієсл. док.* (2) (що) вчинити перешкоду, перешкодити (чому), затримати (що): а кто би позабави(л) или задрьжа(л) тые вози ис си(м) листо(м) то(т) на(м) имає(т) заплатити ҂к золоты(х) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); сєго ради ни єдинь нашь бояри(н) или мытни(к) да нє имаю(т), нигдє позабавити монастирски возовє ни оу чє(м) (Сучава 1470 *DIR«A»* 523).

ФОРМИ: *інф.* **позабавити** (1470 *DIR«A»* 523); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би позабави(л)** (1446 *DIR«A»* 585).

Див. ще **ЗАБАВИТИ, ЗАБАВЛѦТИ.**

***ПОЗВАНЬЄ** *с.* (2) позов, судова скарга: уставлѦємъ право за пєрвоую простꙋпкоу пєрва(г) позванья а на ро(к) нє станє(т) тогды слоужебнїкъ съ двєма слоугами соудъ єго имаєть єхать до ты(х) всє(х) (XV ст. *ВС* 16 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **позваиья** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *місц. одн.* **о позваиьи** (XV ст. *ВС* 16 зв.).

Пор. **ПОЗВАТИ** 2.

ПОЗВАТИ, ПОЗВАТЬ *дієсл. док.* (35) **1.** (кого) покликати, позвати, запросити (3): и наипєрвоє слюбоуємо... коли на(с) позовє(т) господарь нашь, коро(л)... на оурєчєноє мистцє... а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сѦ прє(д) єго мл(с)тию и єго мл(с)ти голдовати (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); и пани єго позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. (кого, кого о що, за що і без додатка) подати позов, судову скаргу (на кого), позивати (кого за що) (28): Teź jestliby... czerez wyznanie swojeho sudi, byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet zapłatiti winu za obadwa razy (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а сє Ѧзъ па(н) пєтрашь староста галицкыи... свѣдочю то... ижє пришєдъ пєрєд мѦ васко мошєнчичь и позвалъ Коундрата борсничѦ о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє прида прє(д) насъ... па(н) ивашко... жаловалъ и позваль па(н) татомира... ажє ємоу побраль... вєпрѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82—83); оуставлѦємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу роскасать виноу за што позванъ (XV ст. *ВС* 14 зв.); мы кнѦ(з) фєо(д)ръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє прида прє(д) на(с)... па(н) дмитрь данилови(ч) з роуды жаловалъ и позваль па(н) мика дѣдошицко(г) ажє ємоу взѦлъ вєпрѣ на єго дубровѣ (Зудечів, 1430 *Р* 116). позвать къ правоу (3), къ правоу позвать (1) позвати до суду: Коли боудєть хто о злодѣиство ожалованъ оуставлѦємь ижє в го(д) того обжалованнаго имаєть моць къ правоу позва(т) (XV ст. *ВС* 18); Што пєръво сего жаловалъ намъ подскарбїй нашъ дворный... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицькихъ... абы они земли его забрали... и позвалъ былъ ихъ листомъ нашимъ передъ насъ къ праву (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *інф.* **позвать** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв., *СЯ* 42 зв.); **позва(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18); **позвати** 1 (1498 *АЛМ* 163); *перф. 3 ос. одн. ч.* **позвалъ, позваль, позва(л)** (1401 *Р* 66; 1413 *Р* 82; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1430 *Р* 116); *3 ос. одн. ж.* **позвала** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. мн.* **позвали суть** (1421 *Р* 93); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **позвалъ былъ** (1489 *РИБ* 433); *майб. 3 ос. одн.* **позовєть** 2 (XV ст. *ВС* 13 зв., 16); **позовє(т)** 1 (1455 *Cost.* II, 774); *інф. пас.* **быти позваны** (XV ст. *ВС* 13); *теп. пас. 3 ос. одн. ч.* **позва(н)** (XV ст. *ВС* 14 зв., 17 зв. 35 зв.); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **позвана была** (XV ст. *ВС* 12); *3 ос. мн.* **были позваны** (XV ст. *ВС* 33); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудє(т), бѫдє(т) позванъ, позва(н)** 4 (XV ст. *ВС* 16 зв., 18, 26); **боудєть, бꙋ(дє)ть позванъ, позва(и)** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв., 16 зв.); **боудєть позваныи** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.); **боудѣть ! познаныи** 1 (XV ст. *ВС* 6); *3 ос. мн.* **боудуть позваны** 1 (XV ст. *ВС* 33); **боудоуть позванї** 1 (XV ст. *ВС* 35); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **byłby pozwan** 1 (1388 *ZPL* 105); **позванъ бы** 1 (XV ст. *ВС* 35); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **позванї** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще ***ВЫЗВАТИ, ЗАЗВАТЬ, ЗАЗЫВАТЇ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗЫВАТИ, ПРИЗВАТИ.**

***ПОЗВАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (о що перед кого) звернутися із скаргою (до кого): погорє(л)скиє дали на то пѦ(т)дєсѦ(т) свѣтковъ зємѦ(н) дороги(ц)ки(х) и людє(и) нашы(х) дороги(ц)кого повѣта и воды(н)ски(и) ты(м) свѣтко(м) нєхотє(л) вєрити, и о то по(з)вались перє(д) насъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **по(з)вались** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ПОЗЫВАТИ СѦ.**

ПОЗВАТЬ *див.* **ПОЗВАТИ.**

***ПОЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому зробити що) дозволити, позволити: И позволилъ есми пану Ѳедку Юнковичу тую свою продажу у въ осподаря потвердити (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **позволилъ есми** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ** 1, ***ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

***ПОЗВОЛЯТИ** *дієсл. недок.* (3) (кому робити що) дозволяти, позволяти: До того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **позволяю** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 8); *1 ос. мн.* **позволяемъ** (1389 *РЕА* I, 26, 27).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ** 1, ***ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

***ПОЗДОРОВЄТИ** *дієсл. док., безос.* (1) (кому) *(про стан здоров'я)* покращати: а проволочє(т)ли сѦ таа нємоць трєтєа правая тогды можє(т) третью о(т)ложїть ка(к) єщє нємоцонъ бы(л) тако(ж) єщо ємоу нєпоздоровєло, какъ четвертомоу рокоу маєть стати (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **поздоровєло** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

Див. ще ***ПОЗДОРОВИТИ СѦ.**

***ПОЗДОРОВИТИ СѦ** *дієсл. док., безос.* (1) (кому) *(про стан здоров'я)* покращати: єстьлижє сѦ ємоу нєпоздоровить тогды чєтвєртыи можє(т) о(т)ложить (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ... поздоровить** (XV ст. *СЯ* 40).

Див. ще ***ПОЗДОРОВЄТИ.**

***ПОЗЛАШТЄНЪ** *див.* ***ПОЗЛАЩЄНЪ.**

***ПОЗЛАЩЄНЪ** *прикм.* (5) (*цсл.* позлащьнъ) позолочений: сє азъ... пань Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... дали єсмы... єдна кадєлница срєбрънаа и по⟨злащєнаа⟩ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); и дали єсми а҃ кадилницоу от ı҃ соми срєбра и позлащєна (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **позла⟨ш⟩тєн** 1 (1476 *BD* I, 217); **позлащєни** 1 (1476 *BD* I, 215); *наз. одн. ж.* **по⟨злащєнаа⟩** 1 (1462 *BD* I, 70); *зам. знах.* **позлащєна** 1 (1476 *BD* I, 217); *род. мн.* **позла⟨ш⟩тєних** (1476 *BD* I, 211).

! ПОЗНА ⟨ПОЗЫЧИТЬ⟩ (1) : которыи жь торговли алюбо пєнєзь позна (!) (XV ст. *ВС* 6 зв.).

Див. ***ПОЗЫЧИТИ.**

***ПОЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (7) (*стч.* poznáwati, *стп.* poznawać) (що чим, що чим кому) *(офіційно визнавати що)* свідчити (про що), підтверджувати (що), заявляти (про що): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... познавами то нашимъ листомъ... игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); а сє я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю то и познавамъ симъ своимъ

листомъ каждомоу доброму... аже пришолъ... панъ ходько головеньчичь и... созналъ... аже продалъ свою половицю пєрєросли (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **познавамъ, познава(м)ъ** 3 (1391 *Р* 45; 1404 *Р* 67; 1424 *Р* 106); **познаваю** 2 (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 88); *1 ос. мн.* **познавами** (1390 *Р* 175; 1393 *Р* 52).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ВЫЗНАТИ** 1, **ПОЗНАТИ** 2, ***ПРИЗНАТИ**, ***ОУЗНАВАТИ**, ***ОУЗНАТИ**.

***ПОЗНАМЄНАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* poznamenati, *стп.* poznamionać) (кому що) визначити, позначити: мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже... мєшчанє от мѣста от Брълад... оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар... ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **познамєиали** (1495 *BD* II, 63).

Див. ще ***ЗНАМЄНАТИ** 1, ***ОУЗНАМЕНАТИ**.

ПОЗНАНСКИИ *прикм.* (4) (*пор.* Poznań у Польщі): Мы... миколаи з михалова панъ истароста краковскии судивои з остророга познанскии... пєтръ с кора по(д)судокъ познанскии... записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **позианскии** (1433 *Р* 122, 123).

! **ПОЗНАНЫИ** ⟨ПОЗВАНЫИ⟩ *див.* **ПОЗВАТИ**.

ПОЗНАТИ *дієсл. док.* (14) **1.** (у кого, кого) (*виявити*) пізнати (3): ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и довєдє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни... а они брашовѣни нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А также, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и доведет наш чловѣкъ на Брашовѣнє... а Брашовѣни нє мочї имоут поставити содыша за кон или за вол, а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262);

(що) (*зрозуміти, зміркувати*) пізнати (1): И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ его подскарбему нашому дворному, наместнику Утеньскому, пану Литавору а писару нашому Ѳедьку, и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431);

(кого) (*встановити чию тотожність*) пізнати (1): варе кто имаєтъ должника оу брашовѣ, щобы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова, развѣ (*в ориг.* раздѣ.— *Прим. вид.*) коли познаєтъ своєго длъжника лицємъ, тогды имаєтъ заплатити то(т) истинныи должни(к) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692).

2. (що, що перед ким) (*офіційно визнати*) підтвердити, посвідчити, заявити (про що) (2): А сє ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то... ижь... филь мѧковичь и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л)... свою половину дѣдьнины (Галич, 1409 *Р* 74); А сє ѧ па(н) миха(л) бучацєкии... свѣдъчю то... ижє... тучнѧ(к) ива(н) ис панєю росовою ис марєгорѣтою... познали пєрєдъ нами... ижє сѧ замѣнили сєлы (Галич, 1418 *Р* 88—89);

(що) признатися, зізнатися (в чому), визнати (що) (4): жалова(л) ди(к) (!) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вєчєрѧ стало свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика (!) нє вєда(л) кто оуранїлъ ѳа(л)ко позна(л) ижє свєчи погаси(л) а вражєнїя запрє(л) (XV ст. *ВС* 27); А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ и, пришодши передъ насъ, устне позналъ, ижъ его тыми золотыми клепалъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

3. (без додатка) (*зібрати відомості про що*) розвідати (1): а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвєтъчѣньє позна⟨и⟩тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. (що) (*прийти до висновку*) переконатися (в чому) (1): а мы... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны нашєи нє чинилъ... яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ... про то жь... о(т)пущаємы єму всє (Ланчиця, 1433 *Р* 121);

познати по соби (що) (1) усвідомити собі: и я, познав по соби, иже с тое раны маю пойти перед Бог, записую Пресвятой Божей Матери... Марков Ставъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **позиалъ, позна(л)** (XV ст. *ВС* 18 зв., 19, 27; 1489 *РИБ* 431); *3 ос. мн.* **позиали** (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1489 *РИБ* 431); *майб. 3 ос. одн.* **познаєтъ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **имє(т) познати** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *3 ос. мн.* **имоут, иму(т) познати** (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262); *нак. сп. 2 ос. мн.* **позна⟨и⟩тє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. перед.* **познавши** 1 (1433 *Р* 121); **познав** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ**, ***ВЫЗНАТИ** 1, ***ПОЗНАВАТИ**, ***ПОЗНАТИ СѦ**, ***ПРИЗНАТИ**, ***ОУЗНАВАТИ**, ***ОУЗНАТИ**.

***ПОЗНАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (кому у чому) зізнатися, признатися: Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и и вєрноу(л) ємоу за сѧ мє(ч) и тоболы а гро(ш)и нє вєрноу(л) а оу ты(х) сѧ гро(ш)хъ позна(л) єм(оу) (XV ст. *ВС* 26 зв.— 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ ... позна(л)** (XV ст. *ВС* 27).

Див. ще ***ПОЗНАТИ** 2.

***ПОЗОВНЫИ** *прикм.* (1) ◇ листъ позовныи *див.* **ЛИСТЪ**.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **позовиыи** (XV ст. *ВС* 14).

ПОЗОВЪ *ч.* (10) (*виклик до суду*) позов (7): а нє боудоуть ли тыи кмєти виноваты вины па(н)ское тогды прїказоуємы абы нєбыли габани тымъ позовомъ (XVст. *ВС* 14); позовы чинити (на кого) (1) подавати в суд: тѣ(ж) которы(и) соу(д)я... хотѧчи кого оутєгать нє имаючи на нихъ жалобы ни одноє ани вины разъмовитоє позовы на нє(г) чинѧ(т) а хотѧчи на ни(х) нєшто выдрать (XV ст. *ВС* 15 зв.—16);

исправлѧти позовъ (2) *див.* ***ИСПРАВЛЯТИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **позовъ** (XV ст. *ВС* 14); *знах. одн.* **позовъ** (XV ст. 6, 15 зв.); *ор. одн.* **позовомъ, позовомь** (XV ст. *ВС* 14); *род. мн.* **позововъ** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); ! **позовово** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); *знах. мн.* **позовы** (XV ст. *ВС* 15 зв.): *місц. мн.* **оу позовє(х)** (XV ст. *ВС* 14).

***ПОЗРѢТИ** *дієсл. док.* (7) (*цсл.* позьрѣти) (на що) глянути, поглянути, зглянути: ѧ па(н) п҃тръ влодковичь... свѣдчю тым то листомъ каждому... кто на тотъ листъ позрить... (Галич, 1404 *Р* 67—68); мы Стєфань воєвода... вызнавамы ... каждомоу... кто коли на тоть нашь вєрны листь позрить... аже мы и слюбоуємь... королєвѣ полскомоу... абыхомь мы их милости вєрни... были (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **позрить** 4 (1404 *Р* 67; 1412 *Р* 81; 1424 *Р* 106; 1468 *BD* II, 301); **позри(т)** 2 (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89); **позритъ** 1 (1421 *Р* 92).

Див. ще ***ВЗОЗРѢТИ**, ***ВОЗРѢТИ**, ***ОУЗРѢТИ**.

ПОЗЪДОРОВЄНЬЄ *с.* (1) (*стп.* pozdrowienie) поздоровлення, вітання: Пєръвєй поклонъ а позъдоровєньє (Троки, 1494 *BD* II, 386).

ФОРМИ: *наз. одн.* **позъдоровеньє** (1494 *BD* II, 386).

ПОЗЫВАТИ, ПОЗЫВАТЬ *дієсл. недок.* (22) **1.** (кого о що) подавати позов, судову скаргу (на кого), позивати (кого за що) (11): а боудє(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмєти єго тогды то(т) слоужєбникъ имєє(т) каж(д)ого кмєтѧ... вала(т) (!) тымъ урѧдомь хто кого позываєть а о што позываєть (XV ст. *ВС* 14).

2. (кого, кого о що, за що) викликати до суду (11): штобы... соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чєрєсъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **позывати** 1 (XV ст. *ВС* 6); **позывать** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **позываєть** (XV ст. *ВС* 6

зв., 7, 14, 17 зв.); *3 ос. мн.* **позывають** 6 (XV ст. *ВС* 6, 12, 14 зв., 32 зв.; *СЯ* 40 зв.); **позываю(т)** 2 (XV ст. *ВС* 5 зв., 26); ! **по(зы)** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **позывали** (XV ст. *ВС* 15); *майб. 3 ос. одн.* **има(т) позыва(т)** ! (XV ст. *ВС* 6); **имеєть позывать** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); **иметь позывати** 1 (XV ст. *ВС* 15 зв.); *баж. -ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... позывали** (XV ст. *ВС* 16); *майб. пас. 3 ос. мн.* **позывани боудоуть** (XV ст. *ВС* 15).

Див. ще **ВЫЗВАТИ, ЗАЗВАТЬ, ЗАЗЫВАТІ, ЗВАТИ** 3, **ПОЗВАТИ.**

***ПОЗЫВАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (до кого) звертатися із скаргою: и воды(н)ски(и) в то(м) вспе(р)сА, а рекучы иже оди(н) с ты(х) свѣтко(в) неприсАгъ, и поча(л)сА позыва(ти) до на(с) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *інф.* **сА позыва(ти)** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ПОЗВАТИ СА.**

ПОЗЫВАТЬ *див.* **ПОЗЫВАТИ**.

***ПОЗЫЧАТИ** *дієсл. недок.* (5) (*стп.* pożyczać) (чого, що, для кого, кому) позичати: а игръ тѣ(х) позычаємь длА кротоѳи(л)я (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **позычаe(т)** (XV ст. *ВС* 6 зв., 22); *1 ос. мн.* **позычаємь** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *3 ос. мн.* **позычаю(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **позыча(л)** (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще ***ПОЗЫЧИТИ.**

ПОЗЫЧЕНІЄ *с.* (3) (*стп.* pożyczenie) **1.** *(дія)* позичення (2): о позычеңьи конА хто позычить (XV ст. *ВС* 7).

2. позичений предмет, позика (1): позычаю(т) такымъ детемъ прї оци и мтри то позыченіе изгїноуло (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **позыченіе** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *місц. одн.* **о позычеңьи** 1 (XV ст. *ВС* 7); **о позыченїи** 1 (XV ст. *ВС* 23 зв.).

Див. ще ***ПОЗЫЧЬЄ.**

Пор. ***ПОЗЫЧИТИ.**

***ПОЗЫЧЕНЬЄ** *див.* **ПОЗЫЧЕНІЄ.**

***ПОЗЫЧИТИ** *дієсл. док.* (13) (*стп.* pożyczyć) **1.** (чого, кого, що кому) позичити (12): Влодисла(в) бжею мл(с)то (так.— *Прим. вид.*) кроль польски... чинимо то свѣдо(м)... оже пано петр воєво(д) молдавь... пожичило на(м) Д тисАчѣ (так.— *Прим. вид.*) рубли фрАжьского серебра (Луцьк, 1388 *Р* 36—37); а тежь штожь мои отець, петръ воєвода, позычи(л) пѣнАзи моєму милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому, а тыхъ сА о(т)ступлю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Мы володиславъ бжїеи мл(с)ти король польскыи... знаємъ то... аже єсмы долъжни одину тысАчю рублевъ фрАзьско(г) серебра... александру воєво(д)... что были на(м) позычили предкове и(х) (б. м. н., 1411 *Р* 76—77).

2. (що від кого) дати, надати (кому що) (1): єсть болеи пановъ штожь имеють права немецькая оу свои(х) селехъ о(т) на(с) позычены алюбо о(т) наши(х) пре(д)ковъ а онї о(т)поущають немецькоє право а ведоутсА по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *ВС* 26).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **позычилъ** 5 (1400 *Cost.* II, 619; XV ст. *ВС* 22, 23 зв., 31); **pożycził, пожичило** 2 (1388 *ZPL* 103; 1388 *Р* 37); *пперф. 3 ос. мн.* **были... позычили** (1411 *Р* 76); *майб. 3 ос. одн.* **позычить** 1 (XV ст. *ВС* 7); ! **позиа** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by pozycził** (1388 *ZPL* 106); *дієприкм. пас. мин. знах. мн.* **позычеиы** (XV ст. *ВС* 26); *род. мн.* **pozyczonych** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***ПОЗЫЧАТИ.**

***ПОЗЫЧЬЄ** *с.* (1) позичений предмет, позика: а бѫде(т) ли жалоба очи на очи о пенези о позычье алюбо в некоторо(и) речи запiсаны а бѫде(т) ли виноваты(и) позва(н) первы(и) дроу(г)и трети(и) на ро(к) а не станеть тогды сказоуемы то(т) которыи пенези позыча(л) алюбо торы(и) (!) речи записаны по тре(т)ємь рокоу имаеть моць продати (XV ст. *ВС* 17 зв.— 18).

ФОРМИ: *знах. одн.* **позычьє** (XV ст. *ВС* 18).

Див. ще **ПОЗЫЧЕНІЄ** 2.

! **ПОИЗВОЛѢНЬЄМЪ** ⟨ПРОИЗВОЛѢНЬЄМЪ⟩ *див.* **ПРОИЗВОЛЕНІЄ.**

***ПОИМАНЬЄ** *с.* (1) полон: а Бори(с) в то(т) ча(с) на мо(с)кве бы(л) в по(и)маньи (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в по(и)маньи** (1495 *ВМБС*).

Пор. ***ПОИМАТИ.**

***ПОИМАТИ** *дієсл. док.* (1) спіймати; взяти в полон: и листъ єсми на то г(с)дра королА... мѣлъ але ми на москвь взА(т) коли бы(л) єсми по(и)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *перф. пас. 1 ос. одн. ч.* **бы(л) єсми по(и)манъ** (1495 *ВМБС*).

***ПОИСКАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(судовим шляхом)* добитися (чого): какже тот Єго Милости боАрин Роман о тыи пѣнАзи мАл со мною право пѣред намѣстникомъ... и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **поискал** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще **ИСКАТИ** 2, ***ПОДИСКИВАТИ, ПОИСКИВАТИ.**

ПОИСКИВАТИ *дієсл. недок.* (3) (чого під ким) *(судовим шляхом)* добиватися (чого): а мы... в тыє земли ничим сА не маємъ оуступати ани того под єго милостью... поискивати (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Волен кн⟨А⟩зь Михайло на тых селищах люди садити... а нам оуже самым... ненадобе... того... под кн⟨А⟩зем Михайлом поискивати (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *інф.* **поискивати** (1491 *AS* I, 97; 1492 *AS* III, 24; 1497 *AS* I, 112).

Див. ще ***ИСКАТИ** 2, ***ПОДИСКИВАТИ, *ПОИСКАТИ.**

ПОИТИ[1], **ПОЇТИ, ПОИТЇ** *дієсл. док.* (64) **1.** *(піти або поїхати)* відправитися (18): а коли которыи торговець поидеть торговатъ ис торунА через берестиє до лучьска без печали будте (б. м. н., 1341 *Р* 2); а львовчАне што имуть поити до брайлово, по рыбы, на краинеє мыто... тамъ имуть дати, отъ гривну по полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а коли наза(д) оусхоче(т) поити до земли мо(л)давскоєи имає(т) *поити* доброволне (Снятин, 1454 *Р* 163); и дали єсми ива(н)кови и братїамъ єго ка(к) є(ст) право... аби пошо(л) ива(н) са(м) съ КД присѣжници и щоби присѣгну(л)... аже ива(н) исъ своими братїами соу(т) оунуки ку(п)чичевн (Васлуй, 1474 *РГС*); какъ того слоугоу моєго жалованьє своє мнє вчинивши съ симъ посломъ котори(и) же к вамъ пошолъ в себе єго неоставивъ слово моє почастовалъ отъпоустишъ ли праваго бра(ц)ства приА(з)нь то боудеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

(у переносному вживанні) піти, відправитися на той світ, померти (1): Се азъ... кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч) помыслилъ єсмь и на(м) тамо поити где оци и братїа нашА (Київ, 1446 *Р* 152);

п о и т и к ь б о г у (1) піти, відправитися на той світ, померти: Се азъ... кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч)... поклонихом сА оца своє(г) гробоу... и размысли(х) на своє(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси къ боу (Київ, 1446 *Р* 152); п е р е д ъ б о г а п о и т и (1), п о и т и п е р е д б о г (1) *див.* **БОГЪ**[1].

2. (на кого, що) вирушити, піти походом (17): аже поидеть оугорьскыи король на литву польскомоу королеви помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); I poszli rati od Horodka, prychodili byli k klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а ослоужбоу коли на воиноу поити (!) тогды А имаю за пана дробыша застоупати (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Нижъли коли мы сами где своєю головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маетъ поити подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); А пак коли оусхочет... Владислав, крал оугръскїи... и... Ян Олбрахть, крол полскїи... и... поидоут... на тоурецкого чъсарѣ...

и тогды... Владислав крал оугръскїи... имал бы проити черес Басарабскоую землю (Гирлов, 1449 *BD* II, 423).

3. (звідки) *(про право виходу селян, вільно покинути село)* вийти (5): а незаседелый, коли оусхотя(т) о(т) не(г) про(ч) поити, ка(к) в зе(м)ли обычаи есть, выхо(д) о(т)да(в)ши волно емоу *поити* гдѣ хоче(т) (Луцьк, 1490 *Пам.*); мы своею ра(до)ю оуставлѧемь ижь велїе соусѣдъ посполито не може(т) поитї изъ одно(г) села да дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волею па(н)скою (XV ст. *BC* 26—26 зв.); а которыи люди оусхотѧт пойти ис того села за кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла... тыи мают пойти доброволно (Острог, 1488 *AS* I, 88);

(із приміщення) вийти (1): и пошолъ съ клѣти вонъ передъ мною (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

п о и т и п р о ч ъ (2), п р о ч ь п о и т и (від кого) (2) вийти (звідки), відійти (від кого): а про(ч) и(м) не(л)зе о(т) не(г) поити (Луцьк, 1490 *Пам.*); и въ тыхъ листехъ стоитъ, естлибы онъ не хотѣлъ ему служити, тогды ему вольно пойти отъ него прочъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

4. почaтися, піти (1): а тая земля пошла харько(в)ская по коде(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

5. *(про дорогу)* повернутися, піти (2): а о(т) тое дороги пошло к тулина(м) о(т) города (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

6. дістатися, припасти (кому); прийти в користь (чию) (1): Се же придалъ юрьиї болковичь... к црkви стму николѣ землю пашную... и клѣтку торговую што поїти ладану и темьяну к цр(к)ви (б. м. н., бл. 1350 *P* 8).

7. *(війти у звичай)* повестися, бути (1): А мыта не примышлѧти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *P* 14).

8. (за кого) вийти заміж (1): и какъ за него вжо пошодшы и тую дѣл⟨ь⟩ницу первого мужа своего держала у вѣни своемъ (Троки, 1494 *РИБ* 560);

з а м о у ж ь п о и т и (3), п о й т и з а м у ж ъ (2) *див.* **ЗАМОУЖЪ;**

◇ н а д ѣ (л) п о и т и (1) *див.* **ДѢЛЪ**[1]; н а з а д п о и т и (1) *див.* **НАЗАД;** о у п р а в о п о и т и (1) *див.* **ПРАВО**[1]; в о с л е д ъ п о и т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **поити, пойти, поїти, поитї** 20 (1350 *P* 8; 1352 *P* 6; 1366 *P* 14; 1446 *P* 152; 1448 *Cost.* II, 734; 1454 *P* 163; 1488 *РИБ* 424; 1490 *Пам.*; XV ст. *BC* 39; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **поит⟨...⟩** 1 (1470 *DIR«A»* 523); **! поопти** 1 (1458 *ОЖДМ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **пошолъ** (1484 *ЯМ*; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ж.* **пошла** (бл. 1458 *P* 167; 1494 *РИБ* 560); *3 ос. одн. с.* **пошло** (1366 *P* 14; бл. 1458 *P* 167); *3 ос. мн.* **пошли, poszli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140, 141; 1444 *AS* I, 42; XV ст. *BC* 22 зв.; 1446 *P* 154); *майб. 1 ос. одн.* **маю пойти** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *3 ос. одн.* **поидеть** 7 (1341 *P* 2; 1352 *P* 6; 1366 *P* 14); **пойдет** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **поиде(т)** 3 (XV ст. *BC* 18 зв.; *СЯ* 43; 1447 *Cost.* II, 289); **поидѣть** 1 (XV ст. *BC* 31 зв.); **поидетъ** 1 (1435 *P* 134); *3 ос. мн.* **поидоуть, пойдоуть, поидуть** 6 (1352 *P* 6; 1366 *P* 14; XV ст. *СЯ* 40 зв., 41); **поидоут** 1 (1499 *BD* II, 423); **имуть поити** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **имоутъ поити** 1 (1434 *Cost.* II, 669); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы (аби) пошо(л)** 2 (1435 *Cost.* II, 692; 1474 *РГС*); **абы поше(л)** 1 (1456 *ЭСФ*); *3 ос. одн. ж.* **аби... пошла** (1474 *РГС*); *нак. сп. 2 ос. мн.* **поидите** (1341 *P* 2); *дієприсл. перед.* **поше(д)ши** 1 (бл. 1458 *P* 168); **пошодшы** 1 (1494 *РИБ* 560).

***ПОИТИ**[2] *дієсл. недок.* (1) (кого) поїти, напувати: и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы ... в топылехъ звериныхъ по волнину стад и черед не поили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *баж. -ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... поили** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ПОИТЇ *див.* **ПОИТИ**[1].

ПОИХАТИ *див.* **ПОЄХАТИ.**

ПОЇТИ *див.* **ПОИТИ**[1].

***ПОКАЗАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) показати: ино там полѧ розърoбила пани нацоваѧ... показала то ново розроблено (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **показала** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ** 1, ***ОУКАЗАТИ СѢ.**

ПОКАЗНИТИ *дієсл. док.* (2) (кого) покарати: а кто бы сѣ покоуси(л)... да оусхоче(т) сего наше(г) даанїа... престапити (!)... то(т) е(ст) на(м) противни(к)... и мы сам(и) того истинно(г) хоче(м) показнити (Сучава, 1453 *ПГОВ*); за тое... о(т)ложили есми де(н)... аже они имаю(т)... на то ст(о)аати... яко быхо(м) могли злы люде показнити, а правы(м) покои оучинити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **показнити** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. 1 ос. мн.* **хоче(м) показнити** (1453 *ПГОВ*).

Див. ще **КАЗНИТИ, *КАЗНИТИ СЯ, *СКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СѦ.**

***ПОКАЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що перед ким) показувати, пред'являти: и отець нашъ, король его милость, казалъ имъ тые земли ихъ зася поддавати и на то передъ намы лыстъ... короля... показовалы (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **показовалы** (1498 *ГВКЛ* 22).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ОКАЗАТИ, *ПОКАЗАТИ, ОУКАЗАТИ** 1, ***ОУКАЗАТИ СѢ.**

ПОКИ *спол.* (5) *(приєднує підрядні часові речення)* поки, доки *(у постпозиції)* (4) *(із співвідносним словом у головному реченні)* (3): а г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рь нашь король его м(и)л⟨о⟩сть писал до пана старосты и до нас, штобы сѧ тою дѣлницею брата нашого кн⟨ѧ⟩зѧ Солтана не делили до того часоу, поки аж б⟨о⟩гъ дасть корол его м⟨и⟩л⟨о⟩сть боудеть оу кн⟨ѧ⟩зствѣ литовском (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего... до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ (Троки, 1494 *РИБ* 560);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): То они брали поки не продано было (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59);

(у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні) (1): а поки они кн⟨ѧ⟩зю Олександроу пѣнѧзи отложат, потул ему тое имѣне... держати (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

Див. ще **ПОКОВА, ПОКОЛИ.**

***ПОКИНУТИ** *дієсл. док.* (2) (що) *(віддалитися, відійти від чого)* покинути: к тому село нашое Теремъное... почонъ отъ того копъца... до перереского гостинца съ Луцка до Олыки, а покинувъши гостинецъ Олышский въ право... поехати... до Колковъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **покинувъши** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***ПОКЛАДАТИ** *дієсл. недок. і док.* (6) **1.** *док.* (що перед ким) *(подати, пред'явити)* покласти (4): и покладалъ передъ нами лыстъ... Велыкого князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими... разсудылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Былъ намъ чоломъ... Федоръ Блыщановичъ... и покладалъ передъ нами лыстъ... короля... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичъ пооднымалъ былъ у ныхъ земли отчизные (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

2. *недок.* (чого) *(встановлювати)* накладати (що) (1): Оурѧ(д)нїци соу(д)и коморникы о жало(б) малы(х) которыхъ то поклодаемь (!) о(т) трицати гнївенъ (!) ажь нїже не (име)ють вѣньци бра(т) паме(т)но(г) одна два гро(ш) (XV ст. *СЯ* 43—43 зв.).

3. *недок.* (що) (по скільки) *(виходячи з розрахунку)* рахувати, класти (1): Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я... кн⟨ѧ⟩зю Семену Василевичу... продал есми... дѣдину свою... за тисѧ(ч) коп широких грошей ческое монеты, покладаючи в копу по шестьдесѧт грошей (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **! поклодаемь** (XV ст. *СЯ* 43); *перф. 3 ос. одн. ч.* **покладалъ** (1430 *ГВКЛ* 7; 1498 *АрхЮЗР*

I/VI, 1; *ГВКЛ* 22); *дієприсл. одноч.* **покладаючи** (1470 *AS* I, 65).
Див. ще **КЛАСТИ** 1.

ПОКЛАНАНИЄ *с.* (1) *(форма шанобливого привітання)* поклін: Влодиславу бг҃ою мл(с)тию кролю польскому... оусєсерд(є)ч(н)є поклананиє о(т) петра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поклананиє** (1388 *SL* 678).
Див. ще **ПОКЛОНЄНЇЄ, ПОКЛОНЪ** 1.
Пор. **ПОКЛОНИТИ СЯ.**

***ПОКЛАСТИ** *дієсл. док.* (1) (що на що) накласти, навантажити: где коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли... везде по оуси(х) мѣста(х) с тими три возы прѣи(т)и слобо(д)но (Сучава, 1453 *ПГОВ*).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **иму(т) покласти** (1453 *ПГОВ*).
Див. ще **КЛАСТИ 2.**

***ПОКЛИСАРЬ** *ч.* (1) (*цсл.* поклисарь, *гр.* ἀποκρισιάριος) посланець, легат: И по сем да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари, братию вашоу жоупана кашпара и жоупана Михалѣ, а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).
ФОРМИ: *знах. мн.* **поклисари** (1475 *BD* II, 336).

!ПОКЛОДАЄМЬ ⟨ПОКЛАДАЄМЪ⟩ *див.* ***ПОКЛАДАТИ.**

ПОКЛОНЄНЇЄ *с.* (2) *(форма шанобливого привітання)* поклін (1) : От пана Киракола, вистѣрника и мытника, и от пана Боучоума... пишем... любовно поклонєнїє братиам нашим, паноу бирѣоу и паноу митникоу от Брашева (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369);
н ї с к о є п о к л о н є н ї є (1) *див.* ***НЇСКИИ.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **поклонєнїє** (1434 *Cost.* II, 675); *знах. одн.* **поклонєнїє** (1480—1484 *BD* II, 369).
Див. ще **ПОКЛАНАНИЄ, ПОКЛОНЪ** 1.
Пор. **ПОКЛОНИТИ СЯ.**

ПОКЛОНИТИ СЯ, ПОКЛОНИТИ СЄ *дієсл. док.* (6) (кому) *(висловити, виявити шану)* поклонитися (4): мл(с)тивє пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили са єсми яко г(сд)ноу нашємоу... и хочє(м) ємоу вѣрно служїти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); Г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода... вєли(т) вашо(и) мл(сти) поклонитися яко брату и доброму своєму прыятєлю (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); Пє(р)во поклонитисє о(т) г(д)на воєводы великому кн҃зю алекса(н)дру (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);
(чому) *(з особливою шаною схилити голову перед чим)* схилитися, поклонитися (2): Сє азъ... кн҃зь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю женою и были єсмо въ домоу прч(с)тыа и поклонили са єсмы пр(с)томоу образоу єа... и поклонихом са оц҃а своє(г) гробоу (Київ, 1446 *P* 154).
ФОРМИ: *інф.* **поклонитисє** 2 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1496 *ПСВВ* 192); **поклонитися** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *аор. 1 ос. мн.* **поклонихом са** (1446 *P* 154); *перф. 1 ос. мн.* **поклонили са єсмы** 1 (1446 *P* 154); **поклонили са єсми** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

ПОКЛОНЪ *ч.* (9) **1.** *(форма шанобливого привітання)* поклін (6): Отъ господина Стєфана воєводы на перво поклонъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); Казимироу братоу отъ му(р)тазы цара поклонъ рєкъши слово то єсть (1484 *ЯМ*); напєръвєй поклонъ (1496 *BD* II, 407).
2. *(лише в множині)* данина, яку складали феодально залежні селяни як доказ пошани (3): Я кн⟨а⟩зъ Юри Василєвич Жаславский вызнаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє... и со всими даними: из дары, ис поклоны, ис чинши какжє ис стародавна бывало с того имєна (Берестя, 1466 *AS* I, 62); а тїа црькви и попи оуси да прислоухаю(т) к нашїи єпископїи о(т) радо(в)це(х) из данєю из поклони и съ въсѣми винами (Сучава, 1490 *DC* 148).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поклонъ** (1481 *BD* II, 364; 1484 *ЯМ*; 1494 *BD* II, 386; 1496 *BD* II, 407); *ор. мн.* **поклони** 2 (1490 *DC* 148); **поклоны** 1 (1466 *AS* I, 62).
Див. ще **ПОКЛАНАНИЄ, ПОКЛОНЄНЇЄ.**

!ПОКОВ ⟨ОКОП⟩ (1): А хотарь томоу... сєлоу... до солонєцѣ о(т)толѣ потоко(м) до ставь въ поко(в) (!) та на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).
Див. ***ОКОПЪ.**

ПОКОВА *спол.* (1) *(приєднує підрядне часове речення — в інтерпозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* поки, доки: А пак кто боудет єпископь оу нашєи... митрополїи... а они, покова боудємо мы от бога живи, а они да имают нам слоужити (Сучава, 1488 *BD* I, 356).
Див. ще **ПОКИ, ПОКОЛИ** 2.

ПОКОИ, ПОКОУИ *ч.* (26) **1.** *(відсутність тривоги, хвилювань, стан душевної рівноваги)* спокій (6): тогды они пришєдши вшитци... за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вацславу (Львів, 1370 *P* 18); а нє лишаитє имъ кривды быти ни о(т) кого, щобы намъ болшє нєжаловали, за нужє мы знаюмъ ваша голова, а бы намъ покои былъ (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолья стояла с покоемъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); коу вѣчнои рѣчи и памьати гды(ж) покоа и сладкостъ, ижь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьа нєо(т)хилоає(т) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); Коли хто коупїть дєди(ч)ство а то держїть г҃ лѣта и три мєсаци со покоємь ... а коли(ж) нєкоторыи прїєтєль... по ты(х) трє(х) лѣтѣ(х)... хотєлъ бы выкоупить тогды мы право оуставлаємъ (XV ст. *BC* 34 зв.—35);
д а т и п о к о й (2) *див.* **ДАТИ.**
2. *(відсутність війни)* мир (7): а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо... волю тако яко коро(л) хрєстья(н)ски коу покоєви... вароуючиса розлияньа ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ);* а с тєго вѣра наша... и покои стокмлєнїи жадным обичаєм аби нє бил зламан (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);
п о к о и о у ч и н и т и (1), ⟨о у ч и н и т и⟩ п о к о и (1), п о к о и о у д и л а т и (1) забезпечити мир: а... коро(л) Казими(р)... имає(т)... на(с) ... оборонити и опасти и ми(р) и покои оудилати о(т) нашихъ нєприатєлєвъ (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); они имаю(т)... на то стояти... яко быхо(м) могли злы людє показнити, а правы(м) покои оучинити (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); є д н а н ь є п о к о я (6) *див.* **ЄДНАНЬЄ** 2; и м ѣ т и п о к о и (п о к о у и) (2) *див.* **ИМѢТИ.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **покои** 2 (1435 *Cost.* II, 678; 1499 *BD* II, 424); **покоуи** 1 (1499 *BD* II, 419); *род. одн.* **покоя, покоа** (1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 737; 1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн.* **покоєви** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **покои** 7 (1453 *Cost.* II, 766; 1457 *Cost.* II, 809; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1485 *BD* II, 372; 1495 *АЛМ* 84); **покоуи** 2 (1499 *BD* II, 419, 420); *ор. одн.* **покоємъ, покоємь** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; XV ст. *BC* 34 зв.); *місц. одн.* **в (оу) покои** 2 (1370 *P* 18; XV ст. *BC* 35 зв.); **оу покоа** 1 (1457 *Cost.* II, 809).

***ПОКОИНИКЪ** *ч.* (3) покійник, покійний: My z kniaziem Szwitrykhayłom peremiryia nechoczem dersat, zaniuz wasza miłost sami wedaiete, skolko prysiah Szwitrykhayło... bratu naszemu pokoyniku Welikomu kniaziu Witowtu... izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє пришли... боургарє Ливовскии, и принесли привилїє... що имают от... покоиника Стєфана воєводи (Сучава, 1460 *BD* II, 272).
ФОРМИ: *род. одн.* **покоиника** (1435 *Cost.* II, 676; 1460 *BD* II, 272); *дав. одн.* **pokoypiku** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ПОКОЛЄ *див.* **ПОКОЛИ.**

***ПОКОЛЕНЬЕ** *див.* ***ПОКОЛѢНЬЄ.**

ПОКОЛИ, ПОКОЛѢ, ПОКОЛѦ, ПОКОЛЄ, POKOLIE, POKOLYE *спол.* (16) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(місця)* (10) доки *(у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* (8): а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваѦ ото изьбищьного перевоза... поколѦ сємьюново держить поколѦ дунино держить до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *P* 3—4); тогды... оправили єсмы кундра(т) оу тои граници поколѦ єму кнѣзъ левъ оуѣхалъ (Галич, 1401 *P* 66); а хотар тѣмь сєламь поколѣ имъ оучинил хотаръ панъ шандришоръ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); записали єсмо... сеножать и ланъ свѦтому Ивану церькви... поколѣ панъ Сєнько Сеновъскый... тую землю розъѣхалъ (Городок, 1443 *P* 145);

(у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні) (2): A nokolie thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy i odhonithy, po kolie iemu toth woiczicz wiwił z starimy ludmy, po tolie pana Mirosławowo v wiky (Галич, 1413 *GL* 48).

2. *(часові)* (6) поки, доки *(у препозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* (4): поколѣ боудет свѦтоє мѣсто сїє, да от нас боудет⟨ь⟩ тоє произволенїє (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); поколи бѫдет свѦтоє мѣсто сїє, да бьдет от нас твоє благоє произволенїє (Путна, 1476 *BD* I, 217);

(у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні) (2): тоє щобы ємоу оури(к) съ всъсѣмъ до⟨ходомъ⟩... поколи боудоутъ ⟨на⟩шеи земли и служити (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); Што єси к на(м) всказыва(л) своими послы... жадаючи на(с) абы(х)мо бояръ твои(х)... оставили при твоє(и) дочери... на ча(с) помєшкати поколе бы сѦ опознала (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

Див. ще **ПОКИ, ПОКОВА, ПОКОУДА, ПОКОУЛЬ I.**

***ПОКОЛѢНЬЄ** *с.* (2) рід, покоління: вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... иже какъ коли дьяволомъ росъсѣвцею злости неприятєлемъ людского поколѣнья зъєднано было ижь... александръ воєвода... на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣнї)емъ... королевое... елизаветы іс поколенья цѣ(са)рьского вноука... цесаря жикгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн.* **поколѣнья** I (1433 *P* 120); **поколенья** I (1478 *ОБРН* 130).

ПОКОЛѦ *див.* **ПОКОЛИ.**

***ПОКОРА** *ж.* (4) покора, смиренність (1): тако ми бь҃ момози (!)... въ всєи покори и почестънос(т)и оучинили є(с)ми... паноу владиславоу, кролеви... иже голдь... слоужбы... на каждыи ча(с), ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

п о к о р о у о у д и л а т и (1) визнати васальну залежність: И... коли... прїєдет пан наш корол... на именованаѦ мистцѦ... а мы имаємь до єго милости поєхати... и имаємь єго милости покороу и голдь оудилати, подлоуг старыхь обычаєвь (Сучава, 1468 *BD* II, 302); п о к о р о у ч и н и т и (1) визнавати васальну залежність: и наипервоє слюбоуємо... коли на(с) позове(т)... коро(л) єго мл(с)ть, на оуреченоє мистце... а мы на тоть де(н) и на тоє оуреченоє мистцє имаємь поставити сѦ... и єго мл(с)ти голдовати и покороу чинити по(д)лу(г) обычаю пере(д)ковь наши(х) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); о у ч и н и т и п о к о р о у (1) *див.* **ОУЧИНИТИ 1.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **покороу** (1435 *Cost.* II, 679; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 302); *місц. одн.* **въ покори** (1436 *Cost.* II, 698).

***ПОКОРИТИ** *дієсл. док.* (1) (що під що) підкорити (що чому): заноужє ваша мл҃(с)ть знаєтє на(с) лѣпши колко господарьства было грєцкоє и нє одно и сєрбьскоє и болгарскои... то оуже бг҃ъ покорилъ по(д) поганьство наши(х) грѣховъ дѣлѦ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **покорилъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***ПОКОРНЫИ** *прикм.* (1) (ку чому) васально залежний (від чого): мы Стефань воєвода... вызнавамы... ажє... яко соут были и передковє наши ... покорни коу... короунѣ полскои, такь и мы имаємь быти (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **покории** (1468 *BD* II, 301).

***ПОКОСИТИ** *дієсл. док.* (2) (кому що) скосити, викосити: Бартолть жалова(л) на ондрєя и(ж) ємоу сєножать покоси(л) (XV ст. *BC* 31); па(н) ивашко... жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє... поораль ємоу полє и покосиль и доубровы (Зудечів, 1413 *P* 82—83).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **покосиль, покоси(л)** (XV ст. *BC* 31; 1413 *P* 83).

Див. ще **КОСИТИ, *КОШИВАТИ, УКОСИТИ.**

***POKOSSOWCZY** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Пукосівці: tedy oczicz toho sieła Pokossowczow sztho panu Mirosławu swoiu wathnynu prodał na ymię Oleszko Pokossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza, po Lipowy Lissok (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род.* **Pokossowczow** (1413 *GL* 48); *дав.* **Pokossowczom** (1413 *GL* 48).

***ПОКОЧИНА** *ж.* (1) рід дорогої тканини: от сєрпи... поѦси покочини... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **покочини** (1460 *BD* II, 273).

***ПОКРАСТИ** *дієсл. док.* (3) (кому що) украсти (2): Петръ яна на соу(д) прївєдѣ а рєклъ ємоу то(т) янъ бчолы покралъ а да своєго домоу прїнєсль (XV ст. *BC* 19); а привилїє що има(л) на тє(х) села(х) и на озєра они ємоу покради (!) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22);

(дім) обікрасти (1): а привілїє... они ємоу покради, коли єм до(м) злодѣи *покрадили* (!) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **покралъ** (XV ст. *BC* 19); *3 ос. мн.* **! покради** I (1459 *Cost. S.* 22); **! покрадили** I (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще ***ЗАКРАСТИ, *КРАСТИ, *ОУКРАСТИ.**

***ПОКРЄПЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* pokrzepiać) (чим) підкріпляти, підпирати (документом): а симъ нашимъ листомъ потвєржѦємъ и покрєплѦємъ и понавлѦємъ (!)... то нашє голдованїє и присѦгы... крѣпко... держати (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *теп. 1. ос. мн.* **покрєплѦємъ** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще ***ОУКРѢПИТИ 1, *ОУКРѢПЛѦТИ.**

ПОКРОВА *ж.* (2) ◇ p o k r o w a B o h o r o d i c z i (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* pokrowa: vo polnyedyelok czwethney y den po swietoye pokrowy Bozey Bohorodiczi (Глиняни, 1395 *GL* 166); П о к р о в а М а т е р е Б о ж о е (1) *(назва церкви на честь свята)* (1): и мы... дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну... церковь на имя Покрова (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Покрова** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *місц. одн.* **po pokrowy** (1395 *GL* 166).

Див. ще ***ПОКРОВЪ.**

***ПОКРОВЄЦЬ** *ч.* (1) *(покривало для церковного посуду з причастям)* покровець, воздух: сє азъ... пань Игнатїє... свѦтомоу мѣстоу... дали єсмы... єдинь покровєць (Молдавиця, 1462 *BD* II, 70).

ФОРМИ: *знах. одн.* **покровєць** (1462 *BD* I, 70).

***ПОКРОВЪ** *ч.* (3) *(назва церковного свята, також календарна дата)* покрова (1): A psan u Łypniszkach w piatnicu pered Pokrowom samyj (!) Deń (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142);

п о к р о в ъ б о г о р о д и ц и (2) покрова: а миръ о(т) покрова бц҃ѣ до иванѦ дн҃е до купалъ (б. м. н., 1352 *P* 6); во Лвовѣ в д҃нь покрова бц҃и (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *род. одн.* **покрова** (1352 *P* 6; 1399 *P* 59); *ор. одн.* **Pokrowom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).

Див. ще **ПОКРОВА.**

ПОКОУДА *спол.* (17) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* доки (16): а хотаръ да му боудетъ по старомоу хотару по коуда из вѣка оживали (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398); А хотарь томоу... селоу да ест(ь) по старомоу хотароу... по коуда из вѣка оживали (Сучава, 1500 *RA* 260).

2. *(приєднує підрядне місця — у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні)* де (1): А пак... крол полскїи... тогди имали би перевозити сѣ... по коуда сѣ им и нам будет видити маиполипшеи... тоуда перевозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **КОУДА, КОУДЫ**

ПОКОУИ *див.* **ПОКОИ.**

ПОКОУЛЬ, ПОКУЛ *спол.* (5) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(місця — у препозиції, із співвідносним словом у головному реченні) (до того місця)* доки (3): а на низ ему покул его пол(ь) потул и болот (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); а покул тои оузлои займеть, потол кн⟨ѧ⟩зем не ловити оу том ставоу ани ихъ людем (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

2. *(додаткове — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* доки (1): тое свѣ(т)чили два братеники васи(л) а гринь покоуль есть г(с)дрѧ наше(г) тоули(н)ское земли (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

3. *(підметове — у препозиції, без співвідносного слова у головному реченні)* доки (1): а покул оусхочет кн⟨ѧ⟩зь Семенъ тои гребли держати высоко, тое есть оу его воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

Див. ще **ПОКИ, ПОКОВА, ПОКОЛИ 1, ПОКОУДА.**

ПОКУПИТИ *дієсл. док.* (3) (що) **1.** купити (1): Нагорка а Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили и въ книгахъ земъскихъ тая речь имъ оправена (Краків, 1489 *РИБ* 433).

2. *(стп.* pokupić) *(гроші)* заплатити судову кару (2): а пак ли бы кото⟨ры⟩и землѧни(н) противи(л) сѧ то⟨му⟩ а не хотѣлъ права помочи тогды мае(т) покупити три гривны а покупивши оужды права помочи мае(т) (Галич, 1435 *Р* 134).

ФОРМИ: *інф.* **покупити** (1435 *Р* 134); *перф. 3 ос. мн.* **покупили** (1489 *РИБ* 433); *дієприсл. перед.* **покупивши** (1435 *Р* 134).

Див. ще ***ЗАКОУПИТИ, КУПИТИ, КОУПОВАТИ.**

***ПОКУСИТИ** *дієсл. док.* (1) наважитися, спробувати (зробити що): а кто бы покуси(л) порушити или възѧти боу(д) о(т) того вышеписаннаго то, да е(ст) проклѧтъ о(т) г͠а б͠а (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы покуси(л)** (1443 *ДГСПМН*).

Див. ще ***ПЕРЕКОУСИТИ СѢ, *ПОКОУСИТИ СѦ.**

***ПОКОУСИТИ СѦ** *дієсл. док.* (36) *(стч.* pokusiti se, *стп.* pokusić się) наважитися, спробувати (зробити що): а кто сѧ покоуси(т) порушити тому да буде(т) съпорницѣ прч(с)таа б(д)цѧ (б. м. н., 1422 *DIR fig.* 35); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того... даанїѧ... таковїи да есть проклѧ(т) о(т) г͠а б͠а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *інф.* **сѣ... покоусити** 1 (1439 *Cost.* II, 32); **сѣ... покоусити(с)** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **се... покусити** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ покоуси(т), сѧ покоусит, сѣ покоуси(т), сѣ покоусит** 21 (1422 *DIR fig.* 35; 1459 *DIR «А»* 514; 1463 *Cost. S.* 45; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1471 *BD* I, 159; 1488 *BD* I, 357; 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **сѣ покоуситъ** 2 (1443 *ПГСММ;* 1489 *BD* I, 378); **сѧ покоусить** 2 (1478 *BD* I, 222; 1486 *DC* 144); **покуси(т) се** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **покоуси(т) сѧ** 1 (1443 *Cost.* II, 127); **иметъ сѧ покоусит⟨и⟩** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **име(т) сѣ покоусити** 1 (1454 *Cost.* II, 517); **сѣ имет покоусити** 1 (1466 *BD* I, 96); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би сѣ покоусил, бы сѣ покоуси(л)** (1453 *ПГОВ*; 1487 *BD* I, 311, 313).

Див. ще ***ПЕРЕКОУСИТИ СѢ, *ПОКУСИТИ.**

***ПОКУТЕЕ** *с.* (1) *(назва історико-географічної території)* Покуття: также слюбуемъ о коломыю и о снѧтиинъ и о покутее, оть нашь г(с)дрь, стефанъ, не имаеть ни одно слова (!) речи (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610).

ФОРМИ: *знах. одн.* **покутее** (1395 *Cost.* II, 610).

ПОКУТСКЫ *прикм.* (4): имаютъ они тако долго держа(т)... покутьскую землю... доколѧ мы... заплатимы имъ, тыхъ одину тысѧчю рублевъ (б. м. н., 1411 *Р* 77); а покутскаѧ землѧ какъ издавна слушала съ своею границею из вѣка наша такъ и тѧгнетъ (Ланчиця, 1433 *Р* 125); а како(ж) коли бы вышо(л)... какыи ишкодни(к) покутскы до нашеи земли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **покутскы** (1455 *Cost.* II, 770); *наз. одн. ж.* **покутскаѧ** (1433 *Р* 125); *знах. одн. ж.* **покутьскую** (1411 *Р* 77).

Пор. ***ПОКУТЕЕ.**

***ПОКУТЬСКИИ** *див.* **ПОКУТСКЫ.**

***ПОКОУШѢНЬЕ** *с.* (1) *(стч.* pokušeni, *стп.* pokuszenie) спроба: а мы... бы есмо были хотѣли... о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства великого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **покоушѣнью** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ПОКУСИТИ.**

***ПОЛ** *див.* **ПОЛЪ[1].**

!ПОЛАГАТИ ⟨ПОМАГАТИ⟩ (1): а коли бы была отъ нѣкоторыхъ нашихъ непріятелей налога на нашу землю Перемыскую, тогды имаетъ слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Есифъ, самъ своимъ животомъ полагати (!) (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. **ПОМАГАТИ.**

***ПОЛАГИЧИ** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)*: ѧ осташко давыдовскии корчакъ з липицѣ спичникъ з болшева знаемо чини(м)... аже кроль... казалъ намъ розъѣхати границю игнатови с кунцѣре(м) межи кутищи и межи полаги(ч) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *дав.* **полагичо(м)** (1419 *Р* 91); *ор.* **полаги(ч)** (1419 *Р* 90).

***ПОЛАГОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) полагодитися, злагодитися: того ради мы видѣвше и(х) доброу(ю) волю и лагодоу прѧ(д) нами и прѧ(д) нашими паны, що сѧ полагодили и мы дали есми... паноу михоулови писарю тое выше писанное ело (!) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сѧ полагодили** (1443 *Cost.* II, 120).

***ПОЛАЗНЫИ** *прикм.* (2) ◇ **п о л а з н а я з е м л ѧ** (2) ділянка землі, яку обробляли наїздом: полазная землѧ коло(д)ная и и (!) з(е)мли тоули(н)ское колода медоу полазное ц͠ркви͠ное земли три ведра медоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **полазная** (бл. 1458 *Р* 167); *род. одн. ж.* **полазное** (бл. 1458 *Р* 167).

Див. ще **ЗЕМЛѦ** (з е м л ѧ п о д ъ л а з н а я).

ПОЛАЗОМЪ *присл.* (2) ◇ **п о л а з о м ъ л а з и т и** (що) (землю) (2) обробляти землю наїздом: в томъ же приселъкоу землѧ поустаѧ Михоно(в)щина полазомъ ее лазять а тут же дроугая землѧ поустаѧ полазомъ же лазять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ПОЛАКОМИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (чого) полакомитися, спокуситися (на що): аще ли кто... полакомитсѧ добыткоу книгы сеѧ, и прода(ст) ѧ͠, да е(ст) прокла(т) (!) о(т) б͠а (б. м. н., 1401 *ЗКЕ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **полакомитсѧ** (1401 *ЗКЕ*).

***ПОЛАМАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) поламати, порушити: И мы... съ паны радою нашею то помысливши, ижъ то

ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, которыи жъ самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **поламалъ** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще ***ЗЛАМАТИ 2, *ЗЛОМИТИ, ЛАМАТИ, ЛОМИТИ.**

ПОЛАТНИКЪ *ч.* (2) *(церковний служитель, що завідував ризами і церковним посудом)* ризничий: а писалъ филаретъ Полатникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы васья(н) коувѧ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полатникъ, полатии(к)** (1398 *ДГПМ;* 1498 *ЧІАФ*).

***ПОЛВТОРА** *див.* ***ПОЛТОРА.**

ПОЛГАНОВ *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Пулганів: записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин, Полганов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); и мы... дали есмо ему... у Полганови две дворища служебьныхъ, а церъков (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полгаиов** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *місц. одн.* **у Полганови** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ПОЛЄ *с.* (190) 1. *(відкритий безлісий простір)* поле (155): а в поли кде собѣ проорють нивы то ихъ имѣеть прислушати (Смотрич, 1375 *Р* 20); А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє што же лежитъ о(т) бохурѧ болше милѣ то поле пустынѧ (Бохур, 1377 *Р* 24); А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь у ихь границях прислушают, с полем, и с лѣсомь, и с вокном и с рѣками (Львів, 1378 ЗНТШ LI, 5); а тия села дадошє прѣ(д) нами... ис полемь и съ лѣсомь и съ водою и съ вьсѣмь прижитко(м) да боудоуть манастироу (Сігет, 1404 *ГМ*); а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати... со всимъ што к ты(м) селомъ прислушаєть с полми с нівами съ сеножатми... съ лѣсы з дубровами с поросльми съ гаи (Житомир, 1433 *Р* 126—127); а хотар томову село... о(т) тои лип чєрєс поут, та чєрєс полє, простѣ къ дроугомоу лисоу (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho poła swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho poła uhoł swoieho do dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

п о л є б о л о х о в о (1) *(назва місцевості на правому березі Дністра)*: и о(т) рѣчи (!) колочина прѧмо попєрєкъ полѧ болохова али жь до великои рѣки днѣстра (Ланчиця, 1433 *Р* 125); п о л є М а л є є в с к о є (2) *(назва місцевості в Троцькому воєводстві)*: и повела нас пани Василєваѧ... полем Малєєвским (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); г р о у ш о в о п о л є (3) *див.* ***ГРОУШОВЪ;** д о л г о є п о л є (1) *див.* **ДЛЪГЫ;** Д р а г о ш є в о п о л є (11), п о л є д р а г о ш є в о (1) *див.* ***ДРАГОШЄВЪ**[1]; ш є л о м ы н ь с к о є п о л є (1) *див.* ***ШЄЛОМЫНЬСКИИ.**

2. *(засіяна або оброблена ділянка землі)* поле (15): мы кнѧ(з) фео(д)ръ любортови(ч) чинимо то знаменито... ажє... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє... пooраль ємоу полє (Зудечів, 1413 *Р* 82—83); Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѧ тогды оупоустїлъ мошьноу... микоула сеючи тоє полѧ и нашолъ тоую мошноу (XV ст. *ВС* 32); а оу дво(р)цы в королєво(м) милѧ отъ города... а на поли жита посєєного досы(т) (б. м. н., XV ст. *ИК*); Сє я па(н) олизарь кирдеевичь... исъ своею женою Ѳеодосіею запи(соу)вае(м)... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса... къ ст͠омоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полє** 5 (1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1428 *Р* 111; 1443 *Cost.* II, 132); **! пол(ь)** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *зам. род.* на верхъ **поле**, от **поле**, оу конєць **поле** 14 (1453 *Cost.* II, 445; 1467 *BD* I, 120; 1481 *BD* I, 248; 1489 *Cost. S.* 133;1491 *BD* I, 449; 1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); *род. одн.* **полѧ, полѣ, поля, poła** 20 (1392 *Cost.* I, 7; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1413 *Р* 83; 1429 *Cost.* I, 280; 1436 *Cost.* I, 467; 1448 *Cost.* II, 342; 1495 *BD* II, 63; XV ст. *ВС* 30; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **поли** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *дав. одн.* **полю** 2 (бл. 1458 *Р* 167; 1476 *BD* I, 215); **!полоу** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *знах. одн.* **полє** 69 (1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1424 *Р* 99; 1428 *Cost.* I, 209; 1430 *ГВКЛ* 8; 1453 *Cost.* II, 445; 1466 *BD* I, 115; 1478 *AS* III, 17; 1492 *BD* I, 510; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **полѣ** 3 (1428 *Cost.* I, 209; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *Mih. Doc.* 121); **! полѧ** 4 (XV ст. *ВС* 32, 39; 1446 *ПГСПМР*); *ор. одн.* **полєм, полем, полємь, полємъ** 15 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1386 *Р* 31; 1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *Р* 89; 1424 *Cost.* I, 162; 1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1478 *AS* III, 17; 1481 *AS* I, 77 і т. ін.); **польмъ** 1 (1409 *Р* 74); *місц. одн.* **в (оу, на) поли, полї** 12 (1375 *Р* 20; 1436 *Cost.* I, 457; 1443 *Cost.* II, 144; 1452 *Cost.* II, 410; 1487 *ВОРСР* 178; XV ст. *ВС* 28, 29, 36, 37 зв.; 1497 *BD* II, 111 і т. ін.); **иа (оу) полѣ** 2 (1458 *BD* I, 19; 1480 *BD* I, 237); **у полє** 1 (1499 *BD* II, 136); **у полы** 1 (1433—1443 *АРМ*); *род. мн.* **пол** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *знах. мн.* **полѧ** (1377 *Р* 24; 1478 *AS* III, 17; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **полми, połmi, польми, по(л)ми** 26 (1407 *Р* 72; 1420 *AS* I, 25; 1424 *Р* 100; 1445 *Р* 150; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1459 *Р* 174; 1469 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 72; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **поли, полї** 8 (1445 *Р* 148; 1451 *AS* I, 44; *Р* 156, 159; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; *Р* 161; XV ст. *СГЧА*; 1494 *АЛМ* 54); **полѣ** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **полѧми** 1 (1459 *Р* 171); *місц. мн.* **въ полѧхъ, по полѣхъ** (1459 *Р* 172; XV ст. *СЯ* 42).

Див. ще ***ГОДЛѢ ПОЛЄ.**

ПО ЛЄВОУ *присл.* (2) зліва, ліворуч: а идоучи о(т) города по лєвоу тоули(н)скоє а по правоу скоморо(с)коє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ПОЛЄНА[1] *див.* **ПОЛѢНА**[1].

***ПОЛЄНА**[2] *див.* **ПОЛѢНА**[2].

! POLENINAMY [(POLONINAMY)] *див.* ***ПОЛОНИНА.**

***ПОЛЄНСКЇИ** *прикм.* (1) що стосується поляни: а хотар... чере(с) полѣ право оу боуковиноу и съ оусими поленскїи о(т) синожати ⟨от вишнiи⟩ и нижнїи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. ор.* съ оусими **полеискїи**... синожати (1428 *Cost.* I, 209).

ПОЛЄПШАТИ *дієсл. недок.* (4) (чого, у чому) поліпшувати: а можеть собе оу тых именѧхъ полепшати и ширити и на новомь корени садити (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); а можетъ своее отчизны полепшати (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *інф.* **полєпшати, полепшати** (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Див. ще ***ПОЛЕПШИТИ СѦ, ПОЛЕПЪШОВАТИ, ПОЛѢПШИВАТИ, ПОЛѢПШИТИ.**

ПОЛЕПШИВАТИ *див.* **ПОЛѢПШИВАТИ.**

ПОЛЄПШИТИ *див.* **ПОЛѢПШИТИ.**

***ПОЛЕПШИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(стати більш доходним)* поліпшитися, поліпшати, поправитися: А какъ тыи три годы тое мыто и вагу выдержить, естли бы сѧ полепшило, тогды мает нам тое цены повышити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **естли бы сѧ полепшило** (1498 *АЛРГ* 82).

Див. ще **ПОЛЄПШАТИ, ПОЛЕПЪШОВАТИ, ПОЛѢПШИВАТИ, ПОЛѢПШИТИ.**

ПОЛЕПЪШИВАТИ *див.* **ПОЛѢПШИВАТИ.**

ПОЛЕПЪШОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) поліпшувати, поправляти: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ

знаменито... иже... дали есмо... села ... зо всими пожитки; может собѣ полепъшовати (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).
ФОРМИ: *інф.* **полепъшовати** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).
Див. ще **ПОЛЄПШАТИ, *ПОЛЕПШИТИ СА, ПОЛѢПШИВАТИ, ПОЛѢПШИТИ.**

***ПОЛЄПЪШЫТИ** *див.* **ПОЛѢПШИТИ.**

***ПОЛЕСКИЙ** *прикм.* (1)◇ г о с т и н е ц ъ Л у ц к и й—п о л е с к и й *див.* ***ГОСТИНЄЦЪ.**
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **полеский** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПОЛЕТИТИ** *див.* ***ПОЛѢТИТИ.**

***POLECHOWYI** *прикм.* (1)◇b o ł o t o P o l e c h o w a j a *див.* **БОЛОТО.**
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **na Polechowyi** (1421 *AS* 1, 27).

***ПОЛЄХЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) зменшити, знизити (що), надати пільгу (на що): мы петрь воевода... знаменито чиним... оже пришли... боургаре ливовскіи... и просили нас, абыхом имь мыта полехчили, якож имь стоить оу томь старомь привилїи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); мы Стефанъ воевода... чиним знаменито... оже пришли... боургаре ливовскии... и просили нас абыхом имъ мыта полехчили (Сучава, 1460 *BD* II, 272).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом ... полехчили** (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272).
Див. ще ***ОУЛЕГЧИТИ.**

***ПОЛЕЦАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* polecać) (кому що) доручати, довіряти: И тыми разы пишетъ къ намъ, што жъ она Якубу того именья не полецала во опеканье, але принела того Матѳея своею доброю волею въ тое именье за сына место (Краків, 1489 *РИБ* 437—438).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **полецала** (1489 *РИБ* 437).
Див. ще ***ПОЛѢТИТИ, *ПОЛАЦИТИ.**

***ПОЛЖИ** *мн.* (4) (*назва села у Волинській землі*) Певжа: моу(ж) мои па(н) василеи тыи име(н)я ябло(н)но а по(л)жи воле(н)... оберноути гдѣ є(г) до(б)рая воля боудеть (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).
ФОРМИ: *дав.* **по(л)жа(м)** (1490 *ЗХП* 136); *знах.* **по(л)жи** (1490 *ЗХП* 136); *ор.* **по(л)жами** (1490 *ЗХП* 136).

ПОЛЗАЛОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали есмы емоу... землю о(т) пустини осадити себѣ села на имА козаревци и ползаловци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *наз.* **ползаловци** (1431 *Cost.* I, 317).

POLIPSITY *див.* **ПОЛѢПШИТИ.**

! ПОЛИСКОѢ ⟨ПОЛЬСКОѢ⟩ *див.* **ПОЛСКИИ.**

***ПОЛИЧЪНОЄ** *с.* (2) вкрадені речі як речовий доказ крадіжки: А што есте намъ говорыли о дела пограничъныи, абыхмо прыказали нашым намѣстъникамъ, што ся дотычеть татьбы и розъбоевъ, ажъ бы лихихъ людей за то карали, а отъ поличъного третего бы не брали, и брали бы десятое (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).
ФОРМИ: *род. одн.* **поличъного** (1496 *BD* II, 405).

!ПОЛКИХ ⟨ПОЛСКИХ⟩ *див.* **ПОЛСКИИ.**

***ПОЛКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Юшку Полковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9)
ФОРМИ: *дав. одн* **Полковичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ПОЛНИ, ПОЛНЇИ** *присл.* (2) уповні, повністю: и подлу(х) того, яко пере(д)кове наши олдовали... кролеви полскому... и присАгою завАзалися полнїи держали, а мы такижь слюбили есмы и олдовали (Сучава, 1434 *Cost.* II, 663—664); ино мы есми дали... тоти s̃ црькви и съ ⁵ попи оу волости черно(в)скои како да соу(т) по(л)ни тоти н̃ црькви и съ тоти н̃ попи нашеи епископїи о(т) радовце(х) (Сучава, 1490 *DC* 148).
Див. ще **ПОЛНО** 2.

***POLNYEDYELOK** *див* ***ПОНЄДѢЛОКЪ.**

ПОЛНИТИ, ПОЛНЇТЬ *дієсл. недок.* (18) (*стч.* plniti, *стп.* pełnić) **1.** (що) виконувати (що), додержувати (чого, що) (17): А того николи не оузрю могти, како коли оу наших листох... стоить так и тѣми разы, то оусе слубуемо и хочемо то оусе держати и полнити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); Я илїа воевода... завѣзоуеми оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ и службоу на прѣ(д)выписаноую чинити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А пан и господарь наш корол... и короуна абы нам полнили здержали, подлоуг слюбов и записов што сА записовали (Сучава, 1462 *BD* II, 292); а коли мы не боуде(м) с тое земли дани полни(ти) на црквь бжїю... тоую землю о(т) на(с) о(т)нА(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
2. (що) задовольняти (що), давати волю (чому) (1): а боудеть лї такыи наидены што не о(т)баючи а свое лакомьство по(л)нА ажь котороую жївотїноу ис ты(х) истратА(т) тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудет (XV ст. *ВС* 11 зв.).
ФОРМИ: *інф.* **полнити, по(л)нити, полни(ти)** 11 (1403 *ДГМ*; 1411 *Cost.* II, 638; 1421 *Cost.* I, 142; 1423 *Cost.* I, 143; 1433 *Cost.* II, 651; 1436 *Cost.* II, 698; 1462 *BD* II, 290; 1468 *BD* II, 302; 1498 *ЧІАФ* і т. ін.); **полнїть** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **! помнити** 1 (1403 *ДГМ*); *майб. 1 ос. мн.* **хочемо... полнити** (1403 *ДГМ*); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхом... полнил(и)** (1462 *BD* II, 292); *3 ос. мн.* **абы... полнили** (1462 *BD* II, 292); *дієприсл. одноч.* **по(л)нАчи** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **по(л)нА** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.).
Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ** 2, **НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОПЛЪНИТИ, ПОПОЛНИТИ** 1.

ПОЛНЇИ[1] *див.* *** ПОЛНИ.**

***ПОЛНЇИ**[2] *див.* **ПОЛНЪ.**

ПОЛНЇТЬ *див.* **ПОЛНИТИ.**

ПОЛНО *присл.* (3) **1.** багато, повно (2): а на месте люде(и) по(л)но ко(р)чомъ к̃г а дають по полоукопе гроше(и) с ко(р)чмы (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); ве(д)жо з ласки бжїеѣ в на(с) слоугъ есть по(л)но которыи нашои великои кнгни послоужа(т) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).
2. точно (1): писанъ листъ оу лѣто шесто тисАчное полно Ф (!) сотъ мѣ(с)цА марта (Роман, 1392 *Cost.* I, 8).
Див. ще ***ПОЛНИ.**

***ПОЛНОСТЬ** *ж.* (2) (*вищий ступінь виявy чого*) повнота (1): Але колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдованю... предков оупоминал... дилѣ которои рѣчи мы, хотАчи его освѣцености... оу пророченноую и с полности вѣры нашои оупевнити, вызнавамы... быти повинни... коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284);
с п о л н о с т и ю (1) повністю, цілковито: А далеи слюбоуем иж въсѣ... обвезанА... без израды, с полностию здержим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).
ФОРМИ: *род. одн.* **полности** (1462 *BD* II, 284); *ор. одн.* **полностию** (1462 *BD* II, 285)

ПОЛНЪ *прикм.* (94) **1.** (*весь належний*) повний (89): Ино мы видѣвше доброю волю, токмежъ и полною (!) заплатоу, а ми... есми дали... Марти... село на имѣ Оунгюл (Сучава, 1462 *BD* I, 52); ино ми видѣвши меже ними доброе и(х) воли и то(к)ме(ж) и по(л)ною заплатоу, а ми... есми дали... глигору... половина село (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).
2. (*нічим не обмежений*) абсолютний, повний (2): Мы... дмитрии ... корибу(т)... чинимъ то знаемо... иже... обѣчюемы... иже... чистаА вѣрность и полна будемъ держа(т) тому истому королеви (Краків, 1388 *Р* 40—41); однимъ произволенїемъ одною волею ис плъного виданїа оуси(х) на(с) обицоуемъ... оусѣкии слюби... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).
3. (*весь, цілий, без залишку*) повний (1): то є(ст) емоу полнъ хотаръ, абы было стому (!) манастирю (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

◇ с полным розумом (1), оу полном розоумѣ (1) при повній (здоровій) свідомості: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... здоров на д⟨у⟩ши и на тѣлє и с доброю волєю и полным розумом... продал єсми ємоу... отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 65); Сє а кнѧгини Ивановаѧ Сємєновича Кобрыньскаѧ... будучи оу своєм полном розоумѣ... записоую мужєви своємоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **полнъ** (1456 *Cost.* II, 582); *род. одн. ч.* **плъного** (1436 *Cost.* II, 701); *знах. одн. ч.* **полнїи** 10 (1476 *BD* I, 208; 1487 *BD* I, 291, 302, 517; 1488 *BD* I, 317; 1490 *BD* I, 397, 432; 1491 *BD* I, 449, 456; 1494 *BD* II, 36); **полны** 1 (1466 *BD* I, 114); *ор. одн. ч.* **полным** (1470 *AS* I, 65); *місц. одн. ч.* **оу полном** (1487 *AS* I, 239); *наз. одн. ж. зам. знах.* вѣрность и **полна** будємъ дєржа(т) (1388 *P* 41); *род. одн. ж. зам. знах.* **полнои** заплатоу (1482 *BD* I, 260, 262); *знах. одн. ж.* **полноую, пол(ь)ноую, по(л)ноую** 69 (1464 *BD* I, 84; 1473 *BD* I, 190; 1482 *BD* I, 265; 1484 *BD* I, 282; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 467; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 103; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **! полною, ! по(л)ною** 7 (1462 *BD* I, 52; 1480 *BD* I, 244; 1483 *Cost. S.* 122; 1486 *BD* I, 290; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176; 1500 *Cost. S.* 334).

Пор. ***ПОВНѢИШИИ.**

***ПОЛНЫ** *див.* **ПОЛНЪ.**

***ПОЛНЫИ**[1] *див.* **ПОЛНЪ.**

***ПОЛНЫИ**[2] *прикм.* (1) ◇ на полноумь мѣсьци (1) під голим небом, у відкритому полі, табором: Въ соуботоу, въ дєнь свѧтого Францишка, в лѣто ≠ ѕцоє, снємь посполиты зємль маистатоу господарѣ кролѣ єго милостъ роускых и подолскых и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **на полноумь** (1467 *BD* II, 297).

ПОЛОВА *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... шєстъ сєла на имѧ полова и зубрєвци... (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полова** (1429 *Cost.* I, 280).

!ПОЛОВЄНОУ ⟨ПОЛОВИНОУ⟩ *див.* **ПОЛОВИНА.**

ПОЛОВИНА *ж.* (285) половина: тоѣ дубровы половина ко млину (Смотрич, 1375 *P* 20); мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то... иже пришєдь прєд на(с)... хмѣль крщєнє имѧ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); о(т)мѣноу шлѧхєтно(м)у ѳєо(д)роу жоукови половиноу рычєгова (Луцьк, 1445 *P* 148); И пани... вєлѣла мнѣ пєрєдъ собою полотна подѣлити на нолы(!), и я подѣлилъ; половину жъ полотєнъ собѣ взяла, а половину вєлѣла мнѣ послати до Крозъ до сєстры (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина сєло, о(т) ръшкани (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **половина** 77 (1375 *P* 20; 1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 324; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1463 *AS* I, 54; 1483 *BD* I, 275; 1490 *BD* I, 403; 1493 *Cost. S.* 175; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. род.* от **половииа** 3 (1483 *BD* I, 267; 1500 *Cost. S.* 234); *зам. дав.* а хотаръ тои **половина** 12 (1467 *BD* I, 121; *Cost. S.* 69; 1469 *BD* I, 136; 1487 *BD* I, 305; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 432; *RA* 255; 1491 *BD* I, 472; 1494 *BD* II, 38; 1495 *SCIM* pl. II); *зам. знах.* дали єсмы **половина** 125 (1408 *Cost.* II, 632; 1429 *Cost.* I, 239; *P* 114; 1438 *Cost.* II, 14; 1445 *DIR«A»* 483; 1455 *Cost.* II, 549; 1460 *Cost. S.* 33; 1479 *BD* I, 228; 1487 *BD* I, 304; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. ор.* съ **половина** 5 (1447 *Cost.* II, 281; 1490 *BD* I, 403; 1497 *BD* II, 118); *род. одн.* **половини** 8 (1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 76; 1500 *Cost. S.* 234); **половины** 1 (1412 *P* 81); *дав. одн.* **половини** 24 (1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 386; 1492 *BD* I, 506; 1494 *BD* II, 35; 1495 *BD* II, 42, 80, 249; 1497 *BD* II, 98; *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **половинѣ** 2 (1479 *BD* I, 228); *знах. одн.* **половину, половниоу, половїноу** 20 (1409 *P* 74; 1412 *P* 81; 1429 *Cost.* I, 242; 1443 *Cost.* II, 131; 1445 *P* 148; 1464 *Cost. S.* 59; 1479 *BD* I, 228; 1489 *Cost. S.* 133; 1492 *AS* III, 23; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **! половєноу** 1 (1464 *Cost. S.* 59); *ор. одн.* **половиною** (1462 *BD* I, 56; 1498 *ЧІАФ*); *місц. одн.* **на половиии** 1 (1500 *Cost. S.* 234); **о половинѣ** 1 (1443 *Cost.* II, 131).

Див. ще **ПОЛОВИЦА.**

ПОЛОВИЦА, ПОЛОВИЦѦ *ж.* (22) **1.** половина (21): панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потрєбы л̃ гривєнъ и полъ тритъє гривны половицѧ тѣхъ пѣнѧзии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); и оправили єму ту половицю тристѧньць оу н̃ копъ на вѣки вѣко(м) (Галич, 1409 *P* 74); И такѣ(ж) шлѧхєтно(м)у ходорови... дроугую половицю рычєгова (Луцьк, 1445 *P* 148); а какъ зъ нихъ одинъ зомрєтъ а нє зоставитъ по собє сыновъ... то єго половица того сєла Осєкрова на того маєтъ спасти который ся останєтъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); а тыми разы дроугая половица што нєбо(ж)чи(к) па(н) лисица на сєбє (...пошкоджено) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

2. сєрєдина (1): я... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... зо всим тымъ, што к тому имєню з вєка прислухаєт... почонши посєрєд Мухотолок... Стохотомъ почєнши от Мосора половицєю рєки... аж до вєлицкого ставу (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **половица** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92; 1498 *ГВКОО*; 1499 *ПИ* № 3); **половицѧ** 1 (1386—1418 *P* 35); *род. одн.* **połowicy** (1388 *ZPL* 104); *знах. одн.* **половицу** 7 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28, 29; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **половицю** 4 (1386—1418 *P* 35; 1409 *P* 74; 1424 *P* 106; 1445 *P* 148); *ор. одн.* **половицєю** (1488 *AS* I, 242); *місц. одн.* **на (оу) половици** (1409 *P* 74; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще **ПОЛОВИНА.**

***ПОЛОЖЄНЇЄ** *с.* (3) постанова, рішення: а симъ нашимъ листомъ потвєржѧємъ... обѣчѧючи сѧ... такы листы... што єсмы сѧ ими записали... полнити... во сѣмъ положєнїю и во всѣхъ словѣхъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); прото(ж), мы пєтръ воєво(да)... вызнавaє(м) ты(м)то ли(с)томъ, иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу... боудє(м) дєржати... по(д)лу(г) положєньѧ нчл(н)ко(в) тоуто выписаны(х) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

ФОРМИ: *род. одн.* **положєньѧ** (1448 *Cost.* II, 734); *місц одн.* **во положєнїю** (1411 *Cost.* II, 638); *місц. мн.* **въ положєнїєхъ** (1439 *Cost.* II, 713).

***ПОЛОЖЄНЬЄ** *див.* ***ПОЛОЖЄНЇЄ.**

ПОЛОЖИТИ, ПОЛОЖЫТИ, ПОЛОЖИТЬ *дієсл. док.* (74) **1.** (що) *(помістити що-небудь назовні)* виложити, викласти (1): а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкомъ явнє ижа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коємь мѣст оу такыи д̃нь книгы правыи положєны о(т)варєны (!) комоу потрєбно боудєть спїсъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43);

(що на що) *(доторкнутися чого)* положити, покласти (2): прото(ж), мы... вызнавaє(м)... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали по(д) присѧгою нашѣю, положивши роукоу на с̃тыи хр(с)тъ и цѣловавшыи, иже єм(оу)... чистою вѣроу... боудє(м) дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

2. (що, що перед ким) пред'явити, показати (кому що) покласти, положити (що перед ким) (25): тогды панъ данило приида прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о пыскович... и положили прєд нами кролєвьскоє привилье воитово и оуздавалныѣ листы (Зудечів, 1411 *P* 79); тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая... уздала пол сєла сулимова воиткови (Львів, 1412 *P* 81); и кн⟨ѧ⟩зь Михайло положил листъ пєрєд королєм єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Билъ намъ чоломъ... фєдко Гав-

риловичъ, и положилъ передъ нами листъ... короля е. м., которымъ ему далъ и дозволилъ выкупити имѣніе, на имя Микуличи, у Дмитра холиневского (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); И мы пну Станиславу... прывилє(и) дя(д)ка своєго пана Миха(и)ловъ казали перє(д) нами положыти которы(м) отєцъ нашъ дя(д)ку єго тоє имєньє далъ бы(л) (Вільна, 1499 *ВФ*);

(що) *(зробити заяву про що в письмовій формі)* подати, представити (2): Коли(ж) на соудѣ одна жалоба бѫдє(т) *положена* а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ венци нєтоу(т) то(л)ко одно паметное имєє(т) быти положено (XV ст. *СЯ* 43 зв.); и положы(л) пєре(д) нами жалобу Ивашко сови(ч) на бориса семєновича (Вільна,1495 *ВМБС*).

3. (що) *(границі, строк, розмір оплати, місце, час)* визначити, встановити, покласти, вказати (24): A jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majet', myto płatiti czerez wsi myta położonyje kak i inszyje dajut' myto (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Мы, Свыдрыгайло, Великій Князь, чинымо знаменито... ижъ... Карпъ Ивановичъ Микулинскій... покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... што есмо имъ... велилы именя его Мыкулинскіе объихаты, грани положыти и крывду... розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); и присѧгъ олду своєго и записоу потвєрдити, на мѣстци и часоу положенного єму листи ѧлбо єго послы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); А єстли бы... єго милостъ ины дєнь прєд тым або по том положиль гомоу то соимови, тогды єго милость имаєть... дєнь положити и намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); Приход положили полшеста ста копъ грошей и тры копы грошей без девети грошей (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); у hranyciu у mezu samy iesmo promezy sebe połozyły у korpu zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*)

4. (що, кому що) *(віддати належне)* заплатити, дати (5): а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшель... тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); О скоранїю по(д)соу(д)ков(ъ) А тако(ж) оуста о по(д)соу(д)ко(х) коли ємоу нєхто нагани(т) имєєть положи(т) любо три вѣрдоунъкы алюбо лоупєжь лїсичїи (XV ст. *ВС* 34); А коли быхмо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣли первои (господарю) королю положити триста золотыхъ угорьскихъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

5. *(дорогу)* прокласти (1): а Руденскаѧ маєт оу подворѧ своєго ворота поставити на влицу (!) што з веком оулица промєж подворєй положєна (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

6. (чого в кого) покласти для збереження (що в кого) (1): и глѣбъ рєкъ, я в тєбє проси(л) того запису... и ты мнѣ єго нє да(л)... и рєкъ єси єго положити в пана ивана писара (Вільна, 1495 *ВМБС*).

7. похоронити, поховати (1): Прокоп Чюрин пани пани (!) Иринѣ положеныи к. в. лѣто... (Київ, XV ст. *ОБРН* 151);

◇ п о л о ж и т и л и ч б у (з чого) (3) зробити підрахунки, скласти фінансовий звіт: Такєжъ какъ... выслали зъ Берестья, ино послѣ нихъ Немира а Левко держали мыто Берестейское, и положили личбу зъ мыта Берестейского (б. м. н., 1495 *РЕА* III, 33); Онъ жо положилъ личбу зъ (другого? — *Прим. вид.*) году (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34); п a s e b e p o l o ż y t y (що) (1) взяти на себе відповідальність за що: chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne mozem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); н а д у ш и п о л о ж и т и (1), п о л о ж и т и н а д у ш и (1) *див.* **ДОУША** 2; н а л и ч б є п о л о ж и т и (2), п о л о ж и т и н а л и ч б ѣ (4) *див.* **ЛИЧБА 1.**

ФОРМИ: *інф.* **положити, положи(ти), położyty** 10 (1401 *АкВАК* III, 2; 1412 *Р* 81; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1467 *BD* II, 298; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1487 *АМЛ*; 1495 *ВК*; *ВМБС*; *ВМЗД*; *ВСоб.*); **положытн** 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1499 *ВФ*); **положить** 2 (XV ст. *ВС* 34; 1489 *РИБ* 431); **положи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 34); *перф. 1 ос. одн.* **есми положил, єсми положилъ** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **положилъ есми** 2 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *3 ос. одн. ч.* **положил, положилъ, положиль, положи(л)** 19 (1412 *Р* 81; 1421 *Р* 94; 1428 *Р* 111; 1475 *AS* I, 70; 1489 *РИБ* 431; 1491 *AS* I, 94; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *РЕА* III, 34 і т. ін.); **положы(л)** 1 (1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* **єсмо положили** 2 (1478 *AS* I, 76; 1498 *АЛМ* 169); **iesmo... połozyły** 1 (1500 *ДПЖН*); *3 ос. мн.* **положили** 11 (1411 *Р* 79; 1445 *Cost.* II, 729; 1495 *АЛМ* 85, 128; 1495 *РЕА* III, 33; 1497 *АЛРГ* 79); **положыли** 1 (1495 *ВК*); *майб. 1 ос. одн.* **положу** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн.* **положи(т)** (XV ст. *ВС* 34); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы...положиль** (1467 *BD* II, 298); *3 ос. мн.* **аж бы... положили** (1467 *BD* II, 297); *нак. сп. 2 ос. одн.* **положи** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **положы** 1 (1495 *ВМБС*); *дієприсл. перед.* **положивши** (1448 *Cost.* II, 734, 738); *інф. пас.* **быти положєны** 1 (XV ст. *СЯ* 43); **бытї! прїчїнєны** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **połozona** 1 (1388 *ZPL* 105); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **бѫдє(т) положєна, положена** 2 (XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1494 *AS* I, 102); *3 ос. мн.* **положєны** (XV ст. *СЯ* 43); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **положєнного** (1434 *Cost.* II, 666); *знах. одн. ч.* **положєныи** 1 (1434 *Cost.* II, 664); ! **прїчинє** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *дав. одн. ж.* ! **положєныи** (XV ст. *ОБРН* 151); *знах. мн. с.* **położonyje** (1388 *ZPL* 105); *предик. пас. дієприкм.* **положено** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див. ще **ОУЛОЖИТИ.**

ПОЛОЗОВИЧЪ, ПОЛОЗОВИЧ *ч.* (10) *(особова назва):* А при том были свѣтки: ...королев дворѧнин Сєнко Полозович, а... Сєнко Смочко (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); Ключьнику киевъскому Сеньку Полозовичу... ключь Киевъский держати (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полозович, Полозовичъ** (1485—1500 *AS* I, 121; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *РИБ* 683); *род. одн.* **Полозовича** (1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *дав. одн.* **Полозовичу** (1494—1495 *АЛРГ* 59, 60; 1496 *АЛРГ* 69; 1497 *РИБ* 684).

ПОЛОЗЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были... федко полозъ а кнзь путѧта (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полозъ** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ПОЛОКЪ** *ч.* (2) площина, рівнина: оучинили єсмо имъ границю повышє манастырѧ свѧто(г) михаила прєзъ криничину на второ(м)ъ полку. а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ на полку (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на полку** (1404 *Р* 68).

***ПОЛОНАЯ**[1] *ж* (1) *(назва річки у Волинській землі)* Полонка: мы великий кнѧзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижет... дали есмо ємоу... Чароуковєць на рєце на Полоной (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Полоной** (1446 *AS* III, 5).

***ПОЛОНАЯ**[2] *ж.* (1) *(назва поселення у Волинській землі)* Полонка: у Полоной у пана Мартинове одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Полоной** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПОЛОНИНА** *ж* (2) *(гірське пасовище)* полониpermalink: Vulodislaw... Karol Polski znajemo czinimi... cz(t)om... dajemo ym у daliiesmo szelo... Kruselniczu... zo wsymy Hraniczamy... y z liszi y s poleninamy (!) y z nyvamy (Глиняни, 1395 *GL* 166); а тоє село... имѣють на(м) давати подлу(г) пра(в) волоско(г) ты то доходы што(ж) с по(л)нинъ аю(т) (!) (Снятин, 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *род. мн.* **по(л)нинъ** (1424 *Р* 100); *ор. мн.* ! **poleninamy** (1395 *GL* 166).

Див. ще **ПЛАНИНА** 2.

***ПОЛОНКА** *ж.* (1) *(назва річки у Вітебській землі):* Ино... продали есмо Єго Милости дворєц наш... зъ зємлѧми... оу гранєх, почонши: по Митин роубєж Чирчинский... и Полонкоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Полонкоу** (1492 *AS* III, 23).

***ПОЛОНОЄ**[1] *с.* (1) *(назва міста у Волинській землі)* Полонне: мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... дали єсмо... Каленику... под Полоным Вищикусовичи (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Полоным** (1437 *AS* I, 34).

***ПОЛОНОЄ**[2] *с.* (1) *(назва маєтку у Віленському воєводстві):* Сє азъ... кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ кнгни маріи... имѣніє... полоноє (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полоноє** (1446 *Р* 154).

***ПОЛОНЪ** *ч.* (3) *(перебування в неволі)* полон (2): и всказывали єсьмо къ тобѣ брату нашому черезъ наши послы, являючи то, што жъ царь Мєндли Гєрєй Пєрєкопскій и Стефанъ воєвода воложскій... отчинѣ нашой... шкоды починили, городы наши пожгли и многіи люди головами въ полонъ повели (б. м. н., 1496 *ОКИВ*);

(здобич) полон (1): А... тобє коли рать свою поущоу або... рать моѧ прибєгъши твоимъ людѧмъ зашкодѧ(т)... а таѧ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полонъ, поло(н)** (1484 *ЯМ*; 1495 *ПЛПС*; 1496 *ОКИВ*).

ПОЛОСМЫ *числ. дробовий, невідм.* (1) *(у сполуч. з іменником жіночого роду)* сім з половиною, *діал.* півосьма: Приходу мыта: пѧтдесѧт коп и полосмы копы грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ПОЛОТНО *с.* (10) полотно: алє полотно и бобовъ локтємъ да продаю(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а отъ крамных рѣчєи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты... абы платили, оу сєрєтѣ, мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Ратомскій свѣтчилъ... пани его позвала мене и пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти. в которои скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полотно** (1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273); *знах. одн.* **полотно** (1449 *Cost.* II, 743); *наз. мн.* **полотна** (1498 *АЛМ* 163); *род. мн.* **полотенъ** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **полотна** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **ПЛАТНО, *ПЛОТНО.**

***ПОЛОТСКО** *с.* (1) *(назва головного міста у Полоцькій землі)* Полоцьк: А потомъ Сопѣга рекъ: еще... кнегини Ѳедоровая, прислала... листъ... короля е. м., писаный до... воеводы Виленского, как еще Полотско держалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Полотско** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще ***ПОЛОЦКЪ.**

ПОЛОЦКИЙ, ПОЛОЦКІЙ, ПОЛОЦЪКИЙ (4) *(особова назва)*: а при томъ были наша вѣрная рада... панъ василии полоцкии панъ пѣшко (Луцьк, 1445 *Р* 151); А при томъ были свѣдки... панъ Василей Полоцкій, а Маско Гулевичъ (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полоцкии, полоцкий, полоцъкий, Полоцкій** (1445 *Р* 151; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *ДГШХ*; 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ПОЛОЦКІЙ[1] *прикм.* (5): Билъ намъ чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ, штожъ есмо судили его зъ Мартынцомъ Федковымъ сыномъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустыской, не судити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Полоцкій** 1 (1498 *АЛМ* 159); *ск. н.* **п(л)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч.* **Полоцкого** (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн. ч.* **Полоцкому** (1500 *АСД* II, № 3); *знах. одн. ч.* **полоцъкого** (1499 *ВФ*).

Пор. ***ПОЛОТСКО, *ПОЛОЦКЪ.**

ПОЛОЦКІЙ[2] *див.* **ПОЛОЦКИЙ.**

***ПОЛОЦКЪ** *ч.* (2) *(назва головного міста у Полоцькій землі)* Полоцьк: хоживали подъ князємъ великимъ Витовтомъ... отъ Смоленска до Полоцка (б. м. н., 1444 *АкЮЗР* I, 17); и глѣбъ рєкъ, я в тєбє проси(л) того запису... а я в тотъ ча(с) в поло(ц)ку са(м) жо єго зрѣзавшы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Полоцка** (1444 *АкЮЗР* I, 17); *місц. одн.* **в поло(ц)ку** (1495 *ВМБС*).

Див. ще ***ПОЛОТСКО.**

ПОЛОЦЪКИЙ *див.* **ПОЛОЦКИЙ.**

! ПОЛОЧИНЄ *див.* ***ПОЛОЧИНИ.**

***ПОЛОЧИНИ** *мн.* (11) *(назва з'єднаних потоків у Молдавському князівстві):* Ино мы... єсмо дали... слоугам нашим... половина сєло от Флорєщи на Полочинє (Сучава, 1495 *BD* II, 74); А хотарь томоу...половин(и) сєла що єст на Полочинєх (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* **на ! Полочинє** 3 (1495 *BD* II, 73, 74, 76); *місц.* **на Полочинєх** 7 (1495 *BD* II, 76; 1497 *BD* II, 118, 119); *зам. знах.* чєрєс **Полочинєх** 1 (1497 *BD* II, 119).

***ПОЛСЄДМАНАЦАТ** *числ. дробовий* (1) шістнадцять з половиною: Сє я кн⟨ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую... за полсєдманацат коп грошей (Берестя, 1448 *AS* I, 44).

ФОРМИ: *знах.* **полсєдманацат** (1448 *AS* I, 44).

***ПОЛСЕМАДЕСѦТЪ** *числ. дробовий* (1) шістдесят п'ять: В Берестьи войтъ володимирский Луд... а Петько личбу делали з мыта володимерского: держали полтора года и пѧт недель, дали всего полсемадесѧтъ копъ грошей и 12 гр. (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78).

ФОРМИ: *знах.* **полсемадесѧтъ** (1496 *АЛРГ* 78).

***ПОЛСКА** *ж.* (1) (*стп.* Polska) Польща, Польське королівство: такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны далєи кракова и далєи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижєванцємъ, тогды.. имамы помагати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн.* **пол(с)ки** (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***ПОЛЩА.**

ПОЛСКИИ, ПОЛЪСКИИ, ПОЛЬСКІЙ, ПОЛСКІЙ, ПОЛЬСКИ, ПОЛСКИ, POLSKI, ПОЛСКЫИ, ПОЛЬСКЫИ ПОЛСКЫ *прикм.* (298): ажє поидєть оугорьскыи король на литву польскому королєви помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); съ приказаниє(м) кралѧ вла(д)слава (так.— *Прим. вид.*) польско(г)... взѧли єсмо вѣчноую очизноу... шлѧхєтны(м) чобото(м) (Луцьк, 1445 *Р* 148); ис полских волостей всее дани грошовое собрано сумою 100 и 30 копъ грошей (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73); А також коупцєм от зємлѧх... кролѣ єго милости полского... вєздє... да єст им... отворєно ходити (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

п о л с к а я л и ч б а (2) грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці на території Польщі: а за то єсмо взѧли... двѣстє ко(п) широкы(х) грошєи чєскиє монєты а по(л)скиє (!) личбы (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*): Я кнѧзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю... штож... записал сѧ єсми дѧдинои своєи... имѣнѧ свои: Студенкоу а Ставокъ оу тых дву сот копах широких грошей чєскоє монєты, полскоє личбы (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120); п о л с к о є п р а в о (3), п р а в о п о л ь с к о є (1) польське феодальне право: єсть болєи пановъ штожъ имеють права нємєцькая оу свои(х) сєлєхъ... а онї о(т)поущають нємєцькоє право а вєдоутсѧ по(д)лоугъ по(л)скаго права (XV ст. *ВС* 26); г р о ш ъ п о л ь с к и и (1) *див.* **ГРОШЪ;** г р ы в н а п о л с к а я (1) *див.* **ГРИВНА** I; к о р о л є в с т в о п о л с к о є (2) *див.* ***КОРОЛЄВСТВО;** к о р у н а п о л с к а я (107) *див.* **КОРОУНА;** к р о л є в с т в о п о л с к о є (8) *див* ***КРОЛЄВСТВО.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пол(с)кии, полъскии, пол(с)ки(и), польскій, полскии, полскій** 22 (1393 *Р* 50; 1395 *Cost.* II, 610; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 120; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1454 *АЛМ* 12; 1487 *AS* I, 87; 1488 *РИБ* 222; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **пользки, пол(с)ки, полски** 8 (1388 *Р* 36; 1394 *Р* 53; 1395 *GL* 166; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *Р* 86; 1448 *Cost.* II, 733; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **полскыи, польскыи, по(л)скы(и)** 5 (1411 *Cost.* II, 638; *Р* 76; XV ст. *ВС* 9 зв., 10; 1462 *BD* II, 284); **полскы** 2 (1434 *Cost.* II, 666; 1467 *BD* II, 297); *род. одн. ч., с.* **польско(г), пол(с)кого, польского, полского, (по)лско(г), по(л)ского, полско(г)** 33 (1388 *Р* 39; 1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Р* 62; 1402 *Cost.* II, 621; 1408 *Cost.* II, 633; 1415 *Р* 87; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *Р* 148; 1488 *AS* I, 241; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **полскаго, пол(с)каго** 5 (1491 *КЄ*; XV ст. *ВС* 7, 26; 1499 *BD* II, 422, 423); *дав. одн. ч.* **польскому, полско(м), польско(м), пол(с)кому, пол‹с›кому, полскому, Polskomu, полскомоу, по(л)скомоу, польскомоу, полском(у)** (1352 *Р* 6; 1388 *Р* 42; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* II, 618; 1404 *Р* 70; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II, 733; 1468 *BD* II, 301; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **полского, польского, по(л)ского** (1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 765); *ор. одн. ч., с.* **польскымь, полскымъ, по(л)скымь, полскым, польскъмь** 8 (1352 *Р* 5; 1366 *Р* 14; 1448 *Cost.* II, 305; XV ст. *ВС* 25 зв.; 1499 *BD* II, 419, 420); **польскимь, пол(с)кимъ, полскимъ, польскимъ** 4 (1393 *Cost.* II, 607; 1404 *Р* 70; 1433 *Р* 123; 1442 *Cost.* II, 717); *місц. одн. с.* **оу пол(с)комъ** (1395 *Cost.* II, 612); *наз. одн. ж.* **полская, полскаѧ** 3 (1433 *Р* 123; 1448 *Cost.* II, 734; 1468 *BD* II, 302); **полска** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *род. одн. ж.* **польскои, полскои, по(л)скои** 15 (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Р* 120; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 734; 1449 *Cost.* II, 746; 1453 *Cost.* II, 765; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301; 1499 *BD* II, 421 і т. ін.); **пол(с)коє, польскоє, полскоє, по(л)скоє** 9 (1395 *Cost.* II, 612; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132; 1475 *Р* 133; 1485—1500 *AS* I, 120; XV ст. *ВС* 9 зв.; 1496 *АЛРГ* 72); **по(л)скоѣ, пол(с)коѣ, польскоѣ, !полископ, полскоѣ, по(л)скоѧ** 9 (1388 *Р* 43; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Р* 62; 1401 *Р* 64; 1434 *Р* 130; 1436 *Cost.* II, 706; 1445 *Cost.* II, 729); **! по(л)скиє** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); **! польскыи** 1 (1361 *AGZ* 6); *дав. одн. ж.* **польскои, по(л)скои, пол(с)кои, полскои, польскои, польскоі** 75 (1388 *Р* 39; 1393 *Cost.* II, 607; 1400 *Cost.* II, 619; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Р* 121; 1434 *Р* 130; 1445 *Cost.* II, 729; 1453 *Cost.* II, 766; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **польскуи** 1 (1434 *Р* 130); **по(л)скоѧ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **! пильскои** 1 (1434 *Р* 130); *знах. одн. ж.* **полскоую** (1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн. ж.* **полскою, по(л)скою** (1433 *Р* 123; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 306); *род. мн.* **польски(х), полских** 2 (1424 *Р* 100; 1496 *АЛРГ* 73); **! полки(х)** 1 (1404 *Р* 70); **полскыхъ** 1 (1462 *BD* II, 283); *дав. мн.* **польскимъ, полски(м), полскимъ** 4 (1434 *Р* 130; 1448 *Cost.* II 733, 735; 1462 *BD* II, 283); **полскымъ, полскы(м), полскым** 3 (1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 284); *ор. мн.* **полскими** (1455 *Cost.* II, 774).

***ПОЛТВА** *ж.* (1) *(назва річки у Волинській землі):* My Witold, wełyki kniaź, łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo... sełyszcze Kameń... na гусі Połtwi (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *місц. одн.* **na Połtwi** (1420 *AS* I, 25).

ПОЛТЄВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрыє люде па(н) васко люби(ч)... панъ ва(с)ко полтєвъ (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полтєвъ** (1478 *ЗРМ*).

***ПОЛТОРА** *числ. дробовий* (33) *(у сполуч. з іменниками чоловічого і середнього родів)* півтора: а кто иметъ повєзти сукно... у бани отъ гривну полъвтора гроша (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); из нєкрашєвщины по(л)тора ведрᴀ мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167); В Берестьи войтъ володимирский Луд а Сташко ратушный... личбу делали з мыта володимерского: держали полтора года и пѧт неделъ, дали всего полсемадесѧтъ копъ грошей и 12 гр. (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78); Панъ Литавор маршалокъ а Ѳедко писаръ брали личбу в ключника киевского... с полутора году (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *род.* **полутора** (1497—1498 *АЛРГ* 80); *знах.* **полъвтора, полвтора, полфтора** 18 (1408 *Cost.* II, 631, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670; 1460 *BD* II, 274 і т. ін.); **полтора, по(л)тора** 14 (1456 *Cost.* II, 789, 790, 791; бл. 1458 *Р* 167; 1460 *BD* II, 275, 276; 1496 *АЛРГ* 78).

Див. ще ***ПОЛТОРЫ.**

***ПОЛТОРАСТА** *числ. дробовий* (3) півтораста, півтори сотні, сто п'ятдесят: Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне... за полтораста копъ манитическое (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); и отецъ нашъ... подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей на томъ имѣни, а 100 копъ велѣлъ заплатити... вѣно... и въ той полторусту копъ грошей далъ ему тое имѣніе до его живота (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *знах.* **полтораста, по(л)тора(с)та** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; *п.* 1450 *ПИ* № 9); *місц.* **въ полторусту** (1494 *АЛМ* 54).

***ПОЛТОРЫ** *числ. дробовий, невідм.* (5) *(у сполуч. з іменниками жіночого роду)* півтори: продали єсмо мыто лоуцькоє... на три годы на го(д) по по(л)тори тисѧчи копъ (Краків, 1487 *АМЛ*); прото мы нн҃ѣ укладаємь то(т) обычаи... бы кєлїхъ оучинєнъ за по(л)торы гривны къ цркви... штобы дано (XV ст. *ВС* 23 зв.); Продали есмо мыто луцкое... на тры годы за полторы тисѧчи копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *знах.* **по(л)тори, по(л)торы, полъторы, полторы** (1487 *АМЛ*; XV ст. *ВС* 23 зв., 36 зв.; 1498 *АЛРГ* 81).

Див. ще ***ПОЛТОРА.**

ПОЛТРЄТЯ *див.* **ПОЛЪ ТРЕТЯ.**

ПОЛТРЕТИ, ПОЛЪТРИТЪЄ *числ. дробовий, невідм.* (3) *(у сполуч. з іменниками жіночого роду)* два з половиною, *діал.* півтретя: панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потрєбы л гривєнъ и полъ тритъє гривиы (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а дани по(л)трєти колоды оу стожъку (б. м. н., XV ст. *ИК*); Ино от того днѧ до Божого нароженья взѧли есмо полтрети копы грошей без дву грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

Див. ще **ПОЛЪ ТРЕТЯ.**

***ПОЛТРЄТЬЯДЪЦАТЬ** *числ. дробовий* (4) двадцять п'ять: город чодно(в)(!), на городє... воло(в) два(д)цать коро(в) шесть свинє(и) по(л)трєтьядъцать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); продали єсмо мыто лоуцькоє... на три годы на го(д) по по(л)тори тисѧчи копъ и по по(л)трєтѧдъцати копъ широки(х) грошє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*); А то все роздано... Володимерскихъ капныхъ пенезей и верховщины а циншовыхъ литовижзких пѧтдесѧтъ копъ и чотыри копы и полтретѧдцать грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *наз.* **по(л)трєтьядъцать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *дав.* **по(л)трєтѧдъцати** (1487 *АМЛ*); *знах.* **по(л)трєтѧдъца(т), полтретѧдцать** (1487 *АМЛ*; 1497—1498 *АЛРГ* 79).

***ПОЛТРЕТѦДЦАТЬ** *див.* ***ПОЛТРЄТЬЯДЪЦАТЬ.**

***ПОЛТРЄТѦДЪЦАТ** *див.* ***ПОЛТРЄТЬЯДЪЦАТЬ.**

ПОЛОУБЄНСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* Я Иван Тимофєєвич Коуль... з женою... вызнаваєм... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ Єго Милости Андрѣєвича Полоубєнского тридцат коп грошей широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); А при том... был... кнѧз Василей Андрѣєвич Полоубєнский (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полоубєнский** (1496 *AS* I, 245); *род. одн.* **Полоубєнского** (1492 *AS* III, 23).

***ПОЛУГРОШИКЪ** *ч.* (2) *(назва грошової одиниці)* півгрошик (1): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в нєго то селищє... тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдесѧть

гривє(н) полугрошки (!) по тои личбє какъ оу подольскои землн идєть (Острог, 1427 *Р* 109);

подольскии полугрошики (1) *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* ! **полугрошки** (1427 *Р* 109).

Див. ще ***ПОЛУГРОШНИКЪ.**

***ПОЛУГРОШНИКЪ** *ч.* (2) ◇ подольскии полугрошники *див.* **ПОДОЛЬСКИИ.**

ФОРМИ: *ор. мн.* **полугрошники** (1429 *Р* 112, 113).

Див. ще ***ПОЛУГРОШИКЪ.**

***ПОЛУДЕНЬ** *ч.* (2) *(сторона світу)* південь: а одъ тоеи долыны Кобелыкой (!) на полудень грунтъ Хмельницкій вправо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полудень** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

***ПОЛОУКОПЬЄ** *с.* (1) (*стп.* półkopie) *(плата натурою за користування землею, 30 снопів)* полукіпок, півкопи: Павє(л) зємлю де(р)жить глазо(в)щиноу а с тоє зємли хоживало (!) дє(и) издавна колода мєдоу ино таꙗ землꙗ вє(л)ми давно запоустєла была, ино єщо Грєжанъски(и) Ѳєдько да(л) єму на полоукопьи онъ тоє даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на полоукопьи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***ПОЛУМЄРОКЪ** *ч.* (1) *(міра місткості рідких і сипучих тіл)* восьма частина колоди: а я кн⟨ꙗ⟩зь Сємен Юрьевич маю придати ку св⟨ꙗ⟩тому Иоанну к Голшаном полумєрокъ мєду (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полумєрокъ** (1489 *AS* I, 89).

***ПОЛУНОСЧЪ** *ж.* (1) (*цсл.* полунощь) *(сторона світу)* північ: а покинувъши гостинець Олышский въ право... поехати гостинцомъ, который идетъ до Колковъ ку полуносчы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **полуносчы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПОЛФТОРА** *див.* ***ПОЛТОРА.**

! **ПОЛЦА** ⟨СТОЛЦА⟩ *див.* ***СТОЛЄЦЪ.**

***ПОЛЧЄТВЄРТА СТА** *числ. дробовий, невідм.* (1) три з половиною сотні, *діал.* півчварта сотні: а оу волости чоловєковъ по(л)четвє(р)та ста (б. м. н., XV ст. *ИК*).

Див. ще ***ПОЛЪЧЄТВЄРТЫ.**

ПОЛШЕСТА СТА *числ. дробовий, невідм.* (2) п'ять з половиною сотень, *діал.* півшоста сотні: Приходъ положили полшеста ста копъ грошей и три копы грошей (Берестя, 1495 *АЛМ* 128); Приход положили полшеста ста копъ грошей и тры копы грошей (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

ПОЛШОСТА *числ. дробовий, невідм.* (2) *(у сполуч. з іменниками чоловічого роду)* п'five з половиною, *діал.* півшоста: а ис тых людей дани идет... копа грошей, и пол шоста гроша (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

***ПОЛЩА** *ж.* (2) ◇ вєлїкая полща (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1].

ФОРМИ: *місц. одн.* **во (оу) По(л)щє** (XV ст. *СЯ* 43, 43 зв.).

Див. ще ***ПОЛСКА.**

ПОЛЪ[1], **ПУЛЪ** *числ. дробовый, невідм.* (15) пів: ана продала... полъ става (Перемишль, 1359 *Р* 10); тогдє воитєкь положи(л) листь... што жь пани ядвига хмелєвая... уздала пол сєла сулимова воиткови (Львів, 1412 *Р* 81); а въ гай далъ есми ему у пулъ гаю за манастыремъ (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); Мы панъ моужыло боучацски... вызнаваємъ... и(ж)... придали єсми ємоу по(л) мыта (Снятин, 1454 *Р* 162—163); да є(ст) єму оури(к) съ оуси(м) по(л) доходо(м) (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); а мають намъ въ кажъды(и) годъ давати готови(з)ною выде(р)жавшы по(л) года шєстьдєсꙗтъ копъ шыроки(х) грошє(и) (Петрків, 1489 *АМВ*).

***ПОЛЪ**[2] *ч.* (4) стать: и какъ предки ихъ такъ и воны сами и ихъ щадки музского полу держати маютъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *род. одн.* **полу** (1498 *ГВКОО*).

***ПОЛЪ БОЧЪКИ** *ж.* (1) *(назва міри місткості)* півбочки: а в городє поушечъного пороху полъ бочъки а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **полъ бочъки** (XV ст. *ИК*).

***ПОЛЪВТОРА** *див.* ***ПОЛТОРА.**

***ПОЛЪ ГРИВНЫ** *ж.* (4) *(назва грошової одиниці)* півгривні: а питъ моричь (!) в олеша оу дому за полъ гривны грошювъ (Перемишль, 1378 *Р* 26); а хто бортноє дрєво зроубить, бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть (XV ст. *ВС* 37—37 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **полоугривиы** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. одн.* **полъ гривны, по(л) гривны** (1378 *Р* 26; XV ст. *ВС* 37 зв.).

***ПОЛЪ ГРОША** *ч.* (5) *(назва грошової одиниці)* півгроша (4): и то, господару, помню: давывали... княгини великой Витовтовой... по пол гроша (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); у Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); а кн⟨ꙗ⟩зю Солтану оу Вишнєвцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55);

хотє за пол гроша (1) хоч трохи, хоч за півгроша: а кто бы сѣ покоуси(л)... да оусхоче(т)... оузъти ис ти(х) три возы црквни(х) хотє циноу за по(л) гроша то(т) є(ст) на(м) противни(к) (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **полу грошу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *знах. одн.* **пол гроша, по(л) гроша** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1453 *ПГОВ*; 1463 *AS* I, 55).

! **ПОЛЪДЪГАЄЦЬСКЫИ** *див.* ***ПОДГАЕЦКИИ.**

***ПОЛЪДЬВꙗНОСТА** *числ. дробовий* (1) сорок п'ять, *діал.* півдев'яноста: а к сєму лсту... привѣсили єсмо н(ш)ю пєчать подъ л(т)ы ржтва х(с)ва тисꙗча лѣ(т) и Д ста лѣ(т) и полъдьвꙗноста (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *род.* **полъдьвꙗноста** (1445 *СРК*).

***ПОЛЪ КОПЫ** *ж.* (3) *(назва одиниці грошової лічби)* півкопи: а на мєстє людє(и) по(л)но ко(р)чомъ кг а дають по полоукопє грошє(и) с ко(р)чмы (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **полоукопє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *знах. одн.* **по(л) копы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 93 зв.).

***ПОЛЪ МИЛИ** *ж.* (3) *(назва міри відстані)* півмилі: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а одъ тыхъ копцовъ... на пулъ мили долыною... где также есмо грань на явори вытесалы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); нє доходꙗчи тоули(н) по(л) мили коуръга(н)ци (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полмили, по(л) мили** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; бл. 1458 *Р* 167); **пулъ мили** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***ПОЛЪ ПОСТАВЪ** *ч.* (1) *(назва міри довжини тканин) розм.* півпостава: а єще єсмы дали... игумєну по єдинъ полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полъ поставъ** (1411 *Mih. Alb.*).

ПОЛЪПРИЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє зємлꙗнє панъ ходько быбєльскии... иванъко полъпричичь (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **полъпричичь** (1359 *Р* 10).

***ПОЛЪ РОУБЄЛЬ** *ч.* (7) *(назва грошової одиниці)* півкарбованець: а кто идєтъ до татаръскои сторонѣ, от ві кантари... у бѣлыи городъ, полъ рубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идєтъ до татарскои стороны, от дванадєсꙗт кантари... оу Билом городѣ пол роубли сєрєбра (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **полъ рубєль** 2 (1408 *Cost.* II, 631); **полъ роублъ** 2 (1434 *Cost.* II, 668); **пол роублꙗ** 2 (1456 *Cost.* II, 789); **пол роубли** 1 (1460 *BD* II, 273).

ПОЛЪСКИИ *див.* **ПОЛСКИИ.**

***ПОЛЪТОРЫ** *див.* ***ПОЛТОРЫ.**

ПОЛЪ ТРЕТЯ, ПОЛТРЄТЯ *числ. дробовий, невідм.* (2) *(у сполуч. з іменниками чоловічого та середнього родів)* два з половиною, *діал.* півтретя: у Володимиры отъ накладного

воза полъ третя гроша давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); а иноє люди новыє а и тыє дають... двє колодє мєдоу и по(л)тре(т) ведра мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

Див. ще **ПОЛТРЕТИ.**

ПОЛЪТРИТЪЄ *див.* **ПОЛТРЕТИ.**

ПОЛЪТРИТЪЯ СТА *числ. дробовий, невідм.* (1) дві з половиною сотні, двісті п'ятдесят, *діал.* півтретя сотні: А изъ рАшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста ко-ло(д) (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35).

***ПОЛЪЧЄТВЄРТЫ** *числ. дробовий, невідм.* (1) (*у сполуч. з іменником жіночого роду*) три з половиною, *діал.* пів-чварта: тамъ в томъ дво(р)цы... жита полъчєтвє(р)ты сти-рьты (б. м. н., XV ст. *ИК*).

Див. ще ***ПОЛЧЄТВЄРТА СТА.**

***ПОЛЬДЄНЬ** *ч.* (4) (*середина дня*) південь, полудень: соу(д) израна алюбо до обѣда алюбо да (!) полоудни имаєть быти соуженъ (XV ст. *ВС* 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **полоуднѧ** 2 (XV ст. *ВС* 13); **полоудни** 2 (XV ст. *ВС* 6, 13).

ПОЛЬНАЯ *ж.* (1) (*назва озера у Чернігівській землі*): Я волчько бодє(н)ковьскии... вызнаває(м)... и(ж)... прода-ли єсмо... на имѧ озѣро нѣжє(н)... а польная (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **польная** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***ПОЛЬНЫИ** *прикм.* (1) (*у знач. іменника*): землероб, хлібороб, рільник: къ Житомироу сєло крошнѧ а в томъ сєлє данъникo(в) три а дани дають колодоу мєдоу... а польныхъ дє(и) два(д)цать члвка тыє вси подымъщиноу дають што озлє пашоуть а тоуть жє ловъцовъ чєтыри а пѧть слоугъ подымъщины нє дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *род. мн.* **польныхъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ПОЛЬСКИИ *див.* **ПОЛСКИИ.**

ПОЛЬСКІЙ *див.* **ПОЛСКИИ.**

***ПОЛЬСКО** *с.* (1) ◇ в є л і к є п о л ь с к о *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **польска** (1395 *Cost.* II, 613).

!ПОЛЬСКОИ ⟨ПОДОЛЬСКОИ⟩ (1): панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч) староста зємлѣ польскои (!) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

Див. **ПОДОЛЬСКИИ.**

ПОЛЬСКЫИ *див.* **ПОЛСКИИ.**

ПОЛѢНА[1], **ПОЛЄНА** *ж.* (82) поляна (66): а хотарь имъ... на ту сторону сєрєта оу нижнимъ коньци полѧны могыла (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); мы Швитрикгаило на зна-мость то чинимы... ажє... дали єсмо єму... двѣ полѧнѣ бєрєзово а жабьє (Снятин, 1424 *Р* 99); а се здє єсмо положи-ли границю... чєрєсъ полѧноу и чєрєсъ бол⟨о⟩то (*в ориг.* бо(л)то.— *Прим. вид.*) (Манів, 1478 *AS* I, 76); А хотар... да єст... на краи лѣ⟨с⟩а, та черес лѣс до нижніи конец по-лѣни (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(*назви полян у Молдавському князівстві*): п о л ѣ н а б є л є г ѣ т є в а (1): и дали єсми ємоу... полѣноу бєлє-гѣтєвоу (Сучава, 1439 *Mih.* 205); п о л ѣ н а м и к о у-л и ц и н а (2): мы стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє... пєтръ вилна... и дал... лазороу... половина полѣна микоулицина (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87); п о л ѣ-н а о п р и ш и н а (1): єдно сєло на солономъ тазловѣ на имѧ провозєщи и полѣна опришина о(т) кърова на вє-лико(м) тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444); ⟨п о л ѣ н а⟩ р о у с к о в а (1): а хотаръ... мєжє полѣны оурѣклєва и роускова (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); п о л ѧ н а с и-р ѧ т ь с к а я (1): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє ... дали єсмы монастирєви стго николы што на полѧны сирѧтьско(м)... болота (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69); п о л ѧ н а с к о у м п о в а (1): а хотаръ зубрєв-цємъ... на вєрхии конєцъ полѧнъ скоумповы(х) (Сучава, 1429 *Cost* I, 280); п о л ѣ н а о у р ѣ к л є в а (1). о у р ѣ к л є в а п о л ѣ н а (1): єще є⟨с⟩ми дали... оурѣклєва полѣна (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); д о л г а я п о л ѣ н а (1) *див.* **ДЛЪГЫ**; З л а т а р є в а п о л ѣ н а (1) *див.* ***ЗЛАТАРЄВЪ**; к и п р и я н о в а п о л ѣ н а (1) *див.* ***КИПРИѦНОВЪ**; П и н т є н о в а п о л ѣ н а (2) *див.* ***ПИНТЄНОВЪ**; с є р б о у л о в а п о л ѣ н а (1) *див.* ***СЄРБОУЛОВЪ**; т є р н о в с к а п о л ѣ н а (1) *див.* ***ТЄРНОВСКЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **полѣна** 7 (1419 *DIR«A»* 444; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1491 *BD* I, 473; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* конєць (половина, до) **полѣна** 4 (1409 *Cost.* I, 65; 1458 *BD* I, 19; 1466 *BD* I, 114; 1472 *Cost. S.* 87); *зам. знах.* дали єсмы (держит) **полѣна** 7 (1426 *Cost.* I, 178; 1436 *Cost.* I, 467; 1443 *Cost.* II, 155; 1456 *Cost.* II, 569; 1469 *BD* I, 134; 1470 *DIR«A»* 522); черєс **полєна** 1 (1438 *DBAc* 27); *род. одн.* **полѣни** 7 (1463 *Cost. S.* 45; 1465 *BD* I, 88; 1487 *BD* I, 292; 1490 *BD* I, 403; 1491 *BD* I, 473; 1497 *BD* II, 100); **полѣны, полѧны** 5 (1392 *Cost.* I, 7; 1420 *Cost.* I, 135; 1424—1425 *DBAc* 19; 1429 *Cost.* I, 248; 1462 *BD* I, 56); *знах. одн.* **полѣноу, полѧноу** 13 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 135; 1431 *Cost.* I, 317; 1439 *Mih.* 205; 1463 *BD* I, 73; 1478 *AS* I, 76; 1491 *BD* I, 451; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **! полѣно** 1 (1497 *BD* II, 100); *зам. род.* от **полѣноу** 9 (1400 *Cost.* I, 37; 1472 *Cost. S.* 88; 1491 *BD* I, 473); *ор. одн.* **полѣною** (1448 *Cost.* II, 281; 1462 *BD* I, 55); *місц. одн.* **на полѧны** (1409 *Cost.* I, 69); *наз. мн.* **полѣни** (1470 *BD* I, 148); *род. мн.* **полѧнъ** (1429 *Cost.* I, 280); *дав. мн.* **полѣнам** 1 (1491 *BD* I, 453); **полѣиом** 1 (1462 *BD* I, 52); *знах. мн.* **полѣны** 3 (1443 *Cost.* II, 160; 1462 *BD* I, 52; *Cost. D.* 11); **полѣни** 1 (1462 *BD* I, 52); *ор. мн.* **полѣнами, полѧна-ми** 10 (1426 *BAM* 21; 1428 *Cost.* I, 202; 1470 *DIR«A»* 522; 1483 *BD* I, 269, 270; 1488 *ДГСВМЦ*; *ДГСПМ*); **полѣни 3** (1463 *Cost. S.* 45; 1486 *BD* I, 289; 1490 *BD* I, 403); **полѣны** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *знах. дв.* **полѧнѣ** (1424 *Р* 99).

Див. ще ***ПОЄНА, ПОЄНИЦА, *ПОЛѢНІЦА, ПОѦНА**[1].

ПОЛѢНА[2] *ж.* (21) (*назва села у Молдавському князівст-ві*): а о(т) того сєла... оузѧли єсмы пѧть дворы татаръ и дали єсмы нхъ монастирєви стго николы о(т) полѧны (Су-чава, 1411 *DIR«A»* 439); И також прїидє... дочка Нєкито-ва... и продала... двѣ сєлѣ... на имѣ Полѣна (Сучава, 1488 *BD* I, 355)

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полѣна** (1488 *BD* I, 355, 356); *род. одн.* **полѧны, полѣны** 8 (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1438 *DBAc* 27; 1443 *Cost.* II, 128; 1446 *ПГСПМР*; 1448 *Cost.* II, 365, 366; 1449 *Cost.* II, 378); **полѣни** 2 (1434 *DIR«A»* 464; 1488 *BD* I, 356); **полєни** 2 (1486 *BD* I, 289, 290); *дав. одн. зам. род.* о(т) **полѣнѣ** (1441 *DIR«A»* 477); *знах. одн. зам. род.* о(т) **полѣноу** (1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530); *знах. мн.* **полѣны** (1471 *DIR«A»* 525)

Див. ще **ПОѦНА**[2].

ПОЛѢНА[3] *ж.* (4) (*назва селища у Молдавському кня-зівстві*): и дали єсми... тоє прѧ(д)рєчєноє сєлищє на имѣ полѣна (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн* **полѣна** (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

ПОЛѢНА[4] *ч.* (5) (*особова назва*): мы пєтръ воєвода... чи-ни(м) знамєнито... ожє прїидоша... панъ михаилъ... и ста(н) полѣна и тѧгали сѣ за два сєла (Сучава, 1448 *Cost.* II, 361—362); а они... дали... прївилїє... шо коли имал оуико их По⟨л⟩ѣна Дан на тоє сєло (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Полѣна, полѣна, По⟨л⟩ѣна** 3 (1448 *Cost.* II, 362; 1478 *BD* I, 219); *зам род.* оуноуци **полѣна** 2 (1478 *BD* I, 218, 219).

Див. ще **ПОѦНА**[3].

***ПОЛѢНІЦА** *ж.* (2) поляна: хота(р)... на Козїя къ вєлїкою гороу на полѣнїци (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *місц одн.* на **полѣнїци** (1458 *Mih Doc* 122); *наз. дв.* **! полѣнци** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див ще ***ПОЄНА, ПОЄНИЦА, ПОЛѢНА**[1], **ПОѦНА**[1].

***ПОЛѢНОВЪ** *прикм.* (1): а стана полѣново привилїє да не изысче(т) сїє привилїє нашє николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **полѣново** (1439 *Cost.* II, 41).
Пор. **ПОЛѢНА¹.**
ПОЛѢПШИВАТИ, ПОЛѢПШЇВАТИ, ПОЛЕПШИВАТИ, ПОЛЕПЪШИВАТИ *дієсл. недок.* (11) поліпшувати, поправляти (що): можєть собѣ полѣпшивати и росширивати и осадити и примножити (Київ, 1433 *Р* 119); можєть собѣ полѣпшивати и розширивати и осадити и примножити (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); Видѣвши есмо службу... пана Петра Мушчича... дали есмо... тая имѣнія... а можеть собѣ тая имънія полепшивати, и розширивати, и на новомъ корени посадити (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31).
ФОРМИ: *інф.* **полѣпшивати, полѣпшївати** 8 (1433 *Р* 119; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *Р* 152; 1451 *Р* 156, 159; 1452 *Р* 161); **полепшивати, полепшивати, полепъшивати** 3 (1437 *AS* I, 34; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1492 *АЛМ* 30).
Див. ще **ПОЛЄПШАТИ, *ПОЛЕПШИТИ СѦ, ПОЛЄПЪШОВАТИ, ПОЛѢПШИТИ.**
ПОЛѢПШИТИ, ПОЛЄПШИТИ, POLIPSITY *дієсл. док.* (4) (що) поліпшити, поправити: A tho iesmo iemu dali... nassu didinu, a na thom mozet szobi prziszaditi, polipsity (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); а также што у том имению собе полепъшыт, на новом корени посадит, может собе розширити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).
ФОРМИ: *інф.* **полѣпшити** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); **полєпшити** 1 (1446 *AS* I, 43); **polipsity** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *майб. 3 ос. одн.* **полепъшыт** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).
Див. ще **ПОЛЄПШАТИ, *ПОЛЕПШИТИ СѦ, ПОЛЕПЪШОВАТИ, ПОЛѢПШИВАТИ.**
***ПОЛѢПШѢНЬЄ** *с.* (1) поліпшення, поправа: а што може причинити болшє межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлѦ исталасѦ (Львів, 1370 *Р* 18).
ФОРМИ: *знах. одн.* **полѣпшѣньє** (1370 *Р* 18).
Пор. **ПОЛѢПШИТИ.**
***ПОЛѢТИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* polecić) (кому що) доручити, довірити: тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѦ сєла тисмѦнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѦтєлю (так.— *Прим. вид.*) своєму пану Аньчѣєви зубрєви сєбє мѣсто (Галич, 1404 *Р* 68); И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **полѣтилъ** (1404 *Р* 68); *3 ос. одн. ж.* **полетила** (1489 *РИБ* 437).
Див. ще ***ПОЛЕЦАТИ, *ПОЛѦЦИТИ.**
*** ПОЛЮБИТИ** *дієсл. док.* (1) (собі кого) (*вибрати до вподоби*) уподобати, сподобати: и мы... того курила иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу во всє(и) о(т)чинє и(х), и казали єсмо и(м) тую о(т)чыну и(х) поделити боѦро(м) смоленски(м)... которы(х) собѣ полюбѦть (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **полюбѦть** (1495 *ВК*)
Див. ще ***ЛЮБИТИ, *СЛЮБИТИ СѦ.**
***ПОЛЮДИЄ** *див.* ***ПОЛЮДЬЄ.**
***ПОЛЮДНЄ** *с.* (3) (*рід натуральної данини старостам або намісникам-державцям*) полюддя: Паве(л) де(р)жить двє зємли данъны(х) даєть с тыхъ зємль копоу гроше(и) а полюдного двє вєдрє мєдоу чотыри коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).
ФОРМИ: *род. одн.* **полюдного** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).
Див. ще ***ПОЛЮДЬЄ.**
***ПОЛЮДЬЄ** *с.* (18) (*рід натуральної данини старостам або намісникам-державцям*) полюддя: а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи, и зе всими доходы, и зъ данью и зъ полюдьемъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а иде(т) с нє(г) колода медоу и съ всеми пошлинами з бобры ис куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); Игна(т) де(р)жнть землю василе(в)щиноу а с тоє зємли даєть сорокъ гроше(и) а полюдьѦ двє вєдрє мєдоу а двє коуници (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **полюдья, полюдьѦ, полю(д)Ѧ** 11 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **полюдия, полюдиѦ** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *ор. одн.* **полюдьемъ, полю(д)ємь** (1401 *АкВАК* III, 2; 1427 *Р* 108).
Див. ще ***ПОЛЮДНЕ.**
***ПОЛѦНА¹** *див.* **ПОЛѢНА¹.**
***ПОЛѦНА²** *див.* **ПОЛѢНА².**
***ПОЛѦНЕ** *мн.* (1) (*назва народу*) поляки: а свѣдковє на то панъ хрщєнъ судомирски(и) панъ збыгнѣвъ маршѦлко панъ гнѣвошь подкомории... панъ бѣнко старосто (так.— *Прим. вид.*) галицки(и)... иныхъ много было при томъ добрыхъ люди(и) полѦнъ и руси (Львів, 1399 *Р* 59).
ФОРМИ: *род. мн.* **полѦнъ** (1399 *Р* 59).
***ПОЛѦНИЦА** *ч.* (2) вільний, безземельний селянин, який за договором працював на землі землевласника: а в томъ же дєвєть полѦни(ц) што зємль нєдє(р)жать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
ФОРМИ: *наз. мн.* **полѦници** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **полѦни(ц)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
***ПОЛѦЦИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* polecić) (кому що) доручити, довірити: а всѦ таѦ имѣнїа полѦци(л) и да(л) єсмь женѣ своєи кнѦгини мрїи (Київ, 1446 *Р* 154).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **полѦци(л)... ⟨єсмь⟩** (1446 *Р* 154).
Див. ще ***ПОЛЕЦАТИ, *ПОЛѢТИТИ.**
ПОМАГАТИ *дієсл. недок.* (29) (кому, кому на кого, що) надавати допомогу, помагати (кому, кому проти кого, чого) (28): ажє поидєть оугорьскыи король на литву польскому кролєви помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); Мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чиним знамєни(т)... ожє... корунѣ польскои слюбуємъ дєржати цѣлую правду... и на вѣ(к) помагати ми (Молодечно, 1388 *Р* 43); а стєцко... воєвода... записалъ сѦ кролєви... служити прияяти помагати противу каждого нєприятєлѦ (Ланчиця, 1433 *Р* 123); да и я по доконъчалъныхъ записехъ... вамъ на нихъ помагалъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); своимъ животомъ помагати (1) *див.* ***ЖИВОТЪ.**
ФОРМИ: *інф.* **помагати** 25 (1352 *Р* 6; 1366 *Р* 14; 1388 *Р* 43; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Р* 121, 123; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 372 і т. ін.); **!полагатн** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); *перф. 1 ос. одн. ч.* **помогалъ** (1498 *BD* II, 409); *майб. 1 ос. мн.* **хочемъ... помагати** (1407 *Cost.* II, 629); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхомъ... помагали** (1411 *Cost.* II, 637).
Див. ще **ПОМОЧИ.**
ПОМАЛѢ *присл.* (1) (*стп.* pomale) незабаром, скоро: Сє азъ... кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оци и братїа нашѦ (Київ, 1446 *Р* 154).
ПОМЄЖЄ *прийм.* (1) (із знах.) (*виражає просторові відношення, вказує на напрям дії*) між: А хотар да єст тым сєлам... ⟨прос⟩ти оу пискъ, по мєжє кичеры (Сучава, 1468 *BD* I, 127).
Див. ще **МЄЖИ, МЄЖДОУ, МЄЖОУ, ПРОМЄЖИ, ПРОМЄЖУ.**
***ПОМЄНУТИ** *див.* **ПОМѦНОУТИ.**
***ПОМЕРНОЕ** *с.* (1) торгова подать, яку стягали при перемірюванні зерна та інших товарів: А поведалъ намъ, штож дей с них одна служъба, а дани они дают двадцать ведер меду и чотыры ведра, а померного два гроши (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71).
ФОРМИ: *род. одн.* **померного** (1496 *АЛРГ* 71).
***ПОМЄРТИ** *дієсл. док.* (2) померти: коли(ж) братїя рожєная боудоуть вымєнїи а помроу(т) тогды на стрє(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **помроу(т)** (XV ст. *BC* 36).
Див. ще ***ОУМЄРАТИ, *ОУМЄРТИ.***

ПОМЄШКАТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* pomieszkać) помешкати, пожити: ⟨...к на(м) всказыва(л)... жадаючи... абы(х)мо... детеи... оставили...⟩ а при нашои великои кнгнє на ча(с) помєшкати поколє бы сѧ опознала (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).
ФОРМИ: *інф.* **помєшкати** (1495 *ПЛПС*).
Див. ще **МЄШКАТИ, *ПРОМѢШКАТИ.**

***ПОМИЛОВАТИ** *дієсл. док.* (4) (кому, чому що) пожалувати, надати, подарувати (кому, чому що), обдарувати (кого чим): господство мы помиловах слоузѣ нашему ⟨Ав⟩рам Фрънкоу и дадохом єго (!) от нас оурик (Сучава, 1479 *BD* I, 221); И пак дадох и помиловах господство ми наш⟨еи⟩ вишеписаннѣи свѧтеи монастири Тазловє сь єдино село (Сучава, 1491 *BD* I, 464).
ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **помиловах, пом⟨и⟩ловах** (1479 *BD* I, 221; 1491 *BD* I, 464); *1 ос. мн.* **помиловахом** (1491 *BD* I, 463).

ПОМИНАТИ *дієсл. недок.* (3): **1.** (що) згадувати (і): и нє имаємъ ты(х) мимошо(д)ши(х) дѣлъ и мерзѧчо(к) помина(т) на вѣки али имаємъ бы(т)... ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).
2. (чого) вимагати (що), допоминатися (чого) (1): а пєнезї даваю(т) на запїсы а лїхвы нє дають два годы штобы сѧ и(м) ли(х)ва множила... а по двоу годє(х) оужє и(м) далє(и) нє(т) лїхвы жадноє и ни запїсомь имєють поминаю(т) (!) анї то(т) хто сѧ и(м) запїса(л) нє имєє(т) имъ запїсоу своєго полнїть (XV ст. *BC* 28 зв.).
3. (що) поминати за упокій (1): а сестренец мой кн⟨ѧ⟩зъ Богдан маєт от г⟨о⟩спод⟨а⟩рѧ моєго п⟨а⟩на олизарову душу и мою душу поминати (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *інф.* **поминати** 1 (1488 *AS* I, 242); **помина(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *теп. 3 ос. мн.* **поминаю(т)** (XV ст. *BC* 28 зв.).
Див. ще ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ СѦ, ПОМАНОУТИ, ОУПОМИНАТИ, ОУПОМАНУТИ, ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

ПОМИНАТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) (чим) домагатися, допоминатися: право та(к) нашло ажь пана игнатовы лїсты оуморени на вѣки нє имаєть ими поминати сѧ и єго наблїжьшии (Зудечів, 1421 *P* 95).
ФОРМИ: *інф.* **поминати сѧ** (1421 *P* 95).
Див. ще ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 2, **ОУПОМИНАТИ** 3, **ОУПОМАНУТИ** 2, **ОУСПОМИНАТИ** 3, **ОУСПОМѢНОУТИ** 3.

***ПОМИРИТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) (з ким) помиритися, укласти мир: даємъ вашеи мл(с)ти виданїє, ажє мы и с нашимъ братомъ, стєфано(м) воєводою, исъєднали сѣ и помирили сѣ єсми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); єстли сѧ г(с)дръ нашъ помири(т) з вашєю мл(с)тью и запишє(т) тогды они конє(ч)но маю(т) потѧгнути в землю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **помирили сѣ єсми** (1435 *Cost.* II, 682); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ...помири(т)** (1496 *ПДВКА* 61).
Див. ще ***СМИРИТИ СѦ.**

***ПОМИСЛЪ** *див.* ***ПОМЫСЛЪ.**

***ПОМНИТИ**[1] *дієсл. недок.* (5) (кого, що) пам'ятати: Што твоя милость пишетъ, господарь мой, до мене... о пошлинахъ, ино я, господару, Олькирда не помню, помню князя великого Витовта (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); ино мы по(м)нѧчи прия(з)нь твою с прє(д)ки нашими на твоє жеданьє твоєму послу дає(м) поуть чи(ст) чєрє(з) нашу землю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35—36).
ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **помню** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дієприсл. одноч.* **помнечы** 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); **по(м)нѧчи** 1 (1496 *ПЧФГ* 35); **помня** 1 (1496 *ОКИВ*).

! **ПОМНИТИ**[2] ⟨ПОЛНИТИ⟩ *див.* **ПОЛНИТИ.**

***ПОМОГАТИ** *див.* **ПОМАГАТИ**

***POMOŻENIE** *c.* (1) (*cmn.* pomożenie) допомога: jestliby chrest'jane jemu ku pomoženiu ne pribehli... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).
ФОРМИ: *дав. одн.* **pomożeniu** (1388 *ZPL* 108).

***ПОМОЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (кому) помолитися: Сє язъ великыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь помолилсѧ єсмь боу ї стої бци (б. м. н., 1386 *P* 33).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **помолилсѧ єсмь** (1386 *P* 33).
Див. ще **МОЛИТИ.**

ПОМОРСКИИ *прикм.* (3) (*пор.* Pomorze — історична область Польщі): мы кроль казимир... поморскыи земле... потвердили есмо... єго правого всєго имѣнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); вло(д)славъ... кролъ полскин... пан поморскии... знамєнито чинимы... ижє... дали єсмы листъ... стєфанови воєводѣ (Ланчиця, 1433 *P* 124).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **поморскии** (1433 *P* 120, 124); *род. одн. ж.* **поморскыи** (1361 *AGZ* 6).

***ПОМОРѦНЫ** *мн.* (2) (*назва села у Львівській землі*) Поморяни: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с... паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ хрицко кєрдїєвичъ с поморѧнъ... ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); мы олєксандръ воєвода... и с нашимы паны... знамєнито чини(м) ... ожъ єсмо просили... пано(в) ра(ді) кролєвскои, то є(ст)... пана свинки ис поморѧ(н), пана подолцѧ... ижє мы слюбуємъ... служити королю (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).
ФОРМИ: *род.* **поморѧнъ, поморѧ(н)** (1445 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 769).

***ПОМОСТИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а въ гай далъ есми ему у пулъ гаю за монастыремъ Помостича потреб ему бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).
ФОРМИ: *род. одн.* **Помостича** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ПОМОЦОНЪ *прикм.* (3) (*стч., стп.* pomocen) ◇ ⟨б ы т и⟩ п о м о ц о н ъ (2), п о м о ц о н ъ б ы т и (1) (кому) подавати допомогу, помагати: а мы такєжъ твоєй милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потрєбу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); а мы имаемо... им... против въсѧм непрїятєлем... колико боудоум мочи, радни и помоцнии быти мами завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **помоцонъ** (1498 *BD* II, 414); *наз. мн.* **помоцни** 1 (1498 *BD* II, 414); **помоцнии** 1 (1499 *BD* II, 420).
Див. ще **ПОМОЧОНЪ.**

***ПОМОЦЪ** *ж.* (3) (*стч., стп.* pomoc) (*сприяння, підтримка*) допомога, поміч (1): гдѣ жо толко проси(л) абысте възвѣдавши радами и помоцами вашими оу на(с) нашоу волю єстли быхо(м) коу єднанью покоя с ты(м) то мистро(м) которыи хотѣли дєржати тадынки (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);
збройна допомога (1): ач быхомъ самъ своимъ животомъ нє поспѣшни были ку єго мл(с)ти потрєбизностъ єхати... тогди мы пошлємы помоцъ своѧ и паны свои ку кролєви (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714);
(*захист, заступництво*) допомога, поміч (1): и на то ст(о)аати (! — *Прим. вид.*) оуси(м) розумо(м)... съ оусими своими прїѧтє(л)ми, како бы могли наипервоє, з бжїємъ помо(ц)ємъ (!) и радою своєю оучинити на(м), ми(р) и покои о(т) басара(б) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).
ФОРМИ: *знах. одн.* **помоцъ** (1439 *Cost.* II, 714); *ор. одн.* ! **помо(ц)ємъ** (1457 *Cost.* II, 809); *ор. мн.* **помоцами** (1447—1492 *ЛКБВ*).
Див. ще **ПОМОЧЬ, *ПОМОЩЬ.**

ПОМОЧЕНЪ *див.* **ПОМОЧОНЪ.**

ПОМОЧИ *дієсл. док.* (14) (кому і без додатка) допомогти, помогти: Тѧгалъ сѧ пѣнко коунашєвичъ ис верещакомъ Боутевичем о гаи що оу щастровици и о землю и помоглъ бгъ Пѣнкови, востѧгати оу вєщаки (!) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); Ги помози рабу своєму юрью болковичю (б. м. н., бл. 1350

Р 8); а пак ли бы кото⟨ры⟩и землѧни(н) противи(л) сѧ то⟨му⟩ а нє хотѣлъ права помочи тогды маѥ(т) покупити три гривны (Галич, 1435 *Р* 134); господи помози самоилови кюзнецю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); И тогды крал... и съ єго милости братїями... имают нам помочи (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *інф.* **помочи** (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1435 *Р* 134; 1499 *BD* II, 422); *перф. 3 ос. одн. ч.* **pomohł, помоглъ** (1369 *ПСЧК*; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1447 *Cost.* II, 732); *майб. 3 ос. одн.* **поможе(т), поможет** 2 (1400 *Cost.* II, 619; 1499 *BD* II, 422); **хочет помочи** 1 (1398 *ЗЛЕІК*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **помози** 2 (бл. 1350 *Р* 8; XIV—XV ст. *ОБРН* 112); ! **момози** 1 (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **ПОМАГАТИ.**

***ПОМОЧНОЄ** *с.* (8) судова оплата, здійснювана стороною, яка виграла справу: а писилъ (!) дѧкь Пана Старостинь Пєрємыскій янько Рипочичь, а даль Пѣнько помочного гривноу срѣбьра (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); и на болшю крѣпость нашєго осужениѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ подлугъ нашєи зємли обычаѧ (Медика, 1404 *Р* 70); право такь нашло аже па(н) микъ дѣдошицкии правъ о полє и доубровоу сѧхово и помочноє да(л) (Зудечів, 1428 *Р* 111); А кто боудєт их тѧгати, боуд о котором дили... а оны помочноє боулшє щобы ничего нє платили (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **помочного** (1369 *ПСЧК*); *знах. одн.* **помочноє** (1404 *Р* 70; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 94, 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1470 *BD* I, 140).

ПОМОЧОНЪ, ПОМОЧЄНЪ *прикм.* (6) (*стп.* pomocen) ◊ быти помочонъ (помоченъ) (чому) (6) надавати допомогу, помагати: И во всемъ бы еси мыту нашому былъ помочонъ, какъ бы ся мыто нашо не понижало (Краків, 1487 *РИБ* 227); во всем бы еси мыту нашому был помочон, абысѧ мыто нашо и вага не понижало (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **помочонъ, помочон** 5 (1487 *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **помочєнъ** 1 (1487 *АМЛ*).

Див. ще **ПОМОЦОНЪ.**

ПОМОЧЪ *див.* **ПОМОЧЬ.**

ПОМОЧЬ, ПОМОЧЪ *ж.* (55) (*сприяння, підтримка*) допомога, поміч (1): мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ... оже ихо патрїарха ворменъского ни єщє оузнали єсмы, оже нашелъ на то пискоупъство помочїю господина нашєго великого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*);

збройна допомога (23): аже будєть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашєго ѧзъ самь єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою а толко вѣсть намъ даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); и присѧглъ єсмъ... ижь хочу... стоѧти при нихъ вѣрно своєю радою и помочью противу кажтому (!) члвку и нєприѧтелю (Черняхів, 1435 *Р* 133); А також мы ... ани жадноги раді... Турком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѧ моц... нас понєволили бы соби на помоч и были быхом им на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*захист, заступництво*) допомога, поміч (9): мы стєфанъ воєвода... знаємо и чинимъ... ажѣ изъ бжьєю помочью велебного кро(л) влодислава пол(с)кого... сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ земли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); I poszli na woynu... Boha wozmia na pomocz (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); и єго милость господаръ нашъ зъ божьєю помочью такимъже обычаємъ хочєть къ тобє оутвєръдити сє (Троки, 1494 *BD* II, 387); помочъ давати (5), помочи давати (1), помочъ дати (9), дати помоч (кому, на кого) (2) давати, дати, подавати, подати допомогу, помагати, помогти: а коли... великїи кнѧзь казимиръ отъ насъ какоѣ помочы пожадаєтъ... и мы маємъ такоую помочъ єго милости дати (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ... и где надобє боудєть имъ помочъ и ты имъ помочъ дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); А которыи бы купцы хотели мыто объежчати новыми дорогами, ажбы еси ему на тых помоч давал (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); тако слюбили нам... помочи нам давати против того тоурєцкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); помоч оудилати (1) (кому) дати, подати допомогу, помогти: И коли боудет... потрєбнаѧ хвилѧ и час, абыхомь єго милости помоч и послоушенство оудилали (Сучава, 1468 *BD* II, 301); помочи чинити (2), помоч чинити (кому, напротиву кому) (1) давати, подавати допомогу, помагати: а мы... познавши ижь... стєфанъ воевода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ... про то жь... о(т)пущаємы єму все (Ланчиця, 1433 *Р* 121); прото(ж) мы... вызнаває(м)... ижє єсмо сѧ о(бо)вѧзали... ижє єм(оу)... боудє(м)... помо(ч) оуставѣчнаѧ чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); приклонити помочи (1) *див.* **ПРИКЛОНИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **помочь** 1 (1392—1393 *РФВ* 171); **помочъ** 1 (1487 *АМЛ*); *род. одн.* **помочи, помо(ч)** 7 (1433 *Р* 121; 1442 *Cost.* II, 717, 719; 1456 *ЭСФ*; 1499 *BD* II, 424); **помочы** 2 (1442 *Cost.* II, 716); *дав. одн.* **помочи** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284); *знах. одн.* **помоч, pomocz, помо(ч)** 15 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 770, 774; 1456 *ЭСФ*; 1468 *BD* II, 301; 1498 *АЛРГ* 82, 83; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); **помочъ** 8 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1455 *Cost.* II, 770; 1487 *АМЛ*; 1489 *АМВ*); **помочь** 2 (1392—1393 *РФВ* 171; 1442 *Cost.* II, 717); *ор. одн.* **помочью, помо(ч)ю** 5 (1395 *Cost.* II, 611; 1435 *Р* 133; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387); **помочїю, помочию, pomocziu** 4 (1401 *RIR*; 1411 *Cost.* II, 638; 1448 *Cost.* II, 734; 1494 *BD* II, 389); *знах. мн.* **помочи** (1436 *Cost.* II, 698, 701; 1445 *Cost.* II, 729; 1499 *BD* II, 423).

Див. ще ***ПОМОЦЪ, *ПОМОЩЬ.**

***ПОМОЩЬ** *ж.* (53) (*цсл.* помощь) (*сприяння, підтримка*) допомога, поміч (1): да нє имають тоты вышеписанныи люди никоторыи помощи давати никому николи (Побрата, 1448 *ДГПР*);

(*захист, заступництво*) допомога, поміч (52): мы Стєфанъ воєво(да)... знамєнито чини(м)... оже... оумыслихмо съ нашєѧ доброѧ волея и о(т) ба помощиа да оутвърдимо на(ш) монастиръ (Сучава, 1443 *ПГСММ*); А пак коли оусхочет... Владислав, крал оугръскїи... и... Ян Олбрахть, крол полскїи... и, из божїєю помощїю, поидоут сами... и съ оусимы своими моцамы... на тоурєцкого чъсарѣ... тогды... Владислав, крал оугръскіи... имал бы проити через Басарабскоую зємлю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн.* **помощи** (1448 *ДГПР*); *ор. одн.* **помощїѧ, помощїя, помощиѧ, помощєѧ** 28 (1443 *ДГСПМН*; 1447 *Cost.* II, 281; 1458 *BD* I, 8; 1465 *DIR«А»* 518; 1471 *DIR«А»* 527; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 347; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **помощиа, помощїа** 17 (1443 *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 365; 1455 *Cost.* II, 525; 1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 181; 1476 *BD* I, 215; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **помощїю, помощию** 4 (1471 *ДГСМПБ*; 1490 *ДГСХМ*; 1497 *BD* II, 99—100; 1499 *BD* II, 423); **помощїѫ** 1 (1457 *BD* I, 4); **помощїє** 1 (1446 *Cost.* II, 263); ! **помощїємь** 1 (1472 *BD* I, 170).

Див. ще ***ПОМОЦЪ, ПОМОЧЬ.**

***ПОМСТА** *ж.* (2) помста (1): А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) нє иєть (!) гнєвъ и мѣсца имєєть (!) анї зазрасть помьсты ани тє(ж) боязнь о(!) правдоу имєєть соу(д) како во(г) (!) имети в руцє (XV ст. *ВС* 33 зв.); оучинити помстоу (1) *див.* **ОУЧИНИТИ І.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* оучинили **по(м)ста** (1457 *Cost.* II, 809); *род. одн.* **помьсты** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. ще ***МЬСТА.**

***ПОМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (3) (що і без додатка) подумати (про що) (2): се азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... помыслилъ єсмь помалѣ и на(м) тамо поити гдє оци и братїа нашѦ (Київ, 1446 *P* 154); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помыслившы ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная (Вільна, 1495 *РИБ* 620); (о що) обдумати, обміркувати (що) (1): А какъ боудоуть пры его мл(с)ти панове рада его мл(с)ти, и его мл(ст) о вси тыи дела с паны радою своєю помыслить и о всихъ ты(х) реча(х) черє(з) свои послы до вашого г(с)дра до пна воєводы волоского о(т)кажеть (б. м. н., 1496 *ОПВВД*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **помыслилъ єсмь** (1446 *P* 154); *майб. 3 ос. одн.* **помыслить** (1496 *ОПВВД*); *дієприсл. перед.* **помыслившы** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще **МЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ СѦ.**

***ПОМЫСЛЪ** *ч.* (3) замисел, задум, намір: мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... ѧжє произволило є(ст) г(с)воми добримъ своимъ помысломъ и оучинили єсмы за дша родитєлєи нашн(х) (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477); сє азъ... їо Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... ожь блгопроизволи... наши(м) блгимь произволенїємь... та и(с) наши(м) добри(м) помисло(м)... и оучинили єсми въ задшїє сто почи(в)ши(х) прє(д)ко(в) (Сучава, 1490 *DC* 146).

ФОРМИ: *род. одн.* **помысла** (1467 *BD* I, 120); *ор. одн.* **помысломъ** 1 (1441 *DIR«A»* 477); **помисло(м)** 1 (1490 *DC* 146).

Див. ще ***МЫСЛЬ, *ПРОМЫСЛЪ, ОУМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢНЪЄ.**

***ПОМЬСТА** *див.* ***ПОМСТА.**

***ПОМѢНА** *ж.* (1) (*молд.* проминэ) ◇ о у ч и н и т и п о м ѣ н о у *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн.* **помѣноу** (1470 *BD* I, 148).

Див. ще ***ПОМАНЪ.**

ПОМАНОУТИ *дієсл. док.* (2) **1.** (що) згадати (про що) (1): про тоже слюбоуєму (!) и слюбили єсмо нашемоу милому господареви, королеви, и оусеи ради єго и оусимъ паномъ єго и брату нашему старшему и г(сд)ну, илїѦшу воєводи, господареви земли молдавскои нє помѦноути ты(х) листовъ... и оумарѦємъ и(х)... хотѦ сѦ бы и нашли (Бирлад 1435, *Cost.* II, 679).

2. (душу чию) пом'янути (1): и я тых пенезей не взялъ у Игнатка, ино тые пенези возми, князь Михаило, зят мой, а дай матци моей; она тымъ поменетъ душу мою (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *інф.* **помѦноути** (1435 *Cost.* II, 679); *майб. 3 ос. одн.* **поменетъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 26).

Див. ще **ПОМИНАТИ, ОУПОМИНАТИ, ОУПОМАНУТИ, ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ПОМАНЪ** *ч.* (1) ◇ ч и н и т и п о м Ѧ н ъ *див.* **ЧИНИТИ** 9.

ФОРМИ: *знах. одн.* **помѦи** (1499 *BD* II, 156).

Див. ще ***ПОМѢНА.**

***ПОНАВЛАТИ** *дієсл. недок.* (1) (шо) (*наново, ще раз підтверджувати юридичну силу чого*) поновлювати, поновляти: а симъ нашимъ листомъ потвєржѦємъ и покрєплѦємъ и понавлѦємъ... то нашє голдованїє (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **понавлѦємъ** (1411 *Cost* II, 638).

Див. ще ***ПОНОВИТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВЛАТИ.**

ПОНАДЪ *прийм.* (2) (*з ор.*) (*виражає просторові відношення, вказує на розташування предмета стосовно до іншого*) над, понад (чим), вздовж (чого): А хотарь ємоу є(ст)... ⟨п⟩она(д) деломь (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); землю дєръжати маєть... з оннми Городищами... и ярами долинами по на дънєстромъ (Прилуки, 1459 *P* 171—172).

Див. ще **НАДЪ** II, 2.

ПОНАПРАД *присл.* (1) заздалегідь: а чо(г) бы сѦ лицє(м) нє знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѦ(д) имаѥ(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще **НАПЄРЄДЪ** 2, **НАПРЄДЪ** 2.

***ПОНАХИДИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): А сє дьяци... семєнъ понахиди(ч) иванъ кузми(ч) (Львів, 1370 *P* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **понахиди(ч)** (1370 *P* 18).

***ПОНЄВОЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) приневолити, присилувати: А також мы... помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурецкого чъсарѣ ... пришла бы, и нас поневолили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч без нашеи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **понєволили бы** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще **ПРИНЄВОЛИТИ, *ПРИНЄВОЛАТИ.**

***ПОНЄДѢЛНИКЪ** *ч.* (7) (*цсл.* понєдѣльникъ) понеділок: писано листо... оу понєдѣлникъ (Луцьк, 1388 *P* 37); Сє азъ... пань Игнатїє... даль єсмы єдно село... яко... да ми творѦть... в понєдѣлник свѦтаа литоургїа (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *знах. одн.* **понєдѣлникъ, понєдѣлни(к), понєдѣлнико, пнє(д)лни(к), понєд(ѣлиик), понєдѣлник** 6 (1388 *P* 37, 41; *SL* 679; 1411 *Cost.* II, 638; 1476 *BD* I, 211); *ск. н.* **пнєд** 1 (1435 *AUB*).

Див. ще ***ПОНЄДѢЛОКЪ.**

***ПОНЄДѢЛОКЪ** *ч.* (8) понеділок (7): п⟨и⟩сан... в понєдѣлок (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); писанъ листъ... оу поньдѣло(к) (Галич, 1409 *P* 74—75); а то сѦ дѣАло... по оузнєсєнии первыи пнє(д) (Зудечів, 1430 *P* 116);

p o l n y e d y e l o k c z w e t h n e y (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) вербний (цвітний) понеділок: wo polnyedyelok czwethney (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *знах. одн.* **polnyedyelok, понєдѣлок, понєдѣлокъ, поньдѣло(к), понєдѣло(к), понє(д)локъ** 7 (1395 *GL* 166; 1396 *AS* I, 20; 1408 *АкЮЗР* 1, 6; 1409 *P* 75; 1418 *P* 89; 1424 *P* 106; 1428 *P* 111); *ск. н.* **пнє(д)** 1 (1430 *P* 116).

Див. ще ***ПОНЄДѢЛНИКЪ.**

ПОНЄЖЄ *спол.* (28) (*приєднує підрядні речення причини — у постпозиції*) (23) бо, тому що, через те що, тим що: а по иашемь животѣ кто будеть господаръ нашеи земли... тоть що бы нє пороушилъ нашего данїа... понєжє дали єсмы съ въсє доброѫ волеѫ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) узѣти ваши(м) члко(м) за тото кєзъшъство, понє(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); А про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою привѣсили есьмо,— за его намъ службу, понеже и услуговался служачи у князя моего и у насъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); и по сем прошу твоѦ милость... аби еси лишил слоуга наш Михаю мештер, аби пришол до нас съ мечи и съ оръжїє, аби нам били на погане, понєжє нам трєбоуют (Васлуй, 1476 *BD* II, 337); кто боудет господарь нашеи земли... тот да нє пороушит нашего даанїа... понєжє дали єсмо съ въсѦм добрим оумыслом (Сучава, 1487 *BD* I, 310—311);

(*у препозиції*) (5): понєжє блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволениемь и въ задшиє стопочившємь родителемъ нашимь... и дадо(х) монастироу... єдно село (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); понєже помошїє (sic.— *Прим. вид.*) божїєѦ благопроизволи господство ми благымъ благопроизволенїє(м) (sic.— *Прим. вид.*)... потвръждаємъ нашъ монастиръ о(т) нѣмца (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263).

Див. ще **ЗАНЄЖЄ, ZANIAŻ, ЗАНОУЖЄ.**

ПОНИЖ[1] *див.* **ПОНИЖЄ**[1].

ПОНИЖ[2] *див.* **ПОНИЖЄ**[2].

***ПОНИЖАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (6) (*давати менший прибуток*) знижуватися, знижатися: И во всемъ бы еси

мыту нашому былъ помочонъ, какъ бы ся мыто нашо не понижало (Краків, 1487 *РИБ* 227); и во всем бы еси мыту нашому был помочон, абысѧ мыто нашо и вага не понижало (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы (абы) ся (сѧ)...понижало** 4 (1487 *РИБ* 227; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); **бы... понижалосѧ** 1 (1487 *АМЛ*); *3 ос. мн.* **абы сѧ...понижали** (1498 *АЛРГ* 83).

ПОНИЖЄ[1], **ПОНИЖ, ПОНИЗШЄ** *присл.* (24) трохи нижче: тѣмъ мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... села... гдє є(ст) нѣгъшъ жудѣ понижє гдє є(ст) команъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсмы и(м)... сєла... и понижє єдно мѣсто на имѧ стръминоаса (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); того ра(дї)... потвержаємь єму єго сєла... на рєвтѣ... и съ пасиками, що к ты(м) сєла(м)... прислухаю(т), и понижє рєвтомь (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали... єсми им... сєла... на имѣ Ласлъоанїи... и понижє Дръгоєщїи на Добротворѣ (Вислуй, 1495 *BD* II, 59).

Див. ще **НИЖЄЙ**[1].

ПОНИЖЄ[2], **ПОНИЖ, ПОНИЗШЄ** *прийм.* (50) *(з род.) (виражає просторові відношення)* трохи нижче (34): мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... ожє... дали єсмы тоижє црквн (!) бродъ о(т) молдавы што понижє романова торгу (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); а... ми єсми дали Єму два сєлищи... на имѣ бърсомѣнє и доумитрѣни понижє бръсомѣ(н) (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); та єсмъ да(л) ємоу... двѣ сєла... на имѣ хи(н)цєщїи и понижє того, гдє би(л) нѣгшє таоуроу(л) (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156); хотар... на могилоу копаноу понижє Рошкан (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

(у сполуч. з іншими прийменниками) трохи нижче (6): а хотарь ти(м) сєло(м)... дєло(м) понижє о(т) полѣноу (!) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла... гдє є(ст) нєгрило и понижє по(д) лѣсомъ гдє є(ст) павєлъ блъгаринъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); хотар... старою маткою Жерав⟨ца д⟩олоу понижє от Хрънєши (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

(у грамотах молдавських канцелярій—з іншими відмінками замість род.) трохи нижче (10): а хотаръ... о(т) тои могилу понижє Кръни(цю) до писка (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали... єсми им... сєла.. понижє оустїє Пожєрити (Васлуй, 1495 *BD* II, 59); А пак хотарь... от кръници Оничаном... що соут понижє Илїєшєвци (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

Див. ще **ЗНИЖЄ, НИЖЄЙ**[2].

ПОНИЗШЄ[1] *див.* **ПОНИЖЄ**[1].
ПОНИЗШЄ[2] *див.* **ПОНИЖЄ**[2].
ПОНИЧ *див.* **ПОНИЧЬ.**

***ПОНИЧЄВЪ** *прикм.* (1): Тѣмь мы... дали... єсмы... циганє... що коупиль от Илка дочка Поничєва (Сучава, 1479 *BAM* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Поничєва** (1479 *BAM* 61).

Пор **ПОНИЧЬ.**

ПОНИЧЬ, ПОНИЧЪ, ПОНИЧ, PONYCZ *ч.* (74) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... пана влашина понича (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); Тиж єсми ємоу дали... одного циганина... щожє он коупиль... от Воика. дочка пана Понича старого (Сучава, 1480 *BD* I, 243).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Понич, Пони(ч), Ponycz** 13 (1440 *DBAc* 32; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 52; 1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517; 1466 *DIR«A»* 519; 1473 *BD* I, 186 і т. ін.); **Поничь** 2 (1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 56); **Поничъ** 1 (1460 *BD* II, 276); *род. одн.* **Понича** 56 (1438 *DIR«A»* 472; 1441 *DBAc* 35; 1443 *Cost.* II, 129; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 273; 1457 *BD* I, 4; 1459 *BD* I, 28; 1460 *DIR«A»* 515; 1473 *BD* I, 186; 1480 *BD* I, 243 і т. ін.); **Поничѣ** 1 (1466 *BD* I, 110); **Пони(ч)** 1 (1443 *Cost.* II, 156).

***ПОНОВИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(наново, ще раз підтвердити юридичну силу чого)* поновити: тѣмъ мы... дали єсми ємоу и поновили єсми и потвєрдили сєла єго и привилїє єжє моу є(ст) далъ стопочившаго родитє(л) на(ш) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **поновили єсми** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще ***ПОНАВЛАТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВЛАТИ.**

***ПОНОВИТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) *(прийти до попереднього стану)* відновитися: И єщє варє колко цръкви и с попми боудоут съ оучиннти и поновити от сєва (!) на прєд, и поповє боудоут сѧ поставити оу оусих тих вышєписанних монастирских сел... а они оусн да слоухают того свѧтого нашего монастира от Поутнон (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **боудоут сѣ... поновити** 1 (1490 *BD* I, 420); **сѣ поновѧ(т)** 1 (1490 *DC* 148).

Див. ще ***ПОНАВЛАТИ, *ПОНОВИТИ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВЛАТИ.**

ПОНОУЖДЄН, ПОНОУЖДЄНЬ *дієприкм.* (8) (*цсл.* поноуждьнъ) примушений: мы александръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... ажє пришє(д)ши... своєю доброю волєю и ники(м) нєпонъждє(н) па(н) мань глобнннковн(ч) из дѧтми своими... и продали сєлишча своа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422); мы Стєфан воєвода... знаменито чнним... ожє прїидошє... Тоадєръ Хърниш и съ своими нєпоти... по их добро⟨н⟩ волю, никим нєпо⟨ноу⟩ждени ани присиловани и продал⟨и⟩ свою... отниноу (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* **поноуждєн, поноуждєнь, понъждє(н)** 3 (1452 *Cost.* II, 422; 1484 *BD* I, 276, 282); ! **поноуждєноу** 1 (1479 *BD* I, 221); *наз. одн. ж.* **понъждєна** (1462 *BD* I, 55); *наз. мн.* **поноуждєни, по⟨ноу⟩ждєни** (1467 *Cost. S.* 68; 1479 *BD* I, 223; 1490 *BD* I, 387).

Див. ще **ПОНОУЖЄНЪ, *ПРИНУЖДЄНЪ, ПРИНУЖЄНЪ.**

ПОНОУЖЄНЪ, ПОНУЖЄНЬ, ПОНОУЖЄНЬ, ПОНОУЖЄН *дієприкм.* (147) примушений: мы алєксандро воєвода... слюбоуємы... никымъ ниприсилєни, а нипоноужєни... слоужити... кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидоша... оана ришканоу(л) и сєстри єго... и ники(м) нєпоноужєни а нiприсиловани и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* **поноужє(н), поноужєн, понужєнь, поноужєнъ, поноужєнь** 33 (1460 *Cost. S.* 33; 1464 *BD* I, 83; 1467 *BD* I, 122; 1476 *BD* I, 208; 1482 *BD* I, 265; 1487 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 397; 1495 *BD* II, 40; 1500 *SD* 7 і т. ін.); ! **поноужєин** 1 (1497 *BD* II, 108); *наз. одн. ж.* **поноужєна** (1470 *BD* I, 147; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 516; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 448; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 76; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 119; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); *наз. мн.* **поноужєни, поноужєнї** 83 (1402 *Cost.* II, 621; 1458 *BD* I, 20; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 120; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 169; 1484 *BD* I, 285; 1487 *BD* I, 291; 1489 *Cost. S.* 133; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **поиоужєнны** 1 (1463 *BD* I. 73); ! **поноужени** 1 (1500 *RA* 260).

Див. ще **ПОНОУЖДЄН, *ПРИНУЖДЄНЪ, ПРИНУЖЄНЪ.**

***ПОНЪЖДЄНЪ** *див.* **ПОНОУЖДЄН.**
***ПОНЬДѢЛОКЪ** *див.* ***ПОНЄДѢЛОКЪ.**

ПОНѦТИ, ПОНѦТЬ *дієсл. док.* (14) (кого) одружитися (з ким), взяти за жінку (кого) (3): и глѣбъ рє(к), ты мнѣ ты(х) записє(и) нєдавалъ... ни(ж)лисѧ с тобою є(д)налъ што(с) мѧ листо(м) пристраши(л) г(с)дра королѧ єго млсти, и(ж) бы призволи(л) тобѣ нєвѣстку жоны моєє понѧти со всими имє(н)и (Вільна, 1495 *ВМБС*); А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу (! — *Прим. вид.*) у Крозахъ и я мовилъ пану Петру:... поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

ж о н у (ж є н у) п о н ѧ т и (5), п о н ѧ т ь ж о н у (4) *див.* **ЖЄНА**; м о у ж а п о н ѧ т ь (2) *див.* **МОУЖЬ.**

ФОРМИ: *інф.* понѦти 2 (1489 *AS* I, 89; 1495 *ВМБС*); **понѦть** 2 (XV ст. *ВС* 31 зв.; *СЯ* 41); *перф. 1 ос. одн. ч.* **понялъ** 1 (1498 *АЛМ* 163); **понѦ(л) єсми** 1 (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **понѦ(л), понялъ** (1495 *ВМБС*; 1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **поиметь** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв., *СЯ* 40 зв.); **поиме(т)** 2 (XV ст. *ВС* 28; *СЯ* 9); **хочеть понѦ(т)** 2 (XV ст. *ВС* 31 зв., *СЯ* 40 зв.).

Див. ще **ПОЯТИ.**

ПООДДАВАТИ *дієсл. док.* (2) (кому що) повіддавати: И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ и тую землю... присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); король... казалъ имъ тые земли ихъ зася пооддавати (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *інф.* **пооддавати** (1498 *ГВКЛ* 22); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... поотдавалъ** (1498 *АЛМ* 159).

Див. ще ***ОТДАВАТИ, ОТДАТИ 2, ПОДАВАТИ**[3].

***ПООДНИМАТИ** *дієсл. док.* (3) (що в кого) повідбирати, позабирати: Ино чтобы есте нигдѣ... мыта на нихъ не брати (!), а хто маетъ... мыто брати, въ тыхъ нмѣня пооднимаемъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Жаловали намъ люди наши Берестейского повѣту... рекучи: тые дей Токаревскіе пооднимали въ насъ земли наши пашные и бортные, и сѣножати (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Былъ намъ чоломъ земенинъ Вруцкий, на имя Ѳедоръ Блыщановичъ, зъ братіею своею... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичъ поодныималъ былъ у ныхъ земли отчизные (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **пооднимали** (1495 *АЛМ* 85); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **поодныималъ былъ** (1498 *ГВКЛ* 22); *майб. 1 ос. мн.* **пооднимаемъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПООРАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(оранкою захопити, привласнити частину чужого поля)* заорати: мы кнѦ(з) фео(д)ръ любортови(ч) чинимо то знаменито... аже приида... па(н) ивашко дѣдошицки милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) аже... пооралъ ємоу полє (Зудечів, 1413 *Р* 82—83).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пооралъ** (1413 *Р* 83).

Див. ще **ИЗОРАТЬ, *ОРАТИ, *ПРООРАТИ.**

***ПООТДАВАТИ** *див.* **ПООДДАВАТИ.**

ПОП *див.* **ПОПЪ.**

ПОПА *ч.* (4) піп, священик: мы иліа воєвода... знаємо чини(м)... ожє... попа микъ... слоужитъ намъ... вѣрною слоужбою (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); Тиж Стєфан воєвода... оутвръдихом... монастир... сь тріи сєлове... како да єст нашєи свѦтѣи монастнри... гдє єст молебник наш кир попа Тимоѳеи (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).

ФОРМИ: *наз. одн.* **попа** (1435 *Cost.* I, 424; 1473 *ШКН* 164; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ПОПОУ, ПОПЪ.**

ПОПАДІѦ *ж.* (4) *(дружина попа)* попадя: И оу том також пріидоша... попадіѦ попа Михоула (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **попадіѦ, попадія** (1499 *BD* II, 134, 135); *дав. одн.* **попадіи** (1499 *BD* II, 135).

ПОПАСЮ ⟨?⟩ (1) попасом ⟨?⟩: Жаловала сѦ пани ВасилеваѦ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ымєнѦ своєго зелви за мост перєходечи, сєножати косит и попасю пасєт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

***ПОПЕЛЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Попелів: оучини(л) єсмъ вѣчную границю... подли попелєва (б. м. н., 1419 *Р* 90—91).

ФОРМИ: *род. одн.* **попелєва** (1419 *Р* 91).

ПОПЄРЄКЪ[1], **ПОПЄРЄКЬ, ПОПЄРЄК, ПОПЕРОКЪ** *присл.* (24) *(навпростець, пересікаючи ширину чого)* навпоперек, поперек: А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперекъ до цмынтара... аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); оуѣхана к нему границѦ... чере(с) полє попєре(к) на оустьє волово(г) (Снятин, 1424 *Р* 99); а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавнти ниже Гуговъского ставу... трохъ локоть у зъвышки а чотыри поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); А хотар том⟨у⟩... село (!)... от оустиє от Арбиковє, поперєк на Бистрицоу (Сучава, 1491 *BD* I, 472).

Див. ще **ПОПЄРЄКЫ, ПОПРѢКЬ.**

ПОПЄРЄКЪ[2], **ПОПЄРЄКЬ, ПУПЄРЄКЪ** *прийм.* (20) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на напрям чого)* поперек: а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюноваѦ ото изьбищьного перєвоза попєрєкъ вольшины... до бєрєгъ днѣстра (Казимир, п. 1349 *Р* 3—4); а тако продалъ яко самъ держѦлъ... со всѣми· границѦми ї вдоложь ї пупєрєкъ того їсного сєла (Львів, 1400 *Р* 61); о(т) бортного доубьѦ попєре(к) доубровы к могылка(м) (Зудечів, 1413 *Р* 83); а хотарь... попере(к) рога на доу(б) (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **ПОПРЄКЪ.**

ПОПЄРЄКЫ *присл.* (1) (*стп.* poprzeki) *(навпростець, пересікаючи ширину чого)* навпоперек, поперек: а хотаръ томоу сєлоу о(т) чирєша поперекы простѣ повєлъ на бахлоую (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

Див. ще **ПОПЄРЄКЪ**[1], **ПОПРѢКЬ.**

ПОПЄРЄКЬ [1] *див.* **ПОПЄРЄКЪ** [1].

ПОПЄРЄКЬ[2] *див.* **ПОПЄРЄКЪ** [2].

ПОПЕРОКЪ *див.* **ПОПЄРЄКЪ** [1].

***ПОПЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и на тоє... вѣра пана игната попєскула (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509).

ФОРМИ: *род. одн.* **попєскула,** ⟨п⟩**опєскоула** (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ*).

ПОПЄЩИ, ПОПЄЩІИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсми єму... сєла... на имѦ... єрємїєщи и попєщи (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); тѣ(м) мы... дали єсмы ємоу... сєла... на имѦ попєщіи... и михнєщи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178).

ФОРМИ: *наз.* **попєщи** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **попєщіи** 1 (1426 *Cost.* I, 178).

ПОПИСАТИ *дієсл. док.* (3) **1.** (що) *(скласти опис, список чого)* переписати, списати (2): што єси милостивыи королю казалъ пописати овесъ вшитокъ... и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко што жє єсмы выбрали ис перємышльскоѣ волости (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34).

2. (кого) назвати, перерахувати на письмі (1): а про лєпшюю и справєдливост... тых єсми свєтков просил, которыи оу вєрхоу пописаны (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *інф.* **пописати** (1386—1418 *Р* 34); *перф. 1 ос. мн.* **пописали єсмы** (1386—1418 *Р* 34); *теп. пас. 3 ос. мн.* **пописаны** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 2, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ, *НАПСАТИ, ПИСАТИ** 1, 4, ***ПОПИСОУВАТИ** 2, ***ПСАТИ** 1.

***ПОПИСОУВАТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) *(з обов'язку служби займатися писанням)* писати (1): пово(д) алюбо віноватыи имєю(т) быти позваны к соудоу а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть по(д) нaче (!) каза(т) одно по(д)лоу(г) рѦдо(в) позововъ прєзъ слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 13—13 зв.).

2. (що) *(складати опис, список чого)* переписувати, списувати (1): то па(к) коли поданъ мнѣ (... — *Прим. вид.*) стыи(и) мана(с)ты(р) и пописоувано оу цркви рѣчи црко(в)ны(и)... а мнѣ дали вто (!) ча(с) осмотр(ѣ)ли а(ж) на ев(г)лии сре(б)ро подрано (б. м. н., XV ст., *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **попїсоуеть** (XV ст. *ВС* 13); *предик. пас. дієприкм.* **пописоувано** (XV ст. *ВОРСР* 179).

Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 2, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, ***НАПСАТИ, *ПИСАТИ СѦ, ПОПИСАТИ** 1, ***ПСАТИ** 1.

ПОПКО *ч.* (1) *(особова назва):* писалъ писар Попко (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попко** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9).

***ПОПКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Влодыцѣ Попковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Попковичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ПОПЛАТИТИ *дієсл. док.* (6) (кому що) заплатити, сплатити (5): а такъже коли быхомъ имъ жольду не поплатили и цьходъ тогды имъ поволеваємъ (!) и тымъ што суть с ними насъ оупоминати (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а што коли ѧ а любо по мнѣ боудоучии иаложить на тоє име(н)є... тогды вси тын наклады мои має(т) па(н) пєтръ а любо дѣти є(г) поплатити мнѣ (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а што коли ѧ наложю на тоє име(н)є... тогды вси ты(и) мои наклады має(т) мнѣ игумє(н) пєрєсопницкыи... поплатити (Луцьк, 1490 *Пам.*);

(багато дечого) поплатити (1): а што коли кому буду чим должен што будъ(у) (!) кого узял пенезей, ал чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князь Михаило (б. м. н., XV ст. *АрхЮРЗ* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *інф.* **поплатити** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *аор. 3 ос. одн.* **поплати** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *майб. 3 ос. одн.* **поплати(т)** (1467 *СП* № 13); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхомъ... поплатили** (1433—1443 *АРМ*).

Див. ще **ЗАПЛАТИТИ, ПЛАТИТИ, *ПЛАТИТИ СѦ.**

***ПОПЛАТОКЪ** *ч.* (2) грошова данина, грошовий податок: А тыи роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Ино тыми разы... продали єсмо... землю... со всѧкими ными поплатки и податми которымъколвек именем могут названы... быти (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. мн.* **поплатки** (1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. мн.* **поплатки** (1492 *AS* III, 23).

Див. ще ***ПЛАТА, *ПЛАТЪ, *ПОПЛАТЪ.**

***ПОПЛАТЪ** *ч.* (1) грошова данина, грошовий податок: Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *род. мн.* **поплатовъ** (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще ***ПЛАТА, *ПЛАТЪ, *ПОПЛАТОКЪ.**

***ПОПЛЄНИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) полонити, поневолити: Ино... они... свєдетелствовали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привиліа... коли пришли Али-бег и брат его Скендерь-бег и съ Цапалоушем та поплєнили наша землѣ до поуд великою лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *перф 3 ос. мн.* **поплєнили** (1481 *BD* I, 258).

ПОПЛЪНИТИ *дієсл. док.* (1) (*стп.* popełnić) (що) виконати (що), додержати (чого, що): Тоє въсє... слоубоуємь... здержати и поплънити, подлоуг сего нашего листоу (Новий Град, 1479 *BD* II, 352).

ФОРМИ: *інф.* **поплънити** (1479 *BD* II, 352).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ 2, НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ** 1, **ПОПОЛНИТИ** 1.

ПОПО *див.* **ПОПЪ.**

ПОПОВИЧ *див.* **ПОПОВИЧЬ**[2].

ПОПОВИЧЬ[1] *ч.* (1) (*син попа*) попович: А писалъ привильє сє поповичь болестрашицкии именємь дєячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поповичь** (1366 *Р* 12).

ПОПОВИЧЬ [2] *ч.* (10) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... пана стана поповича (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а при том были панове: пан Ивашко Калениковичь... а Василь Поповичь мещанин крємѧнець(ки) (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Писа Іон Попович (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попович** 3 (1492 *Cost. S.* 162; 1498 *BD* II, 126; 1500 *BD* II, 176); **Поповичь** 1 (1467 *AS* I, 63); ‹по›пови‹ч› 1 (1499 *BD* II, 169); *род. одн.* **поповича** (1415 *Cost.* I, 116, 122; 1499 *BD* II, 162, 163; *РИБ* 776).

***ПОПОВСКИИ** *прикм.* (1) *(належний попові)* попівський: а тїѧ црквы и попи оуси да прислоухаю(т) к нашїи єпископїн... съ оуси(м) приходо(м) попо(в)ски(м) (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **попо(в)ски(м)** (1490 *DC* 148).

Див. ще **ПОПОВЬ** [1].

ПОПОВЬ[1] *прикм.* (2) попів, попівський (1): А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии именємь деячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12);

◇**поповъ ставъ** (1) *(назва ставу у Волинській землі):* а што матка н‹а›ша держит отчину н‹а›шу и... Черниково дворище, а верхъ попова ставу сєлищо гдѣ луцевичи седѣли (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **поповь** (1366 *Р* 12); *род. одн. ч.* **попова** (1463 *AS* I, 55).

Див. ще ***ПОПОВСКИИ.**

ПОПОВЬ [2] *ч.* (1) *(особова назва)*: Сє азь пань радоуль вицашпань... и костє поповь... даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мещерь... дадоше... три села манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поповь** (1404 *ГМ*).

ПОПОВѦТЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Сию книгоу писа(л) дѧкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь ищи писа(л) иоа(н) диаконь... пєтрикоувь нє єдиного то родоу были оушитки єдинь бы(л) косто (!) а дроу(г) бы(л) качюрювь а трєтии бы(л) поповѧть (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поповѧть** (1492 *ЗОЄ*).

ПОПОЛНИТИ, ПОПОЛНЇТИ *дієсл. док.* (21) **1.** (що) виконати (що), додержати (чого, що) (20): а мы кролєви... слюбуємъ... иже имаємы попо(л)нити и держати подлу(г) того нашего листу (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); Тоє оусє... слюбоуем оусим коупцем от Короунѣ здержати и пополнїти (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

2. (що) *(додати до повної суми)* доповнити (1): па(к) ли‹бы мы› нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х)... то(г)да коро(л)... имає(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж)... кнѧгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *інф.* **пополнити, пополнїти попо(л)нити** (1439 *Cost.* II, 714; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 747; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *Р* 163; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *BD* II, 258; 1460 *BD* II, 270; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 329 і т. ін.); *майб. 1 ос. мн.* **попо(л)нимы** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **хочемъ... пополнити** 1 (1471 *BD* II, 159); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхми... пополнили** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***ИСПЛЪНИТИ, ИСПОЛНИТИ, ИСПОЛНЯТИ 2, НАПЛЪНИТИ, НАПОЛНИТИ, ПОЛНИТИ** 1, **ПОПЛЪНИТИ.**

ПО ПОЛОВИНЕ[1] *присл.* (3) пополовині, наполовину: грань... зъ леса... къ Соколю, делечи по половине дороги Чорторыское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а квитацеи дано имъ десѧть, што ещо сполна не выдали, кому по половине, а кому третину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

Див. ще **ПО ПОЛОВИЦЫ.**

PO POŁOWYNE[2] *прийм.* (1) *(з род.)* *(виражає просторові відношення)* посередині: у hrаnусіu... iesmo promezy sebe połozyły.. popołowyne chworyszczy (Тришин. 1500 *ДПЖН*).

ПО ПОЛОВИЦЫ *присл.* (1) наполовину: а едучи... до дороги... прозываемое Острозское, по половицы зъ Яровицею — по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще **ПО ПОЛОВИНЕ**[1].

ПОПОЮКОВО *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и хотарь томоу сєлоу... дѣломъ, до хотарѧ попоюково (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **попоюково** (1433 *Cost.* I, 359).

ПО ПРАВОУ *присл.* (2) праворуч, справа: а идоучи о(т) города по лєвоу тоули(н)скоє а по правоу скоморо(с)коє (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ПОПРАВЪДЄ *присл.* (1) по правді, правду кажучи: а вы хотѧ и сами отъ цара о(т)ца моєго которы(и) же передъ бога пошолъ черєс трєта потомужъ присѧги хотєли были єсте, нинє пакъ сего годоу потомужъ и отъ насъ о томъ дєлє оусказали єсте поправъдє пє(р)вє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ПОПРЄКЪ *прийм.* (1) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на напрям чого)* поперек: а о(т) дуба попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *P* 68)

Див. ще **ПОПЄРЄКЪ**[2].

ПОПРИНКАНЇИ, ПОПРИНКАНЫИ *мн.* (3) *(назва села в Молдавському князівстві):* а мы такождерє єсми дали... сєлищє на имѧ Попринканыи (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209); Ино сѣ зостали... паноу Щєфоулови... три села... третоє сєло Попринканїи (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз.* **Попринканїи** 2 (1476 *BD* I, 208; 1480 *BD* I, 241); **Попринканыи** 1 (1476 *BD* I, 209).

***ПОПРИСѦЧЬ** *дієсл. док.* (1) (на що) *(підтвердити присягою)* присягнути: Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузѧлъ ємоу мє(ч) н тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и и верноу(л) ємоу засѧ мє(ч) и тоболы а гро(ш)и нє верноу(л) а оу ты(х) сѧ гро(ш)хъ не позна(л) єм(оу), мы прїсоужаємь докові (!) поприсѧ(ч) на ты(и) гро(ш)и (XV ст. *BC* 26 зв.— 27).

ФОРМИ: *інф.* **поприсѧ(ч)** (XV ст. *BC* 27).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ПОПРОДАВАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(декілька об'єктів)* попродавати: ино, коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина есть, а тотъ Вѣшторть... былъ тыи земли у отца нашого... за пусто выпросилъ, а еще тыи земли попродавалъ, а съ нихъ намъ службы не служылъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **попродавалъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ, *ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ 1.**

***ПОПРОДАТИ** *дієсл. док.* (3) (що) *(декілька об'єктів)* попродати: и тотъ Яцко тыхъ ихъ земль половину попродалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **попродалъ** (1495 *РИБ* 602); *майб.* II *3 ос. одн.* **будеть... попродалъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ, *ПОПРОДАВАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ 1.**

***ПОПРОСТИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) звільнити від рабства: мы стефанъ воєвода... дали єсмы... митрополитоу... єдного татарина... а по єго смрти... па(к) ли єго попрости(т), а о(н) где иметъ жити оу нашеи земли, тамъ да живе(т) слободно (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **попрости(т)** (1445 *Cost.* II, 236).

ПОПРѢКЬ, ПОПРАКЪ *присл.* (3) *(цсл* попрѣкъ*)* *(навпростець, пересікаючи ширину чого)* навпоперек, поперек: а хотарь... попрѣкь прѣзь потокь ивановь на дѣль (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а хотаръ... попрѧкъ чере(с) полѧ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*)

Див. ще **ПОПЄРЄКЪ**[1], **ПОПЄРЄКЫ.**

***ПОПСАНЫИ** *дієприкм.* (1) *(стч.* popsaný*)* *(на письмі)* названий, перелічений: а мы боѧрє земли мо(л)давскои на верху листа сего по имени попсани... слюбуємы... и(ж)... александръ воєвода... имѣю(т) по(л)нити... оу се(м) листи (б. м. н., 1423 *Cost.* I, 142—143)

ФОРМИ: *пас. наз. мн.* **попсани** (1423 *Cost.* I, 143).

ПОПОУ *ч., невідм.* (2) піп, священик: мы стефанъ воєвода... знамєнито чини(м)... оже... дали єсми сє(с) ли(ст).. монастирю... идеже єсть... попоу єустатїє (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); мы стефа(н) воєвода... знамєнито чины(м)... оже... дали (є)сми... листь нашємоу монастирю... идеже є(ст) єгоумєнь ки(р) попоу фтеодороу (Сучава. 1467 *Mih.Doc.* 125).

Див. ще **ПОПА, ПОПЪ.**

ПОПОУД *прийм.* (3) *(з ор.)* (1) *(виражає просторові відношення, вказує на місце поблизу якого щось знаходиться або відбувається якась дія)* попід (1): а хотарь... попоу(д) лѣсо(м) та черє(с) конє(ц) лѣса на єди(н) боу(к) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) попід (2): а хотарь... попоу(д) оубочи на єди(н) бра(д) знамєна(н) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*); а хотарь... по поуд дила оу жидовинъ (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

Див. ще **ПОДЪ II**, 2.

ПОПОУЦѢ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми... монастироу цигане... на имѣ... Синатъ... и Попоуцѣ Рѣцои (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попоуцѣ** (1487 *BD* I, 310).

Див. ще **ПОПОУЩѢ.**

ПОПОУЩѢ *ч.* (1) *(особова назва):* и єще єсми потвєпотвердили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ... цинка и попоущѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **попоущѣ** (1470 *DIR«A»* 522)

Див. ще **ПОПОУЦѢ.**

ПОПША, ПОПШѦ *ч.* (32) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... знаємо чинимъ... оже... панъ попша... служитъ намъ правою... службою (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А пак привилїє дѧдов их Оана Попши и Моиша Философа... ест оу роуки Сима Гоурєшоу (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попша** 4 (1407 *Cost.* I, 56; 1418 *Cost.* I, 127; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650); **попшѦ** 1 (1423 *Cost* I, 156); *зам род* вєра пана... попша 1 (1436 *Cost* I. 481); *род. одн.* **попши** (1423 *Cost.* I, 154; 1436 *Cost.* I, 455, 488; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32, 42; 1441 *DBAc* 40; 1442 *Cost.* II, 88; 1495 *BD* II, 80 і т. ін.).

ПОПШЄСКОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* и оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани и заплатиль оуси... пинєзи (б. м. н., 1500 *SD* 7).

Див. ще ***ПОПШЄСКОУЛЪ.**

***ПОПШЄСКОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїид⟨є...⟩... синъ Михаила оцєла... и сестри єго... и продали свою... отнинoу... доуми попшєскоулоу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *дав. одн.* **попшєскоулоу** (1500 *SD* 7).

Див. ще **ПОПШЄСКОУ.**

***ПОПШИНЪ** *прикм.* (1): Тѣмъ ми... дали... єсми ємоу... села... що коупил Никоар⟨ъ от Ил⟩кы, дочкы Попшини (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Попшини** (1462 *BD* I, 65).

Пор. **ПОПША.**

ПОПШѦ *див.* **ПОПША.**

ПОПЪ, ПОПЬ, ПОП, ПОПО, ПУПЪ *ч.* (220) піп, священик: К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А сє попове дисни попъ юрко Кропышєви(ч) попъ лои (Львів, 1370 *P* 18); а при томъ были старци Печерского монастыра... попъ Лисинскїй Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*); попоу косити до граници (Перевали, 1440 *P* 142); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже дали.. єсмы... монастироу... где єсть.. ки(р) по(п) Ѳєо(к)тисть, дааніє... дѣда нашего (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

с в е т с к и е   п о п ы (1) *див.* ***СВЄТСКЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **попъ, попь, по(п), поп** 70 (1370 *P* 18; 1378 *P* 26; 1398 *ДГПМ;* 1424 *Cost.* I, 161; 1434 *Cost.* I, 386; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 153; 1489 *BD* I, 377; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **пупъ** 3 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); **попо** 1 (1359 *P* 10); *зам. ор.* прѣд... **попь** Силоаномь 2 (1470 *BD* I, 150); *род. одн.* **попа** (1428 *Cost.* I, 206; 1446 *Cost.* II, 247; 1490 *Cost. S.* 141; 1495 *BD* II, 69, 85; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *дав. одн.* **попоу, попу, поп** (1401 *ЗКЄ*; 1407 *DIR«A»* 434; 1431 *Cost.* I, 315; 1440 *P* 142; 1443 *P* 145; 1470 *DIR«A»* 523; 1490 *BD* I, 390; 1497

BD II, 96; 1499 *BD* II, 147, 154 і т. ін.); *знах. одн.* **попа** (1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *Р* 87); *ор. одн.* **попо(м), попомъ, попом** (1436 *Cost.* I, 444; 1443 *Р* 145; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); *місц. одн.* **при попѣ** (1465 *АкВАК* III, 4); *наз. мн.* **попове** 2 (1370 *Р* 18; 1490 *BD* I, 420); **попи** 2 (1490 *DC* 148); **попы** 1 (1449 *Cost.* II, 391); *зам. ор.* **съ попове** 1 (1490 *DC* 148); *род. мн.* **поповъ, попо(в), попов** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1449 *Cost.* II, 392; 1490 *BD* I, 420; *DC* 148); *дав. мн.* **попомъ, попом** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5; 1443—1452 *AS* I, 39; 1499 *АСД* VI, 2); *знах. мн.* **попы** 3 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3; 1401 *RIR;* 1446 *Cost* II, 263); **попи** 2 (1490 *BD* I, 420; *DC* 148); *ор. мн.* **попи** 14 (1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); **попми** 6 (1490 *BD* I, 420).

Див. ще **ПОПА, ПОПОУ.**

***ПОПЫТАТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (кого) (*звернутися до кого з запитанням*) запитати, спитати (1): И мы попытали Зенка: продавалъ ли еси ихъ отчинну? (Вільна, XV ст. *РИБ* 609—610).

2. (чого в кого) (*звернутися з проханням показати, дати що*) спитати (1): А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **попыталъ** (1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* **попытали** (XV ст. *РИБ* 609).

Див. ще ***ВСПЫТАТИ, *ПЫТАТИ, *РОСПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.**

ПОПЫЧКА *ч.* (2) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним ... оже прїидоша... слоуги наши на имѣ Попычка и нєпот єго Микоул... и продали... одно мѣс‹то› (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Попычка** (1466 *BD* I, 114); *дав. одн.* **попыч‹ки›** (1466 *BD* I, 114).

***ПОПЫЧКАНИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша... Попычка и нєпот єго... и продали... одно мѣс‹то› на поустини... межи Попычкани и межи Роускани (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

ФОРМИ: *ор.* **Попычкани, Попыч‹ка›ни** (1466 *BD* I, 114).

***ПОПЫЧКЫНЪ** *прикм.* (1): Тѣм мы... дали... єсмо им... одно селище... що они коупили от Кости, брата Попычкына (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Попычкына** (1467 *BD* I, 117).

Пор. **ПОПЫЧКА.**

ПОПЬ *див.* **ПОПЪ.**

***ПОРАДИТИ[1]** *дієсл. док.* (2) (з ким) порадитися: мы великии кнзь швнтрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь... мы порадивше с нашїми кнзи... дали єсмо єму... села (Острог, 1437 *Р* 136); мы великыи кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь... мы порадивше с нашими кнзи... дали єсмо єму... села (Луцьк, 1438 *Р* 138).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **порадивше** (1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ[1] 4, *ОУРАДИТИ.**

***ПОРАДИТИ[2]** *дієсл. док.* (1) (що) спорудити, збудувати: Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ ... абы они земли его забрали.. и двори собе порадили (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **порадили** (1489 *РИБ* 433).

***ПОРАДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (12) (з ким) порадитися: мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... мы порадив сѦ с нашими кнзи... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *Р* 118); княз великий Олександро... чинимъ знаменито... ижеть... мы порадившися с нашими князи... дали есмо ему... село Холопы (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60)

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **порадиши ся, порадивши сѦ** 6 (1434 *Р* 128; 1445 *АкЮЗР* I,17; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *AS* I, 44; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **порадивъ сѦ, порадився, порадив сѦ** 4 (1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 33; 1446 *AS* I, 42; *Р* 152); **порадивше сѦ** 1 (1445 *Р* 150); **порадившесѦ єсмо** 1 (1451 *ДГШХ*).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ[1], ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ[1] 4, *ОУРАДИТИ.**

***ПОРАЖѢНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* poradzenie) порада, рада, нарада: Єстли бы мистръ... оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбысте з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу коу поражѣнью посполоу з радою короуны о єднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **поражѣнью** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***ПОРАДИТИ[1].**

! **ПОРАЦКИИ** ‹**ПОРИЦКИИ**› *див.* **ПОРЫЦЬКИИ.**

ПОРВАНЕЦКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): при том был... панъ Порванецкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Порваиецкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV. 141).

***ПОРИЦКИИ** *див.* **ПОРЫЦЬКИИ.**

ПОРКА *ч.* (28) (*особова назва, молд.* поркэ «свиня»): мы боѦре... па(н) вана по(р)ка, па(н) ко(р)ла(т)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали ... сєрє(т) мисто (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); А пак оу том також прїидоша... слоуга наш Петриман и съ своими сєстрами... нєпотовє О‹а›на Порка (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн.* **порка, по(р)ка** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1440 *Mih.* 208; 1445 *Cost.* II, 730; 1448 *Cost.* II, 342, 737; 1456 *ЭСФ*); *зам. род.* **вѣра пана порка** 5 (1443 *ДГСПМН*; *Cost.* II, 180; 1445 *Cost.* II, 226; 1491 *BD* I, 451); *род. одн.* **порки** 10 (1437 *Mih.* 203; 1443 *Cost.* II, 145; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 231; 1446 *Cost.* II, 203, 241, 248, 270; *ПГСПМР*; 1448 *Cost.* II, 365); **порки** 7 (1443 *Cost.* II, 120, 141, 156; 1445 *Cost.* II, 212, 219, 236; 1447 *Cost.* II, 282).

ПОРКАРЬ *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... слоуга наш Д‹ан сокол и бр›ат єго Поркарь... продали своє право отниноу (Сучава, 1473 *BD* I, 189—190).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Поркарь** (1473 *BD* I, 189).

***ПОРКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то... вѣра пана ивана порковича (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **порковича** (1443 *ПГСММ*).

***ПОРОВНАТИ** *дієсл. док.* (2) (що) (*поділити на рівні частини*) порівняти, зрівняти: и они тоую дѣлницю мєжи собою подєлили и поровнали (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); изгодила сѦ єсми из девєрємъ исъ своимъ... о кн‹Ѧ›зѦ Солтановоу дєльницю; поровнали и подєлили єсмо на полы (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **поровнали... єсмо** (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **поровнали** (1475 *AS* I, 70).

ПОРОЖЄНЪ *прикм.* (9) **1.** (*у членній формі*) порожній, пустий (4): у Володимиры отъ накладного воза полъ третя гроша давати, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

2. (*у нечленній формі*) (от чого) вільний, звільнений (від чого) (5): а Ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѦ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сѦ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); ПригожаєтсѦ и(ж) о некоторыи простоупкы позывани боудоуть прє(д) насъ а они вымолъвѦють своими старшими алюбо паны своими а изъ и(х) же прїказанїа то чинѦ(т) а черє(с) то частокро(т) бывають то поро(ж)ни о(т) казни (XV ст. *ВС* 15); пак ли коро(л)... нє оусъхочєть мѦ оставить при держАнию ты(х) городовъ... тогды Ѧ хочю тоѣ присѦги моєѣ порожє(н) быть противоу єго млсть (Кременець, 1434 *Р* 130—131).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пороженъ, порожє(н)** 2 (XV ст. *ВС* 24; 1434 *Р* 131); ! **поро(ж)ченъ** 1 (XV ст. *ВС* 11); *род.*

одн. ч. порожиего (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *наз. мн.* **порожии, поро(ж)ии** (1388 *Р* 43; XV ст. *ВС* 15).
Див. ще ***ПРОЖНИИ.**
***ПОРОЖНИИ** *див.* **ПОРОЖЄНЪ.**
! ПОРОЖЧЄНЪ *див.* **ПОРОЖЄНЪ.**
ПОРОЗОУМЄТИ *див.* **ПОРОЗОУМѢТИ.**
***ПОРОЗОУМИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) (з ким) (*домовитися*) порозумітися: А пак... Ян Олбрахть, крол полскїи, ис прѣреченою братїю его милости, тогди имали би перевозити сѣ також на земли тоурецкого чъсарѣ через Доунаи... алибо порозоумивши (*в ориг.* пороузоумивши.— *Прим. вид.*) сѣ оба прєреченїи кралєве и ис пререченною братїю их милости и ис нами... по коуда сѣ им и нам боудет видити маиполипшеи... тоуда перевозити сѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **пороузоумивши сѣ** (1499 *BD* II, 423).
ПОРОЗОУМѢТИ, ПОРОЗОУМЄТИ *дієсл. док.* (6) (*стч.* porozuměti, *стп.* porozumieć) **1.** (що, чому і без додатка) зрозуміти, вирозуміти (що) (4): порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы порозоумєвшы то(моу) и того курила иванова сына допустили есмо ровного дѣлоу во все(и) о(т)чине (Вільна, 1495 *ВК*).
2. домовитися (1): И я есми з людми добрыми порозумелъ, ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).
3. (з кого) розвідати, вивідати (від кого) (1): какъ бы были мистровы послове оу кнзьство великое въехали ижбы есте з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).
ФОРМИ: *інф.* **порозоумѣти** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **порозоумети** 1 (1496 *ПСВВ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми... порозумелъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **ижбы есте... порозоумѣли были** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. перед.* **порозоумєвшы** (1495 *ВК*).
Див. ще ***ВРОЗУМѢТИ, *ЗРОЗОУМЄТИ, *ОУРАЗОУМѢТИ** 1.
***ПОРОМЪ** *ч.* (5) паром, пором: а на перевози от воза... по четири гроши, але коли имоут возити поромомь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); Се азь... Іо Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали... есми... двѣ села... съ поромом що ест на Молдавѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 342).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поро(м)** (1458 *DIR«A»* 512); *ор. одн.* **поромомь, поромом** 3 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1488 *BD* I, 342); **! пороумо(м)** 1 (1458 *DIR«A»* 512).
***ПОРОСЛЬ** *ж.* (1) перелісок: а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати... з дубровами с поросльми съ гаи (Житомир, 1433 *Р* 126—127).
ФОРМИ: *ор. мн.* **поросльми** (1433 *Р* 127).
Див. ще ***ЗАРОСЛИ.**
***ПОРОСѢЧАЯ** *ж.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а хотары тѣмь селомь... отъ малого лоужка и къ поросѣчои, а отъ поросѣчеи на оустие питоушка (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).
ФОРМИ: *род. одн.* **поросѣчеи** (1420 *Cost.* I, 135); *дав. одн.* **поросѣчои** (1420 *Cost.* I, 135).
***ПОРОХЪ** *ч.* (1) (*для стрільби*) порох: а в городе поушечъного пороху полъбочъки (б. м. н., XV ст. *ИК*).
ФОРМИ: *род. одн.* **порохоу** (XV ст. *ИК*).
! ПОРОШЄНЇЄ *див.* ***ПОРОУШЄНЇЄ.**
***ПОРСОУНА** *див.* ***ПАРСОУНА.**
ПОРТАР *див.* **ПОРТАРЬ.**
***ПОРТАРИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): хотар... на ⟨е⟩дноу крънице що ест межи Портар(н) и межи Дроужещи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63)
ФОРМИ: *ор.* **Портар(и)** (1495 *BD* II, 63).

ПОРТАРЬ, ПОРТАР *ч.* (39) (*молд.* портар) високий сановник при господарі, відповідальний за охорону кріпосних воріт у Молдавському князівстві: а на то є(ст) вѣра пана вани пуртарѦ (!) (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 15); а на то є(ст) великаа мартоурїѦ ... па(н) шандрѣ, портарь сочавскыи (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); а на то есть... вѣра пана лоука арбоурє портарѣ соучавского (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).
ФОРМИ: *наз. одн.* **портарь, портар** (1479 *Cost. S.* 98; 1499 *BD* II, 444); *род. одн.* **портарѣ, портарѦ** 35 (1439 *Cost.* II, 52; 1442 *Cost.* II, 101; 1448 *Cost.* II, 324; 1479 *BAM* 62; 1480 *BD* I, 239; 1486 *BD* I, 290; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **портара** 1 (1481 *BD* I, 249); **! пуртарѦ** 1 (1438 *Cost.* II, 15).
Див. ще **ПОРТАРЮ, ПОРТАРЮЛЬ.**
ПОРТАРЮ *ч., невідм.* (1) (*молд.* портарю) високий сановник при господарі, відповідальний за охорону кріпосних воріт у Молдавському князівстві: а на то є(ст)... вѣра пана ванѣ портарю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317).
Див. ще **ПОРТАРЬ, ПОРТАРЮЛЬ.**
ПОРТАРЮЛЬ *ч.* (1) (*молд.* портарюл) високий сановник при господарі, відповідальний за охорону кріпосних воріт у Молдавському князівстві: мы илїа воевода и... Стефань воевода... чинимь знаменито... оже... пань оана портарюль... слоужи(т) право и вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).
ФОРМИ: *наз. одн.* **портарюль** (1436 *Cost.* I, 475).
Див. ще **ПОРТАРЬ, ПОРТАРЮ.**
***ПОРТЪ** *ч.* (1) (*молд.* портэ, *лат.* porta) ворота, брама (міста): а мыто нигде да не имаю(т) платити... ни оу калоугерски(м) бро(ду) ни оу васлу(и) ни инде нигде ни на градо(в) о(т) портоу (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523).
ФОРМИ: *род. одн.* **портоу** (1470 *DIR«A»* 523).
***ПОРОУБИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) зрубати: хто пороуби(т) древо ово(щ) им(а) (!)... заплати(т) щкодоу (XV ст. *ВС* 32).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **пороубить** 1 (XV ст. *ВС* 8); **пороуби(т)** 1 (XV ст. *ВС* 32).
Див. ще ***ЗРОУБИТИ, *ИЗРОУБАТИ, РУБАТИ** 1.
***ПОРОУКА** *ж.* (9) **1.** поручительство, гарантія, порука (2): мы кнзь федоръ данильеви(ч) кнзь рома(н) федорови(ч)... поручѦемсѦ по олехна што(ж) служи(т) єму... верно... а только измени(т) олехно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); а хочемь абы то(т) которыи клѦтвоу выдалъ а на пороукоу присѦгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрешенїе тымъ све(т)комъ штобы правда не была оутїснена (XV ст. *ВС* 20); о у п о р о у к о у о у п а с т и (за кого) (1) поручитися: на первеи коли бы нехто свое имѣнїе и(х) оиjю записалъ а то бы хотелъ опѦ(т) выкоупить тогды тыи дѣти имѣють пѣнѦзи бра(т) дроу(г)и коли хто за ни(х) оу пороукоу оупалъ а позванъ бы на соудъ тогды они имѣють о(т)повѣдать алюбо платить (XV ст. *ВС* 35).
2. (*предмет, взятий або відданий як забезпечення позики, відшкодування*) застава, заклад (3): а возметь лї два вола алюбо два конѦ тогды имѣеть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маеть на пороукоу и мае(т) знаменїе оучини(т) на дѣревѣ гдѣ то(т) оузѦлъ закладъ (XV ст. *ВС* 37);
н а п о р о у к о у д а т и (що) (1) віддати в заставу, в заклад: а таке(ж) оуставлѦемь гдѣ коли волы алюбо иньшїи речи оу закладѣ бероуть а па(н) ре(ч) того села алюбо кмети и(ж) бе(з) вины бере(т) тогды маеть тоую жївотинѪ алюбо тыи речи на пароукоу (!) дати а имь имею(т) ро(к) дати абы сѦ исправили (XV ст. *ВС* 17); д а т и п о р о у к о у (1) *див.* **ДАТИ**; п о у с т ї т ь н а п о р о у к о у (1) *див.* **ПОУСТИТИ.**
ФОРМИ: *знах. одн.* **поруку, пороукоу** 6 (1388 *Р* 42; XV ст. *ВС* 20, 31, 35, 37; *СЯ* 41); **! пароукоу** 1 (XV ст. *ВС* 17); *знах. мн.* **пороукы** (XV ст *ВС* 27 зв.)

! **ПОРОУМОМ** *див.* ***ПОРОМЪ.**

ПО РУСКУ *присл.* (1) *(за старим стилем, за Юліанським календарем)* по-руськи: Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве оу недел по святом Мацѣи, а по руску по оузвежени чесного хреста (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

***ПОРУЧИТИ СА** *дієсл. док.* (1) (кому за кого) поручитися: Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констѧнтинови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **поручили(с)** (1392 *Р* 46).

Див. ще ***ПОРУЧЫТИ, *ПОРУЧАТИ, *ПОРУЧАТИ СА, *РУЧИТИ.**

***ПОРОУЧНИКЪ** *ч.* (8) поручитель, поручник: а толко измени(т) олехно сюю поруку ино знати коро(л) на(с) поручнико(в) (Луцьк, 1388 *Р* 42); николай позычилъ матѣеви десѧ(т) гриве(н) а да(л) за себѣ пороукоу лаврина поко(л)коу днеи матеи заплатилъ миколаеви пенези опро(ч) пороучнїка по некоторо(м) дни зазваль миколаи пороучника на право о ты(и) пенези (XV ст. *ВС* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поручни(к), пороучни(к)** (1392 *Р* 46; XV ст. *ВС* 31 зв.); *род. одн.* **пороучнїка** (XV ст. *ВС* 31); *дав. одн.* **пороучникови** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *знах. одн.* **пороучника** (XV ст. *ВС* 31); *місц. одн.* **о пороучникоу** 1 (XV ст. *ВС* 8); **о ! пароучиикоу** 1 (XV ст. *ВС* 31); *знах. мн.* **поручнико(в)** (1388 *Р* 42).

***ПОРУЧЫТИ** *дієсл. док.* (2) (кого за себе) взяти собі поручителя (1): и не мелъ вашой милости посолъ чым заплатити... але поручылъ за себе нашого боярина Федора, хотенъского старосту, сто и двадъцать золотыхъ оугоръскихъ черъленыхъ, и имелъ ихъ послати къ немоу до хотенѧ на день вознесенья христова (б. м. н., 1499 *BD* II, 450); ◇ как богь пороучил (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **поручылъ** 1 (1499 *BD* II, 450); ! **поръчил** 1 (1481 *BD* II, 358).

Див. ще ***ПОРУЧИТИ СА, *ПОРУЧАТИ, *ПОРУЧАТИ СА, *РУЧИТИ.**

***ПОРУЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (за кого) поручатися, ручатися: А ивашко, снъ петровъ, дѣдн(ч) валаски, и па(н) вилчѧ поручѧемъ и выручили есмо оу нашего господарѧ, оу велебного кролѧ пол(с)кого, романа, а слюбуемь и слюбили есмо за романа, иже имаеть романъ служити... кролю влодиславу (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617—618).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **поручѧемъ** (1400 *Cost.* II, 617).

Див. ще ***ПОРУЧИТИ СА, *ПОРУЧЫТИ, *ПОРУЧАТИ СА, *РУЧИТИ.**

***ПОРУЧАТИ СА** *дієсл. недок.* (1) (по кого) поручатися, ручатися (за кого): мы кнзь федоръ данильеви(ч) кнзь рома(н) федорови(ч)... поручѧемсѧ по олехна што(ж) служи(т) ему спдрю своему коро(л) верно (Луцьк, 1388 *Р* 42).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **поручѧемсѧ** (1388 *Р* 42).

Див. ще ***ПОРУЧИТИ СА, *ПОРУЧЫТИ, ПОРУЧАТИ, *РУЧИТИ.**

! **ПОРУШАНЇЄ** *див.* ***ПОРОУШЕНЇЄ.**

***ПОРОУШЕНЇЄ** *с.* (7) порушення: то ему оурик⟨ъ съ оу⟩сѣмъ доходомъ... на вѣкы вѣчныѧ николи не въ порушан⟨їє⟩ (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); а симъ... листомъ потвержѧемъ... то наше голдованїе... без порушенья держѧти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); на инши час подобны имает его милость ден и мѣсце отложити, з моцъю и без пороушеня (*в ориг.* пороушена.— *Прим. вид.*) нинѣшного листоу и присѧгы (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *род. одн.* **порушеньа** 1 (1411 *Cost.* II, 638); ! **пороушена** 1 (1462 *BD* II, 285); **порушѣнїа** 1 (1439 *Cost.* II, 713); *знах. одн.* **пороу⟨шенїє⟩, пороушенїє** 2 (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682); ! **порушан⟨їє⟩** 1 (1407 *Cost.* I, 56); ! **порошенїє** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***РУШѢНЇЄ.**

Пор. **ПОРОУШИТИ.**

ПОРОУШИТИ, ПОРУШЫТИ *дієсл. док.* (408) **1.** (що) *(недодержати)* порушити (407): Се язъ великыї кнѧ(з) дмитриї олгирдовичь... далъ есмь сто(і) бци... морино а кто пороушить... росудитсѧ со мною прѣдъ бмъ (б. м. н., 1386 *Р* 33); А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судить Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А по нашем животѣ, кто боудеть господарь нашеи земли... тот бы не пороушиль нашего дааніа, али бы оутвръдиль (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

2. (кого в чому) допустити кого до чого (1): се А пани Федка... чиню знакомито... есми била чолом... королю... ажебы его м⟨и⟩лость допустил мене ко именѧм моим, што мой г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь пан Олизар записал мне... Ино г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ръ корол Его м⟨и⟩л⟨ость⟩ подле запису п⟨а⟩на моего оу тых именѧх мене не порушил (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *інф.* **пороушити** 51 (1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 228; 1431 *Cost.* I, 325; 1435 *DIR«A»* 465; 1443 *Cost.* II, 127; 1453 *Cost.* II, 466; 1457 *BD* I, 5; 1487 *BD* I, 311; 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **порушыти !** (1482 *AS* I, 81); ! **пороушити сѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *перф. 3 ос. одн.* **порушил** (1488 *AS* I, 241); *майб. 3 ос. одн.* **поруши(т), пороуши(т), порушит** 9 (поч. XV ст. *Р* 76; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 300; 1449 *Cost.* II, 392; 1459 *Р* 174; 1466 *BD* I, 106; 1470 *AS* I, 67; 1499 *BD* II, 156); **порушитъ, пороушитъ** 6 (1398 *ДГПМ*; 1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 60; 1465 *АкВАК* III, 4); **пороушить** 4 (1386 *Р* 33; 1400 *Cost.* I, 37; 1435 *Cost.* II, 689; 2-а пол. XV ст. *СО*); **име(т) порушити, иметъ... порушитн** 3 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1452 *Cost.* II, 462); *1 ос. мн.* **не хочемъ порушити** (1411 *Cost.* II, 638); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы (щобы, даби, што бы, що быхоу, би) пороушилъ, пороушиль, пороуши(л), пороушил** 308 (1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1426 *Cost.* I, 178; 1429 *Cost.* I, 259; 1433 *Cost.* I, 354; 1437 *Cost.* I, 530; 1442 *Cost.* II, 88; 1464 *BD* I, 86; 1487 *BD* I, 517; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); ! **бы... порулъ** 1 (1448 *DIR* № 10 а); ⟨...⟩ **непороуши(л)** 1 (1495 *SCIM*); *3 ос. мн.* **што быху (што бы, що бы, би) порушили** (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440; 1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267; 1479 *BD* I, 222 і т. ін.); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... пороуши(т), пороушит** 3 (1446 *Cost.* II, 248; 1448 *Cost.* II, 300; 1487 *BD* I, 311); **да пороушить** 1 (1432 *Cost.* I, 327); **да... пороушитъ** 1 (1411 *Cost.* I, 85); *3 ос. мн.* **порушатъ** 1 (1403 *ДГАА*); **да ... порушать** 1 (1403 *RS* 338); *пас. інф.* **порушеио быти** (1415 *Р* 87).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, НАРОУШИТИ 2, *ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ 2, УЗРУШИТИ.**

***ПОРОУШИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) *(пасивна форма)* бути порушеним, порушитися: нежли его же богъ не даи, будеть имѣти какую налогу на св⟨о⟩ю землю... оу томъ записы и присѧги не будеть протнвъ намъ вызмену, оу томъ миръ н⟨е⟩порушитсѧ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **порушитсѧ** (1442 *Cost.* II, 719).

Див. ще **ЗРОУШИТИ 2, НАРОУШИТИ 2, ПОРОУШИТИ 1, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ 2, УЗРУШИТИ.**

! **ПОРОУШНЫИ** ⟨НЕПОРОУШНЫЙ⟩ *див.* **НЕПОРОУШЕНЪ** [1].

ПОРУШЫТИ *див.* **ПОРОУШИТИ.**

***ПОРУШѢНЇЄ** *див.* ***ПОРОУШЕНЇЄ.**

***ПОРФИРЕЙ** *ч.* (1) *(особова назва)* (*цсл.* Порфоурии, *гр.* Πορφύριος) Порфир, Порфирій: а при том были свѣтки: вл⟨а⟩дыка володимерский Порфирей (*в ориг.* Перфирей.— *Прим. вид.*), а кн⟨ѧ⟩зь (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Перфирей** (1470 *AS* I, 65).

Див. ще **ПЕРФУРИИ.**

***ПОРЪПРЫЯНЪ** *прикм.* (1) (*стп.* purpurjanowy) пурпурний: Я княз Михайло Иванович Роговицкий... продал есми тое имене Дажев... за двесте коп широкихъ грошей монеты ческое и за кожух бобровый сукномъ порърпрыяномъ (!) крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* ! **поръпрыяномъ** (1475 *AS* I, 72).

! ПОРЪЧИТИ *див.* ***ПОРУЧЫТИ.**

ПОРЫЦЬКИИ *ч.* (3) *(особова назва):* С (!) я па(н) дмитръ порыцькии... оуздл(л) есми по своей женѣ... полтораста коп широки(х) гро(ш)и че(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а при то(м) бы(л)... кнѧ(з) василеи козечи(ч) олехно порацкого (!) снъ (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **порыцькии** (п. 1450 *ПИ* № 9); *род. одн.* **порицкого** 1 (1467 *СП* № 13); ! **порацкого** 1 (1490 *Пам.*).

***ПОРЫЦЬКЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Порицьк: а про то(ж) еи записываю на свои(х) имѣнье(х)... дъвоу порыцько(х) а на трети(х) гриковиче(х) три(сс)та (!) ко(п) широки(х) гро(ш)и че(с)кои монѣты (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9).

ФОРМИ: *місц. мн.* ⟨на⟩ **порыцько(х)** (п. 1450 *ПИ* № 9).

ПОРѢЧКЫ *прикм.* (1): Я по(п) порѣчкы на имѧ исидо(р) ис своими с сынми... били есмо чело(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) землею црковною оу порѣчьи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **порѣчкы** (1498 *ЧІАФ*).

Пор. ***ПОРѢЧЬЄ.**

***ПОРѢЧЬЄ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я по(п) порѣчкы на имѧ исндо(р) ис своими с сынми... били есмо челс(м) є(г) мл(с)ти штобы є(г) мл(с)ть пожалова(л) на(с) землею црковною оу порѣчьи на имѧ мехо(в)щиною (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу порѣчьи** (1498 *ЧІАФ*).

***ПОРѦДНѦ** *ж.* (1) порядок: Такоже ислюбилъ нашемоу господствоу приѧти и строити оусѧкїи порѧднѣ церковныи (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **порѧдиѣ** (1401 *RIR*).

***ПОСАДА** *ж.* (8) **1.** поселення, осада (5): и еще к тому есми придали къ монастырю посадоу що є(ст) на молдавѣ съ въсѣмъ приходомъ що приходитъ с тои посады (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); и тако(ж)... даемъ стомоу монастирю молдавици посадоу, що є(ст) на молдавѣ, выше о(т) бани, и съ оусими приходы и хотаре(м) и изворы (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

2. данина за право поселення (3): да не да(ст) тое село ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни десѧтиноу, ни ослоу(х), ни посадоу, ни на мли(н) да не робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); и да не даст нам ни илиш, ни подводоу, ни посадоу, ни жолдъ (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *род. одн.* **посады** (1439 *Cost.* II, 31); *знах. одн.* **посадоу** (1439 *Cost.* II, 31; 1444 *Cost.* II, 207; 1448 *ДГПР;* 1449 *Cost.* II, 379; 1453 *Cost.* II, 453; 1466 *BD* I, 95).

Див. ще ***ПОСАДЪ.**

ПОСАДИТИ, ПОСАДЫТИ *дієсл. док.* (18) **1.** (кого) оселити, поселити (3): Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковнои земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(що) заснувати, закласти, заселити (14): мы великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... дали есмо... села... и такъ што в тых собе именяхъ примыслитъ, на новомъ корени посадит (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV,7—8); и мы емоу дали... тые села... и так што в тых именѧх собе примыслить и на нову корени посадит (Київ, 1437 *AS* I, 34); а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати, и розширивати, и на новомъ корени посадити (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31).

2. (кого на чім) призначити (кого на чому) (1): мы стефанъ воєвода... знаемо и чинимъ... ажѣ изъ бжьею помочью велебного кро(л) влодислава... посади(л) на(с) и сѣли есмъ на воєвод(с)твѣ земли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612).

ФОРМИ: *інф.* **посадити** 6 (1445 *АкЮЗР* I, 17; *Р* 150; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *Р* 161; 1492 *АЛМ* 31); **посадыти** 1 (1500 *АСД* II, № 3); *перф. 3 ос. одн. ч.* **посади(л)** (1395 *Cost.* II, 612); *майб. 3 ос. одн.* **посадит** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **посадить** 4 (1433 *Р* 119; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1446 *Р* 152); *3 ос. мн.* **посадятъ** (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще **ОСАДИТИ, ОСАЖИВАТИ, *ПОДСАДИТИ, ПРИСАДИТИ, САДИТИ** 1.

ПОСАДНИКЪ *ч.* (6) *(у Молдавському князівстві призначений воєводою правитель посаду, до обов'язків якого належало збирання данини за право поселення)* посадник: мы боѧре... бо(б) оприша(к), лацко поса(д)ни(к)... знаемо чини(м)... и(ж) есмы дали... сере(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); прото(ж) ни единъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь, ни посадникъ... анї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да не їмаєтъ ни постати до того села (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); пан кост⟨ѧ п⟩осадник (Сучава, 1499 *BD* II, 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **посадникъ, ⟨п⟩осадник, поса(д)ни(к)** (1421 *Cost.* I, 142; 1436 *Cost.* II, 701; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 231; 1499 *BD* II, 444); *род. одн.* **поса(д)ника** (1454 *Cost.* II, 509).

***ПОСАДНИЧИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Того ради мы... есми дали... паноу Моушатоу дворникоу тое... селище на имѧ Попринканыи, що соут на Жежїи межи Посадничи и межи Кръничани (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209).

ФОРМИ: *ор.* **Посадиичи** (1476 *BD* I, 208, 209).

***ПОСАДЪ** *ч.* (12) **1.** *(ремісничо-торговельна частина феодального міста)* посад (1): И дали есмы тым селам... сес лист нашъ на то, щобы не платили нам дан... ни на город ⟨д⟩а не робѣтъ, ни на посад, ни оу сторож да не ходѣт, ни на млин(и) да не робѣтъ (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

2. данина за право поселення (11): да не дадоутъ тоты люди ис тѧ(х) села(х) ни да(н), ни посадоу, ни илиша (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); И дали есмы тым селам... сес лист нашъ на то, щобы не платили нам дан, ни посад, ни подвод, ни илиш (Долний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **посадоу** (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР*; 1453 *Cost.* II, 461, 492; 1454 *Cost.* II, 517; *ДГПММ*; 1456 *ГПХМ*; 1458 *ПГСММЦ*); *знах. одн.* **посад, поса(д)** (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1475 *BD* I, 200).

Див. ще ***ПОСАДА.**

ПОСАДЫТИ *див.* **ПОСАДИТИ.**

***ПОСВАТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) (за кого) посвататися: Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми, с паномъ Ивашкомъ а с паномъ Васкомъ, посваталися есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца, за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **посваталися есмо** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *дієприсл. перед.* **посватавшися** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ПОСВѢДЧИТИ *дієсл. док.* (6) (що) *(дати показання)* посвідчити (3): takowy majet byti poswetczon trema chrest'janу (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); и мы тыхъ све(т)ковъ опытывали и све(т)ки посве(т)чили што(ж) тая кнгни пере(д) ними то(т) записъ емоу на то дала (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(чим, що) підтвердити зізнанням, посвідчити (3): a jestliby swetki prerеczопуje newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin winu kotoruju... mel terpeti, nelitostiwe majet platiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); И мы того смотрѣвшо (! — *Прим. вид.*) кн⟨ѧ⟩зѧ Семена оправили, а кн⟨ѧ⟩зѧ Михайла обвинили; его свѣтки не посведчили ни дѣлоу. ани записоу (Лупьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *інф.* посвѣдчити (1462 *BD* II, 283); *перф. 3 ос. мн.* посведчили 1 (1475 *AS* I, 70); посве(т)чили 1 (1496 *ВМКФС*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* jestliby... poswetczili (1388 *ZPL* 107); *інф. пас.* byti poswetczon (1388 *ZPL* 107); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* khdyby... był poswetczon (1388 *ZPL* 107).
Див. ще **СВѢТЧИТИ.**

***ПОСЄЄНЫИ** *дієприкм.* (1) посіяний: а оу дво(р)цы в королєво(м)... жита полъчєтвє(р)ты стиръты а оу стиръте по двєсте копъ ржи а на поли жита посєєного досы(т) (б. м. н., XV ст. *ИК*).
ФОРМИ: *мин. пас. род. одн. с.* посєєного (XV ст. *ИК*).
Див. ще ***ОСЄЯТИ, СІАТИ.**

ПОСЕЛИТИ *дієсл. док.* (1) (що) збудувати: и тежъ дали ему въ месте Пинскомъ огорода своего дворъ собе поселити (Городно, 1497 *РИБ* 683).
ФОРМИ: *інф.* поселити (1497 *РИБ* 683).
Див. ще ***ОСЄЛИТИ, СЄЛИТ, *СЄЛИТИ СѦ.**

***ПОСЄЛСТВО** *див.* ***ПОСЄЛЬСТВО.**

***ПОСЄЛЬСТВО** *с.* (2) (*стп.* poselstwo) 1. *(делегація з дипломатичною місією)* посольство (1): а отъ того верємени и доселє ты(х) вашы(х) пословъ до г(с)дра нашого до воєводы нєбыло то(л)ко бы(л) пришолъ фє(д)ко гаврыловичъ алє нє тымъ посє(л)ствомъ (б. м. н., 1496 *ПСВВ*).
2. *(дипломатичне завдання)* послання, місія (1): Такъ же ваша милость абы єстє знали, бо послали єсмо нашого посла до Мєндли-Кгєрея... и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыйдєть исъ которымъ посєльствомъ, мы такєжъ вашей милости пошълємо (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).
ФОРМИ: *ор. одн.* посє(л)ствомъ, посєльствомъ (1496 *ПСВВ*; 1499 *BD* II, 449).
Див. ще **ПОСОЛЬСТВО** 2, 4.

ПОСЄРЄД *прийм.* (4) *(з род.)* *(виражає просторові відношення, вказує на місце, в середині якого знаходиться щось)* посеред: мы Стефан ⟨воєвода⟩... знамєнито чиним... ожє прїидє... Марена, дочка Улина, и дала... тютци своєи Станы... половина сєла от Сперлещи ⟨и от⟩ потока що єст посерєд сєла долоуоу (!) (Баків, 1462 *BD* I, 55); а обрубъ земленый тому имєницу моєму Лопавшомъ по старинє... у верхъ тое Смыжали посерєд речки аж до веръхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); я єще... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... ограничоное почонши посєрєд Мухотолок рєкою Лютицєю до мосту (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
Див. ще **ПОСРѢД, ПОСРѢДѦ, СРѢДЬ.**

ПОСИЛОВАНЬ *дієприкм.* (3) приневолений, присилований, примушений: мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали... єсмы нашєи митрополїи... питомы циганы на имѣ... нань... що єго дaль пань исаиа... по своєи доброи воли и ни о(т) кого нє посиловань (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); мы Стєфан воєвода... ⟨зна⟩мєнито ⟨чиним...⟩ ...ожє прїидоша... Данчюл Плеша и сєстра єго... ⟨...никым нєпоноужени а⟩ нє посиловани и продали... єдно сєло (Сучава, 1499 *BD* II, 168).
ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* посиловань (1465 *DIR«A»* 518); *наз. мн.* посилованы 1 (1469 *BD* I, 138); посиловани 1 (1499 *BD* II, 168).
Див. ще ***ПРИСИЛЄНЪ, ПРИСИЛОВАНЪ, *СІЛОВАТИ, *ОУСИЛОВАТИ** 2.

! ПОСИЦѢ ⟨ПАСИЦѢ⟩ *див.* **ПАСИКА.**

! ПОСЛАЛИСѦ ⟨ПОСЛАЛИ⟩ *див.* **ПОСЛАТИ.**

***ПОСЛАНИЄ** *с.* (1) *(дія)* посилання, посилка: и ѣще... почали коромолити на мєнє послалисѦ одного на имѦ идикгиѦ до аксакъ тємирѦ на мєнє ли(хо)го мыслѦчє по тыхъ посланию по идикгиєву посольству вышолъ на мєнє аксакъ тємирь (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).
ФОРМИ: *місц. одн.* посланию (1392—1393 *РФВ* 170).
Пор. **ПОСЛАТИ.**

ПОСЛАТИ, ПОСЪЛАТИ *дієсл. док.* (76) **1.** (кого, кому, кого к кому, кого до кого, кого к чому, кого до чого по кого) (веліти кому піти куди, веліти кому відправитися куди) послати, вислати (52): сє ли будєть нє доспѣшєнъ кнѦзю дмитрию люди своѣ послати (б. м. н., 1366 *Р* 14); тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розьіха(л) и оуграничилъ промєжи тыми сєла (Галич, 1404 *Р* 68); а самому пану Федкоу кнѦз вєликий нє вєлєл єхати; вєлєл єму слуги свои послати к томоу розєздоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А послали есмо тамъ дворанина нашого юшка нецковича и казали есмо въ тое ее увезати (Троки, 1494 *РИБ* 561); и мы тогды вашей милости, для прыятеля нашого милого, нашого посла до вєликого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);
(що, що кому, що к кому, що до кого, що до чого, що по що) *(відправити на місце призначення)* послати, вислати (19): на то всє послали єсмо сєи нашь Ѧрлыкъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы Стєфа(н) воєво(д)а... чини(м) знаменито... ожє... дали єсми сє(с) на(ш) листь нашєму манастирю... на то яко да є(ст) во(л)но и слобо(д)но послати свои В мажи по рыбу (Сучава, 1472 *ДГСВМ*); З нового места послано кнѦзю вєликомоу твє(р)скомоу шоуба собольѦ (б. м. н., 1488 *УКТ*); И пани вошла въ клѣть... и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на полы, и я подѣлилъ; половину жъ полотенъ собѣ взяла, а половину велѣла мнѣ послати до Крозъ до сестры; и я послалъ до Крозъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);
(що ким) послати, передати (що через кого, ким) (4): присѦжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ габиномъ послалъ єсми (б. м. н., 1484 *ЯМ*); тымъ московъскимъ посломъ тыижъ рєчы... до вєликого князя московъского послали єсмо (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).
2. (кого ким) призначити (кого ким), послати кого на посаду яку (1): послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *інф.* послати, посълати 12 (1366 *Р* 14; 1444 *AS* I, 42; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1470 *DIR«A»* 523; 1496 *BD* II, 405; 1498 *АЛМ* 163; *BD* II, 412; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); посла(т) 2 (XV ст. *ВС* 12; *СЯ* 40); *перф. 1 ос. одн. ч.* posłał yesmy, послалъ єсми 2 (1413 *GL* 48; 1484 *ЯМ*); послалъ єсмь 1 (1392—1393 *РФВ* 170); послалъ 1 (1498 *АЛМ* 163); *2 ос. одн. ч.* послалъ єси (1499 *BD* II, 447); *3 ос. одн. ч.* послалъ, посла(л)ъ, послал, посла(л) (1404 *Р* 68; 1444 *AS* I, 42; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1484—1486 *ГСПТЗ*; 1496 *ПДВКА;* 1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* послали (єсмо) єсмо 11 (1392—1393 *РФВ* 171; 1484 *ЯМ*; 1494 *РИБ* 561; 1496 *BD* II, 402; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); послали, posłali 5 (1423 *DIR«A»* 447; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1456 *ЭСФ*; 1468 *BD* II, 305; 1499 *BD* II, 447); єсмо... послали 2 (1484 *ЯМ*; 1496 *BD* II, 407); єсмо послали 1 (1496 *BD* II, 401); послали... єсмо 1 (1492—1493 *ПВФЧ*); послалы 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *2 ос. мн.* послали єстє (1392—1393 *РФВ* 170); *3 ос. мн.* послали 1 (1434 *Cost.* II, 675); ! послалисѦ 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *пперф. 1 ос. одн. ч.* єсмь послалъ былъ (1392—1393 *РФВ* 170); *1 ос. мн.* были єсмы послали (1411 *Р* 77); *2 ос. мн.* послали были єстє (1484 *ЯМ*); *майб. 1 ос. одн.* пошлю (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* пошлеть 4 (1395 *Cost.* II, 610; XV ст. *ВС* 17 зв.; 1498 *BD* II, 412); пошлет 1 (1471 *BD* I, 159); имє(т) послати 1 (1454 *Cost.* II, 513); *1 ос. мн.* пошлємъ, пошълємъ 2 (1493 *ОПВВ;* 1496 *ПДСВВ*); пошлємо, пошълємо 2 (1499 *BD* II, 423, 449); пошлємы 1 (1439 *Cost.* II, 714); *3 ос. мн.* пошлю(т) (1429 *DIR«A»* 455; 1454 *Cost.* II, 513); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* абыхъ послалъ (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* абы послалъ (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *нак. сп. 2 ос. одн.* пошли (1494 *BD* II, 387); *2 ос. мн.* пошлитє (1496 *ПДВКА*; *ПСВВ* 192 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* послань (1415 *Cost.* I, 122); *род. одн. ч.* посланого (1434 *Cost.* II, 664); *наз. мн.* послани (1446

DIR«*A*» 485); *знах. мн.* посланыи (1447—1492 *ЛКБВ*); *предик. пас. дієприкм.* послано (1488 *УКТ*).

Див. ще *ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ОТСЫЛАТИ, ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.

***ПОСЛАТИ СА** *дієсл. док.* (4) (на кого, на що, до чого) *(вказати на кого або на що для підтвердження чого)* послатися (на кого, на що): И Борисъ ся на пана Юрія и на бояръ не послалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и курило послалъ сА о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таА рє(ч) вышє(и) писанаА неоуведена (Вільна, 1495 *БСКИ*); и ·ѳ·є(д)ко мови(л) пере(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали... и посла(л)ся на прывилє(и) пана миха(и)ловъ кгє(з)кга(и)ловича (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **послалъ сА, посла(л)ся** 2 (1495 *БСКИ*; 1499 *ВФ*); **ся... послалъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. мн.* **послалисА** (1495 *БСКИ*)

Див. ще ***СОСЛАТИ СЯ.**

ПОСЛЕ *див.* **ПОСЛѢ.**

***ПОСЛЄДНИИ** *див.* ***ПОСЛѢДНИИ.**

ПОСЛЄДНОЄ *присл.* (1) *(про крайній, останній строк)* найпізніше: будєть вєдомо оусємъ... ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь... договорилъ со кнАзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во што жъ нинє(ч) наипервеє придетъ а последноє на хрыщенье х(с)во што жъ нинє(ч) придеть оу дву нєделА(х) по розтвє х(с)вє дати ми двєстє рублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. и., 1387 *СП* № 12).

ПОСЛИ *див.* **ПОСЛѢ.**

***ПОСЛИДОКЪ** *див.* ***ПОСЛѢДОКЪ.**

POSŁUŻYTY *дієсл. док.* (12) (кому) *(виконати обов'язки стосовно до кого)* послужити кому (10): Мы кнАзь володиславъ... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашєго вѣрного слугу... што жє єсть намъ вѣрно послужилъ (Бохур, 1377 *Р* 23—24); мы Вѣликии коро(л) влодиславъ ...знаемо чинимъ... ажє нашь верныи слоуга данило дажбогови(ч) задерѣвецкии... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *Р* 53—54); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки(и)... чинимы знаємо... ажє слуга нашь вєрныи па(н) ходко чемєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *Р* 59); а по наши(м) животи кто боудєтъ г(с)п(д)ръ... зємли молдавскои... то(т) щоби ємоу непороуши(л) нашєго даанїє... заноужє є(с)ми... моу дали... що жє о(н) на(м) право и вѣрно послоужи(л) (Сучава, 1432 *ДГВІН*); вє(д)жо з ласки бжїєѣ в на(с) слоугъ єстъ по(л)но которыи нашои вєликои кнгни послоужа(т) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); służbu posłużyty (2) *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **posłużyty** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *перф. 3 ос. одн. ч.* **послужнлъ, послужи(л), послоужи(л)** 4 (1394 *Р* 54; 1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1432 *ДГВІН*); **єсть... послужилъ, (послужи(л))** 2 (1377 *Р* 24; 1424 *Р* 99); *майб. 3 ос. мн.* **послоужа(т)** (1495 *ПЛПС*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аж бы... послужиль (послужи(л)), aby... posłużił** (1394 *Р* 54; 1399 *Р* 59; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще ***СЛОУЖИВАТИ, СЛУЖИТИ** 1.

ПОСЛОУХАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого) *(виявляти послух)* слухати, бути послушним (кому): так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **послоухати** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **СЛУШАТИ** 2.

***ПОСЛУХЪ** *ч.* (5) свідок: А на то послуси панъ староста рускоѣ зємли ота пилецкии воєвода цтиборъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а кто на то оустанєть тоть заплатить... гривну золота послухомъ (Львів, 1368 *Р* 16); а на то послуси иванъ владычинъ зАть васко голыи (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. мн.* **послуси** (1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1368 *Р* 16; 1385 *Р* 28); *дав. мн.* **послухомъ** (1368 *Р* 16).

***ПОСЛОУШЄНСТВО** *с.* (3) (*стп.* posłuszeństwo, *стч.* poslušenstvi) підлеглість, підпорядкованість: И коли боудет пана нашего королА приказание, и боудет потрєбнаА хвилА и час, абыхомъ его милости помоч и послоушенство оудилали (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю... въсєю вирою и слоужбою и послоушєнством (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *знах. одн.* **послоушенство** (1468 *BD* II, 301); *ор. одн.* **послоушєиством** (1485 *BD* II, 371); *місц. одн.* **оу послоушєнстви** (1485 *BD* II, 371).

Див. ще ***ПОСЛУШЬСТВО.**

ПОСЛУШЄНЪ *прикм.* (13) **1.** (кому, в чом, чим, чому, кого) *(що виконує чию волю)* послушний (кому, чому) (8): пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнА(з) корибу(т)... тогда мы... хочемы єго о(т)стати... а ни в чемъ єго нє хочемъ послушни быти (Лучиця, 1388 *Р* 39); а кто нє боудє(т) послушєнъ нашємоу повєлѣнїю и запису, то(т) имаєтъ быти по(д) вєликои казни г(с)ва ми (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); про тожъ мы... зь єго волию повинни єсмы сА згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти... и цѣловали єсмы и оучинили, ижє хочємъ вшитки слоужбы... смотрити, и стерєчи (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

2. (кого, кому) підлеглий (кому) (4): тако Ако наши предковє... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кмєть оутєчєть... тогды... тотъ кмєть имє(т) плати(т)... вїноу г̃ гривны (XV ст. *ВС* 39); а тыи люди што оу тулинахъ што бы єго были послушни ка(к) то осподарА съвоиго (Київ, 1457 *Р* 166).

3. *(робити що)* готовий (1): и оуси коупъци... аби послоушъни билы платити мито оу роукы оурѣдниковъ монастирскых (Бистриця, 1457 *BD* I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **послушенъ** (1435 *Cost.* II, 692); *род. одн. ч.* **послоу(ш)ио(г)** (XV ст. *ВС* 39); *дав. одн. ч.* **послушну** (1393 *Р* 51); *наз. мн.* **послушни, послоушни, послоушънн** 9 (1388 *Р* 39; 1395 *Cost.* II, 613; 1404 *Cost.* II, 625; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 738; 1457 *BD* I, 4; *Р* 166); **послушны** 1 (1433 *Cost.* II, 652).

***ПОСЛОУШНЫИ** *див.* **ПОСЛУШЄНЪ.**

***ПОСЛУШЬСТВО** *с.* (2) (*цсл.* послоушьство) підлеглість, підпорядкованість: коли сА вороти(м)... тогда хочемъ кголдова(т) королє(в) ...вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присАгою (Молодечно, 1388 *Р* 43).

ФОРМИ: *знах. одн.* **послу(ш)ство, послушьство** (1388 *Р* 39, 43).

Див. ще ***ПОСЛОУШЄНСТВО.**

ПОСЛѢ, ПОСЛЕ, ПОСЛИ *присл.* (24) **1.** потім, після (1): и мы того досмотревши... п⟨а⟩на Федка єсмо в том оправили и послѣ оу єго людей оузАли єсмо осмъдєсАт грошей (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

2. *(у знач. прийменника) (з род.)* **а)** *(виражає часові відношення)* (12) (вказує на подію, дату, пізніше від якої відбувається дія) після (кого, чого), по (кім, чім) (7): а пса(н)... в лѣто после христова нароженьА тисАча и четыреста и кз є лѣто (Острог, 1427 *Р* 109); Павелъ свѣтчилъ тымъ обычаемъ: послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); и теж посли отца н⟨а⟩шого кому будем того имѣнА або зємли и люди дали и листы н⟨а⟩шими на вѣчност будємъ потвердили, то маєт вѣчно держано быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

после живота (5) *див.* ***ЖИВОТЪ;**

б) *(виражає об'єктні відношення з часовим відтінком, вказує на особу або подію, у відношенні до яких дія відбувається пізніше)* після (10): а другїи годъ ново придалъ єго мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ єго и дѣтямъ, а кому перрѣй єго было дано, тыи маютъ послѣ єго брати (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); Такежъ какъ .. выслали з Берестя, ино после них Немира и Левко

держали мыто берестейское (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); и о(н) перє(д) нами повѣди(л) што(ж) тоє... сєло сомино держа(л) козари(н) а послѣ того козарина держа(л) братаничь козарино(в) (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

в) *(виражає модальні відношення, вказує на спосіб дії)* згідно (з чим), відповідно (до чого) (1): Панъ Андрей подскарбий а Ивашко Владыка писар брали личбу у ключника киевского у Сенька Полозовича а в Самоделчина сына, што в тыи часы брали мыто после личбы тое, какъ давали личбу у Троцех... князю Александру (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59).

Див. ще **ОПОСЛѢ.**

ПОСЛѢДНЄ *присл.* (1) (*стп.* poślednie) в останній раз, останнім часом: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

***ПОСЛѢДНИИ** *прикм.* (6) 1. останній (4): далеи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь какбыхо(м) мы кн҃зѧ бискоупа... и ва(с) тѣжь оузгордѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А какъ поветрее почалосѧ велми от последнее Матки Божи, ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

2. майбутній, спадкоємний (1): такожє кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)кому на далєкиѣ стороны... коли насъ обошлють и оупомѧнуть кроль володиславъ польскии прѣжє написаныи ихъ намѣстьки послѣднии г(с)подари, кроли кролювъства коруны польскои, тогды мы имамы помагати... на всѣ стороны (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

3. *(у знач. іменника)* наслідник, наступник (1): такє(ш) кєды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны... тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати... противу всѣхъ ихъ нєприѧтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **последнее** (1497—1498 *АЛРГ* 79); *наз. мн.* **послѣднии** 2 (1395 *Cost.* II, 613; 1447—1492 *ЛКБВ*); **послєднии** 1 (1395 *Cost.* II, 612); *знах. мн.* **послѣдиии** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***НАСЛѢДНИКЪ,** ***ПОСЛѢДОКЪ.**

***ПОСЛѢДОКЪ** *ч.* (7) (*стч.* posledek, *стп.* pośladek) наслідник, наступник (4): всєи волости залѣскоѣ держѧниє... г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому и єго послѣдко(м) присудили єсмы и присужѧємъ тымъ наши(м) листо(м) (Медика, 1404 *Р* 70); зємлю шепиньскоую... дати... тому истино(м) королеви, послидьком и короунѣ єго, оу дерьжанїє и триманїє на вѣки вѣчьныи слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707);

нащадок, потомок (3): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знаменн(т)... ижє... корунѣ польскои слюбуємъ держати цѣлую правду и чиста вѣра с наши(м) дѣтми и с наши(м) послѣдки (Молодечно, 1388 *Р* 43); тъ єсть продалъ... пану клюсови на вѣкы и дѣтьмъ єго ї єго прирожьнымъ послѣдкомъ (Львів, 1400 *Р* 61); а тые земли продалъ єсми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ ис заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дав. мн.* **послидьком, послидькомь, послидько(м)** 3 (1436 *Cost.* II, 706); **послѣдкомъ, послѣдко(м)** 2 (1400 *Р* 61; 1404 *Р* 70); **послѣткомъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *ор. мн.* **послѣдки** (1388 *Р* 43).

Див. ще ***НАСЛѢДНИКЪ,** ***НАСЛѢДОКЪ** 1, ***ПОСЛѢДНИИ** 3.

***ПОСМОТРЄТИ** *див.* **ПОСМОТРИТИ.**

ПОСМОТРИТИ *дієсл. док.* (28) (на що, в що) подивитися, поглянути (на що) (25): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королємь казимиромь (б. м. н., 1352 *Р* 5); Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(и) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... въсѣкомоу кто посмотрить на сесь листъ ажє балица воєвода... дадоше... три сєла манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); мы Швидрикгаилъ великий князь Олкгилдовичъ чынымъ знаменито... кождому, кто на него посмотритъ... иже осмотрили єсмо у святого еванъгелей, которие села придали наши продкове ко... церкви Володимерское (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Мы кн҃зь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... о(з)на(и)моуємо си(м) листо(м) наши(м) хто бы на нє(го) посмотрити любо чтоучи єго слоухати боудє(т) хотѣ(в)... и(ж)... при (в)сюи о(т)чн(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); Самъ Александръ... великий кнѧз литовский. Чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотрить (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); чинимъ знаменито симъ нашимъ листомъ, хто на него посмотритъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(в що) подивитися, заглянути (1): Прото мы помнєчы прыязни и маючы записы прє(д)ковъ твоєє мл(с)ти з ншыми прє(д)ки... посмотрєвшы в нихъ послали и выправили єсмо нашыхъ пословъ до твоєє мл(с)ти (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

(чого) подумати (над чим) розглянути, обміркувати (що) (1): про то самъ того братъ нашь, и посмотри за которую быхмо приязнь ихъ мѣли послы къ нимъ и отъ нихъ черезъ нашу землю пропущати, коли ся къ намъ отъ нихъ такїе шкоды дѣютъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*);

◇ добримъ ласкавымъ окомъ посмотрити (1) *див.* **ДОБРЫИ** 4.

ФОРМИ: *інф.* **посмотрити** (1459 *Р* 171); *майб. 3 ос. одн.* **посмотрит, посмотрн(т)** 10 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475 *AS* I, 72; 1478 *ЗРМ*; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 87, 240; 1490 *ЗХП*; 1492 *AS* III, 23; 1499 *AS* I, 117; *ПИ* №3); **посмотрить** 8 (1352 *Р* 5; 1375 *Р* 20; 1404 *ГМ*; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1482 *AS* I, 79; 1491 *AS* I, 96; 1493 *АЛРГ* 55; 1499 *ГОКІР*); **посмотрнтъ, посмотрнто** 6 (1388 *Р* 37; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1494 *АЛМ* 54; 1498 *ГВКОО*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *нак. сп. 2 ос. одн.* **посмотри** (1484 *ЯМ*; 1496 *ОКИВ*); *дієприсл. перед.* **посмотрєвшы** (1492—1493 *ПВФЧ*).

Див. ще **ДОСМОТРЄТИ** 1, **ОСМОТРѢТИ** 1,2, **СМОТРИТИ** 1.

***ПОСНИКОВЪ** *ч.* (1) *(назва присілка у Волинській землі)* Посників: И мы... дали єсмо ємоу... присєлокъ боръ бринъ а посниковъ (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *знах. одн.* **посниковъ** (1452 *Р* 161).

ПОСОБА *ж.* (1) допомога, підмога, пособа: знамєнїто намъ єсть ис права цесарьско(м) и(ж) пожегъци имають злою см(р)тїю гиноуть... а тежь частокро(т) бываєть имь пособа алюбо правомъ нємєцькымь о(т)бываю(т) жє нє бывають казнєны... мы оуставлѧємь... гдє боудє(т) знаидєны... имають быти по(л)скымь правомь осоу(жє)н(и) (XV ст. *ВС* 25 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пособа** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

***ПОСОБЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (без додатка) допомагати, пособляти: а тижь коли бы который нєприѧтєль своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда... имають... намо... вѣсть давати што быхомо пособлѧли (Луцьк, 1388 *Р* 37).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што быхомо пособлѧли** (1388 *Р* 37).

POSOŁ *див.* **ПОСОЛЪ.**

***ПОСОЛСТВО** *див.* **ПОСОЛЬСТВО.**

***ПОСОЛСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (к кому от кого) прибувати в посольстві (до кого від кого): а на имѧ приєхали су(т) па(н) прєдбо(р) с конєцьполѧ, па(н) соудомирскїи... и посо(л)ствовали к на(м) о(т)... королѧ (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **посо(л)ствовали** (1453 *Cost.* II, 765).

ПОСОЛЪ, POSOŁ *ч.* (155) посол, посланець (154): I teź żeby myncare... s fałsziwymi penezmi... sami czerez posła

naszoho wojewody, i tez czerez meszczan, kotorym kolwe obyczajem, takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а мы такѣ жъ... познавши ижь... стефанъ воевода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ а ни давалъ яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ... про то жь... о(т)пущаемы єму все (Ланчиця, 1433 *Р* 121); какъ бы были мнстровы послове оу кнзьство великоє въєхали ижбы єстє з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами... оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а о(т) сего часоу отъ насъ к вамъ которы(и) посолъ при(и)деть бє(з) листа... и вы того нєпочътиво отъпоустите зану(ж) то ложь єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); и листъ тотъ вашое милости посолъ на сєбє далъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

посолъ великии (1) повноважний посол: Таке(ж) г(с)дръ нашъ веле(л) тобе... поведити и(ж) послалъ свои(х) пословъ велики(х) до цара турє(ц)кого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **посолъ, посо(л)** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140; *Р* 123; 1437 *Cost.* II, 709; 1455 *Cost.* II, 774; 1484 *ЯМ*; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447, 449, 450); *род. одн.* **посла** (1434 *Cost.* II, 664); *дав. одн.* **послу, послоу** (1495 *ПЛПС*; 1496 *ОПВВД; ПЧФГ* 35, 36); *знах. одн.* **посла, posła** (1388 *ZPL* 108; 1392—1393 *РФВ* 170; 1411 *Р* 77; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1479 *BD* II, 351; 1496 *ОКИВ*; *ОПВВД*; 1498 *BD* II, 409, 413; 1499 *BD* II, 447, 449); *ор. одн.* **посло(м), пословь, пословъ** (1479 *BD* II, 351; 1484 *ЯМ*; 1495 *ПЛПС*; 1496 *BD* II, 402; 1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 447, 449); *наз. мн.* **послы** 6 (1408 *Cost.* II, 633; 1495 *ПЛПС*; 1496 *BD* II, 402; *ОКИВ*; 1498 *BD* II, 414); **послове** 3 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 449); **посли** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *род. мн.* **пословъ** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; *ПСВВ* 192 зв.); *дав. мн.* **послом, пословь, пословъ, посло(м)** (1462 *BD* II, 285; 1481 *BD* II, 364; 1495 *ПЛПС*; 1496 *BD* II, 405, 407; *ОКИВ; ОПСВВ* 62; *ПДВКА* 61; *ПСВВ* 192 зв.; 1498 *BD* II, 412); *знах. мн.* **пословъ, посло(в)** 30 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 386, 387; 1496 *BD* II, 401, 407; *ПДВКА* 61; 1498 *BD* II, 412; 1499 *BD* II, 447, 449 і т. ін.); **послы** 11 (1392—1393 *РФВ* 171; 1448 *Cost.* II, 734; 1468 *BD* II, 305; 1481 *BD* II, 365; 1493 *ОПВВ* 152 зв.; 1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ОКИВ*; *ОПВВД* і т. ін.); *ор. мн.* **послы** (1433 *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 664; 1442 *Cost.* II, 717; 1445 *Cost.* II, 726; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774; 1468 *BD* II, 302; 1496 *BD* II, 401, 407; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.).

ПОСОЛЬСТВО *с.* (11) **1.** *(дія)* посилання, посилка (2): иѣще... почали коромолити на мене послалисѧ одного на имѧ идикгиѧ до аксакъ темирѧ на мене ли(хо)го мыслѧче по тыхъ посланию по иднкгиеву посольству вышолъ на мене аксакъ темирь (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); на котороумь соимѣ тоты панове... дроугы снемь... положили... и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи... которыи сѣ дѧяли пред посолством (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

2. *(делегація з дипломатичною місією)* посольство (6): мы александрь воевода... знаменито оузѧвлѧми... оже до на(с) приехали соу(т) оу посо(л)ство панове и рада... королѧ Казнмира (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); А на то свѣдкове наш митрополит, и рада королевскаа... що оу том часоу былы оу нас и оу посолствѣ от... кролѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276); и въ посольстве што отъ великого князя до насъ правилъ онъ на вашу милость сию (*в ориг.* сюю.— *Прим. вид.*) вину ставляеть (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

3. *(писемне або усне звернення до кого)* послання (2): какъ же розоумеемъ на гомъ твоеє милости посольстве, отъ него ничого се намъ не стало (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); И мы посольству вашое милости, што до насъ пословъ вашое милости Богушомъ дякомъ, гораздо есмо врозоумели (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

4. *(дипломатичне завдання)* місія (1): И тотъ нашъ посолъ отъ толе ся верьнулъ и до насъ прыехалъ, и ваша милость, какъ же розоумеете съ того посольства, ничого не стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **посольство** (1481 *BD* II, 365); *род одн.* **посольства** (1499 *BD* II, 447); *дав. одн.* **посольству** (1392—1393 *РФВ* 170; 1499 *BD* II, 447); *знах. одн.* **посо(л)ство** (1453 *Cost.* II, 765); *ор. одн.* **посолством** (1467 *BD* II, 297); *місц. одн.* **въ (на) посо(л)стве, посольстве** 3 (1496 *ПДСВВ*; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); **оу посолствѣ** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

Див. ще ***ПОСЕЛЬСТВО.**

***ПОСОХЪ** *ч.* (2) *(символ влади судового виконавця)* палиця, посох: а боуде(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмети его тогды то(т) слоужебникъ имее(т) каж(д)ого кметѧ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѧ и вала(т) (!) тымъ урѧдомь хто кого позываеть (XV ст. *ВС* 14).

ФОРМИ: *ор. одн.* **посохо(м)** (XV ст. *ВС* 14).

***ПОСОЩИНА** *ж.* (2) поземельна подать від сохи — одиниці вимірювання землі: и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *знах. одн.* **посощыну** (1499 *РИБ* 776); *ор. одн.* **посощиною** (1499 *РИБ* 777).

***ПОСОЩЫНА** *див.* ***ПОСОЩИНА.**

ПОСПОЛ *див.* **ПОСПОЛЪ.**

ПОСПОЛИТЕ *присл.* (2) (*стп.* pospolicie, *стч.* pospolitě) **1.** (з ким) *(укупі)* разом, спільно (1): я еще будучи в добром здоровю... дала есми єму... имене оу вотчизну на имѧ Любчо... так как г⟨о⟩спо⟨да⟩рь мой пан Олизар зо мною посполите держал (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

2. звичайно, загально (1): и мы... емоу имѣне н⟨а⟩ше... дали есмо... зо всими людми... и з ихъ службами... а посполите мовѧчи зо всими доходы и зо всими потребами (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. ще **ПОСПОЛИТО, ПОСПОЛНО, ПОСПОЛОУ, ПОСПОЛЪ.**

ПОСПОЛИТО *присл.* (6) (*стп.* pospolito) *(укупі)* разом, спільно (5): Мы панове... илїи воеводы... особно каждїи а посполито оуси вызнаваемь... колижь... илїашъ воевода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже иже повынни есмы его воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); мы Стефан, воевода... знакомито чинимъ... посполито въсѣмъ и каждомоу особно... яко хотѧ... предкоув наших... наслидова⟨ти⟩... так и мы... их воли... послоухати заоужды винни есми... А далеи слюбоуем, иж въсѣ посполито и особ листы и записы... полностию здержим (Сучава, 1462 *BD* II, 283—285); А се я пани Єнковаѧ Чаплича... сознаваю и записываю сѧ посполито и с призволенем дочок своих... штож... пан Єнко Чаплич менѧл со кн⟨ѧ⟩зем Иваном Острозким отчиною своєю (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); а Клиноватой ниве границу положилъ есми уверхъ подлѣ малое долины и замежокъ малое нивки, котораяж посполито с Клиноватою (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

(всією групою) гуртом (1): мы своєю ра(до)ю оуставлѧемь ижь велїе соусѣдъ посполито не може(т) поитї изъ одно(г) села да дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волею па(н)скою (XV ст. *ВС* 26—26 зв.).

Див. ще **ПОСПОЛИТЕ** 1, **ПОСПОЛНО, ПОСПОЛОУ, ПОСПОЛЪ.**

ПОСПОЛИТЫ *прикм.* (19) (*стч.* pospolitý, *стп.* pospolity) **1.** *(який стосується всіх)* загальний (1): а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... раднти и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3);

(у якому беруть участь усі) загальний, всенародний (4): My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... wsim pospołytym, iź dali iesmo... Pawłu seliszcze naszo (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Мы Іо Стефан воевода... знаемо чиним... въсѧм посполитым, кто на нем оузрыт или

чтоучи его оуслышит... яко коли... нѣкотораѧ неприязнь... была межи нами и межи... кралем полскым... и тыми часы... крал... нам въси мерзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

п о с п о л и т о ю р у к о ю (3) спільно, разом: А се мы кнзи Василиевичи, отчичи збаразскии: князь Михайло а князь Семень Меньшин, посполитою рукою, сознаваемъ... ижъ мѣняли есмо и з дядкомъ и своимъ... отчиною своею (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); я кн⟨ѧ⟩зь Семен Васильевичъ Збаразкий и я кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильеваѧ Збаразкаѧ исъ с⟨ы⟩нми своими посполитою рукою со кн⟨ѧ⟩земъ Михаломъ (! — *Прим. вид.*)... сознаваемъ... вси посполитою рукою... изгодила сѧ есми из деверемъ исъ своимъ... о... Солтановоу дельницю (Манів, 1478 *AS* I, 75—76).

2. державний, урядовий (7): мы Стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с... паны и с коруны по(л)скоѧ... на имѣ, панъ янъ с чижева... и панъ петръ о(н)дровошъ, воєвода ру(с)кы посполиты (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); Мы панъ моужило боучацски староста снятински и коломыски па(н) бартошъ боучацски староста по(д)лски посполиты Вызнаваемъ... и(ж)... дали єсми ему... мешкане (Снятин, 1454 *P* 162—163); на том соимѣ оуси рѣчи... которыи (*в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.*) сѣ дѧяли прєд посолством через велеможного пана Яна Рытвинского, маршалка кролевства полского посполитого до... Стефана воеводы.. имають быти соужены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

3. звичайний, простий (2): Teź, ustawilijesmo... konej pospolitych w deń tolko zastawu majut' brati jawno (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108).

4. людський (1): Też... prikazujem, aby na tom... meli byti obwineny, iź poźiwajut człowеczeje krowi, khdy to jest na protiwku zakonu i ustawy, iź... pospolityje majut utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107);

◇ п р а в о п о с п о л и т о е (1) *див.* **ПРАВО**[1] 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **посполиты** (1445 *Cost.* II, 729; 1454 *P* 162); *род. одн. ч., с* **посполитого** (1467 *BD* II, 297; 1475 *AS* I, 72); *дав. одн. ч.* **посполитомоу** (1458 *Cost.* II, 815); *знах. одн. ч.* **посполиты** (1467 *BD* II, 297); *місц. одн. с.* **о посполитомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *род. одн. ж.* **посполитои** 3 (1455 *Cost.* II, 769; 1458 *Cost.* II, 815; 1467 *BD* II, 297); **pospolitoje** 1 (1388 *ZPL* 107); *ор. одн. ж.* **посполитою** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 75—76, 76); *наз. мн.* **pospolityje** (1388 *ZPL* 107); *род. мн.* **pospolitych** (1388 *ZPL* 108); *дав. мн.* **pospołytym, pospolitym, посполитым** (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1499 *BD* II, 419)

Див. ще ***ПОСПОЛНЫИ.**

ПОСПОЛНО *присл.* (4) (*стч.* pospolně, *стп.* pospólnie) (*укупі*) разом, спільно: а на крѣпость того нашѣ печати посполно ис нашимъ господаремь привѣшаемъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); о оудова(х) и о ма(л)жонъка(х) им же поспо(л)но запїсанїе не залежи(т) николи (XV ст. *BC* 33); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м) обомъ посполно... селищє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).

Див. ще **ПОСПОЛИТЕ** 1, **ПОСПОЛИТО, ПОСПОЛОУ, ПОСПОЛЪ.**

***ПОСПОЛНЫИ** *прикм.* (9) (*стч.* pospolný, *стп.* pospólny) 1. (*здійснюваний разом*) спільний, сукупний (3): мы александро воевода... слюбоуемы... ис посполнею радою... слоужити... кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); мы алєксандръ воєвода... знаемо чинимъ... оже єсмы оучинили... с нашою радою и с посполною... за душїе дшъ (! — *Прим вид.*) прєдкомъ наши(х) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60).

2. (*що належить двом або багатьом*) спільний (1): созналь то перєдь нами панъ ходько... аже што имаю (! — *Прим. вид.*) посполную дѣдьнину перєрось аже продалъ свою половицю перєросли брату своему (Галич, 1424 *P* 106);

п о с п о л н о ю р у к о ю (2) **а)** спільно, разом (1): Мы... вызнавамы... иже лопатичь ива(н) юриевъ сынъ исъ его братиєю посполною рукою позвали суть яна бѣлецко(г) о дѣдину о бѣлку (Львів, 1421 *P* 93); **б)** у формі неподільної власності, коли кожен учасник майнової спільноти вважався власником усього майна (1): а далъ имъ всѣмъ трємъ то срѣбро посполною рукою (Львів, 1370 *P* 18).

3. (*властивий усім*) загальний (1): О(т)кладаемъ щкодолївый обычай што(ж) наши по(д)даныи держалї поспо(л)но(г) обычая коли моужь жене оумреть тогды жона сѧдѣть на оудовьемь стольци во все(м) именїи а оу томъ вєлїкыи щкоды детє(м) дѣють (XV ст. *СЯ* 40).

4. простий, звичайний (1): Іже оу доспє(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонєниє всєи зємли залежить а то слоуши(т) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) чл҃вка а на шлѧ(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго чл҃вка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ вєликостї именїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои (XV ст. *BC* 34 зв.).

5. (*призначений для всіх*) загальний (1): О рокохъ поспольныхъ зємьскыхъ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **поспо(л)но(г)** (XV ст. *СЯ* 40); *знах. одн. ч.* **поспо(л)наго** (XV ст. *BC* 34 зв.); *знах. одн. ж.* **посполиую** (1424 *P* 106); *ор. одн. ж.* **посполною** 3 (1370 *P* 18; 1408 *Cost.* I, 60; 1421 *P* 93); **посполиєю** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1403 *ДГАА*); *місц. мн.* **о поспольныхъ** (XV ст. *СЯ* 9).

Див. ще **ПОСПОЛИТЫ.**

ПОСПОЛСТВО *див.* **ПОСПОЛЬСТВО.**

ПОСПОЛОУ, POSPOŁU *присл.* (25) (*стч.* pospolu, *стп* pospołu) (*укупі*) спільно, разом (з ким) (23): а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ не хотѣли послушни быти, мы имамъ... при кролю... остати и с ними посполу на тыхъ нашихъ г(с)подарии воеводъ стати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а онъ намъ маеть, посполу зынною шляхтою... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *P* 141); Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбысте з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати... коу поражѣнью посполоу з радою короуны о єднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

(*одночасно*) разом (2): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити и дали на граници оу хотини... два паны справє(д)ливы(х)... которы имутъ они межи нашими паны... выбирати... абыхо(м) оужє могли с вами по(с)полу зємли осѧсти и кролє(в)скую и нашу и абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И пани вошла въ клѣть со мною посполу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **ПОСПОЛИТЕ** 1, **ПОСПОЛИТО, ПОСПОЛНО, ПОСПОЛЪ.**

ПОСПОЛЪ, ПОСПОЛ, ПОСПОЛЬ *присл.* (8) (*стч.* pospol, *стп.* pospół) (*укупі*) разом, спільно (7): а хто бы хотѣлъ земъли нашой утискъ учинити, то и маем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); и я взѧл ⟨з⟩ братом своимъ... поспол от всѣе брати дѣлницю (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); И добро бы было... посполъ со всими хрестиянъскими господары протнвъку поганъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410); нижли которое дѣло будеть владыцѣ до игумена тое судити намъ посполь (... — *Прим. вид.*) владыкою (Мстиславль, 1500 *АСД* II, 5);

поряд (1): а хотаръ... по(д)ли могилици поперєкъ на липоу що є(ст) поспо(л) с тополею и на стлъпъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

Див. ще **ПОСПОЛИТЕ** 1, **ПОСПОЛИТО, ПОСПОЛНО, ПОСПОЛОУ.**

***ПОСПОЛЬНЫИ** *див.* ***ПОСПОЛНЫИ.**

ПОСПОЛЬСТВО, ПОСПОЛСТВО *с.* (13) (*стп.* pospólstwo) загал, суспільство, народ: пак ли бы... хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ

поспольство(м) земли его хочемы его о(т)стати (Ланчиця, 1388 *P* 39); Стефанъ воєвода... пише(м) въсѣмъ бояромъ и дворнико(м) и шо(л)тузомъ... и въсему поспо(л)ству (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); А сет мы Стефань воєвода... вызнавамы... аже мы... слюбили єсми, ис... митрополитомь и съ оусимь доуховенствомь... и съ оусєю нашєю верною радою молдавскою исъ оусими нашими подданными и съ оусимь посполствомь волоскои земли... королевѣ полскомоу (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поспольство, поспол(с)тво, посполство** (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **поспольства, посполства** (1388 *P* 39; 1433 *P* 123); *дав. одн.* **поспо(л)ству** (1435 *Cost.* II, 692); *ор. одн.* **поспольство(м), поспольствомъ, посполствомь** 6 (1388 *P* 39; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1408 *Cost.* II, 630; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); ! **посполъсто(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 738).

***ПОСПѢТИ** *дієсл. док.* (2) (зробити що) устигнути, успіти, поспіти: мы па(к) не поспѣли єсмо и спрѦтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тыми стали єсмо против того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Што был мой мужъ... хотѣлъ былъ записати десетину къ монастыру... ино онъ небощикъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобриинь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **поспѣлъ** (1401 *АкВАК* III, 2); *1 ос. мн.* **поспѣли єсмо** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ПОСПѢШЕНЇЄ** *с.* (5) (*цсл.* поспѣшение) допомога, підтримка, сприяння: Изволенїємь отца поспѣшенїе⟨мь⟩ (*в ориг.* поспѣшенїе.— *Прим. вид.*) сына и съвръшенїємь свѦтого доуха, се азъ... пань Игнатїе... дали єсмы трои двери от дамаскы (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Изволенїємь отца, поспѣшенїємь сына и съвръшенїємь свѦтого доуха. Се азъ... пань Игнатїе... даль єсмы єдно село (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *ор. одн.* **поспѣшенїємъ, поспѣшенїємь, поспѣшени⟨є⟩м** 4 (1467 *BD* I, 120; 1476 *BD* I, 211, 215, 216); ! **поспѣшенїе** 1 (1462 *BD* I, 70).

***ПОСПѢШЬНЪ** *прикм.* (1) (*цсл.* поспѣшьнъ) ◇ п о с п ѣ ш н и б ы т и (ку кому) (1) поспішати на допомогу (кому): ач быхомъ самъ своимъ животомъ не поспѣшни были ку его мл(с)ти потребизностъ єхати пре (! — *Прим. вид.*) нашеи нѣктореи потребизность о (! — *Прим. вид.*) нашеи земли, тогди мы пошлемы помоцъ своѦ и паиы свои ку кролеви (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *наз. мн.* **поспѣшни** (1439 *Cost.* II, 714).

***ПОСРЕДОКЪ** *див.* ***ПОСРѢДОКЪ**.

ПОСРѢД *прийм.* (1) (*цсл.* посрѣдъ) (*у грамоті молдавської канцелярії з наз. зам. род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце, об'єкт, в середині якого знаходиться щось або відбувається дія*) посеред (чого): А хотарь томоу селоу... дроумом по срѣд поєница (Сучава, 1473 *BD* I, 183—184).

Див. ще **ПОСЄРЄД, ПОСРѢДѦ, СРѢДЬ**.

***ПОСРѢДОКЪ** *ч.* (3) 1. засіб, спосіб (для здійснення чого) (2): какъ бы были мистровы послове оу кнзьство великоє въехали ижбы єсте з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посрєдки оу такии тадынки с нами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. посередництво (1): И тѣжь како велико веселиласѦ єсть рада кроле(в)ства коли черес посрѣдокъ вашь то(т)то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **посрѣдокъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. мн.* **посрѣдковъ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **посредки** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ПОСРѢДѦ *прийм.* (1) (*цсл.* посрѣдѣ) (*з род.*) (*виражає просторові відношення, вказує на місце, об'єкт, в середині якого знаходиться щось або відбувається дія*) посеред (чого): А хотарь тои половинѣ селоу... по срѣдѦ села доле (Сучава, 1479 *BD* I, 228).

Див. ще **ПОСЄРЄД, ПОСРѢД, СРѢДЬ**.

ПОСТАВИТИ, ПОСТАВИТЬ *дієсл. док.* (51) 1. (що) (*помістити, установити*) поставити (1): А хотар томоу мѣстоу да єст... до краи царины, гдє поставили столп (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114).

2. (що) (*збудувати, спорудити*) поставити (7): ⟨... мы алєкс⟩андръ воєвода... чинимъ зна⟨менито...⟩ ... ⟨оже...⟩ дали єсмы имы єдно ⟨мѣсто...⟩ ... да поставєтъ и да осадєтъ себѣ монастиръ (Сучава, 1424 *Cost.* II, 956); и такожъ варє гдє име(т) мочи поставити соби млины на котовцѦ, онъ да постави(т) боу(д) колко (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); а о(т) берещи, близ сирѣтѣ, могила що їоанъшь поставил (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162); а РуденскаѦ маєт оу подворѦ своєго ворота поставити на влицу (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

3. (що к чому) (*печать*) прикласти (що до чого) поставити (що на чому) (1): и велѣли єсми нашем(оу) слоузѣ... писати и пе(ча)тъ поставити к сем(оу) листоу (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520).

4. (кого, кого перед ким, кого на що) (*свідків, поручителів*) представити, привести (кого, кого до кого, для чого) (17): па(н) татомирь постивиль (!) старцѣ обьчии (Зудечів, 1413 *P* 83); и п⟨а⟩на Фєдковы слуги поставили свои старцы, а Волошин свои (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А також, кто коли имоут познати оу нях кони или волы... и доведет наш чловѣкъ на Брашовѣне... а Брашовѣни не мочї имоут поставити содыша за кон или за вол, а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); И поставила передъ нами пани ВасилеваѦ Озерничанъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); и богда(н) постави(л) пере(д) нами на то светки (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

(кого, кого пред ким) (*привести в примусовому порядку*) приставити, доставити (кого, кому куди) (3): пакли бы романъ почѦ(л) и жѦловалъ прєдкимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нѦтства... тогды мы имаєва того исиого романа опѦть поставити и дати в руцѣ... кролю пол⟨с⟩кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а и гдѣ коли слоужебникъ бере(т) волы а па(н) свои(м) село(м) и зъ свои кмети боронить а не хоче(т) выда(т) тогды на(м) маєть заплатить виӂ й а ты(и) волы пре(д) нами постави(т) (XV ст. *BC* 16 зв.); каждыи хтонь коли буда собравши всю тую че(ла)дь (!) въ шполи поставите на стго михаила де(н) бе(з) измѣнно пре(д) паномъ радивиломъ остиковичомъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

5. (що чому) (*вказати на розмір, строк чого*) визначити, встановити (14): а мыта єсмы имъ такъ поставили и улегчили, штобы давали, у нашеи земли, мыто такъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и поставили тому хотари поченши дорогою банскою (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); и поставили єсми обро(к) нашеи бо(л)ници (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); и то г(с)дръ нашъ воєвода поставилъ день с тыми вашы(ми) послы такъ абы єсте ваша мл(с)ть прыслали до г(с)дра нашого... опѦ(т) свои(х) пословъ (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

6. (що) показати, пред'явити (4): и поставили при⟨ви⟩лїє панъ михаилъ логофєтъ съ своими братиами (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); И села, имеииа твоя оусѣ єсми тоби воротили, на що имеш поставити привилиѦ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

7. (кого) призначити, поставити (кого ким) (2): на тыхъ городѣхъ и оу томъ дерьжѦнью не имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѦдниковъ поставити толко такии што бы присѦгли вѣрни быти королю (Черняхів, 1435 *P* 133); и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити ... два паны справе(д)ливы(х)... абы єди(н) бы(л) на(м) старостою хоти(н)скы(м) а дроугы черно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

◇ п о с т а в и т и к у п р а в у (кого) (1) притягнути до судової відповідальності: а коли кого обвинѦ(т), оу нашеи земли, того имаєть поставити ку праву, оу нарочи-

томъ мѣстци (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); поставити на судѣ (кого) (1) віддати під суд: а про любортово ятьство хочемъ его поставити на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *P* 6).

ФОРМИ: *інф.* **поставити** 11 (1400 *Cost.* II, 618; 1435 *P* 133; 1443 *Cost.* II, 120; 1445 *Cost.* II, 729; 1449 *Cost.* II, 743; 1457 *BD* I, 4; *Cost.* II, 810; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 270; 1494 *AS* I, 102 і т. ін.); **постави(т), поставить** 3 (XV ст. *BC* 16 зв., 18 зв.; 1452 *Cost.* II, 760); *перф. 3 ос. одн. ч.* **постави(л), поставиль, поставилъ, поставил** 9 (1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116; 1459 *BD* I, 32; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 15; XV ст. *BC* 20; 1496 *ВМКФС*; *ПСВВ* 192 зв.); **! постивиль** 1 (1413 *P* 83); *ж.* **поставила** (1478 *AS* III, 17); *1 ос. мн.* **єсми поставили** 3 (1440 *DBAc* 32; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67); **єсмы ... поставили** 2 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668); **поставили єсмы** 2 (1415 *Cost.* I, 116; 1425 *Cost.* II, 422); **поставили єсми** 2 (1448 *Cost.* II, 362; 1471 *DIR«A»* 527); **єсмы поставили** 1 (1418 *Cost.* I, 127); *3 ос. мн.* **поставили** (1423 *DIR«A»* 447; 1444 *AS* I, 42; 1448 *Cost.* II, 362; 1466 *BD* I, 114; 1495 *ВМЗД*); *майб. 1. ос. мн.* **хочемъ... поставити** (1352 *P* 6); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да поставитъ, да постави(т)** (1443 *Cost.* II, 120; 1445 *Cost.* II, 212); *2 ос. мн.* **поставитє** (1447—1492 *ЛКНКВ*); *3 ос. мн.* **да поставєтъ** (1424 *Cost.* II, 956); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **поставлѧны** (1494 *AS* I, 101).

Див. ще **ПОСТАВИТИ СѦ, *ПОСТАВЛѢТИ, СТАВИТИ.**

ПОСТАВИТИ СѦ *дієсл. док.* (6) 1. (перед ким) (*прибути куди на чию вимогу*) ставитися (1): и... слюбоуємо... коли на(с) позовє(т)... коро(л)... на оурєченоє мистцє... а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєченоє мистцє имаємь поставити сѦ прє(д) его мл(с)тию (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

2. (*пас.*) бути визначеним, встановленим (4): а имаєть сѦ поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, Ако во львовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А имат сѦ поставити цина соукни оу Соучавѣ яко во Львовѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

3. (*пас.*) бути посвяченим у церковний чин (1): И еще варє колко цръкви и с попми боудоут сѣ оучинити... и поповє боудоут сѦ поставити оу оусих тих вышеписанних монастирских сел... а они оуси да слоухают того свѦтого нашего монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ поставити** 5 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1490 *BD* I, 420); **поставити сѧ** 1 (1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще **ПОСТАВИТИ** 4, 5, 7, ***ПОСТАВЛѢТИ, СТАВИТИ.**

ПОСТАВИТЬ *див.* **ПОСТАВИТИ.**

***ПОСТАВЛЄНЬЄ** *с.* (1) посвячення в церковний чин (кого): асє азъ вл̃дка иванъ из луцка знаемо чиню всѣмъ ажє да(л) ми г(с)дрь мои вєликыи король митрополью галицкую хочет ми помочи на поставлєньє митрополитомь (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **поставлєньє** (1398 *ЗЛЕІК*).

Пор. **ПОСТАВИТИ.**

***ПОСТАВЛѢТИ** *дієсл. недок.* (2) (що, що меж ким) визначати, встановлювати (що, що кому): а завѣзкоу мє(ж) ними поставлѣємъ ҙ рубли чисто(г) срєбра (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); и тако(ж) завѣзкоу поставлѣє(м) и поставили єсмы мє(ж) ними пѦ(т) дєсѦ(т) гривє(н) срєбра (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

ФОРМИ: *теп. 1. ос. мн.* **поставлѣємъ, поставлѣє(м)** (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ПОСТАВИТИ 5, ПОСТАВИТИ СѦ 2, СТАВИТИ 3.**

! ПОСТАВНЫХ ⟨ПАСТЕВНЫХ⟩ *див.* ***ПАСТЄВНЫИ.**

***ПОСТАВЪ** *ч.* (10) (*міра сукна, 32 лікті*) постав: а поставы сукна имаютъ ихъ продати на искладъ, у сочавѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); кнѦзю великомоу тѲє(р)скомоу дано въ краковє... в̃ поставы соукна ма(л)ско(г) а г̃ поставы соукна нового(н)ско(г) (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **постава** (1449 *Cost.* II, 743); *род. мн.* **поставовъ** (1484 *ЯМ*); *знах. мн.* **поставы** 7 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1488 *УКТ*); **постави** 1 (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***ПОСТАВЫЧЬ.**

***ПОСТАВЫЧЬ** *ч.* (1) (*міра сукна*) постав: а єщє єсмы дали... по девѦть поставычєхъ и игумєну по єдинъ полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *місц. мн. зам. род.* **по поставычєхъ** (1411 *Mih. Alb.*).

Див. ще ***ПОСТАВЪ.**

ПО СТАРОМУ, ПО СТАРОМОУ *присл.* (9) по-старому, як досі, як перед тим: а тую Мощєницоу по старому привернули єсмо к Ступноу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому... церковь... зо всими доходы... и съ тыми со всими, како же было передъ тымъ, по старому слушало ко церкви (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а брати имъ мыто по старомоу какъ здавна бывало (Петрків, 1489 *АМВ*); а тые малые кожи телятины... маютъ шевци купити по старому, какъ передъ тымъ бывало (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ПОСТАТ *ж.* (1) (*живе створіння*) істота: колиж всєго прирожєня постат своєго передкоу видѣ на бываниа наслѦдовати, про тож и мы ... от родитєлєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *наз. одн.* **постат** (1462 *BD* II, 283).

ПОСТАТИ *дієсл. док.* (1) (до чого) зупинитися, затриматися де: про то(ж) ни єдинъ болѣринъ, ни дворникъ, ни ослоухарь, ни жолдоунарь... а нї инъ никто о(т) наши(х) оурѣдниковъ, да нє їмаєтъ ни постати до того сєла (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208).

ФОРМИ: *інф.* **постати** (1444 *Cost.* II, 208).

! ПОСТЄЛЛНИКА *див.* **ПОСТЄЛНИКЪ.**

ПОСТЄЛНИКЪ, ПОСТЄЛНИКЬ, POSTEŁNYK, ПОСТЄЛНИК *ч.* (362) придворний чин у Молдавському князівстві (360): ⟨а на⟩ то... вѣра пана стана постелника (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56—57); Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи... Доумша постелник, Могила чашник... слюбили єсмо... кролеви полскомоу... въсє моцнє а нєпороушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426);

вєликий постєлникъ (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 8.

ФОРМИ: *наз. одн.* **постєлникь, постєлни(к), постєлникъ, постє(л)ни(к), постєлннк, postełnyk, постєлни(к)** 39 (1418 *Cost.* I, 127; 1448 *Cost.* I, 362; 1455 *Cost.* II, 562; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1469 *BD* I, 138; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* I, 224; 1495 *BD* II, 44; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *ск. н.* **пост.** 4 (1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); **постєл.** 1 (1453 *Cost.* II, 459); *род. одн.* **постєлиика, постє(л)ника, постєл(ь)ника, постєлъника, постє(л)нїка, по(с)тєлника, постєлнїка, постєли⟨ика⟩, постєлни(к), ! постєллника** 310 (1407 *Cost.* I, 57; 1415 *Cost.* I, 122; 1428 *Cost.* I, 202; 1436 *DIR«A»* 469; 1441 *DBAc* 40; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *BD* I, 63; 1482 *BD* I, 260; 1490 *BD* I, 398; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **постєлник, постєлникъ** 3 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126; 1469 *BD* I, 136); *дав. одн.* **постєлникоу, постє(л)нику** (1439 *Cost.* II, 35; 1445 *Cost.* II, 218; 1453 *Cost.* II, 458; 1495 *BD* II, 43).

***ПОСТЄЛНЇКЪ** *див.* **ПОСТЄЛНИКЪ.**

***ПОСТЕЛЬ** *ж.* (1) (*ліжко*) постіль: Я, Война... на имя Яков, пишу сию духовницу... лежа у рани иа постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на постели** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ПОСТЄЛЬНИКЪ** *див.* **ПОСТЄЛНИКЪ.**

! ПОСТИВИЛЬ ⟨ПОСТАВИЛЬ⟩ *див.* **ПОСТАВИТИ.**

ПОСТИГАТИ *дієсл. недок.* (1) (чого на кім) домагатися, добиватися (чого від кого): а Ивашко Сова маеть третее части своее постигати на Борисе, хто записъ сказилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *інф.* **постигати** (1495 *РИБ* 621).

! ПОСТОВЩИНѪ ⟨ПОУСТОВЩИНѪ⟩ *див.* ***ПОУСТОВЩИНА.**

***ПОСТРИЧИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (у що) (*посвятитися в монахи*) постригтися: Се я смирены Ѳедосе(и) игумень спа(с)ки(и)... взя(л) есми сты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) (!), а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* ! **постри(г)** (XV ст. *ВОРСР* 179).

ПОСТОУПИТИ *дієсл. док.* (8) (що, чого кому) поступитися (кому чим), уступити (кому що) (6): Я пан Волчко Хренницкій... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону и поступил есми ему у вѣне... именейцо мое Лопавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); и ихъ м⟨и⟩л⟨о⟩сть промєжи нами такь нашли: штожь я князь Михайло Васильевичь постоупилъ єсми дѦдиной своєй кнѦгини Семєновой Марьи... имѣньє на имѦ Городокь (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а коли ближниѣ моѣ отложать двѣ тисѦчи золотых и онъ имаєть тых двух дѣлниць дѣдины и отчизны моєѣ постоупити им (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

◇ поступити на слово (1) порушити чий заповіт: а сє Азъ чюрило бродовьскни далъ єсм(ъ) сєло своє бродово кнѦзу фєдору данильєвичю... а кто поступить на моє слово въвѣдаєтьсѦ тотъ передъ бомъ ис моєю душєю (б. м. н., 1385 *P* 28); к роуцѣ постоупити (1) *див.* **РУКА.**

ФОРМИ: *інф.* **постоупити** (1487 *AS* I, 239); *перф. 1 ос. одн. ч.* **поступил (постоупилъ) єсми** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1482 *AS* I, 79); *3 ос. одн. ж.* **постоупила** (1482 *AS* I, 79); *1 ос. мн.* **есмо поступили** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **постоупили** 1 (1482 *AS* I, 79); *майб. 3 ос. одн.* **поступить** (1385 *P* 28).

Див. ще ***ПОСТОУПИТИ СѦ.**

***ПОСТОУПИТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) (що, чого кому, без додатка) уступити (кому що), поступитися (кому чим): и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); штожъ одинъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ ино мы с вами коли сѦкъ живємъ оу сласти хотѦ бы сто такихъ было постоупилисѦ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а єстьли бы сѦ ближнии припирали к томоу имѣнью, в которых Ѧ закоупил, а хотѣли бы ємоу пѣнѦзи отложити, тогды он маєт пѣнѦзи в них взѦти, а имѣнѦ сѦ имъ постоупити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia Ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupył sia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ... постоупити** (1496 *AS* I, 245); *перф. 3 ос. одн. ч.* **postupył sia** (1500 *ДПЖН*); *1 ос. мн.* **поступили ся есмо** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **постоупилисѦ быхмо** (1484 *ЯМ*).

Див. ще **ПОСТОУПИТИ.**

***ПОСТУПОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стч.* postupovati, *стп.* postępować) (*прямувати куди, йти в якомусь напрямі*) ступати, поступати: а потомъ... въ лево Ретовъкою поступуючи... ажъ ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **поступуючи** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***POSTUPOK** *ч.* (1) вчинок: A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok, jako prawo najdet, majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* **postupok** (1388 *ZPL* 105).

! ПОСТОУХЪ *див.* ***ПАСТОУХЪ.**

***ПОСТЪ** *ч.* (13) (*встановлене церквою обмеження в їжі, також календарна дата*) піст (4): а писано листо... оу понедѣлнико перво (!) недѣли поста (Сучава, 1388 *SL* 679); а п(с)ъ лстъ оу в олховци пѦтои нд(л)ѣ поста (Ольховець, 1445 *СРК*); великыи постъ (8) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1]; пилиповъ постъ (1) *див.* ***ПИЛИПОВЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **поста, postha** 8 (1388 *SL* 679; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445 *СРК*; 1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); **постоу** 2 (1435 *P* 133; 1489 *АКВ*); **по(с)** 1 (1435 *AUB*); *знах. одн.* **постъ** (1487 *РИБ* 227); *місц. одн.* **оу постѣ** (1421 *P* 94).

! ПОСОУДЪКОВЫМ ⟨ПОДСОУДЪКОВЫМ⟩ (1): О и(ж) бы несправне сталъ соудъ скаранїи пос(оу)дъко(вым) (XV ст. *ВС* 8 зв.).

Див. ***ПОДСОУДЪКОВЪ.**

ПОСЪЛАТИ *див.* **ПОСЛАТИ.**

ПОСЫЛАТИ *дієсл. недок.* (12) (кого, кого до кого, к кому) веліти (кому), піти (куди), виряджати, відправляти (кого куди), посилати (9): Ино я с тымъ дворанином вашей милости до князя Михайла посылалъ; и княз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); И сослался о то на пана Юрія Глѣбовича... и на бояръ, которыхъ къ нему о томъ словѣ посылалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); але коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского... любовъ и доконъчанье съ нимъ взяли єстє (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

(на кого, к кому) посилати підкріплення, давати підмогу (3): а мы имаємо служити и посылати и давати на каждого єго мл(с)ти нєприѦтєлѦ (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); а къ недругомъ єго къ Охъматовымъ дєтємъ посылаєшъ а наводишъ ихъ на єго (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* **посылаєшъ** (1499 *BD* II, 448); *перф. 1 ос. одн. ч.* **посылалъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *2 ос. одн. ч.* **єси... посылалъ** 1 (1498 *BD* II, 413); **посылалъ єси** 1 (1499 *BD* II, 448); *3 ос. одн. ч.* **посылалъ** (1495 *АЛМ* 83; 1498 *BD* II, 413); *1 ос. мн.* **посылали єсмо** (1496 *ПДСВВ*; 1498 *BD* II, 413); *2 ос. мн.* **посылали єстє** (1499 *BD* II, 448); *пперф. 1 ос. мн.* **посылали были єсмо** (1498 *BD* II, 409); *майб. 1 ос. мн.* **имаємо... посылати** (1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ, ОТСЫЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1, **ПРИСЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

ПОСѢСТИ *дієсл. док.* (2) (*стп.* posiąść) (що) заволодіти (чим), посісти (що) (1): землю шепиньскоую... и со вьсѣми волостьми... даваемы... которыѣ городы, волости, мѣста и села посѣсти дати чистою вѣрою... тому истино(м) королеви... слоубоуемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707);

(*силою*) захопити, посісти (1): люди свои моцьно въсылалъ въ нашу землю, замъки знаменитыи и волости нашы побралъ и посєлъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

ФОРМИ: *інф.* **посѣсти** (1436 *Cost.* II, 706); *перф. 3 ос. одн. ч.* **посєлъ** (1498 *BD* II, 413)

***ПОСЯГОВЕЦКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Посяговецкого** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3).

ПОТАЄМНО *присл.* (6) потаємно, потай: алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут оу их зємлѦх... а их милости имают єго въгнати и въпоудити проч из их милости зємлѦх, абы нє мєшкал ни жадного часоу под их панством, ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

Див. ще **ПОТАИ, ТАИНО.**

ПОТАИ *присл.* (1) потай, потайки: А тиж слоубоуєм николи єго милости.. противити сѣ... ни явнѣ ани потаи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

Див. ще **ПОТАЄМНО, ТАИНО.**

***ПОТАПЪ** *ч.* (1) (*особова назва*, *цсл.* Потапій, *гр.* Πατάπιος): а потписа(л)сѦ єсми под печа(т) мещанина киевска(г) потапа олешкови(ч) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **потапа** (1498 *ЧІАФ*)

ПОТВАРЄНЪ *дієприкм.* (1) (*cmn.* potwarny) обманливий: Пригожаєтсѧ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѧ(т) по чюжеи земли послоужьбамъ а заставлѧють намєсники во оччинє своєи алюбо оу дѣдинѣ прїидоуть нєхто потварєнъ прє(д) соудъ а приповєдасѧ на очизноу алюбо на дѣдичноу нєимаючи к нєи жа(д)на(г)о права (XV ст. *BC* 16).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **потварєнъ** (XV ст. *BC* 16).

ПОТВАРНЄ *присл.* (1) (*cmn.* potwarzпie, potwarnie) наклепницьки: кто на ко(г) жалоуєть потварнє о моу(ж)бо(и)ствє (XV ст. *BC* 8 зв.).

Див. ще **ПОТВАРНО.**

ПОТВАРНО *присл.* (1) (*cmn.* potwarzпie, potwarnie) наклепницьки: хто на ко(г) жалоуєтсѧ потварно о моу(ж)боис(т)во (XV ст. *BC* 33).

Див. ще **ПОТВАРНЄ.**

***ПОТВАРЬ** *ж.* (2) (*cmn.* potwarz) наклеп: Ниоучили(с) (!) некоторы(и) лю(ди) потварью иньши(х) людеи о моужебоиство обмо(л)вѧ(т) (XV ст. *BC* 33).

ФОРМИ: *ор. одн.* **потварью** (XV ст. *BC* 33); *місц. одн.* **о потвари** (XV ст. *СЯ* 9).

! **ПОТВЄПОТВЄРДИЛИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**

***ПОТВЕРДЖАТИ** *див.* ***ПОТВЄРЖАТИ.**

ПОТВЄРДИТИ, ПОТВЄРДИТЬ *дієсл. док.* (509) **1.** (що чим, що кому, чого, кого кому, кого) підтвердити право власності (кому на що, на кого) (484): тогды мы... потвердили єсмо єго правого всего имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а такъ... присѧглъ єсмъ вѣрє(н) быть ижь круль єго млсть имаєть ми дать и потвєрдить тыхъ гродовъ (Кременець, 1434 *P* 130); ино билъ намъ челомъ, ижъ быхъ потвєрдилъ ему тые то... три лезива (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); и билъ намъ чоломъ, абыхмо ему тые... имен⟨ь⟩ица и люди нашимъ привил⟨ь⟩емъ потвердили (Городно, 1497 *РИБ* 683); а мы... єсми дали и потвердили слузѣ нашему... тое... половина о(т) половина село (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. (що, що кому, чим) (*засвідчити правдивість, істинність чого*) підтвердити (24): тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, абихом потвердили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); тако... дали єсмо влдцѣ листъ и нашею печатью потвердили єсмъ єму ажє єсть єго по лисичи бро(д) (Погоннчі, 1422 *P* 98); а одъ Сиквы долыны... до потоку и долыны Бучачной — усе у лево грунтъ до Почапынець, при которой долыни застальсьмы пана Ярмолу зъ людми его, которыи потвердылы, же оть Бучачной вправо — грунтъ той до Пултовець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); ино мы... потвердили єсмо имь того права как мают ходити по нашеи земли (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); и г(с)дрь єго мл(с)ть на(ш) то и листо(м) свои(м) потвє(р)дилъ (Вільна, 1495 *ВМБС*); Ино и тепе(р) такежъ прысла(л) насъ г(с)дрь нашъ воєвода до ваше(и) мл(с)ти вспомииаючи ваше(и) мл(с)ти єстли ваше(и) мл(с)ти воля оучынити и потвє(р)дитн бра(т)ство и прыятє(л)ство и ми(р) межы вами (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

листъ потвєржєныи (1) *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **потвєрдити, потвердитн, потвє(р)дити** 8 (1434 *Cost.* II, 666; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1448 *Cost.* II, 733, 734; 1452 *Cost.* II, 422; 1462 *BD* II, 283, 285; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **потвердить** 1 (1434 *P* 130); *перф. 3 ос. одн. ч.* **потвръди(л), потвє(р)дилъ** (1451 *Cost.* II, 400; 1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* **⟨єсми⟩... потвердили, потвръднли, потврьдили, потвърдили** 170 (1432 *ДГВІН*; 1446 *Cost.* II, 248; 1458 *BD* I, 20; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *BD* I, 172; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 239; 1487 *BD* I, 29; 1493 *Cost. D.* 45; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **потвердили, потвръдили, потвърдили, потвердил(и) єсми (є)с(ми)** 100 (1428 *Cost.* I, 209; 1434 *DIR«A»* 463; 1442 *Cost.* II, 96; 1451 *Cost.* II, 403; 1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 67; 1478 *BD* I, 219; 1487 *BD* I, 294; 1491 *Cost. S.* 153; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **⟨єсмы⟩... потвердили, потвръдили, потврьдили, потвърдили** 59 (1428 *Cost.* I, 234; 1431 *Cost.* I, 317; 1446 *Cost.* II, 238; 1462 *BD* I, 64; 1469 *BD* I, 138; 1479 *BD* I, 228; 1482 *BD* I, 265; 1487 *BD* I, 304; 1491 *BD* I, 449; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **потвръдили, потвердили, потвърдили єсмы** 35 (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 239; 1434 *Cost.* II, 663; 1437 *Cost.* I, 515; 1459 *Cost. S.* 22; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 525; 1491 *BD* I, 491; 1495 *BD* II, 80; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **⟨єсмо⟩... потвръдили, потвєрднли, потвърдили** 29 (1449 *BD* I, 449; 1467 *BD* I, 122; 1488 *BD* I, 357; 1490 *BD* I, 420; 1491 *BD* I, 468; 1492 *BD* I, 505; 1495 *BD* II, 41; 1497 *BD* II, 98; 1499 *BD* II, 131 і т. ін.); **потвє(р)дили, потвердили єсмо** 13 (1361 *AGZ* 6; 1448 *Cost.* II, 323; 1453 *Cost.* II, 492; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272—273; 1466 *BD* I, 105; 1467 *BD* I, 117; 1469 *BD* I, 135; 1486 *DC* 144; 1492 *BD* I, 504 і т. ін.); **потвръдилн, потвєрдили** 10 (1458 *BD* I, 19; *DIR«A»* 513; 1461 *BD* I, 45; 1466 *BD* I, 114; 1473 *BD* I, 190; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 363; 1490 *RA* 254; XV ст. *НРРГ*; 1495 *BD* II, 82); **єсми потвръдилї, потвердили, ! потвєпотвердили** 4 (1456 *DIR«A»* 511; 1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522); **єсмо потвердили** 1 (1361 *AGZ* 6); **смо потвръдили** 1 (1495 *BD* II, 64); **сми ⟨п⟩отвръдили** 1 (1490 *BD* I, 420); **єсми... потвердили** 1 (1472 *BD* I, 170); **потвердили єсмъ** 1 (1422 *P* 98); ! **потвъдили... є(с)ми** 1 (1458 *ПГСММЦ*); **потьверьдили...єсмо** 1 (1443 *P* 145); **єсми ..! потвъдили, потвдилї** 2 (1443 *Cost.* II, 141; 1456 *DIR«A»* 511); **єсмо ...!твърдили** 1 (1493 *BD* II, 32); ! **потвръди єсмы** 1 (1442 *Cost.* II, 101); *3 ос. мн.* **потвръдили, потвердили** 2 (1493 *BD* II, 14; 1497 *РИБ* 683); **потвердылы** 1(1430 *ГВКЛ* 8); *майб. 3. ос. одн.* ! **потверде(т)** (1434 *P* 131); *майб.* II, *3 ос. одн. ч.* **будєт... потвєрдил** (1499 *AS* I, 118); *1 ос. мн.* **будемъ потвєрдили** 1 (1499 *AS* I, 118); **хочємъ... потвє(р)дити** 1 (1496 *ПДСВВ*); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ потвєрдилъ** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *2 ос. одн. ч.* **абы єсн... потвєръдилъ** (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* **бы (щоби, штобы, абы) потвердилъ, потвєрди(л), потврьдилъ, потвєрдиль, по(т)ве(р)ди(л), потвръди(л), по(т)врьди(л)** 35 (1420 *Cost.* I, 136; 1428 *Cost.* I, 219; 1432 *Cost.* I, 327; 1447 *Cost.* II, 282; 1455 *Cost.* II, 550; 1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1468 *BD* I, 131; 1482 *BD* I, 266; 1496 *BD* II, 402 і т. ін.); ! **потвєрдѣлъ** 1 (1435 *Cost.* I, 425); *1 ос. мн.* **абыхмо. (абы)х(мо)... потвердили, потвє(р)дили** 2 (1497 *РИБ* 683; *ПКИП*); **быхмо... потвє(р)дили, потвердили** 2 (1496 *ПДСВВ*; 1498 *ГВКОО*); **абихом потвердили** 1 (1361 *AGZ* 6); **абы єсмо... потвердылы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **абы(х) потвєръднли** 1 (1493 *ОПВВ* 152); **абысмо... потвердили** 1 (1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3); **абыхмо... потвердылы** 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *3 ос. мн.* **щобы (щобишє, што бн ху)... потвєрднли** (1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 112; 1422 *DIR* fig. 35; 1423 *Cost.* I, 154, 157; 1425 *Cost.* I, 169, 174); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... пот(в)ръди(т), потвердит** (1448 *Cost.* II, 300; 1467 *BD* I, 118); *пас. баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... былы потвержены** (1424 *P* 99); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **потвє(р)женого** (1495 *ВМБС*); *знах. мн.* **потверженныи** (1436 *Cost.* II, 702); *предик. пас. дієприкм.* **потвержоно** (1496 *ОПВВД*).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ,** ***ПОДТВЕРЖДАТИ,** ***ПОТВЄРЖАТИ,** ***ПОТВЄРЖДАТИ,** ***ПОТВЄРЖДИТИ,** ***ПОТВЄРЖИВАТИ,** ***СТВЕРДИТИ,** ***СТВЄРЖАТИ,** ***ТВЄРДИТИ**[1], ***ОУТВЄРДИТИ** 1, 4, ***ОУТВЄРЖАТИ,** ***ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОТВЄРДЫТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**

***ПОТВЄРДѢТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**

***ПОТВЕРЄЖЕНЇЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**

***ПОТВЄРЖАТИ** *дієсл. недок.* (32) **1.** (що, що кому, кого кому) підтверджувати право власності (кому на що, на кого) (21): Ино мы... тое мѣстце... зъ корчмою вольною потвєржаемъ... ему (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); тѣ(м) мы... даємъ и потвръжаємъ... манастырю о(т) нємца... село татарское (Сучава, 1435 *або* 1436 *Cost.* I, 494); Ино мы... потвєржаемъ и даемъ ему... село... Сенно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); ино мы... тую данину... ему... потвєржаемъ

(Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 3—4); И потвержаемъ тые люди... ему самому (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

2. (що, чого, що кому чим) *(засвідчувати правдивість, істинність чого)* підтверджувати (11): I też, wsi kotoryje artykuły dalijeśmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerzajem to im na wecznyje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а тыхъ всѣхъ записовъ потвєржаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь нмѣєть... стефанъ воєвода... свою зємлю волоскую всю держати (Ланчиця, 1433 *Р* 124); и которыижь то присѧги и запи(с) єсми оучинили при томъ голду во лвовѣ... ты(х) то оусѣхъ присѧгъ и записовъ симъ листомъ потвєржаємъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); и мы в то(м) курила и тепє(р) оправили... листо(м) нашы(м) си(м) пє(р)вы(и) нашъ су(д) потвє(р)жає(м) (Вільна, 1495 *БСКИ*); и на то дали есмо ему се(с) нашъ листъ з нашою печатю, потверджаючи ею к бояромъ (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **потвержаемъ, потвержаемъ, потвєржаємь, потвръжаємъ, потвє(р)жає(м), потвє(р)жаємъ, potwerzajem** 26 (1388 *ZPL* 108; 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *Р* 124; 1437 *Cost.* I, 529; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *DIR«A»* 500; 1462 *BD* II, 285; 1495 *БСКИ*; 1497 *РИБ* 684; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **потвержѧє(м), потвержѧємъ** 2 (1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 638); **потвєръжаємы** 1 (1434 *Cost.* II, 663); *перф. 1 ос. мн.* **єсми потвєржали** (1440 *DBAc* 31); *дієприсл. одноч.* **потвєржѧючи** 1 (1439 *Cost.* II, 713); **потверджаючи** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖДИТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЕРДИТИ[1], *ОУТВЄРДИТИ 1, 4, *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОТВЄРЖДАТИ** *дієсл. недок.* (19) (*цсл.* потвръждати) **1.** (що, що кому, кого кому) підтверджувати право власності (кому на що, на кого) (12): того ради... даемъ и потвръждаємъ сєла тому... монастирю (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); н дали єсми нашемоу монастирю... и потвръждає(м) два татари (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); мы Стефан воєвода... знаменито чи‹ни›мъ... ожє... потвєрждаем... монастирю... правою отниноу (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

2. (що, що кому) *(засвідчувати правдивість, істинність чого)* підтверджувати (7): потвръждаємъ ємоу старыи хотари (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135); Которыи то границы... Карпа Мыкулинского потверждаемъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); мы стєфа(н) воевода ... знамєнито чини(м)... оже дає(м) и потвръждає(м) сг҃му монастырю... оувє(с) хотаръ монастиреи, що є(ст) оу загорнои (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **потвръждаемъ, потверждаемъ, потвърждаемъ, потвръж(д)аемъ, потвръждає(м), потвєрждаємь, потврьждаемъ, потвєрждаем** (1420 *Cost.* I, 135; 1430 *ГВКЛ* 9; 1445 *Cost.* II, 211; 1446 *Cost.* II, 263; 1448 *Cost.* II, 305; 1451 *Cost.* II, 400; 1455 *Cost.* II, 772; 1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200; 1482 *BD* I, 263 і т. ін.).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖАТИ, *ПОТВЄРЖДИТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ[1], *ОУТВЄРДИТИ 1, 4, *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

ПОТВЄРЖДЕНЇЄ *с.* (438) (*цсл.* потвръждениє) **1.** підтвердження права власності (на що) (154): а на томь хотарѣ аще мочи имоу осадити сєла, да осадѧть съ тѣмь вышеписаннымь потвръж(д)енїємь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); а по нашемь животѧ кто боуде(т) г(с)п(д)ръ нашеи зємли... то(т) щобы нє пороушилъ наше(г) дааніа и потвержденїа (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); па(к) кто сѣ покоуси(т) порушити... нашего данїѧ и потвърж(д)енїѧ, таковїи да єсть проклѧ(т) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. *(засвідчення правдивості, істинності чого)* підтвердження, скріплення (284): а на болшеє потвєрьж(д)енїє томоу въсемоу... велѣли єсмы... привѣсити нашоу печать к сєм(оу) листоу нашємоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 112); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т)... калоугери... приниесли привилїє нашн(х) прє(д)ко(в) прѣ(д) нами на потвєржденїє що дали наши родителє за свою дш҃оу монастироу... цигани (Байчани, 1454 *ПГПММ*); а на болшоую крѣпость и потвръж(д)енїє томоу... велѣли єсмы... печа(т) привѣсити к семоу нашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* съ... **потвєрждєнїє** (XV ст. *НРРГ*); *род. одн.* **потверж(д)енїа, потвръжденїа, потвєржденїа, потвържденїа, потврьжденїа, потвръжденїѧ, потвръж(д)енїѧ, потвържденїѧ** 123 (1438 *Cost.* II, 8; 1457 *BD* I, 5; 1466 *BD* I, 110; 1470 *BD* I, 148; 1483 *BD* I, 270; 1487 *BD* I, 292; 1490 *BD* I, 437; 1491 *Cost. D.* 38; 1495 *BD* II, 43; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **потвыржденнѧ** 1 (1453 *Cost.* II, 473); **потвръждѣнїа** 1 (1493 *Cost. D.* 46); 1 **потвръж(д)єїа** 1 (1490 *DC* 149); *род. одн. зам. знах.* на... **потвръждеиїа, потвръжденїѧ, потвърж(д)енїѧ** 4 (1483 *BD* I, 270; 1484 *BD* I, 286; 1488 *BD* I, 349; 1500 *Cost. S.* 230); *знах. одн.* **потвержденїє, потвєрьж(д)енїє, потвръжденїє, потвръж(д)енїє, потвержденіє, потвърж(д)енне, потврждение, потврьжденїє, potwerzdenije** 270 (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 136; 1426 *Cost.* I, 183; 1429 *Cost.* I, 270; 1433 *Cost.* I, 354; 1440 *Cost.* II, 66; 1445 *Cost.* II, 212; 1453 *Cost.* II, 492; 1462 *Cost. D.* 12; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **потвырждение** 6 (1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 454, 473; 1456 *Cost.* II, 791; 1467 *BD* I, 119); **потвръжденї, потвръждени** 3 (1442 *Cost.* II, 101; 1446 *Cost.* II, 238; 1471 *BD* I, 165); **потвръжденье** 2 (1435 *AUB*; 1436 *Cost.* I, 460); **потврѣж(д)енїє** 1 (1428 *Cost.* I, 210); **потвръжденыє** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *знах. одн. зам. род.* абы... не пороушилъ нашего даанїѧ и **потвръжденїє, потвержденїє, потвръж(д)енїє, потвржденїє** 22 (1428 *Cost.* I, 219; 1442 *Cost.* II, 101; 1458 *BD* I, 20; 1479 *BD* I, 222; 1480 *BD* I, 243; 1482 *BD* I, 264; 1484 *BD* I, 279; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 404; 1497 *BD* II, 113 і т. ін.); *ор. одн.* **потвръж(д)енїємь** (1415 *Cost.* I, 122); *знах. мн.* **потверж(д)енїа** (1453 *Cost.* II, 496).

Див. ще **ПОТВЕРЖЕНЬЕ, ПООУТВЄРЖДЕНЇЄ, *ОУТВЄРЖЕНЇЄ, *ОУТВРЪЖДЕНЇЄ.**

***ПОТВЄРЖДИТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (кому що) підтвердити право власності (кому на що) (1): тѣм ми... потвер(ж)дили єсми ємоу... мисто (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

2. (кому що) *(засвідчити правдивість, істинність чого)* підтвердити (1): а... кто боудет господаръ нашеи зємли... тот би им непороушил нашего дааніа... али би им потвръждил (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **потвер(ж)дили єсмн** (1432 *ДГВІН*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би потвръждил** (1492 *Cost. S.* 162).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ, *ПОТВЄРЖАТИ, *ПОТВЄРЖДАТИ, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЄРДИТИ[1], *ОУТВЄРДИТИ 1, 4, *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОТВЄРЖЕНИЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**

***ПОТВЄРЖЕНЪЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**

ПОТВЕРЖЕНЬЕ *с.* (108) **1.** підтвердження права власності (на що) (6): а кто би хотилъ пороушити нашего дааніа и потвержеціа, то(т) да є(ст) проклѣ(т) о(т) х҃а б҃а (Устя Кракова, 1439 *Cost.* II, 59); ‹...› (пошкоджено.— *Ред.*) избере(т) гс҃рь бити нашие земли мо(л)да(в)скои то(т) би и(м) не пороуши(л) нашего даанїѧ и потвєржеціа (Сучава, 1495 *SCIM* II);

в е л и к о е п о т в є р ж е н ї е (4) *див.* **ВЕЛИКИЙ** [1] 3.

2. *(засвідчення правдивості, істинності чого)* підтвердження, скріплення (98): а на потвєржєньє тым дѣдинам, дали єсмо твердост нашу печат привѣсили (Судомир, 1361

AGZ 6); Я кнегини Ивановая Семеновича Кобрынская Өедора, для потверженья сего нашого листу... приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а мы есмо... печать свою привѣсили паноу татомирови балицкомоу на потвержение тыхъ границь (Зудечів 1413 *P* 84); а на потвержене того н(а)шого жалованѧ... печат н(а)шу велелн есмо привесити к сему н(а)шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); А на болшоую крѣпость и потвержение томоу оусемоу... и печат нашоу есмо привѣсили коу семоу листоу нашемоу (Сучава, 1468 *BD* II, 302—303); А для лѣпшое справедливости и потверженья сего моего листу просилъ есми... ижъ бы ихъ милосты печати свои приложили къ сему моему листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **потверженье** (1497 *РИБ* 683); *род. одн.* **потвереженїа, потвръженїа, (пот)връженіа, потверженїа** 5 (1439 *Cost.* II, 59; 1488 *BD* I, 325, 345; 1493 *ПГВСП*; 1495 *SCIM* pl. II); **потверженья, потверженьѦ, потверженѧ, потве(р)женьѧ** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1463 *AS* I, 56; 1481 *AS* I, 77; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; *ОПВВД*; 1499 *АСД* VI, 3); *знах. одн.* **потверженїе, потвереженіе, потвержеиие, potwerzenye, potwerzenyie, потвръженїе, (п)отвърженїе** 49 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1402 *Cost.* II, 621; 1408 *Cost.* I, 61; 1413 *P* 84; 1419 *P* 91; 1430 *P* 116; 1448 *Cost.* II, 300; 1466 *AS* I, 62; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *BD* II, 249 і т. ін.); **потверженье, потверженъе, потьвеьрьжение, потвержене** 27 (1361 *AGZ* 6; 1400 *P* 61; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *P* 77; 1433 *P* 119; 1438 *P* 139; 1443 *P* 145; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **потвержѣнъе, потвержънье** 8 (1390 *P* 176; 1391 *P* 45; 1421 *P* 96; 1424 *P* 100, 102; 1433 *P* 124; 1446 *P* 152; 1466 *AS* I, 61); **потвержнние** 2 (1462 *BD* II, 290, 293); **потвѣрженье** 1 (1448 *Cost.* II, 735); **потвержинье** 1 (1393 *Cost.* I, 14); **потвержынъе** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **! петрержение** 1 (1402 *Cost.* II, 623); *ор. одн.* **потверженїємь, потверженіемъ** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1495 *АЛМ* 83); *ор. одн. зам. знах.* на **потвержеиие(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. мн.* **потверженя** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); **потвръженїа** 1 (1488 *ДГСПМ*).

Див. ще **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ, ПООУТВЕРЖДЕНЇЕ, *ОУТВЕРЖЕНЇЕ, *ОУТВРЪЖДЕНЇЕ.**

***ПОТВЕРЖИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(засвідчувати правдивість, істинність чого)* підтверджувати: Мы кнѧ(з)... олексанъдро корьѦтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цркви... то и мы кнѦзь олексанъдро потверживаемъ (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **потверживаемъ** (1375 *P* 20).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЕРДИТИ** 2, ***ПОТВЕРЖАТИ** 2, ***ПОТВЕРЖДАТИ** 2, ***ПОТВЕРЖДИТИ** 2, ***СТВЕРДИТИ, *СТВЕРЖАТИ, *ТВЕРДИТИ**[1], ***ОУТВЕРДИТИ** 4, ***ОУТВЕРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ПОТВЕРЖИНИЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЕРЖИНЬЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЕРЖЫНЪЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЕРЖѢНЪЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЕРЖѢНЬЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЕРЖѦТИ** *див.* ***ПОТВЕРЖАТИ.**
***ПОТВЕРЪДИТИ** *див.* **ПОТВЕРДИТИ.**
***ПОТВЕРЪЖАТИ** *див.* ***ПОТВЕРЖАТИ.**
***ПОТВЕРЬЖДЕНЇЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВРЖДЕНИЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВРЪДИТИ** *див.* **ПОТВЕРДИТИ.**
***ПОТВРЪЖАТИ** *див.* ***ПОТВЕРЖАТИ.**
***ПОТВРЪЖДАТИ** *див.* ***ПОТВЕРЖДАТИ.**
***ПОТВРЪЖДЕНИЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВРЪЖДЕНЫЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВРЪЖДЕНЬЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВРЪЖДИТИ** *див.* ***ПОТВЕРЖДИТИ.**
***ПОТВРЪЖДѢНЇЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВРЪЖЕНЇЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВРЬДИТИ** *див.* **ПОТВЕРДИТИ.**
***ПОТВРЬЖДАТИ** *див.* ***ПОТВЕРЖДАТИ.**
***ПОТВРЬЖДЕНЇЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВРѢЖДЕНЇЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
! ПОТВЪДИЛИ *див.* **ПОТВЕРДИТИ.**
***ПОТВЪРДИТИ** *див.* **ПОТВЕРДИТИ.**
***ПОТВЪРЖДАТИ** *див.* ***ПОТВЕРЖДАТИ.**
***ПОТВЪРЖДЕНЇЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВЪРЖЕНЇЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
***ПОТВЫРЖДЕНИЕ** *див.* **ПОТВЕРЖДЕНЇЕ.**
***ПОТВѢРЖЕНЬЕ** *див.* **ПОТВЕРЖЕНЬЕ.**
РОТНОМ *див.* **ПОТОМЪ.**

ПОТЕМЪ *присл.* (1) (*стп.* potem) ◇ п о т е м ъ б ѫ д у ч и и (1) майбутній: мы стефанъ воевода... чини(м) знаменито... каждому... кому будеть потребизна нинѣшнимъ и потемъ бѫдацемъ (sic.— *Прим. вид.*) оже слюбуемы... кролеви... служити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **ЗАТЫМЪ** 1, **НАПОТОМЪ, НАПОТЫМЪ, ПОТОМЪ, ПОТЫМЪ.**

***ПОТКА** *ж.* (1) птах: а имѣеть ленько заруби(ч) тые села держати... со всимъ што к ты(м) селомъ прислушаеть... с ловищи и со звѣри и с потками съ лѣсы (Житомир, 1433 *P* 126—127).

ФОРМИ: *ор. мн.* **поткамн** (1433 *P* 127).

ПОТОКА *ж.* (7) потік (6): а хота(р) томоу селоу фоундѣне(м)... потокою долоу (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... слоуга наш Татоул... продал... тою (!) потокоу (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); а хотарь Бѫлошещим да ест почеши от крънице Влъканова до крънице Корнина, та от толѣ потоком горѣ на обѣ сторони берегн до конець вишнемоу ставоу, а от толѣ... право до потока Тоурбата та потокою долоу до коулми (Сучава, 1475 *BD* I, 206);

с у х а я п о т о к а (1) *див.* ***СОУХЇИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на **потока** (1458 *BD* I, 24); *род. одн.* **потоки** (1475 *BD* I, 206); *знах. одн.* **потокоу** (1466 *BD* I, 113); *ор. одн.* **потокою** (1428 *Cost.* I, 224; 1475 *BD* I, 206); *місц. одн.* **на потоцѣ** (1439 *Cost.* II, 52); *знах. дв.* **потоцѣ** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ПОТОКЪ**[1].

! ПОТОКМЕЛИ *див.* ***ПОТОКМИТИ СѢ.**

***ПОТОКМИТИ** *дієсл. док.* (2) (без додатка) домовитися, умовитися: И потокмивше и заплативше оусе вышеписанное... и оучинили есми и въ задоушїе свѦтопочивших предков (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); и погокмив(ь)ше и заплативше г(о)с(по)д(ст)во мы оусе, г(о)с(по)д(ст)во мы оузех(ь) тое село (Сучава, 1500 *RA* 260).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **потокмивше, потокмив(ь)ше** (1499 *BD* II, 162; 1500 *RA* 260).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ СѢ, *СТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ, *ОУТОКМИТИ СЕ.**

***ПОТОКМИТИ СѢ** *дієсл. док.* (10) (з ким, промежи ким, без додатка) домовитися, умовитися: ино мы послалы... пана Хацка до земянъ Браславскихъ... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили и розделили свое правое отнини перед нами (Сучава, 1480 *BD* I, 241); ино, мы видѣвше... що они сѣ промежи собою пото(к)мили и роздѣлили свои правїи о(т)нини, а мы тако(ж)дере, и о(т) на(с), есми дали... мърини тоти... села (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45); И тако(ж) и сва(т) нашъ... присла(л) до насъ свои(х) пословъ о томъ абы(х)мосѦ з вашею мл(с)тю пото(к)мели (!) и ми(р) вечны(и) взѦли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **потокмилисѧ, потокмили сѣ** 4 (1448 *Cost.* II, 362; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 153; 1493 *Cost. D.* 45); **сѣ потокмили, сѣ... пото(к)мили** 2 (1480 *BD* I, 241; 1493 *Cost. D.* 45); **сѣ потокмили** 1 (1480 *BD* I, 241); **! потомили сѣ** 1 (1492 *Cost. S.* 161); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.*

абы(х)мосѧ... ! пото(к)мели (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. мн.* абы ...потокмылыся (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *СТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ, *ОУТОКМИТИ СЄ.**

***ПОТОКМЫТЫ СЯ** *див.* ***ПОТОКМИТИ СѢ.**

***ПОТОКЪ**[1] *ч.* (231) потік (151): тогды мы... то всє єсмо потвердили... ходкови быбєлскому... исъ потоки, дамнѣцѧ, и путниця (Судомир, 1361 *AGZ* 6—7); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... оставили єсмо попа м(ихаил)а... при всємъ при т(о)м (што)... слушаєть... манастырю тєрлєц(кому со в)сѣми оужитки с лѣсы... с (пото)ки (Медика, 1415 *Р* 86—87); а имѣеть лєнько заруби(ч) тыє села дєржати... с крыницѧми с потоки и озеры (Житомир, 1433 *Р* 126—127); И то єсмо дали... съ рѣками и съ потокы и с криницами (Луцьк, 1445 *Р* 148); Видѣвши есмо службу намъ вєрную... дали єсмо пану Петру Мушчичу... тая имѣнія... зъ потоки и зъ млины (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); А хотар томоу... сєлоу... черєс поток Ръдѧном (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(назви потоків у Галицькій землі): п о т о к ъ в о л о у є в ь (2): о(т) оустьѧ тєплицѣ грибови(ч)... кдє оупадоуєть (!) в ню оустьємь пото(к) волоуєвь (Зудечів, 1413 *Р* 83); п о т о к ъ л у ж є ш є в ъ (2): попєрє(к) потока лужєшєва (Зудечів, 1413 *Р* 83); п о т о к ъ н є ч а ч ь (1): тою дорогою... попєрє(к) потока нєчача (Зудечів, 1413 *Р* 83);

(назви потоків у Молдавському князівстві): п о т о к ъ в о л ш ї и (1): А хотарь тои половинѣ сєлоу... потоком волшїємь долоу (Сучава, 1479 *BD* I, 228); п о т о к ъ д о д о в ь (1): а хотарь тѣмь два сєломь... прости прѣзь пото(к) додовь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); п о т о к ъ Д р а г о ш є в ъ (1): А хотар томоу мѣстоу да єст поченши от потока Драгошєва (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); п о т о к ъ є з є р о в ъ (1): єщє є(д)но поустиню оу пото(к) єзєро(в) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); п о т о к ъ к о з ї и (1): тѧ(м) мы... дали єсми ємоу, оу нашоу бранищоу оу бахотинѣ єдно мѣсто о(т) поустини иа имѣ потока козїѧ, подли монастирскои пасики (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); п о т о к ъ к р а и н и к о в ь (1): а хотарь тѣмь два сєломь... прѣзь пото(к) краинниковь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); п о т о к ъ М о у н ч є л о в ъ (1): а хотарь томоу селоу... потоком моунчєловом (Сучава, 1473 *BD* I, 183); п о т о к ъ П о д р а г и н (1): А хотар томоу... сєлоу... зъподїєю до поток Подрагин (Сучава, 1492 *BD* I, 510); п о т о к Т а н к о в (2): Ино мы... єсми дали,.. слоузѣ нашемоу... тоє... половина (!) село... от поток Танков горѣ (Сучава, 1490 *BD* I, 432); Т є л ѣ ж и н о в ъ п о т о к ъ (4), т є л ѣ ж и н о в ъ ⟨п о т о к ъ⟩ (1), п о т о к ъ т є л ѣ ж и н о в ъ (1): Ино мы... потвєрдили слоугам нашим... тоє... селищє на Тєлѣжнновѣ потоцѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 224); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє... оуноукове доумини... продали... половина село, що на вєрхъ потока тєлѣжинова (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234); Б а б и н ь п о т о к ь (1) *див.* ***БАБИНЬ;** Б р ъ л и н с к и и п о т о к ъ (3), п о т о к Б р ъ л и н с к и и (1) *див.* ***БРЪЛИНСКИИ;** б ѣ л ы и п о т о к ъ (12) *див.* ***БѢЛЫИ**[1]**;** В о з о в ъ п о т о к ъ (1) *див.* ***ВОЗОВЪ;** и в а н о в ъ п о т о к ъ (1), п о т о к ъ и в а н о в ъ (1) *див.* **ИВАНОВЪ;** к о р о в і є в ъ п о т о к ъ (1) *див.* ***КОРОВІЄВЪ;** к р а с н ы и п о т о к ъ (1) *див.* ***КРАСНЫИ;** Л и х ї и п о т о к ъ (2) *див.* **ЛИХИИ;** м є л є ш к о в ъ п о т о к ъ (1) *див.* ***МЄЛЄШКОВЪ;** М и х а л ч є в п о т о к (1) *див.* ***МИХАЛЧЄВ;** м у т в и ч ь н ы и п о т о к ъ (1) *див.* ***МУТВИЧЬНЫИ;** с о л о н ы и п о т о к ъ (2) *див.* ***СОЛОНЫИ;** С т о ѧ н о в ъ п о т о к ъ (1) *див.* ***СТОѦНОВЪ;** с о у х и и п о т о к ъ (4) *див.* ***СОУХЇИ;** ч о р н ы и п о т о к ъ (22) *див.* **ЧОРНЫИ I.**

◊ п о т о к и в о д н ы е (3) проточні води: мы великий кнѧзь Алєксандро,.. чинимъ знамєнито... ижет... дали єсмо ємоу имєнє... з роудами и с потоки водными и со млины (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); а дали есмо... пану Петру Мышчичу у верху выписаная и со всими приходы... и с потоки водными (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пото(к), поток** (1413 *Р* 83; 1490 *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 467; 1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **потока, поток** 81 (1349 *Р* 3; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1424 *Cost.* I, 162; 1430 *Р* 116; 1443 *Cost.* II, 131; 1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 432; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **потокоу** 5 (1400 *Cost.* I, 37; 1430 *ГВКЛ* 8; 1436 *Cost.* I, 475; 1442 *Cost.* II, 96; 1488 *BD* I, 356); *зам. знах.* чєрєсь **потока** 1 (1414 *Cost.* I, 111); *дав. одн.* **потокоу** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1413 *Р* 83); *зам. ор. одн.* чорном **потокоу** долоув 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. одн.* **потокъ, потокь, поток, пото(к), pothok** 35 (1400 *DIR«A»* 433; 1409 *Cost.* I, 65; 1414 *Cost.* I, 111; 1428 *Cost.* I, 209; 1455 *Cost.* II, 540; 1489 *BD* I, 367; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); *зам. місц.* двѣ сєлѣ... на мєлєшковоу **потокъ** 1 (1438 *Cost.* II, 26); сєла на **пото(к)** кръницамъ 1 (1436 *Cost.* I, 444); *ор. одн.* **потокомъ, потоко(м), потокомь, потоком, pothokom** (1400 *Cost.* I, 37; 1413 *Р* 83; 1424 *Cost.* I, 162; 1432 *Cost.* I, 330; 1453 *Cost.* II, 445; 1462 *BD* I, 55; 1473 *BD* I, 183; 1479 *BD* I, 228; 1490 *BD* I, 398; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); *місц. одн.* **на (оу) потоцѣ** 28 (1403 *RS* 338; 1414 *Cost.* I, 111; 1429 *Cost.* I, 239; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 553; 1461 *BD* I, 45; 1479 *BD* I, 223; 1448 *BD* I, 323; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **на потоци** 6 (1400 *Cost.* I, 37; 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 228; 1488 *ДГСПМ*; 1493 *Cost. S.* 175; 1494 *BD* II, 32); **на потокоу** 1 (1483 *BD* I, 274); *зам. род.* **на** обръшїє **потоцѣ** 1 (XV ст. *ДГВІС*); *зам. ор.* за соухо(м) **потоцѣ** 1 (1452 *Cost.* II, 410); *дав. мн.* **потоко(м)** (1400 *Cost.* I, 37); *ор. мн.* **потоки, (пото)ки** 27 (1361 *AGZ* 6; 1415 *Р* 87; 1424 *Р* 100; 1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1451 *Р* 156; 1452 *Р* 161; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **потокы** 3 (1428 *Cost.* I, 202; 1445 *Р* 148; 1459 *Р* 174); **potokami** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **! потока** 1 (1487 *BD* I, 292).

Див. ще **ПОТОКА.**

***ПОТОКЪ**[2] *ч.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Потік: то же село пото(к) к волоскои зємли тѧгнєть (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пото(к)** (1433 *Р* 125); *род. одн.* **потока** (1433 *Р* 125).

ПОТОЛ, ПОТУЛ, ПОТУЛЬ *присл.* (6) **1.** доти, до того місця (5): а за рекою по крутый берегъ против двухъ грушъ; потуль ему волно сено косити и рыба ловити; а на низ ему покул его пол(ь), потул и болот (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10—11); Мы Бовблян опытали, и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз... зарубал и казал намъ потол держати и по тот дуб, што... стоит по левой руце дороги» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. поти, до тих пір, до того часу (1): а поки они кн(ѧ)зю Олєксандроу пѣнѧзи отложат, потул єму тоє имѣнє... держати (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

Див. ще **ПОТОЛѦ.**

ПОТОЛѢ *див.* **ПОТОЛѦ.**

ПОТОЛѦ, ПОТОЛѢ, PO TOLIE *присл.* (6) **1.** доти, до того місця (5): къ володимирю о(т)ступаєтьсѧ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ (б. м. н., 1366 *Р* 14); а потолѧ заѣхали имъ по колтовецкоє перєхрєстьє (Зудечів, 1411 *Р* 79); и на чо(м) бы тыи свѣ(т)ки присѧ(г)нули, то мѣли и завєсти, и потолѧ и(м) и границы положи(ти) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

2. поти, до тих пір, до того часу (1): то дѣло потолѣ стало (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще **ПОТОЛ.**

ПОТОМ *див.* **ПОТОМЪ.**

***ПОТОМОКЪ** *ч.* (5) потомок, нащадок: мы Алєксандръ... княжа литовское... ведомо чынимо... ижъ... нашимъ Городенскимъ права и вольности имъ самымъ и потомкомъ ихъ надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); у dali iesmo

tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemlu... y potomkom y szczatkom ieho (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а мы сами... в тыє земли ничим сѧ не маємѣ оуступати ани того под єго милостью и єго милостью потомки поискивати (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *наз. мн.* **потомъкове** (1475 *AS* I, 72); *дав. мн.* **потомкомъ, potomkom** (1389 *PEA* I, 26; 1420 *AS* I, 25); *знах. мн.* **потомъки** (1475 *AS* I, 72); *ор. мн.* **потомки** (1491 *AS* I, 97).

***ПОТОМСТВО** *с. зб.* (1) потомство, потомки, нащадки: Про то нагорожаючи ємоу самомоу жонѣ и пото(м)ствоу єго при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ и диди(з)нѣ єго... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пото(м)ствоу** (1459 *P* 171).

ПОТОМЪ, ПОТОМ, ПОТОМЬ, ПОТОУМЪ, РОТНОМ *присл.* (149) потім, пізніше, після (22): а потомъ велили єсмо заставити пану мушати к десѧтинному берєгу к бискупицькому (Луцьк, 1445 *P* 150); а то наипръвы стоѧ подли моєго отца иліа воєводы и чинилъ ємоу добро много, а потомъ стоѧлъ подли моєи матки (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили (Сучава, 1480 *BD* I, 241); Што писалъ еси до насъ, што тамъ държалъ землю Карпъ Лупанъдичъ... и потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ, а тая земля пуста зостала (Краків, 1487 *РИБ* 434); Потомъ Борисъ того ничого на него не довелъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А потомъ Сопѣга рекъ: еще надъ то тетка моя... прислала тыми часы листъ... короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169);

потім, у майбутньому (37): тогды мы... то всє єсмо потвердили... ходкови быбєлскому... со всѣми оужитки што иынѣки сут, и потом могуть быти (Судомир, 1361 *AGZ* 6); о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ... со всѣми оужитъки што нинѣ суть што и пото(м) могуть бы(т) (Галич, 1409 *P* 74); а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имає(т) таа сели(ш)ча держати (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Маршалку нашому... пану Миколаю Ивановнчу Илиҥича и инымъ наместъникомъ нашымъ, хто потомъ будетъ отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

(далі) потім (4): а потомъ пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи... ажъ ку Пруднику идучи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотар тои... части от Бъешещи... на поут що идет до Бани... ... а пак потом гори до столпа (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

п о т о м ъ б у д у ч и и (б у д у щ и и) (86) **1.** (у знач. прикметника) майбутній, будучий (66): My Alexandr... welikij kniaź Litowskij... znamenito czinim... ninisznim i potom buduczim (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); А продали єсмо то Єго Милости вобел ... и Єго Милости кнѧгини и Их Милости дѣтем и потом боудоучим их Милости щадком (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); И мы ему тую землицу... дали вечно и его жене и их детем и потом будучим их счадкомъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94); **2.** (у знач. іменника) **а)** нащадок (16): и присудили єсмы нашимъ судомъ бѣлецкому на вѣки и єго потомъ будущимъ... ту истную бѣлку (Львів, 1421 *P* 94); а на тоты всѣ рѣчи о гъ въАзуємысѧ... и нашоѧ всѧ по то(м) боудоучиѣ, ижеѧ хочємь держати... на вѣки вѣко(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 732); Тыє имѣ⟨н⟩ѧ достали сѧ... кнѧзю Семѣну... и єго дѣтѣм и потом будущымъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); И тогды крал... и съ єго милости братїями и по том боудоучїи их имают нам помочи (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); **б)** наступник (4): а нє маємь оуступати сѧ оу тыи имѣнья оли жь заплативши... пану чусє або потомь будучимь (Луцьк, 1434 *P* 128); А тиж слоубоуєм николи єго милости и по том єго боудоучи.і и короуни... противити сѣ (Коломня, 1485 *BD* II, 372).

Див. ще **ЗАТЫМЪ** 1, **НАПОТОМЪ, НАПОТЫМЪ, ПОТЄМЪ, ПОТЫМЪ.**

***ПОТОПТАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) анулювати, оголосити недійсним: про то (... — *Прим. вид.*) да нє добудєтъ николи на вѣкы... за нуже потоптаємъ всѣхъ пръвы(х) привилїи с сѣмъ ⟨при⟩вилїємъ, зануже и(х) стары привилїи... погорилъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **потоптаємъ** (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще ***ТОПТАТИ** 2.

***ПОТОЧИИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨л о в ы⟩ п о т о ч ь и *див.* **ЛОВЫ** 2.

ФОРМИ: *ор. мн.* **поточьими** (1424 *P* 100).

***ПОТОЧКА** *ж.* (1) потічок: а хота(р)... да є(ст)... до обрьшїю поточки (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *род. одн.* **поточки** (1428 *Cost.* I, 209).

Див. ще ***ПОТОЧОКЪ.**

***ПОТОЧОКЪ** *ч.* (2) потічок: и дали єсми ємоу... село... съ обома поточки (Сучава, 1446 *Cost.* II, 247); почєнше хотаръ тому сєлу... о(т) ста(в) долоу, поточко(м) до калугеричинъ ставъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *ор. одн.* **поточко(м)** (1456 *Cost.* II, 582); *ор. мн.* **поточки** (1446 *Cost.* II, 247).

Див. ще ***ПОТОЧКА.**

***ПОТПИСАТИ СѦ** *див.* ***ПОДПИСАТИ СѦ.**

***ПОТРАВИТИ** *дієсл. док.* (1) *(знищити посіви)* потравити: ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїєи щкодє боудєть занѧто оуставлѧємь платїть чїя жївотїна с ка(ж)ноє жївотины чєтвєрта(ѧ) часть пєнєзєи имєєть заплатить (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **потравить** (XV ст. *BC* 25).

ПОТРЄБ *див.* **ПОТРЄБЪ.**

***ПОТРЄБА**[1] *ж.* (11) **1.** потреба, необхідність (3): одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а є(ст)ли то(г) ча(с)у докоулѧ соудьи соудѧть алюбо соудъ исъсѧдеть безъ праволєнїя (!) алюбо бє(з) потрєбы оувойдєть то(т) имаєть быти казнєнъ (XV ст. *BC* 13 зв.); Ино тыми разы длѧ нєкоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнѧзѧ Василѧ... взѧли сємдєсѧт коп грошей широких к нашой нєкоторой пилной потрєбє (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

2. *(критичне становище)* скрута (3): а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ а шєстью стрѣлцєвъ гдѣ коли намъ будєть надобно к нашеи потрѣбѣ (Львів, 1399 *P* 59); а мы такежъ твоєй милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потрєбу, на всякого твоєго нєпрыятєлѧ (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

3. *(тільки в множині)* *(речі, предмети необхідності)* потреба (4): а што пакъ ты єсмы пѣнѧзи выдавали панъ староста творъянъ взѧлъ на твоє потрєбы л̃ гривєнъ (б. м. н., 1386 —1418 *P* 35); мы стєфан воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми сєс наш листъ на то: варе кого он пошлєт... от братїи з манастирѣ с потрѣбами монастирскими до келїи, или житомъ, или мєдом, или по рибоу, или пак боуд ис чимъ, а мыто да нє имают платити (Путна, 1471 *BD* I, 158—159).

4. *(тільки в множині)* належність (1): длѧ того... мы Олександръ... великии кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... даємъ... ис припадами пташими, из рєками... из млины и их вымилки, а посполитє мовѧчи зо всими доходы и зо всими потрєбами (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *род. одн.* **потрєбы** (XV ст. *BC* 13 зв.); *дав. одн.* **потрѣбѣ** 1 (1399 *P* 59); **потрєбє** 1 (1492 *AS* III, 23); *знах. одн.* **потрєбу, потребу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *BD* II, 414); *знах. мн.* **потрєбы** (1386—1418 *P* 35; 1496 *ВМКФС*; 1499 *AS* I, 118); *ор. мн.* **потрєбами** 1 (1499 *AS* I, 118); **потрѣбами** 1 (1471 *BD* I, 159).

Див. ще **ПОТРЄБИЗНА**[1], **ПОТРЄБИЗНОСТЪ.**

ПОТРЄБА², **POTREBA** *предик.* (9) треба, потрібно: My Alexandr... kniaź Litowskij... znamenito czinim... niniszním i potom buduczim, komu budet potreba toho vedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); Александръ... король польскій... Чинимъ знаменито... нынѣшнимъ и потымъ будущимъ, кому будетъ потреба того вѣдати (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(и)моуемо... кому бы того вѣдати потреба И(ж)... при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито... кождому, кому буде потреба его видѣти... штожъ придалъ есми и записалъ зъ выслуги своее... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

Див. ще **ПОТРЄБИЗНА²**, **ПОТРЄБИЗНО**, **ПОТРЄБНО**, **ПОТРЄБЪ**, **ТРЄБА**.

ПОТРЄБИЗНА¹ *ж.* (7) (*стп.* potrzebizna) **1.** потреба, необхідність (3): А тыи роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); волна єсми тыє именѧ продати... як хотѧчи так ихъ ку потребизнє своей привернути (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

2. (*критичне становище*) скрута (4): Też jestliby... niekotoryj pripuzonyj welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby chrestjane jemu ku pomozeniu ne pribehli... tridcat szelahow majet zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а такѣ(ж) перво рє(ч)ныи владъ имѣє(т) намъ с того села служи(т) к нашеи потребизнѣ копье(м) а двѣма стрѣлци (Снятин, 1424 *P* 100); Пак ли бы тот ден... нам... нѣкотора потребизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары... алибо инша котора потребизна нам пригодила сѣ, а то бы... королю ... было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **потребизна** (1462 *BD* II, 285); *дав. одн.* **потребизнѣ** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 100); **потребизнє** 2 (1488 *AS* I, 241, 242); *ор. одн.* **potrebiznoju** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***ПОТРЄБА¹**, **ПОТРЄБИЗНОСТЪ**.

ПОТРЄБИЗНА², **ПОТРЄБЇЗНА**, **POTREBIZNA**, **POTREBYZNA**, **ПОТРѢБИЗНА**, **ПОТРѦБИЗНА**, **ПОТЬРЄБИЗНА** *предик.* (105) (*стп.* potrzebizna) треба, потрібно: знаменитосто чинимы презъ тънь листь имъже потребизна нинѣ и потомъ будуцимъ того листа, иже мы романъ воевода молдавьскии... слюбуємъ... королеви польскому... вѣрне служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... кому жь того будє(т) потребизна... аже оставлѧєм(ъ)... попа м(ихаил)а... при церкви (Медика, 1415 *P* 86—87); мы великии кнзь швидрикгаилъ... чини(м) знакомито... каждому... кому ж то коли єго будєть потребизна иже... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знаменито... каждому... кому ж то коли єго будєть потребизна ижь... дали єсмо єму... села оу летическо(м) повѣтє (Острог, 1437 *P* 136); чинимъ знаменито... кождому доброму симъ нашимъ листомъ... кому то его потребизна будетъ вѣдати (Вільна, 1492 *АЛМ* 30); Мы Іо Стефан воевода... знаемо чиним... въсѧм посполитым... коли комоу потребизна боудет яко коли... нѣкотораѧ неприязнь... была межи нами... и тыми часы... крал... нам въси мерзѧчкы... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

Див. ще **ПОТРЄБА²**, **ПОТРЄБИЗНО**, **ПОТРЄБНО**, **ПОТРЄБЪ**, **ТРЄБА**.

ПОТРЄБИЗНО, **ПОТРѢБИЗНО** *предик.* (6) (*стп.* potrzebizno) треба, потрібно: мы иліа воевода... знаемо чинимъ... комоу будетъ того потрѣбизно... аже мы.. кролеви польскомоу... слюбоуемъ и слюбили есми, голдоуемъ, голдовали сѣ есми... подлугъ... права (Сучава, 1435 *Cost.* II, 686—687); а те(ж) коли потребизно соу(д)я и по(д)соудокъ имѣють людѣ(м) право чинїть какъ оу велїко(м) по(л)ще (!) (XV ст. *СЯ* 43); я панъ ванько чжоусичъ с квасилова... чинимъ знаменито... кому(ж) боудє(т) его потребизно и(ж) своимъ братаничо(м)... имали є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизне (Львів, 1478 *ЗРМ*).

Див. ще **ПОТРЄБА²**, **ПОТРЄБИЗНА²**, **ПОТРЄБНО**, **ПОТРЄБЪ**, **ТРЄБА**.

ПОТРЄБИЗНОСТЪ *ж.* (4) (*стп.* potrzebizność) **1.** потреба, необхідність (1): Волна кн⟨ѧ⟩гинѧ тот домъ и землю отдати... как хотѧчи так ку потребизности своей поверноути (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

2. (*скрутне становище*) скрута (3): ач быхомъ самъ своимъ животомъ не поспѣшни были ку его мл(с)ти потребизностъ ехати пре (!) нашеи нѣкотореи потребизностъ о (!) нашеи земли, тогди мы пошлемы помоцъ своѧ... ку кролеви... ку его потребизностъ (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* пре (!) нашеи **потребизностъ** 1 (1439 *Cost.* II, 714); *зам. дав.* ку **потребизностъ** 2 (1439 *Cost.* II, 714); *дав. одн.* **потребизности** (1490 *AS* I, 92).

Див. ще ***ПОТРЄБА¹**, **ПОТРЄБИЗНА¹**.

ПОТРЄБЇЗНА *див.* **ПОТРЄБИЗНА²**.

ПОТРЄБНО, **ПОТРЄБЪНО**, **ПОТРИБНО**, **ПОТРѢБНО** *предик.* (36) треба, потрібно: знаменито бу(д) и свѣдочно каждо(м) добро(м)... кды его буде(т) потребно (Львів, 1412 *P* 81); мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому... кому жь будеть того потребно иж бы добре вразумѣлъ иже дали єсмо... ленькови зарубичю таѧ села (Житомир, 1433 *P* 126); мы великий кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... каждомоу... комуж того будет потребно... иж... дали єсмо... Каленику... село Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); а па(н) григореи стречєнови(ч) имаєть, служити с того имѣнья копье(м) игдѣ будєть на(м) потребно (Острог, 1437 *P* 136); мы Александръ воевода... знаменито чини(м)... всѧ(м)... комоу же потребна (!) боуде(т) о(ж)... дали єсми... дааніє наши(х)... пре(д)ко(в) стомоу манастирю о(т) мо(л)давицоу (Сучава, 1453 *ПГОВ*); Я Андрушко Русинович ... вызнаваю... кождомоу доброму комуж будет потребно того ведати (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

Див ще **ПОТРЄБА²**, **ПОТРЄБИЗНА²**, **ПОТРЄБИЗНО**, **ПОТРЄБЪ**, **ТРЄБА**.

***ПОТРЄБНЫЙ** *прикм.* (4) **1.** (*необхідний*) потрібний (1): И на то мы с тыми ваше(и) мл(ст)и послы которые были в насъ говори(ли) єсмо вси нашиє потребные речи и списки имъ вказали (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

2. (*стосовний для даного випадку*) відповідний, слушний (2): И коли боудет паиа нашего королѧ приказание, и боудет потребнаѧ хвилѧ и час, абыхомь его милости помоч... оудилали (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

3. корисний, пожиточний (1): хто комоу шкоды чинѧ(т) оу гаи алюбо... уходѧ(т) у чїи гаи а та(м) древа потребная роубаю(т), мы оуставлѧємъ на нїхъ виноу єї томѫ па(н)у чїи гаи є(ст) (XV ст. *ВС* 28 зв.— 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **потребнаѧ** (1468 *BD* II, 301); *знах. мн.* **потребные** (1496 *ПДВКА* 60); *ч.* **потребны** (1468 *BD* II, 301); *с.* **потребная** (XV ст. *ВС* 28 зв.).

***ПОТРЄБОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (чого) (*мати потребу в чому*) потребувати: частокро(т) потребоують с ты(х) кни(г) праведны(х) списъковъ (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **потребоують** (XV ст. *СЯ* 43).

Див. ще ***ТРЄБОВАТИ**.

! **ПОТРЄБУ** ⟨ПОТРЕБА⟩ (1): чинимо ведати... комужъ того потребу (!) будетъ ведати (Троки, 1498 *ГВКОО*).

Див. **ПОТРЄБА²**.

ПОТРЄБЪ, **ПОТРЄБ**, **ПОТРЄБЬ**, **ПОТРѢБЪ**, **ПОТРѢБЬ** *предик.* (21) (*стп.* potrzeb) треба, потрібно: потреб ему бчола водити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю сим моим листом кому будет потреб его вѣдати... ижет продал есми пану Семеноу Олизаровичоу имене на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Я князь Михайло Васильевичь Избаразький сызнаваю се симь... листомь каждому доброму кому будет по-

требь его слышати чтучы, штож есмо сѧ дѣлили з братею отчиною нашою (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Самъ Александръ Божію милостію ...Чинимъ знаменито... кому того потребъ будетъ вѣдати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).
Див. ще **ПОТРЄБА², ПОТРЄБИЗНА², ПОТРЄБИЗНО, ПОТРЄБНО, ТРЄБА.**

ПОТРЄБЪНО *див.* **ПОТРЄБНО.**

ПОТРЄБЬ *див.* **ПОТРЄБЪ.**

ПОТРЄЗВОУ *присл.* (1) *(будучи тверезим)* потверезу: Соудїи имає(т) бытї израна потрєзвоу соу(д) (XV ст. *ВС* 6).

!**ПО ТРЄТИ** ⟨ПОЛ ТРЄТИ⟩ (1): важило по трети (!) гривны (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).
Див. **ПОЛТРЄТИ.**

ПОТРИБНО *див.* **ПОТРЄБНО.**

!**ПОТРЇАРХЪ** *див.* ***ПАТРЇАРХЪ.**

!**ПОТРОПОПА** ⟨ПРОТОПОПА⟩ *див.* **ПРОТОПОПЪ.**

***ПОТРОУДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (за що) потрудитися (для чого), подбати (про що): а по нашє(м) жив⟨отѣ⟩, кто боуде(т)... господарь нашеи земли... т⟨отъ що⟩ бы имъ непороуши(л) нашего даанїа... понеже дали есмо за д(ш) въсѧ(х) предко(в) молдавски(х), еже потроудиша сѧ за молдавскоую землю (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).
ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* **потроудиша сѧ** (1448 *Cost.* II, 366).

ПОТРУТОВИЧЬ, ПОТРОУТОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва)*: а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны)... панъ яшко писарь крукиницкии осташко потрутовичь (Перемишль, 1366 *P* 12); а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѧне панъ ходько быбельскии... панъ михаило потрутовичь (Перемишль, 1378 *P* 26).
ФОРМИ: *наз. одн.* **потрутовичь, потроутович** (1366 *P* 12; 1369 *ПСЧК*; 1378 *P* 26).

***ПОТРѢБА** *див.* ***ПОТРЄБА¹.**

ПОТРѢБИЗНА *див.* **ПОТРЄБИЗНА².**

ПОТРѢБИЗНО *див.* **ПОТРЄБИЗНО.**

ПОТРѢБНО *див.* **ПОТРЄБНО.**

ПОТРѢБЪ *див.* **ПОТРЄБЪ.**

ПОТРѢБЬ *див.* **ПОТРЄБЪ.**

ПОТРѦБИЗНА *див.* **ПОТРЄБИЗНА².**

ПОТСКАРБЄЙ *див.* **ПОДСКАРБИЙ.**

ПОТУЛ *див.* **ПОТОЛ.**

ПОТУЛЬ *див.* **ПОТОЛ.**

ПОТОУМЪ *див.* **ПОТОМЪ.**

ПОТЧАШИЙ *див.* **ПОДЧАШИ.**

***ПОТЩЇВАТИ** *див.* ***ПОТЩЮВАТИ.**

***ПОТЩЮВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* podszczuwać) (кого, кого ким) нацьковувати (кого на кого): Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) его потщїва(л) собакою своєю а собака его укоусила... фа(л)ко запрє(л) жебы его не потщюва(л) (XV ст. *ВС* 27).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **потщїва(л)** (XV ст. *ВС* 27); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жебы... потщюва(л)** (XV ст. *ВС* 27).

ПОТЫМЪ *присл.* (1) (*стп.* potym) ◇ **п о т ы м ъ б у д у ч и и** (1) майбутній, будучий: Ино мы... тое мѣстце... потвержаемъ... ему... и на потымъ будучимъ щадкомъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).
Див. ще **ЗАТЫМЪ I, НАПОТОМЪ, НАПОТЫМЪ, ПОТЄМЪ, ПОТОМЪ.**

***ПОТЬВЄРЬДИТИ** *див.* **ПОТВЄРДИТИ.**

***ПОТЬВЄРЬЖЄНЬЄ** *див.* **ПОТВЕРЖЄНЬЄ.**

ПОТЬРЄБИЗНА *див.* **ПОТРЄБИЗНА².**

ПОТѦГНУТИ *дієсл. док.* (8) (на кого, без додатка) вирушити, піти походом (проти кого): а пакли бы потѧгнулъ король оугоръскыи на мене, на александра воєводу, и на моеи земли молдавскои, тогды господарь нашь король полскыи, имаетъ насъ боронити и потѧгнути во оугуръскую землю (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); Нижьли коли мы сами где своею головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маеть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); естли сѧ г(с)дръ нашъ помири(т) з вашею мл(с)тью и запишє(т) тогды они конє(ч)но маю(т) потѧгнути в землю г(с)дра нашого (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).
ФОРМИ: *інф.* **потѧгнути** (1411 *Cost.* II, 638; 1455 *Cost.* II, 770; 1496 *ПДВКА* 61); *майб. 3 ос. одн.* **потѧгнет** (1411 *Cost.* II, 638); *1 ос. мн.* **потягнемъ** (1488 *РИБ* 424); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы потѧгнулъ** (1411 *Cost.* II, 638).
Див. ще **ТѦГНУТИ 2.**

***ПОТѦЖАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* pociądzać) взяти в заклад: не оусхочеть ли король самъ заплатити дасть тому то дичьство (!) кто его потѧжеть (б. м. н., 1352 *P* 6).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **потѧжеть** (1352 *P* 6).

ПООУЗЛИ *прийм.* (3) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на місце знаходження чого)* коло, біля: и еще есмо дали два фалчи и един фертал винограда, пооузли вышних же виноградов (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ПООУТВЕРЖДЕНЇЄ *с.* (38) **1.** підтвердження права власності (на що) (8): А по нашимъ животѣ, кто боудетъ господаръ нашеи земли... тот щоби ємоу не пороушил нашего даанїє и пооутвержденїє (Сучава, 1481 *BD* I, 259); А по нашем животѣ, кто боудет господаръ нашеи земли... тот бы ємоу не пороушил нашего даанїѧ и пооутвърждєнїѧ (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

2. *(засвідчення правдивості, дійсності чого)* підтвердження, скріплення (30): а на болшеє крѣпост⟨ь⟩ и пооутвръжденїє вѣлѣли (sic.— *Прим. вид.*) есми... нашоу печатъ превѣсити (sic — *Прим. вид.*) к сємоу листоу (Сучава, 1446 *Cost.* II, 248); а на болшеє крѣпост и пооутвръжденїє томоу въсемоу... велѣли есми... нашоу печат привѣсити к семоу листоу (Сучава, 1493 *Cost. S.* 177).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* не пороушил нашего... **пооутвержденїє** (1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 262); *род. одн.* **пооутвръжден⟨їѧ⟩, пооутвръжденїѧ, пооутвърждеиїѧ, пооутвръжденїа** (1487 *BD* I, 296; 1491 *BD* I, 449, 469, 492; 1499 *BD* II, 145, 160); *дав. зам. знах.* на **пооутвръжденїю** (1465 *BD* I, 88); *знах. одн.* **пооутвръжденїє, пооутверж(д)енїє, пооутвержденїе, пооутвръ(ж)денїе** 27 (1446 *Cost.* II, 248; 1448 *Cost.* II, 317; 1451 *Cost.* II, 403; 1464 *BD* I, 84; 1472 *DIR«A»* 530; 1476 *BD* I, 209; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 264; 1487 *BD* I, 307; 1493 *Cost. S.* 177 і т. ін.); **пооутвырж(д)енїє** 1 (1474 *РГС*); **пооутверждень**е 1 (1484 *BD* I, 279).
Див. ще **ПОТВЄРЖДЕНЇЄ, ПОТВЕРЖЕНЬЕ, *ОУТВЄРЖЕНЇЄ, *ОУТВРЪЖДЕНЇЄ.**

***ПООУТВЄРЖДЕНЬЄ** *див.* **ПООУТВЄРЖДЕНЇЄ**

***ПООУТВРЪЖДЕНЇЄ** *див.* **ПООУТВЄРЖДЕНЇЄ.**

***ПООУТВЪРЖДЕНЇЄ** *див.* **ПООУТВЄРЖДЕНЇЄ.**

***ПООУТВЫРЖДЕНЇЄ** *див.* **ПООУТВЄРЖДЕНЇЄ.**

***ПОХВАЛНЫИ** *прикм.* (1) *(гідний похвали)* похвальний: Колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы... от родителев наших обычаєв цнотами о шлѧхтеных и похвалных отстоуповати не имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).
ФОРМИ: *род. мн.* **похвалных** (1462 *BD* II, 283).

ПОХИЛЄН *прикм.* (1) прихильний: и имаємь держати... господарѧ Стефана воєводоу на то, абы вирен и похилен коу... королеви (Сучава, 1462 *BD* II, 289).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **похилен** (1462 *BD* II, 289).

ПОХИЛИТИ *дієсл. док.* (4) (що кому, чому) віддати в чиє відання, підпорядкувати (3): и оучинили есмо въ задшїє... родителеи наши(х)... и дали и похилили и потве(р)дили есмо того село... монастироу о(т) воронецъ (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*); се азь... їо Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... оучинили есми въ задшїє... родителїє наши(х)... и потвръдили есми стои нашеи епискоупїи о(т) радъвце(х)... N црко(в) ис попи... и що есми и(х) мы поверноули и похилили да слоухаю(т) къ нашемоу монастироу о(т) поутнои (Сучава, 1490 *DC* 146—148);

похилити головоу (чому) (1) скоритися: того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ неволю. ка(к) мочї имє(м) и похилити соби головоу томоу поганствоу (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **похилити** (1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. мн.* **похилили...⟨есмо⟩** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); **похилили... ⟨єсми⟩** 1 (1489 *BD* I, 377); **⟨єсми⟩... похилили** 1 (1490 *DC* 148).

***ПОХИЛЫИ** *прикм.* (1) *(зігнутий)* похилий: а болото от Новаго ставу, мимо Бѣйче... по похилую березу брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **похилую** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ПОХОЖИИ** *прикм.* (3) ◇ люди похожиє (1) *див.* **ЛЮДИ** 2; человєкъ похожии (2) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ** 4.

ФОРМИ: *род. мн.* **похожи(х)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

***ПОХОТѢТИ** *дієсл. док.* (6) захотіти, схотіти: а єстли похочет за моуж пойти... тогды дѣти мои мают пенези ей отдати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); Волен пан Оножко тоє имєнє Дажев... к своєму лепъшому пожитку обєрнути, як самъ похочет (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а далей што єстє намъ говорыли, коли похочеть Стєфанъ воєвода, або и тыми разы кого всхочеть своихъ пословъ послати до свата своєго... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проєханьє черєзъ нашу землю (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **похочет** 2 (1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* I, 72); **похочеть** 1 (1481 *ГПМ*); **похочеть** 1 (1496 *BD* II, 405); *2 ос. мн.* **похочете** (1496 *ПДВКА*); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхъ... похотѣли** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СѦ, *ВХОТѢТИ, *ВЪСХОТѢТИ, *СХОТѢТИ, ХОТѢТИ.**

ПОХРЄБЬ *ч.* (1) (*стч.* pohřeb, *стп.* pogrzeb) *(місце поховання)* могила: А хотар тои трєтои част от сєло от Аржишан... поченши из долоу от похрєбь та прости на дил оу глод (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **похрєбь** (1495 *BD* II, 78).

***ПОХУЛИВШИИ** *дієприкм.* (1) що зневажив кого: а кто сѣ покуситъ възѣти... имъ бу(д) що... таковы(и) да є(ст) проклѣтъ о(т) г(с)а ба... и о(т) т и нї бгоносны(х) отєцъ събравшихсѣ на безбжнаго ариа похулившаго на стаа троица (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *акт. мин. знах. одн. ч.* **похулившаго** (1443 *ПГСММ*).

***ПОЦѢЛОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (шо) поцілувати, приложитися (до чого): и присѦглъ єсмъ бгу... и поцѣлова(л) єсмъ бжиє дєрево (Кременець, 1434 *P* 130).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **поцѣлова(л) єсмъ** (1434 *P* 130).

Див. ще ***ЦѢЛОВАТИ.**

***ПОЧАПИНСКИЙ** *див.* ***ПОЧАПЫНСКІЙ.**

ПОЧАПИНЦЕ *див.* **ПОЧАПЫНЦИ.**

ПОЧАПЦИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Почапка: А пану Оле(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница... а почапци (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **почапци** (1478 *ЗРМ*).

ПОЧАПЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Почапи: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а то єстъ на имѦ: Квасилов... а Почапы (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз.* **Почапы** (1470 *AS* I, 65).

***ПОЧАПЫНСКІЙ** *прикм.* (2): а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по той сторони тылько грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8);

лісъ Почапинский (2) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Почапынскій** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Почапинский** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

Пор. **ПОЧАПЫНЦИ.**

ПОЧАПЫНЦИ, ПОЧАПИНЦЕ *мн.* (6) *(назва села у Подільській землі)* Почапинці: за повелиниемъ великого князя Свыдрыгайла... мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского... в имению его Почапынцяхъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* до **Почапынци** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); до **Почапинце** 1 (1430 *ГКЛ* 7); *род.* **Почапынець** (1430 *ГВКЛ* 8); *місц.* **в Почапынцяхъ** (1430 *ГВКЛ* 7).

! ПОЧАСНЫМИ ⟨ПОЧЄСНЫМИ⟩ *див.* **ПОЧЄСНЇИ.**

***ПОЧАСТОВАТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* чьстовати) (що) ушанувати: какъ того слоугоу моєго жалованьє своє мнє вчинивши съ симъ посломъ котори(и) же к вамъ пошолъ в себе єго нєоставивъ слово моє почастовалъ отъпоустишъ ли праваго бра(ц)ства приѦ(з)нъ то боудєть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **почастовалъ** (1484 *ЯМ*); *дієприсл. перед.* **почастовавше** (1484 *ЯМ*).

ПОЧАТИ, ПОЧАТЫ *дієсл. док.* (99) **1.** (робити що, що) *(приступити до якоїсь дії)* почати *(робити що)* (23): I teź, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho źadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); тогды влдка началъ вказовати и рѣклъ стана такъ... милии панове то есть црквная землѦ (Погоничі, 1422 *P* 97); ажє бы(л) поча(л) гєргє... тѣгати на пана кости... тогди то(т) имає(т) справнє завѣзкоу тоую заплатити ǯ роу(б)ли срєбра (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); И мы... казали єсмо светком присѦгноути, они обвєли... по дорогоу, гдє была паии МихайловаѦ гоумно сєлит почела (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Што перъво сего... продали были єсмо вси корчмы Върућкіе... Суцькому Марьку на тры годы... а рокъ было ему почати корчмы варыти на Божъе Нароженье (Радомль, 1487 *РИБ* 227); а сказившы записъ самъ же почалъ еси Совѣ свѣтчити на третюю часть, ажъ бы была... ему записана (Вільна, 1495 *РИБ* 620); у tyi moyi lude dałey hrаnусіu zawełу poczały mni powidaty w pana markowa zemlu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (чим, за що) *(зробити що на самому початку)* почати (що, від чого, з чого) (3): кто почнє(т) свадою или тєжею... тоть заплатить завѣску тѣ(х) н роубли чистого сребра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а кто о(т) ни(х) почнє(т) за то(т) хотарь бу(д) которою лихотою или свадою бу(д) коли то(т) заплати(т) завѦзку сто золоты(х) оухоскы(х) (!) (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).

3. (без додатка) *(виступити з якоюсь метою)* почати (що) (2): пакли бы романъ почѦ(л) и жаловалъ прєдкимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нѦтства... тогды мы имаєва того исного романа опѦтъ поставити (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); и тако(ж) завѣзкоу поставлѣє(м)... мє(ж) ними пѦ(т) дєсѦ(т) гривє(н) срєбра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє... то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писанноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

4. (робити що) *(увійти у початковий етап якогось стану)* почати (1): zaniuzby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

5. *(у формі дієприслівника)* (що, чим, от чого, из чого, от де, де, от коли) *(виражає початковий пункт розгортання дії)* почавши (від чого, з чого) (69): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... зъ ловы... почонъ отъ Песчанъки бродку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а тыи старци... оуказали староую границю... поченши о(т) малого криховца (Зудечів, 1430 *P* 116); А коу томоу придаль єсми... землю пашноую... поченши о(т) стго озєра (Перевали, 1440 *P* 142); а обрубъ земленый тому именицу... от имени моего Хренникъ, почен нижей синожати Хренницкое луки (Хрінники, 1472

АрхЮЗР 8/III, 3); а хотарь томоу... сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); y mezu samy iesmo promezy sebe położyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey ... dorohy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

6. *(у знач. допоміжного дієслова в складі форм майбутнього часу)* почати, бути (1): а кто коли по(ч)нєтъ оучинити, тоіо имаємъ явнѦго казнити и оустановити того (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *інф.* **почати** 3 (1487 *РИБ* 227, 228; 1489 *АКВ*); **початы** 1 (1489 *АКВ*); *перф. 2 ос. одн. ч.* **почалъ еси** (1495 *РИБ* 620); *3 ос. одн. ч.* **почалъ, почал, поча(л)** 3 (1422 *P* 97; 1478 *AS* III, 17; 1495 *ВМЗД*); **почѦ(л)** 1 (1400 *Cost.* II, 618); *ж.* **почєла** (1478 *AS* III, 17); *1 ос. мн.* **смо... почали** 3 (1492 *BD* I, 510; 1494 *BD* II, 35; 1500 *SD* 7); **єсмо... почали** 2 (1491 *BD* I, 473; 1495 *BD* II, 64); **poczali iesmo** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **єсми почали** 1 (1388 *SL* 678); **почалн** 1 (1491 *AS* I, 94); *3 ос. мн.* **poczali, почали** 2 (1388 *ZPL* 104; 1392—1393 *РФВ* 170); **poczały** 1 (1500 *ДПЖН*); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **бы(л) поча(л)** (1449 *Cost.* II, 386); *майб. 3 ос. одн.* **почнє(т)** 4 (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1452 *Cost.* II, 422); **по(ч)нєтъ** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *інф. пас.* **почати быти** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. перед.* **почєнши, почънши, почє(н)ши, почьнши** 46 (1409 *Cost.* I, 64; 1420 *Cost.* I, 135; 1428 *Cost.* I, 209; 1430 *P* 116; 1440 *P* 142; 1456 *Cost.* II, 582; 1460 *BD* II, 273; 1475 *BD* I, 206; 1488 *AS* I, 242; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **почєнщє, почєньщє, почє(н)щє** 9 (1415 *Cost.* I, 121; 1425 *Cost.* I, 168; 1437 *Cost.* I, 515; 1438 *DBAc* 27; 1447 *Cost.* II, 281; 1456 *Cost.* II, 582; 1473 *BD* I, 183; 1479 *BD* I, 221; 1488 *Cost. S.* 127); **почавши** 2 (1389 *РЕА* I, 26; 1414 *Cost.* I, 111); **почонши, poczonszy** 3 (1488 *AS* I, 242; 1492 *AS* III, 23; 1500 *ДПЖН*); **почонъшы** 1 (1498 *BD* II, 412); **починшє** 1 (1491 *BD* I, 472); **починши** 1 (1491 *BD* I, 473); **по(ч)ншє** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **почонъ** 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1484 *ЯМ*); **почєн, почєнь** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1487 *ВОРСР* 178); ! **починьшїи** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, *НАЧАТИ, *ПОЧАТИ СѦ, ПОЧИНАТИ, *ПОЧИНАТИ СЯ, *ОУЧѦТИ.**

***ПОЧАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) *(появитися, виникнути)* початися: То есмо писали докул сѦ поветрее не почало (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **сѦ... почало** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); **почалосѦ** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, *НАЧАТИ, ПОЧАТИ, ПОЧИНАТИ, *ПОЧИНАТИ СЯ, *ОУЧѦТИ.**

ПОЧАТОК *ч.* (4) **1.** *(вихідна точка)* початок (2): Въ имѦ отца и сына... штож єст добры початок и конєць коу каждомоу и справєдливомоу пожиткоу оусѣкои доуши христїѦнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300); то є(ст) личба до тои книы (!) ка(к) имаю(т) тєтра(д) быти о(т) початкоу азь до конца (Краків, 1491 *MB*).

2. *(ініціатива)* почин (2): хто кого ранїть зь єго поча(т)коу (XV ст. *BC* 6 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **початок** (1468 *BD* II, 300); *род. одн.* **початкоу, початъкоу, поча(т)коу** (XV ст. *BC* 6 зв., 18 зв.; 1491 *MB*).

ПОЧАТЫ *див.* **ПОЧАТИ.**

***ПОЧАТЫЙ** *прикм.* (2) *(з якого вже було взято частину)* початий: А отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи почєнши полотно, бархаты, початоє соукно, ножи... абы платили, оу серєтѣ, мыто от гривны, три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); а от крамных рѣчеи... почєнши полотно литовскоє... и от бархатоу, и от початого соукна ... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **початоє** (1456 *Cost.* II, 788); *род. одн. с.* **початого** (1460 *BD* II, 273).

ПОЧЄСНЇИ *прикм.* (9) (*стп.* poczesny) *(який відзначається високими моральними якостями)* чесний, достойний: мы александрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє тоть истины(и) и почєсны(и) и нашь вѣрны боѦри(н), пань михаиль логофєть... намь служи(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 471—472); ачь го(д) минє(т) а хочє(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными (!) лю(д)ми досвє(т)чить нжє справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *BC* 18—18 зв.); мы Стєфан воевода... чинимъ знамєнито... ожє... дали (*в ориг.* дами.— *Прим. вид.*) єсми сєс наш листъ почєсному болѣриоу пану Михоулоу логофєтоу (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **почєсны(и)** 1 (1453 *Cost.* II, 471); **почєснїи** 1 (1467 *BD* I, 122); *дав. одн. ч.* **почєсномоу, почъсномоу** (1457 *BD* I, 5; 1460 *BD* II, 269; 1468 *BD* I, 128; 1470 *BD* II, 309); *ор. мн.* **почєснимы** 1 (1457 *BD* II, 257); **почєсными** 1 (1460 *BD* II, 270); ! **почасными** 1 (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

***ПОЧЄСТЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* почьстиє, почєстиє) почесть: тогди они па(к) с поч(с)тїє(м) и добротою на(с)... о(т)провадили (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *ор. одн.* **поч(с)тїє(м)** (1457 *Cost.* II, 811).

Див. ще ***ПОЧЄСТЪНОСТЬ.**

***ПОЧЄСТЪНОСТЬ** *ж.* (1) шанобливість: въ всєи покори и почєстънос(т)и оучинили є(с)ми къ сєи слоужбѣ... кролєви... голдъ...ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ почєстънос(т)и** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ПОЧЄСТЇЄ.**

***ПОЧЄТЄННЫИ** *див.* ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

***ПОЧИВШИИ** *дієприкм.* (1) померлий, покійний: мы їо александрь воєводы (!)... знаємо чинимь... ожє тоть... болѣринь нашь... слоужиль прѣж(д)є почившимь родитєлємь нашимь... вєрною слоужбою (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36).

ФОРМИ: *дав. мн.* **почившимь** (1400 *Cost.* I, 36).

Див. ще **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

ПОЧИНАТИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (що) *(приступати до якоїсь дії)* починати (2): И такожь бєз вѣданиѦ... королѦ... ничого нє имаємь починати, ани валчити, ни на одноу стороноу (Сучава, 1468 *BD* II, 302); А також ни с ким нє имаємо ни жаднои валки починати (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

2. (о що, проти кого, на кого) виступати (проти кого, проти чого) (4): а поєдналисѦ на вѣки, ожє волъчкови нє починати о дѣлъ николи (Вишня, 1393 *P* 52); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарѦ кролѦ... тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); Ажє що коли... кто от их плѣмєнє имоут починати на пана Игната... тѦжєю или свадою... да заплатит... завѣска Ӣ роу⟨бли срєбра⟩ (б. м. н., 1440 *DBAc* 32).

3. *(брати початок)* починатися (1): и колы есмо проехалы через лісъ... где насъ панъ Карпъ припроводылъ, указуючи одъколя грунтъ его починаетъ, ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **починати** 4 (1393 *P* 52; 1395 *Cost.* II, 613; 1468 *BD* II, 302; 1485 *BD* II, 372); **почина(т)** 1 (1402 *Cost.* II, 623); *теп. 3 ос. одн.* **починаетъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *майб. 3 ос. мн.* **имоут починати** (1440 *DBAc* 32).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, *НАЧАТИ, ПОЧАТИ, *ПОЧАТИ СѦ, *ПОЧИНАТИ СЯ, *ОУЧѦТИ.**

***ПОЧИНАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) *(брати початок)* починатися: отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, тамже копцовъ усыпати есмо велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); хотар... о(т) доуба... оу броудоу (*в ориг.* проудоу.— *Прим. ред.*) бы(с)трьїци тако(ж)дє синожатїи(х) что сѣ почїнає(т) о(т) оустїє сьрата (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ся починаетъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **сѣ почїнає(т)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***ВЪЧАТИ, *НАЧАТИ, ПОЧАТИ, *ПОЧАТИ СѦ, ПОЧИНАТИ, *ОУЧѦТИ.**

***ПОЧИНИТИ** *дієсл. док.* (3) ◇ ш к о д ы п о ч и н и т и *див.* **ШКОДА** 1.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **почини(л)** (1495 *ПЛПС*); *3 ос. мн.* **почінилї, починили** (XV ст. *ВС* 28 зв.; 1496 *ОКИВ*).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ СЯ, ОУЧИНИТИ** 3, ***ОУЧИНИТИ СѦ, ЧИНИТИ** 1.

***ПОЧИНИТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (пас.) поробитися, вчинитися: а намъ и землямъ нашимъ опосле того большые ся шкоды починили и теперь дѣются (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **ся... починили** (1496 *ОКИВ*).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ, ОУЧИНИТИ** 3, ***ОУЧИНИТИ СѦ, ЧИНИТИ** 1.

ПОЧОМОУ *присл.* (4) *(відносний, приєднує підрядні додаткові речення)* почому, почім, звідки (3): Мы пытали по чому вы сведоми, штобы то было пани Василевое Копачевича... Мы пытали почомоу то знат, што ново? (Лукониця, 1478 *AS* III, 17);

(з модальною часткою бы, яка надає відтінку сумніву в доцільності дії) чого б (1): И мы пытали пани Михайловое, почомоубы она оу поущоу за рекоу оуеждчала, сеножати косила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

***ПОЧТЄННЫЙ** *див.* ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

***ПОЧТЄНЫИ** *див.* ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

***ПОЧТИВОСТЬ** *ж.* (2) (*стч.* počstivost, *стп.* poczciwość) шана, честь(1): и мы и(х) ласкове принѦли и почтивость и(м) вдѣлали (б. м. н., 1495 *ПЛПС*);

в ъ п о ч ъ с т и в о с т и х о в а т и (кого) (1) ставитися з пошаною (до кого), виявляти шану (до кого): А о дочку твою и о внука твоего, твои послы твоей милости шырей поведають въ каковой почъстивости ихъ ховаеть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *знах. одн.* **почтивость** (1495 *ПЛПС*); *місц. одн.* **въ почъстивости** (1498 *BD* II, 414).

***ПОЧОУИКОВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Почуйки: Село Почоу(и)ково а в томъ селе десеть слоугъ на во(и)ноу хоживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Почоу(и)ково** (бл. 1471 *ЛКЗ*).

POCZUTHY *ч.* (1) *(особова назва)*: A pa to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczky... Chodor Poczuthy Chmiel, Lubko (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Poczuthy** (1413 *GL* 48).

***ПОЧЪСНЫИ** *див.* **ПОЧЕСНЇИ.**

***ПОЧЪСТИВОСТЬ** *див.* ***ПОЧТИВОСТЬ.**

***ПОЧЬТЄНЫИ** *прикм.* (5) гідний, достойний, чесний: а на болшее потврѫжение... томоу въсемоу... велѣли есми нашемоу вѣрномоу н почтенномоу болѣриноу паноу симѦ логоѳетоу писати и прївѣсити нашоу печа(т) (Нямц, 1443 *Cost.* II, 121); мл(с)тїю бжїею мы петрѫ воевода... чини(м) знаменито ис сѣмъ листомъ наши(м)... оже тотъ истинны(и) нашъ вѣрны(и) и почетенны(и) болѣринъ пань михаилъ... служитъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1455 Cost. II, 539—540); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... глеитоуемь сим... глеитом наших вирных и почтеных боѦрь (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **по(ч)тенын** 1 (1448 *Cost.* II, 313); **почетенны(и)** 1 (1455 *Cost.* II, 540); *дав. одн. ч.* **почтенномоу** 1 (1443 *Cost.* II, 121); **почьтено(м)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); *знах. мн. ч.* **почтеных** (1468 *BD* II, 305).

Див. ще **ПОЧЕСНЇИ.**

Пор. ***ПРЕПОЧТЄНЫИ.**

***ПОЧѦПОДЪ** *ч.* (1) *(назва маєтку у Київській землі)*: мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олеска(н)доваѦ (!) наста(с)я кие(в)скаѦ... с нашими дѣ(т)ми... придали есмо оу до(м) стыя тр(о)ци... двѣ волости наши(х) передо(л) а почѦпо(д) (Київ, 1459 *Р* 174).

ФОРМИ: *знах. одн.* **почѦпо(д)** (1459 *Р* 174).

***ПОШИТЫИ** *дієприкм.* (1) покритий тканиною: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є гривенъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн. ж. зам. знах.* **пошита** (1378 *Р* 26).

***ПОШЛИНА** *ж.* (12) податок грішми або натурою: а иде(т) с не(г) колода медоу и съ всеми пошлинами з бобры и с куницами и с полю(д)ємь (Київ, 1427 *Р* 108); мы велікыи кнзь швитригаило... чинимь знаменито... иже... записуемъ пану чуси имѣнья... со всими входы и приходы... з мыты и со всими пошлинами (Луцьк, 1434 *Р* 128); Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо (н)а то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам... поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин в Чорнобыли не велели (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами, и съ пошлинами, и съ посощиною, и з мерою ржаною и овсяною, што къ двору нашому, къ Глушыцы шло (Вільна, 1499 *РИБ* 777); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино нашымъ... урадникомъ не надобѣ... никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. мн.* **пошлинъ, пошлин, пошли(н)** (1450 *ЗНТШ* XI, 7; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1484 *ЯМ*; 1499 *РИБ* 777; 1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн.* **пошлины** (1499 *РИБ* 777); *ор. мн.* **пошлинамн** (1427 *Р* 108; 1434 *Р* 128; 1459 *Р* 174; 1499 *РИБ* 777); *місц. мн.* **о пошлинахъ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

***ПОЪЗДЬНИСТВО** *с.* (1) повинність перевозити продукти княжого господарства і давати підводи для перевезення княжих урядників: а вживаючи того дворища не надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити а н (!) поъздьнιства ни грамоты носити (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **поъздьнιства** (п. 13-.9 *Р* 4).

***ПОѢХАТИ** *див.* **ПОЄХАТИ.**

ПОЯНА[1] *див.* **ПОѦНА**[1].

ПОЯНА[2] *див.* **ПОѦНА**[3].

***ПОЯНИНЪ** *прикм.* (2): мы Стефан воевод... чиним знаменито... оже... болѣре Мълинъ и Выша... отстоупили... синовцем Пояниином, села (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Пояниином** (1458 *BD* I, 20); *знах. мн. с.* **поянина** (1458 *BD* I, 20).

Пор. **ПОѦНА**[3].

ПОЯТИ *дієсл. док.* (1) (*цсл.* поѦти) ◇ ж о н у п о я т и (1) *див.* **ЖЕНА.**

ФОРМИ: *інф.* **пояти** (1438 *Р* 141).

Див. ще **ПОНѦТИ.**

ПОѦНА[1] *ж.* (9) (*молд.* поянэ) поляна (8): Темже... дали емоу... села его... и пояна от потока где црьковь ест (Сучава, 1458 *BD* I, 19); а хотар томоу село, на имѣ шербановщи, о(т) поянъ о(т) лѣсов рог (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162);

П о я н а Б р у м а р е в а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві)*: И оучинили есмо въ зад⟨оу⟩шїе... и дали... есми... монастирю... Пояна Брумарева (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **до пояна** 1 (1473 *BD* I, 184); *зам. знах.* **дали... пояна, поѦна** 6 (1458 *BD* I, 19; 1468 *BD* I, 130; 1473 *BD* I, 183; *ШКН* 164); *знах. одн.* **поѦноу** (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **поянъ** (1492 *Cost. S.* 162).

Див. ще ***ПОЄНА, ПОЄНИЦА, ПОЛѢНА**[1], ***ПОЛѢНЇЦА.**

ПОѦНА[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѦмже мы... дали есмы ем(оу)... едно село на имѦ поѦна (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поѦна** (1400 *Cost.* I, 36).

Див. ще **ПОЛѢНА**[2].

ПОѦНА[3] *ч.* (2) *(особова назва)*: варе коли бы оусталъ поѦна ста(н)... или бу(д) кто о(т) его племене на пана михаила логофе(та)... то(т) заплати(т)... завѣзкоу, ҂ѕ роубли серебра лито(г) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); мы Стефан воевод... чиним знаменїто... оже... болѣре Мълинъ и Вы-

ша... отстоупили... Нѣгоулови и Татоулови... села що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их Пояна Стан (Сучава, 1458 *BD* I,20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поѧна, Пояна** (1448 *Cost.* II, 362; 1458 *BD* I, 20).

Див. ще **ПОЛѢНА**[4].

***ПОѦСЪ** *ч.* (2) пояс: А отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи поченши полотно... ножи, ногавици, косы, поѧсы и ины дробны рѣчи... от того от оусего абы платили, оу серетѣ, мыто (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Поченши где єсть головное мыто... от серпи... поѧси покочини, циквы(!).. а от того от оусего щобы платили оу Серети мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн.* **поѧсы** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *зам. род.* от **поѧси** 1 (1460 *BD* II, 273).

! **ПРА**[1] ⟨ПРАВДѢ⟩ (1): которы(и) себе менїть не по пра(!) (XV ст. *ВС* 22 зв.).

Див. **ПРАВДА** 1.

! **ПРА**[2] ⟨ПРАВО⟩ (1): мы стефа(н) воєвода... чинимъ знамєнито... оже то(т) исти(н)ныи на(ш) вѣрны слоуга... служи(л) на(м) пра (!) и вѣрно (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

Див. **ПРАВО**[2].

! **ПРААОТНЇНА** *див.* ***ПРАОТНЇНА.**

! **ПРАВЖЄ** ⟨ПРАВѢЄ⟩ *див.* ***ПРАВѢЄ.**

ПРАВДА *ж.* (43) **1.** *(істина)* правда (12): Порозоумѣти можете в тои мѣре какъ много правды тыи то мистровы листы в собѣ мѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и герге сѧ тоу(т) не запрѣлъ, ре(к) прѣ(д) на(с): правда, єсы да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержанїе (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе... доброволио зъ сукни безъ имѣней (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великий Швитригайло... своею рукою... зарубал» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

б о г а и п р а в д у з н а ю ч и (1) *див.* **БОГЪ**[1].

2. справедливість (4): ино мы оузрѣвши и(х) жало(ст) и просѧ(ч) пра(в)ду о(т) на(с), а мы оучинили єсми имъ правую пра(в)ду ис нашими паны (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); и теперъ просимо такожъ отъ твоее милости, и абы єси намъ потверъдилъ прысягою твоя милость, абыхмо могли вєровати, аже єси намъ со всею правъдою твоя милость (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); п о п р а в д ѣ (1) справедливо, слушно: Мартинъ жалова(л) на микоулоу н(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш) и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) мїкоула о(т)повѣда(л) и(ж) бы не по правдѣ на не(г) жалова(л) (XV ст. *ВС* 31 зв.— 32).

3. праведність, чесність (1): тѣм мы видивши правдоу и слоужбоу вѣрноую нашего вѣрного слоуги... вратили єсми єго отчиноу (Сучава, 1436 *Cost.* I, 455); п о п р а в д ѣ (1), с ъ п р а в ъ д о ю (1) щиросердо, чесно: а кто бы о(т) на(с) по правдѣ не слоужи(л) нлїашю воєводе, а того иметь король господарь, казнїти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а онъ слоужилъ и слоужить господароу своємоу, великомоу королю, съ правъдою, и хочеть ємоу слоужить ѧко господареви своєму (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); в ѣ р о ю и п р а в д о ю (4), (с о) п р а в д о ю и в ѣ р о ю (2) *див.* **ВѢРА.**

4. присяга (4): а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); знамєнитосто чинимы... иже мы романъ воєвода... слубили єсми и слубуємъ вѣрне быти... королєви... на єго оусѣ неприѧтелѣ помагати, ни одного не воимуючи (!) подлуг чти и наше правды (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607);

п р а в д о у о у к а з а т и (1) присягнути: и тоуть пере(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны... абыхомъ... до нашеи смерти господареви нашему казимирови... служили... вѣрно и чесно и справе(д)ливо (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); д а т и п р а в д у (1), п р а в д у д а т и (1) *див.* **ДАТИ.**

5. договір, умови договору (3): а што тои грамотѣ писано тую жь правду литовьскымъ кнѧзємъ держати (б. м. н., 1352 *P* 6—7); коли сюю правъдоу сѧкъ промежи собою вчинимъ потомъ отъ сего часоу межи тебе и нами лешее (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

6. судове рішення (1): и заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ и остали сѧ облазничевє при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *P* 79);

о у ч и н и т и (к р а с н у ю, п р а в у ю) п р а в д о у (б о ж ї ю, с в я т у ю) (5) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **правда** (1449 *Cost.* II, 385; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*; XV ст. *ВС* 19 зв., 20; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *род. одн.* **правды, прав(д)ы** (1388 *P* 43; 1393 *Cost.* II, 607; XV ст. *ВС* 20; 1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **правдѣ** 4 (1411 *P* 79; XV ст. *ВС* 7, 32; 1435 *Cost.* II, 689); ! **пра** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); *знах. одн.* **правдоу, правду, правъдоу, прав(д)у, пра(в)ду** (1352 *P* 6; 1386 *P* 30; 1388 *P* 43; 1404 *P* 70; 1434 *Cost.* II, 675; 1436 *Cost.* I, 455; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 809, 811; 1484 *ЯМ* і т. ін.); *ор. одн.* **правдою, правъдою, прав⟨д⟩ою** (1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Cost.* II, 637; 1448 *Cost.* II, 300; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1481 *BD* II, 364; 1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 442); *місц. одн.* **оу правдѣ** (1388 *P* 43).

***ПРАВДИВЫИ** *прикм.* (3) **1.** справедливий, слушний, правильний (1): Петръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправедливе єго соудилъ а тамь на соудѣ єго не нагонилъ мы такы осоужени (!) не нагонены сказоуємь мы правдивє а петра сказоуємы оу винѫ которая(ж) пїсана о соу(д)яхъ (XV ст. *ВС* 23).

2. *(який має законну силу)* дійсний, правомочний (2): ино якоубово свїдо(ч)ство є(ст) правдиво (XV ст. *ВС* 20 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **правдиво** (XV ст. *ВС* 20 зв.; *СЯ* 42 зв.); *знах. одн. с.* **правдиве** (XV ст. *ВС* 23).

***ПРАВЄДЛИВЫИ** *прикм.* (1) *(який має підставу)* справедливий: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) не иеть (!) гнєвъ имѣсца имееть анї зазрасть помьсты ани те(ж) боязнь о правдоу имеєть соу(д) како во(г) (!) имети в роуце а ба пре(д) оочима (!) (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **праведлива(г)** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ПРАВЄДНЫИ *прикм.* (3) справедливий, праведний (1): А кто о(т)иметь о(т) црькви стго николы судитсѧ со мною передъ бгмь егда придеть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *P* 8);

к н и г и п р а в є д н ы є (2) *див.* **КНИГА** 2.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **праведныи** (бл. 1350 *P* 8); *род. мн.* **праведны(х)** (XV ст. *СЯ* 43); *місц. мн.* **въ праведны(х)** (XV ст. *СЯ* 40).

***ПРАВИИ** *див.* **ПРАВЫИ**[2].

ПРАВИТИ *дієсл. недок. і док.* (13) **1.** *недок. і док.* (що) говорити, мовити, сказати (2): Федько Гаврыловичъ маєтъ то правити: Господаръ нашъ великий князь вскազалъ къ твоей милости: а коли... зъ его милостью оутверъдитъ ся... тогды твоя милость своихъ пословъ къ нашомоу господару его милости пошли (Троки, 1494 *BD* II, 387); И такъ абы єсте знали ваша милость, бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ и въ посольстве што отъ великого князя до насъ правилъ онъ на вашу милость сию вину ставляеть (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. *недок.* засвідчувати правильність документа (6): кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни великаѧ правила (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Прав⟨илъ⟩ мар⟨шалокъ⟩ двор⟨ный⟩ (Краків, 1500 *АЛМ*, вип. 2, 59).

3. *док.* (що) здійснити, виконати (1): Тотъ члонокъ маєтъ панъ Федько правити (б. м. н., 1496 *BD* II, 407);
недок. і док. (кому, по чому) виконувати (викоиати) зобов'язання (стосовно до чого) (3): и єстли бы онъ вамъ по доконъчанию... правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); А нинє болъшы того, нє въчалъ єси єму правити (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).
4. *док.* (що на кого) *(вимагати)* виправити (що від кого) (1): а возємши волы имає(т) на на(с) свои пѣнѧзии прави(т) предъ королємъ а мы противъ єм(у) нє имаємъ ништо мо(л)ви(т) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).
ФОРМИ: *інф.* **правити** 3 (1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 407; 1499 *BD* II, 448); **прави(т)** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **правилъ, правил, прави(л), прав⟨илъ⟩, пр⟨авилъ⟩** 5 (1427 *P* 109; 1494 *РИБ* 561; 1495 *АЛРГ* 55; 1499 *BD* II, 447; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **прав.** 1 (1496 *АЛРГ* 71); *3 ос. одн. ж.* **правила** (1396 *AS* I, 20); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **єстли бы (абы)... правилъ** (1498 *BD* II, 409).
ПРАВЇИ *див.* **ПРАВЫИ**².
***ПРАВНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**
ПРАВО¹ *с.* (240) **1.** *(надана законами держави воля, свобода, змога діяти, здійснювати щось, розпоряджатись чимсь)* право (18): а брашовѣномъ кто будє(т), що оузѧлъ бєзъ и(х) права... що бы стє имъ воротили въсѣ, до нити (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а тыє земли продалъ єсми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ, ани своимъ послѣткомъ у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с Кїєва... жалоуючися на митрополита кїєвского... што(ж) и(м) насилїє чини(т) и права имь давныє и (з)вєчистыє ламати хощє(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а бѫдє(т) ли хто иньшии мєни(л)сѧ право имє(т) къ тои очинє имєє(т) прїити прє(д) соу(д)єю а оуказа(т) своє право (XV ст. *BC* 22 зв.); Тоє въсє вышеписанноє мы... Стефан воєвода... на нашє право и на нашю вѣроу христїянскоую, слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом воєводою... наияснѣишому Яноу Олбрахтоу, кралю полскомоу... моцнє и нєпороушєннє... имаємо дръжати и наполнити (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);
правомочність (29): а кого коли нсъпрѧчють люди к собѣ... тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); мы возрѣвши на єго вєрну службу... дали єсмо... нашє сєло надѣєво... и со всѣмъ правомъ (Львів, 1399 *P* 59); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали и со всѣмъ правомъ (Галич, 1409 *P* 74); а што оузможєтъ осадити на тѣ(х) хотарє(х) и тоє да моу боудєтъ съ въсѣмъ правомъ вышеписаннымъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи н дѣтємъ и(х)... съ всѣ(м) право(м) (Луцьк, 1445 *P* 148); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо... и со всимъ правомъ (Вільна, 1499 *ВФ*);
в ы п о в є д а т и с п р а в а (2) *див.* ***ВЫПОВЄДАТИ**; и м а т и п р а в о (3) *див.* **ИМАТИ**²; л и ш и т и н а п р а в ѣ (2) *див.* **ЛИШИТИ.**
2. *(сукупність установлених державою норм і обов'язкових правил)* закон, право (56): I tež, jestliby chrestianin... rukoju khwałtownuju meł szto wcziniti, abo wdaril, majet byti karan podłuh prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а заплатившы тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а о(т) су(к)на и о(т) пло(т)на и о(т) уси торговли имаю(т) мыто платити, яко є(ст) права издавна (Сучава, 1455 *Cost.* II, 772); Оуставлѧємь право коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) дєржїть оца здорового и мтрь здоровоу наиграєть на сєбѣ нєкотороую собїноу пєнєзєи и оць и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *BC* 27—27 зв.); а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433);
п р а в а ж а д а т и (1) доходити (домагатися) свого права: а кто своєго должника лицє(м) ⟨познал⟩, а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѧ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); б є з п р а в а (2) незаконно: а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ службы (!) и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѧтюлъ (Кременець, 1434 *P* 129—130); а вонъ нє досмотрѣвши моѣ вѣрънoѣ службы и вєлѣлъ мѧ имити... безъ моѣ вины и бєзъ права чєрєсъ намолву моихъ нєприѧтєлєи (Черняхів, 1435 *P* 132); и с (с ъ) п р а в а (2) законно: и добы(л) па(н) шєндрика ⟨своими п⟩ривилиєми, нє имаю(т) оуспоминати тоти прѣдрєчєны панове о тыто (sic.— *Прим. вид.*) вышєписаны сєла на пана шєндрика... заноу(ж) зыскал (sic.— *Прим. вид.*) шєндрика ⟨съ въс⟩єго права ⟨о(т) вышєписанни(х) болѣръ⟩ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); И села, имєниа твоя оусѣ єсми тоби воротили, на що имєш поставити привилиѧ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270); и с (с) п р а в о м ь (2) законним порядком, законно: хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудь оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрѧ одно(г) с правомь забить (XV ст. *BC* 37 зв.); А комоу сам митрополит нє имєт право оучинити, а тот имаєт исправом (!) прєд нами о оусєм оправити сѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); ш т о б ы (кому) п р а в о б ы л о (1) щоб (хто) користувався обороною закону: О закладѣ(х) алюбо о цезанїю (!) наши(х) оубогы(х) штобы имъ право было (XV ст. *BC* 11); п р а в о м ъ и с к а т и (кого) (1) переслідувати законом: Пово(д) вїнова(т) то(г) (!) правомъ всєгды ищєтъ (XV ст. *BC* 25); в ы д а т и с ъ п р а в а (1) *див.* **ВЫДАТИ;** д є р ж а т и о у п р а в и (1) *див.* **ДЄРЖАТИ;**
правопорядок (7): илїа воєвода... господаръ земли мо(л)давскои даємъ сє(с) ли(ст) г(с)ва ми тръговъцємъ о(т) брашова яко... право оусє да и(м) є(ст) ка(к) было при нашємъ родитєли (Сучава, 1437 *DIR* № 8); того ра(ди) ми єсми смотрили и судили ис нашими боѧры и дали єсми ива(н)кови и братїамъ єго ка(к) є(ст) право и зако(н) по обычаю аби пошо(л) ива(н) са(м) съ кд присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними ажє ива(н) исъ своими братїами соу(т) оунуки ку(п)чичєви (Васлуй, 1474 *РГС*); п р а в о п о с п о л и т о є (1) публічне право: Продал єсми имєнє моє отчизноє Дажєв на вєчност зо всимъ на всємъ... водлє права посполитого (Володимир, 1475 *AS* I, 72); п р а в о с т р а т и т и (1), с т р а т и т и п р а в о (1) втратити приналежність до даного феодального правопорядку: по(д)лоугъ оуставлєнїя стых оцєвъ зако(н) єсть томоу право страти(т) хто своєго права не поживаєть (XV ст. *BC* 26); п р а в о ц є с а р ь с к о є (2) *(у середньовіччі німецькі королі йменувалися цісарями священної Римської імперії. Польща уявлялася як складова частина німецького цісарства)* римське право: Знамєнїто намъ єсть ис права цєсарьско(м) (!) и(ж) пожєгъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *BC* 25 зв.); в о л о с ь к о є п р а в о (1), п р а в о в о л о с к о є (1) *див.* **ВОЛОСКЫ;** з є м с к о є п р а в о (3), ⟨п р а в о⟩ з ѣ м ь с к о є (1) *див.* **ЗЄМСКИИ** 1; х р и с т ї ѧ н с к о є (к р є с т ь ѧ н с к о є) п р а в о (10) *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ** 1; н є м є ц ь к о є (н ѣ м є ц к о є) п р а в о (4), п р а в о н є м є ц ь к о є (7) *див.* ***НѢМЄЦКИИ;** п о л с к о є п р а в о (3), п р а в о п о л ь с к о є (1) *див.* **ПОЛСКИИ;** р у с к о є п р а в о (1) *див.* **РУСКИИ** 1; т а т а р с к о є п р а в о (1) *див.* **ТАТАРСКЫИ;** х о л о п с к о є ⟨п р а в о⟩ (1) *див.* ***ХОЛОПСКЫИ;**
законне підтвердження (1): Нагорка и Шъпица поведили передъ нами, ижъ они тыи земли покупили, и въ книгахъ

земъскихъ тая речъ имъ оправена, а права ни одного, а ни твердостей инъшихъ на то не мамы (Краків, 1489 *РИБ* 433).

3. справедливість (1): а кто нє оувєрне(т), а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

4. *(державний орган правосуддя)* суд (2): мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нєисправедливо осоуди(т)... то(т) имеє(т) на вышъшеє право о(т)озвать (XV ст. *ВС* 33 зв.);

(судейська колегія) суд (14): A jestliby penezej nemeł, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); право такь нашло ажь па(н) ивашковы листы оуморени на вѣкы (Зудечів, 1413 *Р* 83); а коли кого обвинѧ(т), оу нашеи земли, оу нарочитомъ мѣстци... на колочинни, и що право изнаидетъ, то нехаи терпи(т) виноваты (Ясси, 1445 *Cost.* II, 729);

(судовий розгляд, судовий процес) суд (13): а яко сталї пре(д) нами... на правѣ па(н) игна(т) облазницкїи жаловалъ и положи(л) свои лїсты гранїчныи (Зудечів, 1421 *Р* 95); а пак ли бы ⟨є⟩ще его не было тогды тогды (!) коли чоловѣкъ то(т) обвинеными домовъ приѣдє приѣдє(т) (так.— *Прим. вид.*) тогды по его оуѣханъѣ третии днъ право має(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); ка(ж)ны(и) мо(ж)ть имє(т) рє(ч)нїка оу пра(в) (XV ст. *ВС* 12); и мы листу того выслухавшы и в то(м) листу о жа(д)но(м) праве не пишє(т) ажъбы его мл(с)ть о(т)цовъ и(х) судилъ (Вільна, 1495 *БСКИ*);

присуд (1): Частокро(т) прїгожаетсѧ и(ж) некоторыи за... заслоугами приходѧть моцью на сѫ(д) а сїлою права о(т)водѧть прото прїказоуємь мы абы того далѧ не было (XV ст. *ВС* 15);

◇ в п р а в о   в с т у п и т и (о що) (1) (*стп.* w prawo wstąpić) порушити судову справу (про що): тож имаю в право вступити о дѣл какъ єсмо записали сѧ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); в   п р а в о   в с т у п и т и   с ѧ (о що) (1) порушити судову справу (про що): тож имаю в право вступити сѧ о дѣл, какъ оу верху виписано (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); п р а в о   д а т и (кому з ким) (2) учинити суд (кому), розсудити (кого з ким): а ми ємоу право дали с ни(м) (Зудечів, 1413 *Р* 83); п р а в о   м а е т ъ   б ы т и (кому) (1) хтось має бути притягнутий до судової відповідальності, хтось має бути відданий під суд: а где приидє(т) за ни(т) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѧ своего оу ⟨селѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти тре⟩тии днъ по его оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ (Галич, 1435 *Р* 134); о у   п р а в о   п о и т и (с ким) (1) порушити судову справу, судитися: а которомоу земленїноу бє(з) запїсѫ повєри(т) а оу право с нимъ поидє(т) тогды имеєть тотъ мещанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.); п р а в о   ч и н и т и (кому) (2), п р а в о   о у ч и н и т и (кому) (2), о у ч и н и т и   п р а в о (2) судити (кого): А комоу сам митрополит не имет право оучинити, а тот имает исправом (!) пред нами о оусем оправити сѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 95); а те(ж) коли потребизно соу(д)я и по(д)судокъ имѣють людѣ(м) право чинїть (XV ст. *СЯ* 43); ино нашим старо⟨ст⟩ам... прав⟨о⟩ тым дѣлом обыдним всим ⟨ч⟩и⟨ни⟩ти ⟨на обѣ сторони, бес отволоки⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 443); п р а в о м ъ   в а д и т и   с ѧ (о що) (1) порушувати судову справу (про що): коли сѧ хто правомъ вади(т) о граница(х) (XV ст. *СЯ* 42); п р а в о м ъ   и т и (п р о т и в ъ кому) (2) порушувати судову справу проти (кого): которыи правомъ немецькимъ иде(т) проти(в) комоу (XV ст. *ВС* 7); п р а в о м   о у п о м ї н а т и (1) порушувати судову справу: а коли(ж) шесть летъ не габаєть ани право(м) оупомїнаєть тогды тоє дѣди(ч)ство стратила (XV ст. *ВС* 21); к ъ   п р а в у   п р ї в о д и т и (1) порушувати судову справу: коли хто ко(г) о моужєбоиство оба(ди)ть а вины головъноє собѣ добываєть а въ три лѣта къ праву не прїводи(л) а по трехъ летѣ(х) на самомъ изостає(т) тая вина головнаѧ (XV ст. *ВС* 33); к ъ   п р а в о у   с т а т и (2), с т а т и   к ъ   п р а в о у (2), с т а т и   н а   п р а в ѣ (1) прийти до суду, з'явитися у суд: а боудѣ(т) хто злостїве алюбо неправа (!) нехотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть... тогды є(г) имѣнїє... имеєть быті вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *ВС* 38 зв.— 39); а не станє(т) ли виноватыи къ правѫ а пово(д) станеть алюбо слѫгѫ пошлеть тогды виноватыи изостанє(т) винъ двема волы (XV ст. *ВС* 17 зв.); в ы д а т и   в о   п р а в о (1) *див.* **ВЫДАТИ;** д а в а т и   с ѧ   о у   п р а в о (1) *див.* ***ДАВАТИ СѦ;** з а з в а т ь   к ъ   п р а в о у (1), з а з в а т ь   н а   п р а в о (1) *див.* **ЗАЗВАТЬ;** з в а т и   к   п р а в о у (1) *див.* **ЗВАТИ** 3; м є т и   п р а в о (2), п р а в о   м є т и (1) *див.* **ИМѢТИ;** п о з в а т ь   к ъ   п р а в о у (3), к ъ   п р а в о у   п о з в а т ь (1) *див.* **ПОЗВАТИ** 3; п о с т а в и т и   к у   п р а в у (1) *див.* **ПОСТАВИТИ;** с т о ѧ т и   о у   п р а в є (4) *див.* **СТОЯТИ**[1]; с т о я т и   н а   п р а в ѣ (1) *див.* **СТОЯТИ**[1];

◇ д а т и   с в о є   п р а в о (2) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **право, prawo** 26 (1388 *ZPL* 105; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1435 *Р* 134; 1448 *Cost.* II, 741; 1458 *BD* II, 261; XV ст. *ВС* 10 зв., 11; 1474 *РГС* і т. ін.); **! прово** 1 (1448 *Cost.* II, 741); **! прєво** 1 (1455 *Cost.* II, 772); **! права** 1 (1455 *Cost.* II, 772); *род. одн.* **права, prawa, пра(в)** (1388 *ZPL* 106; 1400 *Cost.* II, 619; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 100; 1435 *Р* 132; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1456 *Cost.* II, 791; 1475 *BD* I, 72; 1489 *РИБ* 433; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *дав. одн.* **правоу, праву, правѫ** (1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 13 зв., 15, 15 зв., 16, 16 зв., 17 зв., 18, 22 зв., 25, 33, 38 зв.; 1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **право** (1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1434 *Р* 130; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1481 *BD* II, 365; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *ВС* 26; 1499 *BD* II, 425, 443 і т. ін.); *ор. одн.* **правомъ, правомь, правом, право(м)** 43 (1375 *Р* 20; 1392 *Cost.* I, 7; 1404 *Р* 70; 1411 *Р* 77; 1426 *ВАМ* 22; 1436 *Cost.* I, 444; 1449 *Cost.* II, 386; 1470 *BD* I, 140; 1492 *AS* III, 23; 1499 *ВФ* і т. ін.); **prawem** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *місц. одн.* **оу (в, при, о) праве** 12 (1389 *РЕА* I, 27; XV ст. *ВС* 7, 18, 24, 25, 25 зв., 26; 1495 *БСКИ*; *ВК*; *ВМБС*; *ВМЗД*); **оу (на, во, въ) правѣ** 10 (1386—1418 *Р* 35; 1421 *Р* 95; 1437 *Cost.* II, 709; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272; XV ст. *ВС* 5 зв., 31 зв., 39; *СЯ* 40 зв.; 1495 *АЛМ* 83); **оу правн** 1 (1447 *Cost.* II, 732); **у пра(в)** 1 (XV ст. *ВС* 12); *наз. мн.* **права** (XV ст. *ВС* 5 зв., 10); *род. мн.* **правъ, praw, пра(в)** (1388 *ZPL* 105; XV ст. *ВС* 5 зв., 10); *знах. мн.* **права, пра(в)** (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26, 27; 1445 *Cost.* II, 729; XV ст. *ВС* 9 зв., 10, 14 зв., 15, 26; 1481 *ГПМ*); *ор. мн.* **правы** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1451 *Р* 156, 159; XV ст. *ВС* 10; 1452 *АкЮЗР* I, 21; *Р* 161); *місц. мн.* **оу правѣхъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); **оу праве(х)** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.).

ПРАВО[2] *присл.* (117) правдиво: мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаемо... иже королеви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40—41); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ож(е) тот истинїи слоуга и боярин наш вѣрнїи пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ПРАВО[3] *присл.* (41) праворуч, направо: а хота(р) тѣмь села(м) (*в ориг.* селала(м).— *Прим. вид.*) ... да є(ст) ... дило(м) до могилоу, а о(т) толѣ право о(т) гло(д) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 208); А хотарь Бѣлощим да єст... горѣ до Аоаша... та право... до серед добровоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206); А хотар томоу вышеписанномоу селоу... Милчинещїи... да єст поченши от Томина хотара от новою могилоу що єст выше Вїєзоурїи, от толѣ право черес поле (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

Див. ще ***ПРАВОСТЬ** (п р а в о с т ї ю).

ПРАВОВАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) здійснювати, робити: Тиж... слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю... чистаа правоу вѣроу ховати... и пожиточности их на всѧх мѣстѧх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **правовати** (1462 *BD* II, 284); *бажс.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. с.* **было бы... правовано** (1462 *BD* II, 284).

***ПРАВОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (о що) правуватися, судитися, позиватися (за що): Коли(ж) детї молодыи ни(ж) двоуна(д)цетї лє(т) изостаноуть по мтри алюбо бє(з) оца на(м) (!) сѦ кривда какаѦ... оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лета своя могоуть сѦ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *BC* 26 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ правова(т)** 1 (XV ст. *BC* 26 зв.); **(с) ...правова(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

***ПРАВОВѢРНЫИ** *прикм.* (23) **1.** сумлінний, чесний (12): ⟨А по⟩ нашємъ животѣ кто имєтъ быти господаръ оу землі Молдавскои... намъ будь кто то имъ да непорушать нашєго данья... бєзъ вины ихъ занужь ⟨єсмы имъ⟩ дали за правовѣрную ихъ службу (Сучава, 1403 *RS* 338); а по нашє(м) животѣ ⟨кого бъ изберє(т) быти⟩ господаръ нашеи мо(л)давскои земли ⟨...тотъ бы⟩ имъ непоруши(л) нашєго даанїа... за⟨нуже дали єсми⟩ имъ, за их правовѣрну службу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).

2. правомірний, законний (11): мы алєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... оже тоты истинны слоугы наши... тодеръ и пєтръ потврьдили єсмы правовѣрноє выслоуженїє отца и(х) щефана и дали єсмы имъ оу нашеи землі три села (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму и потврьдили є(г) правовѣрное выслуженїє, села, на имѣ... прьтъноши... и прокопѣни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **правовѣрного** (1445 *Cost.* II, 218); *знах. одн. с.* **правовѣриоє** (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 269, 280; 1434 *DIR«A»* 463; 1436 *BAM* 29; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 515; 1443 *Cost.* II, 179; 1455 *Cost.* II, 540); *знах. одн. ж.* **правовѣрноую, правовѣриую** 7 (1403 *RS* 338; 1428 *Cost.* I, 202; 1435 *AUB*; 1441 *DBAc* 34, 38; 1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 138); **правовѣрию** 2 (1438 *Cost.* II, 7; 1443 *Cost.* II, 149); **правовѣриу** 1 (1453 *Cost.* II, 468); **! правѣрною** 1 (1438 *Cost.* II, 8); *зам. знах. одн. с.* **правовѣрию... выслуженїє** 1 (1439 *Cost.* II, 52).

! ПРАВОИ ⟨ПРАВО⟩ (2): мы стефан воєвода... чиним знамєнито... оже тот истинныи слоуга нашь... слоужил нам правои (!) и вѣрно (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160).

Див. **ПРАВО²**.

! ПРАВОЛЄНЇЯ ⟨ПРИВОЛЄНЇЯ⟩ *див.* ***ПРИВОЛѢНЬЄ**.

***ПРАВОСЛАВНЫИ** *прикм.* (4) **1.** правовірний, православний (3): а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ священъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и ти же до на(с) приходѦть люди далече ни могоумъ нигдѣ слыщати в(с)рѦ (!) православнаго только вашоу милость (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

2. (*у знач. іменника*) правовірний, православний (1): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ, кто коли ни естъ, такъ же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **православнаго** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *знах. одн. ж.* **православноую** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *дав. мн.* **православнымъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

***ПРАВОСТЬ** *ж.* (1) ◇ п р а в о с т ї ю (1) праворуч, направо: Тѣм мы видѣвшє єго правою вѣрно (!) ⟨сл⟩оужбоу до нас... дали и потврьдили єсмы ємоу... села отнина єго на имѣ: Фаоурие на Бистрици... а от толѣ правостїю сел(о) Бъхнѣни (Сучава, 1468 *BD* I, 125).

ФОРМИ: *ор. одн.* **правостїю** (1468 *BD* I, 125).

Див. ще **ПРАВО³**.

! ПРАВОЮ¹ ⟨ПРАВО⟩ (3): мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє то(т) истинныи слоуга на(ш) марко... служи(л) на(м) правою (!) вѣрно (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 100—101).

Див. **ПРАВО²**.

! ПРАВОЮ² ⟨ПРАВО⟩ (2): а от толѣ на врьх горь правою (!) мѣст, где оударѣет въ оубрьшїя (!) Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

Див. **ПРАВО³**.

ПРАВЪ *див.* **ПРАВЫИ²**.

***ПРАВЪНЫИ** *прикм.* (1) юридичний: ка(ж)ны(и) мо(ж)ть имє(т) рє(ч)нїка у пра(в) кажному члвкоу надобє є(ст) обороньнїє правъноє (XV ст. *BC* 12—12 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **правъноє** (XV ст. *BC* 12—12 зв.).

***ПРАВЫИ¹** *прикм.* (6) ◇ о т ъ п р а в о є р о у к и а б о о т ъ л е в о є (1) від кого б це не було, з чийого б боку це не було: А... отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станеть отъ правоє роуки або отъ лєвоє... а я о томъ оузъвєдавши... полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю... Богъ мене побій (б. м. н., 1484 *ЯМ*); п о п р а в о й р у ц е (1), п о п р а в о й ⟨ р у ц е ⟩ (1) праворуч, з правого боку: у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); ино по лѣвой руце того дуба казал пану Янчинскому держати, а по правой руцѣ того дуба ... нам казал держати и пахат (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); п о п р а в о й с т о р о н и (2), п о п р а в о й ⟨с т о р о н и⟩ (1) праворуч, з правого боку: ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ... з людми ихъ, которые намъ поведалы: же одъ той долыни по правой сторони грунтъ Хмельныцкій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); одътоль... до рики Згару... где есмо засталы пана Кмыту, который призналъ: же по левой рички Кулыгы грунтъ Мыкулынскій, а по правой мой (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **правое** (1484 *ЯМ*); *дав. одн. ж.* **правой** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ПРАВЫИ², ПРАВЇИ, ПРАВЪ *прикм.* (962) **1.** (в чім, о що, кого, чого) (*який має законне право на що*) правий (6): тогды мы, исъ нашєю вѣрною радою дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всєго имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); па(н) юрьии пра(в) вь свои(х) граница(х) (Зудечів, 1421 *P* 96); и мы того со кн⟨Ѧ⟩зми и паны досмотрѣвши и в том єсмо кн⟨Ѧ⟩зѦ Олєксандра знашли правого (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. (*який має рацію*) правий (5): будєть ли король правъ, намъ своєго брата любарта дати оугорьскому королєви оу ятьство (б. м. н., 1352 *P* 6); И мы в томъ шевцовъ знашли правыхъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

3. (*невинуватий перед законом*) правий (3): ѳа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж)бы ємоу млынарѦ нєисправєдливе выда(л)... мы сказоуємь индриха прав(г) (XV ст. *BC* 23 зв.); п р а в о г о ч и н и т и (кого) (1) прощати провину (кому), визнавати невинним (кого): а мы такѣжь... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чиниль а ни давалъ... про то жь єго со всѣми по(д)данными о тую исную мєрзѦчку и шкоду воєваную намъ... оучинєную о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму все тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121).

4. праведний, справедливий (8): заплативъ имъ тыи пѣнѦ(з)... єго жь мѣста тычина и тыхъ сєлъ .. дєржѦниє вѣчноє правымъ судомъ... коро(л) влодиславу пол(с)кому... присудили єсмы... тымъ наши(м) листо(м) (Медика, 1404 *P* 70); и заѣхали имъ по ихъ правои правдѣ (Зудечів, 1411 *P* 79); а єго, бже нє даи, аж бы сѦ що стало над нами самыми... а землѦмъ миръ правы держати и вѣчны, нєроушєны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); и также(д)єрє ива(н)... о(т) хородни(к) исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку... николи... понє(ж) страти(л)... прѦ(д) оусєго праваго закона (Васлуй, 1474 *РГС*).

5. законний (452): тотъ истинныи Оганесъ єпискоупъ ворменскыи пришелъ к намъ, на нашъ столъ, на молдавскыи, и оуказалсѧ намъ правыми листы воселеньского патріярха (Сучава, 1401 *RIR*); а чинимы єго правымъ о(т)чичємъ и дѣдичомъ тымъ городумъ (Ланчиця, 1433 *P* 125);

вѣдомо да є(ст) вамъ, аже помоглъ на(м) бъ и добили єсми нашу очизну правою (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); и тако(ж) потвержаємь єму его праваѧ сєла, що и(х) купи(л) за свои правы пинѧзи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); Я пан Янъко Чаплич... продал єсми кнѧзю Ивану Васильєвичу Острозкому... отчиноу свою правоую... и дѣтем его и боудоущим єго наслѣдком правым (Острог, 1466 *AS* I, 61); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїндоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бенѧ и сестра єго Моуша... и продали свою правоую отчиноу от их праваго оурика... слоугам нашим Сими и братоу єго Оники (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

6. *(істинний)* правдивий, справжній (9): коли бы которыі неприѧтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воевода и бра(т) его... имають ис правою вѣрою... бєзо лсти того исного города боронити (Луцьк, 1388 *P* 37); іо роман воевода... чинимъ то вѣдомо... оже тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... служили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю... чистоа правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); какъ того слоугоу моєго жалованье свое мне вчинивши съ симъ посломъ... слово моє почастовалъ отъпоустишъ ли праваго бра(ц)ства приѧ(з)нь то боудеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

справжній, щирий (1): и оузрѣвши нашу правую пра(в)ду, аже мы єсми вѣрны прїѧте(л) г(с)п(д)реви нашем(у), кролеви є(г) мл(с)ти... а они за то на(м) слюбовали... аже мы не буде(м) имѣли жа(д)ноє ... мерзѧ(ч)ки о(т)... кролѣ є(г) мл(с)тъ, за тоти лихо(т)никы (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

7. правильний, належний, відповідний (7): тѣмъ мы видѣвше доброю и(х) волю... и правоую заплатоу... дали єсмо... паноу вито(л)тоу, тоє вышеписа(н)ноє село (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495—496); Ино мы видѣвши доброє и правоє их вызнанїє и правоє ⟨с⟩вєдєтєлство... єсми дали и потвердили слоузѣ нашемоу Михоулоу (*в ориг.* Моухоулоу.— *Прим. вид.*)... село... на Серєтѣ (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

8. відданий, вірний (4): А се азь... свѧщенномонах Анастасїє и съ въсѣм братство⟨м⟩ яже о христѣ, видѣвше мы, сыноу црьковныи и добрыи нашь приѧтелю правыи твоє произволенїє, сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости, панє Игнатє... да от нас боудет⟨ь⟩ тоє произволенїє, за вашїє здравїє (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); ⟨мы и дѣти наши⟩ и поддан⟨нїи наши⟩ да смо добри и прави ⟨при⟩ятєли, и въ въсєм имаєм ємоу ⟨и зє⟩мл⟨ѧмъ єго прїѧти⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 442).

9. сумлінний, чесний (457): мы іо александрь воевода... знаємо чинимы... оже тоть истинныи слоуга и болѣринь нашь никоула слоужиль стопочившимь родителємь нашимь правою и верною слоу(ж)боу и днє(с) слоужить намь правою и верною слоужбою (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); тѣмъ мы видѣьше его правою и вѣрною службу до нас... дали єсми ємоу оу нашєи земли двѣ селѣ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26); А по нашемь животѧ, кто боудет господарь нашеи земли... тот бы им не пороушил нашего даанїѧ... але бы им оутвръдил ⟨и⟩ оукрѣпил, заноуже єсмы им дали и потвръдили за их правоую слоужбоу (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176);

◇ книги правыє (3) *див.* **КНИГА** 2; лишити оу правоє имѧ (1) *див.* **ЛИШИТИ**; немоць правая (1), правая немоць (4) *див.* **НЕМОЦЬ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **правъ, пра(в)** 8 (1352 *P* 6; XV ст. *BC* 34, 39; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **правыи** 1 (XV ст. *BC* 20); **правїи** 1 (1499 *BD* II, 442); *род. одн. ч., с.* **праваго, права(г)** 105 (1462 *BD* I, 52; 1470 *BD* I, 153; 1472 *Cost. S.* 87; 1476 *BD* I, 208; 1480 *BD* I, 244; 1484 *ЯМ*; 1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 442; 1495 *BD* II, 82; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **правого** 6 (1462 *BD* I, 55; 1463 *BD* I, 73; 1470 *BD* I, 155; XV ст. *BC* 6; 1479 *BD* I, 223); **правааго** 1 (1483 *Cost. S.* 121); *зам. знах. одн. ж.* **праваго** отниноу 1 (1479 *BD* I, 221); *дав. одн. ч.* **правому** (1411 *P* 79; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн. ч.* **правы** 4 (1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 386; 1453 *Cost.* II, 472; 1463 *BD* II, 295); **правого, прав(г)** 4 (1361 *AGZ* 6; 1433 *P* 121; XV ст. *BC* 23 зв.; 1491 *AS* I, 94); **правїн** 1 (1488 *ДГСПМ*); *ор. одн. ч.* **правымъ, правым, правы(м)** 8 (1404 *P* 70; 1429 *Cost.* I, 269; 1433 *P* 125; 1448 *Cost.* II, 733; 1457 *BD* II, 257; 1462 *BD* II, 283; XV ст. *BC* 38; 1468 *BD* II, 305); **правим, прави(м)** 2 (1456 *ПМВП*; 1460 *BD* II, 269); **правѣмъ** 1 (1429 *Cost.* I, 269); *зам. місц. одн. ж.* оу **правы(м)** очизны 1 (1452 *Cost.* II, 422); *кл. ф.* **правыи** 1 (1462 *BD* I, 70); **правїи** 1 (1476 *BD* I, 211); *наз. одн. с.* **правоє** (1458 *Mih. Doc.* 123); *знах. одн. с.* **правоє** 14 (1418 *Cost.* I, 127; 1429 *Cost.* I, 267; 1435 *Cost.* II, 676; 1456 *ПМВП*; 1467 *BD* I, 117; 1472 *BD* I, 177; 1479 *BD* I, 228; 1481 *BD* I, 258; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); *зам. наз. одн. ж.* **правоє** отнина 1 (1495 *BD* II, 82); *зам. знах. одн. ж.* **правоє** отниноу, слоужбоу 17 (1428 *Cost.* I, 218; 1442 *Cost.* II, 96; 1479 *BD* I, 223; 1480 *BD* I, 246; 1481 *BD* I, 248; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 274; *Cost. S.* 121; 1484 *BD* I, 279; 1488 *Cost. S.* 128 і т. ін.); ! **право** отниноу, слоужбоу 6 (1428 *Cost.* I 209; 1443 *Cost.* II 155, 156; 1459 *BD* I 28; 1460 *Cost. S.* 41; 1473 *BD* I, 190); *зам. знах. мн.* **правоє** отнины 1 (1458 *BD* I 24); *наз. одн. ж.* **праваѧ, правая** 26 (1388 *P* 39; 1456 *Cost.* II 568; 1462 *BD* I 64; 1464 *BD* I, 85; 1470 *BD* I, 153; 1475 *BD* I, 207; 1483 *BD* I, 267; 1487 *BD* I, 295; 1491 *Cost. S.* 153; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **праваа** 19 (1462 *BD* I, 63 67; 1464 *DIR«A»* 517; 1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 136; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 446; 1492 *BD* I 505; 1495 *BD* II, 54; 1497 *Cost. S.* 212 і т. ін.); **права** 3 (1462 *BD* I, 55; 1479 *ПГВСА;* 1492 *Cost. S.* 162); *род. одн. ж.* **правои** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1470 *BD* I, 147); **правоє** 1 (1480 *BD* I 241); *зам. знах.* **правои**...слоужбоу (отниноу) 5 (1451 *Cost.* II, 403; 1464 *Cost. S.* 59, 60; 1472 *Cost. D.* 26; 1497 *BD* II, 112); *дав. одн. ж.* **правои** (1411 *P* 79; 1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн. ж.* **правоую, правую, prawuju** 342 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1428 *Cost.* I, 234; 1437 *Cost.* I, 529; 1448 *Cost.* II, 343; 1455 *Cost.* II, 543; 1466 *AS* I, 61; 1479 *BD* I, 226; 1489 *BD* I, 374; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **правою** 167 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 111; 1426 *Cost.* I, 178; 1433 *Cost.* II, 594; 1445 *DIR«A»* 483; 1455 *Cost.* II, 540; 1466 *BD* I, 110; 1475 *BD* I, 207; 1488 *BD* I, 325; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **правоу, праву** 14 (1443 *Cost.* II, 132, 160; 1448 *Cost.* II, 317; 1458 *BD* I, 24, 25; 1462 *BD* I, 62, 67; *BD* II, 284; 1472 *DIR«A»* 528; 1483 *BD* I, 275; 1493 *BD* II, 27; 1494 *BD* II, 37; 1498 *BD* II, 126); ! **провою** 1 (1438 *AUB*); ! **праю** 1 (1437 *Cost.* I, 520); !**праправоую** 1 (1436 *Cost.* I, 467); *ор. одн. ж.* **правою** 92 (1388 *P* 37; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 36; 1414 *Cost.* I, 111; 1420 *Cost.* I, 135; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *BAM* 41; 1480 *BD* I, 237; XV ст. *СЯ* 40; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); ! **правоую** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *зам. наз. одн. ж.* **правою** отнина 1 (1460 *Cost. S.* 41); *наз. мн.* **правы** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **прави** 1 (XV ст. *BC* 17); *наз. мн. ч.* **прави** (1499 *BD* II, 442); *наз. мн. ж.* **правыи** (XV ст. *СЯ* 43); *наз. мн. с.* **праваа** (1497 *BD* II, 120); *род. мн.* **правых, правы(х)** 3 (XV ст. *BC* 5 зв.; *СЯ* 9; 1499 *BD* II, 153); **прави(х)** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **правїих** 1 (1491 *BD* I, 463); *дав. мн.* **правымъ, правым, правы(м)** (1457 *Cost.* II, 809; 1466 *AS* I, 60, 61); *знах. мн.* **правїи** 66 (1479 *BD* I, 222; 1483 *Cost. S.* 182; 1484 *BD* I, 283; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 388; 1493 *BD* II, 4; 1495 *Cost. S.* 194; 1497 *BD* II, 115; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **правы** 2 (1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 472); **прави** 1 (1482 *BD* I, 262); *знах. мн. ч.* **правыхъ** (1495 *АЛМ*

88); *знах. мн. ж.* правїи 7 (1475 *BD* I, 206; 1483 *BD* I, 272; 1493 *Cost. D.* 45; 1497 *BD* II, 112; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 174); правы 2 (1453 *Cost.* II, 472; 1469 *BD* I, 134); *знах. мн. с.* правїи 2 (1470 *BD* II, 203; 1500 *BD* II, 173); **правая** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *ор. мн.* **правыми** (1401 *RIR*); *місц. мн.* **прави(х)** (1490 *Cost. S.* 141).

! ПРАВЫИ[3] ⟨ПЄРВЫИ⟩ (1): конъдра(т) шестъ свє(т)ковъ поставилъ по(д)лоугъ приказанїя соусоудьи (!) правыи (!) бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи же тоую рє(ч) межи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20).

Див. **ПЄРВЫИ.**

ПРАВѢ *присл.* (1) твердо, незмінно, дійсно: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... которыми(ж) напрє(д) оузновлАєть и оуспоминаєть своє пєрвѣишии листы Выкладаючи оны нѣвкоторы(х) члонцє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисА оны сами в собѣ маю(т) а особно в то(м) какъбы васъ межи нами з одноє стороны а межи собою ... з дроугоє стороны правѣ за сридники коу єднаныо покоя хотѣлъ бы мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

***ПРАВѢЄ** *присл. в. ст.* (1) правіше: за своА дшѫ остави(л) самь съ свои(м) Азыко(м), єдно село... на сланы(м) тазловѣ правже (!) пъкоурѫ монастирю... што є(ст) на быстрици (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

! ПРАВѢРНОЮ ⟨ПРАВОВѢРНОЮ⟩ *див.* ***ПРАВОВѢРНЫИ.**

***ПРАДЄДИНА** *ж.* (2) (*маєток, успадкований від прадіда*) прадідизна: И далей била нам чолом и жедала нас, абыхмо єєй дали и призволили имєнє на имє Любчо пана єєй прадедину и дедину и отчизну по єєй животє отдати и записати прирожоным своимъ, кому бы она хотєла (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прадєдину** (1487 *AS* I, 240, 241).

***ПРАДЕДЪ** *ч.* (10) **1.** прадід (9): азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и ро(д)тєль мои(х)... и сновь мои(х)... и дѣдовь и прѣдѣдовь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Жаловали намъ очивисто люди нашы бортеве... на Яцка Вѣштортовича, штожъ великїй князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды въ Переломскомъ повѣте (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).

2. предок (1): Іō Стєфа(н) воєвода... дали... єсми стои нашєи єпископїи (от) радъвцє(х)... гдє сто почивши(х) прє(д)ковє и прєдєдовє наши(х) лежа(т) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **прѣдѣда** (1480 *DC* 9; 1495 *ПГВСР*); *дав. одн.* **прѣдѣдоу** 3 (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 8, 10); **прадеду** 1 (1495 *РИБ* 602); *наз. мн.* **прѣдАди** 1 (XV ст. *НРРГ*); **прєдєдовє** 1 (1490 *DC* 146); *род. мн.* **прѣдѣдовь** (1401 *ЗКЄ*).

ПРАЛОУЦА *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знаменито чиним ... оже... дали єсми и потвръдили томоу свАтомоу нашємоу монастироу циганє... на имѣ: Микоула сѣ чєлѣдєю... и Пралоуца... съ чєлѣдми оуси (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пралоуца** (1487 *BD* I, 310).

***ПРАНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАОНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАОТЄЦЬ** *ч.* (1) праотець, прародич: А то дали єсмо оу до(м) Стѣи тр(о)ци на пАма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитєлє(м) нншмъ съ тцо(м) (!) праоцє(м) а на(м) на здоро(в)є (Київ, 1459 *P* 174).

ФОРМИ: *дав. мн.* **праоцє(м)** (1459 *P* 174).

***ПРАОТНЇНА** *ж.* (1) (*маєток, успадкований від предків*) предківщина: тѣмъ ми... далї и потвєрдил(и) єсми ємоу оу нашєи зємл(и) село єго, праaотнїна (!) на имѣ Корчєщїи (Путна, 1457 *KI*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* далї... **! праaотнїна** (1457 *KI*).

!ПРАПРАВОУЮ ⟨ПРАВОУЮ⟩ *див.* **ПРАВЫИ**[2].

***ПРАСЧОУРЄТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАОУНОЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАОУНОУЧА** *с.* (353) (*тільки в множині*) (*нащадки*) правнуки: іо романь воєвода... даль єсмъ... слузѣ нашєму иванышю витАзю за єго вѣрную службу г села на сєрєтѣ, єму оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы и дѣтємъ єго и оу⟨ноу⟩чатомъ єго и праоунучатомъ єго и пращюрАтомъ єго со оусѣмъ правомъ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а да(л) єсмы ѣму оу вѣ(к) и дѣтє(м) ѣхъ и оунучАто(м) ѣхъ и праоунучАто(м) ѣхъ (Львів, 1443—1446 *P* 147); да єст им от нас оурик и съ въсем доходом, им и дѣтем их и оуноучатомь их и прѣоуноучатомь их... и въсємоу родоу их, кто сА им изберєть наиближнїи, нєпороушєнно николижє на вѣкы (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. мн.* **прѣоуноучата** 3 (1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310, 312); **праоуноучата** 1 (1443 *Cost.* II, 129); *дав. мн.* **прѣоуноучатомъ, прѣоуноучатомь, прѣоуноучатом, прѣоуноучато(м)** 168 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1425 *Cost.* I, 173; 1434 *Cost.* I, 386; 1443 *Cost.* II, 160; 1456 *Cost.* II, 569; 1473 *BD* I, 190; 1482 *BD* I, 262; 1491 *Cost. S.* 156; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **праоуноучатомъ, праоунучатомъ, праоуноучатомь, праоуноучатом, праоуноучато(м)** 113 (1392 *Cost.* I, 7; 1415 *Cost.* I, 121; 1425 *Cost.* I, 168; 1434 *DIR«A»* 463; 1442 *Cost.* II, 87; 1452 *Cost.* II, 432; 1460 *BD* I, 41; 1471 *DIR«A»* 525; 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 82 і т. ін.); **прАоуноучатомъ, прАоуноучатом, прАоуноучато(м)** 9 (1453 *Cost.* II, 468; 1455 *Cost.* II, 544, 559; 1470 *BD* I, 155; 1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; 1479 *BD* I, 224; 1481 *BD* I, 249; 1495 *BD* II, 80); **праоуноучАтомъ, праоуноучАтомь, праоуноучАто(м)** 10 (1419 *DIR«A»* 444; 1422 *ДГОБ*; 1427 *DBAc* 22; 1429 *ДГОБК*; *Cost.* I, 290; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 364; *Cost.* II, 594; 1434 *Cost.* I, 374; 1443—1446 *P* 147); **прѣоуноучатомъ, прѣоноучатом, прѣоноучато(м)** 8 (1443 *Cost.* II, 155; 1455 *Cost.* II, 540, 549, 553; 1456 *Cost.* II, 577; 1459 *Cost. S.* 22; 1497 *BD* II, 112); **прѣоуноучАтомъ, прѣоуноучАтомь, прѣоуноучАтом, прѣоуноучАтом** 6 (1438 *Cost.* II, 15; 1479 *BD* I, 228; *BAM* 61; *Cost. S.* 98; 1497 *Cost. S.* 223); **прѣвиоучатом, прѣвноучато(м), прѣвноучатом(ь)** 6 (1491 *BD* I, 467; *Cost. S.* 153; 1493 *BD* II, 315; *Cost. S.* 176; 1500 *RA* 260); **правиоучатомъ, правиоучатомь, правноучато(м)** 4 (1420 *Cost.* I, 135; 1436 *Cost.* I, 455, 481; 1462 *BD* I, 70); **праноучатомъ, пра⟨оу⟩иоучатом** 4 (1412 *DIR«A»* 440; 1468 *BD* I, 127; 1469 *BD* I, 134, 136); **прєоуноучатом** 4 (1458 *BD* I, 19; 1472 *BD* I, 178; 1479 *BD* I, 226; 1480 *BD* I, 238); **прѣоуноучатомъ, прѣоуночатом** 3 (1443 *Cost.* II, 138; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *BD* I, 434); **праоуиоучєтомъ, праоуиоучєто(м)** 3 (1400 *Cost.* I, 36, 37; 1414 *DIR«A»* 441); **прѣоуноучєтомь, прѣоуиоучєто(м)** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1414 *Cost.* I, 111); **праоиоучатом** 2 (1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 101); **пр(ѣ)виоучАтомь** 1 (1401 *ЗКЄ*); **праоуиочАтомъ** 1 (1424 *Cost.* I, 162); **прѣоночатом** 1 (1468 *BD* I, 125); **! прАдоуиоучатом** 1 (1466 *BD* I, 113); **прѣоуиоучатомы** 1 (1409 *Cost.* I, 65); *ор. мн.* **праоуноучаты** 1 (1462 *Cost. D.* 11); **прѣоуноучати** 1 (1480 *BD* I, 243).

Див. ще ***ПРѢОУНОУКЪ, ОУНОУК** 2, ***ОУНОУЧА** 1.

***ПРАОУНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАЦА** *ж.* (1) (*стп.* praca) клопіт, труднощі; отъ своихъ нєприАтєлє(и) вєликую працоу мєли єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **працоу** (1484 *ЯМ*).

***ПРАШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* praszać) (кого) просити, благати: Про тож прашаю вас: нє забиваитє мєнє и нє лишитє ми товар щоби загибло (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **прашаю** (1481 *BD* II, 358).

Див. ще ***ВЫПРОСИТИ, ПРОСИТИ 1, СПРОСИТИ 2, ОУПРОСИТИ.**

***ПРАШТОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАШЧУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАШЧЮРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
! **ПРАЩЄРАТОМЪ** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩОРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩОРЯТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
ПРАЩОУРАТА *мн.* (343) нащадки, правнуки: іо романь воєвода... даль єсмъ ... слузѣ нашему иванышю витѧзю за єго вѣрную службу г села на серєтѣ, єму оурикъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы и дѣтємъ єго... и праоунучатомъ єго и працюрѧтомъ єго со оусѣмъ правомъ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); тоє въсє вышеписанноє да є(ст) имъ о(т) на(с) оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) имъ и дѣтємъ жоуржевимъ... и прѣоуноучато(м) их и прѣщоурѣто(м) и(х)... непороушенно николи(ж), на вѣки (Сучава, 1456 *Cost.* II, 569); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ въсємъ доходо(м) и дѣтє(м) и(х) и оуноучато(м) ихъ и прѣоуноучато(м) и(х) и пращоурѣто(м) и(х)... нєпороушєно, на вѣки (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).
ФОРМИ: *наз.* **пращоурата** (1486 *DC* 144); *дав.* **пращоурѧтомъ, пращоурѧтомь, пращоурѧтом, пращоурѧто(м), пращоурѣтомъ, пращоурѣтомь, пращоурѣтом, пращоурѣто(м), прашчурѧтомь, праштоурѣтомъ, праштоурѣтомь** 209 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1426 *Cost.* I, 178; 1431 *Cost.* I, 317; 1445 *Cost.* II, 212; 1460 *BD* I, 41; 1473 *BD* I, 187; 1480 *BD* I, 241, 243; 1491 *BD* I, 456; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **прѣщоурѣтомъ, прѣщоурѣтомь, прѣщоурѣтом, прѣщоурѣто(м), прѣщоурѧтомъ, прѣщоурѧтомь, прѣщоурѧтом, прѣщоурѦто(м), прѧщоурѧтомъ, прѧщоурѧтомь, прѧщоурѧтом, прѧщоурѧто(м), прѧщурѣтом, прѧщоурѣто(м), прѣшчурѣтомъ** 93 (1409 *Cost.* I, 65; 1428 *Cost.* I, 206; 1435 *DIR«A»* 465; 1441 *DBAc* 37; 1453 *Cost.* II, 468; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 190; 1480 *BD* I, 239; 1491 *BD* I, 459; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **пращюрѧтомь, пращюрѧтомъ, пращюрѧто(м), пращюрѣто(м), прашчюрѣтом** 10 (1392 *Cost.* I, 7; 1393 *Cost.* I, 14; 1407 *Cost.* I, 56; 1412 *DIR«A»* 440; 1423 *Cost.* I, 154; 1436 *Cost.* I, 455; 1467 *BD* I, 117; 1468 *BD* I, 127; 1469 *BD* I, 134, 136); **пращоуратомь, пращоуратомъ, пращоуратом, пращоурато(м)** 7 (1423 *Cost.* I, 156; 1425 *Cost.* I, 173; 1429 *Cost.* I, 242, 248; 1435 *МЭФ* 3; 1460 *Cost. S.* 41; 1491 *Cost. S.* 156); **пращорѣтом, пращорятом, пращорято(м)** 5 (1458 *BD* I, 19; 1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 125; 1490 *BD* I, 434; 1495 *BD* II, 41); **прѣщюрѧтомъ, прѣщюрѧтомь, прѣшчюрѣтомъ, прѣшчюрѧто(м)** 5 (1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 84; 1419 *DIR«A»* 444; 1443 *Cost.* II, 138; 1453 *Cost.* II, 496); **прѣщорѣтомъ, прѣщорѣтом** 2 (1443 *Cost.* II, 155; 1493 *BD* II, 6); **прѧщоуратомъ, прѣщоуратомъ** 2 (1445 *Cost.* II, 226, 231); **пращюратом** 1 (1480 *BD* I, 238); **прасчоуретомь** 1 (1414 *DIR«A»* 441); ! **пращерѧтомъ** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); **пращюр⟨ет⟩омъ** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **прещоурѣто(м)** 1 (1490 *Cost. S.* 141); **прѣсчюрѣто(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 300); ! **прѣоущоурѣтом** 1 (1495 *BD* II, 59); **прѣщтоурѣтомь** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *ор.* **пращоурѣти** (1480 *BD* I, 243).
***ПРАЩОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩОУРѦТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩЮРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩЮРЄТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩЮРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
***ПРАЩЮРѦТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**
! **ПРАЮ** ⟨ПРАВОУЮ⟩ *див.* **ПРАВЫИ²**.
***ПРВИМѢНЄННЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищезазначений: на инши час подобны имаєт єго милость ден и мѣсцє отложити з моцью и без пороушеня (*в ориг.* пороушена.— *Прим. вид.*) нинѣшного листоу и присѧгы нашои првимѣненнои (Сучава, 1462 *BD* II, 285).
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **првимѣнєнои** (1462 *BD* II, 285).
Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРОМѢНЄННЫИ, *ПРѢМАНЄНЫИ.**
ПРЄ *прийм.* (1) (*стп.* prze) *(із знах.) (виражає відношення мети)* про (що), для (чого): а над тоє свєдєцтво прє лепшую справєдливост и твєрдость и печат єсми свою привєсила к сему моєму листу (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
Див. ще **ПРО.**
! **ПРЄБЛАГОСЛОВЄНЇЄ** ⟨ПРЄБЛАГОСЛОВЄНЇИ⟩ *див.* ***ПРѢБЛАГОСЛОВЄНЫИ.**
! **ПРЄБЛАГОСЛОВЕННЄМ** ⟨ПРЄБЛАГОСЛОВЄННЇИ⟩ *див.* ***ПРѢБЛАГОСЛОВЄНЫИ.**
***ПРЄБЛАГОСЛОВЄНЫИ** *див.* ***ПРѢБЛАГОСЛОВЄНЫИ.**
***ПРЄБЫТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* прѣбыти) (під **чим**) залишитися, пробути: да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳемою за што здє даи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвїє (Холм, 1376 *Р* 22).
ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. мн.* да **прєбудуть** (1376 *Р* 22).
***ПРЄВЄЛЇЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**
! **ПРЄВО** *див.* **ПРАВО¹**.
***ПРЄВОЗЛЮБЛЄННИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**
ПРЄВОЗНОСЯЙСЯ *дієприкм.* (1) (*цсл.* прѣвъзносити сѧ) який високо несеться, заноситься, величається, поводиться гордовито: Аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской, гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).
ФОРМИ: *акт. теп. наз. одн. ч.* **превозносяйся** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).
! **ПРЄВРОТНОЄСТЬ** *див.* ***ПРЄВРОТНОСТЬ.**
***ПРЄВРОТНОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* przewrotność) лицемірство, хитрість: Прєвротноєсть (!)... на то идє(т) ка(к) **бы** христїянъство ооубожєло (XV ст. *СЯ* 43 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* ! **прєвротноєсть** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).
***ПРЄВЪЗЛЮБЛЄННИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**
***ПРЄВЫШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* прѣвышати) (що чим) перевищувати, переважати: мы кторыи(ж) всѧ живыѧ рѣчи розоумо(м) прєвышає(м) нѣ имаємъ шлѧхєтны(м) обычаємъ наши(х) прє(д)ко(в) противити сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).
ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **прєвышає(м)** (1448 *Cost.* II, 733).
ПРЄВѢСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**
ПРЄД *див.* **ПРЄДЪ¹**.
! **ПРЄДАЛЪ¹** ⟨ПРОДАЛЪ⟩ (1): Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваємъ... како прише(л) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ(!) сєло гринковцѣ пану Анушєви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѧзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).
Див. **ПРОДАТИ.**
! **ПРЄДАЛЪ²** ⟨ПРИДАЛЪ⟩ (1): Сє жє коли сн҃а моєго изьємльтсѧ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого б҃ъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*) и с҃тыи никола тому всє(то) што к цр(к)ви прєдалъ (!) єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8).
Див. **ПРИДАТИ.**
***ПРЄДАНИЄ** *с.* (1) (*цсл.* прѣданиє) заповіт: А ще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).
ФОРМИ: *знах. мн.* **предаиия** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3).
***ПРЄДАТЄЛЬ** *ч.* (12) (*цсл.* прѣдатєль) зрадник, запроданець: а коли которы господарь порушитъ таковыи да єсть проклѧтъ о(т) г҃а б҃а... и таковыи да єсть подобєнъ іоудѣ прѣдатєлю, и проклѧтому ариоу (Сучава, 1403 *ДГАА*); А кто сѣ покоуситъ нашєго даанїа пороушити... тот да єсть подобєнъ Іоудѣ прєдатєлю и проклѣтомоу Арїю (Сучава, 1489 *BD* I, 378).
ФОРМИ: *дав. одн.* **прѣдатєлю** 10 (1403 *ДГАА*; 1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*; 1440 *Mih.* 208; 1443 *ДГСПМН*; *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 366; 1457 *BD* I, 5); **прєдатєлю** 2 (1466 *BD* I, 106; 1489 *BD* I, 378).

***ПРЕДАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* прѣдати) (кого) зрадити: таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **предасть** (1478 *ОБРН* 130).

PRZEDATI *дієсл. док.* (1) (*стп.* przedać) (що) продати: a wolen ie przedati y oddati, na swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *інф.* **przedati** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ, *ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, ПРОДАВАТИ, ПРОДАТИ 1.**

ПРЕДБОР *ч.* (2) (*особова назва):* а на имѧ приєхали су(т) прєдбо(р) с конецьполѧ, па(н) соудомирскіи и староста перемышлскіи и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); а на то свѣдкове... пан миколаи прєдбор... и наши панове и рада молдавскаѧ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **предбор, прєдбо(р)** (1453 *Cost.* II, 765; 1456 *Cost.* II, 791).

***ПРЕДЕДЪ** *див.* ***ПРАДЕДЪ.**

***ПРЕДНИ** *див.* ***ПРЕДНИИ.**

***ПРЕДНИИ** *прикм.* (2) **1.** (*цсл.* прѣдьнии) попередній (1): Якъ было при прє(д)нихъ г(с)дрє(х) воєво(д) волоски(х) и кнзе(и) лито(в)ски(х) пры алекса(н)дрє воєводє... абы знали вси и прыятели и непрыяте(ли) ваши ажесте межи вами бра(т)и и прыѧтели (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. (*у знач. іменника*) попередники (1): тако(ж) ни одноу привилїа що ⟨пр⟩едни оучинили на ты(х) се(л), що бы нє добоували на своєю привилїа николи, зану(ж) топтаємъ с симъ ли(ст)мъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. мн.* **⟨пр⟩едни** (1456 *Cost.* II, 577); *місц. мн.* **при прє(д)ниихъ** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ПРЕДО *див.* **ПРЕДЪ[1].**

ПРЕДОКЪ *ч.* (135) (*цсл.* прѣдокъ) (*попередник у роді*) предок (101): а записала есми по души его князя небощика... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... со всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тако ѧко и иная кнѧжата кр(с)тьѧньская... и тако ѧко наши прєдкове, петръ воєвода, и нашь отецъ, романъ воєвода... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и заѣхали имъ землѧне и старцеве по ихъ правому (!) поколѧ держали ихъ предкове ихъ дѣдове ихъ оци (Зудечів, 1411 *P* 79); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть нашь милыи приятѣль стефанъ воєвода... и намѣсткове свою землю волоскую всю держати во всѣхъ своихъ границахъ тако яко его предкове держат (Ланчиця, 1433 *P* 124); а далѣи хочемъ и слюбуємъ вшитки записы прє(д)речены(х) прє(д)ковъ наши(х), воєво(д) молдавски(х), держати и наполнити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); Тымже обичаем и мы оудилали, нє хотѣчи, мы и землѣ наша, отдалити сѣ от повиности и подданости прєдковь наших, видѣчи и знаючи ласкоу и доброволенїє наяснѣішаго кнѧзѧ пана Казимира, кролѣ полского (Коломии, 1485 *BD* II, 371); и пакъ прыслалъ насъ г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода до вашоє мл(с)ти и яко брата и прыятеля своєго милого оуспоминаючы вашо(и) мл(с)ти иже о(т)стародавна прє(д)ковє вашоє мл(с)ти кнзи литовъскии были братовє и прыятєлєвє нашы(м) прє(д)ко(м)... а нашы прє(д)ковє тежъ были братовє и прыятєли прєдко(м) вашоє мл(с)ти (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); пакъ оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє сто почивши(х) прє(д)ко(в), дѣдо(в) и родитєлеи наши(х)... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.*) о(т) немца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

попередник (34): мы александръ воєвода... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи слуга нашъ панъ попша михаилъ служилъ прєдкомъ ⟨наши⟩мъ правою и вѣрною службою а днє(с) служитъ намъ правою и вѣрною службою (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А далєи слюбоуємо: имамо, дєн и мѣсце которы намъ кролъ єго милость намѣни и оукаже, єго освѣцености и єго Короунѣ прѣреченнои обычаємъ иншихъ прєдков наших земли молдавскои олдовати, вѣры нашои холдоунок дати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); а онъ намъ съ того именья мялъ служъбу земъскую заступовати по тому, какъ и предокъ его съ того именья намъ служъбу заступовалъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); Што твоя милость присылалъ къ намъ своихъ пословъ... и въсказалъ... абыхмо съ тобою прыязъпь и миръ вечный взяли... подлугъ давного обычая, какъ перъвей того зъдавна за прѣдъковъ нашыхъ бывало (б. м. н., 1496 *BD* II, 407).

ФОРМИ: *наз. одн.* **предокъ** (1489 *РИБ* 437, 438); *наз. мн.* **предкове, предъкове, прє(д)кове, predkowie** 20 (1404 *Cost.* II, 625; 1411 *P* 79; 1428 *Cost.* I, 202; 1433 *Cost.* II, 652; 1439 *Cost.* II, 712; 1448 *Cost.* II, 733; 1485 *BD* II, 371; 1490 *DC* 146; 1494 *АЛМ* 54; 1496 *BD* II, 407 і т. ін.); **прєдки, прєдъки, прє(д)ки** 6 (1484 *ЯМ*; 1496 *ОПВВД*; *ПДСВВ*; *ПСВВ* 192; 1498 *ГВКОО*); **прє(д)ци** 2 (1456 *ЭСФ*); *зам. род. мн.* от наших **прєдковє** 3 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261); *род. мн.* **прєдковъ, предковь, прє(д)ковь, прє(д)ковъ, предко(в), прє(д)ко(в), прєдъковъ, предко⟨въ⟩** 71 (1409 *DIR«A»* 437; 1428 *Cost.* I, 202; 1433 *P* 121; 1443 *Cost.* II, 129; 1454 *Cost.* II, 508; 1462 *BD* II, 284; 1470 *DIR«A»* 522; 1485 *BD* II, 371; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *зам. місц. мн.* при **прє(д)ковъ** 1 (1448 *Cost.* II, 314); *дав. мн.* **прєдкомъ, предкомь, прє(д)комъ, прєдко(м), прє(д)ко(м)** 8 (1401 *АкВАК* III, 2; 1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 60; 1409 *Cost.* I, 69; 1419 *DIR«A»* 444; 1472 *BD* I, 170; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152); **прѣдкомь** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **претко(м)** 1 (1414 *Cost.* I, 111); *знах. мн.* **предков, прє(д)ко(в)** 2 (1462 *BD* II, 284); **прѣдковъ** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **прєдкоув** 1 (1462 *BD* II, 283); **предкы** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *ор. мн.* **прєдъки, прє(д)ки, predki** 11 (1484 *ЯМ*; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *ОПВВД; ПДСВВ; ПЧФГ* 36); **предъками** 1 (1496 *BD* II, 407); *місц. мн. зам. род.* **прєдко(х), прє(д)ко(х)** 3 (1433 *Cost.* II, 651; 1453 *Cost.* II, 445, 446).

Див. ще ***ПЕРЕДОКЪ[1], *ПРОДОКЪ.**

***ПРЕДОПИСАННЫИ** *див.* ***ПРЕДЪПИСАНЫИ.**

***ПРЕДОТЕЧА** *ч.* (1) (*цсл.* прѣдътеча) (*титул святого Івана Хрестителя*) предтеча: а писан... на завтрєє св⟨є⟩того Ивана Прєдотечи (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Предотечи** (1464 *AS* I, 57).

***ПРЕДПИСАНЫИ** *див.* ***ПРЕДЪПИСАНЫИ.**

ПРЕДРЕЧЕНІИ *прикм.* (174) (*цсл.* прѣдъреченъи) вищезгаданий, вищезазначений: A tho iesmo iemu dali przedreczonemu sluzy naszomu Chodkowi... nassu didinu (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видевъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... нашего вѣрно (!) слуги пана андрѣя волотовича... дали есмо тому прє(д)реченому пану андрѣю за его вѣрную службу село михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *P* 118); мы великии кнѧзь швитригаило олькърдовичь чинимь знамєнито... иже видивъ и знаменавъ намъ Службу... нашего вѣрного Слугы паиа ивана мушаты... дали єсмы... село склѣнь оу луцкомъ повѣти... тому предьре(ч)ному пану ивану мушатѣ и его дѣтемъ (Луцьк, 1445 *P* 150); а тые земли продалъ есми... со всѣмъ правомъ предреченому бискупу... на вѣки (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А хотарь тѣмь прѧдреченимь три сєлам да ест по старомоу хотарю (Сучава, 1480 *BD* I, 241); а мы такождере и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу его Оники тоє прѧдреченноє село на имѧ Ботєщи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прє(д)реченыи** 3 (1448 *Cost.* II, 734, 738); **предречеиїи** 1 (1499 *BD* II, 422); **прѧ(д)рече(и)ны** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *род. одн. ч.* **прѧдреченого** 2 (1458 *Cost.* II, 815; 1487 *BD* I, 302); **прѣ(д)реченииго, прѧдречениаго** 2 (1436 *Cost.* II, 701; 1499 *BD* II, 426); **прѣ(д)речен-**

ного 2 (1436 *Cost.* II, 698, 702); **прѣдъречени⟨ого⟩** 1 (1443 *Cost.* II, 131); *дав. одн. ч.* **прѧдреченномоу, прѦ(д)реченному, прѧ(д)рече(и)ному, прѣдреченномоу, прѣ(д)реченном(у), прѣ(д)ре(ч)нномоу** 14 (1415 *Cost.* I, 116; 1431 *Cost.* I, 325; 1434 *DIR«A»* 464; 1443 *ДГСПМН*; *ПГСММ*; 1446 *Cost.* II, 263; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *DIR«A»* 503; 1460 *DIR«A»* 515 і т. ін.); **предреченому, предреченому, пре(д)реченому, предьре(ч)ному** 6 (1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 33; *P* 136; 1438 *P* 138; 1445 *P* 150; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **предречениомоу, пре(д)рєчеиному, пре(д)ре(ч)нному, пре(д)речином(у)** 5 (1443 *ДГСПМН*; 1447 *Cost.* II, 289; 1448 *Cost.* II, 352, 353, 738); **прѧдреченомоу** 3 (1473 *BD* I, 187; 1487 *BD* I, 310, 312); **предречоиомоу, пре(д)речоиомоу** 2 (1437 *AS* I, 34; 1446 *P* 152); **przedreczonemu** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *знах. одн. ч.* **пре(д)реченыи** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **прѣ(д)реченныи** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **предреченны** 1 (1475 *BD* I, 200); *ор. одн. ч.* **прѧдреченным** (1499 *BD* II, 425); *місц. одн. ч., с.* **оу предреченом** 1 (1499 *BD* II, 422); **оу прѧдреченио(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 365); *знах. одн. с.* **прѦдреченое, прѧ(д)реченое, прѣдреченое, прѣд(ь)реченое, прѣ(д)речеиое, прѣ(д)ре(ч)ное** 51 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1462 *BD* I, 52; 1466 *DIR«A»* 519; 1472 *Cost. S.* 88; 1480 *BD* I, 244; 1484 *BD* I, 282; 1489 *BD* I, 367; 1492 *Cost. S.* 161; 1497 *BD* II, 124; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **прѧдреченное, прѣдреченное, прѣ(д)реченное, прѧ(д)рече(и)ное** 31 (1444 *Cost.* II, 218; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 561; 1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 153; 1472 *BD* I, 170; 1488 *BD* I, 317; 1491 *BD* I, 468; 1495 *BD* II, 82; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **предреченное, пре(д)реченъное** 2 (1460 *Cost. S.* 33; 1472 *BD* I, 178); **прѧдречоное** 1 (1473 *BD* I, 187); **прѣд(ь)речено** 1 (1499 *RA* 257); **предречено** 1 (1495 *BD* II, 41); ! **прѣдрече(н)иои** селище 1 (1493 *ПГВСП*); *зам. знах. одн. ж.* тое **прѣдреченое** посадоу (боукатоу) 2 (1449 *Cost.* II, 379; 1487 *BD* I, 397); *наз. одн. ж.* **прѦдреченаѧ** 1 (1470 *BD* I, 147); **пре(д)ре(ч)ная** 1 (XV ст. *BC* 15); ! **пре(д)реченыѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 738); ! **прѣдреченныѧ** 1 (1438 *Cost.* II, 14); *род. одн. ж.* **пре(д)ре(ч)нноѣ** (1448 *Cost.* II, 737); *дав. одн. ж.* **прѧдреченои** (1483 *BD* I, 275); *знах. одн. ж.* **прѧдреченоую** 6 (1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 397, 442; 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 55); **прѧдреченноую** 3 (1453 *Cost.* II, 454; 1499 *BD* II, 130, 135); **прѧдреченною** 1 (1497 *BD* II, 98); *наз. мн. ч.* **прѣдречены** (1447 *Cost.* II, 273); *род. мн.* **предреченых, пре(д)речены(х)** 3 (1448 *Cost.* II, 734; 1499 *BD* II, 424); **прѧдреченных** 2 (1437 *Cost.* I, 515; 1470 *BD* I, 155); **прѧдреченых** 1 (1470 *BD* I, 155); **прѧдречених** 1 (1487 *BD* I, 517); *дав. мн.* **прѧдреченимь** 1 (1480 *BD* I, 241); **пре(д)ре⟨че⟩ним** 1 (1448 *Cost.* II, 735); **предьреченнымъ** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *знах. мн. с.* **прѧ(д)реченїи, прѣдреченїи** 3 (1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 459; 1495 *ПГВСР*); **пре(д)реченаа, прѣ(д)ре(ч)наа** 2 (1448 *Cost.* II, 362; 1479 *Cost. S.* 98); **прѣдреченнаа** 1 (1460 *BD* I, 41); **прѧдречених** 1 (1480 *BD* I, 241); *ор. мн.* **пре(д)речеными** (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще **ВЫШЕРЕЧЕННЇИ, *НАПЕРЕДРЕЧЕНЫИ, *НАПРЕДЪРЕЧЕНЫИ, *ПЕРВОРЕЧЕНЫИ, *ПЕРЕДЬРЕЧЕНЫИ, *ПРЕЖЕРЕЧЕНЫИ, ПРЕРЕЧЕНЫИ, *ПРОРЕЧЕНЫИ.**

***ПРЄДРЄЧЄННЫ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРЄДРЄЧЄННЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРЄДРЄЧЄНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРЄДРЄЧОНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

ПРЄДСЯ *част.* (2) (*стп.* przed się) (*підсилювальна*) адже: а заплативш у тую вину, предся сяя мои продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); а заплативши заруки, предся сес лист мои при моци захован быти мает в кождого права (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ПРЄДЪ¹, ПРЄДО, ПРЄД, ПРѢДЪ, ПРѢД, ПРѦД, ПРАДЬ, ПРЯД, PRID *прийм.* (720) (*цсл.* прѣдъ) **I.** (*із знах.*) (41) (*виражає об'єктні відношення*) (41) (*вказує на особу або інстанцію, у присутності якої відбувається дія*) перед (кого, чого), до (кого, чого) (31): мы кроль казимир... явно повѣдают (!), колиж то пришедши пред наше обличе слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, и оуказал есть кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а се я панъ мацина... освѣдчаю... аже пришедъ прєдъ наше обличье.. ходоро шидловоскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину (Львів, 1400 *P* 60—61); Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ... како прише(д) андрѣико сынъ гриньковъ пре(д) на(с)... есть пре(д)лъ (!) село гринковцѣ пану Анушеви кирьдѣеви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѦзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); и мы есми пришо(д)ши пре(д) кнѦгиню илияша воеводиноую и пре(д) и(х) паны мо(л)давскии... и есми смирилисѦ и сътокмилисѦ и оусѣ мерзѦчки есми пустили мимо сѦ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); мы стефа(н) воево(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидошѣ... прѣ(д) наши боѦри па(н) иванко унгоурѣновь и(с) панею своею... и продали свою правоую о(т)ииноу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519);

(*відповідає сучасній конструкції з прийменником* перед *із ор.*) (10): та еще имаетъ его искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677); А Богдан и жена его Стана отпоустили прѣд нас, абы болше не имали тѣгати ани оупоминати на вѣкы на Ивоула за его част села (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

II. (*з ор.*) (679) **1.** (*виражає об'єктні відношення*) (665) **а)** (*вказує на особу або інстанцію, у присутності якої або у відношенні до якої відбувається дія*) перед (ким, чим) (257): а кто пороушить... росудит сѦ со мною прѣдъ б͠мъ (б. м. н., 1386 *P* 33); а того нѦтсва романъ не имаеть оуспомина(т), а ни жѦловати, ни предоднымъ чоловѣкомъ (sic.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а тия села дадоше прѣ(д) нами и на наше вѣданїе (Сігет, 1404 *ГМ*); па(н) ивашко дѣдошицкии положиль свои листы граничныи пре(д) нами и пре(д) паны (Зудечів, 1413 *P* 83); а кто се слово наше пороуши(т)... разсоудит сѦ съ мною прѣ(д) б͠гомь (Київ, 1454 *P* 154); а воземши волы имае(т) на на(с) свои пѣнѦзии прави(т) предъ королемъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); О раздѣлоу хто сѦ дѣли(т) пре(д) прїятелї (XV ст. *BC* 8); И оуставши наши слоуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бенѣ ... прѦд нами и прѦд нашими бояре (!) (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

б) (*вказує на особу, у відношенні до якої відбувається дія*) перед (ким), від (кого) (2): а тако(ж) варе кто о(т) наши(х) бояръ... оусхочет ти(х) цигани задержати или затаити пре(д) калоугерми, то(т) заплати(т) свою шїю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); а тако(ж) варе кто оусхоче(т) о(т) наши(х) бояръ ти(х) циганъ задръжати или затаити прѣ(д) калугерми то(т) да заплатитъ свою шїю (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503);

(*відповідає сучасній конструкції з прийменником* перед *із знах. або ор.*) (394): мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже то(т) истинныи башота маноуило прїиде пре(д) нами... и даде едно село свое оурю(ч)ное... манастыро о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228); и мы есми пришо(д)ши... пре(д) паномъ браевичемъ и пре(д) паномъ пръкалабомъ и пре(д) паномъ вытолтомъ... и есми смирилисѦ и сътокмилисѦ и оусѣ мерзѦчки есми пустили мимо сѦ (Самбір 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а бѫде(т) ли хто иньшии мени(л)сѦ право име(т) къ тои очине имее(т) прїити пре(д) соу(д)ею а оуказа(т) свое право (XV ст. *BC* 22 зв.); мы Стефан воевода... знаменито чинимь... оже прїидоша прѣд нами и прѣд оусими нашими молдавскыми бояре молебникь нашь кир попь Григорїе... и съ въсѣми яже о христѣ братїами... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з дав.) (3): мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє нашь вєрныи слоуга данило дажбогови(ч) задєрѣвєцкии... оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *Р* 53—54); а кого коли г(с)дрь нашь, кроль влодиславъ, пошлєть своихъ слугъ... до нашєи зємли, тогды тии имають прєдними (sic.— *Прим. вид.*) голдовати слюбити, тако Ако и мы слюбили и голдовали прєднашимъ (!) господарємъ, кролємъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) перед (ким, чим), перед (кого) (9): мы илїа ⟨воєвод⟩а... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи ивашко... приїдє прѣ(д) господствами и продалъ ...половина своєго сєла (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35); и також(д)єрє ива(н) снъ ваского(в)... исъ своими братїами да нє имаю(т) тѣгати на марушку... понє(ж) страти(л) ива(н) исъ братїами своими прА(д) оусєго праваго закона (Сучава, 1474 *ДГСХМ*).

2. *(виражає часові відношення)* (9) *(вказує на день, календарну дату, подію, якій передує дана дія)* перед (чим) (6): писано листо... оу понєдѣлникъ прєдъ рускими мАсопусты (Луцьк, 1388 *Р* 37); в опатовѣ прєдъ громницАми оу лѣта нарожєнья сна бжья тисА(ч) и триста дєвАносто осмого лѣта (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); на крєпость тому и на вєликоє потвєржєньє сєму нашомоу листу привѣсили єсмо наши пєчати... оу пАтокъ, прєдъ прѣображєньємъ г҃а б҃а нашего ї҃у х҃а (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); яко да творАт ми памАть... єдинь дєнь въ годь в чє⟨твръто⟩к прѣд свАтым вєликомꙊчєником Димитрїємь (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промєж собою, которыи (*в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.*) сѣ дАяли прєд посолством... имають быти соужєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297);

прєдъ тым (3) перед тим, раніше: мы Иванъ Мирча... слубуємо... вєликому и вєлєбному Владиславу... крол Полскому... сдєржати и полнити ты-то листы и записы нашѣ, якося єсмо прєдъ тым оу нашихъ листєхъ записали (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); и мы порадив сА с нашими кн҃зи... дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю... сєло михлинъ... со всимъ с тымъ што... к тому имѣнью слушаєть и прє(д) тымъ слушало (Київ, 1433 *Р* 118—119); А єстли бы господаръ кроль єго милость того соимоу на тоть дєнь... нє произволил, алє бы єго милостъ ины дєнь прєд тым або по том положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарА Стєфана воєводоу своими послы... обыслати, и дєнь положити и намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298).

3. *(виражає модальні відношення)* (4) перед (чим): тако мы с паны... смолвивши сА видАчи єдного бога прєдо очима а подлугъ смолвы оставили єсмы бѣлєцко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94); А коли(ж) оу жалоба(х) оу правєдлива(г) соу(д) нє иєть (!) гнєвъ имѣсца... имєєть соу(д) како во(г) (!) нмєти в роуцє а б҃а прє(д) оочима (!) а сказанїя бы чиниль справєдливо (XV ст. *ВС* 33 зв.); а старости хотинскїи и черновскїи да имают моц над каждым от подданных наших, имаючи бога прєд очима, абы оучинили каждомоу справедливост (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

4. *(виражає просторові відношення, вказує на об'єкт, біля якого відбувається дія)* перед (чим) (1): а да(н)н (!) сеи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа... пробоща (с)втого (флорїА)на прєдъ краковомъ (Медика, 1415 *Р* 87).

Див. ще **ПЄРЄДЪ.**

! **ПРЄДЪ²** ⟨ПРЄЗЪ⟩ (1): О пороучникоу єнжє сА мєнить прє(д) (!) прєжнє (!) (XV ст. *ВС* 8).

Див. **ПРЄЗЪ.**

***ПРЄДЪПИСАНЫИ** *прикм.* (3) (*цсл.* прѣдъписаныи) вищезгаданий, вищезазначений: и дали єсмо тому прєдписаному пану Ивану Мукосѣєвичу вєрхумєнова⟨ныя⟩ мѣста вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а даємъ тому прєдъписаному пану андрѣю волотовичю вєрхумєнования мѣста вѣчно и нєпорушно (Київ, 1433 *Р* 119); А даємъ ему, предописанному пану Петрашу Волковыи, ловцу, верху именованое место вѣчне, непорушьно (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* прєдписаиому, прєдъписаиому 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119); предописаниому 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЄРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

***ПРЄДЬРЄЧЄННЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРЄДЬРЄЧЄНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРЄДѢЛЪ** *див.* ***ПРИДѢЛЪ.**

***ПРЕЕХАТИ** *див.* **ПРИЕХАТИ.**

ПРЕЖДЄ *див.* **ПРѢЖДЄ¹.**

ПРЄЖЄ *присл.* (1) раніше, перед тим: мы илїа воєвода... чини(м) знаємо ... ажє тоть истиныи... панъ ивашко баласиновичи (sic.— *Прим. вид.*) и съ своими братїами... слоужили прєжє стопочившємоу род⟨и⟩тєлю нашємоу правою и вѣрною слоужбою, а дєньс (sic.— *Прим. вид.*) слоужать намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481).

Див. ще **ПЄРЄЖЄ¹, ПРѢЖДЄ¹.**

***ПРЄЖЄНАПИСАНЫИ** *див.* **ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ.**

***ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищезазначений: Мы ильАшь воєвода... записуємъсА тымъ п҃нѡшамъ што к намъ з литьвы приехали на нашю служьбоу прєжєрє(ч)ному п҃ну станиславу з вронова (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* прєжєрє(ч)иому (1433—1443 *АРМ*).

Див. ще **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, *НАПЄРЄДРЄЧЄНЫИ, *НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫИ, *ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ, ПРЄДРЄЧЄНЇИ, ПРЄРЄЧЄНЫИ, *ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***ПРЄЖЄОУКАЗАНЫИ** *прикм.* (1) вищезгаданий, вищевказаний: тыи старцѣ... вызналї и вказали староую границю и врочища мєжи облазнїчи и мєжи дѣдошичи по тотъ пото(к) малыи крїховєць... и по дорогоу прєжє оуказаноую мєжи криховьє и сѣножати (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* прєжє оуказаиоую (1421 *Р* 96).

! **ПРЄЖНЄ** ⟨ПРЄЖНЄГО⟩ *див.* ***ПРЄЖНИИ.**

***ПРЄЖНИИ** *прикм.* (1) колишній: О пороучникоу єнжє сА мєнить прє(д) (!) прєжнє (!) до(л)жнїка заплачєно (XV ст. *ВС* 8).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* ! прєжнє (XV ст. *ВС* 8).

ПРЄЗ *див.* **ПРЄЗЪ.**

***ПРЄЗВИТЄРЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прєзвитєръ, *гр.* πρεσβύτερος) священик, пресвітер: а єгда похочєть архима(н)дри(т) и старцы братїя пєчє(р)скїи да совє(р)ши(т) в Манасты(р) пєчє(р)скїи митрополить кїєвскїи архима(н)дрита їгоумєна прєзвитєра дьякона ку св҃тои литу(р)гїи (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* прєзвитєра (1481 *ГПМ*).

ПРЄЗВОЛИТИ *див.* ***ПРИЗВОЛИТИ.**

ПРЄЗЪ, ПРЄЗ, ПРѢЗЬ, ПРЄЗЬ, ПРАЗ *прийм.* (35) (*цсл.* прѣзь) *(із знах.)* **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (18) **а)** *(вказує на посередника дії)* через (кого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (12): знамєнитосто чинимы прєзъ тънь листъ... ижє мы романъ воєвода... слюбили єсми и слюбуємъ... служити... нєпрєможеному владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); А тако ажє коли мы послали наши

вирны боѦры... пана Станчоула... и пана Тоадєра Продановича нашего писарѣ, до господарѣ нашего кролѣ его милостъ, а пань нашь наимилѣишїи крол его милостъ просил нас через ты наши паны, прєз пана Станчоула и прєз пана Ѳедора Продана, так абыхом простили пана Михаила логоѳета и брата его пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть по(д) вїною сєденїя врѦдоу его наче каза(т) одно по(д)лоу(г) рѦдо(в) позововъ прєзъ слоужебнїка (XV ст. *BC* 13—13 зв.); А пак аж сѦ пригодїть та побѣгнет нѣкоторїи наш боярин... до кролѣ его милости... тот бы имал одослати сѣ до нас до своего господарѣ, просѣчи соби от нас мыроу, сам прєз сѣ алибо прєз причиноу кролѣ его милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

б) *(вказує на виконавця дії)* через (кого) або відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з ор. (4): про тожь мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... рожложившьи шкоды, наияснеишему княжатю а пану... владисла(в)... прєзь велеможно(г) александра воєводу... оучиненыѣ... тому истино(м) па(н) владисла(в)... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); а бы тоє што к ва(м) писали безо лсти писали бо ровными таковыми хитростѦми а льстѦми прєз мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщоны смы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

в) *(вказує на особу, яка є причиною дії)* через (2): а николи не имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѦз сѦ алибо прѦз кого иного, где бы врєченного Казимира кролѣ... непожиточне алибо оувлочство было бы мовєно, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

2. *(виражає модальні відношення)* (10) через (5): мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... како... тому исному пану нашемоу... владиславовы, кролевы... оучера, тоу, оу левовы, посполоу съ всєєю радою нашею... виры правои голдь прѣзь оурѣдь присѣги... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); вызнавамы тым то листом на его освѣцености... прѦз обєзаннѣ присѦгы нашои и з дотькненемъ свѦтого хреста и прѦз его цѣлованє, быти повинни и обєзаноу коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284); мы... слюбоуєм... кролю полскомоу... прєз бога живаго... и под нашею вирою христїанскою... имѣти... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками, відповідає сучасній конструкції з прийменником б е з *з род.)* (5): ач быхомъ самъ своимъ животомъ не поспѣшни были ку его мл(с)ти потребизностъ єхати прє(!) нашеи нѣкотореи потребизность о(!) нашеи земли, тогды мы пошлемы помоцъ своѦ и паны свои ку кролеви (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); Тиж не имамо ани хочем некоторых землъ... прѦз воли и прѦз особного произволєня реченного пана нашего королѣ... кторым коли обычаєм, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284); так иж и от тых мѣсть и на потом тако мы... и наши дѣдичи... маєм быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечне, прєз нагабанїѦ прєреченых кроулѣ его милости и кнѦзѦ Александра (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. *(виражає просторові відношення)* (6) *(вказує на простір або предмет, біля якого відбувається або крізь який спрямована дія)* через (5): оучинили єсмо имъ границю повыше манастырѦ свѦто(г) михаила прєзъ криничину на второ(м)ъ полку (Галич, 1407 *Р* 68); а хотарь тѣмь два селомь почєнше о(т) горѣ на два доуба... а о(т) толѣ прости на дѣлоу прѣзь пото(к) на стлъпь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) через (1): А хотарь тому селоу по знаменах... та на гороу на мог⟨илоу⟩ та межи доубров⟨ою⟩ та прє⟨з дубро⟩вою на доуб (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

4. *(виражає часові відношення, вказує на проміжок часу, протягом якого відбувається дія)* протягом (чого) (1): и прєз год да им слоужѦт на въсѦкоу неделю литоургїю, на дєнь съботныи (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

5. *(виражає причинові відношення)* через (1): Прєзъ велїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бывають оутїснены (XV ст. *BC* 17).

***ПРЄИТИ** *див.* **ПРЇИТИ.**

***ПРЄКАЖЄНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* przekażenie) перешкода: а єстли бы дорозоумили с котории сторони от какых нащих непрїятелеи какое зло, або шкодї алибо прєкаженїѦ, а их милость тогди нам и дѣтем нашим... тоє имают нам оусе оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

ФОРМИ: *знах. мн.* **прєкаженїѦ** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще ***ПЄРЄКАЗА, *ПРЄКАЗА.**

***ПРЄКАЗА** *ж.* (1) (*стп.* przekaza) перешкода: А також мы, Стефан воєвода, слюбили єсмо и слюбоуєм прѣреченомоу кролеви его милости... иж николи жаднои шкодї и приказы (!) оучинити не имаєм, ани оучинком ани радою, ани явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *род. одн.* **! приказы** (1499 *BD* II, 422).

Див. ще ***ПЄРЄКАЗА, *ПРЄКАЖЄНЇЄ.**

***ПРЄЛАТЪ** *ч.* (2) (*стч.* prelát, *стп.* prałat, *лат.* praelatus) *(вищий католицький сановник)* прелат: хотѦ(т) то о(т)ложити з ра(до)ю прелатовъ наши(х) и ра(до)ю пановъ наши(х) (XV ст. *СЯ* 39 зв.); А сєт (*в ориг.* се(т).— *Прим. вид.*) мы Стєфань воєвода... вызнавамы... аже мы и слюбоуємь и слюбили єсми... оусим ярцибискоупом и бискоупом и оусимъ прелатамь и оусємоу доуховенствоу... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *род. мн.* **прелатовъ** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *дав. мн.* **прелатамь** (1468 *BD* II, 301).

ПРЄЛОЖИТИ *дієсл. док.* (2) **1.** (що) *(перенести на інший термін)* відкласти, відстрочити (1): а то бы кролеви его мл(с)ти прє(з) его послы исныѦ знаменито было, тогды коро(л) и его короуна имає(т) прє(д)реченни дє(н) голдованьѦ, на иныи ча(с) преложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

2. (що) *(передати засобами іншої мови)* перекласти, витлумачити (1): а прото єстли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаное не єсть к ва(м) принесено може-те... на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу которыи... єсмо ва(м) роуски(м) языко(м) преложили длѦ лѣпшего розоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **преложити** (1448 *Cost.* II, 734); *перф. 1 ос. мн.* **єсмо... преложили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ОТЛОЖИТИ** 1.

***ПРЄМИНОУЛЫИ** *прикм.* (3) минулий: и тыми часы его милость вишереченнїи крал... нам въси мерзѦчкы и шкоды и кривды, которїиж єсмо его милости часоу преминоулего оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **преминоулего** (1499 *BD* II, 419); *род. мн.* **преминоулих** (1499 *BD* II, 419).

***ПРЄМЇРЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* прѣмирие) ◇ д а т и п р е м ї р ї є *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **премїрїє** (XV ст. *BC* 9).

Див. ще **PEREMIRYIE.**

***ПРЄМОГУЦИИ** *прикм.* (1) (*стч.* mohoucí) всемогучий, всемогутній: мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... аже хотѦчи нашею вѣрою и нашею правдою велебному и освѣценому и премогуцему владиславови, великому королю полскому... оуказати наше голдованїє и наши присѦгы... иже быхомъ николи не имѣли противъ єму быти (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 637).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **премогуцему** (1411 *Cost.* II, 637).

Див. ще **ПРЄМОЖНЫИ.**

ПРЄМОЖНЫИ *прикм.* (2) (*стп.* przemożny) могутній: вло(д)славъ... кроль полскии... знаменито чинимы... ижь нѣкгды премоЖныи панъ александръ воєвода землѣ мол-

давскои з направы а рады непрнятелии нашихъ... присАгъ... и записовъ намъ оучиненыхъ... с коруною нашею перєступивши и зломивши былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **преможныи** (1433 *P* 120); *ор. одн. ч.* **преможнымъ** (1433 *P* 123).

Див. ще ***ПРЄМОГУЦИИ.**

***ПРЄМОЧИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* прѣмошти) 1. (кого) виграти судову справу у вищій інстанції (у кого) (1): Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужены безъ часоу нже неколи по обѣдѣ опївшисА соуды соужени а такъ негдѣ сїльныи оубогъ прємоглъ зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *BC* 13).

2. (кого к собѣ) прихилити, притягнути (кого до себе) (1): А панъ костА валаши(н) слюбоую и слюбилъ єсмь... верєнъ быти своєму г(с)дрю, кролю полскому, владиславу... служити ми єму вѣрне своєю братьєю которы(х) ко(л) прємогу к собѣ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **премоглъ** (XV ст. *BC* 13); *майб. 1 ос. одн.* **прємогу** (1402 *Cost.* II, 623).

Див. ще ***ПЄРЄМОЧИ** 2.

***ПРЄМЫСКИИ** *див.* **ПРЄМЫШЛЄСКЫИ.**

ПРЄМЫШЛЄСКЫИ *прикм.* (5): Мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи владыка прємыски(и)... костко судьА прємыски(и) Ацко соудьА саноцки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ пре(д) на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памАти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ илья влдка премышлескыи а самборьскыи жаловалъ сА прє(д) кролемъ на стрѣлковцѣ ажє оубивають сА оу землю оу црквную стго спса (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **премыскы(и)** 3 (1404 *P* 69, 70); **премышлескыи** 1 (1422 *P* 97); *род. одн. ж.* **Премыской** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

Див. ще **ПЄРЄМЫШЛЬСКИИ.**

Пор. ***ПЄРЄМЫШЛЬ.**

***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (4) (*стп.* przenajjaśniejszy) (*шанобливий титул князя або короля*) найясніший: а про тожъ гды(ж) прена(і)Аснѣишеє кнАжА и па(н) казимирѣ... коро(л) полски... на(с) напомАноу(л), абы єсмо ем(оу)... чистою вѣрою и певною, Ако и пре(д)кове наши тримали и держали прото(ж), мы... вызнаваe(м)... иже єм(оу)... чистою вѣроу и певною боуде(м) держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира... и его королевое пренаяснѣішей паней елизаветы (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *дав. одн. ч., с.* **пренаияснѣишом(оу)** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **пренаАснѣишом(у)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *наз. одн. с.* **прена(і)Аснѣишеє** (1448 *Cost.* II, 733); *род. одн. ж.* **пренаяснѣішей** (1478 *ОБРН* 130).

Див. ще **НАИЯСНѢИШЇИ.**

Пор. ***ЯСНЫИ, *ЯСНѢИШИИ.**

***ПРЄНАІАСНѢИШИИ** *див.* ***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

***ПРЄНАНЕЗВИТЯЖНЕІШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*стп.* niezwyciężony) (*шанобливий епітет володаря*) найнепереможніший: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира,.. и его королевое... елизаветы іс поколенья цѣ(са)рьского вноука пренанезвитяжнеішего цесаря жікгимонта пана земли ракуськоіе і чеськое (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пренанезвитяжнеішего** (1478 *ОБРН* 130).

***ПРЄНАЯСНѢІШИИ** *див.* ***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

***ПРЄНААСНѢИШИИ** *див.* ***ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

***ПРЄОБРАЖЕНИЄ** *див.* **ПРѢОБРАЖЄНЇЄ.**

***ПРЄПОДОБНЫИ** *прикм.* (7) (*цсл.* прѣподобныи) (*уживається як епітет святих і благочестивих монахів*) преподобний: Милостію Божіею и Пречистыя Его Матере и молитвами святыхъ и преподобныхъ отецъ нашихъ Печерскихъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); да оутврьдим и оукрѣпим нашоу свАтоую митрополїю от Романова тръга идеже єст храм прѣподобнѣи матери нашеи Параскеви (Сучава, 1488 *BD* I, 355—356).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **прѣподобнѣи** (1488 *BD* I, 342, 355); *род. мн.* **преподобныхъ, прп(д)бны(х), прпбны(х)** (1398 *ДГПМ*; 1446 *P* 154, 155); *дав. мн.* **прп(д)бны(м)** (1446 *P*154).

***ПРЄПОЧТЄНЫИ** *прикм.* (3) високоповажаний, високошановний: мы стефанъ воєво(д)... знамєнито чини(м)... оже то(т) истинны(и) и препо(ч)тєны(и) болѣри(н) на(ш) вѣрны(и) па(н) михаи(л) логоѳє(т) служи(л) на(м) право и вѣрно (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211); А на болшеє крѣпость и пооутвержденьє, вѣлѣли є⟨сми⟩ нашємоу вѣрномоу и прѣпочєтенномоу болѣриноу жоупаноу Тъоутоуловѣ логофетоу писати и нашоу печатъ привѣсити к сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1484 *BD* I, 279).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **препо(ч)тєны(и)** (1445 *Cost.* II, 211); *дав. одн. ч.* **прѣпочтенномоу** 1 (1448 *Cost.* II, 306); **прѣпочетєниомоу** 1 (1484 *BD* I, 279).

Пор. ***ПОЧЬТЄНЫИ.**

ПРЄРЄЧЄНЫИ, ПРЄРЄЧЄННЇИ, ПРЄРЄЧЄНЇИ *прикм.* (55) (*стп.* przerzeczony) вищеназваний, вищезгаданий: ale jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati... był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany... a jestliby swetki prereczonyje, newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin... nelitostiwe majet' płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаємъ симъ нашимъ листо(м) ижь имѣєть нашь милыи приятѣль стефанъ воєвода прєрє(ч)ныи дѣти его и намѣсткове свою землю волоскую всю держати (Ланчиця, 1433 *P* 124); А також прєреченнїи крал его милость ис прєреченными братїями его милости слюбили нам, Стефаноу воєводѣ... иж нигде и николи нам ни жаднои шкоді, ани оураженїА... не имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **прєрєчєныи, прєрє(ч)ныи** 9 (1433 *P* 121, 123, 124; 1434 *Cost.* II, 666; 1448 *Cost.* II, 734; 1499 *BD* II, 419, 420); **прєреченийи** 3 (1499 *BD* II, 420, 421, 422); **прєрє(ч)нныи** 2 (1434 *Cost.* II, 666); **прєрє(ч)нны** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **прєрєчєнїи** 1 (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ч.* **прєрєчєного, прєрє(ч)ного** 3 (1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 734); **прєреченаго** 1 (1499 *BD* II, 424); *дав. одн. ч.* **прєрєчєномоу, прєрє(ч)ному** 3 (1433 *P* 121, 125; 1448 *Cost.* II, 734); **прєрєчениомоу, прєрє(ч)ниому** 2 (1434 *Cost.* II, 666; 1499 *BD* II, 420); **прърєченомоу** 1 (1499 *BD* II, 422); **прєрєчено(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн. ч.* **прєрєченым, прєрєчеиымъ** 3 (1433 *P* 123; 1499 *BD* II, 419, 423); **прєрє(ч)ниымъ** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **прърєченным** 1 (1499 *BD* II, 420); *дав. одн. ж.* **прє⟨ре⟩ченои** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **прърєчеииои** 1 (1462 *BD* II, 284); *ор. одн. ж.* **прєреченною** 1 (1499 *BD* II, 423); **прърєчєною** 1 (1499 *BD* II, 423); *наз. мн. ч.* **прєрєчеиїи** 3 (1499 *BD* II, 422, 423); **прєреченнїи** 1 (1499 *BD* II, 421); **прєрєчєныи** 1 (1499 *BD* II, 420); **prereczonyje** 1 (1388 *ZPL* 107); *род. мн.* **прєрєченых** 4 (1499 *BD* II, 419, 420, 423); **прърєчеиних** 1 (1499 *BD* II, 421); *дав. мн.* **прєрєченым, прєрє(ч)ны(м)** 2 (1448 *Cost.* II, 733; 1499 *BD* II, 420); **прєреченным** 2 (1499 *BD* II, 419, 426); **прърєченым** 1 (1499 *BD* II, 422); *знах. мн. ж.* **прєрєчєныи** (1499 *BD* II, 420); *ор. мн.* **прєрєчениымы** 1 (1499 *BD* II, 422); **прєрє(ч)нными** 1 (XV ст. *BC* 29).

Див. ще **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, *НАПЄРЄДРЄЧЄНЫИ, *НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫИ, *ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ, ПРЄДРЄЧЄНЇИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, *ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***PRERECZONYJ** *див.* **ПРЄРЄЧЄНЫИ.**

***ПРЄРОЗКИИ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Мы... клюсь вѣжнѧн(с)ки(и) миколаи прєрозки(и) (так.— *Прим. вид.*) ѧнъ фортуна... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи иаши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи паиею ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣснє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! прєрозки(и) (1404 *Р* 69).

Див. ще ***ПЕРЄРОСКИИ²**.

***ПРЕСВЕТЛЫИ** *прикм.* (1) *(шанобливий титул князя або короля)* найясніший: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ великодержавного короля пресветлого казимира... короля польского і великого кнзя литовского (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* пресветлого (1478 *ОБРН* 130).

Пор. ***СВѢТЛЫЙ 2.**

***ПРЕСВЯТЫИ** *див.* ***ПРѢСВѦТЫИ.**

***ПРЄСВѦТЫИ** *див.* **ПРѢСВѦТЫИ.**

***ПРЄСЛЮЖИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи владыка прємыски(и)... волчко прєслюжи(ч) андрѣико бубєл(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одної строны межи панею ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* прєслюжн(ч) (1404 *Р* 70).

Див. ще **ПЕРЄСЛЮЖИЧЬ.**

ПРЄСМЫЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том были панове их м⟨и⟩л⟨о⟩ст: пан Тишко Ходыкович Корєнєвский... а Прєсмыцкий Станислав, а его сын Ян (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* Прєсмыцкий (1466 *AS* I, 63).

***ПРЄСНЫИ** *див.* ***ПРИСНЫИ².**

! ПРЄСТАПИТИ *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

***ПРЕСТОЛЪ** *ч.* (1) *(цсл.* прѣстолъ) *(у православній церкві столик, що стоїть посеред вівтаря)* престол: а то есми и въ Евангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *місц. одн.* на престолѣ (1499 *АСД* VI, 3).

***ПРЄСТОУПИТИ** *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

!ПРЄСФЄТЄИ *див.* ***ПРѢСВѦТЫИ.**

ПРЄСѢКЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: А на то єст великаѧ марторіѧ... пан Оанца Прєсѣкь, пан Нѣгь комис, пан Лоука столник (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн.* Прєсѣкь (1464 *BD* I, 84).

***ПРЄТИ** *дієсл. недок.* (1) *(цсл.* прѣти) (чого) заперечувати (що): марти (!) оупомина(л) абы ємоу верноулъ а о(н) то(г) прєлъ (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* прєлъ (XV ст. *ВС* 32).

Див. ще ***ЗАПРЄТИ, *ЗАПРѢТИ СѦ, ОУПРИТИ СѢ.**

***ПРЄОУНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРЄОУТЄСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то... вѣра пана стана прєоутєского (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437).

ФОРМИ: *род. одн.* прєоутєского (1409 *DIR«A»* 437).

***ПРЄЧИСТЫИ** *прикм.* (102) *(цсл.* прѣчистыи) 1. *(уживається як епітет богородиці)* пречиста, непорочна (100): Се я кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к цркви бж҃ои преч(с)тои бг҃омтри на бг҃омолє вєчистоє сєла стрижово слєпчє космово (Холм, 1376 *Р* 22); Милостію Божіею и Пречистыя Его Матери и молитвами святыхъ и преподобныхъ отецъ нашихъ Печерскихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); и боуди ємоу клѧтва о(т) ба҃ оц҃а... и о(т) прч(с)тыѧ вл(д)чцѧ нашєа бц҃а и при(с)двы мр҃іа (Київ, 1446 *Р* 154); М⟨и⟩л⟨о⟩стию божєю и пр⟨є⟩чыстоє єго матєри (Ровно, 1483 *AS* I, 82); прото(ж) бг҃оу коу хвалє н єго прч(с)тои мтри а к оужиткоу нашимъ по(д)даиымъ што учиніть конець жалобамъ выдаваємы и оуставлѧємы права ктораѧ жь вшистци в нашєи зємли имають соудить и по(д) виною дєржать (XV ст. *ВС* 10); а то есми и въ Евангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашего дааніѧ и потвърж(д)еніѧ, таковіи да єсть проклѧ(т) о(т) г҃а ба҃... и о(т) прѣч(с)тыѧ єго бг҃омтрє (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

2. церква або монастир на честь пречистої богородиці (1): Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); П р е ч ы с т а и П у с т ы н с к а я (1) *(назва монастиря на честь пречистої богородиці біля Києва)*: Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскіе, а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* прч(с)таа 2 (1422 *DIR«A»* fig. № 35; 1428 *Cost.* I, 228); прѣч(с)тиа 1 (1443 *ПГСММ*); *зам. род.* от прѣчиста, прѣч(с)та 4 (1452 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531, 564); *род. одн. ж.* прѣчистыѧ, прѣч(с)тыѧ 13 (1435 *Cost.* II, 679; 1439 *Cost.* II, 59; 1448 *Cost.* II, 306; 1458 *BD* I, 9; 1459 *BD* I, 34; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); прч(с)тыѧ, пр҃чтыѧ, прч(с)тыя 10 (1401 *ЗКЄ*; 1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1429 *DIR«A»* 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *Р* 154; 1448 *DIR* № 10 в; 1460 *DIR«A»* 515); пречистоє, Пречистое, пр⟨є⟩ч⟨ис⟩тоє 6 (1470 *AS* I, 67; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1489 *AS* I, 89; 1499 *АЛМ* 36; *АСД* VI, 3); прѣчистіѧ, прѣчисті⟨ѧ⟩ 6 (1487 *BD* I, 311, 313; 1488 *BD* I, 348—349; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 437; 1499 *BD* II, 149); прѣчистїа, прѧчистна 4 (1444 *Cost.* II, 208; 1448 *Cost.* II, 366; 1490 *BD* I, 421; 1499 *BD* II, 163); пречистой, преч(с)тои 4 (1376 *Р* 22; 1398 *ЗЛЕІК*; бл. 1500 *АСД* II, № 4); прѣчнстои 3 (1422 *DIR* fig. № 35; 1448 *Cost.* II, 300; 1449 *Cost.* II, 392); прч(с)тои 3 (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1435 *Cost.* II, 689); прч(с)тоє 3 (1429 *Р* 114; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); прч(с)тїѧ 3 (1488 *ДГСВМЩ*; 1490 *ДГСХМ*; *DC* 149); прч(с)ты, прчсты 3 (1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 32); прѣчисты 2 (1400 *Cost.* I, 37; 1431 *Cost.* I, 325); прѣчистїѫ, прѣч(с)тїѫ 2 (1440 *Mih.* 208; 1470 *BD* I, 150); пречыстое, пр⟨е⟩чыстое 2 (1483 *AS* I, 82; бл. 1500 *АСД* II, № 4); пречистей 1 (1500 *АСД* II, № 3); причистоѣ 1 (1378 *Р* 26); прч(с)тѣи 1 (1435 *DIR«A»* 465); причистыє 1 (1400 *DIR«A»* 433); Пречистыя 1 (1398 *ЗЛЕІК*); прч(с)тїа 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); ! прѣчты 1 (1453 *Cost.* II, 454); пречтїѧ 1 (1486 *DC* 144); *зам. наз.* пречистїѫ... богородица 1 (1473 *BD* I, 181); *зам. знах.* о(т) прч(с)тыѧ ... бц҃ѫ 1 (1443 *ДГСПМН*); *дав. одн. ж.* Пречистой, пр⟨е⟩ч⟨н⟩стои 4 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1470 *AS* I, 67); прѣчистѣи 4 (1457 *BD* I, 4, 5; 1467 *BD* I, 120; 1478 *BD* I, 219); прѣчистон 1 (1467 *BD* I, 120); прч(с)тои 1 (XV ст. *ВС* 10); *знах. одн. ж.* прч(с)тую 3 (1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*; 1445 *Р* 150); Пречистую 2 (1499 *АСД* VI, 2, 3); прч(с)тїѫ 1 (1440 *Mih.* 208); прч(с)тыѫ 1 (1400 *Mih.* 208); *зам. род.* о(т) прч(с)тую єго мтрє 1 (1403 *ДГАА*); *ор. одн. ж. зам. род.* от прѣчистъю єго матєрє (1403 *RS* 338); *місц. одн. ж.* у Пречыстой (1500 *АСД* II, № 3).

PRZI *прийм.* (1) *(стч.* při, *стп.* przy) *(з місц.) (виражає об'єктні відношення з часовим відтінком, вказує на подію, з якою збігається дана дія)* при: A przi thim bili swidczy (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ПРИ.**

PRZISZADITI *див.* **ПРИСАДИТИ.**

ПРИ, ПРЇ, ПРЫ *прийм.* (435) **I.** (*з місц.*) (433). **1.** *(виражає об'єктні відношення з часовим відтінком)* (286)

а) *(вказує на подію, з якою збігається дана дія)* при (202): а при томь былъ попо печѣрескии петръ а корьчмитъ олехновичь семенъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); а при томъ были свѣдци (Коломия, 1398 *Р* 57); иныхь велѣ при томь добрыхь было (Львів, 1412 *Р* 81); а при то(м) бы(л) оурожеными панъ григорь багавьскыи а панъ Акушь секиринскыи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); А при том были светки наша рада (Київ, 1437 *AS* I, 34); А при тои речи были сведки (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); А при томъ были могоричници (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а пры томъ были и того добре свѣдомы люди добрые (Володимир, 1475 *AS* I, 72); и иныи оуси наши молдавски боАри велики и мали, що при томъ били (Сучава, 1480 *BD* I, 241); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(із дієсловами* о с т а в и т и, з о с т а в о в а т и, о с т а т и с я *і т. ін. вказує на предмет, який дано комусь у власність або яким дозволено користуватися)* при (39): и тыхъ... Городенскихъ при томъ же праве зоставуемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); и осталисА облазничеве при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); а землАны тыхъ зѣмль нмаеть при ѣхъ имѣнию оставить (Кременець, 1434 *Р* 130); При чомъ всюмъ Его Самого... При томъ всю(м)ъ зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 172); и тыми разы пишешъ до насъ, просячи насъ, абыхмо таки того Тишъка при той земли оставили (Краків, 1487 *РИБ* 434); Глѣбову жону Остаѳьевича оставили есмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины ее, што отецъ ее держалъ Василей Корсаковичъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620); а пакъ мы тое село ихъ... при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*);

(вказує на якості характеру, носіями яких залишається хтось) при (чому) (3): И мы ... князя Костантина оправили и при чести есмо его оставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

(у сполуч. з особовими і зворотними займенниками вказує на особу, у володінні якої щось знаходиться) при (2): слободно и доброволно... ємоу к нам прити... и съ всѣм своим имением що коли имет имити при соби (Баков, 1457 *BD* II, 257);

в) *(вказує на перебування кого, чого при кому, чому або на наявність кого, чого поруч)* при (кому, чому), з (ким, чим) (24): Тые вси села... маетъ держати... богомолецъ нашъ Климентыи... и о добромъ посполитом... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии в томъ насъ не хотѣли послушни быти, мы имамъ, при г(с)подарю, при кролю и при корунѣ кролев(с)т(в)а польско(г) остати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); także... слубую... аже хочю тымъ лепѣи служи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому... и корунѣ пол(с)кои веренъ быти и со всѣми моими боАры валаскими... при ни(х) и зоста на вѣки (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а при их Милости были наши боАре и дьворАне (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А какъ дастъ Богъ будемъ у вотчине нашой... а ты тогды при насъ жо будешъ, и мы тогъды... тому делу конецъ вчинимъ (Краків, 1487 *РИБ* 435); А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ, а княз Петръ Михайловичъ Межиносовичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120);

(вказує на особу, якої стосується дія) з (ким), при (кому) (1): и хочу стоАти при нихъ вѣрно своєю радою и помочью противу кажтому (!) члвку и неприАтелю (Черняхів, 1435 *Р* 133);

г) *(вказує на особу, в присутності якої відбувається дія або на місце, де вона відбувається)* при (кім, чім), перед (ким, чим) (12): ста(л) сА соу(д)... в четве(р)то(к) при пноу Яскоу Кмитѣ Старостѣ роускомъ (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); тогды они... оуздали пану вАтславу со всѣми обьѣзды того дворища... яко въздали при пану блотишевьскомъ воєводѣ илвовьскомъ (Львів, 1378 *Р* 18); а на потверже(н) писали есм⟨ы о⟩у сочавѣ при осщенно(м) митрополитѣ їосифѣ рукою братАя логоѳета (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); а пакы бихомъ тако не задержали, яко сА есмо записали на то(м) сниму... при паноу андровашу... и при пану влостовскомоу... що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а колї сА на(м) прїгодить прїеха(т) до которое землї тогды соудья тое земли имееть соудити прї нашомъ дворе (XV ст. *ВС* 12 зв.); При янушку писароу (Вільна, 1496 *ПДВКА* 60);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) при (3): а пакы бихомъ тако не задержали, яко сА есмо записали на то(м) сниму, прї наши(х) пановъ... и прї паиовъ иашего милого... королА ... и прї оуси(х) пановъ господарА нашего, королА, що при то(м) были, що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

2. *(виражає модальні відношення)* посилаючися (на що), згідно (з чим), відповідно (до чого) (89): а мы слубоуемо єму при нашеі вѣри... брату роману... тѣхо д̃ тисАчи рублиі воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы... адамъ с тура... петръ с кора... слюбуемы и слюбили есмы словомъ и рукою вшитци при чти и при вѣрѣ нашои... и записуемы сА стецку воеводѣ... вшитки оурАды и зъєднанья...сами держати непорушно (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); а дасть ли ми коро(л) его м̃лсть... держание пророченыхъ гродовъ и зѣмль до моего живота и Азъ іслюбую при моюи чти и при вѣрѣ кнАзАчюи и по(д) тою присАгою ижь не оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д)... толико того которыи жь бы присАглъ вѣре(н) быти королеви (Кременець, 1434 *Р* 131); а слюбую при чти и при вѣрѣ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а то все выше писано слюбоує(м) здержати и попо(л)нити при н̃шои чти и при хри(с)тианскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); Тоє въсе вы⟨шеписа⟩нное мы вышеписаннїи Іо Стефан воевода... ⟨с⟩любуем и слюбили есмо... ⟨здержати и пополнити...⟩ при нашеи чти и при нашеи доуши и при нашеи христїанскои вѣри (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

3. *(виражає часові відношення)* (43) *(вказує на особу, за життя якої, або на подію, під час якої відбувалася або відбувається дія)* при (кому, чому), за (кого, чого) (36): сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ евъфимьемъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); исталосА при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) (Львів, 1370 *Р* 18); а записалъ есми на своемъ имѣніи въ домъ Пречистой... копу гроши взять въ Моисиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и опослѣ моего животѣ кто иметъ тое имѣнія (!) держати (Київ, 1398 *ДГПМ*); а о(т) ско(т) що имоу(т) коупити мыто да платА(т) и прѣпи(с), ка(к) платили при о̃ци наше(м), та(к) да платѣ(т) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому... Іудѣ... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы... како же было передъ тымъ... при старомъ попѣ Петровскомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); С̃нъ при жївотѣ о̃ца своего не имаєть оц̃евы печати пожїватї (XV ст. *ВС* 5 зв.); Якъ было при пре(д)нихъ г(с)дре(х) воєво(д) волоски(х), и кн̃зе(и) лито(в)ски(х) пры алекса(н)дре воеводе и пры витовъте кн̃зи абы знали вси и прыятели и неприяте(ли) ваши ажесте межи вами бра(т)я и прыятели (б. м. н., 1496 *ПСВВ*);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) при (кому, чому), за (кого, чого) (7): ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т) аже не лишите и(х) продавати свои тръговли друбныи, ка(к) продали при иаше(г) родителѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а варе ка(к) было прево (!) и(х) при оцѣ нашего, тако(ж) и мы (по)

том(у) даємъ и потвєрждаємь и(м) ис симъ листомъ нашимь (Сучава, 1455 *Cost.* II, 771—772).

4. *(виражає просторові відношення, вказує на предмет, біля якого відбувається дія, або на місце, де відбувається дія)* при (чому), біля (чого) (8): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвали Божое пры церкви соборной, даемо иадто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI 2); а тамъ при той долыни копецъ усыпано одъ Цыцулыны долыны до урочища Тулныковъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

5. *(виражає умовні відношення, вказує на факт, який матиме місце при порушенні наказу)* під (чим) (6): того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмєцкого монастырѣ или по рибоу или по мє(д)... щобы и(м) ни оузѣли нищо, при нашєи вєликои казни (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н)... нигдє по нашєи зємли да нє смѣє(т) имъ тоє порушити, при свои(х) шїи и имѣнїє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А ины никто оу нашєи зємли бєз их воли... да нє смѣєть их соудити, ани оузѧти ис них ни єдин грош болшє как вышє пишєм, при нашєи вєликои казни (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

6. *(виражає означальні відношення)* при (1): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... противъ островов нашихъ... почонъ отъ того копъца при дорозе... на дорогу Жуковецкую, къ Бакшиной горе (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

II. *(з род.)* (2) *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу, в присутності якої відбувається дія)* при (кім): И при многихъ людей веры годныхъ светковъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); а при то(м) были наши пановє... и при ины(х) наши(х) боярь вєлици и малы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386).

Див. ще **PRZI.**

***ПРИАЗНЪ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

ПРИАТЄЛЬ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**

ПРИАТИ *див.* **ПРИѦТИ.**

ПРИАЯТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**

ПРИБАВИТИ *дієсл. док.* (4) (що) *(робити більшим за кількістю, об'ємом і т. ін.)* збільшити: а што па(н) пєтръ янови(ч) наложи(т) на тоє имє(н)є на чємєри(н) или што прибави(т) дрьжати є(г) в сєбѣ тогды ѧ або по мнѣ боудоучии вси тыи наклады па(н)у пєтроу поплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити, и прибавити, и розширити... какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **прибавити** (1497 *AS* I, 112; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *майб. 3 ос. одн.* **прибави(т)** (1467 *СП* № 13); *3 ос. мн.* **прибавѧ(т)**(1490 *Пам.*).

ПРИБЄКЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор. стч.* Přibyslav, *стп.* Przybysław): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи староста рускыи свѣдчю то своимь листо(м) ижє пришєдь прєд на(с)... хмѣль крщєнє имѧ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прибєкь** (1412 *P* 81).

Див. ще **ПРИБКО.**

***ПРИБЄЧИ** *дієсл. док.* (4) прибігти: Też jestliby... niekotoryj pripuźopyj, welikoju potrebiznoju, czasu pocznoho wołałby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ о бронѣ (!) а оуранѧть того (XV ст. *ВС* 19); коли... рать моѧ прибєгъши, твоимъ людѧмъ зашкодѧ(т) а я о томъ оузъвєдавши, а таѧ рать и (з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу нє казнити (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **прибѣжїть** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **прїбѣжи(т)** 1 (XV ст. *ВС* 19); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **jestliby... pribehli** (1388 *ZPL* 108); *дієприсл. перед.* **прибєгъши** (1484 *ЯМ*).

ПРИБКО *ч.* (2) *(особова назва, пор. стч.* Přibyslav, *стп.* Przybysław): тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая сно(м) с прибко(м) издала пол села сулимова воиткови (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прибко** (1412 *P* 81); *ор. одн.* **прибко(м)** (1412 *P* 81).

Див. ще **ПРИБЄКЬ.**

***ПРИБКОВЪ** *прикм.* (3): тогдѣ єсмо выслышали (так.— *Прим. вид.*) рѣчь обою зо обоу сторону и прибкову и воитковоу (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **прибкову** (1412 *P* 81); *ор. одн. ж.* **прибковою** (1412 *P* 81); *місц. одн. ж.* **по прибковє** (1412 *P* 81).

Пор. **ПРИБКО.**

* **ПРИБЛИЗИТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) приблизитися, наблизитися: слюбоуємъ такѣжъ... ижъ какъ рихло прєрєчєныи панъ владиславъ, кролъ полски прєрє(ч)нныи, албо которы снъ єго приближатсѧ албо прїидєтъ до рускы(х) зємлъ, прєрє(ч)нны стєфанъ воєвода нашъ, имаєтъ прїихати обличнѣ, а присѧгъ олду своєго и записоу потвєрдити (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); а коли па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ приближи(т) сѧ до рускои зємли, а мы имає(м) пєрє(д) єго мл(с)ть выєхати (Серет, 1453 *Cost.* II, 765).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **приближи(т) сѧ** (1453 *Cost.* II, 765); *3 ос. мн.* **приближатсѧ** (1434 *Cost.* II, 664, 666).

Див. ще ***ПОДБЛИЖАТИ СЯ.**

***ПРИБЫЛЫЙ** *прикм.* (1) *(стч.* přibylý, *стп.* przybyły) *(який не стосується основної суми)* додатковий: па(к) ли бы мы нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѧ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на зємлѧно(х)... та(к) долго, али(ж) жонѣ нашєи... попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **прибылыи** (1421 *Cost.* I, 142).

***ПРИБѢГАТИ** *дієсл. недок.* (2) ◇ к церкви прибѣгати *див.* **ЦЕРКОВЬ** 3.

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **прибѣгають** (XV ст. *ВС* 32 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **прїбѣга(л)** (XV ст. *ВС* 23 зв.).

ПРИВЄЗАТИ *дієсл. док.* (1) (що к чому) *(прикріпити шнуром)* прив'язати, привісити: а на болшєє потвєржєнїє томоу въсємоу вышєписанномоу, вєлѣли єсмы слоузѣ нашємоу вѣрномоу диєнисоу логофєтоу писати и пєчатъ привєзати к сємоу листоу нашємоу (Сучава, 1439 *Cost.* II, 62).

ФОРМИ: *інф.* **привезати** (1439 *Cost.* II, 62).

***ПРИВЄЗТИ** *дієсл. док.* (9) (що до кого) привезти: а што привєзєтъ изъ бєсарабъ... отъ вı кантари, у баковѣ, полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а коли ливовчанє привєзоуть соукна а либо боуд какїи товарь, а оу них никто гвалтом ни один локот... абы нє могль оузѧти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790—791); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа, сестриницы мои... привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши... привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **привезъ** (1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **привєзєтъ** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **привєзєть** 1 (1456 *Cost.* II, 789); *3 ос. мн.* **привєзоутъ, привєзоут** 3 (1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 274, 275); **привєзоуть** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **привєзоу(т)** 1 (1453 *ПГОВ*).

Див. ще ***ВЄЗТИ, ПОВЄЗТИ.**

ПРИВЄРНУТИ *дієсл. док.* (9) **1.** (кого) *(змінити напрям руху)* повернути (2): и от того привел нас пан Яичинский и к граням и рек: тут тые грани сам княз великий Швитригайло, привернувши свои кон и вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118).

2. (що, що к чому) *(віддати назад)* повернути (що, що до чого) (5): и мы того досмотревши... гораздъ, п⟨а⟩на Федка єсмо в том оправили... а тую Мошєницоу по старому привєриули єсмо к Ступноу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); пытали єсмо Старыхъ боярь... што была зємлѦ о(т)шла о(т) склѣнѦ къ блудову оу десѦтину ино то єсмо опѦтъ привернули къ Склиню по высокую могилу (Луцьк, 1445 *P* 150); наи первои схюбоуе(м) (!)... ижъ нѣ имєє(м), а ни хоче(м) жа(д)-ны(х) зємлъ, а ни панствь зємлъ молдавски(х), пре(з) волѣ... казнмира, королѦ полского... о(т)далити, ачбы которыѦ были о(т)далєны тоты хоче(м) и имає(м) привєрноути (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); и то єсми привернулъ к той ниве Клиноватой (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); И оць иа(ш) король єго мл(с)ть тоє село привєрноу(л) к воло(ди)мирю к двороу нашомоу тоурииском (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

3. (що к чому) повернути (що), використати (що на що) (2): волна єсми тыє имєнѦ продати и замєнити... як хотѦчи так ихъ ку потребизнє своєй привєрнути (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *інф.* **привєрнути, привєрноути** (1448 *Cost.* II, 734; 1488 *AS* I, 241, 242); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми привєриулъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *3 ос. одн. ч.* **привєриулъ, привєрноу(л)** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *ГОКІР*); *1 ос. мн.* **привєриули єсмо** 1 (1444 *AS* I, 42); **єсмо... привєриули** 1 (1445 *P* 150); *дієприсл. перед.* **привернувши** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 1, **ВЄРНОУТИ СѢ, ВОРОТИТИ, ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ОБЄРНУТИ** 1, 3, **ОБОРОТИТИ** 1, **ОБРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ, *ПОВЄРТАТИ, ОУВЕРНОУТИ** 1, ***ОУВЄРНОУТИ СѢ**.

***ПРИВЄРНОУТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(знову з'явитися)* повернутися: и везде на(м) имѣнїа є(г) доходы отворєны и нєзаборонны, ка(к) на(м) самому, оу иашеи зємли, доколѣ да(ст) млы бъ привєрне(т)сѦ наше доброє, ку нашеи землн (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **привєрне(т)сѦ** (1457 *Cost.* II, 811).

Див. ще **ВЄРНУТИ** 2, **ВЄРНОУТИ СѢ**.

ПРИВЄСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

ПРИВЕСИТЫ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИВЄСТИ**[1] *дієсл. док.* (11) (кого) привести, припровадити (9): И повела нас пани ВасилєваѦ вєрхъ рєчки Бродноє поущою... и приве⟨ла⟩... за дорогоу Слонимскоую и Клєпачовскоую, показала то ново розроблєно (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привєл оуси свои околни межїаши (Сучава, 1481 *BD* I, 258); а хто єго прїведєть к томоу забитомоу... болє(и) ємоу не прїдѣть одно одинъ гро(ш) взѦть (XV ст. *BC* 25); и от того привел нас пан Янчинский и к граням (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

п р ї в є с т и   н а   с о у д ъ (1), н а   с о у д ъ   п р ї в є с т и (кого) (1) порушити судову справу проти кого: Пришло пре(д) на(с) ка(к) пєтръ гони(л) яна на оулици а би(л) и рани(л) єго тогды янъ прїведъ на соу(д) (XV ст. *BC* 18 зв.); Пєтръ яна на соу(д) прїведѣ а рєклъ ємоу то(т) янъ бчолы покралъ а да (!) своєго домоу прїнєслъ (XV ст. *BC* 19).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **прїведѣ** (XV ст. *BC* 19); *перф. 3 ос. одн. ч.* **привел, привєл, ⟨при⟩велъ** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *3 ос. одн. ж.* **приве⟨ла⟩** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. одн.* **прїведѣть** (XV ст. *BC* 25); *баж.-ум. 3 ос. одн. ч.* **аби... привел** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудеть приведѣиъ** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **боудеть прїведеиъ** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); *дієприсл. перед.* **прїведъ** (XV ст. *BC* 18 зв.).

Див. ще **PRIWODITI 1.**

!ПРИВЕСТИ[2] *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИВЄШАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(прикріпити шнуром)* привісити: и они печати свои привєшали на потвєржєнє сему моєму листу (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **привєшали** (1488 *AS* I, 88).

Див. ще **ЗАВѢСИТИ, ПРИВѢСИТИ, *ПРИВѢШАТИ.**

***ПРИВИЛЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИЛЄИ, ПРИВИЛЇИ *ч.* (14) (*стп.* przywilej, *лат.* privilegium) *(юридичний документ, грамота, що стверджує право на що)* привілей (13): про то... да нє добудєть николи иа ⟨вѣкы...⟩ заиуже потоптаємъ всѣхъ пръвы(х) *привилїи* ссѣмъ ⟨при⟩вилїємъ, зануже и(х) стары *привилїи* що имали о(т) нашего ро(дї)телѦ ⟨о(т) александра воєвода⟩ погорилъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52); и поведили передъ нами щожъ ихъ привилей на ихъ село отчизное Осекрово зъ церкви ихъ згинулъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); и мы пиу станиславу старостє жомои(т)скому прывиле(и) дя(д)ка своєго... казали пере(д) нами положити (Вільиа, 1499 *ВФ*);

◇ п р и в и л ї и   о т   к о у п е ж (1) купча грамота: А пак *привилїи* Аврамово, имал он на тоє село от нас же, от коупеж, а тоты єго привилїи, аже сѣ коли изьявѦт, а они да не имают добоувати на сїє наше привилїє николи на вѣки (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **привилей** 1 (1498 *ГВКОО*); **привилїи** 1 (1439 *Cost.* II, 52); *зам. ор.* **съ привилєи** 1 (XV ст. *НРРГ*); *знах. одн.* **прывиле(и)** 3 (1499 *ВФ*); **привиле(и)** 1 (1499 *ВФ*); *ор. одн.* **⟨при⟩вилїємъ** (1439 *Cost.* II, 52); *наз. мн.* **привилїи** (1493 *BD* II, 22); *род. мн.* **прывилею(в)** (1499 *ВФ*); *знах. мн.* **привилїи, привїлїи** (1439 *Cost.* II, 52; 1445 *Cost.* II, 218; 1491 *BD* II, 452).

Див. ще **ПРИВИЛЇА, ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИЛИА *див.* **ПРИВИЛЇА.**

***ПРИВИЛИЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИЛЇА, ПРИВИЛИА, ПРЇВИЛИА, ПРИВИЛЇѦ *ж.* (12) (*стп.* przywileja, *лат.* privilegium) *(юридичний документ, грамота, що стверджує право на що)* привілей: тако(ж) ни одну привилїа що ⟨пр⟩єдни оучинили на ты(х) се(л), що бы нє добоували на своєю привилїа николи, зану(ж) топтаємъ с симъ ли(ст)мъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577); А и привилїє що имали Мароушка... и плємєница єи... тая привилїѦ на тоє село на Илїєшевци... от дѦда нашего от Александра воєвод⟨ы⟩, а тота привилїѦ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *наз. одн.* **привилиа, привилїа, прївилиа** 3 (1462 *BD* I, 66; 1488 *BD* I, 323); **привилїѦ** 2 (1499 *BD* II, 155); *зам. знах.* дати (оучинити, добоувати) **привилїа** 4 (1456 *Cost.* II, 577; 1488 *BD* I, 356); *наз. мн.* **привилии** (1491 *BD* I, 452); *знах. дв.* **привилии, привилїи** (1488 *BD* I, 347, 348).

Див. ще **ПРИВИЛЄИ, ПРИВИЛЇЄ.**

ПРИВИЛЇЄ, ПРЇВИЛЇЄ *с.* (165) (*стп.* przywilej, *лат.* privilegium) *(юридичний документ, грамота, що стверджує право власності на що)* привілей (148): А писалъ привилье сє поповичь болестрашицкии (Перемишль, 1366 *P* 12); тогды панъ данило приида прєд насъ и тѦгалъ на воита зоудечовьского на сулка о дворище о пысковича... и положили прєд нами королєвьскоє привильє (Зудечів, 1411 *P* 79); а они дали своє привилиє пере(д) нами, що имали на тоє село (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); а в того привилѦ тых панов Цеценевских и печат ест и тых свѣтков печати єсть, который ж в том привили написаны (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєньє любчо (Вільна, 1499 *ВФ*); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), моуша и калина... о(т) илїяша и о(т) стефана воєводове... на тоє половини о(т) ръшкани, а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234); п р и в и л ї є   к о у п е ж н о є (1), п р и в и л ї є   о т   к о у п е ж (4) купча грамота: А Оана Коухнє ⟨приви⟩лїє що и⟨мал⟩... от коупеж на тоє село... ⟨еще єи дал⟩ слоузѣ нашєму Тоадероу Рохатоу (б. м. н., 1482 *BD* I, 265); Пак(ь) привилїє коупежноє що имали на тоє село т⟨ак(о)ж(є) дали оу⟩ наши роукы (Сучава, 1500 *RA* 260); в е л и к о е   п р и -

вилиє (3), привилїє великоє (1) *див.* ВЄЛИКИЙ[1] 3; листъ прииилье (1) *див.* ЛИСТЪ 1; *(документ, грамота про надання особливих прав або пільг)* привілей (9): I teź, wsi kotoryje artykuły dalijesmo im na tom priwili naszom wypisany, potwerźajem to im na weczпуje czasy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє пришли перєд нас наши прїѦтєлєвє, боургарє Ливовскии... и просили иас абыхом имъ мыта полєхчили, якожє им стоит оу том старом привилїи (Сучава, 1460 *BD* II, 272); великоє привилиє (1), привилїє великоє (1) *див.* ВЄЛИКИЙ[1] 3.

ФОРМИ: *наз. одн.* привилїє, прївилїє 10 (1439 *Cost.* II, 41; 1464 *DIR«A»* 517; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 445, 490; 1494 *BD* II, 33, 35, 37; 1495 *BD* II, 80; 1499 *BD* II, 159); *зам. ор.* ис привилїє, привїлиє 16 (1478 *BD* I, 219; 1488 *BD* I, 345; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 64; 1496 *BD* II, 92; 1497 *BD* II, 109; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *зам. наз. мн.* тоти привилїє 4 (1472 *BD* I, 177; 1488 *BD* I, 323; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. знах. мн.* загоубил тота привилїє 1 (1481 *BD* I, 258); *род. одн.* прївїлья, прївиль(ѧ) 3 (XV ст. *BC* 7, 26); привилѧ 2 (1491 *AS* I, 94); привилїа 1 (1442 *Cost.* II, 88); *дав. одн.* прїви(л)ю (XV ст. *BC* 26); *знах. одн.* привилїє, привилиє, привїлиє, привїлїє, прївилиє, приви(лїє), прївїлиє 58 (1437 *Cost.* I, 541; 1441 *DIR«A»* 477; 1453 *Cost.* II, 472; 1460 *BD* II, 272; 1472 *BD* I, 169; 1483 *Cost. D.* 30; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 452; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); привильє, прївїльє, привил⟨ь⟩є 5 (1366 *P* 12; 1411 *P* 79; 1438 *P* 139; XV ст. *BC* 26; 1494 *РИБ* 560); привилє 2 (1491 *AS* I, 94); прєвєлїє 1 (1491 *BD* I, 453); ! прилїє 1 (1448 *Cost.* II, 362); *ор. одн.* привилием, привилїємь, привилиє(м) 5 (1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Mih.* 213; 1462 *BD* I, 67; 1464 *DIR«A»* 517); привил⟨ь⟩ємъ 1 (1497 *РИБ* 683); *місц. одн.* в (на, па) привили, priwili 4 (1388 *ZPL* 108; 1491 *AS* I, 94); на (оу, о) привилїє, привилиє 4 (1452 *Cost.* II, 422; 1490 *DC* 148); оу привилїи 3 (1442 *Cost.* II, 88; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272); в привилїи 1 (1499 *ВФ*); в прывильи 1 (1499 *ВФ*); в прыви(л)и 1 (1499 *ВФ*); *наз. мн.* привилиа 3 (1464 *DIR«A»* 517); прєвєлиа 1 (1472 *BD* I, 177); *зам. ор.* ис привилїа, привилїѧ, привилїя 10 (1489 *BD* I, 376; *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 420,436; *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 144, 153, 162; *RA* 257); *знах. мн.* привилиѧ, привилїѧ, привїлия 6 (1454 *Cost. II*, 508; 1458 *BD* I, 20; 1460 *BD* II, 270; 1480 *BD* I, 239); привилїа, привилиа, прївилїа 3 (1448 *Cost.* II, 362; 1481 *BD* I, 258); привилея 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28, 29); привил⟨ь⟩я 1 (1497 *РИБ* 683); *ор. мн.* привилїами, прївилиами, прївилїами 6 (1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 561; 1460 *BD* I, 41; 1492 *Cost. S.* 162); привилїѧми, привилиими 4 (1472 *DIR«A»* 528; 1491 *BD* I, 491; *Cost. D.* 37; 1499 *BD* II, 155); ⟨п⟩ривилиєми 1 (1447 *Cost.* II, 273); *місц. мн.* в привилияхъ 1 (1389 *PEA* I, 27); *зам. ор.* ис привилїахь 1 (1500 *BD* II, 173).

Див. ще ПРИВИЛЄИ, ПРИВИЛЇА.

ПРИВИЛЇИ *див.* ПРИВИЛЄИ.

ПРИВИЛЇѦ *див.* ПРИВИЛЇА.

*ПРИВИЛНЫИ *прикм.* (3) ◇ листъ привилныи *див.* ЛИСТЪ 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* привилного (1463 *BD* II, 295); *знах. одн. ч.* привилиы (1463 *BD* II, 295).

*ПРИВИЛЬЄ *див.* ПРИВИЛЇЄ.

ПРИВИСИТИ *див.* ПРИВѢСИТИ.

*ПРИВЇЛИЄ *див.* ПРИВИЛЇЄ.

*ПРИВЇЛЇЄ *див.* ПРИВИЛЇЄ.

*ПРИВЇЛЇИ *див.* ПРИВИЛЄИ.

ПРИВЛАСЩАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* przywłaszczać) (що) мати у власності: До того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *інф.* привласщати (1389 *PEA* I, 27).

*ПРИВОДИТИ *див.* PRIWODITI.

*ПРИВОЗНЫИ *прикм.* (1) *(який привозять з інших країн)* привізний: До того позволяемъ имъ в домихъ своихъ вшелякіи пожитки собе привласщати и вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи, въ домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* привозные (1389 *PEA* I, 27).

*ПРИВОЛИТИ *дієсл. док.* (2) (кому що) дати згоду, дозволити (робити що): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѦти в него то сєлищє єго осажєньє и роспашь или кому быхо(м) приволили выкупи (!) тогды имаємъ заплатити єму пѦтьдєсѦть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); коли жь быхомъ хотѣли тыи двѣ Сєлищи любо сами оузѦти оу него Или кому приволили быхомъ выкупити и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ сєлищи шестьдєсѦть копъ... подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *P* 112—113).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* приволили быхомъ 1 (1429 *P* 112); быхо(м) приволили 1 (1427 *P* 109).

Див. ще *ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ 1, *ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ, *ПРОИЗВОЛИТИ 2.

*ПРИВОЛѢНЬЄ *с.* (3) дозвіл, згода: знамєнитосто чинимь... ижє мы романъ воєвода... никимъ иє.принужєнъ, али з доброі... рады своіхъ слугъ... и с приволѣньємъ оусєі зємлѣ волошьскоі... слюбили єсми... вѣрна служьба служити... владиславови... королєви польскому (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а є(ст)ли то(г) ча(с)у докулѦ соудьи соудѦть алюбо соудъ исъсѦдєть бєзъ праволєнїя (!) алюбо бє(з) потрєбы оувоидєть то(т) имаєть быти казнєнъ и пѦ(т)-надцє(т) (XV ст. *BC* 13 зв.); А сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то... ижь прида пърьдъ на(с)... филь мѦкович и своєю братьєю... со всѣ(х) своихъ ближьши(х) приволѣньємъ своєю доброю волью... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м)... свою половину дѣдьнины тристѦньць (Галич, 1409 *P* 74).

ФОРМИ: *род. одн.* ! праволєнїя (XV ст. *BC* 13 зв.); *ор. одн.* приволѣньємъ (1393 *Cost.* II, 607; 1409 *P* 74).

Див. ще *ДОЗВОЛЕНЄ, ИЗВОЛЄНЇЄ 2, *ПРИЗВОЛЄНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНЇЄ.

Пор. *ПРИВОЛИТИ.

*ПРИВЪЗЛЮБЛЄНИИ *див.* ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.

ПРИВѢСИТИ, ПРИВЕСИТИ, ПРЇВѢСИТИ, ПРЇВЕСИТИ, ПРИВИСИТИ, ПРИВѦСИТИ, ПРЇВѦСИТИ, ПРИВЕСИТЫ, ПРИВѢСИТЬ, ПРЫВѢСИТИ, ПРЄВѢСИТИ *дієсл. док.* (578) (що, що к чому) *(прикріпити шнуром)* привісити (що, що до чого): а иа потвєржєньє тым дѣдина(м), дали єсмо твєрдост нашу печат привѣсили вєлєбного королювства иашего (Судомир, 1361 *AGZ* 6); А на потвєржєнїє тому листови вєлѣли єсми привѣсити печат нашего великаго князства (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); и на крѣпость сєму моєму листу пєчѦть мою привѣсили єсмо (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а на потвєржѣньє сєму листу привѣсили єсмо нашю печа(т) (Коломия, 1424 *P* 102); а на потвєржєнє того н⟨а⟩шого жалованѦ... печат н⟨а⟩шу вєлєли єсмо привєсити к сєму н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); А про лѣпшоє свѣдоцтво и твєрдость, печать свою привѣсили єсьмо (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А на твердостъ тых речєй казали єсмо печат нашу привесити к сєму нашому листу (Лупьк, 1487 *AS* I, 241); а на болшоую крѣпость и потвърж(д)єнїє томоу въсємоу вышеписанномоу, вєлѣли єсмы нашемоу вѣрному паноу, тъоутоулови логофєтоу, писати я намоу (!) печа(т) привѣсити к сємоу иашємоу листоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *інф.* привѣсити, прївѣсити, привѦсити, прївѦсити 419 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *P* 37; 1392 *Cost.* I, 8; 1408 *Cost.* II, 633; 1419 *DIR«A»* 444; 1433 *P* 119; 1443 *P* 145; 1459 *BD* I, 36; 1487 *BD* I, 298; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); привєсити, прївєсити, prywesyty, priwesiti 41 (1388 *ZPL* 108; 1400 *DIR«A»* 433; 1420 *AS* I, 25; 1437 *AS* I, 34; 1446 *AS* I, 43; 1457 *BD* I, 5; 1460 *Cost. S.* 34; 1487 *AS* I, 86; 1493 *BD* II, 22; 1498 *ГВКОО* і т. ін.) привисити 9 (1409

Cost. I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; 1414 *DIR«A»* 441; 1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 169; 1435 *Cost.* II, 680; 1449 *Cost.* II, 744; 1464 *Cost. S.* 60; 1490 *BD* I, 433); **привѣси(т)** 4 (1399 *P* 59; 1424 *P* 100; 1452 *Cost.* II, 760; 1456 *ГПХМ*); **привеситы** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); **привиси(т)** 1 (1407 *P* 72); **прывѣсити** 1 (1442 *Cost.* II, 717); **превѣсити** 1 (1446 *Cost.* II, 248); **привѣсить** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); **priwissithy** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4); ! **привѣситоу** 1 (1435 *Cost.* I, 425); ! **привѣсти** 1 (1445 *Cost.* II, 231); ! **привести** 1 (1493 *АЛРГ* 56); ! **привѣти** 1 (1388 *P* 39); *аор. 1 ос. мн.* **привѣсихомъ, привѣсихо(м)** (1448 *DIR«A»* 491; 1452 *DIR«A»* 500; 1457 *Cost.* II, 811; 1458 *Cost.* II, 815; 1479 *BD* II, 352); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми... привѣсилъ, привѣсил** 3 (1465 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61, 62); **єсми... привесил** 3 (1470 *AS* I, 67; 1475 *AS* I, 72; 1497 *AS* I, 112); **єсми привѣсилъ, привѣсил** 2 (1482 *AS* I, 80; 1494 *AS* I, 102); **привѣси(л) єсми** 1 (1478 *ЗРМ*); **привесил єсми** 1 (1488 *AS* I, 88); **привѣсилъ єсмь** 1 (1401 *P* 64); **єсмъ привѣсилъ** 1 (1398 *ЗЛЕІК*); *1 ос. одн. ж.* **єсми... привѣсила** 1 (1490 *ЗХН* 136); **єсми... привесила** 1 (1488 *AS* I, 242); *3 ос. одн. ч.* **привѣсил** 1 (1489 *AS* I, 89); **привесил** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8)IV, 29); *1 ос. мн.* **привѣсили єсмо** 13 (1393 *P* 51; 1395 *Cost.* II, 613; 1400 *Cost.* II, 619; *P* 62; 1404 *Cost.* II, 625; 1424 *P* 102; 1435 *P* 133; 1442 *Cost.* II, 719; 1449 *Cost.* II, 747; 1492 *АЛМ* 31 і т. ін.); **єсмо привѣсили** 3 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116; 1468 *BD* II, 303); **єсмо... привѣсили** 3 (1413 *P* 84; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1491 *AS* I, 97); **єсмо... привєсили** 2 (1388 *P* 42; 1444 *AS* I, 42); **привесили єсмо** 2 (1444 *AS* I, 40; 1487 *AS* I, 86); **привѣсили есьмо** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); ! **привѣсєли єсмо** 1 (1463 *AS* I, 55); **priwisi-lijesmo** 1 (1395 *GL* 166); **єсмо привисили** 1 (1421 *Cost.* I, 143); **єсмо прывѦсили** 1 (1442 *Cost.* II, 717); **єсмо... прывѣсили** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194); **єсмо привѣсили** 1 (1413 *P* 84); **привѣ(с)ли єсмо** 1 (1388 *P* 43); **привѣсили, привѣсилї єсмы** 7 (1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *P* 77; 1421 *P* 96; 1448 *Cost.* II, 735, 738); **привѣсили єсми** 6 (1395 *Cost.* II, 610; 1433 *Cost.* II, 651; 1445 *Cost.* II, 236; 1448 *Cost.* II, 741; 1453 *Cost.* II, 766; 1485 *BD* II, 372); **єсмы привѣсили** 2 (1411 *Cost.* II, 638; 1436 *Cost.* II, 707); **привисили єсми** 2 (1462 *BD* II, 290, 293); **привисили єсмы** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **привѣсили єсмы** 1 (1398 *P* 57); **єсми привѣсили** 1 (1444 *Cost.* II, 208); **єсми...привѣсили** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **єсмы...! привѣсѣли** 1 (1377 *P* 24); **привѣсили єсмъ** 2 (1395 *Cost.* II, 612; 1419 *P* 91); **привѣсили** 3 (1361 *AGZ* 6; 1459 *P* 174; 1475 *BD* I, 200); *3 ос. мн.* **привѣсили** 2 (1442 *Cost.* II, 719; 1482 *AS* I, 80); **привесили** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); **прывѣсили** 1 (1442 *Cost.* II, 717); **прывесили** 1 (1475 *AS* I, 72); *майб. 1 ос. мн.* **хочемь привѣсити** (1415 *Cost.* I, 122); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... привесили** 3 (1470 *AS* I, 67; 1488 *AS* I, 88; 1497 *AS* I, 112); **штобы... прывесили** 1 (1475 *AS* I, 72); **штобы... привѣсили** 1 (1482 *AS* I, 80); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **є(ст) привишєна** 1 (1436 *Cost.* II, 698); **привѣше(и)** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *3 ос. мн.* **соу(т) привѣшєны** 1 (1454 *P* 163); **соутъ привишєныи** 1 (1436 *Cost.* II, 702); **привѣшены** 1 (1491 *AS* I, 94); **привѣшоны** 1 (1491 *AS* I, 94).

Див. ще **ЗАВѢСИТИ, *ПРИВЄШАТИ, *ПРИВѢШАТИ.**

! **ПРИВѢСИТОУ** ⟨ПРИВѢСИСТОУ⟩ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

! **ПРИВѢТИ** ⟨ПРИВѢСИТИ⟩ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИВѢШАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(прикріплювати шнуром)* привішувати: а на крѣпость того нашѣ печати посполно ис нашимъ господарємь привѣшаємъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **привѣшаємъ** (1393 *Cost.* II, 608).

Див. ще **ЗАВѢСИТИ, *ПРИВЄШАТИ, ПРИВѢСИТИ.**

ПРИВѦСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРИГАНА** *ж.* (1) (*стч.* přihana, *стп.* przygana) ◇ **п р и г а н о у д а т и** (чому) (1) оскаржити, опротестувати (що): а кн⟨ѧ⟩зь Сємєн тому листоу приганоу дал, а мовил так: я с моим братомъ, с отцємъ твоим нє записивал сѦ тымъ листомъ (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *знах. одн.* **приганоу** (1475 *AS* I, 70).

***ПРИГАНИТИ** *дієсл. док.* (9) (*стч.* přihaniti, *стп.* przyganić) (кому) оскаржити вирок (4): Кто приганїть соу(д)и на соудѣ сѣдѦчомоу (XV ст. *BC* 8 зв.);

(чим, чому) оскаржити, опротестувати (чим, що) (5): па(н) татомирь балицкии приганиль листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) иже соуть листовє нєправии фалшєвнии (Зудечів, 1413 *P* 83); и богда(н) вказа(л) перє(д) нами то(т) записъ и(х) на тыє имєнья и они томоу записоу приганили рєкли и(ж)бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **приганилъ, пригаиил**ь 3 (1413 *P* 83; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); ! **пригна(л)** 1 (1421 *P* 95); *3 ос. мн.* **пригаиили** (1496 *ВМКФС*); *майб. 3 ос. одн.* **приганїть** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.); ! **пригаии** 1 (XV ст. *BC* 34); *перф. пас. наз. одн. с.* **прїгаиєно** (XV ст. *BC* 7 зв., 26 зв.).

Див. ще ***ГАНИТИ, *НАГАНИТИ.**

!ПРИГЛАДАЛИ *див.* ***ПРИГЛЯДАТИ.**

***ПРИГЛЯДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (к кому) ставитися (до кого): ино оужє нє могоу имъ болши тєрпѣти толко бы бгъ наоучилъ вашоу мл(с)ть щобы єстє обєрноулисѦ к намъ лицємъ и приѦтєльствомъ к намъ пригладали (!) (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **щобы єстє ... !пригладали** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

! **ПРИГНАЛ** ⟨ПРИГАНИЛЪ⟩ (1): па(н) юрьи дѣдошицкии пригна(л) (!) па(н) игнатовы(м) лїсто(м) ажє соуть нєправїи ѳалшованїи (Зудечів, 1421 *P* 95).

Див. ***ПРИГАНИТИ.**

ПРИГОДА *ж.* (14) неприємний випадок, несподівана неприємність, пригода: I teź, sud'ja... kotoraja sia diejet'... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: oliżby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); тєжь то изволи(л) єсмы єму... аж бы коли нѣкотораѦ пригода єму ста(л) тогды има то сєло замѣни(т) продати тако добромоу Ѧко и самъ што бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) во всѣхъ нашихъ пригодахъ нє омешкаѦ (Львів, 1399 *P* 59); Мы панъ моужыло боучацски... вызнаваємъ... и(ж)... хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу оу ка(ж)доую єго пригодоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *P* 162—163); и ти(ж) ач бы сѦ на(м) пригодила нѣкотораа пригода... выити на(м) и(с) нашєи зємли, то(г)ди на(м)... имѣня и(х) отворєна (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючи намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пригода, prihoda** (1388 *ZPL* 106; 1399 *P* 59; 1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **прыгоды** (1492—1493 *ПВФЧ*; 1499 *BD* II, 449); *знах. одн.* **прыгодоу** 5 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1498 *BD* II, 413, 414; 1499 *BD* II, 447); **пригодоу** 1 (1454 *P* 162); *місц. одн.* **въ прыгодє** (1499 *BD* II, 449); *місц. мн.* **во пригодахъ** (1399 *P* 59).

***ПРИГОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (23) **1.** (кому, між ким і без додатка) статися, трапитися (3): колик⟨о⟩ сѦ пригодитъ ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѦчи(м) пыто(м)... а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѦ своєго оу ⟨сєлѣ⟩ тогды право єму маєт⟨ъ быти трє⟩тии днъ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу сє⟩ло (Галич, 1435 *P* 134); Пак ли бы тот дєи так намѣненны, нам, зємлѣм нашим молдавскым нѣкотора потрєбизна... нам пригодила сѣ, а то бы... королю єго милостї... было явно, иа инши час подобиы имаєт єго милость дєн и мѣсцє отложити (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

(кому, над ким) трапитися, статися неприємності, нещастю (кому, з ким) (10): Мы кнѦ(з) иванъ олкимонтови(ч) знаємо чиню... ажє... слюбилъ єсмь и цѣловалъ єсмь крєсть єго бъ нє даи што(с) пригоди(!) нашєму г(с)дрю вєликому кнѦ(з) витовту по єго животѣ нє имаємъ искати

иныхъ г(с)дрвъ мимо нашего г(с)дрѦ... королѦ влодислава (Мереч, 1401 *P* 64); а чого Б⟨о⟩же заховай што сѦ надомною пригодит, по моемъ животѣ нє вступати сѦ в тую землю жонѣ моєй (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); И також нашим подданным, комоу съ пригодит кривда от подданников кроль его милости... тот також да имает жадати справедливости от старости Каменецкого (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *безос.* (кому робити що) довестися, випасти на долю (10): таке(ш) кеды коли бы сѦ пригодило помочи оу кролевъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а то все выше писаное даемъ ємоу до є(г) живота ко(л)ко кра(т) бы ся ємоу пригодило выти исъ земли мо(л)давскоеи (Снятин, 1454 *P* 163); коли(с) прїгодить некоторомоу оцоу дроуою (!) жону понѦть а имеють (!) с нею дѣвкы а с первою жоною моужьчинькы тогды снве по смрти оцѣвѣ мають дѣвъкы замоу(ж) выдать (XV ст. *СЯ* 41); И такиж потвержаем... и обецѣем, иж ест было старыи записы алибо завезанѦ пригодло (!) бы сѣ нам оучинити... противкоу паноу нашемоу кролю... тоты записы оумарѣмо (!) тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **ся прыгодила** (1492—1493 *ПВФЧ*); *майб. 3 ос. одн.* **пригодит сѦ** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); **пригоди(т) сѦ** 1 (1448 *DIR«A»* 491); **прїгоди(т)ца** 1 (XV ст. *BC* 38); **сѦ пригодитъ** 1 (1435 *P* 134); **сѦ... пригодит** 1 (1490 *AS* I, 92); **сѣ пригодит** 1 (1499 *BD* II, 424); **сѦ... прїгодить** 1 (XV ст. *BC* 12 зв.); **(с) прїгодить** 1 (XV ст. *СЯ* 41); **(с) (!) пригоди** 1 (1401 *P* 64); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **ачбы сѦ... пригодила** 2 (1457 *Cost.* II, 809, 811); **пакли сѦ бы... пригодила** 1 (1449 *Cost.* II, 747); **пак ли бы... пригодила сѣ** 1 (1462 *BD* II, 285); *3 ос. одн. с.* **естли бы (коли бы) сѣ (сѦ) пригодило, пригодїло** 4 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1499 *BD* II, 421, 424); **бы (ачь бы, коли бы) сѦ (ся)... пригодило** 3 (1433—1443 *APM*; 1454 *P* 162—163, 163); **пак ли сѦ бы... пригодило сѦ бы** 1 (1449 *Cost.* II, 747); 1 **пригодло бы сѣ** 1 (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ПРИГОЖАТИ СѦ.**

***ПРИГОДОВАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) вигодуватися: Се я кнѦзь михаил... придаю стомоу сп(с)у и своего дворьца и змиинца десѦтиноу озими пшеници и рьжи... и што коли пригодоуест(с)Ѧ (!) оу дворѣ о(т) животины и о(т) гоусии... и о(т) всего приплодъка десѦтое (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* 1 **пригодоуест(с)Ѧ** (2-а пол. XV ст. *CO*).

Див. ще ***УЗГОДОВАТИ.**

***ПРИГОЖАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (11) траплятися, бувати (10): Частокро(т) прїгожаетсѦ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нехто возметь к собѣ во опѣканїе а коли(ж) доростуть лѣ(т) тогды хотѦ(т) ли(ч)бы име(т) своего опекате(л)ника все(г) свое(г) именїя (XV ст. *BC* 35 зв.);

(кому) траплятися, приходитися (1): Єсть въ обычаи землї нашои колї и мтрь умре тогды дети бѣроуть половиноу о(т) оца оусего именїя а прїгожаетсѦ такымъ дѣтемь оу моло(до)стї частокро(т) свою дѣ(л)нїцю истратїть (XV ст. *BC* 28).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **пригожаетсѦ, прїгожаетсѦ** (XV ст. *BC* 14, 14 зв., 15, 16, 28, 35 зв.; *СЯ* 41); *перф. 3 ос. одн. с.* **пригожалосѦ, прїгожалосѦ** (XV ст. *BC* 24; *СЯ* 42).

Див. ще ***ПРИГОДИТИ СѦ** 1.

***ПРИГОЛТѦЄВѢТИ** *дієсл. док.* (1) стати безземельним селянином, гольтяєм: а с тое земли хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и ведро медоу полюдного двє коуници а ловчому чотыри гроши... а нанѦчи (!) того не исполънѦєть заню(ж) приго(л)тѦеве(л) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **приго(л)тѦеве(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ПРИГОННЫИ** *прикм.* (1) *(який приганяють з іншого місця)* пригінний: а одъ пригонного скота, одъ десяти по грошу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пригонного** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ПРИГОРЧА *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставше слоуга наш ⟨То⟩ма Пригорча запла⟨тил⟩ оусе исполна (Сучава. 1487 *BD* I, 304).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пригорча** 1 (1487 *BD* I, 304); *зам. дав.* слоузѣ... Тома **Пригорча** 2 (1487 *BD* I, 304).

***ПРИГРОЗИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) пригрозити: Што ваша милость мне очивисте приказала... абыхъ отъ вашей милости... тымъ земяномъ, которые именя свои маютъ под ловы свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абыхъ... пригрозилъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

***ПРИДАВАТИ** *дієсл. недок.* (4) (що кому) давати, надавати, жалувати (1): а мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михаилоу придае(м) нашы двѣ селѣ (Снятин, 1454 *P* 163);

(що, що чому, що до чого) жертвувати (що чому, що на що) (3): увесь лесъ Ретовъ... къ Рожысчомъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Се я кнѦзь михаил придаю стомоу сп(с)у и своего дворьца... десѦтиноу озими пшеници (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **придаю** (2-а пол. XV ст. *CO*); *1 ос. мн.* **прыдаемо** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **придае(м)** 1 (1454 *P* 163).

Див. ще **ДАВАТИ** 1, **ДАТИ** 1, ***НАДАВАТИ, ПРИДАТИ** 1.

***ПРИДАНЄ** *див.* ***ПРИДАНИЄ.**

***ПРИДАНИЄ** *с.* (5) (*цсл.* придание) дарування, иадання, пожалування: а по нашемъ животѣ, кто боуде(ть) господаре(мь) оу земли, да ємоу не во(з)ме(т) нашего приданиѦ (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а кто по моємь животѣ пороуши(т) мое придание судить сѦ со мною прѣдъ б(г)мъ (б. м. н., поч. XV ст. *P* 76); А хто Сеи на(ш) листь пороуши(т) и в наше прида(и)е имет сѦ оустоупати то(т) сѦ с нами ро(з)соуди(т) пре(д) живоначѦ(л)ною тр(о)цею (Київ, 1459 *P* 174).

ФОРМИ: *род. одн.* **приданиѦ** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); ! **прѣданїа** 1 (1411 *Cost.* I, 85); *знах. одн.* **прида(н)е** 2 (1427 *P* 108; 1459 *P* 174); **придаиие** 1 (поч. XV ст. *P* 76).

Див. ще **ДААНЇЕ**[1], ***ДАНИНА, ДАНЇЄ, *НАДАНЬЕ.**

Пор. **ПРИДАТИ.**

ПРИДАТИ *дієсл. док.* (52) **1.** (що, кому що, чого) *(володіння, права, пільги)* дати, надати, пожалувати (6): а придалъ есмь єму озера рыбнаѦ за днѣстромъ куды мои неводи ходили (Казимир, п. 1349 *P* 3); а се я панъ михаило ивановичь заставилъ свое село черепыне... осташкови... и с тымь полемь што придалъ былъ григореви шеломыньское поле и сѣножѦти (Львів, 1386 *P* 31); и мы, дорадившисе... и зъ нашими князы и бояры, подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидиминовичъ (!) Сушичъно и зъ даню медовою и грошовою (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а по наше(м) жив⟨отѣ⟩, кто боуде(т)... господарь нашеи земли... т⟨отъ що⟩бы имъ непороуши(л) нашего дааніа, але щобы прида(л) и потвръди(л) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366); па(к) ли (бы) хоти(л) оу коломыи мешкати ино придали єсми по(л) млина и мыта по(л) коломыско(г) (Снятин, 1454 *P* 163);

(що кому) дати, надати в чиє розпорядження (1): Тѣмъ мы придали єсмы пискоупови вормєньскомоу Оганесови церквы ворменъскыѦ и попы ихъ (Сучава, 1401 *RIR*);

(чого) *(дань)* дати, придати (що) (1): а з дроугого села з наших людей с рѣпинич придал есми дани той сполняючи двѣ кади медоу (б. м. н , 1470 *AS* I, 67);

(чому, що к чому, що на що, що у що) пожертвувати (на що) (21): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, мєеть держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы кнѧ(з) литовьскии кнѧ(з) олександро... чииимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь кнѧ(з) юрьии корьѧтови(ч) придалъ млинъ къ цркви... оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20); а по нашемъ животѣ кого бъ изберетъ господаре(м) быти оу нашеи земли... то(т) бы непороуши(л) ... нашего данїа, що есмы придали къ свѣтои црькви манастырю о(т) немца (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494—495); мы кнгины (!) олеска(н)доваѧ (!) иаста(с)я киє(в)скаѧ... придали есмо оу до(м) Стыя тр(о)ци манастырю Сергиевоу двѣ волости наши(х) (Київ, 1459 *Р* 174); Я князь Константинъ Ивановичь Озтрозкій... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... имѣнье Здетелу... на вѣчность на соборную церковъ... у Вилни (1499 Вільна, 1499 *АСД* VI, 2); мы князь Михайло Ивановичь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную Измаловскую (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

2. (що к чому, що за що) придати, додати (що до чого) (21): а тако(ж) пани марєкорѣта росоваѧ да(л) свое село серно(к) тучнѧкови и м ко(п) прида(л) за куропотеники (Галич, 1418 *Р* 89); а дал мнѣ кнѧз его м⟨и⟩л⟨о⟩сть дворъ свои Межирѣчье, а к тому ми придалъ тридцѧт коп широких грошей (Острог, 1466 *AS* I, 60); А пан Петръ еще придал Илцѣ за тое село м злат татарскых (Сучава, 1473 *BD* I, 186—187); а еще кнѧзь Олександро придал сто коп широкых грошей... братоу своемоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнем (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой ... а къ тому придалъ былъ ему семдесятъ копъ грошей, и мы въ тотъ дворецъ и въ данники Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620); а къ тому дали есмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени... и къ тому придали ему Кривичи съ трема ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки (Городно, 1497 *РИБ* 683).

3. дозволити (2): а другїи годъ ново придалъ его мил. ему тую волость выбрати на окупъ женѣ его и дѣтямь (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10).

ФОРМИ: *інф.* **придати** (1456—1481 *Р* 164; 1488 *AS* I, 241, 242; 1489 *AS* I, 89); *перф. 1 ос. одн. ч.* **придаль, придалъ, придал, прида(л) есми** 6 (1440 *Р* 142; 1470 *AS* I, 67; 1490 *Пам.*; 1499 *АСД* VI, 2); **придалъ есмь** 1 (п. 1349 *Р* 3); ! **предалъ есмь** 1 (бл. 1350 *Р* 8); **есми придаль** 1 (1440 *Р* 142); **есмъ придал** 1 (1488 *BD* I, 347); *3 ос. одн. ч.* **придалъ, придал, прида(л)** (бл. 1350 *Р* 8; 1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* № 13; 1473 *BD* I, 186; 1475 *AS* III, 14; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1487 *AS* I, 86; 1488 *BD* I, 325); *3 ос. одн. ж.* **прида(л)** (1418 *Р* 89); *1 ос. мн.* **придали есмо** 7 (1376 *Р* 22; 1396 *AS* I, 20; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1452 *Р* 161; 1459 *Р* 174; 1473 *BD* I, 181); **прыдалисмо** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **придали есми** 2 (1454 *Р* 163); **есмы придали** 2 (1428 *Cost.* I, 233; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); **придали есмы** 1 (1401 *RIR*); **есми придали** 1 (1439 *Cost.* II, 31); **есмо... придали** 1 (1497 *РИБ* 683); *3 ос. мн.* **придали** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **придалъ былъ** 2 (1386 *Р* 31; 1495 *РИБ* 620); **былъ придалъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **былъ... придалъ** 1 (1375 *Р* 20); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы прида(л)** 1 (1448 *Cost.* II, 366); **би... придалъ** 1 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); *перф. пас. 3 ос. мн.* ! **было... приданы** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **приданоую** (1467 *СП* № 13); *наз. мн. с.* **прыданые** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *предик. пас. дієприкм.* **придаио** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

Див. ще **ДАВАТИ, ДАТИ, *НАДАВАТИ, *ПРИДАВАТИ.**

***ПРИДАТОК** *ч.* (1) додаток, придаток: и к тому имєню гроши и придаток брал пан Єнко Чаплич оу кн⟨ѧ⟩зѧ Ивана Острозкого (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

ФОРМИ: *знах. одн.* **придаток** (1487 *AS* I, 85).

***ПРИДѢЛЪ** *ч.* (4) *(монастир, що залежав від головного і був розташований на інших землях)* філіальний монастир: а то(т) де манасты(р) пече(р)скїи з приделами своими мн(с)тыре(м) николски(м) поусты(н)ски(м) в кїевѣ и з ынши(ми) трема монастыри Сиверскои земли че(р)ниговски брянски новгоро(д)ка сиве(р)ского... былъ з веко(в) с предѣлами свои(ми) вышерече(н)ными самъ в себѣ Ставропигїя о(т) велики(х) кнзей роуски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *ор. мн.* **предѣлами** 2 (1481 *ГПМ*); **приделами** 1 (1481 *ГПМ*); **предѣли** 1 (1481 *ГПМ*).

***ПРИЕЖДЖАТИ** *дієсл. недок.* (2) (къ кому) приїжджати (до кого): И тыми разы они засе к на(м) прие(ж)джали (Вільна, 1495 *БСКИ*); приеждчалъ(и) (!) къ намъ земяне наши (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **прие(ж)джали** 1 (1495 *БСКИ*); ! **приеждчалъ(и)** 1 (1498 *ГВКОО*).

Див. ще ***ВЫЕЗДИТИ, ВЫЕХАТИ 2, ЕЗДИТ, ПРИЕХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЕХАТИ, ѢХАТИ.**

***ПРИЕЗДЪ** *ч.* (11) приїзд: А што есмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приездъ и на стадо твое то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а бо(л)коуно(в)щиноу даивали на прие(з)дъ кнзю великому витовтоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *знах.* **приездъ, прие(з)дъ** (1386—1418 *Р* 35; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв.).

***ПРИЕТЕЛЬ** *див.* **ПРИѦТЕЛЬ.**

ПРИЕТЕЛЬСКЫИ *див.* **ПРЇЕТЕЛЬСКЫ.**

***ПРИЕХАНИЕ** *с.* (5) *(цсл.* приѣхание) приїзд, прибуття: але наяснеишїи па(н) на(ш) кро(л) его мл(с)тъ пере(д) его мл(с)ти приеханиемь к том(у) выименованном(у) мистцю... имае(т) его мл(с)тъ на(с) обыслати десѧтми недилѧми пере(д) ты(м) (Серет, 1453 *Cost.* II, 765—766); и мы были тое именье ему дали во опеканье до нашого, ажъ дасть Богъ щасного, прыеханья (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *род. одн.* **прїеханья** 2 (1489 *РИБ* 433, 437); **прыеханья** 1 (1489 *РИБ* 437); *ор. одн.* **приеханиемь** (1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302).

Пор. **ПРИЕХАТИ.**

ПРИЕХАТИ, ПРИѢХАТИ, ПРЇЕХАТИ, ПРЇИХАТИ *дієсл. док.* (33) (до кого, к кому і без додатка) приїхати, прибути (до кого) (17): приехалъ клепачь на стго якуба днь (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); ино мы послалы вижа замку Браславского... до бояръ Хмелныцкихъ... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а пак ли бы ⟨е⟩ще его не было тогды... коли чоловѣкъ то(т) обвиненыи домовъ приѣде приѣде(т) (так.— *Прим. вид.*) тогды по его оуѣханъѣ третии днъ право мае(т) быти (Галич, 1435 *Р* 134); а на имѧ приехали соу(т) па(н) предбо(р) с коиецьполѧ... и па(н) янь кмита з вижнича (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); И тотъ нашъ посолъ отъ толе ся верънулъ и до насъ прыехалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447);

(до чого) *(досягти кінцевої мети)* приїхати, прибути (6): мы илиа воевода... чинимъ знаменито... оже... приехали есми до Львова и(с) нашими паны (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); да ест имь слободно и доброволно и безь забавѣ прїехати до нашеи земли (Сучава, 1475 *BD* II, 329); а колї сѧ на(м) прїгодить прїеха(т) до которое землї тогды соудья тое земли имеєть соудити прї иашомъ дворе (XV ст. *BC*

12 зв.); ⟨А такєж коупцом⟩... да єст им слободно и доброволно ⟨... до нашои земли⟩ прїєхати (Гирлов, 1499 *BD* II, 443);

(к чому, під що, на що) приїхати, прибути (до чого, під що, на що) (9): такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома, неприѣдуть с нашимъ г(с)дрмъ... ку голдованию (Сучава, 1395 *Cost.* II, 610); мы петрь воєвода... вызнаваємь... оже мы ис нашими паны ... прієхали єсми по(д) хоти(н) (*в ориг.* хоти.— *Прим. вид.*) (Хотин, 1455 *Cost.* II, 773—774); и кнAз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); и опят есмо приехали к той долине, откол нас пан Янчинский повел (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(перед кого) з'явитися, предстати (перед ким), прибути, приїхати (до кого) (1): алє коли тыми часы оусхоче(м) поєхати пєре(д) нашего милостивого пана приєхати, а на(ш)... милостивы(и) па(н) имає(т) на(с) глеитовати своими чотырми великими паны (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *інф.* приєхати, прїєхати 3 (1453 *Cost.* II, 766; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 443); прїихати 2 (1434 *Cost.* II, 666; 1456 *ПМВП*); приѣхати 1 (1395 *Cost.* II, 610); прїеха(т) 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* есмы прїѣхалъ (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн. ч.* приєхалъ 2 (1386—1418 *Р* 35; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); прыехалъ, pryiechal 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1499 *BD* II, 447); прїѣхалъ 1 (1498 *АЛМ* 163); прїихал 1 (1480 *BD* I, 239); *1 ос. мн.* приєхали єсми 2 (1439 *Cost.* II, 712; 1455 *Cost.* II, 774); приехали есмо 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); преехали есмо 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); есмо приехали 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *3 ос. мн.* приехали соу(т) 2 (1453 *Cost.* II, 765); прыехали 2 (1496 *BD* II, 405); приєхали 1 (1433—1443 *АРМ*); *майб. 3 ос. одн.* приѣде(т) 1 (1435 *Р* 134); прїедет 1 (1468 *BD* II, 302); приѣдє 1 (1435 *Р* 134); *3 ос. мн.* приѣдуть 1 (1395 *Cost.* II, 610); прїидоу(т) 1 (1456 *ПМВП*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* абы... прыихалы (1430 *ГВКЛ* 7); *дієприсл. перед.* прїѣхавши 1 (1498 *АЛМ* 169); приехавши 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); прїѣхавъ 1 (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще ***ВЫЕЗДИТИ, ВЫЄХАТИ** 2, **ЄЗДИТ**, ***ПРИЕЖДЖАТИ**, ***ПРИѢЗДИТИ**, ***SIECHATY SIA, ѢХАТИ** 2.

***ПРИЖИТОКЪ** *ч.* (1) прибуток, приріст: а тия села дадоше ... исъ вьсѣмъ прижитко(м) (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* прижитко(м) (1404 *ГМ*).

ПРИЖОЛТѢНИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): також⟨є⟩ єсми дал⟨и⟩ сел⟨о⟩ к⟨ръ⟩стѣ на имA калиновци... и прижолтѣни (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248).

ФОРМИ: *наз.* прижолтѣни (1429 *Cost.* I, 248).

ПРИЗВАТИ *дієсл. док.* (4) (кого) (*запросити*) прикликати: Коли бы сA то дѣяло около свAта нарожѣнья бо(ж)єго оуже проминоулого тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнAзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длA того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а кто его прїведѣть к томоу забитомоу алюбо велїть ты(х) прїзва(т) болє(и) ємоу нє прїдѣть одно одинъ гро(ш) взAть (XV ст. *ВС* 25); Билъ намъ чоломъ игуменъ... зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и наиовѣ за собою посадыти иа церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *інф.* призвати 1 (1500 *АСД* II, № 3); прїзва(т) 1 (XV ст. *ВС* 25); *майб. 3 ос. мн.* прызовутъ (1500 *АСД* II, № 3); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* иж быхо(м)... призвали были (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ЗВАТИ** 2, **ПОЗВАТИ** 1.

***ПРИЗВОЛЄНЄ** *див.* ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ**.

***ПРИЗВОЛЕНЇЕ** *див.* ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ**.

***ПРИЗВОЛЄНЬЄ** *с.* (7) дозвіл, згода: Aważyli iesmo swoim horlom s waszym pryzwoleniem, na was nadieia sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141—142); мы петръ воєво(да)... схюбоує(м) (!)... ижъ нѣ имєє(м), а ни хочє(м) жа(д)ны(х) землъ, а ни панствь землъ молдавски(х) прє(з) волъ и призволѣньA прєреченого господарA, казимира, королA полского... о(т)далити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); А сє я Хвєдко Кословский... светчю... иж продал єсми село своє Стоупно осподарA нашого волєю и з Єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти призволєнємъ великого королA (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); и мы тую зє(м)лю чыгиревщину богдану єсмо присудили за(н)же нє могуть татаровє зє(м)ль свои(х) продава(ти) вѣчно бє(з) призволєньA о(т)ца нашого (Вільна, 1495 *В. Соб.*).

ФОРМИ: *род. одн.* призволѣньA 2 (1448 *Cost.* II, 734, 738); призволєньA 1 (1495 *В. Соб.*); *ор. одн.* призволєнємъ, призволєнем, при(з)воленьємъ, pryzwoleniem 5 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 241; 1495 *ВМБС*); призволенїемъ 1 (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***ДОЗВОЛЄНЄ, ИЗВОЛЄНЇЄ** 2, ***ПРИВОЛѢНЬЄ, ПРОИЗВОЛЄНЇЄ**.

Пор. ***ПРОИЗВОЛИТИ.**

***ПРИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (7) (що кому, кому робити що) дозволити: А ещо Левону-жъ Шоломичу призволили есмо Неверово село держати, што у Невера купилъ за 100 копъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Ино мы то єй призволили; тоє имєнє Любчо по своєм животє волна она отдати и записати прирожоным своимъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); Билъ намъ чоломъ игуменъ... зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковиой земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* призволи(л) (1495 *В. Соб.*); *1 ос. мн.* призволили есмо 1 (1463—1478 *РЕА* I, 35); призволили 1 (1487 *AS* I, 241); *3 ос. мн.* прєзволили (XV ст. *ВС* 17); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* и(ж)бы призволи(л) (1495 *ВМБС*); *1 ос. мн.* абыхмо... призволили (1487 *AS* I, 241; 1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ**, ***ИЗВОЛИТИ** 1, ***ПОВОЛИТИ**, ***ПОЗВОЛИТИ**, ***ПОЗВОЛЯТИ**, ***ПРИВОЛИТИ**, ***ПРИЗВОЛAТИ**, ***ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

***ПРИЗВОЛѢНЬЄ** *див.* ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ**.

***ПРИЗВОЛAТИ** *дієсл. недок.* (2) (що кому) дозволяти: ино мы то єй призволAєм сим нашим листом (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); и мы то имъ прызволяемъ: нехай они людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* призволAем 1 (1487 *AS* I, 87); прызволяемъ 1 (1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ**, ***ИЗВОЛИТИ** 1, ***ПОВОЛИТИ**, ***ПОЗВОЛИТИ**, ***ПОЗВОЛЯТИ**, ***ПРИВОЛИТИ**, ***ПРИЗВОЛИТИ**, ***ПРОИЗВОЛИТИ** 2.

***ПРИЗИРАТИ** *дієсл. недок.* (2) (*цсл.* призирати) (чого, к чому) наглядати (за чим): приєхалъ клєпачь на стго якуба днь днь (!) лєжалъ призирая тоѣ роботы... а на кругилии воевода самъ призиралъ к тому (б. м. и., 1386—1418 *Р* 35).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* призиралъ (1386—1418 *Р* 35); *дієприсл. одноч.* призирая (1386—1418 *Р* 35).

***ПРИЗНАТИ** *дієсл. док.* (2) (що) (*ствердити*) визнати, признати, посвідчити: а одъ леса ажъ до урочища Вирной долыны, где засталысмо бояръ Хмельныцкихъ... которыи призналы по тую долыну Вирную грунтъ Мыкулынскій, а за долыною Багрыновскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* призналъ (1430 *ГВКЛ* 8); *3 ос. мн.* призналы (1430 *ГВКЛ* 9).

Див ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ВЫЗНАТИ** 1, ***ПОЗНАВАТИ, ПОЗНАТИ** 2, ***ОУЗНАВАТИ**, ***ОУЗНАТИ** 1.

***ПРИЗНАТИ СA** *дієсл. док.* (2) (к чому) (*визнати*) підтвердити (що), признатися (в чому): и потом тыи Цецевневскии сами сA к своєй печати признали, штож их

печат єсть в того листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); а писа(р) то(т) тє(ж) к роуцє своє(и) сѧ при(з)на(л) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ при(з)на(л)** (1496 *ВМКФС*); *3 ос. мн.* **сѧ... признали** (1491 *AS* I, 94).

***ПРИЗРЕНІЕ** *с.* (1) (*цсл.* призьрѣние) (на кого) доброзичливість, прихильність, вияв уваги (до кого): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м., на себе далъ есми... зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **призреніе** (1449 *АЛМ* 8).

***ПРИИМАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** одержувати, приймати (що) (1): а даємъ и дали єсмо со всѣми оужитки с лєсомъ съ дубровами... и ставы како коли каждыи зѣмлѧнинъ приимаєть (Краків, 1394 *Р* 54).

2. (*схвалювати*) приймати (1): коли(ж) всї оуставлєнїя законъ и права чинѧ(т) всїмъ речємъ то хочємъ штобы таяя (!) права што єсмо оуставїлї оу вєлїко(м) соимє у вїслїци прїиманы была (!) (XV ст. *ВС* 10);

◇ ślid priimathy (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **priimathy** (1413 *GL* 48); *теп. 3 ос. одн.* **приимаєть** (1394 *Р* 54); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн. с.* **штобы... прїиманы ! была** (XV ст. *ВС* 10).

Див. ще **ПРЇИМИТИ, PRIJMOWATI** 1, ***ПРЇѦТИ, ПРЫНЯТИ.**

PRIJMOWATI *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) приймати, одержувати (1): Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje, mokroje chusty swietoje, kostelnoje, kotorych żadnym obyczajem ni odin prijmowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104).

2. (кого) (*давати притулок кому*) приймати (1): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ФОРМИ: *інф.* **prijmowati** (1388 *ZPL* 104); *теп. 1 ос. мн.* **прыймуемо** (1438 *Р* 140).

Див. ще ***ПРИИМАТИ** 1, **ПРЇИМИТИ, *ПРЇѦТИ, ПРЫНЯТИ** 2.

***ПРИИМЪ** *ч.* (1) перешкода: а и ѣщє што было мєжи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ бєзъ приимъ без пакости всѧкому чл̃вку (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. мн.* **приимъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

ПРИИТИ *див.* **ПРЇИТИ.**

ПРИКАЗ *див.* **ПРИКАЗЪ.**

***ПРИКАЗАНЄ** *див.* **ПРИКАЗАНИЄ.**

! ПРИКАЗИ ⟨ПРЄКАЗИ⟩ *див.* ***ПРЄКАЗА.**

ПРИКАЗАНИЄ, ПРЇКАЗАНЇЄ, ПРИКАЗАНЇЕ, ПРИКАЗАНЬЄ *с.* (28) **1.** розпорядження, наказ (26): господарѧ нашего милостивого королѧ влодислава єго приказанъємь то есмы вчинили (Перемишль, 1390 *Р* 175); при казанїє самого воєводы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже кролєвскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсмы на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93); И коли боудєт пана нашего королѧ приказание... а мы имаємь оудилати подлоуг приказаниа пана нашего (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Г⟨о⟩с⟨по⟩дарѧ н⟨а⟩шого великого королѧ приказаньємъ (Манів, 1478 *AS* I, 75); Приказанєм г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рѧ нашого королѧ єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. заповідь (1): а то є(ст) противъ прїказань(ю) б̃жьєму и противъ правоу ц̃ркомоу (XV ст. *ВС* 15);

◇ desiatero boži prikazani (1) *див.* ***DESIATERO.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **приказаниє, при казанїє, прїказанїє** 3 (1404 *Cost.* II, 625; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1468 *BD* II, 301); **приказаньє** 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); *ск. н.* **приказан** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); *род. одн.* **приказанія, прїказанїя** 5 (XV ст. *ВС* 6, 14 зв., 15, 20); **приказаньѧ, приказанья** 2 (1422 *Р* 97; 1475 *AS* I, 70); **приказаниа** 2 (1453 *Cost.* II, 766; 1468 *BD* II, 301); *дав. одн.* **приказанїю** 1 (XV ст. *ВС* 15); **прїказань(ю)** 1 (XV ст. *ВС* 15); *знах. одн.* **прїказаньє** (XV ст. *ВС* 28); *ор. одн.* **приказаниємъ, прїказанїємъ, приказаниє(м)** 4 (1421 *Р* 93; XV ст. *ВС* 14; 1445 *Р* 148); **приказаньємъ, приказанъємь** 3 (1390 *Р* 175; 1475 *AS* I, 69; 1478 *AS* I, 75); **приказанєм** 2 (1478 *AS* III, 16; 1491 *AS* I, 94); **! прїказанїє** 1 (XV ст. *ВС* 6); *род. мн.* **prikazani** (1388 *ZPL* 105).

Див. ще ***КАЗАНИЄ, *КАЗНЬ** ², **ПРИКАЗЪ, *РОЗСКАЗАНЄ.**

Пор. **ПРЫКАЗАТИ.**

***ПРИКАЗАНЪЄ** *див.* **ПРИКАЗАНИЄ.**

ПРИКАЗАНЬЄ *див.* **ПРИКАЗАНИЄ.**

***ПРИКАЗАТИ** *див.* **ПРЫКАЗАТИ.**

ПРИКАЗЪ, ПРИКАЗ *ч.* (22) розпорядження, наказ: а писалъ писарь малохѣи королєвымь приказомъ (Львів, 1399 *Р* 59); само(г) кро(л)ѧ приказъ (Медика, 1407 *Р* 72); прика(з) само(г) воєводы (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653); Приказ кн⟨ѧ⟩зѧ Борисов⟨а⟩ (Київ, 1437 *AS* I, 34); Прик. нам. во вн(л) кан. (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); П(р) па(н) ли(т) хрє(б) ма(р) на(ш) сло(н) (Луцьк, 1497 *ПМХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **приказъ, приказ, прика(з)** 19 (1407 *Р* 72; 1411 *Р* 77; 1415 *Р* 87; 1433 *Cost.* II, 653; 1437 *AS* I, 34; *Р* 137; 1438 *Р* 139; 1445 *Р* 149, 151; 1446 *AS* I, 43; 1451 *Р* 159; 1452 *Р* 161 і т. ін.); *ск. н.* **Прик.** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **П(р)** 1 (1497 *ПМХ*); *ор. одн.* **приказомъ** (1399 *Р* 59).

Див. ще ***КАЗАНИЄ, *КАЗНЬ** ², **ПРИКАЗАНИЄ** 1, ***РОЗСКАЗАНЄ.**

***ПРИКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (15) **1.** (що кому робити що) (*розпоряджатися*) наказувати, веліти (14): своимъ тывуномъ приказуємъ судовъ церковъныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ и всѣмъ намѣсткумъ нашимъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ и єго дѣтємъ... на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и певныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *Р* 121); Ино мы... прыказоуємъ вамъ... штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по нашому господарьству (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

2. (що к кому) переказувати, передавати (що кому) (1): a i my k waszoy milosty kołkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **приказуємъ, прїказоуємь, приказоуємь, prikazujem** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *ZPL* 107; XV ст. *ВС* 11 зв., 12, 14, 15, 15 зв., 16, 27 зв.); **прїказоуємы, приказуємы** 3 (XV ст. *ВС* 11, 14; 1433 *Р* 121); **прыказоуємъ** 1 (1498 *BD* II, 412); *перф. 1 ос. мн.* **prykazywali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ** 1, ***КАЗАТИ** 1, ***НАКАЗЫВАТИ, ПРЫКАЗАТИ** 1, **РОСКАЗАТЬ** 3, ***РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ** 3, ***СКАЗОВАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

***ПРИКЛАСТИ** *дієсл. док.* (5) (що, що к чому) (*печатку*) прикласти (що, що до чого): а проси(л) єсми ты(х) людєи добры(х)... абы пєчати свои приклали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а на твердость верхоу писаных речей и пєчати єсмо приклали к сєму нашомоу листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 95).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмо приклали** 1 (1491 *AS* I, 95); **єсмо ...приклали** 1 (1469 *AS* I, 64); *3 ос. мн.* **приклали** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *баж.- ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... приклали** (1467 *СП* № 13).

ПРИКЛОНИТИ *дієсл. док.* (2) (кого к кому) привернути, прихилити (кого до кого) (1): Мы панъ моужыло боучацски... Вызнаваємъ... и(ж)... хотячи пана михаила канцлиря молдавско(г)... къ на(м) приклонити дали єсми ємоу... оу снятинѣ... мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163);

◇ приклонити помочи (противъ кому) (1) надати допомогу, допомогти (кому): я иліа воєвода... при-

сѣгаю и обицоую сѦ... противъ каждомоу нєпрїятєлєви, а любо нєпрїятєлє(м) и(х) приклонити помочи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *інф.* **приклоиити** (1436 *Cost.* II, 698; 1454 *P* 162).

***ПРИКРОСТЪ** *ж.* (3) ◇ **имати прикростъ** (1) *див.* **ИМАТИ** [2]; **имѣти прикрости** (2) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **прикростъ** (1453 *Cost.* II, 766); *род. мн.* **прикростей** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64).

***ПРИКОУТОКЪ** *ч.* (12) хутір: тѣмъ мы видѣвш⟨и⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы ємоу... села... гдє є(ст) ⟨стєпань вата⟩мань съ своими прикоу⟨тки⟩ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... слоуга нашь Сънгоур и сєстра єго Стана... та продали тоє сєло и тот прикоутокоу (!) слоузѣ нашємоу Лазор Микшоуноу (б. м. н., 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прикоуток** 1 (1490 *BD* I, 394); ! **прикоутокоу** 2 (1490 *BD* I, 394); *род. мн.* **прикоутъковъ** (1438 *DBAc* 27); *знах. мн.* **прикутки** (1436 *DIR«A»* 469); *ор. мн.* **прикоу(т)кы, прикоуткы** 4 (1446 *Cost.* II, 238; *ПГСПМР*; 1452 *Cost.* II, 422; 1486 *BD* I, 289); **прїку(т)ки, прикоу⟨тки⟩** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1445 *Cost.* II, 212); **прикутками** 1 (1435 *Cost.* I, 403).

***ПРИЛЄГЛОСТИ** *мн.* (1) (*стп.* przyległości) прилягаючі землі або угіддя: Мы кнѕь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... О(з)на(і)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м)... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго... зоставоую И... Надаю... Городища Сєлища И оурочища з рѣками И рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостѦми (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор.* **Прилє(г)лостѦми** (1459 *P* 171).

***ПРИЛЕПЛЕНЫИ** *дієприкм.* (1) приліплений, приклеєний: и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ж.* **прилеплена** (1489 *РИБ* 431).

! **ПРИЛЇЄ** ⟨ПРИВИЛЇЄ⟩ *див* **ПРИВИЛЇЄ.**

! **ПРИЛОГА** ⟨ПРОЛОГА⟩ *див.* ***ПРОЛОГЪ.**

ПРИЛОЖИТИ, ПРЫЛОЖИТИ *дієсл. док.* (76) **1.** (що кому, чому, к чому) додати (що кому, чому, до чого) (3): а мы єсмы жаловали наши слоугы... и дали єсмы имъ тоє сєло тамръташи(н)ци и приложили єсмы и(м) къ ихь оурикови (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); мы Стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и приложили єсмы о(т) иа(с) томоу(ж)... монастироу о(т) нємца болото криваѦ и озєро (Ясси, 1500 *Cost. S.* 234).

(що) (*додатково включити*) додати (1): Алє видимо оу томъ листу твоєє милости много рєчей прыложєно, яко мы иє жєдали таковоого листоу отъ твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. (що, що к чому, що на що) (*печатку*) прикласти (що до чого, що для чого) (72): а на то єсм(ь) приложилъ свою пєчать (б. м. н., 1366 *P* 14); а на потвєржєньє приложилъ тому листу свою пєчать пано мацина (Львів, 1400 *P* 61); и я свою пєчат приложил на твєрдость сєє моє⟨є⟩ грамоты (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); а про лѣпшую справєдливость и пєчать свою приложил єсми к сєму моєму листу (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); а про лєпшоую справєдливость и пєчати своє приложили к сємоу нашомоу листоу (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а про лѣпшоую справє(д)ливость и вѣчность и пєчати єсмо свои приложили к сємоу нашємоу листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3); а па twerdost toho diła y peczat iesmo swoyu przyłożył k semu moiemu łystu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **приложити** 4 (1495 *РИБ* 621; 1497 *ПКИП*; *ПМХ*; 1499 *АЛРГ* 95); **прыложити** 1 (1499 *РИБ* 777); *аор. 1 ос. одн. ч.* **приложих** (1481 *BD* I, 249); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есми... приложил, приложилъ** 6 (1466 *AS* I, 63; 1474 *AS* I, 69; 1485—1500 *AS* I, 121; 1496 *AS* I, 245; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; 1499 *АСД* VI, 3); **приложил, приложи(л) есми** 3 (1461 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **приложил, приложи(л)** 4 (1454 *AS* III, 10; 1490 *AS* I, 92; *Пам.*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **прыложилъ** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); **есми приложилъ** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **єсм(ь) приложилъ** 1 (1366 *P* 14); **iesmo przyłożył** 1 (1500 *ДПЖН*); *1 ос. одн. ж.* **есми... приложила** 1 (1487 *AS* I, 240); **приложила есьми** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. одн. ч.* **приложилъ, приложил** 2 (1400 *P* 61; 1487 *AS* I, 240); **прыложилъ** 2 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *1 ос. мн.* **єсмо... приложили** 5 (1463 *ГГЯ*; 1467 *AS* I, 63; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; XV ст. *СГЧА*; 1499 *ПИ* № 3); **приложили єсмо** 2 (1424 *P* 104; 1487 *AS* I, 87); **приложили єсмы** 2 (1432 *Cost.* I, 327; 1500 *Cost. S.* 234); **єсмо приложили** 1 (1478 *AS* I, 76); *3 ос. мн.* **приложили** (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 63; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1475 *AS* I, 70; *AS* III, 14; 1481 *AS* I, 78; 1491 *AS* I, 97; 1499 *АСД* VI, 3; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы (штобы)... прыложилъ** 2 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); **абы... приложилъ** 1 (1489 *AS* I, 89); *1 ос. мн.* **што быхо... приложили** (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **абы (бы, штобы, ажбы, ижъбы) приложили** (1449 *АЛМ* 8; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 63; 1481 *AS* I, 78; 1487 *AS* I, 240; 1490 *Пам.*; 1492 *AS* III, 24; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142; 1499 *АСД* VI, 3; бл. 1500 *ПИ* № 2); *предик. пас. дієприкм.* **прыложєно** (1496 *BD* II, 401).

***ПРИЛОУКЪ** *ч.* (1) (*назва містечка у Київській землі*) Прилуки: Писанъ на прилоуцє за (д)нєпромъ (Прилуки, 1459 *P* 172).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на прилоуцє** (1459 *P* 172).

***ПРИЛОУЧАТИ** *дієсл. недок.* (3) (кого, що кому) придавати, прилучати: а нє хотѦ(т) лї то(г)о оучинїть тогды тоє имєнїє мы имъ осоужаємъ а прїлоучаємъ кролєви нашємоу навєкы вєчныи (XV ст. *BC* 12).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **прїлоучаємъ** (XV ст. *BC* 12, 12 зв.); *дієприсл. одноч.* **прилоучаючи** (XV ст. *BC* 21).

***ПРИЛОУЧИТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) **1.** трапитися, статися (4): хо(т)є прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знамєнитаѦ кривда и низгода мєжи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви єго милости (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. (кому робити що) довестися, випасти на долю (1): **коли прилучит сѦ самому г(с)ва ми ити на вои(с)ко тогди и тоты люди да иду(т) на воску (!) а иногди николи** (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ (сѣ) прилоучит** 3 (1499 *BD* II, 421, 424); **прилучит сѦ** 1 (1458 *ПГСММЦ*); **прилоу(чт)сє** 1 (1456 *ГПХМ*).

***ПРИЛЮБЄННѢ** *див.* ***ПРИЛЮБЛѢНИЄ.**

***ПРИЛЮБИТИ** *дієсл. док.* (2) (що і без додатка) погодитися, пристати (на що): тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ зємлѦны и съ старци смолвивьши сѦ и вона два прилюбила (Галич, 1404 *P* 68); туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) а то ста (!) оба прилюбн(л) и кунцѣрь и игна(т) на одну сторону до кутищь а на другую к полагичо(м) (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. дв.* ! ста... **прилюби(л)** 1 (1419 *P* 91); **прилюбила** 1 (1404 *P* 68).

***ПРИЛЮБЛѢНИЄ** *с.* (2) **1.** згода (1): Мы кнѦ(з) двдъ дмитриєви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамєни(т)... како... коли кнѦ(з) вєлєбиыи дмитрии... наши(м) вшєго поспольства боѦръ прилюблѣниє(м)... вєлико(м) и славнєму (так.— *Прим. вид.*) володиславу... вѣрность праваѦ... слюби(л) а мы... повєлѣниємъ єго ислюбуємы

за нєго... иже со всєю своєю землею... вѣрє(н) будє(т) королєви (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

2. прихильність (1): мы Стефан, воєвода... знакомито чинимъ... ꙗко хотꙗ... прєдкоув наших воєвод молдавских... обычаем... наслидова⟨ти⟩, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы коу наияснѣишои з божиои (!) памꙗти наияснꙗиших кнꙗжат и панов кролюв полскыхъ... и оучиненнымъ и оуказаннымъ правымъ (!) и вѣрнѣ наслидованным и прилюбеннѣмъ посвѣдчити и потвердити... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *ор. одн.* **прилюблѣниє(м)** 1 (1388 *P* 39); **прилюбєннѣмъ** 1 (1462 *BD* II, 283).

Пор. ***ПРИЛЮБИТИ.**

ПРИМНОЖИТИ *дієсл. док.* (13) (кому) збільшити, примножити (12): может собѣ полепъшовати, и розъширивати, и осадити, и примножити (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); может собе полепшивати и розширити и осадити и примножити (Київ, 1437 *AS* I, 34); можеть собѣ примножити и розширивати, на новомъ корени посадити (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21);

(кому) примножитися, збільшитися (1): oczistiwszi sia chrest'janin majet' połowicy lichwy płatiti, kotorajaby jemu do toho czasu primnożiła (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *інф.* **примножити** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *P* 152; 1451 *P* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21 і т. ін.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **by... primnożiła** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***PRIMNOŻATI SIA, *ОУМНОЖИТИ.**

***ПРИМОВИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* przymówić) (кому) доректи, зробити докір (1): Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ; а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);

◇ примовити ку чсти (кому) (1) образити честь (чию): А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Константиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **примовилъ** (1495 *АЛМ* 83); *3 ос. одн. ч.* **примовилъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ПРИМУЧЄНЪ** *дієприкм.* (5) примушений, присилуваний: Мы дмитрии... кнꙗ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... нашєю доброю волею нє примучени ни принєволени нѣкоторою нєволєю... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо (Краків, 1388 *P* 40—41); А сє ꙗ па(н) миха(л) бучацєкии... свѣдъчю то и познаваю... иже... тучнꙗ(к) ива(н) ис панєю росовою ис марєгорѣтою своєю доброю волєю ничимъ нє примучени познали перєдъ нами... иже сꙗ замѣнили сєлы (Галич, 1418 *P* 88—89); мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали своєю доброю волєю а ники(м) промучени (!) сєрє(т) мисто... кнꙗгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. мн.* **примучени** 3 (1388 *P* 39, 40; 1418 *P* 89); **примучьни** 1 (1409 *P* 74); **! промучєни** 1 (1421 *Cost.* I, 141—142).

***ПРИМУЧЬНЫИ** *див.* ***ПРИМУЧЄНЪ.**

***ПРИМУШЄНЄ** *с.* (2) примус: и врозумивши то пани Олизароваꙗ... з воли своєєй доброє ани жадного примушенꙗ волнє даровала нас (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); Продал есми свое имѣнъе отъчистое и дедичное Подгайци... своею доброю волею, безъ кажъдого примушенъя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **примушенꙗ** 1 (1487 *AS* I, 240); **примушенъя** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

***ПРИМУШЕНЪЕ** *див.* ***ПРИМУШЄНЄ.**

***ПРИМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (9) (кому що) придбати, набути: и мы... дали есмо... за его вѣрную службу села... и с приселки, и с нивами... и з болоты и с рудами и такъ што в тых собе именяхъ примыслитъ, на новомъ корени посадит (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); и мы ємоу дали... тыє села... со всим с тым што к ним з века .. слушало (*в ориг.* служало.— *Прим. вид.*)... со всєми входы и приходы... и так што в тых имєнꙗх собє примыслить и на нову (!) корєни посадит (Київ, 1437 *AS* I, 34); и мы порадивъ сꙗ С нашими кнзьми... дали єсмо єму... Сєла миловъши... а... задыбы... со всими пожитъки што в ты(х) собѣ имѣньєхъ Примыслить и на ново(м) корєни посадить (Луцьк, 1446 *P* 152).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **примыслить, Примыслить** 7 (1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; *P* 137; 1438 *P* 138; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *P* 152); **примыслитъ, примыслит** 2 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *AS* I, 43).

ПРИМЫШЛꙗТИ *дієсл. недок.* (2) **1.** (що) вводити, придумувати (1): а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ, а новини не примышлꙗти (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

2. (що) змінювати (1): А мыта нє примышлꙗти но какъ из вѣка пошло (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *інф.* **примышлꙗти** (1366 *P* 14; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПРИМѢСЪ** *ч.* (7) (*цсл.* примѣсъ) ◇ имати примѣсъ (5), ⟨имати⟩ примꙗсъ (1), примѣсъ имати (1) *див.* **ИМАТИ** [2].

ФОРМИ: *род. одн.* **примѣсоу, прїмѣсоу, примꙗсоу** 6 (1443 *Cost.* II, 185; 1445 *Cost.* II, 236; 1449 *Cost.* II, 392; 1454 *Cost.* II, 501; 1463 *Cost. S.* 45); **примѣса** 1 (1434 *ДГСММ*).

***ПРИМꙗСЪ** *див.* ***ПРИМѢСЪ.**

***ПРИНАДЫ** *мн.* (1) ◇ принады пташии (1) угіддя для ловлі птиці: и мы ... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звꙗгол... дали єсмо... з ловы звєриными и теж з ловы бобровыми, ис принадами пташими (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *ор.* **принадами** (1499 *AS* I, 117).

***ПРИНАЛЄЖНОСТЬ** *ж.* (1) усе, що належить до чогось: Надаю... такъ Городища На(д) рєкою Коусницєю... зо всѣми ихъ полꙗми Сєножа(т)ми Доубровами И ихъ Приналє(ж)ностю (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Приналє(ж)ностю** (1459 *P* 171).

Див. ще ***ЗАЛЄЖНОСТЬ.**

ПРИНЄВОЛИТИ *дієсл. док.* (2) (кого, чим) приневолити, присилувати: а гостꙗ нє принєволити но куда хочєть туды поидєть (б. м. н., 1366 *P* 14); Мы дмитрии... кнꙗ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже добраꙗ рада наши(х) боꙗръ... и нашєю доброю волєю нє примучени ни принєволени нѣкоторою нєволєю вєлєбному г(с)пдрю володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41).

ФОРМИ: *інф.* **принєволити** (1366 *P* 14); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **принєволени** (1388 *P* 40).

Див. ще ***ПОНЄВОЛИТИ, *ПРИНЄВОЛꙗТИ.**

***ПРИНЄВОЛꙗТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) приневолювати, силувати: ачбы на(с), кто коли принєволꙗ(л) и побоужа(л), абыхо(м) о(т) нєго о(т)стали и о(т) єго короунѣ, того николи нє оучини(м) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ачбы... принєволꙗ(л)** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще ***ПОНЄВОЛИТИ, ПРИНЄВОЛИТИ.**

! ПРИНЕЛА ⟨ПРИЙНЯЛА⟩ *див.* **ПРЫНЯТИ.**

ПРИНЄСТИ *дієсл. док.* (20) **1.** (що) принести (17): а жалова(л) мꙗ кнꙗ(з) скирикгаило тоє сєрєбро принєсти и дати с рублꙗ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє пришли прѣд нами мѣстичи илвовстїи и принєсли грамотоу свꙗтопочившаго отца моєго, алєксандра воєводы, о мытах (Сучава, 1434 *Cost.* II, 667); на конци чєтвєртаго лета тъ(и) юрєи прїнєсъ тыи пєнꙗзи да хотє(л) заплатїть (XV ст. *BC* 21 зв.— 22); и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л) што пришо(л) до нєго бори(с) длꙗ листу потвє(р)жєного г(с)дръ-

ского и принє(с) тотъ запи(с) (Вільна, 1495 *ВМБС*); а што єстє єго записъ отъ нєго къ намъ принєсли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

(що к кому) пред'явити (що кому) (1): кто к намо принєсеть записо на г̃ тисѦчѣ тому мы дамы вашь листо што писано на д̃ тисѦчи (Сучава, 1388 *SL* 678—679).

2. (що) привезти, доставити (2): а львовчѦнє што имуть принєсти сами изъ угоръ сєрєбро жьженоє, отъ того серебро што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а ливовчѦнє што имоут принєсти сами из оугоръ сєрєбро жєженоє, от того серєбра што быхомъ мы коупили собѣ колко боудет намъ надобно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *інф.* принести (1387 *СП* № 12); *перф. 3 ос. одн. ч.* прїнєсъ, принє(с) 2 (XV ст. *ВС* 21 зв.; 1495 *ВМБС*); прїнєслъ 1 (XV ст. *ВС* 19); *3 ос. одн. ж.* принєсла (1454 *AS* III, 10); *2 ос. мн.* єстє... принєсли 1 (1496 *BD* II, 405); єстє прынєсли 1 (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* принєсли (1434 *Cost.* II, 667; 1454 *Cost.* II, 508; *ПГПММ*; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272); *майб. 3 ос. одн.* принєсєть (1388 *SL* 678); *3 ос. мн.* имуть принєсти 1 (1408 *Cost.* II, 632); имоут принєсти 1 (1434 *Cost.* II, 670); *нак. сп. 2 ос. мн.* прїнєситє (1463 *BD* I, 295); *дієприсл. перед.* принє(с)ши єси (1495 *ВМБС*); *предик. пас. дієприкм.* єсть... принєсєно 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); єстъ... принєсено 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ПРИНОСИТИ.**

***ПРИНОВЛѢТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) поновитися: и паки оу тоти вишє писани(х) ц̃ркви въ тѦ(х) вишє писани(х) селахь о(т) волости соучавскои... варє ко(л)ко сѣ приновлѣти (!) прѦ(ж)де и ко(л)ко сѣ приновѦ(т) а прѦ(д) (!) и причинѦ(т) а тоти оуси цркви и(с) попи да прислоухаю(т) къ нашеи єпи(с)копїи о(т) радо(в)цє(х) (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *інф. зам. перф. 3 ос. мн.* ц̃ркви... ко(л)ко сѣ приновлѣти (!) прѦ(ж)де (1490 *DC* 148); *майб. 3 ос. мн.* сѣ приновѦ(т) (1490 *DC* 148).

Див. ще ***ПОНАВЛѦТИ, *ПОНОВИТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ, *ОУЗНОВЛѦТИ.**

ПРИНОСИТИ, ПРЇНОСИТИ *дієсл. недок.* (2) (що) привозити, доставляти: а ливовчанє, що имоут сами прїносити сєрєбро женоє от оугор... а мы абыхом коупили готовыми пинѦзми (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А Ливовчанє що имоут сами приносити сєрєбро жєноє от Оугор... а мы абыхом оу них коупили готовими пинѣзми (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* имоут... приносити, прїносити (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **ПРИНЕСТИ** 2.

***ПРИНОУЖДЄНИЄ** *с.* (1) (*цсл.* приноуждениє) приневолення, присилування: Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова... чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою по нашо(и) по добро(и) воли бє(з) ка(ж)дого приноу(ж)дения имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* приноу(ж)дения (1478 *ЗРМ*).

Див. ще ***ПРИНУЖЄНЄ.**

***ПРИНУЖДЄНЪ** *дієприкм.* (1) (*цсл.* принуждьнъ) приневолений, присилуваний: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє то(т) истинныи башота маноуило прїидє прє(д) нами своєю доброю волєю ни о(т) кого нєпринуж(д)єнъ и дадє єдно сєло своє... на имѦ башотѣни манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* принуж(д)єнъ (1428 *Cost.* I, 228).

Див. ще **ПОНОУЖДЄН, ПОНОУЖЄНЪ, ПРИНУЖЄНЪ.**

***ПРИНУЖЄНЄ** *с.* (3) приневолення, присилування: знамєнитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода.. и(з) доброи волѣ... ни однѣмъ принужєниємь, слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а заставила єсми кн⟨Ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... сєло своє ПъѦнь... нискоторои нєволи ни принужєнѦ, нижли єсми заставила сєло своє ПъѦнь по своєй доброй воли (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я Василєй Волчкович из братомъ своим Львомъ... вызнаваємъ... штож бєз жадного принужєн⟨Ѧ⟩ по своєй доброй воли продали єсмо кн⟨Ѧ⟩зю Костєнтину... отчизну нашу на рєци на Пчичи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).

ФОРМИ: *род. одн.* принужєнѧ, принужєн⟨Ѧ⟩ (1481 *AS* I, 77; 1491 *AS* I, 96); *ор. одн.* принужєниємь (1393 *Cost.* II, 607).

Див ще ***ПРИНОУЖДЄНИЄ.**

***ПРИНУЖЄНИЄ** *див.* ***ПРИНУЖЄНЄ.**

ПРИНУЖЄНЪ *дієприкм.* (8) приневолений, присилуваний: знамєнитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода... и(з) доброи волѣ... никимъ нє принужєнъ... слюбили єсми и слюбуємъ... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а сє я панъ мацина воєвода їлвовъскыи освѣдчаю... ажє пришєдъ прєдъ нашє обличьє... ходоро шидловскыи своєю доброю волью... ничимъ нє принужєнъ и продалъ пану клюсови свою дѣдниноу (Львів, 1400 *P* 60—61); сознал то перєдъ нами панъ ходько своєю доброю волєю никимъ нє принужєнъ... ажє продалъ свою половицю пєрєросли брату своєму (Галич, 1424 *P* 106); мы боярє, оусѦ рада молдавскаѦ... чинимъ знамєніто... ажє мы... съ нашєю доброю волєю, нікимъ нєприноужєнї... владиславоу, королю полскомоу... присѦгає(м)... ажє быхомъ королю вѣрнѣ слоужилї (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* принужєнъ (1393 *Cost.* II, 607; 1400 *P* 61; 1424 *P* 106; 1433 *Cost.* II, 652); *наз. мн.* принужєни, приноужєнї (1403 *ДГМ*; 1404 *P* 625; 1435 *Cost.* II, 687, 689).

Див. ще **ПОНОУЖДЄН, ПОНОУЖЄНЪ, *ПРИНУЖДЄНЪ.**

***ПРИНЯТИ** *див.* **ПРЫНЯТИ.**

***ПРИНѦТИ** *див.* **ПРЫНЯТИ.**

***ПРИПАСНЯ** *ж.* (4) приблудна худоба: а до ти(х) припасни ни(к)кто (!) аби нє има(л) жадноє дило (Сучава, 1479 *DC* 141); И тиж за припасни що сѣ знаидоут оу Радовцєхъ и оу Коцманє, оу тих сєлах що прислоухают от митрополию, а до тих припасни никто аби нє имал ни жадноє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* до тих припасни (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *знах. мн.* припасни (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще ***ПРИПАСЪ.**

***ПРИПАСЪ** *ч.* (5) приблудна худоба: алє то(т) прихо(д) вє(с) и припасы да бєрє(т) (!) сами калоугєри а ины никто (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); таки(ж) и припа(с) що оупадє(т) оу и(х) хота(р) ти(ж) да є(ст) нашємоу монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); а тако(ж) припа(с) що оу падєтъ (!) оу и(х) сєла(х) ти(ж) да є(ст) нашємоу монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126).

ФОРМИ: *наз. одн.* припа(с) (1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 126); *род. одн.* припа(с) (1456 *ГПХМ*); *знах. мн.* припасы (1452 *DIR«A»* 500).

Див. ще ***ПРИПАСНЯ.**

ПРИПАШАРЪ, ПРИПАШАР *ч.* (15) нижчий службовець у феодальній Молдавії, який збирав штраф за шкоду, заподіяну худобою, що приблудилася: А такожє от того сєла да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни дєсѣтиноу от пчєлы и глобници и припашарє ⟨що бы нє смѣли бантовати их⟩ (Сучава, 1438 *DBAc* 28); И дали єсмы тым сєлам... сєс лист... на то, щобы... ни глобники ни припашари да нє бантоватъ их, и ни жадноую нашоу слоужбоу да нє имают нам слоужити, ни платити (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *наз. одн.* припашаръ, припашар, припаша(р) (1449 *Cost.* II 391; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); *наз.*

мн. припашарє 5 (1438 *DBAc* 28; 1446 *Cost.* II 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1456 *ГПХМ*; 1466 *BD* I, 95); **припашари** 5 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; 1475 *BD* I, 200); **припъшары** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **припашѣри** 1 (1448 *ДГПР*).

***ПРИПАШѢРЪ** *див.* **ПРИПАШАРЪ.**

***ПРИПИРАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (к чому) домагатися, допоминатися (чого): а єстьлибы сѧ ближнии припирали к томоу имѣнью... а хотѣлибы ємоу пѣнѧзи отложити, тогды он мает пѣнѧзи в них взѧти, а имѣнѧ сѧ имъ постоупити (Боковичі, 1496 *AS* I, 244—245).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 3 ос. мн.* **єстьлибы сѦ... припирали** (1496 *AS* I, 244—245).

***ПРИПИСАТИ** *дієсл. док.* (1) (що к чому) *(додати до записаного)* приписати (що до чого): а приписалъ єсмь микитино дворище т кому (!) жь дворищю къ перємышльскому ижь было на двоє алє ѧ далъ за одино (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **приписалъ єсмь** (п. 1349 *P* 3).

***ПРИПЛОДОКЪ** *ч.* (1) приплід, приплідок: Сє я кнѧзь михаил... придаю стомоу сп(с)у... десѧтиноу озими пшеници и рьжи... и што коли пригодоуєст(с)ѧ (!) оу дворѣ о(т) животины и о(т) гоусии... и о(т) всего приплодъка десѧтоє (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *CO*).

ФОРМИ: *род. одн.* **приплодъка** (2-а пол. XV ст. *CO*).

***ПРИПОВЄДАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) (*стп.* przypowiadać się) (на що, к чому) заявляти претензію (на що): Коли(ж) очичи в чюжеи земли боудоуть менова(н) пре(д) соудомь тогды соудья слоужебнїко(м) его имаєть зазвать триичи къ правоу абы о(т)поведа(л) к томоу хто сѧ прїповеда(л) къ его очизнє (XV ст. *BC* 16).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **! приповєда сѧ** (XV ст. *BC* 16); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѦ прїповеда(л)** (XV ст. *BC* 16).

***ПРИПРОВАДЫТИ** *дієсл. док.* (2) (кого) привести, припровадити: а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **припровадылъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **! припроводылъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

! ПРИПРОВОДЫЛЪ ⟨ПРИПРОВАДЫЛЪ⟩ *див.* ***ПРИПРОВАДЫТИ.**

***ПРИПОУЖЄНЄ** *див.* ***ПРИПУЖЄНИЄ.**

***ПРИПУЖЄНИЄ** *с.* (3) (*стп.* przypędzenie) примус, приневолювання: Сє ѧ кнѧгини... Кобрыньскаѧ... будоучи оу своем полном розоумѣ без каждого припоужѣньѧ... записоую мужеви своємоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Я волчько бодє(н)ковьскии И своими де(т)ми... вызнаває(м)... и(ж) єсмо то оучиили нижа(д)ны(м) припужениє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); Я Пєтръ Боговитинович сознаваю... иж без каждого припоужєнѧ дал єсми братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *род. одн.* **припоужєнѧ** 1 (1496 *AS* I, 244); **припоужѣньѧ** 1 (1487 *AS* I, 239); *ор. одн.* **припужениє(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

Пор. ***PRIPUDITI.**

***ПРИПОУЖѢНЬЄ** *див.* ***ПРИПУЖЄНИЄ.**

ПРИПОУСТИТИ, ПРЇПОУСТЇТЬ *дієсл. док.* (18) (кого к чому, на кого) допустити, припустити (кого до чого), дозволити (зробити кому, що) (15): Chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, no my tebe k tomu ne prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); ино после живота небожчика пана Єнкова и мы припустили к тому имєню п⟨а⟩ни Єнковую п⟨а⟩ни Татѧну (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); соупоръ имєєть бытї прїпоущонъ на свѣ(т)кы (XV ст. *СЯ* 41 зв.— 42); и мы в то(м) курила и тепе(р) оправили, к дѣлницы о(т)чины єсмо его припустили (Вільна, 1495 *БСКИ*).

п р ї п о у с т ї т ь к ъ с п р а в ѣ (кого) (3) дати можливість виправдатися (кому): а то(т) староста имєєть ємоу ласкы оу на(с) шоукать абыхомъ прїпоустїлї его ко справѣ (XV ст. *BC* 38 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **прїпоустїть, прїпѫстїть** 3 (XV ст. *BC* 38; *СЯ* 42); **припоустити** 1 (1482 *AS* I, 79); *перф. 3 ос. одн. ч.* **припусти(л)** (1495 *БСКИ*); *1 ос. мн.* **єсмо припустили** 1 (1495 *БСКИ*); **єсмо... припустили** 1 (1495 *БСКИ*); **припустили** (1487 *AS* I, 86); *майб. 1 ос. мн.* **prypustym** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *бажс.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхомъ прїпоустїлї** (XV ст. *BC* 38 зв.); *інф. пас.* **бытї прїпоущонъ** 2 (XV ст. *BC* 6 зв.; *СЯ* 41 зв.); **быти припущеио, прїпоущено** 2 (XV ст. *BC* 19 зв.); **быти припоущо(н)** 1 (XV ст. *BC* 20); ⟨**бытї**⟩ **припоущено** 1 (XV ст. *BC* 19); *майб. пас. 3 ос. одн.* **боудє(т) прїпоущоиъ** 1 (XV ст. *BC* 30 зв.); **боудѣ(т)... прїпоущонъ** 1 (XV ст. *BC* 38).

***ПРИПЪШАРЪ** *див.* **ПРИПАШАРЪ.**

ПРИРАДИТИ *дієсл. док.* (1) (чому) *(намовити на що)* порадити, прирадити (що): а кто бы х⟨от⟩ѣлъ о(т)нѧти то или кто бы хотѣлъ прирадити тому а бы то о(т)нѧло (!) было то таковыи што бы былъ проклѧтъ о(т) га ба (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *інф.* **прирадити** (1408 *Cost.* I, 61).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ** [1], ***ПОРАДИТИ СѦ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ** [1] **4, *ОУРАДИТИ.**

***ПРИРАДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) (з ким) порадитися: мы александръ воєвода... знамєнито чиним... ожє прирадили сѧ єсми и с нашими боѧрє... и дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ... оуси(м) купцє(м), на то да имаю(т) о(т) на(с) тотъ законъ... що имали о(т) нашего дида (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 742—743); мы Стефанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє прирадили сѣ єсми с нашими боярє... и дали єсми сес наш лист оусим коупцем, на то да имают от нас тот закон... що имали от нашего дида (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **прирадили сѣ (сѧ) єсми** (1449 *Cost.* II, 742; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *BD* II, 261).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ** [1], ***ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, РАДИТИ** [1] **4, *ОУРАДИТИ.**

***ПРИРОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (к кому) бути спорідненим, породичатися (з ким): и волєн он продати ... и заменити и детем єго и ближним єго, хто к нєму природил сѧ (Острог, 1464 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **природил сѧ** (1464 *AS* I, 57).

***ПРИРОДОКЪ** *ч.* (2) родич: а нє оустоупатисѧ оу тоє имѣньє ни дѣтем моим ани жадномоу природъкоу нашомоу (Кременець, 1467 *AS* I, 63); а нє въступатисѧ в тоє имѣньє ни дѣтемъ нашимъ ани жадному природъку нашому (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *дав. одн.* **природъкоу, природъку** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64).

***ПРИРОЖЄНЄ** *див.* **ПРИРОЖЫНЬЄ.**

***ПРИРОЖЄНЫИ** *див.* **ПРИРОЖОНИЙ.**

ПРИРОЖОНИЙ *прикм.* (15) (*стч.* přirožený, *стп.* przyrodzony) **1.** спадкоємний (2): ми княз Володиславь Опольскои землѣ господарь... Рускои землѣ господарь и дѣдичь прирожоний тѣмь землямъ усѣмъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4); а сє я панъ мацина... освѣдчаю тъ... ажє пришєдъ прєдъ нашє обличьє... ходоро шидловскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину... на вѣкы и дѣтьмъ его і єго прирожьнымъ послѣдкомъ (Львів, 1400 *P* 60—61).

2. рідний (1): Соу(д) (!) никоторыи ка(к) непрїятєвє (!) свою кро(в) прїро(ж)нѫю розлїваютъ бра(т) алюбо сестроу забїваютъ длѧ то(г) абы ємоу именїє застало (!) (XV ст. *BC* 29 зв.).

3. *(у знач. іменника)* родич (12): А нєнадобєсѧ в тоє въступати ни моєму сыну ани брату ни одному моєму никоторому прирожєномоу (Острог, 1465 *AS* I, 57); а в то ся имѣнъе не мают вступовати ни дѣти мои, а ни близъшии

мои прирожоные, бо то есть моя вѣрная выслуга (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); о ты(х) хто забьеть прїрожена(г) своего алю(б) сестроу (XV ст. *ВС* 7 зв.); тое имене Любчо по своем животе волна она отдати и записати прирожоным своимъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* прирожоний 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 4); прїрожены(и) 1 (XV ст. *ВС* 34 зв.); *дав. одн. ч.* прироженомоу (1465 *AS* I, 57); *знах. одн. ч.* прїрожена(г) (XV ст. *ВС* 7 зв., 29 зв.); *знах. одн. ж.* прїро(ж)нꙋю (XV ст. *ВС* 29 зв.); *наз. мн.* прирожоныи 1 (1466 *AS* I, 62); прироженыи 1 (1486 *АкЮЗР* I, 295); прирожоные 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *род. мн.* прїрожены(х) (XV ст. *ВС* 6 зв., 20; *СЯ* 41 зв.); *дав. мн.* прирожоным 2 (1487 *AS* I, 241); прирожьнымъ 1 (1400 *Р* 61).

***ПРИРОЖОНЫИ** *див.* **ПРИРОЖОНИЙ.**

ПРИРОЖЫНЬЄ *с.* (3) (*стп.* przyrodzenie) 1. *(людина, тварина як носій якоїсь властивості)* істота (2): мы пєтръ воєво(да)... явно чини(м) коу вѣчныи рѣчи и памѧти гды(ж) всѧкоѧ прирожыньє наслѣдоуе(т) свои(х) прє(д)ко(в), мы кторыи(ж) всѧ живыѧ рѣчи розоумо(м) прєвышає(м), нѣ имаємъ шлѧхєтны(м) обычаємъ наши(х) прє(д)ко(в) противити сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); Колиж всего прироженя постат своего пєрєдкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѧта розоумом и смыслом проходимо, от родителєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

2. природа, натура (1): Всї речи и жалобы осѫжены соу(д) (!) ка(к) оумєрло а є(ст) ка(к) проти(в) прїро(ж)нїю алюбо протївъ правѫ одновачь (!) (XV ст. *ВС* 22—22 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* прирожыньє (1448 *Cost.* II, 733); *род. одн.* прирожєня (1462 *BD* II, 283); *дав. одн.* прїро(ж)нїю (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***ПРИРОЖЬНЫИ** *див.* **ПРИРОЖОНИЙ.**

! ПРИСАГАЛИ *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**

ПРИСАДИТИ, PRZISZADITI *дієсл. док.* (2) (без додатка) оселити, заселити: A tho iesmo iemu dali przedreczonemu sluzy naszomu Chodkowi, y dithom ieho... nassu didinu, a na thom mozet szobi przisziaditi, polipsity... na swoie dobroie powiernuthi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); можеть собѣ полѣпшити и розширити и присадити и примножити (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *інф.* присадити 1 (1446 *АкЮЗР* I, 18); przisziaditi 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

Див. ще **ОСАДИТИ 1, ОСАЖИВАТИ, *ПОДСАДИТИ, ПОСАДИТИ 1, САДИТИ 1.**

***ПРИСЄГА** *див.* **ПРЫСЯГА.**

***ПРИСЄЛЄНИЄ** *с., зб.* (1) майбутні поселенці маєтку: тоє оусє вышеписанноє и виногра(д) и мѣсто о(т) келїи и калугєра макариєва келиа и съ въсѣмъ присєлєниємъ, да боудє(т) нашему молєбникоу калоугєроу савѣ оури(к) и съ въсѣмъ доходо(м) (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *ор. одн.* присєлєниємъ (1443 *Cost.* II, 185).

Пор. **ПРИСЄЛИТИ.**

ПРИСЄЛИТИ *дієсл. док.* (1) (що) додатково заселити: и хотаръ томоу сєлоу бєрладо(м) доловь и по водоу и дѣломъ, до хотарѧ попоюково, штожє є(ст) єго сєло и тоє и што можєть присєлити оу томъ хотарю (Сучава, 1433 *Cost.* I, 359).

ФОРМИ: *інф.* присєлити (1433 *Cost.* I, 359).

ПРИСЄЛОКЪ *ч.* (45) *(невеличке село, розташоване біля великого села)* присілок: тогды мы, исъ нашєю вѣрною радою дали єсмо и потвєрдили єсмо, єго правого всєго имєнїа... сєло быбєл и со присѣлкы, пачковичѣ, а жасковичѣ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Такжє што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору сєло Бродов... такжє Свищово ис присєлки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Мы Владиславъ... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво и с п(р)исєлкомъ исъ кропивники... єму и єго дѣтємъ (Львів, 1399 *Р* 59); мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто а волховєцъ исъ сєлы и присє(л)кы (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѧ(!) наста(с)я киє(в)скаѧ ... придали єсмо оу до(м) С҃тыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х)... со всѣми присє(л)кы (Київ, 1459 *Р* 174); а сє здє ємужь сѧ Манєвъ досталъ съ всєми присєльки (Манів, 1478 *AS* I, 76); мы Олєксандръ (*в ориг.* Оксандръ — *Прим. вид.*) ...чинимъ знамєнито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотнє врожєного кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє и⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол зо всими єго присєлки в повѣтє києвскомъ... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн.* присєлокъ (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *дав. одн.* присєлку (1498 *АЛМ* 159); *знах. одн.* присєлокъ (1452 *Р* 161); *ор. одн.* п(р)исєлкомъ, присєлком (1399 *Р* 59; 1487 *AS* I, 240); *місц. одн.* в присє(л)ку, присєлькоу (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *наз. мн.* присєлки (1478 *AS* I, 76); *род. мн.* присєлковъ (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *дав. мн.* присє(л)ко(м) (1459 *Р* 174); *ор. мн.* присєлки, присєлъки, присєльки 27 (1396 *AS* I, 20; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *Р* 128; 1437 *AS* I, 34; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 60; 1475 *AS* I, 70; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 79; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); присє(л)кы 2 (1421 *Cost.* I, 142; 1459 *Р* 174); присѣлки 1 (1394 *Р* 54); присѣлкы 1 (1361 *AGZ* 6); прѣсєлки 1 (1475 *AS* I, 71); ! присолки 1 (1461 *AS* I, 54).

***ПРИСИЛЄНЪ** *дієприкм.* (1) приневолений, присилуваний, примушений: мы алєксандро воєвода... слюбуємы нашєю доброю волєю... никымъ неприсилєни, а нипоноужєни... слоужити... и доброую радоу радити нашємоу миломоу господарю, влодиславоу, кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. мн. ч.* присилєни (1402 *Cost.* II, 621).

Див. ще **ПОСИЛОВАНЬ, ПРИСИЛОВАНЪ, *СЇЛОВАТИ, *ОУСИЛОВАТИ 2.**

ПРИСИЛОВАНЪ, ПРИСИЛОВАНЬ, ПРИСИЛОВАН, ПРИСИЛОУВАН *дієприкм.* (141) приневолений, присилуваний, примушений: Слюбуємо нашєю чистою вѣрою безо лсти и безъ хитрости... ни ким к тому присиловани, ни принужени... вєлєбному Владиславу... крол Полскому... и полнити ты-то листы и записы нашѣ (Чжюрзєв, 1403 *ДГМ*); А такождє прїидє прѧд нами... слоуга наш... ниским нєпоноужєнъ ани присилованъ, и продал одноу пасикоу... слоугам нашим (Сучава, 1483 *BD* I, 274—275); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѧд нами... слоуга наш Сима Бєнѧ и сєстри єго Моуша... по их доброи воли, никим нєпоноужєни ани присиловани и продали свою правоую отниноу... слоугам нашим (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *пас. мин. наз. одн. ч.* присилованъ, присилованъ, присилован, присилова(и) 27 (1472 *Cost. S.* 87; 1476 *BD* I, 208; 1482 *BD* I, 265; 1483 *Cost. S.* 121; 1487 *BD* I, 304; 1489 *BD* I, 373; 1492 *BD* I, 505; 1495 *BD* II, 87; 1499 *BD* II, 160 і т. ін.); присилоуван 1 (1479 *BD* I, 221); *наз. одн. ж.* присилована (1472 *BD* I, 172; 1480 *BD* I, 244; 1483 *BD* I, 274; 1487 *BD* I, 516; 1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 390; 1491 *BD* I, 448; 1495 *BD* II, 73; 1496 *BD* II, 12; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); *наз. мн.* присиловани (1403 *ДГМ*; 1466 *BD* I, 114; 1473 *BD* I, 189; 1479 *BD* I, 223; 1482 *BD* I, 260; 1487 *BD* I, 291; 1488 *BD* I, 354; 1493 *BD* II, 3; 1495 *Cost. S.* 193; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.).

Див. ще **ПОСИЛОВАНЬ, *ПРИСИЛЄНЪ, *СЇЛОВАТИ, *ОУСИЛОВАТИ 2.**

ПРИСЛАТИ *дієсл. док.* (26) (що, що ким, що кому, що к кому, чого кому, що до кого) прислати, надіслати (що ким, що кому, що до кого) (7): и оспод⟨а⟩рь (*в ориг.* оспо(д)рь — *Прим. вид.*) король прислал ко мнѣ лыстъ, абых сѧ з братомъ подѣлил (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); коли тотъ листъ прислала теща его слугою своимъ, нехай прїєхавъ тутъ стоитъ и листъ тотъ очиститъ (б. м. н.,

1498 *АЛМ* 169); Про тожъ абы єстє ваша милость оузвєлєли тому Богушеви, абы прыслалъ тыи пєнѧзи нашому боярыну (б. м. н., 1499 *BD* II, 450);

(кого, кого до кого, кого к кому, ким до кого) *(направити кого з якоюсь метою)* прислати (кого до кого) (19): и за тыи ешчє до нас прислал пан нашь кроль єго милость свои послы и свои паны... нас просѧчи... абыхом простили пана Михоула и бра⟨та⟩ єго пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); Што ваша милость мне очивисте приказали и дворанина своего пана Стецька Шишку прислали, абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ... штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); И тако(ж) и сва(т) нашъ вєлики(и) кнзь московски(и)... присла(л) до насъ свои(х) пословъ о томъ абы(х)мо сѧ з вашею мл(с)тю пото(к)мєли и ми(р) вєчны(и) взѧли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); у pan nemyra prysłał ko mni namisnyka swoieho nosowskoho Iwaszka a słuzebnyka swoieho tohoz mykłasza (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *інф.* **прислати** (1496 *BD* II, 407); *перф. 2 ос. одн. ч.* **прыслалъ єси** 2 (1496 *BD* II, 401; 1499 *BD* II, 448); **єси прислалъ** 1 (1481 *BD* II, 365); **єси... прыслалъ** (1496 *BD* II, 401); **присла(л) єси** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. одн. ч.* **прислалъ, прислал, присла(л)** 8 (1468 *BD* II, 305; 1479 *BD* II, 351; 1481 *BD* II, 365; 1482 *AS* I, 80; 1496 *ПДВКА* 60); **прыслалъ, prysłał, прысла(л)** 3 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1500 *ДПЖН*); *3 ос. одн. ж.* **прислала** (1498 *АЛМ* 169); *2 ос. мн.* **прыслали єстє** (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **прислали** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы прыслалъ** (1499 *BD* II, 450); *2 ос. мн.* **абы єстє... прыслали** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *нак. сп. 2 ос. одн.* **прышли** (1496 *BD* II, 402); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. с.* **прислано** (1481 *BD* II, 365); *дієприсл. перед.* **приславши, присла(в)ши** (1495 *ПЛПС*; 1496 *ПЧФГ* 36).

***ПРИСЛОВІЄ** *с.* (1) (*цсл.* прислoвиє) ◇ и м ѣ т и п р и с л о в і є *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **присловіє** (1457 *Cost.* II, 809).

ПРИСЛУХАТИ *дієсл. недок.* (79) **1.** (що к чому, чого) *(бути власністю)* належати (до кого, до чого) (10): мы стєфанъ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали єсми сє(с) листъ нашъ нашємоу монастирю о(т) хородника, на то, ожє тоє село що прислоухаєтъ к томоу монастирю... да нє да(ст) тоє село ни да(н), нї илиша (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); а господство мы съм дал и повєрноул тоє сєлищє на имѣ Полѣна... да прислоухаєт нашєго свѧтого монастира от Воронєц (Сучава, 1490 *BD* I, 436); Билъ намъ чоломъ игуменъ... абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковной земли, которая къ той церкви... прислухаеть (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. (к кому, к чому, кого, чого, кому, чому, от чого) *(законно припадати)* належати (кому, чому, до кого, до чого) (45): а имѣєть тоє сєло держати и оуживати со всѣми єго пожитки... што к нєму здавна прислухаютъ (Коломия, 1424 *P* 102); въсє тоє да прислухаєтъ къ ты(м) вышєписанны(м) млино(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 314); Мы кнзь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо слузѣ нашєму па(н)у сєнку скипорю... сєло нашо тулины со вси(м) ты(м) што к тому сєлу издавна прислухало (Київ, 1457 *P* 165); кнѧзю Олександроу Сонкгоушковичу достало сѧ Сошно... со всем ис тым, штож здавна к томоу прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); И потвержаемъ тые люди... со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

3. (к чому, чому, до чого, от чого) *(бути підпорядкованим)* належати (до чого) (12): Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий и Острозский... попы и дьяконы совершати... въ богоспасаемыхъ городахъ въ Луцку и въ Острозе, и въ селахъ до нихъ прислухаючихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Продали єсмо... тыє мыта вси которыє прыслоухають къ володими(р)скомоу мытоу бєрєстє(и)скомоу єсю (Петрків, 1489 *АМВ*); То єст вєс хотар... оусим сєлам и сєлищєм що прислоухают къ тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

4. (к чому) *(бути складовою частиною)* належати (до чого) (7): про тъ жь ѧзъ... приступилъ єсмъ ку... володиславови... королю польско(м)... ис тыми горо(д)... которыѣ жь то исъ (с)тара давна ку свѧтои (!) корунѣ пильскои (!) прислухають (Кременець, 1434 *P* 130); записую мужу своєму кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Юрьєвичу... имѣньѧ ...зо всими с тыми присєлки што к тым имѣньѧм прислухаєт (Степань, 1489 *AS* I, 89); И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго, котορїи колвє... оупадноул бы оу кролѣ єго милости... или оу подданных их милости, или боуд оу кого которїи прислоухают коу Короуни полскои, а вышєрєчєннїи крол и братїя єго... нє имают таковаго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

5. (кого) *(бути підданим)* належати (до кого) (3): и счѧдкове мои имають прислухати и служити королєви польскому и корунє польскои на веки (Черняхів, 1435 *P* 133); Также и мы, прєрєчєннїи Стефан воєвода, жадного нєпрїятєлѣ кролѣ єго милости... которїи бы пришол до нас... или боуд до кого которїи прислоухают нашєго господства, мы нє имаєм таковοго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

6. (на кого) належати (з кого) (1): Сє язъ кн⟨ѧ⟩зь Василєй Юрєвичъ... дал єсми и записал къ пр⟨є⟩ч⟨и⟩стои б⟨о⟩гоматєри... къ Смолєнску вдѣл (!) отчизны моєй на Барани сєло на имѧ Совоу и данники... со всими приходы, што на них здавна прислоухало (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

7. (на кого) *(входити в коло повноважень)* належати (до кого) (1): Прїшло є(ст) пєрє(д) на(с) ка(к) старосты наши соудѧ(т) соуды и жалобы што(ж) на ни(х) нє прїслоухає(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **прислухати** (1435 *P* 133); *теп. 3 ос. одн.* **прислоухаєть, прислухаєть, прїслоухаєть** 6 (1445 *P* 148; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1500 *АСД* II, № 3); **прислоухаєтъ, прислухаєтъ, прїслухаєтъ** 5 (1429 *Cost.* I, 248; 1443 *Cost.* II, 131; 1444 *Cost.* II, 207; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *ГВКОО*); **прислоухаєт, prisłuchajet, прислухаєт, прислоухає(т), прїслоухає(т)** 10 (1460 *Cost. S.* 41; 1462 *Cost. D.* 11; 1463 *AS* I, 56, 57; *Cost. S.* 45; 1465 *GL* 176; 1488 *AS* I, 242; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *СЯ* 43 зв.; 1499 *BD* II, 422); **прыслоухаєть** 1 (1499 *BФ*); **! прислоухать** 1 (1469 *AS* I, 64); **! прїслоуха** 1 (XV ст. *СЯ* 9); *3 ос. мн.* **прислоухаютъ** 5 (1439 *Cost.* II, 41; 1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 281; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 516); **прислухають** 2 (1424 *P* 102; 1434 *P* 130); **прислоухают, прислоухаю(т)** 14 (1424 *P* 99; 1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 472; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* 403, 419; 1495 *BD* II, 63, 64; 1499 *BD* II, 420, 421, 425); **прыслоухають** 1 (1489 *АМВ*); *перф. 3 ос. одн. с.* **прислоухало, прислухало** (1457 *P* 165; 1461 *BD* I, 45; 1465 *ДГСОС*; 1470 *AS* I, 67; 1472 *BD* I, 170; 1475 *AS* III, 14; 1481 *AS* I, 77; 1495 *BD* II, 63; 1497 *РИБ* 683; 1499 *ГОКІР*; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *3 ос. мн.* **прислухали** (1435 *P* 133; 1499 *AS* I, 118); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы прислоухали** 1 (1446 *Cost.* II, 263); **абы ! прислоухаю(т)** 1 (1451 *Cost.* II, 403); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да прислоухаєт, да прислоухає(т)** 6 (1458 *DIR«A»* 513; *ПГСММЦ*; 1463 *Cost. S.* 45; 1490 *BD* I, 436; 1495 *BD* II, 64); **да прислухаєтъ** 1 (1448 *Cost.* II, 314); *3 ос. мн.* **да прислоухаю(т)** 2 (1453 *Cost.* II, 466; 1490 *DC* 148); **да прѧслухаютъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *дієприкм. акт. теп. місц. мн.* **прислухаючихъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **ПРИСЛУШАТИ, СЛОУХАТИ, СЛУШАТИ, *СЛУШАТИ СѦ.**

ПРИСЛУШАТИ *дієсл. недок.* (42) **1.** (кого) *(бути чиєю власністю)* належати (кому) (2): ана продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину... со всѣмъ што коли оца єѣ прислушало (Перемишль, 1359 *P* 10); а в поли кдє собѣ проорють нивы то ихъ имѣєть прислушати (Смотрич, 1375 *P* 20).

2. (кому, чому, к чому) *(законно припадати)* належати (кому, чому, до кого, до чого) (28): А дали есми имь та села у вѣки... со всѣми доходи, яко извѣка к тим селомь у их границях прислушают (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а тако влдка продалъ єсть яко самъ держалъ и землею... и со всѣми оужитки што му прислуша (так.— *Прим. вид.*) оу бышкувъскуи граници (Перемишль, 1391 *P* 45); а та(к) оузда(л) Ако самъ имѣ(л) и с полемъ... и со всѣми границами вѣчистыми што изє вѣка к тои дѣдининѣ прислушало (Галич, 1418 *P* 89); а имѣєть ленько заруби(ч) тыє сєла держати вѣчно... Со всимъ што к ты(м) сєломъ прислушаєть (Житомир, 1433 *P* 126—127); даєм и потвръждаєм сим нашим листом дааніє дида нашєго, свАтопочивъшаго стараго Алєксанъдра воєводи... млинъ от полѣ, єжє из вѣка прислоушаютъ тоҗ мита томоу монастирю (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); Я пан Янько Чаплич променіл єсми кн⟨А⟩зю Ивану Василевич(у) Остроскомоу сєло своє Голче... со всѣм ис тымъ, што здавна к томоу имѣнью прислоушаєть (Острог, 1466 *AS* I, 60); и мы видячи вчинки и хотАчи єго рыхлейшого вчинити коу тымже вчинкомъ, ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... ЗвАгол... даємъ... зо всими людми к томоу имѣню здавна прислушаючими (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. (к чому) *(бути підпорядкованим)* належати (до чого) (4): пак ли быхо(м) імо нє воротили на і дє(н) Ако ту написано тогда гродо на(ш) галичь ис тою волостию што к нєму прислушаєть тому исному и воєво(д) и єго брату роману... оу тыхо д тисАчахо заставити имаємы (Луцьк, 1388 *P* 37); а такѣ жь того исного стецка воєводу хотАчи особною мл(с)тью оутѣшити... тыи городы цецунь а хмєловъ с тыми волостми и сєлы которыи жь к нимъ прислушають... даємы... єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *P* 125); я князь Михайло Васильєвичь постоупилъ єсми дАдиной своєй... имѣньє... Городокь со всѣми тыми присєлки, што здавна къ Городкоу прислоушають (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

4. (к чому) *(бути складовою частиною)* належати (до чого) (4): то всє єсмо потвердили, непорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым сєлумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и тако(ж) потвержаємь єму єго села... и съ пасиками, що к ты(м) села(м) прислушали и прислухаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

5. (к кому, к чому) *(бути підданим)* належати (до кого) (3): а межи тыми городы и межи нашею землєю рускою то границѣ будуть вѣчныи наипервѣи межи нашимъ городо(м) снАтиномъ а межи шепинци которыи жь шепинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *P* 125); про тожъ мы... зь єго волию повинни єсмы сА згодити... а осовнє (!) гды(ж) вѣдаюмъ иже прє(д)рєченыА зємлА молдавская своА панствы здавны(х) часовъ коу кролевствоу полском(оу) прислоушаютъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

6. *(у безособовій формі)* (кому) годиться, належить (1): а мы па(к) слюбоуємь при нашеи чти и при вѣрѣ хр(с)тианскои здержати и попо(л)нити по(д)лу(г) того нашєго саюбоу (!) и запису... яко(ж) оусАкому стато(ч)ном(у) хр(с)тіанину прислушає(т) ба миловати и справє(д)ливость оуховати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **прислоушаєть, прислушаєть** 9 (1388 *P* 37; 1418 *P* 89; 1433 *P* 125, 127; 1451 *ДГШХ*; 1457 *P* 166; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1466 *AS* I, 60, 61); **прислушаєтъ** 2 (1443 *Cost* II, 132; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **прислушает, прислоушає(т), прислушає(т)** 5 (1396 *AS* I, 20; 1444 *AS* I, 40; 1453 *Cost.* II, 766; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **прислушАє(т)** 1 (1404 *P* 70); *3 ос. мн.* **прислушають, прислоушають** 3 (1433 *P* 125; 1482 *AS* I, 79); **прислоушаютъ** 2 (1448 *Cost.* II, 738; 1457 *BD* I, 4); **прислушают** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **прислушАють** 1 (1435 *P* 133); **! прислуша** 1 (1391 *P* 45); *перф. 3 ос. одн. с.* **прислоушало, прислушало, прїслушало** 11 (1359 *P* 10; 1361 *AGZ* 6; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *P* 87; 1418 *P* 89; 1445 *АкЮЗР* I, 17; *Cost.* II, 218; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); **прислушАло** 1 (1399 *P* 59); **! prysluzalo** 1 (1395 *GL* 166); *3 ос. мн.* **прислоушали, прислушали** (1453 *Cost.* II, 472; 1459 *P* 174); *майб. 3 ос. одн.* **имѣєть прислушати** (1375 *P* 20); *дієприкм. акт. теп. ор. мн.* **прислушаючими** (1499 *AS* I, 117).

Див. ще **ПРИСЛУХАТИ, СЛОУХАТИ, СЛУШАТИ, *СЛУШАТИ СА.**

ПРИСЛОУШЬНЪ *прикм.* (1) (к чого) *(який входить до складу)* приналежний (до чого): И пак дадох... свАтеи монастири Тазловє сь єдино сєло имєним (!) Боурєщїи... що... прислоушно бѣ къ Бавовских дворов (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **прислоушно** (1491 *BD* I, 464).

***ПРИСЛУШАТИ** *див.* **ПРИСЛУШАТИ.**

! ПРИСНЄДЄВИ ⟨**ПРИСНОДЄВИ**⟩ *див.* ***ПРИСНОДѢВА.**

***ПРИСНОДЄВА** *див.* ***ПРИСНОДѢВА.**

ПРИСНОДЄВАА *ж.* (13) (*цсл.* присьнодѣва) *(уживається як назва богородиці)* непорочна, приснодіва: сє азъ... пань Игнатїє... вєликыи вистАрникъ... Стефана воєводы ожє... къ свАтомоу мѣстоу... благовѣщєнїа прѣсвАтѣи... нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи... дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвєнои съ златом (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а аз господство мы оу том въстах... и дали єсмо въси вышеписанныи сєла що на СєрєтА... нашєм оу свАтомоу монастири що на Быстрици, идєжє єст храм оуспєніє прѣсвАтыА владычици нашєи богородици и приснодѣвѣи Марїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **приснодеваа** (1473 *BD* I, 181); *дав. одн.* **присиодѣвѣи** 8 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1488 *BD* I, 347—348; 1490 *BD* I, 419, 436; 1499 *BD* II, 154); **пр(с)иодвѣи** 2 (1471 *ДГСМПБ*; 1490 *ДГСХМ*); **приснодєвѣи** 1 (1475 *BD* I, 203); **присиодевеи** 1 (1491 *BD* I, 464).

Див. ще ***ПРИСНОДѢВА.**

***ПРИСНОДѢВА** *ж.* (8) (*цсл.* присьнодѣва) *(уживається як назва богородиці)* непорочна, приснодіва: а кто бы покуси(л) порушити или възАти боу(д) о(т) того вышеписаннаго то да є(ст) проклАть о(т) га ба... и пр(с)нодвы марїа (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); и боуди ємоу клАтва о(т) ба оца... и при(с)двы мрїа (Київ, 1446 *P* 154); аз господство ми ⟨въ⟩ том благопроизволих нашим... чистим... срдцєм... яко да оутвєрдим и оукръпим наши свАтыи монастири от Тазлова, идєжє єст храм рожд⟨є⟩ство... нашїи богородицє и приснодєвє Марїє (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *род. одн.* **пр(с)иодвы, при(с)двы** 2 (1443 *ДГСПМН*; 1446 *P* 154); **прїсиодѣвы** 1 (1443 *ПГСММ*); *дав. одн.* **пр(с)нодви** 1 (1488 *ДГСПМ*); **пр(с)иодвы** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **приснод(є)ви** 1 (1491 *BD* I, 452); **! приснєдєви** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **приснодевє** 1 (1491 *BD* I, 473).

Див. ще **ПРИСНОДЄВАА.**

***ПРИСНОДѢВАЯ** *див.* **ПРИСНОДЄВАА.**

ПРИСНЫИ[1] *прикм.* (2) (*цсл.* присьныи) **1.** справжній, істинний (1): мы алєксандрь воєвода... знамєнито чиним... ожє тоть истины(и) и почєсны(и)... пань михаиль логофєть, слоужиль пєрєжє стопочи(в)шимь пєрє(д)комь нашимь право и вѣрно, а дънє(с) намь служи(т)... право и вѣрно яко присны(и) хр(с)тїани(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 471—472).

2. (*у знач. іменника*) приятель (1): а па(н) на(ш) коро(л) єго мл(с)тъ абы на(с) милова(л) и опасоува(л) о(т) нашихъ непрїАтєлєвъ, яко свои голдовники и свои присныи и по(д)-даны(и) (Серет, 1453 *Cost*. II, 765).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **присиы(и)** (1453 *Cost*. II, 472); *наз. мн.* **присныи** (1453 *Cost*. II, 765).
***ПРИСНЫИ** [2] *прикм.* (4) ◇ медъ пресныи (3), присныи медъ (1) *див.* **МЄДЪ 1.**
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пресиого** 3 (1488 *УКТ*; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *АЛРГ* 69); **присного** 1 (1466 *BD* I, 96).
! ПРИСОЛКИ ⟨ПРИСЄЛКИ⟩ *див.* **ПРИСЄЛОКЪ.**
***ПРИСПЄТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* приспѣти) устигнути: а толко не приспею на тотъ днь ино ми платити оу десАторо (б. м. н., 1387 *СП* № 12).
ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **приспєю** (1387 *СП* № 12).
! ПРИСТАИНОСТИ ⟨ПРИСТОИНОСТИ⟩ *див.* ***ПРИСТОИНОСТЬ.**
***ПРИСТАНЇЄ** *с.* (3) **1.** приєднання (1): а такѣ жь мы видѣвше єго млсрдье к намъ и доброволное пристанье дали єсмы приятелю нашому милому стефанови воєводѣ землѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124).
2. підтримка, відданість (2): мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучера тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л) и на слоужбы, помочи, вириоє пристанїє и наїннѣшєє (!) обицованїє... сѣ объвАзалъ мы такоже... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost*. II, 701).
ФОРМИ: *знах. одн.* **пристанїє** 2 (1436 *Cost*. II, 701); **пристаньє** 1 (1433 *Р* 124).
Пор. **ПРИСТАТИ.**
***ПРИСТАНЬЄ** *див.* ***ПРИСТАНЇЄ.**
ПРИСТАТИ *дієсл. док.* (5) (кого, чого, к чому) приєднатися, пристати (до кого, до чого) (4): але ижь велможныи стефанъ... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили... слюбуючи намъ... иж бы такъ вѣрнѣ служити помагати и пристати хотѣлъ а с нами... вѣрнѣ... жити (Ланчиця, 1433 *Р* 121); мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы... вызнаваємь... колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучера тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л)... мы такоже... повынни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost*. II, 701); Тиж... слюбоуем томоу паноу Казимироу кролю и свАтои его Короунѣ полскои, чистоа правоу вѣроу ховати... и тиж их противко каждомоу неприателєви их пристати и помагати (Сучава. 1462 *BD* II, 284).
◇ вѣрою пристати (1) *див.* **ВѢРА.**
ФОРМИ: *інф.* **пристати** (1433 *Р* 121; 1436 *Cost*. II, 701; 1462 *BD* II, 284); *перф. 1 ос. мн.* **єсмо пристали** (1453 *Cost*. II, 765); *майб. 3 ос. одн.* **пристанеть** (1433 *Р* 121).
Див. ще ***PRYSTATY SIA.**
***ПРИСТОИНОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* przystojność) потреба, належність (чого): мы, хотАчи его освѣцености и свАтои Короунѣ... с полности вѣры нашои оупевнити, вызнавамы тым то листом... прАз обвезаннѣ присАгы нашои... быти повинни и обвезанну коу держаню зоуполна чести и вѣры нашеи, коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи пристаиности (!) (Сучава, 1462 *BD* II, 284).
ФОРМИ: *род. одн.* ! **пристаиности** (1462 *BD* II, 284).
***ПРИСТРАШИТИ** *дієсл. док.* (2) (кого чим) пристрашити: И Глѣбъ рекъ: первей еси, пристрашившы мене листомъ господарскимъ королевымъ и потомъ записомъ шурина моего, а мнѣ еси ни одного листа, ни королева, а ни шурина моего не вказывалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).
ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **што(с)... пристраши(л)** (1495 *ВМБС*); *дієприсл. перед.* **пристрашившы** (1495 *РИБ* 620).

***ПРИСТУПАТИ** *дієсл. недок.* (3) (к кому) переходити на чий бік, приєднуватись (до кого): пак ли коро(л) єго млсть не оусъхочеть мА оставить при держАнию ты(х) городовъ и волостии ис которыми жь тыми ра(з) приступаю ку єго млсть... тогды А хочю тоѣ присАги моеѣ порожє(н) быть противоу єго млсть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); про то жь А про тоє ихъ добродѣиство про чесныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсми ку иаосвѣченьскому кнАжАтю пану... володиславови... королєви польскому... ис тыми городы... што тыми разы суть оу моємъ держАнью (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).
ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **приступаю** (1434 *Р* 130; 131; 1435 *Р* 132).
Див. ще **ПРИСТОУПОВАТИ, ПРЫСТУПИТИ.**
***ПРИСТУПИТИ** *див.* **ПРЫСТУПИТИ.**
ПРИСТОУПОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (кому) переходити на чий бік, приєднуватися (до кого): Сим листом слюбоуєм, мы и наши сынове... кролю єго милости... въсєю вирою... и послоушенством, и ни жадного иного пана не искати... ани вънавати, ани иномоу никоторомоу пристоуповати... тъкмо наяснѣшомоу паноу Казимирови кролю его милости (Коломия, 1485 *BD* II, 371).
ФОРМИ: *інф.* **пристоуповати** (1485 *BD* II, 371).
Див. ще ***ПРИСТУПАТИ, ПРЫСТУПИТИ.**
ПРИСТУПЧИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрые люди королевые бояре: Олександро Ходковичъ... Сенько Приступчичъ, Александръ Ильичъ (Кобриинь, 1465 *АкВАК* III, 4).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Приступчичъ** (1465 *АкВАК* III, 4).
***ПРИСТЪПНЇКЪ** *див.* **ПРѢСТЪПНИКЪ.**
***ПРИСУДИТИ** *дієсл. док.* (17) (кого, чого або що кому) (*винести судове рішення про передачу кого, чого кому*) присудити (14): мѣста тычина и тыхъ селъ и всеи волости залѣскоѣ держАниє вѣчноє правымъ судомъ напре(д) рєчено(м) г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому... присудили єсмы (Медика, 1404 *Р* 70); тако мы с паны оглАдавши єго листовъ... и присудили єсмы нашимъ судомъ бѣлецкому... со оусѣмъ правомъ ту истную бѣлку (Львів, 1421 *Р* 94); и мы по(д)лугъ ты(х) светковъ свед(ц)ства богдана сопегу в то(м) оправили и тыє именья присоудили єсмо ємоу по(д)лугъ и(х) записоу (Берестя, 1496 *ВМКФС*); тыи ловы за немъномъ писароу нашомоу ѳе(д)ку к двороу єго любъчоу єсмо прысоудили (Вільна, 1499 *ВФ*);
(кому що) (*винести судове рішення про стягнення чого з кого*) присудити (2): И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою... о тую тисячу золотыхъ смотрели... и присудили ему на нихъ пять сотъ золотыхъ (Краків, 1489 *РИБ* 431);
(кому зробити що) (*винести судове рішення*) присудити (1): а боудѣ(т) ли ємоу прїсоужено свїде(ч)ствомъ сА очистїть а оди(н) свѣтокъ не боудѣ(т) зго(д)ныи длА то(г) не боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *ВС* 36 зв.).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **присудилъ** (1498 *АЛМ* 169); *1 ос. мн.* **присудили, присоудили єсмо** 3 (1495 *РИБ* 621; 1496 *ВМКФС*; 1498 *АЛМ* 159); **єсмо присудили** 3 (XV ст. *РИБ* 610; 1495 *АЛМ* 85; *В. Соб.*); **присудили єсмы** 2 (1404 *Р* 70; 1421 *Р* 94); **присудили** 1 (1495 *РИБ* 602); **прысудили** 1 (1489 *РИБ* 432); **єсмо прысоудили** 1 (1499 *ВФ*); **єсмо... єсмо присудили** 1 (1494 *РИБ* 560—561); *3 ос. мн.* **присудили** (1495 *АЛМ* 85); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхмо... присудили** (1489 *РИБ* 431); *предик. пас. дієприкм.* **боудѣ(т)... прїсоужено** (XV ст. *ВС* 36 зв.).
Див. ще ***ОТСУДИТИ** 1, ***ПРИСУЖАТИ, СОУДИТИ.**
***ПРИСУЖАТИ** *дієсл. недок.* (3) (кому що) (*виносити судове рішення про передачу чого кому*) присуджувати (1): мѣста тычина и тыхъ селъ и всеи волости залѣскоѣ держАниє вѣчноє правымъ судомъ напре(д) рєчено(м) г(с)дрю коро(л) влодиславу пол(с)кому... присужАємъ (Медика, 1404 *Р* 70);

(кому робити що) (*виносити судове рішення*) присуджувати (2): мы прїсоужаємь докові (!) поприсѧ(ч) на ты(и) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **прїсоужаємь** 2 (XV ст. *ВС* 27); **присужѧємъ** 1 (1404 *Р* 70).

Див. ще ***ОТСУДИТИ** 1, ***ПРИСУДИТИ, СОУДИТИ.**

***ПРИСЫЛАТИ** *див.* ***ПРЫСЫЛАТИ.**

***ПРИСѢГА** *див.* **ПРЫСЯГА.**

***ПРИСѢГАТИ** *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**

ПРИСѢГНУТИ *див.* **ПРИСѦГНОУТИ.**

***ПРИСѢЖНИКЪ** *ч.* (2) приведений до присяги свідок: того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами... нє хотили присѣгнути исъ своими присѣжници али сѣ о(т)пустили на марушку... аби она пошла сама и присѣгнула (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. ор.* исъ **присѣжници** (1474 *РГС*).

***ПРИСѢЛОКЪ** *див.* **ПРИСЄЛОКЪ.**

***ПРИСѢЧИ** *див.* **ПРИСѦЧЬ.**

ПРИСѦГА *див.* **ПРЫСЯГА.**

***ПРИСѦГАТИ** *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**

ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѢГНУТИ, ПРИСѦГНОУТ *дієсл. док.* (16) (на що, на чому і без додатка) (*скласти присягу*) присягнути (що, на що) (14): na tuju istenuju zastawu... majet' prisiahnuti, jako nе wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); того ра(ди) ива(н) исъ своими братїамн... сѣ о(т)мєтали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгнути... али сѣ о(т)пустили на марушку... аби она пошла сама и присѣгнула (Васлуй, 1474 *РГС*); а на чо(м) бы тыи свѣ(т)ки присѧ(г)нули то мѣли и завєсти и потолѧ и(м) и границы положи(ти) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); мы сказоуємь петрѫ самом(оу) трєтью прїсѧгноу(т) иже ємоу янъ чєтыри па(л)ци оутѧлъ (XV ст. *ВС* 23); И тыє свє(т)ки на то(м) присѧгноули (Берестя, 1496 *ВМКФС*); (кому, кому на чому) (*клятвено запевнити*) присягнути, присягти, заприсягтися (кому про що) (2): а пере(ч)нному пану вло(д)славу, кролєви... оучинимы вѣру, слюбимы и присѧгнемы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); ино на чомъ єсмо слово нашо мовили и єму прысягнули съ паны радою нашою, въ томъ и стоимъ и то єму боудемо дєръжати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *інф.* **присѧгноути, присѣгнути, prisiahnuti** 4 (1388 *ZPL* 104; 1474 *РГС*; 1496 *ВМКФС*); **присѧгиоут** 1 (1478 *AS* III, 17); **прїсѧгноу(т)** 1 (XV ст. *ВС* 23); *перф. 3 ос. одн. ч.* **присѧгноулъ** (XV ст. *ВС* 20); *1 ос. мн.* **єсмо... прысягиули** (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* **присѧгноули** (1495 *ВМЗД*; 1496 *ВМКФС*); *майб. 1 ос. мн.* **присѧгнемы** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **хочем... присѧгноути** 1 (1478 *AS* III, 17); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щоби присѣгну(л)** (1474 *РГС*); *3 ос. одн. ж.* **аби... присѣгнула** (1474 *РГС*); *3 ос. мн.* **бы... присѧ(г)нули** (1495 *ВМЗД*); *дієприсл. перед.* **присѧгнувшы** (1495 *ВМЗД*).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦЧЬ, ПРЫСЯГАТИ.**

***ПРИСѦЖНЫИ** *прикм.* (2) ◇ **листъ присѧжныи** (1), **присѧжъныи листъ** (1) *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **присѧ(ж)ны(и), присѧжъиы(и)** (1484 *ЯМ*; 1496 *ПДВКА* 60).

***ПРИСѦЖЪНЫИ** *див.* ***ПРИСѦЖНЫИ.**

ПРИСѦЧЬ, ПРЇСѦЧЬ *дієсл. док.* (23) (на чому і без додатка) (*скласти присягу*) присягнути, присягати, заприсягнути (на що і без додатка) (9): prisiahszi na ważnosti onoje zastawy (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго оу селѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу сє⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченны дє(н) и присѣгла прѧ(д) нами (Васлуй, 1474 *РГС*); тогды маєть янъ присѧ(ч) иже сво(и) мє(д) несъ дадомоу (!) (XV ст. *ВС* 19); и воды(н)ски(и) в то(м) вспє(р)сѧ а рекучы иже оди(н) с ты(х) свѣтко(в) нє присѧгъ и поча(л)сѧ позыва(ти) до на(с) (Вільна, 1495 *ВМЗД*); (що) (*підтвердити присягою*) присягнути, присягти, заприсягнути (1): єстьли жє кромє свады боудє(т) ранєнъ тогды петръ имаєть то присѧчь свои раны (XV ст. *ВС* 19 зв.); (кому і без додатка) (*клятвено запевнити*) присягти, присягнути, заприсягтися (11): а стєцко прєрє(ч)ныи воєвода с паны и єго подъданными... голдовалъ и присѧглъ и записалъ сѧ кролєви... и корунѣ служити (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а такъ приступилъ єсмъ ку крулєви ку єго млсть... и присѧглъ єсмъ вѣрє(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130); на тыхъ городѣхъ нє имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *Р* 133); мы илиа воєвода... присѧгли єсми и записали сѧ вѣрно служити (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); (кому, кому на що) (*поклястися*) присягнути (2): и присѧглъ єсмъ бгу и мтцѣ божиюи(!) ... и на бжиє дєрево (Кременець, 1434 *Р* 130); и присѧглъ єсмъ бгу и мтцє бжеи... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) (Черняхів, 1435 *Р* 133).

ФОРМИ: *інф.* **присѧчь, прїсѧчь** 3 (XV ст. *ВС* 19 зв.; *СЯ* 39 зв., 40); **присѧ(ч), прїсѧ(ч)** 2 (XV ст. *ВС* 19, 27); **присѧ⟨ч⟩и** 1 (1435 *Р* 134); *перф. 1 ос. одн. ч.* **присѧглъ єсмъ** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 133); *3 ос. одн. ч.* **присѧглъ** 1 (1433 *Р* 123); **присѧгъ** 1 (1495 *ВМЗД*); **prysiahł** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *3 ос. одн. ж.* **присѣгла** (1474 *РГС*); *1 ос. мн.* **присѧгли** 2 (1434 *Cost.* II, 664); **єсмы... присѧгли** 1 (1434 *Cost.* II, 60); **присѧгли, присѣгли єсми** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1439 *Cost.* II, 712); *3 ос. мн.* **присѧгли** (1434 *Cost.* II, 663); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы присѧглъ** (1434 *Р* 131); *3 ос. мн.* **што бы присѧгли** (1435 *Р* 133); *дієприсл. перед.* **prisiahszi** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРЫСЯГАТИ.**

ПРИТИ *див.* **ПРЇИТИ.**

***ПРИТИСКЪ** *ч.* (1) примус, приневолювання: а заставила єсми кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... село своє Пъѧнь пустыню нискоторого притиску и нискоторои нєволи ни принуженѧ, нижли єсми заставила село своє Пъѧнь по своєй доброй воли (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *род. одн.* **притиску** (1481 *AS* I, 77).

Див. ще **ВТИСКЪ, *НАТИСКЪ.**

***ПРИТИСЪНЄНЪЄ** *с.* (1) (*печатки*) прикладання: На што И листъ Нашъ С притисънєнъємъ И завишєнъємъ Пєчати Нашоє Дали Єсмо (Прилуки, 1459 *Р* 172).

ФОРМИ: *ор. одн* **притисъиєиъємъ** (1459 *Р* 172).

***ПРИХАБСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): А с нами в тот часъ были... дворяне гдря нашего великого короля Олександра: Петръ Шостовскій... а кнзь Василей снъ князя Андреевъ Прихабского (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *род. одн.* **Прихабского** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ПРИХИЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (к кому) перейти на чий бік, приєднатися (до кого): А єщо моихъ несколько єсачныхъ людє(и) отъ єсака бєгаючи к тобє прихилили сѧ а моихъ пошлинъ мнє нє дають (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **прихилили сѧ** (1484 *ЯМ*).

ПРИХОД *ч.* (76) прибуток, доход, приход (68): мы александръ воєвода... знаємо чини(м)... н(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... с приходы и доходы... що(ж) к тому мисту к сєрєту... слухаєть... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); и так сѧ слушает вєчисто и непорушно со всєми входы и приходы (Київ, 1437 *AS* I, 34); Ино мы... дали есмо... тое село верху писаное Сенно... со всими уходы и приходы (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); имає(т) держати со въсими доходы и приходы съ мыты съ млины доколи боудє(т) мєшкати (Снятин, 1454 *Р* 163); алє то(т) прихо(д) оусє є(ст) монастырю нашєму (Сучава, 1455

Cost. II, 531); И онъ имаєть держати тыѣ двѣ дѣлници... и поживати со всѣми доходы и приходы (Добучини, 1487 AS I, 239); И потвержаемъ тые люди... вѣчно и непорушно єму самому... со всими входы и приходы (Краків, 1500 АЛМ вип. 2, 58);

(сума, на яку доход перевищує витрати) прибуток (8): Пришло приходу двесте караиманов (б. м. н., 1494—1495 АЛРГ 60); Приходъ положили полшеста ста копъ грошей (Берестя, 1496 АЛМ 128); Приходу шесть сот копъ... и девѧтъ копъ и грошъ (б. м. н., 1497—1498 АЛРГ 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **приход, прихо(д), прїхо(д)** (1444 Cost. II, 208; 1448 DIR«A» 491; Cost. II, 313; 1453 Cost. II, 462; 1454 Cost. II, 501; ПГПММ; 1455 Cost. II, 531; 1456 ГПХМ; 1458 BD I, 9; DIR«A» 512; ПГСММЦ); *род. одн.* **приходу** (1447 Cost. II, 281; 1448 Cost. II, 314, 324; 1460 Cost. S. 34; 1494—1495 АЛРГ 60; 1496 АЛРГ 72; 1497 АЛРГ 79; 1497—1498 АЛРГ 79, 80); *знах. одн.* **приходъ, приход, прихо(д)** (1448 DIR«A» 491; 1449 Cost. II, 392; 1452 DIR«A» 500; 1467 Mih. Doc. 125; 1488 ДГСПМ; 1496 АЛМ 128; 1497 АЛРГ 79); *ор. одн.* **приходомъ, приходом, прїходом, приходо(м), прїходо(м)** (1439 Cost. II, 31; 1443 Cost. II, 131; 1445 Cost. II, 218; 1446 DIR«A» 485; 1449 Cost. II, 391; 1453 Cost. II, 466; 1458 DIR«A» 513; 1459 BD I, 27; 1461 BD I, 45; 1490 DC 148 і т. ін.); *ор. мн.* **приходы** 29 (1421 Cost. I, 142; 1433 P 118; 1436 Cost. II, 706; 1437 AS I, 34; 1445 АкЮЗР I, 17; 1451 AS I, 44; 1454 P 163; 1465 АкВАК III, 4; 1487 AS I, 239; 1500 АЛМ вип. 2, 58 і т. ін.); **прихо(д)** 1 (1451 P 159).

Див. ще ***ДОХОДЪ.**

***ПРИХОДИТИ** *дієсл. недок.* (11) **1.** (до кого) приходити, з'являтися (1): и ти же до на(с) приходѧть люди далече (б. м. н., 1484—1486 ГСПТЗ).

2. (к чому) підходити, наближатися (до чого) (1): I poszli rati od Horodka, prychodili byli k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 ЗНТШ LXXVI, 141).

3. (з чого, по чім, від кого) належати, припадати (з чого, з кого) (4): А изъ рѧшювъскои волости приходитъ полъ тритъя ста коло(д) (б. м. н., 1386—1418 P 35); а тако(ж) су(д)ци о(т) ясо(х)... щобы не имали дила судити ты(х) лю(д)... щобы и(х) судили калугери и щобы они брали тотоу гло(б) и ве(с) прихо(д) о(т) ты(х) лю(д) що приходи(т) (Поляна, 1448 DIR«A» 491).

4. *(про джерело прибутку)* походити, виникати (1): Хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоулє те(ж) и казнь имеєть быти (XV ст. BC 29 зв.); ◇ приходити квалътомъ (1), ⟨приходити⟩ квалътомъ (1), приходити моцью (1), приходити сїлою (1) вдиратися силою (насильно): Которыи(ж) прїходѧ(т) сїлою алюбо квалъто(м) къ соудоу за племенемъ алюбо за слоугамї (XV ст. BC 6); Частокро(т) прїгожаєтсѧ и(ж) некоторыи за... племенемь алюбо заслоугами приходѧть моцью на сѫ(д) а сїлою права о(т)водѧть про то прїказоуємь мы абы того далѧ не было (XV ст. BC 15); прїходити оу роспачь (1) вдаватися (впадати) у відчай (у розпач): О косторе(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) ведоутсѧ к игрѣ а бероуть пенѧзи на заклады... а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) (XV ст. BC 27 зв.); ⟨прїходити⟩ во оубожство (1) впадати у бідність, убожіти: О косторе(х) што(ж) частокро(т) находѧ(т) на пьяны(и) лю(ди) ведоутсѧ к игрѣ... а проигравши прїходѧ(т) оу спа(ч) (!) алюбо во оубо(ж)ство (XV ст. BC 27 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **приходитъ** 3 (1386—1418 P 35; 1439 Cost. II, 31); **прїхо(ди)ть** 1 (XV ст. BC 29 зв.); **приходи(т)** 1 (1448 DIR«A» 491); *3 ос. мн.* **приходѧть** 2 (XV ст. BC 15; 1484—1486 ГСПТЗ); **прїходѧ(т), приходѧ(т)** 4 (XV ст. BC 6, 15, 27 зв.); *пперф. 3 ос. мн.* **prychodili byli** (1433 ЗНТШ LXXVI, 141).

Див. ще ***ДОХОДИТИ, *ПРИХОДИТИ СѢ, ПРЇИТИ 1, 2, ХОДИТИ 1, 3, *ХОЖИВАТИ.**

***ПРИХОДИТИ СѢ** *дієсл. недок.* (4) (у що) законно припадати (на що) (3): И пак оу тот же час оустал прѧд намиж.. слоуга наш Иванко Толочко... та продал пєтоую част от тих двох сел... що сѣ била приходила оу его част тота петаѧ част (Сучава, 1491 BD I, 459); тако(ж) прїидоша прѧ(д) нами... федка и сестри єи мърина и гинда... и продали... єдино село... на имѣ синашевци що сѣ пакь оу и(х) ча(ст) приходило тоє село (1495 ПГВСР);

(від кого кому) належати (1): и дан да имают там платити, и оувес доход, що сѣ приходит от попов єдномоу митрополитоу (Сучава, 1490 BD I, 420).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѣ приходит** (1490 BD I, 420); *перф. 3 ос. одн. с.* **сѣ приходило** 1 (1495 ПГВСР); **сѣ... приходило** 1 (1495 ПГВСР); *пперф. 3 ос. одн. ж.* **сѣ била приходила** (1491 BD I, 459).

Див. ще ***ПРИХОДИТИ** 3, **ПРЇИТИ** 7.

***ПРИХОДИЩЄ** *с.* (1) місце, де одна річка впадає в іншу: мы стефанъ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашемоу о(т) нѣмца... киприѧнова пасика... съ оусими полѣнами и паси(ч)ками... по(ч)нше о(т) приходища моловатцу вода вишнивцу... и о(т)толѣ попере(к) на тернавкоу (Сучава, 1470 DIR«A» 522).

ФОРМИ: *род. одн.* **приходища** (1470 DIR«A» 522).

***ПРИЧИНА** *див.* **ПРЇЧИНА.**

***ПРИЧИНИВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(маєток)* розширювати, збільшувати: и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ... и новинъ с пол старыхъ не причинивали (Луцьк, 1475—1480 АрхЮЗР 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... причинивали** (1475—1480 АрхЮЗР 8/IV, 21).

Див. ще **ПРИЧИНИТИ.**

ПРИЧИНИТИ *дієсл. док.* (3) (що) *(маєток)* розширити, збільшити: а што може причинити болше межи тѣми вжитки то на свое полѣпшѣнье (Львів, 1370 P 18); а к тому собе причинити может (б. м. н., 1459 АрхЮЗР 8/IV, 18).

ФОРМИ: *інф.* **причинити** (1370 P 18; 1459 АрхЮЗР 8/IV, 18).

Див. ще ***ПРИЧИНИВАТИ.**

***ПРИЧИНИТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) бути заснованим: а дроугїа ц҃ркви и попи ко(л)ко соу(т) и ко(л)ко сѣ поновѧ(т) и причинѧ(т) оу волости че(р)но(в)скои а тїѧ ц҃ркви и попи оуси да прислоухаю(т) к нашїи єпископїи о(т) радо(в)це(х) (Сучава, 1490 DC 148).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **сѣ... причинѧ(т)** (1490 DC 148).

***ПРИЧИНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) причинитися (до чого), допомагати (зробити що): а чо(г) бы сѧ лице(м) не зншло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имає(м) сказати, али и дотолѣ имає(м) сѧ причинити где що мо(ч) ме(м) добувати о(т) и(х) шкоды, тоє имає(м) имъ вернути (Сучава, 1457 Cost. II, 809).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ причинити** (1457 Cost. II, 809).

***ПРИЧИСТЫИ** *див.* ***ПРЄЧИСТЫИ.**

***ПРИЧЫНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що к чому) додавати, причиняти (що до чого): па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мешкати ино ємоу дає(м) мѣсто коропецъ съ мытомъ съ млино(м) и село стѣнкоу к тому причыняє(м) (Снятин, 1454 P 163).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **причыняє(м)** (1454 P 163).

***ПРИШЕСТВІЕ** *с.* (1) (*цсл.* пришествие) ◇ второе пришествіе (1) *(за церковним вченням — другий прихід Христа на землю)* день страшного суду: А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 ДГПМ).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пришествіе** (1398 ДГПМ)

***ПРИШЛЫИ**[1] *прикм.* (1) *(одержаний у вигляді доходу з капіталу)* прибутковий: па(к) ли ⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шести со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицА(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на зємлАно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).
ФОРМИ: *род. мн.* **пришлы(х)** (1421 *Cost.* I, 142).
***ПРИШЛЫИ**[2] *прикм.* (1) ◇ н а п р и ш л ы и ч а с ы (1) на майбутнє, на прийдешнє: тако мы и тако наши дѣдичи по том боудоучїи в земли нашеи молдавскои, маем быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпєчнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).
ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **пришлыи** (1499 *BD* II, 419).
***ПРИѢЗДИТИ** *дієсл. недок.* (1) приїжджати, приїздити: Сє азъ... кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю жєною и съ своими дѣтками (Київ, 1446 *Р* 154).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **приѣз(д)илъ єсмь** (1446 *Р* 154).
Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДЖАТИ, ПРИЄХАТИ, *SIECHATY SIA, *СЪЄХАТИ, ѢХАТИ.**
ПРИѢХАТИ *див.* **ПРИЄХАТИ.**
***ПРИЯЗНЬ** *див.* ***ПРИАЗНЬ.**
ПРИЯТЕЛ *див.* **ПРИАТЄЛЬ.**
***ПРИЯТЄЛСТВО** *с.* (19) **1.** *(дружелюбні взаємини)* приятельство, дружба (6): Такєжъ и панове рада наша намъ повєдали штожъ ты писалъ о томъ къ намъ... быхъ были съ тобою въ жытьи и въ добромъ прыятєльстве (Троки, 1494 *BD* II, 387); а ваша мл(с)ть пошлитє свои(х) пословъ до г(с)дра нашого до воєводы... абы єстє были мєжи вами оу бра(т)ствє и в добро(м) прыятє(л)ствє (б. м. н. 1496 *ПСВВ* 192 зв.); п р ы я т е л ь с т в о ⟨о у т в е р ж а т и⟩ (між ким) (1) зміцнювати дружні зв'язки: Прото г(с)дръ нашъ Стефанъ воєвода и тоє теперъ о(т) вашоє мл(с)ти жадаєть тєжь по томоужъ бра(т)ству и прыятєльство и любовъ оутвє(р)жаєть мєжы єго мл(ст) и мєжы вашу мл(с)ть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); м е т и п р ы я т є л ь с т в о (5), п р ы я т є л ь с т в о м е т и (1) *див.* **ИМѢТИ.**
2. *(перевага, яку віддають комусь внаслідок приятельських стосунків)* приятельство, кумівство (1): мы... коро(л) по(л)скы(и)... з рады пановъ нашихъ знали єсмо и(ж) по(д)лоугъ стары(х) в зємли нашои жалобы на соудє(х) нє бывали соужєны єдностаино алє по(д)лоугъ розоума головного и по(д)лоугъ прїятельства (XV ст. *BC* 10).
3. прихильність, доброзичливість (4): Смѣренїи архимандрит Іоасафь, игоумен Поутєнски, и сь всѣми яже о христѣ братїам⟨и⟩, видѣвшє мы сыновство и прїатєлство и благоє произволенїє твоє, сотворихом и о том слюбихом тво⟨є⟩и милости... поколн боудет свАтоє мѣсто сїє, да боудет от нас благоє твоє изволенїє (Путна, 1476 *BD* I, 215—216); ино... толко бы бгъ наоучилъ вашоу мл(с)ть щобы єстє оберноулисА к намъ лицємъ и приАтєльствомъ к намъ пригладали (!) (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **прыятє(л)ства** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **прїятєльства** 1 (XV ст. *BC* 10); *знах. одн.* **прыятєльство, прыятє(л)ство, pryiatelstwo** 7 (1493 *ПОСВВ* 152; 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **приятє(л)ство, приатєльство, прїатєлство** 5 (1476 *BD* I, 215, 217; 1484—1486 *ГСПТЗ*; 1496 *ПСВВ* 192); *ор. одн.* **приАтєльствомъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *місц. одн.* **въ прыятєльствє, прыєтє(л)ствє** 3 (1494 *BD* II, 387; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **в приятє(л)ствє** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.).
ПРИЯТЄЛЬ *див.* **ПРИАТЄЛЬ.**
***ПРИЯТИ** *див.* **ПРИАТИ.**
ПРИЯЯТИ *див.* **ПРИААТИ.**
***ПРИАЗНЬ** *ж.* (43) **1.** дружелюбний вчинок, добро (3): почонъ здавна и досюлА, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дАди наши, коли были... в бъратъствє... одинъ дроугомоу приАзьни чинивали, а нєприАзьни нєчинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а вєры(м) мы твоє(и) мл(с)ти ижъ твоя мл(с)ть вспомєнєшь на прыязни и на записы прє(д)ковъ своихъ и тєжъ на свои и намъ то боудєшъ дєръжати (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).
2. дружелюбні взаємини, дружба (23): мы вєликии ⟨кнАзь ка⟩зимиръ... чинимъ знамєнито... ажє... слюбили єсмо... с нимъ б⟨ы⟩ти оу приАзни и в одиноцьствѣ (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); и слюбили єсмо и цєловали мы сами и паны рада наша... быти намъ с ним оу приАзни и оу єдноцствѣ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); Нє єсть то ди(в)... ижє писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... а противоу радѣ кролювъства нашєго Братьскоую приязнь которои они зазрА(т) хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а нє имаємъ ты(х)... мєрзАчо(к) помина(т) на вѣки али имаємъ бы(т) и слюбуємъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрнои приязни до нашє(г) живота (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Такєжъ панъ воєвода всказалъ к намъ оупоминаючы насъ ижє староda(в)на прє(д)ковє нашы зъ єго прє(д)ки были оу прия(з)ни (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); и (в)сказывалъ єси к намъ абыхмо с тобою были в прыязни и в мироу какъ прє(д)ки нашы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ* 196 зв.); п р ы я з ъ н ь в з А т и (2), в з А т и п р ы А з н ь (2), ⟨в з А т и⟩ п р и я з н ь (2), о у з А т и п р и А з н и (з ким) (1) вступити в дружні взаємини, подружитися: мы ильА воєвода... чынимъ знамєнито... ожь взАли єсмо прыАзнь... зъ вєликимъ кнАзємъ казимиромъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); мы стєфанъ воєвода... чиним знамєнитом (!)... ажє мы с иашими паны... оузАли єсми приАзни и єдноцство с... вєликим кнАзємъ казимиромъ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); Ино мы... миръ вєчный и прыязъвь съ тобою єсмо взяли (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); м є т и п р и я з н ь (4), п р и я з н ь м є т и (2) *див.* **ИМѢТИ;** ⟨п р и и т и⟩ о у п р и а з н ъ (1) *див.* **ПРЇИТИ.**
3. договір за взаємною угодою (1): И тыж нѣкоторых панов або которих подданних наших, с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышєписаннїи наши єднанїА и прїязни нє имают быти зламаны анї прєстоуплени (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).
4. прихильність, доброзичливість (2): бжьєю млтью и добрыхъ людии приязнью исталасА торгувлА мєжи добрыми людми мєжи бояры и мєжи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); а по нашє(м) животѣ, кого бъ избєрє(т) быти г(с)дарє(м) (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи зємли... то(т) абы имь нєпоруши(л) нашєго дааніа... зану(ж) єсми єму дали за єго вѣрную службоу и стато(ч)ную приАзнь (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473);
відданість (1): и такожъ имаєтъ стати нашъ милыи пригтєль... оу королА єго милости... съ оусєю вирною приязнєю на кажды часъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).
ФОРМИ: *наз. одн.* **приа(з)нь** (1484 *ЯМ*); *род. одн.* **приязни** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1496 *ОКИВ*); **прыя(з)ни** 1 (1496 *ОПВВД*); *знах. одн.* **прыАзнь, прыязнь, прыизъвь, pryiaźń** 9 (1442 *Cost.* II, 716; 1494 *BD* II, 387, 388, 389; 1496 *BD* II, 407); **приАзнь, приязнь, прия(з)нь, прїязнь** 8 (1442 *Cost.* II, 718; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1453 *Cost.* II, 773; 1495 *ПЛПС*; 1496 *ОКИВ*; *ПЧФГ* 35); **приазнъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746); *ор. одн.* **приязнєю** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **приязнью** 1 (1378 *Р* 25); *місц. одн.* **оу (в, о) прыязни, прыАзни, прыАзьни, прыя(з)ни** 8 (1442 *Cost.* II, 716; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *BD* II, 407; *ОПВВД*; *ПДСВВ*); **оу (в) приязни, приАзьни, приАзни, прия(з)ни** 6 (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 725; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1484 *ЯМ*; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ПДВКА* 61); *наз. мн.* **прїязни** (1499 *BD* II, 425); *знах. мн.* **прыязни** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*); **приАзни, приАзьни** 2 (1445 *Cost.* II, 725; 1484 *ЯМ*).
***ПРИАТЄЛСКИИ** *прикм.* (1) приятельський, доброзичливий, дружній: Сє я Ванко Скердѣєвич... вызнаваю, иж я... с доброю волєю... и с приАтєлскою радою

освєцоному кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **приѧтєлскою** (1470 *AS* I, 65).

ПРИѦТЄЛЬ, ПРИЯТЄЛЬ, ПРЇѦТЄЛЪ, ПРИѦТЄЛЪ, ПРЇѦТЄЛ, ПРЫѦТЄЛЬ, ПРЫЯТЄЛЬ, ПРИѦТѢЛЬ, ПРЇЄТЄЛЬ, ПРИЯТЄЛ, ПРЇЯТЄЛ, ПРИАТЄЛЬ, ПРЇАТЄЛ *ч.* (144) **1.** (*людина, з якою перебувають у дружніх стосунках*) приятель (15): I też, jestliby... czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryjby jeho zabił... my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ сєла тисмѧнчаны... прѧтєлю (так.— *Прим. вид.*) своєму (Галич, 1404 *P* 68); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє прїидє прѣ(д) на(с) ... па(н) костє прѣкала(б) и тѣга(л) на гєргѣ... рєкоу(ч): да(л) єсмъ тобѣ оу роука(х) осмъ со(т) зла(т) на подєржанїє, как прїѧтєлю, даи ми и(х) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); якъ было при прє(д)нихъ г(с)дрє(х) воєво(д) волоски(х)... абы знали вси... аж єстє межи вами бра(т)я и прыѧтєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

2. (*форма дружнього титулування*) приятель (74): Влодисла(в)... кроль польски... чинимо то свѣдо(м)... ожє пано пєтр воєво(д) молдавьі зѧть и приѧтѣль нашь пожичило на(м) Д̃ тисячѣ (так.— *Прим. вид.*) рублнї фрѧжьского сєрєбра (Луцьк, 1388 *P* 36—37); а такѣ жь мы видѣвшє єго млсрдьє к намъ... дали єсмы приятєлю нашому милому стєфанови воєводѣ... нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *P* 124); и мы имѣємъ нашому приѧтєлю, ильи воєводѣ, приѧти и єго доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); Того ради молимо вас яко наши прїѧтєли добрїи, оучинитє за нашоу волю та вєрнитє тоти Д̃ злат(и) (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); и мы тогды вашєй милостн, для прыятєля нашого милого, нашого посла до вєликого князя московъского послали (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

3. прихильник (47): мы панове и боѧрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбуюмъ... вєлєбному кролєви, володиславу... вєрнымъ быти и помагати... со всѣми нашими приѧтєльми... противъ крола оугорьского (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ... на вѣки нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *P* 121); а хто будєть нашъ приѧтєль, тотъ ильи воєводє приѧтєль (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); Також слюбо⟨у⟩ємо, мы Стєфан воєвода... прєрєчєнномоу... кроулєви єго милости... абыхмо были приятєлєм их прїятєли... завжды (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

4. (*родич*) близький (6): а бѫдє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л) тогды имєєть дѣтємъ єго алюбо прїєтєлємь єго раны плати(т) (XV ст. *BC* 29).

5. (*третейський суддя*) примиритель (2): што тыи приѧтєли промєжи нами найдоуть, то намь тєрпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн.* **приѧтєль, приятєль, прїѧтєлъ, приѧтєлъ, прїѧтєл, приятєл, прїятєл, приѧтє(л), прїѧтє(л), приатєль** 20 (1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 746, 747; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 809, 811; 1484 *ЯМ*; 1484—1486 *ГСПТЗ*; 1485 *BD* II, 372); **прыѧтєль, прыятєль** 5 (1442 *Cost.* II, 716; 1496 *BD* II, 402, 407); **приѧтѣль, приятѣль** 2 (1388 *P* 37; 1433 *P* 124); **прїєтєль** 2 (XV ст. *BC* 29, 34 зв.); **прїатє(л)** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *зам. дав.* милому **приятєл** 1 (1403 *ДГМ*); *род. одн.* **прїятєлѣ, прїѧтєлѣ, приятєля, прїатєлѣ** 8 (1434 *Cost.* II, 675; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *BD* II, 405; 1499 *BD* II, 442, 443); **прыятєля, прьѧтєлѧ** 6 (1442 *Cost.* II, 716; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *BD* II, 402, 405; 1499 *BD* II, 447, 449); *дав. одн.* **приѧтєлю, приятєлю, прїѧтєлю, прїятєлю** 12 (1411 *P* 76; 1433 *P* 124, 125; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 385; 1468 *BD* II, 301; 1476 *BD* II, 337; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1496 *ПДВКА* 61); **прыятєлю, прыѧтєлю** 6 (1442 *Cost.* II, 716; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1496 *ПСВВ* 192; 1498 *BD* II, 413); **приѧтєлєви, приятєлєви, прїятєлєви, прїатєлєви** 4 (1403 *ДГМ*; XV ст. *BC* 23 зв.; 1455 *Cost.* II, 774; 1499 *BD* II, 443); **прыятєлєви** 1 (1493 *ОПВВ* 152); ! **прѧтєлю** 1 (1404 *P* 68); *знах. одн.* **прїѧтєлѣ, прїатєлѣ** 2 (1457 *Cost.* II, 809; 1476 *BD* II, 337); **прыятєля** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *ор. одн.* **прїятєлємь, приятєлємь, приѧтєлємъ, прїѧтєлємъ, приятєлємъ, приатєлємъ, прїятєлєм, прїѧтєлєм, приятєлє(м), prijatelem** 10 (1388 *ZPL* 106; 1435 *Cost.* II, 691; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 725; 1449 *Cost.* II, 746; 1454 *P* 162; 1458 *BD* II, 261; 1485 *BD* II, 372; 1496 *ОПСВВ* 61); **прыѧтєлємъ, прыятєлємъ, prgyiatelem** 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1494 *BD* II, 387, 389); *кл. ф.* **приѧтєлю** 1 (1462 *BD* I, 70); **прїатєл** 1(1476 *BD* I, 211); *наз. мн.* **приятєли, приѧтєли, прїѧтєли, прїятєли, прїятєлї** 7 (1482 *AS* I, 79; 1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; XV ст. *BC* 24 зв.; 1499 *BD* II, 420, 442); **прыятєли, прыѧтєли** 3 (1493 *ПОСВВ* 152; 1496 *ПСВВ* 192 зв.); **приѧтєлєвє, прїѧтєлєвє, прїатєлєвє** 3 (1456 *Cost.* II, 788; 1457 *Cost.* II, 808; 1460 *BD* II, 272); **приѧтєлє** 2 (1468 *BD* II, 301; 1475 *BD* II, 336); **прыятєлєвє** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *род. мн.* **приѧтєлєи, приятєлєй** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1482 *AS* I, 79); **прїѧтєль** 1 (1433 *Cost.* II, 652); ! **прїятєи** 1 (XV ст. *BC* 28 зв.); *дав. мн.* **приѧтєлємъ, прїѧтєлємъ, прїятєлєм, прїѧтєлєм, приѧтєлєм, приятєлєм, прїятєлємъ, прїятєлємь, приятєлє(м), приѧтєлє(м), приатєлєм, прїатєлєм** 19 (1435 *Cost.* II, 691; *P* 132; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 336; 1481 *BD* II, 358; XV ст. *BC* 24; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **прыятєлємъ** 1 (1496 *BD* II, 402); **прїєтєлємь** 1 (XV ст. *BC* 29); **приѧтєлю(м)** 1 (1434 *P* 129); **прїѧтєли(м)** 1 (1447 *Cost.* II, 731); *знах. мн.* **приятєли, прїѧтєли** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*; 1480—1484 *BD* II, 370); **приятєлѣ** 2 (1433 *P* 121; 1454 *P* 162); **прыѧтєли** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); **прїатєлєй** 1 (1495 *АЛМ* 84); *ор. мн.* **приѧтєльми, приѧтєльми, приѧтє(л)ми, прїѧтє(л)ми** 4 (1395 *Cost.* II, 612; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 809; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **приєтєли, прїєтєли** 3 (XV ст. *BC* 20 зв., 32 зв.); **прїятєлї** 1 (XVст. *BC* 8); **приєтєльми** 1 (XV ст. *BC* 31 зв.); **прїатє(л)ми** 1 (1457 *Cost.* II, 811).

***ПРИѦТЄЛЬСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**

ПРИѦТИ, ПРЫѦТИ, ПРИАТИ, ПРЇИѦТИ *дієсл. недок.* (9) (*кому*) допомагати, сприяти: Такожє іслюбилъ нашємоу господствоу приѧти и строити оусѧкїи порѧднѣ цєрковныи (Сучава, 1401 *RIR*); и мы имѣємъ нашому приѧтєлю, ильи воєводѣ, приѧти и єго доброго смотрѣти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); ино они тоє видѣвшє и оурозумѣвши, ажє єсми и(с)ти(н)ны приїатє(л) и слуга вѣрє(н) быти и служити г(с)п(д)ви (!) ншму (!), кролєви є(г) мл(с)ти, и прїиѧти по(д)лу(г) стары(х) записо(в)... а они та(к) по(д) то сѧ по(д)давали присѣгою своєю... быти на(м) вѣрны (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811).

ФОРМИ: *інф.* **приѧти** 3 (1401 *RIR*; 1442 *Cost.* II, 719); **прыѧти** 2 (1442 *Cost.* II, 716); **приати** 2 (1449 *Cost.* II, 746); **прїиѧти** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *теп. 3 ос. одн.* **прияєть** (1453 *Cost.* II, 472).

Див. ще **ПРИѦѦТИ.**

ПРИѦТѢЛЬ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**

ПРИѦѦТИ, ПРИЯЯТИ, ПРЇѦЯТИ, ПРЇЯѦТИ, ПРИАЯТИ, ПРЇѦѦТИ *дієсл. недок.* (13) (*кому*) допомагати, сприяти: виідѣвшє мл(с)ти нашєго милого господарѧ, кролѧ, до насъ, и слюбоуємы... слоужити вѣрно и приѧѧти... на оусѣкого єго нєприѧтєлѧ (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а стєцко прєрє(ч)ныи воєвода... присѧглъ и записалъ сѧ кролєви... служити прияяти помагати противу каждого нєприятєлѧ (Ланчиця, 1433 *P* 123); а онъ такиж имаєть намъ прїѧѧти и нашєго добра смотрити (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *інф.* **приꙗати, прїꙗати, прияяти, прїꙗяти** (1402 *Cost.* II, 621; 1433 *P* 121, 123; 1434 *Cost.* II, 664, 714; 1445 *Cost.* II, 726, 729); *перф. 3 ос. мн.* **прїꙗали** (1434 *Cost.* II, 663); *майб. 1 ос. мн.* **имаємъ прияяти** 2 (1435 *Cost.* II, 687); **хоче(м) прїꙗяти** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ПРИꙖТИ.**

ПРЇ *див.* **ПРИ.**

ПРЇАТЄЛ *див.* **ПРИꙖТЄЛЬ.**

***ПРЇАТЄЛСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**

***ПРЇАТЄЛЬ** *див.* **ПРИꙖТЄЛЬ.**

ПРЇБЫТОКЪ *ч.* (1) прибуток, доход: хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоулє те(ж) и казнь имєєть быти (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прїбытокъ** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

***ПРЇБѢГАТИ** *див.* ***ПРИБѢГАТИ.**

***ПРЇБѢЧИ** *див.* ***ПРИБЄЧИ.**

ПРЇВЄСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРЇВИЛЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ПРЇВИЛИА *див.* **ПРИВИЛЇА.**

***ПРЇВИЛИЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

ПРЇВИЛЇЄ *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***ПРЇВИЛЬЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***ПРЇВЇЛИЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***ПРЇВЇЛЬЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

PRIWODITI *дієсл. недок.* (8) **1.** (на що) припроваджувати, приводити (для чого) (2): Частокро(т) прїгожалосꙗ ижь два(и) алюбо четыри обажены о моужєбоиство а казнєно и(х) ка(к) моужоиство (!) на прїсꙗгоу прїводꙗ мы о(т)кладаємь тыи прїсꙗгы (XV ст. *ВС* 24).

2. (що кому) *(офіційно доводити до відома)* заявляти (1): Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памꙗти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ (Погоничі, 1422 *P* 97).

3. (кого чому) змушувати, приневолювати (кого до чого) (1): lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti, niżby tomu nas prywodite (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

4. (кого к чому) закликати (кого до чого) (1): Алє колиж ...Казимир, крол полскыи... коу наслѣдованю... наших предков оуноминал и приводил... мы... вызнавамы... прꙗз обвєзаннѣ присꙗгы нашои ... быти повинни... коу оуставичнои слоужбѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

5. (чого, чому) відмовлятися (від чого, чим) (1): которыи прїходꙗ(т) (!) нєкотороє простѫ(п)кы приказанїю пановъ своихъ (XV ст. *ВС* 15);

◇ къ праву прїводити (1) *див.* **ПРАВО**[1]; к sudu priwoditi (1) *див.* **СУДЪ**[1] 1.

ФОРМИ: *інф.* **priwoditi** (1388 *ZPL* 106); *теп. 1 ос. мн.* **приводимо** (1422 *P* 97); *3 ос. мн.* ! **прїходꙗ (т)** (XV ст. *ВС* 15); *перф. 3 ос. одн. ч.* **приводил, прїводи(л)** (XV ст. *ВС* 33; 1462 *BD* II, 284); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **niżby... prywodite** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *дієприсл. одноч.* **прїводꙗ** (XV ст. *ВС* 24); *предик. пас. дієприкм.* **прївожено** (XV ст. *ВС* 25).

Див. ще ***ПРИВЕСТИ**[1].

ПРЇВѢСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

ПРЇВꙖСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРЇГАНИТИ** *див.* ***ПРИГАНИТИ.**

***ПРЇГАНꙖТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* przyganiać) (кому) ганьбити (кого), докоряти (кому): кто кому забьєть матерь про то што єм(оу) прїгонꙗ(л) (!) (XV ст. *ВС* 7).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* ! **прїгонꙗ(л)** (XV ст. *ВС* 7).

***ПРЇГОДИТИ СꙖ** *див.* ***ПРИГОДИТИ СꙖ.**

***ПРЇГОЖАТИ СꙖ** *див.* ***ПРИГОЖАТИ СꙖ.**

***ПРЇГОНИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп.* przygonić) (кого) пригнати: мы сказоуємъ пастоухови прїсꙗ(ч) иже тоую овцю прїгони(л) до села (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **прїгони(л)** (XV ст. *ВС* 27).

Див. ще **ГНАТИ, ГОНИТИ 1, ПОГНАТИ, ОУГОНИТЬ.**

! ПРЇГОНꙖЛ ⟨ПРЇГАНАЛЪ⟩ *див.* ***ПРЇГАНꙖТИ.**

PRID *див.* **ПРЄДЪ**[1].

ПРЇЄТЄЛЬ *див.* **ПРИꙖТЄЛЬ.**

ПРЇЄТЄЛЬСКЫ, ПРИЄТЄЛЬСКЫИ *присл.* (3) по-приятельському, по-товариському (2): мы сказоуємъ матєєви то(г) конꙗ двє(и) нєдѣли хова(т) а боудєть здоровъ за тыи двє нєделї ино добро а нє боуде(т) здоро(в) имєєть приєтєльскыи сꙗ расправи(т) (XV ст. *ВС* 23 зв.— 24); и оузрѣвши они, аже єсми и(м) оучини(л) прав(д)у стую и хоче(м) с ними за єдно прїꙗтє(л)скы ср(д)єчно быти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811);

по-приятельському, мирно (1): правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи же тоую рє(ч) межи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *ВС* 20).

***ПРЇЕХАНЬЕ** *див.* ***ПРИЄХАНИЄ.**

ПРЇЄХАТИ *див.* **ПРИЄХАТИ.**

***ПРЇИМАТИ** *див.* ***ПРИИМАТИ.**

ПРЇИМИТИ *дієсл. док.* (2) (кого) *(дати притулок)* прийняти: И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго, которїи колвє... хотꙗл бы назвати сѣ господарєм нашєи зємли молдавскои... вышерєчєннїи крал и братїя єго милости... нє имают таковаго чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *інф.* **прїимити** (1499 *BD* II, 420, 421).

Див. ще ***ПРИИМАТИ 1, PRIJMOWATI 2, *ПРЇꙖТИ, ПРЫНЯТИ 2.**

ПРЇИТИ, ПРИИТИ, ПРИТИ, ПРЇТИ, ПРѢИТИ *дієсл. док.* (361) **1.** (перед кого, перед ким, к кому і без додатка) прийти, прибути (до кого, перед кого) (307): А кто о(т)имєть о(т) црквє стго николы судитсꙗ со мною передъ бгмь єгда придєть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9); тогды они пришедши вшитци и своимъ племєнємъ оуздали пану вꙗтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *P* 18); пришодъши пєрє(!) наше обличьє... Фанасии (так — *Прим. вид.*) влдка перемышльскии... продалъ єсть... два дворища пану Яшкови испрувъскому (Перемишль, 1391 *P* 45); а тамъ возмєть пєчать, та прїидетъ слободно до сочавѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Я панъ дѣтри(х) изъ бучꙗ(ч)... вызнаваємъ... како прише(д) андрѣіко... прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) село гринковцѣ пану Ꙗнушєви (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); тамъ же одъ той могылы у гору рички Вышни, где пришлисмо и пришедши тамъ... засталысмо пана Данысла, который поведилъ: же грунтъ мой по правой сторони, а по левой до Мыкулынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Пришолъ перед нас кн⟨ꙗ⟩зь Василей из братом своимъ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а о(т) сего часу отъ насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)деть бе(з) листа а бе(з) наше(и) печати и вы того непочътиво отъпоустите (б. м. н., 1484 *ЯМ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прꙗд нами... слоуга наш Сима Бєнꙗ и сєстра єго Моуша... и продали свою правоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. (під чим) підійти, підступити (під що) (1): пришли... моужило... и... барто(ш)... жалоуючи свои жало(ст) и свои смртъ що сѣ стала на и(х) дѣти и братїи... о(т) никоторы(х) зра(д)це(в) и злодїєвъ... що пришли были по(д) кролє(в)скы(м) городо(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

3. (у що) увійти куди (1): А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ и съ иншыми людьми и попыталъ у мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. (до кого, до чого, з чого, від кого) повернутися (до кого, від кого) (4): Pryszed z Łucka około Berestia... wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); мы Стефан воевода... чиным знаменито... оже даемь... сєс нашь лист нашємоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас... до лѣскои земли... на то щобы он опꙗт за сꙗ пришол... до нас и до нашєи зємли (Сучава, 1470 *BD* I, 140); Таке(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоуре(ц)кое земьли (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыйдеть исъ которымъ посельствомъ,

мы такєжъ вашей милости... дамо... знати (б. м. и., 1499 *BD* II, 449).

5. *(про час)* настати, наступити, прийти (11): будеть вєдомо оусємъ... ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвиль и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во што жъ нинє(ч) наипєрвєє придєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а имаю пану Ивашкови дати ту сто купъ о(т) сеѣ маткы бж҃ьѣ што приѣдєть на другую матыки бж҃ьѣ (Львів, 1421 *Р* 92); И также дєре щоби єсте знали, ажє Солтан, брат Козмин, а он єст съ мною жив, до колѣ нам час прїидет (Торговище, 1481 *BD* II, 358); а маю(т) они в тоє мыто оувезатисє на си(и) свѦтъки што при(и)доуть (Краків, 1487 *АМЛ*); а рокъ ему в тое мыто и у вагу увѦзатисѦ на семую субою(ту) (!), што прийдеть (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

6. (перед кого) потрапити, попасти (до кого), потрапити на очі (кому) (2): а сє Азь кнѦ(з) фєдико нєсвидискии... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м)... пєрє(д) кого жь коли сесь ли(с)тъ на(ш) приидє(т)... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнѦ(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *Р* 129); а сє Ѧ кн҃зь фєдко нєсвндьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... передъ кого жь коли сесь листъ нашь приидєть... како єсмъ Ѧ вѣрнє служилъ освѦцоному кнѦ(з) швитрнкгаилу (Черняхів, 1435 *Р* 132).

7. (на кого, кому) припасти, дістатися (кому) (7): коли(ж) кмє(т) бѫдє(т) ранє(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотнє тогды ємоу прїидєть двє часті за раны а трєтєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); а коли бы обадва змерли а не зостанеться ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского... полу то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

8. *(бути доставленим)* прибути (1): и тако(ж) коли прїидє(т) мє(д) и жито нашєго монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) щобы провозници провозили єго бєз никоторого мѦшканїа (Побрата, 1448 *ДГПР*).

9. *(про прибуток)* надійти, прибути (6): а и с ты(х) ко(р)чомъ на годъ идєть... по копє грошє(и) платоу а мыта со осмь ко(п) грошє(и) при(и)дєть коли тихо (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а мыта при(и)дє(т) копъ з два(д)цать на годъ (б. м. н., XV ст. *ИК*); А кому коли отпустили мыта луцкого... в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мѦло того мыта прийти (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

10. (на кого) *(про вину)* упасти (на кого) (4): jestliby... mezi soboju nezhodu... poczali, sud'ja mesta naszeho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati: ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka prisźla, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

11. (перед кого, до чого) *(стати відомим)* дійти (до кого, до чого) (4): Про то Мы Александръ, або Витолдъ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потом будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); Плачлївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужєбнїци по зємли єздѦ(т) оубогыя кмєти оутїскають (XV ст. *ВС* 14 зв.).

12. (на кого) *(збройно виступити з метою пограбування, знищення)* напасти (6): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ и на нашоу зємлю, а наши оубогии люди отъ Сачавы... побєгли до Камєнъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а тота привилїє а они загоубили, коли пришли тоурци, на намоу (!) зємлю (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175); А також мы... ани жадної раді ани помочи Тоурком нє имаєм дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурєцкого чьсарѣ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424);

п р и и т и к в а л ъ т о м ь (на що) (1) напасти: янъ позналъ... иже то пєтръ оучинилъ и пришєлъ квалътомь нароко(м) на єго домъ (XV ст. *ВС* 19).

13. (кому) *(дістатися комусь внаслідок обставин)* прийтися (1): а хто єго прївєдѣть к томоу забитомоу алюбо вєлїть ты(х) прїзва(т) болє(и) ємоу нє прїдѣть одно одинъ гро(ш) взѦть (XV ст. *ВС* 25);

◇ п р и и т и к у д о б р о и п а м Ѧ т и (1) опам'ятатися, схаменутися: вло(д)славъ... кроль полскии...знамєнито чинимы... иже вєлможныи стєфанъ н҃нѣшнии воєвода... пришолъ за сѦ ку доброи памѦти нє хотѦчи зостати оу винѣ оц҃а своєго прєрє(ч)ного алєксандра ноєводы просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121); п р и и т и о у є д н о с т ь (з ким) (1) прийти до згоди, дійти згоди: мы богданъ воєвода... вызнавами... оже пришли єсмо оу вєчноую єдность... ис нашимъ милымъ отцємъ и приатєлємъ, ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Азловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); ⟨п р иї и т и⟩ о у л а г о д о у (з ким) (1) прийти до згоди, дійти згоди: мы богданъ воєвода... вызнаваєми... оже пришли єсмо оу вечную єдность и оу христианскоую лагодоу...ис паиомъ дєтрихомъ боучацкимъ з Азловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); ⟨п р ї и т и⟩ в л е т а (1) дійти літ, стати повнолітнім: коли(ж) дєтї молодыи ни(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноуть по м҃три... на(м) (!) сѦ кривда какаѦ... оучини(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своѦ могоуть сѦ правова(т) о свои кри(в)ды (XV ст. *ВС* 26 зв.); п р ї и т и л ѣ т ъ д о р о з о у м о у (1) стати повнолітнім, дійти літ: Коли м҃ти оу дѣтєи оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) доколѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35); п р и и т и н а о б и ч а и (чий) (1) наслідувати чий звичай: мы Іоан Стефан воєвода... силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи прєдков наших, яко били и прєдковє наши оусєю вирою и слоужбою... наѦснѣишим кнѦзєм паном кролєм (Коломия, 1485 *BD* II, 371); ⟨п р и и т и⟩ о у п р и а з н ъ (1) вступити у дружні взаємини: мы богданъ воєвода... вызнаваєми... оже пришли єсмо оу вєчную єдность... и оу сєрдєчноую приазнъ... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Азловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); п р ї и т и в р о з о у м ъ (1), п р ї и т и р о з ѫ м о у (1) стати повнолітнім, дійти літ: коли(ж) дєтї молодыи ии(ж) двоуна(д)цєтї лє(т) изостаноуть по м҃три... на(м) (!) сѦ кривда какаѦ... оучиии(т) прїидоуть в розоумъ и в лєта своя могоуть сѦ правова(т) о сво(и) кри(в)ды (XV ст. *ВС* 26 зв.); а коли придоуть розѫмоу ихъ а боудє(т) имъ тая рє(ч) о(т)новлєна тогды они маютъ о(т)повєдати ка(к) и тогды коли были позваны пєрвоє къ правоу (XV ст. *ВС* 33); к о у з н а є м о с т и п р и и т и (1), п р и и т и к ъ з н а є м о с т и (1) *див.* ***ЗНАЄМОСТЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **прїити, приити** 11 (1424 *Р* 99; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1460 *BD* II, 269; 1463 *BD* II, 295; 1498 *АЛРГ* 82; XV ст. *ВС* 22 зв.; *СЯ* 42 зв.; 1499 *BD* II, 422); **прити, прїти** 4 (1452 *Cost.* II, 759, 760; 1457 *BD* II, 257; 1458 *BD* II, 262); **прѣи(т)и** 1 (1453 *ПГОВ*); *аор. 3 ос. одн.* **прїидє, приидє** 82 (1428 *Cost.* I, 228; 1432 *Cost.* I, 342; 1437 *Cost.* II, 709; 1443 *Cost.* II, 131; 1453 *Cost.* II, 453; 1462 *BD* I, 52; 1470 *BD* I, 147; 1483 *Cost. S.* 121; 1491 *BD* I, 448; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **прїидѣ** 1 (1491 *BD* I, 472); **pryde** 1 (1465 *GL* 176); *3 ос. мн.* **прїидоша, приидоша** 83 (1448 *Cost.* II, 362; 1458 *BD* I, 20; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *BD* I, 186; 1479 *BD* I, 223; 1481 *BD* I, 248; 1487 *BD* I, 291; 1491 *Cost. S.* 156; 1495 *BD* II, 68; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **прїидошѧ, прїидошѣ** 8 (1441 *DBAc* 37; 1460 *BD* I, 41; 1466 *DIR«A»* 519; 1472 *BD* I, 162; 1478 *BD* I, 218; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1495 *BD* II, 57); ! **прїидошє** 5 (1440 *DBAc* 31; 1490 *BD* I, 387; 1491 *BD* I, 451, 466; 1495 *BD* II, 64); **прїдоша** 1 (1483 *BD* I, 269); **прєидоша** 1 (1493 *ПГВСП*); **прїидо(ш)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *зам. 3 ос. одн.* **прїидошѦ, прїидошѣ** слоуга

(пан, Ивашко) 2 (1459 *BD* I, 31; 1466 *BD* I, 113); *перф. 3 ос. одн. ч.* **пришолъ, прїшолъ, пришол, пришо(л)** 10 (1392—1393 *РФВ* 170; 1403 *RS* 338; 1424 *P* 106; 1433 *P* 121; 1435 *Cost.* I, 454; 1463 *AS* I, 55; 1481 *BD* II, 365; 1495 *ВМБС*; XV ст. *ВС* 23; 1498 *АЛМ* 163); **пришелъ** 2 (XV ст. *ВС* 19; 1401 *RIR*); **прышолъ** 1 (1499 *BD* II, 447); *3 ос. одн. с.* **пришло** 2 (XV ст. *ВС* 18 зв.; 1494—1495 *АЛРГ* 60); **прїшло є(ст)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *1 ос. мн.* **пришли есмо** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **пришлисмо** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); *3 ос. мн.* **пришли, прїшли** (1434 *Cost.* II, 667; 1435 *Cost.* II, 695; 1442 *Cost.* II, 87; 1456 *Cost.* II, 788; 1457 *Cost.* II, 808; 1462 *Cost.* II, 284; 1481 *BD* I, 258; 1484 *ЯМ*; 1493 *Cost. S.* 175; XV ст. *ВС* 14 зв.; 1496 *ПДВКА* 61 і т. ін.); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **бы(л) пришолъ** (1496 *ПСВВ* 192 зв.); *3 ос. мн.* **пришли были** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. 3 ос. одн.* **приидеть, прийдеть, прїидеть, при(и)деть** 9 (1435 *P* 132; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92; 1484 *ЯМ*; 1487 *АМЛ*; XV ст. *ВС* 27 зв., 29; 1498 *АЛРГ* 82); **прїидетъ, прїидет, приидет** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 666, 669; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10); **приидет, прїидет, прїиде(т), при(и)де(т), приидє(т)** 10 (1434 *P* 129; 1435 *P* 134; 1448 *ДГПР*; 1456 *Cost.* II, 790; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 275; XV ст. *ВС* 22 зв.; *ИК*; 1481 *BD* II, 358); **прїидѣ(т)** 3 (XV ст. *ВС* 31 зв., 36); **придєть** 3 (бл. 1350 *P* 8; 1387 *СП* № 12); **прыйдеть, прыйдєть** 2 (1487 *РИБ* 226; 1499 *BD* II, 449); **придет, прїде(т)** 2 (XV ст. *ВС* 12; 1480—1484 *BD* II, 370); **прїдѣть** 1 (XV ст. *ВС* 25); **прыдеть** 1 (1389 *РЕА* I, 26); **прийти будетъ** 1 (1498 *ГВКОО*); **приѣдеть** 1 (1421 *P* 92); *1 ос. мн.* **прїидемъ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); ! **прїидемѣ** 1 (1434 *Cost.* II, 664); *2 ос. мн.* **прїидетє** (1463 *BD* I, 295); *3 ос. мн.* **прїидоуть, приидоуть, пр(и)доуть** 9 (1455 *Cost.* II, 771; XV ст. *ВС* 16, 16 зв., 26 зв., 33, 35; *СЯ* 41; 1487 *АМЛ*); **прїиду(т)** 5 (1446 *DIR«A»* 485; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 771; 1460 *DIR«A»* 515); **приду(т)** 2 (1437 *DIR* № 8; 1452 *Cost.* II, 759); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы (аби, бы) пришол, пришо(л)** 3 (1455 *Cost.* II, 770; 1476 *BD* II, 337; 1499 *BD* II, 421); **щобы (jestliby, niźliby)... пришол, priszol** 3 (1388 *ZPL* 105, 107; 1470 *BD* I, 140); **jestliby... priszol by** 1 (1388 *ZPL* 105); *3 ос. одн. ж.* **коли бы... пришла бы** 1 (1499 *BD* II, 424); **by... priszla** 1 (1388 *ZPL* 104); *1 ос. мн.* **бихмо пришли** (1485 *BD* II, 371); *3 ос. мн.* **бы (щобы)... пришли** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1468 *BD* II, 306); **що бы пришли** (1435 *Cost.* II, 692); *нак. сп. 2 ос. одн.* **прїиди** (1457 *BD* II, 257; 1470 *BD* II, 309); *2 ос. мн.* **прїидѣтє** (1447 *Cost.* II, 732); *дієприсл. перед.* **пришедши, пришедши, пришедъши, прише(д)ши, прїше(д)ши** 10 (1361 *AGZ* 6; 1370 *P* 18; 1414 *P* 85; 1418 *P* 89; 1430 *ГВКЛ* 8; 1452 *Cost.* II, 421; XV ст. *ВС* 23 зв., 27; 1458 *P* 168); **пришедъ, пришедь, pryszed, прише(д), прїше(д)** 8 (1398 *P* 57; 1400 *P* 61; 1401 *P* 65; 1412 *P* 81; 1420 *ПГАГ*; 1421 *P* 95; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **пришодъши, пришодши, пришо(д)ши** 5 (1391 *P* 45; 1393 *P* 52; 1413 *GL* 48; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1489 *РИБ* 431); **приида** 4 (1411 *P* 79; 1413 *P* 82; 1428 *P* 110; 1430 *P* 116); **прида** 1 (1409 *P* 74); **прїшо(д)** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **прышовшы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще **ИТИ, *ПРИХОДИТИ** 1—3, ***ПРИХОДИТИ СѢ, ПРОИТИ** 1.

ПРЇИХАТИ *див.* **ПРИЄХАТИ.**
ПРЇИАТИ *див.* **ПРИАТИ.**
ПРЇКАЗАНЇЄ *див.* **ПРИКАЗАНИЄ.**
***ПРЇКАЗЫВАТИ** *див.* ***ПРИКАЗЫВАТИ.**
***ПРЇКУТОКЪ** *див.* ***ПРИКОУТОКЪ.**
***ПРЇЛОУЧАТИ** *див.* ***ПРИЛОУЧАТИ.**

! PRIMNOŻAJUT' ⟨PRIMNOŻAJUT' SIA⟩ *див.* ***PRIMNOŻATI SIA.**

***PRIMNOŻATI SIA** *дієсл. недок.* (1) *(збільшуватися)* примножуватися: a tych to lichw, jestliby mesiec nedal, ...primnożajut' (!) druhij lichwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* ! primnożajut' (1388 *ZPL* 106).

Див. ще **ПРИМНОЖИТИ, *ОУМНОЖИТИ.**
***ПРЇМѢСЪ** *див.* ***ПРИМѢСЪ.**
***ПРЇНЕСТИ** *див.* **ПРИНЕСТИ.**
ПРЇНОСИТИ *див.* **ПРИНОСИТИ.**
***ПРЇНАТИ** *див.* **ПРЫНЯТИ.**
***ПРЇПОВЕДАТИ СѦ** *див.* ***ПРИПОВЕДАТИ СѦ.**

***PRIPUDITI** *дієсл. док.* (2) (кого к чому) примусити, приневолити (кого до чого): I też, jestliby chto... k zapłate zastawy jeho, w deń swiatyi pripudił, abo khwałt w domu by jeho wczinił, jako rosprawca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* jestliby... **pripudił** (1388 *ZPL* 107); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **pripużonyj** (1388 *ZPL* 108).

Див. ще ***PRIPUŻATI.**

***PRIPUŻATI** *дієсл. недок.* (1) (кого к чому) примушувати, приневолювати (кого до чого): Nadto, choczem, iź by żadnyj... k zapłate zastawy jeho w deń swietyj ne pripużał (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **iź by... pripużał** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***PRIPUDITI.**
ПРЇПОУСТЇТЬ *див.* **ПРИПОУСТИТИ.**
ПРЇПѪСТЇТЬ *див.* **ПРИПОУСТИТИ.**
***ПРЇРОЖЕНЇЄ** *див.* **ПРИРОЖЫНЬЄ.**
***ПРЇРОЖЕНЫИ** *див.* **ПРИРОЖОНИЙ.**
***ПРЇСЛОУХАТИ** *див.* **ПРИСЛУХАТИ.**
***ПРЇСЛУШАТИ** *див.* **ПРИСЛУШАТИ.**
***ПРЇСНОДѢВА** *див.* ***ПРИСНОДѢВА.**

ПРЇСТОУПЪ *ч.* (1) допуск, доступ: Оустаємь (!) и(ж) к соудоу гдѣ соудъя сє(д)ть нє по(д)лоугъ порсуны а по(д)лоугъ велїкостї алюбо малости имає(т) быти прїступъ к соудоу (XV ст. *ВС* 13).
ФОРМИ: *наз. одн.* **прїстоупъ** (XV ст. *ВС* 13).
***ПРЇСОУДИТИ** *див.* ***ПРИСУДИТИ.**
***ПРЇСОУЖАТИ** *див.* ***ПРИСУЖАТИ.**
PRISIAHATI *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**
***ПРЇСАГА** *див.* **ПРЫСЯГА.**
ПРЇСАЧЬ *див.* **ПРИСАЧЬ.**
ПРЇТИ *див.* **ПРЇИТИ.**
***ПРЇХОДИТИ** *див.* ***ПРИХОДИТИ.**
***ПРЇХОДЪ** *див.* **ПРИХОД.**

! ПРЇХОДАТЬ ⟨ПРЇВОДАТЬ⟩ (1): которыи прїходѧ(т) (!) некоторое простѪ(п)кы приказанїю пановъ своихъ (XV ст. *ВС* 15).
Див. **PRIWODITI.**

ПРЇЧИНА *ж.* (9) **1.** випадок, нещасний випадок (4): кто с прїчины оумре(т) алюбо утонеть (XV ст. *ВС* 7);
(підстава, привід для дій, вчинків) причина (2): прїчина запїсоу (XV ст. *ВС* 33 зв.); а мы сами и жоны и дѣти наши... в тыє земли ничим сѦ не маємъ оуступати ани того под его милостью... поискивати никоторыми причинами (Ставків, 1491 *AS* I, 97).
2. (*стп.* przyczyna) посередництво, сприяння, допомога (3): А пак аж сѦ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ его милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ до кролѣ его милости, просѣчи соби мироу, сам през сѣ алибо през нашоу причиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).
ФОРМИ: *наз. одн.* **прїчина** (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. одн.* **причины, прїчины** (XV ст. *ВС* 7, 24); *знах. одн.* **причиноу** (1499 *BD* II, 419, 421); *ор. одн.* **прїчиною** (XV ст. *ВС* 24); *ор. мн.* **прїчииами, причинами** (XV ст. *СЯ* 39 зв.; 1491 *AS* I, 97).

! ПРЇЧЇНЕНЫ ⟨ПОЛОЖЕНЫ⟩ (1): О рокы... какъ маю(т) быті прїчїнєны (!) (XV ст. *СЯ* 9).
Див. **ПОЛОЖИТИ.**
***ПРЇѢХАТИ** *див.* **ПРИЕХАТИ.**
***ПРЇЯЗНЬ** *див.* ***ПРИАЗНЬ.**

ПРЇЯТЄЛ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**
***ПРЇЯТЄЛЬСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**
ПРЇЯѦТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**
ПРЇѦТЄЛ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**
***ПРЇѦТЄЛСКЫ** *див.* **ПРЇЄТЄЛЬСКЫ.**
ПРЇѦТЄЛЪ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**
***ПРЇѦТИ** *дієсл. док.* (2) (кого) *(надати притулок)* прийняти (1): А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного (Луцьк, 1438 *P* 140); (кого замість кого) прийняти (кого як кого), поставитися (до кого як до кого) (1): мы романь воєвода... чинимо знаменито... оже тотъ истинныи нашъ милыи отецъ панъ дидрихъ боучаскыи... стоитъ о нашемъ доброту, и прїѦлъ... мѦ·въмѦсто сына (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **прїѦлъ** (1448 *Cost.* II, 305); *1 ос. мн.* **прыяли есмо** (1438 *P* 140).
Див. ще ***ПРИИМАТИ** 1, **ПРЇИМИТИ, PRIJMOWATI** 2, **ПРЫНЯТИ** 2.
ПРЇѦЯТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**
ПРЇѦѦТИ *див.* **ПРИѦѦТИ.**
ПРО *прийм.* (78) *(із знах.)* **1.** *(виражає відношення мети)* для (чого), на (що) (64): и на то єсмы привѣсили наши печати къ сему нашему листу про лѣпшеє и повнѣишеє оувѣренїє сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а на потверженьє того нашего жалованья про лѣпшюю памѦть и твердость и печать нашю вєлѣли єсмо привѣсити к сему нашєму листу (Київ, 1433 *P* 119); а про лѣпшоую справедливость печат єсми свою привѣсил на потвержениє томоу моємоу листоу (Острог, 1466 *AS* I, 62); Про памет: Водорацкии вышей дани взѦл 100 судновъ и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73); а про лѣпшоую справе(д)ливость и вѣчность и печати єсмо свои приложили к семоу нашемоу листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).
2. *(виражає об'єктні відношення)* (7) *(вказує на предмет, пов'язаний з якоюсь дією)* про, за (кого, що) (6): а про холопство никто да ємоу несмѣетъ оуспоминати (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); И також про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); *(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками)* ради (1): а гергє стояша ре(к): ...возми, панє костє, тоє, бо иноє ничо(г) не имаю, а що боудеть болше, ты ми про бъ о(т)поусти (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).
3. *(виражає причинові відношення)* (7) через (що): а про любортово ятьство хочемъ єго постави(ти) на судѣ пєрєдъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *P* 6); А... про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє (Бохур, 1377 *P* 24); слубуємъ... своєму господарю мл(с)тивому, на єго оусѣ неприѦтєлѣ помагати... выѦвъши землю пруськую ... про далекость нашего люда ихъ оудрачениѦ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Ѧ про тоє ихъ добродѣиство... приступаю... ку наосвѣченьскому кнѦжѦтю пану... володиславови... королеви польскому (Черняхів, 1435 *P* 132—133).
Див. ще **ПРЄ.**
* **ПРОБОЩЪ** *ч.* (1) (*стч.* probošt, *стп.* proboszcz, *свн.* probst, *лат.* praepositus) католицький парафіяльний священик: а да(н)н (!) сеи листъ черес руки вєлѣбно(г) мужа донина подканслѣрего кролевства (по)лско(г) пробоща (с)втого (флорїѦ)на прєдъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87).
ФОРМИ: *род. одн.* **пробоща** (1415 *P* 87).
***ПРОВАДИТИ** *дієсл. недок.* (2) (що і без додатка) привозити, доставляти: тако(ж) варє колко товаръ провадѦ(т) до белагорода... да не имаютъ тоты вышеписанныи люди никоторыи помощи давати никому николи (Побрата, 1448 *ДГПР*); Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **провадятъ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **провадѦ(т)** 1 (1448 *ДГПР*).

***ПРОВЄСТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(добитися схвалення чого)* провести, здійснити: а там оусы рѣчи имають быти провод⟨є⟩ны (!) и соужены и доконаны (під Хотином, 1467 *BD* II, 298).
ФОРМИ: *інф. пас.* **быти ! провод⟨є⟩ны** (1467 *BD* II, 298).
***ПРОВИНѢНЬЄ** *с.* (1) провина: а и тоє провинѣньє и шкоду оучиненую александромъ воєводою оцемъ єго напротиву намъ и корунѣ николи намъ ихъ... нє оупоминати (Ланчиця, 1433 *P* 123).
ФОРМИ: *знах. одн.* **провинѣньє** (1433 *P* 123).
! ПРОВО *див.* **ПРАВО**[1].
! ПРОВОДЄНЫ *див.* ***ПРОВЄСТИ.**
***ПРОВОДЫ** *мн.* (1) *(перша неділя після великодня)* проводи: Въ лѣто шеститисѦчноє и ǒй сотноє дєвѦносто третєє на памѦть стаго мученика єфимьѦ на канунѣ проводъв(ъ) оу (су)боту (б. м. н., 1385 *P* 28).
ФОРМИ: *род. мн.* **проводъв(ъ)** (1385 *P* 28).
ПРОВОЗЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше ихъ правую и вѣрную службу до нас... дали єсмы имъ... єдно село на солономъ тазловѣ на имѦ провозещи (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).
ФОРМИ: *наз.* **провозещи** (1419 *DIR«A»* 444).
ПРОВОЗИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) перевозити, переправляти: и тако(ж) коли прїиде(т) мє(д) и жито нашего монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили его без никоторого мѦшканїа (Побрата, 1448 *ДГПР*).
ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **що бы... провозили** (1448 *ДГПР*).
Див. ще **ПЄРЄВОЗИТИ СѢ.**
***ПРОВОЗНИКЪ** *ч.* (1) перевізник: и тако(ж) коли прїиде(т) мє(д) и жито нашего монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) що бы провозници провозили єго без никоторого мѦшканїа (Побрата, 1448 *ДГПР*).
ФОРМИ: *наз. мн.* **провозници** (1448 *ДГПР*).
***ПРОВОЛОЧИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(тривати протягом якогось часу)* протягнутися, продовжитися: а проволоче(т) ли сѦ тая немоць третеа правая тогды може(т) третью о(т)ложїть (XV ст. *СЯ* 39 зв.).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **проволоче(т)...сѦ** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).
! ПРОВОЮ ⟨ПРАВОЮ⟩ *див.* **ПРАВЫИ**[2].
***ПРОГРАТИ** *див.* ***ПРОИГРАТИ.**
ПРОДАВАТИ *дієсл. недок.* (33) (що) продавати: jestliby taja zastawa ne dobra była, starostie naszomu majet' wkazana byti, a potom... jeje dobrowolne majet' prodawati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), аже не лишите и(х) продавати свои търговли друбныи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); алє платно и бобо(в) да продаю(т) локтемъ (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); коли хто продаваєт(т) дѣди(ч)ство своєм(оу) (!) комѪ тогды тотъ што коупїть имеєть слоужебнїко(м) соуседы того имєнїя позвать абы прї томъ были какъ то(т) имєнїя ємоу выводи(т) што продоваєтъ (!) (XV ст. *СЯ* 42 зв.); и мы тую зє(м)лю чыгиревщину богдану єсмо присудили за(н)же нє могутъ татарове зє(м)ль свои(х) продава(ти) вѣчно бє(з) призволеньѦ о(т)ца нашого (Вільна, 1495 *В. Соб.*).
ФОРМИ: *інф.* **продавати, prodawati, продава(ти)** 15 (1388 *ZPL* 107; 1389 *PEA* I, 27; 1408 *Cost.* II, 633; 1435 *Cost.* II, 695; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; 1463 *BD* II, 295; 1495 *В. Соб.* і т. ін.); **! подавати** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *теп. 3 ос. одн.* **продаває(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **! продоваєтъ** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **продавалъ** (XV ст. *РИБ* 610); *2 ос. одн.* **продавалъ... єси** (XV ст. *РИБ* 610); *3 ос. одн. ч.* **продава(л)** (1445 *Cost.* II, 218); *майб. 3 ос. мн.* **имоути (имоутї) продавати** 2 (1466 *BD* I, 96); **имоуть... продавати** 1 (1470 *DIR«A»* 523); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **iżby... prodawali** (1388 *ZPL* 108); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да продаю(т)** 5

(1437 *Cost.* II, 709; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759); **да продаютъ** 2 (1458 *BD* II, 261); *дієприсл. одноч.* **продаючи** (1453 *Cost.* II, 462).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ, *ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАТИ** 1.

***ПРОДАВЄЦЬ** *ч.* (1) продавець: О продавци имєнїя (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о продавци** (XV ст. *СЯ* 9).

ПРОДАЖА *ж.* (3) продаж: а заплативши тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **продажа** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *знах. одн.* **продажу** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ПРОДАН *ч.* (12) *(особова назва, пор. молд.* Прод, *слов.* продати): а панове наши по имєню... па(н) микоу(л) спатарь и па(н) жоуржь лѣнцѣ и наши писари пань тоаде(р) прода(н) и па(н) доброу(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а азь господство **ми** єсмь дал Мърини, дочки Тоадера Продана... за тоє село за Грековє, єдноу нашоу селищоу близ нистра (Сучава, 1488 *BD* I, 347).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Продан, прода(н)** (1456 *ЭСФ*; 1488 *BD* I, 347); *род. одн.* **Продаиа, Prodana** (1465 *GL* 176; 1488 *BD* I, 347, 348); *дав. одн.* **Проданоу** (1464 *BD* I, 83, 84); *знах. одн.* **Продана** (1468 *BD* II, 305).

***ПРОДАНЇЄ** *с.* (1) продаж: тѣмжє мы по єго доброю волею и по проданїю даємъ и дали єсми панїи нѣги... половина села могошєва (Сучава, 1438 *Cost.* II, 14—15).

ФОРМИ: *дав. одн.* **проданїю** (1438 *Cost.* II, 14).

Пор. **ПРОДАТИ.**

ПРОДАНОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а на бо(л)шеє потвьрждєниє том(у)... вышеписанном(у), вєлѣли єсми слузѣ нашєм(у), тадору продановичу, писати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473); А тако ажє коли мы послали наши вирны боꙗры... пана Станчоула... и пана Тоадєра Продановича... до господарѣ нашего кролѣ єго милость а пань нашь наимилѣишїи крол єго милость просил нас... абыхом простили пана Михаила логоѳєта (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **продаиовичь** (1456 *Cost.* II, 791); *дав. одн.* **продановичу** (1453 *Cost.* II, 473); *знах. одн.* **Продановича** (1468 *BD* II, 305).

***ПРОДАНОВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* пи(с) тадо(р) продано(в) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 274).

ФОРМИ: *наз. одн.* **продано(в)** (1447 *Cost.* II, 274).

***ПРОДАНЪ** *див.* **ПРОДАН.**

ПРОДАТИ, ПРОДАТЇ *дієсл. док.* (426) **1.** (що, кому, що кому і без додатка) продати (416): а волєнъ продати... кому коли хочєть (Казимир, п. 1349 *P* 4); воленъ панъ ганько продати (Львів, 1368 *P* 15); А се ꙗ Анъ щькотьскии... свѣдчю то... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мꙗковичь и своєю братьєю и... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристꙗньць (Галич, 1409 *P* 74); волни во всих тых именꙗх кому отдати, продати и промєнити: пан Калєник и єго ближныи по нем будучиє (Київ, 1437 *AS* I, 34); можеть панъ иванъ мушата... тоє имѣнье продати... или по дщи дати (Луцьк, 1445 *P* 150—151); а поставы соукна имают их продати, на складѣ, оу сочавѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); так єсми єму продал, ажєт нихто з ближних моих... нє мают в то сꙗ вступати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) иами... наши слоуги... и продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost.* S. 234).

2. (що) *(на певний строк)* здати на відкуп (10): Што перъво сего тыми разы... продали были есмо вси корчмы Върuцъкіе... Слуцькому Маръку на тры годы (Радомль, 1487 *РИБ* 227); Продали есмо мыто луцкое и вагу краковꙗнину Лерину Герешу на тры годы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81).

ФОРМИ: *інф.* **продати, продатї, прода(ти)** 57 (п. 1349 *P* 4; 1368 *P* 15; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *P* 45; 1408 *Cost.* II, 631; 1424 *P* 100; 1437 *AS* I, 34; 1451 *P* 156; 1475 *AS* I, 72; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **прода(т)** 2 (XV ст. *BC* 35; *СЯ* 41 зв.); *перф. 1 ос. одн. ч.* **продалъ, продал, прода(л) єсми** 21 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1448 *AS* I, 44; 1461 *AS* I, 53; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 61; 1470 *AS* I, 65; 1474 *AS* I, 69; 1490 *AS* I, 92; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін); **єсми продалъ, продал** 3 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1475 *AS* I, 72; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **єсми... продал** 3 (1463 *AS* I, 56; 1466 *AS* I, 61, 62); **продалъ есмы** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **продалъ єсмь** 1 (1458 *ОЖДМ*); **есми... продал есми** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); *3 ос. одн. ч.* **продалъ, продаль, продал, прода(л)** 79 (1368 *P* 15; 1400 *P* 61; 1413 *GL* 48; 1424 *P* 106; 1438 *Cost.* II, 14; 1445 *Cost.* II, 218; 1463 *AS* I, 56; 1476 *BD* 208; 1487 *BD* I, 308; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **продалъ єсть** 2 (1391 *P* 45); **єсть продалъ** 1 (1400 *P* 61); **єсть ! прє(д)лъ** 1 (1420 *ПГАГ*); *3 ос. одн. ж.* **продала** 44 (1359 *P* 10; 1462 *BD* I, 55; 1480 *BD* I, 244; 1483 *BD* I, 274; 1487 *BD* I, 516; 1490 *BD* I, 390; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 76; 1497 *BD* II, 115; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **продала єсть** 1 (1378 *P* 26); **! прода** 1 (1499 *BD* II, 147); *1 ос. мн.* **продали есмо** 19 (1463 *ГГЯ*; 1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1470 *AS* I, 65; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1492 *AS* III, 23; XV ст. *СПС*; 1498 *АЛРГ* 81 і т. ін.); **єсмо... продали** 2 (1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112); **продали** 2 (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); *3 ос. мн.* **продали, продал⟨и⟩** 152 (1366 *P* 12; 1435 *Cost.* II, 695; 1443 *Cost.* II, 131; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *Cost.* II, 422; 1466 *BD* I, 114; 1472 *BD* I, 169; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 387; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **суть прода(л)** 1 (1409 *P* 74); *зам. 3 ос. одн. ч.* **! продали слоуга наш** 1 (1495 *BD* II, 87); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **бил продал** (1475 *BD* I, 206); *1 ос. мн.* **продали были есмо** (1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ*); *майб. 3 ос. одн.* **продасть** 2 (XV ст. *BC* 21 зв., 39); **прода(ст)** 1 (1401 *ЗКЄ*); **! прода** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **бы... продала** (1418 *P* 89); *1 ос. мн.* **абыхмо... продали** (1489 *АКВ*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **продай** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *інф. пас.* **быти продано** (1499 *AS* I, 118); *перф. пас. 3 ос. одн. с.* **продано было** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боудє(т) ! проданои** (1453 *ПГОВ*); *3 ос. мн. ж.* **бѫдоуть... продаиы** (XV ст. *BC* 18); *3 ос. мн. с.* **буду(т)... продана** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **буду(т) проданна** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *дієприкм. пас. мин. род. одн. с.* **проданого** (XV ст. *СЯ* 42); *знах. одн. с.* **проданоє** (1466 *BD* I, 96); *наз. мн. с.* **продания, прода(н)на** (1453 *Cost.* II, 462; 1470 *DIR«A»* 523); *знах. мн. с.* **проданаа** (1466 *BD* I, 96); *місц. мн.* **на (оу) проданны(х), прода(н)ны(х)** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1472 *ДГСВМ*); **оу продани(х)** 2 (1454 *Cost.* II, 508); *дієприсл. перед.* **продавши, прода(в)ши** (XV ст. *BC* 39; 1491 *AS* I, 94).

Див. ще ***ЗАПРОДАТИ, *ПОПРОДАВАТИ, *ПОПРОДАТИ, PRZEDATI, ПРОДАВАТИ.**

! ПРОДОВАЄТЪ *див.* **ПРОДАВАТИ.**

***ПРОДОКЪ** *ч.* (9) (*стп.* przodek) предок: которое какъ было село и земли пашнее и ловы... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); Про то нагорожаючи Ємоу Самомоу жонѣ И пото(м)ствоу Єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землꙗной... зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю Которы(х) Про(д)ковє Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойнє де(р)жали И оны(х) заживали (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **продка** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *наз. мн.* **продковє, продъковє, Про(д)ковє** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1459 *P* 171, 172); *род. мн.* **продковъ, про(д)ковъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1459 *P* 171); *дав. мн.* **Про(д)комъ** (1459 *P* 172).

Див. ще ***ПЄРЄДОКЪ** [1], **ПРЕДОКЪ.**

***ПРОДОЛЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(життя)* продовжити: тую данъ оусю спо(л)на па(н) олє(х)но имає(т) давати дяди своєму па(н) хо(л)мскомоу... дотолє доколи

бгъ пноу хо(л)мскому живо(т) продо(л)жи(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **продо(л)жи(т)** (1478 *ЗРМ*).

***ПРОДЪНЄСКОУЛЪ** *ч.* (6) *(особова назва)*: мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже пріидоша прѧд нами... Мърєна, жєна Лоука Єкобєскоула... и дроугаа Мърена, нєпота єи, дочка Лазора Продънєскоула... и проминѣли съ господство ми єдино сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347); И оуставшє наши слоуги Стан Грама и братїѧ єго... та заплатили оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Жоуржи сыноу Банчиноу Продънєскоула (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Продънєскоула** (1488 *BD* I, 347; 1493 *CVD* 6).

***ПРОДѢЛАННЫИ** *прикм.* (1) *(про поле)* оброблений: а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *ор. мн.* **продѣланными** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***ПРОЄЗДЪ** *ч.* (1) грошова плата за право проїзду: а на Даниле на Волошине взѧли есмо проездъ десѧт коп (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проєздъ** (1444 *AS* I, 42).

***ПРОЄХАНЬЄ** *с.* (4) проїзд: коли похочеть Стефанъ воєвода... своихъ пословъ послати до свата своего... навєдити зъдоровъя дочки своєє... абыхмо єго посломъ давали добровольноє проеханьє чєрєзъ нашу землю до Москвы и отъ толь зася до єго земли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проеханьє** (1496 *BD* II, 405; *ОПВВД*).

Пор. ***ПРОѢХАТИ.**

! ПРОЖЖЄНА 〈ПРОЖЖЄНЯ〉 *див.* ***ПРОЖЖЄНЄ.**

***ПРОЖЖЄНЄ** *с.* (1) (*стп.* licowe przeżżenie) *(кара)* випалення тавра на обличчі: прїказоуємь мы тымъ то слоужєбнїко(м) по(д) виною сєденїя (!) оурѧдоу и(х) и обранїя (!) имєнїя и(х) безъ прїказанїя ихъ соуда нє позывали нїко(г) а бѫде(т) ли то чин (*Пошкоджено.— Прим. ред.*) тогды вина на ни(х) прє(д)рє(ч)ная и про(ж)жена (!) (*Пошкоджено.— Прим. ред.*) (XV ст. *BC* 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **! про(ж)жена** (XV ст. *BC* 15).

***ПРОЖНИИ** *прикм.* (1) (*стп.* prожny) ◇ ч и н и т и п р о ж н и х ъ *див.* **ЧИНИТИ.**

ФОРМИ: *знах. мн.* **! прожии(х)** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **ПОРОЖЄНЪ** 2.

ПРОЖОРЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: и мы... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова, Данчинъ... а Мощона Прожоръ, и во всихъ єго границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Прожоръ** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ПРОЗБА** *ж.* (12) прохання, просьба (6): и и(х) мл(с)ть длѧ прозбы моєѣ печати свои приклали к сємоу моєму листоу (Луцьк, 1467 *СП* № 13); и Их Милость на мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); а хочємь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ а на пороукоу присѧгноулъ и на просбоу по(до)бноу абы да(л) разрєшенїє тымъ свє(т)комъ штобы правда нє была оутїснєна (XV ст. *BC* 20); их милости на мою прозбу то вчинили и печати свои к сємоу моємоу листу приложили (Луцьк, 1494 *AS* I, 102);

п р о з б ы н є о с т а в и т и (чиєї) (1) не відхилити чийогось прохання, не відмовити кому в проханні: и Их Милост прозбы моєй нє оставили н печати свои приложили (Кобринь, 1454 *AS* III, 10);

заступництво (5): а коли ильѧ воевода... пожадаєть оу иасъ какоє помочи на свои нєприѧтели, и мы имѣемъ ильи воеводє такоуюжъ помочъ дати, бєзхитрости, вымєнѧючо (sic.— *Прим. вид.*)... цѧрѧ (sic.— *Прим. вид.*) татарського, занюжъ цѧръ (sic.— *Прим. вид.*) есть волныи, ко (!) оу цѧ〈р〉ѧ помагати єму намъ прозбою и послы (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); а мы подлоуг прозбы кролѣ єго милости... и подлоуг просбы митрополитов наших... єсмы простили пана Михаила логоѳета... от оусєго нашего пєвного сєрдца (Сучава, 1468 *BD* II, 305—306).

ФОРМИ: *род. одн.* **прозбы** 4 (1454 *AS* III, 10; 1467 *СП* № 13; 1468 *BD* II, 305); **просбы** 1 (1468 *BD* II, 305); *знах. одн.* **прозбоу, прозбу** 3 (1475 *AS* I, 72; 1492 *AS* III, 24; 1494 *AS* I, 102); **просбоу** 1 (XV ст. *BC* 20); **! проспоу** 1 (XV ст. *BC* 20); *ор. одн.* **прозбою** (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726).

! ПРОЗВИЗВИСКА 〈ПРОЗВИСКА〉 *див.* ***ПРОЗВИСКО.**

***ПРОЗВИСКО** *с.* (2) назва: тако мы с паны... оставили єсмы бѣлєцко (!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) же межи тыми границѧми (так.— *Прим. вид.*) кторая прозвиска суть со оусѣмъ (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *наз. мн.* **прозвиска** 1 (1421 *Р* 94); **! прозвизвиска** 1 (1421 *Р* 94).

Див. ще ***ПРОЗВИЩЄ.**

***ПРОЗВИЩЄ** *с.* (3) ◇ п р о з в и щ о м, п р о у з в и щ є м ь (2) за прізвищем, за прізвиськом: А писалъ привильє се попович болестрашицкии имєнемь деячковичь василювь снъ поповь кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); Се я Янъ... продалъ есмы доброволно... землю свою питомую... которуюжто землю купилъ есми былъ у Бартоша прозвищом Козего Мистра... ксензю Матѣю (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); п о п р о з в и щ о у (1) за прізвиськом, за прізвищем: Азъ рабь бжїи... имєнемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **прозвищоу** (1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **прозвищом** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **проузвищємь** 1 (1366 *Р* 12).

Див. ще ***ПРОЗВИСКО.**

***ПРОЗЫВАЕМЫИ** *дієприкм.* (1) який зветься, званий: а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий — полеский, а оттоль до дороги, которая идеть зъ Жыдичына до Крупой, прозываемое Острозское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *пас. теп. род. одн. ж.* **прозываемое** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПРОИГРАТИ** *дієсл. док.* (2) (що і без додатка) програти: Снъ которы(и) боудѣ(т) єщо нєо(т)дѣ(л)нъ съ бра(т)єю въ очинє алюбо оца што коли проиграєть то имєєть быти лїчено єму на єго дѣ(л)ници (XV ст. *BC* 30 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **проиграєть** (XV ст. *BC* 30 зв.); *дієприсл. перед.* **програвши** (XV ст. *BC* 27 зв.).

Див. ще ***НАИГРАТИ.**

***ПРОИЗВОЛЄНЄ** *див.* **ПРОИЗВОЛЄНІЄ.**

***ПРОИЗВОЛЕНИЄ** *див.* **ПРОИЗВОЛЄНІЄ.**

ПРОИЗВОЛЄНІЄ *с.* (107) (*цсл.* произволениє) *(бажання)* воля (105): мы александръ воєвода... чины(м) знаменито... понєжє блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволєниємь и въ задшиє стопочившємь родитєлємъ нашимь... и дадо(х) монастироу... оуспєнїоу стои бци... єдно сєло (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); ино мы видѣвшє и(х) доброє произволєниє, а мы также дали пану михаилу тоє сєло вєрижанє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); а аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволєнїєм и чистим и свѣтлим сръдцєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

о д н и м ъ п р о и з в о л є н ї є м ъ (1) єдиною волею, одностайно: однимъ произволєнїємъ... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ, присѣгы... наияснѣишємоу паноу нашємоу, владиславови, королєви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—720);

(згода) дозвіл, воля (1): Тиж нє имамо ани хочєм никоторых землъ, алибо панствъ... прѧз воли и прѧз особного

произволеня реченного пана нашего королѣ... кторым коли обичаем, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн.* **произволеиїе** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); *род. одн.* **произволеня** (1462 *BD* II, 284); *дав. одн.* **произволению** (1453 *Cost.* II, 472); *знах. одн.* **произволеніє, произволеиие, пр⟨ои⟩зволеніє** 17 (1439 *Cost.* II, 35; 1442 *Cost.* II, 87; 1449 *Cost.* II, 379; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 454; 1459 *BD* I, 32; 1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 121, 1470 *BD* I, 155; 1476 *BD* I, 217 і т. ін.); **происволеніє** 1 (1458 *BD* I, 20); **произволеніи** 1 (1470 *BD* I, 153); *ор. одн.* **произволениемь, произволеніємь, произволениемъ, произволеніємъ, произволеніє(м), произволение(м), произволеніє⟨м⟩, произволением, произволеніем** 81 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 248; 1439 *Cost.* II, 31; 1448 *DIR«A»* 491; 1455 *Cost.* II, 525; 1462 *BD* I, 70; 1471 *BD* I, 158; 1482 *BD* I, 263; 1491 *BD* I, 473; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **произволѣные(м)** 1 (1444 *DIR«A»* 481); ! **поизволѣньемъ** 1 (1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще ***ДОЗВОЛЄНЄ, ИЗВОЛЄНІЄ** 2, ***ПРИВОЛѢНЬЄ, *ПРИЗВОЛЄНЬЄ.**

Пор. ***ПРОИЗВОЛИТИ.**

***ПРОИЗВОЛИТИ** *дієсл. док.* (16) (*цсл.* произволити) **1.** (без додатка) *(виявити бажання)* зволити (14): мы александръ воевода... чинимь знаменито... оже есми произволили нашимь добрымь произволениемь и оучинили есми задши (!) свѣтопочивши(х) предковь наши(х) (б. м. н, 1422 *DIR* fig. № 35); Се азь... Игнатие... великы вистиярник... Стефана воеводи... произволих нашим благимь произволениемь и чистимь и свѣтлим срьдцемь... и дали есми а҃ кадилницоу от і҃ соми сребра и позлащена (Путна, 1476 *BD* I, 216—217).

2. (зробити що) дозволити (1): Мы кнзь михаило олексан(д)ровичь произволи (!) есмо боѧриноу нашемоу... коупити дворець ивашка гри(д)ковича (Копиль, 1456—1481 *P* 164).

3. (чого) *(з запереченням)* захотіти, забажати (1): А естли бы господаръ кроль его милостъ того соимоу на тотъ день по свѧтомь Юрїи оу тыждень не произволил... тогды его милость имаеть господарѧ Стефана воеводоу своими послы або листи своими обыслати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **произволих** (1476 *BD* I, 216); *3 ос. одн.* **произволи** (1434 *DIR«A»* 464; *ДГСММ*; 1443 *ДГСПМН*; *Cost.* II, 126, 128; *ПГСММ*; 1444 *Cost.* II, 207; 1447 *Cost.* II, 281; 1449 *Cost.* II, 377; 1466 *BD* I, 105); *перф. 3 ос. одн. с.* **произволило** 1 (1439 *Cost.* II, 31); **произволило е(ст)** 1 (1441 *DIR«A»* 477); *1 ос. мн.* **есми произволили** 1 (1422 *DIR* fig. № 35); !**произволи есмо** 1 (1456—1481 *P* 164); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **естли бы... произволил** (1467 *BD* II, 298).

Див. ще ***ЗВОЛИТИ, *ИЗВОЛИТИ, *ПОВОЛИТИ, *ПОЗВОЛИТИ, *ПОЗВОЛЯТИ, *ПРИВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛИТИ, *ПРИЗВОЛѦТИ.**

***ПРОИСВОЛЕНІЄ** *див.* **ПРОИЗВОЛЕНІЄ.**

ПРОИТИ *дієсл. док.* (4) **1.** (до чого) прийти, прибути (1): тако(ж) и мы имае(м) чинити непрїятеле(м) кроле(в)скы(м) и и(х) або ты(м) злодїе(м), кторы(м) до наше(г) земли проиду(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. (через що) перейти, перебратися, перетнути (що) (1): А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугрьскїи и чьскїи... и пререченїи братїя его милости и оучинѧт воиска и... поидоут... на тоурецкого чѣсарѣ и на его земли, и тогды наияснѣишїи Владислав... имал бы проити черес Басарабскоую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. (крізь що) *(пробити наскрізь)* пройти (через що), пронизати (що) (1): а неприѧтель вашеи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ емоу бы напали тѧшко оскомины и острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозе его ср(д)це (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

4. *(про русло річки)* простягнутися (1): а о(т)толѣ по турью поколѣ турья прошла (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *інф.* **проити** (1499 *BD* II, 423); *перф. 3 ос. одн. ж.* **прошла** (1366 *P* 14); *майб. 3 ос. мн.* **проиду(т)** (1457 *Cost.* II, 810); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **прошелъ бы** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще **ИТИ, ПРЇИТИ 1.**

***ПРОИХАТИ** *див.* ***ПРОѢХАТИ.**

!**ПРОКЛАТЪ** ⟨ПРОКЛАТЪ⟩ *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОКЛЄТИ** *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОКЛЄТЫИ** *див.* ***ПРОКЛѦТЫИ.**

***ПРОКЛѢТИ** *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОКЛѢТЫИ** *див.* ***ПРОКЛѦТЫИ.**

***ПРОКЛЯТИ** *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОКЛѦТИ** *дієсл. док.* (66) проклясти: Аще ли хто... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ... да казнится и отъ Бога проклятъ будетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а кто име(т) порушити таковыи штобы былъ проклѧть о(т) г҃а б҃а (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего дааніѧ... таковїи да есть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **штобы былъ проклѧтъ, проклѧть** (1407 *Cost.* I, 57; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*); *нак. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **да ест, е(ст) проклѧтъ, проклѧть. проклѣть, проклѣтъ, проклѧт, проклѣт, проклѧ(т), проклѣ(т)** 37 (1415 *Cost.* I, 116; 1431 *Cost.* I, 325; 1435 *DIR«A»* 465; 1448 *Cost.* II, 300; 1453 *Cost.* II, 446; 1479 *BD* I, 222; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 343; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **да есть проклѧтъ, проклѧть** 4 (1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1435 *Cost.* II, 679; 1489 *BD* I, 378); **да е(ст) проклеть, прокле(т)** 2 (1400 *DIR«A»* 433; 1444 *Cost.* II, 208); **да есть проклѧ(т)** 1 (1500 *Cost. S.* 231); **да есть проклеть** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **да е(ст) ! прокла(т)** 1 (1401 *ЗКЄ*); **да е проклѣть** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27); **да есть ! прокле** 1 (1460 *DIR«A»* 515); **да есть ! прокрѧть** 1 (1448 *Cost.* II, 306); **да бѫдетъ (бъдетъ) проклѧтъ, проклѣтъ, проклѣ(т)** 4 (1435—1436 *Cost.* I, 495; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 32; 1454 *Cost.* II, 502); **да боудет, боуде(т) проклѣтъ, проклѣть, проклѧт, проклѧ(т)** 4 (1422 *DIR* № 35; 1429 *DIR«A»* 455; 1455 *Cost.* II, 531; 1499 *BD* II, 149); **да боудеть проклѧтъ** 2 (1435 *Cost* II, 689); **да ! боудоу(т) проклѣтъ** 1 (1435 *Cost.* II 60); **да... проклятъ будетъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ПРОКЛѦТЫИ** *прикм.* (36) проклятий: таковыи да естъ подобенъ іоудѣ прѣдателю и проклѧтому ариоу (Сучава, 1403 *ДГАА*); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиетъ богъ зде телом... и да ест подобенъ Июдѣ предателю и проклѣтомоу Арию (Сучава, 1466 *BD* I, 106); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашего дааніѧ и потвърж(д)еніѧ, таковїи да есть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а... и да есть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **проклѧтомоу, проклѣтомоу** 33 (1403 *ДГАА*; 1411 *Cost.* I, 95; 1415 *Cost.* I, 117; 1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 32; 1453 *Cost.* II, 466; 1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 349; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **проклетомоу** 2 (1458 *BD* I, 9; 1460 *DIR«A»* 515); *ор. одн. ч.* !**проклѧтом** (1499 *BD* II, 155).

ПРОКОП *див.* **ПРОКОПЪ.**

ПРОКОПИНСКИЙ *прикм.* (1) А при томъ... были: плебанъ Володимерский князь Станиславъ, а духовникъ владыки Володимерского пупъ Прокопинский (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Прокопинский** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

ПРОКОПИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы ... дали есмы ему... села на ревтѣ, на имѧ прокопинци... и мачковци (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459).

ФОРМИ: *наз.* **прокопинци** (1436 *Cost.* I, 459).

***ПРОКОПОВ** *прикм.* (1) ◇ **Прокопов сад** (1) *(назва саду у Молдавському князівстві)*: А хотартои третои... части от Бъещещи... почении от берег Молдавѣ... на дроугїи столпь, та черес... ровнину прости оу Прокопов сад на столпь (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Прокопов** (1499 *BD* II, 136).

Пор. **ПРОКОПЪ.**

ПРОКОПЪ, ПРОКОПЬ, ПРОКОП *ч.* (6) *(особова назва, цсл.* Прокопии, *гр.* Προκόπιος) Прокіп: А свѣдци на то... рогозка прокопъ семенко карабчѣевьскии (Смотрич, 1375 *P* 20); а прї томь были свѣдци... па(н) ивашко бориньскии па(н) прокопь нѧневи(ч) (Зудечів, 1421 *P* 96); а на то свѣдкове... пан прокоп, пан коунцѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прокопъ, прокопь, прокоп, проко(п)** (1375 *P* 20; 1413 *P* 84; 1421 *P* 96; 1436 *Cost.* I, 459; XV ст. *ОБРН* 151; 1456 *Cost.* II, 791).

***ПРОКОПЪЄВИЧЬ** *див.* **ПРОКОФЬЄВИЧЬ.**

ПРОКОПЬ *див.* **ПРОКОПЪ.**

ПРОКОПѢНЄ *див.* **ПРОКОПѦНИ.**

***ПРОКОПѢНИ** *див.* **ПРОКОПѦНИ.**

ПРОКОПѦНИ, ПРОКОПѢНЄ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѧмъ мы видѣвше єго правою и вѣрною службоу до на(с)... дали єсми єму... села на имѣ прокопѧни на ревтѧ... и на сочавѣ великосилци (Сучава, 1445 *DIR«A»* 483); тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму... села, на имѣ дворъ єго на серетѣ ... и на ревтѣ прокопѣни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **прокопѧни** 1 (1445 *DIR«A»* 483); **прокопѣне** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *знах.* **прокопѣни** (1455 *Cost.* II, 540).

ПРОКОФЬЄВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва)*: воленъ єсть панъ пашько прокофьєвичь во всємъ оу томъ имѣньи... продати и променити... И по дши на цркв дати (Луцьк, 1451 *P* 156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прокофьевичь** (1451 *P* 156); *род. одн.* **прокофьевича** (1451 *P* 156); *дав. одн.* **прокопъевичю** (1451 *P* 156).

!ПРОКРѦТЬ ⟨ПРОКЛАТЬ⟩ *див.* ***ПРОКЛѦТИ.**

***ПРОЛОГЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прологъ) *(церковна книга, яка містила житія святих, повчання і т. ін., розміщені за днями року)* пролог: сє азъ сомирєныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу стго спса на красно(м)... єваньгєльє кованоє ап(с)лъ половина прилога (!) осмогла(с)ни(к) ве(с) оуста(в) (б. м. н., бл. 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *род. одн.* **! прилога** (бл. 1429 *P* 114).

ПРОМЕЖИ, ПРОМЄЖЫ, ПРОМЄЖ *прийм.* (24) **I.** *(з род.)* (9) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (6) **а)** *(вказує на осіб, між якими встановлюються певні взаємини)* між (ким) (5): мы кн⟨ѧ⟩зь Василєй, кн⟨ѧ⟩зь Сємєн, кн⟨ѧ⟩зь Солтан Василєвичи... дѣлили єсмо отчину свою промєж себє перед паном Михайлом Монт⟨о⟩втовичом старостою луцким (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); и потомь єсмо нє даючи сѧ оу право пристоупили єсмо с обоу сторонъ оу єднанье промежи старшихь приѧтелей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); y hranycїu y mezu samy iesmo promezy sebe położyły u kopcy zasypały (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на осіб, яких стосується дія)* між, межи (ким), серед (кого) (1): И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помысливши, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. *(виражає просторові відношення, вказує на кілька об'єктів, між якими щось знаходиться або відбувається дія)* між, межи (чим) (3): А па(н) птръ влодковичь... староста галицкии свѣдчю и познава(м)ъ... ажє миха(л) грабовецкии а па(н) птрашь пиликовичь просили кролѧ о граиицю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *P* 67—68); а Рудєнскаѧ мает оу подворѧ своєго ворота поставити на влицу (!) што з вєком оулица промєж подворей положена (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

II. *(з ор.)* (15) *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на кілька осіб, між якими встановлюються певні взаємини)* між, межи (ким) (14): на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промєж собою... имають быти соужєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); коли сюю правъдоу сѧкъ промєжи собою вчинимъ потомъ отъ сего часоу межи тебе и нами лешее (!) доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ⟨иж изєднали сѧ єсмо и помирили сѧ єсмо⟩ и оузѣли єсмо промєжи собою и промежи на⟨шими дѣтми мир вѣчныи с прїятєлєм нашим⟩, съ нашим добрим ⟨вєлєможним⟩ Алєксандром (Сучава, 1499 *BD* II, 442);

б) *(вказує на об'єкти, яких стосується дія)* між, межи (чим) (1): тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розыiха(л) и оуграничилъ промєжи тыми сєлы ѧко же на вєрху выписаны (Галич, 1404 *P* 68).

Див. ще **МЄЖДОУ, МЄЖИ, МЄЖОУ, ПОМЄЖЄ, ПРОМЄЖУ.**

ПРОМЄЖУ *прийм.* (1) *(з род.)* *(виражає об'єктні відношення, вказує на осіб, між якими відбувається дія)* між, межи (ким): и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выехати... и конєцъ тому промєжу ни(х) вчынити (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

Див. ще **МЄЖДОУ, МЄЖИ, МЄЖОУ, ПОМЄЖЄ, ПРОМЄЖИ.**

ПРОМЄЖЫ *див.* **ПРОМЄЖИ.**

ПРОМЄНИТИ, ПРОМЇНЇТЇ *дієсл. док.* (13) **1.** (що, що кому, що з ким) замінятися, помінятися (чим з ким) (12): волни во въсехъ тыхъ именъяхъ кому отдати, и продати, и променити пан Мукосъевичъ и его близкии по немъ будучии (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); волни во всихъ тыхъ имѣньяхъ кому о(т)дати и продати и променити панъ андрѣи волотовичь и єго бьлижнии (Київ, 1433 *P* 119); мы илїа воєво(д)... чинимь знаменито... ожє тоти истинныи снве станижины... проминили свое село... боучоумѣни съ наши(м) болѣриномь... костєю логоѳєтомь (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87); Волна кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩нѧ тот домъ и зємлю отдати, и продати, и променити (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

2. (що) перевезти, переправити (1): а тако(ж) варе що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т) великоє мыто о(т) гривны а товаръ що проминє(т) а они да бєру(т) о(т) воза ка(к) право (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

ФОРМИ: *інф.* **промєиити, променити** 7 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1437 *AS* I, 34; 1438 *P* 138; 1446 *AS* I, 43; 1451 *P* 156; 1490 *AS* I, 92); **промїнїтї** 1 (1445 *P* 151); *перф. 1 ос. одн. ч.* **променїл, промени(л) єсми** (1466 *AS* I, 60; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *3 ос. мн.* **проминили** (1442 *Cost.* II, 87); *майб. 3 ос. одн.* **проминє(т)** (1460 *DIR«A»* 515).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ[1], *МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЕНЯТИ.**

ПРОМЕНЯТИ, ПРОМѢНЯТИ *дієсл. док.* (11) (що з ким, що кому і без додатка) проміняти, замінятися, помінятися (чим з ким): вольни во всемъ томъ имѣньи кому отдати и продати и промѣняти панъ Петръ и его ближнїе (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 18); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвше є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали єсми єму села, на имѣ бєцєщи... и щефанєщи, що проминѣли съ бєцєю (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); а оу том оу тот же час прїидоша прѧд нами... попь Герондїє... и съ въсѣми яже о христѣ братїѧми... и проминѣли съ господство мы... одно селище на имѣ Полѣна (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *інф.* **променяти** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **промѣняти** 2 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); *перф. 3 ос. одн. ж.* **проминѣла** (1481 *BD* I, 248, 249); *3 ос. мн.* **проминѣли** (1455 *Cost.* II, 549; 1488 *BD* I, 325, 347; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

Див. ще **ЗАМѢНИТИ, *ЗАМѢНИТИ СѦ, *МѢНИТИ [1], *МѢНЯТИ, *МѢНЯТИ СЯ, *ОТМѢНИТИ, ПРОМЄНИТИ 1.**

***ПРОМИНИТИ** *див.* **ПРОМЄНИТИ.**

***ПРОМИНУТИ** *дієсл. док.* (3) *(про час)* минути, проминути, пройти (3): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы съ *проминучими* часы подобно єсть имѣлы ли бы прииити къ будущои знаємости аж бы вѣчностью листовъ были потвєржены (Снятин, 1424 *Р* 99); Коли бы сѦ то дѣяло около свѦта нарожѣнья бо(ж)его оуже проминоулого тогды коли єсмо очивистє с вами оу кнѦзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длѦ того о(т)сюль пєвныи паны рады кролє(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

(пройти безслідно) проминути (1): рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє *проминулы* съ проминучими часы подобно єсть имѣли ли бы прииити къ будущои знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржены (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **аж бы нє проминулы** (1424 *Р* 99); *дієприкм. акт. теп. ор. мн.* **проминучими** (1424 *Р* 99); *мин. род. одн. с.* **проминоулого** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. мн.* **проминоулы(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***МИНУТИ.**

***ПРОМИНѢНЇЄ** *с.* (3) угода про обмін, заміна: А по нашим животѣ, кто боудет господаръ нашєи зємли молдавскои... тот щобы нє пороушил нашего даанїє... заноужє єсми юи дали и потврѫдили тоє єи правоє проминѣнїє, за що она проминѣла съ господство ми за своє... отниноу (Сучава, 1481 *BD* I, 249); Ино мы видѣвшє их доброю воли и токмєж и проминѣнїє, а мы такождєрє и от нас єсми дали... паноу Доумѣ... тоє... половина сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проминѣнїє** (1481 *BD* I, 249; 1483 *Cost. D.* 30; 1488 *BD* I, 325).

Див. ще ***МѢНА, *ОТМѢНА.**

Пор. **ПРОМЄНИТИ, ПРОМЕНЯТИ.**

***ПРОМИНѢТИ** *див.* **ПРОМЕНЯТИ.**

***ПРОМИСЛЪ** *див.* ***ПРОМЫСЛЪ.**

ПРОМЇНЇТЇ *див.* **ПРОМЄНИТИ.**

! ПРОМУЧЄНИ ⟨ПРИМУЧЄНИ⟩ (1): мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали своєю доброю волєю а ники(м) промучєни (!) сєрє(т) мисто... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

Див. ***ПРИМУЧЄНЪ.**

ПРОМЧѢЙКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при том был.. пан Игнат Промчѣйкович (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Промчѣйкович** (1463 *AS* I, 56).

ПРОМЪСЛЪ *ч.* (1) піклування, опіка: а и ѣще што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ бѣзъ приимъ бєз пакости всѦкому чл̃вку и чорнымъ людємъ промъслъ (*б. м. н.*, 1392—1393 *РФВ* 170—171).

ФОРМИ: *наз. одн.* **промъслъ** (1392—1393 *РФВ* 171).

***ПРОМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* промыслити) (у чому) розміркувати, розважити (над чим, що): И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали... оуси оубогїи людї от наш тръг от Брълад, та смо потврѫдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **промыслили єсмо** (1495 *BD* II, 64).

Див. ще **МЫСЛИТИ 1, *ПОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ.**

***ПРОМЫСЛЪ** *ч.* (5) (*цсл.* промыслъ) помисел, намір: мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє бл̃гопроизволи г(с)во ми наши(м) бл̃гы(м)... и свѣтлы(м) ср(д)цємъ и добры(м) промысло(м) (Побрата, 1448 *ДГПР*); А та⟨ко⟩ оу тот жє час, прѣ⟨д⟩ нами... пан Юга ⟨вист⟩ïѦрник оумисли своим добрим промислом... и оучинил за своє з⟨дравї⟩є... ⟨и дал сїє вышє⟩рєченноє сєло... монастирю нашємоу от Поутнои (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *ор. одн.* **промислом, промисло(м)** 3 (1458 *DIR«A»* 513; 1472 *BD* I, 170; 1478 *BD* I, 219); **промысло(м)** 2 (1448 *ДГПР*; 1458 *ПГСММЦ*).

Див. ще ***МЫСЛЬ, *ПОМЫСЛЪ, ОУМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢНЪЄ.**

ПРОМЫТА *ж.* (16) мито із штрафом, штраф за несплату мита, який накладався на купців за об'їзд митниці: а въ мыто бы єси нашо и въ промыту нє уступался, нехай мыто и промыту нашу ведають они, мытники нашы (Краків, 1487 *РИБ* 226); А которыи бы сѦ купєц промытил, то промыта нам с ним напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **промыта** (1498 *АЛРГ* 82, 83); *род. одн.* **промыты** (1497—1498 *АЛРГ* 80); *знах. одн.* **промытоу, промыту** (1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82); *знах. мн.* **промыты** (1498 *АЛРГ* 83).

Див. ще ***ПРОМЫТО.**

***ПРОМЫТИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) накласти штраф за ухиляння від сплати мита: Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытили бєз виноу, та єстє ємоу оузѦли д̃ злат(и) оугръскїи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. мн.* **єстє промытили** (1480—1484 *BD* II, 369).

***ПРОМЫТИТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) ухилитися від сплати мита: А которыи бы сѦ купєц промытил, то промыта нам с ним напол, подлугъ давного обычая (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы сѦ... промытил** (1498 *АЛРГ* 82, 83).

***ПРОМЫТО** *с.* (1) мито із штрафом, штраф за несплату мита, який накладався на купців за об'їзд митниці: а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **промыто** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **ПРОМЫТА.**

***ПРОМѢНЄННЫИ** *прикм.* (1) вищеназваний, вищезгаданий: А далєи слюбоуєм, иж вьсѣ посполито и особ листы и записы... рєчєных прєдков наших воєвод молдавскых... которым сѣ промѣноунномоу (!) Владславоу кролю полскомоу... записал сѣ и обвєзал сѣ, под чєстию и вѣрою нашєю... с полностию здєржим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **! промѣноунномоу** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХУМЄНОВАНЫИ, *ВЄРХЬМЄНЄНЫИ, *ВЄРЪХУПОМЄНЄНЫИ, *ПРВИМѢНЄННЫИ, *ПРѢМѦНЄНЫИ.**

! ПРОМѢНОУННОМОУ ⟨ПРОМѢНЄННОМОУ⟩ *див.* ***ПРОМѢНЄННЫИ.**

ПРОМѢНЯТИ *див.* **ПРОМЕНЯТИ.**

***ПРОМѢШКАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* promeškati, *стп.* przemieszkać) *(якийсь час)* прожити, промешкати: а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **промѣшкаетъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **МЄШКАТИ, ПОМЄШКАТИ.**

ПРОНКО *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том моємь записномь листу был: от⟨є⟩ць нашь Дамїанъ вл⟨а⟩д⟨ы⟩ка володимирскїй... а боѦрє наши: Соугакь Бѣликовичь... Пронко, а Мрочко (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пронко** (1487 *AS* I, 239).

***ПРОНОЗИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смолєнъскїй... и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ єго... и

брата его Митька а Тишкова Поповича а Самотыина а Пронозиныхъ и ихъ товарышовъ, што въ тыхъ сел⟨ь⟩цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. мн.* **Пронозиныхъ** (1499 *РИБ* 776).

***ПРООРАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зорати, виорати: а в поли кде собѣ проорють нивы то ихъ имѣєть прислушати (Смотрич, 1375 *Р* 20).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **проорють** (1375 *Р* 20).

Див. ще **ИЗОРАТЬ, *ОРАТИ, *ПООРАТИ.**

***ПРОПАСНИКИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Галицькій землі)*: и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в)... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь... а о(т)толѣ до пропасни(к) до рѣки невры (б. м. н., 1419 *Р* 90—91).

ФОРМИ: *род.* **пропасни(к)** (1419 *Р* 91).

***ПРОПАСТИЩА** *мн.* (2) *(назва урочища у Волинській землі)*: а оттол жолобомъ до Пропастищъ, а от Пропастищъ до Демидова рову,— тотъ обрубъ землица Лопавъшская (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род.* **Пропастищъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ПРОПАХАНЫИ** *прикм.* (1) зораний, виораний: едучи от Бовбол к Блаженику, к лесу приехавши, по левои руце подле самой дороги тот дуб стоит, и отголь через гребли конецъ пропаханых нив (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *род. мн.* **пропаханых** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***ПРОПАШЬ** *ж.* (2) *(орне поле)* пашня: а што Блаженицкии пропаши и сеножати, то есми казал Блаженичаномъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. мн.* **пропаши** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Див. ще **ПАШНѦ** 1.

***ПРОПУСКАТИ** *дієсл. недок.* (3) (кого) *(дозволяти проходити або проїжджати)* пропускати: которыхъ онъ пословъ своихъ пошлєть до великого князя Ивана Васильєвича, штобы єстє тыхъ єго пословъ изъ ихъ слугами добровольнє пропускали по иашому господарьству, по великому князъству литовъскому (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **штобы єсте... пропускали** 2 (1498 *BD* II, 412); **абы... єстє... пропускали** 1 (1498 *BD* II, 412).

Див. ще **ПРОПУСТИТИ** 1, **ПРОПУЩАТИ.**

ПРОПУСТИТИ *дієсл. док.* (5) **1.** (кого через що) *(дозволити пройти або проїхати)* пропустити (4): Прошоу твою милость... о томъ бы король єго милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы чєрєзъ свою зємлю до кнѧзѧ московъского (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); и ваша бы милость сихъ пословъ... пропустили мирьно черезъ вашей милости зємли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. (кого проти кому) послати, відправити (кого проти кого) (1): а кролъ єго мл(с)ти имаєтъ на(с) обронити и по(д)лє на(с) стати противъ каждого нашєго нєпрїѦтєлѦ... а ни жолнирєвъ с короны кролєвства противко намъ... нє пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

ФОРМИ: *інф.* **пропустити** (1439 *Cost.* II, 714; 1498 *BD* II, 412); *майб. 2 ос. одн.* **пропоустишъ** (1481 *BD* II, 365); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **штобы пропоустилъ** (1481 *BD* II, 365); *3 ос. мн.* **бы... пропустили** (1499 *BD* II, 449).

Див. ще ***ПРОПУСКАТИ, ПРОПУЩАТИ.**

ПРОПУЩАТИ *дієсл. недок.* (1) (кого) *(дозволяти проходити або проїжджати)* пропускати: про то самъ того братъ нашь, и посмотри за которую быхмо приязнь ихъ мѣли послы къ нимъ и отъ нихъ черезъ нашу землю пропущати, коли ся къ намъ отъ нихъ такїе шкоды дѣютъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *інф.* **пропущати** (1496 *ОКИВ*).

Див. ще ***ПРОПУСКАТИ, ПРОПУСТИТИ.**

***ПРОРЄЧЄННЇИ** *див.* ***ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***ПРОРЄЧЄННЫИ** *див.* ***ПРОРЄЧЄНЫИ.**

***ПРОРЄЧЄНЫИ** *прикм.* (7) вищезгаданий, вищезазначений: а симъ нашимъ листомъ потвєржѦємъ... обѣчѦючи... то нашє голдованїє и присѦгы прорєчєныє... крѣпко и бєз порушєнья дєржѦти и полнити (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а дасть ли ми коро(л) єго мл̃сть и потвєрдє(т) (так.— *Прим. вид.*) дєржѦниє прорєчєныхъ гродовъ и зѣмль до моєго живота и Ѧзъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхь иного воєво(д) а ни буръкрабъ... толико того которыи жь бы присѦгль вѣрє(н) быти королєви єго мл̃сть (Кременець, 1434 *Р* 131); Алє колиж... крол полскыи... коу наслѣдованю... наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ котором рѣчи мы, хотѦчи єго освѣцєности и свѦтои короунѣ оу прорєчєнноую и с пилности вѣры нашои оупєвнити, вызнавамы тым то листом на єго освѣцєности и свѦтои єго Короунѣ прорєчєннои, прѦз обвєзаннѣ присѦгы нашои... быти повинни (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **прорєчєнои** 1 (1411 *Cost.* II, 637); **прорєчєннои** 1 (1462 *BD* II, 284); *знах. одн. ж.* **прорєчєнноую** (1462 *BD* II, 284); *наз. мн. ч.* **прорєчєннїи** (1462 *BD* II, 283); *род. мн.* **прорєчєныхъ** (1434 *Р* 130, 131); *знах. мн. ж.* **прорєчєныє** (1411 *Cost.* II, 638).

Див. ще **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, *НАПЄРЄДРЄЧЄНЫИ, *НАПРѢДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫИ, *ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ, ПРЄДРЄЧЄНЇИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, ПРЄРЄЧЄНЫИ.**

***ПРОРОБИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) розчистити лісові угіддя для обробітку землі, оранки: а што проробили новины по рачвамъ и под волнинъ (!), тымъ бы дали покой (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **проробили** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***ПРОРОБЪКА** *ж.* (1) розчищення лісових угідь для обробітку землі, оранки: мы єго знєти казали, в проробъки нє оустоуповат и присѦгнут казали... абы за рєкоу Зєльвоу нє пєрєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. мн.* **проробъки** (1478 *AS* III, 17).

ПРОРОК *ч.* (4) *(за релігійним вченням — провісник і тлумач волі бога)* пророк: борисъ, глѣбѣ, єлисѣи пророк (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); и боуди ємоу клѦтва о(т) б̃а о̃ца... и о(т) всѣ(х) с̃ты(х) а̃нгєлъ и о(т) пр(о)р(о)кь и ап(с)лъ (Київ, 1446 *Р* 154); А пак кто сѣ пєрєкоусит ⟨раздроу⟩шити нашєго дааніѦ... тот да єст проклѦт от господа бога... и от К̃Д пророк божїнх (Сучава, 1488 *BD* I, 348—349).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пророк** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *род. мн.* **пророк, проро(к), пр(о)р(о)кь** (1446 *Р* 154; 1488 *BD* I, 349; *ДГСВМЩ*).

***ПРОСБА** *див.* ***ПРОЗБА.**

***ПРОСЕЛКО** *ч.* (1) *(особова назва)*: И мы очевисто... тую землю Проселкову а Мартиицову, што отецъ его Остафѣй далъ тому Проселку, присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Проселку** (1498 *АЛМ* 159).

***ПРОСЕЛКОВЪ** *прикм.* (2): И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ и тую землю Проселкову а Мартинцову, што отецъ его Остафѣй далъ тому Проселку, присудили есмо Богдану Остафіевичу имѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Проселковы** (1498 *АЛМ* 159); *знах. одн. ж.* **Проселкову** (1498 *АЛМ* 159).

Пор. ***ПРОСЕЛКО.**

! ПРОСИМЇИНѪ ⟨ПРОСИНЇИНѪ⟩ *див.* ***ПРОСИНЇИНЪ.**

***ПРОСИНЇИНЪ** *прикм.* (1): Азъ рабъ б̃жїи... имєнємь стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѪ д̃шѪ... и за д̃шѪ татомировѪ и шан(д)ровѪ и просимїинѪ (!) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **! просимїинѪ** (1401 *ЗКЄ*).

Пор. ***ПРОСИНЪЯ.**

***ПРОСИНЪЯ** *ж.* (1) *(особова назва, пор.* Єфросина) Єфросинія, Фросина: исталасА торгувлА межи добрыми людми... аже паии хонька васковая дАдьковича жена изъ дѣтьми своємн ис пани просинъєю и зАтємь своємъ ис паномъ ивашкомъ... продала єсть тотъ мунастырь за к҃ гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *Р* 25—26).

ФОРМИ: *ор. одн.* **просинъєю** (1378 *Р* 26).

Див. ще **ФРОУСИНА.**

ПРОСИТИ, ПРОСЫТЫ, ПРОСИТЬ *дієсл. недок.* (77) **1.** (кого, кого о що, о чім, чого, у кого кого, чого, що, від кого що) просити (кого про що, чого або що, у кого чого, що, за кого) (65): што іестє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрез бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочємъ ради то учинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); А па(н) п҃тръ влодковичь... староста галицкии свѣдчю... тым то листомъ... аже миха(л) грабовецкии а па(н) п҃трашъ пиликовичь просили кролА о границю промєжи грабовцА а тисмАнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68); и просилъ насъ, абы есмо ему тое потвердылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); И просил єсми дАди своє⟨го⟩ кнАзА Санкгоушка Федковича, а брата своє⟨го⟩ кнАзА Олександра Санкгоушковича, абы Их Милост пєчати свои приложили къ сей моєй грамотє (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); И просил єсми их милости... штобы пєчати своє к сєму моєму листу прывєсили (Володимир, 1475 *AS* I, 72); И поутА просить одъ Стефана воєводы на зємлю королєвъскоую (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); И просил насъ, абыхмо ему того человека ДитАтъковича дали (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); просили нас два братя рожоная... быхъмо ихъ розделили ку ихъ отчини (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

п р о с и т и   м и р о у (3), п р о с и т и   м и р ъ (1) просити дружби, мирних стосунків, згоди: прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашева... на имѣ па(н) де(к)хано(с) и па(и) боургоуръ михи(л) и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А пак аж сА прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ єго милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своєго господарѣ до кролѣ єго милости, просѣчи соби мироу, сам прєз сѣ алибо прєз нашоу причиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(кого за кого) просити, молити (2): просити ми б҃а за королА и за королєвы намѣстъкы (Казимир, п. 1349 *Р* 4); маеть настоятель того монастыря... по тому завѣдати, а за насъ Бога просыты (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).

2. (кого, чого від кого або чого, чого і що у кого, чого) вимагати (6): Мы пє(т)ро воєво(да)... с паны радою нашєю... много подоумали мє(ж) собою о оутиснєнїє и погибєли зємли нашеи'що(ж) съ оуси(х) сторо(н) имає(м) а наибоу(л)шє о(т) турко(в) иже набрали и бєроу(т) по коу(л)косъ разо(в) и просА(т) оу на(с) даны двѣ тисѣчи оугорскы(х) зла(т) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а они стали и боуръмистръ исъ старшими оузАли тыє паробъцы, а цесаръ тоурецъкий прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробъковъ Кафинъскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); О техъ которымъ м҃ть оумрєть а они просА(т) о(т) о҃ца дєльнїци (XV ст. *ВС* 28); и глѣбъ рєкъ я в тєбє проси(л) того запису... и ты мнѣ єго нє да(л) ни видєти ани слышєти (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *інф.* **просити** 1 (п. 1349 *Р* 4); **просыты** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **просить** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *теп. 1 ос. одн.* **прошоу, прошу** (1434 *Cost.* II, 675; 1476 *BD* II, 377; 1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **просить** 1 (1481 *BD* II, 364); *1 ос. мн.* **просимо** 3 (1388 *SL* 678; 1496 *BD* II, 402); **prosim** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); **! проси** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* **просА(т)** (XV ст. *ВС* 28; 1456 *ЭСФ*); *перф. 1 ос. одн. ч.* **проснлъ, просил, проси(л) єсми, єсьми** 11 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *AS* III, 10; 1466 *AS* I, 63; 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 72; 1482 *AS* I, 80; 1492 *AS* III, 24; 1494 *AS* I, 102; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142; 1499 *АСД* VI, 3); **єсми... просил** 1 (1488 *AS* I, 88); **проси(л)** 1 (1495 *ВМБС*); *1 ос. одн. ж.* **єсми просила** 2 (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 240); **просила єсми** 1 (1489 *AS* I, 89); **просила** 1 (1489 *AS* I, 89); *3 ос. одн. ч.* **просилъ, просил, проси(л)** (1430 *ГВКЛ* 7; 1433 *Р* 121; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1454 *АЛМ* 12; 1468 *BD* II, 305; 1481 *BD* II, 365; 1493 *АЛРГ* 56; 1496 *BD* II, 402; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* **просила** (1487 *AS* I, 87); *1 ос. мн.* **просили єсмо** 2 (1490 *Пам.*; 1497 *AS* I, 112); **єсмо просили** 2 (1455 *Cost.* II, 769; 1496 *BD* II, 402); **єсмо... просили** 1 (1487 *AS* I, 86); **просили єсмы** 1 (1456 *ЭСФ*); *2 ос. мн.* **іестє просили** (п. 1341 *Р* 2); *3 ос. мн.* **просили** (1404 *Р* 68; 1437 *Cost.* II, 709; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272; 1475 *AS* I, 70; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1489 *АКВ*); *майб. 3 ос. мн.* **имѣють проси(т)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы просили** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *дієприсл. одноч.* **просячи, просАчи, просѣчи, просѣ⟨чи⟩** 5 (1468 *BD* II, 305; 1487 *РИБ* 434; 1499 *BD* II, 421, 443); **просА⟨ч⟩** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **просечы** 1 (1498 *BD* II, 412); **prosia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще ***ВЫПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, СПРОСИТИ 2, ОУПРОСИТИ.**

! ПРОСПОУ ⟨ПРОСБОУ⟩ *див.* ***ПРОЗБА.**

ПРОСТИ, ПРОСТѢ, ПРОСТЄ, ПРОСТЇ, ПРОСТӸ *присл.* (105) *(по прямій лінії)* просто, прямо: а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... иа ту сторону сєрєта... а о(т) толА простѣ чєрєсъ лугъ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а о(т)... бука.. на брєгъ долины простѣ на дубъ а о(т) дуба попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68); а хотарь тѣмь два селомь почєнше о(т) горѣ на два доуба расохата... а о(т) толѣ прости... на стлъпь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а сє здє єсмо положили границю межи Манєва и Внишнєвца и нємыши от дороги што идєть от Манєва... простє къ зємєньской криници а от зємєньскоє криници простє чєрєсъ доубровоу до кремєнєцкоє зємли (Манів, 1478 *AS* I, 76); А хотар тои... части от Бъєшещи... почєнши от бєрєг Молдавѣ... прости... на столпь (Сучава. 1499 *BD* II, 136).

Див. ще **ПРОСТО.**

***ПРОСТИТИ** *дієсл. док.* (14) **1.** (кого) *(не ставити в провину)* простити (кого або кому), пробачити, дарувати (кому) (11): а кто бы хоти(л) тоє пороушити, то(т) да є(ст) нєпростъ (!) о(т) б҃а (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); оузрѣвши лист господствами, а ти прїиди к иам бєз никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309); И мы простили быхмо єго ємоу бы слободно и доброволно вєрноути сѣ до нас (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(що) помилувати (1): Пакъ жалуєть вашу мл(с)ть за смє(р)ть о(т)ца вашоє мл(с)ти своєго прыятєля казимєра што єго богъ о(т) сєго света взя(л) богъ прости єму доушу (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

2. (від чого) звільнити (1): а от холопства щоби он прощчєнь бил, сам и дѣти єго, на вѣкы вѣчныА (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

3. (зробити що) дозволити (1): своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватися въ тые рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы простили** 2 (1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 306); **єсми простили** 1 (1470 *BD* II, 309); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... прости(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **простил бы** 1 (1499 *BD* II, 421); *1 ос. мн.* **абыхом простили** 2 (1468 *BD* II, 305); **простили быхмо** 1 (1499 *BD* II, 421); *нак. сп. 2 ос. одн.* **прости** (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *3 ос. одн.* **да... прости** (1464—1496 *Gh. S.*); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **щоби... прошчєнь бил** (1470 *BD* I, 140);

нак. сп. пас. 3 ос. одн. ч. **да є(ст)...! простъ, про(ст)** (1448 *Cost.* II, 353; 1456 *ГПХМ*); *предик. пас. дієприкм.* **просчено** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ПРОСТЇ *див.* **ПРОСТИ.**

ПРОСТО *присл.* (5) *(по прямій лінії)* просто, прямо: у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий, просто ку гостинцу до Жыдичына отъ Олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тамъ же въверхъ Кулыги просто до (ро)гу леса (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); хота(р)... о(т) доуба что є(ст) на нє(м) кръ(с)ть просто чересь полѣ на могїлоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); а от дороги на право межею великою... да в долину стѣшкою просто на взгорокъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); y hranyciu... iesmo promezy sebe połozyły... poczonszy od toiey wełykoyi dorohy... po połowypne chworyszczy... y odtuł prosto w mezu ieho w tuju rozpłuhu (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

Див. ще **ПРОСТИ.**

ПРОСТОРОННО *присл.* (1) завдовжки і завширшки: а хотаръ тѧ(м) млиномъ и том(оу) мѣстоу колко ем(оу) боуде(т) просторонно досы(т), на оуси стороны и гори и доловъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313).

ПРОСТОУПКА, ПРОСТОУПЪКА *ж.* (15) провина, проступок: ale my tolko, ałbo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а хто то наше прїказанье перестѹпїть то(т) име(т) па(н)у то(г) села щкодоу его платїти... з вїною еї а на(м) друогуою виноу за простоупкоу (XV ст. *ВС* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **простоупка, простоупъка, простоу(п)ка, prostupka** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 6 зв., 17 зв., 26); *род. одн.* **простоупкы, простѫ(п)кы** (XV ст. *ВС* 6, 15); *знах. одн.* **простоупкоу, простѫпкоу** (XV ст. *ВС* 6, 15 зв., 16 зв., 24, 28, 38); *знах. мн.* **простоупкы** (XV ст. *ВС* 15, 23 зв.); *місц. мн.* **о простѫпка(х)** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

Див. ще ***PROSTUPOK.**

***PROSTUPOK** *ч.* (1) провина, проступок: a khdyby... był poswetczon, to hdie... winoju majet' byti karan za prostupok (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *знах. одн.* **prostupok** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ПРОСТОУПКА.**

ПРОСТОУПЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том моемь записном листу был... Сєнко Простоупчичь (Добучинн, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Простоупчичь** (1487 *AS* I, 239).

ПРОСТОУПЪКА *див.* **ПРОСТОУПКА.**

! ПРОСТЪ ⟨ПРОСЧЄНЪ⟩ (2): а кто бы хоти(л) тоє пороушити то(т) да є(ст) нєпростъ (!) о(т) ба (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353).

Див. ***ПРОСТИТИ.**

***ПРОСТЫИ** *прикм.* (5) 1. *(незначний, швидко виліковний)* простий, звичайний (1): колї шлѧ(х)та (!) шлѧ(х)тїча забье(т) за головоу шестьдесѧ(т) гривєнъ за жьны(и) (!) члонокъ оутѧтыи три(д)ца(т) гривєнъ за простоую гривноу (!) й гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

2. *(зрозумілий, дохідливий)* простий (1): а штобы наложнлъ кизь Семенъ на тыя имѣния, ино што бы рекъ своимъ простымъ словомъ, то быхмо ему имѣли тое усе отложити готовыми грошми (б. м. и., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103).

3. *(небагатий, не сановитий — про особу шляхетського стану)* простий, звичайний (2): уставлѧемь иже ка(ж)ды(и) рыцерь алюбо просты(и) земленїиъ коли хороугъ(ви) по(д)несоуть што умелъ своєго местца стере(ч) а хороугвї своеи боронїть (XV ст. *ВС* 10 зв.);

п р о с т а я н є м о ц ь (3) легка хвороба, санкціонована правом як причина неявки на суд або невиконання якихось зобов'язань: пово(д) на велїкы(х) роковъ первое маеть о(т)ложить правою нємоцью а на малы(х) одно простою нємоцью (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **просты(и)** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *дав. одн. ч.* **простомоу** (XV ст. *ВС* 31); *ор. одн. с.* **простымъ** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *знах. одн. ж.* **простоую** (XV ст. *ВС* 24 зв.); *ор. одн. ж.* **простою** (XV ст. *СЯ* 39 зв., 40).

ПРОСТЫЇ *див.* **ПРОСТИ.**

ПРОСТѢ *див.* **ПРОСТИ.**

***ПРОСТѪПКА** *див.* **ПРОСТОУПКА.**

ПРОСЫТЫ *див.* **ПРОСИТИ.**

ПРОТИВ *див.* **ПРОТИВЪ.**

ПРОТИВИТИ СѦ, ПРОТИВИТИ СѢ *дієсл. недок.* (3) 1. (кому, чому) виступати, ставати (проти кого, чого) (1): А тиж слоубоуєм николи єго милости и по том єго боудоучим... противити сѣ... ни явнѣ ани потаи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

2. (чому) противитися (чому), не погоджуватися (з чим), заперечувати (проти чого) (2): а пак ли бы кото⟨ры⟩и землѧни(н) противи(л) сѧ то⟨му⟩ а не хотѣлъ права помочи тогды мае(т) покупити три гривны (Галич, 1435 *Р* 134); мы кторыи(ж) всѧ живыѧ рѣчи розоумо(м) превышає(м), нѣ имаемъ шлѧхетны(м) обычаемъ наши(х) пре(д)ко(в) противити сѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *інф.* **противити сѧ, противити сѣ** (1448 *Cost.* II, 733; 1485 *BD* II, 372); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... противи(л) сѧ** (1435 *Р* 134).

Див. ще ***ПРОТИВЛЯТИ СЯ.**

ПРОТИВКО, ПРОТИВКОУ, ПРОТИВЪКУ *прийм.* (11) (*стп.* przeciwko) I. (з *род.*) (2) *(виражає об'єктні відношення)* (2) а) *(вказує на предмет, проти якого спрямована дія)* проти, супроти (1): И добро бы было и тобе со хрестияны миръ имати и посполъ со всими хрестиянъскими господары противъку поганьства стояти (б. м. и., 1498 *BD* II, 410);

б) *(вказує на предмет заміни)* за (що), замість (чого) (1): а възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ и ставомъ, и з млиномъ направнымъ, и Шюлжинци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

II. (з *дав.*) (9) 1. *(виражає об'єктні відношення)* (8) а) *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти (кого, чого) (7): а кролъ єго мл(с)ти имаєть на(с) оброннти... и... жолнирєвъ с короны кролевства противко иамъ... не пропустити (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); А... корол... и Короуна полскаѧ... имают нас остерегати и оборонити... от каждои парсоуны кто боудет противко нам и противко земли нашеи и противко подданым нашимь (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

б) *(вказує на предмет як непрямий об'єкт вираженої дії)* по відношенню (до чого) (1): И маеть онъ намъ вѣрнымъ быти а съ кимъ мы будемо... не смирни, ино и (онъ) противко тому маеть быти несмѣренъ (Луцьк, 1438 *Р* 140—141).

2. *(виражає просторові відношення)* (1) *(вказує на місцезнаходження одного предмета по відношенню до іншого предмета)* проти, напроти (чого): одъ Тулныковъ до могылы, противко селу Якушинскому, гдѣ засталисмо Пана (! — *Прим. вид.*) Євсея... который намъ поведалъ: же... по тую могилу... мой грунт Якушински управо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВУ, ПРОТИВЪ.**

***ПРОТИВЛИНЄ** *с.* (1) опір: мы илїа воевода... знаменито чини(м)... како... владиславовы кролевы... голдь... оучинили є(с)ми... обицоуючи... ижь голдь прѣ(д)реченныи... безь о(т)молвы и безь противлинѧ... на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *род. одн.* **противлииѧ** (1436 *Cost.* II, 698).

Пор. **ПРОТИВИТИ СѦ, *ПРОТИВЛЯТИ СЯ.**

***ПРОТИВЛЯТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (кому) виступати, ставати (проти чого): занъ же кто обидитъ церковь Божую, тотъ самому Божью закону противляетъся (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **противляетъся** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5).
Див. ще **ПРОТИВИТИ СА.**
ПРОТИВНИК *ч.* (7) *(той, хто виступає проти кого або чого)* противник, супротивник: а кто съ покуси(т) оузАти о(т) ни(х) бу(д) що то(т) є(ст) противни(к) намъ нашєму ли(с)тоу (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а кто съ покоуси(т) чєрє(с) сє(с) на(ш) ли(ст) о(т) ни(х) мыто брати... то(т) є(ст) противни(к) на(м) и нашєм(у) листу (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **противиик, противни(к)** (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *ПГОВ*; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 513; 1463 *Cost. S.* 45; 1466 *BD* I, 96; 1472 *ДГСВМ*).
***ПРОТИВНОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* przeciwność) нещастя, лихо: а николи нє имаєм быти в ради, алнбо оу вымовѣ, прАз сА алибо прАз кого иного, гдє бы врєчєнного Казимира кролѣ... нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно, алибо правовано, алибо их всАх противности, которїи пришли коу нашемоу вѣдомоу, маєм оуставично выстєрєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).
ФОРМИ: *род. мн.* **противности** (1462 *BD* II, 284).
***ПРОТИВНЫИ** *прикм.* (2) **1.** (*стп.* przeciwny) непослушний, непокірливий (1): О о (!) шє(л)тїсє нєоужїточномъ и о протївномъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.).
2. ворожий, неприязний (1): гдє бы коли того исного пана нашего... кролѣ полского, и короуни єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство ражєно, а любо молвєно и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи которы бы коли коу нашєи зиаємости пришли оуставичнїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о протївиомъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *род. мн.* **противиы(х)** (1436 *Cost.* II, 698).
ПРОТИВУ *прийм.* (24) **I.** *(з род.)* (11) *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти, супроти (7): такє(ш) кєды коли бы сА пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны... имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи, противу всѣхъ ихъ иєприАтєлии (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а пакли бы воєвода нѣкоторыми чАсы хотѣлъ... ouста(т) противу г(с)дрА, кролю влодислава... мнѣ с ни(м) нє оустати (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а стєцко... воєвода с паны и єго подъданными... записалъ сА кролєви... служити прияяти помагати противу каждого нєприятєлА (Ланчиця, 1433 *P* 123); я слышєвши доброє здоровиє вашеи мл(с)ти и православноую вѣроу хрєстияньскоую подроучиє вашеи мл(с)ти и соупостата крѣпкаго противоу поганьства о томъ бгоу хвалоу даємъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); быти противу кого (1), противу кого быти (1) *див.* **БЫТИ**[1];
б) *(вказує на предмет заміни)* за (що), замість (чого) (2): а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сАхова кнА(ж) лоука (Краків, 1394 *P* 54).
II. *(з дав.)* (13) *(виражає об'єктні відношення)* **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти (кого, чого) (7): и мы... слюбоуємъ... влодиславови кролєви... вѣрно служити а... посполу стати противу іхъ нєприАтєлємъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); а сє Азь кнА(з) фєдико несвидискии... вызнаваю ... какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнА(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито (!) имѣлъ чинить (Кременець, 1434 *P* 129); Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... жадая а хотА... мысли ваши... нѣкоторое о на(с) оувєсти оу вотпѣньє а противоу радѣ кролювъства нашего (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);
быти противу кому (1), противу кому (чому) быти (2) *див.* **БЫТИ**[1];
б) *(вказує на особу, яка перебуває в якомусь відношенні до якоїсь особи або явища)* по відношенню (до кого, чого) (2): пак ли коро(л) єго млсть нє оусъхочєть мА оставить при дєржАнию ты(х) городовъ... тогды А хочю тоѣ присАги моєѣ порожє(н) быть противоу єго млсть и противъ корунѣ польскои (Кременець, 1434 *P* 130—131); Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... жадая а хотА... мысли ваши противоу намъ завжды чисте а вѣрны нѣкоторое о на(с) оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);
в) *(вказує на предмет, що є мірилом чого)* відповідно (до чого) (1): А кто о(т)имєть о(т) црквн стго николы судитсА со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть праведныи судии хотА судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9).
Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВКО, ПРОТИВЪ.**
ПРОТИВЪ, ПРОТЇВЪ, ПРОТИВЬ, ПРОТИВ *прийм.* (115) **I.** *(з род.)* (76) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (47) **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти (кого, чого) (33): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрАтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть и с тыми стали єсмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а пакъ ли бы нашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ г(с)подарА кролА коруны пол(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того-внимати и... бронити (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); zaniuz w tomby peremiryi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas (Липнишки 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а нєприАтєлА нашого ильи воєводѣ оу єго зємли противъ насъ нє дєржати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); тако слюбили нам, Стєфаноу воєводи, обороиити нас завжды... и помочи иам давати против того тоурєцкого чъсарѣ и против єго воискє (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); бити против кого (1) *див.* **БЫТИ**[1];
(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) проти (кого) (2): мы пановє и бсАрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбуюмъ... вєлєбному кролєви, володиславу... помагати... противъ ⟨п⟩руси (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613); ти(ж) и помочи имаємъ єго мл(с)ти чинити... противъ татаро(х) (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);
б) *(вказує на предмет, що викликає відповідну дію)* на (що) (2): и кн⟨А⟩зь Сємєн противъ того рєклъ (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и Борисъ передъ нами рек: мовилъ деи єму противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); к у противъ (2) *див.* **КОУ**;
в) *(вказує на предмет, що є підставою для порівняння)* відповідно (до чого, чому) (3): и я жєнє своєи кнАгини УлиАнє записоую против єє тисАчи коп дроугоую тисАч коп... иа своих имѣнАхъ отчизных (Кобриињ, 1454 *AS* III, 10); записую жонѣ своєи кн⟨А⟩г⟨и⟩ни Настасьи против єє отчизны оу вѣнє двѣ тисАчи коп на своихъ имѣньАх на Барани на Глуску (Ровно, 1483 *AS* I, 82);
г) *(вказує на заміну одного предмета іншим)* за (що) (1): чинимъ свѣдочно... ажє што панъ данило задєрєвєцкии... замѣнилъ сА сєлы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ и сулкомъ чєрємховомъ противъ ловчичь (Зудечів, 1411 *P* 79);
(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) за (що) (1): А такожє ни жадныи наш бояринъ ани слоуга нашъ... да нє имают николи поставити дроугоє мито противъ тых митах (Бистриця, 1457 *BD* I, 4);
д) *(вказує на предмет, всупереч якому відбувається дія)* незважаючи (на що), всупереч (чому) (2): которыи позываю(т) (!) противъ своєго прївильА (XV ст. *BC* 26);
е) *(вказує на особу, на яку спрямована дія)* изустріч (кому) (2): A protož my poslali protiw toho waszeho Posla i

protyw Nemeckoho kmete, weleli iesmo izbysia wernuli nazad (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

2. *(виражає просторові відношення)* (28) *(вказує на місцезнаходження одного предмета по відношенню до іншого предмета)* проти, напроти (чого) (23): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); тамъ же противъ той долыны, в рици Згару... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); и мы порадив сѧ с нашими кнзи... дали єсмо тому прє(д)рєчєному пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ... противъ єго отчизны загорова (Київ, 1433 *Р* 118); противъ оустиа Бъка на Днистри да оучинѣтъ соби в҃ сѣтникы (Сучава, 1466 *BD* I, 106); мы... дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу... сєло Лацкани, що противь Калїєнєщь под доубровою (Ясси, 1500 *BD* II, 173); *(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками)* проти, напроти (5): тѣмъ мы видѣвшє єго правую и вѣрную службу до насъ... дали єсмы ємоу... двѣ сєлѣ... противъ топоровци (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); А хотар тои... части... оу Прокопов сад на столпь от толѣ... прости на столпь що єст против Щефанов ⟨до⟩м (Сучава, 1490 *BD* II, 136).

II. *(з дав.)* (39) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (37) **а)** *(вказує на особу або предмет, проти яких спрямована дія)* проти (кого, чого) (26): ми панове и боѧрє зємлѣ молдав(с)кои... слюбили єсми... вєлєбному королєви, володиславу... помагати... противъ татаромъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613); а коли быхми мо(л)вили то быхми мо(л)вили противъ нашеи чти (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); И також єстли бихом мы имали которїи ричи алибо записоу... съ которим чловѣком против єго милости ... и зємлѣмь и панством єго милости, тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372); ачь хто єсть оу правє нємєцькомъ а жалобоу оучинїть протївъ вїноватомоу а виноватыи в томь правє нє слоухаєть... можє(т) къ своєму правоу рє(ч) о(т)ложить (XV ст. *ВС* 25); а мы имаємо имѣти и ховати вѧчнїи и нєпороушєныи... мир... а им... против въсѧм нєпрїятєлем, съ въсєю моцю... радни и помоцнии быти мамы (Гирлов, 1499 *BD* II, 420); п р о т и в ъ к о м у б ы т и (5) *див.* **БЫТИ**[1];

б) *(вказує на предмет, всупереч якому відбувається дія)* незважаючи (на що), всупереч (чому) (1): коли хто боудє(т) позва(н) протївъ своємоу прїви(л)ю а окажє(т) на соудє своє прївїльє и страти(т) копоу а то(т) поводъ рє(ч) и(ж) нє вєда(л) оу нєго того прївїлья имеєть ємоу вѣрноуть тоую копоу (XV ст. *ВС* 26);

в) *(вказує на предмет як непрямий об'єкт вираженої дії)* по відношенню (до чого) (1): пак ли коро(л) єго мл҃сть нє оусъхочєть мѧ оставить при держѧнию ты(х) городовъ... тогды ѧ хочю тоѣ присѧги моєѣ порожє(н) быть противоу єго мл҃сть и противъ короунѣ польскои (Кременець, 1434 *Р* 130—131); б ы т и п р о т и в ъ ч о м у (4) *див.* **БЫТИ**[1].

2. *(виражає просторові відношення)* (2) *(вказує на місцезнаходження одного предмета по відношенню до іншого предмета)* проти, напроти (чого): и єщє єсми єму дали... сєла на милѣтинѣ... гдє бы(л) бѣрки(ш), и вышє проти(в) млинови, гдє бы(л) єрємєи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212); А хотар да єст тым сєлам и сєлищам почънши от пискоу Бахлоуи гори Бахлоуєм, и против сєлоу мѣсто от млина (Сучава, 1468 *BD* I, 127).

Див. ще **НАПРОТИВКОУ, НАПРОТИВУ, НАПРОТИВЪ, ПРОТИВКО, ПРОТИВУ.**

ПРОТИВЪКУ *див.* **ПРОТИВКО.**

ПРОТИВЬ *див.* **ПРОТИВЪ.**

! ПРОТЇВЄНЪ ⟨ПОЖИВАЄТЪ⟩ (1): Которыи правомъ нємєцькымъ идє(т) проти(в) комоу а онъ нєпротївєнъ (!) того права (XV ст. *ВС* 7).

Див. **ПОЖИВАТИ.**

***ПРОТЇВНЫИ** *див.* ***ПРОТИВНЫИ.**

ПРОТЇВЪ *див.* **ПРОТИВЪ.**

ПРОТЇВЪБОРОНЇТИ СѦ *дієсл. недок.* (1) боронитися, захищатися, оборонятися (від чого): оуставлѧємь ачь боудє(т) нєгдѣ жалоба на нихъ оу нємєцькомь правє а они нє держа(т) тогды они стратили своє право а могоуть сѧ протївъборонїти сѧ (XV ст. *ВС* 26).

ФОРМИ: *інф.* **протївъборонїти сѧ** (XV ст. *ВС* 26).

Див. ще **БОРОНИТИ 1, БОРОНИТИ СѢ, БРОНИТИ 2, ОБОРОНИТИ, ОБРОНИТИ.**

ПРОТО, ПРОТЪ (103) **I.** *присл.* (28) *(вказує на попереднє як на причину)* тому, через те, у зв'язку з цим: А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ полє (Бохур, 1377 *Р* 24); A pro tož nam nikakoho peremiryia ne nadobe s nim (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); колижь мєжи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо оурѧдомь того листа... како... рожложивьшы щкоды, наияснєишєму княжатю а пану... владисла(в)... прєзь вєлєможно(г) алєксандра воєводу... оучинєныѣ... про о(т)цѧ иашего жбавьлинїє (!) души єго... тому истино(м) па(н) владисла(в) ... зємлю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Колиж всєго прироженя постат своєго пєрєдкоу видѣ на быванна наслѧдовати, про тож и мы... от родитєлєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283); частокро(т) прїгожаєтсѧ и(ж) нєкоторыи за свои (пошкоджено.— *Прим. ред.*) плємєнємь алюбо заслоугами приходѧть моцью на сѫ(д) а сїлою права о(т)водѧть про то прїказоуємь мы абы того далѧ нє было (XV ст. *ВС* 15); сєго ра(ди) ми видѣвши и зискъ марушки... прото(ж) мы єсми дали и потвєрдили марушки... оусѣ сєла ку(п)чичєва (Васлуй, 1474 *РГС*).

II. *спол.* (75) *(зв'язує сурядні речення) (приєднувальний, з підсумковим або наслідковим відтінком)* отож, тож, тому: Люцкые справы, еслибы не были ствержены... сведецьтвомъ писма бордзо бываютъ въ запомненю. Про то Мы Александръ ... княжа Литовское... ведомо чыиимо тымъ... людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ прыдетъ, Ижъ... права и вольности надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); зходечи зъ того свѣта, князь Иванъ небощикъ... казалъ записати по души своей къ манастыру Святому Спасу въ Кобрыни... двѣ корчмѣ вольныхъ въ Кобрыни. Про то я... записала есми, подлугъ слова мужа моего... десятину къ Светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѧ про то жь мы оузрѣвшє на кролєвьскии листъ и на оуздавныѣ листы... оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); рѣчи которыи жь в часу бывають аж бы нє проминулы... аж бы вѣчностью листовъ былы потвєржєны Про то(ж) мы швитрикгаило... на знамость то чинимы си(м) наши(м) листо(м) каждо(м) добро(м) нинѣшни(м) и пото(м) будущи(м) (Снятин, 1424 *Р* 99); мы великии князь Швитрикгал литовскии... Дали есмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село... на имя Цѣпорово... Протож ненадобѣ никому въступати ся (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); И о сєм даю вам вєданїє, ажє... пал єсмъ въ ръцѧ господиноу Басарабє воєводє, та мє дръжит окован, как ми богь поръчил. Про то ж прашаю вас: нє забиваитє мєиє и нє лишитє ми товар щоби загибло (Торговище, 1481 *BD* II, 358); а кажєть, ажъ онъ тому нє радъ былъ, што которыи дела нынє вамъ съ нимъ такъ стали сє. Про тожъ... ваша милость делайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчаньє было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

***ПРОТОДЬЯКОНЪ** *ч.* (1) *(цсл.* протодияконъ, *гр.* πρωτοδιάκονος*)* *(старший диякон)* протодиякон: пани хонька васковая дѧдьковича жена... продала єсть тотъ мунастырь... иванови губцѣ протодьяконови ст҃го ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25—26).

ФОРМИ: *дав. одн.* **протодьякоиови** (1378 *P* 26).

***ПРОТОПОПА** *ч.* (1) (*цсл.* протопопъ, *гр.* πρωτοπαπᾶς) (*священик вищого чину*) протоієрей: А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **протопопы** (1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще **ПРОТОПОПЪ.**

***ПРОТОПОПОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана маноила протопоповича (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472).

ФОРМИ: *род. одн.* **протопоповича** (1438 *DIR«A»* 472).

ПРОТОПОПЪ *ч.* (14) (*цсл.* протопопъ, *гр.* πρωτοπαπᾶς) (*священик вищого чину*) протоієрей: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знаменито... оже тоты истинны слоуги наши... сыновє протопопа симиона слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); Се я смиреиы Өедосе(и) игумень спа(с)ки(и) кра(с)носе(лс)киі протопо(п) бы(в)ши(и) кременецки... взя(л) есми с҃ты(и) мона(с)ты(р)... и пострі(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179); А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы, которій коли будеть протопопомъ у Пречистое Богоматере у Вильни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **протопопъ, протопо(п)** (1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 41; 1449 *Cost.* II, 392; XV ст. *ВОРСР* 179; 1456 *Cost.* II, 568); *род. одн.* **протопопа** 2 (1427 *Cost.* I, 193; 1458 *DIR«A»* 512); **! потропопа** 2 (1499 *RA* 257); *ор. одн.* **протопопомъ, протопопо(м)** (1448 *Cost.* II, 362; 1499 *АСД* VI, 3); *наз. мн.* **! потропопи** (1490 *BD* I, 420); *дав. мн.* **протопопо(м)** (1449 *Cost.* II, 392).

Див. ще ***ПРОТОПОПА.**

ПРОТЪ *див.* **ПРОТО.**

! ПРОТѦ 〈ПРОУТѦ〉 *див.* **ПРОУТЬ.**

***ПРОХНИЦА** *ж.* (1) (*дерев'яна бочка для зберігання пороху для стрільби*) порохівниця: Што иа крємєнъцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **про(х)ницы** (XV ст. *ИК*).

***ПРОХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого чим) перевищувати, перевершувати: Колиж всєго прироженя постат своєго пєрєдкоу видѣ на быванна наслѦдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѦта розоумом и смыслом проходимо, от родитєлєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **проходимо** (1462 *BD* II, 283).

ПРОЦЄВИЧЬ, ПРОЦЄВІЧЬ, ПРОЦЄВИЧ *ч.* (9) (*особова назва*): Мы ... данило задєрєвєцки(и) михаило процєви(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панєю Ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... иа много(х) роцѣхъ прє(д) иа(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70); были свѣдці па(н) дмитръ ходоровьскыи... па(н) сєнко процєви(ч) (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **процєви(ч)** 5 (1404 *P* 69; 1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **процєвичь, процєвічь** 2 (1411 *P* 79; 1424 *P* 104); **процєвич** 1 (1411 *P* 80); *род. одн.* **процєвича** (1411 *P* 80).

ПРОЧ *див.* **ПРОЧЪ.**

ПРОЧЄЛНИК *див.* **ПРОЧЄЛНИКЪ.**

ПРОЧЄЛНИКОВ *прикм.* (3): а на то... вѣра прочєлникова и вѣра костѣ братиловича (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85); И оуставши Марта... та заплатила оуси тоти вишєписаны пинѣзи... оу роукы пана Братоула, Прочєлникова сына (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Прочєлиикiв** (1462 *BD* I, 52); *род. одн. ч.* **Прочєлиикова** (1462 *BD* I, 52); *наз. одн. ж.* **прочєлникова** (1411 *Cost.* I, 85).

Пор. **ПРОЧЄЛНИКЪ.**

ПРОЧЄЛНИКОВИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы боѦрє господарѦ нашєго воєводы... панъ козма шандричъ, панъ ивашко прочєлниковичъ... чинимъ знамєнито... ажє слюбоуємъ... великому володиславу... кролю полскомоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прочєлииковичъ** (1433 *Cost.* II, 650).

ПРОЧЄЛНИКЪ, ПРОЧЄЛНИК *ч.* (15) (*особова назва*): мы... панъ прочєлникъ стоянъ, панъ Ѧцько писарь... королю польскому... слюбуємы... єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы... па(н) чурба, панъ прочєлникъ стоянъ... слюбили єсмы... владиславови, королєви польскому... помагати с иашою силою (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); И прївилїє, що имали наши слоуги Юрша и 〈оуноук єго Ил〉їѦш, дѣда их Ивашка Прочєлника, от оуика нашєго от ИлїѦша воєводї, єщє ю дали оу роу〈ки сл〉оузѣ нашємоу Тоадєроу (Ясси, 1497 *BD* II, 96).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прочєлникъ, Прочєлник, прочє(л)ни(к)** (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1490 *BD* I, 434); *род. одн.* **прочєлиика, Прочєлиика** 10 (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1420 *Cost.* I, 136; 1423 *Cost.* I, 154, 157; 1433 *Cost.* I, 362; 1490 *BD* I, 434; 1497 *BD* II, 96); **прочѦлника** 1 (1412 *DIR«A»* 440).

ПРОЧЄЛНИЧИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы 〈ви〉дѣвшє их правою слоужбою до нас 〈от〉 дѣда нашєго от Ал(є)ксандра воєводи... 〈сєла〉 на Крълигътоурѣ, на имѣ Прочєлничи... и Богданєщи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Прочєлничи** (1490 *BD* I, 434).

***ПРОЧЄЩИ** *див.* **ПРОЧЄЩЇИ.**

ПРОЧЄЩЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... сєла... на имѣ прочєщїи и спєрлєщи (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); тѣмжє мы... дали єсми ємоу... сєла... прочєщи... и нєгашєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *наз.* **прочєщїи** (1409 *Cost.* I, 64; 1432 *Cost.* I, 343); *знах.* **прочєщи** (1448 *Cost.* II, 355).

***ПРОЧИИ** *прикм.* (13) **1.** інший (11): Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... съ своєю женою... поклонили сѦ єсмы... при(д)бны(м) о҃цѣ(м) антонїю и Өео(до)сїю и прочи(м) прп(д)бны(м) и б҃гоносны(м) о҃це(м) пєчєрьскы(м) (Київ, 1446 *P* 154); а кто бы хотѣль тоє пороушити, таковыи да єст проклѣть... от свѦтых връховних апостоль Пєтра и Павла и прочїих (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

2. (*у знач. іменника*) (*у множині*) інші, решта (1): па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѦ...таковїи да єсть проклѦ(т)... о(т) с҃ты(х) чєтири єу(г)гєлиста (sic.— *Прим. вид.*) и о(т) в҃і с҃ты(х) връховны(х) ап(с)ль и прочїи(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

и прочая (1) (*уживається у кінці переліку, вказує на його неповноту, на можливість його продовження*) і так далі, і інш.: Александеръ, милостию Божею великий князь Литовъский, Руськии, Жомоитский и прочая (Городно, 1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1).

ФОРМИ: *наз. мн. ч. зам. род.* **от прочїи** (1488 *BD* I, 343; *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 421; *DC* 149); *наз. мн. с.* **прочая** (1498 *АрхЮЗР* I/VI, 1); *род. мн.* **прочїих, прочїи(х)** (1488 *BD* I, 349; 1489 *BD* I, 378; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 155, 163; 1500 *Cost. S.* 231); *дав. мн.* **прочи(м)** (1446 *P* 154).

***ПРОЧЇИ** *див.* ***ПРОЧИИ.**

ПРОЧЪ, ПРОЧЬ, ПРОЧ *присл.* (12) (*від якого-небудь місця, за межі чогось*) геть (2): а их милости имают єго въгнати и въпоудити проч из их милости зємлѦх, абы нє мєшкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

проч ѣхати (1), ѣхати прочь (1) від'їхати, поїхати геть: а коли бых я хотѣлъ от кн〈Ѧ〉зѦ єго м〈и〉л〈о〉сти проч ѣхати... тогды я и дѣти моѣ мають ѣхати коуды

хотѦт (Острог, 1466 *AS* I, 61); а єстли который с тых нє хотєл ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши имѣнє єдь прочь зо всимъ своимъ статкомъ, нижли от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ... так взѦл тоє имѣньє к своим рукам (Вільна, 1499 *AS* I, 118); итти прочь (2), прочь ити (1) *див.* **ИТИ** 4; поєхати проч (2) *див.* **ПОЄХАТИ;** поити прочъ (2), прочь поити (2) *див.* **ПОИТИ**[1].

***ПРОЧѦЛНИКЪ** *див.* **ПРОЧЄЛНИКЪ.**

***ПРОШЄНЇЄ** *с.* (1) просьба: такоє воз(д)анiє иньшiи жалобы великыи имають быті въ прошенію книги земьскы пісаны (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **прошенїю** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Пор. **ПРОСИТИ.**

***ПРОЩЄНЇЄ** *с.* (2) ◇ имати прощенiє *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *род. одн.* **прощенія, прощенїѦ** (1499 *BD* II, 421).

Пор. ***ПРОСТИТИ.**

***ПРОѢХАТИ** *дієсл. док.* (2) **1.** (через що) переїхати, проїхати (1): и колы есмо проихалы черезъ лісъ Почапинскнй до долыни Кобелыка... ажъ тамъ есмо... засталы бояръ Хмельницкихъ... которые намъ поведали: же одъ долыни по правой сторони грунтъ Хмельницкій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

2. (без додатка) *(направлятися кудись, користуючись відповідними засобами переміщення)* проїхати (1): въ Корцы одъ накладного воза по два гроши, а одъ порожнего не надобе, а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **есмо проихалы** (1430 *ГВКЛ* 7); *майб. 3 ос. одн.* **проѣдетъ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **ѢХАТИ.**

***ПРОѦВИТИ** *дієсл. док.* (1) (кому) *(довести до відома)* заявити (кому), повідомити, сповістити (кого): Якожъ проѦвилъ єсми перєжє сего королю єго милости, и король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **проѦвилъ єсми** (1481 *BD* II, 364).

Див. ще ***ПРОѦВЛѦТИ.**

***ПРОѦВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (2) (на чім) заявляти, повідомляти, сповіщати (чим) (1): доколѦ и на(ш) посо(л) исходи(т) до господарѦ нашєго, до королѦ єго мл(с)ти, и мы сами и с нашимь живото(м) боудє(м) пєрє(д) єго мл(с)тїю, яко вышє на то(м) листоу проѦвлѦємь (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774—775);

(кого) указувати (на кого), називати (кого) (1): А пан и господарь наш король єго милость... абы нам полнили и здєржали, подлоуг слюбов и записов што сѦ записовали и конали мєжи нами и мєжи тыми то трима вєликими... чєсники, што их проѦвлѦємь оу вышнєм писмєни (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **проѦвлѦємь** (1455 *Cost.* II, 775; 1462 *BD* II, 292).

Див. ще ***ПРОѦВИТИ.**

! **ПРСРОЗКИИ** *див.* ***ПРЄРОЗКИИ.**

***ПРУДНИКЪ** *ч.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... недалеко села нашого Своза, ажъ ку Пруднику идучи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Прудиику** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПРОУЗВИЩЄ** *див.* ***ПРОЗВИЩЄ.**

***ПРУНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашеи земли... мѣста о(т) поустини пониже проуна (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род. одн.* **проуна** (1436 *Cost.* I, 444).

***ПРУСИ** *мн.* (3) *(назва давніх балтійських племен)* прусси (2): мы панове и боѦре землѣ молдав(с)кои... слюбили єсми... с воєводами землѣ молдав(с)коѣ... вєлєбному кролєви, володиславу... вєрнымъ быти и помагати со всєю нашєю (м)чью... противъ турковъ, противъ татаромъ, противъ ⟨п⟩руси *(в ориг.* руси.— *Прим. вид.)* (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613);

(територія, заселена пруссами) прусська земля (1): а мы єсмо были хотѣли... о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи... к ва(м) до кнзьства великого послати кдыжь с короуны до проусъ тѦгнє(м) с божьею помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* противъ ! **руси** (1395 *Cost.* II, 613); *род.* **проусъ, пру(с)** (1395 *Cost.* II, 612; 1447—1492 *ЛКБВ*).

ПРОУСКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужи лоуцкий... пан Ивашко Проуский (Острог, 1466 *AS* I, 61—62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Проуский** (1466 *AS* I, 61, 62).

ПРУСКІЙ, ПРОУСКЫ, PRUSKI *прикм.* (19) давньопрусський: знаменитосто чинимы презъ тънь листь... иже мы романъ воевода... слубуемъ... королеви... вѣрне служити... на єго оусѣ неприѦтелѣ помагати... выѦвъши землю пруськую и литовьскую (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); мы великій князь Швитригайло, Литовскій, Рускій, Прускій и иныхъ чинимъ знаменито... ижъ видимъ (!) намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича... дали есьмо увъ Острозскомъ повѣтѣ Межирѣчье (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); в лѣто ≠ сцоє снємь посполиты земль... кролѣ єго милостъ... под Хотинєм был... на которого соимоу кончанїє и дѣланїє... велеможны панове... и... Казимирь... крол полскы и великы кнѣзь литовскы... и проускы... соуть сосланы и налицены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); яко коли от давного а прєминоулєго часоу нѣкотораѦ нєприязнь... и валка была межи нами и межи... паном Яном Олбрахтом... кралєм полскым и наивышшим кнѦзєм литовскым... проускым и иных паном и дѣдичєм, и тыми часы... крал... нам въси мєрзѦчки отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Прускій** 2 (1446 *АкЮЗР* I, 18; 1454 *АЛМ* 12); **Pruski** 1 (1478 *АрхЮЗР* 1/IV, 8); **проускы** 1 (1467 *BD* II, 297); *род. одн. ч., с* **пруского, проуского** (1478 *ОБРН* 130; 1485 *BD* II, 371); *дав. одн. ч., с.* **проускомоу, прускому** (1462 *BD* II, 289, 292; 1468 *BD* II, 301; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1479 *BD* II, 351); *ор. одн. ч.* **проускым** (1499 *BD* II, 419); *наз. одн. с.* **Прускоє, проускоє** 4 (1447—1492 *ЛКБВ*; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1487 *AS* I, 87, 240); **Прусское** 2 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36); *знах. одн. ж.* **пруськую** (1393 *Cost.* II, 607).

Пор. ***ПРУСИ.**

***ПРУССКІЙ** *див.* **ПРУСКІЙ.**

***ПРОУСТЪ** *ч.* (1) *(болг.* прусꞇ) сіни: а оны имають писати намь за тыѦ два села двѣ црквы єдна о(т) долнєго тръга, а дроугаа котора наша волѦ бѫдєть... или єдинь домь или проу(ст) (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проу(ст)** (1415 *Cost.* I, 122).

***ПРУСЫ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* и мы, досмотрѣвши зъ нашими князи и паны... дали есьмо... въ Луцкомъ повѣтѣ Михалковичи и Прусы (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *знах.* **Прусы** (1446 *АкЮЗР* I, 18).

***ПРУСЬКИИ** *див.* **ПРУСКІЙ.**

***ПРОУТ** *див.* **ПРОУТЬ.**

***ПРОУТЄЦА** *ж.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!)... дали и потврѣдили єсмы ємоу... озєро лахо(м) о(т) грьла слнцє... гдє оупадає(т) оу проутєцоу (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **проутєцоу** (1459 *Cost. S.* 22).

***ПРОУТЇЄ** *с., зб.* (1) *(вербові гілки)* пруття: аєт (!) тамо овції пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїє... илї боуд що безнх (!) знанїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах.* **проутїє** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ПРОУТОВЬ** *прикм.* (2) ◇ дѣль проутовь *див.* **ДѢЛ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **проутовь** (1415 *Cost.* I, 121); *ор. одн. ч.* **проутовѣ(м)** (1415 *Cost.* I, 121—122).

***ПРОУТЪ** *див.* **ПРОУТЬ.**

ПРОУТЬ *ч.* (55) *(назва ріки)* Прут: мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсмы монастыреви стго оузнесєнїа христова... одно озѣро на прутѣ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 71); а мы такождере и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Єфрємоу... сєло от Костещи на оустїє Чюхра, гдє оупадает оу Проут (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* млины оу **Проуть** (1472 *BD* I, 170); *род. одн.* **Проута, проута, Проут** (1429 *Cost.* I, 269; 1468 *BD* I, 130; 1472 *BD* I, 169; 1473 *ШКН* 165; 1489 *BD* I, 373, 374; 1493 *BD* II, 3); *знах. одн.* **Проут** 4 (1499 *BD* II, 130); **Проуть** 1 (1489 *BD* I, 374); *ор. одн.* **проутомъ, Проутомъ, Проутомь, проуто⟨мь⟩, Проутом, проуто(м)** (1429 *ДГОБК*; *Cost.* I, 269; 1439 *Cost.* II, 41; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 324; 1462 *BD* I, 52; 1476 *BD* I, 211; 1478 *BD* I, 219; 1489 *BD* I, 373; 1497 *BD* II, 102 і т. ін.); *місц. одн.* **на Проутѣ, прутѣ, проутѣ, Проутѧ** 22 (1409 *Cost.* I, 71; 1429 *Cost.* I, 269; 1436 *Cost.* I, 475; 1437 *Cost.* I, 529; 1448 *Cost.* II, 324; 1453 *Cost.* II, 495; 1456 *Cost.* II, 577; 1472 *BD* I, 169; 1473 *ШКН* 164; 1495 *BD* II, 78 і т. ін.); **на проути** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **иа ! протѧ** 1 (1437 *Cost.* I, 541).

***PRUSZANAIA** *ж.* (1) *(назва містечка у Троцькому воєводстві):* a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn, Zditow, Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Pruszanuiu** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ПРЪВО *присл.* (4) (*цсл.* прьво) спершу, спочатку, насамперед: И єщї єсмо дали... томо⟨у⟩... монастир⟨оу⟩... бранищю... починши от верх Никида... до рькитиш... одо гдє єсмо пръво почали (Сучава, 1491 *BD* I, 473); Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почънши... от могилоу к⟨оп⟩аноу та черєс ровню на вєликы дил... на берег Брълада, от гдє єсмо пръво почали (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

Див. ще **ИСПЄРВА, ИС ПРЬВА, НАИПЄРВЫ** 2, **ПЄРВО** 3.

ПРЪВОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* И сътвори си камєнь въ дни Іо Нѣгоє воєвода: сьтвори Барбоу(л) бань и Пръвоул дворник (Дял, 1455 *Nic. Doc.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Пръвоул** (1455 *Nic. Doc.*).

ПРЪВЫ *числ.* (6) (*цсл.* прьвъ) **1.** *(порядковий, співвідносний з числом один)* перший (3): мы пєтръ воєво(д)а... знамѣнито чини(м)... аже... дали єсмы нашєм(оу) манастирю о(т) побраты... четыри челя(ди) циганъ пръвы на имѣ микоула (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481); Сє азъ... ан(д)ре(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи женѣ кнгни марїи... свою очиноу... имѣнїє пръвоє а иноу (!) словєнєскъ (Київ, 1446 *Р* 154).

2. *(у знач. прикметника)* (3) **а)** попередній, давніший, перший (2): Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѧ казимєра (XV ст. *ВС* 5 зв.); про то... да нє добудєтъ николи... за нуже потоптаємъ всѣхъ пръвы(х) привилїи ссѣмъ ⟨при⟩вилїємъ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 52);

б) двоюрідний (1): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истинныи наши слоуги Жоуржа Оничаноул и пръвомоу (!) плєменик⟨ь є⟩го Іоноу Оничаноул слоужили намъ право и вѣрно (Сучава, 1483 *BD* I, 267).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пръвы** (1444 *DIR«A»* 481); *дав. одн. ч. зам. наз.* **пръвомоу** племеник⟨ь⟩ (1483 *BD* I, 267); *наз. одн. с.* **пръвоє** (XV ст. *ВС* 5 зв.); *знах. одн. с.* **пръвоє** (1446 *Р* 154); *род. мн.* **пръвы(х)** (XV ст. *ВС* 5 зв.; 1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще **ПЄРВЄИШЇИ, ПЄРВЫИ, *ПЄРВЬШИИ, *PERSZYJ.**

***ПРЪГАРЪ** *ч.* (16) (*молд.* пыргар, *мад.* pólgár, *свн.* burgoere, burger) міський радник: пишє(м) въсѣмъ... шо(л)тузомъ и пръгарємъ и жудємъ... и въсєму поспо(л)ству, варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); а коли бы хоти(л) бу(д) какїи бояри(н) на(ш), или дворни(к)... или пръгари, или бу(д) каки(х) рѣ(д)цѣ... оузѣти о(т) ни(х) бу(д) що... то(т) оузри(т) великои казни и оургїю г(с)вами (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї от наш тръг от Брълад, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. мн.* **пръгари** 6 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *DIR«A»* 513; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256); **пръгърє, пр'гарє** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *DIR«A»* 512); **паргаровє** 1 (1495 *BD* II, 62); *наз. зам. род.* с волєю... **пръгары** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *дав. мн.* **пръгарємъ, пръгарє(м)** (1435 *Cost.* II, 692, 694; 1447 *Cost.* II, 732); *знах. мн.* **паргарє** (1495 *BD* II, 64); *ор. мн.* **пръгари** (1443 *ПГСММ*).

Див. ще ***БОУРГАРЪ** 2, **БОУРГОУРЪ.**

***ПРЪГЪРЪ** *див.* ***ПРЪГАРЪ.**

ПРЪКАЛАБ *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

ПРЪКАЛАБЪ *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

ПРЪКАЛАБЬ *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

ПРЪКЪЛАБ *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПРЪКЬЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

ПРЪТЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пє(т)ръ воєво(д)... знає(мо) чини(м)... ожє дали єсми сєсъ ли(ст) нашє(м) сто(м) монастирю... о(т) хомора... на то що соу(т) сєла и(х) на имѣ пръте́щи и дїонишево сєлищє (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз.* **пръте́щи** (1456 *ГПХМ*).

***ПРЪТОНОШИ** *див.* **ПРЪТЪНОШИ.**

ПРЪТЪНОШИ, ПРЪТЪНОУШИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж) потвєржаємь єму... другоє сєло, повышє о(т) двора, на имѧ пръгъноши (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); И отнины сєла єсми тобѣ оувєрноули, на имѣ Нєгоєщи... и Пръгъноуши (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *наз.* **пръгъиоши** 2 (1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540); **Пръгъноуши** 1 (1470 *BD* II, 310); *знах.* **Пръгоноши** (1468 *BD* II, 306).

ПРЪТѦ *ч.* (2) *(особова назва):* мы александръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє блгопроизволи гсвоми и дадо(х) монастироу... оуспєнїоу стои бци... єдно сєло... гдє є(ст) былъ татомирь и прътѧ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашєи зємли сєла и(х) на имѧ... строинци... и литановци и на вєрхь солонцѧ гдє былъ татомиръ и прътѧ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **прътѧ** (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 269).

ПРЫ *див.* **ПРИ.**

***ПРЫВЄСИТИ** *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРЫВИЛЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***ПРЫВИЛЄИ** *див.* **ПРИВИЛЄИ.**

***ПРЫВИЛЬЄ** *див.* **ПРИВИЛЇЄ.**

***PRYWODITI** *див.* **PRIWODITI.**

ПРЫВѢСИТИ *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРЫВѦСИТИ** *див.* **ПРИВѢСИТИ.**

***ПРЫГОДА** *див.* **ПРИГОДА.**

***ПРЫГОДИТИ СЯ** *див.* ***ПРИГОДИТИ СѦ.**

***ПРЫДАВАТИ** *див.* *** ПРИДАВАТИ.**

***ПРЫДАТИ** *див.* **ПРИДАТИ.**

***ПРЫЄХАНЬЄ** *див.* ***ПРИЄХАНИЄ.**

***ПРЫЄХАТИ** *див.* **ПРИЄХАТИ.**

***ПРЫЗВАТИ** *див.* **ПРИЗВАТИ.**

***PRYZWOLENIE** *див.* ***ПРИЗВОЛЄНЬЄ.**
***ПРЫЗВОЛЯТИ** *див.* ***ПРИЗВОЛѦТИ.**
***ПРЫИМОВАТИ** *див.* **PRIJMOWATI.**
***ПРЫИТИ** *див.* **ПРЇИТИ.**
***ПРЫИХАТИ** *див.* **ПРИЄХАТИ.**

ПРЫКАЗАТИ *дієсл. док.* (17) **1.** (кому і без додатка) наказати, звеліти (13): Prykazal Pan Dedyhold (*в ориг.* Dedykolda.— *Прим. вид.*) woiewoda wylenski (Ужів, 1420 *AS* I, 26); та(к) король господарь приказалъ намъ своимъ листомъ а быхмо... розьѣхали межи влдкою а межи стрѣлковци о землю о црквну и лѣс (Погоничі, 1422 *Р* 97); а на то свѣдоцство нашєму листу и пєча(т) нашу приказахомъ нашєму канцлиреви привѣсити к сєму нашєму листу (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714); Князь Борис канциерни (!) приказалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Што ваша милость мне очивисте приказали... абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ, которые именя свои маютъ под ловы Свииюские... штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475 — 1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); И мы очевисто приказали Богдану, абы то все имъ поотдавалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

2. (кому) (*у заповіті*) заповісти, відказати (1): А нє останут ли сѧ дѣти по лєнкове животѣ ино лєнькову ближєму (так.— *Прим. вид.*) а любо кому лєнко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ сєла держати вѣчно непорушно (Житомир, 1433 *Р* 127).

3. (що до кого, к кому) сказати, передати, переказати (що кому) (3): а на то єсми к сєму моєму листу и пєчат свою привєсил, а приказал єсми къ спожи (!) и матцє моєй и къ брати моєй, абы их м⟨и⟩л⟨о⟩сть... свои печати привєсили к сєму моєму листу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); А што до насъ прыказали єстє, ажъ нє станєть ся промежи вами зъ вєликимъ князємъ Алєксанъдромъ миръ, ты и до насъ прысылаєшъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **приказахомъ** (1439 *Cost.* II, 714); *перф. 1 ос. одн. ч.* **приказал єсми** (1470 *AS* I, 67); *3 ос. одн. ч.* **приказалъ, приказа(л)** 4 (1422 *Р* 97; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1496 *ПДВКА* 60); **prykazal** 1 (1420 *AS* I, 26); *1 ос. мн.* **приказали** 3 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1495 *АЛМ* 84; 1498 *АЛМ* 159); **приказали есмо** 1 (1498 *АЛМ* 159); *2 ос. мн.* **прыказали єстє** (1498 *BD* II, 409); *майб. 3 ос. одн.* **прикажєть** 1 (1433 *Р* 127); **хочєть прыказати** 1 (1496 *BD* II, 405); *бaж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абыхъ... приказалъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *1 ос. мн.* **абыхмо прыказали** (1496 *BD* II, 405).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ** 1, ***КАЗАТИ, *ПРИКАЗЫВАТИ, РОСКАЗАТЬ** 3, ***РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ** 3, ***СКАЗОВАТИ.**

***ПРЫКАЗЫВАТИ** *див.* ***ПРИКАЗЫВАТИ.**
***ПРЫЛОЖИТИ** *див.* **ПРИЛОЖИТИ.**

***PRYNOZCZYCZ** *ч.* (1) (*особова назва*): a pry tom byly z moiey ruki zemiane Beresteyskiyi Bohdan a iakub Prynozczyczy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Prynozczyczy** (1500 *ДПЖН*).

ПРЫНЯТИ *дієсл. док.* (10) **1.** (що, що від кого) (*одержати*) прийняти (2): И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Мы хочємо єго прыняти и деръжати на миръ вєчный (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

2. (що) (*не заперечувати проти чого*) прийняти (2): мы хочемь... бы того хто тыи светкы вєдѣ жєбы соудья свиде(ч)ство и(х) прїнѦ(л) а ихъ свїде(ч)ство моцно (XV ст. *ВС* 20); а што єстє єго записъ отъ нєго къ намъ принєсли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

3. (кого, кого ким) (*взяти до себе*) прийняти (3): А ивашко, снъ пєтра воєводы... знаємо чиню... ажє вєлебныи г(с)дрь, влодиславъ... кроль пол(с)ки и вєлебныи кнѦ(з), витовтъ литов⟨с⟩ки, смиловали(с) надо мною, принѦли суть мєнє собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Про тожъ, коли она его въ тое именье приняла за сына место своею доброю волею... и мы ему тое именье дали (Краків, 1489 *РИБ* 438).

4. (кого) (*прихильно зустріти*) прийняти (2): єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти яко з вєликоє с цѣлоє приязни дооуфаньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и мы и(х) ласкавє принѦли и почтивость и(м) вдѣлали (б. м. н., 1495 *ПЛПС*);

◇ ⟨с л и д ъ⟩ п р и н я т и (1) *див.* ***СЛѢДЪ** 1.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **приняла** 1 (1489 *РИБ* 438); ! **приела** 1 (1489 *РИБ* 437); *1 ос. мн.* **мы... єсмо прыняли** 1 (1496 *BD* II, 405); **принѦли** 1 (1495 *ПЛПС*); *3 ос. мн.* **принѦли суть** (1400 *Cost.* II, 619); *майб. 3 ос. одн.* **приимє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *1 ос. мн.* **хочємо... прыняти** (1496 *BD* II, 402); *2 ос. мн.* **приймете** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **жєбы... прїнѦ(л)** (XV ст. *ВС* 20); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да... приимоутъ** (1458 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***ПРИИМАТИ, PRIJMOWATI, ПРЇИМИТИ, *ПРЇАТИ.**

***ПРЫСЄГА** *див.* **ПРЫСЯГА.**
***ПРЫСЄГАТИ** *див.* **ПРЫСЯГАТИ.**
***ПРЫСЛАТИ** *див.* **ПРИСЛАТИ.**
! PRYSLUZALO ⟨PRYSŁUSZAŁO⟩ *див.* **ПРИСЛУШАТИ.**
***ПРЫСЛОУХАТИ** *див.* **ПРИСЛУХАТИ.**

***PRYSTAWITI** *дієсл. док.* (1) (кого) приєднати: A piszete Wasza milost, ize Posol Wasz i druhyy Niemickiy posol iedut iz Nimec siudy czerez naszuiu zemlu, sztobychom pak ieszcze my, tretieho naszeho posla prystawiwszy otpustyli ko kniaziu Szwitrykhaylu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **prystawiwszy** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

***ПРЫСТАВЪ** *ч.* (4) (*особа, призначена для супроводу і охорони когось*) охоронник: И мы... даємъ єго посломъ добровольноє проєханьє чєрезъ нашу зємлю ⟨до Москвы⟩ и отъ толь зася до єго зємли зъ нашыми прыставы (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); И тєжъ нашого дворанина прыставомъ дали єсмо тымъ єго посломъ (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прыстава** (1496 *ОПВВД; ПСВВ* 192 зв.); *ор. одн.* **прыставомъ** (1498 *BD* II, 412); *ор. мн.* **прыставы** (1496 *BD* II, 405).

***PRYSTATY SIA** *дієсл. док.* (1) (к кому) приєднатися, пристати (до кого): Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryże naszy uże u ich zemli a dannyie wolosty mnohyie prystalisia k nam, dadsia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **prystalisia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **ПРИСТАТИ.**

ПРЫСТУПИТИ *дієсл. док.* (8) **1.** (кому) прийти (до кого) (1): мы стєфанъ воєвода знаємо чинымъ... што... оучинили єсмы вѣрною покороу... брату нашему старшему, илїашоу воєводѣ, мл(с)тивє пристоу⟨пи⟩ли єсмы и поклонили сѦ єсму (!) яко г(сд)ноу нашємоу и братоу старшємоу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 678—679).

2. (к кому, к чому) приєднатися (до кого, до чого) (6): про тъ жь Азъ про тото добродѣиство прорєчєныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсмъ... ку наоосвѣцєньшему кнѦжѦтю и пану... володиславови... королю польско(м) ...ис тыми горо(д)... што жь тыми ра(з) оу моюмъ держѦнию су(т) (Кременець, 1434 *Р* 130); и ты, по своєй оутвєръжоной грамотє... єму ни въ чомъ нє исправляєшъ: дочєръ єго ноудишъ прыступити къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448);

◇ п р и с т о у п и т и о у є д н а н ь є (промєжи кого) (1) укласти договір за взаємною згодою (між ким): и потомь єсмо нє даючи сѦ оу право пристоупили єсмо с обоу сторонъ оу єднаньє промєжи старшихь приѦтєлей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *інф.* прыступити (1499 *BD* II, 448); *перф. 1 ос. одн. ч.* приступилъ єсмъ 2 (1434 *P* 130); приступилъ єсми 1 (1435 *P* 132); *1 ос. мн.* пристоу⟨пи⟩ли єсмы 1 (1435 *Cost.* II, 679); єсмо... пристоупили єсмо 1 (1482 *AS* I, 79); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* прыступила бы (1499 *BD* II, 448); *3 ос. мн.* штобы прыступили (1499 *BD* II, 448).

Див. ще **ВСТУПИТИ, *ПРИСТУПАТИ, ПРИСТОУПОВАТИ.**

***ПРЫСУДИТИ** *див.* ***ПРИСУДИТИ.**

***ПРЫСЫЛАТИ** *дієсл. недок.* (13) (кого до кого, кого к кому) *(посилати з якоюсь метою, з дорученням)* присилати (кого до кого): присылалъ да (!) на(с) Бг̃омолєць нашь архима(н)дри(т) Пєчє(р)скїи с кїєва... крылошань и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кїєвского... што(ж) и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Што твоя милость пєрьво сего къ намъ прысылалъ пословъ своихъ... а чєрєзъ тыи свои послы вскaзывалъ єси до насъ вспоминаючы намъ штожъ стародавна иашы прєдъковє... съ твоими прєдъки... мєли прыятєльство и любовъ (Троки, 1494 *BD* II, 386—387); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... поведаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *теп. 2 ос. одн.* прысылаєшъ (1498 *BD* II, 409); *перф. 2 ос. одн. ч.* єси... прысылалъ 2 (1496 *ПДСВВ;* 1498 *BD* II, 409); єси прысылалъ 1 (1496 *ПДСВВ*); прысылалъ єси 1 (1499 *BD* II, 447); єси присылалъ 1 (1496 *ОКИВ*); *3 ос. одн. ч.* прысылалъ, prysyłał 4 (1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ПСВВ* 192; 1498 *BD* II, 412); присылалъ 2 (1481 *ГПМ*; 1496 *BD* II, 407); *2 ос. мн.* прысылали єстє (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ** 2, **ПОСЛАТИ** 1, **ПОСЫЛАТИ, *СЛАТИ** 1, **СЪСЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

ПРЫСЯГА, ПРИСѦГА *ж.* (82) **1.** *(клятвене підтвердження правдивості чого)* присяга (11): chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); того ра(ди) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)мєтали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгнути исъ своими присѣжници (Васлуй, 1474 *РГС*); Кто бѫдє(т) нєко(т)рыи добры(и) чл̃вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имєєть по-во(д) на него досвє(т)чить або то(т) добрыи имєє(т) самь своєю прїсѦгою о(т)быть (XV ст. *BC* 18); и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выєхати намѣстнику дороги(ц)кому... слушати присѦги ты(х) свѣтко(в) и конєць тому промєжу ни(х) вчынити (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

(клятвене обіцяння чого) присяга (67): коли сѦ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѦгою (Молодечно, 1388 *P* 43); а симъ нашимъ листомъ потвєржѦємъ... то нашє голдованїє и присѦгы прорєчєныє (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); пак ли коро(л) єго мл̃сть нє оусъхочєть мѦ оставить при держѦнию ты(х) городовъ... тогды Ѧ хочю тоѣ присѦги моєѣ порожен быть противоу єго мл̃сть (Кременець, 1434 *P* 130—131); а наивышє того вышєписаннаго слюбуємъ то издєржати... по(д) нашєю присѦгою (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); Тоє вѣсє вышєписанноє мы вышєписаннїи Іо Стєфан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы... слюбоуєм посполоу и съ сыном нашим Богданом воєводою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

и м а т и п р и с ѣ г о у (1) *див.* **ИМАТИ**²; и м а т и с Ѧ п о д п р и с ѣ г о ю (1) *див.* ***ИМАТИ СЯ.**

2. клятвопорушення (2): нє хочє(м) имѣ(т) такы(х) о(т)-кла(до)въ ро(ч)ны(х) о(т) нашихъ по(д)даны(х) што бы тыи прїсѦгы нє были анї тыи щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* присяга 1 (1496 *BD* II, 402); *зам. ор.* обѣчюємы присѦга... и чтыю 1 (1388 *P* 41); *род. одн.* присѦги, присѣги, прїсѦги 8 (1434 *Cost.* II, 663, 666; *P* 131; 1435 *Cost.* II, 689; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 734; XV ст. *BC* 27; 1453 *Cost.* II, 766); присѦгы 2 (1462 *BD* II, 284, 285); прысяги 2 (1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 449); прысєги 1 (1498 *BD* II, 414); *знах. одн.* присѦгоу, присѦгу, присѣгоу, прїсѦгоу 8 (1434 *Cost.* II, 664; 1484 *ЯМ*; 1485 *BD* II, 372; XV ст. *BC* 24; 1496 *ОПСВВ* 62; *ПДВКА* 60, 61); присєгу 1 (1496 *BD* II, 407); *зам. род.* о(т) свою присѣгу 1 (1474 *РГС*); *ор. одн.* присѦгою, присѣгою, прїсѦгою, prisiahoju 19 (1388 *ZPL* 103; *P* 43; 1434 *Cost.* II, 664; *P* 131; 1445 *Cost.* II, 729; 1448 *Cost.* II, 734; 1453 *Cost.* II, 766; 1457 *Cost.* II, 809; XV ст. *BC* 18; 1496 *ОПСВВ* 62 і т. ін.); прысягою 7 (1496 *BD* II, 401, 402, 405, 407); присєгою 1 (1496 *BD* II, 402); *місц. одн.* u prisiahi (1388 *ZPL* 104); *наз. мн.* присѦги, присѣги 5 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726); прїсѦгы 2 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *зам. род.* подлоуг слюбов... и присѦги наши 1 (1462 *BD* II, 293); *род. мн.* присѦгъ, присѦг, prisiah 8 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; *Cost.* II, 651; *P* 120; 1434 *Cost.* II, 666; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 290); prysiach 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *знах. мн.* присѦгы, присѣгы, прїсѦгы 8 (1411 *Cost.* II, 637, 638; 1433 *Cost.* II, 651; 1434 *Cost.* II, 663; 1436 *Cost.* II, 701; XV ст. *BC* 24; 1499 *BD* II, 425); присѦги 3 (1439 *Cost.* II, 712; 1484 *ЯМ*; 1495 *ВМЗД*); прысягы 1 (1496 *BD* II, 402); *місц. мн.* по прысєгахъ (1499 *BD* II, 449).

ПРЫСЯГАТИ, PRISIAHATI *дієсл. недок.* (19) (без додатка) *(клятвено підтверджувати правдивість чого)* присягати, заприсягати (2): Teź ustawilijeśmo, iź źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani... tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106);

(кому, кому що, зробити що і без додатка) *(давати клятвене обіцяння чого)* присягати (17): а nam semkrot prysiahal, klenasia żywym Bohom i wsie iziomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); я илїа воєвода... присѣгаю и обицоую сѦ... освичєности вашєи... вироу ч(с)тоую (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); Тоє оусє вышєписанноє слюбоуєм и присѣгаєм здєржати (Коломия, 1485 *BD* II, 372); и мы такєжъ твоєй милости єсмо прысягали (б. м. н., 1496 *BD* II, 402); Мы... Іо Стєфан воєвода... съ вѣсѣми паны радными... присѣгаємь и слюбоуєм... паноу Яноу Олбрахтоу, кралю полскому... иж... съ паном Яном Олбрахтом... мы имаємо имѣти ... мир (Гирлов, 1499 *BD* II, 419—420).

ФОРМИ: *інф.* prisiahati 2 (1388 *ZPL* 106); прысягати 1 (1496 *BD* II, 402); *теп. 1 ос. одн.* присѣгаю 1 (1436 *Cost.* II, 698); прысєгаю 1 (1496 *BD* II, 402); *1 ос. мн.* присѣгаємъ, присѣгаємь, присѣгаєм, присѦгає(м) (1435 *Cost.* II, 687, 689; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 419); *перф. 1 ос. одн. ч.* прысєгалъ єсми (1496 *BD* II, 402); *2 ос. одн. ч.* єси ...прысєгалъ (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* присѦга(л), prysiahał (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1453 *Cost.* II, 766); *1 ос. мн.* єсмо прысягали 3 (1496 *BD* II, 402, 403); присѦгалї, присѣгали єсми 2 (1435 *Cost.* II, 682, 689); ! присагали єсмо 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***ЗАПРИСѦГАТИ, *ОТПРИСѦЧЬ, *ОТПРИСѦЧЬ СѦ, *ПОПРИСѦЧЬ, ПРИСѦГНОУТИ, ПРИСѦЧЬ.**

***ПРЫСЯГНУТИ** *див.* **ПРИСѦГНОУТИ.**

***PRYSIACZ** *див.* **ПРИСѦЧЬ.**

***PRYCHODITI** *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

***ПРЫЯЗНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРЫЯЗЪНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРЫЯТЄЛСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**

ПРЫЯТЄЛЬ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**

***ПРЫЯТЄЛЬСТВО** *див.* ***ПРИЯТЄЛСТВО.**

***ПРЫЯТИ** *див.* ***ПРЇѦТИ.**

***ПРЫѦЗНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРЫѦЗЪНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРЫѦЗЬНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

ПРЫѦТЄЛЬ *див.* **ПРИѦТЄЛЬ.**

ПРЫѦТИ *див.* **ПРИѦТИ.**

***ПРЬКАЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПРЬКЬЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПРЬЯЗНЬ** *див.* ***ПРИѦЗНЬ.**

***ПРѢБЇВАЮЩИИ** *дієприкм.* (1) який перебуває, проживає де-небудь: мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... млбныкь наши (!) ки(р) є(р)мона(х) є(в)статїє їегоуме(н) н а(р)хїма(н)дри(т) Бнстрьїческаго монастирѣ... и сьвь(м) (!) братїя(м) я(ж) о хѣ прѣбївающн(м) вь стоє обїтѣ(л) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

ФОРМИ: *акт. теп. ор. мн.* **прѣбївающи(м)** (1458 *Mih. Doc.* 121).

***ПРѢБЛАГОСЛОВЕННЫИ** *див.* ***ПРѢБЛАГОСЛОВЕНЫИ.**

***ПРѢБЛАГОСЛОВЕНЫИ** *прикм.* (14) (*цсл.* прѣблагословеныи) *(уживаеться як епітет богородиці)* у вищій мірі наділений благодаттю, благословенний: а мы... нашею доброю волею... яко да утврьдимъ н укрѣпи(м) на(ш) монастир о(т) пу(т)нои идеже є(ст) хра(м) оуспение пресвтѦи чистѣи и прѣблгословенѣи вла(д)чици нашои бцн н приснодвѣи марїи (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*); а господство мы оу том благопроизволих нашнм благим произволенїєм... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш свѦтыи монастир от Поутнои, идеже єст храм оуспенїє прѣсвѦтѣи чистѣи и прѣблагословенѣи владычици нашеи богородици и приснодѣвѣи Марїи (Сучава, 1492 *BD* I, 509—510).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **прѣблагословеиѣи, прѣбл(с)веиѣн, прѣблгословенѣи** 9 (1471 *ДГСМПБ;* 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *BD* I, 347; *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 419, 436; *ДГСХМ;* 1492 *BD* I, 509); **прѣблагословеиииѣи** 2 (1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 211); **преблагословенѣи** 1 (1491 *BD* I, 452); **! преблагословенїє** 1 (1491 *BD* I, 473); **! преблагословением** 1 (1491 *BD* I, 464).

***ПРѢВНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢВНОУЧѦ** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢВОЗЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прѣвозъ) переправа, перевіз: а тотїє вози да нє имаю(т) датн мыта нигдє, оу нашеи земли, на бродо(х) и на прѣвозо(х) (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513).

ФОРМИ: *місц. мн.* **на прѣвозо(х)** (1454 *Cost.* II, 513).

Див. ще **ПЕРЕВОЗЪ** 1.

***ПРѢВЪЗЛОУБЛЕННЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ *прикм.* (192) (*цсл.* прѣвъзлюбленыи) найулюбленіший: а на то є(ст) вѣра г(с)вамн и вѣра прѣвъзлюбле(н)наго ми сна илиѦша воєводы (б. м. н., 1422 *DIR* fig. № 35); А на то єст велика мартоурїа самь господства ми вышеписанны Стєфань воєвода, и прѣвъзлюблени сынь господства ми Александро (Сучава, 1470 *BD* I, 150); А на то єст вѣра нашего господства... Стєфана воєводи, и в. прѣвъзлюбленнаго сына господства мы Богдана воєводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **прѣвъзлюблени** (1470 *BD* I, 150); *род. одн. ч.* **прѣвъзлюбленнаго, прѦвъзлюбленнаго, прѣвъзлюбле(н)наго, ⟨прѣ⟩възлюблеииаго, прѣвъзлюблеиа⟨го⟩** 33 (1422 *DIR* fig. № 35; 1429 *Cost.* I, 280; 1438 *Cost.* II, 7; 1442 *Cost.* II, 97; 1470 *BD* I, 153; 1472 *DIR«A»* 528; 1497 *BD* II, 98; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 136; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **прѣвъзлюбленаго** 7 (1470 *BD* I, 155; 1497 *BD* II, 96, 107, 113, 115; 1499 *BD* II, 140; *RA* 257); *род. мн.* **прѣвъзлюблеиих, прѣвъзлюбленн(х), прѣвъзлюбленихь, прѦвъзлюблеиих, прѦвъзлюблени(х), прѣвъ(з)люблени(х), прѣвъз⟨лю⟩бленнх** 94 (1428 *Cost.* I, 210; 1472 *Cost. D.* 26; 1479 *DC* 141; 1480 *BD* I, 241; 1482 *BD* I, 266; 1484 *BD* I, 279; 1488 *BD* I, 325; 1491 *BD* I, 445; 1493 *Cost. S.* 176; 1495 *BD* II, 85 і т. ін.); **прѣвъзлюбленых, прѦвъзлюбленых, прѣвъзлюблены(х), прѦвъзлюблены(х) прѣвъзлюблен⟨ых⟩** 22 (1429 *Cost.* I, 258; 1472 *BD* I, 172; *DIR«A»* 530; 1480 *BD* I, 239; 1483 *Cost. S.* 122; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 504; 1493 *BD* II, 31; 1494 *BD* II, 38; 1495 *BD* II, 43 і т. ін.); **прѣвъзлюбленных, прѣвъзлюбленныхь, прѦвъзлюбленных, прѣвъзлюбленны(х), прѣвъзлю(б)ле(н)ны(х)** 18 (1471 *DIR«A»* 527; 1473 *BD* I, 184; *ШКН* 165; 1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 209; 1484 *BD* I, 277; 1486 *BD* I, 290; 1491 *BD* I, 469; 1495 *BD* II, 74; 1497 *BD* II, 124 і т. ін.); **прѣвъзлюбленннх, прѣвъзлюбленни(х)** 8 (1479 *BD* I, 228; *BAM* 62; *Cost. S.* 98; 1487 *BD* I, 296; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 386; 1491 *BD* I, 467; 1494 *BD* II, 37); **превъзлюбленних, превозлюбленних** 4 (1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 453, 464, 473); **привъзлюбленн(х)** 1 (1490 *DC* 148); **прѣвъзлоублённых** 1 (1473 *BD* I, 190); **! прѣвъзлюбѣленны(х)** 1 (1475 *Cost. D.* 4); **! прѣвъзлюлленнх(ь)** 1 (1490 *RA* 255); **! прѣвъзлюбленны(и)** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***ВЪЗЛЮБЛЕННѢИШИИ.**

Пор. **ВЪЗЛЮБЛЕНЫ.**

***ПРѢВЪЗЛЮБЛЕННИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

***ПРѢВЪЗЛЮБЛЕННЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

***ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

!ПРѢВЪЗЛЮБѢЛЕННЫХ *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

! ПРѢВЪЗЛЮЛЛЕНИХЬ *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЕНИ.**

ПРѢД *див.* **ПРЕДЪ**[1].

! ПРѢДАНЇА *див.* ***ПРИДАНИЕ.**

***ПРѢДАТЕЛЬ** *див.* ***ПРЕДАТЕЛЬ.**

***ПРѢДОКЪ** *див.* **ПРЕДОКЪ.**

***ПРѢДРЕЧЕННЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРѢДРЕЧЕНЫ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРѢДРЕЧЕНЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРѢДЪ** *див.* **ПРЕДЪ**[1].

***ПРѢДЪРЕЧЕНЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРѢДЬРЕЧЕННЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРѢДЬРЕЧЕНЫИ** *див.* **ПРЕДРЕЧЕНЇИ.**

***ПРѢДѢДИЦЯ** *ж.* (1) прабаба: Іо Стєфа(н) воєво(д)... оукраси гро(б) своеи прѣдѣдици кнѦжни анастасїї (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **прѣдѣдици** (1497 *DC* 8).

***ПРѢДѢДЪ** *див.* ***ПРАДЕДЪ.**

***ПРѢДѦДЪ** *див.* ***ПРАДЕДЪ.**

ПРѢЖДЕ[1], **ПРЕЖДЕ, ПРѦЖДЕ** *присл.* (26) (*цсл.* прѣжде) **1.** раніше, перед тим (25): мы їо александрь воєводы (!)... знаємо чинимь... оже тоть истинныи слоуга и болѣринъ нашь строє и иваиь слоужиль прѣж(д)є почившимь родителемь нашимь правою и верною слоу(ж)бою и днє(с) слоужитъ намь правою и верною слоужбою (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36); мы илїа воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинныи слоуга нашъ миклъоушъ распопъ слоужи(л) прѣж(д)є стопочившемоу родит⟨елю⟩ иашемоу право и вѣрно, а днє(с) слоужить намъ право и вѣрно (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96); и паки оу тоти вншє писани(х) (!) цркви въ тѦ(х) вишє писани(х) селахь о(т) волости соучавскои и оу тоти ѕ цркви оу волости черновскои варє ко(л)ко сѣ приновлѣти(!) прѦ(ж)дє и ко(л)ко сѣ приновѦ(т) а прѦ(д)(!) и причинѦ(т) (Сучава, 1490 *DC* 148).

2. перш за все, передусім, насамперед, в першу чергу (1): ємоу оурнкъ съ въсѣмъ доходомъ непороушено николи на вѣкы вѣчныѦ такожде и братїамъ єго прѣжде н дѣтемь єго и оунучатомь єго (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

Див. ще **ПЕРЕЖЕ**[1], **ПРЕЖЕ.**

ПРѢЖДЕ[2] *прийм.* (3) *(з род.) (виражає часові відношення, вказує на подію, якій передує дана дія)* перед (чим), до (чого) (3): и еще дали есми ӑ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѦ ген. ӑ, вь день свѦтаго Василїя Великаго, вечерь парастас а заоутра свѦтаа литоургїѦ, якож єст обично, прѣжде сьмрьти нашеи, а по сьмрьти нашеи на вѣки вѣчниѦ (Путна, 1476 *BD* I, 217).

Див. ще **ПЕРЕЖЕ**[2].

ПРѢЖЕНАПИСАНЫИ *прикм.* (4) вищевказаний, вищезгаданий: про то слюбую и слюбили єсмо нашему г(с)дрю кролю влодиславу преже написаному... служити вѣрну

быти и послушну (Віслиця, 1393 *P* 51); мы панове и боѧре землѣ молдав(с)кои... слюбили есми с нашими г(с)подари... велебному кролеви, володиславу, прѣженаписаному, пол(с)кому, литов(с)кому и ру(с)кому... верными быти и помагати со всею нашею (м)чью (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); также коли... буду господаремъ и воеводою, оу земли валаскои, слубую и сеи листъ на себѣ даю, аже хочю тымъ лепѣи služи(т) нашему милому г(с)дрю, кролю пол‹с›кому, преже написаному (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **прѣже написаныи** (1395 *Cost.* II, 613); *дав. одн. ч.* **преже написаному** 2 (1393 *P* 51; 1400 *Cost.* II, 619); **прѣженаписаному** 1 (1395 *Cost.* II, 612).

Див. ще ***ВЕРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЕРХОУОПИСАНЫИ, *ВЕРХУПИСАНЫИ, *ВЕРХУПСАНІИ, ВЫШЕПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЕРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНІИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЕРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЕРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЕРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЕДЪПИСАНЫИ, *СВЕРХАВЫПИСАНЫИ, *УВЕРХУВЫПИСАНЫИ.**

ПРѢЗЬ *див.* **ПРЕЗЪ.**

***ПРѢИТИ** *див.* **ПРІИТИ.**

***ПРѢКАЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**

***ПРѢКОПЪ** *ч.* (2) (*цсл.* прѣкопъ) рів, канава: а хотарь тѣмъ селомъ поченши о(т) молдави чере(с) лоугъ на оусти перекопа та прѣкопомъ до троана (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); мы стефанъ воевода... чнни(м) знаменито... оже... дали и потвердили есми монастирю нашему о(т) нѣмца.. киприѧнова пасика оу ботне(х)... по(ч)нше о(т) приходнща моловатцу вода вишнивцу... за прѣко(п) на дѣль и о(т)толѣ попере(к) на тернавкоу (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прѣко(п)** (1470 *DIR«A»* 522); *ор. одн.* **прѣкопомъ** (1427 *DIR«A»* 450).

Див. ще ***ПЕРЕКОПЪ.**

***ПРѢМѦНЕНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* прѣменены) вищезгаданий, вищеназваний: мы Стефан, воевода... знакомито чиниимъ... Ѧко хотѧ... предкоув наших воевод молдавских... обычаем и стопенюм наслидова‹ти›, и тиж их вѣры, пилнои заслоугы... кролюмъ полскимъ... посвѣдчити... абы яко тыи то передкове пророченнїи и прѣмѦненым кролюм полскым... вѣрностъ... записали и заобвѦзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованем послоухати заоужды винни есми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *дав. мн.* **прѣмѦненым** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ВЕРХУИМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХУМЕНОВАНЫИ, *ВЕРХЬМЕНЕНЫИ, *ВЕРЪХУПОМЕНЕНЫИ, *ПРВИМѢНЕННЫИ, *ПРОМѢНЕННЫИ.**

***ПРѢНАОСВѢЦЕНШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) (*стч.* osvěcený, *стп.* oświecony) (*шанобливий епітет короля або можновладного князя*) найясніший: На которого соимоу кончанїе и дѣланїе... отець кнѣзь Григорие... и також велеможны панове... и прѣнаосвѣценшее и наивишее кнѣжѦ и велеможны господарь нашь крол Казимирь... соуть сосланы и налицены и намѦнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **прѣнаосвѣценшее** (1467 *BD* II, 297).

Див. ще ***НАОСВѢЦЕНЬШИИ, *НАОСВѢЧЕНЬСКИИ.**

Пор. ***ОСВѢЦЕНЫИ.**

! ПРѢНОУКОВИ ‹ПРѢОУНОУКОВЕ› *див.* ***ПРѢОУНОУКЪ.**

· ПРѢОБРАЖЕНІЕ *с.* (3) (*цсл.* прѣображение) (*назва церковного свята, також календарна дата*) спас, преображення: на великое потверженье ... листу привѣсили есмо иаши печати... оу пѦтокъ, предъ прѣображеньемъ г҃а б҃а нашего ї҃у х҃а (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); пса(н)... въ е҃ де(н) кану(н) преображения хва (Львів, 1478 *ЗРМ*); н оучинили есми и въ задоушїе свѦтопочивших предков... наших... яко да оутвръдимь и оукрѣпимь нашь свѦтыи монастирь... идеже есть храмь прѣображенїе господа бога (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* храмь **прѣображенїе** (1499 *BD* II, 162); *род. одн.* **преображения** (1478 *ЗРМ*); *ор. одн.* **прѣображеньемъ** (1404 *Cost.* II, 625).

***ПРѢОБРАЖЕНЬЕ** *див.* **ПРѢОБРАЖЕНІЕ.**

***ПРѢОНОЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢОНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢПИСЪ** *ч.* (1) (*цсл.* прѣписъ) податок, що стягався за перегін з однієї місцевості в іншу призначеної на продаж худоби, яка при цьому підлягала переписові: а о(т) ско(т) що имоу(т) коупити мыто да платѦ(т) и прѣпи(с), ка(к) платили при оци наше(м) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *знах. одн.* **прѣпи(с)** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ПЕРЕПИСЪ.**

***ПРѢПОДОБНЫИ** *див.* ***ПРЕПОДОБНЫИ.**

***ПРѢПОЧЕТЕННЫИ** *див.* ***ПРЕПОЧТЕНЫИ.**

***ПРѢПОЧТЕННЫИ** *див.* ***ПРЕПОЧТЕНЫИ.**

***ПРѢРЕЧЕННЫИ** *див.* **ПРЕРЕЧЕНЫИ.**

***ПРѢРЕЧЕНЫИ** *див.* **ПРЕРЕЧЕНЫИ.**

***ПРѢСВѦТЫИ** *прикм.* (35) (*цсл.* прѣсвѦтыи) пресвятий: мы александръ воевода... дали есмы монастироу оуспенїоу прѣ‹с›тѣи богородици што е(ст) на бистрици... двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); а пи(с)на въ кїевѣ... въ печерьско(м) монастыри прѣстыѦ б҃ца и прп(д)бны(х) о҃ць антонїа и θео(д)сїа (Київ, 1446 *P* 155); а аз господство мы... дали есмо въси вышеписанныи села що на СеретѦ... нашем‹оу› свѦтомоу монастири що на Быстрици, идеже ест храм оуспенїе прѣсвѦтыѦ владычици нашеи богородици (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **пр(с)томоу** (1446 *P* 154); *род. одн. ж.* **прѣсвѦтыѦ, прѣстыѦ, прѣстыѦ** 4 (1443 *ПГСММ*; 1446 *P* 155; 1449 *Cost.* II, 379; 1499 *BD* II, 154); **прѣстїа** 1 (1488 *ДГСПМ*); **прстыа** 1 (бл. 1470 *ОБРН* 129); **пр(с)то(и)** 1 (1498 *ЧІАФ*); *дав. одн. ж.* **прѣсвѦтѣи, прѣсвѦтѦи, прѣстѣи, прстѣи, прѣстѣи, пр(с)тѣи, прѣ‹с›тѣи** 21 (1431 *Cost.* I, 325; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *Cost.* II, 453; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*; 1460 *DIR«A»* 515; 1476 *BD* II, 211; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 436; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **пресвѦтѣи, пресвтѦи** 2 (1471 *ДГСМПБ*; 1491 *BD* I, 452); **пресвтеи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); ! **пресфетен** 1 (1491 *BD* I, 464); **прѣстои** 1 (1458 *ПГСММЦ*); **Пресвятой** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); **пресвѦтыи** 1 (1491 *BD* I, 473).

Пор. **СВѦТЫИ.**

***ПРѢСЕЛОКЪ** *див.* **ПРИСЕЛОКЪ.**

***ПРѢСТАВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (*цсл.* прѣставити сѦ) померти, упокоїтися: Прѣстави сѦ І҃о Влъдиславь воевод в лѣ(т) ЅЦ҃ѮГ м(с)ца Авгоу(ст) к҃в д҃нь (Дял, 1455 *Nic. Doc.*); дъщи лацка воево(д) она прѣстави сѦ в лѣ(т) ≠ЅЦ҃К҃И м(с)ца мар(т) К҃Ѕ (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **прѣстави сѦ** (1455 *Nic. Doc.*; 1494 *ДБСН*; 1497 *DC* 8).

***ПРѢСТОУПИТИ** *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

***ПРѢСТОУПНИКЪ** *див.* **ПРѢСТЪПНИКЪ.**

ПРѢСТЪПИТИ *дієсл. док.* (8) (*цсл.* прѣстѪпити) (що) (*наказ, заповіт, повеління*) порушити, переступити: аще ли кто пр(ѣ)стѪпить заповѣ(д) сїѪ безъ о(т)чьство(м) (!)... да е(ст) прокла(т) (!) о(т) б҃а (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а кто коли которыи на(с) оурѦдни(к) задержати и прѣстоупн(т) на(ш) листъ... то(т) оузри(т) нашоу казнъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378); И тыж нѣкоторых панов або которих подданних наших, с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи

въси вышеписаннїи наши єднанїа... нє имают быти зламаны анї прєстоуплєни (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).
ФОРМИ: *інф.* прѣстъпити 3 (1444 *Cost.* II, 208; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531); прѣстоупи(т) 1 (1449 *Cost.* II, 378); !прѣстѧпити 1 (1458 *BD* I, 9); ! престапити 1 (1453 *ПГОВ*); *майб. 3 ос. одн.* пр(ѣ)стѫпить (1401 *ЗКЄ*); *інф. пас.* бытн... престоуплени (1499 *BD* II, 425).
Див. ще ***ПЄРЄСТУПИТИ** 2, ***СТОУПИТИ.**

ПРѢСТЪПНИКЪ *ч.* (4) (*цсл.* прѣстѫпьникъ) порушник: а которыи бы нє хотилъ на томъ изъєднанїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ... на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а кто бы хоты(л) пороушити сїє потвръжденїє, и даанїє то(т) є(ст) на(м) противни(к) и листоу нашємоу прѣстоупни(к) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513).
ФОРМИ: *наз. одн.* прѣстъпникъ, прѣстоупни(к) (1453 *ПГОВ*; 1458 *DIR«A»* 513); *знах. одн.* прѣстоупника 1 (1435 *Cost.* II, 682); пристъпиїка 1 (1435 *Cost.* II, 679).

! ПРѢСТАПИТИ *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

!ПРѢСТѦПИТИ *див.* **ПРѢСТЪПИТИ.**

***ПРѢСЧЮРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢОУНОУКЪ** *ч.* (1) (*тільки у множині*) предок: мы алєксандръ воєвода... знаменито чинимъ... Ожє прїиде прѣд нами... аноушка дочка марєнина... и продала свою правоую отниноу и дѣдниноу... що имали прѣдАди єй... отъ прѣноукови (!) нашихъ (б. м. н., XV ст. *НРРГ*).
ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* отъ! прѣноукови нашихъ (XV ст. *НРРГ*).
Див. ще ***ПРАОУНОУЧА, ОУНОУК** 2, ***ОУНОУЧА** 1.

***ПРѢОУНОЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢОУНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРѢОУНОУЧѦ** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

!ПРѢОУЩОУРѢТОМ *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЧЄСТНЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* прѣчєстьныи) (*уживається як епітет богородиці*) найчеснішний, найсвятіший: а кто би хотил пороушити сїє наше данїє... таковыи да єст проклАтъ от господа бога... и от прѣчєстна єго матєръ (Бистрнця, 1457 *BD* I, 5).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* прѣчєстна (1457 *BD* I, 5).
Пор. **ЧЄСТНЫИ** 2.

***ПРѢЧИСТЫИ** *див.* ***ПРЄЧИСТЫИ.**

! ПРѢЧТЫ ⟨ПРѢЧИСТЫ⟩ *див.* ***ПРЄЧИСТЫИ.**

***ПРѢШЧЮРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢШЧЮРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩТОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩОУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩОУРѦТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРѢЩЮРѦТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

ПРЯД *див.* **ПРЄДЪ**[1].

***ПРАВЪЗЛЮБЛЄНИИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

***ПРАВЪЗЛЮБЛЄННЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

***ПРАВЪЗЛЮБЛЄНЫИ** *див.* **ПРѢВЪЗЛЮБЛЄНИ.**

ПРАД *див.* **ПРЄДЪ**[1].

***ПРАДРЄЧЄНИИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРАДРЄЧЄННЫ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРАДРЄЧЄННЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРАДРЄЧЄНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

***ПРАДРЄЧОНЫИ** *див.* **ПРЄДРЄЧЄНЇИ.**

! ПРАДОУНОУЧАТОМ ⟨ПРАВНОУЧАТОМ⟩ *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

ПРАДЬ *див.* **ПРЄДЪ**[1].

ПРАЖДЄ *див.* **ПРѢЖДЄ**[1].

***ПРАЖОВСКИИ** *див.* **ПРАЖОВЪСКИЙ.**

ПРАЖОВЪСКИЙ *ч.* (2) (*особова назва*): Андрею ПрАжовскому на отпущене людем его Шершеневъским ведра меду до ключа Киевского даиваного, на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).
ФОРМИ: *наз. одн.* Пражовъский (1496 *АЛРГ* 69); *дав. одн.* Пражовскому (1496 *АЛРГ* 69).

ПРАЗ *див.* **ПРЄЗЪ.**

ПРАЗИСКАТИ *дієсл. док.* (1) (кого) поновити у володінні: ач бы был которы отдаленны, тых засѣ прАзискати хочемо и имамо (Сучава, 1462 *BD* II, 284).
ФОРМИ: *інф.* празискати (1462 *BD* II, 284).

ПРАМО *присл.* (1) (*по прямій лінії*) прямо: и о(т) рѣчи (!) колочина прАмо поперєкъ полА болохова али жь до вєликои рѣки днѣстра выше села потока (Ланчиця, 1433 *P* 125).

***ПРАСЛУХАТИ** *див.* **ПРИСЛУХАТИ.**

! ПРАТЄЛЮ ⟨ПРИАТЄЛЮ⟩ *див.* **ПРИАТЄЛЬ.**

***ПРАТИ** *дієсл. недок.* (2) 1. (кого, що) турбуватися, піклуватися (про кого, про що), доглядати, пильнувати (кого, що) (1): И щоби сѣ єстє нє сварили за моєю имєнїю, докоул мє имєтє слышати ажє єсмъ жнв; алє прАчтє и милоуитє кони и кобили и овци... и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358).
2. (на кого) бути призначеним (кому) (1): будєть вєдомо оусємъ ... ажъ Азъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнАзємъ скнригаиломъ... дати ми двєстє рублєвъ кн҃зю скнригкаилу (!) што жъ на королА прАчєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* прачеть (1387 *СП* № 12); *нак. сп. 2 ос. мн.* прачте (1481 *BD* II, 358).

***ПРАОУНОУЧА** *див.* ***ПРАОУНОУЧА.**

***ПРАЧИСТИИ** *див.* ***ПРЄЧИСТЫИ.**

***ПРАЩОУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАЩОУРѢТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПРАЩОУРАТА** *див.* **ПРАЩОУРАТА.**

***ПСАТИ** *дієсл. недок. і док.* (36) (*цсл.* пьсати) 1. (*скласти якийсь текст*) написати (35): а пса(н) оу луцку (Луцьк, 1388 *P* 42); а пса(л) ванко (Снятин, 1424 *P* 100); а пса(н) в києвє,.. мѣсАца декабрА ѳ҃ днь (Київ, 1433 *P* 119); A psan u Łypniszkach w piatnicu pered Pokrowom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); Псанъ у Краковѣ, Декабря 10 день (Краків, 1454 *АЛМ* 12); пса(н) и дата (!) во (л)вовє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Пса(н) в бєрєстьи ноя(б) ві҃ дєнь (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Псан у Вилни... мца нояб. 25 день (Вільна, 1499 *АЛРГ* 95).
2. (к кому) (*звертатися з листом, посилати лист*) писати (до кого) (1): I jakże iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztoż dannaia mista wsia otniata w nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* пса(л) (1424 *P* 100); *1 ос. мн.* iesmo... psali (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* псанъ, псан, psan, пса(н) (1427 *P* 108; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1437 *P* 137; 1442 *Cost.* II, 719; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1454 *АЛМ* 12; 1478 *ЗРМ*; 1490 *Пам.*; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ* і т. ін.); *3 ос. одн. ж.* пса(н) (1388 *P* 42; 1424 *ДГВВ;* 1427 *P* 109).
Див. ще ***ВЫПИСАТИ** 1, ***ВЫПСАТИ, ЗАПИСАТИ** 1, ***ЗАПИСЫВАТИ** 1, **ИСПИСАТИ, *НАПИСАТИ** 1, ***НАПСАТИ, *ОТПИСАТИ** 2, **ПИСАТИ** 1, 3, ***ПИСАТИ СѦ, ПОПИСАТИ** 2, ***ПОПИСОУВАТИ** 1.

***ПТАЧИИ** *прикм.* (1) (*стч.* ptači) ◇ ⟨ловища⟩ птачиє *див.* ***ЛОВИЩЄ.**
ФОРМИ: *ор. мн.* птачими (1445 *P* 148).
Див. ще ***ПТАШИИ, *ПТАШИНЫИ.**

***ПТАШИИ** *прикм.* (2) ◇ ⟨ловы⟩ пташии (1) *див.* **ЛОВЫ;** принады пташии (1) *див.* ***ПРИНАДЫ.**
ФОРМИ: *ор. мн.* пташими (1434 *P* 128; 1499 *AS* I, 117).
Див. ще ***ПТАЧИИ, *ПТАШИНЫИ.**

***ПТАШИНЫИ** *прикм.* (1) ◇ ⟨ловища⟩ пташиныє *див.* ***ЛОВИЩЄ.**
ФОРМИ: *ор. мн.* пташиными (1498 *ГВКОО*).
Див. ще ***ПТАЧИИ, *ПТАШИИ.**

***ПТИЧЬ** *ж., зб.* (1) птиця, птаство: а любо отъ иноє стороны гдє моА сила нестечєть а рать на конь оузъсАдєть

а я о томъ оузъвєдаю а к тобє нсъ птнчєю языкъ вести нє пошлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *ор.* **птичєю** (1484 *ЯМ*).
ПОУД *див.* **ПОДЪ.**
ПОУДЛИ *див.* **ПОДЛЄ**[2].
ПОУДЪ[1] *ч.* (1) *(одиниця виміру ваги)* пуд: а ис тых людей дани идет три кади мєдоу бєз поуда, а копа грошей (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).
ФОРМИ: *род. одн.* **поуда** (1470 *AS* I, 67).
***ПОУДЪ**[2] *див.* **ПОДЪ.**
***ПОУЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) полохати, пужати: Жаловала сѧ пани Василєвабѧ Копачєвича на пани Михайловоую Нацєвича, мовєчи, ижъ она з ымєнѧ своєго Зєлвн за мост пєрєходєчи... звєр поужаєт, бобры оукрадомъ бьют... и шкоды вєликиє чинѧт (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **поужаєт** (1478 *AS* III, 17).
ПУЖИЧАНЕ *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання):* А тымъ Пужичаномъ нє казали есмо въ тыє зємли вступать ся, ннжли только стадо маютъ паствити (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).
ФОРМИ: *наз.* **Пужичане** (1495 *АЛМ* 85); *дав.* **Пужичаномъ** (1495 *АЛМ* 85).
ПУЗДРО *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны... на имѣ... панъ нємирѧ пуздро, панъ янъ кїѧнскы, и стали єсмо на томъ, ажє нмаємъ запнсы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728 — 729).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пуздро** (1445 *Cost.* II, 729).
ПОУЗИЛО *ч.* (1) *(особова назва):* а прн томъ были свѣтки добрыи людє кизь глѣбъ ивановичь... а кнзѧ юрьєвь слоуга нзь головчи поузило (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поузило** (1463 *ГГЯ*).
ПУЗОВСКИЙ *ч.* (3) *(особова назва):* а при том были... пан Тишко Ходыкович Корєнєвскнй... а зємлѧнин волынскоє зємли... Фєдко Пузовский (Берестя, 1466 *AS* I, 62); А при мнѣ былъ... панъ Исачко Пузовскнй (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пузовский** (1466 *AS* I, 62; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120, 121).
***ПОУИ** *ч.* (5) *(особова назва, молд.* пуй «пташеня», «маля»): а мн такождєрє и от нас ⟨дали⟩ и потвєрдили слоугам нашим Тоадєроу и братїам єго Іоноу и Поую н Захарїю... тоє прѧдрєчєноє сєлищє (Сучава, 1479 *BD* I, 224); И оуставшє азь господство ми та заплатил оусн тотн... пинѣзи... оу роукн слоузѣ нашємоу Дашко и сєстри єго Мали, сыновє Гостила, оуноуковє Поуѧ плоскарѣ (Сучава, 1488 *BD* I, 355).
ФОРМИ: *род. одн.* **Поуѧ** (1488 *BD* I, 323, 354, 355); *дав. одн.* **Поую** (1479 *BD* I, 223, 224).
Див. ще **ПОУЮ.**
PUKOSSOWICZ *ч.* (1) *(особова назва):* tedy oczicz toho sieła Pokossowczow... na ymię Oleszko Pukossowicz у so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Pukossowicz** (1413 *GL* 48).
ПОУЛПЄ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд.* пулпэ «литка», «вим'я»): а мы такождєрє н от нас єсми дали и потвєрдили Мики тоє прѧдрєчєнноє сєло на Тоутовѣ... гдє был жоудє Поулпє (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).
ПОУЛПЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє н от нас єсмн дали... Мнкн тоє прѧдрєчєнноє сєло... на имѣ Поулпєщїи, гдє был жоудє Поулпє (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).
ФОРМИ: *наз.* **Поулпєщїи** (1495 *BD* II, 57).
***ПУЛТОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі)* Пултівці: а зъ Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе у лево грунтъ до Почапынець, при которой долыни засталысьмы пана Ярмолу зъ людми его, которыи потвердылы, же отъ Бучачной вправо — грунтъ той до Пултовець, а влево — до Почапинець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).
ФОРМИ: *род.* **Пултовець** (1430 *ГВКЛ* 8).
ПУЛЪ *див.* **ПОЛЪ**[1].
ПОУНЖЕЩЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... потврърдн⟨ли⟩ єсмы ємоу... пѧ(т) сєлъ на раковѣ, на имѣ поунжєщъ... грьчинєщъ... лоушчєщъ, чєтврътоє сєло, гдє є(ст) коуръ сєкъ, пѧтоє сєло гдє было, лѣтовищє и(х) староє (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).
ФОРМИ: *наз. одн.* **поунжєщъ** (1437 *Cost.* I, 515).
! ПОУНЬ ⟨ПОУНЬСКИИ⟩ *див.* ***ПОУНЬСКИИ.**
***ПОУНЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* прн то(м) были... па(н) поунь (!) пан станнсла(в) ба(рт)ошє н намѣ вол(ди) па(н) василє(и) хрѣ(б)тови(ч) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **! поунь** (1499 *ГОКІР*).
ПУПЄРЄКЪ *див.* **ПОПЄРЄКЪ**[2].
ПУПЪ *див.* **ПОПЪ.**
ПОУРЄЧЄ *ч., невідм.* (10) *(особова назва, молд.* пуричє «блоха», «тлінь»): И заплатил пан Поурєчє спътаръ и тоти л̃ злат оу роуки братоу своємоу (Сучава, 1491 *BD* I, 459); А на то єст... вѣра бояр наших: в. п. Доума пръкалаба... в. п. Поурєчє (Сучава, 1494 *BD* II, 33).
Див. ще ***ПОУРЄЧЪ.**
***ПОУРЄЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд.* пуричь «блоха», «тлінь»): А на то єст... вѣра бояр наших: в. п. Доума прѣкалаба... в. п. Поурєча (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).
ФОРМИ: *род. одн.* **Поурєча** (1494 *BD* II, 35, 37, 38).
Див. ще **ПОУРЄЧЄ.**
***ПОУРКАРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* пуркар «свинопас»): И оуставшє слоуга наш Стан Хоржа та заплатил оуси ⟨тоти вышєписанныи пинѣзи р̃к злат⟩ татарских оу ⟨роукы сл⟩оузѣ нашємоу Даноу Сок⟨ол⟩ и братоу єго Поуркароу (Сучава, 1473 *BD* I, 190).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Поуркароу** (1473 *BD* I, 190).
***ПУРТАРЬ** *див.* **ПОРТАРЬ.**
ПОУРЧЄЛ *ч.* (3) *(особова назва, молд.* пурчєл «порося»): Тѣмь мы... дали и потврьднли єсмы ємоу... циганє на имѧ: Манчюлъ съ чєлѣдїю єго що коупиль от Поурчєла за м̃ злати татарских и Пынтѣ (Сучава, 1479 *ВАМ* 61); а чєтврътаа част от того сєла да єст плємєникоу их Мирчи Поурчєлоу соурларюл (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Поурчєл** (1495 *BD* II, 53); *род. одн.* **Поурчєла** (1479 *ВАМ* 61); *дав, одн.* **Поурчєлоу** (1495 *BD* II, 53).
Див. ще ***ПОУРЧЄЛЄСКОУЛЪ.**
***ПОУРЧЄЛЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд.* пурчєл «порося»): мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєнито... ожє тотъ истинны слоуга на(ш) крачунъ пурчєлєску(л) жаловали єсмы єго особною нашєю мл(с)тїю (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); ⟨и па(н) пътроу сто(л)ни(к) да(л) влъ⟩коу поурчєлєскоулоу... єдно сєло (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пурчєлєску(л)** (1429 *Cost.* I, 239); *род. одн.* **поурчєлєскоула** 1 (1483 *Cost. D.* 30); **поурчєлєскоу(л)** 1 (1483 *Cost. D.* 30); *дав. одн.* **поурчєлєскоулоу** (1483 *Cost. D.* 30).
Див. ще **ПОУРЧЄЛ.**
***ПОУРЧЄЛЕЩИ** *див.* ***ПОУРЧЄЛЄЩЇИ.**
***ПОУРЧЄЛЄЩЇИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... чины(м) знамєннто... ожє... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєло єго поурчєлєщи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); прївілиє, що имали на поурчєлєщїи, а они дали оу роуки нашємоу вѣрномоу ⟨паноу, пътроу столникоу⟩ (Сучава, 1483 *Cost. D.* 30).
ФОРМИ: *род. мн.* **пурчєлєщи** (1443 *Cost.* II, 141); *знах. мн.* **поурчєлєщїи** 1 (1483 *Cost. D.* 30); **поурчєлєщн** 1 (1429 *Cost.* I, 239).
***ПОУСКАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (кого) *(дозволяти пастися де)* пускати, випускати (1): Хто свои свїньи в чюжїи лє(с) на жолоу(д) по(у)скає(т) (XV ст. *ВС* 8 зв.).

2. залишати осторонь, минути (що), проходити мимо (чого) (2): а одъ тоеи долыны Кобелыкой на полудень грунтъ Хмелницкій вправо, а до Почапинце (!) влево, пускаючи до головы и верховыны Ровця, где также копецъ усыпалы и грань на лыпи учиниты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7—8).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **по(у)скає(т)** (XV ст. *ВС* 8 зв.); *дієприсл. одноч.* **пускаючи** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

Див. ще **ПОУСТИТИ, *ПУЩАТИ.**

***ПОУСТИИ** *див.* ***ПОУСТЫИ.**

ПОУСТИНА *див.* **ПОУСТЫНА**[1].

ПОУСТИТИ, ПОУСТЇТЬ *дієсл. док.* (8) 1. (кого) *(дати можливість, дозволити увійти куди)* пустити, впустити (1): што іесте просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) черєз берестиє... мы хочемъ ради то оучинити вамъ (б. м. н., п. 1341 *Р* 2);

(кого) *(дозволити вийти куди)* випустити, відпустити (1): а мы имаємо их твердо и остаточно держати... и николи на волю их нє поустити (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

2. (що) *(сказати кудись йти)* послати (2): И по сем да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); А отъ менє... и отъ слоугъ моихъ... твоимъ людемъ коли шкода станєть, а о томъ дєлє коли А боудоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ иноє стороны рать моА прибєгъши, твоимъ людАмъ зашкодА(т) а я о томъ оузъвєдавши... я ихъ только боудоу нє казнити (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

3. (що) залишити осторонь, минути (що), пройти мимо (чого) (1): а потомъ, пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи... ажъ ку Пруднику идучи, увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое... прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

4. (на кого) *(виявити довір'я)* спуститися (на кого), довіритися (кому) (1): тако єсмъ пустили на земАны и на старьцѣ (Погоничі, 1422 *Р* 97);

◇ п у с т и т и м и м о сА (1) пустити в непам'ять, забути (про що): и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнАгиню илияща воєводиноую и прє(д) и(х) паны мо(л)давскии... оусѣ мєрзАчки єсми пусти ли мимо сА (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); п о у с т ї т ь н а п о р о у к о у (кого) (1) пустити під заставу: а возметь лї два вола алюбо два конА тогды имѣеть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маеть на пороукоу (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *інф.* **поустити** 1 (1462 *BD* II, 292); **поустїть** 1 (XV ст. *ВС* 37); *перф. 1 ос. мн.* **єсми пусти ли** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **єсмъ пустили** 1 (1422 *Р* 97); *2 ос. мн.* **стє поустили** (1475 *BD* II, 336); *майб. 1 ос. одн.* **поущоу** (1484 *ЯМ*); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхомъ... пустили** (п. 1341 *Р* 2); *дієприсл. перед.* **пустивъши** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***ПРОПУСКАТИ, ПРОПУСТИТИ** 1, **ПРОПУЩАТИ, *ПОУСКАТИ, *ПУЩАТИ.**

***ПОУСТИТИ СА** *дієсл. док.* (1) ◇ п о у с т и т и с А в и н ы (1) вчинити проступок, провинитися: Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужебнїка чєресъ которо(г) имєть позывати а рыцєри вєльможьныи чєрє(с) грамоты выимоуючи бы сА хто поустилъ вины пєрє(д) соудомъ тогды то(г) можє(т) посла(ти) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы сА... поустилъ** (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ПОУСТЇТЬ *див.* **ПОУСТИТИ.**

***ПУСТНЫИ** *прикм.* (1) ◇ з е м л и ц а п у с т н а я *див.* **ЗЄМЛИЦА.**

ФОРМИ: *род. мн.* **пустныхъ** (1454 *АЛМ* 12).

Див. ще ***ПОУСТОВСКИИ.**

PUSTO *присл.* (1) ◇ p u s t o w c z y n i t i (1) спустошити: Pryszed z Łucka około Berestia, około Kamenca wse pusto wczynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

***ПОУСТОВСКИИ** *прикм.* (4) ◇ з є м л А п у с т о в ъ с к а А (1), п о у с т о в с к а А з є м л А (3) *див.* **ЗЄМЛА** 3.

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **пустовъскую** (1491 *AS* I, 97); *місц. одн. ж.* **на поустовъско(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *місц. мн.* **на (оу) поусто(в)скихъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.).

Див. ще ***ПУСТНЫИ.**

***ПОУСТОВЩИНА** *ж.* (1) виморочний маєток: Коли(ж) некоторыи лю(ди) алюбо кмєть умрє(т) бє(з) дєтеи тогды панъ его увАзоуєтсА в постовщинѫ (!) (XV ст. *ВС* 23 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **постовщинѫ** (XV ст. *ВС* 23 зв.).

Див. ще **ПУСТЫНА**[1] 2.

***ПОУСТОВЪСКИИ** *див.* ***ПОУСТОВСКИИ.**

***ПУСТОМЫТЪ** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Пустомити: пытали єсмо Старыхъ бояръ... што была зємлА о(т)шла о(т) склѣнА къ блудову оу дєсАтину ино то єсмо опАть привєрнули къ Склиню по высокую могилу ѣдучи к пустомыту (Луцьк, 1445 *Р* 150); Въ Семашка на Пусто мытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пустомыту** (1445 *Р* 150); *місц. одн.* **на Пусто мытѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ПУСТОШИТИ** *дієсл. недок.* (2) (що) нищити, пустошити: и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву Свинюскую не ездили и не пустошили лововъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы (штобы)... пустошили** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20, 21)

Див. ще ***WYPUSTOSZYTY.**

***ПОУСТЫИ** *прикм.* (22) 1. необроблюваний, необроблений (10): Левоиу Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошей а три ручки меду (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); в сии(ж) годъ дали ивану на третинє да(н) давати што бы таА зємлА пуста нє лежала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

2. *(занедбаний, запущений)* запустілий, пустий (3): а хота(р) тѣмь сєла(м) *(в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.)* корнїи и стр(им)бїи що на краковѣ и поусти(и) сєлищи, ти(ж) що на краковѣ, да є(ст) почєнши... о(т) лѣса долоу(в) до обрьшїю поточки на доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); Частокро(т) бываю(т) сєла поуста пановъ коли сєлАнА (!) идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) вины (XV ст. *ВС* 26).

3. *(сплюндрований)* спустошений, пустий (1): «...a tych obid nikak ne możem na sebe położyty, sztobychmo im ne mstyli, zaniaz zemlia nasza pusta ot nich a tym w bolszoj żałosti budet» (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

4. *(який не має власника)* покинутий, залишений, виморочний (5): И мы узрѣвши на его вѣрную службу... дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну... наша дворища пустая Боднарская (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє Арополково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *Р* 109); потомъ тотъ Карпъ Лупанъдичъ побегъ до Волохъ, а тая земля пуста зостала (Краків, 1487 *РИБ* 434).

◇ з а п у с т о (3) як виморочні: Ино, коли тому Петку а Петру тыи земли Крупшовы отчина и дѣдина есть, а тотъ Вѣшторть, отецъ того Яцка, не гораздо былъ тыи земли выпросилъ за пусто у отца нашого, короля его милости, а въ тыхъ земль наслѣдковъ не поведаючы (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **пусто** 3 (1495 *РИБ* 602); **пустое** 1 (1427 *Р* 109); *наз. одн. ж.* **поуста, пуста, pusta** 6 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; 1487 *РИБ* 434); **поустаѧ** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 93 зв.); ! **поуст** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *наз. мн. ж.* **пусты** 2 (1454 *АЛМ* 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *наз. мн. с.* **поусти(и)** 1 (1428 *Cost.* I, 209); **поуста** 1 (XV ст. *ВС* 26); *род. мн.* **пустыхъ** (1463—1478 *РЕА* I, 35); *знах. мн. с.* **пустая** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **поу(с)-**

таа 1 (1452 *Cost.* II, 422); *місц. мн.* **на пустыхъ** (1454 *АЛМ* 12).

***ПУСТЫНКА** *ж.* (4) *(назва місцевості поблизу Києва):* пса(н) оу стго великого чю(до)творца николы в монастыри оу пусты(н)це (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3); Билъ намъ чоломъ нгуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нановѣ за собою посадыти на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Пустынки** (1500 *АСД* II, № 3); *дав. одн.* **Пустынцы** (1500 *АСД* II, № 3); *місц. одн.* **въ Пустынцѣ** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **оу пусты(н)це** 1 (1499 *ПИ* № 3).

***ПОУСТЫНСКИИ** *прикм.* (5) ◇ монастырь николскии поустынскии (1), монастирь Поустынскии (1), поустынскии манастыръ (2) *див.* **МОНАСТИРЪ**; Пречыстая Пустынская (1) *див.* ***ПРЕЧИСТЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Пустынского** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн. ч.* **поусты(н)скомоу** 1(1499 *ПИ* № 3); **поустыньскомоу** 1 (1427 *Р* 108); *ор. одн. ч.* **поусты(н)ски(м)** (1481 *ГПМ*); *місц. одн. ж.* **у Пустынской** (1500 *АСД* II, № 3).

Пор. ***ПУСТЫНКА.**

***ПОУСТЫНЬСКИИ** *див.* ***ПОУСТЫНСКИИ.**

ПУСТЫНѦ[1], **ПОУСТИНѦ** *ж.* (68) 1. *(незайняте, неосвоєне місце)* пустище, пустка (53): узрѣвши єсмн на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на нмя село Старуня, а другоє село Новоє... штоже село Старуня, то осадил отець Некрннь пустиню (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); тѣ(м) мы... дали... єсмн ємоу... єдно мѣсто о(т) поустини... да осадн(т) соби село (Сучава, 1429 *Cost.* I, 209); єще єсмы ємоу дали и потвердили єго село на границі, близь снѣтина, на имѣ гавриловцн, що єго са(м) о(т) поу(с)тнни осади(л) (Сучава, 1446 *Cost.* II, 238); и єще єсмо дали два фалчи и єдин фертал винограда... що єсмо осадили господствоу мы от поустини (Гирлов, 1499 *BD* II, 147);

(покинута, запущена земля) пустка, пустище (12): А про то про єго вѣрную службу дали єсмы єму годлѣ поле... то поле пустынѦ (Бохур, 1377 *Р* 24); а хотарь тѣма двѣма поустынѣма по стары(м) хотаро(м) куда зоубръ ожива(л) (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); А хотар да ест томоу половина селоу и поустыни от оусих сторон по старомоу хотароу (Сучава, 1469 *BD* I, 136).

2. виморочний маєток (3): О поустыні се(л)скои алюбо местьскои (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **пустынѧ** 1 (1377 *Р* 24); **пустинѧ** 1 (1426 *ВАМ* 21); *род. одн.* **поустнни, пустнии, поу(с)тини** 22 (1428 *Cost.* I, 209; 1435 *Cost.* I, 403; 1436 *Cost.* I, 444; 1438 *Cost.* II, 14; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 323; 1456 *Cost.* II, 569; 1466 *BD* I, 113; 1492 *BD* II, 510; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **поустыни** 4 (1429 *Cost.* I, 280; 1434 *DIR«A»* 463; 1469 *BD* I, 136); **пустынѣ** 2 (1377 *Р* 24); **пустинѣ** 1 (1443 *Cost.* II, 179); **поустины** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *дав. одн.* **поустини** 3 (1438 *Cost.* II, 15; 1453 *Cost.* II, 445; 1492 *BD* I, 510); **поустыни** 3 (1438 *DBAc* 27; 1469 *BD* I, 136); **пустынѣ** 1 (1377 *Р* 24); **поустинѣ** 1 (1436 *Cost.* I, 444); **поустнны** 1 (1434 *DIR«A»* 463); *знах. одн.* **поустыню** 4 (1377 *Р* 24; 1434 *Cost.* I, 391; 1438 *DBAc* 27; 1440 *Mih.* 208); **поустиню, пустиню** 3 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1426 *ВАМ* 21; 1453 *Cost.* II, 445); *зам. род.* место от **поустиню** 1 (1468 *BD* I, 130); *зам. дав.* хота(р)... томоу **поустиню** 1 (1455 *Cost.* II, 559); *місц. одн.* **оу (на) поустини** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1466 *BD* I, 114; 1491 *BD* I, 464); **о поустыні** 3 (XV ст. *ВС* 7, 23, 23 зв.); *наз. мн. зам. дав.* хотаръ тѣмъ **поустинн** (1436 *ВАМ* 33; 1448 *Cost.* II, 317); *дав. мн.* **поустинѧмъ, поустинѣмъ** 6 (1435 *Cost.* I, 403; 1436 *Cost.* I, 450; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 180; 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 569); **пустынѧмъ** 1 (1436 *Cost.* I, 459); *знах. мн.* **поустынн** (1425 *Cost.* I, 173); *ор. мн.* **pustyniami** (1421 *AS* I, 27); *дав. дв.* **поустынѣма** (1425 *Cost.* I, 173).

Див. ще ***ПОУСТОВЩИНА.**

***ПОУСТЫНѦ**[2] *ж.* (1) (*стп.* puŝcina) спадок, спадщина: а заставила єсми кн⟨Ѧ⟩зем и(х) м⟨и⟩л⟨о⟩сти... село своє ПъѦнь пустыню... в чом мне записал пан мой ... оу тридцати копах широких грошей (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *знах. одн.* **пустыню** (1481 *AS* I, 77).

***ПУСЧА** *див.* ***ПОУЩА.**

ПОУТ *див.* **ПОУТЬ.**

ПОУТЄНСКИ *прикм.* (8): Пис(а) вь манастирь... ієрмонах Паисіє. Игоумєн Поутєнски (Путна, 1476 *BD* I, 216); И оу том также прїидоша прѦд нами... кир поп Паисіє... и съ въсѣми братїѦми от Поутєнскон монастири... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Поутєнски** (1476 *BD* I, 215, 216); *місц. одн. ч.* **оу Поутєнскомоу** (1476 *BD* I, 212); *род. одн. ж.* **Поутєнскои** (1476 *BD* I, 217; 1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 153, 154); *род. мн.* **Поутєнских** (1499 *BD* II, 153).

Пор. ***ПОУТНА**[1].

! ПОУТИ ⟨ПОУТНИ⟩ *див.* ***ПОУТНА**[1].

***ПУТИВЕЛЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а штом был узялъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат... и я тых пенезей не взял у Игнатка (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *род. одн.* **Путивельского** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ПУТИВЛЬСКИЙ *прикм.* (2) (*пор.* Поутнвль у *Київській землі):* А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голенка, а намѣсник вѣницкий пан Кмита Алекъсандрович (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); А пану Сеньку Олизаровичу... а князю Богдану, наместнику путивльскому, 13 судовъ северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **путнвльский** (1485—1500 *AS* I, 121); *дав. одн. ч.* **путнвльскому** (1496 *АЛРГ* 72).

***ПОУТНА**[1] *ж.* (39) *(назва міста у Молдавському князівстві):* А кто повезетъ соукно до Басараб, дати имет на головном мытѣ оу Сочавѣ от гривноу три гроши... и оу Поутною и оу Васлоуи... от воза в злати (Сучава, 1460 *BD* II, 274); и єще єсмо дали томоу свѦтомоу нашємоу монастироу от Поутнои мѣсто от поустини по тои сторони Подразѣ (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род. одн.* **Поутнои, пу(т)нои** 36 (1470 *BD* I, 141, 150; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 181; 1478 *BD* I, 219; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 419; *DC* 148; 1492 *BD* I, 510 і т. ін.); **! Поути** 1 (1488 *BD* I, 348); *ор. одн. зам. род.* от **Поутною** 1 (1490 *BD* I, 420); *зам. місц.* оу **Поутною** 1 (1460 *BD* II, 274).

ПОУТНА[2] *ж.* (13) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Путна: тимь мы... дали єсми єму... три села на путнои (Сучава, 1423 *Cost.* I, 154); а мы такождєрє и от нас єсмы дали... слоузѣ нашємоу вѣрномоу... тоє прѦдреченноє селище на Поутнои (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на поутна, поу(т)на** (1493 *ПСВСП*); *род. одн.* **Поутнои** (1490 *BD* I, 420); *місц. одн.* **на Поутнон, путнои** 9 (1423 *Cost.* I, 154; 1445 *Cost.* II, 226; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1497 *BD* II, 109, 160; 1499 *BD* II, 160); **на ! Поутно** 1 (1497 *BD* II, 109).

ПУТНИЦЯ *ж.* (1) *(назва потоку в Перемишльській землі):* тогды мы... потвердили єсмо, єго правого всего имѣнїа... съ всѣми границями ... исъ потоки, дамнѣцѦ, и путниця (Судомнр, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **путниця** (1361 *AGZ* 6).

***ПОУТОРОСЬ** *ч.* (2) *(назва озера у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... село Стєцканїи... въ оусти Калоугерици, оу лакь Поуторось (Сучава, 1493 *BD* I, 6).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Поуторось** 1 (1493 *BD* I, 6); **Поутоурось** 1 (1493 *BD* I, 6).

***ПОУТОУРОСЬ** *див.* ***ПОУТОРОСЬ.**

ПОУТЬ, ПОУТЪ, ПОУТ, ПѪТЬ, ПѪТЪ *ч.* (65) (*цсл.* пѫть) **1.** путь, дорога (49): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ... до великої буковины кдє вышелъ путь оть добрѣно‹вц›ь на конец полѧ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в) и... оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь (б. м. н., 1419 *Р* 90—91); колї хто имеє(т) лѣ(с)... далеко о(т) себѣ а хочє(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чере(с) чюжоє имѣнїє тогды нє може(т) то(г) оучини(т) одно поутємь правымъ што идєть о(т) того лѣсоу (XV ст. *ВС* 38); а хотар... тем поутємъ... до врѣх д‹...›кы гдѣ смо перво почали (б. м. н., 1500 *SD* 7);

путь полъдъгаєцьскыи (!) (1) (*назва дороги*): а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми... о(т) брєховича дубья... по путь полъдъгаєцьскыи (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, п. 1349 *Р* 3); великїи поут (4) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] I; Добрѧньскый путь (1) *див.* ***ДОБРѦНЬСКЫЙ**[1]; Дубровенъскии путь (1) *див.* ***ДУБРОВЕНЪСКИИ;** жирѧвьскии путь (1) *див.* ***ЖИРѦВЬСКИИ.**

2. право на вільний проїзд (2): И поутѧ просить одъ Стефана воєводы на землю королевъскоую (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); Ино што перво сего есьмо чинили давали путь твоимъ посломъ и ихъ посломъ отъ тебѣ до нихъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*); путь чистъ (6) вільний проїзд: а и ѣщє што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ безъ приимъ без пакости всѧкому чл҃вку (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); ино мы по(м)нѧчи пряня(з)нь твою с пре(д)ки нашими на твоє жеданьє твоємоу послу даєм) поуть чи(ст) чере(з) нашу землю (б. м. н., 1496 *ПЧФГ* 35—36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поуть, путь** 3 (1392 *Cost.* I, 7; 1392—1393 *РФВ* 170; 1415 *Cost.* I, 121); **поутъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); **поут, поу(т)** 4 (1453 *Cost.* II, 445; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* **о(т) пѫтъ (поут)** 2 (1454 *Cost.* II, 501; 1491 *BD* I, 449); *зам. знах. дв.* **два пѫть** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *род. одн.* **поутѣ, поутѧ, putja** 10 (1414 *Cost.* I, 111; 1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1481 *BD* II, 364; 1492 *BD* I, 497, 510; *Cost. S.* 162); **поута** 1 (1490 *ДГСХМ*); *знах. одн.* **поуть, путь** 11 (п. 1349 *Р* 3; 1400 *Cost.* I, 37; 1419 *Р* 90; 1443 *Р* 145; 1488 *ДГСПМ;* 1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ; ПЧФГ* 35, 36); **поутъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); **поут, поу(т), пѫ(т)** 16 (1400 *Cost.* I, 37; 1488 *BD* I, 348, 356; *ДГСПМ;* 1490 *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 510; *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 136); **пъть** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *ор. одн.* **поутємь, поутємъ, поутє(м)** 9 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1411 *Р* 79; 1424 *Cost.* I, 162; 1446 *ПГСПМР;* 1456 *Cost.* II, 582; 1490 *ДГСХМ;* XV ст. *ВС* 38; 1500 *SD* 7); **поутом** 2 (1488 *BD* I, 348; 1491 *BD* I, 449); *зам. знах.* потокомъ... на **поутємь** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *місц. одн.* **на (въ) поути, пути** (1400 *DIR«A»* 433; 1499 *РИБ* 776).

ПУТЯТИЧЪ *див.* **ПУТѦТИЧ.**

ПОУТѦТА *ч.* (9) (*особова назва*): А при том были светкн... кнѧз Иван Путѧта, а воєвода киевский пан Юрша (Київ, 1437 *AS* I, 34); А при том былъ вл‹а›дыка луцкий Ярофѣй... кн‹ѧ›зь Путѧта Ивановичъ городничий луцкий (Острог, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Поутѧта, Путѧта, Путята** (1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 141; 1458 *ОЖДМ;* 1466 *AS* I, 61; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1483 *AS* I, 82); *род. одн.* **Поутѧты** (1475 *AS* I, 70).

ПУТѦТИЧ, ПУТЯТИЧЪ *ч.* (7) (*особова назва*): а при то(м) бы(л)... кн҃зь ива(н) поутѧти(ч) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... а слуги князя Дмитріевы Путятича (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а иное выдал князю Дмитрею Путятичу, воеводе киевскому (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); Билъ на(м) чоло(м) ключникъ лу(ц)ки(и) кнѧ(з) ива(н) поутѧти(ч) и вказа(л) пере(д) нами листъ нашъ што єсмо перво сего дали ємоу двє дворищи... до нашоє воли (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Путѧтич, Путятичъ** 3 (1487 *AS* I, 85; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 89); **поутѧти(ч)** 2 (1467 *СП* № 13; 1497 *ПКИП*); *род. одн.* **Путятича** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. одн.* **Путятичу** (1496 *АЛРГ* 72).

ПОУЦѢНИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): а мы ... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Жоуржи Поуцѣноу... два села на имѣ Поуцѣни оу Доубровоу, а дроугоє село на краи Доуброви (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз.* **Поуцѣни** (1497 *BD* II, 107).

ПОУЦѢНОУЛ *ч.* (1) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи р҃ злат оу роуки слоугам нашим (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Поуцѣноул** (1497 *BD* II, 107).

Див. ще ***ПОУЦѢНЪ.**

***ПОУЦѢНЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): а ми... єсми дали... слоузѣ нашемоу Жоуржи Поуцѣноу тоти прѧдречєннїи два села (Сучава, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Поуцѣноу** (1497 *BD* II, 107); *наз. мн.* **Поуцѣиє** (1497 *BD* II, 107).

Див. ще **ПОУЦѢНОУЛ.**

***ПУЧИЦКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): и та(м) казали є(с)мо на тоє дѣло выехати... су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присѧги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **пучицкому** (1495 *ВМЗД*).

***ПОУШЕЧЪНЫИ** *прикм.* (1) (*призначений для пушки*) гарматний: а в городе поушечъного пороху полъбочъкн а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **поушечъиого** (XV ст. *ИК*).

ПОУШКА *ж.* (5) гармата, пушка: Што на кременъцы подано три фоуклери а чотыри про(х)ницы пушекъ малы(х) ѕ҃... а велики(х) пуше(к) на городе д҃ (б. м. н., XV ст. *ИК*); В городе оу веници поушка а двє пищали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **поушка** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *наз. мн.* **поушки** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *род. мн.* **пушекъ, пуше(к)** (XV ст. *ИК*).

***ПОУЩА** *ж.* (8) (*густий ліс, лісові зарослі*) пуща (7): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ пусчами, зъ лесы и болоты подъ лесомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); Они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клепачи, поущи нам, ловы, дерево бортноє з одного (Лукониця, 1478 *AS* III, 17);

пуща Ретовская (1) (*назва пущі у Волинській землі*): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными нашими Жолобововомъ а Чудановомъ, (што) надъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пущы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **пущы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **поущоу** 2 (1478 *AS* III, 17); **пусчу** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. одн.* **поущою** 1 (1478 *AS* III, 17); **пусчею** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *наз. мн.* **поущи** (1478 *AS* III, 17); *ор. мн.* **пусчами** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ПУЩАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) залишати осторонь, минати (що), проходити мимо (чого): и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы, а одъ тыхъ копцовъ лисъ Мыховъ пущаючи влево, а пана Максыма вправо... где также есмо грань на явори вытесалы и копецъ учыныти велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **пущаючи** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще ***ПОУСКАТИ** 2, **ПОУСТИТИ** 3.

***ПОУЩИИ** *прикм. в. ст.* (1) (*цсл.* поущии) гірший: а **в** сеи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ и то о(т) двою сторонъ поганьство тѧжкоє а о(т) тре(х) сторонъ ркоучи хр(с)тиѧне

але мнѣ соуть поущи поганьства (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **поущи** (1484—1486 *ГСПТЗ*).
ПОУЮ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд.* пуй «пташеня», «маля»): И оуставши наши слоуги Тоадер и Ион и Поую и Захарїа... и заплатили оуси готовими пинѧзми оу роуки Аноушци (Сучава, 1479 *BD* I, 223).
Див. ще ***ПОУИ.**
***ПЧЄЛА** *див.* ***БЧОЛА**[2].
***ПЧИЧЬ** *ж.* (1) (*назва лівої притоки Прип'яті*) Птич: я Василей Волчкович из братом своим Львомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... отчизну нашу на рєци на Пчичи (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Пчичи** (1491 *AS* I, 97).
! ПЧЛЄ ⟨**ПЧЄЛЪ**⟩ (1): а на(м) тоє зємли о(т) пр(с)то(и) бци нє о(т)води(ти) ани знамєни своє ни п(ч)лє (!) нє води(ти) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
Див. ***БЧОЛА**[2] 2.
ПШЄНИЦА *ж.* (1) (*особова назва*): А при том был кн⟨ѧ⟩зь Иван ПутѦтич... дьѦкъ чєрньчєгородскиі Пшєница (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пшєница** (1490 *AS* I, 92).
***ПШЄНИЦЯ** *див.* **ПЪШЄНИЦА.**
***ПШЄНИЧНЫИ** *прикм.* (1) пшеничний: а єщє єсмы дали оброкъ тому монастирєви из нашєго двора каждыи годъ цѣлии по десѦть бочокъ вина и по десѦть колоды пшєничны(х) (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).
ФОРМИ: *род. мн.* **пшєничны(х)** (1411 *Mih. Alb.*).
***ПШЄНЇЦЯ** *див.* **ПЪШЄНИЦА.**
***ПЪДОУЧЄЛЪ** *ч.* (1) (*рум.* păducel «глід») (*назва джерела у Молдавському князівстві*): хота(р)... на... пъдоучє(л) на оустїє потока гдє падає(т) оу бїстры(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).
ФОРМИ: *знах. одн.* **пъдоучє(л)** (1458 *Mih. Doc.* 121).
Див. ще ***ПЄДОУЧЄЛОУЛЪ.**
***ПЪКОУРА** *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы илїа воєвода... знаємо чини(м)... ожє... па(н) вана порка... за своѦ дшѫ остави(л) самь съ свои(м) Ѧзыко(м) єдно сєло на имѦ лоукачєщїи... правжє (!) пъкоурѫ монастирю оуспєнїю прч(с)тїѫ брцѫ (Сучава, 1440 *Mih.* 208).
ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* правжє **пъкоурѫ** (1440 *Mih.* 208).
***ПЪНГЪРАЦЬ** *ч.* (2) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): хота(р) стоє починьшїсѦ монастирь оу пьнгърац о(т) доуба что є(ст) на нє(м) крь(с)ть просто чєрєсь полѣ на могїлоу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).
ФОРМИ: *род. одн.* **пьнгърац** (1458 *Mih. Doc.* 121); *знах. одн.* **пънгърацъ** (1458 *Mih. Doc.* 122).
ПЪНТЄЧЄ *див.* **ПЫНТЄЧЄ.**
***ПЪНТЄЧЪ** *див.* **ПЫНТИЧЬ.**
***ПЪНТЯ** *див.* **ПАНТѢ.**
***ПЪНЧЄЩИ** *див.* **ПАНЧЄЩИ.**
ПЪНЧЄЩЇИ *див.* **ПАНЧЄЩИ.**
***ПЪРКАЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**
***ПЪРОВЪ** *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... полѣна опришина о(т) пърова на вєлико(м) тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).
ФОРМИ: *род. одн.* **пърова** (1419 *DIR«A»* 444).
Див. ще **ПЪРЪОУ.**
ПЪРЪОУ *ч., невідм.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): и дали єсмо томо⟨у⟩ свѦтомоу нашємоу монастиро⟨у⟩ от Вѣликїи Тазлов... тотоу дроугоую полѣноу, тиж на Вєликомь Тазловє, на Пъръоу (Сучава, 1491 *BD* I, 452).
Див. ще ***ПЪРОВЪ.**
***ПЪТКОВЪ** *ч.* (2) (*особова назва*): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла... на имѣ пъткъєщи, що коупили о(т) пъткова... и понижє витєзєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); ТѦм мы... далї и потвєрдили єсми ємоу... сєла на имѣ: гдє єст ємоу дом, Чєрнътєщи... що коупил оу Стана Пъткъоа (Сучава, 1468 *BD* I, 130).
ФОРМИ: *род. одн.* **пъткова** 1 (1448 *Cost.* II, 323); **Пъткъоа** 1 (1468 *BD* I, 130).
ПЪТКЪЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла... на имѣ пъткъєщи... и понижє витєзєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).
ФОРМА: *наз.* **пъткъєщи** (1448 *Cost.* II, 323).
***ПЪТРАНА** *ж.* (3) (*особова назва*): И оуставшє наши слоуги Козма и брат єго Влад... и б⟨рат⟩анича их Пътран(а) та заплатили оуси тоты вышєписанїи пинѣзи... оу роуки Мъгдълини (Сучава, 1495 *BD* II, 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пътран(а)** 1495 *BD* II, 74); *дав. одн.* **Пътрани** (1495 *BD* II, 74).
ПЪТРАШ *див.* **ПЄТРАШЪ.**
ПЪТРАШКО *див.* **ПЄТРАШКО.**
ПЪТРОУ *див.* **ПЄТРОУ.**
***ПЪТРЪ** *див.* **ПЄТРЪ**[1].
***ПЪТУРНИКѢРЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): и єщє єсми єму дали... сєла на милѣтинѣ... и сєлищє юги пътурникѣра (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).
ФОРМИ: *род. одн.* **пътурникѣра** (1445 *Cost.* II, 212).
***ПЪТЬ** *див.* **ПОУТЬ.**
ПЪХНО, ПЫХНЪ *ч.* (4) (*особова назва*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єдно сєло... гдє живє(т) лаоуръ, що ємоу продалъ слоуга на(ш) панъ ива(н) болдоръ... пр́Ѧ(д) нашими паны, на имѦ... панъ бадѣ дворни(к), па(н) михаилъ пъхно (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120); а на то єсть... вѣра пана бади, вѣра пана пыхнъ (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пъхно** 1 (1443 *Cost.* II, 120); *зам. род.* вѣра пана **пыхнъ** 1 (1446 *Cost.* II, 241); *род. одн.* **Пъхна** 1 (1443 *ВАМ* 41); **пыхна** 1 (1443 *ДГСПМН*).
***ПЪХЪРНИЧЄЛЪ** *див.* ***ПАХАРНИЧЄЛЪ.**
ПЪШЄНИЦА *ж.* (9) (*збіжжя*) пшениця (5): а пашнѦ єсть жита и пъшєница и овє(с) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Сє я кнѦзь михаило... придаю с(с)томоу (!) сп҃(с)у и своєго дворъца... десѦтиноу озими пшєници и рьжи (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); се я па(н) олизарь кирдеевичь ...и съ своею женою ѳеодосїею, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178);
(*зерно*) пшениця (4): Кто пшєнїци позычає(т) алюбо ино(г) чого (XV ст. *ВС* 6 зв.); єщє є⟨с⟩ми (*в ориг.* єми.— *Прим. вид.*) дали сволєю шолтоузы и пръгары о(т) бани, що бы имали о(т) ихъ млинъ, на ка(ж)ды го(д), по дванадєсѣ(т) коло(д) соло(д) и чєтири коло(д) пшєницє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пъшєница** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *род. одн.* **пшєници, пшеници, пшєнїци** 6 (XV ст. *ВС* 6 зв., 22, 30; 2-а пол. XV ст. *СО*; 1487 *ВОРСР* 178); **пшєницє** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *род. мн.* **пшєниць** (1487 *ВОРСР* 178).
ПЪШКАНЇИ[1] *мн.* (2) (*назва села на р. Куцитній у Молдавському князівстві*): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истинїи Мърина и Фєдка... жаловали єсми их особною нашєю милостїю и дали... єсми их правая отнина (*в ориг.* о(т)тнина.— *Прим. вид.*) сєла на Коу(ц)итнои на имѣ Мирчєщїи... и Пъшканїи (Сучава, 1490 *BD* I, 392).
ФОРМИ: *наз.* **Пъшканїи** (1490 *BD* I, 392).
ПЪШКАНЇИ[2] *мн.* (1) (*назва села на р. Бистриці у Молдавському князівстві*): Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєло на имѣ Пъшканїи на Бистрицє (Сучава, 1480 *BD* I, 237).
ФОРМИ: *наз.* **Пъшканїи** (1480 *BD* I, 237).

***ПЪѦН** *див.* ***ПЪѦНЬ.**
***ПЪѦНЬ** *ч.* (11) *(назва села у Волинській землі)* П'яне: А ненадобєт в тоє моє сєло ПъѦнь никомоу оуступати сѦ (Острог, 1481 *AS* I, 77).
ФОРМИ: *дав. одн.* **ПьѦню** (1481 *AS* I, 77); *знах. одн.* **ПъѦнь** 6 (1481 *AS* I, 77); **ПьѦн, ПъѦн, ПъѦнь, ПьѦнъ** 4 (1481 *AS* I, 77).
*ПЫЛНОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* pilnować) (що) пильнувати, стерегти, охороняти: ино мы послалы вижа замку Браславского... до бояръ Хмелныцкнхъ... абы до насъ прыехали и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*); ведже они не хотилы, мовячи: «не поѣдемъ тамъ, бо мы о томъ ведаемъ, але своеи петки земли пылнуемо» (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).
ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **пылнуемо** (1430 *ГВКЛ* 7).
***PYNIZ** *див.* ***ПИНѦЗЬ.**
***PYNSKAJA** *див.* **ПИНСКАЯ.**
***ПЫНТЄЛЕЄЩЫИ** *див.* ***ПАНТЄЛЇЄЩЫ.**
ПЫНТЄЧЄ, ПЪНТЄЧЄ, ПИНТЄЧЄ *ч., невідм.* (12) *(особова назва):* а при то(м) были наши панове, бы(л) па(н) маноило... па(н) оана пы(н)теҹє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтєчє и брат єго Пєтримань... сыновє Оана Пънтєчє... жаловали єсмы их особною нашею милостїю и дали... єсмы им... два села на Бръладѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).
Див. ще **ПЫНТИЧЬ.**
ПЫНТИЧЬ *ч.* (9) *(особова назва):* а на то єстъ... вѣра пана оана пънтєча (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306); а иа то свѣдковє... пан доума браєвич... пан вана пынтичь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пынтичь** (1456 *Cost.* II, 791); *род. одн.* **пы(н)тєча, пынтєча** 5 (1448 *Cost.* II, 359; 1449 *Cost.* II, 379; 1453 *Cost.* II, 494; 1454 *ПГПММ*; 1455 *Cost.* II, 544); **пинтєча, пи(н)тєча** 2 (1451 *Cost.* II, 400; 1453 *Cost.* II, 446); **пънтєча** 1 (1448 *Cost.* II, 306).
Див. ще **ПЫНТЄЧЄ.**
ПЫНТѢ *див.* **ПАНТѢ.**
ПЫРТЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми свѦтомоу нашємоу монастироу от Хомора... сєло иа имѣ Пыртєщїи (Сучава, 1475 *BD* I, 203).
ФОРМИ: *наз.* **Пыртєщїи** (1475 *BD* I, 203).
PYSAR *див.* **ПИСАРЬ.**
***ПЫСАТИ** *див.* **ПИСАТИ.**
***ПЫСКОВИЧЪ** *ч.* (8) *(особова назва):* тогды панъ данило... тѦгалъ на воита зоудечовьского на сулка о дворищє о пысковича (Зудечів, 1411 *P* 79).
ФОРМИ: *род. одн.* **пысковича** (1411 *P* 79).
***ПЫСКЪ** *див.* **ПИСКЪ**[2].
***PYTANIE** *с.* (1) *(справа)* питання: jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my... na protiwku podozrenoho, choczom obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).
ФОРМИ: *місц. одн.* **w pytaniu** (1388 *ZPL* 106).
Пор. ***ПЫТАТИ.**
***ПЫТАТИ** *дієсл. недок.* (16) (кого) питати: пытали єсмо Старыхъ бояръ и мужеи старыхъ што была землѦ о(т)шла о(т) склѣнѦ къ блудову оу дєсѦтину ино то єсмо опѦтъ привєрнули къ Склиню (Луцьк, 1445 *P* 150); Мы пытали по чому вы свєдоми, штобы то было пани Василевоє Копачевича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И мы Бориса Семеновича питали: маешь ли на кимъ на него доводъ, абы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); юреи пыталъ фра(н)цика ка(к) бы давно ємоу позычилъ (XV ст. *ВС* 22); И мы пытали Сопѣги: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ небощика, короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **пыталъ, пыта(л)** (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 22); *3 ос. одн. ж.* **пытала** (1498 *АЛМ* 163); *1 ос. мн.* **пытали** 9 (1478 *AS* III, 17; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 169); **пытали єсмо** 2 (1445 *P* 150; 1475 *AS* I, 70); **питали** 1 (1495 *АЛМ* 83).
Див. ще ***ВСПЫТАТИ, *ПОПЫТАТИ** 1, ***РОСПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.**
***ПЫТЪ** *ч.* (1) ◇ горѦчимъ пытомъ *див.* ***ГОРѦЧИИ.**
ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **пытомъ** (1435 *P* 134).
ПЫХНЪ *див.* **ПЪХНО.**
ПЫХЫНСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* Сию книгоу писа(л) дѦкь мигаль пыхынскы изь диакомь иваномь (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пыхынскы** (1492 *ЗОЄ*).
***ПЫШКО** *ч.* (1) *(особова назва):* и тако(ж) потвєржаємь єму єго праваѦ сєла, що и(х) купи(л) за свои правы пинѦзи о(т) пана ваны пышка (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).
ФОРМИ: *род. одн.* **пышка** (1453 *Cost.* II, 472).
***ПЫШОКЪ** *ч.* (1) невеликий водяний млин: тѣмъ мы..., дали єсми єму... половина брода, що на Сєрєти, съ пышкомъ у єго хотаръ от єго сторонѣ (Сучава, 1435 *МЭФ* 3).
ФОРМИ: *ор. одн.* **пышкомъ** (1435 *МЭФ* 3).
***ПЬНГЪРАЦ** *див.* ***ПЪНГЪРАЦЬ.**
ПЬНЬГЪРЪЧОРОУЛЬ *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* хота(р) стоє починьшїи монастирь... о(т) доуба... до ⟨обрь⟩шїє а о(т) толѣ... на оустїє пьньгъръчороуль (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на оустїє **пьньгъръчороуль** (1458 *Mih. Doc.* 122).
ПЬРВОЄ *див.* **ПЄРВОЄ.**
***ПЬРКЫЛАБЪ** *див.* **ПАРКАЛАБЪ.**
ПЬРЬДЪ *див.* **ПЄРЄДЪ.**
***ПЬТРЪ** *див.* **ПЄТРЪ**[1].
***ПЬТЮЛЪ** *див.* **ПЬТЮЛЬ.**
ПЬТЮЛЬ *ч.* (4) *(особова назва):* и оуставшє наши слоуги, пьтюль и брать єго, пєтръ... та заплатили оусє исполна (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пьтюль** 1 (1495 *Cost. S.* 193); *зам. дав.* слугамь нашимь **пьтюль** и братоу єго 1 (1495 *Cost. S.* 193); *дав. одн.* **пьтюлоу** (1495 *Cost. S.* 193).
***ПЬЧАТЬ** *див.* **ПЄЧАТЬ**[1].
***ПЬЯНЫИ** *прикм.* (1) п'яний, нетверезий: О косторє(х) што(ж) частокро(т) иаходѦ(т) на пьяны(и) лю(ди) вєдоутсѦ к игрѣ а бєроуть пєнѦзи на заклады (XV ст. *ВС* 27 зв.).
ФОРМИ: *знах. мн.* **пьяны(н)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).
***ПЬѦН** *див.* ***ПЪѦНЬ.**
***ПЬѦНЪ** *див.* ***ПЪѦНЬ.**
***ПЬѦНЬ** *див.* ***ПЪѦНЬ.**
***ПѢНЄЗЬ** *див.* ***ПИНѦЗЬ.**
***ПѢНЄЗЬНЫИ** *прикм.* (3) *(сплачуваний грішми):* грошовий: Też jestliby kotoryj... był najden sud'i swojemu u winе peneżnoj abo wynszoj (!) kotoroj, kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); ОуставлѦємъ колї которая панна замоу(ж) поидѣть вѣно пѣнєзьноє оу готовизнє што(ж) боудѣть даио прє(д) приєтєльми на томь имєєть досыть (XV ст. *ВС* 31 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **пѣнєзьноє** (XV ст. *ВС* 31 зв.); *знах. одн. с.* **пѣнєзьноє** (XV ст. *СЯ* 41); *місц. одн. ж.* **u peneżnoj** (1388 *ZPL* 105).
ПѢНКО, ПѢНЬКО *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Пионий, *гр.* πίων) Пiоній: ТѦгалъ сѦ пѣнко коунашєвичъ ис вєрєщакомъ Боутєвичємо гаи (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пѣнько, пѣнко** (1369 *ПСЧК*); *дав. одн.* **Пѣн'кови** (1369 *ПСЧК*).
***ПѢНѦЗЬ** *див.* ***ПИНѦЗЬ.**
ПѢРЄД *див.* **ПЄРЄДЪ.**
***ПѢСОКЪ** *див.* ***ЧОРНЫИ ПѢСОКЪ.**
***ПѢСТЫНЬ** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Пистинь: а тако єсмо єму дали... тото пєрво рє(ч)ноє сєло... Ако оуѣхана к нєму границѦ о(т) living

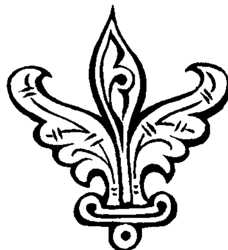
пѣстынѣ (так.— *Прим. вид.*) на верхъ воловцѣ (Снятин, 1424 *Р* 99—100).
ФОРМИ: *род. одн.* !**пѣстынѣ** (1424 *Р* 99).
***ПѢСЧАНЫИ** *прикм.* (2) ◇ пѣсчаны и бродъ (2) (*назва броду у Волинській землі*): а о(т) пѣсчана броду по пиньскыи мостъ (б. м. н., 1366 *Р* 14).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **пѣсчана** (1366 *Р* 14); *знах. одн. ч.* **пѣсчаныи** (1366 *Р* 14).
***ПѢТАКЪ** *ч.* (1) п'ятирічний кінь: а тре(т)яка и четвертока (!) и пѣтока (!) хто забьеть ино по(д)лоугъ дши чіи есть жеребець и его ошецованью имѣе(т) емоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).
ФОРМИ: *знах. одн.* (!) **пѣтока** (XV ст. *ВС* 36 зв.).
ПѢТИРЬ *ч.* (1) (*особова назва*): ТАм мы... далї и потвердили есми емоу... селищє где был татар Пѣтирь (Сучава, 1468 *BD* I, 130).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пѣтирь** (1468 *BD* I, 130).
***ПѢТОК** *див.* ***ПАТОКЪ.**
***ПѢТОКА** ⟨ПѢТАКА⟩ *див.* ***ПѢТАКЪ.**
***ПѢТОКЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а также есми потвердили монастироу нашемоу... ⟨оуси татарове⟩... на имѣ татаро(м)... каса(п) и(с) челѣдъю **си**, пѣто(к) и(с) челѣдоую (sic.— *Прим. вид.*) си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн.* **пѣто(к)** (1462 *Cost. D.* 11).
ПѢТРЪ *див.* **ПЕТРЪ**[1].
***ПѢЧАТЬ** *див.* **ПЕЧАТЬ**[1].
***ПѢЧАТЬ** *див.* **ПЕЧАТЬ**[1].
***ПѢШИИ** *ч.* (1) піший: Въ Степани одъ верховогo а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ФОРМИ: *род. одн.* **пѣшого** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
ПѢШКО *ч.* (2) (*особова назва*): А при томъ свѣдоци были кнАзь Иванъ Чоръторыискьи... панъ Пѣшко марьшалько великого кнАзА (Городок, 1443 *Р* 145); а при томъ были... панъ гаврило шило кирдиевичь... панъ пѣшко маршалокъ нашь (Луцьк, 1445 *Р* 151).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пѣшко, пѣшко** (1443 *Р* 145; 1445 *Р* 151).
***ПЯДЬ** *ж.* (1) ◇ пяди (1) (*у заперечному реченні*) ні на п'ядь, ні на крок: я дей самъ... а ни мои люди с поля старого пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идоуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).
ФОРМИ: *род. одн.* **пяди** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).
ПЯТДЕСЯТ *див.* **ПАТДЕСАТЪ.**
***ПЯТДЕСЯТНЫИ** *числ.* (2) п'ятдесятий (1): А псанъ у Вилни... лѣта Божего тысячного чотыриста пятдесятного и первого (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);
день пАдесАтъны (1) *див.* **ДЕНЬ** 1.
ФОРМИ: *род. одн. с.* **пятдесятного** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *знах. одн. ч.* **пАдесАтъны** (п. 1349 *Р* 4).
***ПЯТДЕСЯТЪ** *див.* **ПАТДЕСАТЪ.**
ПЯТКОВСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): Левону Шаломичу Корница село, што Пятковскій держалъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пятковскій** (1463—1478 *РЕА* I, 36).
ПЯТНАДЦАТЫЙ *числ.* (3) п'ятнадцятий: Писан в Луцку... под лѣты Рожества Христова тисяча лѣтъ чотыриста пятдесят первого, индикта пятогонадцат (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое (!) месеца Сентебрий пятнадцатый денъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **пятнадцатый** (1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч.* **пятогонадцат** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).
***ПЯТНАДЦАТЬ** *див.* ***ПАТНАДЦАТЬ.**
***PIATNICA** *див.* ***ПАТНИЦА.**
ПЯТНИЦЪКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... а пупъ Иванъ Пятницъкий (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Пятницъкий** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).
***ПЯТРА** *див.* ***ПІАТРА.**
ПЯТЪДЕСЯТЪ *див.* **ПАТДЕСАТЪ.**
***ПЯТЫИ** *див.* ***ПАТЫИ.**
***ПЯТЫИНАДЦАТ** *див.* **ПЯТНАДЦАТЫЙ.**
***ПЯТЬ** *див.* **ПАТЬ**[1].
***ПЯТЬДЕСЯТЪ** *див.* **ПАТДЕСАТЪ.**
***ПЯТЬСОТЪ** *див.* ***ПАТЬСОТЪ.**
***ПАДЕСАТЪНЫ** *див.* ***ПЯТДЕСЯТНЫИ.**
***ПАЛПА** *ч.* (3) (*особова назва*): една част от того село да ест слоузѣ нашемоу Никити и сестри его Мърини, сыновом Акимовом ПАлпѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 84).
ФОРМИ: *род. одн.* **Палпѣ** (1495 *BD* II, 84).
! ПАМАТЬ *див.* **ПАМАТ.**
! ПАМАТЬ *див.* **ПАМАТ.**
ПАТ *див.* **ПАТЬ**[1].
ПАТДЕСАТЪ, ПЯТЪДЕСЯТЪ, ПЯТДЕСЯТ *числ.* (25) п'ятдесят: Teź ustawilijeśmo, iź źadin... nie majet' prisiahati na desiaterom boźi prikazani, tolko o welikoj reczi, kotoraja by była piatdesiat hriwen serebra litoho (Луцьк, 1388 *ZPL* 105—106); и тако(ж) завѣзкоу поставлѣе(м) и поставили есми ме(ж) ними пА(т)десА(т) гриве(н) сребра, кто о(т) ни(х) почне(т) иначе (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а та(к)же на то(м) еднанию есми остали пан(у) михаилоу пА(т)десА(т) гривенъ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а на(м) дава(т) с тое земли на црквь бжїю з годоу на го(д) пА(т)десА(т) гро(ш)и (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
ФОРМИ: *наз.* **патдесатъ, пятъдесятъ** 3 (1446 *AS* III, 5; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **патдесат, пятдесят, piatdesiat, па(т)деса(т)** 4 (1388 *ZPL* 106; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; бл. 1458 *Р* 167; 1497—1498 *АЛРГ* 79); *знах.* **патдесат, пятдесят, па(т)деса(т)** 7 (1452 *Cost.* II, 422; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1495 *ВМЗД*; 1497—1498 *АЛРГ* 80; 1498 *ЧІАФ*); **патдесатъ, пятдесятъ, па(т)десатъ, па(т)десѣтъ** 4 (1443 *Cost.* II, 119; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **патьдесать** 2 (1427 *Р* 109); **пятьдесятъ, пят⟨ь⟩десятъ** 2 (1449 *АЛМ* 8; 1495 *РИБ* 621); **петдесат** 1 (1478 *AS* III, 17); *місц.* **у петндесятъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).
ПАТЕРИ *числ., зб.* (1) п'ятеро: а в пасеце бчолы сорокъ и пАтери (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).
ФОРМИ: *наз.* **патерн** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).
! ПАТИП (?) (1): далъ есмь стої бци гнидковича лукно(!) пАтип**е (*Прим. вид.*) ї озера ї морино (б. м. н., 1386 *Р* 33).
***ПАТНАДЕСАТ** *див.* ***ПАТНАДЕСАТЕ.**
***ПАТНАДЕСАТЕ** *числ.* (3) (*цсл.* пАть на десАте) п'ятнадцять: а кто идетъ до илвова, на головное мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ... отъ сто кожи скотїихъ пАтнадесАте гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто идет до ливова, на головномь мытѣ, оу сочавѣ, от скотины один грош... от сто кожи скотих пАтнадесАт гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789).
ФОРМИ: *знах.* **патнадесате** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **патнадесат** ! (1456 *Cost.* II, 789).
Див. ще ***ПАТНАДЦАТЬ.**
***ПАТНАДЦАТЬ** *числ.* (15) п'ятнадцять: В городе оу веници... ко(р)чомъ пАтна(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); про то мы оуставлАемъ и(ж) хто коли позоветь бе(з) повода имееть виноу заплатить пА(т)на(д)цеть (XV ст. *ВС* 16); и они мають тые двѣ копѣ грошей давати и петнатцать бочокъ жита солянок (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).
ФОРМИ: *наз.* **патна(д)цать, патъна(д)цать** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); **па(т)на(д)цеть** 2 (XV ст. *ВС* 15, 30); **па(т)на(д)це(т)** 1 (XV ст. *ВС* 14); *дав.* **патина(д)цать, пятннадъцат⟨ь⟩** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1488 *РИБ* 222); *знах.* **па(т)надце(т), па(т)на(д)це(т)** 3 (XV ст. *ВС* 13 зв., 21, 30);

па(т)на(д)цеть 2 (XV ст. *ВС* 11 зв., 16); **пятнадцать** 2 (1499 *АСД* VI, 3); **петнатцать** 1 (1499 *АСД* VI, 3).
Див. ще ***ПАТНАДЕСАТЕ.**

***ПАТНИЦА** *ж.* (4) п'ятниця: дали уркви стыа патници (Сучава, 1408 Cost. I, 61); A psan u Łypniszkach w piatnicu pered Pokrowom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).
ФОРМИ: *род. одн.* **патници** (1408 *Cost.* I, 60, 61); *знах. одн.* **piatnicu** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142).
Див. ще ***ПАТОКЪ.**
***ПАТОКЪ** *ж.* (7) (*цсл.* патъкъ) п'ятниця: на крѣпость сему наше(м) листу нашю печа(т) привѣсили єсмо оув озера оу круды межи городна и мере(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу патокъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); на великое потверженье сему нашомоу листу привѣснли єсмо наши печати... оу патокъ, предъ прѣображеньемъ га ба нашего їу ха (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а то са дѣяло... оу патокъ патоѣ недѣлѣ оу великомъ постѣ (Львів, 1421 *Р* 94); ино єсми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу по матцѣ бжїи оу па(т)къ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); а по нашемь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вечерь парастас, а оу соуботу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).
ФОРМИ: *знах. одн.* **патокъ, па(т)къ** 5 (1400 *Р* 62; 1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Р* 92, 94; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **пѣток** 2 (1488 *BD* I, 356).
Див. ще ***ПАТНИЦА.**
***ПАТСОТ** *див.* ***ПАТЬСОТЪ.**
***ПАТСОТЪ** *див.* ***ПАТЬСОТЪ.**
***ПАТСОТЬ** *див.* ***ПАТЬСОТЪ.**
ПАТЪ *ч.* (2) (*назва села у Київській землі*) П'ятка: о(т) коде(н)ское роуды до гли(нно)го теснъ патъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).
ФОРМИ: *наз. одн.* **патъ** (бл. 1458 *Р* 167); *род. одн.* **патоу** (бл. 1458 *Р* 167).
***ПАТЪНАДЦАТЬ** *див.* ***ПАТНАДЦАТЬ.**
***ПАТЫИ** *числ.* (18) п'ятий: А писанъ листъ оу смотричи по бьимъ нароженьи ≠а. лѣтъ и т̃ и о̃ патого лѣта (Смотрич, 1375 *Р* 20); писанъ листъ оу соучавѣ, великого поста патоѣ недѣли (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а то са дѣяло... оу патокъ патоѣ недѣлѣ оу великомъ постѣ (Львів, 1421 *Р* 94); А псан в Киѣве под лѣты ржства Исус. Хсва тисяча лѣтъ и чотыриста чотырдесятъ пятого лѣта (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); Писан у Володимеры, в лето тисеча чотырыста семъдесят пятоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Писанъ у Бильни, въ лѣто семое тысечи семое, мѣсяца Іюня пятого дня (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **паты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92 зв.); *род. одн. ч., с.* **патого, пятого** 3 (1375 *Р* 20; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1499 *АСД* VI, 3); **pyetoho** 1 (1395 *GL* 166); *знах. одн. с.* **патоє, пятоє** (1437 *Cost.* I, 515; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 241); *наз. одн. ж.* **петаа** 2 (XV ст. *НРРГ;* 1491 *BD* I, 459); **пета** 1 (XV ст. *НРРГ*); *род. одн. ж.* **патоѣ** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1421 *Р* 94); **патон** 1 (1445 *СРК*); *знах. одн. ж.* **петоую** (1491 *BD* I, 459).

ПАТЬ[1], **ПАТ** *числ.* (49) п'ять: а о(т) того села... оузали єсмы пать дворы татаръ (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а увзялъ есми за тые земли у него двацять и пять копъ грошей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а тоє име(н)є да(д)ковичи я а любо по мнѣ боудоучии маe(т) подати па(н)у петроу яновичоу... ис то(л)кими(ж) людми два(д)ца(т) чл̃вко(в) и па(т) чл̃вко(в)... ка(к) я в не(г) вза(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А пать новы(х) члвки єщо воли не выседели (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ бита на годъ по пати коуѳтере(и) коро(т)кихъ а по пати коне(и) (Краків, 1487 *АМЛ*); мы Стефан воевода... знаменито чинимъ... оже прїидоша прѣд нами... молебникь нашь кир попь Григорїе... и съ вьсѣми яже о христѣ братїами... и дали господствоу мы петь сель (Ясси, 1500 *BD* II, 173).
ФОРМИ: *наз.* **пать** 16 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 92, 92 зв., 93, 93 зв.); **пат, па(т)** 4 (1436 *Cost.* I, 450; 1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); **! тыхъ** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *дав.* **патн, пяти** (1481 *BD* II, 365; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1487 *АМЛ*); *знах.* **пать, пять** 13 (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1449 *Cost.* II, 747; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1463 *ГГЯ*; бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1481 *BD* II, 365); **пат, па(т)** 8 (1437 *Cost.* I, 515; 1452 *Cost.* II, 410; 1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1490 *Пам.*; 1496 *АЛРГ* 78; 1499 *BD* II, 154); **пет** 2 (1459 *BD* I, 34; 1468 *BD* I, 130); **петь** 1 (1500 *BD* II, 173); *дав. мн.* **паты(м)** (1437 *Cost.* I, 515).

! ПАТЬ[2] 〈ОПАТЬ〉 (1): а хотаръ селомъ да є(ст) о(т) великыи друмъ... оу малоую могилоу та на столпъ а о(т) толѣ па(т) (!) могили на столпъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).
Див. **ОПАТЬ.**
***ПАТЬДЕСѢТЪ** *див.* **ПАТДЕСАТЪ.**
***ПАТЬДЕСАТЪ** *див.* **ПАТДЕСАТЪ.**
***ПАТЬДЕСАТЬ** *див.* **ПАТДЕСАТЪ.**
***ПАТЬНАДЦЕТЬ** *див.* ***ПАТНАДЦАТЬ.**
***ПАТЬСОТЪ** *числ.* (21) п'ятсот: и на болшю крѣпость нашего осужениа помочное взали єсмы оу крола... а то тако аже король заплативъ па(т) сотъ гривенъ тымъ пана(м) има вечисто держа(т) (Медика, 1404 *Р* 70); а который брат хотѣлбы от нас тот дѣлъ порушити, тогды мает патсот коп отложити брати своей (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а котрый з нас выстоупить с того дѣлоу, тогдѣ осподарю королю Его Милости патсоть коп (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а маеть намъ в каждый год давати по пяти сот коп грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).
ФОРМИ: *дав.* **патн сот, пятисотъ** (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 81—82, 82); *знах.* **патьсотъ, пятьсотъ, пят〈ь〉сотъ** 8 (1482 *AS* I, 79; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1489 *АМВ; РИБ* 431); **патсотъ, патсот** 6 (1463 *AS* I, 55; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **па(т) сотъ** 3 (1404 *Р* 70; 1487 *АМЛ*); **патсоть** 1 (1475 *AS* III, 14).
ПѪТЪ *див.* **ПОУТЬ.**
ПѪТЬ *див.* **ПОУТЬ.**

РАБ *див.* **РАБЪ.**

РАБЕЕВИЧЪ *ч.* (5) *(особова назва):* Жаловалъ намъ... Есько Рабеевичъ на дядьковича своего (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рабеевичъ** (1489 *РИБ* 431, 432); *род. одн.* **Рабеевича** (1489 *РИБ* 432); *дав. одн.* **Рабеевичу** (1489 *РИБ* 431); *знах. одн.* **Рабеевича** (1489 *РИБ* 432).

РАБЕЙ *ч.* (1) *(особова назва):* отецъ дей мой Рабей сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рабей** (1489 *РИБ* 431).

***РАБОТА** *ж.* (5) (*цсл.* работа) **1.** *(результат діяльності)* робота (2): Коли комоу четыри волы возме(т) силою а боуде(т) на то осве(т)ченье за замєшканьє ты(х) воло(в) и работы за ка(ж)ноую нєдѣлю имєє(т) платити д̃ скотца (XV ст. *ВС* 30).

2. *(трудова повинність феодально залежних селян)* робота (1): о(т) ты(х) вышеписанны(х) се(л) и що бы они оучинили с тою глобою ка(к) знаю(т) и ни жадною (!) нашу службоу, а ни работу що бы нє платили намъ тоты лю(д) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288—289).

3. справа, діло (2): И по сєм да знат ваша милость за работоу що стє поустили къ нам поклисари а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє подробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); Тоє въсє вышеписанное мы вишеписанѝи Іо Стефан воєвода... на тыи слюбы и присѣгы, що вышє пишєм о въсѧх рѣчех и работах и записов, на наше право... слюбоуєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *знах. одн.* **работоу** (1447 *Cost.* II, 289; XV ст. *ВОРСР* 179; 1475 *BD* II, 336); *знах. мн.* **работы** (XV ст. *ВС* 30); *місц. мн.* **о работах** (1499 *BD* II, 425).

Див. ще ***РОБОТА.**

РАБОТЪ *ч.* (2) *(особова назва):* а мы та‹кождере и от нас› єсми дали и потвръдили... слоузѣ нашємоу Работъ и сєстри єго Соръ... тоє сєло на Виннои (Сучава, 1493 *BD* II, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. дав.* мы... дали... **Работъ** (1493 *BD* II, 14).

РАБЪ, РАБЬ, РАБ *ч.* (17) *(покірний божій волі)* раб, слуга: Г̃(с)и помози рабу своему юрью болковичю создавшему цр̃квь и олтарь ст̃аго архиєрѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Азъ рабь б̃жїи... именемъ стефанъ по прозвищоу ж винцъ коупи(х) съ тетраєу(г)ль за своѫ д̃шѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Се азъ рабъ б̃жїи кнзь ан(д)ре(и) владимирови(ч) приѣз(д)илъ єсмь въ кїєвь съ своєю женою (Київ, 1446 *Р* 154); Се *(в реєстрі* съ.— *Прим. вид.)* аз раб владыкы моємоу исоу христа, Іо Стефан воєвод... знаменито чиним... ож... Негша, дочка Жоуржї и съ єи дѣтми... продали свою правою (!) и питомоую отнину (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рабъ, рабь, раб, ра(б)** 15 (1401 *ЗКЄ*; 1446 *Р* 154; 1462 *BD* I, 70; 1473 *BD* I, 181; 1476 *BD* I, 211; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 376; 1490 *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 451 і т. ін.); **! равь** 1 (1453 *Cost.* II, 453); *дав. одн.* **рабу** (бл. 1350 *Р* 8).

***РАБЫИ** *прикм.* (1) строкатий, рябий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний... а пану Гвоздю кожух куний, рабою камъкою волочен (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **рабою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

РАБЬ *див.* **РАБЪ.**

РАВАСОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ панъ вилча о(т) липникы... и панъ мисѣ равасовскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы также... обицоуємъ... тотъ голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **равасовскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***РАВАСОВЪ** *прикм.* (2): а то єсмы ємоу дали оури(к) за равасова сєла о(т) сочавѣ и о(т) жежїи (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **равасова** (1425 *Cost.* I, 173).

Пор. **РАВАСЪ.**

РАВАСЪ *ч.* (3) *(особова назва):* а на то вѣра моя вышеписаннаго александра воєводы... и вѣра пана равасъ литовоя (Сучава, 1403 *ДГАА*); мы александръ воєвода, господарь земли молдавскои, ис нашими землѧны... на имѧ, панъ жюржь староста... панъ яцко, панъ равасъ литовои слюбили єсмы... вєлебному владиславови, королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629).

ФОРМИ: *наз. одн.* **равасъ** 1 (1407 *Cost.* II, 629); *зам. род.* вѣра пана **равасъ** 1 (1403 *ДГАА*); *род. одн.* **! риваса** (1407 *Cost.* I, 56).

РАВНО *присл.* (58) (*цсл.* равьно) **1.** так само, так же (56): тѣмь мы видѣвшє правою (!) и вѣрноую слоужбоу єго до на(с)... дали єсмы ємоу оу нашеи зємли молдавскои два сєл(а)... ємоу и дѣтє(м) єго... равно и оуноучєто(м) єго (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); да єст им и от нас оурикь и съ въсѧм доходом, им и дѧтєм их равно и оуноучатом их (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

2. (з ким) нарівні (2): Алє хочоумъ єго миловати и оу чти... держати, равно с нашими вѣрними и почєсними бояре (Сучава, 1460 *BD* II, 270); Алє вас хочєм держати и оу вєликои милости и ласцѣ держати и чти равно с нашими наивышшими болѣры (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

Див. ще **РОВНО.**

! РАВЬ *див.* **РАБЪ.**

РАДА *ж.* (206) (*стч., стп.* rada, *свн.* rāt) **1.** порада, рада (15): Мы дмитрин инѣмъ имєнємъ корибу(т) кнѧ(з) литовскии чинимъ то зиаємо... иже добраѧ рада наших боѧръ и всѣхъ землѧнъ н нашєю доброю волєю... володиславу королеви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40); Колижь межи рожаємь людьскимь ничого не єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знамєиито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... оучинєныѣ землю шепиньскоую... дароуємы а ворочаємы ж иашыхь пановь... вѣданеїмь, рады и волєю особьни, на вѣкь вѣкомь имити (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... ис приѧтелскою радою... кн(ѧ)зю Семену Василєвичу дѣдѣчу Збаразскому продал єсми ємоу вѣчную отчизиу свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Також и... крал полскїи и братїя єго... землю нашю молдавскоую от вьсѧх непрїятелеи наших... мечем и радою и людмы... завжды... боудоут боронити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420);

р а д у р а д и т и (6) радити раду, радитися: знамєнитосто чинимы ... иже мы романъ воєвода... королеви польскому... и слубуємъ... помагати и добра рада радити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); имаємы єму добрую раду радити, а противъ єму никоторымъ врѣмєнємъ нє быти (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); и також имаємы єго выстєрєгати о(т) всѣхь злы(х) рєчєи и имаємь доброую раду радити (Сучава, 1433 *Cost.* II, 653).

2. *(дорадчий орган верховного правителя)* рада (174): тогды мы, исъ нашєю вѣрною радою дали єсмо и потвєрдили єсмо єго правого всєго имѣнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и мы порадивсѧ с нашими кнзи и с паны и с нашєю вѣрною радою даємъ и дали єсмо тому прє(д)рєченому пану андрѣю... сєло михлинъ (Київ, 1433 *P* 118); мы панове господарѣ нашего илїи воєводы... и рада прѣ(д)рєченнаго... илїаша воєводы... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... паиу владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє... обицоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); Нє єсть то ди(в)... иже писа(л) такии рѣчи... жадая... мысли ваши... нѣкотороє о на(с) оувести оу вотпѣньє а противоу радѣ кролювъства нашего братьскоую приязнь... хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А при томъ были свєтки рада наша кнзь михаило васильєвичь... а ины(х) много добры(х) при томъ было (Луцьк, 1452 *P* 161); А на то свѣдковє наш митрополит, и рада королєвскаа (Сучава, 1460 *BD* II, 276); мы з ра(до)ю пано(в) наши(х) оуставлѧємь ни с чого ли(ч)бы нє (до)вать (!) ємоу (XV ст. *BC* 35 зв.); Смотрєли єсмо того дєла с паны радою нашоую (Вільна, 1499 *ВФ*);

(керівний орган церковних сановників) рада (1): и своимъ тывуномъ приказуємъ судовъ церковъныхъ не судити, ибо мирскимъ не просчено отъ закона Божыя доступоватыся въ тыє рады (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

3. *(член ради)* радник (2): Umyslili jesmo s panу radami naszimi i dali prawa (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); ино мы... згадавши зъ паны радами нашими тую данину... потвержаемъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3—4).

4. *(намовляння)* підмова (3): вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижь нѣкгды прєможныи панъ александръ воєвода зємлѣ молдавскои з направы а рады нєприятєлии нашихъ... былъ напротиву намъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121); А також прєрєчєннїи крал... слюбили нам... иж нигдє... нє имают нам оудилати, ани оучинком анн радою (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

(зговір) змова (1): а николи нє имаєм быти в ради алибо оу вымовѣ, прѧз сѧ, алибо прѧз кого иного (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

◇ р а д у ч и н и т и (1), ⟨р а д у⟩ д а в а т и (напротиву кому) (1) підмовляти (кого проти кого): а мы такѣжь оурозумѣвши... а познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... нє чинилъ а ни давалъ... єго... правого чиними (Ланчиця, 1433 *P* 121); р а д у д а т и (1) дати допомогу, допомогти: А також мы... ани жаднои радї ани помочи Тоурком нє имаєм дати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424); р а д ы о у ж и т и (1) взяти участь у нараді: тогды на роцѣ напрє(д) рєчєным стронамъ... з добрымъ розмышлєниємъ мног добры(х) люд(и) ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х) и оу єдин(с)твѣ воли нашєи... осудили єсмы... ажє г(с)дрь нашь кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига (Медика, 1404 *P* 70); в з я т и р а д у (1) *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **рада, ра(д)** (1388 *P* 40; 1434 *P* 128; 1442 *Cost.* II, 719; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1453 *Cost.* II, 765; 1460 *BD* II, 276; 1467 *BD* II, 297; 1494 *BD* II, 387; 1499 *ВФ* і т. ін.); *род. одн.* **рады** 19 (1393 *Cost.* II, 607; 1404 *P* 70; 1433 *P* 121; 1447 — 1492 *ЛКБВ*; 1448 *Cost.* II, 738; 1449 *Cost.* II, 746; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 302; XV ст. *BC* 10; 1496 *BD* II, 402 і т. ін.); **радї** 2 (1455 *Cost.* II, 769; 1499 *BD* II, 424); **! радъ** 1 (1435 *Cost.* II, 679); *дав. одн.* **радѣ** 6 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1468 *BD* II, 301; 1487 *AS* I, 239); **ради, радї** 2 (1435 *Cost.* II, 679; 1453 *Cost.* II, 766); **раде** 1 (1499 *ВФ*); *зам. ор.* съ всєи... **радѣ** 2 (1448 *Cost.* II, 305); *знах. одн.* **раду, радоу** 7 (1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 653; 1468 *BD* II, 305; 1495 *РИБ* 620); **рада** радити 1 (1393 *Cost.* II, 607); *ор. одн.* **радою, ра(до)ю** 105 (1361 *AGZ* 6; 1403 *ДГАА*; 1411 *Mih. Alb.;* 1438 *P* 138; 1448 *Cost.* II, 305; 1451 *AS* I, 44; 1466 *BD* I, 105; 1470 *AS* I, 65; 1480 *BD* I, 239; 1499 *ВФ* і т. ін.); **радои** 1 (1445 *Cost.* II, 730); *місц. одн.* **в ради** (1462 *BD* II, 284); *знах. мн.* **рады** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1436 *Cost.* II, 706); *ор. мн.* **радами** (1388 *ZPL* 103; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

! РАДЄВИТЄИ ⟨РОДОВИТЄИ⟩ *див.* ***РОДОВИТЫИ.**

***РАДЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы вєликии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сну радєвича (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **радєвича** (1424 *ДГВВ*).

РАДЄНЪ *прикм.* (3) ◇ б ы т и р а д ъ н и *див.* **БЫТИ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **радєнъ** (1498 *BD* II, 414); *наз. мн.* **радни, радъни** (1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 420).

РАДЄШАНИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨а⟩ хотаръ томоу сєлу почєнши о(т) могыли... та дорогою до потока що идєтъ на радєша(н) (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162); тѣ(м) мы видѣвши є(г) правоую и вѣрноую слоужбоую (!) до на(с)... потвєрдили єсми ємоу... сєла... на имѣ радєшани и... мынзанци (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386).

ФОРМИ: *наз.* **радєшани** (1434 *Cost.* I, 386); *знах.* **радєша(н)** (1424 *Cost.* I, 162).

РАДИ, РАДЫ, РАДЇ *прийм.* (27) (з род.) **1.** *(виражає причинові відношення)* (18) ради, заради *(у постпозиції)* (17): и дали єсми монастирю о(т) нѣмца... озеро на(д)нистрѣ... того ради колико возовъ пошлю(т) о(т) нѣмєцкого монастырѣ или по рибоу или по мє(д)... щобы о(т) ни(х) нигдє нє оузѣли мыта (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); Марушка... присѣгла... ажє ива(н) исъ своими братїами нѣ(с) оунукы ку(п)чичєви ани єи самои... ани ми(х)нови Сєго ра(ди)... мы єсми дали и потвєрдили марушки и ми(х)нови плємєнику єи оусѣ сєла (Васлуй, 1474 *РГС*); Того ради мы видѣвшє их(ь) доброи воли... мы також(ь)дєрє и от нас(ь) дали и потвръдили слоузѣ нашєму паноу Пътроу комисоу тоє прѣд(ь)рєчєноє половина сєло от Грозєщи (Сучава, 1490 *RA* 254—255);

(у препозиції) (1): Бо и тєпєръ послали єсмо нашого посла Костю дьяка до вашой милости... ради тоєжъ прыгоды вашєи милости, што отъ нєго вамъ стала ся (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. *(виражає відношення мети)* задля, заради (8) *(у постпозиції)* (5): а иамъ... православнымъ християномъ... достоитъ исполняти Божия церкви... и того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); мы Стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєнито... ожє прїидоша... ива(и)... исъ своими братїами и тѣгали... на марушкою... того ра(д) ми єсми смотрили и судили ис нашими боѦры (Васлуй, 1474 *РГС*);

(у препозиції) (3): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыемникомъ (!) его село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); и тако(ж) прїидє прѦ(д) иами... па(и) костє оуры(ш)... и оучини(л) радї божїи млстї, а бы ємоу вѣчнои памѣти и да(л) свою пасикоу (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншим відмінком) (1): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... ожє... башота маноуйло прїидє прѣ(д) нами... и дадє єдно сєло своє... манастырю о(т) нѣмца... тѣмъ ради и мы по єго данїю даємъ и дали єсми тоє сєло башотѣни (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

РАДИВИЛОВИЧЪ, РАДИВИЛОВИЧ *ч.* (8) *(особова назва)*: Прик. нам. во вн(л) кан. пи. Мк. Род. (!) (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); При томъ были: во(евода) Вил(енскій), паиъ Мих(аило) Рад(ивиловичъ), кан(цлеръ) нам(ѣстникъ) Новг(ородскій) паиъ Юр(ій) Пац(овичъ) (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); и на(д)то єщє Өє(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловича воєводу виленъского канъцлєра нашого (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **радивиловичъ, Радивилович, Рад(ивиловичъ)** 3 (1494 *АЛМ* 54; 1495 *РИБ* 621; 1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **ра(ди), ра(д)** 3 (1495 *ВК*; 1496 *ВМФС*; 1499 *ГОКІР*); *род. одн.* ! **Род.** (1493 *АЛРГ* 56); *знах. одн.* **радивиловича** (1499 *ВФ*).

РАДИВИЛЪ *ч.* (3) *(особова назва)*: воєводѣ троцкому паноу радивилоу остиковичоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А при томъ были свѣдоки, рада наша: отецъ нашъ князь Матей, бискупъ Виленскій... панъ Радивилъ Остиковичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Радивилъ** (1492 *АЛМ* 31); *дав. одн.* **радивилоу** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **радивиломъ** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***РАДИВОНЪ** *ч.* (4) *(особова назва, цсл.* Родионъ, Иродионъ, *гр.* Ἡρῳδίων) Родіон, Радивон: И мы имъ, семи чоловекомъ на имя Ивану а Гаврылу... а Радивону тые корчъмы Врудъкіе продали (Радомль, 1487 *РИБ* 227—228); Иио мы... тые людн... на имя Гануса Шатрановича... а Радивоиа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Радивону, радивоноу** (1487 *РИБ* 228; 1489 *АМВ*); *знах. одн.* **Радивона** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

***РАДИВОНЪКОВАЯ** *ж.* (1) *(особова назва)*: Въ лѣто шеститисѦщноє шистьдесѦтъ сємоє купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **радивоиъковоѣ** (1359 *Р* 10).

***РАДИВОУНЪКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **ставъ радивоунъковъ** *див.* **СТАВЪ**[1].

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **оу радивоунъковѣ** (1366 *Р* 12).

! **РАДИЛА** ⟨**РАДУЛА**⟩ *див.* **РАДОУЛЪ.**

РАДИТИ[1], **РАДИТЇ, РАДЇТИ** *дієсл. недок.* (25) *(стч.* raditi, *стп.* radzić, *свн.* rathen) **1.** (кому, к чому, без додатка) сприяти (кому), підтримувати (кого) (12): мы дмитрии... кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже добраѦ рада наши(х) боѦръ... доброю волєю... володиславу королєви польскому... голдовали єсмо вѣрно и право... слюбуємы... къ ихъ доброму ради(т) (Краків, 1388 *Р* 40—41); и мы при нѣмъ так же слюбуємы радити и сами дєржати нєпорушно (Ланчиця, 1433 *Р* 123); а надѣю маю(ч) и дооуѳаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длѦ чти и доброго нашєго ничого мєнши вы ка(к) они та(к) много чинили є єстє (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы... слюбоуєм... жадного иного пана нє искати... али єго милости кролю... помагати... и радити (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372).

2. (на що, у що) намовляти (до чого) (4): а по нашємъ ⟨живо⟩тѣ кто ⟨боу⟩дєт ⟨господарь нашєи⟩ земли... тотъ ⟨що...⟩ или би радилъ на пороу⟨шєнїє⟩ таковы да є(ст) ⟨проклѦ(т)⟩ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249); а николи нє хочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю... где бы коли того исного пана нашєго... кролѣ полского... лихоє оу волотство ражєно... и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи... обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

3. (без додатка) *(бути членом дорадчого органу верховного правителя)* радити (1): а за насъ и чада наша Господа Бога молити... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

4. (без додатка) радитися (з ким) (2): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ иєволю ка(к) мочї имє(м) н похилити соби головоу томоу поганствоу (Васлуй, 1456 *ЭСФ*);

раду радити (6) *див.* **РАДА.**

ФОРМИ: *інф.* **радити, радитї, радїти, ра(дї)ти, ради(т)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 621; 1433 *Cost.* II, 653; *Р* 123; 1435 *Cost.* II, 689; 1457 *Cost.* II, 811; 1485 *BD* II, 372; 1499 *Cost.* II, 737 і т. ін.); *перф. 1 ос. мн.* **радили єсмы, ра(д)ли єсмы** (1456 *ЭСФ*); *2 ос. мн.* ! **є(ст), єстє радили** (1447—1492 *ЛКБВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **би радилъ, бы... радиль** (1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679, 682); *предик. пас. дієприкм.* **ражєио** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ**[1], ***ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, *ОУРАДИТИ.**

РАДИТИ[2] *див.* **РѦДИТИ.**

***РАДИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (кому) подобатися, відповідати чиїм намірам: Я кн(Ѧ)зъ Юри Василєвич Жаский вызиаваю... ижєт продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє иа Волыни своє власноє из людми которыєж в том имєни живут рєчєноє Бєлашов за тридцат коп широких грошєи... продал єсми єму... так, ижєт он волєн... продати... как жє сѦ єму налєпєй будет видєти и радити (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѦ... будєт... радити** (1466 *AS* I, 62).

РАДИТЇ *див.* **РАДИТИ**[1].

***РАДИЧЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ ⟨**сєлищє**⟩ **радичєво** *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **радичєво** (1448 *Cost.* II, 324).

РАДЇ *див.* **РАДИ.**

РАДЇТИ *див.* **РАДИТИ**[1].

***РАДНИИ** *див.* ***РАДНЫИ**[1].

***РАДНЫИ**[1] *ч.* (12) *(стп.* radny) *(член ради)* радник: А на то єст вѣра н доуша... оусих боярь наших радиих, и вєликих и малих (Коломия, 1485 *BD* II, 372); а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли... о(т)сю(л) с короуны нѣкотoрыи паны радиыи... к ва(м) до кнзьства вєликого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А на болшоую крѣпост... нашоу пєчат болшоую... и пєчати бояр наших радных вєлѣли єсмы привѣсити (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. мн.* **радиыхъ, радных** 4 (1496 *BD* II, 402; 1499 *BD* II, 420, 425, 443); **радних** 2 (1485 *BD* II, 372); *знах. мн.* **радныи** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **радными** 2

(1499 *BD* II, 419, 420); **радными** 1 (1499 *BD* II, 425); **радними** 1 (1485 *BD* II, 371).

***РАДНЫИ**[2] *прикм.* (1)потрібний, бажаний: а прото єстли на пєрвьшии ваши листы о(т) мистра(т)о писаноє нє єсть к ва(м) принєсєно можєтє ачьсѧ ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немєцкого списку (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **радноє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

РАДОВИЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том былъ... панъ Брян Радовицкий (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Радовицкий** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***РАДОВСКИИ** *прикм.* (4): в лѣ(т)≠ЅЦПИ м(с)ца гє(н) к при єп(с)пѣ радовско(м) Іоникїи (б. м. н., 1480 *DC* 9); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Іоанїкїє єпископь Радовскои єпископїи... слюбили єсмо... кролєви полскомоу... вьсє моцнє а нєпороушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **при радовско(м)** (1480 *DC* 9); *наз. одн. ж.* **Радовскаѧ** (1490 *BD* I, 420); *род. одн. ж.* **Радовскои** (1490 *BD* I, 420; 1499 *BD* II, 425).

Пор. **РАДОВЦИ**[1].

РАДОВЦИ[1] *мн.* (35) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Редеуці: А на то єст велика мартоурїѧ и вѣра выш(є)писанаго Стєфана воєводы... и наши єпископи Тарасїѧ от Романова трьг(а) и кир Іоаникиѧ от Радовцєх (Сучава, 1472 *BD* I, 170); а по нашє(м) животѣ кто боудє(т) гп(д)ръ нашєи зємли молдавскои... то(т) щоби нє пороуши(л) нашє(г) даанїа... али щоби оутвръди(л) и оукрѣпи(л) заноужє єсми дали и потвръдили тои иашєи єпи(с)копїи о(т) радо(в)цє(х) (Сучава, 1490 *DC* 149).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **Радовци** (1473 *BD* I, 186, 187; 1481 *BD* I, 257); *місц.* **оу Радовцє(х)** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *зам. род.* **от Радовцєх, Радовцє(х), радьвцє(х), радо(в)цє(х)** (1472 *BD* I, 169, 170; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257, 276; 1490 *BD* I, 420; *DC* 147, 149 і т. ін.).

РАДОВЦИ[2] *мн.* (5) *(назва села на Буковині)* Радівці: а оны имають писати намь... двѣ црквы єдна о(т) долнєго тръга, а дроугаа... развѣ цркви от радовци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); и дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м)... о(т) радовци... и о(т) пасыкы о(т) радовци (Побрати, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз.* **радовци** 1 (1443 *ДГСПМН;* 1446 *ПГСПМР*); *зам. род.* от **радовци** 3 (1415 *Cost.* I, 122; 1448 *ДГПР*); *знах.* **радовци** (1437 *Cost.* I, 541).

РАДОГОЩА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Радогоща: Так же што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору сєло Бродов, а такжє Радосєлки, Радогоща (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Радогоща** (1396 *AS* I, 20).

***РАДОМИРОВЪ** *прикм.* (2): а хотар тому сєлу от одиной сторонъ сочава от вєрха сочавы простѣ на могилу на радомирова сєла (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **радомировъ** (1393 *Cost.* I, 13); *знах. мн. с.* **радомирова** (1393 *Cost.* I, 13).

Пор. ***РАДОМИРЪ.**

***РАДОМИРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, слов.* Радомиръ) Радомир: Азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ по прозвищоу (ж) винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и за дшѫ... радомира (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **радомира** (1401 *ЗКЄ*).

***РАДОМЛЬ**[1] *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Radom): И тыми разы они... повєдили на(м), што (ж) дє(и) пє(р)во сєго о(т)цы и(х) право мѣли пєрє(д) королємъ єго мл(ст)ю оу лѧсє(х) в радомли (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в радомли** (1495 *БСКИ*).

***РАДОМЛЬ**[2] *ч.* (1) *(назва замку у Віленському воєводстві)* Радомль: Писанъ въ Радомли, гєнъвар⟨ъ⟩, 29 день, инъдиктъ 5 (Радомль, 1487 *РИБ* 228).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Радомли** (1487 *РИБ* 228).

***РАДОСЄЛКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Радошівка: Такжє што придали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Фєдору сєло... Радосєлки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах.* **Радосєлки** (1396 *AS* I, 20).

***РАДОСТОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло радосто(в) а в томъ сєлє три члвки (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **радосто(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

***РАДОТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Пакь господство мы даль сьм имь чътири сєла измѣноу за тоти сєла: ... єдно Доумбравѣнє... дроугоє Радотєщи (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *знах.* **Радотєщи** (1499 *BD* II, 162).

***РАДОХОВКА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Радухівка: и мы... дали єсмо ємоу... Соуховсь дворищє вєрхъ Радоховки (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **Радоховки** (1446 *AS* III, 5).

РАДУОЛ *див.* **РАДОУЛЪ.**

***РАДУЛЄЦОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ томоу сєлоу о(т) чирєша... до хотара ра(д)улєцова (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ра(д)улєцова** (1411 *Cost.* I, 84).

***РАДОУЛОВЬ** *прикм.* (3): тѣмъ мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоу до иа(с)... дали єсми ємоу... сєла иа поутнои, на имѣ гдє бы(л) станъ хърцъганъ, гдє былъ ⟨домъ⟩ радоулово (!) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226); и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє... андрѣ (!) снъ р(д)оуловь съ чєлѣдїю (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522);

⟨с є л и щ є⟩ р а д о у л о в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **р(д)оуловь** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **!радоулово** 1 (1445 *Cost.* II, 226); *наз. одн. с.* **радоулово** (1448 *Cost.* II, 324).

Пор. **РАДОУЛЪ.**

РАДОУЛЪ, РАДОУЛЬ, РАДОУЛ *ч.* (58) *(особова назва, болг., серб.* Радул): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь сьзидашє црковь въ имє стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); та продали тоє сєло слоуга(м) наши(м)... ра(д)улоу и братоу єго стоики (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Радоулъ, Радулъ, Радоуль, Радуль, Радоул, радоуль, радоу(л), ра(д)уль, р(д)оулъ** (1404 *ГМ*; 1429 *Cost.* I, 258; 1435 *МЭФ* 3; 1437 *Cost.* I, 541; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 342; 1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1486 *DC* 144; 1497 *Cost. S.* 208 і т. ін.); *род. одн.* **радула, радоула, раду(л)** 39 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 132; 1448 *Cost.* II, 314; 1453 *Cost.* II, 468; 1455 *Cost.* II, 544; 1464 *BD* I, 86; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 263 і т. ін.); ! **радила** 1 (1452 *Cost.* II, 410); *дав. одн.* **ра(д)улоу** (1497 *Cost. S.* 208, 209).

! РАДУѦМИ ⟨РАДЦѦМИ⟩ *див.* **РѢДЦѢ** [2].

РАДЦѢОВЬСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* ана продала пєтрашкови радьцѣовьскому свою дѣдниѹ (Перемишль, 1359 *P* 10); коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколъть оу шюлжичювь оу хлиплѧ (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **радцѣовьскии** (1366 *P* 12); *дав. одн.* **радьцѣовьскому** (1359 *P* 10).

***РАДЦѦ** *див.* **РѢДЦѢ**[2].

РАДЪ *прикм.* (10) *(у знач. присудка)* радий: што ієстє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрєз бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочємъ ради то учинити вамъ (б. м. н., 1341 *P* 2); И... абы єстє знали...

бо исъ тымъ вашымъ посломъ и великого князя московъского посолъ до насъ прышолъ и... правилъ онъ... што онъ не радъ бы былъ тому, што межы вашою милостью зъ великимъ князємъ московъскимъ таково дело сталосѧ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447—448).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **радъ** (бл. 1386 *Р* 30; 1495 *АЛМ* 84; 1499 *BD* II, 447, 448); *наз. мн.* **радї, rady, рад** (1341 *Р* 2; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 142; 1453 *Cost.* II, 765; 1468 *BD* II, 306).

***РАДЪВЦИ** *див.* **РАДОВЦИ**[1].

***РАДЪЦѢОВЬСКИИ** *див.* **РАДЦѢОВЬСКИИ.**

РАДЫ *див.* **РАДИ.**

***РАДЬ** *ч.* (2) *(особова назва, пор. серб.* Радь, *болг.* Радьо): и с того радеви и своими дѣтми намъ служити вѣрне (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **радеви** (1445 *СРК*).

РАЗАНОВИЧЪ *див.* **РЕЗАНОВИЧЪ.**

***РАЗБОИ** *ч.* (9) (*цсл.* разбои) напад з метою пограбування, грабіж, розбій (7): Оуставлѧемь и сказоуемь колї хто боудѣ(т) трїичи обаженъ пере(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои... на векы жа(д)ное чти ие имее(т) иметь (XV ст. *BC* 36 зв.);

р а з б о и ч и н и т и (2) нападати з метою пограбування: О бѣглецо(х) што разбои чїнѧть (XV ст. *BC* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **разбои** 8 (XV ст. *BC* 7, 7 зв., 26 зв., 32 зв., 36 зв.; *СЯ* 43 зв.); ! **ра(з)б** 1 (XV ст. *BC* 36 зв.); *місц. одн.* **о разбои** (XV ст. *BC* 17 зв.).

Див. ще ***РОЗБОИ.**

***РАЗБОИНЇКЪ** *ч.* (2) (*цсл.* разбоиникъ) розбійник, грабіжник: Прїгожаетсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) землѧ(и)... чинѧтсѧ разбоииїци (XV ст. *BC* 28).

ФОРМИ: *наз. мн.* **разбоинїци** (XV ст. *BC* 28); *знах. мн.* **разбоинїци**(XV ст. *BC* 28 зв.).

Див. ще **ROZBOJNIK.**

***РАЗБРОИТИ** *дієсл. док.* (1) (*серб.* разбројити) (що к кому) пояснити, роз'яснити (що кому): И по сем да знат ваша милость за работоу що сте поустили къ нам поклисари... а мы въсемоу добрѣ оуразоумехмо, въсе по дробноу; и пак колико беседе имахмо къ вашеи милости, а мы по рѣдоу въсе къ ним разброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **разброихмо** (1475 *BD* II, 336).

РАЗВЄ *див.* **РАЗВѢ** [2].

РАЗВѢ[1], **! РАЗДѢ** *част.* (8) (*цсл.* развѣ) *(видільно-обмежувальна)* хіба що: и инъ соудецъ да не имаютъ развѣ да дръжатъ о(т) нашего двора о(т) Ѧсъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398); абы не платили... мыто... ни от единои тръговли; развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от едноу мажоу едноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

РАЗВѢ[2], **РАЗВЄ** *прийм.* (4) *(з род.) (виражає об'єктні відношення, вказує на виділення групи подібних осіб або предметів)* крім: а оны имають писати намь за тыѧ два села двѣ црквы една о(т) долнего тръга, а дроугаа котора наша волѧ бѫдеть, развѣ церкви от радовци (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122); тако(ж) оуси оубоги да слоухаю(т) нашеи митрополїи и ино(г) су(д)цѧ да не имае(т) ихь соудити развѣ митрополита или его протопопа (Сучава, 1458 *DIR«А»* 512).

***РАЗДЄЛИТИ** *див.* **РАЗДЄЛЇТЬ.**

РАЗДЄЛЇТЬ *дієсл. док.* (4) (*цсл.* раздѣлити) **1.** (що, межи ким, без додатка) розподілити, розділити, поділити (2): тогды они имають по своеи воли межи собою разделїть (XV ст. *BC* 11 зв.); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша... слоуга наш Исаю от Ръкътъоу и сестричич его Пътроу Фаркаш... и разделили своѧ праваѧ отнина (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

2. (в чому) *(частину із цілого)* відділити, відокремити (чим) (2): прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братія або сестры во очине разделены (!) алюбо розно разлоучены (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **разделїть** (XV ст. *BC* 11 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **разделили** (1490 *BD* I, 403); *теп. пас. 3 ос. мн.* **разделены** (XV ст. *BC* 6 зв.); *майб. пас. 3 ос. мн.* ! **бѫде(т)... разделеиы** (XV ст. *BC* 22 зв.).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, *ДѢЛИТИ СѦ, ПОДЕЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РОЗДЕЛЇТЇ** 2, ***РОЗДИЛѦТИ СѦ, *РОЗДѢЛИТИ СѦ.**

***РАЗДЄЛЪ** *див.* ***РАЗДѢЛЪ.**

РАЗДРОУШИТИ *дієсл. док.* (10) (*цсл.* раздроушити) (що, чого) *(не додержати чого)* виступити (проти чого), порушити (що): А кто сѧ покоусить нашего даание и потвръжденїе... раздроушити, тоть таковїи да ест проклѣт (Сучава, 1479 *BD* I, 222); а кто сѣ покоуси(т) иашего даанїа и потвръж(д)енїѦ пороушити или ра(з)дроушити то(т) да е(ст) прокл(т) (Сучава, 1490 *ДГСХМ*).

ФОРМИ: *інф.* **раздроушити** (1479 *BD* I, 222; 1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 343, 357, 511; *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 378, 437; 1490 *ДГСХМ*).

Див. ще **ЗРОУШИТИ** 2, **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ** 2, **УЗРУШИТИ.**

! РАЗДѢ *див.* **РАЗВѢ**[1].

***РАЗДѢЛЪ** *ч.* (2) (*цсл.* раздѣлъ) поділ: о раздѣлоу хто сѧ дѣли(т) пре(д) прїятелї (XV ст. *BC* 8).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о раздѣлоу** (XV ст. *BC* 8); *місц. мн.* **о разделе(х)** (XV ст. *BC* 32 зв.).

Див. ще ***РОЗДЄЛЄНЇЄ, *РОЗДѢЛЪ.**

***РАЗЛОУЧИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* разлѫчити) (в чому) *(частину із спільного майна)* відділити (кого): прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братія або сестры во очине разделены алюбо розно разлоучеиы (!) и пригодитсѧ (ж) некоторомѫ ис тое братїи оу жалобѣ дѣди(ч)не возме(т) на себѣ соуженїе конечне потомь прїиде(т) бра(т) его а хоче(т) тоую обновити мы кладемь емоу мо(л)чанїе (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* ! **бѫде(т)... разлоучены** (XV ст. *BC* 22 зв.).

***РАЗМИРИЦА** *с.* (1) (*цсл.* размирица) заколот: да ест имь слободио и доброволно и безь забавѣ прїехати до нашеи земли съ оусим вашим торговлею и товаром... хотѣ оу мироу хотѣ оу размирицоу (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

ФОРМИ: *знах. одн.* **размирицоу** (1475 *BD* II, 329).

Див. ще **РАЗМИРЇЄ, *РОЗМИРИЦА.**

РАЗМИРЇЄ *с.* (1) (*цсл.* размирие) заколот: а тако(ж) да сѧ не станови(т) николи иа вѣки наши(м) тръговце(и) (!) тръговлю, оу и(х) землю, за длъгъ, ни и(х) тръговце(м), оу нашеи земли, хотѧ размирїе боу(де)тъ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **размирїе** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***РАЗМИРИЦА, *РОЗМИРИЦА.**

***РАЗМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* размыслити) подумати, обміркувати, розважити: Се азъ... ан(д)реи владимирови(ч)... и размысли(х) на свое(м) ср(д)ци колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **размысли(х)** (1446 *Р* 154).

Див. ще **МЫСЛИТИ 1, *ПОМЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РОЗМЫСЛИТИ.**

РАЗОМЪ *присл.* (1) одного разу, один раз, раз: мы Стефанъ воевода... знаменито чини(м)... оже прїиде... панъ андреико и бра(т) его лоука... и продали нашему болѣрину... половина одного села... и ве(с) хотаръ, що е(ст) лиещемъ, развѣ новаа царина, що лиещие имъ разомъ загородили (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

РАЗОРИТИ *дієсл. док.* (6) (*цсл.* разорити) **1.** (що) зруйнувати, розорити (1): Тыи вси села... маетъ держати... владыка Луцкии и Острозский ... благихъ миловати... а соблазны творясчыхъ изверзати... иикакоже паче благословеня его церкви созиждати, или самовласте разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. (що, без додатка) *(не дотримати чого, виступити проти чого)* порушити (5): а кто сѧ покоуси(т)... разорити едно

о(т) си(х) такови да є(ст) проклѧ(т) о(т) господа бога (б. Поляни, 1448 *Cost.* II,366); а коли бы хотѣ(л) бу(д)какїи бояри(н) нашъ... имъ разорити то(т) законъ и тоє право... то(т) оузри(т) великои казни (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744); А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *інф.* **разорити** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1448 *Cost.* II, 366; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1453 *Cost.* II, 454); *майб. 3 ос. одн.* **разорит** (1466 *BD* I, 106).

***РАЗРЄШЄНЇЄ** *с.* (2) (*цсл.* разрѣшение) ◇ д а т и р а з р е ш е н ї е (1), р а з р е ш е н ї е д а т и (1) *див.* **ДАТИ** 4.

ФОРМИ: *знах. одн.* **разрєшенїє** (XV ст. *ВС* 20).

***РАЗРЄШИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* разрѣшити) (*відпустити гріхи*) розрішити: а хочемь абы то(т) которыи клѧтвоу выдалъ... абы да(л) разрешенїє тымъ свє(т)комъ... алє хочє(т) ли то(т) о(т)пѫстїти алюбо разрешенїє дасть на проспоу кы (!) знанїю правды тогды оба сѫ(т) разрешенъая (XV ст. *ВС* 20).

ФОРМИ: *теп. пас. 3 ос. мн.* **сѫ(т) разрешенъая** (XV ст. *ВС* 20).

***РАЗСУДИТИ СЕ** *див.* ***РАЗСОУДИТИ СѦ.**

***РАЗСОУДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) (з ким перед ким) (*стати перед судом*) розсудитися: а кто сє слово наше пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣнїа въстоупати сѦ разсоудитсѦ съ мною прѣ(д) б͠гомъ (Київ, 1446 *Р* 154); А хто потомъ порушитъ сей нашъ записъ, разсудитьсе предъ Богомъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); а х(т)о бы имѣль оустоупатися или о(т)нимати тоую десятиноу оу с͠тго с͠пса рассоудится со мною пре(д) б͠омь (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **рассоудится, рас(с)оудится** 2 (1483 *ВОРСР* 178; 1487 *ВОРСР* 178); **разсоудит сѦ** 1 (1446 *Р* 154); **разсудитьсе** 1 (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще ***РАЗСУДЫТИ, *РОЗСОУДИТИ СѦ, РОЗСУДЫТЫ.**

***РАЗСУДЫТИ** *дієсл. док.* (1) (що) (*винести рішення в спірній справі*) розсудити: и покладалъ передъ намы лыстъ... Великого князя Швыдрыгайла, которымъ пышетъ, абысмо крывду его зъ земяны Браславскими и бояры Хмелницкимы разсудылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абысмо... разсудылы** (1430 *ГВКЛ* 7).

*Див. ще** **РАЗСОУДИТИ СѦ, *РОЗСОУДИТИ СѦ, РОЗСУДЫТЫ.**

РАЗОУМНО *присл.* (1) (*цсл.* разоумьно) розважно, розумно: О частыя(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая алє тая борзость о соудех и жалоба(х) имаеть быти разоумно ро(з)патрена (XV ст. *ВС* 17 зв.).

***РАЗОУМЪ** *ч.* (1) (*цсл.* разоумъ) ◇ и м а т и л є т а р а з о у м о у (1) *див.* **ИМАТИ**[2] 8.

ФОРМИ: *род. одн.* **разоумоу** (XV ст. *ВС* 7).

Див. ще ***РОЗОУМЪ.**

***РАЗЪ**[1] *ч.* (40) (*у сполуч. з числівником означає факт повторювання чого*) раз (4): Też jestliby... czerez wyznanie swojeho sud'i, byłby pozwan k sudu perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet' zapłatiti (!) winu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... и заповедалъ бы еси слугамъ... штобы корьчмы въ месте не варили... нижъли бы нехай только мели два разы, або три въ году склады (Судомир, 1488 *РИБ* 222); ◇ с и м ъ р а з о м (1), с и м и р а з ы (2) тепер: и ве(с) хотаръ лиеще(м) и полє оусе и стараа царина, развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожена (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132); также и сими рази по жаданїю и по рѣчи господарѣ... кролѣ... що коли к нам прислал по его милости... пана Добєка из Бишов, пана Белского, а милє пак слоубоуємъ (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); т ы м и р а з ы (33) а) тоді (18): Kak że i tymi razy, kudy Rattia szła w ich cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Тыми разы прысылалъ и писалъ къ намъ Штефанъ воєвода ижъ хочєть пословъ своихъ послати до брата и чстя нашого (Вільна, 1498 *BD* II, 412); и тыми разы дроугая половица што небо(ж)чи(к) па(н) лисица на сєбє (пошкоджено.— *Прим. ред.*) раси(м) а яки(м) (Пустиинька, 1499 *ПИ* №3); б) тепер (15): Мы Иванъ Мирча... Изъявямъ... тымъ листом каждому доброму... кто оузрит... чтучи тѣми разы и по томъ будучим (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); пак ли коро(л)... нє оусъхочеть мѦ оставить при держѦнию ты(х) городовъ... ис которыми жь тыми ра(з) приступаю ку его м͠лсть... тогды Ѧ хочю тоѣ присѦги моєѣ порожє(н) быть (Кременець, 1434 *Р* 130—131); а продал єсми пану Андрушкоу Федоровичоу вєчно данники з данью... как здавна к томоу селоу слушало и тѦгло и тыми разы слушает (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *наз. одн.* **raz** (1388 *ZPL* 105); *ор. одн.* **разомъ** (1443 *Cost.* II, 132); *род. мн.* **разо(в)** (1456 *ЭСФ*); *знах. мн.* **разы, razy** (1388 *ZPL* 105; 1488 *РИБ* 222); *ор. мн.* **разы** 32 (1403 *ДГМ*; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* II, 289; 1481 *BD* II, 364; 1488 *РИБ* 222; 1492 *AS* III, 23; 1496 *АЛМ* 128; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **ра(з)** 2 (1434 *Р* 130); **рази** 1 (1479 *BD* II, 351).

***РАЗЪ**[2] *ч.* (1) (*стп.* rzaz) спосіб карбування металічних грошей: а с каждо(г) кметѦ по В͠ гро(ш) польски(х) краковско(г) разу оу каждыи го(д) (Снятин, 1424 *Р* 100).

ФОРМИ: *род. одн.* **разу** (1424 *Р* 100).

! РАЗЪМОВИТОЄ ⟨РОЗМАИТОЄ⟩ *див.* ***РОЗМАИТЫИ.**

РАИСТРЪ *ч.* (2) (*стч.* registr, *тп.* regestr, rejestr, rejister, *лат.* registrum) реєстр, список: Раистръ кни(г) пръвы(х) правы(х) кролѦ казимєра (XV ст. *ВС* 5 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **раистръ** (XV ст. *ВС* 5 зв.; *СЯ* 9).

***РАИЧИНОВЪ** *прикм.* (1): и тако(ж) потвержаемь єму єго праваѦ села що и(х) купи(л)... о(т) пана ваны пышка и о(т) єго жоны о(т) раичиновы сестры (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **раичиновы** (1453 *Cost.* II, 472).

***РАКОВЄЦЬ** *ч.* (3) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы єму... двѣ селѣ имѦнуєма купка... и за проутомъ нѦговци и о(т) нѦговцовъ горѣ раковцомъ до грозина хотарѦ (Сучава, 1429 *ДГОБК*); Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвердили єсмо им от нас... села на имѣ Броудоу⟨рещїи⟩... и на Раковцѣ одно селищє (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **раковцѦ** (1431 *Cost.* I, 317); *ор. одн.* **раковцомъ** (1429 *ДГОБК*); *місц. одн.* **на Раковцѣ** (1469 *BD* I, 134).

***РАКОВИЦЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): вѣра пана петри раковица (XV ст. *НРРГ* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **раковица** (XV ст. *НРРГ* 10).

***РАКОВЪ**[1] *ч.* (4) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хотаръ тѣмъ пѦты(м) село(м)... дѣло(м) прост⟨и⟩ на прѣдреченны(х) четире(х) доубъ на раковѣ (Сучава, 1437 *Cost.* I, 515); тѣм (*sic.— Прим. вид.*) мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу ... мѣсто млиноу на раковѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на раковѣ** 3 (1437 *Cost.* I, 515; 1448 *Cost.* II, 359); *зам. род.* на оустє **раковѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 359).

***РАКОВЪ**[2] *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): И заплатил господство ми оуси тоти вышеписаинїи пинѣзи ѯ̆ злат оу роуки Нѣгши, дочци Бъила от Ракова (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ракова** (1488 *BD* I, 355).

***РАКУЛИН** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): Записую матце своей пане Анне Немириной: Мстишин... Ракулин (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ракулин** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***РАКУСЬСКЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* rakouský, *стп.* rakuski) ◇ з є м л я р а к у с ь с к а я *див.* **ЗЄМЛѦ** 4.

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **ракусьскоіе** (1478 *ОБРН* 130).

***РАКЫШЪ** *ч.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): Тоє вес хотаръ от Ракыша (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ракыша** (1438 *DBAc* 27).

***РАЛОНОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Што король е. м. волости давалъ боярамъ Житомирскимъ в Кладовѣ... Сеньку Ралоновичу волость Хотєнь на сєсь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Ралоновичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

РАНА *ж.* (25) **1.** поранення, рана (17): K tomu, jestliby chrest'janin... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj, majet' winy zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Коли (ж) кмє(т) б҃ѫдє(т) ранє(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотнє тогды ємоу прїидєть двє частї за раны а третєя часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); и(н)и никто да нє смѣєтъ... глобоу ис ни(х) брати ни за дшєгоубство ни за сли(д)... ни кръвавыи рани (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125);

р а н о у о у ч и н и т и (3) поранити: Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу д҃ раны оучиинлъ (XV ст. *ВС* 19); у р а н и (1) з раною, поранений: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

2. пеня за поранення (2): а тотъ па(н) чїи слѫга жїто бѣрє(т) имєє(т) винѫ на(м) плати(т) є҃ı а бѫдє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л) тогды имєєть дѣтємъ єго алюбо прїєтєлємь єго раны плати(т) алюбо головноє (XV ст. *ВС* 29); а мы знаємь иже въ дворцє нє имаєть быти жа(д)ная рана (ска)зоуємь мы заплатить раноу (XV ст. *ВС* 31);

◇ с и н а я р а н а (1) *див.* *** СИНЫИ**; с и н ъ є в а я р а н а (1) *див.* ***СИНЪЄВЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **рана** (XV ст. *ВС* 19, 30 зв., 31, 36 зв.); *род. одн.* **раны** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 19 зв.); *знах. одн.* **рану, раноу, ранѫ, ranu** 9 (1388 *ZPL* 104; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *ВС* 27, 29 зв., 30 зв., 31); ! **гривноу** 1 (XV ст. *ВС* 24 зв.); *місц. одн.* **у рани** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *род. мн.* **ran** (1388 *ZPL* 104); *знах. мн.* **раны** 5 (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 29); **рани** 2 (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***РАНЄНЇЄ.**

***РАНЄНЇЄ** *с.* (2) поранення: о ранєнїю кмєтѦ (XV ст. *ВС* 29).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ранєнїю** (XV ст. *ВС* 27, 29).

Див. ще **РАНА 1.**

Пор. ***РАНИТИ.**

***РАНЕНЫИ** *прикм.* (1) поранений: О загошєнїи (!) свєчи и о ранєномъ чл҃вцє (XV ст. *ВС* 7 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **о ранєномъ** (XV ст. *ВС* 7 зв.).

***РАНИТИ** *дієсл. док.* (18) (кого) ранити: Барто(л)тъ жалова(л) на ондрєя и(ж) его рани(л) (XV ст. *ВС* 31).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **раиилъ, рани(л)** (XV ст. *ВС* 18 зв., 19, 19 зв., 31); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **би(л)... ранилъ** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **рани(т)** 2 (XV ст. *ВС* 18 зв., 30 зв.); **ранїть** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby ...ranił** (1388 *ZPL* 105); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудє(т) раненъ, ранє(н), бѫдє(т) ранє(н)** (XV ст. *ВС* 6 зв., 7, 19 зв., 23, 29).

Див. ще ***РАНИТИ СѦ, *ОУРАНИТИ.**

***РАНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) поранитися: мы сказоуємь є(ст) ли и(ж) оу сварє рани(л) сѦ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущено (XV ст. *ВС* 19 зв.).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **рани(л) сѦ** (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ще ***РАНИТИ, *ОУРАНИТИ.**

RANKOWSKI *прикм.* (1): szto iesmo kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky... na Imia rankowski... a paszkowski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **rankowski** (1500 *ДПЖН*).

***RANNYJ** *ч.* (1) поранений: K tomu, jestliby chrest'janin... ranu nekotoruju zadał, winnyj, takowyj rannomu majet' dosyt' wczyniti podłuh ran jeho, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *дав. одн.* **rannomu** (1388 *ZPL* 104).

РАНО *присл.* (1) своєчасно: а топєрь (!) тоурци перестоупили чр҃ъмноє морє занжє взѦлъ кафоу нно осмотрим сѦ рано (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

РАНОУФЛЄВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): к томоу що вѣка (!)... дѣдитсвоу оу бышковичохъ сроудив тои соуд андреико исправскии воєвода... миско Раноуфлєвичь (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Раноуфлєвичь** (1369 *ПСЧК*).

РАНЪДИНИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были бодрые люди: панъ Взячъ... панъ Яцко Ранъдиничъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ранъдиничъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).

РАПОТОВЪ *ч.* (3) (*назва села у Волинській землі*): Ѧ панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь... дробышю мжюровичю сєло на имѦ конюхи из рапотовымь (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Я пан Дробышь Мжюрович мѣстич острозкїй коупил єсми оу пана олєхна Чоускы имѣньє... на имѦ... Рапотовъ (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рапотовъ** (1463 *AS* I, 56); *ор. одн.* **рапотовымь** (1458 *ОЖДМ*).

***РАСКАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): вѣра господствами вышеписаного александра воєводы... вѣра пана Раскана (б. м. н., XV ст. *НРРГ* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **Раскана** (XV ст. *НРРГ* 10).

***РАСОХАТЪ** *див.* **РОСОХАТЫИ.**

РАСПОПЪ *ч.* (5) (*особова назва*): мы илїа воєвода господаръ земли молдавскои... чииимъ знаменито... ожє тотъ истинныи слоуга нашъ миклъоушъ распопъ... слоужитъ иамъ право и вѣрно (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96); и оуставше слоуга наш Алекса дїякъ та заплатил оуси тоти р҃ı злат татарских оу роу⟨ки Чорчо⟩лини дочци Дрѣгоичєви оуноуки Шєрба Ръспопа (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **распопъ** (1442 *Cost.* II, 96); *род. одн.* **распопа, Ръспопа** (1462 *Cost. D.* 10; 1493 *BD* II, 27).

Див. ще ***РОСПОПЪ.**

***РАСПРАВИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) домовитися (про що): мы сказоуємъ матєєви то(г) конѦ двє нєдѣли хова(т) а боудєть здоровъ за тыи двє нєдєлї иио добро а нє боудє(т) здоро(в) имєєть приєтєльскыи сѦ расправи(т) (XV ст. *ВС* 23 зв.— 24).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ расправи(т)** (XV ст. *ВС* 24).

***РАССОУДИТИ СЯ** *див.* ***РАЗСОУДИТИ СѦ.**

РАСТОВ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Растів: Сє я Ванко Скердѣєвич... вызнаваю, иж... продал єсми... отчизну... а то єст на имѦ: Квасилов... а Растов (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Растов** (1470 *AS* I, 65).

***РАСОУЛОВЪ** *прикм.* (1): А хотар тои половини (*в ориг.* половино.— *Прим. вид.*) село (!) на Кобълех на имѣ Кръиещїи почєнши от нижнїи конєць става Кръноулова та по столпам Расоуловим иа єдии доуб знамєнан (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *дав. мн.* **Расоуловнм** (1494 *BD* II, 34).

***РАТОКОВЪЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Лєво(н) дє(р)жить землю Ратоковъщиноу а с тоє зємли хоживало (!) сємь ведє(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ратоковъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

РАТОМСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Ратомскій свѣтчилъ тымъ обычаемъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ратомскій** (1498 *АЛМ* 163).

RATTIA *ж., зб.* (1) рать, військо: Kak że i tymi razy kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ФОРМИ: *наз.* **Rattia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **РАТЬ**[1].

РАТУШНЫЙ *прикм.* (1) *(який служить у ратуші)* ратушний: В Берестьи войтъ володимирски Луд, а Сташко ратушный... личбу делали (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ратушный** (1496 *АЛРГ* 78).

РАТЬ[1] *ж.* (6) (*цсл.* рать) рать, військо: коли тои лихии бєкбула(т), побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повєрнулисѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); I poszli rati od Horodka, prichodili byli k Klecku i Boh naszym pomohł, pobili ich (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а я о томъ оузъвєдавши, а таѧ рать и(з)дє ко мнє при(и)дєть потомъ я ихъ только боудоу ие казнити а полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рать** (1392—1393 *РФВ* 170; 1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **рать** (1484 *ЯМ*); *наз. мн.* **rati** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **RATTIA**.

РАТЬ[2] *ж.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* Я волчько бодє(и)ковьскии исвоими де(т)ми... продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... ис тыми озѣры которыи слоухаю(т) к тому селищю... на имѧ озѣро нѣжє(и) а богачь а рать (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рать** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

РАФЄЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., пор. цсл.* Рафаилъ, *гр.* Ραφαήλ, *гебр.* Rephael) Рафаїл: мы Стефан воєвода... знамєиито чииимъ... оже прїндоша... наши слоуги Михоул брат Якоушєв... и нєпоть єго Рафєю... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1488 *BD* I, 354).

***РАЧВЫ** *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* А тые, господару, земяне вси тоежъ отъказали и тыхъ всихъ новинъ коло рачовъ, коло воиина отреклися (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *род.* **рачовъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *дав.* **рачвамъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

РАЧИЛА *ж.* (1) *(назва водоймища у Молдавському князівстві):* И єщї єсмо дали и потвєрдили том⟨у⟩ нашємоу свѧтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю... починши от вєрх Никида... на вєрх дила от Рачила (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Рачила** (1491 *BD* I, 473).

***РАЧИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Рачин: въ Рачини не надобе... давати мыта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Рачини** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***РАЧИТИ** *дієсл. док.* (5) (*стч.* račiti, *стп.* raczyć) (зробити що) зволити, побажати: Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднаиьє покоя иж быстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Про тожъ напоминаємъ твою милость... ажъ бы єси намъ рачылъ быти радєнъ и помоцонъ напротивъ того нєпрыятєля нашого (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **рачилъ бы** 1 (1496 *BD* II, 407); **бы... рачылъ** 1 (1496 *BD* II, 407); **бы єси... рачылъ** 1 (1498 *BD* II, 414); *3 ос. одн. ч.* **рачи(л) бысѧ** (1496 *ОПСВВ* 62); *2 ос. мн.* **иж быстє... рачили** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***РАЧКО** *ч.* (4) *(особова назва):* Ино па(и) якубъ с паномъ рачко(м) та(м) выє(з)дили (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ра(ч)ко** (1495 *ВМЗД*); *дав. одн.* **рачку** (1495 *ВМЗД*); *ор. одн.* **рачко(м)** (1495 *ВМЗД*).

***РАЧЫТИ** *див.* ***РАЧИТИ**.

РАШКОВЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Рашків: того ра(дї) мы... даємь и дали єсми єму... єдно сєло на (д)нистри, на имѣ рашковци (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла на имѣ дворъ єго иа серетѣ... и иа (д)иистра (!) на имѣ рашковци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *наз.* **рашковци** (1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540).

***РАШЪКОВЪКА** *ж.* (1) *(назва річки у Подільській землі):* И... землю Дєръжати Маєтъ... По рѣчъкоу рашъковъкоу Котораѧ в днѣстръ впадаєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *знах. одн.* **рашъковъкоу** (1459 *Р* 171).

***РВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) рвати, зривати: а коли панъ Петръ ѣзлилъ (!) по тымъ имѣнямъ, тогды намѣстникъ мой не жаловалъ на паиа Петра, ижъбы онъ печати рвалъ або замки отбывалъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **ижъбы... рвалъ** (1498 *АЛМ* 163).

РЄБРИЧА *ж.* (12) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы єму... два села на рєбричи (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); Тѧм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село (!) иа Рєбричи на имѧ половина от Сръби (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Рєбрича** (1488 *BD* I, 317); *місц. одн.* **на рєбричи, Рєбричи** 8 (1423 *Cost.* I, 156; 1443 *Cost.* II, 179; 1459 *BD* I, 27; 1462 *BD* I, 65; 1482 *BD* I, 266; 1488 *BD* I, 317; 1495 *BD* II, 80); **на Рєбричѣ** 2 (1436 *ВАМ* 29; 1462 *BD* I, 64).

***РЄБРИЧОАРА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ... на рєбричоарѣ село попа миковѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили попоу Сими... село иа оустїє Рєбричоари (Сучава, 1490 *BD* I, 390).

ФОРМИ: *род. одн.* **Рєбричоари** (1490 *BD* I, 390); *місц. одн.* **на рєбричоарѣ** (1443 *Cost.* II, 179).

Див. ще ***МАЛАЯ РЄБРЇЧОАРА**.

***РЕБРО** *с.* (2) *(гірське пасмо)* хребет (1): а хотаръ ємоу вышє страхотѣиѣ гори жєжиєю... простѣ рєбро(мъ) диломъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 27);

◇ **отъ ребра** (чийого) (1) з боку (кого), за дорученням (кого): Благословеиье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси, легатоса и отъ ребра апостолского сѣдалища Лятьского... въ Холъмѣ ... старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **ребра** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. одн.* **рєбро(мъ)** (1400 *Cost.* I, 27).

***РЄВТЪ** *ч.* (10) *(назва річки у Молдавському князівстві)*: тѣмь мы... дали єсмы єму... сєла на рєвтѣ (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); тѧм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла... на рєвтѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).

ФОРМИ: *ор. одн.* **рєвтомь** (1453 *Cost.* II, 472); *місц. одн.* **на рєвтѣ, рєвтѧ** 5 (1436 *Cost.* I, 459; 1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 241; 1453 *Cost.* II, 472; 1455 *Cost.* II, 540); **на рєвти** 4 (1437 *Cost.* I, 541; 1439 *Cost.* II, 41).

РЄВОУТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А на то были свѣдци, добрии панове: панъ Котлиньскиѣ... панъ Андрѣи Рєвоутъ (Львів, 1421 *Р* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рєвоутъ** (1421 *Р* 92).

***РЄДѢНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали єсми и потвердили слоугамъ нашим... таѧ села Роуси от язєра и Рєдѣни на Тоутовѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *знах.* **Редѣни** (1458 *BD* I, 20).

РЕЗАНОВИЧЪ, РЄЗАНОВИЧЬ, РАЗАНОВИЧЪ, РѦЗАНОВИЧЬ *ч.* (11) *(особова назва):* Записали єсмо оу вєрьху писаную тую зємьлю... свѧтому Иваиу цєрькви... поколѣ панъ Сєнько Сєновъскый панъ Ильвъскый тую зємьлю розъѣхалъ, а панъ Казаринъ Рєзановичь (Городок,

1443 *Р* 145); А при томъ были владыка луцъкий Ефремей... а пан Немира Резановичъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Резановичъ** 5 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); **Рєзановичь, рєзановичь** 2 (1443 *Р* 145; 1445 *Р* 151); **разановичъ** 2 (1446 *AS* III, 5); **рѧзановичь** 1 (1451 *Р* 157); **рѧзанови(ч)** 1 (1451 *Р* 159).

! РЄЗИНЫ ⟨РИЗИНЫ⟩ *див.* ***РИЗИНА**[1].

***РЕЗНИКЪ** *ч.* (1) різник: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клетках... кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *дав. мн.* **резникомъ** (1389 *РЕА* I, 27).

РЄКА *див.* **РѢКА.**

РЄКГУЛА *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были докторъ с кракова кн҃зь янъ рєкгула а кн҃зь иванъ борисови(ч) глиньскии (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рєкгула** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

РЕКОМО *спол.* (3) (*стп.* rzekomo) *(з'ясувальний, приєднує підрядні додаткові речення — у постпозиції)* ніби, нібито, буцім: И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою... о тую тисячу золотыхъ смотрели (Краків, 1489 *РИБ* 431); Жаловали намъ кн҃гни Федоровая Федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на наместника мце(н)ского... рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымене(и) и(х) о(т)чинъыи(х) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

РЄКЪНОЛТЪ *ч.* (1) *(особова назва, ствн.* Reginald): А при томъ были исвѣдъци панъ ходько быбелъскии... ивашко данъслави(ч) рєкънолтъ (Вишня, 1393 *Р* 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рєкъиолтъ** (1393 *Р* 52).

РЄМЄЗЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при нас был пан Богданъ Дремоутєвичъ, пан Рємєзъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рємєзъ** (1478 *AS* III, 17).

***РЕМЕСЛО** *с.* (1) ремесло: Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати мають: ремесла вшелякія робыти (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **ремесла** (1389 *РЕА* I, 27).

***РЄНТЄ** *с., невідм.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тє(м) мы (!)... дали и потврьдили єсмы ємоу... села(м) (!) на имѧ роужінѣнїи... о(т) богата до(л)нєи о(т) рен⟨т⟩є... ї озєро(м) хота(р) єсть рѧ(н)тє (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

РЕПА *ч.* (2) *(особова назва):* И повѣдилъ ми Репа, штожъ в то (!) въ тои клети не осталося ничого скарбу (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Репа** (1498 *АЛМ* 163).

РЄПЧИЧАНЫ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми нашємоу моиастирю о(т) полѣны... села на имѣ рєпчичаны... и радовци (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); мы пєтръ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали єсми сє(с) листъ на(ш) людє(м) о(т) рыпчича(н) и о(т) радовци (Побрат, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *наз.* **репчичаны** (1446 *ПГСПМР*); *род.* **рыпчича(н)** (1448 *ДГПР*).

РЄТЄЗЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали же и потврьдили єсми ємоу... села... на имѧ броудоурєщи... и рєтєзєщи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *наз.* **рєтєзєщи** (1436 *Cost.* I, 475).

***РЕТОВКА** *ж.* (4) *(назва річки у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... одъ границы Сениковъ... а въ лево Ретовъкою поступуючи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ретовкою, Ретовъкою** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***РЕТОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ пуща Ретовская *див.* ***ПОУЩА.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Ретовское** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***РЕТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ лесъ Ретовъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Ретовъ** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***РЕТОВЪКА** *див.* ***РЕТОВКА.**

***РЄЦЄШ** *див.* ***РѢЦЄШ.**

***РЄЧЄНЫИ** *прикм.* (3) згаданий: а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... а о(т) ближьшего рєченого бука... иа брєгъ долины (Галич, 1404 *Р* 68); А далєи слюбоуєм, иж вьсѣ посполито и особ листы и записы и обвєзанѧ и твердости рєчєных предков наших воєвод молдавскых... бєз израды, с полностию здєржим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **рєчеиого** (1404 *Р* 68); *род. мн.* **рєчєных** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще **ВЫШЄРЄЧЄННЇИ, *НАПЕРЄДРЄЧЄНЫИ, *НАПРЄДЪРЄЧЄНЫИ, *ПЄРВОРЄЧЄНЫЙ, *ПЄРЄДЬРЄЧЄНЫИ, *ПРЄДРЄЧЄНЇИ, *ПРЄЖЄРЄЧЄНЫИ, ПРЄРЄЧЄНЫИ, *ПРОРЄЧЄНЫИ.**

РЄЧИ *дієсл. недок. і док.* (111) **1.** казати, сказати (97): Teź jestliby... ne dawszi swetkow, rek by pożycził ty zastawy, a on by zaprel to chrest'janin majet' zapłatiti albo prisiahoju sia oczistiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а пак ли бы ватама(и) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго оу селѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ⟨ч⟩и ажъ того чоловѣка оу се⟨лѣ⟩ нѣтъ (Галич, 1435 *Р* 134); и па(н) Костє рє(к)... даи мои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевный (Вільна, 1498 *АЛМ* 169); и въ посольстве што отъ великого князя до насъ правилъ оиъ на вашу милость сию вину ставляеть рекучы што онъ иє радъ бы былъ тому, што межы вашою милостью зъ великимъ княземъ московъскимъ таково дело стало сѧ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. (кому, без додатка) звати, називати (кого) (13): купилъ панъ вѧтславъ дворище... оу вѣки оу василѧ єму жь рѣчють скибичь... (Львів, 1370 *Р* 18); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызиваю сим моим листом... ижєт продал єсми пану Сємєну Олизаровичоу имєне... рєчєноє Бєлашов (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Сє азь... Игнатїє, рєкомыи Юга... кь свѧтомоу мѣстоу... даль єсмы єдно село за Проутомь (Путна, 1476 *BD* I, 211); а в сєи стороиѣ одинъ язъ самъ осталъ и то о(т) двою сторонъ поганьство тѧжкоє а о трє(х) сторонъ ркоучи хр(с)тиѧнє алє мнє соуть поущи поганьства (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*);

именем рекучи (1) *див.* **ИМЯ 1.**

ФОРМИ: *інф.* **речи, рє(ч)** (1395 *Cost.* II, 610; XV ст. *ВС* 11 зв., 29; 1456 *ЭСФ*); *теп. 3 ос. одн. ч.* **рє(ч)** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *3 ос. мн.* **рѣчють** (1370 *Р* 18); *аор. 3 ос. мн.* **рекоша** (1443 *ПГСММ*); *перф. 2 ос. одн.* **рекъ єси** (1495 *ВМБС*); *3 ос. одн. ч.* **рекъ, рєкъ, рек, рє(к)** 35 (1444 *AS* I, 41; 1445 *Р* 150; 1449 *Cost.* II, 385; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 83; *БСКИ; РИБ* 620; XV ст. *ВС* 19; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120; *АЛМ* 169 і т. ін.); **рєклъ** 8 (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 31, 31 зв., 35; 1475 *AS* I, 70); **рѣклъ** 1 (1422 *Р* 97); **рѣ(к)** 1 (1495 *БСКИ*); *1 ос. мн.* **рекли єсмо** (1496 *ПСВВ*); *3 ос. мн.* **рекли, рекли** (1407 *Cost.* I, 57; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *ВМКФС*; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *майб. 3 ос. одн.* **рє(ч)** 2 (XV ст. *ВС* 17, 26); **рчє(т)** 1 (1435 *Р* 134); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы рекъ** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **бы... рєклъ** 1 (1435 *Р* 134); **бы... рѣклъ** 1 (1435 *Р* 134); **rek by** 1 (1388 *ZPL* 103); *дієприкм. акт. мин. ор. мн.* **рєкшими** (1403 *ДГАА*); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **рєкомыи** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); **рєкомїи** 1 (1476 *BD* I, 215); **рєкоми** 1 (1476 *BD* I, 216); *род. одн. ж.* **рєкомоє** 2 (1476 *BD* I, 217); **рєкомѣи** 1 (1462 *BD* I, 70); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **рє(ч)-ныи** 1 (XV ст. *ВС* 30); *наз. одн. с.* **рєчєноє** (1466 *AS* I, 62);

наз. мн. **!речи** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *дієприсл. одноч.* **рекучи, рекоучи** 11 (1361 *AGZ* I, 6; 1378 *P* 23; 1388 *ZPL* 108; 1474 *РГС*; 1480 *BD* I, 238; 1481 *BD* I, 258; 1484 *ЯМ*; 1495 *АЛМ* 85; 1498 *АЛМ* 169); **рекучы** 3 (1495 *ВМБС*; *ВМЗД*; 1499 *BD* II, 447); **рекоу(ч)** 1 (1449 *Cost.* II, 385); **ркоучи** 1(1484—1486 *ГСПТЗ*); *перед.* **рекъши, рекши** (1484 *ЯМ*).
Див. ще ***ВЫРЄЧИ.**

***РЕЧИЩЕ** *с.* (1) річище: мы, великий княз Швитригайло Литовъский... Чинимъ знаменито... Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцъкомъ повете, со всими тыми приходы... з реками, з речищами, с озеры, с озерищи (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).
ФОРМИ: *ор. мн.* **речищами** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV.12).

***РЄЧКА** *див.* **РИЧКА.**

***РЄЧНИКЪ** *див.* ***РЄЧНЇКЪ.**

***РЄЧНЇКЪ** *ч.* (5) (*стч.* řečník, *стп.* rzecznik) **1.** уповноважений (2): а проволоче(т) ли сѧ тая немоць третєа правая тогды може(т) третью о(т)ложїть, ка(к) єще немоцонъ бы(л) тако(ж) єщо єму непоздоровело какъ четвертомому рокоу маєть стати алюбо алюбо (!) рє(ч)нїка посла(т) а нє бѫде(т) лї тогды жалобы стратить (XV ст. *СЯ* 39 зв.— 40).
2. судовий оборонець (3): ка(ж)ны(и) мо(ж)ть имє(т) рє(ч)нїка у пра(в) кажномоу члвкоу надобє є(ст) обороньнїє правъноє (XV ст. *ВС* 12—12 зв.).
ФОРМИ: *дав. одн.* **рє(ч)нїкови** (XV ст. *ВС* 12); *знах. одн.* **рє(ч)ника, рє(ч)нїка** (XV ст. *ВС* 5 зв., 12, 12 зв.; *СЯ* 40).

***РЄЧНЫИ** *прикм.* (3) річковий: О граница(х) дѣдичны(х) и рєчны(х) частыи споры (XV ст. *ВС* 5 зв.).
ФОРМИ: *місц. мн.* **о рєчиы(х), рє(ч)ны(х)** 2 (XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв.); о гранїца(х) **! рє(ч)иыи** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.).

РЕЧЪ *див.* **РѢЧЬ**[2].

РЕЧЪКА *див.* **РИЧКА.**

***РЄЧЬ**[1] *див.* ***РѢЧЬ**[1].

***РЄЧЬ**[2] *див.* **РѢЧЬ**[2].

***РЄШЄВСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Rzeszowski): Мы бискупи мацѣи прємыски(и)... па(н) твориѧнъ подчѧши(и) Ѧшко решев(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).
ФОРМИ: *наз. одн.* **решєв(с)кии** (1404 *P* 69).

РЖАВЄНЦИ *мн.* (1) (*назва села на Буковині*) Ржавенці: Тѣм мы... дали єсми ємоу... єдно село... на имѧ Ржавенци (Сучава, 1441 *DBAc* 40).
ФОРМИ: *наз.* **Ржавенци** (1441 *DBAc* 40).

***РЖАНЫИ** *прикм.* (1) ◇ м е р а   р ж а н а я *див.* ***МѢРА.**
ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **ржаною** (1499 *РИБ* 777).

***РЖЄСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**

РИБА *ж.* (48) **1.** *зб.* риба (46): а львовчѧне што имуть поити до браилово, по рыбы, на краинеє мыто, или у баковѣ или у берладѣ, тамъ имуть дати отъ гривну по полъвтора гроша, а воза и рыбы нє заимати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а имѣеть ленько заруби(ч) тыє села держати.. Со всимъ што к ты(м) селомъ прислущаеть... С озеры с рыбами (Житомир, 1433 *P* 126—127); потуль ему волно сено косити и рыба ловити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); коли(ж) обапо(л) єзера лю(д)и жївоуть ижь во(лно) имъ рыба ловить (XV ст. *ВС* 10 зв.); та смо потвръдили им старїи закон они абы нє платили... мыто... ни от єдинои тръговли; развѣ которїи боудоут возити *рибоу*, он абы давал от єдноу мажоу єдноу рибоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).
2. (*про одну*) риба (2): та смо потврядили им старїи закон они абы нє платили... мыто... ни от єднои тръговли; развѣ которїи боудоут возити рибоу, он абы давал от єдноу мажоу єдноу *рибоу*, а от єдин возок також єдноу *рибоу*, дроуго (!) нищо (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **риба** (1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **рыбы** 11 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **рыби** 1 (1466 *BD* I, 105); **риби** 1 (1460 *BD* II, 275); *знах. одн.* **рибоу, рїбоу, рибу** 20 (1429 *DIR«A»* 455; 1453 *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ;* 1458 *Mih. Doc.* 122; 1460 *BD* II, 275; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *ДГСВМ;* 1488 *BD* I, 342; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **рыбоу** 4 (1453 *ПГОВ*; 1456 *Cost.* II, 790; 1472 *ДГСВМ*); **рыба** ловити 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; XV ст. *ВС* 10 зв.); *зам. род.* по в мажи **рибоу,** о(т) **рибоу** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1458 *DIR«A»* 512; 1488 *BD* I, 342); *ор. одн.* **рибою** (1472 *ДГСВМ*); *знах. мн.* **рыбы** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1463 *AS* I, 55); *ор. мн.* **рыбами** (1433 *P* 127).

РИБОТИЦКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Риботичи *у Перемишльській землі*): а сє землѧне панъ ходько быбєльскии... щепаиъ волощинъ риботицкии олефѣрько судья панъ воитъ перемышльскии (Перемишль, 1359 *P* 10).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **риботицкии** (1359 *P* 10).

! РИВАСА ⟨РАВАСА⟩ *див.* **РАВАСЪ.**

***RYDKAJA** *ж.* (1)(*назва села у Волинській землі*) Рідка: My Witold wełyki kniaź łytowski... czynemy znamenito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu... Rydkuiu na ryce Semenowce (Ужів, 1421 *AS* I, 27).
ФОРМИ: *знах.* **Rydkuiu** (1421 *AS* I, 27).

***РИЗИНА**[1] *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село на верхъ резины (!) гдє циганъ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); ми Стефа(н) воєво(д)а знаменито чини(м)... оже прїидє прѧ(д) нами... донѣ дочка настина... и продала... єдно село иа днистрѣ на оустїє *ризинѣ* на имѣ село ризина (Ясси, 1495 *ПГСВР*).
ФОРМИ: *род. одн.* **! резины** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **ризинѣ** 1 (1495 *ПГСВР*).

РИЗИНА[2] *ж.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): ино мы... и о(т) на(с) єсмы дали и потвръдили... паноу тоадероу... тоты прѧ(д)реченїи села на днистрѣ... на имѣ село ризина гдє биль алекса ватамань (Сучава, 1495 *ПГВСА*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ризина** (1495 *ПГВСА*).

***РИКА** *див.* **РѢКА.**

РИКАИЛО *ч.* (1) (*особова назва*): первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутеви(ч)... федоръ осташкови(ч) рикаило охрѣмъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47).
ФОРМИ: *наз. одн.* **рикаило** (1392 *P* 47).

***РИМГАИЛА** *ж.* (2) (*особова назва, лит.* Rimgáila) Римгайла: коро(л) господа(р) на(ш)... имиє(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж) жонѣ нашеи бывшеи кнѧгини ри(м)гаили попо(л)нимы истинну и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).
ФОРМИ: *дав. одн.* **ри(м)гаили** 1 (1421 *Cost.* I, 142); **ри(м)гаилѣ** 1 (1421 *Cost.* I, 142).

***РИМЪ** *ч.* (2) ◇ Н о в ы и   Р и м ъ *див.* ***НОВЫИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **Рима** (1481 *ГПМ*).

РИПОЧИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а писалъ дѧкь Пана Старостинь Перемыскїй Янъко Рипочичь (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Рипочичь** (1369 *ПСЧК*).

РИПОУЖИНСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы панове господарѣ нашего илїи воєводы на имѧ... пань станъ бырличь вороницъскыи и панъ вито(л)тъ рипоужинскыи... вызнаваємь... колижь... илїащъ воєвода... кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... мы такожє иже повинни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн.* **рипоужинскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

РИПОУЖИНЦИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы алекса(н)дръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... па(н) костє врани(ч)... прода(л) своє село... на

имѣ лужане, що соу(т) пониже рипоужинци на проутѣ (б. м. н., 1453 *Cost.* II, 495).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* пониже **рипоужинци** (1453 *Cost.* II, 495).

***РИПЪ** *ж.* (2) (*молд.* рыпэ) обрив, провалля: а хота(р)... чере(с) ди(л) чере(с) боуковиноу оу боулбоакъ оу рипи о(т) баломирєщи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотар томоу селоу... оу краи доуброви от БрощѦн... и через поток оу рипъ (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *знах. одн.* **рипъ** (1491 *BD* I, 449); *місц. одн.* **оу рипи** (1428 *Cost.* I, 224).

***РИТЄРЬ** *ч.* (2) (*стч.* rytieř, *стп.* rycerz, *свн.* ritter) (*кінний воїн шляхетського стану*) рицар: мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы... и оуси ритєри и боѦри... вызнаваємь тымъ то нащи(м) листомъ... колижь велєможнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже ... обицоуємъ... тотъ голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. мн.* **ритєри** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. мн.* **ритєрми** (1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **РЫЦЄРЬ.**

РИХИЛѢ *ч.* (2) (*назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотар тои третои част от село от Аржищан... на потокь що сѣ зовет Рихилѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рихилѣ** (1495 *BD* II, 78); *ор. одн.* **Рихилем** (1495 *BD* II, 78).

РИХЛО *див.* **РЫХЛО.**

***РИЦЄРЬ** *див.* **РЫЦЄРЬ.**

РИЧКА, РЕЧЪКА *ж.* (30) річка: по половине зъ Любчемъ грань куды речъка идетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, там же копцовъ усыпаты есмо велилы у тоей річки Ольшанки (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); мы кнгины (так! — *Прим. вид.*) олеска(н)доваѦ(!) наста(с)я киє(в)скаѦ... с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци (!) к манастырю Сергиєвоу двѣ волости... с озеры и с рѣками и с рѣчками (Київ, 1459 *Р* 174); ино мы... село вышереченоє сомино со всими лю(д)ми... со озѣры из рѣками и(з) рѣчками... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу вѣчно (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ричка** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **речъка** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *род. одн.* **речки, речки, речъки** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1389 *РЕА* I, 27; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *AS* III, 17); **рички, річки** 5 (1430 *ГВКЛ* 8); **рѣчки** 2 (1459 *Р* 171; 1495 *ВМЗД*); *дав. одн.* **рѣчце** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн.* **рѣчку, рѣчъкоу** 2 (1459 *Р* 171; 1495 *ВМЗД*); **ричку** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **речкоу** 1 (1444 *AS* I, 42); *ор. одн.* **речкою** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **рѣчъкою** 1 (1459 *Р* 171); *ор. мн.* **рѣчками, рѣ(ч)ками** 5 (1459 *Р* 174; 1466 *AS* I, 62; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 117; *ГОКІР*); **рє(ч)ками** 1 (1459 *Р* 171).

***РИЧЬ**[1] *див.* ***РѢЧЬ**[1].

***РИЧЬ**[2] *див.* **РѢЧЬ**[2].

***РИШКАНИ** *див.* **РЪШКАНИ.**

***РИШКАНОУЛ** *ч.* (1) (*особова назва):* мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... оана ришканоу(л) и сестри єго... и продали свою правою о(т)нину (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ришканоу(л)** (1500 *Cost. S.* 234).

***РЇБА** *див.* **РИБА.**

***РЇЦЄРЬ** *див.* **РЫЦЄРЬ.**

***РІЧКА** *див.* **РИЧКА.**

РОБА *ж.* (1) селянка, особисто залежна від феодала: аже побѣгнеть русинъ а любо руска или во львовъ или холопъ чии или роба выдати его (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роба** (1352 *Р* 6).

РОБИТИ, РОБЫТИ *дієсл. недок.* (37) **1.** (на що, ким кому, чому, без додатка) (*виконувати феодальну повинність)* працювати (на чім, кому що) (29): да не да(ст) тоє село ни да(н)... ни подводоу... ни на мли(н) да не робѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207); єму своими людми робити Ѧко инии зьмлѦне людми робѦть (Ольховець, 1445 *СРК*); щоби не платили да(н) ни посаду... развѣ да слоуже(т) и робє(т) то(моу) вищепи(с)нно(му) сто(му) моиастирю (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а в томъ селє десѦть члвковъ подымъщиноу дають... а двоє робѦть в томъ селє в те(те)ревъцє (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92); И дали єсмы тым селам... сес лист... на то, щобы... ни глобники ни припашари... ни жадною (!) нашоу слоужбоу да не имают нам слоужити... але щобы остерегали тот монастир, а щобы робили томоу монастирю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); а што Мокрыцкии пропаши (и) сеножати, тое есми казалъ Мокрычанемъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

2. (що) виконувати (що), займатися (чим) (4): Гандле и куплю в рынку... з мещаны заровно отправовати и усжывати мають: ремесла вшелякія робыти (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); А ин никто без єгоуменовоу волоу да не смѣет оу тотоу браницоу ни рибоу ловити... ни иноє ни жадноє дило робити (Сучава, 1490 *BD* I, 421);

(що) здійснювати (1): А тыи роботы и дани и поплатки имаетъ робити (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6);

(що) робити, виготовляти (1): До того позволяемъ имъ в домихъ... вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи, в домахъ своихъ шинковать (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27);

◇ г о р о д ъ р о б и т и (2) *див.* **ГОРОДЪ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **робити** 6 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1445 *СРК*; 1490 *BD* I, 421; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **робыти** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *теп. 3 ос. мн.* **робѦть** (1445 *СРК*; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *майб. 3 ос. мн.* **имоут робити** (1475 *BD* I, 200); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы (абы)... робили** (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1456 *ГПХМ*; 1475 *BD* I, 200); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да... робѦ(т), робѣ(т)** 9 (1446 *Cost.* II, 251; 1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 517; *ПГПММ;* 1458 *DIR«A»* 512); **да... робѣтъ** 4 (1444 *Cost.* II, 207; 1458 *ПГСММЦ;* 1475 *BD* I, 200); **да... робѣть** 1 (1453 *Cost.* II, 492); ! **да... (!) робѣти** 1 (1466 *BD* I, 95); **да... робе(т)** 1 (1456 *ГПХМ*); *дієприсл. одноч.* **робечы** (1389 *РЕА* I, 27).

***РОБОТА** *ж.* (8) **1.** (*трудова повинність феодально залежних селян)* робота (5): А тыи роботы и дани и поплатки имаетъ робити и давати къ нашей потребизнѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); щоби не платили да(н)... и никакую нашу слоу(ж)боу или робо(тоу) щоби не робили (Сучава, 1456 *ГПХМ*); и те(ж) ты(и) лю(ди) соминци на роботу хоживали к двороу нашом(оу) тоуреискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. (*здійснювання чого)* робота, праця (3): а половицю тѣхъ пѣнѦзии наложили єсмы на твоѣ роботы (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); и въ той и въ другой вашой милости прыгоде будемъ ся силовати за роботу вашой милости... якъ бы за нашу доброту (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *род. одн.* **роботы** (1386—1418 *Р* 35); *знах. одн.* **роботоу, роботу, робо(тоу)** (1456 *ГПХМ*; 1499 *BD* II, 449; *ГОКІР*); *род. мн.* **робо(т)** (1456 *ГПХМ*); *знах. мн.* **роботы** (1386—1418 *Р* 35; 1408 *АкЮЗР* I, 6); *ор. мн.* **роботами** (1499 *AS* I, 117).

Див. ще ***РАБОТА.**

РОБЫТИ *див.* **РОБИТИ.**

***РОБѦ** *с.* (1) дитя, дитина: даємъ ва(м) вѣда(т) всѣмъ тымъ листомъ нашимъ и(ж) хто буде(т) ва(с) (!) держа(т) челѦ(д) немецкую муже(в) ли жонок ли робѦт ли бы єсте при нашеи мл(с)ти воли (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* роґѧт (1447—1492 *ЛКНКВ*).

РОВЄНСКАѦ *ж.* (5) *(особова назва):* Я кнѧзь Федор Василевич Збаразскии сознаваю сим моимъ листомъ, штож был єсми винен дѧдинои сво⟨є⟩й кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєновой Ровєнской тисѧчу коп грош⟨еи⟩ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120); Я Андрушко Русинович... продал єсми чаруковъского подворѧ мѣстъце... кн⟨е⟩г⟨и⟩ни Мари Семеновой Ровєнской на вечность (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ровєнскаѧ** (1488 *AS* I, 242); *дав. одн.* **Ровєнской** (1485—1500 *AS* I, 120; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 101).

***РОВЄНЬСКИИ** *прикм.* (1): А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич... прод⟨а⟩лъ єсми... дворъ и село в луцкомъ повѣте на имѧ Ровноє кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Васильєвичю Нєсвизкому... со всѣмъ ис тымъ какъ из давна к тому двороу ровєньскому слушало (Луцьк, 1461 *AS* I, 53).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **ровєньскому** (1461 *AS* I, 53).

Пор. **РОВНОЄ.**

***РОВЕЦЬ** *ч.* (4) *(назва річки у Подільській землі):* а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ иасъ панъ Ярмола до долыны... а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ровця** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *знах. одн.* **Ровець** (1430 *ГВКЛ* 8).

***РОВНИНА** *ж.* (1) рівнина: А хотар тои третои... части от Бъешещи... черес ровниноу прости оу Прокопов сад (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ровниноу** (1499 *BD* II, 136).

Див. ще ***РОВНЯ.**

РОВНО *присл.* (1) рівно, порівну: а то єсмо собє поделили ровно вѣчно и нєпорушно (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

Див. ще **РАВНО.**

РОВНОЄ *с.* (5) *(назва села і двора у Волинській землі):* Рівне: а в конюхи и в конокормци наши оу басови... а на ровномь... пану чусє нє надобє оуступати сѧ (Луцьк, 1434 *P* 128); А сє я пан Ивашько Дичько Васильєвич... прод⟨а⟩лъ єсми свою отчизну дворъ и село в луцкомъ повѣтє на имѧ Ровноє (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); П⟨и⟩сан оу Ровном (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ровноє** (1461 *AS* I, 53); *місц. одн.* **на (въ, оу) Ровиом, Ровномъ, ровномь** (1434 *P* 128; 1483 *AS* I, 82; XV ст. *АЛМ* 9; 1488 *AS* I, 242).

***РОВНОСТЬ** *ж.* (2) однаковість (1): а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако яко коро⟨л⟩ хрестья⟨н⟩⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ а справедливость нашоу высветли⟨в⟩щи о⟨т⟩ ровности нє хочє⟨м⟩ сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ◇ о у р о в н о с т і (1) рівно, порівну: оуставлѧємь гдѣ коли на воиноу идоу⟨т⟩ абы нигдѣ оу своєи земли оу селе⟨х⟩ нє стоялі алє на полї анї конєи брали... одно конємь оу ровності кормь (XV ст. *BC* 28).

ФОРМИ: *род. одн.* **ровности** (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн.* **оу ровності** (XV ст. *BC* 28).

***РОВНЫИ** *прикм.* (5) **1.** *(за розміром)* рівний, однаковий (2): и мы... того курила Иванова сына допустили єсмо ровного дѣлоу (Вільна, 1495 *BK*).

2. *(за змістом, за значенням)* такий самий (2): мы боѧре молдавскы... ровнымъ слюбомъ и призволенїємъ знаменито чинимъ ... ижъ... мы такожъ... присѧгли... паноу владиславови кролеви (Сучава, 1434 *Cost.* II, 666); абы тоє што к ва⟨м⟩ писали безо льсти писали бо ровными таковыми хитростѧми а льстѧми през мистра и законъ... частокро⟨т⟩ обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. (кому) *(за моральними якостями)* рівний, однаковий **(з ким)** (1): о ты⟨х⟩ што розбоинїкы алюбо злоде⟨и⟩ оу своихъ доме⟨х⟩ ховаю⟨т⟩ а с нїмї оучасто⟨к⟩ имают нє могоуть бытї речи(!)нї добрыи алюбо ч⟨с⟩тни алє и⟨м⟩ ровни злодѣємь (XV ст. *BC* 28 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ровного** (1495 *BK*); *ор. одн. ч.* **ровнымъ** (1434 *Cost.* II, 666); *наз. мн.* **ровни** (XV ст. *BC* 28 зв.); *ор. мн.* **ровными** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***РОВНЯ** *ж.* (4) рівнина: А хотар томоу... селоу... до копанои могили що ест на ровни Подрази (Сучава, 1492 *BD* I, 510); Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали... черес ровню... на берєг Бръл ада (Бирлад, 1495 *BD* II, 63—64).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ровню** (1495 *BD* II, 63, 64); *місц. одн.* **на ровни** (1492 *BD* I, 510).

Див. ще ***РОВНИНА.**

***РОВЪ** *ч.* (1) ◇ Д е м и д о в ъ р о в ъ *див.* ***ДЕМИДОВЪ.**

ФОРМИ: *род одн.* **рову** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

РОГ *ч.* (6) ріг, (лісу) край: а хотар тому сєлу от одинои сторонъ сочава... на окроугъ на радомировъ на нижни рогъ (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); одъ толь уверхъ рички Дидовки... тамъ же въ верхъ Кулыги просто до (ро)гу леса (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); а хотар томоу сєло на имѣ шербановци... о⟨т⟩ лѣсов рог... та иа болото (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **о⟨т⟩ рог** (1492 *Cost. S.* 162); *род. одн.* **(ро)гу 1** (1430 *ГВКЛ* 8); **рога 1** (1488 *ДГСПМ*); *знах. одн.* **рогъ** (1393 *Cost.* I, 13; 1427 *DIR«A»* 450); *місц. одн.* **на розѣ** (1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще ***БАГОВЪ РОГЪ, *ЛЫЧНЫИ РОГЪ.**

РОГАТИНЄЦЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы... мѣстич⟨и⟩ луцкыє, мытници: Иванъ Рогатинець, коунашь (Луцьк, 1461 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рогатинець** (1461 *AS* I, 54).

***РОГАТИНСКИ** *ч.* (3) *(особова назва):* Се я княгини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора, дочка пана Рогатинского (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 1); Сє ѧ кнѧгини Ивановаѧ Семеиовича Кобрыньскаѧ кн⟨ѧ⟩гини Фєдка, пана Ивана Рогатинского дочка... чиню знакомито... записоую мужеви своємоу... двѣ тисѧчи золотых оугорских (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рог⟨а⟩тински** (1415 *P* 87); *род. одн.* **Рогатинского** (1401 *АкВАК* III, 1; 1487 *AS* I, 239).

РОГАШОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы пановє... на имѧ... панъ ивашко рогашовскыи и панъ романъ хоудинскыи... вызнаваємь... колижь... илїашъ воєвода... кролю по⟨л⟩скомоу ... голдь вырности... оучини⟨л⟩... мы также... обицоуємъ... тотъ... голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рогашовскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

РОГОВИЦКИЙ *ч.* (2) *(особова назва):* Я княз Михайло Иванович Роговицкий ... Продал єсми имене моє... Дажєв на вєчност (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Роговицкий** (1475 *AS* I, 72).

***РОГОЖЄНИ** *див.* **РОГОЖѢНЇИ.**

РОГОЖѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тем ми... дали и потвръдили єсми ємоу... два села на имє Рогожѣнїи на Сърєт (Сучава, 1479 *BD* I, 226).

ФОРМИ: *наз.* **Рогожѣнїи** (1479 *BD* I, 226); *дав.* **Рогожєнєм** (1479 *BD* I, 226).

РОГОЗКА *ч.* (1) *(особова назва):* А свѣдци на то гринко панъ староста подольскни смотрицкии воєвода рогозка прокопъ (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рогозка** (1375 *P* 20).

РОГОЗНА[1] *ж.* (1) *(назва річки у Вітебській землі):* Ино тыми разы... за тоую сто коп грошей широких продали єсмо Єго Милости дворец наш... также оу в оброубє грани, гдѣ... Рогозна втекла в Чарнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рогозна** (1492 *AS* III, 23).

***РОГОЗНА**[2] *ж.* (1) *(назва земельної ділянки у Вітебській землі):* Ино тыми разы... за тоую сто коп грошей

широких продали єсмо єго Милости... землю бортъноую на имѧ Рогозноу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Рогозноу** (1492 *AS* III, 23).

РОД[1] *див.* **РОДЪ.**

! **РОД**[2] ⟨РОДИВИЛОВИЧЪ⟩ *див.* **РАДИВИЛОВИЧЪ.**

РОДИТЄЛЬ, РОДИТЄЛЪ, РОДИТЄЛ *ч.* (141) **1.** батько (46): мы илїа воєводѣ... знаємо чинимь... оже... пань стань бабичь слоужиль прѣжде стопочившому родителю нашемоу правою и вѣрною слоужбою (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); мы Стєфанъ воевод... чиним знаменито... оже прїидоша пред нами... калоугєрици... и оуказали намъ лист от нашего родителѣ от Александра воєвода, що были ималн на двѣ сел(ѣ) (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 199).

2. *(лише в множині)* батьки (79): мы юга воєвода... знаємо чини(мь)... оже... панъ браѧ слоужилъ переже свтопочи(в)ши(мъ) родителемъ нашимъ (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 26); Азъ рабь бжїи... именемъ стефаиъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и ро(д)тель мои(х) ан(д)реа и марїѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а сестренец мой кн⟨ѧ⟩зъ Богдан мает... п⟨а⟩на Олизарову душу и мою душу поминати и родителей нащихъ (Ровно, 1488 *AS* I, 242); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє стопочивши(х) прє(д)ко(в) дѣдо(в) и родителеи наши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(лише в множині)* предки (3): Я Семенъ сколковъ по повелѣнїю господина цтя моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину Өеодосїю Василїя Іоана Артеміи (Київ, 1398 *ДГПМ*); А то дали єсмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителє(м) нншимъ съ тцо(м) (!) праоце(м) А на(м) на здоро(в)є (Київ, 1459 *P* 174); Коли ж всєго прироженя постат своего передкоу видѣ иа бываниа наслѧдовати, про тож и мы ... от родителєв наших обычаєв цнотами ошлѧхтеных и похвалных отстоуповати не имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

4. родич (2): А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ инщїй хто, тому судитъ Богъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); Сє аз... Ио Стефан воєвод... знаменито чиним... ож... Нєгша, дочка Жоурже и съ єи дѣтми... продали свою... отниноу... от оурика и ис привилїє родителєм их Жоуржї и Жоула и Ивана (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

5. *(шанобливий епітет духовної або світської особи)* батько, отець (11): мы илїа вое⟨вода⟩ господа(р) ⟨земл⟩и Молдавской, ⟨ч⟩инимь знаменито... аже слюбили єсми... нашємоу родителю, кнѧзоу (!) великомоу, жигмонтоу, ємоу прїятелємь быти и подли єго стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); Сє азь... Стефа(н) воевода... знаменито чиии(м) ... оже... дали и потврьдили єсми стои нашеи єпископїи о(т) радъвце(х)... идеже є(ст) єпископь моле(б)ни(м) (!) и родитє(л) на(ш) ку(р) іоаникїє... Н црко(в) (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **родитель, родителъ, родител, родитє(л)** (1435 *Cost.* II, 691; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1437 *Cost.* I, 541; 1439 *Cost.* II, 46; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1464 *BD* I, 83; 1465 *GL* 176; 1490 *DC* 146 і т. ін.); *род. одн.* **родїтелѣ, родителѣ, ро(дї)телѧ, родители** 24 (1435—1436 *Cost.* I, 494; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 52; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 128; 1447 *Cost.* II, 281; 1445 *Cost.* II, 771; 1466 *BD* I, 105; 1475 *BD* I, 199; 1490 *BD* I, 419 і т. ін.); **родители** 1 (1470 *BD* I, 147); *дав. одн.* **роднтелю, родїтелю** 12 (1435 *Cost.* I, 424; *Cost.* II, 691; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 467, 481, 484; 1442 *Cost.* II, 96; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 299; 1465 *GL* 176 і т. ін.); *зам. род. одн.* видѣвше даніє **роднтелю** 1 (1435—1436 *Cost.* I, 494); *ор. одн.* **родителемь, родителем** (1470 *BD* I, 148; 1490 *DC* 146); *місц. одн.* **при родители** 2 (1437 *DIR* II, № 8); **при родителѣ** 1 (1435 *Cost.* II, 695); *наз. мн.* **родители** 1 (1435—1436 *Cost.* I, 495); **родителє** 1 (1454 *ПГПММ*); *род. мн.* **родителей, родителеи, родїтелеи, ро(д)телеи, род(и)телеи, ро(дї)телеи, родителє(и)** 48 (1398 *ДГПМ*; 1438 *DBAc* 27; 1443 *Cost.* II, 185; 1449 *Cost.* II, 377; 1459 *BD* I, 34; 1470 *DIR«A»* 522; 1486 *DC* 143; 1488 *BD* I, 348; 1492 *BD* I, 510; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **родитель, родителъ, ро(д)тель, ро(д)итель** 5 (1401 *ЗКЄ*; 1434 *DIR«A»* 464; 1439 *Cost.* II, 39; 1470 *BD* I, 150; 1473 *ШКН* 164); **родителии, родителїи, родїтелїи** 4 (1449 *Cost.* II, 377; *Cost.* II, 392; 1467 *BD* I, 120; 1473 *ШКН*); **родитє(л)** 4 (1443 *ДГСПМН*; 1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*); **родителїє** 4 (1446 *Cost.* II, 271; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1490 *DC* 146); **родителєв** 1 (1462 *BD* II, 283); **родителѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **родити(л)** 1 (1451 *Cost.* II, 401); ! **родитеи(л)** 1 (1453 *DIR«A»* 503); *дав. мн.* **родителемъ, родителемь, родителем, родителє(м)** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 36; 1415 *Cost.* I, 116; 1427 *DIR«A»* 450; 1453 *Cost.* II, 461; 1459 *P* 174; 1466 *BD* I, 96; 1470 *AS* I, 67; 1472 *BD* I, 170; 1491 *BD* I, 451 і т. ін.); *знах. мн.* **родители** (1398 *ДГПМ*).

***РОДИТИ СѢ** *див.* ***РОДИТИ СѦ.**

***РОДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) *(дати урожай)* зародити, уродитися: и тоє вино имаєми ⟨дати роди(т)сѣ⟩ или не роди(т) сѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401); а иноє люди новыє а и тыє дають коли сѧ медъ роднть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѧ... родить** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **роди(т) сѣ** 1 (1451 *Cost.* II, 401).

! **РОДИТЬ** ⟨ДАРИТЬ⟩ (1): Пла(ч)лївыи жалобы прє(д) на(с) прїшли ка(к) слоужебнїци по земли єздѧ(т) оубогыя кмєти алюба (!) села дховныхъ алюбо оубогы(х) землѧны оутїскають... а онї боятсѧ того некотыи (!) ро(ди)ть (!) алюбо пе(не)зи даю(т) о(т)коупаю(т)сѧ того наговавья (!) (XV ст. *BC* 14 зв.— 15).

Див. ***ДАРИТИ.**

***РОДЇТЄЛЬ** *див.* **РОДИТЄЛЬ.**

РОДМИНЦЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва)*: о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь... русъ никєль родминце русъ ганко петько бруновичь (Львів, 1368 *P* 16).

РОДНЫИ *прикм.* (3) *(кровно споріднений)* рідний: А при тых моих умовеных речах... были панове люде добрые: пан Семашъко... а братанич мой роднын паиа Богдаиовъ сын Немѣра (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III,3); а ненадобє в тоє нмєиє иикому вступоватн сѧ, ни брату моєму родному, ни дочце моєєй (!) (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **родныи** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *дав. одн. ч.* **родному** (1488 *AS* I, 242); *наз. одн. ж.* **ро(дна)я** (XV ст. *BC* 32 зв.).

Див. ще ***РОДОВИТЫИ 2, РОЖЄНЫЙ, *РОЖОНЫИ.**

***РОДОВИТЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* rodowity) *(знатного роду)* родовитий (1): А такъ мы хотѣчн его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого, н рыцерского (Луцьк, 1438 *P* 140).

2. *(кровно споріднений)* рідний (1): Дали Єсмъ на имѧ Шандрови и братии єго радевитен (!) дворищов тоу стороноу рѣки Соукилѧ о(т) стриѧ, кдє доброславецъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **родовитого** (1438 *P* 140); *дав. одн. ж.* ! **радевитеи** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще **РОДНЫИ, РОЖЄНЫЙ, *РОЖОНЫИ.**

РОДУНИЧ *ч.* (1) *(особова назва)*: а писалъ родунич (..ъ — *Прим. вид.*) Аковъ (б. м. н., 1385 *P* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **родунич** (1385 *P* 28).

РОДЪ, РОД *ч.* (483) **1.** *(приналежність за походженням до якоїсь соціальної групи або народності)* рід, походження (5): мы велики князь Швидригялъ... чинимъ зиаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка, роду зацного, великого...

хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... выѣхалъ... А такъ мы... оного прыймуемо (Луцьк, 1438 *P* 140); Хто менить шлѧхтичомъ, а нє з родоу шлѧхотного (XV ст. *BC* 6 зв.); и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь швайполтомь, фѣоль из нѣмєць немецкого родоу (Краків, 1491 *KE*).

2. рідня, родина (9): и також имаетъ стати нашъ милыи приатєль съ оусимъ своимъ родомъ и братиами за насъ оу нашего милого пана (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); а мнѣ хвє(д)цє па(ш)ко(в)ои дохновича напроти(в)коу то(г) ничо(г) нє мови(ти) ани дѣтє(м) мои(м) и ни бли(ж)ни(м) мои(м) з родоу моє(г) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого, ани иншимъ наслѣдкомъ нашимъ (Вільна, 1499 *АСД* VI,3).

3. *(ті, які походять від спільного предка)* рід, плем'я (469): тоє въсє што бы ємоу оурикъ съ въсѣмъ доходомъ ємоу и дѣтемъ єго... и пращоурѣтомъ єго и въсємоу родоу єго наиближнѣи непороушено николиже на вѣкъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); А по нашемь животѧ, кто боудет господаръ нашеи земли, от дѣтеи наших или от нашего рода, или пак боуд кого богъ избєрєть господарем быти нашеи земли молдавскои... тот бы им нє пороушил нашего даанїѧ (Ясси, 1500 *BD* II, 175—176).

ФОРМИ: *наз. одн.* **родъ, род, ро(д)** (1442 *Cost.* II, 88; 1443 *Cost.* II, 129, 132; 1460 *BD* I, 41; 1472 *DIR«A»* 528; 1487 *BD* I, 310, 312); *род. одн.* **роду, родоу, ро(ду)** 135 (1422 *DIR* II, fig. 35; 1438 *P* 140; 1442 *Cost.* II, 101; 1453 *Cost.* II, 454; 1467 *BD* I, 119; 1473 *BD* I, 182; 1480 *BD* I, 245; 1488 *BD* I, 325; 1495 *BD* II, 46; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **рода** 28 (1432 *ДГВІН*; 1437 *Cost.* I, 530; 1458 *Mih. Doc.* 123; 1467 *BD* I, 121; 1479 *BD* I, 229; 1483 *BD* I, 270; 1495 *BD* II, 80; 1497 *BD* II, 107; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **род, ро(д)** 4 (1460 *Cost. S.* 41; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 121; 1490 *DC* 149); *зам. дав.* всему **ро(д)а** 1 (1439 *Cost.* II, 52); *дав. одн.* **роду, родоу** 285 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1409 *Cost.* I, 65; 1424 *Cost.* II, 956; 1432 *Cost.* I, 330; 1440 *DBAc* 32; 1451 *Cost.* II, 403; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 172; 1484 *BD* I, 286; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **! роудоу, ! руду** 2 (1415 *Cost.* I, 116; 1495 *BD* II, 41); **родови** 1 (1418 *Cost.* I, 127); *знах. одн. род.* **родъ** (1438 *P* 140; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1472 *DIR«A»* 528; 1474 *РГС*); *ор. одн.* **родомъ, родомь, родо(м)** 4 (1418 *Cost.* I, 127; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *ПГСММЦ*; 1489 *BD* I, 376); *зам. дав.* ємоу... и вьсє(м) **родо(м)** 2 (1434 *Cost.* I, 391; 1459 *Cost. S.* 22).

! РОЕЗДЕЛИЛИ ⟨РОЗДЄЛИЛИ⟩ *див.* **РОЗДЄЛІТІ.**

***РОЖАЙ** *ч.* (1) (*стп.* rodzaj) рід: коли жь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть, пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть... про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо оурѧдомь того листа... како... за щкоды... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *ор. одн.* **рожаємь** (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ВОРОЖАЙ.**

РОЖДЄСТВО *с.* (74) різдво, народження (4): мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... ажє оставлѧєм(ъ)... попа м(ихаил)а... при цер(с)кви (!) свто(г) рожс(с)тва (!) бци (Медика, 1415 *P* 86—87); аз господство ми... ⟨въ⟩ том благопроизволих... яко да оутвердим... наши свѧтыи монастири от Тазлова, идєжє єст храм рожд(є)ство... владычицє нашїи богородицє (Сучава, 1491 *BD* I, 472—473);

◇ **рождєство богородици** (2), **рожєство матки божии** (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* різдво богородиці: и на(т) печѧть нашю завѣсили єсмы оу кремѧньцю во вторникъ наканунѣ (!) ржства стыѧ бцѧ (Кременець, 1434 *P* 131); пи(с) оу сочавѣ в лѣ(т) ЅЦМЗ, м(с)цѧ сє(п)т И дє(н) на рожєство матки божии (Сучава, 1439 *Cost.* II, 713); **рожєство господънє** (1), **рожєство Исусово Христово** (1), **рожєство Исус Христа** (1), **рожєство Христово** (35), **христово рожєство** (6) *(початок нашої ери за християнським літочисленням)* народження Христа: и на крѣпость сєму нашѣ печѧти привѣсили єсмо к тому листу. ... подъ лѣ(т)мъ стго рож(с)тва г(с)ьнѧ а. т. ч. є. лѣ(т) (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); А⟨пи⟩сан... под лет р⟨о⟩ж⟨є⟩ства Исоуcова Х⟨ри⟩с⟨то⟩ва ≠а лет и Ц. М. Ѕ. лѣто (Луцьк, 1446 *AS* I, 43); нпса(н) в луцку... по(д) леты рожества х(с)ва (Луцьк, 1490 *Пам.*); **рожєство Христово** (4) **а)** *(назва церкви у Вільні)* (2): Ино мы... за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце подле Рожества Христова... потвержаемъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); **б)** *(назва церковного свята, також календарна дата)* різдво Христове (2): Мы Алєксайдръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... кнѧгини ри(м)гаилѣ... шє(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... на двоє роздѣливши, на днь стого ап(с)ла пєтра триста, а на ро(жд)ство х(с)во другаѧ триста (б. м н., 1421 *Cost.* I, 141—142); ино єсми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу... п(о) рож(с)твѣ х(с)вѣ за чотыри недѣли (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **божьє рожєство** (3) *див.* **БОЖЇИ;** **Ісусово рожєство** (1) *див.* ***ИСОУСОВЪ;** **рожєство исусъ христово** (10), **исус христово рожєство** (5) *див.* **ИСУСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **рождєство, рожд(є)ство** (1491 *BD* I, 452, 464, 473); *род. одн.* **Рожества, рожєства, ржєства, рожє(с)тва, р⟨о⟩ж⟨є⟩ства** 30 (1388 *SL* 679; 1403 *ДГМ*; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *P* 96; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1446 *AS* I, 43; 1452 *P* 161; 1467 *СП* № 13; 1478 *ЗРМ*; 1490 *Пам.* і т. ін.); **рожства, !рожс(с)тва, ржства, рж(с)тва, ро(ж)ства** 30 (1394 *P* 54; 1395 *Cost.* II, 613; 1398 *P* 58; 1415 *P* 87; 1419 *P* 91; 1430 *P* 116; 1433 *P* 125; 1438 *P* 139; 1445 *СРК*; 1451 *P* 157 і т. ін.); **розєства, rozesthwa** 3 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1409 *P* 75; 1418 *P* 89); **рождєства** 2 (1403 *ДГШХ*; 1443 *P* 145); **рож(д)ьства** 1 (1433 *Cost.* II, 653); **! rozenstwa** 1 (1433 *ЗНТШ* CXXVI, 139); *знах. одн.* **рожєство** 1 (1439 *Cost.* II, 713); **ро(жд)ство** 1 (1421 *Cost.* I, 142); *місц. одн.* **по рожєствѣ** 1 (1370 *P* 18); **по рож(с)твѣ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***РОЗТВО.**

***РОЖДЬСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**

! POŻENSTWA ⟨ROŻDESTWA⟩ *див.* **РОЖДЄСТВО.**

РОЖЄНЫЙ *прикм.* (8) (*стп.* rodzony) *(кровно споріднений)* рідний: мы пєтръ воєвода... вызнаваюмъ... оужє (!) тоты златѣи пинѣзи, котори єсмы были дали на жолдь оуроженомоу паноу бартъшовы з боучача... братъ рожєнъи пана бартоша намъ верноулъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); А при том был... брат мой рожєный пан Федко Чаплич (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рожєный, рожєнъи** (1458 *Cost.* II, 815; 1466 *AS* I, 61); *наз. одн. ж.* **рожєная** (XV ст. *BC* 35 зв., 36); *род. одн. ж.* **рожєноє** (XV ст. *СЯ* 9, 41); *місц. одн. ж.* о **рожєной** 1 (XV ст. *BC* 36); **! рожой** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.).

Див. ще **РОДНЫИ,** ***РОДОВИТЫИ** 2, ***РОЖОНЫИ.**

***РОЖЄСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**

***РОЖЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) визначити: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... оучинєнъѣ... за щкоды... землю шепиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **рожложивьшы** (1436 *Cost.* II, 706).

***РОЖОНЫИ** *прикм.* (2) (*стп.* rodzony) *(кровно споріднений)* рідний: а пото(м) бори(с) рекъ а на(д) то мѣлъ єсми єднаньє з глѣбо(м) остаѳъевичо(м) которы(и) маеть за собою рожоную дочку васи(л)єву (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **рожоиую** (1495 *ВМБС*); *наз. дв. ч.* **рожоная** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).
Див. ще **РОДНЫИ, *РОДОВИТЫИ** 2, **РОЖЄНЫЙ.**
! РОЖССТВА *див.* **РОЖДЄСТВО.**
***РОЖСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**
***РОЖЫСЧА** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Рожище: по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ... за Ретовъкою къ Рожысчомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
ФОРМИ: *дав.* **Рожысчомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
Див. ще ***РОЖЫСЧЕ.**
***РОЖЫСЧЕ** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Рожище: я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Рожысче** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
Див. ще ***РОЖЫСЧА.**
***РОЖЪ** *ж.* (4) жито: КнѦзю Андрею, БрѦславскомоу намєстникоу сто бочокъ ржи з дворовъ (Краків, 1489 *AS* III, 21—22); жита полъчєтвє(р)ты Стиръты а оу стиръте по двєстє копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); а на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють а меру овса (Вільна, 1499 *РИБ* 776).
ФОРМИ: *род. одн.* **ржи, ръжи** 3 (1489 *AS* III, 22; XV ст. *ИК*; 2-а пол. XV ст. *СО*); **ржы** 1 (1499 *РИБ* 776).
РОЗБИВАТЬ *дієсл. недок.* (1) чинити розбої: Соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) зъ стго имоуть розбивать (XV ст. *ВС* 24 зв.).
ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **имоуть розбивать** (XV ст. *ВС* 24 зв.).
***РОЗБОИ** *ч.* (2) напад з метою пограбування, грабіж, розбій: и(н)и никто да нє смѣєтъ... глобоу ис ни(х) брати ни за дшєгоубство ни за сли(д) ни за розбои (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); а што єстє намъ говорыли о дєла пограничъныи, абыхмо прыказали нашым намєстъникомъ, што ся дотычеть татьбы и розъбоєвъ, ажъ бы лихихъ людей за то карали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).
ФОРМИ: *знах. одн.* **розбои** (1467 *Mih. Doc.* 125); *род. мн.* **розъбоєвъ** (1496 *BD* II, 405).
Див. ще ***РАЗБОИ.**
ROZBOJNIK *ч.* (1) грабіжник, розбійник: Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aź by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).
ФОРМИ: *наз. одн.* **rozbojnik** (1388 *ZPL* 105).
Див. ще ***РАЗБОИНІКЪ.**
***РОЗВОДЪ** *ч.* (1) розрізнення, різниця: Розво(д) єсть мєжи лю(д)ми ка(к) моужєвє є(ст) глава а жоны и(м) под(д)аны а дроу(г)и оудовы волны (XV ст. *ВС* 33).
ФОРМИ: *наз. одн.* **розво(д)** (XV ст. *ВС* 33).
***РОЗГНѢВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) розгнівати: вло(д)славъ... кроль полскии... знамєнито чинимы... ижь нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ воєвода... былъ напротиву намъ и на(с) розгнѣвалъ (Ланчиця, 1433 *P* 120—121).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **розгнѣвалъ** (1433 *P* 121).
***РОЗДАТИ** *дієсл. док.* (5) (що на що) *(витратити)* роздати: То все роздал на господаръскии листы, кому его милость давалъ (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59—60); Толкожъ и квитацыи положили, на которыи ж роздали, кому его милость подавал пенезей въ них з мыта (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **роздал** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *3 ос. мн.* **роздали** (1495 *АЛМ* 128; 1497 *АЛРГ* 79); *предик. пас. дієприкм.* **роздано** (1497—1498 *АЛРГ* 79).
***РОЗДЄЛЄНІЄ** *с.* (2) поділ, розподіл: ино мы видѣвшє их доброи воли и розделєнїє, що они соби промежи собою розделили... и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу щєфоулоу... сєло, на имѣ шербановцїи (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); ⟨ино мы⟩ видѣвше и(х) доброи воли и ро(з)деленїє, що они сѣ промєжи собою пото(к)мили и роздѣлили свои правїи о(т)нинн, а мы, тако(ж) дерє, и о(т) на(с), єсми дали и потвръдили мърини тоти вишеписанїи села (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *знах. одн.* **розделєнїє, ро(з)деленїє** (1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45).
Див. ще ***РАЗДѢЛЪ, *РОЗДѢЛЪ.**
Пор. **РОЗДЄЛЇТЇ** 2.
***РОЗДЕЛИТИ** *див.* **РОЗДЄЛЇТЇ.**
РОЗДЄЛЇТЇ *дієсл. док.* (15) **1.** (що) *(поділити на частини)* розділити, поділити (1): мы боѦрє... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... кнѦгини ри(м)гаилѣ... ще(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... на двоє роздѣливши, на день стого ап(с)ла петра триста, а на ро(жд)ство х(с)во другаѦ триста (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142).
2. (що) *(розподілити що між ким)* розділити (9): Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили и розделили своє правоє отнини (Сучава, 1480 *BD* I, 241); имѣнє... даємъ... так широко и долго *(в ориг.* долко.— *Прим. вид.)* и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє в своих границах замѣрено єсть и роздѣлено (Вільна, 1499 *AS* I, 118).
3. (кого) *(поділити спадщину між ким)* поділити (5): а то есьмо ихъ розъделили вечъно и непорушно (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); о сестрахъ што во очинѣ розделены соу(т) (XV ст. *ВС* 22).
ФОРМИ: *інф.* **розделїтї** (XV ст. *ВС* 12); *перф. 3 ос. одн. ч.* **роздилил** (1495 *BD* II, 80); *1 ос. мн.* **есьмо... розъделили** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); ! **роезделили** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *3 ос. мн.* **розделили** 4 (1480 *BD* I, 241; 1492 *Cost. S.* 161; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *ПГВСР*); **роздѣлили** 1 (1493 *Cost. D.* 45); *пперф. 3 ос. мн.* **били роздѣлили** (1495 *ПГВСР*); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхъмо... розделили** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дієприсл. перед.* **роздѣливши** (1421 *Cost.* I, 142); *теп. пас. 3 ос. мн. с.* **розделєны соу(т)** (XV ст. *ВС* 22); *майб. пас. 3 ос. мн.* ! **бѫдє(т)... розделены** (XV ст. *ВС* 22 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **єсть... роздѣлено** (1499 *AS* I, 118).
Див. ще ***ДѢЛИТИ, *ДѢЛИТИ СѦ, ПОДЄЛИТИ СѦ, ПОДѢЛИТИ, РАЗДЄЛЇТЬ, *РОЗДИЛѦТИ СѦ, *РОЗДѢЛИТИ СѦ, *ОУДЕЛИТИ.**
***РОЗДИЛИТИ** *див.* **РОЗДЄЛЇТЇ.**
***РОЗДИЛѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (з ким) відокремлюватися, відособлюватися (від кого): и мы панове и поспольство оусєї земле волощь⟨с⟩кої и с нащими дѣтьми нѣнишними и потомъ будучимь нє роздилѦючисѦ ис нащимъ господарємъ и слюбуємъ нащєю правдою... влодиславови, кролєви польскому... вѣрно служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607).
ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **роздилѧючисѧ** (1393 *Cost* II, 607).
Див. ще **РАЗДЄЛЇТЬ** 2, **РОЗДЄЛЇТЇ** 3, ***РОЗДѢЛИТИ СѦ.**
***РОЗДѢЛИТИ** *див.* **РОЗДЄЛЇТЇ.**
***РОЗДѢЛИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (із ким) відокремитися, відособитися (від кого): и ми слюбуємъ... кролєви польскому... вѣрно служити а николи сѦ роздѣлити на вѣкы (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608).
ФОРМИ: *інф.* **сѧ роздѣлити** (1393 *Cost.* II, 607).
Див. ще **РАЗДЄЛЇТЬ** 2, **РОЗДЄЛЇТЇ** 3, *** РОЗДИЛѦТИ СѦ.**
***РОЗДѢЛЪ** *ч.* (3) поділ, розподіл (2): а боудѣ(т) ли имєнїє малоє а дєвокъ много тогды имєєть роздѣ(л) во очинѣ кажнои дѣвцє дѣ(л)ница (XV ст. *ВС* 35 зв.);
о у р о з д ѣ л ѣ (1) відокремлено, відособлено: мы оуставлѦємь коли(ж) оу томъ роздѣлѣ три годы... живоуть, а на жа(д)ныи соу(д) сєбє нє позывають тогды... жа(д)на(г) соуда мєжю собою нє мають (XV ст. *ВС* 32 зв.).
ФОРМИ: *знах. одн.* **роздѣ(л), ро(з)дѣ(л)** (XV ст. *ВС* 35 зв.; *СЯ* 41); *місц. одн.* **оу роздѣлѣ** (XV ст. *ВС* 32 зв.).
Див. ще ***РАЗДѢЛЪ, *РОЗДЄЛЄНІЄ.**

***РОЗЕЖЧАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) об'їжджаючи якусь територію, визначати її границю: Я, Василей Хребтовичъ, намесникъ володимерский... розежчалъ есми землю пану Янъчинскому от господаря нашого великого князя людми з Мокрычаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **розежчалъ есми** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЄХАТИ, РОЗЪѢХАТИ, *ОУѢХАТИ.**

***РОЗЄЗДЪ** *див.* ***РОЗЪѢЗДЪ.**

***РОЗЄЗДЪЦА** *ч.* (1) суддя, що вирішував поземельні спори: дай мнє г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розєздъцы... и кнѧз великий послал нас (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах. мн.* **розєздъцы** (1444 *AS* I, 42).

***РОЗЄСТВО** *див.* **РОЖДЄСТВО.**

***ROZESTHWO** *див.* **РОЖДЄСТВО.**

***РОЗКА ПЄТРЪ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы ємоу оу нашеи земли молдавскои осемъ селъ на имѧ роз⟨к⟩а пєтръ на кобылѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роз⟨к⟩а пєтръ** (1436 *Cost.* I, 488).

***РОЗЛИЯНЬЄ** *с.* (1) ◇ р о з л и я н ь є к р о в и(1) кровопролиття: тако яко коро(л) хрестья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ а справедливость нашоу высветли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хочє(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **розлиянья** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***РОЗЛЇВАТИ, *ROZLITI.**

***РОЗЛЇВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ к р о в ъ р о з л ї в а т и *див.* **КРОВЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3. ос. мн.* **розлївають** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще ***ROZLITI.**

***ROZLITI** *дієсл. док.* (1) ◇ k r o w r o z l i t i *див.* **КРОВЪ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **rozlil** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***РОЗЛЇВАТИ.**

***РОЗМАИТЫИ** *прикм.* (3) (*стп.* rozmaity) різний, розмаїтий: а отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи... абы платили оу серетѣ мыто от гривны три гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788); Почєнши гдє єстъ головноє мыто на складѣ оу Сочавѣ... а от крамных рѣчеи, що соут розмаити рѣчи... щобы платили оу Сєрєти мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* ! **разъмовитоє** (XV ст. *ВС* 15 зв.); *наз. мн. ж.* **розмаити** 1 (1460 *BD* II, 273); **розмаиты** 1 (1456 *Cost.* II, 788).

***РОЗМИРИЦА** *ж.* (1) заколот: а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ межи манастырскыми татары що боудє(т) сѣ оумишали оу сеси розмирици, а мы имаємъ и(х) оузѣти опѧ(т) наза(д) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 495).

ФОРМИ: *знах. мн.* **розмирици** (1435—1436 *Cost.* I, 495).

Див. ще **РАЗМИРЇЄ, *РАЗМИРИЦА.**

***РОЗМНОЖИТИ** *дієсл. док.* (1) збільшити, збагатити: мы Олександръ... великий кн⟨ѧ⟩зь литовский... чинимъ знамєнито... иж... ємоу имѣнє н⟨а⟩ще именемъ ЗвАгол... дали єсмо... зо всими доходы... которымъ коли... розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою могут розмножены быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *інф. пас.* **розмножєны быти** (1499 *AS* I, 118).

***РОЗМОВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (о чім) розмовляти, говорити (про що): А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду и отцу... и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **розмовляли** (1495 *АЛМ* 83).

***РОЗМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(подумати про що)* обміркувати, розважити (що): О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая, алє тая борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разумно ро(з)патрєна и(ж) соудья имєє(т) вси жалобы ро(з)мыс(ли)ти (XV ст. *ВС* 17 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **ро(з)мыс(ли)ти** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

Див. ще **МЫСЛИТИ** 1, ***ПОМЫСЛИТИ, *ПРОМЫСЛИТИ, *РАЗМЫСЛИТИ.**

***РОЗМЫСЛЪ** *ч.* (1) (*стп.* rozmysł) роздум: Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ ... и(ж) съ нашеи доброєи воли и розмыслоу... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мешканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163).

ФОРМИ: *род. одн.* **розмыслоу** (1454 *Р* 162).

Див. ще **РОЗМЫШЛЕНИЄ.**

РОЗМЫШЛЄНИЄ *с.* (3) думання, роздумування (1): Розмышлєниє єсть имає(т) (!) вси(х) цио(т) (XV ст. *ВС* 14 зв.);

з д о б р ы м ь р о з м ы ш л є н ї є м ь (2) *див.* **ДОБРЫИ** 6.

ФОРМИ: *наз. одн.* **розмышлєниє** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *ор. одн.* **розмышлєниємъ, розмышлєнїємь** (1404 *Р* 70; XV ст. *ВС* 14 зв.).

Див. ще ***РОЗМЫСЛЪ.**

Пор. ***РОЗМЫСЛИТИ.**

***РОЗМЫШЛЄНЇЄ** *див.* **РОЗМЫШЛЄНИЄ.**

***РОЗНИЦА** *ж.* (1) розбрат, незлагода: И тыж нѣкоторы(х) панов або которих подданних наших, с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи въси вышеписаннїи иаши єднаиїѧ и прїязни нє имают быти зламаны аиї прєстоуплєни (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн.* **розиици** (1499 *BD* II, 425).

РОЗНО *присл.* (2) 1. нарізно (1): прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братїя або сестры во очиие разделены алюбо розно разлоучены и пригодитсѧ(ж) некоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ возмє(т) на сєбѣ соуженїє конечнє потомь прїидє(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє (XV ст. *ВС* 22 зв.).

2. по-різному (1): иже из многы(х) соудовъ одна жалоба быває(т) розно соужена (XV ст. *ВС* 12 зв.).

***РОЗНОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Рожнів: оуѣхана к нему границѧ о(т) разнова черє(с) поле поперє(к) на устьє волово(г) (Снятин, 1424 *Р* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **рознова** (1424 *Р* 99).

РОЗНОШИНЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Розношинці: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села... Янковцы... Розношинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Розношинцы** (1463 *AS* I, 54).

***РОЗНЫИ** *прикм.* (1) різний: Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы чл̃(в)чи измєны (XV ст. *ВС* 9 зв.).

ФОРМИ: *род. мн.* **розны(х)** (XV ст. *ВС* 9 зв.).

РОЗОРВАТИ *дієсл. док.* (1) (що) *(знищити)* розірвати: а противоу радѣ кролювъства нашего Братьскоую приязнь которои они зазрѧ(т) хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **розорвати** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***РОЗПАТРИТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* rozpatrzyć) (що) розглянути, розібрати: О часты(х) простѫпка(х) борзость быває(т) добрая але таи борзость о соудє(х) и в жалоба(х) имаєть быти разоумно ро(з)патрєна (XV ст. *ВС* 17 зв.).

ФОРМИ: *інф. пас.* **быти... ро(з)патрєна** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

***РОЗПАХАТИ** *дієсл. док.* (1) (що) зорати, розорати: Што перъво сего жаловалъ намъ подскарбій нашъ дворный наместникъ Утеньскїй... на земянъ Дорогицькихъ... абы они земли его забрали въ томъ его именьи... и пашни розпахали у границахъ (Краків, 1489 *РИБ* 432—433).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... розпахали** (1489 *РИБ* 433).

Див. ще **ПАХАТИ, РОСПАХИВАТИ.**

***ROZPŁUHA** *ж.* (1) борозна: y hranyciu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły y kopcy zasypały poczonszy od toiey welykoyi dorohy... y odtuł prosto... w tuju rozpłuhu kotoruiuz mykłasz zawodył pana nemiryn namisnyk (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **rozpłuhu** (1500 *ДПЖН*).

***РОЗРОБИТИ** *дієсл. док.* (4) (що) (*поле*) обробити: Пани НацоваѦ повєдила, ижъ то єщо паи мой розробил и пашал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **розробил** (1478 *AS* III, 17); *3 ос. одн. ж.* **розърробила** (1478 *AS* III, 17); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **розроблєно** (1478 *AS* III, 17).

***РОЗСКАЗАТИ** *див.* **РОСКАЗАТЬ.**

***РОЗСКАЗАНЄ** *с.* (1) наказ, розпорядження, веління: а што боудє(т) єѣ волѦ которы(м) слоуга(м) нщимъ и свои(м) ро(з)скажєтъ слоужити а они то по(д)лѣ ро(з)сказа(н)Ѧ к воли єѣ мл(с)ти вчинѦ(т) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **ро(з)сказа(н)Ѧ** (1495 *ПЛПС*).

Див. ще ***КАЗАНИЄ, КАЗНЬ²**, **ПРИКАЗАНИЄ** 1, **ПРИКАЗЪ.**

Пор. **РОСКАЗАТЬ** 3.

***РОЗСТВО** *див.* ***РОЗТВО.**

***РОЗСОУДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (5) (з ким) (*стати перед судом*) розсудитися: а кто пороушить їли при моємъ животѣ їли по моє(м) животѣ росудитсѦ со мною прѣдъ бмъ (б. м. н., 1386 *P* 33); а хотя бы есть мѣлъ иншіи вступати въ тые дѣла и той рушати иашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А хто Сєи на(ш) листь пороуши(т) и в нашє прида(н)є имет сѦ оустоупати то(т) сѦ с нами ро(з)соуди(т) прє(д) живоначѦ(л)ною тр(о)цєю (Київ, 1459 *P* 174); а хто сєє слово моє порушит по моем животи, тот сьѦ розсудит со мною перед богом (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **ся розсудить, ся розъсудить** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **росудитсѦ** 1 (1386 *P* 33); **сѦ ро(з)соуди(т)** 1 (1459 *P* 174); **сьѦ розсудит** 1 (1470 *AS* I, 67).

Див. ще ***РАЗСОУДИТИ СѦ, *РАЗСУДЫТИ, РОЗСУДЫТЫ.**

РОЗСУДЫТЫ *дієсл. док.* (1) (що) (*винести рішення в спірній справі*) розсудити: покладалъ передъ нами лыстъ отъ князя Василія Сангушковича... и дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы именя его Мыкулинскіе объихати... и крывду его, што менуетъ одъ земянъ Браславскихъ и бояръ Хмельныцкихъ розсудыты (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *інф.* **розсудыты** (1430 *ГВКЛ* 7).

Див. ще ***РАЗСОУДИТИ СѦ, *РАЗСУДЫТИ, *РОЗСОУДИТИ СѦ.**

***РОЗТВО** *с.* (17) ◇ р о з т в о х р и с т о в о а) (*початок нашої ери за християнським літочисленням*) народження Христа (14): и на крѣпость сему нашему листу нашю печѦть привѣсили єсмо оу вислици под лѣты розтва хва тисѦ(ч) тгг лѣта (Віслиця, 1393 *P* 51); а да(н) оу чєрнѦховє... по(д) лѣты розтва хрстова ха ≠а лѣ(т) и у лѣ(т) л є лѣ(т) аминь (Черняхів, 1435 *P* 133); б) (*назва церковного свята, також календарна дата*) різдво Христове (3): будєть ведомо оусємъ... ажъ Ѧзъ панко слуга королєвъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во (б. м. н., 1387 *СП* № 12); оув озєра оу круды мєжи городна и мєрє(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пѦтокъ (б. озера Круди, 1400 *P* 62).

ФОРМИ: *род. одн.* **розтва, розтва** 8 (1393 *P* 51; 1399 *P* 59; 1402 *Cost.* II, 623; 1404 *P* 70; 1407 *Cost.* II, 629; 1424 *P* 100, 102; 1435 *P* 133); **роз(с)тва, розъ(с)тва, ро(з)ства** 4 (1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Cost.* II, 618, 619; 1407 *P* 72); **роства, р(с)тва** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *P* 68); *знах. одн.* **розтво** (1387 *СП* № 12); *місц. одн.* **по розтвє** 1 (1387 *СП* № 12); **по розтвѣ** 1 (1400 *P* 62).

Див. ще **РОЖДЄСТВО.**

РОЗОУМЕТИ *див.* **РОЗУМѢТИ.**

***РОЗОУМЪ** *ч.* (25) 1. (*здатність думати, розуміти*) розум (3): а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... которые нинѣчи суть или напотомъ могуть быти людскимъ розумемъ (!) вымыслены (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); Колиж всего прироженя постат своего передкоу видѣ на бываниа наслѦдовати, про тож и мы, иж инша звѣрѦта розоумом и смыслом проходимо от родителєв наших обычаєв... отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283); мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє... даємъ и записуємъ... зо всими доходы... которын,.. нинє сут и потомъ которымколвє (*в ориг.* которым колье.— *Прим. вид.*) розумом або мудростю ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою могут розмножєны быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

2. розуміння (3): Мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижєвницкого... Которыми(ж) иапрє(д) оузновлѦєть и оуспомииаєть свои пєрвѣиши листы. Выкладаючи оны нѣ в которы(х) члоицє(х) ины(м) обычає(м) и розоумо(м) нижлисѦ оны сами в собѣ маю(т) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); мы ктории(ж) всѦ живыѦ рѣчи розоумо(м) прєвышає(м) нѣ имаємъ шлѦхєтны(м) обычаємъ наши(х) прє(д)ко(в) противити сѦ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

3. свідомість (2): мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розюми и оу сєрдьци своѣмь, рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... пєрєжь огєнь... оучинєныѣ... за щкоды... зємлю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м) и оусими своимн рѣчи (и) оумисло(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

◇ о у (в) д о б р о м р о з о у м ѣ (4) *див.* **ДОБРЫИ;** и м а т и (м а т и, я т и) л е т а р о з о у м о у (5) *див.* **ИМАТИ²;** и м є т и л ѣ т а р о з о у м о у (1) *див.* **ИМѢТИ;** с п о л н ы м р о з у м о м (1), о у п о л н о м р о з о у м ѣ (1) *див.* **ПОЛНЪ** 3; п р ї и т и л ѣ т ъ д о р о з о у м о у (1), п р ї и т и в р о з о у м ъ (1), п р ї и т и р о з Ѫ м о у (1) *див.* **ПРЇИТИ;** з а ц е л о г о р о з о у м о у (1), ц е л ы м ъ р о з у м о м ъ (1) *див.* ***ЦѢЛЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **розоумоу, розѪмоу, ро(зоу)м(оу)** 8 (1470 *AS* I, 67; XV ст. *BC* 8, 26 зв., 33, 35); **розоума** 1 (XV ст. *BC* 10); *знах. одн.* **розоумъ** (XV ст. *BC* 26 зв.); *ор. одн.* **розумомъ, розоумо(м), розоумом, розумо(м)** 7 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 733; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 283; 1470 *AS* I, 65; 1499 *AS* I, 118); !**розумемъ** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); *місц. одн.* **у розоумѣ, розумѣ** 4 (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64; 1487 *AS* I, 239; 1489 *AS* I, 89); **оу розюми** 1 (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще **РАЗОУМЪ, *РОЗОУМѢНЬЄ.**

***РОЗОУМѢНЬЄ** *с.* (1) розумiиия: можєтє... на тыи то послѣдннии мистровы (листы) такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи... тѣжъ єсмо ва(м) роуски(м) языко(м) прєложили длѦ лѣпшего розоумѣньѦ (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **розоумѣньѦ** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще. ***РОЗОУМЪ 2.**

Пор. **РОЗУМѢТИ.**

РОЗУМѢТИ, РОЗОУМЄТИ *дієсл. недок. і док.* (11) 1. *недок.* (що) (*усвідомлювати собі смисл чого*) розуміти (4): Я кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни СеменоваѦ кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни НастасьѦ ... чинимъ знаменито сим н⟨а⟩шим листом каждому доброму кому его потребно слышати и чтучи розумѣти (Степань, 1489 *AS* I, 89); Прото г(с)дрь нашъ Стефанъ воєвода и тоє тєперъ о(т) вашої мл(с)ти жадаєть... бо вша мл(с)ть можєтє тому сами добрє розоумєти ажє о(т) оуси(х) сторонъ поганъство... иа хрєстиянъство... такъ

ся оукрепляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); и тотъ нашъ посолъ отъ толе ся верънулъ и до насъ прыехалъ, и ваша милость какъ же розоумеєте съ того посольства ничого не стало вамъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

2. *док.* (чому) (*оцінити належним чином*) зрозуміти (що) (1): И мы тому всему гораздъ розоумели есмо (б. м. н., 1498 *BD* II, 409).

3. *недок.* вважати за доцільне (6): Воленъ то онъ продати, отдати... и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣи розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); Волен кн(А)зь Михайло на тых селищах люди садити... и к... лепшому оужиточному обернути, как сам налепей розоумеючи (Кременець, 1497 *AS* I, 112); Воленъ онъ то... къ своему лѣпшому и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **розумѣти** 1 (1489 *AS* I, 89); **розоумети** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); *теп. 1 ос. мн.* **розоумеємъ** (1498 *BD* II, 413); *2 ос. мн.* **розоумеєте** (1499 *BD* II, 447); *перф. 1 ос. мн.* **розоумели єсмо** (1498 *BD* II, 409); *дієприсл. одноч.* **розумѣючи, розоумѣючи** 4 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1491 *AS* I, 97; 1499 *ГОКІР;* 1500 *АЛМ* вип. 2,59); **розоумеючи** 1 (1497 *AS* I, 112); **розумеючы** 1 (1499 *РИБ* 777).

РОЗХОДЪ, РОСХОДЪ *ч.* (6) витрата, розхід: Розходъ тымъ караиманомъ двесте караимановъ (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 60); А росходъ на квитацеяхъ положили его милости на личбе 100 коп и 60 коп и три гроши (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); А росходу шесть сотъ копъ и шестьдесАтъ копъ (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **розходъ** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 60); **росходъ** 1 (1497 *АЛРГ* 79); *род. одн.* **росходу** (1496 *АЛРГ* 72; 1497—1498 *АЛРГ* 80).

РОЗШИРИВАТИ, РОЗЪШИРИВАТИ, РОСЪШИРИВАТИ, РОСШИРИВАТИ, РОШЬШИРИВАТИ, РОШШИРОВАТИ *дієсл. недок.* (13) (що) (*територію маєтку*) збільшувати, поширювати (12): мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже видев и знамеиав службу намъ вѣрную... пана Ивана Мукосѣевича ... дали есмо... за его вѣрную службу села на имя Малов, а Охматковъ ...может собѣ полепъшовати и розъширивати (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7—8); мы великии кнзь Швитрикгаилъ литовьскии... чини(м) знакомито... иже ... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣте... можеть собѣ полѣпшивати и росширивати (Київ, 1433 *Р* 118—119); а можетъ собѣ тая имѣнія полепшивати, и розширивати (Вільна, 1492 *АЛМ* 30—31);

(чого) поширювати (що) (1): можеть собѣ панъ иванъ и его дѣти по немъ будущимъ того имииья рошшировати на новомъ корени посадити (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *інф.* **розширивати розъширивати** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* I, 43; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1492 *АЛМ* 30—31); **росширивати, росъширивати** 5 (1433 *Р* 119; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1451 *Р* 156; 1452 *Р* 161); **рошьширивати** 1 (1446 *Р* 152); **рошшировати** 1 (1445 *Р* 150).

Див. ще **РОЗШИРИТИ, *СОРОСШИРИВАТИ, ШИРИТИ.**

РОЗШИРИТИ *дієсл. док.* (5) (що) (*територію маєтку*) збільшити, поширити: и мы ему дали... тыє села верхоу описаныє... может собе полепшивати и розширити (Київ, 1437 *AS* I, 34); а также што у том имменю собе полепъшыт, на новом кореин посадит, может собе розширити и осадити (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); Воленъ онъ то отдати, и продати... и розширити (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *інф.* **розширити** (1437 *AS* I, 34; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1497 *AS* I, 112; 1500 *АЛМ* вип. 2,59).

Див. ще **РОЗШИРИВАТИ, *СОРОСШИРИВАТИ, ШИРИТИ.**

***РОЗЪБОИ** *див.* ***РОЗБОИ.**

***РОЗЪДЕЛИТИ** *див.* **РОЗДЕЛІТІ.**

***РОЗЪРОБИТИ** *див.* ***РОЗРОБИТИ.**

***РОЗЪСМОТРЕТИ** *дієсл. док.* (1) (о чім) розглянути (що): Якожъ проАвилъ есми переже сего королю его милости, и король бы его милость о томъ розъсмотрелъ и намъ допомагалъ тыми разы, пенАзьми ль, людми ль, или именьемъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... розъсмотрелъ** (1481 *BD* II, 364).

Див. ще ***РОСМОТРИТИ.**

***РОЗЪСТВО** *див.* ***РОЗТВО.**

***РОЗЪСУДИТИ СЯ** *див.* ***РОЗСОУДИТИ СА.**

РОЗЪШИРИВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**

***РОЗЪѢЗДЪ** *ч.* (7) визначення границі якоїсь території, об'їжджаючи її: тогды па(н) птрашь пиликовичь не моглъ быти к тому розьизду але полѣтилъ своА села тисмАнчаны и тото(т)ъ (!) розьиздъ прАтелю (!) своему пану Аньчѣеви зубреви (Галич, 1404 *Р* 68); а на розъѣздѣ были землАне и панъ ленько зарубичь воевода зудечовьскии панъ короваи процевичь (Зудечів, 1411 *Р* 79); а самому пану Федкоу кнАз великии ие велел ехати; велел ему слуги свои послати к томоу розездоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а на то(м) ро(з)ѣздѣ бы(л) па(н) калени(к) а па(н) жидимо(т) (Коломия, бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *дав. одн.* **розьиздови** 1 (1404 *Р* 68); **розьизду** 1 (1404 *Р* 68); **розездоу** 1 (1444 *AS* I, 42); *знах. одн.* **розьиздъ** 1 (1404 *Р* 68); **розъѣздъ** 1 (1411 *Р* 79); *місц. одн.* **на розъѣздѣ, ро(з)ѣздѣ** (1411 *Р* 79; бл. 1458 *Р* 168).

Див. ще ***РОЗЬѢХАНЬЕ.**

РОЗЪѢХАТИ *дієсл. док.* (5) об'їхавши якусь територію, визначити її границі: тогды кроль господарь посла(л)ъ мне а быхъ межи ними розьїха(л) и оуграничилъ промежи тыми селы Ако же на верху выписаны (Галич, 1404 *Р* 68); записали есмо оу верьху писаную тую землю и сеножать и ланъ свАтому Ивану церькви... оу вѣки поколѣ панъ Сенько Сеновъскый панъ Ильвъскыи тую землю розъѣхалъ (Городок, 1443 *Р* 145).

ФОРМИ: *інф.* **розъѣхати** (1419 *Р* 90); *перф. 3 ос. одн. ч.* **розъѣхалъ** (1443 *Р* 145); *1 ос. мн.* **єсмо розъѣхалї** (1424 *Р* 104); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **а быхъ... розьїха(л)** (1404 *Р* 68); *1 ос. мн.* **а быхмо... розьѣхали** (1422 *Р* 97).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, ОТЕХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, *ОУѢХАТИ.**

***РОЗЫТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) порушити: и прышли его намъ твоя милость нашыми послы, а твоя милость дeръжы такежъ нашъ листъ што естъ подъ нашою прысягою... абы ся не розышла наша прысяга (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **абы ся... розышла** (1496 *BD* II, 402).

***РОЗЬИЗДЪ** *див.* ***РОЗЪѢЗДЪ.**

***РОЗЫЇХАТИ** *див.* **РОЗЪѢХАТИ.**

***РОЗЬѢХАНЬЕ** *с.* (1) визначення границі якоїсь території, об'їжджаючи її: мы есмо на потвержѣньє ты(х) границь розьѣханьє далї есмо ему лїстъ (Зудечів, 1421 *Р* 96).

ФОРМИ: *знах. одн.* **розьѣханьє** (1421 *Р* 96).

Див. ще. ***РОЗЪѢЗДЪ.**

Пор. ***РОЗЪѢХАТИ.**

РОЗЬѢХАТИ *див.* **РОЗЪѢХАТИ.**

***РОЗѢЗДЪ** *див.* ***РОЗЪѢЗДЪ.**

***РОЗЮМЪ** *див.* ***РОЗОУМЪ.**

РОКГОЗЕНСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Rogoźno *в Польщі*): мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ окганка рокгозенскии... слюбуемы и слюбили есмы... воеводамъ землѣ молдавскои... ижь вшитки оурАды и зъеднанья и записы... прере(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти его... на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рокгозенскии** (1433 *Р* 123).

РОКИТНА *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Рокитне: и дали єсми ємоу и поновили єсми... село на рокитна (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на рокитна** (1437 *Cost.* I, 541).

РОКЪ[1] *ч.* (69) (*стч., стп.* rok) **1.** *(встановлений для чого, точно визначений відрізок часу)* строк, термін (42): Сє я... заставилъ своє село черепынє... а рокъ о(т) спсва днє (Львів, 1386 *Р* 31); I też jestliby... wzał (!)u chrest'janina zastąwu czerez czas odnoho roku deržałby (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); А кому коли въ нихъ подаемъ пензи на квитацияхъ з мыта нашого, они мають имъ платити по рокомъ, а до року бы ихъ не габали, жъдали бы року (Краків, 1487 *РИБ* 226); Протож кому коли подаемъ в него пенѧзи з мыта, тыи бы нехай року ждали, а до року бы его не габали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83).

2. сесія гродського суду (22): а кто на рокъ нє станєть а ни вкажєть тотъ стратилъ (Галич, 1401 *Р* 65); а поволоче(т) лисѧ тая немоць третєа правая, тогды може(т) третью о(т)ложїть ка(к) єще нє моцонъ бы(л) тако(ж) єщо ємоу нєпоздоровєло, какъ чєтвертомоу рокоу маєть стати (XV ст. *СЯ* 39 зв.); тогды на роцѣ... в мєдыцѣ... осудили єсмы... ажє г(с)дрь нашь кроль владиславъ... ближщи(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани ѧдвига и єи дѣвка алжбѣта (Медика, 1404 *Р* 70);

◇ **вєлїкыє рокы** (1), **роки вєлїкиє** (2) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1] 3; **завитыи рокъ** (1), **рокъ завитыи** (1) *див.* ***ЗАВИТЫИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **рокъ, ро(к)** (1386 *Р* 31; 1388 *ZPL* 107; 1487 *РИБ* 226, 227, 228; 1489 *АМВ*; XV ст. *СЯ* 42; 1498 *АЛРГ* 82); *род. одн.* **року, рокоу, roku** (1386 *Р* 31; 1388 *ZPL* 107; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226; 1488 *РИБ* 222; 1489 *АМВ*; XV ст. *ВС* 12 зв.; 1498 *АЛРГ* 82, 83 і т. ін.); *дав. одн.* **рокꙋ** (XV ст. *ВС* 16 зв.); *знах. одн.* **рокъ, ро(к)** 20 (1386 *Р* 31; 1388 *ZPL* 107; 1401 *Р* 65; 1434 *Cost.* II, 664; 1489 *АМВ*; XV ст. *ВС* 12, 16 зв., 17, 38; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **!рукъ** 1 (1421 *Р* 92); *місц. одн.* **на (по, оу) рокоу** 4 (XV ст. *ВС* 10, 17 зв., 18, 39 зв.); **на роцѣ** 1 (1404 *Р* 70); *род. мн.* **роковъ, роко(в)** 4 (XV ст. *СЯ* 9, 39, 39 зв. 40); *зам. місц. мн.* на вєлїкы(х) **!роковъ** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *дав. мн.* **рокомъ** (1487 *РИБ* 226); *знах. мн.* **роки** 3 (1487 *РИБ* 226; *АМВ*; *АМЛ*); **рокы** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *зам. род мн.* **о рокы** прїчинє 1 (XV ст. *СЯ* 9); *місц. мн.* **о рокохъ** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **на роцѣхъ** 1 (1404 *Р* 70).

***РОКЪ**[2] *ч.* (13) (*стч., стп.* rok) рік: А осадивши ис каждого кмета по два гроша широкая оу кнѧжю комору давати на каждыи рокъ А на то дали єсмы грамоту нашю и печать привѣсѣли (Бохур, 1377 *Р* 24); Деялосе въ Луцку, передъ святом Яна светого Хрестителя, року отъ нароженя Сына Божого тысеча трыста осмъдесятъ девятого (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); Писанъ въ Городне... року тисеча чотырысто (!) деветдесятъ осмого (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **рокоу, року** (1389 *РЕА* I, 28; 1421 *Cost.* I, 142; 1438 *ОБРН* 121; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *знах. одн.* **рокъ** (1377 *Р* 24; 1388 *ZPL* 107; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1449 *Cost.* II, 747); *місц. одн.* **въ року** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **во роцѣ** 1 (1492 *ЗОЕ*); *знах. мн.* **рокы** (1411 *Р* 77).

***РОЛНЫИ** *прикм.* (3) ◇ **землѧ ролнаѧ** *див.* **ЗЄМЛѦ** 3.

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **ролнаѧ** (1349 *Р* 3); *род. одн. ж.* **ролноѣ** (1349 *Р* 3); *знах. одн. ж.* **ролъную** (1349 *Р* 3).

РОЛЧЬКОВЇЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ свѣдцї былї панъ дмитръ ролчьковїчь а панъ пєтръ цебровьскїи (б. м. н., 1424 *Р* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ролчьковїчь** (1424 *Р* 104).

***РОЛЪНЫИ** *див.* ***РОЛНЫИ**.

***РОЛЬЯ** *див.* ***РОЛѦ**.

***РОЛѦ** *ж.* (11) рілля, нива: A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... y z rolami, y zo sianozathmi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); а тако ему дае(м) и дали єсмо со млины с полми съ рольѧми (Снятин, 1424 *Р* 100); И то єсмо дали на вѣкы вѣчныи... И съ ро(л)ѧми И с лоуками (Луцьк, 1445 *Р* 148); и мы... имѣне н(а)ше... ЗвѦгол... даємъ и записуємъ зо всими людми... из ролѧми, из гаи (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ро(л)ю** (XV ст. *ВС* 30); *ор. мн.* **ролями, ролѧми, рольѧми, рольями, ро(л)ѧми, rolami** (1407 *АрхЮЗР* 8/I,4; 1424 *Р* 100; 1445 *Р* 148; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1451 *Р* 156, 159; 1452 *АрхЮЗР* I, 21; *Р* 161; 1466 *AS* I, 62; 1499 *AS* I, 117).

РОМАН *див.* **РОМАНЪ**[1].

РОМАНОВИЧ *див.* **РОМАНОВИЧЪ.**

***РОМАНКОВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва)*: мы кнзь фєдоръ данильєви(ч)... єско романкови(ч)... андрѣико романкови(ч) поручѧємсѧ по олєхна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) верно (Луцьк, 1388 *Р* 42).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романкови(ч)** (1388 *Р* 42).

РОМАНОВИЧЪ, РОМАНОВИЧЬ, РОМАНОВИЧ *ч.* (7) *(особова назва)*: А при томъ были свѣдоки... князь Иванъ Дмитровичъ... князь Иванъ Романовичь (Луцьк, 1438 *Р* 141); Бил намъ чоломъ наместникъ вруцкий панъ Горностай Романовичъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Романовичь** 2 (1438 *Р* 141; 1452 *Р* 161); **Романович** 3 (1454 *AS* III, 9; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *AS* I, 239); **Романовичъ** 1 (1493 *АЛРГ* 55); *дав. одн.* **романовичоу** (1489 *АКВ*).

РОМАНОВО *с.* (1) *(назва села у Київській землі)*: К Житомироу село романово а в томъ сє ⟨...⟩ два(д)цать и сємь данънико(в) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романово** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

РОМАНОВСКЫИ, РОМАНОВСКЫ *ч.* (2) *(особова назва)*: а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи (Луцьк, 1412 *Р* 81); мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с прєдречеными паны... на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ пєтръ романовскы... и стали єсмо на томъ ажє имаємъ записы держати наши(х) перє(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романовскыи** 1 (1412 *Р* 81); **романовскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729).

***РОМАНОВ**[1] *прикм.* (4): а на то вѣра моѧ юги воєводы и... вѣра романова (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27): а хотаръ зубрєвцемъ из долоу... та чересъ поле оу болото ниже романова домоу (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **романова** (1429 *Cost.* I, 280); *наз. одн. ж.* **романова** (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I, 69).

Пор. **РОМАНЪ**[1].

РОМАНОВ[2] *прикм.* (38) ◇ **романовъ торгъ** *(назва міста у Молдавському князівстві)* Роман: а на то вѣра... пана влада тучапского дворника о(т) романова торга (Сучава, 1403 *ДГАА*); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Василїє єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга... слюбили єсмо... кролеви полскомоу... всє моциє а непорушенно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Романов** (1460 *BD* II, 274); *род. одн. ч.* **романова** 24 (1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* I, 61; 1458 *DIR«A»* 512; 1466 *BD* I, 95; 1470 *BD* II, 310; 1471 *ДГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170; 1479 *BD* II, 352; 1488 *BD* I, 342; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **романовѣ** 2 (1466 *BD* I, 105; 1488 *BD* I, 342); от **! романомь тръгоу (тръга)** 3 (1470 *BD* I, 150, 152); *зам. місц. одн. ч.* **оу романова** 3 (1460 *BD* II, 274); *місц. одн. ч.* **у романовѣ** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **на романове** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **оу романовоу** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **оу романовом** 1 (1456 *Cost.* II, 790).

Пор. ***РОМАНЪ**[2].

***РОМАНСКИИ** *прикм.* (1): и дали єсмы въсеосщенномоу (!) митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **романскомоу** (1445 *Cost.* II, 236).

Пор. ***РОМАНЪ**[2].

РОМАНЪ[1], **РОМАНЬ, РОМАН** *ч.* (96) *(особова назва, цсл.* Романъ, *гр.* Ρωμάνος): а мы слубоуємо єму при нашеї вѣри и є (!) брату роману... тѣхо Д҃ тисѧчи рублиі воротити (Луцьк, 1388 *Р* 37); а того нѧтсва романъ нє имаєть оуспомина(т) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а на то є(ст) вѣра го(ст)вами вышеписаннаго илїи воєводы и вѣра сна гс(ст)вами възлюбленнаго романа воєводы (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65); И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ и зъ зятемъ его княземъ Романомъ Лукомскимъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романъ, романь, роман, рома(н)** (1388 *Р* 42; 1392 *Cost.* I, 7; 1400 *Cost.* II, 618; 1433 *Cost.* II, 652; 1447 *Cost.* II, 731; 1456 *ЭСФ*; 1460 *Cost. S.* 33; 1475 *AS* I, 71; 1480 *BD* I, 240; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); *род. одн.* **романа, рома(н)** (1392 *Cost.* I, 8; 1400 *Cost.* II, 617; 1432 *Cost.* I, 331; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *Cost.* I, 536; 1438 *DIR«A»* 472; 1441 *DIR«A»* 477; 1448 *Cost.* II, 300; пол. XV ст. *ДГВІС*; 1492 *AS* III, 23 і т. ін.); *дав. одн.* **роману, романоу** (1388 *Р* 37; 1433 *Р* 123, 124; 1460 *Cost. S.* 33; 1472 *BD* I, 172; 1479 *DC* 11; 1487 *РИБ* 227; 1495 *БСКИ; ВК*); *знах. одн.* **романа** (1400 *Cost.* II, 617, 618); *ор. одн.* **Романомъ, романо(м)** (2-а пол. XV ст. *СПС*; 1498 *АЛМ* 169).

***РОМАНЪ**[2] *ч.* (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Роман: а па to... wełykaja martorya naszeho H(ospo)d(a)ra wyszepysannaho Stefana Wojewody i jepyskopa naszeho Kir Tarasyje ot Romanowi (Сучава, 1465 *GL* 176); били даии тоти н̃ цр҃кви ис попи о(т) деда нашего о(т) александра... к҃ѳ црко(в) оу романа и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **романа** (1490 *DC* 147); *дав. одн. зам. род.* ot **Romanowi** (1465 *GL* 176).

Див. ще **РОМАНОВ**[2] (р о м а н о в ъ   т о р г ъ).

РОМАНЬ *див.* **РОМАНЪ**[1].

РОМАНѢСА *ч.* (1) *(особова назва)*: тѣ(м) мы дали єсми ємоу оу нашеи землн єдно село... где є(ст) романѣса (Сучава, 1434 *Cost.* I, 395).

ФОРМИ: *наз. одн.* **романѣса** (1434 *Cost.* I, 395).

РОМАШКО *ч.* (6) *(особова назва, пор.* Романъ [1]): Ино мы... жаловали єсми пана Лацка особиою нашею милости⟨ю⟩ и дали... єсми ємоу... праваа отнина жены єго, дочкы пана Ромашка вишеписанна села Дрълоєщи и Лоукъчєщи (Сучава, 1462 *BD* I, 67); А хотаръ тим вышеписаннимь трєм сєламь по водоу Добровєцом... до хотара Ромашкова... а от Ромашка... по коуда из вѣка оживали (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ромашко** (1490 *BD* I, 391); *род. одн.* **Ромашка** (1462 *BD* I, 66, 67; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 163); *дав. одн.* **Ромаш(ш)коу** (1490 *BD* I, 392).

***РОМАШКОВЪ** *прикм.* (1): А хотарь тим вышеписаннимь трєм сєламь... до Хотара Ромашкова а от хлабника... по коуда из вѣка оживали (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Ромашкова** (1499 *BD* II, 163).

Пор. **РОМАШКО.**

РОМЄИКО *ч.* (2) *(особова назва, стпр.* Romeyke): А при том были... староста камєницкий... а пан Ромєйко (Київ, 1437 *AS* I, 34); а тыи люди о(т)чичи мои, иа имѧ микоула... ромєико (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ромєико, Ромєйко** (1437 *AS* I, 34; 1490 *Пам.*).

***РОМИКГОЛСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Ремигольська волость *у Троцькому воєводстві):* Нашимъ намѣстникомъ ковєнскому вилкомирскому... вилкиискому ромикголскому... и боѧромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **ромикголскому** (1447 — 1492 *ЛКНКВ*).

***РОМЪНЄЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва)*: а такождєрє чєрнъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т) сєлѣ напрѧ(д) болшє тѣгати ани оупоминати за тота села вишеписаннаа на пана шандра (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ромънє(л)** (1472 *DIR«A»* 528).

РОМЪНЄСКУЛ *ч.* (3) *(особова назва)*: И заплатил слоуга наш Никоаръ Ромънєскоул оуси тоти пинѣзи... оу роуки Іоноу Сакша (Сучава, 1490 *BD* I, 385—386).

ФОРМИ: *наз. одн* . **Ромънєскоул** (1490 *BD* I, 385, 386).

РОМЪНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві)*: тѣмъ мы... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... аръмєщи ⟨и ро⟩мънєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); Ино мы... також єсми дали и потвръдили... сєла иа имѣ Съєщи... и Ромънєщи (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз.* **Ромънєщи, ⟨ро⟩мънєщи** (1448 *Cost.* II, 342; 1460 *BD* I, 41).

РОНЄВ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: а кн⟨ѧ⟩зю Семену досталсѧ город Колоден а сєла: Чєрнєхов... Ронєв (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ронєв** (1463 *AS* I, 54).

РОСКАЗАТЬ *дієсл. док.* (6) **1.** (кому) *(довести до відома)* розповісти (1): Мы то знаємъ ажє они роскажоуть твоєи милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. (кому що) роз'яснити, розтлумачити (1): оуставлѧємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє перє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ (XV ст. *ВС* 14 зв.).

3. (кому зробити що) розпорядитися, наказати, веліти (4): и мы... росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) члвко(в) выбрати, кого бы о(н) мєжы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*); ино мы... тую данину во всюмъ ему и наступъникомъ, епископомъ Луцкимъ и Острозскимъ потвєржаємъ а для болшое твердости печать нашу завесити росказали есмо (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4).

ФОРМИ: *інф.* **росказать** (XV ст. *ВС* 14 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **росказали єсмо (есмо)** (1495 *ВМЗД;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *майб. 3 ос. одн.* **ро(з)скажєтъ, розскажє(т)** (1495 *ПЛПС*); *3 ос. мн.* **роскажоуть** (1496 *BD* II, 401).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ** 1, ***КАЗАТИ** 1, ***ПРИКАЗЫВАТИ, ПРЫКАЗАТИ, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ, *СКАЗОВАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

***РОСКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) казати, наказувати, давати розпорядження: Петручъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевный; господарь нашъ, кроль е. м., того листу не давалъ, ани росказывалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **росказывалъ** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ** 1, ***КАЗАТИ** 1, ***ПРИКАЗЫВАТИ** 1, **ПРЫКАЗАТИ** 1, **РОСКАЗАТЬ** 3, **СКАЗАТИ** 3, ***СКАЗОВАТИ.**

!РОСКОИ ⟨**РУСКОИ**⟩ *див.* **РУСКИИ.**

***РОСКОПАНИЦА** *ж.* (1) ◇ Р о с к о п а н и ц а - м о г и л а (1) *(назва урочища у Волинській землі)*: и не мают далей у дуброву мою хренницкую уходу по дерево и по травоу мети, одно по Роскопаницу-могилу до воли моей (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Роскопаницу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***РОСМОТРИТИ** *дієсл. док.* (1) (о чім) розглянути (що): Милостивый королю! Прошоу твою милость за кнѧжъноу Штєфаны воєводы; о томъ бы король єго милость росмотривши, штобы пропоустилъ мои послы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **росмотривши** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***РОЗЪСМОТРЄТИ.**

РОСОВАѦ *ж.* (7) *(особова назва)*: а тако(ж) пани марєкорѣта росоваѦ да(л) своє сєло сєрно(к) тучнѦкови (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **росоваѧ** (1418 *Р* 89); *дав. одн.* **рособои** (1418 *Р* 89); *знах. одн.* **росовую** (1418 *Р* 89); *ор. одн.* **росовою** (1418 *Р* 89).

РОСОМАКОВ *прикм.* (3): И оуставшє наши слоуги Тоадерь... Драготь Воулпєскоуль **и** заплатили оусє исполна... оу роуки єи Насти, дочки Росомакова (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Росомаков** (1495 *BD* II, 82); *наз. одн. ж.* **Росомакова** 1 (1495 *BD* II, 82); *зам. род. одн. ж.* **Росомакова** дочки 1 (1495 *BD* II, 82).

Пор. ***РОСОМАКЪ.**

***РОСОМАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... НастѦ ... и продала свою правоє отнина от єи праваго оурика, єдно сєло на Маятинех иа имѣ Хирова... гдѣ былъ дом отца єи Росомака (Сучава, 1495 *BD* II, 81—82).

ФОРМИ: *род. одн.* **Росомака** (1495 *BD* II, 82).

РОСОХАТЫИ *прикм.* (3) *(роздвоєний)* розсохатий: а хотарь тѣмь два сєломь почєншє о(т) горѣ на два доуба росохата о(т) зємлѦ (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а хотарь тому вишє писан(н)омоу сєлоу да є(ст) почє(н)ши о(т) лоуковицє о(т) доубь росохатыи... на сто(л)пъ (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **росохатыи** (1488 *ДГСПМ*); *знах. одн. ч.* **росохатїи** (1488 *ДГСПМ*); *знах. дв.ч.* **расохата** (1415 *Cost.* I, 121).

***РОСОХИ** *мн.* (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ сєло свое Рожысче святому Иоаниу Богослову... противъ острововъ нашихъ... почонъ отъ Песчанъки бродку... подъ заднии островъ нашъ Росохи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *знах.* **Росохи** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***РОСПАМЄТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (без додатка) обміркувати, розважити собі що: Коли на которы(и) соу(д) о(т)пєны бѫдоуть имаєть оутєчь до соу(д)н а о(н) о(т)повѣдаєть ка(к) соудилъ алюбо на дроу(г)и днь имаєть о(т)ложить што бы сѦ роспамєта(л) (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **што бы сѦ роспамєта(л)** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

РОСПАХИВАТИ *дієсл. недок.* (1) (що) розорювати, зорювати: Мы вєликии кнзь витовтъ дали єсмо єську нєшєвичю дворищє Ѧрополково пустоє осаживати єму собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *Р* 109).

ФОРМИ: *інф.* **роспахивати** (1427 *Р* 109).

Див. ще **ПАХАТИ, *РОЗПАХАТИ.**

***РОСПАЧЬ** *ж.* (2) (*стч.* rozpač, *стп.* rozpacz) сумнів (1): Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тыито мнстровы листы в собѣ мѣли а особнє с пєрвьши(х) наши(х) листо(в) которыми (ж) оузъявили єсмо ва(м) кролє(в)ства нашєго рады жаданьє чистоє а оуполнѣ дооуѲаньє которое к ва(м) яко братьи а приятєлє(м) свои(м) маютъ бєзо всєє роспачи приязнь чистоую (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

п р ї х о д и т и о у р о с п а ч ь (1) *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **роспачи** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн.* **!спа(ч)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

***РОСПАШЬ** *ж.* (1) зоране поле, рілля: а коли быхомъ хотѣли любо сами взѦти в нєго то сєлищє єго осажєньє и роспашь... тогды имаємъ заплатити єму пѦтьдєсѦть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *Р* 109).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роспашь** (1427 *Р* 109).

***РОСПОПЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло гдє роспо(п) доли оу бинєва (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роспо(п)** (1437 *Cost.* I, 541).

Див. ще **РАСПОПЪ.**

***РОСПРАВИТИ** *дієсл. док.* (2) (ким, кого що) розмежувати: Tohdy osz (!) ia pan Miklowsz starostin namisznik posłał yesmy swoiho Burgrabiv pana Michaiła so zemliany, by rosprawil mezy nymy tho thu zemliu (Галич, 1413 *GL* 48); и дорадивши сѦ єсмъ ты(х) старцо(в) и роспрaви(л) єсмъ ихъ оучини(л) єсмъ вѣчную границю (б. м. н., 1419 *Р* 90—91).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **роспрaви(л) єсмъ** (1419 *Р* 90); *баж.-ум. сп. 3. ос. одн. ч.* **by rosprawil** (1413 *GL* 48).

ROSPRAWCA *ч.* (1) (*стп.* rozprawca) розтратник: I teź, jestliby chto... k zapłate zastawy jeho w deń swiatyi pripudił, abo khwałt w domu by jeho wczinił, jako rospraw-, ca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **rosprawca** (1388 *ZPL* 107).

***РОСПУСТЫ** *мн.* (1) відпущені або збіглі селяни: Так же дали есьмо и со всимъ и съ тымъ и съ поемщиками, и съ осѣдками, и съ роспусты (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *ор.* **роспусты** (1465 *АкВАК* III, 4).

***РОСПУТЬЄ** *с.* (1) роздоріжжя, розпуття: А потолѦ заѣхали имъ по колтовєцкоє пєрєхрєстьє... а по зудєчовьскоє роспутьє (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роспутьє** (1411 *Р* 79).

Див. ще ***РЪСПЪНТЇЄ.**

***РОСПЫТАТИ** *дієсл. док.* (3) (кого) *(з метою дізнатися про що)* розпитати (2): и мы старцов роспытали и старцы... сознали пєрєд нами, аж з давных давєн єсть ступєнскоє (Ступно, 1444 *AS* I, 42); и мы роспытали старых людеи чия то отчина (Дворець, XV ст. *СГЧА*);

(що) дізнатися (про що) (1): а коли то роспытали штож деи то Ходкова отчина и мы Ходкоу дали тоую землю (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **роспытали** (1444 *AS* I, 42; XV ст. *СГЧА*).

Див. ще ***ВСПЫТАТИ, *ПОПЫТАТИ** 1, ***ПЫТАТИ, *СПЫТАТИ.**

***РОСПѦТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) розіпнути, розіп'яти: а кто бы х⟨от⟩ѣлъ о(т)нѦти то... таковыи... што бы былъ подобєнъ и юдѣ прѣдатєлю... што роспѦли ха (!) (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **роспѦли** (1408 *Cost.* I, 61).

***РОСТВО** *див.* ***РОЗТВО.**

РОСТОВО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* мнѣ пноу ванкоу досталосє на мою дѣ(л)ницю кваснлово а басовъ ку(т)... а ростово со вси(м) с ты(м) што к ты(м) сєло(м) слоушає(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ростово** (1478 *ЗРМ*).

РОСТРАСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣтки добрыи людє кнзь глѣбъ ивановичь... ильѦ гоущичь братъ єго єско рострасъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рострасъ** (1463 *ГГЯ*).

РОСТРОПНИ *присл.* (1) (*стп.* roztropnie) розсудливо, розважливо: оучинили є(с)ми... ростропни доброво(л)но сѦ завѣзоуючи... ижє голдь... къ воли того исного пана нашєго мл(с)тивого, кролѣ по(л)ского... на каждыи ча(с) ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

***РОСУДИТИ СѦ** *див.* ***РОЗСОУДИТИ СѦ.**

РОСХОДЪ *див.* **РОЗХОДЪ.**

РОСШИРИВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**

***РОСЪСѢВЦА** *ч.* (1) (*стп.* rozsiewca) *(той, хто поширює що)* сіяч: знамєнито чинимы симъ нашимъ листомъ... ижє какъ коли дьяволомъ росъсѣвцєю злости нєприятєлємъ людского поколѣнья зъєднано было ижь нѣкгды прєможныи панъ алєксандръ... з направы... нєприятєлии нашихъ... присѦгъ намъ оучинєныхъ... пєрєступивши и зломивши былъ напротиву намъ (Ланчиця, 1433 *Р* 120—121).

ФОРМИ: *ор. одн.* **росъсѣвцєю** (1433 *P* 120).
РОСЪШИРИВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**
***РОСЬ** *ж.* (1) *(назва річки у Київській землі)* Рось: На рси Сєло тє(р)псєєвъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на рси** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).
***РОТА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотар... до оусти лопатнои... та врѣхомъ дѣла... на ротоу (б. м. н., 1500 *SD* 7).
ФОРМИ: *знах. одн.* **ротоу** (1500 *SD* 7).
***РОТИМПАНЪ** *див.* **РОТОМПАНЪ.**
ROTOMPAN *див.* **РОТОМПАНЪ.**
***РОТОМПАНОВЪ** *прикм.* (4): а на то... вѣра ротомпанова (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85); ино ротымпанови сыновє пєрє(д) тими нашими боꙗры дали вєризи хота(р) о(т) своєи зємли (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447);
◇ ротымпанова могила (1) *(назва пагорба у Молдавському князівстві):* и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ротымпановы могилы (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **ротомпанова** (1411 *Cost.* I, 85); *род. одн. ж.* **ротымпановы** (1423 *DIR«A»* 447); *наз. мн. ч.* **ротымпанови** (1423 *DIR«A»* 447).
Пор. **РОТОМПАНЪ.**
РОТОМПАНЪ, ROTOMPAN *ч.* (20) *(особова назва):* а на то... вѣра станислава ротомпана (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); А митрополит наш θєоктист коупил па⟨к⟩ на тих пинѣзи нашєи митрополїи от Соучавѣ от Ротимпана дроугоє сєло (Сучава, 1488 *BD* I, 347).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ротомпанъ, Rotompan** (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 628; 1465 *GL* 176); *род. одн.* **ротомпана** 12 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1403 *ДГАА;* 1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1412 *DIR«A»* 440; 1464 *BD* I, 84 і т. ін.); **Ротимпана** 2 (1484 *BD* I, 386; 1488 *BD* I, 347); **ротъмпана** 1 (1409 *Cost.* I, 69); **рътѧмпана** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *дав. одн.* **Rotompanu** (1465 *GL* 176).
РОТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу⟨оуси татаровє⟩... на имѣ татаро(м)... щєфа(н) ротъ студєнїи съ чєлѣдъю (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ротъ** (1462 *Cost. D.* 11).
***РОТЪМПАНЪ** *див.* **РОТОМПАНЪ.**
***РОТЫМПАНОВЪ** *див.* ***РОТОМПАНОВЪ.**
***РОХАТЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ⟨ожє прїидє прѣд нами⟩... слоуга наш Оана Коухнє... и продал тоє сєло слоузѣ нашємоу Тоадєроу Рохатоу (б. м. н., 1482 *BD* I, 265).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Рохатоу** (1482 *BD* I, 265).
***РОЧНЫИ**[1] *прикм.* (1) який стосується судової сесії: нє хочє(м) имѣ(т) такы(х) о(т)кла(до)въ ро(ч)ны(х) о(т) нашихъ по(д)даны(х) штобы тыи прїсꙗгы нє были анї тыи щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).
ФОРМИ: *род. мн.* **ро(ч)ны(х)** (XV ст. *СЯ* 39 зв.).
***РОЧНЫИ**[2] *прикм.* (2) 1. *(дійсний протягом року)* річний (1): мы оуставлꙗємь моужомъ запи(с) ро(ч)ныи а оудовамъ за шєсть лѣ(т) а моужа(т)комъ за дѣсꙗ(т) лѣ(т) (XV ст. *BC* 33).
2. *(здійснюваний на протязі року)* річний (1): Коли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) нашє(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кмєть оутєчєть длꙗ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н) сꙗ нє хочє(т) вєрноуть за сꙗ тогды мы сказоуємь жє тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу г҃ гривны ачь нашь (!) ро(ч)ныи имєє(т) ємоу платить ка(к) и дотолѣ ємоу платїлъ (XV ст. *BC* 39).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **ро(ч)ныи** (XV ст. *BC* 33, 39).
РОШЇОРИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... и дали єсмы ємоу оу нашєи зємли сєла на красной на имꙗ рошїори (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); тѣ(м) мы... и дали и потвєрдили єсми и(м) оу нашєи зємлн... сєлища скандалова подли рошїори и тодєрєщн (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).
ФОРМИ: *наз.* **рошїори** 1 (1434 *Cost.* I, 374); **!рошиори** 1 (1438 *AUB* фотокоп.); *зам. род.* **подли рошїори** 1 (1456 *Cost.* II, 569).
РОШКА[1] *ч.* (1) *(особова назва):* мы илїа воєвода... чини(м) ⟨знамєн⟩ито... ожє тоты истинны слоуги наши панъ оана рошка граматнкъ и братъ єго... служили намъ право и вѣрно (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51).
ФОРМИ: *наз. одн.* **рошка** (1439 *Cost.* II, 51).
РОШКА[2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы пєтръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) сєламъ монастирски(м) людємъ... о(т) рошка (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **рошка** (1448 *DIR«A»* 491).
***РОШКАНЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* хота(р) с҃тоє починьшїи монастирь оу пьнгърац (!)... оуплѣꙗтсꙗ съ хота(р) ро(ш)канїи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩нло и прислоухало издавна: почънши ис вєрха от бєрєгъ Бръладa... на могилоу копаноу понижє Рошкан (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).
ФОРМИ: *наз.* **ро(ш)канїи** (1458 *Mih. Doc.* 122); *род.* **Рошкан** (1495 *BD* II, 63).
***РОШКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ пасика рошкова *див.* **ПАСИКА** 1.
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **рошкова** (1448 *Cost.* II, 323).
Пор. **РОШКА**[1].
!РОШНОРИ *див.* **РОШЇОРИ.**
***РОЩЦѢ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы пєтръ воєво⟨да⟩... чини(м) знамєнито... ож⟨є⟩... панъ рощц⟨ѣ⟩ и братоу (sic.— *Прим. вид.*) єго кожѣ слоужили на(м) право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).
ФОРМИ: *наз. одн.* **рощц⟨ѣ⟩** (1448 *Cost.* II, 316).
***РОШЧИНЪ** *прикм.* (2): тꙗ(м) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ кълимънєщи по(д) доубровою, гдє є(ст) рошчи(н) домъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316);
сєлищє рошчино (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рошчи(и)** (1448 *Cost.* II, 316); *знах. одн. с.* **рошчиио** (1436 *Cost.* I, 444).
Пор. **РОШКА**[1].
РОШШИРОВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**
РОШЬШИРИВАТИ *див.* **РОЗШИРИВАТИ.**
***РТИЩЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Сєло ртищє(в) а в томъ сєлє отамо(н) и два слоуги на во(и)ноу хоживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ртищє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).
РУБАТИ, РОУБАТИ, РОУБАТЇ *дієсл. недок. і док.* (7) 1. *недок.* (що) *(дерева, віття і т. ін.)* зрубувати (5): а имають... люди и съ юшковєць... дрыва роубатї (б. м. н., 1424 *P* 104); а по всєму гаю волно єму дрыва рубати (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); хота(р)... о(т)толѣ на та(р)трачѣ до обръшїє... тамо овцї пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122);
(що) *(ділити м'ясо тварин на поздовжні куски)* рубати (1): Волно рєзникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клєткахъ своихъ тушами и чвєртями, а на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).
2. *док. (знак на дереві)* зарубати (1): а хотар томоу сєло, на имѣ шєрбановци... на краи лиса граб, тамо кр҃сть роубан (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).
ФОРМИ: *інф.* **рубати, роубати, роубатї** (1424 *P* 104; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1456 *ГПХМ*; 1458 *Mih. Doc.* 122); *теп. 3 ос. мн.* **роубаю(т)** (XV ст. *BC* 28 зв.); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **роубан** (1492 *Cost. S.* 162); *дієприсл. одноч.* **рубаючы** (1389 *PEA* I, 27).
Див. ще ***ИЗРОУБАТИ, *ЗРОУБИТИ, *ПОРОУБИТИ.**
РОУБЄЖЇЄ *див.* **РОУБѢЖЇЄ.**

***РОУБЄЖЪ** *ч.* (2) границя, рубіж: а хота(р) тои поустини на верхъ долины... та прости на тоуржоу(к) рубѣжи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); продали єсмо... землю пашноую... оу гранех, почонши: по Митин роубєж Чирчинский, а по Торокан (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роубєж** (1492 *AS* III, 23); *знах. мн.* **рубѣжи** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще **РОУБѢЖЇЄ.**

***РОУБЄЛЬ** *ч.* (52) *(грошова одиниця)* карбованець (51): аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской... сия предания отческая и повеления княжения нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисечей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); и завѣску поставили єсмы н рубли чистого серебра тѣмь що тоє село дръжали (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а єстли ѧ ис тоє мены выстоуплю, а любо дѣти мои... мєли бы в тоє имє(н)є в дѧ(д)ковичи встоупатисѧ тогды королю єго мл(с)ти двѣстє роублєвъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*); литовьскыи рубль (1) *див.* **ЛИТОВСКИЙ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **рубль** 4 (1456 *Cost.* II, 789); **рубєль** 2 (1408 *Cost.* II, 631); *род. мн.* **рубли, роубли, роу(б)ли** 25 (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1432 *Cost.* I, 343; 1448 *Cost.* II, 362; 1453 *Cost.* II, 445; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 67; 1474 *РГС* і т. ін.); **роублєвъ, роублєв, рублєвъ, роублє(в)** 7 (1387 *СП* № 12; 1411 *Р* 76, 77; 1467 *СП* № 13; 1478 *AS* III, 17; 1490 *Пам.*); **рублии, роублїи** 5 (1388 *Р* 37; *SL* 678); **рублов, рубловъ** 4 (1482 *AS* I, 81); **рублей** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *знах. мн.* **рубли** 1 (1411 *Р* 77); *зам. знах. одн.* **один роубли** 2 (1460 *BD* II, 274); *знах. дв.* **рублѧ** (1387 *СП* № 12).

РУБИТИ *дієсл. недок.* (3) (що) збирати (1): про то(ж) коли(ж) кто имє(т) рубити десѧтиноу о(т) вина о(т) нас по нашеи земли (*в ориг.* земи.— *Прим. вид.*) а о(н) бы далъ нашему монастирю вышеписанному по седє(м) бочо(к) вина (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378);

◇ городъ рубити (2) *див.* **ГОРОДЪ** 1.

ФОРМИ: *інф.* **рубити** (1352 *Р* 6); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) рубити** (1449 *Cost.* II, 378).

***РОУБЧЕ** *с.* (1) *(назва села на Буковині)* Ропча: тѣмже мы... дали єсми єм(оу) одино село оу нашеи земли, на имѣ сторожинєцъ на серетѣ, повыше роубча (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *род. одн.* **роубча** (1448 *Cost.* II, 300).

РОУБѢЖЇЄ, РОУБЄЖЇЄ, РОУБѦЖЇЄ *с.* (5) границя, рубіж: а хотаръ тѧмъ... дѧлъ гдє роубѣжїє на дрѣвѧ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роубѣжїє** 3 (1446 *ПГСПМР*); **роубєжїє** 1 (1446 *ПГСПМР*); *зам. род. одн.* до **роубѧжїє** 1 (1446 *ПГСПМР*).

Див. ще ***РОУБЄЖЪ.**

***РОУГАШЄВСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Роугашешти *у Молдавському князівстві*): били дани тоти н҃ цркви ис попи о(т) деда нашего о(т) александра... ѿ црко(в) ис попо(м) роугашєвска (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **роугашєвска** (1490 *DC* 147).

***РОУДА**[1] *ж.* (32) *(місце видобування корисних копалин)* рудник (21): My Witold... czynim znaminito... iż dali iesmo tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemlu naszu za ieho wirne służenie na wiki wicznyie... z polmi, z dubrowami, z rudami y z sełyszczami (Ужів, 1420 *AS* I, 25); и мы ємоу дали и записали за єго вєрную службоу тыє села верхоу описаныє... з болоты, из рудами (Київ, 1437 *AS* I, 34); дали єсмо... село холопѧчь... з болоты з роудами и съ сѣножатьми (Луцьк, 1451 *Р* 156); а хотарь... на сто(л)поу о(т)толѣ прости черє(с) поле... та роудою (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); роуда козїя (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)*: а хотарь... на сто(л)поу о(т)толѣ прости черє(с) полє на роудоу на козїю (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); боярьская роуда (2) *див.* ***БОЯРЬСКИИ;** великая роуда (6) *див.* **ВЄЛИКИЙ**[1]; коденская руда (2) *див.* ***КОДЄНСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **роуды** (бл. 1458 *Р* 167, 168); *дав. одн.* **роудѣ** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн.* **роудоу** (бл. 1458 *Р* 167, 168; 1488 *ДГСПМ*); *ор. одн.* **роудою** (1432 *Cost.* I, 330; бл. 1458 *Р* 167, 168; 1488 *ДГСПМ*); *ор. мн.* **рудами, роудами, rudami** (1420 *AS* I, 25; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1433 *Р* 119; 1437 *AS* I, 34; 1445 *Р* 150; 1446 *АкЮЗР* 18; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1465 *AS* I, 57 і т. ін.).

Див. ще ***OSTRAJA RUDA, ПИЛИПОВА РУДА, *RUDA SWIATEC.**

***РОУДА**[2] *ж.* (10) *(назва села у Львівській землі)* Руда: а па(н) дмитровымъ даниловича з роуды листо(м) приганилъ оже соуть неправыи фалшованыи листы (Зудечів, 1428 *Р* 111); а па(н) дмитръ даниловн(ч) з роуды нє моглъ свои(х) листовъ по(д)перєтн и очистити свѣдкы (Зудечів, 1430 *Р* 116).

ФОРМИ: *род. одн.* **роуды** (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 115, 116).

***RUDA SWIATEC** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: y k tomuż prydali iesmo Swinnuiu i Ostruiu Rudu, a z druhoiey storony tych sełyszcz po Rudu Swiatec y po ryku Żerdi (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Rudu Swiatec** (1420 *AS* I, 25).

РУДЄНСКАѦ *ж.* (4) *(особова назва)*: а Руденскаѧ маєт оу подворѧ своего ворота поставити на влицу (!) (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Руденскаѧ** (1494 *AS* I, 101, 102); *род. одн.* **Руденскои** 1 (1494 *AS* I, 102); **Руденский** 1 (1494 *AS* I, 101).

***РУДЄНСКИИ** *прикм.* (1): а передтым зо веков (*в ориг.* завсков.— *Прим. вид.*) через тыи подворѧ чаруковскоє до *руденского* подворѧ дороги жадноє нє бывало ани оулици, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость мает тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **руденского** (1494 *AS* I, 102).

***РОУДКА** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі)*: и мы... дали єсмо ємоу... село Алышовъ... а к томоу Дерєвѧноє на Роудцє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); Сє ѧ грицко ѧглищєвичь и своєю маткою... продали єсмо паноу сєнкоу хомєковичю коутъ полѧ ись садкомъ по роудкоу (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роудкоу** (1463 *ГГЯ*); *місц. одн.* **на Роудцє** (1446 *AS* III, 5).

***RUDKA-TURUWKA** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Турівка: y k tomu prydali iesmo Sołomen y Rudku-Turuwku (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Rudku-Turuwku** (1421 *AS* I, 27).

РОУДНИКИ *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)*: К Житомироу жъ село роудники а в томъ селє девять чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **роудники** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***РУДНЫИ** *прикм.* (1) *(багатий на руду)* рудний: и мы... дали есмо ему село Киселинъ... а село Вербяев въ Луцъкомъ повете, со всими тыми приходы ... и з рудными лесы, и с криницами (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **рудными** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***РОУДОЛѲЪ** *ч.* (1) *(особова назва, ствн.* hruod = слава + wolf = вовк) Рудольф: далеи тыи то исъ тыи листы мистровы послѣднии мѣлн в собѣ таковую рѣчь какбыхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолѳа полца (!) апоустольского лєкгата а тоу(т) жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єднанье покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роудолѳа** (1447—1492 *ЛКБВ*).

!РОУДОУ, !РУДУ ⟨РОДУ⟩ (2): и завѣску поставили єсмы н рубли чистого сребра тѣмь що тоє село дръжали... н

въсему руду (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); да ест от нас оурик... им... и въсемоу роудоу их (Васлуй, 1495 *BD* II, 41).

Див. **РОДЪ.**

***РУДАНЦѢ** *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Руданці: а паклн бы панъ Васко не далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови о(т) сеѣ матки бжьѣ на другую матки божью оу рукъ, тогда имаеть панъ Васко дати оувазанье (!) пану Ивашкови оу РоудАнцѣ со всѣмъ правомъ (Львів, 1421 *P* 92).

ФОРМИ: *знах.* **РоудАнцѣ** (1421 *P* 92).

РОУЖА *ж.* (1) *(особова назва, лат.* Rosa): прїидоша прАд нами... Иванко Левич... пан Щефоул... и племеници их Иванко и Олюшка и Роужа ... и продали свою правоую отнину (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Роужа** (1492 *BD* I, 509).

РОУЖИНЪ[1] *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефа(н) воево(да)... знаменито чини(м)... о(ж) тоти исти(н)нїи наш слоуга, па(н) льнь роужинъ, слоужил на(м) правою ⟨и⟩ ве(р)но (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роужинъ** (1459 *Cost. S.* 21).

***РОУЖИНЪ**[2] *прикм.* (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтече и брат его Петримань... и дроугаА племеница их Єфросина, дочка Роужина... жаловали есмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Роужина** (1495 *BD* II, 249).

Пор. **РОУЖА.**

РОУЖИРЪ *ч.* (5) *(особова назва):* а па(к) фе(д)ка и сестри еи ... и племеница и(х) тоудора до(ч)ка сима роужиръ... оуси оуноукове сима-роужиръ привилїе що имали они о(т) на(с) же на тое село коли соби били роздѣлили они тако(ж) еи дали оу роуки слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу тоадероу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* дочка (оуноукове) сима **роужиръ** (1495 *ПГВСР*).

***РОУЖИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали есми емоу... еще силище тоу(д) (!) мъятинами где роужи(ч) сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роужи(ч)** (1437 *Cost.* I, 541).

РОУЖЇНѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* те(м) мыи (!)... дали и потврѣдили есмы емоу оу нашїи земли мо(л)да(в)скои его о(т)нни(!) и села(м) (!) на имА роужїнѣнїи, где би(л) до(м) его (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ФОРМИ: *наз.* **роужїнѣнїи** (1459 *Cost. S.* 22).

РУКА *ж.* (247) **1.** *(одна з двох верхніх кінцівок людини)* рука (11): а писано оу Соучавѣ... роукою Братѣїевою (Сучава, 1401 *RIR*); петрѣ жалова(л) на яна и(ж) емоу четыри па(л)ци оутАлъ оу роу(к) (XV ст. *BC* 23); омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

2. порука (1): а се я панъ михаило ивановичь заставилъ свое село черепыне григореву сну двдвьского осташкови а къ пана ходковѣ руцѣ лоевичА во к гривенъ (Львів, 1386 *P* 31).

3. почерк (1): а писа(р) то(т) те(ж) к роуце свое(и) сА при(з)на(л) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

4. *(у знач. прислівника)* власноручно (1): Писанъ у Вылни, мая двадцать первого дня индыкта девятого Вежгайло Дїякъ рука (Вільна, 1431 *ГВКЛ* 9);

◇ ни оу одиноу роукоу (1) нікому: а мы имаемо их твердо и статочно держати... и николи на волю их ие поустити, ани выдати их на иноую ни на одноу сторону и ни оу одиноу роукоу, ни до Литвы, ани до Басараб, ани цареви Аж-Герееви, ани до Тоурков ани до Оугор (Сучава, 1462 *BD* II, 292); rukoju khwałtownoju (1) насильно, силою: I też, jestliby chrestianin, nekotoroj... rukoju khwałtownoju meł szto wczinitі... majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); рукоу дати (кому) (1) пообіцяти: а мовили перед нами и рукоу дали собѣ с того не выступити, тверъдо держати (Луцьк, 1463 *AS* I, 56); роукою (чиєю зробити що) (1) за допомогою: Тѣмъ мы придали есмы пискоупови ворменьскомоу Оганесови церкы ворменъскыА и попы ихъ... которїи бы его не слоушали, мы его исказнимы его же роукою (Сучава, 1401 *RIR*); исъ руки (чиєї) (3) за чиїм розпорядженням: исъ его руки сѣлъ есмь (б. м. н., 1386 *P* 30); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiji... a s pana markowy ruki słuzebnyci namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*); отъ роукы (чиєї) (1) через кого: а тое привилїе вишеписа(н)ны(х) пре(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сна пантелеева (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); через роуки (чиї) (2) за посередництвом (кого): а дан(н) (!) сеи листъ через руки велѣбно(г) мужа донина подканслѣрего кролевства (по)лско(г) пробоща в(с)того (ФлорїА)на предъ краковомъ (Медика, 1415 *P* 87); а тыи пѣнАзи брали есмо через роуки боАрина Его Милости Романа Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); оу роукы (кому, чиї) (173), оу роукахъ (кому, чиїх) (2), оу роукъ (чиїх) (1) у власні руки: и герге сА тоу(т) не запрѣлъ, ре(к) прѣ(д) на(с): правда, еси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); I u tom stał rodytel nasz Kyr Theoktyst mytropołyt... i zapłatył u ruky Panu Żurżu Rotompanu, use hotowymy pynizy (Сучава, 1465 *GL* 176); а они и тое привилїе дали оу наших роуках (Сучава, 1491 *BD* I, 452); и оуставше наши слоугн... та заплатили оуси тоты вишеписанїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу юра (Сучава, 1495 *SCIM* II); (робити що) в руцѣ (кого) (1) в присутності (кого): а мы такижь слюбили есмы и олдовали и присАгли в руцѣ писанного (*в ориг.* пасанного.— *Прим. вид.*) пана михаила (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); к (чиїй) роуцѣ постоупити (кому що) (1) передати у власність чию: я кнАзь Михайло Васильевичь постоупилъ есми дАдиной своей кнАгини Семеновой Марьи и зАтю еи кнАзю Семеноу Юрьевичоу имѣнье на имА Городокь со всѣми тыми приселки... а к моеи роуцѣ мнѣ постоупила дАдинаА моА кнАгини СеменоваА МарьА... имѣнье на имА Маневъ... со всѣми пожитки (Вільна, 1482 *AS* I, 79); своею рукою (6) **а)** власноручно (4): тут тые грани сам княз великий Швитригайло привернувши свои кон и, вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **б)** *(про складання клятви)* поклавши руку на хрест (2): ОуставлАемъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) колїжь которыи рыцерь... не боудеть пере (!) соудомъ оважонъ... а боуде(т) однова длА его добро(г) бытленїя имеетсА своею роукою о(т)присА(ч) и очистїть (XV ст. *BC* 26 зв.); исъ своеи роуки дати (1) дати власною рукою, подарувати: можеть о(т)дати и продати... и ближнемоу своемоу исъ своеи роуки дати (Луцьк, 1451 *P* 159); быти в руках (оу роуки) (кого, чиїх) (7), быти оу роуцѣ (чиїй, кому) (2) *див.* **БЫТИ**[1]; взяти къ своей руце (к своимъ рукам) (2) *див.* **ОУЗАТИ;** выити з рукъ (чиїх) (1) *див.* **ВЫИТИ;** вынАти на руки (1) *див.* **ВЫНѢТИ;** къ вѣрнои руцѣ (2) *див.* **ВѢРНЫИ;** дати (що) оу роуки (кому) (5), дати (кого) в руки (чиї, кому) (2) *див.* **ДАТИ;** держати (кого) оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (1) *див.* **ДЕРЖАТИ;** по левой руце (5) *див.* ***ЛѢВЫИ;** на лѣвоу рѫкоу (1) *див.* ***ЛѢВЫИ;** пасти въ ръцА (кому) (1) *див.* **ПАСТИ**[2]; посполитою рукою (3) *див.* **ПОСПОЛИТЫ;** посполною рукою (2) *див.* ***ПОСПОЛНЫИ;** отъ правое роуки або отъ левое (1), по правой руце

(1), по правой ⟨руце⟩ (1) *див.* ***ПРАВЫИ***[1]; слюбити рукою (1) *див.* **СЛЮБИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **рука** (1431 *ГВКЛ* 9); *род. одн.* **руки, роуки** 5 (1386 *P* 30; 1451 *P* 159; 1484 *ЯМ*; 1500 *ДПЖН*); **роукы** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **роу(к)** 1 (XV ст. *BC* 23); *дав. одн.* **руце, роуцє** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1496 *ВМКФС;* 1497 *АЛРГ* 79; *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **роуцѣ, руцѣ** 4 (1386 *P* 31; 1482 *AS* I, 79; 1496 *АЛМ* 128; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *знах. одн.* **руку, роукоу, рукоу, рѫкоу** (1400 *Cost.* I, 37; 1442 *Cost.* II, 88; 1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 292; 1463 *AS* I, 56; 1478 *ОБРН*; 1492 *BD* II, 292); *ор. одн.* **рукою, роукою, rukoju** (1370 *P* 18; 1388 *ZPL* 106; 1401 *RIR* 45; 1408 *Cost.* I, 61; 1413 *ОБРН* 115; 1421 *P* 93; 1433 *P* 123; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 76; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); *місц. одн.* **в (по) роуцє, руце** 3 (XV ст. *BC* 11,33 зв.); **роуцѣ, руцѣ** 2 (1462 *BD* II, 292; 1478 *ЗРМ*); *наз. мн. зам. місц.* єст оу **роуки** 3 (1494 *BD* II, 33, 35, 37); єст оу **роукы** 1 (1494 *BD* II, 80); *род. мн.* **рукъ, роу(к)** (1392 *P* 46; 1424 *P* 100; 1449 *Cost.* II, 385; 1500 *Cost. S.* 234); *дав. мн.* **рукам** (1499 *AS* I, 118); *знах. мн.* **руки, роуки** 134 (1392—1393 *РФВ* 170; 1415 *P* 87; 1445 *Cost.* II, 218; 1470 *BD* I, 150; 1479 *BD* I, 221; 1481 *BD* II, 364; 1488 *BD* I, 363; 1495 *BD* II, 74; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **роукы, ruky** 41 (1442 *Cost.* II, 88; 1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 52; 1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 186; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 390; 1495 *BD* II, 64; 1497 *BD* II, 116; 1500 *RA* і т. ін.); *місц. мн.* **оу роуках, роука(х)** (1449 *Cost.* II, 385; 1462 *BD* I, 66; *BD* II, 292; 1464 *DIR«A»* 517; 1491 *BD* II, 452); *знах. дв.* **руцѣ, роуцѣ** 4 (1400 *Cost.* II, 618; 1401 *P* 65; 1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 738); **ру(к), роу(к)** 2 (1392 *P* 46; 1500 *Cost. S.* 234); **роуци** 1 (1462 *BD* II, 292); **рѫцѧ** 1 (1481 *BD* II, 238).

***РУКОИМЪ** *ч.* (1) (*стч.* rukojmi) поручитель: а мы боѧрє землн мо(л)давскои на верху листа сєго по имєни попсани яко истци и рукоимѣ слюбуємы и ручимы при нашеи чти… и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода… а по нє(м) будущеи имѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142—143).

ФОРМИ: *наз. мн.* **рукоимѣ** (1421 *Cost.* I, 143).

***РОУКОИМЪСТВО** *с.* (1) (*стч.* rukojemstvi, *стп.* rękojemstwo) грошова порука, грошове забезпечення: коли хто бѫдє(т) осѫженъ но (!) досыть-оучинєнїя алюбо на роукоимъство а они нє(т)бають изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *BC* 17 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роукоимъство** (XV ст. *BC* 17 зв.).

!РУКЪ *див.* **РОКЪ**[1].

***РОУМЪРОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): А хотар тон сєлищи, гдє бил тръгъ Сърати, по выше оустїє Сърати… до селищє Бодѣ Роумъроула (Сучава, 1489 *BD* I, 374).

ФОРМИ: *род. одн.* **Роумъроула** (1489 *BD* I, 374).

***РОУНКОУЛЪ** *ч.* (2) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): А хотарь тому селоу на имѣ Беркишєщем, що соут на Молдавѣ, почєнше от блота Мъстакиноулоуи… до обръшїа потока Роункоулоуи и от там долѣ потоком Роункоулоуи до моста Хасниш (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Роункоулоун** (1473 *BD* I, 183).

РОУНКОУШАРОУЛ *ч.* (1) (*назва пагорка у Молдавському князівстві*): Темже видевшє єго правою и верною слоужбо (!) до нас, дали ємоу и потврьдили ємоу єго отиина села єго на имѣ на Драгошева полѣ Никидом… и пояна… и … роункоушороул (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **роункоушороул** (1458 *BD* I, 19).

***РОУНКЪ** *ч.* (3) (*молд.*) поляна (1): єсмо дали… нашемоу свѧтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около монастир, починши от верх Никида… до роунка, що єст на верх Велнкои Фроумоаси (Сучава, 1491 *BD* I, 473); роункъ Беркѣзєв (1), роункъ Бозїовъ (1) (*назви полян у Молдавському князівстві*): почьнши ⟨х⟩отар той бранищи от обръшїи Лаоури… до роункоу Беркъзєв (Сучава, 1490 *BD* I, 420); И єщї єсмо дали…нашемоу свѧтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю, що єст около монастир, починши от верх Никида… долоу до роунка Бозїова (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *род. одн.* **роунка** 2 (1491 *BD* I, 473); **роункоу** 1 (1490 *BD* I, 420).

***РОУПТУРА**[1] *ж.* (6) (*назва місця у Молдавському князівстві*): а хотаръ оуси(м) ти(м) чєтыремь сєломь почєнше о(т) гдє падає(т) бєлошева заподїа оу милѣти(н)… та на дроугую ру(п)туру (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали… почънши ис верха от берєгь Бръладa… та черєс черлєноую доубровоу право на роупт⟨оуроу⟩ (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах. одн.* **роуптоуроу, ру(п)туру, роупт⟨оуроу⟩** 5 (1425 *Cost.* I, 168; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1495 *BD* II, 63); *зам. род. одн.* о(т) **роуптоуроу** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121).

РОУПТОУРА[2] *ч.* (1) (*особова назва*): тѣмъ мы…дали єсмы ємоу оу нашеи землн… селищє мырлєково и гдє є(ст) ми(к) роуптоура (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роуптоура** (1434 *Cost.* I, 374).

Див. ще **РОУПТОУРЪ.**

РОУПТОУРЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а **мы** такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Илы Нашфѣ тоє прѣдречєное село… на имѣ Мъгдъшанїи, гдє бил Мик Роуптоуръ (Сучава, 1490 *BD* I, 396).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Роуптоуръ** (1490, *BD* I, 396).

Див. ще **РОУПТОУРА**[2].

РОУСАВА *ж.* (4) (*назва річки у Подільській землі*): Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)… о(з)на(и)моуємо… И(ж) мы деи змилова(в)шисѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м)… при (в)сюи о(т)чи(з)нѣ… є(го) зоставоую и… надаю… Городищє… И зо (в)сєю зє(м)лєю На(д) рекою роусавою… а рє(ч)ками… в роусавоу впадаючими (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роусава** (1459 *P* 171); *знах. одн.* **роусавоу** (1459 *P* 171); *ор. одн.* **роусавою** (1459 *P* 171).

***РОУСАЛКА** *ч.* (1) (*особова назва*): Што єси к на(м) всказыва(л) своими послы кнзмъ сємєно(м) ивановичє(м) а михаило(м) роуса(л)кою (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **роуса(л)кою** (1495 *ПЛПС*).

РУСАНЪ *ч.* (2) (*особова назва*): Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)… чиннмы знамєни(т)… коли кнѧ(з) велєбныи дмитрии инѣмъ имєнє(м) корибу(т)… голдованиє и вѣрность… володиславу… королєви польскому… слюби(л) а мы имєнємъ и моча вшн(х) землѧнъ єго… ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39); первыи поручни(к) кнѧ(з) миханло євнутєви(ч)… лєвъ плакси(ч) лєвъ васильєвъ снъ ру(с)нъ (б. м. н., 1392 *P* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **русанъ, ру(с)нъ** (1388 *P* 38; 1392 *P* 46).

РОУСЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы… дали єсми имъ оу нашеи землн села на имѣ Роусєщи под Мѣломъ и на Сєретѣ Склипотєщи (Сучава, 1443 *BAM* 41).

ФОРМИ: *наз.* **Роусєщи** (1443 *BAM* 41).

РОУСИ[1] *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы… дали єсми и потвєрднли слоугамъ нашим… таѧ села: Роуси от Язєра и Рєдѣни на Тоутовѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 20); Мы Стефан воєвода… знамєнито чиним… оже прїидоша прѣд нами… Кръстина, дочка Воиславина… и дали господствоу мы три села на Добровєць єдно на имѣ Роуси (Гирлов, 1499 *BD* II, 161—162).

ФОРМИ: *наз.* **Роуси** (1458 *BD* I, 20; 1499 *BD* II, 162, 163); *знах.* **Роуси** (1458 *BD* I, 20).

!РУСИ[2] *⟨ПРУСИ⟩ (1): мы панове и боѧрє землѣ молдав(с)кои па(н) михаль бра(т) воєводинъ, па(н) бра(т)лъ нѧмєду(д)… слюбуюмъ и слюбили єсми с нашими г(с)подари… велєбному кролєви… вернымъ быти и помагати…

противъ ⟨п⟩руси (*в ориг.* русн.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1395 *Cost*. II, 612—613).

Див. ***ПРУСИ.**

РУСИЛОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былы свѣтки: кнзь Иванъ Санкушковичъ... а панъ Олехно Русиловичь (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Русиловичь** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

РУСИНОВИЧЬ, РОУСИНОВИЧ *ч.* (5) *(особова назва):* первыи поручни(к)... ива(н) ру(с)нови(ч) (б.м.н., 1392 *Р* 46—47); А на твердост верху писаных рѣчий я Андрушко Русинович и печат єсми привѣсил к сему моему листу (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); Би(л) на(м) чоло(м) дворѧни(н) на(ш) ивашко роусинович и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣтє сєла (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Русиович, роусиновичь, ру(с)нови(ч)** (1392 *Р* 47; 1494 *AS* I, 101, 102; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн.* **роусиновичоу** (1499 *ГОКІР*).

РУСИНЪ[1] *ч.* (2) назва українця феодальної доби: аже побѣгнеть русинъ а любо руска или во львовъ... выдати его (б. м. н., 1352 *Р* 6); а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу... руси(н) или гръчи(н) или бу(д) какы ѧзы(к) да нє да(ст) ты(х) люди ни да(н) ни посаду (Сучава, 1453 *Cost*. II, 461).

ФОРМИ: *наз. одн.* **русинъ, руси(н)** (1352 *Р* 6; 1453 *Cost*. II, 461).

***РУСИНЪ**[2] *ч.* (2) *(особова назва):* а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ на(ш) митрополи(т), ки(р) Ѳєо(к)тистъ... и на(ш) бгомолєбни(к) по(п) руси(н) съ свои(м) сно(м) богдано(м) (Сучава, 1456 *Cost*. II, 583); роуси(н) землю де(р)жить Тимо(в)щиноу а с тоє земли дани идеть три вєдра мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **роуси(и), руси(и)** (1456 *Cost*. II, 583; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

***РОУСІЯ** *ж.* (1) *(територія, заселена східнослов'янськими народностями)* Русь: присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) Печєрскіи с кієва... чє(р)нцы крылошанѣ и засто(л)пники жалоуючися на митрополита кієвского и всєя роусіє (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **роусіє** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **РУСЬ**[1].

РУСКА[1] *ж.* (1) назва українки феодальної доби: аже побѣгнеть русинъ а любо руска или во львовъ... выдати его (б. м. н., 1352 *Р* 6).

ФОРМА: *наз. одн.* **руска** (1352 *Р* 6).

РОУСКА[2] *ж.* (7) *(особова назва):* А привиліє староє, що имал Бончакъ и сестри его Анна и Роуска... оно єст оу роуки Тома (Сучава, 1494 *BD* II, 35); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоты истиннїн наши слоуги... сынь Станин, и братанича их Роуска... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Роуска** (1494 *BD* II, 34, 35, 36, 37; 1495 *BD* II, 249); *дав. одн.* **Роуски** (1494 *BD* II, 34, 36).

***РОУСКАНИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы також дали... слоугам нашим... тото вышєписанноє мѣсто... межи Роускани и межи Гънєщи (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо им... одно сєлище... межи Гънєщїи и межи Роусканїи (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *ор.* **Роускаии** 2 (1466 *BD* I, 114); **Роускаиїи** 1 (1467 *BD* I, 117).

***РОУСКАНЇИ** *див.* ***РОУСКАНИ.**

РУСКИИ, РУССКИИ, РОУСКИИ, РУССКІИ, РУСКИ, РОУСКИ, РУСЪКИИ, РУСКІИ, РОУСКЫ, РУСКЫИ, РУСЬСКЫИ *прикм.* (166) **1.** *(який стосується східнослов'янських земель, які входили до складу Королівства польського і Великого князівства Литовського)* руський (151): А сє ѧ король казимиръ краковьскии и куѧвскии и господарь рускоѣ землѣ далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, 1349 *Р* 3); а городовъ оу рускои зємли новыхъ нє ставити (б. м. н., 1352 *Р* 6); мы Вѣликии коро(л) влодиславъ... польски... и роуски... знаємо чинимъ... аже нашь... слоуга данило дажбогови(ч)... послужилъ намъ (Краків, 1394 *Р* 53—54); Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки(н) литов(с)ки(и) и руски(и)... чинимы знаємо... аже... па(н) ходко чемереви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *Р* 59); мы великии князь швитрикгал литовскии, рускни чинимъ знаменито... симъ нашимъ листомъ... хто нань возрить (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); На которого соимоу кончаніє... вєлєможны панове: пань Станиславь с Ходча... и пань Михаило Боучачскы... и... крол Казимирь... и великы кнѣзь литовскы и роускы... и рада господарѧ Стєфана воєводы... из дроугои стороны, соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); Самъ Казимєр... корол полский, великий кн⟨ѧ⟩зъ литовский, руский... и иныхъ (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); Са(м) Александръ... велики(и) кнзь ли(т)вски(и) роуски(и)... и ины(х) (Вільна, 1499 *ГОКІР*); р у с к а я л и ч б а (1) грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці в руських землях: Мы болеславъ инако швитрикгайло... кнѧзь черниговскии... знаємо то чини(м) ... аже даровали єсмо и даємъ слузѣ нашему юркови козєнѧти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ н копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); р у с к о є п р а в о (1) руське право: што оу рускомъ правѣ сѣдѧть кмети оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); г р и в н а р у с к а я (1) *див.* **ГРИВНА** 1; к о п а р у с к а я (1) *див.* **КОПА** 2.

2. *(давньоруський)* руський (7): тѧгалъ сѧ пѣнко коунашевичъ ис вєрещакомъ Боутєвичем о гаи... ко кожє (!) бывь Коунашевичов из вѣка при роуских кнѧзѧх (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а такѣ(ж) оставлѧємъ (єго) ѧко за кнѧ(з) льва были за руски(х) кнѧжатъ (Медика, 1415 *Р* 87); а (з)нати и(м) тимъ а(р)хима(н)дрито(м)... а вєлики(х) господарей свои(х) владѣющи(х) велики(м) княжєніє(м) роускимъ и кієво(м)... онъ же нарєчєтсѧ мати градово(м) роускіє земли (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

3. *(який стосується східнослов'янських народностей на території Королівства польського і Великого князівства Литовського)* руськни (3): В лѣто... ста(л) сѧ соу(д) в вѣлїю стого ма(т)Ѳєя... при пноу яскоу кмитѣ Старостѣ роускомъ (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а при томъ были свѣдци: панъ миколаи спичникъ воєвода снѧтиньскыи... панъ хролъ варвариньскии воронко вонтъ коломыискыи рускин (Коломия, 1398 *Р* 57); а прото єстли на первьшии ваши листы... нє єсть к ва(м) принєсєно можетє ачьсѧ ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣдннн мистровы листы... которыи тѣжь єсмо ва(м) роуски(м) языко(м) прєложили длѧ лѣпшего розоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

4. *(у знач. іменника середнього роду)* руське (1): а о(т) того сєла на низъ днѣстромъ до морѧ к земли волоскои тѧгнеть а на гору днѣстромъ нашє рускоє (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рускии, руский, роускии, рускїи, русъкии, роуски(и), руски(и), ру(с)ки(и)** 35 (1377 *Р* 24; 1388 *Р* 36; 1390 *Р* 175; 1398 *Р* 57; 1408 *АкЮЗР* 6; 1421 *Р* 93; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1446 *AS* I, 42; 1487 *AS* I, 87; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **Русскїи, русскии, рус(с)кии** 8 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1433 *Р* 124; 1434 *Р* 128; 1447—1492 *ЛКНБ*; 1454 *АЛМ* 12; 1495 *АЛМ* 85; 1498 *ГВКЛ* 22; 1499 *АЛМ* 36); **роуски, руски** 7 (1394 *Р* 53; 1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1415 *Р* 86; 1433 *Р* 120; 1438 *Р* 140; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); **роускы, ру(с)кы** 2 (1445 *Cost*. II, 729; 1467 *BD* II. 297); **рускыи** 2 (1412 *Р* 81; 1414 *Р* 85); **русьскыи** 1 (1411 *Р* 76); *зам. ор. одн. ч.* **роускїи** (1445 *Cost*. II, 725); *род. одн.*

ч. ру(с)кго, ру(с)ко(г), роуского 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1401 *P* 64; 1481 *ГПМ*); русько(го) 1 (1478 *ОБРН* 130); *дав. одн. ч.* роускомоу, рускому, роускому, рускомоу, руско(м), ру(с)кому 20 (1388 *P* 42; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1435, *Cost.* II, 687; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 292; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351 і т. ін.); русскому, рус(с)кому 3 (1386 *P* 30; 1388 *P* 40; 1403 *ДГМ* 322); *зам. род. одн. ч.* дидича роускомоу 1 (1485 *BD* II, 371); *ор. одн. ч.* роускимъ, роуски(м), руски(м) 4 (1442 *Cost.* II, 716; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1455 *Cost.* II, 774; 1481 *ГПМ*); роускым 1 (1499 *BD* II, 419); *місц. одн. с.* оу (при) рускомъ, роускомъ (1369 *ПСЧК*; 1386—1418 *P* 35); *наз. одн. с.* рускоє (1433 *P* 125); *наз. одн. ж.* роускаа (1455 *Cost.* II, 769); *род. одн. ж.* роускои, рускои, рускоі 14 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *Cost.* II, 633; 1424 *P* 102; 1453 *Cost.* II, 765; 1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 442 і т. ін.); рускоѣ, роускоѣ 7 (1349 *P* 3; 1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1370 *P* 18; 1377 *P* 23; 1393 *P* 52); роускоє 1 (1394 *P* 54); руськоѣ 1 (1368 *P* 16); роускїє 1 (1481 *ГПМ*); ! роскои 1 (1434 *Cost.* II, 670); *ор. одн. ж.* рускою (1433 *P* 125); *місц. одн. ж.* оу рускои (1352 *P* 6); *наз. мн. ч.* русци 1 (1455 *Cost.* II, 769); *род. мн.* рускихъ, роуски(х), руски(х) 6 (1398 *ЗЛЕІК*; 1415 *P* 87; 1434 *P* 130; 1435 *P* 132; 1481 *ГПМ*); рускыхъ, роускых, рускы(х) 5 (1400 *P* 61; 1434 *Cost.* II, 664, 666; 1467 *BD* II, 297); *дав. мн.* роускимь, рускимъ (1436 *Cost.* II, 706; 1499 *BD* II, 448); *знах. мн. ж.* рускии (1496 *АЛРГ* 72); *ор. мн.* рускими (1388 *P* 37); *місц. мн.* при роуских (1369 *ПСЧК*).

***РОУСКОВЪ**[1] *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* почьнши ⟨х⟩отар тои браници от обрьшїи Лаоури... до обрьшїє Роускова (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* Роускова (1490 *BD* I, 420).

***РОУСКОВЪ**[2] *прикм.* (1) ◇ ⟨п о л ѣ н а⟩ р о у с к о в а *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* роускова (1453 *Cost.* II, 445).

РОУСКЫ *див.* **РУСКИИ.**

РУСКЫИ *див.* **РУСКИИ.**

***РУСНЪЗЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали єсми се(с) листъ на(ш) люде(м) о(т) рыпчича(н)... и о(т) пасыкы о(т) радовци н о (!) пасыки о(т) руснъзещи (Побрата, 1448 *ДГПР*).

ФОРМИ: *род.* русиъзещи (1448 *ДГПР*).

***РОУСОВЪ** *прикм.* (2): Тѧм мы... дали и потвръдили єсми имь... село на имѧ Котечарыи, що оны коупили от Грѧкы, дочка Роусова (Сучава, 1471 *BD* I, 164); м о г и л а р о у с о в а (1) *див.* **МОГИЛА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* Роусова (1471 *BD* I, 164); *знах. одн. ж.* роу(с)овоу (1415 *Cost.* I, 121).

Пор. **РУСЪ.**

РОУСОНЂГЪ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефанъ воєвода ... чинимъ знаменито... оже... дали єсми нашемоу монастирю о(т) полѣны... села на имѣ... репчичаны... и роусонѣгъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* роусонѣгъ (1446 *ПГСПМР*).

РУССКИИ *див.* **РУСКИИ.**

РУССКІИ *див.* **РУСКИИ.**

***РОУСОУЛОВЪ** *прикм.* (1): Тем ⟨ми⟩... дали и потвръдили єсми єго право⟨у⟩ю отниноу... що и сфедителствовал пред нами... аже... тоти єго привилїє що имал оуси ємоу пахорили (!) вь домо⟨у⟩ Роусо⟨у⟩лов (б. м. н., 1472 *BD* I, 177).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* вь Роусо⟨у⟩лов (1472 *BD* I, 177).

Пор. ***РОУСОУЛЪ.**

***РОУСОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а тоти привилии погорили оу дом Роусоула от Флочещи (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

ФОРМИ: *род. одн.* Роусоула (1491 *BD* I, 452).

РОУСЧОРЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а слоузѣ нашемоу фрьчи, и братоу єго, митоутелоу... да є(ст) роусчорїи и доумбръвица (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).

ФОРМИ: *наз.* роусчорїи (1491 *Cost. D.* 37).

РУСЪ *ч.* (3) *(особова назва):* о(т) мѣстичовъ короткии павелъ григорь павелъ писарь панъ вахно танча алхатаръ русъ никель родминцє русъ ганко петько бруновичь (Львів, 1368 *P* 16); а єще при томъ были послы съ львова, што съ нами сесе дѣло доконали, мычко куликовьскые... и ханысъ верзьсть и русъ никлюсь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* русъ (1368 *P* 16; 1408 *Cost.* II, 633).

РУСЪКИИ *див.* **РУСКИИ.**

***РУСЬ**[1] *ж.* (3) *(територія, заселена східнослов'янськими народностями)* Русь: ажє поидеть на русь што литвы слушаєть королеви нє помагати... ажє поидуть на русь што королѧ слушаєть литовьскимъ кнѧзємъ нє помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* Руси (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *знах. одн.* русь (1352 *P* 6).

Див. ще ***РОУСІЯ.**

РУСЬ[2] *ж., зб.* (6) **1.** жителі руської землі (4): ажє поидуть тарове(!) на львовьскую землю тогда руси на львовьцѣ нє помагати (б. м. н., 1352 *P* 6); а свѣдковє на то панъ хрщенъ... иныхъ много было при томъ добрыхъ люди(и) полѧнъ и руси (Львів, 1399 *P* 59); а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

2. православні (2): есмо бо нини, далъ Богъ, одино братя християне Латыни и Русь (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Такъжо и ко княземъ и къ паномъ рускимъ и ко въсеи Руси, которыи дeръжать греческии законъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *наз.* Русь (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *род.* руси (1399 *P* 59); *дав.* Руси, руси (1352 *P* 6; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1499 *BD* II, 448).

***РУСЬКИИ** *див.* **РУСКИИ.**

! РУСЬСКЫИ *див.* **РУСКИИ.**

***РОУСѦТИНКА** *ж.* (2) *(назва річки у Київській землі):* а тая землѧ пошла харько(в)ская по коде(н)скоую роудоу... а о(т) тесно(в)ки в роусѧти(н)коу доловъ а роусѧти(н)кою оу тетеревъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *знах. одн.* роусѧти(н)коу (бл. 1458 *P* 167); *ор. одн.* роусѧти(н)кою (бл. 1458 *P* 167).

РУХАТИ *дієсл. недок.* (!) (кого) переміщати, рухати: а которым слоугамъ тыи верху писанны кн⟨ѧ⟩жата будут подавали именѧ въ ЗъвѧГли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣнеи нє мает рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *інф.* рухати (1499 *AS* I, 118).

***RUCHAJUCZYJ** *прикм.* (1) (*стп.* ruchające) рухомий: Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi ruchajuczi abo w ynszoj reczi... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* ruchajuczi (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***RUCHOMYJ.**

***RUCHOMYJ** *прикм.* (1) (*стп.* ruchomy) ◇ r e c z i r u c h o m y j e *див.* **РѢЧЬ**[2].

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* ruchomyje (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***RUCHAJUCZYJ.**

***РУЧИТИ** *дієсл. недок.* (1) ручитися, ручити: а мы боѧре земли мо(л)давскои... слюбуємы и ручимы при нашеи чти... и(ж) на(ш) господа(р) алєксандръ воєвода... а по нє(м) будущеи имѣю(т) по(л)нити (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142—143).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* ручимы (1421 *Cost.* I, 143).

Див. ще ***ПОРУЧИТИ СѦ, *ПОРУЧЫТИ, *ПОРУЧѦТИ, *ПОРУЧАТИ СѦ.**

***РУЧКА** *ж.* (1) *(міра місткості меду)* ручка: У Берестьи Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, дают сорокъ грошей а три ручки меду (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35).

ФОРМИ: *знах. мн.* **ручки** (1463—1478 *РЕА* I, 35).

РОУШАТИ, РУШАТИ, РОУШѦТИ *дієсл. недок.* (7) (що) *(не додержувати)* порушувати (що): а хотя бы есть мѣлъ иншіи вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а кто имє(т) сѣ покоусити о(т) наши(х) оурѣднико(х) и роушати (sic.— *Прим. вид.*) сіє нашє вы(ш)писанноє боу(д) оу чемъ то(т) є(ст) противни(к) намъ и нашємоу листоу (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а єстли Ѧ ис тоє мєны выстоуплю, а любо дѣти мои... а мєли бы тоую мѣноу роушѦти... тогды королю... двѣстє роублєвъ заплачоу (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *інф.* **рушати, роушати** 2 (1401 *АкВАК* III, 2; 1475 *AS* I, 70); **роушѦти** 2 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *майб. 3 ос. одн.* **имєть роушати, имє(т) роушати** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобы... нє роушали** (1433 *Cost.* I, 362).

Див. ще **ЗРОУШИТИ** 2, **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ** 2, **УЗРУШИТИ.**

РУШИТИ *дієсл. док.* (6) (що) *(не додержати)* порушити (що): ⟨а по нашемь⟩ животи кто будє(т) господарь нашеи земли или о(т) дѣтї наши(х) или о(т) наши(х) братїи... тоть ⟨бы и⟩мь нерушили нашего данїѦ (Сучава, 1423 *Cost.* I, 157); а естлибы тое рушилъ, тогды я маю брату своему пану Дмитру сто копъ заплатити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); а с которое — б⟨ы⟩ то стороны хто имєлъ рушити, а с того выступити, тотъ бы имелъ г⟨о⟩с⟨по⟩дарю королю триста копъ отложити, а собе двєстє копъ тожьто бы имєлъ то рушити (Манів, 1478 *AS* I, 76).

ФОРМИ: *інф.* **рушити** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* I, 76); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... рушилъ, роушил** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **бы... рушили** (1423 *Cost.* I, 157).

Див. ще **ЗРОУШИТИ** 2, **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РОУШИТИ СѢ** 2, **УЗРУШИТИ.**

РОУШИТИ СѢ *дієсл. док.* (5) **1.** (проти чому) рушитися, вирушити (проти чого) (1): ⟨Ѧ коли бы⟩ поганство хотѣло роушити сѣ черєс нашоу зємлю... против зємлѣ⟨м⟩ прїатєлѣ на⟨шего Але⟩ксандра великого кнѣзѣ литовского, ⟨тогди маєм прїятєлєви...⟩ вєдомо давати (Сучава, 1499 *BD* II, 442—443).

2. *(пасивна форма)* бути порушеним, порушитися (4): въ томъ нашъ миръ да нє роушитсѦ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а его запис и присѦги, оу томъ, нє боудет против намъ и оу измѣноу, и миръ нє роушитсѦ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726).

ФОРМИ: *інф.* **роушити сѣ** (1499 *BD* II, 442); *майб. 3 ос. одн.* **рушит сѦ, роушитсѦ** (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... роушытсѦ** (1442 *Cost.* II, 716).

Див. ще **ЗРОУШИТИ** 2, **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, УЗРУШИТИ.**

***РОУШЧОРИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦм мы... далї... єсми ємоу... на Соучавѣ Роушчори (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *знах.* **Роушчори** (1468 *BD* I, 130).

***РУШЫТИ СѦ** *див.* **РОУШИТИ СѢ.**

***РУШѢНЇЄ** *с.* (1) порушення: а то бы кролєви єго мл(с)ти прє(з) єго послы исныѦ знамєнито было, тогды коро(л) и єго короуна имає(т) прє(д)рєчєныи дє(н) голдованьѦ, на иныи ча(с) прєложити бє(з) рушѣнїѦ присѦги нашєѦ и листо(в) наши(х) твѣрдо(с)ти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734).

ФОРМИ: *род. одн.* **рушѣнїѦ** (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще ***ПОРОУШЕНЇЄ.**

Пор. **РОУШАТИ, РУШИТИ.**

РОУШѦТИ *див.* **РОУШАТИ.**

РЪДИЧЄЩЇИ, РЪИДЪЧЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу стомоу монастироу сєла... на имѣ сєло(м)... опрїшанє... и ръидъчєщїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); ТѦм мы... далї и потвєрдили єсми ємоу... сєло... на имѣ Ръдичєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Ръдичєщїи** 1 (1468 *BD* I, 130); **ръидъчєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **ръдъичєщи** (1462 *Mih. Doc.* 125).

***РЪДЪИЧЄЩИ** *див.* **РЪДИЧЄЩЇИ.**

***РЪДЪСЛЪВЄЩЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... слоуга нашь Сънгоур и сєстра єго Стана... и продали... єдино сєло на Бєрлад... нижє Ръдъслъвєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *род.* **Ръдъслъвєщїи** (1490 *BD* I, 394).

***РЪДЪШАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и о(т) на(с) єсми дали... пьноу исакоу вистїарникоу тоти... сєла... нижє ръдъша(н) (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *род.* **ръдъша(н)** (1490 *Cost. S.* 141).

РЪДѦНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь томоу вышєписанномоу сєлоу, що єсть на оустїє ялан, на имѦ ръдѦнїи, да єсть от оусих сторонь, по старомоу хотароу (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *наз.* **ръдѦнїи** (1497 *Cost. S.* 223).

РЪДѦНОМ *ч., невідм.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... да єст... чєрєс полє... от толѣ чєрєс поток РъдѦном, та на връх дѣла на копаноу могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

РЪЖИЩИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* били дани тоти н҃ цркви ис попи... ѕ цркo(в) ръжищи що на сирєтѣ и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз.* **ръжищи** (1490 *DC* 147).

РЪИДЪЧЄЩЇИ *див.* **РЪДИЧЄЩЇИ.**

РЪКИТИШОУЛ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стєфан воєвода ... знамєнито чниним... ожє... дали и потвръдили єсми им оу нашєи зємли молдавскои... сєла... на имѣ... сєло Плъчинтѣнїи... и Ръкитишоул (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ръкитишоул** (1495 *BD* II, 59).

Див. ще ***РЪКИТИШЬ.**

***РЪКИТИШЬ** *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* того раді мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла на имѣ опришєщи... и ръкити(ш) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ръкитн(ш)** (1452 *Cost.* II, 432).

Див. ще **РЪКИТИШОУЛ.**

РЪКЪТЪОУ *ч.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѣд нами... слоуга наш Исаю от Ръкътъоу... и розделили своѦ праваѦ отнина, сєла на имѣ Гълєшєщїи на оустїє Ръкътъоа (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от Ръкътъоу** (1490 *BD* I, 403); *род. одн.* **Ръкътъоа** (1490 *BD* I, 403).

***РЪКЪЧИНА** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє прїидє прѦд нами... слоуга нашь Михоулъ Боузат и жаловал нам... ожє привилїє, що он имал от наших оуиков... на сєло на имѣ на оустїи Ръкъчинѣ, на Сєрєтѣ, а он загоубил (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Ръкъчинѣ** (1481 *BD* I, 258).

РЪРЪОАНѢ *мн.* (2) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* сє азь... стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша пєрє(д) нами... наши слоуги... и продали... єдино сєло... и оуси извори на имѣ ръръоанѣ... и нєгрилєса (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз.* **ръръоанѣ** (1488 *ДГСВМЩ*).

***РЪСПОПЪ** *див.* **РАСПОПЪ.**

РЪСПОПЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєвода ... знаменито чини(м)... оже... дали и потврьдили єсми и(м)... сєла на имѣ ръспопїи и илїєщїи (Сучава, 1491 *Cost. S.* 152—153).

ФОРМИ: *наз.* **ръспопїи** (1491 *Cost. S.* 153).

***РЪСПЪНТЇЄ** *с.* (1) *(цсл.* распѫтие) роздоріжжя, роспуття: Ино мы єсмо им... познаменали... почьнши... от бєрєгь Бръладa... та чєрєс тотоу дорог⟨оу на ръс⟩пънтїи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *місц. одн.* **⟨на ръс⟩пънтїи** (1495 *BD* II, 63). *Див. ще* ***РОСПУТЬЄ.**

***РЪТОУД** *ч.* (1) *(назва пагорка у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потврьдили єсм⟨ы⟩ им от нас оу нашеи зємли оу молдавскои єдно сєло на Бръладѣ оу Ръτоуд (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ръτоуд** (1495 *BD* II, 47).

***РЪТѪМПАНЪ** *див.* **РОТОМПАНЪ.**

РЪЦОИ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже... дали єсми и потврьдили томоу... монастироу, цигане на имѣ... Попоуцѣ Ръцои и брати Алєкса и Михоул, оуси съ чєлѧдми (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

***РЪЧКАНОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвєрдили монастироу нашемоу ⟨оуси татаровє⟩... на имѣ татаро(м)... ръчканоу(л) съ чєлѣ(д)ю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ръчканоу(л)** (1462 *Cost. D.* 11).

РЪШКАНИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо ємоу... мѣсто от поустыни... повышє Рышканїи (Сучава, 1469 *BD* I, 135—136); ино ми видѣвши мєжє ними доброє и(х) воли... а ми тако(ж) дєрє и о(т) на(с) єсми дали и потвєрдили слузѣ нашему глигору... тоє прѣ(д)рєчєноє половина о(т) половина сєло о(т) ри(ш)кани ви(ш)нѣа ча(ст) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **ръшкаии** 3 (1500 *Cost. S.* 234); повышє **Рышкаиїи** 1 (1469 *BD* I, 136); **о(т) ри(ш)кани** 1 (1500 *Cost. S.* 234).

РЪШЧИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмъ мы... дали єсми, оу нашеи земли... сєла на днистри ⟨на⟩ нмѣ колєшєвци и ръшчинци (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *наз.* **ръшчинци** (1447 *Cost.* II, 273).

***РЫБА** *див.* **РИБА.**

***РЫБНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* мы швитрикгаило... на знамость то чинимы ... ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги на имѧ максима... дали єсмо єму сєло на имѧ косово с монастырємъ на рѣцѣ на рыбници оу волости снѧтинской (Снятин, 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа рыбиици** (1423 *P* 99).

***РЫБНЫИ** *прикм.* (1) *(в якому водиться риба)* рибний: а и єще далъ єсмъ нѣзы на днѣстрѣ... а придалъ єсмь єму озера рыбнаѧ за днѣстромъ (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **рыбнаѧ** (п. 1349 *P* 3).

РЫДОМЛЪ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Ридомиль: мы, великий князь Швитрикгаил... чинимъ знаменито... иже... даемъ ⟨и⟩ дали есмо ... села на имя... в Кремянецкомъ повѣте: Борщовка, Рыдомлъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рыдомлъ** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

РЫМОНЪ *ч.* (1) *(особова назва, стпр.* Rymunt): Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа... Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рымоиъ** (1389 *PEA* I, 28).

***РЫМЪСКИИ** *прикм.* (4) ◇ р ы м ъ с к и и з а к о н ъ (4) католицьке віросповідання: И ты... дочеръ его ноудишъ прыступити къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **рымъскому** (1499 *BD* II, 448).

***РЫНОКЪ** *ч.* (3) *(стч., стп.* rynek, *свн.* rinc) *(торгова площа)* ринок: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку... кому хотя продавати (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *дав. одн.* **рынку** (1389 *PEA* I, 26); *місц. одн.* **в рынку** (1389 *PEA* I, 27).

РЫПИНСКИИ *прикм.* (1) *(пор.* Rypin *у Польщі):* мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... якубъ рыпинскии миколаи быдкгосцкии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рыпинскии** (1433 *P* 122).

РЫПЧИНЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* того ради и г(с)во ми, даемъ... сєла... на проутѣ на имѧ грабовци... и на ботнѣ(х) рыпчинци (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз.* **рыпчиици** (1443 *ДГСПМН*).

***РЫПЧИЧАНЫ** *див.* **РЄПЧИЧАНЫ.**

***РЫТВЫНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* На котороумъ соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь... оуставнли на том соимѣ оуси рѣчи..., которыи *(в ориг.* котоиры.— *Прим. вид.)* сѣ дѧяли прєд посолством чєрєс вєлємoжного пана Яна Рытвынского... до вєлємoжного господарѣ Стефана воєводы... от господарѣ кролѣ єго милость (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Рытвыиского** (1467 *BD* II, 297).

***РЫТЪ** *ч.* (1) *(назва рівнини у Молдавському князівстві):* хотаръ томоу сєлу почєнши о(т) вєликои дорогъ... прости чєрє(с) ры(т) оу шоумоузы (Сучава, 1456 *Cost.* II, 582).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ры(т)** (1456 *Cost.* II, 582).

***РЫХЛЄИШИИ** *прикм. в. ст.* (1) *(стч.* rychlejší, *стп.* rychlejszy) запопадливіший, ревніший: мы Олександръ... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... кн⟨ѧ⟩жати Костєнтина Ивановича Острозского... и мы видєчи вчиики и хотѧчи єго рыхлєишого вчинити коу тым жє вчинкомъ, ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкавє (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **рыхлєишого** (1499 *AS* I, 117).

РЫХЛО, РИХЛО *присл.* (2) *(стч.* rychle, *стп.* rychło) ◇ к а к ъ р и х л о (1) *див.* **КАКЪ**; я к о р ы х л о (1) *див.* **ЯКО**[1].

***РЫЦЕРСКИИ** *див.* **РЫЦЄРЬСКЫИ.**

***РЫЦЕРСТВО** *с.* (1) *(рицарський стан, військова спадкова каста; від XIV ст.— шляхетський стан)* рицарство: мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи... роду зацного, человѣкомъ рыцерскимъ, а хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... выѣхалъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **рыцерства** (1438 *P* 140).

РЫЦЄРЬ *ч.* (13) *(стч.* rytieř, *стп.* rycerz, *свн.* ritter) *(кінний воїн шляхетського стану)* рицар, шляхтич: A pri tomo byli swetkowe: knież Fedor wojewoda Łuckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a Łuba (!) bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); уставлѧємь ижє кажды(и) рыцєрь алюбо просты(и) зємлєнїнъ коли хороугъ(ви) по(д)нєсоуть што умєлъ своєго мєстца стєрє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *BC* 10 зв.); Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ єї а є(с)ли и(ж) рыцєрьскыи члвкъ ино гро(ш)и гривьна (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рыцєрь** (XV ст. *BC* 10 зв., 26 зв., 29 зв.); *знах. одн.* **рыцєрѧ** (XV ст. *BC* 7, 8, 30 зв.); *місц. одн.* **о рыцєри** 1 (XV ст. *BC* 24 зв.); **о рыцєрю** 1 (XV ст. *BC* 7); *наз. мн.* **рїцєри, рицєри** 3 (XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв.); **rycere** 1 (1388 *ZPL* 108); *знах. мн.* **рыцєри** (XV ст. *BC* 15 зв.). *Див. ще* ***РИТЄРЬ.**

РЫЦЄРЬСКЫИ *прикм.* (8) рицарський, шляхетського походження: А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ, при дворѣ нашомъ заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского, которому, яко человѣку рыцерскому, зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля)коѣ (Луцьк, 1438 *Р* 140); Уже оу доспе(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и обороненіе всєи земли залежить а то слоуши(т) (!) на ка(ж)до(г) рыцерьска(г) члвка... абы ка(ж)дыи по(д)лоугь великості имєнія своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земьскои на валкоу (XV ст. *BC* 34 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **рыцєрьскыи** (XV ст. *BC* 29 зв.); *дав. одн. ч.* **рыцерскому** (1438 *Р* 140); *знах. одн. ч.* **рыцерского** 1 (1438 *Р* 140); **рыцєрьска(г)** 1 (XV ст. *BC* 34 зв.); *ор. одн. ч.* **рыцерскимъ** (1438 *Р* 140); *місц. одн. с.* **о рыцєрьскомоу** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); **о ! рыцєскомъ** 1 (XV ст. *BC* 29 зв.); *наз. одн. с.* **рыцєрьскоє** (XV ст. *BC* 10 зв.).

! РЫЦЄСКОМЪ ⟨РЫЦЄРСКОМЪ⟩ *див.* **РЫЦЄРЬСКЫИ.**

***РЫЧЄГОВЪ** *ч.* (4) (*назва села у Львівській землі*) Ричагів: И такѣ жь ис кролєвьскы(м) приказаниє(м) дали єсмы и(м) рычєговъ за и(х) вѣчноую очизну (Луцьк, 1445 *Р* 148).

ФОРМИ: *род. одн.* **рычєгова** (1445 *Р* 148); *дав. одн.* **рычєговоу** (1445 *Р* 148); *знах. одн.* **рычєговъ** (1445 *Р* 148).

РЫШКАНЇИ *див.* **РЪШКАНИ.**

РЫШКОВИНЪ *ч.* (1) (*особова назва*): тѣмъ мы... дали єсми єму... сєла на имѧ мындринь дворъ... и єдну пасику на вѣрхъ огринчи, гдє є(ст) алєкса рышковинъ (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рышковинъ** (1435 *Cost.* I, 403).

РЬКИТИШ, РЬКЇТИШЬ *ч.* (3) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): хота(р)... просто чєрєсь полѣ... до рькїтишь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); И єщї єсмо дали... нашємоу свѧтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю... починши от вєрх Никида... до рькитиш, а от рькитиш також горѣ тимжє дѣлом до вєрх Никида (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **до рькитиш, рькїтишь** (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. одн.* **рькитиш** (1491 *BD* I, 473).

***РѢБЫИ** *прикм.* (1) (*цсл.* рѫбъ, рѫбищь) (*у знач. іменника*) грубе полотно, грубе сукно: а мы имаємъ давати паноу дєтрихоу на кажды рокъ... по дєсѧть бочокъ вина... и по дєсѧть камхи ⟨и⟩ пѧть коуфтєри и пѧть рѣбыхъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747).

ФОРМИ: *род. мн.* **рѣбыхъ** (1449 *Cost.* II, 747).

***РѢДНИКЪ** *ч.* (1) управитель: мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знато (!)... дали єсми и потвдилї (!) даниа родитєлѣ нашєго... щобы нє смѣлисѣ оумышати о(т) наши рѣ(д)ници и о(т) наши болѣры никто (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* **о(т) рѣ(д)ници** (1456 *DIR«A»* 511).

Див. ще **РѦДЦѦ**[1].

***РѢДЦѢ**[1] *див.* **РѦДЦѦ**[1].

РѢДЦѢ[2] *ч.* (16) (*стч.* radce, *стп.* radca) **1.** член ради, дорадчого органу верховного правителя (1): алє коли тыми часы оусхочє(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана приєхати, а на(ш) наяснєишїи и милостивы(и) па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны и радцами и(с) короуны (Сєрет, 1453 *Cost.* II, 766).

2. член ради, органу міського самоврядування (15): мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы доконали съ радуѦми(!) съ мѣстьчѦны илвовского мѣста... и доконали єсмы съ ними, штобы ходили, у нашои зємли, и съ своими торговлѦми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); a pry tom były... radcy mista berestejskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ *наз. одн.* **рѣдцѣ, рѣ(д)цѣ** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **рѧ(д)цѧ** 1 (1448 *ДГПР*); **рѧ(д)ца** 1 (1437 *DIR* № 8); *зам. род. мн.* от наши(х) **рѧдца** 1 (1434 *ДГСММ*); *наз. мн.* **рѧ(д)ци** 2 (1435 *Cost.* II, 692; 1448 *ДГПР*); **радци** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **рѣ(д)ци** 1 (1447 *Cost.* II, 288); **radcy** 1 (1500 *ДПЖН*); *дав. мн.* **радцѧм** 1 (1463 *BD* II, 295); **рѧдца(м)** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 3); *ор. мн.* **! радуѧми** 1 (1408 *Cost.* II, 630); **радцами** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *місц. мн. зам. род.* **от... рѧ(д)цє(х)** (1437 *Cost.* II, 709).

***РѢДЪ**[1] *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєло Мирославєщи по(д) рѣдо(м) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290); И такождєрє дали и потврѣдили єсми слоузѣ на⟨шем⟩оу Борчѣ... сєло на имѣ Бърбъшанїи... и половина сєло от Рѣд (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **Рѣд** (1497 *BD* II, 112); *ор. одн.* **рѣдо(м)** (1429 *Cost.* I, 290).

***РѢДЪ**[2] *див.* ***РѦДЪ**[1].

***РѢДЬ** *ч.* (9) (*молд.* рєдиу) гай (7): тѣмъ мы... дали єсми ємоу о(т) нашєи зємли о(т) молдавскои сєла... на имѣ... гдє былъ ⟨домъ⟩ радоулово и андрїашъ повыши и оу рѦ(д) андрїа(ш) ⟨к⟩алимана (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226); А хотар тои пасици... да ест... на єдин бєрест... от толѣ право чєрєс полѣноу до конєць рѣдѣ (Ясси, 1497 *BD* II, 100); ◇ р ѣ д ь Г о р а н о в ъ (1) (*назва гаю у Молдавському князівстві*): А хотар той боукати зємли от хотара Алботєщилорь почєнши от оустїє Сърати долоув по бєрєгь Проута, та на вышнїй конєць рѣдѣ Горанова (Сучава, 1489 *BD* I, 373—374); д л ъ г ы р ѧ д (1) *див.* **ДЛЪГЫ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **рѣдѣ** 4 (1489 *BD* I, 373; 1490 *ДГСХМ*; 1495 *BD* II, 63; 1497 *BD* II, 100); **рѣдю** 1 (1488 *Cost. S.* 127); **рѧ(д)** 1 (1445 *Cost.* II, 226); *знах. одн.* **рѣдь, рѧ(д)** 2 (1436 *Cost.* I, 475; 1466 *BD* I, 114); **рѣдя** 1 (1466 *BD* I, 114).

***РѢЖЄНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* rządzenie) (*про нараду*) перебіг, хід: Въ соуботоу... снємь посполиты зємль... роуских и подолскых... под Хотинєм был... На которого соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣжєнїє и справлєнїє... кнѣзь Григориє... панове и рада господарѦ Стефана воєводы... соуть сосланы и налицєны и намѦнєны (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **рѣжєнїє** (1467 *BD* II, 297).

РѢКА, РЄКА *ж.* (120) ріка: тогды мы, исъ нашєю вѣрною радою дали єсмо и потвердили єсмо єго правого всєго имѣнїа... исъ болоты, исъ рѣками (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєкольтъ... и з бортъми и с вєпєты за рѣкою (Перемишль, 1366 *Р* 12); мы... дали єсмо и даємъ нашє сєло надѣєво... и съ сѣножѦтми и с рѣками (Львів, 1399 *Р* 59); мы швитрикгаило... на знамость то чинимы... Ажє взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашего вѣрно(г) слуги на имѦ максима... дає(м) и дали єсмо єму сєло на имѦ косово... на рѣцѣ рыбници (Снятин, 1424 *Р* 99); А к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу сєло смолиговичи... з ловищи з рєками (Луцьк, 1452 *Р* 161); Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... Озна(ї)моуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м)... Надаю... Городища Сєлища И урочища з рѣками и рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостѦми (Прилуки, 1459 *Р* 171); А хотарь тоє сєло на имѣ По(до)лѣнїи да єст... почєньшє от рѣцѣ Бистрица оу єдн⟨а⟩ могилъ копана (Сучава, 1479 *BD* I, 221); мы... тоє сєло... со озъры из рѣками и(з) рєчками... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рѣка** 1 (1433 *Р* 125); **рєка** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *род. одн.* **рѣки** 9 (1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1419 *Р* 91; 1433 *Р* 125; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1475 *AS* I, 71); **рєки, рєки** 5 (1459 *Р* 171; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1488 *AS* I, 242; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 119); **рики** 2 (1430 *ГВКЛ* 8); **рѣкы** 1 (1430 *Р* 116); **рєкы** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); **! рѣчи** 1 (1433 *Р* 125); *дав. одн.* **рѣцѣ** 1 (1377 *Р* 24); *знах. одн.* **рєкоу, рєку** 7 (бл. 1458 *Р* 167; 1478 *AS* I, 76; *AS* III, 17); **рѣкоу, рѣку** 4 (1368 *Р* 15; 1377 *Р* 24; 1413 *Р* 83; 1488 *ДГСПМ*); **рику, ryku** 3 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1430 *ГВКЛ* 9);

ор. одн. **рѣкою** 6 (1366 *Р* 12; 1404 *Р* 68; 1443—1446 *Р* 147; 1456 *ГПХМ*; 1459 *Р* 171); **рекою, рекою** 5 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1459 *Р* 171; 1478 *AS* III, 17; 1488 *AS* I, 242); **rykoiu** 1 (1420 *AS* I, 25); *місц. одн.* **на (оу) рѣцѣ** 6 (1401 *АкВАК* III, 2; 1424 *Р* 99; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1462 *Cost. Doc.* 10); **на рєцѣ** 6 (1433 *Р* 126; 1446 *Р* 152; 1469 *AS* I, 64; 1492 *AS* III, 23); **на (в) рици, rycі, riczi** 5 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; *Р* 72; 1420 *AS* I, 25; 1430 *ГВКЛ* 9); **на (в) рецє, реце** 4 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* III, 5; 1492 *AS* III, 23); **на рєци** 2 (1467 *AS* I, 63; 1491 *AS* I, 97); **па rycе, ricze** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1421 *AS* I, 27); **па rycy** 1 (1395 *GL* 166); *зам. род.* **от рѣцѣ** 1 (1479 *BD* I, 221); *наз. мн.* **рєкы** (XV ст. *ВС* 10 зв.); *ор. мн.* **рєками, рєками** 25 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *Р* 136; 1444 *AS* I, 40; 1446 *AS* III, 5; 1451 *Р* 156; 1461 *AS* I, 54; 1465 *AS* I, 57; 1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 242; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **рѣками** 16 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 100; 1445 *Р* 148; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1459 *Р* 171; 1498 *ГВКОО;* 1499 *ГОКІР* і т. ін); **рѣкамы** 2 (1377 *Р* 24; 1459 *Р* 174); **rykami** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

***РѢЦЄШ** *ч.* (76) *(особова назва):* А хотарь тоє село на имѣ Подолѣнїи да єст по коуда хотарил и зн⟨ам⟩ена⟨л⟩ пан ⟨Мик⟩отъ и пана РАцеша пръкълаби от Нѣмьца (Сучава, 1479 *BD* I, 221); А на то єст вѣра нашего господства вишєписаннаго мы Стефана воєводї... и в. бояр наших:... в. п. Микотъ и п. Рѣцеша пръкалаби (Сучава, 1494 *BD* II, 33).

ФОРМИ: *род. одн.* **Рѣцєша, РАцеша, Рєцеш(а)** 70 (1479 *BD* I, 221; 1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 292; 1488 *BD* II, 247; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 390; 1491 *Cost. S.* 157; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 6; 1494 *BD* II, 33 і т. ін.); **рѣцє(ш), рѣцєш** 6 (1487 *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 392, 398; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *Cost. D.* 45).

Див. ще **РѢЦЄШОУ.**

РѢЦЄШОУ *ч., невідм.* (1): А на то єст... вѣра боАрь наших: ... в. п. Микотъ и Рѣцєшоу (Сучава, 1488 *BD* I, 348).

Див. ще ***РѢЦЄШ.**

РѢЧА *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотар тои... селищи да єст... на могилоу що на връх потока... на могилоу оу поток що сѣ зовєт Рѣча (Сучава, 1493 *BD* II, 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рѣча** (1493 *BD* II, 27).

***РѢЧИ**[1] *див.* **РЄЧИ.**

РѢЧИ[2] ⟨РѢКИ⟩ (1): и о(т) рѣчи (!) колочина прАмо попєрєкъ полА болохова али жь до вєликои рѣки днѣстра (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

Див. **РѢКА.**

***РѢЧКА** *див.* **РИЧКА.**

***РѢЧЪКА** *див.* **РИЧКА.**

***РѢЧЬ**[1] *ж.* (13) **1.** розмова, бесіда (3): ино тоу(т) были мно(г) рѣчи, заноуж паноу кости сА видѣло ажє мало имає(т) за свои пинѣзи (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И имєли єсмо о томъ много рєчей исъ послы твоєи милости съ паномъ Пєтромъ и паномъ Фєдькомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401).

2. послання (4): також и сими рази, по жаданїю и по рѣчи господарѣ... кролѣ єго милости... а милє пак слоубоуємъ и обєцахомъ господарєви нашємоу... кролѣ (Новый Град, 1479 *BD* II, 351); И нашого посла послали єсмо посполъ зъ московъскимъ пословъ... и тымъ московъскимъ посломъ тыижъ рєчы которыи и нашымъ посломъ до вєликого князя московъского послали єсмо (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

3. показання на суді (3): тогдѣ єсмо выслышали рѣчь обою зо обоу стороноу и прибкову и воиткову (Львів, 1412 *Р* 81); и они пєрєд нами сознали: тым обычаємъ кн⟨А⟩зю Сємєноу со кн⟨А⟩зємъ Васильємъ были рѣчи пєрєд нами, а конца ни одного мєжи собою нє вчинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И мы, промєжи нихъ всихъ тыхъ *рєчей* выслухавшы и съ паны радою нашєю помыслившы, ижъ то єст⟨ъ⟩ рєчь нєслушная, нє видєвшы записовъ, вскazывати трєтєю часть Совѣ (Вільна, 1499 *ВМБС*);

◇ р е ч п о д в о и т и (1) розійтися в твердженнях и Мокрычане иньшие рекли: тут маєт панъ Янчинский слидогонъ, а иншие рекли: далей маем; и в том реч свою подвоили (Володнмир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); и м а т и к о т о р ї и р и ч и (1), к о т о р ї и р и ч и и м а т и (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *дав. одн.* **рѣчи** (1479 *BD* II, 351); *знах. одн.* **рѣчь, рѣ(ч)** 2 (1412 *Р* 81; 1495 *ПЛПС);* **реч** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн.* **рѣчи** (1449 *Cost.* II, 385; 1475 *AS* I, 70); *род. мн.* **рєчей, речей** (1495 *РИБ* 620; 1496 *BD* II, 401; 1499 *ВМБС*); *дав. мн.* **рєчамъ** (1481 *BD* II, 365); *знах. мн.* **ричи** 1 (1485 *BD* II, 372); **речы** 1 (1499 *BD* II, 449); *місц. мн.* **по рѣчахъ** (1498 *BD* II, 410).

РѢЧЬ[2], **РЕЧЪ** *ж.* (160) **1.** предмет, річ (27): I też, ustawili jesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Почєнши гдє єстъ головноє мыто... от сєрпи, циновии рѣч(и), миси... и от инший рѣчи дробних... щобы платили оу Сєрєти мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273); коли зять нашъ, панъ Юрша, нєбощикъ, вмєръ и по смєрти пана Юршиной, Ивашко Рєпа... скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши, и сєрєбро, и шали, и иншїє рєчи, все то привєзъ до мєнє (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. справа, діло (98): tot... ot toje reczi, budet' wybawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии панъ судиА дробышь (Галич, 1409 *Р* 74); сами порозоумѣти можєтє... ижє в таковы(х) рѣча(х) вєликая бы была нєлацьность (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и пакъ пановє брѫгарє и радци Ливовскыи, що... с нами тотоу рѣчь єднали, на имѣ: пан Климєнтъ, пан Михал (Сучава, 1460 *BD* II, 276); Нагорка и Шъпица повєдили пєрєдъ нами, ижъ они тыи зємли покупили, и въ книгахъ зємъскихъ тая рєчь имъ оправєна (Краків, 1489 *РИБ* 433); правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи жє тоую рє(ч) мєжи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *ВС* 20); и на(д)то єщє Ѳє(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловича... ижъ тая рєчь имъ звєдома (Вільна, 1499 *ВФ*);

(те, що було змістом мовлення) річ (4): далєи тыи то исътын листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кнзА бискоупа... оузгордѣли (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); прото(ж) мы хотьАчи рєчє господарА нашего, кролА казимира... оупєвнити, вызнаває(м)... ижє єсмо сА о(бо)вАзали... ижє єм(оу)... боудє(м) дєржати и слоужбоу... чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

3. судова справа (16): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдь вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ (Галич, 1401 *Р* 65); а хочє(т) тоую рє(ч) обнови(т) тогды имєє(т) добрыми почасными лю(д)ми досвє(т)-чить ижє справєдливє тоую рє(ч) вєдє(т) (XV ст. *ВС* 18—18 зв.); а там оусы рѣчи имають быти провод⟨є⟩ны и соужєны и доконаны (під Хотином, 1467 *BD* II, 298).

4. спосіб (1): а дотолѣ нє имаю(т) на(м), ни пано(м) наши(м) ничо(г) оупоминати ни слово(м), ни оучи(н)ко(м) и ни жа(д)ными рѣчми (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

◇ r e c z i r u c h o m y j e (1) рухоме майно, рухомість; ⟨r e c z i⟩ n e r u c h o m y j e (1) нерухоме майно, нерухомість: wsiakije reczi ruchomyje, abo neruchomyje majet' byti w naszoj mocy (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); р е ч ь о у з д а т и (кому) (1) доручати ведення справи: и тамь она имєть свою рє(ч) уздати рє(ч)нїкови комоу она хочєть и на изысканїи и на истрацєнїи (XV ст. *ВС* 12); д р о б н и и р ѣ ч и (1), р ѣ ч и д р о б н и и (1) *див.* ***ДРОБНЫИ;** ж и в ы А р ѣ ч и (1) *див.* **ЖИВЪ;** з л ы е р ѣ ч и (2) *див.* ***ЗЛЫИ;** к р а м н ы е р ѣ ч и (6), r e c z i k r a m n у j e (1) *див.* ***КРАМНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **речь, рє(ч)** 8 (1489 *РИБ* 433; 1495 *БСКИ*; *РИБ* 620; XV ст. *ВС* 33, 37 зв.; 1499 *ВФ*); **рѣчь** 2 (1404 *Р* 70; 1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн.* **рѣчи** 8 (1428 *Р*

111; 1433 *P* 120, 124; 1436 *Cost.* II, 706; 1462 *BD* II, 183, 284; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 425); **reczi** 1 (1388 *ZPL* 108); *дав. одн.* **рѣчи** 7 (1409 *P* 74; 1434 *Cost.* II, 664; 1448 *Cost.* II, 733, 737; 1462 *BD* II, 283; 1479 *BD* II, 351); *знах. одн.* **речъ, речь, ре(ч), recz** 15 (1388 *ZPL* 108; 1478 *AS* III, 17; XV ст. *ВС* 12, 12 зв., 13 зв., 16 зв., 18 зв., 20, 23; 1489 *РИБ* 433); **рѣчь** 7 (1401 *P* 65; 1428 *P* 111; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); *місц. одн.* **в (при, о) речи, рєчи, reczi** (1388 *ZPL* 103; 1444 *AS* I, 40; XV ст. *ВС* 7 зв., 18, 29 зв., 32; 1495 *АЛМ* 88); *наз. мн.* **рѣчи, рѣч(и)** 7 (1424 *P* 99; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1456 *Cost.* II, 778; 1460 *BD* II, 273; 1467 *BD* II, 298); **речи** 3 (1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 18, 22); **речы** 1 (1389 *PEA* I, 27); *зам. род. мн.* **от... рѣчи** 2 (1460 *BD* II, 273); *зам. ор. мн.* оусими... **рѣчи** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **рѣчеи, рѣчеи** 12 (1404 *Cost.* II, 625; 1408 *Cost.* II, 632; 1448 *Cost.* II, 738; 1463 *AS* I, 56; 1467 *СП* № 13; 1468 *BD* II, 306; 1489 *AS* I, 89; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 246 і т. ін.); **речеи, reczej** 10 (1388 *ZPL* 103; 1433 *Cost.* II, 653; 1463 *AS* I, 55; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 241; 1490 *Пам.*; 1491 *AS* I, 95; 1496 *BD* II, 401); **рѣчи** 3 (1460 *BD* II, 273; 1499 *AS* I, 117, 188); **рѣчии** 1 (1494 *AS* I, 102); **речїи** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *дав. мн.* **рѣчємъ, рѣчє(м)** 2 (1435 *Cost.* II, 691; 1453 *Cost.* II, 766); **речємь** 1 (XV ст. *ВС* 10); *знах. мн.* **рѣчи** 19 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 738; 1449 *Cost.* II, 746; бл. 1450 *ПИ*; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 270; 1462 *BD* II, 283; 1490 *AS* I, 92; 1495 *АЛМ* 84 і т. ін.); **речи, рєчи, reczi** 12 (1388 *ZPL* 103, 104, 105; 1460 *BD* II, 276; 1496 *ПДВКА* 60; XV ст. *ВС* 17, 18; 1498 *АЛМ* 163); **речы, рєчы** 2 (1489 *PEA* I, 27; 1499 *BD* II, 449); **ричи** 2 (1485 *BD* II, 372); **рєчє** 1 (1448 *Cost.* II, 733); *ор. мн.* **рѣчми** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **речами** 1 (1496 *ПДВКА*); **reczmi** 1 (1388 *ZPL* 108); **рѣчи** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *місц. мн.* **о (во, въ, на) рѣчєх, рѣчє(х)** 5 (1402 *Cost.* II, 623; 1439 *Cost.* II, 713; 1457 *BD* II, 257; 1470 *BD* II, 309; 1499 *BD* II, 425); **при (въ, о) рєчахъ, речах, рєча(х)** 4 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1493 *ОПВВ* 152 зв.; 1496 *ОПВВД*; 1498 *BD* II, 413); **о (оу) рє(ч)хъ** 3 (XV ст. *ВС* 15 зв., 18; *СЯ* 43 зв.); **в (по) рѣчахъ, рѣча(х)** 2 (1447—1492 *ЛКБВ*); **о (во) рѣчєх, рѣчє(х)** 3 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* II, 285); **о рєчє(х)** 1 (XV ст. *ВС* 9 зв.); *зам. род.* от крамных **рѣчєх** 1 (1434 *Cost.* II, 669).

***РЯНЕЦЬ** *ч.* (3) (*особова назва):* ино повѣдали штож деи то отчина Ходкова... а Рянцю то не отчина, а мы дали были есмо Рянцю невѣдаючи (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Рянцю** (XV ст. *СГЧА*); *ор. одн.* **Рянцем** (XV ст. *СГЧА*).

РѦБЧИНЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі):* кн(ѧ)зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла: Янковцы... Рѧбчинцы, Тарасовцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Рѧбчинцы** (1463 *AS* I, 54).

РѦДИТИ *дієсл. недок.* (8) (кого, що, ким, чим) управляти, розпоряджатись (ким, чим): маєтъ владыка Луцкий... всими церквями и ихъ свесченьниками... радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); И сам бы еси в мыто нашом в промыту и вагу не вступалсѧ, и ни судил его, ни рѧдил (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); а владыцѣ Полоцкому того игумена у Пречыстой Пустынской, не судити ни радити (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *інф.* **рѧдити** 2 (1498 *АЛРГ* 82, 83); **радити** 3 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1500 *АСД* II, № 3); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **рѧдил** 2 (1498 *АЛРГ* 82, 83); **бы... радилъ** 1 (1487 *РИБ* 226).

РѦДЦѦ[1] *ч.* (3) (*стп.* rządca) управитель (2): а пак ли бы ватама(н) албо рѧдцѧ рѣклъ абы єго у сєлѣ нє было а во(н) маєтъ присѧ(ч)и ажъ того чоловѣка оу се(лѣ) нѣтъ (Галич, 1435 *P* 134); а тако(ж) оу тои хота(р) дєсѧтиноу о(т) пчоли бу(д) чии будє(т) да имає(т) бєрє(т) дєсѧтину монастирском(у) рѣ(д)ци (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511);

рѧдца тръговскыи (1) управитель торгу, базару: да нє имає(т) и(х) соудоути (!) ни шолтузы... ни рѧ(д)ци тръговскы(х) (!) (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *наз. одн.* **рѧдцѧ** (1435 *P* 134); *дав. одн.* **рѣ(д)ци** (1456 *DIR«A»* 511); *наз. мн.* **рѧ(д)ци** (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще ***РѢДНИКЪ.**

***РѦДЦѦ**[2] *див.* **РѢДЦѢ**[2].

***РѦДЪ**[1] *ч.* (4) **1.** порядок (2): мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии... при вѣрѣ нашои подлугъ рѧду и столцовъ наши(х) тако яко иннии панове первии намѣсткове наши... так же и мы ннѣ слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); Оустаємь (!) и(ж)... имає(т) быти прїстоупъ к соудоу пово(д) алюбо вїноватыи имєю(т) быти позваны к соудоу а то такымь обычаємъ и(ж) пїсарь што жалобы попїсоуєть по(д) вїною седенїя (!) врѧдоу его начє каза(т) одно по(д)лоу(г) рѧдо(в) позововъ презъ слоужєбнїка (XV ст. *ВС* 13—13 зв.).

2. (*суспільна група*) стан (1): мы илїа воєвода... знамените чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х)... по(л)скомоу кролювы... оучєра, тоу, оу левовы, посполоу съ въсєю радою нашєю, ритєрми, боѧрє, и панстви из городи, мѣсти, зємлѣми по(д)данными и каждого стадла а любо рѣдоу намъ по(д)данными лю(д)ми... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698);

◇ по рѣду (1) послідовно, по порядку: И по сєм да зиат ваша милость за роботоу що стє поустили къ нам поклисари братию вашоу... а мы въсємоу добрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу; и пак колико бєсєдє имахмо къ вашєи милости, а мы по рѣдоу въсє къ ним розброихмо (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).

ФОРМИ: *род. одн.* **рѧду** 1 (1433 *P* 123); **рѣдоу** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *дав. одн.* **рѣдоу** (1475 *BD* II, 336); *род. мн.* **рѧдо(в)** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

***РѦДЪ**[2] *див.* ***РѢДЬ.**

РѦЗАНОВИЧЬ *див.* **РЕЗАНОВИЧЪ.**

***РѦНТЄ** *див.* ***РЄНТЄ.**

***РѦЦЄШЪ** *див.* **РѢЦЄШ.**

РѦШНЄВКА *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі):* а што матка н(а)ша держит отчину н(а)шу и села Манев... Рѧшнєвка (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Рѧшнєвка** (1463 *AS* I, 55).

***РѦШЮВЪСКИИ** *прикм.* (2) (*пор.* Ряшевъ, *суч.* Rzeszów *у Польщі*): А изъ рѧшювъскои волости приходитъ полъ тритъяста коло(д) опрочє волѧнъ што на воли сѣдѧть (б. м. н., 1386 —1418 *P* 35).

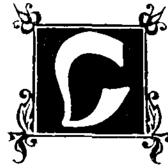
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **рѧшювъскои** 1 (1386—1418 *P* 35); **рѧшювъскоѣ** 1 (1386—1418 *P* 35).

***РѪБѪНЯ** *ж.* (1) (*назва гаю у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмь два сєломь почєншє о(т) горѣ... та гдє съходить к рѫбѫни поуть (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *дав. одн.* **рѫбѫни** (1415 *Cost.* I, 121).

***РѪКА** *див.* **РУКА.**

С[1] *див.* **СЪ.**

! С[2] ⟨КЪ⟩ (1): С(!) грежономъ присело(к) Шоушковичи (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Див. **КЪ**[1].

САВА *ч.* (7) (*особова назва, цсл.* Савва, *гр.* Σάββας): Мы стефанъ воево(д)... знаменито чинимъ... оже то(т) истины калоугеръ и молебни(к) нашъ сава коупи(л) виногра(д) оу андрика о(т) нємца (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истиннїи наши слоуги Жоурка Пинтече... и братїа его Юрїи Банко и Сава... жаловали єсмы их особною нашею милостїю (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сава** (1443 *Cost.* II, 185; 1495 *BD* II, 248); *дав. одн.* **Савѣ** 2 (1443 *Cost.* II, 185); **Сави** 1 (1490 *BD* I, 442); *ор. одн.* **Савою** (1490 *BD* I, 442).

САВАСТЬЯНЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Севастианъ, *гр.* Σεβαστιάνος) Севастян, Севастіан: а при томъ были сведоки наша вѣрная кнзи и... панъ андрѣи дчюса маршалокъ нашь панъ савастьянъ (Київ, 1433 *P* 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **савастьянъ** (1433 *P* 119).

Див. ще **СЕБИЩІАНЬ.**

***САД** *див.* ***САДЪ.**

***САД-АХМАТОВИЧИ** *мн.* (1) Сини Седи-Ахмата: если быхоумъ тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис ыными темники и оуланы не выдали тогды нам корол его милость не имаєть ни в чюм винен быти (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

ФОРМИ: *род.* **Сад-Ахматовичюв** (1462 *BD* II, 293).

САДИТИ *дієсл. недок. і док.* (9) **1.** (кого) селити, оселяти, поселяти (2): И мы пожаловали его и дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити (Краків, 1454 *АЛМ* 12); Волен кн⟨ѧ⟩зь Михайло на тых селищах люди садити (Кременець, 1497 *AS* I, 112);

садити село (1), село садити (1) засновувати, закладати село: то все далъ єсмь ладомирови садити село оу волоськоє право (Бохур, 1377 *P* 23—24); мы александрь воевода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсми... нашєм(у) монастири о(т) побрати... єще є(д)но поустиню оу пото(к) єзеро(в) ста(в) и лѣтовище и село садити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 444—445).

на новомъ корени садити (3) *див.* **НОВЫИ.**

2. *док.* (що) (*дерево, рослину*) садити, посадити (2): тѣмъ мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму... села... где домъ его... ⟨и виноградъ што⟩ сади(л) онъ собою (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *інф.* **садити** 7 (1377 *P* 24; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *АЛМ* 12; 1497 *AS* I, 112); **! содити** 1 (1409 *Cost.* I, 69); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сади(л)** (1409 *Cost.* I, 64).

Див. ще **ОСАДИТИ, ОСАЖИВАТИ, *ПОДСАДИТИ, ПОСАДИТИ 1, ПРИСАДИТИ.**

САДКИ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Садки: А пану Оле(х)ну на его до(л)нпцю (!) досталосе... садки А ляхово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз.* **садки** (1478 *ЗРМ*).

САДОВА[1] *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села на имѧ... лаврєщїи и садова (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **садова** (1420 *Cost.* I, 135).

*** САДОВА**[2] *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві):* ⟨а хотары тѣмь сєломъ⟩... поверхь садовы и отъ верхь садовои на оустїє конелы (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн.* **садовы** 1 (1420 *Cost.* I, 135); **садовои** 1 (1420 *Cost.* I, 135).

***САДОВЪ**[1] *прикм.* (1) фруктовий: коли(ж) некоторыи щепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены а боудоуть выкорены (!) алюбо вырваны маеть заставить во огородѣ щепы а вїны шесть гривенъ на томъ (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **са(до)вы** (XV ст. *BC* 29 зв.).

***САДОВЪ**[2] *ч.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві):* ⟨х⟩отар тои браници от обръшїи Лаоури... та горѣ Фалкъом до стежки где гроб Алексин оу шипот, от толѣ обчиноу до обръшї⟨є⟩ Садова, та обчиноу до обръшїє Роускова (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Садова** (1490 *BD* I, 420).

***САДОКЪ** *ч.* (1) (*невеликий сад*) садок: Се ѧ грицко Аглищевичь и своєю маткою овдотьєю... продали есмо паноу сенкоу хомековичю коуть полѧ ись садкомъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **садкомъ** (1463 *ГГЯ*).

***САДЪ** *ч.* (6) **1.** сад (4): Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же... садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); ⟨А хотар тои... части... оу Прокопов сад на столпь⟩ от толѣ черес серед сада Тоуличева та на поут (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

2. дерево, насадження (2): О щипленїю и осаженїю сада (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **сада** 2 (XV ст. *BC* 29 зв.; 1499 *BD* II, 136); **! соуда** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); *знах. одн.* **садъ, сад** (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1499 *BD* II, 136); *род. мн.* **садовъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

***САЖЕНІЄ** *с.* (2) садіння, садження: О щипленїю и о саженїю сада (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о саженїю** (XV ст. *BC* 7 зв., 29 зв.). *Пор.* **САДИТИ** 2.

***САКАЛЫШЕЩИ** *див.* **САКАЛЫШЕЩЇИ.**

САКАЛЫШЕЩЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воевода... чини(м) знаменито...

ожє... дочка конатасова... исъ своимъ синомъ... прода(л) єдноу боукатоу зємлю... монастырю нашємоу о(т) нѣмца... пони(ж) сакалышєщє(м) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); Тѣм мы видѣвшє их правоую и вѣрноую слоужбоу до насъ... дали и потвєрдили єсмо им... сєла на имѣ Броудоу⟨рєщїи⟩... и Сакалышєщїи (Сучава, 1469 *BD* II, 134).

ФОРМИ: *наз.* **Сакалышєщїи** (1469 *BD* II, 134); *дав.* **сакалышєщє(м)** (1452 *Cost.* II, 410).

***САКАЛЬШ** *ч.* (1) *(особова назва):* а он имь дал за тотоу половина от Броудоурєщи єдино сєло на имѣ Грозєщїи... що коупил он тоє сєло от Иван Сакальш (Сучава, 1488 *BD* I, 325).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сакальш** (1488 *BD* I, 325).

САКЄШ *див.* **САКЫШ.**

САКИШ *див.* **САКЫШ.**

***САКНИЯ** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м) да єс(т) почєнши о(т) могилоу... до гдє сѣ ⟨сни⟩маю(т) хота(р) сакни(и) и хєрничєщє(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *дав. одн.* **сакни(и)** (1428 *Cost.* I, 224).

САКОВИЧЪ, САКОВИЧ *ч.* (2) *(особова назва):* КнѦзю Сонкгоушкоу оу Камєнцы сєло коростичи... слоухало. Панъ Петрашъ... панъ Ондрєи Сакович (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2); А при томъ были свѣдоки, рада наша: отєцъ нашъ князь Матей... панъ Ондрєй Саковичъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сакович** 1 (1441—1443 *AS* III, 2); **Саковичъ** 1 (1492 *АЛМ* 31).

***САКОУЛИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а тако(ж) никто да нє смѣ(!) становити товаръ брашова за що сѦ що чини(т) що лихо чини(т) оу сакоулѣхъ (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *місц.* **оу сакоулѣхъ** (1437 *DIR* № 8).

САКША *ч.* (3) *(особова назва):* А на то єст... в. п. Сакши спатар (Сучава, 1467 *BD* I, 121); И заплатил слоуга наш Никоаръ Ромънєскоул оуси тоти пинѣзи М̃ злат оу роуки Іоноу Сакша (Сучава, 1490 *BD* I, 385—386).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сакша** 1 (1490 *BD* I, 385); *зам. дав.* Іоноу **Сакша** 1 (1490 *BD* I, 386); *род. одн.* **Сакши** (1467 *BD* I, 121).

Див. ще **САКШЄ.**

САКШЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* ⟨Боєріи а⟩ ноумѦ: Ходка Крєцовникоул... Сакшє спът. (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

Див. ще **САКША.**

***САКЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Ісак*):* а тыи люди о(т)чичи мои, на имѦ микоула... са(к) ромєико... мають ємоу потомоу служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **са(к)** (1490 *Пам.*).

САКЪЛИШЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тємъ ми видѣвши єго правоую и вирноую слоужбоу д⟨о⟩ нас... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла... на имѣ Зъмєщїи... и Сакълишєщїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Сакълишєщїи** (1462 *BD* I, 63).

***САКЪШ** *див.* **САКЫШ.**

САКЫШ, САКИШ, САКЄШ, САКЫШЬ *ч.* (43) *(особова назва, молд.* сакыз «каніфоль»*):* А на то є(ст)... вѣра пана Сакєша спатарѣ (Путна, 1457 *UKP*); А на то велика марторыа... наши болѣрє: был пан Доума Браєвичь... пан Сакыш спатар (Сучава, 1462 *BD* I, 54); А на то єст... в. п. Сакыша спатарѣ (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сакыш, Сакы(ш)** 11 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 54, 56; 1465 *GL* 176; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* I, 123; *Cost. S.* 69 і т. ін.); **Сакиш, саки(ш)** 3 (1460 *Cost. S.* 34; 1462 *BD* I, 52; 1466 *DIR«A»* 519); **Сакєш** 2 (1463 *BD* I, 74; 1464 *DIR«A»* 517); **сакышь** 1 (1464 *BD* I, 84); *род. одн.* **Сакыша, сакыш, Сак(ы)ша** 18 (1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 36; 1460 *DIR«A»* 515; *Cost. S.* 41; 1462 *BD* I, 62; 1465 *BD* I, 88; *DIR«A»* 518; 1466 *BD* I, 106; 1467 *BD* I, 119; 1469 *BD* I, 134 і т. ін.); **Сакєша** 4 (1457 *UKP*; 1462 *BD* I, 63; *Cost. D.* 11; 1464 *Cost. S.* 60); **Сакиша, Сакиш(а)** 2 (1458 *BD* I, 20; 1464 *BD* I, 86); **Сакишѣ** 1 (1466 *BD* I, 110); **Сакъша** 1 (1462 *BD* I, 65); **съкыша** 1 (1458 *BD* I, 6).

***САЛАДЫРЄВЪ** *прикм.* (1): Тимошъ дє(р)жить зємлю Саладырє(в) а с тоє зємли дає(т) копоу грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Саладырє(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

САЛИСКІЙ *прикм.* (2) (Пор. Салищово у Волынскій земли): а потомъ... повелъ до... долыны, где есмо засталы людей Салискихъ, которыи поведылы, же в право грунтъ Салискій а в лево до Микулинець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Салискій** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. мн.* **Салискихъ** (1430 *ГВКЛ* 8).

САЛИЧЄЄ *с.* (1) *(назва села у Молдавському кзязівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла... на имѣ сєло кинди(н)ци... єщє сєло саличєє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **саличєє** (1437 *Cost.* I, 541).

САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ *с.* (3) *(назва села у Волинській землі):* мы, великий княз Александро... чинимъ знаменито... иж єсть (sic.— *Прим. вид.*) видев есмо знаменитую нам службу... слуги нашого пана Петра Мишчича, и мы... дали есмо ему имене у Перемилскомъ повете село Холуневъ... а Силищово городище (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... пана Петра Мушчича (!)... дали есмо пану Петру Мушчичу (!) у Перемилском повѣтѣ тая имѣнія, на имя Хулевъ... а Салищово Городнще (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Салищово Городище** (1492 *АЛМ* 30); *род. одн.* **Городища... Салищова** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); *знах. одн.* **Силищово городище** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ГОРОДИЩЕ**[3].

***САЛЧА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* И мы... дали єсми ємоу... ⟨сєла⟩ на имѦ Микоушани и на КигѦч оу Салчи, Мирослъвєщи (Болгари, 1441 *DBAc* 34—35).

ФОРМИ: *род. одн.* **Салчи** (1441 *DBAc* 34).

САЛЧЄ[1] *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд.* салчє, салчиє «верба»*):* а мы такождєрє... єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи *Салчє*... тоє прѦдрєчєноє сєло на Юланѣ на имѣ оу Салчє (Ясси, 1495 *BD* II, 68—69).

САЛЧЄ[2] *с., невідм.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє... єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашємоу Томи Салчє... тоє прѦдрєчєноє сєло на Юланѣ на имѣ оу *Салчє* (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

САМ *див.* **САМЪ.**

! САМАШКОВЪ *див.* **СЕМАШЪКОВЪ.**

***САМБОРСКИИ** *див.* **САМБОРЬСКЫИ.**

***САМБОРЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Перемишльській землі)* Самбір: оу самборѣ м(с)цѦ авгу(с) оу трєтии дє(н) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу самборѣ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

САМБОРЬСКЫИ *прикм.* (7): Мы па(н) ѕ҃ташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѦти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ, илья влдка прємышлєскыи и самборьскыи жаловалъ сѦ прє(д) кролємъ на стрѣлковцѣ, ажє оубивають сѦ оу зємлю оу црквную стго спса (Погоничі, 1422 *P* 97); а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сѦ єсмо записали на то(м) сниму... при паноу

андровашоу, воєводы подолскомоу, старости самборскомоу... що быхо(м) били осажени(!) нашєи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самборьскыи** (1422 *P* 97); *місц. одн. ч.* **при самборскомоу** (1435 *Cost.* II, 679); *наз. мн. ч.* **самборьсции** (1422 *P* 98); *дав. мн.* **самборьскымъ, самборьскы(м)** (1422 *P* 97); *ор. мн.* **самборьскыми** (1422 *P* 97).

Пор. ***САМБОРЪ.**

САМЇИ *займ.* (15) **1.** *(у сполуч. з іменником вказує на просторову межу дії)* самий (13): До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховають, подле пляцовъ... над Городницею до самое речки Городницы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Дерьжати Маєть по самоую Соухоую каменицю (Прилуки, 1459 *P* 171); А хотар да єст тым сєлам... почьнши от пискоу Бахлоуи... до самои дороги Хроловскои (Сучава, 1468 *BD* I, 127); прїидоша... наши слоуги... и продали... сєло на имѣ щи(л)биканїи... на вєликои соухи и соуха вєликаѦ о(т) оустїѦ до самого верха (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*); подле самой дороги тот дуб стоит (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

2. *(уточнююче-підсилювальний)* самий (2): И мы видечи рєчъ справедливоую, кграни самыє по рєкоу Зєлвоу... казали єсмо свєтком присѦгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А которыи нивки в долине и долина самая... то есми велелъ держати виноградником (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самїи** (1490 *BD* I, 420); *род. одн. ч.* **самого** (1488 *ДГСВМЩ*); *місц. одн.* **на самоум** (1462 *BD* I, 63); *наз. одн. ж.* **самая** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *род. одн. ж.* **самой** 4 (1411 *Cost.* I, 84; 1468 *BD* I, 127; 1475 *AS* I, 71; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **самое** 2 (1389 *PEA* I, 27; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн. ж.* **самоую** 2 (1459 *P* 171; 1466 *BD* I,114); **samoyu** 1 (1413 *GL* 48); *знах. мн. ч.* **самыє** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **САМЪ.** 1.

! САМО *див.* **САМЪ.**

! САМОВЛАСТЕ ⟨САМОВЛАСТЬНѢ⟩ *див.* ***САМОВЛАСТЬНѢ.**

***САМОВЛАСТЬНѢ** *присл.* (1) самовільно: Тые вси села ... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... архимандрыты благословити... никакоже паче благословеня его церкви созиждати или самовласте (!) разорити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***САМОДЕЛЧИНЪ** *прикм.* (2): Личба ключнику киевскому Сенку Полозовичу а Самоделчину сыну з мыта (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Самоделчииа** (1494—1495 *АЛРГ* 59); *дав. одн. ч.* **Самоделчину** (1494—1495 *АЛРГ* 59).

САМОДЄРЖА *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ Ивашко Голешевски... Самодержа, Ватаманъ ЛѦховицки (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Самодержа** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

САМОДЄРЖАВНЫИ, САМОДЄРЖѦВНЪИ *прикм.* (2) самодержавний: вєлики самодєржѦвнъи мл(с)ти бжи гнъ їо романь воєвода... даль єсмъ... слузѣ нашему иваныю вытѦзю... села на сєрєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); вєлики самодєржавныи г⟨осподи⟩нъ їо роман воєвода зємлѣ молдавскої... ис нашимъ сына (!) олєксандромъ... чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... слоужили намъ ис правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самодержѦвнъи** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **самодержавныи** 1 (1393 *Cost.* I, 13).

САМОДЄРЖЄЦЬ, САМОДРЪЖЄЦЪ *ч.* (2) самодержець: Божією милостию мы кроль казимир краковскои зємлѣ... господарь и дѣдичь вѣчныи зємлѦм тым самодръжєцъ, явно повѣдают, колиж то пришедши прєд нашє обличє слуга нашъ ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы кнѦзь володиславъ опольскоѥ зємли... господарь и дѣдичь вѣчныи зємлѦмъ тымъ самодержєць... то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самодєржєць** 1 (1377 *P* 23); **самодръжєцъ** 1 (1361 *AGZ* 6).

САМОДЄРЖѦВНЪИ *див.* **САМОДЄРЖАВНЫИ.**

САМОДРЪЖЄЦЪ *див.* **САМОДЄРЖЄЦЬ.**

САМОИЛЪ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Самуил, *гр.* Σαμουήλ, *гебр.* Shĕmūēl) Самійло: Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... познавами то нашимъ листомъ... игнаткови чєрнєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч) и єго брату самоилови оу тѣшковичєхъ (Перемишль, 1390 *P* 175); господи помози самоилови кюзнєцю (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє,... дали єсми монастырю нашємоу, о(т) нємца... варє ко(л)ко сє(л) прислоухають к нашемоу монастырю, на имѣ гдє є(ст) самоилъ ватама(н) (Нямц, 1454 *Cost.* II, 516—517).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самоилъ, ⟨с⟩амоилъ** (1438 *DIR«A»* 472; 1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517); *дав. одн.* **самоилови** (1390 *P* 175; XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

САМОНЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Самона, *гр.* Σαμῶνας): фролъ, лаворъ, гюрии, самонъ... все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самонъ** (XIV—XV ст. [*ОБРН* 112).

***САМОТЄЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а при то(м) бы(л)... боѦринъ нашь алєксан(д)ро самотєчи(ч) (Київ, 1446 *P* 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самотєчи(ч)** (1446 *P* 154).

***САМОТЫИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: Билъ намъ чоломъ окол⟨ь⟩ничый Смоленъскій... и просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... а Тишкова Поповича а Самотынина (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн.* **Самотынина** (1499 *РИБ* 776).

САМСОНЪ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Сампсонъ, Самъпсонъ, *гр.* Σαμψών, *гебр.* Shimsōhn): кузьма, пантелѣимонъ... самсонъ... то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **самсонъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

САМЪ, САМЬ, САМ *займ.* (310) **1.** *(виділяє, уточнює, протиставляє)* (293) **а)** *(вказує на особу, яка виконує якусь дію з власної волі, ініціативи, добровільно)* сам (7): Я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души... хотячи душу спасти, записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); я єсми подѣлил сѦ з братомъ своимъ мѣншымъ со кн(Ѧ)з(є)мъ Сємѣномъ Избаразким сам своєю волѣю доброю и єго тѣж доброю волѣю вѣчно и нєпорушно (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); у hranyciu у mezu iesmo samy promezy sebe połozy у korcy zasyрały (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на особу, яка особисто виконує якусь дію)* сам (89): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый,... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); А што єсмы казалъ сѣна насѣчи досыть... то на буцеви насѣчено єго досыть... а на кругилии воєвода самъ призиралъ к тому (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а коли быхомъ хотѣли любо сами взѦти в нєго то сєлищє... тогды имаємъ заплатити єму пѦтьдєсѦть гривє(н) (Острог, 1427 *P* 109); а пакъли бы самихъ насъ нашъ милыи приѦтель на помочъ жадалъ, и мы сами нашомоу прыѦтелю маємъ быти... до помочы (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); А дали есмо напредъ речоной паней Костюшковой Ѳетимъи... зверху выписаное имѣнье ей самой вѣчно и непорушно (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); А Богдан и жена єго Стана отпоустили прѣд нас, абы болшє нє имали тѣгати... на Ивоула за єго част сєла... ни сами они, ани дѣти их (Сучава, 1461 *BD* I, 45); А сє я Хвєдко Кословский самъ симъ листом свєтчю каждому доброму,

иж продал есми село свое Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69); Нижъли коли мы сами где своею головою потягнемъ, тогды онъ съ нами тамъ маеть пойти подле обычая (Судомир, 1488 *РИБ* 424); лише, боже того не даваи, боудем ли тогди оу котори немоци, та не мочи мем сами ехати заедно з ными, он бы тогды имал ехати заедно с ными сынь наш Богдан воевода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **в)** *(надає шанобливого забарвлення особі або предметові, про які йдеться)* сам (91): при казаніє (!) самого воеводы (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); Занъ же кто обидитъ церковъ Божую, тотъ самому Божью закону противляеть ся (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); а при то(м) были мартоури са(м) господство ми вы(ш)писаннаго петра воеводы (sic.— *Прим. вид.*) и на(ш) митрополи(т) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562); А на то ест велика мартоурїа сам господства ми вышеписанны Стефан воевода и наши бояри (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113); тои продал самомоу господствоу ми за осим сот и седим десѣт и двѣ злата татарски (Сучава, 1479 *BD* I, 221); Самъ Казимиръ, Божью милостью, Наместнику Берестейскому, пану Якубу Яновичу Немировича (Краків, 1487 *РИБ* 225—226); Самъ Александръ божью милостею великий кнѧз литовский (Вільна, 1493 *АЛРГ* 55); И оу том також прїиде прѧд нами... Настѧ... и продала свою правоую отниноу... Самомоу господствоу мы за рн златы татарскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 153); Самъ Александръ Божїю милостїю (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **г)** *(виділяє особу, яка протиставляється іншій)* сам (13): а иного соудьца (sic.— *Прим. вид.*) да не имаю(т)... али да соуди(т) са(м) свои люди (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); а тако(ж) шолтоузи и пръгари... или кто име(т) брати о(т) на(с) воскъ по инши(х) тръго(х) а оу бани никто о(т) ты(х) о(т) оуси(х) да сѣ не оумишаетъ ни оу че(м) але сами калоугери да бероутъ воскъ (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); а ино(г) соу(д)ца да не имають николи ни оу чоумъ але да соудѧтъ сами своими (!) люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) села(х) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530);

д) *(уточнююче-підсилювальний)* сам (93): аже самъ не можеть заплатити тотъ истыньныи што же оуложать его оу виноу хочеть ли король заплатити за нь а его дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *Р* 6); а тако влдка продалъ есть яко самъ держалъ (Перемишль, 1391 *Р* 45); а Львовчане што имуть принести сами изъ угоръ серебро жьженое, отъ того серебра што быхомъ мы купили собѣ колко будеть намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); I poszli na woynu a i sami iesmo uze na doroze, Boha wozmia na pomocz (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а тые двѣ части того имениа, на которомъ есми мѣлъ самъ жити запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А Ливовчане що имоут сами приносити серебро женое от Оугор, от того серебра боудет ли нам надобы, а мы абыхом оу них коупили (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А онъ имаеть держати тыѣ двѣ дѣлници... какь дѣдь мой и от(е)ць мой имѣли и ѧ сама имѣю (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Воленъ онъ то отдати, и продати, и замѣнити... и вжиточному обернути, какъ самъ налѣпѣй розумѣючи (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

2. *(без інших)* (2) сам, один: а в сеи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи шолтоузове... и уси наши мешчане от мѣста от Брълад... прїидоша прѧд нами... и оупросили себѣ от нас како абихмо им досмотрили старїи их хотар... Ино мы есмо им досмотрили и познаменовали... почьнши ис верха от берегь Брълада от едноу вербу... от това... на поле на един доуб що ест сам (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

3. *(який самостійно може робити що)* сам (2): О рече(х) которы(ж) самї старосты могоуть соу(д)т (XV ст. *ВС* 9 зв.); ◇ самъ (сами) въ собѣ (въ себѣ) (6), в собѣ... самъ (1) **а)** який становить окрему цілість (6): Мы великыи кнзь швитригаило... чинимь знаменито... иже... даемъ... пану чуси имѣнья оу луцкомъ повѣте басово со всими селы... какь тая всѧ... имѣнья сама в собѣ... маеть (Луцьк, 1434 *Р* 128); Продал есми имене мое отчизное Дажев на вечност зо всимъ на всемъ яко ся тое имене Дажев само в собе... маеть (Володимир, 1475 *AS* I, 72); **б)** окремо, самостійно (1): І то(т) мн(с)ты(р) пече(р)скїй былъ з веко(в) спредѣлами свои(ми) вышерече(н)ными самъ в себѣ Ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*); самъ (самимъ) на себе (4) особисто: Я, Степанъ Кунацковичъ, вызнаю самъ на себе... которое имене отчина и дедина моя, на имя Кольнятичи, было въ заставѣ у пана Василя Семашковича в чотырнадцати копахъ грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями... какъ есмо самимъ на себе держали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58—59); сам прєз сѣ (2) особисто: А пак аж сѧ прилоучит та побѣгнет нѣкоторїи боярин или слоуга кроулѣ его милости до нас... тот бы имал одослати сѣ до своего господарѣ до кролѣ его милости просѣчи соби мироу, сам прєз сѣ алибо прєз нашоу причиноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самъ, самь, сам, са(м), szam** 145 (1322 *Арх ЮЗР* 6/I, 3; 1368 *Р* 15; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *Р* 89; 1449 *АЛМ* 8; 1474 *AS* I, 69; 1488 *AS* I, 88; 1490 *AS* I, 92; 1495 *BD* II, 63; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); **!само** 1 (1462 *BD* I, 52); *род. одн. ч.* **самого, само(г)** 6 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Р* 72; 1411 *Р* 77; 1415 *Р* 87; 1433 *Cost.* II, 653; 1449 *Cost.* II, 746); **сам, са(м)** 9 (1459 *BD* I, 32; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113, 115; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *Cost. S.* 88; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241); *дав. одн. ч.* **самому, самомоу** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1446 *AS* III, 5; 1454 *АЛМ* 12; 1459 *Р* 171; 1481 *BD* II, 248; 1490 *BD* I, 436; 1491 *BD* I, 451; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 64; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **самого** (1459 *Р* 172; 1495 *АЛМ* 83, 84); *місц. одн. ч., с.* **на самомъ** (XV ст. *ВС* 33); *кл. ф. ч.* **самъ** (1496 *ОКИВ*); *наз. одн. с.* **само** (1449 *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 72); *наз. одн. ж.* **сама** (1378 *Р* 26; 1418 *Р* 89; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1459 *Р* 171; 1474 *РГС*; 1487 *AS* I, 85, 239; 1490 *ЗХП* 134; 1497 *BD* II, 119); *дав. одн. ж.* **самои, самой** (1452 *АкЮЗР* I, 21; 1462 *BD* I, 55; 1474 *РГС*; 1495 *BD* II, 59); *наз. мн. ч.* **сами, sami, самї, сам(и)** 67 (1388 *ZPL* 108; 1408 *Cost.* II, 632; 1429 *Р* 112; 1433 *Р* 123; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 472; 1457 *BD* I, 5; 1485 *BD* II, 371; 1491 *AS* I, 94; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **самы, samy** 3 (1475 *BD* II, 336; 1499 *BD* II, 423; 1500 *ДПЖН*); *наз. мн. с.* **сама** (1434 *Р* 128); *дав. мн.* **самымъ, самым, самы(м)** 5 (1389 *РЕА* I, 26; 1401 *АкВАК* III, 2; 1445 *Cost.* II, 727; 1471 *ДГСМПБ*; 1497 *AS* I, 112); **самимъ, самим** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1497 *ПМХ*); *зам. наз.* какъ есмо **самимъ** на себе держали 1 (1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *знах. мн.* **самихъ** (1442 *Cost.* II, 716); *ор. мн.* **самыми** (1445 *Cost.* II, 726).

Див. ще **САМЇИ 2.**

***САМЪ СЕМЪ** *див.* **САМЬ СЕДМЬ.**

***САМЪ ТРЕТЕИ** *займ.* (2) один з двома іншими: Петръ жалова(л) на яна и(ж) емоу четыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и янъ того запре(л) тотъ петръ то(г) годоу оупоминалъ досыть оучїиенїя мы сказоуемь петрѫ самом(оу) третью прїсѧгноу(т) иже емоу янъ четыри па(л)ци оутѧлъ (XV ст. *ВС* 23); Село Инохо(д)ковьци а в томъ селе отамо(н) самъ трете(и) а вси слоуги на во(и)ноу хоживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самъ трете(и)** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *дав. одн. ч.* **самом(оу) третью** (XV ст. *ВС* 23).

Пор. ***САМЪ ЧЕТВЕРЪТЪ, САМЬ СЕДМЬ.**

***САМЪ ЧЄТВЄРЪТЪ** *займ.* (1) один з трьома іншими: а оу дво(р)цы в королєво(м) милѦ отъ города тамъ о томъ дво(р)цы жонъка з де(т)ми сама четвєръта (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сама четвєръта** (XV ст. *ИК*).

Пор. ***САМЪ ТРЄТЄИ, САМЬ СЄДМЬ.**

***САМЫИ** *див.* **САМЇИ.**

! SAMYJ ⟨SEMYJ⟩ *див.* **СЕМЫЙ.**

САМЬ *див.* **САМЪ.**

САМЬ СЄДМЬ *займ.* (2) один із шістьма іншими: али (!) па(н) своємоу владарєви алюбо своємоу слоузє о нєкоторои рєчи алюбо о кри(в)дѣ виноу дасть тогды имєєтсѦ своєму па(н)у о(т)присѦ(ч) самь седмь (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **самь сєдмь** 1 (XV ст. *ВС* 32); **са(м) сємъ** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.).

Пор. ***САМЪ ТРЄТЄИ, *САМЪ ЧЄТВЄРЪТЪ.**

САНГУШКОВИЧЪ, САНКГОУШКОВИЧ, САНКГОУШКОВИЧЪ, САНКОУШКОВИЧЪ, СЄНГОУШКОВИЧ, СЕНКГУШКОВИЧЪ, СЕНЪКГУШКОВИЧЪ, СЄНЬКОУШЬКОВИЧЬ, СЕНДЮШКОВИЧ, СОНКГОУШКОВИЧЬ, СОНКГУШКОВИЧ *ч.* (31) *(особова назва):* за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла, васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе... былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); А сє я кназь Олєксандро Сонкгоушковичь, а кнѦзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис єсмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а при том с нами были: кн(Ѧ)з Михайло Санкгушкович вл(а)д(ы)ка луцкии Иона (Луцьк, 1491 *AS* I, 94—95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сангушковичъ, Санкгоушковичъ, Санкушковичъ** 3 (1430 *ГВКЛ* 7; 1446 *AS* III, 5; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **Санкгоушкович** 1 (1454 *AS* III, 10); **Сенкгушковичъ, Сенъкгушковичъ** 2 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **Сєнькоушьковичь** 1 (1451 *Р* 156); **Сєнгоушкович** 1 (1487 *AS* I, 239); **Сонкоушкови(ч), Сонкгушкович** 4 (1450 *ПИ* № 9; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 69; 1491 *AS* I, 95); **Сонкгоушковичь** 2 (1475 *AS* III, 14); **Сендюшкович** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); *род. одн.* **Сангушковича, Санкгоушковича** 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *AS* III, 10); **Сонкгоушковича** 1 (1475 *AS* III, 14); *дав. одн.* **Санкгоушковичоу, Санъкгушковичу** 3 (1467 *AS* I, 63; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1489 *AS* III, 22); **Санъкгоушьковичоу** 2 (1467 *AS* I, 63); **Санкгушьковичю** 3 (1469 *AS* I, 64); **Санкгоушковичоу** 3 (1475 *AS* III, 14; 1491 *AS* I, 94); **Сонкоушковичю** 1 (1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* **Сонкгушковича** (1491 *AS* I, 94).

САНКГОУШКО, СЕНДЮШКО *ч.* (4) *(особова назва):* мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацный дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... яко человѣку рыцерскому... надаемо волности в⟨шеля⟩коѣ... въ... панствѣ нашомъ... заживати (Луцьк, 1438 *Р* 140); КнѦзю Сонкгоушкоу оу Каменцы сєло Коростичи (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2); А при том был дѦдѦ мой кнѦзь Санкгоушко Фєдкович (Кобриньь, 1454 *AS* III, 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Санкгоушко** 1 (1454 *AS* III, 10); **Сендюшко** 1 (1438 *Р* 140); *род. одн.* **Санкгоушка** (1454 *AS* III, 10); *дав. одн.* **Сонкгоушкоу** (1441—1443 *AS* III, 2).

САНКГОУШКОВИЧ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

САНКГОУШКОВИЧЪ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

***САНКГОУШЬКОВИЧЪ** *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

***САНКГУШЬКОВИЧЬ** *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

***САНЖАКЪ** ч. (1) (*тур.* sandžaq «невелика провінція» «знамено», *молд.* санжяк) губернатор у давній Туреччині: А також мы... ани жаднои раді ани помочи Тоурком нє имаем дати, вънѣвши коли бы нѣкотораѦ моц або сила тоурєцкого чъсарѣ, або єго санжак(а) ... пришла бы, и нас понєволили бы соби на помоч (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

ФОРМИ: *род. одн.* **санжак(а)** (1499 *BD* II, 423).

***САНКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Алєксандръ): Панъ Литавор маршалокъ а Ѳедко писаръ брали личбу... в мытниковъ киевских в Санка а в Цибули (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *род. одн.* **Санка** (1497—1498 *АЛРГ* 80).

САНКОУШКОВИЧЪ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

***САННА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* єщє єсми дали нашємоу вѣрному пану, думѦ апроду... єдно сєло на саннои (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на саннои** (1443 *Cost.* II, 131).

! САНОЖАТЬ *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***САНОЦКИИ** *див.* **СЯНОЦЬКЫИ.**

***САНЧѦ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хота(р)... о(т) доуба... просто... на могїлу... а от толѣ на врьхъ Санчѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн.* **Санчѣ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***САНЪКГУШЬКОВИЧЪ** *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

***САРАТА** *див.* **СЪРАТА**[1].

***САРВАСОВО** *с.* (1) *(назва села у Закарпатській землі):* Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(и) и жоупань ба(н)ко и тодѣрь и шандрь нємиши о(т) (са)рвасова... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгъ мєщерь създашє црковь в имє стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **(са)рвасова** (1404 *ГМ*).

САСКА[1] *ж.* (2) *(особова назва):* А пак оу том також прїидоша прєд нами... слоуга наш Петриман и съ своими сєстрами Софїика и Саска... и продали свою правою отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Саска** (1491 *BD* I, 451).

***САСКА**[2] *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и хотаръ... прости дѣла... и о(т) толѣ прости на устиє саскоу, тажє гори на вєлики нємєцъ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *знах. одн. зам. род.* **на устиє саскоу** (1453 *Cost.* II, 445).

САСОВЄ *мн.* (3) *(назва німецьких поселенців у Молдавії, вихідців із Саксонії)* саксонці: про то(ж), варє коли сасовє о(т) бани имє(т) о(т)стоупити о(т) свои(х) токмѦ(л) бу(д) коли, тогди сасовє на(м) имє(т) платити ӡ роубли срєбра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); прото(ж) ... дали єсми на(ш) ли(ст) нашємоу монастироу... на то щобы ходили три возовє и(х) на рибоу... и тако(ж) кь и(х) татаромь що соу(т) оу бани, щобы нє имали сасовє о(т) бани ни єдино дѣло (Контари, 1454 *Cost.* II, 508—509).

ФОРМИ: *наз.* **сасовє** (1453 *Cost.* II, 445; 1454 *Cost.* II, 509).

САСЧОРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и ни на горо(д) да нє робѣ(т) лю(дї) о(т) сасчори и ни иноє ничого (Байчани, 1454 *ПГПММ*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* **о(т) сасчори** (1454 *ПГПММ*).

САСЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) двдъ дмитриєви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... сасъ горбачєви(ч) со всєю братьєю... чинимы знамєни(т)... коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє и вѣрность... королєви польскому... слюби(л) а мы имєнємъ и моча вши(х) зємлѦнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... сєла ... на имѦ балосинєщи... и на краковѣ гдє бы(л) са(с) данъ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сась, са(с)** (1388 *Р* 39; 1442 *Cost.* II, 93).

! САТИ ⟨ПИСАТИ⟩ *див.* **ПИСАТИ.**

***САТЫЄВСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* А при том был: пан Дениско Мукосѣевич... а кн(Ѧ)г(и)ии Сатыєвскоє боѦрин Борис Олибовский (Острог, 1465 *AS* I, 57).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сатыєвскоє** (1465 *AS* I, 57).

! САУЖБОУ ⟨СЛОУЖБОУ⟩ *див.* **СЛОУЖБА.**

САОУЛА *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Саулъ, *гебр.* Šiaul) Савелій: Стефан воєвода, господарь зємли ⟨**молдавскои**

знамєнито чиним)... ож тоти истинни наш(и слоуги... и) Илияш Саоула... оуноуковє старо(го Стояна Прочєлника) слоуж(или) нам право и вѣрно (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); а па(к) фє(д)ка и сєстри єи мърина и гинда... и сєстричичи єи саоула и ивань... привилїє що имали они о(т) на(с) жє на тоє сєло... дали оу роуки... паноу тоадєроу писарєви нашємоу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Саоула** 2 (1490 *BD* I, 434; 1495 *ПГВСР*); *зам. дав.* сєстричичем єи **саоула и** иваноу 1 (1495 *ПГВСР*).

САОУЧЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы пєтръ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) нашъ сєламъ монастирскимъ о(т) нємцѣ, на имѣ тємишєщи... и на оустїє краковѣ саоучєщи (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288).

ФОРМИ: *наз.* **саоучєщи** (1447 *Cost.* II, 288).

***САЧАВА** *див.* **СОУЧАВА**[1].

САЧКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: А при том моєм записном листу был: от(є)ць нашь Дамїанъ... а пан Завиша Романович, а пан Млѣчко Сачковичь (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сачковичь** (1487 *AS* I, 239).

***СБЇАРИ** *див.* **ЗБЇѦРѦ.**

СБОРЪ *ч.* (1) (*цсл.* съборъ) *(головна або велика церква в місті)* собор: у сучавѣ городѣ въ лѣто≠Ѕ҃ц҃аі гєнуарїа м(с)ца... въ сборъ стго ивана кр(с)тлѦ (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **въ сборъ** (1403 *ДГАА*).

СВАДА *ж.* (14) (*стп.* swada, *стч.* sváda) **1.** сварка (9): а тако(ж) варє колико люди слоухають къ митрополїю да нє имає(т) и(х) соудоути (!) шолтоузи ани пригарє ни гло (!) брати и(с) ни(х) ни рѦ(д)ци тръговскы(х) ни за сва(доу) ни за илїннь днь (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Кто боудє(т) ранєнъ оу свадє алюбо кромє свады (XV ст. *BC* 6 зв.); Толко за свадоу торговскою и за татбоу... аби соудили дворници... тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

2. судова справа, тяжба (5): кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д) которою лихотою... тоть заплатить завѣскy тѣ(х) н роубли чистого срєбра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); варє коли бы оусталъ поѦна ста(н) илї братиа є(г)... на пана михаила логофє(т)а... за тота сєла или тѦжєю или свадою... то(т) заплати(т) вышєписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свада** (XV ст. *BC* 27); *род. одн.* **свады** (XV ст. *BC* 6 зв., 19 зв.); *знах. одн.* **свадоу, сва(доу)** (1458 *DIR«A»* 512; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); *ор. одн.* **свадою** (1415 *Cost.* I, 116; 1418 *Cost.* I, 127; 1423 *DIR«A»* 447; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 362); *місц. одн.* **оу свадѣ** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **оу свадє** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.).

***СВАРИТИ СѢ** *дієсл. недок.* (1) (за що) сперечатися (про що, за що): И щоби сѣ єстє нє сварили за моєю имєнїю, докоул мє (!) имєтє слышати ажє єсмъ жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *бажс.-ум. сп. 2 ос. мн.* **щоби сѣ єстє сварили** (1481 *BD* II, 358).

СВАРЦЬ *ч.* (1) *(особова назва)*: коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии **в** олєшка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на **щ**ирку (Львів, 1386 *P* 15).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сварць** (1368 *P* 15).

***СВАРЪ** *ч.* (4) сварка: I tež, jestliby... mezi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho žadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); мы сказоуємь є(с)ли и(ж) оу сварє рани(л)сѦ тогды яново свїдє(ч)ство имаєть быти припоущєно (XV ст. *BC* 19 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **свароу** (XV ст. *BC* 13); *знах. одн.* **сваръ, swar** (1388 *ZPL* 104; XV ст. *BC* 25 зв.); *місц. одн.* **оу сварє** (XV ст. *BC* 19 зв.).

***SWATYI** *див.* **СВАТЫИ.**

СВАТЪ *ч.* (11) сват: ино братъ и тєсть нашъ а твой сватъ, вєликий князь Иванъ Васильєвичъ, **о** томъ къ намъ вскавалъ, абыхмо были съ тобою въ миру **и** въ єдинацтвє (Троки, 1494 *BD* II, 387); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу, которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого а нашого свата вєликого князя московъского, што жъ онъ зъ доконъчаньѦ своєго и крєстъного цєлованьѦ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ вєликии подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сватъ, сва(т)** (1494 *BD* II, 387; 1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн.* **свата** (1496 *BD* II, 405; *ОПВВД; ПСВВ* 192 зв.; *ПЧФГ*; 1498 *BD* II, 412, 413; 1499 *BD* II, 447).

***СВЄДЄНЇЄ** *с.* (2) *(з посади)* зведення, скинення: мы нє хотимъ того имєть прїказоуємь мы тымъ то слоужєбнїко(м) по(д) виною сєдєнїя (!) оурѦдоу и(х) и обранїя(!) имєнїя и(х) бєзъ прїказанїя ихъ соуда нє позывати (XV ст. *BC* 15).

ФОРМИ: *род. одн.* **! сєдєнїя** (XV ст. *BC* 13 зв., 15).

***СВЄДЄТЄЛСТВО** *див.* ***СВѢДЄТЄЛСТВО.**

***СВЄДЄТЄЛСТВОВАТИ** *див.* ***СВѢДЄТЄЛСТВОВАТИ.**

***СВЕДЕТСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

SWEDECTWO *с.* (25) (*стч.* svědectvi, *стп.* świadectwo) **1.** свідчення, показання (18): Naperwej ustawilijesmo iżby za peniazi... abo wynczoj reczi... dwum chrest'janom a tretomu... kotoryj by sia dobre chował w zakone swojem... swedectwo dopuszczono majet byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); мы хочємъ бє(з) оураза бы того хто тыи свєткы вєдѣ жєбы соудья свидє(ч)ство и(х) прїнѦ(л) а ихъ свїдє(ч)ство моцно (XV ст. *BC* 20); мы ты(х) прывилєю(в) на обє сторонє выслоухали и свєдєцътва пна воєводина а пана юрьєва (Вільна, 1499 *ВФ*).

2. *(підтвердження)* свідоцтво (7): а про лєпшоє свєдєцтво и памєт и пєчати єсмо свои привєсили к сєму нашому листоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А еще над то потверженье сего нашого жалованья, про лепшое сведецтво и твердость памети, и печат нашу казали есмо привесити къ сему нашому листу (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); А на твердост сведецтво к сей духовници и печать свою привесил (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); на которы ж рѣчи лєпѣйшє свєдєтство а болшєє потвєржєнє пєчат н(а)ша єст к сємоу нашомоу листоу завѣшєна (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свидє(ч)ство, свїдє(ч)ство** 4 (XV ст. *BC* 19, 19 зв., 20); **свїдѣ(ч)ство** 1 (XV ст. *BC* 20); **swedectwo** 1 (1388 *ZPL* 103); *зам. род.* **на твердост сведецтво** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *род. одн.* **свєдє(ц)ства** (1495 *ВК*); *знах. одн.* **swedecstwo, сведецтво, свє(д)ц(т)во** 3 (1388 *ZPL* 106; 1451 *P* 159; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13); **свидє(ч)ство** 2 (XV ст. *BC* 18 зв., 20); **свєдєцтво** 2 (1444 *AS* I, 42; 1488 *AS* I, 242); **свєдє(ч)ство** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **свєдєтство** 1 (1499 *AS* I, 118); **свїдєчьство** 1 (XV ст. *BC* 6 зв.); *ор. одн.* **свидє(ч)ствомь, свїдє(ч)ствомъ** 2 (XV ст. *BC* 25 зв., 36 зв.); **свєдєцьтвомъ** 1 (1389 *PEA* I, 26); **свидѣ(ч)ствомъ** 1 (XV ст. *BC* 31 зв.); **свєдєтствомъ** 1 (1499 *AS* I, 117); *місц. одн.* **о свѣдєчьствѣ** (XV ст. *BC* 6 зв.); *знах. мн.* **свєдєцьтва** (1499 *ВФ*).

Див. ще ***СВИДОЧСТВО, *СВЇДЄЧЄСТВО, *СВѢДЄТЄЛСТВО, *СВѢДОМИЄ.**

***СВЄДЄЦСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВЄДЄЦЪТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВЄДЄЦЬТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВЄДЄЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

! СВЄДЇТЄЛИ (СВѢТЧИЛИ) (!): а привїлїє що има(л) на тє(х) сєла(х) и на озєра они ємоу покради, коли єм до(м) злодѣи покрали, како тои свєдїтєли (!) на(м) мєжїяшы прє(д) нами (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

Див. **СВѢТЧИТИ.**

***СВЄДНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Свидники: Я... выдєчи сєстрєнца своєго кнѦзѦ Василєвича службу и пилност до сєбє дала єсми єму... имєнє...

Любчо... с полми и сеножатми... почєнши от Мосора половицєю рєки минуючи Свєдники аж до велицкого ставу (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах.* **Свєдиики** (1488 *AS* I, 242).

***СВЄДОКЪ** *див.* ***СВѢДОКЪ.**

СВЄДОМО *див.* **СВѢДОМО.**

***СВЕДОМОСТ** *див.* ***СВѢДОМОСТЪ.**

***СВЕДОМОСТЬ** *див.* ***СВѢДОМОСТЪ.**

***СВЄДОМЪ** *див.* ***СВѢДОМЪ.**

***СВЄДОМЪЄ** *див.* ***СВѢДОМИЄ.**

***СВЄДОЦСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЄДОЦТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЄДОЦЪСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЄДОЦЬСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВЄПЄТЪ** *ч.* (1) борть, вулик у дереві дикнх бджіл: коупилъ панъ пєтръ радцѣовьский дѣдицтво пнєколътъ... со всѣмъ оуєздомъ того села и сычємь и с колодѦзємь... и свєпєты за рѣкою (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *ор. мн.* **свєпєты** (1366 *P* 12).

***СВЄРХА ВЫПИСАНЪ** *див.* ***СВЄРХА ВЫПИСАНЫИ.**

***СВЄРХА ВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (2) вищевказаний, вищеназваний: А дали єсмо напрє(д) рєчєномоу паноу свєрха выписана сєла ємоу вѣчнє на вєки нєпороушно (Луцьк, 1451 *P* 159); а дали єсмо напрєдъ рєчєномоу паноу свєрха (так.— *Прим. вид.*) выписанаѦ сєла ємоу вѣчнє на вєки нєпороушно (Луцьк, 1452 *P* 161).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **свєрха выписанаѦ** 1 (1452 *P* 161); **свєрха выписана** 1 (1451 *P* 159).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЕРХУПИСАНЫЙ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЄРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫЙ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *ОУВЕРХОУВЫПИСАНЫИ.**

***СВЕРЩОКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* **писа(л)** дъя(к) сверщо(к) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сверщо(к)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

***СВЕСЧЕНЪНИКЪ** *див.* ***СВЕЩЕНЪНИКЪ.**

***СВЄТЛИИ** *див.* ***СВѢТЛЫЙ.**

***СВЄТЛЫЙ** *див.* ***СВѢТЛЫЙ.**

! СВЄТОКЪ *див.* ***СВѢДОКЪ.**

***СВЄТСКИИ** *див.* ***СВЄТСКЫИ.**

***СВЄТСКЫИ** *прикм.* (7) *(не духовний)* світський (6): Мы Ѳеоктисть, митрополить молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак свѣцкими паны молдавскими... вызнавами... абыхом мы нє имали николи... отстоупити... от королѦ єго милости (Сучава, 1462 *BD* II. 288—289); оуставлѦємъ и прїказоуємь всє(м) шє(л)тїсомъ дховнымъ и свє(т)скымь... имаю(т) с намї поитї на ж(д)одю (!) валкоу (XV ст. *BC* 11 зв.— 12); Мы Стефань воєвода... вызнавамы... каждомоу добромоу и доуховномоу и свєцкомоу... ажє... слюбили єсми... Казимировѣ... королевѣ полскому... абыхомь мы их милости верни... были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 301); який належить світському власннкові (1): О жакоу алюбо о капланѣ которыи(ж) держить очиноу свою Ижє дховныи и свє(т)скыи имєнїя держать а намъ сѦ тымъ вымовлѦють а нашєи слоужбы на воинє нє чїнѦ(т) (XV ст. *BC* 12);

◇ **с в е т с к и є п о п ы** (1) біле духівництво, не монахи: а по сємоу записаню нєнадобє вступати сѦ свєтским попом в тот клѦштур, лишє мнихом (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *дав. одн.* **свєцкомоу** (1468 *BD* II, 301); *дав. мн.* **свєтским** 1 (1443—1452 *AS* I, 39); **свє(т)скымь** 1 (XV ст. *BC* 11 зв.); *знах. мн. с.* **свє(т)скыи** (XV ст. *BC* 12); *ор. мн.* **свѣцкими** (1462 *BD* II, 289); *місц. мн.* **о свє(т)скы(х)** (XV ст. *BC* 5 зв., 11 зв.).

***СВЄТЧИТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**

***СВЄТЧЫТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**

***СВЄТЪ** *див.* ***СВѢТЪ.**

***СВЄТЫИ** *див.* **СВАТЫИ.**

***СВЄТЬЛИИ** *див.* ***СВѢТЛЫЙ.**

***СВЄЦКИИ** *див.* ***СВЄТСКЫИ.**

***СВЄЧА** *ж.* (3) свіча: о загашєнїи свєчи **и о** ранєномъ члвцє (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **свєчи** (XV ст. *BC* 7 зв.); *знах. одн.* **свєчю** (XV ст. *BC* 27); *знах. мн.* **свєчи** (XV ст. *BC* 27).

***СВЕЩЕНЪНИКЪ** *ч.* (3) священик: Тыє вси села... маєтъ держати господинъ богомолєц нашъ Климентий... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... а всими церквями и ихъ свесченъниками, нищихъ обителми... радити, благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владика маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоить исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *знах. мн.* **свесченъниковъ, свещенъниковъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *ор. мн.* **свесченъниками** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СВИДЄЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

! СВИДИ ⟨СВИДИЧСТВО?⟩ (1): мы сказоуємь яново свидє(ч)ство имєє(т) свиди (!) припоущєно и(ж) гдѣ на оулици пєтръ яна гонилъ и ранилъ нє боронилъ пєтръ своєго живота алє мьстѪ оучинилъ (XV ст. *BC* 18 зв.— 19).

***СВИДОКЪ** *див.* ***СВѢДОКЪ.**

SWIDOMO *див.* **СВѢДОМО.**

SWIDOCZNO *див.* **СВѢДОЧНО.**

***СВИДОЧСТВО** *с.* (29) **1.** підтвердження, свідоцтво (22): а на то свѣдоцтво завѣсилъ свою пєчѦть а панъ Михайло свою пєчѦть (Львів, 1386 *P* 31); а на лѣпшєє свѣдотсво (!) тому оусєму вышєписаномоу крѣпости дѣлѦ пєчать маистатъ нашь велѣли єсми привѣсити к сєму нашєму листоу (Сучава, 1439 *Cost.* II, 713); А про лѣпшоє свѣдоцтво и твердость пєчать свою привѣсили єсьмо (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А для лѣпшоє справедливости и потвєрженья сего моєго листу просилъ єсми ихъ милостєй верхуписаныхъ на свидство (!), ижъ бы ихъ милосты пєчати свои приложили къ сему моєму листу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. показання, свідчення (6): колижь мєжи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потрєбизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь, и свѣдоцствомь оутвєржено людьским, про тожь мы иляшь... воєвода... знамєнито чинимо... како... за щкоды пєрєдь рєчєныхъ зѣм(л)ь... землю шєпиньскоую... даваємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); и па(н) яку(б) с пано(м) рачко(м) по(д)лу(г) ты(х) свѣтко(в) свєдо(ц)ства конє(ц) тому таки(и) вчинили, и ты(х) погорѣлски(х) в то(м) оправили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); И мы по(д)лугъ ты(х) свєтковъ свєдо(ц)ства богдана сопєгу в то(м) оправили (Берестя, 1496 *ВМКФС*);

с в и д о ч с т в о ч и н и т и (1) давати показання, свідчити: а потомъ коли по(д) прїсѦгою свидо(ч)ство чинили, тогды тотъ доминикъ оставилъ того якоуба длѦ коумовъства єго жє бы сѦ нє го(ди) свидо(ч)ство є(г) (XV ст. *BC* 20—20 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свидо(ч)ство, свїдо(ч)ство** (XV ст. *BC* 20 зв.); *род. одн.* **свєдо(ц)ства** (1495 *ВМЗД*; 1496 *ВМКФС*); *знах. одн.* **свєдоцьство, свєдоцство, свєдо(ц)ство** 5 (1404 *P* 68; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1451 *P* 157; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV 194; 1452 *P* 161); **свѣдоцьство, свѣдоцство** 4 (1409 *P* 74; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *P* 148; 1452 *АкЮЗР* I, 21); **свѣдоцтво** 3 (1386 *P* 31; 1401 *P* 66; 1465 *АкВАК* III, 4); **свєдоцъство** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194); **свєдоцтво** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); **свѣдочєство** 1 (1393 *Cost.* II, 607); **swidoczstwo** 1 (1413 *GL* 48); **свѣдоцєство** 1 (1418 *P* 89); **свѣдочьст(в)о** 1 (1424 *P* 106); **! свѣдотсво** 1 (1439 *Cost.* II,

713); ! свѣдовъство 1 (1451 *ДГШХ*); свидо(ч)ство 1 (XV ст. *ВС* 20); свєдотство 1 (1470 *AS* I, 65); ! свидство 1 (1499 *АСД* VI, 3); *ор. одн.* свѣдоцствомь 1 (1436 *Cost.* II, 706); свідо(ч)ствомь 1 (XV ст. *ВС* 20); *місц. одн.* при... свѣдоцтвѣ (1467 *СП* № 13).

Див. ще **SWEDECTWO, *СВІДЄЧЄСТВО, *СВѢДЄТЄЛСТВО, *СВѢДОМИЄ.**

! СВИДСТВО ⟨СВИДОЧСТВО⟩ *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВИДЧИТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**

***СВИДѢЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВИЖИИ** *прикм.* (2) (*який не втратив своїх добрих, природних якостей, не зіпсований*) свіжий: А кто оусхочєт тих люди соудити, или дицковати, или мито от них брати, от оусєго их товароу: или от риба свижаа нли от мажи соленои... тот єст противник нам (Сучава, 1466 *BD* I, 96); Сє азь... Іо Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми тои свѧтои нашеи цръкви... двѣ села... и съ десѣтиною от свижоую рибоу (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* свижаа (1466 *BD* I, 96); *знах. одн. ж.* свижоую (1488 *BD* I, 342).

SWYKU *присл.* (1) здавна, споконвіку, одвіку: dajemo ym... szelo... zo wsim vzithcom zo wsymy Hraniczamy pokolye swyku k nyemu prysluzalo (Глиняни, 1395 *GL* 166).

Див. ще ***ВѢКЪ, З ВЄКОМ, З ВѢКА, ЗО ВЄКОВ, ИЗ ВЄКОВЪ, ИЗ ВѢКА, ИЗ ВѢКУ, ИЗЪ ВѢКИ, ОТ ВѢКА.**

***СВИНКА** [1] *ч.* (1) (*особова назва*): мы александръ воєвода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили велеможны(х) паны... то є(ст)... пана штибора изъ выш(н)єва... пана свинки ис помор(н)... иже мы... слюби(л) єсми служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род. одн.* свинки (1455 *Cost.* II, 769).

***СВИНКА** [2] *ж.* (1) (*назва урочища у Волинській землі*) Свинка, *суч.* Мостовий (хутір): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ... соборной церкви у Луцку... противъ островов наших: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, и Тополного, и Мошонки, и Свинки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн.* Свинки (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***SWINNAIA** *ж.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Свинна, *суч.* Веснянка: My Witold wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iz dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawcze... y k tomuz prydali iesmo Swinnuiu (Ужів, 1420 *AS* I, 25).

ФОРМИ: *знах. одн.* Swinnuiu (1420 *AS* I, 25).

***СВИНЮСКИИ** *прикм.* (3) (*пор.* Свинюхи *у Волинській землі*): Што ваша милость мне очивисте приказали:.. абыхъ отъ вашей милости князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земяномъ, которые имены свои мають под лови Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20);

дуброва Свинюская (2) *див.* **ДОУБРОВА**[1].

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* Свинюскую (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *знах. мн. ч.* Свинюские (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

***СВИНЮШАНЕ** *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання*): Мы приказали тымъ ловъцомъ вашей милости свинюшанмъ и тые новины заведати (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *дав.* свинюшаномъ (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***СВИНЯ** *ж.* (24) свиня: а кто идетъ до илвова, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота одинъ грошъ, отъ десѧть свиніи одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); да нє дадоутъ тоты люди ис т(х) села(х) ни да(н)... ни подводоу, ни десѧтиноу о(т) бчо(л), а ни о(т) свини (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); И щоби сѣ естє нє сварилн за моєю имєнію... але прчте и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусе товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *род. мн.* свиніи 9 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 788, 790); свини 5 (1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 492; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *ПГСММЦ*; 1460 *BD* II, 273); свинєі, свинє(и) 3 (1424 *Р* 104; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93); свыни 1 (1460 *BD* II, 274); свыны 1 (1460 *BD* II, 275); *знах. мн.* свиньи, свіньи, свини (XV ст. *ВС* 8 зв., 37 зв., 38; 1481 *BD* II, 358).

СВИСЛОЦКІЙ *прикм.* (1) (*пор.* Свислоч *у Віленському воєводстві*): Билъ намъ чоломъ... намѣстникъ свислоцкій, панъ Григорей Исаевичъ Громыка, о тымъ, што... дали есьмо ему мѣстце городское... на будованье двора его... н билъ намъ чоломъ, абыхмо то ему подтвердили листомъ нашимъ на вѣчность (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* свислоцкій (1410 *АкВАК* XI, 5).

***СВИЩОВО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Свищів: Также што прндали єсмо кн()зю Федору село... Свищово ис приселки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* Свищово (1396 *AS* I, 20).

***СВІДЄЧЄСТВО** *с.* (3) (*підтвердження*) свідоцтво (2): Частокро(т) пріготалос ижь два алюбо четыри обаженны о моужебоитство а казнєно их ка(к) моужоиство (!) на пріс ггоу прівод мы о(т)кладаємь тыи прісгы а оуставлємъ и(ж) толко оди(н) имєєть быти осоуженъ а дроузіи имеютс добрымь свідєчєство(м) о(т)водить а нє боудє(т) ли свідѣчества тогды мають казнєны быти по(д)лоугъ віны (XV ст. *ВС* 24);

свідєчєство чинити (1) давати показання, свідчити: а такоє свідєчєство чинчи оу три(д)цати годовъ можє(т) окоупити тоє дѣди(ч)ство (XV ст. *ВС* 20 зв.— 21).

ФОРМИ: *род. одн.* свідѣчества (XV ст. *ВС* 24): *знах. одн.* свідєчєство (XV ст. *ВС* 20 зв.); *ор. одн.* свідєчєство(м) (XV ст. *ВС* 24).

Див. ще **SWEDECTWO** 2, ***СВИДОЧСТВО** 1, ***СВѢДЄТЄЛСТВО, *СВѢДОМИЄ.**

***СВІДЄЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВІДОЧСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВІДѢЧЄСТВО** *див.* ***СВІДЄЧЄСТВО.**

***СВІДѢЧСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

***СВОБОДА** *ж.* (1) (*поселення, жителі якого звільнялися на певний строк від феодальних повинностей*) слобода: К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, где суть хрестиане (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *дав. мн.* свободамъ (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СВОБОДНЫИ** *прикм.* (1) вільний, свобідний: Азъ рабь бжіи... именемь стефанъ... коупи(х) си тєтраєѵ(г)ль за сво дшѫ... и дадо(х) єго п(о)поу никітѣ да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по смръти єго... дондеже с влѣче(ть) сѣм є(г) и коренъ а изшє(д)шє о(т) того корєнє и плѣменѣ или сілоѫ, или плѣнєніємь или бѫди коєѫ коєѫ(!) нѫж(д)єѫ ннкто да нѣ воленъ продаті ѫ ни на мнозѣ ни на малѣ нѫ да є(ст) свободна за тѣ(х) дшѫ их же въспомѣнѫхо(м) пр(ѣ)ж(д)є (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* свободна (1401 *ЗКЄ*).

***СВОЗЪ** *ч.* (2) (*назва села у Волинській землі*) Звози: грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* Своза (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СВОИ** (1820) I. *займ.* (1777) (*присвійний, який стосується всіх трьох осіб в одн. і мн.*) (*вказує на те, що належить якійсь особі або має відношення до неї*) свій (1776): Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); А панъ кост валаши(н) слюбоую и слюбилъ єсмь и цѣловалъ єсмь на то кр(с)тъ верєнъ быти своєму г(с)дрю (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); мы кнзь Васнлей, кнзь Семен, кнзь Солтан Василевичи... сознаваем... дѣлили єсмо отчину свою промеж себє (Луцьк, 1463 *AS* I, 54);

А хотарь томоу сєлоу... да єст съ усими своими старими хотарми, коуда из вѣка оживали (!) (Сучава, 1488 *BD* I, 345); прїидоша... оуноукове доумини... и продали свою... о(т)нину, о(т) своєго праваго оурыка (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

II. *(у знач. іменника)* (5) 1. те, що особисто належить кому (4): ищитє своєго а мы вамъ дамо (б. м. н., 1393 *РФВ*, 170); мы оуставлѧємь... тын дѣвкы маю(т) своє оузѧ(т) (XV ст. *ВС* 41—41 зв.); А сє я, Богдан Холоневскии Мошчичь, сознаваю моимъ листомъ: делилъ есми з братомъ своимъ из Дмитромъ отчизною нашою... люди и каждое поле имаева (*sic.— Прим. вид.*) на полы; а копани свои кажды человѣкъ свое вѣдаетъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

2. близький родич, свояк (1): Тоє дали въ задоуша родітєлїи своих и въ задоуши *своих* (Сучава, 1467 *BD* I, 120—121);

◇ взяти къ своей руце (1), взяти к своим рукам (1) *див.* **ОУЗЯТИ** 2; своєю волєю (2) *див.* **ВОЛЯ** 1; своєю головою (1) *див.* **ГОЛОВА;** дати своє право (2) *див.* **ДАТИ;** дати по своєм животє (3), по своєм животѣ дати (2) *див.* **ДАТИ** 1; окоупити свою шїю (1) *див.* **ОКОУПИТИ;** очима своимн (1) *див.* ***ОКО**[1]; своимъ животомъ (10), своими животы (1), своємоу животоу (1) *див.* ***ЖИВОТЪ;** имати собє свою волю (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; своєю парсоуною (1), съ своєю парсоуною (1), своими парсоунамы (1) *див.* **ПАРСОУНА;** изъ своєи роуки дати (1), своєю рукою (6) *див.* **РУКА;** съ своимъ ѧзыкомъ (2) *див.* ***ЯЗЫКЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **своєго, swojeho, своє(г)** 211 (1375 *P* 20; 1388 *ZPL* 105; 1401 *ЗКЄ*; 1439 *Cost.* II, 35; 1454 *AS* III, 10; 1462 *BD* I, 55; 1481 *BD* I, 248; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); ! **съвоиго** 1 (1457 *P* 166); ! **своє** 1 (XV ст. *ВС* 12); *зам. дав. ж.* **по своєго... волєю (воли)** 2 (1459 *BD* I, 32; 1493 *Cost. S.* 176); *дав. одн. ч., с.* **своєму, swojemu, своємоу, своєм(у)** (1349 *P* 3; 1388 *ZPL* 107; 1402 *Cost.* II, 623; 1424 *P* 106; 1448 *AS* I, 44; 1462 *BD* II, 289; 1475 *AS* I, 72; 1481 *BD* II, 364; 1491 *BD* I, 459; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **свои, swoi, сво(и)** 49 (1375 *P* 20; 1408 *Cost.* II, 632; 1418 *P* 89; 1437 *Cost.* II, 709; 1463 *AS* I, 55; 1478 *AS* III, 17; 1490 *BD* I, 421; 1496 *BD* II, 407; XV ст. *ВС* 19; 1499 *BD* II, 448 і т. ін.); **своєго, swoieho, своє(г)** 37 (1352 *P* 3; 1435 *Cost.* II, 692; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 69; 1481 *BD* II, 365; 1489 *РИБ* 431; 1494 *BD* II, 388; 1498 *BD* II, 413; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); ! **swoiho** 1 (1413 *GL* 48); *зам. знах. ж.* жалоуючи **свои** жало(ст) и **свои** смртъ 2 (1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн. ч., с.* **своимъ, своимь, swoim, свои(м)** 113 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1366 *P* 14; 1398 *P* 57; 1437 *Cost.* II, 709; 1446 *P* 154; 1448 *Cost.* II, 734; 1456 *Cost.* II, 583; 1462 *BD* I, 67; 1482 *AS* I, 80; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **своємь, своємъ** 9 (1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1391 *P* 45); **своѣмъ** 2 (1421 *P* 92; 1435 *P* 134); *місц. одн. ч., с* **въ (на, о, по, оу) своємь, своємъ, своєм, своє(м)** 33 (1385 *P* 28; 1398 *P* 57; 1434 *Cost.* II, 669; 1446 *P* 154; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1487 *AS* I, 240; 1493 *ПОСВВ* 152; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); **на (оу) своѣмъ** 2 (1436 *Cost.* II, 706); **на своюмь** 1 (1398 *P* 57); *зам. род.* **от своем хотарѣ** 1 (1472 *Cost. S.* 88); *зам. місц. ж.* **оу своє(м)** очизны 1 (1452 *Cost.* II, 422); *знах. одн. с.* **своє, свое, swoje** 65 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1370 *P* 18; 1428 *Cost.* I, 228; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1453 *Cost.* II, 458; 1460 *Cost. S.* 33; 1467 *СП* № 13; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 86; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); ! **сво здоровиє** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); *зам. род.* **знамєни своє** 1 (1498 *ЧІАФ*); *зам. знах. ж.* **своє...** отниноу 10 (1473 *BD* I, 190; 1479 *BD* I, 223; 1480 *BD* I, 244; 1481 *BD* I, 248, 249, 258; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 274; *Cost. S.* 121; 1493 *Cost. S.* 175); *зам. місц. ж.* **на своє съмрти** 1 (1440 *Mih.* 208); *наз. одн. ж.* **своѧ, своа** 4 (1428 *Cost.* I, 221; 1448 *Cost.* II, 738; 1481 *BD* I, 248; 1490 *BD* I, 403); *зам. знах.* загубил **своа** привилїа (1481 *BD* I, 258); *род. одн. ж.* **своєи, своей, своє(и)** 21 (1393 *P* 51; 1430 *ГВКЛ* 7; 1442 *Cost.* II, 716; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1470 *BD* I, 147; 1487 *AS* I, 241; 1488 *РИБ* 222; 1495 *РИБ* 602; XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **своєє** 16 (1427 *P* 108; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1487 *ВОРСР* 178; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *ВК*; 1496 *BD* II, 405; 1498 *BD* II, 413; XV ст. *ВС* 13 зв., 19; 1499 *BD* II, 447 і т. ін.); **своєѧ, своєя, своєа, своєѫ** 6 (1448 *DIR* № 10 b.; XV ст. *ВС* 11 зв., 15, 19 зв., 27 зв., 31 зв.); **своєѣ** 3 (1366 *P* 14; XV ст. *ВС* 24 зв.; 1411 *P* 79); **своє** 2 (XV ст. *ВС* 20 зв.; 1459 *P* 172); **sweje** 1 (1388 *ZPL* 104); *зам. ор.* **съ торго⟨вл⟩ю свои** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *дав. одн. ж.* **своєи, своєй, своє(и)** 89 (1370 *P* 18; 1423 *DIR«A»* 447; 1446 *P* 154; 1454 *AS* III, 10; 1462 *BD* I, 55; 1470 *AS* I, 67; 1480 *BD* I, 244; 1490 *AS* I, 92; 1495 *ВМБС*; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **свои** 2 (1461 *BD* I, 45; 1495 *BD* II, 40); **своюи** 1 (1398 *P* 57); *зам. дав. ч.* непоту **своєи...** посте(л)нику 1 (1453 *Cost.* II, 458); *знах. одн. ж.* **свою, swoju, swoiu, swoyu сво(ю), своѫ, своѧ** 288 (1359 *P* 10; 1378 *P* 26; 1396 *AS* I, 20; 1413 *GL* 48; 1432 *Cost.* I, 327; 1458 *ОЖДМ;* 1467 *BD* I, 120; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *ВС* 13 зв.; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. род.* от **свою** части 1 (1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* по **свою** доброю воли 4 (1462 *BD* I, 52; 1483 *Cost. S.* 121; 1488 *BD* II, 247; 1497 *BD* II, 118); *ор. одн. ж.* **своєю, swojeju, своєѫ, своєѧ** 119 (1350 *P* 8; 1393 *Cost.* I, 13; 1401 *ЗКЄ*; 1418 *P* 89; 1435 *Cost.* II, 676; 1463 *ГГЯ*; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1483 *BD* I, 269; 1498 *АЛМ* 169; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **своию** 1 (1429 *P* 113); *зам. род.* по(д)лу(г) **своєю** моци 1 (1457 *Cost.* II, 811); *зам. дав.* по **своєю...** воли 3 (1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 458; 1490 *BD* I, 397); *зам. знах.* по **своєю...** волю 7 (1438 *Cost.* II, 14; 1472 *Cost. S.* 88; *BD* I, 172; 1482 *BD* I, 265; 1483 *BD* I, 269, 274); *зам. знах. с.* сєєть **своєю насєєньє!** 1 (XV ст. *ВС* 30); *зам. знах. мн. с.* на **своєю** привилїа 1 (1456 *Cost.* II, 577); *місц. одн. ж.* **въ (на, о, по, при) своєи** 24 (1401 *АкВАК* III, 2; 1412 *P* 81; 1430 *P* 116; 1443 *Cost.* II, 185; 1451 *P* 159; 1452 *P* 161; 1488 *AS* I, 242; 1494 *AS* I, 101; XV ст. *ВС* 37 зв.; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); **своюй** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1398 *P* 57); ! **своєєй** 1 (1488 *AS* I, 242); **свои** 1 (1463 *BD* I, 74); *род. мн.* **своихъ, своихь, своих, свои(х), своιхъ** (1393 *Cost.* II, 607; 1409 *P* 74; 1421 *P* 95; 1433 *Cost.* II, 651; 1446 *P* 154; 1453 *Cost.* II, 445; 1463 *AS* I, 55; 1495 *ВК*; XV ст. *ВС* 41 зв.; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); *дав. мн.* **своимъ, своим, свои(м), swoim** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1368 *P* 15; 1388 *ZPL* 106; 1446 *P* 154; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1453 *Cost.* II, 495; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 134; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); *знах. мн. ч.* **свои, swoi, сво(и)** 115 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *ZPL* 106; 1413 *P* 83; 1433 *Cost.* II, 651; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 472; 1479 *BAM* 61; 1483 *Cost. S.* 122; 1495 *BD* II, 83; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **своихъ, своих, свои(х), swoich** 32 (1389 *PEA* 27; 1395 *Cost.* II, 610; 1445 *СРК*; 1448 *Cost.* II, 733; 1495 *ВК*; 1496 *BD* II, 405; 1498 *BD* II, 409; XV ст. *ВС* 6; 1499 *BD* II, 447, 448 і т. ін.); **своѣ** 4 (1366 *P* 14; 1409 *P* 74; 1411 *P* 79; 1445 *СРК*); **своє** 1 (1466 *AS* I, 62); *знах. мн. ж.* **свои, swoi, сво(и)** 73 (1388 *ZPL* 104; 1404 *P* 68; 1435 *Cost.* II, 695; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 454; 1466 *AS* I, 63; 1470 *DIR«A»* 523; 1478 *AS* I, 76; 1490 *Пам.*; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **своє** 6 (1459 *P* 171; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1475 *AS* III, 14; *AS* I, 72; 1480 *BD* I, 241); **своѣ** 2 (1352 *P* 7; 1487 *AS* I, 240); *знах. мн. с.* **свои** 10 (1435 *Cost.* II, 695; 1459 *P* 172; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1485—1500 *AS* I, 120, 121; 1487 *AS* I, 240, 241; 1488 *AS* I, 241; 1490 *ЗХП* 136); **своа, своя, своѧ** 6 (1404 *P* 68; 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 422; XV ст. *ВС* 26 зв.; 1470 *BD* I, 153); *ор. мн.* **своими, свои(ми)** 219 (1388 *P* 39; 1395 *Cost.* II, 610; 1407 *P* 72; 1418 *Cost.* I, 127; 1436 *DIR«A»* 469; 1444 *AS* I, 40; 1452 *Cost.* II, 422; 1468 *BD* II, 302; 1487

AS I, 85; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **своимы** 7 (1457 *BD* II, 257; 1458 *Cost.* II, 814; 1495 *ПГВСР; BD* II, 249; XV ст. *ВС* 25 зв.; 1499 *BD* II, 144, 423); **своєми** 4 (1378 *Р* 26; 1386—1418 *Р* 35; 1391 *Р* 45); **! свои** 4 (1429 *Cost.* I, 249; XV ст. *ВС* 16 зв.; 1443 *ВАМ* 41; 1453 *Cost.* II, 462); *місц. мн.* **въ (на, по, при, оу) своихъ, своих, свои(х)** 28 (1389 *РЕА* I, 27; 1421 *Р* 96; 1434 *Р* 128; 1448 *Cost.* II, 741; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1483 *AS* I, 82; 1491 *AS* I, 97; 1494 *АЛМ* 54; XV ст. *ВС* 26; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); *зам. дав. одн.* **по своих... воли** 2 (1467 *BD* I, 120; 1473 *BD* I, 189); *знах. дв. с.* **свои** (1496 *ВМКФС*); *ор. дв.* **своима** (1495 *ВМБС*).

***СВОЙСТВО** *с.* (1) ◇ свойство вчынити (з ким) (1) породичатися, посвоячитися: Ино за то, кажеть, ажъ межы васъ тыи дела такъ стали сє, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ и доконъчанье и свойство съ вами вчынилъ, хотечы съ вами доброго пожытья и до века (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *знах. одн.* **свойство** (1499 *BD* II, 448).

***СВОЛОЧИГАЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Подільській землі):* Мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бєдриху што держить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другоє верхъ болванцѧ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *Р* 112).

ФОРМИ: *знах.* **сволочигачи** (1429 *Р* 112).

СВЫДРЫГАЙЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

***СВЫНЯ** *див.* ***СВИНЯ.**

***СВѢДЕТЄЛСТВО** *с.* (6) *(показання)* свідчення: ино ми видѣвши сведете(л)ство нашы(х) бояр... аже тота и(х) привилиа... та(к) згиноули ка(к) они свѣдете(л)ствоую(т) а ми такоже по и(х) правои свѣдете(л)ствы такоже дали... есми тоє вишеписанноє село (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); Ино мы видѣвши добро изнанїе и свѣдѣтелство, а ми такождерє н от нас єсми им дали и потврьдили тоє сєло, батьрєщїи (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *дав. одн.* **свѣдете(л)ствы** (1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн.* **сведете(л)ство, ⟨с⟩ведетелство** 2 (1464 *DIR«A»* 517; 1481 *BD* I, 258); **свѣдѣтелство, свѣдѧтелство** 2 (1480 *BD* I, 239; 1493 *Cost. S.* 175); **сфєдителство** 1 (1472 *BD* I, 177).

Див. ще **SWEDECTWO** 1, ***СВИДОЧСТВО** 2, ***СВЇДЄЧЄСТВО, *СВѢДОМИЄ.**

***СВѢДЕТЄЛСТВОВАТИ** *дієсл. недок.* (5) (о чім, за що, що) *(давати показання)* свідчити (про що): ино ми видѣвшы сведете(л)ство нашы(х) бояр... аже тота и(х) привилиа о(т) наши(х) пре(д)ков що имали на тоє село на пантелеєєщыи оу єзер та(к) згиноули ка(к) они свѣдете(л)ствоую(т) а ми такоже по и(х) правои свѣдете(л)ствы такоже дали... єсми тоє вышеписанноє село (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привєл оуси свои околни межїаши, ино они еще знали и сведетелствовали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **свѣдете(л)ствоую(т)** (1464 *DIR«A»* 517); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сведетелс⟨т⟩вовал** 1 (1481 *BD* I, 259); **сфєдителствовал** 1 (1472 *BD* I, 177); *3 ос. мн.* **сведетелствовали, сведетелствова⟨ли⟩** (1481 *BD* I, 258).

***СВѢДЄЧЬСТВО** *див.* **SWEDECTWO.**

!СВѢДОВЪСТВО ⟨СВѢДОЧЪСТВО⟩ *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

***СВѢДОКЪ** *ч.* (138) свідок: и на то свѣдци панъ дмтръ панъ петръ (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка (Смотрич, 1375 *Р* 20); право такь нашло аже па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды имаєть свои листы по(д)перети свѣдкы (Зудечів, 1430 *Р* 116); а при том были свѣтки: пан Юшко Довгайлович, пан Пашко Яловицкий... и иных добрых людей много было (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); и мы тыхъ све(т)ковъ опытывали и све(т)ки посве(т)чили што(ж) тая кнгни перє(д) ними то(т) записъ ємоу на то дала (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **!свѣтокъ** (XV ст. *ВС* 36 зв.); *род. одн.* **свѣтка** (1495 *ВК*); *ор. одн.* **свє(т)комъ** (XV ст. *ВС* 19 зв., 20); *наз. мн.* **свѣдци, свѣдъци, свѣдьци, свѣдцї** 23 (п. 1349 *Р* 4; 1361 *AGZ* 6; 1375 *Р* 20; 1394 *Р* 54; 1400 *Р* 61; 1411 *Р* 80; 1421 *Р* 96; 1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116; 1445 *СРК* і т. ін.); **свѣтки, свѣ(т)кн** 12 (бл. 1458 *Р* 168; 1463 *AS* I, 55; *ГГЯ*; 1470 *AS* I, 65; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1475 *AS* I, 70; 1485—1500 *AS* I, 121; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1495 *ВМЗД*); **светки, светъки, свє(т)ки, swetki** 11 (1388 *ZPL* 107; 1437 *AS* I, 34; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1451 *Р* 156, 159; 1452 *Р* 161; 1474 *AS* I, 69; 1481 *AS* I, 77; 1496 *ВМКФС*); **свєдки, свєдьки** 5 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; *AS* I, 40; 1446 *AS* I, 43; 1478 *AS* I, 76); **сведоки** 5 (1433 *Р* 119; 1434 *Р* 128; 1437 *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1446 *Р* 152); **свѣдковє** 5 (1399 *Р* 59; 1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276); **исвѣдъци, исвѣдци** 5 (1378 *Р* 24; 1390 *Р* 176; 1391 *Р* 45; 1393 *Р* 52; 1445 *СРК*); **свѣдки** 4 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *ДГШХ;* 1452 *АкЮЗР* I, 21); **свѣдоци** 3 (1386 *Р* 31; 1443 *Р* 145; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **свѣдоки** 2 (1438 *Р* 141; 1492 *АЛМ* 31); **swidczy** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1413 *GL* 48); **свѣдкы** 1 (1458 *ОЖДМ*); **свєдци** 1 (1412 *Р* 81); **свидци** 1 (1370 *Р* 18); **! свядъцы** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **свє(т)кы** 1 (XV ст. *ВС* 20); **свѣткы** 1 (1461 *AS* I, 54); **swetkowe** 1 (1388 *ZPL* 108); **switcowie** 1 (1395 *GL* 166); *зам. род.* **светки** 1 (1389 *РЕА* I, 27); *род. мн.* **свѣтков, свѣтъковъ, свѣ(т)ко(в), свѣтко(в), свѣтковъ** !1 (1491 *AS* I, 94; XV ст. *ВС* 32; *СЯ* 42; 1495 *ВМЗД*); **свє(т)ковъ, светковъ, swetkow** 5 (1388 *ZPL* 103; 1389 *РЕА* I, 26, 28; XV ст. *ВС* 20; 1496 *ВМКФС*); **свєдковъ** 1 (1478 *AS* I, 76); *дав. мн.* **светком, свє(т)комъ** 2 (1478 *AS* III, 17; 1496 *ВМКФС*); **свѣтком, свѣтко(м)** 2 (1475 *AS* I, 70; 1495 *ВМЗД*); *знах. мн.* **светков, свє(т)ко(в), свє(т)ковъ** 4 (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 88; XV ст. *ВС* 20; 1496 *ВМКФС*); **свє(т)кы, светкы** 4 (XV ст. *ВС* 19 зв., 20); **свє(т)ки, светки** 3 (1495 *АЛМ* 88; XV ст. *ВС* 19 зв.; 1496 *ВМКФС*); **свѣтъкы, свѣ(т)кы** 2 (XV ст. *СЯ* 41 зв., 42); **свѣтковъ, свѣтков** 2 (1475 *AS* I, 70); **свѣтки** 1 (1491 *AS* I, 94); *ор. мн.* **свѣдкы** 3 (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); **свє(т)кы** 2 (XV ст. *ВС* 34; *СЯ* 42 зв.); **свѣдки** 2 (1421 *Р* 95); **свѣтки** 1 (1475 *AS* I, 70); **свѣ(т)кы** 1 (XV ст. *ВС* 30); **! свє(д)цє(м)** 1 (1490 *Пам.*); *ор. дв.* **свє(т)кома** (XV ст. *ВС* 32).

***СВѢДОМИЄ** *с.* (2) *(підтверджения)* свідоцтво: а про лепшоє свєдомъє... печа(т) мою привѣси(л) єсми к...ᴳлисту (Львів, 1478 *ЗРМ*); а длѧ лѣпъшего свѣдомѧ... печать привѣсили к сему нашему листу (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *род. одн.* **свѣдомѧ** (1491 *AS* I, 97); *знах. одн.* **свєдомъє** (1478 *ЗРМ*).

Див. ще **SWEDECTWO** 2, ***СВИДОЧСТВО** 1, ***СВЇДЄЧЄСТВО, *СВѢДЕТЄЛСТВО.**

СВѢДОМО, ЗВЕДОМО, СВЄДОМО, SWIDOMO *предик.* (11) відомо (5): Swidoczno budeth kaszdomu kto koly naszіy (!) list vzozdrith, aze swidomo mny... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczіznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); а то свѣдомо паноу Михайлоу Ментовтович(оу), старостѣ лоуцком(у) (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); И мы опытали шевцовъ, кому бы то было звєдомо, што мѣщаномъ... нє волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

◇ свѣдомо чинити (4), чинити свѣдомо (2) (кому) повідомляти, доводити до відома: Влодисла(в) бжєю мл(с)то (так.— *Прим. вид.*) кроль польски... чинимо то свѣдо(м) оусѣмо... оже пано петр... зѧть и приѧтель нашь пожичило на(м) д тисѧчѣ (так.— *Прим. вид.*) рублиї фрѧжьского сєребра (Луцьк, 1388 *Р* 36—37); Мы великиї кнзь Швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому... иже дали єсмо и запїсали леньковн зарубичю таѧ села в луцкої земли (Житомир, 1433 *Р* 126); мы Стефан, воевода...

свѣдомо чинимь симь нашєм листомь каждомоу добромоу... оже... дали єсми... наш лист глеитовный правы... оусим коупцем з мѣста Ливовского (Ясси, 1463 *BD* II, 295).
Див. ще **ВѢДОМО, СВѢДОЧНО.**

***СВѢДОМОСТЪ** *ж.* (6) *(підтвердження)* свідоцтво: а на потверженъе того нашого листу, про лѣпъшую памет и сведомост, печать нашу велели есмо привѣсити к сему нашому листу (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8—9); а то всє вышє писаноє слюбоує(м) здержати и попо(л)нити при нш҃ои чти и при хри(ст)анскои вѣрѣ и на свѣдомость (так.— *Прим. вид.*) сє(г) нш҃е(г) листа печяти нашѣ соу(т) привѣшєны (Снятин, 1454 *P* 163).
ФОРМИ: *знах. одн.* **сведомость** 3 (1446 *AS* III, 5; 1451 *AS* I, 45; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); **свѣдомост, свѣдомостъ** 2 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1454 *P* 163); **сведомост** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9).

***СВѢДОМЪ**[1] *ч.* (5) ◇ п о з в ѣ д о м у (1) за свідченням: а што наложит кнѧз Михайло и кнѧз Костентин Ивановичн Острозкин на тоє имєнє по звѣдом⟨у⟩ людей добрых, а кто будет тоє имєнє выкупати и он мает тот наклад отложити кн⟨ѧ⟩зю Михайлоу и кн⟨ѧ⟩зю Костентиноу Ивановичом (Острог, 1488 *AS* I, 88); п о д с в ѣ д о м о м (с в ѣ д о м є м ъ, с в є д о м о м, з в ѣ д о м о м) (4) за свідченням: а под свѣдомемъ пана Олизара старости володимерского (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); а нє мает быти отхил⟨є⟩на нигде от Острог⟨а⟩, нижли мают нам с того именѧ служити вечисто; а под звѣдомом велможного п⟨а⟩на... Петра Яновича старосты луцкого (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); а то под сведомом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨и⟩на отца н⟨а⟩шого старосты луцкого... кн⟨ѧ⟩зѧ Семєна Юревича (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).
ФОРМИ: *дав. одн.* **звѣдом⟨у⟩** (1488 *AS* I, 88); *ор. одн.* **свѣдом(ом)** 1 (1489 *AS* I, 89); **свѣдомемъ** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **свєдомом** 1 (1494 *AS* I, 102); **звѣдомом** 1 (1487 *AS* I, 86).
Див. ще ***ВѢДОМЪ.**

СВѢДОМЪ[2] *прикм.* (7) **1.** (чому, чого, о що) обізнаний (з чим), знаючий (що) (6): а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Мы пытали по чому вы сведоми, штобы то было пани Василєвоє Копачевича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); И сова рє(к), я о вашо єднанье мало звѣдо(м), ни(ж)ли положы ты мнѣ записы перєдъ г(с)дрє(м), што жона твоѧ мѣла на вено собѣ, а в то(м) жє запису мнѣ была третѧѧ часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); И мы пытали Сопѣги: свѣдомъ ли онъ того, коли тотъ листъ брали въ нєбощика, короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
2. відомий, знаний (1): и на(д)то єщє Ѳє(д)ко сла(л)ся на пн҃а миколая радивиловнча воєводоу виленъского канъцлера нашого... ижъ тая речь имъ звєдома (Вільна, 1499 *ВФ*).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **свѣдомъ** 1 (1498 *АЛМ* 169); **звѣдо(м)** 1 (1495 *ВМБС*); *наз. одн. ж.* **звєдома** (1499 *ВФ*); *наз. мн.* **сведоми** 2 (1478 *AS* III, 17); **свѣдомы** 1 (1475 *AS* I, 72); **звѣдоми** 1 (1491 *AS* I, 97).

! **СВѢДОТСВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЦЄСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЦСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЦТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЦЬСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДОЧЄСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**

СВѢДОЧНО *предик.* (7) відомо (5): А сє знаменито бу(т)ду (так.— *Прим. вид.*) и свѣдочно всѣмъ добрымъ што на тотъ листъ оузоздрѧть (Перемишль, 1390 *P* 175); Swidoczno budeth kaszdomu kto koly naszіy (!) list vzozdrith, aze swidomo mny... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derżał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48).
ч и н и т и с в ѣ д о ч н о (2) *див.* **ЧИНИТИ** 2.
Див. ще **ВѢДОМО, СВѢДОМО.**

***СВѢДОЧЬСТВО** *див.* ***СВИДОЧСТВО.**
***СВѢДЧИТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**
***СВѢТЛИЙ** *див.* ***СВѢТЛЫЙ.**

***СВѢТЛЫЙ** *прикм.* (80) **1.** чистий, світлий, щирий (79): Мы Стефаиъ воєво(да)... знаменито чини(м)... ожє произволи г(с)во ми нш҃имъ бл҃ги(м) произволениємъ и чисты(м) и свѣтлимъ сръ(д)цемъ и оучинили єсми въ задш҃ие стопочивши(х) родителє(и) наши(х)... да оутвърдимо на(ш) монастиръ еже є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*); сего ради... мы сѧ єсми оумыслили нашимь добримь промислом и чистимь и свѣтлым сръдцемь, и съ вьсєю нашею радою... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш мо⟨на⟩стирь от Поутнои (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170); аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволенїєм и чистим и свѣтлим сръдцем, и съ въсєѧ нашєѧ доброѧ волєѧ... оучинили єсмо въ задоушїє свѧтопочившых дѧтеи господства **мы... и дали єсмо...** села що на Серетѧ... свѧтомоу монастири що на Быстрици (Гирлъоз, 1499 *BD* II, 154).
2. *(епітет верховного правителя)* найясніший (1): мы Стефань воєвода... вызнавамы и оузѧвлѧмы ис тым то нашимь светлымь и справедливым и милє выписанымь маистатомь... ажє мы... слюбили єсми... королєвѣ полскому... абыхомь мы их милости верни и подьдани были на веки (Сучава, 1468 *BD* II, 301).
ФОРМИ: *ор. одн. с.* **свѣтлимъ, свѣтли(м), свѣтлимь, свѣтлим, с⟨вѣ⟩тлим** 38 (1443 *Cost.* II, 126; 1448 *DIR«A»* 491; 1454 *Cost.* II, 513; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1482 *BD* I, 263; 1488 *BD* I, 355; 1491 *BD* I, 452; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **свѣтлы(м), свѣтлымь, свѣтлымъ, свѣтлым** 30 (1443 *ДГСПМН;* 1447 *Cost.* II, 281; 1454 *Cost.* II, 501; 1457 *BD* I, 4; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 70; 1465 *DIR«A»* 518; 1472 *BD* I, 170; 1481 *BD* I, 256; 1488 *BD* I, 342 і т. ін.); **ст҃лы(м), стлымъ, ст҃лымь** 6 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 445, 461; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *DIR«A»* 514; 1470 *DIR«A»* 522); **стли(м), ст҃ли(м)** 3 (1453 *Cost.* II, 491; 1458 *DIR«A»* 513; 1490 *ДГСХМ*); **светлымь** 1 (1468 *BD* II, 301); **све(т)лимъ** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **свт҃ьли(м)** 1 (1471 *DIR«A»* 527).
Пор. ***ВЪСЄСВѢТЛЫЙ,** ***ПРЄСВЄТЛЫЙ,** ***СВѢТЛѢИШИИ.**

***СВѢТЛѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) найсвітліший: мы стефанъ воєвода... знаменито чини(м)... еже бл҃гопроизволи г(с)во ми бг҃ы(м) произволєнїє(м) и чъстымъ (!) промысло(м) и ст҃лѣиши(м) ср(д)цє(м)... дали є(с)ми ст҃ои црвки (!) о(т) стого монастирѣ о(т) молдавици... цигани на нмѣ хръма(н) и бера(и) бадоу (Сучава, 1458 *ПГСММЦ*).
ФОРМИ: *ор. одн. с.* **ст҃лѣиши(м)** (1458 *ПГСММЦ*).
Див. ще ***ВЪСЄСВѢТЛЫЙ.**
Пор. ***СВѢТЛЫЙ** 1.

! **СВѢТОКЪ** *див.* ***СВѢДОКЪ.**
***СВѢТОПОЧИВШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**
***СВѢТОПОЧИВШЫИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

СВѢТЧИТИ *дієсл. недок.* (24) **1.** (що о чім, на що) *(давати показання)* свідчити (про що) (12): тоє свѣ(т)чили два братеники васи(л) а Гринь покоуль г(с)дрѧ нашє(г) тоули(н)скоє земли (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); пан Лацко... жаловал нам и свидчил съ своими межиаши, аже прївилиа що была великаго пана Дръгоа и тестѣ єго пана Ромашка на их отнины... а таа привилиа была оу роуках пана Короуя, и он их сказил и загоубил (Сучава, 1462 *BD* I, 66); Павелъ свѣтчилъ тымъ обычаемъ: послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ бытн у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

свѣтчити оу вочы (кому) (1) заявляти, говорити в очі: и па(н) ива(н) то и перє(д) г(с)дрє(м) тобѣ свѣтчи(л) оу вочы иже ты са(м) тотъ запи(с) зреза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. (що чим) *(підтверджувати)* свідчити (про що) (10): А се Ѧ панъ бєнко староста галицькии и снѦтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ каждому доброму... иже... панъ гервасъ и вѣновалъ и оправилъ свою жєнѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ... на своюи вотнинѣ (Коломия, 1398 *Р* 57); А сє я панъ Васко Мошонъчьчи свѣдчю то своѣмъ листомъ каждому доброму... оже оузѦлъ єсмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулевича (Львів, 1421 *Р* 92); А сє я Хвєдко Кословский самъ симъ листом светчю каждому доброму, иж продал єсми село свое Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

3. (ким) виступати чиїм свідком (1): Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка... боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ... оусилована и она крикомъ и плачомъ освє(т)чи своє оусилованїє а повала а знамєна нєи знадѣны боудоуть а лю(ди) то пересоудо(м) (!) вызнають которыми она *свє(т)чена* тогды то(т) имѣєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльстве (XV ст. *ВС* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **свѣтчити** (1495 *ВМЗД; РИБ* 620); *теп. 1 ос. одн.* **свѣдчю, свѣдъчю** 8 (1398 *Р* 57; 1404 *Р* 67; 1409 *Р* 74; 1412 *Р* 81; 1418 *Р* 88; 1421 *Р* 92; 1424 *Р* 104, 106); **светчю** 1 (1474 *AS* I, 69); **! свѣдочю** 1 (1401 *Р* 65); *3 ос. мн.* **свѣтьча(т)** (1447—1492 *ЛКБВ*); *перф. 3 ос. одн. ч.* **свѣтчилъ, свѣтчи(л)** 4 (1495 *ВМБС*; 1498 *АЛМ* 163); **свє(т)чы(л)** 1 (1495 *ВК*); **свидчил** 1 (1462 *BD* II, 66); *3 ос. мн.* **свѣ(т)чили** 1 (бл. 1458 *Р* 167); **свє(т)чили** 1 (1496 *ВМКФС*); **свидчили** 1 (1464 *DIR«A»* 517); **! сведїтели** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **свє(т)чена** (XV ст. *ВС* 36).

Див. ще **ПОСВѢДЧИТИ.**

***СВѢТЪ** *ч.* (17) *(земля з усім, що на ній живе, існує)* світ (7): Сє азъ рабъ б҃жїи кн҃зь ан(д)рє(и) владнмирови(ч)... поклонихом сѦ оц҃а своє(г) гробоу... и всѣхъ ст҃ыхъ старцевъ гробо(м) въ печерѣ и размысли(х) на своє(м) ср(д)ци. Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси кь б҃оу (Київ, 1446 *Р* 154); мы Стефан воєвода... знаменито чиным... оже... дали єсми сеє лист наш... и слоубили єсми... паноу Михаилоу логоѳетоу... и глеитовали єсми его правим глеитом христїянскым, щожъ на всѣмъ свѣте стоит, яко да ест ємоу слободно... к нам прїити (Сучава, 1460 *BD* II, 269—270); Мы Іоан Стефан... сим листом слюбоуем... ны съ єдним чловѣком сего свѣта николи нє быти... ани записи оудилати против кролѣ єго милости и Короуни полскои (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372).

◇ зъ свѣта того изити (1), с того свѣта съити (2) померти: Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ, князь Иванъ Семеновичъ, мужъ мой, зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а его бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль што ѣ имѣль с прибковою сестрою с алжкою тогдѣ има хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м). м҃. ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); богъ отъ сєго свєта взялъ (1), богъ с того свєта взялъ (1), богъ с того свєта собралъ (1) *див.* **БОГЪ**[1]; зходити зъ того свѣта (1) *див.* ***ЗХОДИТИ**; отходити сєго (з сєго) свѣта (3) *див.* ***ОТХОДИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **свѣта** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1412 *Р* 81; 1470 *AS* I, 67; 1485 *BD* II, 372; 1495 *ВМБС*); **свєта** 4 (1487 *AS* I, 240; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 151 зв.); *місц. одн.* **на свѣтѣ** 3 (1446 *Р* 154; 1457 *BD* II, 257; 1463 *BD* II, 295); **на свѣте** 1 (1460 *BD* II, 269); **на свѣти** 1 (1468 *BD* II, 302); **на ст҃ѣ** 1 (1456 *ПМВП*).

***СВѢТЫЙ** *див.* **СВѦТЫИ.**

***СВѢТЬЧИТИ** *див.* **СВѢТЧИТИ.**

***СВѢЦКИИ** *див.* ***СВЕТСКЫИ.**

***СВѢЧА** *ж.* (2) *(назва річки у Львівській землі)* Свіча: тоти старци... оуказали староую границю... поперєкь дорогы к теплици къ грибови(ч) доловь теплицею до рѣки до свѣчѣ о(т) оустьѦ теплицѣ грибови(ч) поперє(к) рѣки свѣчѣ и поперє(к) полѦ къ чорномоу лѣсоу (Зудечів, 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **свѣчѣ** (1413 *Р* 83).

! СВЯДЪЦЫ ⟨СВѢДЪЦИ⟩ *див.* ***СВѢДОКЪ.**

***SWIATEC** *див.* ***RUDA SWIATEC.**

***СВЯТКИ** *див.* ***СВѦТЪКИ.**

***СВЯТО** *див.* ***СВѦТО.**

***СВЯТОСТЬ** *ж.* (1) *(предмет, пов'язаний з релігійним культом)* святість: то па(к) коли поданъ мнѣ... ст҃ы(и) мана(с)ты(р) и пописоувано оу ц҃ркви рѣчи цркo(в)ны(и) о(т)немши... моего монасты(р) а мнѣ дали вточа(с) осмотр(ѣ)ли а(ж) на еу(г)лии срє(б)ро подрано... и на инши(х) свято(с)те(х) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *місц. мн.* **на свято(с)те(х)** (XV ст. *ВОРСР* 179).

СВЯТЫИ *див.* **СВѦТЫИ.**

***СВѦТЇИ** *див.* **СВѦТЫИ.**

***СВѦТО** *с.* (2) релігійне свято: Деялосе въ Луцку, передъ свитомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27—28); Коли бы сѦ то дѣяло около свѦта нарожѣнья бо(ж)его оуже промниоулого... ижбыхо(м) длѦ того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) и посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были почaты быти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **свѦта** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн.* **святомъ** (1389 *РЕА* I, 27).

***СВѦТОПОЧИВШИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТОПОЧИВШЇИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

СВѦТОПОЧИВШЫИ *прикм.* (119) *(про померлих християнської релігії)* блаженної пам'яті: Мы ї̈о александрь воєвода... знаємо чинимы... оже тоть истинныи слоуга и болѣринь нашь никоула слоужиль ст҃опочившимь родителемь нашимь правою и вєрною слоу(ж)боу (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); Мы илїа воєвода... знаменито чинимь... оже даль свѦтопочившыи родитель нашь... за доушїє прѣжде свѦтопочившихъ и за свою дшоу монастирю... єдно село на сочавѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); Мы стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... оучинили єсмы въ за д҃шїє ст҃опочивши(х) прє(д)ко(в)... наши(х)... и дали... єсмы... монастироу о(т) нємца... болото криваѦ и озеро (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **свѦтопочившыи** 1 (1439 *Cost.* II, 46); **стопочивши** 1 (1448 *Cost.* II, 353); **стопочившїи** 1 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *род. одн. ч.* **стопочившаго, стгопочившаго** 9 (1437 *Cost.* I, 541; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *Cost.* II, 126, 128; 1447 *Cost.* II, 281, 288, 732; 1449 *Cost.* II, 379; 1456 *DIR«A»* 511); **свѦтопочившаго, свѦтопочивъшаго, свѣтопочившаго** 7 (1434 *Cost.* II, 667; 1439 *Cost.* II, 46, 47; 1457 *BD* I, 4; 1466 *BD* I, 105); **стопочившего** 2 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); **стопочивъшаа(г)** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *дав. одн. ч.* **стопочившому, стопочившомоу, свѦтопочившому** 11 (1434 *Cost.* I, 374, 386, 395; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* I, 424; 1436 *ВАМ* 29; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 444, 459; 1437 *Cost.* I, 540 і т. ін.); **стопочившемоу, ст҃опочившемоу** 8 (1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* I, 402; 1436 *Cost.* I, 467, 481, 484, 488; 1442 *Cost.* II, 96; 1445 *Cost.* II, 226); *наз. одн. ж.*

стопочившаѧ (1408 *Cost.* I, 61); *наз. мн. ч. зам. род.* стопочи(в)шїи наших родителеи (1452 *DIR«A»* 500); *род. мн.* стопочившихъ, стопочившихъ, стопочивши(х), стопочивши(х), стопочївши(х), стопо(ч)вши(х), стопочи(в)щих, свѧтопочившихъ, свѧтопочивших, свѧтопочивьших, свѧтопочив⟨ш⟩их, свѣтопочивши(х), свтопочи(в)ши(х) 58 (1422 *DIR* fig. 35; 1428 *Cost.* I, 202; 1438 *DIR«A»* 472; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *Cost.* II, 461; 1459 *BD* I, 34; 1470 *BD* I, 150; 1472 *ДГСВМ*; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); стопочившїи(х), стопочившїи(х) 3 (1403 *ДГАА*; 1434 *DIR«A»* 464; 1446 *Cost.* II, 270); свѣтопочившых 1 (1466 *BD* I, 105); свѧтопочившых 1 (1499 *BD* II, 154); стопочывши(х) 1 (1453 *ПГОВ*); *дав. мн.* стопочившїимъ, стопочившїимъ, стопочившїимь 4 (1408 *Cost.* I, 60; 1409 *Cost.* I, 69; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *DIR«A»* 450); стопочи(в)шимь, свѧтопочившимь, свѧтопочившим, стопочившимь, стопочивши(м), свтопочи(в)ши(мъ) 7 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 26; 1414 *Cost.* I, 111; 1420 *Cost.* I, 135; 1453 *Cost.* II, 472; 1466 *BD* I, 96; 1472 *BD* I, 170); стопочившемь 1 (1415 *Cost.* I, 116).

Див. ще ***ПОЧИВШИИ.**

***СВѦТОПОЧИВЪШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТОПОЧИВЬШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТОПОЧЇВШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТОПОЧЫВШИИ** *див.* **СВѦТОПОЧИВШЫИ.**

***СВѦТЪКИ** *мн.* (7) (*стп.* świątki) *(назва церковного свята, також календарна дата)* зелені свята, тройця: а маю(т) они в тоє мыто оувєзатисє на си(и) свѦтъки што при(и)доуть, а де(р)жати имъ тоє мыто о(т) сихъ свѦтокъ што при(и)дуть на три годы до тогожъ рокоу до свѦтокъ (Краків, 1487 *АМЛ*); А мають в тоє мыто оувезатисѦ за неделю перє(д) свѦтъки в неделю а де(р)жати имъ тоє мыто до того жъ рокоу за неделю перє(д) свѦтъки какъ чоты(ры) годы вы(и)доуть (Петрків, 1489 *АМВ*).

ФОРМИ: *род.* **свѧтокъ** (1487 *АМЛ*); *знах.* **свѧтъки, святъки, святки** (1487 *АМЛ*; *РИБ* 226); *ор.* **свѧтъки** (1489 *АМВ*).

СВѦТЫИ, СВЯТЫИ, СВѦТЫ *прикм.* (694) **1.** *(канонізований християнською церквою)* святий (202): Милостию Божею и светое его Богоматери, и светого Иоанъна Богослова, я Любартъ Кгедемнновичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а писана грамота оу судомири оу день свѦтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а записала есми по души моего мужа... къ манастыру светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а то сѦ дѣяло в нашомь дворѣ в зоудечевѣ в де(н) стго дмитрия (Зудечів, 1421 *Р* 96); А то дали єсмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пѦма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителє(м) ншимъ (Київ, 1459 *Р* 174); Во имѦ светыѦ тройца стан сѦ божаѦ волѦ (Ровно, 1488 *AS* I, 241); маеть настоятель того монастыра Светое Пречыстое въ Пустынцѣ... тую землю верху писанную, какъ здавна было, по тому завѣдати (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4);

(у знач. іменника) святий (48): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... да є(ст) прокла(т) о(т) ба... и о(т) въсѣ(х) сты(х) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и присѦглъ єсмъ бгу и мтцє бжєи и оусѣмъ свтымъ ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) (Черняхів, 1435 *Р* 133); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїѦ... таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) га ба... и о(т) въсѦ(х) сты(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

(назви храмів, монастирів на честь святих) с в Ѧ т а я б о г о р о д и ц а (2): далъ єсмь сто(ї) бци гнидковича лукно... ї озера (б. м. н., 1386 *Р* 33); Сє язь кнѦзь олєксанъдро володимировичь и своию (!) кнѦгинєю... далъ єсмь десѦтину с(с)тѣ бци оу лаврошевъ манастырь... оу вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113); с в Ѧ т о є в о з н е с е н ї є (1): тоє въсє непороушено стомоу възнє(с)нїю... на вѣкы вѣчныѦ (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); с в Ѧ т ы и И в а н ъ (6): А по Васьковѣ животѣ хто попомъ оу свѦтого Ивана землью дерьжати (Городок, 1443 *Р* 145); с в Ѧ т ы и И о а н н ъ (2), с в Ѧ т ы и И о а н н ъ Б о г о с л о в ъ (1): записалъ есми и далъ село своє Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечьные (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а я кн⟨Ѧ⟩зь Семен Юрьевич маю придати ку св⟨Ѧ⟩тому Иоанну к Гольшаном полумерокъ меду (Степань, 1489 *AS* I, 89); с в я т ы и М и х а и л ъ (3): а при томъ были старци Печерского монастыра Дублянски Іона Авраамъ ключникъ, Нифонтъ святаго Михайла златоверхого (Київ, 1398 *ДГПМ*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777); с в Ѧ т ы и н и к о л а (1): а хто сѦ име(т) оустоупа(т) оу моє прида(н)є што Ѧ да(л) стмоу нниколє... соу(ди)тсѦ со мною перє(д) бгомъ (Київ, 1427 *Р* 108); с в Ѧ т а Ѧ п а р а с к е в ї я (2): тыи оусы внишеписанны циганы да соуть о(т) на(с) стои параскевїи оурикь съ оусы(м) доходомь (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518); с в Ѧ т ы н с п а с ъ (14): Про то я не хотѣла есми положити того на мужа моего души и записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а х(т)о бы имѣль оустоупатися или о(т)нимати тоую десятиноу оу стго спса рассоудится со мною пре(д) бомь (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178); с в Ѧ т а я т р о и ц а (1): мы кнзь михаило олексан(д)ровичь произволи єсмо боѦриноу нашемоу... коупити дворець ивашка гри(д)ковича... и... то(т) дворець придати стѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); с в Ѧ т ы и ф л о р ї Ѧ н ъ (1): а да(н)н (!) сєи лнсть чєрез руки... пробоща в (с)того (флорїѦ)на предъ краковомъ (Медика, 1415 *Р* 87); с в Ѧ т ы и ю р ь н (1): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиї стму юрью (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75);

(назва церковного свята, також календарна дата): с в Ѧ т ы и д о р о ф ѣ и (1): а писан листъ... оу шести день, на стго дорофѣѦ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3); с в Ѧ т ы и м а р к о (1): а доконалосѦ тоє дѣло оу годѣ (!) лучици в ндлю по (с)тмъ (так.— *Прим. вид.*) ап(с)лѣ марку євнглстѣ (Лучиця, 1388 *Р* 39); с в Ѧ т ы и м а т ѳ е и (м а т ф в и и, м а ц ѣ и) (3): ста(л) сѦ соу(д) в вѣлїю стаго ма(т)ѳея аптла (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); писа(н), во лвови, оу неди(л)ю блишую по стомь матфвиѣ єоуваньгели(с)ты (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); с в Ѧ т ы и м и х а и л ъ (1): а писанъ листъ оу коломыи оу тыжьднь по стмъ михаилѣ (Коломия, 1398 *Р* 57—58); с в Ѧ т ы и п а н т е л ѣ и м о н ъ (1): а то сѦ дѣяло... на стго мчнка пантелѣимона (Львів, 1386 *Р* 31); с в Ѧ т ы и п е т р ъ (1): да(н) ли(ст)... оу зоудечевѣ по с(с)тмъ ап(с)лѣ петрѣ (Зудечів, 1428 *Р* 111); с в Ѧ т ы х ъ т р е х ъ о т р о к о в ъ (1): а писанъ... на с(с)тхъ трєхъ отроковъ (Зудечів, 1411 *Р* 80); с в Ѧ т ы и ф и л и п п (Ф и л и п) (2): А писаиа грамота вь Лвовѣ в недѣлю на канонѣ святого филипа (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); с в Ѧ т ы и Ю р ї и (2): А єстли бы... кроль єго милость того соимоу на тоть день по свѦтомь Юрїи оу тыждень нє произволил... тогды

єго милость имаєть... Стефана воєводу... листи своими обыслати, и день положити и намѣнити (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298); свѦтыи янъ (1): Єстли бы мистръ... с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбысте... паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати... коу пораженью посполоу з радою короуны о єднанье покоя яко братьи... кдѣжь южь тѦгнє(м) оу ближьни(х) днє(х) по сто(м) янє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); оусѣкновѣньє главы святого ивана (1) *див.* ***ОУСѢКНОВѢНЬЄ**.

2. *(зв'язаний з релігійним культом)* святий (236): Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi, wyniawszi odnoje kriwawoje... chusty swietoje... kotorych żadnym obyczajem ni odin prymowati ne majet' (Луцьк, 1388 *ZPL* 103—104); тако ми бь момози (!) и стаа... пана марїа... и то(т) *стыи* кри(ж) хвалебныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); да є(ст) тоє даанї (!) стои цркви оури(к) на вѣки (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); Тоє въсє вышеписанноє да єст тои свѦтои нашеи цръкви (Сучава, 1488 *BD* II, 342); тоє въкє (!) вышеписанноє да єсть томоу нашємоу стму монастироу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

святая гора (2) Афон: мы Стефа(н) воєво(д)... знаменито чини(м)... яко да оутвръдимь и оукрѣпимь на(ш) монастир о(т) *стои* горѣ идеже є(ст) хра(м) стго... победоносца гео(р)гиа глаголемыи Зоугра(ф) (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); по святомоу доухоу (1) духовний: мы илья воєвода... чини(м) знаменито... дали єсми нашємоу манастыри... о(т) нємца... єдио село... на имѦ севковци... и єдноу пасикоу... и млинъ... тоє въсє да бѫдеть томоу вы(ш)писанномоу нашємоу манастырю оурикъ съ всѣмъ доходомъ... за дшѫ стопочившаго родителѣ нашего еже по стому дхоу іосифа митрополита (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); свѦтая нєдєля (1) страстний (великий) тиждень: да(н) у Лвовє у среду свѦтоѣ недєлѣ (Львів, 1414 *P* 85); deń swiatyi (2) *див.* **ДЕНЬ**; доухъ свѦтыи (1), святыи духъ (41) *див.* ***ДОУХЪ**; ишєствьє святого духа (1) *див.* ***ИШЄСТВЬЄ**; оушєстьє свѦтого доуха (1) *див.* ***ОУШЄСТЬЄ**.

3. *(офіційно-шанобливий титул)* святий, найсвятіший (103): а по нашємь животѣ кто боудєть г(с)п(д)ръ... абы... непороушиль нашь записъ... а кто пороуш⟨ить та⟩ковы да єсть проклєть о(т) га ба и... о(т) тиї (!) сты(х) (!) о(т)ць (!) никєискы(х) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Стефан воєвода... дали єсмы сєс лист наш... оусим коупцем от свѦтои короунѣ оугорскои (Сучава, 1475 *BD* II, 329); А мы єго милости и єго короуни славной полской... голд оудилали єсмо... и съ оусєю вирою и оу послоушенстви поддаем сѦ єго милости и по нем боудоучим кролем и свѦтои короунѣ полской (Коломия, 1485 *BD* II, 371); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити... нашего даанїѦ... таковїи да єсть проклѦ(т)... о(т) сты(х) **тиї о**(т)ць, иже въ никеи (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

◇ святоє озєро (1) *(назва озера у Волинській землі)*: А коу томоу придаль єсми... землю пашноую и бортноую и з синожатми почєнши о(т) стго озєра... по долгиє лозы (Перевали, 1440 *P* 142); святоѣ памѦти (1) *(про померлих християнської релігії)* блаженної пам'яті: мы петръ воєво(да)... явно чини(м) ты(м)то листо(м), како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ доброѣ памѦти... пре(д)ко(в) наши(х)... и оузнавшїи(х) вѣрно(с)ти и слоужбы, кторыѣжъ то стоѣ памѦти кролє(м) полскы(м)... оуказали... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); оучинити правдоу святую (1) *див.* **ОУЧИНИТИ**.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **свѦтыи, святыи** 3 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112; 1499 *BD* II, 156; 1500 *BD* II, 173); **свѦты** 2 (1443 *Cost.* II, 127; 1448 *Cost.* II, 366); **стыи** 1 (бл. 1350 *P* 8); **сты(и)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *род. одн. ч., с.* **стго, стго, ст(г)о** 85 (бл. 1350 *P* 8; 1366 *P* 12; 1404 *P* 70; 1419 *P* 91; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *DIR«A»* 491; 1454 *ПГПММ*; 1462 *Cost. D.* 11; 1490 *ДГСХМ*; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **свѦтого, святого, swiatoho, св⟨ѧ⟩т⟨о⟩го, свѦто(г), свѦт⟨ого⟩** 35 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1388 *ZPL* 107; 1401 *P* 66; 1407 *P* 72; 1443 *P* 145; 1459 *BD* I, 29; 1468 *BD* II, 300; 1488 *BD* I, 342; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4 і т. ін.); **святаго, свѦтаго, с(вя)т(а)го** 28 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1398 *ДГПМ*; 1439 *Cost.* II, 32; 1462 *BD* I, 70; 1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164; 1481 *BD* I, 256; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **стого, сто(г)** 12 (1421 *Cost.* I, 142; 1446 *Cost.* II, 251, 263; 1449 *Cost.* II, 391—392; 1453 *Cost.* II, 466; 1454 *Cost.* II, 502, 516; 1458 *ПГСММЦ*; 1460 *DIR«A»* 515; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); **стаго, стаго, ста(г)** 13 (бл. 1350 *P* 8; 1385 *P* 28; 1443 *Cost.* II, 128; 1447 *Cost.* II, 281; 1448 *Cost.* II, 365; 1449 *Cost.* II, 378, 391; 1453 *Cost.* II, 453; 1463 *Cost. S.* 45; 1471 *DIR«A»* 527 і т. ін.); **светого, св⟨е⟩того** 11 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1389 *PEA* I, 27; 1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1446 *AS* III, 5; 1464 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1487 *АМЛ*; *РИБ* 226); **(с)втого, (с)того, свто(г), свт(г)о** 4 (1415 *P* 87; 1435 *P* 133; 1445 *СРК*); **свѦто(г), свѦтго** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1404 *P* 68; 1407 *P* 72); **swietoho** 1 (1413 *GL* 48); **сто(г)** 1 (1421 *P* 95); **! св(е)го** 1 (1401 *P* 65); **ста(г)** 1 (1446 *P* 154); **swatoho** 1 (1388 *ZPL* 108); *зам. наз.* **стого** 1 (1453 *Cost.* II, 466); *дав. одн. ч., с.* **с⟨вя⟩тому, святому, свѦтомоу, св⟨ѧ⟩тому, свѦтому** 68 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1401 *АкВАК* III, 2; 1439 *Cost.* II, 46; 1443 *P* 145; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 70; 1473 *ШКН* 165; 1487 *BD* I, 310; 1497 *BD* II, 100; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **стомоу, сто(му), стому, сто(м), стому, стомоу** 35 (1438 *DIR«A»* 472; 1441 *DIR«A»* 477; 1452 *Cost.* II, 410; 1456 *ГПХМ*; 1463 *Cost. S.* 45; 1484 *ЯМ*; 1487 *ВОРСР* 178; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *ПИ* № 3; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **стму, стмоу, стмоу, стму** 25 (1341 *ОБРН* 108; бл. 1350 *P* 8; 1378 *P* 26; 1404 *ГМ*; 1427 *P* 108; 1440 *P* 142; 1453 *ПГОВ*; 1463 *Cost. S.* 45; 1483 *ВОРСР* 178; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **светому** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 1499 *РИБ* 777); **свѣтомоу** 2 (1466 *BD* I, 105; 1473 *ШКН* 164); **свтому** 2 (1415 *P* 87; 1471 *ДГСМПБ*); **! свѦтомо** 1 (1491 *BD* I, 473); *знах. одн. ч.* **свѦтыи, swiatyi** 7 (1388 *ZPL* 107; 1488 *BD* I, 347; 1491 *BD* I, 452, 463; 1492 *BD* I, 509; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 162); **стыи, сты(и)** 6 (1448 *Cost.* II, 734, 738; 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* XV ст. *ВОРСР* 179; 1500 *Cost. S.* 230); **свѦтїи** 3 (1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 419); **сты** 2 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766); **swietyj** 1 (1388 *ZPL* 107); **стго** 2 (1386 *P* 31; 1473 *ЗНТШ* V, 5); **стого** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! стїю** 1 (1490 *ДГСХМ*); *ор. одн. ч.* **свѦтым** (1462 *BD* I, 70); *місц. одн. ч., с.* **въ (оу, по) святомъ, святом, свѦтом, свѦтомь** 6 (1403 *ДГМ*; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* I, 71; 1467 *BD* II, 297, 297—298; 1476 *BD* I, 217); **по (с)тмъ, стмъ, с(т)мъ, сто(м), сто(м), стомь** 5 (1388 *P* 39, 41; 1398 *P* 58; 1436 *Cost.* II, 707; 1447—1492 *ЛКБВ*); **у (въ) светомъ** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **оу свѦтомоу** 1 (1476 *BD* I, 212); **о святемъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); **по свѦ(т)** 1 (1433—1443 *АРМ*); **по! с(с)тмъ** 1 (1428 *P* 111); *кл. ф. ч.* **стыи** (1436 *Cost.* II, 698); *наз. одн. с.* **стоє, стоє** 5 (1446 *Cost.* II, 270; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *Cost.* II, 352; 1451 *Cost.* II, 400; 1453 *DIR«A»* 503); **свѦтоє** 5 (1459 *BD* I, 34; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217); *знах.*

одн. с. святоє 1 (1496 *BD* II, 402); стоє 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *наз. одн. ж.* свѧтаа 5 (1462 *BD* I, 70; 1473 *BD* I, 181; 1476 *BD* I, 211, 215, 217); стаа 5 (1436 *Cost.* II, 698; 1443 *ПГСММ;* 1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1490 *DC* 146); **свѧтаѧ, святая** 3 (1398 *ДГПМ;* 1468 *BD* II, 300; 1489 *BD* I, 376); **свѧта** 1 (1462 *BD* II, 285); *род. одн. ж.* **стои, стои** 10 (1408 *Cost.* I, 60; 1415 *Cost.* II, 116; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1439 *Cost.* II, 712; 1458 *DIR«A»* 512; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 527); **стыя, стыѧ** 5 (1401 *ЗКЄ*; 1408 *Cost.* I, 61; 1434 *P* 131; 1459 *P* 174); **стоѣ, свтоѣ** 5 (1378 *P* 26; 1433 *P* 121, 123, 125; 1448 *Cost.* II, 733); **свтоє, стоє, стоє** 5 (1435 *P* 132; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1467 *СП* № 13; 1481 *ГПМ*; 1490 *Пам.*); **swietoje, светое** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1388 *ZPL* 103; 1492—1493 *ПВФЧ*; бл. 1500 *АСД* II, № 4; 1500 *АСД* II, № 3); **свѧтои** 4 (1462 *BD* II, 289, 293; 1475 *BD* II, 329, 336); **свѧтоѣ, свѧтоѣ** 4 (1414 *P* 85; 1434 *P* 130); **с⟨вѧ⟩тыѧ, святыя** 3 (1398 *ДГПМ*; 1401 *АкВАК* III, 1; 1487 *AS* I, 239); **святые** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2); **светыѧ** 1 (1488 *AS* I, 241); *дав. одн. ж.* **свѧтои, свѧтои, святои** 34 (1434 *P* 130; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* II, 284; 1467 *BD* II, 297; 1468 *BD* II, 301; 1485 *BD* II, 371; 1488 *BD* I, 342, 343; 1490 *BD* I, 420 і т. ін.); **стои, сто(ї)** 31 (1386 *P* 33; 1403 *ДГАА;* 1435 *Cost.* II, 682; 1448 *Cost.* II, 733; 1453 *ПГОВ*; 1455 *Cost.* II, 774; 1458 *DIR«A»* 513; 1465 *DIR«A»* 518; 1490 *DC* 147 і т. ін.); **стѣи, стѣи** 11 (1403 *ДГАА;* 1424 *ДГВВ;* 1453 *Cost.* II, 461; 1455 *Cost.* II, 531, 544; 1456—1481 *P* 164; 1458 *Mih. Doc.* 122, 123; 1459 *DIR«A»* 514; *P* 174); **свѧтѣи** 5 (1439 *Cost.* II, 59; 1458 *BD* I, 8; 1488 *BD* I, 342; 1491 *BD* I, 463); **свѣтои** 3 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1466 *BD* I, 96); **свтои, свтои** 2 (1435 *P* 133; 1481 *ГПМ*); **с(с)тѣ** 1 (1429 *P* 113); **свѧтеи** 1 (1491 *BD* I, 464); **! св(с)тои** 1 (1435 *P* 133); *знах. одн. ж.* **стую, стоую** 2 (1457 *Cost.* II, 811; 1479 *DC* 140); **свѧтоую** 2 (1481 *BD* I, 255; 1488 *BD* I, 355); *ор. одн. ж.* **свѧтою** (1475 *BD* I, 206); *місц. одн. ж.* **оу свѧтои** 2 (1488 *BD* I, 342, 356); **po swietoye** 1 (1395 *GL* 166); **во стоє обїтѣ(л)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); *кл. ф. ж.* **свѧтаа** 4 (1488 *BD* I, 342, 347; 1490 *BD* I, 419; 1491 *BD* I, 451); **стаа** 1 (1490 *ДГСХМ*); *род. мн.* **свты(х), свты(х), сты(х),сты(х),стыхъ,стыхъ,стхъ, с(с)тхъ** 71 (1394 *P* 54; 1400 *Cost.* I, 37; 1403 *ДГАА;* 1411 *P* 80; 1422 *DIR* fig. 35; 1435 *DIR«A»* 465; 1446 *P* 154; 1455 *Cost.* II, 564; 1481 *ГПМ*; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **святыхъ, святы(х), свѧты(х), свѧтых** 42 (1398 *ДГПМ;* 1429 *Cost.* I, 249; 1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 5; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 222; 1481 *ГПМ*; 1490 *BD* I, 421; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **свѧтих, свѧтихъ** 9 (1444 *Cost.* II, 208; 1488 *BD* I, 349; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511); **свѣтыхъ, свѣтых** 3 (1403 *RS* 338; 1492 *BD* I, 511); **сти(х), сти(х)** 2 (1486 *DC* 144; 1488 *ДГСВМЩ*); **свѣтихъ** 1 (1403 *RS* 338); *дав. мн.* **свѧтымъ, свѧтимь** 2 (1434 *P* 130; 1468 *BD* II, 301); **свтымъ** 1 (1435 *P* 133); *зам. род. мн.* **о(т) въсѣхъ сты(м)** 1 (1429 *DIR«A»* 455); *знах. мн.* **стыи** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **свѧтыи** 1 (1491 *BD* I, 473); **сти** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *ор. мн.* **стыми** (1401 *ЗКЄ*; 1446 *P* 154); *кл. ф. мн.* **стыи** (1436 *Cost.* II, 698; 1492 *ЗОЄ*).

Пор. *__ПРѢСВѦТЫИ.__

СВѦЩЕННОМОНАХ *ч.* (2) *(монах у сані священика)* ієромонах: А се азь... игоумєнь... и свѦщенномонах Анастасїє и съ въсѣм братство⟨м⟩ яже о христѣ... сътворихом о том що мы слюбихом твоеи милости... поколѣ боудет свѦтоє мѣсто сїє, да от нас боудєт⟨ь⟩ тоє произволенїє, за ваше здравїє и за доушѦ вашѦ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Смѣренїи архимандрит игоумєнь... и свѦщенномонах Іоасафь и съ вьсѣмы бра⟨т⟩ство яже о христѣ... сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоеи милости... поколи боудєт свѦтоє мѣсто сїє, да боудет от нас тоє произволенїє, за вашѦ здравїємь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **свѧщенномонах** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211).

Див. ще **ІЄРОМОНАХ.**

***СВѦЩЕННОМУЧЕНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* свѦщеномѫченикъ, *гр.* ἁγιομάρτυρ) святий мученик: Въ лѣ(т) ЅЦНД м(с)ца іюнѦ въ ѕі на памѦ(т) сщенном(ч)нка тихона (Київ, 1446 *P* 155).

ФОРМИ: *род. одн.* **сщенном(ч)нка** (1446 *P* 155).

***СГОДИТИ СѦ** *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

СДЕРЖАТИ *див.* **ЗДЕРЖАТИ.**

! СДРОУ ⟨ГОСПОДАРОУ⟩ *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

СЄ *част.* (95) *(підсилювальна)* *(також у сполуч.* а сє *вживається переважно у стандартизованих формулах грамот)* це, оце: А сє Ѧ король казимиръ краковьскии и куѦвскии... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворищє заньво (так.— *Прим. вид.*) матѣичича (Казимир, п. 1349 *P* 3); Се азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо симъ наши(м) листомь... аже балица воевода и драгь мещєрь съзидаше црковь въ име стго архаггла михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); Сє я кн⟨Ѧ⟩зь Юри Василєвич Острозского продал есми дѣлницоу свою иванскую (Берестя, 1448 *AS* I, 44); А сє я кназь (!) Олександро Сонкгоушкович, а кнѦзь Михайло Сонкгоушкович подилилис (!) єсмо отчизною нашою (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); А сє я Нєкраш Колчеєвич из братьєю своєю... сьзнаваєм сим н⟨а⟩шим листом... иж єсмо отчизну и дедизну свою продали (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

Див. ще **СЄТ.**

СЄБЄ *займ.* (390) **1.** *(зворотний, відносить те, про що йдеться до підмета)* **а)** *(у свою користь)* собі (15): a tako daiemo i daleszmo iemu... naszu didinu... ze wszim prawem... y z dochodi, szobi niczoho ni wiymuiuczi (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); Мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже... пани махна узвертовская... о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои... ништо собѣ не оставлѦючи (Львів, 1414 *P* 85); мы кнзь швитрикга(л) олькгирдовичь... дали есмо емоу село липоую... а дроугоє село на погорьи... со всѣми правы со всѣми пожитки нічого собѣ не вымєнѦючи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); Сє я Янъ, иначе Корѣива Ядукговичь... тые земли продалъ єсми со всѣми ужитки... ни одного права собѣ... у тыхъ земляхъ не заховывая (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); И мы, промежи нихъ всихъ тыхъ речей выслухавшы и съ паны радою нашею то помысливши, ижъ то ест⟨ъ⟩ речъ неслушная, не видевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, который жъ самъ записы поламалъ... а по ламан⟨ь⟩и записовъ самъ же споведалъ — бо хто хотелъ бы кому лихо вчинити собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620);

к собѣ (1), на себе (20) *(у свою користь)* собі: мы кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже... даємъ и дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ... со всимъ с тымъ... со всими оуходы и приходы ничого на себе не вымєнивая (Київ, 1433 *P* 118); а коли будет сила моѦ, я дѦдинои своеи... двѣсте коп за тыи имѣнѦ отложоу и имѣнѦ свои к собѣ озму (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121); я, Янъ Никлевичъ Подгаецъкий... продал есми свое имѣнье... со

всим с тым и по тому, какъ к тому имѣнью слушаетъ... ничого на себе не выменяя (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141);

б) *(у свою державу, землю, у свій дім)* до себе (2): А ивашко, снъ петра воеводы... знаемо чиню... аже... кроль пол(с)ки и велебныи кнѧ(з), витовтъ литов(с)ки, смиловали(с) надо мною, принѧли суть мене собѣ слугою (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о неко(т)рои дѣвце а возметь ее *собѣ* во опѣканїе исъ ее очиною... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) ее не хочеть выдать длѧ того што бы ее именїе пожївать мы сказоуемь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкалнїка своего имееть собѣ моужа оузѧ(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **в себе** (**себѣ**) (5) у своєму володінні, у своїй державі: а што па(н) петръ янови(ч), наложи(т) на тое име(н)е на чемери(н) или што прибави(т) дрьжачи е(г) в себѣ. тогды ѧ або по мнѣ боудоучии, вси тыи наклады па(н)у петроу, поплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а што игуме(н)... лавре(н)тей алюбо по не(м) боудоучии, наложѧ(т) на тое име(н)е на дѧ(д)ковичи, или што прибавѧ(т) дрьжачи его в себѣ, тогды ѧ имаю... вси ты(и) наклады и(х)... поплатити (Луцьк, 1490 *Пам.*); **до себе** (1), **за себе** (5), **за собою** (3), **к собѣ** (6) *(до своєї держави, володінь, дому)* до себе: а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ оу томъ мѣстѣ оу млина тыѣ люди далъ есмъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина, ижбы онъ бояръ нашихъ... земли моцно за себе забралъ, а съ того намъ жадное службы нѣтъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); г(с)дрь нашъ веле(л) тобе... поведити и(ж) послалъ свои(х) пословъ... до цара туре(ц)кого... и естли похочете... ми(р) и записъ к нам вделати намъ г(с)дрь нашъ веле(л) до себе о томъ ведати дати (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и на новѣ за собою посадыти на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3); **от себе** (**себѣ**) (3) *(зі своєї держави, від своїх володінь)* від себе: панъ волъчко пана ходьковъ сыновець лоевича... и сь... дѣтьми... поедналисѧ... о дѣлницю о(т)дѣлили волъчка о(т) себе (Вишня, 1393 *Р* 52); Сказоуемь и оуставлѧемь колї хто имее(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далеко о(т) себѣ а хоче(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чере(с) чюжое имѣнїе тогды не може(т) то(г) оучини(т) одно поутемь правымъ што идеть о(т) того лѣсоу (XV ст. *ВС* 38); ачъ пакъ хотѧ и ты(х) пословъ о(т) себе о(т)поустилъ будетъ и о(н) ихъ наза(д) к собе ве(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61); **оу себе** (3) у своєму домі: имаетъ стати нашъ... приатель... и имаетъ стати противъ каждого нашего неприателѧ и не имает оу себе кормити ани ховати оу своихъ мистихъ... ани оу селихъ оу своихъ... ни одного нашего неприателѧ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

в) *(для своєї потреби)* собі (6): мы стефанъ воево(д)... дали есми емоу тое мѣсто да оучини(т) собѣ келию (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); оуставлѧемъ штобы... каж(д)ын горо(д) собе имееть своего соудью иметь (XV ст. *ВС* 13); и сова ре(к), я о вашо еднанье мало звѣдо(м), ни(ж)ли положы ты мнѣ записы передъ г(с)дре(м), што жона твоѧ мѣла на вено собе, а в то(м)же запису мнѣ была третѧѧ часть записана (Вільна, 1495 *ВМБС*);

г) *(у сполуч. з дієсловом вказує на взаємність дії)* собі (4): Бра(т)я ро(дна)я частокро(т) клопотѧтсѧ о именїи... боудоучи во одно(м) домоу каждыи свою дѣльнїцю пожїваеть мы оуставлѧемь коли(ж) оу томъ роздѣлѣ... с оупокоемь живоуть а на жа(д)ныи соу(д) себе не позывають тогды даи на вѣкы вѣчныи... соуда межю собою не мають (XV ст. *ВС* 32 зв.); а мовили перед нами и рукоу дали собѣ с того не выступити, твердо держати (Острог, 1463 *AS* I, 56); **межи** (**меж, промеж, промежи, межю**) **собою** (33), **промежи себе** (3) *(виражає взаємність дії)* між собою, один з одним, один одному: jestliby... mezi sobоju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho žadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а за болшеє потверженїє присагали есмо межи собою и клѧли сѧ есмо на чьстныи крестъ... и записали сѧ есмо межи собою по(д) нашими печа(т)ми (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею... радили есмы... ме(ж) собою о оутисненїе и погибели земли нашеи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); у hranyciu у mezu samy iesmo promezy sebe połozyły (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

д) *(робить наголос на особі виконавця дії)* він сам (1): а колї оу немецькомъ правѣ кметь осѧдѣ(т) тогды не можеть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѧ такъ багато(г) ка(к) *себѣ* о(т)са(ди)ть... и осее(т) озимоую... тогды можеть поити гдѣ хочеть (XV ст. *ВС* 39);

е) *(у знач. зворотної частки)* ся (2): Которыи себе менїть не по правдѣ сказа алю(б) соуже(н) (XV ст. *ВС* 7).

2. *(у підсилювальному знач.)* собі (217): а ту не надобѣ ни дному чаиковьцю собѣ ѣ зачинти (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Teź, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut' suźony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а львовчѧне што имуть принести сами изъ угоръ серебро жьженое, отъ того серебра што быхомъ мы купили собѣ колко будетъ намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Мы великии кнзь витовтъ дали есмо еську нешевичю дворище ѧрополково пустое осаживати ему собѣ и роспахивати собѣ (Острог, 1427 *Р* 109); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино доложивши се у осподаря короля его милости, волныи собе продати... и на церковъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); а возметь лї два вола алюбо два конѧ тогды имѣеть одно(г) собѣ дрьжатї а дроуго(г) поустїть маеть на пороукоу (XV ст. *ВС* 37); кого богъ изберетъ господарем быти нашеи земли... тот... бы им оутвръдил ⟨и⟩ оукрѣпил, заноуже есмы им дали и потвръдили за их правоую слоужбоу, и за що они коупили соби за свои правїи пинѧзи (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

3. *(у прийменникових конструкціях):* **в собе** (**собѣ**) (9) *(у сполуч. з дієсловом* имати) містити в собі, включати в себе: Паки же... даемо надто подъ Острогомъ тому господину... село наше Бусчу... какъ се въ собе широко и долго маетъ... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); Єфремъ, владыка Луцкий и Острозский... покладалъ передъ нами листъ... который так се въ собе маетъ (Городно, 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); **въ себе** (2) **а)** у своєму розпорядженні (1): и они рекли: так правда есть, записывали сѧ отцы наши по неволи, а пѣнѧзей жадных за тое не брали, ани печати нашей в того листу нѣт, ани клейна жадного мы в себе не маем (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); **б)** відповідає сучасній конструкції без зворотного займенника (1): а тотъ дей Крупша сыновъ въ себе не мѣлъ, тол⟨ь⟩ко одно двѣ дочцѣ... и тое своеи земли двѣ части имъ былъ вделилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); **до себе** (2) **а)** стосовно своєї особи (1): я еще будучи в добром здоровю, погадавши собе и выдечи сестренца своего и пилност до себе, дала есми ему по своем животе имене оу вотчизну на имѧ Любчо вечно и непоручно (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242); **б)** *(у сполуч. з дієсловом* имати) включати в себе (1): Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(и)моуемо... Иж... си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городища Селища И оурочища... и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми Ко(ж)доє до себе Широко(ст) Маючие (Прилуки, 1459 *Р* 171); **за себе** (**себѣ**) (2) за свою особу: Николаи позычилъ матееви десѧ(т) гриве(н) а да(л) за себѣ пороукоу лаврина (XV ст. *ВС* 31); и не мелъ вашои милости посолъ чым заплатити... але поручылъ за себе нашого боярына федора (б. м. н., 1499 *BD* II, 450); **на себе** (**себѣ, сѧ**) (6) **а)** на собі особисто (3): кнѧз великїи... имаетъ намъ помагати... нижли его бже не даи, боудет имѧти... от бга немоцъ на себе, а оу томъ не моч меть (sic.— *Прим. вид.*)

намъ помоч дати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); А кто схочет єго... оувести опАт оу холопство... тот имает на сА видѣти великоую казнь... господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141); **б)** сам особисто (2): прото(ж) коли(ж) бѫде(т) братія або сестры во очинє разделены алюбо розно разлоучены и пригодитсА(ж) некоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ возме(т) на себѣ соуженіє конечнє потомь прїиде(т) бра(т) єго а хоче(т) тоую обновити мы кладемь ємоу мо(л)чанїє (XV ст. *BC* 22 зв.); **в)** до себе, до своєї особи (1): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м. на себе далъ есми зъ с. м(!) зъ моее воли, третюю часть того именія отчизны моее Кольнятичъ (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); н а д ъ с о б о ю (3) **а)** *(у заперечній конструкції з дієсловом* **имати***)* (що) не бути зобов'язаним до чого (2): ако(ж) кто коли име(т) познати оу ни(х) кони или волы... и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣни... а они... нє мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) буде(т), а болше ничого глобоу да нє имаю(т) на(д) собою, ни оди(н) грошъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а тако(ж) кто коли ими(т) познати оу ни(х) кони или волъ... и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣнина... а они брашовѣни нє мочи иму(т) постави(т) совдыша за то(т) ко(н) или за во(л), а брашовѣни да стратѣтъ то(г) конѣ или вола, а булше ниче(г) глобу иє имаю(т) на(д) собою ни гроша (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760); **б)** на собі особисто (1): а кто сѣ покуси(т), чере(с) се(с) лист⟨ъ н⟩а(ш), да име(т) сА умѣшати, бу(д) оу че(м)... то(т) є(ст) противни(к) на(ш) и нашему листоу и узри(т) на(д) собою нашу казнь (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45); п е р е д ъ с о б о ю (п е р е д ъ с е б е) (2) у своїй присутності: I teź, sud'ja... kotoraja sia diejet' ... prihoda, k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: oliźby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на полы, и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); п о с о б ѣ (с о б е) (2) після своєї смерті: Азъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ... никоторого старшего по собѣ толико того которыи жь бы присАглъ вѣре(н) быти королеви (Кременець, 1434 *P* 131); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не зоставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти который ся останетъ и на его счадки музского полу (Троки, 1498 *ГВКОО*); п р ї с є б ѣ (с о б и) (2) з собою, в наявності: слободно и доброволно и бєз никоторои забави ємоу к нам прити... съ всѣм своим имєнием що коли имєт имити при соби (Баків, 1457 *BD* II, 257); а они да имають имь възъѣти сіє что они боудоут мма (!) прї себѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); п р А з с А (1) через себе: а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ, прАз сА алибо прАз кого иного (Сучава, 1462 *BD* II, 284); с є б є (с є б ѣ) (2) *(у сполуч. з прийм.* м ѣ с т о, о у м ѣ с т о) замість себе: тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своА села тисмАнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прАтелю (так.— *Прим. вид.*) своєму пану Аньчѣеви зубрєви себѣ мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *P* 68); а колї оу нємецькомъ правѣ кметь осАдѣ(т) тогды не можеть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)-ство прода(в)ши а оумѣсто себѣ кметА такъ багато(г) ка(к)ˀсєбѣ о(т)са(ди)ть (XV ст. *BC* 39); ч е р є с ъ с А (1) через себе: а николи нехочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чере(с) сА (Львів, 1436 *Cost.* II, 698);

d e r z a t y p o d s o b o j u (1) *див.* **ДЄРЖАТИ;** м а т и з а с о б о ю (1) *див.* **ИМАТИ²;** и м а т и н а д с о б о ю (1), н а д с о б о ю и м а т и (2) *див.* **ИМАТИ²;** п р ы с о б є м а т и (1) *див.* **ИМАТИ²;** и м а т и с о б є с в о ю в о л ю (1) *див.* **ИМАТИ²;** л и с т ъ н а с є б є д а в а т и (1), л и с т ъ н а с є б є д а т и (1) *див.* **ЛИСТЪ;** с о б ѣ н а з а д д о р о г у ч ы н и т и (1) *див.* **НАЗАД;** п о з н а т и п о с о б и (1) *див.* **ПОЗНАТИ;** n a s e b e p o l o ź y t y (1) *див.* **ПОЛОЖИТИ;** п у с т и т и м и м о с А (1) *див.* **ПОУСТИТИ;** с а м п р е з с ѣ (2) *див.* **САМЪ;** с а м ъ (с а м и м ъ) н а с є б є (4) *див.* **САМЪ;** с а м ъ (с а м и) в ъ с о б ѣ (в ъ с є б ѣ) (6), в с о б ѣ... с а м ъ (1) *див.* **САМЪ.**

ФОРМИ: *род.* **себє, sebe** 14 (1393 *P* 52; 1404 *P* 68; 1449 *Cost.* II, 746; 1459 *P* 171; 1467 *СП* № 13; 1484 *ЯМ*; 1488 *AS* I, 242; 1499 *BD* II, 421; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **себѣ** 4 (1467 *СП* № 13; XV ст. *BC* 38, 39; 1490 *Пам.*); **! себи** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **! себъ** 1 (1400 *Cost.* I, 36); *дав.* **собѣ** 99 (п. 1349 *P* 3; 1375 *P* 20; 1400 *Cost.* II, 619; 1414 *P* 85; 1433 *P* 119; 1448 *Cost.* II, 734; 1456 *ЭСФ*; 1463 *AS* I, 56; 1492 *АЛМ* 30; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **szobi, соби** 94 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 258; 1443 *Cost.* II, 120; 1462 *BD* II, 289; 1470 *BD* I, 153; 1482 *BD* I, 262; 1489 *Cost. S.* 134; 1494 *BD* II, 35; 1500 *BD* II, 176 і т. ін.); **собе, собе, соб⟨є⟩, sobe** 38 (1388 *ZPL* 106; 1409 *Cost.* I, 69; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1446 *AS* I, 43; 1463 *AS* I, 55; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1481 *BD* II, 365; 1489 *РИБ* 437; XV ст. *BC* 13 зв.; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **сєбѣ** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1402 *Cost.* II, 623; 1424 *Cost.* II, 956; 1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 317; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 52; 1449 *Cost.* II, 385; XV ст. *BC* 39; 1495 *BD* II, 63); **собы, ⟨со⟩бы** 4 (1460 *BD* II, 276; 1495 *BD* II, 58; 1496 *BD* II, 93; 1499 *BD* II, 136); **себе** 3 (1458 *Mih. Doc.* 121; XV ст. *BC* 7, 22 зв.); **собѧ** 1 (1445 *Cost.* II, 211); **си** 1 (1438 *DBAc* 27); *знах.* **сєбє, себе, sebe** 38 (1388 *ZPL* 106; 1400 *Cost.* II, 619; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1451 *P* 156; 1461 *AS* I, 54; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1490 *ЗХП* 134; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **себѣ** 7 (1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1467 *СП* № 13; XV ст. *BC* 22 зв., 27 зв., 31, 39); **сѧ** 4 (1436 *Cost.* II, 698; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1462 *BD* II, 284; 1470 *BD* I, 141); **сѣ** 2 (1499 *BD* II, 421); *ор.* **собою, soboju, soboyu** (1388 *ZPL* 104; 1435 *Cost.* II, 679; 1445 *Cost.* II, 218; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70; 1484 *ЯМ*; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *місц.* **въ (пры, по) собе, собе** 10 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1449 *АЛМ* 8; 1459 *P* 171; 1475 *AS* I, 72; 1492 *AS* III, 23; 1496 *ОПВВД*; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; *ГВКОО*); **въ (по, о) собѣ** 9 (1434 *P* 128, 131; 1445 *АкЮЗР* I, 17; *Cost.* II, 726; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1483 *ВОРСР* 178; 1491 *AS* I, 97); **в (прї, на) себѣ** 3 (1453 *Cost.* II, 492; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1481 *ГПМ*); **по (при) соби** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1457 *BD* II, 257); **на себе** 1 (1445 *Cost.* II, 726).

Див. ще **СЄТ.**

СЄБИЩЇАНЬ *ч.* (1) *(особова назва, стп., стч.* **Sebastian,** *лат.* Sebastianus) Севастян, Євастіан: Мы Стефань воєвода... чинимь знаменито... оже... наши оубози люди от Хорловскаго тръгу на имѣ Карлакъ Ласловь и Тоть Ищфань и Сташко и Сєбищїань... продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩нину (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Себищїань** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **САВАСТЬЯНЪ.**

СЄВЄРИН *прикм.* (2): мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тот истинїи слоуга наш Драгоше, зѣт северин, слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1484 *BD* I, 278).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **северин** (1484 *BD* I, 278); *дав. одн. ж.* **северини** (1484 *BD* I, 278).

***СЕВЕРСКИИ** *див.* **СѢВЄРЬСКИИ.**

СЄВКОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воевода... чини(м) знаменито... аже... дали есми нашемоу манастыри стомоу възне(с)нїю о(т) немца єдно село... на имА сєвковци (Сучава, 1438 *DIR*«*A*» 472).

ФОРМИ: *наз.* **севковци** (1438 *DIR*«*A*» 472).

***СЄДАТИ** *дієсл. недок.* (1) *(на суді)* засідати, сидіти: Головныи пановѣ земль нащи(х) на велікы(х) соиме(х) седаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) прє(д) которымижь то паны

жалобы велїкыи дѣди(ч)ны бывали жаловани (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **седаю(т)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).
Див. ще ***ИСЪСѦСТИ, СЄДИТИ 1, СЄСТИ.**

СЄДЄМДЄСѢТЬ *числ.* (5) (*цсл.* седмьдесѦтъ) сімдесят: ⟨Ма⟩рена, дочка Улина... продала... єдно селишчє, иа и⟨мѣ Кома⟩ново селишчє... за седм десѦт злат тоурєцьских, слоузѣ нашємоу Сими ТоурлоуѦноулоу (Баків,1462 *BD* I, 55); и далї и потвердили єсми ємоу оу иашеи земли оу молдавскои єго праваа отнина... Чернътещи на Кородѣ, що коупил оу Стана Пъткъоа за седем десѦт златых (Сучава, 1468 *BD* I, 130); Мы Стефан воєвода... зиаменито чинимь... оже... Богдан столник... продал... єдно село... самомоу господствоу ми за осим сот и седим десѣт и двѣ злата татарски (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

ФОРМИ: *наз.* **седем десѣть** (XV ст. *НРРГ*); *знах.* **седем десѧт** 1 (1468 *BD* I, 130); **седем десѣт** 1 (1468 *BD* I, 130); **седим десѣт** 1 (1479 *BD* I, 221); **седм десѧт** 1 (1462 *BD* I, 55).
Див. ще **СЄМДЕСѦТ.**

***СЄДЄМДЄСѦТ** *див.* **СЄДЄМДЄСѢТЬ.**

***СЄДЄМЪ** *див.* ***СЄДМЬ.**

! СЄДЄНЇЯ ⟨СВЄДЄНЇЯ⟩ (1): мы нє хотимъ того имєть прїказоуємь мы тымъ то слоужебнїко(м) по(д) виною седенїя (!) оурѦдоу и(х) и о бранїа именїя и(х) бєзъ прїказанїя ихъ соуда непозывали нїко(г) (XV ст. *ВС* 15).
Див. ***СВЕДЕНЇЄ.**

СЄДЄТИ *див.* **СЄДИТИ.**

***СЄДИ-АХМАТОВЪ** *прикм.* (1): и пак тоты истины Седи-Ахматови сынове, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках... а мы имаємо их твердо и остаточно держати, оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Седи-Ахматови** (1462 *BD* II, 292).
Пор. ***СЄДИХМАТЪ.**

***СЄДИМ ДЄСѢТ** *див.* **СЄДЄМДЄСѢТЬ.**

***СЄДИМЪ** *див.* ***СЄДМЬ.**

СЄДИТИ, СЄДЄТИ *дієсл. недок.* (40) **1.** (*на суді*) засідати, сидіти (7): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то своимь листо(м) ижє пришедь прєд на(с) и прєд ты добре што с нами у тоть ча(с) сѣдѣли хмѣль крщенє имѦ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскемь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81); коли(ж) хто соу(д)и пересоу(до)мъ нагани(т) што бы нє исправедлївє соуди(л) тогды соу(д)я имєєть досвѣ(т)чить хто с нимъ на соудѣ седе(л) и(ж) справедливѣ соудилъ (XV ст. *ВС* 34); Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы тым то листо(м)... ижє кролєвскимъ приказаниємъ сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93).

2. (над чим, на чім, в чім, без додатка) проживати, сидіти (27): я Любартъ Кгедеминовичъ... далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... соборной церкви у Луцку, зъ людми данными... (што) надъ Стыромъ седятъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село гдє петришоръ сиди(л), оу конецъ должкоу, єщє село... где драгомиръ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); и старцы... сознали перед нами, аж з давних давен... СтуплѦнє сами тут дворы своими седели (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Селищє вчерашнеє а на томъ селищи отамо(н) седить (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... што въ тыхъ сел⟨ь⟩цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

◇ с е д и т и н а в д о в и м с т о л ц ы (2), с е д е т и н а у д о в и н о м с т о л ц и (1) перебувати у вдовиному стані, залишатися вдовою щонайменше на протязі шести місяців після смерті чоловіка, щоб не втратити права на віно, яке записав їй чоловік: Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков... записую жонѣ своей Мари Стволовичи, село Житани... Будеть ли жона моя седети на своемъ удовином столци, она тые именя (дер)жи до своего живота (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27—28); Сє я кнѦзь Семен Романович Кобринский... записоую женє своєи... двѣ тисѦчи коп, на своих имѣнѦхъ... и жена моѦ... маєт седети на вдовим столци и з дѣтми моими... а єстли похочет за моуж поити... а нє вхочет седити на вдовим столцы, тогды... вено єє двѣ тисѦчи коп и имѣнє мают держати дѣти мои (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); с є д и т и и а в р о ц є (1) давати грошовий оброк феодалові взамін натуральних повинностей: а в томъ же селє члвкъ седить на вроцє, по(л) копы в годъ же даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); в о (н а) в о л и с є д є т и (2) *див.* **ВОЛЯ** 6.

ФОРМИ: *інф.* **седети, седети** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1454 *AS* III, 10); **седити** 1 (1454 *AS* III, 10); *теп. 2 ос. одн.* **седишъ** (1444 *AS* I, 41); *3 ос. одн.* **сиди(т)** 6 (1437 *Cost.* I, 541); **седить** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91; 1493 *АЛРГ* 56); **се(д)ть** 1 (XV ст. *ВС* 13); **! селить** 1 (1429 *Cost.* I, 269); *3 ос. мн.* **сѣдѧть** 3 (1386—1418 *Р* 35); **седять** 1 (1499 *РИБ* 776); **седятъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **сидѧ(т)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); **сидѣть** 1 (1470 *BD* I, 140); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сидѣлъ** 3 (1454 *АЛМ* 12; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; *ЗНТШ* V, 3); **сиди(л)** 2 (1437 *Cost.* I, 541); **седе(л)** 1 (XV ст. *ВС* 34); **седѣлъ** 1 (1454 *АЛМ* 12); **! сѣда(л)** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *1 ос. мн.* **сѣдѣли єсм(ы)** (1421 *Р* 93); *3 ос. мн.* **сѣдили** 2 (1386—1418 *Р* 35; 1414 *Р* 85); **седели** 2 (1444 *AS* I, 42; бл. 1471 *ЛКЗ* 90); **сѣдѣли** 1 (1412 *Р* 81); **седѣли** 1 (1463 *AS* I, 55); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы сидил** (1470 *BD* I, 140); *дієприкм. теп. акт. дав. одн. ч.* **сѣдѧчомоу** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); **! сѧдѧчомоу** 1 (XV ст. *ВС* 34).
Див. ще ***ИСЪСѦСТИ, ОСЕСТИ 1, СЄСТИ 1, *СЄДАТИ.**

***СЄДИХМАТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, ар.* Sejid Ahmad): охматъ царъ одинъ царъ былъ, а нине два цари єсмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **седихматомъ** (1484 *ЯМ*).

***СЄДМ ДЄСѦТ** *див.* **СЄДЄМДЄСѢТЬ.**

***СЄДМЬ** *числ.* (5) (*цсл.* седмь) сім: и боуди ємоу клѦтва... о(т) сты(х) оць иже на се(д)ми съборѣ(х) бывши(х) (Київ, 1446 *Р* 154); а хто учне(т) устоупатисѦ и пакасти(!).. да боуди на немъ о(т) на(с) кля(т)ва... и маранаѳта... свты(х) о(т)цъ седми соборо(в) вселе(н)ски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* **седи(м)** (1458 *Mih. Doc.* 121); *род.* **седми** (1481 *ГПМ*); *знах.* **седемъ, седе(м)** (1449 *Cost.* II, 378); *місц.* **иа се(д)ми** (1446 *Р* 154).
Див. ще **СЕМЬ.**

! СЄ ДОБРЫЙ ⟨НЕДОБРЫЙ⟩ (1): Сє добрый (!) обычай бы(л) о(т)кладанїю роко(в) велїкы(х) земьскы(х) алюбо по(д)ро(ч)кы(х) (!) малы(х) што(ж) на (!) землѦнє межї собою имелї (XV ст. *ВС* 39 зв.).
Див. **НЕДОБРЫЙ.**

***СЄДѢТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

***СЄЄТИ** *див.* **СЇАТИ.**

СЄИ *див.* **СИ І.**

***СЄЇ** *див.* **СИ І.**

СЄКАРЪ, СЄКАРЬ, СЪКАРЪ *ч.* (60) (*особова назва*): А на то єст вѣра... боѦр наших: в. п. Збиара, и в. п. Нѣг... в. п. Грозѣ, в. п. Съкаръ пъръкълаба новоградскаго (Сучава, 1479 *BD* I, 221—222); а на то єст... вѣра пана секаръ новоградского (Сучава, 1492 *Cost. S.* 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Съкаръ** 2 (1491 *BD* I, 453, 464); *зам. род.* вѣра **Секаръ, Секарь, ⟨Се⟩каръ, Се⟨каръ⟩** 55 (1487 *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 356, 362; 1489 *BD* I, 372; 1490 *BD* I, 384, 386; 1491 *BD* I, 459, 492; *Cost. S.* 153; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **Съкаръ** 2 (1479 *BD* I, 222; 1486 *BD* I, 290); *род. одн.* **Секара** (1486 *DC* 144).

СЄКИРИНСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): а при то(м) бы(л) оуроженыи панъ григорь багавьскыи а панъ Ѧкушь секиринскыи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* сєкиринскыи (1420 *ПГАГ*).

***СЄКРИЮЛЬ** *ч.* (1) (*назва озера у Молдавському князівстві*): мы, Стефан воевода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили есми... нашему монастирю... на Прутѣ... озерце Секриюль (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165).

ФОРМИ: *знах. одн.* Секриюль (1473 *ШКН* 165).

***СЄКТЄБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЄКТѦБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**

***СЄКШОАРЪ** *ч.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): хотар... на два доуби близчата и знаменани... от това черес сєкшоаръ на єдин доубь знаменан (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах. одн.* **секшоаръ** (1495 *BD* II, 63).

СЄЛЄВЄСТРЇИ *див.* **СЄЛИВЄСТРЇИ.**

СЄЛЄВЄСТРОУ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, цсл.* Сєливестръ, *лат.* Silvester) Сильвестр: мы Стефан воєвода... знаменито чинымъ... оже... оутвєрдимъ и оукрѣпимъ наш монастир от Побратѣ... где єст єгоумен молєбник нашъ кир поп Сєлєвєстроу (Сучава, 1466 *BD* I, 105).

Див. ще ***СИЛЄВЄСТРЪ.**

СЄЛЄВЄСТРѢНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): и дали єсмы ємоу оу нашеи земли молдавскои осемъ селъ на имѦ... онєщи... и сєлєвєстрѣнїи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *наз.* сєлєвєстрѣиїи (1436 *Cost.* I, 488).

***СЄЛИВЄСТРИ** *див.* **СЄЛИВЄСТРЇИ.**

СЄЛИВЄСТРЇИ, СЄЛЄВЄСТРЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): на то да єст тоє село Селевєстрїи, оба коути, Марини Лолки от нас оурик и съ въсємь доходомъ (Сучава, 1481 *BD* I, 249).

ФОРМИ: *наз.* **Сєливєстрїи** 2 (1481 *BD* I, 248, 249); **Сєлєвєстрїи** 1 (1481 *BD* I, 249); *знах.* **Сєливєстрїи** 1 (1481 *BD* I, 249); **Сєливестри** 1 (1481 *BD* I, 249).

***СЄЛИВОНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Силоуянъ, *гр.* Σιλουανός, *лат.* Silvanus) Саливон: Пишетъ король е. м... абы Петругъ не вступался въ тыи люди, на имя въ Езыкеича... а въ Селивона (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Селивоиа** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **СИЛЇОН, СИЛОУАНЪ.**

***СЄЛИДБА** *ж.* (2) (*цсл.* сєлитва) житло, поселення: одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а єстли бы вже нє мог того подворѦ оправити я, вже тогды маю пѣнѦзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни... отложити шест копъ грошей широкоє личбы так добрыми грошми какжє єсми самъ оу єє милости брал и накладъ єє милости отложити, а што коли сєлидбу наложит на тоє подворє (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сєлидбу, селидбу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1494 *AS* I, 101).

Див. ще ***ОСЄЛЄНЄ.**

СЄЛИТ *дієсл. недок.* (2) (що) селити, будувати: мы єзъдживали тоут в ловы, коли дворєц Березкий над рекою Зєлвою на стадо своє панъ Копач сєлит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *інф.* **сєлит** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***ОСЄЛИТИ, ПОСЕЛИТИ, *СЄЛИТИ СѦ.**

***СЄЛИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*влаштовувати собі житло*) селитися, будуватися: а тих люди, варє кто имоут сѦ селити оу том село, а они да имают от нас великою тарканство и великою слобозию (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **имоут сѦ селити** (1466 *BD* I, 95).

Див. ще **ПОСЕЛИТИ, СЄЛИТ.**

! СЄЛИТЪ ⟨СЄДИТЪ⟩ (1): а хотаръ имъ колко оузмогоутъ оживати три села доситъ а за проуто(м) на дерєнико(х) да єстъ мѣсть (sic.— *Прим. вид.*) где танко сєлитъ (sic.—*Прим. вид.*) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

Див. **СЄДИТИ.**

СЄЛИЩА *ж.* (31) (*рум.* seliștea, *слов.* селище) **1.** (*невелике село, осада*) селище (29): а хотаръ сєлищи, и поустины колко възмогоутъ оживати два села досытъ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); а хотарь тои сєлишчи и полѣны, коуды из вѣка оживали (Баків, 1462 *BD* I, 56); а азь... єсмь дал Мърини, дочки Тоадєра Продана... єдноу нашоу сєлищоу близ Нистра, на имѣ Громобитнаа (Сучава, 1488 *BD* I, 347); Тѣмь мы видѣвшє их правою и вѣрною слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми им... половина сєлищи на Бръладѣ на имѣ Фоундѣнїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 48); то єсть весь хотаръ тои сєлищє (б. м. н., 1500 *SD* 7);

с є л и щ а с к а н д а л о в а (1) (*назва селища у Молдавському князівстві*): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили єсми и(м)... сєлища скандалова, подли рошїори, и тодєрєщи (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

2. (*місце, де було колись село*) селище (1): а хота(р) тѣмь села(м) (*в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.*) корнїи и стр⟨им⟩бїи що на краковѣ и поусти(и) сєлищи, ти(ж) що на краковѣ, да є(ст) почєнши о(т) сочи о(т) лѣса долоу(в) до обрьшїю поточки иа доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєлища** 3 (1436 *Cost.* I, 459; 1456 *Cost.* II, 569; 1488 *BD* I, 347); *зам. знах.* **дали... єдна селища** 1 (1488 *BD* I, 345); *род. одн.* **сєлищи** (1483 *BD* I, 274, 275; 1495 *BD* II, 48; 1497 *BD* II, 119); *дав. одн.* **сєлищи, сєлишчи, сєлиш⟨т⟩и** 14 (1428 *Cost.* I, 209; 1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* I, 403; 1462 *BD* I, 56; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1483 *BD* I, 270, 275; 1488 *BD* I, 345; 1499 *BD* II, 160); **сєлищє** 1 (1500 *SD* 7); *знах. одн.* **сєлищоу** (1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 436; 1493 *BD* II, 31).

Див. ще **СЄЛИЩЄ.**

СЄЛИЩЄ, СЄЛИШЧЄ, СЄЛИЩО *с.* (184) **1.** (*невелике село, осада*) селище (120): My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce y druhoie sełyszcze Kameń (Ужів, 1420 *AS* I, 25); Ино мы... потвердили слоугам иашим... тоє прѦдречєноє сєлищє на Телѣжиновѣ потоцѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 224); Я булга(к) лисичи(н) сы(н)... чини(м) знаменито... што(ж) нєбожчикъ оць мои... записа(л) бы(л)... поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3); ⟨ино⟩ мы... дали и потвръдили єсми слоуги наши... ⟨тоа прѦдрєчєноє сєл⟩ищє на оусти исписали (б. м. н., 1500 *SD* 7);

s e ł y s z c z e W o r o n o w o (1) (*назва селища у Волинській землі*): My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu seliszcze naszo Nowostawce y druhoie sełyszcze Kameń... y po ryku Žerdi od sełyszcza Woronowa hory rykoiu Žerdyiu (Ужів, 1420 *AS* I, 25);

(*назви селищ у Молдавському князівстві*): с є л и щ є б є р ⟨ є ⟩ в о ⟨ є ⟩ в о (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє бєр⟨є⟩во⟨є⟩во (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); с є л и щ є д о б р ї и н о в о (2): мы александръ... чинымъ знаменито... оже... дали єсмы имъ ... сєлищє добрїиново (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233); мы александръ воєвода... чинымъ знаменито... оже... дали єсмы имъ оу нашеи земли... сєлищє добрїиново на хоморѣ где є(ст) монастиръ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); с є л и щ є д р а г о є в о (1): тѣм же мы... дали єсмы имь... сєлищє драгоєво (Сучава, 1435 *AUB* фотокоп.); с є л и щ є д о у м и н о (1): мы пєтръ воєвода ... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє доумино (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); с є л и щ є д ъ н ъ о в о (2) : мы Стєфа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... єсмо дали и потвръдили слоуга(м) наши(м)... сєлищє на имѣ сєлищє дънъово (Сучава, 1493 *ПГВСП*); с є л и щ є д ѣ л и н о (1): мы стєфан воєвода... чиним знаменито... оже... дали єсми ємоу... сєлищє

дѣлино (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 160); с є л и щ є з р ъ н о в о (1): мы Стефанъ воєво(да)... знаменито чини(м)... оже... потвръждаємъ... монастирю... сєлища зрънова (Сучава, 1443 *ПГСММ*); с є л и щ є м и к о в о (1): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... селищє миково (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); с є л и щ є м ы н є в о (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлище мынєво (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); с є л и щ є м ы р л є к о в о (1): мы Стєфанъ воєвода... чинымъ знаменито... оже... дали єсмы ємоу... сєлище мырлєково (Сучава, 1434 *Cost.* I, 374); с є л и щ є Н и к о о а р и н о (1): Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу... селище Никооарино (Сучава, 1459 *BD* I, 27); с є л и щ є о ц е л о в о (1): мы стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми ємоу... сєлище оцєлово (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); с є л и щ є п є т р и л о в о (1): мы пєтръ воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми ємоу... сєлищє пєтрилово (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); ⟨с є л и щ є⟩ р а д и ч є в о (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлище... радоулово и радичєво (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); ⟨с є л и щ є⟩ р а д о у л о в о (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлище флъфонино и радоулово (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); с є л и щ є р о ш ч и н о (1): мы иліа воєвода... чинимъ знаменито... оже... дали єсми ємоу... сєлищє рошчино (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); с є л и щ є с т ъ н и г о в о (1): и мы потому(ж) даємъ и дали єсми пану михаилу логофету тоє... селищє стънигово (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); с є л и щ є Т а т о у л о в о (4): А оу томже пак оустал пан Хєрман... и продал... сєлище Татоулово (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже... далї и потвердили єсми ємоу... селище Татоулово (Сучава, 1468 *BD* I, 129—130); с є л и щ є ф л ъ ф о н и н о (1): мы пєтръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвръдили єсмо имъ... селище флъфонино (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); Б и б а р ц о в о с є л и щ є (1) *див.* ***БИБАРЦОВЪ**; б р а т а н о в о ⟨с є л и щ є⟩ (1), с є л и щ є б р ъ т а и о в о (1) *див.* **БРАТАНОВЪ**; Г р а д и н о с є л и щ є (1) *див.* ***ГРАДИНЪ**; К о м а н о в о с є л и ш ч є (1) *див.* **КОМАНОВ**; м а р к о в о с є л и щ є (1) *див.* ***МАРКОВЪ**; н и к о р о в о с є л и щ є (1) *див.* ***НИКОРОВЪ**; т и г о м и р о в о с є л и щ є (2) *див.* ***ТИГОМИРОВЪ**; ц о л є в о с є л и щ є (1) *див.* ***ЦОЛЄВЪ**.

2. (*присілок*) селище (19): мы вєликии кнзь швитригаилъ... чинимъ знакомито... иже... даємъ и дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ оу луцкомъ повѣте... сь сєлищи и с нивами и с пашнѧми и с лєсы и з дубровами (Київ, 1433 *Р* 118); К Житомиру жъ селищо Жє(р)дєнєвъ а в томъ сєлищи три члвки всє слоуги (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Васильєвой Збаразкой... досталъсѧ... Вишнєвєць и со въсєми ис тыми приселки и съ селищи, што к тому издавна слушало (Манів, 1478 *AS* I, 76); То єст вєс хотар тръгоу Бръладоу и оусим селам и селищєм що прислоухают къ тръгоу Бръладоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

3. (*запустіле село; місце, де колись було село*) селищє (8): и єщє єсми дали... пан(у) доумѣ постєлнику... єдино мѣсто о(т) пустини ... на имѣ сєлище гавриловци, да осади(т) собѣ село (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); мы алєксандръ воєво(д) свѣдомо чини(м)... ажє... па(н) мань глобникови(ч) из дѧтми своими... продали сєлишча своа поу(с)таа... паноу михаилоу... и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имає(т) таа сєли(ш)ча держати и оживати и осадити (Сучава, 1452 *Cost.* II, 421—422); Се здѣся просилъ у насъ... Тишко Ходкєвичъ землицъ пустыхъ у Каменецкой волости, Степановскихъ селищъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12); Волеи кн⟨ѧ⟩зь Михайло на тых сєлищах люди садити (Кремеиець, 1497 *AS* I, 112).

4. (*заселена ділянка, садиба*) селище (5): My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iź dali iesmo słuzi naszomu Pawłu... tuiu zemlu naszu... z polmi, z dubrowami, z rudami y z sełyszczami y z potokami, z pasikami y z zapustami (Ужів, 1420 *AS* I, 25); в сеножати от Божовское границы до Олзаровское границы и селище за его дворомъ отъ Нового ставу до Бѣцъского ставу... брату моему (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєлищє, сєлишчє, селище** 16 (1435 *AUB* фотокоп.; 1445 *Cost.* II, 219; 1462 *BD* I, 55; 1467 *BD* I, 117; бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1493 *BD* II, 19; *Cost. S.* 176; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1495 *BD* II, 64 і т. ін.); **селищо** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *зам. род.* **до (половина) селищє** 4 (1489 *BD* I, 374; 1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* **а хотар... тоє сєлишчє** 1 (1493 *Cost. S.* 176); *род. одн.* **сєлища, sełyszcza** (1420 *AS* I, 25; *Cost.* I, 135; 1499 *ПИ* № 3); *дав. одн.* **сєлищу, селищоу** 4 (1465 *ДГСОС*; 1467 *BD* I, 117; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1499 *ПИ* № 3); **сѣлищю** 3 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах. одн.* **селище, сєлиштє, ⟨сєл⟩ище, seliszcze, sełyszcze, сєлишчє, сєлищ⟨є⟩** 91 (1415 *Cost.* I, 116; 1427 *Р* 109; 1434 *Cost.* I, 374; 1438 *Р* 138; 1443 *Cost.* II, 160; 1459 *BD* I, 27; 1468 *BD* I, 130; 1479 *BD* I, 224; 1490 *BD* I, 436; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **! силищє, си⟨лищє⟩** 6 (1437 *Cost.* I, 541; 1443 *Cost.* II, 160; 1448 *Cost.* II, 316, 342; 1479 *BD* I, 223); **селищо** 2 (1451 *ЗНТШ* XI, 10; 1463 *AS* I, 55); *місц. одн.* **на (в) сєлищи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 92 зв.); *наз. мн.* **сєлища** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 76); *род. мн.* **сєлищъ, sełyszcz, сєлишчь** 5 (1420 *AS* I, 25; 1452 *Cost.* II, 422; 1454 *АЛМ* 12; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1497 *AS* I, 112); **! силищь** 1 (1493 *BD* II, 6); *дав. мн.* **селищамь, сєлищам, сєлищамъ, сєлишча(м)** 7 (1436 *Cost.* I, 476; 1441 *DBAc* 35; 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 569; 1459 *BD* I, 27; 1468 *BD* I, 127; 1469 *BD* I, 134); **сєлищє(м), селищєм** 4 (1443 *Cost.* II, 144; *ПГСММ;* 1448 *Cost.* II, 317; 1495 *BD* II, 64); **сєлищо(м)** 2 (XV ст. *BC* 27 зв.; 1443 *Cost.* II, 180); **сєлищѣмъ** 1 (1448 *Cost.* II, 355); *знах. мн.* **селища, сєлишча, сєли(ш)ча** 6 (1429 *Cost.* I, 269; 1443 *ПГСММ;* 1452 *Cost.* II, 422; 1459 *Р* 171; 1497 *AS* I, 112); **сѣлища** 1 (2-а пол. XV ст. *СПС*); *ор. мн.* **сєлищи** 11 (1433 *Р* 118; 1437 *AS* I, 34; *Р* 136; 1438 *Р* 138; 1444 *AS* I, 40; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 118; *Р* 152; 1478 *AS* I, 76; 1494 *АЛМ* 54); **sełyszczami** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); *місц. мн.* **на сєлищах** 1 (1497 *AS* I, 112); **на сєлищохъ** 1 (1499 *РИБ* 776); *зам. род.* **тѧ(х) то сєлища(х)** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *знах. дв.* **сєлищи** (1429 *Р* 112; 1439 *Cost.* II, 35; 1459 *BD* I, 27).

Див. ще **ДІОНИШЄВО СЄЛИЩЄ, СЄЛИЩА.**

СЄЛИЩѢНОУЛ *ч.* (3) (*особова назва*): а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Пътроу Сєлищѣноул тоє прѧдреченоє село (Сучава, 1491 *BD* I, 467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сєлищѣноул** (1491 *BD* I, 467); *дав. одн.* **сєлищѣноулоу, Сєлищѣноул** (1491 *BD* I, 467).

СЄЛО, СѢЛО *с.* (1853) 1. (*заселена ділянка землі*) село (1801): Паки же... даемо... тому господину отцу владыце... село наше Бусчу... зъ лесами... зъ гаями, ловами и зо всякими пожытками (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 6/I, 2—3); то всє єсмо потвердили... слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому... съ всѣми границями яко из вѣка, вѣчно прислушало к тым селумъ, исъ земею (!), исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а тако продалъ яко самъ держѧлъ и с нивами и сѣножатми и ставы и со лѣсы з дубровами и с пасиками со всѣми границѧми і вдоложь і пуперекъ того існого сєла (Львів, 1400 *Р* 61); мы иліа воєвода... чини(м) знаменито... ажє... дали єсми... манастыри стомоу възнє(с)єнїю о(т) нємца єдно село (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); а з дроугого села з наших людей с рѣпинич придал єсми дани тои сполнѧючи двѣ кади мєдоу и поудовню, а чотыры копи грошей без пол шоста гроша, и жита трииадцат бочок (б. м. н.,

1470 *AS* I, 67); Частокро(т) бываю(т) сєла поуста пановъ коли сєлАнА идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бє(з) вины (XV ст. *BC* 26); А хотар томоу вышеписанномоу селоу... да єст от оусих сторон по старомоу хотароу (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

є о у ф и м к о в о с є л о (2) *див.* ***ЄОУФИМКОВЪ;** З е м е н с к о е с е л о (1) *див.* ***ЗЄМЄНЬСКИИ**; с а д и т и с є л о (1), с є л о с а д и т и (1) *див.* **САДИТИ** 1.

2. *(присілок біля села; пригородне село)* село (26): К Житомироу жъ сєло роудники а в томъ сєлє девять чл҃вка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Къ грежаномъ приселокъ Солодырє(в)ци а в томъ сєлє дє(и) оди(н) слоуга а три даиъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

3. жителі села (20): а хотаръ томоу сєлоу колко оузможетъ оживати єдно *сєло* доситъ (Сучава, 1427 *DBAc* 22); да нє да(ст) тоє сєло ни да(н), нї илиша, ни подводоу, ни дєсѣтиноу... ни на мли(н) да нє робѣтъ, ни на горо(д), ни вино да нє возѣтъ, ни на воиско и нїколи да нє ходѣтъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); а двє земли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры мєдоу здавна а на толокоу ходять и окольнАя село (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

◇ с е л о п а н ъ ц е р н о е (1) село, обов'язком якого було нести військову службу: и тыи вси пошлины ему есмо отпустили — съ того села панъцерного тыхъ пошлинъ вышейписаныхъ не надобе ему давати; а маеть онъ съ того села службу панъцерную служыти (Вільна, 1499 *РИБ* 777).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєло, ⟨сє⟩ло** 89 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1418 *Cost.* I, 127; 1424 *P* 100; 1433 *P* 125; 1444 *Cost.* II, 207; 1454 *ПГПММ*; 1466 *AS* I, 60; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **сѣло** 1 (XV ст. *BC* 14); *зам. род.* от (подли, половина) **село** 129 (1445 *DIR«A»* 483; 1455 *Cost.* II, 549; 1458 *ПГСММЦ;* 1465 *BD* I, 88; 1472 *Cost. S.* 87; 1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I. 267; 1488 *BD* I, 325; 1491 *BD* I, 491; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. дав.* томоу **село** 14 (1428 *Cost.* I, 206; 1438 *AUB* фотокоп.; 1448 *DIR* № 10 a.; 1460 *Cost. S.* 41; 1479 *BD* I, 221; 1480 *BD* I, 244; 1486 *BD* I, 290; 1491 *BD* I, 464; 1492 *Cost. S.* 162; 1497 *BD* II, 96 і т. ін.); *зам. ор.* съ... **село** 1 (1438 *DBAc* 28); *зам. місц.* **оу том село** 1 (1466 *BD* I, 95); *зам. наз. мн.* на толокоу ходять и окольнАя **сєло** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **села, сє(л), siela, szela, с(є)ла, села** 132 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1366 *P* 12; 1400 *P* 61; 1412 *P* 81; 1424 *P* 100; 1432 *Cost.* I, 327; 1448 *Cost.* II, 355; 1459 *DIR«A»* 514; 1470 *AS* I, 67; 1499 *RA* 257 і т. ін.); **о(т) ! сєлѣ** 1 (1472 *DIR«A»* 528); *дав. одн.* **сєлу, сєлоу, selu, сєл⟨у⟩** (1378 *P* 26; 1393 *Cost.* I, 13; 1426 *BAM* 22; 1443 *Cost.* II, 138; 1451 *P* 156; 1470 *AS* I, 67; 1478 *AS* III, 17; 1488 *BD* I, 363; 1495 *BD* II, 57; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *знах. одн.* **сєло, szelo, сєл⟨о⟩, сєл(о), ⟨сє⟩ло, сєлу** 627 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1377 *P* 24; 1403 *ДГАА;* 1424 *P* 102; 1435 *P* 134; 1446 *P* 152; 1461 *AS* I, 53; 1481 *BD* I, 258; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **сьло** 1 (1445 *СРК*); **! єло** 1 (1443 *Cost.* II, 120); **! села** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **сєлом, сєломъ, сєло(м)** (1443 *ПГСММ*; 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 582; XV ст. *BC* 16 зв.; 1482 *AS* I, 81); *місц. одн.* **оу (во, в) сєлє, сє⟨...⟩** 44 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв.; XV ст. *BC* 21; 1478 *ЗРМ* і т. ін.); **на (въ, оу, во) сєлѣ, сє⟨лѣ⟩, ⟨с⟩єлѣ** 14 (1398 *P* 57; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *P* 79; 1415 *P* 87; 1424 *P* 102; 1429 *Cost.* I, 239; 1435 *P* 134; XV ст. *BC* 32 зв., 36; 1445 *Cost.* II, 211); **оу (w) сєли, sely** 4 (1395 *GL* 166; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1458 *ПГСММЦ*; 1499 *BD* II, 135); *наз. мн.* **сєла** 36 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1428 *Cost.* I, 233; 1435 *Cost.* I, 403; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ГПХМ;* 1463 *AS* I, 54; 1471 *DIR«A»* 525; 1495 *BD* II, 59; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **сє(л)** 1 (1447 *Cost.* II, 288); *зам. род.* **о(т)... сєла** 1 (1446 *Cost.* II, 263); *зам. місц.* **оу трїє(х)... тѣх сєла** 2 (1472 *DIR «A»* 530; 1481 *BD* I, 257); **сєловє** 1 (1491 *BD* I, 463); *род. мн.* **сел, сєлъ, сель, сє(л)** 33 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1404 *P* 70; 1427 *Cost.* I, 196; 1436 *Cost.* I, 488; 1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ГПХМ*; 1463 *AS* I, 55; 1475 *BD* I, 200; 1490 *DC* 148; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *зам. знах.* **привилїє имала на тих сель (сє(л), сєл)** 4 (1456 *Cost.* II, 577; 1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 329; 1491 *BD* I, 445); *зам. місц.* **жити оу ты(х) сєль (сєл)** 2 (1458 *DIR«A»* 512; 1490 *BD* I, 420); *дав. мн.* **сєламъ, сєламь, сєла(м), сєлам, сєл⟨амъ⟩** 105 (1409 *Cost.* I, 65; 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *Cost.* I, 178; 1434 *Cost.* I, 386; 1444 *AS* I, 40; 1458 *BD* I, 20; 1472 *Cost. D.* 26; 1487 *BD* I, 517; 1490 *Cost. S.* 141; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **сєломь, сєломъ, сєлом, сєло(м)** 91 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1392 *Cost.* I, 7; 1404 *P* 70; 1415 *Cost.* I, 121; 1429 *Cost.* I, 290; 1437 *P* 136; 1444 *AS* I, 40; 1455 *Cost.* II, 549; 1482 *AS* I, 79; 1488 *РИБ* 222 і т. ін.); **сєлумъ** 1 (1361 *AGZ* 6); *зам. знах.* **дали ему сєлам** 1 (1459 *Cost. S.* 22); *знах. мн.* **сєла, сє(л)** 238 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1392 *Cost.* I, 7; 1404 *ГМ*; 1415 *Cost.* I, 122; 1433 *P* 127; 1446 *P* 152; 1458 *BD* I, 20; 1470 *BD* I, 153; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **сѣла** 1 (1444 *AS* I, 40); **сєлы** 1 (1448 *Cost.* II, 305); **! сла** 1 (1448 *AS* I, 44); **сєловє** 1 (1491 *BD* I, 463); *зам. род. мн.* **дали... шєсть сєла** 1 (1429 *Cost.* I, 280); *зам. знах. одн.* **дали... сєла на рєвти гдє мли(н)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. мн.* **сєлы** (1396 *AS* I, 20; 1404 *P* 68; 1411 *P* 79; 1418 *P* 89; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *P* 125; 1434 *P* 128; 1436 *Cost.* II, 706; 1475 *AS* I, 71; 1482 *AS* I, 81 і т. ін.); *місц. мн.* **въ (оу, на) сєлахъ, сєла(х), сєлах, сєлахь** 21 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1459 *BD* I, 29; 1471 *DIR«A»* 525; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 434; *DC* 148; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **оу (в, въ) сєлєхъ, сєлє(х)** 5 (XV ст. *BC* 25 зв., 26, 28, 28 зв.; 1499 *РИБ* 776); **оу сєло(х)** 3 (1449 *Cost.* II, 391; 1456 *ГПХМ*); **в, оу сєлѣ(х), сєлѣхъ** 3 (XV ст. *СЯ* 42; 1482 *AS* I, 80, 81); **оу ты(х) сє(л)** 3 (1448 *ДГПР; DIR«A»* 491); **оу сєлихъ** 1 (1449 *Cost.* II, 746); **оу тѣх ! сєла** 2 (1472 *DIR«A»* 530; 1481 *BD* I, 257); *зам. род.* **от (ис) сєла(х), сєлахъ, сєлах, сєлахь** 13 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1466 *BD* I, 105; 1467 *Mih. Doc* 125; 1472 *DIR«A»* 530; 1488 *BD* I, 345 і т. ін.); **от сєло(х)** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *наз. дв.* **сєлѣ** (1436 *BAM* 33); *дав. дв.* **сєлома** (1423 *Cost.* I, 157); *знах. дв.* **сєлѣ, сєл(ѣ)** 20 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1408 *Cost.* I, 61; 1412 *DIR«A»* 440; 1426 *BAM* 21; 1432 *Cost.* I, 330; 1435 *МЭФ*; 1441 *DBAc* 37; 1454 *P* 163; 1475 *BD* I, 199; 1488 *BD* I, 355 і т. ін.); **сєли** 2 (1400 *Cost.* I, 36; 1436 *Cost.* I, 455).

Див. ще **БОРИСОВО СЄЛО, ДЇЯКОУЛОВО СЄЛО, НОВОЄ СЄЛО[1], НОВОЄ СЄЛО[2], ПАРЧИНО СЄЛО, *ТОРГОВИЦКОЄ СЄЛО, *ХОДОРКОВО СЄЛО.**

***СЄЛСКИИ** *див.* ***СЄЛЬСКИИ.**

СЄЛЦЄ *с.* (17) 1. *(невелике село, присілок)* сільце (12): къ чудновоу сє(л)цо яворо(в)ци а в то(м) сєлци два слоуги на во(и)ноу ходять а одинъ чл҃вкъ подымъщиноу даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); а єщє ки⟨А⟩зю Сємєноу досталъ сА дворъ Городок со всими тыми сєлы, штожь к томоу здавна тАгнєть, а єщє к томоу сєлцє Студєиоковци со всим с тым, штожь к томоу сєлцю здавна тАгнєть (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

2. *(село)* сільце (5): князь Олехно Василевичъ Глазына... просилъ въ насъ въ Смоленъскомъ повете... села, на имя Давыдкова Сковородина... а Самотыина а Пронозиныхъ и ихъ товарышовъ, што въ тыхъ сел⟨ь⟩цахъ седять (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сє(л)цо** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **сєлцє** 1 (1475 *AS* I, 71); *дав. одн.* **сє(л)цу** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **сєлцю** 1 (1475 *AS* I, 71); *знах. одн.* **сєлцє** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **сє(л)цо** 1 (1499 *ВФ*); **сельцо** 1 (1499 *ВФ*); *місц. одн.* **в сє(л)ци, сєлци** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); **в сельци** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *род. мн.* **селецъ** (1499 *РИБ* 776); *знах. мн.* **сєлца** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **сельца** 1 (1499 *РИБ* 777); *місц. мн.* **въ сел⟨ь⟩цахъ** (1499 *РИБ* 776).

***СЄЛЦО** *див.* **СЄЛЦЄ.**

***СЕЛЬСКИИ** *прикм.* (3) *(який розташований у селі)* сільський: О поустыні се(л)скои алюбо местьскои (XV ст. *ВС* 7).
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* о **сельскои** 2 (XV ст. *ВС* 23, 23 зв.); о се(л)скои 1 (XV ст. *ВС* 7).
***СЕЛЬЦО** *див.* **СЕЛЦЕ.**
***СЕЛѢТИНЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* почьнши ‹х›отар тои бранищи от обръшіи Лаоури... та до обръшіє Селѣтина (Сучава, 1490 *BD* I, 420).
ФОРМИ: *род. одн.* **Селѣтина** (1490 *BD* I, 420).
***СЕЛѦНИНЪ** *ч.* (2) селянин: Частокро(т) бываю(т) села поуста пановъ коли селѦнѦ (!) идоу(т) про(ч) о(т) свои(х) пановъ бе(з) вины (XV ст. *ВС* 26).
ФОРМИ: *дав. одн.* **селѧниноу** (XV ст. *ВС* 26 зв.); *наз. мн.* **! селѧнѧ** (XV ст. *ВС* 26).
СЕМ *див.* **СЕМЬ.**
СЕМАШКО, СЕМАШЪКО *ч.* (13) *(особова назва):* А при томь были сведоки... пань киркидии па(н) семашко (Луцьк, 1434 *Р* 128); при сем моем записном листе были панове люде добрые: пан Семашъко, пан Гринко Мукосъевич (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); А при томъ были... па(н) Семашко Єпифановичъ панъ ва(н)ко петрашковичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Семашко, семашко, Семашъко** (1434 *Р* 128; 1445 *Р* 149, 151; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *Р* 157; 1452 *Р* 161; 1461 *AS* I, 54; 1463 *AS* I, 55; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *ЗРМ* і т. ін.); *род. одн.* **Семашка** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).
***СЕМАШКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а тые двѣ части того именіа... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши, окромъ тыхъ пенезей, што е. м. далъ за тое именіе мое пану Василю Семашковичу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8).
ФОРМИ: *род. одн.* **Семашковича** (1449 *АЛМ* 8); *дав. одн.* **Семашковичу** (1449 *АЛМ* 8).
СЕМАШЪКО *див.* **СЕМАШКО.**
СЕМАШЪКОВЪ *прикм.* (3): а пана самашко(в) (так.— *Прим. вид.*) приказъ (Острог, 1437 *Р* 137); Приказъ пана Семашъковъ (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Семашъковъ** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **! самашьковъ, ! самашко(в)** 2 (1437 *Р* 137; 1438 *Р* 139).
Пор. **СЕМАШКО.**
СЕМДЕСѦТ, СЕМДЕСЯТЪ, СЕМЪДЕСЯТ, СѢМДЕСѦТЪ *числ.* (11) сімдесят: а дана... грамота... по бж҃ьюмъ нарожѣнъѣ тисѦчю лѣ(т) и. т҃. лѣ(т) и сѣмъдесѦтъ лѣ(т) и осмое лѣ(т) (Бохур, 1377 *Р* 24); писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, круг слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца февруарія девятьнадцатого, на серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); А тому всему сума семдесѦт копъ грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).
ФОРМИ: *наз.* **семдесятъ** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **семдесѧт, семъдесят, се(м)десѧ(т), семьдесѧ(т)** 4 (1475 *AS* I, 72; XV ст. *ВС* 6, 17; 1497—1498 *АЛРГ* 79); **сѣмдесѧтъ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); *знах.* **семдесѧтъ, семдесятъ** 3 (1494 — 1495 *АЛРГ* 60; 1495 *РИБ* 620, 621); **семдесѧт** 1 (1492 *AS* III, 23); **сѣмъдесѧтъ** 1 (1377 *Р* 24).
Див. ще **СЕДЕМДЕСѢТЬ.**
***СЕМДЕСѦТЪ** *див.* **СЕМДЕСѦТ.**
СЕМЕН *див.* **СЕМЕНЪ.**
СЕМЕНИКЪ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Семенъ): первыи поручни(к) кнѦ(з) михаило... матфѣи оусови(ч) семеникъ кнѦ(з) михаиловъ (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).
ФОРМИ: *наз. одн.* **семеникъ** (1392 *Р* 47).
Див. ще **СЕМЕНКО, СЕНКО.**
СЕМЕНКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Семенъ): А свѣдци на то гринко... семенко карабчѣевьскии (Смотрич, 1375 *Р* 20).
ФОРМИ: *наз. одн.* **семенко** (1375 *Р* 20).
Див. ще **СЕМЕНИКЪ, СЕНКО.**
***СЕМЕНОВА** *див.* **СЕМЕНОВАѦ.**
СЕМЕНОВАѦ, СЕМЕНОВАЯ *ж.* (19) *(особова назва):* Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская и съ сыномъ своимъ Иваномъ княземъ Семеновичемъ жаловали есьмо и дали слузѣ нашому... церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ... штожъ кнехиня (sic.— *Прим. вид.*) Семеновая Александровича, кнегиня Маря Пинская и сынъ ее, князь Василей Семеновичъ, за его служъбу дали ему имен‹ь›ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Семеновая, Семеновая** (1465 *АкВАК* III, 4; 1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 121; 1488 *AS* I, 242; 1489 *AS* I, 89; 1497 *РИБ* 683); *род. одн.* **Семеновое** 1 (1497 *РИБ* 683); **Семеновы** 1 (1482 *AS* I, 79); *дав. одн.* **Семеновой** 7 (1482 *AS* I, 79; 1485—1500 *AS* I, 120, 121; 1487 *AS* I, 87; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 101); **! Семеной** 1 (1485—1500 *AS* I, 121); *ор. одн.* **Семеновою** (1482 *AS* I, 79).
СЕМЕНОВИЧЪ, СЕМЕНОВИЧ *ч.* (20) *(особова назва):* Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру, къ Светому Спасу и къ Кобрыню, ино онъ небощикъ... тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); мы Олєксандръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)*... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѦхотнє вроженого кн‹Ѧ›жати Костентина Ивановича Острозского... ємоу имѣнє н‹а›шє имєнємъ ЗвѦгол... в повѣтє Києвскомъ, што держал первѣй сего кн‹Ѧ›зь Василеи а кн‹Ѧ›зь Андрѣй Семеновичи ЗвѦголскиє, дали єсмо... через сєс н‹а›шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Семеновичъ** 4 (1401 *АкВАК* III, 2; 1492 *АЛМ* 31; 1497 *РИБ* 683); **Семенович, семенови(ч)** 2 (1487 *AS* I, 239; 1495 *ВМБС*); *род. одн.* **Семеновича, Семеновича** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1454 *AS* III, 10; 1487 *AS* I, 239; 1497 *РИБ* 684); *дав. одн.* **Семеновичю** (1487 *AS* I, 239); *знах. одн.* **семеновича** (1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*); *ор. одн.* **Семеновичемъ** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **Семеновичомъ** 1 (1495 *АЛМ* 83); *наз. мн.* **Семеновичи** (1499 *AS* I, 117).
***СЕМЕНОВИЧЬ** *див.* **СЕМЕНОВИЧЪ.**
СЕМЕНОВКА[1] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Семенівка: мы великиі кн҃зь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запісали ленькови зарубичю таѦ села... в кремѦнецкои волости вандруга а семеновка на рецѣ семеновце (Житомир, 1433 *Р* 126).
ФОРМИ: *наз. одн.* **семеновка** (1433 *Р* 126).
***СЕМЕНОВКА**[2] *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі)* Семенівка: y ktomu prydali iesmo Solomen y Rudku — Turuwku y Korowiuiu, a z druhoy storony po dubrowu Sitnuiu i po ryku Semenowku (Ужів, 1421 *AS* I, 27); мы великиї кн҃зь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ... иже дали єсмо и запісали ленькови зарубичю таѦ села... вандруга а семеновка на рецѣ семеновцє (Житомир, 1433 *Р* 126).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Semenowku** (1421 *AS* I, 27); *місц. одн.* **па Semenowce, семеновцє** (1421 *AS* I, 27; 1433 *Р* 126).
***СЕМЕНОВНА** *ж.* (1) *(особова назва):* Записоую... кнѦгини УлиѦнє Семеновнє Голшанских на своих именѦхъ отчизнихъ... тоую тисѦч коп, штож она принесла от брати своих из Голшан... за менє идоучи (Кобринь, 1454 *AS* III, 10).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Семеновнє** (1454 *AS* III, 10).
***СЕМЕНОВЪ** *прикм.* (1): жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова на дѦ(д)ковичо(в) свои(х) (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **семенова** (1495 *ВК*).
Пор. **СЕМЕНЪ.**
! СЕМЕНОЙ ‹СЕМЕНОВОЙ› *див.* **СЕМЕНОВАѦ.**

СЄМЄНЪ, СЄМЄН, СЕМЕНЬ, СЄМѢН *ч.* (103) (*особова назва, цсл.* Симєонъ, *гр.* Συμεών, *гебр.* shim'ōn): а при томь былъ... сємєнъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); Я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину Ѳеодосію (Київ, 1398 *ДГПМ*); Я кн(ѧ)зъ Юри Василевич Жаславский вызнаваю сим моим листом... ижет продал єсми пану Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Старостѣ луцкому и Каменецкому... князю Семену Юревичу (Краків, 1499 *АЛМ* 36).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Семенъ, Семенъ, Семеиь, Семен, Семе(н)** 51 (1359 *Р* 10; 1398 *ДГПМ;* 1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *AS* III, 9; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1465 *ДГСОС*; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1487 *РИБ* 434; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **Сємѣн** 1 (1482 *AS* I, 81); *род. одн.* **Семена** (1376 *Р* 22; 1430 *ГВКЛ* 7; 1454 *AS* III, 10; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1494 *AS* I, 102); *дав. одн.* **Семеноу, Семеиу, Семеиу** 23 (1461 *AS* I, 53; 1463 *AS* I, 54; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 79; 1490 *ЗХП*; 1495 *АЛРГ* 55; 1496 *АкЮЗР* I, 298; 1499 *АЛМ* 36 і т. ін.); **Сємѣну** 6 (1482 *AS* I, 80, 81); **! Мємєноу** 1 (1475 *AS* I, 70); *знах. одн.* **Сємена** 2 (1475 *AS* I, 69, 70); **Семѣна** 1 (1492 *AS* III, 24); *ор. одн.* **Семеномъ, Семеномь, Семено(м)** 8 (1459 *Р* 174; 1463 *AS* I, 55; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I. 79, 80; 1495 *ПЛПС*); **Семѣномъ, Семѣном** 3 (1482 *AS* I, 80); *ор. мн.* **Семєны** 1 (1478 *AS* I, 76); **Сємєнъи** 1 (1478 *AS* I, 76).

Див. ще **СИМЄОНЪ.**

***СЕМЕОНЪ** *див.* **СИМЄОНЪ.**

СЄМЄРО *числ. зб.* (1) семеро: Грєжаны дво(р) а в томъ дворе... семєро свинє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз.* **семеро** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

SEMKROT *присл.* (1) (*стп.* siedmkroć) сім разів: My z kniaziem Szwitrykhayłom peremiria nechoczem derżat, zaniuż... nam semkrot prysiahał... i wsie izłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI. 139)

СЄМЪ *див.* **СЄМЬ.**

СЄМЪДЄСЯТ *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

СЕМЫЙ, СЕМЫ *числ.* (22) сьомий: Писанъ въ великомъ Луцку, лета ... 6830, индикта семого (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Дан в Киеве июля двадцать третего дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Писанъ у Вильни, въ лѣто семое тысечи семое, мѣсяца Іюня пятого дня, индикта второго (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **семый** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); **семы** 1 (бл. 1500 *АСД* II, № 4); **! всє(и)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *род. одн. ч., с.* **семого** 2 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); **szomoho** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *знах. одн. ч.* **! samyj** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *наз. одн. с.* **семоє** (1407 *Р* 72); *знах. одн. с.* **сємоє** (1359 *Р* 10; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; *Р* 174; 1499 *AS* I, 118; *АСД* VI, 3); *род. одн. ж.* **семое** 4 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; *ЗНТШ* XI, 13; 1498 *АЛРГ* 82; 1499 *АСД* VI, 3); **сємои** 1 (1440 *Р* 142); *знах. одн. ж.* **семую** 1 (1498 *АЛРГ* 82); **сему** 1 (1495 *АЛМ* 83); *місц. одн. ж.* **по семой** (1487 *РИБ* 226).

СЕМЫНАДЦЯТЪ *числ.* (2) сімнадцятий: Пысанъ в Новоселыце, Декабра семынадцятъ день, Индыктъ семый (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); писанъ оу пєрєвалєхъ сємои тисѧчи дєвѧ(т) со(т) чотырдесѧтого лѣта мисѧца августа сємого на(д)пѧ(т) днѧ инди(к)та трєтєго (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **семынадцятъ** (1430 *ГВКЛ* 9); *род. одн. ч.* **сємого на(д)цѧ(т)** (1440 *Р* 142).

СЕМЬ, СЄМ, СЄМ, СЕМЪ *числ.* (19) сім: а то на каждую нєдѣлю каждому теслѣ давалъ по с^{s}ми грои (!) широкихъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); И мы Бориса спытали: мовилъ ли еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячей осмое (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз.* **семь, сем, сєм, семъ** (1470 *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92, 93; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1499 *AS* I, 118; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58; *АСД* II, № 3); *дав.* **семи, с^{s}ми** (1386—1418 *Р* 35; 1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ*); *знах.* **сем, семъ, семь** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1495 *АЛМ* 83; 1500 *АЛМ* вип. 2,58).

Див. ще ***СЄДМЬ.**

***СЄМЬДЄСѦТЪ** *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

***СЄМЬЮНОВО** *с.* (1) (*назва маєтку в Перемишльській землі*)*:* а и єщє далъ єсмь єму ловища оуюновѧ ото изъбищьного перєвоза... поколѧ сємьюново держить (Казимир, п. 1349 *Р* 4).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сємьюново** (п. 1349 *Р* 4).

СЄМѢН *див.* **СЄМЄНЪ.**

СЄНГОУШКОВИЧ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

СЕНДЮШКО *див.* **САНКГОУШКО.**

СЕНДЮШКОВИЧ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

***СЕНИКИ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Сеньки: записалъ есми и далъ село... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги... почонъ... одъ границы Сениковъ до Любецкого мосту (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род.* **Сениковъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

СЕНКГУШКОВИЧЪ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**

СЄНКО, СЄНЪКО, СЄНЬКО *ч.* (45) (*особова назва, пор.* Сємєнъ): а при то(м) были свѣдци... па(н) сєнко процєви(ч) па(н) малофѣи (Зудечів, 1413 *Р* 83); А пану Сеньку Олизаровичу... 13 судовъ северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); А при том были: кн(ѧ)зь Михайло Вишнєвєцкий... а пан Сєнько Дени(с)кович (*в ориг.* Дєникович.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1497 *AS* I, 112); Панъ Литавор маршалокъ а Ѳедко... брали личбу в ключника киевского в Сенька Полозовича (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сенко, Сенко, сєнъко** 19 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1430 *Р* 116; 1451 *AS* I, 45; 1465 *AS* I, 57; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 80; 1487 *AS* I, 239; 1488 *AS* I, 242 і т. ін.); **Сенько, сєнько** 10 (1424 *Р* 104; 1443 *Р* 145; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1465 *АкВАК* III, 4; 1469 *AS* I, 64; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1494—1495 *АЛРГ* 60; 1496 *АЛРГ* 72; 1497 *AS* I, 112); *род. одн.* **Сенька** 2 (1494—1495 *АЛРГ* 59; 1497—1498 *АЛРГ* 80); **Сєнка** 1 (1491 *AS* I, 94); *дав. одн.* **Сеньку, сєнькоу** 6 (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1487 *АМЛ*; 1496 *АЛРГ* 69, 72); **сенку, се(н)ку, сенкоу** 5 (1457 *Р* 165, 166; 1463 *ГГЯ*; 1494—1495 *АЛРГ* 59, 60); **сєнкови** 1 (1451 *ДГШХ*); *знах. одн.* **Сєнка** (1495 *АЛМ* 88).

Див. ще **СЄМЄНИКЪ, СЄМЄНКО.**

СЕНКОВАЯ *ж.* (3) (*особова назва*)*:* и тая Ганка передъ нами повѣдила, штожъ тыи два слѣды дала ей небожчыца пани Сенковая Кгедикгелдовича (Троки, 1494 *РИБ* 560).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сенковая** (1494 *РИБ* 560); *род. одн.* **Сенковое** (1494 *РИБ* 560).

СЄНКОВИЧ *ч.* (10) (*особова назва*)*:* а при томъ оуздаванъѣ были... панъ михаило потрутовичь панъ гаврилъко дробышевичь со двѣма с҃нма сеньковича (Перемишль, 1378 *Р* 26); А при том были: пан Богдан Сєнкович Гостский, а кн(ѧ)зъ Хвєдор Чєтвєртєнский (Луцьк, 1487 *AS* I, 85); И мы о том писали до ключника луцкого до пана Богдана Сеньковича (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сенкович, Сєнкович** 7 (1483 *AS* I, 82; 1487 AS I, 85, 86; 1488 *AS* I, 242; 1491 *AS* I, 95; 1494 *AS* I, 102; 1495 *АЛРГ* 55); **сєнкови(ч)** 1 (1404 *Р* 70); *род. одн.* **сеньковича, Сеньковича** (1378 *Р* 26; 1499 *АЛРГ* 94).

***СЄННО**[1] *с.* (1) (*назва містечка в Польщі, пор.* Sienno): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... марцинъ с лавска (!) познанскии добєславъ съ сєниа любєлскии...

слюбуємы и записуємы сА стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).
ФОРМИ: *род. одн.* **сенна** (1433 *Р* 122).
***СЕННО²** *с.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Сінне: и мы ему дали и записали... тое село зверху выписаное Сенно (Луцьк, 1455 *АкЮЗР* I, 17).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Сенио** (1455 *АкЮЗР* I, 17).
***СЄНО** *див.* **СѢНО.**
СЄНОВЪСКЫЙ *ч.* (1) *(особова назва):* Записали єсмо оу верьху писаную тую земьлю... свАтому Ивану цєрькви... вѣчно и непорушно оу вѣки, поколѣ панъ Сєнько Сєновъскый... тую земьлю розъѣхалъ (Городок, 1443 *Р* 145).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сєиовъскый** (1443 *Р* 145)
СЕНОЖАТ *див.* **СѢНОЖАТЬ.**
***СЕНОЖАТКА** *ж.* (2) невелика сіножать, сіножатка: Сє ми панове Цецєневъскыи... продали єсмо имѣньє кн⟨А⟩зю Александроу Санкгоушьковичоу ... з доубровами, исъ сєножатми, исъ сєножатками (Кременець, 1467 *AS* I, 63); Сє мы панове Цецєневъскыи... продали єсмо имѣньє. старостѣ крєменецькому... ис польми... исъ сєножатками (Кременець, 1469 *AS* I, 64).
ФОРМИ: *ор. мн.* **сєножатками** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64).
***СЕНОЖАТНЫИ** *прикм.* (1) *(відведений для косіння трави на сіно)* сіножатний: Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).
ФОРМИ: *род. мн.* **сеножатныхъ** (1389 *PEA* I, 27).
***СЄНОЖАТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**
***SENOSATH** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**
***СЕНТАБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**
СЕНТЕБРИЙ *ч.* (8) *(цсл.* сєнтАбрь, *гр.* σεπτέμβριος, *лат.* september) *(назва місяця)* вересеиь: ⟨.. Со⟩чавѣ в лѣто S̃.. мѣсАца Сєптєврїа Д̃ (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 20); писанъ в Троцохъ подъ лѣты Божиего нарожения тысеча чотыриста деветдесятъ осмое месеца Сентебрий (!) пятиадцатый денъ инъдиктъ четвертый (Троки. 1498 *ГВКОО*).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* месеца **Сентебрий** 1 (1498 *ГВКОО*); *род. одн.* **Сєптєврїа, Сєптєврїя, сєптєврїѧ** 5 (1424—1425 *DBAc* 20; 1441 *DBAc* 40; 1462 *Cost. D.* 12; 1499 *BD* II, 136, 444); **сєнтѧврия** 1 (1437 *Р* 137); **сєнтєврїя** 1 (1498 *BD* II, 126).
Див. ще **СЄНЪТѦБРЪ.**
***СЕНТЕБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**
***СЄНТЄБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**
***СЄНТЄВРІЙ** *див.* **СЕНТЕБРИЙ.**
***СЕНТЯБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**
***СЕНТЯБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**
***СЄНТѦБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**
***СЄНТѦБРЬ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**
***СЄНТѦВРИЙ** *див.* **СЕНТЕБРИЙ.**
СЕНЪКГУШКОВИЧЪ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
СЄНЪКО *див.* **СЄНКО.**
СЕНЪСКІЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ... князь Иванъ Сенъскій (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сенъскій** (1499 *АСД* VI, 3).
***СЕНЪТЕБРЪ** *див.* **СЄНЪТѦБРЪ.**
СЄНЪТѦБРЪ *ч.* (65) *(цсл.* сєптАбрь, *гр.* σεπτέμβριος, *лат.* september) *(назва місяця)* вересень: а на потвєржє(н) писали єсм⟨ы о⟩у сочавѣ ...в лѣ(т) SЦ̃SІ сєктАбрА SІ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); Писанъ у Краковѣ, въ лѣто 7009, мисяца Сентября 22 день Индиктъ 5 (Краків. 1500 *АЛМ* вип. 2,59).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сєиътѧбръ** (1488 *УКТ*); *род. одн.* **Сентября, сєнтѧбрѧ, сєнтѧб⟨рѧ⟩** 6 (1427 *Р* 109; 1449 *АЛМ* 8; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1463 *AS* I, 56; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); **Сентябра, сєнтѧб⟨ра⟩, сєнт⟨ѧбра⟩** 3 (1451 *AS* I, 45; 1491 *AS* I, 95; 1494 *АЛМ* 54); **сентебра, сенътебра** 2 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV. 19; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **сєнтєб⟨рѧ⟩** 1 (1491 *AS* I, 97); **Сєнтабра** 1 (1500 *АСД* II, № 3); **сєктєбрѧ** 1 (1411 *Cost.* I, 95); **сєктѧбрѧ** 1 (1408 *Cost.* I, 61); **сєктѧ(б)** 1 (1411 *DIR«A»* 439); *ск. н.* **сєп., сє(п), ⟨с⟩є(п), сєпт, сє(п)т** 43 (1427 *DIR«A»* 450; 1439 *Cost.* II, 713, 714; 1445 *Cost.* II, 236; 1451 *Cost.* II, 401; 1457 *BD* I, 5; 1458 *BD* I, 19; 1464 *BD* I, 84; 1471 *ДГСМПБ;* 1486 *BD* I, 290 і т. ін.); **сє(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **Сен.** 1 (1495 *АЛМ* 85); **Сент.** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2,36); **сек.** 1 (1468 *BD* I, 128); *місц. одн.* **сентебри** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).
Див. ще **СЕНТЕБРИЙ.**
СЄНЬКО *див.* **СЄНКО.**
***СЄНЬКОВИЧЪ** *див.* **СЄНКОВИЧ.**
СЄНЬКОУШЬКОВИЧЬ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
СЄНЮТА *ч.* (2) *(особова назва):* а кнзА юрьєвы(х) боАръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... а пань сєнюта боАри(н) кнзА ивана острозкого (Острог, 1458 *ОЖДМ*); Ѳєдько писар брал личбу у Сенюты (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сєнюта** (1458 *ОЖДМ*); *род. одн.* **Сенюты** (1497—1498 *АЛРГ* 79).
***СЄПТЄВРІЙ** *див.* **СЕНТЕБРИЙ.**
***СЄРАКОВО** *с.* (1) *(назва селища у Волинській землі):* Мы кнзь сємєнъ алєкандрович (!) дали єсми... кнзю юрью борисовичю сєлищє на имя сєрако(в) (Київ, 1465 *ДГСОС*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сєрако(в)** (1465 *ДГСОС*).
***СЄРБОУЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ с є р б о у л о в а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* и тако(ж) к томоу сєлоу и к том(оу) (sic.— *Прим вид.*) хотарю и сєрбоулова полѣна (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сєрбоулова** (1448 *Cost* II, 300).
Пор ***СРЪБОУЛЪ.**
***СЄРБЪСКИИ** *прикм.* (2) сербський (1): заноуже ваша мл(с)ть знаєте на(с) лѣпши колко господарьства было грєцкоє и нє одно и сєрбьскоє... и босна то оужє бг̃ъ покорилъ по(д) поганьство наши(х) грѣховъ дѣлА (б. м н., 1484—1486 *ГСПТЗ*);
с є р б ъ с к а я д о л и н а (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу сєлоу... о(т) тои долины простѣ на сєрбъскои долины (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **сєрбьскоє** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *місц. одн. ж.* **сєрбъскои** (1411 *Cost.* I. 84)
***СЄРБЬСКИИ** *див.* ***СЄРБЪСКИИ.**
***СЄРГИЄВЪ** *прикм.* (!) ◇ м а н а с т ы р ь С є р г и є в ъ *див.* **МОНАСТИРЪ.**
ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Сергиєвоу** (1459 *Р* 174).
СЕРГОВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А писалъ Сенько дьякъ княгининъ Серговичъ (Кобринь. 1465 *АкВАК* III, 4).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Серговичъ** (1465 *АкВАК* III, 4).
***СЄРДЄЧНЫИ** *прикм* (2) сердечний: мы богданъ воєвода... вызнавами ис тымъто нашимъ листомъ... оже пришли єсмо оу вєчноую єдность... и оу сєрдєчноую приазнъ ис нашимъ милымъ отцємъ и приатєлємъ, ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Азловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); а они па(к) по(д) то сА по(д)давали присѣгою своєю.. быти на(м) вѣрны и ср(д)чныи отєцъ и прїАтє(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 811).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ср(д)чныи** (1457 *Cost.* II, 811); *знах. одн. ж.* **сєрдєчноую** (1449 *Cost.* II, 746).
***СЄРДЦЄ** *с.* (93) **1.** *(центральний орган кровообігу)* серце (1): а нєприАтєль вашєи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу бы острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго ср(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
2. *(символ душевних якостей людини, почуттів, переживань, настроїв)* серце (85): мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розоуми и оу сєрдьци своѣмь

рожложивьшы (!) щкоды, наияснеишему княжатю... владисла(в)... презь... о(т)цѧ нашего... оучинєныѣ... землю шепиньскоую... ворочаемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Сє азъ... кнзь ан(д)рє(и) владимирови(ч)... поклонихом сѧ оца своє(г) гробоу... и размысли(х) на своє(м) ср(д)ци Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *P* 154); Которыи из соуда избегаю(т)... изъ ср(д)ца зъ гнєвліваго (XV ст. *BC* 11); И потокмивше и заплативше оусє вышеписанноє, господство мы благопроизволи нашимь благым произволенїємь и чистым и свѣтлим сръдцємь (Гирлов, 1449 *BD* II, 162);

на сєрдци имити (що) (1) мати на совісті: мы иляшь воєвода... знаменито чинимо... како... смиловавьшы ся а ни на сердци своѣмь то(г) имити памятоуючи доситьоучынинїє... землю шепииьскоую... ворочаемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); отъ оусєго сєрдца (4), съ оусим сердцємь (1) від щирого серця, щиросердечно: и ты прєдьрєченнымъ мєрзѧчкы(м) (!) о(т) оусєго сер(ди)цѧ о(т)поустили єсмы, безь въсѣкои льсти и хитрости (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); и на то ли(ст) на(ш) дали єсмы паноу михаилоу ло(г)θєтоу... абы о(н) съ оуси(м) ср(д)цемь наше(г) оупокоѧ длѣ ходи(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы стефан воєвода... чинимъ знаменито... ожє даєм... сєс наш листъ... паноу Михоулоу логофєтоу на то: оузрѣвши лист господства ми, а ти прїиди к нам... заноуж... вєс гнѣв єсми тобѣ отпоустили, от въсєго нашего сердца (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309); serdce upał o (кому) (1) засмутився (хто), відчув себе скривдженим, занепав духом: kolizby nineczy tot wasz posoł iechał czerez naszuiu zemliu k niemu, ludiem by zdiesie mnoho serdcia upało, mołwiliby: korol za nim stoit a uże nas iemu widaiet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *род. одн.* **сердца, ср(д)ца** 3 (1468 *BD* II, 306; XV ст. *BC* 11; 1470 *BD* II, 309); **сер(ди)цѧ, serdcia** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *Cost.* II, 679); **серца** 1 (1457 *BD* II, 257); *знах. одн.* **ср(д)це** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *ор. одн.* **срдцємъ, срдцем, сръдцємъ, сръдцемь, ср(д)цемъ, ср(д)цемь, ср(д)цє(м), сръдцем, сръ(д)цемъ, сръ(д)цемь, сръдцє(м), сръдцє⟨мъ⟩, сръ⟨д⟩цемь, сердцємъ** 75 (1443 *ДГСПМН;* 1446 *Cost.* II, 263; 1448 *DIR«A»* 491; 1458 *ПГСММЦ;* 1462 *BD* I, 70; 1466 I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1488 *BD* I, 342; 1491 *BD* I, 452; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **срцємъ, срцє(м), срцє(м), сръцемь** 5 (1452 *DIR«A»* 500; 1453 *Cost.* II, 493; *DIR«A»* 503; 1462 *Cost. D.* 10; 1473 *ШКН* 164); стлымъ ! **ср(д)це** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *місц. одн.* **на (оу) сердьци, сердци, ср(д)ци** (1436 *Cost.* II, 706; 1446 *P* 154).

***СЄРДЬЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СЕРДЯТИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую матцє своей... Сердятичи (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Сердятичи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

СЄРЄБНЫИ *прикм.* (2) срібний (1): А сє знаменито будь.. ожє мы панъ гнѣвошь... дали єму... два хрєсты серебная (Вишня, 1393 *P* 52);

сєрєбныи коузнєць (1) *(майстер, який посріблював речі й чеканив срібло)* сріблляр: а при томъ былъ... Сємєнь Тоуратичь Зань Широкобокович матьвѣєць серєбныи Коузнєць давыдєцъ (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **серєбныи** (1369 *ПСЧК*); *знах. дв. ч.* **серєбная** (1393 *P* 52).

Див. ще ***СЄРЄБРѦНЫИ, *СРЄБРЬНЫИ.**

СЄРЄБРО *с.* (56) срібло (37): коупилъ панъ ганько сварць... сєло и землю... за с҃ гривєнъ серебра (Львів, 1368 *P* 15); пани хонька... продала єсть тотъ мунастырь за к҃ гривєнъ сєрєбра вѣсного (Перемишль, 1378 *P* 25—26); а на головноє мыто, у сочавѣ, отъ в҃і кантари одинъ рубель сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Ивашко Репа... привезъ до мене до Крозъ... и гроши, и серебро (Вільна, 1498 *АЛМ* 163);

сєрєбро жьжєноє (4) *(срібло, одержане шляхом виплавки з руди)* неочищене срібло: а львовчѧнє што имуть принєсти сами изъ угоръ сєрєбро жьженоє, отъ того сєрєбра што быхомъ мы купили собѣ колко будєтъ нам надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А Ливовчанє що имоут сами приносити серебро жєноє от Оугор, от того сєрєбра боудєт ли нам надобы, а мы абыхом оу них коупили готовими пинѣзмы (Сучава, 1460 *BD* II, 275); литоє сєрєбро (4), сєрєбро литоє (3) *див.* ***ЛИТЫИ;** фрѧжьскоє (фрѧзьскоє) сєрєбро (8) *див.* ***ФРѦЖЬСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **серебро** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 670); *род. одн.* **серебра** (1368 *P* 15; 1369 *ПСЧК*; 1378 *P* 26; 1388 *SL*; 1408 *Cost.* II, 631; 1411 *P* 77; 1436 *Cost.* I, 468; 1448 *Cost.* II, 362; 1456 *Cost.* II, 791; 1462 *BD* I, 67 і т. ін.); *знах. одн.* **серєбро, серебро** (1375 *P* 20; 1387 *СП* № 12; 1408 *Cost.* II, 632; 1411 *P* 77; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 275; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.).

Див. ще ***СРЄБРО.**

***СЄРЄБРѦНЫИ** *прикм.* (1) срібний: сє язъ сомирєныи єп(с)пь олк(с)ѣи... застали єсмо оу стго спса на красно(м) в҃ гривеньцє золоты(х) а ід҃ серєбрѧны(х) (б. м. н., 1429 *P* 114).

ФОРМИ: *род. мн.* **сєрєбрѧны(х)** (1429 *P* 114)

Див. ще **СЄРЄБНЫИ, *СРЄБРЬНЫИ.**

***СЄРЄД** *ч.* (3) середина: А хотаръ Бълошєщим да єст почєнши от крънйцѣ Влъканова до крьницѣ Корнина... а от толѣ... право на доброви до серєд добровоу (Сучава, 1475 *BD* I, 206); А хотар тои... части... оу Прокопов сад иа столпь от толѣ чєрєс сєрєд сада Тоуличєва та на поут (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. одн.* **серєд** (1475 *BD* I, 206); *знах. одн.* **серєд** (1493 *BD* II, 27; 1499 *BD* II, 136).

***СЄРЄДА** *ж.* (3) середа: а дана грамо(т)... в сєрєду декабрѧ s҃і днь (Молодечно, 1388 *P* 44); а да(н) оу чєрнѧховє оу сєрє(д) s҃ ндли Свто(г) великого посту по(д) лѣты розтва хрстова а҃ лѣ(т) и у҃ лѣ(т) л҃є лѣ(т) аминь (Черняхів, 1435 *P* 133); а сєго годоу пе(р)вого маю(т) намъ да(ти) на (с)ветого михаила день пѧ(т)сотъ золотыхъ... а по велицє дни в сєрєдоу толькожъ пѧтьсотъ золотыхъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сєрєду, сєрєдоу, сєрє(д)** (1388 *P* 44; 1435 *P* 133; 1487 *АМЛ*).

Див. ще ***СРѢДА.**

***СЄРЄДНЫИ** *прикм.* (5) *(розташований посередині чого)* середній: а хотарь имъ нижни о(т) марышєвъци валъ... отолѧ (!) к теплици тутъ могила а отолѧ (!) к сєрєту середь⟨н⟩аа могила (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу Єфремоу тотоу прѧдрєчєнноую трєтоую сєрєдноую част сєло от Костєщи на оустїє Чюхра (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **середь⟨н⟩аа** (1392 *Cost.* I, 7); *дав. одн. ж.* **середнои** (1499 *BD* II, 130); *знах. одн. ж.* **сєрєдноую** (1499 *BD* II, 130).

Див. ще ***СРѢДНЇИ.**

***СЕРЕДОПОСТЬЕ** *с.* (1) *(назва середини великого посту, четвертий середохресний тиждень посту, також календарна дата)* середопістя: а от Божяго нароженя до середопостья мыто взѧли есмо дванадцать копъ и осмъ грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

ФОРМИ: *род. одн.* **середопостья** (1497—1498 *АЛРГ* 79).

***СЄРЄДЬНЫИ** *див.* ***СЄРЄДНЫИ.**

***СЄРЄТ** *див.* **СЄРѦТ.**

***СЄРЄТСКЫИ**[1] *прикм.* (21): то мыто серєтскоє (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); То ест мыто Серєтскоє (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

◇ С є р є т с к ы и т р ъ г ъ (18) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Серет: а оу серєтскомъ тръгоу, от крамних рѣчех (1)... от гривноу три гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); и дали єсми... нашемоу монастироу о(т) поутнои... прихо(д) въси камени о(т) воскоу о(т) нашєго серецкого тръга (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Серєтского, сере(т)ского, Серєтск(о)г(о)** 4 (1464 *BD* I, 83; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1488 *BD* I, 347); **Сєрецкого** 4 (1464 *BD* I, 84; 1488 *ДГСПМ*); **Серєтскаго, Seretskaho** 3 (1465 *GL* 176; 1473 *BD* I, 181); **серецкаго** 2 (1471 *ДГСМПБ*); *знах. одн. ч.* **серецкіи** (1455 *Cost.* II, 774); *місц. одн. ч.* **оу Серєтском, серєтскомъ** 3 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **оу серецко(м)** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *наз. одн. с.* **Серєтскоє** 2 (1434 *Cost.* II, 669; 1460 *BD* II, 275); **серєцкоє** 1 (1456 *Cost.* II, 790).

Див. ще ***СИРѦТЬСКЫИ**[1], ***СРѢТСКИИ.**

Пор. **СЄРѦТ.**

СЄРЄТСКЫИ[2] *ч.* (2) *(особова назва):* а на то свѣдковє, панъ жюржь староста... панъ владъ сєрєтскыи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а на то є(ст)... вѣра пана влада сєрѣтского (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **серєтскыи** (1408 *Cost.* II, 633); *род. одн.* **серѣтского** (1409 *Cost.* I, 65).

Див. ще **СИРѦТЬСКЫИ**[2].

***СЄРЄТЪ** *ч.* (56) *(назва річки)* Серет: гнъ їо романь воєвода обладаѧ землєю молдавьскою... даль єсмъ исмоимъ сынъми олєксанъдро и богданъ слузѣ нашему иваньшю витѧзю... г села на серєтѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); и дали господствоу мы петь сєль: єдно на Краковѣ на имѣ Каоучелещи... дроугоє на Сєретѣ на имѣ Гыдинци (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **Среть** (1403 *RS* 339); *род. одн.* **серєта** (1392 *Cost.* I, 7; 1453 *Cost.* II, 472); *дав. одн.* **серєту** (1392 *Cost.* I, 7); *знах. одн.* **серєтъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **Среть, Сърєт** 2 (1403 *RS* 339; 1491 *BD* I, 464); *ор. одн.* **серєтомъ** (1428 *Cost.* I, 202); *місц. одн.* **на (оу) серєтѣ, серєтѧ, серѣтѧ, ⟨Сє⟩рєтѣ, Сер⟨єтѣ⟩** 36 (1392 *Cost.* I, 7; 1431 *Cost.* I, 317; 1443 *BAM* 41; 1453 *Cost.* II, 472; 1460 *Cost. S.* 33; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *DIR«A»* 522; 1481 *BD* I, 258; 1490 *DC* 147; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **на Серєти, Sereti** 4 (1435 *Cost.* I, 403; *МЭФ* 3; 1465 *GL* 176; 1468 *BD* II, 306); **на серѣти** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **на Сърєт** 4 (1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 464); **оу Серет** 1 (1480 *BD* I, 246); **на серѣ(т)** 1 (1431 *Cost.* I, 317).

Див. ще ***СИРЄТЪ.**

СЄРЄЦЄЛОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* **мы** пановє господарѣ иашєго, илїи воєводы, на имѧ панъ **вилча** о(т) липникы... и панъ дамакоушъ серецєловскыи... **вызнаваємь** тымъ то наши(м) листомъ... иже повынни єсмы єго воли пристати и... послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **серецєловскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***СЄРЄЦЄЛЪ** *ч.* (3) *(назва села на Буковині):* Ивашко от Сєрєцєл стратил тота села (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *род. одн.* **Серецела** 1 (1459 *BD* I, 32); **Серецел** 2 (1459 *BD* I, 31, 32).

Див. ще **СИРЄЦЄЛЪ.**

***СЄРЄЦКИИ** *див.* ***СЄРЄТСКЫИ**[1].

***СЄРЄЦКІИ** *див.* ***СЄРЄТСКЫИ**[1].

***СЄРКИЗНЫИ** *прикм.* (1) ◇ с е р к и з н а я н е д ѣ л я (1) *(назва восьмої неділі перед великоднем, також календарна дата)* м'ясопусна неділя: А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего... мѣсеца феврyарія девятьнадцатого, иа серкизной недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на серкизной** (1465 *АкВАК* III, 4).

***СЄРКИЗЪ** *див.* **СЄРКИЗЫ.**

СЄРКИЗЫ *ч.* (2) *(особова назва, вірм.* Sargis, Sarkis, *гр.* Σέργιος): и мѣсти(ч) добри люди, при то(м) были, имєноує(м) ихъ василчѣ мытни(к)... серки(з) вои(т) ормѣнскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ... былъ на(ш) митрополи(т), ки(р) ѳео(к)тистъ... па(н) сєркизы воитъ о(т) со(ч)вѣ, па(н) ивашко армѣнчи(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

ФОРМИ: *наз. одн.* **серки(з)** 1 (1449 *Cost.* II, 386); **серкизы** 1 (1456 *Cost.* II, 583).

***СЄРНИКИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Серники: Се я па(н) олизарь кирдеевичь маршалко земли волыи(с)кое староста лоуцкыи и съ своею жеиою ѳеодосією, запи(соу)вае(м) исъ своее очины и деднины исъ серникь... десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род.* **серникь** (1487 *ВОРСР* 178).

***СЄРНОКЪ** *ч.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Сарники: а тако(ж) пани марєкорѣта росоваѧ да(л) своє село серно(к) тучнѧкови (Галич, 1418 *P* 89).

ФОРМИ: *знах. одн.* **серно(к)** (1418 *P* 89); *місц. одн.* **оу сернъку** (1418 *P* 89).

***СЄРНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Я, Война, пана Немиринъ сынъ... записую матце своей... Сернъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Сернъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

СЄРНѢЧКА *ж.* (1) *(назва плоскогір'я у Молдавському князівстві):* А хотар томоу... сєлоу... от толѣ чєрєс зъподїю що сѣ зовет Сєрнѣчка на дѧл на копаноу могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сернѣчка** (1492 *BD* I, 510).

***СЄРПЪ** *ч.* (2) **1.** *(назва сільськогосподарського знаряддя)* серп (1): от коси, и от серпи... щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

2. *(назва феодальної повинності селян)* (1): А сє ѧ кнѧ(з) левъ... да(л) єсмы ѣма оу пєрємыскоѣ волость (!) сєло добаиєвичь и съ зємлєю... и серпо(м) и с коса(м) (Львів, 1443—1446 *P* 147).

ФОРМИ: *ор. одн.* **серпо(м)** (1443—1446 *P* 147); *наз. мн. зам. род.* от **серпи** (1460 *BD* II, 273).

***СЄРЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СЄРЫИ** *див.* ***СѢРЫИ**[1].

***СЄРѢТСКИИ** *див.* **СЄРЄТСКЫИ**[2].

***СЄРѢТЪ**[1] *див.* ***СЄРЄТЪ.**

СЄРѢТЪ[2] *див.* **СЄРѦТ.**

СЄРѦТ *ч.* (28) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Серет: мы александръ воєвода... и мы боѧре... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто... сестрѣ господарѧ нашєго королѧ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а на Сєрєти имоут давати от грывны по полтора гроша, а рыбы от воза нє брати (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на (оу) серѧт** (1434 *Cost.* II, 669, 670); *дав. одн.* **серету** (1421 *Cost.* I, 142); *знах. одн.* **серет, сере(т), серѧт** (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *місц. одн.* **оу (на) Серєтѣ, серѣтѣ, серєтѧ** 12 (1434 *Cost.* II, 669, 670; 1445 *Cost.* II, 729, 730; 1456 *Cost.* II, 788, 789, 790; 1460 *BD* II, 274, 275); **оу (на) Серєти** 9 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790, 791; 1460 *BD* II, 273, 274, 275, 276).

Див. ще ***СЄРЄТСКЫИ**[1] ⟨С є р є т с к ы и т р ъ г ъ⟩, **СИРѦТЪ.**

СЄС *див.* **СЄСЬ.**

СЄСТИ *дієсл. док.* (11) **1.** поселитися, осісти (2): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єще сєлищє гдє сили били коскови сновє (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); и тако(ж) потвєржаємь ємy єго сєла... на ревтѣ... и понижє ревтомь, оу билои кръници, гдє сили (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

2. зайняти високе становище (1): осподарь мои вєликии король дал ми намѣстничати оу луцьску исъ єго руки сѣлъ єсмь (б. м. н., 1386 *P* 30):

сѣсти на воєводствѣ (1) стати воєводою Молдавського князівства: мы стефанъ воєвода... зиаємо чинимъ... ажѣ изъ бжьєю помочью велєбного кро(л) влодислава... сѣли єсмъ на воєвод(с)твѣ земли молдав(с)кои (Сучава, 1395 *Cost.* II, 611—612); сѣсти на столѣ (2), сєсти на столцы (2) сісти (вступити) на престол: вѣдомо даємъ иашему бра(т) ажь єсмь сѣлъ иа столѣ великого црства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Тєжъ всказалъ к намъ ижъ єстъ ємоу вдячио да(л) намъ богъ сести на сто(л)цы о(т)ца нашого на о(т)чынє нашо(и) на великомъ кня(з)стве литовъскомъ г(с)дромъ єсмо зоста(ли) (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152);

◇ сѣсти на соудѣ (2) засідати в суді, вести судову справу: а коли(ж) сѦдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы штосѦ прє(д) ними дѣють имаю(т) тоутъ соуди(т) а индѣ воставаючи съ соуда (XV ст. *СЯ* 43); сѣсти на оудовьємь стольци (1) не втратити віна, яке записав їй чоловік: коли моужь женє оумрєть тогды жоиа сѦдѣть на оудовьємь стольци во всє(м) имєнїи и оу томъ вєлїкыи щкоды детє(м) дѣють (!) (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *інф.* **сести** (1492—1493 *ПВФЧ;* 1493 *ОПВВ* 152); *перф. 1 ос. одн. ч.* **сѣлъ єсмь** 1 (1386 *Р* 30); **єсмь сѣлъ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **єсмь... сѣлъ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); *1 ос. мн.* **сѣли єсмъ** (1395 *Cost.* II, 612); *3 ос. мн.* **сили** (1453 *Cost.* II, 472); *пперф. 3 ос. мн.* **сили били** (1437 *Cost.* I, 541); *майб. 3 ос. одн.* **сѦдє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 12); **сѦдѣть** 1 (XV ст. *СЯ* 40); *3 ос. мн.* **сѦдоуть** (XV ст. *СЯ* 43).

Див. ще **ВСѢСТИ, *ИСЪСѦСТИ, ОСЄСТИ** 1, ***СЄДАТИ, СЄДИТИ.**

СЄСТРА *ж.* (269) сестра: Азъ рабь бжїи... стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и ро(д)тєль мои(х)... и сєстръ мои(х) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); А сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ на(с) и пьрь(д) землѦны филь мѦковичь.. с минько(м) и зѦть(м) и сєстрою... своєю доброю волью... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины (Галич, 1409 *Р* 74); а мнѣ тѣжь кнѦзю Михайлоу Васильєвичоу Збаражскому нєнадобѣ того имѣньѦ... искати... подь сєстрою моєю кнѦжною Настасьєю (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а хтобы мєл того имѣиѦ под кн⟨є⟩гинєю искати либо дѦдки мои, любо сєстры (*в ориг.* сєсєстры.— *Прим. вид.*) мои... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости нє надобє ничого с тыми мовити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бєнѣ и сєстри єго Моуши (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєстра** 89 (1428 *Cost.* I, 202; 1446 *Cost.* II, 247; 1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 223; 1483 *BD* I, 269; 1490 *ДГСХМ*; 1493 *ПГВСП;* 1499 *RA* 257; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1500 *SD* 7 і т. ін.); *зам. род.* от **сєстра** 5 (1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 119); *зам. дав.* дочци ... и **сєстра** 1 (1499 *BD* II, 154); *род. одн.* **сєстри** 4 (1484 *BD* I, 286; 1490 *BD* I, 437; 1491 *BD* I, 459; 1499 *BD* II, 162); **сєстры** 3 (1453 *Cost.* II, 472); *дав. одн.* **сєстри, сєстр⟨и⟩, сє⟨с⟩три, сє⟨стри⟩** 78 (1442 *Cost.* II, 101; 1461 *BD* I, 45; 1479 *BD* I, 224; 1483 *Cost. S.* 122; 1490 *ДГСХМ;* 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 84; 1499 *RA* 257; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **сєстрѣ** 4 (1421 *Cost.* I, 142; 1443 *ВАМ* 41; *Cost.* II, 141; 1467 *BD* I, 119); **сєстрє** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **състри** 1 (1491 *BD* I, 451); *знах. одн.* **сєстроу** (XV ст. *ВС* 7 зв., 29 зв.); *ор. одн.* **сєстрою, сєстр⟨ою⟩** (1409 *Р* 74; 1412 *Р* 81; 1461 *BD* I, 45; 1479 *Cost. S.* 98; 1482 *AS* I, 79; 1487 *BD* I, 301); *місц. одн.* **по сєстрє** (1412 *Р* 81); *наз. мн.* **сєстри, сєст⟨р⟩и** 26 (1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 432; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 37; 1495 *BD* II, 64; *ПГВСР*; 1499 *BD* II, 130; 1500 *Cost. S.* 234; *SD* 7 і т. ін.); **сєстры** 3 (XV ст. *ВС* 22 зв., 36); **!** **сєсєстры** 1 (1494 *AS* I, 101); *род. мн.* **сєстръ** (1401 *ЗКЄ*); *дав. мн.* **сєстрамъ, сєстрамь, сєстрам, сєстра(м)** (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 290; 1433 *Cost.* I, 359; 1436 *ВАМ* 29; 1469 *BD* I, 138; 1480 *BD* I, 246; 1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *Cost. D.* 37; XV ст. *СЯ* 41; 1495 *ПГВСР* і т. ін.); *знах. мн.* **сєстры** 2 (XV ст. *ВС* 35 зв., 36); **! скр** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); *ор. мн.* **сєстрами** (1469 *BD* I, 138; 1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *BD* I, 451); *місц. мн.* **о сєстрахъ, сєстра(х)** 2 (XV ст. *ВС* 6 зв., 22); *зам. род.* от **сєстрах(ь)** 1 (1500 *RA* 260).

СЄСТРЕНЕЦЪ, СЄСТРЄНЄЦ *ч.* (10) *(син сестри)* племінник, сестренець *(діал.)*: а панъ Юшко Камка далъ пану Стецку Шишкиничу, противъ нашого села, таково ж село сестренцу своему (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичъ Ярославичъ... а князь Константынъ Ѳедоровичъ сестренецъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сестренецъ, сєстрєнєц** (1488 *AS* I, 242; 1499 *ACD* VI, 3); *род. одн.* **сєстренца** (1488 *AS* I, 242); *дав. одн.* **сестренцу** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах. одн.* **сестренца** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *наз. мн.* **сестренци** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *дав. мн.* **сестренцомъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще **СЄСТРИЧИЧ.**

***СЕСТРЕНИЦА** *ж.* (3) *(дочка сестри)* племінниця, сестрииниця *(діал.)*: А дали есмо напредъ речоной паией Костюшковой Ѳетимьи, сестреницы пана Немирины... зверху выписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ ихъ скарбу, тое и тепере у мене есть (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *дав. одн.* **сестреницы** (1452 *АкЮЗР* I, 21); *дав. мн.* **сестреницамъ** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***СЕСТРИНИЦА, СЄСТРИЧИЧА.**

***СЕСТРИНИЦА** *ж.* (2) *(дочка сестри)* племінниця, сестриниця *(діал.)*: А коли панъ Петръ понялъ сестриницу моу у Крозахъ и я мовилъ пану Петру... поѣдь ты потымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сестриницу** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн.* **сестриницы** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще ***СЕСТРЕНИЦА, СЄСТРИЧИЧА.**

СЄСТРИЧИЧ *ч.* (32) *(син сестри)* племінник, сестриець *(діал.)*: а на то вѣра... жюпана пана стє⟨фана⟩ нашего сєстричича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); ⟨И оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили... Йзлат татарскых оу роуки Іоноу сыноу Іо⟨нъшел⟩а апрода, и сєстричичем єго Сима и братом єго Іоноу и Драготъ, сыном Станин⟨им⟩, оуноуком Іонъшєла апрода (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєстричич** (1490 *BD* I, 400, 403; 1495 *BD* II, 248); *род. одн.* **сєстричича** (1393 *Cost.* I, 14); *дав. одн.* **сєстричичю** 4 (1490 *BD* I, 400, 403; 1493 *BD* II, 18, 19); **сєстричичу** 1 (1442 *Cost.* II, 101); **сєстричичє⟨ви⟩** 1 (1432 *Cost.* I, 343); *наз. мн.* **сєстричичи** 4 (1491 *BD* I, 447, 467, 1493 *BD* II, 22; 1495 *ПГВСР*); **сєстричичеве, сєстр⟨ич⟩ичеве** 2 (1491 *BD* I, 458; 1497 *BD* II, 123); *род. мн.* **сєстричич** (1491 *BD* I, 459); *дав. мн.* **сєстричичемь, сєстричичем, сєстричичє(м)** 11 (1436 *Cost.* I, 459; 1491 *BD* I, 447, 458, 459, 467; 1493 *BD* II, 19; 1495 *BD* II, 76; *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 124); **сєстричичим** 2 (1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 18); *ор. мн.* **сєстричичи** (1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 19).

Див. ще **СЕСТРЕНЕЦЪ.**

СЄСТРИЧИЧА *ж.* (12) *(дочка сестри)* племінниця, сестриниця *(діал.)*: И оуставши господство ми и заплатили єсми оуси тоти вишєписанныи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Данкоу, синоу Симиноу... и оу роуки сєстричичи єго Жоуржи и Аноушки и Васоутци (Сучава, 1481 *BD* I, 248); И оу том також прїидоша прѦд намы и прѦд оусимы нашимы... боярє... слоуга наш Гоурбаи, сынь Оана Бъє-

шескоула, и сєстричича єго Настѣ, попадїѧ попа Михоула от Бани, дочка Анноушчина... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сєстричича** (1495 *BD* II, 248; 1497 *BD* II, 118; 1499 *BD* II, 134, 135, 162); *дав. одн.* **сєстричичи** (1481 *BD* I, 248; 1499 *BD* II, 135, 154); *наз. мн.* **сєстричичи** (1499 *BD* II, 130, 153); *ор. мн.* **!сєстричичи** (1481 *BD* I, 248).

Див. ще ***СЕСТРЕНИЦА, *СЕСТРИНИЦА.**

***СЄСТРИЧИЧЬ** *див.* **СЄСТРИЧИЧ.**

! СЄСТРИЧНЫХЪ ⟨СТРЄЧНЫХЪ⟩ (1): О рожои (!) братїи алюбо сєстричныхъ (!) што скр (!) выдають замоужь (XV ст. *BC* 8 зв.).

Див. ***СТРЄЧЬНЫИ.**

СЄСЬ, СЄС *займ.* (77) *(вказівний)* цей: За(т)жь чинимо сєсь листо о г тисѧчи а вашеи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); сє азь пань радоуль... даємо вѣдомо... въсѣкому кто посмотрить на сєсь листъ ажє балица... дадоше... три села манастирю (Сігет, 1404 *ГМ*); а на то єсмы дали облазничомъ сєсь нашь листъ (Зудечів, 1411 *P* 80); и сєсь листъ нашъ маеть търывати вѣчно (Луцьк, 1438 *P* 141); а иный бы ся в то нихто не въступалъ, а на то есмо ему сес листъ нашъ дали з нашою печатю (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); мы Олександръ *(в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.)* великий кн⟨ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... всимъ... который на сес н⟨а⟩шь листъ посмотрит... иж... ємоу имѣне н⟨а⟩ше... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сєсь, сєс, сє(с)** (1434 *P* 129; 1435 *P* 132; 1438 *P* 141; 1444 *Cost.* II, 208; 1475 *AS* I, 72); *знах. одн. ч.* **сєсь, сєсъ, сєс, сес, сє(с)** 63 (1388 *SL* 678; 1401 *RIR*; 1411 *P* 80; 1434 *Cost.* II, 668; 1439 *Cost.* II, 59; 1443 *P* 144; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1490 *AS* I, 92; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); **сєси** 1 (1421 *P* 92); *знах. одн. с.* **сєсє** (1408 *Cost.* II, 663); *знах. мн. ж.* **сєси** (1435—1436 *Cost.* I, 495; 1490 *DC* 148).

Див. ще **СИІ.**

СЄТ *част.* (2) *(підсилювальна)* ось, оце: А сєт мы ѳеоктисть, митрополить молдавскїи... вызнавами... ажє мы слюбоуємь... абыхом мы нє имали николи... отхилити сѧ... от королѧ єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); А сєт мы Стефань воєвода... вызнавамы... ажє мы и слюбоуємь... королєвѣ полскомоу и великомоу кнѧзю литовскомоу... и роускомоу... абыхомь мы их милости верни... были (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301).

Див. ще **СЄ.**

***СЄТѢХОВЬСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Sieciechów *у Польщі):* Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить ожє я кнѧзь єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь... и сомовитомь и съ єго братомь... и съ єго землѧми краковьскою... сєтѣховьскою (б. м. н., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **сєтѣховьскою** (1352 *P* 5).

***СЄЯТИ** *див.* **СІАТИ.**

***SZINOZATH** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***SZOMYJ** *див.* **СЕМЫЙ.**

СИ[1] *див.* **СЪ.**

СИ[2] *(енклітична форма дав. одн. зворотного займенника у присвійному знач.)* (27) свій: а такожє єсми потвердили монастироу нашемоу ⟨оуси татарове⟩... на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ челѣдъю си ананїє и(с) челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost.D.* 11); и єще єсми потвепотвердили (!) нашем(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сны владови... воика и михоуль и съ челѣ(д)ми своими и андрѣ снъ р(д)оуловь съ челѣдїю си (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

СИ[3] *спол.* (1) *(молд.* ши) і: мы богданъ воєвода... чинимь знаменито... ажє оумыслили єсми добрымь нашимь оумысломь... си имаєми давати на кажды го(д) по І бочкы вина монастырю (Сучава, 1451 *Cost.* II, 401).

***СИВЄРСКИИ** *див.* **СѢВЄРЬСКИИ.**

***СИГѢТЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Трансільванії)* Сігет: писано... на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу сигѣтоу** (1404 *ГМ*).

***СИДИТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

***СИДОРОВЪ** *прикм.* (1): а хотаръ... на оуглоу пониже пасикоу сидоровоу оу лѣсъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **сидоровоу** (1446 *ПГСПМР*).

Пор. **СИДОРЪ.**

СИДОРЪ *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Исидоръ) Сидір: А при мнѣ былъ... панъ Литаваровъ, намесникъ вербовский Сидоръ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); Билъ намъ чоломъ... князь Александр Юревичъ и просилъ въ насъ людей... Радивона, а Сидора (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сидоръ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн.* **Сидора** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

Див. ще **ИСИДОРЪ.**

***СИДѢТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

***СИЖА** *ж.* (3) **1.** риболовне спорудження (2): а також, никто да нє смѣю(т) сижы оучинити оу и(х) хотаръ, на днистри (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); А також никто да нє смѣют сижи оуч⟨и⟩нити оу их хотар, на Днистри (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

2. *(водойма для зберігання і розмножування риби)* сажалка (1): мы александръ воєвода... чини(м) знаменито... ожє... потвержаємъ и(м) ботна исъ оусими озерами... ин(!) двѣ си(ж) на (д)нистрїа (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500).

ФОРМИ: *знах. мн.* **сижи** 1 (1458 *BD* I, 8); **сижы** 1 (1455 *Cost.* II, 531); *знах. дв.* **си(ж)** (1452 *DIR«A»* 500).

***СИИ** *див.* **СИІ.**

СИІ, СЄИ *займ.* (1536) *(вказівний)* **1.** цей (1466): И на то єсми далъ господину отцу владыцє сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); а на потвєрженьє сего нашого жалованья, и печать казали єсмо привѣсити (Луцьк, 1438 *P* 141); Се азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... размысли(х) на своє(м) ср(д)ци. Колико то гробовъ а вси тыи жили на *семь* свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *P* 154); а хто сеє слово моє порушит по моєм животи, тот сьѧ розсудит со мною перед богом (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); и ваша бы милость сихъ посло́въ, нашого а и московъского, пропустили мирьно черезъ вашей милости земли, для нашое воли; бо сии послове нє ходять на злость вашей милости, але на доброту вашей милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449); И потвєржаємъ тыє люди симъ нашимъ листомъ вѣчно и непорушно ему самому и єго жонѣ, и ихъ дѣтємъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

(у сполуч. з іменником із часовим значенням) (про який ідеться) цей, даний (13): а записали есьмо тыє дѣла вѣчне и непорушне въ сій вѣкъ и въ будучій (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); имаємы єму то заплатити тыхъ одину тысѧчю рублєвъ фрѧзьского серебра о(т) сего дни вышеписанаго за два роки (б. м. н., 1411 *P* 77); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю... правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); маю давати у годъ одъ сихъ часовъ и на вѣки вѣчныи (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *(анафоричний, у знач. іменника с. р.)* це (17): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); и на крѣпость сєму нашѣ печѧти привѣсили єсмо к тому листу (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); Я кнѧзь Михайло Васильевичь Избаразький съзнаваю *се* симь своимь листомь (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80);

богъ отъ сего света взялъ (1) *див.* **БОГЪ**[1]; до сего часоу (1), одъ (от) сего

часоу (часа) (7), одъ (от) сихъ часовъ (3) *див.* **ЧАСЪ** 6; отходити сєго (з сєго) свѣта (3) *див.* ***ОТХОДИТИ**; первей сего (2) *див.* **ПЕРВЕЙ**[2]; перво сєго (17) *див.* **ПЄРВО**; перєжє (перєжъ) сєго (3) *див.* **ПЄРЄЖЄ**[2]; симъ разом (1), сими разы (2) *див.* ***РАЗЪ**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сиі, (с)иі** 2 (1341 *ОБРН* 75; 1413 *ОБРН* 115); **сеи** 1 (1415 *Р* 87); *род. одн. ч., с.* **сего, сего, се(г)** (1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *Р* 77; 1421 *Р* 92; 1438 *Р* 141; 1442 *Cost.* II, 88; 1451 *Р* 159; 1462 *BD* II, 284; 1470 *DIR«A»* 523; 1487 *AS* I, 86; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *дав. одн. ч., с.* **сему, семоу, semu, szemu, sziemu, сем(оу), с⟨емоу⟩, се⟨моу⟩, сємо⟨у⟩, ⟨с⟩емоу, сєм⟨оу⟩, сєм⟨у⟩** 621 (1388 *Р* 39; 1402 *Cost.* II, 623; 1415 *Cost.* I, 117; 1429 *Cost.* I, 249; 1443 *Р* 145; 1454 *Cost.* II, 509; 1463 *AS* I, 55; 1487 *BD* I, 292; 1494 *AS* I, 102; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **сѣму** 1 (1394 *Р* 54); *знах. одн. ч.* **сеи, сеї, се(и)** 15 (1375 *Р* 20; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* II, 619; 1407 *Р* 72; 1415 *Р* 87; 1445 *ЗХП*; 1459 *Р* 174; 1463 *AS* I, 56; 1475 *AS* I, 70; 1481 *ГПМ* і т. ін.); **сій, сии** 9 (1401 *АкВАК* III, 2; 1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89; 1424 *Р* 106; 1466 *ОБРН* 128; *бл.* 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); **съи, съ(и)** 8 (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 8, 9, 10, 11; 1481 *KI*; 1497 *DC* 12); **сего** 2 (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 449); **си** 1 (1455 *Nic. Doc. 3*); **!сеа** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *ор. одн. ч., с.* **симъ, симь, сим, си(м), сим(ь), сімъ, szim, sim** 366 (1393 *Р* 50; 1400 *Cost.* I, 36; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1421 *AS* I, 27; 1429 *Cost.* I, 266; 1446 *AS* I, 42; 1456 *ЭСФ*; 1466 *AS* I, 62; 1492 *Cost. S.* 161; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **сѣмь, сѣмъ, сѣ(м), сѣм, сѣ⟨м⟩, сѧмъ, сѧ(м), сѧмь, сѧм** 291 (1414 *DIR«A»* 441; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *Cost.* II, 667; 1441 *DBAc* 34; 1448 *Cost.* II, 365; 1454 *Cost.* II, 516; 1459 *BD* I, 35; 1471 *DIR«A»* 525; 1480 *BD* I, 238; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сымъ, сы(м)** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *DIR«A»* 485; 1498 *ГВКЛ* 22); **!симо** 1 (1419 *Р* 90); **съ(м)** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **сем** 1 (1491 *BD* I, 466); *місц. одн. ч., с.* **по (на, оу, въ, при, вь, о) семъ, се(мъ), семь, сем, се(м)** 21 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1376 *Р* 22; 1386 *Р* 30; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Р* 127; 1446 *Р* 154; 1449 *АЛМ* 8; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 337; 1481 *AS* I, 77 і т. ін.); **оу... семоу** 1 (1458 *Cost.* II, 815); **вь сим** 1 (1476 *BD* I, 212); **во сѣмъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **на !сомо листу** 1 (1388 *SL* 678); *наз. одн. с.* **сїє** (1462 *BD* I, 70; XV ст. *ВС* 38; 1476 *BD* I, 211, 216, 217); *знах. одн. с.* **сїє, сіє, сиє** 30 (1438 *DIR«A»* 472; 1444 *Cost.* II, 208; 1452 *Cost.* II, 462; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *DIR«A»* 513; 1462 *BD* I, 67; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1472 *BD* I, 170; 1490 *BD* I, 392; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **сєє** 3 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1462 *BD* I, 67; 1470 *AS* I, 67); **сє** 3 (1366 *Р* 12; 1446 *Р* 154; 1482 *AS* I, 80); **сѣ** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **! сы** 1 (1497 *Gh. S.*); **сь** 1 (1491 *BD* I, 464); **! съ** 1 (1401 *ЗКЄ*); *наз. одн. ж.* **сия, сиѧ** 2 (1478 *ОБРН* 130; 1491 *КЄ*); **сия** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106); *род. одн. ж.* **сеѣ, сеѧ** 3 (1401 *ЗКЄ*; 1421 *Р* 92); **сєє** 1 (1454 *AS* III, 10); **сей** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн ж.* **сеи** (1388 *Р* 42; 1436 *Cost.* II, 698; 1454 *AS* III, 10; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1497 *DC* 8); *знах. одн. ж* **сюю** 8 (1388 *Р* 42; 1396 *AS* I, 20; 1424 *ДГВВ;* 1429 *Р* 112; 1478 *AS* III, 17; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1484 *ЯМ*); **сию, сію, сїю, сіѫ** 8 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1398 *ДГПМ*; 1401 *ЗКЄ*; 1429 *Cost.* I, 269; 1430 *Rev*; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1492 *ЗОЄ*; 1499 *BD* II, 447); **сиоу** 1 (1432 *Cost.* I, 343); **! шию** 1 (1478 *ОБРН* 131); *ор. одн. ж.* **сєю** (1341 *Р* 2; 1427 *Р* 109; 1429 *Р* 112; 1454 *AS* III, 9); *місц. одн. ж.* **в (на) сеи, се(и)** (1387 *СП* № 12; 1453 *ПГОВ;* 1484 *ЯМ;* 1484—1486 *ГСПТЗ*); *наз. мн. ч.* **сии** (1499 *BD* II, 449); *род. мн.* **сихъ, си(х)** (1401 *АкВАК* III, 2; 1411 *Cost.* II, 638; 1448 *Cost.* II, 366; 1453 *Cost.* II, 766; 1480 *DC* 8; 1487 *АМЛ*; 1499 *АСД* VI, 3); *знах. мн.* **си(и)** (1487 *АМЛ*); *знах. мн. ч.* **сихъ** (1499 *BD* II, 449); *знах. мн. с.* **сия** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. мн.* **сими** (1458 *Mih. Doc.* 121; 1462 *BD* II, 289; 1479 *BD* II, 351); *місц. мн.* **во сѣхъ** (1411 *Cost.* I, 638).

Див. ще **СЄСЬ**.

***СИКВА** *ж.* (2) *(назва долини у Подільській землі):* а одъ Сиквы долыны, до Мыскова горба... — усе у лево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сиквы** (1430 *ГВКЛ* 8).

СИКУШКО *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были сведъки... пан Хохлевский, пан Сикушко (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сикушко** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

СИЛА *ж.* (37) **1.** *(реальні умови, засоби)* спроможність, сила (3): ОуставлѦємъ и прїказоуємь всем ше(л)тїсомъ дховнымъ и све(т)скымъ по(д)лоугъ и(х) именїя и сїлы имаю(т) с намї поитї на ж(д)оую (!) валкоу (XV ст. *ВС* 11 зв.— 12); а коли будєт сила моѦ, я дѦдинои своєи кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Сємєно⟨во⟩й *(в ориг.* Сємєной.— *Прим. вид.)* двѣстє коп за тыи имѣнѦ отложоу и имѣнѦ свои к собѣ озму (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

2. могутність, сила (2): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сіѫ... да є(ст) прокла(т) (!) о(т) ба... и въ днь страшныи спсь да моу є(ст) съпєрникъ съ силоѫ своєѫ (*б. м. н.*, 1401 *ЗКЄ);* Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измєны колижь кажьномоу члвкоу въ его доспехоу во его цюдностї и во его сїлѣ нє є(ст) досыть окрашенїя колї нє боудеть правы окрашенъ (XV ст. *ВС* 9 зв.— 10).

3. збройні сили (14): а тижь коли бы которыі неприѦтель своєю силою облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исныі воєвода и бра(т) єго... имають... со оусєю своєю силою... того исного города боронити (Луцьк, 1388 *Р* 37); аже будеть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашего Ѧзъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою (*б. м. н.*, 1392—1393 *РФВ* 171); А пак коли... крол полскїи... и... братїя єго милости... поидоут сами своими парсоунамы... и силамы на тоурецкого чъсарѣ... и тогды... господарь наш... имал бы проити чєрєс Басарабскую землю (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

4. насильство, примус (4): исталасѦ торгувлѦ... аже пани хонька... добрымъ оумышлѣнъємь своємъ а никоторою силою но сама то вчинила (Перемишль, 1378 *Р* 25—26); Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremyryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а силу ни жадному да нє смѣєтъ никто о(т) наши(х) люде(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677);

(в орудному відмінку, у знач. прислівника) силою, насильно (12): а изше(д)ше о(т) того коренє и плѣменѣ или сїлоѫ или плѣненїемь... никто да нѣ воленъ продатї ѫ... да є(ст) свободна (*б. м. н.*, 1401 *ЗКЄ*); Кто комоу сїлою волы возмє(т) (XV ст. *ВС* 8); Протож кому коли в него подаем пенязы на квитациях з мыта, тые бы нехай року ждали, а до року бы его не габали, и силою квитации на него не наметывали (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

своєю силою (1) самовільно: прото(ж) рєкы текоу(т) межї именьи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды берє(г) а нє члвчьимь оученїємь (!) алє своєю сїлою а колї первєишая тоуть имаєть бытї правая граніца (XV ст. *ВС* 10 зв.); приходити сїлою (1) *див.* ***ПРИХОДИТИ**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **сила** (1484 *ЯМ*; 1485—1500 *AS* I, 121; 1499 *BD* II, 424); *род. одн.* **силы, сїлы, syły, siły** (1393 *РФВ* 170; XV ст. *ВС* 11 зв., 12; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141, 142); *знах. одн.* **силу** (1435 *Cost.* II, 677); *ор. одн.* **силою, сїлою, силоѫ, сїлоѫ** (1378 *Р* 26; 1388 *Р* 43; 1392—1393 *РФВ* 171; 1401 *ЗКЄ;* 1407 *Cost.* II, 629; 1436 *Cost.* II, 698; XV ст. *ВС* 10 зв., 15, 26 зв.; 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); *місц. одн.* **во сїлѣ** (XV ст. *ВС* 10); *ор. мн.* **силами** 2 (1455 *Cost.* II, 770; 1499 *BD* II, 420); **силамы** 2 (1499 *BD* II, 422, 423).

***СИЛЕВЕСТРЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Селивєстръ, *гр.* Σίλβεστρος, *лат.* Silvester) Сильвестр: я Семенъ с колковъ... уписалъ есми... Печерскому монастыру родители иаши Іоана Ірину... Силевестра (Київ, 1398 *ДГПМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Силевестра** (1398 *ДГПМ*).
Див. ще **СЄЛЄВЄСТРОУ.**
***СИЛЕНЪ** *див.* **СІЛЬНЫИ.**
СИЛИШОВСКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): мы... пань микъ силишовскыи и панъ илїашъ спатаръ... вызнаваємь... иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн.* **силишовскыи** (1436 *Cost.* II, 701).
!СИЛИЩЕ *див.* **СЄЛИЩЄ.**
***СИЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ** *див.* **САЛИЩОВО ГОРОДИЩЕ.**
СИЛЇОН *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Силуанъ, *гр.* Σιλουανός, *лат.* Silvanus) Силуан: И пак оу том прїидоше прѧд нами... Исаико и брат єго Силїон... и продали свою правоую отниноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Силїон** (1495 *BD* II, 64).
Див. ще ***СЕЛИВОНЪ, СИЛОУАНЪ.**
***СИЛНО** *присл.* (1) силою, насильно: о некоторои рєчи што хто комоу си(л)но возмє(т) (XV ст. *BC* 29 зв.).
Див. ще ***ОУСИЛНЄ.**
СИЛОАНЪ *див.* **СИЛОУАНЪ.**
СИЛОАНЬ *див.* **СИЛОУАНЪ.**
***СИЛОВАТИ** *див.* ***СІЛОВАТИ.**
***СИЛОВАТИ СѢ** *див.* ***СИЛОВАТИ СЯ.**
***СИЛОВАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (2) (за що) старатися (зробити що, про що), намагатися (зробити що): мы Іоан Стефан воєвода... силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи предков иаших (Коломия, 1485 *BD* II, 371); бо и такъ бы єстє знали ваша милость, бо мы... и въ той и въ другой вашой милости прыгодє будемъ ся силовати за роботу вашой милости (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **силовали сѣ єсми** (1485 *BD* II, 371); *майб. 1 ос. мн.* **будемъ ся силовати** (1499 *BD* II, 449).
***СИЛСТВО** *с.* (2) згвалтування, насильство: Гдѣ колї дѣвка алюбо жонька... боудѣ(т) на поли... оусилована... тогды то(т) имеєть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *BC* 36 зв.).
ФОРМИ: *місц. одн.* **о си(л)ствє, сїльствє** (XV ст. *BC* 36, 36 зв.).
Див. ще ***НАСИЛЇЄ, *НАСИЛСТВО.**
СИЛОУАНЪ, СИЛОУАНЬ, СИЛОАНЪ, СИЛОАНЬ *ч.* (7) (*особова назва, цсл.* Силуанъ, *гр.* Σιλουανός, *лат.* Silvanus) Силуан: мы александръ воєвода... дадо(х) монастироу о(т) нѣмца гдє старьцъ ки(р) силоанъ двѣ селѣ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); мы стефанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали... єсми монастирю нашему о(т) нѣмца... где є(ст)... по(п) ки(р) силоуань... киприѧнова пасика (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *наз. одн.* **силоуанъ, силоуань** 3 (1448 *DIR* № 10b; 1470 *BD* I, 147; *DIR«A»* 522); **силоаиъ, силоань** 2 (1427 *DIR«A»* 450; 1470 *BD* I, 150); *дав. одн.* **силоуаиоу** (1470 *DIR«A»* 523); *ор. одн.* **Силоаномь** (1470 *BD* I, 150).
Див. ще ***СЕЛИВОНЪ, СИЛЇОН.**
***СИЛЬНИКЪ** *ч.* (1) грабіжник, насильник: о силь(н)коу на дорозє Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ (XV ст. *BC* 31 зв.).
ФОРМИ: *місц. одн.* **о силь(н)коу** (XV ст. *BC* 31 зв.).
Див. ще ***ОУСЇЛЬНЇКЪ.**
СИЛѢ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Силїон, Силоуанъ): и єщє оустали мъринка... и братаничи єи, силѣ и донѣ... та дали (*в ориг.* продали.— *Прим. вид.*) мърини... за тоє сєло...єщє ѱ злат татарских (Сучава, 1492 *Cost.S.* 161).
ФОРМИ: *наз. одн.* **силѣ** (1492 *Cost. S.* 161); *дав. одн.* **силѣ** (1492 *Cost. S.* 161).
СИМА *ч.* (81) (*особова назва, молд., пор.* Симеонъ): мыановє... пань іоанъшъ о(т) шимоуза и панъ сима михаилашевъ... вызнаваемь... иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); Ино мы... єсмы дали... Симн и братоу єго Оники тоє прѧдреченноє сєло (Ясси, 1500 *BD* II, 175).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сима** 24 (1436 *Cost.* II, 701; 1443 *Cost.* II, 120; 1453 *Cost.* II, 467; 1462 *BD* I, 55; 1475 *Cost. D.* 3; 1480 *BD* I, 397; 1487 *BD* I, 310; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *BD* II, 5; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *зам. род.* от **Сима,** вѣра пана **Сима** 9 (1443 *Cost.* II, 156; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *Cost.* II, 231; 1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ;* 1495 *ПГВСР*); *зам. дав.* братоу (слоузѣ) єи **Сима** 6 (1489 *BD* I, 373; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 80; 1497 *BD* II, 124); *род. одн.* **Симы** 8 (1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 132, 141, 145; *ПГСММ;* 1445 *Cost.* II, 212, 219); **Сими** 3 (1443 *ВАМ* 41; *ДГСПМН;* 1495 *ПГВСР*); **симѣ** 2 (1443 *Cost.* II, 149; 1446 *Cost.* II, 248); *дав. одн.* **Сими,** ⟨с⟩**ими** 16 (1462 *BD* I, 55; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 390, 397; 1492 *BD* I, 505, 506; 1493 *CVD* 6; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **симѣ, симѧ** 13 (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35, 38; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *ВАМ* 42; *Cost.* II, 121, 132, 139, 145; 1475 *Cost. D.* 3 і т. ін.).
Див. ще ***СИМКО.**
СИМЄОНЪ, СИМЇОНЪ *ч.* (23) (*особова назва, гр.* Συμεών, *гебр.* shim'on) Семен: Азъ рабь б҃жїи... именемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дш҃ѫ... и за дш҃ѫ... сїмєона (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); основана быс црквь кнзем семеоном александрові отчичи кієвском (Київ, 1470 *ОБРН* 129); И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оуноуком Симеона Тоурκоула (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сими(о)и, симїоиъ** 2 (1437 *Mih.* 202; 1467 *Cost. S.* 68); **симєоиъ** 1 (1428 *Cost.* I, 202); **Симѣо(и)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *род. одн.* **симєоиа, Симєона, сїмєоиа** 13 (1401 *ЗКЄ*; 1436 *ВАМ* 29, 34; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 445, 460; 1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **симиоиа, симіона** 3 (1427 *Cost.* I, 133; 1437 *Cost.* I, 515; 1488 *BD* I, 324); **симѣоиа** 1 (1436 *Cost.* I, 476); *дав. одн.* **симионоу** (1467 *Cost. S.* 69); *ор. одн.* **семеоиом** (1470 *ОБРН* 129).
Див. ще **СЄМЄНЪ.**
СИМИН *прикм.* (6): Ино мы... єсмы дали ⟨и⟩ от нас ⟨Станы, **жоны**⟩ Симины, тотоу половина сєла (Баків. 1462 *BD* I, 55); мы Стєфанъ воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннїи Марицъ, дочка Симина... и плєменики єи... дали... єсми им... єдно село (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Симин** (1481 *BD* I, 248); *дав. одн. ч.* **Симиноу** 1 (1481 *BD* I, 248); *зам. дав. одн. ж.* да єст... дочки **Симииоу** 1 (1495 *BD* II, 53); *наз. одн. ж.* **Симииа** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн. ж.* **Симины** (1462 *BD* I, 55)
Пор. **СИМА.**
СИМИНИЧАНЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... дали и потвердили єсми ємоу... сєло на имѣ Симиничанїи (Сучава, 1480 *BD* I, 243).
ФОРМИ: *наз.* **Симииичанїи** (1480 *BD* I, 243).
***СИМИОН** *див.* **СИМЄОНЪ.**
***СИМИОНЪ** *див.* **СИМЄОНЪ.**
***СИМЇОНОВЪ** *прикм.* (1): тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м)... оу симїоно(в) ла(з), мѣсто о(т) мли(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **симїоно(в)** (1456 *Cost.* II, 569).
Пор. **СИМЄОНЪ.**
СИМЇОНЪ *див.* **СИМЄОНЪ.**
***СИМКО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Семеонъ): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло оу симка (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *род. одн.* **симка** (1437 *Cost.* I, 541).
Див. ще **СИМА.**
***СИМОНЪ** *ч.* (15) (*особова назва, гр.* Σιμών, *гебр.* shim'on) Симон: а на то є(ст)... вѣра пана симона логофе-

т(а) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 476); ино и в минутє то(и) стои(т), што(ж) о(д)ного длѧ того свѣтка симона Татаринова о(т)-далено о(т)ца єго о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сымо(н)** (1495 *ВК*); *род. одн.* **симона, сїмона** (1436 *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 27; 1443 *ДГСПМН; ПГСММ;* 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 219, 226, 236; 1446 *ПГСПМР;* 1495 *ВК*); *дав. одн.* **симону, симоноу** (1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 141, 156; 1452 *Cost.* II, 410).

***СИМЪСИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И мы... на то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Симъсичу** (1489 *РИБ* 432).

Див. ще ***СИМЪШИНИЧЪ.**

СИМЪХА *ч.* (2) *(особова назва):* И поведилъ передъ нами: рекомо, быхмо мы его и съ Симъхою... о тую тисячу золотыхъ смотрели (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Симъха** (1489 *РИБ* 431); *ор. одн.* **Симъхою** (1489 *РИБ* 431).

***СИМЪШИНИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* А потомъ ся о томъ з Нисаномъ Симъшиничомъ зъедналъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Симъшиничомъ** (1489 *РИБ* 431).

Див. ще ***СИМЪСИЧЪ.**

***СИМЪШИНЪ** *прикм.* (1): Жаловалъ намъ... Есько Рабеевичъ... на Симъшина сына (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Симъшина** (1489 *РИБ* 431).

Пор. **СИМЪХА.**

***СИМѢОНЪ** *див.* **СИМЄОНЪ.**

СИН *див.* **СЫНЪ**[1].

СИНА *ч.* (4) *(особова назва):* мы александръ воєвода... панъ сина бырличь, панъ оана дворникъ... потвержає(м)... королеви польскому... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а пановє наши... пань михоу(л) старости(ч) па(н) сина хоти(н)скы (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сина** (1407 *Cost.* II, 629; 1435 *МЭФ* 3; 1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **сины** (1443 *Cost.* II, 129).

Див. ще **СИНЪ**[2].

***СИНАНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* синодикъ, *гр.* συνοδικόν) *(книга запису імен покійників для поминання їх під час богослужіння)* синодик: а по моємъ животѣ впишют мѧ в синаникъ и мою жену (б. м. н., поч. XV ст. *Р* 76).

ФОРМИ: *знах. одн.* **синаникъ** (поч. XV ст. *Р* 76).

СИНАТЪ *ч.* (4) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали... єсми... цигани на имѣ синатъ и никоула (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми... монастироу... циганє на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Синатъ съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Синатъ, синатъ, сина(т)** (1448 *Cost.* II, 342; 1467 *Cost. S.* 68; 1487 *BD* I, 310); *дав. одн.* **синатоу** (1467 *Cost. S.* 69).

СИНАШЄВЦИ, СИНАШЄВЦЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождерє и о(т) на(с) єсмы дали... паноу тоадероу... села... на имѣ село ризина... и сєло синашєвцїи (Ясси, 1495 *ПГВСР*).

ФОРМИ: *наз.* **синашєвци** 1 (1495 *ПГВСР*); **синашєвцїи** 1 (1495 *ПГВСР*).

СИНЄСКОУЛЪ, СИНЄСКОУЛ *ч.* (2) *(особова назва):* Тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села... на имѧ: гдє был Вана Синєскоулъ и гдє былъ Борисъ (Васлуй, 1436 *ВАМ* 29); мы Стєфан воєвода... чиним з(нам)єнито... ожє... пан Станчоул Синєскоул слоужил нам право и вѣрно (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Синєскоулъ, Синєскоул** (1436 *ВАМ* 29; 1458 *BD* I, 24).

СИНЄЩИ, СИНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села... на имѧ анноушчинь дворь... и синєщи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); Тѧмъ ми... дали и потврѣдили єсми ємоу... села... на имѣ Синєщїи... и Щоурнєщїи (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *наз.* **синєщи** 1 (1433 *Cost.* II, 594); **Синєщїи** 1 (1458 *BD* I, 24).

СИНКО, СИНЬКО *ч.* (2) *(особова назва):* мы панъ александръ воєвода молдавскы... панъ балица бырличь и братъ єго синько... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы и цѣловали єсмы кр(с)тъ (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); мы боѧрє молдавскы... панъ синко брѣличь, панъ пєтръ хоудичъ... знамєнито чинимъ... ижъ... мы такожъ... присѧгли... кролеви... вѣрнѣ служити (Сучава, 1434 *Cost* II, 665—666).

ФОРМИ: *наз. одн.* **синько** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **синко** 1 (1434 *Cost.* II, 666).

***СИНО** *див.* **СѢНО.**

***СИНОВЄЦЬ** *див.* **СЫНОВЄЦЬ.**

***СИНОВСКИИ**[1] *прикм.* (1) (*пор.* Синовци *у Молдавському князівстві):* сє азь... іо Стефа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали... єсми... єпископїи... Н црkви... Sі црко(в) синовска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **синовска** (1490 *DC* 147).

***СИНОВСКИИ**[2] *ч.* (1) *(особова назва):* а на то... вѣра пана мика синовского (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **синовского** (1403 *ДГАА*).

***СИНОЖАТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СИНОЖЄТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СИНОЖѦТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

СИНЪ[1] *див.* **СЫНЪ**[1].

СИНЪ[2], **СЫНЪ** *ч.* (19) *(особова назва):* А на то вѣра... пана Станислава ротомпана... в. п. Сина Бырлича и братїи єго (Сучава, 1403 *RS* 338); А на то єст вѣра... Стефана воєводы... в. п. Сина... и вѣра въсѧх бояръ наших (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **синъ** 1 (1456 *Cost.* II, 577); **сынъ** 1 (1467 *Cost. S.* 69); *род. одн.* **Сина** 16 (1403 *RS* 338; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 65; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *BD* I, 6 і т. ін.); ! **синѣ** 1 (1454 *ПГПММ*).

Див. ще **СИНА.**

***СИНЪЄВЫИ** *прикм.* (1) ◇ **с и н ъ є в а я р а н а** (1) синяк: Коли(ж) кмє(т) па(н)у алюбо шлѧ(х)тичю раноу оучини(т) двє алюбо три за ка(ж)ноую раноу ЄЇ... а боудє(т) ли си(нъ)євая рана а кровава за мєчовѫю раноу соуди(м) (XV ст. *ВС* 30 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **си(нъ)євая** (XV ст. *ВС* 30 зв.)

Див. ще ***СИНЫИ.**

***СИНЫИ** *прикм.* (1) ◇ **с и н а я р а н а** (1) синяк: никто да нєсмѣєтъ... глобоу ис ни(х) брати ни за дшєгоубство... ни за татство... ни кръвавыи рани а ни за синыи рани (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *знах. мн. ж.* **синыи** (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***СИНЪЄВЫИ.**

***СИНЬ** *див.* **СИНЪ**[2].

СИНЬКО *див.* **СИНКО.**

СИПЄЛЄВЪЦИ *мн.* (1) *(назва села у Київській землі):* а єщо Сипелевъци къ чоуднову жъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **Сипелевъци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***СИРАДЗЬ** *ч.* (1) (*назва міста в Польщі, пор.* Sieradz): Земьскыи пїсари во всє(х) землѧ(х) королѣвъства нашєго вєлїкои по(л)щє в сира(д)зю в ланъчицє... запи(с) имєю(т) бра(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в сира(д)зю** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

СИРАДСКИИ *прикм.* (7): Вѣдаи то каждыи члвкъ.. ожє я кнѧзь єоунутии и кистютии и любартъ юрьии наримонътовичь... чинимы миръ... ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) и сомовитомь и съ єго братомь казимиромь мазовьскымь и съ єго зємлѧми краковьскою... сирѧзьскою... и со львовьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... марцинъ с калинова сирадскии... вавренєць заруба сирадскии... слю-

буємы и записуємы сѧ стецку воєводѣ... и дѣтемъ єго (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сирадскии** (1433 *P* 122); *род. одн. ж.* **сирадскои** (1361 *AGZ* 6; 1433 *P* 120, 124); *ор. одн. ж.* **сиразьскою** (1352 *P* 5).

Пор. ***СИРАДЗЬ.**

***СИРЄСКИИ** *див.* ***СИРАТЬСКЫИ**[1].

***СИРЄТЪ** *ч.* (16) (*молд.* Сирет, *рум.* Siret) (*назва річки*) Серет: Тъм мы... дали и потвердили єсми ємоу... правоє отниноу и викоупленіє панєи єго Насти... одино село на имѣ Кьндєщін на Сирѣтѣ (Сучава, 1480 *BD* I, 246); и досталосѣ мъринки, дочци мъндринї, и братанічем єи, силѣ и сестри єго, дони, оу их част село на имѣ мъндрещіи, на сирєтѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сирета** 1 (1488 *BD* I, 348); *близ* ! **сирѣтѣ** 1 (1492 *Cost. S.* 162); *знах. одн.* **Сирѣт** (1492 *Cost. S.* 162); *місц. одн.* **на (оу) Сиретѣ, сиретѣ, ⟨си⟩ретѣ, Сирѣтѣ** 13 (1480 *BD* I, 246; 1483 *Cost. D.* 30; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 376, 377; 1491 *Cost. D.* 37; 1492 *Cost. S.* 161).

Див. ще ***СЄРЄТЪ.**

***СИРЄЦЄЛ** *див.* **СИРЄЦЄЛЪ.**

СИРЄЦЄЛЪ *ч.* (3) (*назва села на Буковині*): И оустах аз... та заплатих въси тоти вишеписаннїи пинѣзи... Лоупше от Сирецела (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Сирецелъ** (1499 *BD* II, 144); *род. одн.* **Сирецела** (1499 *BD* II, 144).

Див. ще ***СЄРЄЦЄЛЪ.**

СИРЄЦЄЛЬ *ч.* (2) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): а мы... єсми дали и потврьдили слоузѣ нашему паноу Юрїю Шербичю тоє прѧдреченоє село на Сирецел на имѣ Томинцїи (Сучава, 1490 *BD* I, 400).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* село на **Сирецель** (1490 *BD* I, 400); *місц. одн.* **на Сирецел** (1490 *BD* I, 400).

СИРОПАТИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были свѣтки... пан Страшко, а Яшко Сиропѧтич (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сиропатич** (1470 *AS* I, 65).

***СИРОТА** *ч. і ж.* (6) сирота: Сироты што по оци и мтри изостаноуть оу молодості а имаю(т) нагабанїє частоє о(т) людеи што(ж) и(х) на право позывають а они єще нє оумею(т) правова(т) (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн.* **сироты** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *род. мн.* **сиротъ, сиро(т), сїро(т)** (XV ст. *BC* 6 зв., 8 зв., 21 зв., 35 зв.); *місц. мн.* **о сирота(х)** (XV ст. *СЯ* 9).

***СИРѢТ** *див.* ***СИРЄТЪ.**

***СИРАЗЬСКИИ** *див.* **СИРАДСКИИ.**

***СИРАТСКИИ**[1] *див.* ***СИРАТЬСКЫИ**[1].

***СИРАТСКИИ**[2] *див.* **СИРАТЬСКЫИ**[2].

СИРАТЪ, СИРАТЬ *ч.* (7) (*молд.* Сирет, *рум.* Siret) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Серет: а у которомъ торгу имуть ихъ купити, тамъ имуть дати... на сирѧть отъ каждого конѧ по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631—632).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на (у) сиратъ, сирать** (1408 *Cost.* II, 632, 633).

Див. ще ***СЄРЄТСКЫИ**[1] ⟨Серетскыи тръгъ⟩, **СЄРАТ, *СИРАТЬСКЫИ**[1] ⟨Сирескыи тръгъ⟩.

***СИРАТЪСКИИ** *див.* **СИРАТЬСКЫИ**[2].

СИРАТЬ *див.* **СИРАТЪ.**

***СИРАТЬСКЫИ**[1] *прикм.* (4): то мыто сирѧтскоє (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632);

◇ Сирєскыи тръгъ (1) (*назва міста у Молдавському князівстві*) Серет: и дали и потврьдили єсми тоє вишеписанноє село Грековє, подли Сиреского тръга, томоу ... свѧтомоу монастирю (Сучава, 1488 *BD* I, 348); полѧна сирѧтьская (1) *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Сиреского** (1488 *BD* I, 348); *місц. одн. ч.* **у сиратьскомъ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); *зам. ж.* **на поланы сиратьско(м)** 1 (1409 *Cost.* I, 69); *наз. одн. с.* **сиратскоє** (1408 *Cost.* II, 632).

Див. ще ***СЄРЄТСКЫИ**[1], ***СРѢТСКИИ.**

Пор. **СЄРАТ.**

СИРАТЬСКЫИ[2] *ч.* (6) (*особова назва*): мы александръ воєвода... ис нашими землѧны... на имѧ, панъ жюржь староста... панъ владъ сирѧтьскыи... слюб или єсмы... королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); вѣра... пана... сирѧ(т)ского (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сиратьскыи** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **сира(т)ского, сѣра(т)ского, сиратъского, сиратьского** (1407 *Cost.* I, 56; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.*).

Див. ще **СЄРЄТСКЫИ**[2].

***СИСТИ** *див.* **СЄСТИ.**

СИТАРЪ *ч.* (1) (*той, хто виробляє сита*) ситар: а на имѣ цигано(м), троуцѣ и съ челѣдою си... тома ситаръ и съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ситаръ** (1462 *Cost. D.* 11).

***СИТНАЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*)... села на ⟨си⟩тнои (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на ⟨си⟩тнои** (1438 *Cost.* II, 14).

***СИТНЫИ** *прикм.* (2) ◇ Ситноє Болото (1) (*назва місцевості у Волинській землі*): я... дала єсми єму... имене... с приселки... з лесы и з дубровами... и ограничоноє почонши посеред Мухотолок рекою Лютицею... по Чортов Ставок Трыстѧнкою аж до Ситного - Болота к иваницкой границы (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242). dubrowa Sitnaia (1) *див.* **ДОУБРОВА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Ситиого** (1488 *AS* I, 242); *знах. одн. ж.* **Sitnuiu** (1421 *AS* I, 27).

СИХЛА *ж.* (1) ◇ Сихла Цямирина (1) (*назва пагорба-вододілу в Молдавському князівстві*): И єщї єсмо дали... монастир⟨оу⟩... бранищю... починши от верх Никида... Великою Фроумоасою гори до роунка... на верх ...що сє зовет Сихла Цямирина (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сихла** (1491 *BD* I, 473).

СИХЛЄ *с., невідм.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы илїа воєвода и... стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже... лоука о(т) сихлє слоужитъ намъ вѣрно (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).

***SIANOZATH** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

СЇАТИ *дієсл. недок.* (7) (що) засівати, сіяти: а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына... и поведилъ... штожъ... на Глушыцы съ тыхъ селецъ къ двору нашому меру ржы сеють (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *інф.* **сїати** (1453 *Cost.* II, 461); *теп. 3 ос. одн.* **сеєть** (XV ст. *BC* 30); *3 ос. мн.* **сеють** (1499 *РИБ* 776). *перф. 3 ос. одн. ч.* **сеєлъ** (XV ст. *BC* 21); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **сеєного** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн. ж.* **сеєное** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *дієприсл. одноч.* **сеючи** (XV ст. *BC* 32).

Див. ще ***ОСЄЯТИ, *ПОСЄЄНЫИ.**

***SIECHATY SIA** *дієсл. док.* (1) (к кому) з'їхатися (до кого): A to weremia siechalisia byli k nam Kniazi, Panowe, Boiare i wsia zemlia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. мн.* **siechalisia byli** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

Див. ще *** ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, * ПРИЄЖДЖАТИ, ПРИЄХАТИ, * ПРИѢЗДИТИ, * СЪЄХАТИ, ѢХАТИ 2.**

***СІЙ** *див.* **СИІ.**

***СІЛА** *див.* **СИЛА.**

***СІЛОВАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кого) примушувати, змушувати, силувати: О владарю алюбо о слоузє што и(х) панъ сїлоує(т) (XV ст. *BC* 8); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѣд нами... пан Братоул...

ником поноужен ани силован, и продал едно село (Сучава, 1462 *BD* I, 51—52).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сїлоуе(т)** (XV ст. *ВС* 8); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **силован** (1462 *BD* I, 52).

Див. ще **ПОСИЛОВАНЬ, *ПРИСИЛЄНЪ, ПРИСИЛОВАНЪ, *ОУСИЛОВАТИ** 2.

СЇЛЬНЫИ *прикм.* (2) *(який має значний вплив, вагу в суспільстві)* сильнний: а такъ негдѣ сїльныи оубогъ премоглъ зань(ж) нє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *ВС* 13); а бѫде(т) па(к) то(т) панъ силе(н) што бѫде(т) соу(д)я боялъ сѧ сла(т) до не(г) закла(д)у бра(т) тогды маe(т) намь заплатити виноу о̃ (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сїльныи** 1 (XV ст. *ВС* 13); **силє(н)** 1 (XV ст. *ВС* 16 зв.).

***СЇЛЬСТВО** *див.* ***СИЛСТВО.**

***СЇМЄОНЪ** *див.* **СИМЄОНЪ.**

***СЇМОНЪ** *див.* ***СИМОНЪ.**

***СЇРОТА** *див.* ***СИРОТА.**

***СЇРОТСТВО** *с.* (1) ◇ о у с ї р о т с т в ѣ з о с т а т и (1) осиротіти, стати (залишитися) сиротою: Частокрот прїгожаєтсѧ што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нехто возметь к собѣ во опѣканїє (XV ст. *ВС* 35 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу сїро(т)ствѣ** (XV ст. *ВС* 35 зв.).

SIUDY *присл.* (1) сюди: A piszete..., iże Posoł Wasz i... Niemickiy posoł iedut iz Nimec siuody czerez naszuiu zemlu (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139—140).

СКАЖЄНО *присл.* (1) ◇ с к а ж е н о ч и н и т и (1) анулювати, оголошувати недійсним: тоты записы оумарѣмо тым то листомъ, скажено и оуморено чинимъ, вырѣкаючи от сего часу на потоум жадної моци не имѣти ани твердости (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

***СКАЗА** *ж.* (2) (*стп.* skaza) шкода, збиток: Ино мы для сказы от поганства з ласки нашое то вчинили и тое ведро меду ему есмо отпустили вечно (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); И тыж нѣкоторых панов або которых подданих наших, с обох сторон их, длѣ розници или сказы, абы тїи... наши єднанїѧ и прїязни нє имают бытн зламаны анї престоуплени (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн.* **сказы** (1496 *АЛРГ* 69; 1499 *BD* II, 425).

***СКАЗАНЇЄ** *с.* (4) (*цсл.* съказани) вирок (1): Головныи пановѣ земль наши(х) на велїкы(х) соимe(х) седаю(т) о(т) на(с) на соудѣ(х) пре(д) которымнжь то паны жалобы велїкыи дѣди(ч)ны бывали жаловани а и(х) сказанїя бывало правдиво (XV ст. *СЯ* 42 зв.); с к а з а н ї є ч и н и т и (2) виносити вирок: А коли(ж) оу жалоба(х) оу праведлива(г) соу(д) не иеть (!) гневъ и мѣсца имеєть (!) анї зазрасть помьсты ани те(ж) боязнь о (!) правдоу имеєть соу(д) како во(г) (!) имети в роуцє а б̃а пре(д) очима а сказанїя бы чинилъ справедливо (XV ст. *ВС* 33 зв.); н а р е ч и с к а з а н ї ю (1) *див.* **НАРЄЧИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **сказанїю** (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. одн.* **сказанїє** (XV ст. *ВС* 8 зв.); *наз. мн.* **сказанїя** (XV ст. *СЯ* 42 зв.); *знах. мн.* **сказанїя** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

СКАЗАТИ *дієсл док.* (5) **1.** *(повідомити)* указати (1): а чо(г) бы сѧ лице(м) не знашло по нашеи земли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрѧ(д) имаe(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

2. (що) доповісти, сказати (про що) (1): о которы(х) колї жалоба(х) велїкыхъ илї малы(х) алюбо тежь дьдичьны(х) а рокоу а о(т) трехъ неде(л) далеи не имаю(т) о(т)клада(т) ка(к) борзо жалоба станетсѧ деди(ч)на тогды соудья алюбо по(д)соудо(к) мають на(м) скозать (!) тоую жалобоу (XV ст. *ВС* 12 зв.).

3. веліти, сказати (1): а што было мыто, оу тегенѧкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта не было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

4. сказати, заявити (1): и имаe(м) имъ заплату всю заплатити, яко(ж) и(м) право скаже(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810)

5. (*стп.* skazać) (кого) засудити (кого), видати вирок (на кого) (1): Которыи себє менїть не по правдѣ сказа (!) алю(б) соуже(н) (XV ст. *ВС* 7).

ФОРМИ: *інф.* **сказати** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **! скозать** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **сказали** (1456 *Cost.* II, 789); *майб. 1 ос. мн.* **скаже(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **! сказа** (XV ст. *ВС* 7).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ, *КАЗАТИ** 1, ***НАКАЗЫВАТИ,* ПРИКАЗЫВАТИ** 1, **ПРЫКАЗАТИ, РОСКАЗАТЬ, *РОСКАЗЫВАТИ, *СКАЗОВАТИ, *СКАЗЫВАТИ.**

***СКАЗИТИ** *дієсл. док.* (11) (*стп.* skazić) **1.** (що) знищити (7): мы иляшь воєвода и господарь зѣмль мольдавъскихь знаменито чинимо... како... рожложившы щкоды... землѧмь роускимь... оучиненыѣ... за щкоды зѣм(л)ь... коломы(и)скихь и снятиньских, огнемь скаженыѣ, землю шепиньскоую... даваемы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); мы Стефан воєвода... чиним знаменито... оже... пан Лацко... свидчил съ своими межиаши, аже прївилиа що была великаго пана Дрьгоа и тестѣ его пана Ромашка... на их отнины... была оу роуках пана Короуя, и он их сказил и загоубил (Сучава, 1462 *BD* I, 66—67); И Глѣбъ рекъ... и третее части Совѣ еси въ томъ запису не поведалъ... и... самъ тотъ записъ сказилъ, а сказившы записъ, самъ же почалъ еси Совѣ свѣтчитн на третюю часть, ажъ бы была ...третяя часть ему записана (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

2. (що) скасувати, зробити недійсним (4): а пакли быхмо тыхь записовъ... не дали... тогды тыѣ оусѣ записы и листы передьковь нашихь ... чинимо симь... листом скаженыѣ и жломьленыѣ (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); А пак они що за привилїє имали староє на тѣх вышеписанных сел, от дѣда нашего от Александра воєводи, а она єст скажена, как єсми єи мы видили и наше боѧрє (Сучава, 1496 *BD* I, 392).

ФОРМИ: *перф. 2 ос. одн. ч.* **еси... сказилъ** (1495 *РИБ* 620); *3 ос. одн. ч.* **сказилъ, сказил** (1462 *BD* I, 67; 1495 *РИБ* 621); *1 ос. мн.* **єсми... сказили** (1472 *DIR«A»* 528); *майб. 3 ос. одн.* **исказить** (XV ст. *ВС* 11); *майб. пас. 3 ос. одн. с.* **боуде(т)... скажено** (XV ст. *ВС* 32); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **скажена** (1496 *BD* I, 392); *знах. одн. с.* **скажено** (1462 *BD* II, 285); *знах. мн.* **скаженыѣ** (1436 *Cost.* II, 706, 707); *дієприсл. перед.* **сказившы** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще *** ISKAZATI,* КАЗИТИ.**

***СКАЗНИТИ** *дієсл. док.* (2) покарати: мы ихъ сказнили такъ што опѧтъ не будуть намъ пакостити (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); которїи бы его не слоушали, мы его исказнимы егоже роукою (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **сказиили** (1392—1393 *РФВ* 170); *майб. 1 ос. мн.* **исказнимы** (1401 *RIR*).

Див. ще **КАЗНИТИ, *КАЗНИТИ СЯ, ПОКАЗНИТИ, *ОУКАЗНИТИ СѦ.**

***СКАЗОВАТИ** *дієсл. недок.* (33) постановляти, виносити рішення (32): мы сказоуемь є(ст)ли и(ж) оу сваре рани(л) сѧ тогды яново свїде(ч)ство имаеть быти припоущено (XV ст. *ВС* 19 зв.); Коли хто оучинитсѧ опѣкалнїко(м) о неко(т)рои дѣвце а возметь ее собѣ во опѣканїє исъ ее очиною... а она боудѣть го(д) замоужь а о(н) ее не хочеть выдать длѧ того штобы ее именїє пожївать мы сказоуемь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своего имеєть собѣ моужа оузѧ(т) але з ра(до)ю прїрожены(х) своихъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.); Петръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и янъ того запре(л)... мы сказоуемь петрѫ самом(оу) третью прїсѧгноу(т) иже ємоу янъ четыри па(л)ци оутѧлъ (XV ст. *ВС* 23); мы оуставлѧємъ и запїсоуемь коли(ж) которыи ч̃лвкъ домъниимаеться (!) имаеть право ко деди(ч)ствѫ што(ж) ннышїи держать а оу три годы и за три месеци не габаеть его жаднымъ правомъ тогды мы сказоуемь томоу первомоу заисканное (XV ст. *ВС* 20 зв.); ѳра(н)ци(к) а ѳа(л)ко индри(х)

три братенїкы держали одно(г) млынарѧ индри(х) третїи бра(т) о некотыи (!) простоупкы выда(л) во право прїше(д)ши дроу(г)и бра(т) ѳа(л)ко жаловалъ на индриха и(ж)бы ємоу млынарѧ неисправедливе выда(л) мы оузнаваємь и(ж) го(ди)тсѧ ка(ж)номѫ о свою кривъдоу жаловать мы сказоуємь индриха прав(г) (XV ст. ВС 23—23 зв.);

сказовати оу винѫ (кого) (1) визнавати винним (кого): Петръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправедливе его соудилъ а тамь на соудѣ его не нагонилъ мы такы осоужени не нагонены сказоуємь мы правдиве а петра сказоуємы оу винѫ которая(ж) пїсана о соу(д)яхъ (XV ст. ВС 23).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **сказоуємь, сказоуємъ, (ска)зоуємь** 31 (XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 20 зв., 21, 21 зв., 22, 22 зв., 23, 23 зв., 24 зв., 27, 29 зв., 31, 31 зв., 32, 33 зв., 36 зв., 37 зв., 38, 39; *СЯ* 40, 41 зв.); **сказоуємы** 2 (XV ст. *ВС* 18, 23).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, ВСКАЗЫВАТИ, *КАЗАТИ** 1, ***ПРИКАЗЫВАТИ, ПРЫКАЗАТИ** 1, **РОСКАЗАТЬ, *РОСКАЗЫВАТИ, СКАЗАТИ** 1, 3, 4.

***СКАЗЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) казати: Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сказываетъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

Див. ще ***ВСКАЗАТИ, *КАЗАТИ** 2, **РОСКАЗАТЬ** 1, **СКАЗАТИ.**

***СКАНДАЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ селища скандалова *див.* **СЕЛИЩА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **скандалова** (1456 *Cost.* II, 569).

***СКАРАНЇЄ** *с.* (3) (*стп.* skaranie) покарання. кара: о скаранїю по(д)соуко(в) (!) (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **скаранїи** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.); **о скаранїю** 1 (XV ст. *ВС* 36 зв.); **о ! скораиїю** 1 (XV ст. *ВС* 34).

СКАРБЪ *ч.* (23) (*стп.* skarb) **1.** майно, скарб (10): тогды имаємъ доброволно выити от его имѣниа, съ оусимы нашими паны и скарбы и конми и съ оусимъ нашимъ имѣнїємъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); а коли наза(д) оусхоче(т) поити до земли мо(л)давскоєи имає(т) поити... съ своєю панею съ своими дитками съ своими съкарбы и съ слоугами (Снятин, 1454 *Р* 163); и пани его... пытала мене, есть ли полотна, и я исповѣдилъ полотна въ тои клѣти, в котори скарбъ былъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); єстли бы сѣ пригодило... иж бы мы от нѣкоторого непрїятелѣ моцнего та въидемо ис нашеи земли... до... кролевства полскаго, тогди их милости земли да соут отворени нам, Стефаноу воеводї... и бояром нашим... и съ слоугамы нашимы и скарбом нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. казна (13): jako rosprawca skarbu naszoho okrutne majet' byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); З нового места послано кнѧзю...тѳе(р)скомоу шоуба собольѧ... а г҃ поставы новогоньски(х) съ ска(р)боу (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скарбъ, ска(р)бъ** (1489 *АМВ*; 1498 *АЛМ* 163); *род. одн.* **скарбу, ска(р)бу, ска(р)боу, skarbu** (1388 *ZPL* 107; 1389 *PEA* I, 26; 1488 *УКТ*; 1498 *АЛМ* 163); *знах. одн.* **скарбъ** (XV ст. *ВС* 6 зв., 17); *ор. одн.* **скарбом** (1499 *BD* II, 422); *знах. мн.* **скарбы** (1498 *АЛМ* 163); *ор. мн.* **скарбы, съкарбы** (1449 *Cost.* II, 747; 1454 *Р* 163).

***SKARHA** *ж.* (1) (*стп.* skarga) ◇ czerez skarhu nawesty (кого) (1) спонукати судовою скаргою (кого до чого): olizby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106).

ФОРМИ: *знах. одн.* **skarhu** (1388 *ZPL* 106).

***СКАРЇОТЬСКИИ** *див.* ***ИСКАРИОТСКИИ.**

***SKWARNYJ** *прикм.* (2) ◇ les Skwarnyj *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Skwarnem** (1386 *АрхЮЗР* 8/I 1).

СКВОЗЄ *прийм.* (1) (*цсл.* сквозѣ) *(із знах.) (виражає об'єктні відношення з просторовим відтінком, вказує на предмет, через який проходить що)* крізь: про то же которыи приѧтель вашеи мл(с)ти и намъ то бы слышалъ и онъ... велми бы срадовалсѧ а неприѧтель вашеи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ... острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозе его ср(д)це (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще **СКУЗѢ.**

СКЕНДЕРЬ-БЕГ *ч.* (2) (*особова назва, ар.* Iskander «Олександр», bed — феодальне звання): Ино оу том оуставши слоуга наш Михоул Боузат и привел оуси... межїаши, ино они... сведетелствовали о том, аже загубил... Михоулъ Боузат своа привилїа... коли пришли Али-бег и брат его Скендерь-бег... та попленили наша землѣ (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Скендерь-бег** (1481 *BD* I, 258).

СКЕРДѢЕВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Се я Ванко Скердѣевич... вызнаваю, иж я... кнѧзю Семену Василевичу дѣдѣчу Збаразскому продал есми ему вѣчную отчизну свою и дѣдину свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Скердѣевич** (1470 *AS* I, 64).

***СКИБИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* купилъ панъ вѧтславъ... дмитровьскии дворище исъ землею... оу василѧ ему жь рѣчють скибичь (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скибичь** (1370 *Р* 18).

***СКИДЕЛЬСКИЙ** *прикм.* (2) *(пор.* Скидель *у Троцькому воеводстві):* Билъ намъ чоломъ панъ Виленскїй... и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ, у Скидельской волости (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **у Скидельской** (1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

***СКИПОРЕВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Петрушку Скнпоревичу волость Утешковъ на сесь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Скипоревичу** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***СКИПОРЕВЪ** *прикм.* (1): то есть землѧ пана скипорева объѣханая (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **скипорева** (бл. 1458 *Р* 168).

Пор. ***СКИПОРЬ.**

***СКИПОРЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* Мы кнзь семенъ олекса(н)дрови(ч) дали есмо... па(н)у сенку скипорю... село нашо тулины (Київ, 1457 *Р* 165).

ФОРМИ: *дав. одн.* **скипорю** (1457 *Р* 165; бл. 1458 *Р* 168).

***СКИРИГАИЛО** *див.* **СКИРИКГАИЛО.**

! СКИРИГКАИЛУ ⟨СКИРИКГАИЛУ⟩ *див.* **СКИРИКГАИЛО.**

СКИРИКГАИЛО *ч.* (4) (*особова назва, лит.* Skir(i)gaila): а жалова(л) мѧ кнѧ(з) скирикгаило тое серебро принести и дати с рублѧ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за констѧнтинови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скирикгаило** (1387 *СП* № 12); *дав. одн.* **! скиригкаилу** 1 (1387 *СП* № 12); **скирьгаилу** 1 (1392 *Р* 46); *ор. одн.* **скиригаиломъ** (1387 *СП* № 12)

***СКИРЬГАИЛО** *див.* **СКИРИКГАИЛО.**

СКЛАДАТИ *дієсл. недок.* (2) (що) складати: а тако(ж) коли приду(т) исъ товаромъ а они да искладаю(т) свои тръгъ оу моемъ (!) земли (Дорохой, 1437 *DIR* фотокоп. № 8); а тако(ж) варе що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т) великое мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **иму(т) складати** (1460 *DIR«A»* 515); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да искладаю(т)** (1437 *DIR* фотокоп. № 8).

***СКЛАДЪ** *ч.* (18) (*місце зберігання товару*) склад (16): а у которомъ торгу имуть ихъ купити, тамъ имуть дати, отъ каждого конѧ по четыри гроши. а на складъ, у сочавѣ

отъ каждого конѧ по шесть гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631—632); А також крал... и кнѧз великїи литовскїи да имают лишити коупцем нашим, везде по землѧх... абы ходили и торговали слободно... заплатившє правоє своє мыто, по старомоу законоу и по старомоу складоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

◇ и с к л а д ы в а р и т и (1) варити в складчину хмільні напої перед великими святами: И во всемъ бы еси мыту нашому и корчме былъ помочонъ... и заповедалъ бы еси слугамъ своимъ и мещаномъ, штобы корчъмы въ месте не варили и по селомъ нижъли бы нехай только мели два разы, або три въ году склады, а искладовъ большей того не казалъ бы еси варити (Судомир, 1488 *РИБ* 222); м е т и с к л а д ы (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **складоу** (1499 *BD* II, 424); *знах. одн.* **исклад, искладъ** 7 (1408 *Cost.* II, 631, 632, 633; 1434 *Cost.* II, 668, 669, 670); **складъ** 1 (1408 *Cost.* II, 632); *місц. одн.* **на складѣ** 4 (1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273); **на искладѣ** 2 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668); *род. мн.* **искладовъ** (1488 *РИБ* 222); *знах. мн.* **склады** (1488 *РИБ* 222).

***СКЛИНЬ** *див.* ***СКЛѢНЬ.**

СКЛИПОТЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы... дали есми имъ оу нашеи земли села на имѣ Роусещи под Мѣломъ и на Серетѣ Склипотещи (Сучава, 1443 *BAM* 41).

ФОРМИ: *наз.* **Склипотєщи** (1443 *BAM* 41).

***СКЛѢНЬ** *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Шклинь: мы великии кнѧзь швитригаило олькьрдовичь чинимь знаменито... иже видивъ и знаменавъ намъ Службу... вѣрную... нашего вѣрного Слуги пана ивана мушаты... дали есмы ему село склѣнь оу луцкомъ повѣти (Луцьк, 1445 *Р* 150).

ФОРМИ: *род. одн.* **склѣнѧ** (1445 *Р* 150); *дав. одн.* **Склиню** (1445 *Р* 150); *знах. одн.* **склѣнь** (1445 *Р* 150).

***СКОВОРОДИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сковородина** (1499 *РИБ* 776).

! СКОЗАТЬ *див.* **СКАЗАТИ.**

SKOLKO *числівниковий займ.* (1) *(у відносній функції) (приєднує підрядне додаткове — у постпозиції) (без співвідносного слова в головному реченні)* скільки: My z kniażiem Szwitrykhayłom peremiryia nechoczem derżat, zaniuż wasza miłost sami wedaiete, skolko prysiah Szwitrykhayło... isłomił (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *знах.* **skolko** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

Див. ще **КОЛИКО, KOLKI, КОЛКО**[1].

СКОЛОФЄНДЇЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд.* сколопендрэ, *гр.* σκολοπένδρα «сколопендра»): мы... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... іонь боузь и сестра его, дрьгълинь, оуноуковє попа сколофендїє (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

Див. ще ***СКОЛОФЄНДЇИ.**

***СКОЛОФЄНДЇИ** *ч.* (2) *(особова назва, молд.* сколопендрэ, *гр.* σκολοπένδρα «сколопендра»): И оуставше слоуга наш Тома Салчє та заплатил оуси тоти вышеписанїи пинѣзи.. оу роуки.. оуноуком попа Сколофендїѧ (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сколофендїѧ** 1 (1495 *BD* II, 68, 69); **сколофендїа** 1 (1495 *Cost. S* 193)

Див. ще **СКОЛОФЄНДЇЄ.**

***СКОМОРОСКИИ** *прикм.* (2): а идоучи от города по левоу тоули(н)скоє а по правоу скоморо(с)коє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167);

с к о м о р о с к а я д о р о г а (1) *(назва дороги):* скоморо(с)кою дорогою по перехрестьє (б.м.н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **скоморо(с)коє** (бл. 1458 *Р* 167); *ор. одн. ж.* **скоморо(с)кою** (бл. 1458 *Р* 167).

Пор. ***СКОМОРОХИ**[1].

***СКОМОРОХИ**[1] *мн.* (1) *(назва села у Київській землі)* Скоморохи: а велики(м) до(л)жко(м) по ло(в)ко(в)скоу доро(гоу) што идеть от ло(в)кова ко скоморохо(м) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *дав.* **скоморохо(м)** (бл. 14■ *Р* 167).

***СКОМОРОХИ**[2] *мн.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Скоморохи: о(т) маркова става по львовъскую дорогу къ скоморохомъ (б. м. н., 1366 *Р* 14).

ФОРМИ: *дав.* **скоморохомъ** (1366 *Р* 14).

***СКОНЧАТИ** *дієсл. док.* (3) **1.** (що) закінчити (2): а єс(т)ли жє нє могоуть вси(х) соудо(в) осоудити того днѧ тогды хочемъ то(г) абы безъ коупленїя вїны абы droугого днѧ соудъ скончанъ тако(ж) полоуднѧ (XV ст. *BC* 13); и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь швайполтомь, фѣоль, из нѣмець нємецкого родоу, франкь и скончаша(с) (!) по кожнєм (!) нарожениємь дї съть дєвѧтьдєсѧ(т) и л лѣто (Краків, 1491 *КЄ*).

2. домовитися (про що) (1): а с певного вѣданья нашего никды межи радою кролє(в)ства нашего такова рѣчь нє была гадана ани тѣжь скончана (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* (!) **скончаша(с)** (1491 *КЄ*); *бажс.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **абы... скончанъ** (XV ст. *BC* 13); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **скончана** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ДОКОНЧАТИ, *ДОКОНЧИВАТИ, *ДОКОНЪЧАТИ СЄ, *ИСКОНЬЧАТИ СЯ, *СКОНЧЫТЫ.**

***СКОНЧЫТЫ** *дієсл. док.* (1) (що) довести до кінця (що), скінчити (з чим): тамъ же... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и тую граныцю скончылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **скончылы** (1430 *ГВКЛ* 9).

Див. ще ***ДОКОНЧАТИ, *ИСКОНЬЧАТИ СЯ, *СКОНЧАТИ** 1.

СКОРА *ч.* (2) *(особова назва):* въ лѣ(т) 6849 а писалъ скора яковъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... петръ с кора (!) по(д)судокъ познанскии... слюбуемы и записуемы сѧ стецку воєводѣ землѣ молдавскои и дѣтемъ єго... безо лсти и без хитрости (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скора** 1 (1341 *ОБРН* 75); **! с кора !** (1433 *Р* 122).

! СКОРАНЇЮ 〈СКАРАНЇЮ〉 *див.* ***СКАРАНЇЄ.**

***СКОРОТАНЬЄ** *с.* (1) ◇ д л я ч а с у с к о р о т а н ь я *див.* **ЧАСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **скоротанья** (XV ст. *BC* 30 зв.).

СКОРУТА *ч.* (1) *(особова назва):* А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... и дворяне гдря нашего великого короля Александра (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Скорута** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

СКОРЦЄВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы єму... два села... на имѧ одному селу скорцевци.. а другоє панковци (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56).

ФОРМИ: *наз.* **скорцевци** (1407 *Cost.* I, 56).

***СКОТЄЦЪ** *ч.* (5) *(стп.* skociec, *лат.* scotus, *гот.* skatts) *(назва грошової одиниці):* Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѧ тогды оупоустїлъ мошьноу а в неи три ско(т)ци микоула сеючи тоє полѧ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми (XV ст. *BC* 32).

ФОРМИ: *наз. мн.* **ско(т)ци** (XV ст. *BC* 32); *знах. мн* **ско(т)ци** (XV ст. *BC* 37); *знах. дв.* **скотца** (XV ст. *BC* 26 зв.. 30)

Див. ще **СКОТЪ**[2].

***СКОТИИ** *прикм.* (5) *(який стосується великої рогатої худоби)* худоб'ячий: а кто идетъ до илвова, на головное мыто, у сочавѣ... отъ сто кожи скотїихъ пѧтнадесѧтє гро-

ши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); А кто идет до Лвова на головнюм мытѣ оу Сочавѣ... от сто кож скотых еі гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. мн.* **скотїихъ, скотїихь** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 790); **скотих** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **скотых** 1 (1460 *BD* II, 273); **! скотїах** 1 (1434 *Cost.* II, 668).

***СКОТИНА** *ж.* (6) худобина: на головномь мытѣ, оу сочавѣ, от скотины один грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); А кто имєт погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини... по четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **скотины** 3 (1456 *Cost.* II, 788, 789, 790); **скотини** 2 (1460 *BD* II, 273, 275); **скотыны** 1 (1460 *BD* II, 273).

Див. ще ***СКОТЪ**[1] 2.

***СКОТЇИ** *див.* ***СКОТИИ.**

***СКОТНИЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а свѣдковє на то панъ хрщенъ судомирски(и)... панъ пашко скотницки(и) (Львів, 1399 *P* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скотницки(и)** (1399 *P* 59).

***СКОТЪ**[1] *ч.* (20) **1.** худоба *(велика рогата)* (10): а кто имєтъ купити скотъ или бараны, у баковѣ... не надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ (Сучава, 1408 *Cost* II, 632); а кто имет погнати скот до татарь, на головном мытѣ, оу сочавѣ, от каждои скотины по четири гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); а одъ пригонного скота одъ десяти по грошу (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А кто имет погнати скот до Татаръ, на головном мытѣ оу Сочавѣ от каждои скотини мыто Сочавскоє по четири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

2. худобина (10): а у черновьци... отъ скота одинъ грошъ, отъ десѦть свинїи одинъ грошъ... а отъ кони и отъ кобылы по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а кто имет погнати скотъ до татарь, на головноє мыто, оу сочавѣ, от *скота* чотырє гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668); А оу котором трьгоу имет коупити, там имет давати от скота а грош (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **скота** 11 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1460 *BD* II, 274); **ско(т)** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *знах. одн.* **скотъ, скот** (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274).

Див. ще ***СКОТИНА.**

***СКОТЪ**[2] *ч.* (5) *(гот.* skatts) *(назва грошової одиниці):* а по томъ вовсѣ десѦть гривєнъ приходитъ и. ї. скутъ того єсмы єщи не брали (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Колы тѣ(ж) хто оукрадѣ(т) доубъ алюбо два оу чюжомъ гаю маєть платїти шесть скотъ за ка(ж)ны(и) доубъ (XV ст. *BC* 37); а иліашевы сынове да нє имаю(т) николи оуспоминати... занужъ продали по своєи доброи воли и оузѣли за него скоут (sic.— *Прим. вид.*) л златы(х) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132).

ФОРМИ: *род. мн.* **скотъ, ско(т)** 3 (XV ст. *BC* 29 зв., 30 зв., 37); **скутъ, скоут** 2 (1386—1418 *P* 35; 1443 *Cost.* II, 132).

Див. ще ***СКОТЄЦЪ.**

***СКОТЫИ** *див.* ***СКОТИИ.**

***СКОТЫНА** *див.* ***СКОТИНА.**

***СКОЧИЩЄВО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Скочище: Сєло Скочище(в) а в томъ селє семъ члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Скочище(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

! СКР ⟨**СЄСТЄРЪ**⟩ (1): О рожои (!) братїи алюбо сестричныхъ (!) што скр (!) выдають замоужь (XV ст. *BC* 8 зв.).

Див **СЄСТРА.**

***СКРАИ** *ч.* (1) *(стп.* skraj) край: А хотар томоу селоу... оус краєм (!) доубровои (!).. черес лѦс и черес поток оу рипъ... оу конець полє, гдє въходит поут от леса (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *ор. одн.* **! с краєм** (1491 *BD* I, 449).

***СКРИНЯ** *див.* **СКРЫНЯ.**

СКРОВИЩЄ *с.* (1) ◇ Оурлатово скровище *див.* ***ОУРЛАТОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **от скровищє** (1491 *BD* I, 472).

СКРОМЛИВЄ *присл.* (1) *(стп.* skromliwie) пристойно: а тоє вышє писанноє *(в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.)* через... кн(Ѧ)зѦ Костентина... ⟨маєть⟩ быти держано и поживано спокойиє и скромливє (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

СКРЫНКА *ж.* (1) скринька: и коли есмы прїѣхалъ до Станкова и нашолъ есмы тую клѣть не запечатану ничимъ... н скрынка тая была не замкнена въ тои клѣти (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скрыика** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **СКРЫНЯ.**

СКРЫНЯ *ж.* (4) скриня: а не бралъ изъ тое клѣти ничого, ани скрини ты не ворошилъ, которая стояла не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скрыня** (1498 *АЛМ* 163); *род. одн.* **скрини** (1498 *АЛМ* 163).

Див. ще **СКРЫНКА.**

! СКУЖБУ ⟨**СЛУЖБУ**⟩ *див.* **СЛОУЖБА.**

СКУЗѢ *прийм.* (1) *(цсл.* сквозѣ) *(із знах.) (виражав об'єктні відношення з просторовим відтінком, вказує на предмет, через який проходить що)* крізь, через: а хотар тому селу от одинои сторонъ сочава от верха сочавы простѣ на могилу... от толѣ скузѣ березникъ на другую могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I. 13).

Див. ще **СКВОЗЄ.**

***СКОУЛИЩИ** *мн.* (1) майно, скарб: Про тож прашаю вас: не забиваитє мєне и нє лишитє ми товар щоби загибло, или товар коулко боудет или скоулищих (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *род.* **скоулищих** (1481 *BD* II, 358).

***СКОУМПОВЪ** *прикм.* (1) ◇ полѦна скоумпова *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *род мн.* **скоумповы(х)** (1429 *Cost.* I. 280).

Пор. ***СКОУМПОУЛЪ.**

***СКОУМПОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а хотарници были панъ мынзу(л)... ивашко жоудє и михаилъ скоу(м)поу(л) (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

ФОРМИ: *наз. одн* **скоу(м)поу(л)** (1446 *ПГСПМР*).

***СКУПИТИ** *дієсл. док.* (2) *(перекупити у когось щось раніше придбане)* відкупити: тѣм мы... дали и потврьдили єсми єму села, на имѣ бецєщи, гдє домъ є(г), на драгошево поле, где мли(н) що бы (!) скупи(л) о(т) бецѣ, за сто златы(х), и щефанещи, що проминѣли съ бецею (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); Мы Стефан воєвода... знаменїто чиным... ожє... пан Албоул... продал... село Бабишево... зетоу Стана Бабиша, пану Лоукы Кавтєшоу и женє его, дочщи Бабишевѣ, на имѣ Лоуна... за в конї добрих... И оуставши Лоука и жена его Лоуна... дали оу роукы паноу Албоу тоти вишеписанныи кони... и скоупили свою правою отнїноу (Сучава, 1467 *BD* I, 122).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **скоупили** (1467 *BD* 1, 122); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **! бы скупи(л)** (1455 *Cost.* II, 549).

***СКОУРТОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва, молд.* скурт «короткий»): а при то(м) былн... па(н) скоуртоу(л), па(н) тадоръ васка(н) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а скоуртоулъ и козма нє имаю(т) добыти на иоила съ привилїемь (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *наз. одн.* **скоуртоу(л), скоуртоулъ** (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Mih.* 213); *род. одн.* **скуртула** (1453 *Cost.* II, 473).

***СКОУТЪ** *див.* ***СКОТЪ**[2].

СКОУТОУРИЧѢНИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы ⟨ви⟩дѣвше их ⟨право⟩ю слоужбою до нас ⟨... села⟩... на имѣ Прочелника... и Скоутоуричѣни (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Скоутоуричѣни** (1490 *BD* I, 434).

СЛАВ *див.* **СЛАВЪ.**

СЛАВА [1] *ж.* (1) слава, хвала: Богу нашому слава во вѣки вѣковъ. Аминь (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **слава** (1401 *АкВАК* III, 2).

СЛАВА [2] *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): А еще есмы ему дали третїе село оу Слава на Мунтчелъ тому хотаръ около оусего Буковина (Сучава, 1403 *RS* 338).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **оу Слава** (1403 *RS* 338).

***СЛАВКОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): А на то є(ст)... вѣра пана Славкоула (Сучава, 1457 *UKP*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Славкоула** (1457 *UKP*).

СЛАВНОЄ *с.* (2) (*назва села у Волинській землі*) Славне: Се я Ваико Скердѣевич... вызнаваю, иж я... продал есми... отчизну свою... а то есть на имѧ Славное (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); мнѣ пноу ванкоу досталосе на мою дѣлницю... славноѣ (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Славное** 1 (1470 *AS* I, 65); **славноѣ** 1 (1478 *ЗРМ*)

***СЛАВНЫИ** *прикм.* (16) (*епітет короля, держави*) славетний, славнозвісний (3): Мы кнѧ(з) двдъ дмитриеви(ч)... чинимы знамени(т).. коли кнѧ(з)... дмитрии... голдование и вѣрность... славнему (так.— *Прим. вид.*) володиславу... королеви польскому... слюби(л) а мы ... ислюбуемы за него и за его дѣти (Лучиця, 1388 *P* 38—39); А мы его милости и его Короуни славнои полскои... голд оудилали есмо (Коломия, 1485 *BD* II, 371);

(*епітет до імені святих*) славний, прославлений (13): се азъ.. пань Игнатїе... оже благопроизволих нашем благымь произволенїемь... яже по бозѣ къ свѧтому мѣстоу свѧтаго и славнаго благовѣщенїа прѣсвѧтѣи.. богородици... иже ест на Молдавици, дали есмы... ке златых оугорскых (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Тое всѐ вышеписанное да ест томоу... монастири що на Воронец, идеже ест храм свѧтаго и славнаго великомоученика... Георгїя (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **славнаго, сла(в)наго** (1462 *BD* I, 70; 1471 *DIR«A»* 527; 1476 *BD* I, 216; 1488 *ДГСВМЩ;* 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 147, 148); *дав. одн. ч.* ! **славнему** (1388 *P* 39); *дав. одн. ж.* **славнои** (1485 *BD* II, 371); *род. мн.* **сла(в)ни(х)** (1488 *ДГСВМЩ*).

***СЛАВОВЦЇИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): та есми дали и потвръдили... епископїи о(т) радовце(х)... к црко(в) славо(в)цїи ис попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз.* **славо(в)цїи** (1490 *DC* 147).

***СЛАВСКО** *с.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Sławsko): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... янъ мужикъ з дубровы лвовскии воеводы марцинъ с лавска (!) познанскии добеславъ съ сенна любелскии... слюбуемы и записуемы сѧ стецку воеводѣ... бѐзо лсти и бѐз хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **с лавска** (1433 *P* 122).

СЛАВЪ, СЛАВ *ч.* (5) (*особова назва*): и дали есми монастирю о(т) полѣни, три челѧ(д) циганскы на имѧ славъ хрълoвѣнъ и костѐ чрънїславовъ зѧтъ и микоулицо (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали есми... нашему монастироу цигане... на имѣ: Микоула съ челѣдею... и Слав съ челѣдею (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **славъ, Слав** (1434 *DIR«A»* 464; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481; 1487 *BD* I, 310).

СЛАДКОСТЪ *ж.* (1) (*цсл.* сладъкость) насолода, задоволення: гды(ж) покоѧ и сладкость, ижь е(ст) на(д) вшыткн смыслы (Хотнн, 1448 *Cost.* II, 737).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сладкость** (1448 *Cost.* II, 737).

***СЛАДНИЦА** *ж.* (1) (*приміщення, де виготовляють солод*) солодівня: се азь... стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... дали есми... нашему монастироу о(т) поутиои... наши питомыи млини... и съ сла(д)ницoю (Сучава, 1488 *ДГСПМ*)

ФОРМИ: *ор. одн.* **сла(д)ницoю** (1488 *ДГСПМ*).

***СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ** *ч.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): за своѧ дшѫ остави(л) самь съ свои(м) ѧзыко(м) едно село на имѧ лоукачещїи, на сланы(м) тазловѣ (Сучава, 1440 *Mih* 208); мы стефа(н) воево(д)а... потвердили есми... монастироу... лоукъчещїи, на сланоу(м) тазловѣ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *місц. одн* **на сланы(м) тазловѣ** 1 (1440 *Mih.* 208); **на слаиоу(м) тазловѣ** 1 (1462 *Cost. D.* 10).

Див. ще **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ**[1], ***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

***СЛАСТЬ** *ж.* (1) (*цсл.* сласть) (*про взаємини*) злагода, дружба: Штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а (з)дѐ такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ естъ ино мы с вами живемъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилисѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *місц. одн* **оу сласти** (1484 *ЯМ*)

SŁAT *див.* ***СЛАТИ**

***СЛАТИ** *дієсл. недок* (11) (кого, кого к кому, кого до кого) (*веліти йти кому*) посилати (кого, кого до кого) (8): a i ty k waszoy milosty (!) kolkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza miłost posłow k nemu nesłali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); про то хочемь абы соу(д)я алюбо по(д)соудокъ абы веньци неслали одно двоу слоугъ слоу(же)бнїковъ (XV ст *BC* 17); А што вскazалъ ижъ шлеть своего посла.. до великого кнзя ивана васи(л)евича (б. м. н., 1496 *ОПВВД*);

(що ким) пересилати, передавати (що через кого, ким) (3): и то(т) запи(с) его мл(с)ть шле(т) вами къ г(с)дрю вашему с печа(т)ю его мл(с)ти (б. м. н., 1496 *ОПСВВ*).

ФОРМИ: *інф.* **słat !** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **сла(т)** 2 (XV ст. *BC* 6,17); *теп. 3 ос. одн.* **шле(т)** 1 (1496 *ОПСВВ*); **шлеть** 1 (1496 *ОПВВД*); *1 ос. мн.* **шлемъ** (1496 *BD* II, 405; *ПДСВВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос мн.* **абы... (sztob)... слали (słali)** (XV ст. *BC* 17; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140)

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ** 2, **ОТСЫЛАТИ, ПОСЛАТИ** 1, ***ПОСЫЛАТИ, ПРИСЛАТИ *ПРЫСЫЛАТИ СЪСЛАТИ. *СЫЛАТИ.**

***СЛАТИНА**[1] *ж.* (4) (*серб.* слатина) соляне джерело, солотвина (*діал.*): тѣмъ мы.. дали есмы имъ.. плопещи оу слатины (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); мы Стефан воевода.. знаменито чиним... оже.. дали есми... нашему монастироу.... ед⟨ноу⟩ планиноу на ⟨имѣ⟩ О⟨стр⟩а, и слатиноу оу Остри, щ⟨о⟩ же от д⟨а⟩вна была их тота планина и съ слатиною (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *род. одн.* **слатины** (1429 *Cost.* I, 269); *знах. одн.* **слатиноу** (1461 *BD* I, 45; 1475 *BD* I, 203); *ор. одн.* **слатиною** (1475 *BD* I, 203)

Див. ще **СОЛОТВИНА**[1].

***СЛАТИНА**[2] *ж.* (2) (*назва річки у Молдавському князівстві*): А хотар томоу... село Стецканїи.. у лакь Поутоrось, а от толѣ на връх горь.. где оударѣет въ оубрьшїя Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Слатины** (1493 *BD* II, 6).

***СЛАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (на кого) посилатися, покликатися: и на(д)то еще ѳе(д)ко сла(л)ся на пна миколая радивиловича воеводоу виленьского... и на пна ю(р)ѧ нацовича намѣстъника полоцького ижъ тая речъ имъ зведома (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сла(л)ся** (1499 *ВФ*).

***СЛЄДЪ** *див.* ***СЛѢДЪ.**

***СЛЄПЧЄ** *с.* (1) *(назва села у Холмському князівстві):* сє я кнѦзъ юріа холмъскии... придали єсмо к црквИ бжои преч(с)тои бгомтри иа бгомолє вечистоє сєла стрижово слєпчє (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **слепче** (1376 *Р* 22).

***СЛИВНАЯ** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотаръ томоу селоу на имѣ Сръбїи на връх Сливнои (Сучава, 1493 *CVD* 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сливнои** (1493 *CVD* 6).

***СЛИДОГОНЕЦЬ** *ч.* (1) судовий виконавець, який визначав грошовий штраф за відмову від участі в розшуку злочинця: И такождє ни паркалабовє... ни ослоухарє, ани слидогонци, ани за тадбѣ, ни за доушєгоубство... никто их да нє смѣют их соудити (Сучава, 1466 *BD* I, 95).

ФОРМИ: *наз. мн.* **слидогонци** (1466 *BD* I, 95).

***СЛИДОГОНЪ** *ч.* (3) межа, до якої жителі певної території повинні переслідувати злочинця, «гнати слід»: на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки, и рекъ панъ Янчинский: на той долине мои люде мають слидогонъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *знах. одн.* **слидогонъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

***СЛИДЪ** *див* ***СЛѢДЪ**

***ŚLID** *див* ***СЛѢДЪ.**

***СЛОБОДА** [1] *ж.* (4) ◇ д а т и с л о б о д ы (1) *див.* **ДАТИ;** и м а т и с л о б о д у (3) *див.* **ИМАТИ** [2].

ФОРМИ: *знах. одн.* **слободу** (1448 *ДГПР*; 1453 *Cost.* II, 461, 492); *знах. мн.* **слободы** (1498 *ЧІАФ*)

Див. ще ***СЛОБОДИЩЄ, *СЛОБОЗИЯ.**

СЛОБОДА[2] *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Слобода: Село Слобода а в томъ селє десѦть слоугъ на во(и)ноу идоуть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн* **Слобода** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

***СЛОБОДЄНЪ** *прикм.* (9) такий, яким дозволено торгувати (8): а отъ тїи куници колько будуть намъ надобни, а мы имаємъ соби купити, а инїи имъ слободни (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а кони из нашеи земли што по три гривны слободни имъ соутъ, и оугорстїи кони слободни имъ, а оу которомъ торгоу имоутъ их коупити, тамъ имоутъ дати отъ каждого конѦ по четырє гроши (Сучава, 1434 *Cost* II, 669);

вільний від заборони, від обмежень (робити що) (1): про то(ж), о(т) сего часа, що бы естє нє становили и(х), але да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамаріа, ка(к) било имъ зако(н)... при алєксандра воєводы (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).

ФОРМИ: *наз. мн.* **слободни** 8 (1408 *Cost.* II, 631, 633; 1434 *Cost.* II, 669, 670); **слобо(д)ны** 1 (1435 *Cost.* II, 695)

***СЛОБОДИЩЄ** *с.* (1) селище, жителі якого не були зобов'язані виконувати феодальні повинності: мы великий кнѦз Швитрикгайл.. чиним знаменито и даем ведати... иж... мы.. даем и дали єсмо... Каленику оу житомирском повєтє село Боурковцы а слободища во ЗвѦгли (Київ, 1437 *AS* I, 33—34)

ФОРМИ: *знах. мн.* **слободища** (1437 *AS* I, 34)

Див. ще ***СЛОБОДА**[1], ***СЛОБОЗИЯ.**

СЛОБОДКА *ж* (1) *(назва села у Подільській землі)* Слобідка: мы великии кнзь швитрикгаилъ... чини(м) знамєнито... ижь... дали єсмо.. села оу летическо(м) повѣтє на имѦ бѣликовци а слободка (Острог, 1437 *Р* 136)

ФОРМИ: *наз. одн.* **слободка** (1437 *Р* 136).

***СЛОБОДНИКЪ** *ч.* (2) вільний від феодальних повинностей: ⟨сїа въ⟩сѣ вышеписаннаѦ села монастирская слободникы о въсемъ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); да соутъ вышеписаннаѦ села монас⟨тырю нашемоу⟩ слободникы о въсемъ (Нямц. 1454 *Cost.* II. 517)

ФОРМИ: *наз. мн.* **слободникы** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517).

СЛОБОДНО (56) **I.** *предик.* вільно, свобідно, можна (робити що) (41): а иноє серебро што останетъ, то имъ слободно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); И коли нам богъ поможет та добоудем засѣ нашю очизноу землю молдавскую, а тогды нам, Стефаноу воєводї, да єст слободно и доброволно и отворенно и безпечне и без жадкнои шкодї въити ис их милости земл<Ѧ>х (!) (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

II. *присл.* вільно, без обмежень (15): а вживаючи того дворища не надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити а и поѣдьниства ни грамоты носити далъ єсмь єму волно и слободно (Казимир, п. 1349 *Р* 4); А також крал єго милость и кнѦз великїи литовскїи да имают лишити коупцєм нашим, везде по землѦх и панством их, абы ходили и торговали слободно и доброволно (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

***СЛОБОЗИЯ** *ж.* (5) ◇ д а т и с л о б о з и ю (2) *див.* **ДАТИ**; и м а т и с л о б о з ї ю (2) *див* **ИМАТИ**[2]; и м ѣ т и с л о б о з ї ю (1) *див.* **ИМѢТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **слобозню, слобозїю, слобозію** (1454 *ПГПММ;* 1456 *ГПХМ;* 1458 *ПГСММЦ;* 1466 *BD* I, 95; 1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***СЛОБОДА**[1], ***СЛОБОДИЩЄ.**

***СЛОБОЗЇЯ** *див.* ***СЛОБОЗИЯ.**

***СЛОВЄНЕСКЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Віленському воєводстві):* Сє азъ.. ан(д)ре(и) владимирови(ч).. о(т)писалъ єсмь своеи женѣ Кнгни маріи... свою очиноу и свою выслоугоу. Ижє єсмь выслоужи(л)... на своємь г(с)дари велико(м) кйзи казимирѣ имѣнїє пръвоє а иноу (!) словенєскъ могылноє... полоноє (Київ, 1446 *Р* 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **словенєскъ** (1446 *Р* 154)

СЛОВО *с.* (36) **1.** *(мовна одиниця як вираження предмета думки)* слово (9): такжє слюбуємъ о коломыю.. по покутєє, оть нашь г(с)дрь, стефанъ, нє имаєть ни одно (!) слова речи (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); идїи о(т)поведа(л) же то(т) франци(к)... за две лєтє николї ем<Ѫ> нє оупомина(л) сѦ ни однымь словомь (XV ст. *ВС* 21); Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... петръ с кора (!) по(д)судокъ познанскии слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою... стецку (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); а дотолѣ нє имаю(т) на(м)... ничо(г) оупоминати ни слово(м), ни оучи(н)ко(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а штобы наложилъ кнзь Семенъ на тыя имѣния, ино што бы рекъ своимъ простымъ словомъ, то быхмо ему имѣли тое усе отложити готовыми грошми (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102—103); И Борисъ передъ нами рек: мовилъ деи ему противъ его словъ, што мя онъ назвалъ лихого батька сыномъ зрадчичомъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

2. *(графічний знак)* слово (1): Вы стыи о(т)ци чтитє алє нє к(л)инѣтє которое ємь слово... о(т)писал а которы (...—*Прим. вид.*) мѣ єсть лѣ(п)шє оправлѦйтє (б. м. н., 1492 *ЗОЄ*);

(те, що написане) текст (2): а к тому листови печать нашю завѣсили єсмы, на потвержѣнъє тѣмъ словомъ (Перемишль, 1391 *Р* 45); можєтє... на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ... немецкого спискоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. звістка, відомість (1): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ аже нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РВФ* 170).

4. зобов'язання, обітниця (3): а симъ нашимъ листомъ потвержѦємъ... слюбуючи.. то нашє голдованїє... и такы листы... што єсмы сѦ ими записали... держѦти и полнити... во всѣхъ словѣхъ (Роман, 1411 *Cost.* II, 638); Мы. панове рада земли молдавскои... слюбоуєм. о въси рѣчи вишєписаннїи въ въсѦх словѦх... кролєви полскомоу... нєпороушенно дръжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

5. послання, лист, грамота (6): Слово тактамышєво къ королеви польскому (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Му(р)тазино слово королю братоу моємоу (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

6. заповіт (5): а записала есми по души моего мужа, иебощика князя, подлугъ слова мужа своего къ манастыру Светого Спаса двѣ корчмы вольныхъ у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а кто сє слово наше пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣнїа въстоупати сѦ разсоудит сѦ съ мною прѣ(д) бгомь (Київ, 1446 *Р* 154); а хто сєє слово моє порушит по моем животи, тот сьѦ розсудит со мною пєрєд богом (б. м. н., 1470 *AS* I, 67);

поступити на слово (1) *див.* **ПОСТОУПИТИ;** оуступати сѦ на слово (1) *див.* **ВСТУПАТИ СѦ.**

7. справа (1): И сослался о то на пана Юрія Глѣбовича... и на бояръ, которых къ нему о томъ словѣ посылалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

8. *(лише у мн.)* погані чутки, погана слава (про кого) (1): ач бы сѦ па(к) и пригодила нѣкотораа слова о(т) кролѣ... на на(с)... тогди слюби(л) на(м) па(н) мужило за то за всє о(т)молвити за на(с) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); споустити слово (1) *див.* **СПУСТИТИ;**

◇ под тыми словы (2) такого ж змісту: А ты бы прыятєль нашъ такєжъ рачылъ намъ записъ свой дати такимъ жо обычаємъ а подъ тою мєрою и подъ тыми словы (б. м. н., 1496 *BD* II, 407); изгодити сѦ (сгодити сѦ) на одно (одино) слово (2) *див.* ***ЗГОДИТИ СѦ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **слово** (1392—1393 *РФВ* 170; 1484 *ЯМ*); *род. одн.* **слова** (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *Cost.* II, 610; 1401 *АкВАК* III, 2; 1456 *ЭСФ*); *знах. одн.* **слово** (1385 *Р* 28; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1443—1446 *Р* 147; 1446 *Р* 154; 1470 *AS* I,67; 1484 *РИБ* 351; 1492 *ЗОЄ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); *ор. одн.* **словомъ, словомь, слово(м)** (1433 *Р* 123; 1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *ВС* 21; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *місц. одн.* **о словѣ** (1495 *АЛМ* 83); *наз. мн.* **слова** (1457 *Cost.* II, 809); *род. мн.* **словъ** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1495 *АЛМ* 83); *дав. мн.* **словомъ** (1391 *Р* 45); *знах. мн.* **слова** (1495 *АЛМ* 83); *ор. мн.* **словы** 3 (XV ст. *ВС* 27 зв.; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ*); **слови** 1 (1436 *Cost.* II, 698); *місц. мн.* **во (въ) словѣхъ, словѦх** (1411 *Cost.* II, 638; 1499 *BD* II, 426).

***СЛОЖИТИ** *дієсл. док.* (2) (на кого) покликатися (1): а сложилъ єщо на королѦ ка(к) єго волѦ чимъ король пожалуєть (б. м. н., 1387 *СП* № 12);

◇ сложити слюб (1) скласти клятву: коли сѦ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѦгою и по(д) ч(с)тью (Молодечно, 1388 *Р* 43).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сложилъ** (1387 *СП* № 12); *дієприсл. перед.* **сложи(в)** (1388 *Р* 43).

***СЛОНИМ** *ч.* (1) *(назва міста у Троцькому воєводстві)* Слонім: коли держал Слоним пан Копач(и) брат єго пан Монторт, мы єзъдживали тоут в ловы (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Слоним** (1478 *AS* III, 17).

СЛОНИМСКИЙ *прикм.* (9): a jiszcze wołosty ty Pruszanuiu, Kobryn... Wiady i Słonimskoie wołosty zaczepili: Lachom... Kleczesk to wse wypustoszyli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); П(р) па(н) ли(т) хрє(б) ма(р) на(ш) сло(н) (Луцьк, 1497 *ПМХ*);

дорога Слонимская (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **слонимскнй** 2 (1487 *AS* I, 87, 241); *ск. н.* **сло(н), сл., с(л)** 4 (1495 *АЛРГ* 55; *ВК; ВМЗД;* 1497 *ПМХ*); *род. одн. ж.* **Słonimskoie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *знах. одн. ж.* **Слонимскоую** (1478 *AS* III, 17); *наз. мн. ч.* **Слонимские** (1478 *AS* III, 17).

Пор. ***СЛОНИМ.**

***СЛОНИМЦЫ** *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Слоним): И поставила пєрєдъ нами пани ВасилєваѦ Озерничанъ... Слонимцов... и Клєпачов (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах.* **Слонимцов** (1478 *AS* III, 17).

***СЛОНЦЕ** *с.* (3) (*стп.* słońce) сонце (2): по половине зъ Любчемъ грань... болоты голыми до Каменя леса... а потомъ... ажъ ку Пруднику идучи... на западъ слонца (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2);

кругъ слонца (1) *див.* **КРУГЪ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **слонца** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1465 *АкВАК* III, 4).

***СЛОУБИТИ** *див.* **СЛЮБИТИ.**
***СЛУБОВАТИ** *див.* ***СЛЮБОВАТИ.**
***СЛУБЪ** *див.* ***СЛЮБЪ.**

СЛОУГА *ч. і ж.* (939) **1.** *(селянин, який одержував ділянку землі і був звільнений від податків з умовою несення військової служби)* слуга (34): Сєло тє(р)псєєвъ, а в томъ сєлє с отамоно(м) пѦть слоу(г) а слоужба ихъ то(л)ко на во(и)ноу ходити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90);

⟨слоуга⟩ тѦглыи (1) селянин — власник земельної ділянки, який сплачував податки і чинш: Къ Житомироу жъ сєло Звиначєє а в томъ сєлє чотыри слоуги а пѦты(и) тѦглы(и) подымъщиноу даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

2. *(челядин, прислужник)* слуга (48): а и слугъ нє брали єсмы нє дадуть зємлѦнє и слугъ брати (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); и кнѦз вєликий послал нас... а самому пану Фєдкоу кнѦз вєликий нє вєлел єхати; вєлєл єму слуги свои послати к томоу розєздоу (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Мы панъ моужыло боучацски староста снятински и коломыски па(н) бартошъ боучацски... Вызнаваємъ... и(ж)... дали єсми ємоу... коли бы ся ємоу пригодило выти исъ зємли мо(л)давскоєи пєрє(д) каки(м) натискомъ оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє съ єго панєю... и съ слоугами (Снятин, 1454 *Р* 162—163); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... а слуги князя Дмитрієвы Путятича Іван Тѳеритинъ а Ярославъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); а которым слугамъ тыи... кн(Ѧ)жата будут подавали имєнѦ въ ЗъвѦгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣнєй нє маєт рухати (Вільна, 1499 *AS* I, 118); ot neho wtych folwarkach hranyciu tym zemlam słuham moyim zawodył (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

3. *(форма називання підвладних короля або володарного князя)* підданий (728): А сє Ѧ король казнмиръ... далъ єсмь слузѣ своєму иванови дворище заньво (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, п. 1349 *Р* 3); Мы Владиславъ... чинимы знаємо... ажє слуга нашь вєрныи па(н) хо(д)ко чємєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *Р* 59); у dali iesmo tomu słuzi... Pawłu tuiu zemlu naszu za ieho wirne służепіе (Ужів, 1420 *AS* I, 25); па(н) михалъ бучѦтскии... с ыными панми шлѦхотными зємлѦны рускихъ зѣмль и свтоє коруны по(л)скоє вѣрными слугами... выбавили мѦ бгмъ и жону мою... ис того нѦтъства и со всєго злого (Черняхів, 1435 *Р* 132); Мы кнзь сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо слузѣ нашєму па(н)у сєнку скипорю... сєло нашо тулины (Київ, 1457 *Р* 165); и оуставшє наши слоуги доума попшєскоу и мани ⟨и заплатиль оуси... пинєзи оу роукы слоуз нашємъ якоб⟩ сын михаила оцела граматика (б. м. н., 1500 *SD* 7).

4. *(форма називання службових осіб короля або володарного князя)* службовець (128): Вєликому королєви владиславу... служба о(т) слуги твоєго о(т) костька судьѣ пєрємышльского (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); прото жь мы оузрѣвшє на кролєвьскии листъ... с нашими слугами н съ судьѦми... оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи пысковича што на гугни (Зудечів, 1411 *Р* 79); а писал лист Снєжко, слуга кн⟨Ѧ⟩зѦ Ивана Острозского (Острог, 1464 *AS* I, 57); Ино мы... єсмы дали и потврьдили слоузѦ нашємоу паноу Или комисоу... половина сєлищє на Полочинєх на имѦ половина от Гълєщи (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн* **слоуга, слуга, слу(г), слоуг⟨а⟩, слоу⟨га⟩, слу⟨га⟩, ⟨слоу⟩га, слѫга** 287 (1361 *AGZ* 6; 1387

СП № 12; 1399 *Р* 59; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1428 *Cost.* I, 218; 1443 *Cost.* II, 119; 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *ГГЯ;* 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1498 *АЛМ* 169; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); 1 **слоугъ** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *зам. род. одн.* от нашєго **слоуга** 2 (1490 *BD* II, 437; *ДГСХМ*); *зам. знах. одн.* аби єси лишил **слоуга** 1 (1476 *BD* II, 337); *род. одн.* **слоугн, слугн** 22 (1386—1418 *Р* 34; 1424 *Р* 99; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *Р* 128; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *AS* I, 33; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *Р* 161 і т. ін.); **слугы** 1 (1445 *Р* 150); *дав. одн.* **слоузѣ, слузѣ, сл⟨оузѣ⟩, ⟨сл⟩оузѣ, слоуз⟨ѣ⟩, сълузѣ, слоузѧ** 295 (п. 1349 *Р* 3; 1361 *AGZ* 6; 1392 *Cost.* I, 7; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1420 *Cost.* I, 136; 1435 *DIR«A»* 465; 1451 *ДГШХ;* 1480 *BD* I, 239; 1495 *BD* II, 78; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **слоузи, слузи, ⟨слу⟩зн, słuzi, sluzy** 18 (1400 *DIR«A»* 433; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1421 *AS* I, 27; 1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 174; 1426 *Cost.* I, 183; 1435 *Cost.* II, 682; 1465 *ДГСОС;* 1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 69 і т. ін.); **слоузє, слузє, sluze** 7 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1436 *Cost.* I, 455; 1444 *AS* I, 40; XV ст. *ВС* 32; 1446 *AS* I, 42); 1 **služѣ** 1 (1393 *Cost.* II, 607); 1 **слоугн** нашємоу 2 (XV ст. *НРРГ;* 1484 *BD* I, 276); 1 **злоузѣ** 1 (1491 *BD* I, 451); *знах. одн.* **слоугоу, слугу, слѫгѫ** (1377 *Р* 23; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1481 *BD* II, 365; 1484 *ЯМ*; 1487 *AS* I, 240; 1491 *Cost. S.* 156; 1495 *АЛМ* 84; 1498 *АЛМ* 159; XV ст. *ВС* 17 зв.; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); *ор. одн.* **слоугою, слугою** (1400 *Cost.* II, 619; 1459 *Р* 171; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1479 *BD* I, 223; 1489 *РИБ* 437; 1498 *АЛМ* 169); *місц. одн.* о **слоузє** (XV ст. *ВС* 8, 14 зв., 32); *наз. мн.* **слоуги, слуги, слугї** 108 (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *Cost.* II, 610; 1419 *Р* 90; 1437 *Mih.* 202; 1444 *AS* I, 42; 1459 *DIR«A»* 514; 1463 *ГГЯ;* бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **слоугы, слугы** 25 (1404 *Cost.* II, 625; 1415 *Cost.* I, 121; 1424 *Cost.* II, 593; 1446 *Р* 154; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1471 *BD* I, 164; 1486 *BD* I, 289; 1495 *BD* II, 48; XV ст. *ВС* 17; 1500 *RA* і т. ін.); **слоузи** 1 (1448 *Cost.* II, 316); *зам. род. мн.* о(т) наши(х) **слоугн** 1 (1463 *Cost. S.* 45); *зам. дав. мн.* дали **слоуги** наши... селищє (1500 *SD* 7); *род. мн.* **слоугъ, слугъ, слоугь, слоуг, слоу(г), слу(г)** 21 (1386—1418 *Р* 35; 1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Р* 80; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *DIR«A»* 512; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1471 *BD* I, 159; 1484 *ЯМ*; 1495 *ПЛПС;* 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); **іслугъ** 1 (1386—1418 *Р* 35); *дав. мн.* **слоугам, слоугамъ, слугамъ, слоугамь, слоугам(ь), слоуга(м), słuham, слоу⟨...⟩** (1432 *Cost.* I, 327; 1456 *BD* I, 456; 1467 *Cost. S.* 69; 1470 *BD* I, 155; 1488 *РИБ* 222; 1491 *BD* I, 449; 1493 *CVD* 6; 1495 *SCIM* pl. I; 1499 *AS* I, 118; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *знах. мн.* **слоуг, слоугъ, слугъ, слоу(г), слоугь** 6 (1395 *Cost.* II, 610; XV ст. *ВС* 6, 17; 1468 *BD* II, 305, 306); **слуги** 4 (1392—1393 *РФВ* 170; 1444 *AS* I, 42; 1453 *Cost.* II, 766; 1457 *Cost.* II, 811); **слоугы** 2 (1432 *Cost.* I, 327; XV ст. *ВС* 17); **sługy** 1 (1395 *GL* 166); *ор. мн.* **слоугами, слугами, слоугамї, слу(г)ми** 17 (1390 *Р* 175; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1411 *Р* 79; 1434 *Р* 130; 1449 *Cost.* II, 746; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1454 *Р* 163; XV ст. *ВС* 6; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **слоугамы** 2 (1499 *BD* II, 422).

Див. ще **СЛОУЖЄБНИКЪ.**

***СЛОУГАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы... дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу... чътири сєла... Слоугани... Кикошєщи... Калїєнєщи... Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *знах.* **Слоугани** (1500 *BD* II, 173).

! **СЛОУЖАЛО** ⟨СЛОУШАЛО⟩ *див.* **СЛУШАТИ.**

СЛОУЖБА, СЛУЖЪБА, СЛУЖЬБА *ж.* (643) **1.** васальна залежність землевласника від короля або володарного князя, що виражалася в обов'язку нести військову службу (558): Сє язъ кнѧзь великыи димитрии докончиваю и повинуюсѧ службою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14); Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некриноу, дали єсми имь двѣ селѣ на имя село Старуня, а другоє село Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); мы швитрикгаило... кнѧзь черниговскии и ины(х) на знаємость то чинимы... Аже взозрѣвши єсмо на вѣрную службу нашєго вѣрно(г) слуги на имѧ максима... дали єсмо єму сєло... косово (Снятин, 1424 *Р* 99); мы великии кнѧзь швитрикгаилъ... чини(м) знакомито... иже видєвъ и знаменавъ службу намъ вѣрную... пана андрѣя волотовича... дали єсмо... пану андрѣю за єго вѣрную службу сєло михлинъ оу луцкомъ повѣтє (Київ, 1433 *Р* 118); а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвєзаноу коу державю зоуполна чести и вѣры нашеи, коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи пристаиности (Сучава, 1462 *BD* II, 284); и отецъ нашъ е. м. ... подалъ Федку Гавриловичу за его службу 50 копъ грошей (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54); Ино мы... за его службу, тые люди... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* 58);

с л о у ж б а з є м с к а я (6) військова служба: и писалъ еси къ иамъ, абыхмо ему тое именье дали во опеканье, а онъ иамъ съ того именья мялъ службъбу земъскую заступовати (Краків, 1489 *РИБ*, 437); Іже оу доспє(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонєниє всєи зємли залежить а то слоуши(т)... на кажьно(г) поспо(л)наго чл҃вка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великостї имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои (XV ст. *ВС* 34 зв.); ино мы имъ тые земли... подтверждаемъ... нехай оны тые земли свои держатъ... а намъ службу земскую служатъ конно, збройно (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22); с л у ж б а п а н ъ ц е р н а я (3) обов'язок служити під час війни в збруї та панцирі: и поведилъ передъ нами, штожъ съ нихъ со всихъ только одна служба панъцерная идеть (Вільна, 1499 *РИБ* 776); с л у ж ъ б у з а с т у п о в а т и (1), ⟨с л у ж ъ б у⟩ з а с т у п о в а т и· (2) виконувати васальні повинності, нести військову службу: и онъ вжо съ того именья служъбу нашу земъскую заступовалъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); с л у ж б у о т п р а в о в а т и (1) виконувати васальні повинності, нести військову службу: а онъ намъ маеть... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *Р* 141); с л у ж б у (с л у ж б о ю, с л у ж ь б а, с л у ж б ы) с л у ж и т и (p o s ł u ż y t y) (40), ⟨с л у ж б у⟩ с л у ж и т и (4), с л у ж и т и с л у ж ъ б ы (с л у ж б а) (2) виконувати васальні повинності, нести військову службу: знаменитосто чинимы... иже мы романъ воєвода... слюбили єсми и слюбуємъ, обѣщеваючи... вѣрна служьба служити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); тежь то изволи(л) єсмы єму аж... има то сєло замѣни(т) продати тако доброму ѧко и самъ што бы моглъ намъ с того службу написаную служи(т) (Львів, 1399 *Р* 59); владъ имѣє(т) намъ съ того села... и єго намѣстковє такѣ(ж) ... службу имѣють намъ служити (Снятин, 1424 *Р* 100); не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити... служити ему служба з боиры (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); і pewedił (!) nam... Wołczko Romanowicz, sztoż dey tuju zemlu derżyt nini Jakow Owdeiewicz, a druhuiu zemlu też derżyt oyczyznu swoiu, a nemożet dey służby posłużyty społna z tych oboich zeml (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Ино нехай онъ... намъ съ тое земли служить службъбы (Краків, 1487 *РИБ* 434—435); мы Олександръ... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы... Костентина Ивановича Острозского... которыи службы гораздо служил єсть... ємоу имѣние... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117); с л о у ж б о у ч и н и т и (3) виконувати васальні повинності: и єго намѣстко(м)... завѣзоуєми оучинити и полнити то(т) истинныи голдъ и слоужбоу на прѣ(д)выписаноую чинити (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); прото(ж), мы... вызнаває(м)... иже єсмо сѧ о(бо)вѧзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу и певноую боудє(м) держати и слоужбоу и помо(ч) оуставѣчныѧ чинити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734).

2. селянські феодальні повинності (13): щоби не платили да(и) .. и никакую нашу слоу(ж)боу или робо(тоу) щоби не робили на(м) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); Bili nam czołom tyie Uryczane, na imia: Hrydko a Daniło Starczyczy i prosili u nas zemli, na imia Chomczynskoy, na osobnuju służbu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); А поведалъ намъ, штож дей с них одна служъба (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71); А кого коли они за себе людей прызовутъ... никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати, ни службы имъ нашей никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

с л о у ж б о у д а в а т и (1) виконувати селянські феодальні повинності: да нє дадоутъ тоты люди... никоторое наше данїє и слоужбоу да не имаю(т) намъ давати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); с л о у ж б о у н м а т и (5) виконувати селянські феодальні повинності: да нє да(ст) тоє село ни да(н), нї илиша... и ни иноую никотороую нашоу слоужбоу и даанїє нє имаютъ (Сучава, 1444 *Cost.* II, 207—208); мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє... митрополит кир Тарасиє от Романова тръгоу даємъ и дали єсми сєє лист наш оусим єго людєм... а они да имают от нас... вєликою слобозию... и да нє даст нам ни илиш, ни подводоу... ани иноє нашє даанию или слоужбѣ (!) да нє имаєт (Сучава, 1466 *BD* I, 95); с л о у ж б о у о т д а в а т и (1) виконувати селянські феодальні повинності: До Того Инъшiє Городища И урочища На(д) рѣчъкою Каменицею... з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Деръжати Маєтъ... зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)ковє Єго ДръжанъѦ И оуживанѦ свои мѣли А пови(н)ос(т)ь и слоу(ж)боу Про(д)комъ Нашимъ о(т)давали И на(м)ъ о(т)даютъ (Прилуки, 1459 *Р* 171—172); с л о у ж б о у с л о у ж и в а т и (5) виконувати селянські феодальні повинності: а тыє люди на толокоу хоживали до бєлагорода... а ни которое слоужбы неслоуживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); и тотъ Яцко... съ тои земли службы намъ не служывалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

3. обов'язок нести військову службу як одиниця обчислювання повинностей землевласника або землекористувача (3): Я Василей Волчкович из братомъ своим Лвом... продали єсмо... зємлю пустовъскую обарицкую котороеж земли нам перед тым три службы были на имѦ: Корєнєвщина, а Тиховщина, а Перхоуровщина за чотыри копы грошеи литовское монєты по десєти пѣнезеи оу грош (Ставків, 1491 *AS* I, 97); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскiй... и просилъ въ насъ людей... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей иамъ идетъ семь служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

4. службові обов'язки, послуги (2): Алє к нам прїиди, как оуделаєшъ нам тотоу слоужбоу що ми єсми наказали к тоби (Баків, 1457 *BD* II, 257); я... выдєчи сестрєнца своєго кн(Ѧ)зѦ Богдана Василевича службу и пилност до себє, дала єсми єму по своєм животє имєнє оу вотчизну на имѦ Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

◇ б о ж а я с л у ж б а (1) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **слоужба, служба, служъба, służba** 12 (1386—1418 *Р* 34; 1401 *АкВАК* III, 2; 1435 *Cost.* II, 681; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 435; 1493 *АЛРГ* 56; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *РИБ* 776 і т. ін.); *зам. знах. одн.* мы видѣвшє єго... **слоужба, слоу(ж)ба, служба** 3 (1388 *Р* 39; 1453 *Cost.* II, 492; 1487 *BD* I, 295); *род. одн.* **службы, слоужбы, службъы, służby, sluzby** 24 (1393 *Cost.* I, 13; 1395 *GL* 166; 1435 *Р* 132; 1446 *Cost.* II, 251; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *РИБ* 434; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *ВС* 12; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); ! **служибы** 1 (1434 *Р* 129—130); ! **слоужбѣ** 1 (1466 *BD* I, 95); *дав. одн.* **слоужбѣ, слоу(ж)бѣ** (1436 *Cost.* II, 698; XV ст. *ВС* 34 зв.; 1462 *BD* II, 284); *знах. одн.* **слоужбоу, слоужбу, службу, службоу, слоу(ж)боу, слу(ж)бу, служъбу, служьбу, слоуж(ь)боу, szluzbu, ⟨слу⟩жбу, ⟨сл⟩оужбоу, слоуж⟨бу⟩** 415 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *Р* 43; 1399 *Р* 59; 1411 *DIR«A»* 439; 1428 *Cost.* I, 234; 1437 *AS* I, 34; 1458 *ОЖДМ;* 1468 *BD* II, 306; 1494 *АЛМ* 54; 1500 *АЛМ* 58 і т. ін.); ! **слоужбоую** 6 (1434 *Cost.* I, 386; 1448 *Cost.* II, 316; 1455 *Cost.* II, 543; 1456 *Cost.* II, 568; *Mih.* 213); ! **слоужбо, слоу(ж)бо** 3 (1458 *BD* I, 19; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *Cost. S.* 41); **служьба служити, служити... служба** 2 (1393 *Cost.* II, 607; 1450 *ЗНТШ* XI, 7); ! **слоу(ж)бъ** 1 (1472 *Cost. D.* 27); ! **скужбу** 1 (1403 *RS* 338); ! **лоужбу** 1 (1432 *ДГВІН*); ! **саужбоу** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *ор. одн.* **слоужбою, службою, слу(ж)бою, слоу(ж)бою, службою** 93 (1366 *Р* 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1411 *Cost.* I, 84; 1426 *ВАМ* 21; 1432 *Cost.* I, 337; 1438 *Cost.* II, 7; 1446 *Р* 154; 1479 *ВАМ* 61; 1485 *BD* II, 371; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); ! **службую** 1 (1412 *DIR«A»* 440); *зам. знах.* **слоужбою, службою, слоу(ж)бою, ⟨слоуж⟩бою, слоу⟨жбою⟩, слоужбо⟨ю⟩** 67 (1409 *Cost.* I, 65; 1420 *Cost.* I, 135; 1433 *Cost.* I, 353; 1438 *AUB*; 1443 *ВАМ* 41; 1459 *BD* I, 35; 1465 *BD* I, 88; 1471 *DIR«A»* 525; 1483 *BD* I, 267; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); *місц. одн.* оу (о) **слоужбѣ, службѣ, слоу(ж)бѣ** 3 (1388 *Р* 43; XV ст. *ВС* 32; 1466 *BD* I, 95); о ! **слоу(ж)б** 1 (XV ст. *ВС* 7); *наз. мн.* **службы** 1 (1491 *AS* I, 97); **службѣ** 1 (1458 *ПГСММЦ*); *род. мн.* **служобъ** 2 (1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **слоужєбъ** 1 (1458 *ОЖДМ*); *дав. мн.* **слоужьбамъ** (XV ст. *ВС* 16); *знах. мн.* **слоужбы, службы, службъы, służby** (1421 *AS* I, 27; 1436 *Cost.* II, 698, 701; 1448 *Cost.* II, 733, 738; 1487 *РИБ* 435; 1496 *АЛРГ* 71; 1499 *AS* I, 117); *ор. мн.* **службамн** (1499 *AS* I, 117; *РИБ* 777).

Див. ще ***СЛУЖЄНЇЄ.**

СЛОУЖЄБНИКЪ, СЛОУЖЄБНЇКЪ *ч.* (31) (*той, хто перебував на службі в кого*) службова особа, службовець (3): a pry tom były... sluzebnyci namisnyka beresteyskaho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

судовий виконавець, возний (28): а коли(ж) соу(д)я пыта(л) слоу(жє)бнїка тогды слоужєбникъ запрєлъ жебы не видѣ(л) тоє раны (XV ст. *ВС* 19—19 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **слоужебиикъ, слоужєбнїкъ, слоу(ж)бникъ** 8 (XV ст. *ВС* 6, 13 зв., 14, 16 зв., 19 зв.); ! **слоузе** 1 (XV ст. *ВС* 14 зв.); *род. одн.* **слоужєбника, слѫжєбнїка, sluzebnyka** (XV ст. *ВС* 19 зв., 22 зв.; 1500 *ДПЖН*); *дав. одн.* **слоужєбникови** (XV ст. *ВС* 19); *знах. одн.* **слоужєбнїка, слоу(жє)бнїка, sluzebnyka** (XV ст. *ВС* 13 зв., 14, 15 зв., 19 зв., 34; 1500 *ДПЖН*); *ор. одн.* **слоужєбиикомъ, слоужєбнїко(м), слоужєбнїкомъ, слоужєбнико(м)** (XV ст. *ВС* 6, 15 зв., 16, 34; *СЯ* 42 зв., 43); *наз. мн.* **слоужєбнїци, sluzebnyci** (XV ст. *ВС* 14 зв.; 1500 *ДПЖН*); *род. мн.* **слоу(жє)бнїковъ** (XV ст. *ВС* 17); *дав. мн.* **слоужєбнїко(м)** (XV ст. *ВС* 15); *місц. мн.* **о слоужєбнико(х), слоужєбнїко(х)** (XV ст. *ВС* 7, 24 зв.).

Див. ще **СЛОУГА** 4.

СЛОУЖЄБНЇЧЇИ *прикм.* (1) який стосується возного, судового виконавця: Обычаи злостївїи бы(л) слоужєбнїчїи, колї и(х) прївожено до забїты(х) на дорозє тогды онї и(х) лоупилї с тго имєнїя оу которомъ былї забиты (XV ст. *ВС* 25).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **слоужєбнїчїи** (XV ст. *ВС* 25).

***СЛУЖЕБЪНЫИ** *прикм.* (2) ◇ д в о р н щ е с л у ж е б ъ н о е (1), ⟨д в о р и щ е⟩ с л у ж е б ъ н о е (1) *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **служебъное** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12); *род. мн.* **служебънꙑхъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***СЛОУЖЄВАТИ** *див.* ***СЛОУЖИВАТИ.**

***СЛУЖЄНЇЄ** *с.* (2) (*виконання васальних повинностей*) служба, служіння: y dali iesmo tomu słuzi naszomu Pawłu tuiu zemlu naszu za ieho wirne służenie na wiki wiecznyie (Ужів, 1420 *AS* I, 25); а по нашє(м) животѣ кто будє(т) господаръ нашеи земли или о(т) дѣтеи наши(х)... или кого бъ избєрє(т) быти, тоти щобы и(м) нєпорушили нашєго даниѦ... зануже єсми дали ємоу за єго правоє и вѣрноє служєнїє (Сучава, 1429 *Cost.* I, 267).

ФОРМИ: *знах. одн.* **служєнїє, służenie** (1420 *AS* I, 25; 1429 *Cost.* I, 267).

Див. ще **СЛОУЖБА** 1.
Пор. **СЛОУЖИТИ.**
***СЛУЖИБА** *див.* **СЛОУЖБА.**
***СЛОУЖИВАТИ** *дієсл. недок., многокр.* (8) *(виконувати васальні або феодальні повинності)* не раз служити (3): и тоуть... єсмо слюбили... абыхомь... господареви нашему казимирови... служили... тымто обычаємь, яко... наши пере(д)кове слоужевали (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); а тыи чѣтыри чл҃вки о(т)чичи мои, мають ємоу служити та(к) ка(к) и пере(д) ты(м) мнѣ слоуживали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); И мы ему того человека ДитАтъковича дали... со всими платы и доходы потому, какъ и отцу нашему служивалъ (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56);

◇ с л о у ж б о у с л о у ж и в а т и (5) *див.* **СЛОУЖБА 2.**
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **служывалъ** 2 (1495 *РИБ* 602); **служивалъ** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *3 ос. мн.* **слоужявали** 4 (1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв.); **слоужевали** 1 (1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще **POSŁUŻYTY, СЛОУЖИТИ** 1.

СЛОУЖИТИ, СЛУЖИТИ, СЛУЖЇТИ, SŁUŻYTY, SLUZITHY, SLUZITHI, SZLUZITHI *дієсл. недок.* (351) **1.** (кому) виконувати васальні повинності по відношенню до короля або володарного князя, нести військову службу (301): Мы кнАзь володиславъ... то єсмы вчинили взозрѣвши на нашего вѣрного слугу именємь рекучи ладомиръ волошинъ што же есть намъ вѣрно послужилъ и єщи (так.— *Прим. вид.*) служити будеть (Бохур, 1377 *Р* 23—24); служи(т) єму королєви верно и до своє(г) живо(т) (Луцьк, 1388 *Р* 42); мы швитрикгаило... кнАзь чєрниговскии... на знамость то чинимы... Аже взозрѣвшє єсмо на вѣрную службу нашєго вѣрно(г) слуги на имА максима... што(ж) єсть на(м) вѣрнѣ послужи(л) и служи(т) имѣє(т) дає(м) и дали єсмо єму сєло (Снятин, 1424 *Р* 99); и присАглъ єсмъ б҃гу... ижь хочу вѣрнє и пилно служить крулєви полско(м) (Черняхів, 1435 *Р* 133); а кто въсхочєть женѣ моєи и дѣтє(м) мои(м) слоужи(т) и они слоужа(т) съ ты(х) имѣнїи (Київ, 1446 *Р* 154); А с того села служити ему Намъ, какъ и Неверъ Намъ служилъ (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35—36); мы Стефан воєвода знамєнито чиним... ож(є)... пан Доума Броудоурь слоужил нам право и вѣрно (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

2. (кому і без додатка) відправляти богослужіння та інші церковні треби (6): а записала есми... къ манастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... и зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ, а потому... игуменомъ, которые коли будутъ служити у монастырѣ Светого Спаса въ Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); они... имаю(т) слоужити на въсАкоую срѣдоу, вечє(р) паракли(с), а оу четвырто(к) литоургию (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365); и прєз год да им слоужАт на въсАкоу нєдєлю литоургїю (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

3. (в кого) бути на службі, бути чиїм слугою, служити (2): и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди давыдъ ти кнА(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ и оу мєнє служачє и почали коромолити на мєнє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); А про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою прнвѣсили есьмо,— за его нам службу, понеже и услуговался служачи у князя моего и у насъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

4. (чому) належати (до чого) (2): єдно сєло трєсь а дроуго кривчичь... и млинъ, що є(ст) на зємли длъгополскои на сопоункы где падаеть съпънца оу тисоу да слоужє(т) манастироу ст҃го архагг҃ла (!) михаила (Сігет, 1404 *ГМ*); Я Гринко Болобанъ вызнаваю... штожъ продалъ есми имѣне... со всимъ съ тымъ, што ку тому имѣню служить (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105).

◇ с л о у ж и т и к о п и є м ъ (кому) (6) давати із свого маєтку в чиє розпорядження кіннотника з ратищем: ис нашимъ вѣданьємъ волѣнъ продати замѣнити тако доброму Ако коли самъ имаєть служити ис того всѣго намъ.. двема копьи а дѣсАтью стрѣлцовъ (Краків, 1394 *Р* 54); а ис того имають намъ служи(т)... онъ и єго дѣти... копиємъ а шестью стрѣлцєвъ (Львів, 1399 *Р* 59); а такѣ(ж) пєрво рє(ч)ный владъ имѣє(т) намъ съ того села служи(т) к нашей потрєбизнѣ копьє(м) а двѣма стрѣлци (Снятин, 1424 *Р* 100); а па(н) пєтръ с того имѣнья имає(т) служити на(м) двєма копьи (Луцьк, 1438 *Р* 138); с л у ж и т и с т р ѣ л ь ц н (с т р ѣ л ь ц є м ь, с т р ѣ л ц є м а) (7), ⟨с л о у ж и т и⟩ с т р ѣ л ц и (s t r i l c z o m a) (4) давати із свого маєтку в чиє розпорядження воїнів-стрільців: а с того имѣєть кнАзю служити трими стрѣлци (Бохур, 1377 *Р* 24); а имать мишь служити кролєви стрѣльцємь на каждую войну (Перемишль, 1390 *Р* 176); у mayuth nam ... sluzithi yz... thoho szela trema strilczi (Глиняни, 1395 *GL* 166); А с того на(м) Имаю(т) слоужити. И наши(м). Намѣстко(м) в҃ ма. стрѣлцєма. Назаволаноую воиноу. яко инии. зємлАнє слоужа(т) (Луцьк, 1445 *Р* 148); тоє єсмъ ємоу далъ... а онъ мнѣ мѣєтъ и с того слоужити... трими стрѣльци (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3); с л у ж и т и з ъ с у к н и (1) служити за винагороду одягом: И князь Костянтинъ перед нами рекъ: правда есть, служатъ въ мене бояре Смоленскіе Бубенъ, а Дуденковъ Суморокъ доброволно зъ сукни безъ имѣней, а зъ ихъ имѣней, што подъ господаромъ маютъ, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); к о н ь м и с л о у ж и т и (1), с л у ж и т и к о н е м (1), с л у ж и т и о д в у к о н е х (1) *див.* **КОНЬ;** с л у ж б у (с л у ж б ы) с л у ж и т и (17), с л у ж и т и с л у ж ъ б ы (с л у ж б а) (2) *див.* **СЛОУЖБА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **слоужити, служити, служїти, sluzithy, sluzithi, szluzithi, служит⟨и⟩** 70 (1377 *Р* 12; 1390 *Р* 176; 1394 *Р* 54; 1395 *GL* 166; 1399 *Р* 59; 1424 *Р* 100; 1438 *Р* 138; 1448 *Cost.* II, 365; 1453 *Cost.* II, 766; 1463—1478 *РЕА* I, 36; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1499 *AS* I, 118 і т. ін.); **слоужи(т), служи(т)** 7 (1388 *Р* 42; 1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 619; 1424 *Р* 100; 1446 *Р* 154); **служыти, służyty** 2 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1499 *РИБ* 777); **служнть** 1 (XV ст. *СГЧА*); **служить** 1 (1498 *АЛМ* 159); **służyt** 1 (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *теп. 3 ос. одн.* **слоужитъ, служитъ, ⟨сл⟩оужитъ** 20 (1400 *Cost.* I, 36; 1411 *Cost.* I, 84; 1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* I, 402; 1436 *ВАМ* 29; 1437 *Cost.* I, 541; 1442 *Cost.* II, 96; 1445 *Cost.* II, 226; 1455 *Cost.* II, 540; 1498 *АЛМ* 159 і т. ін.); **слоужить, служить** 10 (1400 *DIR«A»* 413; 1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 459; 1437 *Cost.* I, 529; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1448 *Cost.* II, 300; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1481 *BD* II, 364); **слоужи(т), служи(т)** 7 (1388 *Р* 42; 1400 *Cost.* I, 26; 1414 *Cost.* I, 111; 1434 *Cost.* I, 374, 386; 1436 *Cost.* I, 475; 1453 *Cost.* II, 472); *3 ос. мн.* **слоужать, служать** 4 (1419 *DIR«A»* 444; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 92; 1496 *АЛРГ* 71); **слоужатъ, служатъ** 4 (1393 *Cost.* I, 13; 1428 *Cost.* I, 202; 1436 *Cost.* I, 481; 1495 *АЛМ* 83); **слоужа(т)** 2 (1445 *Р* 148; 1446 *Р* 154); **слоужАть** 1 (1419 *DIR«A»* 444); **слоужАт** 1 (1499 *BD* II, 156); **sluzieth** 1 (1395 *GL* 166); *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмъ служилъ** (1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132); *3 ос. одн. ч.* **слоужил, служил, служилъ, слоужиль, служиль, слоужи(л), служи(л)** 145 (1400 *Cost.* I, 26; 1414 *Cost.* I, 111; 1422 *ДГОБК;* 1432 *Cost.* I, 337; 1443 *Cost.* II, 138; 1455 *Cost.* II, 543; 1463—1478 *РЕА* I, 36; 1472 *DIR«A»* 528; 1489 *РИБ* 438; 1499 *BD* II, 140 і т. ін.); **служылъ** 1 (1495 *РИБ* 602); **служил есть** 1 (1499 *AS* I, 117); *3 ос. мн.* **слоужилн, служили, с⟨лоужили⟩, слоуж⟨или⟩** (1393 *Cost.* I, 13; 1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 133; 1433 *Р* 121; 1443 *ВАМ* 41; 1456 *Cost.* II, 568; 1467 *BD* I, 117; 1475 *Cost. D.* 3; 1488 *Cost. S.* 127; 1497 *ПМХ* і т. ін.); *майб. 1 ос. одн.* **хочу (хочю)... служить** 2 (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 133); **хочю... служн(т)** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *3 ос. одн.* **служити будеть** 1 (1377 *Р* 24); **имать... служити** 1 (1390 *Р* 176); **имаеть... служити** 1 (1400 *Cost.* II,

618); имѣеть... служити 1 (1377 *P* 24); служи(т) имѣе(т) 1 (1424 *P* 99); хочеть... слоужить 1 (1481 *BD* II, 364); *1 ос. мн.* имаємъ (имаємь)... слоужити 5 (1435 *Cost.* II, 682, 687, 689; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774); имаємо служити 1 (1455 *Cost.* II, 774); хочємъ... служити, ⟨хочем⟩... слоужити 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1435 *Cost.* II, 679; 1462 *BD* II, 284); *3 ос. мн.* имають... служити 1 (1435 *P* 133); имаю(т) слоужити 1 (1445 *P* 148); служити ⟨и⟩моутъ 1 (1429 *Cost.* I, 258); будутъ служити 1 (1401 *АкВАК* III, 2); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* аби (бы)... служилъ, служи(л) 3 (1433 *P* 125; 1435 *Cost.* II, 689; 1498 *АЛМ* 159); *1 ос. мн.* абыхомъ (быхомъ)... служили, слоужилї (1435 *Cost.* II, 689; 1455 *Cost.* II, 774) *3 ос. мн.* абы... слоужили (1462 *BD* II, 289); *нак. сп. 3. ос. одн.* ⟨нехай⟩... служить 2 (1487 *РИБ* 435; 1489 *РИБ* 438); да слоужи(ть) 1 (1401 *ЗКЄ*); *3 ос. мн.* да слоужет, слоуже(т) 3 (1404 *ГМ*; 1456 *DBAc* 46; *ГПХМ*); да... слоужѧт 1 (1499 *BD* II, 156); ⟨нехай⟩... служать 1 (1495 *РИБ* 602); ⟨нехай⟩... служатъ 1 (1498 *ГВКЛ* 22); *дієприсл. одноч.* служаче 1 (1392—1393 *РФВ* 170); служачи 1 (1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще **POSŁUŻYTY, *СЛОУЖИВАТИ.**

СЛУЖЪБА *див.* **СЛОУЖБА.**

***СЛУЖЫВАТИ** *див.* ***СЛОУЖИВАТИ.**

СЛУЖЫТИ *див.* **СЛОУЖИТИ.**

СЛУЖЬБА *див.* **СЛОУЖБА.**

***SLUZBA** *див.* **СЛОУЖБА.**

І **СЛОУЗЄ** ⟨СЛОУЖЄБНИКЪ⟩ (1): о томъ же слоузє (!) нє имєєть нико(г) же габать бє(з) прїказанїя соуд є(г) (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. **СЛОУЖЄБНИКЪ.**

СЛУПЫЦЯ *ч.* (2) *(особова назва):* за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла, васылый Сангушковичъ... и мы дворане господарскіе: Тихонъ Слупыця... и Семенъ Юзыпсвичъ, былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановыча Мыкулынского, в именю его Почапынцяхъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* Слупыця (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* Слупыци (1430 *ГВКЛ* 7).

***СЛОУТИ** *дієсл. недок.* (3) (*цсл.* слоути) зватися, мати назву: и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли а словет Дягилев дуб; мой чоловек Дягил выделал его своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* словет (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

Див. ще ***СЛОУТИ СѦ.**

***СЛОУТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) (*цсл.* слоути сѧ) зватися, мати назву: а о(т) того села што сѧ словєтъ тамрътташовци оузѧли єсмы пѧть дворы татаръ (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а хотаръ тѣмъ селомъ... до болота што око словєт сѧ, та простѣ... до потока, што словєт сѧ добромира (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* словєт сѧ 2 (1429 *Cost.* I, 269, 270); сѧ словєтъ 1 (1411 *DIR«A»* 439).

Див. ще ***СЛОУТИ.**

СЛОУХАТИ *дієсл. недок.* (29) **1.** (чого, що) *(сприймати слухом)* слухати (що) (4): Мы болеславъ... кнѧзь черниговскии... знаємо то чини(м) си(м) наши(м) листо(м) каждому доброму нинѣшни(м) и пото(м) будучи(м) сего листа чтучи(м) и слухаючи(м) аже даровали єсмо... юркови козенѧти... н҃ копъ рускои лнчбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); Мы кнзь Сємєнъ Алекса(н)дрови(ч)... О(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На нє(го) Посмотрити Любо Чтоучи Єго Слоухати боуде(т) хотѣ(в) ... И(ж) мы... о(т)дає(м)... нагороджаючи Ємоу Самомоу жонѣ И пото(м)ствоу єго При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ... зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

2. (кого) давати хід чиїй скарзі (2): Фалко жалова(л) о деди(ч)ство на индриха индри(х) сѧ заложилъ давнымъ записамъ (!) и досвє(т)чилъ сѫ(д)я єго оправилъ а ѳа(л)кови молъчанїє оучинилъ потомъ прїшолъ миколаи мѣньшиї бра(т) ѳа(л)ковъ и хотєл тоую рє(ч) обновити мы сказоуємь мїколая нє слоухать осоуженъ соудъ исправєдлївє (XV ст. *BC* 23).

3. (кого, к чому) *(бути чиєю власністю)* належати (до кого, до чого) (3): а за вєлкого кнѧзѧ олькѣрта... мы ислюбоуємъ... нє заимати намъ королєвы землѣ ни єго людии што єго слухають (б. м. н., 1352 *P* 5—6); и даємъ томоу монастирю... в҃ сєла: Пєтра Вранина гдє был дворь, и дроугоє село що тиж слоухает кь томоу монастирю (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

4. (кому, чому, кого, чого, к чому, от чого) *(бути підпорядкованим кому або чому)* належати (до кого, до чого, кому) (9): а єщє монастирь боготиньскыи имаєть слухати о(т) того монастирѧ (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); И єщє варє колко црькви... боудоутсѣ оучинити... оу Соучавскои и оу Черновскои волости, а они оуси да слоухают... нашего монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420); на имѣ црквамь и(с) попи о(т) волости соучавскои а҃ црко(в) оу кломо(в)ци в҃ црко(в) оу ви(г)шани... и що єсми... похилили да слоухаю(т) къ нашємоу монастироу о(т) поутнои (Сучава, 1490 *DC* 148).

5. (к чому, чого) *(бути складовою частиною чого)* належати (до чого) (10): мы алєксандръ воєвода... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто а волховєцъ... съ оусими оужи(т)кы, що(ж) к тому мисту к сєрєту и во(л)ховцю слухаєть (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычєговоу. Прислоухаєть то и н҃нѣ имаєть. Слоухати (Луцьк, 1445 *P* 148); Я боулга(к) лисичи(н) сы(н) а михаило во(л)чкови(ч) чини(м) знамєнито... што(ж) ...па(н) лисица записа(л) бы(л)... поусты(н)скомоу манастырю половиноу сєлища ивони(н)цо(в)... со вси(м) половиноу што к томоу сєлищоу издавна слоухало (Пустынька, 1499 *ПИ* № 3).

6. (в чім) *(входити в коло чиєї компетенції)* належати (до чого), підлягати (чому) (1): Пово(д) вінова(т)тс(г) (!) правомъ всєгды ищєтъ хочємь ачь хто єсть оу правє нємєцькомъ а жалобоу оучинїть протївъ вїноватомоу а виноватыи в томь правє нє слоухаєть нє оумєєть о(т)повєдать можє(т) къ своєму правоу рє(ч) о(т)ложить (XV ст. *BC* 25).

ФОРМИ: *інф.* слоухати, слухати 4 (1411 *Mih. Alb.*; 1445 *P* 148; п. 1450 *ПИ* № 9; 1459 *P* 171); слоухать 1 (XV ст. *BC* 23); *теп. 3 ос. одн.* слоухаєть, слухаєть 2 (1421 *Cost.* I, 142; XV ст. *BC* 25); слоухаєт, слухає(т) 2 (1463 *Cost. S.* 45; 1475 *BD* I, 200); слухаєтъ 1 (1435 *Cost* II, 682); *3 ос. мн* слоухаютъ, слухаютъ 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1435 *Cost.* II, 682); слоухають, слухають 2 (1352 *P* 6; 1458 *DIR«A»* 512); слоухают, слоухаю(т) 1 (XV ст. *СПС;* 1460 *BD* II, 273); *перф. 3 ос. одн. с.* слоухало (1441—1443 *AS* III, 2; 1499 *ПИ* № 3); *3 ос. мн.* слоухали (1462 *BD* I, 52); *нак. сп. 3 ос. одн.* да слоухає(т) 1 (1458 *DIR«A»* 512); да слоухає ⟨...⟩1 (XV ст. *ДГВІС*); *3 ос. мн.* да слоухаю(т) 3 (1449 *Cost.* II, 391; 1458 *DIR«A»* 512; 1490 *DC* 148); да слухають 1 (1431 *Cost.* I, 315); да слоухают 1 (1490 *BD* I, 420); *дієприкм. акт. теп. дав. мн.* слухаючи(м) (1424 *P* 99, 102); *інф. пас.* слоуха(н) быти (XV ст. *BC* 34).

Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛУШАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, ПРИСЛУХАТИ** 1, 3, 4, 7, ***ПРИСЛУШАТИ** 1, 3, 4, **СЛУШАТИ** 3, 5, 6, ***СЛЫХАТИ** 1.

***СЛУХЪ** *ч.* (1) чутка: И слухи насъ єщє тыи доходять отъ туль зъ єго зємли, ижє вєсь вжо въ готовє (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *наз. мн.* слухи (1498 *BD* II, 414).

СЛОУЦКИЙ *прикм.* (3): А при том был... пан Кершонъ жид слоуцкий (Острог, 1466 *AS* I, 61); Што перъво сего тыми разы въ Пилиповъ постъ продали были есмо вси корчмы Въруцъкіе жыду Слуцъкому Маръку на тры годы за сто копъ и за шестьдесятъ копъ грошей широкихъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **слоуцкий** (1466 *AS* I, 61); *дав. одн. ч.* **Слуцъкому** (1487 *РИБ* 227).
Пор. ***СЛОУЦКЪ.**

***СЛОУЦКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Віленському воєводстві)* Слуцьк: Мы кнзь михаило олексан(д)ровичь произволи (!) єсмо боѦриноу нашемоу пану василью цр҃ю коупити дворєць ивашка гри(д)ковича... И коупивъ то(т) дворєць придати... оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу слоуцкоу** (1456—1481 *Р* 164).

***СЛОУЦЪКИИ** *див.* **СЛОУЦКИЙ.**

СЛУЧИТИ *дієсл. док.* (1) (з ким) об'єднати: мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) иаслидоуючи оу добротѣ обѣтницъ и(х) вѣрою до(с)тоиною и оуставичною жадливостїю и с ни(м) случити... владиславовы, по(л)скомоу кролювы... голдь... оучинили є(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).
ФОРМИ: *інф.* **случити** (1436 *Cost.* II, 697).

***СЛОУЧЬ** *ч.* (5) *(назва річки у Волинській землі)* Случ: My Witold, wełyki kniaź łytowskiy... czynim znaminito... iż dali iesmo słuzi naszomu Pawłu... sełyszcze Kamem w zemli wołyńskoiey... па Słuczy rycі (Ужів, 1420 *AS* I, 25); мы великий кнѦз Швитрикгайл... чиним знаменито ...иж... дали єсмо... Каленику... в овруцком повєтє село Остафъєво... а селище на Оусть-Камєницы, на Случи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); Сє мы панове Цеценєвъскыи... продали єсмо имѣнье... на имѦ Цеценєвъци... на рєци на Слоучи (Кременець, 1467 *AS* I, 63).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Слоучи, Случи, Słuczy** (1420 *AS* I, 25; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1467 *AS* I, 63).

СЛУШАТИ *дієсл. недок. і док.* (92) **1.** (що) *(свідчення)* заслуховувати, заслухати (1): и та(м) казали є(с)мю на тоє дѣло выєхати... су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присѦги ты(х) свѣтко(в) и конєцъ томоу промежу ни(х) вчынити (Вільна, 1495 *ВМЗД*).
2. (кого) підкорятися (кому), слухатися (кого) (2): а слушати ми господарѦ своєго великого коро(л) во всємъ как ми повєлить и боѦтим(с)Ѧ его какъ б҃а (б. м. н., 1386 *Р* 30); Которыи от Вормєнъ чѦсть ємоу оучините, Ѧко тобы намъ оучинили єстє оу нашєи земли, оу Молдавскои; которїибы єго нє слоушали, мы єго исказнимы єгоже роукою (Сучава, 1401 *RIR*).
3. (кого, чого, к чому) *(бути чиєю власністю)* належати (до кого, до чого) (4): а такъ даємъ єму... со вси(м) оужиткы... како широ(к) и долго што к тои коръчмѣ из вѣку слушѦло и слоушѦєть (Медика, 1407 *Р* 72); едучи от Бовбол к Блаженику... подле самой дороги тот дуб стоит, и оттоль через гребли конецъ пропаханых нив... што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).
4. (к чому) *(законно припадати)* належати (до чого) (26): и так што в тых именѦх собє примыслить и на нову корени посадит, и со всими платы, што к тым имєнѦм слушает и слушало... з луги, из сєножатми и со всими пожитки (Київ, 1437 *AS* I, 34); а продал єсми пану Андрушкоу Фєдоровичоу вечно даники з данью... и со всимъ тым как здавна к тому селоу слоушало и тѦгло и тыми разы слушает (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).
5. (кого, чого, к чому) *(бути підпорядкованим кому або чому)* належати (до кого, до чого) (7): ажє поидуть на русь што королѦ слушаєть литовьскимъ кнѦзємъ не помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); хто коли єго купилъ тому слушати къ ст҃му ивану (Перемишль, 1378 *Р* 26); а покутскаѦ зємлѦ какъ издавиа слушала съ своєю границєю из вѣка наша такъ и тѦгнеть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); и они повєдали пере(д) нами што жъ какъ они новгородокъ дєръжали отъ о(т)ца нашого и тогды любъчо к новоугоро(д)ку слоушало завжды в тыхъ ловєхъ звєръ бивали (Вільна, 1499 *ВФ*).
6. (чого, к чому) *(бути складовою частиною чого)* належати (до чого) (49): а далъ єсмь и землю ролъную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, 1349 *Р* 3); мы великии кн҃зь швитрикгаилъ литовьскии и рускии... чини(м) знакомито и даємъ вѣдати... иже... дали єсмо... паиу андрѣю... село михлинъ... противъ єго отчизны загорова со всимъ с тымъ што к тымъ сєломъ... слушало и слушаєть (Київ, 1433 *Р* 118—119); а кн(Ѧ)зь Сємен... имает мѣти, держати и поживати ис полми... из мыты што к тым селом слушают (Володимир, 1470 *AS* I, 65); мнѣ п҃ноу ванкоу досталосє на мою дѣлницю квасилово... а ростово со вси(м) с ты(м) што к ты(м) село(м) слоушає(т) (Львів, 1478 *ЗРМ*); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному — и со всими ихъ службами... со всимъ по тому, што зъдавиа къ тому селу слушало (Вільна, 1499 *РИБ* 777).
7. *(у безособовій формі)* годиться, подобає, належить (3): и слубили єсми... вѣрнє быти... Ѧкоже слуша вѣрному служѣ (!) оучинити (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Іже оу доспе(ш)но(м) людоу чєсть королє(в)ская и оборонєниє всєи земли залежить а то слоуши(т) на ка(ж)до(г) рыцерьска(г) ч҃лвка а на шлѦ(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго ч҃лвка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великостї имєнїя своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ земъскои на валкоу о(т)воєнои абы и(х) имєнїя оупокои захованы были (XV ст. *ВС* 34 зв.); длѦ того ку вѣчныи рѣчи памєти мы Олександръ... чинимъ знаменито симъ н(а)шимъ листомъ, которымъ слушит всимъ... который на сєс н(а)шь листъ посмотрит, иж... ємоу имѣнє... ЗвѦгол... дали єсмо (Вільна, 1499 *AS* I, 117).
ФОРМИ: *інф.* **слушати** (1378 *Р* 26; 1386 *Р* 30; 1495 *ВМЗД*); *теп. 3 ос. одн.* **слущаєть, слоушаєть, слушаєть** 27 (1349 *Р* 3; 1352 *Р* 6; 1411 *Р* 80; 1415 *Р* 87; 1433 *Р* 127; 1438 *Р* 138; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1482 *AS* I, 79 і т. ін.); **слушает, слушает, слоушає(т)** 6 (1437 *AS* I, 34; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1474 *AS* I, 69; 1478 *ЗРМ*; 1490 *AS* I, 92); **слушаєтъ** 4 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1471 *АрхЮЗР* 8/IV, 627; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); **слоушѦєть** 1 (1407 *Р* 72); **слуша** 2 (1377 *Р* 24; 1393 *Cost.* II, 607); **слушит, слоуши(т)** 3 (1464 *AS* I, 57; XV ст. *ВС* 34 зв.; 1499 *AS* I, 117); **слоушить** 1 (1475 *AS* I, 70); *3 ос. мн.* **слушают** 2 (1470 *AS* I, 65; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **слоушають** 1 (1482 *AS* I, 79); *перф. 3 ос. одн. ж.* **слушала** (1433 *Р* 125); *3 ос. одн. с.* **слушало, слоушало** 36 (1370 *Р* 18; 1378 *Р* 26; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 118; 1444 *AS* I, 40; 1452 *Р* 161; 1465 *АкВАК* III, 4; 1474 *AS* I, 69; 1478 *AS* I, 76; 1499 *ВФ* і т. ін.); **слушѦло** 2 (1407 *Р* 72; 1414 *Р* 85); **! слоужало** 1 (1437 *AS* I, 34); *майб. II 3 ос. одн.* **будеть... слушалъ** (1488 *РИБ* 222); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы... слоушали** (1401 *RIR*).
Див. ще ***ВЫСЛУХАТИ, *ВЫСЛУШАТИ, *ВЫСЛЫШАТИ, ПОСЛОУХАТИ 1, ПРИСЛУХАТИ, *ПРИСЛУШАТИ, СЛОУХАТИ, *СЛУШАТИ СѦ.**

***СЛУШАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (к чому) *(законно припадати чому)* належати (до чого): и мы ємоу дали... села... со всим с тым што к ним з вєка и здавна слушало (*в ориг.* слоужало.— *Прим. вид.*) и тѦгло и так сѦ слушает вечисто и непорушно со всєми входы и приходы (Київ, 1437 *AS* I, 34).
ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѦ слушает** (1437 *AS* I, 34).
Див. ще **ПРИСЛУХАТИ 2, 3, ПРИСЛУШАТИ 2, СЛОУХАТИ, СЛУШАТИ 4.**

СЛУШНО *предик.* (1) слушно, правильно: Абы запомнєнѦ рѣчи с часов вдѣланыхъ нє вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людъскии... свєдєтєствомъ листов и иа потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

***СЛОУШНЫИ** *прикм.* (1) *(достатній, вагомий)* слушний, переконливий: и пани НацоваѦ ниѦкого доводоу слоушного нє дала (Лукоиица, 1478 *AS* III, 17).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **слоушиого** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще ***НЕСЛУШНЫИ.**
***СЛУШАТИ** *див.* **СЛУШАТИ.**
СЛЪВЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода.... чини(м) знаменито... оже... дали єсми юи (*sic.— Прим. вид.*) оу нашеи земли села... на имѧ дїякоулово село... и...слъвещи (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).
ФОРМИ: *наз.* **слъвещн** (1438 *Cost.* II, 14).
***СЛЪНЪ** *прикм.* (1) ◇ дѣлъ слънъ *див.* **ДѢЛ.**
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **слънъ** (1438 *DBAc* 27).
***СЛЫХАТИ** *дієсл. недок.* (3) **1.** (що) *(сприймати на слух)* чути (1): и глѣбъ ре(к), ты мнѣ ты(х) записе(и) не давалъ ани єсми очима своима и(х) внда(л) ани чтучы и(х) слыхалъ (Вільна, 1495 *ВМБС*).
2. *(мати певні відомості)* чувати (2): Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а запису єсми и листа г(с)дра королєва невида(л) то(л)ко(м) слыха(л) в тебе и в жоны твоєє (Вільна, 1495 *ВМБС*).
ФОРМИ: *інф.* **słychati** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *перф. 1 ос. одн. ч.* то(л)ко(м) **слыха(л)** 1 (1495 *ВМБС*); ⟨єсми⟩ **слыхалъ** 1 (1495 *ВМБС*).
Див. ще **СЛОУХАТИ 1, СЛЫШАТИ 1.**
СЛЫШАТИ, СЛЫШЄТИ, СЛЫШИТИ *дієсл. недок. і док.* (33) **1.** (що) *(сприймати на слух)* чути, почути (23): будеть ведомо оусемъ хто коли видить грамоту(с) а любо слышитъ чтучи ажъ ѧзъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧземъ скиригаиломъ (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а се я панъ михаило боучатьскии... свѣдчю... каждомоу... кто на сии листъ позрить или слышить его чтучи... аже пришолъ передь насъ... панъ ходько головеньчичь (Галич, 1424 *Р* 106); Я кн⟨ѧ⟩зъ Юри Василевич Жаславский вызиваю сим моим листом кому будет потреб его вѣдати албо чтучи его слышати, ижет продал єсми пану Семеноу Олизаровичоу имене (Берестя, 1466 *AS* I, 62); Барто(л)тъ жалова(л) на ондрея и(ж) его рани(л) ...мы слышавши ондреєво вызнанье... (ска)зоуємь... заплатить раноу (XV ст. *ВС* 31); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій... чиию знакомито симъ моимъ листомъ каждому, кому буде потреба его видѣти или чтучого слышати, штожъ придалъ єсми и записалъ... имѣнье Здетелу (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).
2. (кого, що, о кім) *(мати певні відомості, довідатися)* чути, почути (про кого, що) (10): а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моему г(с)дрю, королю, кь его лиху, имамъ его остерегати во всѣ(х) рѣче(х) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); Таке(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоуре(ц)кое земъли а иные з басарабское и поведили г(с)древи нашему ажъ што тамъ слышали (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 61).
ФОРМИ: *інф.* **слышати, słyszati** 17 (1388 *ZPL* 103; 1466 *AS* I, 62; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 85; 1488 *AS* I, 88; 1489 *AS* I, 89; 1490 *AS* I, 92; 1496 *ОПСВВ* 61; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); **слышети** 2 (1454 *AS* III, 9; 1495 *ВМБС*); **слышити** 1 (1449 *АЛМ* 8); *теп. 1 ос. мн.* **слышимъ** (1484 *ЯМ*); *перф. 3 ос. мн.* **слышали** (1496 *ОПСВВ* 61); *майб. 3 ос. одн.* **слышитъ** 1 (1387 *СП* № 12); **слышить** 1 (1424 *Р* 106); *1 ос. мн.* **боудемо слышати** (1485 *BD* II, 372); *2 ос. мн.* **имете слышати** (1481 *BD* II, 358); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **быхъ слышѧ(л)** (1402 *Cost.* II, 623); *3 ос. одн. ч.* **бы слышалъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *дієприсл. одноч.* **слышачи** (XV ст. *ВС* 31); *дієприсл. перед.* **слышавши, слышавъши** 2 (XV ст. *ВС* 31; 1489 *РИБ* 432); **слышевшн, слышевъшн** 2 (1484—1486 *ГСПТЗ*).
Див. ще ***СЛЫХАТИ 2, *ОУСЛЫШАТИ.**
! **СЛЫШАЮЧИ** ⟨**СЛОУШАЮЧИ**⟩ (1): мы Олексаидръ (*в ориг.* Оксандръ.— *Прим. вид.*)... кн(ѧ)зь литовский... чинимъ знаменито... иж...имѣне... даємъ... зо всими доходы и зо всими потребами, которыи которымколве именем званы будут слышаючи (!) к... тому имѣню (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. **СЛУШАТИ.**
СЛЫШЄТИ *див.* **СЛЫШАТИ.**
СЛЫШИТИ *див.* **СЛЫШАТИ.**
***СЛѢДЪ** *ч.* (10) **1.** феодальна повинність, що полягала в розшуку і переслідуванні злодія в межах сусідської общини, відмова від якої розцінювалась як співучасть у злочині й підлягала грошовій карі (1): мы Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали (є)сми... на(ш) лисгь нашемоу монастирю о(т) бистрици... на то аби оуси и(х) люди нмали о(т) на(с) слобозїю... никто да несмѣеть... глобоу ис ии(х) брати ни за дшегоубство ни за сли(д), ни за разбои ни за татство (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125);
слѣдъ гонити (1), слидъ злодиискыи гонити (1) вести розшук, переслідувати злодія на території сіл, що об'єднувалися в сусідську общину: и ѣщи вьзнали аже влдчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); а тако(ж) дали єсми слобозию селу манастир(с)кому на имѣ борхинещи яко да не ходѣтъ оу ту(м) сели ни глобици (!)... и ни илишари... ни сли(д) злодиискы(х) да не гонѣтъ (Дольний Торг, 1458 *ПГММЦ*); слидъ злодїискии платити (1) платити грошову кару за відмову від обов'язку розшуку злодія: и слидоу злодїиского да не плати(т) тое село о(т) своего хотарѣ (Байчани, 1454 *ПГПММ*); ⟨ślid⟩ odhonithy (1), ⟨слѣдъ⟩ оуздавати (1) передавати справу розшуку злодія жителям сусідніх сіл: A pokolie thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy y odhonithy (Галич, 1413 *GL* 48); и ѣщи вьзнали аже влдчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) и оуздають тополничаномъ (Погоничі, 1422 *Р* 98); во слєдъ поити (за ким) (1) *(за злодієм)* піти в погоню: Нагло(д) кме(т) жалова(л) на сво(и) сѫсе(ди) ижь ємоу в ночи конь украде(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїмь во сле(д) пошли за злодеємь и онї не хотелї (XV ст. *ВС* 22 зв.); ślid priimathy (1), ⟨слидъ⟩ приняти (1) перебирати (перебрати) справу розшуку злодія від жителів сусідніх сіл: A pokolie thy tho hraniczi po tolie imyet pan Mirosław i ślid priimathy y odhonithy (Галич, 1413 *GL* 48); а тако(ж) дали єсми слобозию селу манастир(с)кому на имѣ борхинещи яко... ни на млино(х) наши(х) да не робѣтъ... ни сли(д) злодиискых да не гонѣтъ (Дольний Торг, 1458 *ПГММЦ*).
2. міра земельної площі (4): И мы, того досмотревшы, подлугъ листа и данины паней Сенковое, тые есмо два слѣды, Мишковщину и Петровщину, Ганци есмо присудили (Троки, 1494 *РИБ* 560—561); Жаловалн намъ очивисто люди нашы бортеве... на бортина жъ, на Яцка Вѣштортовича, штожъ великій князь Витовтъ далъ былъ прадеду ихъ Крупшу земли три слѣды (Вільна, 1495 *РИБ* 601—602).
ФОРМИ: *род. одн.* **слидоу** (1454 *ПГПММ*); *знах. одн.* **сли(д), ślid** 2 (1413 *GL* 48; 1467 *Mih. Doc.* 125); **слѣдъ** 1 (1422 *Р* 98); **сле(д)** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.); *род. мн.* **слѣдовъ** 1 (1494 *РИБ* 560); **сли(д)** 1 (1458 *ПГММЦ*); *знах. мн.* **слѣды** (1494 *РИБ* 560; 1495 *РИБ* 602).
СЛЮБИТИ *дієсл. док.* (69) (*ст.п.* ślubić) (кому, що, зробити що) дати клятвеиу обітницю, поклястися (68): а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбилн бы(л) єсмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); ино єсми слюбили заплати(т) пан(у) михаилу по матцѣ бжїи оу пѧ(т)къ к гриве(н) (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); И тыми разы здесе мещане... били намъ чоломъ, абыхмо ихъ ие отдаляли отъ тых корчомъ, а слюбили намъ плату повышыть (Радомль, 1487 *РИБ* 227); А також преречєннїи крал его милость ис преречєнными братїямы... слюбили нам, Стефаиоу воєводѣ, и дѣтем нашим... нигде и николи нам ии жадиои шкодї... не имают... оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422);

слюбити рукою (1) скласти присягу, поклавши руку на хрест: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... петръ с кора (!) по(д)судокъ познанскии слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою... и записуємы сѦ стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *інф.* **слюбити** (1395 *Cost.* II, 610); *аор. 1 ос. мн.* **слюбихом** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217); *перф. 1 ос. одн. ч.* **слюбилъ єсмь** 2 (1401 *Р* 64; 1402 *Cost.* II, 623); **слюби(л) єсми** 1 (1400 *Р* 62); *3 ос. одн. ч.* **слюбилъ, слюби(л)** 8 (1388 *Р* 39; 1434 *Cost.* II, 666; 1442 *Cost.* II, 717; 1448 *Cost.* II, 305; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1457 *Cost.* II, 809, 810); **слюбыл** 1 (1499 *BD* II, 421); **ислюбилъ** 1 (1401 *RIR*); *1 ос. мн.* **слюбили єсмо** 15 (1388 *Р* 41; 1393 *Р* 51; 1395 *Cost.* II, 612; 1400 *Cost.* II, 619, 1435 *Cost.* II, 679; 1442 *Cost.* II, 719; 1448 *Cost.* II, 305; 1462 *BD* II, 292; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **слюбили, слоубили, слубили, слуби(л) єсми** 15 (1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 609; 1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 691; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *ПМВП;* 1460 *BD* II, 269; 1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 301; 1479 *BD* II, 351 і т. ін.); **слюбили єсмы, слоубили єсмы, слубили єсмы, слюби(ли) єсмы** 8 (1407 *Cost.* II, 629; 1433 *Cost.* II, 652; *Р* 123, 124; 1434 *Cost.* II, 664; 1456 *ЭСФ;* 1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 305); **слюбили** 2 (1395 *Cost.* II, 610; 1457 *Cost.* II, 809); **єсмо слюбили** 1 (1455 *Cost.* II, 774); **єсми слюбили** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **єсмы слюбили** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **ислюбили єсмы** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *3 ос. мн.* **слюбили** (1457 *Cost.* II, 809; 1487 *РИБ* 227; 1499 *BD* II, 422, 423); *пперф. 1 ос. мн.* **ислюбили бы(л) єсмо** 1 (1388 *Р* 43); **єсми били слоубили** 1 (1479 *BD* II, 351); *3 ос. мн.* **слюбили были** (1433 *Р* 123); *майб. 1 ос. мн.* **слюбимы** (1434 *Cost.* II, 664).

Див. ще ***СЛЮБОВАТИ.**

***СЛЮБИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) сподобатися, полюбитися: а пак ли тоє перворє(ч)ноє сєло намъ сѦ бы слюбило а любо которому нашему слузѣ поволили быхо(м) є выкупити (Коломия, 1424 *Р* 102).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **сѦ бы слюбило** (1424 *Р* 102).

Див. ще ***ЛЮБИТИ, *ПОЛЮБИТИ.**

***СЛЮБЛЄНЇЄ** *с.* (1) клятвена обітниця: а мы, подлоугъ єго милости слюблєнїю и подлоугъ єго милости записоу, въ що намъ... записалъ сѦ чинити добро... слюбили єсмо и записали єсмы сѦ, яко нашєго милости отца (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *дав. одн.* **слюблєнїю** (1448 *Cost.* II, 305).

Див. ще ***СЛЮБОВАНЇЄ, *СЛЮБЪ 1.**

Пор. **СЛЮБИТИ.**

***СЛЮБОВАНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* ślubowanie) клятвена обітниця: коли́жь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи (!) голдь вырности и присєгы... є(ст) оучини(л) и на слоужбы... и наїнньшєє (!) обицованїє и слюбованїє съ объвѦзалъ мы такоже... повинни єсмы єго воли пристати и заоуждыи вирнѣ послоушни быти (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *знах. одн.* **слюбованїє** (1436 *Cost.* II, 701).

Див. ще ***СЛЮБЛЄНЇЄ, *СЛЮБЪ 1.**

Пор. ***СЛЮБОВАТИ.**

***СЛЮБОВАТИ** *дієсл. недок.* (134) (*стп.* ślubować) (кому, що, робити що і без додатка) давати клятвену обітницю, клястися: а за вєлкого (!) кнѦзѦ олькєрта и за корьята... мы ислюбоуємъ тотъ миръ держати вѣлми твердо (б. м. н., 1352 *Р* 5); Мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т) кнѦ(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... володиславу королєви польскому... слюбили єсмо и слюбуємъ... и обѣчюємы наша присѦга и наша вѣра и чтью иже о(т) ты(х) мѣстъ... вѣрность... будемъ держа(т) тому истому королєви (Краків, 1388 *Р* 40—41); а дасть ли ми коро(л)... и потверде(т) (так.— *Прим. вид.*) держѦниє пророчєныхъ гродовъ... и Ѧзъ ислюбую... ижь нє оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д)... толико того которыи жь бы присѦглъ вѣрє(н) быти королеви (Кременець, 1434 *Р* 131); а слюбую при чти и при вѣрѣ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а то всє вышє писаноє слюбоує(м) здержати и попо(л)нити при нѣмои чти и при хри(ст)анскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); имаємъ бы(т) и слюбуємъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); Тоє въсє вышєписанноє мы вишєписаннїи Іо Стефан воєвода... на тыє слюбы и присѣгы... на нашє право и на нашю вѣроу христїянскоую, слюбоуем посполоу и съ сыном нашим Богданом воєводою (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **слюбоую, слюбую, слубую** 8 (1393 *Р* 51; 1398 *ЗЛЕІК;* 1400 *Cost.* II, 619; *Р* 62; 1401 *Р* 64; 1402 *Cost.* II, 623; 1434 *Cost.* II, 664; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **ислюбую** 1 (1434 *Р* 131); **! слюбою** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *1 ос. мн.* **слюбоуємъ, слюбоуємь, слюбуємъ, слюбоуєм, слюбує(м), слюбоує(м), ⟨с⟩любоуем, слубуємъ, слоубоуємъ, слоубоуем, слоубоуємь** 83 (1388 *Р* 41; 1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1435 *Cost.* II, 691; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1470 *BD* II, 310; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **слюбоуємы, слюбуємы, слоубоуємы** 12 (1388 *Р* 41; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1421 *Cost.* I, 143; 1433 *Р* 123, 124; 1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 707); **слюбоуємо, слюбо⟨у⟩ємо, слюбуємо, слоубоуємо, слубуємо, слубуємо** 10 (1388 *Р* 37; 1403 *ДГМ;* 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 774, 775; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 420); **ислюбуємъ, ислюбоуємъ** 7 (1352 *Р* 5; 1393 *Cost.* II, 607; 1407 *Cost.* II, 629; 1435 *Cost.* II, 687, 689; 1445 *Cost.* II, 729); **ислюбуємы** 3 (1388 *Р* 39; 1402 *Cost.* II, 621); **слюбуєми** 1 (1439 *Cost.* II, 714); **слюбуюмъ, слоубоуюм** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1460 *BD* II, 270); **! слюбоуєму** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **! схюбоує(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *перф. 1 ос. мн.* **слюбовалї єсми** (1435 *Cost.* II, 689); *3 ос. мн.* **слюбовали** (1457 *Cost.* II, 809; 1482 *AS* I, 79); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ж.* **слюбованныи** (1462 *BD* II, 284); *дієприсл. одноч.* **слюбуючи, слюбоуючи** (1411 *Cost.* II, 638; 1433 *Р* 121; 1434 *Cost.* II, 664; 1436 *Cost.* II, 698).

Див. ще **СЛЮБИТИ.**

***СЛЮБЪ** *ч.* (19) **1.** (*стп.* ślub) клятвена обітниця (16): и на то єсмы привѣсили наши пєчати къ сєму нашєму листу про лѣпшеє и повнѣишєє оувѣрєнїє сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); мы такоже... обицоуємъ... присѣгы, слоужбы... оусѣкии слюби... королеви полскомоу... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); мы... Стефан воєвода... на тыє слюбы и присѣги... и на нашю вѣроу христїянскоую, слюбоуем (Гирлов, 1499 *BD* II, 425); слюбы оучинити (1) скласти клятву: ми боѦровє... Ѧвно чини(м)... иже хочемъ вшитки... слюбы... кторыѦжь... петръ воєво(д)... оучини(л)... держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737—738); сложити слюб (1) *див.* ***СЛОЖИТИ.**

2. договір (1): мы оуставлѦємь такыи моужь имєє(т)ли пенєзи братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнєзєхъ, алюбо нєкоторыи слюбъ оумо(л)вєныи, мы то всє о(т)зываємъ... алє тыи дѣвкы маю(т) своє оузѦ(т) нє о(т)баючи на о(т)мо(л)воу моужа своєго (XV ст. *СЯ* 41—41 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **слюбоу, слоубоу** 4 (1434 *Cost.* II, 666; 1436 *Cost.* II, 707; 1453 *Cost.* II, 766); **! саюбоу** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн.* **слюбъ, слю(б)** (1388 *Р* 43; XV ст. *СЯ* 41); *ор. одн.* **слюбомъ** (1434 *Cost.* II, 666); *род. мн.* **слюбовъ, слюбов** (1411 *Cost.* II, 638; 1433 *Р* 120; 1462 *BD* II, 292, 293); *дав. мн.* **слюбо(м)** (1448 *Cost.* II, 733); *знах. мн.* **слюбы** 4 (1433 *Р* 121; 1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1499 *BD* II, 425); **слюби** 1 (1436 *Cost.* II, 701).

Див. ще ***СЛЮБЛЄНЇЄ, *СЛЮБОВАНЇЄ.**

***СЛЮБЪНЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* ślubny) ◇ слюбъная жона (1) законна, шлюбна жінка: Лавринъ жалоуєтсѦ на мартина ижь ємоу мтрь заби(л) марти(н) о(т)поведа(л) же лавринъ не бы(л) чїсто(г) ложа ани слюбъноє жоны (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **слюбъноє** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

***СЛЮБЫТИ** *див.* **СЛЮБИТИ.**

СЛѪГА *див.* **СЛОУГА.**

***СЛѪЖЄБНІКЪ** *див.* **СЛОУЖЄБНИКЪ.**

! **СМЄЄТЬ** ⟨ИМЄЄТЬ⟩ (1): тогды имаю(т) платїтї по томоу чїя боудєть што смєєть (!) на свою дш҃ю ре(ч) з вїною пѧ(т)на(д)цеть (XV ст. *ВС* 11 зв.).

Див. **ИМѢТИ.**

СМЄЛОСТЬ *ж.* (1) *(завзятість)* смілість, сміливість: Абы оусїльнїкомь смєлость о(т)нѧта оуставлѧємь колї шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шестьдесѧ(т) гривєнъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **смєлость** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

СМЄРДЪ *ч.* (4) *(феодально залежний селянин-землероб)* смерд: Много смєрдовъ из одно(г) сєла да дроугога села нє могоу(т) бєз воли пана своєго ити (XV ст. *ВС* 7); О лаянїю колї смердъ шлѧ(х)тїчю начаєть (!) (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **смєрдъ** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *знах. одн.* **смерда** (XV ст. *ВС* 7); *місц. одн.* **о смєрдє** (XV ст. *ВС* 7); *род. мн.* **смєрдовъ** (XV ст. *ВС* 7).

***СМЄРТНЫИ** *прикм.* (2) ◇ съмъртноє дѣло (1) вбивство: а они да тѣжоутъ и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумено(м)... и прѣ(д) оурѧдники єго, боу(д) оу чє(м), хотѣ бы съмъртноє дѣло (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); имати смєртную болєсть (1) *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **съмъртноє** (1449 *Cost.* II, 391); *знах. одн. ж.* смєртн(у)ю (1453 *Cost.* II, 766).

***СМЄРТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

СМЄТАНЪКА *ч.* (1) *(особова назва)*: а при томъ были свѣдъци па(н) иванъ жюржевичь... па(н) грицко ловчии кролєвъ смєтанъка (Погоничі, 1422 *Р* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **смєтанъка** (1422 *Р* 98).

***СМЄТИ** *див.* ***СМѢТИ.**

***СМИЛА** *ж.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... на смилѣ сєлищє рошчино (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... мешчане от мѣста от Бръладъ... оупросили сєбѣ от нас, како абихмо нм досмотрили старїи их хотар... Ино мы єсмо им досмотрили и познаменали... почънши ис вєрха от берєгъ Бръладa... на могилоу копаноу... от това право на Смила, та чєрєс Смила на ⟨є⟩дноу крънницоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* на (чєрєс) **Смила** (1495 *BD* II, 63); *род. одн.* **Смилѣ** (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Смилѣ, смилѣ** 2 (1436 *Cost.* I, 444; 1468 *BD* I, 130); **на Смилои** 2 (1491 *BD* I, 447).

***СМИЛОВАТИ СѢ** *див.* ***ЗМИЛОВАТИ СѦ.**

***СМИЛОВАТИ СЯ** *див.* ***ЗМИЛОВАТИ СѦ.**

***СМИЛОВАТИ СѦ** *див.* ***ЗМИЛОВАТИ СѦ.**

***СМИРЕНИЕ** *с.* (2) *(цсл.* съмѣрєниє) *(покірність)* смиреиність: И того ради приймете отъ вседерьжителя Бога благодать и милость, а отъ нашого смиреня благословенье и молитву (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **смиреия** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); **смѣрения** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

***СМИРЄНЪ** *прикм.* (2) ◇ быти смирни (з ким) (1), ⟨быти⟩ смирни (з ким) (1) *див.* **БЫТИ**[1].

ФОРМИ: *наз. мн.* **смирни** (1438 *Р* 140).

СМИРЕНЫ, СМѢРЄНЇИ, СМѢРЄНЫИ, СОМИРЄНЫИ *прикм.* (6) *(цсл.* съмѣрьнъ) *(епітет, що додавався до чернечого звання)* смиренний: сє язъ сомирєныи еп(с)пь олк(с)ѣи бг҃о(м) спсаємаго вєликого града лоу(ц)ка (б. м. н., 1429 *Р* 114); смѣрєнїи архимандрит игоумєнь ч⟨ь⟩стнѣи обитѣли и свѧщенномонах Іоасафь... сътворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости... да боудєт от нас тоє произволєнїє, за вашѧ здравїємь и за вашѧм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **смѣренїи** 3 (1476 *BD* I, 211, 215, 217); ! **смрѣрєныи** 1 (1462 *BD* I, 70); **смирены** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **сомнрєныи** 1 (1429 *Р* 114).

***СМИРИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(припинити ворогування, чвари)* помиритися: и мы єсми пришо(д)ши прє(д) кнѧгиню илияша воєводиноую... и єсми смирилисѧ и сътокмилисѧ и оусѣ мєрзѧчки єсми пусти ли (!) мимо сѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсми смирилисѧ** (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.).

Див. ще ***ПОМИРИТИ СѦ.**

***СМИТИ** *див.* ***СМѢТИ.**

***СМОВИТИ СѦ** *див.* ***ЗМОВИТИ СѦ.**

***СМОЛВА** *ж.* (2) **1.** домовленість, договір (1): тако мы с паны... смолвивши сѧ... а подлугъ смолвы оставнли єсми бѣлєцко (!) при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94).

2. *(таємна домовленість проти кого)* змова (1): а николи нехочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с)сѧ, а любо чєрє(с) кого иного... гдє бы коли того исного пана нашєго... кролѣ полского и короуны єго, намѣстко(м) лихоє оу волотство (!) ражєно, а любо молвено (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *род. одн.* **смолвы, смо(л)вы** (1421 *Р* 94; 1436 *Cost.* II, 698).

***СМОЛВИТИ** *дієсл. док.* (2) (без додатка) домовитися, сказати: кдє смолвѧть тутъ будєть судъ тѧгатисѧ ис королємь (б. м. н., 1352 *Р* 6); А отъ мєнє коли змолышъ (!) и отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станєть... а о томъ дєлє коли ѧ будоу вєдати и тобє коли рать свою поущоу або отъ иноє стороны рать моѧ прибєгъши, твоимъ людѧмъ зашкодѧ(т)... А полонъ вашъ оу нихъ отънємъ к ва(м) нє о(т)шлю... богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 2 ос. одн.* ! **змолышъ** (1484 *ЯМ*); *3 ос. мн.* **смолвѧть** (1352 *Р* 6).

Див. ще ***ЗМОВИТИ СѦ, *ИЗМОВИТИ.**

***СМОЛВИТИ СѦ** *див.* ***ЗМОВИТИ СѦ.**

СМОЛЕНСКІЙ, СМОЛЕНЪСКІЙ *прикм.* (19): жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) нє хотѧ(т) датн єму ровного делу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*); Маршалъку нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **смолєиски(и), смолє(н)ски(и), Смоленскій, Смоленъскій** 5 (1495 *АЛМ* 83; *БСКИ; ВК*; 1499 *РИБ* 776); *ск. н.* **См(л)** 1 (1499 *ВФ*); *род. одн. ч., с.* **Смолеиского, смолє(н)ского** (1495 *БСКИ;* 1499 *РЕА* III, 34); *дав. одн. ч.* **смолє(н)скому, Смолеиъскому** (1495 *БСКИ; ВК;* 1499 *РИБ* 776); *знах. одн. ч.* **Смоленского** (1495 *АЛМ* 83; 1499 *BD* II, 448); *місц. одн. ч.* **въ Смоленъскомъ** (1499 *РИБ* 776); *наз. мн. ч.* **Смоленскіє** (1495 *АЛМ* 83); *род. мн.* **Смоленскихъ** (1495 *АЛМ* 83); *дав. мн.* **смолєнски(м)** (1495 *ВК*).

Пор. ***СМОЛЄНСКЪ.**

***СМОЛЄНСКЪ** *ч.* (6) *(назва головного міста у Смоленській землі)* Смоленськ: хоживали подъ княземъ великимъ Витовтомъ дяди твоего отъ Вытебска до Смоленска, а отъ Смоленска до Полоцка (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); Маршалъку" нашому, наместнику Смоленъскому, пану Миколаю Ивановичу Илинича и инымъ наместъникомъ нашымъ, хто потомъ будеть отъ насъ Смоленъскъ держати (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн.* **Смоленска** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн.* **Смолєиску** (1470 *AS* I, 67); *знах. одн.* **смолє(н)скъ, Смоленъскъ** (1495 *ВК;* 1499 *РИБ* 776); *місц. одн.* **въ Смоленску** (1495 *АЛМ* 83).

СМОЛЕНЪСКІЙ *див.* **СМОЛЕНСКІЙ.**

***СМОЛЕНЪСКЪ** *див.* ***СМОЛЄНСКЪ.**

***СМОЛИГОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* А к томоу оу мозыри придали єсмо ємоу Сєло смолиговичи (Луцьк, 1452 *Р* 161).

ФОРМИ: *знах.* **смолиговичи** (1452 *Р* 161).

***СМОЛЧИЧЪ** *див.* **СМОЛЪЧИЧЬ.**

СМОЛЪЧИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были панове: пан Ивашко Каленикович... а пан Яцько Смолъчичь (Кременець, 1469 *AS* I, 64); А при томъ были добрые люде па(н) васко люби(ч) писа(р) королєвски(и)... панъ Яцко смо(л)чичъ (Львів, 1478 *ЗРМ*); ино тых свѣтков... пана Ивашкова Калениковича... пана Яцка Смолчича... печати привѣшоны к томоу листоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Смолъчичь** 1 (1469 *AS* I, 64); **смо(л)чичъ** 1 (1478 *ЗРМ*); *род. одн.* **Смолчича** (1491 *AS* I, 94).

***СМОРДОВЬ** *ж.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Смордва: порадившесѧ єсмо с нашыми кн҃зми и паны с нашея вѣрною радою верноули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣкови молодомоу на имѧ сенкови єго очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **смордовь** (1451 *ДГШХ*); *місц. одн.* **в смордвѣ** (1451 *ДГШХ*).

СМОТРЄТИ *див.* **СМОТРИТИ.**

СМОТРИТИ, СМОТРѢТИ, СМОТРЄТИ *дієсл. недок.* (44) (*цсл.* съмотрити, съмотрѣти) 1. (чого) *(уважно дивитися)* розглядати (що) (1): и мы почали тых печатей смотрѣти которыиж привѣшены в того листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

2. (чого) глядіти, пильнувати (10): мы имаємь... кнѧзю казимироу прыѧти и єго доброго смотрѣти (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ мєсцо дано боуде(т) а они того мєсца нє смотрѧть нє дєржа соромоу а инъдє(с) становѧ(т) (XV ст. *BC* 10 зв.); а хтобы мел того имѣнѧ под кн(є)гинєю искати... ино кн(є)г(и)ни... нєнадобє ничого с тыми мовити... толко готового смотрєти (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

3. (що, чого) зважати (на що) (3): A i toho wasza milost (!) ne smotryte, szto nam i onoie peremiryie wczyniło (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Коли м҃ти оу дѣтеи оумре(т) опѣка(л)нікъ и(х) нє можеть дѣди(ч)ства прода(т)... доколѣ дѣти пріндоуть лѣ(т) до розоумоу тогды всє имѣніє о(т) опѣка(л)ника возмоуть а боудоуть ли позвані нє имають алѣ и(х) лѣ(т) соудья имеет смотрети вынѧвши ты(х) члонъковъ написаны(х) (XV ст. *BC* 35); про тожъ смотритє наши листы... та по⟨то⟩мужъ имъ да є(ст) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 678).

4. (чого, кого з ким о що, чого між ким, о чім між кого) *(судову справу, спір)* розглядати, розбирати (що про що) (25): того ра(д) ми єсми смотрили и судили ис нашими боѧры (Васлуй, 1474 *РГС*); Казимиръ, король Польскій. Смотрели есмо того дела (Краків, 1489 *РИБ* 431); Я кн(ѧ)зь Семен Юрьевич, староста луцкий и я кн(ѧ)зь Ондрѣй Михайлович намѣсник кремѧнецкий: Смотрѣли єсмо того со кн⟨ѧ⟩зьми и паны волынскими, штож жаловали... королю... землѧне кремѧнецкии на имѧ Цеценевскии на кн(ѧ)зѧ Олександра Сонкгоушковича, штож бы он в них взѧл имѣне бєзвиннє оу винах оу своих (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И тые Токаревскіе рекли: мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ, а то земли наши и васъ дей о томъ смотрѣли межи насъ намѣстникъ Берестейскій панъ Янъ Пасутичъ, а намѣстникъ Мельницкій панъ Александръ... и насъ въ томъ одправили, и тые земли намъ присудили (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); и они та(м) выє(з)дили и того межы ними смотрєли (Вільна, 1495 *ВМЗД*); Смотрѣли есьмо князей... и земянъ Волынское земли зъ мѣщаны Луцкими о новые мыта (Степань, XV ст. *АЛМ* 9); Смотрєли єсмо того дела с паны радою нашою (Вільна, 1499 *ВФ*).

5. (кого) переглядати справу (відносно кого) (1): Ино де(и) свє(т)чы(л).. сымо(н) татарино(в)... што(ж) де(и) коли де(д) и(х) сємє(н) площєвичъ смотрєвшы межы дєтє(и) свои(х) о(т)цо(в) и(х), и казалъ з доуховницы своєє дѣ(л)ницоу о(т)ца єго иванову выгладити во(н) (Вільна, 1495 *ВК*).

6. (що) виносити судове рішення (щодо кого) (1): Ино сѧ на(м) видело, што(ж) то нєгора(з)до смотрєно, а єму в то(м) кри(в)да вчынєна (Вільна, 1495 *ВК*).

7. (чого на кім) вимагати (чого від кого) (3): И мы, того досмотревши, велѣли есмо Шемету п⟨е⟩н⟨е⟩зей своихъ смотрѣти на томъ, кому далъ (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); А тыи, которымъ будеть тотъ Яцко земли ихъ попродалъ п⟨е⟩н⟨е⟩зей своихъ нехай смотрять на томъ, кому ихъ будут давали (Вільна, 1495 *РИБ* 602).

ФОРМИ: *інф.* **смотрѣти** 7 (1442 *Cost.* II, 716, 719; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *РИБ* 610; 1495 *ВМЗД*); **смотрити** 3 (1445 *Cost.* II, 726); **смотрєти** 2 (XV ст. *BC* 35; 1494 *AS* I, 101); *теп. 2 ос. мн.* **smotryte** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **смотрѧть** (XV ст. *BC* 10 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **смотрѣлъ** (1495 *АЛМ* 85; 1498 *АЛМ* 169); *1 ос. мн.* **смотрели є(с)мо (єсмо), смотрели есмо** 10 (1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431; 1494 *РИБ* 560; 1495 *БСКИ*; *ВК*; *ВМБС*; *ВМЗД*; *ВСоб.*; 1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); **смотрѣли єсмо (есьмо)** 5 (1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 85, *РИБ* 601; XV ст. *АЛМ* 9; 1498 *АЛМ* 169); **есмо... смотрели** 1 (1489 *РИБ* 432); **єсми смотрили** 1 (1474 *РГС*); **смо(т)рѣли... ⟨єсмо⟩** 1 (1495 *ВМЗД*); *3 ос. мн.* **смотрѣли** 1 (1495 *АЛМ* 85); **смотрєли** 1 (1495 *ВМЗД*); *майб. 1 ос. мн.* **хочемъ... смотрити** (1448 *Cost.* II, 738); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... смотрыль** (1467 *BD* II, 297); *1 ос. мн.* **быхмо... смотрели** (1489 *РИБ* 431); *нак. сп. 2 ос. мн.* **смотритє** (1435 *Cost.* II, 678); *3 ос. мн.* **нехай смотрять** 1 (1495 *РИБ* 602); **нєзама(и) смотрѧ(т)** 1 (1495 *ВСоб.*); *дієприсл. перед.* **смотрєвшы** 1 (1495 *ВК*); ! **смотрѣвшо** 1 (1475 *AS* I, 70); *предик. пас. дієприкм.* **смотрєно** (1495 *ВК*).

Див. ще **ДОСМОТРЄТИ, ОСМОТРѢТИ I, ПОСМОТРИТИ.**

СМОТРИЦКИИ, СМОТРИЦСКИИ *прикм.* (5): А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воевода рогозка прокопъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); Мы великии кн҃зь витовтъ дали єсмо сюю нашу грамоту бѣдриху што держить о(т) насъ двѣ селищи одно сволочигачи а другое верхъ болванцѧ оу смотрицкои волости (Турейськ, 1429 *Р* 112); а при томъ были и свѣдци п(н)ъ петрашь бакотскии п(н)ъ васко воєвода смотрицскии (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **смотрицкии** 1 (1375 *Р* 20); **смотрицскии** 1 (1445 *СРК*); *місц. одн. ж.* **оу смотрицкои, Smotriczkoi** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1429 *Р* 112); **vł Smotriczkowi wolosthi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3).

Пор. ***СМОТРИЧЬ**[1].

***SMOTRICZKIJ** *див.* **СМОТРИЦКИИ.**

***СМОТРИЧЬ** [1] *ч.* (3) *(назва міста у Подільській землі)* Смотрич: Але то што жь коли вси боѧре и землѧне будуть городъ твердити тогды тии люди тако же имѣють твердити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **смотричь** (1375 *Р* 20); *місц. одн.* **оу смотричи** (1375 *Р* 20).

***СМОТРИЧЬ** [2] *ч.* (2) *(назва річки у Подільській землі)* Смотрич: А ко млину границѧ горѣ смотричемъ до мосту а доловъ смотричемъ што дуброва межи ходорковымъ селомъ (Смотрич, 1375 *Р* 28).

ФОРМИ: *ор. одн.* **смотричемъ** (1375 *Р* 28).

***СМОТРЫТИ** *див.* **СМОТРИТИ.**

СМОТРѢТИ *див.* **СМОТРИТИ.**

СМОЧКО *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были свѣтки: намѣсник путивльский Митко Голенка... а королев дворѧнин Сенко Смочко (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Смочко** (1485—1500 *AS* I, 121).

! **СМРСТИ** ⟨**МАТЕРИ**⟩ (1): О томъ хто комоу лаеть до смр(с)ти (!) (XV ст. *BC* 7 зв.).

Див. **МАТИ**[1].

***СМРТЪ** *див.* **СМРЪТЪ.**

СМРЪТЪ *ж.* (44) **1.** *(природне, біологічне закінчення життя)* смерть (35): Се я кнѧзъ юріа холмъскии... по

смрти сна моєго кнАзА семєна придали єсмо к цркви бжои пречс(с)тои богомтри на богомолє вечистоє села стрижово слєпче (Холм, 1376 *Р* 22); и на своеи съмръти комоу сава о(т)дастъ, томоу да боуде(т) неподвижно, тако(ж) на вѣки (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185); а по смерти моей никому, не надобе у зятя и у дочки моей того именица Лопавшъ брати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а коли оць за своего живота дѣвкоу замоужь выдасть а о(т)прави(т) вѣномъ тогды по смртї єго иная братїя є(г) нє могоу(т) иньше(г) изыска(т) алѣ в то именїе имѣтї досыть в чомъ о(т)прави(т) оць (XV ст. *ВС* 36); послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(насильницьке припинення життя, насильно заподіяна смерть)* смерть, вбивство, страта (8): а тако(ж)... ни соудци никоторыи, да нє имаютъ глобоу, коли имє(т) сА оучинити котораА смръти (!) оу и(х) села(х), алє сами ка⟨лоу⟩гєрє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); Знаменїто намъ єсть ис права цесарьско(м) (!) и(ж) пожегъци имають злою смртїю гиноуть (XV ст. *ВС* 25 зв.); мы Стефан воєвода... дали єсми... монастироу... циганє на имѣ: Лоука сынь Лацков съ челѣдєю... и НАнчюл холтѣюл, що дали єго калоугєри от Бистрици за ради съмръти Козми татарина, за що оубили того Козма татарина циганє от Бистричєскаго монастирѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 312);

н а с м є р т ь в ы д а т ь (кого кому) (1) передати кого в руки представників влади для страти: а имоутьлй єго землАнє наши нє имєєть єго на смрть выдать ани нашємоу старостє (XV ст. *ВС* 38 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **смрътъ** 1 (1454 *Cost.* II, 517); ! **смръти** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *род. одн.* **смерти, смерти** 9 (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 289, 292, 293; 1498 *АЛМ* 163); **сьмръти, съмръти** 4 (1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1487 *BD* I, 312); *знах. одн.* **съмрътъ, смртъ** 4 (1457 *Cost.* II, 809; 1473 *BD* I, 186); **смрть** 1 (XV ст. *ВС* 38 зв.); **смє(р)ть** 1 (1493 *ПОСВВ*); *ор. одн.* **смртїю** (XV ст. *ВС* 25 зв.); *місц. одн.* **по (на) смрти, смрти, смртї, съмрти, съмръти, сьмръти, съмрти** 18 (1376 *Р* 22; 1401 *ЗКЄ*; 1404 *ГМ*; 1425 *Cost.* I, 168; 1440 *Mih.* 208; 1443 *Cost.* II, 185; XV ст. *ЕС* 36; *СЯ* 40; 1476 *BD* I, 211, 215 і т. ін.); **по смерти, смерти** 4 (1400 *Р* 62; 1435 *Cost.* II, 679; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1498 *АЛМ* 163).

***СМРТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

! **СМУЖАЛИ** ⟨СМЫЖАЛИ⟩ *див.* ***СМЫЖАЛЬ.**

***СМЫЖАЛЬ** *ж.* (4) *(назва річки у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине: от имени моего Хренникъ... до дороги... а через тую дорогу... у Смыжаль... у верхъ тое Смыжали посеред речки аж до верьхов тое Смыжали (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); едучи от Бовбол к Блаженику... через гребли конецъ пропаханых нив и озли тое смужали (!), што и къ Блаженику слушают, олижъ до самое реки (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *род. одн.* **Смыжали** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); ! **смужали** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *знах. одн.* **Смыжаль** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***СМЫКОВЪ** *ч.* (1) *(назва містечка у Волинській землі)* Смиків: У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати... у Смыковѣ не надобе (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **у Смыковѣ** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

СМЫКОВЪСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Немира Цевовъский... а панъ Пашъко Смыковъский (Звеняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Смыковъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***СМЫСЛЪ** *ч.* (2) **1.** мислення (1): Колиж всего приpoжeня постат своего перєдкоу видѣ на быванна наслАдовати, про тож и мы, иж инша звѣрАта розоумом и смыслом проходимо, от родителєв наших обычаєв цнотами ошлАхтєных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

2. *(емоції)* почуття, відчуття (1): коу вѣчнои рѣчи и памьАти гды(ж) покоА и сладкость, нжь є(ст) на(д) вшытки смыслы, жадни сьА нєо(т)хилоАє(т) (!) (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737).

ФОРМИ: *ор. одн.* **смыслом** (1462 *BD* II, 283); *знах. мн.* **смыслы** (1448 *Cost.* II, 737).

***СМѢРЕНИЕ** *див.* ***СМИРЕНИЕ.**

СМѢРЄНЇИ *див.* **СМИРЕНЫ.**

СМѢРЄНЫИ *див.* **СМИРЕНЫ.**

***СМѢТИ** *дієсл. недок.* (46) (робити що) *(із запереченням)* сміти, мати право, зважуватися (41): I też żeby myncarz w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi, abo z reczmi inszymi... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и многыи неисправиє бралї а людемь кривъды чинїлї мы оуставлАємь оу жалоба(х) оу деди(ч)ны(х) алюбо вы ины(х) великы(х) нє смєєть веньци брать адно четыри гроши паме(т)но(г) а в малы(х) два(и) гро(ш)и а венци нє имає(т) права брать (XV ст. *ВС* 22); А ин никто бєз єгоуменовоу волоу да нє смѣєт оу тотоу бранищоу ни рибоу ловити ни товар пасти (Сучава, 1490 *BD* I, 421);

(у ствердній конструкції) мати право (4): а коли имуть купити татарьскыи товаръ... тамъ имуть дати гдѣ єго купАть... та смѣєтъ єго продати кому любитъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); А коли имоут коупити... товар... та абы тот ⟨то⟩варъ смил продати комоу любит (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

(у ствердній конструкції) насмілюватись, зважуватися (1): Нєкоторыи смєють уходА(т) у чїи гаи а та(м) древа потрєбная роубаю(т), мы оуставлАємъ на нїхъ виноу єї томѫ п(н)оу чїи гаи є(ст) (XV ст. *ВС* 28 зв.— 29).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **смѣєтъ** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); **смєєть** 1 (XV ст. *ВС* 22); *3 ос. мн.* **смеють** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн.* **щобы (що би)... смѣль** 2 (1409 *Cost.* I, 69; 1454 *Cost.* II, 508); **абы... смил** 1 (1460 *BD* II, 273); **абы смил** 1 (1456 *Cost.* II, 788); **бы... смѧ(л)** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *3 ос. мн.* **що би (що бы)... смѣли** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1456 *ГПХМ; DIR«A»* 511); ⟨**жебы**⟩... **смелї** 1 (XV ст. *ВС* 11 зв.); **smeliby** 1 (1388 *ZPL* 108); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да... смѣєтъ, да... смѧєтъ** 9 (1435 *Cost.* II, 677, 695; 1444 *Cost.* II, 208; 1445 *Cost.* II, 236; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391, 743; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *DIR«A»* 530); **да...смѣєт, да... смѧет, да... смѣє(т)** 6 (1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* I, 4; *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 29; 1490 *BD* I, 421); **да... смѣєть** 2 (1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* II, 262); **да...** ! **смѣ** 2 (1437 *DIR* № 8; 1458 *BD* I, 8); **да...** ! **смѣ(т)** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *2 ос. мн.* **да... смѣє(т)** (1437 *DIR* № 8); *3 ос. мн.* **да... смѣю(т)** 6 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1455 *Cost.* II, 531, 772; 1459 *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1472 *ДГСВМ*); **да... смѣют** 3 (1458 *BD* I, 8; 1466 *BD* I, 95; 1471 *BD* I, 159); **да... смѣютъ** 1 (1455 *Cost.* II, 531).

***СМАТИ** *див.* ***СМѢТИ.**

***СНАДНЕЙШИЙ** *прикм. в. ст.* (1) (*стп.* snadniejszy) кращий: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо... отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *род. одн. с.* сиаднейшого (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

СНАКСАРЬ, СНАКЪСАРЬ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* синаксарии, *гр.* συναξάριον «збірка житій святих»): а пана самашко(в) приказъ писа(л) многогрѣшныи сна(к)сарь великого кнзА писарь (Острог, 1437 *Р* 137); Приказанье князя Борисовъ Снаксарь (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Снаксарь, сна(к)сарь, снакъсарь** (1437 *Р* 137; 1438 *Р* 139; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

СНЄЖКО, SNEZKO *ч.* (2) (*особова назва*): а писал лист Снежко, слуга кн⟨А⟩зА Ивана Острозского (Острог, 1464 *AS* I, 57); a pry tom byly... radcy mista beresteyskoho danko a snezko (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Снежко, snezko** (1464 *AS* I, 57; 1500 *ДПЖН*).

***СНЄМАТИ СА** *див.* ***СНИМАТИ СА.**

СНЄМЬ *ч.* (4) (*стч.* sněm) (*з'їзд шляхти, що відбувався по землях або воєводствах і вирішував найважливіші справи місцевого значення, іноді спільний для декількох земель або воєводств*) сеймик: а пакы бихомъ тако нє задержали, яко сА єсмо записали на то(м) сниму... що быхо(м) били осажени нашєи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); Въ соуботоу, въ день свАтого францишка... снємь посполиты земль маистатоу господарѣ кролѣ... под Хотинем был (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн.* **снємь** (1467 *BD* II, 297); *знах. одн.* **снємь, снє(м)** (1448 *Cost.* II, 738; 1467 *BD* II, 297); *місц. одн.* **на... сниму** (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще ***СОИМЪ.**

***СНЄПОРОДСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Снєпорож *у Київській землі*): а при то(м) были... васко олѣшковичь землАни(н) снєпоро(д)скии и войтъ каневьскии юшько (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **снєпоро(д)скии** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

***СНЄТИ СА** *див.* ***СНАТИ СА.**

***СНИМАТИ СѢ** *див.* ***СНИМАТИ СА.**

***СНИМАТИ СА** *дієсл. недок.* (7) **1.** (з ким) збиратися, сходитися (2): мы стефанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... аже єсмо оумолвили и с прє(д)речеными паны и с коруны по(л)скоА, которыиже сА иснимали с нами, оу серетА, на имѣ, панъ янъ с чижєва, панъ и староста краковскы, на мѣсцє володислава, королѣ по(л)ского... и панъ пєтръ о(н)дровошъ, воєвода ру(с)кы посполиты... и стали єсмо на томъ, аже имаємъ записы держати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнА (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729); и тоуть снимали сА єсми ис нашими милыми приАтє(л)ми... ис пано(м) о(н)дровошємь... и съ иншими паны (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

2. (з чим) (*про ріки*) зливатися, сполучатися (1): и дали єсмы єму и потвръдили... сєла... на имА прокопинци... и бѣлаА кръницА и на оустїє волчинцА, гдє сА снємаю(т) съ котовцем (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459);

(*про територіальні границі*) межувати, сходитися (4): а хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м) да єс(т)... дорогою до столпа... та о(т)толѣ дорогою дѣлоу до гдє сѣ ⟨сни⟩маю(т) хота(р) са(к)ни(и) и хєрничєщє(м) и нєгрєщє(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); А хотарь тои половина сєло от Гостилєщ почєнши... до где сѣ снимаєть хотарь Гостилєщилорь съ Бъхнѣнилорь (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сѣ снимаєть** (1488 *BD* I, 356); *3 ос. мн.* **сѣ ⟨сни⟩маю(т)** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **сѣ сн⟨имаютъ⟩** 1 (1428 *Cost.* I, 209); **сѧ снима⟨ют⟩** 1 (1436 *Cost.* I, 444); **сѧ снємаю(т)** 1 (1436 *Cost.* I, 459); *перф. 1 ос. мн.* **снимали сѧ єсми** (1455 *Cost.* II, 774); *3 ос. мн.* **сѧ иснимали** (1445 *Cost.* II, 729).

Див. ще ***СНАТИ СА.**

СНИМУ ⟨СНЄМУ⟩ *див.* **СНЄМЬ.**

! **СННА** ⟨СЫНА⟩ *див.* **СЫНЪ**[1].

***СНОВИДОВСКИИ** *прикм.* (1) ◇ м л и н ъ с н о в и д о в с к и и *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **сновидовски(м)** (1454 *Р* 163).

СНОПКО *ч.* (1) (*особова назва*): а ти доконали и осоудили... па(н) снопко па(н) михалко грабовецкыи костько головєнчичь (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *наз. одн.* **снопко** (1401 *Р* 66).

СНѢТИНСКЫ *див.* **СНАТИНЬСКИИ.**

***СНѢТИНЪ** *див.* ***СНАТИНЪ.**

***СНѢТЇЄ** *с.* (1) (*цсл.* сънАтиє) сходини, нарада: а николи нєхочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с)сА, а любо чєрє(с) кого иного, а любо иныи где бы коли того исного пана нашєго... кролѣ полского... лихоє оу волотство (!) ражено, а любо молвено и овшємъ мили зъ и(х) оусѣ(х) противны(х) рєчїи которы бы коли коу нашєи знаємости пришли оуставичнїи обыслати и выстєрєчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу снѣтїю** (1436 *Cost.* II, 698).

Пор. ***СНАТИ СА.**

СНЯТИНСКИ *див.* **СНАТИНЬСКИИ.**

***СНЯТИНЪ** *див.* ***СНАТИНЪ.**

***СНЯТИНЬСКИИ** *див.* **СНАТИНЬСКИИ.**

***СНАТИНСКИИ** *див.* **СНАТИНЬСКИИ.**

СНАТИНСКЫ *див.* **СНАТИНЬСКИИ.**

***СНАТИНЪ** *ч.* (15) (*назва міста у Галицькій землі*) Снятин: также слюбуємъ о коломыю и о снАтинъ и о покутєє, оть нашь г(с)дрь, стєфанъ, нє имаєть ни одно(!) слова рєчи (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а то сА стало оу снАтивѣ (Снятин, 1424 *Р* 100); наипєрвѣи межи нашимъ городо(м) снАтиномъ а межи шепинци которыи жь шепинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *Р* 125); И такожь коли дасть мнлы богъ та прїєдет пан наш корол (*в ориг.* кокорол.— *Прим. вид.*)... до КаменцА алибо до Коломы⟨и⟩ або пак до СнАтина, а єго милость имаєт нас обыслати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *наз. одн.* **снѣти(н)** (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **снѧтина, Снѧтина, снѣтина** (1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 472, 765; 1468 *BD* II, 302); *знах. одн.* **снѧтинъ, снѧти(и), снѧтїнъ, снѣти(н)** (1395 *Cost.* II, 610; 1411 *Р* 77; 1435 *Cost.* II, 687; 1457 *Cost.* II, 809); *ор. одн.* **снѧтиномъ, снѣтиномъ** (1433 *Р* 125; 1455 *Cost.* II, 540); *місц. одн.* **оу снѧтинѣ, снятинѣ** (1424 *Р* 100; 1454 *Р* 163).

СНАТИНЬСКИИ, СНАТИНСКЫ, СНѢТИНСКЫ, СНЯТИНСКИ *прикм.* (11): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снАтиньскии панъ гѣрко панъ андриАшь (Коломия, 1398 *Р* 57); а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи и снАтинскы свѣдочю (!) то своимъ листомъ... иже пришедъ перед мА васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничА о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); на которого соимоу кончанїє и дѣланїє... пан Михаило Боучачскы, воєвода Подолскы, староста Снѣтинскы и Коломыискы и Коропєскы... и пань Юга вистїарникь... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **снѧтинскы, Снѣтинскы, снѣти(и)скы** 3 (1401 *Р* 65; 1457 *Cost.* II, 808; 1467 *BD* II, 297); **снѧтиньскии** 2 (1398 *Р* 57); **снятиискı** 1 (1454 *Р* 162); *род. одн. ч.* **снѧтинского** (1455 *Cost.* II, 769); *ор. одн. ч.* **Снѧтинским** (1462 *BD* II, 292); *місц. одн. ж.* **оу снѧтинскои** (1424 *Р* 99); *род. мн.* **снятиньскихь** (1436 *Cost.* II, 706); *дав. мн.* **снятиньскимь** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. ***СНАТИНЪ.**

***СНАТИ СА** *дієсл. док.* (3) **1.** (*зустрітися*) зійтися (1): и мы старцов роспытали и старцы снем сА и згодив сА на одно место и сознали перед нами, аж з давных давєн єсть ступєнскоє (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

2. (з чим) (*про ріки*) злитися (2): а на озєрє землица пашнаА Коузневщина... также оу в оброубє грани, гдѣ Бабич снАл сА с Чорнороуєм (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **снѧл сѧ** (1492 *AS* III, 23); *3 ос. одн. ж.* **снєлас** (1492 *AS* III, 23); *дієприсл. перед.* **снем сѧ** (1444 *AS* I, 42).

Див. ще ***СНИМАТИ СА.**

***СНАТІНЪ** *див.* ***СНАТИНЪ.**

СО[1] *див.* **СЪ.**

СО[2] *част.* (1) *(у сполуч. з числівником вказує на приблизність)* з, зо: оу Житомири оу месте ко(р)чомъ два(д)цать... а мыта со осмь ко(п) грошє(и) при(и)деть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

! **СО**[3] ⟨ВО⟩ (1): со (!) имьѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738). *Див.* **ВЪ.**

СОБАКА *ж.* (4) собака: Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укоусила (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **собака** 2 (XV ст. *ВС* 27); ! **соубака** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.); *ор. одн.* **собакою** (XV ст. *ВС* 27).

СОБАЧКА *ч.* (2) *(особова назва):* жаловали на(м) мещане новгоро(д)ские... на татарина богдана собачку (Вільна, 1495 *ВСоб.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **собачка** (1495 *ВСоб.*); *знах. одн.* **собачку** (1495 *ВСоб.*).

***СОБІНА** *ж.* (1) сума, кількість: коли(ж) нєкоторы(и) сы(н) держїть оца здорового и мтрь здоровоу наиграєть на сєбѣ нєкотороуюу собїноу пєнєзєи а оць и ма(т)ка нє повїннї за нє(г) платить ты(х) пєнєзєи (XV ст. *ВС* 27—27 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **собїноу** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

***СОБЛАЗНЪ** *ч.* (1) (*цсл.* съблазнъ) гріх, розпуста: а соблазны творясчыхъ изверзати, церкви освесчати, антымисы благословити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *знах. мн.* **соблазиы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

СОБОЛЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... оже... дали и потвердили єсми... монастироу села... на имѣ село(м)... соболєщїи... и опрїшанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* **соболєщїи** (1462 *Cost. D.* 10).

***СОБОЛИИ** *прикм.* (1) *(зроблений із хутра соболя)* соболиний, соболевий: З нового места послано кнѧзю великомоу твє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **собольѧ** (1488 *УКТ*).

***СОБОРНЫИ** *прикм.* (5) ◇ с о б о р н а я ц е р к о в ъ (3), ц е р к о в ъ с о б о р н а я (2) головний храм міста або монастиря, собор: Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо... отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); ино коли хто по нашомъ животѣ... будеть тое имѣнье Здетелю держати, и они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ на Пречистую Богоматеръ у Вилни на крилосъ у годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *дав. одн. ж.* **собориой** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); *знах. одн. ж.* **соборную** (1499 *АСД* VI, 2, 3); *місц. одн. ж.* **пры соборной** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

Див. ще ***ЗБОРНЫИ.**

***СОБОРЪ** *ч.* (3) *(збори представників вищого духовенства християнської церкви для обговорення справ віри і церкви)* (2): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... да є(ст) прокла(т) (!) о(т) ба... и о(т) ѕ съборь (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и боуди ємоу клѧтва... о(т) сты(х) оць иже на се(д)ми съборѣ(х) бывши(х) (Київ, 1446 *Р* 154);

с о б о р ъ в с є л є н с к и и (1) збори найвищого духовенства християнської церкви для винесення ухвал у справах віри і релігії: а хто учнє(т) оустоупатися и пакастити (!) митрополитъ алибо хто инны да боуди на нємъ о(т) на(с) кля(т)ва... и ана(ѳ)тема свты(х) о(т)цъ седми соборо(в) всєлє(н)ски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **соборо(в)** 1 (1481 *ГПМ*); **съборь** 1 (1401 *ЗКЄ*); *місц. мн.* **на съборѣ(х)** (1446 *Р* 154).

СОБРАНЄЦЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині) суч.* Шубранець: тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи земли оу молдавскои села на имѣ собранєцъ... и васковцїи (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *наз. одн.* **собранецъ** (1435 *DIR«A»* 465).

***СОБРАТИ** *дієсл. док.* (4) **1.** (кого) *(в одному місці)* зібрати (1): каждыи хтоньколи буда (!) собравши всю тую чє(ла)дь (!) въ шполи поставитє на стго михаила дє(н) бє(з)измѣнно прє(д) паномъ радивиломъ остиковичомъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*);

(що) *(згромадити)* зібрати (1): то па(к) я Ѳедо(с)и игуме(н) доло(ж)вшися вл(д)ки... инши люде(и) остато(к) то(г) сребра ссбра(б) (!) тое сребро зваживъ и... важило по(!) тре(т)и гривны сребра (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

2. (що з чого) *(стягнути)* зібрати (1): Исъ северскихъ, ис полских волостей всее дани грошовое собрано сумою 100 и 30 копъ грошей (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73);

◇ б о г ъ с т о г о с в є т а с о б р а л ъ (1) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **собралъ** (1492—1493 *ПВФЧ*); ! **ссбра(б)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *дієприсл. перед.* **собравши** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); *предик. пас. дієприкм.* **собрано** (1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще ***СЪБЇРАТИ.**

СОБЦѢ *див.* **СОПЦѢ.**

СОВА[1] *ч.* (9) *(особова назва):* а Ивашко Сова маеть третее части своее постигати на Борисе, хто записъ сказилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сова, сова** (1495 *ВМБС; РИБ* 621); *дав. одн.* **Совѣ, совѣ** 5 (1495 *ВМБС*; *РИБ* 620); **совє** 1 (1495 *ВМБС*); *ор. одн.* **совою** (1495 *ВМБС*).

***СОВА**[2] *ж.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Сє язъ кн(ѧ)зь Василєи Юрєвичъ... дал єсми и записал... вдѣл (!) отчизны моей на Барани сєло на имѧ Совоу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Совоу** (1470 *AS* I, 67).

***СОВДЫШЪ** *див.* ***СОДЫШЪ.**

СОВЕРШАТИ *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* съвръшати) (кого) *(висвятивши, призначати)* наставляти, поставляти: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... благихъ миловати, а злобныхъ казнити ... архимандрыты благословити, игумены наставляти, попы и дьяконы совершати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **совершати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще **СЪВРЪШИТИ** 2.

***СОВЄРШИТИ** *див.* **СЪВРЪШИТИ.**

СОВЕТОВАТИ *дієсл. недок.* (1) *(бути членом дорадчого органу верховного правителя)* радити: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий... а за насъ... Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... пры насъ и пры советахъ князевъ и бояръ нашихъ, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *інф.* **советовати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СОВЕТЪ** *ч.* (2) **1.** рада, порада (1): азь... іо александрь воєвода... знамєнито чини(м)... оже блгопроизволи гвоми нашимь блгымь произволєниємь... и наоучаємъ добраго съвѣта... и дали и потвєрдили єсми обро(к) нашємоу монастирю о(т) молдавицє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 453).

2. *(дорадчий орган верховного правителя)* рада (1): Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка луцкий... за насъ... Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ... пры советахъ князевъ и бояръ наших, радити и советовати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **съвѣта** (1453 *Cost.* II, 453); *місц. мн.* **пры советахъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СОВИЧЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* Стоѧли перє(д) нами оу праве бори(с) сєменови(ч)... а ивашко сови(ч) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* сови(ч) (1495 *ВМБС*); *дав. одн.* **Совичу** (1495 *ВМБС*).

! СОВѢ ⟨СОУЧАВѢ⟩ *див.* *** СОУЧАВА** [1].

СОГНѢКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Стегниківці: кн(А)зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села: Янковцы... Согнѣковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Согнѣковцы** (1463 *AS* I, 54).

! СОДИТИ *див.* **САДИТИ.**

! СОДНЫИ *див.* ***СУДНЫЙ.**

***СОДРАТИ** *дієсл. док.* (2) (що) подерти, порвати: а тотъ листъ, который же былъ записалъ дАдА мои небожчикь кнАзь Семенъ на таА имѣньА мнѣ, тотъ єсми листъ содралъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); И онъ того листа передъ нами не положилъ... а поведалъ, ижъ его содралъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* єсми... **содралъ** (1482 *AS* I, 79); *3 ос. одн. ч.* **содралъ** (1489 *РИБ* 431).

***СОДЫШЪ** *ч.* (3) (*молд.* sodăș, *мад.* szavatos, szovatos) *(той, хто свідчить щось, ручається за щось)* поручитель: ако(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и доведе(т) на(ш) члкъ на брашовѣни из добрими лю(д)ми, а они брашовѣни не мочи иму(т) поставити содыша за то(т) конъ алибо за то(т) во(л), а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... а Брашовѣни не мочї имоут поставити содыша за кон или за вол, а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262).

ФОРМИ: *род. одн.* **содыша** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 262); **совдыша** 1 (1452 *Cost.* II, 760).

***СОЖЕЧИ** *див.* ***ЗЖЕЧИ.**

***СОЗДАНЕ** *див.* ***СОЗДАНИЕ.**

***СОЗДАНИЕ** *с.* (2) (*цсл.* създаниє) створення: Писанъ въ великомъ Луцку, лета отъ создания мира 6830 (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); П(и)сан оу Вилни... от созданА мироу S ЦП Ѳ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *род. одн.* **создания** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **созданА** 1 (1482 *AS* I, 80).

Пор. ***СОЗДАТИ.**

***СОЗДАТИ** *дієсл. док.* (2) (*цсл.* създати) (що) спорудити, збудувати: Ги помози рабу своему юрью болковичю создавшему црквь и олтарь стаго архиерѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Іо стефань воєвода снь(у) богдана воєводы създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около манастирѣ (Путна, 1481 *КІ*).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **създа** (1481 *КІ*); *дієприкм. акт. мин. дав. одн. ч.* **создавшему** (бл. 1350 *Р* 8).

Див. ще **СОЗИЖДАТИ.**

СОЗИЖДАТИ *дієсл. недок.* (2) (*цсл.* създати) (що) споруджувати, будувати, засновувати: Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владика Луцкий и Острозский... благихъ миловати... еретыковъ и непослушныхъ клясти, никакоже паче благословеня его церкви созиждати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Се азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко и тодѣрь и шандрь... даємо вѣдомо симъ наши(м) листомь... аже балнца воевода и драгь мещерь създидаше црковь въ име стго архаггла (!) михаила (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *інф.* **созиждати** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *аор. 3 ос. одн.* **създидаше** (1404 *ГМ*).

Див. ще ***СОЗДАТИ.**

***СОЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (22) (що, що чим) *(підтверджувати)* свідчити: А се я пан Панаско Голубович... а я пан ЛАх Конюский сознаваем симъ нашимъ листом — жаловал перед нами пан Федко канцлер господару н(а)шомоу, кн(А)зю великому Швитрыкгайлоу на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41); Я КнАзь Михайло Васильевичь Избаразький съзнаваю се симь своимь листомь... штож єсмо сА дѣлили з братєю отчиною нашоюю (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Я, Василей Хребтовичъ, наместникь володимерский, сознавамъ симъ моимъ листомъ: розежчалъ есми землю пану Янъчинскому от господаря нашого великого князя людми з Мокрычаны и з игуменомъ Блаженицким (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118—119).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **созиаваю, съзнаваю** 13 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1461 *AS* I, 53; 1466 *AS* I, 61; 1481 *AS* I, 77; 1482 *AS* I, 80; 1487 *AS* I, 85; 1490 *ЗХП*, 135; 1496 *AS* I, 244; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141 і т. ін.); **! созиоваю** 1 (1488 *AS* I, 88); **созиавамъ** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); *1 ос. мн.* **сознаваем, созиаваемъ, сознаваємъ, созъиаваемъ, съзнаваем** (1444 *AS* I, 41; 1463 *AS* I, 54; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1497 *AS* I, 112).

Див. ще ***СОЗНАТИ.**

***СОЗНАТИ** *дієсл. док.* (4) (що) *(підтвердити)* посвідчити: сознал̄ъ то перєдь нами панъ ходько... аже продалъ свою половицю переросли брату своєму ж(ч)юржеви (Галич, 1424 *Р* 106); и они перед нами сознали: тым обычаємъ кн⟨А⟩зю Семеноу со кн⟨А⟩земъ Васильємъ были рѣчи перед нами, а конца ни одного межи собою не вчинили (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и тотъ Есько Рабеевичъ и тое передъ нами созналь, ижъ вжо ему Нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **созиалъ** (1424 *Р* 106; 1489 *РИБ* 432); *3 ос. мн.* **сознали** (1444 *AS* I, 42; 1475 *AS* I, 70).

Див. ще ***СОЗНАВАТИ.**

***СОИМЪ** *ч.* (13) (*стп.* sejm) **1.** *(з'їзд шляхти, що відбувався по землях або воєводствах і вирішував найважливіші справи місцевого значення, іноді спільний для декількох земель або воєводств)* сеймик (9): Ино я с тымъ дворанином вашей милости до князя Михайла посылалъ; и княз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ (Луцьк, 1475 — 1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Колї хто держїть оу закладѣ деди(ч)ство сказоуємь мы(ж) то(т) которыи то застави(л) а не бѫде(т) ли того тогды его бли(ж)нїи... прє(д) нашимъ соу(д)єю... алюбо прї нашемь соимоу намнє ро(к) однова имаеть освє(т)ченїє оучини(т) иже то деди(ч)ство оу такы(х) пенезА(х) заложено (XV ст. *ВС* 20 зв.); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже слоубоуем... и обецахомъ... абихом мы на того дне и на тъя час, що коли нам его освеценною милость изАвлѣеть по его милости посломь, переж(е) того дне и переж(е) нашего соимоу за S мѣсАць, и на мисцѣ оу Коломыи, абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351); с о и м ъ з е м ь с к и и (1) з'їзд шляхты певної територіальної одиниці: коли хто усилоуєть дѣвък(оу) алюбо жонъкоу квалътомь мы з нашими паны з нашею ра(до)ю на соиме земьско(м) оуставлАемь которыи боудєть такыи наидены и поваланы (!) по(л)скымь правомъ по(д)лоугъ вины имеють быти осоужены (XV ст. *ВС* 25 зв.); в е л ї к ы й с о и м (2) *див.* **ВЕЛИКИЙ**[1] 3.

2. нарада (1): Михоул писал, оу Блъгарех, на соимоу, в лѣто SЦМѲ (Болгари, 1441 *DBAc* 35).

ФОРМИ: *род. одн.* **соимоу** (1467 *BD* II, 297; 1479 *BD* II, 351); *дав. одн.* **соимови** (1467 *BD* II, 298); *знах. одн.* **съем** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *місц. одн.* **на (прн) соимоу** 2 (XV ст. *ВС* 20 зв.; 1441 *DBAc* 35); **на (оу) соиме** 2 (XV ст. *ВС* 10, 25 зв.); **на соимѣ** 1 (1467 *BD* II, 297); *місц. мн.* **на соиме(х)** (XV ст. *СЯ* 42 зв.).

Див. ще **СНЕМЬ.**

***СОКИРА** *ж.* (1) сокира: хто с коимъ имеєть границю о лѣ(с) а войдѣ(т) чере(с) границю оу ле(с) а то(т) его застанеть мае(т) оу него оузА(т) за первое застатье сокироу (XV ст. *ВС* 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сокироу** (XV ст. *ВС* 37).

***СОКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* соуди(л)... Кость Сокови(ч) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сокови(ч)** (1369 *ПСЧК*).

***СОКОЛЄЦКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи владыка прємыски... гринко соколецки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кроле(м) влодиславомъ... с однои строны межи панею Адвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соколецки(и)** (1404 *Р* 70).

СОКОЛЄЦЬ *ч.* (4) *(назва села у Подільській землі)* Соколець: а нє оусъхочет ли мѧ король єго млсть при соколици (!) оставить ино имаеть ми єго млсть дать ми о(т)мѣну за соколець такъ добрє ѧко соколець (Кременець, 1434 *Р* 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соколець** (1434 *Р* 130); *знах. одн.* **соколець** (1434 *Р* 130); *місц. одн.* **при (!) соколици** (1434 *Р* 130).

***СОКОЛИИ** *прикм.* (3) соколиний: а о суды межа, головщина, о сокольее (!) гнѣздо, о бобры (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє оу вотчизну на имѧ Любчо... з бобровыми гоны и соколими гнезды (Ровно, 1488 *AS* I, 142); Ино мы... тоє сєло...сомино со всими лю(д)ми... исъ сокольи(м) гнѣздо(м)... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* ! **сокольее** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *ор. одн. с.* **сокольи(м)** (1499 *ГОКІР*); *ор. мн.* **соколими** (1488 *AS* I, 142).

***СОКОЛИНСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ кнгни фєдоровая фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнзємъ фєдоро(м) фєдоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на намѣстника мцє(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопєжича (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соколи(н)ская** (1496 *ВМКФС*).

***СОКОЛИНСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Жаловали намъ кнгни... Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) кнзємъ фєдоро(м) фєдоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на... богдана сопєжича рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х)... бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Соколи(н)ски(м)** (1496 *ВМКФС*).

СОКОЛНИКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Поручили(с) кнѧ(з) велико(м) скирьгаилу за гридка за костѧнтинови(ч)... первыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... ива(н) ру(с)нови(ч) осипъ дѧдѧ исаи соколникъ дани(л) висовидови(ч) (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соколникъ** (1392 *Р* 47).

***СОКОЛСКИИ** *прикм.* (2) ◇ с о к о л с к а я д о р о г а (2) *(назва дороги):* я єщє будучи в добром здоровю... дала єсми єму... имєнє... на имѧ Любчо... ограничоноє почонши посеред Мухотолок... до соколскоє дороги (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **соколскоє** (1488 *AS* I, 242); *ор. одн. ж.* **соколскою** (1488 *AS* I, 242).

***СОКОЛЧО** *с.* (1) *(назва села у Київській землі)* Сокільча: Сєло Соко(л)чо а в томъ сєлє два(д)цать члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соко(л)чо** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***СОКОЛЬ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ острововъ нашихъ... къ Соколю (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Соколю** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***СОЛГАТИ** *дієсл. док.* (2) сказати неправду, збрехати (1): хто комоу мтри лаєть а нє(до)конає(т) а любо нєо(т)зовєть в тоу(ж) виноу впадаєть шєстьдєсѧ(т) гривєнъ коли(ж) о(т)зовє(т) тогды имєєть речи солганъ (!) яко песъ (XV ст. *ВС* 29);

(не дотримати слова, не виконати зобов'язання) збрехати (1): а толко нє приспею на тотъ днь ино ми платити оу дєсѧторо толко солжу как жо на сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* ! **солганъ** (XV ст. *ВС* 29); *майб. 1 ос. одн.* **солжу** (1387 *СП* № 12).

СОЛЄВЪ *прикм.* (1) ◇ д ѣ л ъ с о л є в ъ *див.* **ДѢЛ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **солевъ** (1462 *Cost. D.* 10).

***СОЛЄНЫИ** *прикм.* (1) *(навантажений сіллю)* соляний: А кто оусхочет тих люди соудити... или мито от них брати, от оусего их товароу:.. или от риба свижаа или от мажи соленои... вєзде да ест имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **соленои** (1466 *BD* I, 96).

***СОЛИНЪ** *див.* ***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

СОЛКА[1] *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воевода... знаемо чинимь... оже тота истинная маиколѧ... съ своими сны (!)... тѧгали на влада и на кръстю о(т) солкы ажє имь была очина тото село о(т) солка и нє могли добыти (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **солка** (1418 *Cost.* I, 127); *род. одн.* **солкы** (1418 *Cost.* I, 127).

***СОЛКА**[2] *ж.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* и дал Ивоул Богданоу и оуноуцѣ свои Станѣ єдно привилиє от старого Алєксандра воєвод‹ї›, що им пишет на три сєла от Моисии и от Солкы, от Ивоуловоу част В хижи и єдноу слатиноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45); сє азь... їо Стєфа(н) воевода... знамєнито чини(м)... оже... єсми дали... Ѕ црко(в) и(с) попи щоже били дани тоти Н церкви ис попи о(т) дєда нашєго о(т) алєксандра почє(н)ши о(т) соучавскои волости... ма црко(в) ис попо(м) на оустїє со(л)кы (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *род. одн.* **Солкы, со(л)кы** (1461 *BD* I, 45; 1490 *DC* 147).

СОЛКА[3] *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... оже прїидє прѣд нами... пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан... и токмили сѣ за их отниноу (Сучава, 1461 *BD* I, 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Солка** (1461 *BD* I, 45).

***СОЛНЕЧКОВИЧЬ** *див.* **СОЛНѦЧКОВИЧЬ.**

***СОЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ в о к н о с о л н о є *див.* **ВОКНО.**

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **солноє** (1413 *Р* 83).

СОЛНѦЧКОВИЧЬ *ч.* (2) *(особова назва):* а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать єго... панъ ожєгъ солнѧчковичь (Перемишль, 1366 *Р* 12); Мы бискупи мацѣи прємыскн(и) и офанасѣи владыка прємыски... костко солнечкови(ч)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны межи панею Адвигою отиною... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **солнѧчковичь** I (1366 *Р* 12); **солнечкови(ч)** 1 (1404 *Р* 70).

***СОЛОДКИИ** *прикм.* (2) ◇ к р ъ н и ц я с о л о д к а *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **солоткоу** 1 (1448 *DIR* № 10 b); *зам. род.* до кръницн **солодкоу** 1 (1448 *DIR* № 10 a).

***СОЛОДЪ** *ч.* (1) *(хлібне зерно, якому в теплі й волозі дали прорости, а потім висушили для виготовлення хмільних напоїв)* солод: еще є(с)ми дали сволєю (!) шолтоузы и пръгары о(т) бани, що бы имали о(т) ихъ млинъ, на ка(ж)-

ды го(д), по дванадесѣ(т) коло(д) соло(д) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 455).

ФОРМИ: *род. одн.* **соло(д)** (1453 *Cost.* II, 455).

***СОЛОДЫРЄВЦИ** *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* Къ грежаномъ приселокъ Солодыре(в)ци а в томъ селе де(и) оди(н) слоуга а три данъники (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **Солодыре(в)ци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

SOŁOMEN *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* у ktomu prydali iesmo Sołomen у Rudku-Turuwku (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Sołomen** (1421 *AS* I, 27).

СОЛОМОНЬ *ч.* (2) (*особова назва, цсл.* Соломонъ, *гр.* Σολομών, *гебр.* Salomo < Shālōmōh) Соломон: пи(с) соломо(н), оу долни (!) тръгоу (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); а панове наши по именю... па(н) шендрика толочко... и па(н) жоуржь лѣнцѣ и наши писари пань тоаде(р) прода(н)... и па(н) соломонь и ины оус⟨ы⟩ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соломо(н)** I (1451 *Cost.* II, 400); **соломонь** I (1456 *ЭСФ*).

***СОЛОНЄЦЬ** *ч.* (7) *(назва потоку на Буковині):* мы александръ воевода... чины(м) знаменито... понеже благопроизволи гсвоми... и дадо(х) монастироу... оуспенїоу стои бци... єдно село на връхъ солонцѧ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); се азь... їо Стефа(н) воевода... знаменито чини(м)... оже... есми дали и потвръдили тои стои нашеи єпископїи о(т) радовце(х)... ли црко(в) ис попо(м) на солонци... м црковь ис попо(м) на оустїе *солонци* (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *род. одн.* **солоицѧ** 2 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 269); **! солонецѣ** I (1488 *ДГСПМ*); **слнце** I (1459 *Cost. S.* 22); **! солоунца** I (1475 *BD* I, 203); *місц. одн.* **на солонци** (1490 *DC* 147).

***СОЛОНЫИ** *прикм.* (2) ◇ с о л о н ы и п о т о к ъ (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ селомъ што на проутѣ... о (!) тѣсного оугла... до солоного потока, та горѣ солонымъ потокомъ до погока што словетсѧ добромира (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **солоного** (1429 *Cost.* I, 270); *ор. одн. ч.* **солонымъ** (1429 *Cost.* I, 270).

Див. ще ***СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ.**

***СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есмы имъ... єдно село гдє их домъ... и єдно село на солономъ тазловѣ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).

ФОРМИ: *місц. одн.* на **солономъ тазловѣ** (1419 *DIR«A»* 444).

Див. ще **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ¹, *ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

***СОЛОТВИНА¹** *ж.* (1) соляне джерело, солотвина *(діал.)*: мы великыи кнѧзь Швитрикаило олькиръдовичь чинимъ... знаменито... ижь... дали есмо и записали зємьлю црьковъноую... а сѣножать... отъ тое сеножати зємьлѧ оусѧ... по болото а по криницю оу солотвинахъ зємлѧ и сеножать (Городок, 1443 *P* 145).

ФОРМИ: *місц. мн.* оу **солотвинахъ** (1443 *P* 145).

Див. ще ***СЛАТНИНА¹.**

***СОЛОТВИНА²** *ж.* (2) *(назва річки у Галицькій землі)* Солотвина: попере(к) рѣки тоурьи горѣ солотвиною потоко(м) попере(к) лѣса черного къ сѣлцѣ (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **солотвинѣ** (1413 *P* 83); *ор. одн.* **солотвиною** (1413 *P* 83).

СОЛТАН *ч.* (11) (*особова назва, ар.* sultān «правитель, султан, монарх»): а мыта кн⟨ѧ⟩зю Василью оу Збаражи грош... кн⟨ѧ⟩зю Солтану оу Вишневцы пол гроша из збаразского мыта (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И также щоби есте знали, аже Солтан, брат Козмин, а он ест съ мною жив (Торговище, 1481 *BD* II, 358); А при томъ были: маршалок нашъ наместникъ слонимский пан Солтан Олександрович... а писар наш Ивашко Ацкович Владыка (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Солтаи** (1463 *AS* I, 54; 1481 *BD* II, 358; 1487 *AS* I, 87, 241); *род. одн.* **Солтана** (1475 *AS* I, 69, 70, 71); *дав. одн.* **Солтану** (1463 *AS* I, 55).

СОЛТАНОВ *прикм.* (3): Тогожь есмо осмотрѣвшо и велѣли есмо им тою дѣлницею кн(ѧ)зѧ Солтановою поделити сѧ на полы (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Пан Триколич дворник пишет... братоу ми Никоаръ от Васлоуи... и Козма Мокроул, брат Солтанов, и въсѧм моим милим братїямъ и прїателем (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Солтаиов** (1481 *BD* II, 358); *знах. одн. ж.* **Солтановоу** (1478 *AS* I, 76); *ор. одн. ж.* **Солтановою** (1475 *AS* I, 70).

Пор. **СОЛТАН.**

! СОЛОНЄЦѢ *див.* ***СОЛОНЄЦЬ.**

***СОЛЬ¹** *ж.* (7) сіль (6): а тако(ж) ты(х) люди да є(ст) и(м) слобо(д)но о(т) доброво(л)но ходити съ хорнцо(м) или с солею... а мыто да не да(ст) ни гро(ш) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461—462); У Несвицы одъ накладного воза по полу грошу давати... въ Семашка на Пусто мытѣ по двадцати и по пяти головажень соли (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); таиная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130);

о к н о с о л и (1) *див.* **ВОКНО.**

ФОРМИ: *род. одн.* **соли** (1453 *ПГОВ;* 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1466 *BD* I, 96); *знах. одн.* **соль** 1 (1478 *ОБРН* 130); **соли** 2 (1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 508); *ор. одн.* **солею** (1453 *Cost.* II, 461).

***СОЛЬ²** *ж.* (1) *(назва містечка у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воево(д)а... знаменіто чини(м)... оже... дали и потвердили есми томоу стомоу монастироу... оба коутове и(съ) млино(м)... и виногра(д) о(т) со(л), оу баковѣ, о(т) дѣ(л) солевъ (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *род. одн.* **со(л)** (1462 *Cost. D.* 10).

СОЛЬСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Солець *у Львівській землі):* а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чемерь... панъ лучка воитъ сольскии плебанъ зудечовьскии миколаи (Зудечів, 1411 *P* 80).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сольскии** (1411 *P* 80).

***СОЛЯНКА** *ж.* (3) ◇ б о ч к а с о л я н к а *див.* **БОЧЪКА.**

ФОРМИ: *род. мн.* **солянокъ, солянок** (1499 *АСД* VI, 3).

***СОМА** *ж.* (5) (*іт.* somma, *лат.* summa) *(одиниця ваги)* сома: и дали есми а кадилницоу от ї соми сребра и позлащена, такождеже и а кивот еще от г соми и позла⟨ш⟩тен (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* от г (і) **соми** (1476 *BD* I, 211, 215, 217).

***СОМИНО** *с.* (4) *(назва села у Волинській землі)* Сомин: Би(л) на(м) чоло(м) дворяни(н) на(ш) ивашко роусиновичь и проси(л) в на(с) оу воло(ди)мирьско(м) повѣте села на имѧ сомина (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *род. одн.* **сомина** (1499 *ГОКІР*); *знах. одн.* **сомино** (1499 *ГОКІР*).

СОМИНЦИ *мн.* (3) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Сомино) соминці: и те(ж) ты(и) лю(ди) соминци иа роботоу хоживали к двороу нашом(оу) тоуреискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз.* **соминци, соми(н)ци** (1499 *ГОКІР*).

СОМИРЄНЫИ *див.* **СМИРЕНЫ.**

***СОМОВИТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Siemowit): Вѣдаи то каждыи члвкъ... оже я кнѧзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) и сомовитомь (б. м. и., 1352 *P* 5).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сомовитомь** (1352 *P* 5).

***СОНКГОУШКО** *див.* **САНКГОУШКО.**

СОНКГУШКОВИЧ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
СОНКГОУШКОВИЧЬ *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
***СОНКОУШЬКОВИЧ** *див.* **САНГУШКОВИЧЪ.**
СОПЕГА *див.* **СОПѢГА.**
***СОПЄЖИЧЬ** *див.* ***СОПѢЖИЧЬ.**

СОПОГОВЪ *ч.* (1) *(назва села у Київській землі)* Сапогове: а къ городоу к чоудновоу пє(р)воє сєло Сопоговъ а в томъ сєлє кє члвка подымъщиноу даютъ а три слоуги на во(и)ноу ходя(т) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сопоговъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

! **СОПОНКЫ** *див.* ***СОПОУНКА.**

***СОПОУНКА** *ж.* (3) *(назва річки у Закарпатській Русі):* Сє азь пань радоуль... и жоупань ба(н)ко... и пань о(т) съпѫнкы даємо вѣдомо... аже балица воєвода и драгь мещерь... дадошє о(т) своего оурика... млинъ, що є(ст) на земли длъгополскои на сопоункы (Сігет, 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* **съпѫнкы** (1404 *ГМ*); *місц. одн.* **на сопоункы** ! (1404 *ГМ*); **на ! сопонкы** 1 (1404 *ГМ*).
Див. ще **СЪПЪНЦА.**

СОПЦѢ, СОБЦѢ *ж.* (4) *(особова назва, пор.* СофїѦ): се азъ... пань Игнатїє, рєком‹ь›їи Юга... дали єсми трои двєри от дамаскы чръвеноi съ златом... и єдна кадєлница срєбрънаа и по‹злащєнаа›... яко да творѦт ми памѦть... за доушѦ нашѦ... и дъщере ми драгои Софїи, рєкомѣи Сопцѣ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); и єще дали єсми а̃ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѦ... за доушѦ нашѦ... и дыщерє ми драгои Софїи, рекомоє Сопцѣ (Путна, 1476 *BD* I, 217); пан Юга ‹вист›їАрник... своим добрим промислом... оучинил за своє з‹дравї›є... за здравїє и за доушоу кнѣгын(и) єго Насти и ‹за здр›авїє и за доушїє ‹д›ѣ‹теи› их Михоула и о Собцѣ (Сучава, 1478 *BD* I, 219).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сопцѣ** 2 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 217); **Собцѣ** 1 (1476 *BD* I, 211); *місц. одн.* **о Собцѣ** (1478 *BD* I, 219).
Див. ще **СОФЇИКА.**

СОПѢГА, СОПЕГА *ч.* (13) *(особова назва):* Самъ Великїй князь Сопега (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36); Ивашко сопѣга писарь (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сопѣга, сопѣга** 7 (1495 *БСКИ, ВК*; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ГОКІР*); **Сопега** 3 (1463—1478 *РЕА* I, 36; 1497 *РИБ* 684; 1498 *АЛМ* 169); *род. одн.* **Сопѣги** (1498 *АЛМ* 169); *дав. одн.* **Сопѣжѣ** (1498 *АЛМ* 169); *знах. одн.* **Сопєгу** (1496 *ВМКФС*).

***СОПѢЖИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* Жаловали намъ кнгни фєдоровая фєдоровича Соколи(н)ская ись сыномъ свои(м)... на намєстника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопєжича (Берестя, 1496 *ВМКФС*); Жаловалъ иамъ Михайло Петругъ на Богдана Сопѣжича (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Сопѣжича** 1 (1498 *АЛМ* 169); **сопєжича** 1 (1496 *ВМКФС*).

***СОРАННЫИ** *див.* ***СОУРАННЫИ.**

СОРИЦЪ *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Соръ): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидо‹ша п›рѦд нами... Тома и сєстра єго Сорицъ... и продали сво‹ю› правоую отниноу (Сучава, 1489 *BD* I, 366—367).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сорицъ** 1 (1489 *BD* I, 367); *зам. дав.* ‹за›платили... оу роуки... сєстри єго **Сори‹цъ›** 1 (1489 *BD* I, 367).

СОРОКОТѢЖА *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѦд нами... иаши слоуги... и продали... єдно село... на имѣ Томинцїи, где бил Сорокотѣжа Драгомирь (Сучава, 1490 *BD* I, 400).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сорокотѣжа** (1490 *BD* I, 400).

СОРОКЪ *числ.* (21) сорок: а купилъ панъ пєтрашь за сорокъ гривєнъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); Я панъ дѣтри(х) изъ бучѦ(ч)... вызнаваємъ тымъ то нашимъ листо(м)... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с) изъ вѣчнымъ листомъ єсть прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Ѧнушєви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѦзѣи (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); Левону Шаломичу два жеребьи пустыхъ, а на третемъ два человѣки, даютъ сорокъ грошеи (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 35); Сєло Євъдадьє(в)... а в томъ жє сєлє пасека а в пасєцє бчолы сорокъ и пѦтєри (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); И те(ж) повѣди(л) перє(д) нами што с того сєла сомина хоживало на(м) чотыри колоды о(в)са... с корчо(м) хоживало пя(т)оу по сорокоу грошє(и) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз.* **сорокъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/IV, 9; бл. 1471 *ЛКЗ* 91, 93 зв.); *дав.* **сороку, сорокоу, (со)рокоу** (1487 *РИБ* 226, 227, 228; 1489 *АВК; АМВ;* 1499 *ГОКІР*); *знах.* **сорокъ, соро(к)** (1359 *Р* 10; 1420 *ПГАГ*; 1424 *ДГВВ*; 1463—1478 *РЕА* I, 35; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1494—1495 *АЛРГ* 60; XV ст. *ВС* 14 зв., 16 зв., 21 зв.; 1498 *BD* II, 412).

***СОРОМОТА** *ж.* (7) сором, неслава (3): прото прїказоуємь абы зємлѦнинъ на(ш) нє игра(л) изъ... чюжоземьцо(м) косто(к)... а прїидєть лї то(т) а имє(т)ца ємоу оупоминатсѦ лихыми словы алю (!) срамотѦ єго толкокро(т) имєєть ємоу платити вїноу за єго соромотоу є̃і (XV ст. *ВС* 27 зв.); Колї шлѦ(х)тичь шлѦ(х)тичю лаєть до м̃три а за того того нєо(т)зовєть... имєє(т) плати(т) за соромотоу ка(к) за головоу шєсть дєсѦ(т) ко(п) гро(ш)и (XV ст. *ВС* 29); про то мы сказоуємь ажь которыи соу(д)я ко(г) нєисправедливо осоуди(т) нєбоячисѦ б̃га то(т) имєє(т) на вышъшєє право о(т)озвать имєєть ємоу пєрвоє о(т)ложи(т) три гривны а коли(ж) соу(д)ю пєрємо(ж)мь (!) вышшимь правомь маєть ємоу вѣрноуть за сѦ три гривны за соромотоу из виною є̃і (XV ст. *ВС* 33 зв.);
безчестя, ганьба (1): Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili... niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141);
б ы т и о у с о р о м о т ѣ (1), б ы т и в с о р о м о т о у (кому) (1) *див.* **БЫТИ**[1]; д ѣ я т и к ъ с о р о м о т ѣ (кому) (1) *див.* **ДИАТИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **soromoty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *дав. одн.* **соромотѣ** (XV ст. *ВС* 38); *знах. одн.* **соромотоу** (XV ст. *ВС* 27 зв., 29, 33 зв., 38 зв.); *місц. одн.* **оу соромотѣ** (XV ст. *ВС* 36 зв.).

***SOROMOTYTY** *дієсл недок.* (1) (кого) безчестити, ганьбити, осоромлювати: Waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili... niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн ч* **soromotył** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).
Див. ще ***СРАМОТИТИ.**

***СОРОМЪ** *ч.* (1) ◇ д є р ъ ж а т и с о р о м ъ *див.* **ДЄРЖАТИ.**
ФОРМИ: *род. одн.* **соромоу** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***СОРОСШИРИВАТИ** *дієсл недок.* (1) (що) *(територію маєтку)* розширювати, збільшувати: И мы... дали єсмо ємоу Сєло липоуую... а доубровица... можєть собѣ полѣпшивати И соро(с)ширивати (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).
ФОРМИ: *інф.* **соро(с)ширивати** (1451 *Р* 159).
Див. ще **РОЗШИРИВАТИ, РОЗШИРИТИ, ШИРИТИ.**

СОРОЦКЇИ *прикм.* (2) *(пор.* Сорока *на Буковині*): Мы Георгїє архїєпископь Соучавскыи... Костє паркалаб сороцкїи... с прѦдречєнным вєлможным Іо Стефаном воєводою... слюбили єсмо... о вьси рѣчи вишеписаннїи... паноу Яноу Олбрахтоу... кролєви полскомоу... вьсє моцнє а непороушенно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сороцкїи, ‹с›ороцкїи** (1499 *BD* II, 425, 444).

СОРОЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А писалъ привильє сє... кость проузвищемь сорочичь (Перемишль, 1366 *Р* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сорочичь** (1366 *Р* 12).
***СОРОУЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* сороужити) (що) спорудити, збудувати: Я пань микоула дѣди(ч) до(л)зскии и перева(л)скии из жоною моєю огаѳьєю... єсми сороужи(л) црквь стго николы на старо(м) манастыри оу дользкоу (Перевали, 1440 *Р* 142).
ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсми сороужи(л)** (1440 *Р* 142).
СОРЪ *ж.* (9) (*особова назва. молд.* сорэ «сестра»): И оуставшє слоуга наш пан Лоупе и заплатил... тоти рн злат оу роуки Соръ, дочка Лацка от МоисїѦ (Сучава, 1487 *BD* I, 517); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидоша прѣ(д) нами... оана ришканоу(л) и сестри єго, соръ и настѣ... и продали свою правою о(т)нинoу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Соръ, соръ** 4 (1487 *BD* I, 516; 1491 *BD* I, 452; 1494 *BD* II, 38; 1500 *Cost. S.* 234); *зам. дав.* оу роуки (сєстри) **Соръ** 4 (1487 *BD* I, 517; 1491 *BD* I, 452; 1493 *BD* II, 14; 1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Сори** (1494 *BD* II, 38).
***СОСЛАТИ** *див.* **СЪСЛАТИ.**
***СОСЛАТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (на кого о що) *(вказати на кого для підтвердження чого)* послатися (на кого щодо чого): И сослался о то на пана Юрія Глѣбовича (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сослался** (1495 *АЛМ* 83).
Див. ще ***ПОСЛАТИ СѦ.**
***SOSNA** *ж.* (2) сосна: y hranyciu y mezu samy iesmo... połozyły... poczonszy od toiey wełykoyi dorohy szto od mista ydet berehom muchawca... do dorohy wełykoyi u wełykuiu sosnu a od sosny do iwanypowycza mezy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *род. одн.* **sosny** (1500 *ДПЖН*); *знах. одн.* **sosnu** (1500 *ДПЖН*).
СО СТАРОДАВНА *див.* **СЪСТАРОДАВНА.**
СОТИРѢ *ч.* (1) *(особова назва):* а ти(ж) сотирѣ алибо єго слуги... да нє имає(т) жадного примѣсу... до усєго хотарѣ о(т) загорна (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сотирѣ** (1463 *Cost. S.* 45).
***СОТНЫИ** *числ.* (2) сотий: въ лѣто шеститисѦчноє и о. Й. сотноє дєвѦносто третєє (б. м. н., 1385 *Р* 28); да(н) влоуцку... влѣ(т) Ѕ дєвѦтоє сотноє (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **сотноє** (1385 *Р* 28; 1451 *ДГШХ*).
Див. ще ***СОТЫИ.**
***СОТЫИ** *числ.* (1) сотий: Писанъ у Городне, въ лето 7006 сотое (Городно, 1497 *РИБ* 684).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **сотое** (1497 *РИБ* 684).
Див. ще ***СОТНЫИ.**
СОФИЯТА, СОФИѦТА *ж.* (2) (*особова назва, цсл.* София, *гр.* Σοφία): А пак оу том також прїидоша прѣ⟨д⟩ нами... слоуга наш Пътроу... и съ своими детми, на имѣ Исаико... и Іоан, и дочки єго Соръ и Софията (Сучава, 1491 *BD* I, 452).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Софията** 1 (1491 *BD* I, 452); *зам. дав.* дочкам єго Соръ и **СофиѦта** 1 (1491 *BD* I, 452).
Див. ще **СОФЇѦ.**
***СОФЇА** *див.* **СОФЇѦ.**
СОФЇИКА *ж.* (10) (*особова назва, пор.* СофїѦ): и дал пан Юрїє вистиярник и пак Пътрашко и съ их тешчєю Аноушкою и дочкою Настєю и Софїика монастирю... єдно село (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); а мы такождєрє и от нас єсми дали... Мърїи... и бр⟨атан⟩ичем єи Томи Бънилъ и братоу єго Пєтри и сєстрам их Софїики и Моуши... тоє... половина сєло (Сучава, 1495 *BD* II, 76).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Софїика** 3 (1491 *BD* I, 445; 1495 *BD* II, 248); *зам. дав.* сєстрам... **Софїика** и Саска 1 (1491 *BD* I, 451); *зам. ор.* дочкою Настєю и **Софїика** 2 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 451); *дав. одн.* **Софїики** (1495 *BD* II, 76); *ор. одн.* **Софїикою** (1470 *BD* I, 152).
Див. ще **СОПЦѢ.**
СОФЇѦ, СОФЇА *ж.* (6) (*особова назва, цсл.* София, *гр.* Σοφία): сє азъ... пань Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... иже ест на Молдавици, дали єсмы трои двєри от дамаскы чръвеной съ златом... яко да творѦт ми памѦть... за доушѦ нашѦ... и дъщерє ми драгои Софїи (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); И оуставшє слоуга наш Илѣ Нашфъ и заплатил... П злати татарских оу роуки Насти и оу роуки сєстри єи Софїи (Сучава, 1490 *BD* I, 396).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Софїѧ** 1 (1490 *BD* I, 396); *зам. род.* за доуша... дьщерѦ ми драгои **Софїа, Софїѧ** 2 (1476 *BD* I, 211, 215); *род. одн.* **Софїи** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 217); *дав. одн.* **Софїи** (1490 *BD* I, 396).
Див. ще **СОФИЯТА.**
***СОХОЛЄЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвердили єсмо им... одно сєлище гдє был дом дида их... и Бєрещїи пониже Сохолєцїи (Сучава, 1469 *BD* I, 134).
ФОРМИ: *род.* **Сохолєцїи** 1 (1469 *BD* I, 134).
Див. ще **СОХОУЛЄЦЬ.**
***СОХОЛОУИ** *див.* ***СОУХОЛОУИ.**
СОХОУЛЄЦЬ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И оуставши наши слоуги Тоадєрь и брат єго Доума... та дали свою част село половина от Броудоурещи, част от Сохоулєць, нашемоу вѣрномоу паноу Доума ключникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 325).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* част **от Сохоулєць** (1488 *BD* I, 325).
Див. ще ***СОХОЛЄЦИ.**
***СОХОУЛОУИ** *див.* ***СОУХОЛОУИ.**
СОЦКИИ, СОЦКЫЇ *ч.* (4) *(представник сільської влади, який стежив за виконанням селянських повинностей)* соцький: А на то послуси кнѦзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... соцкии юско (Львів, 1368 *Р* 16); а на тъ свѣдци пано Ѧшко мазовшанинъ... баграмъ соцкыї (Львів, 1400 *Р* 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **соцкии** 3 (1368 *Р* 16; 1386 *Р* 31); **соцкыї** 1 (1400 *Р* 61).
***СОЧАВА**[1] *див.* **СОУЧАВА**[1].
СОЧАВА[2] *див.* **СОУЧАВА**[2].
СОЧАВСКЇИ *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**
СОЧАВСКЫИ *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**
***СОЧАВЪСКИИ** *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**
***СОЧАВЬСКИИ** *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**
СОЧИ *мн.* (2) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* а хота(р) тѣмь сєла(м) (*в ориг.* сєлала(м).— *Прим. вид.*)... да є(ст) почєнши о(т) сочи о(т) лѣса долоу(в)... иа доу(б) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); А хотар томоу... сєлоу... из долоу от Пєтрикан почєнши... чєрєс зъподїю сочилор... на копаноу могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **сочи** (1428 *Cost.* I, 209); *род. молд.* **сочилор** (1492 *BD* I, 510).
***СОЧИВЬЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А сє Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... свѣдчю то и познаваю... ижь прида пърьдъ на(с)... филь мѦковичь... изъ гринько(м) сочивьчичьмъ... познали то ижь суть прода(л)... па(н) колѣ далюєвьско(м)... половину дѣдьнини трнстѦньць (Галич, 1409 *Р* 74).
ФОРМИ: *ор. одн.* **сочивьчичьмъ** (1409 *Р* 74).
СОЧЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... оже прїидоша, прѣ(д) нами... мърина и сестра єи, стана... и розделили свои правїи о(т)нини, сєла... на имѣ шо(л)дѣнїи и сочїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *наз.* **сочїи** (1493 *Cost. D.* 45).
***СОЧНИКЪ** *див.* ***ОСОЧНИКЪ.**
***СОЧЫВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) полювати на звіра облавою: и ѳє(д)ко мови(л) пєрє(д) нами штожъ тыи люди зъдавна осочники бывали того двора любєцъкого звѣръ сочывали (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сочывали** (1499 *ВФ*).
***СОЧѢВА** *див.* ***СОУЧАВА**[1].
***СОЧѦВА** *див.* ***СОУЧАВА**[1].
СОШКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Соѳонъ): а Сошко писаръ писалъ (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сошко** (1452 *АкЮЗР* I, 21).
СОШНО *с.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Suszno): А сє я кназь (!) Олєксандро Сонкгоушковичь, а кнѦзь Михайло Сонкгоушковичь подилилис єсмо отчизною нашоюː КнѦзю Олександроу Сонкгоушковича достало сѦ Сошно, Володава, Шоумино (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Сошно** (1475 *AS* III, 14).
***СОѲЄЙСКИЙ** *прикм.* (2) (*який стосується храму св. Софії*) софійський: а в то(т) манасты(р) печє(р)скїй нивче(м) нє встоупатися... Криликомъ (!) Соѳєйскимъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); а Клиноватой ниве границу положилъ есми... с Соѳейскою землею (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).
ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **Соѳейскою** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *дав. мн.* **Соѳейскимъ** (1481 *ГПМ*).
***СОѲОНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Софонии, *гр.* Σοφονίας): жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) семенова... на васка а на Соѳона на и(л)иничо(в) (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Соѳона** (1495 *ВК*)
***СПАСАЄМЫИ** *дієприкм.* (1) який спасають, який перебуває під божою опікою: Бо(ж)ю мл(с)тью и прч(с)тоє бгомтри сє язъ сомирєныи єп(с)пь ол(с)кѣи бго(м) спсаємаго великого града лоу(ц)ка (б. м. н., 1429 *Р* 114).
ФОРМИ: *пас. теп. род. одн. ч.* **спсаємаго** (1429 *Р* 114).
***СПАСЄНЇЄ** *с.* (72) спасіння, спасення: Мл(с)тїю бжїєю ми алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсми оучинили за нашє з(д)равїє и за нашє спсєнїє (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє... родитєлєи наши(х), и за нашє здравїє и сп(с)єнїє и за здравїє и сп(с)єнїє г(с)пж(д)и нашеи, мрїи... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.*) о(т) немца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).
ФОРМИ: *знах. одн.* **спасенїє, спасенїе, спасеніе, спасение, спсенїє, спсеніе, сп(с)еиїє, сп(с)енїє, сп(с)нїє, спа(с)ниє** 70 (1429 *DIR«A»* 455; 1448 *Cost.* II, 365; 1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150; 1473 *ШКН* 164; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1488 *ДГСПМ*; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **спас(н)ье** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *місц. одн.* **о спасенїи** (1448 *Cost.* II, 366).
СПАСКИЙ *прикм.* (3) (*який стосується монастирів Святого Спаса в Кобрині, Красносельську, Пінську*): а записала єсми... къ монастыру Светого Спаса въ Кобрыню село Корчичи... зо всими тыми доходы, што коли предкомъ нашимъ тые Корчичане давали и намъ самимъ, а по тому игумену Спаскому Андрею (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А писал спаский пинский (!) (*Прим. вид.*) Григорей (Степань, 1489 *AS* I, 89).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **спаский, спа(с)ки(и)** (XV ст. *ВОРСР* 179; 1489 *AS* I, 89); *дав. одн. ч.* **Спаскому** (1401 *АкВАК* III, 2).
***СПАСОВЪ** *прикм.* (2) ◇ спасовъ день (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) день святого спаса: а до спсова дне ажє нє выкупить єго на тотъ рокъ имѣєть держати то сєло опѦтъ (так.— *Прим. вид.*) до другого року (Львів, 1386 *Р* 31).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **спсова, спсва** (1386 *Р* 31).
СПАСТВЇТЬ *дієсл. док.* (1) (*використати для випасу певну ділянку землі*) спасти, випасти: а боудѣ(т)ли паства велїкая оу то(м) лѣсѣ черє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї а любо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38).
ФОРМИ: *інф.* **спаствїть** (XV ст. *ВС* 38).
Див. ще **ПАСТВИТИ, ПАСТИ**[1].
СПАСТИ[1] *дієсл. док.* (1) (що) (*вибавити*) спасти: я Любартъ Кгедеминовичъ... нзгадалъ есми самъ о своюй души, будучи своимъ целымъ розумомъ, хотечи душу спасти (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
ФОРМИ: *інф.* **спасти** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1).
СПАСТИ[2] *дієсл. док.* (5) **1.** (з чого) спасти, впасти (1): Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо оутонє(т) алюбо с древа спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24).
2. (на кого) (*випасти на чию долю*) припасти (кому), дістатися (кому) (4): Też jestliby chrest'janin kopiszcza ich kazil, abo khwaltom nachodil: choczemo, iżby, podluh obyczaja naszoje zemli praw naszich, byl karan, a wsi imenia jeho majut' na nas spasti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); ино коли с того свѣта сшєддь (так.— *Прим. вид.*) а но на єго дѣти сулимовь има сполна спасти што со алжкою ѣ имѣєть (Львів, 1412 *Р* 81); а какъ зъ нихъ одинъ зомретъ а не доставитъ по собе сыновъ и щадковъ музского полу то его половица того села Осекрова на того маетъ спасти который ся останетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).
ФОРМИ: *інф.* **спасти, spasti** (1388 *ZPL* 105; 1412 *Р* 81; 1498 *ГВКОО*); *перф. 3 ос. одн. с.* **спало** (1494 *АЛМ* 54); *майб. 3 ос. одн.* **спадѣть** (XV ст. *ВС* 24).
***СПАСТЬ** *ж.* (2) ◇ спасть чинити (2) (*нищити випасом худоби траву або збіжжя*) спасати: Хто комоу спасть чинить животиною своєю (XV ст. *ВС* 25).
ФОРМИ: *знах. одн.* **спасть** (XV ст. *ВС* 7, 25).
SPASCZENIE *мн.* (1) (*назва людей за місцем проживання, пор.* Спас *у Галицькій землі*) жителі Спаса, спасчани: Swidoczno budeth kaszdomu kto koly nasziy list vzozdrith, aze swidomo mnу panu Miklvschowy Alexandrowiczu starostinu namiszniku Woiewody Lwowskomu i Haliczkomu, oze priszodszy muzowe (!) spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszcziznu derzal (!) pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48).
ФОРМИ: *наз. мн.* **spasczenie** (1413 *GL* 48).
***СПАСЪ** *ч.* (58) (*епітет до імені Ісуса Христа*) спас, спаситель (44): а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашего даанїѦ и потвърж(д)енїѦ, таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) га ба и спса нашєго, іу ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);
святыи спасъ (14) *див.* **СВѦТЫИ I.**
ФОРМИ: *наз. одн.* **спсь** (1401 *ЗКЄ*); *род. одн.* **Спаса, спаса, спса, спса, сп(с)а** 43 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1401 *АкВАК* III, 2; 1422 *Р* 97; 1443 *ДГСПМН;* 1452 *Cost.* II, 462; 1470 *BD* I, 147; 1479 *BD* I, 222; 1487 *ВОРСР* 178; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *дав. одн.* **Спасу, сп(с)у, спсоу, споу** 7 (1401 *АкВАК* III, 2; 1483 *ВОРСР* 178; XV ст. *СО* 41; 1487 *ВОРСР* 178); **! спс(с)у** 1 (XV ст. *Р* 76); *знах. одн.* **спаса, спса** (1409 *DIR«A»* 437; 1454 *Cost.* II, 502; 1455 *Cost.* II, 531, 564; 1458 *BD* I, 9; 1488 *ДГСВМЩ*).
СПАТАР *див.* **СПАТАРЪ.**
***СПАТАРЄЛЪ** *ч.* (3) (*молд., пор. рум.* spătărel) помічник спатаря: Ино мы видѣвшє єи доброю волю и даанїє, що она дала своємоу оуноукоу, слоузѣ нашємоу Романоу спатарелоу, свою част от сєло Миклъоушани, а мы такождє єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Романоу спатарелоу тою прѦдреченою част єи от сєло Миклъоушани (Васлуй, 1472 *BD* I, 172).

ФОРМИ: *дав. одн.* **спатарєлоу** (1472 *BD* I, 172).
Див. ще ***СПАТАРУЛЪ, СПАТАРЪ.**

***СПАТАРУЛЪ** *ч.* (2) (*молд., гр.* Σπαϑάριος) (*воєначальник у Молдавському князівстві*) спатар: а при то(м) бы(л) мартори, па(н) думѣ браєви(ч) дворни(к)... па(н) албъ спатарула (!) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458—459); а на то є(ст) великаѦ марториѦ... па(н) маноило... па(н) албъ спатару(л) (Сучава, 1460 *Cost. S.* 34).
ФОРМИ: *наз. одн.* **спатару(л)** 1 (1460 *Cost. S.* 34); **! спатарула** 1 (1453 *Cost.* II, 459).
Див. ще ***СПАТАРЄЛЪ, СПАТАРЪ.**

СПАТАРЪ, СПАТАРЬ, СПАТАР, СПАѲАРЪ, СПЪТАР, СПЪТАРЪ, СПЪТАРЬ *ч.* (358) (*молд., гр.* σπαϑάριος) (*боярин, який мав високий придворний чин і зберігав зброю воєводи*) спатар (357): а на то є(ст) вѣра нашего г(с)ва... Стефана воєводы... вѣра пана дієниша спътарѣ (Сучава, 1434 *DIR«A»* 463); А на то есть... вѣра наших боярь: в. п. Доумы... в. п. Клънъоу спатарѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 173); в є л и к и и с п а т а р (1) *див.* **ВЄЛИКИИ[1].**
ФОРМИ: *наз. одн.* **спатаръ, спътаръ, спаѳаръ** 11 (1436 *Cost.* I, 449, 701; 1443 *Cost.* II, 120; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 737; 1460 *BD* II, 276; 1462 *BD* I, 52; 1479 *BD* I, 224; 1491 *BD* I, 458; 1491 *BD* I, 459); **спатарь, спътарь, спатар⟨ь⟩** (1435 *Cost.* I, 454; 1456 *ЭСФ*; 1462 *BD* I, 56; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 115; 1469 *BD* I, 138; 1472 *BD* I, 170; 1476 *BD* I, 209; 1480 *BD* I, 241; 1495 *BD* II, 43 і т. ін.); **спата(р), спатар, Spatar, спътар** 20 (1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *Cost. S.* 34; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *Cost. S.* 88; 1474 *РГС*; 1491 *BD* I, 458; 1499 *BD* II, 425); **спатарѣ** 1 (1467 *Cost. S.* 69); **! пата(р)** 1 (1466 *DIR«A»* 519); *ск. н.* **спат, спът** 4 (1458 *BD* I, 19; 1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453, 464); *зам. род.* в. п. дієниша (костѣ) **спатаръ, спътарь** 3 (1443 *Cost.* II, 156; 1472 *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 243); *род. одн* **спатарѣ, спътарѣ, спатарѧ, спътарѧ, спата⟨рѣ⟩, спаѳарѣ, спаѳа⟨рѧ⟩, спьтарѣ, ⟨с⟩патарѣ, ⟨с⟩пътарѣ, ⟨сп⟩ътарѣ, спъ⟨тарѣ⟩** 286 (1434 *DIR«A»* 463; 1436 *Cost.* I, 488; 1443 *Cost.* II, 132; 1453 *Cost.* II, 494; 1459 *BD* I, 36; 1465 *DIR«A»* 518; 1475 *BD* I, 206; 1486 *BD* I, 290; 1495 *BD* II, 74; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **спътара, спатара, спатар, спътар** 7 (1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 126; 1480 *BD* I, 246; 1481 *BD* I, 259; 1483 *Cost. S.* 122; 1488 *Cost. S.* 127; 1495 *BD* II, 90); **спатаре** 1 (1459 *Cost. S.* 22); **! спътароу** 1 (1495 *BD* II, 45); **! спетарѣ** 1(1438 *AUB*); **! спа** 1 (1432 *ДГВІН*); **! спът** 1 (1490 *ДГСХМ*); *дав. одн.* **спътароу** (1491 *BD* I, 458, 459; 1495 *BD* II, 44).
Див. ще ***СПАТАРЄЛЪ, *СПАТАРУЛЪ.**

СПАТАРЬ *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПАТИ** *дієсл. недок.* (1) спати: Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) Ѳа(л)ко и оузѦлъ ємоу мє(ч) и тоболы (XV ст. *ВС* 26 зв.).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **спа(л)** (XV ст. *ВС* 26 зв.).

!СПАЧ ⟨РОСПАЧЬ⟩ (1): О косторє(х) што(ж) частокро(т) находѦ(т) на пьяны(и) лю(ди) ведоутсѦ к игрѣ а бероуть пєнѦзи на заклады... а проигравши прїходѦ(т) оу спа(ч) (!) алюбо во оубо(ж)ство (XV ст. *ВС* 27 зв.).
Див. ***РОСПАЧЬ.**

СПАѲАРЪ *див.* **СПАТАРЪ.**
***СПАѲАРЬ** *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПЄНИНЪ** *прикм.* (4): а на то вѣра... пана спенина (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а на то... вѣра пана спенина (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **спєнина** (1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 65; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95).
Пор. **СПЄНѦ.**

СПЄНѦ *ч.* (3) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... ис нашими землѦны.. на имѦ... панъ спенѦ жюржь, панъ нестѦкъ... потвержає(м) ис симъ листомъ наши(м)... королеви польскому... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то... вѣра пана станислава ротомпана... в. п. спенѦ жюржа (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **спенѧ** 1 (1407 *Cost.* II, 629); *зам. род. одн.* вѣра **спенѧ** 2 (1407 *Cost.* I, 56; 1411 *Mih. Alb.*).

СПЄРЛЄЩИ *мн.* (7) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмь мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму оу нашеи земли... села... на имѣ... сперлєщи и негрилещи (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); ⟨А хо⟩тарь томоу сєлоу, що єст половина от Сперлєщи, да єст на полы оусє за єдно з дроугою половиною о⟨тар⟩а (!) (Баків, 1462 *BD* I, 56).
ФОРМИ: *наз.* **спєрлєщи** (1409 *Cost.* I, 64); *род.* **спєрлєщи, Спєрлєщи** (1448 *Cost.* II, 355; 1462 *BD* I, 55, 56); *знах.* **спєрлєщи** (1448 *Cost.* II, 355).

! СПЄТАРѢ *див.* **СПАТАРЪ.**

СПИНѢНОУЛЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стефан воєвода... знаменито чи⟨ни⟩мъ... оже прїидє прѦд нами... слоуга наш Щефоулъ Спинѣноулъ и съ своєю жєною Феткою... и продали одино сєло (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Спинѣноулъ** (1482 *BD* I, 262).
Див. ще ***СПИНѢНЪ.**

***СПИНѢНЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): И оуставши слоуга наш пан Козма оушарь и заплатил оуси тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Щефоулоу Спинѣноу (Сучава, 1482 *BD* I, 262).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Спинѣноу** (1482 *BD* I, 262).
Див. ще **СПИНѢНОУЛЪ.**

***СПИРАТИ СЯ** *дієсл. недок.* (1) (о чім) сперечатися (про що), перемовлятися (за що): и много ся о томъ спирали (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **ся... спирали** (1495 *АЛМ* 83).

СПИРИДОНЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Спиридонъ, *гр.* Σπυρίδων) Спиридон, Свирид: фролъ... спиридонъ... святыи григории... все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).
ФОРМИ: *наз. одн.* **спиридонъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

СПИРѢНЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): а стани сѣ достало, оу єи ча(ст), сєла, на имѣ спирѣнїи и дръгмънєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).
ФОРМИ: *наз.* **спирѣнїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***СПИСОКЪ** *ч.* (10) **1.** документ, грамота (6): На то ярълыкъ послали єсмо списокъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Про тожъ г(с)дръ нашъ Стефанъ воевода нами вашо(н) мл(ст)и приказа(л) абы ваша мл(с)ть ємоу записъ вписали по сєму списку што до вашо(и) мл(с)ти по насъ присла(л) (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60); И повѣдилъ ми Репа, штожъ... въ тои клети не остало ся ничого скарбу, только... скрыня не замкнена зъ листы и списки (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
2. копія документа (2): а прото єстли на первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принесено можете.. на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немецкого спискоу которыи оу се(м) наше(м) листоу замыкамы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); и списки старых записовъ к тобє пошълемъ тыми нашыми послы (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).
3. (*витяг із документа*) виписка (2): частокро(т) потребоують с ты(х) кни(г) праведны(х) списъковъ (XV ст. *СЯ* 43).
ФОРМИ: *род. одн.* **спискоу** (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **списку** (1496 *ПДВКА* 60); *знах. одн.* **списокъ** (1484 *ЯМ*); *род. мн.* **списъковъ, спїсъковъ** (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн.* **списки** (1496 *ПДВКА* 60; *ПДСВВ*); *ор. мн.* **списки, списъки** (1496 *ПДВКА* 60; 1498 *АЛМ* 163).

СПИЧНИКЪ *ч.* (3) (*особова назва*): а при томъ были свѣдци панъ миколаи спичникъ воєвода снѦтиньскии паиъ гѣрко (Коломия, 1398 *Р* 57); а тому свѣдьци панъ миколаи спичникъ... панъ ивашко жчюрь(ж)вичь (Галич, 1424 *Р* 106).
ФОРМИ: *наз. одн.* **спичникъ** (1398 *Р* 57; 1419 *Р* 90; 1424 *Р* 106).
Див. ще **СТПИЧЬНИКЪ.**

***СПІСОКЪ** *див.* ***СПИСОКЪ.**

***СПОВЕДАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* spowiedzieć) повісти, визнати: И мы... помыслившы, ижъ то ест⟨ъ⟩ речь неслушная, невидевшы записовъ, всказывати третюю часть Совѣ або вѣно Борисовой жонѣ на его поведанье, которыи жъ самъ записы поламалъ, а передъ тымъ третее части Совѣ не поведаючы, а по ламан⟨ь⟩и записовъ самъ же споведалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **споведалъ** (1495 *РИБ* 620).

Див. ще ***ОПОВѢДАТИ, ОПОВѢСТИ, ПОВЄДИТИ, *ПОВИСТИ, ПОВѢДАТИ.**

***СПОДАРЬ** *див.* **ГОСПОДАРЬ.**

***СПОДОБАТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) сподобатися: Што єстє намъ говорили отъ прыятеля нашого Стефана воєводы волоского о записъ нашъ штожъ єму въ томъ нашомъ записє нєкотории члонъки ся были нє сподобали, и тотъ нашъ записъ къ намъ єстє прынесли, абыхмо казали єго пєрєписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. мн.* **ся были... сподобали** (1496 *BD* II, 405).

! СПОЖИ ⟨ГОСПОЖИ⟩ *див.* ***ГОСПОЖА.**

СПОКОЙНЄ *присл.* (2) (*стч.* spokojně, *стп.* spokojnie) (*без перешкод*) спокійно: Про (т)о... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной И при (в)сѣхъ Городищо(х)... зоставоую... Которы(х) Про(д)ковє Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойнє де(р)жали (Прилуки, 1459 *Р* 171); а тоє вышє писанноє (*в ориг.* вышє писанного.— *Прим. вид.*) через... кн(ѧ)зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

СПОЛНА, ИСПОЛНА *присл.* (57) все сповна, повністю: королєви дєржати лвовскую землю исполна а намъ дєржати володимѣрьскую... берестиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а мы слубоуемо (так.— *Прим. вид.*) єму... тѣхо д҃ тисѧчи рублні воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); ино коли бы... воитє (!) с того свѣта сшедъ (так.— *Прим. вид.*) ано на єго дѣти сулимовь има сполна спасти (Львів, 1412 *Р* 81); Все на личбе сполна положил триста судовъ и 14 судовъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышеписанныи пинѣзи (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

Див. ще **ЗОУПОЛНА, ИСПОЛНОЮ, СОУПОЛНА.**

***СПОЛНѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) (*накладаючи що, заповнювати простір*) наповняти: а з дроугого села з наших людей с Рѣпинич (*в ориг.* Срѣпнич.— *Прим. вид.*) придал єсми дани той сполнѧючи двѣ кади мєдоу и поудовию (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **сполнѧючи** (1470 *AS* I, 67).

***СПОР** *див.* ***СПОРЪ.**

***СПОРЪ** *ч.* (4) (*взаємні претензії на володіння чим*) спір (3): О граніца(х) дѣди(ч)ны(х) и ре(ч)ны(х) частьи споры (XV ст. *ВС* 5 зв.);

с п о р м е т и (з ким) (1) судитися, правуватися: и о колко земли оне с паном Янчинским спор мели, и я есми того половицу отехал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *знах. одн.* **спор** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *наз. мн.* **споры** 2 (XV ст. *ВС* 5 зв., 10 зв.); **! спора** 1 (XV ст. *ВС* 10 зв.).

***СПОСОБЪ** *ч.* (1) ◇ т ы м ъ с п о с о б о м ъ (1) у такий спосіб, на таких умовах: а пакъ мы тое село ихъ колижъ воны и теперъ его держатъ при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **способомъ** (1498 *ГВКОО*).

***СПРАВА** *ж.* (8) справа, діло (3): Люцкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ светковъ, албо сведецьтвомъ писма, бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26); мы... князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацный дому его вѣрный нашъ князь Сендюшко оповѣдалъ... А такъ мы хотѣчи его... при дворѣ нашомъ заховати... надаемо волности... въ здѣшнемъ панствѣ нашомъ (Луцьк, 1438 *Р* 140);

п р ї п о у с т ї т ь к ъ с п р а в ѣ (3) *див.* **ПРИПОУСТИТИ;** о у ч и н и т и и с п р а в у (2) *див.* **ОУЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *род. одн.* **справы** (XV ст. *ВС* 38 зв.); *дав. одн.* **справѣ** 2 (XV ст. *ВС* 38, 38 зв.); **исправѣ** 1 (XV ст. *ВС* 38); *знах. одн.* **исправу, и(съ)праву** (1352 *Р* 6); *наз. мн.* **справы** (1389 *РЕА* I, 26); *знах. мн.* **справы** (1438 *Р* 140).

СПРАВЄДЛИВЄ, СПРАВЄДЛИВѢ, ИСПРАВЄДЛЇВЄ *присл.* (4) (*стч.* spravedlivě, *стп.* sprawiedliwie) справедливо: Оуставлѧємы коли(ж) хто соу(д)и пєрє (!) соу(до)мъ нагани(т) штобы нєисправєдлївє соуди(л) тогды соу(д)я имєєть досвѣ(т)чить хто с нимъ на соудѣ седе(л) и(ж) справєдливѣ соудилъ (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще **СПРАВЄДЛИВО.**

СПРАВЄДЛИВО *присл.* (2) справедливо: имєєть соу(д) (!) како во(г) (!) имети в роуцє а ба҃ прє(д) очима а сказанїя бы чинилъ справєдливо (XV ст. *ВС* 33 зв.); и тоуть пєрє(д) и(х) мл(с)тїю єсмо слюбили... абыхомь до нашєи смєрти господарєви нашєму... служили... справє(д)ливо (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще **СПРАВЄДЛИВЄ.**

! СПРАВЄДЛИВОЛОСТИ ⟨СПРАВЄДЛИВОСТИ⟩ *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

***СПРАВЄДЛИВОСТ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

СПРАВЄДЛИВОСТЪ *ж.* (37) **1.** (*безсторонність*) справедливість (14): а особно иже мы доброую... мѣли єсмо... волю тако яко коро(л) хрестья(н)⟨с⟩кии къ покоєви а коу єднотѣ а справєдливость нашоу высвєтли⟨в⟩ши о(т) ровности нє хоче(м)сѧ выламавати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а мы имає(м) то(г)ды потвєрдити великы(м) привилиє(м) по(д)лоу(г) справє(д)ливости и зє(м)ли нашєи обычаѧ (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Межи которыми панми пань Миколаи Гримало, вижь господарѧ кролѣ... особно был съсланы, абы оусым сторонам била справєдливость, абы одно смотрыль (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); И г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь корол... писал до нас абыхмо того досморѣли и справєдливость тому вчинили (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); И також нашим подданым, комоу сѣ пригодит кривда от подданников кролѣ... и от єго милости землѧх, тот також да имаєт жадати справєдливости от старости амєнецкого (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. вірогідність, правдивість (23): А на лѣпшєи справє(д)ливолости (!) к сємоу нашему листу пєчѧ(т) ншоу (!) привѣсили (Київ, 1459 *Р* 174); а про лепшоую справєдливость и пєчати своє приложили к сємоу нашомоу листоу (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); а над (!) тоє свєдєцтво прє лепшую справєдливост и твєрдость и пєчат єсми свою привєсила к сєму моєму листу (Ровно, 1488 *AS* I, 142); а про лѣпшоую справє(д)ливость и вѣчность и пєчати єсмо свои приложили к сємоу нашємоу листоу (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **справєдливость** (1467 *BD* II, 297); *род. одн.* **справєдливости, справє(д)ливости** 4 (1452 *Cost.* II, 422; 1497 *AS* I, 112; 1499 *АСД* VI, 3; *BD* II, 424); **исправєдливості** 1 (XV ст. *ВС* 20 зв.); *знах. одн.* **справєдливость, справє(д)ливость, справєдъливость** 14 (1453 *Cost.* II, 766; 1461 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* III, 14; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 94; 1496 *BD* II, 405; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **справєдливост, справєдливостъ** 8 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 87; 1488 *AS* I, 242; 1499 *BD* II, 424, 425); **справє(д)ливо(ст)** 3 (1457 *Cost.* II, 810); **исправєдливость** 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); **справѣдливость** 1 (1466 *AS* I, 61); **исправєдливост** 1 (1488 *AS* I, 88); **! спрєвєдливость** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. одн.* **в справє(д)ли⟨во⟩сти** 1 (1457 *Cost.* II, 810); **на ! справє(д)ливолости** 1 (1459 *Р* 174).

***СПРАВЄДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

***СПРАВЕДЪЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЄДЛИВОСТЪ.**

***СПРАВЕДЛИВЫИ** *прикм.* (8) 1. *(який діє неупереджено, згідно з правовими і моральними нормами)* справедливий, чесний (1): и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници оу хотини и оу черновскои воло(с)ти два паны справе(д)ливы(х) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(який грунтується на неупередженому дотриманні правових і моральних норм)* правильний, слушний (4): А сет мы Ѳеоктисть, митрополить молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак свѣцкими паны молдавскими... вызнавамы... ис тым то нашим верным и справедливым и христїанским записом... аже мы слюбоуємь и записоуваем сѧ господареви нашемоу... Казимирови, королеви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289); Въ имѧ отца и сына и доуха свѧтого... штож ест добры початок и конець коу каждомоу и справедливому пожиткоу оусѣкои доуши христїѧнскои (Сучава, 1468 *BD* II, 300); И мы видечи рєчъ справедливоую... казали єсмо светком присѧгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

3. сумлінний, вірний (3): а мы имаємь его милости... вирни быти и справедливи (Сучава, 1462 *BD* II, 289); а коли оузримє их справедливоую слоужбоу, а мы им и боулшє боудем ворочати (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **справедливомоу** (1468 *BD* II, 300); *ор. одн. ч.* **справедливым** (1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); *знах. одн. ж.* **справедливоую** (1468 *BD* II, 306; 1478 *AS* III, 17); *наз. мн.* **справедливи** (1462 *BD* II, 289, 292); *знах. мн. ч.* **справе(д)ливы(х)** (1457 *Cost.* II, 810).

СПРАВЕДЛИВѢ *див.* **СПРАВЕДЛИВЕ.**

***СПРАВИНЪ** *прикм.* (1) ◇ **справина крънӣца** (1) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода и бра(т) госпо(д)ства ми стефа(н) воєвода... знаємо чини(м) ... оже... дали єсми єдноу поустыню на соушицѫ на справинѫ крънӣцѫ да осадѣтъ село (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **справинѫ** (1440 *Mih.* 208).

СПРАВИТЬ, ИСПРАВИТИ *дієсл. док.* (6) 1. (кому що) дотримати (чого), виконати (що) (2): на се(мъ) на всє(м) мы два исъ братомоимъ (так.— *Прим. вид.*) цѣлуєва крстъ што жь нама всє то исправити косподареви нашему (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30).

2. (що) *(запис, грамоту)* укласти (3): по своєм животє волна она тоє имѣнє Хоцен дати, записати дочце своей... водлуг того как то пан Олизар справил и записал (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Sprawenо i danо u Wilni (Вільна, 1494 *BD* II, 389).

3. (що) *(землю)* обробити (1): а колї оу нємєцькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оу мѣсто себѣ кметѧ такъ багато(г) ка(к) себѣ о(т)са(ди)ть алюбо полѧ ємоу изорать и справить гораздо и осєє(т) (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *інф.* **исправити** 1 (бл. 1386 *Р* 30); **справить** 1 (XV ст. *ВС* 39); *перф. 3 ос. одн. ч.* **справил** (1487 *AS* I, 87, 240); *майб. 1 ос. дв.* ! **испра(ви)ва** (бл. 1386 *Р* 30); *предик. пас. дієприкм.* **sprawenо** (1494 *BD* II, 389).

***СПРАВИТЬ СЯ** *дієсл. док.* (3) (чого і без додатка) виправдатися, довести свою невинність (у чому): а мы... познавши ижь... стефанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ а ни давалъ яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ и справилъ про то жь єго... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *Р* 121); гдѣ коли волы... оу закладѣ бероуть а па(н) ре(ч) того села алюбо кмєти и(ж) бє(з) вины бєре(т) тогды маєть тоую жївотинѫ алюбо тыи речи на пароукоу (!) дати а имь имєю(т) ро(к) дати абы сѧ исправили (XV ст. *ВС* 17); И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешъ ли на мене што, мовъ теперь... и я ся радъ того всего передъ е. м. справить (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *інф.* **ся... справить** (1495 *АЛМ* 84); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ... справилъ** (1433 *Р* 121); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы сѧ исправили** (XV ст. *ВС* 17).

Див. ще ***СПРАВЛѦТИ СѦ.**

***СПРАВИТЬ СѦ** *див.* ***СПРАВИТЬ СЯ.**

***СПРАВЛЄНЇЄ** *с.* (1) здійснення, виконання: На которого соимоу кончанїє и дѣланїє и рѣжєнїє и справлєнїє... кнѣзь Григорие... архиепископь... пань Станиславь с Ходча, воєвода земли роускои... крол Казимирь... и також... рада господарѧ Стефана воєводы... господарь земли молдавскои, из дроугои стороны, соуть сосланы и налицены и намѧнены (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *знах. одн.* **справлєнїє** (1467 *BD* II, 297).

Пор. **СПРАВИТЬ.**

***СПРАВЛѦТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (чого) виправдуватися, доводити свою невинність (у чому): а мы... познавши ижь... стефанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ... не чинилъ а ни давалъ яко жь доводливо того сѧ намъ послы своими справлѧлъ и справилъ про то жь єго... правого чинимы (Ланчиця, 1433 *Р* 121).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ... справлѧлъ** (1433 *Р* 121).

Див. ще ***СПРАВИТЬ СЯ.**

СПРАВНЄ *присл.* (4) (*стп.* sprawnie) по праву, законно (3): аже бы(л) поча(л) герге или дѣти его... пре(д) на(с)... тѣгати на пана кости... то(г)ди то(т) имає(т) справнє завѣзкоу тоую заплатити (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а не имєєть слоуха(н) быти далѣи олижь положи(т) три гривны алюбо лоупежи коуничнїи которыи(ж) то соудья (!) возметь справнє коли боудѣть правъ (XV ст. *ВС* 34); И кн⟨ѧ⟩зь Олександро рек так: я в них того имѣнѧ безправне не брал, нижли маю тоє имѣне от них справнє (Луцьк, 1491 *AS* I, 94);

правдиво, по правді (1): И кнгни ма(р)я... ты(м) свє(т)комъ на то(м) велела присѧгноути єстли бы то они справне свє(т)чили (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

Див. ще **СПРАВНО.**

СПРАВНО, ИСПРАВНО *присл.* (2) по праву, законно (1): Ажьбы хто х(о)тѣлъ о дѣди(ч)ство дѣти габати а то(т) дѣди(ч)ство справно дѣржїть своє дѣди(ч)ство (XV ст. *СЯ* 41 зв.);

справедливо (1): король дал ми намѣстничати оу луцьску исъ єго руки сѣлъ єсмь чинити ми исправно землѧно(м) какъ бгу любо и осподареви моєму вел(и)кому королю (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30).

Див. ще **СПРАВНЄ.**

***СПРАВѢДЛИВОСТЬ** *див.* **СПРАВЕДЛИВОСТЪ.**

***СПРОВА** *ж.* (1) *(назва села у Польщі, пор.* Sprowa): мы александръ воєвода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили велеможны(х) паны... то є(ст), панъ андреи ондръво(ш) исъ игровоѧ (!)... пана бартоша зъ язловца (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **игровоѧ** (1455 *Cost.* II, 769).

СПРОСИТИ *дієсл. док.* (2) 1. (з чого) відпроситися (від чого) (1): прото(ж)... просили єсмы... пана михаила ло(г)ѳета абы поше(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... мочї имет ли нижє що та(к) и добро а пак ли не мочї име(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

2. (що від кого) випросити (що у кого) (1): мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... є(в)статїє їєгоумє(н) и а(р)хїма(н)дри(т) Бистрыческаго монастирѣ... и испроси(л) о(т) на(с) себе потврѫжденїє съ оури(к) на и(х) старое бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

ФОРМИ: *інф.* **спросити** (1456 *ЭСФ*); *перф. 3 ос. мн.* **испроси(л)** (1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. ще ***ВЫПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, ПРОСИТИ, ОУПРОСИТИ.**

СПУСТИТИ, ИСПУСТИТЬ *дієсл. док.* (10) 1. (що) *(воду із ставка)* спустити (5): повєдали... коли кн⟨ѧ⟩зю Семену спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в

одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѦтого абы не было шкоды кнѦзю Семену, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

2. (що кому) віддати, відпустити (4): а по моюмъ животѣ имають вѣрнѣ испустить ты то горо(д) и землѣ королеви (Кременець, 1434 *P* 131); а по моемъ животѣ имають вѣрне спустити тыи городы и таѦ держѦнья королю по(л)скому (Черняхів, 1435 *P* 133); А какъ тыи три годы тое мыто и вагу выдержить, естли бы сѦ полепшило, тогды мает нам тое цены повышити, а естли бы сѦ... надказило, тогды мает три годы выдержавши, нам тое мыто и вагу спустити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

◇ с п у с т и т и с л о в о (иа кого) (1) дорікнути (кому): мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашєю мо(л)да(в)скои... слюбили єсмы и слюбоує(м)... паноу михаилоу ло(г)ѳєтоу абыхо(м) не споустили жа(д)наа (!) слова на него николи... аже о(н) тои даны оучины(л) заноу(ж) мы его оуси посполоу послали и тотоу да(н) дати по нашєи неволи (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *інф.* **спустити** 6 (1435 *P* 133; 1463 *AS* I, 55; 1498 *АЛРГ* 82, 83); **испустить** 1 (1434 *P* 131); *майб. 3 ос. одн.* **спустить** (1463 *AS* I, 55); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... спустилъ** (1463 *AS* I, 55); *1 ос. мн.* **абыхо(м)... споустили** (1456 *ЭСФ*).

Див. ще **СПОУЩАТЬ.**

***СПУСТЪ** *див.* **СПУСТЬ.**

СПУСТЬ *ч.* (2) *(води в ставку)* спускання: а на спустъ добри(и) ставъ, а трети(и) ставъ о(т) города милѦ и млынъ на томъ ставоу (б. м. н., XV ст. *ИК*); а панъ иванъ мушата рєкъ:.. коли бгъ дасть спусть будєть и я дамъ на прч(с)тую бо(г)мтрь дєсѦтую бочку ис того става (Луцьк, 1445 *P* 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **спусть** (1445 *P* 150); *знах. одн.* **спустъ** (XV ст. *ИК*).

СПОУЩАТЬ *дієсл. недок.* (1) (що) *(випускати воду із ставка)* спускати: а тамъ є(з)ди(л) єсми до коузмина ставовъ глѦдєти ино въ ку(з)минє ставъ со млыномъ алє споущать его нє(ль)за (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *інф.* **споущать** (XV ст. *ИК*).

Див. ще **СПУСТИТИ** 1.

***СПЪРЄТОУЛОВО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* на томъ хотарѣ оусего, што бы осадилъ сєбѣ дєсѦтъ селъ и село спърєтоулово на вєрхъ добромиры (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *знах. одн.* **спърєтоулово** (1429 *Cost.* I, 269).

СПЪТАР *див.* **СПАТАРЪ.**

СПЪТАРЪ *див.* **СПАТАРЪ.**

СПЪТАРЬ *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПЫТАТИ** *дієсл. док.* (2) спитати, запитати: И мы Бориса спытали: мовилъ ли еси на него тые слова, жебы онъ семь волостей нашихъ закралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **спытали** (1495 *АЛМ* 83; *ВМБС*).

Див. ще ***ВСПЫТАТИ, *ПОПЫТАТИ** 1, ***ПЫТАТИ, *РОСПЫТАТИ.**

СПЫТЄКЪ *ч.* (1) *(особова назва, стп.* Spytek): Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... миколаи з михалова... спытєкъ с тарнова... слюбуємы и записуємы сѦ стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Лаичиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **спытєкъ** (1433 *P* 122).

Див. ще **СПЫТОКЪ.**

СПЫТОКЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски панъ Ашко тарновьски (Краків, 1394 *P* 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **спытокъ** (1394 *P* 54).

Див. ще **СПЫТЄКЪ.**

***СПЬТАРЬ** *див.* **СПАТАРЪ.**

***СПѪСКАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (на що) покладатися: а тє(ж) бы кто имє(л) твєрдості наши алюбо наши(х) прє(д)ковъ а на то спѪскаютсѦ нєхотели бы къ правѪ стати боу(д)то во дѣди(ч)ны(х) рє(ч)хъ тогды мы ты(и) твердості о(т)зывавы (!) а ні во што оборочаи (!) (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **спѪскаютсѦ** (XV ст. *ВС* 15 зв.).

***СРАДОВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) радіти: бо я слышевши доброє здоровиє вашеи мл(с)ти и православноую вѣроу хрєстияньскоую подроучиє вашеи мл(с)ти и соупостата крѣпкаго противоу поганьства о томъ бгоу хвалоу даємъ а ср(д)цемъ срадоуємсѦ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **срадоуємсѦ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы срадовалсѦ** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***СРАМОТИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* срамотити) (кого) соромити, ганьбити, безчестити: прото пріказоуємь абы землѦнинъ на(ш) нє игра(л) изъ... чюжоземьцо(м) косто(к)... а пріидєть лї то(т) а имє(т)ца ємоу оупоминатсѦ лихыми словы, алю (!) срамотѦ єго толкокро(т) имєєть ємоу платити віноу за єго соромотоу єї (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **срамотѦ** (XV ст. *ВС* 27 зв.).

Див. ще ***SOROMOTYTY.**

СРАМОТНЄ *присл.* (1) безсоромно, ганебно: Коли(ж) кмє(т) бѪдє(т) ранє(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотнє тогды ємоу пріидєть двє частї за раны а третєя часть сѪдоу (XV ст. *ВС* 29).

СРДЄЧНО *присл.* (1) дружньо, сердечно: и оузрѣвши они, аже єсми и(м) оучини(л) прав(д)у стую и хочє(м) с ними за єдно пріѦтє(л)скы ср(д)єчно быти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810—811).

***СРДЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СРЄБРО** *с.* (25) срібло (23): а далъ имъ всѣмъ тремъ то срѣбро посполною рукою (Львів, 1370 *P* 18); I jakże iesmo k waszoy miłosty... psali, sztoz dannaia mista wsia otniata w nas: med, srebro, kunicy, wsiakaia dań (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Сє азь... Игнатїє, рекомїи Юга... дали єсми а кадєл⟨ни⟩цоу от ві сoми сребра (Путна, 1476 *BD* I, 215);

л и т о є с р є б р о (2) *див.* ***ЛИТЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **срє(б)ро, srebro** (XV ст. *ВОРСР* 179; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. одн.* **сребра** 18 (1415 *Cost.* I, 116; 1425 *Cost.* II, 422; 1440 *DBAc* 32; 1446 *ДІР«А»* 485; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 445, 458; 1455 *Cost.* II, 526; 1459 *BD* I, 32; XV ст. *ВОРСР* 179; 1476 *BD* I, 215 і т. ін.); **срѣбра** 1 (1370 *P* 18); *знах. одн.* **срѣбро** 1 (1370 *P* 18); **сребро** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); *ор. одн.* **срѣбро(м)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **срєбро(м)** 1 (1456 *ГПХМ*).

Див. ще **СЄРЄБРО.**

***СРЄБРЪНЫИ** *див.* ***СРЄБРЬНЫИ.**

***СРЄБРЬНЫИ** *прикм.* (2) срібний: сє азъ... пань Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... иже єст на Молдавици, дали єсмы трои двєри от дамаскы чрьвєнои съ златом... и єдна каделница сребрънаа (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Сє азь... пань Игнатїє... даль єсмы... а кивот сребрьних и позла⟨щ⟩тєних от гї сoми (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сребрънаа** (1462 *BD* I, 70); *род. мн.* **сребрьних** (1476 *BD* I, 211).

Див. ще **СЄРЄБНЫИ, *СЄРЄБРѦНЫИ.**

***СРЄДА** *див.* ***СРѢДА.**

***СРЄТЬ** *див.* ***СЄРЄТЪ.**

***СРОКЪ** *ч.* (1) строк, термін: будєть вєдомо оусємъ... ажъ Азъ панко... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во... дати ми двєстє рублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **срокъ** (1387 *СП* № 12).

***СРЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

СРЪБЄСКОУЛ *ч.* (3) *(особова назва):* а пановє наши по имєню... па(н) пе(т)рь сръбєскоу(л)... па(н) соломань и

ины оус⟨ы⟩ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже... глига сръбєскоу(л), слоужи(л) на(м), право и вѣрно (Сучава, 1487 *Cost. D.* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сръбєскоул, сръбєскоу(л)** (1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* I, 64; 1487 *Cost. D.* 6).

СРЪБИ, СРЪБЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы єму... єдно село на имѧ сръби (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); Тѧм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село на Рєбричи на имѧ половина от Сръби (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз.* **сръбїи** 4 (1436 *Cost.* I, 488; 1493 *CVD* 6); **сръби** 3 (1423 *Cost.* I, 156; 1448 *Cost.* II, 342; 1472 *DIR«A»* 528); *зам. род.* половина от **Сръби** 1 (1495 *BD* II, 80); *знах.* **сръби** (1437 *Cost.* I, 536).

СРЪБИНЪ *ч.* (3) *(особова назва):* ми боѧровє... на имѧ па(н) нѣгои... и панъ сръбинъ постєлни(к)... Авно чини(м)... гды(ж)... пєтръ воєво(д)... паноу казимировѣ... королєви полском(у)... по винною слоужбою вѣчнє записа(л) сѧ и обовѧзалъ про тожъ мы... зь єго волию повинни єсмы сѧ згодити, а вѣрною слоужбою послоушни быти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 737); пи(с) гєо(р)гїє сръби(н) и пєвєцъ мо(л)давскїи (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сръбинъ, сръби(н)** (1448 *Cost.* II, 737; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*).

СРЪБЇИ *див.* **СРЪБИ.**

***СРЪБОУЛЪ** *ч.* (9) *(особова назва):* а за ⟨т⟩аѧ вышєписаннаа сєла тѣгалсѧ па(н) шєндрика... ис пано(м) нєгрило(м)... и съ пано(м) сръбоуло⟨м⟩, оу сочавѣ (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273); А хотар тои сєлищи... по вышє оустїє Сърати... та по бєрєгь Проута гори до сєлищє Бодѣ Сръбоула... от толѣ дорогою до хотарѣ Лимбѣдоулчє (Сучава, 1489 *BD* I, 374).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сръбу(л)** (1448 *Cost.* II, 362); *род. одн.* **сръбоула, Сръбоула, сръбула** 6 (1448 *DIR* № 10 a; *Cost.* II, 317, 324, 343, 355; 1489 *BD* I, 374); **сырбула** 1 (1449 *Cost.* II, 744); *ор. одн.* **сръбоуло⟨м⟩** (1447 *Cost.* II, 273).

***СРЪДЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СРЪЦЄ** *див.* ***СЄРДЦЄ.**

***СРѢБРО** *див.* ***СРЄБРО.**

***СРѢДА** *ж.* (5) (*цсл.* срѣда) середа: A pisan listh w Haliczy w Sredu na kanoniy swietoho Illiy dnie (Галич, 1413 *GL* 48); да(н) у лвовє у срєду свѧтоѣ нєдєлѣ (Львів, 1414 *P* 85); сє азъ... панъ Игнатїє... къ свѧтомоу мѣстоу... иже єст на Молдавици, дали єсмы трои двєри от дамаскы чрървєнои съ златом... яко да творѧт ми памѧть, на вѣкы вѣчныѧ, єдинь дєнь въ годь... в срѣд(ѣ) вєчєрь парастась (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70).

ФОРМИ: *знах. одн.* **срєду, Sredu** 2 (1413 *GL* 48; 1414 *P* 85); **срѣдоу, срѣ(д)** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1448 *Cost.* II, 365); *місц. одн. зам. знах.* творѧт ми памѧть... в **срѣд(ѣ)** вєчєрь (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***СЄРЄДА.**

***СРѢДНИКЪ** *ч.* (2) (*цсл.* срѣдьникъ) посередник: а та(м) коли боудєтє прєдъ ясиоє досвєтьчѣньє позиаитє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣчи мѣти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **срѣдники** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***СРѢДНЇИ** *прикм.* (1) (*цсл.* срѣдьнии) *(який розташований посередині чогось)* середній: А хотаръ тои поустыни починшє от Вєликои Долины прости чєрєс полє на тръиїє на срѣднїи стлъпъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **срѣднїи** (1438 *DBAc* 27).

Див. ще ***СЄРЄДНЫИ.**

СРѢДЬ *прийм.* (1) (*цсл.* срѣди) *(з род.) (виражає просторові відношення, вказує на розташування предмета посеред чого)* серед: ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ на брѣгъ пото⟨ка м⟩огила копана... та прости срѣдь полѣ на копаною могилоу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).

Див. ще **ПОСЄРЄД, ПОСРѢД, ПОСРѢДѦ.**

СРѢМСКЫИ, СРѢМСКИИ *прикм.* (3) (*пор.* Srem *у Польщі*): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи староста рускыи свѣдчю... иже пришєдь прєд на(с)... хмѣль кръщєнє имѧ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); Мы ива(н) па(н) срѣмскии а староста рускии вызнавамы... иже кролєвскимъ приказанієм сѣдѣли єсм(ы) на судѣ с тыми паны (Львів, 1421 *P* 93).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **срѣмскыи, срѣ(м)скыи** 2 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85); **срѣмскии** 1 (1421 *P* 93).

***СРѢТСКИИ** *прикм.* (1): а на то є(ст) вѣра... жоу⟨пана⟩ влада срѣтского, вѣра па(н) кръстѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111—112).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **срѣтского** (1414 *Cost.* I, 111—112).

Див. ще ***СЄРЄТСКЫИ**[1], ***СИРѦТЬСКЫИ**[1].

Пор. ***СЄРѦТ.**

! ССБРАБ ⟨СОБРАЛ⟩ (1): то па(к) я Ѳєдо(с)и игумє(н)... остато(к) то(г) срєбра ссбра(б) (!) тоє срєбро зваживъ... важило по (!) трє(т)и гривны (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

Див. ***СОБРАТИ.**

SSYŁATY SIA *дієсл. недок.* (1) (з ким) підтримувати зв'язки, контактуватися: Ino u zapisach waszych i w naszych, sztoż waszoi miłosti a bez naszeho wedaniia nessyłaty sia so kniaziem Szwitrykhayłom, ani posłow k nemu słat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

ФОРМИ: *інф.* **ssyłaty sia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).

СТАВ[1] *див.* **СТАВЪ**[1].

СТАВ[2] *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Ставки: Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я продал єсми... отчизну... на имѧ: Квасилов... а Став (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Став** (1470 *AS* I, 65).

***СТАВИСЧЕ** *див.* ***СТАВИЩЕ.**

СТАВИТИ, СТАВИТЬ *дієсл. недок.* (11) **1.** (що) *(поміщати)* ставити (2): и кто коли имє(т) оу тои пасици ставити свои бчолы, а дєсѣтиноу бы калоугєри о(т) молдавицє брали (Сучава, 1453 *Cost.* II, 454); А панъ олєхно юрьєвичь Жюсичь продалъ єсмь... сєло... изо въсѣмь исъ тѣмь штожь к томоу тѧгло изъ вѣка... и з сѣножатми и ставы а ставъ нижнии к волбыровскомоу бєрєгоу ставлєнъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

2. (що) будувати, ставити (4): а городовъ оу рускои зємли новыхъ нє ставити (б. м. н., 1352 *P* 6); и мы... потвєрдили єсми имъ... сєлищє брѣтаново и гдє бы(л) братаиовъ млинъ, да ставить соби мли(н) (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); иже отєц мой... ставил ц⟨є⟩рков матку б⟨о⟩жєю на клаштор томоу законоу св⟨ѧ⟩т⟨о⟩го Доминика, а такжє записал былъ... кн⟨ѧ⟩зю Яну мнихоу Чєхоу, и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ по отца своєго записаню (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39); єщє єсми дали двѣ потоцѣ... да ставѣть мли(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445);

(скирту) ставити (1): и то, господарю, помню: давывали... по тры гроши житщины... а сѣна четыры стырты ставять (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

3. (кого) призначати, ставити (1): Тє(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далєка (!), тогды зємлѧнѧ наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборою старостинѫ а то слоужєбникомъ которо(г) слоужєбнїка нихто нє стави(т) ко(л)ко (!) староста и є(г) соуди(т) (XV ст. *BC* 34);

◇ коня ставити (1), ⟨коня⟩ ставить (1) *див.* **КОНЬ;** шапъкоу ставити (1) *див.* ***ШАПКА.**

ФОРМИ: *інф.* **ставити** 1 (1352 *P* 6); **ставить** 1 (1493 *АЛРГ* 56); *тєп. 3 ос. одн.* **стави(т)** (XV ст. *BC* 34); *3 ос. мн.* **ставять** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ставил, ставилъ** (1443—1452 *AS* I, 39; 1493 *АЛРГ* 56);

3 ос. одн. ж. **ставила** (1478 *AS* III, 17); *майб. 3 ос. одн.* **име(т)... ставити** (1453 *Cost.* II, 454); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да ставитъ** (1439 *Cost.* II, 52); *3 ос. мн.* **да ставѣть** (1453 *Cost.* II, 445); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **ставленъ** (1458 *ОЖДМ*).

Див. ще **ПОСТАВИТИ** 1, 2, 7, **ПОСТАВИТИ СѦ** 2, **ПОСТАВЛѢТИ.**

СТАВИШИН *ч.* (1) *(особова назва):* а притом были свѣдци, пан петръ неора... пан вербота ставишин (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ставишин** (1361 *AGZ* 6).

***СТАВИЩЕ** *с.* (27) місце, де був став: записалъ есми... село... подъ задний островъ нашъ Росохи въ стависче (Луцьк, 1322 АрхЮЗР 1/VI, 2); се Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии... познаваю... ижь... филь мѦкович и своєю братьєю... познали то ижь... о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако Ѧко сами дьржали... и с озєры и ставы и ставищи (Галич, 1409 *Р* 74); мы великии кнзь швитрикгаилъ... даємъ вѣдати... иже мы... дали єсмо... пану андрѣю... село михлинъ... з дубровами... и ставищи (Київ, 1433 *Р* 118—119); мы... тоє село... из лѣсы... исъ ставищи... дали єсмо ивашкоу роусиновичоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ставищє** 1 (1445 *Р* 150); **стависче** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. мн.* **ставищи** 23 (1409 *Р* 74; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *Р* 156; 1461 *AS* I, 54; 1488 *AS* I, 242; 1492 *АЛМ* 30; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **ставищы** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **ставищами** 1 (1498 *ГВКОО*).

***СТАВКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Писан оу Ставкове (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *місц. одн.* оу **Ставкове** (1491 *AS* I, 97).

***СТАВЛЄНИЄ** *с.* (1) встановлення: О ставление (!) правъ коли вси права маю(т) бы(ти) (XV ст. *ВС* 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* о ! **ставлєниє** (XV ст. *ВС* 10).

***СТАВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ в и н у   с т а в л я т и *див.* **ВИНА** 1.

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **ставляєть** (1499 *BD* II, 447).

***СТАВНИЦЯ** *ж.* (4) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми имъ... село, на ставницѣ, на имѦ драгушанє (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149); и також дали и потврьдили єсми... млин його на Ставницѣ (Васлуй, 1465 *BD* I, 88).

ФОРМИ: *місц. одн.* на **Ставиицѣ, ставиицѣ** (1443 *Cost.* II, 149; 1456 *Cost.* II, 569; 1465 *BD* I, 88).

***СТАВОВЪ** *прикм.* (1) *(який стосується ставу)* ставовий: А хотарь томоу вишепнсанному селоу да єст почєнши от конец яза ставова и через поле на столпъ (Сучава, 1491 *BD* I, 456).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ставова** (1491 *BD* I, 456).

***СТАВОК** *ч.* (3) ставок (1): а сеножати от Божовское границы... до Бѣцъского ставу, от лѣса, што сеножат от моего ставъка до Бѣсцъкого ставъка (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

Б ѣ с ц ъ к и й   с т а в о к ъ (1) *див.* ***БѢЕЦЪКИЙ;** Ч о р т о в   С т а в о к (1) *див.* ***ЧОРТОВ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **ставъка** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *знах. одн.* **Ставок** (1488 *AS* I, 242).

Див. ще **СТАВЪ**[1].

***СТАВОКЪ**[1] *див.* ***СТАВОК.**

СТАВОКЪ[2] *ч.* (3) *(назва присілка у Волинській землі)* Ставок: Также... придали єсмо кн⟨Ѧ⟩зю федору село Бродов... ис приселки: ОзерѦны, Городница, два Ставки (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); Я кнѦзь Федор Василевич Збаразскии сознаваю... штож... записал сѦ єсми дѦдинои сво(є)и... имѣнѦ свои: Студенкоу а Ставокъ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ставокъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах. одн.* **Ставокъ** (1485—1500 *AS* I, 120); *знах. мн.* **Ставки** (1396 *AS* I, 20).

СТАВРОПИГІЯ *ж.* (3) *(гр. σταυροπηγία) (монастир, незалежний від місцевої єпархіальної влади і підпорядкований безпосередньо патріархові або синоду)* ставропігія: Тые вси села... маєтъ держати... Климентый, владыка Луцкий... церкви освесчати... никакоже паче благословеня его церкви созиждати... или дидаскалию основати, мети ставропию (!) (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); ї то(т) мн(с)ты(р) пече(р)скїй былъ з веко(в) с предѣлами свои(ми)... самъ в себѣ Ставропигїя о(т) велики(х) кнзей роуски(х) (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ставропигїя** (1481 *ГПМ*); *знах. одн.* **Ста(в)ропигїю** 1 (1481 *ГПМ*); **! ставропию** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СТАВЧАНЕ** *див.* **СТАУЧАНЄ.**

СТАВЪ[1], **СТАВЬ, СТАВ** *ч.* (133) **1.** став (100): ана продала ⟨петрашкови радъцѣовьскому⟩... полъ става (Перемишль, 1359 *Р* 10); коупилъ панъ ганько сварць... село... и ставы (Львів, 1368 *Р* 15); а тако єму дає(м) и дали єсмо... съ ставы (Снятин, 1424 *Р* 100); мы великый кнзь швитригайло... чинимь знаменито... иже... даємъ и записуємъ пану чуси имѣнья... с нивами... и с пташими ставы (Луцьк, 1434 *Р* 128); и мы ємоу дали и записали... села... съ озеры... из ставы (Київ, 1437 *AS* I, 34); а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки... и съ ставы (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а хотар... до оусти лопатнои где оупадаєтъ з безинъ оу ставоу (б. м. н., 1500 *SD* 7);

с т а в ъ   К р ъ н о у л о в ъ (2) *(назва ставу у Молдавському князівстві):* А хотар тои половини *(в ориг.* половино.— *Прим. вид.)* село... почєнши от нижнїи конець става Кръноулова... та черес дѦл... на нижнїи конець става Кръноулова (Сучава, 1494 *BD* II, 34—35); с т а в ъ   р а д и в о у и ъ к о в ъ (1) *(назва ставу у Перемишльській землі):* а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью єму добровоулно (Перемишль, 1366 *Р* 12).

Б о ж о в с к и й   с т а в ъ (1) *див.* ***БОЖОВСКИИ;** Б ѣ е ц ъ к и й   с т а в ъ (1), Б ѣ ц ъ с к и й   с т а в ъ (1) *див.* ***БѢЄЦЪКИЙ;** в е л и ц к и и   с т а в ъ (1) *див.* ***ВЄЛИЦКИИ;** Г у г о в ъ с к и и   с т а в ъ (1) *див.* ***ГУГОВЪСКИИ;** Й в а ч е в с к и й   с т а в ъ (2) *див.* **ИВАЧЕВСКИЙ;** к а л у г е р и ч и н ъ   с т а в ъ (1), с т а в ъ   к а л у г е р и ч и н ъ (1) *див.* **КАЛУГЄРИЧИНЪ;** М и л є в ъ   с т а в ъ (2) *див.* ***МИЛЄВЪ;** п а н к о в ъ   с т а в ъ (1) *див.* ***ПАНКОВЪ;** п о п о в ъ   с т а в ъ (1) *див.* **ПОПОВЬ**[1]; ю р ї є в ъ   с т а в ъ (1) *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

2. загата в річці, яз (9): да не дадоутъ тоты люди ис тѦ(х) села(х) (!) ни да(н), ни посадоу... а тако(ж)... да не робѦ(т) ни на млинны (sic.— *Прим. вид.*) и ставо(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); а хотар вишеписани... и долоу лопатна до оусти лопатнои где оупадаєтъ з безинъ оу ставоу почєнши... та врѣхомъ дѣла (б. м. н., 1500 *SD* 7);

с т а в ъ   с ы п а т и (2) насипати, будувати греблю: а четыри члвки новы(х) єщо воли нє выседели а новины бы(л) имъ кнѦ(з) Семе(н) оуве(л) сено косити и ставъ сыпати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); с т а в ъ   с ы п ы в а т и (5) неодноразово насипати, будувати греблю: Село водотыинъ а в томъ селє деветь слоу(г) ко(н)ми слоужать на во(и)ноу хоживали сено кошивали ста(в) сыпавали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **став, ставъ, ста(в)** 8 (1458 *ОЖДМ*; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; XV ст. *ИК*; 1479 *BD* I, 221); *зам. род.* до **ставъ, ставь** 3 (1456 *Cost.* II, 582; 1479 *BD* I, 22; 1488 *ДГСПМ*); *зам. ор.* мѣсть за(съ)... **став** 5 (1468 *BD* I, 126; 1479 *BD* I, 221); *род. одн.* **ставоу, ставу** 18 (1448 *Cost.* II, 324; 1451 *ДГШХ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1463 *AS* I, 55; 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1488 *AS* I, 242; 1491 *BD* I, 468; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **става** 11 (1359 *Р* 10; 1445 *Р* 150; 1456 *Cost.* II, 582; 1488 *ДГСПМ;*

Cost. S. 127; 1491 *BD* I, 456; 1494 *BD* II, 34; 1499 *BD* II, 154); **ста(в)** 4 (1448 *Cost.* II, 324; 1456 *Cost.* II, 582; 1458 *ПГСММЦ*; 1479—1480 *Cost. S.* 105); *дав. одн.* **ставоу** (1475 *BD* I, 206); *знах. одн.* **ставъ, став, ста(в)** 16 (1432 *ДГВІН*; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *ОЖДМ*; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1463 *AS* I, 55; **бл.** 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1488 *ДГСПМ*; *Cost. S.* 127 і т. ін.); *зам. ор.* и съ мѣстъ за **став** 2 (1468 *BD* I, 125); *ор. одн.* **ставо(м), ставомъ, ставом** (1390 *P* 176; 1443—1446 *P* 147; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1456 *Cost.* II, 582; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1462 *Cost. D.* 10; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1481 *AS* I, 77; 1488 *BD* I, 356); *місц. одн.* оу (на) **ставоу, ставу** (1366 *P* 12; XV ст. *ИК*; 1475 *AS* I, 71); *наз. мн.* **ставы** 1 (1482 *AS* I, 81); **ставове** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *род. мн.* **ставовъ** (XV ст. *ИК*); *знах. мн.* **ставы** (1368 *P* 15; 1452 *Cost.* II, 422; 1458 *ПГСММЦ*; 1463 *AS* I, 55); *ор. мн.* **ставы, stawy** 43 (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 2; 1394 *P* 54; 1400 *P* 61; 1415 *P* 87; 1421 *Cost.* I, 142; 1434 *P* 128; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1466 *AS* I, 62; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **sthawi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **ставми** 2 (1407 *P* 72; 1488 *BD* I, 354); **ставами** 2 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1498 *ГВКОО*); *місц. мн.* на **ставо(х), ставо(х)** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517).

Див. ще ***МАРКОВЪ СТАВЪ, НОВЫИ СТАВЪ, *СТАВОК.**

***СТАВЪ**[2] *ч.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві)*: и еще есмы придали имъ к томоу монастиреви три села по(д) високою доубровою на имѧ где был ватаманъ минко, дроугое село оу и(х) става, третіє село где былъ кнѧзь станъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233); и еще есми ему дали... ста(в) на сухои жежиорѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ста(в)** (1437 *Cost.* I, 541); *род. одн.* **ставоу** 2 (1429 *Cost.* I, 269); **става** 1 (1428 *Cost.* I, 233); **ста(в)** 1 (1437 *Cost.* I, 541); *ор. одн.* **ста(в)** (1445 *Cost.* II, 212).

СТАВЬ *див.* **СТАВЪ**[1].

***СТАДЛО** *с.* (1) (*стп.* stadło) *(суспільне становище)* стан: мы иліа воевода... знаменито чини(м)... како... владиславовы, кролевы... оучера, тоу, оу левовы, посполоу съ... боѧре и панстви... каждого **стадла** а любо рѣдоу намъ по(д)данными лю(д)ми... голдь... оучинили е(с)ми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698).

ФОРМИ: *род. одн.* **стадла** (1436 *Cost.* II, 698).

***СТАДО** *с.* (16) **1.** стадо, череда (15): А што есмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приездъ и на **стадо** твое то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); дали ему село оу теребовльскии волости новоселъцѣ а шисть кобылъ и **стада** (Вишня, 1393 *P* 52); и дворанииъ вашей милости... говорилъ и тымъ земяномъ, абы... в топылехъ зверинъныхъ по волнину **стад**... не поили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV. 20—21); мы ездживали тоут в ловы, коли дворец Березкий над рекою Зелвою на **стадо** свое панъ Копач селит почал (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Иди(к) жалова(л)сѧ на постоуха (!) и(ж) да(л) емоу овцю во **ста(до)** его паствиті а опѧть овци засѧ не мелъ о(т) пастоуха (XV ст. *BC* 27); Тѣжь оуставлѧемъ хто имаеть **ста(д)** конная алюбо жеребѧчья имаеть по(д) стороже (!) паствить о(т) юрьева днѧ до міхаилова днѧ (XV ст. *BC* 37 зв.); а коли **стадо** Глушыцкое гонять у волость в Дубровенъскомъ пути, и они в тыхъ селехъ ночъ ночоють (!) (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

2. *(група віруючих по відношенню до священика)* паства (1): не оубоися малая мое **стада** бл҃гоизволи бо оц҃ мои небесныі (б. м. н., поч. XV ст. *ОБРН* 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **стада** (1393 *P* 52; п. 1450 *ПИ* № 9; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29, 193; 1495 *АЛМ* 85); *знах. одн.* **стадо, ста(до)** (1386—1418 *P* 35; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 85; XV ст. *BC* 27; 1499 *РИБ* 776); *род. мн.* **стад** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); *знах. мн.* **ста(д)** (XV ст. *BC* 37 зв.); *кл. ф. мн.* **стада** (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

***СТАДЪНЫИ** *прикм.* (1) кобыла стадъная *див.* ***КОБЫЛА**[1].

ФОРМИ: *род. мн.* **стадъныхъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***СТАИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)*: мы великий кн(ѧ)зь Швитрикгайлъ... чиним знаменито... иж... даем и дали есмо... Олфероу... селище **Стаи** оу луцкомъ повѣте (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах.* **Стаи** (1446 *AS* I, 42).

***СТАЛОСТЬ** *ж.* (1) *(дотримування зобов'язань, повинностей)* сталість, постійність: а ѧкосѧ они записали пре-ре(ч)ны(м) кроле(м) коу оуставичнои и вѣчнои **сталости** и коу ины(м) певны(м) слюбо(м), мы... виновати есмо вѣрне ихъ волѣи оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *дав. одн.* **сталости** (1448 *Cost.* II, 733).

***СТАЛЫИ** *прикм.* (1) сталий, постійний: А на болшоую крѣпост и потвръжденіе **сталои** вѣри, нашоу печат болшоую... велѣли есмы привѣсити к семоу листоу нашемоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **сталои** (1499 *BD* II, 425).

***СТАМНИКЪ** *ч.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві)*: тѣ(м) мы... дали есмы емоу... едно село где е(ст) домъ его на **стамникоу** (Сучава, 1432 *Cost.* I, 338).

ФОРМИ: *род. одн.* **стамни(к)** (1432 *Cost.* I, 337); *місц. одн.* на **стамникоу** (1432 *Cost.* I, 338).

СТАН *див.* **СТАНЪ.**

СТАНА *ж.* (44) *(особова назва, пор.* Станъ, *болг.* Стана): Азъ рабь бж҃їи... именемъ стефанъ, по прозвищоу, винцъ коупи(х) съ тетраєу(г)ль за своѫ дш҃ѫ... и сестръ мои(х) моушѫ и **станѫ** (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); И оуставши наши слоуги Сима и брат его Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... Сими Бенѣ и сестри его Моуши... и племеници их **Стани** (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стана, стана** (1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 172; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 394; 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* I, 64; 1497 *BD* II, 96; *Cost. S.* 223; 1499 *BD* II, 135; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); *род. одн.* **Станы** (1462 *BD* I, 55); *дав. одн.* **Стани** 19 (1442 *Cost.* II, 101; 1484 *BD* I, 278; 1491 *BD* I, 447; 1493 *Cost. D.* 45; 1495 *BD* II, 74, 87; 1497 *BD* II, 96, 115; 1499 *BD* II, 135; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **Станѣ** 2 (1424—1425 *DBAc* 19; 1461 *BD* I, 45); **Станы** 1 (1462 *BD* I, 55); *знах. одн.* **станѫ** (1401 *ЗКЄ*); *ор. одн.* **Станою** (1469 *BD* I, 138).

Див. ще **СТАНКА.**

СТАНАИНЪ *прикм.* (1): а оу то(м) сели десѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми... и сынъ **станаинъ** петра(ш) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **станаинъ** (1435—1436 *Cost.* I, 494).

***СТАНИГА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: ⟨а⟩ хотаръ томоу селу поченши о(т) могылы... та дорогою до потока що идетъ на радеша(н) подли **станигы** (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).

ФОРМИ: *род. одн.* **станигы** (1424 *Cost.* I, 162).

***СТАНИЖИНЪ** *прикм.* (3): а также пань косте логоѳетъ далъ свое привилїе... оу роукы сномь **станижинымь**, ванчи и или (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **станижины** (1442 *Cost.* II, 87, 88); *дав. мн.* **станижинымь** (1442 *Cost.* II, 88).

Див. ще ***СТЪНИГОВЪ.**

Пор. **СТЪНИГА.**

***СТАНИМИРЪ** *ч.* (6) *(особова назва)*: А на то ест... вѣра нашых бояръ: в. п. Козмы Шандровича... в. п. **Станимира** (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А на то ест вѣра... бояръ наших: в. п. Влаикоула... в. п. **Станимира** (Сучава, 1460 *BD* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **Станимира, станимира** (1457 *BD* I, 4; *BD* II, 258; 1458 *BD* I, 6; *BD* II, 262; *DIR*«*A*» 512; 1460 *BD* II, 270).

СТАНИН *прикм.* (12): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... сыновє Станини.. и раздєлили своѦ праваѦ отнина (Сучава, 1490 *BD* I, 403); ⟨И оус⟩тавши наши слоуги Братоул и брат єго Костє та заплатили... и҃ злат татарскых оу роуки Іоноу... и братом єго Іоноу и Драготъ, сыном Станин⟨им⟩ (б. м. н., 1497 *BD* II, 123—124).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Станин** (1495 *BD* II, 53, 248); *дав. одн. ч.* **Станин(оу)** (1495 *BD* II, 53); *наз. мн. ч.* **Станини** (1490 *BD* I, 403; 1494 *BD* II, 34, 35, 36; 1495 *BD* II, 39, 53; 1497 *BD* II, 123); *дав. мн.* **Станин⟨им⟩** 1 (1497 *BD* II, 124); **!** **станини** 1 (1495 *BD* II, 53).

Пор. **СТАНА.**

СТАНИСЛАВ *див.* **СТАНИСЛАВЪ.**

***СТАНИСЛАВОВЪ** *прикм.* (2): а на то вѣра моѦ и... вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); A pry tom były... służebnyci namisnyka beresteyskaho papa Stanysławow mychayłowycza Fedka (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **станиславова** (1392 *Cost.* I, 8); *наз. мн. ч.* **Stanysławow** (1500 *ДПЖН*).

Пор. **СТАНИСЛАВЪ.**

СТАНИСЛАВЪ, СТАНИСЛАВЬ, СТАНИСЛАВ *ч.* (44) *(особова назва):* а на то... вѣра пана станислава єловъского (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); Мы воицехъ з б҃жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии збыкгнѣвъ краковскии станиславъ познанскии... слюбуємы... воєводамъ зємлѣ молдавскѳи (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... плебанъ Володимерский князъ Станиславъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); И мы пн҃у Станиславу старосте жомои(т)скому прывиле(и) дя(д)ка своєго... казали перє(д) нами положыти (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Станиславъ, станиславъ, Станиславь, станиславь, Станислав, станисла(в), Стан(иславъ), Ст⟨аниславъ⟩** 14 (1395 *Cost.* II, 609, 612; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 628; 1414 *DIR«A»* 441; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *P* 122; 1466 *AS* I, 63; 1467 *BD* II, 297; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1494 *АЛМ* 54; *РИБ* 561; 1499 *ГОКІР*); *ск. н.* **ст(и), с(т), ста(и)** 6 (1495 *ВК*; *ВМЗД*; 1496 *ВМКФС*; 1499 *ВФ*; *ГОКІР*); *род. одн.* **станислава, станїслава, стан⟨и⟩слава** (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *DIR«A»* 433; 1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1412 *DIR«A»* 440; 1451 *АкЮЗР* II, 106 і т. ін.); *дав. одн.* **Станиславу** (1433—1443 *АРМ*; 1496 *АЛРГ* 72; 1498 *АЛРГ* 82; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *ВФ*); *знах. одн.* **Станислава, станислава** (1468 *BD* II, 305; 1495 *ВМЗД*); *ор. одн.* **станиславом** (1462 *BD* II, 292).

СТАНКА *ж.* (10) *(особова назва):* да єст Станци от нас оурик (Сучава, 1480 *BD* I, 244); А пак(ь) привилїє що имала Мароуш(ь)ка и сєстра єи Стан(ь)ка... от дѣда на⟨шег(о) от⟩ Алєксан(ь)дра Воєводї... на тоє село, а они еще ю дали оу роукы слоугам(ь) нашимь Мъндри и братоу єго Дрьгою (Гирлов, 1499 *RA* 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Станка** 3 (1480 *BD* I, 244; 1493 *BD* II, 18, 19); **Стан(ь)ка** 2 (1499 *RA* 257); *дав. одн.* **Станци** 3 (1480 *BD* I, 244); **ста(н)ки** 1 (1491 *Cost. D.* 37); **Стан(ь)кы** 1 (1499 *RA* 257).

Див. ще **СТАНА.**

СТАНКО *ч.* (1) (*особова назва, пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): а за проуто(м) на дереннико(х) да єсть мѣсть (!) где станко селитъ (!) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **станко** 1 (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще **СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНЪ, СТАНѦ.**

СТАНКОВИЧЪ, СТАНКОВИЧ *ч.* (8) *(особова назва):* я ларио(н) мѣнѦ(л) єсми с пано(м) петро(м) яновичо(м)... свои(м) имє(н)є(м)... на єго имє(н)є... котороє жь о(н) коупи(л)... оу ва(н)ка ста(н)ковичѦ дѦ(д)ко(в)ского (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А при томъ были... пан Миколай Радивилович, воевода троцкий... пан Григорей Станкович Остиковича (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Станковичъ** 1 (1495 *РИБ* 602); **Станкович** 1 (1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **Стан, ст(и), с(т)** 4 (1496 *АЛРГ* 71; *ВМКФС*; 1499 *ВФ*); *род. одн.* **ста(и)ковичѧ** 1 (1467 *СП* № 13); **ста(н)ковича** 1 (1490 *Пам.*).

***СТАНКОВО** *с.* (2) *(назва села у Троцькому воєводстві):* и коли есмы прїѣхалъ до Станкова и нашолъ есмы тую клѣть не запечатану ничимъ, а въ тои клѣти скарбу не было ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *род. одн.* **Станкова** (1498 *АЛМ* 163).

***СТАНКОВСКИИ** *прикм.* (1): сє азъ... іо Стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже... дали и потврьдили єсми стои нашеи єпискоупїи... и҃ ц҃рко(в)... а҃ ц҃рко(в) на лоукавци... в҃ ц҃рко(в) жадовска... г҃ ц҃рко(в) станковска (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **станковска** (1490 *DC* 147).

***СТАНКОВЪ** *прикм.* (1): А Новоє село Драгумирово, и брата єго Станково, и дѣтий ихъ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Станково** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

Пор. **СТАНКО.**

СТАНКОУЦЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): єще єсмы дали имъ... четири села на имѦ где былъ лацко, дроугоє где єс(т) михоулъ... третїє где єс(т) станкоуцъ, четврътоє где єс(т) станчоулъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **станкоуцъ** (1426 *Cost.* I, 182).

Див. ще **СТАНКО, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНЪ, СТАНѦ.**

***СТАНЛѦ** *ч.* (1) *(особова назва):* а был соудъ оу СтанлѦ в домоу (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Станлѧ** (1369 *ПСЧК*).

СТАНОВ *прикм.* (5): и єще єсми дали... пан(у) михаилу логоѳет(у)... села... на имѣ где є(ст) чунка ста(н)... и монасти(р) чунка стано(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219); и дали єсми... три села що на Добровєць: єдно на имѣ Роуси, где быль дворь Станов Поповича (Гирлов, 1499 *BD* II, 162—163).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Станов** 2 (1499 *BD* II, 162, 163); *знах. одн. ч.* **стано(в)** 1 (1445 *Cost.* II, 219); *наз. одн. ж.* **Станова** 1 (1497 *BD* II, 97); *зам. дав.* дочци **Станова** 1 (1497 *BD* II, 98).

Пор. **СТАНЪ.**

СТАНОВИТИ *дієсл. недок.* (5) (кого, що) затримувати (кого, що), чинити перешкоди (кому, чому): про то(ж), о(т) сєго часа, що бы єстє нє становили и(х), алє да су(т) волныи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а вы и(х) товаръ да нє смѣє(т) становити али становитє о(т) то(г) сто(л)ца гдє ва(м) щкоде (!) оучинили (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *інф.* **становити** (1435 *Cost.* II, 695; 1437 *DIR* № 8); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **що бы есте... становили** (1435 *Cost.* II, 695); *нак. сп. 2 ос. мн.* **становите** (1437 *DIR* № 8).

Див. ще ***СТАНОВИТИ СѦ** 2.

***СТАНОВИТИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) 1. *(займати місце)* поміщатися, ставати (1): нєкоторы(и) из наши(х) пано(в) коли(ж) то на ва(л)цє є(ст) имъ месцо дано боудє(т) а онї того месца нє смотрѦть нє дєржжа соромоу а инъде (с҃) становѦ(т) (XV ст. *BC* 10 зв.).

2. *пас.* (кому) затримуватися, *(про перешкоди)* чинитися (кому в чому) (1): а тако(ж) да сѦ нє станови(т) николи на вѣки наши(м) тръговцє(м) (!) тръговлю (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **(с҃) становѧ(т)** (XV ст. *BC* 10 зв.); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѧ... станови(т)** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще **СТАНОВИТИ.**

СТАНОВО *с.* (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* тѧ(м) мы... дали єсми и(м)... селищ⟨є на им⟩ѣ станово (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316).
ФОРМИ: *наз. одн.* **станово** (1448 *Cost.* II, 316).

СТАНОУЛОВЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* суч. Стальнівці: и дали єсми имъ... двѣ селѣ на имѣ кошиловци и станоуловци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 330).
ФОРМИ: *наз.* **станоуловци** (1432 *Cost.* I, 330).
Див. ще **СТЪНИЛЄЩІИ.**

СТАНЧОУЛ *див.* **СТАНЧОУЛЪ.**

СТАНЧОУЛОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): А на то єст великаѧ марторїѧ... пан Маноило, пан Станчоулоу (Сучава, 1464 *BD* I, 84).
Див. ще **СТАНКО, СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНЪ, СТАНѦ.**

СТАНЧОУЛЪ, СТАНЧОУЛ, СТАНЧЮЛЪ, СТАНЧЮЛ *ч.* (252) *(особова назва, молд., пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): єще єсмы дали имъ на нирновѣ четири села, на имѧ где былъ лацко... четврътоє где єс(т) станчоулъ (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); мы Стефан воєвода... знаменито чинимь... оже тота истинна Васоутка... жена Станчюла аоурарѧ, жаловали єсмы єи особною нашею милостїю, дали... єсмы єи... єи правоу и (!) отниноу и дѣдиноу (Сучава, 1498 *BD* II, 126).
ФОРМИ: *наз. одн.* **станчоулъ, Станчоул, станчоу(л), ста(н)чоу(л), станъчоу(л)** 31 (1426 *Cost.* I, 182; 1429 *Cost.* I, 269; 1432 *Cost.* I, 343; 1436 *Cost.* II, 701; 1446 *Cost.* II, 247; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *Cost. S.* 34; 1470 *BD* I, 141; 1487 *BD* I, 516 і т. ін.); **станчюлъ, ста(н)чюлъ, Станчюл, станчю(л), ста(н)чю(л)** 21 (1436 *DIR«A»* 469; 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 769; 1459 *BD* I, 32; 1463 *BD* I, 74; 1466 *BD* I, 113; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 224; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 458 і т. ін.); ! **Stanczył** 1 (1465 *GL* 176); *род. одн.* **станчоула, ста(н)чула, Стан⟨чоула⟩, станчоу⟨ла⟩** 120 (1428 *Cost.* I, 221; 1433 *Cost.* I, 350; 1438 *DIR«A»* 472; 1441 *DIR«A»* 477; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 324; 1453 *Cost.* II, 462; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *DIR«A»* 525; 1475 *Cost. D.* 4 і т. ін.); **станчюла, Станчюла, ста(н)чюла, стан⟨чюла⟩** 59 (1434 *Cost.* II, 386; 1436 *Cost.* II, 476; 1442 *Cost.* II, 93; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *Cost.* II, 494; 1462 *BD* I, 65; 1473 *BD* I, 184; 1479 *BD* I, 228; 1498 *BD* II, 126 і т. ін.); **Станчюл, станчю(л)** 2 (1443 *Cost.* II, 156; 1470 *BD* I, 153); **станчу(л)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); ! **станчоу** 1 (1443 *Cost.* II, 129); *дав. одн.* **Станчюлоу** 8 (1448 *Cost.* II, 300, 306; 1484 *BD* II, 285, 286; 1491 *BD* I, 458; *CVD* 3); **Станчоулоу, Стан⟨чоул⟩оу** 3 (1482 *BD* I, 260; 1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 373); **станчоулови** 3 (1428 *Cost.* I, 221; 1439 *Cost.* II, 35); *ор. одн.* **станчюломъ** 1 (1458 *Cost.* II, 814); **Станчоулом** 1 (1482 *BD* I, 260).
Див. ще **СТАНКО, СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЪ, СТАНѦ.**

СТАНЪ, СТАНЬ, СТАН *ч.* (134) *(особова назва, пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): ⟨а на⟩ то... вѣра пана Стана постелника и дѣтєи єго (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56—57); мы иліа воєводѣ... знаємо чинимь... оже тотъ истинныи слоуга нашь... пань стань бабичъ... служилъ намь правою и вѣрною слоужбою (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); И оу том також прїидоша прѧд нами... ouси оуноуковє Стана Брълича... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Станъ, стань, ⟨с⟩таиь, Стаи, ста(н)** (1407 *Cost.* II, 629; 1418 *Cost.* I, 127; 1428 *Cost.* I, 233; 1433 *Cost.* II, 650; 1436 *DIR«A»* 469; 1445 *Cost.* II, 226; 1448 *Cost.* II, 362; 1473 *BD* I, 190; 1490 *ДГСХМ*; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); *род. одн.* **Стана, стана** 95 (1407 *Cost.* I, 57; 1415 *Cost.* I, 116; 1425 *Cost.* I, 169; 1433 *Cost.* I, 364; 1439 *Cost.* II, 41; 1443 *Cost.* II, 160; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 130; 1497 *BD* II, 116; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); ! **ста** 1 (1428 *Cost.* I, 224); *дав. одн.* **Станоу** (1473 *BD* I, 190; 1493 *CVD* 6).
Див. ще **СТАНКО, СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНѦ.**

***СТАНЪЧОУЛЪ** *див.* **СТАНЧОУЛЪ.**

СТАНЬ *див.* **СТАНЪ.**

***СТАНЬКА** *див.* **СТАНКА.**

СТАНѦ *ч.* (3) *(особова назва, пор. слов.* Станиславъ, Станимиръ *або болг.* Стан): мы Иліа воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинны ⟨сл⟩оуга нашъ станѧ дали єсми ємоу єдно село (Сучава, XV ст. *ДГВІС*); а дроугаа част от тѧх сел да єст Аноушки, дочки Стани, самои (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).
ФОРМИ: *наз. одн.* **станѧ** (XV ст. *ДГВІС*); *род. одн.* **Стани** (1495 *BD* II, 59).
Див. ще **СТАНКО, СТАНКОУЦЪ, СТАНЧОУЛОУ, СТАНЧОУЛЪ, СТАНЪ.**

СТАРЕЙШИЙ, СТАРЕЙШЫЙ *прикм. в. ст.* (5) **1.** *(за віком)* старший (3): И уделил ему панъ Борьсанъ, старейшый братъ, своего стада пять кобылъ стадъныхъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).
2. *(у знач. іменника)* **а)** *(за становищем у суспільстві, у феодальній ієрархії)* старший (1): а оу томь перємирьи кто кому криво учинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишему и оучинити тому исъправу (б. м. н., 1352 *P* 6); **б)** *(у мн.)* попередники (1): мы александро воєвода... слюбуємы нашею доброю волєю... оуспомѣноувшє наши прѣдкы и старѣишїи, петра воєводы и отца нашего, романа воєводы, слоужити... и доброую радоу радити нашємоу миломоу господарю (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старейшый** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **старейший** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *дав. одн. ч.* **старѣишему** (1352 *P* 6); *знах. мн.* **старѣишїи** (1402 *Cost.* II, 621).
Див. ще **СТАРШИИ.**
Пор. **СТАРЫИ.**

СТАРЄЦЪ, СТАРЄЦЬ *ч.* (50) **1.** *(тільки у множині) (старі поважні люди, що виступали як свідки на суді, перев. у справах про визначення меж земельної власності)* старці (20): тог(д)ѣ єсмо выиха(л)и исъ землѧны и съ старци смолвивьши сѧ и вона два прилюбила (Галич, 1404 *P* 68); а данило ис воитомъ и вывели своѣ люди и старци (Зудечів, 1411 *P* 79); и мы там єхали и стали єсмо на той Мощеницы и п⟨а⟩на Фєдковы слоуги поставили свои старцы, а Волошин свои (Ступно, 1444 *AS* I, 42); о б ч ї и   с т а р ц и (1), с т а р ц и   о б ч и и (11) *див.* ***ОБЧИИ.**
2. *(тільки у множині) (у Литовсько-руській державі волосні урядові особи, які збирали данину грішми і натурою та накладали на людей інші податі й повинності)* старці (1): Namistnikowe i starcowe tych wołostey w nas, zaniuzsia nepryiateli naszuiu zemliu iskażali... wse iesmo na nich wydali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).
3. монах (17): а при томъ были старци Печерского манастыра (Київ, 1398 *ДГПМ*); а при томъ были свѣдъци... старци лавровьсции и крилошане самборьсции (Погоничі, 1422 *P* 98); мы александръ воєвода... дали єсмы монастироу... што є(ст) на бистрици где є(ст) старєцъ ку(р) василїє двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); Гноу и оцоу нашемоу Ѳиларєтоу архимандритоу печерскомоу єже о хѣ из братиєю старци пе(ч)рска(г) монастырѧ (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **старєцъ** 4 (1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1460 *DIR«A»* 515); **старєць** 1 (1446 *P* 155); *наз. мн.* **старци** 5 (1398 *ДГПМ*; 1413 *P* 83; 1422 *P* 98; 1430 *P* 116; 1498 *ЧІАФ*); **старцы** 2 (1444 *AS* I, 42; 1481 *ГПМ*); **старцѣ** 1 (1421 *P* 96); **старцєве** 1 (1411 *P* 79); **starcowe** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *род. мн.* **старцєвъ** 4 (1411 *P* 79; 1446 *P* 154); **старцо(в)** 1 (1419 *P* 90); *дав. мн.* **старцом, ста(р)цомъ** 3 (1481 *ГПМ*; 1491

АрхЮЗР 8/IV, 158); **!** **старьце** 1 (1422 *Р* 97); *знах. мн.* **старцѣ, старьцѣ** 8 (1413 *Р* 83; 1419 *Р* 90; 1421 *Р* 96; 1422 *Р* 97; 1430 *Р* 116); **старци** 1 (1411 *Р* 79); **старцы** 1 (1444 *AS* I, 42); **старцєвъ** 1 (1419 *Р* 90); **старцов** 1 (1444 *AS* I, 42); *ор. мн.* **старци, старьци** 13 (1404 *Р* 68; 1411 *Р* 79; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1422 *Р* 97, 98; 1430 *Р* 116; 1498 *ЧІАФ*): **старцы** 1 (1446 *Р* 154).

***СТАРИИ** *див.* **СТАРЫИ.**

***СТАРИЙ МАНЄВ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Маниво: а што матка и⟨а⟩ша держит отчину и⟨а⟩шу и села Манєв, и другий старий Манєв (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *знах. одн.* **старий Манєв** (1463 *AS* I, 55).

***СТАРИНА** *див.* **СТАРЫНА.**

СТАРИНКИ *мн.* (1) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві):* и што былъ Глѣбъ Борисовой жонѣ за вѣно далъ дворецъ свой, на имя Старинки... и мы въ тотъ дворецъ... Глѣбу дали увязанье по близкости жоны его (Вільна, 1495 *РИБ* 620).

ФОРМИ: *наз.* **Старинки** (1495 *РИБ* 620).

СТАРИЦА, СТАРИЦѢ *ж.* (3) монахиня: мы илїа воєвода... знаменито чиним... оже далъ свАтопочившыи родитель нашь... за свою дшоу монастирю... гдє єст антонида старица, єдно село на сочавѣ (Сучава, 1439 *Cost* II, 46); а кому съ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ище(т) и(х) прА(д) старицѣ, алибо прА(д) свои моужи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старица** 1 (1439 *Cost.* II, 46); **старицѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. ор.* ище(т) прА(д) **старицѣ** 1 (1453 *Cost.* II, 462).

СТАРИЩЫНЪ *прикм.* (1) ◇ с т а р и щ ы н ъ д в о р є ц ь (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* а подлѣ то(г) дворища двѣ дворищы штожь оць єго коупилъ оу старищычєвъ на имА печенчы... а дроугоє гдѣжь былъ старищынъ дворєць (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старищынъ** (1451 *ДГШХ*).

***СТАРИЩЫЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а подлѣ то(г) дворища двѣ дворицы штожь оць єго коупилъ оу старищычєвъ (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *род. мн.* **старищычєвъ** (1451 *ДГШХ*).

СТАРЇИ *див.* **СТАРЫИ.**

СТАРОДАВНА *див.* **СЪСТАРОДАВНА.**

***СТАРОДУБСКИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Сє Азъ кнА(з) алєксандъ (!) патрикѣєви(ч) стародуб(с)ки знамєни(т) чинимы... ажє слюбую и слюби(л) єсми... по смерти на(ш)го г(с)дрА вєликого кнА(з) витовта нє искати ми иныхъ господарєвъ мимо нашє(г) милого господарА кролА влодислава пол(с)кого (б. озера Круди, 1400 *Р* 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стародуб(с)ки** (1400 *Р* 62).

***СТАРОДОУБЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Чернігово-Сіверській землі)* Стародуб: И повела нас пани ВасилєваА верхъ речки... до Стародоуба (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стародоуба** (1478 *AS* III, 17).

***STAROZITHNIJ** *прикм.* (1) (*стч.* starožitný, *стп.* starożytny) *(похилий за віком)* старий: Tho wiwył Woczicz so starozithnimy liudmy thutho (!) zemliu (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *ор. мн.* **starozithnimy** (1413 *GL* 48).

! СТАРОНА *див.* **СТОРОНА.**

СТАРОСТА *ч.* (242) **1.** *(урядовець, що очолював адміністративну одиницю)* староста (43): А што пакъ ты єсмы пѣнАзи выдавали панъ староста творъянъ взАлъ на твоє потребы Л̃ гривєнъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а на то свѣдковє, панъ жюржь староста, панъ михаило дорогунскыи (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а до тих люди що соут оу тѣх села (!) аби нє имали дило ни єдин наш боАрин, ани старости от Цѣцина (Сучава, 1481 *BD* I, 257); И также про дило и про кривды границам от обох сторон, мы имаємо лишити на старостах хотинскых и черновскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

2. *(у Польщі — представник короля, який очолював окрему адміністративно-територіальну одиницю; у Великому князівстві Литовському — представник княжого управління)* староста (182): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ... такъ же и заказникомъ и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); А свѣдци на то гринко панъ староста подольскии смотрицкии воєвода рогозка (Смотрич, 1375 *Р* 20); а сє Азъ па(н) пєтрашь староста галицкыи и снАтинскы свѣдочю.. нжє пришедъ пєред мА васко мошенчичь и позвалъ коундрата борсничА о границю о вашичиньскоую (Галич, 1401 *Р* 65); А при том были... кнАз Борис Глинский, а пан Ластавский староста каменицкий (Київ, 1437 *AS* I, 34); А дали есмо... сестреницы паиа Немирина, старосты Луцкого, зверху выписаное имѣнье... вѣчно и непорушно (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21); Старосте Луцькому, маршалъку Волынъское земли, пану Петру Яновичу (Краків, 1489 *РИБ* 137); Старостѣ луцкому ... князю Семену Юревичу (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55); а староста каменецкїи тыж абы имал моц от своєго господарѣ... над каждым от подданных... оучинити справєдливєст людєм и подданним нашим (Гирлов, 1499 *BD* II, 424); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій, староста Городенскій... и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

3. *(начальник центрального управління галицько-волинськими землями, що входили до складу Польщі)* генеральний староста (17): А на то послуси панъ староста рускоѣ земли ота пилєцкии воєвода цтиборъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); исталосА при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) (Львів, 1370 *Р* 18); ино оузрѣвшю (!) невиность мою вАцнєць (так.— *Прим. вид.*) староста рускии наивышьи и па(н) михалъ бучАтскии... выбавили мА... ис того нАтьства и со всєго злого (Черняхів, 1435 *Р* 132); мы александръ воєвода... знаменито чини(м)... ожъ єсмо просили вєлеможны(х) паны... то є(ст), панъ андреи ондрѣво(ш) исъ игровоА, воєво(д) и староста оусєи земли рускои посполитои, па(н) янъ чашникъ галицкого... иже мы слюбуємъ... служити королю єго мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

ФОРМИ: *наз. одн.* **староста** 130 (1359 *Р* 10; 1375 *Р* 20; 1390 *Р* 175; 1407 *Р* 72; 1420 *ПГАГ*; 1435 *Р* 132; 1451 *Р* 159; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **старо(ст)** 1 (1448 *Р* 149); **! старосто** 1 (1399 *Р* 59); **! stharstha** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *ск. н.* **стар, ста(р), с(т)** 3 (1496 *ВМКФС*; 1498 *ГВКОО*; 1499 *ВФ*); *зам. род.* вѣра (ньоупоминати) **староста** 2 (1411 *Cost.* I, 84; 1458 *Cost.* II, 815); *род. одн.* **старосты** 21 (1370 *Р* 18; 1408 *Cost.* I, 61; 1420 *Cost.* I, 136; 1436 *Cost.* I, 481; 1451 *Р* 157; 1470 *BD* II, 310; 1475 *AS* I, 70; 1487 *AS* I, 86; 1494 *AS* I, 102; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **старости** 9 (1455 *Cost.* II, 769; 1473 *BD* I, 184; 1475 *BD* I, 203, 206; *Cost. D.* 4; 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154; XV ст. *ВС* 8 зв.; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 424); *дав. одн.* **старостє, старосте, staroste, starostie** 16 (1388 *ZPL* 105; 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 72; 1487 *АМЛ*; 1488 *РИБ* 424; 1489 *РИБ* 437; 1490 *ЗХП* 136; 1491 *AS* I, 97; XV ст. *ВС* 38 зв.; 1499 *ВФ* і т. ін.); **старостѣ** 8 (1449 *АЛМ* 8; 1458 *Cost.* II, 815; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1469 *AS* I, 64; 1475 *AS* I, 71; 1495 *АЛРГ* 55; 1499 *АЛМ* 36); **старосты** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. одн.* **старосту** 5 (1411 *Р* 77; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1430 *Р* 116; 1499 *BD* II, 450); **! старосты** 1 (XV ст. *ВС* 38); *ор. одн.* **старостою** (1366 *Р* 12; 1449 *Cost.* II, 746; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 292; 1463 *AS* I, 54; 1467 *СП* № 13; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; XV ст. *ВС* 8 зв., 33 зв., 38; 1488 *РИБ* 424); *місц. одн.* **при старости** 3 (1435 *Cost.* II, 679; бл. 1458 *Р* 168); **при старостѣ** 1 (1369 *ПСЧК*); **о старосте** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); *наз. мн.* **старости, старост⟨и⟩** 10 (1466 *BD* I, 95; 1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 256, 257; 1499 *BD* II, 424, 425, 444); **старосты** 3 (XV ст. *ВС* 13 зв.; *СЯ* 9 зв., 43 зв.); **старосте** 1 (1470 *BD* I, 153); *зам. род.* вѣра... **старости** хотинсци

2 (1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); вѣра... **старостѣ** хотинскіи 1 (1473 *ШКН* 165); *зам. дав.* казали **старосты** наши(м) 1 (1457 *Cost.* II, 810); *род. мн.* **старост** (1499 *BD* II, 424); *зам. місц.* лишити на **старост** хотинскых 1 (1499 *BD* II, 424); *дав. мн.* **старостамъ, старо⟨ст⟩ам** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1498 *BD* II, 412; XV ст. *BC* 16; 1499 *BD* II, 443); *ор. мн.* **старостамы** (1499 *BD* II, 424); *місц. мн.* **на старостах** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще **СТАРОСТѢ.**

***СТАРОСТЄСКОУЛЪ** *див.* **СТЪРОСТЄСКОУЛ.**

СТАРОСТИН *див.* **СТАРОСТИНЪ.**

СТАРОСТИНАѦ *ж.* (2) (*стп.* starościna) дружина старости: била нам чолом и повѣдила перед нами пани Олнзароваѧ Шиловича, старостинаѧ лоуцкаѧ пани Федка, штож пан єє староста луцкий... пан Олизар Шилович падчерицы своей... дал и записал по животе паней своей нмѣне Хоцен (Луцьк, 1487 *AS* I, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старостинаѧ** (1487 *AS* I, 87, 240).

СТАРОСТИНЪ, СТАРОСТЫНЪ, СТАРОСТЇНЪ, СТАРОСТИНЬ, СТАРОСТИН *прикм.* (15) (*який належить старості або стосується старости*) старостин: а писалъ грамоту писарь пана старостынъ дьякъ изъ болестрашичь (Перемишль, 1359 *P* 10); а тому свѣдъци панъ миколаи стпичeникъ... воитоко пана старостинъ бра(т) никлесъ (Галич, 1418 *P* 89); А при том был... пан Матвей дворѧнин пана старостин (Луцьк, 1487 *AS* I, 86—87).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старостинъ, старостїнъ, старостинь, старостин** 7 (1369 *ПСЧК*; 1413 *GL* 48; 1418 *P* 89; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; XV ст. *СЯ* 43; 1487 *AS* I, 87); **старостынъ** 1 (1359 *P* 10); *дав. одн. ч., с.* **старостїноу** (XV ст. *BC* 8, 30; 1413 *GL* 48); *місц. одн. ч.* **на старостѣнѣ** (1421 *P* 92); *наз. одн. ж.* **старостїна** (XV ст. *BC* 35 зв.); *знах. одн. ж.* **старостиноу, старостїнѫ** (XV ст. *BC* 34).

***СТАРОСТИЧЬ** *ч.* (2) (*особова назва*): а панове наши по именю... пань михоу(л) старости(ч) па(н) сина хоти(н)скы (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... оуноукове Михоула Старостича... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старости(ч)** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **Старостича** (1491 *BD* I, 458).

Див. ще **СТЪРОСТЄСКОУЛ.**

СТАРОСТЇНЪ *див.* **СТАРОСТИНЪ.**

! СТАРОСТО *див.* **СТАРОСТА.**

СТАРОСТЫНЪ *див.* **СТАРОСТИНЪ.**

СТАРОСТѢ, СТАРОСТѦ *ч.* (5) **1.** (*урядовець, що очолював адміністративну одиницю*) староста (4): А на то єст мартоуріа... пан Станчоул... п. Влаикул старостѧ хотинск⟨и⟩ (Сучава, 1470 *BD* I, 150); а на то є(ст) велика марторїа са(м)... Стефа(н) воєво(д)а... па(н) влаику(л) старостѣ хоти(н)скы(и) (Васлуй, 1474 *РГС*).

2. (*у Польщі — представник короля, який очолював окрему адміністративно-територіальну одиницю*) староста (1): мы романь воевода... чинимо знаменито... оже тотъ истинныи нашъ милыи отецъ панъ дидрихъ боучаскыи, старостѣ подольскою земли и каменскомоу... слюбилъ ми и записалъ сѧ стоѧти подли насъ съ оусєю своєю радѣ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старостѣ, старостѧ** (1448 *Cost.* II, 305; 1470 *BD* I, 150, 156; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС*).

Див. ще **СТАРОСТА.**

! STHARSTHA *див.* **СТАРОСТА.**

СТАРУНЯ *ж.* (2) (*назва села у Галицькій землі*) Старуня: Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Некрину, дали єсми имь двѣ селѣ на имя село Старуня, а другоє село Новоє (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Старуня** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

***STARCZYCZ** *ч.* (2) (*особова назва*): i my tuiu zemlu Chomczynskuiu dali Hrydku a Danilu Starczyczom (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Starczyczy** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *дав. мн.* **Starczyczom** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

СТАРШИИ, СТАРШЫИ, СТАРШЇИ *прикм. в. ст.* (22) **1.** (*за віком*) старший (8): а що єсмо имѣли листы записани о(т) нашего господарѧ, о(т) королѧ... противъ нашего брата старшего, илїѧша воєводы... ты(х) листовь... не може(м) и(х) наити (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); О братоу старшомъ которы(и) замєшькаєть запіса(н) (!) (XV ст. *BC* 7); а тот город Вишневѣць и со всими тыми селы... достали сѧ брат⟨у⟩ моему старшему (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

2. (*за становищем у суспільстві, у феодальній ієрархії*) старший (2): купилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка... дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *P* 15); а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *PEA* III, 35);

(*у знач. іменника*) старший (4): а дасть ли ми коро(л) его млсть и потверде(т) (так.— *Прим. вид.*) держѧниє прореченыхъ гродовъ... до моего живота и ѧзь ислюбую... по(д) тою присѧгою... ижь не оставлю на тыхъ городѣхъ иного воєво(д)... а никоторого старьшего по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣре(н) быти королеви его млсть (Кременець, 1434 *P* 131); а они стали и боуръмистръ и съ старшими оузѧли тыє паробъци (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

3. (*шанобливий епітет*) старший (8): мы имаемъ нашомоу старшомоу великомоу кнѧзю казимироу прыѧти и єго доброго смотрѣти (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); и потомь єсмо не даючи сѧ оу право пристоупили єсмо с обоу сторонъ оу єднанье промежи старшихь приѧтелей нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старшии, старшїи** 2 (1368 *P* 15; XV ст. *BC* 15 зв.); **старшыи** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *род. одн. ч.* **старшего, старьшего** 2 (1434 *P* 131; 1435 *Cost.* II, 679); **старшого** 1 (1442 *Cost.* II, 716); *дав. одн. ч.* **старшемоу, старшему** 6 (1435 *Cost.* II, 679; 1445 *Cost.* II, 726; 1482 *AS* I, 81); **старшомоу** 2 (1442 *Cost.* II, 716); *знах. одн. ч.* **старшего** (1435 *Cost.* II, 679); *ор. одн. ч.* **старшимъ** (1442 *Cost.* II, 716; 1445 *Cost.* II, 725); *місц. одн. ч.* **о старшомъ** (XV ст. *BC* 7); *род. мн.* **старшихъ, старшихь** (1482 *AS* I, 79; 1499 *PEA* III, 35); *ор. мн.* **старшими** (XV ст. *BC* 15; 1481 *BD* II, 365).

Див. ще **СТАРЕЙШИЙ.**

Пор. **СТАРЫИ.**

СТАРЫИ, СТАРЇИ, СТАРЫ *прикм.* (501) **1.** (*який досяг старості*) старий (15): а на то вѣра... пана иона старого о(т) ворона (Сучава, 1403 *ДГАА*); жалова(л) на(м) боѧринъ смоле(н)ски(и)... на бра(т)ю свою на степана є(р)молича а на старого Мисютича а на Ивашка И(л)ича, што(ж) они не хотѧ(т) єму у во(т)чине дѣленицы дати (Вільна, 1495 *БСКИ*); И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты вышеписанныи пинѣзи... оу роукы... сыном старого Гажа, оуноуком старого Петра Берти (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

2. (*давно встановлений, давно запроваджений*) старий (26): тако(ж) по д̃ гро(ш), да платѣ(т), ка(к) старїи законъ бы(л) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); Из обычая и права всѧкого старого такъ бывало хто прода(л) дѣди(ч)ство комоу имелъ єго боронить о (!) нагабанїя три лѣта и три мц̃и (XV ст. *СЯ* 42); А також коупцем... да єст им слободно... ходити и торговати, заплативше правоє своє мыто по старому законоу и по старому складоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*такий, що давно з'явився, побудований, створений і т. ін.*) старий (38): а по старымъ дорогамъ гостємъ поити куда хочеть (б. м. н., 1366 *P* 14); а коу томоу придаль єсми на тоую црквь... землю пашноую... поченши о(т) стго озера... по закопци старыи (Перевали, 1440 *P* 142);

основана быс црквь прстыа бдца печрскаа на старом основаніи (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129); А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, мынаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами (Краків, 1487 *РИБ* 226—227); А хотар томоу... селоу... да єст... на копаноу могилоу, от толѣ на староую могилоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148);

(про землю) давноосвоєний, оброблений (4): да нє имаютъ николи оуспоминати иліашевы сынове... о то(м) вышеписанномъ хотари, половина що къ бълне(щ)ем (sic.— *Прим. вид.*) прислушаєтъ... и полє оусє и стараа царина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131—132); и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы... новинъ с пол старыхъ не причинивали (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

3. *(який був перед тим, раніше)* колишній, попередній, старий (397): тогды пожадал єсть, оу нас слуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвєрдили... иных старых кнАзии листов (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо... нашє село надѣево... со всѣмъ оужиткомъ како к нему из вѣку прислушАло старыми границАми (Львів, 1399 *P* 59); а хотарь тѣмъ сєломъ по старому хотару со оусихъ сторонъ (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имаε(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати... ктороу(ю) оудила(л) отець єго мл(с)ти, стары коро(л) небо(ж)чи(к), дидови нашем(у) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); И они подали светки — старого войта Луцкого Труша, а мѣщанина Луцкого Сенка (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); А хотарь имь по старомоу хотароу... по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

4. *(вищий за родовим старшинством, впливовістю і т. ін.)* старий, старший (4): а нашъ господаръ... и рада усѣ старая и молодая, такожъ имають подли на(с) стати и боронити на(с) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); мы Стефань воєвода... вызнавамы... ажє мы и слюбоуємь (!)... и съ оусими нашими паны, и старыми и молодыми,.. великомоу кнАзю литовскомоу... абыхомь верни... были (Сучава, 1468 *BD* II, 301); бояринъ старїи (1), ⟨бояринъ, болѣринъ⟩ старыи (6), старыи бояринъ (1) *див.* **БОЯРИНЪ**.

5. *(який користується повагою, довір'ям)* поважний (8): Tohdy Burgrabia Michał... so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu od Bludnik hranicza (Галич, 1413 *GL* 48); И они подали светки... мѣщанина Луцкого Сенка и иныхъ мѣщанъ Луцкихъ старыхъ (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

◇человєкъ старыи (1) *див.* **ЧЄЛОВѢКЪ** 4.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **старыи, стары(и)** 6 (1435 *Cost.* II, 687; 1448 *Cost.* II, 362, 737; бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1499 *АЛРГ* 94); **стары** 4 (1439 *Cost.* II, 52; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 771; 1468 *BD* II, 301); **старїи** 3 (1448 *Cost.* II, 741; 1463 *Cost. S.* 45; 1492 *Cost. S.* 162); **! стыры** 1 (1452 *DIR«A»* 500); *род. одн. ч., с.* **старого, старо(г), старо⟨го⟩** 25 (1403 *ДГАА*; 1411 *Cost.* I, 85; 1443 *Cost.* II, 145; 1445 *Cost.* II, 219; 1461 *BD* I, 45; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1479 *BD* II, 351; 1488 *BD* I, 361; 1490 *BD* I, 434; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **стараго** 6 (1457 *BD* I, 4; 1462 *BD* I, 66; 1466 *BD* I, 105; 1484 *BD* I, 279; 1489 *BD* I, 376; 1493 *Cost. S.* 175); *дав. одн. ч., с.* **старомоу, старому, ста⟨ро⟩моу** (1411 *DIR«A»* 439; 1424 *Cost.* II, 956; 1433 *Cost.* I, 361; 1443 *Cost.* II, 149; 1458 *DIR«A»* 512; 1469 *BD* I, 134; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 356; 1493 *BD* II, 3; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *знах. одн. ч.* **старого** 5 (1468 *BD* II, 302; 1488 *ДГСПМ*; 1495 *АЛМ* 88; *БСКИ*); **старїи** 4 (1473 *BD* I, 184; 1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 63, 64); **старый** 1 (1443 *P* 145); **стары** 1 (1452 *Cost.* II, 422); *ор. одн. ч., с.* **старымъ, стары(м)** 6 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 317; 1432 *Cost.* I, 331; 1452 *Cost.* II, 422); **старимъ, старнмь** 5 (1429 *Cost.* I, 269; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 364; 1449 *Cost.* II, 386; 1491 *BD* I, 449); *місц. одн. ч., с.* **по (на, оу) старомъ, старомь, старом, старо(м)** 9 (1440 *P* 142; 1443 *Cost.* II, 149, 156; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 272; 1465 *АкВАК* III, 4; бл. 1470 *ОБРН* 129; 1493 *Cost. S.* 176; 1499 *BD* II, 148); **по старимъ, старим** 2 (1433 *Cost.* II, 594; 1491 *BD* I, 464); **по стары(м)** 1 (1435 *Cost.* I, 424); **по старомоу** 1 (1473 *BD* I, 190); *наз. одн. с.* **староє** (1437 *Cost.* I, 515; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261; 1494 *BD* II, 35, 37); *знах. одн. с.* **староє** (1445 *P* 150; 1452 *Cost.* II, 422; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1472 *BD* I, 169; 1490 *BD* I, 392); *наз. одн. ж.* **стараа, старая** (1435 *Cost.* II, 687; 1443 *Cost.* II, 131, 132); *род. одн. ж.* **старои** (1440 *DIR«A»* 433; 1470 *BD* I, 152); *дав. одн. ж.* **старой** (1478 *AS* I, 76); *знах. одн. ж.* **староую, старую** (1400 *Cost.* II, 619; 1413 *P* 83; 1421 *P* 96; 1430 *P* 116; 1499 *BD* II, 148); *ор. одн. ж.* **старою** (1435 *Cost.* II, 686; 1462 *BD* II, 289; 1495 *BD* II, 63); *місц. одн. ж.* **по старои** (1489 *BD* I, 374); *наз. мн. ч.* **старыи** 1 (1448 *Cost.* II, 313); **старїи** 1 (1435 *Cost.* II, 689); **стары** 1 (1462 *BD* II, 289); *наз мн. с.* **! тараа** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *род. мн.* **старыхъ, старых, стары(х)** 13 (1361 *AGZ* 6; 1433 *Cost.* II, 651; 1453 *Cost.* II, 765; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 289, 292; 1468 *BD* II, 301, 302; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; XV ст. *ВС* 10; 1496 *ОПВВД*; *ПДСВВ*); **старих** 4 (1484 *BD* I, 285; 1493 *BD* II, 3); **! старєи** 1 (1361 *AGZ* 6); *дав. мн.* **старымъ, старымь, ста⟨ры⟩мь, старым, стары(м)** 18 (1366 *P* 14; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 173; 1433 *Cost.* I, 353; 1445 *Cost.* II, 219; 1452 *Cost.* II, 426; 1453 *Cost.* II, 472; 1462 *BD* II, 289; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BAM* 62 і т. ін.); **старимъ, старим, стари(м)** 5 (1432 *ДГВІН*; 1433 *Cost.* I, 350; 1484 *BD* I, 278; 1490 *BD* I, 434); **! старо(м)** 1 (1428 *Cost.* I, 218); **! хотары(м)** 1 (1423 *Cost.* I, 154); *знах. мн.* **старых** (XV ст. *СГЧА*); *знах. мн. ч.* **старыхъ** 5 (1445 *P* 150; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1495 *АЛМ* 88); **старыи** 3 (1420 *Cost.* I, 135; 1440 *P* 142; 1462 *BD* II, 285); *ор. мн.* **старыми, ⟨стар⟩ыми** 70 (1399 *P* 59; 1403 *ДГАА*; 1414 *DIR«A»* 441; 1428 *Cost.* I, 206; 1438 *Cost.* II, 15; 1445 *Cost.* II, 212; 1448 *Cost.* II, 305; 1453 *Cost.* II, 496; 1487 *РИБ* 227; 1498 *ГВКОО* і т. ін.); **старими, ⟨с⟩тарими, стар⟨и⟩ми** 38 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 221; 1434 *Cost.* I, 386; 1445 *Cost.* II, 231; 1455 *Cost.* II, 544; 1458 *BD* I, 20; 1467 *BD* I, 122; 1472 *BD* I, 170; 1488 *BD* I, 345; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **старимы, starimy** 5 (1413 *GL* 48; 1460 *Cost. S.* 41; 1495 *ПГВСР*; 1499 *BD* II, 144, 167); **staremy** 1 (1413 *GL* 48); **! староми** 1 (1442 *Cost.* II, 101); *місц. мн.* **в стары(х)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***СТАРИЙ МАНЄВ.**

Пор. **СТАРЕЙШИЙ, СТАРШИИ.**

СТАРЫНА *ж.* (3) *(давно встановлений порядок, закон)* давній звичай (1): и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы... а сѣна четыры стырты ставять, и на Усоячи ѣзъ забивають старына жъ, а варейнинахъ не бывало, то имъ, господару, новина жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); из старины (1) віддавна, з давніх-давен: И благословляю вашу милость, чтобы есте о томъ опѣканье имѣли... и ничего церъковного не брали, занъ же дей изстарины тои Божей церкви и попомъ ее ни отъ кого обидъ не чинилося (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); по старине (1) по-давньому, як було раніше: а обрубъ земляный тому именицу моему Лопавшомъ по старине (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **старына** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *род. одн.* **старины** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *дав. одн.* **старине** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***СТАРЫШИИ** *див.* **СТАРШИИ.**

***СТАРѢИШИИ** *див.* **СТАРЕЙШИЙ.**

***СТАТ** *ч.* (2) майно, скарб, статок: А што был узялъ пенезей тридцать гривенъ у Игнатка Путивельского за мой стат... и я тых пенезей не взялъ у Игнатка (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стат** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Див. ще ***СТАТОКЪ.**

СТАТИ[1], **СТАТÏ** *дієсл. недок. і док.* (65) **1.** *док.* прибути, з'явитися, стати (16): по ишествьи стго дха литовьскимъ кнѧземъ стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6); а кто на рокъ не станеть… тотъ стратилъ (Галич, 1401 *Р* 65); и княз Михайло самъ к Луцъку на съем приехалъ, а п. Михайло Маскевичъ передо мъною сталъ тутъ же (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); а не стане(т) ли виноватыи къ правѫ а пово(д) станеть алюбо слѫгѫ пошлеть тогды виноватыи изостане(т) винѣ двема волы (XV ст. *ВС* 17 зв.); И мы… рокъ есмо положили теши его передъ нами стати на запусты на наши великіи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); къ правоу стати (2), стати къ правоу (2), стати на правѣ (1) *див.* **ПРАВО**[1].

2. *док.* (між кого, від кого кому, на кого і без додатка) (*випасти*) статися, трапитися (між ким, з ким) (7): оу другомъ пакъ лѣтѣ стала межи на(с) замѧтнѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); тежь то изволи(л) есмы ему аж бы его аж бы коли нѣкотораѧ пригода ему ста(л) тогды има то село замѣни(т) (Львів, 1399 *Р* 59); а… коли бы стала какаа налога на александра воево(доу), а о(н) штобы не иска(л) иную сторону, але щобы пришо(л) до королевскои земли (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770); А отъ мене коли змолышъ и отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станеть… а о томъ деле коли ѧ боудоу ведати… к тобе исъ птичею языкъ вести не пошлю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

3. *док.* (без додатка) статися, відбутися, мати місце (3): stalo poth liethy narozenya Chrystowa tysiacza lith trista lith dewiatdesiatho lito pyatoho litha (Глиняни, 1395 *GL* 166); Въ соуботоу, въ день свѧтого Францишка… снемь посполиты… под Хотинем был и сталь и чинень (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

4. *док.* стати, зупинитися (7): тоти старци.. стали оу великого крихова (Зудечів, 1413 *Р* 83); и мы там ехали и стали есмо на той Мошеницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а они стали и боуръмистръ и съ старшими оузѧли тые паробъцы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

5. *недок.* (подлі кого, проти кого, проти кому, за ким, з ким) стояти (за кого), заступатися (за кого, що), захищати (кого, що) (18): а николи сѧ роздѣлити… и с крольвьствомъ польскимь… посполу стати противу іхъ неприѧтелемъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); а нашъ господаръ, кроль, короуна и рада… такожъ имають подли на(с) стати и боронити на(с) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); тако слюбили нам, Стефаноу воеводи, оборонити нас завжды… и заоужды подли нас и ис намы стати и помочи нам давати против того тоурецкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

6. *док* (з ким проти кого) виступити (проти кого), стати (на кого) (1): мы па(к) не поспѣли есмо и спрѧтати всеѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ есть и с тыми стали есмо противъ того аксака (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

7. *док. (лише у формі 2 ос. нак. способи)* здійснитися, сповнитися, статися, хай буде (1): Во имѧ бь(ж)е ста(н) (Львів, 1399 *Р* 59).

8. *док.* настати, початися (2): а коли миръ станеть юрью кнѧзю города лишитисѧ (б. м. н., 1352 *Р* 6); коли пак стала валка оу земли и они пошли под лес к Ступну на речкоу на Любов (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

9. *док. (лише у 3 ос. одн.)* як належить, як подобає (1): имае(м) имъ заплатоу всю заплатити, яко(ж) и(м) право скаже(м) (!) и на ку(м) стане(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

10. *док. (у знач. допоміжного дієслова)* стати (2): берди давыдъ ти кнѧ(з) головнии мои были слуги и тии стали намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати… моему милому гдрю королю двѣ стѣ гривенъ рускихъ (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*);

◇стати на мир (1) помиритися, погодитися: А пан Пєтръ еще придал Илцѣ за тое село м҃ злат татарскых; и стали на вѣчны мир (Сучава, 1473 *BD* I, 186—187); стати на томъ (1) домовитися (про що): и стали есмо на томъ, аже имаемъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729).

ФОРМИ: *інф.* **стати, статї, ста(ти)** (1352 *Р* 6; 1393 *Cost.* II, 608; 1395 *Cost.* II, 612; 1402 *Cost.* II, 623; 1439 *Cost.* II, 714; 1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 289; 1498 *АЛМ* 169; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сталъ, стал, сталь** (1369 *ПСЧК;* 1401 *Р* 66; 1467 *BD* II, 297; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *3 ос. одн. ж.* **стала, ста(л)** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1444 *AS* I, 42; 1445 *Cost.* II, 729); *3 ос. одн. с.* **стало, stalo** (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *GL* 166; 1499 *BD* II, 447); *1 ос. мн.* **стали есмо** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1444 *AS* I, 42; 1445 *Cost.* II, 729); **сталї** 1 (1421 *Р* 95); *3 ос. мн.* **стали, сталї** (1392—1393 *РФВ* 170; 1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95; 1473 *BD* I, 187; 1481 *BD* II, 365); *майб. 1 ос. одн.* **стану** (1398 *ЗЛЕІК*); *3 ос. одн.* **станеть** 7 (1352 *Р* 6; 1401 *Р* 65; XV ст. *ВС* 13 зв., 17 зв., 18; 1484 *ЯМ*); **стане(т)** 7 (XV ст. *ВС* 16 зв., 17 зв.; 1457 *Cost.* II, 810); **! станетьть** 1 (XV ст. *ВС* 10); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы (ижбы)… сталъ, ста(л)ъ** (XV ст. *ВС* 8 зв.; 1404 *Р* 68); *3 ос. одн. ж.* **бы (ажбы, коли бы) стала, ста(л)** (1399 *Р* 59; 1445 *Cost.* II, 729; 1455 *Cost.* II, 770); *3 ос. мн.* **абы… стали** (1462 *BD* II, 289, 290); *нак. сп. 2 ос. одн.* **ста(н)** (1399 *Р* 59).

Див. ще ***СТАТИ СѦ, СТОЯТИ**[1].

***СТАТИ**[2] *дієсл. док.* (4) встати, підвестися: тогды влдка началъ вказовати и рѣклъ стана (!) такъ милии панове то есть црквная землѧ (Погоничі, 1422 *Р* 97); И ставши ⟨п⟩ан Тадорь писар и заплатил тото село оусе готовими пинѣзми (Сучава, 1464 *BD* I, 83); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нареченыи де(н) и присѣгла прѧ(д) нами… аже ива(н) ись своими братїами нѣ(ст) оунукы ку(п)чичеви (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **stal** (1465 *GL* 176); *дієприсл. перед.* **ставши** 2 (1464 *BD* I, 83; 1474 *РГС*); **! стана** 1 (1422 *Р* 97).

Див. ще **ОУСТАТИ 1.**

***СТАТИ СѦ** *дієсл. док.* (44) **1.** (над ким) (*несподівано*) статися, трапитися (з ким) (2): а его, бже не даи, аж бы сѧ що стало над нами самыми, алибо над нашими паны, а землѧмъ миръ правы держати и вѣчны (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а бож⟨е⟩ того не дай, ажбы сѧ што мѣло надо мною стати, тогды до моеѣ отчины до Голчѧ не имають ничого имѣти братя моя ни ближнии моѣ (Острог, 1466 *AS* I, 60—61);

(кому) учинитися, статися (4): а хто то наше прїказанье переступїть то(т) име(т) па(н)у того села щкодоу его платїти… што сѧ емоу щкоды сталї з вїною еї (XV ст. *ВС* 28); Бо и теперъ послали есмо нашого посла Костю… до великого князя московъского, ради тоежъ прыгоды вашей милости, што отъ него вамъ стала ся (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

2. (між ким, з ким і без додатка) статися, відбутися, мати місце (16): В лѣто… ста(л) сѧ соу(д) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); исталосѧ подъ державою великого кролѧ краковьского казимира (Львів, 1370 *Р* 18); добрыхъ людии прьязнью исталасѧ торгувлѧ межи добрыми людми… и межи крилошаны стго ивана (Перемишль, 1378 *Р* 25); Stało sia jest, i dano, w Łucku (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а то сѧ стало оу снѧтинѣ (Снятин, 1424 *Р* 100); А за никотори неоуспомнѣныи рѣчи, щож колижъ (*в ориг.* голижъ.— *Прим. вид.*) състали (!) оу Басарабехъ или боуд где… тии рѣчи и ни жадноую меръзечкоу не имаем оусъпомѣноути, николи иа вѣкы вѣчныя (Сучава, 1460 *BD* II, 270); а кажеть, ажъ онъ тому не радъ былъ, што которыи дела нине вамъ съ нимъ такъ стали се (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

3. *(лише у формі 2 ос. одн. нак. способи)* здійснитися, сповнитися, статися, хай буде (15): Wo ime bożie stansia

(Луцьк, 1388 *ZPL* 103); оу бжиє имѧ стань сѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Во имя Божїе стânся (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Во имя Боже станься (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2).

4. (кому від кого) добитися (чого від кого) (1): какъ же розоумеемъ на томъ твоєє милости посольстве, отъ него ничого се намъ не стало, и въ тыхъ речахъ о чомъ твоя милость до него всказалъ, того намъ ничого не оправилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413).

5. надійти (1): коли(ж) ємоу оу ты(х) лете(х) заплата сѧ не стала мы сказоуємь то оупокоєное держанїє... на веки вѣчныи держїть (XV ст. *BC* 22).

6. *(у знач. допоміжного дієслова)* статися (1): ка(к) боръздо жалоба станетсѧ деди(ч)на тогды соудья алюбо по(д)соудо(к) мають на(м) сказать тоую жалобу (XV ст. *BC* 12 зв.);

◇ божа воля станет ся (2), станет сѧ волѧ божѧ (2) *див.* **БОЖЇИ.**

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... стати** (1457 *Cost.* II, 810; 1466 *AS* I, 60); *перф. 3 ос. одн. ч.* **стал ся, ста(л) сѧ** (1369 *ПСЧК*); *3 ос. одн. ж.* **исталасѧ** 2 (1370 *P* 18; 1378 *P* 25); **сѣ стала** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **сѧ... стала** 1 (XV ст. *BC* 22); **се... стала** 1 (1498 *BD* II, 413); **стала ся** 1 (1499 *BD* II, 449); **стала се** 1 (1499 *BD* II, 447); **! стало(с)** 1 (XV ст. *BC* 27); *3 ос. одн. с.* **исталосѧ** 2 (1370 *P* 18); **сѧ стало** 2 (XV ст. *BC* 31; 1424 *P* 100); **стало сѧ** 1 (1499 *BD* II, 448); **стало се** 1 (1498 *BD* II, 409); **се... стало** 1 (1498 *BD* II, 413); **stało sia jest** 1 (1388 *ZPL* 108); *3 ос. мн.* **стали се** 2 (1499 *BD* II, 448); **сѧ... сталї** 1 (XV ст. *BC* 28); **! състали** 1 (1460 *BD* II, 270); *майб. 3 ос. одн.* **станеть ся** 1 (1498 *BD* II, 409); **ся... станеть** 1 (1499 *АСД* VI, № 3); **станетсѧ** 1 (XV ст. *BC* 12 зв.); **сѧ станет** 1 (1488 *AS* I, 88); **сѧ...станет** 1 (1489 *AS* I, 89); **! станет** 1 (1489 *AS* I, 89); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы сѧ... стало** (1445 *Cost.* II, 726; 1457 *Cost.* II, 810); *нак. сп. 2 ос. одн.* **стан сѧ, стânся, станъ ся, стань сѧ, станься, stansia** (1388 *ZPL* 103; 1393 *Cost.* II, 607; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *P* 86; 1433 *P* 120, 124; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *AS* I, 239; 1488 *AS* I, 241; 1492 *AS* I, 244; 1499 *АСД* VI, 2); **и станесѧ** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще **СТАТИ** [1].

СТАТЇ *див.* **СТАТИ** [1].

***СТАТОКЪ** *ч.* (6) майно, скарб, статок: А челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); стефа(н) воєвода ... присла(в)ши люди свои таино горо(д) нашъ брѧславль зжогъ и лю(ди) многїи головами в поло(н) пове(л) и(з) ста(т)ки и(х) побра(л) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); а естли который с тыхъ не хотел ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши (*в ориг.* и онставивши.— *Прим. вид.*) имѣне едь прочь зо всимъ своимъ статкомъ (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *ор. одн.* **статкомъ** (1499 *AS* I, 118); *знах. мн.* **статки** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *АЛМ* 159); *ор. мн.* **статъки, ста(т)ки** (1495 *ПЛПС;* 1496 *ПЧФГ* 36).

Див. ще ***СТАТ.**

СТАТОЧНО *присл.* (1) (*стч.* statečně, *стп.* statecznie) стало, постійно: тоє оусе вышеписанное слоубоуємо здержати... и полнити вѣрно и стато(ч)но (Хотин, 1455 *Cost.* II, 775).

***СТАТОЧНЫИ** *прикм.* (3) (*стч.* statečný, *стп.* stateczny) **1.** сталий, незмінний (1): А по наше(м) животѣ, кого бъ (!) изберe(т) быти г(с)даре(и) (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи земли... то(т) абы имь непоруши(л) нашего даанїа... але абы ему оутвырди(л)... зану(ж) есми ему дали за его вѣрную службоу и стато(ч)ную приѧзнь (Сучава, 1453 *Cost.* II, 473).

2. поважний, статечний (2): а да(в)ши и оузнаменавш(і) тоє з добрымн (і) статочними лю(д)ми, тогди па(н) михаи(л) имаe(т) имь дати остато(к) пинѧзеи (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а мы па(к) слюбоуемь... попо(л)нити по(д)лу(г) того нашего... запису... без хитрости, яко(ж) оусѧкому стато(ч)ном(у) хр(с)тїанину прислушаe(т) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **стато(ч)ном(у)** (1453 *Cost.* II, 766); *знах. одн. ж.* **стато(ч)ную** (1453 *Cost.* II, 473); *ор. мн.* **статочними** (1452 *Cost.* II, 422).

***СТАТУТЪ** *ч.* (1) (*стч., стп.* statut, *свн.* statut, *лат.* statūtum) *(зведення законів держави)* статут: Продал есми имене... водле права посполитого и статуту великого князства литовского... за третию част всих именей моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *род. одн.* **статуту** (1475 *AS* I, 72).

СТАУЧАНЄ *мн.* (8) *(назва села на Буковині)* Ставчани: дали и потвердили есми... села... на имѣ... шербыно и стаучанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); и да ест тоє село на имѣ Глодѣнїи, где бил Стан, подли Ставчан, от нас оурик... монастироу от Хомор (Сучава, 1490 *BD* I, 437).

ФОРМИ: *наз.* **стаучанє** 1 (1462 *Cost. D.* 10); **Ставчан⟨и⟩** 1 (1475 *BD* I, 203); *род.* **Ставчан, ставча(н), ста(в)ча(н)** 4 (1490 *BD* I, 437; *ДГСХМ*); **Стъвчан, стъвча(н)** 2 (1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*).

СТАХЇЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Євьстатии, *гр.* Εὐστάθιος) Євстахій, Євстафій, Остап: А на то ест великаѧ марторїѧ... поп Стахїє Побратскїи, и бояри наши (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

Див. ще **ЄВСТАТИЄ, *ЄУСТАТЇИ.**

***СТАХНИКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Єустатїи, Стахїє): а при то(м) были добрии петро судиѧ перемыскии... стахни(к) петровскии (б. м. н., 1419 *P* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стахни(к)** (1419 *P* 91).

Див. ще **СТАШКО.**

СТАШКО *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Єустатїи, Стахїє): Мы па(н) сташко исъ давыдова староста самборьскыи приводимо то ку вѣчнои памѧти нинѣшнимъ и потомъ бу(д)чимъ илья влдка премышлескыи... жаловалъ сѧ пре(д) кролемъ на стрѣлковцѣ аже оубивають сѧ оу землю оу црквную (Погоничі, 1422 *P* 97); мы Стефань воевода... чинимь знаменито... оже прїидоша прѣд нами... наши оубози люди от Хорловскагo тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь... и Сташко... и продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнье, при том был... панъ Сташко (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сташко** (1422 *P* 97; 1470 *BD* I, 150; 1496 *АЛРГ* 78; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

Див. ще ***СТАХНИКЪ.**

***СТВЕРДИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) *(засвідчити правдивість, істинність чого)* ствердити, підтвердити: Люцкые справы, еслибы не были ствержены голосомъ светковъ... бордзо бываютъ въ запомненю (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **еслибы были ствержены** (1389 *PEA* I, 26).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ 2, *ПОТВЄРЖАТИ 2, *ПОТВЄРЖДАТИ 2, *ПОТВЄРЖДИТИ 2, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ТВЕРДИТИ** [1], ***ОУТВЄРДИТИ 4, *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***СТВЄРЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* stwierdzać) (що) *(засвідчувати правдивість, істинність чого)* стверджувати, підтверджувати: и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю пече(р)ско(м) с предѣлами его стве(р)жаємъ и (з)моцняє(м) ...по(д)лоугъ листоу... великого кнзи роуского андрея (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **стве(р)жаємъ** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЄРДИТИ 2, *ПОТВЄРЖАТИ 2, *ПОТВЄРЖДАТИ 2, *ПОТВЄРЖДИТИ 2, *ПОТВЄРЖИВАТИ, *СТВЕРДИ-**

ТИ, *ТВЄРДИТИ[1], ***ОУТВЄРДИТИ** 4, ***ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

СТВОЛОВИЦКИЙ *прикм.* (1): А при том был духовник мой поп Иванъ Стволовицкий (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Стволовицкий** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. ***СТВОЛОВИЧИ.**

***СТВОЛОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* записую жонѣ своей Мари: Стволовичи, село Житаии (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах.* **Стволовичи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

СТЄБНИК *ч.*(5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и мы... дали... єсмы єму... правою о(т)нину, на имѣ бонтещіи на стєбнику (Васлуй, 1442 *Cost.* II, 101); а ми також и от нас єсми дали... село... Бонтещи, межи Брълад и межи Стєбник (Сучава, 1490 *BD* I, 387).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* село... межи Брълад и межи **Стєбник** (1490 *BD* I, 387); *місц. одн.* **иа Стєбникоу, стєбнику** 2 (1442 *Cost.* II, 101; 1469 *BD* I, 136); **на Стєбницѣ** 1 (1488 *BD* I, 325).

СТЄЖЄРЄИ *мн.* (1) (*молд.* стежар «дуб») *(назва діброви у Молдавському князівстві):* и єщє єсми єму дали... сєлищє юги пътурникѣра и съ стєжєрєи (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212).

ФОРМИ: *наз. зам. ор.* съ **стєжєрєи** (1445 *Cost.* II, 212).

***СТЄЖКА** *ж.* (6) стежка (5): а одъ тыхъ копцовъ лисъ Мыховъ пущаючи влево, а пана Максыма вправо, на пулъ мили долыною и стежкою до долыны Бубновыци (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоурк... до стежки где гроб Алексин оу шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к Плоской ниве подле дороги... которая ж идетъ.. в долину стѣшкою просто на взгорокъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

З л о д е й с к а я с т е ж к а (1) *див.* ***ЗЛОДѢИСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **стє(ж)ка** (1488 *ДГСПМ*); *род. одн.* **стєжки** (1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **стєжку** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *ор. одн.* **стежкою** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **стѣшкою** 1 (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ЄТЄКА *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвєрдили монастироу нашемоу⟨оуси татаровє⟩... на имѣ... стєка съ челѣдъю си и съ свои(м) пасинко(м), алє(к)са съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стєка** (1462 *Cost. D.* 11).

***СТЄМНИКОВЬ** *прикм.* (1) ◇ с т ⟨ є м н и к о в ь⟩ **д ѣ л ь** (1) *(назва пагорбка у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ... сєло(м)... почєнше о(т) четирє доубы... до ст⟨ємниковь⟩ дѣль (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ст⟨ємниковь⟩** (1437 *Cost.* I, 515).

***СТЄНКА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло на ревти... оу конєцъ стєнки (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *род. одн.* **стєнки** (1437 *Cost.* I, 541).

***СТЄПАНОВСКИИ** *прикм.* (1): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ... Степановскихъ селищъ... на имя Струковицкого дворища, а Тасеневичъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Степановскихъ** (1454 *АЛМ* 12).

***СТЄПАНОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* гринь даєть ведро мєдоу... из нєкрашевщины по(л)тора ведра медоу Степановщины двѣ вєдрѣ мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стєпановщины** (бл. 1458 *P* 167).

СТЄПАНЪ *ч.* (11) *(особова назва, цсл.* Стефанъ, *гр.* Στέφανος): А сє дьяци степанъ мелєхови(ч) мелєнтии куцєви(ч) (Львів, 1370 *P* 18); Ино я, Степанъ Куначковичъ Гуща... записую князю Федору... третюю часть отчизны имєнія моего (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); И стєпа(н) єрмоли(ч) з братьєю своєю до кни(г) зє(м)ски(х) нє послали сѦ (Вільна, 1495 *БСКИ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Степанъ, стєпанъ, стєпа(н)** (1370 *P* 18; 1392 *P* 47; 1395 *GL* 166; 1449 *АЛМ* 8; 1495 *БСКИ*); *знах. одн.* **стєпана** (1495 *БСКИ*); *ор. одн.* **стєпано(м)** (1388 *P* 38).

Див. ще **ИЩФАНЬ, СТЄФАНЪ, ЩЄПАНЪ, ЩЄФАНЪ.**

***СТЄПАНЬ** *ч.* (3) *(назва поселення у Волинській землі)* Степань: Въ Степани одъ верхового а одъ пѣшого не надобе, коли водою провадятъ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); Писан оу Степани (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ (оу) Степани, Степани** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1489 *AS* I, 89).

***СТЄПАНЬЧЬ** *прикм.* (1) ◇ с т є п а н ь ч ь п е р є в о з ъ (1) *(назва переправи на Дністрі у Перемишльській землі):* а и єщє далъ нѣзы на днѣстрѣ о(т) мутвичьного потока до стєпаньча перєвоза (Казимир, п. 1349 *P* 3).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **стєпаньча** (п. 1349 *P* 3).

***СТЄПѢНОВЪ КОУТЪ** *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* *суч.* Степанівка: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... шєпєлєвы(х) сєло што замѣнилъ за добриновци и стєпѣновъ коутъ и полѦноу где былъ данъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стєпѣновъ коутъ** (1431 *Cost.* I, 317).

СТЄРЄЧИ *дієсл. недок.* (7) **1.** (чого) пильнувати, стерегти (що, чого) (2): уставлѦємь иже ка(ж)ды(и) рыцерь алюбо просты(и) земленїнъ коли хороугъ(ви) по(д)несоуть што (!) умєлъ своєго мєстца стерє(ч) а хороугвї своєи боронїть (XV ст. *BC* 10 зв.);

(без додатка) охороняти, стерегти (1): Мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити... не велели: подвода(ми), ни стеречи, служити ему служба з бояры (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

2. (чого) доглядати, стерегти (що, чого) (1): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... зъ людми данными... (што) надъ Стыромъ седятъ а стерегутъ пушы нашое Ретовское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

3. (що, чого) дотримуватися (чого), вірно виконувати (що) (3): мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы... обицоуємъ... оусѣкыи слюбы ... стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); а далѣи слюбоуємъ... иже тоты всѣхъ рѣчеи на вер(х)писанны(х)... обьвоѦжутсѦ (!) и запишю(т) осмотрѣти и стерєчи вѣрнѣ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

ФОРМИ: *інф.* **стєрєчи, стєрєчи** 3 (1436 *Cost.* II, 702; 1448 *Cost.* II, 738; 1450 *ЗНТШ* XI, 7); **стєрє(ч)** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **стєрє(ж)ть** (XV ст. *BC* 11); *3 ос. мн.* **стерегутъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *майб. 1 ос. мн.* **хочем... стєрєчи** (1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ОСТЄРЄГАТИ, ОСТЄРЄЧИ, ОСТРѢГАТИ.**

***СТЄРЄЧИ СѦ** *дієсл. недок.* (2) *(бути обережним)* остерігатися: абы тоє што к ва(м) писали безо лсти писали бо ровно таковыми... льстѦми през мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщоны смы а прото и на то(т) часъ стерєглисмы сѦ абы на странєньє (!) а на стравлѣньє нєвжиточноє того лѣта ты(х) то противъ на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **стєрєглисмы сѦ** (1447—1492 *ЛКБВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы сѦ... стєрєгли** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **WYSTEREHAT SIA.**

СТЄФАНЪ, СТЕФАНЬ, СТЕФАН *ч.* (892) *(особова назва, цсл.* Стефанъ, *гр.* Στέφανος) Степан, Стефан: а на то... вѣра... пана сте⟨фана⟩ нашего сестричича вѣра жюпана братула нѦтєдоула (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); а при томъ были старци Печерского монастыра... игуменъ Стефанъ Переломило попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*);

а такѣ жь мы видѣвше єго млсрдьє к намъ и доброволноє пристаньє дали єсмы приятелю нашому милому стєфанови воєводѣ землѣ молдавскои нашѣ листы (Ланчиця, 1433 *Р* 124); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина, о(т) наши(х) оуикове, о(т) илїяша и о(т) стефана воєводове... на тоє половини о(т) ръшкани, а они дали оу ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стефанъ, стефанъ, Стефан, стефан, стєфа(и), стефань, Стефанъ, Стефаи(ь), ⟨сте⟩фаиь** 475 (1395 *Cost.* I, 14; 1398 *ДГПМ;* 1401 *ЗКЄ;* 1433 *Cost.* I, 364; 1443 *ВАМ* 41; 1457 *BD* II, 257; 1466 *BD* I, 113; 1472 *DIR«A»* 528; 1480 *DC* 11; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **! Стїефаи** 1 (1459 *BD* I, 31); **! Стефана** 1 (1493 *BD* II, 5); *зам. род.* вѣра... **Стефанъ (Стефань, Стефаи)** воеводы 7 (1436 *ВАМ* 33; 1458 *BD* I, 20; 1475 *Cost. D.* 4; 1479 *DC* 141; 1493 *CVD* 6; *Cost. S.* 176; 1500 *SD* 7); *род. одн.* **сте⟨фана⟩, стєфана, Стефана, стефан⟨а⟩, Стефан(а), Стрфа(и), Стефаи** 373 (1393 *Cost.* I, 14; 1400 *Cost.* 1, 27; 1433 *Cost.* II, 594; 1441 *DBAc* 40; 1456 *BD* I, 456; 1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 523; 1481 *BD* II, 364; 1491 *BD* I, 459; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **стєф.** 1 (1488 *BD* II, 248); *зам. наз.* вышеписанныи **стєфаиа**, мы **Стефаиа** вво(да) 4 (1432 *ДГВІН;* 1451 *Cost.* II, 400; 1472 *Cost. D.* 26; 1479 *Cost. S.* 98); *дав. одн.* **стефаиу, стєфаиоу, Стефаноу** 12 (1433 *Р* 124, 125; 1435 *Cost.* II, 682; 1480 *DC* 10; 1481 *BD* II, 364; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1499 *BD* II, 420, 422, 423); **стефаиови** 2 (1433 *Р* 124); *зам. род.* вѣра **стефаноу** воєводы 1 (1460 *DIR«A»* 515); *знах. одн.* **стефана, Стефана, стеѳаиа** (1395 *Cost.* II, 609; 1433 *Р* 121; 1462 *BD* II, 283, 289; 1467 *BD* II, 298; 1495 *ВК;* 1499 *BD* II, 420, 422); *ор. одн.* **стефаиомъ, стефано(м), Стефаиом, Стефаиомь** (1395 *Cost.* II, 610; 1434 *Cost.* II, 666; 1435 *Cost.* II, 682; 1462 *BD* II, 289; 1496 *ОКИБ;* 1499 *BD* II, 423, 425).

Див. ще **ИЩФАНЬ, СТЕПАНЪ, ЩЄПАНЪ, ЩЄФАНЪ.**

***СТЄФОУЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор.* Стефанъ): а стефоулоу и сестри єго, мърини... им... сѣ достало... село на имѣ шербановцїи на серетѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); А на то есть... вѣра пана стефоула (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ФОРМИ: *род. одн.* **стефоула** 1 (1500 *SD* 7); *дав. одн.* **стефоулоу** (1492 *Cost. S.* 161).

Див. ще **СТЄЦКО, ЩЄФОУЛЪ, *ЩЄФЪНЄЛЪ.**

! СТЄЦКА *див.* **СТЄЦКО.**

СТЄЦКАНЇИ *див.* **СТЄЦЬКАНЫ.**

СТЄЦКО, СТЬЦКО, СТЄЦЬКО *ч.* (106) (*особова назва, пор.* Степанъ): а на то послуси вл̃дка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии н печать єго... стецко лоевычь ис ходькомь братомь своємь и печать єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); а тои рѣчи свѣдъци... борисъ хомѣковичь стьцко далѧтиньскии (Галич, 1409 *Р* 74); а васковци стецку воєводѣ о(т)писали єсмы к волоскои земли (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А при томъ были добрыє людє... панъ Сенько Каленниковичъ панъ стецко микоули(ч) (Львів, 1478 *ЗРМ*); И оустал Стецко та заплатил оуси toти р̃ злат татарских оу роуки Онє и братоу єго Костє (Сучава 1493 *BD* II, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стецко, Стецко, стьцко, ⟨с⟩тецко, стецк⟨о⟩** 31 (1366 *Р* 12; 1378 *Р* 26; 1409 *Р* 74; 1433 *Cost.* II, 652; 1456 *ЭСФ;* 1458 *ОЖДМ;* 1462 *BD* I, 52; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 165; 1493 *BD* II, 3 і т. ін.); **стєцько** 2 (1404 *Cost.* II, 625; *Р* 68); **! Стецка** 1 (1458 *BD* I, 19); *зам. род.* вѣра пана **Стецко** 5 (1455 *Cost.* II, 540; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *Cost. S.* 41; 1467 *BD* 1, 121; 1468 *BD* I, 126); *род. одн.* **стецка, Стецка, стец⟨ка⟩, сте⟨ц⟩ка, стецъка** 42 (1425 *Cost.* I, 169; 1432 *Cost.* I, 327; 1438 *DIR«A»* 472; 1444 *DIR«A»* 481; 1457 *BD* 1, 4; 1462 *BD* I, 63; 1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 119; 1468 *BD* I, 128; 1490 *BD* I, 396 і т. ін.); **стъцка** 6 (1429 *ДГОБК; Cost.* I, 270, 291; 1431 *Cost.* I, 311, 318, 325); **! стецки** 1 (1433 *Cost.* I, 359); *дав. одн.* **стецку, стецкоу** 7 (1433 *Р* 123, 125; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 422; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **Стецкови, ⟨с⟩тецкови** 3 (1455 *Cost.* II, 525; 14?3 *BD* II, 3); *знах. одн.* **стецка, Стецъка** (1433 *Р* 125; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); *ор. одн.* **стецкомъ, Стецком, стецко(м)** (1433 *Р* 123; 1440 *Р* 142; 1470 *BD* I, 152).

Див. ще ***СТЄФОУЛЪ, ЩЄФОУЛЪ, *ЩЄФЪНЄЛЪ.**

***СТЄЦКОВЪ** *прикм.* (4): а на то вѣра... жюпана стецькова и съ братиѧми єго... вѣра станиславова (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то є(ст) вѣра... илїаша воєводы и стецкова и петрова и вѣра бояръ наши(х) (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **стецкова, Стецкова** 3 (1429 *Cost.* I, 258; 1429—1430 *ВАМ* 25; 1431 *Cost.* I, 315); **стецькова** 1 (1392 *Cost.* I, 8).

Пор. **СТЄЦКО.**

***СТЄЦЪКО** *див.* **СТЄЦКО.**

СТЄЦЬКАНЫ, СТЄЦКАНЇИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Тецкани: Тѣ⟨м⟩ мы... да⟨ли⟩ єсмы ємоу... съ єдно силищь (!)... что с(ѧ) имѣноуєть Стецьканы... А хотар томоу выш⟨е⟩реченомоу село Стецканїи, нижє въ оусти Арзоул (Сучава, 1493 *BD* II, 5—6).

ФОРМИ: *наз.* **Стецькаиы** 1 (1493 *BD* II, 6); **Стецкаиїи** 1 (1493 *BD* II, 6).

СТЄЦЬКО *див.* **СТЄЦКО.**

***СТЄЦЬКОВЪ** *див.* ***СТЄЦКОВЪ.**

***СТЄЧИ** *дієсл. док.* (1) зійтися, зібратися: а... отъ иноє стороны где моѧ сила нестечеть а рать на конь оузъсѧдеть а я о томъ оузъведаю а к тобе исъ птичею языкъ вести непошлю... богъ менє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **стечеть** (1484 *ЯМ*).

***СТЄѲАНЪ** *див.* **СТЄФАНЪ.**

СТИБОРЪ, ЦТИБОРЪ, ЩИБОР, ЩЇБОРЪ, ЩИБОРЪ, ЩИБОРЬ *ч.* (32) (*особова назва*): а на то послуси панъ ... воєвода цтиборъ писарь яшко (Перемишль, 1359 *Р* 10); а на то послуси вл̃дка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать єго... панъ стиборъ ходько яголниковычь и печать єго (Перемишль, 1366 *Р* 12); И оуставшє слоуга наш Данчюл Дѣлѣ та заплатил оуси toти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу паноу Фетє Якобєскоул и оу роуки кнѣгини єго Марини, оуноуки Щибора старого (Сучава, 1488 *BD* I, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Щиборъ, щиборъ, Щиборь, щиборь, Щибор, щїборъ** 9 (1453 *Cost.* II, 459; 1456 *ЭСФ; Cost.* II, 791; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 56; *Cost. D.* 10); **стиборъ** 2 (1366 *Р* 12; 1433 *Р* 122); **цтиборъ** 1 (1359 *Р* 10); *зам. род.* вѣра... па(н)... **щиборъ** 1 (1460 *Cost. S.* 34); *род. одн.* **Щибора, щибора** 18 (1428 *Cost.* I, 228; 1448 *Cost.* II, 300, 306; 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *Cost. S.* 22; 1460 *BD* II, 270; *DIR«A»* 515; 1480 *BD* I, 246; 1488 *BD* I, 361, 362 і т. ін.); **штибора** 1 (1455 *Cost.* II, 769).

***СТИРТА** *див.* ***СТИРЪТА.**

***СТИРЪТА** *ж.* (4) (*лит.* stirta) скирта, стирта: и то, господару, помню: давывали... княгини... Витовтовой, съ дыма по куницы... а къ жниву три дни... а сѣна четыры стырты ставять (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); а оу дво(р)цы в королєво(м)... жонъка з де(т)ми сама четверъта, а клѧчь трое, а волы три, а жита полъчетвє(р)ты стиръты а оу стиръте по двестє копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); З нового места послано кнѧзю великомоу твє(р)скомоу... н̃ бочокъ овъса на кони тамъ жо а ѳ сти(р)тъ сєна зъ дворовъ володими(р)ски(х) (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **стиръты** 1 (XV ст. *ИК*); **стырты** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *місц. одн.* **оу стиръте** (XV ст. *ИК*); *род. мн.* **сти(р)тъ** (1488 *УКТ*).

СТИСНУТИ *дієсл. док.* (1) (*забрати частину території*) потіснити, обмежити: а... хотел либы пан Василєи Хрибтович, которою мѣрою подле подвурѧ своего мою отчизну стиснути... ино кн⟨е⟩г⟨и⟩ни єє милости ненадобе

ничого с тыми мовити, нижли я маю зо всимн тымн о отчизне своей мовнти и оправоватн ен (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *інф.* **стиснути** (1494 *AS* I, 101).

! СТЇЄФАН *див.* **СТЄФАНЪ.**

***СТЛЪПЪ** *див.* **СТОЛПЪ.**

***СТЛЪПЬ** *див.* **СТОЛПЪ.**

***СТЛЬПЪ** *див.* **СТОЛПЪ.**

СТО *числ.* (84) сто (80): коупнлъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнеколътъ оу шюлжичювь... за сто гривенъ вѣснихъ (Перемишль, 1366 *P* 12); се я панъ Васко Мошонъчьчи свѣдчю то... оже оузѧлъ єсмъ оу пана Ивашка сто купъ оу Гулєвича (Львів, 1421 *P* 92); а в томъ же селе пасека єсть, а в то(и) пасеце сто бчо(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а єще кнѧзь Олександро придал сто коп широкых грошей, Ческой манеты братоу своємоу кнѧзю Михайлоу к тым имѣнем (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); они продали... третоую част села от Мълин... слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу Жоуржоу гоуменникоу за сто злат татарскых (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

(у знач. іменника) сотня, сотка (4): взѧли єсмы вовса є̃і сотъ коло(д) вовса и шисть десѧть колодъ вовса (б. м. н., 1386—1418 *P* 34—35); и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь шванполтомь, фѣоль... по кожнем (!) нароженнемь д̃і съть девѧтьдесѧ(т) и л̃ лѣто (Краків, 1491 *КЄ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сто** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91 зв.; 1484 *ЯМ*); *зам. род.* от **сто** 36 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 273, 274); *род. одн.* **ста, stha** (1413 *GL* 48; XV ст. *BC* 21 зв.; 1421 *P* 92); *дав. одн.* **сту** (1487 *РИБ* 226; 1489 *AMB;* 1494 *АЛМ* 54); *знах. одн.* **сто** (1366 *P* 12; 1398 *P* 57; 1407 *P* 72; 1421 *P* 92; 1452 *Cost.* II, 422; 1455 *Cost.* II, 526; 1475 *AS* III, 14; 1487 *РИБ* 227; XV ст. *BC* 35 зв.; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); *род. мн.* **съть, сотъ, со(т)** (1386—1418 *P* 35; 1421 *Cost.* I, 142; 1491 *КЄ*).

! СТОААТИ *див.* **СТОЯТИ**[1].

СТОАТИ *див.* **СТОЯТИ**[1].

СТОБОРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* те(м) мыи (!)... дали и потврьдили єсмы ємоу оу нашїи землн... села(м) (!), на имѧ роужінѣнїи... и стоборѣнїи (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

ФОРМИ: *наз.* **стоборѣиїи** (1459 *Cost. S.* 22).

СТОБУХОВЪ *ч.* (2) *(назва озера у Волинській землі)* Стобихово: И мы, великий князь Швыдригайло Олкгердовичъ, сее осмотрилъ у светомъ евангелиеи Влодимерское церкви тые записы... которое какъ было село и земли пашнее и ловы и сеножати и озеро Стобуховъ и зъ инными озеры приданы святой церкви... подлугъ записовъ продка нашого, опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стобуховъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *знах. одн.* **Стобуховъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

***СТОГЪ** *ч.* (4) стіг: о бранїю стоговъ тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшенїци хто удень возме(т) сѫдоу за виноу ѕ̃ гривенъ (XV ст. *BC* 30); одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей... дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей... не копати и сѣна въ стоги не кидати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сто(г)** (XV ст. *BC* 30); *род. мн.* **стоговъ** (XV ст. *BC* 8, 30); *знах. мн.* **стоги** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***СТОЖОКЪ**[1] *ч.* (1) стіжок: а с того млына тежъ на городъ жито везоуть, а дани по(л)трети колоды оу стожъку (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу стожъку** (XV ст. *ИК*).

***СТОЖОКЪ**[2] *ч.* (1) *(межовий знак)* стіжок: а тако єсмо єму дали... тото... село... Ѧко оуѣхана к нему границѧ о(т) рознова чере(с) поле попере(к) на оустье волово(г)... до пасѣки а обчиною попере(к) на стожки (б. м. н., 1424 *P* 99—100).

ФОРМИ: *знах. мн.* **стожки** (1424 *P* 99).

СТОИКА *ч.* (7) *(особова назва):* мы стефа(н) воєвода... знамените чини(м)... оже... с̃нове флорины... продали слоуга(м) наши(м), стоикъи и с̃ноу єго, манчюлоу, половина села о(т) оурдещїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69); и оуставше наши слоуги, їо(н) пана... и бра(т) єго, стоика... и заплатили оуси тоты вышеписаннїи пинѣзи (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стоика** (1467 *Cost. S.* 69; 1497 *Cost. S.* 208); *дав. одн.* **стоикъи, стоики** 4 (1467 *Cost. S.* 69; 1497 *Cost. S.* 208, 209); **стоицѣ** 1 (1467 *Cost. S.* 69).

***СТОКЛИШЪСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Стоклишки *у Троцькому воєводстві):* жалова(л) намъ писаръ нашъ наместьникъ стоклишъски(и) ѳедько григоръевичъ иа воєводича троцкого (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **стоклишъски(и)** (1499 *ВФ*).

***СТОКМИТИ СѢ** *дієсл. док.* (3) (з ким і без додатка) домовитися, умовитися, погодитися: и мы єсми пришо(д)ши пре(д) кнѧгиню илияша воєводиноую и пре(д) и(х) паны мо(л)давскии... и єсми смирили сѧ и сътокмили сѧ и оусѣ мерзѧчки єсми пустили мимо сѧ (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); А також прииде прѣд нами... ⟨Гра⟩да и своими оуноукы... и стокмили сѣ и своєю сестрою Черною, пани Ивоулова, и дал(а) Град(а) и своими оуноукы сестр⟨и своєи Ч⟩єрни от вислоуженїє отца их єдно село на Чорном потоцѣ (Сучава, 1461 *BD* I, 45); а с тего вѣра наша... и вѣра наших бояр и покои стокмленїи жадным обичаем аби не бил зламан, и не имаєм в том быти виновати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **стокмили сѣ** 1 (1461 *BD* I, 45); ⟨**єсми**⟩ **сътокмили сѧ** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **стокмленїи** (1499 *BD* II, 424).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *ПОТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ, *ОУТОКМИТИ СЄ.**

***СТОЛЄЦЪ** *ч.* (13) **1.** *(символ верховної влади)* престол (1): але вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашое мл(с)ти стольцы оу великомъ кня(з)стве литовьскомъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);

(єпископська кафедра) престол (2): се я кнѧзъ юріа холмъскии с̃нъ данилїа холмского по с̃мрти с̃на моєго кнѧзѧ семена придали єсмо к ц̃ркви б̃жои преч(с)тои б̃гомт̃ри на б̃гомоле вечистое села стрижово слепче... к столцу єп(с)піи холмъское (Холм, 1376 *P* 22); про то(ж) митрополи(т) кто боуде(т) оу нашеи землн, на нашо(м) (sic.— *Прим. вид.*) столци оу сочавѣ, алибо протопо(п), да не имає(т) ни єдно дѣло, а ани (!) примѧсоу жадного до ты(х) попо(в) (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392);

с т о л е ц ъ а п о у с т о л ь с к и и (1) (*лат.* sedes apostolica) апостольський престол, престол папи римського: далеи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кнз̃ѧ бискоупа роудолфа полца (!) апоустольского лекгата а тоу(т) жо и ва(с)... не хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єдначи покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

2. місцезнаходження судової інстанції (1): а вы и(х) товаръ да не смѣе(т) становити али становите о(т) то(г) сто(л)ца где ва(м) щкоде (!) оучинили, или сукно или бу(д) какы товаръ (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

3. *(посада, службове становище)* чин (1): Мы воицехъ з б̃жиеи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии... петръ с кора(!) по(д)судокъ познанскии слюбуємы и слюбили єсмы словомъ и рукою вшитци при чти и при вѣрѣ нашои подлугъ.

рАду и столцовъ наши(х)... стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123);

◇ вдовии столецъ (1) *див.* ***ВДОВИИ;** седити на вдовим столцы (2), седети на удовином столци (1) *див.* **СЄДИТИ;** сести на столцы (2), сѣсти на оудовьємь стольци (1) *див.* **СЄСТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **сто(л)ца** 1 (1437 *DIR* № 8); **! полца** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дав. одн.* **столцу** (1376 *Р* 22); *місц. одн.* **иа (оу) сто(л)цы, столцы, стол⟨ь⟩цы, стольцы** 5 (1454 *AS* III, 10; 1492—1493 *ПВФЧ*; 1493 *ПОСВВ* 151 зв.; 1494 *РИБ* 560); **на столци, стольци** 4 (1449 *Cost.* II, 392; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *СЯ* 40; 1454 *AS* III, 10); *род. мн.* **столцовъ** (1433 *Р* 123).

Див. ще ***СТОЛЪ.**

***СТОЛЄЧНИКЪ** *ч.* (1) (*стп.* stołecznik) член королівської ради у феодальній Польщі: Мы... столечници доброкгостъ съ шамотулъ калискии андрѣи полєкъ су(д)мирскии... слюбуємы и записуємы сА стєцку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. мн.* **столєчници** (1433 *Р* 122).

***СТОЛКО** *числ.* (4) (*неозначено-кількісний*) стільки: а што па(н) пєтръ янови(ч), наложи(т) на тоє имє(н)є... или што прибави(т) дрьжачи є(г) в себѣ, тогды А ... вси тыи наклады па(н)у пєтроу поплати(т) а тогды па(н) пєтръ янови(ч) маєт(т) тоє имє(н)є... подати, мнѣ... та(к) доброє и... с то(л)кими(ж) людмн... ка(к) А па(н)у пєтроу да(л) (Луцьк, 1467 *ПИ* № 13); а тоє имє(н)є чємєри(н), маю подати игоумєноу... та(к) доброє и нарАженоє и сто(л)кими(ж) лю(д)ми... ка(к) я в нє(г) взА(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *ор.* **сто(л)кими** (1467 *ПИ* № 13; 1490 *Пам.*).

СТОЛНИК *див.* **СТОЛНИКЪ.**

***СТОЛНИКОВЪ** *прикм.* (3) (*який стосується стольника, належить стольникові*) стольників: а на то вѣра моА... вѣра пана юрьА столникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); мы Стефанъ воєвода... чиним знаменито... ожє тоты истинны слоугы наши Ивоул, брат пана Данчоула столникова, и съ нєпотомъ єго съ Нєгра... дали нашємоу вѣрномоу паноу Игнатоу села столникова Данчюлова (б. м. н., 1440 *DBAc* 31).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **столникова** (1440 *DBAc* 31); *наз. одн. ж.* **столникова** (1393 *Cost.* I, 14); *знах. мн. с.* **столникова** (1440 *DBAc* 31).

СТОЛНИКОУЛ *ч.* (1) (*придворний службовець у Молдавії, який служив при княжому столі під час придворних свят і бенкетів та наглядав за стравами, також боярський чин*) стольник: БоАрїи аноуме: Тъоутоул вел логофът, Доума, Гангоур... Фроунтєш столникоул (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *наз. одн.* **столникоул** (1491 *BD* I, 464).

Див. ще **СТОЛНИКЪ.**

СТОЛНИКЪ, СТОЛНИКЬ, СТОЛНИК *ч.* (423) (*придворний службовець у Молдавії, який служив при княжому столі під час придворних свят і бенкетів та наглядав за стравами, також боярський чин*) стольник: а на то вѣра моа вышє⟨писанаго⟩ александра воєводы... тъмаша столиика и дѣти єго... вѣра оусихь болѣрь нашихь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); а на то свѣдковє, панъ вылчА, панъ кырста, панъ коупчич дворникъ, пан исаи, панъ богданъ столникъ, панъ албъ чашникъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); а на то єст... вѣра пана фру(н)тєша сто(л)ника (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **столникъ, столиикь, столни(к), сто(л)никъ, сто(л)ни(к), столник, с⟨тол⟩ник, stolnyk** 53 (1407 *Cost.* II, 629; 1418 *Cost.* I, 127; 1434 *Cost.* II, 670; 1445 *Cost.* II, 730; 1458 *BD* I, 19; 1466 *BD* I, 113; 1472 *BD* I, 170; 1483 *Cost. D.* 30; 1491 *BD* I, 453; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *ск. н.* **стол.** 1 (1470 *BD* I, 153); *зам. род.* вѣра пана Лоука **столникъ** 1 (1468 *BD* I, 126); *зам. ор.* съ Тоадер **столникъ** 1 (1489 *BD* I, 376); *род. одн.* **столиика, стольника, сто(л)ника, столни(к), столнїка, столни⟨ка⟩, ст⟨олника⟩, ⟨с⟩толиика, ⟨столни⟩ка, ⟨столник⟩а, столиик, столник(а), стол⟨н⟩и⟨ка⟩, ⟨ст⟩олника, сто(л)н⟨...⟩, ⟨стол⟩иика, стол(ь)иика, ! столнака** 355 (1400 *Cost.* I, 37; 1411 *DIR«A»* 439; 1420 *Cost.* I, 136; 1431 *Cost.* I, 318; 1441 *DBAc* 40; 1455 *Cost.* II, 540; 1466 *BD* I, 106; 1478 *BD* I, 219; 1490 *BD* I, 398; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *зам. наз.* панъ бериндѣи **столиика** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *дав. одн.* **столникоу, столни(к), столн⟨икоу⟩** (1434 *Cost.* I, 374; 1441 *DBAc* 37; 1473 *BD* I, 186, 187; 1479 *BD* I, 221; 1488 *BD* I, 363; 1489 *BD* I, 376); *знах. одн.* **столника** (1455 *Cost.* II, 769).

Див. ще **СТОЛНИКОУЛ.**

***СТОЛНИЧЬ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): сь трїи селове...да єст нашен свАтѣи монастири ...сь всєм доходом, и съ млини оу Столнич(и) на Бистрици (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу. Столинч(и)** (1491 *BD* I, 464).

***СТОЛНЇКЪ** *див.* **СТОЛНИКЪ.**

! СТОЛННКА ⟨СТОЛНИКА⟩ *див.* **СТОЛНИКЪ.**

***СТОЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ стольноє мѣсто (1) столиця, місцеперебування можновладного князя: писано под нашими печатами на столномъ мѣстѣ оу сигѣтоу (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. с.* **на столномъ** (1404 *ГМ*).

СТОЛП *див.* **СТОЛПЪ.**

СТОЛПУВЬСКИИ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то послуси... панъ пєтръ ивановычь и печать єго... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ єго фаниславъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **столпувьскии** (1366 *Р* 12).

СТОЛПЪ, СТОЛПЬ, СТОЛП *ч.* (66) **1.** (*межовий знак*) стовп (65): а хотарь тѣмь два селомь почєншє о(т) горѣ на два доуба расохата... о(т) толѣ прости... на стлъпь (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121); а хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока... та на цариноу до краи царины, где поставили столп (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); А хотар... почєнши отъ оусти лопатнои безинємъ... до столпа (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. назва храму (1): Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ Столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **столпъ, сто(л)пъ, столпь** 4 (1453 *Cost.* II, 445; 1468 *BD* I, 128; 1492 *Cost. S.* 162); *зам. род.* от **столпь, сто(л)пъ** 2 (1446 *ПГСПМР;* 1499 *BD* II, 136); *род. одн.* **столъпа, столпа, сто(л)па** 7 (1428 *Cost.* I, 224; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1466 *BD* I, 114; 1468 *BD* I, 128; 1488 *ДГСПМ*; 1500 *SD* 7); **стльпа, стлъпа** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1458 *Mih. Doc.* 122); *зам. місц.* на... **сто(л)па** 1 (1488 *ДГСПМ*); *знах. одн.* **столпъ, сто(л)пъ, ст⟨олпъ⟩, столпь, ⟨с⟩то⟨лпь⟩, столп** 30 (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445; 1466 *BD* I, 114; 1475 *BD* I, 206; 1488 *ДГСПМ; Cost. S.* 127; 1489 *BD* I, 374; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 119; 1499 *BD* II, 136); **стлъпъ, стлъпь** 9 (1415 *Cost.* I, 121; 1438 *DBAc* 27; 1446 *ПГСПМР*); *місц. одн. зам. знах.* **иа... сто(л)поу** 8 (1488 *ДГСПМ; Cost. S.* 127); **иа стлъпѣ** 1 (1415 *Cost.* I, 121); *дав. мн.* **столпам** (1494 *BD* II, 35).

***СТОЛЪ** *ч.* (4) (*єпископська кафедра*) престол, стіл (2): мы Олександро воєвода... знаємо чинимъ... ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпископъ ворменскыи пришєлъ к намъ, на нашъ столъ, на молдавскыи, и оуказалсА намъ правыми листы восєленьского патрїярха (Сучава, 1401 *RIR* 45); сѣсти на столѣ (2) *див.* **СЄСТИ 2.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **столъ** (1401 *RIR* 45); *місц. одн.* **иа столѣ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще ***СТОЛЄЦЪ** 1.

***СТОЛЪНИКЪ** *див.* **СТОЛНИКЪ.**

***СТОЛЪПЪ** *див.* **СТОЛПЪ.**

***СТОЛЬНИКЪ** *див.* **СТОЛНИКЪ.**

***СТОПЄНЬ** *див.* ***СТОУПЄНЬ.**

***СТОРОЖА** *ж.* (8) **1.** сторожа, охорона (1): Тѣжь оуставлѧємъ хто имаєть ста(д) конная алюбо жеребѧчья имаєть по(д) сторожє (!) паствить о(т) юрьєва днѧ до міхаилова днѧ (XV ст. *ВС* 37 зв.);

(охорона купецьких возів у дорозі) сторожа, варта (4): а кто нє идєтъ на бѣлыи городъ, толко имєтъ дати на тѧгѧнѧкѧчю колко у бѣломъ городѣ... а на сторожу отъ каждого воза по дванадесѧте грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто нє идєтъ до Бєлогород, а он абы дал оу Лапоушноу мыто Былогородскоє... а на сторожоу от воза по ві гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

2. феодальна повинність нести сторожову службу (1): А також є от того сєла да нє дадоут намъ ни сторожи, и ни десѣтиноу от пчєлы (Сучава, 1438 *DBAc* 28);

н а (о у) с т о р о ж у х о д и т и (2) виконувати сторожову повинність: да нє даду(т) да(н), ни посадоу, ни по(д)во(доу), ни илиша, ни на млино(х) наши(х) да нє робѣть, ни на горо(д), ни на сторожу да нє ходѧ(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 492); И дали єсмы тым сєлам вишеписанним сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан... ни оу сторож да нє ходѣт (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

ФОРМИ: *род. одн.* **сторожи** (1438 *DBAc* 28); *знах. одн.* **сторожу, сторожоу, сторож** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1453 *Cost.* II, 492; 1460 *BD* II, 273; 1475 *BD* I, 200); *ор. одн.* под **! сторожє** (XV ст. *ВС* 37 зв.); *знах. мн.* **сторожи** (1456 *Cost.* II, 789).

***СТОРОЖИНЄЦКИИ** *прикм.* (1): были дани тоти н цркви ис попи, о(т) деда нашего о(т) алєксандра воєводи почє(н)ши о(т) соучавскои волости... д црковь сторожинєцка и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сторожинєцка** (1490 *DC* 147). *Пор.* **СТОРОЖИНЄЦЪ.**

СТОРОЖИНЄЦЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Сторожинець: тѣмже мы... дали єсми єм(оу) одино село оу нашєи земли, на имѣ сторожинєцъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сторожинєцъ** (1448 *Cost.* II, 300).

СТОРОНА *ж.* (294) **1.** *(напрямок)* бік, сторона (169): а хотарь тѣмъ сєломъ по старому хотару со оусихъ сторонъ (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439); а хотаръ тѣмъ сєламъ въсѣмъ съ всѣми старыми хотари о(т) въсѣхъ сторо(н) (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а хота(р) да є(ст) тому половина сєла о(т) оуси(х) сторо(н) (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 69); бо вша мл(с)ть можєтє тому сами добрє розоумети аже о(т) оуси(х) сторонъ поганьство татарове и ту(р)кове на хрестиянъство какъся оукрепляють такъся оукрепляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152); А хотарь имь по старомоу хотароу от оусихь сторонь, по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(місце, місцевість, що знаходиться не посередині, з боку чого-небудь) бік, сторона (57): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною (!) оли же до верха рѣки тоѣ и... пустынѣ с убою сторону и о(т) бохурѧ лѣсы и дубровы (Бохур, 1378 *Р* 24); по тои сторонѣ всє чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); А перешедши верховину Ровця, на другую сторону той верховины, засталисмо пана Максима Тымковича (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); и по тои сторонѣ ставоу, да оучинѣтъ жерствило (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); И о(т) веръховины єє котораѧ Впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Каменици землю Дєръжати Маєтъ (Прилуки, 1459 *Р* 171); а на другу сторону тоєжь дороги — доуброва и лєсы (Манів, 1478 *AS* I, 76); и на обє сторонє дороги ѣздѧчи в мили и в двоу(х) лю(ди) грабили и кони и животиноу (б. м. н., 1495 *ПЛПС*);

п о л е в о й с т о р о н е (1), п о л е в о й ⟨с т о р о н и⟩ (2) *див.* ***ЛѢВЫИ;** п о п р а в о й с т о р о н и (2), п о п р а в о й ⟨с т о р о н и⟩ (1) *див.* ***ПРАВЫИ** [1].

2. *(країна)* сторона (21): такє(ш) кеды коли бы сѧ пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далєкиѣ стороны, далеи кракова и далеи пол(с)ки, к нѣмцомъ крижеванцємъ, тогды коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати подлу(г) всеѣ нашеѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); жалують намъ брашовлѣне, аже по ти(х) сторонъ много ишкоды чинѧтъ людемъ и(х) и торговцємъ и(х) и забавы (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); вси королеве и вси хрестиянъскии господаревє, колько ихъ суть, и всєє стороны западоу и италейскихъ сторонъ, єднають ся и готовять ся и хотели бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410); а єстли бы дорозоумили с которои сторони... какоє зло... их милость тогди... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423).

3. *(особа, що позивається, контрагент договору, ворожі між собою війська і т. ін.)* сторона (44): аже єго нє можемъ добыти можємъ єго иска (!) съ обою сторону (б. м. н., 1352 *Р* 6); а тыи старци смовившє сѧ с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи а межи жирѧвою (Зудечів, 1430 *Р* 116); сє ѧ кнзь федко нєсвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... како єсмъ ѧ вѣрнє служилъ... кнѧ(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ ис которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Кременець, 1435 *Р* 132); и тоуть... єсмо слюбили и правдоу свою оуказали мы и с нашими паны... абыхомь инои стороны жадной нє имали, алє абыхомь до нашеи смерти господареви иашему казимирови... служили (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); а кто-бы тоє єднанье з насъ с обоу сторонь изроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79); Тогды имаєм с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справєдливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сторона** 2 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1482 *AS* I, 79); **! старона** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); *род. одн.* **стороны** 24 (1389 *PEA* I, 27; 1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27; 1433 *Р* 123; 1443 *Cost.* II, 131; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1455 *Cost.* II, 774; 1467 *BD* II, 297; 1478 *AS* III, 17; 1499 *BD* II, 420 і т. ін.); **сторонѣ** 5 (1408 *Cost.* II, 631, 668; 1431 *Cost.* I, 317; 1434 *Cost.* II, 668; 1435 *МЭФ*); **сторони** 2 (1468 *BD* I, 126; 1499 *BD* II, 422); **! сторрони** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *дав. одн.* **сторони** 7 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1479 *BD* I, 228; 1489 *BD* I, 374; 1492 *BD* I, 510); **сторонѣ** 6 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112; 1436 *Cost.* I, 459; 1448 *Cost.* II, 323, 324; 1482 *AS* I, 79); **стороне** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **сторону, стороноу, сторо(иоу), сторо(н)** (1392 *Cost.* I, 7; 1429 *Cost.* I, 269; 1430 *ГВКЛ* 8; 1451 *Cost.* II, 403; 1455 *Cost.* II, 770; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 292; 1470 *DIR«A»* 523; 1473 *ЗНТШ* V, 5; 1496 *ПСВВ* 192 зв. і т. ін.); *місц. одн.* **оу (в) сторонѣ** 2 (1451 *ДГШХ;* 1484—1486 *ГСПТЗ*); **на стороне !** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **на сторонѧ** 1 (1453 *Cost.* II, 472); *наз. мн. зам. род. мн.* от инших **сторони** 3 (1468 *BD* I, 126; 1493 *BD* II, 6; 1495 *Cost. S.* 194); с оусих **стороны** 1 (1473 *BD* I, 190); *род. мн.* **сторонъ, сторо(н), сторон, сторонь, ⟨сто⟩ронъ, сторо(ь), ст⟨орон⟩, сторо⟨н⟩** 168 (1411 *DIR«A»* 439; 1426 *Cost.* I, 178; 1435 *DIR«A»* 465; 1442 *Cost.* II, 719; 1459 *Р* 171; 1464 *BD* I, 86; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 224; 1489 *BD* I, 372; 1493 *ПОСВВ* 152; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *зам. род. одн.* от одинои (другои) **сторонъ** 2 (1393 *Cost.* I, 13; 1431 *Cost.* I, 317); *зам. дав. одн.* по другои **сторонъ** 1 (1403 *RS* 338); *зам. місц. мн.* на (по) оусих (тих) **сторонъ, сторон, сторо(н)** 4 (1435 *Cost.* II, 677; 1451 *Cost.* II, 403; 1475 *BD* I, 206; 1476 *BD* I, 209); *дав. мн.* **сторонамъ, сторонам** (1434 *Р* 129; 1435 *Р* 132; 1467 *BD* II, 297); *знах. мн.* **стороны** 6 (1395 *Cost.* II, 612, 613; 1445 *Cost.* II, 726; 1448 *Cost.* II, 313; 1456 *ЭСФ*); **сторони** 1 (1447 *Cost.* II, 732); *місц. мн.* **по (оу, во) сторонахъ, сторона(х)** 3 (XV ст. *ВС* 6; *СЯ* 41 зв.; 1459 *Р* 171); **в ! старона(х)** 1 (XV ст. *ВС* 16); *род. дв.* **сторону, стороноу** 8 (1352 *Р* 6; 1378 *Р* 24; 1412 *Р* 81; 1413 *Р* 83; 1435 *Cost.* II,

679; 1485 *BD* II, 372; XV ст. *ВС* 28; 1500 *Cost. S.* 234); ! **стороновоу** 2 (1421 *P* 96; 1430 *P* 116); ! **стороною** 1 (1378 *P* 24); *знах. дв.* **сторонѣ** 9 (1431 *Cost.* I, 317; 1448 *Cost.* II, 342; 1456 *Cost.* II, 568; 1457 *Cost.* II, 810; 1482 *AS* I, 79; 1492 *BD* I, 510); **сторони, ⟨с⟩торони** 8 (1475 *BD* I, 206; 1479 *BD* I, 221; 1490 *BD* I, 384; 1492 *BD* I, 509; 1494 *BD* II, 82); **стороиє** 3 (1495 *ПЛПС;* 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *ВФ*).
Див. ще ***СТРАНА, *СТРОНА.**

***СТОРОНИЦИ** *мн.* (1) земельні угіддя: мы александръ воєвода... дали єсмы тоиже црквн бродъ о(т) молдавы што пониже романова торгу и сторонищи истои волости (Сучава, 1408 *Cost.* I, 60—61).
ФОРМИ: *знах.* **сторонищи** (1408 *Cost.* I, 61).

***СТОРОННЫЙ** *прикм.* (1) *(нетутешній)* сторонній, чужий: А коли есмо тые земли заводилъ, было при томъ иныхъ добрихъ людей много Волковянъ и иныхъ сторонныхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).
ФОРМИ: *род. мн.* **стороиныхъ** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

***СТОХОТ** *ч.* (2) *(назва річки у Волинській землі, правої притоки Прип'яті)* Стохід: сє А пани Федка... п⟨а⟩на Олизара Шиловича жона, чиню знакомито... выдечи сестренца своєго... пилност до сєбє, дала єсми єму имєне оу вотчизну на имА Любчо... ограничоное почонши посеред Мухотолок... по Стохот, Стохотомъ... аж до велицкого ставу (Ровно, 1488 *AS* I, 241—242).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Стохот** (1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* **Стохотомъ** (1488 *AS* I, 242).

***СТОЧЄКЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Польщі, пор.* Stoczek): по ишествьи стго дха за в нє(д)ли литовьскимъ кнАземъ стати оу холмъ а королєви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *P* 6).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу сточьцѣ** (1352 *P* 6).

СТОЯНЪ, СТОЯН *ч.* (12) *(особова назва, пор. болг.* Стоян): мы панъ александръ воевода молдавскы и наши слугы... панъ прочелникъ стоянъ, панъ Ацько писарь... и оуси бояре молдавсції чинимы знаемо... нашою доброю волєю... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то... вѣра пана прочАлника стояна (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); дали и потвърдили єсмы им оу нашеи земли... их правоую отниноу, що же была таа отнина дѣда их Стояна сына Дръманова (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).
ФОРМИ: *наз. одн.* **стояиъ, Стояи, стоА(и)** (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1443 *Cost.* II, 179; 1490 *BD* I, 434); *род. одн.* **стояна, Стояна, стоАна** (1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1412 *DIR«A»* 440; 1420 *Cost.* I, 136; 1490 *BD* I, 434; 1499 *BD* II, 166).

СТОЯНЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перемышльскии и печать єго... панъ навоуи стояньскии панъ навоико насАновь братъ (Перемишль, 1366 *P* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **стояньскии** (1366 *P* 12).

СТОЯТИ[1], **СТОАТИ, СТОАТИ** *дієсл. недок.* (87) **1.** *(перебувати у стоячому положенні)* стояти (2): и пан Федко стоА ⟨рєк⟩: дай мнє г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рю розъездцы з десАти копъ (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а гєргє стоявши рє(к): нє имаю иноє при дши тоу(л)ко село що ми да(л) стєфа(н) воєво(д) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

2. *(бути встановленим, поставленим, посадженим)* стояти, міститися (7): На которыхъ тыхъ плацахъ над Городницею божница ихъ... стоитъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); А ту исыпали могилу.. Ако стоить на брегъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *P* 68); прото жь мы оузрѣвше... аже тоє дворищє пысковича што на гугни стоить на облазничь земли и мы... оставили єсмы облазничѣ при томъ дворищи (Зудечів, 1411 *P* 79); и дали єсмы єму... села на рєвтѣ... пониже гдє камень стоить (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 459); и пан Янъчинский рек: тот дуб стоит на моей земли (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

3. *(займати бойову позицію для ведення бойових дій)* стояти (1): коли єсмь первоє сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣданиє и наши посли нашли ва(с) под городомъ под троки стоАчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170);
(розташовуватися десь для короткочасного відпочинку) стояти (1): оуставлАємь гдѣ коли на воиноу идоу(т) абы нигдѣ оу своєи земли оу селе(х) не стоялї (XV ст. *ВС* 28);
(з'являтися) представати (2): коли тотъ листъ прислала теща его слугою своимъ, нехай пріѣхавъ тутъ стоитъ и листъ тотъ очиститъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169); стояли перє(д) нами очєвисто жалова(л) намъ писаръ нашъ... на воєводича троцкого на пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) вступається въ єго ловы любєцькии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

4. *(у документі — бути записаним, бути вказаним)* стояти (23): а додали єсми оу сочавѣ оу сѣхо стоить на сомо листу г̃ тисАчи роублиї фрА(ж)коо (!) серебра (Сучава, 1388 *SL* 678); тогды коундратъ оу(ка)залъ свою границю и листомъ и знамены што на лѣстѣ стоАть (Галич, 1401 *P* 65); а про лепшю твердость и печати свои єсмо приложили и тыхъ сведковъ, которыижь оу томъ листу стоАть (Маиів, 1478 *AS* I, 76); тых єсмо светков просили, которыж оу листу стоАт, абы про лепшоую твердост печати свои казали привєсити (Луцьк, 1487 *AS* I, 86); ино в том привили стоит так: штож ⟨панове⟩ Цеценевскии... продали тоє имѣне кн⟨А⟩зю Олєксандру Санкгушковичоу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); ино в прывильи о(т)ца нашого стоить, што(ж) далъ дя(д)ку єго паноу миха(и)лу тоє имєнье любчо (Вільна, 1499 *ВФ*).

5. (подле кого, при кому, за ким і без додатка) *(бути на чиїм боці, захищати кого, відстоювати чиї інтереси)* стояти, заступатися (за кого, за що) (4): I choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); и хочу стоАти при нихъ вѣрно своєю радою и помочью противу кажтому (!)... нєприАтелю (Черняхів, 1435 *P* 133); а то наипръвы стоА подли моєго отца... и чинилъ ємоу добро много, а по томъ стоАлъ подли моєи маткы... а тєперъ стоитъ подли насъ (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305); А... отъ слоугъ моихъ твоимъ оулоусомъ коли шкода станєть... або которие подлє менє стоАтъ... твоимъ людемъ коли шкода станєть, а о томъ деле... А боудоу ведати и тобє... рать свою поущоу (б. м. н., 1484 *ЯМ*);
(за що, о що, о чім) дбати, турбуватися (про що) (4): а што будєть вашеѣ державы под нами а мы за то не стоимъ вамъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); ко (!) оу цА⟨р⟩А помагати єму намъ прозбою и послы... и о єго доброє стоАти (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); али оу црА имаєть намъ помагати прозбою и послы... и о всємь нашимъ добромъ стоАти (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а тєперь стоитъ подли насъ и стоитъ о нашємъ доброту (Коломии, 1448 *Cost.* II, 305).

6. (проти кого, проти кому, проти чого) виступати (3): єдно вынимаємь, нашєго господарѣ, королѣ полского, противь єго и противь короунѣ, нє имаємь николи стояти (Сучава, 1435 *Cost.* II, 691); а мы... нє имаєм имь оуспомѣноути никакых от мимошєдших рѣчеи и мерзАчкы, що противко нам стоАли (Сучава, 1468 *BD* II, 306); И добро бы было и тобє со хрестияны миръ имати и посполъ со всими хрестиянъскими господары противъку поганъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

7. *(тривати, існувати довгий час)* стояти (3): а городовъ оу рускои земли новыхъ не ставити ни сожьженого не рубити доколА миръ стоить за е лѣт (б. м. н., 1352 *P* 6); А по них, кто боудет намАсник томоу свАтомоу мАстоу, також да дръжит по вышеписан⟨омоу⟩, до колѣ боудет стояти и свАтыи монастирь (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

8. *(перебувати у стані, вираженому іменною частиною складеного присудка)* стояти, бути (2): и что-бы и нынѣ

вашимъ опѣканемъ та богомолья стояла с покоемъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); и онъ... не бралъ изъ тое клѣти ничого, ани скрини ты не ворошилъ, которая стояла не замкнена (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

9. *безос.* подобає, водиться (4): и глеитуємъ имъ симъ наши(м) листо(м) прави(м) и хр(с)стїанскымъ глеито(м) якоже на усимъ стѣ стон(т) на то абы нмъ доброволно и слобо(д)но прїнхати до нашеи земли съ усими своими трьговлѣми продавати и коуповати (Сучава, 1456 *ПМВП*); мы стефан воєвода... свѣдомо чинимь... оже... дали єсми сес наш лист глеитовныи правы христиански, щож на оусем свѣтѣ стоит... оусим коупцем з мѣста Ливовского (Ясси, 1463 *BD* II, 295).

10. бути (1): И Нагорка а Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми, и з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали, какъ тая речь маеть межи ними стояти (Краків, 1489 *РИБ* 433).

11. (в чом, на чом) дотримуватися (чого) (5): оуси боАре молдавстїи чинимъ знаменито ис сѣмъ листомъ нашимъ... аже слюбоуемъ и слюбили єсми освѣченному и велєбному... володиславу... кролю полскомоу, литовскому, роускому и ины(х) многы(х) землъ осподарю, нашему милому, и єго дѣтємъ... и намѣсткомъ и(х)... аже имаємъ на то(м) стоАти и радити ємоу... абы первы(х) присАгъ и записовъ свои(х) прєдко(х) и свои записы... держалъ и непорушилъ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 651); ино на чомъ єсмо слово нашо мовили и єму прысягнули съ паны радою нашою, въ томъ и стонмъ н то єму будємо деръжати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

на изьєднанїю стоати (1) *див.* ***ЗЪЄДНАНЬЄ**; на мироу стоати (1) *див.* **МИРЪ**[1];

◇ стояти на законѣ (3) судитися, мати судову справу: а тако(ж) колн оухотѣтъ брашовѣни прє(д) г(с)вами стоятн на законѣ, коли имє(т) бу(д) кто на ни(х) тѣгати, а они щобы волни были прїити до на(с), а быхомъ мы и(х) судили (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А також, коли оусхотѣт Брашовѣни прєд нас стояти на закон, коли имет боуд кто на них тѣгати, а они да соут волни прити прєд нас, абыхом мы их соудили (*в ориг.* соудити.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); стоАти оу правє (4), стояти на правѣ (1) судитися, мати судову справу: Николаи позычилъ матєєви дєсА(т) гривє(н) а да(л) за себѣ пороукоу лаврина поко(л)коу днєи матєи заплатилъ миколаєви пєнєзи опро(ч) пороучнїка по нєкоторо(м) дни зазвалъ миколаи пороучника на право о ты(и) пенези пороучни(к) стоячи на правѣ рєклъ же матєи заплатїлъ мїколаєвн пєнєзи (XV ст. *BC* 31—31 зв.); СтоАли пере(д) нами очевисто в правє, жаловалъ на(м) бояринъ смоленски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дА(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) нє хотА(т) дати єму ровного делу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*); стоати въ токмѣжи (4) дотримуватися договору, домовленості: А которыи по нашєм животѣ от наставникь⟨и от братїн свАтого⟩ мѣста сего, кто не боудет стоати въ семь нашем токмѣжи, таковыи да будєть (...— *Прим. вид.*) (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); А... кто нє боудет стоати вь сим нашим токмѣжим, таковы боуд⟨є⟩т под клѣтвою отечєскою (Путна, 1476 *BD* I, 212); за щкоды стояти (1) *див.* **ШКОДА**.

ФОРМИ: *інф.* **стояти, стоАти, стоати** 15 (1352 *Р* 6; 1439 *Cost.* II, 712; 1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; 1489 *РИБ* 433; 1498 *BD* II, 410 і т. ін.); ! **ст(о)аати** 1 (1457 *Cost.* II, 809); *теп. 3 ос. одн.* **стоить** 11 (1352 *Р* 6; 1388 *SL* 678; 1404 *Р* 68; 1411 *Р* 79; 1436 *Cost.* I, 459; 1456 *Cost.* II, 788; 1499 *ВФ*); **стоит** 9 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 269, 272; 1463 *BD* II, 295; 1491 *AS* I, 94; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 120); **стоитъ** 7 (1389 *РЕА* I, 27; 1403 *ДГМ*; 1428 *Cost.* I, 221; 1448 *Cost.* II, 305; 1498 *АЛМ* 159, 169); **стои(т)** 6 (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ПМВП*; 1457 *Cost.* II, 810; 1490 *Пам.*; 1495 *ВК*); *1 ос. мн.* **стоимъ** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; 1496 *BD* II, 405); **стоимы** 1 (1433—1443 *АРМ*); *3 ос. мн.* **стоАть** 5 (1401 *Р* 65; 1462 *BD* II, 289; 1475 *AS* I, 70; 1478 *AS* I, 76; 1484 *ЯМ*); **стоАт** 2 (1481 *AS* I, 77; 1487 *AS* I, 86); *перф. 3 ос. одн. ч.* **стоАлъ** (1448 *Cost.* II, 305); *3 ос. одн. ж.* **стояла** (1498 *АЛМ* 163); *3 ос. мн.* **стоАли, стояли** (1468 *BD* II, 306; 1495 *АЛМ* 83; *ВК*; *ВМБС*; *ВМЗД*; 1499 *ВФ*); *майб. 1 ос. одн.* **хочу стоАти** (1435 *Р* 133); *3 ос. одн.* **будєт (бѫдєт) стоати (стояти)** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 212, 216, 217; 1499 *BD* II, 156); *1 ос. мн.* **имаємъ (имаємь) стоАти (стояти, стоати)** 3 (1433 *Cost.* II, 651; 1435 *Cost.* II, 682, 691); **chozem... stoiaty** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *3 ос. мн.* **имаю(т) стояти** (1457 *Cost.* II, 809); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **чтоби...стоАлъ** (1448 *Cost.* II, 305); *3 ос. одн. ж.* **чтобы... стояла** (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); *3 ос. мн.* **абы... стоялї** (XV ст. *BC* 28); *нак. сп. 3 ос. одн.* **иехай...стоитъ** (1498 *АЛМ* 169); *дієприсл. одноч.* **стоячи, стоАчи** 2 (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *BC* 31 зв.); **стоА** 2 (1444 *AS* I, 42; 1448 *Cost.* II, 305); *перед.* **стоявши** 1 (1449 *Cost.* II, 385).

Див. ще **СТАТИ**[1].

***СТОЯТИ**[2] *дієсл. недок.* (3) (*мати ціну*) коштувати: продал єсми имєнє... вынявши за трєтию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых в земъли... волынской лежачихъ водлє права посполитого и статуту великого князства литовского, высумовавши што болшъ нє стоит за трєтию част всих имєнєй моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72); А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьА на годъ по пАти коуѳтєрє(и) коро(т)кихъ а по пАти конє(и), а по камъцє што бы стоАла за двадъцать копъ г(р)шє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **стоит** 1 (1475 *AS* I, 72); **стоить** 1 (XV ст. *BC* 18); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ж.* **што бы стоАла** (1487 *АМЛ*).

***СТОАНОВЪ** *прикм.* (2): мы александръ воєвода... знаємо чинимь... оже тота истиннаА маиколА дъщи стоАнова съ своими сны... тАгали на влада (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

◇ СтоАновъ потокъ (1) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): А хотарь тому половин(и) села... да ест... поченши от СтоАнова потока та прости через єдинь пискь (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **СтоАнова** (1497 *BD* II, 119); *наз. одн. ж.* **стоАнова** (1418 *Cost.* I, 127).

Пор. **СТОЯНЪ.**

***СТОАНЪ** *див.* **СТОЯНЪ.**

СТОАТИ *див.* **СТОЯТИ**[1].

***СТОЯЧИИ** *прикм.* (1) (*про водоймище*) стоячий, непроточний: а тако єсмо єму дали... перво рє(ч)ноє село с тыми со всѣми пожитки... съ озєры съ мочилы со всАки(м) текучи(м) и стоАчи(м) водами (Снятин, 1424 *Р* 99—100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **стоАчи(м)** (1424 *Р* 100).

СТПИЧЬНИКЪ, СТПИЧЄНИКЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии... панъ миколан стпичьникъ (Галич, 1409 *Р* 74); а тому свѣдъци панъ миколаи стпичєникъ панъ зубрь Анєчии (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стпичьиикъ, стпичєникъ** (1409 *Р* 74; 1418 *Р* 89).

Див. ще **СПИЧНИКЪ.**

***СТРАВА** *ж.* (4) харчі, страва (3): а то на каждую нєдѣлю каждому тєслѣ давалъ по с^s^ми грои (!) широкихъ и єщи к тому истраву всѣмъ дава(л) и єсти и пити (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); нижли комоу в ни(х) дамо на истравоу тымъ они маю(т) выдати нежъдоучи рокоу (Краків, 1487 *АМЛ*);

(*для тварин*) корм (1): и ст(р)авы имъ слюбуємъ дати ихъ конємъ (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **ст(р)авы** (1433—1443 *АРМ*); *знах. одн.* **истраву, истравоу** (1386—1418 *Р* 35; 1487 *АМЛ*).

***СТРАВИТИ** *дієсл. док.* (2) (*стч.* straviti, *стп.* strawić) (що) витратити, розтратити: Соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) (XV ст. *BC* 24 зв.); и гєргє... рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єсы да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє, али я... твои пинѣзи єсмъ страви(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмъ страви(л)** (1449 *Cost.* II, 385); *майб. 3 ос. одн.* **страви(т)** (XV ст. *BC* 24 зв.).

СТРАВИЧ *ч.* (13) *(особова назва):* а на то... вѣра стравича (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а на то вѣра... братоула стравича (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); Писа Илѣ Стравич оу Сочавѣ (Сучава, 1467 *BD* I, 121); А пак(ь) привилїє що имала Мароуш(ь)ка и сєстра єи Стан(ь)ка... дѣда их(ь) Костє Стравича... на тоє сєло... они єщє ю дали оу роукы слоугам(ь) нашимь (Гирлов, 1499 *RA* 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **страви(ч), Стравич** 4 (1395 *Cost.* II, 612; 1421 *Cost.* I, 142; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 156); **Стравич(ь)** 1 (1499 *RA* 257); *род. одн.* **Стравича, стравича** (1392 *Cost.* I,8; 1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I,37; 1423 *Cost.* I, 157; 1426 *Cost.* I, 182; 1499 *RA* 257).

Див. ще **СТРАОВИЧЬ.**

! СТРАВИЧАВА ⟨СТРАВИЧЄВА⟩ *див.* ***СТРАВИЧЄВЪ.**

***СТРАВИЧЄВЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра костина вѣра стравичава (!) (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **! стравичава** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. **СТРАВИЧ.**

***СТРАВИЧЬ** *див.* **СТРАВИЧ.**

***СТРАВЛѢНЬЄ** *с.* (1) (*стп.* strawienie) знищення, згуба: а прото н на то(т) часъ стерєглисмы сѧ абы на страненьє(!) а на стравлѣньє нєвжиточноє... ты(х) то противъ на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стравлѣньє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. ***СТРАВИТИ.**

***СТРАЖНИКЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... слоуга нашь Сънгоур и сєстра єго Стана... и продали свою правою отн⟨и⟩ноу... нижє оустїи Стражника (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стражннка** (1490 *BD* I, 394).

***СТРАЖНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу оу нашеи зємли... сєла... на вєр(х) стражници, где є(ст) жоудє михаю (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386).

ФОРМИ: *род. одн.* **стражиици** (1434 *Cost.* I, 386).

***СТРАНА** *ж.* (5) (*цсл.* страна) *(напрямок)* бік, сторона (2): а хотаръ томоу сєлоу доурнєщомъ да боудє(т) по старомоу хотароу (от) вьсѣхъ стра(н) коуда из вѣка оживали (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361); а хота(р) оуси(м) тѧ(м) вы(ш)писанни(м) сєла(м) о(т) вьсѧ(х) стра(н) да є(ст) по оусими своими старими хотарн (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522);

(місце, місцевість, що знаходиться не посередині, а збоку чого-небудь) сторона (3): а пасика щобы была о(т) страни козїю къ вєлікои тои гороу (Сучава, 1454 *Cost.* II, 501); А хотар том⟨у⟩ вишєписанномоу половина сєло (!)... да єст починшє от нижнєи страноу(!)... попєрєк на Бистрицоу и горѣ оу бо⟨у⟩ковиноу, а от вишнии странни(!) ... попєрєк на Бистрицоу (Сучава, 1491 *BD* I, 472).

ФОРМИ: *род. одн.* **страни** 1 (1454 *Cost.* II, 501); **! странни** 1 (1491 *BD* I, 472); *знах. одн. зам. род.* от нижнєи **! страиоу** (1491 *BD* I, 472); *род. мн.* **стра(н)** (1433 *Cost.* I, 361; 1470 *DIR«A»* 522).

Див. ще **СТОРОНА, *СТРОНА.**

! СТРАНЄНЬЄ ⟨СТРАЧЄНЬЄ⟩ *див.* ***СТРАЧѢНЬЄ.**

***СТРАННОПРИЕМНИЦА** *ж.* (1) богадільня, притулок для бездомних бідняків: Тые вси села... маетъ держати... владыка Луцкий... а всими церквями и ихъ свесченъниками, нищихъ обительми, болницами, странноприемницами радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. мн.* **странноприемницами** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***СТРАОВИЧЪ** *див.* **СТРАОВИЧЬ.**

СТРАОВИЧЬ *ч.* (10) *(особова назва):* А на то вѣра... Братоула Страовича (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то вѣра... брату⟨ла ст⟩раовичѧ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 70); а на то вѣра... братоула страовнчѧ (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн.* **страовичь** (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **страовичѧ, ⟨ст⟩раовичѧ** 4 (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *Cost.* I, 70; 1411 *DIR«A»* 439; 1412 *DIR«A»* 440); **Страовича, страовича, страови(ч)** 4 (1403 *ДГАА*; *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85, 95).

Див. ще **СТРАВИЧ.**

***СТРАТБА** *ж.* (1) вид феодальної повинності: и мы, дорадившисе изъ нашою княгинею, и зъ нашими князи и бояры, подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно и зъ даню медовою и грошовою, н со всею стратбою и землею ловною и пашною... и бобровыми гоны, и со всѣми доходы (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *ор. одн.* **стратбою** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

***СТРАТИТИ** *див.* **ИСТРАТЇТЬ.**

***СТРАХОТИНСКИИ** *прикм.* (1) ◇ с т р а х о т и н с к а я д о р о г а (1) *(назва дороги):* а хотаръ ємоу вышє страхотѣнѣ... на ворловоую могилоу, а о(т) това попєрєкъ на страхоти(н)скоую дорогоу (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **страхоти(н)скоую** (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

Пор. ***СТРАХОТИНЬ.**

***СТРАХОТИНЬ** *ч.* (3) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотаръ ємоу вышє страхотѣнѣ гори... а о(т) това попєрєкъ на страхоти(н)скоую дорогоу... на краи страхотѣнѣ простѣ рєбро(мъ) диломъ (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **страхотѣнѣ** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *місц. одн.* **на страхотинїє** (бл. 1400 *Cost.* I, 26).

***СТРАХОТѢНЬ** *див.* ***СТРАХОТИНЬ.**

***СТРАХЪ** *ч.* (1) страх: Алє яко оузрѧт сєс нашь лист, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли, без оусєго страхоу и бєз оусєго оусъмнѧниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **страхоу** (1468 *BD* II, 306).

***СТРАЧѢНЬЄ** *с.* (2) **1.** програш судової справи (1): тогды па(н) птрашь пиликовичь нє моглъ быти к тому розьизду алє полѣтилъ своѧ села тисмѧнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѧтєлю (так.— *Прим. вид.*) своему... сєбє мѣсто моцно о добытьє и о страчѣньє (Галич, 1404 *P* 68).

2. знищення (1): а прото... стерєглисмы сѧ абы на страненьє (!) а на стравлѣньє нєвжиточноє того лѣта ты(х) то противъ на(м) листовъ хитрє нє змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **страчѣньє** 1 (1404 *P* 68); **! страненьє** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. **ИСТРАТЇТЬ.**

СТРАШКО *ч.* (1) (*особова назва, пор. цсл.* Євстратии, *гр.* Εὐστράτιος): а при том были свѣтки: вл⟨а⟩дыка володимерский Порфирей... а пан Страшко, Яшко Сиропѧтич (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Страшко** (1470 *AS* I, 65).

***СТРАШНИИ** *див.* ***СТРАШНЫИ.**

***СТРАШНЫИ** *прикм.* (5) страшний, страхітливий (1): А хто сію грамоту мою порушитъ... тому судитъ Богъ... во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*).

◇ с т р а ш н ы и с у д ъ (3) судний день, день страшного суду: а хотя бы есть мѣлъ иншій... рушати нашъ записъ, тотъ ся разсуднть со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); А кто пороушит или

въ забвенїє оставит, таковыи да даст ответ въ день страшнаго съда христова (*в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.*) (Гирлов, 1499 *BD* II, 156); день страшныи (1) *див.* **ДЄНЬ** 2.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **страшиаго** (1499 *BD* II, 156); *знах. одн. ч.* **страшиый** (1401 *ЗКЄ*); *місц. одн. ч.* **иа страшиомъ** 1 (1401 *АкВАК* III, 2); **на страшнємъ** 1 (1466 *BD* I, 106); *знах. одн. с.* **страшиое** (1398 *ДГПМ*).

СТРЕТОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь... записалъ есми съ своего имѣньа, зъ Березовца, тридцатъ копъ жита къ церкви пречнстое Богоматере (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стретовичь** (1486 *АкЮЗР* I, 295).

***СТРЕТЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рєкши бы то было свєдомо штожъ вы насъ брата своєго здоровъѦ отъвєдываєте отъ лє(то)шнего и до сего часоу стрєта послали были єстє, ино тогды мы окочинъ они пришли отъ своихъ нєпрнѦтєлє(и) великую працоу мели єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стрєта** (1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **стрєта** 1 (1484 *ЯМ*); **! трєта** 1 (1484 *ЯМ*).

***СТРЄЧЄНОВИЧЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* а па(н) григореи стрєчєнови(ч) имаєть служити с того имѣньа копьє(м) игдѣ будєть на(м) потрєбно (Острог, 1437 *Р* 136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стрєчєнови(ч)** (1437 *Р* 136); *род. одн.* **стрєчєиовича** (1437 *Р* 136); *дав. одн.* **стрєчєиовичу** (1437 *Р* 136); *ор. одн.* **стрєчєновичо(м)** (1437 *Р* 136).

***СТРЄЧЬНЫИ** *прикм.* (4) (*стп.* strzeczny) *(споріднений по батькові)* двоюрідний, *діал.* стриєчний: коли(ж) братїя рожєная боудоуть в ымєнїи а помроу(т) тогды на стрє(ч)ноую братїю имєнїє прїидѣ(т) а помроу(т) стрє(ч)ныи бра(т)я тогды на блїшьє племѦ имєнїє прїидѣ(т) (XV ст. *ВС* 36).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **стрє(ч)ноую** (XV ст. *ВС* 36); *наз. мн. ч.* **стрє(ч)ныи** (XV ст. *ВС* 36); *місц. мн.* **о стрєчьны(х)** 1 (XV ст. *ВС* 36); **о ! сєстричныхъ** 1 (XV ст. *ВС* 8 зв.).

! STRIV *див.* ***СТРИИ.**

***СТРИЄВКА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Стриївка: кн⟨Ѧ⟩зю Василью осталсѦ город Збараж, а к тому села: Янковцы... двє Стриєвцє (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. дв.* **Стриєвцє** (1463 *AS* I, 54).

СТРИЄЦЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии... стьцко далѦтиньскии (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стриєць** (1409 *Р* 74).

***СТРИЖОВО** *с.* (1) *(назва села у Холмському князівстві)* Стрижів: Сє я кнѦзъ юрїа холмъскии... придали єсмо к црквви бжои преч(с)тои бгомтри... села стрижово слепче (Холм, 1376 *Р* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стрижово** (1376 *Р* 22).

***СТРИИ** *ч.* (2) *(назва річки у Львівській землі)* Стрий: My... dajemo ym... szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu na rycy striv (!) (Глиняни, 1395 *GL* 166); Дали єсмъ на имѦ Шандрови и братии єго радевитєи дворищ ов тоу стороноу рѣки СоукилѦ, от стриѦ, кдє доброславєцъ сидѣлъ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! striv** (1395 *GL* 166); *род. одн.* **стриѧ** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

***СТРИИКО** *ч.* (1) *(батьків брат)* дядько, *діал.* стрийко: тоє въсє що бы имъ оурикъ съ въсѣмъ доход⟨омъ⟩ имъ и дѣтємъ н(х) и стрнкомъ и(х) (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *дав. мн.* **стриикомъ** (1426 *Cost.* I, 182).

***STRILECZ** *див.* ***СТРѢЛЄЦЬ.**

СТРИМБЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми ємоу оу наши (!) земли оу молдавскои сєла на имѣ корнїи и стримбїн на краковѣ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209).

ФОРМИ: *наз.* **стримбїн** 1 (1428 *Cost.* I, 209); *зам. дав.* **тѣмь* сєлала(м) (!) **стр⟨им⟩бїи** 1 (1428 *Cost.* I, 209).

СТРИМБѢ *див.* **СТРЫМБА.**

***СТРИМТОУРА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу монастиреви (от) стримтоуры хотаромъ горѣ до верха (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233).

ФОРМИ: *род. одн.* **стримтоуры** (1428 *Cost.* I, 233).

СТРОВЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чинн(м) знамєнито... оже тоть истинныи слуга нашь вѣрныи па(н) стровчь слоужи(л) намь правою и вѣрною службою (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стровчь** (1425 *Cost* I, 173).

СТРОЄ [1] *ч.* (4) *(особова назва):* то село даль воєвода строєви и иванови (оу)рикь сь оусємъ доходо(м) о⟨у вѣкы⟩ вѣчны (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); тоє въсє що бы ємоу оурикъ съ всѣмъ доходомъ, ємоу и братїамъ єго малѦтоу и строи и дѣтємъ и(х)... нєпорушено николиже на вѣки (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 473).

ФОРМИ: *наз. одн.* **строє** (1400 *Cost.* I, 36, 37); *дав. одн.* **строєви** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **строн** 1 (1436 *Cost.* I, 473).

***СТРОЄ** [2] *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чини(м) знаменито... ож⟨є⟩... дали єсми юи (sic.— *Прим. вид.*) оу нашеи земли села... на имѦ дїякоулово село повышє строѦ н селище що оу томждє (sic.— *Прим. вид.*) хотару єстъ (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 14).

ФОРМИ: *род. одн.* **строѧ** (1438 *Cost.* II, 14).

***СТРОЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Строїнці: ино мы видѣвшє и(х) доброє произволенїє, такжє и мы єсми дали тоє прѦ(д)рєчє(н)ноє сєло, строєщи, оба куты и съ млино(м) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458).

ФОРМИ: *знах.* **строєщи** (1453 *Cost.* II, 458).

Див ще **СТРОИНЦИ.**

СТРОИНЦИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Строїнці: мы олєксандръ воєвода... чинымъ знамєнито... ожє... дали єсмы имъ оу нашеи зємли села и(х) на имѦ на тоуловѣ гдє є(ст) дворъ и(х) и строинци (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз.* **строинци** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще ***СТРОЄЩИ.**

СТРОИТИ *дієсл. недок.* (1) (що) установлювати: Такожє ислюбилъ нашемоу господствоу приѦти и строити оусѦкїи порѦднѣ церковныи (Сучава, 1401 *RIR*).

ФОРМИ: *інф.* **строити** (1401 *RIR*).

***СТРОИШОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы боѦрє... па(н) бори(с) головаты... па(н) строишо(р) дроужа... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сєрє(т) мисто... сєстрѣ господарѦ нашего... кнѦгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142).

ФОРМИ: *наз. одн.* **строишо(р)** (1421 *Cost.* I, 142).

СТРОМИЛО *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны... на имѣ, панъ янъ с чижєва... панъ григоръ стромило, хоружїи ливовскы... панъ янъ кїѦнскы, и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы держати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стромило** (1445 *Cost.* II, 729).

***СТРОНА** *ж.* (11) (*стп.* strona) **1.** *(напрямок)* бік, сторона (4): оучинили єсмо имъ границю... о(т) ближьшєго рєчєного бука... на дубъ... а с ону строну могилы о(т) ближьшєго рєчєного дуба на букь (Галич, 1404 *Р* 68); хота(р)... о(т) стльпа на пъть до(л)нѣ... до обрьшїє на объ стрро(ні) (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); *(місце, місцевість, що знаходиться не посередині, а збоку чого-небудь)* бік, сторона (3): абыхо(м) оужє могли с вами по(с)полу земли осѦсти и кролє(в)скую и нашу и абыхо(м) могли ти(ж) дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. *(країна)* сторона (1): вси королєвє и вси хрєстиянъскин господарєвє, колько ихъ суть, и всєє стороны западу и италєйскихъ стронъ, єднаються и готовяться и хотєли бы напротивъ поганъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

3. *(особа, що позивається у суді)* сторона (3): Мы бискупи мацѣи прємыски и офанасѣи владыка прємыски... чи-

нимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одноѝ строны мєжи панєю Ѧдвнгою отиною пилєцкою н єи дѣвкою алжбѣтою с другоѣ строны о волостъ о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *род. одн.* **строны** (1404 *P* 70); *знах. одн.* **строну** (1404 *P* 68); *род. мн.* **стронъ, стро(н)** (1457 *Cost.* II, 810; 1498 *BD* II, 410); *дав. мн.***стронамъ** (1404 *P* 70); **! стрронн** (1458 *Mih. Doc.* 122); *знах. дв.* **! стрроньї** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **! стрро(нї)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще **СТОРОНА, *СТРАНА.**

***СТРОѦСОВЪ** *прикм.* (1): мы алєкса(н)дръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє прїидє прѣ(д) нами... строѦсова мару(ш)ка... и да(л)... пану оани постє(л)нику, сєло своє строєщи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **строѧсова** (1453 *Cost.* II, 458).

! СТРРОНИ ⟨СТРОНИ⟩ *див.* ***СТРОНА.**

! СТРРОНІ ⟨СТРОНИ⟩ *див.* ***СТРОНА.**

! СТРРОНЫЇ ⟨СТРОНИ⟩ *див.* ***СТРОНА.**

***СТРОУГА**[1] *ж.* (1) потік, струмок: тоти сєловє бышє от окол дворов наших от Комен, како да єст нашєи свѦтѣи монастири... и сь вьсєм доходом, и съ млини... и съ щезами и строугами (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).

ФОРМИ: *ор. мн.* **строугамн** (1491 *BD* I, 464).

***СТРУГА**[2] *ж.* (1) *(назва урочища у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *род. одн.* **Струги** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***СТРУКОВИЦКИЙ** *прикм.* (1) ◇ С т р у к о в и ц к о е д в о р и щ е (1) *(назва земельної ділянки у Подільській землі):* Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкон волости... на имя: Струковицкого дворища, а Тасеневичъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Струковицкого** (1454 *АЛМ* 12).

***СТРОУНГА** *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу одно сєло плотоунєщн о(т) строунгы (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).

ФОРМИ: *род. одн.* **строунгы** (1411 *Cost.* I, 84).

***СТРУЧИНЪ** *прикм.* (1) ◇ л ѣ с ъ С т р у ч и н ъ *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Стручина** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

***СТРЪВИНОАСА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу сєлоу... да єс(т)... до оусти стръвино⟨аси⟩ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *род. одн.* **стръвнно⟨асн⟩** (1428 *Cost.* I, 224).

СТРЪМБА *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чинимь знамєнито... ожє... далижє и потвєрдили єсми... сєла... на връ(х) стръмбѣ обѣ жоудєчїє и стръмба ис връха до устїа (Васлуй, 1436 *DIR«A»* 469).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* дали... обѣ жоудєчїє и **стръмба** (1436 *DIR«A»* 469); *род. одн.* **стръмбѣ** (1436 *DIR«A»* 469).

СТРЪМИНОАСА *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми и(м)... єдно мѣсто на имѦ стръминоаса (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стръмнноаса** (1439 *Cost.* II, 41).

СТРЫИСКЫ *прикм.* (1) (*пор.* Стрии *у Львівській землі):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєнымн паны... на имѣ... панъ заклика тарло, староста н дєржавца стрыискы и кранчы королєвства по(л)ского, панъ янъ кнѦгинскы (Сєрєт, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **стрыискы** (1445 *Cost.* II, 729).

СТРЫМБА, СТРИМБѢ *ж.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... дали єсми пану нашєму Юзѣ два сєла на имѦ миклѦ о(т) бахну на тутовѣ и баланъ о(т) стрымба (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); мы илїа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми и(м)... сєла на имѣ боучоумѣнїи на шоум⟨оу⟩зѣ... и на стрымбѣ гдє бы(л) борбѣ станъ, обѦ части (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стримбѣ** 1 (1434 *Cost.* I, 386); *зам. род.* о(т) **стрымба** 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *DIR«A»* 463); *місц. одн.* **на стрымбѣ** (1439 *Cost.* II, 41).

***СТРѢЛЄЦЬ** *ч.* (11) ◇ с л у ж и т и с т р ѣ л ь ц и (с т р ѣ л ь ц є м ь, с т р ѣ л ц є м а) (7), ⟨с л о у ж н т и⟩ с т р ѣ л ц и (s t r i l c z o m a) (4) *див.* **СЛОУЖИТИ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **стрѣльцємь** (1390 *P* 176); *род. мн.* **стрѣлцовъ** 1 (1394 *P* 54); **стрѣлцевь** 1 (1399 *P* 59); *ор. мн.* **стрѣлци, стрѣльци** 5 (1377 *P* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 100; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **strilczi** 1 (1395 *Gl.* 166); *ор. дв.* **стрѣлцема** 1 (1448 *P* 148); **strilczoma** 1 (1407 *АрхЮЗР* 1/VIII, 4).

СТРѢЛКОВЦИ *мн.* (3) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Стрілковичі *у Перемишльській землі):* илья влдка премышлескыи... жаловалъ сѦ прє(д) кролємъ иа стрѣлковцѣ ажє оубиваютъ сѦ оу землю оу црквную стго спса (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *наз.* **стрѣлковци** (1422 *P* 98); *знах.* **стрѣлковцѣ** (1422 *P* 97); *ор.* **стрѣлковци** (1422 *P* 97).

СТРѢСТИ *див.* **СТРѦСТИ.**

***СТРѢЧА** *ж.* (1) зустріч, стріча: а они на(д) то ѣдоучи дорогою людє(м) наши(м) вєликїи шкоды дѣлали на стрѣчє коупцо(в) грабили (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа стрѣче** (1495 *ПЛПС*).

СТРѦСТИ, СТРѢСТИ *дієсл. док.* (2) (що) обшукати, потрусити: а у черновци, возы нє стрѦсти, алє купець дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу чєрновци возы нє стрѣсти, алє коупєцъ дати свою вѣроу, ажє нє имаєт за повѣданны товаръ на своємъ возѣ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669).

ФОРМИ: *інф.* **стрѧсти** 1 (1408 *Cost.* II, 632); **стрѣстн** 1 (1434 *Cost.* II, 669).

Див. ще **ТРѦСТИ.**

***СТОУБЄЛЪ** *ч.* (3) *(назва річки у Волинській землі, лівої притоки Горині)* Стубла: мы вєликий кнѦзь Алєксандро... чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу имєнє в Лоуцкомъ повєтє оу Жоуковє сєло Алышовъ, на рєцє на Стоублє (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Стоублєм** (1446 *AS* III, 5); *місц. одн.* **иа Стоублє** (1446 *AS* III, 5).

***СТОУДЄНАЯ ТОПЛИЦЯ** *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* сє азь... Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... наши слоуги... продали свою правою о(т)ниноу... на имѣ щи(л)биканїи оу стндєнои (!) топлици (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стоудєнои топлици** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); **! стидєнои топлици** 1 (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще **ТОПЛИЦА**[2]**.**

СТОУДЄНЄЦЬ *ч.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои... сєла на имѣ... радєшани... и на оусти стоудєнца тємєшєщи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); мы Стєфанъ воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали и потвръдили єсми им... єдно сєло на Стоудєнєць на имѣ Нънєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* сєло **на Стоудєнєць** (1495 *BD* II, 53); *род. одн.* **стоудєнца** 5 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 41; 1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 544); **стоудєнцѣ** 1 (1436 *DIR«A»* 469).

СТУДЄНЇИ *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвєрдили монастироу нашємоу... цигаиє, на имѣ... щєфа(н) ротъ студєнїи съ чєлѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **студєнїн** (1462 *Cost. D.* 11).

***СТУДЄНКА** *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Студянка: я... Федор Василевич Збаразский... записал сѧ єсми дѧдинои своєй... имѣнѧ свои: Студенкоу а Ставокъ (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Студєнкоу** (1485—1500 *AS* I, 120).

Див. ще **СТУДЄНѦКОВЦЫ.**

! СТУДЄНОКОВЦИ *див.* **СТУДЄНѦКОВЦЫ.**

***СТОУДЄНЫЙ** *прикм.* (1) ◇ стоуденаѧ кръницѧ (1) *(назва джерела у Молдавському князівстві):* а за проуто(м) на дерєнико(х) да єстъ мѣсть (sic. — *Прим. вид.*) где танко селитъ (sic.—*Прим. вид.*) на лычномъ рогоу и стоуденаѧ кръницѧ (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **стоуденаѧ** (1429 *Cost.* I, 269).

Див. ще ***СТОУДЄНАЯ ТОПЛИЦЯ, *СТОУДЄНЫЙ ШОУМОУЗЪ.**

***СТОУДЄНЫИ ШОУМОУЗЪ** *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино мы... єсми дали и потвръдили... паноу Аврамоу дїякоу... шестоую част село от Онничан, що соут на Стоуденом Шоумоузѣ (Сучава, 1490 *BD* I, 442); Тоє вишеписанное село на имѣ Оничанїи, що єст на Стоудєном Шоумоузи, да єсть нашемоу вѣрномоу паноу Петрика комисоу (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Стоудєиом Шоумоузи** 2 (1493 *BD* II, 21, 22); **на Стоудєном Шоумоузѣ** 2 (1490 *BD* I, 442).

Див. ще ***ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ, ШОУМОУЗЬ.**

СТУДЄНѦКОВЦЫ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Студянка: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж а к тому села: Янковцы... Мойсѣєвцы, Волочища, оу Луцком повѣтє Студенѧковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); а еще кн⟨ѧ⟩зю Сємеону досталъ сѧ дворъ Городок со всими тыми сєлы, штожь к тому здавна тѧгнеть, а еще к тому селцє Студєноковци (!) (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз.* **Студенѧковцы** 1 (1463 *AS* I, 54); **! Студєноковци** 1 (1475 *AS* I, 71).

Див. ще ***СТУДЄНКА.**

***СТУМЪБРЕТЪ** *див.* ***СТУНЪБРЕТЪ.**

***СТУНЪБРЕТЪ** *ч.* (4) ⟨?⟩: А што есмо того Еська Рабеевича съ Нисаномъ смотрели, какъ были есмо въ Луцъку лони, о стунъбреты и присудили ему тому Еську, на Нисане колько стуньбретовъ и казали есмо Ннсану ему тыи стунъбреты заплатити, и тотъ Есько Рабеевичъ н тое передъ нами созналъ, ижъ вжо ему Нисанъ тыи стумъбреты заплатилъ подле нашого суда (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ФОРМИ: *род. мн.* **стуньбретовъ** (1489 *РИБ* 432); *знах. мн.* **стунъбреты** 2 (1489 *РИБ* 432); **стумъбреты** 1 (1489 *РИБ* 432).

***СТУНЬБРЕТЪ** *див.* ***СТУНЪБРЕТЪ.**

СТОУПА *ж.* (3) *(млин-сукновальня)* ступа: и потвръждаємъ томоу прѣдречєнному монастирю ис сѣмъ нашимъ листо(м)... два млнны... и стоупа що соукно опихаєтъ (Сучава, 1443 *ПГСММ*); а на горинє ставъ што небожъчикъ семєнъ заставилъ а стоупа (б. м. н., XV ст. *ИК*); мы петръ воєвода... чини(м) знаме⟨ни⟩то... оже... дали єсми єм(оу)... мисто наши(х) млнновъ... да оучини(т) собѣ млины и що коли боуде(т) его волѣ, или жерствило, или валила, или боу(д) що, или ст(оу)пы (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стоупа** 1 (XV ст. *ИК*); *зам. знах.* даємъ... **стоупа** 1 (1443 *ПГСММ*); *знах. мн.* **ст(оу)пы** (1448 *Cost.* II, 313).

***СТУПЄНСКИЙ** *прикм.* (2): жаловал перед нами пан Федко канцлер... кн⟨ѧ⟩зю великому Швитрыкгайлоу, на Данила на Волошина, а рек: ты седишъ на моєй зємли на стоупенской (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **ступєнскоє** (1444 *AS* I, 42); *місц. одн. ж.* **иа стоупєнской** (1444 *AS* I, 41).

Пор. ***СТУПНО.**

***СТОУПЄНЬ** *ч.* (2) (*стч.* stupeň) гідність, достоїнство: Алє колиж... пан Казимир... коу наслѣдованю стоупенюм тых то наших предков оупоминал и приводил... мы хотѧчи его освѣцености... с полности вѣры нашои оупевнити вызнавамы· тым то листом... быти... обвезаноу коу дєржаню... чести н вѣры (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *дав. мн.* **стоупенюм** 1 (1462 *BD* II, 284); **стопєнюм** 1 (1462 *BD* II, 283).

***СТОУПИТИ** *дієсл. док.* (1) (чого) *(наказ, повеління)* порушити, переступити (що): а колн бы... коро(л) его мл(с)тъ, обысла(л) на(с), абыхо(м) к томоу выименованомоу мистцю и днєви были, а мы быхо(м) того какими лици нє хотили пополнити... алє быхо(м) стоупили... то(г)ды... па(н)... имає(т) на(с) казнити (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхо(м) стоупнли** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще ***ПЄРЄСТУПИТИ 2, ПРѢСТЪПИТИ.**

***СТОУПИШИНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Гсдрь на(ш) алексан(д)рь... великн(и) кня(з) тебѣ братоу и тьстю своємоу... кнзю иваноу васи(л)євичю вєлѣ(л) говорити што єси к на(м) въсказова(л) свои(м) посло(м) семєно(м) стоупишины(м) (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **стоупишины(м)** (1495 *ПЛПС*).

СТУПЛѦНЄ *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Ступно): и старцы... сознали перед нами, аж з давных давен єсть ступєнскоє, а СтуплѦнє сами тут дворы своими седели на той Мощаницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *наз.* **Ступлѧнє** (1444 *AS* I, 42).

***СТУПНО** *с.* (5) *(назва села у Волинській землі)* Ступно: Коли пак стала валка оу зємлн и они пошли под лєс к Ступну... а Мощеница от Сту⟨п⟩на нє отхоживала (Ступно, 1444 *AS* I, 42); А сє я Хведко Кословскнй самъ симъ листом светчю... иж продал єсми село своє Стоупно (Луцьк, 1474 *AS* I, 69).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сту⟨п⟩на** (1444 *AS* I, 42); *дав. одн.* **Ступноу, Ступну** (1444 *AS* I, 42); *знах. одн.* **Стоупно** (1474 *AS* I, 69); *місц. одн.* **оу Ступнє** (1444 *AS* I, 42).

СТОУРЗѢ *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... фѣтоул и брат его Стоурзѣ, сынове филипа... дали и потвръдили єсми им... єдно сєло... на имѣ Ннецїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стоурзѣ** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Стоурзи** (1495 *BD* II, 53).

***СТЪВЧАНЫ** *див.* **СТАУЧАНЄ.**

***СТЪЖАРОУЛЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хота(р)... по обрѣжїю на оустїє потока зовоми стъжароу(л), где падає(т) оу рѣцѣ бистри(ц) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стъжароу(л)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***СТЪНГАЧОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* стынгач «лівша»): тоє все що бы ємоу оурикъ съ всѣмъ доходомъ ємоу и дѣтемъ его... опро(ч) стънгачоула (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *род. одн.* **стънгачоула** (1436 *Cost.* I, 444).

Див. ще **СТЪНГАЧЪ.**

СТЪНГАЧЪ *ч.* (3) *(особова назва, молд.* стынгач «лівша»): мы александръ воєвода... чинимъ знаменито... оже тотъ истинны слоуга нашъ панъ жоуржъ стънгачъ слоужилъ намъ правою и вѣрною слоужбоу (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тот истиннїи слоуга наш Тома... нєпот Оана Стънгача... дали и потвърдили есмо ємоу... его правоую отниноу (Сучава, 1492 *BD* I, 504).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стънгачъ** (1426 *Cost.* I, 178; 1436 *Cost.* I, 444); *род. одн.* **Стънгача** (1492 *BD* I, 504).

Див. ще ***СТЪНГАЧОУЛЪ.**

СТЪНИГА *ч.* (2) *(особова назва):* па(н) косте андронникови(ч)... прода(л)... єдно селище... близ банѣ, где бы(л) стънига (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218).

ФОРМИ: *наз. одн.* **стъинга** (1445 *Cost.* II, 218); *місц. одн.* **прї стъиизѣ** (1445 *Cost.* II, 218).

***СТЪНИГОВЪ** *прикм.* (2): па(н) костє андронникови(ч)... прода(л)... паноу михаилоу... єдно сєлищє... що єго па(н) костє выкоупи(л) о(т) стъниговы(х) сыно(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218);

с є л и щ є с т ъ н и г о в о (1) *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **стънигово** (1445 *Cost.* II, 218); *род. мн.* **стъниговы(х)** (1445 *Cost.* II, 218).

Див. ще ***СТАНИЖИНЪ.**

Пор. **СТЪНИГА.**

СТЪНИЖАНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) ми... дали и потвєрдили єсми ємоу... села на имѣ боучоумѣнїи гдє до(м) єго и стънижанїи (Сучава, 1428 *Cost.* I, 218).

ФОРМИ: *наз.* **стънижанїи** (1428 *Cost.* I, 218).

СТЪНИЖЄЩИ, СТЬНИЖЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* па(н) костє андронникови(ч)... продал... паноу михаилоу логоѳет(оу) єдно селищє на имє стънижещи... гдє бы(л) стънига (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); мы петръ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили єсми ємоу... село... на имѣ... стьнижещи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **стъннжещи** 1 (1445 *Cost.* II, 218); **стьнижещи** 1 (1455 *Cost.* II, 543).

СТЪНИЛЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села на Буковині)* Стальнівці: мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже... дали и потвърдили єсмы єи оу иашеи земли... села на имѣ: Стънилещїи, и єдноу селищоу оу томже хотароу (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Стънилєщїи** (1493 *BD* II, 31).

Див. ще **СТАНОУЛОВЦИ.**

***СТЪНИЦЄСКОУ** *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* и оу томже ча(с) тако(ждере прїидє прѣ(д)) нами и прѧ(д) нашими бояре, мъроушка, дочка михоула логофета, оуноука попа юга и драгошє стън(иц)ескоу, снь нано(в)... и продали свою... о(т)нину (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

Див. ще ***СТЪНИЦЄСКОУЛЪ.**

***СТЪНИЦЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* и оуставшє па(н)иса(к) вистѣрни(к) та заплатн(л) и тоти вышєписа(н)нїи пинѣзи... оу роуки драгошє стъницескоулоу, сноу нано(в) (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **стъницескоула** (1490 *Cost. S.* 141); *дав. одн.* **стъницєскоулоу** (1490 *Cost. S.* 141).

Див. ще ***СТЪНИЦЄСКОУ.**

СТЪРОСТЄСКОУЛ *ч.* (4) *(особова назва):* мы Стефан воєвод(а)... знаменито чиним... оже прїидоша перед нами... Анна, сестра пана Доброула логофета, и съ с(во)имъ непотомъ съ Станчоулом, сынъ Фетко Старостєскоула... и продалн своє правоє отниноу (Сучава, 1482 *BD* I, 260); И оуставшє наши слоуги... та заплатили оусн тоти ри злат оу роуки Станчюлоу Стъростєскоул (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Стъростєскоул** (1491 *BD* I, 458); *род. одн.* **Старостєскоула, Стъростєскоула** (1482 *BD* I, 260; 1491 *BD* I, 458); *дав. одн.* **Стъростєскоул** (1491 *BD* I, 458).

Див. ще ***СТАРОСТИЧЬ.**

СТЪРЧЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы також и от нас єсми дали... слоузѣ нашємоу Оурсоу тоє... половина сєло на имѣ Стърчещїи (Сучава, 1487 *BD* I, 308).

ФОРМИ: *наз.* **Стърчєщїи** (1487 *BD* I, 308).

***СТЫРОВЪ** *прикм.* (1): а поля єсмь єму дали... по конец лозы... к... могили, а от могилы к стырову болонью (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **стырову** (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

Пор. ***СТЫРЪ.**

***СТЫРТА** *див.* ***СТИРЪТА.**

***СТЫРЪ** *ч.* (8) *(назва річки у Волинській землі, правої притоки Прип'яті):* записалъ есми н далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... зъ людми даннымн и бобровыми гоны по Стыру (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ по старине... от реки Стыра межою мимо нивы (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и проснл в нас землицы в Луцкомъ повете... по границу по Волковыеча от Стыра (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *род. одн.* **Стыра** 3 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1499 *АЛРГ* 94); **Стырѧ** 1 (1490 *AS* I, 92); *дав. одн.* **Стыру** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *ор. одн.* **Стыромъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

! СТЫРЫ ⟨СТАРЫИ⟩ *див.* **СТАРЫИ.**

***СТЫРЬ** *див.* ***СТЫРЪ.**

СТЬНИЖЄЩИ *див.* **СТЪНИЖЄЩИ.**

СТЬЦКО *див.* **СТЄЦКО.**

***СТѢНКА** *ж.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Стінка: па(к) ли бы оусхоти(л) оу коропци мешкати ино ємоу даe(м) мѣсто коропецъ съ мытомъ съ млино(м) и село стѣнкоу к тому причыняе(м) (Снятин, 1454 *Р* 163).

ФОРМИ: *знах. одн.* **стѣнкоу** (1454 *Р* 163).

СТѢНКЪОУЦЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы (...— *Прим. вид.*) ⟨сєла⟩... на имѣ... Негоєщи, и Стѣнкъоуцїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Стѣнкъоуцїи** (1490 *BD* I, 434).

***СТѢНЪКА** *ж.* (1) невеликий ліс на скелястому березі яру: зємлю Дєрьжати маєтъ... з оними Городищами и ихъ широкостю и дольгостю землѧною н изъ стѣнъками н ярами Долинами понадънестромъ (!) (Прилуки, 1459 *Р* 171—172).

ФОРМИ: *ор. мн.* **стѣнъками** (1459 *Р* 171).

***СТѢЦКО** *див.* **СТЄЦКО.**

***СТѢШКА** *див.* ***СТЄЖКА.**

***СТѦГИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* И мы... дали єсмо ємоу сєло лнпоую... а дроугоє сєло... боудѦтичи... и стѦги (Луцьк, 1451 *Р* 158—159).

ФОРМИ: *знах.* **стѦги** (1451 *Р* 159).

! СОУБАКА *див.* **СОБАКА.**

***СУБОТА** *ж.* (11) субота (10): Въ лѣто шеститисѦчноє и ѡ. и сотноє девѦносто трєтєє... оу суботу (б. м. н., 1385 *Р* 28); а пса(н) оу луцку оу субо(т) (Луцьк, 1388 *Р* 42); да(н) у лвовє у суботу пєрвую по узнєсеньи божин (Львів, 1412 *Р* 81); А держати имъ тое мыто до того жъ року — две недели по семой суботе (Краків, 1487 *РИБ* 226); а по иашемь животѣ а они да имают слоужити нам... оу соуботоу литоургію (Сучава, 1488 *BD* I, 356); а держатн ему тое мыто... тры годы, до того ж року до семое суботы (Вільна, 1498 *АЛРГ* 81—82).

◇ с у б о т а м Ѧ с о п у с т н а я (1) (*назва церковного обряду, також календарна дата*) пущення, заговини: в городѣ оу мерєчн в суботу мѦсопустную (Мереч, 1401 *Р* 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **суботы** (1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн.* **суботу, соуботоу, суботоу, субо(т)** 7 (1385 *Р* 28; 1387 *СП* № 12; 1388 *Р* 42; 1401 *Р* 64; 1412 *Р* 81; 1467 *BD* II, 297; 1488 *BD* I, 356); **! субою(ту)** 1 (1498 *АЛРГ* 82); *місц. одн.* **по суботе** (1487 *РИБ* 226).

! СУБОЮТУ ⟨СУБОТУ⟩ *див.* ***СУБОТА.**

СОУГАКЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том моємь записном листу был... Соугакь Бѣликовичь (Добучини, 1487 *AS* I, 239).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соугакь** (1487 *AS* I, 239).

***СОУГРАНИЧНИКЪ** *ч.* (1) той, хто межує з ким-небудь, сусіда: Они поведили, ижъ з нами соуграничники Волчкевичи и Ивашковцы и Клєпачи, поущи нам, ловы, дерево бортноє з одного (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *наз. мн.* **соуграничнники** (1478 *AS* III, 17).

*СОУД *див.* **СУДЪ**[1].

! **СОУДА** ⟨САДА⟩ (1): о щепенїю и о саженїю соуда (!) (XV ст. *ВС* 7 зв.).

Див. ***САДЪ.**

СОУДЄЦЬ, СОУДЄЦ *ч.* (34) суддя: такождє да є(ст) и дѣтємъ его и унучатомъ... непорушено николиже на вѣки и да слухають на(с) а инъ судецъ да не имаютъ (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); даѥ(м) виданїє твоєи мл(с)ти, ажє осташѧ ваши людїє... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, бл. 1434 *Cost.* II, 675); а тако(ж) соу(д)ци о(т) ясо(х) и о(т) хролова и глобници... щобы не имали дила судити ты(х) лю(д) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491); тако(ж) ни соудци, а ни ослоухарє да не имаю(т) ходити, оу тѧ(х) села(х), а ни глобоу не брати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а тако(ж) соу(д)ци о(т) со(ч)вн, или дворници, или боу(д) каки оурє(д)ни(к)... щоби не смѣли ба(н)товати ти(х) лю(ди) ани соуди(т) и(х) ни оу чо(м) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); а ино(г) соу(д)ца да не имають николи ни оу чоумъ алє да соудѧтъ сами своими люди о(т) ти(х) три(х) монастирски(х) села(х) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соудец** 2 (1471 *BD* I, 159; 1472 *ДГСВМ*); **соудець** 1 (1459 *BD* I, 29); *род. одн.* **соудъцѣ, соудцѣ, соу(д)цѣ** 6 (1446 *Cost.* II, 251; 1453 *Cost.* II, 462; 1454 *Cost.* II, 517; 1459 *BD* I, 29; 1466 *BD* I, 95; 1467 *Mih. Doc.* 125); **соудъца, соу(д)ца** 4 (1437 *Cost.* I, 520; 1448 *ДГПР*; 1449 *Cost.* II, 391; 1472 *DIR«A»* 530); **соу(д)цѧ** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *наз. мн.* **соудци, соу(д)ци** (бл. 1434 *Cost.* II, 675; 1446 *Cost.* II, 251; 1447 *Cost.* II, 288; 1448 *ДГПР; DIR«A»* 491; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 29; *DIR«A»* 514; 1467 *Mih. Doc.* 125 і т. ін.); *род. мн.* **соудецъ, судецъ** (1431 *Cost.* I, 315; 1434 *Cost.* I, 398; пол. XV ст. *ДГВІС;* 1459 *DIR«A»* 514); *дав. мн.* **соу(д)цємъ, сѫдцємъ, соу(д)цє(м)** (бл. 1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Cost.* II, 677; 1447 *Cost.* II, 731); *ор. мн.* **соу(д)ци** (бл. 1434 *Cost.* II, 675).

Див. ще ***СОУДЬЦА.**

СУДИВОИ, СУДИВОЙ, СОУДЫВОЙ *ч.* (6) (*особова назва*): и на то свѣдци... панъ пєтръ панъ судивои (Казимир, п. 1349 *Р* 4); а при томъ были исвѣдьци панъ судивои староста кракувъскии, панъ анъдрѣяшь староста рускии (Бохур, 1377 *Р* 24); А при томъ были тые панове... панъ Судивой, намѣстникъ Ковеньскій, Дякгордъ Дадаукшисъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А при томъ были свѣдоки... панъ Виленский панъ Судивой, панъ Троцкій панъ Нацъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 31).

ФОРМИ: *наз. одн.* **судивои, Судивой** 5 (п. 1349 *Р* 4; 1377 *Р* 24; 1433 *Р* 122; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1492 *АЛМ* 31); **Соудывой** 1 (1441—1443 *AS* III, 2).

СУДИИ *ч.* (1) (*цсл.* сѫдии) суддя: а кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною передъ бгмь єгда придєть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **судии** (бл. 1350 *Р* 8).

Див. ще **СУДЬЯ.**

! **СОУДИЛСТВО** ⟨ОУСИЛСТВО⟩ (1): оуставлѧємь которыи чло(н)кы имеють соуди(т) напѣрвѣи о соуди(л)ство (!) женьскоє... а въ (иньх)ши (!) жалобахъ не маю(т) соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Див ***ОУСИЛЬСТВО.**

***СУДИМОНТОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* єще надъ то тєтка моя... прислала тыми часы листъ небощика, господаря, короля е. м., писаный до пана Олехиа Судимонтовича, воєводы Виленского (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *род. одн.* **Судимонтовича** (1498 *АЛМ* 169).

***СОУДИНА** *ж.* (1) посуд, *діал.* судина: а кто оусхочет тих люди соудити... или мито от них брати, от оусего их товароу... или от горнци или от древѣном соудинам... или боуд що имоуті продавати, или пак где боудоут коуповати... везде да ест имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *дав. мн. зам. род.* от **соудинам** (1466 *BD* I, 96).

СОУДИТИ, СУДИТИ, СОУДИТЬ, SUDITI *дієсл. недок. і док.* (106) (кого і без додатка) *(розглядати судову справу)* судити (44): Tež, jestliby... hde sobe wybrali, u szkole abo hde kolwe, tam majut' suzony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); и також ты(х) людеи и никто да не смѣєтъ соудити николи, але да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастирѣ, а иного соудцоу да не имаютъ николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); тако(ж) коли схотѧ(т) брашовѣне прє(д) г(с)ва ми стоѧти на зако(н), коли имє(т) бу(д) кто на ни(х) тига(ти), а они щобы волни били прити до на(с), абыхо(м) мы и(х) судили, а никто да не смѣє(т) судити н(х) (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); а колї сѧ на(м) прїгодить прїеха(т) до которое землї тогды соудья тоє земли имеєть соудити прї нашомъ дворе (XV ст. *ВС* 12 зв.); Биль намъ чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ, штожъ есмо судили его зъ Мартинцомъ Федковымъ сыномъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(притягати до судової відповідальності) судити (36): I tež, jestliby... mezi sobоju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho žadnoho peresuda na nich ne majet' brati: ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); и що бы были волни тоти татарове продавати и коупити и що бы не соуди(л) и(х) никто, то(к)мо г(сд)вми и калугєри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); И такоже тоти люди ис тѧ(х) три(х) монастирски(х) селахъ да не имає(т) никто о(т) наши(х) пано(х) и оурѧ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу чє(м) а не оу которо(м) дилъ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530); А тежъ бы еси нхъ не судилъ, не радилъ, а наместинку своему не казалъ судити (Краків, 1487 *РИБ* 226); тѣ(ж) сто(г) жита алюбо пшенїци кто удень возмє(т) сѫдоу за виноу Ѕ гривенъ... а боудє(т) ли вночи тогды соудимъ за злодѣис(т)во (XV ст. *ВС* 30); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, ино... нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людсхъ не брати, ни службы имъ нашей никоторой не знати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(виносити вирок) судити, засуджувати (14): а кто о(т)иметь о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною передъ бгмь єгда придеть праведныи судии хотѧ судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломь єго (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ кто или пакъ иншій хто, тому судитъ Богъ и святая Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); а хто не въсхочетъ по мнѣ давать того жита, судитъ ему Богъ (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); Пєтръ жалова(л) на соу(д)ю и(ж) неисправедливе его соудилъ (XV ст. *ВС* 23); нєха(и) они тую зє(м)лю де(р)жать потому ка(к) и(м) па(н) яку(б) а па(н) ра(ч)ко ограничили, а воды(н)скому естли буде(т) што которое дѣло, и о(н) того нєха(и) на су(д)ѧ(х) нашы(х) а не на ни(х) коли они єго буду(т) нєгора(з)до суди(ли) (Вільна, 1495 *ВМЗД*);

с у д и т и с у д ъ (с о у д ы) (3), с у д ъ (с о у д ы) с у д и т и (с у д н т ь) (8), ⟨с у д ы⟩ с у д и т и (1) творити суд: своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковьныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); про то мы оуставлѧємь ижє краковъскыи староста на трє(х) месцє(х) имеєть соуды соудити (XV ст. *ВС* 13 зв.); Прїшло є(ст) перє(д) на(с) ка(к) старосты наши соудѧ(т) соуды и жалобы што(ж) на ни(х) не прїслоухає(т) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **соудити, судити** 40 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; бл. 1350 *Р* 9; 1444 *Cost.* II, 208; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1479 *DC* 141; 1487 *РИБ* 226; XV ст. *ВС* 6; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **соуди(т)** 4 (XV ст. *СЯ* 43, 43 зв.; 1456 *ГПХМ*); **соудить** 3 (XV ст. *ВС* 10, 13; *СЯ* 43);

соу(д)т 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); ! **соудоути** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *теп. 3 ос. одн.* **соуднть, суднть** 3 (1386 *Р* 30; XV ст. *ВС* 33 зв.; 2-а пол. XV ст. *СО*); **судитъ** 2 (1398 *ДГПМ;* 1486 *АкЮЗР* I, 295); **соуди(т)** 1 (XV ст. *ВС* 34); *3 ос. мн.* **соудѧть** 1 (XV ст. *ВС* 13 зв.); **соудѧ(т)** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **соудилъ, соуди(л)** 5 (XV ст. *ВС* 23, 33 зв., 34); **соуди(в)** 1 (1369 *ПСЧК*); *1 ос. мн.* **єсмо судили** 1 (1498 *АЛМ* 159); **єсмы... судили** 1 (1474 *РГС*); *майб. I 3 ос. одн. ч.* **budiet... suditi** (1388 *ZPL* 104); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **боудеть... соуди(л)** (XV ст. *ВС* 13 зв.); *3 ос. мн.* **буду(т)... суди(ли)** (1495 *ВМЗД*); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы еси... судилъ** 3 (1487 *РИБ* 226; 1498 *АЛРГ* 82, 83); *3 ос. одн. ч.* **щобы... соуди(л), ажъбы... соудилъ** 2 (1454 *Cost.* II, 509; 1495 *БСКИ*); *1 ос. мн.* **абыхомъ... соудили** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760); **абыхом... (!) соудити** 1 (1458 *BD* II, 262); *3 ос. мн.* **щобы (щоби, штобы)... соудили (соудилї)** 5 (1447 *Cost.* II, 288; 1448 *DIR«A»* 491; 1456 *ГПХМ;* 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **аби соудили** 3 (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); **абы... соудилї** (XV ст. *ВС* 13); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да соуди(т)** 1 (1449 *Cost.* II, 391); **да соу(ди)тъ** 1 (1448 *ДГПР*); *3 ос. мн.* **да соудѧтъ** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **да соудѧ(т)** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); **да соудѧт** 1 (1458 *BD* I, 9); **да... соудѣть** 1 (1444 *Cost.* II, 208); **да... соудѣ(т)** 1 (1459 *DIR«A»* 514); **да... соудѣт** 1 (1459 *DIR«A»* 514); *пас. інф.* **быти... соужены** 2 (1467 *BD* II, 297, 298); **suzony byti** (1388 *ZPL* 106); **быти соуженъ** 1 (XV ст. *ВС* 6); *дієприкм. пас. теп. наз. одн. ч.* **соудимъ, соуди(м)** (XV ст. *ВС* 30, 30 зв.); *мин. наз. одн. ч.* **соужє(н)** (XV ст. *ВС* 7); *наз. одн. ж.* **соужєна** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *наз. мн. ч.* **соужєны** (XV ст. *ВС* 13); *наз. мн. ж.* **соужены** (XV ст. *ВС* 10); *дієприсл. одноч.* **соудѧчи** (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. ще **ОСОУДИТИ** 1, ***ОСОУЖАТИ** 1, ***ПРИСУДИТИ, *ПРИСУЖѦТИ, *СУЖИВАТИ.**

***СУДИТИ СЕ** *див.* ***СУДИТИ СѦ.**

***СУДИТИ СѦ** *дієсл. док.* (4) (з ким перед ким) *(мати з ким судову справу)* судитися: А кто о(т)иметь о(т) црк҃ви ст҃го николы судитсѦ со мною передъ бг҃мь егда придєть праведныи судии (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); а хто бы то порушилъ после его живота... да судитсе зъ нымъ передъ милостывымъ Богомъ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **судитсѧ, соу(ди)тсѧ** 2 (бл. 1350 *Р* 8; 1427 *Р* 108); **судить сѧ** 1 (поч. XV ст. *Р* 76); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да судитсе** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

СОУДИТЬ *див.* **СОУДИТИ.**

СУДИЯ *див.* **СУДЬЯ.**

СУДИѦ *див.* **СУДЬЯ.**

СУДЇА *див.* **СУДЬЯ.**

СОУДЇѦ *див.* **СУДЬЯ.**

***СУДНО** *с.* (2) *(міра місткості)* посудина: Водорацкии вышей дани взѦл 100 судновъ и судно (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

ФОРМИ: *знах. одн.* **судно** (1496 *АЛРГ* 73); *род. мн.* **судновъ** (1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще * **СУДЪ** [2].

***СУДНЫИ** *прикм.* (3) ◇ д е н ь с у д н ы и *див.* **ДЕНЬ** 2.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **судиыи** 1 (поч. XV ст. *Р* 76); **сѫднїи** 1 (1476 *BD* I, 216); ! **со(д)ны(и)** 1 (1483 *ВОРСР* 178).

***СУДОВЫЙ** *прикм.* (14) *(який стосується суду)* судовий (1): прїказоуємы прї наше(и) мл(с)ти абы каждыи соудья и староста и воєвода... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того межї собою нє делали (!) (XV ст. *ВС* 11—11 зв.);

к н и г и с у д о в ы е (1) *див.* **КНИГА** 2; л и с т ъ с у д о в ы й (10), с у д о в ы й л и с т ъ (2) *див.* **ЛИСТЪ** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **судового** (1495 *ВК; ВМЗД*); *знах. одн. ч.*, **судовы(и), судовый, соудовый** (1444 *AS* I, 42; 1489 *РИБ* 431; 1495 *БСКИ; ВК; ВМЗД;* 1498 *АЛМ* 169); *знах. мн. ч.* **судовые** 1 (1495 *АЛМ* 85); **судовыѣ** 1 (1421 *Р* 94); *знах. мн. ж.* **соудовыи, судовыи** (XV ст. *ВС* 11 зв.; 1495 *ВК*).

СУДОМИРСКИ [1] *ч.* (1) *(особова назва):* а свѣдковє на то панъ хрщенъ судомирскн панъ збыгнѣвъ маршѦлко (Львів, 1399 *Р* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **судомирски** (1399 *Р* 59).

СУДОМИРСКИ [2] *див.* **СУДОМИРСКИИ.**

СУДОМИРСКИИ, СУДОМИРСКІЙ, СОУДОМИРСКЇИ, СУДОМИРСКЫИ, СУДОМИРСКИ, СОУДОМЇРЬСКЫИ, СОУДОМИРЬСКЫИ, SUDOMIRSKI *прикм.* (27): Вѣдаи то каждыи чл҃вкъ... оже я кнѦзь Єоунутии... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*)... и съ его зємлѦми краковьскою и судомирьскою (б. м. н., 1352 *Р* 5); а при том были свѣдци пан пєтръ нєоря, воєвода судомирскыи, пан яшко колочко маршалок королов (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Мы... мацѣи премыски... панъ кмита воєво(д) судомир(с)ки... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с одной строны межи панєю Ѧдвигою отиною пилецкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); а на то свѣдковє, наивышаѦ рада королевскаѦ, пан миколаи прєдбор, пан соудомирскїи, што был тыми часы оу нас... и наши пановє и рада молдавскаѦ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **судомирскии, Соудомирскїи, су(д)мирскии** 7 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 122; 1453 *Cost.* II, 765; 1456 *Cost.* II, 791); **судомирскыи, соудомїрьскыи, соудомирьскыи** 5 (1361 *AGZ* 6; XV ст. *ВС* 5 зв., 6, 9, 13 зв.); **судомир(с)кн, судомир(ски)** 2 (1404 *Р* 69; 1415 *Р* 87); **судомирски, sudomirski** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4; 1415 *Р* 87); *дав. одн. ч.* **соудомирьскомоу** (XV ст. *ВС* 30 зв., 38); *знах. одн. ч.* **судомирьско(г)** (1411 *Р* 77); *місц. одн. ч.* **о соудомирьскомь** (XV ст. *ВС* 13 зв.); *род. одн. ж.* **судомирскои, соудомирскои** (1361 *AGZ* 6; 1433 *Р* 120, 124); *ор. одн. ж.* **судомирьскою** (1352 *Р* 5); *місц. одн. ж.* **у ! соудомїрьскын** (XV ст. *ВС* 12 зв.); *наз. мн. ч.* **соудомирьскыи** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

Пор. ***СУДОМИРЬ.**

***СУДОМИРЬ** *ч.* (4) *(назва міста у Польщі, пор.* Sandomierz) Сандомир: а писана грамота оу судомири оу дєнь свѦтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Писанъ въ Судомири, іюнь 20 день, инъдиктъ 6 (Судомир, 1488 *РИБ* 223).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ (оу) Судомири** 3 (1361 *AGZ* 6; 1488 *РИБ* 223, 424); **у Сундомири** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6).

СОУДОМИРЬСКЫИ *див.* **СУДОМИРСКИИ.**

СОУДОМЇРЬСКЫИ *див.* **СУДОМИРСКИИ.**

! СОУДОУТИ ⟨**СОУДИТИ**⟩ *див.* **СОУДИТИ.**

СУДЪ[1], **СОУДЪ, SUD** *ч.* (131) **1.** *(судовий розгляд справи)* суд (24): кде смолвѦть тутъ будєть судъ тѦгатисѦ ис королємь (б. м. н., 1352 *Р* 6); а был соудъ оу СтанлѦ в домоу (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а при пєрвомъ соудѣ былъ па(н) васко тѦптюковичь (Галич, 1401 *Р* 66); ОуставлѦємы коли хто боуде(т) позва(н) протївъ своємоу прїви(л)ю а окаже(т) на соудє своє прївїльє и страти(т) копоу а то(т) поводъ... имєєть ємоу вѣрноуть тоую копоу (XV ст. *ВС* 26); Коли(ж) на соудѣ одна жалоба бѫде(т) положена а бѫдѣ(т) лї болѣи паръ(соу)нъ оу тои жалобѣ вєнци нє тоу(т) то(л)ко одно паметноє имєє(т) быти положено (XV ст. *СЯ* 43 зв.); И Сопега рекъ: былъ жо мнѣ о томъ судъ из зятемъ єго... и князь великій... тыє люди мнѣ присудилъ (б. м. н., 1498 АЛМ 169);

с у д ъ и м а т и (1), с о у д ъ м а т и (1) (з ким, між ким) судитися (з ким): кто жь коли зломи(т) нашю грамоту су(д) прє(д) б҃(г)мъ имаю с нимъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); мы оуставлѦємь коли(ж) оу томъ роздѣлѣ три годы и три м҃(с)ци с оупокоємь живоуть а на жа(д)ныи соу(д) себє нє позываютъ тогды дай на вѣкы вѣчныи жа(д)на(г) *соуда*

межю собою не мають (XV ст. *ВС* 32 зв.); k s u d u p r i w o d i t i (1) позивати до суду: I teź sud'ja... k sudu ne majet' pered sebe priwoditi: olizby czerez skarhu byłby naweden (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); в е с т и н а с о у д ъ (2), н а с о у д ъ в е с т и (1) *див.* **ВЕСТЬ**[1]; п о с т а в и т и н а с у д ѣ (1) *див.* **ПОСТАВИТИ;** п р ї в е с т и н а с о у д ъ (1), н а с о у д ъ п р ї в е с т и (1) *див.* ***ПРИВЕСТИ**[1]; с у д ъ (с о у д ы) с у д и т и (с у д и т ь) (8), ⟨с у д ы⟩ с у д и т и (1), с у д и т и с у д ъ (с о у д ы) (3) *див.* **СОУДИТИ.**

2. *(судове засідання)* суд (13): Частокро(т) прїгожаетсѧ и(ж) некоторыи за свои⟨м⟩ племенемь алюбо заслоугами приходѧть моцью на сѫ(д)... про то прїказоуемь мы абы того далѧ (!) не было (XV ст. *ВС* 15); а колижь тыи све(т)кы на соуде монованы (!) тогды тот замешька(х) (!) о(т)озва(т) того коумовъства (XV ст. *ВС* 20); а такежь хочомъ на малыхъ соудѣ(х) иже первыи рокъ и дроу(г)и простою немоцью можеть о(т)ложїть (XV ст. *СЯ* 40);

с ъ с т и н а с о у д ѣ (2) *див.* **СЕСТИ.**

3. *(судовий вирок)* присуд (22): тако же і нн҃ѣ соудъ воздал Пѣнкови (тои) гаи и со зе(м)лею во вѣки (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); мѣста тычина и тыхъ селъ и всеи волости залѣскоѣ держѧние вѣчноє правымъ судомъ... коро(л) влодиславу пол(с)кому и его послѣдко(м) присудили есмы (Медика, 1404 *Р* 70); и присудили есмы... судомъ бѣлецкому на вѣки... ту истную бѣлку (Львів, 1421 *Р* 94); и тѧгали сѧ що сѧ тегали, але Ивашко съ прївилиами тестѣ своего пана Ивана вистиарника добыл съ всего права и соудоу (Бирлад, 1460 *BD* I, 41); а длѧ памѧти соудоу нашог⟨о⟩ дали есмо кн⟨ѧ⟩зю Семеноу *(в ориг.* Меменоу.— *Прим. вид.)* Васильевич⟨ю⟩ сеи нашь листъ за нашими печатьми (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); Ино мы... тые земли... Токаревскимъ есмо присудили подлугъ тыхъ пановъ суду (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

4. *(орган правосуддя)* суд (32): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ, то все далъ есми церкви Божой (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Teź jestliby... czerez wyznanie swojeho sud'i, byłby pozwan k sudu, perwyj i druhij raz ne priszoł by, majet' zapłatiti winu za obadwa razy kotoraja włożona (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); которымъ обычаемъ имаю(т) зазыватї къ соудоу (XV ст. *ВС* 6); кто бѫде(т) неко(т)рыи добры(и) чл҃вкъ на соу(д) позванъ о квалтъ тогды имееть пово(д) на него досве(т)чить або то(т) добры(и) имее(т) самь своею прїсѧгою о(т)быть (XV ст. *ВС* 18); коли(ж) кме(т) бѫде(т) ране(н) до крови алюбо оуражо(н) срамотне тогды емоу прїидеть две частї за раны а третея часть сѫдоу (XV ст. *ВС* 29); а хто кому дѣрево зроубить со пчелами имѣеть заплатити грнвъноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *ВС* 37);

с о у д ъ з е м ь с к ы и (1) *(суд у феодальній Польщі, який розглядав переважно цивільні справи шляхти)* земський суд: Окаданія (!) роковъ велікы(х) соудовъ земьскыхъ ка(к) бывало (XV ст. *СЯ* 39); с у д ъ ц е р к о в ъ н ы и (1) *(суд, який розглядав справи церкви і духівництва)* церковний суд: своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

5. *(судді)* суд (5): а е(ст)ли то(г) ча(с)у докоулѧ соудьи соудѧть алюбо соудъ исъсѧдеть безъ праволенїя алюбо бе(з) потребы оувойдеть то(т) имаеть быти казненъ (XV ст. *ВС* 13 зв.); Оуставлѧемы коли(ж) хто соу(д)и пере соу(до)мъ нагани(т) (XV ст. *ВС* 34); Частокро(т) потребоують сты(х) кни(г)... а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имееть дать вола(т) слоужебнїкомъ явне ижа (!)... оу такыи дн҃ь книгы правыи положены о(т)варены комоу потребно боудеть спїсъковъ то(т) поиде(т) (XV ст. *СЯ* 43).

6. *(будинок, у якому міститься орган правосуддя)* суд(6): которыи съ соуда избегають во гнѣвѣ (XV ст. *ВС* 5 зв.); Те(ж) то(г) хоче(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своемь соуде мелъ оуставнаго слоужебнїка чересъ которо(г) иметь позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.).

7. справа, що підлягала судовому розглядові (1): а е(ст)ли же не могоуть вси(х) *соудо(в)* осоудити того днѧ тогды хочемь то(г) абы ... дроугого днѧ соудъ скончанъ (XV ст. *ВС* 13).

8. судочинство (1): потребно есть абы однакїи соудъ былъ какъ краko(в)скы(и) земли коли(ж) оди(н) г(с)дрь вси(х) есть (XV ст. *ВС* 34 зв.).

◇ с т р а ш н ы и с у д ъ (3) *див.* ***СТРАШНЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **судъ, соудъ, sud, соу(д)** (1352 *Р* 6; 1369 *ПСЧК;* 1388 *ZPL* 104; XV ст. *ВС* 8 зв., 13 зв., 23, 34 зв.; *СЯ* 43; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *род. одн.* **соуда, суда** 10 (XV ст. *ВС* 5 зв., 6, 11, 15, 32 зв., 33 зв.; *РИБ* 610 ; *СЯ* 43; 1489 *РИБ* 432); **суду, соудоу** 7 (1460 *BD* I, 41; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *ВС* 8 зв., 13 зв., 17 зв., 33 зв.; 1495 *АЛМ* 85); ! **съда** 1 (1499 *BD* II, 156); **соу(д)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *дав. одн.* **судоу, сѫдоу, Sudu, соудоу** 11 (1388 *ZPL* 105, 106; XV ст. *ВС* 6, 13, 17 зв., 27 зв., 29, 30; 1495 *ВМЗД*); **соудови** 5 (XV ст. *ВС* 30, 30 зв., 37, 37 зв.); **!соудъ** 1 (XV ст. *ВС* 6); *знах. одн.* **су(д), соудъ, соу(д), сѫ(д), судъ, соуд** (1369 *ПСЧК*; 1390 *Р* 176; 1495 *БСКИ; ВМЗД;* XV ст. *ВС* 6, 7 зв., 14 зв., 18, 32 зв.; *РИБ* 610; 1498 *АЛМ* 169 і т. ін.); *ор. одн.* **соу(до)мъ, соудо(м), соудомъ, судомъ, соудомь, сѫдо(м)** (1404 *Р* 70; 1421 *Р* 94; XV ст. *ВС* 8, 15 зв., 16, 17, 17 зв., 26, 32 зв.,36 зв. і т. ін.); *місц. одн.* **на (при, о) соудѣ, судѣ** 14 (1352 *Р* 6; 1401 *АкВАК* III, 2; *Р* 66; XV ст. *ВС* 5 зв., 12, 22, 23, 32 зв.; *СЯ* 43 зв.; 1421 *Р* 93 і т. ін.); **на (у) соуде** 4 (XV ст. *ВС* 15 зв., 20, 26, 34); **на соу(д)** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); **на съдѣ** 1 (1466 *BD* I, 106); *наз. мн.* **соуды** (XV ст. *ВС* 13); *род. мн.* **судовъ, соудовъ, соудо(в)** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; XV ст. *ВС* 12 зв., 13; *СЯ* 39, 43); *знах. мн.* **суды, соуды** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; XV ст. *ВС* 6, 13, 13 зв., 33 зв.; *СЯ* 43 зв.; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *місц. мн.* **о (на) соуде(х)** 3 (XV ст. *ВС* 10, 12 зв., 17 зв.); **на (в) соудѣ(х), соудѣхъ** 3 (XV ст. *ВС* 37 зв.; *СЯ* 40, 42 зв.).

Див. ще. ***СОУЖЕНЇЕ.**

***СУДЪ**[2] *ч.* (7) *(міра місткості)* посудина: отослал до Вилни двесте судовъ и осмеронадцатеро судов — то Северское дани (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72).

ФОРМИ: *род. мн.* **судовъ, судов** (1496 *АЛРГ* 72).

Див. ще ***СУДНО.**

СОУДЪ[3] ⟨**СОУДЬЯ**⟩ (1): о соу(д) иже не имаеть быти кора(н) (!) за зло(г) соудоу (XV ст. *ВС* 33 зв.).

Див. **СУДЬЯ.**

СУДЪЯ *див.* **СУДЬЯ.**

СОУДЫВОЙ *див.* **СУДИВОИ.**

СОУДЬА *див.* **СУДЬЯ.**

***СОУДЬЦА** *ч.* (2) *(стч.* súdca, *стп.* sądca) суддя: **и також** ты(х) люден и никто да не смѣетъ соудити николи, але да и(х) соудѣть оурѣдники о(т) того монастырѣ, а иного соудцоу да не имаютъ николи на вѣки (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); иного соудцю да не имают, але тот приход вес да ест монастирю нашемоу (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **соудцю** 1 (1458 *BD* I, 9); **соудцоу** 1 (1444 *Cost.* II, 208).

Див. ще **СОУДЕЦЬ.**

СУДЬЯ, СУДЬѦ, СОУДЬЯ, СУДЪЯ, СОУДЪЯ, СОУДЬА, СОУДЇѦ, СУДИѦ, СУДИЯ, СѪДИА, СУДЇА *ч.* (111) суддя: и на то свѣдци... панъ судивои панъ судьѧ сяноцькыи (Казимир, п. 1349 *Р* 4); I teź, jestliby... meźi soboju nezhodu, abo swar poczali, sud'ja mesta naszeho żadnoho peresuda na nich ne majet' brati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а при томъ были судьѣ и свѣдци (Зудечів, 1411 *Р* 80); Казимиръ Божью милостью Наместнику Дорогицькому, пану Якубу Довойновичу и судьи Дорогицькому (Краків, 1489 *РИБ* 432); Те(ж) то(г) хоче(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своемь соуде мелъ оуставнаго слоужебнїка

чересъ которо(г) имеѣть позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.); и та(м) казали е(с)мо на тоє дѣло выехати... су(д)и бѣлскому пану рачку пучицкому слушати присѧги ты(х) свѣтко(в) (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **судьѧ, судья, соудья, соудьа, sud'ja, судъя, соу(д)ья, су(д)ѧ, соу(д)я, сѫ(д)я** 48 (п. 1349 *Р* 4; 1359 *Р* 10; 1366 *Р* 12; 1388 *ZPL* 104; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1421 *Р* 92; XV ст. *ВС* 6, 12 зв.; *СЯ* 43; 1435 *Р* 134 і т. ін.); **судиѧ, судия, соудїѧ** 5 (1369 *ПСЧК;* 1409 *Р* 74; 1419 *Р* 91; 1421 *Р* 94; 1422 *Р* 98); **сѫдна, судїа** 3 (1448 *Cost.* II, 366; 1455 *Cost.* II, 769);**соу(д)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *род. одн.* **sud'i, соу(д)и, соудьи, соу(д)** 6 (1388 *ZPL* 105; XV ст. *ВС* 13, 16 зв., 33 зв.; *СЯ* 43); **соуде(г) соудъего** 2 (XV ст. *ВС* 14 зв., 16 зв.); **судьѣ** 1 (1386—1418 *Р* 34); **! соусоудьи** 1 (XV ст. *ВС* 20); *дав. одн.* **судьи, sud'i** 6 (1388 *ZPL* 105, 107; 1489 *РИБ* 432); **соу(д)и** 5 (XV ст. *ВС* 8 зв., 30 зв., 34; 1495 *ВМЗД*); **соудїи** 1 (XV ст. *ВС* 6); *знах. одн.* **соудью, соу(д)ю** (XV ст. *ВС* 6, 13, 23, 33 зв.); *ор. одн.* **соудьєю, соу(д)єю** (XV ст. *ВС* 20 зв., 22 зв.: *СЯ* 41 зв.); *місц. одн.* **о соу(ди)** 2 (XV ст. *ВС* 8 зв.); **о соульи** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **! о соу(д)** 1 (XV ст. *ВС* 33 зв.); *наз. мн.* **судьѣ** 3 (1411 *Р* 79, 80; XV ст. *ВС* 6); **соу(д)н** 3 (XV ст. *ВС* 16, 17; *СЯ* 43); **судьи, соудь(и)** 2 (XV ст. *ВС* 13, 13 зв.); **соудья** 1 (XV ст. *ВС* 11); *род. мн.* **судей, соудей** 2 (XV ст. *ВС* 14; 1495 *АЛМ* 85); **соу(д)и** 1 (XV ст. *ВС* 12 зв.); *дав. мн.* **соудьямь** 1 (XV ст. *ВС* 16); **соу(д)ямь** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); *знах. мн.* **соудьи** 3 (XV ст. *ВС* 14 зв., 16 зв.); **соудеи** 1 (XV ст. *ВС* 14); *ор. мн.* **судьѧми** (1411 *Р* 79); *місц. мн.* **о (на) су(д)ѧ(х), соу(д)яхъ** 2 (XV ст. *ВС* 23; 1495 *ВМЗД*); **о соудья(х)** 1 (XV ст. *ВС* 34).

Див. ще **СУДИИ.**

СУДЬѦ *див.* **СУДЬЯ.**

***СОУДѢЧЬ** *ч.* (1) (*стч.* sudič, *стп.* sędzic) син судді: А на то были свѣдци, добрии панове: панъ Котлиньскиѣ ... панъ Глѣбъ соу(д)ѣчь (Львів, 1421 *Р* 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соу(д)ѣчь** (1421 *Р* 92).

***СОУЖЄНЇЄ** *с.* (1) ◇ взѧти соужєнїє *див.* **ОУЗѦТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **соужєнїє** (XV ст. *ВС* 22 зв.).

Див. ще **СУДЪ**[1] 3.

Пор. **СОУДИТИ.**

***СУЖИВАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (1) (що) *(неоднораво)* судити, засуджувати: а то суживали на городѣ намѣстники твои (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **суживали** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще **ОСОУДИТИ, *ОСОУЖАТИ, *ПРИСУДИТИ, *ПРИСУЖѦТИ, СОУДИТИ.**

***СОУКГРАНИЧНЫЙ** *прикм.* (1) *(який межує з кимнебудь)* сусідній: А при нас был... Богданъ Дрємоутевичъ... боѧрє Слонимскиє и Озєрницкиє и много... боѧр и моужей соукграничных (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. мн.* **соукграничных** (1478 *AS* III, 17).

***СОУКИЛЬ** *ч.* (2) *(назва річки у Галицькій землі, притоки Дністра)* Сукель: о(т) могыло(к) попере(к) рѣки соукилѧ к дорозѣ (Зудечів, 1413 *Р* 83); Дали єсмъ на имѧ Шандрови и братии єго радєвитєи дворищ ов тоу стороноу рѣки Соукнлѧ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Соукнлѧ, соукилѧ** (1413 *Р* 83; 1473 *ЗНТШ* V, 3).

***СУКНА** *ж.* (2) (*молд.* сукнэ «сукняна спідниця») сукно: а имаєть сѧ поставити цѣну сукнѣ у сочавѣ, ѧко во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А имат сѧ поставити цина соукни оу Соучавѣ яко во Лвовѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *дав. одн.* **соукни** 1 (1460 *BD* II, 275); **сукнѣ** 1 (1408 *Cost.* II, 632).

Див. ще **СОУКНО.**

СОУКНО *с.* (51) *(рід тканини)* сукно: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита... пани хоньци (Перемишль, 1378 *Р* 26); а кто повезетъ сукно до бесарабъ, дати имєтъ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ гривну по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); продал єсми тоє имєне Дажев... за двесте коп широкихъ грошей монеты ческое и за кожух бобровый сукномъ порърпрыяномъ крытый (Володимир, 1475 *AS* I, 72); з нового места послано кнѧзю велнкомоу тθє(р)скомоу... в̃ поставы соукна маха(л)ского (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соукно** 3 (1456 *Cost.* II, 788, 791; 1460 *BD* II, 275); *зам. род.* от **соукно** 1 (1466 *BD* I, 96); *род. одн.* **соукна, соу(к)на, сукна** (1408 *Cost.* II, 630, 631; 1411 *Mih. Alb*; 1434 *Cost.* II, 668; 1437 *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772; 1456 *Cost.* II, 788, 789; 1460 *BD* II, 273; 1488 *УКТ* і т. ін.); *дав. одн.* **соукноу** (1456 *Cost.* II, 790); *знах. одн.* **соукно, ⟨с⟩оукно, сукно** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1437 *DIR* № 8; 1443 *ПГСММ;* 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); *ор. одн.* **сукномъ** (1378 *Р* 26; 1475 *AS* I, 72); *род. мн.* **соукнъ** (1434 *Cost.* II, 669); *знах. мн.* **соукна, сукна** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 789, 791; 1458 *BD* II, 261; XV ст. *ВС* 18 зв.; 1460 *BD* II, 274, 275).

Див. ще ***СУКНА.**

***СОУКНЯ** *ж.* (2) (*стч.* sukňa, *стп.* sukпia) верхній чоловічий одяг (1): хто с коимъ имеєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чере(с) гранїцю оу ле(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за первоє застатьє сокироу а въ дроугоє застанѫ(т) любо мѧтель алюбо соукню (XV ст. *ВС* 37).

◇ служити зъ сукни (1) *див.* **СЛОУЖИТИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **сукни** (1495 *АЛМ* 83); *знах. одн.* **соукню** (XV ст. *ВС* 37).

СОУЛДЖАРЬ, СОУЛДЖАР, СОУЛЖАРЪ *ч.* (4) (*молд.* служер) відповідальний службовець молдавського воєводи, що відав забоєм худоби та постачанням м'яса для господарського двору і армії: тоє въсє вышеписанноє да є(ст) слоузѧ нашемоу... пану михулу, нашемоу соулжарю (Сучава, 1475 *Cost. D.* 3); И оуставшє слоуга наш Голъи от Ребрича та заплатил оусє сполна тоти вышеписаннїи пинъзи... оу роуки паноу Иванко Тоуркоул соулджарь (Сучава, 1488 *BD* I, 317).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соулжаръ, соулджар** 2 (1475 *Cost. D.* 3; 1488 *BD* I, 317); *зам. дав.* оу роуки паноу... **соулджарь** 1 (1488 *BD* I, 317); *дав. одн.* **соулжарю** (1475 *Cost. D.* 3).

Див. ще **СЮЛЖАРЮ.**

***СУЛИМОВСКИИ** *прикм.* (1): мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю... иже... хмѣль крщенє имѧ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскєм половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на сулимовскєм** (1412 *Р* 81).

Пор. **СУЛИМОВЬ.**

СУЛИМОВЬ *ч.* (5) *(назва села у Львівській землі)* Сулимів: ино коли бы... воитє (!) с того свѣта сшєддъ (!) ано на єго дѣти сулимовь нма сполна спастн (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сулимовь** (1412 *Р* 81); *род. одн.* **сулимова** (1412 *Р* 81); *знах. одн.* **сулимовь** (1412 *Р* 81); *місц. одн.* **при сулимовѣ** (1412 *Р* 81).

***СУЛКО** *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Сулимиръ, Сулиславъ): тогды панъ данило приида пред насъ и тѧгалъ на воита зоудечовьского на сулка о дворищє о пыскович... вонтово (Зудечів, 1411 *Р* 79).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сулка** (1411 *Р* 79); *ор. одн.* **сулкомъ** (1411 *Р* 79).

СОУЛЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси... осташко соульскии богданъ тивунъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соульскии** (1366 *Р* 12).

СУМА *ж.* (4) (*стч., стп.* suma, *свн.* summe, *лат.* summa) *(певна кількість грошей)* сума: Исъ северскихъ... **волостей**

всее дани грошовое собрано сумою 100 и 30 копъ грошей (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73); А кому коли отпустили мыта луцкого... в тых его трех годех, мает он то записати, што бы мѧло того мыта прийти: то маем ему оттрутити в наши пенези в тую ж суму (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сума** (1497 *АЛРГ* 79; 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); *знах. одн.* **суму** (1498 *АЛРГ* 82); *ор. одн.* **сумою** (1496 *АЛРГ* 73).

***СОУМНЄНІЄ** *с.* (1) (*стп.* sumnienie, sąmnienie) ◇ п о д ч є с т ї ю и с о у м н е н ї є м ъ *див.* **ЧЄСТЬ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **соумнєнїємъ** (XV ст. *СЯ* 42).

СУМОРОКЪ *ч.* (2) (*особова назва):* А потомъ Борисъ мовилъ передъ нами на князя Костентина ижбы онъ бояръ нашихъ Смоленскихъ Бубна, а Дуденка Суморока... земли моцно за себе забралъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Суморокъ** (1495 *АЛМ* 83); *род. одн.* **Суморока** (1495 *АЛМ* 83).

***СУНДОМИРЬ** *див.* ***СУДОМИРЬ.**

СОУПОЛНА *присл.* (2) зовсім: а тыми разы до тєбє твоими послы о(т)казали єсмо што пановъ рады нашоє пры насъ супо(л)на нє было (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

Див. ще **ЗОУПОЛНА, ИСПОЛНОЮ, СПОЛНА.**

СОУПОРЪ *ч.* (2)(*цсл.* съпрь) противник, суперник: соупоръ имєєть бытї прїпоущонъ на свѣ(т)кы (XV ст. *СЯ* 41 зв.—42).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соупоръ** (XV ст. *ВС* 37 зв.; *СЯ* 41 зв.).

Див. ще **СЪПЄРНИКЪ.**

***СОУПОСТАТЪ** *ч.* (1) (*цсл.* сѫпостатъ) ворог, противник: я слышевши доброє здоровиє вашєи мл(с)ти и православноую вѣроу хрєстияньскоую подроучиє вашєи мл(с)ти и соупостата крѣпкаго противоу поганьства о томъ бгоу хвалоу даємъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **соупостата** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

***СУПОЧТИЛЄ** *присл.* (1) спокійно, у спокої: а они ти(ж) бы имѣли засѣ остерєгати пановє наши и опасовати... абыхо(м) оужє могли... дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти, яко бы сѧ оуказнили лихы люди с обу(х) стро(н), а правы бы могли супо(ч)тилє па(к) с обу(х) стро(н) (Сучава, 14:7 *Cost.* II, 810).

***СОУПРОУНОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі):* Васи(л) землю дє(р)жить Соупроуновщиноу а с тоє земли хоживоло (!) три(д)цать грошє(и) и ведро мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Соупроуновщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***СОУРАННЫИ** *прикм.* (8) (*про шкури худоби)* сирий, невичинений: а у которомъ торгу имєть купити, тамъ имєтъ дати... отъ сто кожи воловыхъ десѧть гроши, отъ сто кожи ѧгнѧчїихъ одинъ грошъ, оть сто кожи суранныхъ два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу которомь торгоу имет коупити, там имет давати... от сто кожи скотїихь десѧт грош, от сто кожи ягнѣчих один грош, от сто кожи соуранных два грош, та идоуть на головноє мыто, на сочавоу (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А кто идет до Львова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыны ã грош... от сто овчин соранных чєтири гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **суранныи** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **соураныи** 1 (1434 *Cost.* II, 668); *род. мн.* **суранныхъ, соуранных** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790); **соранных** 2 (1460 *BD* II, 273, 274); **! соураны** 1 (1456 *Cost.* II, 789).

***СОУРАНЫИ** *див.* ***СОУРАННЫИ.**

СУРВИЛОВИЧ *ч.* (1) (*особова назва):* А при том были... панъ Петръ Войницкий, а... пан Грико Сурвилович (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сурвилович** (1437 *AS* I, 34).

СУРИНЪ *ч.* (1) (*особова назва):* А при томъ были сведки... панъ Немира, староста Луцкий... а панъ Суринъ писаръ (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Суринъ** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

СОУРЛАРЮЛ *ч.* (2) (*молд.* сурлар) музикант, що грав на дудці: а чєтврътаа част от того сєла да єст племеникоу их Мирчи Поурчєлоу соурларюл, сыноу Станин(оу) (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соурларюл** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **соурларюл** (1495 *BD* II, 53).

СУРЬѦТЪ *ч.* (1) (*особова назва):* Поручнли(с)... кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... кгастовтъ, кердути. крукьждо. сурьѧтъ (б. м. н., бл. 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сурьѧтъ** (бл. 1392 *Р* 47).

SUSED *ч.* (12) сусід: а сє сусѣдє околнии онисимъ а сє дьяци степанъ мєлєхови(ч) мєлентии (Львів, 1370 *Р* 18); Teź jestliby... niekotoryj pripužonyj, welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołąby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomożeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); Абы ка(ж)ный варовалъсѧ своємоу соусєдоу щкоды чїни(т) (XV ст. *ВС* 25); и я мовилъ пану Петру: тамъ в иминєхъ вашихъ кривды великіи одъ сусѣдъ, поѣдь ты по тымъ имѣнемъ и кривдъ осмотри (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **sused** (1388 *ZPL* 108); *дав. одн.* **соусєдоу** (XV ст. *ВС* 25, 30); *наз. мн.* **соусєди** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **сусѣдє** 1 (1370 *Р* 18); *род. мн.* **соусєдъ, соусє(д)** 2 (XV ст. *ВС* 6, 25 зв.); **сусѣдъ, соусѣдъ** 2 (XV ст. *ВС* 26; 1498 *АЛМ* 163); *дав. мн.* **соусєдо(м)** (XV ст. *ВС* 22 зв.); *знах. мн.* **соусєды** 1 (XV ст. *СЯ* 42 зв.); **сѫсє(ди)** 1 (XV ст. *ВС* 22 зв.).

***СОУСЄЦСТВО** *с.* (1) сусідство, близькість за місцем проживання чи розташування: Мы пытали пани Василєвоє, єст-ли в тєбє єщо люди? Она поставила боѦр ... которыи перєд нами повєдили: Вєдаєм гораздо в границах и в соусєцстве по рєкоу Зєлвоу к Дєрєчиноу в низъ и в верх и тоє полє Малєєвскоє розърoблєно, на том хочєм завєдши, присѧгноути (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *місц. одн.* **в соусєцстве** (1478 *AS* III, 17).

***СОУСѢДЪ** *див.* **SUSED.**

СОУСѦНИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи земли села на имѧ... рошчино... и на юбанѣ соусѧни (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444).

ФОРМИ: *наз.* **соусѧни** (1436 *Cost.* I, 444).

! СОУТѦЖЄИ *див.* ***СЪТѦЖЄЦЬ.**

***СОУТѦЖЦА** *ч.* (1) позивач: а оуводєть лї того нєства своєго соутѧ(ж)ци тогды поро(ж)чєнъ єго и долгоу єго вынѧмъши злодєискы(и) долгъ иже имєєть за всє платїти (XV ст. *ВС* 11).

ФОРМИ: *род. одн.* **соутѧ(ж)ци** (XV ст. *ВС* 11).

Див. ще. ***СЪТѦЖЄЦЬ.**

СОУХА ВЄЛИКАѦ *ж.* (2) (*назва річки на Буковині):* и дали... єсмо того сєло на имѣ ши(л)биканїи... на великои соухи и соуха великаѧ о(т) оустїѧ до самого вє(р)ха (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* дали єсмо **соуха великаѧ** (1488 *ДГСВМЩ*).

Див. ще ***ВЄЛИКАѦ СОУХА, *СУХАЯ.**

***СУХАЯ** *ж.* (1) (*назва річки на Буковині):* мы, Стефан воєвода... ⟨знамени⟩то чинимъ... ожє... дали и потвърдили єсми... монастирю от Молдавица... два кръници у верха Сухои, и єдна пасика (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сухои** (1473 *ШКН* 164).

Див. ще ***ВЄЛИКАѦ СОУХА, СОУХА ВЄЛИКАѦ.**

***СУХАЯ ЖЄЖИОРА** *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми єм(у) оу нашєи земли оу мо(л)давскои... ста(в) на сухои жежиорѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на сухои жежиорѣ** (1445 *Cost.* II, 212).

***СОУХАЯ КАМЄНИЦЯ** *ж.* (1) (*назва урочища у Подільській землі):* з обоу двоухъ сторонъ тоє рѣчки Камєни-

ци землю дєржати маєтъ по самоую Соухоую камєницю (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Соухоую камєницю** (1459 *P* 171).

***СУХЇИ** *прикм.* (5) ◇ сухии потокъ (4), сухая потока (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* и мы... потвердили єсми имъ... микшинову пасику на сухои потоцѣ (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); хотар... на єдин доубь знаменан, от това чєрєс Соухїи поток на дил на два доуби знамєнани (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **сухы** 1 (1455 *Cost.* II, 540); **Соухїи** 1 (1495 *BD* II, 63); *місц. одн. ч.* **на соухомъ** (1452 *Cost.* II, 410); *місц. одн. ж.* **иа сухои** (1439 *Cost.* II, 52).

Див. ще **СОУХА ВЄЛИКАѦ, *СУХАЯ, *СУХАЯ ЖЄЖИОРА, *СОУХАЯ КАМЄНИЦЯ.**

***СОУХО** *с.* (4) ◇ по соухоу (4) сухопутним шляхом, сушею: о(т) оу⟨сєи⟩ тръ⟨го⟩вли, да є(ст) имъ въсє тоє мыто и по водѣ и по соу(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє благопроизволи господство ми... да оутвръдим цръковъ монасти⟨роу⟩ от Быстрици... и съ оусими озєрами и гырлами и озєрками... и два дворы, и съ митом и по соухоу и по водѣ (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **соухоу, соу(х)** (1448 *Cost.* II, 324; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8).

СОУХОВЄРХЪ *ч.* (1) *(назва села на Буковині)* Суховерхів: тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашєи зємли... сєла гдє є(ст) ватамань минко... и гдє є(ст) станъ. ... а за проуто(м)... соуховєрхъ гдє иванъ фалєви(ч) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **соуховєрхъ** (1429 *Cost.* I, 269).

***СОУХОВЄСЬ** *ж.* (1) *(назва дворища у Волинській землі)* Сухівці: мы вєликий кнѧзь Алєксандро, инако Швитрикгайло Олькгирдовичь, чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу имєнє в Луцкомъ поветє... сєло Алышовъ... а к томоу... Соуховсь (!) дворищє вєрхъ Радоховки (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! соуховсь** (1446 *AS* III, 5).

! СОУХОВСЬ *див.* ***СОУХОВЄСЬ.**

***СУХОДОЛЪ** *ч.* (1) *(назва села на Буковині):* тѣмь мы... дали єсмъ (sic.— *Прим. вид.*) єму оу нашєи зємли оу молдавскои сєла... иа имѣ ⟨оунгоурѣи⟩и... и подли того су(х)долъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64).

ФОРМИ: *наз. одн.* **су(х)долъ** (1409 *Cost.* I, 64).

***СОУХОЛЄЦИЛОР** *ч.* (2) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* Ино мы... дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прѧдрєчєноє половина сєло на имѣ от Баиковци... на поток Соухолєцилор (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Соухолєцилор** (1489 *BD* I, 367); *місц. одн.* **на Соухо⟨лє⟩цилор** (1489 *BD* I, 367).

***СОУХОЛОУИ** *ч.* (8) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали и потвръдили єсмо нмъ оу нашєи зємли оу молдавскои сєла... на имѣ... витєзєщи... и змоулци на соухолоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним (...— *Прим. вид.*) дочка Лацка Лєгєт⟨иша⟩... продала свою правоую отниноу... сєло от Деокѣци на Сохоулоуи (Васлуй, 1495 або 1496 *BD* II, 92).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на соухолоуи** 3 (1448 *Cost.* II, 323, 324); **на Сохоулоуи** 3 (1495 *BD* II, 87; 1495 або 1496 *BD* II, 92); **иа сохолоуи** 2 (1491 *Cost. S.* 153; 1495 *BD* II, 87).

***СУХЫ** *див.* ***СУХЇИ.**

***СОУЧАВА**[1] *ж.* (513) *(назва головного міста у Молдавському князівстві)* Сучава: а писано листо оу городѣ сочавѣ (Сучава, 1388 *SL*); а гєргє стоявши рє(к): нє имаю иноє при дши тоу(л)ко... домовє мои що єсмъ са(м) добоува(л) на розѣ оу Соучавѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а єщє єсми дали ливовчаном, абы держали соби один домь торговским обычаємь, оу сочавѣ, алє оу томь домоу корчмы иє дєржали (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а на бо(л)шєє крѣпо(с)т, вѣлѣли... пану, тъутулу ло(г)фетоу, писати... и пєча(т) привѣсити к... ли⟨сту⟩... оу со(ч)вѣ в лто зи ма(р) кз (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234—235).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соучав(а), Соучав⟨а⟩** 3 (1479 *BD* I, 226; 1480 *BD* I, 238; 1491 *BD* I, 473); *зам. род.* от **соучав⟨а⟩, соучав(а)** 3 (1458 *BD* I, 19; 1491 *BD* I, 453, 464); *род. одн.* **сочавѣ, со(ч)вѣ** 13 (1408 *Cost.* II, 632; 1425 *Cost.* I, 173; 1434 *Cost.* II, 669; 1453 *Cost.* II, 461; 1456 *Cost.* II, 583; 1458 *ПГСММЦ;* 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 186 і т. ін.); **Соучавѣ, Соучав⟨ѣ⟩, сучавѣ** 7 (1456 *Cost.* II, 569; 1470 *BD* I, 152; *BD* II, 310; 1471 *ДГСМПБ;* 1488 *BD* I, 347; 1497 *BD* II, 108, 109); **Сочавы** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **! Сачавы** 2 (1481 *BD* II, 365); **со(ч)ви** 1 (1456 *ГПХМ*); **Suczawi** 1 (1465 *GL* 176); *зам. знах.* чєрєсъ **сочавы** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *дав. одн.* **сочавѣ** (1437 *Cost.* I, 520; пол. XV ст. *ДГВІС*); *знах. одн.* **Соучавоу** 2 (1460 *BD* II, 274, 275); **сочавоу** 2 (1456 *Cost.* II, 790); *місц. одн.* **оу (в, на) сочавѣ, Сочавѣ, соча(в), ⟨со⟩чавѣ, соч⟨авѣ⟩, Соч⟨а⟩вѣ, сочавѧ, со(ч)авѣ, Соч(а)вѣ** 242 (1388 *SL*; 1393 *Cost.* I, 14; 1403 *RS* 338; 1409 *Cost.* I, 79; 1419 *DIR«A»* 444; 1432 *Cost.* I, 327; 1443 *Cost.* II, 129; 1453 *Cost.* II, 454; 1473 *BD* I, 187; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **оу (въ, на) Соучавѣ, соучавѣ, сучавѣ, Соуч⟨а⟩вѣ, Соуч(а)вѣ, Соучав(ѣ), ⟨соуча⟩вѣ** 133 (1401 *RIR;* 1408 *Cost.* II, 631; 1428 *Cost.* I, 207; 1438 *Cost.* II, 8; 1449 *Cost.* II, 385; 1458 *DIR«A»* 512; 1462 *BD* I, 64; 1473 *BD* I, 182; 1487 *BD* I, 313; 1500 *RA* 261 і т. ін.); **оу (на, въ) со(ч)вѣ, сочвѣ** 67 (1415 *Cost.* I, 117; 1428 *Cost.* I, 224; 1431 *Cost.* I, 318; 1435 *Cost.* II, 695; 1443 *Cost.* II, 139; 1449 *Cost.* II, 386; 1453 *DIR«A»* 503; 1457 *Cost.* II, 811; 1487 *Cost. D.* 7; 1500 *Cost. S.* 235 і т. ін.); **оу Соучави, Соуч(а)ви** 11 (1465 *GL* 176; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 391, 437, 443; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 448, 457, 460; *Cost. S.* 153 і т. ін.); **оу Сочави, Соч(а)ви, С⟨о⟩чави** 7 (1489 *BD* I, 374; 1490 *BD* I, 385, 386, 397, 433; 1491 *BD* I, 446; 1492 *BD* I, 505); **оу соу(ч)вѣ** 3 (1429 *Cost.* I, 291; 1433 *Cost.* I, 362; 1460 *DIR«A»* 515); **оу со(ч)ви** 3 (1446 *DIR«A»* 485; 1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*); **в сочѧвѣ** 2 (1395 *Cost.* II, 612, 613); **оу со(ч)** 2 (1479 *ПГВСА;* 1495 *SCIM* pl. II); **оу сочѣ(вѣ)** 1 (1428 *Cost.* I, 210); **оу Сучѣвѣ** 1 (1473 *ШКН* 166); **оу Сучавє** 1 (1459 *Cost. S.* 22).

Див. ще **СОУЧАВСКЇИ** (сучѧвьскии торгъ).

СОУЧАВА[2], **СОЧАВА** *ж.* (14) *(назва річки у Молдавському князівстві)* Сучава: а хотар тому сєлу от одинои сторонъ сочава от вєрха сочавы простѣ на могилу (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); И єщє сми ⟨п⟩отвръдили монастироу от Поутнои и бранищоу около монастирѣ: Соучава съ оусими єи изворами (Сучава, 1490 *BD* I, 420); и дали и потвърдили єсмы им оу нашєи зємли оу молдавскои их правоую отниноу... ⟨єдно сєло⟩ на Соучавѣ (б. м. н., 1499 *BD* II, 166—167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Соучава** 1 (1490 *BD* I, 420); *зам род.* от... **сочава** 1 (1393 *Cost.* I, 13); *род. одн.* **сочавы** 1 (1393 *Cost.* I, 13); **Соучавѣ** 1 (1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **сочаву** (1393 *Cost.* I, 13); *ор. одн.* **! соучавоую** (1468 *BD* I, 130); *місц. одн.* **на Соучавѣ, сучавѣ** 5 (1403 *ДГАА;* 1468 *BD* I, 130; 1499 *BD* II, 167); **на сочавѣ** 2 (1439 *Cost.* II, 46; 1445 *DIR«A»* 483); **! на сочавъ** 1 (1393 *Cost.* I. 13); *зам. знах.* оупадаєт оу **Соучавѣ** 1 (1490 *BD* I. 420).

СОУЧАВСКЇИ, СОУЧАВСКЫИ, СОЧАВСКЇИ, СОЧАВСКЫИ *прикм.* (91): а нато вѣра... пана бадѣ сучавского (Сучава, 1403 *ДГАА*); и да(л) ємоу гєргє своєю волєю... домы свои соучавскы (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); А сочавскоє мыто нигдє да нє платѣтъ, лишє оу Сочавѣ (Сучава, 1458 *BD* II, 262); А на то єсть... вѣра наших боярь: ... в. п. Шандра новоградского, в. п. Лоука Арбоурє портарѣ сочавского (Ясси, 1500 *BD* II. 173).

◇ сучѧвьскии торгъ (1) *(назва головного міста у Молдавському князівстві)* Сучава: и дали єсмы стѣи єп(с)копии нашои... два сєла... што мало по(д)лы... сучѧвьского торга (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **соучавскїи** 2 (1479 *BD* I, 224; 1499 *BD* II, 425); **сочавскїи** 2 (1464 *BD* I, 83; 1499 *BD* II, 444); **сочавскыи** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1479 *Cost. S.* 98); **соучавскыи** 1 (1499 *BD* II, 425); *род. одн. ч.* **сучавского, соучавского, суча(в)с‹кого›, соучав(ь)ског(о)**; **сучав‹ского›** 26 (1403 *ДГАА;* 1409 *Cost.* I, 65; 1414 *Cost.* I, 112; 1428 *Cost.* I, 210; 1479 *BD* I, 229; 1480 *BD* I, 243; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 419; 1498 *BD* II, 126; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **сочавского, Сочав(ь)ского** 12 (1403 *RS* 338; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Mih. Alb.*; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *Cost.* I, 162; 1436 *Cost.* I, 455; 1479 *BAM* 62; 1500 *BD* II, 173; *RA* 261 і т. ін.); **соучавска(г)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); **сучѧвьского** 1 (1403 *ДГАА*); **! Соучавскога** 1 (1488 *BD* I, 347); *ор. одн. ч.* **соучавскимь** 1 (1490 *DC* 146); **соч(а)вскимъ** 1 (1472 *BD* I, 169); *наз. одн. с.* **сочавьское, сочавское** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273) *знах. одн. с.* **сочавьское, сочавское** 10 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1456 *Cost.* II, 791; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 273, 276); **сучавское** 3 (1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771); *місц. одн. с.* **на сочавъскомъ, сочавскомъ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *род. одн. ж.* **соучавскои, соуча(в)скои** 11 (1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 146, 147, 148); **со(ч)въскои** 1 (1456 *Cost.* II, 582); **сочавское** 1 (1453 *Cost.* II, 461); *місц. одн. ж.* **оу соучавскои** (1490 *BD* I, 419, 420); *наз. мн. ч.* **сучавски, соуча(в)ски** 2 (1470 *DIR«A»* 523; 1479 *DC* 140); **соучавскыи** 1 (1481 *BD* I, 256); *род. мн.* **соучавскых** 1 (1457 *BD* I, 4); *зам. наз.* дворници **сочавскы(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 462); *знах. мн. ч.* **Соучавскы** (1449 *Cost.* II, 385, 385—386).

Пор. ***СОУЧАВА**[1].

***СУЧѢВА** *див.* ***СОУЧАВА**[1].

***СУЧѦВЬСКИИ** *див.* **СОУЧАВСКЇИ.**

***СОУШИЦА** *ж.* (1) *(назва річки на Буковині):* и такоже(д) (!) дали есми едноу поустыню на соушицѫ... да осадѣтъ село монастыроу (Сучава. 1440 *Mih.* 208).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на соушицѫ** (1440 *Mih.* 208).

***СУШИЧЪНО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Сошичне: и мы ... подлугъ даня продковъ нашихъ, што былъ придалъ великий князь Любартъ Кгидоминовичъ Сушичъно... опять церкви Божей потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Сушичъно** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

***СФЄДИТЄЛСТВО** *див.* ***СВѢДЄТЄЛСТВО.**

***СФЄДИТЄЛСТВОВАТИ** *див.* ***СВѢДЄТЄЛСТВОВАТИ.**

***СХАРБИНОВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при то(м) свѣдци были... па(н) бѣцкии па(н) петръ зхарбинови(ч) подстолии судомир(ски) па(н) барто(ш) схарбинови(ч) подкомории судомирски (Медика, 1415 *P* 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **схарбинови(ч)** 1 (1415 *P* 87); **зхарбинови(ч)** 1 (1415 *P* 87).

СХАРБИНОВСКИИ *прикм.* (1) (*пор.* Charbinowice *в Польщі):* А па(н) п҃тръ влодковичь дѣдичь схарбиновскии староста галицкии свѣдчю и познава(м)ъ... аже миха(л) грабовецкии а па(н) п҃трашь пиликовичь просили кролѧ о границю промежи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич. 1404 *P* 67—68).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **схарбиновскии** (1404 *P* 67).

***СХИТРИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (*стп.* schytrzyć) *(вдатися до хитрощів)* схитрувати: и герге... ре(к) прѣ(д) на(с): правда, еси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержанїе, али есмъ хоти(л) себѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми, коупи(л) есмъ... мыто и херегїю и оу то(м) сѧ есмъ схитри(л) и твои пинѣзи есмъ страви(л) и теперъ есмъ тобѣ винова(т) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **сѧ есмъ схитри(л)** (1449 *Cost.* II, 385).

***СХОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* schovati, *стп.* schować) (що) сховати, заховати: отецъ... мой... сховалъ былъ тисячу золотыхъ... въ пивиицы (Краків. 1489 *РИБ* 431).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. ч.* **сховалъ былъ** (1489 *РИБ* 431).

Див. ще **ХОВАТИ** 3.

***СХОДИТИ СЕ** *дієсл. недок.* (1) *(про річки)* сходитися, стікатися, зливатися: грань... речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до своза, где се Чолница зъ Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **се... сходитъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***СХОТѢТИ** *дієсл. док.* (4) (робити що) схотіти, захотіти: тако(ж) коли схотѧ(т) брашовѣне пре(д) г(с)ва ми стоѧти на зако(н)... а они щобы волни били прити до на(с), абыхо(м) мы и(х) судили (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 760); пакли не схочеть ей тых пенезей отложити, а она будетъ половицу Горокъ а половицу Олеска держати до своего живота (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 4/VIII, 28); А кто схочет его или дѣти его оувести... оу холопство... тот имает на сѧ видѣти... казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **схочеть** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 4/VIII, 28); **схочет** 1 (1470 *BD* I, 141); *3 ос. мн.* **схотѧ(т)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); **! схотѣти** 1 (1452 *Cost.* II, 759).

Див. ще ***ВСХОТѢТИ СѦ, *ВХОТѢТИ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, ХОТѢТИ.**

***СЧАДОКЪ** *див.* **СЪЩАДОКЪ.**

***СЧАСНЫИ** *див.* ***ЩАСНЫИ.**

***СЧЄДОКЪ** *див.* **СЪЩАДОКЪ.**

SCZETHEN *ч.* (1) *(особова назва):* A pa to swidczy... pan Drobisz Sczethen Hołowicz (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Sczethen** (1413 *GL* 48).

***СЧИРЕЦКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Щирець *у Львівській землі):* знаемо чинимъ... аже даемъ... корьчму на имѧ вербѧжь на рици на счирчи оу счирецкои во(л)... Иваноу волошиновичю (Медика, 1407 *P* 72).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу счирецкои** (1407 *P* 72).

***СЧИРЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Львівській землі)* Щирець: знаемо чинимъ ... аже даемъ... корьчму на имѧ вербѧжь на рици на счирчи оу счирецкои во(л) ... иваноу волошиновичю (Медика, 1407 *P* 72).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на счирчи** (1407 *P* 72).

Див. ще ***ЩИРОКЪ.**

***СЧѦДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

***СЩАДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

СЪ, СЬ, С, СО, СИ *прийм.* (2668) **I.** *(з род.)* (276) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (157) **а)** *(вказує на предмет, з якого щось належить)* з (107): А с тих сель имат Драгомир и Некра... служити намь и нашимь намѣсником трими стрѣлци (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а с тыхъ имѣній маетъ тую копу гроши давати на Воведеніе святыя Богородица (Київ, 1398 *ДГПМ*); а па(н) петръ с того имѣнья имае(т) служити на(м) двема копьи (Луцьк, 1438 *P* 138); а тако(ж) варе що за ку(п)ци и боу(д) о(т) колѣ прїиду(т) та иму(т) складати свои товаръ оу баковѣ а они с ни(х) да возмоу(т)... мыто о(т) гривны (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); а две земли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры медоу здавна (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); а онъ намъ съ того именья мялъ служъбу земъскую заступовати (Краків, 1489 *РИБ* 437); и съ тое земли бортное маеть онъ дань давати Светому Михайлу по давъному (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

б) *(вказує на сукупність предметів або на предмет, з яких частина вилучається)* з, із (17): а пакли бы панъ Васко не далы тѣхъ ста купъ пану Ивашкови о(т) сеѣ матки бжьѣ на другую матки божью оу рукъ тогда имаеть панъ Васко дати оувазанье пану Ивашкови оу Роудѧнцѣ со всѣмъ правомъ, яко самъ държалъ панъ Васко а не вынимая ничого с того села (Львів, 1421 *P* 92); а с ты(х) со вси(х) люде(и) чотыри чловки подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); и с своей дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставом (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); Кнѧзю Андрею, Брѧславскомоу наместникоу... десѧть

копъ въ ключника Луцкого с цыншовыхъ грошеи (Краків, 1489 *AS* III, 21); и поведилъ передъ нами, штожъ съ нихъ со всихъ только одна служба панъцерная идеть (Вільна, 1499 *РИБ* 776);

в) *(вказує на особу або предмет, що є підставою для якоїсь дії)* (13) з, із (12): мочї имет ли ниже що та(к) и добро а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣти тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); а то єсми записал и дал къ ц⟨є⟩ркви божеи на памѧт доуши своеи и родителем моим, абы с того была памѧт в год жє в год (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); о выповєданїю кого выповєдають с права (XV ст. *ВС* 20 зв.); a pry tom były... s pana Markowy ruki służebnici namisnyka beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

за (1): с того паноу воеводе дякоуємъ яко прыятєлєви нашому (Вільна, 1493 *ОПВВ*);

г) *(вказує на середовище, умови, з яких хтось виходить, визволяється)* з, із, від (9): ино оузрѣвши нєвиность мою вєлимужинии панови... выбавили мѧ бг҃о(м)... моцною рукою... ис того ѧтства (так.— *Прим. вид.*) и с того оусєго злого (Кременець, 1434 *Р* 130); а с котороє — б⟨ы⟩ то стороны хто имєлъ рушити, а *с* того выступити, тотъ бы имєлъ г⟨о⟩с⟨по⟩дарю королю триста копъ отложити (Манів, 1478 *AS* I, 76);

д) *(вказує на джерело відомостей або дії)* з, із (3): Порозоумѣти можєтє в тои мѣрє какъ много правды тыито мистровы листы в собѣ мѣли а особнє с пєрвыши(х) наши(х) листов которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кролє(в)ства нашего рады жаданьє чистоє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а частокро(т) потрєбоують с ты(х) кни(г) правєдны(х) списковъ (XV ст. *СЯ* 43); они... повѣдили на(м), што(ж) дє(и) тотъ листъ вписа(н) єстъ в книги судовыи и минуту выписаную с тыхъ кни(г) перє(д) нами вказывали (Вільна, 1495 *ВК*);

е) *(вказує на предмет, з якого відбувся рух, з просторовим відтінком)* з, із (2): Колї хто прїчиною оумрє(т) алюбо утонє(т) алюбо с дрєва спадѣть о томъ нє(т) жадноє жалобы оу правє (XV ст. *ВС* 24); а тоє привилїє вишеписа(н)ны(х) прє(д)ко(в) нашы(х) изгииоули о(т) роукы кръстнни сн҃а... коли кръстѣ с конѣ оупа(л) (Васлуй, 1434 *DIR«A»* 517);

є) *(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками)* (6) до (1): а пановє от Хрълова абы никакоє дѣло нє имат с тоє сєло (Сучава, 1438 *DBAc* 28);

з (5): и такожде дали єсмї имъ мы о(т) на(с) половина о(т) калоугєрского бродоу и съ половина мыта и съ половина перевоза (Сучава, 1447 *Cost.* II, 281); А господство ми дадох... викоуплєнїє съ тоє сєло на имѣ Подолѣнїи (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

2. *(виражає означальні відношення)* з, із (49) **а)** *(з просторовим відтінком)* (44): придаемо к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ, почонъ отъ того копъца при дорозе... до дороги Лисчинъское а тою дорогою до перереского гостинца съ Луцка до Олыки (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 8/I, 2); А при томъ были свѣдци: панъ Янъ Краковскій съ Тарнова, п. Хрчонъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а по ты(м)и липники была пасека кн҃зѧ михайлова г(с)дрѧ наше(г) с тоули(н) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знаменито... и(ж) своимъ братаничо(м) с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою... имяли є(с)мо дѣ(л) оу иашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); Вѣдомо да есть всємь присылалъ да (!) на(с) Бг҃омолєцъ нашъ архима(н)дри(т) Печє(р)скїи с кїєва и вся братїя мн҃(с)тыря печє(р)ского... жалоуючиси на митрополита кїєвского и всея роусїє што(ж) и(м) насилїє чини(л) (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*);

б) *(з причиновим відтінком)* (4): Мы Владиславъ, съ Божей милости король Польскій... знаемо чинимъ... аже... дали есмы слузѣ нашему Бѣдуну, на имя Есифу, наше городище Копыстно (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и тыми часы єго милость вишєрєчєннїи крал за волю и за причиноу наияснѣишего кнѧжатє пана и пана Владислава, с тоиж(є) божїєи милости кралѣ оугръскаго и чъскаго... иам въси мєрзѧчкы и шкоды... отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

в) *(з часовим відтінком)* (1): Абы запомнєнѧ рѣчи с часов вдѣланыхъ нє вдѣлало бы шкоды слушно єст ажбы вчинки людъскии.. достаточнымъ свєдєтєствомъ листов и на потомъ будучимъ были бы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

3. *(виражає просторові відношення)* з, із (42): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли жє до верха рѣки тоѣ и полѧ всѧ... и всє то што коли кнѧжѣнья пустынѣ с оубою сторону... то всє далъ єсмь ладомирови садити село (Бохур, 1377 *Р* 24); а єго бо(г) нє даи аж бы воитко с дѣтками *с* того свѣта сшель... тогдѣ нма хмѣль прибко писаныи положити воитковымь ближши(м) м҃ ко(п) а сулимовь имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а хто на ильи воеводы животь погадаеть, а забежить оу нашю землю, и мы такожъ имаемъ того израдую (!) с нашоє зємли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); яко бы сѧ оуказнили лихы люди с обу(х) сторо(н), а правы бы могли супо(ч)тилє па(к) с обу(х) стро(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); а што с подворъѧ панєи Михайловы Руденский ворота поставлѧны на тоє подъворъє... ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102); и пошолъ съ клѣти вонъ перед мною, а не бралъ изъ тое клѣтн ничого (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy... s toiez dorohy od mista ydet k muchawcu k moim ludem (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

4. *(виражає модальні відношення)* з, із, від (13): аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѫ... да є прокла(т) (!) о(т) ба҃... и въ дн҃ь страшныи спс҃ь да моу є съпєрникъ съ силоѫ своєѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сѧ єсмо записали на то(м) сниму прї наши(х) пановъ *с* обоу стороноу и прї пановъ... господарѧ... що быхо(м) били осажени нашеи чти (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); Вызнаваємъ симъ нашымъ листомъ... и(ж) съ нашеи доброеи воли и розмыслоу хотячы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятєлємъ вѣчнымъ оучынити... дали єсми ємоу... оу снятинѣ оу горо(д) мєшканє (Снятин, 1454 *Р* 162—163); а кто-бы тоє єднаньє... с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

5. *(виражає причинові відношення)* з, із, від (12): нжбы ва(м) алюбо с которого подозрѣнья нєдооуѳаю(ч) алюбо таковоє чти кнзьствоу великомоу литовьскомоу нє зычоучо в то(м) кнзьствѣ вєлико(м) литовско(м) в таковыи тадынкн оустоупити варовали бысѧ алюбо стерегли алє мистрови а законови єго нє вѣрили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а заставила єсми кн⟨ѧ⟩зем их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... сєло своє Пъѧнь пустыню ни с которого притиску и ни с которои нєволи (Острог, 1481 *AS* I, 77); И також слюбыл нам иаияснѣишии Янъ Олбрахть... єстли бы сѣ пригодило с которого допоущенїѧ божїєго... та въидемо ис нашеи земли... тогди их милости земли да соут отвореии нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

6. *(виражає часові обмежувальні відношення)* за, від (3): а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали с трє(х) годовъ, и мы имъ двема остали винъны (Краків, 1487 *АМЛ*); Панъ Литавор маршалокъ а Ѳедко писаръ брали личбу в ключника киевского... с полутора году индикта 15 и 1 (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80); Панъ Литаворъ Хребѣтовичъ... а панъ Ѳедко... брали личбу въ мытника Менъского... съ первого году положилъ на личбѣ, што выдалъ 200 копъ и 40 копъ... грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

II. *(з ор.)* з, із (2390) 1. *(виражає об'єктні відношення)* (2258) а) *(вказує на супровід одних предметів або осіб іншими)* (2082): я Любартъ Кгедеминовичъ, Луцкий и Володимерский князь... увесь лесъ Ретовъ... до церкви Божое со всякими пожытками прыдаемо (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2); она продала петрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину... и со млиномъ и сь коръчмою и землею и сь з дворищи и со всѣми што коли оца еѣ прислушало (Перемишль, 1359 *Р* 10); мы... даемъ наше село надѣево и с п(р)исєлкомъ исъ кропивники... с лѣсомъ и с дубровами с полємъ с бортми и съ сѣножѧтми и с рѣкамн со всѣмъ оужиткомъ (Львів, 1399 *Р* 59); а имѣеть тоє сєло держати и оуживати со всѣми его пожитки (Коломия, 1424 *Р* 102); а имѣеть лєнько заруби(ч) тыє сєла дєржати... со всимъ што к ты(м) сєломъ прислушаєть с полми с нївами съ сєножатми съ водами с рєками с крыницѧми с потоки с озеры с рыбами со млины съ ставы с ловищи и со звѣри и с поткарами съ лѣсы... съ выгоны и со всими оуходы и приходы (Житомир, 1433 *Р* 126—127); мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олеска(н)дovaѧ (!) наста(с)я киє(в)скаѧ... с паны придали єсмо оу до(м) стыя тр(о)ици к манастирю Сєргиевоу двѣ волости наши(х) перєдо(л) а почѧпо(д) *со* всѣми присє(л)кы и *со* всѣми пошлинами и *с* лю(д)ми што издавна к ты(м) волостє(м) прислоушали (Київ, 1459 *Р* 174); да ест ємоу от нас оурик съ въсємъ доходом (Сучава, 1483 *BD* I, 270); и глѣбъ рє(к) ты мнѣ ты(х) записє(и) нє давалъ ани єсми очима своима и(х) вида(л) ани чтучы и(х) слыхалъ... што(с) мѧ листо(м) пристраши(л) г(с)дра королѧ его млсти, и(ж)бы призволи(л) тобѣ нєвѣстку жоны моєє понѧти со всими имє(н)и (Вільна, 1495 *ВМБС*); И потвержаемъ тые люди... ему... со всими ихъ землями пашными... и со всими входы и приходы, и со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

б) *(вказує на зв'язок або взаємодію між особами, предметами)* (111): А кто о(т)иметь о(т) црквн стго николы судитсѧ со мною перєдъ бгмь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); кто жь коли зломи(т) нашю грамотоу су(д) прє(д) б(г)мъ имаю с нимъ (Перемишль, 1390 *Р* 176); а хотя бы есть мѣлъ иншіи вступати въ тые дѣла и тои рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* I, 2); ажбы воитко с дѣтками с того свѣта сшєль што ѣ имѣль *с* прибковою сєстрою *с* алжкою тогдѣ има хмѣль прибко... сулимов имѣти (Львів, 1412 *Р* 81); а кто сє слово наше пороуши(т) а имѣ(т) въ тыє имѣніа въстоупати сѧ разсоудит сѧ съ мною прѣ(д) бгомь (Київ, 1446 *Р* 154); Я кнѧзь Михайло Васильевичь Избаразький сызнаваю... што ж єсмо сѧ дѣлили з братєю отчиною нашою со кн⟨ѧ⟩з⟨є⟩мъ Сємєномъ Избаразкимъ (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); И Нагорка и Шпица... з⟨ъ⟩едналися съ нимъ, и листомъ ся записали (Краків, 1489 *РИБ* 433); и они повѣдили перє(д) нами, што(ж) де(и) о(т)цы нашы мели о то(м) право со о(т)цє(м) его перє(д) пано(м) ивано(м) вѧжєвичо(м) (Вільна, 1495 *ВК*); и да ест подобень Іюдѣ и проклѣтомоу Арїи, и да имает оучастїє с онѣми Іюдєє (Гирлов, 1499 *BD* II, 163);

в) *(вказує на знаряддя або засіб дії)* (46): пакъ ли тотъ кто иметь жити, у томъ домѣ, бы хотѣлъ нѣшто отъ тѣхъ держѣти тогды муситъ съ мѣстомъ терпѣти (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); Ино я с тымъ дворанином вашей милости до князя Михайла посылалъ (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20); Мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... с тым нашим листом въсѧм посполитым... яко коли... незгода и валка была межи нами и межи наияснѣишим кнѣжатем паном Яном Олбрахтом... и тыми часы... вишерєченнїи крал... вси мерзѧчкы... которїиж єсмо его милости... оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

г) *(вказує на явище, що скасовується дією)* (1): Хотѧчи с клопотомь конець оучини(т) оуставлѧємь (XV ст. *BC* 18 зв.);

д) *(вказує на предмет, що є підставою для дії)* (1): алє що бы нє платили намъ да(н) ни поса(д)... ни глобоу, ни трєтиноу оузѣти о(т) ты(х) сє(л)... що бы наши рѣ(д)ци дила нє имали судити и(х)... алє сами калугери... щобы соудили свои лю(д)... и що бы они оучинили с тою глобою ка(к) знаю(т) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288);

е) *(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками)* (17): и па(к) до оугоръ перєшли бы съ торго⟨вл⟩ю свои, єще да платѣть оу сочавѣ мыто сочавскоє (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); прїидоша... попь Григорїє... и измѣнили съ господство мы правоую монастирскоую отниноу (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

2. *(виражає модальні відношення)* (119): никакоже паче благословеня его церкви созиждати... но во всемъ ему яко настоятелю повиноватись и все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы... дали єсмо и даємъ наше сєло надѣево... со всѣмъ правомъ (Львів, 1399 *Р* 59); А тако дали есмы ему и его намѣсткомъ, со всѣмъ правомъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); а тыи старци смовившєсѧ с обою стороновоу (!) вызнали и оуказали староую границю (Зудечів, 1430 *Р* 116); Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь продалъ есмы доброволно и сь вѣдомомъ осподарья короля Казимира землю свою питомую у волости Волковискои (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); почонъ здавна и досюлѧ съ вашими прѣдъки наши прѣдъки... нєприѧзьни нє чинивали, а вбогиє влоусы штобы *с* оупокоємъ были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а то(т) юреи чєтыри лета держа(л) с оупокоємь нє заплативши сполна пєнєзєи за то дѣди(ч)ство (XV ст. *BC* 21 зв.); Мы тогди Стефан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашею моцю... боудоум єхати на тоурєцкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

3. *(виражає означальні відношення)* (12): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже єсмы оузѧли о(т) тамръташовци о(т) шумуза пѧть дворы татаръ с волєю шолданъ пєтрову (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); застали єсмо оу стго спса на красно(м) ... кр(с)тъ с камєньє(м) (б. м. н., 1429 *Р* 114); А на то єсмо дали сє(с) нашь листъ с нашею печатью вѣчно (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); На што и листъ нашъ с притисънєнъемъ и завишєнъемъ печати нашоє дали єсмо (Прилуки, 1459 *Р* 172); а хто кому дѣрєво зроубить со пчєлами имѣеть заплатити гривьноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *BC* 37); скрыня не замкнена зъ листы и списки, нѣтъ вѣдома съ какими (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. *(виражає відношення мети)* (1): А нынє... къ дочеры его прыслалъ єси... владыку Смолєнского, да бискупа Виленъского... съ тымъ штобы она выступила зъ грєческого закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

III. *(із знах.)* (2) *(виражає просторові відношення)* з, із: и слубили єсми и слубуємъ вѣрнє быти... королеви... на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати, ни одного нє воимуючи подлугъ чти и нашеї правды, выѧвъши землю прускую и литовьскую и с ону сторону кракова про далекость нашего люда ихъ оудрачєниѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а ту исыпали могилу... а с ону строну могилы о(т) ближьшего рєчєного дуба на букь (Галич, 1404 *Р* 68).

Див. ще **ZE** [1], **ЗЪ, ИЗЕ, ИЗЪ, ИСЪ.**

***СЪБІРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* събирати) (що) збирати: тамо овці пасіти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїє или хмиль събїраючи илї оурѣхи (!) илї боуд що (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **събїраючи** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***СОБРАТИ.**

***СЪБОРЬ** *див.* ***СОБОРЪ.**

***СЪБОТНЫИ** *прикм.* (1) ◇ д є н ь с ъ б о т н ы и *див.* **ДЄНЬ** 1.

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **съботныи** (1499 *BD* II, 156).

СЪБРАВШИИСЯ *дієприкм.* (3) *(лише у мн.)* ті, що зібралися, зійшлися: а кто сѣ покуситъ възѣти илї порушити имъ бу(д) що о(т) того вышеписаннаго таковы(и) да є(ст) проклѣтъ о(т) г͠а б͠а... и о(т) т͠ и и͠ї б͠гоносны(х) отеџъ събравшихсѣ на безб͠жнаго ариа (Сучава, 1443 *ПГСММ*); а кто сѧ покоуси(т)... разорити єдно о(т) си(х), таковы да є(ст) проклѧ(т) о(т) господа бога... и о(т) ти и иї (sic.— *Прим. вид.*) богоносны(х) отеџъ никїискы(х) събравши(х) сѧ на безбожнаго ариа (Поляна, 1448 *Cost.* II, 366).

ФОРМИ: *дієприкм. акт. род. мн.* **събравши(х) сѧ** 1 (1448 *Cost.* II, 366); **събравшїи(х)сѧ** 1 (1443 *ДГСПМН*); **събравшихсѣ** 1 (1443 *ПГСММ*).

***СЪБѢЖАТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* събѣжати) утекти: а боудѣ(т) хто злостївє алюбо нєправа нєхотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имѣть щкоды чинити зємли любо зємълѧномъ тогды є(г) имѣнїє дѣди(ч)ство вынѧвни (!) вѣно женьскоє имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *BC* 38 зв.— 39).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **събѣжить** (XV ст. *BC* 38 зв.).

Див. ще ***БЄГАТИ, *ЗАБЄЖАТИ, *ПОБЄЖАТИ, *ПОБѢГНОУТИ, *ПОБѢЧИ.**

***СЪВОИ** *див.* ***СВОИ.**

***СЪВРЪШЄНЇЄ** *с.* (5) (*цсл.* съвръшение) здійснення, звершення: Изволенїємь отца, поспѣшенїє⟨мь⟩ сына и съвръшенїємь свѧтаго доуха (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); Изволенїємь отца, поспѣшенїємь сына и съвръшенїємь свѧтого духа (Путна, 1476 *BD* I, 211).

ФОРМИ: *ор. одн.* **съвръшенїємь, съвръшенїємъ, сьврьшением, сьврьшенїємь** (1462 *BD* I, 70; 1467 *BD* I, 120; 1476 *BD* I, 211, 215, 216).

Пор. **СЪВРЪШИТИ.**

СЪВРЪШИТИ *дієсл. док.* (3) (*цсл.* съвръшити) **1.** (що) зробити, звершити (2): а на болшеє потвєржєнїє вєлѣли єсмы привѣсити нашоу печать малоую къ сємоу листоу нашємоу, али тѣмь потвєржєнїємь потвєржаємь, яко и вєликою печатью до колѣ имуть съвръшити нашє дѣло вышєпїсанноє, а коли този съвръшєть, мы хочємь имь привѣсити нашу печать великоую (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122).

2. (кого) призначити, поставити, наставити (1): а єгда похочєтъ архима(н)дри(т) и старцы братїа печєрскїи да совє(р)ши(т) в манасты(р) печє(р)скїй митрополитъ кїєвскїй архима(н)дрита ігоумєна прєзвитєра, дьякона ку с͠втой литу(р)гїи (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *інф.* **съвръшити** (1415 *Cost.* I, 122); *майб. 3 ос. одн.* **съвръшєть** (1415 *Cost.* I, 122); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да совє(р)ши(т)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще **СОВЕРШАТИ.**

***СЪВѢТЪ** *див.* ***СОВЕТЪ.**

***СЪДЄРЖАТИ** *див.* **ЗДЄРЖАТИ.**

! СЪДА ⟨СУДА⟩ *див.* **СУДЪ**[1].

***СЪЄХАНЄ** *с.* (1) втеча: кто коли боудѣть пєрє(д) намї алюбо прє(д) старостою нашимъ обаженъ о нєкотороую простоупкоу лїхоую а нє боудѣ(т) черє(с) на(с) алюбо черє(с) нашє(г) старосты прїпоущонъ къ исправѣ а длѧ того прїгоди(т)ца ємоу съєха(т) а то сїє съєха(н)є ємоу нє дѣєть къ соромотѣ (XV ст. *BC* 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **съєха(н)є** (XV ст. *BC* 38).

Пор. ***СЪЄХАТИ.**

***СЪЄХАТИ** *дієсл. док.* (1) втекти: кто коли боудѣть перє(д) намї... обаженъ о нєкотороую простоупкоу лїхоую а нє боудѣ(т) черє(с) на(с)... прїпоущонъ къ исправѣ а длѧ того прїгоди(т)ца ємоу съєха(т) а то сїє съєха(н)є ємоу нє дѣєть къ соромотѣ (XV ст. *BC* 38).

ФОРМИ: *інф.* **съєха(т)** (XV ст. *BC* 38).

***СЪЗДАТИ** *див.* ***СОЗДАТИ.**

***СЪЗИДАТИ** *див.* **СОЗИЖДАТИ.**

***СЪЗНАВАТИ** *див.* ***СОЗНАВАТИ.**

***СЪИ** *див.* **СИІ.**

***СЪИТИ** *дієсл. док.* (4) (*цсл.* съити) **1.** *(про воду)* зійти, спасти (1): коли кн⟨ѧ⟩зю Сємєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨я⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити, длѧтого абы нє было шкоды кнѧзю Сємєну, штобы гораздо вода сышла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

2. утекти (1): а боудѣ(т) хто злостївє алюбо нєправа (!) нєхотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть а имѣть щкоды чинити зємли алюбо зємълѧномъ тогды є(г) имѣнїє... имєєть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *BC* 38 зв.— 39);

◇ с того свѣта съити (2) *див.* ***СВѢТЪ.**

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **съидѣть** (XV ст. *BC* 38 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **аж бы... сшєль** 1 (1412 *P* 81); **бы... ! сшєддъ** 1 (1412 *P* 81); *3 ос. одн. ж.* **штобы... съшла** (1463 *AS* I, 55).

Див. ще ***ИЗИТИ.**

СЪКАРЪ *див.* **СЄКАРЪ.**

***СЪКИПОРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнзь сємєнъ олекса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашему пану сє(н)ку съкипорю сєло нашє тулины со вьсѣмъ с ты(м) што к тому сєлу прислушаєть (Київ, 1457 *P* 166).

ФОРМИ: *дав. одн.* **съкипорю** (1457 *P* 166).

***СЪКОУПЛѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* съкоупляти сѧ) (з чим) з'єднуватися: хота(р)... о(т) толѣ до бѣла(г) потока а о(т) бѣла(г) потока... до об⟨рьшїє⟩ ждєлоулоуи и съ (... *Прим. вид.*) оуплѣѧтсѧ (!) съ хота(р) ро(ш)канїи (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **! съ... оуплѣатсѧ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***КОУПЛѢТИ СѦ, *СЬВѢКОУПЛѢТИ СѦ.**

! СЪ... ОУПЛѢАТСѦ *див.* ***СЪКОУПЛѢТИ СѦ.**

СЪКОУЯНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы петръ воєво(да)... ⟨чинимъ⟩ знамєнито... ожє... потвєрдили єсмы єго очи(н)оу оу нашєи зємли... сєла на имѣ... коучоулътєщи... ⟨и съ⟩коуѧни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м) ... ожє... дали и потвръдили єсми и(м) оу нашєи зємли... сєла... на имѣ съкоуянїи... и богдънєщїи (Сучава. 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз.* **съкоуянїи** 2 (1491 *Cost. D.* 37); ⟨**съ**⟩**коуѧни** 1 (1448 *Cost.* II, 342).

***СЪКОУѦНИ** *див.* **СЪКОУЯНЇИ.**

СЪКЪРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* и дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла на имѧ корнєщїи... и съкърѣнїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **съкърѣнїи** (1420 *Cost.* I, 135).

***СЪЛИЯТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* сълияти) *(виготовити з металу)* відлити: въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75).

ФОРМИ: *аор. пас. 3 ос. одн. ч.* **сольянъ бы(с)** (1341 *ОБРН* 75).

***СЪЛУГА** *див.* **СЛОУГА.**

***СЪЛЪЖАНИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои третои част от сєла... почєнши... против одиного писка... до хотара Сълъжанилор, а пак от хотара Сълъжанилор по старомоу хотароу (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *род. молд.* **Сълъжанилор** (1495 *BD* II, 78).

***СЪМРТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

***СЪМЪРТНЫИ** *див.* ***СМЄРТНЫИ.**

***СЪМРЪТЪ** *див.* **СМРЪТЪ.**

***СЪМРЪТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

СЪНГОУР *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... слоуга

нашь Сънгоур и сестра єго Стаиа... и продали свою правою отн⟨и⟩ноу (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Сънгоур** (1490 *BD* I, 394).

СЪПЄРНИКЪ, СЪПЄРНИК *ч.* (4) (*цсл.* съпрьникъ) противник, суперник: аще ли кто пр(ѣ)стѫпить заповѣ(д) сїѧ... в днь страшныи спсь да моу є(ст) съперникъ съ силоѫ своєѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); А кто имъ пороушит и разорит... на страшнемъ съдѣ да моу є съперник свѣтїи Никола (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* **съперник, съперникъ, съперни(к)** (1401 *ЗКЄ*; 1428 *Cost.* I, 228; 1453 *Cost.* II, 466; 1466 *BD* I, 106).

Див. ще **СОУПОРЪ.**

СЪПОРНИЦѢ *ж.* (1) (*цсл.* съпрьница) противниця, суперниця: а кто сѧ покуси(т) порушити тому да буде(т) съпорницѣ прч(с)таа б(д)цѧ (б. м. н., 1422 *DIR* fig. 35).

ФОРМИ: *наз. одн.* **съпорницѣ** (1422 *DIR* fig. 35).

***СЪПРИЧѦСТНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* съпричѧстьникъ) той, хто має однакову з ким-небудь долю: а кто бы покуси(л) порушити или възѧти боу(д) о(т) того вышеписаннаго то да є(ст)... съпричѧстни(к) иоудѣ прѣдателю (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **съпричѧстни(к)** (1443 *ДГСПМН*).

СЪПЪНЦА, СЪПѪНЦА *ж.* (2) (*назва річки у Закарпатській Русі*): Се азь пань радоуль вицашпань марамоуре(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо симъ... листомь... аже балица воєвода и драгь мєщерь... дадоше... три села манастирю... що є(ст) на земли длъгополскои... где падаєть съпънца оу тису (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **съпънца** 1 (1404 *ГМ*); **съпѫнца** 1 (1404 *ГМ*).

Див. ще ***СОПОУНКА.**

СЪРАТА[1], **СЬРАТА** *ж.* (24) (*назва річки у Молдавському князівстві*): мы стефанъ воєвода... чинимь знаменито... оже тоты истиннїи жоуржь атокъ дали есми ⟨ємоу єдно село⟩ на върхъ саратѣ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398); а ми такождере єсми дали и потвръдили слоугам нашим... тоє... село на имѣ Беривоєщїи на Съратѣ (Сучава, 1484 *BD* I, 282); А хотар тои четвъртои част(и) от село на Съратѣ да єст от оусего хотара четвъртаѧ част (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сърата** 1 (1489 *BD* I, 374); *зам. род.* о(т) оустїє **сьрата** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *зам. знах.* оупадаєт троѧн оу **Сърата** 1 (1489 *BD* I, 374); *зам. місц.* на **сърата** 1 (1484 *BD* I, 282); *род. одн.* **сърати** 7 (1487 *BD* I, 516; 1489 *BD* I, 373, 374); **съратѣ** 3 (1489 *BD* I, 373, 374); **саратѣ** 2 (1434 *Cost.* I, 398; 1436 *Cost.* I, 473); *ор. одн.* **сьратою** (1487 *BD* I, 516; 1489 *BD* I, 374); *місц. одн.* **на Съратѣ** 4 (1484 *BD* I, 282; 1495 *BD* II, 55); **на сърати,** ⟨**съ**⟩**рати** 2 (1487 *BD* I, 304).

***СЪРАТА**[2] *ж.* (3) (*назва міста у Молдавському князівстві*): а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу... тотоу селищоу за Проутом, где бил тръгь Сърати (Сучава, 1489 *BD* I, 373).

ФОРМИ: *род. одн.* **Сърати** (1489 *BD* I, 373, 374).

***СЪРЄТ** *див.* **СЄРЄТЪ.**

***СЪРОДНИКЪ** *ч.* (1) (*цсл.* сърodьникъ) родич: а по нашємъ животѣ которы имєтъ господарь оу земли нашєи братїи (sic.— *Прим. вид.*) наши(х) или наши(х) сродникъ нли боудь кто то ємоу да иє пороушитъ нашего прѣданїа (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 85).

ФОРМИ: *род. мн.* **сродникъ** (1411 *Cost.* I, 85).

***СЪРОДСТВЇЄ** *с.* (2) (*цсл.* сърodьствиє) рідня, родина: А по нашем животѣ, кто боудет господарь нашєи земли, или от дѣтєи наших или от иашего сродствїа... тот абы им нє пороушил иашего даанїа и записоу (Сучава, 1467 *BD* I, 118); А по нашем животѣ, кто боудет ⟨господарь нашєи земли, или от дѣтєи наших или от⟩ иашего сродствїа... ⟨тот абы им нє пороушил⟩ нашє даанїє (Сучава, 1469 *BD* I, 134).

ФОРМИ: *род. одн.* **сродствїа** (1467 *BD* I, 118; 1469 *BD* I, 134).

Див. ще ***СЪРОДСТВО.**

***СЪРОДСТВО** *с.* (2) (*цсл.* сърodьство) рідня, родина: а по нашємъ животѣ кто боуде(т) г(с)п(д)ръ оу нашеи земли, о(т) дѣтеи наши(х) илї о(т) брате(і) наши(х) илї о(т) нашего сърodства (*в ориг.* сърodств. — *Прим. вид.*) ...тотъ щобы имъ непороуши(л) нашего дааниѧ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 121).

ФОРМИ: *род. одн.* **сърodства** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **! сърodств** 1 (1443 *Cost.* II, 121).

Див. ще. ***СЪРОДСТВЇЄ.**

СЪРЪЧИНЕЩЇИ *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): а стани сѣ достало, оу еи ча(ст) села, на имѣ спирѣнїи... и сърѣчинєщїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **сърѣчинєщїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***СЪРЪЧИНОВЪ** *прикм.* (2): И оуставши наши слоуги Тоадєр і Ион... и заплатили оуси готовими пинѧзми оу роуки Аноушци, дочка Сърѣчинова (Сучава, 1479 *BD* I, 223—224).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Сърѣчинова** (1479 *BD* I, 223).

СЪСЄЩИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): и мы також єсми дали и потвръдили таа прѣдреченнаа села на имѣ Съсєщи на Бръладѣ и Ромънєщи на Жеравци... слоузѣ нашемоу паноу Ивашкоу комисоу (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ФОРМИ: *наз.* **Съсєщи** (1460 *BD* I, 41).

СЪСЛАТИ *дієсл. док.* (3) (кого) (*відправити куди*) послати: А єстли бы господаръ кроль єго милостъ того соимоу на тоть день... не произволил, алє бы... ины день пред тым або по том положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стефана воєводоу своими послы або листи своими обыслати, и день положити и намѣнити, и паны свои съслати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297—298).

ФОРМИ: *інф.* **съслати** (1467 *BD* II, 298); *теп. пас. 3 ос. мн.* **соуть сосланы** (1467 *BD* II, 297); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **был съсланы** (1467 *BD* II, 297).

Див. ще ***ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ 2, ПОСЛАТИ 1, *ПОСЫЛАТИ, ПРИСЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, *СЫЛАТИ.**

СЪСТАРОДАВНА, СО СТАРОДАВНА, СТАРОДАВНА, Z STARODAWNA *присл.* (5) з давніх-давен: Я Василей Волчкович из братомъ своим... вызнаваем... штож... продали єсмо... землю пустовъскую обарицкую... зо всимъ с тым, как сѧ тые... земли со стародавна в собѣ и в границах... сѧ своих мают (Ставків, 1491 *AS* I, 96—97); мы Олєксандръ... великии кн⟨ѧ⟩зь литовскии... чинимъ знаменито... иж... имѣне н⟨а⟩ше именемъ Звѧгол... дали єсмо... зо всими доходы и зо всими потребами... к ве⟨р⟩хоу писаномоу... имѣню, которымъ коли обычаємъ съ стародавна прислухали (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

Див. ще **ИССТАРОДАВНА, *ОТСТАРОДАВНА.**

***СЪСТРА** *див.* **СЄСТРА.**

СЪСѢНИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стефанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже... дали єсми ємоу... єдно село на котовцѧ, на имѧ съсѣни (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119).

ФОРМИ: *наз.* **съсѣни** 1 (1443 *Cost.* II, 119); *зам. род.* подли **съсѣни** 1 (1443 *Cost.* II, 120).

***СЪТВОРИТИ** *дієсл. док.* (15) (*цсл.* сътворити) **1.** (що) збудувати, спорудити, створити (9): Іо Стефан воєвода... сътвороу (!) сію коукую за кораб въ лѣт ҂SЦПГ (Ясси, 1430 *Rev.*); Іо Стефань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около манастирѣ (Путна, 1481 *KI*); А кто сѣ покоусит нашего даанїа и потвръжденїа... пороушити... таковїи да єст проклѣть от господа бога... сътворшаго (!) нєбо и зем⟨ли⟩ (Сучава, 1488 *BD* I, 357) ; Тиж Стефан воєвода...

оукрѣпих нашь свѦтыи монастир, иже сътворих на Великом Тазловє (Сучава, 1491 *BD* I, 463).

2. (що, в що, о чім) виконати, зробити (що, на що) (6): мы александръ воєвода... дадохо(м)... слоузѣ нашємоу... па(н) дань ми(т)никь... правою о(т)ниноу и дѣ(д)нини (!) за доброю слоу(ж)боу что сътвориль ⟨на⟩мь (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 31); мы алєксандръ, воевода... чинимъ знамеиито... понеже... сътвори(х) въ задшїє стопочившїимъ родитєлємъ моимъ и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); А сє азь смѣреный (*в ориг.* смрѣрєныи.— *Прим. вид.*) игоумєнь... Анастасїє исъ вьсѣм братство⟨м⟩... видѣвшє мы... твоє произволєнїє, сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости... да от нас боудет⟨ь⟩ тоє произволєнїє, за ваше здравїє и за доушѦ вашѦ (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70); игоумєнь... Іоасафь исъ вьсѣмы бра⟨т⟩ство... видѣвше ⟨мы⟩... твоє произволенїє, сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости... да боудет от нас тоє произволєнїє, за вашѦ здравїємь и за вашѦм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн. ч.* **сътвори(х), сътворих** (1427 *DIR«A»* 450; 1491 *BD* I, 463); *3 ос. одн. ч.* **сътвори, сьтвори** 3 (1455 *Nic. Doc.;* 1481 *KI*); **! сътвороу** 1 (1430 *Rev*); *1 ос. мн.* **сътворихом, сьтворихом** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сътвориль** 1 (1400 *Cost.* I, 31); **иствори(л)** 1 (1484 *ЯМ*); *дієприкм. акт. мин. род. одн. ч.* **! сътворшаго** (1443 *ПГСММ;* 1488 *BD* I, 348, 357).

Див. ще **ТВОРИТИ** 1.

***СЪТОКМИТИ СѦ** *див.* ***СТОКМИТИ СѢ.**

! СЪТЦОМ ⟨ОТЦОМ⟩ *див.* **ОТЄЦЬ** 3.

***СЪТѦЖЄЦЬ** *ч.* (2) позивач: а колї соупоръ рє(ч) алюбо соутѦжеи (!), неты(м) ты(и) вепрї побїты гдѣ тое знамѦ є(ст) тогды то(т) што та(м) побиты (XV ст. *BC* 37 зв.— 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! соутѧжеи** (XV ст. *BC* 37 зв.); *дав. одн.* **сътѧжьцю** (XV ст. *BC* 11).

Див. ще ***СОУТѦЖЦА.**

***СЪХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) *(спускатися куди)* сходити: а хотарь тѣмь два сєломь почєнше о(т) горѣ на два доуба... та прости прѣзь пото(к)... на могыл(оу), та где съходить кръжбѫни поуть (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **съходить** (1415 *Cost.* I, 121).

***СЪЧЄДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

СЪШЧОРИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы Стефанъ воево(да)... знамєнито чини(м)... оже... потвръждаємъ... монастирю... одно село... имєнємъ съшчори и за буковиною вакулинци (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз.* **съшчорн** (1443 *ПГСММ*).

СЪЩѦДОКЪ *ч.* (63) потомок, нащадок: а при томъ при всѣмъ оставлѦємъ єго и єго дѣти и єго намѣстки и єго щатки на вѣки вѣкомъ (Краків, 1394 *P* 54); про то(ж) слюбили єсмо... нашєму милому г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, вєлєбнои кролєвои Ѧдвизѣ и ихъ дѣтємъ... и ихъ щаткомъ... вѣрнымъ быти (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); а то даємъ тако на вѣку вѣкомъ (так.— *Прим. вид.*) єму и єго дѣтємъ и єго щѦтку (Львів, 1399 *P* 59); а продалъ єму на вѣки вѣчьныѣ и дѣтємъ єго и щадькомъ єго (Галич, 1424 *P* 106); а даєм тому прєдрєчономоу пану Каленику вечно и непорушно єму, а по нєм и детєм єго и внучатом, єго ближним, щадком єго (Київ, 1437 *AS* I, 34); А дали есмо напередреченому князю Михайлу Васильевичу у верхуписаное село вечьно... ему самому... и его близкимъ, и его щадкомъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); и какъ предки ихъ такъ и воны сами и ихъ щадки музского полу держати маютъ (Троки. 1498 *ГВКОО*); И потвержаемъ тые люди... вѣчно и непорушно ему самому, и его жонѣ, и ихъ дѣтемъ, и на потомъ будучимъ ихъ щадкомъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **същѧдокъ** (1434 *P* 130); *дав. одн.* **щатку** 1 (1394 *P* 54); **щѧтку** 1 (1399 *P* 59); *наз. мн.* **щадки** 7 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1491 *AS* I, 97; 1498 *ГВКОО*); **щатки** 2 (1394 *P* 54; 1415 *P* 87); **щаткы** 2 (1394 *P* 54); **щѧтковє** 2 (1399 *P* 59); **счѧдковє** 1 (1435 *P* 133); **сча(д)ки** 1 (1459 *P* 172); **исча(д)ки** 1 (1459 *P* 172); *род. мн.* **щадковъ** (1498 *ГВКОО*); *дав. мн.* **щадкомъ, щадком, щадькомъ** 16 (1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *P* 106; 1437 *AS* I, 34; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *AS* I, 43; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1491 *AS* I, 97; 1497 *AS* I, 112; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **щаткомъ, щатъкомъ, szczatkom, sczathkom, szczathcom, sczatkom** 8 (1394 *P* 54; 1395 *GL* 166; *Cost.* II, 612; 1420 *AS* I, 25); **счадкомъ, сча(д)комъ, сча(д)ко(м)** 5 (1494 *АЛМ* 54; 1497 *ПКИП; ПМХ;* 1499 *АЛРГ* 94; *РИБ* 777); **счеткомъ, счетъкомъ, сьчетко(м)** 4 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1438 *P* 138; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **сщадкомъ, сща(д)ко(м)** 2 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1499 *ГОКІР*); **щєткомъ** 1 (1452 *P* 161); **исчаткомъ** 1 (1451 *P* 156); **щадкумъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); *знах. мн.* **щадки** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **счадки** 1 (1498 *ГВКОО*); *ор. мн.* **щаткы** 2 (1395 *Cost.* II, 612); **счєтки** 1 (1437 *P* 136).

Див. ще ***НАЩАДОКЪ.**

***СЫИ** *див.* **СИ І.**

***СЫЛАТИ** *дієсл. недок. многокр.* (1) (кого) *(не раз)* посилати: какъ отць нашь какъ оци ваши были за одно послы сылали межи собою (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сылали** (1392—1393 *РФВ* 171).

*Див. ще** **ВЫСЛАТИ, *ВЫСЫЛАТИ, ЗОСЛАТИ, ОДОСЛАТИ СѢ, *ОТОСЛАТИ 2, ПОСЛАТИ 1, ПОСЫЛАТИ, *ПРЫСЫЛАТИ, *СЛАТИ, СЪСЛАТИ.**

***СЫМОНЪ** *див.* ***СИМОНЪ.**

СЫН *див.* **СЫНЪ** [1].

***СЫНА** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Синезіє, Синетос, *гр.* Συνέσιος): мы александрь воєвода... знаємо чинимь... оже... маиколѦ дъщи стоѦнова съ своими сны съ козмою и съ сыною... тѦгали на влада и на кръстю о(т) солкы аже имь была очина тото село (Баня, 1418 *Cost.* I, 126—127).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сыною** (1418 *Cost.* I, 127).

СЫНГУРѢНІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... ⟨знамени⟩то чинимь... оже... дали и потвърдили єсми... монастирю от Молдавица... села на имѣ сынгурѣніи... и Пояна Брумарєва (Сучава, 1473 *ШКН* 164).

ФОРМИ: *наз.* **сингурѣніи** (1473 *ШКН* 164).

***СЫНКОВИЧИ** *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* и пани Василєвая... поставила перєд нами... людей... и зъ Сынковичъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род.* **Сынковичъ** (1478 *AS* III, 17).

***СЫНКОВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* я Петръ Боговитинович... дал єсми братаничоу своєму Богданоу, пана Богоушовоу сыноу, имѣнье, которое єсми закоупил... оу... Сынковичов (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *род. мн.* **Сынковичов** (1496 *AS* I, 244).

***СЫНКОВЪ** *прикм.* (1): а на то... вѣра пана сынкова бърлича (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **сынкова** (1393 *Cost.* I, 14).

Пор. **СИНКО.**

СЫНОВЄЦЬ *ч.* (4) (*стч.* synovec, *стп.* synowiec) *(син брата)* племінник, *діал.* синовець: а пришодъши прєдъ нашє обличьє... панъ волъчко пана ходьковъ сыновєць лоєвича... поєдналисѦ о села вшитка (Вишня, 1393 *P* 52); съ приказаниє(м) кралѦ вла(д)слава (так.— *Прим. вид*)... сыновца нашє(г)... вэѦли єсмо вѣчноую очизиоу въ огороженои въ великой (Луцьк, 1445 *P* 148); мы Стефан воєвод... чиним знамєнїто... ожє... болѣрє Мълинъ и Выша... дали... Нѣгоулови и Татоулови, синовцєм Пояниномь сєла що имъ дал... оу⟨и⟩ко их Пояна Стан (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сыновєць** (1393 *P* 52); *род. одн.* **сновцѧ** 1 (1370 *P* 18); **сыновца** 1 (1445 *P* 148); *дав. мн.* **синовцем** (1458 *BD* I, 20).

***СЫНОВСТВО** *с.* (2) синівська прихильність, синівське ставлення: Смѣренїи архимандрит Іоасафь, игоумен

Поутєнски... видѣвше мы сыновство и прїатєлство и благоє произволєнїє твоє, сътворихом и о том слюбихом тво⟨є⟩и милости и твоємоу сѣмѧню, поколи боудет свѧтоє мѣсто сїє, да боудет от нас благоє твоє изволєнїє (Путна, 1476 *BD* I, 215—216).

ФОРМИ: *знах. одн.* **сыновство** (1476 *BD* I, 215, 217).

***СЫНОЖАТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

СЫНЪ [1], **СЫНЬ, СЫН, СИНЪ, СИН** *ч.* (848) **1.** *(стосовно до батьків)* син (707): Сє жє коли сна моєго изьємльтсѧ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого бъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*)... тому всє(то) што к цр(к)ви прєдалъ єсмь (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); А писалъ привильє сє поповичь болєстрашицкии имєнємь дєячковичь василювь снъ поповь кость проузвищємь сорочичь (Перемишль, 1366 *P* 12); а на тъ свѣдци... войтъ илвовскыи кундратъ... милаха (так.— *Прим. вид.*) лабанєского снъ баграмъ соцкый (Львів, 1400 *P* 61); Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваємъ тымъ то... листо(м)... како прише(д) андрѣіко сынъ гриньковъ... прє(д)лъ (!) сєло гринковцѣ пану Ѧнушєви кирьдѣєви (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); А на то єст вѣра... Стефана воєводы, и вѣра възлюбленнаго ми сына Алєксандра (Сучава, 1467 *BD* I, 119); О сноу которыи нє о(т)дєлєнъ о(т) оца и на костка(х) стратїть алюбо на иньшеи игрѣ (XV ст. *BC* 8); А на то єст вѣра... мы Стефана воєводы, и в. прѣвъзлюбленнаго сына... мы Богдана воєводи (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(лише у множині) (сини і дочки)* діти (93): азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєв(г)ль за своѫ дшѫ... и за дшѫ... сновь мои(х) димитра, и михаила и марины и марїѧ и єлєнѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Тоє въсє вишеписанноє да єст паноу Доумѣ ... и панєи єго Насти, и братоу єи Юрїєви и сєстрам их Фєдори и Олоушци, сыновє пана Пєтра Бръєскоула (Сучава, 1480 *BD* I, 246); а трєтѣа част от того сєла да єст плєминником их Глигороу и братоу єго Іоноу Фъркашоу и сєстри их Мълини, сыновом Мълинъ (Васлуй, 1495 *BD* II, 53); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє... наши слоуги оана ришканоу(л) и сєстри єго, соръ и настѣ и черна, сновє моушини... продали свою правою о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).

3. *(у християнській релігії — назва другої особи святої трійці)* бог-син (41): Во имя отца и сына и свѧтого духа амин (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Во имѧ оцѧ и сна и стго дха аминь (Львів, 1386 *P* 31); Въ имѣ отца и сына и свѧтого доуха, троицє свѧтаа и єдиносъщнаа и нєраздѣлимаа (Сучава, 1491 *BD* I, 451).

4. *(духовний наставник)* духовний син (2): Благословенье Ісидора, митрополита Киевского и всея Руси... о святемъ дусѣ сыномъ нашего смѣрения старостамъ Холмъскимъ и воеводамъ... и всимъ православнымъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Смѣрєнїи архимандрит игоумєнь... и свѧщєнномонах Іоасафь... видѣвшє ⟨мы, сы⟩ноу и добрїи наш прїатєл правїи, твоє произволєнїє, сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости... поколи боудет свѧтоє мѣсто сїє, да боудет от нас тоє произволєнїє, за вашѧ здравїємь и за вашѧм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212);

◇ **с ы н ъ ц р ъ к о в н ы и** (1) правий християнин: А сє азь смѣрєныи (в ориг. смрѣрєныи.— *Прим. вид.*) игоумєнь... Анастасїє... видѣвшє мы, сыиоу цръковный... твоє произволєнїє, сътворихом о том що мы слюбихом твоєи милости... да от нас боудет⟨ь⟩ тоє произволєнїє (Молдавиця, 1462 *BD* I, 70);

н а р о ж є н и є с ы н а б о ж о г о (4) *див.* *** НАРОЖЄНИЄ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **сынъ, сы(н), сынь, сын** 111 (1420 *ПГАГ;* 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1453 *Cost.* II, 472; 1462 *BD* I, 52; 1470 *BD* I, 141; 1476 *BD* I, 209; 1481 *BD* I, 248; 1484 *ЯМ*; 1495 *ВК*; 1499 *ПИ* № 3 і т. ін.); **снъ, снь, ! сн(с)ъ** 60 (1366 *P* 12; 1376 *P* 22; 1388 *P* 38; 1400 *Cost.* II, 617; 1421 *Cost.* I, 141; 1433 *P* 121; 1439 *Cost.* II, 36; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1470 *DIR«A»* 522; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сии, синъ, си(н)** 11 (1452 *Cost.* II, 431; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 466; 1462 *Cost. D.* 11; 1464 *BD* I, 84; 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 177); *зам. род.* отъ **синъ** 1 (1500 *SD* 7); а на то є(ст) вѣра... **снъ...** бо(г)дана 1 (1500 *Cost. S.* 234); *зам. дав.* слоузѣ нашємоу... Юра **снь** мъроушки(н) 1 (1495 *SCIM* pl. II); слоуз (!) нашємъ... **сын** Михаила 1 (1500 *SD* 7); *зам. знах.* тѣгали... на Ми(х)ио **снъ** грози(н) 1 (1474 *РГС*); *зам. ор. одн.* съ... **сынъ** 2 (1482 *BD* I, 260; 1490 *BD* I, 387); *род. одн.* **сына, с⟨ы⟩на, с(ы)на** 130 (1361 *AGZ* 6; 1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1393 *Cost.* I, 14; 1420 *Cost.* 1, 136; 1433 *Cost.* I, 361; 1448 *Cost.* II, 305; 1462 *BD* I, 70; 1473 *ШКН* 165; 1495 *ВК*; 1500 *RA* 261 і т. ін.); **sina** 1 (1413 *GL* 48); **сна, сна** 104 (1366 *P* 12; 1375 *P* 20; 1391 *P* 45; 1401 *ЗКЄ*; 1413 *P* 82; 1424 *P* 106; 1446 *P* 154; 1471 *DIR«A»* 525; 1490 *DC* 146; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *зам. дав.* продала... (!) **с(н)на** г(о)с(по)д(ст)вами 1 (1490 *RA* 254); *зам. ор.* ис нашимъ **сына** олєксандромъ 1 (1393 *Cost.* I, 13); *дав. одн.* **сыиоу, сыиу, сыно⟨у⟩** 42 (1429 *Cost.* I, 242; 1462 *BD* II, 283; 1479 *BD* I, 224; 1487 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 247; 1490 *BD* I, 387; 1491 *BD* I, 451; 1493 *BD* II, 18; 1495 *BD* II, 82; 1499 *BD* II, 144 і т. ін.); **сноу, сну** 17 (бл. 1350 *P* 8; 1386 *P* 31; 1424 *ДГВВ;* 1427 *Cost.* I, 196; 1436 *DIR«A»* 469; 1442 *Cost.* II, 87; 1448 *Cost.* II, 733; 1467 *Cost. S.* 68; 1490 *Cost. S.* 141; 1497 *DC* 12 і т. ін.); **синоу** 3 (1449 *Cost.* II, 746; 1467 *BD* I, 122; 1481 *BD* I, 248); **! снвє** 1 (1490 *ДГСХМ*); *знах. одн.* **сына** 9 (1438 *DBAc* 27; 1448 *Cost.* II, 305; 1478 *AS* III, 17; 1489 *РИБ* 431, 437, 438; 1497 *РИБ* 683; 1499 *BD* II, 144); **сна** 1 (бл. 1350 *P* 8); *ор. одн.* **сыномъ, сыномь, сыном** 16 (1393 *Cost.* I, 13; 1435 або 1436 *Cost.* 1, 494; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *BD* I, 223; 1489 *РИБ* 431; 1495 *АЛМ* 83; 1496 *BD* II, 407; 1498 *АЛМ* 159; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **снмь, сно(м)** 3 (1366 *P* 12; 1412 *P* 81; 1456 *Cost.* II, 583); **синомъ** 1 (1452 *Cost.* II, 409); *місц. одн.* **о сноу, сноу, снѧ** (XV ст. *BC* 8, 30 зв.; 1484—1486 *ГСПТЗ*); *кл. ф.* **сыноу, ⟨сы⟩ноу** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211); *наз. мн.* **сыновє, с(ы)н(о)вє** 92 (1393 *Cost.* I, 13; 1423 *DIR«A»* 447; 1443 *Cost.* II, 132; 1462 *BD* II, 292; 1467 *BD* I, 118; 1485 *BD* II, 371; 1490 *BD* I, 432; 1495 *BD* II, 53; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **сновє, снвє, снвє** 24 (1419 *DIR«A»* 444; 1435 *AUB* фотокоп.; 1442 *Cost.* II, 88; 1456 *Cost.* II, 583; 1467 *Cost. S.* 68; 1489 *Cost. S.* 133; 1491 *Cost. S.* 156; 1497 *Cost. S.* 208; XV ст. *СЯ* 41; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **сыны** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1487 *BD* I, 312); **синовє** 2 (1462 *Cost. D.* 11); **сыни** 1 (1486 *BD* I, 289); **! снови** 1 (1455 *Nic. Doc.*); *зам. род.* от... **сыновє** 4 (1465 *BD* I, 88; 1480 *BD* I, 237, 243; 1491 *BD* I, 459); коупил... от **сини** Моишова 1 (1462 *BD* I, 65); купи(л) о(т) **сновє** нє⟨г⟩рилови 1 (1455 *Cost.* II, 544); *зам. ор.* съ... **сыновє** 1 (1480 *BD* I, 241); *зам. дав.* продали... сєстричичєм... **сыновє** 3 (1491 *BD* I, 449, 458, 459); *род. мн.* **сыиов, сыновъ, сыно(в), с(ы)нов(ь), сыновь** 101 (1429 *Cost.* I, 270; 1443 *Cost.* II, 131; 1472 *BD* I, 170; 1485 *BD* II, 372; 1490 *RA* 255; 1491 *BD* I, 473; 1492 *BD* 1, 506; 1495 *BD* II, 41; *РИБ* 602; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **сновь, сновъ, сиов, сно(в), сивъ, снвъ, сивь** 28 (1401 *ЗКЄ*; 1425 *Cost.* I, 169; 1431 *Cost.* I, 325; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *Cost. S.* 122;

1488 *Cost. S.* 127; 1490 *Cost. S.* 141; 1492 *Cost. S.* 162; XV ст. *СЯ* 9; 1495 *SCIM* pl. I і т. ін.); **синовъ** 1 (1460 *Cost. S.* 33); вѣра... моихь **! сыно** 1 (1392 *Cost.* I, 8); вѣра... **! сынови...** богдана и Петр (... — *Прим. вид.*) 1 (XV ст. *НРРГ*); вѣра... **! снови...** александра и богдана 1 (1493 *Cost. S.* 176); *дав. мн.* **сыномь, сыном** 23 (1429 *Cost.* I, 242; 1462 *BD* II, 290; 1478 *BD* I, 219; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 436; 1491 *BD* I, 452; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 76; 1497 *BD* II, 96; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **сыновом, сыново(м)** 8 (1429 *Cost.* I, 248; 1491 *BD* I, 447; 1495 *BD* II, 53, 59, 84; 1497 *BD* II, 116); **сномъ, сномь, сно(м)** 5 (1434 *Cost.* II, 664; 1442 *Cost.* II, 88; 1467 *Cost. S.* 69; 1490 *ДГСХМ*; 1491 *Cost. S.* 156); **сыновем** 2 (1493 *BD* II, 18, 19); **синомъ** 1 (1453 *DIR«A»* 503); **сново(м)** 1 (1432 *Cost.* I, 327); *знах. мн.* **сны** 3 (1470 *DIR«A»* 522); **сыны, syny** 2 (1352 *P* 5; 1395 *GL* 166); **сни** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **сынов** 1 (1485 *BD* II, 371); *ор. мн.* **сынъми, сынми, с⟨ы⟩нми** 7 (1392 *Cost.* I, 7; 1440 *P* 142; 1478 *AS* I, 75, 76; 1496 *АЛРГ* 71; 1498 *ЧІАФ*); **синьми** 1 (1492 *AS* III, 23); **сыны** 1 (1423 *DIR«A»* 447); **сны** 2 (1418 *Cost.* I, 127); *ор. дв.* **сима** (1378 *P* 26).

СЫНЪ[2] *див.* **СИНЪ**[2].

***СЫНЪКЛИТЪ** *ч.* (1) (*цсл.* синъклитъ, *гр.* σύγκλητος) рада старійшин, синкліт: Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити и о добромъ посполитомъ, вкупе зъ сынъклитомъ нашимъ... радити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сынъклитомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

СЫНЬ *див.* **СЫНЪ**[1].

! СЫПАВАЛИ ⟨СЫПЫВАЛИ⟩ *див.* ***СЫПЫВАТИ.**

СЫПАТИ *дієсл. недок.* (2) Ставъ сыпати *див.* **СТАВЪ**[1] 2.

ФОРМИ: *інф.* **сыпати** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв.).

Див. ще ***ИСЫПАТИ, *СЫПЫВАТИ, *УСЫПАТИ.**

***СЫПЫВАТИ** *дієсл. недок.* (5) ◇ ставъ сыпывати *див.* **СТАВЪ**[1] 2.

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **сыпывали** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91); **! сыпавали** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

Див. ще ***ИСЫПАТИ, СЫПАТИ, УСЫПАТЫ.**

***СЫРБИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а Т⟨е⟩одоръ дал им тиж правоую... отниноу за тоє село на имѧ Сы⟨р⟩би, пониже Хємєѧн (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

ФОРМИ: *наз.* **Сы⟨р⟩би** (1470 *BD* I, 153).

***СЫРБУЛЪ** *див.* ***СРЪБОУЛЪ.**

***СЫЧЪ** *див.* ***СЫЧЬ.**

***СЫЧЬ** *ч.* (6) ⟨?⟩: коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ... со всѣмъ оуєздомь того села и сычємь и с колодѧзємь и сь лѣсомь и з бортьми и с вєпєты (Перемишль, 1366 *P* 12); мы... кнѧзь Александро, инако Швитрикгаило Олькгирдовичь, чинимъ знамєнито... ижєт... дали єсмо ємоу имєнє... ис полми и с пашнѧми... и з ловищи и сычємъ и сєножатьми... якожъ то здавна окроужєно и ограничоно (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); я... Юри Василевич Жаславский... продал єсми... Сємєноу Олизаровичоу имєнє на Волыни... зо всим: ... из затоками, ис ставы... ис околом, ис сычом и со всими данми (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сычємь, сычємъ** 4 (1366 *P* 12; 1378 *P* 26; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); **сычом, сычомъ** 2 (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1466 *AS* I, 62).

СЬ *див.* **СЪ.**

***СЬВРЫШЄНИЄ** *див.* ***СЪВРЪШЄНІЄ.**

***СЬВРЫШЄНІЄ** *див.* ***СЪВРЪШЄНІЄ.**

***СЬВѢКОУПЛѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* съвъкоупляти сѧ) з'єднуватися: хота(р)... просто чєрєсь полѣ на могілоу... а о(т) толѣ на козія къ вєлікою гороу на полѣиїци о(т) Хитїоана на Пентєноу(л) и сьвѣкоуплѣєтсѧ сь тазльоускою монастир (!) браніща до рькїтишь (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **сьвѣкоуплѣєтсѧ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Див. ще ***КОУПЛѢТИ СѦ, *СЪКОУПЛѢТИ СѦ.**

***СЬКОУЛЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* хота(р)... о(т) стльпа на пъть до(л)нѣ... до обрьшїє на обѣ стрроні (!) ськоу(л) по обою строны до обрьшїє (Корочин Камінь 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *род. одн.* **ськоу(л)** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***СЬЛО** *див.* **СЄЛО.**

***СЬМРЪТЬ** *див.* **СМРЪТЪ.**

СЬРАТА *див.* **СЪРАТА**[1].

***СЬТВОРИТИ** *див.* ***СЪТВОРИТИ.**

***СѢВЄРСКИИ** *див.* **СѢВЄРЬСКИИ.**

СѢВЄРЬСКИИ *прикм.* (8): Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч) ... григории да ива(н) нєсвизьскии... чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з) новгородьскии и сѣвєрьскии... вєлико(м) и славнєму (так.— *Прим. вид.*) володиславу... королєви польскому... вѣрнєсть праваѧ и нє изрушистаѧ слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго... иже со всєю своєю зємлєю... вѣрє(н) бу(д)є(т) королєви (Лучиця, 1388 *P* 38—39); Мы ... князь Швидригялъ Руски... чинимъ знаменито... ижъ видѣвъ и знаменавъ службу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи зъ земли Сиверскоѣ отъ Новагородка... до земли и панства нашого выѣхалъ... оного прыймуемо и прыяли есмо (Луцьк, 1388 *P* 140); Исъ северскихъ, ис полских волостей всее дани грошовое собрано сумою 100 и 30 копъ грошей (Вільна, 1496 *АЛРГ* 73).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сѣвєрьскии** (1388 *P* 39); *род. одн. ж.* **северское** 3 (1496 *АЛРГ* 72); **Сиверскоѣ** 1 (1438 *P* 140); **сивє(р)скои** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. одн. ж.* **сѣвєрскую** (1393 *P* 51); *род. мн.* **северскихъ** (1496 *АЛРГ* 73).

Див. ще ***НОВГОРОДОКЪ СИВЄРСКИИ.**

***СѢДАЛИЩЄ** *с.* (1) (*цсл.* сѣдалищє): ◇ апостолскоє сѣдалищє *див.* ***АПОСТОЛСКИИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **сѣдалища** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

! СѢДАЛ ⟨СѢДѢЛЪ⟩ *див.* **СЄДИТИ.**

***СѢДИТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

***СѢДНИКЪ** *див.* ***СѢТНИКЪ.**

***СѢДѢТИ** *див.* **СЄДИТИ.**

СѢЄНЫИ ГАИ *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Сінці: А пану Оле(х)ну на єго до(л)ницю (!) досталосє бачаница а тєсово а сѣєиыи гаи (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сѣєныи гаи** (1478 *ЗРМ*).

***СѢИ** *див.* **СИІ.**

СѢКА *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино мы ... єсми дали и потврьдили слоузѣ нашємоу Никоаръ Ромънєскоул... половина сєло от Хъндрєщ, мєжи Боужор и мєжи Сѣка (Сучава, 1490 *BD* I, 386).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* мєжи Боужор и мєжи **Сѣка** (1490 *BD* I, 385, 386).

***СѢКЫШЪ** *див.* **САКЫШ.**

***СѢЛИЩЄ** *див.* **СЄЛИЩЄ.**

***СѢЛКА** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі)* Сівка: тоти старци... вызнали оуказали староую границю... попєрє(к) рѣки тоурьи горѣ солотвиною потоко(м) попєрє(к) лѣса черного къ сѣлцѣ (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *дав. одн.* **сѣлцѣ** (1413 *P* 83).

СѢЛО *див.* **СЄЛО.**

СѢМДЄСѦТЪ *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

***СѢМЪДЄСѦТЪ** *див.* **СЕМДЕСѦТ.**

СѢМѦ *с.* (3) *(ряд поколінь, що походять від одного родоначальника)* рід, сім'я: стєфанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ(и) тєтраєв(г)ль... и дадо(х) єго п(о)поу никїтѣ да слоужи(ть) въ нє(м) до живота своєго и по съмръти єго... да є(ст) вноучѧто(м) єго, и пр(ѣ)вноучѧтомь дондєжє сѧ влѣчє(ть) сѣмѧ є(г) и корєнъ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); архиманд-

рит Иоасафь... и вьсѣ братство яже о христѣ, видѣвше ми сыновство и прїятелство, твое произволенїе сьтворихом и о том слюбихом твоеи милости и твоеи отраслие и твоему сѣмени, поколи бѫдет свѧтое мѣсто сїе, да бьдет от нас твое благое произволенїе (Путна, 1476 *BD* I, 217).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сѣмѧ** (1401 *ЗКЄ*); *дав. одн.* **сѣмени** 1(1476 *BD* I,217); **сѣмѧню** 1(1476 *BD* I,215).

СѢНО *с.* (23) *(трава, призначена для косіння на сіно)* сіно (16): а што есмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на стадо твое то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); тѣмъ мы... дали есмы ему оу нашеи земли молдавскои... полѣна где и(х) сѣно (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467); А пѧть новы(х) члвки ещо воли невыседели а сена не кошивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а служба дей ихъ тое три дни сена косѧть, а три дни жита жнуть, и иные службы служать (Мереч, 1496 *АЛРГ* 71);

(скошена і висушена трава) сіно (7): мы илїа воевода... чини(м) ⟨знамен⟩ито... оже... потвердили есми имъ... оу нашеи земли села на тоутовѣ... и пониже мѣсто да кочуєтъ себѣ сино (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); и то, господару, помню: давывали... княгини... Витовтовой, съ дыма по куницы... а къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни, а сѣна четыры стырты ставять (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); А тако(ж) хто комоу возме(т) во(з) сена ква(л)томъ имаєть платити г̃ гро(ш)и (XV ст. *BC* 30); Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ Дитѧтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли... дани... три копы грошей, а топор; а с того сена (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сѣно** (1436 *Cost.* I, 467); *род. одн.* **сена, сена** 9 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91; 1488 *УКТ*; XV ст. *BC* 8, 30, 31; 1493 *АЛРГ* 56); **сѣна** 3 (1386—1418 *P* 35; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **сено, сено** 6 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; XV ст. *BC* 30; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв.); **сино** 3 (1439 *Cost.* II, 52; 1453 *Cost.* II, 461; 1466 *BD* I. 95); *знах. мн.* **сена** (1496 *АЛРГ* 71).

СѢНОЖАТЬ, СЕНОЖАТ *ж.* (114) сіножать: а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни землѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *P* 3); а тако влдка продалъ есть яко самъ держалъ и землею и сѣножатьми (Перемишль, 1391 *P* 45); Мы... кнѧз Швитрикгайл... чиним знаменито... иж... дали есмо... Каленику... села ... со всим с тым што к ним з века и здавна слушало... з луги, из сеножатми (Київ, 1437 *AS* I. 33—34); а обрубъ земленый тому имениցу моему Лопавшомъ по старине... почен нижей синожати Хренницкое луки... до Могилокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Ино мы... потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... ему самому... со всими ихъ землями пашными и бортными, и сѣножатми (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **сѣножать** 1 (п. 1349 *P* 3); **сеножат** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); *род. одн.* **синожати, ⟨с⟩иножат⟨и⟩** 3 (1428 *Cost.* I, 209; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1499 *BD* II, 136); **сѣножати** 2 (п. 1349 *P* 3); **сеножати** 1 (1443 *P* 145); *знах. одн.* **сеножать** 4 (XV ст. *BC* 31; 1443 *P* 145); **сѣножать** 2 (1443 *P* 145; 1495 *АЛМ* 85); **синожатъ** 1 (1451 *Cost.* II, 403); *ор. одн.* **синожатю** (1490 *AS* I, 92); *наз. мн.* **сеножати** 4 (1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **синожатї** 1 (1458 *Mih. Doc.* 122); *род. мн.* **сеножатеи** (1499 *ПИ* № 3); *знах. мн.* **сеножати** 3 (1478 *AS* III, 17); **сѣножати** 2 (1421 *P* 96; 1495 *АЛМ* 85); **сѣнож҃тн** 1 (1386 *P* 31); **синожа(т)н** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *ор. мн.* **сеножатми, сеножатьми, сеножатьми, сеножатми, сеножа(т)ми, сеножат⟨ь⟩ми** 39 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1434 *P* 128; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1457 *P* 165; 1459 *P* 171; 1465 *AS* I, 57; 1481 *AS* I, 77; 1492 *AS* I, 23; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **сѣножатьми, сѣиожатми, сѣиожатъми, сѣнож⟨а⟩тьми** 26 (п. 1349 *P* 3; 1361 *AGZ* 6; 1369 *ПСЧК*; 1378 *P* 26; 1390 *P* 176; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *P* 89; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **синожатми, Синожатьми, szinozathmy** 6 (1395 *GL* 166; 1440 *P* 142; 1445 *P* 150; 1488 *ДГСВМЩ*; 1499 *AS* I, 117); **сѣножѧтми** 2 (1399 *P* 59; 1466 *AS* I, 61); **senosathmy, szienozathmy** 2 (1386 *АрхЮЗР* 8/I, 2; 1413 *GL* 48); **сыножатми** 2 (1437 *P* 136; 1438 *P* 138); **синожѧтми** 1 (1407 *P* 72); **синожетми** 1 (1455 *Cost.* II, 559); **сѣножатими** 1 (1458 *ОЖДМ*); **сѣнож҃тими** 1 (1443—1446 *P* 147); ! **саножатми** 1 (1475 *AS* I, 72); **sianozathmi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); ! **сѣно(ж)дами** 1 (1459 *P* 174); ! **сѣножьми** 1 (1452 *P* 161).

! **СѢНОЖДАМИ** ⟨СѢНОЖАТЬМИ⟩ *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

! **СѢНОЖЬМИ** ⟨СѢНОЖАТЬМИ⟩ *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СѢНОЖѦТЬ** *див.* **СѢНОЖАТЬ.**

***СѢРЫИ**[1] *прикм.* (2) *(про колір, масть)* сірий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр и кожух куний, сѣрою кувтѣрою волоченъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); Я княз Михайло Иванович Роговицкий... продал есми имене... Дажев... за двесте коп широкихъ грошей монеты ческое... и за два возники серые (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* **сѣрою** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV.29); *знах. мн. ч.* **серые** (1475 *AS* I, 72).

***СѢРЫИ**[2] *прикм.* (1) *(про якість сукна)* невибілений, *діал.* сирий: а еще есмы дали... игумену... полъ поставъ сѣрого сукна (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **сѣрого** (1411 *Mih. Alb.*).

***СѢРѦТСКИИ** *див.* **СИРѦТЬСКЫИ**[2].

***СѢСТИ** *див.* **СЕСТИ.**

***СѢТНИКЪ** *ч.* (2) невід, рибальські сіті: дали есми и(м) оу нашеи земли молдавскои села на имѣ боучоумѣнїи... и... о(т)хринчи и съ пасиками и сѣдникомъ (!) на днистри (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41); Мы Стефан воевода... знаменито чинымъ... оже... дали и потвердили есмо вичныи оброк... монастироу от Побратѣ... и пасика Давидова на Бицы и противъ оустиа Бъка на Днистри да оучинѣтъ соби в̃ сѣтники (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сѣдникомъ** (1439 *Cost.* II, 41); *знах. мн.* **сѣтники** (1466 *BD* I, 106).

***СѢТЬ** *ж.* (1) *(риболовна)* сіть: а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью ему доброволно (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *ор. одн.* **сѣтью** (1366 *P* 12).

СЮЛЖАРЮ *ч., невідм.* (1) (*молд.* служер) відповідальний службовець молдавського воєводи, що відав забоєм худоби та постачанням м'яса для господарського двору і армії: а на то, коли есми хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)ва ми и былъ... петръ коми(с)... и па(н) тадоръ сюлжарю (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).

Див. ще **СОУЛДЖАРЬ.**

***СЯГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (на що) посягати: И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ и далъ ему в томъ покой (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы... сягалъ** (1495 *АЛМ* 84).

СЯНОЦЬКЫИ *прикм.* (3) (*пор.* Сянок — *головне місто Сяноцької землі*): а на то свѣдци... панъ судьѧ сяноцькыи панъ глѣбъ дворьсковичь (Казимир, п. 1349 *P* 4); Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... Ацко судьѧ саноцки(и)... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсие и о тычи(н) мѣсто... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **сяноцькыи** 1 (п. 1349 *P* 4); **саноцки(и)** 1 (1404 *P* 70); *місц. одн. ж.* **в саноцкои** (1404 *P* 70).

САКЪ *присл.* (3) *(таким чином)* сяк-так: королю братоу отъ моурътазы поклонъ рекши слово то есть, штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а де(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ есть ино мы с вами коли сѧкъ живемъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупили сѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

САХОВО *с.* (3) *(назва діброви у Галицькій землі):* право такь нашло ажє па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о полє и о доубровоу сАхово и листы єго оуморєныи и оумрътвєныи на вѣкы (Зудечів, 1428 *Р* 111).
ФОРМИ: *наз. одн.* **сахово** (1428 *Р* 111); *знах. одн.* **сахово** (1428 *Р* 111).
Див. ще ***САХОВЪ**[2].

***САХОВЪ**[1] *ч.* (1) *(назва села у Галицькій землі):* а о(т)мѣна противу крупска волкови(ч) а противу сАхова кнА(ж) лоука (Краків, 1394 *Р* 54).
ФОРМИ: *род. одн.* **сахова** (1394 *Р* 54).

***САХОВЪ**[2] *ч.* (1) *(назва діброви у Галицькій землі):* мы кнА(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє... па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды жаловалъ и позвалъ па(н) мика дѣдошицкого о полє и доубровоу сАховъ и листы свои положилъ (Зудечів, 1428 *Р* 110—111).
ФОРМИ: *знах. одн.* **саховъ** (1428 *Р* 111).
Див. ще **САХОВО.**

***СѪДЄЦЬ** *див.* **СОУДЄЦЬ.**
СѪДИА *див.* **СУДЬЯ.**
***СѪДНІЙ** *див.* ***СУДНЫИ.**
***СѪДЪ** *див.* **СУДЪ**[1].
***СѪДЯ** *див.* **СУДЬЯ.**
***СѪСѤДЪ** *див.* **SUSED.**

T⟨КЪ⟩ (2): а приписалъ єсмь микитино дворище т (!) кому жь дворищю (Казимир, п. 1349 *P* 3); Tohdy Burgrabia Michał... wiwył zemliu... od Bludnik hranicza... kv Dnistru t hanewicz (!) brodiszczv i k hanewicz Dworv (Галич, 1413 *GL* 48).

Див. **КЪ** [1].

ТА [1] *спол.* (431) **I.** *(зв'язує члени речення)* (320) **1.** *(єднальний — пов'язує однорідні члени речення)* та, і (66): а хотарь имъ нижни о(т) марышевъци валъ щто (!) поперєкь полѧ до серета та на ту сторону серєта (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); а от оустїя хотаръ єму на Срєть, а от курты буковина та гора буковиною до верхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338); и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ротымпановы могилы о(т) могилы выше дуба та прости на доль (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); А кто сѣ имеt покоусити через сєс лист наш та возмет имъ циноу хотѧ за єдин грош, а тот єст противник нам и нашемоу листоу (Сучава, 1466 *BD* I, 96); а хотарь... до солонецѣ о(т) толѣ потоко(м) до ставь въ поко(в) та на сто(л)поу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотар тои... селищи да єст... на могилоу... та от ⟨толѣ⟩ черес поле на могилоу на вр҃ъх дѣла (Сучава, 1493 *BD* II, 27); А по нашем животѣ. кт⟨о боу⟩дет господаръ нашеи земли... тот бы не пороушил нашего дааніа и потвръжденіа али бы оутвръдил, зан⟨оуж є⟩сми коупили на наши правїи и чистїи пинѣзи та смо дали томоу свѧтомоу нашемоу монастироу от Поутнои (Сучава, 1498 *BD* I, 511); лишє... боудем ли тогди оу которои немоци, та не мочи мем самы єхати заєдно з ными, он бы тогди имал єхати заєдно с ными сынь иаш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(у сполуч. **т а и)** та й (1): а хотар... почєнши отъ усти лопатнои безинємъ отъ дола... таже тєм поутємъ та и весь лопатноу... гдѣ смо перво почали (б. м. н., 1500 *SD* 7);

(у сполуч. **т а є щ є)** та ще (1): и такожъ торговцемъ и(х) и людемъ и(х) никто да не заложить товара и(х) за чужего товара, развѣ коли кто знаидеть своєго должника, та єще имаєть єго искати закономъ прѣ(д) на(с) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676—677);

(зв'язує другорядний присудок з головним) та, і (43): И оуставши Марта паны пана Михоула Андроиника та заплатила оуси тоти вишеписаны пинѣзи... оу роукы пана Братоула (Сучава, 1462 *BD* I, 52); И оуставше азь господство ми та заплатил оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Дашко (Сучава, 1488 *BD* I, 355); И оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу Сими Бенѣ (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(перелічувальний)* та, і (189): а хотарь ємоу є(ст) на могилы... та на старои могылы що на коути о(т) толѣ на чръны потокь та по потокоу горѣ до моста (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ... та прости на краи доубров⟨и⟩... та прости срѣдь полѣ на копаною могилоу, та прости на брѣгъ пот⟨ока⟩... та на нижною боуковиноу... та прости чересь потока, та прости чєрѣсь боуковиноу о(т) шєрба (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); А хотар томоу мѣстоу да єст почєнши от потока Драгошева... та на цариноу до краи царины, гдє поставили столп, та от столпа... до велнкои дороги та оу знамєна⟨ны⟩ дроугїи доуб (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114—115); А хотар тои третои вышепнсаннои части от Бъешещи... почєнши от берег Молдавѣ... та черес тотоу топлицоу на дроугїи столпь, та черес малоую топлицоу... оу Прокопов сад (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

(чергується з **н)** та, і (13): А хотар томоу селоу Грєком почєнши от Сирєта... та прости черес того лоуга и черес полє оу каменои крьници на копаною могилоу, та прости черес полє (Сучава, 1488 *BD* I, 348); А хотар тои пасици и тои боукати земли... да єст... почєнши ис верха от краи лѣса от єдин пиекь, та черес поток н черес полѣноу и черес лѧс до дороги та долоу дорогою до Михалчев поток (Ясси, 1497 *BD* II, 100);

(чергується з **т а ж є)** та, і (7): а хота(р) тои поустини на верхъ долины... и до оусти сто(л)пъ... та прости на дѣ(л)... та черє(с) долини, на могилоу великою, таже прости на великою могилоу... таже гори на дѣ(л), на сто(л)пъ, та прости на тоуржоу(к) рубѣжи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а хотар... отъ усти лопатнои... та врѣхомъ дѣла... таже тєм поутємъ та и весь лопатноу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

II. *(зв'язує сурядні речення)* (111) **1.** *(єднальний)* та, і (5): а кто своего должника лицє(м) ⟨познал⟩ а оусхочє(т) права жадати о своємъ долгу, що бы пошо(л) до брашова, та що бы оучинили имъ право рѧ(д)ци брашовстїи на єго должника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); и коли намъ богъ поможет та добоудєм засѣ нашю очиноу землю молдавскоую, а тогды нам... да єст слободно... вънити ис их милости землѧх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

2. *(приєднувальний)* (106) **а)** *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення)* та, і (102): а коли имуть купити татарьскыи товаръ оу иныхъ трьгохъ нашихъ, тамъ имоуть дати... отъ гривну два гроши... та смѣєть єго продати комоу любить (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630—631); и продал... єдно село на имѣ Оунгоул... та продалъ тоє село Марти (Сучава, 1462 *BD* I. 52); прїидоша... оуноуковє Крєца от Ялана и продали... єдно сєло на Яланѣ на имѧ Ботєщи, та продали тоє сєло слоугам нашим Сими и братоу єго Оники (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

б) *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом складнопідрядні речення)* та, і (4): а што коли идет ис нашеи земли черес сочавоу, на серет, та колко мыта давали оу сочавѣ, того половина имають давати оу серєтѣ (Сучава,

1456 *Cost.* II, 790); и о сем даю вам веданїе, аже... пал єсмъ въ ръцѧ господиноу Басарабе воєводе, та мє дръжит окован, как ми богь поръчил (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ТА[2] *част.* (8) *(підсилювальна)* і, та (2): а ⟨Ма⟩рєна, дочка Улина, а она по своєиж(є) воли продала... єдно сєлище... та ис полѣною (Бакїв, 1462 *BD* I. 55);

(утворює описову форму наказового способу) хай (6): а кто имєтъ купити скотъ или бараны, у баковѣ, либо у романовѣ у торгу... нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижь тамъ гдѣ купилъ и возмєть печать отъ мытника... та идуть на головномъ мытѣ сочавъскомъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу котором тръгоу имєт коупити, там имєт давати от скота а҃ грош... та идоутъ на головноє мыто на Соучавоу (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

Див. ще **ДА**[1].

***ТАБИНЪ** *ч.* (2) (*особова назва, тюрк.* tabyn «служитель»): такъ рєкъши присѧгоу свою выписавши присѧжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ табипомъ (!) послалъ єсми (б. м. н. 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **табина** (1484 *ЯМ*); *ор. одн.* **! табипомъ** (1484 *ЯМ*).

! ТАБИПОМЪ ⟨ТАБИНОМЪ⟩ *див.* ***ТАБИНЪ.**

***ТАБОУЧЬ** *див.* **ТОБУЧЬ.**

! ТАВАРЄХ ⟨ТОВАРЄХ⟩ *див.* **ТОВАРЬ.**

***ТАГАНЧА** *ж.* (1) *(назва села у Київській землі)* Таганча: Мы князь Александро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ, Григоревичом Ивашку а брату его Петру на имя Тачанчу (!) селищо (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! Тачанчу** (1451 *ЗНТШ* XI, 10).

***ТАГИРЄВЪ** *прикм.* (1): такъ рєкъши присѧгоу свою выписавши присѧжъны(и) листъ написавъ тагирєвымъ мєнъшимъ братомъ табипомъ (!) послалъ єсми (б. м. н. 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **тагирєвымъ** (1484 *ЯМ*).

***ТАДБА** *див.* ***ТАТЬБА.**

ТАДЄРОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва)*: мы александръ воєвода... ис нашими землѧны, паны молдавскыми, на имѧ панъ жюржь староста... панъ югша тадєровичь... слюбили єсмы... королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то вира нашего госпо(д)ства вышеписаннаго александра воєводы... и вѣра пана югша тадєровїчѧ (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тадєровичь** (1407 *Cost.* II, 629); *род. одн.* **тадєровичѧ, тадєровїчѧ** (1407 *Cost.* I, 56—57; 1408 *Cost.* I, 61).

***ТАДЄРОВЇЧЬ** *див.* **ТАДЄРОВИЧЬ.**

ТАДЄРОВЪ *прикм.* (1): мы панъ александръ воєвода молдавскы и наши слуги панове воласкыя (!)... панъ югша тадєровъ, панъ братулъ страовичь... королю польскому... слюбуємы... вѣрни быти (Кам'янець, 1404 *Cost.* II. 625).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тадєровъ** (1404 *Cost.* II. 625).

Див. ще ***ТАДОРОВЪ.**

Пор. ***ТАДЄРЪ.**

***ТАДЄРЪ** *ч.* (6) (*особова назва, молд., цсл.* ѳеодоръ, *гр.* θεόδροϛ) Теодор: а на то є(ст) вѣра... пана тадера всковича (!) вѣра пана сръбула постелника (Сучава, 1448 *DIR* № 10 a); I u tomu stał rodytel nasz i załatył... use hotowymy pynizy ot tych pynizy szczo uział rodytel nasz... od Pana Tadera Prodana (Сучава, 1465 *GL* 176).

ФОРМИ: *род. одн.* **тадєра, Tadera** (1448 *DIR* № 10a; *Cost.* II, 356; 1458 *BD* II. 262; 1465 *GL* 176).

Див. ще **ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1]**, ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТАДОРА *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* ѳеодоръ, *гр.* θεόδωροϛ) Теодор: то н(м) вє(с) хота(р) а хотарни ⟨ци⟩ были па(н) тадора васка(н) и па(н) ива(н) къцелѣ(н) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тадора** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРЪ**[1]**, ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

***ТАДОРОВЪ** *прикм.* (1): али тоє ⟨вышєпис⟩анноє сєло брадичєши тоє тадороу опро⟨ч⟩ и дѣтємъ тадоровомъ (!)... на вѣки (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450).

ФОРМИ: *дав. мн.* дѣтємъ **! тадоровомъ** (1436 *Cost.* I, 450).

Див. ще **ТАДЄРОВЪ.**

Пор. **ТАДОРЪ**[1].

ТАДОРЪ[1]**, ТАДОРЬ** *ч.* (115) (*особова назва, молд., цсл.* ѳеодоръ, *гр.* θεόδωροϛ) Теодор: али тоє ⟨вышєпис⟩анноє сєло брадичєщи тоє тадороу... опро⟨ч⟩ и дѣтємъ тадоровомъ... нєпороушєно николиже на вѣки (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 450); И такождє єсмы дали и потвръдили слоузѣ ⟨наше⟩моу Қозмѣ правоє єго выкоуплєнїє... що же коупиль Қозма ... от Тадора Оурдюгашѧ (Сучава, 1479 *BD* I, 228).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тадоръ, тадорь, тадо(р)** 37 (1436 *Cost.* I, 449; 1438 *Cost.* II, 26; 1443 *Cost.* II, 121; 1448 *Cost.* II, 362; 1452 *Cost.* II, 432; 1456 *Cost.* II, 791; 1459 *BD* I, 32; 1461 *BD* I, 45; 1464 *BD* I, 83; 1467 *BD* I, 119 і т. ін.); *зам. род.* о(т) **тадоръ** 2 (1433 *Cost.* II, 156); *род. одн.* **Тадора, тадора** (1438 *Cost.* II, 15; 1441 *Cost.* II, 138; 1443 *Cost.* II, 121; 1448 *Cost.* II, 306; 1452 *Cost.* II, 432; 1454 *Cost.* II, 501; 1456 *Cost.* II, 577; 1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1479 *BAM* 61 і т. ін.); *дав. одн.* **тадороу, тадору** (1436 *Cost.* I, 450; 1443 *Cost.* II, 141; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1452 *Cost.* II, 432; 1453 *Cost.* II, 472, 473; 1464 *BD* I, 83, 84).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

***ТАДОРЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: а хотаръ тѣмъ сєломъ о(т) ... тадора старимъ хотарємъ до раковцѧ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. одн.* **тадора** (1431 *Cost.* I, 317).

ТАДОРЬ *див.* **ТАДОРЪ**[1].

***ТАДЫНКИ** *мн.* (8) (*стч.* tádynk, *стп.* tadynki, *свн.* thaiding) переговори (6): И тѣжь како вєлико вєселиласѧ єсть рада кролє(в)ства коли чєрє(с) посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

д є р ж а т и т а д ы н к и (2) *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ФОРМИ: *род.* **тадыиков** (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах.* **тадынки** (1447—1492 *ЛКБВ*).

ТАЖЄ *спол.* (19) та *(зв'язує члени речення)* **1.** *(перелічувальний)* (10): а от толѣ хорѣ дѣломъ тажє (...— *Прим. вид.*) ⟨д⟩оубровы на конєцъ дѣла и на конєцъ доубровы... ⟨та⟩жє чєрєс полє прости на краи тръиїѧ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А хотарь тоє сєло... оу єдна могилъ копана, тажє от знамєнь... тажє Фъива до матка потока Нєгритѧска... тажє оу єдин камєн, тажє от знамен до знамен паки жє оу Бистрици (Сучава, 1479 *BD* I, 221);

(чергується з т а) (8): а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... тажє долиною, оу хрицонє, тажє потоко(м)... та чєрє(с) долини, на могилоу вєликою (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445); а хотар... до оусти лопатнои... тажє тєм поутємъ та и вєсь лопатноу (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. *(єднальний)* (1): А хотаръ тои поустыни почєншє от Вєликои Долины прости чєрєс полє... тажє прости чєрєс полєна Кръстъ Қамєнски (Сучава, 1438 *DBAc* 27).

***ТАЗЛОВСКИИ** *прикм.* (2): хотар... о(т) толѣ... до обрьшїє а о(т) толѣ на козїя... и сь вѣкоуплѣєтсѧ сь тазльоускою монастир (Корочин Қамінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); да єст нашємоу свѧтомоу вишєписанном(оу) монастирн Тазловскомоу, и съ въсєм доходо(м), о(т) нас оурик (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Тазловскомоу** (1491 *BD* I, 464); *ор. одн. ж.* **тазльоускою** (1458 *Mih. Doc.* 122).

Пор. ***ТАЗЛОВЪ**[2].

***ТАЗЛОВЪ** [1] *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотарь ти(м) село(м) на филпоу (!)... на потокъ долоу потокомь до тазлова на поуть могила ⟨и чрѣзь⟩ тазло(в) на великы п(т) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); Тѣ⟨м⟩ мы видѣвше его правою вѣрною слоужбоу до нас... да⟨ли⟩ єсмы ємоу... съ єдно силищь над водою Тазловѣ что с(А) имѣноуеть Стецьканы (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *род. одн.* **тазлова** (1400 *Cost.* I, 37); *знах. одн.* **тазло(в)** 1 (1400 *Cost.* I, 37); **Тазлъоу** 1 (1491 *BD* I, 473); *місц. одн.* **на Тазловѣ, тазловѣ** (1436 *Cost.* II, 484; 1443 *Cost.* II 155; 1448 *Cost.* II, 355; 1462 *BD* I, 63; 1493 *BD* II, 6).

Див. ще **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ.**

***ТАЗЛОВЪ** [2] *ч.* (7) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Тазлеу: Мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... оже... даем и потвръждаем сим нашим листом дааніє дида нашего... мито от Баковскаго тръга и от Тазловѣ (Бистриця, 1457 *BD* I, 3—4); И ещї єсмо дали и потвърдили томо⟨у⟩ нашємоу свАтомо⟨у⟩ монастир⟨оу⟩ от Тазлова и бранищю (Сучава, 1491 *BD* I, 473).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тазлова, тазлова** (1460 *DIR«A»* 515; 1481 *BD* I, 248; 1491 *BD* I, 473); *місц. одн. зам. род.* **от Тазлове** 2 (1491 *BD* I, 463, 464); **от Тазловѣ** 1 (1457 *BD* I, 4).

ТАЗЛОВЪ ВЄЛИКО *див.* **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ.**

***ТАЗЛЪВЬ СОЛИНЪ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* А хотар томоу выш⟨е⟩речєномоу село Стецканїи, ниже въ оусти Арзоул оу вадоу Негоуцъторюви, гдє коуплѣ⟨е⟩т сА Тазловь Велико съ (!) Тазловь Солиноу (!) (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *ор. одн.* **! Тазловь Солнноу** 1 (1493 *BD* II, 6); **! Тазлъви Солино** 1 (1493 *BD* II, 6).

Див. ще **ВѢЛИКЇИ ТАЗЛОВ, *СЛАНЫИ ТАЗЛОВЪ, *СОЛОНЫИ ТАЗЛОВЪ, *ТАЗЛОВЪ**[1].

***ТАЗЛЪОУ** *див.* ***ТАЗЛОВЪ**[1].

***ТАЗЛЬОУСКИИ** *див.* ***ТАЗЛОВСКИИ.**

***ТАИНА** *ж.* (1) таємниця: а што колы та(и)ны свои чєрє(з) табина мнє оускажи (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **та(и)ны** (1484 *ЯМ*).

ТАИНО *присл.* (3) таємно, потаємно: пак ли бы его жь бъ не даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнА(з) корибу(т) а либо его дѣти Авно а либо таино тогда мы со всимъ посполъство(м) земли его хочемы его о(т)стати (Медика, 1388 *Р* 39); тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє не было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); стефа(н) воєвода... присла(в)ши люди свои таино горо(д) нашъ брАславль зжогъ (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

Див. ще **ПОТАЄМНО, ПОТАИ.**

***ТАЙНЫИ** *прикм.* (1) ◇ т а й н а я в е ч е р а (1) *(за християнською легендою — остання вечеря Ісуса Христа з апостолами напередодні своєї смерті)* тайна вечеря: тайная вечера гдна омочивый со мною въ соль руку той мя предасть (Краків, 1478 *ОБРН* 130).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **тайная** (1478 *ОБРН* 130).

ТАК *див.* **ТАКЪ**[1].

ТАКЄЖЪ, ТАКЄЖЬ, ТАКЄЖ, ТАКИЖЪ, ТАКЫЖ, ТАКИЖЬ, ТАКИЖ, ТАКѢЖЪ, ТАКѢЖЬ (59) **I.** *присл.* (17) також, так само: а мы такижь слюбили єсмы и олдовали и присАгли в руцѣ писанного (в *ориг.* пасанного.— *Прим. вид.*) пана михаила з бучача (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а на тои сторонѣ ставоу... дворище барановича... и то єсмо ємоу дали... а другоє гдѣжь былъ старищынъ дворєць такѣжь єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); а мають намъ въ кажды(и) годъ давати готови(з)ною выде(р)жавши по(л) года шестьдєсАтъ копъ шыроки(х) гроше(и) а дроугоую по(л) года выде(р)жавшы такєжъ намъ маю(т) дати ше(ст)дєсАтъ копъ гроше(и) (Вільна, 1489 *АМВ*); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыйдеть нсъ которымъ посельствомъ, мы такєжъ вашєй милости пошълемо и дамо вашеи милости знати (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

II. *спол.* (42) **1.** *(зв'язує члени речення — у сполуч.* и т а к ѣ ж ь (6) *див.* И[1]).

2. *(зв'язує речення)* (36) **А.** *(сурядні)* (35) **а)** *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення)* також, теж (4): також слюбуємъ о коломыю... такѣжь слюбуємъ за тыхъ штожь будуть дома (б. м. н., 1395 *Cost.* II. 609); стефанови воєводѣ землѣ молдавскои нашѣ листы... потвержаємъ... такѣж мы слюбуємы ннѣ... Стефану воєводѣ... о(т) всѣхъ кривдъ... боронити (Ланчиця, 1433 *Р* 124—125);

(у сполуч. т а к є ж ъ и, т а к ы ж и, т а к и ж и) також і (4): колко быль до ты(х) млиновъ приходу, при наши(х) прє(д)ковъ, такижъ и теперъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313—314); а ваша мл(с)ть пошлитє свои(х) пословъ... до воєводы... абы ходили послове и коупцы г(с)дра нашого воєводы чєрє(з) землю ваше(и) мл(с)ти... такєжъ и посло(м) ваше(и) мл(с)ти и купцо(м) да є(ст) земля г(с)дра нашого воєводы о(т)ворена (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.);

(у сполуч. а т а к ѣ ж ь, а т а к и ж ъ (6) *див.* **А**[1]; и т а к ѣ ж ь (2) *див.* **И**[1]);

б) *(приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом складнопідрядні речення)* також (6): про то(ж) слюбили єсмо и слюбуємъ нашєму милому г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому... такє(ш) кєды коли бы сА пригодило помочи оу кролєвъствѣ пол(с)комъ на далекиѣ стороны... имамы помагати подлу(г) всєѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); делал его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею... Такежъ какъ... выслали з Берестья, нно после них Немира а Левко держали мыто берестейское (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79);

(у сполуч. а т а к є ж ь, а т а к и ж ъ (9) *див.* **А**[1]; и т а к и ж ъ (4) *див.* **И**[1]).

Б. *(підрядні) (порівняльно-кількісний, у сполуч.* т а к и ж ъ и *приєднує підрядне речення до головного, виступає співвідносним словом до числівникового займенника)* так само, стільки ж (1): и да є(ст) прихо(д) к ты(м) млино(м) ис нашего мѣста о(т) бани, колко быль до ты(х) млиновъ приходу, при наши(х) прє(д)ковъ такижъ и теперъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313—314).

Див. ще **ТАКЖЄ, ТАКО, ТАКОЖДЄ, ТАКОЖДЄРЄ, ТАКОЖЪ.**

ТАКЖЄ, ТАКЪЖЕ, ТАКЪЖО (41) **I.** *присл.* (10) **1.** також, так само (8): и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы... а одъ долыны Бубновыци черезъ лисъ стежкою до долыны Лоточное, где так же есмо грань на явори вытесалы и копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 18); А то дали єсмо оу до(м) стѣи тр(о)ци на пАма(т) (так— *Прим. вид.*) родителе(м) нншимъ... а на(м) на здоро(в)є кого бо(г) при животѣ подръжи(т) а по животѣ та(к) же на пАмА(т) (так.— *Прим. вид.*) (Київ 1459 *Р* 174); а на дроуги(и) и на трети(и) годъ такежъ на тыи жъ роки потомоужъ маю(т) намъ давать, а на четвєръты(и) годъ такъ жо потомоужъ маю(т) намъ давать (Петрків 1489 *АМВ*).

2. *(співвідносне слово у складнопідрядних порівняльних реченнях до спол. слів* к а к ъ, я к о) так само (2): мы... збыкгнѣвъ краковскии, станиславъ познанскии... слюбуємы и слюбили єсмы... тако яко иншии панове первии намѣстковє наши петру роману... воєводамъ... слюбили были... так же и мы ннѣ слюбуємы (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); Милостивыи королю! Прошоу твоє милости, оучини ми право съ Камєнъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузволишъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

II. *спол.* (31) **1.** *(зв'язує члени речення)* (11) **а)** *(приєднувальний)* також (5): Так же што придали єсмо кн⟨А⟩зю Федору село Бродов... *також* Свищово ис присєлки (Луцьк,

1396 *AS* I, 20); Мы кнзь Семенъ Алекса(н)дровн(ч) Велико(г) кнѧзства Своє(г) Києвского О(з)на(и)моуемо... И(ж) мы деи змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м)... И си(м) Листо(м) моимъ Надаю... Городище Тимоло(в)... Городище И з лесами Драгоушо(в)скими... такъже Городища На(д) рекою Коусницею И з головою Коусиици (Прилуки, 1459 *Р* 171); а на озєрє зємлица пашнаѧ Коузневщина... также оу в обпоубе грани, гдѣ Бабнч снѧл сѧ с Чорнороуем (Друцьк, 1492 *AS* III, 23);

б) (*єднальний — зв'язує другорядний присудок з головним*) також, так само (1): тѣ(м) мы видѣвше данїе стопочившего родителю иашего такъже (sic.— *Прим. вид.*) даемъ и потвръжаемъ свѧтои цркви манастырю о(т) немца тое вышеписанное село татарское (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494);

(*у сполуч.* т а к ж е и) також і (2): ино мы видѣвше и(х) доброє произволенїє и лагодоу, також и мы есми дали томоу (!) боукатоу землю монастирю нашемоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 410); ино мы видѣвше и(х) доброє произволенїє также и мы єсми дали тоє прѧ(д)рече(н)ноє село, строещи, оба куты и съ млино(м) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458);

(*у сполуч.* а т а к ъ ж е (3) *див.* А[1]).

2. (*зв'язує речення*) (20) а) (*приєднує прості речення*) також (4): кеды коли кроль... влодиславъ... пошлеть по на⟨ше⟩го г(с)дрѧ, стефана, тогды оиъ имаеть до него приѣхати... також слюбуємъ о коломыю и о снѧтинъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ Иваном... дали слузѣ иашому на имѣ Іудѣ: у Кобрини на городи — церковь... Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками, и съ осѣдками...— вѣчно (Кобрннь, 1465 *АкВАК* III, 4);

(*у сполуч.* т а к ж е и) також і (1): али по старомоу хотарю, що издавна прнслоухає(т) о(т) немецкаго монастирѣ також и о(т) сева (sic.— *Прим. вид.*) на пере(д) да прислоухає(т) уве(с) то(т) хотаръ наше(г) монастирѧ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45);

б) (*приєднує складнопідрядні речення*) також (6): слубую и сеи листъ на себе даю, аже хочю тымъ лепѣн служи(т) нашему милому г(с)дрю... також хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю... тоѣ землн шепин(с)коѣ по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а хтобы мел того имѣнѧ под кн⟨е⟩гинею искати... також лнбо хотеллибы пан Васнлеи Хрибтович... мою отчизну стиснути алибо кн⟨е⟩г⟨и⟩нѧ Ивановаѧ Кропотчинаѧ або пани Михайловаѧ Руденскаѧ... ненадобе ничого с тыми мовити ... а кн⟨е⟩г⟨и⟩ни... толко готового смотрити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); бо сии послове не ходять на злость вашеи милости, але на доброту... Такъ же ваша милость абы єсте знали, бо послалн єсмо нашого посла до Мендли-Кгерея, цара Перекопъского (б. м. н., 1499 *BD* II, 444);

(*у сполуч.* т а к ж е и) також і (2): мы стефа(н) воевода... знамените чини(м)... еже... дали и потвръдили єсмн и мы о(т) на(с) дааніє наши(х) пре(д)ко(в) стмоу монастнрю о(т) мо(л)давици... також и г(с)во ми даемъ воскъ о(т) оуси кръчма(х) о(т) бани да прнслоухає(т) к тои стои маиастиръ (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); мы Стефан воевод... чиным знаменито... оже даємъ и дали єсмы сес нашь лист нашему татарин(оу) н холопоу... от холопства щоби он прошчень бил сам и дѣти єго... Також... щобы не давали и не платили холопскым и татарскым правом николи ничего... коли оу кого боудет жити (Сучава, 1470 *BD* I, 140);

(*у сполуч.* а т а к ж е (3) *див.* А[1]; и т а к ж е (4) *див.* И[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКО, ТАКОЖДЕ, ТАКОЖДЕРЕ, ТАКОЖЪ.**

ТАКИ[1] *див.* **ТАКѢ.**

ТАКИ[2], **ТАКЫ** *част.* (4) (*підсилювальна*) таки: и ты тую землю далъ Тишъку, и тыми разы пишешъ до насъ, просячи насъ, абыхмо таки того Тншъка при той земли оставили (Краків, 1487 *РИБ* 434); а передъ нами таки онъ того листа не положилъ, а поведалъ, ижъ его содралъ (Краків, 1489 *РИБ* 431).

ТАКИЖ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКИЖЪ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКИЖЬ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

***ТАКИИ** *див.* **ТАКЫИ.**

***ТАКЇИ** *див.* **ТАКЫИ.**

ТАКО (51) (*цсл.* тако) **I.** *присл.* (37) **1.** так (6): а то даємъ тако на вѣку вѣкомъ (Острог, 1399 *Р* 59); тако ми бъ момози (!) и стаа до(с)тоинаа пана (!) марїа (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); А пак до того веремене и до того часоу наняснѣ⟨и⟩шїи вишеписаннїи кралеве... тако слюбили нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

2. (*співвідносне слово до спол. слова* я к о) так (27): волєнъ продати волєнъ замѣнити тако доброму яко есть самъ (Бохур, 1377 *Р* 24); а тако продалъ яко самъ держѧлъ и с нивами и сѣножатми і ставы (Львів, 1400 *Р* 61); тако ѧко н иная кнѧжата кр(с)тьѧньская подлугъ кр(с)тьѧньского права, и тако ѧко наши предкове... имаемы ему вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); тако сѧ голдоуємъ, яко каждыи хр(с)тїанїнъ голдоу⟨є⟩ть сѧ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); тако яко коро(л) хрестья(н)⟨с⟩кии.. о(т) ровности не хоче(м)сѧ выламавати, вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

3. (*підсилювальний — виступає в порівняльних конструкціях та зворотах*) так (1): Мы ива(н) па(н) срѣмскии... вызнавамы... каждому добро(му) яко нынѣишимъ тако по насъ будущимъ иже... сѣдѣли єсм(и) на судѣ с тыми паны што суть далѣи подписани (Львів, 1421 *Р* 93);

(*у сполуч.* т а к о и) так і (3): а прото яко и первѣи тако и тыми лнсты ва(с) рада короуны жаданьє(м) велики(м) проси (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); якож да(л) бы(л) и(х) на(ш) родите(л), стопочивши александръ воевода, томоу монастирю, тако и мы даемъ и потв⟨р⟩ъждаемъ и(х) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353).

II. *спол.* (14) (*приєднує до попереднього тексту зв'язані змістом прості і складні речення*) так (10): тако смы мы господарески(м) казаниємъ ... и кнѧ(з) федушковымъ выиха(л) та(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90); тако єсмъ подлугъ того вызнанья исмовивши сѧ и земѧны и дали єсмо влдцѣ листъ и нашею печатью потвердили єсмъ єму аже єсть єго по лисичи бро(д) (Погоничі, 1422 *Р* 98); тако мы и тако и наши дѣдичи по том боудоучїи в земли нашеи молдавскои, маєм быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечне (Гирлов, 1499 *BD* II, 419);

(*у сполуч.* а т а к о (3) *див.* А[1]; и т а к о (1) *див.* И[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКЖЕ, ТАКОЖДЕ, ТАКОЖДЕРЕ, ТАКОЖЪ.**

ТАКОВЫИ, ТАКОВЇИ, ТАКОВИ, ТАКОВЫ, ТАКОВЪ *займ.* (71) **1.** (*вказує на якість, властивість особи або предмета, про які попередньо йшла або буде йти мова*) такий (19): Се язь кнѧзь великыи димитрии докончиваю н повннуюсѧ служьбою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14); сами порозоумѣти можете коли ани в короунѣ ани въ кнѧзьствѣ велико(м) объличне не былн быхо(м) иже в таковы(х) рѣча(х) великая бы была нелацьность а зъмешканьє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а панъ Юшко Камка далъ пану Стецъку Шишкиничу, противъ нашого села таково ж село сестренцу своему (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); Тогды имаем с обох сторон послати своих панов, абы таковои рѣчи досмотрили и справедливост оучинили (Гирлов, 1499 *BD* II, 424—425).

2. (*анафоричний, у знач. іменника*) такий (52): I też żeby myncare w kniażstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388

ZPL 108); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего даанїѧ и потвърж(д)енїѧ, таковїи да есть проклѧ(т) о(т) г҃а б҃а (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **таковыи, takowyj, таковы(и)** 25 (1388 *ZPL* 104; 1403 *RS* 338; 1411 *Mih. Alb.*; 1429 *DIR«A»* 455; 1435 *Cost.* II, 682; 1443 *ПГСММ;* 1457 *BD* I, 5; 1462 *BD* I, 70; 1487 *BD* I, 313; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **таковы, takowy, таков⟨ы⟩** 16 (1388 *ZPL* 107; 1400 *Cost.* I, 37; 1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 679; 1448 *Cost.* II, 366; 1458 *BD* I, 9; 1460 *DIR«A»* 515; 1476 *BD* I, 216; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); **таковїи** 8 (бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1476 *BD* I, 217; 1479 *BD* I, 222; 1488 *BD* I, 357; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 424; 1500 *Cost. S.* 231); **такови** 1 (1453 *Cost.* II, 492); **таковъ** 1 (1448 *DIR* № 10 b); *род. одн. ч.* **такового** 2 (1496 *BD* II, 401; 1499 *BD* II, 421); **таковаго** 1 (1499 *BD* II, 420); *знах. одн. ч.* **таковаго** (1499 *BD* II, 421); *наз. одн. с.* **таково** (1499 *BD* II, 448); *знах. одн. с.* **таково** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *наз. одн. ж.* **такова** (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн. ж.* **таково є** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **таковои** 1 (1499 *BD* II, 424); *знах. одн. ж.* **таковоую** (1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. одн. ж.* **таковою** (1366 *Р* 14); *наз. мн.* **такови** (1392—1393 *РФВ* 171); *род. мн.* **таковы(х), takowych** (1388 *ZPL* 108; 1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. мн.* **таковыи** (1403 *ДГАА*; 1447—1492 *ЛКБВ*); *ор. мн.* **таковыми** (1447—1492 *ЛКБВ*): *місц. мн.* **в таковы(х)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ТАКЫИ.**

ТАКОЖ *див* **ТАКОЖЪ.**

ТАКОЖДЄ, ТАКОЖДИ (42) (*цсл.* такожде) **I.** *присл.* (24) також (16): Тые вси села, отъ насъ... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый владыка Луцкий и Острозский... архимандрыты благословити, игумены наставляти... какъ въ нашой области въ... городахъ въ Луцку и в Острозе... такожде и бояръ и землянъ нашихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); Тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... двѣ селѣ... єдно село на Бръхечи на имѧ Драгосинещи, дроугоє село на верхь Добротвора такожде иа имѧ Драгосинещи (б. м. н., 1426 *ВАМ* 21); Ино мы такожде єсми дали им тих прѧдреченых сел (Сучава, 1470 *BD* I, 155);

(у сполуч. т а к о ж д є **н)** також і (8): Ино мы выдѣвше их доброю волю и токмеж и полнїи заплат, а мы такожде и от нас єсми дали и потвръдили тоє прѧдреченоє село (Сучава, 1487 *BD* I, 302).

II. *спол.* (18) **1.** *(єднальний — зв'язує члени речення)* (4) (*у сполуч.* т а к о ж д є и, т а к о ж д є ж є и) також і, так же і (3): мы стефа(н) воєво(д)а... чинимъ знаменито... оже дали єсми даание... нашєм(у) монастирю идє(ж) є(ст) хра(м) успение прѣс҃тѣи б(д)ци... мыто великоє н малоє и перєпи(с) о(т) бакова а тако(ж)де и мыто о(т) тазлова (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515); Сє азь... пань Игнатїє... даль єсмы єдно село за Проутомь на имѧ Ширьоуци, такожде же и а҃ кадєльница, и а҃ кивот (Путна, 1476 *BD* I, 211).

(*у сполуч.* и т а к о ж д є (1) *див.* **И**[1]).

2. *(зв'язує речення)* (14) **а)** *(єднальний — зв'язує сурядні речення)* також (1): аби пошо(л) ива(н) са(м) съ к҃д присѣжници и щоби присѣгну(л) ис ними аже ива(н) исъ своими братїами соу(т) оунуки ку(п)чичевн по и(х) матери такожде аже су(т) и марушки и ми(х)нови ти(ж) оунукы (Васлуй. 1474 *РГС*);

б) *(приєднувальний — приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення)* також (3): мы александръ воєвода... дали єсми попу нашему юзѣ два села... такожде да є(ст) и дѣтемъ его и унучатомъ его (Баскаківці, 1431 *Cost.* II, 315); тоє штобы ємоу оури(к) съ въсѣмъ доходомъ... на вѣки такожде и дѣтемъ его и всемоу родоу его (Сучава, 1435 *Cost.* II, 409);

(*у сполуч.* а т а к о ж д є (4) *див.* **А**[1]; *у сполуч.* и т а к о ж д є (6) *див.* **И**[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКЖЄ, ТАКО, ТАКОЖДЄРЄ, ТАКОЖЪ.**

ТАКОЖДЄРЄ (97) (*серб.* такођер) **I.** *присл.* (81) також (23): а тако(ж) варє колко попы (!) боудоу(т) оу тѣ(х) вы(ш)писаны(х) монастиръскы(х) сєло(х), а они такождере да слоухаю(т) къ (*в ориг.* коу.— *Прим. вид.*) храмоу стаго николы (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391—392); Того ради мы видѣвшє их доброую волю и лагодоу межи ними и полнїи заплат на то, ... а мы такождере єсми дали и потвръдили... Моушатоу дворникоу тоє... селище (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209);

(*у сполуч.* т а к о ж д є р є и) також і (58): Ино мы видѣвшє ихь доброую воли и токмеж и полноую заплатоу, а ми такождере єсми н от нас дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прѣдреченоє сєло (Сучава, 1487 *BD* I, 306); ⟨ино⟩ мы видѣвше их доброи воли токмеж и полноую заплатоу мы так⟨ождере и от нас єсмы⟩ дали и потвръдили єсми слоуги наши... ⟨тоа прѧдреченоє сел⟩ище (б. м. н., 1500 *SD* 7).

II. *спол.* (16) *(приєднувальний — зв'язує члени речення)* також (2): и потвръждаємъ тому прѣ(д)реченном(у) монастирю ис сѣмъ нашимъ листо(м) его села що имаєтъ о(т) родителеи наши(х) такождере и млины (Сучава, 1443 *ПГСММ*); Пан Трнколич дворник пишет моєи панєи Негрити... и оуноукоу моємоу Михоуци, и Миси такождєре оуноукоу моємоу (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

(*у сполуч.* а т а к о ж д є р є (1) *див.* **А**[1]; и т а к о ж д е р є (13) *див* **И**[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКЖЄ, ТАКО, ТАКОЖДЄ, ТАКОЖЪ.**

ТАКОЖДИ *див* **ТАКОЖДЄ.**

ТАКОЖЪ, ТАКОЖЕ, ТАКОЖЬ, ТАКОЖ (286) **I.** *присл.* (128) **1.** *(способу дії)* так само, також, теж (88): Алє то што жь коли вси боѧрє и землѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако же имѣють твєрдити городъ смотричь (Смотрич, 1375 *Р* 20); а по ленкове животѣ и дѣте(м) леньковы(м) тако жь таѧ сєла держати Со вси(м) какъ на семъ листу выпсаио вѣчно непорушно (Житомир, 1433 *Р* 127); и счѧдкове мои имають прислухати и служити королеви польскому и корунє польскои на веки и тако жь имають голдовати королеви по(л)скому кakь инаѧ кнѧжѧта коруны полскоє (Черняхів, 1435 *Р* 133); и мы тако жъ па(н) бартошъ староста по(д)лскии оу коропцю паноу михайлоу придає(м) нашы двѣ селѣ (Снятин, 1454 *Р* 163); А на другій годъ такожъ маютъ намъ дати тнсячу золотыхъ Вгорскихъ (Краків, 1487 *РИБ* 226); А коли сѣ прилоучит нѣкоторaa знаменитаѧ кривда а низгода межи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви его милости, а крал его милость також имает нам дати о том знати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(*у сполуч.* т а к о ж и) так і (1): а хто первєи позвалъ того первєи имєновать а хто дроугы(и) позоветь того утoрыи имєнова (!) тако(ж) и до конца (XV ст. *ВС* 13 зв.).

2. *(кількісний)* також (5): тако(ж) по д҃ гро(ш) да платѣ(т) ка(к) старїи законъ бы(л), а о(т) вола щобы по в҃ гро(ш) платили (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); А на третій годъ такожъ (в ориг. це слово повторено.— *Прим. вид.*) маютъ намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки, по пятисотъ золотыхъ (Краків, 1487 *РИБ* 226).

3. *(підсилювальний, у сполуч.* т а к о ж є и, т а к о ж и) так і (32): И варє ка(к) было право (*в ориг.* прово.— *Прим. вид.*) и(х), при о(т)цѣ нашего такожє и мы по тому даємъ и потвръждаємъ имъ ис си(м) листомъ нашимъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); Ино мы видѣвшє их доброи воли и токмеж... а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашему Ивоулоу Мъндрѣ... тоє прѧдреченоє село (Сучава, 1493 *BD* II, 19);

(*у сполуч.* т а к о ж ъ я к ъ) так як (1): слюбоуємъ, иже со имьѧ посполысто(м) перво(м), котрынжє то с нє(м)

нашъ г(с)п(д)ръ петръ воєво(да), възове(т) оучинити, иже тоты всѣхъ рѣчеи навєр(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присѧгою на с̃ты хр(с)тъ оучинєною обьвоѧжутсѧ и запишю(т) осмотрѣти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

4. *(співвідносне слово в головному реченні)* так, також (1): какъ о̃тць нашь какъ о̃ци ваши были за одно послы сылали межи собою а мы такожє хочємъ с вами быти (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171).

II. *спол.* (158) 1. *(єднальний — зв'язує члени речення)* також (2): виндѣвше мл(с)ти нашего милого господарѧ кролѧ до нас и слюбоуемы... служити вѣрно и приѧѧти... такоже николи не ищоущи собѣ иного господарѧ (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); тѣм ми... дали и потвер(ж)дили есмн ємоу... єдино мисто на имѣ тоузара... тако(ж) мисто о (не відчитано.— *Прим. ред.*) (Сучава, 1432 *ДГВІН*);

(*у сполуч.* и т а к о ж, и т а к о ж ъ (50) *див.* И[1]).

2. *(приєднувальний — зв'язує речення)* (106) а) *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення)* також (11): мы Олександро воєвода ... знаємо чинимъ... оже тотъ истинныи Оганесъ єпископъ ворменскыи пришелъ к намъ... и оуказал сѧ намъ правыми листы воселеньского патріярха, Антоніа Константинополѧ, оже ихо патрїарха ворменъского ни єще оузнали єсмы, оже нашелъ на то пископъство помочїю господина нашего, великого кнѧзѧ Витовта Такоже ислюбилъ нашему господству приѧти и строити оусѧкїи порѧднѣ церковныи (Сучава, 1401 *RIR*); а мы имаемо имѣти и ховати вѧчнїи и непороушенныи и незламанныи мир и покоуи... Також и прєречєныи наияснѣишіи Ян Олбрахть... и братїя его милости Александрь... нас Стефана воєводоу и дѣти наши... имают боронити (Гирлов, 1499 *BD* II 420);

б) *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом складнопідрядні речення)* також (10): и помог(л) б̃гъ Пѣнкови востягати оу вещаки какоже бы(л) Коунашевичо(в) из вѣка... Такоже и нинѣ соудь оуздалъ пѣнъковн ты(и) га(и) ... како тѧгло нз вѣка (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); алє таковего чловѣка, где оучюють и изнаидоут оу их землѧх... а их милости имают его въгнати... из их милости землѧх... Також и мы, прєречєннїи Стефан воєвода, жадного нєпрїятелѣ кролѣ его милости... которїи бы пришол до нас... мы не нмаєм таковоrо чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

(*у сполуч.* а т а к о ж, а т а к о ж ъ, а т а к о ж е (83) *див.* А[1]; и т а к о ж ъ, и т а к о ж е (2) *див.* И[1]).

Див. ще **ТАКЄЖЪ, ТАКО, ТАКОЖДЄ, ТАКОЖДЄРЄ, ТАКЪЖЄ.**

***ТАКТАМЫШЄВЪ** *прикм.* (1): Слово тактамышево къ королеви польскому (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **тактамышєво** (1392—1393 *РФВ* 170).

ТАКТО *присл.* (1) так-то: Takto nam trudno peremiryia ta i waszab miłost żałowali syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

ТАКЪ[1], ТАК, ТАКЬ (146) I. *присл.* (117) 1. *(способу дії)* так (73): будеть ведомо оусемъ хто коли видить грамоту(с) алюбо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко слуга королевъ та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧземъ скиригаиломъ и срокъ есмь оучинилъ на розтво х(с)во (б. м. н., 1387 *СП* № 12); право такь иашло имають оуказатн свою границю старци обьчими (Зудечів. 1413 *Р* 83); тогды вл̃дка почалъ вказовати и рѣклъ стана такъ милии паиове то есть црквная землѧ (Погоничі, 1422 *Р* 97); а хто бы то порушилъ после его живота и начнетъ уступатисе у тую данину, да судитсе зъ нымъ передъ милостивымъ Богомъ... такъ написалъ въ святомъ евангелие (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); продал есми ему и на потом будоучим ближним его так, ижет он волен або хто ближный его кому оусхочет продати або даровати (Берестя, 1466 *AS* I, 62); естли бысѧ таѧ рє(ч) такъ вда(в)нила, то(г)ды бы тоє дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); Протожъ, естли ваша милость такъ чынили, ваша милость делайте яко знаете (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

2. *(міри і ступеня)* так (2): коро(л) господа(р) на(ш)... имие(т) ихъ брати и встѧгати та(к) долго, али(ж) жонѣ иашеи бывшеи кнѧгини ри(м)гаили попо(л)нимы истнину и прибылыи золоты (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); велможныи стефанъ... хотѧчи и слюбуючи намъ и дѣтемъ нашимъ... служити прияяти чинити по(д)лугъ листовъ оц̃а... яко жь на нихъ досыть явно есть выписано иж бы такъ вѣрнѣ служити (Лаичиця, 1433 *Р* 121).

3. *(підсилювальний — виступає в порівняльних конструкціях і зворотах)* так (18): I też jestliby chrest'janin... wdaril tak, jakoby krwi nerozlił, majet na nem wina byti, wodłuh obyczaja (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а не оусъхочет ли мѧ король его м̃лсть при соколици оставить ино имаеть ми его м̃лсть дать ми о(т)мѣну за соколєць такъ добре ѧко соколєць (Кременець, 1434 *Р* 130); пан Албоул... продал и отстоупил село... на имѣ Кобълїеи Вишныи... та продал зетоу Стана Бабиша ... оу циноу за В̃ конї добрих, так ве леи как С̃П златих татарскых (Сучава, 1467 *BD* I. 122); прото абы еси намъ то о(т)правилъ такъ какъ бы на(м) того не было жа(л) (б. м. н., 1496 *ПЧФГ*).

4. *(співвідносне слово до спол. слова* к а к о, к а к ъ*)* так (6): Про то Мы Александръ... Княжа Литовское и дедичъ Городенскій... ведомо чынимо... Ижъ.. Нашимъ Городенскимъ права и вольности имъ самымъ и потомкомъ ихъ надаемъ... яко нижей описано такъ выражаемъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); ино мы видѣвшы сведетє(л)ство нашы(х) бояр а и(х) прави(х) межиашы аже тота и(х) привилиа о(т) наши(х) прє(д)ков, що имали на тоє село на пантелеєщыи оу езер та(к) згиноули ка(к) они свѣдєте(л)ствоую(т) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); и он о том до нас отписал штож то есть так, как он намъ поведал (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94);

(*у сполуч.* т а к ъ и, т а к ъ ж е и) так і, так же і (18): како коли оу наших листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); и какъ предки ихъ такъ и воиы сами и ихъ шадки музского полу держати мають (Троки, 1498 *ГВКОО*).

II. *спол.* (29) А. *(зв'язує члени речення)* так (12) 1. *(пояснювальний)* (1): и мы емоу дали и записали... тые села верхоу описаные со всим с тым што к ним з века и здавна слушало... и так: з луги, из сеножатми и со всими пожнтки (Кнїв, 1437 *AS* I, 34).

2. *(приєднувальний)* (3): Пры томъ были люди зациые Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій, такъ тежъ Минкгайло з Ошмены (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28); и мы слюбоуемъ за него и за его дѣти... аже имаютъ то держати... такъ и мы вси посполу панове (Сучава, 1433 *Cost.* II. 651);

(*у сполуч.* и т а к ъ (8) *див.* И[1]).

Б. *(зв'язує речення)* (17) 1. *(сурядні)* так (13) а) *(приєднує до попереднього тексту прості речення)* (5): яко первїишїи воеводы мо(л)давскїи и наши пере(д)кове слоужевали вѣрно и знаменито, та(к) и мы слюбоуемь и по(д)аемь сѧ служити вѣрно и знаменито господареви нашем(оу), королеви его мл(с)ти и с̃тои короунѣ по(л)скои (Хотин, 1445 *Cost.* II, 774); слюбоуемь... абыхомь мы их милости верни и подьдани были... такь и мы имаемь быти (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

б) *(пояснює зміст попереднього речення)* (1): а що есмо имѣли листы записани о(т) нашего господарѧ... н о(т) его пановъ... такъ на(м) загыбли по купчичевоу (*в ориг.* кооупчичивоу.—*Прим. вид.*) смерти (Бирлад, 1435 *Cost.* II. 679);

(*у сполуч.* а т а к ъ (7) *див.* А[1]).

2. *(підрядні) (приєднує підрядне часове речення до головного)* так (1): яко оузрѧт... лист, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли (Сучава, 1468 *BD* II, 306).

3. *(у сполуч.* т а к ь и ж — *приєднує підрядне наслідкове речення до головного)* так що (2): Мы Іо Стефанъ воевода... знаемо чиним... яко коли от давного а преминоулего часоу нѣкотораѧ неприязнь... была межи нами и межи... кралем полскым... и тыми часы... вишереченнїи крал... нам въси мерзѧчкы и шкоды... отпоустиль... Такь иж межи нами и межи... кралем полскым... имает быти покоуи и мир вѣчнїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

4. *(приєднує підрядні додаткові речення)* так (1) так король господарь приказалъ иамъ своимъ листомъ а быхмо выѣхали и земѧны и старьци и розьѣхали межи влд̃кою а межи стрѣлковци о землю о црквну и о лѣс (Погоничі, 1422 *P* 97).

ТАКЪ[2] *част.* (1) *(стверджувальна)* так: и они рекли: так правда есть, записывали сѧ отцы наши по неволи, а пѣнѧзей жадных за тое не брали (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ТАКЪЖЄ *див.* **ТАКЖЄ.**

ТАКЪЖО *див.* **ТАКЖЄ.**

ТАКЫ[1] *див.* **ТАКѢ.**

ТАКЫ[2] *див.* **ТАКИ**[2].

ТАКЫЖ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКЫИ *займ.* (58) **1.** *(вказує на якість, властивість особи або предмета, про які попередньо йшла мова, вищезгаданий)* такий (28): а мы такѣ жь оурозумѣвши его такое обѣцованье и слюбы... про то жь его со всѣми по(д)данными о тую исную мерзѧчку и шкоду воеваную намъ... о(т) его оц̃а... о(т)пущаемы ему все (Ланчиця, 1433 *P* 121); какъ бы были мистровы послове оу кн̃зьство велнкое въехали ижбы есте з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с намн хотѣли бы были оустоупнти (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ... ино мы с вами коли сѧкъ живемъ у сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилисѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а коли къ его милости такое дело вчинишъ... тогды твоя милость своихъ пословъ къ нашомоу господарю его милости пошли (Троки, 1494 *BD* II, 387).

2. *(вказує на якість, властивість особи або предмета, про які мова піде далі, нижченаведений)* такий (10): на тыхъ городѣхъ и оу томъ дерьжѧнью не имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такин што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому (Черняхів, 1435 *P* 133); и ти(ж) имае(м) с вашеи мл(с)ти н наши панове такую справе(д)ливо(ст) дръжати ме(ж) нами и землѣми, яко быхо(м) могли злодїевъ именовани(х) або лице(м) нѣты(х) вишали на обѣ сторонѣ (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); яку(б) с ... рачко(м)... сведо(ц)ства коне(ц) тому таки(и) вчинили... и границы и(м) завели по тыи рѣчки (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

3. *(точно визначений, певний)* такий (8): такоже есть мыто и отъ кобылы, ѧко и отъ кони (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имееть дать вола(т) слоужебнїкомъ явне ижа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на коемь мѣстѫ оу такын д̃нь книгы правыи положены о(т)варены (XV ст. *СЯ* 43); не далъ еси намъ листа по тому копию... яко есмо послали такоежъ копие изъ нашыми послы (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); т а к и м ъ о б и ч а е м ъ (8) *див.* **ОБЫЧАИ 2;** т а к ы м ъ о у р ѧ д о м ъ (1) *див.* ***ОУРѦДЪ.**

4. *(вказує на більший ступінь виявлення якоїсь ознаки)* такий (3): но хочемь... бы такыи непослоушнївїи имееть быти в роуце своемоу сътѧжьцю и в нѧтьство (XV ст. *BC* 11); про то самъ того братъ нашь и посмотри за которую быхмо приязнь ихъ мѣли послы къ нимъ и отъ нихъ черезъ нашу землю пропущати, коли ся къ намъ отъ нихъ такїе шкоды дѣютъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **такыи, такы(и)** (XV ст. *BC* 11, 11 зв., 25 зв., 35; *СЯ* 41, 41 зв.); *род. одн. ч.* **тако(г)** (1457 *Cost.* II, 810); *знах. одн. ч.* **таки(и)** 1 (1495 *ВМЗД*); **такыи** 3(XV ст. *СЯ* 38, 41 зв., 43); *ор. одн. ч.* **такимъ, takim, таки(м)** 7 (1489 *РИБ* 431; 1493 *ПОСВВ;* 1494 *BD* II, 387, 389; XV ст. *BC* 14 зв.; 1496 *BD* II, 407; *ОПСВВ*); **такымь, такы(м)** 4 (XV ст. *BC* 13, 14, 27 зв.; *СЯ* 43); *наз. одн. с.* **тако** 4 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274); **такое** 2 (XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1494 *BD* II, 387); *знах. одн. с.* **такое, takoie** (1433 *P* 121; 1438 *P* 140; 1494 *BD* II, 387, 389; XV ст. *BC* 20 зв.; 1496 *BD* II, 401); *наз. одн. ж.* **такая** (XV ст. *СЯ* 40 зв., 41 зв.); *род. одн. ж.* **такоѣ** (1438 *P* 140); *знах. одн. ж.* **такую, такоую** (1433 *P* 121; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 726; 1457 *Cost.* II, 810); *наз. мн. ч.* **такїи** 2 (XV ст. *BC* 14 зв., 27 зв.); **такын** 1 (XV ст. *BC* 12); *наз. мн. ж.* **такїе** (1496 *ОКИВ*); *род. мн.* **такыхъ, такы(х)** 3 (XV ст. *BC* 17, 24 зв., 39 зв.); **такихъ** 1 (1484 *ЯМ*); *дав. мн.* **такымъ** (XV ст. *BC* 27 зв., 28; *СЯ* 41); *знах. мн. ч.* **такии** 1 (1435 *P* 133); **такыи** 1 (XV ст. *СЯ* 43); *знах. мн. ж.* **такни** (1447—1492 *ЛКБВ*); *місц. мн.* **оу такы(х)** (XV ст. *BC* 20 зв.).

Див ще **ТАКОВЫИ.**

ТАКЫЖ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКЬ *див.* **ТАКЪ**[1].

ТАКѢ, ТАКИ, ТАКЫ *присл.* (14) *(у сполуч.* а т а к и (1) *див.* **А**[1], и т а к ѣ, и т а к ы (13) *див.* **И**[1]).

ТАКѢЖЪ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАКѢЖЬ *див.* **ТАКЄЖЪ.**

ТАМ *див.* **ТАМЪ**[1].

ТАМАШЬ[1] *ч.* (6) *(особова назва, молд., мад.* Tomás, *лат.* Thomas, *гебр.* Thomas) Хома: то вѣра моа выщеписан (не відчит.— *Прим. ред.*) александра воеводы и вѣра... хораеца вистиарника вѣра тамаша (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); тѣмъ мы видѣвши его правую и вѣрную слоужбоу до на(с)... и дали есмы емоу... село на бръладѣ... где е(ст) тамашь и ивань кнѧзове (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тамашь** (1414 *DIR«A»* 441); *род. одн.* **тамаша** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1403 *RS* 338; 1411 *Cost.* I, 85); **тъмаша** 1 (1400 *Cost.* I, 37); *дав. одн.* **тамашеви** (1411 *Cost.* I, 85).

Див. ще ***ТѦМЄШЪ.**

***ТАМАШЬ**[2] *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* и дали есмы емоу оу нашеи земли едно село на тамашѣ (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353); тѣмъ мы... дали есми ему оу нашеи земли на Тамашѣ двѣ селѣ (Сучава, 1435 *МЭФ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Тамашѣ, тамашѣ** (1433 *Cost.* I, 353; 1435 *МЭФ*).

ТАМО *присл.* (6) (*цсл.* тамо) **1.** *(у тому місці)* там (4): а а(щ) сего они знаидоуть тамо о(т) тое прѣ(д)реченое мѣсто а они да имают имь възѣти сїе что они боудоут (!) има (!) прї себѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); И тиж пак... пожаловали шолтоузове и паргаре и оуси оубогїи людї... та смо потвръдили им старїи закон како ни един чловѣкь от которих живоут оу Брълад они абы не платили малое мыто тамо оу Бръладѣ (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

2. *(у той бік, у те місце)* туди (1): а мито да не даду(т) нигде, оу нашеи земли, али да иду(т) доброво(л)но бе(з) вьсѣко(і) забави и тамо идоучи и опѧ(т) засе (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513).

3. *(співвідносне слово до спол. слова* г д е*)* туди (1): и помыслилъ есмь помалѣ и на(м) тамо поити где оц̃и и братїа нашѧ (Київ, 1446 *P* 154).

Див. ще **ТАМЪ**[1].

***ТАМОШНИИ** *прикм.* (1) тамтешній, тамошній: И мы имъ того едnанья допустили... а вы бы то имъ книгами земъскими оправили подле обычая тамошнего права (Краків, 1489 *РИБ* 433).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **тамошнего** (1489 *РИБ* 433).

***ТАМРЪТАШИНЦИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы єсмы жаловаля наши слоугы балотоу и оанча и дали єсмы имъ тоє сєло тамръташи(н)ци (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* от **тамръташи(н)ци** (1432 *Cost.* I, 327); *знах.* **тамръташи(н)ци** (1432 *Cost.* I, 327).

ТАМРѢТАШОВЦИ, ТАМРЪТАШОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* александръ воєвода господарь зємли молдавскои чинимь знамєнито... оже єсмы дали шолдатъ пєтрови и жєнѣ єго... єдно сєло на шумузи на имѧ тамрѣташовци (Сучава, 1411 *DIR«A»* 439).

ФОРМИ: *наз.* **тамрѣташовци** 1 (1411 *DIR«A»* 439); **тамрътaшовци** 1 (1411 *DIR«A»* 439); *зам. род.* о(т) **тамръташовци** 1 (1411 *Cost.* I, 95).

ТАМЪ[1], ТАМЬ, ТАМ *присл.* (85) **1.** *(у тому місці)* там (48): А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною... и всє то што коли кнѧжѣнъя пустынѣ с убою сторону... и полѧ што же коли єсть тамъ тоѣ пустынѣ кнѧжѣнъя то всє далъ єсмь ладомирови садити сєло (Бохур, 1377 *P* 24); а тако єсмо єму дали сєло с тыми со всѣми пожитки што(ж) здавна прислухаю(т) тамъ (Снятин, 1424 *P* 99); ажъ тамъ єсмо при той долыни Кобелыку засталы бояръ Хмельницкихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а што было мыто, оу тєгєнѧкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); Євачъ добріи слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 *РИБ* 351); мы дей вамъ не боронимъ стада господарского паствити тамъ (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85); а и ты пере(д) г(с)дре(м) тыми разы того нє повєдалъ а(ж) бы та(м) трєтѧя часть совє записана (Вільна, 1495 *ВМБС*); Нєкоторыи смеють уходѧ(т) у чїи гаи а та(м) дрєва потрєбная роубаю(т) (XV ст. *ВС* 28 зв.); И я мовилъ Петру: тамъ въ иминихъ вашихъ кривды вєликїи одъ сусѣдъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413);

(вказівне слово, що замінює пропущений член речення) там (8): а у которомъ торгу иметъ купити, тамъ иметъ дати, отъ скота одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А оу котором тръгоу имєт коупити, там имєт давати от скота а грош (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(співвідносне слово до спол. слова* **г д ѣ***)* там (9): Teź jestliby... hde sobe wybrali u szkole abo hde kolwe, tam majut' suźony byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); А коли имоут коупити татарскыи товар оу иных тръгох, а они имоут тамъ давати гдє коупѧт от гривны два гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

3. *(у той бік, у те місце)* туди (20): тако смы мы господарєски(м) казаниємъ кролєвски(м)... выиха(л) та(м) (б. м. н., 1419 *P* 90); и мы там єхали и стали єсмо на той Мощеницы (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а мито да нє имают платити, ни тамъ идоучи, ани назад оу Цоцори (Путна, 1471 *BD* I, 159); и мы пє(р)во сего высылали та(м) того межы ними смотрѣти (Вільна, 1495 *ВМЗД*); y kazał im mni hranyciu zawesty y ia tam na tuiu zemlu wyiechał pospołu z panom Markom (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

Див. ще **ТАМО.**

ТАМЪ[2] *част.* (3) там: а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѧза, хотѣ от тисѧч коп, хотѧ боуд там татарскїи царєвич, хотѧ нє боудь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а мы тото мыто Ливовчаном отпоустили абы нє давали ни пинѧзѧ, хотѣ от тисѧча коп, хотѣ боуд там татарскыи царєвич, хотѣ нє боуд (Сучава, 1460 *BD* II, 274—275).

***ТАМЪТОТЪ** *займ.* (1) той, тамтой *(діал.)*: И о(т) веръховины єє котораѧ впадаєтъ В днѣстръ з обоу двоухъ Сторонъ тоє рѣчки Камєници зємлю Дєръжати Маєтъ по самоую Соухоую камєиицю С подойминами тамъ того мѣсцѧ (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **тамъ того** (1459 *P* 171).

Див. ще ***ТЄНЪ, *ТОЗИ, ТОТЪ.**

ТАМЬ *див.* **ТАМЪ[1].**

ТАНКОВ *прикм.* (2) ◇ п о т о к Т а н к о в *див.* ***ПОТОКЪ[1].**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Танков** (1490 *BD* I, 432).

ТАНСѢ *ч.* (4) *(особова назва):* Ино мы... такождєрє и от нас єсми дали и потвєрдили слоузѣ нашємоу Тоадєроу Тансѣ тоє прѣдрєчєноє боукатоу зємли (Сучава, 1487 *BD* I, 297); мы Стефан воєвода... знамєиито чиним... оже прїидоша прѣд нами... наш вѣрнїи пан Доума ключникь съ своими плє⟨мє⟩ники *(в ориг.* плєники.— *Прим. вид.)*... сыновє Симиона Тансѣ... и проминѣли соби сєла (Сучава, 1488 *BD* I, 324—325).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Таисѣ** (1487 *BD* I, 297); *дав. одн.* **Тансѣ** 2 (1487 *BD* I, 297; 1488 *BD* I, 324); **Танси** 1 (1487 *BD* I, 297).

ТАНЧА *ч.* (1) (*особова назва*): А на то послуси... о(т) мѣстичовъ короткни павєлъ... панъ вахно танча алхатаръ (Львів, 1368 *P* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **танча** (1368 *P* 16).

***ТАНЧИНЪ** *див.* ***ТЕНЧИНЪ.**

ТАРАЖЬ, ТАРАЖ *ч.* (5) *(назва села у Волинській землі)* Старий Тараж: а што матка н⟨а⟩ша держит отчину н⟨а⟩шу и сєла Манєв... Тараж, Передмир... то всє брату н⟨а⟩шому Солтану после матки н⟨а⟩шоє живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); а к город⟨у⟩ к Вишнѣвцю достали сѧ тыє сєла на имѧ Олексинѣць... а Таражь (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Таражь, Тараж** (1475 *AS* I, 71; 1478 *AS* I, 76; 1482 *AS* I, 81); *знах. одн.* **Тараж** (1463 *AS* I, 55; 1475 *AS* I, 70).

ТАРАСИЄ, ТАРАСЇЄ, TARASYJE *ч., невідм.* (11) (*особова назва, молд., цсл.* Тарасїи, *гр.* Ταράσιος) Тарас: А на то єст вєликаѧ марторїѧ сам господства вишєписанного мы Стефана воєводы... и пископ наш кир Тарасиє от Долнего тръга (Сучава, 1464 *BD* I, 84); Ино Илка нє заприла сѧ за⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Пєтроу Понич,отєць Илцѣ, алє оустала... прѧд кир Тарасїє, єпи⟨ск⟩оуп от Долнєи митрополїи... и заплатила Илка съмрътъ Андрицєва (Сучава, 1473 *BD* I, 186).

Див. ще ***ТАРАСИИ.**

***ТАРАСИИ** *ч.* (6) (*особова назва, цсл.* Тарасїи, *гр.* Ταράσιος) Тарас: мы Стефан воєвода... знамєнито чинимъ... оже ... дорадили сѣ єсмо с... нашимъ кїр тарасиємъ от Романовѣ ⟨тръгоу⟩ ... дали и потвєрдили єсмо вичныи оброк томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ (Сучава, 1466 *BD* I, 105); А на то єст вєлика мартоурїѧ и вѣра... Стефана воєводы... и наши єпискоупи Тарасїѧ от Романова трьг(а) и кїр Іоаникиѧ (Сучава, 1472 *BD* I, 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тарасиа, Тарасїѧ** (1470 *BD* II, 310; 1472 *BD* I, 170); *ор. одн.* **Тараснємъ, Тарасїємъ, Тарасїємь, Тарасиє(м)** (1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150, 155; 1471 *ДГСМПБ*).

Див. ще **ТАРАСИЄ.**

***ТАРАСНИЦЯ** *ж.* (1) (*стп.* taraśnica) рід гармати, вживаної для оборони фортець і міст: Горо(д) житоми(р) а на городє чотыри поушки вєлики(х) а пѧть торасни(ц) (!) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *род. мн.* ! **тораснн(ц)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ТАРАСОВО** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Я Василей Волчкович из братом своим Львомъ... вызнаваєм... штож... продали єсмо кн⟨ѧ⟩зю Костєнтину... Ивановичу Острозскомоу... к имѣню єго милости Тарасову отчизну нашу на рєци на Пчичи на имѧ зємлю пустовъскую обарицкую (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Тарасову** (1491 *AS* I, 97).

ТАРАСОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Тарасівка: кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому сєла... Рѧбчинцы, Тарасовцы, Розношинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Тарасовцы** (1463 *AS* I, 54).

***ТАРАСЬ** *див.* ***ТЄРЄСЬ.**

ТАРКАНСТВО *с.* (2) грамота, що звільняла від оплати мита (1): А такожъ оу тихъ вишеписаных митахъ и от каменъ воскоу ни єдин тарканъ да нє боудет... хотѣ съ великою печатєю боудет тарканство (Бистриця, 1457 *BD* I, 4);

◇ и м а т и т а р к а н с т в о (1) *див.* **ИМАТИ²**.

ФОРМИ: *наз. одн.* **тарканство** (1457 *BD* I, 4); *знах. одн.* **тарканство** (1466 *BD* I, 95).

ТАРКАНЪ *ч.* (3) (*тюрк.* tarchan) **1.** той, хто звільнений від оплати мита (1): а тарканъ никто щобы нє былъ, али да платѣтъ мито каждый (Устя Краківське, 1439 *Cost.* II, 59).

2. дозвіл на звільнення від оплати мита (1): А такожъ оу тихъ вишєписаных митахъ и от каменъ воскоу ни єдин тарканъ да нє боудет, ни вєликаго ани малого, ни съ нашєи зємли ани с чоужєи (Бистриця, 1457 *BD* I, 4).

3. грамота про звільнення від оплати мита (1): да имаю(т) о(т) на(с) три возы таркани вєлики(х) оу всє(и) зємли г(с)вами (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тарканъ** (1439 *Cost.* II, 59; 1457 *BD* I, 4); *знах. мн.* **таркани** (1453 *ПГОВ*).

ТАРКЪОУ *ч., невідм.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* хота(р) стоє починьшїи монастирь оу пьнгърац (!)... и оу пискоул (!) балиц(и) долѣ мєждоу таркъоу и бистриц (!) (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ТАРЛО *ч.* (1) *(особова назва):* Мы Стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчєными паны... на имѣ панъ янъ с чижєва... и панъ заклика тарло, староста и дєржавца стрыискы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тарло** (1445 *Cost.* II, 729).

***ТАРНАВЪСКИИ** *див.* **ТАРНОВЬСКИ.**

***ТАРНОВСКИИ** *див.* **ТАРНУВЪСКИИ.**

***ТАРНОВЪ** *ч.* (2) (*назва міста у Польщі, пор.* Tarnów): А при томъ были свѣдци: панъ Янъ Краковскій съ Тарнова, п. Хрчонъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... спытекъ с тарнова судомирскии... слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои ижь вшитки оурѧды и зъєднанья и записы... дєржати нєпорушно (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **тарнова** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *Р* 122).

ТАРНОВЬСКИ *ч.* (3) *(особова назва):* што жє єсмы выбрали ис пєрємышльскоѣ волости изъ ярославльскоѣ волости опрочє пана тарнавъского людии и сь ланьцюскои волости ис тѣхъ трии волостии взѧли єсмы вовса є̃і сотъ коло(д) (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34—35); тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига кмєлєвая сно̃(м) с прибко(м) уздала пол сєла сулимова воиткови (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тарновьски** (1394 *Р* 54); *род. одн.* **тарнавъского** 1 (1386—1418 *Р* 35); **тєрнавского** 1 (1412 *Р* 81).

ТАРНУВЪСКИИ, THARNOWSKI *прикм.* (4): Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... то єсмы вчинили игнаткови чєрнєви(ч)... дали єсмы о(т)мѣну за пекули(ч) (Перемишль, 1390 *Р* 175); А pri thim bili swidczy: pan Jan krakowski, dzidzicz Tharnowski, Pan Crission z Osthrowa (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тариов(с)ки(и), Tharnowski** 3 (1394 *Р* 54; 1404 *Р* 69; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **тарнувъскии** 1 (1390 *Р* 175).

Пор. ***ТАРНОВЪ.**

! **ТАРОВЄ** *див.* **ТАТАРОВЄ.**

***ТАРТРАЧѢ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві)* ⟨?⟩: хота(р) стоє починьшїи монастирь оу пьигърац (!)... а о(т) толѣ на та(р)трачѣ до обръшїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121—122).

ФОРМИ: *знах.* **та(р)трачѣ** (1458 *Mih. Doc.* 122).

ТАРЪ *ч.* (10) вантажний віз: да платѧ(т) о(т) таръ по Д̃ гро(ш) по всєи нашєи зємли и по всѣ(х) мыто(х) боу(дї) що боудє(т) оу таръ опро(ч) соукна, о(т) таръ по ві гро(ш) (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); коли до нашєи зємли ⟨прїидоут⟩ съ торговлєю, щобы доброволно имъ прїити до нашєи зємли... а мыто имають платити от тароу по чєтыри грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **таръ** 4 (1437 *Cost.* II, 709; 1448 *Cost.* II, 747; 1455 *Cost.* II, 771); *зам. місц.* оу **таръ** 1 (1437 *Cost.* II, 709); *род. одн.* **тароу, тару** (1437 *DIR* № 8; *Cost.* II, 711; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 261).

***ТАСЕНЕВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ... Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ... на имя: ... Тасеневичъ дворища, што кузнецъ сидѣлъ на немъ, а Охремова и Якимова дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **Тасеневичъ** (1454 *АЛМ* 12).

ТАТАР *ч.* (1) татарин: Тѧм мы... далї и потвєрдили єсми ємоу... доловь Соучавоую сєлищє гдє был татар Пѣтирь (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татар** (1468 *BD* I, 130).

Див. ще ***ТАТАРИНЪ.**

***ТАТАРИНОВЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* ино и в минутє то(и) стои(т) што(ж) о(д)ного длѧ того свѣтка симона татаринова о(т)далєно о(т)ца єго о(т) о(т)чины (Вільна, 1495 *ВК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татарино(в)** (1495 *ВК*); *род. одн.* **татаринова** (1495 *ВК*).

***ТАТАРИНЪ** *ч.* (39) татарин: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы оузѧли о(т) тамръташовци о(т) шумуза пѧть дворы татаръ... и дали єсмы ихъ монастирєви стго николы (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); жаловали на(м) мещанє новгоро(д)скиє... на татарина богдана собачку што(ж) мы дали єму зє(м)лю тата(р)скую на (и)мѧ чигирєвщину, а они повєдили пєрє(д) нами, што(ж) тую зє(м)лю коупили вєчно в татарина в чигирѧ (Вільна 1495 *ВСоб.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татари(н)** (1453 *Cost.* II, 445); *род. одн.* **татарина** (1487 *BD* I, 312; 1495 *ВСоб.*); *дав. одн.* **татариноу, татарин(оу)** (1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 140); *знах. одн.* **татарина** (1445 *Cost.* II, 236; 1466 *BD* I, 106; 1480 *BD* I, 243; 1487 *BD* I, 312; 1495 *ВСоб.*); *наз. мн.* **татарове** 3 (1443 *Cost.* II, 128; 1454 *Cost.* II, 509; 1495 *ВСоб.*); **татары** 1 (1453 *Cost.* II, 445); **татарє** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *зам. род.* от наши(х) **татарє** 1 (1453 *Cost.* II, 466); *род. мн.* **татаръ, татар, тата(р)** (1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; 1428 *Cost.* II, 212; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1443 *Cost.* II, 128; 1445 *Cost.* II, 236; 1466 *BD* I, 106; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *дав. мн.* **татаромь, татаро(м)** (1454 *Cost.* II, 509; 1462 *Cost. D.* 11); *знах. мн.* **татарє** 4 (1453 *Cost.* II, 466; 1458 *BD* I, 6; 1488 *BD* I, 342); **татари** 2 (1451 *Cost.* II, 400; 1453 *Cost.* II, 495); **татары** 1 (1425 *Cost.* I, 173); **татарь** 1 (1425 *Cost.* I, 173); *ор. мн.* **татары** (1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще **ТАТАР.**

ТАТАРЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє даємъ и дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) нашєму монастирю о(т) полѣноу... на то оу трїє(х) монастирски(х) сєла що прислоухаю(т) къ монастирю имєнємъ сєламъ бодєщїи и татарїи и юрканїи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

ФОРМИ: *наз.* **татарїи** (1472 *DIR«A»* 530).

***ТАТАРКА** *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми нашємоу манастыри сто̃моу възнє(с)нїю о(т) нємца... єдноу пасєкоу на оусти татаркы (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); И пак оу том прїидошє прѧд нами... Анноуш-

ка и сєстра (*в ориг.* сн. и.— *Прим. вид.*) єи Моуша... и продали... єдно сєлищє на Тоутовѣ на имѣ Иванча от Татарки (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **Татарки** 1 (1495 *BD* II, 64); **татаркы** 1 (1438 *DIR«A»* 472); *місц. одн.* **иа татарцѣ** (1453 *Cost.* II, 454).

ТАТАРОВЄ *мн.* (23) татари; татарська орда, татарщина: ажє поидуть таровє (!) на лѧхы тогда руси нєволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *P* 6); Алє то што жь коли вси боѧрє и зємлѧнє будуть городъ твєрдити тогды тии люди тако жє имѣють твєрдити городъ смотричъ ижє то што жь коли вси зємлѧнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *P* 20); а кто имєт погнати скот до татарь на головиом мытѣ оу сочавѣ, от каждои скотины по чєтири гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); и какъ тотъ нашъ посолъ отъ Татаръ прыйдеть ись которымъ посєльствомъ, мы такєжъ вашеи милости пошълємо и дамо вашеи милости знати (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

ФОРМИ: *наз.* **татаровє** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); ! **таровє** 1 (1352 *P* 6); *род.* **Татаръ, татарь, татар** (1395 *Cost.* II, 612; 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *Cost.* II, 734; 1455 *Cost.* II, 769; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1468 *BD* II, 302; 1499 *BD* II, 449, 450 і т. ін.); *дав.* **татаромъ** (1395 *Cost.* II, 613); *знах.* **Татаръ** 2 (1494 *BD* II, 387; 1496 *ОКИВ*); **татары** 1 (1375 *P* 20); *ор.* **Татары, татары** (1352 *P* 6; 1462 *BD* II, 283); *місц. зам. род.* **противъ татаро(х)** (1445 *Cost.* II, 729).

ТАТАРСКЫИ, ТАТАРСКЇИ *прикм.* (276) татарський (24): а коли имуть купити татарскыи товаръ... отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); жаловали на(м) мещанє новгоро(д)скиє на (и)мѧ ма(ц) а иванъ носовичъ на татарина богдана собачку што(ж) мы дали єму зє(м)лю тата(р)скую на (и)мѧ чигирєвщину, а они повєдили... што(ж) тую зє(м)лю коупили вєчно в татарина в чигирѧ (Вільна, 1495 *ВСоб.*);

т а т а р с к о є п р а в о (1) татарське право: Такжє и он сам та и своими дѣтми щобы тым законом и обичаєм били и жили оу зємли господства ми, и щобы нє давали и нє платили холопскым и татарскым правом (Сучава, 1470 *BD* I, 140); з л а т ы и т а т а р с к и и (250) *див.* ***ЗЛАТЫИ**[2]; з о л о т ы и т а т а р с к и и (1) *див.* ***ЗОЛОТЫИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **татарскыи** 1 (1460 *BD* II, 275); **татарскїи** 1 (1456 *Cost.* II, 790); *знах. одн. ч.* **татарскыи, татарьскыи** 4 (1408 *Cost.* II, 630; 1460 *BD* II, 273); **татарскы** 4 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788); **татарского, татарьского** 2 (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726); **татарскїи** 1 (1456 *Cost.* II, 788); *ор. одн. ч., с.* **татарскым** (1470 *BD* I, 140); *наз. одн. с.* **татарскоє** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274); *знах. одн. с.* **татарскоє** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1460 *BD* II, 274); *наз. одн. ж.* **татарскаѧ** (1445 *СРК*); *род. одн. ж.* **татарскои, татаръскои** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273); *знах. одн. ж.* **тата(р)скую** (1495 *ВСоб.*); *наз. мн. с.* **татарскаѧ** (1436 *Cost.* I, 456); *род. мн.* **татарскихъ, татарскихь, татарских, татарски(х), татар(ь)ских(ь)** 142 (1446 *Cost.* II, 247; 1462 *BD* I, 52; 1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 155; 1479 *BAM* 61; 1483 *Cost. S.* 121; 1488 *BD* I, 323; 1491 *BD* I, 449; 1497 *BD* II, 99; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **татарскых, тата(р)скы(х), татарскы(х), татарскых(ь)** 93 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1460 *Cost. S.* 33; 1470 *BD* I, 150; 1479 *BAM* 61; 1484 *BD* I, 276; 1488 *BD* I, 354; 1491 *Cost. S.* 156; 1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 109; 1500 *RA* 260 і т. ін.); *знах. мн. ч.* **татарскїи** 6 (1479 *BD* I, 223; 1480 *BD* I, 243; 1487 *BD* I, 306; 1488 *BD* I, 325); **татарски** 5 (1472 *BD* I, 169; 1478 *BD* I, 219; 1479 *BD* II, 221; 1500 *SD* 7).

***ТАТАРСКЫ** *див.* **ТАТАРСКЫИ.**

***ТАТАРЪСКИИ** *див.* **ТАТАРСКЫИ.**

***ТАТАРЬСКЫИ** *див.* **ТАТАРСКЫИ.**

***ТАТБА** *див.* ***ТАТЬБА.**

***ТАТОМИРОВЪ** *прикм.* (1): азъ рабь бж҃їи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за свою дш҃ю... и за дш҃ю татомировю (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **татомировѫ** (1401 *ЗКЄ*).

Пор. **ТАТОМИРЪ.**

ТАТОМИРЪ, ТАТОМИРЬ *ч.* (13) (*особова назва):* а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь... панъ татомиръ балицкии (Зудечів, 1411 *P* 80); мы александръ воєвода... чины(м) знамєнито... понєжє блгопроизволи гсвоми блгымь моимь произволєниємь... и дадо(х) монастироу... єдно село... гдє є(ст) былъ татомирь (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а при томъ боули свѣдоци, Панъ Татомиръ Балицки панъ иваш'ко Голєшєв'ски (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татомиръ, татомирь, татоми(р)** (1411 *P* 79, 80; 1413 *P* 83; 1415 *Cost.* I, 116; 1421 *Cost.* I, 142; 1424 *P* 104; 1429 *Cost.* I, 269; 1473 *ЗНТШ* V, 3); *дав. одн.* **татомирови** (1413 *P* 84); *знах. одн.* **татомира** (1413 *P* 83).

***ТАТСТВО** *с.* (1) (*цсл.* татьство) кража, злодійство: и (н)и (!) никто да нє смѣєтъ... глобоу ис ни(х) брати ни за дш҃єгоубство ни за сли(д) ни за розбои ни за татство (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).

ФОРМИ: *знах. одн.* **татство** (1467 *Mih. Doc.* 125).

Див. ще ***ТАТЬБА.**

ТАТОУЛ *ч.* (13) (*особова назва):* тѣ(м) мы... дали єсми ємоу... села... на имѧ милотинєщїи гдє осадиль татоу(л) м(ч)никь и на краковѣ (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє тоти истиннии наши слоугы Фєтє и братовє єго Въсїю и Татоул слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **татоул, татоу(л)** (1442 *Cost.* II, 93; 1446 *ПГСПМР;* 1458 *BD* I, 20; 1466 *BD* I, 113; 1484 *BD* I, 282; 1487 *BD* I, 310; 1495 *BD* II, 48); *род. одн.* **Татоула** (1491 *BD* I, 472); *дав. одн.* **Татоулоу, Татоул** 3 (1458 *BD* I, 20; 1484 *BD* I, 282); **Татоулови** 1 (1458 *BD* I, 20).

***ТАТОУЛОВЪ** *прикм.* (4) ◇ с є л и щ є Т а т о у л о в о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **Татоулово** (1463 *BD* I, 73); *знах. одн. с.* **Татоулово** (1463 *BD* I, 74; 1468 *BD* I, 130).

Пор. **ТАТОУЛ.**

***ТАТЬ** *ч.* (3) (*цсл.* тать) злодій: Жаловалъ намъ князь Костєнтинъ Крошинскій на Бориса, звалъ мя, господару, Борисъ татємъ, будучи въ Смоленску (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *ор. одн.* **татємъ** (1495 *АЛМ* 83).

***ТАТЬБА** *ж.* (5) (*цсл.* татьба) кража, злодійство: хо(тє) прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щоби монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*); А што єстє намъ говорыли о дєла пограничъныи, абыхмо прыказали нашым намєстъникомъ, што ся дотычєть татьбы и розъбоєвъ, ажъ бы лихихъ людєй за то карали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

ФОРМИ: *наз. одн.* **та(т)ба** (1456 *ГПХМ*); *род. одн.* **татьбы** (1496 *BD* II, 405); *дав. одн. зам. знах.* за ! **тадбѣ** (1466 *BD* I, 95); *знах. одн.* **та(т)боу, татбоу** (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257).

Див. ще ***ТАТСТВО.**

ТАТѦНА *ж.* (4) (*особова назва, цсл.* Татїана, *гр.* Τατιάνη) Тетяна: А сє я кнѦз Михайло и кнѦз Костєнтин Иванович(и) Острозски(и) записываєм п(а)ни Єнковой Чаплича пани ТатѦнє имѣнє своє Мєжирєчє (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ТатѦна** (1487 *AS* I, 85); *дав. одн.* **ТатѦнє** (1487 *AS* I, 86); *знах. одн.* **ТатѦну** (1487 *AS* I, 86).

Див. ще **ТИТИАНА.**

***ТАОУРОУЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, пор. молд.* taur «бик, бугай»): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)...

оже прїидоша прА(д) нами... оана зѣмъ, и сестри его... и продали свою правоую о(т)нниноу ... двѣ села... на имѣ хи(н)цещїи и пониже того, где би(л) нѣгше таоуроу(л) (Сучава, 1491 *Cost. S.*156).

ФОРМИ: *наз. одн.* **таоуроу(л)** (1491 *Cost. S.* 156).

***ТАОУТОУЛЪ** *див.* **ТЪОУТОУЛ.**

***ТАХА** *ч.* (1) (*цсл.* таха, тахиграфъ, *гр.* ταχυγράφος) скорописець: Пис(а) оу свАтомоу монастирю Поутенскомоу... їєрмонах (!) тах(а) Паисїе (Путна, 1476 *BD* I, 212).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тах(а)** (1476 *BD* I, 212).

***ТАЦИНЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истиинїи наши слоуги Жоурка Пинтече... и... Мъроушка, дочка Тацина, жаловали есмы их особною нашею милостїю и дали... есмы им... села (Сучава, 1495 *BD* II, 248—249).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Тацина** (1495 *BD* II, 249).

Пор. **ТАЦѢ.**

ТАЦѢ *ж.* (1) (*особова назва, пор.* ТатАна): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тоты истннїи Тацѣ, дочка Петра Дръмана, и племеница еи Васка... жаловали есмы их особною нашею милостїю и дали... есмы им... их правоую отниноу (б. м. н., 1499 *BD* II, 166).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тацѣ** (1499 *BD* II, 166).

! ТАЧАНЧУ ⟨ТАГАНЧУ⟩ *див.* ***ТАГАНЧА.**

*** ТБАЮТЬ** ⟨ДБАЮТЬ⟩ *див.* ***ДБАТИ.**

*** ТВЄРДИТИ**[1] *дієсл. недок.* (1) (що) (*засвідчувати правдивість, істинність чого*) підтверджувати: а мы тако(ж) оуси панове и рада мо(л)давска слюбоуемо по(д) нашею присАгою по(д)лу(г) слюбоу и присАги господарА нашего воєво(ды) твердѣчи и полнАчи оуси тоты вышеписанные рѣчи (Серет, 1453 *Cost.* II, 766).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **твердѣчи** (1453 *Cost.* II, 766).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, ПОТВЄРДИТИ 2, *ПОТВЄРЖАТИ 2, *ПОТВЄРЖДАТИ 2, *ПОТВЄРЖДИТИ 2, *ПОТВЄРЖИВАТИ, СТВЕРДИТИ, *СТВЄРЖАТИ, *ОУТВЄРДИТИ 2, *ОУТВЄРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

ТВЄРДИТИ[2] *дієсл. недок.* (2) ◇ городъ твєрдити (1), твердити городъ (1) *див.* **ГОРОДЪ** 1.

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **будуть... твердити** 1 (1375 *P* 20); **имѣють твердити** 1 (1375 *P* 20).

ТВЄРДО[1] *присл.* (5) міцно, непорушно (4): а за велкого кнАзА олькѣрта... мы ислюбоуемъ тотъ миръ держати вѣлми твердо безо всАкоѣ хитрости (б. м. н., 1352 *P* 5); а на то оусе и слюбуємъ без льсти ⟨и⟩ безъ хитрости... вѣчныи тонъ (!) записъ твердо держАти (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а мовили перед нами и рукоу дали собѣ с того не выступити, твєръдо держати (Острог, 1463 *AS* I, 56); ◇ твєрдо и остаточно держати (кого) (1) мати під своєю владою: И пак тоты истины Седи-Ахматови сынове, што соут нинѣче по божїи милостї оу наших роуках, и ис дроугими темники... а мы имаемо их твердо и остаточно держати (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

! ТВЄРДО[2] *див.* **ТВЄРДОСТЪ.**

***TWERDOSTH** *див.* **ТВЄРДОСТЪ.**

ТВЄРДОСТЪ *ж.* (86) **1.** (*узаконення права*) підтвердження правомочності (80): а на то Азъ па(н) пєтрашь староста далъ есмъ кундратови нашь листъ под нашею печАтью на свѣдоцтво и на твердость (Галич, 1401 *P* 66); а на потвєржене того н⟨а⟩шого жалованА, про лепшую памет и твердость, печат н⟨а⟩шу велели есмо привесити к сему н⟨а⟩шому листоу (Київ, 1437 *AS* I, 34); а то бы кролеви его мл(с)ти пре(з) его послы исныА знаменито было, тогды коро(л) и его короуна имае(т) пре(д)реченыи де(н) голдованьА на иныи ча(с) преложити, бе(з) рушѣнїА присАги нашеА и листо(в) наши(х) твѣрдо(с)ти (Хотии, 1448 *Cost.* II, 734); и я свою печат приложил на твердость сеє моє⟨є⟩ грамоты (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); На тых то рѣчех твєрдостъ, коу сємоу листоу и печат нашоу казали есми привѣсити (Сучава, 1462 *BD* II, 285); А про лѣпшоую твердость и печать есми привѣсилъ к семоу моемоу листоу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); А на твердость того и печать нашу казали есмо привѣсити къ сему нашому листу (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

2. (*документ*) підтвердна грамота, привілей (2): а те(ж) бы кто име(л) твердостї наши алюбо наши(х) пре(д)ковъ а на то спꙖскаютсА нехотели бы къ правꙖ стати бꙖ(д)то во дѣди(ч)ны(х) ре(ч)хъ тогды мы ты(и) твердостї о(т)зывавы (!) а нї во што оборочаи (XV ст. *BC* 15 зв.);

дати твердост (1) *див.* **ДАТИ** 7; мати твердость (1), твердость имати (1) *див.* **ИМАТИ**[2]; чинити твердость (1) *див.* **ЧИНИТИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **твердостъ** (1462 *BD* II, 285); *род. одн.* **твердости, твердости** 11 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1449 *АЛМ* 8; 1462 *BD* II, 285; 1466 *AS* I, 63; 1474 *AS* I, 69; 1475 *AS* I, 70, 72; 1491 *AS* I, 97; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4; 8/IV, 119, 141); **твѣрдости, твѣрд(с)ти** 2 (XV ст. *СПС;* 1448 *Cost.* II, 734); *знах. одн.* **твердостъ, твердость, твердость, твердостъ, твердост, тве(р)дость, твердо(ст), twerdosth** 65 (1361 *AGZ* 6; 1401 *P* 66; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1431 *ГВКЛ* 9; 1434 *P* 128; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1465 *АкВАК* III, 4; 1487 *AS* I, 241; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); на **! твердо** 1 (1492 *AS* III, 24); *род. мн.* **твердостей** (1489 *РИБ* 433); *знах.* **твердости, твердостї, твердост(и)** 4 (1421 *P* 94; XV ст. *BC* 15 зв.; 1462 *BD* II, 285); **твердосты** 1 (1499 *АСД* VI, 3).

***ТВЄРДОСТЬ** *див.* **ТВЄРДОСТЪ.**

***ТВЄРДЫИ** *прикм.* (3) непорушний (2): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнАзь Єоунутии и кистютии и любартъ юрыи наримонътовичь... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь (б. м. н., 1352 *P* 5); почонъ здавна и досюлА съ вашими предъки наши предъки отъцы и дАди наши... одинъ дроугомоу приАзьни чинивали... на то межи собою тве(р)доую присАгоу де(р)жали (б. м. н., 1484 *ЯМ*);

◇ держати оу твердои и оу вѣрнои роуцѣ (1) *див.* **ДЄРЖАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **твердыи** (1352 *P* 5); *знах. одн. ж.* **тве(р)доую** (1484 *ЯМ*); *місц. одн. ж.* **оу твердои** (1462 *BD* II, 292).

Пор. ***ТВЄРДѢИШИИ.**

***ТВЄРДЫНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Твердині: Узривъши есмо знаменитую намъ служъбу... слуги нашого верного пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... и мы... дали есмо ему... село Твердынъ (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Твердынъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***ТВЄРДѢИШИИ** *прикм. в. ст.* (1) достовірніший: я па(н) староста пєтрашь с землАны оучинили есмы межи ими завитыи рокъ на (вы)ведѣнье граници кто межи ими оукажеть твердѣишимъ листомъ и знамены што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *P* 65).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **твердѣишимъ** (1401 *P* 65).

Пор. ***ТВЄРДЫИ.**

ТВЄРЖА *ж.* (2) (*стп.* twierdza) фортеця, кріпость, твердиня: мы дмитрии инѣмъ именемъ корибу(т)... чинимъ то зиаемо... иже... володиславу королеви польскому... неизрушеною вѣрностью слюбили есмо и слюбуемъ подъдаваючесА с людми и с землАми и с городы и с твєржами наши(м) (Краків, 1388 *P* 40—41); а кн⟨А⟩зю Михайлоу з братьею достал сА Вишневець твержа со всими тыми селы (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **твєржа** (1475 *AS* I, 71); *ор. мн.* **твєржами** (1388 *P* 41).

ТВОЙ *займ.* (176) (*вказує на прикалежність особі, до якої звертаються або на відношення до неї*) твій (84): а што есмы казалъ сѣна насѣчи досыть и на твои приездъ и на стадо твое то на буцеви насѣчено его досыть (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); я с моим братомъ, с отцемъ твоимъ не

записивал сѦ тымъ листомъ, а тымъ свѣтком твоимъ, што оу твоєм листоу стоѦть, вѣрю яко добрымъ людем (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); и листа г(с)дра королєва нєвида(л) то(л)-ко(м) слыха(л) в тєбє и в жоны твоєє (Вільна, 1495 *ВМБС*); И ты, по своєй оутвєръжоной грамотє и какъ панове твои оуговорыли, єму ни въ чомъ нє исправляєшъ (Сучава, 1499 *BD* II, 448);

т в о я м и л о с т ь (92) *див.* **МИЛОСТЬ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **твой** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1494 *BD* II, 387); *род. одн. ч.* **твоєго, твоего** (1386—1418 *P* 34; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1496 *ПЧФГ* 35, 36; 1498 *BD* II, 413); *дав. одн. ч., с.* **твоємоу** (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 215, 217; 1496 *ПЧФГ* 35; 1498 *BD* II, 414); *знах. одн. ч.* **твоєго** 3 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1498 *BD* II, 414); **твои** 1 (1386—1418 *P* 35); *ор. одн. ч.* **твоимъ, твоим** (1475 *AS* I, 70; 1498 *BD* II, 410); *місц. одн. ч.* **оу твоєм** (1475 *AS* I, 70); *наз. одн. с.* **твоє** (1476 *BD* I, 216, 217); *знах. одн. с.* **твоє** (1386—1418 *P* 35; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217; 1496 *BD* II, 407; *ПЧФГ* 35); *наз. одн. ж.* **твоя, твоѦ** 17 (1386—1418 *P* 35; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; *AS* I, 41; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *BD* II, 386, 387; 1495 *ВМБС;* 1496 *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 413 і т. ін.); *зам. знах.* пропюу **твоѦ** милость 1 (1476 *BD* II, 337); *род. одн. ж.* **твоєє, твоее** 19 (1481 *BD* II, 365; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1495 *ВМБС;* 1496 *АЛРГ* 72; *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 413 і т. ін.); **твоєй, твоей** 11 (1495 *АЛМ* 83; 1496 *BD* II, 401, 402; 1498 *BD* II, 414); **твоєѣ** 1 (1392—1393 *РФВ* 170); **! твоє** 1 (1481 *BD* II, 365); *зам. дав.* **твоее** милости... чоломъ бьєтъ 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн. ж.* **твоєи, твоєї, твоє(и), twoiey** (1388 *SL* 678; 1434 *Cost.* II, 675; 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 217; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 401; 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); *знах. одн. ж.* **твою** (1386—1418 *P* 34; 1434 *Cost.* II, 675; 1481 *BD* II, 365; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1496 *ПЧФГ* 36; 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 448); *ор. одн. ж.* **твоєю, twoieiu** (1494 *BD* II, 389; 1495 *ПЛПС*); *місц. одн. ж.* **при твоєи** (1495 *ПЛПС*); *наз. мн. ч.* **твои** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ;* 1498 *BD* II, 414; 1499 *BD* II, 448); *дав. мн.* **твоимъ, твоим, твои(м)** (1462 *BD* I, 70; 1475 *AS* I, 70; 1476 *BD* I, 212; 1484 *ЯМ;* 1495 *ПЛПС;* 1496 *BD* II, 407; *ОКИВ*); *знах. мн. ч.* **твои** 2 (1449 *Cost.* II, 385); **твои(х)** 1 (1495 *ПЛПС*); *знах. мн. ж.* **твоє** 1 (1386—1418 *P* 35); **твоѣ** 1 (1386—1418 *P* 35); *знах. мн. с.* **твоя, твоѦ** (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270); *ор. мн.* **твоими** 11 (1449 *Cost.* II, 385; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1494 *BD* II, 387, 388; 1496 *BD* II, 407; *ОКИВ; ПДСВВ*); **твоєми** 1 (1386—1418 *P* 35); *місц. мн.* **по твоихъ** (1498 *BD* II, 410).

ТВОРИТИ *дієсл. недок.* (8) **1.** (що) робити, творити (2): но во всемъ єму, яко настоятелю, повиноватись и все со благословениемъ его творити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

2. *(церковну службу)* відправляти, правити (5): сє азъ... пань Игнатїє... къ свѦтомоу мѣстоу... благовѣщенїа... Марїи, иже ест на Молдовици, дали єсмы трои двєри от дамаскы... яко да творѦт ми памѦть на вѣкы вѣчныѦ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); и єщє дали єсми ᾱ сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниѦ (Путна, 1476 *BD* I, 217);

м о л ч а н ї є т в о р и т и (1) *див.* ***МОЛЧАНЇЄ.**

ФОРМИ: *інф.* **творити** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *теп. 1 ос. мн.* **твори(м)** (XV ст. *ВС* 35); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да творѦт, да творѣт** 4 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 215, 217); **да... творѦть** 1 (1476 II, 211); *дієприкм. акт. мин. знах. мн.* **творясчыхъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

Див. ще ***СЪТВОРИТИ 2.**

ТВОРИѦНЪ, ТВОРЪЯНЪ *ч.* (2) (*особова назва, стп.* Tworzyjan, *лат.* Florianus): а што пакъ ты єсмы пѣнѦзи выдавали панъ староста творъянъ взѦлъ на твоє потребы (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); Мы бискупн мацѣи прємыски(и)... па(н) миколаи воиницки(и) па(н) твориѦнъ подчѦши(и)... чинимы знаємо симъ нашимъ листо(м)... како ко(л) та рѣчь мєжи наши(м) г(с)дрмъ кролє(м) влодиславомъ... с однои строны мєжи панєю Ѧдвигою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **твориѦнъ** 1 (1404 *P* 69); **творъянъ** 1 (1386—1418 *P* 35).

Див. ще ***ФЛОРЇѦНЪ.**

***ТВѢРДОСТЬ** *див.* **ТВЄРДОСТЪ.**

THARNOWSKI *див.* **ТАРНУВЪСКИИ.**

***THENCZIN** *див.* ***ТЕНЧИНЪ.**

***THEOKTYST** *див.* **ѲЄОКТИСТЪ.**

THISSIECZA *див.* **ТЫСѦЧА.**

THOT *див.* **ТОТЪ.**

THYSZIECZA *див.* **ТЫСѦЧА.**

***ТЄБЄНКА** *ж.* (4) (*тюрк.* tébéngü) *(шкіряна прикраса на кінському сідлі)* тибенка *(діал.)*: а коли имуть купити татарскыи товаръ, у сочавѣ, или шолкъ, или перецъ или камкы, или тебєнкы... отъ гривну, у сочавѣ, по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А коли имоут коупити татарскыи товаръ... оу Сочавѣ: или шолкоу... и тєбєнкы... а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. мн.* **тєбєнкы** 3 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1460 *BD* II, 273); **тєбєнки** 1 (1456 *Cost.* II, 788).

***ТЄВИКЄЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: А при томъ были добрыє людє... панъ ва(с)ко полтєвъ кн҃зъ тєвикє(л) (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєвикє(л)** (1478 *ЗРМ*).

ТЄГАТИ *див.* **ТѦГАТИ.**

***ТЄГАТИ СѦ** *див.* **ТѦГАТИ СѦ.**

*** ТЄГЄНѢКЄЧЬ** *ч.* (8) *(назва міста в Молдавському князівстві)*: а кто нє идєтъ на бѣлыи городъ, толко имєтъ дати на тѦгАнАкАчю колко оу бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а што было мыто, оу тєгєнАкичоу, то мы сказали, абы там ни гроша мыта нє было (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу (на) тєгєнѣкєчю** 3 (1434 *Cost.* II, 668); **на тѦгАнѦкѦчю** 3 (1408 *Cost.* II, 631); **оу тєгєнѦкичоу** 1 (1456 *Cost.* II, 789); **оу тигинѣкѦчоу** 1 (1456 *Cost.* II, 789).

***ТЄГЄНѦКИЧЬ** *див.* ***ТЄГЄНѢКЄЧЬ.**

***ТЄГИНА** *ж.* (2) *(назва міста у Молдавському князівстві)*: прото(ж) бу(д) кто будє(т) о(т) на(с) держати тєгинѣ ни ины никто да сѣ нє оумѣшає(т) оу ты(х) озєры ни оу чо(м) (Васлуй, 1452 *DIR«A»* 500); а оу Тигини да платѣт... мыто тымжє обычаєм (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тєгинѣ** (1452 *DIR«A»* 500); *місц. одн.* **оу Тигини** (1460 *BD* II, 273).

TEDY *спол.* (1) (*стч., стп.* tedy) *(з відтінком заключності, зв'язує сурядні речення)* отже: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd, tedy oczicz toho sieła Pokossowczow sztho panu Mirosławv swoiv wathnypnu prodał na ymię Oleszko Pukossowicz y so staremy liudmy wiwył zemliu sczo ku Pokossowczom panu Mirosławu (Галич, 1413 *GL* 48).

ТЄЖ *див.* **ТЄЖЬ[1].**

***ТЄЖА** *див.* ***ТЯЖА.**

***ТЄЖЧА** *див.* **ТЄЩА.**

ТЄЖЬ[1], ТЄЖЪ, ТЄЖ, ТИЖЬ, ТИЖЪ, ТИЖ, ТЫЖ, ТѢЖЬ, ТѢЖЪ, ТѢЖ, ТѦЖ, ТѦЖЬ (186) **I.** *присл.* (40) також, теж: Съ которого того копища такъ теперешнего яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ, такъ тежъ пляцовъ божницы ихъ... жадныхъ податковъ а ни повинности до скарбу нашого давати не мають (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); а та(м) коли боудєтє прєзъ ясноє досвєтъчѣиьє позна(и)тє єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднаньє покоя боудєть хотѣти мѣти яко з вєликоє с цѣлоє приязни дооуѳаньємъ рада короуны васъ тѣжъ приимє всѦкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський,

1447—1492 *ЛКБВ*); того дѣлѦ явно чини(м) ты(м)то лис-то(м), како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ доброѣ памѦти... прє(д)ко(в) наши(х)... и оузнавшïи(х) вѣрно(с)ти и слоужбы, которыѣжъ то стоѣ памѦти кролє(м) полскы(м), а особнѣ... паноу владиславоу, королю полском(у), о(т)цю, и єго сноу, дроугом(у) владиславоу, тѣ(ж) королє(м) полски(м) оуказали... и правы(м) наслѣдованïємъ... потвердити и оухвалити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); и я єсми подѣлил сѦ з братомъ своимъ мѣншымъ со кн⟨Ѧ⟩з⟨є⟩мъ Сємѣномъ Избаразким самъ своєю волѣю доброю и єго тѣж доброю волѣю вѣчно и нєпорушно (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); а братъ его, тотъ Петрашъ тѣжъ вмеръ, одио детя дѣвку съ иею мѣвшы (Троки, 1494 *РИБ* 560); А иныи квитанцiи, што не въ его году... тыи квитанцыи за ся ему вернуты; а иныи безъ подъписей писарей старшихъ, тыи тежъ за ся ему вернуты (Вільна, 1499 *PEA* III, 35).

II. *спол.* (146) 1. (*єднальний — зв'язує члени речення*) (42) (*у сполуч.* и т є ж ъ, и т е ж (21), и т и ж (9), и т ѣ ж ь, и т ѣ ж (5), и т ы ж (7) *див.* **И** [1]).

2. (*зв'язує речення*) (104) а) (*приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення*) також (10): от сєго часоу и на потоум далшïи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу... Тиж нє имамо ани хочем нєкоторых зємлъ, алибо панствъ... прѦз воли и прѦз особного произволєня рєчєнного пана нашєго королѣ и кѻроуны єго, кторым коли обычаєм, отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284); не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити... Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты люди уступатися въ монастырскiе (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(*у сполуч.* т є ж ъ и, т и ж ъ и) також і (2): имаємъ хо(л)довати кролєви єго мл(с)ти... ти(ж) и помочи имаємъ єго мл(с)ти чинити, а противъ єго нєпрïѦтєлємъ оуси(х), ка(к) иаши пєрє(д)ци чинили, противъ татаро(х) и противъ каж(д)ому нєпрïѦтєлю (Сєрєт, 1445 *Cost.* II, 729); (*у сполуч.* а т е ж ъ (1), а т є ж ь (1), а т и ж ъ (1) *див.* **А**[1]; и т є ж ъ (1), и т и ж ъ, и т и ж ь (3) *див.* **И** [1]);

б) *приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом складнопідрядні речення*) також (37): wsi imenia jeho majut' na nas spasti... Teź jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); мы возрѣвши на єго верну службу... дали єсмо... наше село... тєжь то изволи(л) єсмы єму аж бы єго аж бы коли нѣкоторѦ пригода єму ста(л) тогды има то село замѣни(т) продати тако доброму Ѧко и самъ (Львів, 1399 *P* 59); о закладе(х) иже ти можеть в обороу старостиноу воо(т)гнать Те(ж) гдѣ колї соуть дворы наши далека, тогды землѦнѦ наши могоуть заклады бѣроучи запира(т) оуборoу старостïнꙗ (XV ст. *BC* 33—34); и мы... приказали есмо Богдану Остафiевичу абы ему въ томъ далъ впокой... Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159);

(*у сполуч.* а т е ж ъ (9), а т и ж ъ (4) *див.* **А**[1]; и т є ж ъ (24), и т и ж (т ы ж) (9), и т ѣ ж ъ (2) *див.* **И**[1]).

ТЄЖЬ[2], **ТѢЖЬ** *част.* (7) (*підсилювальна*) ж, же (2): лишє коли нас о то наипєрвєи корол єго милость обышлєть алюбо тєжь напомєнєт а мы абыхом их дали оу роуци... королєви (Сучава, 1462 *BD* II, 292);

а н и т є ж ъ, а н и т є ж ь, а н и т ѣ ж ь (5) *див.* **АНИ** [1].

***ТЄЙКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): мы великии кнѦз Швитрикгайл... чинимъ знаменито... иж... даєм и дали єсмо тому прєдрєченому Калєнику у житомирском повєтє сєло... Тєйковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Тєйковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ТЄКУЧИИ** *прикм.* (1) (*про воду*) проточний: а тако єсмо єму дали... пєрво рє(ч)ноє сєло с тыми со всѣми пожитки... съ озеры съ мочилы со всѦки(м) тєкучи(м) и стоѦчи(м) водами (Снятин, 1424 *P* 99—100).

ФОРМИ: *ор. мн.* **тєкучи(м)** (1424 *P* 100).

***ТЄКУЧЪ** *див.* ***ТЄКУЧЬ**[2].

ТЄКОУЧЬ [1] *ж.* (3) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи зємли оу молдавскои сєла брѫгъѦни... и срѫби на тєкоу(ч) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 536); тѣмъ мы... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... нєбоурєщи и на тєкоучь си⟨лишє по⟩ обѣ сторонѣ потока (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на тєкоучь** (1448 *Cost.* II, 342); *місц. одн.* **на тєкучѦ, тєкоу(ч)** (1437 *Cost.* I, 536; 1443 *Cost.* II 179).

***ТЄКУЧЬ** [2] *ч.* (2) (*назва міста у Молдавському князівстві*): а мы єсми дали... стєфаноу воєводи, о(т) нашєи очєзны (!), дєржаву на имѣ, городъ кєлїю... и мисто тєкучь, съ усєю волостию (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); А кто повєзєтъ соукно до Басараб, дати имєт на головном мытѣ оу Сочавѣ от гривноу три гроши... и оу Тєкоучи от воза в҃ злати (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тєкучь** (1435 *Cost.* II, 682); *місц. одн.* **оу Тєкоучи** (1460 *BD* II, 274).

***ТЄКЪЩИИ** *прикм.* (2) (*який відбувається тепер*) цей, поточний: Писано оу Хрълов̂ѣ, в лѣто≠33, а своєго господства лѣт м҃ и на трєто лѣто тєкъщєє (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **тєкъщєє** (1499 *BD* II, 425, 444).

ТЄЛЄБѢЧИНЦИ, ТЄЛИБѢЧИНЦИ *мн.* (7) (*назва села на Буковині*) *суч.* Порубне: мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми на то варє колко сє(л)... на имѣ... драгомирєщи на шоумоузѦ и тєлибѣчинци на сєрєтѦ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); сє азь... ïо Стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали и потврѫдили єсми Стои нашєи єпискоупїи о(т) радъвцє(х)... дї црко(в) и(с) попо(м) иа тєлєбѣчи(н)ци (Сучава, 1490 *DC* 146—147).

ФОРМИ: *наз.* **тєлєбѣчинци** 3 (1447 *Cost.* II, 288; 1454 *Cost.* II, 517; 1470 *DIR«A»* 522); **тєлибѣчиици** 1 (1446 *Cost.* II, 251); *зам. род.* о(т) **тєлєбѣчинци** 1 (1446 *Cost.* II, 263); *зам. місц.* на **тєлєбѣчи(н)ци** 1 (1490 *DC* 147); *місц. зам. род.* **от тєлєбѣчинцєх** (1488 *BD* I, 348).

***ТЄЛЄБѦЧИНСКИИ** *прикм.* (1): А хотар томоу сєлоу Грєком почєиши от бєрєг Сирєта... до хотарѣ ТєлєбѦчинского (Сучава, 1488 *BD* I, 348).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Тєлєбѧчинского** (1488 *BD* I, 348).

Пор. **ТЄЛЄБѢЧИНЦИ.**

***ТЄЛЄЖИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тє(м) мы и... дали и потврѫдили єсмы ємоу єго о(т)нни (!) и сєла(м) на имѦ роужїнѣнïи... и по(л) тєлєжина (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєлєжина** (1459 *Cost. S.* 22).

***ТЕЛЕШОВЩИЗНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Былъ чоломъ земенынъ Вруцкий на имя Ѳедоръ Блыщановичъ зъ братiею своею и покладалъ передъ нами лысть отца нашего... штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичъ поодным алъ былъ у ныхъ земли отчизные, на йимя Телешовщизну и Царевщизну (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Телешовщизну** (1498 *ГВКЛ* 22).

ТЄЛИБѢЧИНЦИ *див.* **ТЄЛЄБѢЧИНЦИ.**

ТЄЛИЦѦ *ж.* (6) (*назва річки у Молдавському князівстві*): того ради и г(с)во ми даємъ и потвръждаємъ сєла тому... монастирю... имєнуємаа... три сєла... исъ млино(м) на тєлици (Сучава, 1443 *ДГСПМ*); єщє єсми дали... є(д)но мѣсто млиновы, вышє оустиє тєлици (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на телицѧ (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* телици (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445); *ор. одн.* телицею (1446 *ПГСПМР*); *місц. одн.* на телици (1443 *ДГСПМ*).

***ТЄЛО** *див.* **ТѢЛО.**

***ТЄЛѢЖИНОВЪ** *прикм.* (6) ◇ Т е л ѣ ж и н о в ъ п о т о к ъ (4), т є л ѣ ж и н о в ъ ⟨п о т о к ъ⟩ (1), п о т о к ъ т є л ѣ ж и н о в ъ (1) *див.* ***ПОТОКЪ**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* Телѣжиновѣ 2 (1484 *BD* I, 276, 277); телѣжинова 1 (1500 *Cost. S.* 234); *місц. одн. ч.* на Телѣжиновѣ, Тєлѣжиновѧ (1479 *BD* I, 223, 224).

Пор. ***ТЄЛЄЖИНЪ.**

***ТЄЛѢЖНЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тот истинныи иаш слоуга ⟨пан⟩ Петръ Глодѣноул жаловали єсмы єго... и дали... ємоу село на имѣ Глодѣни на Телѣжни, повышє от Моурга (Сучава, 1462 *BD* I, 61).

ФОРМИ: *місц. одн.* на Телѣжни (1462 *BD* I, 61).

***ТЕЛЯТИНА** *ж.* (3) теляча шкіра: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины (Луцьк. 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *знах. мн.* телятины (1495 *АЛМ* 88, 89).

ТЄМ *див.* **ТѢМЪ.**

***ТЄМЄШЄСКУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а у то(м)лє па(к) оуста(л) рома(н) тємешєску(л)... и прода(л) половина села о(т) кєцєлєщъ (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

ФОРМИ: *наз. одн.* темєшєску(л) (1460 *Cost. S.* 33); *дав. одн.* темєшєскоулоу (1460 *Cost. S.* 33).

ТЄМЄШЄЩИ[1] *мн.* (3) *(назва села на річці Студенці у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... жаловали єсми... ємоу... сєла на имѣ боучюмѣни... и на оусти стоуденца темєшещи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м)... сєла на имѣ боучоумѣнїи... и на оусти стоуденца темєшещи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 41).

ФОРМИ: *наз.* темєшещи (1436 *DIR«A»* 469); *знах.* тємешещи (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II 41).

ТЄМЄШЄЩИ[2], **ТЄМИШЕЩИ, ТИМИШЕЩИ** *мн.* (7) *(назва села на річці Нямц у Молдавському князівстві):* мы александръ воєвода... чинымъ знаменито... понеже блгопроизволи г(с)воми и сътвори(х) въ задшїе стопочившїимъ родителємъ моимъ... и дадо(х) монастироу о(т) нѣмца... двѣ сєлѣ на оусти нѣмца на имѧ кръстїанещи и темєщещи (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); и еще єсми потвердили монастирю ншем(у) вышепи(с)нном(у) села монастирска на имѣ телебѣчинци на серѣти... и на оусти нѣмца тимишещи и кръстиещи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* тимишещи 3 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 516; 1470 *DIR«A»* 522); темишещи 2 (1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1447 *Cost.* II, 288); темєшещи 1 (1427 *DIR«A»* 450); *знах.* тимишещи (1458 *BD* I, 20).

ТЄМЄШОВЪ *прикм.* (1) *(особова назва):* Моилони с ку(р)мань шикомъ уланомъ без нашеи воли на (и)мѧ темєшовъ сынъ Євачъ, добрій слуга мой тамъ упалъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* темєшовъ (1484 *ЯМ*).

Пор. ***ТѦМЄШЪ.**

ТЄМИРЬ *ч.* (3) *(особова назва, тюрк.* temir «залізо») Тимур: по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мене аксакъ темирь желѣзнаѧ нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а о кнѧзѧ еще тимира и о братью его менъшую... делє такожъ неведаю (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз.* темирь (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн.* темирѧ (1392—1393 *РФВ* 170); *знах. одн.* тимира (1484 *ЯМ*).

ТЄМИШЕЩИ *див.* **ТЄМЄШЄЩИ**[2].

***ТЄМИѦНЪ** *ч.* (5) (*цсл.* ѳимиянъ, *свн.* thimean, tymian, *лат.* thymiana, *гр.* υμίαμα) *(пахуча смола)* фіміам: Сє же придалъ юрьиї болковичь и своєю братьєю к црквн стму николѣ землю пашную... и клѣтку торговую што поїти ладану и темьяну к цр(к)ви (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу... и тебенкы, и темиѧнъ, или грецкы кфас а они абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* темьяиу (бл. 1350 *P* 8); *знах. одн.* темиѧнъ, темиѧн, темїанъ, темьѧнъ (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 788; 1460 *BD* II, 273).

***ТЄМЇАНЪ** *див.* ***ТЄМИѦНЪ.**

***ТЄМНИИ** *прикм.* (1) ◇ к н ѧ з ь т є м н и и *див.* **КНѦЗЬ** 1.

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* темнии (1352 *P* 6).

***ТЄМНИКЪ** *ч.* (2) воєначальник десятитисячного загону, темник: И пак тоты истины Сєди-Ахматови сыновє, што соут нинѣче по божїи милості оу наших роуках, и ис дроугими темники и оуланы, а мы имаємо их твердо и остаточно держати (Сучава, 1462 *BD* II, 292).

ФОРМИ: *ор. мн.* темники (1462 *BD* II, 292, 293).

ТЄМЪ *див.* **ТѢМЪ.**

***ТЄМЬЯНЪ** *див.* ***ТЄМИѦНЪ.**

***ТЄМЬѦНЪ** *див.* ***ТЄМИѦНЪ.**

***ТЕНЧИНЪ** *ч.* (2) *(назва міста у Польщі, пор.* Tęczyn*):* A przi thim bili swidczy : pan Jan krakowski... pan Andrei s Thenczina (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); и за тым єшче до нас прислал пан нашь кроль єго милость свои послы... на имѣ пана Добка з Бышова ... и пана Станислава с Танчина (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *род. одн.* Танчииа 1 (1468 *BD* II, 305); Thenczina 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4).

***ТЄНЪ** *займ.* (8) (*стч., стп.* ten) *(вказівний)* той, цей: пак ли бы єго жь бъ нє даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ(!) исны кнѧ(з) корибу(т)... тогда мы со всимъ поспольство(м) земли єго хочемы єго о(т)стати (Лучиця, 1388 *P* 39); а тонъ (!) листъ далъ панъ Васко (Львів, 1421 *P* 92); а хто бы хотє(л) игоуменоу пересопницкомоу ларивоноу оу те(м) име(н)и оу дѧ(д)ковичо(х) кривдоу вчинити... я по(д)нимаюсѧ о(т) вси(х) кривдъ его боронити (Луцьк, 1490 *Пам.*); а с тего вѣра наша и вѣра нашєго сына Богдана воєводї (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* 1 тонъ (1388 *P* 39); *род. одн. с.* тего (1499 *BD* II, 424); *дав. одн. ч.* temu (1465 *GL* 176); *знах. одн. ч.* ! тонъ 3 (1388 *P* 38; 1393 *Cost.* II, 607; 1421 *P* 92); тънь 1 (1393 *Cost.* II, 607); *місц. одн. с.* оу те(м) (1490 *Пам.*).

Див. ще ***ТАМЪТОТЪ, *ТОЗИ, ТОТЪ.**

ТЄОДОРЪ, ТЄОДОРЬ, ТЄОДОР *ч.* (7) *(особова назва, цсл.* ѳеодоръ, *гр.* θεόδωρος*)* Теодор: и дал вистиярник и пак Пътрашко... монастирю нашемоу от Бистрици, гдѣ єст єгоумєи Теодор, єдно село (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); Писал Теодор дїяк оу Соучавѣ (Сучава, 1490 *BD* I, 421).

ФОРМИ: *наз. одн.* Теодоръ, Теодорь, Теодор, Тео(д)рь 6 (1470 *BD* I, 150, 153; 1490 *BD* I. 421; *Cost. S.* 142); *зам. ор.* прѣд Теодорь 1 (1470 *BD* I, 150).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1]**, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТЄОКТИСТЪ, ТЄОКТИСТЬ *ч.* (20) *(особова назва, гр.* Θεόκτιστος*):* А на то єст вѣра господства ми Стефан(а) воєводы и вѣра нашего митрополита кир Теоктиста (Сучава, 1458 *BD* II, 262); А на то єст велика марторїа сам господство ми вишеписанны мы Стефан воєвода... и наш митрополит кир Теоктистъ (Сучава, 1473 *BD* I, 187).

ФОРМИ: *наз. одн.* Теоктистъ, Теоктисть (1470 *BD* I, 150, 155; 1473 *BD* I, 186, 187); *род. одн.* Теоктиста, тео(к)тиста (1458 *BD* II, 262; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 270;

1462 *BD* I, 61, 62, 67; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 123; 1470 *BD* II, 310); *ор. одн.* **Тєоктистомь, Тєоктистом, Тєоктисто⟨мь⟩** 6 (1467 *BD* I, 122; 1470 *BD* I, 147, 150, 152, 155; 1473 *BD* I, 186); **Теоктыстомь** 1 (1466 *BD* I, 105).

Див. ще **ѲЄОКТИСТЪ.**

***ТЄОКТЫСТЪ** *див.* **ТЄОКТИСТЪ.**

ТЄПЄР *див.* **ТЕПЕРЪ.**

ТЕПЕРЕ *див.* **ТЕПЕРЪ.**

***ТЕПЕРЕШНИИ** *прикм.* (2) сучасний, теперішній: Про то мы Александръ... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потом будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ нашъ листъ прыдетъ Ижъ... нашимъ Городенскимъ права и вольности... надаемъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **теперешнего** (1389 *РЕА* I, 27); *дав. мн.* **теперешиимъ** (1389 *РЕА* 1, 26).

ТЕПЕРЪ, ТЕПЕРЬ, ТЄПЄР, ТЕПЕРЕ *присл.* (39) (*на цей час*) тепер: Кгрунтовъ оромыхъ и сеножатныхъ, которыи теперъ маютъ и напотомъ набудутъ... заживати маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); ваши людіє... они сѧ утъкмишѫ да платѧ(т) соу(д)це(м) ї золо(т) про то(ж) азь єсѫ(м) кєзѣшъ, за тоты лю(дї), щобы они заплатили соу(д)це(м) они жє нє послали, а соу(д)ци оузѣли тєперъ мнѣ ї золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а тежъ, если будеть здавна перевозъ къ мыту слушалъ, нехай они и тепер⟨ь⟩ перевозъ з мытомъ заведають по давному (Судомир, 1488 *РИБ* 222—223); а пакъ мы тое село ихъ колижъ воны и теперъ его держатъ при нихъ тымъ способомъ зоставляемъ (Троки, 1498 *ГВКОО*); а кому будєтъ от(є)ц нашъ або мы того имєнѧ зємли або люди дали до н⟨а⟩шеи воли, то и тєперъ в нашои воли (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

***ТЄПЛИЦЯ** [1] *ж.* (3) (*назва річки у Львівській землі*): тоти старци... вызнали оуказали староую границю... о(т) оустьѧ тєплицѣ грибови(ч) попєрє(к) рѣки свѣчѣ... к потокоу к лоужешевѣ (Зудечів 1413 *Р* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **теплицѣ** (1413 *Р* 83); *дав. одн.* **тєплици** (1413 *Р* 83); *ор. одн.* **теплицєю** (1413 *Р* 83).

***ТЄПЛИЦЯ** [2] *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): а хотарь имъ иижни о(т) маришевъци... отолѧ к тєплици тутъ могила а отолѧ к сєрету (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).

ФОРМИ: *дав. одн.* **тєплици** (1392 *Cost.* I, 7).

ТЕПТЮКОВИЧЪ *див.* **ТѦПТЮКОВИЧЬ.**

ТЄПЪЛО *присл.* (1) тепло: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє зємъли... и повєдили... што(ж)... по всимъ городо(м)... кличу(т) и(ж)бы добрыє юнаки и люди вси которие доужи на кони всести... и какъ тепъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потѧгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

***ТЄПѦКОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ оуздаванъѣ были бояре... панъ ходько быбєльскии... попъ тєпѧкови(ч) яковъ (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєпѧкови(ч)** (1378 *Р* 26).

***ТЄРГОВСКИИ** *див.* ***ТОРГОВСКЫИ** [1].

ТЕРЕБЕНСКОЕ *с.* (2) (*назва маєтку у Троцькому воєводстві*): Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Полозовичъ и поведилъ... штожъ кнехиня (!) Семеновая Алексанъдровича, кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... за его служъбу дали ему имен⟨ь⟩ице на имя Теребенское (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Теребенское** (1497 *РИБ* 683); *знах. одн.* **Теребенское** (1497 *РИБ* 683).

Див. ще ***ТЕРЕБЕНЬ.**

***ТЕРЕБЕНЬ** *ч.* (2) (*назва села у Троцькому воєводстві*): а къ тому дали есмо ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка у Теребени жъ, на имя Баламутова сына (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Те⟨ре⟩бенемъ** (1497 *РИБ* 684); *місц. одн.* **у Теребени** (1497 *РИБ* 683).

Див. ще **ТЕРЕБЕНСКОЕ.**

***ТЄРЄБНИ** *мн.* (3) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣм⟨ъ мы⟩... дали єсмы ємоу оу нашєи зємли двѣ сєлѣ на тєрєбны(х) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашєи земли двѣ сєлѣ, єдно на тєрєбно(х)... дроугоє на оустїє саратѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 473).

ФОРМИ: *місц.* **на тєрєбиы(х)** 2 (1429 *Cost.* I, 258; 1431 *Cost.* I, 317); **на тєрєбно(х)** 1 (1436 *Cost.* I, 473).

ТЄРЄБОВЄЛЬСКИИ *прикм.* (3) (*пор.* Теребовля *у Подільській землі*): а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода... панъ бѫданъ лѧшковьскии соцкии тєрєбовєльскии луникъ (Львів, 1386 *Р* 31); а мы слюбуємъ ему... заплатити... о(т) сєго вєлика дни за два рокы яко были єсмы послали нашего посла пана петра влодкови(ч) старосту теребовльско(г)... до алєксандра воєво(д) (б. м. н., 1411 *Р* 77).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тєрєбовєльскии** (1386 *Р* 31); *знах. одн. ч.* **тєрєбовльско(г)** (1411 *Р* 77); *місц. одн. ж.* **оу тєрєбовльскии** (1393 *Р* 52).

***ТЄРЄБОВЛЬСКИИ** *див.* **ТЄРЄБОВЄЛЬСКИИ.**

ТЕРЕМЕНСКИЙ *прикм.* (4): у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Теременский** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); *наз. одн. с.* **Теременское** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2); *род. одн. ж.* **Теременьское** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

Пор. ***ТЕРЕМЪНОЕ.**

***ТЕРЕМЕНЬСКИИ** *див.* **ТЕРЕМЕНСКИЙ.**

***ТЕРЕМЪНОЕ** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Теремне: Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... к тому село нашое Теремъное подъ Луцкомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 1—2).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Теремъное** (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 2).

***ТЄРЄСОВЬСКИИ** *прикм.* (1): Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!) и жоупань ба(н)ко... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь съзидашє цр̃ковь... на зємли тєрєсов'скои (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **на тєрєсов'скои** (1404 *ГМ*).

Пор. ***ТЄРЄСЬ.**

***ТЄРЄСЬ** *ч.* (2) (*назва села у Закарпатській Русі*) Тересва: Сє азь пань радоуль вицашпань марамоурє(ш)скы(м) (!)... даємо вѣдомо... ажє балица воєвода и драгь мєщєрь... дадошє о(т) своєго оурика три сєла... єдно сєло тєрєсь а дроуго (!) кривчичь а трєтїє кроушєво (Сігет, 1404 *ГМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тєрєсь** 1 (1404 *ГМ*); **тарась** 1 (1404 *ГМ*).

***ТЄРЄШЄВЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло тєрєшєвци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *знах.* **тєрєшєвци** (1437 *Cost.* 1, 541).

ТЄРЄШКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Терентій): пєрвыи поручни(к) кнѧ(з) михаило євнутєви(ч)... охрѣмъ братьѧ єго тєрєшко ондрюшко (б. м. н., 1392 *Р* 46—47).

ФОРМИ: *наз. одн.* **терешко** (1392 *Р* 47).

***ТЄРЄШКОВИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): оузрѣвши єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... пана Єрьша тєрєшковича и мы... даємъ и дали єсмо ємоу сєло долъгиє шии в лоуцкомъ повѣтє (Луцьк, 1452 *Р* 160—161).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєрєшковича** (1452 *Р* 161).

***ТЄРЛЄЦКИИ** *прикм.* (1): мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)... ажє... оставили єсмо попа м(ихаил)а... при цєркви (!) свто(г) рожства бци... при всємъ при т(ом што) прислоушало... цєркви (!) свтому р(ожс)тву манастырю тєрлєц(кому) (Медика, 1415 *Р* 86—87).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **тєрлєц(кому)** (1415 *Р* 87).

Пор. ***ТЄРЛО.**

***ТЄРЛО** *с.* (1) (*назва села у Галицькій землі*) Терло: мы влодиславъ коро(л) полски... знає(м)ъ чини(м)...ажє

оставлѧєм ъ; и оставили єсмо попа м(ихаил)а... при церкви (!) свто(г) рожства бци оу дѣдинѣ оу терлѣ (Медика, 1415 *P* 86—87).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу терлѣ** (1415 *P* 87).

***ТЄРНАВА** *ж.* (1) *(назва річки у Перемишльській землі):* А тєрнаву рѣку имивши с убою стороною оли же до вєрха рѣки тоѣ и полѧ всѧ што суть по рѣцѣ тои (Бохур, 1377 *P* 24).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тернаву** (1377 *P* 24).

ТЄРНАВКА *ж.* (7) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу монастиреви почєнши из долоу... ⟨п⟩онєрекъ на тръназкоу, та чєре(с) тръназк⟨оу⟩ попєрєкъ на кръланы (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248); мы стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... оже... дали и потвердили єсми монастирю нашемоу о(т) нѣмца... киприѧнова пасика оу ботнє(х)... и съ оусими полѣнами... колико соу(т) оу томь хотари... по(ч)ншє о(т) приходища моловатцу вода вишнивцу... на тєрнавкоу доколѣ полѣна дєржи(т) и вода тєрнавка (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєрнавка** (1470 *DIR«A»* 522); *род. одн.* **тръназкы** (1431 *Cost.* I, 311); *знах. одн.* **тръназкоу, тръназк(оу)** 4 (1429 *Cost.* I, 248; 1470 *BD* I, 148); **тєрнавкоу** 1 (1470 *DIR«A»* 522).

***ТЄРНАВСКИИ** *див.* **ТАРНОВЬСКИ.**

***ТЄРНОВСКЫИ** *прикм.* (1) ◇ т є р н о в с к а п о л ѣ н а (1) *(назва поляни у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь селомь що соуть на быковци почєнши ⟨от⟩ вързарєва монастырѣ... на тєрновскоу полѣноу (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **тєрновскоу** (1420 *Cost.* I, 135).

***ТЄРПЄТИ** *див.* **ТЄРПѢТИ.**

***ТЄРПИЧОВО** *с.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* и панъ ольбры(х)тъ поведилъ пере(д) нами штожъ отєцъ нашъ король... да(л) о(т)цоу єго пнү ма(р)тиноу сельцо любєцъкоє на березыни на (и)мя те(р)пичово (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тє(р)пичово** (1499 *ВФ*).

***ТЄРПСЄЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Київській землі):* Село те(р)псєєвъ а в томъ селє с отамоно(м) пѧть слоу(г) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тє(р)псєєвъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ТЄРПЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѧ(з) двдъ дмитриеви(ч)... тєрпъ макса(к)... чинимы знамени(т)... в то времѧ коли кнѧ(з) велебныи дмитрии... голдованиє... королеви польскому... слюби(л)... а мы именемъ и моча вши(х) землѧнъ єго повєлѣниємъ єго ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєрпъ** (1388 *P* 38).

ТЄРПѢТИ, TERPETI, TERPIETI *дієсл. недок.* (8) 1. (чого і без додатка) терпіти (що) (2): lipszi wasza miłost sami nas kaznite, wolim ot waszoie miłosti terpieti (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); а онъ длѧ тебє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли те(р)пелъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. (кому) зносити, переносити, витерплювати (1): ино оуже нє могоу имъ болши тєрпѣти (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

3. (що, що кому і без додатка) розплачуватися (за що), спокутувати (що) (3): a jestliby swetki prereczonyje, newinnost'ju jeho poswetczili by, chrest'janin winu kotoruju... meł terpeti, nelitostiwe majet' płatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а коли кого обвинѧ(т) оу нашєи земли, того имаємъ поставити ку праву... н що право изнаидєть, то нехаи терпи(т) виновати (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); што тыи приѧтели промєжи нами найдоуть, то намь тєрпѣти на обѣ сторонѣ (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

◇ с ъ м ѣ с т о м ъ т є р п ѣ т и (2) *див.* **МѢСТО**[1].

ФОРМИ: *інф.* **терпѣти 4** (1408 *Cost.* II, 633; 1434 *Cost.* II, 670; 1482 *AS* I, 79; 1484—1486 *ГСПТЗ*): **terpeti, terpieti** 2 (1388 *ZPL* 107; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *перф. 3 ос. одн. ч.* **те(р)пелъ** (1484 *ЯМ*); *нак. сп. 3 ос. одн.* **нехай терпи(т)** (1445 *Cost.* II, 729).

***ТЄРХЪ** *ч.* (17) (*молд., мад.* terh) товар: а коли сѧ воротѧтъ изъ угоръ, оть каждого тєрху, у молдавици, по два гроши, а у бани оть каждого терху по два гроши (Сучава 1408 *Cost.* II, 631); А коли имоут ⟨сѧ⟩ воротити, от каждого тєрха оу Тотроуши по в̃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєрху** 11 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **терха** 5 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **тѧрху** 1 (1435 *Cost.* II, 676).

***ТЄСЛЯ** *ч.* (3) тесля, тесляр: а то на каждую недѣлю каждому теслѣ давалъ по с'ми грои (!) широкихъ (б. м. н., 1386—1418 *P* 35).

ФОРМИ: *дав. одн.* **теслѣ** (1386—1418 *P* 35); *род. мн.* **тєсль** (1386—1418 *P* 35).

***ТЄСНОВКА** *ж.* (2) *(назва села у Київській землі)* Теснівка: а о(т) дороги(н)ки волокою к мокрицю... по тоу сторо(н)оу мокрица к тєсновцє а от тесно(в)ки в роусѧти(н)коу доловъ (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **тєсно(в)ки** (бл. 1458 *P* 167); *дав. одн.* **тєсновцє** (бл. 1458 *P* 167).

ТЄСНЪ *присл.* (3) *(у знач. прикм.)* впритул (до чого): а тая землѧ пошла... о(т) кодє(н)скоє роуды до гли(нно)го тєснъ пѧтъ о(т) пѧтоу тєснъ тєтєревъ о(т) тетерєви тєснъ гоуива (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ТЄСОВО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Тесів: А пану оле(х)ну... досталосє бачаница а тєсово (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тесово** (1478 *ЗРМ*).

ТЄСТЬ, ТЄСТЪ *ч.* (21) *(батько жінки, дружини)* тесть: Я Семенъ с колковъ по повелѣнію господина цтя (!) моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастироу родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*); ин⟨о мы видѣвши єго правоую и вѣрноую⟩ слоужбоу до на(с)... и дали єсми ємоу оу нашєи земли оу молдавстѣи (!)... єдно село на имѣ гдє бы(л) тєстъ єго попь оана (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230); Тыми разы прысылалъ и писалъ к намъ Штефанъ воєвода ижъ хочеть пословъ своихъ послати до брата и чтя (!) нашого (Вільна, 1498 *BD* II, 412); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богуша дьяка, напоминаючы намъ ижъ и пєредъ тымъ послалъ єси своихъ пословъ до насъ поведаючы намъ вашу прыгодоу которая вамъ стала сє отъ тьстя вашого (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєсть, тєстъ** (1445 *Cost.* II, 231; 1493 *ПГВСА;* 1494 *BD* II, 387; 1495 *ПЛПС;* 1496 *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.); *род. одн.* **тстѧ, тстя, тьстя, тьстѧ** 6 (1495 *ПЛПС;* 1496 *ПСВВ* 192 зв.; *ПЧФГ* 35, 36; 1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); **тєстѣ** 2 (1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I, 66); ! **чтя** 1 (1498 *BD* II, 412); ! **цтя** 1 (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **тъстю** 3 (1495 *ПЛПС*); **тє(с)теви** 1 (1493 *ПГСВА*); *ор. одн.* **(т)стємъ** (1495 *ПЛПС*).

ТЄТЄРЄВЪ *ч.* (4) *(назва річки у Київській землі)* Тетерів: а тая землѧ пошла харько(в)ская... о(т) кодє(н)скоє роуды до гли(нно)го тєснъ пѧтъ о(т) пѧтоу тєснъ тетерєвъ о(т) тєтєрєви (!) тєснъ гоуива (б. м. н., бл. 1458 *P* 167).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєтєревъ** (бл. 1458 *P* 167); *род. одн.* ! **тєтєрєви** (бл. 1458 *P* 167); *знах. одн.* **тєтєрєвъ** (бл. 1458 *P* 167).

***ТЄТЄРЄВЪКА** *див.* **ТЄТЄРОВКА.**

ТЄТЄРИНСКИЙ *прикм.* (2) (*пор.* Тетерин *у Вітебській землі):* Я Иван Тимофєєвич Куль, боѧрин господарский Тетеринский з женою моєю... вызнаваєм... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ... тридцат коп грошєи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Тєтеринский** (1492 *AS* III, 23); *ор. одн. ч.* **Тєтериисским** (1492 *AS* III, 23).

***ТЄТЄРНА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* били дани тоти н цркви ис попи... ѿ црко(в) и(с) попо(м) на тєтєрною (!) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *ор. одн. зам. місц.* **на Тєтєрною** (1490 *DC* 147).

ТЄТЄРОВКА *ж.* (2) *(назва села у Київській землі)* Тетерівське: в томъ селє в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровыє (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тєтєровка** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *місц. одн.* **в Тє(тє)рєвъцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ТЕТКА, ТЕТЪКА, ТЮТКА *ж.* (7) *(сестра матері або батька)* тітка: мы Стефан ⟨воєвода⟩... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами... Марєна, дочка Улина, и дала... тютци своєи Станы... половина сєла от Сперлєщи (Баків, 1462 *BD* I, 55); И потомъ говорилъ намъ дворєнинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угриновъская єму тежъ тетъка была (Краків, 1489 *РИБ* 437); А потомъ Сопѣга рѣкъ: еще надъ то тетка моя, кнегини Ѳедоровая, прислала тыми часы листъ небощика... короля е. м. (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тетка, тетъка** 2 (1489 *РИБ* 437; 1498 *АЛМ* 169); **тютка** 2 (1470 *BD* I, 147; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **тетъки** (1489 *РИБ* 437); *дав. одн.* **тютци** 1 (1462 *BD* I, 55); **тєтцѣ** 1 (1455 *Cost.* I, 774).

***ТЄТРАДЬ** *ж.* (2) *(цсл.* тєтрадь, *гр.* τετράδιον) зошит: то є(ст) личба до тои книы (!) ка(к) имаю(т) тєтра(д) быти о(т) початкоу азь до конца одна тєтра(д) по(д)лѧ єдноѣ и ты(ж) оди(н) лис(т) по(д)лѧ дроуго(г) азь до конца (Краків, 1491 *MB*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тєтра(д)** (1491 *MB*); *наз. мн.* **тєтра(д)** (1491 *MB*).

***ТЄТРАЄУАНГЄЛЬЄ** *с.* (2) *(цсл.* тєтроєванъгєлиє, *гр.* τετραευαγγέλιον) *(зведення текстів, приписуваних чотирьом євангелістам)* четвероєвангеліє: азъ рабь бжїи... имєнємъ стєфанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); Іоань Алєксандрь... откоуписы тєтроєугль що є быль оу залогє (б. м. н., 1464—1496 *Gh.S.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тєтраєу(г)ль, тєтроєугль** (1401 *ЗКЄ*; 1464—1496 *Gh. S.*).

***ТЄТРОЄУГЛЬ** *див.* ***ТЄТРАЄУАНГЄЛЬЄ.**

ТЕТЪКА *див.* **ТЕТКА.**

***ТЄЧИ** *дієсл. недок.* (2) *(про ріки)* текти, протікати: прото(ж) рєкы тєкоу(т) мєжї имєньи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) (XV ст. *BC* 10 зв.); пакь оу то(м) оучинили єсми въ за дшїє... родитєлєи наши(х) ... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.)* о(т) нємца и дали и приложили єсмы... томоу(ж) ... монастироу... болото криваѧ и озєро, на имѣ по(д) доубровка... о(т) гдє выходить гръла из днистра и тєчє(т) долоу (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **тєчє(т)** (1500 *Cost. S.* 230); *3 ос. мн.* **тєкоу(т)** (XV ст. *BC* 10 зв.).

***ТЄЩЧА** *див.* **ТЄЩА.**

ТЄЩА *ж.* (8) *(мати жінки, дружини)* теща: мы стєфа(н) воєво(да) ... знамєнито чини(м)... ожє прїидоша прє(д) нами... моуша... тє(ш)ча пєтра оцєлєскоула съ своєю до(ч)кою... и свидчили... ажє привилиа... на сєла пы(н)тєлєєщыи... изгинули (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517); И Сопѣга рекъ: я ещо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **теща, тє(ш)ча** (1464 *DIR«A»* 517; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 169); *род. одн.* **тєщи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн.* **тещи** (1498 *АЛМ* 169); *ор. одн.* **тєжчєю, тєшчєю** (1470 *BD* I, 152, 153).

ТИ [1] *див.* **ТЫ.**

ТИ [2] *займ.* (1) *(енклітична форма дав. одн. особового займенника у присвійному значенні)* твій: нїскоє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т) мєншаго прїятєлѣ г(с)ва ти шолтоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ТИ [3] *част.* (1) *(вказівна)* то: о закладє(х) ижє тиможєть в оборѹ старостиноу воо(т)гнать (XV ст. *BC* 33 зв.).

ТИБА *ч.* (1) *(особова назва, молд., мад.* Tibor, *лат.* Tiberius): И також прїидоша наши слоуги Зърнъ и братїа єго... и продали свою правоую отниноу и дєдниноу, єдно сєло... гдє бил дєд их Тиба (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тиба** (1488 *BD* I, 355).

ТИБЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И оутокмившє и заплативше господство ми оусє съ готовими пинѣзми... и дали єсми тои свѧтой нашєи митрополїи оуси тоти сєла... на имѣ Нєгоєщїи... и Тибєщїи (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *наз.* **Тибєщїи** (1488 *BD* I, 356).

***ТИБИНЪ** *прикм.* (1): И також прїидоша прѧд нами... наши слоуги Зърнъ и братїа єго Тома и Іон... оуноукове Тибини... и продали... єдно сєло... гдє бил дєд их Тиба (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **Тибини** (1488 *BD* I, 355).

Пор. **ТИБА.**

ТИВАДОРЬ *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Ѳеофоръ, *гр.* Θεοφόρος): мы илїа воєвода... чинимь знамєнито... ожє то(г) (!) истинни слуга на(ш) тивадорь служиль на(м) правою и вѣрною службою (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тивадорь** (1438 *Cost.* II, 26).

***ТИВЄЩИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы ... єсмы дали... половина село на имѣ половина о(т) тивєщи на берхѣчи вишнѣѧ ча(ст) (Сучава, 1495 *SCIM* pl. II).

ФОРМИ: *род.* **тивєщи** (1495 *SCIM* pl. II).

ТИВУНЪ, ТИВОУН *ч.* (10) **1.** *(службова особа у Великому князівстві Литовському, що брала участь в управлінні містом або територією, на якій діяло руське право)* тіун, тивун (9): К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ... и своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Кнѧземъ нашымъ, паномъ воєводамъ и старостамъ и намєстъникомъ нашымъ и тивуномъ и всимъ заказъникомъ по нашому господаръству по великому кнѧзъству литовъскомоу (Вільна, 1498 *BD* II, 412); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, иио нашымъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урадникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

2. *(управитель маетку єпископа)* тіун (1): а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) перємышльскии и печать єго... влдчнъ тивунъ иванъко губка (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тивуиъ, тивоуи, тиву(н)** (1359 *P* 10; 1366 *P* 12; 1385 *P* 28; 1467 *AS* I, 63; XV ст. *СПС;* бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *дав. мн.* **тивуномъ** 2 (1498 *BD* II, 412; 1500 *АСД* II, № 3); **тывуиомъ** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ТИВОУНЪЩИНА** *ж.* (1) *(данина, яка стягувалася на користь тивуна)* тивунщина: Игна(т) дє(р)жить зємлю василє(в)щиноу а с тоє зємли даєть сорокъ грошє(и)... а тивоунъщины вєдро мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **тивоунъщины** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ТИГАТИ *див.* **ТѦГАТИ.**

***ТИГИНѢКѦЧЪ** *див.* ***ТЄГЕНѢКЄЧЬ.**

***ТИГИНѦ** *див.* ***ТЄГИНА.**

***ТИГОМИРОВЪ** *прикм.* (2) ◇ т и г о м и р о в о с є л и щ є (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* а хотары тѣмь сєломь... отъ поросѣчєи на оустиє питоушка, на тигомирово сєлищє (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **тигомирова** (1420 *Cost.* I, 135); *знах. одн. с.* **тигомирово** (1420 *Cost.* I, 135).

ТИЖ *див.* **ТЄЖЬ**[1].
ТИЖЪ *див.* **ТЄЖЬ**[1].
ТИЖЬ *див.* **ТЄЖЬ**[1].
***ТИЗОАНЪ** *ч.* (1)*(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє тоты истинни тизоанє, дочка конатасова о(т) нѣмца исъ своимъ синомъ лєоуринцє(м)... прода(л) єдноу боукатоу зємлю... монастырю нашємоу о(т) нѣмца (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410).
ФОРМИ: *наз. мн.* **тизоанє** (1452 *Cost.* II, 409).
***ТИМИРЪ** *див.* **ТЄМИРЬ.**
ТИМИШЕЩИ *див.* **ТЄМЄШЄЩИ**[2].
***ТИМОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* роуси(н) зємлю дє(р)жить Тимо(в)щиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Тимо(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
***ТИМОЛОВО** *с.* (1) *(назва городища у Подільській землі):* Мы кнзь Сємєнъ Алєкса(н)дрови(ч)... О(з)наимоуємо... И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою... Єрємиєю Ша(ш)ко(м)... И си(м) листо(м) моимъ Надаю... Городищє Тимоло(в) (Прилуки, 1459 *Р* 171).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Тимоло(в)** (1459 *Р* 171).
ТИМОТЄОВ *прикм.* (1) ◇ д и л Т и м о т є о в *див.* **ДѢЛ.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Тимотєов** (1490 *BD* I, 420).
Пор. **ТИМОѲЄИ.**
ТИМОФЄЄВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Я Иван Тимофєєвич Коуль... з жєною моєю... вызнаваєм... штож взѧли єсмо въ кнѧзѧ Василѧ... тридцать коп грошєи (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тимофєєвич** (1492 *AS* III, 23).
ТИМОФТЄОУ *ч., невідм.* (2) *(особова назва, молд., цсл.* Тимоѳєи, *гр.* Τιμόϑεος) Тимофій: И заплативши господство ми оуси исполна, аз господство ми... благопроизволих... яко да утвєрдим... монастири от Тазлова... гдє єст игоумєн молєбник наш кир поп Тимофтєоу (Сучава, 1491 *BD* I, 472—473).
Див. ще **ТИМОФТЇИ, ТИМОѲЄИ.**
ТИМОФТЇИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Тимоѳєи, *гр.* Τιμόϑεος) Тимофій: а господство ми оу том благопроизволих... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш свѧтыи монастир от Вєликого Тазлова... и гдє єст игоумєн молєбник наш кир поп Тимофтїи (Сучава, 1491 *BD* I, 452).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тимофтїи** (1491 *BD* I, 452).
Див. ще **ТИМОФТЄОУ, ТИМОѲЄИ.**
***ТИМОХЪ** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Тимоѳєи): мы вєлики князь Швидрикгялъ... чинимъ знамєнито... ижъ видѣвъ и знамєнавъ слоужбоу, намъ вѣрную... пана Богуша Оверкича Тимоха... которого намъ справы и родъ зацныи дому его вѣрный нашъ князь Сєндюшко оповѣдалъ... оного прыймуємо (Луцьк, 1438 *Р* 140).
ФОРМИ: *род. одн.* **Тимоха** (1438 *Р* 140).
Див. ще ***ТИМОШКО, ТИМОШЪ.**
***ТИМОШКО** *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Тимоѳєи*):* а ты люди о(т)чичи мои на имѧ микоула... ганю(к) тимо(ш)ко из брато(м)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои зємли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **тимо(ш)ко** (1490 *Пам.*).
Див. ще ***ТИМОХЪ, ТИМОШЪ.**
ТИМОШЪ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Тимоѳєи): Тимошъ дє(р)жить зємлю Саладырє(в) а с тоє зємли дани дає(т) копоу грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тимошъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).
Див. ще ***ТИМОХЪ, *ТИМОШКО.**
ТИМОѲЄИ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Тимоѳєи, *гр.* Τιμόϑεος) Тимофій: како да єст нашєи свѧтѣи монастири от Тазловє... и гдє єст молєбник наш кир попа Тимоѳєи, и сь вьсєм доходом (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тимоѳєи** (1491 *BD* I, 464).
Див. ще **ТИМОФТЄОУ, ТИМОФТЇИ.**

***ТИМПЪШОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Тємъ ми... дали и потвєрдили єсми ємоу... сєла... на имѣ Зѣмєщїи..., що он коупил от Тимпъшора и Сакълишєшїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).
ФОРМИ: *род. одн.* **Тимпъшора** (1462 *BD* I, 63).
ТИМЬ *див.* **ТѢМЪ.**
***ТИНТЮЛЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* Ино ми видѣвшє мєжи ними доброю волю... а ми такождєрє и от нас єсми им дали... Игнатоу и братоу єго Іон Тинтюлоу тои прѧдрєчєнои половина сєлищи (Сучава, 1483 *BD* I, 275).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Тинтюлоу** 2 (1483 *BD* I, 275); **! Типтилоу** 1 (1483 *BD* I, 274).
ТИНЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... панъ Тинъ Горчица (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тинъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628).
! ТИПТИЛОУ *див.* ***ТИНТЮЛЪ.**
***ТҮRН** *див.* ***ТРЪГЪ**[2].
***ТИСА** *ж.* (2) *(назва річки у Закарпатській Русі)* Тиса: єдно сєло тєрєсь... и млинъ що є(ст) на зємли длъгополскои на сопоунки гдє падаєть сѫпънца оу тисоу да слоужє(т) манастироу стго архаггла михаила (Сігет. 1404 *ГМ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **тисоу** (1404 *ГМ*).
ТИСАВЫЙ *прикм.* (1) (*стч.* tisavý, *стп.* cisawy) *(про масть коня — подібний до кори сосни, кедра)* коричнево-сіруватий, *діал.* тисавий: Отписую Пречистой до Печерского монастыра панцыр... А королеви два кони черный а ти(савый) (б. м. н.. XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ти(савый)** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).
ТИСЕЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**
***ТИСЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмжє мы... дали єсми ємоу... сєла на коврълоую... и сєлищє пєтрилово и тисєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).
ФОРМИ: *знах.* **тисєщи** (1448 *Cost.* II, 355).
***ТИСМѦНЧАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Тисьменичани: Ѧ па(н) птръ влодковичь... староста галицкии свѣдчю... ажє миха(л) грабовєцкии а па(н) птрашь пиликовичь просили кролѧ о границю промєжи грабовцѧ а тисмѧнча(н)ъ (Галич, 1404 *Р* 67—68).
ФОРМИ: *род.* **тисмѧнча(н)ъ** (1404 *Р* 68); *знах.* **тисмѧнчаны** (1404 *Р* 68).
***ТИСѢЧА** *див.* **ТЫСѦЧА.**
ТИСЯЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**
ТИСѦЧ *див.* **ТЫСѦЧЬ.**
ТИСѦЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**
***ТИСѦЧИИ** *числ.* (1) тисячний: подъ лѣтомь бжья нарожѣнья тисѧчєго трисотъ шистьцѧтого шєстого коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколтъ (Перемишль, 1366 *Р* 12).
ФОРМИ: *род. одн. с.* **тисѧчєго** (1366 *Р* 12).
Див. ще ***ТЫСЯЧНЫИ.**
!ТИСѦЧО *див.* **ТЫСѦЧЬ.**
ТИСѦЧЬ *див.* **ТЫСѦЧЬ.**
ТИСѦЧѦ *див.* **ТЫСѦЧА.**
ТИСѦЩА *див.* **ТЫСѦЧА.**
***ТИТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавській землі):* А хотарь томоу сєлоу от Фєєрєщєм... оу хотарь Титєщилорь (Сучава, 1487 *BD* I, 291—292).
ФОРМИ: *род. молд.* **Титєщилорь** (1487 *BD* I, 292).
ТИТИАНА *ж.* (2) *(особова назва, цсл.* Татїана, *гр.* Τατιάνη) Тетяна: И оуставшє наши слоуги Иван и братїа єго... и заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки Мърини и Титиани (Сучава, 1487 *BD* I, 291).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Титиана** (1487 *BD* I, 291); *дав. одн.* **Титиани** (1487 *BD* I, 291).
Див. ще **ТАТѦНА.**

***ТИТУЛЪ** *ч.* (1) (*стп.* tytuł, *лат.* titulus) *(почесне звання)* титул: и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ... заживати (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **титулу** (1438 *P* 141).

ТИХНО, ТИХЪНО *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Тихон): а сє бортници... юрко мошничь тихно великопольскии (Львів, 1370 *P* 18); а пры томъ были и того добрє свѣдомы люди добрыє: княз Иван Василєвич Курцевич, а панъ Тихъно Кисел (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тихно, Тихъно** (1370 *P* 18; 1475 *AS* I, 72).

Див. ще **ТИША, ТИШКО.**

ТИХО *присл.* (1) тихо, мирно: а и с ты(х) ко(р)чомъ на годъ идеть с ни(х) по копє грошє(и) платоу а мыта со осмь ко(п) грошє(и) при(и)деть коли тихо (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ТИХОВЩИНА *ж.* (1) *(назва землеволодіння у Віленському воєводстві)*: Я Василеи Волчкович из братомъ своим Лвомъ вызнаваєм... штож... продали єсмо... кн⟨А⟩зю Костєнтину... землю пустовъскую обарицкую которοєж земли нам перед тым три службы были на имА: Кореневщина, а Тиховщина, а Перхоуровщина (Ставків, 1491 *AS* I, 97).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тиховщина** (1491 *AS* I, 97).

***ТИХОВЪ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Того ради мы видѣвшє их доброую волю... а мы такождерє єсми дали и потвръдили... паноу Моушитоу дворникоу... селищє на имА Попринканыи, що соут... оу Тихова (Ясси, 1476 *BD* I, 208—209).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тихова** (1476 *BD* I, 208, 209).

ТИХОН, ТЫХОНЪ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* Тихонъ, *гр.* Τύχων) Тихон: за повелиниемъ великого князя Свыдрыгайла... мы дворане господарскіе: Тыхонъ Слупыця, Василій Омелковичъ... былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановича Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); а пи(с)на въ кїевѣ... на памА(т) сщенном(ч)нка тихона (Київ, 1446 *P* 155); А при том былъ вл⟨а⟩дыка луцкий Ярофѣй архимандрит житичинский Тихон (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тихон** 1 (1483 *AS* I, 82); **Тыхонъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **тихона** 1 (1446 *P* 155); **Тыхона** 1 (1430 *ГВКЛ* 7).

ТИХОУЛ *ч.* (3) (*особова назва, молд., пор.* Тихонъ): И оуставшє слоуга наш Тихоул Оанъ та заплатил исполна тоти выш(є)писаннїи пинѣзи... Пътроу Глодѣноулоу (Сучава, 1484 *BD* I, 276—277).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тихоул** (1484 *BD* I, 276); *дав. одн.* **Тихоулоу** (1484 *BD* I, 276, 277).

ТИХЪНО *див.* **ТИХНО.**

ТИША *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Тихонъ): А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута... а Тиша Быковскій (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тиша** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

Див. ще **ТИХНО, ТИШКО.**

ТИШКО, ТЫШКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Тихонъ): Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ иашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А при том были: пан Богдан Сенкович Гостскии... пан Тишко Онаневич (Луцьк, 1487 *AS* I, 85—86); а опослѣ того казарина держа(л) братаничь єго тишко (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тишко, тишко** 5 (1454 *АЛМ* 12; 1466 *AS* I, 62; 1487 *AS* I, 86; 1499 *ГОКІР*); **Тышко** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); *род. одн.* **Тишка, Тишъка** (1466 *AS* I, 63; 1487 *РИБ* 434; 1499 *ГОКІР*); *дав. одн.* **Тишъку** (1487 *РИБ* 434).

Див. ще **ТИХНО, ТИША.**

ТИШКОВИЧИ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Тишковичі: Мы великии кнзь швитрикга(л) ольгирдовичь чинимъ знаменито... оузрѣвшї єсмо знамєнитоую намъ слоужбоу... пана митка... дали єсмо ємоу село липоую... а тишковичи (Луцьк, 1451 *P* 158—159); а кнАзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи, Тишковичи (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз.* **Тишковичи** (1475 *AS* III, 14); *знах.* **Ти(ш)ковичи, тишковичи** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1451 *P* 159).

***ТИШКОВЪ** *прикм.* (1): Билъ намъ чоломъ... князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села на имя Давыдкова Сковородина... и брата его Митька а Тишкова Поповича (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Тишкова** (1499 *РИБ* 776).

Пор. **ТИШКО.**

***ТИШЪКО** *див.* **ТИШКО.**

***ТИЩИНСКИИ** *прикм.* (1): Гринь дє(р)жить землю Тищи(н)скоую (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **Тищи(н)скоую** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ТІŁО** *див.* **ТѢЛО.**

! ТЛЄСТОГО ⟨ТЛЪСТОГО⟩ *див.* ***ТЛЪСТЫИ.**

***ТЛЪВЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* А пак хотарь Тлъвещ⟨є⟩м от кръници Оничаном ⟨от⟩ где был Он⟨ика⟩, що соут понижє Илїєшевци (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *дав.* **Тлъвещ⟨є⟩м** (1499 *BD* II, 155).

***ТЛЪСТЫИ** *прикм.* (1) товстий: ⟨а⟩ хотаръ томоу селу почєнши о(т) могыли... долу до тлєстого (!) дуба (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **! тлєстого** (1424 *Cost.* I, 162).

ТО [1] *спол.* (40) **1.** *(зв'язує сурядні речення, приєднує прості речення з загальним наслідковим значенням)* то (12): Мы... кнА(з) олєксанъдро корьАтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цркви къ матцѣ бьи оу смотричи то и мы... потвєрживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); а што межи твоєѣ землѣ суть кнА(ж)ниА волости давали выходъ бѣлои ордѣ то намъ нашє даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а што Блаженицкии пропаши и сеножати, то есми казал Блаженичаномъ робити (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(зв'язує підрядні речення — в умовних і часових складнопідрядних реченнях з підрядними у препозиції)* то (28): Teź jestliby kotoryj... był najden sud'i swojemu u wine peneźnoj abo w ynszoj kotoroj, kotoraja zdawna ułoźona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); пак ли бы кто нагабалъ тучєнАка оу тои дѣдининѣ оу сєрнъку или кро(л) гсподарь то пани марєгорѣта росоваА имаєть заступити оправи(т) подлугъ зємєско(г) права (Галич, 1418 *P* 89); а коли быхомъ противъ тому молви(л) то быхомъ молъвили противъ нашєи чти (Сучава, 1433—1443 *APM*); а хто бы хотѣлъ земъли нашой утискъ учинити, то имаем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); хтобы хотелъ той делъ порушити, то на том господару королю сто копъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); а хто бортноє дрєво зроубить бє(з) пчо(л) то по(л) гривны заплатїть (XV ст. *BC* 37—37 зв.); а коли бы обадва змерли а не зостанетъся ни по одномъ сыновъ и щадковъ музского (и женского) полу (!) то тое село Осекрово на насъ прийти будетъ (Гроки, 1498 *ГВКОО*).

ТО [2] *част.* (184) **1.** *(видільна)* то, це (146): явно повѣдают... колиж то пришедши пред нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи и оуказал єсть кнАзА Львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы єсмо выслали нашего оурАдника па(н) лєнка старостоу зоудєчєвско(г) на тоу то границю (Зудечів, 1413 *P* 83); Takto nam trudno peremiryia ta i waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom

пе czynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); коу вѣчнои памѧти тои то рѣчи (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); Колико то гробовъ а вси тыи жили на семь свѣтѣ а пошли вси кь боу (Київ, 1446 *P* 154); А єстли бы господаръ кроль єго милостъ... ины дєнь... положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѧ Стефана воєводоу своими послы... обислати (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); а оць по смрти тымъ *то* дѣтємъ и то (!) жєнє боудѣ(т) лї єє волѧ можеть изоставить (XV ст. *BC* 40 зв.); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какоє то єсть село (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. *(вказівна)* то (14): купилъ панъ вѧтславъ оу вѣки оу василѧ... то жь ту имєновани (Львів, 1370 *P* 18); а межи тыми городы и межи нашею землею рускою то границѣ будуть вѣчныи (Ланчиця, 1433 *P* 125); то тїє лю(дї) що коли соу(т) оу ти(х) село(х) щоби имѣли о(т) на(с) слобозїю(!) о(т) оуси(х) наши(х) даани и робо(т) (Сучава, 1456 *ГПХМ*); *то* жєбы то имѧло изроушано быти (б. м. н., 1475 *AS* I, 71);

(*у сполуч.* а то) (24) *див.* **А** [1].

! **ТО** [3] ⟨ТА⟩ (1): а хотаръ... є(ст)... на сто(л)пъ... а о(т) толѣ попрѧкъ черє(с) полѧ та черє(с) великою долиноу та дѣломъ на великоую могилоу... то (!) о(т) вышнни краи хотарѧ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

Див. **ТА** [1].

ТОАДЄРОВ *прикм.* (3): Тѧм ми... дали и потвєрдили єсми им сєла на имѣ: Обрѣшїа... гдє єст дом Тоадєров... и Ивънещїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272); Ино мы видѣвше их доброи воли... а мы також... єсми дали... слоузѣ нашємоу Ивоулоу... и сєстричичю Тоадєровоу Драготѣ сєло... Тъвещїи (Сучава,1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Тоадєров** (1483 *BD* I, 272); *дав. одн. ч.* **Тоадєровоу** (1493 *BD* II, 18, 19).

Пор. **ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ.**

ТОАДЄРОУ *ч., невідм.* (3) (*особова назва, цсл.* ѳеодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: И оуставше слоуга наш Тоадєроу Рох⟨атоу и заплатил тоти вышєписаннїи рк⟩ злат оу роуки Оани Коухнє (б. м. н., 1482 *BD* I, 265); єдна част от того сєла да єст Марицъ, дочки Симиноу, оуноуки Тоадєроу Нънєскоулоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

Див. ще * **ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ** [1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТОАДЄРЪ, ТОАДЄРЬ, ТОАДЄР *ч.* (226) (*особова назва, цсл.* ѳеодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: мы александрь воєвода... чини(м) знаменито... оже... пань тоадєрь питикь слоужить намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441); А на то єсть... вѣра... наших бояръ: в. п. Доумы... в. п. Тоадєра (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тоадєръ, тоадєрь, тоадєр, тоадє(р)** 75 (1414 *DIR«A»* 441; 1445 *Cost.* II, 230; 1456 *ЭСФ*; 1469 *BD* I, 138; 1479 *BD* I, 223; 1484 *BD* I, 277; 1488 *BD* I, 318; 1490 *BD* I, 385; 1495 *BD* II, 248; 1500 *RA* 261 і т. ін.); *зам. ор.* съ **Тоадєр, Тоадєрь** 3 (1488 *BD* I, 317, 325; 1489 *BD* I, 376); *род. одн.* **Тоадєра, тоадєра, тоадє(р)** 88 (1441 *DBAc* 38; 1446 *Cost.* II, 241; 1452 *Cost.* II, 422; 1460 *Cost. S.* 41; 1468 *BD* II, 305; 1488 *BD* I, 347; 1490 *BD* I, 397; 1493 *BD* II, 18; 1497 *BD* II, 110; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **! Тооадєра** 1 (1459 *BD* I, 28); *дав. одн.* **тоадєроу, Тоадєру** 57 (1445 *Cost.* II, 231; 1469 *BD* I, 138; 1479 *BD* I, 224; 1482 *BD* I, 266; 1483 *BD* I, 272; 1488 *BD* II, 247; 1489 *BD* I, 377; 1490 *BD* I, 387; 1495 *Cost. S.* 194; 1497 *BD* II, 96 і т. ін.); **Тоадєрю** 1 (1483 *BD* I, 272); *ор. одн.* **Тоадєром** (1495 *BD* II, 89).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ** [1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

***ТОБОЛЪ** *ч.* (3) (*стч.* tobola, *стп.* tobola) торбина, сумка: Иди(к) жалова(л) колї спа(л) на (до)розє прїшо(д) ѳа(л)ко и оузлъ ємоу мє(ч) и тоболы а оу тоболє(х) три ско(т)ца гро(ш)и (XV ст. *BC* 26 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **тоболы** (XV ст. *BC* 26 зв.); *місц. мн.* оу **тоболє(х)** (XV ст. *BC* 26 зв.).

ТОБУЧЬ, ТЪБОУЧ *ч.* (5) (*особова назва):* мы алєксандръ воєвода... ис нашими землѧны... на имѧ панъ жюржь староста... панъ тобучь... слюбили єсмы... владиславови, королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)...оже тоти истинныи слоуга на(ш) михоу(л) пожар... и бра(т) его митоутєлоу(л) ... снове тъбоуча... жаловали єсмы и(х) особнюю нашєю мл(с)тїю дали потвръдили єсми и(м)... села (Сучава, 1491 *Cost. D.* 36—37).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тобучь** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **Тъбоуч** 1 (1472 *BD* I, 169); *род. одн.* **тобоуча** 1 (1415 *Cost.* I, 122); **табоуча** 1 (1414 *DIR«A»* 441); **тъбоуча** 1 (1491 *Cost. D.* 37).

***ТОВАРЪ** *див.* **ТОВАРЬ.**

***ТОВАРЫШЪ** *ч.* (2) **1.** (*співучасник, спільник)* товариш (1): продали єсмо мыто володими(р)скоє... Єсю а товарышоу єго Аврамоу (Петрків, 1489 *АМВ*).

2. (*рівний за соціальним становищем)* товариш (1): Билъ намъ чоломъ... намєстьникъ Лучина Городка, князь Олехно Василевичъ Глазына и просилъ въ насъ... села, на имя Давыдкова Сковородина и братаничовъ его... на селищохъ и брата его Митька а Тишкова... и ихъ товарышовъ (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

ФОРМИ: *дав. одн.* **товарышоу** (1489 *АМВ*); *род. мн.* **товарышовъ** (1499 *РИБ* 776).

ТОВАРЬ *ч.* (62) **1.** (*предмет купівлі-продажу)* товар, крам (48): а у черновци, возы нє стрѧсти, алє купєць дасть свою вѣру, ажє нє имаєтъ заповѣданыи товаръ на свои возъ, куници, сєрєбро, воскъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Здє нам жалоуєт слоуга наш Михалко, ажє єстє єго промытнили бєз виноу, та єстє ємоу оузѧли Д злат(и) оугръскїи. Того ради молимо вас... вєрнитє тоти Д злат(и), понєжє соут наши пинѣзи н тот товарь бил наш (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); А промыты поведають, дали великому князю пѧтдесѧт копъ и тры копы товаромъ (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

2. (*великий рогатий скот)* худоба (2): Да єст тота браницѣ монастироу от Поутнои, ловити собѣ рибоу и пасти свои товар (Сучава, 1490 *BD* I, 420—421).

3. майно (8): мы стєфанъ воєвода... чини(м) знаменито... ожє... дали єсмы въсєосщєнномоу (!) митрополитоу киръ калистоу романскомоу єдного татарина на имѣ пашка... и съ єго чєлѣдми и съ єго товаромъ и съ въсѣмъ єго товаромъ, що колї имаєтъ (Роман, 1445 *Cost.* II, 236); И щоби сѣ єстє нє сварили за моєю имєнїю, докоул мє (!) имєтє слышати ажє єсмъ жив; алє прѧчтє и милоуитє кони и кобили и овци и свини и оусє товар коулко єст (Торговище, 1481 *BD* II, 358);

◇ живыи товаръ (2) *див.* **ЖИВЪ;** мертвыи ⟨товаръ⟩ (2) *див.* ***МЄРТВЫИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **товарь** (1480—1484 *BD* II, 370); *род. одн.* **товара** 10 (1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1456 *Cost.* II, 788; 1458 *Cost.* II, 262; 1460 *BD* II, 273; 1463 *BD* II, 295; 1471 *BD* I, 159); **товароу** 2 (1437 *DIR* № 8; 1466 *BD* I, 96); *зам. знах.* за **товара** 2 (1435 *Cost.* II, 676); *знах. одн.* **товаръ, товарь, товар, това(р)** 32 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 669; 1437 *Cost.* II, 709; 1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 472; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 273; 1481 *BD* II, 358; 1484 *BD* II, 370; 1490 *BD* I, 421 і т. ін.); **! варъ** 1 (1460 *BD* II, 273); *ор. одн.* **товаромъ, товаром, товаро(м)** (1437 *DIR* № 8; *Cost.* II 709; 1445 *Cost.* II, 236; 1447 *Cost.* II, 732; 1453 *Cost.* II, 461; 1463 *BD* II, 295; 1475 *BD* II, 329; 1497—1498

АЛРГ 80); *род. мн.* **товаръ** (1466 *BD* I, 96); *місц. мн.* **о тваpѣх** (XV ст. *СЯ* 9 зв.).

ТОВДИКИНОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* а при том были панове ... пан Тишко... а Мишко Товдикинович (Берестя, 1466 *AS* I, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Товдикинович** (1466 *AS* I, 63).

ТОГДА *див.* **ТОГДИ.**

ТОГДЄ *див.* **ТОГДИ.**

TOHDIE *див.* **ТОГДИ.**

ТОГДИ, ТОГДЫ, ТОГДѢ, ТОГЪДЫ, ТОГДЇИ, ТОГДА, ТОГДЄ, TOHDIE *присл.* (307) **1.** тоді (75): тогды мы, исъ нашею вѣрною радою дали єсмо и потвердили есмо, єго правого всего имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а далъ имъ всѣмъ тремъ то срѣбро посполною рукою тогды они пришедши вшитци и своимъ племєнемъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *P* 18); Teraz pak peremiryie to imieło byty: tohdyby pro wsi tyje nakłady naszyje zemli a ieszcze bychmo i onych Dannikow wydali, szto nam dali sia (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рєкши бы то было свѣдомо штожъ вы насъ брата своєго здоровъѧ отъвѣдываєтє отъ лєтошнєго и до сєго часоу стрєта послали были єстє, ино тогды мы окочинъ они пришлы отъ своихъ нєприѧтєлє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И мы тогды, по твоихъ рѣчахъ съ нимъ миръ взяли и крєстъ цєловали и записы доконъчальныи написалъ (Вільна, 1498 *BD* II, 410); фра(н)цикъ прода(л) юрьєви деди(ч)ство за сто гривєнъ а юрє(и) заплатилъ ємоу тогды соро(к) гривєнъ (XV ст. *BC* 21 зв.); Мы тогди Стефан воєвода... и съ оусєю нашею моцю... боудоум (!) єхати на тоурєцкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

2. *(співвідносне слово до сполучників* а ж є, к а к ъ, к о л и — *у постпозиції)* тоді (227): ажє пондуть таровє(!) на лѧхы тогда руси нєволѧ поити ис татары (б. м. н., 1352 *P* 6); коли сѧ вороти(м) сложи(в) тои слю(б) тогда хочємъ кголдова(т) королє(в) (Молодечно, 1388 *P* 43); коли тои лихии бєкбула(т) побѣглъ тогда вси люди всѧ рать на бѣгъ повєрнулисѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170): а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в нєго то сєлищє... тогды нмаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); А коли быхмо хотѣли тое узрушити, тогды быхмо имѣлн первои (господарю) королю положити трнста золотыхъ угорьскихъ (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); А далей Борисъ на князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я єще на тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будетъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84); А коли сѣ прилоучит нѣкотораа знамєнитаѧ кривда а низгода мєжи старостамы, тогды мы имаєм дати знати кролєви (Гирлов, 1499 *BD* II, 424);

(співвідносне слово до сполучника к о л и — *у препозиції)* тоді (5): тогды, коли на(с) обошлють и оупомѧнуть кро(л) влодисла(в) и ихъ послєднии, имамы помагати подлу(г) всеѣ нашєѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612); И тѣ(ж) имъ тая люба была новина которая на(м) тогды коли єсмо єхали з вєликого литовьского княства была повѣдєна (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); я єщо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ТОГО ДЄЛѦ *див.* **ТОГО ДѢЛѦ.**

ТОГО ДИЛѢ *див.* **ТОГО ДѢЛѦ.**

ТОГО ДЛѦ *спол.* (1) *(приєднує підрядні речення мети)* для того, тому: а онъ длѧ тєбє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ДЛѦ ТОГО** II.

ТОГО ДѢЛѦ, ТОГО ДИЛѢ, ТОГО ДЄЛѦ *присл.* (6) *(вказує на попередньо виражену причину дії)* тому, через те: а того дѣлѧ приказуємы дѣтємъ нашимъ... абы николи прєрє(ч)ному воєводѣ... нє оуспоминали алє за добрыи и пєвныи приятєлѣ имѣли (Ланчиця, 1433 *P* 121); того дѣлѧ явно чини(м), ты(м) то листо(м), како хотѧчи наслѣдовати обычѧѧ доброѣ памѧти... прє(д)ко(в) наши(х)... а ѧкосѧ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ... наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу поднѣти собѣ нєволю ка(к) мочї имє(м) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); только приѧтє(л) и нєприѧтєль, єстъ того дєлѧ говєримъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ДИЛѢ ТОГО, ДЛѦ ТОГО** I.

ТОГЪДЫ *див.* **ТОГДИ.**

***ТОДЄРЄЩИ** *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* а тоє дали єсми имъ и нашємоу манастырю за и(х) село що єсми оузѣли тодєрєщи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31—32); а мы... єсмы дали и потвърдили... на топлицоу оу брод Тодєрєщилор (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *род.* **тодєрєщи** 2 (1456 *Cost.* II, 569; 1488 *Cost. S.* 127); *род. молд.* **Тодерещилор** 1 (1499 *BD* II, 135); **тодорєщилор** 1 (1499 *BD* II, 135); *дав.* **Тодерещим** (1473 *BD* I, 184); *знах.* **тодерещи** (1439 *Cost.* II, 32).

ТОДЄРИКА *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Тодєръ): и оуставшє наши слоуги ва(с)ко... и тодерика до(л)хїи та заплатили оусє испо(л)на оуси тоти вишєписанїи пинѣзи п̃ зла(т) татарскы(х) оу роуки слоузѣ нашємоу пътроу гръбовєц (Васлуй, 1495 *SCIM* pl. I).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тодерика** 1 (1495 *SCIM* pl. I); *зам. дав.* прода(л) слоуга(м)... **тодерика** 2 (1495 *SCIM* pl. I).

ТОДЄРЪ, ТОДЄРЬ, ТОДѢРЬ *ч.* (11) *(особова назва, молд., цсл.* Ѳєодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: дали єсмы ємоу оу нашєи зємли... а̃ сєло бєрово ємоу оурикь съ оусємь доходомь ємоу... братмоу тодєрь (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); Сє азъ... Іоан Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прєд нами... Балшє и братъ єго Юга ... и племєници их Тодєрь и брат єго Пєтрь... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тодєрь, тодєръ, тодєрь** 6 (1400 *DIR«A»* 433; 1424 *Cost.* II, 956; 1426 *Cost.* I, 182; 1437 *Cost.* I, 520; 1439 *Cost.* II, 41; 1489 *BD* I, 376); **тодѣрь** 1 (1404 *ГМ*); *род. одн.* **тодєра** (1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 145; 1444 *DIR«A»* 481).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1]**, ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТОДОРА *ж.* (2) *(особова назва, молд., цсл.* Ѳєодора) Теодора: и оуставши наши слоуги Тоадєр ї Ион... и сєстра их Тодора и заплатили оуси готовими пинѧзми оу роуки Аноушци (Сучава, 1479 *BD* I, 223).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тодора** 1 (1479 *BD* I, 223); *зам. дав.* потвєрдили сєстри их **Тодора** 1 (1479 *BD* I, 224).

Див. ще **ТОУДОРА**[1].

***ТОДОРЄЩИ** *див.* ***ТОДЄРЄЩИ.**

ТОДОРЪ *ч.* (2) *(особова назва, молд., цсл.* Ѳєодоръ, *гр.* Θεόδωρος) Теодор: їо роман воєвода зємлѣ молдавскоі... ис нашими боѧры чинимъ то вѣдомо... ожє тотъ слуга наш тодоръ исъ своєю братиєю... служили намъ нє правою вѣрою (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х) в. п. браєвича... вѣра пана ⟨т⟩одора моик⟨и⟩ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тодоръ** (1393 *Cost.* I, 13); *род. одн.* ⟨т⟩**одора** (1453 *Cost.* II, 468).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1]**, ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТОДѢРЬ *див.* **ТОДЄРЪ.**

ТОЖЬ *спол.* (6) *(приєднувальний)* **1.** *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом прості речення)* також, теж (4): тогды ємоу кондратъ нє хотѣлъ отповѣдити олижь пришєдъ вотчичь далъ свою рѣчь васковѣ в роуцѣ любо стратить а любо добоудєть васко то жь ємоу ѧлъ кондратъ отповѣдати єго рѣчь (Галич, 1401 *P* 65); а с которое б(ы) то стороны хто имєлъ рушити, а с того выступити, тотъ

бы имєлъ г(о)с(по)дарю королю триста копъ отложити, а собѣ двєстѣ копъ тожьто бы имєлъ то рушити (Манів, 1478 *AS* I, 76).

2. *(приєднує до попереднього тексту пов'язані змістом складнопідрядні речення)* тому (2): А єстли я кн(А)зь Михайло Васильєвичь хотѣл (бы) тотъ дѣл порушити... и я имаю оспод(а)рю королю отложыти двѣ тысАчы рублевъ широкими грошми тысАчы... тож имаю в право вступити о дѣл какъ єсмо записали сА (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81).

***ТОЗИ** *займ.* (1) (*болг.* този) цей: а на болшеє потверженіє велѣли єсмы привѣсити нашоу печать малоую къ сємоу листоу нашємоу, али тѣмь потверженїємь потвержаємь, яко и великою печатью до колѣ имуть съвръшити нашє дѣло вышеписанноє, а коли този съвръшеть, мы хочемь имь привѣсити нашу печать великоую (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 122).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* този (1415 *Cost.* I, 122).

Див. ще ***ТАМЪТОТЪ, *ТЄНЪ, ТОТЪ.***

ТОИ[1] *див.* **ТОТЪ.**

! **ТОИ**[2] (ТРИ) (1): а отъ крамных рѣчеи, што соуть розмаиты рѣчи... що сА зовут крамны рѣчи, от того от оусего абы платилн, оу серетѣ, мыто от гривны тои (!) гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788).

Див. **ТРИ.**

***ТОКАРЕВСКИИ** *ч.* (4) *(особова назва):* тые дей Токаревскіе пооднимали въ насъ земли наши пашные (Кам'янець, 1495 *АЛМ* 85).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Токаревскіе** (1495 *АЛМ* 85); *дав. мн.* **Токаревскимъ** (1495 *АЛМ* 85); *знах. мн.* **Токаревскихъ** (1495 *АЛМ* 85).

ТОКМА *див.* **ТОКМО.**

***ТОКМЄЖА** *ж.* (3) домовленість: Тѣм мы видѣвше их доброє происволенїє и токмєжоу на то, такождє дали єсми и потвердили слоугамъ нашим... села (Сучава, 1458 *BD* I, 20); ино мы видѣвше межє ними их доброи воли и токмежоу и полноую заплатоу, а мы такождере и от нас єсмы дали... михоулови меденичарю... село (Сучава, 1497 *Cost. S.* 223).

ФОРМИ: *знах. одн.* **токмєжоу** (1458 *BD* I, 20; 1461 *BD* I, 45; 1497 *Cost. S.* 223).

Див. ще ***ТОКМЄЖЬ, *ТОКМАЛЪ.***

***ТОКМЄЖЬ** *ч.* (94) домовленість (90): и поставили при(ви)лїє (*в ориг.* прилїє.— *Прим. вид.*) панъ михаилъ логофєтъ... о(т) илїаша и о(т) стефана воєво(д) о(т) токмєжа, ажє потокмилисА ста(н) полѣна съ и(х) о(т)цємъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмєж и полноую заплатоу, а мы такождере и от нас єсмы дали и потвръдили слоугам нашим... тоє прАдрєченноє село на имА Ботєщи що на ЯланА (Ясси, 1500 *BD* II, 175); ◇ стоати въ токмѣжи (4) *див.* **СТОЯТИ**[1].

ФОРМИ: *род. одн.* **токмєжа** (1448 *Cost.* II, 362); *знах. одн.* **токмєж, то(к)мє(ж), токмє(ж), ток(меж)** 74 (1464 *BD* I, 84; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 224; 1482 *BD* I, 260; 1483 *Cost. S.* 122; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 384; 1493 *ПГВСА;* 1495 *Cost. S.* 193; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **токмєжь, то(к)мєжь, ток(ь)мєж(ь)** 9 (1466 *BD* I, 114; 1467 *BD* I, 122; 1482 *BD* I, 262; 1483 *Cost. D.* 30; 1490 *RA* 254; 1495 *BD* II, 57; 1497 *BD* II, 115; 1499 *BD* II, 168; *RA* 257); **токмежъ, то(к)межъ, токмєж** 4 (1460 *Cost. S.* 33; 1462 *BD* I, 52; 1489 *Cost. S.* 133; 1493 *Cost. S.* 176); **тъкмєж, тъкмє(ж)** 2 (1479 *Cost. S.* 98; 1490 *BD* I, 387); *ор. одн. зам. місц.* **въ токмѣжем, токмажем** 2 (1476 *BD* I, 216, 217); **вь токмѣжнм** 1 (1476 *BD* I, 212); *місц. одн.* **въ токмѣжи** (1462 *BD* I, 70).

Див. ще ***ТОКМЄЖА, *ТОКМАЛЪ.***

***ТОКМИТИ СѢ** *дієсл. недок.* (1) (за що) домовлятися (про що): Мы Стефан воєвода... чиним знаменито... ожє прїидє прѣд нами... пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан Херманов сынъ... и токмили сѣ за их отниноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **токмили сѣ** (1461 *BD* I, 45).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *ПОТОКМИТИ СѢ, *СТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ, *ОУТОКМИТИ СЄ.***

ТОКМО, ТОКМА, ТЪКМО *присл.* (3) (*цсл.* тъкъмо) тільки: и щобы были волни тоти татарове продавати и коупити и що бы нє соуди(л) и(х) никто, то(к)мо г(сд)вми и калугєри (Котнари, 1454 *Cost.* II, 509); а без королевскои воли и богомь даных диток єго ничого нє имаєм чинити, токма их милость абы нас оу добрых обычаєх держали и подли нас стали (Сучава, 1462 *BD* II, 289—290); Сим листом слюбоуєм... кролю... ни жадного иного пана нє искати... ани иномоу никоторомоу пристоуповати..., тъкмо наяснѣишомоу паноу Казимирови (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

***ТОКМѢЖЬ** *див.* ***ТОКМЄЖЬ.**

***ТОКМАЖЬ** *див.* ***ТОКМЄЖЬ.**

***ТОКМАЛЪ** *ч.* (1) (*молд.* токмялэ) домовленість: про то(ж) варє коли сасовє о(т) бани имє(т) о(т)стоупити о(т) свои(х) токмА(л) бу(д) коли, тогди сасовє на(м) имє(т) платити ӡ̌ роубли срєбра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *род. мн.* **токмА(л)** (1453 *Cost.* II, 445).

Див. ще ***ТОКМЄЖА, *ТОКМЄЖЬ.***

***ТОКЪ** *ч.* (2) потік: тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми и(м)... села на имѣ онєщи... и полѣна оу щєфана червленного, що сѣда(л) шефа(н) по своєю доброю волею токоу и пони(ж), на томжє токоу... мѣсто о(т) мли(н) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по (на) токоу** (1456 *Cost.* II, 569).

***ТОКЬМЄЖЬ** *див.* ***ТОКМЄЖЬ.**

ТОЛИ *присл.* (1) (*цсл.* толи) тоді: толи, коли мое слово... духовници моей нарушит..., тот ся зо мною розъсудить перед Богови (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 1/IV, 29).

ТОЛИКО *див.* **ТОЛЬКО**[1] II.

***ТОЛКАЧЕВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) были сведоки наша рада вл(д)ка луцкий Ѳео(д)сии... а па(н) окушко толкачеви(ч) (Острог, 1437 *P* 136).

ФОРМИ: *наз. одн.* **толкачеви(ч)** (1437 *P* 136).

ТОЛКО[1] *див.* **ТОЛЬКО**[1].

ТОЛКО[2] *див.* **ТОЛЬКО**[2].

***ТОЛКОКРОТЪ** *присл.* (1) (*стп.* tylkokroć) стільки ж, в такій же самій кількості: а прїидеть лї то(т) а имє(т)ца ємоу оупоминатсА лихыми словы, алю (!) срамотА єго толкокро(т) имєєть ємоу платити вїноу за єго соромотоу (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ТОЛОКА** *ж.* (9) **1.** *(місце для випасу худоби)* толока (1): Горо(д) житоми(р) а на городе чотыри поушки... єстъ сєеноє пашни досыть по одномъ плоузє а по толоцє по одно(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

2. *(робота гуртом як товариська допомога)* толока (8): а мєщанє вси на толокоу ходАть жита жати и сено косити... К Житомироу жъ село роудники а в томъ селє девять ч҃лвка а всє новые люди тАглые єщо воли нє выседєли а какъ волю выседять и они боудоуть подымщиноу давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **толоцє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92); *знах. одн.* **толокоу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91 зв., 92, 92 зв.).

ТОЛОЧКО, ТОЛОЧИКО *ч.* (11) *(особова назва):* а при то(м) были... па(н) лазА, па(н) шендрика тол(ч)ко (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); И пак оу тот жє час оустал прАд намиж... слоуга наш Иванко Толочко... та продал пєтоую част от тих двох сел (Сучава, 1491 *BD* I, 459).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Толочко, толочко, тол(ч)ко** 6 (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ;* 1491 *BD* I, 458, 459); **толочико** 1 (1467 *Cost. S.* 69); *зам. дав.* заплатил Иванкоу **Толочко** 3 (1491 *BD* I, 458, 459); *род. одн.* **Толочка** (1467 *BD* I, 18).

ТОЛПАН *ч.* (1) *(особова назва):* а та(кожє и циг)аны... толпан и своими бра(тїами и о)ни цигани (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249).

ФОРМИ: *наз. одн.* **толпан** (1429 *Cost.* I, 249).

ТОЛПЫЖИНСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том были светки:... пан Немера Толпыжинский, пан Цата Офремович (Острог, 1481 *AS* I, 77).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Толпыжинский** (1481 *AS* I, 77).

***ТОЛСТОЛѢСЬСКИИ** *ч.* (1) *(особова назва):* Се ѧ кнзь долголдатъ долголдатови(ч)... даю о(т) своєє выслоуги... сту николе поустыньскомоу иониноу манастырю тоую зе(м)лю на имѧ то(л)столѣсьско(г) конона (Київ, 1427 *Р* 108).

ФОРМИ: *род. одн.* **то(л)столѣсьско(г)** (1427 *Р* 108).

ТОЛЪМАЧЪ *ч.* (1) перекладач, товмач: а обрагимъ толъмачъ на се(и) дорозе много томъли мелъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **толъмачъ** (1484 *ЯМ*).

***ТОЛЪМАЧЬ** *ч.* (1) *(назва міста у Галицькій землі)* Тлумач: А се ѧ панъ беико староста галицький и снѧтиньскии свѣдчю то своимъ листомъ... иже пришедъ передъ насъ панъ гервасъ и вѣиовалъ и оправилъ своюи женѣ варварѣ сто гривенъ на своюмъ селѣ на толъмачи (Коломия, 1398 *Р* 57).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на толъмачи** (1398 *Р* 57).

ТОЛЬКО[1], **ТОЛКО, ТОУЛКО, ТОЛИКО** *займенниковий числ.* (13) **I.** *у знач. присл.* стільки (12): а кто не идетъ на бѣлыи городъ, толко иметъ дати на тѧгѧнѧкѧчю колко у бѣломъ городѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а мыто имъ брати по давномоу... а на дроуги(и) го(д) також а на трети(и) толькожъ (Краків, 1487 *АМЛ*); А мають только жъ коръчомъ мети, колько передъ тымъ было (Радомль, 1487 *РИБ* 228); Толкожъ и квитацыи положили, на которыи ж роздали, кому его милость подавал пенезей въ них з мыта (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79).

II. *у знач. спол.* (1) *(приєднує підрядні часові речення)* тільки: а толко не приспею на тотъ днь ино ми платити оу десѧторо (б. м. н., 1387 *СП* № 12).

ТОЛЬКО[2], **ТОЛКО, ТОУЛКО** *част.* (44) **1.** *(видільно-обмежувальна)* лиш, тільки (12): аже будеть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашего ѧзъ самъ есмь готовъ за того тобѣ на помочь всею моею силою а только вѣсть намъ даите (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); не имаю иное при дши тоу(л)ко село (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а инъшого близъшого къ тому именью никого нетъ, только онъ одинъ (Краків, 1489 *РИБ* 438); И он о том до нас отписал, штож то естъ так, как он намъ поведал, иж только тое землицы мало болши двадцать бочокъ (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

2. *(обмежувальна)* виключно, лиш (28): ale my tolko, albo nasz starosta, budietli ich suditi, a na nichby kotoraja wina abo prostupka priszła, tot sud majet' byti na nas zachowan (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); ѧзъ ислюбую... ижь не оставлю на тыхъ городѣхъ иного воево(д) а ни буръкрабъ а никоторого старьшего по собѣ толико того которыи жь бы присѧглъ вѣре(н) быти королеви (Кременець, 1434 *Р* 131); а в томъ селе с отамано(м) пѧть слоу(г) а слоужба ихъ то(л)ко на во(и)ноу ходити (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); Толко за свадоу торговскою... аби соудили дворници торговскои (Баков, 1481 *BD* I, 257); и повѣдилъ передъ нами, штожъ съ нихъ со всихъ только одна служба панъцерная идеть (Вільна, 1499 *РИБ* 776).

3. *(підсилювальна)* лише, тільки (4): слюбимы и присѧгнемы ижь вѣрнѣ ихь мл(с)ти служити и прїѧѧти на противу каж(д)ому и(х) непрїѧтелю, никого невыимуючи, кде бы толко было потрѣбно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); ино оуже не могоу имъ болши терпѣти толко бы бгъ наоучилъ вашоу мл(с)ть щобы есте оберноулисѧ к намъ лицемъ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); и в то(м) листу о жа(д)но(м) праве не пише(т) ажъ бы его мл(с)ть о(т)цовъ и(х) судилъ, ни(ж)ли то(л)ко его мл(с)ть пишеть... што(ж) Степанъ є(р)моли(ч)... поведа(л) его мл(ст)и и(ж) о(т)цо(м) и(х) бы(л) дѣлъ (Вільна, 1495 *БСКИ*).

Див. ще **ТЫЛЬКО**.

! ТОЛѢ ⟨ОТТОЛѢ⟩ (1): хота(р) стоє починьшїи монастирь оу пьнгърац (!) о(т) доуба что є(ст) на не(м) кръ(с)ть просто чересь полѣ на могїлоу а толѣ (!) могїлоу простї на роуптоуроу (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121).

Див. **ОТТОЛѢ**.

ТОЛѦ *займенниковий числ.* (1) стільки: и мы емоу толѧ оуѣхали по та знамена (Галич, 1401 *Р* 66).

ФОРМИ: *знах.* **толѧ** (1401 *Р* 66).

ТОМА, ТОМѢ *ч.* (176) *(особова назва, цсл.* **Ѳома**, *гр.* Θωμᾶς, *гебр.* Thomas) Хома, Фома: а на то є(ст)... вѣра пана томы дворничела и вѣра въсѣ(х) бояръ наши(х) великы(х) и малы(х) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); ⟨И пак⟩ привилїє, що имал оуико их Тома на тоє село на Онцещи от нашего оуика от Стефана ⟨воє⟩води єще дали оу роуки слоузѣ нашемоу ⟨Лоупе Кешѣноулоу⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 168).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тома, тома** 61 (1445 *Cost.* II, 231; 1449 *Cost.* II, 386; 1457 *BD* I, 5; 1460 *BD* I, 41; 1464 *DIR«A»* 517; 1470 *BD* I, 153; 1479 *BD* I, 229; 1489 *BD* I, 366; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 168 і т. ін.); **Томѣ** 1 (1460 *BD* II, 276); **! Тотома** 1 (1460 *BD* I, 41); *зам. род.* вѣра паиа **тома** 13 (1443 *Cost.* II, 149; 1454 *Cost.* II, 509; 1460 *Cost. S.* 34, 41; 1462 *BD* I, 65; 1467 *BD* I, 119; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 182; 1474 *BD* I, 193; 1490 *BD* I, 437 і т. ін.); *зам. дав.* да ест слоузѣ нашемоу **Тома** 8 (1487 *BD* I, 304; 1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 367, 373; 1491 *BD* I, 452; 1494 *BD* II, 35; 1495 *SCIM* pl. II); *род. одн.* **Томы, томы** 29 (1432 *Cost.* I, 331; 1436 *DIR«A»* 469; 1440 *Cost.* II, 65; 1446 *Cost.* II, 238; 1458 *BD* II, 262; 1460 *DIR«A»* 515; 1465 *DIR«A»* 518; 1471 *BD* I, 164; 1473 *ШКН* 165; 1497 *BD* II, 99 і т. ін.); **Томи, томи** 10 (1443 *ВАМ* 41; *ДГСПМН; Cost.* II, 156; 1457 *KI;* 1459 *Cost. S.* 22; 1462 *BD* I, 62, 63; 1468 *BD* I, 126, 131; 1473 *BD* I, 184); *дав. одн.* **Томѣ, томѣ, Томѧ** 30 (1467 *Cost. S.* 69; 1468 *BD* I, 131; 1469 *BD* I, 139; 1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159; *ДГСМПБ;* 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС* і т. ін.); **Томи** 15 (1473 *BD* I, 191; 1490 *BD* I, 403, 436; *ДГСХМ;* 1493 *ПГВСА;* 1494 *BD* II, 36, 37; 1495 *BD* II, 69, 76; *SCIM* pl. II і т. ін.); *зам. род.* **Томѣ** 7 (1458 *BD* I, 6, 20; *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 28, 36; 1464 *Cost. S.* 60; 1472 *Cost. D.* 26); *ор. одн.* **Томою** (1496 *BD* II, 402).

Див. ще **ХОМА, *ѲОМА**.

ТОМЕЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали и потвърдили есмо емоу... едно село... на имѣ Томещїи (Сучава, 1492 *BD* I, 504); прїиде прѧд нами... слоуга наш Тома... и продал... едноу боукатоу земли от хотара своего села Томещилор (Ясси, 1497 *BD* II, 99).

ФОРМИ: *наз.* **Томещїи** (1492 *BD* I, 504); *род. молд.* **Томещилор** (1497 *BD* II, 99, 100).

***ТОМИЛОВЪ** *прикм.* (1) ◇ ⟨лѣсъ⟩ Томиловъ *див.* **ЛѢСЪ**.

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **Томиловомъ** (1459 *Р* 171).

ТОМИН *прикм.* (3): ⟨мы⟩ рома(н) воєво(д)а господаръ земли мо(л)давъскои (sic.— *Прим. вид.*) чини(м) знаменито... аже... панъ петрѧ, томи(н) снь слоужилъ прѣж(д)е родителю нашем(оу) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 299—300); А хотар томоу вышеписанномоу селоу... да ест почеищи от Томина хотара... право черес поле (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Томин, томи(н)** (1448 *Cost.* II, 300; 1487 *BD* I, 312); *род. одн. ч.* **Томина** (1499 *BD* II, 148).

Пор. **ТОМА**.

ТОМИНЦИ, ТОМИНЦЇИ *мн.* (3) *(назва села на Буковині) суч.* Широка Поляна: тѣмъ мы... дали есмы емоу... села... на имѧ... полѧноу... и томинци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); а мы також и от нас есми дали... паноу Юрїю Щербичю... село... на имѣ Томинцїи (Сучава, 1490 *BD* I, 400).

ФОРМИ: *наз.* **Томинцїи** 2 (1490 *BD* I, 400); **томинци** 1 (1431 *Cost.* I, 317).

ТОМКО *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Тома): а кнѕѧ юрьєвы(х) боѧрь бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии... а па(н) томко мѣщанинъ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* томко (1458 *ОЖДМ*).
***ТОМЛЯ** *ж.* (2) мука, страждання (1): а онъ длѧ тебє и насъ штобы промежи насъ бра(ц)ство повышалосѧ того длѧ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*);
т о м ъ л ю м е т и (1) терпіти незручності, мати клопоти: аобрагимъ толъмачъ на се(и) дорозє много томъли мєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).
ФОРМИ: *род. одн.* томли, томъли (1484 *ЯМ*).
ТОМЧЄЩІИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ⟨мъ⟩ ми... дали и потвръдили єсмы ємоу... село на Бръладѣ на имѣ Томчєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 41).
ФОРМИ: *наз.* **Томчєщїи** (1495 *BD* II, 41).
***ТОМЪЛЯ** *див.* ***ТОМЛЯ**.
ТОМѢ *див.* **ТОМА**.
***ТОНГОУЗѢНІИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... дали и потвердили єсмо им... села на имѣ Броудоу⟨рещїи⟩... и половина от **Тонгоузѣнїи** (Сучава, 1469 *BD* I, 134).
ФОРМИ: *род.* **Тоигоузѣнїи** (1469 *BD* I, 134).
***ТОНЧЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... лиєщи... и тончєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).
ФОРМИ: *знах.* тоичєщи (1448 *Cost.* II, 324).
! ТОНЪ *див.* ***ТЄНЪ**.
***ТООАДЄРЪ** *див.* **ТОАДЄРЪ**.
! ТОПЄРЬ *див.* **ТЕПЕРЪ**.
***ТОПИЛИЩЄ** *с.* (1) затоплене місце, місце водопою диких тварин: И мы... казали єсмо светком присѧгноути, они обвели от Березоє к Берєжкам к мостоу... и к каменной печи и топилищам, аж к Ментортовоу оуглоу (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).
ФОРМИ: *дав. мн.* топилищам (1478 *AS* III, 17).
Див. ще ***ТОПЫЛЬ**.
ТОПЛИЦА[1] *ж.* (8) гаряче мінеральне джерело: Тѣм мы... дали єсми ємоу... сєло на имѣ Беркишєщїи на Молдавѣ, и одна топлица, и млин на топлици (Сучава, 1473 *BD* I, 183); А хотар тои третои вышеписанной части от Бъєшєщи, али єдно оу село, поченши от берєг Молдавѣ мало нижє от где выходит топлица от Молдави от столпь та чєрєс тотоу топлицоу на дроугїи столпь, та чєрєс малоую топлицоу ... прости оу Прокопов сад (Сучава, 1499 *BD* II, 136).
ФОРМИ: *наз. одн.* топлица 1 (1499 *BD* II, 136); *зам. знах.* дали єсми... одна **топлица** 1 (1473 *BD* I, 183); *род. одн.* **топлици** (1473 *BD* I, 184); *знах. одн.* **топлицоу** (1499 *BD* II, 135, 136); *місц. одн.* **на топлици** (1473 *BD* I, 183).
***ТОПЛИЦА**[2] *ж.* (2) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): мы александръ воєвода... чини(м) знамєнито... оже... дочка конатасова о(т) нѣмца и съ своимъ сиnомъ... прода(л) єдноу боукатоу землю... на имѣ за соухо(м) потоцѣ (!)... и пони(ж) сакалышєщє(м) о(т) топлици (Сучава, 1452 *Cost.* II, 409—410); є⟨с⟩ми дали... млинъ оу топлицю и хотаръ о(т) оусти каковѣ, що поу(т) з лѣса исходи(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *род. одн.* топлици (1452 *Cost.* II, 410); *знах. одн. зам. місц.* є⟨с⟩ми дали... млинъ оу **топлицю** (1453 *Cost.* II, 445).
Див. ще ***СТОУДЄНАЯ ТОПЛИЦЯ**.
! ТОПО ДѢЛѦ ⟨ТОГО ДѢЛА⟩ *див.* **ТОГО ДѢЛѦ**.
***ТОПОЛИИ** *прикм.* (2) ◇ т о п о л н и д о л ъ (2) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): и тѣмъ село(м) о(т) милѣтина тако(ж) да є(ст) съ въсѣми старыми хотари о(т) тополна долу, варє колко оузмогу(т) оуживати тота сєла досы(т) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* тополиа (1445 *Cost.* II, 212).
***ТОПОЛИЦЯ** *ж.* (3) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми на то варє колко се(л) прислоухають къ нашємоу монастирю, на имѣ... тимишещи... и на тополици где былъ ⟨б⟩арбъ (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); и єщє єсми потвердили монастирю нш҃єм(у)... сєла... на имѣ тєлєбѣчинци... и на тополицѣ жємєрєщїи (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на тополици** 1 (1446 *Cost.* II, 251); **на тополицѣ** 1 (1470 *DIR«A»* 522); **! тополцѣ** 1 (1455 *Cost.* II, 525).
***ТОПОЛНЕ** *с.* (1) (*назва урочища у Волинській землі*): я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову... противъ островов нашихъ: Переделокъ и Струги, Глименца и Высчопа, и Тополного (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).
ФОРМИ: *род. одн.* **Тополного** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).
ТОПОЛНИЧАНЄ *мн.* (2) (*назва людей за місцем проживання, пор.* Тополниця *у Перемишльській землі*): и то и ѣщи вызнали ажє вӣдчни люде слѣдъ гонѧть по лисичии бро(д) и оуздають тополничаиомъ занєже тополничанє имѣють с уладкою граннцю (Погоничі, 1422 *P* 98).
ФОРМИ: *наз.* **тополничанє** (1422 *P* 98); *дав.* **тополичаиомъ** (1422 *P* 98).
! ТОПОЛЦѢ ⟨ТОПОЛИЦѢ⟩ *див.* ***ТОПОЛИЦЯ**.
***ТОПОЛЬ** *ч.* (3) тополя: а хотаръ... є(ст)... на стлъпъ... а о(т) толѣ на два тополѧ роубежїє (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); А хотар тои боукати зємли ис верха... от єдин топол знаменан... на дѧл къ Лъпоушнои (Сучава, 1493 *BD* II, 3).
ФОРМИ: *род. одн.* **топол** (1493 *BD* II, 3); *знах. одн.* **топо(л)** (1490 *ДГСХМ*); *знах. дв.* **тополѧ** (1446 *ПГСПМР*).
Див. ще ***ТОПОЛЯ**.
***ТОПОЛЯ** *ж.* (8) тополя: а хотар тому селу от одиион сторонъ сочава от верха сочавы простѣ... на тополю (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); А хотар томоу селоу... поченши от Винни от тополи та на могилоу (Сучава, 1493 *BD* II, 15).
ФОРМИ: *род. одн.* **тополи** (1432 *ДГВІН*; 1445 *Cost.* II, 211; 1488 *BD* I, 348; 1493 *BD* II, 15); *знах. одн.* **тополю** (1393 *Cost.* I, 13; 1493 *BD* II, 15); *ор. одн.* **тополєю** (1446 *ПГСПМР*); *знах. мн.* **тополи** (1458 *Mih. Doc.* 122).
Див. ще ***ТОПОЛЬ**.
***ТОПОРЄЩИ** *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар тои боукати зємли ис верха от старих Топо⟨рещ⟩ поченши... на дѧл къ Лъпоушнои (Сучава, 1493 *BD* II, 3).
ФОРМИ: *род.* **Топорещ, Топо⟨рещ⟩** (1493 *BD* II, 3).
***ТОПОРИЩО** *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*): я... дала есми єму... имє⟨нє⟩... на имѧ Любчо... с приселки... почонши посеред Мухотолок рєкою Лютицєю... а по Топорищо (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Топорищо** (1488 *AS* I, 242).
ТОПОРОВСКЫИ *прикм.* (1): Мы пановє господарѣ нашего илїи воєводы на имѧ пан вилча о(т) липникы... пань стецко жоуржевичь топоровскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучинн(л)... мы такожє... обицоуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинный голдъ... стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **топоровскыи** (1436 *Cost.* II, 701).
Пор. **ТОПОРОВЦИ**.
ТОПОРОВЦИ, ТОПОРОВЦЄ *мн.* (3) (*назва села на Буковині*) Топорівці: тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... двѣ сєлѣ на имѧ болодовци и въшнѧа (!) чєрнавъка противъ топоровци (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); тѣм ми... дали и потвердили єсми ємоу... половиноу сє(л), що о(т) топоровцє (Сучава, 1464 *Cost. S.* 59).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) (против) **топоровци** 2 (1412 *DIR«A»* 440; 1464 *Cost. S.* 59); о(т) **топоровцє** 1 (1464 *Cost. S.* 59).

***ТОПОРЪ**[1] *ч.* (2) назва феодальної повинності селян (1): Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашему с тое земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного а две ведре...а три копы грошей, а топор (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56);

с топоромъ ⟨ходити⟩ (1) виконувати обов'язок лісоруба: Къ Житомироу село Коте(л)нѦ а в томъ селє новыє люди... а которыє волю выседєли тыє подымъщиноу дають с топоромъ и(з) косою ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **топор** (1493 *АЛРГ* 56); *ор. одн.* **топоромъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ТОПОРЪ**[2] *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прѦд нами... наши слоуги Онє и брат єго Костє... оуноукове Іоанъша Топора... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1493 *BD* II, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **Топора** (1493 *BD* II, 3).

! ТОПРИСАЧЬ ⟨ОТПРИСАЧЬ⟩ (1): мы сказоуємь є(ст)ли и(ж) оу сваре рани(л) сѦ тогды яново свїде(ч)ство имаєть быти припоущено єсть(ли) же кромє свады боудє(т) ранєнъ тогды пєтръ имаєть топрисѦчь (!) свои раны (XV ст. *ВС* 19 зв.).

Див. ***ОТПРИСАЧЬ.**

***ТОПТАТИ** *дієсл. недок.* (2) **1.** (кого, що) топтати (1): Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli, Bozeie tiło wyymaia, mecza na ziemliu nohamy toptali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

2. (що) заперечувати, анулювати (1): тако(ж) ни одноу привилїа що ⟨пр⟩єдни оучинили на ты(х) сє(л), що бы нє добоували на своєю привилїа николи, зану(ж) топтаємъ с симъ ли(ст)мъ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **топтаємъ** (1456 *Cost.* II, 577); *перф. 3 ос. мн.* **toptali** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще ***ПОТОПТАТИ.**

***ТОПЫЛЬ** *ч.* (1) ◇ топыль зверинъныи (1) місце водопою тварин: и дворанинъ вашей милости перед нами то князю Михайлу говорилъ и тымъ земяномъ, абы в дуброву свинюскую не ездили и не пустошили лововъ, и в топылехъ зверинъныхъ по волнину стад и черед ие поили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *місц. мн.* **в топылехъ** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

Див. ще ***ТОПИЛИЩЄ.**

ТОРА *ч.* (1) *(особова назва):* а такожє єсми потвєрдили монастироу... ⟨татаровє⟩... и цигане, на имѣ татаро(м)... коша и(с) чєлѣдъю си, тора и(с) чєлѣдъю (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тора** (1462 *Cost. D.* 11).

***ТОРАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* как же тот Єго Милости боѦрин Роман о тыи пѣнѦзи мѦл со мною право пѣрєд намѣстникомъ кнѦзѦ Михайла... Тораномъ Гармановичом и тоую тридцат коп грошей широких правом поискал (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Тораномъ** (1492 *AS* III, 23).

! ТОРАСНИЦ ⟨ТАРАСНИЦ⟩ *див.* ***ТАРАСНИЦЯ.**

ТОРГОВАТИ, ТОРГУВАТИ *дієсл. недок.* (13) (чим і без додатка) торгувати: а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѦ чєрєз бєрестиє до лучьска без печали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2); И мѣщане... мовили, ижбы имъ то волно здавна тые малые кожи купити, и тымъ торговали (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); А також коупцєм от землѦх прєрєчєнаго кролѣ єго милости... да єст им слободно и доброволно и отворено ходити и торговати (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *інф.* **торговати** 5 (1434 *Cost.* II, 668; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 424); **торгувати** 1 (1408 *Cost.* II, 631); *суп.* **торговатъ** 2 (1341 *Р* 2); **търговатъ** 1 (1341 *Р* 2); *перф. 3 ос. мн.* **торговали** (1495 *АЛМ* 88); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы торговали** 2 (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **абы... торговали** 1 (1499 *BD* II, 424).

***ТОРГОВАТИ СѢ** *див.* **ТОРГОВАТИ СѦ.**

ТОРГОВАТИ СѦ, ТРЪГОВАТЇ СѦ *дієсл. недок.* (4) (з ким) торгувати (3): алє полотно и бобовъ локтємъ да продаю(т), а соукна съ вигомъ да продаю(т), с ки(м) иму(т) торговати сѦ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); алє платно и бобов да продаютъ локтєм, а соукна съ вигом да продаютъ с ким имоут торговати сѦ (Сучава, 1458 *BD* II, 261);

(з ким за що) скласти угоду про купівлю-продаж (чого) (1): мы Стєфанъ воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидошѦ прѦд нами... слоуги наши... пан Тъбоуч от Кобылєх и брат єго Пожарь... и торговали сѣ съ господство ми за єдно сєло (Сучава, 1472 *BD* I, 169).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **торговали сѣ** (1472 *BD* I, 169); *майб. 3 ос. мн.* **иму(т) (имоут) торговати сѦ** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 261): **иму(т) търгова(тї) сѦ** 1 (1452 *Cost.* II, 759).

***ТОРГОВЄСКЫИ** *див.* ***ТОРГОВСКЫИ**[2].

ТОРГОВЄЦЬ *ч.* (7) торговець, купець: а коли которыи торговєць поидєть торговатъ ис торунѦ чєрєз бєрестиє до лучьска бєз пєчали будтє (б. м. н., 1341 *Р* 2); а и ѣщє што было мєжи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а тако(ж) да сѦ нє станови(т) николи на вѣки наши(м) тръговцє(н) (!) тръговлю, оу и(х) зємлю, за длъгъ, ни и(х) тръговцє(м), оу нашєи зємли, хотѦ размирїє боу(дє)тъ (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **торговєць** (1341 *Р* 2); *дав. мн.* **торговцємъ** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1435 *Cost.* II, 676, 678); **тръговъцємъ, тръговцє(м)** 2 (1437 *DIR* № 8; *Cost.* II, 709); **! тръговцє(н)** 1 (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ТОРГОВЧАНИНЪ.**

***ТОРГОВИЦКОЄ СЄЛО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Торговиця: мы... даем и дали єсмо... слоузе Олфєроу... оу луцкомъ повѣтє торговицкоє сєло (Луцьк, 1446 *AS* I, 42).

ФОРМИ: *знах. одн.* **торговицкоє сєло** (1446 *AS* I, 42).

***ТОРГОВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва села в Галицькій землі)* Торговиця: а тому свѣдци па(н) Анъ количь... панъ иванъ дрочичь ис торговицѣ (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *род. одн.* **торговицѣ** (1404 *Р* 68).

ТОРГОВЛѦ, ТОРГОВЛѢ, ТОРГУВЛѦ *ж.* (40) **1.** *(угода про купівлю-продаж)* торгівля (3): а што может причинити болше мєжи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣнье яко жь торговлѦ исталасѦ (Львів, 1370 *Р* 18); бжьєю млтью и добрыхъ людии прьязнью исталасѦ торгувлѦ межи добрыми людми (Перемишль, 1378 *Р* 25); частокро(т) пригожалосѦ иже соусєди того дѣдичьство (!) проданого а границю с тымъ имєнїємъ имели а тє(ж) прото и (!) торговли былї (XV ст. *СЯ* 42).

2. товар, крам (36): и доконали єсмы съ ними штобы ходили, у нашои зємли и съ своими торговлѦми (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и па(к) бы имъ доброво(л)но и слободно и засѣ поихати съ оусими своими трьговлѣми (Сучава, 1456 *ПМВП*); ХотѦчи с клопотомь конєць оучини(т) оуставлѦємь коли(ж) которыи мещанїнъ алюбо соукна алюбо иныи торговли а которомоу земленїноу бє(з) запїсѫ повєри(т)... тогды имєєть тотъ мещанїнъ добрыми лю(д)ми на нє(г) досвє(т)чи(т) (XV ст. *ВС* 18 зв.); потвръдили им старїи закон како ни єдин чловѣкъ... они абы нє платили малоє мыто тамо оу Бръладѣ, ни от єдиной тръговли (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

тръговли друбныи (1) роздрібний товар, роздрібний крам: ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т), ажє нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи, крамарє, ка(к) продали при нашє(г) родитєлѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695).

ФОРМИ: *наз. одн.* торговлѧ, торговлѣ 3 (1370 *P* 18; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 275); **торгувлѧ** 1 (1378 *P* 25); *род. одн.* **тръговли, тръ⟨го⟩вли** 3 (1448 *Cost.* II, 324; 1458 *DIR«A»* 512; 1495 *BD* II, 64); **торговли** 1 (1463 *BD* II, 295); *знах. одн.* **торговлю** 2 (1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 261); **търговлю** 2 (1437 *Cost.* II, 709; 1452 *Cost.* II, 759); *зам. род.* о(т) **торговлю** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *зам. ор.* съ **торго⟨вл⟩ю** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *ор. одн.* **торговлею** 8 (1435 *Cost.* II, 676; 1448 *Cost.* II, 741; 1449 *Cost.* II, 743; 1458 *BD* II, 261, 262; 1475 *BD* II, 329); **тръговлею** 3 (1452 *Cost.* II, 759); *наз. мн.* **торговли** 1 (XV ст. *СЯ* 42); *зам. род.* о(т) уси **торговли** 1 (1455 *Cost.* II, 772); *знах. мн.* **торговли** 3 (XV ст. *BC* 6 зв., 18 зв.); **тръговли** 1 (1435 *Cost.* II, 695); **торговлѣ** 1 (1439 *Cost.* II, 59); **тръговлѣ** 1 (1453 *ПГОВ*); *ор. мн.* **торговлѧми, торговлѣми** 4 (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1447 *Cost.* II, 732; 1463 *BD* II, 295); **тръговлѣми, трьговлѧми** 3 (1455 *Cost.* II, 771; 1456 *ПМВП*).

***ТОРГОВСКИИ** *див.* ***ТОРГОВСКЫИ**[1].

***ТОРГОВСКЫИ**[1] *прикм.* (7) (*пов'язаний з торгівлею*) торговий, торговельний (4): а ешче єсми дали ливовчаном, абы дєржали соби один домь торговским обычаємь оу сочавѣ алє оу томь домоу абы корчмы нє дєржали, ани ятки, ани бровара (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); Толко за свадоу *торговскою* и за татбоу, що сѣ застанет лицєм оу трьгоу, аби соудили дворници торговскои (!) тоти люди от Радовци (Сучава, 1481 *BD* I, 257);

дворници тєрговски (1), дворници торговскои (1) *див.* **ДВОРНИКЪ**; рѧдца тръговскыи (1) *див.* **РѦДЦѦ**[1].

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **торговским** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **торговскым** 1 (1460 *BD* II, 276); *ор. одн. ж. зам. знах.* **торговскою** (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); *наз. мн. ч.* **тєрго(в)ск(и)** 1 (1479 *DC* 140); **! торговскои** 1 (1481 *BD* I, 257); *род. мн. зам. наз.* рѧ(д)ци **тръговскы(х)** (1458 *DIR«A»* 512).

Див. ще ***ТОРГОВЫИ.**

***ТОРГОВСКЫИ**[2] *прикм.* (4) міський, городянський (2): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми ємоу... сєло, на имѣ панчєщи... и мѣсто млиноу на раковѣ, гдє иметъ любити, оу тръговско(м) хотарѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359); а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слободно... сино коситн, оу торговскою цариноу сочавскоє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461);

торговєскыє людїє (1) городяни, міщани: а тоты люди оуси кулко иму(т) быти, оу тоту монасты(р), да є(ст) и(м) слобо(д)но... жито сїати... яко(ж) торговєскы(х) людїє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); тръговскыи чєловѣкъ (1) городянин, міщанин: а па(к) ли имє(т) (!) мистичи о(т) немца тѣгати или оуспомѣноути за то(т) хота⟨р⟩ боу(д) кто о(т) тръговского члка (!), то(т) да заплати(т) завѣзкоу сто роубли срєбра (Ясси, 1455 *Cost.* II, 526).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **тръговского** (1455 *Cost.* II, 526); *місц. одн. ч.* оу **тръговско(м)** (1448 *Cost.* II, 359); *знах. одн. ж.* **торговскою** (1453 *Cost.* II, 461); *род. мн. зам. наз.* **торговєскы(х)** людїє (1453 *Cost.* II, 461).

***ТОРГОВЧѦНИНЪ** *ч.* (1) торговець: Стєфанъ воєвода... пишє(м) въсѣмъ бояромъ... варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, щобы ни єдинъ залогъ нє оузѧлъ на торговчѧны о(т) брашова развѣ (*в ориг.* раздѣ.— *Прим. вид.*) коли познаєтъ... длъжника лнцємъ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692).

ФОРМИ: *знах. мн.* **торговчѧны** (1435 *Cost.* II, 692).

Див. ще **ТОРГОВЄЦЬ.**

***ТОРГОВЫИ** *прикм.* (2) (*пов'язаний з торгівлею*) торговий, базарний: Сє жє придалъ юрьиї бѡлковичь и своєю братьєю к цркви стму николѣ землю пашную и землю бортную и клѣтку торговую (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); Мартинъ жалова(л) на микоулоу и(ж) ємоу вынѧ(л) ис калиты осмь копъ гро(ш)и квалъто(м)ъ на (до)броволнои дорозѣ оу торговоую днин(оу) (XV ст. *BC* 31 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **торговую, торговоую** (бл. 1350 *P* 8; XV ст. *BC* 31 зв.).

Див. ще ***ТОРГОВСКЫИ**[1].

ТОРГУВАТИ *див.* **ТОРГОВАТИ.**

ТОРГУВЛѦ *див.* **ТОРГОВЛѦ.**

***ТОРГЪ**[1] *див.* **ТРЪГЪ**[1].

***ТОРГЪ**[2] *див.* **ТРЪГЪ**[2].

***ТОРГЬ** *див.* **ТРЪГЪ**[2].

! TORZOWI ⟨TORHOWI⟩ *див.* **ТРЪГЪ**[1].

ТОРКА *ч.* (1) (*особова назва*): а такожє єсми потвердили монастироу... оуси татаровє... на имѣ татаро(м)... чюрлика и съ чєлѣдъю си, торка, си(н) кряков (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **торка** (1462 *Cost. D.* 11).

***ТОРМИТЄЩИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... потвердили єсми ємоу оу нашєи земли... сєла на имѣ боучюмѣни... а дроугоє пониже то(р)митєщи, гдє є(ст) микоула жоудє (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386).

ФОРМИ: *род.* **тормитєщи** (1434 *Cost.* I, 386).

***ТОРОКАН** *ж.* (2) (*назва річки у Вітебській землі*): Ино тыми разы... за тоую сто коп грошєи широких продали єсмо Єго Милости дворєц наш... оу гранєх, починши: по Митин роубєж Чирчинскии, а по Торокан (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Торокан** (1492 *AS* III, 23); *ор. одн.* **Торокаию** (1492 *AS* III, 23).

ТОРОКАНОВЪ *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Тараканів: А сє я пан Гриб Ивешеневич... запродал єсми имєнє своє на имѧ Тороканов оу луцком повєтє (Острог, 1488 *AS* I, 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тороканов** (1488 *AS* I, 88).

ТОРТОРЄЩЇИ *мн.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвердили єсми томоу стомоу монастироу сєла... на имѣ ... ръидъчєщїи и торторєщїи (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10); И за тим ли пак оуставши слоуга наш Козма и верноул тоти вышєписанних пинѣзи свѧтомоу монастирю от Бистрицоу пон⟨є⟩жє тоє сєло Торторещи а ми єсми оузѧли къ нашємоу хотароу от Каменнню (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *наз.* **торторєщїи** 1 (1462 *Cost. D.* 10); *род.* **Торторєщь** 1 (1475 *BD* I, 206); **то(р)торєщи** 1 (1467 *Mih. Doc.* 125); *знах.* **Торторєщи** (1462 *Cost. D.* 10; 1475 *BD* I, 206).

***ТОРУНЬ** *ч.* (3) (*назва міста у Польщі, пор.* Toruń) Торунь: а коли которыи торговєць поидєть торговатъ из торунѧ чєрєз бєрєстиє до лучьска без пєчали будтє (б. м. н., 1341 *P* 2).

ФОРМИ: *род. одн.* **торунѧ** (1341 *P* 2); *знах. одн.* **торунь** (1341 *P* 2).

! ТОРЫИ ⟨НЄКОТОРЫИ⟩ (1): а бѫдє(т) ли виноваты(и) позва(н) пєрвы(и) дроу(г)и трєти(и) на ро(к) а нє станеть тогды сказоуємы то(т) которыи пєнєзи позыча(л) алюбо торы(и) (!) рєчи записаны по трє(т)ємь рокоу имаєть моць продати алюбо оборотить коуда хочєть (XV ст. *BC* 18).

Див. **НЄКОТОРЫИ.**

ТОТ *див.* **ТОТЬ.**

ТОТА *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми и потвръдили томоу... монастироу... циганє на имѣ: Микоула съ чєлѣдєю... и Тота и сынь єго Цицоул (Сучава, 1487 *BD* I, 310).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тота** (1487 *BD* I, 310).

ТОТН *див.* **ТОТЪ.**

ТОТИ *див.* **ТОТЪ.**

ТОТИН *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсмн и потвръдили томоу свѧтомоу монастироу... циганє на имѣ Лука... и Калинча сынь Тотин (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Тотин** (1487 *BD* I, 312).
Пор. **ТОТА.**
***ТОТОЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши... о(т) тотоєщи на краи доубровѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111).
ФОРМИ: *род.* **тотоєщи** (1414 *Cost.* I, 111); *ор.* **тотоєщи** (1414 *Cost.* I, 111).
! ТОТОМА *див.* **ТОМА.**
***ТОТОТЪ** *див.* **ТОТЪ.**
! ТОТРЄБНА *див.* **ПОТРЄБНО.**
ТОТРОУШСКИИ *прикм.* (1): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже прїидошѣ прѣ(д) нами... па(н) иванко унгоурѣновь и(с) панєю своєю... и продали... свою... о(т)ниноу... на имѣ сєлоу моунтє оу тотроу(ш)ской волости (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу тотроу(ш)скои** (1466 *DIR«A»* 519).
Пор. ***ТОТРОУШЪ**[1].
***ТОТРОУШЪ**[1] *ч.* (3) *(назва міста у Молдавському князівстві):* Стефанъ воєвода... пишємъ сѫдцємъ о(т) баковѣ н о(т) тотруша (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); А колн имоут ⟨сѧ⟩ воротити, от каждого тєрха оу Тотроуши по в҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 274).
ФОРМИ: *род. одн.* **тотруша** (1435 *Cost.* II, 677); *місц. одн.* **оу Тотроуши** (1460 *BD* II, 274).

ТОТРОУШЪ[2] *ч.* (9) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а коли сѧ имуть воротити, отъ каждого терху, на тотруши, по два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); Тѣм мы... дали и потвръдили єсми ємоу от нас... єдна сєлнща оу томже хотари на Тотроуш на имѣ гдє бил Оана (Сучава, 1488 *BD* I, 345).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на (оу) **тотроушъ** (1434 *Cost.* II, 669); *род. одн. зам. місц.* на (у) **тотроуша** (1408 *Cost.* II, 631; 1448 *Cost.* II, 355); *місц. одн.* **на тотруши** 2 (1408 *Cost.* II, 631; 1456 *Cost.* II, 789); **иа (оу) тотру(ш), Тотроуш** 3 (1443 *Cost.* II, 155; 1456 *Cost.* II, 789; 1488 *BD* I, 345).

ТОТЪ, ТОТЬ, ТОТ, ТЪТЪ, ТОТИ, ТОТЫ, ТОИ, ТЪИ, ТЫИ, ТОТН *займ.* (7287) **1.** *(вказівний)* той, цей (3922): у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); исталосѧ при державѣ пана оты старосты рускоѣ злѣ (!) оже купилъ панъ вѧтславъ дмитровьскии дворищє исъ зємєю (так.— *Прим. вид.*) яко из вѣка слушало к тому дворищю вшитци вжитковє што дн(с)ь суть и потомъ могуть быти (Львів, 1370 *P* 18); Chotiab pak ty chotieł peremirуіа toho s Szwitrykhayłom, po my tebe k tomu ne prypustym a tych obid nikak ne możem na sebe położyty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); мы князь Семенъ Александровичъ дали есмо село Жердеву боярину нашому пану Андрѣю Морозови, со всимъ с тымъ, што ку *тому* селу прислушаеть (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); и поставили єсми обро(к) нашєи бо(л)ници о(т) нашего стаго монастирѣ о(т) зоуграфа що ми по божїєи воли тотоу бо(л)ницю сами смо оутвръдили (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527); Што писалъ еси до насъ, што тамъ держалъ землю Карпъ Лупанъдичъ, а далъ былъ землю тую ещо небощикъ князь Семенъ (Краків, 1487 *РИБ* 434); Тежъ паномъ владычнымъ десятникомъ не надобѣ въ ты людн уступатися въ монастырскіе (Мстиславль, 1500 *АСД* II № 3);
(у сполуч. з іменником із часовим значенням) даний, цей (30): а до спсова днє аже нє выкупить єго на *тотъ* рокъ имѣєть держати то сєло опѧтъ (так.— *Прим. вид.*) до другого року (Львів, 1386 *P* 31); а пса(н) в олтушъковѣ во вторни(к) оу ты жо днь по оуспєньи стѣи бци (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а мы на *тотъ* дє(н) и на тоє оудрєчєноє мистцє имаємь поставити сѧ прє(д) єго мл(с)тию (Сучава, 1455 *Cost.* II, 774); А кому коли отпустили мыта луцкого з ласки нашое в *тых* его трех годех, мает он то записати (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82);
того часоу (2), до того часу (5), k tomu czasu (1), оу (в) том часоу (5), на тот (той, тъи) час (8), оу (в) тот (ты и) час (24), оу (в) ты и (ты) часы (4), тыми часы (7), тым часом (1), до тыхъ часовъ (3) *див.* **ЧАСЪ.**
2. *(співвідносне слово в головному реченні)* той, цей (694) *(у постпозиції)* (498): а коли будєть по миру кто нє оусхочєть далѣи миру держати тотъ о(т)повѣсть (б. м. н., 1352 *P* 6); а кто на то оустанєть тотъ заплатить гривну золота выны а гривну золота послухомъ (Львів, 1386 *P* 16); А нє останут ли сѧ дѣти по лєнковє животѣ... а любо кому лєнко прикажєть по своє(м) животѣ тому тако жь таѧ сєла держати вѣчно (Житомир, 1433 *P* 127); а хто бы с того дѣлоу выстоупил або роушил, *тотъ* имаєть виноу заплатити г⟨о⟩сп⟨о⟩д⟨а⟩рю вєликомоу королю (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); то потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу... зъ землями пашными... и тимъ озеромъ, што подъ Те⟨ре⟩бенемъ (Городно, 1497 *РИБ* 683—684); а по наши(м) животи, кто будє(т) г(с)п(д)ръ нашєи зємли, а то(т) аби и(м) оутвъ(р)ди(л) и оукрѣпи(л) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);
(у препозиції) (196): тому всє *(то)* што к цр(к)ви прєдалъ єсмь и своєю братиєю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); мы вєликии кнзь швитрикгаилъ... чиним(и) знакомито... ижє.. даємъ и дали єсмо тому... пану андрѣю... село михлинъ у луцкомъ повѣтє... со всимъ с *тымъ* што к тымъ сєломъ з вѣка здавна слушало (Київ, 1433 *P* 118—119); абы тоє што к ва(м) писали бєзо лсти писали (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); продал єсми отчину свою и дединоу на имѧ Ивану Дробишоу Мжуровичоу озєрєнскоє дворищо... и со всим с тым, што к тому дворищу слушит (Острог, 1464 *AS* I, 57); А пак тоти дви привилии, що их дала Мърєиа, дочка Лазора... а аз господство ми єщє єсмъ их дал обидви оу роуки молєбникоу нашємоу кир Паисїє єгоумєноу (Сучава, 1488 *BD* I, 348); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ вѣчно... ему самому, и его жонѣ... со всими ихъ землями... и со всимъ зъ тымъ, што здавна... прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* 58).
3. *(анафоричний, у знач. іменника с.)* то, це (2357): а на то есми далъ господину отцу владыце сию грамоту мою (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); мы великиї кнзь швітрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому симъ нашимъ листомъ кто во нь возрить или оуслышить чтучи кому жь будєть того потрєбно... ижє дали єсмо... лєнькови зарубичю таѧ сєла (Житомир, 1433 *P* 126); а к тому собе причинити может (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); Воленъ онъ то отдати, и продати (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,59);
над то надо всє (1), над томъ над оусѣмъ (1) до цього всього: а над томъ на оусѣмъ, мы ...хрєсть (sic. — *Прим. вид.*) цєлоуємъ (Яссі, 1445 *Cost.* II, 726); а єщє надъ то надо всє...пєчать нашю казали єсмо привѣсити (Луцьк, 1452 *P* 161).

◇ богъ с того света взялъ (1), богъ с того света собралъ (1), божє заховаи того (1) *див.* **БОГЪ**[1]; болшє того (6), болшє от того (1) *див.* **БОЛШЄ**; зходитн зъ того свѣта (1) *див.* ***ЗХОДИТИ**; пєрвєи того (4) *див.* **ПЕРВЕЙ**[2]; пєрво того (2) *див.* **ПЄРВО** 3; зъ свѣта того изити (1) *див.* ***СВѢТЪ**; стати на томъ (1) *див.* **СТАТИ**[1]; до того (2) *див.* **ДО**[1]; зъ свѣта того изити (1), с того свѣта съити (2) *див.* ***СВѢТЪ**; то єсть (11) *див.* **БЫТИ**[1] I; в тои мѣрє (1), подъ тою мєрою (1) *див.* **МѢРА**; к тому (24) *див.* **КЪ**[1]; по тому (42) *див.* **ПО**[1]; оу томъ (43) *див.* **ОУ**; тыми разы (33) *див.* ***РАЗЪ**[I]; под тыми словы (2) *див.* **СЛОВО**; пєрєдъ тымъ (19) *див.* **ПЄРЕДЪ**; прєдъ тымъ

(3) *див.* **ПРЄДЪ** [1]; тымъ обычаємъ (15) *див.* **ОБЫЧАИ** 2; тымъ способомъ (1) *див.* ***СПОСОБЪ;** тымъ оурѧдомъ (1) *див.* ***ОУРѦДЪ;** до тыхъ мѣстъ (3), от тыхъ мѣстъ (3) *див.* **МѢСТО** [1].

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тотъ, тоть, тот, тътъ, toth, то(т)** 724 (1352 *P* 6; 1370 *P* 18; 1388 *ZPL* 104; 1401 *АкВАК* III, 2; 1415 *Cost.* I, 116; 1432 *Cost.* I, 343; 1443—1446 *P* 147; 1478 *АрхЮЗР* 1/IV, 8; XV ст. *ВС* 19 зв.; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **тои** 17 (1392—1393 *РФВ* 170; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1414 *DIR«A»* 441; 1430 *ГВКЛ* 8; 1445 *Cost.* II, 226; 1466 *AS* I, 60; 1471 *DIR«A»* 527; 1479 *BD* I, 221; 1495 *ВМБС* і т. ін.); **тоти**... наш слуга 7 (1443 *Cost.* II, 155; 1459 *Cost. S.* 21; 1479 *BD* I, 226; 1491 *Cost. D.* 36; *BD* I, 445; 1495 *BD* II, 39, 84); **тоты**... слоуга нашъ 4 (1434 *Cost.* I, 398; 1436 *BAM* 33; 1452 *Cost.* II, 425; 1456 *Cost.* II, 568); **тъи, тъ(и)** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1400 *Cost.* I, 26); **тыи** 1 (1411 *Mih. Alb.*); *род. одн. ч., с.* **того, то(г), thoho, toho, тго** 655 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1349 *P* 4; 1375 *P* 20; 1394 *P* 54; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1435 *Cost.* II, 682; 1455 *Cost.* II, 525; 1460 *Cost. S.* 40; 1479 *BD* II, 351; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); коли же **! то** потрєбизна боудет 1 (1467 *BD* I, 122); *зам. наз. ч.* **то(г)** истинни слуга 1 (1438 *Cost.* II, 26); *дав. одн. ч., с.* **томоу, том(оу), то(м)оу, то(моу), tomu, том⟨оу⟩, том⟨у⟩** 997 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1349 *P* 3; 1370 *P* 18; 1401 *АкВАК* III, 2; 1421 *Cost.* I, 142; 1440 *P* 142; 1453 *DIR«A»* 503; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *BD* I, 291; 1493 *АЛРГ* 56; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **! тотоу** 1 (1439 *Cost.* II, 62); **! т** кому 1 (1349 *P* 3); *знах. одн. ч.* **тотъ, тоть, тътъ, тото, тот, то(т), thot** 150 (1352 *P* 5; 1378 *P* 26; 1388 *P* 37; 1411 *P* 77; 1434 *Cost.* I, 391; 1447 *ЛКБВ;* 1470 *AS* I, 65; 1490 *BD* I, 394; XV ст. *ВС* 23 зв.; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **того, то(го), то(г), т⟨ого⟩** 65 (1388 *ZPL* 108; 1435 *Cost.* II, 682; 1449 *Cost.* II, 743; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1458 *BD* II, 262; 1479 *BD* II, 351; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *ВС* 19; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **тои** 13 (1369 *ПСЧК;* 1388 *P* 40; 1401 *АкВАК* III, 2; *P* 65; 1409 *P* 74; 1418 *P* 88; 1456 *DIR«A»* 511; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; 1475 *AS* I, 71 і т. ін.); **тын** 4 (1352 *P* 5; 1411 *Mih. Alb.*; 1424 *ДГВВ;* 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **тъи, тъ(и)** 2 (1400 *Cost.* I, 26; 1479 *BD* II, 351); **ть** 1 (1462 *BD* II, 292); **тото(тъ)** 1 (1404 *P* 68); а мнѣ дали в **то** час осмотр(ѣ)ли 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); на **! ть** запис 1 (1462 *BD* II, 292); *ор. одн. ч., с.* **тымъ, тымь, тым, ты(м), tym, thym** 182 (1369 *ПСЧК;* 1386 *АрхЮЗР* 8/I, 1; 1393 *P* 51; 1411 *P* 79; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1448 *Cost.* II, 734; 1457 *P* 165; 1465 *АкВАК* III, 4; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58 і т. ін.); **тимъ, тим, ти(м), thim** 11 (1395 *GL* 166; 1434 *Cost.* II, 663, 666; 1436 *Cost.* II, 702; 1439 *Cost.* II, 714; 1445 *P* 150; 1456 *ГПХМ;* 1491 *BD* I, 473; 1497 *РИБ* 684 і т. ін.); **тѣмъ, тѣмь** 7 (1415 *Cost.* I, 121, 122; 1418 *P* 89; 1443 *Cost.* II, 131; 1458 *ОЖДМ*); **тєм, тє(м)** 2 (1481 *ГПМ;* 1500 *SD* 7); **тътымъ** 1 (1400 *P* 60); **!томъ, thom** 2 (1407 *АрхЮЗР* 8/1, 4; 1445 *Cost.* II, 726); *місц. одн. ч., с.* **при (на, о, оу, в) томъ, томь, том, то(м), tomo, thom** 542 (1352 *P* 6; 1388 *ZPL* 108; 1401 *АкВАК* III, 2; 1412 *P* 81; 1437 *AS* I, 34; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1463 *AS* I, 56; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.; 1488 *BD* I, 347; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **на (при) тоумъ, тоумь, тоу(м)** 6 (1436 *Cost.* II, 702; 1458 *ПГСММЦ;* 1463 *BD* I, 73, 74); **przi thim !** (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **u tomu** 1 (1465 *GL* 176); **о тымъ** 1 (1410 *АкВАК* XI, 5); **pry tem** 1 (1395 *GL* 166); ! обѧзоуєм сѧ оу **то** господарю 1 (1462 *BD* II, 282); *ск. н.* **при т** 1 (1496 *АЛРГ* 69); *наз. одн. с.* **тоє, тое** 320 (1388 *P* 39; 1411 *P* 79; 1415 *Cost.* I, 116; 1420 *Cost.* I, 135; 1434 *Cost.* I, 365; 1448 *Cost.* II, 324; 1456 *ГПХМ;* 1472 *DIR«A»* 522; 1488 *BD* I, 356; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **то** 242 (1370 *P* 18; 1386 *P* 31; 1400 *Cost.* I, 27; 1419 *DIR«A»* 444; 1430 *P* 116; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1448 *Cost.* II, 300; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1489 *BD* I, 374; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **тото** 3 (1388 *SL* 678; 1418 *Cost.* I, 127; 1456 *Cost.* II, 789); **тоа** 1 (1441 *DBAc* 35); **! та** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *знах. одн. с.* **то, tho** 826 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1349 *P* 4; 1375 *P* 20; 1393 *Cost.* I, 13; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1436 *DIR«A»* 469; 1456 *Mih.* 213; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1484 *ЯМ;* 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **тоє, тое** 462 (1386 *P* 30; 1410 *АкВАК* XI, 2; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1462 *BD* I, 52; 1480 *BD* I, 238; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1499 *АСД* VI, 3; XV ст. *ВС* 12; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **тото** 13 (1411 *DIR«A»* 439; 1418 *Cost.* I, 127; 1424 *P* 99; 1434 *Cost.* II, 675; *P* 130; 1456 *Cost.* II, 790; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 114; 1488 *BD* I, 342 і т. ін.); **тъ, ть, т** 5 (1388 *SL* 678; 1395 *Cost.* II, 610; 1400 *P* 61; 1434 *P* 131; 1439 *Mih.* 206); на **того** сєло 2 (1483 *Cost. D.* 30; 1488 *ДГСВМЩ*); **тоє** половина от Торторєщи 9 (1449 *Cost.* II, 379; 1475 *BD* I, 206; 1487 *BD* I, 297, 308; 1488 *BD* I, 325; 1490 *RA* 255; 1491 *BD* I, 473); *наз. одн. ж.* **тая, таѧ, таа, taja** 45 (1388 *ZPL* 107; 1443 *Cost.* II, 132; 1458 *P* 167; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1484 *ЯМ;* 1489 *РИБ* 433; 1494 *РИБ* 560; 1498 *АЛМ* 163; 1499 *ВФ* і т. ін.); **тота** 19 (1418 *Cost.* I, 126; 1433 *Cost.* I, 350; 1443 *Cost.* II, 132; 1464 *DIR«A»* 517; 1475 *BD* I, 203; 1480 *BD* I, 244; 1490 *BD* I, 420; 1492 *BD* I, 506; 1497 *BD* II, 119; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **та** 3 (1378 *P* 26; 1404 *P* 70; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *зам. наз. ч.* **тота** истинныи слоуга 1 (1472 *Cost. D.* 26); *зам. наз. с.* **тота** привилїє **1** (1490 *BD* I, 434); *зам. знах. с.* а **тота** привилїє они загоубили 1 (1493 *Cost. S.* 175); *род. одн. ж.* **тоє, тое, toje 61** (1388 *ZPL* 108; 1401 *АкВАК* III, 2; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; бл. 1458 *P* 168; 1465 *GL* 176; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1478 *AS* I, 76; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9; 1494 *РИБ* 560; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **тои, toj** 57 (1401 *P* 66; 1407 *P* 72; 1408 *Cost.* I, 61; 1421 *Cost.* I, 143; 1439 *Cost.* II, 31; 1462 *BD* II, 283; 1488 *ДГСПМ;* 1492 *Cost. S.* 162; 1497 *BD* II, 99; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **тоѣ** 9 (1375 *P* 20; 1377 *P* 24; 1386—1418 *P* 35; 1388 *P* 43; 1400 *Cost.* II, 619; 1409 *P* 74; 1434 *P* 131; 1436 *Cost.* II, 706); **тоеи, toiei, toiey** 7 (1430 *ГВКЛ* 7, 8; 1467 *СП* № 13; 1478 *АрхЮЗР* 1/IV, 8; 1500 *ДПЖН*); **! тоЖ** 2 (1415 *Cost.* I, 121; 1462 *BD* I, 70); **! ты** 1 (1498 *АЛМ* 163); *дав. одн. ж.* **тои, то(и)** 122 (1377 *P* 24; 1408 *Cost.* I, 61; 1429 *P* 113; 1438 *DBAc* 27; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; 1453 *Cost.* II, 445; 1479 *BD* I, 228; 1483 *Cost. S.* 122; 1487 *BD* I, 304; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); **! то** жєнє боудѣ(т) лї єє волѧ 1 (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *знах. одн. ж.* **туую, тоую, tuiu, то(у)ю** 101 (1352 *P* 7; 1388 *ZPL* 104; 1398 *ДГПМ;* 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1430 *P* 116; 1499 *АЛМ* 8; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 11; XV ст. *ВС* 22 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **тотоу, тоту, thothu** 46 (1413 *GL* 48; 1432 *Cost.* I, 327; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *Cost.* II, 461; 1462 *BD* I, 55; 1471 *DIR«A»* 527; 1483 *BD* I, 275; 1491 *BD* I, 459; 1495 *BD* II, 55; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **ту, тоу, thu** 15 (1370 *P* 18; 1392 *Cost.* I, 7; 1401 *P* 65; 1409 *P* 74; 1413 *GL* 48; *P* 83; 1421 *P* 92; 1443—1452 *AS* I, 39; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1475 *AS* I, 71 і т. ін.); ! о(т), за **тою** могилоу 2 (1446 *Cost.* II, 270; 1488 *BD* I, 347); *зам. род. мн.* за **тоую** сто коп 4 (1492 *AS* I, 23; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1496 *ВМКФС*); **ту** сто копъ 1 (1421 *P* 92); *ор. одн. ж.* **тою, toiu** 18 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1388 *P* 37; 1413 *P* 83; 1434 *Cost.* II, 666; 1447 *Cost.* II, 289; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1475 *AS* I, 70; 1496 *BD* II, 402, 405; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **тои** 2 (1425 *Cost.* I, 168); **тоєю** 1 (1459 *P* 171); *зам. род. одн. ж.* от **тою** волости 2 (1414 *Cost.* I, 111; 1466 *BD* I, 95); *зам. дав. одн. ж.* к **тою** монастирю 1 (1460 *Cost. S.* 41); А хотар **тою** част сєла 1 (1472 *BD* I, 172); *зам. род. одн. с.* о(т) **тою** монастирскоє сєло 1 (1459 *DIR«A»* 514); *зам. знах. ж.* **тою** потоку 1 (1466 *BD* I, 113); *місц. одн. ж.* **оу (в, о, при, на) тои, то(и)** 32 (1352 *P* 6; 1401 *P* 66; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1418 *P* 89; 1444 *AS* I, 40; 1448 *Cost.* II, 323; 1453 *Cost.* II, 454; 1471 *DIR«A»* 527; 1487 *РИБ* 434; XIV—XV ст. *ОБРН* 112; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); в **тыи** 2 (1443—1452 *AS* I, 39; 1492—1493 *ПВФЧ*); на **тоуи** 1 (1451 *Cost.* II, 403); ! в **то** 1 (1498 *АЛМ* 163; *зам. місц. одн. с.* оу **тои** прави 1 (1447 *Cost.* II, 732); *зам. род. мн.* въ **той** полторусту копъ 1 (1494 *АЛМ* 54);

наз. мн. **тыи, ты(и)** 17 (1437 *Cost.* I, 541; 1446 *P* 154; 1459 *DIR«A»* 514; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1487 *АМЛ;* 1490 *Пам.*; 1495 *РИБ* 602; 1499 *ГОКІР*; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **тоты** 12 (1425 *Cost.* I, 173; 1446 *Cost.* II, 251; 1448 *Cost.* II, 353; 1452 *Cost.* II, 409; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 461; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 512; *ПГСММЦ;* 1493 *BD* II, 22 і т. ін.); **тоти** 11 (1422 *ДГОБ; DIR* fig. 35; 1423 *Cost.* I, 154; 1425 *Cost.* I, 169; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *Cost.* I, 267; 1449 *Cost.* II, 391; 1458 *ПГСММЦ;* 1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); **тыє, тые, tyie** 7 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 92, 92 зв.; 1496 *АЛРГ* 71; *ПДВКА* 60; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **тии, тїи** 3 (1375 *P* 20; 1499 *BD* II, 425); **тїє** 1 (1456 *ГПХМ*); **ти** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); **! тот** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *наз. мн. ч.* **тоти** 29 (1413 *P* 83; 1428 *Cost.* I, 201; 1443 *Cost.* II, 144; 1454 *Cost.* II, 509; 1458 *ПГСММЦ;* 1467 *Cost. S.* 68; 1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I, 272; 1490 *BD* I, 434; 1495 *BAM* 70 і т. ін.); **тыи, ты(и), tyi** 23 (1421 *P* 96; 1430 *P* 116; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1462 *BD* II, 283; 1465 *DIR«A»* 518; 1482 *AS* I, 79; 1489 *РИБ* 431; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *BC* 14; 1498 *BD* II, 414 і т. ін.); **тоты** 23 (1415 *Cost.* I, 121; 1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 193; 1437 *Mih.* 302; 1439 *Cost.* II, 51; 1448 *Cost.* II, 323; 1467 *BD* II, 297; 1478 *BD* I, 218; 1485 *BD* II, 371; 1495 *BD* II, 248 і т. ін.); **тыє, tyje** 21 (1388 *ZPL* 108; 1389 *PEA* I, 27; 1451 *АкЮЗР* II, 106; бл. 1458 *P* 168; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *BD* II, 365; 1489 *АКВ*; 1496 *ВМКФС* і т. ін.); **ти** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; XV ст. *BC* 8 зв.; 1401 *P* 66); **тии, тїи** 3 (1392—1393 *РФВ* 170; 1395 *Cost.* II, 610; 1419 *DIR«A»* 444); **ты** 3 (1431 *Cost.* I, 311; 1443 *Cost.* II, 128; 1457 *Cost.* II, 810); **тыѧ** 1 (1440 *DBAc* 32); **тотїє** 1 (1454 *Cost.* II, 513); *наз. мн. ж.* **тыи, ты(и)** 8 (1404 *P* 70; 1495 *РИБ* 602; XV ст. *BC* 18; *СЯ* 39 зв., 41, 42 зв.; 1498 *ГВКЛ* 22); **тоти** 7 (1470 *DIR«A»* 523; 1490 *DC* 147, 148); **тоты** 3 (1443 *Cost.* II, 126; 1448 *Cost.* II, 738; 1499 *BD* II, 166); **тые** 2 (1451 *АкЮЗР* II, 106; 1491 *AS* I, 97); **тїѧ** 1 (1490 *DC* 148); **thy** 1 (1413 *GL* 48); *наз. мн. с.* **тыи** 8 (1487 *AS* I, 85; 1489 *AS* I, 89; 1497 *BD* II, 112; XV ст. *BC* 35; 1499 *AS* I, 118; *BD* II, 448); **тая, таа** 4 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1434 *P* 128; 1436 *Cost.* I, 460; 1488 *BD* I, 345); **тоти** 3 (1491 *BD* I, 463; 1495 *BD* II, 59; 1499 *BD* II, 162); **тыє** 3 (1482 *AS* I, 80, 81); **тота** 2 (1445 *Cost.* II, 212; 1464 *DIR«A»* 517); **! тоЖ** 1 (1457 *BD* I, 4); **ta** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **! таяя** 1 (XV ст. *BC* 10); *род. мн.* **тыхъ, тыхь, тыхо, тых, ты(х), tych** 180 (1361 *AGZ* 6; 1388 *ZPL* 106; 1395 *Cost.* II, 610; 1420 *AS* I, 25; 1434 *P* 130; 1446 *АкЮЗР* I, 18; бл. 1458 *P* 167; 1489 *AS* I, 89; XV ст. *BC* 28 зв.; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **тѣхъ, тѣхь, тѣхо, тѣх, тѣ(х), тѧх, тѧ(х)** 36 (1370 *P* 18; 1390 *P* 176; 1408 *Cost.* II, 633; 1424 *P* 106; 1434 *Cost.* II, 630; 1436 *BAM* 33; 1458 *DIR«A»* 512; 1472 *DIR«A»* 530; XV ст. *BC* 30 зв.; 1495 *BD* II, 59 і т. ін.); **тих, ти(х)** 34 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1453 *Cost.* II, 492; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 155; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257; 1488 *BD* I, 355; 1495 *BD* II, 59; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **тыи** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **тїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *зам. наз.* да нє да(ст) **ты(х)** люди ни да(н) 2 (1453 *Cost.* II, 461); *зам. знах. мн. с.* ⟨дали⟩ есми... столникоу тєх вышеписанныє сєла 1 (1441 *DBAc* 37); *дав. мн.* **тѣмъ, тѣмь, тѣмо, тѣм, тѣ(м), тѧмъ, тѧм, тѧ(м)** 133 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1388 *SL* 678; 1403 *RS* 338; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 160; 1456 *Cost.* II, 569; 1472 *DIR«A»* 528; 1483 *BD* I, 272; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **тымъ, тым, ты(м), tym** 102 (1361 *AGZ* 6; 1375 *P* 20; 1392—1393 *РФВ* 170; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433—1443 *APM;* 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 79; XV ст. *BC* 20; 1500 *АЛМ* вип. 2,58 і т. ін.); **тимъ, тимь, тим, ти(м)** 39 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1423 *Cost.* I, 154; 1437 *P* 136; 1456 *ГПХМ;* 1470 *BD* I, 155; 1483 *BD* I, 267; 1491 *Cost. D.* 37; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **тєм, тє(м)** 3 (1459 *Cost. S.* 22; 1479 *BD* I, 226; 1491 *BD* I, 464); **! тѣмы** сєламъ 1 (1409 *Cost.* I, 65); *знах. мн. ч.* **тыи** 11 (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1496 *AS* I, 245; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *ВФ*); **тыхъ, тых, ты(х)** 11 (1395 *Cost.* II, 610; 1444 *Cost.* II, 208; 1447—1492 *ЛКНКВ;* 1459 *BD* I, 29; 1475 *BD* I, 200; 1489 *AMB;* XV ст. *BC* 25, 28 зв.; 1500 *АСД* II, № 3); **тоты** 6 (1434 *Cost.* II, 675; 1446 *Cost.* II, 251; 1448 *Cost.* II, 734; *ДГПР*); **тоти** 4 (1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 140, 141; 1481 *BD* I, 257); **тыє** 4 (1498 *АЛМ* 169; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **тих, ти(х)** 4 (1457 *Cost.* II, 809; 1466 *BD* I, 95, 96; 1472 *DIR«A»* 530); **ты** 2 (1459 *DIR«A»* 514; 1500 *АСД* II, № 3); **тѣ(х)** 1 (XV ст. *BC* 35); **тїє** 1 (1456 *ГПХМ*); **тыѣ** 1 (1375 *P* 20); *знах. мн. ч.* **тоти** 103 (1446 *DIR«A»* 485; 1458 *Cost.* II, 815; 1462 *BD* I, 52; 1479 *BD* I, 221; 1480 *BD* I, 397; 1483 *BD* I, 269; 1488 *ДГСВМЩ;* 1491 *BD* I, 452; 1494 *BD* II, 36; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **тыи, tyi** 43 (1400 *Cost.* II, 619; 1404 *P* 70; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1433 *P* 125; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1467 *СП* № 13; 1475 *AS* I, 71; 1489 *AMB;* 1495 *BK;* XV ст. *BC* 16 зв.; 1499 *BD* II, 450 і т. ін.); **тоты** 26 (1448 *Cost.* II, 314; 1449 *Cost.* II, 386; 1458 *Cost.* II, 814; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1464 *BD* I, 83; 1476 *BD* I, 208; 1483 *BD* I, 275; 1486 *BD* I, 290; 1492 *BD* I, 506; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **тыхъ, тых, ты(х)** 17 (1389 *PEA* I, 27; 1453 *Cost.* II, 466; 1462 *BD* II, 284; 1491 *AS* I, 94; 1495 *АЛМ* 88; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛРГ* 83; *BD* II, 412; 1499 *ВФ* і т. ін.); **тыє, тые, tyie** 11 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1446 *DIR«A»* 485; 1481 *BD* II, 365; 1484 *ЯМ*; 1494 *РИБ* 560, 561; 1497 *ПМХ*; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **ты** 9 (1386—1418 *P* 35; 1388 *P* 37; 1403 *ДГМ;* 1412 *P* 81; 1421 *P* 92; 1424 *P* 100; 1434 *P* 131; XV ст. *BC* 9 зв.; 1468 *BD* II, 305); **ти(х)** 2 (1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); **тии** 1 (1488 *AS* I, 88); **тъи** 1 (1454 *Cost.* II, 513); **тыѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 707); *знах. мн. ж.* **тые, тиє** 38 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ;* 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1495 *АЛМ* 88; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **тыи, ты(и)** 23 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1489 *РИБ* 433; 1490 *AS* I, 92; 1492—1493 *ПВФЧ;* 1495 *РИБ* 602; XV ст. *BC* 15 зв., 17, 23 зв.; 1499 *BD* II, 449; *PEA* III, 35 і т. ін.); **тоти** 8 (1479 *BD* I, 228; 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 420; *DC* 147, 148; 1495 *BD* II, 92); **тоты** 6 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; *ЭСФ;* 1460 *BD* II, 276; 1499 *BD* II, 154); **ты, ty** 3 (1388 *ZPL* 103; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1435 *Cost.* II, 679); **тыя** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **тии** 1 (1460 *BD* II, 270); **тыѣ** 1 (1487 *AS* I, 239); **тих** 1 (1488 *BD* I, 347); **! tyie** zemliu 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *знах. мн. с.* **тые, тыє** 38 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1401 *АкВАК* III, 2; 1433 *P* 126; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627; 1487 *AS* I, 240; 1489 *AMB;* 1495 *АЛМ* 83; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 3 і т. ін.); **таѧ, тая** 24 (1429 *Cost.* I, 269; 1433 *P* 126, 127; 1437 *P* 136; 1446 *P* 154; 1458 *BD* I, 20; 1468 *BD* I, 130; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1482 *AS* I, 79; 1492 *АЛМ* 30 і т. ін.); **тыи, ты(и)** 21 (1429 *P* 112; 1434 *P* 128; 1454 *АЛМ* 12; 1470 *AS* I, 65; 1485—1500 *AS* I, 121; 1489 *AS* I, 89; 1496 *ОПВВД;* 1498 *АЛРГ* 83; XV ст. *BC* 34 зв.; 1499 *РИБ* 777 і т. ін.); **тоти** 17 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 248; 1488 *BD* I, 356; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *Cost. D.* 37; 1493 *Cost. D.* 45; 1494 *BD* II, 35; 1497 *BD* II, 107; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **тота** 10 (1448 *Cost.* II, 362; 1459 *BD* I, 32; 1472 *DIR«A»* 528; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258); **та, ta** 7 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1390 *P* 175, 176; 1391 *P* 45; 1401 *P* 66; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1479 *Cost. S.* 98); **тоты** 4 (1413 *P* 83; 1447 *Cost.* II, 288, 1495 *ПГВСА;* 1499 *BD* II, 162); **ты** 3 (1404 *P* 70; XV ст. *BC* 9 зв.; 1447 *Cost.* II, 273); **тыѧ, тыя** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); **тия, тиѧ** 2 (1404 *ГМ*); **тїє** 1 (1497 *РИБ* 683); **ты(х)** двѣ сєли 1 (1436 *Cost.* I, 455); *ор. мн.* **тыми, тымї, ты(м)и** 97 (1392—1393 *РФВ* 170; 1401 *АкВАК* III, 2; 1404 *P* 68; 1433 *P* 125; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1465 *АкВАК* III 4;

1482 *AS* I, 81; XV ст. *BC* 32; 1499 *BD* II, 419 і т. ін.); **тѣми** 11 (1370 *P* 18; 1393 *Cost.* II, 607; 1403 *ДГМ;* 1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668; 1443 *ДГСПМН; ПГСММ;* 1447 *Cost.* II, 288; 1457 *BD* I, 5; *Cost.* II, 809 і т. ін.); **тими** 4 (1423 *DIR«A»* 447; 1453 *Cost.* II, 462; *ПГОВ;* 1460 *BD* II, 373); **тоти** 3 (1490 *DC* 148); **тимы** 1 (1436 *Cost.* II, 701); ! **ти** 1 (1448 *DIR«A»* 491); ! **ты** 1 (1414 *P* 85); *місц. мн.* **въ (во, на, оу, о, по) тыхъ, тых, тыхо, ты(х)** 78 (1388 *P* 37; 1389 *PEA* I, 26; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1485—1500 *AS* I, 120; XV ст. *BC* 27; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **по (оу, на) тихъ, тих, ти(х)** 14 (1435 *Cost.* II, 677; 1456 *ГПХМ;* 1457 *BD* I, 4; 1472 *DIR«A»* 530; 1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257; 1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 420; 1491 *BD* I, 445; 1492 *Cost. S.* 162 і т. ін.); **по (на, оу) тѣхъ, тѣх, тѣ(х), тѧ(х)** 12 (1386—1418 *P* 35; 1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 317; 1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1471 *DIR«A»* 525; 1481 *BD* I, 257; 1490 *BD* I, 392 і т. ін.); **на (о) тєхъ, тє(х)** 2 (1459 *Cost. S.* 22; XV ст. *BC* 28); *зам. знах. мн.* привилїє имали на (оу) **тых, ты(х)** сєла 2 (1440 *DBAc* 31; 1452 *DIR«A»* 500); на **тих** пинѣзи 1 (1488 *BD* I, 347); *дав. дв.* **тѣма** (1425 *Cost.* I, 173).
Див. ще. ***ТАМЪТОТЪ, *ТЄНЪ, *ТОЗИ.**

ТОТЫ *див.* **ТОТЪ.**

ТОТЬ[1] *див.* **ТОТЪ.**

ТОТЬ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* Мы Стєфань воєвода... чинимь знамєнито... ожє прїидоша прѣд нами... наши... люди... на имѣ Карлакь Ласловь и Тоть Ищфань... и продали намь свою правоую и питомоую о‹т›нинoу (Сучава, 1470 *BD* I, 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тоть** (1470 *BD* I, 150).

ТОФАНЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор.* ѳеофанъ): мы илїа воєво(д)... знамєнито ‹чинимъ›... ожє то(т) истиныи слоуга нашъ панъ тофанъ слоужилъ на(м) правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1437 *Cost.* I, 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тофанъ** (1437 *Cost.* I, 515).

ТОХРИН *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ вл‹а›дыка луцкий Ярофѣй... а боѧр н‹а›шихъ: пан Бут, а пан Тохрин (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тохрин** (1483 *AS* I, 82).

***ТОЧЫВСКО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* даемо надто подъ Острогомъ тому господину отцу владыце и воспрыеминикомъ (!) его село наше Бусчу, зъ дворысчомъ Борсчовскимъ... Пичеви, Точывско (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Точывско** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ТРАВА** *ж.* (3) **1.** *(місце, де росте трава)* лука (1): а имѣеть лєнько заруби(ч) тыє сєла держати вѣчно нєпорушо (!) со всимъ што к ты(м) сєломъ прислушаеть с полми с нївами... з болоты, с травами (Житомир, 1433 *P* 126—127).

2. сіно (2): одно ж позволяю зятю моему и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **травы** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн.* **траву** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *ор. мн.* **травами** (1433 *P* 127).

***ТРАПЄЗА** *ж.* (1) (*цсл.* трапєза) обід, трапеза: варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м) прѧдречєнно(м) монастирю... а они... имаю(т) слоужити на въсѧкоую срѣдоу вєчє(р) паракли(с)... и братиа(м) дати по чирпѧлоу на трапєзѧ (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).

ФОРМИ: *знах. одн.* **трапєзѧ** (1448 *Cost.* II, 365).

***ТРГЪ** *див.* **ТРЪГЪ**[2].

ТРЄБА, ТРѢБА, ТРЄБѢ *предик.* (4) треба, потрібно: Мы кнѧ(з) двдъ дмитриєви(ч) кнѧ(з) русанъ плакси(ч)... тым то листомъ чинимы знамєни(т) всимъ которы(м) того трѣба (Лучиця, 1388 *P* 38—39); А коли що загинєт того монастирѣ, или нє имоут робити що трєбѣ будєт томоу монастирю (... — *Прим. вид.*) мы знати (... — *Прим. вид.*) тым людєм, що соут съ тих сєл вишєписанних (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).
Див ще **ПОТРЄБА**[2]**, ПОТРЄБИЗНА**[2]**, ПОТРЄБИЗНО, ПОТРЄБНО, ПОТРЄБЪ.**

***ТРЄБОВАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кому) *(мати потребу в чому)* потребувати: И по сєм прошоу твоѧ милость... аби єси лишил слоуга наш Михаю мєштєр, аби пришол до нас съ мєчи и съ оръжїє, аби нам били на поганє, понєжє нам трєбоуют (Васлуй, 1476 *BD* II, 337).

ФОРМИ: *теп. 3. ос. мн.* **требоуют** (1476 *BD* II, 337).
Див. ще ***ПОТРЄБОВАТИ.**

ТРЄБѢ *див.* **ТРЄБА.**

ТРЄСТЇѦНА[1]**, ТРЄСТИѦНА** *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* и єщє єсми дали прѧдрєчєнномоу монастирю о(т) монастирскаѧ сєла... цръковъ из трєстїѧна (Васлуй, 1446 *Cost.* II, 263); и єщє єсми потвердили монастирю нашєм(у) вышєпи(с)нном(у) сєла монастирска на имѣ тєлєбѣчинци на сєрѣти и трєстиѧна (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **трєстиѧна** 1 (1470 *DIR«A»* 522); *зам. род.* из **трєстїѧна** 1 (1446 *Cost.* II, 263).

ТРЄСТЇѦНА[2] *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали... почънщи ис вєрха от бєрєгь Бръладa... до дороги що пєрєходит от долгого полѣ до Трєстїѧна (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* до **Трєстїѧна** (1495 *BD* II, 63).

***ТРЄСТѦНКА** *див.* ***ТРЫСТѦНКА.**

ТРЄТЄЄ *присл.* (1) втрєтє: а застанєтьли въ дроугоє имаєть два вєпрї заби(т) а застанє(т)лї трєтєє тогды имаєть во обороноу оу нашоу оугонить (XV ст. *BC* 37 зв.).
Див. ще **ВЪ ТРЄТЄЄ.**

***ТРЄТЄИ** *див.* **ТРЄТИЙ.**

! **ТРЄТЄТИНУ** ‹ТРЄТИНОУ› *див.* ***ТРЄТИНА.**

ТРЄТИЙ, ТРЄТЇИ *числ.* (128) третій: Въ лѣто шєститисѧчноє и ѡ й сотноє дєвѧносто трєтєє на памѧть сто̃го мучєника єфимьѧ на канунѣ проводъв(ъ) оу суботу (б. м. н., 1385 *P* 28); данъ по новъмъ лѣтѣ трєтиѣ дн̃и в пѧтокъ (Львів, 1421 *P* 92); и єщє єсми придали имъ к тому монастирєви три сєла... на имѧ гдє был ватаманъ минко, другоє сєло оу и(х) става, трєтїє сєло гдє былъ кнѧзь станъ (Сучава, 1428 *Cost.* I, 233); А писанъ у Луцку, подъ лѣты... (чоты)риста (три)дцать осмоє лѣто Априля двадцать третего, инъдикта первого (Луцьк, 1438 *P* 141); Дан в Киеве июля двадцать третего дня в лѣто семое тисячи осмь сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); А на третїй годъ такожъ (в ориг. це слово повторено.— *Прим. вид.*) мають намъ дати тисячу золотыхъ въ тыи жъ роки (Краків, 1487 *РИБ* 226); первый год выдержавши маеть намъ дати пѧт сотъ копъ грошей, а другий год выдержавши мает нам дати пѧт сотъ коп грошей, а третий год выдержавши мает намъ дати пѧт сотъ копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); а проволочє(т)лисѧ тая немоць трєтєа правая тогды можє(т) трєтью о(т)ложїть (XV ст. *СЯ* 39 зв.); Данъ во Мстиславли лѣто семъ тысячей осмое мѣсеца сентабра чотырнадцатый день, индыктъ третїй (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **третий, третїи, третїй, трєти(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1485—1500 *AS* I, 121; 1489 *АКВ;* 1492 *ЗОЄ;* XV ст. *BC* 23; 1500 *АСД* II, № 3); *род. одн. ч.* **третего, трєтєго, трє(т)єго** 8 (1389 *PEA* I, 28; 1438 *P* 141; 1440 *P* 142; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1465 *АкВАК* III, 4; 1489 *АКВ;* XV ст. *BC* 18 зв.; 1496 *BD* II, 405); **третого** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); **трѣтєго** 1 (1443 *P* 141); *дав. одн. ч., с.* **tretemu** (1388 *ZPL* 103, 105); *знах. одн. ч.* **трєтии, трєтїй, трєти(и),** ‹трє›**тии** 24 (1435 *P* 134; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; **бл.**

1471 *ЛКЗ* 90, 91 зв.; 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *АКВ; АМВ;* 1498 *АЛРГ* 83 і т. ін.); **трєтєи** 1 (1495 *ПЛПС*); **tretieho** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *місц. одн. ч.* **на третемъ, трє(т)емь** 2 (XV ст. *ВС* 18; 1463—1478 *РЕА* I, 35); ! **трєємь** 2 (XV ст. *ВС* 17 зв.; *СЯ* 39 зв.); *наз. одн. с.* **третєє** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **третоє** 1 (1480 *BD* I, 241); *знах. одн. с.* **третїє, трє⟨тїє⟩** 9 (1403 *RS* 338; 1404 *ГМ;* 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *Cost.* I, 182; 1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 290; 1436 *Cost.* I, 450; 1437 *Cost.* I, 515; 1499 *BD* II, 444); **третее, третєє** 8 (1385 *Р* 28; 1423 *Cost.* I, 154; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; бл. 1458 *Р* 167; 1499 *BD* II, 162, 163; 1500 *BD* II, 173); **третоє** 1 (1434 *Cost.* I, 386); **трето** 1 (1499 *BD* II, 425); *наз. одн. ж.* **третаѧ** 4 (1495 *BD* II, 77, 78; 1499 *BD* II, 130, 136); **третѧя, третаѧ, третяя** 4 (1495 *ВМБС; РИБ* 620); **третѣа** 4 (1495 *BD* II, 53, 59, 76, 85); **третїа, третїѧ** 4 (1461 *BD* I, 45; 1479 *ВАМ* 61; 1492 *Cost. S.* 162); **третѣѧ** 2 (1490 *BD* I, 403); **третея, третеа** 2 (XV ст. *ВС* 29; *СЯ* 39 зв.); **третаа** 1 (1495 *Cost. S.* 194); ! **третїє поустинѦ** 1 (1426 *ВАМ* 21); *род. одн. ж.* **третєє, третее** 4 (1495 *ВМБС; РИБ* 620, 621); *род. одн. зам. ч.* **третиѣ дн҃и** 1 (1421 *Р* 92); *дав. одн. ж.* **третои** (1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 130, 136); *знах. одн. ж.* **третїю, третию** 9 (1472 *Cost S.* 88; 1475 *AS* I, 72; 1490 *BD* I, 397, 398, 403; 1492 *Cost. S.* 162); **третоую** 8 (1495 *BD* II, 78; 1499 *BD* II, 130, 135, 136); **третюю** 5 (1449 *АЛМ* 8; 1495 *ВМБС; РИБ* 620); **третью** 1 (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *знах. мн. ч.* **трє(т)ихъ** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *місц. мн.* **на трети(х)** (п. 1450 *ПИ* № 9).

Див. ще ***ТРЕЦИ.**

***ТРЕТИЙНАДЦЯТЬ** *числ.* (2) **тринадцятий:** а по(д)ъ лѣ(т) 1 лѣт и 4 ст(а) и (тр)ѣтие иа 10 лѣто исконьчася (с)иі костелъ (Люблін, 1413 *ОБРН* 115); а писан у Вовручомъ февраля девятогонадцят дня индикта третегоиадцять (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **третегонадцять** (1450 *ЗНТШ* XI, 7); *наз. одн. с.* **(тр)ѣтие на 10** (1413 *ОБРН* 115).

Див. ще ***ТРИНАДЦАТЫЙ.**

***ТРЄТИНА** *ж.* (11) **1.** *(третя частина)* **третина** (4): Иванъ землю де(р)жить вєпрєвъщиноу... а тая землѦ пуста лєжала в сии(ж) годъ дали ивану на трєтинє да(н) давати што бы таѦ землѦ пуста нє лєжала (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); А росходу шесть сотъ копъ и шестьдесѦтъ копъ, а квитацей дано имъ десѦть што ещо сполна не выдали, кому по половине, а кому третину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

2. *(оплата за судову справу)* **третина** (7): тоты сє(л) оуси вышєписанны(х)... щобы сѦ нихто о(т) наши(х) пановъ нє оумѣша(л) ни оу чи(м)... ни глобници и(х) ни припашарє, ни глобоу ни трєтиноу оузѣти о(т) ты(х) сє(л) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288—289); тако(ж) да нє имаю(т) ходити мє(ж) ними ни соу(д)ци ни гло(б)нници... ни и(н) ннкто о(т) наши(х) слу(г) ни соудити и(х) ани глобоу нє брати и(с) ни(х) ани трєтиноу ани иноє нищо ни за вєликоє дило ни за малоє (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *род. одн.* **третины** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *знах. одн.* **трєтиноу, трєтїноу, третину** 7 (1447 *Cost.* II, 289; 1448 *DIR«A»* 491; 1454 *Cost.* II, 517; 1456 *ГПХМ;* 1458 *DIR«A»* 512; 1459 *BD* I, 29; 1497—1498 *АЛРГ* 80); ! **трєтину** 1 (1448 *ДГПР*); *зам. род.* **с трєтиноу** да(н) давати 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *місц. одн.* **на трєтинє** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ТРЄТЇИ *див.* **ТРЄТИЙ.**

***ТРЄТЇНА** *див.* ***ТРЄТИНА.**

!ТРЄТА ⟨СТРЄТА⟩ (1): а вы хотѦ и сами отъ цара о(т)ца моєго которы(и) же пєрєдъ бога пошолъ чєрєс трєта (!) потомужъ присѦчи хотєли были єстє, нинє пакъ сєго годоу потомужъ и отъ насъ о томъ делє оусказали єстє поправъдє пє(р)вє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ***СТРЄТЪ.**

***ТРЄТЯКЪ** *ч.* (1) *(кінь, якому три роки)* **третяк:** а трє(т)яка и чєтвєртока и пѣтока хто забьєть ино по(д)лоугъ д҃ши чїи єсть жерєбєць и єго ошєцованью имѣє(т) ємоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **трє(т)яка** (XV ст. *ВС* 36 зв.).

***ТРЕЦИ** *числ.* (1) (*стп.* trzeci) **третій:** Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве... подъ лѣты Рожества Христова а҃ лѣтъ д҃ сто лѣт трецего лѣта (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **трецего** (1403 *ДГМ*).

Див. ще **ТРЄТИЙ.**

ТРИ, ТРЇ, ТРЫ, ТРИЄ *числ.* (239) **три** (238): далъ имъ панъ вѦтслъвъ (так.— *Прим. вид.*) s҃(т) копъ гро(ш) вѣсного срѣбра а далъ имъ всѣмъ трємъ то срѣбро посполною рукою (Львів, 1370 *Р* 18); ale jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati chrest'janskoho, czerez chrest'janina był obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); а пак ли бы кото⟨ры⟩и зємлѦни(и) противи(л) сѦ то⟨му⟩ а нє хотѣлъ права помочи тогды має(т) покупити **три** гривны а покупивши оужды права помочи має(т) (Галич, 1435 *Р* 134); А кони, що соут по **трї** гривни слободно имъ (Сучава, 1460 *BD* II, 274); Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтъковичъ даивалъ отцу нашєму с тоє земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного... а **три** копы грошей (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); мы оуставлѦємь коли хто ко(г) о моужєбоиство оба(ди)ть а вины головъноє собѣ добываєть а въ **три** лѣта къ праву нє прїводи(л) а по трехъ летѣ(х) на самомъ изо станє(т) тая вина головнаѦ (XV ст. *ВС* 33); Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ в насъ... **трехъ** чоловѣковъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

с в Ѧ т ы х ъ т р є х ъ о т р о к о в ъ (1) *див.* **СВѦТЫИ1.**

ФОРМИ: *наз. ч.* **три, трї** 21 (1453 *ПГОВ;* 1454 *Cost.* II, 508; XV ст. *ВС* 37; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв. і т. ін.); **триє** 3 (1386—1418 *Р* 35; 1411 *Р* 79; 1454 *Cost.* II, 508); **три(и)** 2 (XV ст. *ВС* 23, 26 зв.); **тры** 1 (1487 *РИБ* 226); *зам. ор.* тими **три** возы 1 (1453 *ПГОВ*); *наз. ж.* **три** (1436 *Cost.* I, 444; *AS* I, 67; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93; 1491 *AS* I, 97); *наз. с.* **три** 7 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269, 280; 1435 *Cost.* I, 403; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1480 *BD* I, 241; 1499 *BD* II, 162); *зам. дав.* тѣмь **три** сєлам 1 (1480 *BD* I, 241); *род.* **трехъ, трєхъ, трє(х), трєх** 11 (1453 *Cost.* II, 765; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв.; 1484—1486 *ГСПТЗ;* 1487 *АМЛ;* 1492 *BD* 510; XV ст. *ВС* 12 зв.; *СЯ* 40 зв.; 1500 *АЛМ* вип. 2,58); **три(х)** 3 (1472 *DIR«A»* 530); **трии** 2 (1386—1418 *Р* 34); **трохъ** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **трои(х)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **трїєх** 1 (1472 *DIR«A»* 530); *дав.* **трємъ, трєм, трє(м)** 4 (1370 *Р* 18; 1423 *Cost.* I, 154; 1429 *Cost.* I, 280; 1499 *BD* II, 163); **трїємь** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *знах. ч.* **три** 88 (1408 *Cost.* II, 630; 1433—1443 *АРМ;* 1434 *DIR«A»* 464; 1435 *Р* 134; 1453 *Cost.* II, 472; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1487 *АМЛ;* 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **тры** 6 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1487 *РИБ* 226, 227; 1498 *АЛРГ* 81, 82); ! **тои** гроши 1 (1456 *Cost.* II, 788); *знах. ж.* **три, трї** 23 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *Р* 134; 1456 *DIR«A»* 511; 1460 *BD* II, 274; 1470 *DIR«A»* 523; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1493 *АЛРГ* 56; XV ст. *ВС* 24; 1495 *АЛМ* 128 і т. ін.); **тры, try** 5 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1487 *РИБ* 226; 1497 *АЛРГ* 79; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *знах. с.* **три, трї** (1404 *ГМ;* 1414 *DIR«A»* 441; 1419 *DIR«A»* 444; 1423 *Cost.* I, 154; 1429 *Cost.* I, 290; бл. 1458 *Р* 167; 1461 *BD* I, 45; 1480 *BD* I, 241; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *ор.* **трєма, трема, trema** 5 (1388 *ZPL* 107; 1395 *GL* 166; 1462 *BD* II, 289; 1497 *РИБ* 683); **трими** 4 (1377 *Р* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1394 *Р* 54; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **трєми, трємї** 3 (XV ст. *СЯ* 42 зв.; 1478 *AS* I, 76); **трємя** 1 (1481 *ГПМ*); **трима** 1 (1462 *BD* II, 292); **трїи** 1 (1491 *BD* I, 463); *місц.* **на трехъ, трех, трє(х)** 7 (1411 *Р* 80; XV ст. *ВС* 6, 13 зв., 33, 34 зв.; 1498 *АЛРГ* 82); **оу трїє(х)** 1 (1472 *DIR«A»* 530).

***ТРИБЄСОВЩИНА** *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Київській землі):* Малоѳє(н) зємлю дє(р)жить Трибєсо(в)-

щиноу а с тоє земли даєть чотыри ведра медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Трибєсо(в)щиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ТРИБУКЫ** *мн.* (2) *(назва місцевості у Галицькій землі):* а ту исыпали могилоу межи дубо(м)ъ а межи буко(м)ъ... а о(т) ꙗблони долиною до трибуковъ а о(т) трибуковъ простѣ оу быстрицю (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *род.* **трибуковъ** (1404 *Р* 68).

***ТРИБѢСОВСКИИ** *прикм.* (3): а о(т) кодє(н)скоє дороги по(дъ) кодню по великоую роудоу по правоу трибѣсо(в)скоє а по лєвоу тоули(н)скоє (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168); трибѣсовскии коурганъ (2) *(назва місцевості у Київській землі):* о(т) орлє(г) гнѣзда по трибѣсо(в)скии коурганъ а о(т) трибѣсо(в)ского коургана кодє(н)скои дорозѣ (!) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167—168).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **трибѣсо(в)ского** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн. ч.* **трибѣсо(в)скии** (бл. 1458 *Р* 167); *наз. одн. с.* **трибѣсо(в)скоє** (бл. 1458 *Р* 168).

Пор. ***ТРИБѢСОВЪ.**

***ТРИБѢСОВЪ** *ч.* (2) *(назва села у Київській землі):* а тая землꙗ пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **трибѣсова** (бл. 1458 *Р* 168); *знах. одн.* **трибѣсовъ** (бл. 1458 *Р* 167).

***ТРИДЄСѦТ** *числ.* (11) тридцять: а кто идєтъ до татаръскои сторонѣ, отъ вї кантари, у сочавѣ, одинъ рубєль серєбра, у ꙗсы тридєсꙗтє грошь (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); и оустах аз господство мы та заплатих въси тоти вишеписаннїи пинѣзи сто тридєсꙗт злат татарских оу роукы слоузѣ нашемоу Лоупше от Сирецела (Гирлов, 1499 *BD* II, 144).

ФОРМИ: *знах.* **тридесѧт, тридесѧ(т)** 8 (1434 *Cost.* II, 668; 1452 *Cost.* II, 410; 1456 *Cost.* II, 789; 1499 *BD* II, 144); **тридєсѧтє** 3 (1408 *Cost.* II, 631).

Див. ще **ТРИДЪЦАТЬ.**

***ТРИДЦАТЪ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

***ТРИДЦАТЫИ** *числ.* (4) тридцятий: Pysan w Urzowe, w' lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie, misiacia jiulia trydciatoho dnia, indykta szostoho (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); Писан у Володимери, июля тридцатого дня, индыктъ первый (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **тридцатого** 3 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); **trydciatoho** 1 (1420 *AS* I, 26).

***ТРИДЦАТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

ТРИДЦѦТЬ *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

ТРИДЪЦАТЬ *числ.* (38) тридцять: Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj... wołaiby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomoźeniu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); сознал̃ъ то пєрєдь нами панъ ходько своєю доброю волєю... аже продалъ свою половицю пєрєросли брату своєму жюржеви за тридьцꙗть гривєнъ (Галич, 1424 *Р* 106); а тежъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцъкоє и личъбоу намъ дали с трє(х) годовъ, и мы имъ двєма остали винъны ша(х)ноу сто копъ грошє(и) и три(д)ца(т) копъ шесть копъ (Краків, 1487 *АМЛ*); а боудѣ(т) ли паства вєлїкая оу то(м) лѣсѣ чєрє(с) которыи лє(с) маєть гна(т) оу свои лѣ(с) тогды то(т) па(н) чїи то лѣ(с) имєєть своє жалоудиє братї алюбо спаствїть на три(д)ца(т) лако(т) (!) обапо(л) дорогы (XV ст. *ВС* 38); а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ (Вільна, 1495 *РИБ* 621).

ФОРМИ: *наз.* **тридъцать, три(д)цать, (три)дцать** (1438 *Р* 141; XV ст. *ИК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 93); *род.* **трицати** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **три(д)цати** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.) *дав.* **трыдцати** 2 (1487 *РИБ* 227, 228); **тридъцати, три(д)цати** 2 (1489 *АКВ*); *знах.* **тридцать, тридцатъ, три(д)цать, tridcat'** 8 (1388 *ZPL* 108; 1465 *AS* I, 57; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1494 *РИБ* 561; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 16 зв.; 1495 *РИБ* 621); **тридцат** 5 (1466 *AS* I, 62; 1481 *AS* I, 77; 1490 *AS* I, 92; 1492 *AS* I, 23); **три(д)ца(т)** 3 (1487 *АМЛ;* XV ст. *ВС* 24 зв., 38); **тридьцѧть** 1 (1424 *Р* 106); **тридьцать** 1 (1467 *AS* I, 63); **тридцѧть** 1 (1398 *ЗЛЄІК*); *місц.* **оу (в) тридцати, три(д)цати** (1481 *AS* I, 77; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1494 *РИБ* 560).

Див. ще ***ТРИДЄСѦТ.**

***ТРИДЬЦАТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

***ТРИДЬЦѦТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

ТРИЄ *див.* **ТРИ.**

ТРИИЧИ, ТРЇИЧИ, ТРИИЩИ, ТРОИЧИ *присл.* (5) тричі, три рази: а коли (ж) одна старона (!) станєть а дроугы(и) нє боудєть а троичи звалъ к правоу а нє о(т) то(г) тогды страти(т) всю свою рєчь (XV ст. *ВС* 13 зв.).

***ТРИКЛѦТЫИ** *прикм.* (2) триклятий, проклятий: а кто бы х⟨от⟩ѣлъ о(т)нꙗти то или хто бы хотѣлъ природити тому абы то о(т)нꙗло (!) было то... таковыи штобы былъ подобєнъ июдѣ прѣдатєлю... и арїю триклꙗтому (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); а кто сꙗ покоусить нашего даанїа и потвръж(д)єнїа пороушити... да є(ст) подобє(и) іоудѣ и триклѣтомоу арїи (Сучава, 1486 *DC* 144).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **триклѣтомоу, триклѧтому** (1408 *Cost.* I, 61; 1486 *DC* 144).

***ТРИКЛѦТЫИ** *див.* ***ТРИКЛѢТЫИ.**

ТРИКОЛЄСКОУЛ *ч.* (4) *(особова назва):* Ино мы видѣвше их доброую волю и токмеж и полиоую заплатоу, а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили слоузѣ нашемоу Томи Салчє, сыноу Ивашка Триколескоула, тоє прꙗдреченоє село на Ꙗланѣ (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* межи... **Триколескоул** (1495 *BD* II, 69); *род. одн.* **Триколескоула** (1495 *BD* II, 69); *дав. одн.* **Триколескоулоу** (1495 *BD* II, 69).

ТРИКОЛИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Нєгритн (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Триколич** (1481 *BD* II, 358).

***ТРИМАНЇЄ** *с.* (1) *(володіння на правах власності)* тримання, держання: землю шепиньскоую, которою молдавская земля о(т) короуны имила... тому истино(м) королєви... оу дерьжанїє и трнманїє на вѣки вѣчьныи слоубоуємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

ФОРМИ: *знах. одн.* **триманїє** (1436 *Cost.* II, 707).

Пор. **ТРИМАТИ** 1.

ТРИМАТИ *дієсл. недок.* (5) (що) **1.** *(володіти на правах власності)* тримати, держати (1): а та⟨кожє и циг⟩аны... толпан (? — *Прим. вид.*) и своими бра⟨тїами и о⟩нн циганн що... своими дѣтми имашє тримат (? — *Прим. вид.*) и своими братии (...— *Прим. вид.*) ⟨свои⟩ мъ дѣтꙗ(м) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 249).

2. *(точно виконувати що)* держатися, триматися (чого) (4): а далѣи хочемъ и слюбоуємъ вшитки записы прє(д)рєчєны(х) прє(д)ковъ наши(х) воєво(д) молдавски(х)... бєз зрады и бєзь всєи хитро(с)ти, держати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735).

ФОРМИ: *інф.* **триматн** 2 (1448 *Cost.* II, 735, 738); *майб. 1 ос. мн.* **хочемъ... тримати** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **! тримат** 1 (1429 *Cost.* I, 249); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абы єсмо... тримали** (1448 *Cost.* II, 733).

***ТРИНАДЦАТЫЙ** *числ.* (3) тринадцятий: Дѣялось въ Луцку, подъ лѣты Ісусова рожества тысяча четыреста сорокъ четвертого индикта тринадцатого (sic.— *Прим. вид.*) (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); Пысанъ в Мозыри, октоврія трынадцятого дня, индыкта первого (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 23).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **тринадцатого** 2 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1465 *АкВАК* III, 4); **трынадцятого** 1 (1498 *ГВКЛ* 23).

Див. ще ***ТРЕТИЙНАДЦЯТЬ.**

***ТРИНАДЦАТЬ** *числ.* (3) тринадцять: W litho rożestwa Christowa Pirwoya Thysziecza lith i v stha lith trinaczieth lith (Галич, 1413 *GL* 48); Село ще(р)бовъ а в томъ селе слоугъ трина(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз.* **трина(д)цать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); *знах.* **trinaczieth** 1 (1413 *GL* 48); **тринадцат** 1 (1470 *AS* I, 67).

ТРИСТА, ТРЫСТА, TRISTA *числ.* (29) триста: подъ лѣтомь бж҃ья нарожѣнья тисѧчего трисотъ шистьцѧтого шестого коупилъ панъ петръ радцѣовьскии дѣдицтво пнеколътъ (Перемишль, 1366 *Р* 12); мы боѧре ... александра воеводы... знаемо чини(м)... и(ж) есми дали... сере(т) мисто... кнѧгини ри(м)гаилѣ... и к тому на каж(д)ыи го(д) ще(с)тсо(т) золоты(х) дукато(в)... на днь стого ап(с)ла петра триста, а на ро(жд)ство х(с)во другаѧ триста (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) гринко(м) стреченовичо(м) тыхъ имѣнеи добывати... тогды первѣе имаеть дати триста ко(п) широки(х) грошеи пану гринку (Острог, 1437 *Р* 136); Продали есмо мыто Берестейское... за тры тисячы копъ грошей и за трыста копъ грошей (Краків, 1487 *РИБ* 226); Онъ жо положилъ личбу зъ (другогого? — *Прим. вид.*) году зъ мыта Смоленского положилъ на личбѣ што выдалъ трыста копъ... грошей (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34—35).

ФОРМИ: *наз.* **триста, trista** 3 (1388 *ZPL* 108; 1395 *GL* 166; 1398 *ЗлЕІК*); **трыста** 2 (1389 *РЕА* I, 27, 28); *зам. род.* о(т) **триста** 2 (1439 *Cost.* II, 59; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); *род.* **трисотъ** (1366 *Р* 12); *знах.* **триста** 14 (1421 *Cost.* I, 142; 1434 *Р* 128; 1437 *Р* 136; 1461 *AS* I, 53; 1464 *BD* I, 83; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1475 *AS* I, 71; 1482 *AS* I, 79; 1496 *АЛРГ* 72; 1499 *BD* II, 135 і т. ін.); **трыста** 3 (1487 *РИБ* 226; 1499 *РЕА* III, 35); ! **три(сс)та** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); *ор.* **трымасты** (1475 *AS* I, 72); *місц.* **оу тре(х)сотъ, трехъ со(т)** (1434 *Р* 128; 1437 *Р* 136).

! **ТРИССТА** *див.* **ТРИСТА.**

***ТРИСТѦНИЦА** *ж.* (1) *(назва села у Берестейській землі):* Князю Сонкгоушкоу оу Каменцы село Коростичи... ко Тристѧницы слоухало (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Тристѧницы** (1441—1443 *AS* III, 2).

***ТРИСТѦНЬЦИ** *мн.* (3) *(назва села у Галицькій землі)* Тростянець: А се ѧ панъ ѧнъ щькотьскии... свѣдчю... ижь прида пьрьдъ нас... Филь мѧковичь и своею братьею... ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(н) колѣ далюевьскс(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѧньць (Галич, 1409 *Р* 74).

ФОРМИ: *род.* **тристѧньць** (1409 *Р* 74); *місц.* **оу тристѧньць(х)** (1409 *Р* 74).

ТРИФ *див.* **ТРИФО.**

***ТРИФАНОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воевода... знаменнто чиним... оже прїидоша... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал свою правою и питомою отниноу... паноу Лоупе, братоу Трифанов(оу) (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **Трифанов(оу)** (1487 *BD* I, 516).

ТРИФО, ТРИФ *ч.* (9) *(особова назва, молд., цсл.* Трифонъ, *гр.* Τρύφων): А тое село бил коупил Трифо Гълкошъ от Борилѣщи (Сучава, 1480 *BD* I, 237—238); мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже тот истынїи слоуга наш Борчѧ... слоужил нам правою вѣрною слоужбою; жаловали есми его особною нашеи милостїю, дали есми... емоу... его отни⟨ни⟩... едно село... щоже коупил отець его Триф Борзескоул (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Триф** 2 (1493 *BD* II, 18; 1497 *BD* II, 112); **Трифо** 1 (1480 *BD* I, 237); *род. одн.* **Трифа** (1480 *BD* I, 237); *дав. одн.* **Трифоу** (1493 *BD* II, 18, 19; 1495 *BD* II, 76).

Див. ще **ТРИФУ, *ТРИФОУЛЪ.**

ТРИФУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Трифонъ, *гр.* Τρύφων): мы петръ воевода... чини(м) знаменито... оже тотъ истинны слоуга нашъ вѣрны панъ трифу борзеску(л) служилъ намъ право и вѣрно (1455 *Cost.* II, 549).

Див. ще **ТРИФО, *ТРИФОУЛЪ.**

***ТРИФОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Трифонъ, *гр.* Τρύφων): мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... слоуга..., сынь Трифоула..., слоужил нам правою и вѣрною слоужбою (Васлуй, 1497 *BD* II, 112).

ФОРМИ: *род. одн.* **Трифоула** (1497 *BD* II, 112).

Див. ще **ТРИФО, ТРИФУ.**

***ТРИЦАТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

***ТРИШОРЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд., пор. рум.* trișor «шахрай»): мы александръ воево(д)... чини(м) знаменито... оже тоть истины и наше (!) вѣрны слоуга, па(н) тришо(р), си(н) шандра о(т) юкаша, слоужиль намь право и вѣрно (Сучава, 1452 *Cost.* II, 431—432).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тришо(р)** (1452 *Cost.* II, 432).

ТРЇ *див.* **ТРИ.**

ТРЇИЧИ *див.* **ТРИИЧИ.**

***TRINACZIETH** *див.* ***ТРИНАДЦАТЬ.**

TRISTA *див.* **ТРИСТА.**

***ТРОАНЪ** *див.* **ТРОѦН.**

ТРОЄ *числ., зб.* (5) трое: се азъ... пань Игнатїе... къ свѧтомоу мѣстоу свѧтаго и славнаго благовѣщенїа прѣсвѧтѣи... богородици... дали есмы трои двери от дамаскы чръвенои съ златом, и единь покровець (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); Горо(д) житоми(р) а на городе чотыри поушки велики(х)... а челѧди... две жо(н)це а трое дете(и) малы(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* **трое** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92, 92 зв.); *знах.* **трои** (1462 *BD* I, 70).

ТРОИЦА, ТРОИЦѦ, ТРОИЦѪ, ТРОЙЦА *ж.* (22) **1.** *(у християнській релігії — триєдине божество, в якому поєднуються бог-батько, бог-син і бог святий дух)* трійця, тройця (19): Азъ рабъ бж҃їи оц҃а и с҃на и ст҃го дх҃а и стыѧ троицѪ именемъ стефанъ по прозвищоу винцъ коупи(х) съ тетраеу(г)ль за своѪ дшѪ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а кто сѣ покуситъ възъти илї порушити имъ боу(д) що... таковы(и) да е(ст) проклѣтъ о(т) г҃а б҃а... и о(т) т҃ и и҃і бг҃оносны(х) отецъ събравшихсѣ на безбж҃наго ариа похулившого на ст҃аа троица (Сучава, 1443 *ПГСММ*); А хто сеи на(ш) листь пороуши(т)... то(т) сѧ с нами ро(з)соуди(т) пре(д) живоначѧ(л)ною тр(о)цею (Київ, 1459 *Р* 174); Во имѧ светыѧ тройца стан сѧ божаѧ волѧ (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Во имя Светое и нераздѣльное Троицы: Аминь (Мстиславль 1500 *АСД* II, № 3).

2. церква на честь трійці (2): Мы кн҃зь михаило олексан(д)ровичь произволи есмо боѧриноу нашемоу паноу васнлью ц҃рю коупити дворець ивашка гри(д)ковича... и коупивъ то(т) дворець придатн ст҃ѣи тр(о)ци оу слоуцкоу (Копиль, 1456—1481 *Р* 164); А то дали есмо оу до(м) ст҃ѣи тр(о)ци на пѧма(т) (так.— *Прим. вид.*) родителе(м) н҃шимъ (Київ, 1459 *Р* 174);

с в ѧ т а я т р о и ц а (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **троица, тр(о)ица** 4 (1488 *ДГСВМЩ; ДГСПМ;* 1489 *BD* I, 376; 1490 *DC* 146); **троицѧ, троицѪ** 2 (1468 *BD* II, 300; 1473 *BD* I, 181); *зам. род.* во имѧ **тройца** 2 (1487 *AS* I, 239; 1488 *AS* I, 241); **троицѪ** 1 (1401 *ЗКЄ*); *зам. знах.* на сватаа **троица** 1 (1443 *ПГСММ*) *род. одн.* **троицы** 3 (1401 *АкВАК* III, 1; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1500 *АСД* II, № 3); **тр(о)ци** 1 (1459 *Р* 174); *дав. одн.* **тр(о)ци** (1456—1481 *Р* 164; 1459 *Р* 174); *ор. одн.* **тр(о)цею** (1459 *Р* 174); *кл. ф.* **троице, тр(о)це** (1488 *BD* I, 342, 347; 1490 *BD* I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 451).

ТРОИЧИ *див.* **ТРИИЧИ.**

*ТРОКИ *мн.* (6) *(назва головного міста у Троцькому воєводстві):* коли єсмь первоє сѣлъ на црьскомъ столѣ тогда єсмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу вамъ дати вѣданиє и наши послы нашли ва(с) под городомъ под троки стоѧчи (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); писанъ в Троцохъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

ФОРМИ: *ор.* **троки** (1392—1393 *РФВ* 170); *місц.* **въ (у) Троцехъ, Троцех, троце(х)** 3 (1494 *РИБ* 561; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *ВМБС*); **в Троцохъ** 1 (1498 *ГВКОО*); **оу ! троц⟨к⟩ох** 1 (1442 *Cost.* II, 719).

! ТРОЦКОХ ⟨ТРОКОХ⟩ *див.* ***ТРОКИ.**

ТРОЦКИИ, ТРОЦКІИ *прикм.* (9): Кнзю николаю бискоупоу виленьскомоу И воєводѣ виле(н)скомоу паноу михаилоу кєзькгаиловичоу каньслѣрю нашемоу и воєводѣ троцкомоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А при томъ былъ е. м. господинъ отецъ нашъ владыка Луцкій(и) (!)... а князь Петръ е. м. Михайловичъ, городничій Троцкій (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); жалова(л) намъ писаръ нашъ намєстъникъ Стоклишъски(и) ѳедько григоръевичъ на воєводича троцкого на пна о(л)бры(х)та ма(р)тиновича кгасто(л)товича штожъ о(н) встоупаеться въ єго ловы любєцъкии за нємъно(м) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Троцкии, Троцкій** (1449 *АЛМ* 8; 1492 *АЛМ* 31; 1495 *РИБ* 621; 1498 *ГВКОО;* 1499 *AS* I, 118); *дав. одн. ч.* **троцкомоу, тро(ц)комоу** (1447—1492 *ЛКБВ;* 1490 *ЗХП* 136; 1497 *ПМХ*); *знах. одн. ч.* **троцкого** (1499 *ВФ*).

Пор. ***ТРОКИ.**

***ТРОЯНЪ** *див.* **ТРОѦН.**

ТРОѦН *ч.* (5) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмъ селомъ почєнши о(т) молдави чере(с) лоугъ на оусти перекопа та прѣкопомъ до троана (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); А хотар томоу селоу оурцичѣнилорь почєнши от конєць поле от поут от толѣ старимь поутом до троѦна оу краи доуброви (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **троѧн** (1489 *BD* I, 374); *род. одн.* **троѧна, троана** (1427 *DIR«A»* 450; 1489 *BD* I, 374; 1491 *BD* I, 449); *ор. одн.* **трояном** (1489 *BD* I, 374).

ТРУБЄЦЬСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнѦ(з) двдъ дмитриєви(ч)... семе(н) Ѧсманови(ч) трубєцьскии... чинимы знамєни(т)... како кєды в то врємѦ коли кнѦ(з) вєлєбныи дмитрии... голдованиє... володиславу... королєви польскому... слюби(л)... а мы... ислюбуємы за него (Луциця, 1388 *P* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **трубєцьскии** (1388 *P* 38).

***ТРОУДЄЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождере и от нас єсми им дали и потвєрдили слоугам нашим... част от Троудєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 397).

ФОРМИ: *род.* **Троудєщ** 1 (1490 *BD* I, 397); **Троудєщи** 1 (1490 *BD* I, 397).

TRUDNEY *присл. в. ст.* (1) важче, трудніше: zaniusz w tomby peremiryi oni bolsze ludey sobe nabyli protiw nas i tym by ieszcze trudney nam ot nich było (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **TRUDNO.**

TRUDNO *присл.* (2) важко, трудно: Takto nam trudno peremiryia ta i waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141).

Див. ще **TRUDNEY.**

ТРОУЦѢ *ч.* (1) *(особова назва):* а на имѣ цигано(м), троуцѣ и съ чєлѣдою (!) си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **троуцѣ** (1462 *Cost. D.* 11).

***ТРУШКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а тако(ж) коли бы вышо(л) андреи тру(ш)кови(ч) или боу(д) какыи ишкодни(к) покутскы до нашеи земли, а мы што быхо(м) и(х) выдали (Банилів, 1455 *Cost.* II, 770).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тру(ш)кови(ч)** (1455 *Cost.* II, 770).

ТРОУШЪ, ТРУШЪ *ч.* (4) *(особова назва):* А при том был... пан Троушъ войт луцкий (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); Билъ нам чолом старый войт места Луцкого Трушъ и просил в нас землицы (Вільна, 1499 *АЛРГ* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Троушъ, Трушъ** (1490 *AS* I, 92; 1499 *АЛРГ* 94); *знах. одн.* **Труша** (1495 *АЛМ* 88).

***ТРЪГОВАТІ СѦ** *див.* **ТОРГОВАТИ СѦ.**

***ТРЪГОВЄЦЬ** *див.* **ТОРГОВЄЦЬ.**

***ТРЪГОВИЩИ** *мн.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві):* Пис(анъ) оу Тръговищех (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *місц.* **оу Тръговищех** (1481 *BD* II, 358).

***ТРЪГОВЛѦ** *див.* **ТОРГОВЛѦ.**

***ТРЪГОВСКИИ** *див.* ***ТОРГОВСКИИ** [2].

ТРЪГЪ [1], **ТРЪГЬ** *ч.* (12) **1.** *(місце, де відбувається торг)* торг, торговиця (5): a tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi na riczi Werchusziczi... y z mythom kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu — od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3—4); а мы також и от нас єсми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу паноу Лоупе армашоу тотоу прѦдречєноую боукатоу земли... и тотоу селищоу за Проутом, где бил тръгъ Сърати (Коломия, 1489 *BD* II, 373);

дворници от тръгох (1) *див.* **ДВОРНИКЪ.**

2. торгівля (4): Бил нам чолом пан Богдан Сенкович Гостскии и просил насъ, абыхмо ему дозволили торгъ мѣти выймени его в Гощы; а повѣдил перед нами штож в Луцку торгу и мыту нашому то нешкодно естъ а от Луцка далеко (Вільна, 1495 *АЛРГ* 55).

3. угода про купівлю-продаж (1): то(т) фра(н)цикъ искалъ какъ бы торгъ о(т)валѦ(т) (!) коли(ж) ємоу оу ты(х) лете(х) заплата сѦ не стала (XV ст. *BC* 22).

4. товар, крам (1): а тако(ж) коли приду(т) исъ товаромъ а они да искладаю(т) свои тръгъ оу моємъ (!) земли (Сучава, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тръгъ, тръгь** (1489 *BD* I, 373, 374); *дав. одн.* **торгу** 2 (1495 *АЛРГ* 55); **! torzowi** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); *знах. одн.* **торгъ** 3 (XV ст. *BC* 22; 1495 *АЛРГ* 55); **тръгъ** 1 (1437 *DIR* № 8); *місц. одн.* **оу тръгоу** 1 (1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 257); *місц. мн. зам. род.* **от тръгох** 1 (1481 *BD* I, 257).

ТРЪГЪ [2] *ч.* (116) місто (45): а кто имєть коупити скотъ или бараны оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу, либо оу бани, либо на нѣмци, либо оу иных торгох наших, не надобѣ нигде мыто дати, нижъ тамъ гдѣ коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); И тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузове и паргаре и оуси оубогїи людї от наш тръг от Бръла̃д, та смо потвръдили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64);

Баковскии тръгъ (2) *див.* ***БАКОВСКИЙ;** тръгъ бръладъскыи (1), Бръладскии тръгъ (1) *див.* ***БРЪЛАДСКИИ;** васлоуискии тръгъ (2) *див.* ***ВАСЛОУИСКИИ;** романовъ торгъ (38) *див.* **РОМАНОВ** [2]; Серетскыи тръгъ (18) *див.* ***СЄРЄТСКЫИ** [1]; Сирескыи тръгъ (1) *див.* ***СИРѦТЬСКЫИ** [1]; сучѦвьскии торгъ (1) *див.* **СОУЧАВСКЇИ;** Хорловскии тръгъ (1) *див.* ***ХОРЛОВСКЫ** [1]; яскии тръгъ (6) *див.* ***ЯСКИИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* оу Баковѣ и Романов **тръгъ** (1460 *BD* II, 274); *род. одн.* **тръга** 30 (1422 *DIR* fig. 35; 1457 *BD* I, 4; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 152; 1472 *BD* I, 170; 1473 *BD* I, 181; 1488 *BD* I, 342, 343, 355; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **тръгоу, тръгу** 9 (1466 *BD* I, 95; 1470 *BD* I, 150; 1471 *ДГСМПБ;* 1473 *BD* I, 181; 1495 *BD* II, 64) **торгоу, торгу** 6 (1408 *Cost.* I, 61; 1448 *Cost.* II, 313; 1453 *Cost.* II, 472; 1458 *DIR«A»* 512; 1464 *BD* I, 83, 84); **торга** 2 (1403 *ДГАА*); **tyrhu** 1 (1465 *GL* 176); **тръг** 1 (1495 *BD* II, 64); *дав. одн.* **тръгоу** 4 (1448 *Cost.* II, 359; 1495 *BD* II, 63, 64); **торгови** 1 (1455 *Cost.* II, 774);

знах. одн. **торгь** 2 (1455 *Cost.* II, 774); **тръгъ** 1 (1435 *Cost.* II, 682); *місц. одн.* **у тръгоу, трьгоу, тргоу** 12 (1434 *Cost.* II, 669; 1453 *Cost.* II, 766; 1454 *Cost.* II, 508; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 273, 274, 275; 1463 *BD* II, 295); **у торгоу, торгу** 11 (1408 *Cost.* I, 60; *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **оу тыргоу** 1 (1435 *Cost.* I, 391); *род. мн.* **тръгов** (1460 *BD* II, 274; 1466 *BD* I, 96); *дав. мн.* **трьгомь, тръгом, тръго(м)** 9 (1452 *Cost.* II, 759; 1453 *Cost.* II, 462; *ПГОВ;* 1455 *Cost.* II, 771; 1458 *BD* II, 261; *DIR«A»* 512; 1470 *DIR«A»* 523); **торгом, то(р)гом** 2 (1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); **! торговомъ** 1 (1449 *Cost.* II, 743); *місц. мн.* **оу (по) торгохъ, торгох** 10 (1408 *Cost.* II, 630, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 788, 789, 790; 1460 *BD* II, 273); **по (оу) тръгохъ, тръго(х), търгох, търго(х)** 5 (1434 *Cost.* II, 668; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *BD* II, 273, 274); **по торгахъ** 1 (1408 *Cost.* II, 631); **по ! торговомъ** 1 (1448 *Cost.* II, 741); *зам. род.* о(т) **търго(х)** 1 (1435 *Cost.* II, 695).

Див. ще **ДОЛНЇИ ТОРГЪ, *КРАСНЫИ ТОРГЪ.**

ТРЪГЬ *див.* **ТРЪГЪ** [1].

***ТРЪМЄДЄЧЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашеи земли тръ⟨м⟩едєчїи на коуцитнои... и селищє миково (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193).

ФОРМИ: *знах.* **тръ⟨м⟩едечїи** (1427 *Cost.* I, 193).

***ТРЪНАВКА** [1] *див.* **ТЄРНАВКА.**

ТРЪНАВКА [2] *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Сє азь... Іо Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвръдили єсми томоу... монастироу от Поутнои... Д҃ цръков от Трънавка с попом (Сучава, 1490 *BD* I, 419).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **Трънавка** (1490 *BD* I, 419).

***ТРЪНЇЄ** *с., зб.* (3) (*цсл.* трънїє) терня: а от толѣ хорѣ дѣломъ... на краи трънїꙗ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми и(м)... селищє гдє бы(л) вана бєрбѣчє... и съ въсѣмъ трънїє(м) що соу(т) близко милѣтина (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144).

ФОРМИ: *род.* **трънїꙗ** (1438 *DBAc* 27); *знах.* **трънїє** (1438 *DBAc* 27); *ор.* **трънїє(м)** (1443 *Cost.* II, 144).

ТРЫ *див.* **ТРИ.**

***ТРЫДЦАТЬ** *див.* **ТРИДЪЦАТЬ.**

***TRYDCIATYJ** *див.* ***ТРИДЦАТЫИ.**

***ТРЫНАДЦЯТЫИ** *див.* ***ТРИНАДЦАТЫЙ.**

ТРЫСТА *див.* **ТРИСТА.**

***ТРЫСТꙖНКА** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* я... дала єсми єму... имєнє... на имꙗ Любчо... по ТрєстꙖнку по Чортов Ставок ТрыстꙖнкою аж до Ситного Болота (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *знах. одн.* **ТрєстꙖнку** (1488 *AS* I, 242); *ор. одн.* **ТрыстꙖнкою** (1488 *AS* I, 242).

***TRYSZYH** *ч.* (1) *(назва села у Берестейській землі):* Pysan w Tryszypi maja 3 den. indykta 3 (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *місц. одн.* w **Tryszypi** (1500 *ДПЖН*).

***ТРЬГОВЛѢ** *див.* **ТОРГОВЛꙖ.**

***ТРЬГЪ** *див.* **ТРЪГЪ** [2].

ТРѢБА *див.* **ТРЄБА.**

***ТРѢТИИ** *див.* **ТРЄТИЙ.**

ТРꙖСТИ *дієсл. недок.* (2) (що) трусити, обшукувати: а оу черновцех возы нє трꙖсти, алє коупєць абы дал своє право аже нє имаєть заповѣданы товарь на своємь вози (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А оу Черновцех возы нє трꙖсти, алє коупєцъ абы дал своє право, аже нє имает заповѣданї товаръ на своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *інф.* **трꙖсти** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

Див. ще **СТРꙖСТИ.**

ТОУ, ТУ *присл.* (10) **1.** *(на цьому місці)* тут (5): а ту нє надобѣ ни дному чаиковьцю собѣ ѣ зачинти (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, 1349 *P* 3); мы илїа воєвода... знамєнито чини(м)... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... паноу владиславовы... оучєра, тоу, оу ⁒ євовы, посполоу съ въсєю радою нашею... голдь... оучинили єсми (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698); и пан Янчинский рекъ: **ту** я маю слидогонъ и(с) Мокрычаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); Мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи... Василїє єпископь Долнѣи єпископїи Романова тръга... тоу на тот час оу Хрълловѣ боудоучим слюбили єсмо... паноу Яноу Олбрахтоу... кролєви полскомоу... въсє моцнє а нєпорушєнно дръжати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426);

(у цій грамоті) тут (3): купилъ панъ вꙖтславъ оу вѣки оу василꙖ ємоу жь рѣчють скибичь въ єго брата на имꙖ оу гѣнка и въ єхъ сновцꙖ оу оленка ижє купилъ панъ вꙖтславъ во всѣхъ трии то жь ту имєновани (Львів, 1370 *P* 18); пак ли быхо(м) імо нє воротили на і дє(н) Ако ту написано тогда гродо на(ш) галичь... тому исному и воєво(д) и єго брату роману оу тыхо Д҃ тисꙖчахо заставити имаємы (Луцьк, 1388 *P* 37); пак ли нє имѣємъ єму заплатити на тотъ д҃нь яко ту выписано тогды мы в то(т) д҃нь... имаємъ єму датн нашь городъ снꙖти(н) (б. м. н., 1411 *P* 77).

2. *(вказує на обставини дії)* **тут**, при цьому (1): оучинили єсмо имъ границю повышє манастырꙖ свꙖто(г) михаила прєзъ криничину на второ(м)ъ полку а ту исыпали могилу мєжи дубо(м)ъ а мєжи буко(м)ъ (Галич, 1404 *P* 68).

3. там, в тому місці (1): мы стєфанъ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє слюбуєми... нашєму владиславови, кролєви полскому... стати противъ каждого єго нєпрїꙖтєлꙖ и проти(в) поганства... ту гдє колє(т) бы кролєви єго мл(с)ти трєба (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

Див. ще **ТОУТА, ТОУТО, ТОУТЪ 1, 3, 4.**

***ТУБЫЛЄЦЪ** *ч.* (1) (*стп.* tubylec) тубілець: и волно єму въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти... и волности шляхецкоѣ, ико властному шляхтичови тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *P* 141).

ФОРМИ: *дав. одн.* **тубылцови** (1438 *P* 141).

ТОУДА *присл.* (2) туди: А пак коли оусхочет наияснѣишїи Владислав, крал оугръскїи и чъскїи... и... Ян Олбрахть, крал полскїи... оучинꙖт воиска и... поидоут... на тоурєцкого чъсарѣ..., и тогды наияснѣишїи Владислав... имал бы проити чєрєс Басарабскоую зємлю и тоуда пєрєвозити сѣ чєрєс Доунаи на зємли тоурєцкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

Див. ще **ТУДЫ.**

***ТОУДИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра нашє (!) гп(д)ва вишеписаннаго мы Стєфана воєвода... вѣра пана Ацка тоудича (Сучава, 1486 *DC* 144).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоудича** (1486 *DC* 144).

ТОУДОРА [1] *ж.* (6) (*особова назва, молд., цсл.* ѳеодора): И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи... дочкам Оудрѣ Тоудори и Анноушци (Сучава, 1491 *BD* I, 447); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша прꙖд нами... Дръгълинь, дочка Настина, и сєстричича єи Тоудора... и дали свою правоую отнину от их... оурика (Васлуй, 1497 *BD* II, 118).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тоудора** (1491 *BD* I, 447; 1495 *ПГВСА;* 1497 *BD* II, 118); *дав. одн.* **Тоудори** (1491 *BD* I, 447; 1495 *ПГВСА*).

Див. ще **ТОДОРА.**

ТОУДОРА [2] *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А на то вѣра... болѣрь наши(х)... вѣра шандро о(т) тоудоры вѣра хораєца (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а хотары оунгоу⟨рѣномъ⟩ от бакова почєнши о(т) връха... та оузлисиємъ о(т) тоудора гори на конєцъ по⟨лѣ⟩на изгорища (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **тоудора** гори (1409 *Cost.* I, 65); *род. одн.* **тоудоры** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37).

ТОУДОРАН *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Тоудоръ): И оуставше наши слоуги Лоука и братѧ єго Оанча и Тоудоран и заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Матєю (Сучава, 1487 *BD* I, 306); Чътвритоє село єсми имь дали на Ховрълѣти, на имѣ Нѣгомирещи... що смо коупили тоє село от Филиппа и от Тоудорана (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тоудоран** (1487 *BD* I, 306); *род. одн.* **Тоудораиа** (1499 *BD* II, 162); *дав. одн.* **Тоудораиоу** (1487 *BD* I, 306).

***ТОУДОРЪ** *ч.* (5) (*особова назва, молд., цсл.* θеодоръ, *гр.* θεόδωρος): мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... дали и потвєрдили єсми єму... сєло на тутовѣ, на имѣ гръдещи... що купи(л) о(т) михула тудо⟨р⟩и (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543); И пак оу том прїидошє прѧд нами и прѧд оусими нашими молдавскими бояре Анноушка и сестра (*в ориг.* сн. и.— *Прим. вид.*) єн Моуша, дочки Михъилъ Тоудора, сына Пєтра Тоудора (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тоудора** 4 (1495 *BD* II, 64); **! тудо⟨р⟩и** 1 (1455 *Cost.* II, 543).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ТУДЫ *присл.* (1) туди: а гостѧ нє приидєволити но куда хочєть туды поидєть (б. м. н., 1366 *Р* 14).

Див. ще **ТОУДА.**

ТОУЗАРА[1] *ч.* (3) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣм ми... дали и потвер(ж)дили єсми ємоу оу нашєи зємли оу мо(л)давскои єдино мисто на имѣ тоузара (Сучава, 1432 *ДГВІН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тоузара** 1 (1432 *ДГВІН*); *зам. род.* **о(т) тоузара** 2 (1432 *ДГВІН*).

***ТОУЗАРА**[2] *ж.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Мы иліа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинны... нашъ станѧ дали єсми ємоу єдно сєло тоузара (Сучава, XV ст. *ДГВІС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоузара** (XV ст. *ДГВІС*).

***ТОУКАНЄ** *с.* (2) (*стп.* tukanie) цькування: Коли ко(г) собака оукоусить с тоукана (!) чоужомоу (!) (XV ст. *ВС* 27).

ФОРМИ: *род. одн.* **! тоукана** 1 (XV ст. *ВС* 27); **тоуканъа** 1 (XV ст. *ВС* 7 зв.).

***ТОУКАНЪЄ** *див.* ***ТОУКАНЄ.**

ТУЛА, ТОУЛѦ, ТОУЛѢ *ч.* (4) (*особова назва, тюрк.* tula «породистий мисливський собака»): нынѣ послалъ єсмь к вамъ слуги наши асана и тулу очжю то повѣдати вамъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами... живєрть... н тоулѣ... и продали... сєла (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тоулѧ, тоулѣ** 2 (1443 *Cost.* II, 128; 1479 *Cost. S.* 98); **тула** 1 (1456 *Cost.* II, 583); *знах. одн.* **тулу** (1392—1393 *РФВ* 170).

ТОУЛЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... корнєщи и тоулєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **тоулєщи** (1448 *Cost.* II, 342).

***ТОУЛИНСКИИ** *прикм.* (4): тоє свє(т)чили два братєники васи(л) а гринь покоуль єсть г(с)дрѧ нашє(г) тоули(н)скоє зємли (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **тоули(н)скоє** (бл. 1458 *Р* 167, 168); *род. одн. ж.* **тоули(н)скоє** (бл. 1458 *Р* 167).

Пор. ***ТУЛИНЫ.**

***ТУЛИНЫ** *мн.* (7) (*назва села у Київській землі*) Тулин: Мы кнзь (!) сємєнъ олєкса(н)дрови(ч) дали єсмо сълузѣ нашєму пану сє(н)ку съкипорю сєло нашє тулины со вьсѣмъ с ты(м) што к тому сєлу прислушаєть (Київ, 1457 *Р* 166); а по ты(ми) липники была пасєка кнзѧ михайлова г(с)дрѧ иашє(г) с тоули(н) (б. м. н., бл. 1458 *Р* 168).

ФОРМИ: *род.* **тули(н)** (бл. 1458 *Р* 167, 168); *дав.* **тулина(м)** (бл. 1458 *Р* 167); *знах.* **тулины** (1457 *Р* 165, 166); *місц.* **оу тулинахъ** (1457 *Р* 166).

***ТОУЛИЧЄВЪ** *прикм.* (1): А хотар тои... части... оу Прокопов сад на столпь от толѣ чєрєс сєрєд сада Тоуличєва та на поут (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Тоуличєва** (1499 *BD* II, 136).

ТОУЛКО[1] *див.* **ТОЛЬКО**[1].

ТОУЛКО[2] *див.* **ТОЛЬКО**[2].

***ТУЛНЫКИ** *мн.* (2) (*назва урочища у Подільській землі*): а тамъ при той долыни копєцъ усыпано одъ Цыцулыны долыны до урочища Тулныковъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род.* **Тулныковъ** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ТОУЛОВА**[1] *ж.* (5) (*назва села у Молдавському князівстві*): а на то є(ст)... вѣра пана драгоя от туловы и дѣтєи єго (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); мы панове господарѣ нашєго... пань лазаръ о(т) тоуловы и пань мындрѣ жумататинскыи... вызнаваємь... колижь вєлємѫжнїи иліашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701)

ФОРМИ: *род. одн.* **туловы, тоуловы** 4 (1415 *Cost.* I, 116, 122; 1424—1425 *DBAc* 19; 1436 *Cost.* II, 701); **тоуловє** 1 (1425 *Cost.* I, 169).

***ТОУЛОВА**[2] *ж.* (1) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсмы имъ... сєла н(х) на имѧ на тоуловѣ гдє є(ст) дворъ и(х) и строинци на вєрхь шоумоуза (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа тоуловѣ** (1429 *Cost.* I, 269).

***ТОУЛОВСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана ванѣ тоуловского и дѣтїи єго (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоуловского** (1425 *Cost.* I, 173).

***ТУЛЧИНЪ** *прикм.* (1) ◇ т у л ч и н о д в о р и щ є (1) (*назва дворища у Галицькій землі*): возрєвшє єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую слоужбу и хотѧчє по нємъ аж бы тымъ лѣпєи вєрнѣи намъ... послужилъ онъ... даємъ ємоу и дали єсмо... о(т)мѣну... на имѧ подъ галичємъ чѧгрово... тул(ч)нно дворищє (Краків, 1394 *Р* 54).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **тул(ч)ино** (1394 *Р* 54).

ТОУЛѢ *див.* **ТУЛА.**

ТОУЛѦ *див.* **ТУЛА.**

ТУНСЄЩИИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): ⟨и оу то(м)⟩ тако(ж)⟨дє прї⟩идє прѣ(д) нами и прѣ(д) нашими бояры юка... и прода(л)... єдно сєло на богданѣ на имѧ тунсєщии (Сучава, 1453 *Cost.* II, 467—468).

ФОРМИ: *наз.* **тунсєщии** (1453 *Cost.* II, 468).

ТУНСУЛУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд.* «стрижений»): мы алєксандръ воєв(д)... знамєнито чини(м)... ожє тоти ист⟨инны⟩ наши слугы, на имѧ сима тунсулу и быо(ш) хоржєску(л) и щєфа(н) тунсулу... ⟨слу⟩ж⟨или⟩ на(м) право и вѣрно (Сучава, 1453 *Cost.* II, 467).

ТУНЬ *присл.* (1) (*цсл.* тоунь) задарма, безплатно: а ту дѣднину панъ кола вольнъ продати или замѣнити или тунь о(т)дати оу своѣ лѣпьшиѣ оужитки обротити (Галич, 1409 *Р* 74).

***ТОУРБАТЪ** *ч.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): А хотарь Бѣлошєщнм... до сєрєд добровоу... та от толѣ право до потока Тоурбата (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тоурбата** (1475 *BD* I, 206).

ТОУРБОУРЄ *ч., невідм.* (2) (*особова назва*): и тѧгали сѧ що сѧ тєгали, алє Ивашко съ прївилиами тєстѣ своєго пана Ивана вистиарника добыл съ въсєго права и соудоу, а Тома Доумитрєскоул и Костє Тоурбоурє съ своим оусим плєменєм стратили съ своими привил⟨ї⟩ами съ въсєго права и закона (Бирлад, 1460 *BD* I, 41).

ТУРДУЧАКЪ *ч.* (1) (*особова назва*): и ѣщє к тымъ бєкгичь и турдучакъ бєрди давыдъ ти кнѧ(з) головнии мои были слуги (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз.* **турдучакъ** (1392—1393 *РФВ* 170).
***ТОУРЄИСКЪ** *див.* ***ТОУРИИСКЪ.**
***ТОУРЄЦКИИ** *див.* **ТОУРЄЦЪКИИ.**
***ТОУРЄЦСКЫИ** *див.* **ТОУРЄЦЪКИИ.**
ТОУРЄЦЪКИИ *прикм.* (19) турецький (10): коли пришолъ цесаръ тоурскии на насъ... а наши убогии люди о(т) Сачавы и они побегли до каменца, а у нашихъ людеи оубогихъ о(т) Сачавы были паробъцы Кафинъскиє, и тыи вси окованы; а они стали и боуръмистръ исъ старшими оузѧли тыє паробъци, а цесаръ тоурєцъкии прислалъ до насъ и просилъ тыхъ паробъковъ Кафинъскихъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); А також мы Стефан воєвода, до того часоу, коли оуслышим о ихани тоурєцком на землі... прєречеиых панов кроулєв оугръскаго и полскаго ... тогди им обом... имаєм дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);
з є м л я т о у р є ц к а я (1), т о у р є ц к а я з є м ъ л я (1) *див.* **ЗЄМЛѦ 4;** з л а т ы и т о у р є ц ь с к ы и (5) *див.* ***ЗЛАТЫИ**[2]; з л о т ы и т о у р є ц к и и (1) *див.* ***ЗЛОТЫИ;** з о л о т ы и т о у р є ц к ы и (1) *див.* ***ЗОЛОТЫИ**[2].
ФОРМИ: *наз. одн ч.* **тоурєцъкии** (1481 *BD* II, 365); *род. одн. ч.* **тоурєцкого, турє(ц)кого** (1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 423, 424); *знах. одн. ч.* **тоурєцкого** (1499 *BD* II, 423); *місц. одн. ч.* **о тоурєцком** (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ж.* **тоурє(ц)коє** (1496 *ПДВКА* 61); *місц. одн. ж.* **в тоурє(ц)ко(и)** (1496 *ПДВКА* 61); *род. мн.* **тоурєцскы(х), turecskych** 2 (1452 *Cost.* II, 422; 1465 *GL* 176); **тоурєцьскых** 1 (1462 *BD* I, 55); **тоурє(ц)кы(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 495); **тоурєцкых** 1 (1464 *BD* I, 83); **⟨т⟩оу⟨рєц⟩кихъ** 1 (1449 *Cost.* II, 747); *знах. мн.* **тоурєцкиє** (1433—1443 *АРМ*).
Див. ще **ТОУРСКИЙ.**
***ТУРЄЦЬ** *ч.* (1) *(назва села у Віленському воєводстві):* Се язъ кнѧзь олєксанъдро володимировичь... далъ єсмь дєсѧтину с(с)тѣ бци оу лаврошевъ манастырь ис турцѧ оу вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113).
ФОРМИ: *род. одн.* **турцѧ** (1429 *Р* 113).
***ТОУРЄЦЬСКЫИ** *див.* **ТОУРЄЦЪКИИ.**
***ТОУРЖОУКЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... та прости на тоуржоу(к) рубѣжи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).
ФОРМИ: *род. одн.* **тоуржоу(к)** (1453 *Cost.* II, 445).
***ТОУРИИСКЪ** *ч.* (3) *(назва містечка у Волинській землі)* Турійськ: а писана оу турєиску в володимєрьскомъ (Турейськ, 1429 *Р* 113); и оць иа(ш) король єго мл(с)ть тоє сєло привєрноу(л) к волод(и)мирю к двороу нашому тоуриискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *дав. одн.* **тоуриискоу** 1 (1499 *ГОКІР*); **тоурєискоу** 1 (1499 *ГОКІР*); *місц. одн.* **оу турєиску** (1429 *Р* 113).
***ТУРИСЪКИИ** *прикм.* (2): мы великии кнзь швитрикгалъ олькирдови(ч) чини(м) знаменито... иже... дали єсмо єму и записали за єго вѣрную службу... села миловъши оу луцко(м) повѣтє на рецѣ на стырє а другоє село оу тырыско(м) (так.— *Прим. вид.*) повѣтє задыбы (Луцьк, 1446 *Р* 152); Се я пани Вахнова пани Мария... даю и дала есми ... зятю нашому пану Стецку Шишкиничу... селце на имя Ставокъ у Турисъкомъ повете (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).
ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **у Турисъкомъ** 1 (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); **! тырыско(м)** 1(1446 *Р* 152).
Пор. ***ТОУРИИСКЪ.**
***ТУРИЧЄЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Галицькій землі):* а ту исыпали могилу межи дубо(м)ъ и межи буко(м)ъ... а горѣ рѣкою до оустьѧ туричеи (Галич, 1404 *Р* 68).
ФОРМИ: *род. одн.* **туричеи** (1404 *Р* 68).
***ТУРІЯ** *ж.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а ми такожде, ре, есми дали и потвръдили с⟨вя⟩тому монастирю нашему от Молдавица тую половина села от Остъпчань вышнию част⟨ь⟩ где быль Остапковъ тъман⟨ъ⟩ у Туріи у волости Яскои (Сучава, 1473 *ШКН* 165).
ФОРМИ: *місц. одн.* **у Туріи** (1473 *ШКН* 165).
***ТУРКОВЄ** *див.* **ТОУРЦИ.**
ТОУРКОУЛ *ч.* (17) (*особова назва, молд.* «турок»): А на то єст... вѣра пана Симєона Тоуркоула (Васлуй, 1436 *BAM* 29); и оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоугам нашим Тоадєроу Тоуркоулоу и братоу єго Михоуци (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Тоуркоул** (1488 *BD* I, 317; 1497 *BD* II, 107); *род. одн.* **Тоуркоула, туркула** (1436 *BAM* 34; *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 445, 460; 1437 *Cost.* I, 515; *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 40; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); *дав. одн.* **Тоуркоулоу, Тоуркоул** (1488 *BD* I, 317; 1497 *BD* II, 107).
ТОУРЛОУИ *ч.* (4) *(назва річки у Молдавському князівстві):* а тѣмы селамъ о(т) турлуи съ оусими поєни и съ всѧми своими старими хотарми... нєпогушєно (!) имъ николи на вѣк⟨ы вѣч⟩ниѧ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); тѣмже мы... дали єсми ємоу... сєла... на тоурлоую (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).
ФОРМИ: *наз. одн. зам род.* о(т) **турлуи** (1409 *Cost.* I, 65); *род. одн.* **тоурлоую** (1409 *Cost.* I, 64); *місц. одн.* **на тоурлоую** 1 (1448 *Cost.* II, 355); **на тоурлоуи** 1 (1432 *Cost.* I, 343).
***ТОУРЛОУѦНОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И також за тым єднаны и ток⟨меж⟩и а ⟨Ма⟩рєна... продала... єдно селишчє... слоузѣ нашємоу Сими Тоурлоуѧноулоу (Баків, 1462 *BD* I, 55).
ФОРМИ: *дав. одн.* **Тоурлоуѧноулоу** (1462 *BD* I, 55).
***ТОУРНЬ** *ч.* (1) *(молд.)* башта: блгочтивьи г(г)п(д)рь въсеи землі мо(л)дав(с)кои іо стєфань воєвода... създа и сътвори тоурнь съ(и) и моур около монастирѣ (Путна, 1481 *КІ*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **тоурнь** (1481 *КІ*).
***ТОУРОВСКИИ** *прикм.* (3) (*пор.* Туровъ *у Троцькому воєводстві):* и мы порадившисѧ из нашою радою и со кн⟨ѧ⟩зи и паны дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє (Луцьк, 1451 *AS* I, 44); А про лѣпшую твєрдость тых вєрху писаных рѣчєи просила єсми... єпископа туровского и пинского Євхимъѧ, абы... пєчат свою приложилъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **туровского** (1489 *AS* I, 89); *місц. одн. ч.* **оу туровском** (1451 *AS* I, 44).
***ТУРОКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишетъ король... аби Петругъ не вступался въ тыи люди, на имя въ Ёзыкеича... а въ Турка зъ дѣтьми (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Турка** (1498 *АМЛ* 169).
ТОУРСКИЙ, ТОУРСКЇИ *прикм.* (3) турецький (2): Мы Стєфан воєвода... чиним знаменито... ожє тоть истинїи слоуга наш Мирча... жаловал намъ... рєкоучи так: ажє... тоти привилиѧ, що били на сєла на Оргоєщи и на Нѣгом⟨ирєщ⟩и, а он загоубил тота привилиѧ коли прїихал царь тоурскїи та плѧнил нашоу землю (Сучава, 1480 *BD* I, 238—239); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сачавы (!) и они побєгли до Каменъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365);
з л а т ы и т о у р с к ы и (1) *див.* ***ЗЛАТЫИ**[2].
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тоурский, тоурскїи** (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 365); *род. мн.* **тоурскых** (1460 *BD* I, 274).
Див. ще **ТОУРЄЦЪКИИ.**
***ТОУРСКЫИ** *див.* **ТОУРСКИЙ.**
ТОУРЦИ *мн.* (15) **1.** Туреччина (12): мы панове и боѧре землѣ молдав(с)кои... слюбуємъ и слюбили єсми с нашими господари... велебному кролеви володиславу... верными быти и помагати... противъ турковъ, противъ татаромъ (Сучава, 1395 *Cost.* II, 612—613); А також мы... аии жадиои

раді ани помочи Тоурком не имаєм дати (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

2. *(турецьке військо)* турки (3): а топєрь (!) тоурци пєрєстоупили чрьное море занжє взАлъ кафоу ино осмотрили сА рано (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); и жаловали нам, ажє привилїє великоє, що имал влъча батърєскоула... на своє отниноу, село на имѣ батърєщїи... а тота привилїє а они загоубили, коли пришли тоурци (Сучава, 1493 *Cost. S.* 175).

ФОРМИ: *наз.* **тоурци** 2 (1484—1486 *ГСПТЗ;* 1493 *Cost. S.* 175); **тоу(р)ковє** 1 (1493 *ПОСВВ*); *род.* **Тоурковь, Тоурков, турковъ, тур(к)овъ, турко(в), тоурко(в)** 8 (1395 *Cost.* II, 612; 1456 *ЭСФ*; 1460 *BD* II, 274; 1468 *BD* II, 302; 1490 *BD* I, 434; 1492 *BD* II, 292); **Тоуркох** 1 (1460 *BD* II, 274); *дав.* **Тоурком** (1499 *BD* II, 424); *знах.* **Тоурцы** (1481 *BD* II, 364).

***ТУРЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Tur): Мы воицехъ... ярцибискупъ гиѣзденскии... хоружии адамъ с тура слюбуємы и записуємы сА стєцку воєводѣ... ижь вшитки оурАды... и записы што пасаны (!) миха(л) бучатски панъ истароста галицкии... боронити держати непорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род. одн.* **тура** (1433 *P* 122).

ТУРЬЯ[1] *ж.* (3) *(назва річки у Волинській землі)* Турія: А сє доконча̀ньє межи королємь польскымь и кнАзємь дмитриємь къ володимирю о(т)ступаєтьсА а о(т) толѣ по турью поколѣ турья прошла (б. м. н., 1366 *P* 14); Узрившьши есмо знаменитую намъ служъбу... слуги нашого верного пана Петра Ланевича Кирдеевича Мылского... дали есмо ему село Киселинъ с озеромъ на реце на **Тури** (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **турья** (1366 *P* 14); *знах. одн.* **турью** (1366 *P* 14); *місц. одн.* **на Тури** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

***ТОУРЬЯ**[2] *ж.* (3) *(назва річки у Львівській землі):* тоти старци... вызнали указали староую границю межи дѣдошичи и межи баличи стали оу великого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвскАА... к оустью солотвинѣ оу рѣкоу тоурью (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоурьи** (1413 *P* 83); *знах. одн.* **тоурью** (1413 *P* 83).

***ТОУРЬЯ**[3] *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Турія: Я Пєтръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом... иж... дал єсми братаничоу своємоу Богданоу... имѣньє... на имА Турьюю (!) оу крємєнєцькомъ повѣтє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **Турьюю** (1496 *AS* I, 244).

***ТОУРЬАНСКИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а єстлибы єго в том имѣньи нѣкако хотѣли гадати тыи ТоурьАнскии, тогды А ємоу тыи пѣнАзи маю очистити (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Тоурьанскии** (1496 *AS* I, 245); *род. мн.* **Тоурьанских** (1496 *AS* I, 244).

***ТУРЯ** *див.* **ТУРЬЯ**[1].

***ТОУРЯТИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а при то(м) бы(л) якубь Быскоупъ... Кмита старости(н) бра(т) Сємєнъ тоурятич(ч) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тоуряти(ч)** (1369 *ПСЧК*).

***TUSTANSKIY** *прикм.* (1) (*пор.* село Тустань *у Львівській землі*): Vulodislaw... korol Polski... znajemo czinimi... cz(t)om jakze wozrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... dajemo ym y daliiesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu na rycy striv (Глиняни, 1395 *GL* 166).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **v tustanskoy** (1395 *GL* 166).

ТОУТ *див.* **ТОУТЪ.**

ТОУТА *присл.* (1) *(у цьому місці)* тут: а осовнє (!) гды(ж) вѣдаюмъ иже прє(д)рєчєныА зємлА молдавскаА своА панствы з давны(х) часовъ коу кролєвствоу полском(оу) прислоушаютъ, одною волєю и с пєвного вѣданьА всѣхъ на(с), што єсмы нинѣ тоута слюбоуємъ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ТОУ 1, ТОУТО, ТОУТЪ 1.**

***ТУТЄНИИ** *ч.* (1) (*особова назва, пор. лит.* «tauta» — народ, «tautienis» — чужинець; земляк): А сє А кнА(з) лєвъ вызвали єсмы с литовъскоѣ зємлѣ два братѣньцА тутєниА а моижѣка (Львів, 1443—1446 *P* 147).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тутєниа** (1443—1446 *P* 147).

ТОУТО, ТУТО *присл.* (5) *(у цьому місці)* тут: туто єсмо остаточныи закопа(л) зако(п) (б. м. н., 1419 *P* 91); и чтобы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); На котороумь соимѣ тоты панове съ ⟨о⟩бох сторонь, одною волєю тоутож на том мѣстьцА под Хотинємь... визволили и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи (під Хотином, 1463 *BD* II, 297).

Див. ще **ТОУ 1, ТОУТА, ТОУТЪ 1.**

ТОУТОВА[1] *ж.* (20) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвердили єсми ємоу... сєла на имѣ боучюмѣни, где є(ст) домъ єго... и на тоутовѣ лълєщи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); Ино мы... єсми дали и потвєрдили Мики тоє прАдрєчєнноє сєло на Тоутовѣ на имѣ Поулпєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 57).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* по маткоу **Тоутова** (1495 *BD* II, 63); *род. одн.* **Тоутовѣ** 3 (1487 *BD* I, 308; 1495 *BD* II, 63); **тутовы** 1 (1443 *Cost.* II, 131); *дав. одн.* **тутовѣ** (1443 *Cost.* II, 131); *місц. одн.* **на тоутовѣ, тутовѣ** 13 (1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 180; 1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 543; 1458 *BD* I, 20; 1495 *BD* II, 57, 64); **на тоутови** 1 (1455 *Cost.* II, 231).

***ТОУТОВА**[2] *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а мы єсми дали нашємоу миломоу братоу стєфаноу воєводи... дєржаву на имѣ городъ кєлїю... и дєржавоу о(т) тоутовоу и тръгъ брълѣдъскыи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682).

ФОРМИ: *знах. одн. зам род.* о(т) **тоутовоу** (1435 *Cost.* II, 682).

***ТУТОШНИИ** *прикм.* (1) тутешній: Продал єсми имєнє... с людми, с полми... вынявши за третию част зо всихъ имєнєй моих отчизныхъ, выслужєныхъ и купленых в зємъли тутошнєй волынской лєжачихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **в тутошнєй** (1475 *AS* I, 72).

ТОУТЪ, ТУТЪ, ТУТ, ТОУТ, ТѪТ *присл.* (29) **1.** *(у цьому місці)* тут (22): а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми... а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни зємлѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, 1349 *P* 3); а хотарь имъ... до шєръбовьского хотарА оу липы могыла... к тєплици тутъ могила а отолА к сєрєту (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л)... мы такожє... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701); а иноє люди новыє а и тыє дають коли сА мєдъ родить а и тоутъ мостъ чинивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); и от того привел нас пан Янчинский и к граням и рек: тут тые грани сам княз великий Швитригайло... своєю рукою тые грани зарубал (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

2. *(у це місце)* сюди, тут (2): ту(т) к на(м) пришли брашовѣни и жа(лу)ю(т) ажє нє лишитє и(х) продавати свои тръговли друбныи (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); они повєдали: Вєдаєм гораздо, коли держал Слоним..., мы єздживали тоут в ловы (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

3. *(в таких обставинах)* тут, в цьому разі (3): мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє прїидє прѣ(д) на(с)... па(н) костє пръкала(б) и тѣга(л) на гєргѣ хєрєгарѣ, рєкоу(ч): да(л) єсмъ тобѣ оу роука(х) осмъ со(т) зла(т)... даи ми и(х) и гєргє сА тоу(т) нє запрѣлъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).

4. *(на тому місці)* там (2): кде смолвѦть туть будеть судъ тѦгатисѦ ис королемь (б. м. н., 1352 *Р* 6); Колї которыи б҄ѫде(т) па(н) позванъ на ро(к) а не стане(т) к рокѫ а за винѫ где бы оузѦти шесть воло(в) тѫ(т) брали три(д)цать алюбо сорокъ (XV ст. *BC* 16 зв.).

Див. ще **ТОУ, ТОУТА, ТОУТО.**

***ТОУХА** *ж.* (1) *(назва річки у Вітебській землі):* а на озере землица пашнаѦ Кузневщина, а в в (!) озере и в реце Бабичи е(зы)и в Тоухоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Тоухоу** (1492 *AS* III, 23).

***ТОУХАЧОВО** *с.* (1) *(назва маєтку в Берестейській землі):* Жаловали намъ кн҃гни Федоровая Федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м) Федоро(м) Федоровичо(м) Соколи(н)ски(м) на наместника мце(н)ского и любу(ц)кого пана богдана сопежича рекомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымене(и) и(х) о(т)чинъны(х) на (и)мѦ с череи а с тоухачова моцно бе(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *род. одн.* **тоухачова** (1496 *ВМКФС*).

***ТУЧАПСКЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то... вѣра пана влада тучапского дворника о(т) романова торга (Сучава, 1403 *ДГАА*).

ФОРМИ: *род. одн.* **тучапского** (1403 *ДГАА*).

***ТУЧЕНѦКЪ** *див.* **ТУЧНѦКЪ.**

ТУЧНѦКЪ *ч.* (7) *(особова назва):* пак ли бы кто нагабалъ оу тои дѣдининѣ панюю росовую марекрѣту или того кому бы она продала то иваноко тучнѦкъ имае заступити оправи(т) или бы кро(л) нагаба(л) то имаеть оправи(т) тученѦ(к) (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тучнѧкъ, тучнѧ(к)** 3 (1418 *Р* 89); **тученѧ(к)** 1 (1418 *Р* 89); *дав. одн.* **тучнѧкови** (1418 *Р* 89); *знах. одн.* **тученѧка** (1418 *Р* 89).

***ТУША** *ж.* (1) *(оббіловане і випатрошене тіло вбитої тварини)* туша: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *ор. мн.* **тушами** (1389 *РЕА* I, 27).

ТЪБОУЧ *див.* **ТОБУЧЬ.**

ТЪВЕЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... есми дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Ивоулоу Мъндрѣ... село на имѣ Тъвещїи (Сучава, 1493 *BD* II, 19).

ФОРМИ: *наз.* **Тъвещїи** (1493 *BD* II, 18, 19).

ТЪИ *див.* **ТОТЪ.**

***ТЪКМЕЖЬ** *див.* ***ТОКМЕЖЬ.**

ТЪКМО *див.* **ТОКМО.**

ТЪЛВЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И оу том також прїидоша прѦд нами... Мърина, дочка Оанца Брълича и племеница еи Илка... и продали... два села на СеретѦ ж(е), на имѦ Драгомирещи... а дроугое село на имѦ Тълвещи (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *наз.* **Тълвещи** (1499 *BD* II, 153).

***ТЪЛПИГЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефанъ воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... наши слоуги Петрѣ и брат его Оне... непотове Тоадера брата Петра Тълпига... и продали... едно село на имѣ Тъвещїи (Сучава, 1493 *BD* II, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тълпига** (1493 *BD* II, 18).

***ТЪЛПИЖАНОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефанъ воевода... знаменито чиним... оже прїидоша прѣд нами... наши слоуги Петрѣ и брат его Оне... синове Динга Тълпижаноула... и продали... едно село на имѣ Тъвещїи (Сучава, 1493 *BD* II, 18).

ФОРМИ: *род. одн.* **Тълпижаноула** (1493 *BD* II, 18, 19).

***ТЪЛХАРЕВ** *прикм.* (1): А хотар томоу... селоу... на великоую могилоу... от толѣ черес поут тълхарев и черес зъподїю сочилор на дѦл (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **тълхарев** (1492 *BD* I, 510).

ТЪЛЪБЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили есмо имъ... села... на имѣ... грълещи и тълъбещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 324).

ФОРМИ: *наз.* **тълъбещи** (1448 *Cost.* II, 324).

***ТЪМАШЪ** *див.* **ТАМАШЬ**[1].

ТЪМПА *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефанъ воевода... чиним знаменито... оже тот... пан Тъмпа и сынове его... слоужили намъ правою и вѣрною... слоужбою (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тъмпа** (1443 *ВАМ* 41).

ТЪМЪШАНОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* Пан Триколич дворник пишет моеи панеи Негрити... и братоу ми Драготъ Тъмъшаноул... и въсѦм моим милим братїямъ и прїателем (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Тъмъшаноул** (1481 *BD* II, 358).

***ТЪМЪШЕЛЪ** *ч.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефан воевода... знаменито чиним... оже... слоуга нашь, їонь боузь и сестра его дрьгълинь... продали... едно село на жигълїе, на имѣ додещїи... пониже тъмьшела (Ясси, 1495 *Cost. S.* 193).

ФОРМИ: *род. одн.* **тъмъшела, тъмьшела** (1495 *Cost. S.* 193).

***ТЪМЬШЕЛЪ** *див.* ***ТЪМЪШЕЛЪ.**

***ТЪНЬ** *див.* ***ТЕНЪ.**

***ТЪРГОВАТИ** *див.* **ТОРГОВАТИ.**

ТЪРГОУЛ АЛБОУ *ч., невідм.* (1) *(назва міста в нижній течії Дністра, молд.* «Білий Город»*)* Білгород-Дністровський: А на то ест велика мартоурїѦ... Тома логоф., Станчюл пъркълаб де Търгоул Албоу, Мързе сынь Станчюл, и Влаикоул старосте де Хотин (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див ще ***БЕЛГОРОДЪ**[2], **БЕЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ЧЕТАТЕ АЛБЪ.**

***ТЪРГЪ** *див.* **ТРЪГЪ**[2].

ТЪРЫВАТИ *дієсл. недок.* (1) мати силу, тривати: и сесь листъ нашъ маеть търрывати вѣчно и непорушно, на вѣки (Луцьк, 1438 *Р* 141).

ФОРМИ: *інф.* **търрывати** (1438 *Р* 141).

***ТЪСТЬ** *див.* **ТЕСТЬ.**

ТЪТЕЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воево(д)... чини(м) знаменито... оже... панъ жоуржъ моянъ слоужилъ намъ право и вирно и ми... дали есми емоу... двѣ селѣ на имѦ моенещи и тътещи (Сучава, 1459 *Mih.* 205).

ФОРМИ: *наз.* **тътещи** (1459 *Mih.* 205).

ТЪТЪ *див.* **ТОТЪ.**

ТЪТЪРЕЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... есми дали и потвръдили слоугам нашим Иваноу и братїам его ... тое прѦдреченое село на имѣ Тътърещїи (Сучава, 1487 *BD* I, 291).

ФОРМИ: *наз.* **Тътърещїи** (1487 *BD* I, 291).

***ТЪТЪРѢНУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стефа(н) воево(д)а... чинимъ знаменито... оже то(т) исти(н)ны(и) на(ш) слоуга па(н) ша(н)дро тътърѣну(л) служи(л) на(м) пра (!) и вѣрно (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тътърѣну(л)** (1472 *DIR«A»* 528).

ТЪОУТОУЛ *ч.* (181) *(особова назва):* а на то е(ст) вѣра гсп(дс)вми вишеписа(н)но(м) стефана воево(да)... пана тьоутоула (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); а на бо(л)шее крѣпо(с)т, вѣлѣли есми нашем(у) вѣрном(у) пану, тъутулу ло(г)фетоу, писати и нашу печа(т) привѣсити к сему ли⟨сту⟩ нашему (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234—235).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тъоутоул, тьоутоу(л), тъоутоу(л)** (1464 *BD* I, 84; *Cost. S.* 60; 1465 *BD* I, 88; 1467 *Mih. Doc.* 126; 1470 *BD* I, 148; 1472 *Cost. D.* 27; 1483 *BD* I, 269; 1491 *BD* I, 453; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); *род. одн.* **Тъоутоула, тьоутоула, тъоутоул** (1459 *Cost. S.* 22; 1474 *BD* I, 193; 1476 *BD* I, 209; 1499 *BD* II, 444); *дав. одн.* **Тъоутоулоу, тъоутулу, тъутулу, тъутоулоу, Т⟨ъоу⟩тоулоу, Тъоу⟨тоу⟩лоу, ⟨Тъоу⟩тоулоу, Тъ⟨оутоулоу⟩** 127 (1475

BD I, 204; 1479 BAM 62; 1480 BD I, 245; 1483 BD I, 268; 1487 BD I, 292; 1489 BD I, 372; 1491 BD I, 448; 1493 BD II, 4; 1495 BAM 71; 1500 Cost. S. 235 і т. ін.); **тъоутоулови, Тъ⟨оутоул⟩ови, тъоутоу⟨лови⟩** 34 (1479 DC 141; 1480 BD I, 247; 1481 BD I, 259; 1482 BD I, 261; 1487 BD I, 309; 1495 BD II, 90; 1497 BD II, 120; 1498 BD II, 126; 1499 BD II, 136; 1500 Cost. S. 231 і т. ін.); **Тъоутоуловѣ** 1 (1484 BD I, 279); **Таоутоулоу** 1 (1487 BD I, 296); **! Тъоу⟨тоулов⟩**1 (1500 RA 261).

ТЪОУТОУЛОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* Писал Драготъ Тъоутоулович оу Васлоуи (Васлуй, 1497 BD II, 111).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тъоутоулович** (1497 BD II, 111).

ТЫ, ТИ *займ.* (125) *(друга особа однини)* ти: аже будеть ва(м) надобѣ помочь на кого на ворога вашего Азъ самъ єсмь готовъ за того тобѣ на помочь всєю моєю силою а толко вѣсть намъ даитє (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); Chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, по my tebe k tomu ne prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); Алє к нам прїиди, как оуделаешъ нам тотоу слоужбоу що ми єсмы наказали к тоби (Баків, 1457 BD II, 257); и кн⟨Ѧ⟩зь Михайло положил листъ перєд королем єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью а рєклъ: тым обычаємъ записал сѦ ты с моим отцємъ перєд добрыми свѣтки (Луцьк, 1475 AS I, 70); а такожъ штобы єси ихъ кривдъ боронилъ, и мытоу бы єси нашомоу во всємъ бы(л) помочєнъ и гдє надобє боудеть имъ помочь и ты имъ помочь дава(л) в нашомъ мытє (Краків, 1487 *АМЛ*); алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до вєликого князя московъского, абы єстє оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчаньє, и дочєръ бы свою за тєбє далъ (б. м. н., 1499 BD II, 448).

ФОРМИ: *наз.* **ты, ty** 40 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1444 AS I, 41; 1449 Cost. II, 385; 1475 AS I, 70; 1484 *ЯМ*; 1487 *АМЛ;* 1489 *АМВ;* 1494 BD II, 387; 1495 *АЛМ* 83; 1499 BD II, 448 і т. ін.); **ти** 1 (1470 BD II, 309); *род.* **тєбє, тебе** 15 (1478 AS III, 17; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 83; *ПЛПС;* 1496 BD II, 407; *ПДСВВ; ПЧФГ* 35, 36; 1498 BD II, 409; 1499 BD II, 448 і т. ін.); **тєбѣ, тєбѧ** 6 (1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ*); *зам. род.* **тобѣ** 1 (1496 *ОКИВ*); *дав.* **тобє, tobie** 17 (1484 *ЯМ;* 1494 BD II, 387, 389; 1495 *АЛМ* 83; 1496 BD II, 407; *ПДВКА; ПДСВВ;* 1498 BD II, 409, 410, 413 і т. ін.); **тобѣ** 16 (1392—1393 *РФВ* 171; 1449 Cost II, 385; 1470 BD II, 309; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС; ПЛПС*; XV ст. *ВС* 35; 1496 *ОКИВ* і т. ін.); **тоби** 5 (1457 BD II, 257; 1460 BD II, 270; 1470 BD II, 309); **тєбѣ** 1 (1495 *ПЛПС*); *знах.* **тєбє, tebe** 5 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1484 *ЯМ;* 1495 *АЛМ* 83; *ПЧФГ* 36; 1499 BD II, 448); **тѣ** 3 (1457 BD II, 257; 1470 BD II, 309); *ор.* **тобою, toboiu** (1494 BD II, 387, 389; 1495 *ВМБС; ПЛПС;* 1496 BD II, 407; *ОКИВ; ПДСВВ;* 1498 BD II, 414).

***ТЫВУНЪ** *див.* **ТИВУНЪ.**

ТЫЖ *див.* **ТЄЖЬ** [1].

***ТЫЖДЄНЬ** *ч.* (3) тиждень: а писанъ листь оу коломыи оу тыжьднь по с̃тмь михаилѣ (Коломия, 1398 *Р* 57); А єстли бы господаръ кроль єго милость того соимоу на тоть дєнь по свѦтомь Юрїи оу тыждєнь нє произволил, алє бы єго милостъ ины дєнь прєд тым або по том положиль томоу то соимови, тогды єго милость имаєть господарѦ Стєфана воєводоу своими послы або листи своими обыслати (під Хотином, 1467 BD II, 297—298).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тыждєнь, тыжьд̃нь** (1398 *Р* 57; 1467 BD II, 297, 298).

***ТЫЖЬДЄНЬ** *див.* ***ТЫЖДЄНЬ.**

ТЫИ *див.* **ТОТЪ.**

***ТЫКАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (к кому, чому) стосуватися (кого, чого), мати відношення (до кого, чого): а што коли быхъ слышѦ(л) што бы сѦ тыкало к моєму г(с)дрю, королю, кь єго лиху имамъ єго остєрєгати во всѣ(х) рѣчє(х) (Щекерів, 1402 Cost. II, 623).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы сѧ тыкало** (1402 Cost. II, 623).

Див. ще ***ТЫЧИТИ СЕ.**

***ТЫЛЪ** *ч.* (1) задня сторона: Мы Александръ, або Витолдъ... Княжа Литовское... ведомо чынимо... Ижъ ... Городенскіе на пляцахъ тыхъ, на которыхъ теперъ мешкаютъ, то естъ, почавши отъ мосту замку Городенского ку рынку, обаполъ улицы, до улицы, которая идетъ зъ улицы Замковое ку Подолю; тыломъ тые плацы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 26—27).

ФОРМИ: *ор. одн.* **тыломъ** (1389 *РЕА* I, 27).

ТЫЛЬКО *част.* (1) (*стп.* tylko) *(видільно-обмежувальна)* лише: там же, копцы значныи усыпатысмо велилы; а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по той сторони тылько грунтъ Почапынскій, гдѣ также копецъ усыпано (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще **ТОЛЬКО** [2] 1.

***ТЫМКОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ: пана Максима Тымковича, пана Ярмолу... абы до насъ прыихалы и зъ паномъ Карпомъ потокмылыся (sic.— *Прим. вид.*) (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Тымковича** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

ТЫМЪ *част.* (8) *(підсилювальна, вживається при в. ст. прикм. і присл., вказує на більший ступінь вияву ознаки)* тим: возрєвше єсмо на на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу и хотѦче по немъ аж бы тымъ лѣпеи и вернѣи намъ... послужилъ онъ и его дѣти... даемъ ємоу и дали єсмо и оставлѦємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ (Краків, 1394 *Р* 54); а такѣ жь того исного стєцка воєводу хотѦчи особною мл(с̃)тью оутѣшити абы намъ потомъ тымъ готовѣи и вѣрнѣи служилъ... тыи городы цецунь а хмєловъ с тыми волостми сєлы которыи жь к нимъ прислушають... даємы и дали єсмы єму на вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125); коли жь мєжи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє нижьли памяти потрєбизна єсть абы дѣла листовымь писмомъ, и свѣдоцствомь оутвєржєно людьскимь, протожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... абы тымь вятьшая вѣра котораѦ николи оу на(с) нє была жгасла, тому истино(м) па(н) владисла(в) ... кролєви полскому... за щкоды... зѣм(л)ь и волостии... огнємь скаженыѣ, землю шепиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 Cost. II, 706—707); мы велики князь Швидрикгялъ... чинимъ знаменито... ижъ видевъ и знаменавъ службу... пана Богуша Оверкича Тимоха, который будучи... человѣкомъ рыцерскимъ, а хотѣчи тымъ болѣи рыцерства своего доказовати, до земли и панства нашого... выѣхалъ... (Луцьк, 1438 *Р* 140).

ТЫННОЄ *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Тинне: а кн⟨Ѧ⟩зю Солтану оу лоуцком повѣтє городок Двор а села: Караєвичи, Обаров, Тынноє (Луцьк, 1463 AS I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тыиноє** (1463 AS I, 55).

***ТЫРГЪ** *див.* **ТРЪГЪ** [2].

! ТЫРЫСКОМ ⟨**ТУРЫСКОМ**⟩ *див.* ***ТУРИСЪКИИ.**

ТЫСЕЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**

ТЫСЯЧА *див.* **ТЫСѦЧА.**

***ТЫСЯЧНЫИ** *числ.* (1) тисячний: А псанъ у Вилни, априля мѣсяця 30 день, индиктъ 14, лѣта Божего тысячного чотыриста пятдесятного и первого (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **тысячного** (1451 *АкЮЗР* II, 106).

Див. ще ***ТИСѦЧИИ.**

ТЫСѦЧА, ТИСЕЧА, ТИСѦЧѦ, ТИСѦЧА, ТЫСЕЧА, ТЫСѦЧѦ, ТИСѦЩА, ТЫСЯЧА, ТИСЯЧА, THYSZIECZA, THISSIECZA *ж.* (105) тисяча: аще ли хто подъ областию нашою въ епархией Луцкой и Острозской гординею превозносяйся, сия предания отческая и повеления княжения

нашего переступитъ дерзнетъ, десять тисячей рублей на насъ и на епископа (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); По бж҃ьи нарожѣньи тисѦча лѣ(т) и т҃ и з҃ и й лѣ(т) (Львів, 1368 *Р* 15); Мы володиславъ ... король польскыи... знаємъ то симъ наши(м) листомъ... аже єсмы должни одну тысѦчю рублєвъ фрѦзьско(г) серєбра прїятєлю нашему алєксандру воєво(д) (б. м. н., 1411 *Р* 76); а тото мыто татарскоє, що было оустановлено оу биломгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѦза, хотѣ от тисѦч коп (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); Дан в Киеве июля двадцать третего дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); А на третій годъ такожъ (в ориг. це слово повторено.— *Прим. вид.*) маютъ намъ дати тисячу золотыхъ (Краків, 1487 *РИБ* 226). Продали есмо мыто берестейское... краковѦнину Гендрыху Карловичу на тры годы за тисѦчу копъ грошей и за чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82—83); Данъ во Мстиславли. Лѣто семъ тысячей осмое мѣсеца сентабра чотырнадцатый день, индыктъ третій (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тисѧча, тисяча, Tisiacza** 11 (1361 *AGZ* 6; 1368 *Р* 15; 1370 *Р* 18; 1388 *ZPL* 108; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1427 *Р* 109; 1433 *Р* 127; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1461 *AS* I, 54 і т. ін.); **тисеча** 5 (1389 *РЕА* I, 27; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1478 *AS* I, 72; 1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **тисѧча** 5 (1399 *Р* 59; 1400 *Cost.* II, 618, 619; 1401 *Р* 64; 1404 *Р* 70); **тысѧча, тысяча, tysiacza** 5 (1395 *GL* 166; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Р* 77; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); **тисѧ(ч)** 4 (1393 *Р* 51; 1398 *ЗЛЕІК;* 1402 *Cost.* II, 623; 1424 *Р* 100); **тысеча, thyszïecza** 3 (1389 *РЕА* I, 28; 1413 *GL* 48; 1498 *ГВКОО*); **тысѧ(ч), (ты)сѧ(ч)** 2 (1394 *Р* 54; 1415 *Р* 87); **тысѧчѧ** 1 (1402 *Cost.* II, 621); **thissiecza** 1 (1407 *АрхЮЗР* 8/I, 4); **тисѧща** 1 (1413 *ЗНТШ* V, 3); *зам. род.* от **тисѧча** 1 (1460 *BD* II, 275); *зам. знах.* принесла... **тисѧча** коп 1 (1454 *AS* III, 9); *род. одн.* **тисѧчи** 6 (1440 *Р* 142; 1454 *AS* III, 10; 1474 *AS* I, 69; 1487 *АМЛ;* 1498 *АЛРГ* 81); **тисечи** 2 (1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **тысечи** 1 (1499 *АСД* VI, № 3); *дав. одн.* **тисечы** (1487 *РИБ* 226); *знах. одн.* **тисѧчу, тисѧчоу, тисячу** 6 (1485—1500 *AS* I, 120; 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *РИБ* 431; 1498 *АЛРГ* 82); **тисѧчю** 4 (1377 *Р* 24; 1378 *Р* 26; 1487 *AS* I, 239); **тысѧчю** 3 (1411 *Р* 76, 77); **тисѧ(ч)** 2 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1470 *AS* I, 65); **тисечу** 1 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9); **тисячу** 1 (1489 *РИБ* 431); **! тисѧч** 2 (1454 *AS* III, 10); *род. мн.* **тисѧчъ, тисѧч** 3 (1456 *Cost.* II, 790; 1481 *BD* II, 365; 1499 *AS* I, 118); **тисечей** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); **тысячей** 1 (1500 *АСД* II, № 3); *знах. мн.* **тисѧчи** 15 (1388 *Р* 37; *SL* 678, 679; 1454 *AS* III, 10; 1483 *AS* I, 82; 1487 *AS* I, 239 і т. ін.); **тисѧчѣ** 3 (1388 *Р* 37; *SL* 678); **тисѣчи** 2 (1456 *ЭСФ*); **тисячы** 2 (1487 *РИБ* 226); **тысѧчи** 1 (1487 *AS* I, 239); *зам. род. мн.* въ лѣто шесть **тысячи** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); *місц. мн.* **оу... тисѧчахо** (1388 *Р* 37); *знах. дв.* **тысѧчы** (1482 *AS* I, 81).

Див. ще **ТЫСѦЧЬ.**

ТЫСѦЧЬ, ТИСѦЧЬ, ТИСѦЧ *ч.* (5) тисяча: и на крѣпость сєму наши печѦти привѣсили єсми к сєму листу, под лѣты ро(з)ства х(с)ва тисѦчь т҃ ч҃ є҃ лѣта (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); оув озєра оу круды межи городна и мерє(ч) по розтвѣ х(с)вѣ... тисѦчь (так.— *Прим. вид.*) лѣтъ и чотыри ста лѣтъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62); Данъ оу Городку подъ лѣты рождества х(с)ва тысѦчь у лѣтъ трѣтего лѣта (Городок, 1443 *Р* 145); Писан листъ оу Луцку, м⟨ѣ⟩с⟨Ѧ⟩ца сентѦб⟨ра⟩ к҃д ден, индикт⟨а⟩ є҃ї, подъ лет⟨и⟩ рожества Христова тисѦч лѣт девѦт сот девѦтоє (Луцьк, 1451 *AS* I, 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тисѧчь** 2 (1395 *Cost.* II, 610; 1400 *Р* 62); **тисѧч** 1 (1451 *AS* I, 45); **тысѧчь** 1 (1443 *Р* 145); **! тисѧчо** 1 (1446 *Р* 153).

Див. ще **ТЫСѦЧА.**

ТЫСѦЧѦ *див.* **ТЫСѦЧА.**

ТЫХОНЪ *див.* **ТИХОН.**

! ТЫХЪ ⟨ПѦТЬ⟩ (1): Якимъ коузнє(ц) зємлю дє(р)жить Лисовъщиноу а с тоє земли дани идєть сорокъ гроше(и) а полюдья двє вєдрє мєдоу... а бобро(в)никоу пѦ(т) гроше(и) а тыхъ (!) восковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Див. **ПѦТЬ.**

***ТЫЧИНЪ** *ч.* (3) (*назва містечка у Сяноцькій землі):* мно(г) добры(х) люди(и) ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х)... осудили єсмы... аже г(с)дрь нашь кроль влодиславъ,.. ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Ѧдвига и єи дѣвка (Медика, 1404 *Р* 70).

ФОРМИ: *род. одн.* **тычина** (1404 *Р* 70); *дав. одн.* **тычину** (1404 *Р* 70); *знах. одн.* **тычи(н)** (1404 *Р* 70).

***ТЫЧИТИ СЕ** *дієсл. недок.* (2) (кого, чого) стосуватися, мати відношення (до кого, чого) (1): Naperwej ustawili-jesmo iźby za peniazi ruchajuczi abo wynszoj reczi kotoroje sia tyczet' parsunу ... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103);

ш т о с е т ы ч е т ъ (кого) (1) щодо, що стосується: нижло што се тычетъ Моревича, въ того есмы купилъ землю зъ призволеніемъ и потверженіемъ господара, короля е. м. (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **sia tyczet'** 1 (1388 *ZPL* 103); **се тычетъ** 1 (1495 *АЛМ* 83).

Див. ще ***ТЫКАТИ СѦ.**

***TYCZYTY SIA** *див.* ***ТЫЧИТИ СЕ.**

ТЫШКО *див.* **ТИШКО.**

***ТЬСТЬ** *див.* **ТЄСТЬ.**

***ТЬОУТОУЛ** *див.* **ТЪОУТОУЛ.**

ТЬОУЦЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тє(м) мыи (!) дали и потвръдили єсмы ємоу... єго о(т)нни (!) и сєла(м) (!) на имѦ роужїнѣнїи, гдє би(л) до(м) єго, и тьоуцїи (Сучава, 1459 *Cost. S.* 21—22).

ФОРМИ: *наз.* **Тьоуцїи** (1459 *Cost. S.* 22).

ТѢГАТИ *див.* **ТѦГАТИ.**

ТѢГАТИ СѢ *див.* **ТѦГАТИ СѦ.**

***ТѢГАТИ СѦ** *див.* **ТѦГАТИ СѦ.**

***ТѢГНОУТИ** *див.* **ТѦГНУТИ.**

***ТѢГОТА** *ж.* (1) (*важке становище*) тяжкість, важкість: прото (ж) оура(д)вши то оуси по(с)полоу просили єсмы нашего болѣрина пана Михайла ло(г)ѳєта абы поше(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... и оучинити на(м) миръ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **тѣготоу** (1456 *ЭСФ*).

ТѢЖ *див.* **ТЄЖЬ** [1].

ТѢЖЪ *див.* **ТЄЖЬ** [1].

ТѢЖЬ [1] *див.* **ТЄЖЬ** [1].

ТѢЖЬ [2] *див.* **ТЄЖЬ** [2].

ТѢЛО *с.* (4) **1.** (*організм живої людини*) тіло (1): А кто имъ пороушит и разорит, того да побиєтъ богъ здє тєлом, а въ будъщым (*в ориг.* бъдъдєщым.— *Прим. вид.*) вѣцѣ доушеа (Сучава, 1466 *BD* I, 106).

2. (*останки мертвої людини*) тіло, прах (1): а єстли сѦ надо мною божѦ волѦ станєт, и я просила мужа своєго кн⟨Ѧ⟩зѦ єго милость, абы єго милость што записал к церкви божєй к свѦтому Иоанну к Голшаном, гдѣ маєт и тѣло моє лєжати (Степань, 1489 *AS* I, 89);

B o ż e i e t i ł o (1) *див.* **БОЖЇИ**; з д о р о в н а д у ш и и н а т ѣ л е (1) *див.* **ЗДОРОВЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѣло** (1489 *AS* I, 89); *знах. одн.* **tiło** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *ор. одн.* **тєлом** (1466 *BD* I, 106); *місц. одн.* **на тѣлє** (1470 *AS* I, 65).

ТѢМ *див.* **ТѢМЪ.**

***ТѢМЄШЪ** *див.* ***ТАМЄШЪ.**

ТѢМЪ, ТѢМЬ, ТѢМ, ТАМЪ, ТАМЬ, ТАМ, ТЄМЪ, ТЄМ, ТИМЬ *присл.* (177) тому, через те, у зв'язку з цим: тѣ⟨м⟩ єсми ихь особною м⟨и⟩л⟨о⟩стию жаловали дали єсми имь а сєло оу нашии зємли молдавскои на сочавъ

(Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); тѣмъ мы видѣвше и(х) добрую волю на то и лагоду, що межи собою оучинили пере(д) нами и пере(д) нашими боѦры и мы потому(ж) даемъ и дали есми пану михаилу логоѳету тое прѣ(д)реченное селище стънигово (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218); ТѦм мы видѦвше его правою и вѣрною слоужбою до иас, жаловали есмы его особною нашею милостїю и дали и потвръдили есмы емоу от нас... половина село на Бръладѣ въ ОлтѦнох, на имѣ Цъпещїи (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ТѢСКЪ *ч.* (1) виноградний прес: и е(ст) виногра(д) выше немецкого города и е(ст) мѣсто где е(ст) тѣскъ того виногра(д) (Дольний Торг, 1443 *Cost.* II, 185).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѣскъ** (1443 *Cost.* II, 185).

***ТѢСНИНА** *ж.* (1) ущелина: а хота(р) млина(м) о(т) тѣснины где оутиснѣет сѦ мо(л)дова ни(ж) млина о(т) того мѣста да е(ст) хотаръ млиноу (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *род. одн.* **тѣснины** (1458 *DIR«A»* 512).

***ТѢСНЫЙ ОУГОЛЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ селомъ што на проутѣ на имѦ о (! — *Прим. вид.*) тѣсного угла што повыше иванова села шоуринского, та долоу... до тѣсного оугла (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269—270).

ФОРМИ: *род. одн.* **тѣсиого оугла** (1429 *Cost.* I, 269, 270).

***ТѢШКОВИЧИ** *мн.* (3) *(назва села у Перемишльській землі):* игнаткови черневи(ч) дали есмы о(т)мѣну за пекули(ч) и его брату самоилови оу тѣшковичехъ, воземъши подъ слугами королювъскими ехъ вотнину дворища фалелѣевичь (Перемишль, 1390 *P* 175).

ФОРМИ: *місц.* **оу тѣшковичехъ** 1 (1390 *P* 175); **оу тѣшковичи(х)** 1 (1390 *P* 176); **оу тѣшькови(ч)** 1 (1390 *P* 175).

***ТѢШЬКОВИЧИ** *див.* ***ТѢШКОВИЧИ.**

ТЮТКА *див.* **ТЕТКА.**

***ТЯГЛЫИ** *див.* ***ТѦГЛЫИ.**

***ТЯГНУТИ** *див.* ***ТѦГНУТИ.**

***ТЯГТИ** *див.* ***ТѦГТИ.**

***ТЯГЪТИ** *див.* ***ТѦГТИ.**

***ТЯЖА** *ж.* (5) судова скарга, тяжба (4): и завѣску поставили есмы н рубли чистого сребра тѣмь що тое село дръжали... кто почне(т) свадою или тежею или бу(д)которою лихотою оу которы(х) дне(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); варе коли бы оусталъ поѦна ста(н) илї братиа е(г) или дѣти его... на пана михаила логофе(та)... за тота села или тѦжею или свадою или боу(д) чимъ... то(т) заплати(т) вышеписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362);

т я ж у м е т и (1) (о що) правуватися, судитися (за що): и я есми з людми добрыми порозумелъ ижбы тые люди господарскии Мокрычане с паномъ Янчинским ото болшей того тяжи не мели (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **тяжи** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118); *ор. одн.* **тѦжею** 3 (1418 *Cost.* I, 127; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* II, 362); **тежею** 1 (1415 *Cost.* I, 116).

ТЯЖКО, ТЯЖЪКО, ТѦШКО *присл.* (3) **1.** *(душевно)* тяжко (1): а каза(л) твое(и) мл(с)ти поведити прыгодоу нашоу которая жъ ся намъ ... прыгодила ижь о(т)ца нашого приятеля вашое мл(с)ти Казимера короля по(л)ского... богъ доушу его мл̃ти с того света собралъ чогожъ мы тяжко яко сынъ о(т)ца жалуемъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*).

2. незручно, трудно, тяжко (1): естли пакъ видить сѦ тѦжъко твоей милости оу другое намъ листу дати... а твоя милость намъ дай опѦть листъ твоеи милости, што есть подъ прысягою твоей милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402).

3. дуже, сильно (1): про то же которыи приѦтель вашеи мл(с)ти и намъ то бы слышалъ и онъ бгоу хвалоу далъ... а неприѦтель вашеи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ емоу бы напали тѦшко оскомины и острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозе его ср(д)це (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ТЯПТУКОВИЧЬ *див.* **ТѦПТЮКОВИЧЬ.**

ТѦГАТИ, ТѢГАТИ, ТЕГАТИ, ТИГАТИ *дієсл. недок.* (36) **1.** (на кого, кого за що) подавати скаргу до суду, позивати (на кого за що) (30): тогды панъ данило приида пред насъ и тѦгалъ на воита зоудечовьского на сулка о дворище о тысковича (Зудечів, 1411 *P* 79); а они да тѣжоутъ и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумено(м) кто коли боуде(т) оу храма стого (!) нико⟨ли⟩ (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391); а тако(ж) варе кто бы хотил тѣгати за тое село о(т) и(н)ни(х) еи братїи... то(т) да заплати(т) завѣзкоу ӡ̆ рубли литого сребра (Сучава, 1453 *Cost.* II, 458); и також(д)ере ива(н) снъ васко(в) о(т) хородни(к) исъ своими братїами да не имаю(т) тѣгати на марушку (Васлуй, 1474 *РГС*).

2. (на що) *(виступати проти чого, виявляти незгоду з чим)* оскаржувати, оспорювати, заперечувати (що) (6): Про тож никто николи да не имает тѣгати... на сїе наше привилїе (б. м. н., 1490 *BD* I, 434); Про ⟨тож...⟩ да не имает тѦгати ани добоувати ⟨ни⟩ едними привилїѦми на сїе наше привилїе ни прѦд нами ни прѦд иншими господар⟨и⟩ (Сучава, 1499 *BD* II, 155).

ФОРМИ: *інф.* **тѦгати, тѣгати** 15 (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *Cost.* II, 458; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1472 *DIR«A»* 528; 1474 *РГС;* 1490 *BD* I, 392; 1492 *Cost.* *S.* 162; 1499 *BD* II, 155 і т. ін.); **тегати** 3 (1474 *РГС;* 1491 *Cost.* *D.* 37); *перф. 3 ос. одн. ч.* **тѦгалъ, тѣгал, тѣга(л)** (1411 *P* 79; 1432 *Cost.* I, 327; 1449 *Cost.* II, 385; 1473 *BD* I, 86); *3 ос. мн.* **тѦгали, тѣгали** (1418 *Cost.* I, 127; 1455 *Cost.* II, 561; 1474 *РГС*); *майб. 3 ос. одн.* **име(т), имет... тѣгати** 5 (1449 *Cost.* II, 743; 1455 *Cost.* II, 526, 561; 1458 *BD* II, 262; 1462 *BD* I, 53); **боудет... тѣгати, тѦгати** 2 (1462 *BD* I, 67; 1470 *BD* I, 140); **име(т)... тига(ти)** 1 (1452 *Cost.* II, 760); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да тѣжоуть** 1 (1472 *DIR«A»* 530); **да тѣжоутъ** 1 (1449 *Cost.* II, 391).

Див. ще **ВОСТѦГАТИ, ТѦГАТИ СѦ.**

ТѦГАТИ СѦ, ТѢГАТИ СѢ *дієсл. недок.* (17) (з ким о що, за що) судитися, позиватися (з ким за що): а про любартово ятьство хочемъ его постави(ти) на судѣ къде смолвѦть тутъ будеть судъ тѦгатисѦ ис королемь (б. м. н., 1352 *P* 6); ТѦгалъ сѦ пѣнко коунашевичь ис верещакомъ боутевичем о гаи що оу щастровици (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); александръ воевода господарь земли молдавскои чинимь знамеинто... оже то(т) истинныи верига ва(та)мань тѦгаль сѦ съ ротымпанови сыны за хотарь (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447); Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили и розделили свое правое отнини перед нами и перед нашими оусими молдавскими боѦри (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *інф.* **тѣгати сѣ** (1442 *Cost.* II, 88); *перф. 3 ос. одн. ч.* **тѦгалъ сѦ, тѦгаль сѦ, тѣгал сѦ** (1369 *ПСЧК;* 1423 *DIR«A»* 447; 1447 *Cost.* II, 273; 1459 *BD* I, 31); *3 ос. мн.* **тѣгали сѣ, тѣгали сѦ, тѦгали сѣ, тѦгали сѦ** 7 (1448 *Cost.* II, 362; 1455 *Cost.* II, 561; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1480 *BD* I, 241); **сѦ тегали** 2 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 1); **сѣ тѣгали** 2 (1455 *Cost.* II, 561; 1480 *BD* I, 241); *майб. 3 ос. одн.* **будеть... тѦгатисѦ** (1352 *P* 6).

Див. ще **ВОСТѦГАТИ, ТѦГАТИ 1.**

***ТѦГЛО** *с.* (1) ◇ т Ѧ г л ы т Ѧ г н о у т и (1) виконувати повинність: Къ Житомироу село бо(р)диновъ а в томъ селе чотыри слоуги трое сочнико(в) новые люди ещо воли невыседели а коли волю выседять они мають слоужити а есачники имоуть тѦглы тѦгноути какъ и иные люди (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *знах. мн.* **тѦглы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

***ТѦГЛЫИ** *прикм.* (5) ◇ д в о р и щ е т я г л о е (1) *див.* **ДВОРИЩЕ;** ⟨л ю д и⟩ т я г л ы е (1) *див.* **ЛЮДИ** 2; ⟨с л о у г а⟩ т Ѧ г л ы и (1) *див.* **СЛОУГА** 1; ч е л о в ѣ к ъ т Ѧ г л ы и (2) *див.* **ЧОЛОВѢКЪ** 4.

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **тѦглы(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *наз. мн.* **тѦглые** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. мн.* **тѦглыхъ, тяглыхъ** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 92 зв.).

ТѦГНУТИ *дієсл. недок.* (16) **1.** (к чому) належати (до чого) (10): а покутскаѦ землѦ какъ издавна слушала съ своєю границєю из вѣка наща такъ и тѦгнеть (Ланчиця, 1433 *Р* 125); А се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ... со всим и с тымъ, какъ есми сам держал, што к тому имѣнъю тягнетъ, и с мытом, и зъ гаем и со всѣмъ и с тымъ, што коли к тому имѣнъю прислушаетъ (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

2. (на що, у що, до чого і без додатка) вирушати в похід (3): а ми мовжды (!) бы єсмо были хотѣли коу досветьчѣнью и(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи... к ва(м) до кнзьства великого послати кдыжь с короуны до проусъ тѦгнє(м) з божьєю помочью (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); естли пакъ ваша мл(с)ть з г(с)дремъ наши(м) нє запишетєсѦ в мироу н в прия(з)ни быти тогды о то та(м) такъ слышати што(ж) маю(т) тыє люди тѦгну(ти) любо на королєвоу землю... або на вашу мл(с)ть оу вашоу землю (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

◇ т ѣ г н о у т и и с м и с т о м ъ (2) платити податки місту за торгівлю чим: а пак ли бы хотил держати тоты рѣчи, тот, що имеѣть жити оу том домоу, а он абы тѦгноул ис мистомь о оусих рѣчех (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А пак ли бы хотил держати тоты речи тот що имет жити оу том домоу, а он абы тѣгноул ис мистомь о оусих рѣчех (Сучава, 1460 *BD* II, 276); т Ѧ г л ы т Ѧ г н о у т и (1) *див.* ***ТѦГЛО**.

ФОРМИ: *інф.* **тѧгнути, тѧгноути, тѧгну(ти)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.; 1496 *ПДВКА* 61); *теп. 3 ос. одн.* **тѧгнєть, тягнєть** 8 (1433 *Р* 125; 1451 *Р* 159; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1475 *AS* I, 71); **тягиеть** 1 (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154); **тѧгнєт** 1 (1448 *AS* I, 44); *1 ос. мн.* **тѧгнє(м)** (1447—1492 *ЛКБВ*); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы тѣгноул (тѧгноул)** (1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276).

Див. ще **ПОТѦГНОУТИ, *ТѦГТИ.**

***ТѦГТИ** *дієсл. недок.* (21) (к чому) належати (до чого): тако же і ннѣ соудъ воздал Пѣн(ъ)кови (тои) гай и со зє(м)лею во вѣки и со лоуками, и со вьсѣми ис тымъ како тѦгло из вѣка (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); тѣмъ мы... дали єсмы имъ оу нашеи земли двѣ сєлѣ... и съ оусими полѣнами и съ лѣсы... що къ нимъ тѦгло ихъ хотаръ (*в ориг.* отаръ.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); и мы ємоу дали и записали за єго вєрную служьбоу тыє сєла верхоу описаныє со всим с тым што к ним з века и здавна слушало (*в ориг.* слоужало.— *Прим. вид.*) и тѦгло (Київ, 1437 *AS* I, 34); а пану Яцъку, менъшему брату, досъталося Гуговъ и съ тымъ, штожъ изъ вѣка вечного тягъло к Гугову (Звеняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); а кн(Ѧ)зь Сємєн Городок оузѦл и Маневъ со всѣми прнсєлки, што к томоу здавна слоушало и тѦгло (Луцьк, 1475 *AS* I, 70).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. с.* **тѧгло, тѧгъло, тягло, тягъло** (1369 *ПСЧК;* 1428 *Cost.* I, 202; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7; 1437 *Р* 136; 1444 *AS* I, 40; 1451 *Р* 156; 1452 *АкЮЗР* I, 21; 1458 *ОЖДМ;* 1461 *AS* I, 54; 1475 *AS* I, 70 і т. ін.); *3 ос. мн.* **тягли** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7).

Див. ще **ТѦГНУТИ** 1.

***ТѦГЪТИ** *див.* ***ТѦГТИ.**

***ТѦГѦНѦКѦЧЬ** *див.* ***ТЄГЄНѢКЄЧЬ.**

ТѦЖ *див.* **ТЄЖЬ**[1].

***ТѦЖА** *див.* ***ТЯЖА.**

***ТѦЖКИЙ** *прикм.* (1) тяжкий, пригноблюючий, обтяжливий: а в сєи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ ито о(т) двою сторонъ поганьство тѦжкоє а о(т) трє(х) сторонъ ркоучи хр(с)тиѦнє алє мнѣ соуть поущи поганьства (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **тѧжкоє** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ТѦЖЬ *див.* **ТЄЖЬ**[1].

ТѦМ *див.* **ТѢМЪ.**

***ТѦМЄШЪ** *ч.* (4) (*особова назва, молд., мад.* Tomás, *лат.* Thomas, *гебр.* Thomas) Хома: ино панъ михаилъ ло(г)фетъ добы(л) съ своими братиа(м) тота прє(д)рєчєнаа сєла, где бы(л) драгу(ш) тѦмє(ш), на оустиє стоудєнца, и где бы(л) старыи тѣмє(ш) пєтръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѧмє(ш), тѣмє(ш)** (1448 *Cost.* II, 362).

Див. ще **ТАМАШЬ**[1].

ТѦМЪ *див.* **ТѢМЪ.**

ТѦМЬ *див.* **ТѢМЪ.**

ТѦПТЮКОВИЧЬ, ТѦПЬТЮКОВИЧЬ, ТЯПТУКОВИЧЬ, ТЕПТЮКОВИЧЪ *ч.* (6) (*особова назва*): А то свѣдци: пань Андрѣяшь староста Рускои землѣ, ... пань Миско Тяптуковичь (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); а при то(м) свѣдци были кнѦзь Ѧнъ арцибискупъ льв(овс)ки... па(н) васко тєптюкови(ч) (Медика, 1415 *Р* 87); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная владыка Луцкій Ѳеодосей... панъ Васюта Тептюковичъ (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѧптюковичь, тѧпьтюковичь** 2 (1401 *Р* 66; 1409 *Р* 74); **Тептюковичъ** 2 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18); **Тяптуковичь** 1 (1378 *ЗНТШ* LI, 5); **тєптюкови(ч)** 1 (1415 *Р* 87).

***ТѦПТЮКОВЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): Мы бискупи мацѣи прємыски(и) и афанасѣи владыка прємыски(и)... васко тѦптюко(в) данило задеревєцки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь... о тычи(н) мѣсто... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **тѧптюко(в)** (1404 *Р* 70).

ТѦПЬТЮКОВИЧЬ *див.* **ТѦПТЮКОВИЧЬ.**

***ТѦРХЪ** *див.* ***ТЄРХЪ.**

ТѦШКО *див.* **ТЯЖКО.**

ТѪТ *див.* **ТОУТЬ.**

ТѲЕРИТИНЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморній (!) земли Холмское... а слуги кнзя (!) Дмитріевы Путятича Іван Тѳеритинъ а Ярославъ (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Тѳеритинъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ТѲЄРСКИИ** *прикм.* (2) (*пор.* місто Твер *у Тверському князівстві*): З нового места послано кнѦзю великомоу тѳє(р)скомоу шуба собольѦ волочонаѦ аксамитомъ або адамашъкою (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **тѳє(р)скомоу** (1488 *УКТ*).

ОУ, У *прийм.* (3134) **I.** *(з род.)* (290) **1.** *(виражає об'єктні відношення)* (155) а) *(вказує на особу, від якої що-небудь забирається, вимагається і т. ін.)* у, від (кого) (73): тогды пожадал єсть оу нас слоуга нашъ вѣрныи ходко быбелскыи, абихом потвєрдили кнѧзѧ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олєшка оу оу (!) малєчковича дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *P* 15); взѧлъ оу мєнє клєпачь и҃і гривєнъ лѧцкихъ (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); и на болшю крѣпость нашего осужениѧ помочноє взѧли єсмы оу кролѧ подлугъ нашєи земли обыч(а)ѧ (Медика, 1404 *P* 70); а п҃кли быхо(м) имѣли оу него тоє сєло о(т)нѧти и мы имаємъ дати сорокъ гривєнъ земъскими грошми (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а коли ливовчанє привєзоуть соукна а либо боуд какїи товарь, а оу них никто гвалтом ни один локот, бєз пинѧзєи и бєз их воли, абы нє моглъ оузѧти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790—791); а мнѣ самому, а по смерти моей никому, не надобе у зятя и у дочки моей того именица лопавшъ брати (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Тежь жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его иевѣстки у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159); szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky... na imia rankowski ywanynowski a paszkowski (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

б) *(вказує на особу, до якої звернена дія)* у, в (кого) (38): а о цеци(н) и о хмелєвъ... оу своєго г(с)дрѧ и в наше(г) кролѧ, владислава пол(с)кого, о то(є) имаєть намилвити (!) и обровнати (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); А ивашко... и па(и) вилчѧ поручаємъ... и выручили єсмо оу нашего господарѧ, оу вєлєбного кролѧ пол(с)кого, романа (Берестя, 1400 *Cost.* II, 617); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... а Брашовѣни да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а) (Сучава, 1458 *BD* II, 262); Ѳедько писар брал личбу у Сенюты а у войта володимерского у Ѳедка Лудовича (б. м. н., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); али такового чл҃вѣка *(в ориг.* члка.— *Прим. вид.)* гдє сѣ оучюєт и знаидєт... боуд оу кого от наших поддаников, мы да имаюм єго вѣгнати и вѣпоудити проч ис нашєи зємли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421);

в) *(вказує на особу, в якої відбувається дія)* у, в (кого) (38): за(т)жь чинимо сєсь листо о г҃ тисѧчи а вашєи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); и мы... былисмо у земяныna повету Браславского, пана Карпа Ивановыча мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); иже єсмь то вѣрнѣ выслоужи(л) оу свои(х) господарєи (Київ, 1446 *P* 154—155); а про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою привѣсили есьмо,— за его намъ службу, понеже и услуговался служачи у князя моего и у насъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Пани Михайловаѧ повєдила, ижъ... коли мой пан сына крєстил оу пана Василѧ, Яцка, дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Я князь Константынъ Ивановичь Озтрозкій, будучи въ тотъ часъ гетманомъ *у* господара моего великого князя Александра... чиню знакомито... штожъ придалъ есми... на соборную Церковъ у Вилни... съ плату нашого съ подяколных пенѣзей двѣ копѣ грошей (Вільна, 1499 *АСД* VI, 2);

г) *(вказує на прямий об'єкт дії)* у, в (кого) (6): прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашева и о(т) брѣсѣ... и просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709); А панъ Петръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ... и попыталъ *у* мене платнеровъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

2. *(виражає просторові відношення)* (133) **а)** *(вказує на місце, де відбувається дія або щось знаходиться)* біля, поруч (чого, кого) (65): у того гостынца кгрунтъ Теременский по левой руце, а по правой Поддубецъкий (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); тоти старци... стали оу... крихова кде переходить дорога зоудечєвская подлѣ оузлюжи поперє(к) доубровы (Зудечів, 1413 *P* 83); а таки(ж)... абы нє платили мыта... ни бродникоу щобы нє платили ни оу которо(г) брода (Сучава, 1453 *ПГОВ*); А Руденская маєт оу подворѧ своєго ворота поставити (Луцьк, 1494 *AS* I, 102); А намѣстники наши мають отсылати сами до Вилни до протопопы, которіи коли будеть протопопомъ *у* Пречистое Богоматере у Вильни (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) біля, поруч (чого) (26): а о(т)толѣ на... могилоу где сѣ сн⟨имаютъ⟩ хотари оу хотаро(м) нѣготино(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 209); А хотар тои трєтои... части от Бѣєшєщи, алє єдно оу село, почєнши от бєрєг Молдавѣ (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

б) *(з означальним відтінком)* біля, поруч (кого, чого) (42): дали єсмо... тои млинъ и мѣсто оу млина к ц҃ркви (Смотрич, 1375 *P* 20); а хотарь... прости дѣломь на доуб оу мєла, та на колодѣзи ивановѣмь потокомь... а о(т) толѣ... на дѣль оу стлъпа (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122); и мы тых Цєцєнєвских пытали: ... єст-ли ваша пєчат оу того привилѧ? (Луцьк, 1491 *AS* I, 94); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу чєтыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) (XV ст. *BC* 23); а мы такождєрє и от нас єсмы дали и потвърдили... тоє... сєло... на имѣ оу Салчє (Ясси, 1495 *BD* II, 69).

3. *(виражає означальні відношення)* у, в (кого), відповідає також сучасній безприйменниковій конструкції (1): Коли м҃ти оу дѣтєй оумрє(т) опѣка(л)нїкъ и(х) нє можєть

дѣди(ч)ства прода(т) ани граничи(т) до колѣ дѣти прїидоуть лѣ(т) до розоумоу (XV ст. *ВС* 35).

4. *(виражає модальні відношення)* за (чого) (1): а заплативши тую вину, предся сяя моя продажа у всякого права маеть быти моцна (Вільна, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

II. *(зі знах.)* (597) **1.** *(виражає часові відношення)* (108) **а)** *(вказує на час тривання дії)* у, протягом (чого) (36): А при томь былъ попо печѣрєский пєтръ а коръчмитъ олєхновичь сємєнъ оу вѣки вѣкомъ аминь (Перемишль, 1359 *Р* 10); а тижь коли бы которы нєприꙗтєль своєю силою облоглo тото исныи гро(д) галичь, тогда тото исны воєвода и бра(т) єго... имають... намо оу ты часы вѣсть давати, што быхомо пособлꙗли (Луцьк, 1388 *Р* 37); мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... ис ты вєлєбными што с на(м) у то(т) ча(с) сѣдили ижє пришєдши прєд на(с) очвистє (так.— *Прим. вид.*)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *Р* 85); а тоє сєло... имѣють на(м) давати... с каждо(г) кмєтꙗ по в҃ гро(ш) польски(х)... оу каждыи го(д) (Снятин, 1424 *Р* 100); прото(ж) марушка ставши оу то(т) нарєчєнны дє(н) и присѣгла прꙗ(д) намн... рєкучи та(к) ажє ива(н) исъ своими братїами нѣ(с) оунукы ку(п)чичєви (Васлуй, 1474 *РГС*); а по нашємь животѣ а они да имают слоужити нам въ пѣток вєчєрь парастас, а оу соуботоу литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356); А если ся надъ нами Божья воля станеть... и они мають тые двѣ копѣ грошей давати... на соборную Церковъ... у Вилни на крилосъ *у* годъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3);

б) *(вживається при датуванні із вказівкою на день, рік, індикт і т. ін.)* у, відповідає також сучасним безприйменниковим конструкціям з родовим (72): А писанъ листъ оу днь пꙗдєсꙗтъны на городѣ Казимирѣ (Казимир, 1349 *Р* 4); а писана грамота оу судомири *оу* дєнь свꙗтого якуба Судомир, 1361 *AGZ* 6); Въ лѣто шєститисꙗчноє и ѿ҃ и сотноє дєвꙗносто трєтєє на памꙗть стаго мученика єфимьꙗ на канунѣ проводъв(ь) оу (су)боту (б. м. н., 1385 *Р* 28); оу лѣто божєєго (!) рожєства а҃чноє т҃ и п҃ и и҃ писано листо оу луцкоу *оу* по (!) *оу* понєдѣлникъ прєдъ рускими мꙗсопусты (Луцьк, 1388 *Р* 37); а писана... оу дє(н) свꙗтого бальтромѣꙗ (Галич, 1401 *Р* 66); а то сꙗ дѣꙗло оу нєдѣ(л) оу дь(н) с(с)тго василиꙗ (б. м. н., 1419 *Р* 91); а пса(н) в олтушковѣ во вторни(к) оу тыи жо д҃нь по успєньи ст҃ѣи б҃ци авгоуста оу ки҃ индикта оу в҃ ра҃ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); а писан листъ, мцꙗ҃ їюнꙗ, оу шєсти дєнь, на с҃тго дорофѣꙗ, подъ лѣти Б҃жїꙗ Нарожѣнїꙗ, Тисꙗща, штириста, сьм'дєсꙗтъ Трєтого, лѣта (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

2. *(виражає об'єктно-просторові відношення)* (176) *(вказує на об'єкт або місце, в напрямку якого спрямована дія)* у, на (кого, що) (164): о(т) кнꙗзꙗ о(т) кєстутꙗ и о(т) кнꙗзꙗ о(т) либорта у торунь к мѣстычємъ (б. м. н., 1341 *Р* 2); а хотар тому сєлу... простѣ на тополю от толꙗ простѣ оу сочаву (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13); а о(т) ближьшєго рєчєного бука... попрєкъ лѣса простѣ оу горохолину (Галич, 1404 *Р* 68); какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ и нинѣ ходити имѣютъ на вѣки вѣчныи (Ланчиця, 1433 *Р* 125); а хто на ильи воєводы животъ погадаєть, а забєжить оу нашу землю, и мы такожъ имаємъ того израдую (!) с нашоє зємли ильи воєводѣ выдати (Троки, 1442 *Cost.* II, 719); и нє мают далєй у дуброву мою Хрєнницкую уходу по дєрєво и по траву мєти, одно по Роскопаницу — могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); и мы пытали пани Михайловоє, по чому бы она оу поущоу за рєкоу оуєждчала (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); Штожъ одинъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ а дє(и) такъ слышимъ штожъ добръ здоровъ єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А панъ Пєтръ пришолъ у клѣть у тую съ Давидомъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); а застанє(т) лї трєтєє тогды имаєть во обороноу оу нашоу оугонить (XV ст. *ВС* 37 зв.); а хотар... до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з бєзинъ оу став (б. м. н., 1500 *SD* 7);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у, на (що) (12): а хотарь ти(м) сєло(м) на филпоу (!) та ⟨от толѣ⟩ оу потоко(м) (!) гори дєло(м) (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... монастироу... болото кривая и озєро... о(т) доубро(в)ка, до гдє оупадаєть оу яъєр (sic.— *Прим. вид.*) *оу* захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. *(виражає об'єктні відношення)* (86) **а)** *(вказує на об'єкт або особу, на яких спрямована, яких стосується дія)* у (кого, що), щодо (кого, чого) (36): а Ако сꙗ замѣнившє сєлы тогды панъ данило и нꙗлъ сꙗ оубивати... оу лѣсъ и оу пысковича дворищє (Зудечів, 1411 *Р* 79); а нє маємь оуступати сꙗ оу тыи имѣнья оли жь заплативши триста копь широки(х) грошєй пану чусє (Луцьк, 1434 *Р* 128); а нє надобѣ оу єго люди никому оуступатисꙗ а єму своѣ люди судити и вину и пєрьсудъ (!) ис нихъ имати (Ольховець, 1445 *СРК*); А такожє ни жадныи наш боярин ани оурѣдиык... да сꙗ нє смꙗєт оумєшати оу монастирскый доход, хот циноу за єдинъ грош (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); а єстли бы хто хотєл вступати сꙗ оу моє сєло Пьꙗнъ.. нєхай жє он отложит тридцат копъ грошєй широких готовых кн⟨ꙗ⟩зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77); а рокъ єму в тоє мыто и у вагу увꙗзатисꙗ на сємую субою(ту) (!), што прийдєть (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82); ино нашымъ урядникомъ нє надобѣ у тыхъ ихъ людєй вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людєхъ нє брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

(вказує на дію, в яку хто-небудь включається, втручається) у (що), до (чого) (8): Piszete wasza milost (!), iż ieste s Niemcy wziali peremirie... a nas ieste u toż peremirie upsali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Будєть ли хто у тыхъ зємляхъ бискупа и цєрковь нагабати, я хочью у то уступитися и боронити и очистити тыє зємли (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а докул матка н⟨а⟩ша жива она имаєт своих сєл поживати, а кн⟨ꙗ⟩зю Василью и кн⟨ꙗ⟩зю Сємєну оу тоє нєвступати сꙗ (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); и потомъ єсмо нє даючи сꙗ *оу* право пристоупили єсмо с обоу сторонъ оу єднаньє промєжи старших приꙗтєлєй нашихъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79);

б) *(з просторовим відтінком — вказує на об'єкт спрямування дії)* у (що), для (кого, чого) (13): алє... што жь коли вси зємлꙗнє имуть давати дань оу татары то сєрєбро имѣють тако жє тии люди дати (Смотрич, 1375 *Р* 20); А осадивши ис каждого кмєтꙗ по два гроша широкая оу кнꙗжю комору давати на каждыи рокъ (Бохур, 1377 *Р* 24); Сє язъ кнꙗзь олєксанъдро володимировичь... далъ єсмь дєсꙗтиноу с(с)тѣ б҃ци *оу* лаврошєвъ манастырь ис турцꙗ оу вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113); а бѫдє(т) па(к) то(т) панъ силє(н) што бѫдє(т) соу(д)я боялъ сꙗ сла(т) до нє(г) закла(д)у бра(т) тогды має(т) намь заплатити виноу о҃ у нашь скарбъ (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17); А то дали єсмо оу до(м) Ст҃ѣи тр(о)ци на пꙗма(т) (так.— *Прим. вид.*) родитєлє(м) н҃шимъ (Київ, 1459 *Р* 174);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у (що) (2): а тако(ж) припа(с) що оу падєтъ (!) оу и(х) сєла(х) ти(ж) да є(ст) нашємоу монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126);

в) *(вказує на стан, умови, в які вводить кого-небудь дія)* у, в (що) (12): будєть ли король правъ, намъ своєго брата любарта дати оугорьскому королєви оу ятьство (б. м. н., 1352 *Р* 6); Нє єсть то ди(в)... ижє писа(л) таки рѣчи... ка(к) нашь нєприятєль... жадая а хотꙗ... мысли ваши... о которых жо... въполнѣ мы дооуѳамы а надѣю

мамы нѣкоторое о на(с) оувести оу вотпѣнье (!) а противоу радѣ кролювъства нашего Братьскоую приязнь... хотѣли бы зроушити а розорвати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Прїгожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из нашы(х) зємлѧ(н)... чинѧтсѧ разбоиници... а оу на(ш) у вєлїкы(и) гнѣвъ оупадаю(т) (XV ст. *ВС* 28—28 зв.); И Нагорка а Шпица... въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е (Краків, 1489 *РИБ* 433);

г) (*вказує на результат дії*) у (що) (15): И достало сѣ... Исаю оу єго част сєла на имѣ Хоржещїи и половина от Нънєщи (Сучава, 1490 *BD* I, 403); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє... оуноукы Ивана Дамїановича... дали господствоу мы три сєла... що оу ихь част были достали сѣ тоти три сєла от сєль дѣда ихь Ивана Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

4. (*виражає модальні відношення*) у, в, на (що, кого) (209): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати, *у* свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); оу бжиє имѧ стань сѧ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); а маиколѧ перє(д) нами съ своими сна (!) и съ своими оунучаты лишили влада и кръстю оу правоє имѧ и оправили влада и кръстю сами своими (!) ѧзыкомь пєрє(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); а также пань костє логоѳєть далъ своє привилїє що было на гочманєщи оу роукы сномь станижинимь, ванчи и или (Сучава, 1442 *Cost.* II, 88); а єго запис и присѧги, оу томъ, нє боудет против намъ *оу* измѣноу, и миръ нє роушитсѧ (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); и па(н) ива(н) то и перє(д) г(с)дрє(м) тобѣ свѣтчи(л) оу вочы иже ты са(м) тотъ запи(с) зрєза(в)шы и в ого(н) вкину(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*); а мы такежъ твоєй милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потребоу... подълугъ нашоє оумовы съ тобою и прысєги (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); и оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вишєписаннїи пинѣзн... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ и сєстри єго Моуши (Ясси, 1500 *BD* II, 175);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) у (що) (2): и гєргє сѧ тоу(т) нє запрѣлъ, рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, иа подєржанїє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); а они тоє привилїє дали оу наших роуках (Сучава, 1491 *BD* I, 452).

5. (*виражає відношення мети*) оу, в (що) (3): мы алєксандрь воєвода... знамєнито оузѧвлѧми... ожє до на(с) приєхали соу(т) оу посо(л)ство панове и рада... королѧ казимира (Серет, 1453 *Cost.* II, 765); И дали єсмы тым сєлам... сєс лист нашъ на то, щобы нє платили нам дан, ни посад... ни оу сторож да нє ходѣт (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

6. (*виражає кількісні відношення*) у, за, на, відповідає також безприйменниковій конструкції (15): а толко нє приспєю на тотъ д͠нь ино ми платити оу десѧторо толко солжу как жо на сєи грамотє написано (б. м. н., 1387 *СП* № 12); и оправили єму ту половицю тристѧньць оу н͠ копъ (Галич, 1409 *Р* 74); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѣ... па(н) иванко унгурѣновъ и(с) панєю своєю... и продали свою правоую о(т)нинoу... оу циноу за 9 злати слоузѣ нашємоу иоанишу изварєцоу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519); я кнѧзь Федор Василевич Збаразский сознаваю... штож был єсми винєн... тисѧчу коп грош⟨єи⟩... и записал сѧ єсми... имѣнѧ... Студенкоу а Ставокъ оу тых дву сот копах широких грошей чєскоє монєты, полскоє личбы, чинѧчи по шестдєсѧт грошей оу копу (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120—121); Ино тыми разы... єщє єсмо... взѧли сємдєсѧт коп грошей широких... то вжо мѣнит сто коп грошєи широких, по чотырнадцати пѣнѧзий оу грош (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

III. (*з місц.*) (2247) 1. (*виражає просторові відношення*) (1907) а) (*вказує на місце, де відбувається дія*) у (чому) (1282): по ишєствьи ст͠го дх͠а за в нє(д)ли литовьскимъ кнѧземъ стати оу холмѣ а королеви оу сточьцѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6); А питъ могоричь оу аньдръка *оу* дому лысого (Перемишль, 1366 *Р* 12); а оу ставу радивоунъковѣ ловити сѣтью єму доброволно (Перемишль, 1366 *Р* 12); а кого коли исъпрѧчють людии к собѣ *оу* томъ мѣстѣ оу млина, тыѣ люди далъ єсмъ имъ со всѣмъ правомъ (Смотрич, 1375 *Р* 20); осподарь мои великии король дал ми намѣстничати оу луцьску (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); а тои ѧрлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); То столъ дали єсмы ємоу оу Соучавѣ, оу нашемъ городѣ (Сучава, 1401 *RIR*); А про недостатокъ людей нмаетъ слуга нашъ Бѣдунъ, на имя Єсифъ, самъ у той земли у Перемыской быти и въ томъ селѣ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); и тогды имѣємъ дати єму за тыи двѣ сєлищи шєстьдєсѧть копъ... подольскими полугрошники по тои личбѣ какъ оу подольи идеть (Лаврашів, 1429 *Р* 112—113); а кто имєть коупити скотъ или бараны, оу баковѣ, или оу романовѣ тръгоу, либо оу бани... либо оу иных торгох наших, не надобє нигдє мыто дати, нижъ тамъ где коупил (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а нєпрїѧтєлѧ нашего, оу кнѧзѧ великого земли, против нас нє держати сѧ, а намъ такожъ нєпрїѧтєлѧ кнѧзѧ, великого казимира, оу нашеи земли, против⟨ъ него⟩ н⟨є дер⟩жати (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); а может собѣ у тыхъ именяхъ полепшати и ширити, на нове (!) кореии садити (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); одно ж позволяю зятю моему... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Докончана бы(с) сиѧ книга оу великомь градѣ оу краковѣ (Краків, 1491 *КЕ*); колн тѣ(ж) хто оукрадѣ(т) доубь алюбо два оу чюжомъ гаю маєть платїти шесть скотъ за ка(ж)ны(и) доубъ (XV ст. *ВС* 37); Писа Іон Попович оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 176);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками*) у (чому) (74): а кто идетъ до татаръскои сторонѣ, отъ в͠і кантори, у сочавѣ, одинъ рубєлъ сєрєбра, *у* ѧсы три дєсѧтє грошь, а *у* бѣлыи городъ, полъ рубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а кто боудє(т) жити оу ты(х) сєль боу(д) какы язы(к) они да нє имаю(т) платити ни илїша ни да(н) ни по(д)воду (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); Писал Шандроу Кръжєвич оу Яс, в лѣто ҂ зє, мѣсѧца гєноуар к͠ (Ясси, 1497 *BD* II, 98);

б) (*з означальним відтінком — вказує на місце, де знаходиться хто-, що-небудь*) у, в (чому) (506): записалъ есми и далъ село свое Рожысче святому Иоанну Богослову на веки вечъные соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо, єго правого всего имєнїа... щто в тых дѣдин, оу граничях (Судомир, 1361 *AGZ* 6); Се здеся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ *у* Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); А тыи люди што оу тулинахъ штобы єго были послушни ка(к) то осподарѧ съвоиго (Київ, 1457 *Р* 166); А такожъ що била их пасика оу Ботнє на имѣ Висока, аби нє имал никто до нєи дило (Сучава, 1466 *BD* I, 106); В городє оу вєници поушка а двє пищали а ко(р)чомъ пѧтна(д)цать (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); Билъ чоломъ королю е. м. бояринъ Кїевскій Пирхайло... што жона его и дѣти у Ордѣ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9—10); Я Пєтръ Боговитинович сознаваю... иж... дал єсми братаничоу своємоу... имѣньє... иа имѧ Тоурьюю оу крєменєцъкомъ повѣтє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244); а то есми и въ евангелїє уписалъ, которое лежить на престолѣ у Церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); Билъ намъ чоломъ панъ Вилеискій... князь Александро Юревичъ и просилъ въ иасъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ, у Скидельской волости (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у (чому) (45): тѣмъ мы... дали єсми ємоу ... оу вишнїи мояти(н) села ... и оу вишнїи конецъ грабо(в) на баши (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидоша... сыновє Жоуржа Оудоба... и продали... от оурика дѣда их... от колико єст част оу сєло оу Мълинь, що за Молдавою (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

2. *(виражає об'єктні відношення)* (132) **а)** *(вказує на об'єкт, на який спрямована або якого стосується дія)* у, в (чому), щодо, стосовно (чого) (94): и хочє(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы абы коро(л) бы(л) бзпєчнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашєи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); па(н) микъ оу своєи граници правъ и помочноє да(л) (Зудечів, 1430 *P* 116); а коли бы хотѣ(л) бу(д) какїи бояри(н) нашъ... оузѣти о(т) ни(х) бу(д) що... и хотѣ(л) бы имъ разорити то(т) законъ и тоє право, що єсми вышє писали, бу(д) *оу* чему, хотѣ оу єдно(м) нити, то(т) оузри(т) великоє казни и оургїю г(с)вами (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743—744); и такожє тоти люди... да нє имає(т) никто о(т) наши(х) пано(х) и оурѧ(д)нико(х) соудити и(х) ни оу чє(м) а нє оу которо(м) дилѣ (Сучава, 1472 *DIR*«*A*» 530); жаловалъ на(м) бояринъ смолєнски(и), коурило ивано(в) сы(н) сємєнова на дѧ(д)ковичо(в) свои(х)... што(ж) нє хотѧ(т) дати єму ровного делу оу во(т)чинє (Вільна, 1495 *BK*);

б) *(з просторовим відтінком)* у, в (чому) (37): како коли оу наших листох оу первописаныхъ стоитъ так и тѣми разы, то усе слубуемо и хочемо то оусе держати и полнити (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); а выволилъ то па(н) колѣ филь мѧковичь... ижь оу тои половици дѣднины и оу другои нь можь(т) габати филь а ни єго братья... оу тои дѣдининѣ тристѧньць(х) пана колы и єго дѣтии. (Галич, 1409 *P* 74); и гдє иму(т) класти рибоу, оу ти(х) возо(х)... а мито да нє даду(т) нигдє (Сучава, 1454 *Cost.* II, 513); Я панъ ванько чжусичъ... чинимъ знамєнито... и(ж) своимъ братанничо(м)... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(є) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*); а оу стиръте подвєстє копъ ржи (б. м. н., XV ст. *ИК*); Але видимо оу томъ листу твоєє милости много речей прыложено, яко мы нє жедали таковогo листоу отъ твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) у (чому) (1): да платѧ(т) о(т) таръ по д҃ гро(ш) по всєи нашєи зємли и по всѣ(х) мыто(х) боу(дї) що боудє(т) оу таръ опро(ч) соукна (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

3. *(виражав часові відношення)* (79) **а)** *(вказує на відрізок часу, стан, протягом якого відбувається дія)* в, протягом (чого) або перекладається безприйменниковими конструкціями (28): а оу томь перемирьи кто кому криво учинить надобѣ сѧ оупоминати старѣишему и оучинити тому и(съ)праву (б. м. н., 1352 *P* 6); будєть вєдомо оусємъ... ажъ ѧзъ панко слуга королєвъ... та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧзємъ скиригаиломъ... оу дву нєдєлѧ(х) по розтвє х(с)вє дати ми двєстє рублєвъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); оу другомъ пакъ лѣтѣ стала межи на(с) замѧтнѧ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д) которою лихотою оу которы(х) днє(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) н роубли чистого срєбра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); А на то свѣдковє иаш митрополит, и рада королєвскаа пан Халєцкыи и пан Боговскыи, що оу том часоу были оу нас (Сучава, 1460 *BD* II, 276); А рокъ имъ въ тое мыто увезатися — у дву неделяхъ по семой суботе, што прыйдеть (Краків, 1487 *РИБ* 226); Соуть нєкоторы(и) што(ж) имаю(т) имєнья на (до)лгыи ча(с) пожївана а оу коро(т)комоу часоу страви(т) (XV ст. *BC* 24 зв.); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина, о(т) наши(х) оуиковє... коли били *оу* миру... а они дали оу ру(к) слузѣ нашєму, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

(у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками) (1): А пак привилїє, що имали наши слоуги... от Іліаша воєводи и от Стєфана воєводи, коли были оу мирь, а они єщє ю дали... Тоадєроу Доумбравъ (Васлуй, 1497 *BD* II, 116);

б) *(вживається при датуванні)* у (чому) або перекладається безприйменниковою конструкцією (3): писанъ листъ.. подъ лѣтомь божиим а҃ т҃ г҃ оу г҃ — тѣмъ лѣтѣ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 608); а то сѧ дѣяло... оу вєликомъ постѣ (Львів, 1421 *P* 94);

в) *(вказує на подію, одночасно з якою відбувається дія)* у (чому), під час (чого) (4): хто боудє(т) ранєнъ оу свадѣ алюбо кромѣ свады (XV ст. *BC* 19 зв.);

о у т о м ъ (у т о м у) (43) тоді: и *оу* то(м) оуста(л) стоика и сн҃ъ єго... и заплатили оу рукы иону... готовими пинѣзми исполна (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 69); Нагло(д) кмє(т) жалова(л) на сво(и) сѫсє(ди) ижь ємоу в ночи конь украдє(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїмь во слє(д) пошли за злодеємь и онї нє хотєлї а оу томь ємѫ ко(н) изьгиноулъ (XV ст. *BC* 22 зв.); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дш҃їє стопочивши(х) прє(д)ко(в), дѣдо(в) и родитєлє(и) наши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

4. *(виражає модальні відношення)* у, на або перекладається безприйменниковими конструкціями (104): А дали єсми имь та села у вѣки со всѣмь правомь и панствомь, и со всѣми плати, и с ужитки, и со всѣми доходи, яко извѣка к тимь селомь *у* ихь граиицях прислушают (1378 *ЗНТШ* LI, 5); што оу рускомъ правѣ сѣдѧть кмети оу зѣмьскомъ ис тѣхъ брали єсмы ис подимъя по колодѣ вовса (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); алє ижє вєлможный стєфанъ... пришолъ за сѧ ку доброи памѧти нє хотѧчи зостати оу винѣ оц҃а своєго... просилъ на(с) а быхомъ єму о(т)пустили и ласкави были... хотѧчи и слюбуючи намъ... служити (Ланчиця, 1433 *P* 121); и нє имаємъ ты(х) мимошо(д)ши(х) дѣлъ и мєрзѧчо(к) помина(т) на вѣки али имаємъ бы(т) и слюбуємъ ис паномъ михаиломъ оу вѣрной приязни до нашє(г) живота (Самбір, 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); и пак тоти истины Сєди-Ахматови сыновє ... а мы имаємо их твєрдо и остаточно дєржати, оу твєрдои и оу вѣрнои роуцѣ (Сучава, 1462 *BD* II, 292); а покул оусхочєт кн⟨ѧ⟩зь Сємєнъ тои грєбли дєржати высоко, тоє єсть оу єго воли (б. м. н., 1475 *AS* I, 71); Сє ѧ кнѧгини ИвановаѦ Сємєновича КобрыньскаѦ кнѧгини Фєдка... будоучи оу своєм полном розоумѣ... чиню знакомито... кому того потрѣбь видѣти албо чтоучи слышати (Добучин, 1487 *AS* I, 239); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели, которуюжъ рану маю от Александра Ладяты (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); а боудѣ(т) ли ємоу прїсоужєно свїдє(ч)ствомъ сѧ очистїть а оди(н) свѣтокъ нєбоудѣ(т) зго(д)ныи дл̑ѧ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ (XV ст. *BC* 36 зв.); лишє, божє того нє даваи, боудєм ли тоди оу котории нємоци, та нє мочи мєм самы єхати заєдно з ными, он бы тогди имал єхати заєдно с нымы сынь наш Богдан воєвода (Гирлов, 1499 *BD* II, 423).

5. *(виражає кількісні відношення)* у, на, на скільки; може відповідати також безприйменниковій конструкції з іншими відмінками (15): пак ли быхо(м) імо нє воротили на і дє(н) ѧко ту написано тогда гродо на(ш) галичь... тому исному... воєво(д)... оу тыхо д҃ тисѧчахо заставити имаємы (Луцьк, 1388 *P* 37); мы вєликыи кн҃зь швитригайло... чинимь знамєнито... ижє... даємъ и записуємъ пану Чуси имѣнья оу луцкомь повѣтє... *оу* трє(х)сотъ копа(х) грошей (Луцьк, 1434 *P* 128); Я пан Волчко Хренницкій объявляю и чиню ведомо... отдал есми... дочку мою Марину за пана Пашка Посяговецкого... и поступил есми ему у вѣне, *у* петидесятъ копах грошей широких чеськое монеты, име-

нейцо мое Лѡпавши (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); а єстлибы хто хотєл вступати сѦ оу моє сєло ПьѦнъ, што мнє записал пан мой Игнат Боровикъ оу моєм венє *оу* тридцати копах широких грошей, нехай же он отложит тридцат копъ грошей широких готовых кн⟨Ѧ⟩зю Михайлу (Острог, 1481 *AS* I, 77); Я кнѦзь Федор Василєвич Збаразский сознаваю... штож был єсми винєн дѦдинои сво⟨є⟩й... тисѦчу ко(п) грош⟨ей⟩... и записал сѦ єсми... имѣнѦ... Стоудєнкоу а Ставокъ *оу* тых дву сот копах широких грошей чєскоє монеты, полскоє личбы, чинѦчи по шестдесѦт грошей оу копу (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120—121).

6. *(виражає відношення причини)* через (що) (8): тѣмь мы... далн єсми ємоу... васковціи, мишино сєло, аже мишѣ загубиль своє имѣніє оу хитлѣньствы и боудници михаила кошчієвича аже и онь загубиль оу хитлиньстви (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подержаніє, али я єсмъ хоти(л) себѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми... и оу то(м) сѦ єсмъ схитри(л) и твои пинѣзи єсмъ страви(л) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385); И загоубил Аврам вистѦрник тоє сєло оу хитлѣнстви, коли побєжал от нас до литовскои земли (Сучава, 1493 *BD* II, 22).

7. *(виражає відношення мети)* з метою (чого), у (чому) (2): а на то свѣдковє... пан миколаи прєдбор, пан соудомирскіи, што был тыми часы оу нас, *оу* посолствѣ от... королѦ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А на то свѣдковє... пан Халецкыи и пан Баговскыи, що оу том часоу былы оу нас и *оу* посолствѣ... от кролѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

Див. ще **ВЪ, УВЪ.**

***ОУБИВАТИ СѦ** *недок.* (3) (у що) домагатися судовим шляхом (чого), добиватися (чого): тогды панъ данило нє добылъ на воитѣ того дворища што на гугни занужь нє оу своє оубивалъ сѦ (Зудечів, 1411 *P* 79); илья вл҃дка прємышлєскыи и самборьскыи жаловаль сѦ прє(д) кролємъ на стрѣлковцѣ ажє оубивають сѦ оу зємлю оу црквную ст҃го сп҃са (Погоничі, 1422 *P* 97).

ФОРМИ: *інф.* сѦ **оубивати** (1411 *P* 79); *теп. 3 ос. мн.* **оубивають сѦ** (1422 *P* 97); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оубивалъ сѦ** (1411 *P* 79).

***ОУБЇИСТВО** *с.* (1) убивство: а такожъ кто бы ⟨почѦлъ⟩ о(т) и(х) плємєне на петра или на его дѣти за таа сєла оубїиствомъ или ⟨тежею или которо⟩ю лихотою, а онъ на(м) заплатитъ завѣска з҃ роубли литого сєребра (Сучава, 1436 *Cost.* I, 468).

ФОРМИ: *ор. одн.* **оубїиствомъ** (1436 *Cost.* I, 468).

Пор. ***ОУБИТИ.**

***ОУБИТИ** *дієсл. док.* (4) (кого) убити, умертвити: Ино Илка нє заприла сѦ за ⟨т⟩отоу съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Пєтроу Понич, отєць Илцѣ, алє... заплатила Илка съмрътъ Андрицєва, що єго оубил Петроу Понич (Сучава, 1473 *BD* I, 186); О слоужебнїко(х) што имоу(т) за(!) з убїто(г) ч҃лвка одежоу дра(ти) (XV ст. *BC* 7); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... ожє... дали єсми и потврълили томоу... монастироу циганє... на имѣ: Лоука... Алекса Хѣрцѣ... и НѦнчюл холтѣюл, що дали єго калоугєри от Бистрици за ради съмръти Қозми татарина, за що оубилн того Қозма татарина циганє от Бистрическаго монастирѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 312).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оубил** (1473 *BD* I, 186); *3 ос. мн.* **оубили** (1487 *BD* I, 312); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч.* **убїто(г)** (XV ст. *BC* 7).

Див. ще **ВІТІ 2, ЗАБИТЬ, *ЗАБЇВАТИ, *ПОБИТИ 1.**

***ОУБЇТИ** *див.* ***ОУБИТИ.**
***ОУБОГИИ** *див.* **ОУБОГЫИ.**
ОУБОГЇИ *див.* **ОУБОГЫИ.**
***ОУБОГЪ** *див.* **ОУБОГЫИ.**

ОУБОГЫИ, ОУБОГЇИ *прикм.* (22) **1.** бідний, убогий (2): а коли(ж) оубогыи б҃гато(г) зовє(т) о квал(т)ъ б҃гаты(и) о то(т) квалтъ имеетсѦ очистити свѣ(т)кы алюбо имєеть быть осоужєнъ ква(л)товноую виноу (XV ст. *BC* 30); А сєт мы Ѳеоктисть, митрополить молдавскїи, и съ оусими доуховными и пак свѣцкими паны молдавскими, и богатыми и оубогими... вызнавами и явно чиним... ажє мы слюбоуємь и записоуваємь сѦ... Қазимирови, королєви полскомоу (Сучава, 1462 *BD* II, 288—289).

2. *(який не належить до привілейованого стану)* простий (13): мы Стефань воєвода... чинимъ знамєнито... ожє прїидоша... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Қарлакь Ласловь и Готь Ищфань и Сташко... и продали намь... єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѦ (Сучава, 1470 *BD* I, 150); коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ и на нашоу зємълю, а наши оубогии люди отъ Сачавы и они побєгли до Қамєнъца, а оу нашихъ людєй оубогихъ от Сачавы были паробъци Қафинъскиє, и тыє вси окованы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); О ты(х) што(ж) изъ своєа зємли идоу(т) на воиноу а вєньци щкоды оу своєи зємли оубогы(м) людє(м) чинѦ(т) ни(ж)лї оу нєпрїєтє(л)ско(и) зємли (XV ст. *BC* 27 зв.— 28); и тиж пак оу том промыслили єсмо та смо пожаловали шолтоузовє и паргарє и оуси оубогїи людї от наш тръг от Бръглад, та смо потврълили им старїи закон (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

3. *(у знач. іменника) (лише у множині)* прості піддані (6): а ти(ж) о шкоды оубогы(х) кролє(в)скы(х) и мѣста кролє(в)ско(г) казали єсмо оуси(м) людє(м) воротити, кто що будє(т) бра(л) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); тако(ж) оуси оубоги да слоухаю(т) нашеи митрополїи (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512); а в томъ сєлє слоугъ трина(д)цать... а половица мєжи и(х) оубоги(х) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

4. підлеглий (кому), підданий (чий) (1): почонъ здавна и досюлѦ, съ вашими прєдъки наши прєдъки отъцы и дѦди наши... одинъ дроугомоу приѦзьни чинивали, а нєприѦзьни нєчинивали, а вбогиє влоусы што бы соупокоємъ были, нато мєжи собою твє(р)доую присѦгоу дє(р)жали (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оубогыи** 1 (XV ст. *BC* 30); **оубогїи** 1 (1495 *BD* II, 64); *род. одн. ч.* ! **оубого** (XV ст. *BC* 11); *знах. одн. ч.* **оубогъ** (XV ст. *BC* 13); *наз. мн.* **оубогыи** 1 (XV ст. *BC* 17); **оубогии, оубогїи** 2 (1481 *BD* II, 365; 1495 *BD* II, 64); **оубоги** 2 (1458 *DIR«A»* 512; 1472 *DIR«A»* 530); **вбогиє** 1 (1484 *ЯМ*); **оубози** 1 (1470 *BD* I, 150); *род. мн.* **оубогы(х)** 2 (1457 *Cost.* II, 810; XV ст. *BC* 11); **оубогихъ** 1 (1481 *BD* II, 365); *дав. мн.* **оубогы(м)** 3 (XV ст. *BC* 7 зв., 27 зв.); **оубоги(м)** 1 (1457 *Cost.* II, 810); *знах. мн.* **оубогїи** 1 (1495 *BD* II, 64); **оубогыя** 1 (XV ст. *BC* 14 зв.); **оубоги(х)** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 91); **оубогых** 1 (XV ст. *BC* 11); *ор. мн.* **оубогими** (1462 *BD* II, 289).

***ОУБОЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) оубожіти, занепадати: на то идє(т) ка(к) бы христїянъство оубожєло (!) (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **ка(к) бы ! оубожєло** (XV ст. *СЯ* 43 зв.).

***ОУБОЖСТВО** *с.* (1) ◇ ⟨п р ї х о д и т и⟩ **в о о у б о ж с т в о** *див.* ***ПРИХОДИТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **оубожство** (XV ст. *BC* 27 зв.).

***ОУБОРА** *див.* ***ОБОРА.**
***ОУБОЧЄ** *див.* ***ОБОЧЄ.**

***ОУБОЯТИ СЯ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* оубояти сѦ) злякатися: не оубоися малая мое стада б҃лгоизволи бо о҃ц мои небесныі (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

ФОРМИ: *нак. сп. 2 ос. одн.* **оубоися** (поч. XV ст. *ОБРН* 141).

Див. ще ***БОѦТИ СѦ.**

***ОУБРЪШЇЄ** *див.* **ОБРЪЩЇЄ.**
! ОУБѦХ ⟨ОУСЄХ⟩ *див.* **ВЕСЬ[1].**
ОУВ *див.* **УВЪ.**

***ОУВАЗАНЬЕ** *див.* ***ОУВЯЗАНЬЕ.**
УВЕЗАТИ *див.* **УВЯЗАТИ.**
ОУВЄЗАТИ СЄ *див.* **УВЯЗАТИ СЯ.**
УВЕЗАТИ СЯ *див.* **УВЯЗАТИ СЯ.**
ОУВЄЗАТИ СѦ *див.* **УВЯЗАТИ СЯ.**

ОУВЄРНОУТИ *дієсл. док.* (3) (що і без додатка) віддати назад, повернути: и тако(ж) завѣзкоу поставлѣє(м) и поставили єсмы мє(ж) ними пѦ(т) десѦ(т) гривє(н) сребра, кто о(т) ни(х) почнє(т) иначє, або оусхочє(т) оувєрноути... а то(т) заплати(т) завѣзкоу ви(ш)писа(н)ноую (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а тиж о шкоды... казали єсмо оуси(м) людє(м) воротити, кто що будє(т) бра(л), а кто нє оувєрнє(т), а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); И отинины села єсми тобѣ оувєрноули, на имѣ Нєгоєщи и Коинєщи (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309—310).

ФОРМИ: *інф.* **оувєрноути** (1452 *Cost.* II, 422); *перф. 1 ос. мн.* **єсми оувєрноули** (1470 *BD* II, 309—310); *майб. 3 ос. одн.* **оувєрнє(т)** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **ВЄРНУТИ 1, ВОРОТИТИ, *ВОРОЧАТИ, *ВРАТИТИ, *ВРОТИТИ, ПОВЄРНОУТИ 2, ПРИВЄРНУТИ 2.**

***ОУВЄРНОУТИ СѢ** *див.* ***ОУВЄРНОУТИ СѦ.**

***ОУВЄРНОУТИ СѦ** *дієсл. док.* (3) (кому, куди) повернутися: и оучинивши имъ туую жало(ст) и ишкоду, а о(н) сѦ оувєрну(л) до нашеи земли мо(л)давскую (!) ис тыми то лиходѣици (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѦ оувєрну(л)** (1457 *Cost.* II, 809); *майб. 3 ос. одн.* **сѣ... оувєрнє(т)** (1457 *Cost.* II, 809); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы(х) сѣ... оувєрнули** (1457 *Cost.* II, 809);

Див. ще **ВЕРНОУТИ СѢ.**

ОУ ВЄРХУ *див.* **ВЪ ВЄРХОУ.**

***УВЕРХУВЫПИСАНЫИ** *прикм.* (2) вищеписаний, вищеназваний, вищезгаданий: А дали єсмо наперед речєному кнѦзю Михайлоу Васильєвичоу оу верхоу выписаныѦ села вечно и непороушно (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А дали есмо... Мышчичу у верху выписаная и со всими приходы и доходы, какъ издавна и звека к тымъ селомъ прислушало и слушает (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **оу верхоу выписаныѦ** I (1446 *AS* III, 5); **у верху выписаная** 1 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

Див. ще ***ВЄРХОУВЫПИСАНЫИ, *ВЄРХОУОПИСАНЫИ, *ВЄРХУПИСАНЫИ, *ВЄРХУПСАНЇИ, ВЫШЄПИСАННЫИ, *ЗВЕРХУВЫПИСАНЫИ, *НАВЄРХПИСАННЫИ, *НАПРѢДЪВЫПИСАНЇИ, *ПЕРВЕЙВЫПИСАННЫИ, *ПЕРВЕЙПИСАНЫИ, *ПЄРВОВЫПИСАНЫИ, *ПЄРВОИНАПИСАНЫИ, *ПЄРВОНАПИСАНЫИ, *ПЕРВОПИСАНЫИ, *ПЄРВѢИНАПИСАНЫИ, *ПЕРЕДЪПИСАНЫИ, *ПРЄДЪПИСАНЫИ, ПРѢЖЄНАПИСАНЫИ, *СВЄРХАВЫПИСАНЫИ.**

УВЕРХЪ[1] *див.* **В ВЄРХ.**
УВЕРХЪ[2] *див.* **ВЪ ВЕРХЪ.**

***ОУВЄРЪХУИМЄНОВАНЫИ** *див.* ***ВЄРХУИМЄНОВАНЫИ.**

ОУВЄСТИ *дієсл. док.* (12) (що кому, що на кого) ввести, запровадити (що кому, для кого) (7): А кнѦ(з) Сємє(н) увє(л) бы(л) на ни(х) новиноу сєио косити на толокоу ходити... а того дє(и) и(м) и старины нє бывало то новина на ни(х) (б. м. и., бл. 1471 *ЛКЗ* 90); а в томъ селє семъ чл҃вка осмы(и) отамо(н) а вси слоуги на во(и)ноу хоживали... а сєиа иекошивали а ставоу нє сыпывали то бы(л) имъ кнѦ(з) Семєнъ новиноу оувє(л) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.— 91);

(кого у що) ввести (кого у що), закріпити (кого в чому) (2): а о(н) гдє имєтъ жити, оу нашеи земли, тамъ да живє(т) слободно, на волоско(м) законѣ, а про холопство никто да ємоу несмѣєтъ оуспоминати и да єго нєможе(т) оувєсти (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); А кто схочет єго или дѣти єго оувєсти опѦт оу холопство... тот имает на сѦ видѣти великоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141);

(що у що) *(про запис у юридичний документ)* записати, вписати (2): И Курило послалъ сѦ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х), што(ж) в книги таѦ рє(ч) вышє(и) писанаѦ нєоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*);

◇ о у в є с т и о у в о т п ѣ н ь є (кого) (1) викликати вагання, сумнів (у кого): Нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи... ка(к) нашь нєприятель... жадая а хотѦ своими льстивыми писмы мысли ваши... нѣкоторое о на(с) оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **оувєсти** (1445 *Cost.* II, 236; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1470 *BD* I, 141); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оувє(л)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **оувє(л) бы(л)** 2 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв.); **бы(л)... оувє(л), бы(л)... оувєлъ** 4 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **оувєдєна** (1495 *БСКИ*); *3 ос. одн. с.* **было оувєдєно** (1495 *БСКИ*).

Див. ще ***ОУВОДИТИ.**

***УЕЄСЬ** *див.* **ВЕСЬ**[1].

УВЄЧЄРѦ *присл.* (1) увечері: жалова(л) ди(к) (!) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу увєчєрѦ стало (!) свада прїшє(д)ши фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашенїи дика (!) нє веда(л) кто оуранїлъ (XV ст. *BC* 27).

***УВЗЯТИ** *див.* **ОУЗѦТИ.**

***ОУВИДЄТИ** *дієсл. док.* (2) (кого, що) побачити: мы кнѦ(з) дв҃дъ дмитриеви(ч) кнѦ(з) русанъ плакси(ч)... чинимы знамени(т) всимъ... кто коли тонъ (!) лыстъ оувиди(т)... како кеды в то времѦ коли кнѦ(з)... дмитрии... голдованиє и вѣрность... володиславу... королєви польскому... слюби(л) а мы именемъ... вши(х) землѦнъ єго... ислюбуємы за нєго (Лучиця, 1388 *P* 38—39); Я Пєтръ Боговитинович сознаваю симъ моим листом, хто єго оувидит або чтоучи єго оуслышит, иж... дал єсми братаничу своємоу Богданоу... имѣньє (Боковичі, 1496 *AS* I, 244).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оувидит, оувиди(т)** (1388 *P* 39; 1496 *AS* I, 244).

ОУВЛОЧСТВО *с.* (1) (*стп.* uwłoctwo) зневага, образа: а николи нє имаєм быти в ради... гдє бы врєченного Казимира кролѣ и короуны єго нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовено, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оувлочство** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ОУВОЛОТСТВО.**

! **ОУВЛЫШИТ** ⟨ОУСЛЫШИТ⟩ *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

ОУВО *див.* **УВЪ.**

***ОУВОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого у що) вводити, закріплювати (в чому): мы Стефан воєвод... чиным знамєнито... оже даємь и дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас а ис нашєи зємли до лѣскои зємли, на то щобы он опѦт за сѦ пришол... до нас и до нашєи зємли... и щобыхом єго опѦт нє оуводили оу холопство (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **щобыхом... оуводили** (1470 *BD* I, 140).

Див. ще **ОУВЄСТИ.**

***ОУВОЗИЩЄ** *с.* (2) дорога в улоговині, у балці, увіз: мы великыи кнѦзь Швитрикгаило ольгирдовичь чинимь... знаменито ... ижь... дали єсмо и записали зємлю црьковьноую... а сєножать... по оувозищѣ по ДобрѦньскый путь, а по криницю подъ оувозищємъ о(т) лисєи горы по болото (Городок, 1443 *P* 144—145).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оувозищѣ** (1443 *P* 145); *ор. одн.* **оувозищємъ** (1443 *P* 145).

***ОУВОИТИ**[1] *дієсл. док.* (1) (чого і без додатка) утікти (з чого і без додатка), піти без дозволу: а оуводєть (!) лї того нєства своєго соутѦ(ж)ци тогды поро(ж)чєнъ єго и долгоу єго (XV ст. *BC* 11).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* ! **оуводєть** (XV ст. *BC* 11).

***ОУВОИТИ** [2] *дієсл. док.* (1) увійти: а є(с)ли то(г) ча(с)у докулѧ соудьи соудѧть алюбо судъ исъсѧдеть безъ праволенія (!) алюбо бе(з) потребы оувойдеть то(т) имаеть быти казненъ и на пѧ(т)надце(т) (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оувойдеть** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

ОУВОЛОТСТВО *с.* (1) (*стп.* uwłoctwo) зневага, образа: а николи нехочеми быти оу ради смо(л)вы снѣтію... где бы коли того исного пана нашего, наимл(с)тниишого кролѣ полского, и короуны его, намѣстко(м) лихое оу волотство ражено, а любо молвено (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оу волотство** (1436 *Cost.* II, 698).
Див. ще **ОУВЛОЧСТВО.**

УВЪ, УВ, ОУВ, ОУВО, ОВ *прийм.* (13) **I.** *(з род.)* (2) **1.** *(виражає об'єктні відношення, вказує на особу, у віданні якої знаходиться якась дія)* у, в (1): И позволилъ есми пану Өедку Юнковичу тую свою продажу у въ осподаря потвердити (Вільна, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

2. *(виражає просторові відношення, вказує на місце, де відбувається дія)* біля, поруч (1): оув озера оу круды межи городна и мере(ч) по розтвѣ х(с)вѣ оу пѧтокъ (б. озера Круди, 1400 *Р* 62).

II. *(зі знах.)* (4) **1.** *(виражає просторові відношення, вказує на місце, де щось знаходиться)* у, в (1): Дали Єсмъ... Шандрови... дворищ ов тоу стороноу рѣки Соукилѧ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

2. *(виражає об'єктно-просторові відношення, вказує на об'єкт, на який спрямована дія)* у (що), щодо (чого) (1): а ѧко сѧ замѣнивше селы тогды панъ данило и нѧлъ сѧ оубивати оув облазничь дуброву (Зудечів, 1411 *Р* 79).

3. *(виражає модальні відношення)* за, замість (кого) (2): Се я смирены Өедосе(и) игумень спа(с)ки(и)... постри(г) а оу выноче(с)ки(и) (!) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179); И мы... дали есмо ему тыи дворища — самому пахати и люди садити у въ отчичовъ мѣста на тыхъ пустыхъ земляхъ (Краків, 1454 *АЛМ* 12).

III. *(з місц.)* (7) *(виражає просторові відношення)* (7) **а)** *(вказує на місце, де відбувається дія)* у, в (4): А п(с)ъ л̃стъ оув олховци пѧтои нд(л)ѣ поста (Ольховець, 1445 *СРК*); Писан оу во Друцкоу ноѧбра к̃в день, индикт а̃і (Друцьк, 1492 *AS* III, 24);

б) *(вказує на місце, де щось розташоване, постійно знаходиться)* у, в (3): мы великій князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ... даемъ и дали есьмо увъ Острозскомъ повѣтѣ Межирѣчье (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18); и за тоую сто коп грошей широких продали есмо... дворец наш... а на озере землю пашноую... а тамже на озере землю бортъноую... також у в оброубе грани, гдѣ Бабнч снѧл сѧ с Чорнороуем (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).
Див. ще **ВЪ, ОУ.**

ОУВЪНѢТРЪ *присл.* (1) зовні: И пак оу том прїидоше... Аиноушка и сестра *(в ориг.* помилково сн и.— *Прим. вид.)* еи Моуша... и продали... едно селище... що ест тое селище оу вънѣтръже осажено, выше писаннаго хотара, та продали тое селище самомоу господствоу (Бирлад, 1495 *BD* II, 64).

***ОУВѢДАТИ СѦ** *дієсл. док.* (2) ◇ **оувѣдатисѧ (въвѣдати сѧ) перед богомъ** (з ким, чим) (2) *(понести відповідальність за вчинене на страшному суді)* розсудитися: а кто поступить на мое слово въвѣдаетьсѧ тотъ передъ б̃омъ ис моею душею (б. м. н., 1385 *Р* 28); а кто сѧ оуступи(т) тотъ оувѣдаеть сѧ со мною пере(д) быгомъ (!) (Львів, 1443—1446 *Р* 147).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оувѣдаеть сѧ** 1 (1443—1446 *Р* 147); **въвѣдаетьсѧ** 1 (1385 *Р* 28).

ОУ ВѢКИ *див.* **В ВѢКЫ.**

ОУ ВѢКЪ *присл.* (1) увіки, навіки, назавжди: а далъ есмь иванови оу вѣкъ (Казимир, п. 1349 *Р* 4).
Див. ще ***ВѢКЪ** 1, **В ВѢКЫ, ДО ВЕКА, НАВѢКИ, НАВѢКЪ.**

ОУ ВѢКЫ *див.* **В ВѢКЫ.**

***ОУВѢРЕНЇЕ** *с.* (1) завірення, підтвердження: и на то есмы привѣсили наши печати къ сему иашему листу про лѣпшее и повнѣйшее оувѣренїе сихъ нашихъ слюбовъ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оувѣренїе** (1411 *Cost.* II, 638).

***УВЯЖЧИИ** *ч.* (1) службова особа, уповноважена ввести нового власника у володіння його маєтком: а землю есмо присудили Мезкнрю... и король его милость нашого суда не пересужывалъ, велѣлъ таки его милость Мезкиру тую землю держати и увяжчого ему далъ Выслоуха (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *знах. одн.* **увяжчого** (XV ст. *РИБ* 610).

***ОУВЯЗАНЬЕ** *с.* (2) (*стп.* uwiązanie) ◇ **дати увязанье** *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *знах. одн.* **оувязанье, оувазанье** (1421 *Р* 92; 1495 *РИБ* 620).
Пор. **УВЯЗАТИ, УВЯЗАТИ СЯ.**

УВЯЗАТИ, УВЕЗАТИ *дієсл. док.* (3) (*стп.* uwiązać) (кого у що) офіційно ввести у володіння, надати право володіння (чим): А послали есмо тамъ дворанина нашого Юшка Нецковича и казали есмо въ тое ее увезати (Троки, 1494 *РИБ* 561); И ты бы ихъ въ тыи земли увязалъ и ихъ от кривдъ боронилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); Дали есмо монастыръ Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Марїи, а увязати ее въ тотъ монастыръ велѣли есмо дворенину нашому Федку Гулневу (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2, 36).

ФОРМИ: *інф.* **увязати** 1 (1499 *АЛМ* вип. 2,36); **увезати** 1 (1494 *РИБ* 561); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы... увязалъ** (1495 *РИБ* 602).
Див. ще **УВЯЗАТИ СЯ, *УВѦЗЫВАТИ СѦ.**

УВЯЗАТИ СЯ, УВЕЗАТИ СЯ, ОУВЕЗАТИ СѦ, ОУВЕЗАТИ СЕ, УВѦЗАТИ СѦ *дієсл. док.* (7), (*стп.* uwiązać się) (у що) офіційно увійтн у володіння, набути права володіння (чим): а маю(т) они в тое мыто оувезатисе на си(и) свѧтъки што при(и)доуть (Краків, 1487 *АМЛ*); Жаловалъ намъ Михаило Петругъ на Богдана Сопѣжича, рекучи: увязалъ ся въ люди мои отчинныи тыми разы безъ каждого права... а передъ тымъ николи тыхъ людей въ держани не былъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *інф.* **оувезати сѧ, увезатися** 3 (1487 *РИБ* 226; 1489 *АМВ;* 1498 *АЛРГ* 83); **увязатися** 1 (1488 *РИБ* 222); **оувезатисе** 1 (1487 *АМЛ*); **увѧзатисѧ** 1 (1498 *АЛРГ* 81); *перф. 3 ос. одн. ч.* **увязалъ ся** (1498 *АЛМ* 169).
Див. ще **УВЯЗАТИ, *УВѦЗЫВАТИ СѦ.**

***УВѦЗЫВАТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) (*стп.* uwiązywać się) офіційно вступати у володіння: Коли(ж) некоторыи лю(ди) алюбо кметь умре(т) бе(з) детеи тогды панъ его увѧзоуетсѧ в постовщинѫ (!) (XV ст. *ВС* 23 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **увѧзоуетсѧ** (XV ст. *ВС* 23 зв.).
Див. ще **УВЯЗАТИ, УВЯЗАТИ СЯ.**

***ОУГАСИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) скасувати, оголосити недійсним: али оуси листовъ котори есмо имѣли на пана бартоуша, а мы тоти листовъ нашихъ оуси оумрътвимъ и оугасимъ (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **оугасимъ** (1458 *Cost.* II, 815).

***УГЛЕНУТИ** *дієсл. док.* (1) (у що) розглянути (що), розібратися (в чому): Ино мы, въ то угленувши и порадившися зъ нашою вѣрною радою, потвержаемъ и даемъ ему, и дали есмо, и записали... тое село верху писаное Сенно (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **угленувши** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ОУГОВОРЫТИ** *дієсл. док.* (2) (о що з ким і без додатка) домовитися, договоритися (про що): а о дочеръ его твои панове изъ его бояры оуговорыли, какъ его дочеры быти и греческий законъ дeръжати (б. м. и., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **оуговорыли** (1499 *BD* II, 448).

***ОУГОДИВШИИ** *дієприкм.* (17) (кому) який комусь угодив, догодив: а кто бы хотѣлъ тоє пороушити, таковы да є(ст) проклѧть о(т) господа... и о(т) всѣ(х) свѧты(х) иже о(т) вѣка богоу оугождьшїи(х) (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); А кто сѣ перекоусит нашего дааніа и потвръжденіа пороушити или раздроушити, тот да єст проклѣть... от всѧх свѧтых иже от вѣка богоу оугождьшїих (Сучава, 1488 *BD* I, 343); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышеписаннаго нашего дааніѧ н потвърж(д)єніѧ, таковїи да єсть прокл(ѧ)т... о(т) вс(ѧ)х сты(х), иже о(т) вѣка боу оугодивши(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *дієприкм. акт. мин. род. мн.* **оугодивших, оугодивши(х), оугод⟨ив⟩ших, оугоди(в)ши(х), угодивши(х)** 10 (1486 *DC* 144; 1488 *BD* I, 349, 357; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; *DC* 149; *ДГСХМ;* 1497 *BD* II, 101; 1499 *BD* II, 163; 1500 *Cost. S.* 231); **оугождьшїих, оугождьшїи(х), оугож(д)ьшїи(х)** 5 (1431 *Cost.* I, 325; 1487 *BD* I, 311, 313; 1488 *BD* I, 343; *ДГСПМ*); **оугожд⟨ъ⟩ших** 1 (1457 *BD* I, 5); **! оугождѫщи(х)** 1 (1453 *Cost.* II, 454).

***ОУГОЖДЪШИИ** *див.* ***ОУГОДИВШИИ.**

***ОУГОЖДЬШЇИ** *див.* ***ОУГОДИВШИИ.**

! ОУГОЖДѪЩИИ *див.* ***ОУГОДИВШИИ.**

***ОУГОЛЪ** [1] *ч.* (5) ріг, кут, вигин (2): а хотаръ... є(ст)... на стлъпъ... а о(т) толѣ на два тополѧ роубєжїє и на оуглоу пониже паснкоу сидоровоу оу лѣсъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); и дали и потвръдили есми... нашему монастирю... озерце Секриюль, и една гръла, що есть оу углу Прута и оупадаеть оу озера (Сучава, 1473 *ШКН* 164—165); *(частина території)* куток, шматок (2): y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho do dorohy kotoraja ydet od mista (Тришин, 1500 *ДПЖН*);

М є н т о р т о в ъ о у г о л ъ (1) *див.* ***МЄНТОРТОВЪ.**

ФОРМИ: *дав. одн.* **оуглоу** (1478 *AS* III, 17); *знах. одн.* **uhoł** (1500 *ДПЖН*); *місц. одн.* **оу (на) оуглоу, углу** (1446 *ПГСПМР;* 1473 *ШКН* 164).

***ОУГОЛЪ** [2] *див.* ***ТѢСНЫЙ ОУГОЛЪ.**

ОУГОНИТЬ *дієсл. док.* (3) (кого, кого у що, на що) погнати, пригнати: Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанеть чїи лѣ(с) имаеть вѣпрѧ одно(г) справомь забить... а застанє(т) лї третєє тогды имаеть во оборону (!) оу нашоу оугонить а с нами наполъ подѣлїть (XV ст. *BC* 37 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **оугонить** (XV ст. *BC* 37 зв.); *майб. 3 ос. одн.* **оугони(т)** (XV ст. *BC* 9, 37 зв.).

Див. ще **ГНАТИ, ГОНИТИ 1, ПОГНАТИ, *ПРЇГОНИТИ.**

ОУГОРНИЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а тому свѣдци па(н) ѧнъ количь па(н) волканъ оугорницкии па(н) стецько далатински (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оугорницкии** (1404 *P* 68).

***ОУГОРСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУГОРСКЇИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУГОРСКЫИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

УГОРУ *див.* **ВГОРУ.**

ОУГОРЪСКЫИ, ОУГОРЬСКЫИ, ОУГРЪСКЇИ *прикм.* (49) угорський, венгерський (25): а про любортово ятьство хочємъ єго постави(ти) на судѣ передъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *P* 6); а оугорстїи куници слободни имъ, а мыто имоут дати оу бани полвтора гроша от гривны (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); а моунтѣнскїи воскь и оугорскїи имь слободно ис зємли вывезти (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); А також мы... до того часоу коли оуслышим о ихани тоурєцком на земли а на панства наияснѣиших прєречєных панов кроулев оугръскаго и полскаго... тогди им обом кралєм... имаєм дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Сучава, 1499 *BD* II, 423); з є м л я о у г о р ь с к а я (1), о у г р ъ с к а я (о у г о у р ъ с к а я) з є м л я (2) *див.* **ЗЄМЛѦ** 4; з л а т ы и о у г о р с к ы и (6), о у г о р с к ы и з л а т ы и (1) *див.* ***ЗЛАТЫИ** [2]; з л а т ы и о у г р ъ с к ы и ч є р в л и и и и (1) *див.* ***ЗЛАТЫИ** [2]; з о л о т ы и о у г о р с к и и (в г о р с к и и) (9) *див.* ***ЗОЛОТЫИ** [2]; з о л о т ы и о у г о р ъ с к и и ч є р ъ л є н ы и (1), ч є р л є н ы и з о л о т ы и о у г о р с к ы и (2) *див.* ***ЗОЛОТЫИ** [2]; к о р о у н а о у г о р с к а я (1) *див.* **КОРОУНА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оугоръскыи, оугорьскыи** 3 (1352 *P* 6; 1411 *Cost.* II, 638); **оугръскїи** 3 (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ч.* **оугоръского, оугорьского, оугор(с)кого** 3 (1395 *Cost.* II, 612; 1411 *Cost.* II, 638); **оугръскаго** 2 (1499 *BD* II, 419, 423); **вгорско(г)** 1 (1445 *P* 148); *дав. одн. ч.* **оугоръскому, оугорьскому** (1352 *P* 6; 1411 *Cost.* II, 637); *знах. одн. ч.* **оугорьского, оугорского** 2 (1442 *Cost.* II, 719; 1445 *Cost.* II, 726); **оугорскыи** 1 (1460 *BD* II, 275); **оугорскїи** 1 (1456 *Cost.* II, 791); *ор. одн. ч.* **вгорскимъ, въгорьскимь** (1352 *P* 6; 1442 *Cost.* II, 717); *род. одн. ж.* **оугорскои, угорьскої, оугръскои** (1447 *Cost.* II, 281; 1475 *BD* II, 329; 1478 *ОБРН* 130); *знах. одн. ж.* **оугуръскую** (1411 *Cost.* II, 638); *наз. мн.* **оугорстїи, угорстїи** 3 (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 669, 670); **угорьскїи** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *род. мн.* **оугорскых, оугорскы(х), оуго(р)скы(х), оугръскых, оугрьскых** 7 (1421 *Cost.* I, 142; 1456 *ЭСФ;* 1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211; 1499 *BD* II, 148); **! оухоскы(х)** 1 (1423 *DIR«A»* 447); **оугорских, оугоръскихъ, оугорьскихъ, оугрьских, оугрьски⟨х⟩** 5 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1476 *BD* I, 215, 217; 1487 *AS* I, 239; 1499 *BD* II, 450); **вгоръскнхъ, Вгорскихъ, вго(р)скихъ** 6 (1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1489 *РИБ* 431); *знах. мн.* **оугорскыи** 2 (1460 *BD* II, 274, 275); **оугорскїи, оугорьскїи, оугръскїи** 3 (1456 *Cost.* II, 789, 791; 1480—1484 *BD* II, 369); *ор. мн.* **оугорьскими** (1352 *P* 6).

***ОУГРАНИЧИТИ** *див.* ***ОГРАНИЧИТИ.**

УГРИНОВО *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі)* Угринів: Што пишешъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси до насъ за слугою своимъ за Матѳеемъ о близость именья тетьки его... на имя Угриново, што жъ она его взела къ собе въ тое именье за сына место (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Угриново** (1489 *РИБ* 437).

ОУГРИНОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы... дали єсмы и поновили єсми и потвєрдили сєла єго... на имѣ сєло кинди(н)ци... и сєло оугриновци (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз.* **оугриновци** (1437 *Cost.* I, 541).

***УГРИНОВЪСКАЯ** *див.* **УГРЫНОВЪСКАЯ.**

ОУГРИНЪ *ч.* (2) *(особа угорської народності, що походить з Угорщини)* угорець: А при томъ были... панъ михалъ оугринъ ваповецкии, пан васко шепѣчичь, мичко боркови(ч) (Перемишль, 1391 *P* 45); даємь... сє(с) ли(ст) нашь... на то аби оуси оугровє о(т) лоукачєщи... аби платили бискупо(в) да(н) нашем(у) монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оугринъ** (1391 *P* 45); *наз. мн.* **оугрове** (1459 *DIR«A»* 514).

***ОУГРОВЄ** *мн.* (29) **1.** *(народ)* угорці (4): и на то ст(о)аати (!) оуси(м) розумо(м)... съ оусими своими прїатє(л)ми, како бы могли наипервоє... оучинити на(м), ми(р) и покои о(т) басара(б) и о(т) оугоръ и о(т) то(г) токоманови(ч) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); А... корол... и короуна полскаѧ... нмают нас остерєгати и оборонити съ оусих сторон и от каждого на свѣти языка, и от Тоурковь и от Татар и от Оугорь, ава и от поганина и от христианина, и от каждои парсоуны кто боудет противко нам и противко земли нащєи (Сучава, 1468 *BD* II, 302); Блгочьстивыи, и холюбивыи Іо Стєфа(н) воєвода... оукраси гробь съ(и) своємоу прѣ-

дѣдоу Іоанноу старомоу Стефаноу воєводѣ: — иже поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10).

2. *(угорська держава)* Угорщина (25): а сє зємлѧнє панъ ходько быбєльскии… канътуръ из угоръ гость панъ гутаръть (Перемишль, 1359 *P* 10); а львовчѧнє што имуть принести сами изъ угоръ сєребро жьжєноє, оть того сєребра што быхомъ мы купили собѣ колко будєть намъ надобно (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а коли оусхотѣ(т) выгнати волы о(т) нашє(і) зємли до оугоръ, тогди имають платити о(т) каждого вола по в҃ гроши, а болшє ничого да нє платѣтъ (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); а им да єст слободно засѣ до о(у)горъ поєхати съ оусим их товаром, без никоторои забавѣ и паго(у)бѣ (Сучава, 1475 *BD* II, 329); И також слюбил нам наияснѣшнїи Янъ Олбрахть, крал полскїи… єстли бы сѣ пригодило… иж бы мы от нѣкоторого нєпрїятєлѣ моцнего… та въидемо ис нашеи земли, либо до о(у)горъ, алибо до их милости кролєвства полскаго, тогди их милости зємли да соут отворєни нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 421—422).

ФОРМИ: *род.* **оугоръ, оугорь, угоръ, оугор, о(у)горъ** (1359 *P* 10; 1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 668; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1456 *Cost.* II, 789; 1458 *BD* II, 262; 1460 *BD* II, 274; 1475 *BD* II, 329; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); *знах.* **оугры** (1480 *DC* 10); *місц. зам. род.* ⟨до⟩ **Вънгрєх** 2 (1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

ОУГРЪСКЇИ *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУГРЪСКЫИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

УГРЫНОВЪСКАЯ *ж.* (2) *(особова назва):* И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетька была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Угрыновъская** (1489 *РИБ* 437); *род. одн.* **Угриновъское** (1489 *РИБ* 437).

***ОУГУРЪСКИИ** *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУДАРѢТИ** *дієсл. недок.* (4) *(витікати сильним струменем)* бити: а мы также и от нас єсми дали и потвръдили… тоє прѧдрєчєноє сєло на вєрхь Ялана… и монастир гдє поток оударѣєт от дѣлоу оу ихжє лѣса (Сучава, 1491 *BD* I, 467); А хотар томоу выш⟨є⟩рєчєномоу сєло Стецканїи… на връх горь правою мѣст, гдє оударѣєт въ оубръшїа Слатины (Сучава, 1493 *BD* II, 6).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оударѣєт** (1491 *BD* I, 467; 1493 *BD* II, 6).

***ОУДЄЛАТИ** *див.* **ОУДИЛАТИ.**

***ОУДЕЛИТИ** *дієсл. док.* (2) (що) уділити, виділити: а тотъ дей Крупша… свои дочки подавалъ былъ за ихъ дѣдовъ… и тое своеи земли двѣ части имъ былъ вделилъ (Вільна, 1495 *РИБ* 602); И оуделил ему панъ Боръсанъ… своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь (Звииячє, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуделил** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **былъ вделилъ** (1495 *РИБ* 602).

Див. ще ***ДѢЛИТИ, ПОДѢЛИТИ** 4, **РОЗДЄЛЇТЇ.**

УДЄНЬ *див.* **ВЪ ДЄНЬ.**

ОУДИЛАТИ, ВДЄЛАТИ, ВДѢЛАТИ *дієсл. док.* (39) (що кому, над чим і без додатка) вчинити, зробити (що кому, з чим) (18): а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, кторою(ю) оудила(л) отець єго мл(с)ти… дидови нашем(у) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); а кн⟨ѧ⟩зь Сємєнь Василєвич волєн тыи имѣньѧ продати и замєнити и по души дати и што волѧ єго над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65); И просил єсми их милости… штобы печати своє к сєму моєму листу прывєсили и их м⟨и⟩л⟨о⟩ст на прозбу мою уделали и печати своє прывєсили (Володимир, 1475 *AS* I, 72); била нам чолом… пани ОлизаровАѧ Шиловича, старостинаѧ лоуцкаѧ пани Фєдка… и просила нас, абыхмо то єй вдѣлати дозволили (*в ориг.* абыхмо то єй вдѣлати и дозволили.— *Прим. вид.*) листом своим (Луцьк, 1487 *AS* I, 87); Абы запомнєнѧ рѣчи с часов *вдѣланыхъ* нє вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людъскии… достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

(що) виконати (2): а мы та(м) и с нашими паны имає(м) поєхати и обычаи оудилати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Алє к нам прїиди, как оуделаєшъ нам тотоу слоужбоу що ми єсмы наказали к тоби (Баків, 1457 *BD* II, 257);

о у д и л а т и (в д ѣ л а т и) ш к о д у (2) (кому і без додатка) завдати шкоди, викликати погані наслідки: Абы запомнєнѧ рѣчи… нє вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людъскии… достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучнмъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117); А також прєрєчєннїи крал… слюбили нам… иж нигдє и николи нам жадної шкодї… нє имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); г о л д ъ о у д и л а т и (5) *див.* ***ГОЛДЪ;** з а п и с ъ в д є л а т и (о у д и л а т и) (8) *див.* **ЗАПИСЪ;** м и р в д є л а т и (о у д и л а т и) (2) *див.* **МИРЪ**[1] 4; п о к о и о у д и л а т и (1) *див.* **ПОКОИ;** п о к о р о у о у д и л а т и (1) *див.* ***ПОКОРА;** п о м о ч о у д и л а т и (1) *див.* **ПОМОЧЬ.**

ФОРМИ: *інф.* **оудилати** 10 (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1468 *BD* II, 301, 302; 1485 *BD* II, 371, 372; 1499 *BD* II, 422); **вделати** 6 (1494 *BD* II, 387; 1496 *BD* II, 407; *ПДВКА* 61; *ОПСВВ* 62; *ОПВВД*); **вдѣлати** 2 (1470 *AS* I, 65; 1487 *AS* I, 87); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оудила(л)** (1453 *Cost.* II, 766); *1 ос. мн.* **оудилали** 1 (1485 *BD* II, 371); **вдѣлали** 1 (1495 *ПЛПС*); **є(с)мо… вдѣлали** 1 (1495 *ВМБС*); **оудилали єсмо** 1 (1485 *BD* II, 371); *3 ос. мн.* **уделали** 1 (1475 *AS* I, 72); **вдѣлали** 1 (1495 *ПЛПС*); *майб. 2 ос. одн.* **оуделаєшъ** (1457 *BD* II, 257); *3 ос. одн.* **вдѣлаеть** (1495 *РИБ* 620); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **Абы…** (не) **вдѣлалобы** (1499 *AS* I, 117); *1 ос. мн.* **абыхомь… оудилали, быхо(м)… оудилали** (1453 *Cost.* II, 765, 766; 1468 *BD* II, 301); *2 ос. мн.* **бы… вделали** 1 (1496 *ОПСВВ* 62); **бы єстє… вделали** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *перф. пас. 3 ос. мн.* **были вделаиы** (1496 *ПДСВВ*); *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть вделаны** (1494 *BD* II, 387); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. мн.* **бы… оуделаны** 1 (1494 *BD* II, 387); **бы вделаны были** 1 (1496 *ОПСВВ* 61); *дієприкм. пас. мин. род. мн.* **вдѣланыхъ** (1499 *AS* I, 117).

***ОУДЇѦЧНИИ** *див.* ***ОУДѦЧЄНЪ.**

ОУДОБЪ *ч.* (4) *(особова назва):* И оуставшє пан Жоуржь гумєнник та заплатиль оуси тоты вышєписаннїи пинѣзи… оу роукы… сыном Жоуржа Оудоба (Сучава, 1499 *BD* II, 135).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* сыновє Жоуржа **Оудобъ** (1499 *BD* II, 135); *род. одн.* **Оудоба** (1499 *BD* II, 134, 135).

***ОУДОВА** *див.* **ВДОВА.**

***УДОВИНЫИ** *прикм.* (1) ◇ с е д е т и н а у д о в и н о м с т о л ц и *див.* **СЕДИТИ.**

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на удовином** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

Див. ще ***ВДОВИИ.**

***ОУДРАЧЕНИЄ** *див.* **ОУДРОУЧЕНЇЄ.**

ОУ ДРУГОЄ *див.* **ВЪ ДРОУГОЄ.**

ОУДРОУЧЕНЇЄ *с.* (2) обтяження, клопоти: и слубили єсми и слубуємъ вѣрнє быти а ни иного господарѧ шюкати… алє королєви… на єго оусѣ нєприѧтєлѣ помагати… выѧвъши землю пруськую и литовьскую и с ону сторону кракова про далекость нашего люда ихъ оудраченић (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); Ижє из обычаєвъ позовово (!) частоє оутїснїє (!) и оудроучєнїє чєрє(с) иаши(х) соудеи нашимъ зє(м)лѧномь кривды бывали хочюжьство (!) то о(т)ложить (XV ст. *BC* 13 зв.— 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оудроучєнїє** (XV ст. *BC* 14); *род. одн.* **оудрачениѧ** (1393 *Cost.* II, 607).

***ОУДРЯ** *ч.* (4) *(особова назва):* И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи… **оу роуки… доч-**

кам Оудрѣ... и сестричичем Оудрѣ Шандри и Васкоу... прѧд нами и прѧд нашими бояре (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *род. одн.* **Оудрѣ** (1491 *BD* I, 447).

***ОУДѢЛЪ** *ч.* (2) *(частина маєтку)* уділ, наділ: Оуставлѧємь коли(ж) моу(ж) оумре(т) о(т) жены...а хоче(т) ли иньшего моужа понѧ(т) тогды мы сказоуем тымъ то дѣтемь очина все испо(л)на прїидѣ(т) и дроу(г)мъ оудѣло(м) все именїе материзны а она своєю дѣ(л)нїцею може(т) моужа понѧть по(д)лѫ(г) своєѧ воли (XV ст. *BC* 31 зв.); Се язъ кн(ѧ)зь Василей Юревичъ... дал єсми и записал къ пр(е)ч(и)стой б(о)гоматери къ зборной церкви... вдѣл отчизны моей на Барани село на имѧ Совоу и данники (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *знах. одн.* **вдѣл** (1470 *AS* I, 67); *ор. одн.* **оудѣло(м)** (XV ст. *BC* 31 зв.).

***ОУДѦЧЕНЪ** *прикм.* (2) (*стч.* vděčný, *стп.* wdzięczny) бажаний, милий: Колн бысѧ то дѣяло... тогды коли єсмо... с вами оу кнѧзьствѣ велико(м) были ижбыхо(м) длѧ того о(т)сюль певныи паны рады кроле(в)ства к на(м) до литвы призвали были коу выслоуханью обычаєвъ доро(г) н посрѣдковъ которыми оу таковыи тадынки мѣли бы были початы быти которыи рѣчи радѣ кролевъства нашего были оудѧчны и велми любы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); силовали сѣ єсми аж бихмо пришли на обичаи предков наших, яко били и предкове наши оусею вирою и слоужбою и ласкою наѧснѣишим кнѧзем паном кролем... оудїѧчни били сами и землѣ молдавскаѧ и тоты оуси подданнїи оусею подданости записовали и въ едно оучинили (Коломия, 1485 *BD* II, 371).

ФОРМИ: *наз. мн.* **оудѧчны** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **оудїѧчни** 1 (1485 *BD* II, 371).

***ОУЕДНАНЇЕ** *с.* (1) *(угода, домовленість, договір)* єднання: и ми видѣвше доброе и(х) пр(ои)зволенїе и оуеднанїе и ми даемъ о(т) на(с) слоузѣ нашемоу паноу станчоулови постелникоу да б(оу)деть емоу оурикъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 35).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оуедианїе** (1439 *Cost.* II, 35).

Див. ще **ЕДНАНЬЕ** 2, ***ЗЪЕДНАНЬЕ**.

ОУЕДНАТИ СѢ *дієсл. док.* (1) *(договоритися)* з'єднатися, укласти угоду: А також ни с ким не имаємо ни жаднои валки починати, ани покои оусмотрити, ни оуеднати сѣ без виданїѧ кролѣ его милости (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *інф.* **оуеднати сѣ** (1485 *BD* II, 372).

Див. ще ***ЕДНАТИ СѦ** 1, ***ЗЪЕДНАТИ СЯ**, ***ПОЕДНАТИ СѦ**.

***ОУЕЖДЧАТИ** *див.* *** ОУЕЖЪДЧАТИ**.

***ОУЕЖЪДЧАТИ** *дієсл. недок.* (2) (у що) *(вільно вступати в чужі ліси на підставі права входу)* в'їжджати: Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она з ымєнѧ своего Зелви за мост переходечи, сеножати косит и попасю пасет, оу доубровы, поущоу и оу входы оуежъдчает (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оуежъдчает** (1478 *AS* III, 17); *перф. 3 ос. одн. ж.* **оуеждчала** (1478 *AS* III, 17).

***ОУЕЗДЪ** *ч.* (3) **1.** *(право вільного вступу до лісів і вод, що належать іншим власникам)* в'їзд (2): подъ лѣтомъ бж҃ья нарожѣнья тисѧчего трисотъ шистьцѧтого шестого коупилъ панъ пѣтръ радцѣовьский дѣдицтво пнеколътъ... со всѣмъ оуездомь того села и сычемь и с колодѧземь и сь лѣсомь и з бортьми... и землею того села за сто гривенъ вѣснихъ (Перемишль, 1366 *P* 12); и мы... дали есмо ему... село Вербяев въ Луцькомъ повете, со всими тыми приходы, и доходы, и волностями, и уезды, што к тымъ селом слушаеть и тягнеть, с полми, з ролями, з гаи, и з заросльми, з дубровами, з лесы, с пасеками, з ловы, з ловищи, з ловисками... и со всими правы и доходы (Луцьк, 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12—13).

2. акт офіційного введення у володіння (1): Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliapu na thot vyesd (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *знах. одн.* **vyesd** (1413 *GL* 48); *ор. одн.* **оуездомь** (1366 *P* 12); *ор. мн.* **уезды** (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

! ОУЕТЇЕ ⟨ОУСТЇЕ⟩. *див.* **ОУСТИЕ**.

***УЕХАТИ** *див.* ***ОУѢХАТИ**.

ОУЖДЫ, ВЖДЫ, ВОЖДЫ *присл.* (4) (*стч.* vždy, *стп.* wżdy) завжди: пак ли бы того исны(і) гродо силою оузѧто а мы оужды имае(мо) ты исны(і) д҃ тисѧчи рубли(і) имо воротити исполна (Луцьк, 1388 *P* 37); а пак ли бы кото(ры)и землѧни(н) противи(л) сѧ то(му) а не хотѣлъ права помочи тогды мае(т) покупити три гривны а покупивши оужды права помочи мае(т) (Галич, 1435 *P* 134); а тако(ж) бере(г) реке колї боудеть чл҃вчьимь чїненїемь обороченъ а вожды первеишїи бере(г) гранїца (XV ст. *BC* 10 зв.); але вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашое мл(с)ти стольцы оу великомъ кня(з)стве литовъскомъ (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

Див. ще **ЗАВЖДЫ**.

ОУЖЕ [1], **ОУЖЬ, ВЖЕ, ВЖО** *присл.* (40) *(вказує на остаточне здійснення чи настання якоїсь дії, ознаки, стану)* уже, вже: а ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѧ(з) дмитрию... и правду дали оужь ѣде(м) и хоче(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (так.—*Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); Idem pered siebie na try dorohy, nekotoryże naszy uże (*в ориг.* uze.— *Прим. вид.*) u ich zemli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140—141); маеть панъ Федко самъ и его пани и дѣтн и его щадкн того имѣня Всекрова со всякими вжытки вживати, а я самъ, ни жона моя и ни дѣти мои и ни щадки мои никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); в котореж то имене Дажев вжо я сам ани мои дети и потомъкове мои не (*в ориг.* на.— *Прим. вид.*) маемо ся вступовати и никоторы перекавы в томъ имению чинити (Володимир, 1475 *AS* I, 72); И тотъ твоее милостн посолъ вже засѧ отъ туль ся верьнулъ и къ тобе поехалъ (б. м. н., 1498 II, 413); А намъ ся вже не надобѣ уступати въ тое, ани ближнимъ зъ роду нашого (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); мнѣ вже максимоу и женѣ моеи и бли(ж)ни(м) наши(м) не надобѣ того мѣстца коморно(г) по(д) оринею по(д)искива(ти) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

Див. ще **ЮЖЕ, ЮЖЬ**.

ОУЖЕ [2] ⟨ИЖЕ⟩ (1): Жалобоу чинилъ пѣтръ на яна оуже (!) его ранилъ (XV ст. *BC* 19 зв.).

Див. **ИЖЕ**[2].

***ОУЖИВАНЬЕ** *с.* (1) землекористування: землю Дeръжати Маетъ... зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)кове Его Дръжанъѧ И оуживанѧ свои мѣли (Прилуки, 1459 *P* 171—172).

ФОРМИ: *знах. мн.* **оуживанѧ** (1459 *P* 172).

Див. ще ***ОУЖИТОКЪ**.

Пор. **ОУЖИВАТИ**.

ОУЖИВАТИ, ВЖИВАТИ, ОЖИВАТИ *дієсл. недок.* (356) (чого, що) **1.** уживати (що), користуватися (чим) (334): а вживаючи того дворища не надобѣ ни воина ни ѧловицѣ платити (Казимир, 1349 *P* 4); а панъ клюсъ имаеть того їсного села шидлова оуживати ї дворища того жѧворонковича на вѣкы и дѣти его (Львів, 1400 *P* 61); а хотарь тѣмъ двомъ селомъ коуда хотарили и оуживали из вѣка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); а имѣеть тое село держати и оуживати со всѣми его пожитки и оужитки што к нему здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); маеть панъ Федко самъ и его пани... того имѣня Всекрова со всякими вжытки вживати, а я самъ, ни жона моя... никако вже въ тое уступоватися не маемъ (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); И мы... тое имѣнїе на имя Микуличи дали есмо ему... со всими вжытки, платы и доходы, как предкове его тое имѣнїе держали и вжывали (Кам'янець, 1494

АЛМ 54); А хотарь томоу вышеписан(ь)номоу селоу, да єст(ь) по старомоу хотароу от оусих(ъ) сторон(ь) по коуда из вѣка оживили (!) (Сучава, 1500 *RA* 260).

2. (*без додатка*) освоїти, обробити (22): А хотаръ томоу селоу колко оузможетъ оживати єдно село доситъ (Сучава, 1427 *DBAc* 22); А пак хотар поустини... да єст колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *інф.* **оуживати** 8 (1400 *P* 61; 1407 *P* 72; 1424 *P* 100, 102; 1443 *Cost.* II, 180; 1445 *Cost.* II, 212, 219); **вживати** 1 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); **оживати** 17 (1427 *DBAc* 22; 1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1434 *DIR«A»* 463; 1435 *Cost.* I, 403; 1436 *BAM* 33; 1438 *Cost.* II, 15; 1439 *Cost.* II, 52; 1448 *Cost.* II, 317; 1492 *BD* I, 510 і т. ін.); **! усжывати** 1 (1389 *PEA* I, 27); *теп. 3 ос. одн.* **оживаєт** (1432 *Cost.* I, 338); *3 ос. мн.* **оживаютъ** (1436 *Cost.* I, 459); *перф. 3 ос. одн. ч.* **ожива(л)** (1425 *Cost.* I, 173); *3 ос. одн. с.* **оуживало** (1448 *Cost.* II, 300); *3 ос. мн.* **оуживали, оу⟨ж⟩ивали** 20 (1412 *DIR«A»* 440; 1433 *Cost.* II, 594; 1441 *DBAc* 35; 1443 *Cost.* II, 132; 1445 *Cost.* II, 212; 1452 *Cost.* II, 426; 1459 *BD* I, 27; 1465 *GL* 176; 1472 *DIR«A»* 528; 1489 *BD* I, 377 і т. ін.); **вжывали** 1 (1494 *АЛМ* 54); **ожывали, ⟨о⟩живали, оживалы, ожи⟨вали⟩, ! ожива, ! оживили, ! ожавали** 300 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1420 *Cost.* I, 135; 1429 *Cost.* I, 280; 1438 *AUB* фотокоп.; 1448 *Cost.* II, 317; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *BD* I, 155; 1487 *BD* I, 294; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **ожєвали** 1 (1487 *BD* I, 294); **!соу оживали** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *зам. інф.* коулко оузмогоут **оживали** 1 (1456 *Cost.* II, 569); *майб. 3 ос. мн.* **будутъ... уживати** (1498 *ГВКОО*); *дієприсл. одноч.* **вживаючи** (1349 *P* 4).

Див. ще ***ОЖИВАТИ СѢ**, **ПОЖИВАТИ 1.**

***ОУЖИТИ** *див.* ***ВЖИТИ.**

***ОУЖИТОКЪ** *ч.* (39) (*стч.* užitek, *стп.* użytek) **1.** (*перев. у множині*) сільськогосподарські угіддя як прибуткова стаття феодального господарства (32): тогды мы... потвердили єсмо, его правого всего именїа... исъ землю, исъ сѣножатми, исъ га(я)ми, исъ дубровами, исъ лѣсом, исъ бортми, исъ пчолами, исъ болоты, исъ рѣками, исъ мыты, исъ ловищи, исъ потоки... со всѣми оужитки што нынѣки сут, и потом могуть быти (Судомир, 1361 *AGZ*); исталосА при державѣ пана оты... оже купилъ панъ вАтславъ дмитровьскии дворище исъ землю (так.— *Прим. вид.*) яко из вѣка слушало к тому дворищю вшитци вжиткове што дн(с)ь суть и потомъ могуть быти (Львів, 1370 *P* 18); а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калениковъ иванови губцѣ... и со всѣми границАми и землею и сѣножатьми и зъ гаими и зъ дубровами и з бортъми и з болоты и сь рѣками и со млиномъ и сычємъ и с колодАзємь и с ловищи и со всѣми оужитки яко из вѣка вѣчного слушало к тому мунастыреви (Перемишль, 1378 *P* 26); а имѣєть тоє село держати и оуживати со всѣми его пожитки и оужитки што к нему здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); маєть панъ Федко самъ и его пани и дѣти и его щадки того имѣня Всекрова со всякими вжытки вживати (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); а тые земли продалъ есми со всѣми ужитки и изъ полми продѣланными и непродѣланными (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); будутъ воны тое село... держати... и зъ даню грошовою и медовою и со всими доходы и вжитки и со всѣмъ потому що здавна къ тому селу... прислухаетъ и какъ ся в границахъ своихъ здавна и теперъ в собе маетъ (Троки, 1498 *ГВКОО*).

2. (*користь*) пожиток, вигода, зиск (7): А то имь у вѣки належати — волни продати, и замѣнити, отдати, у свои лѣпшиѣ ужитки оборотити (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); наи первоє схюбоуе(м) (!) иже неимаємь жа(д)ного и млго пана собѣ имѣти, а ни ємоу слоужити одио... казимирови, кролеви по(л)ском(оу)... а ни жа(д)ном(оу) ином(оу) пан(оу) коу помочи нѣпоити, без и(х) волє и и(х) оужито(к) чиниты (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Я волчько боде(н)ковьскии Исвоими дє(т)ми... вызнаває(м) си(м) свои(м) листо(м)... и(ж) єсмо то оучинили нижа(д)ны(м) принужениє(м) ани звєдє(н)є(м) ни(ж)ли своєє доброє воли длА бо(л)шаго оужитку нашего (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*); прото(ж) бгоу коу хвалє и его прч(с)тои мтри а к оужиткоу нашимъ по(д)даньмъ... выдаваємы и оуставлАємы права кторая жь вшистци в нашеи земли имають соудить и по(д) виною держать (XV ст. *ВС* 10); а тоє выше писанноє (*в ориг.* выше писанного.— *Прим. вид.*) черєз... кн⟨А⟩зА Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти держано и поживано спокойнє и скромливє, маєт быти продано, и замєнєно, и заставлєно и отдано доброволнє на свои потрєбы и вжитки обернути, как єму... лепей а вжиточнє взвидит сА (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

ФОРМИ: *род. одн.* **оужитку** (2-а пол. XV ст. *СПС*); *дав. одн.* **оужиткоу** (XV ст. *ВС* 10); *знах. одн.* **оужито(к)** (1448 *Cost.* II, 734); *ор. одн.* **оужиткомъ** 1 (1399 *P* 59); **vzithcom** 1 (1395 *GL* 166); *наз. мн.* **вжиткове** (1370 *P* 18); *род. мн.* **! вжковъ** (1370 *P* 18); *знах. мн.* **оужитки, ужитки** 2 (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1409 *P* 74); **вжитки** 2 (1466 *AS* I, 62; 1499 *AS* I, 118); *ор. мн.* **оужитки, оужитъки, оужитьки, ужитки** 20 (1361 *AGZ* 6; 1377 *P* 24; 1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1391 *P* 45; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1424 *P* 102; 1436 *Cost.* II, 706; 1443—1446 *P* 147; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1473 *ЗНТШ* V, 3 і т. ін.); **вжитки** 2 (1370 *P* 18; 1498 *ГВКОО*); **вжытки** 2 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1494 *АЛМ* 54); **оужиткы, оужи(т)кы, оужи⟨ткы⟩** 3 (1407 *P* 72; 1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 248); **vzithky** 1 (1413 *GL* 48).

Див. ще ***ПОЖИТОКЪ, *ОУЖИВАНЬЄ.**

***ОУЖЇТОЧНОИ** *прикм.* (1) (*стч.* užitečný, *стп.* użyteczny) (*який дає вигоду, користь*) корисний, пожиточний, вигідний: ОурА(д) ше(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(ст) оужїто(ч)но(и) а длА то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (!) (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оужїто(ч)но(и)** (XV ст. *ВС* 32).

ОУЖЬ *див.* **ОУЖЕ**[1].

ОУЗАВСЄ *присл.* (1) завжди, повсякчас: а оу то(т) го(д) имєєть оузавсє искать ласки нашєє (XV ст. *ВС* 38 зв.).

Див. ще **ЗАВСЄ.**

***УЗВАРТОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Львівській землі*) Звертів: мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже пришєдши... панн махна узвертовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *род. одн.* **узвартова** (1414 *P* 85).

Див. ще ***ЗВАРТОВЪ.**

***ОУЗВЕЖЕНИЕ** *див.* ***ВЪЗДВИЖЕНЇЄ.**

***ОУЗВЕЛЄТИ** *дієсл. док.* (2) звеліти, повеліти: Милостивый королю! Прошоу твоє милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузвелишъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); Про тожъ абы єстє ваша милость оузвелели тому Богушеви, абы прыслалъ тыи пенАзи нашому боярыну (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

ФОРМИ: *майб. 2 ос. одн.* **оузвелишъ** (1481 *BD* II, 365); *баж.-ум. сп. 2 ос. мн.* **абы естє... оузвелели** (1499 *BD* II, 450).

Див. ще ***ВЄЛѢТИ, *ПОВЄЛЄВАТИ, *ПОВЄЛѢТИ.**

УЗВЄРТОВСКАЯ *ж.* (1) (*особова назва*): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м)... иже пришєдши... пани махна узвєртовская и о(т)ступила узвартова панѣ яхнѣ кыискои (Львів, 1414 *P* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **узвєртовская** (1414 *P* 85).

*** УЗВЕСИТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) повісити: а которого моего чоловека... в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ФОРМИ: *нак. сп. 3. мн.* **нехай... узвесять** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

***ОУЗВИДИТИ СА** *дієсл. док.* (1) (кому що) здатися, видатися, уявитися: а прото єстли иа первьшии ваши листы о(т) мистра о(т)писаноє нє єсть к ва(м) принесено можете ачьсА ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣдни

мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то немєцкого спискоу (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **сѧ... оузвиди(т)** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ОУЗВИЗАЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ к р (с) т ъ о у з в и з а л н ы и *див.* ***КРЄСТЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **оузвизалиыи** (1429 *P* 114).

ОУЗВОРОТВИЧИ *мн.* (1) (*назва села у Перемишльській землі*): тогды мы... дали єсмо и потвердили єсмо, єго право-го всєго имєнїа, первоє, имєнем рєкучи, сєло быбєл... а жасковичѣ... оузворотвичи сєло (Судомир, 1361 *AGZ* 6).

ФОРМИ: *наз.* **оузворотвичи** (1361 *AGZ* 6).

***ОУЗВѢДАТИ** *див.* **ОУЗЪВЄДАТИ.**

***УЗГОДОВАТИ** *дієсл. док.* (1) (кого чим) вигодувати, виростити: И Зенко мовить: я не продавалъ, але продала наша матка и тымъ насъ узгодовала, а продала пану Шемету (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **узгодовала** (XV ст. *РИБ* 610).

Див. ще ***ПРИГОДОВАТИ СѦ.**

***ОУЗГОРДѢТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) поставитися з погордою (до кого), згордувати (ким): далєи тыи то исътыи листы мистровы послѣднии мѣли в собѣ таковоую рѣчь как быхо(м) мы кнзѧ бискоупа роудолфа полца (!) апоустольского лекгата а тоу(т)жо и ва(с) тѣжь оузгордѣли а нє хотѣли быхо(м) имѣти за срѣдники а за єдначи (!) покоя (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **быхо(м)... оузгордѣли** (1447—1492 *ЛКБВ*):

***ОУЗДА** *ж.* (2) (*назва маєтку у Віленському воєводстві*): а тотъ нєбо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дрє(и)... о(т)писа(л) мнѣ имє(и)є о(т)чины своєє третюю часть, имѣ(н)є оуздоу (Вільна, 1495 *ВМБС*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оуздоу** (1495 *ВМБС*).

***ОУЗДАВАЛНЫИ** *прикм.* (1) ◇ о у з д а в а л н ы и л и с т ъ (1) юридичний документ про введення у володіння: паиъ данило приида прєд насъ и тѧгалъ на воита зоудєчовьского на сулка о дворищє о пысковыча што на любши и на гугни и положили прєд нами кролєвьскоє привильє воитово и оуздавалныѣ листы (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **оуздавалныѣ** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ОУЗДАВНЫИ.**

***ОУЗДАВАНЪЄ** *с.* (1) юридична передача маєтку: а при томъ оуздаванъѣ былн бояре зємлѧнє панъ ходько быбєльскии... панъ глѣбъ дворъскови(ч) (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *місц. одн.* **при оуздаванъѣ** (1378 *P* 26).

Див. ще ***ВОЗДАНЇЄ.**

Пор. **ВОЗДАТИ.**

***ОУЗДАВАТИ** *дієсл. недок.* (1) ⟨с л ѣ д ъ⟩ о у з д а в а т и *див.* ***СЛѢДЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **оуздають** (1422 *P* 98).

Див. ще **ОУЗДАТИ.**

***ОУЗДАВНЫИ** *прикм.* (3) ◇ о у з д а в н ы и л и с т ъ (3) юридичний документ про введення в володіння: ино и на кролєвьскомъ листѣ на воитовѣ и на оуздавныхъ листохъ нє стоить оуписано тоє дворищє пысковича што на любши и на гугни алє тоє дворищє пысковнча стоить оуписано на кролєвьскомъ листѣ и на оуздавныхъ листохъ што оу сєлѣ оу ловчичохъ (Зудечів, 1411 *P* 79).

ФОРМИ: *знах. мн. ч.* **оуздавиыѣ** (1411 *P* 79); *місц. мн.* **на оуздавныхъ** (1411 *P* 79).

Див. ще ***ОУЗДАВАЛНЫИ.**

ОУЗДАТИ *дієсл. док.* (18) (що, чого, кому що, кому чого і без додатка) дати, віддати (17): А кто о(т)имєть о(т) цркви стго николы судитсѧ со мною пєрєдъ бгмь єгда придєть праведныи судни хотѧ судити живымь и мртвымь и оуздати комуждо противу дѣломъ єго (б. м. н., бл. 1350 *P* 8—9); тогды они пришедши вшитци и своимъ плємєнємъ оуздали пану вѧтславу со всѣми обьѣзды того дворища (Львів, 1370 *P* 18); и оуздалъ єсть влдка пєрєдъ нами пану яшкови испрувъскому та дворища на вѣки и дѣтємь єго (Перемишль, 1391 *P* 45); оуздали и о(т)ступили тоѣ дѣднины пану колѣ тако ѧко сами дьржали (Галич, 1409 *P* 74); и да(л) имъ пань михаиль чѧ(ст) пинѣзєи напрє(д), а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны выидоу(т) и оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь стары тѧ(х) то сєлишчь, по(д)лоу(г) єднанїа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); Сє я Ванко Скєрдѣєвич... вызнаваю, иж я... кн⟨ѧ⟩зю Сємєну Василєвичу... продал єсми ємоу вѣчную отчизну свою... а продали єсмо и здали (!— *Прим. вид.*) єсмо з доброє воли на вєки вєком (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65);

р є ч ь о у з д а т и (кому) (1) *див.* **РѢЧЬ**[2].

ФОРМИ: *інф.* **оуздати** (бл. 1350 *P* 9; XV ст. *BC* 12); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуздалъ єсть** 1 (1391 *P* 45); **оузда(л)** 2 (1418 *P* 89); **воздал** 1 (1369 *ПСЧК*); *3 ос. одн. ж.* **оуздала єсть** 1 (1378 *P* 26); **оуздала, уздала, оузда(л)** 4 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85; 1418 *P* 89); *1 ос. мн.* ! **здали єсмо** (1470 *AS* I, 65); *3 ос. мн.* **суть... оузда(л)** 1 (1409 *P* 74); **оуздали** 3 (1366 *P* 12; 1370 *P* 18; 1409 *P* 74); **въздали** 1 (1370 *P* 18); *майб. 3 ос. мн.* **оуздадоу(т)** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще ***ВОЗДАТИ, ДАВАТИ** 1, **ДАТИ** 2, **ОТДАТИ, *ОУЗДАВАТИ.**

ОУЗДЄРЖАТИ, ОУЗДЄРЖѦТИ *дієсл. док.* (3) (що) виконати (що), дотримати (чого): мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны... слюбили єсмы и іслюбуємъ и потвєржає(м) ис симъ листомъ наши(м) господарєви нашєму, вєлєбному владиславови, королєви польскому... тотъ листъ што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнци... што быхомъ то вѣчно оуздєржѧли, яко сѧ єсмы тогда голдували и записали (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); а то мы... слюбоуємъ имъ вѣчно оуздєржати, бєзо лсти и бєзхитрости (!) (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670).

ФОРМИ: *інф.* **оуздєржати** 1 (1434 *Cost.* II, 670); **оуздєржѧти** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **што быхомъ... оуздєржѧли** (1407 *Cost.* II, 629).

ОУЗЄТИ *див.* **ОУЗѦТИ.**

ОУЗЛИ *див.* **ОЗЛИ.**

***ОУЗЛИСИЄ** *див.* ***ОУЗЛѢСЇЄ.**

ОУЗЛОИ *ч.* (1) (*дія*) (*внаслідок підйому греблі*) вилив: а покоул тои оузлои займєть, потол кн⟨ѧ⟩зєм нє ловити оу том ставоу ани ихъ людєм (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оузлои** (1475 *AS* I, 71).

***ОУЗЛѢСЇЄ** *с.* (4) узлісся, край лісу: а хотары оунгоурѣ⟨номъ⟩... гори долиною до колѣ и⟨сход⟩итъ оу полѣну, та оузлисиємъ о(т) тоудора гори иа конєць по⟨лѣ⟩на изгорища (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); А хотар тому сєлоу... почєнши от Винни от тополи та на могилоу от Могоша, та прост⟨и на⟩оузлѣсїє, та долоу оузлѣсїєм на вєликїи могили (Сучава, 1493 *BD* II, 15).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оузлѣсїє** (1415 *Cost.* I, 121; 1493 *BD* II, 15); *ор. одн.* **оузлѣсїєм** 1 (1493 *BD* II, 15); **оузлисиємъ** 1 (1409 *Cost.* I, 65).

***ОУЗЛЮЖѦ** *ж.* (1) (*назва села у Львівській землі*): тоти старци... стали оу вєликого крихова кдє пєрєходить дорога зоудєчєвская подлѣ оузлюжи попєрє(к) доубровы к нєчаю лѣсови (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *род. одн.* **оузлюжи** (1413 *P* 83).

***ОУЗМОЧИ** *дієсл. док.* (20) змогти (робити що): И што оузможєтъ осадити на тѣх хотарѣх, и тоє да моу боудєтъ оурик и съ въсѣмъ правомъ вышєписаннымъ (б. м. н., 1426 *BAM* 22); И оу томъ жє хотар⟨є да оучинит⟩ъ собѣ млинъ гдє оузмогоутъ (Сучава, 1438 *DBAc* 27); А пак хотар поустини що по тои сторони Подраги... да єст колко оузмогоут оживати досит (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оузможєтъ, оузможє(т)** (1426 *BAM* 22; 1427 *DBAc* 22; 1429 *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 317;

1445 *Cost.* II, 212; 1455 *Cost.* II, 559); *3 ос. мн.* **оузмогоутъ** 5 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269, 280; 1438 *DBAc* 27; 1454 *Cost.* II, 501); **оузмогоуть** 1 (1436 *Cost.* I, 460); **оузмогоут, оузмогу(т)** 7 (1443 *Cost.* II, 180; 1445 *Cost.* II, 212, 219; 1448 *Cost.* II, 317, 324; 1456 *Cost.* II, 569; 1492 *BD* I, 510).

Див. ще ***ВЪЗМОЧИ, *МОЧИ** 1.

***ОУЗНАВАТИ** *дієсл. недок.* (3) (що) *(стверджувати)* визнавати: тое и слубуемо и оузнавями тым нашим листом великому и велебному Владиславу... сдержати и полнити ты-то листы и записы нашѣ (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); мы оузнаваємь и(ж) го(ди)тсѧ ка(ж)номѫ о свою кривъдоу жаловать (XV ст. *ВС* 23 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оузнаваємь** 1 (XV ст. *ВС* 23 зв.); **оузнавями** 1 (1403 *ДГМ*); *дієприсл. одноч.* **оузнаваючи** (XV ст. *ВС* 20 зв.).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ВЫЗНАТИ** 1, ***ПОЗНАВАТИ, ПОЗНАТИ** 2, ***ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАТИ.**

***ОУЗНАМЄНАТИ** *дієсл. док.* (2) (*стп* oznamionać) (що) *(границі земельного володіння)* визначити, позначити: а остато(к) имає(т) имь дати, коли оны... оуздадоу(т) ємоу вє(с) хотарь... заноу(ж) та(к) сѧ єднали и(ж) бы прѧ(д)-рєчє(н)ны, па(н) мань з дѣтми своимн да(л) по(д)бны день паноу михаилоу, абы вышли с паны и межиаши и съ и(х) стары(м) привилиє(м), абы дали и оузнамєнали паноу михаилоу тоть оувє(с) хотарь... ка(к) же на староє и(х) привилиє стои(т) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... оузнамєиали** (1452 *Cost.* II, 422); *дієприсл. перед.* **оузнамєнавш(і)** (1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще ***ЗНАМЄНАТИ, *ПОЗНАМЄНАТИ.**

***ОУЗНАНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* uznanie, *стч.* uznání) ◇ **и а о у з н а н ї є** (кого) (І) рішенням (чиїм), як вирішено (ким): А пак привилїє що имали они на тих сєль от... Алєксандра воєводі... а они загн⟨б⟩ли, как єст на оузнанїє нашєга (!) господства и болѣром нашим (Сучава, 1491 *BD* I, 445).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оузнаиїє** (1491 *BD* I, 445).

***ОУЗНАТИ** *дієсл. док.* (4) (кого) **1.** *(признати кого ким)* визнати, посвідчити (1): мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ... ожє... Оганєсъ єпискоупъ ворменскыи пришелъ к намъ... и оуказалсѧ намъ правыми листы воселєньского патрїярха... ижє ихо патрїарха ворменъского ни єщє оузнали єсмы, ожє нашелъ на то пискоупьство помочїю господина нашєго, вєликого кнѧзѧ Витовта (Сучава, 1401 *RIR*).

2. дізнатися (про що) (3): Оузнали єсмо и(ж) частокро(т) обиваю(т) свє(т)ки и клѧтвою а чєрє(с) то бываєть правда оутїснєна (XV ст. *ВС* 19 зв.); того дѣлѧ явно чини(м) ... како... оузнавшї и(х) вѣрно(с)ти и слоужбы, кторыѣжъ... кролє(м) полскы(м)... оуказали... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **оузиали єсмо** 2 (XV ст. *ВС* 10, 19 зв.); **оузнали єсмы** 1 (1401 *RIR*); *дієприсл. перед.* **оузиавшї** (1448 *Cost.* II, 733).

Див. ще ***ВЫЗНАВАТИ** 2, ***ВЫЗНАТИ** 1, ***ПОЗНАВАТИ, ПОЗНАТИ** 2, ***ПРИЗНАТИ, *ОУЗНАВАТИ.**

***ОУЗНЄСЄНЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***ОУЗНЄСЄНИЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***УЗНЄСЄНЬЄ** *див.* **ВЪЗНЄСЄНЇЄ.**

***ОУЗНОВИТИ СѢ** *дієсл. док.* (1) поновитися, бути поновленим: на которoумъ соимѣ тоты пановє... положили, и визволили и оуставили... оуси рѣчи, о которыи сѣ нє моглы изгодити промеж собою... и також которыи бы сѣ оузновили по сем соимѣ (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы сѣ оузиовили** (1467 *BD* II, 297).

Див. ще ***ПОНАВЛѦТИ, *ПОНОВИТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВЛѦТИ.**

***ОУЗНОВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(наново, ще раз підтверджувати юридичну силу чого)* поновлювати: мѣли єсмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого послѣднє ва(м) посланыи которыми(ж) напрє(д) оузновлѧєть и оуспоминаєть свои пєрвѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оузновлѧєть** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ПОНАВЛѦТИ, *ПОНОВИТИ, *ПОНОВИТИ СѢ, *ПРИНОВЛѢТИ СѢ, *ОУЗНОВИТИ СѢ.**

***ОУЗОЗДРѦТИ** *див.* ***ВЗОЗРѢТИ.**

***ОУЗРЄТИ** *див.* ***ОУЗРѢТИ.**

***УЗРИТИ** *див.* ***ОУЗРѢТИ.**

УЗРУШИТИ *дієсл. док.* (3) (що) *(не додержати чого)* порушити: А коли быхмо хотѣли тоє узрушити, тогды быхмо имѣли первои (господарю.— *Прим. вид.*) королю положити триста золотыхъ угорьскихъ, а князю Семену двѣстѣ копъ широкихъ грошн (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); а кто — бы тоє єднаньє з насъ с обоу сторонь оузроушилъ, тотъ маєт заплатити королю пѧть сотъ копъ гроший (Вільна, 1482 *AS* I, 79).

ФОРМИ: *інф.* **узрушити** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102, 103); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... оузроушилъ** (1482 *AS* I, 79).

Див. ще **ЗРОУШИТИ** 2, **НАРОУШИТИ** 2, **ПОРОУШИТИ** 1, ***ПОРОУШИТИ СѢ, РАЗДРОУШИТИ, РОУШАТИ, РУШИТИ, РОУШИТИ СѢ** 2.

***ОУЗРѢТИ** *дієсл. док.* (579) **1.** (на що, на чому) подивитися, поглянути (548): Мы дмитрии... кнѧ(з) литовскии чинимъ то знаємо всѣмъ кто коли на тои листъ оузрить али оуслыши(т) ижє... володиславу... голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *Р* 40); а нє имаєть тои коръчмы от нє(г) отнѧти ни одинъ староста а ни одинъ воєвода бєз нашеи волѣ которъи (так.— *Прим. вид.*) коли на тотъ нашь листъ оузрить занжє (так.— *Прим. вид.*) єсмъ дали ивану волошиновичю тую коръчму и єго дѣтємъ до нашєи волѣ (Медика, 1407 *Р* 72); Я панъ дѣтри(х) изъ бучѧ(ч)... вызнаваємъ тымъ то нашимъ листо(м) кто коли нань оузрить или оуслышить чтучи... како пришє(д) андрѣіко сынъ гриньковъ прє(д) на(с)... єсть прє(д)лъ (!) село гринковцѣ пану Ѧнушєви кирьдѣєви за соро(к) ко(п) готовы(х) пѣнѧзѣи и за конь и за панъцрь (!) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); я пан Олєхно Юрєвич чиню знакомито тым своим листом каждому доброму, хто на нєго оузрит или чтучи єго оуслышит: продал єсми отчиноу свою и дединоу... Ивану Дробишоу Мжуровичоу (Острог, 1464 *AS* I, 57); мы Стєфань воєвода... Знамєнито чинѣм(ь) нс сим(ь) листом(ь) нашим(ь) въсѣм(ь) кто на нєм(ь) (!) оузрит(ь) или єго чтоучи оуслышит(ь), ожє прїдоша прѣд(ь) нами... Яцюл(ь) Долха и брат(ь) єго Влаикоул(ь)... и продали свою правоу отнину и выкоуплєнїє (Сучава, 1500 *RA* 260).

2. (кого, що) побачити (5): тогда аксакъ пришолъ такъ таино на насъ ажє нє было намъ никакоѣ вѣсти а ни слова алижь о(у)зрѣли єсмо єго оу нашои державѣ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); тамъ соуть всє напїсано и по (до)ста(т)коу и на посли(д)коу оузришь всє о томъ (XV ст. *СЯ* 9 зв.); оузрѣвши лист господствами, а ти прїиди к нам бєз никоторои боазии и оусымнѣиия, заноуж тѣ єсми простили (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

3. (що, на що) *(пересвідчитися в чому)* побачити (що) (15): Узрѣвши єсми на вѣрную службу Драгумиру и на Нєкрину, дали єсми имь двѣ сєлѣ (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 4—5); ино оузрѣвши нєвиность мою... панови... на имѧ па(н) вѧцєньць... и па(н) миха(л) бучѧцикии... нє хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ... и выбавили мѧ бго(м)... ис того Ѧтства (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); На то єсмо прысягали, яко и сами оуизрытє ваша милость, штобы богъ далъ иаши ворози подъ иашыми иогами и под нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

4. (що, чого, що від кого) *(зазнати чого)* побачити (10): а ктоби о(т) паркала(б)... тоє нє да(л) то тыє имаю(т) на(м)

заплатити ~л рубли чисто(г) срєбра а бєз то(г) єщє оузри(т) казнь г(с)твами (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); А кто имєт бантовати тых люд от тыхь сєл... тот оузрит вєликоє казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200).

5. (що) передбачити (1): а прото(ж) соудъ колижь хотѧ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужєбнїкамъ явнє ижа (!)... оу такыи днь книгы правыи положєны о(т)варєны (!) (XV ст. *СЯ* 43).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **о(у)зрѣли єсмо** (1392—1393 *РФВ* 170; 1451 *AS* I, 44); *майб. 2 ос. одн.* **оузришь** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *3 ос. одн.* **оузритъ, оузрїтъ** 113 (1393 *Cost.* I, 13; 1400 *Cost.* I, 26; 1409 *DIR«A»* 437; 1424 *Cost.* II, 593; 1435 *МЭФ;* 1443 *Cost.* II, 185; 1453 *DIR«A»* 503; 1466 *BD* I, 113; 1479 *BD* I, 223; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **възритъ** 3 (1479 *BAM* 61; 1483 *Cost. S.* 121; 1488 *Cost. S.* 127); **оузрить, узрить, оузрит(ь), оузрит⟨ь⟩** 79 (1388 *P* 40; 1398 *P* 57; 1407 *P* 72; 1411 *Cost.* I, 95; 1419 *DIR«A»* 444; 1423 *DIR«A»* 447; 1437 *Cost.* I, 529; 1452 *АкЮЗР* I, 20; 1479 *BD* II, 351; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **възрить, възрит(ь)** 5 (1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I, 269; 1495 *BD* II, 43; 1497 *Cost. S.* 223; 1499 *RA* 257); **оузрит, оузри(т), ⟨оу⟩зрит** 256 (1396 *AS* I, 20; 1403 *ДГМ*; 1413 *P* 82; 1421 *Cost.* I, 142; 1432 *Cost.* I, 337; 1443 *Cost.* II, 128; 1454 *Cost.* II, 508; 1464 *AS* I, 57; 1479 *DC* 140; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **възрит, възри(т), ⟨въз⟩рит, в'зрит** 72 (1421 *P* 95; 1428 *Cost.* I, 209; 1452 *Cost.* II, 431; 1459 *BD* I, 29; 1468 *BD* I, 127; 1475 *BD* I, 203; 1484 *BD* I, 276; 1490 *BD* I, 387; 1495 *Cost. S.* 193; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оузрыт, оузры(т), uzryt** 14 (1465 *GL* 176; 1493 *BD* II, 31; *CVD* 6; 1494 *BD* II, 32, 34, 36, 38; 1499 *BD* II, 130, 134; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **възрыт, възры(т)** 3 (1444 *DIR«A»* 481; 1491 *BD* I, 448; 1492 *BD* I, 504); **оузрытъ** 1 (1446 *Cost.* II, 241); **оузрыть** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **! оузриты** 1 (1438 *AUB* фотокоп.); **! оузрита** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **! оузри** 1 (1470 *AS* I, 65); *1 ос. мн.* **оузримє** (1468 *BD* II, 306); *2 ос. мн.* **оуизритє** (1496 *BD* II, 403); *3 ос. мн.* **оузрѧт** (1468 *BD* II, 306); *дієприсл. перед.* **оузрѣвши, оузрѣвшї, узрѣвши** 10 (1378 *ЗНТШ* LI, 4; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1434 *P* 130; 1451 *P* 156, 158; 1452 *P* 160; 1457 *Cost.* II, 809, 810; 1470 *BD* II, 309); **оузрѣвшє** 2 (1411 *P* 79; 1447 *Cost.* II, 732); **оузревше** 1 (1444 *AS* I, 40); **! оузревшо** 1 (1435 *P* 132); **оузривъши** 1 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12).

Див. ще ***ВЗОЗРѢТИ, *ВОЗРѢТИ, *ПОЗРѢТИ, *ОУЗРѢТИ СѢ.**

***ОУЗРѢТИ СѢ** *дієсл. док.* (5) (кому) **1.** видатися, бачитися (4): а кому сѣ оузри(т) кри(в)да на ты(х) люди, а о(н) да ищє(т) и(х) прѧ(д) старицѣ (!), алюбо прѧ(д) свои моужи, иного су(д)цѣ да нє имаю(т) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 462); алє комоу сѣ оузри(т) кри(в)да ажє имає(т) о(т) ти(х) люди и(с) тѧ(х) сєла(х) боу(д) оу чє(м)... а они да тѣжоуть и да иштоу(т) и(х) прѧ(д) єгоумєно(м) (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

2. здатися, уявитися (1): а они оужє имаю(т) и другы дє(н) напрє(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т), по(д)бно(г) бы сѧ и(м) право стало (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн.* **сѣ оузрит, сѣ оузри(т)** 3 (1453, *Cost.* II, 462; 1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); **сѧ оузри(т), сѧ...оузри(т)** 2 (1454 *Cost.* II, 517; 1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще ***ОУЗРѢТИ** 1, 4.

***ОУЗРѢТИ СѦ** *див.* ***ОУЗРѢТИ СѢ.**

! ОУЗРЮ МЄВАТИ ⟨ОУЗРЮШИВАТИ ?⟩ *дієсл. недок.* (1) (що) порушити: то оусе слубуемо и хочемо то оусе держати и полнити, а того николи не оузрю мевати (!) (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

! ОУЗРЮ МОГТИ ⟨ОУЗРЮШИТИ ?⟩ *дієсл. недок.* (1) (що) порушити: А того николи не узрю могти (!)... то... хочемо то оусе держати (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

***ОУЗЪВЄДАТИ** *дієсл. док.* (3) (о чім) довідатися, дізнатися (про що): и оузвѣдаєтъ нашъ милы приатєль панъ детрихъ о нашє злоє, боудь от ⟨как⟩ова и от которои стороны а онъ имаєтъ насъ остєрєчи, яко нашъ милы приатєль, от оусихъ злы⟨хъ⟩ чловков, и имаєть намъ радити и иа оусє нашє доброє (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746—747); а я о томъ оузъвєдавши... а к тобє исъ птичєю языкъ вєсти не пошлю землю и небо котори(и) иствори(л) богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **оузъвєдаю** (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн.* **оузвѣдаєтъ** (1449 *Cost.* II, 746); *дієприсл. перед.* **оузъвєдавши** (1484 *ЯМ*).

Див. ще ***ВЪЗВѢДАТИ, ВѢДАТИ**[1] 2.

УЗЪВЫШКИ *присл.* (1) заввишки, узвишки: а еще подънялся ему панъ Барсанъ... ставъ засътавити ниже Гуговъского ставу у подобномъ месьци, трох локоть у зъвышки а чотири поперекъ (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

***ОУЗЪСѢСТИ** *дієсл. док.* (1) сісти: а любо отъ иноє стороны... а рать на конь оузъсѧдєть а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вєсти нє пошлю землю и нєбо котори(и) нствори(л) богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оузъсѧдєть** (1484 *ЯМ*).

***ОУЗЪЯВИТИ** *дієсл. док.* (1) (що кому) заявити (про що), довести до відома (що): Порозоумѣти можєтє... с пєрвъши(х) наши(х) листо(в) которыми(ж) оузъявили єсмо ва(м) кролє(в)ства нашєго рады жаданьє чистоє а оуполнѣ дооуѳаноє котороє к ва(м)... маю́ть (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **оузъявили єсмо** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще ***ОУЗАВЛАТИ.**

ОУЗѢТИ *див.* **ОУЗАТИ.**

***ОУЗАВЛАТИ** *дієсл. недок.* (2) (кому що) *(офіційно повідомляти)* заявляти (1): А сет *(в ориг.* сє(т).— *Прим. вид.)* мы Стефань воєвода... вызнавами и оузѧвлѧмы... каждомоу добромоу... кто коли на тоть наш вєрны лисгь позрить алибо єго чтоучи оуслышит... ажє мы и слюбоуємь и слюбнли єсми... королєвѣ полскомоу, абыхомь мы их милости вєрни и подъдани были на вєки (Сучава, 1468 *BD* II, 300—301);

з н а м є н и т о о у з ѧ в л ѧ т и (1) *див.* **ЗНАМЄНИТО.**

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оузѧвлѧмы** 1 (1468 *BD* II, 300); **оузѧвлѧми** 1 (1453 *Cost.* II, 765).

Див. ще ***ОУЗЪЯВИТИ.**

ОУЗАТИ, ОУЗЯТИ, ОУЗѢТИ, ОУЗЄТИ, ОУЗАТЬ, ВЗАТИ, ВЗАТЇ, ВЗЯТИ, WZIATI, ВЪЗАТИ, ВЪЗѢТИ, ВЗЯТЬ, ВЗАТЬ, ВЗЯТЪ *дієсл. док.* (216) **1.** (що) *(схопити руками)* взяти (1): и яну(ш)ко рє(к) та(к) вл(д)ка ива(ш)ко свѣтчи(л), што пришо(л) до него бори(с) длѧ листу потвє(р)жєного г(с)дръского и принє(с) тотъ запи(с) и взѧ(в)шы но(ж) са(м) жє єго зрѣзавшы и в ого(н) оукиноу(л) (Вільна, 1495 *ВМБС*).

2. (що, що у кого, що от кого, що от чого, що з кого, що кому, що чим і без додатка) *(одержати у власність)* взяти (26): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *P* 6); а города луцьска блюсти ми а никому нє дати алижь осподарь мо (!) вєликии король возмєть коли оусхочєть (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); а записалъ єсми на своємъ имѣнїи въ домъ Пречистой въ годъ же въ годъ, копу гроши взять въ Мойсиковичахъ а въ лѣсникахъ при моемъ животѣ и о послѣ моего животѣ (!) (Київ, 1398 *ДГПМ*); а коли быхомъ хотѣли... сами взѧти в нєго то сєлищє єго осажєньє и роспашь... тогды имаємъ заплатити єму пѧтьдєсѧть гривє(н) полугрошки (Острог, 1427 *P* 109); А моуж мои кн⟨ѧ⟩зь Иванъ Сємєнович оузѧвши тых двѣ тисѧчи золотых, болєнъ даровати и отдати и на ц⟨є⟩рковь дати и коуды хотѧ обєрноути къ своємоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239); И потокмив(ь)шє и заплативше г(о)с(по)д(ст)во мы оусє, г(о)с(по)д(ст)во мы оузєх(ь) тоє сєло... на имѣ Пєлєтючєщи (Сучава, 1500 *RA* 260);

(що за що, противку чого, от кого) *(в обмін, як плату)* взяти, одержати (за що, замість чого) (9): ⟨и дали есми ему оу наш⟩еи земли молдавскои два села... на имА ⟨краєщїи на рєбричи и пон⟩иже гд⟨є бы(л) стоА(н)... щ⟩о коупилъ анаА (? — *Прим. вид.*) за (...— *Прим. вид.*) и(х) оузѣлъ за то⟨т⟩ (... *Прим. вид.*) (Сучава, 1435 *Cost.* I, 424); а увзялъ есми за тые земли у него двацять и пять копъ грошей (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); А възяли есмо у князя Семена, у дядка своего, противку того Косковъ... и Шюлжинци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102);

(що по кому) *(спадщину, придане)* одержати, взяти (1): Сє я па(н) дмитръ порыцькии пана ильинъ сы(н) вАчьковичА сознаваю... оузА(л) єсми по своєй жєнѣ по панєи га(л)зьцє по пана грнцьковои доцьцє... по(л)тора(с)та ко(п) выправою (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9);

взяти къ своей руце (к своим рукам) (що) (2) взяти у своє розпорядження, під свій нагляд: Ино мы тое вышейписаное имен⟨ь⟩ицо Теребенское и земли и люди взяли къ своей руце отъ всихъ тыхъ, которіе бы мели близкіе къ тому имен⟨ь⟩ицу быти (Городно, 1497 *РИБ* 683); а которым слугамъ тыи... кн⟨А⟩жата будут подавали имєнА въ ЗъвАгли єстли будут єму хотѣт служити и он ихъ с тых имѣнєй нє маєт рухати, а єстли который с тыхъ нє хотєл ємоу служити и он ⟨о⟩ставивши (*в ориг.* и онставнвшн.— *Прим. вид.*) имѣнє єдь проч зо всимъ своимъ статкомъ, нижли от⟨є⟩цъ н⟨а⟩шъ доброє памєти корол єго милость так взАл тоє имѣнє к своим рукам и што будєт того имѣнА людєй або зємли кому отдал... и тєж посли отца н⟨а⟩шого кому будєм того имѣнА або зємли и люди дали и листы ⟨н⟩ашими на вѣчност будємъ потвєрдили то маєт вѣчно държано быти (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

3. (що, що за що, що от кого, що от чого, ис кого, ис чого, у кого, на ком, кому) *(данину, мито, штраф)* стягнути (що з кого) (62): А што оу нѣмєцкихъ правѣхъ сѣдАть на ланохъ... одну колоду дають ись лану... а по тѣ(х) єї сотъ и по шести дєсАть колодъ взАли єсмы пѣнАзми шисть дєсАть гривєнъ... опрочє рАшювъскоє волости (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); и на болшю крѣпость нашєго осужєниА помочноє взАли єсмы оу кролА подлугъ нашєи зємли обыч(а)А (Медика, 1404 *Р* 70); а ктобы хотѣлъ оузѣти о(т) ни(х) мыто или бро(д)ниноу... таковыи да боудє(т) проклА(т) о(т) г̃а б̃а (б. м. н., 1429 *DIR«A»* 455); а на Даииле на Волошинє взАли єсмо проєздъ дєсАт коп (Ступно, 1444 *AS* I, 42); а тако(ж) да нє дадоу(т) ни дєсѣтиноу о(т) бчо(л) да нє имаю(т) наши слоуги оузАти алє сами калоугъри да бєру(т) о(т) свои(х) люди (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); а до тнх люди... аби нє имали дило ни єдин наш боАрин, ани старости от цѣцина... ни соудити их, ани глобоу оузАти от них, ни за вєликоє дило ⟨а⟩ни за малоє дило (Сучава, 1481 *BD* I, 257); а землю есмо присудили Мезкирю и пересудъ есмо взяли (Вільна, XV ст. *РИБ* 610); а от Божяго нароженя до середопостья мыто взАли есмо дванадцать коп и осмъ грошей (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 79).

4. (що у кого, ис чого, кому через що, кому чим, кому чого, от кого, от чого, що під ким, чого) *(силою або незаконно)* взяти, відняти, відібрати (44): Teź jestliby chrest'janin nahabał... o zastawu... kotoraja by jemu była czerez złodejstwo abo czerez khwałt wziata... majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno, abo khwałtom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а по иашємъ животѣ, кто боудє(ть) господарє(мь) оу зємли, да ємоу нє во(з)мє(т) нашєго придaниА и нашихъ записо(в) бєзъ єго вины (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а брашовѣномъ кто будє(т), що оузАлъ бєзъ и(х) права, що(ж) издавна имаютъ у зємли г(с)ва ми, що бы стє имъ воротили вьсѣ до нити, що бы нє пришли болшє жаловати (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); пак ли бы хто хотѣлъ тыє имѣнья подъ пано(м) пєтро(м) взАти... тогды пєрвѣє имаєть пану пєтру ина(к) мышцє дати чєтыри ста ко(п) широкихъ грошєи а любо дѣтє(м) єго... тогды имаєть под ними тыє имѣнья взАти (Луцьк, 1438 *Р* 138); А коли привєзоут Ливовчанє соукна алибо боуд какы товаръ, а оу нох никто гвалтом бєз пинѣзєи ни один локот нє моглъ оузѣти, ни мытннк, ани боАрин, ава ни ми сами (Сучава, 1460 *BD* II, 275); и листъ єсми на то г(с)дра королА єго м̃лсти мѣлъ алє ми на москвє взА(т) коли бы(л) єсми по(и)манъ (Вільна, 1495 *ВМБС*);

(силою зброї) (кого, що) захопити, завоювати (2): пак ли бы тото исны гродо силою оузАто а мы оужды имає(мо) ты исны(і) д̃ тисАчи рубли(і) имо воротити исполна (Луцьк, 1388 *Р* 37); а топєрь (!) тоурци пєрєстоупили чръмноє морє занжє взАлъ кафоу (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*);

(як штраф, за кару) (кого, що) взяти, забрати (4): Тѣ(ж) оуставлАємь хто с коимъ имєєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть маєт(т) оу нєго оузА(т) за пєрвоє застатьє сокироу а въдроугоє застанѧ(т) любо мАтєль алюбо соукню а въ трєтє застанє(т) маєть взАтї любо вола алюбо конА а то бѣ(з) вины (XV ст. *ВС* 37).

5. (що в кого, що на кому, що на кого, що на що) *(з певним призначенням, з визначеною метою)* прийняти, одержати, взяти (що, що від кого) (12): панъ староста творъянъ взАлъ на твоє потрєбы л̃ гривєнъ и полъ тритъє гривны (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); Стєфанъ воєвода... пишє(м)... въсєму поспо(л)ству, варє кто имаєтъ должника оу брашовѣ, що бы ни єдинъ залогъ нє оузАлъ иа торговчАны о(т) брашова, развѣ коли познаєтъ своєго длъжника лицємъ, тогды имаєтъ заплатити то(т) ...должни(к) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 692); двєстє копъ записала єму по дочцє своє(и) а по єго жонє а другую двєстє копъ взАла в нєго на свои потрєбы (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

6. (що в кого) *(в борг)* позичити, взяти (4): А сє я панъ Васко Мошонъчьчи свѣдчю то... ожє оузАлъ єсмъ оу пана Ивашка (*в ориг.* оу па(н) ивашка.— *Прим. вид.*) сто купъ оу Гулєвича (*в ориг.* гулєвича.— *Прим. вид.*) (Львів, 1421 *Р* 92); а што коли кому буду чим должен, што будъ (у) кого узял пенезей, ал чимъ будъ бралъ в кого, ино тые долги мое поплати зять мой князъ Михаило (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); Ино тыми разы длА нєкоторого моєго нѣдостаткоу єщє єсмо в кнАзА ВасилА Єго Милости взАли сємдєсАт коп грошєи широких (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

7. (що в кого) *(виклопотати)* взяти (1): И Сопѣга рекъ: я ещо тогды и дочки въ нее не понялъ, коли тотъ листъ взяла теща моя въ короля е. м. черезъ жалобу пана Остафеву (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

8. (що) домовитися (про що), визначити (що) (1): а... миха(л)ъ а па(н) п̃тръ оузАли собѣ пєвныи дєнь розьиздови кто бы нє ста(л)ъ тотъ бы стратилъ (Галич, 1404 *Р* 68).

9. (кого к кому) взяти, прийняти (до себе) (3): Што пишєшъ къ намъ, ижъ перво сего писалъ еси... о близость именья тетьки его Ивашьковое Іевълевича Угриновъское... што жъ она его взяла къ собе въ тое именье за сына место... бо къ тому именью инъшого близшого никого нетъ, только одинъ онъ (Краків, 1489 *РИБ* 437); Частокро(т) прїгожаєтсА што(ж) дѣти оу сїро(т)ствѣ зостаноу(т) ино нєхто возмєть к собѣ во опѣканїє а коли(ж) доростоуть лѣ(т) тогды хотА(т) ли(ч)бы имє(т) своєго опєкатє(л)ника всє(г) своє(г) имєнїа (XV ст. *ВС* 35 зв.);

богъ отъ сєго свєта взялъ (1), богъ с того свєта взялъ (1) *див.* **БОГЪ**[1]; моужа оузАть (1) *див.* **МОУЖЬ** 1.

10. (без додатка) *(звернути, попрямувати в який-небудь бік)* взяти (1): а покинувъши гостинецъ Колковъский, взяти въ лево гостинцемъ до Жыдичына на западъ летиий, по левой руце Теременский (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

11. (що) *(забезпечити себе чим)* взяти (8): а кто имєтъ купити скотъ или бараны, у баковѣ, либо у романовѣ у

торгу... нє надобѣ нигдѣ мыто дати, нижъ тамъ гдѣ купилъ и возметь печать отъ мытника (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а там възмет печат та приидет слободно до Сочавы, та даст головноє мыто оу Сочавѣ от гривноу по г҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

◇ оузяти доконча́ньє (4), доконча́ньє взяти (2) укласти угоду, договір: Гдрь на(ш) алексан(д)ръ... въсказа(л) взѦли єсмо с тобою з брато(м) и (т)стємъ наши(м) любо(в) и доко(н)чаньє и вѣчноую прїязнь (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); алє коли посылали єстє ваша милость своихъ пановъ до великого князя московъского, абы єстє оузяли ваша милость съ нимъ любовъ и доконъчаньє, и дочєръ бы свою за тебє далъ, и любовъ и доконъчаньє съ нимъ взяли єстє, и крєстъ єстє целовали (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); оузѦти єдноцство (1) дійти до згоди, поєднатися: мы стефанъ воєвода чиним знамєнитом (sic.— *Прим. вид.*)... ажє мы с нашими паны, радою нашєю и съ всєю нашєю землєю оузѦли єсми приѦзни и єдноцство с нашимъ старшимъ и милым прїѦтєлємъ, великим кнѦзємъ казимиромъ... и съ єго паны и съ всєю єго радою и съ въсѣми єго зємлѦми (Ясси, 1445 *Cost.* II, 725); миръ взяти (8), взяти миръ (з ким, між ким) (2) укласти мир: Ино которого єсмо чоловєка вєдали въ нашой зємли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогдыжъ зъ зємли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405); и єстли бы онъ вамъ по доконъчанью и по крєстъному цєлованью и по записєхъ, што съ ними имали єстє, правилъ, и ты бы съ нимъ взялъ миръ и въ єдинацтвє былъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 409); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним ⟨иж⟩... оузѣли єсмо промєжи собою и промєжи нащ⟨ими дѣтми мир вѣчныи с прїятєлєм нашим⟩, съ... Алєксандром... вєлик⟨им кнѦзєм литовс⟩ким (Сучава, 1499 *BD* II, 442); оузѦти под обро́ноу (кого) (1) взяти під оборону, під опіку: Тымжє обичаєм и мы оудилали... видѣчи и знаючи ласкоу... пана Қазимира, которою ласкою нас и сынов наших... узѦл под свою королєвскоую... оброноу (Коломия, 1485 *BD* II, 371); wziati peremirie (1), peremiryie wziati (1) укласти перемир'я: Piszete wasza miłosł (!), iź ieste s Niemcy wziali peremirie do roźenstwa(!) Chrystowa (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); взяти раду (1) порадитися: взявшы єсмо на то раду съ паны радою нашою, и вчинили такъ: Глѣбову жону... оставили єсмо близкост⟨ь⟩ю при тыхъ имѣньяхъ всихъ отчины єє, што отєцъ єє држалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 620); взѦти соужєнїє (на кого) (1) одержати судовий вирок: прото(ж) коли(ж) бѫдє(т) братїя або сєстры во отчинє раздєлєны алюбо розно разлоучєны и пригодитсѦ(ж) нєкоторомѫ ис тоє братїи оу жалобѣ дѣди(ч)нѣ возмє(т) на сєбѣ соужєнїє конєчнє потомь прїидє(т) бра(т) єго а хочє(т) тоую обновити мы кладємь ємоу мо(л)чанїє (XV ст. *BC* 22 зв.); любовъ взяти (1), оузяти любовъ (2), оузяти ⟨любов⟩ (2) *див.* *ЛЮБОВЪ; прыязънь взѦти (2), взѦти прыѦзнь (2), ⟨взѦти⟩ приязнь (2), оузѦти при̮Ѧзни (1) *див.* *ПРИѦЗНЬ 2.

ФОРМИ: *інф.* **оузѦти, оузѣти, оузяти** 36 (1352 *P* 6; 1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* II, 675; 1444 *Cost.* II, 208; 1452 *DIR«A»* 500; 1458 *BD* II, 262; 1471 *BD* I, 159; 1479 *DC* 141; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1481 *BD* I, 257 і т. ін.); **взѦти, възѦти, възѣти, взѦтї, взяти, wziati** 12 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1388 *ZPL* 103; 1427 *P* 109; 1437 *P* 136; 1438 *P* 138; 1443 *ДГВІС; ДГСПМН;* 1458 *Mih. Doc.* 122; XV ст. *BC* 37; 1496 *AS* I, 245); **оузєти** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ*); **оузѦть** 1 (XV ст. *BC* 34); **взѦть, взять** 2 (1398 *ДГПМ;* XV ст. *BC* 25); **оузѦ(т)** 4 (XV ст. *BC* 37, 40, 41 зв.); **взятъ** 1 (1498 *BD* II, 410); *аор. 1 ос. одн.* **оузєх(ь)** (1500 *RA* 260); *перф. 1 ос. одн. ч.* **оузѦ(л) єсми** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **взя(л) єсми** 1 (XV ст. *ВОРСР*); **увзялъ єсми** 1 (1451 *АкЮЗР* II, 106); **оузѦлъ єсмъ** 1 (1421 *P* 92); **єсми взѦлъ** 1 (1484 *ЯМ*); **узял** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); **взѦлъ, взялъ, взѦл, взѦ(л)** 6 (1386—1418 *P* 35; 1467 *СП* № 13; 1482 *AS* I, 80; 1484—1486 *ГСПТЗ;* XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1490 *Пам.*); **źem... wział** 1 (1388 *ZPL* 108); *2 ос. одн. ч.* **взялъ єси** (1498 *BD* II, 410); *3 ос. одн. ч.* **оузѦлъ, uział, оузѦл, оузѣлъ** 7 (1435 *Cost.* I, 424; 1465 *GL* 176; 1475 *AS* I, 70; XV ст. *BC* 26 зв., 37; 1485 *BD* II, 371); **взѦлъ, взялъ, взѦл, взѦ(л), взя(л)** 9 (1386—1418 *P* 35; 1421 *P* 95; 1430 *P* 116; 1493 *ПОСВВ* 151 зв., 152; 1496 *АЛРГ* 73; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1499 *AS* I, 118); *3 ос. одн. ж.* **взяла, взѦла** 3 (1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 163, 169); **взєла** 1 (1489 *РИБ* 437); *1 ос. мн.* **оузѦли єсмо, оузѣли єсмо** 2 (1444 *AS* I, 42; 1499 *BD* II, 442); **взѦли єсмо, взяли єсмо, възяли єсмо** 10 (1442 *Cost.* II, 716, 718; 1444 *AS* I, 42; 1445 *P* 148; 1447 *АкЮЗР* I, 60; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102; 1492 *AS* III, 23; 1495 *ПЛПС;* 1497—1498 *АЛРГ* 79); **єсмо взѦли, єсьмо взяли, єсмо взяли** 6 (1413 *P* 83; 1492 *AS* III, 23; 2-а пол. XV ст. *СПС;* XV ст. *РИБ* 610; 1496 *BD* II, 407; *ОКИВ*); **смо... оузѣли** 1 (1490 *BD* I, 420); **оузѦли єсмы** 2 (1411 *DIR«A»* 439; 1421 *P* 94); **взѦли єсмы** 3 (1386—1418 *P* 35; 1404 *P* 70); **оузѦли єсми** 1 (1445 *Cost.* II, 725); **єсмы оузѦли** 1 (1411 *Cost.* I, 95); **єсми оузѦли, єсми оузѣли** 2 (1439 *Cost.* II, 32; 1475 *BD* I, 206); **взяли** 2 (1497 *РИБ* 683; 1498 *BD* II, 410); *2 ос. мн.* **взяли єстє** 1 (1499 *BD* II, 448); **ieste... wziali** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); **єстє... оузѦли** 1 (1480—1484 *BD* II, 369); *3 ос. мн.* **оузѦли, оузѣли** 6 (1404 *P* 68; 1434 *Cost.* II, 675; 1443 *Cost.* II, 132; 1481 *BD* II, 365); **wziali** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *пперф. 1 ос. одн. ч.* **штом был узялъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *3 ос. одн. ч.* **былъ... взялъ** (1499 *BD* II, 448); *майб. 1 ос. одн.* **озму** (1485—1500 *AS* I, 121); *3 ос. одн.* **возметь** 8 (1386 *P* 30; XV ст. *BC* 18, 34, 35 зв., 37, 41 зв.; 1408 *Cost.* II, 632); **возмет** 1 (1434 *Cost.* II, 669); **возмет, възмет, возмє(т), во(з)мє(т), во(з)м ⟨...⟩** 19 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275; 1466 *BD* I, 96; XV ст. *BC* 6 зв., 22 зв., 26 зв., 30; 1488 *AS* I, 88 і т. ін.); **имє(т)... оузѣти** 2 (1444 *Cost.* II, 208; 1447 *Cost.* II, 289); *1 ос. мн.* **возмєм** 1 (1480—1484 *BD* II, 370); **хочє(м) узѣти** 1 (1434 *Cost.* II, 675); **имаєм оузєти** 1 (1458 *BD* I, 8); *3 ос. мн.* **возмуть, возмоуть** 3 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; *BC* 35; *СЯ* 41); **возмоу(т)** 1 (1456 *ЭСФ*); *майб. II 3 ос. одн. ч.* **будє(т)... оузѦлъ** (1435 *Cost.* II, 692); *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы... взялъ (взѦл)** (1491 *AS* I,94; 1498 *BD* II, 409); *3 ос. одн. ч.* **jestliby... ! wzał** 1 (1388 *ZPL* 107); **ажєбы оузѦл** 1 (1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **ажъ бы... взѦ(л), што ж бы... взѦл;** 2 (1491 *AS* I, 94; 1496 *ПДВКА* 61); **щобы... оузѦлъ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); *1 ос. мн.* **абыхмо... взяли, абы(х)мо... взѦли** (1496 *BD* II, 407; *ПДВКА* 60); *2 ос. мн.* **абы єстє оузяли** 1 (1499 *BD* II, 448); **абы єстє... взяли** 1 (1498 *BD* II, 409); *3 ос. мн.* **абы... оузѦли** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **щобы... оузѣли, (оузѦли)** 3 (1429 *DIR«A»* 455; 1458 *DIR«A»* 512); *нак. сп. 2 ос. одн.* **озми** 1 (п. 1450 *ПИ* № 9); **возми** 2 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1449 *Cost.* II, 385); *3 ос. одн.* **да...во(з)мє(т)** (бл. 1400 *Cost.* I, 27); *3 ос. мн.* **да возмоу(т), да възмоу(т)** (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *DIR«A»* 513; 1460 *DIR«A»* 515); *дієприсл. перед.* **воземъши, воземши** 2 (1390 *P* 175; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **взємъшы** 1 (1496 *BD* II, 405); **wozmia** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); **оузѦвши, оузѣвши** 2 (1456 *ЭСФ;* 1487 *AS* I, 239); **взѦ(в)шы, взявшы** 2 (1495 *ВМБС; РИБ* 620); § *інф. пас.* **бытн ! взѦтого** (XV ст. *BC* 6 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **оузѦто** 3 (XV ст. *BC* 11 зв., 39); **wziato** 1 (1388 *ZPL* 104); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **бы... оузѦто** (1388 *P.* 37); *ж.* **by... była... wziata** (1388 *ZPL* 104); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **взятъ, взѦ(т)** (1495 *ВМБС;* 1499 *BD* II, 410).

ОУЗѦЧЄНЪ ⟨ОУЗИЧЕНЪ?⟩ (1): А тако(ж) оуставлѦємъ штобы ка(ж)дыи староста былъ оузѦчєнъ своєго соу(д)и а каж(д)ыи горо(д) собє имєєть своєго соудью

имєть а то(т) имаєть оу своєи державє соу(д) соудить (XV ст. *BC* 13).

ОУИКО *ч.* (49) дядько, *діал.* вуйко: мы Стефан воєвод... чиним знаменїто... ожє приидоша прѣд нами... Мълинъ и Выша... и дали и отстоупили слоугам нашим Нѣгоулови и Татоулови... сєла що имъ дал и лишил оу⟨и⟩ко их Поянa Стан (Сучава, 1458 *BD* I, 20); а па(к) привилїє, що имали слоуга на(ш), ⟨моуша и⟩ калина, о(т) наши(х) оуиковє... а они дали оу (*або* на.— *Прим. вид.*) ру(к) слузѣ нашему, глигорови (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуико, оу⟨и⟩ко** (1458 *BD* I, 20; 1463 *BD* I, 74; 1465 *BD* I, 88; 1478 *BD* I, 219; 1488 *ДГСВМЩ;* 1492 *BD* I, 509; 1495 *BD* II, 84; *Cost. S.* 193; 1499 *BD* II, 168); *род. одн.* **оуика** (1460 *BD* II, 272; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 117; 1472 *BD* I, 177; 1478 *BD* I, 219; 1483 *BD* I, 269; 1490 *BD* I, 400; 1491 *BD* I, 445; 1493 *Cost. D.* 45; 1499 *BD* II, 168 і т. ін.); *дав. одн.* **оуикови** 2 (1495 *Cost. S.* 193); ! **оуиковоу** 1 (1495 *BD* II, 85); **оуикоу** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); ! **оункоу** 1 (1497 *DC* 12); *наз. мн. зам. род.* от наших **оуиковє** (1472 *BD* I, 177; 1500 *Cost. S.* 234); *род. мн.* **оуиковъ, оуиковь, оуиков, оуико(в)** 14 (1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 258; 1482 *BD* I, 265; 1488 *BD* I, 323; 1490 *BD* I, 390; 1494 *BD* II, 33; 1495 *Cost. S.* 194; 1497 *BD* II, 116, 123 і т. ін.); ! **оуикоу** 1 (1479 *BD* I, 221).

***ОУИМИЦЯ** *ж.* (1) (*назва річки у Волинській землі*) Уимиця: къ володимирю о(т)ступаєтьсѦ потолѣ по оуимицю по пѣсчаныи бродъ (б. м. н., 1366 *P* 14).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оуимицю** (1366 *P* 14).

! **ОУКАЗАЗАТИ СѢ** *див.* ***ОУКАЗАТИ СѢ.**

ОУКАЗАТИ, ОУКАЗАТЇ, ВКАЗАТИ, ОУКАЗАТЬ *дієсл. док.* (43) (що) **1.** (*пред'явити*) показати (14): коли ж то пришєдши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскии, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы Стєфанъ воєвод... чиним знамєнито... ожє прїидоша прєд нами и прєд нашими бояре калоугєрици... от Хородника, и оуказали намъ лист от... Алєксандра воєвода, що были имали на двѣ сєл(ѣ) (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 199); и они на то листовъ о(т)ца нашего пєрє(д) нами нєвказали (Вільна, 1495 *ВСоб.*); а тая рана єсть указана слоужебникови (XV ст. *BC* 19); и Мокрычане нам жадного знаку не вказали, а ни грани (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(*виявити, дати відчути*) показати (6): мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... ижє... хотѦчи... службу... оуказати... королєви володиславови... слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); мы... коро(л) влодиславъ... знаємо чинимъ... ажє... данило дажбогови(ч) задерѣвєцкии... послужилъ намъ и оуказалъ прѣд нами свою вѣрноую слоужбу (Краків, 1394 *P* 53—54); а таки(ж) на(ш) милостивы па(н) имає(т) на(м) тоту мл(с)тъ оуказати и оудилати, ктороу(ю) оудила(л) отєць єго мл(с)ти... дидови нашєм(у) (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); Тєпєрь пакъ послалъ г(с)дь (!) нашь на(с) видѣти з(д)равиѦ г͠дрѦ вєликаго... а сво (!) здоровиє вѣлѣлъ повѣдати и приятєльство оуказати (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

2. (*підтвердити*) показати (17): тогды коундратъ оу(ка)залъ свою границю и листомъ и знамєны што на лѣстѣ (так.— *Прим. вид.*) стоѦть (Галич, 1401 *P* 65); а тыи старци смовившє сѦ с обою стороновоу вызнали и оуказали староую границю и врочища межи дѣдошичи а межи жирѦвою (Зудечів, 1430 *P* 116); а хочу єму границу отєхати и вказати (Острог, 1464 *AS* I, 57).

3. (*повідомити*) сказати (2): а єстли бы дорозоумили с которои стороны от каких наших нєпрїятєлєи какоє зло, або шкоді алибо прєкажєнїѦ, а их милость тогди нам... тоє имают... оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423);

(*визначити*) вказати (2): А далєи слюбоуємо: имамо, дєн и мѣсцє которы намъ кролъ єго милостъ намѣни и оукажє, єго освѣцоности... олдовати, вѣры нашои холдоунок дати (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

(*згадати*) вказати (1): мы Стефан, воєвода... зємли молдавскои, знакомито чинимъ... яко хотѦ ... памѦти... прєдкув наших... наслидова⟨ти⟩... и тиж их вѣры... коу... кролюмъ полскимъ, и оучинєннымъ и оуказаннымъ правымъ и вѣрнѣ наслидованным и прилюбєннѣмъ посвѣдчити и потвєрдити... так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284);

◇ п р а в д о у о у к а з а т и (1) *див.* **ПРАВДА** 4.

ФОРМИ: *інф.* **оуказати, оуказатї** 12 (1388 *P* 43; 1411 *Cost.* II, 637; 1413 *P* 83; 1421 *P* 95; 1430 *P* 115, 116; 1453 *Cost.* II, 766; 1484—1486 *ГСПТЗ;* 1499 *BD* II, 423); **оуказать** 1 (XV ст. *BC* 19 зв.); **оуказа(т)** 1 (XV ст. *BC* 22 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуказалъ, указалъ, оу(ка)залъ** 4 (1394 *P* 54; 1401 *P* 65; 1411 *P* 79; 1430 *ГВКЛ* 8); **вказалъ, вказа(л)** 3 (1496 *АЛРГ* 72; *ВМКФС;* 1497 *ПКИП*) **оуказал єсть** 1 (1361 *AGZ* 6); *3 ос. одн. ж.* **вказала** (1494 *РИБ* 560); *1 ос. мн.* **єсмо... указали** 1 (1455 *Cost.* II, 774); **вказали** 1 (1496 *ПДВКА* 60); *3 ос. мн.* **оуказали** 5 (1411 *P* 79; 1413 *P* 83; 1430 *P* 116; 1448 *Cost.* II, 733; 1475 *BD* I, 199); **вказали** 3 (1421 *P* 96; 1495 *ВСоб;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *майб. 1 ос. одн.* **хочу... вказати** (1464 *AS* I, 57); *3 ос. одн.* **оукажєть** 1 (XV ст. *СЯ* 42); **вкажєть** 2 (1401 *P* 65); **оукажє** 1 (1462 *BD* II, 284); *інф. пас.* **majet' wkazana byti** (1388 *ZPL* 107); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **єсть указана** (XV ст. *BC* 19); *ум.-баж. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **jestliby, by... wkazana** (1388 *ZPL* 107); *дієприкм. пас. мин. дав. мн.* **оуказаннымъ** (1462 *BD* II, 283); *знах. мн.* **оуказанѣ** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ОКАЗАТИ, *ПОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, *ОУКАЗАТИ СѢ.**

***ОУКАЗАТИ СѢ** *дієсл. док.* (2) (чим) (*пред'явити*) показати (що) (1): мы Олєксандро воєвода... знаємо чинимъ, ожє тотъ истинныи Оганєсъ єпискоупъ вормєнскыи пришєлъ к намъ... и оуказалсѦ намъ правыми листы вселєньского патрїярха, Антонїа КостантинополѦ (Сучава, 1401 *RIR*);

(*виявити*) показати себе (1): Сим листом слюбоуєм, мы и наши сыновє... кролю... помагати головою нашєю и людми и моцами нашими, против каждомоу нєпрїятєлю кролѣ єго милости, такыж и нашємоу, и радити; ⟨и⟩ оуказати (*в ориг.* оуказазати.— *Прим. вид.*) сѣ явно и быти прїятєлєм єго милости прїятєл, а нєпрїятєлєм єго милости нєпрїятєл (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372).

ФОРМИ: *інф.* ! **оуказати сѣ** (1485 *BD* II, 372); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуказалсѦ** (1401 *RIR*).

Див. ще **ВКАЗОВАТИ, *ВКАЗЫВАТИ, *ОКАЗАТИ, *ПОКАЗАТИ, *ПОКАЗОВАТИ, ОУКАЗАТИ** [1]

***ОУКАЗАТИ СѦ** *див.* ***ОУКАЗАТИ СѢ.**

ОУКАЗАТЇ *див.* **ОУКАЗАТИ.**

ОУКАЗАТЬ *див.* **ОУКАЗАТИ.**

***ОУКАЗНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) бути покараним: а они ти(ж) бы имѣли засѣ остерєгати панове нашн и опасовати... абыхо(м) оужє могли... дву зє(м) держати с обу(х) стро(н) за єдно в мирѣ, в ла(с)ци и справє(д)ли⟨во⟩сти, яко бы сѦ оуказнили лихы люди с обу(х) строро(н), а правы бы могли супо(ч)тилє па(к) с обу(х) стро(н) (Сучава, 1457 *Cost.* II. 810).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **бы сѦ оуказнили** (1457 *Cost.* II, 810).

Див. ще **КАЗНИТИ, *КАЗНИТИ СЯ, ПОКАЗНИТИ, *СКАЗНИТИ.**

***УКАЗОВАТИ** *див.* **ВКАЗОВАТИ.**

***ОУКАЗЫВАТИ** *див.* ***ВКАЗЫВАТИ.**

***УКИНУТИ** *див.* ***ВКИНУТИ.**

! **ОУКЛАДАЄМЬ** ⟨ОУКЛАНЯЄМЬ⟩ *див.* ***ОУКЛАНЯТИ.**

***ОУКЛАДЪ** *ч.* (1) постанова, положення: а которыижь то листы и записы хочємъ имѣти... въ оусѣхъ члонцѣхъ и

положенїєхъ и оукладѣхъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *місц. мн.* **въ оукладѣхъ** (1439 *Cost.* II, 713).

***ОУКЛАНЯТИ** *дієсл. недок.* (1) (що) *(відкидати)* відхиляти, касувати: Коли(ж) некоторыи лю(ди) алюбо кметь умре(т) без детеи тогды панъ его увѧзоуетсѧ в постовщинѫ прото мы ннѣ оукладаємь (!) то(т) обычаи а ис то(г) именїя боуде(т) лї оуставлѧемы бы келїхъ оучиненъ за по(л)торы гривны къ цркви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *BC* 23 зв.).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* ! **оукладаємь** (XV ст. *BC* 23 зв.).

ОУКЛѦТѢ *див.* **ОУНКЛѦТА.**

УКОСИТИ *дієсл. док.* (1) (чого) накосити, викосити: одно ж позволяю зятю моему и дочце моеи на потребу имъ самим на селидбу з ведомомъ моим у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **укосити** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще **КОСИТИ, *КОШИВАТИ, *ПОКОСИТИ.**

***ОУКОСЪ** *ч.* (1) *(похилий спуск)* укіс: тог(д)ѣ... оучинили єсмо имъ границю... о(т) ближьшего реченого дуба на букъ а о(т) бука оукосомъ на ѧблонь (Галич, 1404 *Р* 68).

ФОРМИ: *ор. одн.* **оукосомъ** (1404 *Р* 68).

ОУКРАДОМЪ *присл.* (1) кpадькома, потай: Жаловала сѧ пани Василеваѧ Копачевича на пани Михайловоую Нацевича, мовечи, ижъ она... сеножати косит и попасю пасет... звер поужает, бобры оукрадомъ бьют (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

***ОУКРАИНА** *ж.* (1) *(погранична територія)* окраїна: ажъ богъ дасть по(д)ближаемъся та(м) по(д) оукраины к тымъ нашымъ панъствомъ и отътоуль дасть богъ выправимъ и шлемъ до тебе ншы(х) пословъ о прыя(з)ни и о мироу (б. м. н., 1496 *ПДСВВ*).

ФОРМИ: *знах. мн.* **оукраины** (1496 *ПДСВВ*).

***ОУКРАСИТИ** *дієсл. док.* (7) (що) прикрасити: Мл(с)тїѫ бжїєѫ блгочьстивыи (!) г(д)нь (!) на(ш) Іо Стефа(н) воєво(д) господа(р) въсеи земли молдавскои... оукраси гробъ съ своемоу прѣдѣдоу Іо Романоу воєводѣ (б. м. н., 1479 *DC* 11); Іо Стефа(н) воєво(д) г(с)(д)нъ земли молдавскои... оукраси гро(б) своеи прѣдѣдици кнѧжни анастасїї (б. м. н., 1497 *DC* 8).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **оукраси** (1479 *DC* 11; 1480 *DC* 8, 9, 10, 11; 1497 *DC* 8, 12).

***ОУКРАСТИ** *дієсл. док.* (3) (що кому) украсти (що в кого): majet' prisiahnuti, jako ne wedal koli jemu wkradeno, abo khwaltom wziato (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Нагло(д) кме(т) жалова(л) на сво(и) сѫсе(ди) ижь ему в ночи конь оукраде(н) а о(н) и(х) проси(л) абы с нїмь во сле(д) пошли за злодеємь и онї не хотелї (XV ст. *BC* 22 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оукрадѣ(т)** (XV ст. *BC* 37); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **оукраде(н)** (XV ст. *BC* 22 зв.); *предик. пас. дієприкм.* **wkradeno** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще ***ЗАКРАСТИ, *КРАСТИ, *ПОКРАСТИ.**

***ОУКРЄПИТИ** *див.* ***ОУКРѢПИТИ.**

***ОУКРЄПЛЯТИ СѦ** *дієсл. недок.* (3) (на кого) збирати сили (проти кого): И паки дати оу знаменье про поганъство про Тоурци, какъ се оукреплѧють на хрестиѧнъство (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); бо вша мл(с)ть можете тому сами добре розоумети аже о(т) оуси(х) сторонъ поганъство татарове и ту(р)кове на хрестиянъство какъ сѧ оукрепляють такъ сѧ оукрепляють (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 152).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **сѫ оукрепляють** 2 (1493 *ПОСВВ* 152); **се оукреплѫють** 1 (1481 *BD* II, 364).

***ОУКРЄПЛѦТИ СЄ** *див.* ***ОУКРЄПЛЯТИ СѦ.**

***ОУКРЪПИТИ** *див.* ***ОУКРѢПИТИ.**

***ОУКРѢПИТИ** *дієсл. док.* (346) **1.** (що) *(підтвердити документом)* підкріпити, закріпити (319): а по нашемъ животѣ... ⟨будь кто що бы имъ непор⟩ушилъ наше даанїѧ але бы имъ оутврьдилъ и оукрѣпилъ за нуже есмы ⟨имъ⟩ дали за ихъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); тѣмъ мы... дали есми и оукрѣпили есми данїѧ свѧтопочившаго нашего родителѣ, щобы былъ томоу свѧтомоу манастиреви оурикъ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 46); а тот аби не пороушил нашего даанїа и потвръжденїа, нѫ да оутвръдит и оукрѣпит (Сучава, 1487 *BD* I, 312—313); тот бы им не пороушил нашего даанїѧ и потвръжденїѧ, але бы им оутвръдил ⟨и⟩ оукрѣпил (Ясси, 1500 *BD* II, 176).

2. (що) *(підтримати матеріально)* укріпити, зміцнити (27): мы стефанъ... чинимъ знамeнито... оже... оучинили есми въ задшїе... родителеи наши(х)... съ въсеѫ нашеѫ доброѫ волеѫ... яко да оутвръдимъ и оукрѣпи(м) монастиръ о(т) побратѣ еже е(ст) хра(м) стго оца нашего и чю(до)творца николѣ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); пакь оу то(м) оучинили есмы въ за дшїе... пре(д)ко(в)... наши(х)... яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.*) о(т) немца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *аор. 1 ос. одн.* **оукрѣпих** (1491 *BD* I, 463); *перф. 1 ос. мн.* **есми... оукрѣпили** 4 (1439 *Cost.* II, 46; 1446 *Cost.* II, 238; 1468 *BD* I, 131; 1489 *Cost. S.* 134); **есмы... оукрѣпили** 3 (1446 *Cost.* II, 238; 1471 *BD* I, 165; *DIR«A»* 525); **оукрѣпили есми** 1 (1439 *Cost.* II, 46); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **алибы (щобы, що бы, щоби, бы, би, штобы, аби, да бы, да)...оукрѣпилъ, оукрѣпиль, оукрѣпил, оукрѣпи(л), оукрѣп⟨илъ⟩, ⟨оук⟩рѣпиль, ⟨оу⟩крѣпил, оук⟨р⟩ѣпил, оукрѣпил(ь), оукрѣп⟨ил⟩, ⟨оукрѣп⟩иль, ⟨оукрѣ⟩пи(л), оукрѫпиль, оу⟨к⟩рѫпилъ, оукрѫпил** 288 (1409 *Cost.* I, 65; 1415 *Cost.* I, 116; 1424—1425 *DBAc* 20; 1433 *Cost.* I, 364; 1442 *Cost.* II, 101; 1452 *Cost.* II, 432; 1466 *BD* I, 111; 1479 *BD* I, 229; 1488 *BD* I, 343; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **⟨...⟩оукрѣпи(л)** 1 (1458 *Mih. Doc.* 123); **щобы (щоби, бы) ...оукрепил, оукрепи(л), воукрепилъ** 6 (1428 *Cost.* I, 210; 1436 *Cost.* I, 455; 1443 *Cost.* II, 121, 141; 1480 *BD* I, 239; 1481 *BD* I, 259); **оукрепил** 1 (1464 *BD* I, 86); *3 ос. мн.* **щобы (щоби, що бы, бы)... оукрѣпили, оукрѫпили** 4 (1414 *DIR«A»* 441; 1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 202; 1435 або 1436 *Cost.* I, 495); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да оукрѣпит, да оукрѣпи(т)** 9 (1443 *Cost.* II, 129; *ПГСММ;* 1467 *BD* I, 118, 121; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 134, 136; 1487 *BD* I, 311, 313); **да ! оукрѫпиль** 1 (1429 *Cost.* I, 243); *1 ос. мн.* **да... оукрѣпимъ, оукрѣпимь, оукрѣпим, оукрѣпи(м), оукрѣ⟨пимь⟩, оукрѫпим, оукрѣпим** (1443 *ДГСПМН;* 1447 *Cost.* II, 281; 1466 *BD* I, 105; 1470 *BD* I, 150; 1473 *BD* I, 181; 1479 *DC* 140; 1487 *BD* I, 310; 1489 *BD* I, 377; 1497 *BD* II, 100; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.).

Див. ще ***ПОКРЄПЛѦТИ, *ОУКРѢПЛѦТИ.**

***ОУКРѢПЛЄНЇЄ** *с.* (1) *(підтвердження документом)* підкріплення, закріплення: а на бо(л)ше оукрѣпленїе тому вишепи(с)но(му) вели(л) есми пи(с)ти и привѣси(т) нашоу пе(чт) (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оукрѣплеиїе** (1456 *ГПХМ*).

Пор. ***ОУКРѢПИТИ.**

***ОУКРѢПЛѦТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) *(підтверджувати документом)* підкріплювати, закріплювати: знаменито чиним... оже оутвръждаем и оукрѣплѧем и даем и дали есми... монастироу от Хомора... правїи и питомїи села того свѧтого монас⟨ти⟩ра (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оукрѣплѫем** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще ***ПОКРЄПЛѦТИ, *ОУКРѢПИТИ 1.**

ОУКРѦПИТИ** *див.*ОУКРѢПИТИ.**

УКОУПЕ *див.* **ВКУПЕ.**

***ОУКОУСИТИ** *дієсл. док.* (3) (кого) вкусити, укусити: Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) его потщїва(л) собакою своею а собака его укоусила а с тго менїлъсѧ хро(м) (XV ст. *BC* 27).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ж.* **укоусила** (XV ст. *BC* 27); *майб. 3 ос. одн.* **оукоусить** (XV ст. *BC* 7 зв., 27).

***ОУЛАДОВЪ** *див.* ***ВЛАДОВЪ.**
***ОУЛАДЪ** *див.* **ВЛАДЪ.**
***УЛАДЫКА[1]** *див.* **ВЛАДЫКА[1].**
ОУЛАДЫКА[2] *див.* **ВЛАДЫКА[2].**

***ОУЛАНЪ** *ч.* (4) член ханської сім'ї; ханський воєначальник: єсми быхоумъ тыхъ то Сад-Ахматовичюв ис иными темники и оуланы нє выдали тогды нам корол... нє имаєть ни в чюм винєн быти (Сучава, 1462 *BD* II, 293); Моилони ску(р)мань Шикомъ уланомъ бєз нашєи воли на (и)мѧ темєшовъ сынъ Євачъ, добрій слуга мой там упалъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **уланомъ** (1484 *ЯМ*); *наз. мн.* **! лони** (1484 *ЯМ*); *ор. мн.* **уланы, оуланы** (1462 *BD* II, 292, 293).

УЛЕВО *див.* **ВЛЕВО.**

***ОУЛЄГЧИТИ** *дієсл. док.* (2) (що кому) *(надати пільгу)* полегшити: а мыто єсмы имъ такъ поставили и улегчили, штобы давали, у нашєи зємли, мыто такъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); а мыта єсмы имъ такъ поставили и оулєгчили, што бы давали оу нашєи зємли мыто такъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 668).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **єсмы... оулєгчили, улегчили** (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668).

Див. ще ***ПОЛЄХЧИТИ.**

***УЛИНЪ** *прикм.* (2): мы Стєфан ⟨воєвода⟩... знамєнито чиним... ожє прїидє прѣд нами... Марєна, дочка Улина, и дала... тютци своєи Станы... половина сєла от Спєрлєщи (Баків, 1462 *BD* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Улина** (1462 *BD* I, 55).

Пор. **ОУЛѢ.**

ОУЛИОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., лат.* Julius): тѣмъ мы видѣвши єго правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали и потврьдили єсмо имъ... сєла... на имѣ пъткъєщи... и пониже где жоуде оулноу, на имѣ милѣщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ОУЛИЦА *ж.* (11) вулиця: Гандле и куплю в рынку и в клеткахъ, и по улицахъ з мещаны заровно отправовати и усжывати (!) маюһь (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); Пришло прє(д) на(с) ка(к) пєтръ гони(л) яна на оулици а би(л) и рани(л) єго (XV ст. *BC* 18 зв.); а што с подворъѧ панєи Михайловы Руденский (!) ворота поставлѧны на тоє подъворъє, а пєрєдтым... чєрєз тыи подворѧ чаруковскоє до руденского подворѧ дороги жадноє нє бывало ани оулици, ино кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милость маєт тыи ворота Руденскои загородити (Луцьк, 1494 *AS* I, 101—102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оулица** (1494 *AS* I, 102); *род. одн.* **улицы** 4 (1389 *PEA* I, 26, 27); **оулици** 1 (1494 *AS* I, 102); *знах. одн.* **! влицу** (1494 *AS* I, 102); *місц. одн.* **на оулици** (XV ст. *BC* 18 зв., 19); *місц. мн.* **по улицахъ** (1389 *PEA* I, 27).

УЛИѦНА, УЛЬЯНА *ж.* (4) *(особова назва, цсл.* Июлияни, *гр.* Ἰουλιάνη, лат. Juliana) Уляна, Юліана: и я жєнє своєи кнѧгини Улиѧнє записоую против єє тисѧчи коп дроугоую тисѧч коп (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); Я, княгини Семеновая, Ульяна Кобрынская и съ сыномъ своимъ... жаловали єсьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Улиѧна** 1 (1454 *AS* III, 10); **Ульяна** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); *дав. одн.* **Улиѧнє** (1454 *AS* III, 10).

Див. ще ***JULIANA.**

ОУЛКА *ж.* (2) *(особова назва, пор.* Улиѧна): а Ромашкоу *(в ориг.* Ромаш(ш)коу.— *Прим. вид.)* и сєстри єго Нѣги и Оулки да єст им сєло Дънчєщїи (Сучава, 1490 *BD* I, 391).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оулка** (1490 *BD* I, 391); *дав. одн.* **Оулки** (1490 *BD* I, 392).

ОУЛМЇИ *мн.* (1) *(молд.* улм «берест, в'яз») *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидоша... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал... єдино мѣсто от сєло... на имѣ гдє сѣ зовєт Оулмїи (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *наз.* **Оулмїи** (1487 *BD* I, 516).

***ОУЛМЪ** *ч.* (1) *(молд.* улм «берест, в'яз»): А хотар томоу... сєлоу... до оустїє зъподїи оулмилор (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род. мн. молд.* **оулмилор** (1492 *BD* I, 510).

ОУЛОЖИТИ *дієсл. док.* (8) (що) визначити, встановити, *діал.* уложити (7): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину, хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѧти (б. м. н., 1352 *P* 6); Też jestliby kotoryj ... był najden sud'i swojemu u wine... kotoraja z dawna ułożona, to majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а они оужє имаю(т) и другы дє(н) напрє(д) оуложити, коли сѧ нама (по)сполу оузри(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

викласти (1): а которыижь то листы и записы хочємь имѣти въ оусѣхъ рѣчє(х) и члонкохъ, што оу томъ листѣ записаны и оуложєны (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713).

ФОРМИ: *інф.* **оуложити** (1457 *Cost.* II, 810); *перф. 1 ос. мн.* **о(у)ложіли... єсмо** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.); **єсмо... оуложили** 1 (1435 *P* 134); *майб. 3 ос. мн.* **оуложать** (1352 *P* 6); *дієприкм. пас. мин. ор. одн. с.* **вложєнымъ** (1404 *P* 70); *теп. пас. 3 ос. одн. ж.* **ułożona, włożona** (1388 *ZPL* 105); *теп. пас. 3 ос. мн.* **оуложєны** (1439 *Cost.* II, 713).

Див. ще **ПОЛОЖИТИ 3.**

УЛОМОКЪ *ч.* (1) *(стп.* gołomęka, gołomek) кличка, назва безземельного селянина, який служив у дворі феодала: тє(ж) ачъ слоуга рє(ч)ныи уломокъ соусєдоу пана своєго щкодоу, алюбо кри(в)доу оучини(т) тогды па(н) имєєть за нєго досы(т) оучини(т) (XV ст. *BC* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **уломокъ** (XV ст. *BC* 30).

***УЛОЧКА** *ж.* (3) невелика вулиця, вуличка: До того копища ихъ... подле пляцовъ... над Городницею... а з другое стороны вздлужъ до улочки и до пляцовъ костелныхъ (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); ино мы... за его къ намъ вѣрную службу, тое мѣстце подле Рожества Христова и зъ малою улочкою и зъ корчмою вольною потвержаемъ симъ листомъ нашимъ (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

ФОРМИ: *род. одн.* **улочки** (1389 *PEA* I, 27); *ор. одн.* **улочкою** (1410 *АкВАК* XI, 5).

***ОУЛОУСЪ** *ч.* (3) *(монг.* ulus) володіння, підвладна ханові територія: Штожъ одинъ слоуга мо(и) вжє осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ... ино мы свами коли сѧкъ живємъ оу сласти хотѧ бы сто такихъ было постоупилисѧ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оулоусъ** (1484 *ЯМ*); *наз. мн.* **влоусы** (1484 *ЯМ*); *дав. мн.* **оулоусомъ** (1484 *ЯМ*).

УЛЬЯНА *див.* **УЛИѦНА.**

ОУЛѢ *ч.* (2) *(особова назва, молд.* улиу «яструб»): мы иліа воєвода... чинимъ знамєнїто... ажє прїидє... жоуржъ оунгоурѣноуль и да(л)... своємоу сєстричичє⟨ви оу⟩ли и братоу єго юзѣ двѣ сєлѣ на тоурлоуи (Сучава, 1432 *Cost.* I, 342—343); мы пєтръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє тотъ истинныи слоуга на(ш), па(н) оулѣ, слоужилъ намъ право и вѣрно (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оулѣ** (1448 *Cost.* II, 355); *дав. одн.* **⟨оу⟩ли** (1432 *Cost.* I, 343).

***ОУМАРѢТИ** *див.* ***ОУМОРѢТИ.**
***ОУМАРѦТИ** *див.* ***ОУМОРѢТИ.**

***ОУМЄНШАТИ** *дієсл. недок.* (1) зменшувати: И также имаємы ємоу служити и помагати на всѣ єго нєпрїѧтєли... подлу(г) записовь прє(д)ковь нашихь и ни оу чомъ нє оумєншаючи (Сучава, 1433 *Cost.* II, 652—653).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **оумєншаючи** (1433 *Cost.* II, 653).

***ОУМЄРАТИ** *дієсл. недок.* (2) умирати, помирати: а такожє нікто николи... да нє можє(т) добивати на сиє нашє привилїє заноужє и(х) тараа (!) привилиа изьгили (!) коли кръстѣ оумєра(л) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оумєра(л)** (1464 *DIR«A»* 517).

Див. ще ***ПОМЄРТИ, *ОУМЄРТИ.**

***ОУМЄРТИ** *дієсл. док.* (28) умерти, померти: Teź jestliby... podluh swojeho obyczaja, nekotoroho... umerłoho od mesta do mesta... wezli by... niczoho na nich myta ne majet' brano byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); Въ книга(х) праведны(х) наши(х) пре(д)ковъ... пісано коли моужь женє оумреть тогди жона всє именіє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40); А какъ поветрее почалосѧ велми... ино дьякъ умер, писати было некому (б. м. н., 1497 і 1498 *АЛРГ* 79); коли зять нашъ, панъ Юрша... вмеръ... Ивашко Репа... все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **вмеръ** 3 (1494 *РИБ* 560; 1498 *АЛМ* 163); **умер** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79); **оумерлъ** 1 (XV ст. *ВС* 31); *3 ос. одн. с.* **оумєрло** (XV ст. *ВС* 22); *майб. 3 ос. одн.* **оумреть** 7 (XV ст. *ВС* 24, 28, 31 зв., 35; *СЯ* 9, 40); **умретъ** 1 (XV ст. *СЯ* 9); **оумрє(т)** 10 (XV ст. *ВС* 7, 7 зв., 8, 23 зв., 24, 31 зв., 35, 35 зв.; *СЯ* 9, 40); **оумрє** 2 (XV ст. *ВС* 28, 31 зв.); *дієприкм. акт. мин. знах. одн. ч.* **umerłoho, оумерлъ(г)** (1388 *ZPL* 105; XV ст. *ВС* 31).

Див. ще ***ПОМЄРТИ, *ОУМЄРАТИ.**

ОУМЄСТО *див.* **ВЪМѢСТО.**

***ОУМЄТИ** *див.* ***ОУМѢТИ.**

ОУМЄШАТИ СѦ *див.* **ОУМИШАТИ СѦ.**

***ОУМИСЛИТИ** *див.* ***ОУМЫСЛИТИ.**

***ОУМИСЛЪ** *див.* **ОУМЫСЛЪ.**

***ОУМИШАТИ СѢ** *див.* **ОУМИШАТИ СѦ.**

ОУМИШАТИ СѦ, ОУМЄШАТИ СѦ, ОУМЫШАТИ СѢ *дієсл. док.* (10) **1.** (у що, у чім) умішатися, втрутитися (у що) (9): а кто имє(т) оумѣшатисѦ оу тоє вышеписанноє... то(т) оузри(т) великою казни и оургїю г(с)вами (Сучава, 1447 *Cost.* II, 289); а кто сѣ покуси(т), чере(с) се(с) лист⟨ъ н⟩а(ш), да имєт сѦ умѣшати, бу(д) оу че(м), то(т) є(ст) противни(к) на(ш)... и оузри(т) на(д) собою нашу казнъ (Сучава, 1463 *Cost. S.* 45).

2. (без додатка) змішатися, перемішатися (1): а тако(ж) коли сѣ знаидоу(т) о(т) наши(х) татаръ межи манастырскыми татары що боудє(т) сѣ оумишали оу сєси розмирици, а мы имаємъ и(х) оузѣти опѦ(т) наза(д) (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 495).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ... оумєшати** 1 (1457 *BD* I, 4); **сѣ... оумышати** 1 (1456 *DIR«A»* 511); **сѦ... оумишати** 1 (1456 *DIR«A»* 511); *майб. 3 ос. одн.* **имет, имє(т) сѦ умѣшати** 1 (1463 *Cost. S.* 45); **имє(т) оумѣшатисѦ** 1 (1447 *Cost.* II, 289); *майб. II 3 ос. мн.* **боудє(т) сѣ оумишали** (1435 або 1436 *Cost.* I, 495); *бажс.-ум. сп. перф. 3 ос. одн. ч.* **що бы сѦ... оумѣша(л)** (1447 *Cost.* II, 288); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да сѣ...оумѣшає(т)** 1 (1452 *DIR«A»* 500); **да сѣ... оумишаєть** 1 (1458 *DIR«A»* 513); *3 ос. мн.* **да сѦ оумѣшаю(т)** (1448 *ДГПР*).

***ОУМНОЖИТИ** *дієсл. док.* (1) (що) умножити, збільшити: И милїи богь да оумножит вам лета, амин (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да оумножит** (1481 *BD* II, 358).

Див. ще **ПРИМНОЖИТИ.**

***УМОВА** *ж.* (2) угода, умова, домовленість: Про то я... записала есми, подлугъ слова мужа моего, князя небощика умовы: десятину къ светому Спасу къ Кобрыню (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а мы такежъ твоєи милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потребу, на всѦкого твоєго непрыѦтелѦ, подълугъ нашоє оумовы съ тобою и прысеги (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *род. одн.* **умовы, оумовы** (1401 *АкВАК* III, 2; 1498 *BD* II, 414).

***ОУМОВИТИ** *дієсл. док.* (3) домовитися, умовитися: па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни... то(г)да по(д)дає(м) сѦ королеви по(л)скому... по(д) другую ше(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); Пришолъ перед нас кн⟨Ѧ⟩зь Васілеи из братом своимъ... а поведали намъ, штож оумовили межи собою о ивачевськии ставы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); А при тых моих умовеных речах, при сем моем записном листе были панове люде добрые... которые панове... печати свои приложили к сему моему листу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **оумовили** (1463 *AS* I, 55); *дієприкм. пас. мин. знах. мн. ч.* **оу(м)олвенїи** (1421 *Cost.* I, 142); *місц. мн.* **при... умовеных** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще ***ОУМОЛВИТИ.**

***ОУМОЛВА** *ж.* (1) умова, застереження: вїдѣлосѦ на(м) за непо(до)бноє иже такыи кро(т)кыи запїсанъ бє(з) оумо(л)вы нє былъ дѣржанъ (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **оумо(л)вы** (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

***ОУМОЛВИТИ** *дієсл. док.* (3) (з ким і без додатка) домовитися, умовитися: будєть вєдомо оусємъ... ажъ Ѧзъ панко слуга королевъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнѦзємъ скиригаиломъ и срокъ єсмь оучинилъ на розтво х(с)во... дати ми двєстє рублєвъ кн̃зю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); мы оуставлѦємь такыи моужь имєє(т)ли пенєзи братїя (!) любо пороукоу оу ты(х) пѣнєзєхъ, алюбо некоторыи слюбъ оумо(л)веныи, мы то всє о(т)зываємъ а нивошто оборочаємъ (XV ст. *СЯ* 41); мы стєфанъ воєвода чинимъ знамєнито... ажє єсмо (*або* єсмь.— *Прим. вид.*) оумолвили и с пре(д)речеными паны и с коруны по(л)скоѦ, которыиже сѦ иснимали с нами, оу сєретѦ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. одн. ч.* **єсмь оумолвилъ** (1387 *СП* № 12); *1 ос. мн.* **єсмо оумолвили** (1445 *Cost.* II, 728—729); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **оумо(л)веныи** (XV ст. *СЯ* 41).

Див. ще ***ОУМОВИТИ.**

UMORYTY *дієсл. док.* (6) **1.** (кого) умертвити, уморити (1): a newestee naszoy... prysiahl... boronity ieie, ino гпіа uniatstwo welel ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

2. (що) (*оголосити недійсним*) скасувати, анулювати (5): право тактъ нашло ажь па(н) ивашковы листи оуморєни на вѣкы ажь нє имаєть ими оуспоминати сѦ (Зудечів, 1413 *Р* 83); тоты записы... скажєно и оуморено чинимъ, вырѣкаючи от сєго часоу на потоум жадноu моци нє имѣти ани твердити (Сучава, 1462 *BD* II, 285).

ФОРМИ: *інф.* **umoryty** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *теп. пас. 3 ос. мн.* **умореныи** 2 (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116); **оуморєни** 2 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 95); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. с.* **оуморєно** (1462 *BD* II, 285).

Див. ще ***ОУМОРѢТИ.**

***ОУМОРЬѦТИ** *див.* ***ОУМОРѢТИ.**

***ОУМОРѢТИ** *дієсл. недок.* (4) (що) скасовувати, анулювати: про тоже слюбуєму (!) и слюбили єсмо... королеви... нє помѦноути ты(х) листовъ... и оумарѦємъ и(х) симъ листо(м) наши(м) (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); И такиж потвержаем... тоты записы оумарѣмо тым то листомъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285); И такиж єстли быхом мы имали которїи ричи... алибо присѣгоу... против єго милости... тоє оусє казимо и оуморѣємо ис сим нашим листом (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* ! **оумарѣмо** 1 (1462 *BD* II, 285); **оуморѣємо** 1 (1485 *BD* II, 372); **оуморьѦємъ** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **оумарѦємъ** 1 (1435 *Cost.* II, 679).

Див. ще **UMORYTY** 2.

***УМЪ** *ч.* (1) ◇ *ц е л ы м у м о м* *див.* ***ЦѢЛЫИ.**

ФОРМИ: *ор. одн.* **умом** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ОУМРЪТВИТИ** *дієсл. док.* (3) (що) скасувати, оголосити недійсним, анулювати: право так нашло ажє па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды рѣчь свою стратилъ о поле и о доубровоу сѦхово и листы єго оуморєныи и оумрътвєныи на вѣки (Зудечів, 1428 *Р* 111); али оуси листовъ котори єсмо имѣли на пана бартоуша, а мы тоти листовъ нашихъ оуси оумрътвимъ и оугасимъ и симъ нашимъ листомъ (1458 *Cost.* II, 815).

ФОРМИ: *майб. 1 ос. мн.* **оумрътвимъ** (1458 *Cost.* II, 815); *теп. пас. 3 ос. мн.* **оумрътвєиыи** (1428 *Р* 111; 1430 *Р* 116).

***ОУМЫСЛИТИ** *дієсл. док.* (10) задумати, замислити: Umyslili jesmo spany radami naszimi i dali prawa i wolnosti... meszkajuczim w tom panstwie naszom (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); мы иліа воєвода... чини(м) знаменито... аже оумыслили єсми блгымъ нашимъ оумысломъ и дали єсми нашемоу манастыри... о(т) нємца єдно село (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); А та⟨ко⟩ (*або* та⟨мо⟩.— *Прим. вид.*) оу тот жє час... пан Юга ⟨вист⟩їАрник оумисли своим добрим промислом и своєю доброю ⟨волє⟩ю, и оучинил за своє з⟨драві⟩є, и за доуши свАтопочивших ⟨родителєи своих⟩ (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. одн.* **оумисли** (1478 *BD* I, 219); *1 ос. мн.* **оумыслихмо** 1 (1443 *ПГСММ*); **оумислихьмо** 1 (1473 *BD* I, 181); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оумисли(л)** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *1 ос. мн.* **оумыслили єсми** 3 (1438 *DBAc* 27; *DIR«A»* 472; 1451 *Cost.* II, 401); **оумыслили єсмы** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **umyslili jesmo** 1 (1388 *ZPL* 103); *дієприсл. перед.* **оумыслывши**(1435 *Cost.* II, 639).

Див. ще **МЫСЛИТИ** 2, ***ПОМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ СА**.

***ОУМЫСЛИТИ СА** *дієсл. док.* (1) задумати, замислити: Сєго ради мы оу томъ видѣвши их доброє произволенїє и доброю лагодоу мєж нами на то, а мы сА єсми оумыслили нашимь добримь промислом... яко да оутврьдим и оукрѣпим наш мо⟨на⟩стирь от Поутнои (Сучава, 1472 *BD* I, 169—170).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **сА єсми оумыслили** (1472 *BD* I, 169).

Див. ще **МЫСЛИТИ** 2, ***ПОМЫСЛИТИ, *ОУМЫСЛИТИ**.

ОУМЫСЛЪ *ч.* (27) **1.** умисел, замисел, задум (24): мы алєксандръ воєвода... чинимы знаємо... ожє єсмы оучинили с нашою и ис посполнєю радою ис нашимъ добры(м) оумысломъ... и дали єсмы стѣи єп(с)пии нашои два села (Сучава, 1403 *ДГАА*); нє єсть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь нєприятєль и кролє(в)ства нашєго мыслА и оумысло(м) нєприятєлски(м) жадая а хотА своими льстивыми писмы мысли ваши... о на(с) оувєсти оу вотпѣньє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А по нашєм животє, кто боудєт господарь нашєи зємли молдавскои... а тот абы нє пороушил нащєго дааніа... нА да оутврьдит и оукрѣпит, понежє дали єсми съ вьсАм добрим оумыслом (Сучава, 1487 *BD* I, 312—313).

2. умисел, замисел, намір (3): И твоя милость въ томъ иашомъ дєлє посылалъ къ нєму своєго посла, напоминаючы єго, штобы отъ того оумыслоу и воли своєє ся повьстягнулъ и што боудєть шкоды зємли нашой подєлалъ, то бы намъ оправилъ (б. м. н., 1498 *BD* II, 413); и мы тогды... нашого посла до вєликого князя московъского послали, напоминаючи єму, штобы онъ отъ того оумыслоу и воли своєє повьстягнулъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оумыслъ** (XV ст. *BC* 39); *род. одн.* **оумыслоу** (1498 *BD* II, 413; 1499 *BD* II, 447); *ор. одн.* **оумысломъ, оумысломь, оумыслом, оумысло(м)** 20 (1403 *ДГАА*; 1404 *Cost.* II, 625; 1408 *Cost.* 1, 60; 1411 *Mih. Alb.*; 1427 *DIR«A»* 450; 1431 *Cost.* I, 325; 1438 *DBAc* 27; 1440 *Mih.* 208; 1458 *BD* I, 6; 1487 *BD* I, 313 і т. ін.); **оумисломъ, оумисло(м)** 4 (1434 *ДГСММ*; *DIR«A»* 464; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1457 *Cost.* II, 809).

Див. ще ***МЫСЛЬ, *ПОМЫСЛЪ, *ПРОМЫСЛЪ, *ОУМЫШЛѢНЪЄ**.

***ОУМЫСЛЫТИ** *див.* ***ОУМЫСЛИТИ**.

ОУМЫШАТИ СѢ *див.* **ОУМИШАТИ СА**.

***ОУМЫШЛИНИЄ** *див.* ***ОУМЫШЛѢНЪЄ**.

***ОУМЫШЛѢНЪЄ** *с.* (4) (*цсл.* оумышлєниє) **1.** замисел, задум (3): Мы кнАзь володиславъ... нашєю доброю волєю и нашимъ добрымъ оумышлѣнъємъ то єсмы вчинили (Бохур, 1377 *P* 23—24); А сє я Фєбрунъ воєвода пєрємышльскии познавамъ то... доброю волєю своєю и добрымъ оумышлѣнъємь своимъ (Перемишль, 1391 *P* 45).

2. роздуми, вагання (1): А мы имає(м) тоє оусє полнити и дилати... бєз жадного оумышлиниА и нагабаниА (Сучава, 1462 *BD* II, 293).

ФОРМИ: *род. одн.* **оумышлиниА** (1462 *BD* II, 293); *ор. одн.* **оумышлѣнъємь** (1377 *P* 24; 1378 *P* 26; 1391 *P* 45).

Див. ще ***МЫСЛЬ, *ПОМЫСЛЪ, *ПРОМЫСЛЪ, ОУМЫСЛЪ**.

Пор. ***ОУМЫСЛИТИ**.

ОУМѢСТО *див.* **ВЪМѢСТО**.

***ОУМѢТИ** *дієсл. недок.* (4) (робити що) бути обізнаним (з чим), вміти (робити що): тогды на роцѣ... з добрымъ розмышлєниємъ мно(г) добры(х) люди(и) ис право(м) оумѣючи(х) рады оуживши(х)... осудили єсми и осужАємъ ажє... кроль влодиславъ... ближши(и) єсть к тому мѣсту к тычину... нижли тыи пани Адвига и... алжбѣта (Медика, 1404 *P* 70); Сироты што по оци и мтри изостаноуть оу молодості а имаю(т) нагабанїє частоє о(т) людєи што(ж) и(х) на право позывають а они єщє нє оумєю(т) правова(т) (XV ст. *BC* 40 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оумєєть** (XV ст. *BC* 25); *3 ос. мн.* **оумєю(т)** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **умєлъ** (XV ст. *BC* 10 зв.); *дієприкм. акт. теп. род. мн.* **оумѣючи(х)** (1404 *P* 70).

***ОУМѢШАТИ СѢ** *див.* **ОУМИШАТИ СА**.

***ОУМѢШАТИ СА** *див.* **ОУМИШАТИ СА**.

! ОУНАЧАТОМЪ ⟨ОУНОУЧАТОМЪ⟩ *див.* ***ОУНОУЧА**.

ОУНГОУЛ, ОУНГЮЛ *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): Ино мы видѣвшє... токмєжъ и полною заплатоу, а ми такождє ... єсми дали и потврьдили Марти... тоє... село на имѣ Оунгюл (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оуигоул, Оунгюл** (1462 *BD* I, 52).

ОУНГОУРАШЇИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): ТАм мы видѣвши єго... слоужбою до нас... далї... єсми ємоу... мєсто... на имѣ Оунгоурашїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130); а хотар... оусє потоком долоув до хотарѣ Оунгоурашилор (Сучава, 1490 *BD* I, 398).

ФОРМИ: *наз.* **Оунгоурашїи** (1468 *BD* I, 130); *род. молд.* **Оунгоурашилор** (1490 *BD* I, 398).

***ОУНГОУРѢНИ** *мн.* (6) (*назва села у Молдавському князівстві*): а ⟨хотары оунгоурѣномъ⟩ от бакова... прости срѣди чєрєтїи на конєцъ долину (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64—65); тѣ(м) ⟨мы⟩ дали єсми ємоу ... половина сєла о(т) оунгоурѣни (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); тѣ(м) ⟨мы⟩... дали и потврьдили є(с)ми ємоу... сєла, на имѣ нєгоєщи и... оу(н)гоурѣни (Сучава, 1472 *Cost. D.* 26).

ФОРМИ: *наз.* **оу(и)гоурѣни, ⟨оунгоурѣн⟩и** 2 (1409 *Cost.* 1, 64; 1472 *Cost. D.* 26); *зам. род.* против, (от) **оунгоурѣни (оу(н)гоурѣии)** 2 (1448 *Cost.* II, 355; 1472 *Cost. D.* 26); *дав.* ⟨**оунгоурѣномъ**⟩ 1 (1409 *Cost.* I, 64); ⟨**оунгоурѣномы**⟩ 1 (1409 *Cost.* 1, 65).

ОУНГОУРѢНИНЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* «угорець»): мы иліа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... пєтръ оунгоурѣнинъ о(т) драг⟨ош⟩єва полѣ... ⟨сл⟩оужитъ намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1436 *Cost.* I, 467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оунгоурѣнинъ** (1436 *Cost.* I, 467).

Див. ще **ОУНГОУРѢНОУЛЪ**.

УНГОУРѢНОВЬ *ч.* (1) (*особова назва*): мы стєфа(н) воєво(д)а знамєнито чини(м)... ожє прїидошѣ... па(н) иванко унгоурѣновь и(с) панєю своєю... и продали свою правоую о(т)нинoу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн.* **унгоурѣиовь** (1466 *DIR«A»* 519).

ОУНГОУРѢНОУЛЪ, ОУНГОУРѢНОУЛЬ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* «угорець»): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... пань жоуржъ оунгоурѣноулъ намъ правою и вѣрною служьбою служилъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 64); мы иліа воєвода... чинимъ знамєнїто... ажє прїидє... жоуржъ оунгоурѣноуль и да(л)... юзѣ двѣ сєлѣ на тоурлоуи (Сучава, 1432 *Cost.* I, 341—342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оунгоурѣноулъ, оунгоурѣиоуль** (1409 *Cost.* I, 64; 1432 *Cost.* I, 341).

Див. ще **ОУНГОУРѢНИНЪ.**

ОУНГЮЛ *див.* **ОУНГОУЛ.**

! ОУНИКОВЄ ⟨ОУНОУКОВЄ⟩ *див.* **ОУНОУК.**

ОУНКЄТЄЩИ, ОУНКЄТЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва селища у Молдавському князівстві):* а ми тако(ж)де и о(т) на(с) єсми ємоу дали и потвердили тоє прѣ(д)реченоє селище, на имѣ оункєтєщи (Сучава, 1483 *Cost. S.* 122).

ФОРМИ: *наз.* **оункєтєщи, оункєтєщїи** (1483 *Cost. S.*121, 122).

ОУНКЇЄ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* А на то є(ст)... вєра п. оункїє ⟨и дѣтїи єго⟩ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 484).

ОУНКЛѦТА, ОУНКЛѢТА, ОУХЛѦТѢ *ч.* (26) *(особова назва):* мы боѦрє... александра воєводы... па(н) оу(н)-клѣта и бра(т) его татоми(р)... знаємо чинн(м)... и(ж) єсмы дали... серє(т) мисто... сестрѣ господарѦ нашего королѦ по(л)ского (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); а на то є(ст) вѣра... пана оунклѣта... и вѣра всѣ(х) бо⟨я⟩ръ наши(х) молдавскы(х) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444—445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуиклѧта, оунклѣта, оу(и)клѣта** 4 (1421 *Cost.* I, 142; 1429 *Cost.* I, 280; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 666); **! оуклѧтѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); *зам. род.* вѣра пана **оуиклѧта, оунклѣта** 6 (1432 *Cost.* I, 338; 1435 *МЭФ;* 1436 *ВАМ* 29; *Cost.* I, 445, 450, 473); *род. одн.* **оунклѧты, оунклѣты** 5 (1435 *AUB;* 1436 *Cost.* I, 455, 460, 481, 488); **оуиклѣти, оуиклѧти** 5 (1428 *Cost.* I, 221; 1431 *Cost.* I, 318; 1434 *DIR«A»* 463; *Cost.* I, 386; 1435 *Cost.* I, 424); **оунклѣтѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 218, 224); **! оуклѧты** 1 (1433 *Cost.* II, 594); **! оунчлѧти** 1 (1434 *Cost.* I, 374); **! оункѧтн** 1 (1428 *Cost.* I, 228).

Див. ще **ОУНКѦТЪ.**

! ОУНКѦТА *див.* **ОУНКЛѦТА.**

***ОУНКѢТЪ** *див.* **ОУНКѦТЪ.**

ОУНКѦТЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стефа(н) воєвода... знаменито чини(м)... оже прїиде... слоуга на(ш), васко оункѦтъ... и прода(л) своє правоє о(т)нинoу (Сучава, 1483 *Cost. S.* 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оункѧтъ** (1483 *Cost. S.* 121); *дав. одн.* **оуикѣтѧ** (1483 *Cost. S.* 122).

Див. ще **ОУНКЛѦТА.**

! ОУНОЧАТОМЪ ⟨ОУНОУЧАТОМЪ⟩ *див.* *** ОУНОУЧА.**

ОУ НОЧІ *див.* **В НОЧИ.**

ОУНОУК, ОУНОУКЬ, ВНОУК, ВНУКЪ *ч.* (114) **1.** *(син сина або доньки)* внук, онук (112): А також приидє... ⟨Гра⟩да и своими оуноукы... и стокмили сѣ и своєю сестрою Чєрною (Сучава, 1461 *BD* I, 45); по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣнї)емъ... пренаяснѣїшей паней елизаветы ic поколенья цѣ(са)рьского вноука... цесаря жикгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130); Пан Триколич дворник пишет моєи панєи Нєгрити, и моєи дочци НѦгщи... и оуноукоу моємоу Михоуци (Торговище, 1481 *BD* II, 358); А о дочку твою и о внука твоего, твои послы твоей милости шырей поведають въ каковой почъстивости ихъ ховаєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414); и оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки... оуноуком Крєца (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. *(тільки у мн.) (нащадки)* внуки, онуки (2): а в то нє надобє оуступатисѦ ни оунукумъ єѣ, ни племеню єѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); мы стефанъ воєвода... знаменито чини(м)... єжє... дали є(с)ми стои црвки (!)... тоти циганн... и съ оусими челѣ(д)ми и(х) и дѣтми и(х) н оуси(м) родо(м) и племенє(м) и(х) и оуноуци и(х) (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуноук, оуноукь** 9 (1462 *BD* I, 66; 1476 *BD* I, 208; 1495 *BD* II, 57, 69; 1495 *SCIM* pl. II; 1497 *BD* II, 99, 108; 1499 *BD* II, 160); **внукъ, виоук** 2 (1486 *BD* I, 289; поч. XV ст. *P* 75); *зам. дав.* оу руки... **оуноук** 3 (1495 *BD* II, 69; 1497 *BD* II, 99, 111); **виук** 1 (1486 *BD I,* 290); *род. одн.* **внука, вноука** (1478 *ОБРН* 130; 1496 *BD* II, 405); *дав. одн.* **оуноукоу** (1468 *BD* I, 130; 1472 *BD* I, 172; 1481 *BD* II, 358; 1495 *BD* II, 57; 1495 *SCIM* pl. II; 1497 *BD* II, 96); *знах. одн.* **виука** (1498 *BD* II, 414); *ор. одн.* **оуноуком** 1 (1495 *BD* II, 80); *зам. ор. мн.* съ оусимъ **оуноукомь** своимь 1 (1472 *BD* I, 169); *наз. мн.* **оуиоуковє** 40 (1488 *BD* I, 323; 1489 *BD* I, 376; 1490 *BD* I, 434; 1491 *BD* I, 447; 1492 *BD* I, 509; 1493 *BD* II, 3; 1494 *BD* II, 34; 1495 *BD* II, 39; 1497 *BD* II, 96; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **! оноуковє** 1 (1489 *BD* I, 373); **! оноковє** 1 (1490 *BD* I, 394); **! оуниковє** 1 (1493 *CVD* 6); **оунуки** 4 (1474 *РГС;* 1495 *BD* II, 84); **оунукы** 2 (1474 *РГС*); **оуиоуци** 1 (1478 *BD* I, 218); *зам. род.* от... **оуноуковє** 2 (1499 *BD* II, 162; 1500 *RA* 260); от **оуноуки** 1 (1480 *BD* I, 237); *зам. дав.* оу роуки слоузѣ нашемоу... и сестри єго... **оуноуковє** ПоуѦ 3 (1488 *BD* I, 355; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 447); *зам. ор.* с **оуноуци** 1 (1458 *ПГСММЦ*); *род. мн.* **оуноуков** (1491 *BD* I, 452); *дав. мн.* **оуноуком, оуноукомь** 12 (1472 *Cost. S.* 87, 88; 1493 *CVD* 6; 1495 *BD* II, 69, 85; 1497 *BD* II, 107, 124; 1499 *BD* II, 147, 154; 1500 *BD* II, 175); **оунукумъ** 1 (1359 *P* 10); **! оуноуковом, оуноуковомь, оуноуково(м)** 9 (1495 *BD* II, 53, 59; *Cost. S.* 193; *ПГВСР;* 1497 *BD* II, 116; *Cost. S.* 223); *знах. мн.* **оунукы** 1 (1474 *РГС*); **оуноуки** 1 (1461 *BD* I, 45); **оуну(к)** 1 (1474 *РГС*); *ор. мн.* **оуноукы** 2 (1461 *BD* I, 45); **оунуки** 1 (1474 *РГС*).

Див. ще ***ПРАОУНОУЧА, *ПРѢОУНОУКЪ, ОУНОУКА, *ОУНОУЧА** 1.

ОУНОУКА, ВНОУКА, ОНОУКА *ж.* (38) *(донька сина або доньки)* внучка, онука: А по єго животѣ, жон⟨ы єго⟩ Марены, и оуноукамъ єн Анушцѣ и Станѣ, и дѣтє⟨м их⟩... непороушено николижє на вѣкы (Сучава, 1424—1425 *DBAc* 19); Сє Ѧ кнѦгини ИвановаѦ Сємєновича Кобрыньская... Федка... кн⟨Ѧ⟩зѦ АндрѣѦ Володимировича вноука... чиню знакомито сим моимь листом... комоу того потрѣбь видѣти албо чтоучи слышати (Добучини, 1487 *AS* I, 239); И оустах господство мы и заплатих оуси вышеписанныи пинѣзи... оу роукы Мароущкы... и... дроугои Мар'шкы, дочци Олчини, оуноукамъ ИлїѦша Кръжевича (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуноука** 15 (1488 *BD* I, 361; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 448; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 53, 55; 1497 *BD* II, 119; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 153 і т. ін.); **вноука** 1 (1487 *AS* I, 239); *зам. род.* дали... єсми... о(т)нинoу жони є(г), **оноука** михаилащєва 1 (1456 *Cost.* I, 577); от **оуноука** 1 (1479 *ВАМ* 61); *зам. дав.* заплатили... оу роукы Насти и **оуноука** єи 2 (1491 *BD* I, 449; 1495 *BD* II, 55); *дав. одн.* **оуноукн** 5 (1488 *BD* I, 362; 1490 *Cost. S.* 141; 1493 *BD* II, 27; 1495 *BD* II, 53); **оуноукы** 2 (1493 *CVD* 6; 1499 *BD* II, 154); **оуноуцѣ** 1 (1461 *BD* I, 45); *знах. одн.* **оунѫкѫ** (XV ст. *BC* 21 зв.); *наз. мн.* **оуноуки** 2 (1497 *BD* II, 118; 1499 *RA* 257); **оуноукы** 3 (1499 *BD* II, 153, 166); *зам. дав.* оу роуки падчерицам єго... **оуноуки** пана КороуѦ 1 (1484 *BD* I, 286); *дав. мн.* **оуноукамъ, оуноукам** (1424—1425 *DBAc* 19; 1499 *BD* II, 154).

Див. ще **ОУНОУК, *ОУНОУЧА** 2.

ОУНОУКЬ *див.* **ОУНОУК.**

***ОУНОУЧА** *с.* (397) **1.** *(тільки у мн.) (нащадки)* внуки, онуки (396): А по семъ ненадобе вступоватись ни детемъ моимъ, ни внучатомъ, ни всему роду моему до века, ни въ люды церковъныя, ни во вся суды ихъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); то дали єсми имъ оурюкъ со оусѣм доходомъ и дѣтемь ихь и оуноучатомь ихъ и праоунучатомь их (Сучава, 1393 *Cost.* I, 13—14); а пак ли бы хотѣ(л) хто по(д) пано(м) грииκо(м) стречєновичо(м) тыхъ имѣнєи добывати или по(д) єго детми или по(д) єго внучаты и по(д) єго счєтки... взѦти тогды пєрвѣє имаєть дати триста ко(п) шнроки(х) грошєи пану гринку а любо єго дѣтє(м) а любо внучато(м) и ближни(м) єго то(ж) (Острог, 1437 *P* 136); да є(ст) и(м) о(т) на(с) оури(к) и съ вьсємъ доходо(м) и дѣтє(м) и(х) и оуноучато(м) ихъ (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

2. *(донька сина або доньки)* внучка, онука (1): Пан Триколич дворник пишет... оуноучати моєи Мара (Торговиця, 1481 *BD* II, 358).

ФОРМИ: *дав. одн.* **оуиоучати** (1481 *BD* II, 358); *наз. мн.* **оуноучата** (1443 *Cost.* II, 129; 1484 *BD* I, 285; 1487 *AS* I, 86; *BD* I, 310, 312); *дав. мн.* **оуноучатомъ, оуноучатомь, оуноучатом, оуноучато(м), ⟨оуноу⟩чатомъ, оуноучатом⟨ъ⟩, оуноуча⟨томъ⟩, ⟨оуноу⟩чатом, оуноуча⟨том⟩, ⟨оун⟩оучатом, оуноучатом(ь), оун⟨оуча⟩том, ⟨оуноу⟩чато(м)** 321 (1393 *Cost.* I, 14; бл. 1400 *Cost.* I, 26; 1407 *Cost.* I, 56; 1409 *Cost.* I, 65; 1411 *Cost.* I, 84; 1415 *Cost.* I, 121; 1435 *DIR«A»* 465; 1467 *BD* I, 119; 1483 *Cost. S.* 122; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **внучатомъ, внучатом, виучато(м), в⟨ноуча⟩томъ** 17 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *P* 119; 1436 *Cost.* I, 455; 1437 *AS* I, 34; 1444 *AS* I, 40; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1451 *P* 156; 1462 *BD* I, 76; 1488 *AS* I, 242 і т. ін.); **оноучатомъ, оноучатом, оиоучато(м), онучато(м), онучатомъ** 13 (1433 *Cost.* I, 350; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 155; 1448 *Cost.* II, 342; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 540, 549; 1456 *Cost.* II, 577; 1476 *BD* I, 211; 1497 *BD* II, 112 і т. ін.); **оуноучѧтомъ, оуноучѧтомь, оуноучѧто(м)** 14 (1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 270, 290; 1431 *Cost.* I, 317; 1433 *Cost.* I, 364; 1434 *Cost.* I, 374; 1438 *Cost.* II, 15; 1443—1446 *P* 147; 1473 *BD* I, 190; 1479 *Cost. S.* 98 і т. ін.); **вноучѧто(м), вноучѧтом** 2 (1401 *ЗКЄ;* 1479 *BD* I, 228); **оуиоучѧтамь** 1 (1419 *DIR «A»* 444); **оуноучетомъ, оуиоучетомь, оуноучето(м), ⟨оу⟩ноучето(м)** 5 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1414 *DIR«A»* 441; *Cost.* I, 111; 1479 *BD* I, 226); **!оуиочатомъ, оуночатом** 5 (1412 *DIR«A»* 440; 1439 *Cost.* II, 52; 1443 *Cost.* II, 138; 1468 *BD* I, 125; 1490 *BD* I, 434); **!оуначатомъ** 1 (1429 *Cost.* I, 258); **! оуоуиоучато(м)** 1 (1456 *Cost.* II, 569); **оуноучатоу(м)** 1 (1497 *Cost. S.* 209); **! оучатомъ** 1 (1392 *Cost.* I, 7); **! ноучатомъ** 1 (1436 *Cost.* I, 467); *ор. мн.* **оуиучаты, оуноучаты** 4 (1418 *Cost.* I, 127; 1487 *AS* I, 85); **оуноучати** 2 (1462 *Cost. D.* 11; 1480 *BD* I, 243); **вноучаты** 2 (1378 *P* 26; 1437 *P* 136).

Див. ще ***ПРАОУНОУЧА, *ПРѢОУНОУКЪ, ОУНОУК, ОУНОУКА.**

***ОУНОУЧѦ** *див.* ***ОУНОУЧА.**

! ОУНЧЛѦТИ ⟨ОУНКЛѦТИ⟩ *див.* **ОУНКЛѦТА.**

ОУНЪ *див.* **ОНЪ**[1].

***UNIATY** *дієсл. док.* (1) ◇ u n i a t y u n i a t s t w o (1) взяти в полон, полонити (кого): a newestee (!) naszoy... prysiahł po żywote brata naszeho... boronity ieie, ino unia u niatstwo weleł ieie umoryty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **unia** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

Див. ще **ИМАТИ**[1] 2, **ИМИТИ**[1] 1, **ИНѦТЬ** 1.

***ОУНЖКА** *див.* **ОУНОУКА.**

***UPAD** *ч.* (1) (*стп.* upad) втрата відданої у заставу речі внаслідок прострочення терміну викупу: Teź jestliby czerez upad, poźohi, abo złodejstwa... reczi swoi zastawłenymi zastawami utratił by, a chrest'janin kotoryj by jemu zastawił wsiakij ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *знах. одн.* **upad** (1388 *ZPL* 104).

***ОУПАДАТИ** *дієсл. недок.* (32) (у що і без додатка) *(про річку)* впадати, вливатися (30): о(т) оустьѦ теплицѣ... к потокоу к лоужешевѣ кдє оупадоуєть в ню оустьємь пото(к) волоуєвь (Зудечів, 1413 *P* 83); и пришедши тамъ где впадаєтъ ричка Дидовка и тамъ засталысмо пана Даныла (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Надаю Городищє... И зо (в)сєю зє(м)лєю На(д) рєкою роусавою... И рє(ч)ками Малими В роусавоу Впадаючими И какъ ТаѦ роусава Сама в собє рѣкою Идєтъ И в днѣстръ оупадаєтъ (Прилуки, 1459 *P* 171); а хотар... до оусти лопатнои гдє оупадаєтъ з бєзинъ оу став (б. м. н., 1500 *SD* 7);

о у в и н о у в п а д а т и (1) підлягати покаранню грошовим штрафом: хто комоу мтри лаєть а нє (до)конає(т) а любо нєо(т)зовєть в тоу (ж) виноу впадаєть шєстьдєсѦ(т) гривєнъ (XV ст. *BC* 29); о у г н ѣ в ъ о у п а д а т и (1) *див.* **ГНЄВЪ.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оупадаєтъ** 6 (1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 248; 1429—1430 *ВАМ* 25; 1500 *SD* 7); **впадаєтъ, впадаєтъ** 2 (1430 *ГВКЛ* 8; 1459 *P* 171); **оупадаєть** 5 (1456 *DIR«A»* 511; 1470 *BD* I, 148; *ШКН* 165; 1500 *Cost. S.* 230); **впадаєть** 1 (XV ст. *BC* 29); **оупадає(т), оупадает** 13 (1451 *Cost.* II, 403; 1459 *Cost. S.* 22; 1473 *BD* I, 184; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 374; 1490 *BD* I, 420; *ДГСХМ;* 1495 *BD* II, 63; 1499 *BD* II, 130 і т. ін.); **оупадоуєть** 1 (1413 *P* 83); **оупа(д)єть** 1 (1414 *DIR«A»* 441); *3 ос. мн.* **оупадаю(т)** (1488 *ДГСВМЩ;* XV ст. *BC* 28 зв.); *дієприкм. акт. теп. ор. мн.* **впадаючими** (1459 *P* 171).

Див. ще ***ПАДАТИ, *ОУПАСТИ.**

***ОУПАДНОУТИ** *дієсл. док.* (1) (*стч.* upadňouti, *стп.* upadnąć) (у кого) потрапити, попасти (до кого): И також жадного нєпрїятєлѣ нашєго, которїи колвє... оупадноул бы оу кролѣ єго милости ... или боуд оу кого которїи прислоухают коу короуни полскои, а вышєрєчєннїи крал и... братїя єго милости... нє имают таковогo чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

ФОРМИ: *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **оупадноул бы** (1499 *BD* II, 420).

Див. ще ***ОУПАСТИ** 2.

***ОУПАСТИ** *дієсл. док.* (11) **1.** (з чого) упасти, звалитися (1): а тоє привилїє... изгиноули о(т) роукы кръстини сна... коли кръстѣ с конѣ оупа(л) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

2. (у що і без додатка) потрапити, попасти (до чого, у що) (2): Штожъ одинъ слоуга мо(и) вже осмы годъ оу вашъ оулоусъ въпалъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

3. (у що, у чому) виявитися, опинитися (у чому) (2): таки(ж) и припа(с) що оупадє(т) оу и(х) хота(р) ти(ж) да є(ст) нашємоу монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1459 *DIR«A»* 514); а тако(ж) припа(с) що оу падєтъ (!) оу и(х) сєла(х) ти(ж) да є(ст) нашємоу монастирю о(т) бистрици (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 126);

бути наявним, виявитися (1): алє да соудѦ(т) наши калоугєри о(т) бистрици сами свои люди... а иного соу(д)цѣ на(д) собою да нє имаю(т) за ноужє єсми дали оу вєс (!) прихо(д) що оу падеть (!) оу ты(х) монастирски(х) сєла(х) (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125);

о у п а с т и о у в и н о у (2) підлягти покаранню грошовим штрафом: Которыи упадеть у вїноу па(н)скоую алюбо в закла(д) Соудья неимє(т) вєньци сла(т) адно (!) два слоу(г) своихъ слоужєбнїкомъ на закла(д) бранїя (XV ст. *BC* 6); ⟨о у п а с т и⟩ о у з а к л а д ъ (2) підлягти покаранню накладенням судової заборони на майно: которыи оупадє(т) оу виноу па(н)скоую алюбо закла(д) (XV ст. *BC* 16 зв.); о у п о р о у к о у о у п а с т и (1) *див.* ***ПОРОУКА;** s e r d c e u p a ł o (1) *див.* ***СЄРДЦЄ.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оупалъ, оупа(л)** 4 (1464 *DIR«A»* 517; XV ст. *BC* 35; 1484 *РИБ* 351; *ЯМ*); **въпалъ** 1 (1484 *ЯМ*); *3 ос. одн. с.* **upało** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *майб. 3 ос. одн.* **! оу падєтъ** 1 (1467 *Mih. Doc.* 126); **оупадеть** 2 (XV ст. *BC* 6; 1467 *Mih. Doc.* 125); **оупадє(т)** 2 (1459 *DIR«A»* 514; XV ст. *BC* 16 зв.).

Див. ще ***ОУПАДАТИ, *ОУПАДНОУТИ.**

ОУПАШЄВЪ *прикм.* (1): пи(с) ⟨...⟩оупашєвъ снъ, оу со(ч)вѣ ... м⟨(сц)⟩а юлїа єї днъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 317).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оупашєвъ** (1448 *Cost.* II, 317).

ОУПЄВНИТИ *дієсл. док.* (2) (кого з чого) запевнити, упевнити (кого в чому): прото(ж) мы хотьѦчи... господарѦ нашєго, кролѦ казимира... из вѣрности нашє (!) оупєвнити, вызнаває(м)... иже єсмо сѦ о(бо)вѦзали... иже єм(оу)... чистою вѣроу и пєвноую боудє(м) держати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733—734); мы, хотѦчи єго освѣцености... оу прорєчєнноую и с полности вѣры нашои оупєвнити, вызнавамы... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чєсти и вѣры нашои (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *інф.* **оупєвнити** (1448 *Cost.* II, 734; 1462 *BD* II, 284).

***ОУПИСАТИ**[1] *див.* **ВПИСАТИ.**

***ОУПИСАТИ**[2] *див.* ***ОПИСАТИ.**

***ОУПИТЬСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Упита *у Троцькому воєводстві):* Нашимъ намѣстникамъ ковєнскому вилкомирскому... оупитьскому и те(ж) жомоитскимъ нашимъ намѣстникомъ и бсѧромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **оупитьскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*).

***ОУПОДОБИТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) (кому) уподібнитися: а кто не съдєржитъ нашъ записъ, тотъ да єстъ проклѧтъ (*в ориг.* прокрѧтъ.— *Прим. вид.*)... и да оуподобит сѧ іоудѣ ⟨и⟩ аріѥви (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *нак. сп. 3 ос. одн.* **да оуподобит сѧ** (1448 *Cost.* II, 306).

***ОУПОКОЄНЫИ** *прикм.* (1) мирний, спокійний: мы сказоуємь то оупокоєноє держанїє ємоу што юреи держа(л) трї лєта и три м(с)ци иже нє оупомїна(л) ємоу фра(н)ци(к) то на векы вѣчныи державить (XV ст. *ВС* 22).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **оупокоєноє** (XV ст. *ВС* 22).

ОУПОКОИ *ч.* (12) (*цсл.* оупокои) (*відсутність конфліктів, турбот)* мир, спокій (2): а пак ли нє мочї имє(т) с то(г) спросити а вынѣ⁻и тогди дати и тоты двѣ тисѣчи зла(т) оугорскы(х) абы на(м) оупокои бы(л) абы зє(м)лѣ наша далє нє гыбла (Васлуй, 1456 *ЭСФ*);

в о   о у п о к о и   б ы т и (1) бути остаточно вирішеним, не підлягати переглядові: єстли бы сѧ таѧ рє(ч) такъ вда(в)нила, то(г)ды бы тоє дѣло мѣло вжо во оупокои бы(т) (Вільна, 1495 *БСКИ*); с о (с) о у п о к о є м ъ (8) в мирі, з миром, мирно, спокійно: а вбогие влоусы што бы соупокоємъ были (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а боудєть лї держалъ три годы и три м(с)ци соупокоємь тогды имєєть держати навѣкы (XV ст. *ВС* 16—16 зв.); д а т и   в п о к о й (1) *див.* **ДАТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн.* **оупокои** (1456 *ЭСФ*); *род. одн.* **оупокоѧ** (1456 *ЭСФ*); *знах. одн.* **впокой** (1498 *АЛМ* 159); *ор. одн.* **оупокоємъ, оупокоємь** (1484 *ЯМ*; XV ст. *ВС* 8 зв., 16, 21, 21 зв., 32 зв., 34 зв., 38 зв.); *місц. одн.* **во оупокои** (1495 *БСКИ*).

ОУПОЛНѢ *див.* **ВЪПОЛНѢ.**

ОУПОМИНАТИ, ОПОМИНАТИ *дієсл. недок.* (22) **1.** (що) згадувати (3): а и тоє провинѣньє и шкоду... николи намъ ихъ... нє оупоминати на вѣки вѣчныи (Ланчиця, 1433 *P* 123); Пишетъ король е. м. въ листѣ своемъ до пана Олехна, впоминаючи судъ свой, што е. м. смотрѣлъ со всими паны радою своею... тыи люди (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

2. (кого) (*повчати*) наставляти, напучувати (1): Алє колиж... крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры а пєвнои єго освѣцєности... напомѣноул, и тѧж коу наслѣдованю стоупєнюм тых то наших прєдков оупоминал и приводил... дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом на єго освѣцєности и свѧтои єго короунѣ... быти повинни и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284);

нагадувати, пригадувати (кому) (1): Такєжъ панъ воєвода всказалъ к намъ оупоминаючы насъ иже старода(в)на прє(д)ковє нашы зъ єго прє(д)ки были оу прия(з)ни (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

3. (за кого, за що, кому, кого, на кого і без додатка) вимагати, добиватися, *діал.* допоминатися (чого від кого) (16): а то єсмы ємоу дали оури(к)... що бы они... за равасова села и за татарь, николи нєоупоминали (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173); мы сказоуємь то оупокоєноє дєржанїє ємоу што юрєи держа(л) трї лєта и три м(с)ци иже нє оупомїна(л) ємоу фра(н)ци(к) то на векы вѣчныи держїть (XV ст. *ВС* 22); а такождєрє чєрнъ и ромънє(л) и дрьгои и и(х) вє(с) ро(д) да нє имаю(т) о(т)сєлѣ напрѧ(д) болшє тѣгати ани упоминати за тота сєла вишєписаннаа на пана шаидра (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528);

п р а в о м   о у п о м ї н а т и (1) *див.* **ПРАВО**[1] 4.

ФОРМИ: *інф.* **оупомнnати** 10 (1433 *P* 123; 1433—1443 *APM*; 1457 *Cost.* II, 810; 1458 *Cost.* II, 815; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; 1461 *BD* I, 45; 1462 *BD* I, 67; 1472 *DIR«A»* 528); **опоминати** 1 (1442 *Cost.* II, 88); *теп. 3 ос. одн.* **оупомїнаєть** (XV ст. *ВС* 21); *1 ос. мн.* **оупомииаємо** (1462 *BD* II, 292); *3 ос. мн.* **оупомїнають** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оупоминалъ, оупоминал, оупомина(л), оупомїна(л)** (1462 *BD* II, 284; XV ст. *ВС* 22, 23, 32); *3 ос. одн. ж.* **оупомїнала** (XV ст. *ВС* 21 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **що бы... оупоминали** (1425 *Cost.* I, 173); *дієприсл. одноч.* **оупоминаючы** 1 (1493 *ОПВВ* 152); **впоминаючи** 1 (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ, *НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 1, 2. **ПОМИНАТИ СѦ, ПОМѦНОУТИ** 1, **ОУПОМИНАТИ СѦ, ОУПОМѦНУТИ** 1, 2, **ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

ОУПОМИНАТИ СѦ, ОУПОМИНАТ СѦ *дієсл. недок.* (8) (о що кому і без додатка) висловлювати претензію (до кого), добиватися, домагатися, *діал.* допоминатися (чого): А оу томь пєрємирьи кто кому криво учинить надобѣсѧ оупоминати старѣишему (б. м. н., 1352 *P* 6); а нє имают сѧ юже о то никды оупоминати (Львів, 1421 *P* 94)·

ФОРМИ: *інф.* **сѧ... оупоминати, сѧ оупоминати** 2 (1352 *P* 6; 1421 *P* 94); **оупомииатсѧ** 1 (XV ст. *ВС* 27 зв.); **сѧ оупомина(т)** 1 (XV ст. *ВС* 21 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **сѧ... оупомїналъ, сѧ... оупомїна(л)** 2 (XV ст. *ВС* 22); **оупомина(л) сѧ** 1 (XV ст. *ВС* 21); *3 ос. одн. ж.* **сѧ... оупомїнала** (XV ст. *ВС* 21 зв.).

Див. ще ***НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 2, **ОУПОМИНАТИ,** 3, **ОУПОМѦНУТИ** 2, **ОУСПОМИНАТИ** 3, **ОУСПОМИНАТИ СѦ, ОУСПОМѢНОУТИ** 3.

***ОУПОМЇНАТИ** *див.* **ОУПОМИНАТИ.**

***ОУПОМЇНАТИ СѦ** *див.* **ОУПОМИНАТИ СѦ.**

ОУПОМѦНУТИ *дієсл. док.* (5) **1.** згадати (що) (2): Милостивыи королю! Оупомѧ (!) такъ собє: коли пришолъ цєсаръ тоурский на насъ... а оу наших людей оубогихъ отъ Сачавы были паробъци Қафинъские, и тыє вси окованы (б. м. н., 1481 *BD* II, 365); а мы... єго... о тую исную мєрзѧчку и шкоду... правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ слюбуючи... стєфана воєводу ... николи на вѣки нє оупомѧнутн (Ланчиця, 1433 *P* 121).

2. висловити претензію, поставити вимогу (1): А кто коли оупоминет... тот да заплатит завѣзкоу 3 роубли срєбра (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

3. (кого) закликати (2): такожє... коли насъ обошлють и оупомѧнуть... кроли кролювъства коруны польскои, тогды мы имамы помагати подлугу (!) всеѣ нашеѣ мочи (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613).

ФОРМИ: *інф.* **оупомѧиути** (1433 *P* 121); *майб. 3 ос. одн.* **оупоминет** (1459 *BD* I, 32); *3 ос. мн.* **оупомѧнуть** (1395 *Cost.* II, 612, 613); *нак. сп. 2 ос. одн.* ! **оупомѧ** (1481 *BD* II, 365).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ, *НАПОМИНАТЬ СѦ, ПОМИНАТИ** 1, 2, **ПОМИНАТИ СѦ, ПОМѦНОУТИ** 1, **ОУПОМИНАТИ, ОУПОМИНАТИ СѦ, ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ОУПРАВИТИ** *див.* **ОПРАВИТИ**[1].

УПРАВО *див.* **ВПРАВО.**

ОУПРИТИ СѢ *дієсл. док.* (1) заперечити (що), відмовитися (від чого): Ивашко от Сєрєцєл стратил тота сєла от оусєго закона, заноуж Іон поставил вєликоє привилиє, как ємоу дал Ивашко тота сєла по своєго (!) доброю волєю, ани Ивашко тоут прѣд нами... никакими лици нє моглъ сѣ оуприти (Ясси, 1459 *BD* I, 32).

ФОРМИ: *інф.* **сѣ оуприти** (1459 *BD* I, 32).

Див. ще ***ЗАПРЄТИ, *ЗАПРѢТИ СѦ, *ПРЄТИ.**

ОУПРОСИТИ *дієсл. док.* (2) (кого, кому от кого) упросити (кого), випросити (в кого): того дилѣ ра(д)ли єсмы оуси посполоу... дати имь на що мочї имє(м) и(х) оупросити докоу(л) ачє и сѣ б̃ъ мл̃ы смилоуе(т) абыхо(м) ти(ж) могли о(т) б̃а помо(ч) имѣти и стороны свои наити (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); мы Стефан воевода... знамєнито чиним... ожє тоти... наши мєшчанє от мѣста от Бръладъ... прїидоша прѧд нами... и оупросили себѣ от нас, како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).
ФОРМИ: *інф.* **оупросити** (1456 *ЭСФ*); *перф. 3 ос. мн.* **оупросили** (1495 *BD* II, 63).
Див. ще ***ВЫПРОСИТИ, *ПРАШАТИ, ПРОСИТИ** 1, **СПРОСИТИ** 2.

***УПРОСЪ** *ч.* (1) ◇ б е з у п р о с а (1) без дозволу, не питаючи дозволу: Ино... княз Михайло отъказалъ: я дей самъ ничимъ ся в ловы господаръские не вступую, а ни мои люди... пяди в дуброву Свинюскую без упроса не идуть (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).
ФОРМИ: *род. одн.* **упроса** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/VI, 21).

***ОУПОУСТЇТИ** *дієсл. док.* (1) (що) упустити, загубити: Мартинъ жалова(л) на микоулоу колї ора(л) своє полѧ тогды оупоустїлъ мошьноу а в нєи три ско(т)ци. Микоула сєючи тоє полѧ и нашолъ тоую мошноу с тыми гро(ш)ми (XV ст. *ВС* 32).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оупоустїлъ** (XV ст. *ВС* 32).

УПЫСАТЫ *див.* **ВПИСАТИ.**

***ОУРАДИТИ** *дієсл. док.* (!) (що) *(порадившися, вирішити)* урадити: прото(ж) оура(д)вши то оуси по(с)полоу просили єсмы... пана михаила ло(г)оѳета абы пошє(л) до тоурко(в) по(д)нѣти нашоу тѣготоу... и оучинити на(м) миръ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *дієприсл. перед.* **оура(д)вши** (1456 *ЭСФ*).
Див. ще ***ДОРАДИТИ СЯ, *ПОРАДИТИ** [1], ***ПОРАДИТИ СѦ, ПРИРАДИТИ, *ПРИРАДИТИ СѦ, РАДИТИ** [1] 4.

***УРАДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ОУРАЖЄНЇЄ** *с.* (1) *(стч.* uražení, *стп.* urażenie) образа: А також прєрєчєннїи крал єго милость ис... братїямы єго милости слюбили нам... иж нигдє и николи нам ни жаднои шкодї, ани оураженїѧ алибо нєприязни, нє имают нам оудилати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).
ФОРМИ: *род. одн.* **оуражеиїѧ** (1499 *BD* II, 422).
Див. ще ***ОУРАЗЪ.**
Пор. ***ВРАЗИТИ.**

***ОУРАЗИТИ** *див.* ***ВРАЗИТИ.**

***ОУРАЗОУМЄТИ** *див.* ***ОУРАЗОУМѢТИ.**

***ОУРАЗОУМѢТИ** *дієсл. док.* (4) *(цсл.* оуразумѣти) **1.** (що і без додатка) зрозуміти, усвідомити (3): мл(с)тїю бжиєю мы великиї кнзь швїтрикга(л) свѣдомо чинимъ всѧкому симъ нашимъ листомъ... иж бы добрє вразумѣлъ ижє дали єсмо и запїсали лєнькови зарубичю та села в луцкої землі (Житомир, 1433 *P* 126); про тожє слюбоуєму (!) и слюбили єсмо... королєви... нє помѧноути ты(х) листовъ королєвскы(х)... и оумарѧємъ и(х)... чини(м) и(х) прожни(х)... заноуже видили єсмо и оуразоумѣли єсмо, ажє чини(м) противъ б̃а и противъ крєстиѧнского права (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); а мы въсємоу дсбрѣ оуразоумєхмо, въсє по дробноу (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336).
2. (що) взяти до уваги, взяти до відома, врахувати (1): мы великии кн⟨ѧ⟩зь Швитригайло Оликгирдович, чиним знаменито... ижєть оузрели єсмо и оуразоумели знаменитую службу королю и нам... верного слуги и конюшого королєва п⟨а⟩на Гринка и мы... дали єсмо єму село у туровском повѣтє Храпино (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).
ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **оуразоумєхмо** (1475 *BD* II, 336); *перф. 1 ос. мн.* **оуразоумѣли єсмо** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **єсмо... оуразумели** 1 (1451 *AS* I, 44); *бажс.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы... вразумѣлъ** (1433 *P* 126).
Див. ще ***ВРОЗУМѢТИ, *ЗРОЗОУМЄТИ, ПОРОЗОУМѢТИ** 1.

***ОУРАЗЪ** *ч.* (2) *(стч.* úraz, *стп.* uraz) шкода, перешкода: коли(ж) которымъ свє(т)комъ боудє(т) выроучєна (!) клѧтва тогды то(т) которыи свє(т)кы ведє(т) бє(з) оуразоу жалобы своєя имєєть моць иньшїи свє(т)кы имєновать и вєсть (XV ст. *ВС* 19 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **оураза** 1 (XV ст. *ВС* 20); **оуразоу** 1 (XV ст. *ВС* 19 зв.).
Див. ще ***ОУРАЖЄНЇЄ.**

***УРАНЄНЇЄ** *с.* (1) поранення: О уранєнїю кмєта (XV ст. *ВС* 7 зв.).
ФОРМИ: *місц. одн.* **о уранєиїю** (XV ст. *ВС* 7 зв.).
Пор. ***ОУРАНИТИ.**

***ОУРАНИТИ** *дієсл. док.* (4) (кого) поранити: хто прїбѣжи(т) на чюжїи домъ о бронѣ а оуранѧть того (XV ст. *ВС* 19).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуранїлъ** (XV ст. *ВС* 27); *майб. 3 ос. одн.* **урани(т)** (XV ст. *ВС* 8); *3 ос. мн.* **оуранѧть** (XV ст. *ВС* 19); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* **ураиє(и)** (XV ст. *ВС* 6 зв.).
Див. ще ***РАНИТИ, РАНИТИ СѦ.**

***ОУРАНЇТИ** *див.* ***ОУРАНИТИ.**

***ОУРГИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то єстъ вѣра... пана оургича и зѧта єго (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).
ФОРМИ: *род. одн.* **оургича** (1446 *Cost.* II, 241).

***ОУРГЇЯ** *ж.* (13) *(гр.* ὀργή): гнів, прокляття: а кто имєтъ сѧ поко⟨усит⟩и о(т) наши(х) оурѧднико(х) и роушати (sic.— *Прим. вид.*) наше сїє вышеписанноє боу(д) оу чємъ, то(т) да ⟨им⟩єтъ (? — *Прим. вид.*) вєликгѧ казни (sic.— *Прим. вид.*) и оргїю господства ми (Давидове село, 1446 *Cost.* II, 251); А кто схочет єго... оувести ог.ѧт оу холопство... тот имает на сѧ видѣти великоую казнь и оргию господства ми (Сучава, 1470 *BD* I, 141).
ФОРМИ: *знах. одн.* **оргїю, оргию** 8 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 378; 1454 *Cost.* II, 513; 1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 9; *BD* II, 262; 1466 *BD* I, 96; 1470 *BD* I, 141); **оургїю** 4 (1447 *Cost.* II, 289; 1449 *Cost.* II, 744; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *DIR«A»* 513); *знах. мн.* **оргїи** (1453 *Cost.* II, 492).

ОУРДЄЩИ, ОУРДЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)*: мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... ио(н) и данчю(л)... продали... половина села о(т) оурдєщїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69).
ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **оурдєщи** 1 (1467 *Cost. S.* 69); **оурдєщїи** 1 (1467 *Cost. S.* 69).

***ОУРДОУГАШЪ** *див.* ***ОУРДЮГАШЬ.**

ОУРДЮГАШЄВ *прикм.* (1): Тѧм мы... дали и потвєрдили єсми им... села на имѣ: Обръщїа на вєрхъ Билого потока, гдє єст дом Тоадєров Оурдюгашєв, и половина от Мълєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 272).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Оурдюгашєв** (1483 *BD* I, 272).
Пор. ***ОУРДЮГАШЬ.**

ОУРДЮГАШОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва)*: Ми Стефан воєвода ...знамєнито чиним... ож(є) тоти истиныи слоуги Иван Доумбравъ и брат єго Тоадєръ Оурдюгашоу слоужили нам пра⟨во и вѣр⟩но (Сучава, 1483 *BD* I, 272).
Див. ще ***ОУРДЮГАШЬ.**

***ОУРДЮГАШЬ** *ч.* (4) *(особова назва)*: И такождє єсмы дали и потврьдили слоузѣ ⟨наше⟩моу Козмѣ правоє єго выкоуплєнїє... щожє коупиль Козма... половиноу села... от Тадора Оурдюгашѧ (Сучава, 1479 *BD* I, 228); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... слоуга наш Юсип сынъ Тоадєра Оурдоугаша... и продал... трєтїю част села от Гигоєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 397).
ФОРМИ: *род. одн.* **Оурдоугаша** 1 (1490 *BD* I, 397); **Оурдюгашѧ** 1 (1479 *BD* I, 228); *дав. одн.* **Оурдюгашоу** 1 (1483 *BD* I, 272); **Оурдюгашю** 1 (1483 *BD* I, 272).
Див. ще **ОУРДЮГАШОУ.**

***ОУРЄДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ОУРЄКЛЄ** *див.* **ОУРѦКЛЄ.**

***ОУРЄЧЄННЫИ** *дієприкм.* (5) **1.** умовлений, домовлений (4): коли на(с) позове(т) господарь нашь, коро(л) его мл(с)ть, на оуреченое мистце, где первїишїи воеводы коу голду хожевали, а мы на тоть де(н) и на тое оуреченое мистце имаемь поставити сѦ пре(д) его мл(с)тию и его мл(с)ти голдовати и покороу чинити (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); Фра(н)цикъ прода(л) юрьеви деди(ч)ство за сто гривенъ а юре(и) заплатилъ емоу тогды соро(к) гривенъ а остатокъ на оуре(ч)ныи дни слюбилъ заплатити (XV ст. *BC* 21 зв.); а мы казали старосты наши(м) право оучинити тѣм оубоги(м), кторыи буде(т) право(м) добувати, тому... имае(т) быти наложено к тому то оуре(ч)нном(у) дню вы(ш)писа(н)ному (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810).

2. названий, згаданий (1): а николи не имаем быти в ради, алибо оу вымовѣ, прѦз сѦ алибо прѦз кого иного, где бы вреченного Казимира кролѣ... непожиточне алибо оувлочство было бы мовено, алибо правовано (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *акт. мин. дав. одн. ч.* **оуре(ч)нном(у)** (1457 *Cost.* II, 810); *род. одн. ч.* **вреченного** (1462 *BD* II, 284); *знах. одн. с.* **оуреченое** (1455 *Cost.* II, 774); *знах. мн. ч.* **оуре(ч)ныи** (XV ст. *BC* 21 зв.).

***ОУРЄЧЄНЫИ** *див.* ***ОУРЄЧЄННЫИ.**

***URZOW** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі):* Pysan w Urzowe, w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); Pysan w Urzowe w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoie dwadciat dewiatoie (Ужів, 1421 *AS* I, 27).

ФОРМИ: *місц. одн.* **w Urzowe** (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27).

ОУРИКЪ[1], **ОУРИКЬ, ОУРИК, ОУРЫКЪ, ОУРЫКЬ** *ч.* (662) (*молд.* урик, *мад.* örök «спадщина») **1.** спадкове феодальне володіння, спадкова земельна власність (648): романь воевода... даль есмъ исмоимъ сынъми олексанъдро и богданъ слузѣ нашему иванышю витѦзю за его вѣрную службу г села на серетѣ, ему оурукъ со оусѣмъ доходомъ оу вѣкы и дѣтемъ его (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); то есть оурикъ со оусѣмъ доходомъ стѣи еп(с)кпии нашои оу вѣкы вѣчныѦ (Сучава, 1403 *ДГАА*); а мы есмы жаловали наши слоугы, балотоу и оанча и дали есмы имъ тое село тамръташи(н)ци и приложили есмы и(м) къ ихь оурикови (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); Ино мы видѣвши их доброи воли и токмеж и полноую заплатоу, а мы такождере и от нас есмы дали и потвръдили слоугам нашим Сими и братоу его Оники тое прѦдреченное село на имѦ Ботещи що на ЯланѦ, како да ест им от нас оурик и съ въсем доходом (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. княжий привілей на спадкове землеволодіння (2): мы стефа(н) воево(да)... знаменито чини(м)... о(ж) прїидо(ш) прѣ(д) нами... їегоумен... быстрьїческаго монастирѣ... и сьвьм (!) братїям (!)... и испроси(л) о(т) на(с) себе потвръжденїе съ оури(к) на и(х) старое бранище (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 121); а на бо(л)ше потврь(ж)денїе и крѣпо(ст) оурика велѣ(л) есмы... писати и... печати прївесити кь семоу листо(м) (!) наши(м) (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22).

3. власність (4): того ради тоты четири челѣди да боудоуть нашемоу моиастирю оури(к) и съ оусэмъ ихъ имѣниемъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); тыи оусы вишеписанны циганы да соуть о(т) на(с) стои параскевїи оурикь съ оусы(м) доходомь непо(д)вижны николи(ж) ни оу чемъ (Сучава, 1465 *DIR«A»* 518);

◇ **въ оурикъ** (3), **подъ оурикъ** (5) навічно: мы александръ воевода... дали есми попу нашему юзѣ два села... що бы ему че(ст) оурикъ непорушено и по(д) оурикъ (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315); тое въсе вышеписанное да буде(т) тому прѦ(д)реченному монастирю въ оури(к) и въ охабѫ непо(д)вижно николи же на вѣки исъ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1443 *ПГСММ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурикъ, оурикь, оурик, оури(к), оурик⟨ъ⟩** 436 (1403 *ДГАА*; 1409 *Cost.* I, 64; 1419 *DIR«A»* 444; 1426 *BAM* 22; 1434 *Cost.* II, 131; 1443 *Cost.* II, 138; 1456 *Cost.* II, 582; 1475 *BD* I, 203; 1488 *BD* I, 342; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **оурыкъ, оурыкь, оурык, urук** 6 (1444 *DIR«A»* 481; 1465 *GL* 176; 1472 *BD* I, 172; 1484 *BD* I, 282; 1499 *BD* II, 144; 1500 *Cost. S.* 230); *род. одн.* **оурика** (1404 *ГМ;* 1446 *Cost.* II, 270; 1459 *Cost. S.* 22; 1468 *BD* I, 130; 1479 *Cost. S.* 98; 1486 *BD* I, 289; 1490 *Cost. S.* 141; 1493 *BD* II, 14; 1495 *BD* II, 55; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); *дав. одн.* **оурикови** (1432 *Cost.* I, 327); *знах. одн.* **оурикъ, оурикь, оурик, оури(к)** 30 (1400 *DIR«A»* 433; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1414 *Cost.* I, 111; 1425 *Cost.* I, 173; 1429 *DIR«A»* 455; 1434 *Cost.* I, 398; 1442 *Cost.* II, 87; 1458 *Mih. Doc.* 121; 1479 *BD* I, 221 і т. ін.); **оурюкъ** 1 (1393 *Cost.* I, 13); **оурукъ** 2 (1392 *Cost.* I, 7; 1435 *Cost.* I, 409); *місц. мн. зам. род.* о(т) **и(х)** прави(х) **оурика(х)** (1490 *Cost. S.* 141).

ОУРИКЪ[2] *ч.* (1) *(особова назва):* мы бсѦре господарѦ нашего воеводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ михаило оурикъ... чинимъ знаменито... аже слюбоуемъ и слюбили есми... володиславу... кролю полскомоу (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурикъ** (1433 *Cost.* II, 650).

ОУРИКЬ *див.* **ОУРИКЪ**[1].

ОУРИТА *ж.* (2) *(особова назва)*: мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... Оурита, дочка Малина, оуноука Жоуржа Пїатра... продала... едно село (Сучава, 1490 *BD* I, 389—390).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Оурита** (1490 *BD* I, 390); *дав. одн.* **Оурити** (1490 *BD* I, 390).

URYCZANE *мн.* (1) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Овруч, Вручии): Bili nam czołom tyie Uryczane, na imia: Hrydko a Daniło Starczyczy i prosili u nas zemli, na imia Chomczynskoy, na osobnuju służbu (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз.* **Uryczane** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

***ОУРИЧЄЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* а на то е(ст)... вѣра пана михаила оуричела (Сучава, 1433 *Cost.* I, 353—354).

ФОРМИ: *род. одн.* **оуричела** (1433 *Cost.* I, 354, 359).

***ОУРЛАТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ **Оурлатово скровище** (1) *(назва місцевості на Буковині):* А хотар том⟨у⟩... половина село (!)... горѣ оу бо⟨у⟩ковиноу, а от вишнии странни (!) от Оурлатова скровище поперек на Бистрицоу (Сучава, 1491 *BD* I, 472).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Оурлатова** (1491 *BD* I, 472).

***ОУРМЄЗЄВЪ**[1] *ч.* (1) *(особова назва):* а на то е(ст) вѣра... пана стана оурмезева и дѣти его (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 169).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **оурмезева** (1425 *Cost.* I, 169).

***ОУРМЄЗЄВЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потврѣдили есми ему... городище, пони(ж) оурмезева (*або* оурмезина.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *род. одн.* **оурмезева** (1456 *Cost.* II, 577).

***ОУРМЄНИШЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали есми ему... села на имѣ въсиещи, на оурмениша, где е(ст) до(м) его и на тазловѣ бъсещи (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155).

ФОРМИ: *род. одн. зам. місц.* на **оурмениша** (1443 *Cost.* II, 155).

ОУРОЖЄНЫИ, ОУРОЖЄНЫ *прикм.* (9) (*стч.* urozený, *стп.* urodzony) **1.** *(частина титулу, що вказував на приналежність до шляхетського роду)* благородний, вельможний, шляхетний (4): а при то(м) бы(л) оуроженыи панъ григорь багавьскыи а панъ Ѧкушь секиринскыи... а иншихъ много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); мы пєтръ воевода... вызнаваюмъ (!)... оуже (!) тоты златии пинѣзи, котори есмы были дали на жолдь оуроженому паноу бартъшовы з бучача... оурожены панъ михаило з

боучача... братъ роженыи пана бартоша, намъ верноулъ ... исполною (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 814—815); Мы кнзь Семенъ... о(з)на(і)моуемо И(ж) мы дей змилова(в)ши сѧ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м)... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной... его зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); ш л ѧ х е т н е в р о ж е н ы и (1) *див.* **ШЛѦХЕТНЕ**; ш л ѧ х о т н е в р о ж е н ы и (2) *див.* **ШЛѦХОТНЕ**.

2. *(з діда-прадіда)* потомствений (2): ачь хто менїтсѧ шлѧхътичомь тогды имеєть шесть оурожены(х) стары(х) а добры(х) шлѧтичовъ (!) поставить на свиде(ч)ство двѫ своє(г) родоу а дроу(г)и два изъ дроугаго колена а тре(т)ихъ два съ тре(т)его колена (XV ст. *ВС* 18 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **оуроженыи** 1 (1420 *ПГАГ*); **оурожены** 1 (1458 *Cost.* II, 815); *род. одн. ч.* **вроженого** (1499 *AS* I, 117); *дав. одн. ч.* **оуроженомоу** (1458 *Cost.* II, 815); *знах. одн. ч.* **вроженого** (1499 *AS* I, 118); *ор. одн. ч.* **оурожоны(м)** (1459 *Р* 171); *наз. мн.* **вроженыи** (1499 *AS* I, 118); *род. мн.* **оурожены(х)** (XV ст. *ВС* 18 зв.); *ор. мн.* **оуро(ж)ными** (XV ст. *ВС* 34).

***ОУРОЖОНЫИ** *див.* **ОУРОЖЕНЫИ.**

***ОУРОЗУМѢТИ** *див.* ***ВРОЗУМѢТИ.**

***ОУРОЧИЩЕ** *с.* (15) **1.** *(природна межа, що відділяє одні земельні угіддя від інших)* урочище (7): а мы есмо на то свои ли(ст) далї ...паноу татомирови балицкомоу на потвержение тыхъ границь и врочищь (Зудечів, 1413 *Р* 84); а тыи старци... вызнали и оуказали староую границю и врочища мѣжи дѣдошичи а межи жирѧвою почении о(т) малого криховца о(т) потока о(т) бродоу дорогою што идеть о(т) зоудечева к дѣдошичемъ до рѣкы до великого крихова до бродоу (Зудечів, 1430 *Р* 116).

2. *(земельне угіддя, місцевість, відокремлена природною межею від навколишніх угідь чи місцевостей)* урочище (8): я Любартъ Кгедемнновичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку, зъ людми данными и бобровыми гоны по Стыроу... по половине зъ Любчемъ грань, куды речъка идетъ, лесы, урочысчы до Колодезыковъ, пусчею, болоты голыми до Каменя леса (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а... припровадилъ насъ панъ Ярмола до долыны... а потомъ черезъ ричку Ровець повелъ до урочища Песочное... а одъ леса ажъ до урочища Вирной долины (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); Про (т)о нагорожаючи емоу самомоу жонѣ И пото(м)ствоу его При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго землѧной И при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) Є(го) зоставоую И си(м) Листо(м) моимъ Надаю Которы(х) Про(д)кове Єго о(т) про(д)ковъ мои(х) Спокойне де(р)жали И оны(х) заживали (Прилуки, 1459 *Р* 171).

ФОРМИ: *род. одн.* **урочища** (1430 *ГВКЛ* 8); *род. мн.* **врочищь** (1413 *Р* 83, 84); *знах. мн.* **врочища** 4 (1413 *Р* 83; 1421 *Р* 96; 1430 *Р* 116); **оурочища** 2 (1459 *Р* 171); *ор. мн.* **урочысчы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *місц. мн.* **при оурочища(х)** (1459 *Р* 171).

***ОУРОЧЫСЧЕ** *див.* ***ОУРОЧИЩЕ.**

ОУРСОУ *ч., невідм.* (3) *(особова назва, молд.* урс «ведмідь»): И оуставше слоуга наш Оурсоу и заплатил оусе исполна тоти вышеписаннїи пинѣзи лє злат (Сучава, 1487 *BD* I, 308).

***ОУРУКЪ** *див.* **ОУРИКЪ**[1].

URUCKI *див.* **ВРУЦКИИ.**

ОУРЦИЧѢНІИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... и от нас есмы дали и потвръдили... тое прѧпреченное село, на имѣ Оурцичѣнїи (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз.* **Оурцичѣиїи** (1491 *BD* I, 448, 449); *дав. молд.* томоу селоу **Оурциченилорь** (1491 *BD* I, 449).

***ОУРЧЕЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана оурчела михаила и вѣра въсѣхъ боѧръ молдавскыхъ (Сучава, 1433 *Cost.* I, 361—362).

ФОРМИ: *род. одн.* **оурчела** (1433 *Cost.* I, 362).

ОУРЫКЪ *див.* **ОУРИКЪ**[1].

ОУРЫКЬ *див.* **ОУРИКЪ**[1].

***ОУРЫШЬ** *див.* **ОРЫШЪ.**

ОУРѢДНИК, ОУРѢДНЫК *ч.* (44) *(особа, яка виконувала певні службові обов'язки в адміністративних та судових органах)* урядник, правитель: мы есмо выслали нашего оурѧдника па(н) ленка старостоу зоудечевско(г) на тоу то границю (Зудечів, 1413 *Р* 83); на тыхъ городѣхъ и оу томъ дерьжѧнью не имаи (!) никаки(х) иныхъ оурѧдниковъ поставити толко такии што бы присѧгли вѣрни быти королю полскому и корунe и мнѣ слоузѣ ихъ (Черняхів, 1435 *Р* 133); а також оу тѧ(х) села(х) да не имаютъ ходити ни глобникы (sic.— *Прим. вид.*), ни припашаре, ни илишаре, а ни инъ никто о(т) наши(х) оурѧднико(х) и перероубце(х) (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); А такоже ни жадныи наш бояринъ ани слоуга нашъ ани инъ никто да не имают николи поставити дроугое мито противъ тых митах, и оуси коупъци, хотѣ ис нашеи земли, хотѣ ис чоужеи, аби послоушъни билы платити мито оу роукы оурѣдниковъ монастирскых (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); А кого коли они за себе людей прызовутъ и наново за собою посадятъ, нно нашимъ намѣстникомъ и тивуномъ и иншымъ нашымъ урядникомъ не надобѣ у тыхъ ихъ людей вступать, судити, ни радити и никоторыхъ пошлинъ намъ на тыхъ людехъ не брати (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурѣдник, оурѣдни(к), оурѣ(д)ни(к), оурѧдни(к), оурѧ(д)ни(к)** 11 (1449 *Cost.* II, 378, 391; 1453 *Cost.* II, 492; *ПГОВ*; 1454 *Cost.* II, 508, 509; 1455 *Cost.* II, 772; 1458 *BD* II, 262; 1472 *DIR«A»* 530; *ДГСВМ*); **оурѣдныk** 1 (1457 *BD* I, 4); **оу⟨р⟩едник, оуре(д)ни(к)** 3 (1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ;* 1458 *BD* I, 9); *род. одн.* **оурѧ(д)ника** (1458 *DIR«A»* 512); *знах. одн.* **оурѧдника** 1 (1413 *Р* 83); **! врѧдика** 1 (1421 *Р* 95); *ор. одн.* **оурѣдником, оурѧ(д)нико(м)** (1459 *BD* I, 29; 1472 *DIR«A»* 530); *наз. мн.* **оурѣдници, ⟨оурѣдниц⟩и, оурѧднїци** 3 (1459 *BD* I, 29; XV ст. *СЯ* 43; 1466 *BD* I, 95); **оуре(д)ници** 1 (1446 *DIR«A»* 485); **оурѣдиики** 1 (1444 *Cost.* II, 208); *род. мн.* **оурѧдниковъ, оурѣдниковъ, оурѧднико(в), оурѧ(д)никовъ, оурѣднико(в)** 6 (1435 *Р* 133; 1444 *Cost.* II, 208; 1449 *Cost.* II, 391, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1457 *BD* I, 4); **оуре(д)нико(в)** 1 (1446 *DIR«A»* 485); *дав. мн.* **урадникомъ** 1 (1500 *АСД* II, № 3); **врѣдни⟨ком⟩** 1 (1499 *BD* II, 443); *ор. мн.* **оурѧдникы, оурѣдникы** (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517); *місц. мн. зам. род.* **оурѧднико(х), оурѧ(д)нико(х), оурѣднико(х)** 7 (1446 *Cost.* II, 251; 1449 *Cost.* II, 391; 1454 *Cost.* II, 517; 1472 *DIR«A»* 530).

***ОУРѢДЬ** *див.* ***ОУРАДЪ.**

! ОУРѢКИЕ ⟨ОУРѢКЛЕ⟩ *див.* **ОУРАКЛЕ.**

***ОУРѢКЛЕ** *див.* **ОУРАКЛЕ.**

***ОУРѢКЛЕВЪ** *прикм.* (2) ◇ п о л ѣ н а о у р ѣ к л е в а (1), о у р ѣ к л е в а п о л ѣ н а (1) *див.* **ПОЛѢНА**[1].

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **оурѣклева** (1453 *Cost.* II, 445). *Пор.* **ОУРАКЛЕ.**

***ОУРѢХЪ** *ч.* (1) горіх: (грамота пошкоджена.— *Прим. вид.*) ⟨...⟩ ает тамо овці пасїти илї рїбоу гонити илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїе или хмиль събїраючи илї оурѣхии (!) илї боуд що безых (!) знанїе (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. мн.* **! оурѣхии** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ОУРЮЧНЫИ** *прикм.* (1) що належить до спадкової власності: мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже... башота маноуило прїиде пре(д) нами... и даде едно село свое оурю(ч)ное на имѧ башотѣни манастырю о(т) нѣмца (Сучава, 1428 *Cost.* I, 228).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **оурю(ч)ное** (1428 *Cost.* I, 228).

***ОУРАДНИКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ОУРАДНІКЪ** *див.* **ОУРѢДНИК.**

***ОУРѦДЪ** *ч.* (13) **1.** умова, угода (2): Мы... слюбуємы ижь вшитки оурѦды и зъєднанья и записы што... миха(л) бучатски... посолъ и братъ нашь милыи... межи... королемъ полскимъ... и нами... с однои стороны а межи... стецкомъ воєводою землѣ молдавскои... з другои стороны пресе(ч)ныи владиславъ кроль и дѣти его... боронити держати непорушио на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *P* 123); Ино я после пана своего живота при том остала Межиречє, што пан мой менѦл со кн(Ѧ)зем Иваном Острозким, подлуг оурѦпу пана моего и(зъ) (*в ориг.* изѦтем.— *Прим. вид.*) зѦтем своим с паном Михном ОмелѦнским и з дочкою своєю Марєю (Луцьк, 1487 *AS* I, 85).

2. законна сила (5): оурѣдомъ того листа нашего печати наши соутъ привишеныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 702).

3. службове становище, посада (3): ОурѦ(д) ше(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(ст) оужїто(ч)но а длѦ то(г) вѣлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (!) (XV ст. *BC* 32).

4. установлений обов'язок (1): мы илїа воєвода... знаменито чиним... како намисковъ наши(х) наслидоуючи... пану владиславовы... виры правои голдь прѣзь оурѣдь присѣги, тыми слови, доткноувшисѦ стго крижа и древа бжїа (Львів, 1436 *Cost.* II, 697—698);

◇ т а к и м ъ о у р Ѧ д о м ъ (1), т ы м ъ о у р Ѧ д о м ъ (1) таким чином: а боуде(т) ли то(т) панъ виноватъ и кмети его тогды то(т) слоужебникъ имее(т) каж(д)ого кметѦ до вро(т) посохо(м) дотъкноутсѦ и вала(т) (!) тымъ оурѦдомь хто кого позываеть а о што позываеть (XV ст. *BC* 14); а такежь коли боудеть кмети виновати(и) а па(н) не винова(т) такимъ(ж) оурѦдомъ (XV ст. *BC* 14—14 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурѧ(д)** (XV ст. *BC* 32); *род. одн.* **оурѧду, оурѧдоу** 2 (1487 *AS* I, 85; XV ст. *BC* 15); **врѧдоу** 1 (XV ст. *BC* 13 зв.); *знах. одн.* **оурѣдь** (1436 *Cost.* II, 698); *ор. одн.* **оурѧдомъ, оурѧдомь, (оу)рѧдомь, оурѣдомъ** (1436 *Cost.* II, 697, 698, 702, 706, 707; XV ст. *BC* 14, 14 зв.); *знах. мн.* **оурѧды** (1433 *P* 123).

ОУРѦКЛЄ *ч.* (35) (*особова назва*): мы александръ воєвода... ис нашими землѦны... на имѦ... панъ оурѦкле петръ, панъ братv(л) страовичь... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѦє(м)... тотъ листъ (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то є(ст) вѣра... пана петра оурѣкл(є) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111—112); а на то єстъ вѣра... пана вана оурѣкли (Сучава, 1446 *Cost.* II, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оурѧкле** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **оурек(л)є** 1 (1437 *Cost.* I, 536); *род. одн.* **оурѣкли, оурѧкли** 12 (1411 *Cost.* I, 95; 1442 *Cost.* II, 93; 1443 *Cost.* II, 145, 149, 156; *ДГСПМН*; 1445 *DIR«A»* 483; *Cost.* II, 226; 1446 *Cost.* II, 241, 263, 270; *ПГСПМР*); **оурѣкле, оурѣкл(є), оурѧкле** 13 (1412 *DIR«A»* 440; 1414 *Cost.* I, 112; 1435 *AUB; Cost.* I, 403; *МЭФ* 3; *DBAc* 35; 1442 *Cost.* II, 101; 1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141; *ПГСММ*; 1446 *Cost.* II, 248); **! оурѣкие** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **оурѣклѣ, оурѧклѣ** 7 (1438 *Cost.* II, 15, 27; 1441 *DBAc* 37; *Cost.* II, 138; 1443 *BAM* 41; *Cost.* II, 180; 1446 *Cost.* II, 238).

***ОУСАДИТИ** *див.* **ОСАДИТИ.**

ОУСЄ, ВСЄ *присл.* (10) **1.** (*скрізь, усюди*) все (9): а одъ Сиквы долыны, до Мыскова горба, а зъ Мыскова горба до потоку и долыны Бучачной — усе улево грунтъ до Почапынець (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А хотар тому селоу... да ест... на копакоу могилоу, от толѣ оусе лѣсом прости на дорогоу (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

2. (*постійно, завжди*) все (1): а мыто имъ брати подавному, а мають намъ тоє мыто платити всє широкими грошъми, на пе(р)вы(и) го(д) по(л)тори тисѦчи копъ... а на дроуги(и) го(д) також а на трети(и) годъ толькожъ (Краків, 1487 *АМЛ*).

ОУСЄБЪ, ОУСЄБИ *присл.* (2) (*молд.* деосеб, деосеби «окремо») осібно, окремо: тѦмже мы... дали єсмы ем(оу)... єдно село... (щ)о даль ємоу воєвода оусебъ о(т) ївана (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 36).

***ОУСЄСЕРДЄЧНЫИ** *прикм.* (1) щиросердий, від усього серця: Влодиславу... кролю польскому... оусесерд(е)ч(н)є покланѦниє о(т) петра воєво(д) молдавьского (Сучава, 1388 *SL* 678).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **оусесерд(е)ч(н)є** (1388 *SL* 678).

!УСЖЫВАТИ *див.* **ОУЖИВАТИ.**

***ОУСИЛНЄ** *присл.* (1) насильно: О си(л)ствє которы(и) сѦ оучини(т) оусил(н)є (XV ст. *BC* 36).

Див. ще ***СИЛНО.**

ОУСИЛНО *присл.* (1) непосильно, не під силу: И боудет ли нам оусилно, боже того не даи, тогды и сам пан наш наимилостївѣиши корол его милость и сам своимь животом подли нас имаеть стати, а никомоу нас и землю нашоу не выдати (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

***ОУСИЛОВАНЇЄ** *с.* (1) згвалтування: Гдѣ колї дѣвка алюбо жонъка алюбо вдова боудѣ(т) на поли алюбо в селѣ оусилована и она крикомъ и плачомъ осве(т)чи своє оусилованїє... тогды то(т) имееть казненъ по(д)лоу(г) вины пїсаны о сїльствє (XV ст. *BC* 36—36 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оусилованїє** (XV ст. *BC* 36).

Див. ще ***ОУСИЛЬСТВО.**

Пор. ***ОУСИЛОВАТИ.**

***ОУСИЛОВАТИ** *дієсл. док.* (5) **1.** (кого) згвалтувати (2): мы... оуставлѦємь ижь велїє соусѣдъ посполито не може(т) поитї изъ одно(г)о села да (!) дроугого одно оди(н) алюбо два а то с волею па(н)скою вынѦвши оу некоторы(х) члонка(х) колї па(н)у (!) своєму селѦниноу до(ч)коу ємоу оусїлоуеть алюбо женоу алюбо колї ємоу именье сїлою бере(т) (XV ст. *BC* 26—26 зв.);

у с и л о в а т и к в а л ъ т о м ь (кого) (1) згвалтувати: коли хто усилоуеть дѣвък(оу) алюбо жонъкоу квалътомь... которыи боудеть такыи наидены и поваланы (!) по(л)скымь правомъ по(д)лоугъ вины имеють быти осоужены (XV ст. *BC* 25 зв.).

2. примусити, присилувати (2): мы Стефан воєвод(а)... знаменито чиним... оуже (!)... прїидоша перед нами... бсѦрин пан Юрїи Шербич а матере (!) его... и никимь непоноужени ани оусиловани... дали... монастирю от Хомора... єдно мѣсто да осадѦт пасикоу (Сучава, 1467 *BD* I, 120); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... прѦд нами... Ана, сестра Доброулова логофет(а), и по своєи доброи воли, никим непоноужена ни оусилована, и дала своимъ племеникомъ... два села (Сучава, 1470 *BD* I, 155).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **усилоуеть, оусїлоуеть** (XV ст. *BC* 25 зв., 26 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ж.* **боудѣ(т) оусилована** (XV ст. *BC* 36); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **оусилована** (1470 *BD* I, 155); *наз. мн.* **оусиловани** (1467 *BD* I, 120).

Див. ще **ПОСИЛОВАНЬ, *ПРИСИЛЄНЪ, ПРИСИЛОВАНЪ, *СЇЛОВАТИ.**

***ОУСИЛЬСТВО** *с.* (7) насильство, згвалтування: О уси(л)ствє паньскомь алюбо жень (XV ст. *BC* 7); первыи члонъ о пожозе в. члонъ о оусїльство алюбо о разбои (XV ст. *BC* 17 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оусїльство** 2 (XV ст. *BC* 17 зв., 25 зв.); **о ! соуди(л)ство** 1 (XV ст. *CЯ* 43 зв.); *місц. одн.* **о оусильствє, усїльствє, уси(л)ствє** (XV ст. *BC* 7, 8 зв., 23 зв.).

Див. ще ***ОУСИЛОВАНЇЄ.**

***ОУСЇЛОВАТИ** *див.* ***ОУСИЛОВАТИ.**

***ОУСЇЛЬНЇКЪ** *ч.* (2) насильник, розбійник: Абы оусїльнїкомь смелость о(т)нѦта оуставлѦємь колї шлѦ(х)та (!) шлѦ(х)тїча забьє(т) за головоу шестьдесѦ(т) гривенъ за жьны (и) (!) члонокъ оутѦтыи три(д)ца(т) гривенъ (XV ст. *BC* 24 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о усільнїкоу** (XV ст. *BC* 8); *дав. мн.* **оусільнїкомь** (XV ст. *BC* 24 зв.).
Див. ще ***СИЛЬНИКЪ.**
***ОУСІЛЬСТВО** *див.* ***ОУСИЛЬСТВО.**
***ОУСКАЗАТИ** *див.* ***ВСКАЗАТИ.**
***ОУСКАТОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд.* ускат «сухий»): мы илїє воєвода... чинимъ знаменито... оже то(т) истинныи слоуга и болѣринъ нашъ, вѣрныи па(н) иванъ оускатоу(л) слоужиль намъ право и вирно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 61).
ФОРМИ: *наз. одн.* **оускатоу(л)** (1439 *Cost.* II, 61).
ОУСКЛОНИТИ СѦ *дієсл. док.* (1) (кому) (*підкоритися*) схилитися (перед ким): И нє имаємь соби иныхь жадных сторон шоукати а никомоу иномоу оусклонити сѦ, ани поддати сѦ, кромѣ пана нашего наимилсстивѣишего королѦ єго милости и короуны полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).
ФОРМИ: *інф.* **оусклонити сѦ** (1468 *BD* II, 301).
***УСЛАНЇИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): того ради и г(с)во ми, даємъ и потвръждаємъ сєла... на имѦ нѣгомирещн И юрчещи... И съ млино(м) на телици и висока пасика и чере усланїи радовци и баланъ (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).
ФОРМИ: *знах.* **усланїи** (1443 *ДГСПМН*).
***ОУСЛИШАТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**
***ОУСЛОУГА** *ж.* (1) ◇ о у с л о у г и о т д а в а т и (кому) (1) робити послуги, ставати в пригоді (кому): Мы кнзь Сємєнъ Алекса(н)дрови(ч) ... о(з)на(і)моуємо... И(ж) мы дѣй змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м) Которои На(м)ъ Великіє Оуслоуги Своє И ко(ш)то(м) нємали(м) о(т)дає(м) (!)... При (в)сюи о(т)чинѣ И диди(з)нѣ Єго землѦнои И при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).
ФОРМИ: *знах. мн.* **Оуслоуги** (1459 *P* 171).
***УСЛУГОВАТИСЯ** *дієсл. недок.* (1) (*виконувати певні феодальні обов'язки*) служити, бути на службі: А про лѣпшое свѣдоцтво и твердость, печать свою привѣсили есьмо,— за его намъ службу, понеже и услуговался служачи у князя моего и у насъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **услуговался** (1465 *АкВАК* III, 4).
***ОУСЛЪШИТИ** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**
***ОУСЛЫШАТИ** *дієсл. док.* (605) (що, о чім) (*довідатися про що*) почути (4): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѦ нашего лихо или добро того(м) нє оутаити господарѦ нашего великого королѦ (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); Usłyszawsza (!) to wsi zapłakali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); про то же которыи приѦтель вашєи мл(с)ти и намъ то бы слышалъ и онъ бгоу хвалоу далъ и велми бы срадовалсѦ а неприѦтель вашеи мл(с)ти и намъ то бы оуслышалъ ємоу бы напали тѦшко оскомины и острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго ср(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*); А також мы, Стефан воєвода, до того часоу коли оуслышим о ихани тоурецком на земли... кроулєв оугръскаго и полскаго... тогди им обом кролєм... имаєм дати вѣдати и оуказати, како мочи моум маиборзо (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);
(що) (*довідатися про зміст читаного ким*) почути (601): мы дмитрии инѣмъ имєнємъ корибу(т)... чинимъ то знаємо всѣмъ кто коли на тои листъ оузрить али оуслыши(т) иже добраѦ рада наши(х) боѦръ ... и нашєю доброю волєю... королєви польскому... и корунѣ польскои голдовали єсмо вѣрно и право (Краків, 1388 *P* 40—41); мы кнѦ(з) федоръ любортови(ч) знаємо чинимъ симъ нашимъ листомъ кто коли на нь возри(т) или пакъ оуслыши(т) аже... король пол(с)кии... и єго кролєваѦ... жѦловали мѦ и дали ми землю до своєи воли на имѦ сѣверскую (Віслиця, 1393 *P* 50—51); мы алєксандръ воєвода... чинымъ знаменито иссѣмъ листомъ нашимъ кто на нъ оузритъ или єго оуслышитъ чтоучи оже тоты истинны слоуги наши по(п) андреи и филипъ... слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); мы Стефань воєвода... знамєнито чиним(ь) ис сим(ь) листом(ь) нашим(ь) въсѣм(ь) кто на нєм(ь) оузрит(ь) или єго чтоучи оуслышит(ь), ожє прїдоша прѣд(ь) нами... Яцюл(ь) Дол'ха и брат(ь) єго Влаикоул(ь)... и продали свою правоую отниноу и выкоуплєнїє (Сучава, 1500 *RA* 260).
ФОРМИ: *майб. 1 ос. одн.* **оуслышю** (бл. 1386 *P* 30); *3 ос. одн.* **оуслышитъ, ⟨оу⟩слышитъ** 91 (1401 *RIR*; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1424 *Cost.* I, 161; 1433 *Cost.* I, 353; 1453 *DIR«A»* 503; 1470 *BD* I, 155; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **оуслишитъ** 6 (1429 *Cost.* I, 242; 1438 *Cost.* II, 14; 1439 *Cost.* II, 714; 1451 *Cost.* II, 400; 1458 *Cost.* II, 814; 1473 *ЗНТШ* V, 3); **оуслышытъ** 1 (1454 *P* 162); **! оуслышиты** 1 (1438 *AUB*); **! оуслишито** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **вслышитъ** 1 (1494 *АЛМ* 54); **оуслышить, ⟨о⟩услышить, оус⟨лы⟩шить, оуслы(ш)ть, оуслыш⟨ить⟩, оуслышит(ь)** 89 (1393 *Cost.* I, 13; 1394 *P* 53; 1400 *DIR«A»* 433; 1407 *P* 72; 1411 *DIR«A»* 439; 1420 *ПГАГ;* 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1446 *АкЮЗР* I, 18; 1473 *ШКН* 164; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **! оуслъшить** 3 (1401 *P* 65; 1409 *Cost.* I, 64; 1412 *DIR«A»* 440); **оуслишить, услишить** 5 (1438 *Cost.* II, 26; 1459 *DIR«A»* 514; 1472 *BD* I, 169; 1478 *BD* I, 218; 1487 *BD* I, 295); **вслышить, в(сл)ышить, въслышить** 3 (1415 *P* 87; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60); **оуслышыть** 1 (1451 *ДГШХ*); **оуслышит, оуслыши(т), услыши(т), оусл⟨ыш⟩ит, оуслы⟨шит⟩, о(у)слыши(т), оу⟨слышит⟩, оусл⟨ы⟩шит** 291 (1388 *P* 40; 1396 *AS* I, 20; 1401 *P* 64; 1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* I, 60; 1424 *Cost.* II, 593; 1440 *DBAc* 31; 1468 *BD* I, 125; 1483 *Cost. S.* 121; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); **оуслишит, оуслиши(т), оуслиши(т)⟩, оу⟨слиши(т)⟩, о(у)слиши(т)** 91 (1400 *Cost.* I, 26; 1428 *Cost.* I, 209; 1439 *Cost.* II, 51; 1444 *DIR«A»* 481; 1454 *Cost.* II, 513; 1463 *Cost. S.* 45; 1480 *BD* I, 238; 1488 *Cost. S.* 127; 1492 *Cost. S.* 161; 1497 *BD* II, 123 і т. ін.); **оуслишыт, у(с)лишы(т)** 3 (1457 *BD* II, 257; 1460 *Cost. S.* 33; 1462 *BD* I, 64); **оуслышыт, оуслышы(т), usłyszyt** 3 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1464 *DIR«A»* 517; 1465 *GL* 176); **вслышит** 1 (1492 *AS* III, 23); **vsłisith, vszliszith** 2 (1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3); **! оуслы(т)** 1 (1453 *Cost.* II, 461); **оуслы(шт)** 1 (1443 *Cost.* II, 179); **оуслиши** 1 (1466 *DIR«A»* 519); **!оушлыши(т)** 1 (1425 *Cost.* I, 168); **! ослыши(т)** 1 (1493 *ПГВСП*); **! оувлыши(т)** 1 (1429 *Cost.* I, 248); **! оуслыть** 1 (1388 *P* 39); **! оуслышитє** 1 (1418 *P* 89); *1 ос. мн.* **оуслышим** (1499 *BD* II, 423); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы оуслышалъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*); *дієприсл. перед.* **! usłyszawsza** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140).
Див. ще **СЛЫШАТИ.**
***USŁYSZATI** *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**
ОУСМОТРИТИ *див.* **ОСМОТРѢТИ.**
***ОУСОБНЫИ** *див.* ***ОСОБНЫИ.**
***ОУСОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Пєрвыи поручни(к)... матфѣи оусови(ч) семеникъ (б. м. н., 1392 *P* 46—47).
ФОРМИ: *наз. одн.* **оусови(ч)** (1392 *P* 47).
***УСОЯЧЬ** *ж.* (1) (*назва річки у Білорусії*) Усіяж: и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой, съ дыма по куници... а къ жниву три дни, а на яръ трижъ дни, а сѣна четыры стырты ставять, и на Усоячи ѣзъ забивають старына жъ (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на Усоячи** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).
ОУСПЕНІЄ, ОУСПЕНИЕ, ОУСПѢНЬЕ *с.* (41) (*цсл.* оусъпение) (*смерть*) засинання, засипання: а иванъ губъка... купилъ есть тотъ мунастырь именемь калениковъ црквъ стоѣ бци оуспѣньє причистоѣ (!) изъ блг(с)влѣнъємь пискупа ларивона (Перемишль, 1378 *P* 26); мы алєксандръ воєвода... знаємо чины(м)... понеже изволили єсмы до-

брїимъ нашимъ оумысломъ и дали есмы монастироу оуспенїоу прѣ(с)тѣи богородици што є(ст) на бистрици где є(ст) старецъ ки(р) василїє двѣ пасѣкы (Бистриця, 1431 *Cost.* I, 325); и оутокмившⅈи) и заплативши господство мы вьсе вышеписанное, а аз господство ми оу том вьстах... и оучинили есмо вь задоушїє свАтопочившых дАтеи господства мы... и дали есмо вьси вышеписанныи села... та есмо дали ...нашем⟨оу⟩ свАтомоу монастири що на Быстрици, идеже ест храм оуспенїє прѣсвАтыА владычици нашеи богородици (Гирлов, 1499 *BD* II, 154);

о у с п є н ь є б о г о р о д и ц и (2) (*назва церковного свята, також календарна дата*) перша пречиста: а пса(н) в олтушъковѣ во вторни(к) оу тыи жо днь по оуспеньи стѣи бци августа оу ки индикта оу в р(г)а (Олгушків, 1424 *ДГВВ*); пи(с) ву(л)пашь, оу со(ч)вѣ, в лѣто ѕц҃з҃г м(с)ца ау(г) еї, на днъ оуспенїє стѣи бци (Сучава, 1455 *Cost.* II, 544).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* храм (црквъ, день) **оуспєниє, оуспенїє** 25 (1439 *Cost.* **II**, 59; 1453 *Cost.* II, 461; 1455 *Cost.* II, 531; 1457 *BD* **I, 4**; 1458 *BD* I, 8; 1459 *BD* I, 34; 1462 *Cost. D.* 10; 1467 *BD* I, 120; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **оуспѣньє** 1 (1378 *P* 26); *род. одн.* **оуспенїа** 4 (1476 *BD* **I, 211**, 215, 216; 1488 *ДГСПМ*); **оуспенїи** 2 (1459 *DIR«A»* 514; 1488 *BD* I, 347); *дав. одн.* **оуспенїю, оуспнїю** 6 (1411 *Mih. Alb.*; 1422 *DIR* fig. 35; 1440 *Mih.* 208; 1456 *ГПХМ*; 1475 *BD* I, 206); **оуспенїоу** 2 (1415 *Cost.* **I**, 116; 1431 *Cost.* I, 325); *місц. одн.* **по оуспеньи** (1424 *ДГВВ*).

***ОУСПЄНЬЄ** *див.* **ОУСПЄНІЄ.**

ОУСПОМИНАТИ *дієсл. недок.* (18) **1.** (кого, що, кому, о чім, про що) згадувати (кого, що, про що) (6): а того нАтства романъ не имаеть оуспоминати, а ни жаловати, ни предоднымъ (sic.— *Прим. вид.*) чоловѣкомъ (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); а про холопство никто да ємоу несмѣєтъ оуспоминати и да єго неможе(т) оувести (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); Але вас хочем держати и оу великои милости и ласцѣ... и чти... и не имаемъ тоби оуспоминати о ми⟨мо⟩шедших рѣчех, до нашего живота (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

2. (що, кому що, о кім) пригадувати, нагадувати (кому що, про кого, про **що**) (7): мѣли есмо о(т) васъ листы мистра крижевницкого... которыми(ж) напре(д) оузновлАєть и оуспоминаєть свои первѣишии листы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а черезъ тыи свои послы всказывалъ еси до насъ вспоминаючы намъ штожъ стародавна нашы предъкове... съ твоими предъки... мели прыятельство и любовъ (Троки, 1494 *BD* II, 386—387); Дроугое вспоминаєть г(с)дрь нашъ воевода ваше(и) мл(с)ти о пе(р)выхъ г(с)дрехъ воеводъ волоскихъ и князе(и) литовъскихъ, яко были пре(д)ки деда нашого... яко они мели межи собою бра(т)ство и прияте(л)ство, и ми(р) (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192).

3. (за що, о що на кого, о чім і без додатка) домагатися, допоминатися (чого) (5): а такожъ кто о(т) ни(х)... боуде(т) оуспоминати, то(т) ⟨н⟩амъ заплати(т) шесть десѣть роубли (Сучава, 1432 *Cost.* **I**, 343); а тако(ж) ивашко... и єго... дѣт⟨и ихъ да⟩ не имаю(т) оуспоминати за тоую половина села николи на вѣкы (Сучава, 1439 *Cost.* II, 36); не имаю(т) оуспоминати тоти прѣдречены панове о тыто (sic.— *Прим. вид.*) вышеписани села на пана шендрика, николи на вѣки (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1447 *Cost.* II, 273).

ФОРМИ: *інф.* **оуспоминати** 9 (1400 *Cost.* II, 618; 1432 *Cost.* I, 343; 1435 *Cost.* II, 687; 1439 *Cost.* II, 36; 1443 *Cost.* II, 131, 132; 1445 *Cost.* II, 236; 1447 *Cost.* II, 273; 1470 *BD* II, 309); **оуспомина(т)** 1 (1400 *Cost.* II, 618); *теп. 3 ос. одн.* **оуспоминаеть** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **вспоминаеть** 1 (1496 *ПСВВ* 192); *баж.-ум. сп. 3 ос. мн.* **абы... оуспоминали** (1433 *P* 121); *дієприсл. одноч.* **оуспоминаючи** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **оуспоминаючы** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); **вспоминаючы, wspominaiuczy** 4 (1494 *BD* II, 386, 388; 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ** 1, ***НАПОМИНАТЬ СА, ПОМИНАТИ** 1, 2, **ПОМИНАТИ СА, ПОМАНОУТИ** 1, **ОУПОМИНАТИ, ОУПОМАНУТИ, ОУСПОМИНАТИ СА, ОУСПОМѢНОУТИ.**

ОУСПОМИНАТИ СА *дієсл. недок.* (1) (чим) виявляти претензії (иа що), допоминатися (чого): право такь нашло ажь па(н) ивашковы листи оуморени на вѣкы ажь не имаеть ими оуспоминати сА (Зудечів, 1413 *P* 83).

ФОРМИ: *інф.* **оуспоминати сА** (1413 *P* 83).

Див. ще ***НАПОМИНАТЬ СА, ОУСПОМИНАТИ** 3, **ОУСПОМѢНОУТИ** 3.

ОУСПОМѢНОУТИ, ОУСЪПОМѢНОУТИ *дієсл. док.* (10) **1.** (кого) згадати, пом'янути (2): никто да нѣ воленъ продатї Ѫ... нѪ да є(ст) свободна за тѣ(х) дшѪ, их же въспомѣнѪхо(м) пр(ѣ)ж(д)е (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); и слюбоуемы нашею доброю волею... никымъ ниприсилени... оуспомѣноувше наши предкы... слоужити и приАти и доброую радоу радити... влодиславоу, кролю польскомоу (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621).

2. (що, о чім, на що, кому що і без додатка) нагадати, пригадати (що, про що) (5): и не имаем оуспомѣноути николи... о мимошедшых рѣчех и члѣнкохъ, але хочоум тѣ миловати и оу великои честы (*в ориг.* чты.— *Прим. вид.*) и ласцѣ держати (Баков, 1457 *BD* II, 257); и ты собе вспомяни: коли еси своихъ пословъ до насъ прысылалъ... и они намъ отъ тебе говорыли: намъ взятъ миръ зъ... зятемъ твоимъ, бо ты съ нимъ миръ и доконъчанье взялъ еси (б. м. н., 1498 *BD* II, 409—410).

3. (за що, на кого) домагатися (чого від кого), допомнатнся (3): а па(к) **ли** име(т) мистичи о(т) немца тѣгати или оуспомѣноути за то(т) хот⟨ар⟩... то(т) да заплати(т) завѣзкоу сто роубли сребра (Ясси, 1455 *Cost.* II, 562).

ФОРМИ: *інф.* **оуспомѣноути, оусъпомѣноути** (1457 *BD* II, 257; 1460 *BD* II, 270; 1468 *BD* II, 306); *аор. 1 ос. мн.* **въспомѣнѪхо(м)** (1401 *ЗКЄ*); *майб. 2 ос. одн.* **вспоменешъ** (1492—1493 *ПВФЧ*); *3 ос. одн.* **име(т) оуспомѣноути** (1455 *Cost.* II, 526, 561, 562); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вспомяни** (1498 *BD* II, 409); *дієприсл. перед.* **оуспомѣноувше** (1402 *Cost.* II, 621).

Див. ще ***НАПОМИНАТИ** 1, ***НАПОМИНАТЬ СА, ПОМИНАТИ, ПОМИНАТИ СА, ПОМАНОУТИ, ОУПОМИНАТИ, ОУПОМАНУТИ, ОУСПОМИНАТИ, ОУСПОМИНАТИ СА.**

ОУСПѢНЬЄ *див.* **ОУСПЕНІЄ.**

! ОУСТА ⟨ОСТАНЕТ⟩ *див.* **ОСТАТИ.**

***USTAWA** *ж.* (2) (*стч.* ústava, *стп.* ustawa) постанова, настанова: Też podłuh ustaw papeźskich... hrozne prikazujem... khdy to jest' na protiwku zakonu i ustawy (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *род. одн.* **ustawy** (1388 *ZPL* 107); *род. мн.* **ustaw** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще **ОУСТАВЛЕНІЄ, *ОУСТАВНИЦЬТВО, ОУСТАВЬ.**

УСТАВИТЬ *дієсл. док.* (11) (що) **1.** установити, ухвалити (9): Też, ustawilijesmo, izby... konej pospolitych w deń tolko zastawu majut' brati jawno (Луцьк, 1388 *ZPL* 107—108); коли(ж) всї оуставленїя законъ и права чинА(т) всїмъ речемь то хочемь штобы таяя (!) права што есмо уставїлї оу велїко(м) соиме у вїслїци прїиманы была (XV ст. *BC* 10); на которомь соимѣ тоты панове ... дроугы снемь посполиты оу тыждень по свАтомь Юрїи наиближшимь положили, и визволили и оуставили, на том соимѣ оуси рѣчи, о которыи сѣ не могли изгодити промеж собою (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

2. (кого) (*призначити*) настановити (2): I też żeby myncare w kniaźstwe naszom ustaweny... s fałsziwymi penezmi... sami... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и Азъ ислюбую... ижь не оставлю (!) на

тыхъ городѣхъ иного воєво(д)... толико того которыи жь бы прысѦглъ вѣре(н) быти королєви (Кременець, 1434 *Р* 131).

ФОРМИ: *інф.* **уставить** (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *перф. 1 ос. мн.* **єсмо уставїлї** 1 (XV ст. *ВС* 10); **ustawilijesmo** 4 (1388 *ZPL* 103, 105, 107—108, 108); *3 ос. мн.* **оуставили** (1467 *BD* II, 297); *теп. пас. 3 ос. одн. с.* **єст оуставлєно** (1456 *Cost.* II, 790); *майб. 1 ос. одн.*! **оставлю** (1434 *Р* 131); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **ustaweny** (1388 *ZPL* 107, 108).

Див. ще ***ОУСТАВЛѦТИ, *ОУСТАНОВИТИ**[1].

ОУСТАВИЧНЄ, ОУСТАВИЧНѢ, ОУСТАВИЧНЇИ, ОУСТАВИЧНИИ *присл.* (7) (*стч.* ustavičně, *стп.* ustawicznie) постійно: мы кнѦ(з)... чинимъ знамєни(т)... ижє... хотѦчи... кору(н) по(л)скои службу вѣр(н)ѣ и оуставичнѣ оуказати тому истому королєви володиславови... и корунѣ польской слюбуємъ дєржати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *Р* 43); мы такожє... обицоуємъ и слюбоуємъ николи о(т)... кролѣ по(л)ского... о(т)стоупити... али при тоумъ то... паноу владиславоу, кролѣ полскомоу... оуставичнє... остати (Львів, 1436 *Cost.* II, 702); про тожъ мы... хоч(є)м оустави(ч)нє и мо(ц)нє при ни(х) зостати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738).

Див. ще **ОУСТАВИЧНО, ОУСТАВНО.**

***ОУСТАВИЧНИИ** *див.* ***ОУСТАВИЧНЄ.**

ОУСТАВИЧНЇИ *див.* **ОУСТАВИЧНЄ.**

ОУСТАВИЧНО *присл.* (1) (*стч.* ustavičně, *стп.* ustawicznie) постійно, завжди: Тиж от сєго часоу... слюбоуєм... Казимироу... оусє доброє ховати панованѦ и чти их... а николи нє имаєм быти в ради, алибо оу вымовѣ... гдє бы врєчєнного Казимира кролѣ... нєпожиточнє алибо оувлочство было бы мовєно, алибо правовано; алибо их всѦх противности, которїи пришли коу нашемоу вѣдомоу, маєм оуставично выстерєгати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

Див. ще **ОУСТАВИЧНЄ, ОУСТАВНО.**

***ОУСТАВИЧНОСТЬ** *ж.* (2) (*стч.* ustavičnost, *стп.* ustawiczność) (*у множині*) постійні, сталі зобов'язання, повинності (1): про тожъ мы... по(д) присѦгою котороюжъ єсмы... оучинили, ижє хочємъ вшитки слоужбы и оуставично(с)ти, по винноѣ вѣрности, и иншьѦ слюбы... пилнєю смотрити, и стєрєчи и вѣрнє, на каждыи ча(с), на вѣкы, дєржати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

сталість, постійність (1): А дилѣ того мы, Стєфан, воєвода... и пан зємли молдавскои, знакомито чинимъ... яко хотѦ... панов прєдкоув иаших воєвод молдавских... обычаєм и стопєнюм наслидова(ти)... абы яко тыи то пєрєдковє... кролюм полскым... вѣчноую вѣрность и оуставичность... записали и заобвєзали, так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоуждь винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283—284).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оуставичиость** (1462 *BD* II, 284); *знах. мн.* **оуставично(с)ти** (1448 *Cost.* II, 738).

***ОУСТАВИЧНЫИ** *прикм.* (7) (*стч.* ustavičný, *стп.* ustawiczny) постійний, сталий, безперервний: а ѦкосѦ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучиииковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); Алє колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдованю... наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвєзаноу... коу оуставичнои слоужбѣ и тиж помочи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* **оустави(ч)ны(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *дав. одн. ж.* **оуставичнои** 3 (1436 *Cost.* II, 697; 1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 284); ! **наставичнои** 1 (1462 *Cost.* II, 284); *ор. одн. ж.* **оуставичною** 1 (1436 *Cost.* II, 697); **оуставѣчныѦ** 1 (1448 *Cost.* II, 734).

ОУСТАВИЧНѢ *див.* **ОУСТАВИЧНЄ.**

***ОУСТАВЇТЇ** *див.* **УСТАВИТЬ.**

***ОУСТАВЛЄНИЄ** *див.* **ОУСТАВЛЄНЇЄ.**

ОУСТАВЛЄНЇЄ *с.* (5) **1.** постанова, припис (3): а хто оу правє нємєцькомъ а поживаєть по(д)лоугъ оуставлєнїя с̃ты(х) о̃цевъ зако(н) єсть тому право стратн(т) (XV ст. *ВС* 25 зв.— 26);

оуставлєнїє чинити (1) виносити постанову, постановляти: ижє с̃нвє со оц̃и соу(т) одно(г) права прото оуставлєнїє чинїмъ гдѣ єсть имъ потрєбїзна жєбы оц̃евою пєча(т)ю пєчатотї (!) (XV ст. *ВС* 11 зв.).

2. установлення (1): Раистръ кни(г) прѣвы(х) правы(х) кролѦ казимєра о оуставлєни(и) прав (XV ст. *ВС* 5 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оустаалєнїє** (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *род. одн.* **оуставлєнїя** (XV ст. *ВС* 26); *знах. одн.* **оуставлєнїє** (XV ст. *ВС* 11 зв.); *місц. одн.* **о оуставлєни(и)** (XV ст. *ВС* 5 зв.); *знах. мн.* **оуставлєнїя** (XV ст. *ВС* 10).

Див. ще ***USTAWA, *ОУСТАВНИЦЬТВО, ОУСТАВЬ.**

Пор. **УСТАВИТЬ.**

***ОУСТАВЛѦТИ** *дієсл. недок.* (67) (що кому і без додатка) установлювати, ухвалювати: Старосты алюбо воєводы имають собє сво(ю) волю и оуставлѦю(т) собѣ по(д)лоугъ своєє воли мєсца соудоу (XV ст. *ВС* 13 зв.); Тѣ(ж) оуставлѦємь хто комоу забьєть жєрєбѦ три грївны маєть платить (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ФОРМИ: *1 ос. мн.* **оуставлѧємъ, уставлѧємъ, оуставлѧє(м)ъ, оуставлѧємь, уставлѧємь** 56 (XV ст. *ВС* 10 зв., 11 зв., 12, 12 зв., 13, 13 зв., 14 зв., 22, 36 зв.; *СЯ* 43 зв. і т. ін.); **оуставлѧємы** 4 (XV ст. *ВС* 10, 23 зв., 26, 34); **оуставлѧє(м)** 3 (XV ст. *ВС* 28 зв.; *СЯ* 40, 43); **оуставлѧи(м)** 1 (XV ст. *СЯ* 43); ! **оустаємь** 1 (XV ст. *ВС* 13); ! **оуста** ! (XV ст. *ВС* 34); *3 ос. мн.* **оуставлѧю(т)** (XV ст. *ВС* 13 зв.).

Див. ще **УСТАВИТЬ, *ОУСТАНОВИТИ**[1].

***ОУСТАВНИКЪ** *ч.* (2) (*відповідальний за дотримання монастирського уставу*) уставник: а при то(м) бы(л) оц̃ь нашь никола архиман(д)ритъ пєчєрскыи оуставии(к) іона философь ключникь двдъ кєларь гєраси(м) (Київ, 1446 *Р* 154); а при томъ были старци пє(ч)рскиє полатни(к) пє(ч)рскы Васья(н) коуєѦ(з) а ключни(к) пє(ч)рскы андрони(к) а оуставни(к) пє(ч)рскы лаврєнтєи (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуставни(к)** (1446 *Р* 154; 1498 *ЧІАФ*).

***ОУСТАВНИЦЬТВО** *с.* (1) постанова, припис: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє єсмы доконали... съ мѣстьчаны илвовского мѣста... и учинили єсмы уставницьтво о мытахъ, у нашєи зємли (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оуставницьтво** (1408 *Cost.* II, 630).

Див. ще ***USTAWA, ОУСТАВЛЄНЇЄ, ОУСТАВЬ.**

ОУСТАВНО *присл.* (1) (*стч.* ústavně, *стп.* ustawno, ustawnie) постійно, завжди: и имаємь ємоу на то оуставно радіти... абы тым обычаємь был и дєржал сѦ яко и пєрєдковє єго стары воєводы молдавскїи (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

Див. ще **ОУСТАВИЧНЄ, ОУСТАВИЧНО.**

***ОУСТАВНЫИ** *прикм.* (1) (*стч.* ústavný, *стп.* ustawny) постійний: Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбиїка чєрєсъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **оуставнаго** (XV ст. *ВС* 15 зв.).

ОУСТАВЬ *ч.* (2) **1.** здавна устаиовлене і узвичаєне правило (1): а мы имаємь оудилати подлоуг приказаниа пана нашєго... подлоуг старыхь оучинковь, якож єст был из вєка оуставь пєрєдков наших... и зємлі молдавскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

2. (*зведення правил відправлення церковних обрядів*) устав (1): застали єсмо оу с̃тго сп̃са на красно(м) д̃ иконы кованы(х)... єваньгєльє кованоє ап(с)лъ... осмогла(с)ни(к) вє(с) оуста(в) кири(л) книга златоустъ парємья минѣи и м(с)ци є̃ (б. м. н., 1429 *Р* 114).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оуставь** (1468 *BD* II, 301); *знах. одн.* **ouста(в)** (1429 *P* 114).

Див. ще ***USTAWA, ОУСТАВЛЄНЇЄ, *ОУСТАВНИЦЬТВО.**

***ОУСТАНОВИТИ** [1] *дієсл. док.* (6) (що) визначити, установити: а тото мыто татарскоє, що было оустановлено оу биломгородѣ (!), а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пиҕАза (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); Жаловали намъ мѣщане Луцкіе, штожъ они много мытъ установили посли дяди нашого, великого князя Витольта (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); а оу Черновци мыто от воза, яко єст оустановлено, а рибоу нє брати (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **установили** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); *теп. пас. 3 ос. одн. с.* **єст оустановлено** (1460 *BD* II, 275); *перф. пас. 3 ос. одн. с.* **было оустановлено** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *дієприкм. пас. мин. наз. мн.* **установены** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

Див. ще **УСТАВИТЬ, *ОУСТАВЛАТИ.**

! ОУСТАНОВИТИ [2] *див.* ***ОСТАНОВИТИ.**

ОУСТАТИ *дієсл. док.* (122) **1.** (*виступити на засіданні княжої ради*) встати, підвестися (116): а у то(м)лє па(к) оуста(л) рома(н) темєшєску(л)... и прода(л) половина сєла от кєцєлещъ... слузѣ нашєм(у) паноу жоуржа галбєноv (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33); и мы оуставши та єсми заплатили оу их роуки оусє исполна готовими пинѣзїи (Сучава, 1470 *BD* I, 150); и єще оустали мъринка... и братаничи єи... та дали (*в ориг.* продали.— *Прим. вид.*) мърини... за тоє сєло... єщє ѱ злат татарских (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161); и оуставши наши слоуги Сима и брат єго Оника та заплатили оуси тоти вышеписаннїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Сими Бєнѣ... прАд нами и прАд нашими боярє (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. розташуватися, стати (1): а обрубъ земленый тому имєницу моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ... краем нив церковных Хренницких у Смыжаль, которая въстала нижей озерца Линева (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

3. (противу кого, на кого, на що) виступити (проти кого, проти чого) (5): А кто на то оустанеть тотъ заплатить гривну золота вины (Львів, 1368 *P* 16); нашь племєньни(к) бєкбула(т)ъ и хожа мєдинъ оучинилсА намъ ворогъ и оуста(ли) на на(с) (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); варє коли бы оусталъ псАна ста(н) илї братиа є(г)... на пана михаила логофє(та)... за тота сєла... то(т) заплати(т) вышеписанную завѣзкоу (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362).

ФОРМИ: *інф.* **оустати** 1 (1402 *Cost.* II, 623); **оуста(т)** 1 (1402 *Cost.* II, 623); *аор. 1 ос. одн.* **оустах, оуста(х)** 9 (1479 *BD* I, 221; 1481 *BD* I, 248; 1491 *Cost. S.* 156; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 144, 147, 154): **въстах** 1 (1499 *BD* II, 154); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оусталъ, оусталь, оустал, оуста(л)** (1460 *Cost. S.* 33; 1463 *BD* I, 74; 1467 *Cost. S.* 69; 1473 *ШКН* 165; 1480 *BD* I, 239; 1491 *BD* I, 447, 459; 1493 *BD* II, 3, 18); *3 ос. одн. ж.* **оустала** 3 (1471 *BD* I, 164; 1473 *BD* I, 186; 1480 *BD* I, 244); **въстала** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *3 ос. мн.* **оустали, оуста(ли)** (1392—1393 *РФВ* 170; 1488 *BD* I, 347; 1492 *Cost. S.* 161); *майб. 3 ос. одн.* **оустанеть** (1368 *P* 16); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **бы оусталъ** (1448 *Cost.* II, 362); *дієприсл. перед.* **оуставше** 69 (1473 *BD* I, 190; 1482 *BD* I, 265; 1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 282; 1487 *BD* I, 308; 1488 *BD* I, 355; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 394; 1491 *BD* I, 449; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **оуставши** 21 (1462 *BD* I, 52; 1467 *BD* I, 122; 1470 *BD* I, 150; 1475 *BD* I, 206; 1478 *BD* I, 219; 1481 *BD* I, 258; 1488 *BD* I, 325; 1493 *Cost. S.* 176; 1497 *BD* II, 111; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.).

Див. ще **СТАТИ** [2].

***ОУСТАТИ СА** *див.* ***ОСТАТИ СА.**

ОУСТАВШЕ СА ⟨ОУСТАВШЄ⟩ (1): И оуставшє сА (*помилкове зам.* оуставшє.— *Прим. вид.*) наш⟨и⟩ вѣрни болѣрє пан Доумѣ ключникъ (*в ориг.* ключ. з ч, *надписаним поруч.— Прим. вид.*) и брат єго Пътроу Брєудоур та заплатили оуси тоти выш(є)писанїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим (Сучава, 1486 *BD* I, 289).

Див. **ОУСТАТИ** 1.

***ОУСТЄ** *див.* **ОУСТИЄ.**

***УСТЕГАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого від чого) стримувати: А которыи бы гости хотели мыто нашо объежъдчати новыми дорогами, минаючы мыто нашо, и ты бы ихъ отъ того устегалъ, нехай бы ездили старыми дорогами и мыто нашо платили по старому (Краків, 1487 *РИБ* 226—227).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы... устегалъ** (1487 *РИБ* 226—227).

Див. ще **UTIAHATI SIA.**

ОУСТЄКЛИ *ч., невідм.* (1) (*особова назва*): а пановє наши по имєню... пань хри(н)ко леви(ч) па(н) да(н)чо(л) кнѣжни(ч) па(н) нА(г) кы(м)г А(н) па(н) ива(ш)ко оустєкли па(н) драгосла(в)... и ины оус⟨ы⟩ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

***ОУСТЄЧЬ** *присл.* (1) (*стп.* wstecz) назад: Коли на котори(и) соу(д) о(т)пєны (!) бѫдоуть имаєть оутєчь (!) до соу(д)и а о(н) о(т)повѣдаєть ка(к) соудилъ алюбо на дроу(г)и днь имаєть о(т)ложить што бы сА рєспамєта(л) (XV ст. *ВС* 33 зв.).

ОУСТИЄ, ОУСТЇЄ *с.* (168) **1.** (*місце впадіння річки, потоку в іншу річку, озеро, море*; *нижня частина течії річки, потоку*) устя, гирло (160): а тои Арлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); тѣмъ мы... дали єсмы єму оу нашєи земли оу молдавскои красныи потокъ што на Кобылы о(т) оустья до верхъ потока (Сучава, 1403 *RS* 338); о(т) оустьА теплицѣ грибоги(ч) поперє(к) рѣки свѣчѣ и поперє(к) полА къ чорномоу лѣсоу к потокоу к лоужешевѣ гдє оупадоуеть в ню оустьємь пото(к) волоуєвь (Зудечів, 1413 *P* 83); мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми нашємоу манастыри... о(т) нємца єдно сєло на оусти кракова на имА сєвковци... и єдноу пасєкоу на оусти татаркы и млинъ на оусти жєжїи (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); ино панъ михаилъ ло(г)фєтъ добы(л) ... тота прє(д)рєчєнаа сєла... на оустиє стоудєнца (Сучава, 1448 *Cost.* II, 362); А пак оу озєро оу Бръладъ, що на оустїє Жєроула, да имаєт съ паном Тоадєром писарєм нашим оба чътврътоую част (Сучава, 1495 *BD* II, 89); ино мы... так⟨ождєрє и от нас єсмы⟩ дали и потвръдили єсми слоуги наши доум⟨а покшєскоул и мани тоа прАдрєчєноє сєл⟩ищє... до оусти лопатнои гдє оуп⟨адаєтъ⟩ оу бєзин (б. м. н., 1500 *SD* 7).

2. кінцева частина, край (8): а ⟨хотары оунгоурѣномъ⟩... прости оу дѣлѣ на оусти долиноу та дѣл⟨омъ⟩ гори долина що исходить о(т) лиса (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти пєрєкопа (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); А хотар томоу... сєлоу... до оустїє зъподїи оулмилор на копаноую могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от (до) **оустиє, оустїє, оуст⟨їє⟩** (1400 *Cost.* I, 37; 1429 *Cost.* I, 280; 1453 *Cost.* II, 445; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1459 *Cost. S.* 22; 1487 *BD* I, 516; 1490 *BD* I, 420; 1492 *BD* I, 510; 1495 *BD* II, 59, 63 і т. ін.); *род. одн.* **оустїя, оустиѧ, оустїѧ** 5 (1403 *RS* 338; 1448 *Cost.* II, 323; 1488 *ДГСВМЩ*; 1500 *SD* 7); **оустиа, оустїа, оустї⟨а⟩** 9 (1400 *Cost.* I, 37; 1420 *Cost.* I, 135; 1424—1425 *DBAc* 19; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *DIR«A»* 469; 1466 *BD* I, 105, 106; 1473 *BD* I, 183, 184); **оустьѧ, оустьи** 3 (1403 *RS* 338; 1404 *P* 68; 1413 *P* 83); **оустїи** 1 (1490 *BD* I, 394); **оусти** 13 (1409 *Cost.* I, 69; 1427 *DIR«A»* 450; 1428 *Cost.* I, 224; 1431 *Cost.* I, 317; 1453 *Cost.* II, 445; 1466 *BD* I, 113; 1499 *BD* II, 163; 1500 *SD* 7); *дав. одн.* **оустью** 1 (1413 *P* 83); *дав. одн. зам. род.* о(т) **оустїю,** до **оустїю** 2 (1446 *Cost.* II, 263; *ПГСПМР*); *знах. одн.* **оустиє, оустїє** 12 (1403 *RS* 339; 1420 *Cost.* I, 135; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *Mih. Doc.*

122; 1490 *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 472, 473); **оустьє** 2 (1424 *P* 99); **оусти** 2 (1409 *Cost.* I, 65; 1427 *DIR«A»* 450); **оусть, оусть** 3 (1468 *BD* I, 125, 126; 1493 *BD* II, 6); *ор. одн.* **оустьємь** (1413 *P* 83); *місц. одн.* **на оусти, на оу⟨с⟩ти, въ оусти** 24 (1407 *DIR«A»* 434; 1427 *DIR«A»* 450; 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 488; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 60; 1452 *Cost.* II, 426; 1456 *DIR«A»* 511; 1462 *BD* I, 63; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); **на оустиє, на оустїє, ⟨на оу⟩стіє, !оуєтїє** 62 (1400 *Cost.* I, 37; 1435 *Cost.* II, 677; 1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost.* II, 179; 1447 *Cost.* II, 273; 1448 *Cost.* II, 324; 1453 *Cost.* II, 458; 1479 *BAM* 61; 1490 *DC* 147; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **на оустїи, на оус⟨тїи⟩** 5 (1414 *DIR«A»* 441; 1448 *Cost.* II, 323; 1481 *BD* I, 258; 1490 *BD* I, 434); **на оустьи** 1 (1392—1393 *РФВ* 171); **на оустє** 1 (1437 *Mih.* 203); **на оустиѧ, въ оустія** 3 (1479 *BD* I, 221; 1493 *BD* II, 6).

УСТНѢ, УСТНЕ *присл.* (3) уснo: А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезива вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); И мы, то устне въ того Єська Рабеевича слышавъши и тотъ записъ его выслухавши, и на то есмо дали Нисану Симъсичу нашъ листъ зъ нашою печетью (Краків, 1489 *РИБ* 432).

ОУСТУПАТИ *див.* **ВСТУПАТИ.**

ОУСТУПАТИ СѦ *див.* **ВСТУПАТИ СѦ.**

ОУСТОУПИТИ *дієсл. док.* (3) (у що) вступити, увійти: какъ бы были мистровы послоєє оу князьство великоє въехали ижбы єсте з ни(х) порозоумѣли были которыми дорогами алюбо посредки оу такии тадынки с иами хотѣли бы были оустоупити (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *інф.* **оустоупити** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **ОУСТОУПОВАТ.**

УСТУПИТИ СЯ *див.* **ВСТУПИТИ СѦ.**

ОУСТОУПОВАТ *дієсл. недок.* (1) (у що) вступати, входити: И мы... казали єсмо светком присѦгноути, они обвели... по дорогоу, гдѣ была пани МихайловаѦ гоумно селит почела. мы его знети казали, в проробъки нє оустоуповат и присѦгноут казали и отправили єсмо пани Василевоую... абы за рєкоу Зельвоу нє пєрєходила (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *інф.* **оустоуповат** (1478 *AS* III, 17).

Див. ще **ВСТУПАТИ, ВСТУПАТИ СѦ, ОУСТОУПИТИ.**

УСТУПОВАТИ СЯ *див.* **ВСТУПОВАТИ СѦ.**

***ОУСТЬЄ**[1] *див.* **ОУСТИЄ.**

УСТЬЕ[2] *с.* (1) (*назва села у Волинській землі*): и мы... дали есмо и записали за его вѣрноую службу села на имя... в Кремянецкомъ повѣте: Борщовка, Рыдомлъ, Устье, Белка, Ожеговцы (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Устье** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8).

***ОУСТЬ-КАМЄНИЦА** *ж.* (1) (*назва нижньої течії річки Камениці, лівої притоки Случі*): и мы даєм и дали єсмо тому предреченому Каленику... селищє на Оусть-Каменицы, на Случи (Київ, 1437 *AS* I, 34).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на Оусть-Каменицы** (1437 *AS* I, 34).

! ОУСУДИТИ *див.* ***ОСОУДИТИ.**

***ОУСХИЛИТИ** *дієсл. док.* (1) (ку кому) (*підкоритися кому*) схилитися (перед ким): А сет (*в ориг.* се(т).— *Прим. вид.*) мы Стефань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы... аже мы и слюбоуємь и слюбили єсми, абыхомь... мы их милости верни и подьдани были... яко... предковє наши... были оусхилєни и покорни коу... королємь и Короунѣ полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *перф. пас. 3 ос. мн.* **были оусхилеии** (1468 *BD* II, 301).

***ОУСХОТѢТИ** *див.* ***ВЪСХОТѢТИ.**

***ОУСЪМНѢНИЄ** *с.* (2) сумнів, вагання: Алє яко оузрѦт сєс нашь лист, так тым часом щобы до иас съ оусим пришли, бєз оусєго страхоу и бєз оусєго оусъмнѣниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306); оузрѣвши лист господствами, а ти прїиди к нам бєз никоторои боазни и оусымнѣниа, заноуж тѣ єсми простили и вес гнѣв єсми тобѣ отпоустили, от въсєго нашего сердца (Дольний Торг, 1470 *BD* II, 309).

ФОРМИ: *род. одн.* **оусымнѣниа, оусъмнѣниа** (1468 *BD* II, 306; 1470 *BD* II, 309).

ОУСЪПОМѢНОУТИ *див.* **ОУСПОМѢНОУТИ.**

***ОУСЫМНѢНИЄ** *див.* ***ОУСЪМНѢНИЄ.**

УСЫПАТЫ *дієсл. док.* (8) (що, чого) насипати: А отъ долины Лоточной до Крыныци, гдѣ ся починаетъ ричка Ольшанка, тамже копцов усыпаты есмо велили у тоей річки Ольшанки (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *інф.* **усыпаты** (1430 *ГВКЛ* 7, 8); *перф. 1 ос. мн.* **есмо... усыпалы** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **усыпалы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *предик.* **усыпано** (1430 *ГВКЛ* 8).

Див. ще ***ИСЫПАТИ, СЫПАТИ, *СЫПЫВАТИ.**

***ОУСѢКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

***ОУСѢКНОВѢНЬЄ** *с.* (1) ◇ **оусѣкновѣньє главы святого ивана** (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) усікновення голови Івана Хрестителя: а то сѦ доконало оу коломыи оу недѣлю по оусѣкновѣньи главы стго ива(н) по(д) лѣты розтва х(с)ва ≠а лѣ(т) и у̃ и к чєтвєрто(г) лѣта (Коломия, 1424 *P* 102).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по оусѣкновѣньи** (1424 *P* 102).

***ОУСѦКИИ** *див.* **ВСЯКЫИ.**

ОУТАИТИ *дієсл. док.* (1) (що) утаїти, приховати (що від кого): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѦ нашего лихо или добро того(м) нє оутаити господарѦ нашего велико(г) королѦ (б. м. н., бл. 1386 *P* 30).

ФОРМИ: *інф.* **оутаити** (бл. 1386 *P* 30).

***ОУТВЄРДИТИ** *дієсл. док.* (324) (що, кому) **1.** (*підтвердити, закріпити*) утвердити (282): а по нашемъ животѣ котор⟨ыи⟩ имет⟨ь...⟩ ... ⟨или будъ кто що бы имъ непор⟩ушилъ наше дааніѦ але бы имъ оутвръдилъ и оукрѣпилъ за нуже єсмы ⟨имъ⟩ дали за ихъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1409 *Cost.* I, 65); а по нашемъ животѣ кого богъ изберетъ господаремъ быти оу нашеи земли... тотъ бы нєпороушил свѦтопочившаго нашего родителѣ даніѦ и нашего даніѦ, али щобы оутвръдил и оукрѣпилъ, заноуже ми єсми оутвръдили и оукрѣпили даніѦ свѦтопочившаго родителѣ нашего (Сучава, 1439 *Cost.* II, 47); А по нашем животѣ, кто боудеть господарь нашеи земли,... тот бы нє пороушиль нашего дааніа, али бы оутвръдиль и оукрѣпиль, заноуже єсми им дали измѣноу за их же правїи отнини (Ясси, 1500 *BD* II, 173—174).

2. (*зміцнити, підсилити*) утвердити (38): мы Стєфанъ воєво(да)... знамєнито чини(м)... оже... оучинили єсми въ задшиє... родителє(и) наши(х)... оумыслихмо... да оутвърдимо на(ш) монастиръ єже є(ст) на молдавици (Сучава, 1443 *ПГСММ*); пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє стопочивши(х) прє(д)ко(в)... наши(х)... и за здравіє и сп(с)єніє дѣтєи наши(х), яко да оутвърди(м) и оукрѣпи(м) на(ш) стыи монастыр (sic.— *Прим. вид.*) о(т) нємца (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

3. (*заснувати, закласти*) спорудити (1): и поставили єсми обро(к) нашеи бо(л)ници о(т) нашего стаго монастирѣ о(т) зоуграфа що ми... тотоу бо(л)ницю сами смо оутвръдили (Сучава, 1471 *DIR«A»* 527).

4. (чим) (*засвідчити правдивість, істинність чого*) стврдити, закріпити (1): колижь межи рожаємь людьскимь ничого нє єсть пилнишєє, нижьли памяти потребизна єсть, абы дѣла листовымь писмомь, и свѣдоцтвомь оутвєржено людьскимь, про тожь мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо оурѦдомь того листа... како... кролєви полскому... зємлю шєпиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706);

грамота оутверъжоная (1), оутверъжоная грамота (1) *див.* **ГРАМОТА.**

ФОРМИ: *аор. 1 ос. мн.* **оутвръдихом** (1491 *BD* I, 463); *перф. 1 ос. мн.* **есми оутвръдили** 1 (1439 *Cost.* II, 47); **есми... оутвръдили** 1 (1479 *BD* I, 229); **смо оутвръдили** 1 (1471 *DIR«A»* 527); *бaж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **щобы (штобы, щоби) оутвръдилъ, оутвръди(лъ), (оу)твръдилъ, оут⟨връ⟩дилъ, оутврьдилъ, оутврьди(л), оутверди(л), ⟨оутвръ⟩ди(л), оутвердилъ, ⟨оут⟩вердилъ, оутвръди(л)** 145 (1415 *Cost.* I, 116; 1424 *Cost.* I, 162; 1426 *ВАМ* 22; 1431 *Cost.* I, 318; 1435 *МЭФ*; 1439 *Cost.* II, 62; 1446 *Cost.* II, 238; 1464 *Cost. S.* 60; 1483 *BD* I, 270; 1491 *BD* I, 457 і т. ін.); **що бы... утвердило** 1 (1455 *Cost.* II, 544); **бы (би) оутвръдилъ, оутверди(л), оутвръдил, оутвердилъ** 99 (1409 *Cost.* I, 65; 1436 *Cost.* I, 482; 1442 *Cost.* II, 97; 1453 *Cost.* II, 494; 1473 *BD* I, 184; 1484 *BD* I, 283; 1489 *Cost. S.* 134; 1493 *Cost. D.* 46; 1495 *BD* II, 45; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **абы оутвръдилъ, оутвердил, оутвръдиль** 10 (1453 *Cost.* II, 468; 1464 *BD* I, 86; 1468 *BD* I, 126; 1475 *BD* I, 204; *Cost. D.* 4; 1479 *BD* I, 222; 1480 *BD* I, 245; 1488 *BD* I, 318; 1493 *BD* II, 4; 1500 *Cost. S.* 234); **абы... оутвырди(л)** 1 (1453 *Cost.* II, 473); **да бы оутвердилъ** 2 (1436 *Cost.* I, 468, 488); **да... оутвердиль** 1 (1429 *Cost.* I, 243); **оутвръди ⟨...⟩** 1 (1493 *ПГВСП*); *3 ос. мн.* **що бы оутврдили, оутвердили, оутвръдили, оутвръди(л)и** 4 (1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 202, 228; 1443 *Cost.* II, 149); **бы... оутвердили, оутвръдили** 2 (1435 або 1436 *Cost.* I, 495; 1490 *BD* I, 401); *нак. сп. 3 ос. одн.* **да оутвръди(т), оутвръдит, оутверди⟨т⟩, оутвердит** (1443 *Cost.* II, 129; *ПГСММ*; 1467 *BD* I, 121; 1468 *BD* I, 128; 1469 *BD* I, 134, 136; 1487 *BD* I, 311, 313); *1 ос. мн.* **да оутвръдимо** 1 (1443 *ПГСММ*); **да оутвръдимъ, оутвръдїм, оутвердимъ, оутвердимь, оутвърди(м), оутвръдимь, оутвръдим** 42 (1443 *ДГСПМН*; 1446 *DIR«A»* 485; 1453 *DIR«A»* 503; 1457 *BD* I, 4; 1462 *Cost. D.* 10; 1466 *BD* I, 105; 1473 *BD* I, 181; 1479 *DC* 140; 1489 *BD* I, 377; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *предик. пас. дієприкм.* **оутвержено** (1436 *Cost.* II, 706); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ж.* **оутверъжоную** (1499 *BD* II, 448); *місц. одн. ж.* **по оутверъжоной** (1499 *BD* II, 448).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЕРДИТИ, *ПОТВЕРЖАТИ, *ПОТВЕРЖДАТИ, *ПОТВЕРЖДИТИ, *ПОТВЕРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЕРЖАТИ, *ТВЕРДИТИ** [1], ***ОУТВЕРЖАТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

UTWERDITI SIA *див.* **ОУТВЕРЪДИТИ СЕ.**

***ОУТВЕРЖАТИ** *дієсл. недок.* (1) ◇ любовъ оутвержати (1) *див.* ***ЛЮБОВЪ;** прыятелство ⟨оутвержати⟩ (1) *див.* ***ПРИЯТЕЛСТВО.**

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оутве(р)жаеть** (1493 *ПОСВВ* 152).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЕРДИТИ, *ПОТВЕРЖАТИ, *ПОТВЕРЖДАТИ, *ПОТВЕРЖДИТИ, *ПОТВЕРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЕРЖАТИ, *ТВЕРДИТИ** [1], ***ОУТВЕРДИТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ОУТВЕРЖЕНЕ** *див.* ***ОУТВЕРЖЕНІЄ.**

***ОУТВЕРЖЕНІЄ** *с.* (14) підтвердження, закріплення: а на болше оутвръженїе велели есми слоузи нашем(оу) яцкови привесити печать (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); а по нашомъ животѣ которыи иметъ господарь оу земли молдавскои... то они да не порушатъ наше данїе и наше утвержен҄іе што есмы дали стои еп(с)кпии (Сучава, 1403 *ДГАА*); а коли которыи о(т)име(т) наше данїе и наше оутверженїе и оброкъ тыи то таковыи штобы былъ проклѧтъ о(т) га ба и о(т) прч(с)тую его мтрь (Сучава, 1411 *Mih. Alb.*); а про оутвержѣнье сего моего листа и печат есми свою приложила к семоу моему листоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239—240).

ФОРМИ: *род. одн.* **оутверженїя, оутвер⟨женїѧ⟩, оутверженїѧ, оутверженїа** 7 (1403 *RS* 339; 1411 *Cost.* I, 85, 95; 1418 *Cost.* I, 61; *Mih. Alb.*; 1429 *Cost.* I, 280; 1442 *DIR«A»* 440); ⟨**оут⟩връжѣнїѧ** 1 (1429 *Cost.* I, 259); **оутверженьѧ** 1 (1411 *DIR«A»* 439); *знах. одн.* **оутверженїе, оутвръженїе** 3 (1400 *DIR«A»* 433; 1403 *ДГАА*; 1411 *Mih. Alb*); **оутвержѣнье** 1 (1487 *AS* I, 239—240); **оутвержене** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

Див. ще **ПОТВЕРЖДЕНІЄ, ПОТВЕРЖЕНЬЕ, ПООУТВЕРЖДЕНІЄ, *ОУТВРЪЖДЕНІЄ.**

Пор. ***ОУТВЕРДИТИ, *ОУТВЕРЖАТИ.**

***ОУТВЕРЖЕНЬЕ** *див.* ***ОУТВЕРЖЕНІЄ.**

***ОУТВЕРЖДЕНІЄ** *див.* ***ОУТВРЪЖДЕНІЄ.**

***ОУТВЕРЖДЕНЬЕ** *див.* ***ОУТВРЪЖДЕНІЄ.**

***ОУТВЕРЖѢНЬЕ** *див.* ***ОУТВЕРЖЕНІЄ.**

ОУТВЕРЪДИТИ СЕ, UTWERDITI SIA *дієсл. док.* (9) (з ким, к кому) укласти договір, установити дружні взаємини (з ким): Про то господаръ нашъ великий князь Алексанъдро всказалъ и твоей милости абы еси зъ его милост⟨ью⟩ оутверъдилъ ся... и мелъ бы еси зъ его милостью прыязнь вечную и любовъ... а коли къ его милости такое дело вчинишъ, зъ его милостью оутверъдишъ ся... а прыятелство и любовъ зъ его милостью боудешъ мети, тогды... и его милость господаръ нашъ... такимъ же обычаемъ хочеть къ тобе оутверъдитисе, и записъ вделати ...и прыязнь мети с тобою, яко съ прыятелемъ своимъ (Троки, 1494 *BD* II, 387); А вы бы тежъ присѧгоу свою пере(д) его мл(с)тью вделали а(ж)бы г(с)дръ вашъ записъ сво(и) да(л) посломъ его мл(с)ти... и пере(д) его мл(с)тью послы рачи(л) бы сѧ оутве(р)ди(ти) къ его мл(с)ти присѧгою своею (б. м. н., 1496 *ОПСВВ* 62).

ФОРМИ: *інф.* **сѧ оутве(р)ди(ти)** (1496 *ОПСВВ* 62); *перф. 1 ос. мн.* **есмо... ся оутверъдили** (1496 *BD* II, 407); *майб. 2 ос. одн.* **оутверъдишъ ся** (1494 *BD* II, 387); *3 ос. одн.* **choczet... utwerditi sia** 1 (1494 *BD* II, 389); **хочеть... оутверъдитисе** 1 (1494 *BD* II, 387); *бaж.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **абы еси... оутверъдилъ ся, aby iesi... utwierdil sia** (1494 *BD* II, 387, 388); *1 ос. мн.* **оутвердили быхмо ся** 1 (1494 *BD* II, 387); **utwierdili sia bychmo** 1 (1494 *BD* II, 388).

***ОУТВЕРЪДИТИ СЯ** *див.* **ОУТВЕРЪДИТИ СЕ.**

***ОУТВИНЪ** *прикм.* (2) ◇ оутвинъ гаи (2) (*назва місцевості у Київській землі):* а тая землѧ пошла харько(в)ская... о(т) тое роуды к оутвиноу гаю о(т) оутвина гая к великой роуде (б. м. н., бл. 1458 *P* 168).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **оутвина** (бл. 1458 *P* 168); *дав. одн. ч.* **оутвиноу** (бл. 1458 *P* 168).

***ОУТВРЪДИТИ** *див.* ***ОУТВЕРДИТИ.**

***ОУТВРЪДІТИ** *див.* ***ОУТВЕРДИТИ.**

***ОУТВРЪЖДАТИ** *дієсл. недок.* (1) (що кому) підтверджувати, закріплювати (що за ким): мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже оутвръждаем и оукрѣплѧем и даем и дали есми свѧтомоу нашемоу монастироу от Хомора... правїи и питомїи села того свѧтого монас⟨ти⟩рѧ (Сучава, 1475 *BD* I, 203).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. мн.* **оутвръждаем** (1475 *BD* I, 203).

Див. ще ***ПОДТВЕРДИТИ, *ПОДТВЕРЖДАТИ, ПОТВЕРДИТИ, *ПОТВЕРЖАТИ, *ПОТВЕРЖДАТИ, *ПОТВЕРЖДИТИ, *ПОТВЕРЖИВАТИ, *СТВЕРДИТИ, *СТВЕРЖАТИ, *ТВЕРДИТИ** [1], ***ОУТВЕРДИТИ** 1, ***ОУТВЕРЖАТИ.**

***ОУТВРЪЖДЕНІЄ** *с.* (28) підтвердження, закріплення: ⟨а на болшее⟩ оутвръжденїе велели есмы слоузи нашемоу яцкови привесити нашоу печать (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); А по нашем животѧ, кто боудет господарь нашеи земли... ⟨тот⟩ аби не пороушил нашего даанїа и оутвръжденїа нашемоу монастироу, али аби емоу оутвръдил и оукрѣпил (Сучава, 1475 *BD* I, 204); А на болшее крѣпост и оутвръжденїе томоу въсемоу вышеписанномоу, велѣли есми нашемоу вѣрномоу паноу Тъоутоулоу логофетоу писати и нашоу печать привѣсити к семоу листоу нашемоу (Сучава, 1484 *BD* I, 283); а на бо(л)шоую крѣпо(ст) ⟨...⟩ (пошкодж.— *Прим. ред.*) ж(д)енїе томоу въсемоу вышеписанномоу велѣли есмы... паноу тъоутоулоу логофетоу

писати и нашоу печа(т) привѣсити к семоу листоу нашємоу (Сучава, 1495 *SCIM* pl. II).

ФОРМИ: *род. одн.* **оутвръждеиія, оутверж(д)єнїа, оутвръ⟨жденїя⟩, оутвръжденїа, оутвержденїа, оутвръжденїа, оутврьжденїа** 9 (1419 *DIR«A»* 444; 1427 *Cost.* I, 197; 1428 *Cost.* I, 202, 207; 1429 *Cost.* I, 243; 1446 *Cost.* II, 248; 1475 *BD* I, 204; 1479 *BAM* 62; *BD* I, 229); **оутвержденья** 1 (1407 *Cost.* I, 57); *знах. одн.* **оутвръжденїє, оутвръж(д)енїє, ⟨...⟩ ж(д)енїє** (1400 *Cost.* I, 37; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 281; 1434 *Cost.* I, 395; 1436 *BAM* 34; 1437 *Mih.* 203; 1467 *BD* I, 121; 1470 *BD* I, 156; 1479 *Cost. S.* 99; 1484 *BD* I, 283; 1495 *SCIM* pl. II і т. ін.).

Див. ще **ПОТВЕРЖДЕНІЄ, ПОТВЕРЖЕНЬЕ, ПООУТВЕРЖДЕНІЄ, *ОУТВЕРЖЕНІЄ.**

Пор. ***ОУТВЕРДИТИ, *ОУТВРЪЖДАТИ.**

***ОУТВРЪЖЕНІЄ** *див.* ***ОУТВЕРЖЕНІЄ.**

***ОУТВРЪЖѢНІЄ** *див.* ***ОУТВЕРЖЕНІЄ.**

***ОУТВРЬДИТИ** *див.* ***ОУТВЕРДИТИ.**

***ОУТВРЬЖДЕНІЄ** *див.* ***ОУТВРЪЖДЕНІЄ.**

***ОУТВЫРДИТИ** *див.* ***ОУТВЕРДИТИ.**

ОУТЕГАТЬ *дієсл. док.* (1) (*стч.* utahat, *стп.* uciązyć) (кого) утиснути, пригнобити: тѣ(ж) которы(и) соу(д)я алюбо которы(и) стар'шїи алюбо и(х) намєснїкъ хотѧчи кого оутегать не имаючи на нихъ жалобы ни одное ани вины разъмовитоє (!) позовы на не(г) чинѧ(т) а хотѧчи из ни(х) иешто выдрать (XV ст. *BC* 15 зв.— 16).

ФОРМИ: *інф.* **оутегать** (XV ст. *BC* 15 зв.).

УТЕНСКІЙ, УТЕНЪСКІЙ *прикм.* (5) (*пор.* Утена *у Віленському воєводстві*): Нашимъ намѣстникамъ ковенскому вилкомирскому оутенскому оникшьтенскому... и бояромъ нашимъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*); И онъ того листа передъ нами не положилъ, а вказывалъ его подскарбему нашому дворному, наместнику Утенъскому, пану Литавору (Краків, 1489 *РИБ* 431); Прав(илъ) мар(шалокъ) двор(ный) нам(ѣстникъ) Мер(ецкій) и Ут(енскій), кн(язь) Михаилъ Львовичъ (Глинскій) (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 59).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Утенъскій, Ут(енскій)** 2 (1489 *РИБ* 432; 1500 *АЛМ* вип. 2, 59); *ск. н.* **утен(к)** 1 (1498 *ГВКОО*); *дав. одн. ч.* **оутенскому, Утенъскому** (1447—1492 *ЛКНКВ*; 1489 *РИБ* 431).

***ОУТЕЧИ** *дієсл. док.* (4) (од кого, до кого, на що і без додатка) утекти (від кого, до кого, до чого і без додатка): а кторы бы на(ш) непрїѧте(л) оутеклъ на и(х) сторону или злодїи, то(г) имає(т) вѣсити, або иа(м) иаза(д) выдати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Єсли(ж) о(т) на(с) алюбо о(т) наше(г) пана на(м) послоу(ш)но(г) кметь оутечеть длѧ гнѣва пана своє(г) а панъ правомъ дабоудѣ(т) (!) а о(н)сѧ не хоче(т) верноуть засѧ тогды мы сказоуємь же тотъ кметь име(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу г̃ гривны (XV ст. *BC* 39).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оутеклъ** (1457 *Cost.* II, 810); *майб. 3 ос. одн.* **утече** 1 (XV ст. *BC* 9); **оутечеть** 1 (XV ст. *BC* 39); *3 ос. мн.* **оутекоуть** (XV ст. *BC* 25 зв.).

! ОУТЕЧЬ ⟨ОУСТЕЧЬ⟩ *див.* ***ОУСТЕЧЬ.**

УТЕШКОВЪ *ч.* (1) (*назва волості у Київській землі*): Петрушку Скипоревичу волость Утешковъ на сесь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Утешковъ** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***УТИСКЪ** *див.* **ВТИСКЪ.**

***ОУТИСНЕНІЄ** *с.* (2) утиск, гноблення (1): Иже из обычаєвъ позовова (!) частоє оутїснїє (!) и оудроученїє чере(с) наши(х) соудеи нашимъ зе(м)лѧномь кривды бывали хочюжьство (!) то о(т)ложить (XV ст. *BC* 13 зв.— 14);

о у т и с н е н ї є и м а т и (1) терпіти утиск, гноблення: Мы пе(т)ро воєво(да)... с паны радою нашею мо(л)да(в)скои а ис наши(м) митрополито(м)... радили єсмы и много подоумали ме(ж) собою о оутисненїє (!) и погибели земли нашеи що(ж) съ оуси(х) сторо(и) имає(м) а наибоу(л)ше о(т) турко(в) (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! оутїснїє** (XV ст. *BC* 13 зв.); *місц. одн.* **о ! оутисненїє** (1456 *ЭСФ*).

Пор. ***ОУТЇСКАТИ, *ОУТЇСНИТИ.**

***ОУТИСНѢТИ СѦ** *дієсл. недок.* (1) звужуватися (*про річку*): а хота(р) млина(м) о(т) тѣснины где оутиснѣет сѧ мо(л)дова ни(ж) млина (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **оутиснѣет сѧ** (1458 *DIR«A»* 512).

***ОУТИЧЕ** *с., зб.* (1) качки: Се я кнѧзь михаило придаю с(с)томоу (!) сп⟨с⟩у и своєго дворьца... десѧтиноу... о(т) животины и о(т) гоусии о(т) коуръ и о(т)т (!) оутича и о(т) всего приплодъка десѧтоє (Дворець, 2-а пол. XV ст. *СО*).

ФОРМИ: *род. одн.* **оутича** (2-а пол. XV ст. *СО*).

***ОУТЇСКАТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) утискати, гнобити: Пла(ч)лївыи жалобы пре(д) на(с) прїшли ка(к) слоужебнїци по земли єздѧ(т) оубогыя кмети алюба (!) села дх̃овныхъ алюбо оубогы(х) землѧны оутїскають (XV ст. *BC* 14 зв.).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **оутїскають** (XV ст. *BC* 14 зв.).

Див. ще ***ОУТЇСНИТИ.**

***ОУТЇСКЪ** *див.* **ВТИСКЪ.**

***ОУТЇСНИТИ** *дієсл. док.* (3) пригнобити, утіснити: Презъ велїкыи заклады частокро(т) оубогыи лю(ди) бывають оутїснены (XV ст. *BC* 17); а хочемь... абы да(л) разрешенїє тымъ све(т)комъ штобы правда не была оутїснена (XV ст. *BC* 20).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ж.* **штобы... была оутїснена** (XV ст. *BC* 20); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ж.* **оутїснена** (XV ст. *BC* 19 зв.); *наз. мн.* **оутїснены** (XV ст. *BC* 17).

Див. ще ***ОУТЇСКАТИ.**

! ОУТЇСНІЄ ⟨ОУТИСНЕНІЄ⟩ *див.* ***ОУТИСНЕНІЄ.**

***ОУТОКМИТИ** *дієсл. док.* (10) (що, з ким) домовитися, погодитися, дійти згоди (про що з ким): И оутокмивше и заплативше господство ми оусе съ готовыми пинѣзми... а господство ми... оучинили єсми въ задоушїе свѧтопочившихъ предков и родителеи наших (Сучава, 1488 *BD* I, 355); але на после измовили єсмо и втокъмели єсмо исъ послы твоеи милости, абыхъ оучынилъ твоеи милости нашъ листъ и подъ нашою прысягою (б. м. н., 1496 *BD* II, 401—402); И оутокмивш⟨и⟩ и заплативши господство мы въсе вышеписанноє, а аз господство мы оу том въстах... и оучннили єсмо въ задоушїе свѧтопочившых дѧтеи господства мы (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).

ФОРМИ: *перф. 1 ос. мн.* **втокъмели єсмо** (1496 *BD* II, 401—402); *дієприсл. перед.* **оутокмивши, оуто(к)мивши, оутокмивш⟨и⟩** 4 (1488 *BD* I, 347; *ДГСВМЩ*; 1499 *BD* II, 147, 154); **оутокмивше, оутъкмивше, оутькмивше** 5 (1488 *BD* I, 355; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *ПОТОКМИТИ СѢ, *СТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ СЕ.**

***ОУТОКМИТИ СЕ** *дієсл. док.* (2) (що межи ким) домовитися, дійти згоди (з ким): про то(ж) они сѧ оутъкмишѫ да платѧ(т) чинїа соу(д)це(м) жо(л)тыза ї золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); и то г(с)дръ нашъ воевода поставилъ день с тыми вашы(ми) послы такъ абы єсте ваша мл(с)ть прыслали до г(с)дра нашего до воєводы опѧ(т) свои(х) пословъ какъ бы се межы вами тоє оутомило (!) и доконъчало (б. м. и., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *аор. 3 ос. мн.* **сѧ утъкмишѫ** (1434 *Cost.* II, 675); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. с.* **бы се... ! оутомило** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

Див. ще ***ПОТОКМИТИ, *ПОТОКМИТИ СѢ, *СТОКМИТИ СѢ, *ТОКМИТИ СѢ, *ОУТОКМИТИ.**

***ОУТОНОУТИ** *дієсл. док.* (3) утонути, втопитися: Колї хто причиною оумре(т) алюбо оутоне(г) алюбо с древа спадѣть о томъ не(т) жадноє жалобы (XV ст. *BC* 24).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **оутонєть** 2 (XV ст. *ВС* 7, 24); **оутонє(т)** 1 (XV ст. *ВС* 24).

УТОРЫИ *див.* **ВТОРЫИ.**

***UTRATITI** *дієсл. док.* (1) (що) втратити, позбутися (чого): Teź jestliby czerez upad, poźohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt, reczi swoi zastawłenymi zastawami utratił by, a chrest'janin kotoryj by jemu zastawił wsiakij ne majet' ... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... utratił by** (1388 *ZPL* 104).

Див. ще **ИСТРАТЇТЬ.**

ОУ ТРЄТЕЄ *див.* **ВЪ ТРЄТЕЄ.**

***ОУТЪКМИТИ** *див.* ***ОУТОКМИТИ.**

***ОУТЪКМИТИ СѦ** *див.* ***ОУТОКМИТИ СЄ.**

***ОУТЬКМИТИ** *див.* ***ОУТОКМИТИ.**

ОУТѢШИТИ *дієсл. док.* (1) (кого чим) втішити, порадувати: а такѣ жь того исного стєцка воєводу хотѦчи особною мл(с)тью оутѣшити... тыи городы цецунь а хмєловъ с тыми волостми и сєлы... даємы и дали єсмы єму иа вѣки (Ланчиця, 1433 *Р* 125).

ФОРМИ: *інф.* **оутѣшити** (1433 *Р* 125).

UTIAHATI SIA *дієсл. недок.* (1) (од чого) утримуватися: Teź podłuh ustaw papeźskich... hrozne prikazujem... iź... majut' utiahati i wysterehat sia, ot pospolitoje krowi (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *інф.* **utiahati... sia** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***УСТЕГАТИ.**

УТЯТИ *дієсл. док.* (4) (що) відтяти, відрубати (3): Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу чєтыри па(л)ци оутѦлъ оу роу(к) (XV ст. *ВС* 23);

(повалити) зрубати (1): одно ж позволяю зятю моєму и дочце моей на потребу имъ самим на селидбу... у дуброве моей Хренницкой дерева утятн и травы укосити (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *інф.* **утяти** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оутѦлъ** (XV ст. *ВС* 23); *дієприкм. пас. мин. знах. одн. ч.* **оутѦтыи** (XV ст. *ВС* 24 зв.).

***ОУТѦТИ** *див.* **УТЯТИ.**

!ОУОУНОУЧАТОМ ⟨ОУНОУЧАТОМ⟩ *див.* ***ОУНОУЧА.**

ОУХВАЛИТИ *дієсл. док.* (1) *(визнати правильним)* схвалити: того дѣлѦ явно чини(м)... како хотѦчи наслѣдовати обычаѦ... прє(д)ко(в) наши(х)... кторыѣжъ то... кролє(м) полскы(м)... оуказали, а оу⟨чи⟩ни (!) достойною вѣрою и правы(м) наслѣдованїємъ и з позволѣньємъ потвєрдити и оухвалити, а ѦкосѦ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости... мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

ФОРМИ: *інф.* **оухвалити** (1448 *Cost.* II, 733).

УХИРНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали и ⟨потвєрдили єсми є⟩моу... сєла на имѣ... Моурджанїи... и на Личковѣ Ухирнєщїи (Сучава, 1466 *BD* I, 110).

ФОРМИ: *наз.* **Ухириєщїи** (1466 *BD* I, 110).

ОУХОВАТИ *дієсл. док.* (3) (*стч.* uchovati, *стп.* uchować) (що) зберегти, підтримати, не дати загинути (чому) (1): А мы па(к) слюбоуємь... здєржати и попо(л)нити по(д)лу(г) того нашєго... запису... яко(ж) оусѦкому стато(ч)ном(у) хр(с)тїанину прислушає(т) б҃а миловати и справє(д)ливость оуховати (Серет, 1453 *Cost.* II, 766);

◇ **б о ж є в х о в а й** (2) *див.* **БОГЪ**[1].

ФОРМИ: *інф.* **оуховати** (1453 *Cost.* II, 766); *нак. сп. 2 ос. одн.* **вховай** (1498 *АЛРГ* 82, 83).

***УХОДИТИ** *дієсл. недок.* (1) (у що) входити, заходити, вступати: Нєкоторыи смєють уходѦ(т) у чїи гаи а та(м) дрєва потрєбная роубаю(т), мы оуставлѦємъ на нїхъ виноу єї томѪ па(н)оу чїи гаи є(ст) (XV ст. *ВС* 28 зв.— 29).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. мн.* **уходѦ(т)** (XV ст. *ВС* 28 зв.).

Див. ще ***НАХОДИТИ**[1] 1.

***УХОДЪ** *ч.* (1) ◇ **у х о д ъ м е т и** (у що) (1) мати право користуватися лісом, який належить іншому власникові: одно ж позволяю зятю моєму... у дуброве моей Хренницкой дерева утяти и травы укосити, а дубровы моей Хренницкой не копати и сѣна въ стоги не кидати и не мают далей у дуброву мою Хренницкую уходу по дерево и по траву мети, одно по Роскопаницу-могилу (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род. одн.* **уходу** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

Див. ще ***ВХОДЫ.**

***УХОДЫ** *див.* ***ВХОДЫ.**

! ОУХОСКЫХ ⟨ОУГОРСКЫХ⟩ *див.* **ОУГОРЪСКЫИ.**

***ОУЧАСТИЄ** *с.* (26) ◇ **и м ѣ т и о у ч а с т и є** (4), **о у ч а с т ї є и м ѣ т и** (з ким) (4) мати однакову долю: ащє ли кто пр(ѣ)стѪпить заповѣ(д) сїѪ... с іоудоѪ іскаріо(т)скы(м) оучѦстїє да има(т) (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); па(к) кто сѣ покоуси(т) пороушити того вышєписаннаго нашєго даанїѦ и потвърж(д)єнїѦ, таковїи да єсть проклѦ(т) о(т) г҃а б҃а... и да єсть подобнь ιоудѣ и проклѣтомоу арїи и да има(т) оучастїє и съ онѣми ιоудєиє, єжъ възъпиша на г҃а х҃а, кръ(в) єго на ни(х) и иа чєдѦ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231); **и м а т и у ч а с т ї є** (16), **у ч а с т и є и м а т и** (6) *див.* **ИМАТИ**[2].

ФОРМИ: *знах. одн.* **оучастиє, оучастїє** 17 (1435 *Cost.* II, 689; 1479 *BD* I, 222; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 311; 1488 *BD* I, 343; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; 1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 149; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **оучєстїє** 3 (1435 *Cost.* II, 680; 1457 *BD* I, 5; 1488 *BD* I, 349); **оучѦстїє, учѣстиє** 5 (1401 *ЗКЄ*; 1403 *ДГАА*; 1407 *DIR«A»* 434; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682).

***ОУЧАСТЇЄ** *див.* ***ОУЧАСТИЄ.**

***ОУЧАСТОКЪ** *ч.* (1) ◇ **о у ч а с т о к ъ и м а т и** (з ким) (1) бути чиїм спільником: о тыхъ што разбойнїкы алюбо злодє(и) оу своихъ домє(х) ховаю(т) а с нїмї оучасто(к) имають нє могоуть быті рєчи нї добрыи алюбо ч(с)тни алє и(м) ровни злодѣємъ (XV ст. *ВС* 28 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **оучасто(к)** (XV ст. *ВС* 28 зв.).

!ОУЧАТОМЪ ⟨ОУНОУЧАТОМЪ⟩ *див.* ***ОУНОУЧА.**

!ОУЧЄНЇЄМЬ ⟨ОУЧИНЄНЇЄМЬ⟩ *див.* ***ОУЧИНЄНЇЄ.**

ОУЧЄРА *присл.* (2) учора: мы панове господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имѦ панъ вилча о(т) липникы и пань исаїа бановскыи... и оуси ритєри и боѦри... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... илїашъ воєвода... кролю по(л)скомоу... до(с)тоинныи голдь вырности и присѣгы оучєра тоутъ оу лївовѣ є(ст) оучини(л)... мы такожє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

***ОУЧЄСТЇЄ** *див.* ***ОУЧАСТИЄ.**

***ОУЧИНЄНЇЄ** *с.* (1) вчинок, діло, дія: прото(ж) рєкы тєкоу(т) мєжї имєньи а ка(ж)ныи имєєть свои бѣрє(г) а коли(ж) тая рєка оучини(т) собє иноуды бєрє(г) а нє ч҃лвчьимь оучєнїємь (!) алє своєю сїлою а колї пєрвєишая тоутъ имаєть быті правая граніца (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* ! **оучєнїємь** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

Див. ще ***ОУЧИНОКЪ, *ЧЇНЄНЇЄ.**

Пор. **ОУЧИНИТИ.**

ОУЧИНИТИ, ОУЧЫНИТИ, ОУЧЫНЫТЫ, ОУЧИНИТЫ, ВЧИНИТИ, ВЧЫНИТИ, ОУЧИНИТЬ, ОУЧИНЇТЬ *дієсл. док.* (274) **1.** (що, що кому, за що і без додатка) вчинити, зробити, здійснити, виконати (що для кого) (135): што єстє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) чєрєз бєрєстиє абы вамъ нє закажали мы хочємъ ради то учинити вамъ (б. м. н., 1341 *Р* 2); што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ што єсмы выбрали на землѦнохъ, и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34); а потѦгнє(т) (sic.— *Прим. вид.*) ли король оугоръскыи на нашє-

го господарѧ, на королѣ полского... тогды мы имѣємъ на єго зємлю потѧгнути, на зємлю королѧ оугоръского... и чинити што коли будє(м) болшє мочи оучинити иашего господарѧ, королѧ польского дѣлѧ (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); i waszab milost żalowali, syly by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derżat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niż wiry dla chrestyianskoie (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Того ради молимо вас яко наши прїѧтели добрїи, оучинитє за нашоу волю та вєрнитє тоти д҃ злат(и) понєжє соут наши пинѣзи (Сучава, 1480—1484 *BD* II, 369—370); и Их Милость иа мою прозбоу то вчинили и пѣчати свои приложили к сємоу моємоу листоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 24); иио мы длѧ сказы от поганства з ласки нашое то вчинили и тое ведро меду єму єсмо отпустили вечно (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69); а нє хотѧ(т) лї то(г)о оучинїть тогды тоє имєнїє мы имъ осоужаємь а прїлоучаємъ кролєви нашємоу иавєкы вєчныи (XV ст. *BC* 12); и господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили єсми и дали смо томоу нашємоу свѧтомоу монастироу Бистричъскомоу измѣноу за тоти... сєла (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

оучинити вѣру (кому) (1) присягнути на вірність (кому): и такижь тымъ то листомъ слюбуємъ... ижь яко рыхло панъ кро(л), снъ, а любо намѣсткы єго до зємлъ рускы(х) приближатсѧ, а мы обличнѣ к нєму прїидємъ... а пєрє(ч)нному пану вло(д)славу... и дѣдичомъ корунѣ полскои оучинимы вѣру, слюбимы и присѧгнємы (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); оучинити законъ (кому) (2) прийняти після судового розгляду справи якенебудь рішення: Ино мы єсми досмотрили с нашими боѧри и радою та єсми ємоу оучи⟨ни⟩ли закон подлюг зємскаго права, аби он привєл к намъ оуси свои околнїи мєжиѧши, аби и они вызнали и мартоурисали о том ажє єст так (Сучава, 1480 *BD* I, 239); ино ми єсми досмотрили ис нашими болѣри и съ оусєю нашєю наивишє радою и оучинили єсми ємоу закон, подлоуг зємскаго права, аби он привєл оуси свои околии мєжїаши пєред нами... аби и они вызнали и свєдєтєлствова⟨ли⟩ о том, ажє єст так (Сучава, 1481 *BD* I, 258); оучинити исправу (з ким) (2) притягти до судової відповідальності (кого): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимь (б. м. н., 1352 *P* 6); оучинити миръ (кому, межи ким, промежи ким) (5) укласти мирний договір (з ким): прото(ж) оура(д)вши то оуси по(с)полоу просили єсмы нашего болѣрина пана михаила ло(г)Ѳєта абы пошє(л) до тоурко(в)... и оучинити на(м) миръ (Васлуй, 1456 *ЭСФ*); Протожъ... ваша милость дєлайтє яко знаєтє, какъ мєжи васъ доконъчаньє было (*в ориг.* были.— *Прим. вид*); а чей быхмо могли оучынити промєжы вами любовъ и миръ и доконъчаньє, якъ и пєръвєй было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); оучинити покороу (кому) (1) визнати підданство, підлеглість: мы стєфанъ воєвода знаємо чинымъ... што... мы ис нашими боѧри... оумыслывши доброую мыслъ и оучинили єсмы вѣрною покороу... илїашоу (*в ориг.* илїѦшоу.— *Прим. ред.*) воєводѣ (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); оучинити помстоу (над ким) (1) помститися (над ким), покарати (кого): и дали єсми имъ того и(с)того зра(д)цѣ лєва... и оучинили они на(д) ними по(м)ста, яко(ж) то право и(м) оусказали (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); оучинити помѣноу (кому) (1) пом'янути душу кого: А пак єи да оучинѧтъ за то помѣноу оу монастыр на каждїи вторник коупно съ родитєлєм єи (Сучава, 1470 *BD* I, 148); оучинити (красную, правую) правдоу (божїю, свѧтую) (кому, промежи кого) (5) прийняти рішення після судового розгляду справи (на чию користь), задовольнити через суд (кого): про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) узѣти ваши(м) члко(м) за тото кєзѣшъство, понє(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а мы єщє слюбили имъ мстити на и(х) ворого(в), що мо(ч) имє(м) наибо(л)шє досѣгнути, другоє па(к) ти(ж) оучинили єсмо и(м) кра(с)ную прав(д)у, бы(х) сѣ и(м) оувєрнули ишкоду и казали єсми вєрнути всє, що коли сѧ знаидє(т) лицє(м) оу нашєи зємли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); голдъ оучинити (4), оучинити голдъ (2) *див.* ***ГОЛДЪ;** доводъ вчинити (2) *див.* ***ДОВОДЪ;** жалобу оучинїти (6) *див.* **ЖАЛОБА;** жалованьє вчинити (2) *див.* ***ЖАЛОВАНЬЄ;** заплатоу вчинити (1) *див.* **ЗАПЛАТА;** конєцъ вчинити (7), учинїть конєць (1) *див.* **КОНЄЦЪ**[1] 3; ласку оучинити (1) *див.* ***ЛАСКА;** молчанїє оучинити (1) *див.* ***МОЛЧАНЇЄ;** мьстѫ учинити (1) *див.* ***МЬСТА;** освєтчєнїє оучинити (2) *див.* ***ОСВЄТЧЄНЇЄ;** покои оучинити (1), ⟨оучинити⟩ покои (1) *див.* **ПОКОИ** 2; право оучинити (2), оучинити право (2) *див.* **ПРАВО**[1]; pusto wczyniti (1) *див.* **PUSTO;** раноу оучинити (3) *див.* **РАНА;** свойство вчынити (1) *див.* ***СВОЙСТВО;** слюбы оучинити (1) *див.* ***СЛЮБЪ** 1; чѧсть оучинити (1) *див.* **ЧЄСТЬ** 3.

2. (що на чому) *(з іменниками, які означають позначку на чомусь — карб, зарубку)* зробити (4): тамъ же есмо... конець (!) усыпаты велилы и на граби грань вытесаты... и грань на лыпи учиниты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7—8); а и гдѣ коли тыи вєпрї забьють оу лєсѣ тогды имєєть зиамѧ на дєрєвѣ оучинїть (XV ст. *BC* 37 зв.).

3. *(у сполуч. з іменниками, які означають різні споруди, будівлі, господарські об'єкти тощо)* поставити, збудувати, звести, спорудити (19): а хотаръ тѣмъ двомъ сєломъ щобы имали и на водѣ на чухри абы оучинилъ оу ни(х) соби млиныи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); и тамъ есмо копцовъ два усыпаты велилы, а одъ тыхъ копцовъ... до долыны Лоточное, где також... копецъ оучыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); мы стєфанъ воєво(д) ... знамєнито чини(м) ...ожє... дали єсми єм(у)... єдно сєло... да оучини(т) собѧ дворъ оу то(м) сєлѣ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211); тѣмжє мы... дали єсми єм(оу)... мисто... где были господарскїи старыи млины наши(х) ро(дї)тєлєи... да оучини(т) собѣ млины и що коли боудє(т) єго волѣ, или жєрствило, или валила... или ст(оу)пы (Сучава, 1448 *Cost.* II, 313); А також никто да нє смѣют сижи оуч⟨и⟩нити оу их хотар, на Днистри или оу озєры, или плоты, ани ловити никто оу их хотари (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8); дали и потвєрдили єсмо ... томоу свѣтомоу монастироу от Побратѣ... озєро... да оучинѣтъ соби в҃ сѣтникы (Сучава, 1466 *BD* I, 105—106); Тѧм мы... далї єсми ємоу... на Соучавѣ мєсто да оучинит соби млин (Сучава, 1468 *BD* I, 130);

(про населений пункт) заснувати, осадити (1): тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ оу нашєи зємли... єдно мѣсто о(т) поустини, да осадють сєло, и... оу крънѣци, мѣсто о(т) поустини, да оучинѣтъ сєло (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

4. (що кому, напротиву кому) *(що-небудь неприємне, прикре)* вчинити (що), завдати (чого), заподіяти (що) (9): I też, jestliby chrestianin... rukoju khwałtownoju meł szto wcziniti, abo wdariti, majet byti karan podłuh prawa naszoje zemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а силу ни жадному да нє смѣєтъ никто о(т) наши(х) людє(х) брашовлѣномъ оучинити (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677); бо хто хотєлъ бы кому лихо вчинити собѣ горшей вдѣлаеть (Вільна, 1495 *РИБ* 620); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу д҃ раны оучинилъ (XV ст. *BC* 19); А також мы, Стефан воєвода, слюбили єсмо прѣрєчєномоу кролєви єго милости... иж николи жадной шкодї и приказы оучинити нє имаєт (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); оучинити ишкоду (1), шкоду оучинити

(8) завдати шкоди: а и... шкоду оучиненую александромъ воєводою... николи намъ не оупоминати (Ланчиця, 1433 *P* 123); и оучинивши имъ тую жало(ст) и ишкоду, а он сѧ оуверну(л) до нашеи земли (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); зло оучинити (1) *див.* ***ЗЛО**; кривду оучинити (9) *див.* **КРИВДА**; криво оучинити (1) *див.* **КРИВО**; утискъ учинити (1) *див.* **ВТИСКЪ**.

5. (що) *(у сполуч. з іменниками, які означають межу в просторі)* встановити, визначити (6): оучинили есмо имъ границю повыше манастырѧ свѧто(г) михаила презъ криничину на второ(м)ъ полку (Галич, 1404 *P* 68); тогды облазничеве трие братеници оучинили с даниломъ розъездъ (Зудечів, 1411 *P* 79); прото(ж) рекы текоу(т) межї именьи а ка(ж)ныи имеєть свои бѣре(г) а коли(ж) тая река оучини(т) собе иноуды бере(г) а не чл҃вчьимь оученїемь (!) але своєю сїлою. а колї первеишая тоутъ имаєть бытї правая гранїца (XV ст. *BC* 10 зв.); а хотар тѣмь селамь поколѣ имъ оучини(л) хотарь панъ шандришоръ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444);

(у сполуч. з іменниками, які означають межу в часі) визначити, встановити, призначити (2): будеть ведомо оусемъ... ажъ Азъ панко слуга королевъ та(к) есмь оумолвилъ и договорилъ со кнѧземъ скиригаиломъ и срокъ есмь оучинилъ на розтво х(с)во... дати ми двесте рублевъ кнзю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); тогды я па(н) староста петрашь с землѧны оучинили есмы межи ими завитыи рокъ на (вы)ведѣньє граници (Галич, 1401 *P* 65).

6. (що, що кому, що межи ким) *(писемно оформити офіційний акт, документ)* скласти, укласти (11): просимо вашеι мл(с)ти што бы есте оучинили иныи листо Ако и тото што писано оу луцки (Сучава, 1388 *SL* 678); и учинили есмы уставнцьтво (!) о мытахъ, у нашеи земли (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); коли сюю правъдоу сѧкъ промежы собою вчинимъ потомъ... межи тебе и нами лепшеє доброты иного дела не будеть (б. м. н., 1484 *ЯМ*); а они тоє привилїє дали оу наших роуках, що есмо били ми им оучинили от мартоуриоу (Сучава, 1491 *BD* I, 452); Ино есми оучынилъ мои листъ твоеи милости и подъ великою нашою печатью... и прысегалъ есми самъ... на святоє еванъгелие... и на томъ листе прысегаю (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

записъ оучинити (1) *див.* **ЗАПИСЪ**.

7. (кого ким) зробити (2): Вызнаваемъ... и(ж)... хотѧчы пана михаила канцлиря молдавско(г) намъ братомъ и приятелемъ вѣчнымъ оучынити... дали есми емоу... оу снятинѣ... мешканє... и придали есми емоу по(л) мыта и мли(н) мѣстски (Снятин, 1454 *P* 162—163); и мы ... хотѧчи его рыхлейшого вчинити коу тым же вчинкомъ, емоу имене наше... дали есми ласкаве (Вільна,1499 *AS* I, 117).

8. (що і без додатка) порушити, виступити (проти чого), зробити (всупереч чому) (4): а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѧсы хотѣлъ нѣшто оучини(т) и оуста(т) противу г(с)дрѧ, кролю влодислава... мнѣ с ни(м) не оустати, а ни почина(т), а ни по немъ стати, противу своєго г(с)дрѧ кролѧ первоинаписано(г) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а ктоколи по(ч)нетъ оучинити, того имаемъ явнѧго казнити и оустановити того (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); а кто би хоти(л) оучини(т) чере(з) сесь ли(ст) хоте мало, то(т) заплати(т) на(м) д҃ роу(б)ли сребро(м) и да є(ст) непро(ст) о(т) мило(г) б҃а (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

9. (що) *(виготовити, виробити)* зробити (1): а ис то(г) именїя... оуставлѧемы бы келїхъ оучиненъ за по(л)торы гривны къ цр҃кви гдѣ прїбѣга(л) а остато(к) што ближьнимъ прїятелемъ штобы дано (XV ст. *BC* 23 зв.).

10. піднести до вищого суспільного стану (2): Коли(ж) кме(т) па(н)у алюбо шлѧ(х)тичю раноу оучини(т) двє алюбо три за кажноу раноу е҃ι а соудови е҃ι... а боудѣ(т) лї знаменїтыи шлѧ(х)тичь тогды шестьдесѧ(т) гривенъ а *оучиненомоу* шлѧ(х)тичю е҃ι гривенъ а простомоу шлѧ(х)тичю дѣсѧ(т) гриве(н) а боудѣ(т) ли шо(л)ти(с) алюбо кметь шлѧ(х)тичо(в) *оучиненъ* тогды три гривны (XV ст. *BC* 30 зв.— 31).

ФОРМИ: *інф.* **оучинити, оу⟨чи⟩нити, оуч⟨и⟩нити** 25 (1352 *P* 6; 1393 *Cost.* II, 607; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 677; 1448 *Cost.* II, 738; 1449 *Cost.* II, 378; 1455 *Cost.* II, 531; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1462 *BD* II, 285; 1499 *BD* II, 422 і т. ін.); **оучыинити** 3 (1454 *P* 162; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 449); **оучыиыты** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **учиниты** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **вчинити, wcziniti** 4 (1388 *ZPL* 106; 1490 *Пам.;* 1495 *РИБ* 620; 1499 *AS* I, 117); **вчынити** 1 (1495 *ВМЗД*); **оучинить, оучиниїть** 4 (XV ст. *BC* 10, 12, 21, 37 зв.); **оучини(т)** 6 (1402 *Cost.* II, 623; 1456 *ГПХМ*; XV ст. *BC* 18 зв., 20 зв., 37, 38); *аор. 1 ос. мн.* **оучинииxo(м)** 2 (1448 *ДГПР*; 1453 *Cost.* II, 445); **оучинихмо** 2 (1434 *DIR«A»* 464; 1443 *Cost.* II, 129); *перф. 1 ос. одн. ч.* **есмь оучинилъ** 1 (1387 *СП* № 12); **оучини(л)... есмъ** 1 (1419 *P* 90); **есми... оучинии(л)** 1 (1457 *Cost.* II, 810—811); **есми оучынилъ** 1 (1496 *BD* II, 402); **есми... вчиниилъ** 1 (1484 *ЯМ*); *2 ос. одн. ч.* **вчыииль** (1496 *ПДСВВ*); *3 ос. одн. ч.* **є(ст) оучиниль, є(ст) оучини(л)** 2 (1415 *Cost.* I, 122; 1436 *Cost.* II, 701); **оучинил, оучини(л), оучиниилъ** 12 (1419 *DIR«A»* 444; 1440 *Mih.* 208; 1448 *Cost.* II, 738; п. 1450 *ПИ* № 9; 1453 *Cost.* II, 453; XV ст. *BC* 19, 21, 23; 1478 *BD* I, 219 і т. ін.); **оучииы(л)** 1 (1456 *ЭСФ*); **вчинилъ, вчини(л)** 4 (1493 *ОПВВ* 152; 1495 *АЛМ* 83, 84; 1496 *ОПСВВ* 61); **вчынилъ** 2 (1492—1493 *ПВФЧ*; 1499 *BD* II, 448); **! вчиинть** 1 (XV ст. *BC* 19); *3 ос. одн. ж.* **вчинила** (1378 *P* 26); *3 ос. одн. с.* **wczyniło** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *1 ос. мн.* **оучинили (учинили) есмы** 10 (1401 *P* 65; 1408 *Cost.* I, 60; *Cost.* II, 630; 1411 *Mih. Alb.*; 1435 *Cost.* II, 679; 1441 *DIR«A»* 477; 1444 *DIR«A»* 481; 1488 *ДГСПМ*; 1500 *Cost. S.* 230); **оучинили есми, оучинїли есми, оучинили є(с)ми** 41 (1422 *DIR* fig. 35; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 712; 1443 *Cost.* II, 126; 1446 *DIR«A»* 485; 1448 *DIR«A»* 491; 1452 *DIR«A»* 500; 1457 *Cost.* II, 809; 1470 *BD* I, 150; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **есмы оучииили** 8 (1403 *ДГАА*; 1408 *Cost.* I, 60; *Cost.* II, 633; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 69, 71; 1434 *Cost.* II, 670); **есмы ... оучинили** 2 (1411 *Cost.* II, 637; 1434 *Cost.* II, 664); **есми оучинили** 3 (1429 *DIR«A»* 455; 1439 *Cost.* II, 712; 1460 *BD* II, 276); **есми ...оучи⟨ни⟩ли** 1 (1480 *BD* I, 239); **есмы вчинили** 2 (1378 *P* 24; 1390 *P* 175); **оучиииили есмо, оучинїли есмо, оучинил(и) есмо** 15 (1404 *P* 68; 1449 *Cost.* II, 379; 1453 *Cost.* II, 492; 1457 *Cost.* II, 809; 1473 *BD* I, 181; 1487 *BD* I, 310; 1488 *BD* I, 348; 1490 *BD* I, 419; 1491 *BD* I, 452; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); **оучииилы есмо** 1 (1466 *BD* I, 105); **есмо оучинили, есмо учинили** 3 (1434 *Cost.* II, 666; 1456 *Cost.* II, 791; 1489 *BD* I, 377); **есмо... оучинили** 3 (1448 *Cost.* II, 734; 2-а пол. XV ст. *СПС*; 1499 *BD* II, 419); **есмо вчынили** 1 (1496 *BD* II, 407); **iesmo... wczynili** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **⟨есмо⟩ вчинили** 1 (1495 *РИБ* 620); **вчинили** 4 (1386—1418 *P* 34; 1495 *АЛМ* 85; 1496 *АЛРГ* 69; 1498 *BD* II, 412); **⟨есмы⟩ оучиииили** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *3 ос. мн.* **оучинили** 8 (1411 *P* 79; 1437 *DIR* № 8; 1445 *Cost.* II, 218; 1456 *Cost.* II, 577; *Mih.* 213; 1457 *Cost.* II, 809; 1485 *BD* II, 371; 1491 *AS* I, 97); **учиныль** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **! оу⟨чи⟩ни** 1 (1448 *Cost.* II, 733); **вчиниили, wczynili** 5 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1475 *AS* I, 70; 1492 *AS* III, 24; 1494 *AS* I, 102; 1495 *ВМЗД*); *пперф. 1 ос. мн.* **есмо били... оучинили** (1491 *BD* I, 452); *майб. 1 ос. одн.* **оучиню** (1481 *BD* II, 365); *2 ос. одн.* **вчннишъ, wczynisz** 4 (1484 *ЯМ*; *РИБ* 351; 1494 *BD* II, 387, 389); *3 ос. одн.* **оучинитъ** 1 (1411 *Cost.* II, 638); **оучинить, оучинит(ь), оучинїть** 3 (1352 *P* 6; XV ст. *BC* 20 зв., 25); **оучиии(т), ! оучи(т)** 6 (XV ст. *BC* 10 зв., 24 зв., 29 зв., 30, 30 зв., 38 зв.); **по(ч)нетъ оучинити** 1 (1445 *Cost.* II, 729); **имет... оучиинти** 1 (1466 *BD* I, 95); *1 ос. мн.* **вчинимъ** 2 (1484 *ЯМ*; 1487 *РИБ* 435); **хочемъ... оучинити** 2 (1341

P 2; 1388 *P* 43); **оучинимы** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **оучини(м)** 1 (1448 *Cost.* II, 738); *2 ос. мн.* **оучините** (1401 *RIR*); *3 ос. мн.* **вчинѧ(т)** 1 (1495 *ПЛПС*); **оучинѧт, учинѣ(т)** 2 (1456 *DIR«A»* 511; 1499 *BD* II, 423); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* **абыхъ оучынилъ** (1496 *BD* II, 402); *3 ос. одн. ч.* **абы оучинилъ** 1 (1429 *Cost.* I, 258); **абы... оучиил** 1 (1489 *AS* I, 89); **бы оучини(л)** 1 (1437 *DIR* № 8); **jestliby... wczinił** 1 (1388 *ZPL* 107); **щобы ! оучинє(т)** 1 (1434 *Cost.* I, 391); *3 ос. одн. ж.* **jestliby... wczinila** (1388 *ZPL* 107); *1 ос. мн.* **sztobychmo... wczynili** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); **абыхмо... вчинили** 1 (1491 *AS* I, 94); **абысмо... учинылы** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **ачбы єсмо... оучинили** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *2 ос. мн.* **што бы єстє оучиили** 1 (1388 *SL* 678); **абы єстє оучинили** 1 (1496 *ПСВВ* 192 зв.); **бы... оучинили єстє** 1 (1401 *RIR*); *3 ос. мн.* **щобы оучиили** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **що бы... оучинили** 1 (1447 *Cost.* II, 288); **абы оучинили** 1 (1499 *BD* II, 424); **абы... оучинили** 1 (1499 *BD* II, 424); **абы... оучинили** 1 (1499 *BD* II, 425); **абы... вчинили** 1 (1490 *ЗХП*); *нак. сп. 2 ос. одн.* **оучини, учини** (1434 *Cost.* II, 675; 1481 *BD* II, 365); *3 ос. одн.* **да оучиит, да оучини(т)** (1443 *Cost.* II, 185; 1445 *Cost.* II, 211; 1448 *Cost.* II, 313; 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1468 *BD* I, 130); *2 ос. мн.* **оучиите** (1401 *RIR*; 1480—1484 *BD* II, 370; 1481 *BD* II, 358); *3 ос. мн.* **да оучинѣтъ, да оучиѧтъ** (1448 *Cost.* II, 323, 324; 1458 *ПГСММЦ*; 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 148); *дієприсл. перед.* **оучинивши** 1 (1457 *Cost.* II, 809); **вчинивши** 1 (1484 *ЯМ*); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **вчынена** 1 (1495 *BK*); *3 ос. мн.* **оучинены** (XV ст. *BC* 20 зв.); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **боудѣ(т)... оучиненъ** (XV ст. *BC* 31); *баж.-ум. сп. пас. 3 ос. одн. ч.* **бы... оучинеиъ** (XV ст. *BC* 23 зв.); *дієприкм. пас. мин. род. одн. ч. зам. місц.* оу голду... короуни кролевьства полско(г) **оучинено(г)** (1436 *Cost.* II, 706); *дав. одн. ч.* **оучинеиомоу** (XV ст. *BC* 31); *знах. одн. ж.* **оучиненую** (1433 *P* 121, 123); *ор. одн. ж.* **оучииеиою** (1448 *Cost.* II, 738); *наз. мн. ч.* **оучинены** 1 (XV ст. *BC* 20 зв.); **! позычены** 1 (XV ст. *BC* 26); *род. мн.* **оучиненыхъ** 1 (1433 *P* 121); *зам. знах. мн. ж.* отпустиль... шкоды и мерзАчки... до сего диє **оучиненныхъ** 2 (1499 *BD* II, 419, 420); *дав. мн.* **оучинєннымъ** (1462 *BD* II, 283); *знах. мн.* **оучинєнымѣ** (1436 *Cost.* II, 706).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ, *ПОЧИНИТИ СЯ, *ОУЧИНИТИ СѦ, *ЧИНИВАТИ, ЧИНИТИ.**

***ОУЧИНИТИ СѦ** *дієсл. док.* (15) **1.** *пас.* бути збудованим, поставленим, заснованим (2): и ащє би инны млинъ оучинилсА оу томъ потоцѣ такожъ да боудетъ половина отнина (Сучава, 1429 *Cost.* I, 239); и єщє варє колко црькви и с попми боудоутсѣ оучинити и поновити отсєва (!) на прѣд... а они оуси да слоухают того свАтого нашего монастира от Поутнои (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

2. зчинитися, трапитися, скоїтися (10): а тако(ж) ни ослоухарє да нє имаютъ ходити оу тА(х) сєла(х), ни соудци никоторыи, да нє имаютъ глобоу, коли имє(т) сА оучинити котораА смрьти оу и(х) села(х), алє сами ка⟨лоу⟩герє да возмоу(т) глобоу (Давидове Село, 1446 *Cost.* II, 251); О усильствє которыи сА учинїть (XV ст. *BC* 8 зв.); а до тих люди що соут оу тѣх сєла (!) аби нє имали дило ни єдин наш боАрин... ни соудити нх, ани глобоу оузАти от них, ни за великоє дило ⟨а⟩ни за малоє дило, ни за доушєгоубство, ни за волочєнїє дивкоу, що сѣ там оу Коцманє боудет оучинити (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

3. (кому, ким) зробитися, стати (ким) (3): а Ако ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнА(з) дмитрию ... и правду дали оужь ѣде(м) и хочє(м) сА порожни оучинити тоѣ прав(д)ы про(т) абы коро(л) бы(л) бзпечнѣшии (так.— *Прим. вид.*) оу нашеи службѣ и оу правдѣ (Молодечно, 1388 *P* 43); нашь плєменьни(к) бєкбула(т)ъ и хожа мєдинъ оучннилсА намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); Коли хто оучинитсА опѣкалнїко(м) о нєко(т)рои дѣвцє... а она боудѣть го(д) замоужь, а о(н) єє нє хочєть выдать... мы сказоуємь и(ж) такая дѣвка бѣзъ волї опѣкальнїка своего имєєть собѣ моужа оузА(т) (XV ст. *СЯ* 41 зв.).

ФОРМИ: *інф.* **сѦ... оучинити** (1388 *P* 43); *перф. 3 ос. одн. ч.* **оучннилсѧ** (1392—1393 *РФВ* 170; 1429 *Cost.* I, 239); *майб. 3 ос. одн.* **сѧ учинить, сѧ учинїть** 2 (XV ст. *BC* 8 зв.); **оучинитсѧ** 1 (XV ст. *СЯ* 41 зв.); **сѧ оучини(т), сѧ... оучини(т)** 2 (XV ст. *BC* 26 зв., 36); **имє(т) сѧ оучинити, имє(т) сѧ... оучииити** 2 (1446 *Cost.* II, 251; 1454 *Cost.* II, 517); **сѣ... боуде(т) оучииыти** 1 (1479 *DC* 140); **сѣ... боудет оучинити, сѣ... боуде(т) оучинити** 2 (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); **сѣ боудєть оучинити** 1 (1481 *BD* I, 257); *3 ос. мн.* **боудоутсѣ оучииити** 1 (1490 *BD* I, 420).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ, *ПОЧИНЧТИ СЯ, ОУЧИНИТИ** 1, 3, 7, **ЧИНИТИ, *ЧИНИТИ СѢ.**

***ОУЧИНИТИ СѢ** *див.* ***ОУЧИНИТИ СѦ.**

ОУЧИНИТЫ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

ОУЧИНИТЬ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ОУЧИНЇТИ СѦ** *див.* ***ОУЧИНИТИ СѦ.**

ОУЧИНЇТЬ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ОУЧИНОКЪ** *ч.* (13) вчинок, діло, справа: мы илиа воєвода... чинимъ знамєнито... ожє оуспоминаючи и наслѣдоуючи наши(х) прѣдковъ и такѣжь нашего оцА дѣла и оучинки, приехали єсми до лвова... к нашему милому господарю... королю по(л)скому (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); и коли боудет пана нашего королА приказаниє... а мы имаємь оудилати подлоуг приказаниа пана нашего, и пак подлоуг моци нашеи, подлоуг старыхь оучинков, якож єст был из века оуставь передков наших (Сучава, 1468 *BD* II, 301); Абы запомнєнА рѣчи с часов вдѣланыхъ нє вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людьскии... достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *ор. одн.* **оучинком, оучи(н)ко(м)** (1457 *Cost.* II, 810; 1499 *BD* II, 422); *наз. мн.* **вчиики** 1 (1499 *AS* I, 117); **учи(н)кы** 1 (XV ст. *BC* 9 зв.); *род. мн.* **оучинковъ, оучинковь, оучинков** (1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 289; 1468 *BD* II, 301); *дав. мн.* **вчинкомъ** (1499 *AS* I, 117); *знах. мн.* **оучинки** 1 (1439 *Cost.* II, 712); **вчинки** 1 (1499 *AS* I, 117); *ор. мн.* **оучи(н)ки** (1453 *Cost.* II, 766); *місц. мн.* **оу оучиикох** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще ***ОУЧИНЄНЇЄ, *ЧЇНЄНЇЄ.**

***ОУЧИНЫТИ** *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***ОУЧИНЫТИ СѢ** *див.* ***ОУЧИНИТИ СѦ.**

***ОУЧИТИ** *дієсл. недок.* (1) (кого) повчати, наставляти: А пан наш корол єго милость... имаєт иас миловати и оуч⟨и⟩ти (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *інф.* **оуч⟨и⟩ти** (1468 *BD* II, 302).

Див. ще **НАОУЧАТИ** I.

***ОУЧЛИВЫЙ** *прикм.* (1) чесний: А пан наш корол єго милость... имаєт нас миловати и оуч⟨и⟩ти, дєржати оу каждыхь ласкавых и вєрных и оучливых оучинкох и члонкохъ, яко дєржали и миловали пєрєжє иас бывшего дида нашего старого Олєксандра воєводоу (Сучава, 1468 *BD* II, 302).

ФОРМИ: *місц. мн.* **оу оучливых** (1468 *BD* II, 302).

ОУЧЫНИТИ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

ОУЧЫНЫТЫ *див.* **ОУЧИНИТИ.**

***УЧѢСТИЄ** *див.* ***ОУЧАСТИЄ.**

***ОУЧЮТИ** *дієсл. док.* (1) (кого) почути, прочути (про кого): алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут оу их зємлАх... а их милости имают єго въгнатн и въпоудити проч из их милости зємлАх (!) (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. мн.* **оучюють** (1499 *BD* II, 420).

Див. ще ***ОУЧЮТИ СѢ.**

***ОУЧЮТИ СѢ** *дієсл. док., безос.* (1) (кого) почути (про кого): али таковοго чловѣка (*в ориг.* чл҃ка.— *Прим. вид.*), гдє сѣ оучюєт и знаидет оу нашеи земли... мы да

имаюм его въгнати и въпоудити проч ис нашеи земли (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **съ оучюет** (1499 *BD* II, 421).

Див. ще ***ОУЧЮТИ.**

***ОУЧѦСТЇЄ** *див.* ***ОУЧАСТИЄ.**

***ОУЧѦТИ** *дієсл. док.* (1) (*цсл.* вънѧти) (*як допоміжне дієслово у складі форм майбутнього часу*) почати, бути: а хто учне(т) устоупатися и пакастити (!)... да боуди на немъ о(т) на(с) кля(т)ва в се(і) вѣ(к) и в боудоущей (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* **учне(т)** (1481 *ГПМ*).

Див. ще ***НАЧАТИ** 2, **ПОЧАТИ** 6.

***ОУШАКОВСКИИ** *прикм.* (1): продали есмо пану мартину кгасто(в)товичю... земли бортные алѣкса(н)дро(в)ская. игнато(в)ская. а грицева. а морозова а оушако(в)ская (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **оушако(в)ская** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ОУШАРЬ, ОУШАР *ч.* (4) (*молд., пор. рум.* uşar) (*сановник у Молдавському князівстві*) ушар: И оуставши слоуга наш пан Козма оушарь и заплатил оуси тоти вишеписанних пинѣзи... оу роуки... Щефоулоу Спинѣноу (Сучава, 1482 *BD* I, 262); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже тот истиинїи слоуга наш пан Петроу оушар слоужил нам право и вѣрно (Вaслуй, 1495 *BD* II, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **оушарь, оушар** (1482 *BD* I, 262; 1495 *BD* II, 41); *дав. одн.* **оушарю** (1482 *BD* I, 262).

***ОУШЕСТЬЕ** *с.* (1) (*цсл.* въшьстие) ◇ о у ш е с т ь е с в ѧ т о г о д о у х а (1) (*назва церковного свята, також календарна дата*) зішестя святого духа, тройця: писанъ листъ оу галичи на (втрк) вилью оушестьѧ свѧтого д͠ха по(д) лѣты р(с)тва х͠ва а лѣ(т) и д͠ ста лѣтъ и чвертое лѣ(т)ъ (!) (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *род. одн.* **оушестьѧ** (1404 *P* 68).

Див. ще ***ИШЕСТВЬЕ.**

***УШИТЦКЪ** *ч.* (1) (*назва поселення у Троцькому воєводстві*): Билъ намъ чоломъ бояринъ нашъ Ивашко Половичъ и поведилъ передъ нами, штожъ кнехиня (sic.— *Прим. вид.*) Семеновая Александровича, кнегиня Маря Пинская, и сынъ ее... дали ему имен(ь)ице... а въ Кожчичохъ две дворище на пашню, а въ Ушитцку ч(о)л(о)в(е)къ (Городно, 1497 *РИБ* 683).

ФОРМИ: *місц. одн.* **въ Ушитцку** (1497 *РИБ* 683).

УШИЦА *ж.* (2) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): мы стефанъ воевода... чиним знаменито... оже прїиде прѧд нами... слоуга наш петръ вилна... и дал своим оуноуком... половина полѣна микоулиница, на ушица (Вaслуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* **на ушица** (1472 *Cost. S.* 88); *місц. одн.* **на ! ушицъ** (1472 *Cost. S.* 88).

! ОУШЛЫШИТ ⟨ОУСЛЫШИТ⟩ *див.* ***ОУСЛЫШАТИ.**

***ОУѢХАНЪЄ** *с.* (2) (*прибуття*) в'їзд, приїзд: тогды коли чоловѣкъ то(т) обвинены домовъ приѣде... тогды по его оуѣханъѣ третии д͠нъ право мае(т) быти (Галич, 1435 *P* 134).

ФОРМИ: *місц. одн.* **по оуѣханъѣ, оуѣ(х)а(нъѣ)** (1435 *P* 134).

Пор. ***ВЪЄХАТИ.**

***ОУѢХАТИ** *дієсл. док.* (5) (чого, що) об'їхавши якусь територію, визначити її межі: і оправили есмы кундра(т) оу тои граници поколѧ ему кнѣзъ левъ оуѣхалъ и мы емоу толѧ оуѣхали (Галич, 1401 *P* 66); а тако есмо ему дали... тото... село... ѧко коли есть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло ѧко оуѣхана к нему границѧ (Снятин, 1424 *P* 99); а поля есмь ему дали и ухали своей землѣ — по конец лозы нивъка на долини (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10).

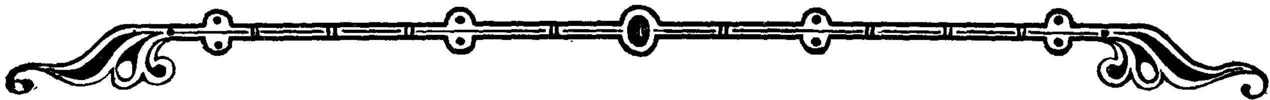
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **оуѣхалъ** (1401 *P* 66); *1 ос. мн.* **есмь ... ухали** I (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10); **оуѣхали** I (1401 *P* 66); **есмо оуѣхали** I (1422 *P* 98); *перф. пас. 3 ос. одн. ж.* **оуѣхана** (1424 *P* 99).

Див. ще ***ВЫѢЗДИТИ, *ЗАѢХАТИ, ОБЪИХАТИ, *ОБЬѢЗДИТИ, *ОТЕХАТИ, *РОЗЕЖЧАТИ, РОЗЪѢХАТИ.**

***ОУЮНОВЫИ** *прикм.* (1) л о в и щ а о у ю н о в ы е *див.* ***ЛОВИЩЕ.**

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **оуюновая** (1349 *P* 3).

***ФАГОУЛЄЦОУЛЪ** *ч.* (2) *(назва броду в Молдавському князівстві):* А хотарь томоу селоу... до брода Фъгоулецоулоуи, и от брода Фагоулєцоулоуи право чєрєзь Молдавоу (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *род. одн. молд.* **Фагоулєцоулоуи, Фъгоулецоулоуи** (1473 *BD* I, 183).

***ФАЛЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а за проуто(м) иа дерєннко(х) да єстъ мѣсть (!) гдє танко селитъ (!)... и соуховєрхъ гдє иванъ фалєви(ч) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фалєви(ч)** (1429 *Cost.* I, 269).

ФАЛЄЛЄИ, ФАЛЕЛѢИ, ѲАЛЄЛЄИ, ХВАЛЕЛѢИ *ч.* (5) *(особова назва, цсл.* Ѳалалєи, *гр.* Θαλλέλαιος): а при томъ были старци Печерского манастыря Дубляиски Іона Авраамъ ключникъ... попъ Лисинскій Фалелей (Київ, 1398 *ДГПМ*); Кузьма, пантелѣимонъ, демьянъ, киръ, иоанъ, самсонъ, фалелѣи... то все безмезници (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112); а при то(м) бы(л) вл(д)ка лоуцкин, никиѳоръ... яцко ѳалелеи, и иньши(х) людеи добры(х) было много (Луцьк, 1490 *Пам.*); А коли есмн у пана Василя пенязи брал... при том был... панъ Яцко Хвалелѣи (Володнмир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фалелей, Фалєлєи, ѳалелеи** 3 (1398 *ДГПМ;* 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **Фалелѣи** 1 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); **Хвалелѣи** 1 (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

***ФАЛЄЛѢЄВИЧЬ** *див.* **ХВАЛЕЛИЕВИЧЪ.**

ФАЛЕЛѢИ *див.* **ФАЛЄЛЄИ.**

ФАЛКО, ХВАЛКО *ч.* (13) (*особова назва, пор.* Фалєлєи): А при том были люди добрыи: пан Михайло Олєксандрович Загоровскии... а пан Хвалко (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14); Фалко жалова(л) о деди(ч)ство на индриха. Индри(х) сѧ заложилъ давиымъ записамъ и досвє(т)чилъ сѫ(д)я єго оправилъ а ѳа(л)кови молъчанїє оучииилъ (XV ст. *ВС* 23).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фалко, ѳа(л)ко, фа(л)ко** 7 (XV ст. *ВС* 23, 23 зв., 26 зв., 27); **Хвалко** 1 (1475 *AS* III, 14); *зам. знах.* осоужаємь **ѳалко** 1 (XV ст. *ВС* 27); *дав. одн.* **ѳа(л)кови, ѳа(л)ковї** (XV ст. *ВС* 23, 27); *знах. одн.* **фа(л)ка, ѳа(л)ка** (XV ст. *ВС* 27).

***ФАЛКЪОУ** *ч.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* почьнши ⟨х⟩отар тои бранищи от обръшїи Лаоури, обчиноу до Фалкъоа, та горѣ Фалкъом до стєжки гдє гроб Алексин оу шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **Фалкъоа** (1490 *BD* I, 420); *ор. одн.* **Фалкъом** (1490 *BD* I, 420).

***ФАЛЧА** *ч.* (11) (*молд.* фалче) старовинна міра поверхні: мы Стефаиь воєвода... чинимь знамєнито... ожє прїидоша... иаши оубози люди от Хорловскаго тръгоу... и продали намь... єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѧ, ѳ҃ фалчїи н д҃ корочнииїн, оу цииоу за ф҃м҃д҃ злат татарскых (Сучава, 1470 *BD* I, 150); и оу том також прїидє... НастѦ, кнѦгинѦ пана Юга вистѦриика... н продала... єдноу фалчоу и в҃ фєртал(и) винограда на Хръловскоу гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *знах. одн.* **фалчоу** (1499 *BD* II, 147, 148, 153); *род. мн.* **фалчїн** (1470 *BD* I, 150); *знах. мн.* **фалчи** (1499 *BD* II, 147, 154).

***ФАЛШЄВНЫЙ** *див.* **ФАЛЬШЄВНЫЙ.**

***FALSZIWYJ** *див.* **ѲАЛЬШИВЫЙ.**

***ФАЛШОВАНЫИ** *прикм.* (4) підроблений, сфальшований: па(н) юрьи дѣдошицкий пригна(л) (!) па(н) игнатовы(м) лїсто(м) ажє соуть нєправїи ѳалшованїи (Зудечів, 1421 *P* 95); а па(н) микь дѣдошицкии приганилъ листо(м) ажє нєправыи листы фалшованыи па(н) дмитровы даниловича з роуды (Зудечів, 1430 *P* 116); и богда(н) вказа(л) пєрє(д) нами то(т) записъ и(х) на тыє именья и они томоу записоу пригаиили, рекли и(ж)бы то(т) записъ бы(л) фа(л)шовы(и) (!) (Берестя, 1496 *ВМКФС*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* ! **фа(л)шовы(и)** (1496 *ВМКФС*), *наз. мн. ч.* **фалшованыи** 2 (1428 *P* 111; 1430 *P* 116); **ѳалшованїи** 1 (1421 *P* 95).

Див. ще **ФАЛЬШЕВНЫЙ, ѲАЛЬШИВЫЙ.**

! **ФАЛШОВЫИ** ⟨ФАЛШОВАНЫИ⟩ *див.* ***ФАЛШОВАНЫИ.**

ФАЛЬШЕВНЫЙ *прикм.* (3) підроблений, фальшивий: па(н) татомирь балицкии приганиль листо(м) па(н) ивашковы(м) дѣдошицко(г) ижє соуть листовє нєправии фалшєвнии (Зудечів, 1413 *P* 83); а такождєрє чєрнъ и ромънє(л)... да нє имаю(т) о(т) селѣ напрѦ(д) болшє тѣгати ани упоминати за тота села вишєписаннаа на пана шандра... зану(ж) чєрнъ и ромънє(л)... стратили исвоими привилиями зану(ж)ну(ж) (!) была фа(л)шєвна и єсми и(х) сказили (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528); Петругъ рекъ: я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ не добрый фальшевиый; господарь нашъ, король е. м., того листу не давалъ, ани росказывалъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **фальшевный** (1498 *АЛМ* 169); *наз. одн. ж.* **фа(л)шєвна** (1472 *DIR«A»* 528); *наз. мн. ч* **фалшєвнии** (1413 *P* 83).

Див. ще ***ФАЛШОВАНЫИ, ѲАЛЬШИВЫЙ.**

ФАНАСИИ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Аѳанасии, *гр.* Ἀθανάσιος) Панас, Афанасій: пришодъшы пєрє (!) иашє обличьє... Фанасии вл҃дка пєрємышльскии... продалъ єсть оу бышковичихъ два дворища пану Яшкови испрувъскому на вѣки (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фаиасии** (1391 *P* 45).

Див. ще **ОПАНАСЪ, ОФАНАСѢИ, *ПАНАСЪ.**

ФАНИСЛАВЪ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Fanisław): а на то послуси... панъ нѣвъступъ столпувьскии и братъ его фаниславъ (Перемишль, 1366 *P* 12).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фаниславъ** (1366 *P* 12).
ФАРА *ч.* (1) (*особова назва, пор. рум.* fară «родич»): ТѦм мы... далї... есми емоу... село оу млинов от Прута, где был Фара (Сучава, 1468 *BD* I, 130).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фара** (1468 *BD* I, 130).
ФАРКАШ, ФЪРКАШЬ *ч.* (6) (*особова назва, пор. мад.* farkas «вовк»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша... слоуга наш Исаю от Ръкътъоу и сестричич его Пътроу Фаркаш... и разделили своѦ праваѦ отнина (Сучава, 1490 *BD* I, 403); а третѣа част от того села да ест племинникомїих Глигороу и братоу его Іоноу Фъркашоу (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фаркаш** 1 (1490 *BD* I, 403); **Фъркашь** 1 (1495 *BD* II, 53); *род. одн.* **Фъркаша** (1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Фъркашоу** (1490 *BD* I, 403; 1495 *BD* II, 53).
ФАРКО *ч.* (2) (*особова назва*): една част от тих сел да ест слоугам нашим Тоадероу Юкашоу и братаничем его Фарко апродоу и сестрам его Долкъ и Мъроушки (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фарко** 1 (1495 *BD* II, 59); *зам. дав.* братаничем его **Фарко** апродоу и сестрам его 1 (1495 *BD* II, 59).
Див ще **ФРЪЦЄ**.
ФАСЄКИШЬ *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стефань воевода... чинимь знаменито... оже прїидоша... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу на имѣ Карлакь Ласловь... и Фасекишь... и продали намь... единь виноград оу Хорловскомь хотарѦ (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фасекишь** (1470 *BD* I, 150).
***ФАОУРЄИ**[1] *мн.* (1) (*назва села на р. Васлуй у Молдавському князівстві*): дали есмы емоу... едно село на васлуи, половина фаоуреи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 290).
ФОРМИ: *род.* **фаоуреи** (1429 *Cost.* I, 290).
***ФАУРЄИ**[2] *мн.* (1) (*назва села на р. Прут у Молдавському князівстві*): дали есми и(м)... едно мѣсто о(т) поустини, на прутѣ, повы(ш) фау⟨реи⟩ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 316—317).
ФОРМИ: *род.* **фау⟨реи⟩** (1448 *Cost.* II, 317).
***ФАУРИ** *мн.* (2) (*назва села на р. Бахна у Молдавському князівстві*): и и(н) никто да не смѣєтъ ты(х) монастирски(х) люди... о(т) фаури соудити ани глобоу ис ни(х) брати (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125); А хотар тѣмъ вышеписанїе за отчини, части от села Фаоури и Бъхнѣщи въ оустъ Бахна (Сучава, 1468 *BD* I, 126).
ФОРМИ: *род.* **фаури, Фаоури** (1467 *Mih. Doc.* 125; 1468 *BD* I, 126).
ФАОУРИЄ, ФАОУРЇИ, ФЪОУРИЄ *мн.* (3) (*назва села на р. Бистриці у Молдавському князівстві*): Тъм мы... дали и потвръдили есми емоу... села на имѣ Гостилещи... и Фъоурие, и Бръзотещи на Быстрици (Сучава, 1459 *BD* I, 35); Тиж Стефан воевода... оутвръдихом и оукрѣпих нашь свѦтыи монастир...сь трїи селове... имeним ⟨Зънещїи и Столничїи⟩ и Фаоурїи (Сучава, 1491 *BD* I, 463).
ФОРМИ: *наз.* **Фаоурие** 1 (1468 *BD* I, 125); **Фаоурїи** 1 (1491 *BD* I, 463); **Фъоурие** 1 (1459 *BD* I, 35).
***ФЄБРУАРЇИ** *див.* ***ФЄВРОУАРЇИ**.
ФЄБРУНЪ *ч.* (2) (*особова назва*): а при томъ были и свѣдъци панъ ходько быбелъскии... панъ фебрунъ воевода (Перемишль, 1390 *P* 176); А се я Фебрунъ воевода перемышльскии познавамъ то... доброю волею своею и добрымъ оумышлѣнъемь своемъ (Перемишль, 1391 *P* 45).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фебрунъ** (1390 *P* 176; 1391 *P* 45).
***ФЄВРАЛЬ** *див.* **ѲЄВРѦЛЬ**.
ФЄВРОНЇА *ж.* (1) (*особова назва, цсл.* Феврониа, *гр.* Φεβρώνια) Февронія: мы алєксандръ воевода... чин и(м) знаменито... оже... дали есми монастырю нашемоу... где е(ст) старицѣ февронїа, да осади(т) село, оу монастырскы(х) хотаръ... где име(т) любити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).
ФОРМИ: *наз. одн.* **февронїа** (1453 *Cost.* II, 461).
***ФЄВРОУАРЇИ** *ч.* (7) (*гр.* φεβρονάριος, *лат.* februarius) (*назва місяця*) лютий: писалъ ивашко братѣевичъ оу сочавѣ въ лѣто ЅЦЛЅ мѦсца февроуарїѦ ѕї (Сучава, 1428 *Cost.* I, 202); А писанъ въ Кобрыни, въ лѣто шесть тысячи девятьсотъ семдесятъ третего, кругъ слонца первого а луны девятьнадесятого, индикта тринадцатого, мѣсеца Февруарія девятьнадцатого, на серкизнои недѣли (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Писал Шандроу Кръжевич оу Васлоуи, в лѣто ≠ зе, мѣсѦца февроуар ке (Васлуй, 1497 *BD* II, 103); Тоадеръ писа оу Соучавѣ в л(ѣ)то ≠ зи м(ѣ)с(Ѧ)ца ф⟨ев⟩-(роуарїя) ї (Сучава, 1500 *RA* 261).
ФОРМИ: *род. одн.* **февроуарїѧ, февроуарїа, ф⟨ев⟩-(роуарїя)** 3 (1428 *Cost.* I, 202; 1448 *Cost.* II, 306; 1500 *RA* 261); **Февруарія** 1 (1465 *АкВАК* III, 4); **февроуар, февроуа(р)** 3 (1495 *Cost. S.* 194; *ПГВСР*; 1497 *BD* II, 103).
Див. ще **ѲЄВРѦЛЬ**.
ФЄДЄЛЄШАНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... дали и потвръдили есми им... села на имѣ Бръточлещїи и Феделешанїи (Сучава, 1491 *BD* I, 445).
ФОРМИ: *наз.* **Феделешанїи** (1491 *BD* I, 445).
***ФЄДЄЩИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): ино мы... есми дали и потвръдили слоузи нашемоу... половиноу от село федещи (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).
ФОРМИ: *род.* **федещи** (1489 *Cost. S.* 133).
ФЄДИКО *див.* **ФЄДЬКО**.
ФЄДКА *ж.* (25) (*особова назва, пор.* Ѳеодора): Тое оусе вышеписанное да ест имь от нас оурик и съ оусимь доходом, и сестрѣ ихь Федцѣ, и дѣтемь их (Сучава, 1467 *BD* I, 119); Поведила перед нами старостинаѦ луцкаѦ ки⟨Ѧ⟩-г⟨и⟩ни ОлизаровоѦ Шиловича кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь пан еей небощикъ... даровал и дал и записал еей именѦ свои на имѦ Здолбицоу с приселком (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); а па(к) фе(д)ка и сестри еи мърина и гинда... привилїе що имали они о(т) на(с) же на тое село... они тако(ж) еи дали оу роуки слоузѣ нашемоу вѣрномоу паноу тоадероу писареви нашемоу (Ясси, 1495 *ПГВСР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Федка, фе(д)ка** 12 (1467 *BD* I, 120; 1487 *AS* I, 87, 239, 240; 1488 *AS* I, 241; 1490 *BD* I, 391; 1491 *BD* I, 445, 447; 1495 *BD* II, 248; *ПГВСР* і т. ін.); **хве(д)ка** 1 (1490 *ЗХП*); *род. одн.* **Федки** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *дав. одн.* **Федки** 6 (1487 *BD* I, 301, 302; 1490 *BD* I, 392; 1491 *BD* I, 447; 1495 *ПГВСР*); **Фетци** 1 (1482 *BD* I, 262); **Федцѣ** 1 (1467 *BD* I, 119); **хве(д)це** 1 (1490 *ЗХП*); *ор. одн.* **Феткою** 1 (1482 *BD* I, 262); **Федкою** 1 (1487 *BD* I, 301).
Див. ще **ФЄДѢ**.
ФЄДКО *див.* **ФЄДЬКО**.
ФЄДКОВ, ѲЄДКОВЪ *прикм.* (7): и мы там ехали и стали есмо на той Мощеницы и п⟨а⟩на Федковы слуги поставили свои старцы, а Волошин свои (Ступно, 1444 *AS* I, 42); Приказ пана Ѳедковъ (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); мы Стефан воевода... знаменито чи⟨ни⟩мъ... оже прїиде... Щефоулъ Спинѣноулъ и съ своею женою Феткою ... и продали одино село на имѣ КобылїѦ на Днистри, очина Феткова (Сучава, 1482 *BD* I, 261—262); Билъ намъ чоломъ бояринъ Полоцкій Богданъ Остафьевичъ, штожъ есмо судили его зъ Мартынцомъ Федковымъ сыномъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Федков, Ѳедковъ, Ѳе(д)ко(в)** (1446 *AS* III, 5; *P* 152; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61); *ор. одн. ч.* **Федковымъ** (1498 *АЛМ* 159); *наз. одн. ж.* **Феткова** (1482 *BD* I, 262); *наз. мн. ч.* **Федковы** 1 (1444 *AS* I, 42); **Федкови** 1 (1492 *Cost. S.* 161).
Пор. **ФЄДЬКО**.

ФЄДКОВИЧ, ѲЄДКОВИЧЪ *ч.* (4) *(особова назва):* А при том был дАдА мой кнАзь Санкгоушко Федкович (Кобринь, 1454 *AS* III, 10); А при томь нашємь єднаньи были: кнАзь Михайло Олєксандровичь... а пан Сєнко Федкович (Ровно, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федкович, Ѳедковичъ** (1454 *AS* III, 10; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1482 *AS* I, 80); *род. одн.* **Федковича** (1454 *AS* III, 10).

ФЄДОР *див.* **ФЄДОРЪ.**

ФЄДОРА, ѲЄДОРА, ФЪДОРА *ж.* (8) *(особова назва):* Я, кнегини Ивановая Семеновича Кобрынская Ѳедора... приложила есьми на то печать свою (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Тоє въсє вишєписанноє да єст паноу Доумѣ ключникоу от нас оурик... и панєи єго Насти, и братоу єи Юрїєви и сєстрам их Федори и Олоушци (Сучава, 1480 *BD* I, 246); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє... Олюшка ... и продала... трєтоую част сєло от Костєщ... що юи были дали прАд нами ж(є) слоуга наш Юрїю Браєвич... и сєстри єго Настѣ и Фъдора (Сучава, 1499 *BD* II, 130).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федора, Ѳедора, Фъдора** (1401 *АкВАК* III, 1, 2; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 130); *дав. одн.* **Федори** (1480 *BD* I, 246; 1484 *BD* I, 286); *ор. одн.* **Федорою** (1484 *BD* I, 285).

Див. ще ***ѲЕОДОРА.**

ФЕДОРКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Феодоръ): А при томъ были сведки иаши верная рада: панъ Немира, староста Луцкий, а панъ Федорко Малинский (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федорко** (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8).

Див. ще **ФЄДЬКО, *ѲЄДЦО.**

ФЄДОРОВАЯ, ѲЕДОРОВАЯ *ж.* (3) *(особова назва):* жаловали намъ кнгни федоровая федоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на намєстника мцє(и)ского (Берестя, 1496 *ВМКФС*); А потомъ Сопѣга рекъ: еще надъ то тетка моя, кнегини Ѳедоровая, прислала тыми часы листъ небощика, господаря, короля е. м., писаный до пана Олехна Судимонтовича (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ФОРМИ: *наз. одн.* **федоровая, Ѳедоровая** (1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛМ* 169); *род. одн.* **Ѳедоровои** (1498 *АЛМ* 169).

Див. ще **ѲЕОДОРОВАЯ.**

ФЄДОРОВИЧЪ, ФЄДОРОВИЧ, ѲЕДОРОВИЧЪ *ч.* (8) *(особова назва):* Мы кнзь федоръ данильєви(ч) кнзь рома(н) федорови(ч)... поручАємсА по олєхна што(ж) служи(т) єму спдрю своєму коро(л) вєрно бєзо лсти без хитрости (Луцьк, 1388 *Р* 42); Сє яз кн⟨А⟩зь Василєй Федорович Острозский: иже отєц мой кн⟨А⟩зь Федоръ ставил ц⟨є⟩рков маткоу б⟨о⟩жєю на клаштор томоу законоу св⟨А⟩т⟨о⟩го Доминика (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичъ Ярославичъ... а князь Константынъ Ѳедоровичъ сестренецъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федоровичъ, Федорович, Ѳедоровичъ, федорови(ч)** (1388 *Р* 42; 1443—1452 *AS* I, 39; 1449 *АЛМ* 8; 1499 *АСД* VI, 3); *род. одн.* **Федоровича** (1389 *РЕА* I, 27; 1496 *ВМКФС*); *дав. одн.* **Федоровичоу** (1474 *AS* I, 69); *ор. одн.* **федоровичо(м)** (1496 *ВМКФС*).

ФЄДОРОВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зАть... кривєць федоровъ (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* **федоровъ** (1385 *Р* 28).

Пор. **ФЄДОРЪ.**

ФЄДОРЪ, ФЄДОР, ѲЕДОРЪ, ѲЄДОРЬ, ХВЄДОР, ХОДОРЪ, ХОДОР, ХОДОРО *ч.* (68) *(особова назва, пор.* Феодоръ) Федір: а выѣздилъ ту землю ходоръ чеолчи(ч) (Львів, 1370 *Р* 18); а сє Азъ чюрило бродовьский далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнАзу Федору даиильєвичю и дѣтємъ єго (б. м. н., 1385 *Р* 28); Пры томъ были люди зацные: Ѳедорѣ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгимонтъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 28); мы кнА(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє прида прє(д) насъ... па(н) ивашко дѣдошицкии милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє ємоу побраль... вєпрѣ (Зудечів, 1413 *Р* 82); о(т)мѣноу шлАхєтно(м)оу Ѳє(д)ороу жоукови половиноу рычєгова (Луцьк, 1445 *Р* 148); а на то є(ст)... в. п. федора дворника (Яссн, 1455 *Cost.* II, 526); ино мы... тые люди... на имя... Ѳедора Денковича, а Данила, а Радивона... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федоръ, Федор, Ѳедоръ, Fedor, фє(д)оръ, Ѳедорь, Ѳє(до)ръ, фє(до)ръ, федо(р)** 27 (бл. 1386 *Р* 30; 1388 *ZPL* 108; 1389 *РЕА* I, 28; 1392 *Р* 46; 1393 *Р* 50; 1411 *Р* 78; 1421 *Р* 95; 1443—1452 *AS* I, 39; 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **ходоръ, ходор, ходо(р), ходоро, Chodor** 9 (1370 *Р* 18; 1400 *Р* 61; 1413 *GL* 48; 1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212; бл. 1471 *ЛКЗ* 93; 1489 *АКВ; BD* I, 367); **Хведор** 1 (1487 *AS* I, 85); *род. одн.* **федора, Ѳедора** 4 (1454 *Cost.* II, 509; *ПГПММ;* 1455 *Cost.* II, 526; 1492 *AS* III, 24); **Ходора** 1 (1492 *AS* III, 23); *дав. одн.* **Федору, Ѳедору Ѳє(д)ороу, Фъдороу** 11 (1385 *Р* 28; 1396 *AS* I, 20; 1445 *Р* 148; 1449 *АЛМ* 8; 1454 *АЛМ* 12; 1475 *AS* I, 72; 1495 або 1496 *BD* II, 92); **ходорови** 3 (1378 *Р* 26; 1445 *Р* 148); **ходору, ходороу** 2 (1487 *РИБ* 228; 1489 *АКВ*); *знах. одн.* **Федора, Ѳедора** (1468 *BD* II, 305; 1499 *BD* II, 450; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); *ор. одн.* **Федоромъ, Федоро(м)** (1478 *AS* I, 76; 1496 *ВМКФС;* 1498 *BD* II, 409).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ[1], ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄОДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ФЄДУТЬ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Ѳеодотъ, *гр.* Θεοδότος) Федот: а при томъ оуздаванѣ были... панъ ходько быбєльскии... попъ микулиньскии Федуть (Перемишль, 1378 *Р* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федуть** (1378 *Р* 26).

***ФЄДУШКОВЪ** *прикм.* (1): тако смы мы господарєски(м) казаниємъ кролєвски(м) и кнА(з) федушковымъ выиха(л) та(м) (б. м. н., 1419 *Р* 90).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **федушковымъ** (1419 *Р* 90).

ФЄДЬКО, ФЄДКО, ХВЄДКО, ФЄДИКО, ФЄТКО, ѲЄДКО, ѲЄДЪКО, ѲЄДЬКО *ч.* (66) *(особова назва, пор.* Феодоръ): а сє Азь кнА(з) федико нєсвидискни... вызнаваю то симъ листо(м) наши(м)... Ако жь Авно было приАтєлюм и неприАтє (!) моимъ какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнА(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *Р* 129); жаловал перед нами пан Федко канцлер господару н⟨а⟩шомоу... на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41); А при том был... пан Федко Чапличь (Острог, 1466 *AS* I, 61); И имели єсмо о томъ много рєчей исъ послы твоєи милости, съ паномъ Петромъ и паномъ Федькомъ (б. м. н., 1496 *BD* II, 401); Ja Fedko januszkowicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федко, Ѳедко, Федько, фє(д)ко, Ѳедько, Ѳє(д)ко, Fedko, Ѳедъко** 34 (1435 *Р* 132; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1444 *AS* I, 41; 1461 *AS* I, 54; 1470 *AS* I, 65; 1482 *AS* I, 81; 1487 *AS* I, 85; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *РЕА* III, 34; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **федико** 1 (1434 *Р* 129); **Фетко** 1 (1482 *BD* I, 260); **Хведко** 3 (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1474 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 86); *род. одн.* **Федка, Ѳедка, федька, Ѳедька, Fedka** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 106; 1445 *Р* 149; 1491 *BD* I, 458; 1497—1498 *АЛРГ* 79; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142); *дав. одн.* **Федку, Федкоу, Ѳедку, Ѳє(д)ку, Ѳедьку** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105, 106; 1444 *AS* I, 42; 1488 *РИБ* 424; 1489 *РИБ* 431; 1494 *АЛМ* 54; 1499 *АЛМ* вип. 2, 36; *ВФ*); *знах. одн.* **Федка, Федька, Фє(д)ка** (1444 *AS* I, 42; 1496 *BD* II, 401; *ПДВКА* 60; *ПСВВ* 192 зв.; *ПДСВВ*); *ор. одн.* **Федкомъ, Федькомъ** (1482 *AS* I, 80; 1496 *BD* II, 401).

Див. ще **ФЕДОРКО, *ѲЄДЦО.**

ФЄДѢ *ж.* (2) (*особова назва, пор.* ѲЄодора): И оустах аз господство мы и заплатих оуси исполна тоты... пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Дрьгоушоу Карьмбоу и племеником єго... и сєстри их Феди (Гирлов, 1499 *BD* II, 147).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Федѣ** (1499 *BD* II, 146); *дав. одн.* **Феди** (1499 *BD* II, 147).

Див. ще **ФЄДКА.**

***ФЄЄРЄЩИ** *мн.* (6) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потврьдили єсмо имъ... сєлище... радоулово и радичево... и на проутѦ, фърєши (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324); И оуставшє слоуга иаш Оурсоу и заплатил оусє исполна тоти вышєписаинїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашему Михоул от Фєєрєщ (Сучава, 1487 *BD* I, 308).

ФОРМИ: *род.* **Фєєрєщ** 2 (1487 *BD* I, 291, 308); **Фєєрєщи** 1 (1487 *BD* I, 291); *дав.* **Фєєрєщем** (1487 *BD* I, 292); *знах.* ! **фърєши** (1448 *Cost.* II, 324).

***ФЄИРОВЬ** *прикм.* (2): И оуставшє... Иван н... АндриѦш... и заплатили оусє исполна тоти... пинѣзи... оу роуки Мърини и Тнтиани и Моуши, дочки Феирови (Сучава, 1487 *BD* I, 291).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **Феирови** (1487 *BD* I, 291).

ФЄНТЫРѢЛЄ *див.* **ФЫНТИРѢЛЄ.**

ФЄОДОРЪ, ѲЄОДОРЬ *ч.* (5) (*особова назва, цсл.* Ѳєодоръ, *гр.* Θεόδωρος): ⟨а на болшеє⟩ потверженїє тѣмъ велѣли єсмы слузѣ нашему Братѣю логоѳєтоу писати и привѣсити пєчать нашу в Сочавѣ к сему листу нашему, коли пришолъ кнѦзь Феодоръ (Сучава, 1403 *RS* 338); мы кнѦ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знаменито... аже приида прє(д) на(с).. па(н) дмитръ данилови(ч) з роуды жаловалъ и позвалъ па(н) мика дѣдошицкого о полє и доуброву сѦховъ (Зудечів, 1428 *P* 110—111); мы ⟨Стєфань воєвода⟩... знаменито чиним... ож(є) прїидоша прѣд нами... пан Петрашко и съ тежчею своєю... и потокмили сѦ съ нашим.. Ѳєодором от Бистрицскои монастирѦ и мѣнили села своа (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Феодоръ, Ѳєодорь, фе(д)оръ** (1403 *RS* 338; 1428 *P* 110; 1430 *P* 115; 1464 *BD* I, 84); *ор одн.* **Ѳєодором** (1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ, *ТОУДОРЪ, ФЄДОРЪ, ФТЄОДОРОУ.**

ФЕОДОСИЙ, ѲЕОДОСЕЙ *ч.* (9) (*особова назва, цсл.* Ѳєодосїи, *гр.* Θεοδόσιος): А при томъ были сведъки... владыка луцкий Феодосий, панъ Монивидъ (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); Сє азъ ан(д)рє(н) владимирови(ч) ... съ своєю женою... поклонили сѦ єсмы... прп(д)бны(м) оцѣ(м) антонїю и Ѳєо(до)сїю (Київ, 1446 *P* 154); а при том были светки, наша вериая рада: владыка луцкий Феодосий, пан Иван Гулевич (Луцьк, 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Феодосий, Ѳєо(д)сии** 3 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1437 *P* 136; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **Ѳеодосей,** ! **Ѳеодсей** 3 (1445 *АкЮЗР* I, 18; 1446 *АкЮЗР* I, 18; *AS* I, 43); *род. одн.* **Ѳєо(до)сїа, Ѳєо(д)сїа** (1446 *P* 154, 155); *дав. одн.* **Ѳєо(до)сїю** (1446 *P* 154).

Див. ще ***ѲЄДОСЄИ.**

ФЄОКТЄЛЄТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при том был духовник єго милости Феоктєлєтъ (Степань, 1489 *AS* I, 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Феоктелєтъ** (1489 *AS* I, 89).

***ФЄРТАЛ** *ч.* (7) (*молд., мад.* fertály, *нім.* Viertel) старовинна міра поверхні, чверть: И оу том також прїидє... НастѦ... и продала... єдноу фалчоу и в̃ фєртал(и) винограда на Хрьловскоу гороу... самомоу господствоу мы за р̃н златы татарскых (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).

ФОРМИ: *знах. одн.* **фертал** (1499 *BD* II, 147); *знах. мн.* **фертали, фертал(и)** (1499 *BD* II, 147, 148, 153, 154).

ФЄТЄ, ФЪТЪ *ч., невідм.* (33) (*особова назва, молд.* сфэтэ, *цсл.* свѦтъ): мы илїа воєвода... знаменито чини(м)... оже то(т) истинным слоуга нашъ вѣрныи панъ фєтє слоужи(л) намъ право и вѣрио (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65); А на то єст... в. п. фєтє готкъ (Сучава, 1482 *BD* I, 264); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истиннии наши слоугы Фєтє и братовє єго... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).

Див. ще **ФЄТИОН, ФЄТЬ, *ФЄТЯ.**

ФЄТИОН *ч.* (12) (*особова назва, молд.* сфэтэ Ион, *цсл.* свѦтъ Іоаннъ): А на то єст... в. п. Фєтиона (Сучава, 1458 *BD* I, 20); А на то свѣтковє... пан Фєтион, пан Сакыш спатаръ (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фєтион, фєтио(н)** (1460 *BD* I, 41; *BD* II, 276; *Cost. S.* 34); *род. одн.* **фєтиона** 8 (1458 *BD* I, 20, 25; 1459 *BD* I, 28, 34, 36; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; *Cost. S.* 41); *зам. наз.* ⟨боєрїи а⟩ноумѦ... Исаи нємєцскаго... **фєтиона** 1 (1458 *BD* I, 19)

Див. ще **ФЄТЄ, ФЄТЬ, *ФЄТЯ.**

***ФЄТКА** *див.* **ФЄДКА.**

ФЄТКО *див.* **ФЄДЬКО.**

***ФЄТКОВЪ** *див.* **ФЄДКОВ.**

***ФЄТОЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотарь тѣмь два сєломь почєншє о(т) горѣ... на стлъпь што є(ст) мєж(д)оу краиничєщи и фєтоєщи (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121—122).

ФОРМИ: *ор.* **фєтоєщи** (1415 *Cost.* I, 122).

ФЄТЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* сфэтэ, *цсл.* свѦтъ): а на то єст вєлика марторїа... пань фєть (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 88).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фєть** (1472 *Cost. S.* 88).

Див. ще **ФЄТЄ, ФЄТИОН, *ФЄТЯ.**

***ФЄТЯ** *ч.* (18) (*особова назва, молд.* сфэтэ, *цсл.* свѦтъ): А на то єст вѣра... пана фєти чорного (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); А на то єст вѣра... боярь наших... в. п. Фєти (Сучава, 1475 *BD* I, 206).

ФОРМИ: *род. одн.* **фєти, Фєти** 17 (1443 *BAM* 41; *ДГСПМН; Cost.* II, 120; *ПГСММ;* 1470 *BD* I, 148; 1471 *BD* I, 164; 1472 *DIR«A»* 528; *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182; 1475 *BD* I, 204 і т. ін.); **фєтїи** 1 (1443 *Cost.* II, 149).

Див. ще **ФЄТЄ, ФЄТИОН, ФЄТЬ.**

***ФЄЦЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* што же мишь мужикови(ч) дєржалъ та дворища оу тѣшькови(ч)... и мы єсмы тому исному мишеви... дали єсмы фєцєви(ч) дворищє и бугданъчича оу новосѣльцєхъ на вѣки (Перемишль, 1390 *P* 175—176).

ФОРМИ: *род. одн.* **фєцєви(ч)** (1390 *P* 176).

ФИЛАРЕТЪ *ч.* (2) (*особова назва, гр.* Φιλάρετος): а писалъ филаретъ Полатникъ (Київ, 1398 *ДГПМ*); Гн̃оу и оц̃оу нашему Ѳиларєтоу архимандритоу печєрскомоу (б. м. н., 1498 *ЧІАФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **филаретъ** (1398 *ДГПМ*); *дав. одн.* **Ѳиларєтоу** (1498 *ЧІАФ*).

ФИЛИППЪ, ФИЛИПЪ *ч.* (9) (*особова назва, гр.* Φίλιππος) Пилип: мы алєксандръ воєвода... чинымъ знаменито... ожє тоты истинны слоуги наши по(п) андреи и филипъ... слоужили намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1427 *Cost.* I, 193); чътврътоє сєло єсми имь дали на ховрълѣти, на имѣ Нѣгомирєщи... що смо коупили тоє сєло от Филиппа и от Тоудорана (Гирлов, 1499 *BD* II, 162); с в Ѧ т ы и Ф и л и п п (Ф и л и п) (2) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Филиппъ, филипъ, Фили(п)** (1427 *Cost.* I, 193; 1432 *Cost.* I, 343; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *род. одн.* **Филиппа, Филипа** (1378 *ЗНТШ* LI, 5; 1456 *Mih.* 213; 1457 *Cost.* II, 809; 1495 *BD* II, 53; 1499 *BD* II, 162).

***ФИЛИПЬЄ** *с.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* а хотарь ти(м) сєло(м) на филпоу (!) та ⟨от толѣ⟩ оу потоко(м) (!) ... на могилоу о(т) полѣноу попєрєкъ на филпѣ мєжоу (!) два пѫть могила (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* на ! **филпѣ** (1400 *Cost.* I, 37); *місц. одн.* ! **на филпоу** (1400 *Cost.* I, 37).

***ФИЛЇПЄЩЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тємъ ми... дали и потвєрдили єсми ємоу... четвєртоую част от Филїпєщїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63).
ФОРМИ: *род.* **Филїпєщїи** (1462 *BD* I, 63).

ФИЛОСОФЪ *ч.* (4) (*особова назва, цсл.* философъ, *гр.* φιλόσοφος): тѣмь мы... дали єсмы єму... село моишєво философа, щобы єму было оурикь съ оусимь доходомь и брату єго моишу философу (Сучава, 1423 *Cost.* I, 156); А пак привилїє дѧдов их Оана Попши и Моиша Философа, що имали они... на тоє сєло, а она єст оу роукы Сима Гоурєшоу (Сучава, 1495 *BD* II, 80).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Философъ** (1462 *BD* I, 65); *род. одн.* **Философа, философа** (1423 *Cost.* I, 156; 1495 *BD* II, 80); *дав. одн.* **философу** (1423 *Cost.* I, 156).

ФИЛОСОФЬ *ч.* (1) (*шанобливий епітет, пор. гр.* φιλόσοφος «учена людина», «мудрець»): а при то(м) бы(л) оць нашь никола архиман(д)ритъ печєрскыи оуставни(к) іона философь ключникь (Київ, 1446 *P* 154).
ФОРМИ: *наз. одн.* **философь** (1446 *P* 154).

!ФИЛПОУ ⟨ФИЛИПЬЮ⟩ *див.* ***ФИЛИПЬЄ.**

!ФИЛПѢ ⟨ФИЛИПѢ⟩ *див.* ***ФИЛИПЬЄ.**

ФИЛЬ *ч.* (3) (*особова назва, цсл.* Филимонъ, *гр.* Φιλήμων): А сє ѧ панъ ѧнъ щькотьскии панъ вислицкии староста галцкии (!) свѣдчю то и познаваю... ижь прида пьрьдъ на(с)... филь мѧковичь и своєю братьєю... познали то ижь суть прода(л) и оузда(л) пьрьдъ нами па(н) колѣ далюєвьско(м) остаточную свою половину дѣдьнины тристѧньць (Галич, 1409 *P* 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **филь** (1409 *P* 74).

***ФИМОВЪ** *прикм.* (1): а также єсми потвєрдили монастироу нашємоу ⟨оуси татаровє⟩... на имѣ татаро(м) илѣ ватама(н) съ чєлѣдъю... ръчканоу(л) съ чєлѣ(д)ю си, ... синовє фимови, козма и рома(н) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **фимови** (1462 *Cost. D.* 11).

***ФЛОРЄЩИ** *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* ино мы... такождєрє и от нас єсмо дали и потвърдили... козми и братоу єго Владоулоу... тоє прѧдрєчєноє половина сєло от Флорєщи (Сучава, 1495 *BD* II, 74).
ФОРМИ: *род.* **Флорєщи** 4 (1495 *BD* II, 73, 74, 76); **Флорєщ** 1 (1495 *BD* II, 76).

***ФЛОРИНЪ** *прикм.* (2): мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м) ... ожє тоти истинны сновє флорины... прїдоша прє(д) нами... и продали... стоикъи и сноу єго... половина сєла о(т) оурдєщїи (Бирлад, 1467 *Cost. S.* 68—69).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **флорины** 1 (1467 *Cost. S.* 68); *зам. дав. мн.* въсѧ(м) братїа(м), сно(м) **флорины** 1 (1467 *Cost. S.* 69).
Пор. **ФЛОРѢ.**

***ФЛОРЇѦНЪ** *ч.* (1) ◇ с в ѧ т ы и ф л о р ї ѧ н ъ *див.* **СВѦТЫИ** 1.
ФОРМИ: *род. одн.* **(флорїѧ)на** (1415 *P* 87).
Див. ще **ТВОРИѦНЪ.**

ФЛОРѢ *ч.* (1) (*особова назва, молд., цсл.* Флоръ, *гр.* Φλῶρος, *лат.* Florus): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є) тоти истиннїи наши слоуги Фръциль и оуноуковє єго Марєшь и Флорѣ... слоужили нам право и вѣрно (Васлуй, 1495 *BD* II, 47).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Флорѣ** (1495 *BD* II, 47).
Див ще **ФРОЛЪ, ХРОЛЪ.**

***ФЛОЧЄЩИ** *див.* **ФЛОЧЄЩИИ.**

ФЛОЧЄЩИИ, ФЛОЧЄЩЇИ *мн.* (9) *(назва села у Молдавському князівстві):* и никто николи ⟨да нє имаєт⟩ доб(и)вати тоє сєло Флочєщии никото⟨рым обычаєм⟩ (б. м. н., 1472 *BD* I, 178); а тоти привилии погорили оу дом Роусоула от Флочєщи, коли ємоу погорил дом (Сучава, 1491 *BD* I, 452).
ФОРМИ: *наз.* **Флочєщии, Флочєщїи** (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452, 453); *род.* **Флочєщи** (1472 *BD* I, 177; 1491 *BD* I, 452); *знах.* **Флочєщии** 3 (1472 *BD* I, 177, 178); **Флочєщи** 1 (1491 *BD* I, 452).

***ФЛЪМЫНЗИ** *мн.* (1) *(назва гирла річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєлищє мынєво... и гръла флъмынзилоръ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).
ФОРМИ: *род. молд.* **флъмынзилоръ** (1448 *Cost.* II, 324).

ФЛЪФОЄ *с., невідм.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а ми такождє и от нас єсми дали и потвръдили Марти... сєло... ниж(є) Флъфоє (Сучава, 1462 *BD* I, 52).

***ФЛЪФОНИНЪ** *прикм.* (1) ◇ с є л и щ є ф л ъ ф о н и н о *див.* **СЄЛИЩЄ** 1.
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **флъфонино** (1448 *Cost.* II, 324).

***FOLWAROK** *ч.* (4) (*стп.* folwark, *свн.* vozwërk) *(невеликий маєток разом з належними до нього житловими і господарськими будівлями)* фільварок: szto iesmy kupył ymineyco w namysnyka melnyckoho pana nemiry hrymayłowycza folwarky ... y zemlam tych folwarkow hranycia mne iest z burmystrom mista Beresteyskoho... z folwarki ieho kotoryże on maiet podle (!) mista Beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *род. мн.* **folwarkow** (1500 *ДПЖН*); *знах. мн.* **folwarky** (1500 *ДПЖН*); *ор. мн.* **folwarki** (1500 *ДПЖН*); *місц. мн.* **w folwarkach** (1500 *ДПЖН*).

***ФОЛТЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла на имѣ... сєлищє фолтєщємъ (!) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).
ФОРМИ: *дав. зам. наз.* дали сєлищє **фолтєщємъ** (1448 *Cost.* II, 324).

ФОЛѢ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали и потвръдили єсми имъ и(х) сєла... на имѧ пожєрєщи... и... гдє бы(л) стоѧ(н) фолѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 179).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фолѣ** (1443 *Cost.* II, 179).

***ФОРОВЪ** *див.* ***ФЫРЪВЪ.**

ФОРТУНА *ч.* (1) (*особова назва, лат.* fortuna «доля»): мы бискупи мацѣи прємыски(и) и офанасѣи владыка прємыски(и)... ѧнъ фортуна крщєнъ мартинов(с)ки(и)... чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ... мєжи панєю ѧдвигою отиною пилєцкою... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).
ФОРМИ: *наз. одн.* **фортуна** (1404 *P* 70).

ФОФЪШЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* ино мы... дали и потвърдили слоуга(м) наши(м) ва(с)кови и михоулоу ... тоє прѧ(д)рєчєноє половина сєло на коуцитнои на имѣ фофъшєщїи (Васлуй, 1495 *SCIM* pl. 1).
ФОРМИ: *наз.* **фофъшєщїи** (1495 *SCIM* pl. 1).

***ФОФЫШЄЩИИ** *мн.* (2) *(особова назва)* нащадки Фофиша: А кто коли оупоминєт, боуд оу которых днох и часох, или ⟨и⟩вашко или Фофышєщєм плємєнє, тот да заплатит завѣзкоу ӡ҃ роубли срєбра (Ясси, 1459 *BD* I, 32).
ФОРМИ: *дав.* **Фофышєщим** 1 (1459 *BD* I, 32); **Фофышєщєм** 1 (1459 *BD* I, 32).

***ФОФЫШЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И єщє ємоу потвєрдили єсми сєло на имѣ Нєжєщи иа Возовѣ потоцѣ що их коупил от Тадора Фофыша (Ясси, 1459 *BD* I, 32).
ФОРМИ: *род. одн.* **Фофыша** (1459 *BD* I, 32).

ФОЦЄН *ч.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* будучи єсмо в добром здоровю, єсми била чолом... королю... Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨остъ⟩ допустил мєнє ко имєнѧм моим, што мой г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩рь пан Олизар записал мнє отчизныє свои имєнѧ оу моємъ вєну на имѧ Фоцєн а Любчо (Ровно, 1488 *AS* I, 241).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Фоцєн** (1488 *AS* I, 241).

ФРАНКЬ *ч.* (1) *(виходець із Франконії)* франконець, франк: **н** докончана бы(ст) мѣщанино(м) **краковьскымь**

швайполтомь, фѣоль, из нѣмець немецкого родоу, франкь (Краків, 1491 *KE*).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **франкь** (1491 *KE*).

ФРАНЦЄКЪ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Францишекъ): мы бискупи мацѣи прємыски(и) и... иванъ клецки(и) францєкъ борш(н)иць... чиниімы знаємо... како ко(л) та рѣчь межи... кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ... межи панею Адвигою отиною пилецкою... о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прє(д) на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз.* **францєкъ** (1404 *P* 70).

Див. ще ***ФРАНЦИКЪ, *ФРАНЦИШЄКЪ, *ѲРАНЦОКЪ.**

***ФРАНЦИКЪ** *ч.* (13) (*особова назва, пор.* Францишекъ): юреи пыталъ фра(н)цика ка(к)бы давно ємоу позычилъ фра(н)ци(к) о(т)повєда(л) ємоу болє нижьли четыри лѣта (XV ст. *BC* 22).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фра(н)цикъ, Фра(н)цикъ, франци(к), фра(н)ци(к), ѳра(н)ци(к)** 10 (XV ст. *BC* 21, 21 зв., 22, 23); **! франєцикъ** 1 (1418 *P* 89); *род. одн.* **фра(н)цика** (XV ст. *BC* 22); *дав. одн.* **фра(н)циковн** (XV ст. *BC* 22).

Див. ще **ФРАНЦЄКЪ, *ФРАНЦИШЄКЪ, *ѲРАНЦОКЪ.**

***ФРАНЦИШЄКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Franciszek, *стч.* František, *лат.* Franciscus): Въ соуботоу, въ дєнь свѧтого Францишка... снємь посполитыи зємль... роуских и подолских и молдавскых на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *род. одн.* **Францишка** (1467 *BD* II, 297).

Див. ще **ФРАНЦЄКЪ, *ФРАНЦИКЪ, *ѲРАНЦОКЪ.**

***ФРАТЄВЦИ** *див.* **ФРАТЪОУЦИ.**

ФРАТЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвръдили єсми ємоу... сєла, на имѣ... бєшикоурѣни и фратєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **фратєщи** (1455 *Cost.* II, 553).

ФРАТОВСКЫИ, ФРАТОВСКЫ *ч.* (53) (*особова назва):* а на то вѣра... па(н) журжа фратовского (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѣд нами... оуноукове Михоула Старостича и Жоуржа Фратовского... и продали свою правоую отниноу от их праваго оурика, от оурика дѣда их Жоуржа Фратовского, двѣ села (!) на Днистри (Сучава, 1491 *BD* I, 458).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фратовскын** 3 (1429 *Cost.* I, 242; 1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701); **фратовскы** 1 (1434 *Cost.* II, 665); *род. одн.* **фратовского, фратов⟨ского⟩, фратовського, фратовско⟨го⟩, фратовско(г)** 32 (1412 *DIR«A»* 440; 1414 *DIR«A»* 441; 1427 *Cost.* I, 196; 1428 *Cost.* I, 202; 1429 *Cost.* I, 242; 1431 *Cost.* I, 318; 1433 *Cost.* I, 364; 1434 *Cost.* I, 374; 1438 *DIR«A»* 472; 1491 *BD* I, 458 і т. ін.); **фрѧтовского, фрѧтовско(г)** 3 (1432 *Cost.* I, 338; 1433 *Cost.* II, 359; 1436 *Cost.* I, 460); **фратовскаго** 13 (1432 *Cost.* I, 331; 1433 *Cost.* I, 350; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1436 *Cost.* I, 468, 488; 1437 *Cost.* I, 529; 1438 *DBAc* 27; 1439 *Cost.* II, 32, 62; *Mih.* 206 і т. ін.); **! фратовска** 1 (1437 *Cost.* I, 541).

***ФРАТОВЬСКИИ** *див.* **ФРАТОВСКЫИ.**

ФРАТЪОУЦИ *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві):* а при томь были мартуриѧ па(н) оана дворникь, пань журжь о(т) ⟨ф⟩ратєвци (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); на имѣ црквамь и(с) попи о(т) волости соучавскои а҃ црко(в) оу климо(в)ци.... г҃ црко(в) оу Фратъоуци (Сучава, 1490 *DC* 148).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* о(т) **⟨ф⟩ратєвци** 1 (1418 *Cost.* I, 127); *зам. місц.* оу **Фратъоуци** 1 (1490 *DC* 148).

***ФРЄНЧЮКЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож прїид⟨оша⟩ прєд нами... оноковє (!) Ивана Фрєнчюка... и продали... єдино сєло... слоузѣ нашємоу Лазор Микшоуноу (Сучава, 1490 *BD* I, 394).

ФОРМИ: *род. одн.* **Фрєнчюка** (1490 *BD* I, 394).

ФРИДРИХ *ч.* (1) (*особова назва, свн.* vriedrich): а на то свѣдковє... пан фридрих (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фрндрнх** (1456 *Cost.* II, 791).

ФРОЛЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Флоръ, *гр.* Φλῶρος, *лат.* Florus): фролъ, лаворъ, гюрии... по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фролъ** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

Див. ще **ФЛОРѢ, ХРОЛЪ.**

***ФРОУМОАСА** *див.* ***ВЄЛИКАЯ ФРОУМОАСА.**

ФРОУНТЄШЬ, ФРОУНТЄШ *ч.* (107) (*особова назва, молд.* фроунте «голова», «лоб»): Ино мы... дали и потвръдили слоузѣ нашємоу паноу Іоноу Фроунтєшоу столникоу тоє прѧдречєноє сєло на имѣ Чорє⟨щи⟩ (Сучава, 1488 *BD* I, 363); А на то єст(ь)... вѣра пана Фроунтєша, стол'ника (Сучава, 1500 *RA* 261).

ФОРМИ: *наз. одн.* **фроунтєшь** 1 (1496 *BD* II, 89); **Фроунтєш** 3 (1491 *BD* I, 464; 1499 *BD* II, 425, 444); *род. одн.* **Фроунтєша, Фроунтєш(а), фроу(н)тєша, фру(н)тєша, фроун⟨тєша⟩, Фроун⟨тєш⟩а, ⟨Фроун⟩тєша, ⟨Фроу⟩нтєша, Фроун⟨тєша⟩, Фроун(ь)тєша** 86 (1490 *BD* I, 386; 1491 *BD* I, 449; 1492 *Cost. S.* 162; 1493 *BD* II, 6; 1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 39; 1497 *BD* II, 96; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 136; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **! фроунтєща** 1 (1492 *BD* I, 492); вѣра пана **Фроунтєш, Фроунтє(ш), Фроу(н)тє(ш)** 13 (1489 *BD* I, 374; 1490 *BD* I, 384, 390, 437; *Cost. S.* 142; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 459; *Cost. S.* 153; 1492 *BD* I, 511; 1497 *BD* II, 100 і т. ін.); *дав. одн.* **Фроунтєшоу** 2 (1488 *BD* I, 363); паноу Іоноу **Фроунтєш** 1 (1488 *BD* I, 363).

! ФРОУНТЄЩ *див.* **ФРОУНТЄШЬ.**

***ФРОУНЬТЄШЪ** *див.* **ФРОУНТЄШЬ.**

ФРОУСИНА *ж.* (1) (*особова назва, пор.* Єфросина) Єфросинія, Фросина: Тѣм мы... дали и потвєрдили єсми... циганє на имѣ... Тоадєрь и жєна єго Фроусина и съ чєлѣди их (Сучава, 1480 *BD* I, 246).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фроусина** (1480 *BD* I, 246).

Див. ще ***ПРОСИНЪЯ.**

ФРЪНКОУ *ч., невідм.* (2) (*особова назва, молд., лат.* Francus): мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... оже тоты... слоугы наши вѣрны на имѣ Фрънкоу и Тр⟨иф⟩ и Иван... слоужили нам право и вѣрно (Сучава, 1468 *BD* I, 127); господство мы помиловах слоузѣ нашємоу ⟨Ав⟩рам Фрънкоу и дадохом єго от нас оурик съ вьсєм доходом (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

Див. ще **ФРЪНКОУЛЬ.**

ФРЪНКОУЛЬ *ч.* (1) (*особова назва, молд., лат.* Francus): И (*в ориг.* и(с).— *Прим. вид.*) привилїє, что имал пан Богдан столник ⟨от⟩ оуикоу наших... єщє жє ємоу дадох оу роуки Ааврам (!) Фрънкоуль (Сучава, 1479 *BD* I, 221).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу роуки... **Фрънкоуль** (1479 *BD* I, 221).

Див. ще **ФРЪНКОУ.**

ФРЪНЧЄЩЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* Тъм мы... дали и потвєрдили єсми им... сєло на имѣ Фрънчєщїи (Сучава, 1468 *BD* I, 127).

ФОРМИ: *наз.* **Фрънчєщїи** (1468 *BD* I, 127).

***ФРЪХАМОВЪ** *прикм.* (1): тъмъ мы... дали и потвєрдили єсми... сєла на имѣ... сръби и аръмєщи... и домъ фрьхамови о(т) долнєго тръга (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **фрьхамови** (1448 *Cost.* II, 342).

ФРЪЦЄ *ч., невідм.* (1) (*особова назва, мад.* farka «хвостик», «ніжка плоду»): мы стєфа(н) воєво(д)а... чины(м) знамєнито... оже прїидє... слуга на(ш), фрьцє драгошє... и прода(л) своє сєло... романоу тємєшєскоулоу (Сучава, 1460 *Cost. S.* 33).

Див. ще **ФАРКО.**

***ФРЪЦИЛЄЩИ** [1] *мн.* (1) (*назва селища у Молдавському князівстві):* тъмъ мы... дали и потвръдили єсмо имъ... сєла на короцѣ... и межи ми⟨л⟩єщи и межи фрьцилєщє (sic.— *Прим. вид.*) мѣсто о(т) поустини и сєлищє фрьцилєщє(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).

ФОРМИ: *наз. зам. ор.* фрьцнлєщє (1448 *Cost.* II, 323).
***ФРЪЦИЛЄЩИ** *мн.* (1) *(особова назва)* нащадки Фрациля: тѣмъ мы... потврьдили єсмо... сєлищє фрьцилєщє(м) (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).
ФОРМИ: *дав.* фрьцнлєщє(м) (1448 *Cost.* II, 323).
Див. ще **ФРЪЦИЛЬ.**
ФРЪЦИЛЬ. *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним, аж(є) тоти истиннїи наши слоуги Фрьциль и оуноукове єго... слоужили нам право и вѣрно (Враслуй, 1495 *BD* II, 47).
ФОРМИ: *наз. одн.* Фрьциль (1495 *BD* II, 47).
Див. ще ***ФРЪЦИЛЄЩИ**[2].
ФРЪЦЇЕНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... такождєрє и от нас єсмы дали и потврьдили тоє прѧдрєчєнноє ⟨сєло⟩... на имѣ Фрьцїєнєщїи, Илѣни и братаничоу єи Драготъ Фрьцїяноу (Васлуй, 1497 *BD* II, 103).
ФОРМИ: *наз.* Фрьцїєнєщїи (1497 *BD* II, 102, 103).
ФРЪЦЇЯН *ч.* (3) *(особова назва):* И оуставшє И⟨л⟩ѣ⟨на и братанич⟩ь єи Драготъ Фрьцїян и заплатили оуси тоты вышєписанныи пинѣзи... оу роукы... Тоадєроу Къоуи (Васлуй, 1497 *BD* II, 102—103).
ФОРМИ: *наз. одн.* Фрьцїян (1497 *BD* II, 102); *дав. одн.* Фрьцїяноу (1497 *BD* II, 102, 103).
ФРЪЧА *ч.* (2) *(особова назва):* а слоузѣ нашємоу фрьчи, и братоу єго, митоутєлоу... да є(ст) роусчорїи и доумбрьвица (Сучава, 1491 *Cost. D.* 37).
ФОРМИ: *наз. одн.* фрьча (1491 *Cost. D.* 36); *дав. одн.* фрьчи (1491 *Cost. D.* 37).
***ФРѦЖЬСКИИ** *прикм.* (8) ◇ фрѧжьскоє (фрѧзьскоє) сєрєбро (8) *(вид привізного срібла, з якого виготовляли гроші)* франкське срібло: чини(м) свѣдомо вєлєбноі твоєі мл(с)ти жє єсми дали тому... пану... г̃ тисѧчѣ фрѧ(ж)кого сєрєбра тѣмо вѣс(о)мо што єсми почали давати оу луцки (Сучава, 1388 *SL* 678); пак ли нє будєть лито(г) сєрєбра а мы заплатимы грошми по чє(м) фрѧзьскоє сєрєбро идєть (б. м. н., 1411 *P* 77).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* фрѧзьскоє (1411 *P* 77); *род. одн. с.* фрѧжьского 1 (1388 *P* 37); фрѧ(ж)кого, ! фрѧ(ж)коо 2 (1388 *SL* 678); фрѧзьского, фрѧзьско(г) 4 (1411 *P* 76, 77).
***ФРѦЗЬСКИИ** *див.* ***ФРѦЖЬСКИИ.**
! **ФРѦНЄЦИКЪ** *див.* ***ФРАНЦИКЪ.**
***ФРѦТОВСКИИ** *див.* **ФРАТОВСКЫИ.**
ФТЄОДОРОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва, молд., цсл.* Ѳеодоръ, *гр.* Θεόδωρος): и дає(м) и дали (є)сми сє(с) на(ш) листь нашємоу монастирю... идєжє є(ст) єгоумєнь ки(р) попоу фтєодороу (Сучава, 1467 *Mih. Doc.* 125).
Див. ще ***ТАДЄРЪ, ТАДОРА, ТАДОРЪ**[1], **ТЄОДОРЪ, ТОАДЄРОУ, ТОАДЄРЪ, ТОДЄРЪ, ТОДОРЪ,** ***ТОУДОРЪ, ѲЄДОРЪ, ѲЄОДОРЪ.**
***ФОУКЛЄРЪ** *ч.* (1) *(стп.* foglar) рід гармати: Што на крємєньцы подано три фоуклєри а чотыри про(х)ницы пушєкъ малы(х) ѕ̃ а пищалъ одна (б. м. н., XV ст. *ИК*).
ФОРМИ: *наз. мн.* фоуклєри (XV ст. *ИК*).
ФОУЛТИЧАНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а мы такождєрє и о(т) на(с) єсми дали и потврьдили... исакоу вистїарникоу, тоти... сєла, на имѣ фоултичанїи... и боучюмѣнїи (Сучава, 1490 *Cost. S.* 141).
ФОРМИ: *наз.* фоултичанїи (1490 *Cost. S.* 140, 141); *знах.* фоултича(н) (1490 *Cost. S.* 141).
***ФУЛТУКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, быль... па(н) ивашко армѣнчи(н), панъ ивашко фулту(к) съ брато(м) свои(м) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583).
ФОРМИ: *наз. одн.* фулту(к) (1456 *Cost.* II, 583).
ФОУНДЄЩЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла на имѧ сєлищє фоундєщо(м) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); А хотаръ томоу сєлоу Фоундєщїи на Албини и тиж хотар Лацканом, що жє єст оу хотар Фоундєщим, да єст по старим хотаром от оусих сторон (Сучава, 1484 *BD* I, 278).
ФОРМИ: *наз.* Фоундєщїи 1 (1484 *BD* I, 278); *зам. дав.* сєлоу Фоундєщїн 1 (1484 *BD* I, 278); *дав.* Фоундєщим 1 (1484 *BD* I, 278); *зам. наз.* сєлищє фоундєщо(м) 1 (1436 *Cost.* I, 444).
ФОУНДОУЛ *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* И пак дадох... господство ми... монастири Тазловє сь єдино сєло имєним (!) Боурєщїи на Сърєт, идєжє имєноуєт сѧ Фоундоул (Сучава, 1491 *BD* I, 464).
ФОРМИ: *наз. одн.* Фоундоул (1491 *BD* I, 464).
ФОУНДѢ *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандрь воєвода... знамєнито чини(м)... ожє.... па(н) на(ш) фоундѣ слоужи(л) на(м) право и вѣрно (Сучава, 1428 *Cost.* I, 223).
ФОРМИ: *наз. одн.* фоундѣ (1428 *Cost.* I, 223).
ФОУНДѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу сєлоу фоундѣнє(м) да є(ст) почєнши о(т) могилоу о(т) нєдѣи... дорогою до столпа (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); Тѣмь мы... дали и потврьдили єсми им... половина сєлищи на Брьладѣ на имѣ Фоундѣнїи нижнѣа част (Васлуй, 1495 *BD* II, 48).
ФОРМИ: *наз.* Фоундѣнїи (1495 *BD* II, 48); *дав.* фоундѣнє(м) (1428 *Cost.* I, 224).
***FUNT** *ч.* (1) *(стч., стп.* funt, *свн.* phunt, *лат.* pondō, *(міра ваги)* фунт: Teź, jestliby chto kak na szkołu... metał) tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).
ФОРМИ: *знах. мн.* funty (1388 *ZPL* 105).
***ФОУНЪДЪ** *ч.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* дали єсми... пасика оу фоунъ(д) (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).
ФОРМИ: *місц. одн.* оу фоунъ(д) (1462 *Cost. D.* 10).
ФОУРДОУЮ *ч., невідм.* (3) *(особова назва):* И оустал наш слоуга Мьндрѣ Ивоул и съ своимн братаничи и сєстричичи, на имѣ Тоадєр н Драготъ и Триф и Фоурдоую и Моуша, та заплатили оуси тоти р̃к злат татарских оу роукн Пєтрѣ и братоу єго Онє (Сучава, 1493 *BD* II, 18—19).
***ФОУРМАНСКИИ** *прикм.* (2) ◇ фоурманскии возъ *(стч.* formanský woz, *стп.* furmański wòz) (2) вантажний віз: А оу черновци от фоурманского воза мыто четири грош, а от орменского воза шєсть грош (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); А оу Черновци от фоурманского воза мыто четири гроши, а от орменского воза шєсть гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 275).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* фоурманского (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).
***ФОУРОУЛЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали и потврьдили єсмо имъ... сєлищє лацка фоуроула, на соухолоуи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323).
ФОРМИ: *род. одн.* фоуроула (1448 *Cost.* II, 323).
***ФУРЪОВЪ** *див.* ***ФЫРЪВЪ.**
***ФЪГОУЛЄЦОУЛЪ** *див.* ***ФАГОУЛЄЦОУЛЪ.**
ФЪДОРА *див.* **ѲЄДОРА.**
***ФЪДОРЪ** *див.* **ѲЄДОРЪ.**
ФЪИВА *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотарь тоє сєло... оу потока Фъива, тажє Фъива до матка потока Нєгритѧска (Сучава, 1479 *BD* I, 221).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу потока Фънва 1 (1479 *BD* I, 221); *зам. ор.* Фъива 1 (1479 *BD* I, 221).
***ФЪНАЦЄЛОРЪ** *ч.* (1) *(назва потоку в Молдавському князівстві, пор. рум.* fânat «лука», «сінокісні угіддя»): Тѣм мы... дали и потвєрдили єсмо им... сєлищє н⟨а и⟩мѣ Кършчорєлє на потоци фънацєлороу (Сучава, 1469 *BD* I, 134).
ФОРМИ: *місц. одн.* на фънацєлороу (1469 *BD* I, 134).
!ФЪРЄШИ *див.* ***ФЄЄРЄЩИ.**
ФЪРКАШЬ *див.* **ФАРКАШ.**
***ФЪРЪВЪ** *див.* ***ФЫРЪВЪ.**
ФЪТОУЛ *ч.* (3) *(особова назва):* Тѣ⟨м⟩ мы... дали и потврьдили єсми ємоу... сєло на имѣ Пъшканїн... що жє он

коупил тоє сєло от оуноуки Трифа Гълкъви на имѣ сыновє Мирчинїи, на имѣ Фътоул и Иван (Сучава, 1480 *BD* I, 237); а дроугаа част от того села да єст плєминники єи Фътоулоу и братоу єго (Васлуй, 1495 *BD* II, 53).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Фътоул** (1480 *BD* I, 237; 1495 *BD* II, 53); *дав. одн.* **Фътоулоу** (1495 *BD* II, 53).

ФЪТЪ *див.* **ФЄТЄ.**

ФЪОУРИЄ *див.* **ФАОУРИЄ.**

***ФЪУРОАНА** *ж.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми єму... сєло... пони(ж) фъуроанѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *род. одн.* **фъуроанѣ** (1455 *Cost.* II, 543).

***ФЫНТЄРѦЛЄ** *див.* **ФЫНТИРѢЛЄ.**

! ФЫНТЪНѢНЄЛЄ *див.* **ФЫНТЫНѢЛЄ.**

ФЫНТЫНѢЛЄ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ попєщїи... и фынтынѣлє (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178); мы Стєфан воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... даєм и потверждаєм нашємоу... монастирю от нємца... сєла на имѣ: Дворєнєщи на Молдавѣ... и Фынтънѣнєлє (!) на Побратѧ (Сучава, 1482 *BD* I, 263).

ФОРМИ: *наз.* **фынтынѣлє** 2 (1426 *Cost.* I, 178; 1447 *Cost.* II, 288); **! Фынтънѣнєлє** 1 (1482 *BD* I, 263).

ФЫНТИРѢЛЄ, ФЫНТЫРѦЛЄ, ФЄНТЫРѢЛЄ, ФЫНТЫРѢЛИ *мн.* (5) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы илїа воєвода... чини(м) ⟨знамєн⟩ито... ожє ... потвєрдили єсми имъ... ⟨сєло⟩ повышє ⟨л⟩оунгани, на имѧ фынтирѣлє (Васлуй, 1439 *Cost.* II, 51—52); и єщє єсми потвєрдили монастирю нш̃ем(у)... сєла на имѣ тєлєбѣчиици на сєрѣти... и фынтырѣлє (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз.* **фынтирѣлє, фєнтырѣлє, фынтырѧлє** 3 (1439 *Cost.* II, 52; 1446 *Cost.* II, 270; 1470 *DIR«A»* 522); **фынтырѣли** 1 (1454 *Cost.* II, 517); *дав.* **фынтєрѧлє(м)** (1446 *Cost.* II, 270).

***ФЫРЪВЪ** *прикм.* (14): а на то є(ст) вѣра... пана форова (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); а на то є(ст) вѣра... пана фыръва (Сучава, 1438 *DIR«A»* 472); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м) ожє прїидошѣ прѣ(д) нами... па(н) иванко унгоурѣновь и(с) панєю своєю до(ч)ка фуръова... и продали свою правоую о(т)ниноу... иоанишу изварєцоу (Сучава, 1466 *DIR«A»* 519).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **фыръва** 7 (1436 *Cost.* I, 468, 488; 1437 *Cost.* I, 530, 536, 542; 1438 *DBAc* 28; *DIR«A»* 472); **форова** 3 (1435 *DIR«A»* 465; 1436 *Cost.* I, 482; 1438 *Cost.* II, 8); **фъръва** 2 (1435 *Cost.* I, 424; 1438 *AUB* фотокоп.); **фърова** 1 (1436 *Cost.* I, 455); **фуръова** 1 (1466 *DIR«A»* 519).

Пор. **ФЫРЪОУ.**

ФЫРЪОУ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* А при то(м) былъ жоуржъ староста и панъ фыръоу и пєтръ братєскоу(л) (Сучава, 1432 *Cost.* I, 343).

ФѢОЛЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор. стп.* Fiol): и докончана бы(сть) мѣщанино(м) краковьскымь шванполтомь, фѣоль (Краків, 1491 *KE*).

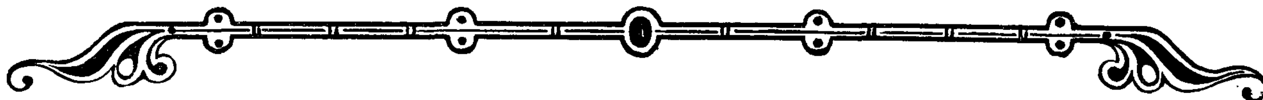
ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* мѣщанино(м)... шваиполтомь, **фѣоль** (1491 *KE*).

***ФѢРЦИНЪ** *прикм.* (1) ◇ ф ѣ р ц и н а п а с и к а (1) *(назва ділянки землі у Молдавському князівстві):* и дали єсми ємоу... єдно сєло... и єдна пасика, на оустиє раковѣ, на имѣ фѣрцина пасика (Сучава, 1448 *Cost.* II, 359).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **фѣрцина** (1448 *Cost.* II, 359).

Пор. **ФРЪЦЄ.**

ХАБЫШ *ч.* (1) (*особова назва, мад.* habos «неспокійний, схвильований»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїдоша... слоуги нашн Лазоръ Пискоу... и Гаврил Хабыш... и продали свою правоую отниноу (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хабыш** (1483 *BD* I, 269).

ХАВАТИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): мы Стїефан воевода... чиним знаменито... оже прїидошѧ... Ивашко от Серєцел и тѣгал сѧ съ непотом своим... за села именоуєма Берєщн н Дринжещи и Хаватн (Ясси, 1459 *BD* I, 31—32).

ФОРМИ: *наз.* **Хавати** (1459 *BD* I, 32).

ХАВОРОНѢ *ж.* (1) (*назва броду на Дністрі*): а хотаръ єн долоу нистро(м)... и три бро(д)цє на (д)нѣстрѣ хаворонѣ и корабька (Нямц, 1456 *DIR«A»* 511).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хаворонѣ** (1456 *DIR«A»* 511).

ХАЛАСТРА *ч.* (1) (*особова назва*): А то свѣдцн: пань Андрѣяшь... пань Дебеславь Халастра (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Халастра** (1378 *ЗНТШ* LI, 5).

ХАЛЄЦКЫИ *ч.* (1) (*особова назва*): А на то свѣдковє... пан Халєцкыи (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Халєцкыи** (1460 *BD* II, 276).

***ХАЛМАЖЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана Халмажа (Сучава, 1433 *Cost.* I, 364).

ФОРМИ: *род. одн.* **Халмажа** (1433 *Cost.* I, 364).

ХАНГОУ *ч., невідм.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... потврѣдили єсми монастырю нашємоу от нємца.. монастыръ от Хангоу (Сучава, 1458 *BD* I, 6).

***ХАНИНЪ** *прикм.* (2): мы стєфа(н) воєво(да)... знамєни⟨то⟩ чини(м)... оже прїидє... нѣгша, дочка ханина... и продала свою правоую о(т)нин⟨оу, о(т) оу⟩рика оца єи, ханина, єдно село (Сучава, 1490 *Cost. S.* 140).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **ханина** (1490 *Cost. S.* 140); *наз. одн. ж.* **ханина** (1490 *Cost. S.* 140).

Пор. **ХАНѢ.**

***ХАНИШЬ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Hаniš, *свн.* hannes, hans, *лат.* Johannes): а ли(ст) єсми дали... ханишєви о(т) брашова (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ханишєви** (1437 *DIR* № 8).

Див. ще ***ГАНУСЪ, *ХАНОСЪ, ХАНЫСЪ, ХАНѢ.**

***ХАНКО** *див.* **ГАНКО.**

***ХАНОСЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Hanoš, *свн.* hannes, hans, *лат.* Johannes): прїидє къ г(с)во ми посо(л) о(т) брашева... на имѧ па(н) де(к) хано(с) н па(н) боурґоуръ михи(л) н просили оу г(с)ва ми миръ и мыто (Васлуй, 1437 *Cost.* II, 709).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хано(с)** (1437 *Cost.* II, 709).

Див. ще ***ГАНУСЪ, *ХАНИШЬ, ХАНЫСЪ, ХАНѢ.**

ХАНЫСЪ *ч.* (3) (*особова назва, молд., мад.* Hаnеš, *свн.* hannes, hans, *лат.* Johannes): и єщє при томъ были послы съ львова... мычко куликовьскыи и зимирьстамъ ханысъ и ханысъ вєрзьсть (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ханысъ** (1408 *Cost.* II, 633).

Див. ще ***ГАНУСЪ, *ХАНИШЬ, *ХАНОСЪ, ХАНѢ.**

ХАНѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд., свн.* hans, hannes, *лат.* Johannes): а па(к) она привилїє що има(л) оць єн, ханѣ, на тоє село... дала оу роуки паноу исакоу вистѣрникоу (Сучава, 1490 *Cost. S.* 140—141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ханѣ** (1490 *Cost. S.* 141); *род. одн.* **ханѣ** (1490 *Cost. S.* 140).

Див. ще ***ГАНУСЪ, *ХАНИШЬ, *ХАНОСЪ, ХАНЫСЪ.**

! **ХАРАКТЇИ** ⟨**ХАРАТЇИ**⟩ *див.* ***ХАРАТЇЯ.**

***ХАРАТЇЯ** *ж.* (1) (*гр.* χαρτία) грамота: и тоую Ста(в)ропигїю мн(с)тырю пєчє(р)ско(м) с прєдѣлами єго ствє(р)жаємъ н (з)моцняє(м) на вечныє часы по(д)лоугъ листоу и характїи (!) писмє(н)ныи грамотноє о(т) великого кнзя роуского андрєя (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* ! **характїи** (1481 *ГПМ*).

***ХАРИТОНОВИЧЬ** *ч.* (1) (*особова назва*): Я макси(м) харитоновн(ч) горкавы(и) мѣщани(н) киє(в)ски(и)... прода(л) єсми мѣстцо своє коморноє... оринѣ андрѣєвѣ женѣ (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **харитонови(ч)** (бл. 1500 *ПИ* № 2).

***ХАРСЪ** *ч.* (1) (*рід вовняної тканини*) гарус: Почєнши гдє єст головноє мыто, на складѣ оу Сочавѣ, от соукна от гривноу три гроши... от початого соукна и от ногавици, и от харса... щобы платили... мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **харса** (1460 *BD* II, 273).

***ХАРЬКОВСКИИ** *прикм.* (1): а тая землѧ пошла харько(в)ская по кодє(н)скоую роудоу за трибѣсовъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **харько(в)ская** (бл. 1458 *Р* 167).

***ХАРЬКОВЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): из нєкрашєвщины по(л)тора вєдра мєдоу... харьковщины пѧ(т)дєсѧ(т) грошєн на пєчєрьскии домъ (б. м. н., бл. 1458 *Р* 167).

ФОРМИ: *род. одн.* **харьковщины** (бл. 1458 *Р* 167).

ХАСНИШ, ХАСНѪШЬ *ч.* (5) (*особова назва*): мы алєксандръ воєвода... чинымъ знаменито... оже... дали єсмы имъ... три села... дроугоє гдє єс(т) нѣгъ барбоси н драгомирь хаснѪшь (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182); А хотарь томоу селоу... до моста Хасниш и от моста Хасниш право до обрѣшїа потока Брѣкачєлоу (Сучава, 1473 *BD* I, 183).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хасниш** 3 (1459 *BD* I, 35); **хаснѪшь** 1 (1426 *Cost.* I, 182); *род. одн.* **Хасниш** (1473 *BD* I, 183).

***ХАТЧИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєво(д)... свѣдомо чини(м)... аже пришє(д)ши... па(н) мань глобникови(ч)... и продали сєлишча своа... а на имѧ... погорило(в)ци и ха(т)чинци (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).
ФОРМИ: *наз.* **ха(т)чинци** (1452 *Cost.* II, 422).
***ХАЦКО** *ч.* (1) *(особова назва):* ино мы послалы вижа замку Браславского, пана Хацка до земянъ Браславскихъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Хацка** (1430 *ГВКЛ* 7).
***ХАЧИЩИ** *мн.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... на чоухри михаиловци... и оу хачищох лєшъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *місц.* **оу хачищох** (1431 *Cost.* I, 317).
ХВАЛА *ж.* (7) хвала, слава (3): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной, даемо... тому господину отцу владыце... село наше Бусчу (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); про то(ж) бгоу коу хвалє... а к оужиткоу нашимъ по(д)данымъ... оуставлѧємы права (XV ст. *ВС* 10); алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.);
хвалу вздавати (кому) (1) звеличувати, уславляти (кого): алє вжды хвала милому богу што ваша мл(с)ть зостали оу вашоє мл(с)ти стольцы оу вєликомъ княз(з)ствє литовъскомъ и за то вє(л)ми г(с)дроу нашому Стєфану воєводє доброся видить и хвала милому богу вздаєть (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.); хвалу давати (2), хвалу дати (кому) (1) звеличувати (звеличити), уславляти (уславити) (кого): госпо(д) мои... бгоу хвалоу даеть... которыи приѧтєль вашєи мл(с)ти и намъ то бы слышалъ и онъ бгоу хвалоу далъ и велми бы срадовалсѧ (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хвала** 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *зам. знах.* **хвала** вздаєть 1 (1493 *ПОСВВ* 151 зв.); *род. одн.* **хвалы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *дав. одн.* **хвалє** (XV ст. *ВС* 10); *знах. одн.* **хвалоу** (1484—1486 *ГСПТЗ*).
***ХВАЛЄБНЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* chwalebny) достойний, славний: тако ми бъ момози и стаа до(с)тоинаа пана марїа и оуси стыи и то(т) стыи кри(ж) хвалєбныи (Львів, 1436 *Cost.* II, 698).
ФОРМИ: *кл. ф. ч.* **хвалєбныи** (1436 *Cost.* II, 698).
ХВАЛЕЛИЕВИЧЪ *ч.* (2) *(особова назва):* Игнаткови чернєви(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч)... возємъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалєлѣєвичь (Перемишль, 1390 *Р* 175); А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хвалелиевичъ** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120); *род. мн.* дворища **фалєлѣєвичь** (1390 *Р* 175).
ХВАЛЕЛѢИ *див.* **ФАЛЄЛЄИ.**
ХВАЛИМИЧИ *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Фалемичі: а кнѧзю Михайлоу Сонкгоушковичоу досталос: Хвалимичи, Тишковичи (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).
ФОРМИ: *наз.* **Хвалимичи** (1475 *AS* III, 14); *місц.* оу **Хвалимичєх** (1475 *AS* III, 14).
ХВАЛКО *див.* **ФАЛКО.**
ХВАСНИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* мы вєликий кнѧз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... дали єсмо... Калєнику... Дємидковичи, а Дмитреєвича дети на Хвасничи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).
ФОРМИ: *наз. зам. місц.* на **Хвасничи** (1437 *AS* I, 34).
ХВАТКОВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то послуси иванъ владычинъ зѧть... иванъ башкиртовичь хватковичь (б. м. н., 1385 *Р* 28).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хватковичь** (1385 *Р* 28).
***ХВАТОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Хватів: Мы болєславъ... кнѧзь чєрниговскии... знаємо то чини(м)... ажє даровали єсмо... юркови козєнѧти на своємъ селѣ на хватовцєхъ н копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *Р* 102).
ФОРМИ: *місц.* **на хватовцєхъ** (1424 *Р* 102).
***ХВЄДКА** *див.* **ФЄДКА.**
ХВЄДКО *див.* **ФЄДЬКО.**
ХВЄДОР *див.* **ФЄДОРЪ.**
ХВИЛѦ *ж.* (1) момент, *діал.* хвиля: И коли боудєт пана нашєго королѧ приказаниє, и боудєт потрєбнаѧ хвилѧ и час, абыхомь єго милости помоч и послоушєнство оудилали (Сучава, 1468 *BD* II, 301).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хвилѧ** (1468 *BD* II, 301).
***CHWORYSZCZA** *мн.* (1) *(назва маєтку в Берестейській землі):* y hranycіu y mezu samy iesmo promezy sebe połozyły... poczonszy od toiey wełykoyi (!) dorohy... po połowypne chworyszcz y hłупуszcz y odtuł prosto w mezu ieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).
ФОРМИ: *род.* **chworyszcz** (1500 *ДПЖН*).
***ХВОРОСТЇЄ** *с., зб.* (2) *(зарослі)* чагарник, хворостняк: ⟨а⟩ хотаръ тому сєлоу почєнши о(т) могыли... на конєцъ хворо⟨стї⟩а, а о(т) конєцъ хворостїа до дорогы (Сучава, 1424 *Cost.* I, 162).
ФОРМИ: *род. одн.* **хворостїа, хворо⟨стї⟩а** (1424 *Cost.* I, 162).
Див. ще ***ХВОРОСТЪ.**
***ХВОРОСТЪ** *ч.* (1) *(зарослі)* чагарник, хворостняк: и мы... ємоу имѣнє нашє имєнємъ Звѧгол... даємъ... с паствами, з лозами, ис хворосты, з луками (Вільна, 1499 *AS* I, 117).
ФОРМИ: *ор. мн.* **хворосты** (1499 *AS* I, 117).
Див. ще ***ХВОРОСТЇЄ.**
ХВОРОЩА *ч.* (1) *(особова назва):* Мы... фєдоръ євлашкови(ч) хвороща ис братомъ ивано(м)... чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з)... дмитрии... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго... нжє... вѣрє(н) будє(т) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хвороща** (1388 *Р* 38).
ХЄМЄѦНИ, ХЄМЄЯНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы ⟨Стєфань воєвода...⟩ знамєнито чиним... ожє... дал пан Юрїє вистиярник... монастирю нашємоу... єдно сєло... на имѣ сєлоу Хємєѧни (б. м. н., 1470 *BD* I, 152—153).
ФОРМИ: *наз.* **Хємєѧни** 1 (1470 *BD* I, 153); **Хємєянїи** 1 (1470 *BD* I, 153); *род.* **Хємєѧн** (1470 *BD* I, 153).
ХЄНЦОВЦИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ хєнцовци на сєрѣ(т) и григоровци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *наз.* **хєнцовци** (1431 *Cost.* I, 317).
***ХЄРЄГАРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... чини(м) знамєнито... ожє... па(н) костє прѣкала(б)... тѣга(л) на гєргѣ хєрєгарѣ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).
ФОРМИ: *знах. одн.* **хєрєгарѣ** (1449 *Cost.* II, 385).
***ХЄРЄГЇЯ** *ж.* (1) (*молд.* хергеліе) табун коней: и гєргє сѧ тоу(т) нє запрѣлъ, рє(к) прѣ(д) на(с): правда, єси да(л) оу мои(х) роу(к) твои злати, на подєржанїє, алє я єсмъ хоти(л) сєбѣ зискъ оучинити твоими пинѣзми, коупи(л) єсмъ о(т) пєтра воєво(д) мыто и хєрєгїю (Сучава, 1449 *Cost.* II, 385).
ФОРМИ: *знах. одн.* **хєрєгїю** (1449 *Cost.* II, 385).
ХЄРМАНОВ *прикм.* (1): мы Стєфан воєвода... чиним знамєнито... ожє прїидє... пан Ивоул Солка и зѣтъ их Богдан, Хєрманов сынъ... и токмили сѣ за их отнину (Сучава, 1461 *BD* I, 45).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Хєрманов** (1461 *BD* I, 45).
Пор. **ХЪРМАНЬ.**
ХЄРМАН *див.* **ХЪРМАНЬ.**

***ХЕРНИЧЕЩИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу селоу фоундѣне(м) да ес(т) поченши о(т) могилоу... до где съ ⟨сни⟩маю(т) хота(р)... херничеще(м) и негреще(м) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *дав.* **херничещи(м)** 1 (1428 *Cost.* I, 224); **херничеще(м)** 1 (1428 *Cost.* I, 224).

***ХЕРЬМАНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**

! **ХЕРЬСТВА** ⟨ХРЕСТА⟩ (1): Колиса хто правомъ вади(т) о граніца(х) оуказоуючи копца намне три алюбо иньшая знаменітая по полѣхъ алюбо в селѣ(х) и оу лесѣ(х) которая знамена херьства (!) яко то и е(ст) обычай тогды по(д)комореи нашь по(д) своею честію и по(д) своимъ соумненіемъ имееть пріпоустіть ко (до)све(т)ченію которыи же лѣпшая знамена оукажеть (XV ст. *СЯ* 42).

Див. ***КРЕСТЪ.**

***ХЕТЧЕ** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы александръ воевода... чинимъ знаменито... оже... дали есмы монастиреви стго николы... о(т) оусти шоумоуза болота що би никто смѣль ловити до хотар⟨а⟩ оже есть на хетче (Сучава, 1409 *Cost.* I, 69).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на хетче** (1409 *Cost.* I, 69).

ХЕЧАНЕ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефа(н) воево(д)а... знаменіто чини(м)... оже... потвердили есми томоу стомоу монастироу... село, на имѣ хечане (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).

ФОРМИ: *наз.* **хечане** (1462 *Cost.* D. 10).

***ХИЖА** *ж.* (2) дім, хата, *діал.* хижа: а оу то(м) сели десать хыжъ татарскы(х) (Сучава, 1435 або 1436 *Cost.* I, 494); и дал Ивоул Богданоу... едно привилие от старого Александра воевод⟨ї⟩, що им пишет на три села... от Ивоуловоу част в хижи и едноу слатиноу (Сучава, 1461 *BD* I, 45).

ФОРМИ: *род. мн.* **хыжъ** (1435 або 1436 *Cost.* I, 494); *знах. дв.* **хижи** (1461 *BD* I, 45).

***ХИНДОВА** *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* Їо Стефа(н) воевода... оукраси гробъ съ своемоу прѣдѣдоу Іоанноу... иже поби оугры на хиндовѣ (б. м. н., 1480 *DC* 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на хиндовѣ** (1480 *DC* 10).

***ХИНЦЕЩИ** *див.* ***ХИНЦЕЩЇИ.**

***ХИНЦЕЩЇИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* та есмъ да(л) емоу... двѣ села... на имѣ хи(н)цещїи... и гдѣ би(л) нѣгше (Сучава, 1491 *Cost. S.* 156).

ФОРМИ: *наз.* **хи(н)цещїи** (1491 *Cost. S.* 156); *род. молд.* **хи(н)цещилор** (1491 *Cost. S.* 157).

ХИРЕЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... потвръдили есмы еи... село на имѣ Хирещїи (Сучава, 1493 *BD* II, 30—31).

ФОРМИ: *наз.* **Хирещїи** (1493 *BD* II, 31).

ХИРОВА *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде... Наста... и продала .... едно село на Маятинех на имѣ Хирова (Сучава, 1495 *BD* II, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хирова** (1495 *BD* II, 82).

***ХИТЛИНЬСТВО** *див.* ***ХИТЛѢНСТВО.**

***ХИТЛѢНСТВО** *с.* (4) (*пор. рум.* hiclenie) зрада, хитрий намір: Тѣмь мы... дали есми емоу... мишино село, аже мишѣ загубила свое имѣніе оу хитлѣньствы (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); Тое въсе... слюбоуем Яноу Олбрахтоу... имаемо... так здержати и наполнити, без въсѣкого хитлѣнства и без жадноп зрадї (Гирлов, 1499 *BD* II, 425).

ФОРМИ: *род. одн.* **хитлѣнства** (1499 *BD* II, 425); *місц. одн.* **оу хитлѣньствы** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **оу хитлиньстви** 1 (1435 *DIR«A»* 465); **оу хитлѣнстви** 1 (1493 *BD* II, 22).

***ХИТЛѢНЬСТВО** *див.* ***ХИТЛѢНСТВО.**

ХИТРЕ *присл.* (1) хитро, лукаво: а прото и на то(т) часъ стерегличмыса абы на странене а на стравлѣнье невжнточное того лѣта ты(х) то противъ на(м) листовъ хитре не змыслили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

***ХИТРОСТЪ** *див.* ***ХИТРОСТЬ.**

***ХИТРОСТЬ** *ж.* (74) хитрість, лукавство: а за велкого кназа олькѣрта... мы ислюбоуемъ (!) тотъ миръ держати вѣлми твердо безо всакоѣ хитростн (б. м. н., 1352 *P* 5); нсталаса торгувла межн добрыми людми... аже пани хонька васковая дадьковича жена... то вчинила безо льсти и безъ хитрости (Перемишль, 1378 *P* 25—26); а слоузе нашомоу Михайлоу с того имения слоужити нам верно безо льсти и хитрости (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); а далѣи хочемъ и слюбоуемъ вшитки записы... наполнити... бе(з) зради и безь всеи хитро(с)ти (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734—735); абы тое што и ва(м) писали безо лсти писали, бо ровными таковыми хитростами а льстами... обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Тое въсе... мы... ⟨с⟩любоуем... ⟨... здержати... без⟩ въсѣкои хитрости (Сучава, 1499 *BD* II, 443).

ФОРМИ: *род. одн.* **хнтрости, хнтро(с)ти** 61 (1352 *P* 5; 1366 *P* 14; 1378 *P* 26; 1388 *P* 42; 1393 *Cost.* II, 607; 1433 *P* 121; 1445 *Cost.* II, 726; 1462 *BD* II, 290; 1479 *BD* II, 352; 1499 *BD* II, 425 і т. ін.); **хытрости** 10 (1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 633; 1411 *Cost.* II, 637, 638; 1433 *Cost.* II, 653; 1435 *Cost.* II, 687; 1460 *BD* II, 276); *знах. одн.* **хитростъ** (1436 *Cost.* II, 701); *ор. одн.* **хитростью** (1388 *P* 43); *ор. мн.* **хитростами** (1447—1492 *ЛКБВ*).

***ХИТЯ** *ч.* (1) *(особова назва):* хота(р)... къ велікою гороу на полѣніци о(т) Хитї оана (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *род. одн.* **Хитї** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ХЛАБНИКЪ** *ч.* (4) викорчувана ділянка, корчівка: **тѣм** мы... потвердили есми емоу... мѣсто о(т) мли(н)... и хлабникъ, абы емоу был⟨ъ⟩ на синожатъ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); А хотарь тим... селамъ... от хлабника половина... по коуда из вѣка оживали (Сучава, 1499 *BD* II, 163).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хлабнн(к)** (1451 *Cost.* II, 403); *род. одн.* **хлабннка** (1499 *BD* II, 163); *знах. одн.* **хлабникъ** (1451 *Cost.* II, 403); *ор. одн.* **хлабником** (1491 *BD* I, 456).

Див. ще **ХЛЪБНИЧЕЛ.**

***ХЛАБНИЦЯ** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ласлъоани на оустїи Хлабници (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *род. одн.* **Хлабници** (1490 *BD* I, 434).

***ХЛАМОТИННАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* Я Иван **Тнмофеевич** Коуль... з женою моею Марѣею Хламотинною... вызнаваем... штож взали есмо въ кназа Васила... **трндцат** коп грошей (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Хламотннною** (1492 *AS* III, 23).

ХЛАПЕЩИ *мн.* (7) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨а хо⟩тарь емоу... о(т) хлапещи, та на нижною боуковиноу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); ми... есми **нм** дали... пасикоу повише от Хлъпещїи (Сучава, 1483 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *наз.* **хлапещи** (1447 *Cost.* II, 288); *род.* **Хлъпещи** 3 (1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I, 275); **хлапещи** 2 (1414 *Cost.* I, 111); **Хлъпещїн** 1 (1483 *BD* I, 275).

ХЛЕБЪ *ч.* (5) *(випечений з муки)* хліб (4): I też ustawili jesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne i majut' kupowati i chleba sia dotikati, jako i chrest'janin (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а еще есми имъ дали волю што бы собѣ держати, оу сочавѣ, один домъ, а оу том домоу корчмоу не держати, ни пива варити, ни мед, ни масныи клатки (? — *Прим. вид.*) держати, ни хлѣба продати (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670);

(продукти харчування) харчі, їжа (1): а две землн поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри ведры медоу здавна а на толокоу ходять н окольнаа село а хлебъ **и медъ** г(с)**дръски(н)** (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хлєбъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *род. одн.* **chleba** 1 (1388 *ZPL* 108); **хлѣба** 1 (1434 *Cost.* II, 670); ! **клѣба** 1 (1408 *Cost.* II, 633); *ор. одн.* **хлєбомъ** (XV ст. *ИК*).

***ХЛИПЛЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ оу шюлжичювь оу хлиплѦ и оу брата єго захарьѣ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *род. одн.* **хлиплѧ** (1366 *Р* 12).

ХЛОПЄЦКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были... мнхалъ малєховскии янъ хлопєцкии (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хлопєцкии** (1421 *Р* 94).

***ХЛОУБОКАЯ** *ж.* (1) *(назва села на Буковині):* били данн тоти н цркви... з црко(в) и(с) попо(м) на Хлоубокою (!) (Сучава, 1490 *DC* 147).

ФОРМИ: *ор. одн. зам. місц.* з црко(в)... на ! **Хлоубокою** (1490 *DC* 147).

***ХЛОУБОКИИ** *прикм.* (2) ◇ **х л о у б о к а я д о л и н а** (2) *(назва долини на Буковині):* а хотарь... на камє(н) на вєрхъ хлоубокою (!) долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* ! **хлоубокою** (1488 *ДГСПМ*).

***ХЛОУПИНЦИ** *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* к томоу жъ двороу крєжаномъ присєлокъ хлоупн(н)ци (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз.* **хлоупн(н)ци** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ХЛЪБНИЧЄЛ *ч.* (2) викорчувана ділянка, корчівка: А хотар... от доуба на хлъбничєл, от хлъбничєл чєрєс полє на кръницоу (Сучава, 1494 *BD* II, 34).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **хлъбничєл** (1494 *BD* II, 34); *знах. одн.* **хлъбничєл** (1494 *BD* II, 34).

Див. ще ***ХЛАБНИКЪ.**

***ХЛЪПЄЩИ** *див.* **ХЛАПЄЩИ.**

***ХЛЪПЄЩЇИ** *див.* **ХЛАПЄЩИ.**

***ХЛѢБЪ** *див.* **ХЛЄБЪ.**

***ХЛЮПИИСКИИ** *прикм.* (1): Лоука зємл (... — *Прим. вид.*) дє(р)жить хлюпи(и)скоую а с тоє зємли да(н) идеть пѦть вєдє(р) мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **хлюпи(и)скоую** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ХМЄЛЄВАЯ *ж.* (1) *(особова назва):* тогдє воитєкь положи(л) листь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая сно(м) с прибко(м) уздала пол сєла сулимова (Львів, 1412 *Р* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хмєлєвая** (1412 *Р* 81).

ХМЕЛЕВСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ... пану Волъчку Жасковъскому (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хмелевский** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***ХМЄЛЄВЪ** *див.* **ХМЄЛОВЬ.**

ХМЕЛНИЦКІЙ, ХМЕЛЬНЫЦКІЙ *прикм.* (7) *(пор.* Хмельник *у Подільській землі):* а одъ тоеи долыны Кобелыкой на полудень грунтъ Хмелницкій вправо (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Хмелницкій** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **хмельныцкій** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *род. мн.* **Хмельныцкихъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **Хмелныцкнхъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); *знах. мн.* **Хмельницкнхъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **Хмельныцкихъ** 1 (1430 *ГВКЛ* 9); *ор. мн.* **Хмелныцкимы** (1430 *ГВКЛ* 7).

***ХМЕЛНЫЦКИИ** *див.* **ХМЕЛНИЦКІЙ.**

***ХМЄЛОВЪ** *див.* **ХМЄЛОВЬ.**

ХМЄЛОВЬ *ч.* (4) *(назва міста на Буковині):* а о цєци(н) и о хмєлєвъ, коли нашь г(с)дрь будєть, оу своєго г(с)дрѦ и в нашє(г) кролѦ, влодислава пол(с)кого, о то(є) имаєть намнлвити (!) и обровнати, подлугъ кролєвы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а такѣ жь... тыи городы цєцунь а хмєловъ... дали єсмы єму (Ланчиця, 1433 *Р* 125); зємлю шєпиньскоую... з городы тоѣ то исти(н)ноѣ зємли шєпиньскоѣ, то єсть хотѣнь, цєцюнь и хмєловь... дароуємы...томоу нстнно(м) королєви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706—707).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хмєловь** (1436 *Cost.* II, 706); *дав одн.* **хмєлєву** (1433 *Р* 125); *знах. одн.* **хмєлєвъ** 1 (1395 *Cost.* II, 610); **хмєловъ** 1 (1433 *Р* 125).

***ХМЕЛЬНИЦКИЙ** *див.* **ХМЕЛНИЦКІЙ.**

***ХМЕЛЬНЫЦКИЙ** *див.* **ХМЕЛНИЦКІЙ.**

***ХМИЛЬ** *ч.* (1) хміль: тамо овції пасїти... илї роубати оу лѣсоу дрѣвь илї проутїє илн хмиль събїраючи илї оурѣхии (!) илї боуд що бєз их знанїє (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **хмиль** (1458 *Mih. Doc.* 122).

CHMIEL *див.* **ХМѢЛЬ.**

***ХМѢЛИНЬСКИИ** *прикм.* (1): а мєнє єго милсть... при моюи вотнинѣ при исбаразиской волость... и при хмѣлиньскую волость... имаєть мѦ єго млсть оставить (Кременець, 1434 *Р* 130).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **хмѣлнньскую** (1434 *Р* 130).

ХМѢЛЬ, CHMIEL *ч.* (3) *(особова назва):* мы па(н) ива(н) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то... иже... хмѣль крщєнє имѦ прибєкь добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *Р* 81); A pa to swidczy pan Michał Bukgrabia Haliczkj... Chodor Poczuthy Chmiel (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хмѣль** 2 (1412 *Р* 81); **Chmiel** 1 (1413 *GL* 48).

***ХОБИѦНОВЪ** *прикм.* (1): мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѦ... рома(н)... и васко, снь хобиѦно(в)... и продали свою правою о(т)нину (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хобиѧно(в)** (1479 *Cost. S.* 98).

ХОБОВЩИНА *ж.* (1) *(назва земельного володіння у Волинській землі):* князь Швитригайло... чинимъ знаменито... ижъ... дали есмо... Сенно село... какъ се въ собѣ маеть сама отчина, въ грани Хобовщина отъ Шупкова (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хобовщина** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ХОВАНЇЄ** *с.* (1) зберігання: о хованїи книгъ зємьскы(х) (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о хованїи** (XV ст. *СЯ* 9).

Пор. **ХОВАТИ.**

ХОВАТИ, ХОВАТЬ *дієсл. недок* (17) **1.** (кого, що) перетримувати, переховувати (1): хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да оборы городьскєє (XV ст. *BC* 25);

(давати притулок злочинцеві, неприятелеві) переховувати (2): а тако(ж) о тыхъ што разбоинїкы алюбо злодє(и) оу своихъ домє(х) ховаю(т) а с нїмї оучасто(к) имаюь нє могоуть бытї рєчи нї добрыи алюбо ч(с)тни алє и(м) ровни злодѣємь (XV ст. *BC* 28 зв.); и нє имаєт оу сєбє кормити ани ховати оу своихъ мистихъ... ни одного нашєго нєприатєлѦ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746).

2. (що) *(замовчувати з певною метою)* приховувати (1): а мы имъ слюбоуємъ... ажє нє имаємъ пана мыхаила... оупоминати... писаниа ни листовъ заднихъ ховатн никакого (Кам'янець, 1458 *Cost.* II, 815).

3. (що) *(в якомусь місці)* зберігати, тримати, ховати (1): а я въ тои клѣти полотна ховалъ и иншіе домовые речи (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

4. (що) додержувати, дотримувати (чого) (8): Мы ... слюбуємы и записуємы сѦ стєцку воєводѣ... ижь вшитки оурѦды и зъєднанья и записы... владиславъ кроль и дѣти єго... держати нєпорушно на вѣки ховати имѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123); а мы имаємо имѣти и ховати вѦчнїи и нєпороушєнныи... мир и покоуи (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

5. (кого) доглядати (2): Николаи жалова(л) на матєя жє ємоу... конѦ позычилъ здорово(г) на дорогѪ а коли(ж)

ємоу засѦ вєрнѪ(л) а то(т) конь хрома(л) а рє(к) то(т) матєи жє хова(л) я(к) жє то своєго влостного а нє вєда(л) тоє ємоу хромоты (XV ст. *ВС* 23 зв.).

6. *(покійника)* ховати, хоронити (1): До того копища ихъ, гдѣ змерлыхъ своихъ ховаютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27);

◇ въпочъстивости ховати (1) *див.* ***ПОЧТИВОСТЬ.**

ФОРМИ: *інф.* **ховати** 10 (1433 *Р* 123; 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1439 *Cost.* II, 713; 1449 *Cost.* II, 746; 1458 *Cost.* II, 815; 1462 *BD* II, 284; 1499 *BD* II, 420, 426); **хова(т)** 1 (XV ст. *ВС* 23 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **ховаєть** (1498 *BD* II, 414); *3 ос. мн.* **ховаютъ** 1 (1389 *РЕА* I, 27); **ховаю(т)** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); *перф. 3 ос. одн. ч.* **хова(л), ховалъ** (XV ст. *ВС* 23 зв.; 1498 *АЛМ* 163); *майб. 3 ос. одн.* **боудє(т) ...ховать** (XV ст. *ВС* 25 зв.).

Див. ще **ЗАХОВАТИ** 3, ***СХОВАТИ, *CHOWATI SIA.**

***CHOWATI SIA** *дієсл. недок.* (1) (в чому) додержуватися, дотримуватися (чого): a tretemu... kotoryj by sia dobre chował w zakone swojem... swedectwo dopuszczono majet' byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 103).

ФОРМИ: *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **by sia... chował** (1388 *ZPL* 103).

Див. ще **ХОВАТИ** 4, **ЗАХОВАТИ** 3.

***ХОВЄЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тєм мы ⟨ви⟩дѣвшє их правою слоужбоую до нас (...— *Прим. вид.*) ⟨сєла⟩... на имѣ... Богданєщи, ⟨и⟩ Ховєє⟨щи⟩ (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Ховєє⟨щи⟩** (1490 *BD* I, 434).

***ХОВРЪЛѢТА** *див.* **ХОВРЪѦТА.**

ХОВРЪѦТА *ж.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино мн... єсми дали... тота сєла... на обрѫшиє ХовръѦта (Сучава, 1480 *BD* I, 239); Чътврътоє село єсми нмь дали на Ховрълѣти (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на обрѫшиє **Ховръѧта** (1480 *BD* I, 239); *місц. одн.* **на Ховрълѣтн** (1499 *BD* II, 162).

***ХОДЄЧЪ** *ч.* (1) *(назва містечка в Польщі, пор.* Chodecz): на которого соимоу кончанїє... вєлєможны панове: пань Станиславь с Ходча, воєвода зємли роускои... и пань Михаило Боучачскы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ходча** (1467 *BD* II, 297).

ХОДИТИ *дієсл. недок.* (86) **1.** *(переміщатися з певною метою)* ходити (2): а межи волоскою зємлєю какъ издавна оу лѣсъ ходили такъ н нннѣ ходити нмѣють (Ланчиця, 1433 *Р* 125);

(неодноразово) ходити, переходити (2): а коли боудєт лєд а либо имоут ходити оу брод, тогды пєрєвоза ни гроша да нє дадоут (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а коли боудєт лєд илї имоут ходити оу брод, тогды пєрєвоза нн гроша да нє дадоут (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(про транспортні засоби, за допомогою транспорту) ходити, їздити (8): а сочавскоє мыто нигдє оу нашє(і) зємли да нє платѣтъ, лишє оу сочавѣ, хотѣ бы за морємъ ходили (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); и дали єсми на(ш) ли(ст) нашємоу монастироу... на то щобы ходили три возовє и(х) на рибоу (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508); А Ливовчанє що имоут ходити до Браила или до кєлєи по рыбоу... имают давати мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

2. *(переміщатися по якійсь території)* їздити, ходити (21): а съ тѣми гроши волно имъ ходити и торгувати соби, по усѣхъ торгахъ нашихъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); а ваша мл̃(с)ть пошлитє свои(х) пословъ до г̃(с)дра нашого до воєводы абы єстє оучинили мєжы вами и записы н бра(т)ство... абы ходили пословє и коупцы г(с)дра нашого воєводы чєрє(з) зємлю вашє(и) мл̃(с)ти слободно... бу(д) на котороую сторону (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.); А також коупцєм... вєзде по нашеи зємли молдавскои да єст им слободно и доброволно и отворено ходити н торговатн (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

3. *(досягати якоїсь межі)* доходити (до чого) (1): а придалъ єсмь єму озєра рыбнаѦ за днѣстромъ куды мон нєводи ходили (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

4. *(мати напрямок)* іти (1): а хотаръ тѦмъ сєломъ да є(ст) о(т) великын друмъ що о(т) готовца ходитъ право на дѦлъ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).

5. *(виконувати службові обов'язки на певній території)* розпоряджатись (10): а также оу тѦ(х) сєла(х) да нє имаютъ ходитн ни глобники (sic.— *Прим. вид.*), ни прнпашарє... а ни ннъ ннкто о(т) нашн(х) оурѦднико(х) (Давндове Село, 1446 *Cost.* II, 251); тако(ж) ни соудци, а ни ослоухарє да нє имаю(т) ходити, оу тѦ(х) сєла(х), ани глобоу нє брати (Нямц, 1454 *Cost.* II, 517); а оу ти(х) монастирски(х) г̃ сєла(х) да нє смѣєтъ ходити ни єдинъ на(ш) оурѦ(д)нн(к) анн глобникь (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

6. *(у спол. з іменниками* война, дань, толока *та ін.)* виконувати феодальну повинність (29): а тоутъ жє... ловъцовъ пѦть што в ловы ходять тыє подымщины не дають... а двє зємли поусты лежать а дани с ни(х) шло четыри вєдры мєдоу здавна а на толокоу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Отъпустили есмо войту Володимирскому... зъ войтовъства Володимирского и Лнтовижъского на войну не ходнти до его живота (Судомир, 1488 *РИБ* 424);

оу воискоу ходити (2) *див.* ***ВОИСКО[1];** на жолдъ ходити (3), оу жолдъ ходитн (1), ходити на жолдъ (1) *див.* ***ЖОЛДЪ;** нз косою ходити (1) *див.* ***КОСА;** въ облаву ходитн (1) *див.* ***ОБЛАВА;** на (оу) сторожу ходитн (2) *див.* ***СТОРОЖА;** с топоромъ ⟨ходити⟩ (1) *див.* ***ТОПОРЪ[1].**

ФОРМИ: *інф.* **ходити** (1408 *Cost.* II, 631; 1433 *Р* 125; 1448 *Cost.* II, 741; 1452 *Cost.* II, 759; 1455 *Cost.* II, 771; 1460 *BD* II, 273; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1488 *РИБ* 424; 1497 *РИБ* 684; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); *теп. 3 ос. одн.* **ходитъ** (1446 *ПГСПМР*); *3 ос. мн.* **ходять, ходѧть** 23 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв.; 1499 *BD* II, 449 і т. ін.); **ходя(т)** 3 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв.); *перф. 3 ос. мн.* **ходили** (1349 *Р* 3; 1433 *Р* 125); *майб. 3 ос. одн.* **имє(т) ходитн** (1453 *Cost.* II, 462); *3 ос. мн.* **имоут ходитн** 2 (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); **имуть ходитн** 1 (1454 *Cost.* II, 508); **боудоуть ходити** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **абы (щобы) ходн(л), ходнлъ** (1456 *DIR«A»* 511; *ЭСФ*); *3 ос. мн.* **щобы (што бы, абы, бы) ходили, хо(дн)ли** (1408 *Cost.* II, 630; 1434 *Cost.* II, 668; 1448 *DIR«A»* 491; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1454 *Cost.* II, 508; 1458 *BD* II, 262; 1470 *DIR«A»* 523; 1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *BD* II, 424 і т. ін.); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да ходѣт, ходѧ(т)** 5 (1448 *ДГПР;* 1453 *Cost.* II, 492; 1459 *BD* I, 29; 1475 *BD* I, 200); **да ходѣтъ, ходѧтъ** 5 (1435 *Cost.* II, 676; 1444 *Cost.* II, 208; 1454 *Cost.* II, 517; 1458 *ПГСММЦ*; 1475 *BD* I, 200).

Див. ще **ПЄРЄХОДИТИ** 1, 2, ***ПРИХОДИТИ** 1, 2, *** ХОЖИВАТИ** 1, 3.

***ХОДИЧЪ** *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ХОДКА *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Ходоръ): ⟨Боєрїн а⟩ноумѦ: Ходка Крєцовникоул, Исан нємєцскаго (Сучава, 1458 *BD* I, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходка** (1458 *BD* I, 19).

Див. ще **ХОДКО.**

ХОДКЕВИЧЪ *ч.* (3) *(особова назва):* Се здѣся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землнцъ пустныхъ у Каменецкои волости (Краків, 1454 *АЛМ* 12); слуга вашей милости Иванъ Ходкевичъ, староста луцъкий... челом бьет (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); А прн томъ былъ... панъ Александро Ходкевичъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходкевичъ** (1454 *АЛМ* 12; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1499 *АСД* VI, 3).

Див. ще **ХОДКОВИЧЪ.**

ХОДКО, ХОДЬКО, ХОТКО, ХОТЬКО *ч.* (125) (*особова назва, пор.* Ходоръ): а сє землАнє панъ ходько быбєльскии кадолъфовичь друздъ (Перемишль, 1359 *P* 10); а сє бояре пѣтръ мошєнка ходко лоєви(ч) (Львів, 1370 *P* 18); дали єсмо тому прє(д)рєчоному пану ходьку оусА таА сєла (Луцьк, 1446 *P* 152); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша... Иванко Лєвич и братаничи єго... и продали свою правоую отниноу... от оурика дѣдов их Ходка Костича (Сучава, 1492 *BD* I, 509).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходко, ходко, ходько, chodko, хо(д)ко** 42 (1359 *P* 10; 1361 *AGZ* 6; 1370 *P* 18; 1390 *P* 176; 1411 *P* 80; 1424 *P* 106; 1439 *Cost.* II, 52; 1460 *Cost. S.* 34; 1466 *DIR«A»* 519; 1490 *BD* I, 390 і т. ін.); **хотко, хотько, хо(т)ко** 8 (1404 *Cost.* II, 625; 1436 *Cost.* II, 701; 1449 *Cost.* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 276; 1461 *BD* I, 45); *зам. род.* вѣра пана **ходко, хо(д)ко** 4 (1453 *Cost.* II, 446; 1454 *Cost.* II, 509; 1455 *Cost.* II, 540; 1459 *BD* I, 28); **хотко, хо(т)ко** 6 (1455 *Cost.* II, 544, 559; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *DIR«A»* 512; 1460 *Cost. S.* 41); *род. одн.* **Ходка, ходка, ходька, хо(д)ка** 51 (1428 *Cost.* I, 202; 1436 *Cost.* I, 455; 1446 *P* 152; 1452 *Cost.* II, 426; 1458 *BD* I, 6; 1462 *BD* I, 63, 67; 1466 *BD* I, 110; 1467 *BD* I, 117; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **хотка, хотька, хо(т)ка** 6 (1403 *GL* 156; *ДГАА;* 1456 *Mih.* 213; 1459 *BD* I, 36; 1460 *Cost. S.* 41); *дав. одн.* **ходкови, chodkowi** 3 (1361 *AGZ* 6; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3, 4); **ходкоу, ходьку** 2 (XV ст. *СГЧА;* 1446 *P* 152); *знах. одн.* **ходка** (XV ст. *СГЧА*); *ор. одн.* **ходькомь** (1366 *P* 12).

Див. ще **ХОДКА.**

ХОДКОВИЧЪ, ХОДКОВИЧ *ч.* (2) (*особова назва*): а при том был пан... Юшко Ходкович (Острог, 1464 *AS* I, 57); А при томъ были... Олександро Ходковичъ, Тышко братъ его (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходковичъ, Ходкович** (1464 *AS* I, 57; 1465 *АкВАК* III, 4).

Див. ще **ХОДКЕВИЧЪ.**

ХОДКОВЪ, ХОДЬКОВЪ *прикм.* (7): а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє сєло чєрєпынє... къ пана ходковѣ руцѣ лоєвичА (Львів, 1386 *P* 31); а на то єсмы дали облазничомъ... пана ходкова чємєрєва пєчать (Зудечів, 1411 *P* 80); А при томъ были... Ходко Евсеевичъ, Глядъ, братъ Ходковъ (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ходковъ, ходьковъ** (1393 *P* 52; 1465 *АкВАК* III, 4); *наз. одн. ж.* **ходкова** (1411 *P* 80; XV ст. *СГЧА*); *дав. одн. ж.* **ходковѣ** (1386 *P* 31); *ор. одн. ж.* **ходьковою** (1393 *P* 52).

Пор. **ХОДКО.**

ХОДОВАТИ *дієсл. недок.* (1) (*утримувати*) годувати: Иио єстли бы што на мене Бог допоустил и жєна моА кнАгини УлиАна маєт сєдєти на вдовим столци и з дѣтми моими, а дѣти маєтъ ходовати (Кобринь, 1454 *AS* III, 10).

ФОРМИ: *інф.* **ходовати** (1454 *AS* III, 10).

Див. ще **ГОДОВАТИ СѦ.**

ХОДОР *див.* **ФЄДОРЪ.**

ХОДОРИЧЬ *ч.* (2) (*особова назва*): о(т) мѣстичовъ... кнофєль ходоричь (Львів, 1368 *P* 16); тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... потврьдили єсми єму... сєла... мали(н)ци и шизкоуци, гдє ходори(ч) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ходоричь** 1 (1368 *P* 16); **ходори(ч)** 1 (1456 *Cost.* II, 577).

***ХОДОРКОВИЧИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*): мы великий кнАз Швитрикгайл... чиним знамєнито... иж... дали єсмо... у житомирском повєтє сєло... Ходорковичи (Київ, 1437 *AS* I, 33—34).

ФОРМИ: *знах.* **Ходорковичи** (1437 *AS* I, 34).

***ХОДОРКОВО** *с.* (1) (*назва села у Київській землі*) Ходорків: сєло Ходо(р)ково, а в томъ сєлє сємъ члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходо(р)ково** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.).

***ХОДОРКОВО СЄЛО** *с.* (1) (*назва села у Подільській землі*): А ко млину границА горѣ смотричємъ до мосту а доловъ смотричємъ што дуброва мєжи ходорковымъ сєломъ (Смотрич, 1375 *P* 20).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ходорковымъ сєломъ** (1375 *P* 20).

ХОДОРО *див.* **ФЄДОРЪ.**

ХОДОРОВСКЫИ, ХОДОРОВЬСКЫИ *ч.* (2) (*особова назва*): а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи па(и) сєнко процєви(ч) (Зудечів, 1428 *P* 111); а при то(м) были свѣдцї па(н) дмитръ ходоровьскыи па(н) клюсь из вижнАнъ (Зудечів, 1430 *P* 116).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ходоровскыи, ходоровьскыи** (1428 *P* 111; 1430 *P* 116).

ХОДОРЪ *див.* **ФЄДОРЪ.**

***ХОДОСОВЪ** *ч.* (1) (*назва річки в Галицькій землі*): оуѣхана к нєму границА... чєрє(с) полє... на оустьє ходосова (Снятин, 1424 *P* 99).

ФОРМИ: *род. одн.* **ходосова** (1424 *P* 99).

ХОДЫКА *ч.* (1) (*особова назва*): а данъниковъ сємъ, тивоунъ Ходыка зємлю дє(р)жить Лазорєвщиноу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходыка** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ХОДЫКОВИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были панове... пан Тишко Ходыкович Коренєвский... пан Лєв (Берестя, 1466 *AS* I, 62).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ходыкович** (1466 *AS* I, 62).

ХОДЬКО *див.* **ХОДКО.**

ХОДЬКОВЪ *див.* **ХОДКОВЪ.**

ХОЖА МЄДИНЪ *ч.* (1) (*особова назва, ар.*hoǯa-medin): нашь плємєньни(к) бєкбула(т)ъ и хожа мєдинъ оучинилсА намъ ворогъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хожа мєдинъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

***ХОЖЄВАТИ** *див.* ***ХОЖИВАТИ.**

***ХОЖИВАТИ** *дієсл. недок.* (24) **1.** (*многокр.*) (*переміщатися з певною метою*) приходити, прибувати (1): и наипєрвоє слюбоуємо и по(д)даємо сА, коли на(с) позовє(т) господарь нашь, коро(л) єго мл(с)ть, на оурєчєноє мистцє, гдє пєрвїишїи воєводы коу голду хожєвали, а мы на тоть дє(н) и на тоє оурєчєноє мистцє имаємь поставити сА (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774);

(*заходити куди*) ходити (1): отєцъ дєй мой Рабєй сховалъ былъ тисячу золотыхъ Вгорскихъ въ пивницы, а въ тую пивницу хоживалъ дядько мой Симъха и сынъ его (Краків, 1489 *РИБ* 431).

2. (з чого) (*тільки безос.*) належати, припадати, йти (11): а с тыхъ зємль хоживало осмъна(д)цать вєдє(р) мєдоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92); и тє(ж) повѣди(л) пєрє(д) нами што с того сєла сомина хоживало иа(м) чотыри колоды о(в)са а чотыри бочки пива (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

3. (*у спол. з іменниками* в о и н а, л о в ы, р о б о т а *та ін.*) виконувати феодальні повинності (10): Сєло Ходо(р)ково а в томъ сєлє... вси слоугн на во(и)ноу хоживали и в ловы хоживали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); И тє(ж) ти(и) лю(ди) соминци на роботоу хоживали к дворою нашом(оу) тоурєискоу (Вільна, 1499 *ГОКІР*);

у п о д в о д а х ъ х о ж и в а т и (1) *див.* ***ПОДВОДА.**

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **хоживалъ** (1489 *РИБ* 431); *3 ос. одн. с.* **хоживало** 5 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92, 93, 93 зв.; 1499 *ГОКІР*); ! **хоживоло** 6 (бл. 1471 *ЛКЗ* 93, 93 зв.); *3 ос. мн.* **хоживали** 11 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91; 1499 *ГОКІР*); **хожєвали** 1 (1455 *Cost.* II, 774).

Див. ще ***НАХОДИТИ**[1] 1, **ПЄРЄХОДИТИ** 1, 2, ***ПРИХОДИТИ** 1, 3, **ХОДИТИ** 1, 3, 6.

***ХОЛДОВАТИ** *див.* **ГОЛДОВАТИ.**

***ХОЛДОУН** *ч.* (1) (*стч.* hold, *стп.* hołd, *свн.* hold) феодальне помістя, феод: Тиж нє имамо ани хочєм никоторых зємлъ, алибо панствъ, мѣстъ, алибо холдоун, прАз волн и прАз особного произволєня... королѣ... отдалѣти (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *род. мн.* **холдоун** (1462 *BD* II, 284).

***ХОЛДОУНОК** *ч.* (1) (*свн.* huldigung) ◇ **холдоунок дати** (1) принести васальну присягу на вірність: А далєи слюбоуємо: имамо... єго освѣцености... олдовати, вѣры нашои холдоунок дати (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *знах. одн.* **холдоунок** (1462 *BD* II, 284).

Див. ще ***ГОЛДЪ.**

***ХОЛДЪ** *див.* ***ГОЛДЪ.**

***ХОЛИНЕВСКИИ** *ч.* (2) (*особова назва*): и отецъ нашъ... 100 копъ велѣлъ заплатити тому Петру Холиневскому (Кам'янець, 1494 *АЛМ* 54).

ФОРМИ: *род. одн.* **Холиневского** (1494 *АЛМ* 54); *дав. одн.* **Холиневскому** (1494 *АЛМ* 54).

***ХОЛМСКИИ** *див.* **ХОЛМЪСКИЙ.**

***ХОЛМСКЫ** *див.* **ХОЛМЪСКИЙ.**

ХОЛМЪ [1] *ч.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали єсми имъ... єдно сєло... на старомъ хотарѣ ихъ, на имѧ крънищѧ о(т) холмъ, да осадѧ(т) собѣ сєло (Сучава, 1443 *Cost.* II, 149).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* о(т) **холмъ** (1443 *Cost.* II, 149).

***ХОЛМЪ** [2] *ч.* (3) (*назва головного міста Холмського князівства*): по ишєствьи стго дха за в нєдли литовьскимъ кнѧзємъ стати оу холмѣ (б. м. н., 1352 *Р* 6); А писанъ листъ въ Хольмѣ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу (въ) холмѣ, Хольмѣ** (1352 *Р* 6; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

ХОЛМЪСКИЙ, ХОЛМЬСКИЙ *прикм.* (14): королєви держати лвовьскую зємлю... а намъ дєржати... холмьскую бєрєстиискую исполна жь (б. м. н., 1352 *Р* 6); Благословенье Ісидора, митрополита Киевского... старостамъ холмъскимъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); и за тым єшчє до нас прислал пан нашь король... подкомориєго Холмского (Сучава, 1468 *BD* II, 305); Сє я Ванко Скєрдѣєвич... пан холмъский... вызнаваю, иж... продал єсми... вѣчную отчизну свою (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); тую данъ оусю спо(л)на па(н) олє(х)но имає(т) давати дяди своєму па(н) хо(л)мскомоу (Львів, 1478 *ЗРМ*); А с нами в тот часъ были панъ Олехно Скорута, подкоморній (!) земли Холмское (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **холмъский, холмьский, хо(л)мски(и)** 4 (1376 *Р* 22; 1433 *Р* 122; 1470 *AS* I, 64; 1478 *ЗРМ*); **хо(л)мскы** 1 (1445 *Cost.* II, 729); *род. одн. ч.* **холмского** (1376 *Р* 22); *дав. одн. ч.* **хо(л)мскомоу** (1478 *ЗРМ*); *знах. одн. ч.* **холмского** (1468 *BD* II, 305); *місц. одн. ч.* **при холмъскомъ** (1376 *Р* 22); *род. одн. ж.* **холмъскоє, Холмское** (1376 *Р* 22; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); *знах. одн. ж.* **холмьскую** (1352 *Р* 6); *дав. мн.* **холмъскимъ** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Пор. ***ХОЛМЪ** [2].

ХОЛОВАТЇИ *ч.* (2) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ож(є)... слоуга наш Холоватїи и съ своими падчерицами... продали свою ... отниноу (Сучава, 1484 *BD* I, 285).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Холоватїи** 1 (1484 *BD* I, 285); *зам. дав.* слоузѣ **холоватїи** 1 (1484 *BD* I, 285).

ХОЛОНЕВСКИЙ *прикм.* (1): А се я, Богдан холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **холоневский** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

Пор. ***ХОЛУНЕВЪ.**

***ХОЛОНЕВЪ** *див.* ***ХОЛУНЕВЪ.**

***ХОЛОПСКЫИ** *прикм.* (1) ◇ **холопскоє ⟨право⟩** (*сукупність звичаєво-правових норм, які стосувалися кріпаків*) феодальне право: Также и он сам та и своими дѣтми... щобы нє давали и нє платили холопскым и татарскым правом николи ничего, ни колоды, ни дан щобы никоторомоу своємоу паноу нє платили, коли оу кого боудєт жити (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

ФОРМИ: *ор. одн. с.* **холопскым** (1470 *BD* I, 140).

***ХОЛОПСТВО** *с.* (4) стан феодально залежного селянина: па(к) ли єго попрости(т), а о(н) гдє имєтъ жити, оу нашєи зємли, тамъ да живє(т) слободно, на волоско(м) законѣ, а про холопство никто да ємоу нєсмѣєтъ оуспоминати и да єго нєможє(т) оувєсти (Дольний Торг, 1445 *Cost.* II, 236); А кто схочет єго или дѣти єго оувєсти опѧт оу холопство... тот имает на сѧ видѣти вєликоую казнь (Сучава, 1470 *BD* I, 141).

ФОРМИ: *род. одн.* **холопства** (1470 *BD* I, 140); *знах. одн.* **холопство** (1445 *Cost.* II, 236; 1470 *BD* I, 140, 141).

ХОЛОПЪ *ч.* (2) феодально залежний селянин: ажє побѣгнєть русинъ а любо руска или во львовъ или холопъ чии или роба выдати єго (б. м. н., 1352 *Р* 6); мы Стєфан воєвод... чиным знамєнито... ожє даємь и дали єсмы сєс нашь лист нашємоу татарин(оу) и холопоу, що он побиглъ от нас... на то щобы он опѧт за сѧ пришол и своими дѣтми до нас и до нашєи зємли, а от холопства щоби он прошчєнъ бил (Сучава, 1470 *BD* I, 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **холопъ** (1352 *Р* 6); *дав. одн.* **холопоу** (1470 *BD* I, 140).

***ХОЛОПЫ** *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): княз великий Олександро... чинимъ знаменито... ижеть... дали есмо ему у Луцъкомъ повете село Холопы на Случи (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

ФОРМИ: *знах.* **Холопы** (1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60).

***ХОЛОПѦЧЬ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Холопичі: мы вєликий кнзь швитрикгаилъ... дали єсмо ємоу... сєло холопѧчь оу володимєрскомъ повѣтє (Луцьк, 1451 *Р* 156).

ФОРМИ: *знах. одн.* **холопѧчь** (1451 *Р* 156).

ХОЛТѢЮЛ *ч.* (3) (*особова назва*): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсмн... томоу свѧтомоу монастироу циганє на имѣ... Калинча сынь Тотин съ чєлѣдєю, и Нѧнчюл холтѣюл (Сучава, 1487 *BD* I, 312); И такождєрє єсми дали... нашєи црькви... татарє на имѣ... Копка съ чєлѣдєю и брать єго Нинга холтѣюл (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **холтѣюл** (1487 *BD* I, 312; 1488 *BD* I, 342).

ХОЛУНЕВЕЦЪ *ч.* (2) (*назва присілка у Волинській землі*): мы, великий княз Александро... чинимъ знаменито... иж... дали есмо ему у Перемилскомъ повете село Холуневъ, а къ тому Холуневецъ (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... дали есмо пану Петру Мушчичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія на имя Хулевъ, а Холуневецъ (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Холуневецъ** (1492 *АЛМ* 30); *знах. одн.* **Холуневецъ** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17).

***ХОЛУНЕВЪ** *ч.* (2) (*назва села у Волинській землі*) Холонів: мы, великий княз Александро... чинимъ знаменито... иж... дали есмо ему у Перемилскомъ повете село Холуневъ (Луцьк, 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16—17); А се я, Богдан Холоневский Мышчичъ... делилъ есми з братомъ своимъ и з Дмитромъ отчизною нашою Холоневомъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Холуневъ** (1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17); *ор. одн.* **Холоневомъ** (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18).

***ХОЛЪМЪ** *див.* ***ХОЛМЪ** [2].

ХОМА *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Ѳома, *гр.* Θωμᾶς, *гебр* Thomas): Мы кнѧ(з) двдъ дмитрієви(ч)... хома билюрминъ... чинимы знамєни(т)... како кєды... кнѧ(з) вєлєбныи дмитрии... королєви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за нєго... ижє... вѣрє(н) будє(т) (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хома** (1388 *Р* 38).

Див. ще **ТОМА, *ѲОМА.**

***ХОМЄКОВИЧЬ** *див.* **ХОМѢКОВИЧЬ.**

ХОМИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были... панъ Федко канцлеръ нашъ, а пан Фєдко Хомич крайчий (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хомич** (1446 *AS* III, 5).

ХОМИЧЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... села на имѧ... садова и хомичєщїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **хомичєщїи** (1420 *Cost.* I, 135); *род.* **хомичещи** (1420 *Cost.* I, 135).

ХОМОР *див.* **ХОМОРЬ.**

***ХОМОРЪ** [1] *див.* **ХОМОРЬ.**

ХОМОРЪ [2] *ч.* (1) *(назва монастиря у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... ожє... да оутврьдим иаш монастыр имєноуєм Хоморъ (Сучава, 1459 *BD* I, 34).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хоморъ** (1459 *BD* I, 34).

ХОМОРЬ, ХОМОР *ч.* (26) *(назва річки у Молдавському князівстві):* мы алєксандръ воєвода... дадо(х) монастироу пана ивана дворника оуспєнїоу стои бци єжє є(ст) на хоморю єдно сєло на връхъ солонцѧ (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а господство мы съм дал и повєрноул тоє сєлищє на имѣ Полѣна, на оустїє Хомора (Сучава, 1490 *BD* I, 436).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **хоморь, хомор, хомо(р)** (1487 *AAR;* 1490 *BD* I, 436, 437; *ДГСХМ*); *род. одн.* **хомора** (1454 *Cost.* II, 513; 1456 *ГПХМ;* 1459 *BD* I, 34; 1467 *BD* I, 120, 121; 1475 *BD* I, 203; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*); *знах. одн.* **хомо(р)** (1490 *ДГСХМ*); *місц. одн.* **на хоморѣ** 2 (1428 *Cost.* I, 233; 1429 *Cost.* I, 269); **на хоморю** 1 (1415 *Cost.* I, 116).

***CHOMCZYNSKYJ** *прикм.* (2): Bili nam czołom tyie Uryczane... i prosili u nas zemli, na imia Chomczynskoy (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Chomczynskoy** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); *знах. одн. ж.* **Chomczynskuiu** (1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ХОМѢКОВИЧЬ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были свѣдци... панъ андриѧшь панъ борисъ хомѣковичь (Коломия, 1398 *P* 57); а тои рѣчи свѣдъци... панъ михалко грабовьцкии борисъ хомѣковичь (Галич, 1409 *P* 74); Сє ѧ грицко Ѧглищєвичь и своєю маткою... продали єсмо паноу сєнкоу хомєковичю коутъ полѧ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хомѣковичь** (1398 *P* 57; 1409 *P* 74); *дав. одн.* **хомековичю** (1463 *ГГЯ*).

ХОМѢКЪ *ч.* (2) *(особова назва):* кн(ж)ии писарь хомѣкъ писалъ (Ольховець, 1445 *СРК*); мы вєликии кнзь швитрикаило олкєрдови(ч)... вєрноули єсмо слоузѣ нашємоу хомѣкови молодомоу на имѧ сєнкови єго очыноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хомѣкъ** (1445 *СРК*); *дав. одн.* **хомѣкови** (1451 *ДГШХ*).

ХОНЬКА *ж.* (4) *(особова назва, пор.* **Θеония**): а про то та пани хонька... оуздала єсть тотъ мунастыръ калєниковъ иванови губцѣ (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хонька** (1378 *P* 26); *дав. одн.* **хоньци** (1378 *P* 26).

***ХОРАЄЦЄВЪ** *див.* **ГОРАИЦЄВЪ.**

***ХОРАЄЦЪ** *див.* **ГОРАЄЦЪ.**

ХОРАЄЦЬ *див.* **ГОРАЄЦЪ.**

ХОРЖА *ч.* (2) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Стан Хоржа та заплатил оуси ⟨тоти... пинѣзи...⟩ ... Даноу Сок⟨ол⟩ (Сучава, 1473 *BD* I, 190).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хоржа** 1 (1473 *BD* I, 190); *зам. дав.* Станоу **Хоржа** 1 (1473 *BD* I, 190).

***ХОРЖЄСКУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы алєксандръ воєво(д)... знамєнито чини(м)... ожє... было(ш) хоржєску(л)... и иоа(н) хоржєску(л) ⟨слу⟩ж⟨или⟩ на(м) право и вѣрно (Сучава, 1453 *Cost.* II, 467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоржеску(л)** (1453 *Cost.* II, 467).

ХОРЖЄЩЇИ, ХОРЖЄЩИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... дали... єсми ємоу... села на имѣ лєвкоушєщи... ⟨и⟩ хоржєщїи (Сучава, 1442 *Cost.* II, 96); и достало сѣ слоузѣ ⟨на⟩шємоу Исаю... сєла на имѣ Хоржєщїи и половина от Нѣнєщи (Сучава, 1490 *BD* I, 403).

ФОРМИ: *наз.* **хоржєщїи** 3 (1442 *Cost.* II, 96; 1490 *BD* I, 403); **хоржещи** 1 (1453 *Cost.* II, 467).

***ХОРИНЧА** *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ... на хоринчи кавадинєщи (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).

ФОРМИ: *місц. одн.* **иа хоринчи** (1436 *Cost.* I, 488).

***ХОРЛОВСКЫ** [1] *прикм.* (11): мы Илїа воєвода ... чинимъ знамєнито... ажє дало єст господство ми єдноу поустыню монастырю от Полѣны... подли прикоутъковъ Хрълoвскых (Сучава, 1438 *DBAc* 27); мы Стєфань воєвода... чинимь знамєнито... ожє прїидоша прѧд нами... наши оубози люди... и продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу, єдинь виноград оу Хорловскомь хотарѧ (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150);

Х р ъ л о в с к а г о р а (6) *(назва гори у Молдавському князівстві):* И оу том також прїидє прѧд нами... Настѧ, кнѧгинѧ пана Юга вистѧрника... и продала свою правоую отниноу, єдноу фалчоу и в̃ фєртал(и) винограда на Хрълoвскоу гороу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153); х о р л о в с к и и т р ъ г ъ (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Гирлов: мы Стєфань воєвода... чинимь знамєнито... ожє прїидоша прѧд нами... наши оубози люди от Хорловскаго тръгоу... и продали намь свою правоую и питомоую о⟨т⟩ниноу (Сучава, 1470 *BD* I, 149—150); д о р о г а Х р о л о в с к а я (2) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Хорловскаго** (1470 *BD* I, 150); *місц. одн. ч.* **оу Хорловскомь** (1470 *BD* I, 150); *род. одн. ж.* **Хроловской** (1468 *BD* I, 127); *знах. одн. ж.* **Хрълoвскоу** 4 (1499 *BD* II, 147, 153, 154); **Хроловскоую, Хрълoвскоую** 2 (1468 *BD* I, 128; 1499 *BD* II, 154); **! Хрълоскоу** 1 (1499 *BD* II, 147); *род. мн.* **Хрълoвскых** (1438 *DBAc* 27).

Пор. ***ХРЪЛОВЪ.**

ХОРЛОВСКЫ [2] *ч.* (8) *(особова назва):* а на то вѣра моѧ... вѣра бърлина хърловскаго (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х)... вѣра пана ⟨шан⟩дра хроловского, вѣра пана тадора васковича (Сучава, 1453 *Cost.* II, 468).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хорловскы** (1404 *Cost.* II, 625); *род. одн. ч.* **хорловского, хорловъского** 3 (1403 *ДГАА*; *RS* 339; 1411 *Cost.* I, 85); **хръловского** 2 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **хроловского** 1 (1453 *Cost.* II, 468); **хърловскаго** 1 (бл. 1400 *Cost.* I, 27).

***ХОРЛОВЪ** *див.* ***ХРЪЛОВЪ.**

***ХОРЛОВЪСКИИ** *див.* **ХОРЛОВСКЫ** [2].

***ХОРЛОВѢНЪ** *див.* **ХРЪЛОВѢНЪ.**

***ХОРНЄЦЪ** *див.* ***ГОРНЄЦЬ.**

ХОРОДНИКЪ *див.* **ГОРОДНИКЪ.**

***ХОРОДНИЧАНЫ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар тои половини сєло от хородничан да єст от оусєго хотара половина (Сучава, 1495 *BD* II, 249).

ФОРМИ: *род.* **хородичан** (1495 *BD* II, 249).

***ХОРОДОКЪ** *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ дворєнєщи(м)... о(т) доуба повышє хородка, о(т) хородка иа доуриоую (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1446 *Cost.*, 1446 *Cost.* II, 270).

ФОРМИ: *род. одн.* **хородка** (1446 *Cost.* II, 270).

***ХОРУГОВНЫИ** *прикм.* (2) ◇ п а н ъ х о р у г о в̃ н ы и (1) *див.* **ПАНЪ** 1; ш л я х т а х о р у г о в н а я (1) *див.* **ШЛЯХТА.**

ФОРМИ: *наз. мн.* **хоруговные** (1438 *P* 140).

***ХОРОУГОВЪ** *ж.* (5) *(військовий прапор, також військовий вагін)* хоругва: уставлѧємь ижє ка(ж)ды(и)

рыцерь алюбо просты(и) земенїнъ коли хороугъ(ви) по(д)несоуть што умелъ своего местца стере(ч) а хороугвї своеи боронїть (XV ст. *BC* 10 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **хороугвї** (XV ст. *BC* 10 зв.); *ор. одн.* **хороуго(в)ю, хороуговъю** (XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв.); *знах. мн.* **хороугъ(ви)** (XV ст. *BC* 10 зв.).

ХОРОУЖИ, ХОРУЖИИ, ХОРУЖЇИ *ч.* (9) (*стп.* chorąży) (*у Королівстві Польському і у Великому князівстві Литовському*) службовець, що відав організацією ополчення із бояр і шляхти: Мы воицехъ... ярцибискупъ гнѣзденскии... миколаи с костелца хоружии... слюбуемы и записуемы сѧ стецку воеводѣ... ижь вшитки... записы... ховати нмѣють (Ланчиця, 1433 *P* 122—123); мы стефанъ воево(д)... чинимъ знаменито... аже есмо оумолвили и с... паны и с коруны по(л)ское... на имѣ, панъ янъ с чижева... панъ григоръ стромило, хоружїи ливовскы... аже имаемъ записы держати наши(х) пере(д)ковъ (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); а при (томъ) были: ключникъ луцкии Богдан Сенкович Гоский... паи Гринко Козиниский хоружий луцкий (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоружий, хоружїи, хороужий, хороужии** 8 (1433 *P* 122; 1445 *Cost.* II, 729; п. 1450 *ПИ* № 9; 1466 *AS* I, 61; 1467 *СП* № 13; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1490 *Пам.*; 1494 *AS* I, 102); **хороужи** 1 (1466 *AS* I, 61).

ХОРѢ *див.* **ГОРѢ.**

ХОТ *див.* **ХОТА** [2].

ХОТАР *див.* **ХОТАРЪ.**

***ХОТАРИТИ** *дієсл. недок.* (21) (*молд.* хотэрничи, *пор. мад.* határ «межа») (*встановлювати межі, границі якоїсь території*) межувати: а хотарь тѣмъ двомъ селомъ коуда хотарили и оуживали из вѣка (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440); а на то, коли есмн хотарили то(т) хотаръ, былъ са(м) г(сд)вами (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583); а от ⟨инших⟩ сторо⟨н⟩ по старомоу ⟨хотароу⟩ и коуда хотарил пан Щефоул пръкалабь и съ межїяши (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **хотарилъ, хотарил, хотари(л), хота⟨рил⟩** (1424 *Cost.* II, 956; 1438 *DBAc* 27; 1446 *Cost.* II, 270; 1455 *Cost.* II, 525; 1461 *BD* I, 45; 1473 *BD* I, 181; 1479 *BD* I, 221; 1493 *BD* II, 27; 1497 *BD* II, 100; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); *1 ос. мн.* **есми хотарили** (1456 *Cost.* II, 583); *3 ос. мн.* **хотарили** (1412 *DIR«A»* 440; 1492 *BD* I, 510); *пперф. 3 ос. одн. ч.* **бы(л) хотари(л)** (1456 *Mih.* 213).

***ХОТАРНИКЪ** *ч.* (3) (*молд.* хотарник, *пор. мад.* határ «межа») (*особа, яка встановлювала межі, границі якоїсь території*) межувальник: а хотарници были панъ мынзу(л) и петришоръ (Сучава, 1446 *ПГСПМР*); тои ве(с) хота(р) а хотарни(к) былъ оана жоуличоу (sic.— *Прим. вид.*) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хотарни(к)** (1453 *Cost.* II, 445); *наз. мн.* **хотарници, хотарни⟨ци⟩** (1446 *ПГСПМР;* 1453 *Cost.* II, 445).

ХОТАРЪ, ХОТАРЬ, ХОТАР *ч.* (998) (*молд.* хотар, *мад.* határ) **1.** (*природна або умовна лінія, яка відмежовує одне володіння від іншого*) межа, границя (911): а хотарь нмъ нижни о(т) марышевъци валъ щто (!) по перекь полѧ до серета (Роман, 1392 *Cost.* I, 7); А хотаръ Драгосинещомъ, што на Добротворѣ и Пожаритѣ, почєнши от издолоу, от Ласловова хотарѧ Добротворъ н Пожарита, до верха (б. м. н., 1426 *BAM* 22); А хотар томоу селоу Греком почєнши от берег Сирета от знаменнои тополи через лоужкоу оу могилоу копаною... а от толѣ гори поутом до хотарѣ Телебѧчинского, а от Телебѣчинцех по старомоу хотароу, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1488 *BD* I, 348); А хотар томоу вышеписанномоу селоу на имѣ Ботещимь що на Яланѧ да ест о(т) оусих сторон по старомоу хотароу, по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

2. територія або частина території села, селища і т. ін., визначена певними межами (83): то ему хотарь всеак⟨ъ⟩ (? — *Прим. вид.*) (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); а тако(ж) к томоу селоу и к том(оу) (sic.— *Прим. вид.*) хотарю и сербоулова полѣна (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); мы стефанъ воевода... чиним знаменито... оже... слоуга наш петръ вилна... дал своим оуноуком... лазороу и бѣлошоу... третїю част от хотарь, от его село от петрещи на вилнои (Васлуй, 1472 *Cost. S.* 87); то есть весь хотаръ тои селище (б. м. н., 1500 *SD* 7);

х о т а р ъ   и м а т и (2) бути власником якоїсь території: а хотаръ тѣмъ двомъ селомъ що бы имали и на водѣ на чухри а бы оучинилъ оу ни(х) соби млины (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); а хота(р) да имае(т) томоу поустиню (!) о(т) оуси(х) сторо(н), коулко оузможе(т) оживати едно село досы(т) и оранїемь и синожетми (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 559); ч и н и т и   х о т а р ъ (1) *див.* **ЧИНИТИ** 6.

3. межовий знак між земельними ділянками або територіями сіл (1): и поставили тому хотари почєнши дорогою банскою до ротымпановы могилы (Сучава, 1423 *DIR«A»* 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хотаръ, хотар, хотар⟨ъ⟩** 209 (1392 *Cost.* I, 7; 1415 *Cost.* I, 122; 1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 290; 1434 *Cost.* I, 386; 1442 *Cost.* II, 87; 1456 *Cost.* II, 577; 1462 *BD* I, 63; 1480 *BD* I, 239; 1500 *SD* 7 і т. ін.); **хота(р), хотар** 160 (1428 *Cost.* I, 224; 1434 *Cost.* I, 374; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 468; 1461 *BD* I, 45; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BD* I, 224; 1484 *BD* I, 278; 1490 *ДГСХМ;* 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **хотарь** 99 (1400 *Cost.* I, 37; 1414 *Cost.* I, 111; 1426 *Cost.* I, 182; 1439 *Cost.* II, 46; 1455 *Cost.* II, 544; 1466 *BD* I, 115; 1470 *BD* I, 148; 1480 *BD* I, 243; 1490 *BD* I, 396; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); *зам. род.* о(т) и(х) **хотаръ** 3 (1452 *DIR«A»* 500; 1460 *Cost. S.* 34); до **хотарь** 3 (1428 *Cost.* I, 209; 1467 *Cost. S.* 69; 1472 *Cost. S.* 87); **!отаръ** 1 (1428 *Cost.* II, 202); *зам. дав.* по старомъ **хотаръ** 2 (1459 *Cost. S.* 22; 1493 *Cost. S.* 176); *род. одн.* **хотара, хотар⟨а⟩** 46 (1409 *Cost.* I, 69; 1411 *Cost.* I, 84; 1466 *BD* I, 113; 1472 *Cost. S.* 88; 1488 *BD* I, 297; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 386; 1492 *BD* I, 506; 1495 *SCIM;* 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); **хотарѣ, хотарѧ** 28 (1392 *Cost.* I, 8; 1424—1425 *DBAc* 19; 1433 *Cost.* I, 359; 1454 *ПГПММ;* 1466 *BD* I, 115; 1479 *BD* I, 228; 1483 *BD* I, 275; 1489 *BD* I, 373; 1491 *BD* I, 449; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **хотар, хота(р)** 2 (1458 *Mih. Doc.* 122; 1466 *BD* I, 113); *дав. одн.* **хотароу, хотару** 162 (1411 *DIR«A»* 439; 1424 *Cost.* II, 593; 1434 *Cost.* I, 374; 1448 *Cost.* II, 317; 1458 *DIR«A»* 512; 1464 *Cost. S.* 59; 1479 *BD* I, 226; 1484 *BD* I, 277; 1490 *BD* I, 386; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **хотарю** 55 (1427 *Cost.* I, 196; 1429 *Cost.* I, 258; 1442 *Cost.* II, 88; 1453 *Cost.* II, 454; 1464 *DIR«A»* 517; 1473 *ШКН;* 1480 *BD* I, 243; 1487 *BD* I, 295; 1493 *BD* II, 22; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **хотареви** 1 (1427 *Cost.* I, 196); *знах. одн.* **хотаръ, хотар** 13 (1435 *МЭФ;* 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 582; 1456 *DIR«A»* 511; *Cost.* II, 582, 583; 1458 *BD* I, 8; 1463 *Cost. S.* 45); **хотар, хота(р)** 13 (1423 *DIR«A»* 447; 1428 *Cost.* I, 224; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *BD* II, 8; 1459 *DIR«A»* 514; 1484 *BD* I, 278; 1491 *Cost. S.* 157; 1499 *BD* II, 154); **хотарь** 7 (1423 *DIR«A»* 447; 1452 *Cost.* II, 422; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1487 *BD* I, 292; 1499 *BD* II, 153); *ор. одн.* **хотаремъ, хотарем, хотаре(м)** 11 (1427 *Cost.* I, 196; 1431 *Cost.* I, 317; 1432 *Cost.* I, 331; 1443 *Cost.* II, 131; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 453; 1456 *Cost.* II, 582; 1461 *BD* I, 45); **хотаромъ, хотаро(м)** 7 (1428 *Cost.* I, 209, 233; 1429 *Cost.* I, 269; 1432 *ДГВІН;* 1433 *Cost.* I, 364; 1459 *Cost. S.* 22); *місц. одн.* **иа (оу, по, о) хотари** 19 (1420 *Cost.* I, 135; 1432 *ДГВІН;* 1442 *Cost.* II, 101; 1445 *Cost.* II, 212; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *BD* I, 8; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *Cost. S.* 98; 1488 *BD* I, 345; 1491 *BD* I, 464); **на (у) хотарѣ, хотарѧ** 9 (1415 *Cost.* I, 122; 1429 *Cost.* I, 269; 1443 *Cost.* II, 149; 1448 *Cost.* II, 359; 1455 *Cost.* II, 531; 1463 *BD* I, 73, 74; 1470 *BD* I, 150); **у хотароу, хотару** 8 (1437 *Mih.* 203; 1438 *Cost.* II, 14; 1456 *DIR«A»* 511; 1458 *ПГСММЦ;* 1493 *BD* II,

31; 1495 *BD* II, 39, 59); **оу хотарю** 6 (1428 *Cost.* I, 209; 1432 *ДГВІН;* 1433 *Cost.* I, 359; 1456 *ГПХМ;* 1484 *BD* I, 278); **оу хотарє** 1 (1438 *DBAc* 27); **у хотар** 1 (1490 *BD* I, 394); *наз. мн.* **хотары** 2 (1409 *Cost.* I, 64; 1420 *Cost.* I, 135); **котари** 2 (1428 *Cost.* I, 209; 1443 *Cost.* II, 120); *зам. дав.* **по** старыми **хотарє** 1 (1473 *BD* I, 187); *дав. мн.* **хотаромъ, хотаромь, хотаром, хотаро(м)** 10 (1422 *ДГОБ;* 1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1428 *Cost.* I, 218; 1433 *Cost.* I, 353; 1440 *Mih.* 208; 1470 *BD* I, 153, 155; 1484 *BD* I, 278); **хотаремъ, хотаремь, хотарем, хотарє(м)** 8 (1433 *Cost.* I, 350; 1445 *Cost.* II, 219; 1452 *Cost.* II, 426, 432; 1453 *Cost.* II, 472; 1467 *BD* I, 119; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BAM* 62); **хотарим** 1 (1490 *BD* I, 434); *знах. мн.* **хотари** (1420 *Cost.* I, 135; 1423 *DIR«A»* 447); *ор. мн.* **хотарми, хотарьми** 41 (1403 *ДГАА;* 1411 *Mih. Alb.;* 1428 *Cost.* I, 206; 1435 *Cost.* I, 403; 1436 *Cost.* I, 476; 1439 *Cost.* II, 46; 1442 *Cost.* II, 93; 1452 *Cost.* II, 422; 1471 *ДГСМПБ;* 1488 *BD* I, 345 і т. ін.); **хотари** 38 (1426 *BAM* 22; 1431 *Cost.* I, 315; 1435 *МЭФ* 3; 1443 *ПГСММ;* 1455 *Cost.* II, 544; 1470 *DIR«A»* 522; 1481 *BD* I, 249; 1490 *BD* I, 392; 1495 *BD* II, 69; 1499 *BD* II, 167 і т. ін.); **хотары** 24 (1415 *Cost.* I, 116; 1429 *Cost.* I, 290; 1436 *Cost.* I, 488; 1437 *Cost.* I, 520; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 42; 1440 *Cost.* II, 65; 1443 *BAM* 41; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 305 і т. ін.); **хотармы** 1 (1499 *BD* II, 144); *місц. мн.* **на хотарє(х)** 1 (1431 *Cost.* I, 317); **иа хотарѣх** 1 (1426 *BAM* 22).

! **ХОТАРЫМ** ⟨СТАРЫМ⟩ (1): а хотарь ти(м) трє(м) сєломь да будє(т) по хотары(м) (!) хотаромь куда изь вика оживали (Сучава, 1423 *Cost.* I, 154).

Див. **СТАРЫИ.**

ХОТЄ[1] *див.* **ХОТѦ**[1].

ХОТЄ[2] *див.* **ХОТѦ**[2].

***ХОТЄНЪСКЫИ** *див.* **ХОТИНСКЫИ.**

***ХОТЄНЬ**[1] *ч.* (2) *(назва волості в Київській землі):* Сеньку Ралоиовичу волость Хотень иа сесь годъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Хотень** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9).

***ХОТЄНЬ**[2] *див.* **ХОТИН.**

***ХОТЄТИ** *див.* **ХОТѢТИ.**

ХОТЕЧОВСКИИ *ч.* (1) *(особова назва):* В Берестьи... Оидрей Хотечовский, а Петько личбу делали з мыта володимерского (Берестя, 1496 *АЛРГ* 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хотечовский** (1496 *АЛРГ* 78).

ХОТИН, ХОТѢНЬ *ч.* (51) *(назва містечка на Буковині)* Хотин: а кто иметь повести кони или кобылы до камѦнци... а што было дати єму у черновьци, то имєть дати у хотини (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); писа(н) листъ оу хотѣни (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738); А на то єст... в. п. Нєгрила пръкалабы от Хотин (Гирлов, 1499 *BD* II, 160).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хотин** 2 (1470 *BD* I, 153; 1491 *BD* I, 453); **хотѣнь** 1 (1436 *Cost.* II, 706); *род. одн.* **Хотина** 18 (1479 *BD* I, 222; 1487 *BD* I, 292, 310, 312; 1488 *BD* I, 318, 325, 356; 1489 *BD* I, 367; 1490 *Cost. S.* 141; 1491 *BD* I, 445 і т. ін.); **Хотин, хоти(н)** 10 (1487 *Cost. D.* 7; 1490 *BD* I, 368; 1493 *BD* II, 22; 1494 *BD* II, 33, 35, 37, 38; 1499 *BD* II, 160); **хотинѣ, хотиѧ** 3 (1453 *Cost.* II, 472; 1493 *ПГВСП;* 1497 *BD* II, 96); **хотенѧ** 1 (1499 *BD* II, 450); *знах. одн.* **хоти(н)** (1455 *Cost.* II, 774); *ор. одн.* **хотинем, хотинємь** 3 (1467 *BD* II, 297, 298); **хотѣнемь** 1 (1436 *Cost.* I, 481); ! **хотинѣ** 1 (1456 *Cost.* II, 577); *місц. одн.* **у хотини** 7 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1435 *DIR«A»* 465; 1455 *Cost.* II, 775; 1456 *Cost.* II, 790; 1457 *Cost.* II, 810; 1460 *BD* II, 274); **оу хотѣни** 2 (1448 *Cost.* II, 735, 738).

ХОТИНСКЫИ, ХОТИНСКЇИ, ХОТИНСКЫ, ХОТИНСКИ *прикм.* (201): а на то... вѣра пана гораеца хотиньского (Сучава, 1403 *ДГАА*); на которого соимоу кончанїе и дѣланїє... панове: пань Влаикоуль, и пань ГоѦнь староста Хотинс⟨к⟩и... соуть сосланы (під Хотином, 1467 *BD* II, 297); а иа то єст... вѣра пана тоадера и нєгрило хотииски(х) (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хотински, хоти(с)ки, Хотинс⟨к⟩и, хотинск⟨и⟩, хоти(н)ски** 7 (1467 *BD* II, 297; 1470 *BD* I, 150; 1472 *BD* I, 170; *Cost. D.* 26; 1480 *BD* I, 241; 1491 *BD* I, 464; *Cost. S.* 157); **хотинскыи, хоти(н)скы(и), chotynskyj** 5 (1465 *GL* 176; 1472 *BD* I, 172; 1473 *BD* I, 187; 1474 *РГС;* 1476 *BD* I, 209); **хотинскы, хоти(н)скы** 4 (1456 *ЭСФ; Cost.* II, 577; 1471 *ДГСМПБ;* 1486 *BD* I, 290); **хотинскїи, хоти(и)скїи** 3 (1464 *BD* I, 84; 1466 *DIR«A»* 519); *зам. род.* маноила **хотиискы** 1 (1448 *Cost.* II, 306); Тоадєра **хотинскїи** 2 (1467 *BD* I, 121; 1497 *BD* II, 111); *род. одн. ч.* **хотинского, хотиньского, хоти(н)ского, хотинско(г)** 110 (1403 *ДГАА;* 1411 *Cost.* I, 85; 1439 *Cost.* II, 32; 1445 *Cost.* II, 236; 1452 *Cost.* II, 426; 1455 *Cost.* II, 526; 1467 *BD* I, 123; 1475 *BD* I, 206; 1483 *Cost. S.* 122; 1495 *Cost. S.* 194 і т. ін.); **хотинскаго** 20 (1438 *DBAc* 28; 1439 *Cost.* II, 42; 1442 *Cost.* II, 88; 1456 *Cost.* II, 569; 1458 *BD* I, 25; 1466 *BD* I, 106; 1470 *BD* I, 148; 1473 *BD* I, 182; 1483 *BD* I, 270; 1493 *BD* II, 6 і т. ін.); *дав. одн. ч.* **хотинскомоу** (1470 *BD* I, 156; 1480 *BD* I, 241); *знах. одн. ч.* **хотєнъского** 1 (1499 *BD* II, 450); *ор. одн. ч.* **хоти(н)скы(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *місц. одн. ч. зам. ж.* оу **хотинском** (1441 *DBAc* 40); *наз. мн. ч.* **хотинскїи, хоти(н)скїи, хотиcк⟨їи⟩** 23 (1469 *BD* I, 138; 1473 *ШКН* 165; 1487 *BD* I, 294; 1493 *BD* II, 31; 1497 *BD* II, 98; *Cost. S.* 212; 1498 *BD* II, 126; 1499 *BD* II, 140, 163, 424 і т. ін.); **хотинскыи, хотин(ь)скыи** 7 (1495 *BD* II, 90; 1497 *BD* II, 113; 1499 *BD* II, 148, 155; 1500 *BD* II, 173; *Cost. S.* 231; *RA* 261); **хотинсци** 3 (1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525); **хотѣнскїи** 1 (1499 *BD* II, 444); **хотин(ь)скы** 1 (1499 *RA* 257); *род. мн.* **хотинских, хотииских, хотински(х)** 5 (1497 *BD* II, 107, 115; XV ст. *НРРГ;* 1500 *BD* II, 175; *Cost. S.* 234); **хотинскых** 2 (1499 *BD* II, 136, 424); *місц. мн.* **на хотинскых** (1499 *BD* II, 136, 424).

Пор. **ХОТИН.**

***ХОТИНЬСКЫЙ** *див.* **ХОТИНСКЫИ.**

ХОТИТИ *див.* **ХОТѢТИ.**

ХОТКО *див.* **ХОДКО.**

***ХОТЫТИ** *див.* **ХОТѢТИ.**

ХОТЬКО *див.* **ХОДКО.**

ХОТѢ[1] *див.* **ХОТѦ**[1].

ХОТѢ[2] *див.* **ХОТѦ**[2].

ХОТѢБЫ *част.* (1) *(підсилювально-видільна):* а они да тѣжоуть и да ищоу(т) и(х) прѣ(д) игоумєно(м) кто коли боудє(т) оу храма стого нико⟨ли⟩... хотѣ бы съмъртноє дѣло или боу(д) какоє (Ясси, 1449 *Cost.* II, 391).

Див. ще **ХОТѦ**[2].

***ХОТѢНСКЇИ** *див.* **ХОТИНСКЫИ.**

ХОТѢНЬ *див.* **ХОТИН.**

ХОТѢТИ, ХОТИТИ *дієсл. недок. і док.* (301) **1.** (кого, що, кому, по кому, чого, робити що, без додатка) хотіти, бажати (чого) (57): я Любартъ Кгедеминовичъ... хотечи душу спасти записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церквн у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а по старымъ дорогамъ гостемъ поити куда хочеть (б. м. н., 1366 *Р* 14); возревше єсмо на єго (так.— *Прим. вид.*) вѣрноую службу и хотѦчє по нємъ аж бы тымъ лѣпеи и вѣрнѣи намъ... послужилъ... даємъ ємоу и дали єсмо... при томъ при всѣмъ што коупилъ (Краків, 1394 *Р* 54); мы возрѣвши на єго вєрну службу и хотѦчє по нѣмъ аж бы намъ вєрнѣи послужи(л)... дали єсмо и даємъ наше село надѣєво (Львів, 1399 *Р* 59); chotiab pak ty chotieł peremiryia toho s Szwitrykhayłom, по my tebe k tomu пе prypustym (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); мы кнзь Сємєнъ Алекса(н)дрови(ч)... О(з)на(і)моуємо Си(м) Листо(м) Наши(м) Хто бы На нє(го) Посмотрити Любо Чтоучи єго Слоухати боудє(т) хотѣ(в)... И(ж) мы... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ... Є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *Р* 171); того ра(д) ива(н) исъ своими братїами они сѣ о(т)метали о(т) свою присѣгу и нє хотили присѣгнути (Васлуй, 1474 *РГС*); Частокро(т) прїгожаєтсѦ шо(ж) дѣти... коли(ж)

доростоуть лѣ(т) тогды хотѧ(т) ли(ч)бы име(т) своего опекатє(л)ника (XV ст. *BC* 35 зв.); Ино за то, кажеть, ажъ межы васъ тыи дела такъ сталисе, а онъ былъ съ вами взялъ любовъ и доконъчанье и свойство съ вами вчынилъ, хотечы съ вами доброго пожытья и до века (б. м. и., 1499 *BD* II, 448).

2. (що, чим, о чім, чого, робити що) намірятися, збиратися (67): А кто о(т)иметь о(т) црькви стго николы судитсѧ со мною передъ бгмь егда придеть праведныи судии хотѧ судити живымь и мртвымь (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8—9); пак ли бы его жь бъ не даи хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны кнѧ(з) корибу(т) а либо его дѣти... тогда мы... земли его хочемы о(т)стати (Лучиця, 1388 *Р* 39); Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій, небощикъ, змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру... къ Кобрыню ино онъ небощикъ... зъ свѣта того изшолъ, а тое десетины не поспѣлъ записати (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Не есть то ди(в) ани новина иже писа(л) такии рѣчи которыи писа(л) ка(к) нашь неприятель... мыслѧ и оумысло(м) неприятелски(м) жадая а хотѧ своими льстивыми писмы мысли ваши противоу намъ завжды... вѣрны... некоторое о на(с) оувесты оу вотпѣнье (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); Сказоуемь и оуставлѧемь иолї хто имее(т) лѣ(с) алюбо доубровоу далеко о(т) себѣ а хоче(т) лї свои свиньи гнати оу то(т) лѣ(с) чере(с) чюжое имѣнїе тогды не може(т) то(г) оучини(т) одно поутемь правымъ што идеть о(т) того лѣсоу (XV ст. *BC* 38); у my chotiły o tom z panom markom zjednatysia (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

3. (робити що) наважуватися, хотіти (72): а пакъ ли бы иашь г(с)подарь нынѣшнии и потомъ будушчии што бы мыслили, а любо хотѣли починати противъ кролѧ коруны по(л)(с)коѣ, тогды мы имамы нашихъ г(с)подарии о(т) того внимати (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); а коли быхомъ хотѣли любо сами взѧти в него то селище его осаженье и роспашь... тогды имаемъ заплатити ему пѧтьдесѧть гриве(н) полугрошки по тои личбе какъ оу подольской земли идеть (Острог, 1427 *Р* 109); А хто бы хотѣлъ земъли нашой утискъ учинити, то имаем посполъ боронити (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); а хто бы хотелъ ихъ до року габати, и ты бы ихъ отъ тыхъ боронилъ, а въ мыто бы еси нашо и в промыту не уступался (Краків, 1487 *РИБ* 226); А кто бы хотѣль тое пороушити, таковыи да ест проклѣть от господа бога (Гирлов, 1499 *BD* II, 163).

4. (що) ухвалювати, постановляти (18): Też jestliby chrest'janin kopiszcza ich kaził, abo khwałtom nachodił: choczemo, iżby, podłuh obyczaja naszoje zemli praw naszich, był karan, a wsi imenia jeho majut' na nas spasti (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); О ты(х) хто забье(т) прїрожена(г) своего Хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоуле те(ж) и казнь имееть быти (XV ст. *BC* 29 зв.); а такежь хочомъ на малыхъ соудѣ(х) иже первыи рокъ и дроу(г)и простою немоцью можеть о(т)ложїть а третїи правою немоцью (XV ст. *СЯ* 40).

5. (кому чого, кого чим) зичити, бажати (2): Też żadnoho w domu... ne choczem hostem meti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); Ино которого есмо чоловека ведали въ нашой земли, што емоу добра не хотелъ... того есмо... зъ земли нашое и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

6. (робити що) бути готовим, хотіти (2): I też, jestliby ... zabito, a czerez swedecstwo, ne moh dowesti swoim prijatelem, kotoryj by jeho zabił, jestliby moh w pytaniu nekotoroho podozrenoho meti: my... na protiwku podozrenoho, choczem obroncoju byti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а ми мовжды (!) бы есмо были хотѣли коу досветьчѣнью н(х) правды алюбо хитрости о(т)сю(л) с короуны нѣкоторыи паны радныи коу покоушѣнью таковы(х) тадынковъ к ва(м) до кнзьства великого послати (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

7. *(у знач. неозначеної частки — у формі дієприслівника або 3 особи теперішнього або минулого часів у сполуч. з питальними займенниковими прислівниками)* завгодно (19): а воленъ продати и за даръ да (!) кому коли хочеть (Казимир, 1349 *Р* 4); Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); Воленъ пан Оножко тое имене Дажев, куплю свою, продати отдати и кому хотя записати и заменити (Володимир, 1475 *AS* I, 72); И князь Костянтинъ передъ нами рекъ: вѣдаешъ ли на мене што, мовъ теперь передъ господаромъ е. м. и я ся радъ того всего передъ е. м. справить, а потомъ ты можешь... мовити на мене што хотя (Вільна, 1495 *АЛМ* 84).

8. (робити що) *(із запереченням)* ухилятися (від чого) (2): а боудѣ(т) хто злостїве алюбо неправа не хотѧчи къ правоу стати а събѣжить алюбо съидѣть... тогды е(г) имѣнїе дѣди(ч)ство... имееть бытї вѣ(ч)но на на(с) оузѧто (XV ст. *BC* 38 зв.— 39).

9. (робити що) *(із запереченням)* уникати, остерігатися (1): а справедлнвость нашоу высветли⟨в⟩ши о(т) ровности не хоче(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

10. *(допоміжне дієслово у складі майб. I)* (61): што їесте просили насъ... мы хочемъ ради то учинити вамъ (б. м. н., 1341 *Р* 2); а коли бъ дасть стану митрополитомъ я за то слюбоую и хочю дати оже бъ дасть моему милому гдрю королю двѣстѣ гривенъ рускихъ а тридцѧть коний безъ хитрости (Опатів, 1398 *ЗЛЕІК*); I choczem rady stoiaty podle was i podle waszych detey (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); а хочу ему границу отехати и вказати (Острог, 1464 *AS* I, 57); И Костянтинъ рекъ: што я тобе рекъ, то и теперь мовлю, хочу того на тебе довести (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); а мы такежъ твоеи милости хочомъ быти радъни и помоцни оу твою прыгодоу и потребоу (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **хочеть** 13 (1349 *Р* 4; 1366 *Р* 14; 1452 *Р* 6; 1494 *BD* II, 387; 1496 *ПДВКА* 62; XV ст. *BC* 12, 18, 39; *СЯ* 41 зв.; 1498 *BD* II, 412 і т. ін.); **хоче(т)** 9 (XV ст. *BC* 16 зв., 18, 20, 22 зв., 34, 38, 39; 1490 *Пам.*); **хочет** 1 (1487 *AS* I, 240); **хоще(т)** 1 (1481 *ГПМ*); *1 ос. мн.* **хочемъ, хочемь, хочем, хоче(м), choczem, хоч(е)м** 26 (1388 *ZPL* 105, 106; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 734; XV ст. *BC* 10, 13, 15 зв.; 1457 *Cost.* II, 810 і т. ін.); **хочомъ, хочо(м)** 2 (XV ст. *СЯ* 40, 42 зв.); **хочемо, choczemo** 2 (1388 *ZPL* 105; 1462 *BD* II, 284); **хотимъ** 1 (XV ст. *BC* 15); ! **cocziemo** 1 (1388 *ZPL* 105); *3 ос. мн.* **хотѧ(т)** 7 (XV ст. *BC* 12, 35 зв.; *СЯ* 39 зв., 42 зв.; 1495 *БСКИ; ВК*); **хотятъ, хотѧт** 2 (1466 *AS* I, 60; 1496 *ОКИВ*); **хотѧть** 1 (XV ст. *СЯ* 41); *як складова частина майб. різних дієслів 1 ос. одн.* **хочю, хочью** (быти, голдовати, дати, очистити і т. ін.) 10 (1398 *ЗЛЕІК;* 1400 *Cost.* II, 619; 1434 *Р* 130, 131; 1436 *Cost.* II, 698; 1451 *АкЮЗР* II, 106); **хочу** (мѣти, стоѧти і т. ін.) 6 (1435 *Р* 133; 1459 *Р* 172; 1464 *AS* I, 57; 1495 *АЛМ* 83; 1498 *АЛМ* 163); *3 ос. одн.* **хочеть** (служить, оутвердитисе і т. ін.) 3 (1481 *BD* II, 364; XV ст. *СЯ* 40 зв.; 1496 *BD* II, 405); **хочет, choczet** (помочи, utwerditi sia) 2 (1398 *ЗЛЕІК;* 1494 *BD* II, 389); **хоче(т)** (понѧть) 1 (XV ст. *BC* 31 зв.); *1 ос. мн.* **хочемъ, хочемь, хочем, choczem, хоче(м), хоч(е)м** (быти, поставити, учинити і т. ін.) 28 (1341 *Р* 2; 1352 *Р* 6; 1388 *ZPL* 107; 1392—1393 *РФВ* 171; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1448 *Cost.* II, 734; 1463 *BD* II, 295; 1478 *AS* III, 17; 1496 *BD* II, 405 і т. ін.); **хочомъ, choczom** (быти, мыслити і т. ін.) 3 (1388 *ZPL* 106; 1493 *ОПВВ* 152; 1498 *BD* II, 414); **хочемо** (держати, прыняти) 2 (1403 *ДГМ;* 1496 *BD* II, 402); **хочоумъ, хочоум** (миловати і т. ін.) 2 (1457 *BD*

II, 257; 1460 *BD* II, 270); хочєми (быти) 1 (1436 *Cost.* II, 698); хочемы (остати) 1 (1388 *P* 39); ! хочомо (писати) 1 (1496 *BD* II, 405); *3 ос. мн.* хотѧ(т) (мовити) (1495 *ВМЗД*); *перф. 1 ос. одн. ч.* єсмъ хоти(л) (1449 *Cost.* II, 385); *2 ос. одн. ч.* хотѣлъ еси (1495 *АЛМ* 83; 1496 *ОКИВ*); *3 ос. одн. ч.* хотєлъ, хотєл, хоте(л) 8 (1492—1493 *ПВФЧ;* 1495 *ВМЗД;* 1496 *BD* II, 405; XV ст. *ВС* 19, 19 зв., 22, 23; 1499 *AS* I, 118); хотѣлъ 1 (1401 *P* 65); *1 ос. одн. ж.* хотѣла есми (1401 *АкВАК* III, 2); *3 ос. мн.* хотєлї, хотєли 2 (XV ст. *ВС* 22 зв.; 1489 *РИБ* 433); хотили 2 (1455 *Cost.* II, 525; 1474 *РГС*); хотилы, chotiły 2 (1430 *ГВКЛ* 7; 1500 *ДПЖН*); хотѣли 1 (1482 *AS* I, 79); *пперф. 3 ос. одн. ч.* хотѣлъ былъ (1401 *АкВАК* III, 2); *2 ос. мн.* хотєли были єсте (1484 *ЯМ*); *майб. 1 3 ос. одн.* боудеть хотѣти (1447—1492 *ЛКБВ*); *1 ос. мн.* боудєм хотити (1499 *BD* II, 422); *3 ос. мн.* будут хотѣт (1499 *AS* I, 118); *майб. II 3 ос. одн.* боуде(т) хотѣ(в) (1459 *P* 171); *баж.-ум. сп. 1 ос. одн. ч.* хотѣл бы (быхъ) 2 (1482 *AS* I, 81); быx... хотѣлъ 1 (1466 *AS* I, 60); *2 ос. одн. ч.* chotiab... chotiel (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *3 ос. одн. ч.* би (бы, быхъ) хотилъ, хотил, хоти(л) 20 (1439 *Cost.* II, 59; 1448 *Cost.* II, 353; 1452 *Cost.* II, 410; 1453 *DIR«A»* 503; 1454 *P* 163; 1455 *Cost.* II, 531; 1456 *Cost.* II, 791; 1457 *BD* I, 5; 1458 *BD* I, 9; 1460 *BD* II, 276 і т. ін.); бы (би) хотѣлъ, хотѣль, хотѧль, хотѣ(л), х⟨от⟩ѣлъ 16 (1408 *Cost.* I, 61; 1415 *Cost.* I, 116; 1428 *Cost.* I, 228; 1429 *DIR«A»* 455; 1431 *Cost.* I, 325; 1434 *Cost.* II, 670; 1437 *P* 136; 1449 *Cost.* II, 743; 1460 *DIR«A»* 515; 1499 *BD* II, 163 і т. ін.); бы...хотѣлъ, х(о)тѣлъ 10 (1402 *Cost.* II, 623; 1433 *P* 121; 1435 *DIR«A»* 465; *P* 134; 1438 *P* 138; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1495 *ВМЗД;* XV ст. *ВС* 32; *СЯ* 41 зв.; 1498 *АЛМ* 159); хотѣлъ, хотѣл, хотѧл, хотѧ(л) бы 6 (1444 *Cost.* II, 208; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1449 *Cost.* II, 743; 1463 *AS* I, 55; 1499 *BD* II, 420, 421); бы хотелъ, хоте(л) 5 (1487 *РИБ* 226; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193; *ВС* 32 зв., 35; 1490 *Пам.*); бы... хотелъ, хотел, хоте(л), chotel 4 (1388 *ZPL* 103; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *ВС* 20 зв.; 1487 *АЛМ*); хотєлъ, хотел, хотєл бы 3 (1494 *AS* I, 101; XV ст. *ВС* 34 зв.; 1495 *РИБ* 620); бы... хотилъ, хоти(л) 2 (1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 32); хотѣлъ... бы 1 (1498 *АЛМ* 159); хотил бы 1 (1452 *Cost.* II, 760); бы хоты(л) 1 (1458 *DIR«A»* 513); хо(т)л бы 1 (1388 *P* 39); *3 ос. одн. ж.* бы хотела 1 (1487 *AS* I, 241); бы... хотєла 1 (1487 *AS* I, 24); бы... хотѣла 1 (1494 *РИБ* 561); *3 ос. одн. с.* бы... хотѣло (1499 *BD* II, 442); *1 ос. мн.* быхомъ хотѣли 2 (1427 *P* 109; 1429 *P* 112); быхмо хотѣли 1 (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); быхо(м)... хотили 1 (1453 *Cost.* II, 766); бы єсмо были хотѣли 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); хотѣли быхо(м) 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *3 ос. мн.* бы... хотели 7 (1487 *AS* I, 85; *РИБ* 226; 1489 *АМВ*; 1498 *АЛРГ* 82, 83); бы... хотѣли 6 (1395 *Cost.* II, 613; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1448 *Cost.* II, 738; 1496 *AS* I, 245); хотѣли бы 5 (1447—1492 *ЛКБВ;* 1466 *AS* I, 60; 1496 *AS* I, 245; 1499 *BD* II, 442); хотєли бы 2 (XV ст. *ВС* 15 зв.; 1498 *BD* II, 410); бы хотєли 1 (1489 *АМВ*); бы хотили 1 (1460 *BD* I, 41); хотѣли бы были 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *дієприсл. одноч.* хотѧчи, хотѧчї, хотѣчи, хотьѧчи, хотичи 23 (1388 *P* 43; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1411 *Cost.* II, 637; 1433 *P* 121; 1448 *Cost.* II, 733; 1462 *BD* II, 284; 1485 *BD* II, 371; 1488 *AS* I, 241; XV ст. *ВС* 15 зв.; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); хотѧ, хотя 9 (бл. 1350 *P* 8—9; 1389 *РЕА* I, 27; 1446 *AS* III, 5; 1447—1492 *ЛКБВ;* 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1462 *BD* II, 283; 1475 *AS* I, 72; 1487 *AS* I, 239; 1495 *АЛМ* 84); хотєчи, chotheczi, chotyeczy 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; 1395 *GL* 166; 1407 *АрхЮЗР* 8/I, 3; 1488 *AS* I, 242); хотѧче 2 (1394 *P* 54; 1399 *P* 59); хотячы 1 (1454 *P* 162); хотечы 1 (1499 *BD* II, 448); ! хотѧчо 1 (1435 *P* 132); ! хочюжьство 1 (XV ст. *ВС* 14).

Див. ще ***ВХОТѢТИ, *ВСХОТѢТИ СѦ, *ВЪСХОТѢТИ, *ПОХОТѢТИ, *СХОТѢТИ.**

ХОТЯ *див.* **ХОТѦ** [2].

CHOTIAB *див.* **ХОТѦБЫ.**

ХОТЯБЫ *див.* **ХОТѦБЫ.**

***ХОТЯЧЕВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Хотячів: Въ Хотячевѣ одъ накладного воза по грошу давать, а одъ порожнего воза и одъ бочекъ не надобе давати (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* въ Хотячевѣ (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ХОТѦ[1], **ХОТѢ, ХОТЄ** *спол.* (17) **I.** *(допустовий) (зв'язує однорідні члени речення)* хоч, хоча (7): алє щобы нєплатили намъ да(н), ни поса(д), ни или(ш), ни по(д)(во(д)... ни третиноу оузѣти о(т) ты(х) сє(л), хотѣ будє(т) мє(ж) тѣми лю(д)ми дшєгу(б)ство, *хотв* татбу, *хотв* бу(д) какоє (*в ориг.* какакоє.— *Прим. вид.*) дило или великоє, или малоє (Сучава, 1447 *Cost.* II, 288); да єст имь слободно и доброволно и бєзь забавѣ прїєхати до нашеи земли съ оусим вашим торговлею и товаром, торговати и коуповати слободно и доброволно и бєзь забавѣ и пагоубѣ хотѣ оу мироу хотѣ оу размирицу (Сучава, 1475 *BD* II, 329).

II. *(зв'язує підрядні речення)* (10) **1.** *(приєднує підрядні умовні речення)* навіть коли (9) *(у препозиції)* (2): хо(т)є прилоу(чт)сє та(т)ба или доушєгоубина или дивка волочєна и тоє оусє щобн монастирю би(ло) оуси глоби и прихо(д) вєсъ (Сучава, 1456 *ГПХМ*); ачъ пакъ хотѦ и ты(х) пословъ о(т) сєбє о(т)поустилъ будє(т) и о(н) ихъ наза(д) можє(т) к собє вє(р)нути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61);

(у постпозиції) (7): про тожє слюбоуєми и слюбили єсмо нашємоу милому господарєви, королєви... нє помѦноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х), ко ишкоди королєви и къ завади и пано(м) єго и оумарѦємъ и(х) симъ листо(м) наши(м) хотѦ сѦ бы и нашли (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); А тото мыто татарскоє, що было оустановлєно оу Былом городѣ, а мы тото мыто Ливовчаном отпоустили, абы нє давали ни пинѦзѦ... хотѣ боуд там татарскыи царєвич, хотѣ нє боуд (Сучава, 1460 *BD* II, 274).

2. *(приєднує підрядні допустові речення)* хоча, незважаючи на (1) *(в інтерпозиції):* а вы хотѦ и сами отъ цара ...черєс трєта потомужъ присѦги хотєли были єстє, нинє пакъ сєго годоу потому жъ и отъ насъ о томъ делє оусказали єстє поправъдє пє(р)вє(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ХОТѦБЫ.**

ХОТѦ[2], **ХОТѢ, ХОТЄ, ХОТЯ, ХОТ** *част.* (17) *(підсилювально-видільна)* хоч: а кто тоє наше даниє пороуши(т), хотѦ за єди(н) волосъ, да є(ст) проклѣ(т) о(т) ба (Ясси, 1449 *Cost.* II, 392); Въ Горбаковѣ одъ воза по грошу... а одъ порожнего не надобе, а проѣдетъ, а промѣшкаетъ большъ чотыръ недѣль хотя одинъ день, ино за ся ѣдучи, такожъ по два гроши (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); А такєжъ мнє сѦкъ говорачи и ты какъ єси цра Ахмата видєлъ мєнє потомоужъ видь а хотѦ моєго слоугоу какъ єго слоугоу видь (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ХОТѢБЫ.**

ХОТѦБЫ, ХОТЯБЫ, CHOTIAB *спол.* (18) *(приєднує підрядні умовні речення — у препозиції)* навіть коли: а хотя бы есть мѣлъ иншій вступати въ тые дѣла и той рушати нашъ записъ, тотъ ся розсудить со мною на ономъ страшномъ судѣ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а потомь хотѦбы хотєлъ на нєго конати тогды оужє нє имаєть мѣсца жалобы коли пѣрвєи нє коналъ (XV ст. *ВС* 32 зв.); хотѦ бы сто такихъ было постоупилисѦ быхмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ХОТѦ** [1].

***ХОТѦТИ** *див.* **ХОТѢТИ.**

ХОХЛЕВСКИЙ, ХОХЛЄВЪСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* А при томъ были сведъки... панъ Юрша, паи Хохлевский (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); а при то(м) были... па(н) юрьи... нашь а па(и) хохлєвъскии (Луцьк, 1438 *P* 138).

ФОРМИ: *наз. одн.* Хохлевский, хохлєвъскии (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *P* 138).

***ХОЦЄН** *ч.* (2) *(назва села у Волинській землі)* Хотень: по своєм животє волна она тоє имѣнє Хоцєн дати, записати дочцє своєи кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩ни Мари (Луцьк, 1487 *AS* I, 87).

ФОРМИ: *знах. одн.* Хоцєи (1487 *AS* I, 87).

! **ХОЧЮЖЬСТВО** ⟨ХОТАЧИ⟩ (1): Иже из обычаєвъ позовова (!) частоє оутїснєнїє и оудроученїє черє(с) наши(х) соуди нашимъ зє(м)лѧномь кривды бывали хочюжьство (!) то о(т)ложить и оуставлѧємь... и(ж) слоужебнїкъ своимъ посохо(м) имаєть поєха(т) к сєлоу... а повєдать·о(т) которо(г) соудьи прїказанїємъ (XV ст. *ВС* 13 зв.— 14).
Див. **ХОТѢТИ.**
***ХРАБЪ** *див.* **ГРАБ.**
ХРАМ *див.* **ХРАМЪ.**
!**ХРАМАНА** ⟨ХЪРМАНА⟩ *див.* **ХЪРМАНЬ.**
ХРАМЪ, ХРАМЬ, ХРАМ *ч.* (110) (*цсл.* храмъ) **1.** *(культова споруда, признач. для релігійних відправ)* храм, церква (98): мы илїа воєвод⟨а⟩... и... стєфанъ воєвод⟨а⟩ чини(м) знамєнито... ажє... дали єсми монастирю нашєму що є(ст) на молдавицн, єжє є(ст) храмъ свѧтого блговѣщєнїа, да даваєми на кажды го(д) по дєсѣтъ бочокъ вина (Сучава, 1439 *Cost.* II, 31); мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє дали и потвърдили єсмы нашємоу стмоу монастироу о(т) нѣмца, идєжє єсть хра(м) възнє(с)нїѧ га ба и спса нашего, їу ха... дааніє и потвърж(д)єнїѧ дѣда нашего, алєксандра воєводы (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).
2. *(церковно-феодальна землевласницька одиниця)* храм, церква (12): то нєпороушєио храмоу свѧтого благовѣщєнїа... на вѣкы вѣчныи (Сучава, 1439 *Cost.* II, 32); мы князь Михайло Ивановнчь Юрьевичь прыдалисмо на храмъ Пречистой Богоматеры землю бортную (Мстиславль, бл. 1500 *АСД* II, № 4).
ФОРМИ: *наз. одн.* **храмъ, храмь, храм, хра(м), chram** (1439 *Cost.* II, 31; 1443 *Cost.* II, 126; 1447 *Cost.* II, 281; 1452 *Cost.* II, 410; 1458 *BD* I, 8; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *BD* I, 153; 1486 *DC* 144; 1491 *BD* I, 452; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *род. одн.* **храма** (1449 *Cost.* II, 391); *дав. одн.* **храмоу** (1439 *Cost.* II, 32; 1439 *Cost.* II, 59; 1441 *DIR«A»* 477; 1449 *Cost.* II, 392; 1454 *Cost.* II, 508; *ПГПММ;* 1472 *DIR«A»* 530); *знах. одн.* **храмъ, хра(м)** (1472 *DIR«A»* 530; бл. 1500 *АСД* II, № 4).
ХРАН *ч.* (17) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра иашє(г) гп(д)ва вишєписаннаго мы стєфана воєвода... вѣра пана хран дворника вѣра пана доума (Сучава, 1479 *ПГВСА*); А на то єст вѣра... боярь наших... в. п. Храна дворника, в. п. Югы (Сучава, 1484 *BD* I, 283).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана **хран** (1479 *ПГВСА*); *род. одн.* **Храиа, храиа** (1479 *ВАМ* 62; *BD* I, 228; 1480 *BD* I, 239, 243; 1481 *BD* I, 259; 1482 *BD* I, 260; 1483 *BD* I, 270; *Cost. S.* 122; 1484 *BD* I, 279, 283 і т. ін.).
Див. ще **ХРАНА**[2].
ХРАНА[1] *ж.* (1) (*молд.* хранэ) їжа, харчі: гдє коли имоу(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли или ѧблыка или иного търговлѣ що є(ст) храна стомоу маиастирю и стои цркви вєздє по оуси(х) мѣста(х) с тими три возы прѣи(т)и слобо(д)но и доброволно и бєзабави по оуси(м) брода(м) (Сучава, 1453 *ПГОВ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **храна** (1453 *ПГОВ*).
ХРАНА[2] *ч.* (7) *(особова назва):* а на то є(ст) великаа мартоурїѧ... па(н) храна дворникь, па(н) доума (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); А на то єсть вѣра... боѧрь наших... в. п. Храни дворника, в. п. Югы (Сучава, 1484 *BD* I, 286).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Храна,** ⟨**Хр**⟩**ана, храиа** (1479 *Cost. S.* 98; *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241); *род. одн.* **Храии** (1483 *BD* I, 272, 275; 1484 *BD* I, 277, 286).
Див. ще **ХРАН.**
***ХРАПИНО** *с.* (1) (*назва села у Турово-Пінській землі):* и мы... дали єсмо єму сєло оу туровском повѣтє Храпино подли Глинного и со всими доходы (Луцьк, 1451 *AS* I, 44).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Храпино** (1451 *AS* I, 44).
***ХРЄБТЇНА** *ж.* (1) хребет, хребтина, спииа: Тѣ(ж) оуставлѧємь хто комоу забьєть жєрєбѧ три грївны маєть платить а и гдѣ рана боудѣть ємоу хрєбтїнѣ то полъторы гривны (XV ст. *ВС* 36 зв.).
ФОРМИ: *місц. одн.* ⟨**иа**⟩ **хребтїнѣ** (XV ст. *ВС* 36 зв.).
ХРЕБТОВИЧЪ, ХРЕБЪТОВИЧЪ, ХРЄБТОВИЧ, ХРИБТОВИЧ *ч.* (26) *(особова назва):* а при том был кн⟨ѧ⟩зь Василей Лукомский, а пан Василей Хрєбтович (Луцьк, 1448 *AS* I, 44); и мы о то(м) сами очивисто опытывали намѣстника воло(ди)мирьского пана василья хрѣ(б)товича какое то есть село (Вільна, 1499 *ГОКІР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хрєбтович, хрєбтови(ч), хрѣ(б)тови(ч)** 10 (1448 *AS* I, 44; 1487 *AS* I, 85, 86; 1494 *AS* I, 102; 1497 *ПМХ;* 1499 *ГОКІР*); **хребтовичъ, хребътовичъ** 4 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1489 *РИБ* 432; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118; 1499 *PEA* III, 34); **хрибтович** 1 (1494 *AS* I, 101); *ск. н.* **хрб., хр(б), хрє(б)** 3 (1495 *АЛРГ* 55; *ВМЗД*; 1497 *ПМХ*); **хрѣ(б)** 1 (1495 *ВК*); *род. одн.* **хребтовича** (1487 *AS* I, 87, 241); *дав. одн.* **хребътовичу, хре(б)товичоу** (1490 *ЗХП;* 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *знах. одн.* **хрє(б)товича** 2 (1490 *ЗХП*); **хрѣ(б)товича** 1 (1499 *ГОКІР*).
***ХРЕННИКИ** *мн.* (2) *(назва села у Волинській землі):* Хрінники: Писанъ в Хренникох, в лѣто шестое тисечи деветьсотное осмъдесятое, месеца сентебра пятогонадцат дня (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).
ФОРМИ: *род.* **Хренникъ** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *місц.* **в Хреииикох** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).
***ХРЕННИЦКИЙ** *див.* ***ХРЕННИЦЪКИИ**[1].
ХРЕННИЦКІЙ *див.* **ХРЕННИЦЪКИЙ**[2].
***ХРЕННИЦЪКИИ**[1] *прикм.* (7): А зятю моему и дочцѣ моей и их дѣтем и никому не надобе через тот обруб и границу з Лопавшъ у мою землю Хренницъкую уступати и переходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3);
Хренницкая лука (1) *(назва луки у Волинській землі):* а обрубъ земленый тому имениц у моему Лопавшомъ по старине: от именя моего Хренникъ, почен нижей снножати Хренницкое луки... до Могилокъ (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); дуброва Хренницкая (3) *див.* **ДОУБРОВА**[1]; нива Хреиницкая (2) *див.* ***НИВА.**
ФОРМИ: *род. одн. ж.* **хренницкой** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); **Хренницкое** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн. ж.* **Хренницъкую, хренницкую** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *місц. одн. ж.* **у хреиницкой** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *род. мн.* **хреииицкихъ, хренииցких** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).
Пор. ***ХРЕННИКИ.**
ХРЕННИЦЪКИЙ[2], **ХРЕННИЦКІЙ** *ч.* (2) *(особова назва):* Я паи Волчко Хренницкій... отдал есми... дочку мою Марииу за пана Пашка Посяговецкого ему за жону (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2—3); а при нас в тотъ часъ былъ Зиновей... Волчъко Хренницъкий (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хреииицъкий, Хренницкій** (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).
***ХРЕСТИАНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**
***ХРЕСТИТЕЛЬ** *див.* ***КРЄСТИТЄЛЬ.**
***ХРЄСТИЯНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**
***ХРЕСТИЯНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**
***ХРЄСТИЯНСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**
***ХРЄСТИЯНЪСКИИ** *прикм.* (63) **1.** *(який стосується християнства)* християнський (34): Слюбуемо нашею чистою вѣрою безо лсти и безъ хитрости при нашей чти, под наша хрестьянъская вѣра (Чюрзев, 1403 *ДГМ*); Takto nam trudno peremiryia ta i waszab miłost żałowali, syły by ieste nam w tom ne czynili, iżby nam peremiryie s nim derźat, zaniaz ne czoho dla iesmo to wczynili i w to sia włożyli, niż wiry dla Chrestyianskoie i waszoie dla soromoty, szto was soromotył (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а то всє вышє писанноє слюбоує(м) здєржати и попо(л)нити при ншои чти и при хри(ст)анскои вѣрѣ (Снятин, 1454 *P* 163); Тоє вьсє... мы вышєписаннїи Іо Стєфан воєвода ...

иа тыє слюбы... и на нашю вѣроу христїянскоую слюбоуєм (Гирлов, 1499 *BD* II, 425);

христїѧнскоє (крєстьѧнскоє) право (10) *(правові й моральні норми, які були обов'язкові для послідовників християнської релігії)* християнське право: а на то на всє слюбили єсмо цѣлова(л) крєстъ с паномъ вилчєю... а хочю голдовати подлугъ крєстьѧн(с)кого права (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); а то мы... слюбоуємъ им вѣчно здєржати и пополнити... мы и наши намѣстныкы, николи нєпороушено, прї нашєи чтї и прї нашєи вѣрѣ, подлоуг христїѧнского права (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

2. *(який стосується християнина або належить християнину)* християнський (10): ale jestliby nekotoryj... o zabitiu detiati chrest'janskoho, czerez chrest'janina byl obwinen, takowy majet' byti poswetczon trema chrest'jany (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); мы илїа воєвода... знаємо чинимъ... ажє мы... владиславоу, кролєви польскомоу... голдоуємъ, голдовали сѣ єсми, яко инаа кнѣжѣта хрс(т)ианъскаа голдоуєтсѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); а особно ижє мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю... коу покоєви... нє хочє(м)сѧ выламавати вароуючисѧ розлияньѧ ⟨к⟩рови хрєстьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); И добро бы было и тобє со хрєстияны миръ имати и посполъ со всими хрєстиянъскими господары противъку поганъства стояти (б. м. н., 1498 *BD* II, 410);

доуша христїѧнская (1) *див.* **ДОУША**.

3. справедливий, правий (8): мы богданъ воєвода... вызнавами... ожє пришли єсмо оу вєчноую єдность и оу христианскоую лагодоу и оу сердєчноую приазнъ... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з ѧзловца (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); мы Стєфань воєвода... знамєнито чиним... ожє даємь... и дали єсмы, и слюбоуємь и слюбили єсмы, и глєитоуємь сим нашим правым и христианскым лис⟨то⟩мь и глєитом наших вирных и почтєных боѧрь (Сучава, 1468 *BD* II, 305).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хрєстиянъски(и)** 1 (1493 *ОПВВ*); **хрєстья(н)⟨с⟩кии** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *род. одн. с.* **хр(с)тїанского, хрстїанского** 3 (1433 *Cost.* II, 652; 1435 *Cost.* II, 687; 1456 *Cost.* II, 791); **крєстьѧнского, крєстьѧн(с)кого** 2 (1400 *Cost.* II, 619; 1408 *Cost.* II, 633); **кр(с)тьѧнського** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **крєстьѧньского** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **христїѧнского** 1 (1460 *BD* II, 276); **chrest'janskoho** 1 (1388 *ZPL* 107); **крєстиѧнского** 1 (1435 *Cost.* II, 679); **крєстїанского** 1 (1434 *Cost.* II, 670); *знах. одн. ч.* **христианскы** (1463 *BD* II, 295); *ор. одн. ч.* **христїанскым, христианскым, христїянскым** 3 (1457 *BD* II, 257; 1468 *BD* II, 305); **христїанским, хр⟨ис⟩тїанским** 2 (1462 *BD* II, 289, 292); **хр(с)тїѧнскымъ** 1 (1456 *ПМВП*); *наз. одн. ж.* **хрєстьянъская** (1403 *ДГМ*); *род. одн. ж.* **хрєстьяньскои** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **хрєстьяньскоѣ** 1 (1403 *ДГМ*); **хрїстїяньскоє** 1 (XV ст. *ВС* 28 зв.); **Chrestyianskoie** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *дав. одн. ж.* **христїѧнскои** (1468 *BD* II, 300); *знах. одн. ж.* **христианскоую, христїянскоую** 2 (1449 *Cost.* II, 746; 1499 *BD* II, 425); **хрєстияньскоую** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); *ор. одн. ж.* **христїянскою** 2 (1499 *BD* II, 420, 425); **хрєстїанскою** 1 (1434 *Cost.* II, 664); **хр(с)тїанскою** 1 (1434 *Cost.* II, 666); **хр(с)тїанскую** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *місц. одн. ж.* **у христїанскои, христианской, хрїстїанскои, христиѧнской, христиѧ⟨н⟩скои, христїянской** 13 (1449 *Cost.* II, 747; 1457 *BD* II, 258; 1462 *BD* II, 290; 1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 302; 1470 *BD* II, 310; 1475 *BD* II, 329; 1479 *BD* II, 352; 1485 *BD* II, 372; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **хр(с)тїанскои, хр(с)тианскои** 6 (1421 *Cost.* I, 142; 1439 *Cost.* II, 714; 1453 *Cost.* II, 766; 1455 *Cost.* II, 770, 775; 1456 *ПМВП*); **хр(с)тїянскои, хр(с)тїѧнскои** 2 (1423 *Cost.* I, 143; 1445 *Cost.* II, 729); **хри(ст)анскои** 1 (1454 *P* 163); **хр(с)таиской** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *наз. мн.* **хрєстиянъскии** (1498 *BD* II, 410); *наз. мн. с.* **хрс(т)ианъскаа, хр(с)тїанскаѧ** 2 (1435 *Cost.* II, 687; 1433 *Cost.* II, 652); **кр(с)тьѧнськая** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *ор. мн.* **хрєстиянъскими** 1 (1498 *BD* II, 410); *ор. дв.* **хрє(с)тия(н)скима** 1 (1496 *ПДВКА* 60).

ХРЄСТИЯНЪСТВО *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРЄСТИЯНЬСКИЙ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТИѦНЪСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

CHRESTIANIN *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРЄСТЇАНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТЪ** *див.* ***КРЄСТЪ.**

ХРЄСТЪНЫИ *див.* ***КРЄСТЪНЫИ.**

***CHRESTYJANSKIJ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

CHREST'JANIN *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***CHREST'JANSKIJ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТЬЯНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТЬЯНЪСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЄСТЬЯНЬСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

ХРИБТОВИЧ *див.* **ХРЕБТОВИЧЪ.**

ХРИНКО *див.* **ГРИНКО.**

ХРИНКОВИЧ *див.* **ГРИНКОВИЧЪ.**

***ХРИНКОВЪ** *див.* **ГРИНЬКОВЪ.**

***ХРИНЪКО** *див.* **ГРИНКО.**

***ХРИНЬ** *див.* **ГРИНЬ.**

***ХРИСОВЪ** *прикм.* (1) ◇ крьница Хрисова *див.* **КРЪНИЦА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* ѳу кръница **Хрисова** (1479 *BD* I, 221).

***ХРИСТИАНСКЫИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТИЯНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРИСТИЯНСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТИѦНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРИСТИѦНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТИѦНЪСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТИѦНЬСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТЇАНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРИСТЇАНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТЇАНСКЫИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТЇАНСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТЇЯНИНЪ** *ч.* (35) *(послідовник християнської релігії)* християнин: К тому и куницы отъ поповъ по всемъ городомъ и погостомъ и по свободамъ, гдє суть хрестиане, и своимъ тывуномъ приказуемъ судовъ церковъныхъ не судити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); тако сѧ голдоуємъ, яко каждыи хр(с)тїанїнъ голдоу⟨є⟩ть сѧ, ажє имаємъ вѣрно слоужити королю и стои короунѣ (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689); а намъ сущимъ православнымъ християномъ Ляхомъ и Руси достоитъ исполняти Божия церкви и ихъ свещенъниковъ, а не обидети (Холм, 1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); И добро бы было и тобє со хрєстияны миръ имати (б. м. н., 1498 *BD* II, 410).

ФОРМИ: *наз. одн.* **chrest'janin, chrestianin** 15 (1388 *ZPL* 103, 104, 105, 106, 107, 108); **хр(с)тїанїнъ, хр(с)тїани(и)** 2 (1435 *Cost.* II, 689; 1453 *Cost.* II, 472); **христїяни(н)** 1 (XV ст. *ВС* 35); *род. одн.* **христїанина** 2 (1468 *BD* II, 302); **chrest'janina** 1 (1388 *ZPL* 107); *дав. одн.* **хрїстїаниѫ** 1 (XV ст. *ВС* 39 зв.); **хр(с)тїанину** 1 (1453 *Cost.* II, 766); **chrest'janinu** 1 (1388 *ZPL* 103); *знах. одн.* **chrest'janina** (1388 *ZPL* 107—108); *наз. мн.* **chrest'jane** 1 (1388 *ZPL* 108); **християне** 1 (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); **хрестиане** 1 (1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); **хр(с)тиѧнє** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); *дав. мн.* **християномъ** 1 (1440 *АрхЮЗР* I/VI, 5); **chrest'janom** 1 (1388 *ZPL* 103); **хрстїяно(м)** 1 (XV ст. *ВС* 9); *ор. мн.* **хрестияны, chrest'jany** (1388 *ZPL* 107; 1498 *BD* II, 410).

Див. ще **ХРИСТЇЯНЪСТВО** 1.

***ХРИСТЇЯНСКЫИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

ХРИСТЇЯНЪСТВО, ХРЄСТИЯНЪСТВО *с.* (12) **1.** *зб. (люди, які сповідують християнську релігію, об'єднання цих людей, християнська громада)* християни (11): Пишемъ вашеи милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила отъ светого Спаса отъ столъпа, а сказываетъ, что же дей обидъ

чинитъся ѥму велъми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ, а нимъ то онъ у тое церькви жыветъ и Бога молитъ о всемъ християнстве (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); И єлико изрекѫт вашеи милости от господства ми, а вы о въсем вѣроуите их, яко быхмо самы съ вашим милостїом говорили, понеже мы смо... ваши приѧтеле и въсега (!) христїанства (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336); и паки дати оу знаменье про поганъство про Тоурцы, какъ сє оукрепляють на хрестиѧнъство (б. м. н., 1481 *BD* II, 364); ино мы яко панъ хрєстияиинъски(и)... з братьєю нашою хочомъ о томъ мыслити абы не былъ втискъ хрестиянъству о(т) поганъства (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152).

2. (*християнська віра*) християнство (1): имаємо вѣрно издєржати вѣчно, а николи иєпороушено, подлоугъ нашего хр(с)тиѧнъства и нашеи чьсти (1402 *Cost.* II, 621).

ФОРМИ: *наз. одн.* **христїаиъство** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); **хрєстиянъство** 1 (1493 *ПОСВВ* 152); *род. одн.* **христїаиства** 1 (1475 *BD* II, 336); **хр(с)тиѧнъства** 1 (1402 *Cost.* II, 621); *дав. одн.* **хрестиянъству** (1493 *ОПВВ* 152); *знах. одн.* **хрєстиянъство, хрестиѧнъство, хрестия(и)ство** 4 (1481 *BD* II, 364; 1493 *ОПВВ* 152; *ПОСВВ* 152); **христїяньство** 1 (XV ст. *BC* 39); **хр(с)тиѧньство** 1 (1484—1486 *ГСПТЗ*); *місц. одн.* **о християнстве** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5).

Див. ще ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРИСТЇЯНЬСТВО** *див.* **ХРИСТЇЯНЪСТВО.**

***ХРИСТЇѦНСКЫИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЇСТЇАНИНЪ** *див.* ***ХРИСТЇЯНИНЪ.**

***ХРЇСТЇАНСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРЇСТЇЯНЬСКИИ** *див.* ***ХРЄСТИЯНЪСКИИ.**

***ХРИСТОВЪ** *прикм.* (98) **1.** (*який стосується Ісуса Христа*) христовий(14): Г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшему црквь и олтарь стаго архиєрѣя х(с)ва николы (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); А хто сію грамоту мою порушитъ родителей моихъ... тому судитъ Богъ и Святая Богородица во второе и страшное Христово пришествіе (Київ, 1398 *ДГПМ*); пса(л) и дата (!) во (л)вовє по(д) лѣты рожества х(с)ва҆а лѣ(т) и уои м(с)ца аоуста въ є дє(н) кану(н) прєображения хва (Львів, 1478 *ЗРМ*); А кто пороушит или въ забвєнїє оставит, таковыи да даст ответ въ дєнь страшнаго съда христова (*в ориг.* х(с)ва.— *Прим. вид.*) (Гирлов, 1499 *BD* II, 156).

2. (*християнський*) христовий (1): і то(т) мн(с)ты(р) пєчє(р)скїй былъ з вєко(в) с предѣлами свои(ми) вышерєчє(н)ными самъ в сєбѣ ставропигїя о(т) вєлики(х) кнзей роуски(х) и святы(х) патрїа(р)хъ (!) ко(н)стє(н)тинаполски(х) нового рима свтоє каѳтолическоє восточныє цркви хр(с)товы святы(х) апостолъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*);

в ъ с к р ъ с є н ї є х р и с т о в о (1) *див.* ***ВЪСКРЪСЄНЇЄ**; n a r o z e n y e C h r y s t o w o (1), Х р и с т о в о н а р о ж є н ь є (2) *див.* ***НАРОЖЕНИЄ**; о б р ѣ з а н и є х р и с т о в о (1) *див.* ***ОБРѢЗАНИЄ**; р о ж є с т в о и с у с ъ х р и с т о в о (10), и с у с х р и с т о в о р о ж є с т в о (5) *див.* **ИСУСЪ**; р о ж є с т в о И с у с о в о Х р и с т о в о (1), р о ж є с т в о Х р и с т о в о (39), Х р и с т о в о р о ж є с т в о (6) *див.* **РОЖДЕСТВО**, р о з т в о х р и с т о в о (17) *див.* ***РОЗТВО.**

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **христова, chrystowa, хр(т)ова, хрстова, х(с)тва, хр(с)ва, хр(с)това, хрства, хри(с)това, хр⟨и⟩ст⟨о⟩ва, хва, х(с)ва** (бл. 1350 *P* 8; 1393 *P* 51; 1400 *Cost.* II, 618; 1409 *P* 75; 1418 *P* 89; 1424 *P* 104; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1478 *ЗРМ*; 1499 *BD* II, 156 і т. ін.); *дав. одн. с.* **х(с)ву, хвоу** (1428 *Cost.* I, 228; 1429 *DIR«A»* 455); *знах. одн. ч.* **христова** (1448 *Cost.* II, 366); *місц. одн. с.* **х(с)вѣ** 2 (1400 *P* 62; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); **х(с)вє** 1 (1387 *СП* № 12); *знах. одн. с.* **христово, х(с)во** (1387 *СП* № 12; 1398 *ДГПМ*; 1421 *Cost.* I, 142); *род. одн. ж.* **хр(с)говы** (1481 *ГПМ*); *род. мн.* **хрѣстовѣх** (1492 *BD* I, 511).

Пор. ***ХРИСТОСЪ.**

***ХРИСТОЛЮБИВЫИ** *прикм.* (4) (*цсл.* христолюбивъ) христолюбивий, благочестивий: А повєлѣньємь блговѣрнаго ї хр(с)толюбиваго кнѧзѧ вєликого(ф) михаїла кєдиминовича (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); Блгочьстивыи и холюбивыи Іо Стефа(н) воєвода г(с)п(д)рь земли молдавскои снь Бог(д)ана воєводы оукраси гробь съ(и) своємоу прѣдѣдоу (б. м. н., 1480 *DC* 10).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **х(с)олюбивыи, холюбивыи,** (1480 *DC* 9, 10, 11); *род. одн. ч.* **хр(с)толюбиваго** (бл. 1350 *P* 8).

***ХРИСТОСЪ** *ч.* (95) (*особова назва, гр.* χριστός «помазанник») Христос (93): а за насъ и чада наша Господа Бога молити... благихъ миловати, а злобныхъ казнити, яко самъ отъ Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маетъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); По бжьи нарожѣньи тисѧча лѣ(т) н. т. и .ӡ. и .и. лѣ(т) на обрѣзаньє га нашєго исоуса (!) ха... коупилъ панъ ганько... в олєшка дѣдичьство на щирку (Львів, 1368 *P* 15); а кто би хотил пороушити сїє наше данїє... таковыи да єст проклѧтъ от господа бога и спаса нашего ису христа (Бистриця, 1457 *BD* I, 5); и да єсть подобнь іоудѣ и проклѣтомоу арїи и да има(т) оучастїє и съ оиѣмы іоудєиє, єжъ възъпиша на га ха (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231);

◇ о б р ѣ з а н ь є г о с п о д а и с о у с а х р и с т а (1) *див.* ***ОБРѢЗАНИЄ**; р о ж є с т в о И с у с Х р и с т а (1) *див.* **РОЖДЕСТВО.**

ФОРМИ: *род. одн.* **Христа, христа, х(с)а, ха** 61 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1368 *P* 15; 1404 *Cost.* II, 625; 1453 *Cost.* II, 453, 455; 1463 *Cost. S.* 45; 1476 *BD* I, 211; 1487 *BD* I, 312; 1492 *BD* I, 511; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); **хрыста** 1 (1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); *знах. одн.* **христа, х(с)а, х(т)а, х(ст)а, ха** (1403 *ДГАА*; 1407 *Cost.* I, 57; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 249; 1435 *Cost.* II, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1487 *BD* I, 313; 1488 *ПГСММЦ*; 1490 *BD* I, 421; 1500 *Cost. S.* 231 і т. ін.); *місц. одн.* **о христѣ, х(с)ѣ, хѣ** (1458 *Mih. Doc.* 121; 1462 *BD* I, 76; 1476 *BD* I, 211, 215, 217; 1490 *BD* I, 436; *ДГСХМ*; 1498 *ЧІАФ*; 1500 *BD* II, 173).

ХРИСТОФОРЪ, ХРИСТОФОРЬ *ч.* (4) (*особова назва, гр.* χριστοφόρος): пис. христофорь граматик оу сочвѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 47); пи(с) христофоръ оу сочавѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 145).

ФОРМИ: *наз. одн.* **христофоръ, христофорь, хр⟨и⟩стофоръ** (1439 *Cost.* II, 47; 1440 *Cost.* II, 66; 1441 *DBAc* 40; 1443 *Cost.* II, 145).

ХРИЦКО *див.* **ГРИЦКО.**

ХРИЦОНЄ *с., невідм.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины, нижє поутѣ столпъ, такжє долиною, оу хрицонє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ХРИЦЪ *див.* **ГРИЦЬ.**

***ХРИШКАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на то єсть вѣра... пана костє хришкана (Дольний Торг, 1444 *DIR«A»* 481).

ФОРМИ: *род. одн.* **хришкана** (1444 *DIR«A»* 481).

***ХРМАНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**

***ХРОЛОВСКИИ** [1] *див.* ***ХОРЛОВСКЫ** [1].

***ХРОЛОВСКИИ** [2] *див.* **ХОРЛОВСКЫ** [2].

***ХРОЛОВЪ** *див.* ***ХРЪЛОВЪ.**

ХРОЛЪ *ч.* (1) (*особова назва, цсл.* Флоръ, *гр.* Φλῶρος, *лат.* Florus): а при томъ были свѣдци... панъ **хролъ** варвариньскии (Коломия, 1398 *P* 57).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хролъ** (1398 *P* 57).

Див. ще **ФЛОРѢ, ФРОЛЪ.**

***ХРОМАТИ** *дієсл. недок.* (1) кульгати: Николаи жалова(л) на матєя же ємоу яко(ж) прїятєлєви конѧ позычилъ здорово(г) на дорогѫ а коли(ж) ємоу засѧ вєрнѫ(л) а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *BC* 23 зв.).
ФОРМИ: *перф. 3 ос. одн. ч.* **хрома(л)** (XV ст. *BC* 23 зв.).
***ХРОМОТА** *ж.* (1) кульгавість: а рє(к) то(т) матєи же хова(л) я(к) же то своєго влостного а нє вєда(л) тоє ємоу хромоты (XV ст. *BC* 23 зв.).
ФОРМИ: *род. одн.* **хромоты** (XV ст. *BC* 23 зв.).
***ХРОМЪ** *прикм.* (1) кульгавий: Иди(к) жалова(л) на фа(л)ка и(ж) єго потщїва(л) собакою своєю а собака єго укусила а с тго мєнїлъсѧ хро(м) (XV ст. *BC* 27).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хро(м)** (XV ст. *BC* 27).
ХРОПОТОВСКЫИ *прикм.* (1): мы панове господарѣ иашего, илїи воєводы, на имѧ... панъ вито(л)тъ рипоужинскыи и панъ диниско канцилеръ хропотовскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такожє ижє повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хропотовскыи** (1436 *Cost.* II, 701).
ХРОСТОВСКЫ *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знамєнито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчеными паны... на имѣ панъ янъ с чижєва... и панъ миколаи хростовскы... и стали єсмо на томъ, ажє имаємъ записы дєржати наши(х) пєрє(д)ковъ вѣрнѧ (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хростовскы** (1445 *Cost.* II, 729).
***ХРОШЪ** *див.* **ГРОШЪ.**
***ХРСЧЄНЪ** *див.* **ХРЩЄНЪ.**
***ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ** *ч.* (2) *(назва річки у Молдавському князівстві):* Ино мы... от нас дали и потвръдили слоугам нашим Лоуки и братїѧмь єго... тоє прѣдрєчєноє село на имѣ Ончєщїи, оба част(и) на Хроузкоумь Шомоузѣ (Сучава, 1487 *BD* I, 306).
ФОРМИ: *місц. одн.* **иа Хроузкомь Шомоузѣ** 1 (1487 *BD* I, 306); **на Хроускоумь Шомоузѣ** 1 (1487 *BD* I, 306).
Див. ще ***СТОУДЄНЫИ ШОУМОУЗЪ, ШОУМОУЗЬ.**
***ХРОУСКИИ ШОМОУЗЪ** *див.* ***ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ.**
ХРЩЄНЪ, ХРЧОНЪ, ХРЩНЪ, КРЩЄНЪ *ч.* (6) *(особова назва, стп.* chrzczon): а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски... панъ гофмистръ крщнъ (Краків, 1394 *P* 54); а тои рѣчи свѣдъци панъ стриєць воєвода галицкии... панъ хрщнъ мартиновьскии (Галич, 1409 *P* 74).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хрщенъ** 1 (1399 *P* 59); **Хрчоиъ** 1 (1408 *АкЮЗР* I, 6); **хрщнъ** 1 (1409 *P* 74); **крщєиъ** 1 (1404 *P* 70); **хр(с)ченъ** 1 (1401 *P* 66); **крщиъ** 1 (1394 *P* 54).
***ХРЪЛОВСКЫИ** [1] *див.* ***ХОРЛОВСКЫ** [1].
***ХРЪЛОВСКЫИ** [2] *див.* **ХОРЛОВСКЫ** [2].
***ХРЪЛОВЪ** *ч.* (21) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Гирлов: тѣ(м) мы... жаловали єсми ємоу особною нашєю мл(с)тїю и дали єсми ємоу оу нашєи зємли мо(л)давскои єдно село на имѣ жоулєщїи нижє Хрълова (Сучава, 1437 *Cost.* I, 520); И так оу том також прїидє прѧд нами... Олах Іоаныш и Гашпар, мѣсчанє от Хрълова... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153—154).
ФОРМИ: *род. одн.* **хрълова** 7 (1437 *Cost.* I, 520; 1438 *DBAc* 28; 1448 *Cost.* II, 365; 1499 *BD* II, 147, 148, 154); **хролова** 2 (1448 *DIR«A»* 491); **хорлова** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *ор. одн.* **хролово(м)** (1443 *ДГСПМН*); *місц. одн.* **въ (оу) Хръловѣ** 8 (1499 *BD* II, 145, 149, 156, 161, 163, 425; *RA* 256); **оу Хрълов** 1 (1499 *BD* II, 141); **оу Хьрьлов** 1 (1476 *BD* I, 215).
ХРЪЛОВѢНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастирю о(т) полѣни, три челѧ(д) цигански на имѧ славъ хръловѣнъ и костє чрънїславовъ зѧтъ и микоулицо (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464); мы илїа воєвода... чини(м) знамєнито... ожє.. дали єсми и потвєрдили єсми привилїє... нашємоу манастирю храмоу стмоу николы о(т) полѣнѣ чєтири чєлѣ(д) циганскыи и на имѣ славъ хорловѣ(н) с чєлѣдєю (Сучава, 1441 *DIR«A»* 477).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хъръловѣнъ** 1 (1434 *DIR«A»* 464); **хорловѣ(н)** 1 (1441 *DIR«A»* 477).
! **ХРЪЛОСКОУ** ⟨ХРЪЛОВСКОУ⟩ *див.* ***ХОРЛОВСКЫ** [1].
ХРЪМАН *див.* **ХЪРМАНЬ.**
***ХРЪМЪНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**
***ХРЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и познамєнали коуда ⟨б⟩ило и прислоухало издавна: почънши ис вєрха от бєрєгь Бръладa... та оу Жєравєць, та старою маткою Жєрав⟨ца д⟩олоу понижє от Хрънєщи, до гдє оупадаєт Жєравєц оу Бръладъ (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).
ФОРМИ: *род.* **Хрънєщи** (1495 *BD* II, 63).
***ХРЪТАНОВЪ** *прикм.* (1): Знамєнито чинимь ис сим(ь) листом(ь)... ожє прїидоша прѧд(ь) нами... Мъроуш'ка... и сєстра єи Стан(ь)ка, кнєгинѣ Хрътанова... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *RA* 257).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Хрътанова** (1499 *RA* 257).
Пор. ***ХРЪТАНЪ.**
***ХРЪТАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* И оустав(ь)шє наши слоуги Мън'дрѣ и брат(ь) єго Дръгою та заплатили тоти пинѣзи... оу роуки Мароушки... и оу роукы сєстри єи Стан(ь)кы кнєгини Хрътана прѧд(ь) нами (Гирлов, 1499 *RA* 257).
ФОРМИ: *род. одн.* **Хрътаиа** (1499 *RA* 257).
***ХРЫСТОСЪ** *див.* ***ХРИСТОСЪ.**
***ХРЬМАНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**
***ХРЬЩЄНЬЄ** *див.* ***КРЄСШЧЄНЬЄ.**
***ХРѢБТОВИЧЬ** *див.* **ХРЕБТОВИЧЪ.**
***ХРѢСТОВЪ** *див.* ***ХРИСТОВЪ.**
ХТО [1] *див.* **КТО** [1].
! **ХТО** [2] ⟨ШТО Б⟩ (1): ино хто (!) исказить тотъ обычаи злостивыи прїказоуємы прї нашє(и) мл(с)ти абы каждыи соудья и староста... колї за соудовыи вїны оу ко(г) заклады бєроуть... абы того мєжї собою нє дєлали (!) (XV ст. *BC* 11—11 зв.).
Див. **ШТОБЫ** [1].
!**ХТО БЫ** ⟨ШТО БЫ⟩ (1): Жалова(л) ди(к) (!) на ѳа(л)ка и(ж) у є(г) домоу у вєчєрѧ стало свада прїшє(д)ши Фа(л)ко и загасилъ свєчю а в томь то загашєнїи дика нє вєда(л) кто оуранїлъ. ѳа(л)ко позиа(л) ижє свєчи погаси(л) а вражєнїя запрє(л) хто бы (!) є(г) оурази(л) (XV ст. *BC* 27).
Див. **ШТОБЫ** [1].
ХТО КОЛИ *див.* **КТО КОЛИ.**
ХТОНЬКОЛИ *займ.* (1) *(відносний) (приєднує підрядне підметове речення, в інтерпозиції, з узагальнюючим словом в головному реченні)* будь-хто, хто-небудь: каждыи хтонькoли буда (!) собравши всю тую чє(ла)дь (!) въ шполи поставитє на стго михаила дє(н) бє(з) измѣнно прє(д) паномъ радивиломъ (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хтоиькoли** (1447—1492 *ЛКНКВ*).
Див. ще **KTHO KOLE, KTOKOLWIEK, KTO KОЛИ.**
ХОУБА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы ємоу... осємъ сєлъ на имѧ роз⟨к⟩а пєтръ на кобылѣ... и на хоуба и на лоубанѣ (Сучава, 1436 *Cost.* I, 488).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* на **хоуба** (1436 *Cost.* I, 488).
ХОУБАЛНА *ж.* (1) *(назва річки у Молдавському князівстві):* ⟨Тѣм мы ви⟩дѣвш⟨є⟩ єго правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали єсмы ємоу... єдно сєло на Бръладѣ, гдє оупадаєтъ Хоубална оу Бръладъ (б. м. н., 1429—1430 *BAM* 25).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хоубалиа** (1429—1430 *BAM* 25).
ХОУДЄЧ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ХОУДЄЧЮ *див.* **ХОУДИЧЮ.**

ХОУДИНСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы на имѧ... панъ романъ хоудинскыи и панъ борисъ коучоуровскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже иже повынни єсмы єго воли пристати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоудинскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

***ХОУДИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ паиъ вилча о(т) липникы... и пань петрь дворникь о(т) хоудинєць вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ колижь велемѫжнїи илїашъ воєвода... голдь вырности... є(ст) оучини(л)... мы такоже иже повынни єсмы єго воли пристаты (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *род.* **хоудииєць** (1436 *Cost.* II, 701).

ХОУДИЧЪ, ХОУДИЧЬ, ХОУДИЧ, ХУДИЧѢ, ХОУДЕЧ, ГУДИЧЪ, ГОУДИЧЬ, ГОУДИЧ *ч.* (206) *(особова назва):* мы бояре... александра воєводы... станисла(в) милишевъ... бо(б) оприша(к), лацко поса(д)ни(к), гуди(ч)... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто а волховєцъ... сестрѣ господарѧ нашего королѧ по(л)ского... кнѧгини ри(м)гаилѣ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); А на то єст вѣра нашего господства... и вѣра бояр наших... в. п. Хоудича, в. п. Щефоула (Сучава, 1492 *BD* I, 504).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоуди(ч), хоудич** 12 (1443 *Cost.* I, 119; 1448 *Cost.* II, 737; 1456 *ЭСФ;* 1470 *BD* I, 151, 156; 1472 *BD* I, 172; 1476 *BD* I, 209; 1479 *BD* I, 224; 1488 *BD* I, 348; 1492 *BD* I, 510 і т. ін.); **Гоудич, гуди(ч)** 5 (1421 *Cost.* I, 142; 1453 *Cost.* II, 472; 1471 *ДГСМПБ*; 1474 *РГС*; 1480 *BD* I, 241); **хоудичь, худич** 2 (1434 *Cost.* II, 666; 1472 *Cost. S.* 881); **гудичъ** 1 (1445 *Cost.* II, 730); **Хоудичь** 1 (1470 *BD* I, 141); **Хоудеч** 1 (1491 *BD* I, 453); **Худичѣ** 1 (1435 *Cost.* I, 402); *зам. род.* печать яцка **гоудичь** 1 (1476 *BD* I, 209); *род. одн.* **хоудича, хоудїча, худича, хоуди(ч), хоудич(а)** 128 (1432 *ДГВІН*; 1438 *Cost.* II, 15; 1441 *DBAc* 35; 1445 *Cost.* II, 226; 1464 *BD* I, 86; 1469 *BD* I, 134; 1473 *BD* I, 184; 1486 *BD* I, 290; 1490 *BD* I, 437; 1492 *BD* I, 504 і т. ін.); **гоудича, гудича, гоуди(ч)** 48 (1433 *Cost.* I, 359; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *AUB* фотокоп.; 1441 *Cost.* II, 138; 1446 *Cost.* II, 238; 1449 *Cost.* II, 744; 1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 275; 1488 *Cost. S.* 127; 1491 *BD* I, 456 і т. ін.); **ходича** 3 (1436 *DIR«A»* 469; 1443 *Cost.* II, 120; 1445 *DIR«A»* 483); **худичѣ** 1 (1473 *ШКН* 165); **гоудичѧ** 1 (1446 *Cost.* II, 270); ! **гоудика** 1 (1448 *Cost.* II, 317).

Див. ще **ХОУДИЧЮ.**

ХОУДИЧЮ, ХОУДЄЧЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* А на то єст велика мартоурїѧ... Гангоур... Чокърлїє, Ѧцко Хоудичю, Ивашко Хринкович (б. м. н., 1470 *BD* I, 153); Боѧрїи аноуме... Доума, Гангоур... Яцко Хоудечю (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ХОУДИЧЪ.**

ХУДИЧѢ *див.* **ХОУДИЧЪ.**

***ХОУДЇЧЬ** *див.* **ХОУДИЧЪ.**

ХОУЄЦЪ *ч.* (1) *(особова назва, молд.* хуец «гуцул»): Тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашеи земли, села на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ.— *Прим. вид.)* на имѧ анноушчинь дворь и хоуєцѣны... и млинъ на серетѣ, где є(ст) хоуєцъ (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

ФОРМИ: *наз. одн.* **хоуєцъ** (1433 *Cost.* II, 594).

ХОУЄЦѢНИ, ХОУЄЦѢНЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ мы... дали єсми ємоу оу нашеи земли, села на воронѣ *(в ориг.* вороворонѣ. — *Прим. вид.)* на имѧ анноушчинъ дворь и хоуєцѣны (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594); Тѧм мы... далї и потвердили єсми ємоу... села на имѣ где єст ємоу дом, Чернътєщи... и повише того коутоулоу Хоуєцѣнїи на имѣ Оунгоурашїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **хоуєцѣии** 1 (1433 *Cost.* II, 594); **Хоуєцѣнїи** 1 (1468 *BD* I, 130).

ХУЛЕВЪ *ч.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі):* Видѣвши есмо службу намъ вѣрную... дали есмо пану Петру Мушичу у Перемилскомъ повѣтѣ тая имѣнія, на имя Хулевъ... а Бече (Вільна, 1492 *АЛМ* 30).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хулевъ** (1492 *АЛМ* 30).

ХОУРОУ, ХУРУ *ч., невідм.* (15) *(особова назва, молд., мад.* úr «пан»): А на то єст... в. п. Или хоуроу комиса, и вѣра въсѧх боѧрь наших (Сучава, 1471 *BD* I, 164—165); а на то є(ст)... вѣра пана барсу сто(л)ника, вѣра пана или хуру комиса и вѣра въсѧ(х) боѧр (sic.— *Прим. вид.)* наши(х) мо(л)давски(х) (Сучава, 1475 *Cost. D.* 4).

ХОУСИВ *ч.* (4) *(особова назва):* И оуставше слоуга наш пан Лоупе и заплатил оусе исполна.. оу роуки слоузѣ нащемоу Стан⟨чоул⟩оу Хоусив (Сучава, 1487 *BD* I, 517); И оу том також прїиде прѧд нами... слоуга наш Станчюл, сынь Жоуржа Хоусива... и продал свою правоую отниноу от своего праваго оурика (Сучава, 1489 *BD* I, 373).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Хоусив** (1487 *BD* I, 516); *род. одн.* **Хоусива** (1489 *BD* I, 373); *дав. одн.* **Хоусив** (1487 *BD* I, 517).

***ХОУСЇѦНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Станчоул Хоусив... и продал свою правою и питомою отниноу... єдино мѣсто от села повише оустїє Сърати на имѣ где сѣ зовет Оулмїи, и половина от Хоусїѧн (Сучава, 1487 *BD* I, 516).

ФОРМИ: *род.* **Хоусїѧн** (1487 *BD* I, 516).

***CHUSTA** *ж* (1) ◇ k r i w a w a j a c h u s t a *див.* ***КРОВАВЫИ.**

ФОРМИ: *род. одн.* **chusty** (1388 *ZPL* 103).

***ХОУСОУЛОВЪ** *прикм.* (1): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїиде прѧд нами... Настѣ, непоата Михъила Бозѣ, и оуноука еи Мърина, дочка Хоусоулова,... и продали свою правоую отниноу (Васлуй, 1495 *BD* II, 55).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Хоусоулова** (1495 *BD* II, 55).

***ХЪДЪРЪЄЩЇИ** *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... дали и потвръдили слоузѣ нашемоу Тоадероу Доумбравъ и жени его Моуши тоє прѧдреченное село на Бръладѣ Хъдъръєщїи (Васлуй, 1497 *BD* II, 116—117).

ФОРМИ: *знах.* **Хъдъръєщїи** (1497 *BD* II, 116, 117).

***ХЪДЪРЪО** *див.* **ХЪДЪРЪОУ.**

ХЪДЪРЪОУ *ч.* (3) *(особова назва, молд.* хэдэраг, *мад.* hadaró «ціп»): И оуставше слоуга наш Тоадерь Доумбравъ и жена его Моуша и заплатили оуси тоти вишеписаннїи пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Некити и братоу его Жоуржи... сыновом Дана, оуноуковом Стана Хъдъръоа (Васлуй, 1497 *BD* II, 116).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оуноукове Стана **Хъдъръоу** (1497 *BD* II, 116); *род. одн.* **Хъдъръоа** (1497 *BD* II, 116).

ХЪЛМЬЖЄЩИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвердили єсми ємоу даанїа нашего оцѣ, села на имѣ боучюмѣни, где є(ст) домъ єго... и на тоутовѣ лълещи н хълмьжещи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); тѣ(м) мы... дали и потвердили єсми єму... село на тутовѣ, на нмѣ грълещи... и стьнижещи и хь(л)мьжещи, по(д) четъцѣ, що купи(л) о(т) михула логвета (!) (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз.* **хълмьжещи** 1 (1434 *Cost.* I, 386); **хь(л)мьжещи** 1 (1455 *Cost.* II, 543).

***ХЪМАЖЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана михаила и дѣти его... вѣра пана хъмажа (Сучава, 1433 *Cost.* II, 594).

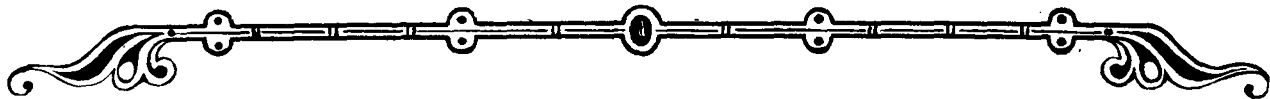
ФОРМИ: *род. одн.* **хъмажа** (1433 *Cost.* II, 594).

***ХЪМЕЛЕВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Хмелів: Я се есми я пан Опанасъ Бобына Хмелевский продал есми свою верную выслугу Хъмелевъ... пану Волъчку Жасковъскому (б. м. н., 1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Хъмелевъ** (1476 *АрхЮЗР* 8/IV, 154).

***ХЪНДРЄЩИ** *мн.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... дали и потвръдили слоузѣ нашємоу Никоаръ Ромънєскоул ⟨тоє⟩ прѦдречєноє половина сєло от Хъндрєщ (Сучава, 1490 *BD* I, 386).
ФОРМИ: *род.* **Хъндрєщ** (1490 *BD* I, 385, 386).
***ХЪРЛОВСКИИ** *див.* **ХОРЛОВСКЫ** [2].
***ХЪРЛЯ** *ч.* (1) (*особова назва):* нїскєє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т) меншаго прїятєлѣ г(с)ва ти шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).
ФОРМИ: *род. одн.* **хърлѣ** (1434 *Cost.* II, 675).
***ХЪРМАНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**
ХЪРМАНЬ, ХРЪМАН, ХЄРМАН *ч.* (158) (*особова назва, цсл.* Гєрманъ, *гр.* Γєрμανός, *лат.* Germanus): мы стєфанъ воєвода... знамєннто чини(м)... єже... дали є(с)ми стои црвки (!) ... тоти цигани на имѣ хръма(н) и... команъ (Дольний Торг, 1458 *ПГСММЦ*); мы боярє зємли молдавскои, рада господарѣ нашєго Стєфана воєводы Іон Тъоутоул логофєт... Хръман паркалаб... и иныи боярє що при том были (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хръман, хръма(н)** 4 (1458 *ПГСММЦ;* 1479 *Cost. S.* 98; 1499 *BD* II, 425, 444); **Хърмань** 2 (1480 *BD* I, 241, 242); **Хєрман** 2 (1463 *BD* I, 74; 1468 *BD* I, 130); *род. одн.* **хръмана, хръмъна, хрьмана** 116 (1475 *BD* I, 200; 1479 *ВАМ* 62; 1483 *BD* I, 270; 1487 *BD* I, 292; 1489 *BD* I, 372; 1490 *ДГСХМ*; 1492 *Cost. S.* 162; 1494 *BD* II, 38; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 136 і т. ін.); **хърмана** 22 (1479 *ПГВСА*; 1480 *BD* I, 245; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 260; *BD* I, 263; 1484 *BD* I, 279; 1487 *BD* I, 294; 1488 *BD* I, 325; 1490 *BD* I, 396; 1491 *BD* I, 456 і т. ін.); **хєрмана, хєрман** 3 (1468 *BD* I, 130; 1469 *BD* I, 136; 1480 *BD* I, 239); **хырмана** 2 (1475 *BD* I, 203; *Cost. D.* 4); **хрман(а)** 1 (1490 *BD* I, 388); **хьрьмана** 1 (1486 *DC* 144); **! храмана** 1 (1493 *CVD* 6); *дав. одн.* **Хєрманоу, Хєрьманоу** 3 (1463 *BD* I, 73, 74; 1468 *BD* I, 130); **Хърманоу** 1 (1480 *BD* I, 243).
Див. ще **ГЄРМАН.**
ХЪРНИШ *ч.* (2) (*особова назва, молд., слов.* гарьнъ): И оуставшє слоуга наш Тоадєр Марєлє и съ братанич єго Костин, сын Нѣгоулоу, и заплатил⟨и⟩ прѣд нами оуси исполна ⟨тоти⟩ вишєписани пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадєроу Хърниш (Сучава, 1490 *BD* I, 387).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хърниш** (1490 *BD* I, 387); *дав. одн.* **Хрънниш** (1490 *BD* I, 387).
ХЪРЦЪГАНЪ *ч.* (1) (*особова назва, молд., мад.* herczeg, *герм.* Herzog): Тѣмъ мы... дали єсми ємоу о(т) нашєи зємли о(т) молдавскои сєла на поутнои, на имѣ гдє бы(л) станъ хърцъганъ (Сучава, 1445 *Cost.* II, 226).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хърцъганъ** (1445 *Cost.* II, 226).
ХЪТО *див.* **КТО** [1].
***ХЫРМАНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**
***ХЫТРОСТЬ** *див.* ***ХИТРОСТЬ.**
***ХЬЛМЬЖЄЩИ** *див.* **ХЪЛМЬЖЄЩИ.**
***ХЬРЬЛОВ** *див.* ***ХРЪЛОВЪ.**
***ХЬРЬМАНЪ** *див.* **ХЪРМАНЬ.**
***ХѢРЛИКЪ** *ч.* (2) (*особова назва, молд., пор. рум.* hîrlă «свиня»): И заплатих аз господства мн оуси исполна тоти р злат татарских оу роуки Грѣчи, дочка Татоула Хѣрлика, прєд оусими нашими молдавскими бояри (Сучава, 1491 *BD* I, 472).
ФОРМИ: *род. одн.* **Хѣрлика** (1491 *BD* I, 472).
ХѢРТѢ *див.* **ХѢРЦѢ.**
ХѢРЦИНЬ *прикм.* (2): мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стому нашєму прѦ(д)рєчє(н)ному монастырю чєлѣди циганскыи на имѣ наноу(л) синъ владо(в) и братїа єго... и алєкса си(н) хѣрци(н) (Сучава, 1453 *DIR«A»* 503); и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ сны владови наноуль и братїа єго... и алєкса снь хѣрцинь съ чєлѣдїю (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **хѣрцинь, хѣрци(н)** (1453 *DIR«A»* 503; 1470 *DIR«A»* 522).
Пор. **ХѢРЦѢ.**
ХѢРЦѢ, ХѢРТѢ *ч.* (2) (*особова назва):* мы пєтръ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми томоу стомоу нашємоу прєдрєчєнномоу монастирю чєлѣдн циганскі(х), на имѣ вла(д) н лацка зави(д) и хѣртѣ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 352—353); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє... дали єсми... монастироу... циганє на имѣ: Лоука сынь Лацков съ чєлѣдєю, Алєкса Хѣрцѣ съ чєлѣдєю (Сучава, 1487 *BD* I, 312).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Хѣрцѣ** 1 (1487 *BD* I, 312); **хѣртѣ** 1 (1448 *Cost.* II, 353).
ХѢЧУЛЪ *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* тѦм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму и потвръдили є(г) правовѣрноє выслужєнїє, сєла, на имѣ дворъ єго на сєрєтѣ, що былъ нѣгоєва... и хѣчулъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 540).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хѣчулъ** (1455 *Cost.* II, 540).
Див. ще ***ХѦЧЬ.**
ХѦРЧѦ *ч.* (1) (*особова назва):* а хотарници были панъ мынзу(л) и пєтришоръ... и шандро мичъ и хѦрчѦ и око(л)ныи мєжїаши (Сучава, 1446 *ПГСПМР*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хѦрчѦ** (1446 *ПГСПМР*).
***ХѦЧЬ** *ч.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* и тако(ж) потвєржаємь єму єго правѦ сєла... на имѣ... валєсѣкъ и хѦ(ч) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).
ФОРМИ: *наз. одн.* **хѦ(ч)** (1453 *Cost.* II, 472).
Див. ще **ХѢЧУЛЪ.**

***ЦАПАЛОУШЬ** *ч.* (2) (*особова назва, тюрк.* čapawulčy «гонець, наїзник, вершник»): ино они... сведетелствовали о том, аже загоубил слоуга нашъ Михоулъ Боузат своа привилїа... коли пришли Али-бег и брат его Скендерь-бег и съ Цапалоушем та попленили наша землѣ до поуд великого лоугоу (Сучава, 1481 *BD* I, 258).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Цапалоушем** (1481 *BD* I, 258).

ЦАРЄВИЧ *ч.* (2) (*син татарського хана*) царевич: А тото мыто татарское, що было оустановлено оу биломгородѣ, а мы тото мыто ливовчаном отпоустили, абы не давали ни пинѧза... хотѧ боуд там татарскїи царевич, хотѧ не боудь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 790); а мы тото мыто Ливовчаном отпоустили, абы не давали ни пинѧзѧ, хотѣ от тисѧча коп, хотѣ боуд там татарскыи царевич, хотѣ не боуд (Сучава, 1460 *BD* II, 274—275).

ФОРМИ: *наз. одн.* **царевич** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275).

***ЦАРЕВЩИЗНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі*): Былъ намъ чоломъ земенынъ Вруцкий на имя Ѳедоръ Блыщановичъ, и покладалъ передъ нами лыстъ... короля его милости, штожъ панъ Мартынъ Гаштолтовичъ поднымалъ былъ у ныхъ земли отчизные, на имя — Телешовщизну и Царевщизну (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Царевщизну** (1498 *ГВКЛ* 22).

ЦАРИНА *ж.* (13) (*молд.* царинэ) *нива*, царина: а хотарь емоу е(ст)... о(т) могылы... на конець царинѣ (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); и ве(с) хотаръ лиеще(м) и поле оусе и стараа царина, развѣ тота новаа царина, що си(м) разомъ загорожена (Сучава, 1443 *Cost.* II, 132); а хотар оу поле, царини и ⟨с⟩иножат⟨и⟩ да имает третоую част о⟨т коли⟩ко ест част Оанина Бъешескоула (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* **царина** 2 (1443 *Cost.* II, 131, 132); *зам. знах.* продали стараа **царина** 2 (1443 *Cost.* II, 131, 132); *род. одн.* **царины** 1 (1466 *BD* I, 114); **цари(н)** 2 (1456 *Cost.* II, 582); **царинѣ** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *знах. одн.* **царииоу** (1453 *Cost.* II, 461; 1466 *BD* I, 114; 1488 *BD* I, 348; 1499 *BD* II, 148); *місц. одн.* **оу царини** (1499 *BD* II, 136).

***ЦАРСТВО** *с.* (1) (*держава татарського хана*) царство: вѣдомо даемъ нашему бра(т) ажь есмь сѣлъ на столѣ великого ц̃рства (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **ц̃рства** (1392—1393 *РФВ* 170).

ЦАРЬ[1], **ЦАРЪ**, **ЦѦРЪ** *ч.* (29) (*татарський хан, турецький султан*) верховний правитель, цар: а поидеть ли царь на лѧхи а любо кнѧзи темнии кнѧземъ литовьскымъ помагати (б. м. н., 1352 *Р* 6); а коли мы пожадаемъ какоую помоч оу великого кнѧзѧ... а кнѧз великїи... имаетъ намъ дати такоую помоч... выимоуючи его милости кролѧ полского... и црѧ татарского (Ясси, 1445 *Cost.* II, 726); охматъ царъ одинъ царъ былъ, а нине два цари есмо з братомъ моимъ седихматомъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); А також мы... ани жадноi радї ани помочи Тоурком не имаем дати, вънѣвши коли бы нѣкоторaѧ моц або сила тоурецкого чъсарѣ... пришла бы, и нас поневолили бы соби на помоч, и были быхом им на помоч без нашеи воли (Гирлов, 1499 *BD* II, 423—424).

ФОРМИ: *наз. одн.* **царь** 4 (1352 *Р* 6; 1480 *BD* I, 239; 1496 *ОКИВ*); **царъ** 2 (1484 *ЯМ*); **цѧръ** 1 (1442 *Cost.* II, 719); *род. одн.* **цара** 7 (1484 *ЯМ;* 1496 *ОПСВВ* 61; 1499 *BD* II, 449); **цѧ(р)ѧ** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **црѧ** 1 (1445 *Cost.* II, 726); **чъсарѣ** 5 (1499 *BD* II, 423, 424); *дав. одн.* **цареви** (1492 *BD* II, 292); *знах. одн.* **ц̃ра** 1 (1484 *ЯМ*); **цѧрѧ** 1 (1442 *Cost.* II, 719); **црѧ** 1 (1445 *Cost.* II, 726); **чъсарѣ** 2 (1499 *BD* II, 423); *ор. одн.* **царемъ** (1496 *ОКИВ*); *наз. мн.* **цари** (1484 *ЯМ*).

Див. ще **ЦЕСАРЪ.**

***ЦАРЬ**[2] *ч.* (1) (*особова назва*): мы кнзь михаило олексан(д)ровичь произволи (!) есмо боѧриноу нашемоу пану василью ц̃рю коупити дворець ивашка гри(д)ковича (Копиль, 1456—1481 *Р* 164).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ц̃рю** (1456—1481 *Р* 164).

***ЦАРЬСКИЙ** *прикм.* (2) **1.** (*належний татарському ханові*) ханський, царський (1): коли есмь первое сѣлъ на ц̃рьскомъ столѣ тогда есмь послалъ былъ к вамъ асана и котлубугу (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

2. (*божий*) царський (1): А пи(с)на въ кїевѣ въ обитѣли ц̃рьстѣи въ печерьско(м) монастыри прѣстыѧ б̃ца (Київ, 1446 *Р* 155).

ФОРМИ: *місц. одн. ч.* **на ц̃рьскомъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *місц. одн. ж.* **въ ц̃рьстѣи** (1446 *Р* 155).

ЦАТА *ч.* (4) (*особова назва*): А при томъ былы свѣтки... панъ Олехно Русиловичь и з братомъ своимъ съ паномъ Цатою (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103); а при ⟨томъ⟩ (*в ориг.* а при м̃л были.— *Прим. вид.*) были... пан Олехно, пан Цата Охремовичи... пан Зброх Гулевич (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Цата** (1481 *AS* I, 77; 1490 *AS* I, 92; 1494 *AS* I, 102); *ор. одн.* **Цатою** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 103).

***ЦВЕТКОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Київській землі*) Цвіткове: Село цве(т)ковъ а в томъ селе отамо(н) а два ч̃лвка оди(н) слоуга а дроуги(и) коланъны(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цве(т)ковъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***CZWETHNEY** *прикм.* (1) ◇ p o l n y e d y e l o k c z w e t h n e y *див.* ***ПОНЕДѢЛОКЪ.**

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **czwethney** (1394 *GL* 166).

ЦЄБРОВЬСКІИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ свѣдці былі панъ дмитръ ролчьковічь а панъ петръ цебровьскіи (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цебровьскіи** (1424 *P* 104).

ЦЕВОВЪСКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А пры томъ были свѣтки добрые: былъ панъ Немира Цевовъский, панъ Волъчъко Ощовский (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Цевовъский** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV,193).

ЦЄДИЛОВИЧ *див.* **ЦѢДИЛОВИЧ.**

***ЦЄЗАНЇЄ** *с.* (1) *(стп.* ciążanie) накладення судової заборони на майно: О закладѣ(х) алюбо о цезанїю наши(х) оубогы(х) штобы имъ право было (XV ст. *BC* 11).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о цезанїю** (XV ст. *BC* 11).

***ЦЄЛОВАНЄ** *див.* ***ЦЄЛОВАНЬЄ.**

***ЦЄЛОВАНЬЄ** *с.* (9) цілування (1): мы... вызнавамы тым то листом ... прѧз обвезаннѣ присѧгы нашои и з дотъкненемъ свѧтого хреста и прѧз его целоване, бити повинни и обвезаноу коу державю зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284); крестъноє цєлованьє (2), зъ крєстъного (хрєстъного) цєлованьѧ выступити (2), крєстъноє цєлованьє имати (2), крєстъноє цєлованьє имєти (1) *див.* ***КРЄСТЪНЫИ;** хреста цѣлованиє (1) *див.* ***КРЄСТЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* ! **цѣлониє** (1388 *P* 39); *род. одн.* **целованья, целованьѧ** (1498 *BD* II, 409, 413; 1499 *BD* II, 447); *дав. одн.* **целованью** (1498 *BD* II, 409; 1499 *BD* II, 448); *знах. одн.* **целоване** (1462 *BD* II, 284).

Пор. ***ЦѢЛОВАТИ.**

***ЦЄЛОВАТИ** *див.* ***ЦѢЛОВАТИ.**

ЦЄЛОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А се я пан Панаско Голубович, а я пан Михайло Целович... сознаваем симъ нашимъ листом — жаловал... пан Федко канцлер... на Данила на Волошина (Ступно, 1444 *AS* I, 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Целович** (1444 *AS* I, 41).

***ЦЄЛЫИ** *див.* ***ЦѢЛЫИ.**

***ЦЄНА** *див.* **ЦИНА.**

ЦЄПАРЄВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ оуздаванъѣ были... попъ тепѧкови(ч) яковъ нестюръ цепаревичь (Перемишль, 1378 *P* 26).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цепаревичь** (1378 *P* 26).

***ЦЄРКЄВ** *ж.* (1) *(стп.* cerkiew) *(християнська віросповідна організація)* церква: воленъ о(н) то отдат(и) и прода(ти) и замѣни(т)и и на цркев б(ж)ию записа(ти) (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **цркев** (1499 *ГОКІР*).

Див. ще **ЦЕРКОВЬ** 3.

***ЦЄРКОВ** *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦЕРКОВНЫЙ** *див.* ***ЦРЪКОВНЫИ.**

ЦЕРКОВЬ, ЦРЪКОВЪ, ЦРЬКОВЪ *ж.* (231) **1.** *(культова споруда, признач. для релігійних відправ)* церква, храм (27): Тые вси села... маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа бога молити... церкви освесчати... никакоже паче благословеня его церкви созиждати (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Г(с)и помози рабу своему юрью болковичю создавшему цркви и олтарь стаго архиерѣя х(с)ва николы... сну своему валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); Kak że i tymi razy, kudy Rattia szłab ich, cerkwi naszy zhli (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); Се яз кн(ѧ)зь Василей Федорович Острозский: иже отец мой кн(ѧ)зь Федоръ ставил ц(е)рков матку б(о)жею на клаштор тому законоу св(ѧ)т(о)го Доминика... и азъ теж записываю тую ц(е)рков на клашторъ по отца своего записаню (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); основана быс црквь прстыа бдца печрскаа на старом основаніи... кнзем семеоном александрові (!) отчичи кіевском (Київ, бл. 1470 *ОБРН* 129—130); Я Оношко Витонизкий сознаваю симъ моимъ листомъ... продал есми... дом свой оу Луцком мѣсти промеж орменское ц(е)ркви и капланского домоу на берези Стырѧ (Луцьк, 1490 *AS* I, 92); а то есми и въ Евангеліе уписалъ, которое лежить на престолѣ у церкви у Пречистое Богоматере (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

2. *(церковно-феодальна землевласницька одиниця)* церква (22): Тые вси села, отъ насъ ку церкви Божой прыданые, маетъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый, владыка Луцкий и Острозский, и вси наступъники его (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); дали есмо на вѣки тои млинъ...къ цркви (Смотрич, 1375 *P* 20); И мы... которое какъ было село и земли пашное... приданы святой церкви Володимерской епископии, подлугъ записовъ продка нашого, опять *церкви* Божой потвердили есмо (Луцьк, 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); а то есми записал и дал къ ц(е)ркви божей на памѧт доуши своей (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); Гаврила... дани даеть це(р)кви осмь веде(р) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 94).

3. *(християнська віросповідна організація)* церква (30): Воленъ то онъ продати, отдати и замѣнити и на церковь записати и къ своему вжиточному и лѣпшому обернути, какъ самъ найлѣпѣй розумѣючи (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5); ачъ не дастъ имъ Богъ детокъ, ино доложивши се у осподаря короля его милости, волныи собе продати н ближнымъ своимъ дати, и на церковъ дати (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); І то(т) мн(с)ты(р) пече(р)скїй былъ з веко(в)... самъ в себѣ Ставропигія о(т) велики(х) кнзей роуски(х) и Святы(х) потрїа(р)хъ (!) ко(н)сте(н)тинаполски(х) (!) нового рима Свтое каѳолическое восточные цркви хр(с)товы Свяѣы(х) апостолъ и свты(х) о(т)цъ (б. м. н., 1481 *ГПМ*); А моуж мои кн(ѧ)зь Иванъ Семенович, оузѧвши тых двѣ тисѧчи золотых, воленъ даровати и отдати и на ц(е)рковь дати и коуды хотѧ оберноути къ своемоу пожиткоу (Добучини, 1487 *AS* I, 239); Воленъ онъ то отдати и продати, и заменити и на церковъ записати... какъ самъ налепей розумеючы (Вільна, 1499 *РИБ* 777);

(парафіяльна церква) церква (144): Се же придалъ юрьиї болковичь... к цркви стму николѣ землю пашную (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); Тѣмъ мы придали есмы пискоупови ворменьскомоу Оганесови церквы ворменъскыѧ и попы ихъ (Сучава, 1401 *RIR*); мы влодиславъ коро(л) полски... знае(м)ъ чини(м)... аже оставлѧем(ъ)... попа м(ихаил)а... при церкви свто(г) рожства бци оу дѣдинѣ... при всемъ при т(ом што) прислушало и слушаеть... церкви свтому р(ожс)тву манастырю терлец(кому со в)сѣми оужитки (Медика, 1415 *P* 86—87); и что-бы и нынѣ вашимъ опѣканемъ та богомолъя стояла с покоемъ, а тотъ бы попъ отъ нее прочь къ иной церкьви не шелъ, жилъ бы туто и молилъ Бога, никимъ не обиженъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); Я, княгиии Семеновая, Ульяна Кобрынская, и съ сыномъ своимъ... жаловали есьмо и дали слузѣ нашому на имя Іудѣ: у Кобрыни на городи — церковь святыхъ апостолъ Петра и Павла, зо всими доходы и съ приходы (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4); Се я панъ Иванъ Олександровичь Стретовичь... записалъ есми съ своего имѣнья... тридцать копъ жита къ церкви пречистое Богоматере къ Лаврашеву манастырю (Березовець, 1486 *АкЮЗР* I, 295); и я подлугъ листу гдрского обедвѣ тые нивки отехалъ к цркви Бжіей к стому Николе (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158); И иное давал на руские церкви и бискупу киевъскому и каноником и иным давалъ (Вільна, 1496 *АЛРГ* 72); Билъ намъ чоломъ игуменъ Пречистей Богоматери зъ Пустынки, абыхмо мы призволили имъ людей за себе призвати и нанова за собою посадыти на церковнои земли, которая къ той Церкви Божей Пречыстей Богоматеры прислухаетѣ (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);

к церкви прибѣгати (2) бути парафіянином даної церкви: а ис то(г) именїя боуде(т) лї оуставлѧемы бы келїхъ оучиненъ за по(л)торы гривны къ црkви гдѣ прїбѣга(л) (XV ст. *BC* 23 зв.); зборна церковъ (1) *див.* ***ЗБОРНЫИ**; соборная церковъ (3), церковъ соборная (2) *див.* ***СОБОРНЫИ**.

4. служителі церкви (1): где коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли или ѧблыка или иного тръговлѣ що є(ст) храна стомоу манастирю и стои црkви везде по оуси(х) мѣста(х) (Сучава, 1453 *ПГОВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **церковь, црьковъ, црьковъ, црквь, црко(в)** 89 (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1446 *Cost.* II, 263; 1458 *BD* I, 19; бл. 1470 *ОБРН* 129; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); *зам. род.* **от црковъ** 2 (1493 *Cost. S.* 175, 176); *род. одн.* **церкви, церькви, ц⟨є⟩ркви, црkви** 9 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2, 3; *бл.* 1350 *P* 8; 1415 *Cost.* I, 122; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8; 1481 *ГПМ;* 1490 *AS* I, 92; 1498 *ГВКОО*); **церквы** 1 (1389 *PEA* I, 27); **церкве** 1 (1467 *BD* II, 297); *дав. одн.* **церкви, церкви, цръкви, церкьви, церькви, ц⟨е⟩ркви, це(р)кви, црkви, црkви, црви, ! црквки** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1, 3; бл. 1350 *P* 8; 1375 *P* 20; 1376 *P* 22; 1408 *Cost.* I, 61; 1415 *P* 87; 1435—1436 *Cost.* I, 494; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11; 1465 *АкВАК* III, 4; 1500 *АСД* II, № 3 і т. ін.); *знах. одн.* **церковь, црkовь, црkвь, цръковь, ц⟨е⟩рковь, ц⟨є⟩рков, церковъ, церковъ, це(р)ковъ, црьковъ, црквъ, церков, ц⟨є⟩рков, церьков, црьковъ, цръков, црко(в)** (бл. 1350 *P* 8; 1378 *P* 26; 1404 *ГМ*; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1410 *АкВАК* XI, 5; 1443—1452 *AS* I, 39; 1465 *АкВАК* III, 4; 1479 *DC* 140; 1491 *AS* I, 97; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); *місц. одн.* **у (при) церкви, церкви, цръкви, црkви** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2; 1415 *P* 87; 1488 *BD* I, 356; XV ст. *BC* 20 зв.; *BOPCP* 179; 1499 *АСД* VI, 3); *наз. мн.* **цръкви, црkви** 6 (1415 *Cost.* I, 122; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); *зам. род. мн.* **колко цръкви** 1 (1490 *BD* I, 420); **н црkви** 2 (1490 *DC* 147, 148); *зам. місц. мн.* **оу тоти вишеписани(х) церкви** 2 (1490 *DC* 148); *род. мн.* **цръков, црkо(в)** (1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); *дав. мн.* **црквамь, цръквам** (1490 *BD* I, 420; *DC* 147, 148); *знах. мн.* **церкви, cerkwi, це(р)кви, цръкви, црkвн** 16 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3, 4; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5; бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148; 1496 *АЛРГ* 72); **церквы, црквы** 2 (1401 *RIR*; 1415 *Cost.* I, 122); *ор. мн.* **церквями** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); *наз. дв.* **в цръкви** (1490 *BD* I, 420).

Див. ще ***ЦЄРКЄВ.**

***ЦЕРЪКОВ** *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦЕРЪКОВНЫИ** *див.* ***ЦРЪКОВНЫИ.**

***ЦЄРЬКОВЪНЫИ** *див.* ***ЦРЪКОВНЫИ.**

***ЦЄРЬКОВЬ** *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

ЦЄСАРЪ *ч.* (3) (*цсл.* цѣсарь, *гот.* Ḱáisar, *лат.* Caesar) (*турецький султан, польський король*) верховний правитель, цар: по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира... іс поколенья цѣ(са)рьского вноука пренанезвитяжнеішего цесаря жікгимонта (Краків, бл. 1478 *ОБРН* 130); коли пришолъ цесаръ тоурский на насъ и на нашоу землю, а наши оубогии люди отъ Сачавы и они побегли до Каменъца (б. м. н., 1481 *BD* II, 365).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цесаръ** (1481 *BD* II, 365); *род. одн.* **цесаря** (бл. 1478 *ОБРН* 130).

Див. ще **ЦАРЬ**[1].

***ЦЄСАРЬСКИИ** *див.* ***ЦѢСАРЬСКИИ.**

***ЦЄЦЄНЄВСКИИ** *див.* **ЦЄЦЄНЄВЪСКЫИ.**

ЦЄЦЄНЄВЪСКЫИ *ч.* (10) (*особова назва):* Сє мы панове Цеценевъскыи: панъ Васко Цеценевъскыи, а пан Нѣмець... продали есмо имѣнье отчиноу свою... на имѧ Цеценевъци (Кременець, 1467 *AS* I, 63); и тых Цеценевских печат есть в того листу (Луцьк, 1491 *AS* I, 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Цецеиевъскын** (1467 *AS* I, 63; 1469 *AS* I, 64); *наз. мн.* **Цеценевскии** 3 (1491 *AS* I, 94); **Цеценевъскыи** 1 (1467 *AS* I, 63); *род. мн.* **Цеценевских** (1491 *AS* I, 94); *знах. мн.* **Цеценевских** (1491 *AS* I, 94).

Див. ще ***ЦЄЦЄНОВЪСКЫИ.**

ЦЄЦЄНЄВЪЦИ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Ценівка: Сє мы панове Цеценевъскыи... продали есмо имѣнье... кн⟨ѧ⟩зю Александроу Санкгоушьковичоу на имѧ Цеценевъци... на реци на Слоучи (Кременець, 1467 *AS* I, 63).

ФОРМИ: *наз.* **Цеценевъци** (1467 *AS* I, 63).

Див. ще **ЦЄЦЄНОВЦИ.**

ЦЄЦЄНОВЦИ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*) Цеценівка: мы великий кн⟨я⟩зь Швитрикгаил... чиним знаменито... иж оузревше есмо верност... н⟨а⟩ш⟨о⟩го верного слуги Михайла Олехновича, и мы есмо ему и записали за его верную службу сѣла оу кременецкой волости на имѧ: Цеценовци, а Красилов на Случи (Луцьк, 1444 *AS* I, 39—40).

ФОРМИ: *наз.* **Цеценовци** (1444 *AS* I, 40).

Див. ще **ЦЄЦЄНЄВЪЦИ.**

***ЦЄЦЄНОВЪСКЫИ** *ч.* (1) (*особова назва):* Сє мы панове Цеценовъскыи... продали есмо имѣнье... кн⟨ѧ⟩зю Алексадроу Санкгоушковичю... на имѧ Новосѣлци (Кременець, 1469 *AS* I, 64).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Цецеиовъскыи** (1469 *AS* I, 64).

Див. ще **ЦЄЦЄНЄВЪСКЫИ.**

***ЦЄЦИНЪ** *ч.* (3) (*назва фортеці на Буковині):* а о цеци(н) и о хмелевъ, коли нашь т(с)дрь будеть, оу своего г(с)дрѧ и в наше(г) кролѧ, влодислава пол(с)кого, о то(е) имаеть намилвити (!) и обровиати, подлугъ королевы воли (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610); а до тих люди... аби не имали дило ни един наш бсѧрин, ани старости от Цѣцина, ани глобници, ани перероубци (Сучава, 1481 *BD* I, 257).

ФОРМИ: *род. одн.* **Цѣцина** (1479 *DC* 141; 1481 *BD* I, 257); *знах. одн.* **цеци(н)** (1395 *Cost.* II, 610).

Див. ще **ЦЄЦЮНЬ.**

***ЦЄЦУНЬ** *див.* **ЦЄЦЮНЬ.**

***ЦЄЦУЛЫНЪ** *прикм.* (2) ◇ Цецулына (Цыцулына) долина (2) (*назва місцевості у Подільській землі):* а тамъ при той долыни конецъ (!) усыпано одъ Цыцулыны долыны до урочища Тулныковъ (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Цецулыны** 1 (1430 *ГВКЛ* 8); **Цыцулыны** 1 (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЦЄЦЮНСКИИ** *прикм.* (1): а на то є(ст) вѣра... пана щефоула цецюнского (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **цецюнского** (1440 *Cost.* II, 65).

Див. ще **ЦѦЦИНЬСКЫ.**

Пор. **ЦЄЦЮНЬ.**

ЦЄЦЮНЬ *ч.* (3) (*назва фортеці на Буковині*): а такѣ жь тоговисного стецка воєводу хотѧчи особною мл(с)тью оутѣшити... тыи городы цецунь а хмеловъ... которыи жь городы лежать межи нашею землею рускою и волоскою даемы и дали есмы ему на вѣки (Ланчиця, 1433 *P* 125); землю шепиньскоую... з городы тоѣ то... земли шепиньскоѣ, то есть хотѣнь, цецюнь и хмеловь... даваемы, дароуемы а ворочаемы... королеви (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цецюнь** (1436 *Cost.* II, 706); *дав. одн.* **цецуию** (1433 *P* 125); *знах. одн.* **цецунь** (1433 *P* 125).

Див. ще ***ЦЄЦИНЪ.**

***ЦИБАНОВЪ** *прикм.* (3): а на то вѣра... жюржѣ волховского и вѣра цибанова (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84—85); И оуставше нащи слоуги Данчюл и брат его Жоуржа... та ⟨за⟩платили оуси тоти пинѣзи... оу роуки Тома и сестри

єго Сори⟨цъ⟩, сынове Мърина, дочка Цибанова (Сучава, 1489 *BD* I, 367).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Цибанова, цибанова** (1411 *Cost.* I, 85; 1489 *BD* I, 367).

Пор. ***ЦИБАНЪ.**

***ЦИБАНЪ** *ч.* (3) *(особова назва):* а на то вѣра... доума дворнїка и дѣтїи єго, цибана и дѣтїи єго (б. м. н., 1400 *Cost.* I, 37); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним, оже прїидо⟨ша п⟩рАд нами... Тома и сестра єго Сорицъ... и продали сво⟨ю⟩ правоую отниноу, що била дидки их Илѣни, дочки старого Цибана... Данчоулоу и братоу єго Жоуржи (Сучава, 1489 *BD* I, 366—367).

ФОРМИ: *род. одн.* **цибана** (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37; 1489 *BD* I, 367).

***ЦИБУЛЯ** *ч.* (1) *(особова назва):* Панъ Литавор маршалокъ а Өедко писаръ брали личбу... в мытниковъ киевских в Санка а в Цибули с полутора году (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *род. одн.* **Цибули** (1497—1498 *АЛРГ* 80).

***ЦИБЪНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣмъ ми... дали и потвєръдили єсми ємоу... сєла... на имѣ сєлам... Борисєщи, и Ц⟨и⟩бънєщи (Сучава, 1462 *BD* I, 64—65).

ФОРМИ: *наз.* **Ц⟨и⟩бънєщи** (1462 *BD* I, 65).

***ЦИВКА** *ж.* (1) трубка, цівка: от коси, и от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поАси покочини, циквы (!)... и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. зам. род.* от **! циквы** (1460 *BD* II, 273).

ЦИГАНЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы дали єсмы ємоу... єдино сєло на кобылѣ гдє моу є(ст) домь... а дроугоє сєло на оустїи жєравцѣ... на имє гдє быль лиє и циганєщїи кнАзовє (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441).тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєла на имА корнєщїи... и циганєщїи (Сучава, 1420 *Cost.* I, 135).

ФОРМИ: *наз.* **циганєщїи** (1414 *DIR«A»* 441; 1420 *Cost.* I, 135).

***ЦИГАНИН** *ч.* (32) циган: мы алєксандръ воєвода... чинимъ знамєнито... понєжє... дали єсми жонѣ нашєи кнА⟨гини⟩ марєны монастыръ на вышнєвцѣ... а та⟨кожє и циг⟩аны... топиан (? — *Прим. вид.*) и своими бра⟨тїами и о⟩ни циганн... имашє три мат (!) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 248—249); Тиж єсми ємоу дали и потвердили одного циганина на имѣ Лаль, щожє он коупиль т⟨о⟩го циганина от Воика (Сучава, 1480 *BD* I, 243); И такождєрє єсми дали и потвръдили тои свАтои нашєи цръкви... циганє на имѣ БсА съ чєлѣдєю, и Дадоуль съ чєлѣдєю (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *знах. одн* **циганина** 2 (1480 *BD* I, 243); **циганин** 1 (1487 *BD* I, 312); *зам. наз.* а того **циганина** да єст ємоу 1 (1480 *BD* I, 243); *наз. мн.* **циганє** 2 (1462 *Cost. D.* 11; 1487 *BD* I, 312); **цигани** 1 (1458 *ПГСММЩ*); **цыганы** 1 (1465 *DIR«A»* 518); *род. мн.* **циганъ** 2 (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *DIR«A»* 481); **цигановь** 1 (1465 *DIR«A»* 518); *дав. мн.* **циганомъ, цигано(м)** (1434 *ДГСММ*; 1462 *Cost. D.* 11); *знах. мн.* **циганъ** 1 (1453 *DIR«A»* 503); **циганє** 10 (1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BAM* 61; 1480 *BD* I, 246; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 342); **цигани** 6 (1429 *Cost.* I, 249; 1448 *Cost.* II, 342, 353; 1453 *Cost.* II, 445; 1454 *ПГПММ*; 1480 *BD* I, 246); **циганы, ⟨циг⟩аны** 2 (1429 *Cost.* I, 249; 1465 *DIR«A»* 518).

***ЦИГАНСКИИ** *див.* ***ЦИГАНСКЫИ.**

***ЦИГАНСКЫИ** *прикм.* (10) циганський: мы Стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастирю о(т) молдавици двѣ чєлѣди циганскыи (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*); и єщє єсми дали два чєлА(д) цига(н)скы(х) на имѣ черна(т) и каба (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *род. мн.* **циганскы(х), цига(н)скы(х)** 3 (1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 238; 1458 *DIR«A»* 512); **цигански(х)** 1 (1448 *Cost.* II, 352—353); *знах. мн. ж.* **циганскыи** 4 (1434 *ДГСММ*; 1435 *Cost.* I, 403; 1441 *DIR«A»* 477; 1453 *DIR«A»* 503); **циганскы** 1 (1434 *DIR«A»* 464); **циганскі** 1 (1443 *Cost.* II, 180).

ЦИГАНЪ *ч.*(1) *(особова назва)*: тѣмъ мы... дали єсми ємоу... єщє сєло на вєрхъ рєзины гдє циганъ сиди(т) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **циганъ** (1437 *Cost.* I, 541).

ЦИГЪНЄИИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѣ⟨мь⟩ ми... дали и потвръдили єсмы им... єдно сєло... на имѣ Цигънєии (Васлуй, 1495 *BD* II, 46).

ФОРМИ: *наз.* **Цигънєии** (1495 *BD* II, 46).

! ЦИКВЫ ⟨ЦИВКЫ⟩ (1): от коси, и от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, конвици, поАси покочини, циквы (!)... и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

Див. ***ЦИВКА.**

***ЦИЛОВАТИ** *див.* ***ЦѢЛОВАТИ.**

ЦИНА *ж.* (20) *(грошова вартість товару)* ціна: а имаєть сА поставити цѣну суднѣ у сочавѣ, Ако во лвовѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А такожє... никто да сА нє смАєт оумєшати оу монастирскыи доход, хот циноу за єдинъ грош (Бистриця, 1457 *BD* I, 4); мы оуставлАє(м) и(ж) такая нєвѣста имѣєть изостать прї жївотінѣ... и прї возникo(х) которыми вожона прї моужи, винАвъши кони оу цєнє трє(х) гривєнъ (XV ст. *СЯ* 40—40 зв.); А какъ тыи три годы тое мыто и вагу выдержить, естли бы сА полепшило, тогды мает нам тое цены повышити (Вільна, 1498 *АЛРГ* 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цина** (1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275); *род. одн.* **цены** (1498 *АЛРГ* 82); *знах. одн.* **циноу** 13 (1453 *ПГОВ*; 1466 *BD* I, 96; *DIR«A»* 519; 1467 *BD* I, 122; 1470 *BD* I, 150; 1476 *BD* I, 208; 1478 *BD* I, 219; 1479 *Cost. S.* 98; 1480 *BD* I, 237; 1481 *BD* I, 248 і т. ін.); **цѣну, цѣноу** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **сепи** 1 (1465 *GL* 176); *місц. одн.* **оу цєнє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.).

ЦИНКА *ч.* (2) (*особова назва, молд.* цынк «цуценя»): а такожє єсми потвєрдили монастироу... оуси татаровє... на имѣ... ци(н)ка и съ чєлѣдъю си и оуси бо(л)гарє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11); и єщє єсми потвєпотвєрдили (!) нашєм(оу) монастирю оуси монастирски циганє на имѣ... наноуль и братїа єго воика и михоуль... и сии завидови оанца и братїа єго цинка и попоущѣ (Сучава, 1470 *DIR«A»* 522).

ФОРМИ: *наз. одн.* **цинка, ци(н)ка** (1462 *Cost. D.* 11; 1470 *DIR«A»* 522).

***ЦИНОВИИ** *прикм.* (1) олов'яний, циновий: от сєрпи, циновии рѣч(и), миси, коновици... и от иншии рѣчи дробних щож ко крамоу слоухают, а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* **циновии** (1460 *BD* II, 273).

ЦИНТѢ *ч.* (2) (*особова назва, молд.* цинтэ «цвях»): мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидошє прАд нами... слоуга наш Доума... и сєстричичи єго Драготъ Крѣмєнє и Цинтѣ... и продали... єдно сєло... Пътроу Сєлищѣноулоу (Сучава, 1491 *BD* I, 466—467).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Цинтѣ** (1491 *BD* I, 467); *дав. одн.* **Цинтѣ** (1491 *BD* I, 467).

***ЦИНШОВЫИ** *прикм.* (2) ◇ ц ы н ш о в ы и г р о ш и (1) *(регулярний грошовий податок, який платили феодалові або державі позбавлені земельної власності особисто вільні селяни на умовах безстрокового спадкового користування земельними угіддями)* чинш: КнАзю Андрею, БрАславскомоу намєстникоу л҃ копъ грошей: десАть копъ з мыта Лоуцкого, а десАть копъ въ ключника Лоуцкого с цыншовыхъ грошей (Краків, 1489 *AS* III, 21).

⟨п е н е з и⟩ ц и н ш о в ы и (1) *див.* ***ПИНАЗЬ 2.**

ФОРМИ: *род. мн.* **цыншовыхъ** 1 (1489 *AS* III, 21); **циншовыхъ** 1 (1497—1498 *АЛРГ* 79).
Див. ще ***ЧИНШЬ.**

***ЦИНЬДЄЛЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А писанъ листъ... оу домоу оу Циньдлѧ во Лвъвѣ (Львів, 1421 *P* 92).
ФОРМИ: *род. одн.* **Циньдлѧ** (1421 *P* 92).

***ЦИНЬШЬ** *див.* ***ЧИНШЬ.**

***ЦИРБЫСЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* дає(м) виданїє твоєи мл(с)ти, аже осташѧ ваши людїє, на имѧ щуль якобь и цирбы(с) оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).
ФОРМИ: *наз. одн.* **цирбы(с)** (1434 *Cost.* II, 675).

***ЦИЦИНЬСКИИ** *див.* **ЦѦЦИНЬСКЫ.**

ЦИЦОУЛ *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... дали єсми... циганє на имѣ: Микоула съ челѣдєю... и Даноука съ челѣдєю, и Тота и сынь єго Цицоул и съ челѣдми (Сучава, 1487 *BD* I, 309—310).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Цицоул** (1487 *BD* I, 310).

***ЦМЫНТАРЪ** *ч.* (2) (*стп.* cmentarz, cmyntarz, *лат.* cimeterium, *гр.* κοιμητήριον) цвинтар, кладовище: А з другое стороны улицы до цмынтару, а поперокъ до цмынтара... аж до речки Городницы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).
ФОРМИ: *род. одн.* **цмынтару** 1 (1389 *PEA* I, 27); **цмынтара** 1 (1389 *PEA* I, 27).

***ЦНЫИ** *прикм.* (1) (*стп.* cny) чесний, достойний: а свєдци цнии панове па(н) глѣбъ романовскыи па(н) осташко давыдовскыи (Львів, 1412 *P* 81).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **цнии** (1412 *P* 81).

***ЦНОТА** *ж.* (2) (*стп.* cnota) доброчесність, чеснота: Розмышлєниє єсть и має(т) (!) вси(х) цно(т) (XV ст. *BC* 14 зв.): про тож и мы... от родителев наших обычаєв цнотами ошлѧхтеных и похвалных отстоуповати нє имаємо (Сучава, 1462 *BD* II, 283).
ФОРМИ: *род. мн.* **цно(т)** (XV ст. *BC* 14 зв); *ор. мн.* **цнотами** (1462 *BD* II, 283).

ЦО *займ.* (1) (*стч.*, *стп.* co) *(відносний) (приєднує підрядне додаткове речення) (у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)* що: тако мы... оставили єсмы бѣлецко (!) при бѣлцѣ и такѣ цо (так.— *Прим. вид.*) же межи тыми границѧми (так.— *Прим. вид.*) кторая прозвиска суть со оусѣмъ и присудили єсмы нашимъ судомъ бѣлєцкому на вѣки... ту истную бѣлку (Львів, 1421 *P* 94).
ФОРМИ: *наз. одн.* **цо** (1421 *P* 94).
Див. ще **ШТО** [1].

***ЦОЛЄВЪ** *прикм.* (1) ◇ ц о л е в о с є л и щ є (1) *(назва селища у Молдавському князівстві):* далиже и потврьдили єсми ємоу... села на васлуя на имѧ броудоурєщи н бръбошїи... и цолева (!) сєлище (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **! цолєва** (1436 *Cost.* I, 475).

ЦОЛЄКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Ciołek): мы воицєхъ з бжиєи мл(с)ти ярцнбискупъ гнѣзденскии... андрѣи цолекъ су(д)мирскии... слюбуємы и слюбили єсмы... стецку воєводѣ землѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).
ФОРМИ: *наз. одн.* **цолекъ** (1433 *P* 122).

***ЦОЛИЧЬ** *ч.* (3) *(особова назва):* а хотаръ да є(ст) о(т) оуси(х) ст‹оро›(н), коуда хотари(л) костє цоли(ч) (Ясси, 1455 *Cost.* II, 526); а панове наши по имєню... па(н) костє цоли(ч) па(н) пє(т)рь сръбєскоу(л)... и ины оус‹ы› (Васлуй, 1456 *ЭСФ*).
ФОРМИ: *наз. одн.* **цоли(ч)** (1455 *Cost.* II, 525, 526; 1456 *ЭСФ*).

ЦОРИМ *ч.* (1) *(особова назва):* а на то свѣдкове... пан Цорим баркь, пан прокоп, пан коунцѣ (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Цорим** (1456 *Cost.* II, 791).

***ЦОЦОРА** *ж.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві)* тецора: а мыто нигдє да нє имаю(т) платити... ни на (д)нитсрѣ... ни у цоцори ни у я(с) ни оу калоугєрски(м) бро(ду) (Сучава, 1470 *DIR«A»* 523); варє кого он пошлет... с потрѣбами монастирскими до Кєлїи... а мито да нє имают платити, ни тамъ идоучи, ани назад оу Цоцори на бродоу, ни один грош (Путна, 1471 *BD* I, 159).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Цоцори, цоцорн** (1470 *DIR«A»* 523; 1471 *BD* I, 159).
Див. ще ***ЦОЦОРИНЪ** (ц о ц о р и н ъ б р о д ъ).

***ЦОЦОРИНЪ** *прикм.* (2) ◇ ц о ц о р и н ъ б р о д ъ (2) *(назва броду біля села Цецори у Молдавському князівстві):* и тако(ж) коли прїиде(т) мє(д) и жито нашєго монастырѣ о(т) побратъ на цоцори(н) бро(д) щобы провозници провозили єго бєз никоторого мѧшканїа а ни мыто ни броднину на ни(х) оузѧти (Побрата, 1448 *ДГПР*); щобы ходили доброволно и бєзь забавѣ и щобы нєплатили мыто нигде... ни у цоцори(н) бро(д) (Котнари, 1454 *Cost.* II, 508).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **цоцори(н)** (1448 *ДГПР*); *місц. одн. ч.* **оу цоцори(н)** (1454 *Cost.* II, 508).
Пор. ***ЦОЦОРА.**

***ЦРВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... сєло гдє црви(ч) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).
ФОРМИ: *наз. одн.* **црви(ч)** (1437 *Cost.* I, 541).

***ЦРЪКОВЪ** *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦРЪКОВНИКЪ** *ч.* (2) церковнослужитель, церковник: мы Стєфань воєвода... чиним знамєнито... оже прїидє пр... нами... митрополит сочавскїи кир Өеоктисть... и съ въсѣми своими калоугєри и цръковники митрополскимн, и продал... паноу Тадороу Проданоу... одно село митрополскоє на имѣ Грикове (Сучава, 1464 *BD* I, 83); А пак кто боудєт єпископь оу нашєи свѧтои митрополїи от Романова тръга, съ въсѣми братїами и съ въсѣми цръковники... а они да имают нам слоужити... оу чєтврътoк вєчєрь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD* 1, 356).
ФОРМИ: *ор. мн.* **цръковники** (1464 *BD* I, 83; 1488 *BD* I, 356).

***ЦРЪКОВНЫИ** *прикм.* (29) **1.** *(який належить церкві)* церковний (22): тыломъ тые пляцы до домовъ церковныхъ и дому Ивановского (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); тогды влдка... рѣклъ... то єсть црквная землѧ стго спса по лисичии бро(д) (Погоничі, 1422 *P* 97); Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ попъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъ ся ему вельми много, да и садъ дей церковный у него обираютъ (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); из... полазноє црквноє землн три вєдра мєдоу (б. м. н., бл. 1458 *P* 167); а обрубь земленый тому имєницу... черезъ тую дорогу краем нив церковных Хренницких у Смижаль (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); а тоти оуси цркви и(с) попи да прислоухаю(т) къ нашєи єпи(с)копїи о(т) радо(в)цє(х)... из данєю... и съ оуси(м) доходо(м) црковни(м) (Сучава, 1490 *DC* 148); и мы то имъ призволяемъ: нехай онн людей за себе зовутъ и нановѣ за собою посадятъ на церковной земли (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3);
д в о р и щ о ц е р к о в ъ н о е (1), ц е р к о в н о є д в о р и щ о (1) *див.* **ДВОРИЩЄ;** л ю д ы ц е р к о в ъ н ы е (1) *див.* **ЛЮДИ** 2.
2. *(який стосується церкви)* церковний (2): такожє ислюбиль нашємоу господствоу приѧти и строити оусѧкїи порѧднѣ церковныи (Сучава, 1401 *RIR*);
с у д ъ ц е р к о в ъ н ы и (1) *див.* **СУДЪ** [1] 4; с ы н ъ ц р ъ к о в н ы и (1) *див.* **СЫНЪ** [1].
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **церковный** (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); *ор. одн. ч., с.* **церковиымъ, церковънымъ** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1446 *AS* III, 5); **црковни(м)** 1 (1490 *DC* 148); *кл. ф. ч.* **цръковиыи** (1462 *BD* I, 70); *род. одн. с.* **церъковиого** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *дав. одн. с.* **црковномоу** 1 (1467 *СП* № 13); **! црковимоу** 1 (1490 *Пам.*); *знах. одн. с.* **црквиоє** (1490 *Пам.*); *наз. одн. ж.* **црквиая** (1422 *P*

97, 98); *род. одн. ж.* цр҃квиоє (*бл.* 1458 *P* 167); *знах. одн. ж.* це(р)ковноую, црьковъноую, цр҃квную 3 (1422 *P* 97; 1443 *P* 145; бл. 1471 *ЛКЗ* 94); цр҃квну 1 (1422 *P* 97); *ор. одн. ж.* црковною, церъковною (1498 *ЧІАФ*; 1499 *РИБ* 777); *місц. одн. ж.* иа церковиой (1500 *АСД* II, № 3); *род. мн.* церковныхъ, церковъныхъ, церковных 4 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1389 *РЕА* I, 27; 1440 *АрхЮЗР* 1/VI; 5; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); цр҃квних 1 (1453 *ПГОВ*); *знах. мн. ч.* церковъныя (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); *знах. мн. ж.* црко(в)ны(и), церковиыи (1401 *RIR*; XV ст. *ВОРСР* 179).

ЦРЪКОВЪ *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦРЪКОВЬ** *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

ЦРЬКОВЪ *див.* **ЦЕРКОВЬ.**

***ЦРЬКОВЪНЫИ** *див.* ***ЦРЪКОВНЫИ.**

ЦТИБОРЪ *див.* **СТИБОРЪ.**

! ЦТЯ ⟨ТЕСТЯ⟩ (1): Я Семенъ сколковъ по повелѣнію господина цтя (!) моего уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастироу родители наши (Київ, 1398 *ДГПМ*).

Див. **ТЄСТЬ.**

***ЦУРКОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Цурків: у Цурковѣ, въ Гольчи не надобе... а у Воложѣ мыто и промыто брать по старому, якъ было при великомъ князѣ Витольтѣ (Степань, 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* у Цурковѣ (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9).

***ЦОУТКО** *ч.* (3) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїиде прѧд нами... Мара, дочка Нѣгина, оуноука Іоана Цоутка... и продала... єдно село... слоугам нашим (Сучава, 1491 *BD* I, 448).

ФОРМИ: *род. одн.* Цоутка (1491 *BD* I, 448, 449).

***ЦУЦНЄВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Цуцнів: се н кнѧзъ юріа холмъскии... придали єсмо к црк҃ви бж҃ои преч(с)тои бг҃омтри... села стрижово... цуцнєво з обєма бєреги обаполъ бугу (Холм, 1376 *P* 22).

ФОРМИ: *знах. одн.* цуцнєво (1376 *P* 22).

ЦЪПЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Тѧм мы... дали и потврьдили єсмы ємоу... половина село на Бръладѣ... на имѣ Цъпещїи, нижнѣа част (Гирлов, 1499 *BD* II, 140).

ФОРМИ: *наз.* Цъпєщїи (1499 *BD* II, 140).

***ЦЫНШОВЫИ** *див.* ***ЦИНШОВЫИ.**

***ЦЫНШЬ** *див.* ***ЧИНШЬ.**

***ЦЫНЪШЬ** *див.* ***ЧИНШЬ.**

***ЦЫЦУЛЫНЪ** *див.* ***ЦЕЦУЛЫНЪ.**

ЦѢДИЛОВИЧ, ЦЄДИЛОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* а при томъ были свѣткы... пан Михайло Цедилович, пан Ванько Петрашькович (Луцьк, 1461 *AS* I, 54); А при том был: пан Михайло Цѣдилович хороужий лоуцкий, а пан Дѣнисъ Моукосѣичь (Острог, 1466 *AS* I, 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* Цѣдилович 2 (1466 *AS* I, 61); Цедилович 1 (1461 *AS* I, 54).

ЦѢЛО *присл.* (1) безперешкодно: от тых мѣсть и на потом... мы... маем быти и пановати на пришлыи часы цѣло и безпечнє (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

***ЦѢЛОВАТИ** *недок.* (18) ◇ к р є с т ъ (х р є с т ъ) ц ѣ л о в а т и (5), ц ѣ л о в а т и к р є с т ъ (8), ц ѣ л о в а т и ⟨к р є с т ъ⟩ (5) *див.* ***КРЄСТЪ.**

ФОРМИ: *теп.* 1 *ос. мн.* целоуємъ (1445 *Cost.* II, 726); 1 *ос. дв.* цѣлуєва (*бл.* 1386 *P* 30); *перф.* 1 *ос. одн. ч.* цѣловалъ єсмь 2 (1401 *P* 64; 1402 *Cost.* II, 623); цѣлова(л) єсми 1 (1400 *P* 62); 3 *ос. одн. ч.* цилова(л) (1453 *Cost.* II, 766); *1 ос. мн.* єсмо цѣловали, єсмо цѣлова(л) 4 (1400 *Cost.* II, 619; 1442 *Cost.* II, 716, 719; 1445 *Cost.* II, 725); целовали 1 (1498 *BD* II, 410); ⟨єсмы⟩ ... цѣловали 1 (1411 *Cost.* II, 637); ⟨єсмо⟩ целовали 1 (1442 *Cost.* II, 719); цѣловали єсмы 3 (1404 *Cost.* II, 625; 1433 *Cost.* II, 652; 1448 *Cost.* II, 738); цѣловали єсми 1 (1433 *Cost.* II, 651); *2 ос. мн.* єстє целовали (1499 *BD* II, 448); *дієприсл. перед.* ! цѣловавшыи (1448 *Cost.* II, 734).

Див. ще ***ПОЦѢЛОВАТИ.**

! ЦѢЛОНИЄ ⟨ЦѢЛОВАНИЄ⟩ *див.* ***ЦЄЛОВАНЬЄ.**

***ЦѢЛЫИ** *прикм.* (10) **1.** *(наповнений чим)* цілий, повний (2): а на перевози и отъ нѣмецкыхъ возъ цѣлыхъ и отъ орменскыхъ по четыре гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а на перевозы и от нѣмецкых возь цѣлых и от орменскых по четыре гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669).

2. *(який мав точно визначену міру часу)* цілий, повний (3): имаємы єму то заплатити... о(т) сего дн҃и выше писанаго за два роки цѣлая (б. м. н., 1411 *P* 77); а тамъ целыи годъ имеєть в земли быть ани тѣ(ж) земли шкодить ани земьлѧномъ нашимъ (XV ст. *ВС* 38 зв.).

3. *(без винятку)* весь, повний, цілковитий (1): Мы кнѧ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамени(т)... иже... тому истому королеви володиславови... слюбуємъ держати цѣлую правду (Молодечно, 1388 *P* 43).

4. *(абсолютний)* цілковитий, цілий, повний (1): єстли мистръ подлоугъ свои(х) листовъ васъ за срѣдники єднанье (!) покоя боудеть хотѣти мѣти яко з великоє с цѣлоє приязни дєоутанъємъ рада короуны васъ тѣжь приимє всѧкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

◇ з а ц є л о г о р о з о у м о у (1), ц є л ы м ъ р о з у м о м ъ (1), ц є л ы м у м о м (1) при повному розумі, при повній свідомості: я Любартъ Кгедеминовичъ... будучи своимъ целымъ розумомъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); Сє язъ кн(ѧ)зь Василей Юревичъ за своєго цєлого розумоу и доброє памѧти отходѧчи с сего свѣта дал єсми и записал... къ зборной церкви къ Смоленску вдѣл отчизны моєй на Барани село на имѧ Совоу (б. м. н., 1470 *AS* I, 67).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* цєлого (1470 *AS* I, 67); *знах. одн. ч.* цѣлыи 1 (1411 *Mih. Alb.*); целыи 1 (XV ст. *ВС* 38 зв.); *ор. одн. ч.* целымъ, целым (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); *род. одн. ж.* цѣлоє (1447—1492 *ЛКБВ*); *знах. одн. ж.* цѣлую (1388 *P* 43); *род. мн.* цѣлыхъ, цѣлых (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); *знах. дв.* цѣлая (1411 *P* 77).

***ЦѢНА** *див.* **ЦИНА.**

ЦѢПОРОВО *с.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Цеперів: Дали єсмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село... на имя Цѣпорово (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ФОРМИ: *наз. одн.* Цѣпорово (1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

***ЦѢСАРЬСКИИ** *прикм.* (3) *(який стосується верховного правителя)* королівський, цісарський (1): по(д)писана бысть сия капли(ца повелѣні)емъ... короля пресветлого казимира... іс поколенья цѣ(са)рьского вноука... цесаря жікгимонта (Краків, 1478 *ОБРН* 130);

п р а в о ц є с а р ь с к о є (2) *див.* **ПРАВО**[1] 2.

ФОРМИ: *род. одн. с.* цѣ(са)рьского 1 (1478 *ОБРН* 130); ! цесарьско(м) 1 (XV ст. *ВС* 25 зв.); *дав. одн. с.* цр(с)комоу (XV ст. *ВС* 15).

***ЦѢЦИНЪ** *див.* ***ЦЄЦИНЪ.**

***ЦЮДНОСТЬ** *ж.* (1) (*стп.* cudność) краса: колижь кажьномоу чл҃вкоу въ єго доспехоу во єго цюдності и во єго сїлѣ нє є(ст) досыть окрашенія колї нє боудеть правы окрашенъ (XV ст. *ВС* 9 зв.— 10).

ФОРМИ: *місц. одн.* во цюдиостї (XV ст. *ВС* 10).

***ЦЯМИРИНЪ** *прикм.* (1) ◇ С и х л а Ц я м и р и н а *див.* **СИХЛА.**

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* Цямирина (1491 *BD* I, 473).

ЦАРЪ *див.* **ЦАРЬ**[1].

***ЦАРЬ** *див.* **ЦАРЬ**[1].

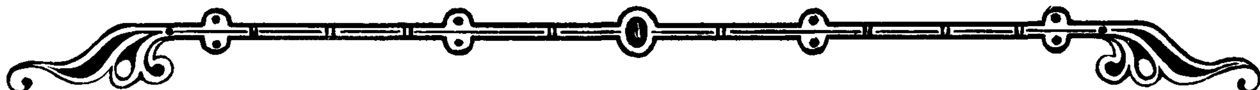
ЦАЦИНЬСКЫ *прикм.* (3): а на то... вѣра пана хотька цАциньского вѣра пана гораеца хотиньского (Сучава, 1403 *ДГАА*); тѣмь мы... дали есми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои села на имѣ собранецъ оу цициньскои державі, и васковціи (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **цациньскы** (1404 *Cost.* II, 625); *род. одн. ч.* **цациньского** (1403 *ДГАА*); *місц. одн. ж.* **оу цициньскои** (1435 *DIR«A»* 465).

Див. ще ***ЦЄЦЮНСКИИ.**

Пор. ***ЦЄЦИНЪ.**

***ЧАДО** *с.* (52) (*цсл.* чѧдо) **1.** *(син або донька, незалежно від їх віку, стосовно до батька і матері)* дитя, дитина, чадо (16): Тые вси села... маетъ держати... Климентый, владыка Луцкий и Острозский... а за насъ и чада наша Господа Бога молити (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); мы богданъ воевода... чини(м) знаменито... оже... дали есми нашемоу монастирю о(т) немца... два татари, на имѣ пашко и петрика съ че(д) и(х) (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); А се азь... видѣвше мы... твое произволенїе, сътворихом о том що мы слюбихом твоеи милости пане Игнате, и твоемоу подроужїоу и твоим чѧдом и вноучатом твоим и правноучатом... да от нас боудет‹ь› тое произволенїе, за ваше здравїе и за доушѧ вашѧ (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); а господство мы... оучинили есми и въ задоушїе.. прѣдков и родителеи наших, и за наше здравїе и спасенїе... и за здравїе и спасенїе богом данних наших чед (Ясси, 1497 *BD* II, 100).

2. *(тільки у множині)* нащадки, потомки (36): и на таковыи да имаетъ оучѧстїе съ онѣми рекшими на ха҃ кръвь его на ни(х) и на чѧдохъ ихъ (Сучава, 1403 *ДГАА*); кровь его на ни(х) и на чадохъ ихъ (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95); но а (!) є(ст) съпричѧстни(к) иоудѣ прѣдателю И подобенъ съ тѣми Иже възъпишѫ кръвъ его на ни(х) и на чѧдѣхъ и(х) (Сучава, 1443 *ДГСПМН*); и да есть подобнь іоудѣ... и да има(т) оучастїе и съ онѣмы іоудеие, ежъ възъпиша на га҃ ха҃, кръ(в) его на ни(х) и на чедѧ(х) и(х) (Ясси, 1500 *Cost.* *S.* 231).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чедо** 2 (1476 *BD* I, 211, 217); **чадо** 1 (1462 *BD* I, 70); *род. мн* **чед** 1 (1497 *BD* II, 100); **чѧди** 1 (1476 *BD* I, 215); *дав. мн.* **чадом, чадомь, чадо(м)** 7 (1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 343; 1490 *BD* I, 419, 421; *DC* 149); **чѧдом** 1 (1462 *BD* I, 70); *знах. мн.* **чада** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3; 1466 *BD* I, 105); *ор. мн.* **че(д)** (1451 *Cost.* II, 400); *місц. мн.* **на чадохъ, чадох, чадо(х)** 10 (1411 *Cost.* I, 95; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 313; 1488 *BD* I, 343, 349; *ДГСВМЩ*; *ДГСПМ*; 1489 *BD* I, 378; 1490 *BD* I, 421; *DC* 149); **на чѧдохъ, чѧдо(х)** 3 (1403 *ДГАА*; 1409 *DIR«A»* 437; 1429 *Cost.* I, 249); **на чедох** 2 (1492 *BD* I, 511; 1499 *BD* II, 163); **на чадѣхъ, чадѣх, чадѣ(х), чадѧх, чадѧ(х)** 9 (1435 *Cost.* II, 689; 1439 *Cost.* II, 32; 1443 *ПГСММ*; 1452 *Cost.* II, 462; 1453 *Cost.* II, 466; 1454 *Cost* II, 502; 1487 *BD* I, 311; 1499 *BD* II, 149, 156); **на чѣдѣхъ, чѧдѣхъ, чадѣх, чѣдѧ(х), чадѣ(х)** 9 (1435 *Cost.* II, 680, 682; 1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ДГСПМН*; 1448 *Cost.* II, 366; 1455 *Cost.* II, 531, 564; 1457 *BD* I, 5; 1458 *BD* I, 9); **нв чадах** 2 (1466 *BD* I, 106; 1479 *BD* I, 222); **на чедѧ(х)** 1 (1500 *Cost.* *S.* 231).

***ЧАИКОВЕЦЬ** *ч.* (2) *(назва людини за місцем проживання, пор.* Чайковичі *у Львівській землі)*: а тутъ нѣтъ иному чаиковцю ни землѣ ролноѣ а ни сѣножати (Казимир, п. 1349 *Р* 3).

ФОРМИ: *дав. одн.* **чаиковцю, чаиковьцю** (п. 1349 *Р* 3).

ЧАПЛИЧЪ, ЧАПЛИЧЬ, ЧАПЛИЧ *ч.* (19) *(особова назва)*: А которые три лезива Виленской земли держали панъ Сенько Гостскій, а панъ Андрей Чапличъ... очевистѣ передъ нами и устнѣ повѣдили, штожъ тые три лезнва вѣчно и на вѣки продали пану Петрашку Ланевичу Мылскому (б. м. н., 1445 *АкЮЗР* I, 17); Я пан Янько Чаплич променїл есми кн‹ѧ›з‹ю› Иваноу Василевич‹у› Остроскомоу село свое Голче (Острог, 1466 *AS* I, 60); и затым пан Єнко Чаплич поехал от отца н‹а›ш‹о›го проч (Луцьк, 1487 *AS* I, 86).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чапличъ** 1 (1445 *АкЮЗР* I, 17); **Чапличь** 1 (1466 *AS* I, 61); **Чаплич** 12 (1463 *AS* I, 55; 1464 *AS* I, 57; 1466 *AS* I, 60, 61; 1485—1500 *AS* I, 121; 1487 *AS* I, 85, 86); *род. одн.* **Чаплича** (1487 *AS* I, 85, 86); *ор. одн.* **Чапличом** (1487 *AS* I, 86).

***ЧАРНАТЪ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а на то є(ст) вѣра... костына чарната (Сучава, 1445 *Cost.* II, 231).

ФОРМИ: *род. одн.* **чарната** (1445 *Cost.* II, 231).

Див. ще **ЧЕРНАТ, ЧЕРНЪТЕСКОУЛ.**

***ЧАРОУКОВЕЦЬ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Чаруків: мы великий кнѧзь Александро... чинимъ знаменито... ижет... даемъ и дали есмо емоу... в Лоуцкомъ повете... село... Чароуковець (Луцьк, 1446 *AS* III, 5).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Чароуковець** (1446 *AS* III, 5).

***ЧАРУКОВСКИИ** *прикм.* (2) *(пор.* Чаруковець *у Волинській землі)*: Я Андрушко Русинович... вызнаваю... комуж будет потребно того ведати продал есми чаруковъского подворѧ мѣстъце в околном городѣ в Луцку... кн‹е›г‹и›ни Мари (Луцьк, 1494 *AS* I, 101).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **чаруковъского** (1494 *AS* I, 101); *знах. одн. с. зам. знах. мн.* **чаруковское** (1494 *AS*, I, 102).

***ЧАРУКОВЪСКИИ** *див.* ***ЧАРУКОВСКИИ.**

ЧАС *див.* **ЧАСЪ.**

! ЧАСНИКЪ *див.* **ЧАШНИКЪ.**

ЧАСТ *див.* **ЧАСТЬ.**

ЧАСТОКРОТЬ *присл.* (18) *(стч.* častokrát, *стп.* częstokroć) часто: абы тое што к ва(м) писали безо лсти писали бо ровными таковыми хитростѧми а льстѧми през мистра и законъ лѣтъ вышьши(х) проминоулы(х) частокро(т) обольщонысмы (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); ѳра(н)ци(к) позычи(л) юрьеви два(д)це(т) корцовъ пшеници а емоу сѧ частокро(т) оупомїналъ (XV ст. *BC* 22).

ЧАСТЪ *див.* **ЧАСТЬ.**

***ЧАСТЫИ** *прикм.* (9) **1.** *(повторюваний через короткі проміжки часу)* частий (8): а то есми продалъ для частое службы господарское и для того, што мнѣ не отчына, але набыте (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105); о гра-

ніца(х) дѣдичны(х) и речны(х) частыи споры (XV ст. *BC* 5 зв.); то єсми продал для частоє слоужбы господарскоє (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

2. *(який складається із близько розташованих однорідних предметів)* густий, частий (1): и дорадивши сѧ єсмъ ты(х) старцо(в) и росправи(л) єсмъ ихъ оучини(л) єсмъ вѣчную границю и закопали по перехрестныи путь... али(ж) до ло(з)... а о(т) ло(з) на гору до часты(х) дубовъ (б. м. н., 1419 *P* 90—91).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **частоє** (XV ст. *BC* 13 зв.); *знах. одн. с.* **частоє** (XV ст. *СЯ* 40 зв.); *род. одн. ж.* **частоє, частое** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1475 *AS* I, 72); *наз. мн. ч.* **частыи** 2 (XV ст. *BC* 5 зв., 10 зв.); **! частая** 1 (XV ст. *BC* 10 зв.); *род. мн.* **часты(х)** (1419 *P* 91); *місц. мн.* **о часты(х)** (XV ст. *BC* 17 зв.).

ЧАСТЬ, ЧАСТЪ, ЧАСТ, ЧѦСТ, ЧЄСТЪ *ж.* (282) **1.** *(складовий компонент цілого)* частина (52): тѣ(м) мы видѣвши є(г) правоую... слоужбоую (!)... потвердили єсми ємоу... села... на оусти стоуденца темешещи, обѣ части жоудєчїє и стримбѣ с верха до оустїа (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); А хотаръ тим двомь чѦстем села *(в ориг. селам.— Прим. вид.)* да єст по старомоу хотароу от оусих сторон, коуда из вѣка оживали (Сучава, 1483 *BD* I, 267); Али да єст(ь) имь тоє село на два части, половина того села ... да єст(ь) слоузѣ нашемоу Мъндри, а дроугаа *част(ь)*, тогож(ь) села вышнѣѦ част(ь), да єст(ь) слоузѣ нашемоу Дръгою (Гирлов, 1499 *RA* 257);

(складовий компонент, частка земельного володіння, або села — ще) ділянка, частина (114): и за тотоу глобоу то(т) жоуржь далъ... свою чѦсть о(т) села о(т) тамръташи(н)ци... балотѣ и оанчѣ (Сучава, 1432 *Cost.* I, 327); тѣмь мы... дали и потвръдили єсмы имь... правоую их отниноу, половина село от Хлъпещи на Биломь потоци, нижнѣѦ чѦст (Сучава, 1479 *BD* I, 228); а затим липак оуставши мароушка... и продала свою чѦст от села, от батърещи, част от црковъ... негрилови (Сучава, 1493 *Cost. S.* 176); а хо⟨та(р)⟩ томоу о(т) половини половина село, о(т) ръшкани, ви(ш)наа ча(ст), да є(ст) о(т) половини половина, о(т) оусє(г) хотарѣ (Сучава, 1500 *Cost. S.* 234);

одна з кількох однакових частин чого-небудь (69): ино я, видячи ласку и призреніе князя е. м. на себе, далъ есми... третюю часть того имеиія отчизны моее Кольнятичъ, а тые двѣ части того именіа, на которомъ есми мѣлъ самъ жити, запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ грошн (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); темъ ми... дали и потвердили єсми ємоу села... на имѣ Зѣмещїи... и четвертоую част от Филїпещїи (Сучава, 1462 *BD* I, 63); я кнѦз Михайло Иванович Роговицкий... продал єсми имене... с людми, с полми... вынявши за третию част зо всихъ именей моих отчизныхъ, выслуженыхъ и купленых... высумовавши што болшъ не стоит за третию част всих именей моихъ (Володимир, 1475 *AS* I, 72); а тотъ небо(ж)чикъ бра(т) мо(и) а(н)дре(и)... о(т)писа(л) мнѣ име(н)е о(т)чины своеє третюю часть... а на дву часте(х) име(н)Ѧ своєго записалъ жонѣ своє(и) вѣно (Вільна, 1495 *ВМБС*); с ка(ж)ноє жївотины четверта(Ѧ) часть пенезей имеєть заплатить (XV ст. *BC* 25); а мы єсмы дали и потвърдили... тотоу третоую част села от Мълинь (Сучава, 1499 *BD* II, 135);

(неповне ціле) частина (1): и да(л) имъ пань михаиль чѦ(ст) пинѣзеи напре(д), а остаток имає(т) имь дати... по(д)лоу(г) єднаніа (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

2. *(успадкована земельна власність)* спадщина, наділ, частина (44): тоє въсє што бы имъ оурикъ съ въсѣмъ доходомъ имъ и дѣтемъ и(х) каж(д)ому своѦ ча(ст) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); мы Стефанъ воєвода... чиним знаме⟨нн⟩то... оже прїидошѦ... пан Тъбоуч ... и Пожарь и сестра их НастасїѦ... и торговали сѣ съ господство ми за одно село... що имают на тое село староє привилїє от... наших предков, и що есть ихь част и правѦ отнина (Сучава, 1472 *BD* I, 169); а сестричичю єго Пътроу Фъркашоу и сестри єго Марти а они сѣ достали оу их част села на имѣ половина от Гълещещи... и половина от монастирь исъ половина полѣни (Сучава, 1490 *BD* I, 403); а коли дѣти первоє жоны оца часть свою алюбо дѣ(л)ницю в ро(з)дѣ(л) вѣчно возмоуть, тогды дѣ(л)ница дроугоє жоны на єє дѣти сполна прїидоуть (XV ст. *СЯ* 41); мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже... оуноукы Ивана Дамїановича... дали... три села... що оу ихь част были достали сѣ тоти три села от сель дѣда ихь Ивана Дамїановича (Гирлов, 1499 *BD* II, 162).

3. жеребок (1): а хотар тѣмъ... части от села Фаоури и Бъхнѣни въ оустъ Бахна, и съ мѣстъ за став и съ млини, како сѣ изберетъ на *части*, а от инших сторони по старомоу хотароу (Сучава, 1468 *BD* I, 126);

◇ имати часть (1) *див.* **ИМАТИ**².

ФОРМИ: *наз. одн.* **часть, частъ, част, ча(ст), част(ь)** 107 (1428 *Cost.* I, 221; 1442 *Cost* II, 87; 1461 *BD* I, 45; 1467 *BD* I, 120; 1472 *BD* I, 169; 1493 *Cost. S.* 176; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *RA* 257; XV ст. *BC* 25; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **чѦст** 3 (1479 *BAM* 61; 1493 *Cost. S.* 175); **честъ** 1 (1437 *Cost.* I, 520); *род. одн* **части, част(и), ча(ст), час(т), част** (1461 *BD* I, 45; 1464 *DIR«A»* 517; 1467 *BD* I, 121; 1490 *BD* I, 398; 1491 *BD* I, 473; 1492 *BD* I, 506; 1495 *BD* II, 55; *РИБ* 620 і т. ін.); *дав. одн.* **части, част, ча(ст)** 31 (1432 *Cost.* I, 327; 1472 *BD* I, 172; 1487 *BD* I, 294; 1489 *Cost. S.* 133; 1490 *BD* I, 398; 1492 *BD* I, 506; 1494 *BD* II, 33, 38; 1495 *BD* II, 78; 1497 *BD* II, 98, 119; 1499 *BD* II, 130, 136 і т. ін.); **чѦсти** 1 (1432 *Cost.* I, 327); *знах. одн.* **часть, частъ, част⟨ь⟩, част, ча(ст), час(т)** 75 (1443 *Cost.* II, 131; 1449 *АЛМ* 8; 1452 *Cost.* II, 422; 1461 *BD* I, 45; 1472 *BD* I, 172; 1473 *ШКН* 165; 1488 *BD* I, 325; 1494 *BD*II 33; 1495 *ПГВСР;* 1499 *BD* I, 162 і т. ін.); **чѦсть, чѦстъ, чѦст, чѦ(ст)** 12 (1429 *Cost.* I, 242; 1432 *Cost.* I, 327; 1433 *Cost.* I, 364; 1438 *DIR«A»* 472; *Cost.* II, 14; 1452 *Cost.* II, 422; 1467 *BD* I, 120; 1479 *BD* I, 228; 1493 *Cost. S.* 176); **! частоу** 1 (1429 *Cost.* I, 242); *місц. одн.* **оу (на) части, частї** (1480 *BD* I, 241; XV ст. *BC* 22 зв.); *наз. мн.* **частї** 1 (XV ст. *BC* 29); *зам. дав.* хотар тѣмъ **части** от села 1 (1468 *BD* I, 126); *дав. мн.* **чѦстем** (1483 *BD* I, 267; 1496 *BD* II, 93); *знах. мн.* **части, част(и)** 27 (1434 *Cost.* I, 386; 1439 *Cost.* II, 41; 1448 *Cost.* II, 323; 1460 *BD* I, 41; 1462 *Cost. D.* 10; 1468 *BD* I, 126; 1487 *BD* I, 306; 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 53; 1499 *RA* 257 і т.ін.); **чѦ(с)ти, чѦ(сти), чѦ(ст)** 3 (1436 *DIR«A»* 469; 1455 *Cost.* II, 549); *місц. мн.* **на часте(х)** (1495 *ВМБС*); *знах. дв.* **части** (1449 *АЛМ* 8; 1479 *BAM* 61; 1495 *BD* II, 92; *РИБ* 602; 1496 *BD* II, 92; 1497 *Cost. S.* 209 і т. ін.).

ЧАСЪ, ЧАС *ч.* (134) **1.** *(одна з основних об'єктивних форм існування матерії, яка виявляється у тривалості буття)* час (1): рѣчи которыи жь в *часу* бывають аж бы не проминулы съ проминучими часы подобно єсть имѣлы ли бы приити къ будущои знаємости аж бы вѣчностью листовъ былы потвержены (Снятин, 1424 *P* 99);

(послідовна зміна днів, років і т. ін.) час (2): Абы запомненѦ рѣчи с часов вдѣланыхъ не вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ сведетствомъ листов и на потомъ будучимъ были бы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 177).

2. *(тривалий період, епоха у житті держави, суспільства)* час, часи (12): а николи(ж) не хочемъ о(т)става(т) и на вѣки и во вшитки часы николи ихъ не о(т)стати (Ланчиця, 1388 *P* 39); Тиж от сего часоу и на потоум далшїи *часы* слюбоуем томоу... Казимироу кролю... чистоа (!) правоу вѣроу ховати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(н) и учи(н)кы члвчи измены колижь кажьномоу члвкоу въ его доспехоу во его цюдностї и во его сїлѣ не є(ст) досыть окрашенїя колї не боудеть правы окрашенъ (XV ст. *BC* 9 зв.— 10); и... его милость вышереченнїи крал... нам въси мерзѦчкы и шкоды и кривды,

хоторїиж єсмо єго милости часоу прєминоулєго оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. *(певний період, проміжок у послідовній зміні днів, років і т. ін.)* пора, час (22): Teź jestliby... niekotoryj pripuźonyj welikoju potrebiznoju, czasu nocznoho wołałby, a jestliby chrest'jane jemu ku pomoźeniu ne pribehli... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д) которою лихотою оу которы(х) днє(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); па(к) ли быхо(м) нє дали ты(х) золоты(х) которого року на оу(м)олвенїи дни и чѧсы напсаныи оу се(м) листи, то(г)да по(д)дає(м) сѧ королеви по(л)скому... по(д) другую шє(ст) со(т) золоты(х) дукатовъ (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); а то бы кролеви... прє(з) єго послы исныѧ знаменито было, тогды коро(л)... имає(т) прє(д)рєченыи дє(н) голдованьѧ, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); а кто сѣ покуси(т) тєгати бу(д) оу которы(х) днє(х) и часо(х)... то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) ξ рубли срєбра чистого (Васлуй, 1474 *РГС*).

4. *(міра тривалості всього, що відбувається, існує)* час (2): Пѣрвы(х) обычаєвъ соуды бывали соужены бєзъ часоу, иже неколи по обѣдѣ опївшисѧ соуды соужены а такъ нєгдѣ сїльныи оубогъ прємоглъ заиь(ж) иє по(д)лоугъ часовъ соудъ бывалъ (XV ст. *BC* 13).

5. *(визначений період, строк)* час, пора (1): И такождєрє щоби єстє знали, ажє Солтан, брат Козмин, а он єст съ мною жив, до колѣ нам час прїидєт (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

6. *(відповідний, визначений для якої-небудь справи момент)* час, пора (6): а чо(г) бы сѧ лицє(м) нє зиашло по нашеи зємли, а они имаю(т) то(г) ожидати до по(д)бного часу, яко(ж) поиапрѧ(д) имає(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809); и коли боудєт пана нашєго королѧ приказаниє, и боудєт потрєбнаѧ хвилѧ и час, абыхомь єго милости помоч и послоушєнство оудилати... а мы имаємь оудилати подлоуг приказаниа пана нашєго (Сучава, 1468 *BD* II, 301); А далей Борисъ иа князя Костантина передъ нами рекъ: вѣдаю бо я єщо иа тебе и иныхъ рѣчей много, але какъ того часъ будєтъ, тогды буду мовити (Вільна, 1495 *АЛМ* 83—84);

д о с є г о ч а с о у (1) до цього часу, досі: Казимироу брату отъ Му(р)тазы поклонъ рєкши бы то было сведомо штожъ вы насъ... здоровьѧ отъвєдываєте отъ лє(то)шиєго и до сєго часоу стрєта послали были єстє, ино тогды мы... отъ своихъ нєприѧтєлє(и) великую працоу мели єсмо (б. м. н., 1484 *ЯМ*); о д ъ (о т) с є г о ч а с о у (ч а с а) (7), о д ъ (о т) с и х ъ ч а с о в ъ (3) з цього часу, відтепер: про то(ж), о(т) сєго часа, що бы єстє нє становили и(х), алє да су(т) волиыи и слобо(д)ны продавати и свои крамарїа, ка(к) било имъ зако(н), при нашєго родителѣ, при алєксандра воєводы, и тєпєръ тако(ж) да держа(т) (Сучава, 1435 *Cost.* II, 695); а о(т) сєго часоу от насъ к вамъ котори(и) посолъ при(и)дєть бє(з) листа и бє(з) пєчати, и вы того нєпочътиво отъпоустите зану(ж) то ложь єстъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Маю давати у годъ одъ сихъ часовъ и на вѣки вѣчныи (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3); д о т о г о ч а с у, d o t o h o c z a s u (5), д о т ы х ъ ч а с о в ъ (3), k t o m u c z a s u (1) до того часу, доти: chrest'janin majet' połowicy lichwy płatiti, kotorajaby jemu do toho czasu primnożiła (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); a k tomu czasu derźym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s'nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); и тая Ганка мешкала на той дѣльницы мужа своего на вдов⟨ъ⟩емъ стол⟨ь⟩цы до тыхъ часовъ, поки пошла замужъ за Юшка Можейковича (Троки, 1494 *РИБ* 560); А пак до того вєрємєнє и до того часоу... Владислав, крал оугръскїи и чъскїи, и Ян Олбрахть, крал полскїи... и кнѧз Жигмонт тако слюбили нам (Гирлов, 1499 *BD* II, 423); т о г о ч а с о у (2), н а т о т (т о й, т ъ и) ч а с (8), о у (в) т о т (т ы и) ч а с (24), о у (в) т о м ч а с о у (5), т ы м и ч а с ы (7), т ы м ч а с о м (1), о у (в) т ы и (т ы) ч а с ы (4): а) в той час, тоді (48): A pritomo byli tyje swetkowe: kniaź Fedor wojewoda Luckij, buduczi toho czasu Zimont rycere a łuba bojare z Litwy (Луцьк, 1388 *ZPL* 108—109); Пры томъ были люди зацные: Ѳедоръ княжа, на тотъ часъ Воевода Луцкій; Рымонъ и Жыкгмонтъ, жолнере альбо бояре з Литвы (Луцьк, 1389 *PEA* I, 28); мы па(н) ива(и) па(н) срѣмскыи... свѣдчю то своимь листо(м) ижє пришєдь прєд на(с) и прєд ты добрє што с нами у тоть ча(с) сѣдѣли хмѣль крщєнє имѧ прибєкь добыва(л) иа воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); алє коли тыми часы усхочє(м) поєхати пєрє(д) нашєго милостивого пана ... а на(ш)... па(н) имає(т) на(с) глєитовати своими чотырми вєликими паны и радцами и(с) короуны, кторыи(ж) мы тыми часы пожадає(м), абы на(с) мирно глєитовали (Серет, 1453 *Cost.* II, 766); А на то свѣдковє иаш митрополит, и рада королєвскаа пан Халєцкыи и пан Баговскыи, що оу том часоу былы оу нас и оу посолствѣ... от кролѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 276); а є(с)ли то(г) ча(с)у докоулѧ соудьи соудѧть... бє(з) потрєбы оувойдєть, то(т) имаєть быти казнєнъ (XV ст. *BC* 13 зв.); И пак оу том оу тотжє час прїидє... Настѧ, кнѣгинѧ пана Юга вистѧрника ... и прода⟨ла⟩ свою правоую отниноу и выкоуплєнїє (Гирлов, 1499 *BD* II, 147); б) відразу, негайно (3): а тижь коли бы которы нєприѧтєль... облогло тото исныи гро(д) галичь тогда тото исны(ι) воєвода и бра(т) єго... имають... города боронити а намо у ты часы вѣсть давати што быхомо пособлѧли (Луцьк, 1388 *P* 37); Алє яко оузрѧт сєс нашь лист, так тым часом щоби до нас съ оусим пришли, бєз оусєго страхоу и бєз оусєго оусъмнѧниа (Сучава, 1468 *BD* II, 306); и в томъ (!) часъ жадаеть абыхмо змовилися з братьею нашою против поганьства за хрестиянство (Вільна, 1493 *ОПВВ* 152); н и ж а д н о г о ч а с о у (2) ніколи: алє таковаго чловѣка, гдє оучюють и изнаидоут... а их милости имают єго въгнати и въпоудити проч... абы нє мєшкал ни жадного часоу под их панством (Гирлов, 1499 *BD* II, 420—421); н ѣ к о т о р ы м и ч ѧ с ы (1) коли-небудь: а пакли бы воєвода нѣкоторыми чѧсы хотѣлъ иѣшто оучини(т) и оуста(т) противу г(с)дрѧ ... с ни(м) нє оустати, а ни почина(т), а ни по нємъ стати, противу своєго г(с)дрѧ (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); в о д и н ъ ч а с (2) одночасно, в той самий час: коли кн⟨ѧ⟩зю Сємєну спустити вышнїй ставъ, а в тотжє час кн⟨ѧ⟩зю Василью спустити свой ставъ нижнїй — обадва ставы в одинъ час спустити и в одинъ час заставити (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); д л я ч а с у с к о р о т а н ь я (1) щоб згаяти (скоротати) час, для розваги: Снъ которы(и) боудѣ(т) єщо нєо(т)дѣ(л)нъ съ бра(т)єю въ очиие алюбо оца што коли проиграєть то имєєть быти лїчено єму иа єго дѣ(л)ницн а игръ тѣ(х) позычаємь дл ѧ крото-Ѳ-и(л)я для ч(с)у скоротанья (XV ст. *BC* 30 зв.); н а ч а с (2) тимчасово, на якийсь час: и мы... вєлѣли єсмо имъ при нашои кнгни єѣ мл(с)ти на ча(с) змєшкати (1495 *ПЛПС*); в є ч н ы м и ч а с ы (1) *див.* **ВѢЧНЫИ** 1; н а в ѣ ч н ы є ч а с ы (3), н а в є ч н ы є ч а с ы и в є к и (1) *див.* **ВѢЧНЫИ** 2; н а в ѣ к ы в ѣ ч н ї и ч а с ы (1) *див.* ***ВѢКЪ** 1; в д о б р ы и ч а с ъ (1) *див.* **ДОБРЫЙ** 9; о у к о р о т к о м о у ч а с о у (1) *див.* ***КОРОТКИИ** [1]; д о н и н ѣ ш н о г о ч а с ѣ (1) *див.* **НЫНѢШНИИ** 2; н а п р и ш л ы и ч а с ы (1) *див.* ***ПРИШЛЫИ** [2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **часъ, час** (1468 *BD* II, 301; 1481 *BD* II, 358; 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 10; 1495 *АЛМ* 85); *род. одн.* **часоу, часу, ча(с)у, czasu, ч(с)оу** 23 (1388 *ZPL* 104; 1434 *Cost.* II, 666; 1455 *Cost.* II, 774; 1457 *Cost.* II, 809; 1462 *BD* II, 284; 1475 *AS* I, 70; 1484 *ЯМ*; XV ст. *BC* 13, 30 зв.; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); **часа** 1 (1435 *Cost.* II, 695);

! часѣ 1 (1481 *BD* II, 358); *дав. одн.* czasu (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *знах. одн.* часъ, часъ, час, ча(с), czas (1388 *ZPL* 107; 1412 *P* 81; 1436 *Cost.* II, 702; 1449 *Cost.* II, 746; 1462 *BD* II, 285; 1470 *AS* I, 65; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158; 1497 *BD* II, 119; 1499 *AS* I, 117 і т. ін.); *ор. одн.* часомъ, часом (1468 *BD* II, 306; 1499 *AS* I, 117; *BD* II, 420); *місц. одн.* в (оу) часоу (1424 *P* 99; XV ст. *ВС* 11 зв., 24 зв.; 1460 *BD* II, 276); в томъ ! часъ, оу том же ! час 2 (1481 *BD* I, 248; 1493 *ОПВВ* 152); *род. мн.* часовъ, часов, часо(в) 12 (1448 *Cost.* II, 738; 1453 *Cost.* II, 766; 1494 *РИБ* 560, 561; XV ст. *ВС* 9 зв., 13, 33; 1499 *АСД* VI, 3; *AS* I, 117; *BD* II, 419); *зам. місц.* во давных часо(в) 1 (XV ст. *ВС* 24); *знах. мн.* часы, czasy 13 (1388 *ZPL* 108; *P* 37, 39; 1389 *PEA* I, 27; 1436 *Cost.* II, 698; 1439 *Cost.* II, 712; 1462 *BD* II, 284; 1468 *BD* II, 301; 1481 *ГПМ*; 1494—1495 *АЛРГ* 59; 1495 *BK*; 1499 *BD* II, 419); чѧсы 1 (1421 *Cost.* I, 142); часи 1 (1435 *Cost.* II, 682); *ор. мн.* часы 10 (1424 *P* 99; 1453 *Cost.* II, 766; 1456 *Cost.* II, 791; 1460 *BD* II, 276; 1475 *AS* I, 72; 1496 *ПДВКА* 61; 1498 *АЛМ* 169; 1499 *BD* II, 419); чѧсы 1 (1402 *Cost.* II, 623); *місц. мн.* по (оу) часох, часо(х) 9 (1415 *Cost.* I, 116; 1449 *Cost* II, 386; 1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* I, 41; *BD* II, 270; 1462 *BD* I, 67; 1472 *BD* I, 178; 1474 *РГС*); по часє(х) 1 (XV ст. *ВС* 21 зв.); боу(д) оу которы(х)... ! часо(м) 1 (1455 *Cost.* II, 562).

***ЧАСЬ** *див.* **ЧАСЪ**.

***ЧАХЛОВЪ** *ч.* (2) (*назва гірського пасма у Молдавському князівстві*): хота(р)... прости... на... баикоу(л) съ два полѣнци по(д) чахловѣ (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменito чини(м)... оже... дали и потвердили єсми томоу стомоу монастироу... поѧноу по(д) чахълъо(м) и полѣны о(т) кивѣждоу (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *ор. одн.* чахълъо(м) (1462 *Cost. D.* 11); *місц. одн. зам. ор.* по(д) чахловѣ (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ЧАХЪЛЪОУ** *див.* ***ЧАХЛОВЪ**.

ЧАШНИКЪ, ЧАШНИКЬ, ЧАШНИК, ЧѦШНИКЬ, ЧѢШНИК, ! ЧАСНИКЪ *ч.* (386) (*стп.* cześnik, czaśnik) (*до кінця XIII ст. придворний сановник, який відповідав за постачання напоїв до стола володаря; з XIV ст. почесний титул; боярин-чашник, боярин-виночерпій у Молдавському князівстві*) чашник, виночерпій: мы александръ воєвода... ис нашими земляны... на имѧ .... панъ бырличь станъ чашникъ, панъ иліяшъ думитровскии... слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвержѧє(м) ис симъ листомъ наши(м)... королєви польскому... тотъ листъ, што єсми дали єго мл(с)ти в камѧнци (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); а на то є(ст) вѣра... бълоша чашника (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494); а мы такождєрє и от нас єсми дали и потвръдили... паноу Могила чашникоу тоє прѧдреченоє село на Смилои (Сучава, 1491 *BD* I, 447); А при том... был брат мой пан Лєвъ Боговитинович, чашник великого кн⟨ѧ⟩зѧ и ключникъ берєстѣйский (Боковичі, 1496 *AS* I, 245); А на то єст(ь)... вѣра пана Могыла чашника (Сучава, 1500 *RA* 261).

ФОРМИ: *наз. одн.* чашникъ, чашникь, чашник, чашии(к), чашии⟨к⟩, ча(ш)ни(к) 45 (1407 *Cost.* II, 629; 1408 *Cost.* II, 633; 1419 *DIR«A»* 444; 1433 *Cost.* II, 650; 1440 *DBAc* 32; 1448 *Cost.* I, 362; 1460 *BD* II, 276; 1479 *BD* I, 224; 1496 *AS* I, 245; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); чѧшникь 1 (1476 *BD* I, 215); чѣшник 1 (1462 *BD* II, 53); ! часникъ 1 (1494 *АЛМ* 54); *род. одн.* чашника, ча(ш)ника, чаш(ь)ника, чашник(а), чаш⟨ника⟩, ⟨ча⟩шиика, чашиїка, чашн⟨ика⟩, чашии⟨ка⟩, чашъника, чашии(к) 330 (1408 *Cost.* I, 61; 1411 *DIR«A»* 439; 1420 *Cost.* II, 136; 1424—1425 *DBAc* 19; 1433 *Cost.* I, 359; 1441 *DBAc* 35; 1458 *BD* I, 20; 1473 *BD* I, 184; 1489 *BD* I, 367; 1500 *RA* 261 і т. ін.); чашныка 1 (1426 *BAM* 22); чѧшиика 3 (1433 *Cost.* I, 362; 1436 *Cost.* I, 476; 1438 *Cost.* II, 15); чѣшника 3 (1448 *Cost.* II, 343; 1454 *Cost.* II, 509; 1456 *Cost.* II, 578); ! часника 1 (1495 *BD* II, 45); *дав. одн.* чашиикоу (1491 *BD* I, 447); *знах. одн.* чашиика 1 (1496 *ПДВКА* 60); чашиик 1 (1476 *BD* I, 217).

***ЧАШНЇКЪ** *див.* **ЧАШНИКЪ**.

***ЧАШНЫКЪ** *див.* **ЧАШНИКЪ**.

***ЧАШЪНИКЪ** *див.* **ЧАШНИКЪ**.

***ЧАШЬНИКЪ** *див.* **ЧАШНИКЪ**.

***ЧАЩА** *ж.* (2) (*цсл.* чѧща) (*густий ліс*) хащі, нетрі: а тако єму дае(м) и дали єсмо... со млины с полми... съ гаи сь дубровами сь чащи сь дубники съ березники (б. м. н., 1424 *P* 100); мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѧ (!) наста(с)я киє(в)скаѧ... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сергиєвоу двѣ волости наши(х)... и с лѣси и(з) доубровами и (чѧ)щаы (так. — *Прим. вид.*) (Київ, 1459 *P* 174).

ФОРМИ: *ор. мн.* чащы 1 (1424 *P* 100); ! (чѧ)щаы 1 (1459 *P* 174).

***ЧВЕРТЫИ** *числ.* (1) (*стп.* czwarty) четвертий: писанъ листъ... по(д) лѣты р(с)тва хва а лѣ(т) и д ста лѣтъ и чвертоє лѣ(т)ъ (!) (Галич, 1404 *P* 68).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* чвєртоє (1404 *P* 68).

Див. ще **ЧЕТВЕРТЫИ**.

***ЧВЕРТЬ** *ж.* (1) чверть, четвертина: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и иа шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *ор. мн.* чвертями (1389 *PEA* I, 27).

***ЧЕДО** *див.* ***ЧАДО**.

***ЧЕЛАДЬ** *див.* ***ЧЕЛЯДЬ**.

***ЧЕЛИЕВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Берестейській землі*): мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сну радевича... што єсмо єму дали село челиєвъ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* челиєвъ (1424 *ДГВВ*).

***ЧЕЛО** *див.* ***ЧОЛО**.

***ЧЕЛОБИТЕ** *див.* ***ЧОЛОМЪБИТЬЕ**.

ЧЕЛОВЕКЪ *див.* **ЧОЛОВѢКЪ**.

***ЧЕЛОВЕЧИИ** *прикм.* (3) (*властивий людині*) людський (1): Ачь по(д)лоугъ часовъ розны(х) обыча(и) и учи(н)кы члвчи измены (!) (XV ст. *ВС* 9 зв.);

(*виконаний людиною*) людський (2): а тако(ж) берє(г) рекы колї боудеть члвчьимь чїненїемь оброчєнъ а вожды первеишїи берє(г) граніца (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн. ч.* члвчьимь (XV ст. *ВС* 10 зв.); *наз. мн. ч.* члвчи (XV ст. *ВС* 9 зв.).

Див. ще ***ЧЕЛОВѢЧЕСКИИ**, ***CZŁOWECZYJ**.

ЧЕЛОВѢКЪ *див.* **ЧОЛОВѢКЪ**.

***ЧЕЛОВѢЧЕСКИИ** *прикм.* (1) (*властивий людині*) людський: и мы... ємоу имѣне н⟨а⟩шє... даємъ... зо всими доходы и зо всими потребами, которыи... которымколвє розумом або мудростю ч⟨е⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою могут розмножены быти (Вільна, 1499 *AS* I, 117—118).

ФОРМИ: *ор. одн. ж.* ч⟨е⟩л⟨о⟩в⟨ѣ⟩ческою (1499 *AS* I, 118).

Див. ще ***ЧЕЛОВЕЧИИ**, ***CZŁOWECZYJ**.

***ЧЕЛѢДЪ** *див.* ***ЧЕЛЯДЬ**.

***ЧЕЛѢДЬ** *див.* ***ЧЕЛЯДЬ**.

***ЧЕЛЯД** *див.* ***ЧЕЛЯДЬ**.

***ЧЕЛЯДЬ** *ж.* (148) **1.** *зб.* слуги, челядь (3): а хто немецкую челѧ(д) держа бы одно(г) затаилъ довѣдавсѧ: ты(х) будє(м) казни(т) великими казньми (Перемишль, 1447—1492 *ЛКНКВ*).

2. феодально залежний селянин, невільна робоча сила у феодальному господарстві (21): мы Стефанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже произволи г(с)во ми, добрымъ моимъ оумисломъ и дали єсми монастирю о(т) молдавици двѣ челѣди циганскыи, на имѧ, кома(н) и (... пошкодж.—

Прим. ред.)... манъ (Дорогуня, 1434 *ДГСММ*); того ради тоты четири челѣди да боудоутъ нашемоу монастирю оури(к) и съ оусємъ ихъ имѣниємъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); А челяд, и стадо, и статки домовые делили на полы (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); К Житомироу дво(р) с пашнєю костєшовє дворє шесть челяди а воловъ осмь (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); Тежъ жаловалъ намъ тотъ Мартинецъ на Богдана, штожъ деи онъ въ его невѣстки, у Проселковы жоны, пограбилъ челядь и иныи статки домовыи (Вільна, 1498 *АЛМ* 159).

3. *(члени сім'ї, що проживають разом)* домочадці, челядь (124): тѣмъ мы... дали єсми єму... двѣ челѣди циганскыи на имѧ Михула... и съ всѣми своими *челѣдми* (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403); тоты оуси и съ своими челѣдми и дѣтми своими, що бы нашємоу... монастирю (Сучава, 1448 *Cost.* II, 353); смѣрєнїи архимандрит игоумєнь... Іоасафь и съ вьсѣми бра⟨т⟩ство яже о Христѣ, видѣвше ⟨мы, сы⟩ноу и добрїи наш прїател... твоє произволенїє, сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоєи милости и твоим чѧлѣдїємь и твоим оноучатом... да боудет от нас тоє произволенїє, за вашѧ здравїємь (!) и за вашѧм доушамь (!) (Путна, 1476 *BD* I, 211—212); И такождерє єсми дали и потврьдили тои свѧтои нашеи цръкви... татарє на имѣ Бачюл съ челѣдею, и Коика съ челѣдею, и брать єго Нинча Холтѣюл, и циганє на имѣ Боѧ съ челѣдею, и Дадоуль съ челѣдею, и Гоуцинѣ съ челѣдею (Сучава, 1488 *BD* I, 342).

ФОРМИ: *наз. одн.* **челѣ(д)** (1435—1436 *Cost.* I, 494); *род. одн.* **челѧди, челяди** (XV ст. *ИК;* бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *знах. одн.* **челядь, челяд, челѧ(д)** 4 (1447—1492 *ЛКНКВ;* 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18; 1498 *АЛМ* 159); **че(ла)дь** 1 (1447—1492 *ЛКНКВ*); *ор. одн.* **челѣдию, челѣдїю** 12 (1443 *Cost.* II, 126, 128; 1465 *DIR«A»* 518; 1470 *DIR«A»* 522; 1479 *BAM* 61); **челядью** 4 (1444 *DIR«A»* 481); **челѣдею, челѧдею** 37 (1441 *DIR«A»* 477; 1445 *DIR«A»* 483; 1486 *DC* 144; 1487 *BD* I, 310, 312; 1488 *BD* I, 342); **челѧ(д)ю, челѣ(д)ю** 12 (1445 *DIR«A»* 483; 1453 *Cost.* II, 445; 1462 *Cost. D.* 11; 1465 *DIR«A»* 518); **челѣдью** 20 (1462 *Cost. D.* 11); **! челѣдоую** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *наз. мн.* **челѣди** 1 (1443 *Cost.* II, 126); **челяды** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *род. мн.* **челѣди, челѣ(д)** (1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 352; бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *дав. мн.* **чѧлѣдїємь** (1476 *BD* I, 211); *знах. мн.* **челѣди, челяди, челя(ди), челѧ(д), челѣ(д)** (1434 *DIR«A»* 464; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 126, 180; 1444 *DIR«A»* 481; 1445 *DIR«A»* 483; 1448 *Cost.* II, 352; 1453 *DIR«A»* 503; 1458 *DIR«A»* 512); *ор. мн.* **челѣдми, челѣ(д)ми, челѧдми, челѧ(д)ми** 32 (1435 *Cost.* I, 403; 1443 *Cost.* II, 126, 128, 180; 1445 *Cost.* II, 236; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503; *Cost.* II, 445, 466; 1470 *DIR«A»* 522; 1487 *BD* I, 310, 312); **челядмы** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **челѣди** 1 (1480 *BD* I, 246); *місц. мн. зам. род.* из тѣ(х) **челѣде(х)** (1434 *ДГСХММ*); *знах. дв.* **челѣди** (1434 *ДГСХММ;* 1435 *Cost.* I, 403).

***ЧЄЛѦДЬ** *див.* ***ЧЄЛЯДЬ**.

***ЧЄМЄРЄВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы Владиславъ... коро(л) пол(с)ки(и)... чинимы знаємо... ажє слуга нашь вєрныи па(н) ходко чємєрєви(ч) послужи(л) на(м) вєрнє (Львів, 1399 *Р* 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чємєрєви(ч)** (1399 *Р* 59).

***ЧЄМЄРЄВЪ** *прикм.* (1): а на то єсмы дали облазничомъ сєсь нашь листъ под нашєю печатью а к тому... и пана ходкова чємєрєва печать (Зудечів, 1411 *Р* 80).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **чємєрєва** (1411 *Р* 80).

Пор. **ЧЄМЄРЬ.**

***ЧЄМЄРИНЪ** *ч.* (10) *(назва маєтку у Волинській землі)* Чемерин: а єстли ѧ ис тоєи мєны выстоуплю... а имє(л) бы тоую меноу роушѧти, и в тоє имє(н)є на имѧ в чємєри(н) встоупатисѧ, тогды ѧ а любо по мнѣ боудоучии, королю двєстє роублє(в) заплати(т) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); а тоє имє(и)є чємєри(н), маю подати игоумєноу пєрєсопницкомоу, ларионоу... та(к) доброє и нарѧжєноє... ка(к) я в нє(г) взѧ(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чємєри(и)** (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*).

ЧЄМЄРЬ *ч.* (2) *(особова назва):* Мы... ходко чємєрь... глѣбъ дѧдкови(ч) чинимы знаємо... како ко(л) та рѣчь мєжи... кролє(м) влодиславомъ пол(с)кимъ с однои строны мєжи панєю ѧдвигою отиною пилєцкою... с другоѣ строны о волость о залѣсиє... на многи(х) роцѣхъ прєд на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70); а при томъ были судьѣ и свѣдци панъ ходко чємєрь панъ лєнко зарубичь (Зудечів, 1411 *Р* 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чємєрь** (1404 *Р* 70; 1411 *Р* 80).

***ЧЄОЛЧИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* А выѣздилъ ту зємлю ходоръ чєолчи(ч) (Львів, 1370 *Р* 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чєолчи(ч)** (1370 *Р* 18).

ЧЄПЄЛЄВА *ж.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Чепелі: а кн⟨ѧ⟩зю Сємєну досталсѧ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Чєпєлєва, Лука, Оловѧнчино, Долгошиинцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєпєлєва** (1463 *AS* I, 54).

***ЧЄРВЛЄННЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣ(м) мы... дали и потвєрдили єсми и(м)... сєла на имѣ онєщи... и пасика... и полѣна оу щєфана чєрвлєнного (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569).

ФОРМИ: *род. одн.* **чєрвлєиного** (1456 *Cost.* II, 569). *Див. ще* **ЧЄРЛЄН.**

***ЧЄРВЛЄНЫИ** *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**

***ЧЄРВЛИНИИ** *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**

! ЧЄРЄ *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**

***ЧЄРЄВАТЫИ** *ч.* (4) *(особова назва):* на то... вєра пана якуша чєрєватого (Сучава, 1436 *Cost.* I, 481—482); а на то є(ст)... вѣра пана якоуша чєрєватого (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65—66).

ФОРМИ: *род. одн.* **чєрєватого** 3 (1436 *Cost.* I, 482; 1438 *DIR«A»* 472: 1440 *Cost.* II, 66); **чєрєватаго** 1 (1439 *Cost.* II, 47).

***ЧЄРЄВАЧИЦИ** *мн.* (1) *(назва маєтку у Троцькому воєводстві)* Черевачиці: Записоую жєнє своєй, кнѧгини Улиѧнє Сємєновнє Голшанских на своих имєнѧхъ отчизнихъ на Кобрини, на Чєрєвачицах и на Гроушовой тоую тисѧч коп, штож она принєсла... за мєнє идоучи (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10).

ФОРМИ: *місц.* **на Чєрєвачицах** (1454 *AS* III, 10).

***ЧЕРЕДА** *ж.* (1) *(гурт великої рогатої худоби)* череда: и дворанинъ вашей милости... говорилъ... тымъ земяномъ абы... в топылехъ звєринъныхъ по волнину стад и черед не поили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20—21).

ФОРМИ: *род. мн.* **черед** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21).

ЧЄРЄЗЪ, ЧЄРЄЗЬ, ЧЄРЄЗ, ЧЄРЄСЪ, ЧЄРЄСЬ, ЧЄРЄС, ЧЄРѢСЬ *прийм.* (284) *(із знах.)* 1. *(виражає просторові відношення)* (225) а) *(вказує на територію, простір з одного краю якого до іншого спрямована дія)* через, крізь (138): грань... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); I też jestliby... czerez panstwo naszo jechał, żadnyj jemu nahabania cziniti ne majet (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); A tako daiemo i daleszmo iemu thuiu naszu didinu na imie Jermolinczi... ze wszim prawem, y s płathi, y z dochodi... y z mythom kotory iduth k torzowi (!) czerez ieho didinu — od kozdoho woza po hrosik (Краків, 1407 *АрхЮЗР* I/8, 4); а хотарь тѣмъ сєломъ почєнши о(т) молдави чєрє(с) лоугъ на оусти пєрєкопа та... простѣ чєрє(с) полє на рогъ лѣса нємѣцкого (Сучава, 1427 *DIR«A»* 450); а сє здє єсмо положили границю мєжи Манєва и Вишнєвца и нємыши от дороги... чєрєсъ полѧноу и чєрєсъ бол⟨о⟩то (*в ориг.* бо(л)то.— *Прим. вид.*)... простє чєрєсъ доубровоу, до крємєнєцкоє зємли (Манів, 1478 *AS* I, 76); ино мы вашємоу послоу дали поуть чистъ чєрє(з) нашоу зємлю до стєфана воєводы (б. м. и., 1495 *ПЛПС*); и ваша бы милость сихъ пословъ, нашого

а и московъского, пропустили миръно чєрєзъ вашей милости зємли, для нашоє воли (б. м. н., 1499 *BD* II, 449);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками замість знахідного*) (5): а хотарь ємоу є(ст)... простѣ чєрє(с) дєла по чєрєтїи... та... простѣ чєрєсь долинои (!) до могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); А хотар... оу Прокопов сад на столпь от толѣ чєрєс сєрєд сада Тоуличєва та на поут, що идєт до Бани (Сучава, 1499 *BD* II, 136);

б) (*вказує на об'єкт, природну перешкоду, з одного боку яких на інший спрямована дія*) через (62): а хотаръ ємоу... на ворловоую могилоу... а о(т) толѣ... попєрєкъ чєрєсъ жєжию на дорогоу на вєликоую (б. м. н., бл. 1400 *Cost.* I, 27); мы кнѧ(з) фє(д)оръ любортови(ч) чинимо то знамєнито... ажє... па(н) ивашко дѣдошицки милѣичичь жаловалъ и позваль па(н) татомира балицко(г) ажє... па(н) татомирь... пооралъ ємоу полє и покосиль и доубровы чєрєсь границю (Зудечів, 1413 *P* 82—83); а потомъ чєрєзъ ричку Ровєць повєлъ до урочища Песочное (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8); А зятю моєму... нє надобє чєрєз... границу з Лопавшъ у мою зємлю Хрєнницькую уступати и пєрєходити николи (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); Пани Михайловаѧ повєдила, ижъ... дозволил чєрєз мост оу боудованє, оу дєрєво, сєножати єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); хто с коимъ имєєть гранїцю о лѣ(с) а воидѣ(т) чєрє(с) гранїцю оу лє(с) а то(т) єго застанєть має(т) оу нєго оузѧ(т) за пєрвоє застатьє сокироу (XV ст. *ВС* 37); А пак... крол полскїи, ис прѣрєчєною братїю єго милости, тогди имали бы пєрєвозити сѣ также на зємли тоурєцкого чъсарѣ чєрєс Доунаи (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками замість знахідного*) (6): ⟨а хо⟩тарь прости чєрєсь потока... та дѣло(м) до к⟨онєца⟩ (!) (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); хотар... от бѣла(г) потока чєрє(с) бїстрица (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122); хотар... чєрєс Смила на ⟨є⟩дноу кръницоу що єст мєжи Портар(и) и мєжи Дроужєщи (Бирлад, 1495 *BD* II, 63);

в) (*вказує на конкретне місце певної території, крізь яке проходить дія*) через (12): а кто поидєть... чєрєз дорогычинъ и чєсъ (!) мєлникъ и чєрєс бєрєстиє до лучьска торговатъ ис торунѧ Азъ кнѧзь кєстути нє вєлю ихъ заимати (б. м. н., 1341 *P* 2); А jestliby kotoryje reczi kramnyje wez majet', myto płatiti czerez wsi myta położonyje (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а што коли идєт ис нашєи зємли чєрєс Соучавоу, на Сєрєт, та колко мыта давали оу Сочавѣ, того половина имаютъ дати оу Сєрєтѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(*у грамотах молдавських канцелярій — з іншими відмінками замість знахідного*) (2): а што коли идєтъ изъ зємли чєрєсъ сочавы, на сирѧтъ, колко давали на сочавѣ, половина отъ того мыта имуть дати, на сирѧтъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а што коли идєт из зємли чєрєс сочавы, на сєрѧт, колко давали на сочвѣ (!), половина от того мыта имоутъ дати на сєрѧт (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669).

2. (*виражає об'єктні відношення з модальним відтінком*) (28) а) (*вказує на особу, за посередництвом якої здійснюється дія*) через, також відповідає сучасній безприйменниковій конструкції з орудним (19): I też żeby myncare... s fałsziwymi penezmi... sami czerez posła naszoho wojewody, i też czerez meszczan... takowych imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а николи нєхочєми быти оу ради смо(л)вы снѣтїю, чєрє(с) сѧ, а любо чєрє(с) кого иного (Львів, 1436 *Cost.* II, 698); а пань нашь наимилѣишїи крол єго милостъ просил нас чєрєс ты наши паны... ѧбыхом простили пана Михаила логоѳєта и брата єго пана Доумоу (Сучава, 1468 *BD* II, 305); А што колы та(и)ны свои чєрє(з) табина мнє оускажи (б. м. н., 1484 *ЯМ*); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємъ соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чєрєсъ которо(г) имєть позывати (XV ст. *ВС* 15 зв.); и вскызывали есьмо къ тобѣ... чєрєзъ наши послы, являючи то, што жъ царь Мєндли Гєрєй Пєрєкопскїй и Стєфанъ воєвода воложскій (!) намъ вєликїи нєпрїятєли (б. м. н., 1496 *ОКИВ*);

б) (*вказує на документ, змістові якого суперечить або не відповідає дана дія*) всупереч (чому), не зважаючи (на що) (9): а которы мытныкъ и двор(н)к... бы оучинии(л) чєрє(з) на(ш) ли(ст) ина(к) тому шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* II, фотокоп. № 8); а хъто ⟨бы⟩ єи кри(в)доу оучини(л) оу то(м) имѣньи чєрє(с) мои запи(с) то(г)ды осподарю королю тисѧ(ч) ко(п) заплати(т) (б. м. н., п. 1450 *ПИ* № 9); а кто сѣ покоуси(т) чєрє(с) сє(с) на(ш) ли(ст) о(т) ни(х) мыто брати... то(т) є(ст) противни(к) на(м) и нашєм(у) листу (Сучава, 1472 *ДГСВМ*).

3. (*виражає причинові відношення*) (*вказує на причину, яка викликала дію*) через (що), з причини (чого), у зв'язку (з чим) (15): Też jestliby czerez upad, pożohi, abo złodejstwa, abo czerez khwałt reczi swoi zastawłenymi zastawami utratił by, a chrest'janin kotoryj by jemu zastawił... ne majet'... habati (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); а вонъ нє досмотривши моєѣ вѣрноѣ служибы (!) и вєлѣлъ мѧ имить бє(з) моєѣ вины и бє(з) права чєрє(с) намолъвоу моихъ (нє)приѧтюлъ и вєлѣлъ мѧ былъ избавить горла моєго (Кременець, 1434 *P* 129—130); А чєрєс тоє оусє а мы єсми поставили завєзкоу р҃ роубли сєрєбра (Бирлад, 1460 *BD* I, 41); Оузнали єсмо и(ж) частокро(т) обиваю(т) (!) свє(т)ки и клѧтвою а чєрє(с) то бываєть правда оутїснєна (XV ст. *ВС* 19 зв.); И Сопѣга рєкъ: я єщо тогды и дочки в нєє нє понялъ, коли тотъ листъ взяла тєща моя в короля є. м. чєрєзъ жалобу пана Остафєву (Вільна, 1498 *АЛМ* 169).

4. (*виражає модальні відношення*) (12) а) (*вказує, в який спосіб, яким чином відбувається дія*) через (що), за посередництвом (чого), також відповідає безприйменниковій конструкції з орудним (9): I też jestliby... na imenie, abo na listy panow znamenitych peniazej by pozycził, a toho czerez swoi listy, abo peczati doswiedcził by, my... jemu toho to imienia na protiwku khwałtowi choczem boroniti (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); а дан(н) (!) сєи листъ чєрєз руки вєлѣбно(г) мужа донина подкансълєрєго кролєвства (по)лско(г) (Мєдика, 1415 *P* 87); И тѣжь како вєлико вєсєлиласѧ єсть рада кролє(в)ства коли чєрєс посрѣдокъ вашь то(т) то мистръ о тыи тадынки нашоу оусхотѣлъ вѣдати волю (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а тыи пѣнѧзи брали єсмо чєрєз роуки боѧрина Єго Милости Рамана (!) Митковича (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); Тє(ж) то(г) хочє(м) штобы каж(д)ыи соу(д)я оу своємь соудє мєлъ оуставнаго слоужєбнїка чєрєсъ которо(г) имєть позывати а рыцєри вєльможьныи *чєрє(с)* грамоты (XV ст. *ВС* 15 зв.); и мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ Звѧгол... дали єсмо ласкавє чєрєс сєс н⟨а⟩шъ листъ (Вільна, 1499 *AS* I, 117);

б) (*у сполуч. з пасивним дієприкметником вказує на виконавця дії*) відповідає безприйменниковій конструкції з орудним (3): a jestliby nekotoryj kon, byłby... kradenyj, czerez chrest'janina byłby najden, tohdy... włastnoju prisiahoju oczistitisia majet', rekuczi: żem toho konia w deń wział, kotoryj że za peniazi moi jest zastawen (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); а тоє вышє писанноє (*в ориг.* вышє писанного.— *Прим. вид.*) чєрєз шлях⟨о⟩тнє врожєного кн⟨ѧ⟩зѧ Костєнтина... ⟨маєть⟩ быти дєржано и поживано спокойнє и скромливє (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

5. (*виражає часові відношення — вказує на відрізок часу, за який відбувається дія*) протягом, на протязі (чого), також відповідає безприйменниковій конструкції із знахідним (3): I też jestliby... wzał u chrest'janina na zastawu czerez czas odnoho roku derżałby... a potom... jeje dobrowolne majet' prodawati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107); Хто заимє(т) жївотїноу чюжоую на своємь збожю а чєрє(с) но(ч) боудє(т) оу сєбє ховать по(д) свидє(ч)ствомь своихъ соусє(д) а на заоутрєє имєєть гна(т) да (!) оборы городьскєє (!) (XV ст. *ВС* 25 зв.).

6. (*виражає кількісні відношення — вказує на перевищення якоїсь міри, норми*) понад (що), більше (чого) (1):

A jestliby zastawa... czerez rok deń odin była, potom źadnomu... ne majet' opowedati (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).
Див. ще **ЧРѢСЬ.**
***ЧЄРЄМОШЬ** *ч.* (1) *(назва річки у Галицькій землі)* Черемош: Про то(ж) мы... на знамость то чинимы... Аже... дає(м) и дали єсмо... на рѣцѣ на черємоши двѣ полѧнѣ березово а жабьє (Снятин, 1424 *P* 99).
ФОРМИ: *місц. одн.* **иа черємоши** (1424 *P* 99).
ЧЄРЄМХОВО *с.* (2) *(назва села у Галицькій землі)* Черемхів: возрєвше єсмо на на (так.— *Прим. вид.*) єго вѣрноую службу... оставлѧємъ и оставили єсмо єго... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ... джюровъ со трими присѣлки колоколинъ, михалєвъ, черємхово (Краків, 1394 *P* 54); мы кнѧзь Федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо... Аже што панъ данило задерєвєцкии дажбоговичь замѣнилъ сѧ селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ и сулкомъ черємховомъ противъ ловчичь и нєдорѣзовича дворищємъ (Зудечів, 1411 *P* 78—79).
ФОРМИ: *наз. одн.* **черемхово** (1394 *P* 54); *ор. одн.* **черемховомъ** (1411 *P* 79).
***ЧЄРЄПКОВСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Черепковци *на Буковині):* били дани тоти н҃ црк҃ви... почє(и)ши о(т) соучавскои волости а҃ црко(в) на лоукавци... т҃ црко(в) черєпковска и(с) попо(м) (Сучава, 1490 *DC* 147).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **черепковска** (1490 *DC* 147).
***ЧЄРЄПЫНЄ** *с.* (1) *(назва села у Львівській землі)* Черепин: а сє я панъ михаило ивановичь заставилъ своє село черєпынє григорєву с҃ну дв҃двьского осташкови (Львів, 1386 *P* 31).
ФОРМИ: *знах. одн.* **черепынє** (1386 *P* 31).
ЧЄРЄС *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**
ЧЄРЄСЪ *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**
ЧЄРЄСЬ *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**
ЧЄРЄТЇАНИ *див.* **ЧЄРЄТЇѦНИ.**
***ЧЄРЄТЇЄ** *с., зб.* (3) зарості очерету: а хотарь... на конець царинѣ о(т) толѣ простѣ чере(с) дела по черєтїи та на старои могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); хотар... на єдни доубь знаменан... та черес черѣте на дил на могилоу копаноу (Бирлад, 1495 *BD* II, 63—64).
ФОРМИ: *дав. одн.* по ! **черетїи** (1400 *DIR«A»* 433); *знах. одн.* **черѣтє** (1495 *BD* II, 63); *род. мн.* **черєтїи** (1409 *Cost.* I, 65).
ЧЄРЄТЇѦНИ, ЧЄРЄТЇАНИ, ЧЄРЪТЇѦНЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм мы... дали и потвръдили єсми єму села, на имѣ бецещи... и черєтїани (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); мы Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѣд нами... Драголе... и продала... єдино село на имѣ ЧеретїѦни оу Кобълє (Сучава, 1491 *BD* I, 456).
ФОРМИ: *наз.* **Черєтїѧни, черєтїани** 2 (1455 *Cost.* II, 549; 1491 *BD* I, 456); **Черътїѧиїи** 1 (1491 *BD* I, 456).
***ЧЄРЄЯ** *ж.* (1) *(назва маєтку в Берестейській землі):* Жаловали намъ кнгни фєдоровая фєдоровича Соколи(н)ская исъ сыномъ свои(м)... на... пана богдана сопежича рєкомо бы онъ и(х) выгна(л) з ымєнє(и) и(х) о(т)чинъны(х), на (и)мѧ с черєи а с тоухачова моцно бє(з) ка(ж)дого права (Берестя, 1496 *ВМКФС*).
ФОРМИ: *род. одн.* **черєи** (1496 *ВМКФС*).
ЧЄРЛЄН *ч.* (3) *(особова назва):* а мы такождє и от нас єсми дали и потврдили слоугам нашим вѣрнымь... тоє... село оу Полени иа имѧ Щефънещїи, гдє был Щефан Черлен (Сучава, 1486 *BD* I, 290).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Черлєн** (1486 *BD* I, 290).
Див. ще ***ЧЄРВЛЄННЫИ.**
***ЧЄРЛЄНА**[1] *ж.* (1) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* тѣмь мы... дали єсмы єму... два (!) поустыни єдна дерєновєць и на черлєиои против великои могыли (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).
ФОРМИ: *місц. одн.* **на черлєиои** (1425 *Cost.* I, 173).
***ЧЄРЛЄНА**[2] *ж.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* А хотарь томоу сєлоу... право д⟨о⟩ оустї⟨а⟩ Черленои, идеже єст блато Мъстєкѫноул (Сучава, 1473 *BD* I, 184).
ФОРМИ: *род. одн.* **Черлєиои** (1473 *BD* I, 184).
***ЧЄРЛЄНЫИ** *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**
ЧЄРЛЄНЬ *прикм.* (1): мы Стєфань *(в ориг.* Стефаиа.— *Прим. вид.)* воєвод... знамєнито чиним... ожє... Оана и брат єго Іоил... продали... село оу Полени, гдє єст домь Щефань Черлєнь (Сучава, 1486 *BD* I, 289).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Черлєиь** (1486 *BD* I, 289).
Пор. **ЧЄРЛЄН.**
***ЧЄРЛЄХОВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* Писан оу Черлєховѣ, августа ѳ҃ ден, индикт трєтий (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).
ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Черлєховѣ** (1485—1500 *AS* I, 121).
***ЧЄРМАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Пишетъ король... абы Петругъ не вступалъся въ тыи люди, на имя въ Езыкеича зъ дѣтьми... а въ Чермака зъ братею и зъ дѣтьми Печищавыхъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Чермака** (1498 *АЛМ* 169).
***ЧЄРМНЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* и такожъ дали єсми ємоу и другоє село... на имѧ гдє бы(л) чермны(и) юга (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чермиы(и)** (1443 *Cost.* II, 120).
ЧЄРНА *ж.* (5) *(особова назва):* Тоє въсє вишєписанноє абы ємоу оурик и съ оусим приходом, ємоу и женѣ єго Чернѣ и дѣтем их... неподвижно на вѣкы вѣчныа (Сучава, 1461 *BD* I, 45); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидоша прѣ(д) нами... иаши слоуги, оана ришканоу(л) и сестри єго, соръ и настѣ и черна ... и продали свою правою (!) о(т)ниноу (Сучава, 1500 *Cost. S.* 233—234).
ФОРМИ: *наз. одн.* **черна** (1500 *Cost. S.* 234); *дав. одн.* **Чернѣ** 1 (1461 *BD* I, 45); **! черны** 1 (1464 *DIR«A»* 517); *ор. одн.* **Чериою** (1461 *BD* I, 45; 1464 *DIR«A»* 517).
ЧЄРНАВЪКА *див.* **ВЪШНѦѦ ЧЄРНАВЪКА.**
ЧЄРНАТ *ч.* (15) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу... село... прѧ(д) нашими паны... на имѧ прѧ(д) пано(м) нѧгоємъ и панъ петръ хоуди(ч)... и панъ черна(т) плоскаръ (Нямц, 1443 *Cost.* II, 119—120); а ми також єсми дали и потвердили нашємоу вѣрномоу бояриноу, паиоу Щефоулоу Чернатоу, тоє вишєписанноє село Мотишещїи (Сучава, 1463 *BD* I, 74); А на то єст... в. п. Щефоула Черната (Сучава, 1473 *BD* I, 182).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чериат, черна(т)** (1443 *Cost.* II, 120; 1448 *Cost.* II, 323; 1458 *DIR«A»* 512; 1463 *BD* I, 74; 1470 *BD* I, 141, 153, 156; 1471 *ДГСМПБ*); *род. одн.* **Чериата, черна(т)** (1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522; 1471 *BD* I, 164; *DIR«A»* 525; 1472 *DIR«A»* 528; 1473 *BD* I, 182); *дав. одн.* **Чериатоу** (1463 *BD* I, 74).
Див. ще ***ЧАРНАТЪ, ЧЄРНЪТЄСКОУЛ.**
***ЧЄРНАТЄСКОУЛЪ** *див.* **ЧЄРНЪТЄСКОУЛ.**
***ЧЄРНАТОВЪ** *прикм.* (1) ◇ дворъ Чернатовъ *див.* **ДВОРЪ** 3.
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Чериатова** (1463 *BD* I, 74).
Пор. **ЧЄРНАТ.**
***ЧЄРНЄВИЧЬ** *ч.* (2) *(особова назва):* а при томъ оуздаванъ были бояре землѧнє панъ ходько быбєльскии со двѣма с҃нма... игнатко черневи(ч) (Перемишль, 1378 *P* 26); игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну за пєкули(ч)... воземъши подъ слугами королювъскими єхъ вотнину дворища фалелѣєвичь (Перемишль, 1390 *P* 175).
ФОРМИ: *наз. одн.* **черневи(ч)** (1378 *P* 26); *дав. одн.* **черневи(ч)** (1390 *P* 175).
ЧЄРНЄВЪ *ч.* (1) *(назва озера у Чернігівській землі):* продали єсмо пану мартину кгасто(в)товичю сѣлища наши... а к тому сѣлищю зѣмли бортныє... Ис тыми озєры

который слоухаю(т)... к ты(м) землѧ(м) на имѧ озѣро нѣже(н)... а бѣрезовица а чернє(в) а навалищє (Овруч, 2-а пол. XV ст. *СПС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чернє(в)** (2-а пол. XV ст. *СПС*).

ЧЄРНЄХОВ *ч.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Черняхів: а да(н) оу чернѧхове оу серє(д) ѕ нєдли свт(г)о великого посту (Черняхів, 1435 *P* 133); а кн(ѧ)зю Семеиу досталсѧ город Колоден а села: Чернєхов, Ивачев Верхнии, Орошовцы... Ронев за Чернѧховом (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Черисхов** (1463 *AS* I, 54); *ор. одн.* **Чериѧховом** (1463 *AS* I, 54); *місц. одн.* **оу чериѧховє** (1435 *P* 133).

***ЧЄРНЄЦЪ** *ч.* (2) монах, чернець: присылалъ да (!) на(с)... архима(н)дри(т) Пече(р)скїи с кїева и вся братїя мн(с)тыря пече(р)ского че(р)нцы крылошанѣ и Засто(л)пники жалоуючися на митрополита кїевского... што(ж) и(м) насилїє чини(т) и права имь давные... ламати хоще(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); А нинє... къ дочеры его прыслалъ єси... бискупа Виленьского и черъньцовъ Берьнадиновъ, съ тымъ штобы она выступила зъ греческого закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448).

ФОРМИ: *наз. мн.* **че(р)нцы** 1 (1481 *ГПМ*); *знах. мн.* **черъиьцовъ** (1499 *BD* II, 448).

ЧЄРНИГОВСКИИ *прикм.* (3) *(пор.* Черииговъ *у Черніґово-Сіверській землі):* мы болеславъ инако швитрикгаило... кнѧзь черниговскии и ииы(х) знаемо то чини(м)... ажє даровали єсмо и даємъ слузѣ нашему юркови козенѧти на своємъ селѣ на хватовцехъ н҃ копъ рускои личбы краковскои монѣты (Коломия, 1424 *P* 102); а то(т) де манасты(р) пече(р)скїи з приделами своими Мн(с)тыре(м) николски(м)... в кїевѣ и з ыншн(ми) трєми монастыри Сиве(р)скои земли Че(р)ниговски брянски новгоро(д)ка сиве(р)ского былъ з вєко(в)... самъ в себѣ Ставропигїя (б. м. н., 1481 *ГПМ*).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **черниговскии** 2 (1424 *P* 99, 102); **Чє(р)ииговски** 1 (1481 *ГПМ*).

ЧЄРНИКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Чернихівці: кн(ѧ)зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы... Охрѣмовцы, Черниковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Чєрниковцы** (1463 *AS* I, 54).

***ЧЄРНИКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Ч е р и и к о в о д в о р и щ є (1) *(назва земельної ділянки у Волинській землі):* а што матка н(а)ша держит отчину н(а)шу и села Манев, и другий старий Манєв... Черниково дворище... то все брату н(а)шому Солтану после матки н(а)шое живота (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **Черниково** (1463 *AS* I, 55).

***ЧЄРНОБЫЛЬ** *див.* ***ЧОРНОБЫЛЬ.**

ЧЄРНОВСКЇИ *прикм.* (25) *(пор.* Черновци *на Буковині):* то мыто черновьское (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); и ти(ж) слюбує(м) имъ дати и поставити... на граници оу хотини и оу черновскои воло(с)ти два паны справе(д)ливы(х)... абы єди(н) бы(л) на(м) старостою хоти(н)скы(м) а дроугы черно(в)скы(м) оустави(ч)ны(м) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); та єсми дали и потврѣдили тои стои нашеи єпископїи о(т) радовцє(х)... оу волости черньвской ѕ црко(в) и(с) попи (Сучава, 1490 *DC* 147); а старости хотинскїи и черновскїи да имают моц над каждим от подданных наших (Гирлов, 1499 *BD* II, 424).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **черновскїи**, **(чериов)скїи** (1499 *BD* II, 424, 425, 444); *ор. одн. ч.* **черно(в)скы(м)** (1457 *Cost.* II, 810); *наз. одн. с.* **черновское**, **чериовьское** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275), *род. одн. ж.* **черновскои**, **черио(в)скои** (1490 *BD* I, 419; *DC* 147, 148); *місц. одн. ж.* **оу чериовско**, **черно(в)скои**, **че(р)ио(в)скои**, **черьиовскои**, **чериъвскои** (1457 *Cost.* II, 810; 1476 *BD* I, 215, 217; 1488 *ДГСПМ;* 1490 *BD* I, 419, 420; *DC* 147, 148); *род. мн.* **чериовскых** (1499 *BD* II, 424); *місц. мн.* **на чериовскых** (1499 *BD* II, 424).

***ЧЄРНОВСКЫИ** *див.* **ЧЄРНОВСКЇИ.**

ЧЄРНОВЦИ, ЧЄРНОВЬЦИ *мн.* (23) *(назва міста на Буковині)* Чернівці: а што было дати єму у черновьци, то имєтъ дати у хотини (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а оу которомъ торгоу имоутъ их коупити, тамъ имоутъ дати отъ каждого конѧ по четыре гроши... а оу черновцех по два гроши (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); А оу Черновцех возы нє трѧсти, алє коупєцъ абы дал своє право, ажє нє имает заповѣданї товаръ на своємъ возы (Сучава, 1460 *BD* II, 275); А пак єпископїи... мы єсмо... дали... дроугїи ѕ цръков... на имѣ: в҃ цръкви и с попми оу мѣсто оу Черновцех, а г҃ цръкви и с попми (!) оу Коучюр (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *наз.* **черновци**, **чериовьци**, **черио(в)ци** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669, 670; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275; 1488 *ДГСПМ*); *місц.* **оу Чериовцех** 7 (1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 274, 275; 1490 *BD* I, 420); **черновци(х)** 1 (1490 *DC* 147).

***ЧЄРНОВЬСКИИ** *див.* **ЧЄРНОВСКЇИ.**

ЧЄРНОВЬЦИ *див.* **ЧЄРНОВЦИ.**

***ЧЄРНОУСОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а свєдци цнии панове... па(н) васко мошенчи(ч) ива(н) чериоусови(ч) (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* **черноусови(ч)** (1412 *P* 81).

ЧЄРНООУСЪ *ч.* (1) *(особова назва):* а при томъ были... па(н) янъ зубрскии ива(н) черноусъ васко мошенчи(ч) (Львів, 1421 *P* 94).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чериооусъ** (1421 *P* 94).

ЧЄРНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* А такождєрє чєрнъ и ромъне(л)... да нє имаю(т) о(т) селѣ напрѧ(д) болшє тѣгати аии упоминати за тота села вишеписаннаа на пана шандра... Зану(ж) чернъ и ромъне(л)... стратили исвоими привилиями зану(ж)ну(ж) (!) была фа(л)шевна и єсми и(х) сказили (Сучава, 1472 *DIR*«*A*» 528).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чериъ** (1472 *DIR*«*A*» 528).

***ЧЄРНЪВСКИИ** *див.* **ЧЄРНОВСКЇИ.**

ЧЄРНЪТЄСКОУЛ *ч.* (3) *(особова назва):* А оу том же пак оустал пан Херман... пред нами... и продал тоє... село... нашему вѣрному бояриноу паноу Щефоулоу Чернатєскоулоу (Сучава, 1463 *BD* I, 74); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидє прѧд нами... слоуга наш пан Щефоул Чернътєскоул... та продал свою правоую отниноу... слоугам нашим (Сучава, 1484 *BD* I, 282).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чернътєскоул** (1468 *BD* I, 130; 1484 *BD* I, 282); *дав. одн.* **Чериатєскоулоу** (1463 *BD* I, 74). *Див. ще* ***ЧАРНАТЪ, ЧЄРНАТ.**

ЧЄРНЪТЄЩИ *мн.* (2) *(назва села на р. Кород у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали и потврѣдили єсмо имъ... села на имѣ милещи... и чернътещи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323); Тѧм мы... далї и потвердили єсми ємоу... села на имѣ: где єст ємоу дом, Чериътещи на Кородѣ... и... на имѣ Мотишещїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Чериътєщи** (1448 *Cost.* II, 323; 1468 *BD* I, 130).

ЧЄРНЪТЄЩЇИ[1] *мн.* (1) *(назва села на р. Прут у Молдавському князівстві):* Тѣм мы... (села) ... на имѣ... за Проутом... Чернътєщїи и Гаоурѣнїи (б. м. н., 1490 *BD* I, 434).

ФОРМИ: *наз.* **Чернътєщїи** (1490 *BD* I, 434).

ЧЄРНЪТЄЩЇИ[2] *мн.* (1) *(назва селища на р. Жерул у Молдавському князівстві):* Тѧм мы... далї єсми ємоу... на верх Жероула селищ(є) на имѣ Чернътещїи (Сучава, 1468 *BD* I, 130).

ФОРМИ: *наз.* **Чернътєщїи** (1468 *BD* I, 130).

***ЧЄРНЫИ**[1] *див.* **ЧОРНЫИ**[1].

ЧЄРНЫИ[2] *див.* **ЧОРНЫИ**[2].

ЧЄРНЬЧЄГОРОДСКИЙ *прикм.* (1) *(пор.* Чернчегородокъ *у Волинській землі):* А при том был... пан Троушъ

войт луцкий, дьАкъ черньчегородский Пшеница (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* черньчегородский (1490 *AS* I, 92).

***ЧЄРНАХОВЪ** *див.* **ЧЄРНЄХОВ.**

ЧЄРТОРЫИСКИИ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

***ЧЄРЪЛЄНЫИ** *див.* ***ЧРЪВЄНЫИ.**

***ЧЄРЪНЄЦЪ** *див.* ***ЧЄРНЄЦЪ.**

ЧЄРЪТЇАНЇИ *див.* **ЧЄРЄТЇАНИ.**

***ЧЄРЬНОВСКИИ** *див.* **ЧЄРНОВСКЇИ.**

ЧЄРѢСЬ *див.* **ЧЄРЄЗЪ.**

***ЧЄРѢТЄ** *див.* ***ЧЄРЄТЇЄ.**

***ЧЄСКИИ** *див.* **ЧЪСКЇИ.**

***ЧЄСНИКЪ** *див.* **ЧЄСТЬНИКЪ.**

ЧЄСНО *присл.* (1) *(без лукавства, совісно)* чесно: и тоуть... єсмо слюбили... абыхомь до нашеи смерти господареви нашему... служили... и вѣрно и чесно и справє(д)ливо (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774).

***ЧЄСНЫИ** *див.* **ЧЄСТНЫИ.**

***ЧЄСНЫЙ ХРЕСТЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* записую жонѣ своеи Мари: Стволовичи, село Житани, Чесный Хрестъ, Бубнов (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Чесиый Хрестъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЧЄСТ** *див.* **ЧЄСТЬ.**

ЧЄСТИ *дієсл. недок.* (603) (*цсл.* чисти, чьсти) читати: боудєть ведомо оусємъ хто коли видить грамоту(с) а любо слышитъ чтучи ажъ Азъ панко слуга королевъ та(к) єсмь оумолвилъ и договорилъ со кнАзємъ скиригаиломъ... дати ми двесте рублевъ кн҃зю скиригкаилу (б. м. н., 1387 *СП* № 12); а се я панъ мацина воевода ї̈лвовъскыи освѣдчаю тъ тымъ листомъ каждому доброму передъ кымъ коли буде тътъ листъ чтюнъ аже пришедъ предъ наше обличье на имА ходоро шидловоскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імА шидловъ (Львів, 1400 *Р* 60—61); Мы болеславъ инако швитрикгаило... знаемо то чини(м) си(м) наши(м) листо(м) каждомоу доброму нинѣшни(м) и пото(м) будучи(м) сего листа чтучи(м) и слухаючи(м) аже даровали єсмо и даємъ... юркови козенАти на своємъ селѣ на хватовцехъ н҃ копъ рускои личбы краковскои моиѣты (Коломия, 1424 *Р* 102); мы великии кн҃зь швидрикгаилъ литовьскии и рускии... чиним знакомито и даємъ вѣдати симъ нашимъ листомъ каждому доброму... хто на нь возрить или его чтучи оуслышить кому ж то коли его будєть потребизна (Київ, 1433 *Р* 118); мы великии кн҃зь швитрикаило олкердови(ч) чыни(м) знаменито симъ нашы(м) листо(м) и даемъ вѣдати каждому доброму хто нань оузрить или оуслышыть его чтучы комужь боудеть того потребно листа чести... верноули єсмо слоузѣ нашему хомѣкови молодомоу на имА сенкови его очызноу смордовь (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); мы Стефань воевода.... знаменито чиним(ь) ис сим(ь) листом(ь) нашим(ь) въсѣм(ь) кто на нем(ь) оузрит(ь) или его чтоучи оуслышит(ь), оже прїдоша... наши слоугы Яцюл(ь) Долха и брат(ь) его Влаикоул(ь)... и продали свою правоую отниноу и выкоуплєнїє (Сучава, 1500 *RA* 260).

ФОРМИ: *інф.* **чести** (1451 *ДГШХ*); *майб. 3 ос. одн.* **чести... будет** (1475 *AS* I, 72); *нак. сп. 2 ос. мн.* **чтите** (1492 *ЗОЄ*); *дієприкм. акт. теп. дав. одн. ч.* **чтоучю** (1457 *UKP;* 1459 *BD* I, 35); *дав. мн.* **чтучи(м)** (1424 *Р* 99, 102); *знах. одн. ч.* **чтучого** (1499 *АСД* VI, 2); *дієприсл. одноч.* **чтоучи, чтучи, чт(у)чи, чтуч(и), чтоуч(и), чт(оу)чи, чьтучи, ⟨ч⟩тоучи, cztuczi, чтоуч⟨и⟩** 533 (1387 *СП* № 12; 1393 *Cost.* I, 13; 1400 *DIR«A»* 433; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1419 *DIR«A»* 444; 1429 *Cost.* I, 239; 1438 *Р* 138; 1461 *BD* I, 44; 1479 *BD* I, 221; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **чтучы, чтоучы, cztuczy** 7 (1444 *DIR«A»* 481; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 10; 1451 *ДГШХ;* 1454 *Р* 162; 1465 *GL* 176; 1482 *AS* I, 80; 1495 *ВМБС*); **! чточи** 7 (1428 *Cost.* I, 223; 1431 *Cost.* I, 317; 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 687; 1440 *DBAc* 31; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1468 *BD* I, 125); **! чточї** 1 (1458 *Mih. Doc.* 121); **читучи** 1 (1434 *Р* 129); **! чтичи** 1 (1493 *ПГВСП*); **! чтоучию** 1 (1472 *Cost. D.* 26); **чтоу(ч), чътоу(ч), чту(ч)** 15 (1438 *AUB;* 1449 *Cost.* II, 385; 1452 *Cost.* II, 752; 1454 *Cost.* II, 508; 1455 *Cost.* II, 543; 1456 *Cost.* II, 568; *Mih.* 213; 1458 *DIR«A»* 512; 1470 *DIR«A»* 523; 1472 *DIR«A»* 528 і т. ін.); **чтючи, ⟨ч⟩тючи** 28 (1482 *BD* I, 265; 1483 *BD* I, 269; 1484 *BD* I, 285; 1487 *BD* I, 516; 1488 *BD* I, 347; 1489 *BD* I, 371; 1490 *BD* I, 391; 1492 *Cost. S.* 161; 1497 *BD* II, 107 і т. ін.); **чтоущи, чътѫщи** 3 (1411 *Cost.* I, 84; 1427 *Cost.* I, 196; 1438 *DIR«A»* 472); **! чтоли** 1 (1493 *BD* II, 5); *майб. пас. 3 ос. одн. ч.* **будєть чтюнъ** 1 (1398 *Р* 57); **буде... чтюнъ** 1 (1400 *Р* 61); *дієприкм. пас. мин. наз. одн. ч.* чтенъ (1489 *РИБ* 432).

! ЧЄСТИЄ ⟨ЧИСТЄИ⟩ *див.* **ЧИСТЪ.**

ЧЄСТНЫИ *прикм.* (16) **1.** достойний, шановний (2): в то времА коли кнА(з) велебныи дмитрии инѣмъ имене(м) корибу(т)... голдование и вѣрность и послушьство... королеви польскому... и честнои Адвизѣ корици (!)... вѣрность праваА... слюби(л) а мы... повелѣниемъ его ислюбуемы за него и за его дѣти (Лучиця, 1388 *Р* 38—39); про то жь А про тоє ихъ добродѣиство про чесныхъ пановъ приступаю и приступилъ єсми ку... королеви польскому (Черняхів, 1435 *Р* 132—133).

2. святий, священний (4): Г(с)и помози рабу своєму юрью болковичю создавшему цр҃квь и олтарь с҃таго архиєрѣя х(с)ва николы перенесѣньє ч(с)тныхъ его мощии с҃ну своєму валфромѣю (б. м. н., бл. 1350 *Р* 8); Смѣренїи архимандрит игоумень ч⟨ь⟩стнѣи обитѣли и свАщенномонах Іоасафь и съ вьсѣмы бра⟨т⟩ство (!) яже о христѣ, видѣвше ⟨мы, сы⟩ноу и ... наш прїател правїи, твоє произволенїє, сьтворихом и о том мы ⟨слюбихом⟩ твоеи милости... поколи боудет свАтоє мѣсто сїє, да боудет от нас тоє произволенїє, за вашА здравїемь и за вашАм доушамь (Путна, 1476 *BD* I, 211—212);

ч є с т н ы и к р є с т ъ (3) животворний священний хрест: а не испра(ви)ва судить намъ б҃ъ и честныи кр(с)тъ и осподарева казнь и гроза (б. м. н., бл. 1386 *Р* 30); а за болшеє потверженїє присагали (!) єсмо межи собою и клАли сА єсмо на чьстныи крєстъ и на оуси с҃тыи и записали сА єсмо межи собою по(д) нашими печа(т)ми (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); в ъ з д в и ж є н ї є ч є с т н а г о к р є с т а (5), ч є с н а г о в ъ з д в и ж є н ї є к р є с т а (1) *див.* ***ВЪЗДВИЖЄНЇЄ.**

3. чесний, доброчесний (1): а тако(ж) о тыхъ што разбоинїкы алюбо злоде(и) оу своихъ доме(х) ховаю(т) а с нїмї оучасто(к) имають не могоуть быті речи нї добрыи алюбо ч(с)тни але и(м) ровни злодѣемь (XV ст. *ВС* 28 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **честиыи** (бл. 1386 *Р* 30); *род. одн. ч.* **честиаго, чесиаго, ч(с)тнаго** 4 1436 *Cost.* II, 698, 702; 1453 *Cost.* II, 492; 1499 *BD* II, 444); **! чстииаго** 1 (1439 *Cost.* II, 46); **чесиого** 1 (1403 *ДГМ*); *знах. одн. ч.* **чьстиыи, ч(ст)ныи** (1435 *Cost.* II, 679, 682); *дав. одн. ж.* **честнѣи, ч⟨ь⟩стиѣи** 3 (1462 *BD* I, 70; 1476 *BD* I, 211, 217); **честнои** 1 (1388 *Р* 39); *наз. мн.* **ч(с)тии** (XV ст. *ВС* 28 зв.); *род. мн.* **чесиыхъ** 1 (1435 *Р* 132); **ч(с)тныхъ** 1 (бл. 1350 *Р* 8).

Див. ще ***ЧЄСНЫЙ ХРЕСТЪ.**

Пор. ***ПРѢЧЄСТНЫИ.**

***ЧЄСТЪ**[1] *займ.* (1) (*молд.* чест, ачест) цей: мы александръ воевода... дали єсми попу нашему юзѣ два села... що бы єму че(ст) оурикъ непорушено (Баскаківці, 1431 *Cost.* I, 315).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **че(ст)** (1431 *Cost.* I, 315).

ЧЄСТЪ[2] *див.* **ЧАСТЬ.**

ЧЄСТЬ, ЧЬСТЬ *ж.* (91) **1.** *(сукупність вищих морально-етичних принципів людини і пов'язаних із ними звичаєвих норм)* честь (4): коли сА вороти(м)...тогда хочемъ кголдова(т) короле(в) и его королицы... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присАгою и по(д) ч(с)тью

(Молодечно, 1388 *P* 43); имаемо вѣрно издєржати вѣчно, а николи непороушено, подлоугъ нашего хр(с)тиѦнъства и нашеи чьсти (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); Алє колиж... крол полскыи... нас... коу наслѣдоѥаню... наших предков оупоминал... дилѣ которои рѣчи мы... вызнавамы тым то листом... прѦз обвєзаннѣ присѦгы нашои... быти повиини и обвєзаноу коу дєржаню зоуполна чести и вѣры нашеи... а то под обычаем тиж вымовєннѣмъ на долѣ писанным (Сучава, 1462, *BD* II, 284);

подъ чєстию (1), подъ чєстию и вѣрою (4), под чєстїю и соумиєнїємъ (1) при чести (чти) и вѣри (44), при чти (1) *(формула присяги)* без обману, чесно: а пакъ ли бы нашь г(с)подарь... в томъ насъ нє хотѣли послушни быти, мы имамы... при кролю... остати и с ними посполу на тыхъ нашихъ г(с)подарии воєводъ стати, при ч(с)ти, при вѣрѣ, безо л(с)ти, безъ хитрости (Сучава, 1395 *Cost.* II, 613); видѣвшє мл(с)ти нашего милого господарѦ... до насъ и слюбоуємы подчьстию (!), безльсти (!) и безхытрости (!), слоужити вѣрно (Сучава, 1402 *Cost.* II, 621); а то мы... слюбуємъ имъ вѣчно уздержати... при нашеи чти и при нашои вѣрѣ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); а то на вѣкы слюбую по(д) чъстъю и под вѣрою тою, яко выписанно (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664); а слюбую при чти и при вѣрѣ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106); а то всє вышеписаноє слюбоує(м) здержати и попо(л)нити при ншои чти и при хри(ст)анскои вѣрѣ (Снитин, 1454 *P* 163); А далєи слюбоуєм, иж въсѣ пополито и особ листы и записы и обвєзаня... под чєстию и вѣрою нашєю, бєз лъсти, бєз изрfalsely... здєржим и заховамо (Сучава, 1462 *BD* II, 285); тогды по(д)комореи нашь по(д) своєю чєстїю и по(д) своимъ соумненїємъ имєєть прїпоустїть ко (до)свє(т)чєнїю (XV ст. *СЯ* 42); Тоє въсе вы⟨шеписа⟩нноє мы... Іо Стефан воєвода... (с)любуєм и слюбили єсмо ⟨и присѣгали єсмо здержати...⟩ при нашеи чти... и при нашеи... вѣри (Сучава, 1499 *BD* II, 443); вѣра и чтью (1) *див.* **ВѢРА.**

2. *(особиста гідність, почуття власного достоїнства)* честь (12): а коли быхомъ противъ тому молъви(л) то быхомъ молъвили противъ нашеи чти (Сучава, 1433—1443 *APM*); ино оузрєвшо (!) нєвиность мою вєлємужнии панове... нє хотѦчо (!) дати загинути мнѣ... на чти и на здоровъю и на имѣнью выбавили мѦ... ис того нѦтъства (Черняхів, 1435 *P* 132); Іже оу доспє(ш)но(м) людоу честь королє(в)ская и оборонєниє всєи зємли залежить а то слоуши(т) на ка(ж)до(г) рыцєрьска(г) члвка а на шлѦ(х)тича и на кажьно(г) поспо(л)наго члвка абы ка(ж)дыи по(д)лоугъ великості имєнія своєго бы(л) гото(в) къ слоу(ж)бѣ зємъскои (XV ст. *BC* 34 зв.); И мы ему приказали, абы далей на честь его не сягалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 84);

чти нє имєти (2) бути знеславленим, зганьбленим: а пакы бихомъ тако нє задєржали, яко сѦ єсмо записали на то(м) сниму... що быхо(м) чти нє имѦли нигдє на вѣкы вѣчнии (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); колї хто боудѣ(т) трїчи обажєнъ пєрє(д) соудо(м) о злодѣиство алюбо о разбои, и пєрєможєнъ... на вєкы жа(д)ноє чти нє имєє(т) имєть (XV ст. *BC* 36 зв.); при чсти зоставити (2), при чести оставити (кого) (1) реабілітувати честь (чию), відкинути звинувачення, які плямують честь (чию): И мы... во всемъ есмо князя Костантина... оправили и дѣда, и отца его, и матку его, и его самого при чсти зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); нє отбывати чти (1) *див.* ***ОТБЫВАТИ²**; примовити ку чсти (1) *див.* ***ПРИМОВИТИ.**

3. шана, честь (8): а при томъ были шлѦхєтнии панове олєшко судия илвскии (так.— *Прим. вид.*) панъ янъ виницкии... иныхъ много было добрыхъ им жє чьсть и вѣра лежить (Львів, 1421 *P* 94); Моудрым и плємєнитым и въсѣкои чести достоиным нам жє драгим приѦтелем, въсѣмь Брашовѣномь (Дольний Торг, 1475 *BD* II, 336);

чєст дати (кому) (1) виявити належну пошану (кому), вшанувати (кого): а мы... чєст боудем им дати, посспол(оу) с нашими пани (Сучава, 1468 *BD* II, 306); оучти дєржати (4), ⟨дєржати⟩ оучти (кого) (1) віддавати належну шану (кому), належно вшановувати (кого): И... хочоум (!) тѣ миловати и оу великои чєсты *(в ориг.* чты.— *Прим. вид.)* и ласцѣ дєржати, равно с нашимы... боѦры (Баков, 1457 *BD* II, 257); И тогды кроул єго милость... и братїя єго милости... имали бы нас... миловати и въ чти дєржати (Гирлов, 1499 *BD* II, 422); чѦсть оучинити (кому) (1) вшанувати (кого), виявити пошану (до кого): Которыи от Вормєнъ чѦсть ємоу оучинитє, Ѧко тобы намъ оучинили єстє оу нашеи зємли (Сучава, 1401 *RIR*); мєти во чти (1) *див.* **ИМѢТИ I.**

4. хвала, слава, честь (1): а за работу... двѣ копи грошии во ч(с)ть мл(с)тивому амин (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *наз. одн.* **честь, чє(ст)** 3 (1412 *P* 81; 1414 *P* 85; XV ст. *BC* 34 зв.); **чьсть** 1 (1421 *P* 94); *род. одн.* **чести** 2 (1462 *BD* II, 284; 1475 *BD* II, 336); **чьсти** 1 (1402 *Cost.* II, 621); **чти** 12 (1393 *Cost.* II, 607; 1434 *P* 130; 1435 *Cost.* II, 679; *P* 132; 1447—1492 *ЛКБВ*; 1456 *ГПХМ*; XV ст. *BC* 28, 36 зв.; 1462 *BD* II, 284 і т. ін.); *дав. одн.* **чсти** 1 (1495 *АЛМ* 83); **чти** 2 (1433—1443 *APM*; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.); *знах. одн.* **честь, чест, ч(с)ть** 3 (1468 *BD* II, 306; XV ст. *ВОРСР* 179; 1495 *АЛМ* 84); **чѦсть** 1 (1401 *RIR*); *ор. одн.* **честию, чєстїю** 2 (XV ст. *СЯ* 42; 1462 *BD* II, 285); **чьстию, чъстїю** 2 (1402 *Cost.* II, 621; 1436 *Cost.* II, 698); **честью** 1 (1448 *Cost.* II, 738); **чъстъю, ч(с)тью** 2 (1388 *P* 43; 1434 *Cost.* II, 664); **чтью** 1 (1388 *P* 41); *місц. одн.* **при (въ, во, оу) чести** 3 (1457 *BD* II, 258; 1475 *BD* II, 329; 1495 *АЛМ* 83); **чєсты** 1 (1457 *BD* II, 257); **чсти, ч(с)ти** 5 (1395 *Cost.* II, 613; 1457 *Cost.* II, 811; 1495 *АЛМ* 83, 84); **чти, чтї, чти** 48 (1395 *Cost.* II, 612; 1407 *Cost.* II, 629; 1411 *Cost.* II, 638; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 651; 1434 *P* 131; 1445 *Cost.* II, 729; 1456 *Cost.* II, 791; 1470 *BD* II, 309; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **! на чить** 1 (1434 *P* 130).

ЧЄСТЬНИКЪ *ч.* (6) (*стп.* czestnik) *(загальна назва службових осіб високого рангу)* достойник, сановник: ино оузрѣвши нєвиность мою велимужнии панови... на имѦ па(н) вѦцєньць исъ шѦмоту(л)... и па(н) миха(л) бучацикии чєстьникъ и староста галицкии... выбавили мѦ.. и жоиу мою... ис того Ѧтства (Кременець, 1434 *P* 130); и тоуть снимали сѦ єсми ис нашими милыми приѦтє(л)ми... ис паио(м) о(н)дровошємь, воєводою руски(м), гєтмано(м) королєвскимь, и съ иншими паны и чесники по(л)скими и радою королевскою єго мл(с)ти (Хотин, 1455 *Cost.* II, 774); мы Стефань воєвода... вызнавамы и оузѦвлѦмы... ажє мы и слюбоуємь и слюбили єсми... королєвѣ полскомоу... и оусим ярцибискоупом и бискоупом и оусимь прєлатамь и оусємоу доуховєнствоу, и пак оусимь чєсникомь и паномь радѣ полскои (Сучава, 1468 *BD* II, 301).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чєстьникъ** (1434 *P* 130); *дав. мн.* **чєсникомь, чесником** (1463 *BD* II, 295; 1468 *BD* II, 301); *ор. мн.* **чесники** (1455 *Cost.* II, 774; 1462 *BD* II, 292).

! ЧЄСЪ ⟨**ЧЄРЄЗЪ**⟩ (1): а сє здє єсмо положили границю межи Манєва и Вишнєвца и нємьши от дороги... и чє⟨рє⟩съ *(в ориг.* чєсъ.— *Прим. вид.)* рєкоу простє къ зємєньской криници (Манів, 1478 *AS* I, 76).

Див. **ЧЄРЄЗЪ.**

***ЧЕСЬКИИ** *див.* **ЧЪСКЇИ.**

ЧЄТАТЄ АЛБЪ *c., невідм.* (1) *(назва міста на нижній течії Дністра)* Білгород-Дністровський: А на то єст вєлика мартоурїѦ... Тома логоф... и збїєра пърк. дє Чєтатє Албъ (б. м. н., 1470 *BD* I, 153).

Див. ще ***БЄЛГОРОДЪ², БЄЛОГОРОД, *БИЛГОРОДЪ, *БИЛЫИ ГОРОДЪ, *БѢЛОГРАДЪ, *БѢЛЫИ ГРАДЪ, ТЪРГОУЛ АЛБОУ.**

ЧЄТАТЄ НОАО, ЧЄТАТЄ НОАѪ *с., невідм.* (2) (*назва містечка у Молдавському князівстві*): БоѦрїи аноуме: Тъоутоул вел. логофът... и ГрозѦ пър. де Орхею, Ион Съкаръ пър. де Четате Ноаѫ, Динга (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще ***НОВОГРАДЪ.**

***ЧЄТВЄРГЪ** *ч.* (3) четвер: в городѣ берестью, оу четвергъ, в днь пзчѦтьѦ (!) матки б(ж)ьеи (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); А то сѦ стало оу снѦтинѣ оу четвергъ августа ла (Снятин, 1424 *Р* 100); а писан оу в Остроз⟨є⟩, оу четвергъ на с⟨вѦ⟩т⟨о⟩го ОстафѦ день (Острог, 1463 *AS* I, 56).

ФОРМИ: *знах. одн.* **четвергъ** (1400 *Cost.* II, 619; 1424 *Р* 100; 1463 *AS* I, 56).

Див. ще ***ЧЄТВЄРТОКЪ.**

***ЧЄТВЄРТАКЪ** *ч.* (1) кінь, якому пішов четвертий рік, *діал.* четвертак: а тре(т)яка и четвертока (!) и пѣтока хто забьеть ино по(д)лоугъ дши чїи есть жеребець... имѣе(т) емоу плати(т) (XV ст. *ВС* 36 зв.— 37).

ФОРМИ: *знах. одн.* **! четвертока** (XV ст. *ВС* 36 зв.).

ЧЄТВЄРТЄНСКИИ, ЧЄТВЄРТЄНСКІИ, ЧЄТВЄРТЄНЬСКИИ, ЧЄТЬВЄРТЄНСКІИ *ч.* (12) (*особова назва*): мы... кнзь алек(с)андро четвертенски иванъ несвизскии... поручѦемсѦ по олехна што(ж) служи(т) ему спдрю своему коро(л) верно безо лсти без хитрости (Луцьк, 1388 *Р* 42); а при томъ были: Владыка Лоуцкии Єфремеи... а кнѦз Иванъ Четвертенскии (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); а при ⟨томъ⟩ (*в ориг.* а при мл были.— *Прим. вид.*) были: ключникъ луцкии Богдан Сенкович Госкии, кн⟨Ѧ⟩зь Федор Четвертенскии (Луцьк, 1494 *AS* I, 102).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Четвертеискии, четвертеиский, Четвертеискіи, Четвертеньскии, Четьвертенскіи, Четверте(и)скии** (1388 *Р* 42; 1446 *AS* III, 5; 1449 *АЛМ* 8; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; *Р* 156; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 85, 86; 1490 Пам.; 1494 *AS* I, 102).

! ЧЄТВЄРТОКА ⟨ЧЄТВЄРТАКА⟩ *див.* ***ЧЄТВЄРТАКЪ.**

***ЧЄТВЄРТОКЪ** *ч.* (6) (*цсл.* четвръткъ) четвер: ста(л)сѦ соу(д)... в четве(р)то(к) (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); а писана грамота оу погоничи(х) оу четверто(к) м(с)ца генъварѦ оу ка днь на памѦть стго оца макксима (!) исповѣдиика (Погоничі, 1422 *Р* 98); а они да имают нам слоужити на въсѣких неделѣхь оу четвръток вечерь параклис, а въ пѣток литоургїю (Сучава, 1488 *BD* I, 356).

ФОРМИ: *знах. одн.* **четверто(к), четве(р)то(к)** 2 (1369 *ПСЧК*; 1422 *Р* 98); **четвырто(к)** 1 (1448 *Cost.* II, 365); **четвръток, че(твръто)к** 2 (1462 *BD* I, 70; 1488 *BD* I, 356).

Див. ще ***ЧЄТВЄРГЪ.**

ЧЄТВЄРТЫИ *числ.* (38) четвертий: Писан в Луцку, в понедѣлок опосле Петрова днѦ, в лѣто ѕ девѦт сот четвертое (Луцьк, 1396 *AS* I, 20); оу медыцѣ оу н(е)длю оу четвертую по велицѣ дни (Медика, 1415 *Р* 87); Село радосто(в) а в томъ селе три члвки а четве(р)ты(и) отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); А на дроуги(и) и на трети(и) годъ такежъ натыижъ роки потомоужъ маю(т) намъ давать, а на четверъты(и) годъ такъ жо потомоужъ маю(т) намъ давать (Петрків, 1489 *АМВ*); а четвръта̂а част от того села да ест племеникоу их (Васлуй, 1495 *BD* II, 53); И господство мы видѣвши их волю, мы по их воли оучинили есми и дали смо... чътири села: едно село Слоугани, дроугое село Кикошещи, третее село Калїенеши, чътвр͡ътое село Лацкани (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **четвертыи, четве(р)ты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1498 *ГВКОО*); *род. одн. ч., с.* **четвертого, четвертого, четверто(г)** 6 (1404 *Р* 70; 1424 *Р* 100, 102; 1444 *AS* I, 40; *АрхЮЗР* 1/VI, 9; 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628); **четвертаго** 1 (XV ст. *ВС* 21 зв.); *дав. одн. ч.* **четвертомоу** (XV ст. *СЯ* 39 зв.); *знах. одн. ч.* **четвертыи, четверъты(и)** (1489 *АМВ*; XV ст. *СЯ* 40); *місц. одн. ч.* **оу (на) четверто(м)** (XV ст. *СЯ* 40); *наз. одн. с.* **четвертое** 1 (1404 *Cost.* II, 625); **! чотвертое** 1 (XV ст. *СЯ* 43 зв.); *знах. одн. с.* **четвертое, четвръто͡е, чътвръто͡е** (1396 *AS* I, 20; 1426 *Cost.* I, 182; 1434 *Cost.* I, 386; 1437 *Cost.* I, 515; 1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); *наз. одн. ж.* **четврьтая, четвъртаѧ** 2 (1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 55); **четвръта̂а, четврьтаа** 3 (1495 *BD* II, 53, 85; *Cost. S.* 194); **четверъта** 1 (XV ст. *ИК*); *зам. знах.* дали и потвръдили есмы... **четвр͡ътая** част озера, **четверта(ѧ)** 2 (XV ст. *ВС* 25; 1499 *BD* II, 140); **четвъртаа** 1 (1495 *BD* II, 53); *дав. одн. ж.* **четвъртои** (1494 *BD* II, 33; 1495 *BD* II, 55); *знах. одн. ж.* **четвертую, четвъртоую, четвр͡ътую, чътвр͡ътоую** (1415 *Cost.* I, 121; *Р* 87; 1462 *BD* I, 63; 1494 *BD* II, 32; 1495 *BD* II, 55, 89).

Див. ще ***ЧВЄРТЫИ.**

ЧЕТВЕРТЫИНАДЦАТЬ *числ.* (4) чотирнадцятий: А писан в Киеве мая осмого дня инднктъ четвертыи-надцать (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Писанъ у Зъвинячой, июля четверътогонадъцать дня (Звиняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); Писанъ... месяца сенътебра четвертогонадцат дня, индикта второгонадцат (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19); и естли похочете ваша мл(с)ть ми(р) и записъ к намъ вделати намь г(с)дръ нашъ веле(л) до себе о томъ ведати дати четве(р)тогона(д)цатого днѦ (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **четвертыи-надцать** (1451 *ЗНТШ* XI, 10); *род. одн. ч.* **четвертогонадцат, четверътогонадъцать** 2 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 19; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); **четве(р)тогона(д)цатого** 1 (1496 *ПДВКА* 61).

Див. ще **ЧОТЫРНАДЦАТЫЙ, ЧТЫРНАДЪЦАТЫЙ.**

***ЧЄТВЄРТЫИ СТА** *числ.* (1) чотирьохсотий: писанъ листъ оу поне(д)локъ число лѣ(т) рожества хр(с)тва а четвертого ста лѣ(т) к д лѣ(т) (Галич, 1424 *Р* 106).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **четвертого ста...** (1424 *Р* 106).

***ЧЄТВЄРЪТЫИ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ.**

***ЧЕТВЕРЪТЫИНАДЪЦАТЬ** *див.* **ЧЕТВЕРТЫИНАДЦАТЬ.**

***ЧЄТВРЪТОК** *див.* ***ЧЄТВЄРТОКЪ.**

***ЧЄТВРЪТЫИ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ.**

***ЧЄТВРЬТЫИ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ.**

***ЧЄТВЪРТЫИ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ.**

***ЧЄТВЫРТОКЪ** *див.* ***ЧЄТВЄРТОКЪ.**

ЧЄТИРЄ *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧЄТИРИ *див.* **ЧОТЫРИ.**

***ЧЄТИРИДЄСѦТ** *числ.* (1) сорок: мы Стефан воевода... чиним знаменито... оже... слоуга наш Татоул... продал... едно мѣсто от поустини... за четири десѦт златы готовы (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 113).

ФОРМИ: *знах.* **четири десѧт** (1466 *BD* I, 113).

Див. ще **ЧОТЫРДЕСЯТЪ.**

***ЧЄТИРИСТА** *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

ЧЄТИРЫ *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧЄТЪЦѢ *ж.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали и потвердили есми емоу... село... на имѣ гръдещи... и хь(л)мьжещи, по(д) четъцѣ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 543).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* **по(д) четъцѣ** (1455 *Cost.* II, 543).

ЧЄТЫРЄ *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧЄТЫРЄСТА *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

ЧЄТЫРИ *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧЄТЫРИСТА *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

***ЧЄТЫРЫ** *див.* **ЧОТЫРИ.**

***ЧЄТЫРѢ** *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧЕТЬВЕРТЕНСКІИ *див.* **ЧЄТВЄРТЄНСКИИ.**

ЧЄОУЦѦ *ж.* (2) (*особова назва*): и оуставше сѦ наш⟨и⟩ вѣрни болѣре... та заплатили оуси тоты... пинѣзи... оу роукы слоугам нашим Оани и брат его Иоил и сестра их Чеоуцѣ (Сучава, 1486 *BD* I, 289—290).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєоуцѧ** (1486 *BD* I, 289); *дав. одн.* **Чєоуцѣ** (1486 *BD* I, 290).

ЧЄХ[1] *ч.* (2) *(особова назва)*: к томоу изь вѣка дѣдитсвоу (!) оу бышковичохъ соудив тои соуд андреико исправскии воєвода... Ганко Ги(р)пакохович аньдрѣх Чєх (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); Сє яз кн(А)зь Василей Федорович Острозский: иже отец мои кн(А)зь Федоръ... записал былъ и дал запис кн(А)зю Яну мнихоу Чехоу, и азъ теж записываю тую ц(є)рков на клашторъ (б. м. н., 1443—1452 *AS* I, 39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чех** (1369 *ПСЧК*); *дав. одн.* **Чєхоу** (1443—1452 *AS* I, 39).

ЧЄХ[2] *ч.* (3) *(назва тканини, яку виробляли в Чехії)*: а мыто имаю(т) платити о(т) одного постава колонїю по ві гро(ш), а о(т) лєоубїю по иі гроши, а бытъваръ по й, а чє(х) по д҃ гро(ш) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743); А мыто имаютъ платити... от Лєоубїа по осмънадєсѣтє гроши, ... а Чєх по д҃ грош(и) (Сучава, 1458 *BD* II, 261 — 262).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чєх, чє(х)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 759; 1458 *BD* II, 262).

***ЧЄХАНИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві)*: хотар... на могилоу копаноу що єст выше Чєхани (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Чєхани** (1495 *BD* II, 63).

***CZECZWA** *ж.* (2) *(назва річки в Галицькій землі)*: Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd, tedy oczicz toho sieła... so staremy (!) liudmy wiwył zemliu... po pothok, a thym pothokom olisz w samoyu Czew (!), a od Czeczwe prosti ku Dnistru (Галич, 1413 *GL* 48).

ФОРМИ: *род. одн.* **Czeczwe** (1413 *GL* 48); *знах. одн.* **! Czew** (1413 *GL* 48).

***CZECZWIERTNYJ** *числ.* (1) четвертий (?): w naszom horodi Krakowi, we wthorek wielikoho postha w czeczwiertnuiu nedeliu pod lithi rozesthwa Chrystowa thissiecza lith i szomoho litha (Краків, 1407 *АрхЮЗР* I/8, 4).

ФОРМИ: *знах. одн. ж.* **czeczwiertnuiu** (1407 *АрхЮЗР* I/8, 4).

***ЧЖОУРЖА** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

***CZURŻA** *див.* **ЖОУРЖА**[1].

***ЧЖОУСА** *див.* **ДЧЮСА**.

ЧЖОУСИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва)*: Я панъ ванъко чжоусичъ с квасилова па(н) хо(л)мски(и) чинимъ знамєиито... и(ж)... с пано(м) олє(х)но(м) чжоусою... имяли є(с)мо дѣ(л) оу нашо(и) деди(ч)но(и) о(т)чизнє (Львів, 1478 *ЗРМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чжоусичъ** (1478 *ЗРМ*).

***ЧЖЮРЗЕВЪ** *ч.* (1) *(назва міста у Молдавському князівстві)*: Писан листъ оу нашем городе оу Чжюрзеве (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу Чжюрзеве** (1403 *ДГМ*).

***ЧИГИРЄВЩИНА** *ж.* (2) *(назва земельного володіння у Віленському воєводстві)*: и мы тую зе(м)лю чыгирєвщину богдану єсмо присудили (Вільна, 1495 *ВСоб.*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чигирєвщиму** ! (1495 *ВСоб.*); **чыгирєвщину** ! (1495 *ВСоб.*).

***ЧИГИРЬ** *ч.* (1) *(особова назва)*: а они повєдили пєрє(д) нами, што(ж) тую зе(м)лю коупили вечно в татарина в ЧигирА (Вільна, 1495 *ВСоб.*).

ФОРМИ: *род. одн.* **Чигирѧ** (1495 *ВСоб.*).

***ЧИЖЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села в Польщі, пор.* Czyzów): мы стєфанъ воєво(д)... чинимъ знаменито... ажє єсмо оумолвили и с прє(д)рєчеными паны и с коруны по(л)скоА... на имѣ, панъ янъ с чижева, панъ и староста краковскы... и панъ пєтръ о(н)дровошъ, воєвода ру(с)кы посполиты и староста ливовскы (Серет, 1445 *Cost.* II, 728—729).

ФОРМИ: *род. одн.* **чижєва** (1445 *Cost.* II, 729).

ЧИИ, ЧЇИ *займ.* (16) **1.** *(відносний, приєднує підрядні речення)* (13) **а)** *(додаткові)* (7) *(у постпозиції—без співвідносного слова)* чий (3): и мы роспытали старых людеи чия то отчина (Дворець, XV ст. *СГЧА*); ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїеи щкодє боудєть занАто оуставлАємь платїть *чїя* жївотїна (XV ст. *BC* 25); а хто кому дѣрєво зроубить со пчелами имѣєть заплатити гривъноу чїи пчолы а соудови дроугоую гривноу (XV ст. *BC* 37);

(у препозиції — із співвідносним словом) **чий** (2): хто удень возме(т) сѫдоу за виноу ѕ҃ гривєнъ а чїя щкода томоу єї (XV ст. *BC* 30);

(у постпозиції — із співвідносним словом) чий (2): тогды три вєрдоунькы имаєть дати томоу чїи гаи єсть (XV ст. *BC* 37);

б) *(означальні)* (5) *(у постпозиції — без співвідносного слова)* чий (1): про то мы оуставлАємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которы(и) иньши и(х) нєкоупова(л) собѣ ше(л)тийства нїкоторыи вси кромѣ па (!) своєго чїя вєсь (XV ст. *BC* 32 зв.);

(у постпозиції — із співвідносним словом) чий (2): мы оуставлАємъ на нїхъ виноу єї томѫ п(н)оу чїи гаи є(ст) (XV ст. *BC* 28 зв.— 29);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом) чий (2): а тотъ па(н) чїи слѫга жїто бѣрє(т) имєє(т) винѫ на(м) плати(т) (XV ст. *BC* 29);

в) *(підметові) (у постпозиції — із співвідносним словом)* чий (1): Сказоуємь тѣ(ж) хто коли свои свїньи оу чї(жи)и (!) гаи на жолоудъ оугони(т) а то(т) застанєть чїи лѣ(с) имаєть вѣпрА одно(г) справомь забить (XV ст. *BC* 37 зв.).

2. *(неозначений)* чий-небудь, будь-чий (3): ажє побѣгнєть русинъ алюбо руска или во львовъ или холопъ чии или роба выдати єго (б. м. н., 1352 *P* 6); нєкоторыи смєють уходА(т) у *чїи* гаи а та(м) дрєва потрєбная роубаю(т), мы оуставлАємъ на нїхъ виноу єї томѫ п(н)оу чїи гаи є(ст) (XV ст. *BC* 28 зв.— 29).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чии, чїи** (1352 *P* 6; XV ст. *BC* 29, 36 зв., 37, 37 зв., 38); *знах. одн. ч.* **чїи** (XV ст. *BC* 28 зв.); *наз. одн. с.* **чїє** (XV ст. *BC* 14); *наз. одн. ж.* **чия, чїя** (XV ст. *BC* 11 зв., 25, 30, 32 зв.; *СГЧА*); *місц. одн. ж.* **на чїєи** (XV ст. *BC* 25); *наз. мн.* **чїи** (XV ст. *BC* 37).

ЧИМБРѢ *ч.* (1) *(особова назва)*: а на имѣ цигано(м)... чимбръ *(в ориг.* чимбрѣ.— *Прим. вид.)* и съ *(в ориг.* се.— *Прим. вид.)* чєлѣдью си, кома(н)ча и съ чєлѣдью си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чимбрѣ** (1462 *Cost. D.* 11).

***ЧИНИВАТИ** *дієсл. недок.* (3) 1. (що) не раз будувати, не раз ставити (1): а инос люди новыє а и тыє... мостъ чинивали (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92);

2. (що) не раз виявляти, не раз давати докази (2): почонъ здавна и досюлА, съ вашими прєдъки наши прєдъки... одинъ дроугомоу приАзьни чинивали, а нєприАзьни нєчинивали (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *перф. 3 ос. мн.* **чинивали** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92; 1484 *ЯМ*).

Див. ще **ЧИНИТИ 3, ОУЧИНИТИ 3.**

ЧИНИТИ, ЧЫНЫТЫ, ЧИНИТЫ, ЧИНИТЬ, ЧИНЇТЬ *дієсл. недок.* (729) 1. *(діяти)* робити, чинити (6): чинити ми исправно зємлАно(м) какъ бгу любо и осподарєви моєму вел(и)кому королю (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); и оучинили єсми нашеи вѣрности голдъ и с нашими по(д)даными... яко наши прє(д)ковє чинили по винѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); а надѣю маю(ч)и дооуфаю(ч) ва(м) иже в таковы(х) рѣча(х) длА чти и доброго нашего ничого менши вы ка(к) они та(к) много чинили є єстє (!) и радили (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(що) *(здійснювати)* робити, чинити (15): Ot tych to reczej żadnoho habania neczineczi (Луцьк, 1388 *ZPL* 103); а потАгнет (sic.— *Прим. вид.*) ли король оугоръскыи на иашего господарА, на королѣ полского... тогды мы имѣємъ иа его землю потАгнути, на землю королА оугоръского... и чинити што коли будє(м) болшє мочи оучинити нашего

господарѧ, королѧ польского дѣлѧ (Дольний Торг, 1411 Cost. II, 638); а то наипръвы стоѧ подли моєго отца иліа воєводы и чинилъ ємоу добро много (Коломия, 1448 Cost. II, 305); В котороеж то имене Дажев вжо я сам ани мои дети... не *(в ориг.* на.— *Прим. вид.)* маємо ся вступовати и никоторы переказы в томъ имению чинити (Володимир, 1475 *AS* I, 72); ино перво сего есьмо чинили давали путь твоимъ посломъ и ихъ посломъ отъ тебѣ до нихъ, а отъ нихъ до тебѣ черезъ нашу землю, то есьмо не для того чинили, нижли для тебѣ брата нашого (б. м. н., 1496 *ОКИВ* 27); *(виконувати чию волю, виконувати обов'язок)* робити, чинити (4): а што ми оускаже(т) осподарь мои тоє радъ чиню (б. м. н., бл. 1386 *P* 30); za to waszey miłosti diakuiem, rady iesmo, waszu wolu czynim z Nimcy peremiriie derżat (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); Пригожаєтсѧ и(ж) о некоторыи простоупкы позывани боудоуть пре(д) насъ а они (с) вымолъвѧють своими старшими алюбо паны своими а изъ и(х) же пріказанія то чинѧ(т) (XV ст. *BC* 15); наи первоє схюбоуе(м) (!)... а ни жа(д)ном(оу) ином(оу) пан(оу) коу помочи нѣпоити, без и(х) воле и и(х) оужито(к) чиниты (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734);

(поводитися якимсь чином) робити, чинити (2): тако(ж) и мы имаε(м) чинити непрїятеле(м) кроле(в)скы(м) и и(х), або ты(м) злодїє(м), кторы(м) до наше(г) земли проиду(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810); Протожъ, єстли ваша милость такъ чинили, ваша милость делайтє яко знаєте, какъ межи васъ доконъчаньє было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449); чинити дѣл (1) *(ділити між собою що)* ділитися (чим): Бра(т)я ро(дна)я частокро(т) клопотѧтсѧ о имєнїи: а в томь то чинѧ(т) собѣ дѣ(л) прїє(т)єли а боудоучи во одно(м) домоу каждый свою дѣльнїцю пожїваєть (XV ст. *BC* 32 зв.); чинити миръ (з ким) (1) укладати мирний договір, укладати мир: Вѣдаи то каждыи члвкъ... оже я кнѧзь Єоунутии и кистютии... чинимы миръ твердыи ис королемь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.)* (б. м. н., 1352 *P* 5); чинити твердость (1) офіційно стверджувати, юридично узаконювати: Сє я кнѧзь Семен Романович Кобринскии чиню твердост сею моею грамотою... Записоую жене своей... на своихъ именѧхъ отчизнихъ... тоую тисѧч коп, штож она принесла... за мене идоучи (Кобринь, 1454 *AS* III, 9—10); єднанїє чинити (1) *див.* **ЄДНАНЬЄ** 1; жалобу чинити (6) *див.* **ЖАЛОБА;** кривъду чинити (5) *див.* **КРИВДА;** молчанїє чинити (1) *див.* ***МОЛЧАНЇЄ;** nahabanie cziniti (1) *див.* ***НАГАБАНЇЄ** 1; собѣ назад дорогоу чынити (1) *див.* **НАЗАД;** насилїє чинити (1) *див.* ***НАСИЛЇЄ;** peremiryie czyniti (1) *див.* **PEREMIRYIE;** позовы чинити (1) *див.* **ПОЗОВЪ;** покороу чинити (1) *див.* ***ПОКОРА;** помочи чинити (2), помоч чинити (1) *див.* **ПОМОЧЬ;** право чинити (2) *див.* **ПРАВО**[1]; раду чинити (1) *див.* **РАДА;** разбои чинити (2) *див.* ***РАЗБОИ;** свидочство чинити (1) *див.* ***СВИДОЧСТВО** 2; свїдечество чинити (1) *див.* ***СВЇДЕЧЕСТВО;** скажено чинити (1) *див.* **СКАЖЕНО;** сказанїє чинити (2) *див.* ***СКАЗАНЇЄ;** слоужбоу чинити (3) *див.* **СЛОУЖБА** 1; спасть чинити (2) *див.* ***СПАСТЬ;** оуставленїє чинити (1) *див.* **ОУСТАВЛЕНЇЄ** 1; холдъ чинити (1) *див.* ***ГОЛДЪ;** шкоды чинити (14) *див.* **ШКОДА.**

2. (кого, ким, яким; що яке) *(правомочно проголошувати кого, що чим, яким)* робити, чинити (4): а чинимы єго правымъ о(т)чичемъ и дѣдичомъ тымъ городумъ цецунюи хмелеву (Ланчиця, 1433 ⌜ 125); што(ж) наши шлѧ(х)тѧ и наши землѧны своє племѧ забївають длѧ именїя мы осоужаємь... а чинимъ жа(д)номоу добромоу неровных (XV ст. *BC* 29 зв.); тоты записы оумарѣмо (!) ... листомъ, скажено и оуморено чинимъ (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

чинити ни во што (1) скасовувати, відміняти, оголошувати недійсним (що): тогды тыѣ оусѣ запнсы и листы передьковь нашыхъ... чинимо симь нашимь листомь скаженыѣ и жломьленыѣ и нн во што (Львів, 1436 *Cost.* II, 707); чинити ведати (1) повідомлятн, доводити до відома: чинимо ведати симъ листомъ... прнеждчалъ(и) (!) къ намъ земяне наши... Васко и Ивашко Гринковичн Болобаны (Троки, 1498 *ГВКОО*); чинити знамените (що кому) (2) повідомляти (про кого), доводити до відома (що): Сє я Ванко Скердѣєвич... чиним знамените кождому доброму... иж я... продал єсми вѣчную отчизну... за тисѧ(ч) коп широкнх грошеи ческоє монеты (Володимир, 1470 *AS* I, 64—65); Самъ Казимер... корол полский... чинимъ знамените... кождому доброму... Поведила... кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Федка, штожь... пан Олнзар Шилович... даровал и дал и записал єей (!) именѧ свон (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); чинити прожних (1) скасовувати, анулювати (що): а що єсмо имели листы запнсани о(т)... королѧ... противъ... илїѧша воєводы... такъ... не може(м) н(х) наити про тоже слюбоуемн и слюбнлн єсмо... королеви, и... илїѧшу воєводы... не помѧноути ты(х) листовъ королевскы(х)...ко ишкоди королеви... и оумарѧємъ и(х)... хотѧ сѧ бы и нашли, чинн(м) и(х) прожни(х), си(м) листо(м) нашимъ (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679); чинити свѣдочно (що кому) (2) повідомляти (про що кого), доводити до відома (що): мы... кнѧз олександро корьѧтовичь... чинимь свѣдочно... всѧкому доброму... штожь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ цр̃кви къ матцѣ бж̃и оу смотричи то и мы... потверживаємъ того своимъ листомъ (Смотрич, 1375 *P* 20); мы кнѧзь федоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо симъ нашимъ листомъ каждому доброму чл̃вку... Аже што панъ данило задеревецкий замѣнилъ сѧ селы ис воитомъ исъ зудечовьскимъ (Зудечів, 1411 *P* 78—79); вѣдомо чинити (2), чинити вѣдомо (2) *див.* **ВѢДОМО;** знаємо (знаємъ) чинити (37), знаємо ⟨чинити⟩ (1), чинити знаємо (8) *див.* **ЗНАЄМО;** знакомито чинити (1), чинити знакомито (6) *див.* **ЗНАКОМИТО;** знаменито чинити (262), чинити знаменито (276) *див.* **ЗНАМЕНИТО;** знаменитосто чинити (1) *див.* **ЗНАМЕНИТОСТО;** на знамость чинити (1) *див.* ***ЗНАМОСТЬ;** правого чинити (1) *див.* **ПРАВИЙ**[2] 3; свѣдомо чинити (4), чинити свѣдомо (2) *див.* **СВѢДОМО;** явно чинити (5) *див.* **ЯВНО.**

3. (що) *(з іменниками на означення будівель, споруд)* будувати, ставити (4): а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имає(т)... млины и ставы собѣ чинити (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422); а кто бы хоти(л) кръчмоу чинити да не иметсѧ написати оу катасти(х) оу калоугери (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); Си(х) гробы чини(л) мистрь Іа(н) (б. м. н., 1480 *DC* 8);

4. *(против кого)* **а)** збройно виступати (1): ти(ж) и помочи имаємъ его мл(с)ти чинити, а противъ его непрїѧтелемъ оуси(х), ка(к) наши пере(д)ци *чинили,* противъ татаро(х) и противъ каж(д)ому иепрїѧтелю (Серет, 1445 *Cost.* II, 729);

б) діяти, чинити всупереч (кому) (1): чини(м) и(х) прожни(х), си(м) листо(м)... заноуже видили єсмо и оуразоумѣли єсмо аже *чини(м)* противъ б̃а и противъ крестиѧнского права (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

5. (з ким) вступати в суперечки (2): а сє ѧзь кнѧ(з) Федико несвидискии... вызнаваю то симъ листо(м)... ѧко жь ѧвно было приѧтелю(м)... (моимъ) какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ освѣченому кнѧ(з) швидригаилови противоу сторонамъ тымъ с которыми жь во(н) нѣшито имѣлъ чинить (Кременець, 1434 *P* 129); а сє ѧ кн̃зь федко несвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ... како єсмъ ѧ вѣрне служилъ освѧцоному кнѧ(з) швитрикгаилу противу сто-

ронамъ тымъ ис которыми жь вонъ нѣшто имѣлъ чинити (Черняхів, 1435 *P* 132).

6. (що) *(межові знаки, границі території)* визначати, встановлювати (1): а ведже мы... зъ паномъ Карпомъ чыныты грани поехали (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7);

чинити хотаръ (1) проводити межу: ино ми съ нашими болѣри искахом и обрѣтохом и чїнїхомь хотарь н бранїще стѣи бы(с)трїческои монастирю (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

7. (що) *(документ)* складати, видавати (2): за(т)жь чинимо сесь листо о г̃ тисѧчи а вашеи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѧчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ... межи нами мироу вєчного дєлати и записы чинити (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60).

8. *(без додатка)* рахувати (1): я кнѧзь Фєдор Василевич Збаразский сознаваю сим моимъ листомъ, штожъ... записалъ сѧ єсми дѧдинои своєи... имѣнѧ свои... оу тых дву сот копах широких грошєй чєское монєты, полскоє личбы, чинѧчи по шестдєсѧт грошєи оу копу (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 120—121).

9. (що) *(церковний обряд)* справляти помин (1): чини(м) знаменито... оже прїиде... пана (!) оана пы(н)теча... и *чини(л)* за дшоу стопочившаго родителѣ своєго и за своє з(д)равїє и за свою дшу (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 379);

чинити помѧнъ (кого) (1) поминати: А пак... ієгоумєн кир поп Григорїє и съ въсѧми братїѧми... да чинѧт... дѧтєи наших... помѧн на годиноу у єди(н) день (Гирлов, 1499 *BD* II, 155).

10. (що) *(братися за що)* починати (1): а бєз королєвскои воли и богомь даных диток єго ничого нє имаєм чинити (Сучава, 1462 *BD* II, 289—290).

11. (що) *(сойм)* скликати (1): Въ соуботоу... снємь посполиты ... на полноумь мѣстьци под Хотинєм был и сталь и чинєнь (під Хотином, 1467 *BD* II, 297).

ФОРМИ: *інф.* **чинити, cziniti,** ⟨ч⟩и⟨ни⟩ти 23 (бл. 1386 *P* 30; 1388 *ZPL* 105; 1411 *Cost.* II, 638; 1433 *P* 121; 1435 *P* 132; 1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 290; 1475 *AS* I, 72; 1499 *BD* II, 443 і т. ін.); **чиниты** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **чыныты** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **чинить, чинїть** 2 (1434 *P* 129; XV ст. *СЯ* 43); **чини(т), чїни(т)** 2 (XV ст. *BC* 24 зв., 25); *теп. 1 ос. одн.* **чиню** (бл. 1386 *P* 30; 1398 *ЗЛЕІК;* 1400 *Cost.* II, 619; 1401 *P* 64; 1454 *AS* III, 9; 1464 *AS* I, 57; 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 2; 1475 *AS* I, 72; 1482 *AS* I, 79; 1499 *АСД* VI, 2 і т. ін.); *3 ос. одн.* **чїнїтъ** 1 (XV ст. *BC* 8 зв.); **чинить, чинїть** 4 (XV ст. *BC* 7, 8 зв., 17 зв., 25); **чини(т), чи(нт)** 2 (1437 *DIR* № 8; XV ст. *BC* 6 зв.); *1 ос. мн.* **чинимо** 11 (1388 *P* 36; *SL* 678; 1413 *P* 82; 1428 *P* 110; 1430 *P* 115; 1432 *ДГВІН;* 1436 *Cost.* II, 706, 707; 1448 *Cost.* II, 305; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1498 *ГВКОО*); **чынимо** 2 (1389 *PEA* I, 26; 1430 *ГВКЛ* 7); **чинимы, чинїмы** 17 (1352 *P* 5; 1388 *P* 38; 1393 *Cost.* II, 607; 1399 *P* 59; 1400 *DIR«A»* 433; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1421 *P* 95; 1424 *P* 99; 1433 *P* 120 і т. ін.); **czynymy** 1 (1403 *GL* 156); **czinimi** 1 (1395 *GL* 166); **! чинними** 1 (1497 *BD* II, 110); **czynemy, czyniemy** 2 (1407 *АрхЮЗР* I/8, 3; 1421 *AS* I, 27); **чинимъ, чинимь, чиним(ь), чиним, чини(м), чини(мь),** чини⟨мъ⟩, ⟨ч⟩инимь, ⟨чи⟩нимъ, чи⟨ни⟩мъ, **чинїмъ** 552 (1375 *P* 20; 1388 *P* 43; 1393 *Cost.* I, 13; 1396 *AS* I, 20; 1400 *Cost.* I, 26; 1415 *Cost.* I, 121; 1429 *DIR«A»* 455; 1443 *Cost.* II, 128; 1479 *Cost. S.* 98; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **чинымъ, чинымь, чиным, чины(м)** 37 (1415 *Cost.* I, 116; 1426 *BAM* 21; 1429 *Cost.* I, 239; 1431 *Cost.* I, 317; 1434 *Cost.* II, 665; 1444 *DIR«A»* 481; 1460 *Cost. S.* 33; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1474 *РГС;* 1490 *DC* 146 і т. ін.); **чыннмъ, чыним, czynim** 3 (1442 *Cost.* II, 716; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1475 *BD* I, 199); **чынымъ, czynym** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 7); *3 ос. мн.* **чинѧтъ** 1 (1435 *Cost.* II, 677); **чїнѧть** 1 (XV ст. *BC* 7); **чинѧт, чинѧ(т), чїнѧ(т)** 13 (1478 *AS* III, 17; XV ст. *BC* 7 зв., 10, 12, 15, 16, 21, 28, 28 зв., 37 зв. і т. ін.); *аор. 1 ос. мн.* **чїнїхомь** (1458 *Mih. Doc.* 122); *перф. 3 ос. одн. ч.* **чинилъ, чини(л), czynił** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; *P* 121; 1448 *Cost.* II, 305; 1449 *Cost.* II, 379; 1480 *DC* 8; XV ст. *BC* 19 зв.; 1481 *ГПМ*); *1 ос. мн.* **есьмо... чинили** 1 (1496 *ОКИВ*); **есьмо чинили** 1 (1496 *ОКИВ*); *2 ос. мн.* **чинили єсте** (1447—1492 *ЛКБВ); 3 ос. мн.* **чинили, чинїлї** 9 (1395 *Cost.* II, 610; 1439 *Cost.* II, 712; XV ст. *BC* 17, 20; 1445 *Cost.* II, 729; 1499 *BD* II, 449); **! чили** 1 (1495 *ПЛПС*); *майб. 3 ос. одн.* **боуде(т) чинїтї** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **боудет... чынити** 1 (1454 *P* 163); **иметъ... чинити** 1 (XV ст. *BC* 38 зв.); *1 ос. мн.* **боуде(м)... чинити** 1 (1448 *Cost.* II, 734); **имаем чинити** 2 (1457 *Cost.* II, 810; 1462 *BD* II, 290); *бажс.-ум. сп. 2 ос. одн. ч.* **бы еси... чинилъ** (1488 *РИБ* 222); *3 ос. одн. ч.* **бы чинилъ** (XV ст. *BC* 33 зв.); *2 ос. мн.* **by ieste... czynili** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); *3 ос. мн.* **sztob... czynily** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142); *нак. сп. 3 ос. мн.* **да чинѧт** (1499 *BD* II, 155); *перф. пас. 3 ос. одн. ч.* **был... чинєнь** (1467 *BD* II, 297); *дієприсл. одноч.* **чинѧчи** 2 (1485—1500 *AS* I, 120; XV ст. *BC* 20 зв.); **czineczi** 1 (1388 *ZPL* 103).

Див. ще ***ПОЧИНИТИ, *ПОЧИНИТИ СЯ, ОУЧИНИТИ, *ОУЧИНИТИ СѦ, *ЧИНИВАТИ, ЧИНИТИ СѢ**

ЧИНИТИ СѢ *дієсл. недок.* (8) **1.** *пас.* (кому) завдаватися, робитися (2): Пишемъ вашей милости, ижъ билъ намъ чоломъ панъ Вавила... а сказываетъ, что же дей обидъ чинитъся ему велъми много (Холм, 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5).

2. *пас.* (на кого) рахуватися (за ким) (2): али да соуди(т) са(м) свои люди и да довидаю(т) и(х) о оуси(м) и оу глоба(х) и оу въсѣкы(х) вина(х), що коли боудоу(т) сѧ чинити на и(х) людє(х) (Ясси 1449 *Cost.* II, 391); алє да соудѧть сами своими люди.. и да довидаю(т) и(х) о (!) оусємъ и оу глоба(х) и оу въсѧки(х) вина(х) що коли боуде(т) на ти(х) люди чинити сѣ (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).

3. ставати, робитися (ким) (1): Прїгожаєтсѧ частокро(т) и(ж) из наши(х) землѧ(н)... чинѧтсѧ разбоинїци (XV ст. *BC* 28).

4. *пас.* будуватися (1): да є(ст) о(т) на(с) нашємоу монастирю воскъ о(т) красного торгоу оувє(с) колко корчы(м) сѧ чинѧтъ оу красно(м) торгоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 378).

5. *пас.* робитися, виникати (1): а тако(ж) никто да нє смѣ (!) становити товаръ брашова за що сѧ що чини(т) що лихо чини(т) оу сакоулѣхъ (Дорохой, 1437 *DIR* № 8).

6. *пас. (про наклепи)* зводитися, робитиси (1): о потвари деди(ч)ство (!) чинѧтсѧ (XV ст. *СЯ* 9).

ФОРМИ: *теп. 3 ос. одн.* **чинится** 1 (1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5); **сѧ... чини(т)** 1 (1437 *DIR* № 8); *3 ос. мн.* **чинѧтсѧ** 2 (XV ст. *BC* 28; *СЯ* 9); **сѧ чинѧтъ** 1 (1449 *Cost.* II, 378); *перф. 3 ос. одн. с.* **чинилося** (1440 *АрхЮЗР* 1/VI, 5); *майб. 3 ос. одн.* **боуде(т)... чинити сѣ** (1472 *DIR«A»* 530); *3 ос. мн.* **боудоу(т) сѧ чинити** (1449 *Cost.* II, 391).

Див. ще **ОУЧИНИТИ, ЧИНИТИ.**

ЧИНИТЫ *див.* **ЧИНИТИ.**

ЧИНИТЬ *див.* **ЧИНИТИ.**

***ЧИНЇА** *ж.* (1) збруя, упряж: про то(ж) они сѧ утъкмишѫ да платѧ(т) чинїа соу(д)цє(м) жо(л)тыза г̃ золо(т) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* **чинїа** (1434 *Cost.* II, 675).

ЧИНЇТЬ *див.* **ЧИНИТИ.**

***ЧИНШЬ** *ч.* (7) (*стп.* czynsz, *стч.* činž, *свн.* Zins, *лат.* census) *(регулярний податок, який сплачували селяни феодалові за користування поміщицькими земельними угіддями)* чинш: А нєнадобѣ оу тоую землю никому оуступатисѧ, а ни съ лану чиньшу никому давати (Городок, 1443 *P* 145); имѣнє... даємъ и записуємъ зо всими людми ... и з роботами и теж с платы и цынши (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

ФОРМИ: *род. одн.* **чиньшу** (1443 *P* 145); *знах. одн.* **! чьиашь** (XV ст. *BC* 39); *род. мн.* **чїнши** (XV ст. *BC* 35 зв.); *ор. мн.* **чинши** 1 (1466 *AS* I, 62); **цынши, цынъши** 2 (1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 13; 1499 *AS* I, 117); **циньши** 1 (1451 *P* 156).

*ЧИНЪ *ч.* (1) *(становий розряд)* чин, стан: Се я смиреԝы Ѳедосе(и) игумень спа(с)ки(и)... постри(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).
ФОРМИ: *знах. одн.* чи(н) (XV ст. *ВОРСР* 179).
*ЧИРЄШНИЦЯ *ж.* (1) *(назва долини у Молдавському князівстві):* ТАмъ мы... дали и потврьдили єсми ємоу... село на имѣ Синєщїи на Чирєшници (Сучава, 1458 *BD* I, 24).
ФОРМИ: *місц. одн.* на **Чирєшници** (1458 *BD* I, 24).
*ЧИРЄШЪ *ч.* (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу сєлоу о(т) чирєша поперєкы простѣ полємъ на бахлоую (б. м. н., 1411 *Cost.* I, 84).
ФОРМИ: *род. одн.* **чирєша** (1411 *Cost.* I, 84); *знах. одн.* **чирєшъ** (1411 *Cost.* I, 84).
*ЧИРПѦЛО *с.* (1) *(посудина, міра рідини)* черпак, черпало: и такождєрє варє кто боудє(т) игоумє(н) оу то(м)... монастирю и єлико бѫдє(т) братеи а они... имаю(т) слоужити на въсАкоую срѣдоу, вечє(р) паракли(с), а оу четвырто(к) литоургию и братиа(м) дати по чирпАлоу на трапезА (!) (Поляна, 1448 *Cost.* II, 365).
ФОРМИ: *дав. одн.* **чирпѧлоу** (1448 *Cost.* II, 365).
ЧИРЦЪКОЄ *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми имъ... села на имА брадичещи на красной... и на бръладѣ где є(ст) чирцъкоє (? — *Познач. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чирцъкоє** (1436 *Cost.* I, 449).
*ЧИРЧИНСКИЙ *прикм.* (1) *(пор.* Чирчин *у Віленському воєводстві):* продали єсмо... зємлю пашноую... по Митин роубєж Чирчинский (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).
ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Чирчинский** (1492 *AS* III, 23).
ЧИСЛО *ч.* (3) кількість, число: писанъ листъ оу галичю оу поньдѣло(к) пьрьдъ матки бж҃иѣ а҃ днь(м) число лѣ(т) розєства хва≠а҃ лѣ(т) и д҃ ста лѣ(т) ѳ҃ лѣ(т) (Галич, 1409 *P* 74—75); писанъ листъ оу галичи оу понє(д)локъ число лѣ(т) рожєства хр(с)тва ≠ а четвертого ста лѣ(т) к҃ д҃ лѣ(т) (Галич, 1424 *P* 106).
ФОРМИ: *наз. одн.* **число** (1409 *P* 75; 1418 *P* 89; 1424 *P* 106).
ЧИСТИТИ *дієсл. недок.* (1) (чим) чистити: и я ему исповѣдалъ платнеры, и онъ ми велѣлъ зорою (!) чистити и нитовати (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *інф.* **чистити** (1498 *АЛМ* 163).
ЧИСТЪ *прикм.* (143) 1. *(без домішок)* чистий (6): кто почнє(т) свадою или тєжєю или бу(д) которою лихотою оу которы(х) днє(х) и часо(х), тоть заплатить завѣску тѣ(х) н҃ роубли чистого срєбра (Сучава, 1415 *Cost.* I, 116); а ктоби о(т) паркала(б) или о(т) оурє(д)нико(в) тоє нє да(л) то тые имаю(т) на(м) заплатити н҃ рубли чисто(г) сребра (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); а кто сѣ покуси(т) тегати бу(д) оу которы(х) днє(х) и часо(х)... или ива(н)... или о(т) и(х) роду то(т) тогди да заплати(т) завѣзск(у) ѯ҃ рубли сребра чистого (Васлуй, 1474 *РГС*).
2. *(чесно здобутий)* правий, чистий (16): А по нашем животѣ, кого богь избєрет господарь (!) бити ⟨нашеи⟩ земли молдавскои... тот би им нє пороушил нашего даанїА и поoутвръжден⟨їА⟩, али бы им оукрѣпил и оутвръдил, заноужє єсмо им дали и потвръдили за их правоую и вѣрноую слоужбоу, и за що они соби коупили за свои правїи и ч(и)стїи пинѣзи (Сучава, 1491 *BD* I, 449); А по нашим животѣ, кто боудет господаръ нашеи земли молдавскои... тот бы ємоу нє пороушил нашего даанїа и потвръжденїа, алн бы ємоу оутвръдил и оукрѣпил, заноужє єсми ємоу дали и потвръдили, за що он соби коупил за свои правїи и чистїи пинѣзи (Васлуй, 1497 *BD* II, 115).
3. *(без лукавства)* чистий, щирий, щиросердий (98): мы дмитрии... кнА(з) литовскии чинимъ то знаємо... иже... велебному г(с)пдрю володиславу королєви польскому... голдовали єсмо... иже о(т) ты(х) мѣстъ с нашими дѣтми чистаѧ вѣрность и полна будємъ держа(т) тому истому королєви (Краків, 1388 *P* 40—41); Слюбуемо нашею чистою вѣрою безо лсти и безъ хитрости... ни ким к тому присиловани, ни принужени, нѣжь наша добрая воля (Чжюрзев, 1403 *ДГМ*); наи пєрвоє схюбоує(м) (!) иже нєимаємь жа(д)ного и м҃лго пана собѣ имѣти... одно прєрєченомоу господарєви нашєм(у), казимирови... и короунѣ єго и имъ вѣрєнъ быти чистою вѣрою (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Тиж от сєго часоу и на потоум далшїи часы слюбоуєм томоу паноу Казимироу кролю... чистоа правоу вѣроу ховати... и пожиточности их на всАх мѣстАх диати и правовати (Сучава, 1462 *BD* II, 284); а аз господство мы оу том въстах и благопроизволих господство мы нашим благым произволєнїєм и чистим и свѣтлим сръдцєм... и оучинили єсмо въ задоушїє свАтопочившых дАтеи господства мы Александра воєводи и дъщєри нашєи Анны (Гирлов, 1499 *BD* II, 154).
4. непорочний, чистий (15): сє азъ... пань Игнатїє... ожє благопроизволих нашєм благымь произволєнїємь... яжє по бозѣ къ свАтомоу мѣстоу свАтаго и славнаго благовѣщєнїа прѣсвАтѣи и чистѣи владычици нашєи богородици и приснодѣвѣи Марїи, иже єст на Молдавици, дали єсмы... к҃є златых оугорскых, яко да творАт ми памАть, на вѣкы вѣчныА (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70); и оутъкмивше и заплатившє оусє исполна... а господство мы оу том благопроизволих нашим благим произволєнїєм... яко да оутвръдим и оукрѣпим наш свАтыи монастир от Поутнои, идежє єст храм оуспєнїє прѣсвАтѣн чистѣи и прѣблагословєнѣи владычици нашєи богородици и приснодѣвѣи (!) Марїи... и дали єсми томоу... монастироу тоє вышєписанноє сєло на имѣ Щоубєюл (Сучава, 1492 *BD* I, 509—510).
5. достойний, чесний (1): мы романь воєвода... исъ радою отца моєго илїа воєводы и матки моєи марєнѣ госпожда и съ всєи нашєи чистою радѣ и съ оусими нашнми боАри, чинимо знамєнито... ожє тотъ ... панъ дидрихъ боучаскыи... стоА подли моєго отца илїа воєводы и чинилъ ємоу добро много (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305);
◇ ч ї с т о г о л о ж а (1) законнонароджений, шлюбний: марти(н) о(т)повєда(л) же лавринъ нє бы(л) чїсто(г) ложа ани слюбьноє жоны (XV ст. *BC* 24 зв.); п у т ь ч и с т ъ (6) *див.* **ПОУТЬ** 2.
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чистъ** (1392—1393 *РФВ* 170); *род. одн. с.* **чистого, чисто(г), чїсто(г)** (1415 *Cost.* I, 116; 1446 *DIR«A»* 485; 1449 *Cost.* II, 386; 1462 *BD* I, 53; XV ст. *BC* 24 зв.; 1474 *РГС*); *знах. одн. ч.* **чистъ, чи(ст)** (1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ; ПЧФГ* 35, 36); *ор. одн. ч., с.* **чистымъ, чистымь, чистым, ч(и)стымъ, чисты(м), ч(с)тым** 33 (1443 *Cost.* II, 126; 1444 *Cost.* II, 287; 1446 *Cost.* II, 263; 1448 *ДГПР;* 1452 *DIR«A»* 500; 1455 *Cost.* II, 531; 1460 *DIR«A»* 515; 1467 *Mih. Doc.* 125; 1481 *BD* I, 256; 1499 *BD* II, 162 і т. ін.); **чистимъ, чистимь, чистим, чисти(м), ч(с)тимь, ч(и)стим, ч(с)ти(м), ч(с)тимъ** 43 (1443 *Cost.* I, 128; 1447 *Cost.* II, 281; 1453 *DIR«A»* 503; 1462 *Cost. D.* 10; 1470 *DIR«A»* 522; 1473 *ШКН* 164; 1482 *BD* I, 263; 1487 *ДГСВМЩ;* 1489 *ДГСХМ;* 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); **чысти(м)** 1 (1458 *DIR«A»* 510); ! **чъс(т)имъ** 1 (1458 *ПГСММЩ*); *знах. одн. с.* **чистоє** (1447—1492 *ЛКБВ*); *наз. одн. ж.* **чиста** 1 (1388 *P* 43); **чистаѧ** 1 (1388 *P* 41); *род. одн. ж.* **чистоѣ** 1 (1388 *P* 43); **чистєи** 1 (1491 *BD* I, 464); **чистои** 1 (1462 *BD* II, 284); **чи(с)тїа** 1 (1488 *ДГСПМ*); *дав. одн. ж.* **чистѣи, ч⟨и⟩стѣи** 13 (1462 *BD* I, 70; 1471 *ДГСМПБ;* 1475 *BD* I, 203; 1476 *BD* I, 211, 217; 1488 *BD* II, 347; 1490 *BD* I, 419; *ДГСХМ;* 1491 *BD* I, 452; 1492 *BD* I, 509 і т. ін.); **чистои** 1 (1448 *Cost.* II, 738); ! **честиє** 1 (1491 *BD* I, 473); *знах. одн. ж.* **чистоую, ч(с)тоую** 2 (1436 *Cost.* II, 698; 1447—1492 *ЛКБВ*); *зам. знах.* ! **чистоа** 1 (1462 *BD* II, 284); *ор. одн. ж.* **чистою** 7 (1393 *Cost.* II, 607, 608; 1403 *ДГМ;* 1436 *Cost.* II, 706; 1448 *Cost.* II, 305, 733, 734); *зам. дав.* **ч(с)тою** 1 (1436 *Cost.* II, 697); ! **чистою** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *знах. мн. ч.* **чи-**

стїи, ч(и)стїи 12 (1483 *BD* I, 275; *Cost. S.* 122; 1487 *BD* I, 292; 1490 *BD* I, 401; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 511; 1495 *BD* II, 69, 88; 1497 *BD* II, 107, 115 і т. ін.); **чстїи, ч(с)тїи** 2 (1493 *Cost. S.* 176; 1495 *ПГВСР*); **чистыи** 1 (1488 *BD* I, 357); **чисти** 1 (1482 *BD* I, 262); *знах. мн. ж.* **чисте** (1447—1492 *ЛКБВ*).

! ЧИТЬ ⟨ЧЕСТИ⟩ (1): ино... панови... на имѧ па(н) вѧченьць... и па(н) миха(л)... не хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ и моюи женѣ и моимъ дѣте(м) на чить (!) и на здоровию и на имѣнию и выбавили мѧ бг҃о(м) и жону мою и дѣти моѣ... ис того ѧтства (Кременець, 1434 *Р* 130).

Див. **ЧЕСТЬ.**

ЧЇИ *див.* **ЧИИ.**

! ЧЇИЖИ ⟨ЧОУЖИИ⟩ (1): хто коли свои свїньи оу чїи(жи) (!) гаи на жолоудь оугони(т) а то(т) застанеть чїи лѣ(с) имаеть вѣпрѧ одно(г) справомь забить (XV ст. *ВС* 37 зв.).

Див. ***ЧОУЖИИ.**

***ЧЇНЕНЇЕ** *с.* (1) дія, учинок: а тако(ж) бере(г) рекы колї боудеть члвчьимь чїненїемь обороченъ а вожды первеишїи бере(г) гранїца (XV ст. *ВС* 10 зв.).

ФОРМИ: *ор. одн.* **чїненїемь** (XV ст. *ВС* 10 зв.).

Див. ще ***ОУЧИНЕНЇЕ, *ОУЧИНОКЪ.**

Пор. **ЧИНИТИ.**

***ЧЇНШЬ** *див.* ***ЧИНШЬ.**

***ЧЇСТЫИ** *див.* **ЧИСТЪ.**

ЧЛОВѢКЪ, ЧЛОВѢКЬ *ч.* (11) (*стч.* člověk, *стп.* człowiek) **1.** людина, чоловік (9): мы богданъ воевода... вызнавами... що имаетъ намъ панъ детрихъ приати съ оусимъ своимъ животомъ и съ оусею своєю радою, якъ верны отецъ своємоу синоу н братъ братоу и яко кажды добры чловѣкъ своем⟨оу⟩ животоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); Сим листом слюбоуєм, мы и наши сынове... против єго милости... ны (!) съ єдним чловѣком сего свѣта николи нє бити (Коломия, 1485 *BD* II, 371—372); которїи колвє нєпрїятел наш... оупадноул бы оу кролѣ єго милости... а вышерєченнїи крал и братїя єго милости... нє имают такового чловѣка прїимити (Гирлов, 1499 *BD* II, 420).

2. (*підлеглий верховній владі володаря*) підданий (2): А кто що имит имати до их люд⟨и⟩ боуд которое дѣло, или великое или за малое, а их оу⟨р⟩едник сам своего чловѣка да соудѧт (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 9).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чловѣкъ, чловѣкь** (1449 *Cost.* II, 746; 1458 *BD* II, 262; 1495 *BD* II, 64); *знах. одн.* **чловѣка, чл҃ка** (1458 *BD* I, 9; 1499 *BD* II, 420, 421); *ор. одн.* **чловѣком** (1485 *BD* II, 372); *род. мн.* **чловков** (1449 *Cost.* II, 747).

Див. ще **ЧОЛОВѢКЪ.**

***CZŁOWECZYJ** *прикм.* (1) (*стч.* člověčí, *стп.* człowieczy) людський: meli byti obwinenу, iż poźiwajut' człoweczeje krowi, khdy to jest' na protiwku zakonu i ustawy (Луцьк, 1388 *ZPL* 107).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **człoweczeje** (1388 *ZPL* 107).

Див. ще ***ЧЕЛОВЕЧИИ, *ЧЕЛОВѢЧЕСКИИ.**

ЧЛОНОКЪ *ч.* (22) (*стч.* člének, *стп.* członek) **1.** (*частина тіла*) кінцівка (3): Абы оусїльнїкомь смелость о(т)нѧта оуставлѧемь колї шлѧ(х)та шлѧ(х)тїча забьє(т) за головоу шестьдесѧ(т) гривенъ за жьны(и) (!) члонокъ оутѧтыи три(д)ца(т) гривенъ (XV ст. *ВС* 24 зв.).

2. (*у юридичних документах — невеликий розділ, який має самостійне значення*) стаття, параграф, пункт (16): а которыижь то листы и записы хочемъ имѣти въ оусѣхъ рѣче(х) и члонкохъ, што оу томъ листѣ записаны и оуложены, въ оусѣхъ члонцѣхъ и положенїехъ и оукладѣхъ потвержѧючи и о томъ наѧвлѧючи и досвѣдчаючи тымъто нашимъ симъ листомъ на вѣчныи часы моцнѣ держѧти и ховати вѣрно (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712—713); О четыре(х) чло(н)кахъ за которы(ж) вина О҃ оу скарбъ короле(в)... первыи члонъ о пожозе в҃ члонъ о оусїльство алюбо о разбои г҃ члонокъ коли пре(д) нашимъ сѫдо(м) мечь алюбо кордъ выиметь д҃ члонокъ коли хто бѫде(т) осѫженъ но (!) досытьоучиненїя алюбо на роукоимъство а они не (т)баають изъ соудоу идоу(т) про(ч) (XV ст. *ВС* 17—17 зв.); Што естє намъ говорили отъ прыятеля нашого Стефана воеводы волоского о записъ нашъ штожъ ему въ томъ нашомъ записе некоторин члонъки ся были не сподобали, и тотъ нашъ записъ къ намъ естє прынесли, абыхмо казали его переписати (б. м. н., 1496 *BD* II, 405).

3. подія, випадок (3): И не имаем оуспомѣноути николи на вѣкы до нашего жнвота о мимошедшых рѣчех и члѣнкох, але хочоум (!) тѣ миловати и оу... ласцѣ держати (Баків, 1457 *BD* II, 257).

ФОРМИ: *наз. одн.* **члонокъ** (XV ст. *ВС.* 17 зв.); *знах. одн.* **члонокъ** (XV ст. *ВС* 24 зв.; 1496 *BD* II, 407); *ор. одн.* **члонко(м)** (1448 *Cost.* II, 734); *місц. одн.* оу **члонъкоу** (XV ст. *ВС* 7, 23, 24 зв.); *наз. мн.* **члонъки** (1496 *BD* II, 405); *род. мн.* **члонковъ** 1 (XV ст. *ВС* 35); **! чл(н)око(в)** 1 (1448 *Cost.* II, 734); *знах. мн.* **члонъкы, чло(и)кы** (XV ст. *ВС* 17 зв.; *СЯ* 43 зв.); *місц. мн.* **оу члонка(х), чло(н)кахъ** 2 (XV ст. *ВС* 17, 26 зв.); **оу (о, въ) члонкохъ, члонкохь, члонъко(х)** 3 (1439 *Cost.* II, 713; XV ст. *ВС* 6; 1468 *BD* II, 302); **въ члонце(х)** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); **въ члонцѣхъ** 1 (1439 *Cost.* II, 713); **о члѣнкохъ** 1 (1457 *BD* II, 257).

Див. ще **ЧЛОНЪ.**

ЧЛОНЪ *ч.* (2) (*у юридичному документі—невеликий розділ, який має самостійне значення*) стаття, параграф, пункт: о четыри члонъкы первыи члонъ о пожозе в҃ члонъ о оусїльство алюбо о разбои г҃ члонокъ коли пре(д) нашимъ сѫдо(м) мечь алюбо кордъ выиметь (XV ст. *ВС* 17—17 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **члонъ** (XV ст. *ВС* 17 зв.).

Див. ще **ЧЛОНОКЪ** 2.

***ЧЛѢНОКЪ** *див.* **ЧЛОНОКЪ.**

***ЧОБАНОУЛЬ** *ч.* (1) (*назва гори у Молдавському князівстві*): хота(р)... на оустїе джоуркоїа една полѣна а о(т) толѣ на верхоу гороу чобаноуль (Корочин Камінь, 1458 *Mih. Doc.* 122).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чобаноуль** (1458 *Mih. Doc.* 122).

***ЧОБОТЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы кнѧ(з) великии швидригайло олкирдови(ч) вызнаваe(м) то... взѧли єсмо вѣчною очизноу въ огороженои въ великои къ кролевьско(м)у двороу шлѧхетны(м) чобото(м)ъ и... дали єсмы и(м) рычеговъ за и(х) вѣчноую о(т)чизну о(т)мѣноу (Луцьк, 1445 *Р* 148).

ФОРМИ: *дав. мн.* **чобото(м)ъ** (1445 *Р* 148).

! ЧОДНОВЪ *див.* ***ЧОУДНОВЪ.**

ЧОКАН *ч.* (7) (*особова назва, молд.* чокан «молот»): И оуставше слоуга наш, михоул чокан, та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки лазѧ и братоу его, михоул, и племеником их, сими, и братоу его, иваноу, и сестри их мърїи, прѧд нами и прѧд нашеми бояре (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133); И оуставше наши слоуги Влашинь и непот его Чокан та заплатили оуси тоты вишеписанїи пинѣзи... оу роукы слоузѣ нашемоу Косте Оръшь (Сучава, 1495 *BD* II, 78).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чокан, чокаи** (1489 *Cost. S.* 133; 1495 *BD* II, 78); *дав. одн.* **Чоканоу** (1495 *BD* II, 78).

ЧОКЫРЛИЄ, ЧОКЫРЛЇЄ, ЧОКРЪЛЇЄ, ЧОКРЪЛИЄ, ЧОКЪРЛЇЄ *ч.* (20) (*особова назва, молд.* чокырлие «жайворонок»): А на то ест... в. п. ⟨Чо⟩крълїѧ (Сучава, 1468 *BD* I, 130—131); Тѧм мы... дали и потвръдили єсмы ємоу... половина село на Ребричи... що соби он роздилил съ своим оуноуком съ Никоарь Чокрълїе (Сучава, 1495 *BD* II, 80).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чокырлие, Чокырлїе, Чокрълиє, Чокрълїе, Чокърлїе** 10 (1469 *BD* I, 138; 1470 *BD* I, 141, 151, 153, 156; 1471 *ДГСМПБ*; 1472 *BD* I, 170, 172; *Cost. S.* 88; 1474 *РГС*); **чокырлїѧ, ⟨Чо⟩кръліѧ** 2 (1468 *BD* I, 131; 1470 *DIR«A»* 522); *зам. род.* **Чокырлие, Чокырлїе, Чокрълїе, Чокърлїе** 4 (1470 *BD* I, 148; 1471 *DIR«A»* 525; 1472 *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 182); *зам. ор.* съ своим оуноуком съ Никоаръ **Чокрълїе** 1 (1495 *BD* II, 80); *род. одн.*

Чокырлїи, Чокрълїи (1471 *BD* I, 164; 1473 *BD* I, 184; *ШКН* 165).

ЧОЛНИЦА *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* грань... отъ монастыра речкою Чолницею до мосту, на дорозе зъ Дубисчъ до Своза, где се Чолница зъ Ретовкою сходитъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чолница** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *ор. одн.* **Чолницею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЧОЛО** *с.* (45) ◇ бити чоломь (41), челомъ бити (4) *див.* **BITI**.

ФОРМИ: *ор. одн.* **чоломъ, чолом, чоло(м), czołom** 39 (1388 *ZPL* 104; 1410 *АкВАК* 5; 1430 *ГВКЛ* 7; 1440 *АрхЮЗР* 1/IV, 5; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1449 *АЛМ* 8; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8; 1487 *AS* I, 87; 1493 *АЛРГ* 55; 1500 *АСД* II, №3 і т.ін.); **челомъ, челом, чело(м), czełom** 4 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 142; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1498 *ЧІАФ*).

***ЧОЛОБИТЄ** *див.* ***ЧОЛОМЪБИТЬЄ.**

ЧОЛОВѢКЪ, ЧОЛОВЕК, ЧЕЛОВѢКЪ, ЧЕЛОВЕКЪ *ч.* (124) **1.** людина, чоловік (29): Вѣдаи то каждыи члвкъ кто на тыи листъ посмотрить оже я кнѦзь Єоунутии и Кистютии... чинимы миръ твєрдыи ис королємь казимиромь польскъмь (так.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1352 *Р* 5); а и ѣще што было межи насъ какъ здавна гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцемъ безъ приимъ без пакости всѦкому члвку (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170); а того нѦтства романъ нє имаєть оуспомина(т), а ни жѦловати, ни прєдоднымъ чоловѣкомъ (так.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); А так мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ... заховати, оного прыймуемо и прыяли есмо, яко человѣка зацного, родовитого и рыцерского, которому, яко человѣку рыцерскому,... надаемо волности в(шеля)коѣ (Луцьк, 1438 *Р* 140); а ко(то)рїи нь (!) иметсѦ написати оу и(х) катасти(х) а калоугєри имаю(т) волю о(т) на(с) оузъти ємоу тото питїє и па(к) да възмоу(т) с того члвка к зла(тх) (б. м. н., 1458 *DIR«A»* 513); кажному члвкоу надобє є(ст) обороньнїє правъноє (XV ст. *ВС* 12—12 зв.); Ино которого єсмо човєка вєдали въ нашой зємли, што ємоу добра нє хотєлъ, а какъ съ нимъ миръ взємъшы, того єсмо тогды жъ зъ земли нашоє и выслали (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

шлѦхотныи чєловѣкъ (1) *див.* ***ШЛѦХОТНЫИ** 2.

2. *(одиниця при рахунку кількості людей)* особа, душа (9): А што оу нѣмєцкихъ правѣхъ сѣдѦть на ланохъ хотѦ бы триє члвци сѣдили на лану а любо д҃ одну колоду дають ись лану (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а тыхъ людє(и) которыє зємлю пашоуть лв҃ члвки а дають платоу по два(д)цати грошє(и) с члвка (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); што пє(р)во сего продали были єсмо ко(р)чмы вроуцъкиє мєщаномъ вроуцъки(м) сєми чоловєкомъ... на три годы (Краків, 1489 *АКВ*); и мы... росказали єсмо воды(н)скому с ты(х) свѣтковъ осмина(д)ца(ти) чл҃вко(в) выбрати, кого бы о(н) мєжы ними хотѣлъ (Вільна, 1495 *ВМЗД*).

3. *(підлеглий верховній владі володаря)* підданий (3): про то(ж) прошу твою мл(с)тъ, учини на(м) правду за тоты люди, зану(ж) мы хочє(м) узъти ваши(м) члко(м) за тото кезѣшъство, понє(ж) има(м) пагубу (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); а тако(ж) кто коли иму(т) познати оу ни(х) кони или волъ, бу(д) где оу нашєи зємл(ι) и доведє(т) на(ш) члкъ на брашовѣнина... а брашовѣни да стратѣтъ то(г) конѣ или вола (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759—760).

4. феодально залежний селянин (18): а в томъ же селє члвкъ седить на вроцє, по(л) копы в годъ же даєть (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.): а которого моего человека волковицъкого, заячицъкого в дуброве имуть, нехай его узвесять, мене не допускаючи (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѦтьковичъ данвалъ отцу нашему с тое земли, на которой он седить, дани чотыри карамоны меду пресного а две ведре, а две кузни меду (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56); Ино мы того чоловека Лазарка Мошкевича из его сынъми... дали ему из данью и со всими ихъ землѦми пашными и бортными (Меречь, 1496 *АЛРГ* 71); мой чоловек Дягил выделал его ⟨дуб⟩ своею рукою, потому словет Дягилевъ дубъ (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119);

(при вказівці на кількість таких людей) особа, душа (39): у Бєрєстьи Лєвону Шаломичу два жєрєбьи пустыхъ, а на трєтємъ два чєловѣки, дають сорокъ грошєй а три ручки мєду (Берестя, 1463—1478 *РЕА* I, 36); а к тому сєлу два ч⟨є⟩л⟨о⟩в⟨є⟩ки тѦгнут Онос да ОвсѦник, а всих ч⟨є⟩л⟨о⟩вєков осмъ (б. м. н., 1470 *AS* I, 67); а в томъ сєлє кє члвка подымъщиноу дають а три слоуги на во(и)ноу ходя(т) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); а во всѣхъ тыхъ имѣниехъ, которыхъ же есмо поступили, ино не было десяти члвка (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); Билъ намъ чоломъ... князь Александро Юревичъ и просилъ въ насъ людей въ Городенскомъ повѣтѣ... трехъ чоловѣковъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58);

чєловѣкъ отчизныи (1) феодально залежний селянин, позбавлений права виходу: а тогды па(н) пєтръ янови(ч) має(т) тоє имє(н)є чємєри(н) подати... и с то(л)кими(ж) людми, с четырма члвки о(т)чизными, ка(к) Ѧ па(н)у пєтроу да(л) (Луцьк, 1467 *СП* № 13); чєловєкъ похожии (2) вільний селянин, який не мав власної землі і орендував її у феодала: а тогды маю(т) мнѣ тоє имє(н)є... подати... и с то(л)кими(ж) лю(д)ми моими о(т)чизными, члвко(в) два(д)цѦ(т) и пѦ(т) а шєсть члвко(в) похожи(х), ка(к) я и(м) да(л) (Луцьк, 1490 *Пам.*); чєловєкъ старыи (1) селянин, для якого вже закінчився пільговий строк тимчасового звільнення від феодальних повинностей: а в томъ сєлє три члвки а чєтвє(р)ты(и) отамо(н) а вси єщо воли нє высєдєли оди(н) члвкъ стары(и) и тотъ подымъщиноу даєть а тыє высєдє(в) волю подымъщиноу жъ боудоуть давати (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); чєловєкъ тѦглыи (2) селянин — власник земельної ділянки, зобов'язаний платити феодалові чинш і виконувати тяглову повинність (возом): а в томъ сєлє... чотыри члвки тѦглыхъ на толокоу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); новыи чєловѣкъ (2), чєловѣкъ новыи (6) *див.* ***НОВЫИ.**

5. житель даної місцевості, даного населеного пункту (9): колик⟨о⟩ сѦ пригодить ижъ поидєтъ к⟨то⟩ за своѣмъ злодѣємъ горѦчи(м) пыто(м) а где прииде(т) за ни(т) до к⟨о⟩торого села а которого чоло⟨вѣк⟩а обвини(т) злодѣѦ своєго оу ⟨селѣ⟩ тогды право ему маєт⟨ъ быти⟩ ⟨трє⟩тии днъ по єго оуѣ⟨х⟩а⟨нъѣ⟩ ⟨оу сє⟩ло бє(з) о(т)волокы (Галич, 1435 *Р* 134); а копани свои кажды чєловѣкъ своє вѣдаєтъ (б. м. н., 1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18);

◇ чєловѣкъ божии (1) *(епітет до імені святого Олексія)* чоловік божий: А писанъ листъ... оу днь стго олєксѣѦ члвка бьѦ (Смотрич, 1375 *Р* 20); търговскыи чєловѣкъ (1) *див.* ***ТОРГОВСКЫИ**[2].

ФОРМИ: *наз. одн.* **чоловѣкъ** 2 (1435 *Р* 134); **чоловек, ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩къ** 2 (1497 *РИБ* 683; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); **человѣкъ** 1 (1459 *АрхЮЗР* 8/IV, 18); **человекъ** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **члвкъ, члкъ** 16 (1352 *Р* 5, 6; 1448 *Cost.* II, 737; 1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; XV ст. *ВС* 12 зв., 29 зв.; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92 і т. ін.); *род. одн.* **чоло-**

вѣка, чолов⟨ѣка⟩, чоловѣ⟨ка⟩ 5 (1435 *Р* 134); **человѣка** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **члвка, члка** 20 (1375 *Р* 20; 1455 *Cost.* II, 526; 1458 *DIR«A»* 513; бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93; XV ст. *ВС* 27; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102 і т. ін.); **члвк** 1 (1471 *ЛКЗ* 90); *дав. одн.* **человѣку** 1 (1438 *Р* 140); **члвкоу** 5 (1392—1393 *РФВ* 170; 1411 *Р* 78; XV ст. *ВС* 9 зв., 12; 1435 *Р* 133); *знах. одн.* **чоло⟨вѣк⟩а** 1 (1435 *Р* 134); **чоловєка, чоловека, ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ка** 6 (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1496 *BD*, II, 405; *АЛРГ* 71; 1497 *РИБ* 683); **человѣка** 2 (1438 *Р* 140; 1493 *АЛРГ* 56); **человека** 5 (1493 *АЛРГ* 55, 56); **члвка** 3 (XV ст. *ВС* 7, 34); *ор. одн.* **чоловѣкомъ** 1 (1400 *Cost.* II, 618); **человѣкомъ** 1 (1438 *Р* 140); *місц. одн.* **о члвце** 2 (XV ст. *ВС* 7 зв.); **о ! члвчє** 1 (XV ст. *ВС* 26 зв.); *наз. мн.* **человѣки** 1 (1463—1478 *РЕА* 1, 36); **ч⟨е⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки** 1 (1470 *AS* I, 67); **члвки** 15 (1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 91 зв., 92, 92 зв., 93, 93 зв.); **члвци** 1 (1386—1418 *Р* 35); **члвк** 1 (бл. 1471 *ЛКЗ* 90); *род. мн.* **чоловѣковъ** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2,58); **чоловєковъ** 1 (XV ст. *ИК*); **ч⟨е⟩л⟨о⟩веков** 1 (1470 *AS* I, 67); **члвковъ, члвко(в), члъковъ** 12 (1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91 зв., 92; 1490 *Пам;* 1495 *ВМЗД;* XV ст. *ВС* 25); **человѣкъ** 1 (1463—1478 *РЕА* I, 36); *дав. мн.* **чоловєкомъ** 2 (1487 *РИБ* 227; 1489 *АКВ*); **члко(м)** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *знах. мн.* **члвки** 1 (1497 *ПМХ*); **члвковъ** 1 (1497 *ПМХ*); *ор. мн.* **ч⟨о⟩л⟨о⟩в⟨е⟩ки** 1 (1497 *РИБ* 683); **члвки** 3 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *наз. дв.* два (двадцать шесть, дванадцять, дєвять, десяти, пѧть, осмънадцать, аі, ка, кє, й) **члвка** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90, 90 зв., 91 зв., 92, 92 зв.).

Див. ще **ЧЛОВѢКЪ.**

***ЧОЛОМБИТЄ** *див.* ***ЧОЛОМЪБИТЬЄ.**

***ЧОЛОМБИТЬЄ** *див.* ***ЧОЛОМЪБИТЬЄ.**

***ЧОЛОМЪБИТЬЄ** *с.* (8) **1.** прохання, просьба (6): и ихъ милость на мое чоломбитье... печати свои приложили къ сему моему листу (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); ино мъ (!) за челоби(т)ємъ и(х) то єсмо в кнга(х) стары(х) патріа(р)шєски(х) о(б)рєли, и тоую ста(в)ропигію мн(с)тырю пєче(р)ско(м) с прєдѣлами єго ствє(р)жаємъ и (з)моцняє(м) на вѣчныє часы (б. м. н., 1481 *ГПМ*); и и(х) мл(с)ть на моє чолоби(т)є пєча(т) приложи(ли) (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2).

2. *(вид натуральної данини)* чолобиття (2): А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѧ на годъ по пѧти коуєтє-рє(и) коро(т)кихъ а по пѧти конє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **чолоби(т)я** 1 (1490 *ЗХП* 135); **чоломъбит⟨ь⟩я, чоломъ битьѧ** 2 (1487 *АМЛ; РИБ* 226); *знах. одн.* **чолоби(т)є** 1 (бл. 1500 *ПИ* № 2); **чоломбитье, чолом-бите** 2 (1449 *АЛМ* 8; 1491 *AS* I, 97); **челоби(т)ємъ** 1 (1481 *ГПМ*); **чоломбитьем** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ЧОЛТАНІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... дали єсмы єму... сєла... на имѧ попєщіи... и... чолтаніи (Сучава, 1426 *Cost.* I, 178).

ФОРМИ: *наз.* **чолтаніи** (1426 *Cost.* I, 178).

***ЧОПЄИ** *ч.* (2) *(особова назва):* а на то ⟨є(ст)⟩... вѣра пана чопєѧ постєлника (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); а на то єст... в. п. Чопєѧ паркалаба нємєцскаго (Бистриця, 1457 *BD* I, 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **Чопєѧ, чопєѧ** (1451 *Cost.* II, 400; 1457 *BD* I, 4).

Див. ще **ЧОПЄЮ.**

ЧОПЄЮ *ч., невідм.* (2) *(особова назва):* мы стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м)... ожє то(т) исти(н)ныи слуга на(ш) вѣрныи, па(н) миху(л) соулжаръ на(ш), и (є)го братїа, чопєю и сима, служили на(м) право и вѣрно (Сучава, 1475 *Cost. D.* 3).

Див. ще ***ЧОПЄИ.**

ЧОРЄЩІИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ⟨...⟩... єдно село на Бєрладѣ на имѣ Чорєщіи слоузѣ нашємоу паноу Іоноу Фроунтєш столникоу (Сучава, 1488 *BD* I, 363).

ФОРМИ: *наз.* **Чорєщіи** (1488 *BD* I, 363).

***ЧОРНОБЫЛЬ** *ч.* (3) *(назва міста у Київській землі)* Чорнобиль: мы Александро Володимеровичъ пожаловали есмо н(а) то(го) слугу Ларивона Вела(в)ского: не надобе ему нам з слугами службы служити а поплатовъ платити и иных никоторыхъ пошлин в Чорнобыли не велели (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); Пан Юрей пишеть, ижъ тотъ человекъ ДитѧтъковичЪ даивалъ отцу нашему... три копы грошей... а конѧ ставилъ на неделю къ Чорнобылю (Вільна, 1493 *АЛРГ* 56).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Чорнобылю** (1493 *АЛРГ* 56); *місц. одн.* **в Чериобыли** 1 (1493 *АЛРГ* 56); **в Чорнобыли** 1 (1450 *ЗНТШ* XI, 7).

***ЧОРНОРОУЙ** *ч.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* также оу в оброубє грани, гдѣ Бабич снѧл сѧ с Чорнороуєм а Рогозна втєкла в Чорнороуй (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Чорнороуй** (1492 *AS* III, 23); *ор. одн.* **Чорнороуєм** (1492 *AS* III, 23).

ЧОРНЫ *див.* **ЧОРНЫИ** [2].

ЧОРНЫИ [1] *прикм.* (29) **1.** *(про масть коня)* чорний (1): Отписую... королеви два кони чорный а ти(савый) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

2. *(про гатунок ікри)* чорний (1): а о(т) нашєи кнєгини три кантари икру чорную (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); Ч о р н ы й л е с о к ъ (1) *(назва листяного лісу у Волинській землі):* грань... черезъ пусчу нашу и ловисча, подъ Чорный лесокъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); ч о р н ы є л ю д и (1) селяни, які мали власні земельні наділи і платили феодалові податки та чинш: гостємъ путь чистъ и вашимъ и нашимъ торговцємъ бєзъ приймъ бєз пакости всѧкому члвку и чорнымъ людємъ промъслъ (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170—171); ч о р н ы и п о т о к ъ (22) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотарь ємоу є(ст)... прости на чрьны потокь... до моста (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433); на имѧ одному сєлу скорцевци о(т) черного потока, а другоє панковци (Сучава, 1407 *Cost.* I, 56); А також приидє прѣд нами... ⟨Гра⟩да и своими оуноукы... и дал(а) Град(а)... сестр⟨и своєи Ч⟩ерни... єдно село на Чорном потоцѣ на имѣ Микоулєщи (Сучава, 1461 *BD* I, 45); А хотарь томоу вишєписанномоу селоу що оу нємєцкои волости на Чорном потоцѣ на имѣ Жоулєщи да єст ємоу съ въсѣмы старимы хотармы, по коуда из вѣка оживали (Гирлов, 1499 *BD* I, 144); л ѣ с ъ ч є р н ы й (1), ч о р н ы й л ѣ с ъ (2) *див.* **ЛѢСЪ.**

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чорный** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29); *род. одн. ч.* **черного** 2 (1407 *Cost.* I, 56; 1413 *Р* 83); **чорного** 1 (1483 *BD* I, 272); *дав. одн. ч.* **чорномоу** (1413 *Р* 83); *знах. одн. ч.* **Чорный** 1 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); **чрьны** 1 (1400 *DIR«A»* 433); *місц. одн. ч.* **на (оу) чорномъ, чориомь, Чориом, чориом, чорно(м), чорн⟨о(м)⟩** 16 (1448 *Cost.* II, 342; 1455 *Cost.* II, 553; 1461 *BD* I, 45; 1479 або 1480 *Cost. S.* 105; 1488 *BD* I, 323, 354; 1490 *BD* I, 397; 1497 *Cost. S.* 212; 1499 *BD* II, 144); **! чороном** 1 (1466 *BD* I, 95); **оу чєрно(м)** 1 (1413 *Р* 83); *зам. род. одн. ч.* до **Чорном** потокоу 1 (1488 *BD* I, 356); *зам. ор. одн. ч.* та **Чорном** потокоу долоув до оустїє Бахни 1 (1488 *BD* I, 356); *знах. одн. ж.* **чорную** (1446 *DIR«A»* 485); *дав. мн.* **чорнымъ** (1392—1393 *РФВ* 170).

Див. ще ***ВЛАДЪ ЧОРНЫИ, *ЧОРНЫИ ПѢСОКЪ.**

ЧОРНЫИ[2], **ЧОРЪНЫИ, ЧОРНЫ, ЧОРНЬИ, ЧЄРНЫИ, ЧРЪНИ** *ч.* (84) *(особова назва):* мы алєксандръ воєвода... ис нашими землѧны... на имѧ, панъ жюржь староста...

панъ владъ черныи... слюбили есмы... велебному владиславови, королеви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); тѣ(м) мы... дали и потвердили есми и(м)... села... и пасика що жоуржь чорны осади(л) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 568—569); мы Стефан воевода... знаменїто чиным... оже тот истинныи нашъ вѣрныи боярин пан Петръ Чоръныи слоужил нам право и вирно (Сучава, 1462 *BD* I, 63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чорныи, Чоръныи** 5 (1433 *P* 119; 1438 *DBAc* 27; *P* 139; 1448 *Cost.* II, 737; 1462 *BD* I, 63); **чорны** 1 (1456 *Cost.* II, 569); **чорньи** 1 (1438 *AUB* фотокоп.); **черныи** 3 (1407 *Cost.* II, 629; 1446 *AS* I, 43; 1447 *АрхЮЗР* 8/IV, 11); **чръни** 1 (1436 *ВАМ* 29); *род. одн.* **чорного, чорног⟨о⟩, чорн⟨ого⟩, чорно(г), чорно⟨го⟩, ⟨чорн⟩ого** 60 (1432 *ДГВІН;* 1434 *Cost.* I, 386; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *AUB* фотокоп.; 1439 *Cost.* II, 32; 1441 *DBAc* 35; 1443 *ВАМ* 41; 1446 *Cost.* II, 238; 1448 *Cost.* II, 324; 1462 *BD* I, 65 і т. ін.); **чръного, ⟨чр⟩ъного** 8 (1434 *DIR«A»* 463; 1435 *AUB* фотокоп.; *Cost.* I, 403; *МЭФ* 3; 1436 *DIR«A»* 469; *Cost.* I, 450, 476; 1448 *Cost.* II, 317); **чорнаго** 2 (1439 *Mih.* 206); *дав. одн. зам. род.* вѣра пана доумы **чръномоу** (1436 *Cost.* I, 445; 1439 *Cost.* II, 52).

***ЧОРНЫИ ВЛАДЪ** *див.* ***ВЛАДЪ ЧОРНЫИ.**

***ЧОРНЫИ ПѢСОКЪ** *ч.* (1) *(староукраїнський переклад тюркської назви місцевості у володіннях Тамерлана)* Каракуми: по тыхъ посланию по идикгиеву посольству вышолъ на мене аксакъ темирь желѣзнаꙗ нога о(т) чорного пѣска (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 170).

ФОРМИ: *род. одн.* **чорного пѣска** (1392—1393 *РФВ* 170).

ЧОРНЬИ *див.* **ЧОРНЫИ**[2].

ЧОРРА *ч.* (1) *(особова назва):* а пань костє логоѳе(т) даль ванчи и или за и(х) очиноу половина гочмънещи... що сѣ дали ємоу по своєи доброи воли андрияшъ и чорра (Сучава, 1442 *Cost.* II, 87).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чорра** (1442 *Cost.* II, 87).

ЧОРСЪЧЄЩЇИ, ЧОРСЪЧЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы... потвердили есми ємоу... села на имѣ боучюмѣни... а дроугоє пониже то(р)митещи... третоє на шимоузѣ чорсъчещи (Сучава, 1434 *Cost.* I, 386); И також прїидоша прꙗд нами... сынове Пътра ... и продали... єдно село на имѣ Чорсъчещїи... самомоу господствоу ми (Сучава, 1488 *BD* I, 355).

ФОРМИ: *наз.* **Чорсъчещїи** 1 (1488 *BD* I, 355); **чорсъчещи** 1 (1434 *Cost.* Ї, 386); *знах.* **Чорсъчещ** (1488 *BD* I, 356).

***ЧОРТАНЪ** *ч.* (1) *(особова назва, молд.* чортан «невеликий короп»): а на то єсть... вѣра пана ивашко чортана (Коломия, 1448 *Cost.* II, 306).

ФОРМИ: *род. одн.* **чортана** (1448 *Cost.* II, 306).

***ЧОРТКОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... васко чорткови(ч)... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь... о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *P* 69—70).

ФОРМИ: *наз. одн.* **чорткови(ч)** (1404 *P* 70).

***ЧОРТОВ** *прикм.* (1) ◇ Ч о р т о в С т а в о к (1) *(назва ставка у Волинській землі):* я еще будучи в добром здорову, погадавши собе и выдечи сестренца своего... службу и пнлност до себе, дала есми ему... имене... на имꙗ Любчо... ограничоное почонши посеред Мухотолок рекою Лютицею... до Пещаного-Броду... по Чортов Ставок (Рівне, 1488 *AS* I, 141—142).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **Чортов** (1488 *AS* I, 142).

ЧОРТОРИЙСКИЙ, ЧОРТОРЫЗЬКИЙ, ЧОРТОРЫЙСКЫЙ, ЧОРЪТОРЫИСКЬИ, ЧОРТОРЫСКІИ, ЧЕРТОРЫИСКИИ *ч.*(13) *(особова назва):* мы илїа воевода... чинимь знаменито... оже тоть истинныи слоуга и бояри(н) нашь вѣрныи пань немирка чорторыискыи слоужиль отцоу нашемоу правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1437 *Cost.* I, 529); приказь кнꙗзꙗ михайла черторыиского маршалъка великого кнꙗзꙗ (Луцьк, 1445 *P* 151); Тоє оусе вишеписаннаꙗ села да ест от нас оурик съ оусым доходомь паноу Андреикоу Чорторыискомоу (Сучава, 1464 *BD* I, 85); А на то ест... ⟨в.п.⟩ Чорториского (Васлуй, 1497 *BD* II, 113).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чорторийский** 1 (1448 *P* 149); **чорторыскіи** 1 (1449 *АЛМ* 8); **чорторызькии** 1 (1446 *P* 152); **чорторыискыи** 2 (1437 *Cost.* I, 529; 1464 *BD* I, 85); **чоръторыиськи** 1 (1443 *P* 145); **черторыискии** 2 (1445 *P* 151); *род.одн.* **чорторыиского** 1 (1458 *ОЖДМ*); **Чорториского** 1 (1497 *BD* II, 113); **черторыиского** 1 (1445 *P* 151); *дав. одн.* **Чорторыскому, Чорторыискомоу** (1449 *АЛМ* 8; 1464 *BD* I, 85).

***ЧОРТОРИСКИЙ** *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

ЧОРТОРЇꙖ *ж.* (1) *(назва села на Буковині)* Чортория: тѣмь и ми... дали и потвердили есми ємоу оу нашеи земли оу молдавскои села... на имѣ селам: Чорторїꙗ и Доубовъцоул (Сучава, 1464 *BD* I, 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чорторїꙗ** (1464 *BD* I, 85).

ЧОРТОРОВСКЇИ, ЧОРТОРОВСКИ, ЧОРТОРОСКЇИ *ч.* (110) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... пана андренка чорторовскаго (Сучава, 1486 *DC* 144); а на то ест... вѣра... андреика чорторовского (Васлуй, 1497 *Cost. S.* 223—224).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* а на то... вѣра пана... **Чорторовскїи, чо(р)торовскїи, чо(р)торо(в)скїи, Чорторов⟨скї⟩ и** 8 (1487 *BD* I, 305, 306; *Cost. D.* 7; 1488 *BD* I, 325, 345, 348; *ДГСВМЩ;* 1490 *BD* I, 398); **Чорторовски** 1 (1487 *BD* I, 296); **Чортороскїи** 3 (1487 *BD* I, 517; 1489 *BD* I, 372; 1493 *BD* II, 22); *род. одн.* **Чорторовского, чорторовского, Чорто⟨ро⟩вского, чо(р)торовского, чо(р)торо(в)ско(г), чорторо(в)ского, Чорторов(ь)ского, чорторооуского** 93 (1486 *BD* I, 290; 1487 *BD* I, 292; 1488 *BD* I, 318; 1489 *BD* I, 367; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 449; 1492 *BD* I, 506; 1493 *BD* II, 19; 1494 *BD* II, 33; 1497 *Cost. S.* 209 і т. ін.); **Чортороского** 1 (1487 *BD* I, 302); **чорторовскаго, чо⟨р⟩торовьскаго** 3 (1486 *DC* 144; 1493 *BD* II, 6; *Cost. S.* 176); ! **чорторовско⟨...⟩** 1 (1495 *SCIM* pl. I).

***ЧОРТОРОВЬСКИИ** *див.* **ЧОРТОРОВСКЇИ.**

ЧОРТОРОСКЇИ *див.* **ЧОРТОРОВСКЇИ.**

***ЧОРТОРООУСКИИ** *див.* **ЧОРТОРОВСКЇИ.**

ЧОРТОРЫЗЬКИЙ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

ЧОРТОРЫЙСКЫЙ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

***ЧОРТОРЫСКАЯ** *ж.* (1) *(особова назва):* Дали есмо монастырь Пречистое Богоматери на Пересопницы кнегини Михайловои Василевича Чорторыскои, кнегини Маріи (Краків, 1499 *АЛМ* вип. 2,36).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Чорторыскои** (1499 *АЛМ*, вип. 2,36).

***ЧОРТОРЫСКИИ** *прикм.* (1) ◇ д о р о г а Ч о р т о р ы с к а я (1) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Чорторыское** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЧОРТОРЫСКІЙ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

ЧОРЧОЛИНЪ *ж.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воевода... знаменито чиним... оже прїиде... Чорчолинъ... непоата Шерба Ръспопа... и продала свою... отниноу... слоузѣ нашемоу Алекси дїякоу (Сучава, 1493 *BD* II, 26—27).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Чорчолинъ** (1493 *BD* II, 27); *дав. одн.* **⟨Чорчо⟩лини** (1493 *BD* II, 27).

ЧОРЪНЫИ *див.* **ЧОРНЫИ**[2].

ЧОРЪТОРЫИСКЬИ *див.* **ЧОРТОРИЙСКИЙ.**

ЧОРѢНЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... оже прїидоша... мърина и сестра еи... и розделили свои правїи отнини села... на имѣ... лъзещїи... и чорѣнїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **чорѣнїи** (1493 *Cost. D.* 45).

!ЧОТВЕРТОЄ ⟨ЧЕТВЕРТОЄ⟩ *див.* **ЧЕТВЕРТЫИ.**

***ЧОТИРИ** *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧОТИРИСТА *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

ЧОТЇРИ *див.* **ЧОТЫРИ.**

! ЧОТОРЫ ⟨ЧОТЫРЫ⟩ *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧОТЫРДЕСЯТЪ *числ.* (1) сорок: А псан в Киѣве под лѣты рожства Исус. Хсва тисяча лѣтъ и чотыриста чотырдесятъ пятого лѣта (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

ФОРМИ: *наз.* **чотырдесятъ** (1445 *ЗНТШ* CXV, 19).

Див. ще ***ЧЄТИРИДЄСѦТ.**

***ЧОТЫРДЄСѦТЫИ** *числ.* (1) сороковий: писань оу перевалехъ семои тисѦчи девѦ(т) со(т) чотырдесѦтого лѣта мисѦца авгоуста семого на(д)цѦ(т) днѦ (Перевали, 1440 *Р* 142).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **чотырдесѧтого** (1440 *Р* 142).

ЧОТЫРИ, ЧОТЫРЄ, ЧОТЫРЫ, ЧЄТЫРЄ, ЧЄТЫРИ, ЧЄТИРИ, ЧЄТИРЫ, ЧЄТИРЄ, ЧЪТИРИ, ЧѢТЫРИ, ЧОТЇРИ *числ.* (128) чотири: за(т)жь чинимо сесь листо о г̃ тисѦчи а вашеи мл(с)ти стоить листо о чотири тисѦчи оу насо (Сучава, 1388 *SL* 678); a na kriposth szemu listhu nasemu nasu peczath priwisilijesmo w nasom sely w Hlynienich za Lwowom cztiry myly protyw manastirie Uneyowa (Глиняни, 1395 *GL* 166); а у черновьци, отъ нѣмецкого воза мыто четырє гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); а хотаръ оуси(м) ти(м) четырємь селомь... заподїєю гори до мохилоу (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168); и боуди ємоу клѦтва, о(т) ба оца и сна и ста дха... ио (т) четырѣ(х) єу(г)листь (Київ, 1446 *Р* 154); а тыи чѣтыри члвки о(т)чичи мои, мають ємоу слоужити та(к) ка(к) и перє(д) ты(м) мнѣ слоуживали (Луцьк, 1467 *СП* № 13); Пєтръ жалова(л) на яна и(ж) ємоу четыри па(л)ци сутѦлъ оу роу(к) (XV ст. *ВС* 23); Тоє вышеписанноє чътири села... да соуть томоу свѦтомоу нашемоу монастироу Бистричъскомоу от нас оурикь (Ясси, 1500 *BD* II, 173).

ФОРМИ: *наз.* **чотыри** 21 (бл. 1471 *ЛКЗ* 92,92 зв., 93, 93 зв.; XV ст. *ВС* 21 зв.; 1499 *ГОКІР*); **чотїри** 1 (1435 *Cost.* II, 689); **чотыре** 1 (1434 *Cost.* II, 669); **чоты(ры)** 1 (1489 *AMB*); **четыри** 10 (1435 *Cost.* II, 682; 1439 *Cost.* II, 32; XV ст. *ВС* 22, 24; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91, 92 зв.); **четири** 7 (1439 *Cost.* II, 59; 1443 *Cost.* II, 126; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1487 *BD* I, 310; 1499 *BD* II, 155; 1500 *Cost. S.* 231); **четыре** 2 (1408 *Cost.* II, 632; 1437 *Cost.* I, 515); **четиры** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **чътири** 1 (1500 *BD* II, 173); **чѣтыри** 1 (1467 *СП* № 13); **cztiry** 1 (1395 *GL* 166); *зам. род.* о(т) **четыри** 2 (1438 *DIR«A»* 472; 1443 *ДГСПМН*); от **четири** 1 (1435 *Cost.* II, 679); от **четирє** 1 (1448 *Cost.* II, 366); *род.* **четырѣ(х)** 1 (1446 *Р* 154); **чотырохъ** 1 (1495 *РИБ* 621); **чотыръ** 1 (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9); **четырє(х)** 1 (1437 *Cost.* I, 515); *дав.* **четырємь** (1425 *Cost.* I, 168); *знах.* **четыри** 14 (1436 *Cost.* II, 631; 1425 *Cost.* I, 168; XV ст. *ВС* 12 зв., 17 зв., 21 зв., 22, 23, 30, 37; 1458 *BD* II, 261); **четири,** ⟨ч⟩**етири** 19 (1426 *Cost.* I, 178; 1436 *Cost.* I, 467; 1441 *DIR«A»* 477; 1443 *Cost.* II, 126; 1453 *Cost.* II, 445; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1491 *Cost. D.* 37; 1495 *BD* II, 53, 84; *Cost. S.* 193 і т. ін.); **четырє** 3 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669); **четиры** 1 (1444 *DIR«A»* 481); **четыры** 1 (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); **чотыри** 14 (1436 *Cost.* I, 484; 1449 *АЛМ* 8; 1459—1460 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 93, 93 зв.; 1491 *AS* I, 97; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 194; *ИК;* 1493 *АЛРГ* 56); **чотыры** 4 (1470 *AS* I, 67; 1489 *AMB*; 1496 *АЛРГ* 71); **чотыре** 4 (1434 *Cost.* II, 668; 1435 *Cost.* II, 678; 1436 *Cost.* I, 444); **чотири** 1 (1388 *SL* 678); **чътири** 2 (1499 *BD* II, 162; 1500 *BD* II, 173); **! чоторы** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *ор.* **четырма** 3 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); **чотырми** 1 (1453 *Cost.* II, 766); *місц.* **о (по) четырехъ, четырє(х)** 3 (XV ст. *ВС* 17, 21 зв.); **чотырехъ** 1 (XV ст. *ВС* 6).

ЧОТЫРИСТА, ЧОТЫРЫСТА, ЧОТИРИСТА, ЧЄТЫРЄСТА, ЧЄТЫРИСТА, ЧОТЫРЫСТО *числ.* (40) чотириста: в городѣ берєстьи, подлѣты роз(с)тва х(с)ва тисѦчѦ лѣтъ и чотыри ста (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); во лвовѣ, подлѣты розтва хва одна тысѦча лѣтъ и четыри ста лѣ(т) и з̃ лѣто, м(с)цѦ октоврїа оу s̃ (Львів, 1407 *Cost.* II, 629); а мы имаємъ давати паноу детрихоу на кажды рокъ по четири ⟨ста⟩ златыхь ⟨т⟩оу⟨рец⟩кихъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 747); тѣмь мы... дали и потврълили єсмы ємоу... села... що онь (!) коупиль тоє село... за четири ста златих татарских (Сучава, 1479 *ВАМ* 61); Первый год выдержавшы, маеть нам дати чотыриста копъ грошей (Вільна, 1498 *АЛРГ* 83); Пса(н) оу вилни лѣта б(ж)иего... чотыриста девятьдесѦтъ девятого (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

ФОРМИ: *наз.* **чотыриста, чотыри ста** 17 (1400 *Cost.* II, 618; 1401 *Р* 64; 1402 *Cost.* II, 621; 1404 *Cost.* II, 625; 1438 *Р* 141; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *Р* 161; 1497 *AS* I, 112; 1499 *ГОКІР* і т. ін.); **чотыриста** 1 (1475 *AS* I, 72); **чотириста** 1 (1461 *AS* I, 54); **четыреста, четыреста** 3 (1411 *Р* 77; 1427 *Р* 109; 1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 9); **четыриста** 1 (1407 *Cost.* II, 629); **чотырысто** 1 (1498 *АрхЮЗР* 1/VI, 4); з числовим або буквеним позначенням першого елемента 4 **ста,** д̃ **ста** 3 (1413 *ОБРН* 115; 1446 *Р* 153; 1448 *Р* 149); д̃ **сто** 1 (1403 *ДГМ*); *знах.* **чотыриста** 6 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 9; *ГВКЛ* 9; 1453 *Cost.* II, 495; 1496 *ВМКФС;* 1498 *АЛРГ* 83); **четири ста, четири⟨ста⟩** 4 (1449 *Cost.* II, 747; 1479 *ВАМ* 61; 1487 *BD* I, 306); **четыриста** 1 (1438 *Р* 138); *місц.* **в чотыро(х)сотъ** (1496 *ВМКФС*).

Див. ще **ЧТЕРИСТА, ШТИРИСТА.**

ЧОТЫРНАДЦАТЫЙ *числ.* (2) чотирнадцятий: Село Щє(р)бовъ а в томъ селє слоугъ трина(д)цать а чоты(р)надъцаты(и) отамо(н) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91); Данъ во Мстиславли лѣто семъ тысячей осмое мѣсеца Сентабра чотырнадцатый день, индыктъ третій (Мстиславль, 1500 *АСД* II, № 3).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чотыриадцатый, чоты(р)надъцаты(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91; 1500 *АСД* II, № 3).

Див. ще **ЧЕТВЕРТЫИНАДЦАТЬ, ЧТЫРНАДЪЦАТЫЙ.**

***ЧОТЫРНАДЦАТЬ** *числ.* (5) чотирнадцять: а тые двѣ части того именіа... запродалъ есми... за пятьдесятъ копъ гроши, окромъ тыхъ пенязей, што е. м. далъ за тое именіе мое пану Василю Семашковичу чотырнадцать копъ гроши, то вже зъ тыми чотырнадцма копами за шестьдесятъ копъ и за чотыри копы гроши (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); чоты(р)надьцать ведє(р) медоу (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); то вжо мѣнит сто коп грошей широких, по чотырнадцати пѣнѦзий оу грош (Друцьк, 1492 *AS* III, 23).

ФОРМИ: *наз.* **чоты(р)надьцать** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); *дав.* **чотырнадцати** (1492 *AS* III, 23); *знах.* **чотыриадцать** (1449 *АЛМ* 8); *ор.* **чотыриадцма** (1449 *АЛМ* 8); *місц.* **въ чотырнадцати** (1449 *АЛМ* 8).

***ЧОТЫРНАДЪЦАТЫИ** *див.* **ЧОТЫРНАДЦАТЫЙ.**

***ЧОТЫРНАДЪЦАТЬ** *див.* ***ЧОТЫРНАДЦАТЬ.**

ЧОТЫРЫ *див.* **ЧОТЫРИ.**

***ЧОТЫРЫСТА** *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

ЧОТЫРЫСТО *див.* **ЧОТЫРИСТА.**

***ЧОФРЄЩЇИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦм мы... дали и потврълили єсмы ємоу... половина село... ⟨на имѦ Чо⟩фрещїи (Сучава, 1495 *BD* II, 89).

ФОРМИ: *наз.* ⟨**Чо**⟩**фрещїи** (1495 *BD* II, 89).

ЧОЧАН *ч.* (1) *(особова назва):* дали єсми... монастрю... ѳ̃ тата(р) на имѦ... чочан съ брато(м) и съ оусею челѣдию и(х) (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: **чочан** (1443 *Cost.* II, 128).

***ЧРЄСЪ** *див.* **ЧРѢСЬ.**

***ЧРЪВЄНЫИ** *прикм.* (9) червоний (1): сє азь... пань Игнатіє, рєком⟨ь⟩ıи Юга... оже дали єсмы трои двери от дамаскы чрьвєнои съ златом и єдинь покровєць (Молдовиця, 1462 *BD* I, 70);

ч е р л е н а я д о у б р о в а (2), ⟨ч е р л е н а⟩я д о у б р о в а (1) *(назва діброви у Молдавському князів-*

ствi): хотар... право на дил оу черлєноую доубровоу... та черєс черлєноую доубровоу... на роупт⟨оуроу⟩ (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); Чєрвлєныи Кєшєнєвъ (2) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* мы петръ воєвода... чини(м) знамєнито... яко да оутвръ⟨димъ⟩ на(ш) цръковъ, монастырю о(т) быстрнци... и съ оусими озєрами и гырлами и озєркани (sic.— *Прим. вид.*) и о(т) чєрвлєного кєшєнєва до ди(л) загорни (Сучава, 1455 *Cost.* II, 531); мы Стефан воєвода... чиним знамєнито... яко да оутвръдим цръковъ... и съ оусими озєрами и гырлами и озєрками, и от Червленого Кєшенева до дил Загорни (Дольний Торг, 1458 *BD* I, 8); златыи оугръскыи чєрвлинии (1) *див.* ***ЗЛАТЫИ** [2]; золотыи оугоръскии чєрълєныи (1), черлєныи золотыи оугорскыи (2) *див.* ***ЗОЛОТЫИ** [2].

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **чєрвлєного** (1455 *Cost.* II, 531; 1458 *BD* I, 8); *род. одн. ж.* **чръвєиои** (1462 *BD* I, 70); *знах. одн. ж.* **черлєноую** (1495 *BD* II, 63); *род. мн.* **черълєныхъ, чє(р)лєны(х)** (1421 *Cost.* I, 142; 1499 *BD* II, 450); *знах. мн.* **чєрвлини** (1499 *BD* II, 148).

***ЧРЪМНОЄ МОРЄ** *с.* (1) Чорне море: а топерь тоурци перєстоупили чръмноє морє занжє взѦлъ кафоу (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *знах. одн.* **чръмноє морє** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ЧРЪНИ *див.* **ЧОРНЫИ** [2].

ЧРЪНЇСЛАВОВЪ *прикм.* (1): мы стєфанъ воєвода... чинимъ знамєнито... ожє... дали єсми монастирю о(т) полѣни, три чєлѩ(д) циганскы на имѦ славъ хрълѡвѣнъ и костє чрънїславовъ зѦтъ и микоулицо (Сучава, 1434 *DIR«A»* 464).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чръиїславовъ** (1434 *DIR«A»* 464).

***ЧРЪНЫ** *див.* **ЧОРНЫИ** [1].

ЧРѢСЬ *прийм.* (2) (*цсл.* чрѣсъ) *(із знах.) (виражає просторові відношення)* а) *(вказує на об'єкт, з одного краю якого до іншого спрямована дія)* через, крізь (1): ⟨а хо⟩тарь ємоу... чрѣсь дѣль с лѣсомь на долиноу (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111);

б) *(вказує на об'єкт, з одного боку якого на інший бік або поперек якого спрямована дія)* через (1): а хотарь... прости чрє(с) потокъ добротичинь на доубь на оузлѣсїє (б. м. н., 1415 *Cost.* I, 121).

Див. ще **ЧЄРЄЗЪ** 1.

! **ЧСТИНАГО** ⟨ЧЄСТЬНАГО⟩ *див.* **ЧЄСТНЫИ.**

!**ЧСТЯ** ⟨ТЬСТЯ⟩ *див.* **ТЄСТЬ.**

ЧТЕРИСТА *числ.* (2) (*стп.* czterysta) чотириста: А къ сему нашему листу... казали есмо нашу печать великую привѣсити... другое недели въ понедѣлокъ великого поста, подъ лѣты Рожества Христова, тисяча лѣтъ, и чтериста лѣтъ и осмъ лѣтъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Писанъ... въ лѣто тисеча чтериста десятое, мѣсеца Октобра осьмого дня (Люблін, 1410 *АкВАК* XI, 5).

ФОРМИ: *наз.* **чтериста** (1408 *АкЮЗР* I, 6; 1410 *АкВАК* XI, 5).

Див. ще **ЧОТЫРИСТА, ШТИРИСТА.**

***CZTIRY** *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧТО [1] *див.* **ШТО** [1].

ЧТО [2] *див.* **ШТО** [2].

ЧТОБИ *див.* **ШТОБЫ** [1].

ЧТОБЫ [1] *див.* **ШТОБЫ** [1].

ЧТОБЫ [2] *див.* **ШТОБЫ** [2].

! **ЧТОЛИ** ⟨ЧТОУЧИ⟩: мы Стєфань *(в ориг.* Стефана.— *Прим. вид.)* воєвод⟨а⟩... знамєнито чиним... въсѣм кто на нем възрит или чтоучи *(в ориг.* чтоли.— *Прим. вид.)* єго оуслышит, ож(є)... пань Сима Бахлоуянь слоужил нам правою вѣрною слоужбою (Сучава, 1493 *BD* II, 5).

Див. **ЧЄСТИ.**

ЧТЫРНАДЪЦАТЫЙ *числ.* (1) чотирнадцятий: Писанъ у Володимери, мая чтырнадъцатый ден, индъдикт первый (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чтырнадъцатый** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 142).

Див. ще **ЧЕТВЕРТЫИНАДЦАТЬ, ЧОТЫРНАДЦАТЫЙ.**

***ЧУДАНОВО** *с.* (1) *(назва села у Волинській землі):* я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ есми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ ловы, погонными и осочъными нашими Жолобовомъ а Чудановомъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Чудановомъ** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЧОУДНОВЪ** *ч.* (8) *(назва замку у Київській землі)* Чуднів: а къ городоу к чоудновоу пє(р)воє сєло Сопоговъ а в томъ сєлє кє члвка подымъщиноу дають (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* ! **чодно(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.); *дав. одн.* **чоудновоу, чоуднову** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв., 92); *місц. одн.* **оу чоуднове** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ЧУДОВЪ** *прикм.* (1) ◇ Чудова могила (1) *(назва урочища у Волинській землі):* даемо надто... господину отцу владыце... село наше Бусчу... какъ се въ собе шыроко и долго маетъ, до Чудовы могилы (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Чудовы** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3).

***ЧОУДОТВОРЄЦЪ** *див.* **ЧЮДОТВОРЕЦ.**

***ЧОУЖИИ** *прикм.* (24) **1.** *(який належить комусь, не власний)* чужий (16): О оранїи чюжо(г) полѦ (XV ст. *BC* 7 зв.); и такожъ торговцємъ и(х) и людємъ и(х) никто да нє заложитъ товара и(х) за чужего товара (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676).

2. *(іноземний)* чужий, чужинний (6): и варє кто имє(т) звати или о(т) чужеи зємли... или о(т) нашеи зємли... а тоты люди... да є(ст) и(м) слобо(д)но орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати и сино косити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); ПригожаєтсѦ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѦ(т) по чюжеи зємли по слоужьбамъ а заставлѦють намєсникы во оччинє своєй (XV ст. *BC* 16); И тєжъ абы ихъ люди съ чоужыхъ земль межы его людей межы Волохъ абы нє было (Вільна, 1498 *BD* II, 412).

3. *(сторонній)* чужий (2): коли ко(г) соубака (!) оукусить с тоуканъа чюже(г) (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **чюжего, чюже(г)** 3 (XV ст. *BC* 7 зв., 8, 31); **чюжо(г)** 1 (XV ст. *BC* 7 зв.); ! **чюго** 1 (XV ст. *BC* 30); **чужего** 1 (1435 *Cost.* II, 676); *дав. одн. ч. зам. знах.* собака оукусить стоукана ! **чоужомоу** (XV ст. *BC* 27); *знах. одн. ч.* **чюжїи** 5 (XV ст. *BC* 6 зв., 8 зв., 19, 37); ! **чї(жи)и** 1 (XV ст. *BC* 37 зв.); *місц. одн. ч.* **оу чюжомъ** 1 (XV ст. *BC* 37); **оу чюжемъ, чюжємь** 2 (XV ст. *BC* 6 зв., 21); *знах. одн. с.* **чюжоє** (XV ст. *BC* 38); *род. одн. ж.* **чужеи** (1453 *Cost.* II, 461; 1457 *BD* I, 4); *дав. одн. ж.* **чюжеи** (XV ст. *BC* 16); *знах. одн. ж.* **чюжоую** (XV ст. *BC* 25 зв., 30); *місц. одн. ж.* **в чюжеи** (XV ст. *BC* 16); *род. мн.* **чоужыхъ** (1498 *BD* II, 412).

***ЧОУЖЫИ** *див.* ***ЧОУЖИИ.**

ЧОУЛИНЄЩИ, ЧЮЛЄНЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... села на имѦ полова... и чоулинєщи (Сучава, 1429 *Cost.* I, 280); мы петръ воєвода... знамєнито чинимъ... ожє... дали єсми сє(с) ли(ст) на(ш) сєламъ монастирски(м) людємъ о(т) чюлинєщи и о(т) берєстѣии... на то щобы нє платили да(н) ни поса(д) ни по(д)во(д) ни или(ш) (Поляна, 1448 *DIR«A»* 491).

ФОРМИ: *наз.* **чоулинєщи** 1 (1429 *Cost.* I, 280); **чюлєнєщи** 1 (1443 *ДГСПМН*); *род.* **чюлинєщи** 1 (1448 *DIR«A»* 491).

***ЧУМАЛЄЩИ** *див.* **ЧУМЪЛЄЩИ.**

ЧУМЪЛЄЩИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хота(р) том(у) вышєписанном(у) сєлу чумълєщє(м) да єст съ въсѣми старыми хотарм(ι) куда извѣка оуживали (Сучава, 1445 *Cost.* II, 212); того радї мы... даємь

и дали єсми єму села... що(ж) мы и(х) сами дали о(т)миноу, за єго сєло, за чумалещи (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).
ФОРМИ: *наз.* **чумълещи** (1445 *Cost.* II, 211); *знах.* **чумалєщи** (1453 *Cost.* II, 472); *дав.* **чумълеще(м)** (1445 *Cost.* II, 212).

***ЧОУНАКЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы стєфанъ воєво(д)... знаменито чини(м)... оже... дали єсми... монастрю... Ѳ тата(р), на имѧ иванчоу(к) и съ брато(м) своимъ... чоуна(к) съ челѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чоуна(к)** (1443 *Cost.* II, 128).

***ЧОУНГИ** *мн.* (3) *(назва місцевості у Молдавському князівстві):* а хотарь ємоу є(ст) на могили що на чоунго(х) о(т) поли (!) простѣ на молдава о(т) могылы що на чюнго(х) поутємь на дроугои могылы (б. м. н., 1400 *DIR«A»* 433).
ФОРМИ: *місц.* **на чоуиго(х)** 2 (1400 *DIR«A»* 433); **на чюнго(х)** 1 (1400 *DIR«A»* 433).

ЧОУНКА *ч.* (3) *(особова назва):* и еще єсми дали прѣ(д)реченном(у) болѣрин(у)... села... на имѣ где є(ст) чунка ста(н) и где бы(л) чунка журжъ и монасти(р) чунка стано(в) (Сучава, 1445 *Cost.* II, 218—219).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чуика** 2 (1445 *Cost.* II, 218); *зам. род.* монасти(р) **чунка** стано(в) 1 (1445 *Cost.* II, 219).

ЧОУРБА *ч.* (17) *(особова назва):* мы александръ воєвода... ис нашими землѧны... на имѧ... па(н) чурба, панъ прочелникъ стоянъ... слюбили єсмы... королєви польскому... тотъ листъ, што єсмы дали его мл(с)ти в камѧнци... што быхомъ то вѣчно оуздєржали (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); А на то є(ст)... в. п. чурби (Сучава, 1435 *Cost.* I, 403).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Чоурба, чурба, чу(р)ба** (1407 *Cost.* II, 629; 1421 *Cost.* I, 142; 1433 *Cost.* II, 650; 1434 *Cost.* II, 666); *род. одн.* **чоурбы** 7 (1426 *Cost.* I, 178, 182; 1428 *Cost.* I, 234; 1429 *Cost.* I, 291; *ДГОБК;* 1431 *Cost.* I, 318; 1433 *Cost.* I, 364); **чюрбы** 1 (1420 *Cost.* II, 136); **! чоурпы** 1 (1428 *Cost.* I, 221); **чюрби** 1 (1423 *Cost.* I, 157); **чурби** 2 (1429 *Cost.* I, 239; 1435 *Cost.* I, 403); **чоурбѣ** 1 (1428 *Cost.* I, 228).
Див. ще **ЧЮРБЮ.**

!ЧОУРПЫ *див.* **ЧОУРБА.**

***ЧУСА** *див.* **ДЧЮСА.**

***ЧОУСКА** *ч.* (1) *(особова назва):* Я пан Дробышь Мжюрович... коупил єсми оу пана Олехна Чоускы имѣньє єго... на имѧ Конюхи (Острог, 1463 *AS* I, 56).
ФОРМИ: *род. одн.* **Чоускы** (1463 *AS* I, 56).

ЧОУХРА, ЧЮХРА *ж.* (11) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хотаръ тѣмъ двомъ селомъ щобы имали и на водѣ на чухри абы оучинилъ оу ни(х) соби млины (Сучава, 1429 *Cost.* I, 258); мы стефа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... оже прїидошѧ пре(д) нами... рома(н) о(т) козърещи и васко... и продали... села... и съ млино(м) на чюхри... паноу ханкоу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); а мы такождере и от нас єсмы дали и потвръдили слоузѣ нашему Єфремоу тотоу прѧдреченноую третоую середноую част село от Костещи на оустїе Чюхра, где оупадает оу Проут (Сучава, 1499 *BD* II, 130).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* на оустїе **Чюхра** 4 (1499 *BD* II, 130); а хотаръ...тои сторонѣ **чухра** 1 (1431 *Cost.* I, 317); *місц. одн.* **на чухри, чоухри** 4 (1429 *Cost.* I, 258, 269; 1431 *Cost.* I, 317); **на чюхри** 2 (1479 *Cost. S.* 98).

***ЧОУЧЄСКОУЛЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже тоти истинїи Мърина и Федка, дочки Мирча ⟨Ч⟩оучєскоула, и... сынове Данчоулоу Чоучєскоула... дали и потвръдили єсми их праваа отнина *(в ориг.* о(т)нина.— *Прим. вид.)* села на Коу(ц)итнои на имѧ Мирчещїи и Дънчещїи (Сучава, 1490 *BD* I, 391).
ФОРМИ: *род. одн.* **Чоучєскоула, ⟨Ч⟩оучєскоула** (1490 *BD* I, 391).

***ЧЪСАРЬ** *див.* **ЦАРЬ**[1].

ЧЪСКЇИ *прикм.* (18) *(який стосується чехів, Чехії)* чеський (4): и тыми часы его милость... крал за волю и на причиноу наияснѣишего кнѧжате пана... Владислава... кралѣ оугръскаго и чъскаго... нам въси мерзѧчкы и школы и кривды, которїиж єсмо его милости часоу прєминоулего оучинили, отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419); ч є с к а я л и ч б а (1) грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці, прийнята в Чехії: продалъ єсми свою отчизну дворъ и село... на имѧ Ровноє... за триста копъ широкыхъ грошєи чєскоє личбы (Луцьк, 1461 *AS* I, 53); з є м л я ч є с ь к а я (1) *див.* **ЗЄМЛѦ** 4; м о н е т а ч є с к а я (2), ч є с к а я м о н е т а (10) *див.* ***МОНЄТА.**
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **чъскїи** (1499 *BD* II, 423); *род. одн. ч.* **чъскаго** (1499 *BD* II, 419); *род. одн. ж.* **чєскои, чє(с)кои** 5 (п. 1450 *ПИ* № 9; 1454 *AS* III, 10; 1475 *AS* III, 14; 1488 *AS* I, 88); **ческое, чєскоє** 6 (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1461 *AS* I, 53; 1470 *AS* I, 65; 1475 *AS* I, 72; 1485—1500 *AS* I, 120; 1497 *AS* I, 112); **ческьое** 2 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3; 1478 *ОБРН* 130); **ческиє** 1 (XV ст. *СПС*).

***ЧЪСТЫИ** *див.* **ЧИСТЪ.**

***ЧЪСТЬ** *див.* **ЧЄСТЬ.**

***ЧЪТВРЪТЫЙ** *див.* **ЧЄТВЄРТЫИ.**

ЧЪТИРИ *див.* **ЧОТЫРИ.**

***ЧЫГИРЄВЩИНА** *див.* ***ЧИГИРЄВЩИНА.**

***ЧЫЖОВКА** *ж.* (2) *(назва річки у Волинській землі):* Я Любартъ Кгедеминовичъ... записалъ єсми и далъ село свое Рожысче... соборной церкви у Луцку... зъ пусчами, зъ лесы и болоты... почонъ отъ Песчанъки бродку... а потомъ, пустивъши Чыжовку въ право, а въ лево Ретовъкою поступуючи (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1—2).
ФОРМИ: *род. одн.* **Чыжовки** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); *знах. одн.* **Чыжовку** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ЧЫНЫТЫ *див.* **ЧИНИТИ.**

***ЧЫСТЫИ** *див.* **ЧИСТЪ.**

! ЧЬНАШЬ ⟨ЧИНШЬ⟩ (1): тогды мы сказоуємь же тотъ кмєть имє(т) плати(т) па(н)у своємоу вїноу г҃ гривны а чьнашь (!) ро(ч)ныи имєє(т) ємоу платить ка(к) и дотолѣ ємоу платїлъ (XV ст. *ВС* 39).
Див. ***ЧИНШЬ.**

***ЧЬСТНЫИ** *див.* **ЧЄСТНЫИ.**

ЧЬСТЬ *див.* **ЧЄСТЬ.**

***ЧѢДО** *див.* ***ЧАДО.**

ЧѢТЫРИ *див.* **ЧОТЫРИ.**

ЧѢШНИК *див.* **ЧАШНИКЪ.**

!ЧЮГО ⟨ЧЮЖОГО⟩ *див.* ***ЧОУЖИИ.**

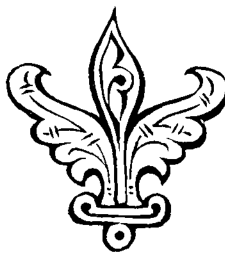
***ЧЮДНОВСКИИ** *прикм.* (1): в томъ селе в Тє(тє)рєвъцє гоны бобровыє два на(и)момъ гонивали оспода(р)скимъ а и(н)де бо(р)тници гонѧть оу чюдно(в)ско(и) же волости (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91 зв.— 92).
ФОРМИ: *місц. одн. ж.* **оу чюдно(в)ско(и)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).
Пор. ***ЧОУДНОВЪ.**

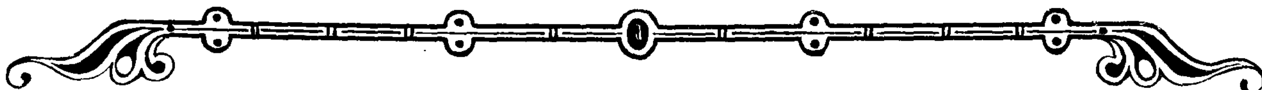
ЧЮДОТВОРЕЦ *ч.* (14) *(епітет до імені деяких церковних святих)* чудотворець: мы стєфанъ воевода... чини(м) знамєнито... ожє... дали єсми нашємоу монастирю о(т) побраты где є(ст) хра(м) стаго архистрарха и чоудотворца николы... четири челѣди циганъ (б. м. н., 1443 *Cost.* II, 126); Фролъ, лаворъ, гюрии, самонъ, авивъ, спиридонъ, николае, борисъ, глѣбъ, елисѣи пророк, святыи григории чюдотворец по тои сторонѣ все чюдотворци (Краків, XIV—XV ст. *ОБРН* 112).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чюдотворец** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *род. одн.* **чоудотворца** 4 (1443 *Cost.* II, 126, 128; 1448 *Cost.* II, 365; 1479 *DC* 140); **чюдотворца, чю(до)творца** 8 (1443 *ДГСПМН;* 1444 *DIR«A»* 481; 1453 *Cost.* II, 445; 1471 *BD* I, 158; 1481 *BD* I, 256; 1486 *DC* 144; 1490 *DC* 147; 1499 *ПИ* № 3); *наз. мн.* **чюдотворци** (XIV—XV ст. *ОБРН* 112).

***ЧЮЖИИ** *див.* ***ЧОУЖИИ.**

***ЧЮЖЇИ** *див.* ***ЧОУЖИИ.**
***ЧЮЖОЗЄМЄЦЪ** *ч.* (1) чужоземець: Прото прїказоуємь абы земл҇анинъ на(ш) не игра(л) изъ жа(д)ны(м) такы(м) чюжоземьцо(м) косто(к) (XV ст. *ВС* 27 зв.).
ФОРМИ: *ор. одн.* **чюжоземьцо(м)** (XV ст. *ВС* 27 зв.).
ЧЮЛЄНЄЩИ *див.* **ЧОУЛИНЄЩИ.**
***ЧЮЛИНЄЩИ** *див.* **ЧОУЛИНЄЩИ.**
***ЧЮМАЛЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїиде прѣд нами... дочка Драгомира... и продала... єдино село... що же бил коупил тое село отець еи Драгомир... от жени Чюмалєвича (Сучава, 1491 *BD* I, 457).
ФОРМИ: *род. одн.* **Чюмалєвича** (1491 *BD* I, 457).
***ЧЮМАЛЯ** *ч.* (2) *(особова назва):* мы стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... лазѧ и... михоул, снве ивана чюмалѣ и племеници их... снве тоадера чюмалѣ... и продали... половина село от фєдещи (Сучава, 1489 *Cost. S.* 133).
ФОРМИ: *род. одн.* **чюмалѣ** (1489 *Cost. S.* 133).
***ЧЮНГИ** *див.* ***ЧОУНГИ.**
ЧЮНТОУЛ *ч.* (1) (*особова назва, молд.* чунт «однорукий»): мы Стефан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прѧд нами... Костє Чюнтоул и нєпота его Олена... и продали... єдно село... господствоу мы за сп злат татарскых (Сучава, 1492 *BD* I, 509).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Чюнтоул** (1492 *BD* I, 509).
***ЧЮРБА** *див.* **ЧОУРБА.**
***ЧЮРБИНЪ** *прикм.* (1): А на то є(ст)... вѣра пана михаила дорогунского... вѣра чюрбина (Сучава, 1423 *Cost.* I, 154).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **чюрбина** (1423 *Cost.* I, 154).
Пор. **ЧОУРБА.**
ЧЮРБЮ *ч., невідм.* (1) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... пана чюрбю и дѣтїи его (Сучава, 1425 *Cost.* I, 173).
Див. ще **ЧОУРБА.**
ЧЮРИЛО *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Кирилъ): а се Азъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) село сво(е) бродово кнѧзу федору данильевичю и дѣтемъ его (б. м. н., 1385 *Р* 28).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чюрило** (1385 *Р* 28).

***ЧЮРИЛОВЪ** *прикм.* (1): а оу то(м) сєли десѧтъ хыжъ татарскы(х), на имѧ мамаи съ своими дѣтми... и чюрилова челѣ(д) (Сучава, 1435—1436 *Cost.* I, 494).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **чюрилова** (1435—1436 *Cost.* I, 494).
Пор. **ЧЮРИЛО.**
ЧЮРИН *ч.* (1) *(особова назва):* Прокоп Чюрин пани пани (!) Иринѣ положеныи к. в. лѣто... (XV ст. *ОБРН* 151).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Чюрин** (XV ст. *ОБРН* 151).
ЧЮРЛИКА *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Кирилъ): мы стефа(н) воєво(д)а... знаменїто чини(м)... оже... єсми потвєрдили монастироу... оуси татаровє... козма... пантѣ чюрлика и съ челѣдъи си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чюрлнка** (1462 *Cost. D.* 11).
!ЧЮРСАЧВЪЦЫ *див.* ***ЧЮРСАЧЄВЪЦЫ.**
***ЧЮРСАЧЄВЪЦЫ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* имеиа селомъ чюрсачвъцы (!) и владимировъци и букуровци (Роман, 1392 *Cost.* I, 7).
ФОРМИ: *наз.* **! чюрсачвъцы** (1392 *Cost.* I, 7).
ЧЮС *ч.* (1) *(особова назва):* а што заставилъ Роман Чюс, ставъ на Горини противъ Зѣмина, и той ставъ къ Манєвоу (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Чюс** (1475 *AS* I, 71).
ЧЮХРА *див.* **ЧОУХРА.**
ЧѦГРОВО *с.* (1) *(назва села у Галицькій землі)* Чагрів: возрєвше єсмо на... его вѣрноую службу... оставили єсмо его... при томъ при всѣмъ што коли коупилъ или пакъ о(т)мѣну єсмо єму дали на имѧ подъ галичемъ чѧгрово загвоздиє с манастырємъ (Краків, 1394 *Р* 54).
ФОРМИ: *наз. одн.* **чѧгрово** (1394 *Р* 54).
***ЧѦДО** *див.* ***ЧАДО.**
ЧѦСТ *див.* **ЧАСТЬ.**
***ЧѦСТЪ** *див.* **ЧАСТЬ.**
***ЧѦСТЬ**[1] *див.* **ЧАСТЬ.**
***ЧѦСТЬ**[2] *див.* **ЧЄСТЬ.**
***ЧѦСЪ** *див.* **ЧАСЪ.**
***ЧѦТАРЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* а хотаръ тѣмъ селомъ о(т) каменного броду... горою до дурни чѧтарѧ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *род. одн.* **чѧтарѧ** (1431 *Cost.* I, 317).
ЧѦШНИКЬ *див.* **ЧАШНИКЪ.**
***ЧѦЩА** *див.* ***ЧАЩА.**

*ШАБЛЯ *ж.* (1) (*стп.* szabla, *мад.* szablya) шабля: На то єсмо прысягали, яко и сами оуизрытє..., штобы богъ далъ наши ворози подъ нашыми ногами и под нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

ФОРМИ: *ор. мн.* **шаблями** (1496 *BD* II, 403).

ШАИДИР *ч.* (2) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш Жоуржа Поуцѣноул та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоугам нашим Тоадєроу Тоуркоулоу и братоу его Михоуци и братаничю их Шаидироу (Васлуй, 1497 *BD* II, 107).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шаидир** (1497 *BD* II, 107); *дав. одн.* **Шаидироу** (1497 *BD* II, 107).

ШАКОВЄЦЪ, ШАКОВЄЦ, ШАКОВЬЦ *ч.* (9) (*назва річки у Молдавському князівстві*): тъм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвєрдили єсми ємоу оу нашеи зємли, оу молдавскои, мѣсто о(т) пасикоу, оу поустини на шаковци, на имѣ оу конєцъ дерено(к), гдє оупадає(т) гроуєць на шаковци, на тоуи сторо(н) шаковцѣ (Сучава, 1451 *Cost.* II, 403); ТѦм ми... дали и потвєрдили єсми им... их правїи отнины сєла на имѣ: Обрѫшїа на вєрхъ Билого потока... и Ивънєщїи на Шаковєцъ (Сучава, 1483 *BD* I, 272).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. місц.* дали... сєла... на **Шаковєцъ, Шаковєц, Шаковьц** (1469 *BD* I, 134; 1483 *BD* I, 272); *род. одн.* **шаковцѣ** (1451 *Cost.* II, 403); *місц. одн.* **на шаковци** 3 (1451 *Cost.* II, 403; 1456 *Cost.* II, 569); *зам. род.* **от Шаковци** 1 (1458 *BD* I, 24); **на ма(т)ки шаковци** 1 (1451 *Cost.* II, 403).

ШАЛОВЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то є(ст) вѣра... пана шаловъ (sic.— *Прим. вид.*) комана (Васлуй, 1438 *Cost.* II, 15).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана **шаловъ** (1438 *Cost.* II, 15).

***ШАЛОМИЧЪ** *ч.* (4) (*особова назва*): А ещо Левону — жъ Шаломичу призволили есмо Неверово село держати (Берестя, 1463—1478 *PEA* I, 35).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Шаломичу** (1463—1478 *PEA* I, 35, 36).

***ШАЛЬ** *ч.* (1) (*стп.* szal, *перс.* sāl) (*велика хустка з дорогої кашмірської вовни*) шаль: коли зять нашъ... вмеръ и по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа, сестриницы мои, пана Юршина дочки привезъ до мене до Крозъ и скарбы пана Юршины вси золотыи, и гроши, и серебро, и шали (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).

ФОРМИ: *знах. мн.* **шали** (1498 *АЛМ* 163).

***ШАМОТУЛЫ** *мн.* (3) (*назва міста у Польщі, пор.* Szamotuły) Шамотули: Мы воицєхъ з б҃жиєи мл(с)ти ярцибискупъ гнѣзденскии...: доброкгостъ съ шамотулъ калискии... нн҃ѣ слюбуємы и записуємы сѦ стецку воєводѣ зємлѣ молдавскои... бєзо лсти и бєз хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *род.* **Шамотулъ** 2 (1433 *P* 122); **шѦмоту(л)** 1 (1434 *P* 130).

ШАНГА *ч.* (3) (*особова назва*): мы Стєфа(н) воєво(д)... знамєнито чинимъ... оже тоти истинныи слуга нашъ вѣрныи па(н) илїашъ шанга служи(л) намъ право и вѣрно (Сучава, 1443 *Cost.* II, 155); И оуставшє слоуга наш(ь) пан(ь) Пътроу комис(ь) и заплатил(ь) оуси тоти вишєписанїи пинѣзи... оу роуки Єлисаф(ь)ти доч(ь)ки ВъсїѦ Шан(ь)га (Сучава, 1490 *RA* 254).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шанга** 1 (1443 *Cost.* II, 155); *зам. род.* доч(ь)ки **Шан(ь)га** 2 (1490 *RA* 254).

!ШАНДА ⟨ШАНДРА⟩ *див.* **ШАНДРЪ.**

ШАНДРЄ .*ч., невідм.* (1) (*особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* Ἀλέξανδρος): БоѦрїи аноуме: Тъоутоул вєл (!) логофът, Доума... Шандрє комисоул (Сучава, 1491 *BD* I, 464).

Див. ще **ШАНДРОУ, ШАНДРЪ, ШАНДРѢ,* ШЄНДРЪ.**

ШАНДРИКА *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Шандрѣ): а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х) вѣра пана оны дворника вєликого... и вѣра пана шандрикы апрода (Сучава, 1448 *Cost.* II, 300); а на то є(ст)... вѣра пана ивана ба(л)чана, вѣра пана шандрика апро(д) (Дольний Торг, 1449 *Cost.* II, 380).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* вѣра пана **шандрика** (1449 *Cost.* II, 380); *род. одн.* **шандрикы** (1448 *Cost.* II, 300).

Див. ще **ШАНДРИШОРЪ, ШЄНДРИКА, ШЄНДРИКО.**

***ШАНДРИЧИНЪ** *прикм.* (1): а на то є(ст) вѣра... наши(х) бояръ ... вѣра пана шандричина вѣра пана хотко крєцовича (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **шандричина** (1458 *DIR«A»* 512).

Пор. **ШАНДРИКА.**

ШАНДРИЧЪ *ч.* (1) (*особова назва*): мы боѦрє господарѦ нашєго воєводы, панъ михаило дорогоунскы... панъ козма шандричъ... чинимъ знамєнито... ажє слюбуємъ и слюбили єсми освѣченному... володиславу... кролю полскомоу ажє имаємъ на то(м) стоѦти (Сучава, 1433 *Cost.* II, 650—651).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шандричъ** (1433 *Cost.* II, 650).

Див. ще **ШАНДРОВИЧ.**

***ШАНДРИШОРОВЪ** *прикм.* (3): а на то вира нашєго госпо(д)ства выше писаннаго александра воєводы... и вѣра пана шандришорова (Сучава, 1408 *Cost.* I, 61); а на то вѣра нашєго госпо(д)ства вышєписаннаго александра воєводы... вѣра пана шандришорова (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **шандришорова** (1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; 1411 *Cost.* I, 95).

Пор. **ШАНДРИШОРЪ.**

ШАНДРИШОРЪ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Шандрѣ): а хотар тѣмь сєламь поколѣ имъ оучинил хотаръ панъ шандришоръ (Сучава, 1419 *DIR«A»* 444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шандрншоръ** (1419 *DIR«A»* 444).

Див. ще **ШАНДРИКА, ШЄНДРИКА, ШЄНДРИКО.**

ШАНДРО *див.* **ШАНДРЪ.**

! ШАНДРОВИВИЧА ⟨ШАНДРОВИЧА⟩ *див.* **ШАНДРОВИЧ.**

ШАНДРОВИЧ *ч.* (63) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана козмы шандровнча, вѣра пана лазора (Сучава, 1432 *Cost.* I, 331); А на то ест вѣра и доуша... пана Козма Шандровича, в. и д. п. Оана Жоулича (Сучава, 1457 *BD* II, 258).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шандрови(ч), Ша(и)дрови(ч)** 5 (1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1453 *Cost.* II, 458; 1455 *Cost.* II, 562; 1456 *ЭСФ*); **Шандрович** 1 (1456 *Cost.* II, 791); **!Шандромичъ** 1 (1446 *ПГСПМР*); *род. одн.* **Шандровича, ша(н)дровича** 53 (1432 *Cost.* I, 331; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *BAM* 29; 1439 *Cost.* II, 32; 1446 *Cost.* II, 238; 1452 *Cost.* II, 432; 1453 *Cost.* II, 446; 1455 *Cost.* II, 553; 1457 *BD* II, 258 і т. ін.); **шаидрови(ч)** 2 (1438 *AUB* фотокоп.; 1443 *Cost.* II, 156); **! Шандровивича** 1 (1443 *Cost.* II, 149).

Див. ще **ШАНДРИЧЪ.**

***ШАНДРОВЪ** *прикм.* (6): азъ рабъ бжїи... имєнємъ стєфанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ и подроужїа ми... и за дшѫ татомировѫ и шан(д)ровѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а на то є(ст)... вѣра болѣръ наши(х)... вѣра пана браєвича дворника, вѣра пана козмы шандрова (Сучава, 1442 *Cost.* II, 97).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Шандрова, шанъдрова** (1403 *RS* 338; 1412 *DIR«A»* 440; 1435 або 1436 *Cost.* I, 494; 1442 *Cost.* II, 88, 97); *знах. одн. ж.* **шан(д)ровѫ** (1401 *ЗКЄ*).

Пор. **ШАНДРЪ.**

!ШАНДРОМИЧЪ *див.* **ШАНДРОВИЧ.**

ШАНДРОУ *ч., невідм.* (22) *(особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* 'Αλέξανδρος): сє азь... стєфа(н) воєвода... знамєнито чини(м) ... ожє... прїидоша пєрє(д) нами... наши слоуги шандроу гардоу и плємєникь єго... и продали свою правою о(т)ниноу о(т) своєго праваго и питомаго оурика (Сучава, 1488 *ПГСВМЩ*); мы Гєоргїє архїєпископь Соучавскыи и зємли молдавскои... Шандроу пръкалаб новоградскїи, Лоука Арбоурє соучавскїи... слюбили єсмо и слюбоуєм... паноу Яноу Олбрахтоу... королєви полскомоу... въсє моцнє а нєпороушєнно дрьжати и ховати (Гирлов, 1499 *BD* II, 425—426).

Див. ще **ШАНДРЄ, ШАНДРЪ, ШАНДРѢ, *ШЄНДРЪ.**

ШАНДРЪ, ШАНДРЬ, ШѦНДРЪ, ШАНДРО, ШАНЪДРО *ч.* (213) *(особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* 'Αλέξανδρος): мы пановє, боѦрє, панъ брату(л)... и панъ шѦндръ слюбуємъ и слюби(л) єсми за нашє(г) г(с)дрѦ стєфана воєводу (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 609—610); а на то вѣра моя вышєписаннаго алєксандра воєводы и... вѣра пана шандра о(т) нѣмцѦ и дѣти єго (Сучава, 1403 *ДГАА*); Дали єсмъ на имѦ шандрови и братии єго радєвитєи дворищ' ов тоу стороноу рѣки СоукилѦ (б. м. н., 1473 *ЗНТШ* V, 3); А на то єст(ь)... вѣра пана Шандра паркалаба Новоград(ь)ского (Сучава, 1500 *RA* 261).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шандро, шанъдро, Szandro** 15 (1404 *P* 68; 1421 *Cost.* I, 141; 1424 *P* 106; 1428 *Cost.* I, 202; 1445 *DIR«A»* 483; 1447 *Cost.* II, 273; 1453 *Cost.* II, 472; 1466 *BD* I, 113; 1467 *Cost. S.* 69; 1479 *Cost. S.* 98 і т. ін.); **шандръ, шандрь** 6 (1404 *ГМ; Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629; 1443 *ДГСПМН;* 1449 *Cost.* II, 386; 1455 *Cost.* II, 769); **шѦндръ** 1 (1395 *Cost.* II, 609); *зам. род.* вѣра **шаидро** 4 (1400 *Cost.* I, 37; *DIR«A»* 433; 1432 *ДГВІН*); *зам. дав.* вєлѣли єсми... **шандро** логофєтоу 1 (1455 *Cost.* II, 526); *род. одн.* **шандра, шанъдра, шан(ь)дра, ⟨ш⟩а⟨н⟩дра, шанд⟨ра⟩, ш⟨а⟩н⟨дра⟩, Шандра** 159 (1403 *ДГАА;* 1411 *Cost.* I, 85; 1414 *Cost.* I, 112; 1415 *Cost.* I, 122; 1422 *ДГОБ;* 1431 *Cost.* 1,317; 1443 *Cost.* II, 156; 1452 *Cost.* II, 432; 1464 *BD* I, 86; 1479 *BAM* 62; 1488 *BD* I, 364; 1491 *Cost. S.* 157; 1500 *BD* II, 175 і т. ін.); **! шанда** 1 (1493 *Cost. D.* 46); *дав. одн.* **шандрови** 1 (1473 *ЗНТШ* V, 3); **шандроу** 1 (1488 *ДГСВМЩ*); *знах. одн.* **шандра** (1472 *DIR«A»* 528); *ор. одн.* **шандромъ, шанъдромъ** (1459 *ЗНТШ* CLIII, фотокоп.; 1498 *BD* II, 409).

Див. ще **ШАНДРЄ, ШАНДРОУ, ШАНДРѢ, *ШЄНДРЪ.**

ШАНДРѢ *ч.* (15) *(особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* 'Αλέξανδρος): А на то єст мартоурїа... пан Станчюл... п. Шандрѣ (Сучава, 1479 *BD* I, 224); И оустал пань Могила чашник та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки Стани... и сєстричичєм Оудрѣ Шандри и Васкоу (Сучава, 1491 *BD* I, 447).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шандрѣ** (1479 *BD* I, 224; 1480 *BD* I, 241; 1483 *BD* I, 269; 1491 *BD* I, 447, 453); *род. одн.* **шаидри** 8 (1479 *BAM* 62; *BD* I, 228; *ПГВСА;* 1479—1480 *Cost. S.* 105; 1480 *BD* I, 245; 1481 *BD* I, 249; 1491 *BD* 1, 448); **шѦндри** 1 (1480 *BD* I, 239); *дав. одн.* **Шандри** (1491 *BD* I, 447).

Див. ще **ШАНДРЄ, ШАНДРОУ, ШАНДРЪ, *ШЄНДРЪ.**

ШАНЪДРО *див.* **ШАНДРЪ.**

***ШАНЪДРОВЪ** *див.* ***ШАНДРОВЪ.**

***ШАНЪДРЪ** *див.* **ШАНДРЪ.**

***ШАНЬГА** *див.* **ШАНГА.**

***ШАНЬДРЪ** *див.* **ШАНДРЪ.**

***ШАПКА** *ж.* (4) *(головний убір)* шапка (3): а у сирѦтьскомъ отъ крамныхъ рѣчєи отъ шапокъ, отъ ногавици, отъ корды, отъ мєча, отъ гривны по три грошн (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Почєнши гдє єстъ головноє мыто... от коси, и от сєрпи... шафран, шапкы... а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273);

◇ **ш а п ъ к о у с т а в и т и** (до кого) (1) *(судова запорука у вигляді грошової застави, покладеної в шапку, яка зберігалася у сторонніх людей до рішення суду, після чого застава того, хто програв, переходила в казну, суддям або тим, хто виграв справу)* класти заставу: И пани Василєвая шапъкоу ставила до людєй добрых (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *знах. одн.* **шапъкоу** (1478 *AS* III, 17); *наз. мн. зам. род.* от **шапкы** (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* **шапокъ** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669).

***ШАПЪКА** *див.* ***ШАПКА.**

ШАРЄЙКО *ч.* (1) *(особова назва):* А при тои рєчи были свєдки наша (ра)да: пан Монивид староста подолский и крєменєцкий... а пан Шарєйко (Луцьк, 1444 *AS* I, 40).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шарєйко** (1444 *AS* I, 40).

***ШАТРАНОВИЧЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* Ино мы, зъ ласки нашое за его службу, тые люди, семъ служобъ, у Скидельской волости, на имя Ганува Шатрановича, а Олексу, а Карпа... ему дали (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Шатрановича** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2,58); **Шатроновича** 1 (1500 *АЛМ* вип. 2,58).

***ШАТРОНОВИЧЪ** *див.* ***ШАТРАНОВИЧЪ.**

***ШАФРАН** *ч.* (1) *(прянощі, виготовлені з рослини шафрана)* шафран: Почєнши гдє єстъ головноє мыто... от коси... поѦси покочини, циквы(!), шафран... а от того от оусєго щобы платили оу Сєрєти мыто от гривноу три гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **шафран** (1460 *BD* II, 273).

***ШАХНО** *ч.* (2) *(особова назва):* а тєжъ какъ дє(р)жали они о(т) насъ пє(р)во сєго мыто лоуцькоє и личьбоу намъ дали с трє(х) годовъ и мы имъ двема остали винъны ша(х)ноу сто копъ грошє(и) (Краків, 1487 *AKB*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **ша(х)ноу, ша(х)ну** (1487 *AKB*).

***ШАШКО** *ч.* (1) *(особова назва):* Мы кнзь Сємєнъ... о(з)на(і)моуємо И(ж) мы дєи змилова(в)ши сѦ Но(д) (!) слоугою Наши(м) оурожоны(м) Єрємиєю Ша(ш)ко(м) Которои На(м)ъ Вєликиє оуслоуги своє и ко(ш)то(м) Нємали(м) о(т)дає(м)... при (в)сюи о(т)чинѣ... є(го) зоставоую (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Ша(ш)ко(м)** (1459 *P* 171).

***ШВАИПОЛТЪ** *ч.* (1) (*особова назва, нім., слов.* свАтополкъ): и докончана бы(ст) мѣщанино(м) краковьскымь шваиполтомь, фѣоль из нѣмєць (Краків, 1491 *КЄ*).

ФОРМИ: *ор. одн.* **шваиполтомь** (1491 *КЄ*).

***ШВЄЦЬ** *ч.* (6) швець: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *наз. мн.* **шевци** (1495 *АЛМ* 88, 89); *дав. мн.* **шевцомъ** (1495 *АЛМ* 89); *знах. мн.* **шевцовъ** (1495 *АЛМ* 88).

ШВИДРИГАИЛО, ШВИТРИГАЙЛО, ШВИТРИКАИЛО, ШВИТРИКГАЙЛО, ШВЫДРИГАЙЛО, СВЫДРЫГАЙЛО, ШВИДРИКГАИЛЪ, ШВИТРИКГАИЛ, ШВИТРИКГАЙЛ, ШВИТРИКГАИЛЪ, ШВИДРИКГЯЛЪ, ШВИТРИКГАЛ, ШВИТРИКГАЛЪ *ч.* (53) (*особова назва, лит.* Švitrigáila) Свидригайло, Швитригайло: пакли бы романъ почА(л) и жАловалъ прєд кимъ (sic.— *Прим. вид.*) того нАтства алюбо на кнА(з) швитригаи(л), тогды мы имаєва того исного романа опАтъ поставити и дати в руцѣ нашему милому г(с)дрю, кролю пол(с)кому (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); мы великий княз Швитрикгайл литовскии... чиним знаменито... иж... даем и дали єсмо тому... Калєнику... сєло Боурковцы (Київ, 1437 *AS* I, 33—34); мы великии князь Швитрикгал литовскии... Чинимъ знаменито... Дали єсмо и записали владицѣ орменьскому под Лоуцкомъ сєло, што Врусъ держалъ (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); и Бовбляне рекли вси: «правда ест, тые грани сам княз великии Швитригайло привернулъ свой кон и вынемши кордъ, своею рукою тые грани зарубал» (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Швнтригайло, швитрнгайло, швитрикгайло, швитрикаило, Szwitrykhayło** 20 (1424 *P* 99; 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; 1434 *P* 128; 1443 *P* 144; 1445 *АкЮЗР* I, 17; 1445—1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 12; 1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 16; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 60; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119 і т. ін.); **швитрикгаилъ, швитрикгаил, Швитрикгайл, швитрикгаи(л)** 8 (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 7, 1433 *P* 118; 1437 *AS* I, 33; *P* 136; 1438 *P* 138; 1444 *AS* I, 39; 1446 *AS* I, 42; 1451 *P* 156); **швнтрикгалъ, Швитрикгал, швитрикга(л), швїтрикга(л)** 5 (1433 *P* 126; 1445 *ЗНТШ* CXV, 19; 1446 *P* 152; 1451 *P* 158; 1452 *P* 160); **швидригайло** 1 (1445 *P* 148); **Швыдригайло** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **Свыдрыгайло** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **Швидрикгайлъ** 1 (1444 *АрхЮЗР* 1/VI, 8); **Швидрикгялъ** 1 (1438 *P* 140); *род. одн.* **швитригаила, швитрикгаила** 2 (1445 *P* 151; 1478 *AS* III, 17); **Швыдрыгаила** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **Свыдрыгайла** 1 (1430 *ГВКЛ* 7); **! Швіригла** 1 (1420 *CEV* 489); *дав. одн.* **швитрикгайлу, Szwitrykhayłu** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140; 1435 *P* 132); **швитрыкгайлоу** 1 (1444 *AS* I, 41); **швидригаилови** 1 (1434 *P* 129); *знах. одн.* **швитригаи(л)** (1400 *Cost.* II, 618); *ор. одн.* **Szwitrykhayłom** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139, 140, 142).

***ШВИДРИКГАЙЛОВЪ** *прикм.* (1): А што есми положил привилея князя великаго Швидрикгайлова и королева потверженя на всѣ тые именя, што отецъ мой державъ... ино тые... привилея... указую узяти зятю моему (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28—29).

ФОРМИ: *знах. мн. с.* **Швидрикгайлова** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29).

Пор. **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИДРИКГАИЛЪ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИДРИКГЯЛЪ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИГАЙЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКАИЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКГАИЛ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКГАЙЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКГАИЛОВАЯ *ж.* (1) (*особова назва*): Мы кнегини Швитрикгаиловая кнегини Анна жаловали есмо слугу нашого Ходка землею его отчиною што была под Рянцем (Дворець, XV ст. *СГЧА*).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Швнтрикгаиловая** (XV ст. *СГЧА*).

ШВИТРИКГАИЛЪ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКГАЛ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВИТРИКГАЛЪ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

***ШВИТРЫКГАИЛО** *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

! ШВІРИГЛА ⟨ШВІДРИГАИЛА⟩ *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

***ШВЇТРИКГАЛЪ** *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШВЫДРИГАЙЛО *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

***ШВЫДРЫГАИЛО** *див.* **ШВИДРИГАИЛО.**

ШЕЙПАКОВЦЫ *мн.* (1) (*назва села у Волинській землі*): кн⟨А⟩зю Василью осталсА город Збараж, а к тому села: Янковцы... Клєбановцов, половина Шєйпаковцы, Гнилица (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Шейпаковцы** (1463 *AS* I, 54).

ШЄКАНЇИ *мн.* (4) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотар тои половина сєло на имѣ Шєканїи вишнои част, да єст от оусєго хотара половина, и по старомоу хотароу (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз.* **Шеканїи** (1494 *BD* II, 38); *род.* **Шєкан** (1494 *BD* II, 38).

***ШЄКАНОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): мы Стефан воєвода... знамєнито чинимиє Іожє прїидоша прАд нами... слоуга наш Шєрбан и ѦЧндоушє, нєпоата Жоуржа Шєканоула... и продали... вина сєло от Шєкан (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шєканоула**(1494 *BD* II, 38).

ШЄЛВОВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были и свѣдци п(н)ъ пєтрашь бакотскии... п(н)ъ ходко шєлвовичь (Ольховець, 1445 *СРК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шєлвовичь** (1445 *СРК*).

ШЄЛВОВСКИЙ *ч.* (2) (*особова назва*): А при том были вл(а)дыка луцкий Ярофѣи... а пан Михайло Шєлвовский (Ровно, 1483 *AS* I, 82); А при мнѣ былъ панъ Яцко Хвалелиевичъ... а панъ Федько Шелвовский (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шєлвовский, Шелвовский** (1483 *AS* I, 82; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

ШЄЛИКГА *ч.* (1) (*особова назва, пор. стп.* Szeliga): Мы воицєхъ... ярцибискупъ гнѣздєнскии... шєликга сирадскии... слюбуємы и записуємы сА стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои... бєзо лсти и бєз хитрости (Ланчиця, 1433 *P* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шєликга** (1433 *P* 122).

***ШЄЛОМЫНЬСКИИ** *прикм.* (1) (*пор.* Шоломия *у Львівській землі*) ◇ ш є л о м ы н ь с к о є п о л є (1) (*назва місцевості у Львівській землі*): а и с тымь полємь што придалъ былъ григорєви шєломыньскоє полє и сѣножАти (Львів, 1386 *P* 31).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **шєломыньскоє** (1386 *P* 31).

ШЄЛТИИСТВО *с.* (3) (*стп.* sołtystwo) службове становище і обов'язки солтиса: про то мы оуставлАємь абы ка(ж)ны(и) вєлїкыи па(н) ани которыи иньшии и(х) нє коупова(л) собѣ шє(л)тиинства нїкоторыи вси кромѣ па(!) своєго чїя вєсь (XV ст. *ВС* 32 зв.).

ФОРМИ: *род. одн.* **шє(л)тїиства, шє(л)тїис(т)ва, шє(л)тиинства** (XV ст. *ВС* 8, 32, 32 зв.).

***ШЄЛТЇИСКЇИ** *прикм.* (1) який стосується солтиса, пов'язаний зі службовим становищем солтиса: ОурА(д) шє(л)тїискїи пано(м) оу слоу(ж)бѣ є(г) оужїто(ч)но(и) а длА то(г) вєлїкыи пановѣ добывають собѣ шьтїсо(в) (!) (XV ст. *ВС* 32).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **шє(л)тїискїи** (XV ст. *ВС* 32).

***ШЄЛТЇСЪ** *див.* ***ШОЛТИСЪ.**

***ШЄЛЪТИСЪ** *див.* ***ШОЛТИСЪ.**

***SZELAH** *ч.* (1) (*стп.* szeląg, *свн.* schillinc) (*назва дрібної монети*) шеляг: a jestliby chrest'jane jemu ku pomoženiu ne pribehli, ku wołaniu wsiakij sused... tridcat' szelahow majet' zapłatiti (Луцьк, 1388 *ZPL* 108).

ФОРМИ: *род. мн.* **szelahow** (1388 *ZPL* 108).

***ШЕМЕТЪ** *ч.* (2) *(особова назва):* И Зенко мовить: я не продавалъ, але продала наша матка и тымъ насъ узгодовала, а продала пану Шемету (Вільна, XV ст. *РИБ* 610).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Шемету** (XV ст. *РИБ* 610).

ШЄНДРИКА *ч.* (16) *(особова назва, пор.* Шєндръ): мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы на имѧ... панъ иліашъ спатаръ и панъ шєндрика писаръ... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь... вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... оучини(л)... слюбованїє сѣ объвѧзалъ мы также... иже повынни єсмы єго воли пристати... обицоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); мы бояре земли молдавскои рада господарѣ нашего Стефана воєводы Іон Тъоутоул логофет... Шєнд⟨рика⟩ паркалаб новоградскїи... Лоука Арбоуре портар сочавскїй (Сучава, 1499 *BD* II, 443—444).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шєндрнка, ше(н)дрика, Шєнд⟨рика⟩** (1436 *Cost.* II, 701; 1443 *Cost.* II, 120; 1447 *Cost.* II, 273; 1449 *Cost.* II, 386; 1452 *Cost.* II, 422; 1456 *ЭСФ;* 1464 *BD* I, 84; 1466 *BD* I, 115; 1467 *BD* II, 297; 1499 *BD* II, 444 і т. ін.); *род. одн.* **шєндрнки** (1443 *BD* I, 121; 1453 *Cost.* II, 472; 1465 *BD* I, 88; 1467 *BD* I, 119).

Див. ще **ШАНДРИКА, ШАНДРИШОРЪ, ШЄНДРИКО.**

ШЄНДРИКО *ч.* (4) *(особова назва, пор.* Шєндръ): а при то(м) были наши панове, бы(л) па(н) маноило... па(н) шєндрико апро(д) (Сучава, 1449 *Cost.* II, 386); а на то є(ст)... вѣра пана шендрика, вѣра пана данчоула (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шєндрнко** (1449 *Cost.* II, 386); *род. одн.* **шендрика** (1455 *Cost.* II, 540, 553); *знах. одн.* **шєндрика** (1447 *Cost.* II, 273).

Див. ще **ШАНДРИКА, ШАНДРИШОРЪ, ШЄНДРИКА.**

***ШЄНДРЪ** *ч.* (3) *(особова назва, молд., мад.* Sandor, *гр.* Ἀλέξανδρος): а на то єсть... вѣра пана шєндра и дѣтєи єго вѣра пана нєгры (Сучава, 1420 *Cost.* I, 136); се азъ... Іоан Стєфан воєвода... знаменито чиним... оже прїидоша прєд нами... Фєте Акобєскоула и племєници их Балше... нєпотове Шєндра... и продали свою правою очиноу (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шєидра** (1420 *Cost.* I, 136; 1489 *BD* I, 376); *дав. одн.* **шєндроу** (1487 *BD* I, 302).

Див. ще **ШАНДРЄ, ШАНДРОУ, ШАНДРЪ, ШАНДРѢ.**

***ШЄПЄЛЄВЫИ** *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... села... на имѧ... каменое на сєретѣ што ємоу дала миклооушєви дочка и шєпєлєвы(х) село што замѣнилъ за добриновци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).

ФОРМИ: *род. мн.* **шепєлєвы(х)** (1431 *Cost.* I, 317).

***ШЄПИНЬСКИИ** *прикм.* (3): также хочю о(т)ступи(т) нашему г(с)дрю, кро(л) пол(с)кому, тоѣ земли шепин(с)коѣ и тыхъ городовъ, што суть в нєи по старую границю (Берестя, 1400 *Cost.* II, 619); мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како пилни оу розюми и оу сєрдьци своѣмь рожложивьшы щкоды... пану владисла(в)... кролєви... презь вєлєможно(г) александра воєводу... оучинєныѣ... за щкоды... землю шєпиньскоую... даваємы, дароуємы а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706).

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **шепиньскоѣ** 1 (1436 *Cost.* II, 706); **шепин(с)коѣ** 1 (1400 *Cost.* II, 619); *знах. одн. ж.* **шєпиньскоую** (1436 *Cost.* II, 706).

Пор. **ШЕПИНЦИ.**

ШЄПИНЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Шипинці: а межи тыми городы и межи нашєю землєю рускою то границѣ будуть вѣчныи наипервѣи межи нашимъ городо(м) снѧтиномъ а межи шєпинци которыи жь шепинци к волохомъ прислушають (Ланчиця, 1433 *P* 125).

ФОРМИ: *наз.* **шєпинци** (1433 *P* 125); *ор.* **шєпинци** (1433 *P* 125).

***ШЕПЛЯ** *ж. (назва села у Волинській землі)* Шепель: у Шепли одъ накладного воза по грошу давати, а одъ порожнего не надобе давати (Степань, XV ст. *АЛМ* 9).

ФОРМИ: *місц. одн.* у **Шепли** (XV ст. *АЛМ* 9).

ШЄПѢЧИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ были землѧне исвѣдъци панъ ходько быбєльскии... панъ васко шепѣчичь (Перемишль, 1391 *P* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шепѣчичь** (1391 *P* 45).

ШЄРБА *ч.* (3) *(особова назва):* мы александръ воєвода... ис нашими землѧны, паны молдавскыми, на имѧ панъ жюржь староста... панъ иліяшъ думитровскии панъ шєрба... слюбили єсмы... симъ листомъ наши(м)... королєви польскому (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); мы александръ воєвода... чинимъ знамєнито... оже... дали єсмы имъ оу нашєи земли три сєла на кръли̇гѫтоури на имѧ гдє є(ст) шєрба паоушєскоулъ и лазоръ, дроугоє гдє єс(т) нѣгъ... третїє блъцаци (Сучава, 1426 *Cost.* I, 182).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шєрба** (1407 *Cost.* II, 629; 1426 *Cost.* I, 182); *род. одн.* **шєрбѣ** (1423 *Cost.* I, 157).

Див. ще ***ШЄРБЪ.**

ШЄРБАН *ч.* (2) *(особова назва):* мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прѧд нами... слоуга наш Шєрбан... и продали свою правоую отниноу... половина сєло (б. м. н., 1494 *BD* II, 38).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шєбран** (1494 *BD* II, 38); *дав. одн.* **Шєрбаноу** (1494 *BD* II, 8).

ШЄРБАНОВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* мы панове господарѣ нашего, илїи воєводы, на имѧ панъ вилча о(т) липникы... пань щефоуль шєрбановскыи... вызнаваємь тымъ то наши(м) листомъ... колижь вєлємѫжнїи илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу ... голдь вырности ... є(ст) оучини(л)... мы такожє ... слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шєрбановскыи** (1436 *Cost.* II, 701).

ШЄРБАНОВЦИ, ШЄРБАНОВЦЇИ *мн.* (4) *(назва села у Молдавському князівстві):* ино мы... єсми дали и потвръдили слоузѣ нашємоу, щєфоулоу, и сєстри єго, мърини нєпотом щєфоула жоумътатє тоє прѣдречєноє сєло, на имѣ шєрбановцїи, на сирєтѣ (Сучава, 1492 *Cost. S.* 161).

ФОРМИ: *наз.* **шєрбановци** 2 (1492 *Cost. S.* 161, 162); **шєрбановцїи** 2 (1492 *Cost. S.* 161).

***ШЄРБЄСКОУЛЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* а на то є(ст)... вѣра пана маноила щєрбєскоула и брата єго пана юрїа (Сучава, 1443 *Cost.* II, 144—145); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїдоша прѧд нами... слоуги наши Лазор Пискоу, сынь Аноушин, сєстра Маноила Шєрбєскоула и Лазоръ, сынъ Мъроушчин и продали свою правою отнину (Сучава, 1483 *BD* I, 269).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шєр⟨бє⟩скоул** (1475 *BD* I, 203); *род. одн.* **Шєрбєскоула** (1443 *Cost.* II, 145; 1483 *BD* I, 269).

Див. ще **ШЄРБИЧ.**

ШЄРБЄЩЇИ *мн.* (2) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотарь тои половинѣ сєлоу от Хлъпєщи да єст коуда имь хотарил пань Арбоуре... до хотарѣ Шєрбєщем (Сучава, 1479 *BD* I, 228); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже... дали и потвръдили єсми им... их правaa отнина сєла... на имѣ Ласлъоанїи на Краковѣ, и Шєрбєщїи (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз.* **Шєрбєщїи** (1495 *BD* II, 59); *дав.* **Шєрбєщєм** (1479 *BD* I, 228).

ШЄРБИЧ *ч.* (15) *(особова назва):* а на то є(ст) вѣра... бояръ наши(х)... вѣра пана бєриндѣа столника, вѣра пана маноила шєрбича (Сучава, 1442 *Cost.* II, 93); Szto twoia Miłos't (!) perwo seho posłow swoich do nas prysyłał, marszałka swoieho pana Czurźu a pana Juria Szerbicza (Вільна, 1494 *BD* II, 388).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шєрбич, Шєрби(ч)** (1456 *Cost.* II,583; 1467 *BD* I, 120; 1490 *BD* I, 400); *род. одн.* **шєрбича, шєрби(ч)** (1442 *Cost.* II, 93; 1443 *ВАМ* 41; *ДГСПММ. Cost.*

II, 129, 149, 156, 180; *ПГСММ;* 1474 *РГС*); *дав. одн.* **Шербичю** (1490 *BD* I, 400); *знах. одн.* **Szerbicza** (1494 *BD* II, 388).
Див. ще ***ШЄРБЄСКОУЛЪ.**

***ШЄРБКОВЪ** *прикм.* (1): мы александрь воєвода... чинимъ знаменито... оже тоти истинныи слоугы наши сыновє шєрбкови... слоужили намъ и(х) прєдковє... а днєсь слоужатъ они намъ правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202).
ФОРМИ: *наз. мн. ч.* **шєрбкови** (1428 *Cost.* I, 202).

***ШЄРБОВЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы... дали єсмы ємоу... сєла... на имѧ хєнцовци на сєрѣ(т)... и катамарєвци што замѣнилъ съ катамарє(м) за шєрбовци (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317).
ФОРМИ: *знах.* **шєрбовци** (1431 *Cost.* I, 317).

***ШЄРБЪ** *ч.* (4) *(особова назва):* ⟨а хо⟩тарь ємоу почавши о(т) лѣвѣтѣ... та прости чєрѣсь боуковиноу о(т) шєрба та прости на конєць полѣ (Сучава, 1414 *Cost.* I, 111); И оуставшє слоуга наш Алєкса дїякъ та заплатил оуси тоти р̃і злат татарских оу роу⟨ки Чорчо⟩лини, дочци Дръгоичєви оуноуки· Шєрба (Сучава, 1493 *BD* II, 27).
ФОРМИ: *род. одн.* **Шєрба, шєрба** (1414 *Cost.* I, 111; 1493 *BD* II, 26, 27).
Див. ще **ШЄРБА.**

ШЄРБЪНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы... єсмы дали ⟨и⟩ потвръдили им оусим паноу Тоадєроу Звищали єго сєло Звищєлєщи... а єго сєстрам щобы им было сєло Шєрбънєщи на Богданѣ (Ясси, 1469 *BD* I, 138).
ФОРМИ: *наз.* **Шєрбънєщи** (1469 *BD* I, 138).

***ШЄРБЫНО** *с.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнїто чини(м)... ожє... дали и потвєрдили єсми томоу ст҃омоу монастироу сєла... на имѧ сєло(м) .. соболєщи... и сєло распопа шєрбыно и стаучанє (Сучава, 1462 *Cost. D.* 10).
ФОРМИ: *знах. одн.* **шєрбыно** (1462 *Cost. D.* 10).

ШЄРЄМЄТ *ч.* (2) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Тоадєр Марєлє и съ братанич (!) єго Костин... и заплатил⟨и⟩ прѣд нами... вишєписани пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Тоадєроу Хърниш и нєпотоу своємоу Никоаръ Шєрємєтоу (Сучава, 1490 *BD* I, 387).
ФОРМИ: *наз. одн. зам. ор.* съ **Шєрємєт** (1490 *BD* I, 387); *дав. одн.* **Шєрємєтоу** (1490 *BD* I, 387).

ШЕРШНЕВИЧИ *мн.* (2) *(назва людей за місцем проживання, пор.* Шершні *у Київській землі):* Бил намъ чолом землнин кневский Анъдрей Прѧжовъский и поведил перед нами, штож, люди его въ Завской волости на имѧ Шершневичи издавна даивали в ключъ Киевъский ведро меду пресного (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).
ФОРМИ: *наз.* **Шершневичи** (1496 *АЛРГ* 69); *дав.* **Шершневичомъ** (1496 *АЛРГ* 69).

***ШЕРШНЕВЪСКИИ** *прикм.* (1) *(пор.* Шершні *у Київській землі):* Андрею Прѧжовскому на отпущене людем его Шершневъским ведра меду до ключа Киевского даиваного на вечность (Мереч, 1496 *АЛРГ* 69).
ФОРМИ: *дав. мн.* **Шершневъским** (1496 *АЛРГ* 69).

***ШЕРЪБОВЬСКИИ** *прикм.* (1): а хотарь имъ... попєрєкь полѧ до сєрєта... а о(то)лѧ по краи боуковины горѣ до шєръбовьского хотарѧ оу липы (Роман, 1392 *Cost.* I, 7—8).
ФОРМИ: *род. одн. ч.* **шєръбовьского** (1392 *Cost.* I, 8).
Пор. ***ШЄРБЪ.**

***ШЕСТ** *див.* **ШЄСТЬ.**

ШЕСТДЕСЯТЬ *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

***ШЕСТДЄСАТ** *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

ШЄСТЄРИ *числ., зб.* (1) шестеро, шість: А в томъ жє сєлє пасєка а в тои пасєцє бчолы сто и шєстєри (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90).
ФОРМИ: *наз.* **шєстєри** (бл. 1471 *ЛКЗ* 90).

***ШЄСТИТИСѦЧНЫИ** *числ.* (3) шеститисячний: Въ лѣто шєститисѧчноє и о҃ й сотноє дєвѧносто трєтєє... а сє ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) сєло сво(є) бродово кнѧзу Фєдору данильєвичю (б. м. н., 1385 *Р* 28); Pysan w Urzowe w lito szestytysiacznoie dewiatsotnoie dwadciat dewiatoie (Ужів, 1421 *AS* I, 27).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **szestytysiacznoie** 2 (1420 *AS* I, 25; 1421 *AS* I, 27); **шєститисѧчноє** 1 (1385 *Р* 28).
Див. ще ***ШЄСТИТИСѦЩНЫИ, *ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ, *ШЄСТТИСѦЧНЫИ.**

***ШЄСТИТИСѦЩНЫИ** *числ.* (1) шеститисячний: В лѣто шєститисѧщноє шистьдєсѧтъ сємоє купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *Р* 10).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **шєститисѧщноє** (1359 *Р* 10).
Див. ще ***ШЄСТИТИСѦЧНЫИ, *ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ, *ШЄСТТИСѦЧНЫИ.**

***ШЄСТОТИСѦЧНЫИ** *див.* ***ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ.**

***ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ** *числ.* (5) шеститисячний: писанъ листъ оу лѣто шєстотисѧчноє полно ф сотъ... оу нашємь городѣ оу р(о)мана воєводѣ (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); оу сочавѣ у лѣто шєстотысѧчноє дєвѧтьсотъ и шєстьнадєсѧтоє лѣто (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638).
ФОРМИ: *знах. одн. с.* **шєстотысѧчноє** 3 (1408 *Cost.* II, 633; 1411 *Cost.* I, 95; *Cost.* II, 638); **шєстотисѧчноє** 1 (1392 *Cost.* I, 8); ! **шєсточисачиє** (1393 *Cost.* I, 14).
Див. ще ***ШЄСТИТИСЯЧНЫИ, *ШЄСТИТИСѦЩНЫИ, *ШЄСТТИСѦЧНЫИ.**

! **ШЄСТОЧИСАЧИЄ** ⟨ШЄСТОТЫСЯЧНЄ⟩ *див.* ***ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ.**

***ШЄСТТИСѦЧНЫИ** *числ.* (2) шеститисячний: Писан оу Луцку, в лєто шєсттисѧчноє дєвѧтоє дєвєносто пѧтоє (Луцьк, 1487 *AS* I, 241); П⟨и⟩сан оу Ровном, лєто шєсттисѧчноє дєвєтсот дєвєносто шосто (Ровно, 1488 *AS* I, 242).
ФОРМИ: *наз. одн. с.* **шєсттисѧчноє** (1488 *AS* I, 242); *знах. одн. с.* **шєсттисѧчноє** (1487 *AS* I, 241).
Див. ще ***ШЄСТИТИСѦЧНЫИ, *ШЄСТИТИСѦЩНЫИ, *ШЄСТОТЫСѦЧНЫИ.**

ШЄСТЪ *див.* **ШЄСТЬ.**

ШЄСТЪДЄСАТ *див.* **ШЄСТЬДЄСАТЪ.**

***SZESTYTYSIACZNYJ** *див.* ***ШЄСТИТИСѦЧНЫИ.**

ШЄСТЬ, ШЄСТЪ *числ.* (60) шість: а глинарюмъ што лѣпѣли (так. — *Прим. вид.*) около дому а клєпачь наємалъ з҃ єхъ лѣпило за д҃ нєдѣ(л) истраву ємъ давалъ то шисть гривєнъ платилъ єсмь глинарюмъ (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); а ис того имають намъ служи(т)... копиємъ а шєстью стрѣлцєвъ гдѣ коли намъ будєть надобно (Львів, 1399 *Р* 59); а кто идєт до ливова, на головномь мытѣ оу сочавѣ от скотины один грош... а от каждого конѧ по шєсти гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 788—789); Сєло Головчинъ а в томъ сєлє шєсть ч҃пковъ (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв.); а маю(т) они намъ в кажъды(и) годъ давати по тридъцати копъ и по шєсти копъ (Краків, 1489 *АКВ*); а єстли бы вжє нє мог того подворѧ оправити я, вжє тогды маю пѣнѧзи кн⟨є⟩г⟨и⟩-ни єє милости отложити шєсть копъ грошєи широкоє личбы (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); Ачь рыцєрь алюбо шлѧ(х)-тѧ (!) шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣє(т) ємѫ платїти за ранѫ... а бѫдє(т) ли кмє(т) ино шєсть скотъ (XV ст. *ВС* 29 зв.); Выдал личбу на нємъ 11 копъ бєз шєсти грошєй (б. м. н., 1495 *АЛРГ* 60).
ФОРМИ: *наз.* **шєсть, шєсть, шєстъ** 21 (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1456 *Cost.* II, 790; 1460 *BD* II, 275; 1465 *АкВАК* III, 4; 1467 *СП* № 13; бл. 1471 *ЛКЗ* 90 зв., 91; XV ст. *ВС* 24; 1489 *АКВ* і т. ін.); *зам. дав.* а хотаръ тѣмъ шєстъ сєломъ, по **шєсть** гроши 10 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1429 *Cost.* I, 280; 1434 *Cost.* II, 668, 669; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 274); *род.* **шєсти** (1495 *АЛРГ* 60); *дав.* **шєсти, шєсти, шєстї** (1448 *Cost.* II, 365; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; бл. 1471 *ЛКЗ* 90; 1487 *РИБ* 227, 228; XV ст. *ВС* 30 зв.; 1489 *АКВ*); *знах.* **шєсть, шєстъ, шєст,**

шесть 16 (1429 *Cost.* I, 280; 1446 *Cost.* II, 238; 1453 *Cost.* II, 445; 1487 *АМЛ;* 1488 *ДГСПМ;* 1489 *АКВ;* 1490 *DC* 147; XV ст. *BC* 12 зв., 16 зв.; 1494 *AS* I, 101 і т. ін.); **шисть** 2 (1386—1418 *P* 35; 1393 *P* 52); *ор.* **шестьма** 1 (XV ст. *BC* 34); **шестью** 1 (1399 *P* 59).

***ШЄСТЬДЄСѢТЬ** *див.* **ШЄСТЬДЄСѦТЪ.**

***ШЕСТЬДЕСЯТЬ** *див.* **ШЄСТЬДЄСѦТЪ.**

ШЄСТЬДЄСѦТЪ, ШЄСТЬДЄСѦТ, ШЕСТДЕСЯТЬ, ШЄСТЪДЄСѦТ *числ.* (37) шістдесят: Въ лѣто шеститисѦщное шистьдєсѦтъ сємоє купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ (Перемишль, 1359 *P* 10); а кто имєтъ погнати скотъ до татаръ на головноє мыто... у сочавѣ, шєстьдєсѦтє гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); на тыи двѣ сєлищи записали єсмо єму Сєю нашєю грамотою шєстьдєсѦть копъ подольскими полугрошники (Турейськ, 1429 *P* 112); Дан в Киеве июля двадцать третего дня в лѣто семое тисечи осмъ сотъ шестдесять семое (Київ, 1459 *ЗНТШ* XI, 13); Што перъво сего тыми разы въ Пилипо̂въ постъ продали были есмо вси корчмы Въруцъкіє... Маръку на тры годы за сто копъ и за шестьдесятъ копъ грошей широкихъ (Радомль, 1487 *РИБ* 227); А сє я Нєкраш Колчєєвич из братьєю своєю... продали... двоє (*в ориг.* двє.— *Прим. вид.*) сєлища на имѦ Доубища вєчно за шєстьдєсѦт копъ грошєи чєскоє монєты (Кременець, 1497 *AS* I, 112).

ФОРМИ: *наз.* **шєстьдєсѦтъ, шєстъдєсѦт, шєстьдєсѦт, шестдесять, шєстьдєсѦтъ, шєстьдєсѦ(т)** (1361 *AGZ* 6; 1434 *Cost.* II, 668; 1451 *P* 157, 159; 1452 *P* 161; 1456 *Cost.* II, 789; 1459 *ЗНТШ* XI, 13; 1460 *BD* II, 273; XV ст. *BC* 29; 1497—1498 *АЛРГ* 80); *дав.* **шєстидєсѦть, шєстидѣсѦ(т)** (1386—1418 *P* 35; 2-а пол. XV ст. *СПС*); *знах.* **шєстьдєсѦть, шєстьдєсѣть, шестьдесятъ, шєстьдєсѦт, шєстдєсѦт, шєстьдєсѦтъ, шє(ст)дєсѦтъ, шєстьдєсѦ(т), шєстьдѣсѦ(т)** 19 (1429 *P* 112; 1432 *Cost.* I, 343; 1449 *АЛМ* 8; 1470 *AS* I, 65; 1487 *РИБ* 227; 1491 *AS* I, 94; XV ст. *BC* 24 зв., 29, 36; 1497 *AS* I, 112 і т. ін.); **шистьдєсѦтъ, шистьдєсѦть** 4 (1359 *P* 10; 1386—1418 *P* 35); **шѣстьдєсѦтъ** 1 (1469 *AS* I, 64); **шєстьдєсѦтє** 1 (1408 *Cost.* II, 631).

***ШЄСТЬДѢСѦТЪ** *див.* **ШЄСТЬДЄСѦТЪ.**

***ШЄСТЬНАДЄСѦТЫЙ** *числ.* (1) шістнадцятий: у сочавѣ, у лѣто шєстотысѦчноє дєвѦтъ сотъ и шєстьнадєсѦтоє лѣто октѦбрѦ ѕ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **шєстьнадєсѦтоє** (1408 *Cost.* II, 633).

ШЄСТЬСОТЪ, ШЕСТЬСОТ *числ.* (5) шістсот: па(к) ли⟨бы мы⟩ нє д(б)али платити исти(н)ныи золоты(х) и други(х) пришлы(х) шєсти со(т) золоты(х), то(г)да коро(л) господа(р) на(ш) имиє(т) истигати ты(х) дванаицѦ(т) со(т) золоты(х) на наши(х) купцє(х) и на зємлѦно(х) (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 142); А росходу шесть сотъ копъ... што єщо сполна не выдали, кому по половине, а кому третину (б. м. н., 1497—1498 *АЛРГ* 80).

ФОРМИ: *наз.* **шесть сотъ, шесть сот** (1497—1498 *АЛРГ* 80); *род.* **шєсти со(т)** (1421 *Cost.* I, 142); *знах.* **шє(ст)со(т), шє(с)тсо(т)** (1421 *Cost.* I, 142).

***ШЄТРАРЬ** *ч.* (1) (*молд.* шэтрар) придворний боярин, який відав шатрами і спорядженням воєводи, також титул: да боудє(т) пану михулови на полы съ лоукою шєтрарє(м) и съ оуси(м) пріходо(м), що є(ст) до того сєла, да боудє(т) имъ на полы (Сучава, 1443 *Cost.* II, 131).

ФОРМИ: *ор. одн.* **шєтрарє(м)** (1443 *Cost.* II, 131).

ШИА, ШІА *ж.* (7) відповідальність життям (2): про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н), а ни мытни(к) нигдє по нашєи зємли да нє смѣє(т) имъ тоє порушити, при свои(х) шіи и имѣніє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 741); про то(ж) ни оди(н) на(ш) бояри(н), ани урѣдни(к), ани мытни(к), нигдє по нашєи зємли да нє смѣю(т) имъ порушити, при свои(х) шіи и имѣніи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 772);

◇ шиа платити (2) бути покараним на смерть: а которы мытныкъ и дворни(к) или боу(д) каки рѦ(д)ца бы оучини(л) чєрє(с) на(ш) ли(ст) ина(к) томоу шиа плати(т) (Дорохой, 1437 *DIR* № 8); паки имє(т) кто бантовати ты(х) люди или оузѣти о(т) ни(х) боу(д) що, бєз и(х) воли, томоу шіа плати(т) (Сучава, 1444 *Cost.* II, 208); заплатити шію (2) *див.* **ЗАПЛАТИТИ;** окоупити свою шію (1) *див.* **ОКОУПИТИ.**

ФОРМИ: *наз. одн. зам. знах.* томоу **шиа (шіа)** плати(т) (1437 *DIR* № 8; 1444 *Cost.* II, 208); *знах. одн.* **шію** (1432 *Cost.* I, 327; 1448 *Cost.* II, 353; 1453 *DIR«A»* 503); *місц. одн.* **при шіи** (1448 *Cost.* II, 741; 1455 *Cost.* II, 772).

Див. ще ***ДОЛГИЄ ШИИ.**

ШИДЛОВОСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* а сє я панъ мацина воєвода ілвовъскыи освѣдчаю... ажє пришедъ прєдъ нашє обличьє на имѦ ходоро шидловоскыи... и продалъ пану клюсови свою дѣднину на імѦ шидловъ (Львів, 1400 *P* 60—61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шидловоскын** (1400 *P* 61).

ШИДЛОВЪ *ч.* (2) *(назва маєтку у Львівській землі):* а панъ клюсъ имаєть того існого сєла шидлова оуживати і дворища того жѦворонковича на вѣкы (Львів, 1400 *P* 61).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шидловъ** (1400 *P* 61); *род. одн.* **шидлова** (1400 *P* 61).

ШИЗКО *ч.* (1) *(особова назва):* тѣмъ мы... дали єсми ємоу и поновили ... сєла... на имѣ сєло кинди(н)ци... єщє сєло гдє шизко би(л) (Сучава, 1437 *Cost.* I, 541).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шизко** (1437 *Cost.* I, 541).

ШИЗКОУЦИ *мн.* (2) *(назва села на Буковині)* Шишківці: тѣм (sic.— *Прим. вид.)* мы... дали и потвръдили єсми єму... сєла на имѣ шизкоуци гдє бы(л) юрієва двора (!) на прутѣ и мали(н)ци и шизкоуци, гдє ходори(ч) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577).

ФОРМИ: *наз.* **шизкоуци** (1456 *Cost.* II, 577).

ШИЛО *ч.* (5) *(особова назва):* а при томъ были сведъки, наша верная рад(а): владыка луцкий Феодосий... панъ Гаврило Шило (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при томъ были свѣдки наша рада вѣрная... панъ Гаврило Шило, панъ Иванъ Волотовичь (Луцьк, 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шило** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1438 *P* 141; 1445 *АкЮЗР* I, 18; *P* 151; 1446 *АкЮЗР* I, 18).

ШИЛОВИЧ *ч.* (9) *(особова назва):* А при томъ были добрые люди: панъ Взячъ... а пана старостинъ, пана Шиловича дворянинъ панъ Яцко Ранъдиничъ (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627—628); сє Ѧ пани Фєдка, пана Юршина дочка, п⟨а⟩на Олизара Шиловича маршалка волынскоє зємли... жона чиню знакомито кождому доброму (Ровно, 1488 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шилович** (1475 *AS* I, 69; 1487 *AS* I, 87, 240); *род. одн.* **Шиловича** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 628; 1487 *AS* I, 87, 240; 1488 *AS* I, 241); *дав. одн.* **Шиловичу** (2-а пол. XV ст. *АЛМ* 8; 1475 *AS* I, 71).

ШИМКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Шымонъ): А при томъ была дочка моѦ кн⟨Ѧ⟩г⟨и⟩нѦ МарѦ СємєноваѦ РовєнскаѦ, а... пан Шимко Ганусович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шимко** (1488 *AS* I, 242).

ШИМКОВЦЫ *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі)* Шимківці: а кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну досталсѦ город Колодєн а сєла: Чєрнєхов... Шимковцы (Луцьк, 1463 *AS* I, 54).

ФОРМИ: *наз.* **Шимковцы** (1463 *AS* I, 54).

***ШИМОУЗЪ** *див.* **ШОУМОУЗЬ.**

***ШИМОУЗЬ** *див.* **ШОУМОУЗЬ.**

ШИНКОВАТЬ *дієсл. недок.* (1) (*стп.* szynkować, *свн.* schenken) (що) шинкувати (чим): позволяемъ имъ в домихъ своихъ... вшелякіе напое, дома робечы и привозные купуючи въ домахъ своихъ шинковать, оддаючы до скарбу Нашого повинность дорочную (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27).

ФОРМИ: *інф.* **шииковать** (1389 *PEA* I, 27).

ШИПОТЄ *с., невідм.* (1) *(назва села на Буковині):* и єщє єсми єму дали и потвърждаємъ єм(у) сєла на милѣтинѣ нижє о.т) шипотє (Сучава, 1445 *Cost.* II, 211—212).

***ШИПОТЪ** *ч.* (3) (*молд.* шипот) джерело: тє(м) мы (!)... дали и потвръдили єсмы ємоу оу нашіи земли мо(л)-да(в)скои его о(т)нни (!) и сєла(м) (!) на имѧ роужінѣніи... озєро лахо(м)... сь мито(м)... до оустіє грьла а(н)дріѥша, і єще сь шипоте (!) где оупадає(т) оу проутєцоу (Сучава, 1459 *Cost. S.* 22); почьнши ⟨х⟩отар тои браници от обръшіи Лаоури... та горѣ... до стежки где гроб Алєксин оу шипот... ... та до обръшіє Сєлѣтина, а от толѣ до Соучавѣ до саміи шипот (Сучава, 1490 *BD* I, 420).

ФОРМИ: *род. одн.* **шипот** (1490 *BD* I, 420); *знах. одн.* **шипот** (1490 *BD* I, 420); *ор. мн.* ! **шипотє** (1459 *Cost. S.* 22).

***ШИПЪ** *ч.* (1) (*стч.* šip, *стп.* szyp) стріла, металевий спис: а в городе поушєчъного пороху полъбочъки а шиповъ го(д)ныхъ бочъка (б. м. н., XV ст. *ИК*).

ФОРМИ: *род. мн.* **шиповъ** (XV ст. *ИК*).

ШИРИТИ *дієсл. недок.* (3) (в чому) розширювати, збільшувати (що): а волен и отдати и продати и заменити, коли хотѧ... а можеть собє оу тых имєнѧхъ полєпшати и ширити и на новомъ корєни садити (Луцьк, 1446 *AS* III, 5); А можеть собе в томъ именю полепшати и ширити и на новом корени садити (Луцьк, 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

ФОРМИ: *інф.* **ширити** (1446 *AS* III, 5; 1451 *АрхЮЗР* 8/IV, 17; 1452 *АрхЮЗР* 8/IV, 61).

Див. ще **РОЗШИРИВАТИ, РОЗШИРИТИ, *СОРОСШИРИВАТИ.**

ШИРОБОКОВИЧ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ былъ якоубь Бискоупъ кнѧзь Бартоломѣи плєбан... Зань Широбокович (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Широбокович** (1369 *ПСЧК*).

ШИРОВЦИ [1] *мн.* (1) (*назва села на Буковині*) Ширівці: того ра(ді) мы... даємь и дали єсми єму сєла... єдно сєло на бистрицѣ, на имѣ ловци наши... и выше о(т) боуди(л)-чи, на имѧ половина шировци, шо и(х) купи(л) о(т) шендрики (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472).

ФОРМИ: *наз. зам. род.* половина **шировци** (1453 *Cost.* II, 472).

ШИРОВЦИ [2], **ШИРЬОУЦИ** *мн.* (6) (*назва села у Молдавському князівстві*): И єщє дали єсми а̃ сто злат оугрьских, и а̃ сєло на имѣ Шировци... яко да творѣт ми памѣть (Путна, 1476 *BD* I, 217); А они також дали паноу ⟨Юг⟩и вистїѧрникоу и вєликоє прївилїє от старого дида ⟨н⟩ашего Александра воєводи... на тоє сєло вышєписанноє на Шировци (Сучава, 1478 *BD* I, 219).

ФОРМИ: *наз.* **Шировци** 4 (1476 *BD* I, 215, 217; 1478 *BD* I, 219); **Ширьоуци** 1 (1476 *BD* I, 211); *знах.* **Шировци** (1478 *BD* I, 219).

***ШИРОКИИ** *прикм.* (62) (*за величиною у просторі*) широкий (1): а тые земли продалъ єсми со всѣми ужитки и изъ полми... и зь землями подлозными... со всѣмъ правомъ предреченому бискупу... какъ же тые земли суть долги и широки увъ своихъ границяхъ (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106);

ш и р о к а я л и ч б а (5) грошовий курс, платіжна вартість грошової одиниці, прийнята в Польщі: Сє я Гринко Єлович продал єсми кн⟨ѧ⟩зю Ивану Васильєвичу Острозскому... сєло Долотчє, за тридцать коп широкоє личбы вѣчно (Острог, 1465 *AS* I, 57); а єстли бы вже нє мог того подворѧ справити я, вже тогды маю пѣнѧзи кн⟨є⟩г⟨и⟩ни єє милости отложити шест копъ грошей широкоє личбы (Луцьк, 1494 *AS* I, 101); ш и р о к и и г р о ш ъ (43), г р о ш ъ ш и р о к и и (13) *див.* **ГРОШЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **широкоє** 4 (1465 *AS* I, 57; 1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.;* 1494 *AS* I, 101); **широкой** 1 (1488 *AS* I, 88); *наз. мн. ж.* **широки** (1451 *АкЮЗР* II, 106); *род. мн.* **широкихъ, широких, широки(х)** 41 (1391 *P* 45; 1386—1418 *P* 35; 1434 *P* 128; 1437 *P* 136; п. 1450 *ПИ* № 9; 1463 *ГГЯ*; 1470 *AS* I, 65; 1481 *AS* I, 77; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; 1485—1500 *AS* I, 120 і т. ін.); **широкыхъ, широкы(х)** 5 (1437 *P* 136; 1461 *AS* I, 53; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1475 *AS* III, 14); **шыроки(х)** 3 (1489 *АКВ*); *ор. мн.* **шырокими, шыроки⟨ми⟩** 3 (1482 *AS* I, 81); **широкими** 1 (1487 *АМЛ*); *знах. дв. ч.* **широкая** (1377 *P* 24; 1386—1418 *P* 35).

ШИРОКО *див.* **ШЫРОКО.**

***ШИРОКОСТЬ** *ж.* (5) ширина (2): Зємлю Дєръжати Маєтъ... И з оними Городищами И ихъ широкостю И долъгостю (Прилуки, 1459 *P* 171);

обшир, простір (3): Надаю... Городица Сєлица И оурочища з рѣками И рѣ(ч)ками и(з) ихъ Прилє(г)лостѧми Ко(ж)доє до сєбє Широко(ст) маючиє (Прилуки, 1459 *P* 171).

ФОРМИ: *знах. одн.* **широко(ст)** (1459 *P* 171); *ор. одн.* **широкостю, широко(с)тю** (1459 *P* 171); *місц. одн.* **в широко(ст)и** (1459 *P* 171).

***ШИРОКЫИ** *див.* ***ШИРОКИИ.**

ШИРЬОУЦИ *див.* **ШИРОВЦИ** [2].

***ШИСТЬ** *див.* **ШЄСТЬ.**

***ШИСТЬДЄСѦТЪ** *див.* **ШЄСТЬДЄСѦТЪ.**

***ШИСТЬДЄСѦТЬ** *див.* **ШЄСТЬДЄСѦТЪ.**

***ШИСТЬЦАТЫИ** *числ.* (1) шістдесятий: подъ лѣтомъ б͠жья нарожѣнья тисѧчего трисотъ шистьцѧтого шестого коупилъ панъ пєтръ радцѣовьский дѣдицтво пнєколътъ оу шюлжичювь (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **шистьцатого** (1366 *P* 12).

***ШИШКА** *ч.* (1) (*особова назва*): Што ваша милость мне очивисте приказали и дворанина своего пана Стецька Шишку прислали, абыхъ... князю Михайлу Санъкгушковичу приказалъ да и тымъ земляномъ, которые именя свои мають под ловы Свинюские, пригрозилъ, штобы лововъ вашей милости не пустошили (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Шишку** (1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20).

***ШИШКИНИЧЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): Се я пани Вохнова пани Мария з своими детми... посватались есмо с паномъ Юшкомъ Камкою за его сестренца, за пана Стецка за Шишкинича, мою девку панъну Матрушку (Володимир, 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Шишкиничу** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627); *знах. одн.* **Шишкинича** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

! **ШИЮ** ⟨СИЮ⟩ (1): докончали шию (!) каплицю... мц͠я октября (Краків, 1478 *ОБРН* 131).

Див. **СИІ.**

ШІА *див.* **ШИА.**

***ШІЛЬТІСЪ** *див.* ***ШОЛТИСЪ.**

ШКОДА, ЩКОДА *ж.* (84) (*стч.* škoda, *стп.* szkoda, *свн.* scado) 1. (*втрати, збитки*) шкода (15): знамєнито чинимо... како пилни оу розюми и оу сєрдьци своѣмь, рожложившы щкоды... кролєви оучинєнынъ... зємлю шєпиньскоую ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); А з то(г) бывалї вєлїкыи наклады и щькоды и клопоты (XV ст. *BC* 10 зв.); а єстлибы дорозоумили с которои сторони от какых наших нєпрїятєлєи какоє зло, або шкодї... а их милость тогди... тоє имают нам оусє оуказати и оповѣсти (Гирлов, 1499 *BD* II, 422—423);

ш к о д а в о є в а н н а я (1) шкода, спричинена воєнними діями: а мы... познавши ижь прєрє(ч)ныи стєфанъ воєвода помочи и рады напротиву намъ и коруны нашєи нє чинилъ... про то жь єго со всѣми по(д)данными о тую исную... шкоду воєваную намъ и корунѣ нашои оучинєную... о(т)пущаємы (Ланчиця, 1433 *P* 121); ш к о д ы д ѣ я т и (2), ш к о д у д ѣ л а т и (1), ш к о д ы п о д є л а т и (3), ш к о д ы п о ч и н и т и (3), ш к о д ы ч и н и т и (14) завдавати шкоди: жалують намъ брашовлѣнє аже по ти(х) Сторонъ много ишкоды чинѧтъ людемъ и(х) (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 677—678); а они на(д) то ѣдоучи дорогою люде(м) наши(м) вєликіи шкоды дѣлали (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); алѣ ты(х) што щкоды почінилї... нє могоуть бытї рєчи (!) нї добрыи алюбо ч(с)тни алє и(м) ровни злодѣємь (XV ст. *BC* 28 зв.); коли моужь жєнє оумрєть

тогды жона сѦдѣть на оудовьємь стольци во всє(м) имєнїи а оу томъ вєлїкыи щкоды дєтє(м) дѣють (XV ст. *СЯ* 40); Што прысылалъ єси къ намъ своєго посла Богоуша дьяка... повєдаючы намъ вашу прыгодоу... штожъ онъ зъ доконъчаньѦ своєго и крєстъного цєлованьѦ вамъ выступилъ и люди свои моцно вослалъ оу вашу зємлю и шкоды вамъ вєликии подєлалъ (б. м. н., 1499 *BD* II, 447); шкоду имєти (2) зазнавати шкоды, мати шкоду: хто щкоды имєєть о(т) животи(н) (XV ст. *ВС* 25); вдѣлати (оудилати) шкоду (2) *див.* **ОУДИЛАТИ;** шкоду имати (2), имати шкодоу (1) *див.* **ИМАТИ** [2]; шкоду оучинити (8), оучинити ишкоду (1) *див.* **ОУЧИНИТИ.**

2. перешкода (10): про то(ж) узрѣвшє сє(с) лис(т), а вы прїидѣтє к на(м) и до нашєи зємли съ усими своими торговлѣми и товаро(м) нє боѦчи сѣ ни о(т) котории шкоды, зану(ж) є(ст) ва(м) нашѦ зємлѦ отворєна (Баків, 1447 *Cost.* II, 732); обадва ставы в одинъ час пустити и в одинъ час заставити для того абы нє было шкоды кнѦзю Сємєну, штобы гораздо вода съшла ловити рыбы (Луцьк, 1463 *AS* I, 55); И коли нам богъ поможєт та добоудєм засѣ нашю очизноу зємлю молдавскоую, а тогды нам, Стєфаноу воєводї, да єст слободно и доброволно и отворєнно и бєзпєчнє и бєз жадноищкодї въити ис их милости зємлѦх (Гирлов, 1499 *BD* II, 422).

3. відшкодування (14): а такъжє коли быхомъ имъ жолду нє поплатили и щькодъ тогды имъ поволєваємъ (!)... насъ оупоминати (Сучава, 1433—1443 *АРМ*); а хто то нашє прїказаньє пєрєступїть то(т) имє(т) па(н)у то(г) сєла щкодоу єго платїти (XV ст. *ВС* 28); А також, кто коли имоут познати оу них кони или волы... и довєдєт наш чловѣкъ на Брашовѣнє из добрыми людми... а Брашовѣнн да стратѣт того кон(ѣ) или вол(а), а болшє глобоу нє имаєт ни грош, тоулко щобы им был ишкод (!), а болшє нищо (Сучава, 1458 *BD* II, 262);
шкоду заступить (1) відшкодувати: А коли бы кн⟨Ѧ⟩зь Василєй нє спустилъ своєго ставу в тот час коли кн⟨Ѧ⟩зь Сємєнъ спустить, а была бы шкода кн⟨Ѧ⟩зю Сємєну и кн⟨Ѧ⟩зь Василєй имаєть шкоду заступить (Луцьк, 1463 *AS* I, 55—56); за щкоды стояти (1) нести відповідальність за шкоду: мы ильѦшь воєвода... записуємъсѦ тымъ пношамъ... єжь имаємъ и слюбуємъ имъ жолдъ платити... а за щкоды стоимы (Сучава, 1433—1443 *АРМ*).

4. спаш, потрава (2): ачь хто комоу потравить жїто жївотїною а на чїєи щкодє боудєть занѦто оуставлѦємь платїть чїя жївотїна (XV ст. *ВС* 25).

5. (*моральне зло*) прикрість, шкода (1): про тоже слюбоуєму (!) и слюбили єсмо нашємоу милому господарєви... нє помѦноути ты(х) листовъ королєвскы(х) и панскы(х) ко ишкоди королєви и къ завади (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шкода** 6 (1445 *Cost.* II, 729; 1457 *Cost.* II, 810; 1463 *AS* I, 56; 1484 *ЯМ;* 1499 *BD* II, 424); **щкода** 1 (XV ст. *ВС* 30); **! ишкод, ишко(д)** 2 (1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); *зам. род.* бєз **шкода** 1 (1457 *Cost.* II, 811); *род. одн.* **шкоды** 7 (1447 *Cost.* II, 732; 1457 *Cost.* II, 809; 1463 *AS* I, 55; *BD* II, 295; 1489 *АМВ;* 1495 *АЛМ* 85; 1499 *AS* I, 117); **шкодї** 3 (1499 *BD* II, 422); **щкоды** 2 (XV ст. *ВС* 27 зв., 38); **ишкоды** 1 (1435 *Cost.* II, 677); *дав. одн.* **ишкоди** (1435 *Cost.* II, 679); *знах. одн.* **шкоду, шкодоу** 6 (1433 *P* 121, 123; 1456 *ПМВП;* 1457 *Cost.* II, 809; 1463 *AS* I, 56; 1495 *ПЛПС*); **щкодоу, щъкодоу** 5 (XV ст. *ВС* 28, 30, 32, 38 зв.; 1481 *BD* II, 365); **ишкоду** 2 (1457 *Cost.* II, 809); **щкотоу** 1 (1481 *BD* II, 365); *зам. наз.* щобы имъ **шкоду** было 1 (1449 *Cost.* II, 743); *зам. род.* бє(з) **шко(ду)** 1 (1456 *ПМВП*); *місц. одн.* **на щкодє** (XV ст. *ВС* 25); *наз. мн.* **щкоды, щькоды** 5 (XV ст. *ВС* 10 зв., 28, 28 зв.; *СЯ* 39 зв.); **шкоды** 1 (1496 *ОКИВ*); *род. мн.* **щкодь, щькодъ** 2 (1433—1443 *АРМ;* 1436 *Cost.* II, 706); **шкодъ** 1 (1496 *ОКИВ*); *знах. мн.* **щкоды** 15 (1433—1443 *АРМ;* 1436 *Cost.* II, 706; XV ст. *ВС* 7,7 зв., 8 зв., 9 зв., 25, 28 зв., 37 зв., 38 зв.; 1481 *BD* II, 365 і т. ін.); **шкоды** 13 (1457 *Cost.* II, 810; 1478 *AS* III, 17; 1495 *ПЛПС;* 1496 *ОКИВ;* 1498 *BD* II, 413; XV ст. *ВС* 28 зв.; 1499 *BD* II, 419, 420, 447 і т. ін.); **шкодї** 3 (1499 *BD* II, 419, 420, 422); **! щкодє** 1 (1437 *DIR* № 8); **! щкодъ** 1 (1433—1443 *АРМ*); *місц. мн.* **у щькодахъ** (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ШКОДИТИ, ШКОДИТЬ *дієсл. недок.* (5) **1.** (чому) (*завдавати втрати, спричиняти шкоду*) шкодити (4): о зємлѦнѦ(х) которы(и) на воиноу идоу(т) а оубогы(м) людємъ по своєи зємли по сєлищо(м) шкодѦ(т) (XV ст. *ВС* 27 зв.); А тєжъ которыє бы хотєли мыта нашы володими(р)скиє объєжъдчати инъшыми дорогами а в томъ мытоу нашомоу шкоди(т) и ты бы самъ на ты(х) помочъ дава(л) (Петрків, 1489 *АМВ*).

2. (кого) (*ущемляти інтереси*) кривдити (1): Въ книга(х) правєдны(х) наши(х) прє(д)ковъ нашихъ пїсано коли моужь жєнє оумрєть тогды жона всє имєнїє своє брала а оу томъ дѣти щкодила (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *інф.* **шкодити** 1 (1489 *АМВ*); **шкодить** 1 (XV ст. *ВС* 38 зв.); **шкоди(т)** 1 (1489 *АМВ*); *теп. 3 ос. мн.* **шкодѦ(т)** (XV ст. *ВС* 27 зв.); *перф. 3 ос. одн. ж.* **щкодила** (XV ст. *СЯ* 40).

***SZKOŁA** *ж.* (3) школа: Teź, jestliby chto kak na szkołu... metał, tot majet' staroste naszomu zapłatiti dwa funty percu (Луцьк, 1388 *ZPL* 105).

ФОРМИ: *знах. одн.* **szkołu** (1388 *ZPL* 105); *ор. одн.* **szkołoju** (1388 *ZPL* 106); *місц. одн.* **u szkole** (1388 *ZPL* 106).

ШКЬѦЄ *с., невідм.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы дали и потврѣдили єсмо имъ... сєла на кородѣ, на имѣ пъткъєщи... и сєлищє шкьѦє (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ШКѢИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы... дали и потврѣдили єсми ємоу отниноу єго, сєла, на имѣ гдє дворъ єго бранищѣри, а жоулєщи и шкѣи (Сучава, 1455 *Cost* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **шкѣи** (1455 *Cost.* II, 553).

ШЛАХОТНЄ *див.* **ШЛѦХОТНЄ.**

***ШЛѢХОТНЫИ** *див.* ***ШЛѦХОТНЫИ.**

***ШЛЯХЕЦКІИ** *прикм.* (2) (*стп.* szlachecki) (*який належить шляхті*) шляхетський: и волно єму въ здѣшнємъ панствѣ нашомъ жону пояти и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови, заживати (Луцьк, 1438 *P* 141); а жонѣ Борисовой присудили есмо венецъ шляхецкій тридцать гривенъ съ тыхъ п⟨е⟩н⟨е⟩зей, што былъ Глѣбъ Борису далъ семдесятъ копъ грошей (Вільна, 1495 *РИБ* 620—621).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **шляхецкій** (1495 *РИБ* 621); *род. одн. ж.* **шляхецкоѣ** (1438 *P* 141).

ШЛЯХТА *ж., зб.* (3) (*стп.* szlachta, *свн.* slahte) (*дворянство у феодальній Польщі і Литві*) шляхта (2): а онъ намъ маеть, посполу з ыншою шляхтою... службу военную отправовати (Луцьк, 1438 *P* 141);
шляхта хоруговная (1) (*стп.* szlachta chorągiewna) шляхта, що ставала на чолі народного ополчення під час воєнних дій: А такъ мы хотѣчи его въ здѣ(шнемъ) панствѣ нашомъ... заховати, оного прыимуемо и прияли есмо, яко человѣка зацного... которому... зъ ласки нашое надаемо волности в(шеля) коѣ... такоѣ, какъ иншыи князи, п(ан)ы и шляхта хоруговные зажываютъ (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шляхта** (1438 *P* 140); *дав. одн.* **шляхтѣ** (1438 *P* 140); *ор. одн.* **шляхтою** (1438 *P* 141).

Див. ще **ШЛѦХТѦ** [1].

***ШЛЯХТИЧЪ** *див.* ***ШЛѦХТИЧЬ.**

ШЛѦХЄТНЄ *присл.* (1) ◇ шлѦхєтнє врожєныи (1) (*стп.* szlachetnie urodzony) шляхетського роду: А при томъ были шлѦхєтнє врожєнын пановє рада

н(а)ша кн(ѧ)зь Вой(те)х бискуп виленский, кн(ѧ)зь Мартин бискуп жомойтскии (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

Див. ще **ШЛѦХОТНЄ.**

***ШЛѦХЄТНЫИ** *прикм.* (7) (*стп.* szlachetny) **1.** *(форма титулування шляхти)* шляхетний (5): а при то(м) были шлѧхетни панове па(н) спыте(к) тарновскыи па(н) волчко переслюжичь (Львів, 1414 *Р* 85); И такѣ(ж) шлѧхетно(м)у ходорови дроугую половицю речегова (Луцьк, 1445 *Р* 148).

2. благородний, достойний (1): мы которыи(ж) всѧ живыѧ рѣчи розоумо(м) превышаѥ(м), нѣ имаѥмъ шлѧхетны(м) обычаѥмъ наши(х) пре(д)ко(в) противитисѧ (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733).

3. вірогідний, правильний (1): тако мы с паны оглѧдавши его листовъ иже суть шлѧхетнии листове... а подлугъ смолвы оставили еми бѣлецко при бѣлцѣ (Львів, 1421 *Р* 94).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **шлѧхетно(м)у** (1445 *Р* 148); *наз. мн. ч.* **шлѧхетнии** 2 (1421 *Р* 94); **шлѧхетни** 1 (1414 *Р* 85); *род. мн.* **шлѧхетиыхъ** (1414 *Р* 85); *дав. мн.* **шлѧхетиы(м)** (1445 *Р* 148; 1448 *Cost.* II, 733).

! ШЛѦХОТИНИ ⟨ШЛѦХОТНИИ⟩ (1): мы алєксандръ воевода... знамєнито чини(м)... ожъ (!) есмо просили велеможны(х) паны и шлѧ(хо)тини (!) пано(в) ра(дї) кролевскои... иже мы слюбуємъ и слюби(л) есми служити королю его мл(с)ти и стои коруни (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769).

Див. ***ШЛѦХОТНЫИ.**

ШЛѦХОТНЄ, ШЛѦХОТНЄ *присл.* (2) ◇ ш л ѧ х о т н е в р о ж е н ы и (2) (*стп.* szlachetnie urodzony) шляхетського роду: мы Олександръ... чинимъ знаменито... иж вбачивши вѣрныи службы и шлѧхотне вроженого кн(ѧ)жати Костєнтина Ивановича Острозского... и хотѧчи его рыхлейшого вчинити коу тымже вчинкомъ ѥмоу имѣне н(а)ше именемъ Звѧгол... дали есмо ласкаве (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

Див. ще **ШЛѦХЄТНЄ.**

***ШЛѦХОТНЫИ** *прикм.* (8) (*стп.* szlachetny) **1.** *(форма титулування шляхти)* шляхетний (4): мы... знаменито чини(м)... ожъ (!) есмо просили велеможны(х) паны и шлѧ(хо)тини (!) пано(в) ра(дї) кролевскои... иже мы слюбуємъ и слюби(л) есми служити королю его мл(с)ти (Банилів, 1455 *Cost.* II, 769); ино оузрѣвши невиность мою велимужинии (!) панови... коруны польскоѣ... и с ыными (так.— *Прим. вид.*) пасаными (!) и шлѧхотными паиы землѧны рускихъ зѣмль... не хотѧчи да(т) загину(т) мнѣ... и выбавили мѧ... ис того ѧтства (так.— *Прим. вид.*) (Кременець, 1434 *Р* 130); також и сими рази, по жадаиїю кролѣ его милости, що коли к нам прислал по его милости вирного и шлѣхотнего посла по пана Добєка из Бишов, а ми лепак слоубоуємъ ... господареви нашемоу... абыхом сѣ съ его милости видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

2. *(що стосується шляхти)* шляхетський (3): Хто менить шлѧхтичомъ а не з родоу шлѧхотного (XV ст. *ВС* 6 зв.);

ш л ѧ х о т н ы и ч е л о в ѣ к ъ (1) шляхтич: Оуставлѧємъ з ра(до)ю наши(х) пано(в) коліжь которыи рыцерь алюбо которыи шлѧ(х)тныи чл҃вкъ не боудеть пересоудомъ оважонъ... имеєтсѧ своєю роукою о(т)присѧ(ч) и очистіть (XV ст. *ВС* 26 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **шлѧ(х)тныи** (XV ст. *ВС* 26 зв.); *род. одн. ч.* **шлѧхотного** 1 (XV ст. *ВС* 6 зв.); **! шлѧхо(т)** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); *знах. одн ч.* **шлѧхотныи** 1 (XV ст. *ВС* 18 зв.); **шлѣхотнего** 1 (1479 *BD* II, 351); *знах. мн. ч.* **! шлѧ(хо)тини** (1455 *Cost.* II, 769); *ор. мн.* **шлѧхотными** (1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132).

Див. ще ***ШЛѦХЄТНЫИ.**

***ШЛѦХТИЧЬ** *ч.* (23) (*стп.* szlachcic) *(належний до дворянського шляхетського стану)* шляхтич: К tomu, jestliby chrest'janin... ranu nekotoruju zadał... rannomu majet' dosyt' wcziniti podłuh ran jeho, jako szlachticzu (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); и волно ему въ здѣшнемъ панъствѣ нашомъ жону пояти и титулу вшелякого и волности шляхецкоѣ, яко властному шляхтичови, тубылцови заживати (Луцьк, 1438 *Р* 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шлѧ(х)тичь** (XV ст. *ВС* 29, 30 зв.); *род. одн.* **шлѧ(х)тича, шлѧ(х)тїча** (XV ст. *ВС* 11); *дав. одн.* **шлѧ(х)тичю, шлѧ(х)тїчю** 7 (XV ст. *ВС* 29, 29 зв., 30 зв., 31; *СЯ* 9 зв.); **szlachticzu** 2 (1388 *ZPL* 104, 105); **шляхтичови** 1 (1438 *Р* 141); *знах. одн.* **шлѧ(х)тїча, шлѧ(х)тича** 2 (XV ст. *ВС* 24 зв., 34 зв.); **! шлѧ(х)тѧ** 1 (XV ст. *ВС* 30 зв.); *ор. одн.* **шлѧхтичомъ, шлѧхътичомь, шлѧ(х)тичо(м)** 3 (XV ст. *ВС* 6 зв., 18 зв.); **! шлѧ(х)тичо(в)** 1 (XV ст. *ВС* 31); *місц. одн.* **о шлѧ(х)тичю** (XV ст. *ВС* 7 зв.); *род. мн.* **! шлѧ(х)ти(чв)** 1 (XV ст. *ВС* 29); *знах. мн.* **! шлѧтичовъ** (XV ст. *ВС* 18 зв.).

Див. ще **ШЛѦХТѦ** [2].

***ШЛѦХТЇЧЬ** *див.* ***ШЛѦХТИЧЬ.**

ШЛѦХТѦ [1] *ж., зб.* (1) (*стп.* szlachta) шляхта: Хоче(м) о(т)коуль изыскъ алюбо прїбытокъ прїхо(ди)ть о(т)тоуле те(ж) и казнь имеєть быти што(ж) наши шлѧ(х)тѧ и наши землѧны своє племѧ забїваютъ (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шлѧ(х)тѧ** (XV ст. *ВС* 29 зв.).

Див. ще **ШЛЯХТА.**

ШЛѦХТѦ [2] *ч.* (4) (*стп.* szlachcię) шляхтич: Ачь рыцерь алюбо шлѧ(х)тѧ шлѧ(х)тїчю раноу оучини(т) до крови имѣе(т) ємꙋ платїти (XV ст. *ВС* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **шлѧхтѧ, шлѧ(х)тѧ** (XV ст. *ВС* 24 зв., 29 зв.; *СЯ* 9 зв.); *знах.* **шлѧ(х)тѧ** (XV ст. *ВС* 8).

Див. ще ***ШЛѦХТИЧЬ.**

***ШЛѦХЪТИЧЬ** *див.* ***ШЛѦХТИЧЬ.**

ШОКА *ч.* (1) *(особова назва):* а на имѣ цигано(м), троуцѣ и съ челѣдою си... шока и съ челѣдъю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шока** (1462 *Cost. D.* 11).

***ШОЛДА** *ч.* (2) *(особова назва):* мы стефа(н) воєво(да)... знаменито чини(м)... оже прїидоша, прѣ(д) нами и прѣ(д) оусими нашими мо(л)давскими бояри мърина и сестра ѥи, стана... непоти шолди... и розделили свои правїи о(т)-нини, села, що били оуика и(х), шо(л)да (Сучава, 1493 *Cost. D.* 44—45).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* що били оуика и(х) **шо(л)-да** (1493 *Cost. D.* 45); *род. одн.* **шолди** (1493 *Cost. D.* 45).

ШОЛДАНЪ *ч.* (2) *(особова назва):* мы алєксандръ воевода... чинимъ знаменито... оже есмы оузѧли о(т) тамръташовци о(т) шумуза пѧть дворы татаръ с волею шолданъ петрову и дали есмы ихъ монастиреви стго николы о(т) полѧны (Сучава, 1411 *Cost.* I, 95).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* с волею **шолданъ** (1411 *Cost.* I, 95); *зам. дав.* есми дали **Шолданъ** петрови (1411 *DIR«A»* 439).

***ШОЛДѢНЇИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* ⟨ино мы⟩... есми дали и потвръдили мърини тоти вишеписанїи села... на доумитрѣ на имѣ шо(л)дѣнїи и брълълещїи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз.* **шо(л)дѣнїи** (1493 *Cost. D.* 45).

***ШОЛКЪ** *ч.* (4) шовк: а коли имуть купити татарскыи товаръ у сочавѣ или шолкъ, или перецъ, или камкы... отъ гривну, у сочавѣ по три гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); А коли имоут коупити татарскыи товаръ или заморскыи оу Сочавѣ: или шолкоу, и перець, и камхи... а онн абы платили от гривноу три гроши мыто (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *род. одн.* **шолкоу** (1460 *BD* II, 273); *знах. одн.* **шолкъ, шолкь** (1408 *Cost.* II, 630; 1456 *Cost.* II, 788).

ШОЛОМОНОВА КРЪНИЦѢ *ж.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и досталосѣ мърини, оу ѥи ча(ст), села, на доумитрѣ, на имѣ шо(л)дѣнїи... и шоломонова кръницѣ (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шоломонова кръницѣ** (1493 *Cost. D.* 45).

***ШОЛТИСЪ** *ч.* (7) (*стп.* szołtys, *мад.* soltesz, *свн.* schultheize) солтис: ОуставлѦємъ и прїказоуємь всє(м) шє(л)тїсомъ дховнымъ и свє(т)скымь по(д)лоугъ и(х) имєнїя и сїлы имаю(т) с намї поиті на ж(д)ую (!) валкоу (XV ст. *ВС* 11 зв.— 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шо(л)ти(с)** (XV ст. *ВС* 31); *місц. одн.* **о шє(л)тїсє** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); **шїльтїсоу** 1 (XV ст. *СЯ* 9 зв.); *род. мн.* ! **шьтїсо(в)** (XV ст. *ВС* 32); *дав. мн.* **шє(л)тїсомъ** (XV ст. *ВС* 11 зв.); *місц. мн.* **о шелътисєхъ, ше(л)тисє(х)** (XV ст. *ВС* 5 зв., 11 зв.).

Див. ще **ШОЛТОУЗЪ.**

ШОЛТОУЗЪ, ШОЛТОУЗ *ч.* (18) (*молд., стч.* šoltys, *мад.* soltesz, *свн.* schultheize) міський голова або сільський староста у Молдавському князівстві: нїскоє поклонєнїє бїровоу о(т) брашова, о(т) мєншаго прїятєлѣ г(с)ва ти, шо(л)тоуза хърлѣ о(т) бръла(д) (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675); мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... оже тоти истиннїи шолтоузовє и паргаровє и оуси наши мєшчанє от мѣста от Бърлад... прїидоша прѦд нами... и оупросили себѣ от нас како абихмо им досмотрили старїи их хотар (Бирлад, 1495 *BD* II, 62—63).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шолтоузъ, шолтоуз, шо(л)ту(з)** (1449 *Cost.* II, 743; 1452 *Cost.* II, 760; 1458 *BD* II, 262); *род. одн.* **шо(л)тоуза** 1 (1434 *Cost.* II, 675); ! **жо(л)тыза** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *дав. одн.* **шолтоузоу, шо(л)тузу** (1447 *Cost.* II, 732; 1476 *BD* II, 337); *наз. мн.* **шолтоузи, шо(л)тоузи** 5 (1458 *DIR«A»* 513; 1479 *DC* 140; 1481 *BD* I, 256); **шолтоузовє** 2 (1495 *BD* II, 62—63, 64); **шолтоузы** 1 (1458 *DIR«A»* 512); *зам. род. с.* волєю **шолтоузы** 1 (1453 *Cost.* II, 445); *дав. мн.* **шо(л)тузомъ** 1 (1435 *Cost.* II, 692); **шо(л)тузє(м)** 1 (1435 *Cost.* II, 694).

Див. ще ***ШОЛТИСЪ.**

***SZOMYI** *див.* **СЕМЫЙ.**

***ШОМОУЗЪ** *див.* ***ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ.**

***ШОПРЪЛЄЩЇИ** *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Ино ми... дали и потврърдили слоугам нашим Игнатоу и братоу єго Іон Тинтюлоу тои прѦдрєчєнои половина сєлищи от Шопрълєщїи (Сучава, 1483 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *род.* **Шопрълєщїи** (1483 *BD* I, 275).

Див. ще ***ШОПРЪЛѦНЫ.**

***ШОПРЪЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва*): И оуставшє слоуга наш Игнат ⟨и брат єго Тин⟩тюл и заплатили оусє исполна... пинѣзи... оу роуки Нѣгши, дочка Михъила Шопръл⟨а⟩ (Сучава, 1483 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шопръла, Шопрьл⟨а⟩** (1483 *BD* I, 274, 275).

***ШОПРЪЛѦНЫ** *мн.* (3) (*назва села у Молдавському князівстві*): А хотаръ тои пол сєлищи да єст от въсєго хотарѣ половина от ШопрълѦнъ и от оусих сторонъ по старомоу хотароу (Сучава, 1483 *BD* I, 275).

ФОРМИ: *род.* **ШопрълѦнъ, ШопрълѦн** (1483 *BD* II, 274, 275).

Див. ще ***ШОПРЪЛЄЩЇИ.**

ШОСТОВСКІЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а с нами в тот часъ были панъ Олєхно Скорута... Петръ Шостовскій (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шостовскій** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

***ШОСТЫИ** *числ.* (14) шостий: подъ лѣтомь бж҃ья нарожѣнья тисѦчєго триисотъ шистьцѦтого шєстого коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ оу шюлжичювь (Перемишль, 1366 *Р* 12); Pysan w Urzowie w lito szesty tysiacznoie dewiatsotnoye dwadciatoie osmoie indykta szostoho (Ужів, 1420 *AS* I, 25—26); Ино мы... дали и потврърдили... слоузѣ нашємоу паноу Аврамоу дїякоу от вистрѣтѣ тотоу прѦдрєченоую шєстоую част сєло (!) от Оничан (Сучава, 1490 *BD* II, 442).

ФОРМИ: *род. одн. ч., с.* **шостого, szostoho** 3 (1420 *AS* I, 26; 1487 *AS* I, 87, 241); **шєстого** 1 (1366 *Р* 12); *знах. одн. ч.* **шєсти** (1473 *ЗНТШ* V, 3); *наз. одн. с.* **шосто** (1488 *AS* I, 242); *наз. одн. ж.* **шєстаа** (1487 *BD* I, 297); *род. одн. ж.* **шостоє** 1 (1474 *AS* I, 69); **шєстоє** 1 (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3); *знах. одн. ж.* **шєстоую** (1487 *BD* I, 297; 1490 *BD* I, 442).

ШОФЪ *ч.* (1) (*особова назва*): а при томъ были исвѣдци панъ судивои староста кракувъскии... панъ маршалко шофъ (Бохур, 1377 *Р* 24).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шофъ** (1377 *Р* 24).

***ШОФЪЛТЪ** *ч.* (1) (*особова назва*): а на имѣ цигано(м), троуцѣ и съ чєлѣдою си... шофъ(л)тъ и съ чєлѣ(д)ю си (Сучава, 1462 *Cost. D.* 11).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шофъ(л)тъ** (1462 *Cost. D.* 11).

ШПИЦА, ШЪПИЦА *ч.* (3) (*особова назва*): И Нагорка и Шпица не хотели того ждать и въступили съ нимъ у еднан⟨ь⟩е передъ добрыми людьми (Краків, 1489 *РИБ* 433).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шпица, Шъпица** (1489 *РИБ* 433); *знах. одн.* **Шъпицу** (1489 *РИБ* 433).

ШПЪТОРЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві*): Тъм мы... дали и потврърдили єсми ємоу... сєла на имѣ Гостилєщи... и Шпъторєщи (Сучава, 1459 *BD* I, 35).

ФОРМИ: *наз.* **Шпъторєщи** (1459 *BD* I, 35).

ШПЫРКА *ч.* (1) (*особова назва*): а при то(м) были добрии пєтро судиѦ пєрємыскии... шпырка нораєвскии (б. м. и., 1419 *Р* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шпырка** (1419 *Р* 91).

***ШРОТЪ** *ч.* (1) (*стп.* szrot, *свн.* schrot) подовжні куски м'яса: Волно резникомъ... быдло купуючы, в рынку и в клеткахъ своихъ тушами и чвертями, и на шроты рубаючы, кому хотя продавати волно (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27).

ФОРМИ: *знах. мн.* **шроты** (1389 *РЕА* I, 27).

ШТАНЪ *ч.* (1) (*особова назва*): А при томъ были свѣдци: панъ янъ Краковскій съ Тарнова... панъ Мичекъ Штанъ (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Штанъ** (1408 *АкЮЗР* I, 6).

ШТБЫ *див.* **ШТОБЫ**[1].

***ШТЄФАНОВЪ** *див.* **ЩЄФАНОВ.**

ШТЄФАНЪ *див.* **ЩЄФАНЪ.**

***ШТЄФОУЛЪ** *див.* **ЩЄФОУЛЪ.**

***ШТИБОРЪ** *див.* **СТИБОРЪ.**

ШТИРИСТА *числ.* (1) чотириста: а писан листъ, мцѦ їюнѦ, оу шєсти дєнь, на стго дорофѣѦ, подъ лѣти БжїѦ НарожѣнїѦ, ТисѦща, штириста, сѣмдєсѦтъ Трєтого, лѣта (б. м. и., 1473 *ЗНТШ* V, 3).

ФОРМИ: *наз.* **штириста** (1473 *ЗНТШ* V, 3).

Див. ще **ЧОТЫРИСТА, ЧТЕРИСТА.**

ШТО[1], **ЩО, ЧТО, ШЬТО, !ЩТО** *займ.* (1306) **1.** (*відносний — приєднує підрядні речення*) (1267) **а)** (*означальні*) що, який (1103) (*у постпозиції — без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні*) (764): а далъ єсмь и зємлю ролъную и съ сѣножатьми што к тому дворищю слушаєть (Казимир, 1349 *Р* 3); купилъ панъ пєтрашь дѣдицтво в анъны радивонъковоѣ дѣднину єє и вотнину што по нюи оць далъ (Перемишль, 1359 *Р* 10); А изъ рѦшювъскои волости приходить полъ тритья ста коло(д) опрочє волѦнъ што на волн сѣдѦть (б. м. н., 1386—1418 *Р* 35); тогды я па(н) староста пєтрашь с зємлѦны оучинили єсмы мєжи ими завитыи рокъ на (вы)вєдѣньє граници кто мєжи ими оукажєть твєрдѣишимъ листомъ и знамєны што соуть на листѣ тотъ зыскалъ (Галич, 1401 *Р* 65); а на тои сторонѣ ставоу всмордвѣ дворищє барановича выслоугоу оца єго штожо оць єго выслоужылъ на вєлико(м) кнзи витовтѣ и то єсмо ємоу дали (Луцьк, 1451 *ДГШХ*); а тоутъ жє чл҃вки три што подымщины нє даю(т) а ловьцовъ пѦть што в ловы ходять (б. м. н., 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); В Берестьи... делалъ его милость личбу с ключником берестейским Левкомъ Боговитиновичомъ а з Немирею, што держали от его милости мыто берестейское (Вільна, 1497 *АЛРГ* 79); мы Стєфань воєвода... Знамєнито чиним(ь)... ожє... наши

слоугы... продали... єдно село на Сєрєтѣ на имѣ Пєлєтючєщи нижнїи що были коупили они тоє село от Костє (Сучава, 1500 *RA* 260);

(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (136): то всє єсмо потвєрдили... со всѣми оужитки што нынѣки сут (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а имѣєть тоє село дєржати и оуживати со всѣми єго пожитки и оужитки што к нєму здавна прислухають (Коломия, 1424 *P* 102); Zaniużby perwo seho poczali iesmo słychati posoł wasz iedet i howoryt dey o tom peremiryi, szto so kniaziem Szwitrykhayłom (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); а тые двѣ части того именіа... запродалъ есми е. м. за пятьдесятъ копъ гроши, окромъ тыхъ пенязей, што е. м. далъ за тое имениє мое пану Василю Семашковичу (Степань, 1449 *АЛМ* 8); Мм(с)тию (!) бжию мы кнгины (так.— *Прим. вид.*) олєска(н)доваѧ (!) наста(с)я... с нашими дѣ(т)ми... придали єсмо оу до(м) Стыя тр(о)ци к манастырю Сєргиєвоу двѣ волости наши(х)... со всѣми пошлинами и С лю(д)ми што... к ты(м) волостє(м) прислоушали (Київ, 1459 *P* 174); А мнѣ кн(ѧ)зю Сємѣну мѣншому нє вступати сѧ в тыє имѣньѧ... што сѧ достали брат(у) моєму кн(ѧ)зю Михайлу (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); и з ласки нашое подле данины кнегини Семеновое Александровича, кнегини Марыны... то потвержаемъ симъ нашимъ листомъ Ивашку Полозовичу... вечно зъ землями... и тымъ озером, што подъ Те(ре)бенемъ (Городно, 1497 *РИБ* 683—684);

(в інтерпозиції — без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні) (135): Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына, што на рѣцѣ на Кобринцѣ, десятую мѣрку отъ жита (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Сє я кн(ѧ)зь Юри Василєвич Острозского продал єсми дѣлницоу свою иванскую, штоми сѧ в дѣлу достала брату своємоу (Берестя, 1448 *AS* I, 44); служатъ въ мене бояре Смоленскіе... а зъ ихъ имѣней што подъ господаромъ маютъ, сполна господару е. м. служба идетъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); А и привилїє що имали Мароушка... и плєменица єи... тота привилїѧ загибла (Гирлов, 1499 *BD* II, 155);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (54): пак ли быхо(м) імо нє воротили на і дє(н) Ако ту написано тогда гродо на(ш) галичь ис тою волостию што к нєму прислушаєть тому исному и воєво(д)... заставити имаємы (Луцьк, 1388 *P* 37); Во имѧ божьє знамєнито бу(д)... иже пришєдь прєд на(с) и прєд ты добрє што с нами у тоть ча(с) сѣдѣли хмѣль крщєнє... добыва(л) на воитку сулимовскємь половины сулимова (Львів, 1412 *P* 81); А тыи люди што оу тулинахъ штобы єго были послушни (Київ, 1457 *P* 166); а коли ж сѧдоуть на соудѣ тогды тыи(ж) жалобы што сѧ прє(д) ними дѣють имаю(т) гоуть соуди(т) (XV ст. *СЯ* 43); Тоє... чътири сєла що дали смо имь измѣноу, да соуть томоу... монастироу Бистричъскомоу от нас оурикь (Ясси, 1500 *BD* II, 173);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (14): а што тои грамотѣ писано тую жь правду литовьскымъ князємъ дєржати (б. м. н., 1352 *P* 6—7); а што наложит кнѧз Михаило... на тоє имєнє... и он маєт тот наклад отложити (Острог, 1488 *AS* I, 88); а што єстє єго записъ отъ нєго къ намъ принєсли, и мы тотъ записъ єсмо прыняли (б. м. н., 1496 *BD* II, 405);

б) *(додаткові)* що (124) *(у постпозиції — без співвідносного слова або узагальнюючого займенника у головному реченні)* (15): Сє азъ... ан(д)рє(и) владимирови(ч)... о(т)писалъ єсмь своєи жєнѣ... свою очиноу... а та жє что єсмь подава(л) имѣнїа боѧро(м) свои(м) (Київ, 1446 *P* 154); оуставлѧємь коли(ж) боудєть у нашомь дворє пєрє(д) на(с) позванъ алюбо прє(д) соудьи тогды пово(д) алюбо соудья имє(т) ємоу росказать виноу за што позванъ (XV ст. *BC* 14 зв.); кто боудєт господаръ нашєи зємли... тот бы им нє пороушил иашєго даанїѧ... заноужє єсмы им дали и потвръдили за их правоую слоужбоу, и за що они коупили соби за свои правїи пинѧзи (Ясси, 1500 *BD* II, 176);

(у постпозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (71): ана продала пєтрашкови радъцѣовьскому свою дѣднину и вотнину оу вѣки... со всѣмъ што коли оца єѣ прислушало (Перемишль, 1359 *P* 10); Дали есмо и записали владицѣ орменьскому под Луцкомъ село... на веки и со всимъ с тымъ, што к тому селу издавна слушаеть (Київ, 1445 *ЗНТШ* CXV, 19); абы тоє што к ва(м) писали безо лсти писали (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); то єсть мыто тым, що идоут до татарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); и заставила єсми тоє село своє Пьѧнь кн(ѧ)зєм... со всим с тым што коли здавна к тому моєму сєлу къ Пьѧню прислоухало (Острог, 1481 *AS* I, 77); И потвержаемъ тые люди симъ нашимъ листомъ... со всими входы и приходы, и со всимъ зъ тымъ, што здавна къ тымъ людемъ прислухало (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(у препозиції — із співвідносним словом або узагальнюючим займенником у головному реченні) (26): што ієстє просили насъ абыхомъ васъ пустили (до лучцька търговатъ) мы хочємъ ради то учинити вамъ (б. м. н., 1341 *P* 2); што было ємоу дати оу сєрєти то имєтъ дати оу дорогоуни (Сучава, 1434 *Cost.* II, 669); а што проробили новины по рачвамъ и под волнинъ (!) тымъ бы дали покои (Луцьк, 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21); што бы мѧло того мыта прийти: то маем ему оттрутити в наши пенези в тую ж суму (Вільна, 1489 *АЛРГ* 82);

(у препозиції — без співвідносного або узагальнюючого займенника в головному реченні) (10): а што привезєтъ изъ бєсарабъ или пєрєць или баволну или будь што... у баковѣ полърубєль сєрєбра (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); што єсми выслоужи(л)... даю о(т) своєє выслоуги... стмоу николє поустыньскомоу... тоую зє(м)лю (Київ, 1427 *P* 108);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (2): а то мы што єсмо вышє писали, слюбоуємь имь вѣчно здєржати (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791); а то мы, што єсмо вам писали слюбоуємъ им вѣчно здєржати (Сучава, 1460 *BD* II, 276);

в) *(підметові)* що (16) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (3): Сє жє коли сна моєго изьємльтсѧ (так.— *Прим. вид.*) валфромѣя а по єго животѣ кого бъ избьрєть (так.— *Прим. вид.*)... тому всє (то) што к цр(к)ви прєдалъ єсмь (б. м. н., бл. 1350 *P* 8); а бѫдє(т) лї ранє(н) тотъ алюбо заби(т) што жита борони(л)... тогды имєєть раны плати(т) (XV ст. *BC* 29);

(у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (8): а што можє причинити болшє межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє (Львів, 1370 *P* 18); а што оузможєтъ осадити на тѣ(х) хотарє(х) и тоє да моу боудєтъ съ въсѣмъ правомъ (Сучава, 1431 *Cost.* I, 317); што(ж) изъ вѣка к то(м)у рычєговоу Прислоухаєть то и ннѣ имаєть Слоухати (Луцьк, 1448 *P* 148); а чого есмы сестреницамъ своимъ не отдалъ ихъ скарбу, тое и тепере (!) у мене есть (Вільна, 1493 *АЛМ* 163);

(без співвідносного слова у головному реченні) (1): А што оу нѣмєцкихъ правѣхъ сѣдѧть на ланохъ... одну колоду дають ись лану (б. м. н., 1386—1418 *P* 35);

(в інтерпозиції — із співвідносним словом у головному реченні) (4): пак тот што имєт жити оу тот домъ бы хотѣлъ нѣшто от тѣх дєржати, тогда имоут (? — *Прим. вид.*) с мѣстом тєрпѣти (Сучава, 1434 *Cost.* II, 670); тогды тотъ што коупїть имєєть слоужєбнїко(м) соусєды того имєнїя позвать (XV ст. *СЯ* 42 зв.); тоє всє вышєписа(н)ноє що сѣ достало оу єи ча(ст) да є(ст) єи (Сучава, 1493 *Cost. D.* 45);

г) *(способу дії)* що (7) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)* (5): и мы ємоу дали и записали... тыє села... со всєми входы и приходы... и так што в тых имєнѧх собє примыслить и на нову корєни посадит (Київ, 1437 *AS* I, 34); а заставила єсми тоє сєло своє ПъѦнь кн⟨ѧ⟩зєм их... по томуж, в чом мнє пан мой Игнат Боровик записал (Острог, 1481 *AS* I, 77); И мы... тые корчъмы Вруцъкіе продали по тому, за што былъ тотъ... купилъ (Радомль, 1487 *РИБ* 228);

(без співвідносного слова у головному реченні) (2): а заставила єсми кн⟨ѧ⟩зєм их м⟨и⟩л⟨о⟩сти... сєло своє... по своєи доброй воли, в чом мнє записал пан мой Игнат Боровикъ (Острог, 1481 *AS* I, 77);

д) *(міри або ступеня)* що, скільки (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова в головному реченні)*: а бѫде(т) па(к) то(т) панъ силє(н) што бѫде(т) соу(д)я боялъ сѧ сла(т) до нє(г) заклад(у) бра(т) тогды мѧє(т) намъ заплатити виноу (XV ст. *ВС* 16 зв.— 17); а мы заплатимы грошми по чє(м) фрѦзьскоє сєрєбро идєть (б. м. н., 1411 *Р* 77);

е) *(причини)* що (4) *(у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні)*: да прєбудуть жє нєпорушно подъ анаѳємою за што здє дєи г(с)ди намъ побытъ и з(д)рвіє (Холм, 1376 *Р* 22); а тако(ж) никто да нє смѣ (!) становити товаръ брашова за що сѧ... лихо чини(т) оу сакоулѣхъ (Сучава, 1437 *DIR* № 8);

є) *(часові)* що (1) *(у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні)*: Я, Андрей Александровичъ... державца кіевскій на тот часъ што гдрь нашъ король его млсть далъ игумену и старцом стого великого николы мнстря Пустынского двѣ нивки (Київ, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158);

ж) *(підрядно-приєднувальні)* що (6): оучинит(ь) которыи добрыи члвкъ кривду, любо воєвода а любо панъ оучинити исправу ис нимъ ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго вину хочєть ли самъ король заплатити за нь а єго дѣдичьство собѣ оузѦти (б. м. н., 1352 *Р* 6); K tomu, jestliby chrest'janin... ranu nekotoruju zadał, winnyj takowyj majet' winy zapłatiti, czim majet' nam czołom biti (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Алє хочоумъ єго миловати и оу чти... держати... И сєла, имєниа твоя оусѣ єсми тоби воротили, на що имєш поставити привилиѦ ис права (Сучава, 1460 *BD* II, 270); а каза(л) твоє(и) мл(с)ти повєдити... ижь о(т)ца нашого... Казимира... богъ доушу его мл̃ти с того света собралъ, чого жь мы тяжко... жалуємъ (б. м. н., 1492—1493 *ПВФЧ*);

з) *(вводить вставні речення)* що (2): мы сами нашому прыѦтєлю маємъ быти до помочы, вымѣнѦючы то, чого божє нє даи, нижьли боудємъ имѣти какоую налогоу, на нашоу зємлю (Сучава, 1442 *Cost.* II, 716); а чого Б⟨о⟩жє заховай штосѦ надо мною пригодит, по моємъ животѣ нє вступатисѦ в тую зємлю жонѣ моєи (Луцьк, 1490 *AS* I, 92).

2. *(неозначений)* щось, що-небудь, скільки-небудь (28): I też jestliby chrestianin... meł szto wczyniti... majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 106); И мы Бориса вспытали: вѣдаешь ли што на него какіе рѣчи, мовъ на него теперъ передъ нами (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); нє мєлъ вашой милости посолъ чымъ заплатити тоту паню (б. м. н., 1499 *BD* II, 450).

3. *(питальний)* що (4): О жєнє которои моужъ оумрє(т) а при чомъ маєть заста(т) (XV ст. *ВС* 31 зв.); а кн⟨ѧ⟩зь Семен Василєвич волен тыи имѣньѦ продати... и што волѦ его над тыми имѣньи вдѣлати (Володимир, 1470 *AS* I, 65).

◇ *у сполуч.* щ о з а (4) *див.* **ЗА³**; **н и в о ш т о о б е р т а т и** (1) *див.* ***ОБЕРТАТИ**; н и в о ш т о о б о р о ч а т и (2) *див.* ***ОБОРОЧАТИ.**

ФОРМИ: *наз.* **што, що, шьто, czczo, sczo, stho, sztho, szto** 738 (1349 *Р* 3; 1377 *Р* 24; 1409 *DIR«A»* 437; 1424 *Cost.* I, 162; 1451 *Cost.* II, 403; 1467 *BD* I, 123; 1473 *BD* I, 187; 1487 *AS* I, 86; 1492 *Cost. S.* 162; 1495 *BD* II, 43; 1500 *RA* 260 і т. ін.); **что** 7 (1414 *Cost.* I, 111; 1436 *Cost.* II, 701; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1468 *BD* I, 125; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 6; 1500 *SD* 7); **! щто** 1 (1361 *AGZ* 6); *род.* **чого, чо(г)** 6 (1442 *Cost.* II, 716; 1457 *Cost.* II, 809; 1490 *AS* I, 92; 1492—1493 *ПВФЧ*; XV ст. *ВС* 6 зв.; 1498 *АЛМ* 163); **чего** 1 (XV ст. *ВС* 22); *дав.* **чомоу** 1 (1484 *ЯМ*); **чє(м)** 1 (1411 *Р* 77); *знах.* **што, що, шьто, stho** 522 (1359 *Р* 10; 1400 *Cost.* I, 37; 1408 *Cost.* I, 61; 1431 *ГВКЛ* 7; 1444 *АрхЮЗР* I/VI, 8; 1449 *АЛМ* 8; 1453 *DIR«A»* 503; 1470 *BD* I, 155; 1487 *AS* I, 85; 1500 *BD* II, 173 і т. ін.); **что** 6 (1411 *Р* 77; 1446 *Р* 154; 1448 *Cost.* II, 305; 1458 *Mih. Doc.* 122; 1479 *BD* I, 221, 222); *ор.* **чимъ, чимь, чим, чи(м) czim** 10 (1387 *СП* № 12; 1388 *ZPL* 104; 1393 *Р* 51; 1433, *ЗНТШ* LXXVI, 141; 1453 *Cost.* II, 461; 1455 *Cost.* II, 775; 1457 *Cost.* II, 811; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *ВС* 24; 1463 *AS* I, 56); **чым** 1 (1499 *BD* II, 450); *місц.* **в (при) чомъ, чомь, чом, чо(м)** (1459 *Р* 172; 1481 *AS* I, 77; 1495 *ВМЗД*; 1496 *BD* II, 405; XV ст. *ВС* 8, 31 зв., 36, 38 зв.; *СЯ* 9; 1498 *BD* II, 413 і т. ін.).

Див. ще **ЦО.**

ШТО², ЩО, ЧТО *спол.* (204) *(приєднує підрядні речення)* **1.** *(додаткові — у постпозиції)* що (148): Мы кнѦ(з) литовьскии кнѦ(з) олєксандро корьѦтовичь... чинимъ свѣдочно... што жь былъ братъ нашь... придалъ млинъ къ црк̃ви къ матцѣ бж̃ьи оу смотричи (Смотрич, 1375 *Р* 20); мы кнѦзь Фєдоръ любортовичь чинимъ свѣдочно и знаємо ажє што панъ данило задерєвецкии дажбоговичь замѣнилъ сѦ сєлы ис воитомъ исъ зудєчовьскимъ (Зудечів, 1411 *Р* 78—79); мы богдан воєвода... вызнавами... листомъ... що имаєтъ намъ панъ дєтрихъ приати съ оусимъ своимъ животомъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); присылалъ да (!) на(с) Бгомолєць нашь архима(н)дри(т) пєчє(р)скїи с кїєва и вся братїя... жалоуючися на митрополита кїєвского и всєя роусїє што и(м) насилїє чини(т) (б. м. н., 1481 *ГПМ*); Повєдила перєд нами старостинаѦ луцкаѦ кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни (!) ОлизароваѦ Шиловича кн⟨ѧ⟩г⟨и⟩ни Фєдка штожь пан єєй нєбощикъ пан Олизар Шилович... записалъ єєй имєнѦ свои на имѦ Здолбицоу (Луцьк, 1487 *AS* I, 240); И то(т) курило рѣ(к) што(ж) дє(и) они бє(з) о(т)ца моєго и бє(з) мєнє в королѦ его мл(с)ти были (Вільна, 1495 *БСКИ*); Билъ намъ чоломъ панъ Виленскій... и просилъ въ насъ людей... и повѣдилъ намъ, штожъ зъ тыхъ людей намъ идетъ семь служобъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2,58);

(*у сполуч.* а ж ъ ш т о) (1) *див.* **АЖЪ¹.**

2. *(означальні — у сполуч. з особовими займенниками* в і н, в о н а, в о н о, в о н и *переважно у формах непрямих відмінків)* що (21): ажє самъ нє можєть заплатити тотъ истиньныи што жє оуложать єго оу вину (б. м. н., 1352 *Р* 6); ино коли бы єго богь нє даи воитє (!) с того свѣта сшєддъ (так.— *Прим. вид.*) а но на єго дѣти сулимовь има сполна спасти што со алжкою ѣ имѣєть (Львів, 1412 *Р* 81); покладалъ пєрєдь нами лыстъ отъ... дворанъ нашихъ... што есмо имъ первей сего велилы именя его Мыкулинскіе объихати (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7); Пакъ жалуєть вашу мл(с)ть за смє(р)ть о(т)ца... што єго богъ о(т) сєго свєта взя(л) (Вільна, 1493 *ПОСВВ* 151 зв.).

3. *(причини)* тому що, бо (16): А не вступатисе въ тые дѣла и иншому никому, што жъ есьмо записали по души князя небощика... къ манастыру... у Кобрыни (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); а на(ш) господаръ, кролъ о(т)поустилъ намъ тотъ гнивъ що о(т)цъ нашь, алєксандръ воєвода, воєвалъ коломыю (Сучава, 1435 *Cost.* II, 687); а по моємъ животѣ нєнадобѣ сѦ оу тоє моє сєло оустоупати ни дѣтєм моим, ни кровным моим... штожь єсми то продал вѣчно кнѦзю єго м⟨и⟩л⟨о⟩сти (Острог, 1466 *AS* I, 61); И Курило послалъ сѦ о то(м) до книгъ зє(м)ски(х) што(ж) в книги таѦ рє(ч)... нєоувєдєна (Вільна, 1495 *БСКИ*); я тому листу ганю, штожъ тотъ листъ недобрыи фальшевныи (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

4. *(підметові)* що (10): Казимироу брату отъ му(р)тазы поклонъ рєкши бы то было сведомо штожъ вы насъ брата

своєго здоровъѦ отъвѣдываєтє (б. м. н., 1484 *ЯМ*); И мы опытали шевцовъ, кому бы то было зведомо, што мѣщаномъ... не волно было передъ тымъ тѣхъ малыхъ кожъ купити (Луцьк, 1495 *АЛМ* 88); ПригожаєтсѦ частокро(т) што о(т)чичи алюбо дѣдичи єзьдѦ(т) по чюжєи землі по слоужбамъ (XV ст. *ВС* 16); видєлосє намъ и паномъ радє нашо(и) штожъ по всєму великомоу кня(з)ствоу нигдє па(н)скии моужыки лововъ своихъ нє мають (Вільна, 1499 *ВФ*).

5. (*способу дії*) що, як (8): А ко млину границѦ горѣ смотричємъ до мосту а доловъ смотричємъ што дуброва межи ходорковымъ селомъ (Смотрич, 1375 *Р* 28); а ис тыми пинѦзми волно имь торговати по оусим нашимь то⟨р⟩гом, што имь любо боудет (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); Естли она прїѣхавши и тотъ листъ очиститъ, што люди тыи, какъ она гораздо держала, такъ и Сопѣга гораздо держати будетъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).

ШТО[3], **ЩО** *част.* (64) **1.** (*починальна*) що (59): што же село Старуня, то осадил отець Некринь пустиню (Львів, 1378 *ЗНТШ* LI, 5); Што былъ мой мужъ, князь Иванъ Семеновичъ Кобрынскій... змыслилъ былъ со мною и хотѣлъ былъ записати десетину къ манастыру (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); Што твоя милость пишешъ... до мене о тыхъ людѣхъ... ино я, господару, Олькирда не помню (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); штож єст добры початок и конєць коу каждомоу и справєдливомоу пожиткоу (Сучава, 1468 *BD* II, 300); што перєд осподарєм королем єго м⟨и⟩л⟨о⟩стью жаловал кн⟨Ѧ⟩зь Михайло Васильєвич Збаразкий на дядю своєго о дѣлницю (Луцьк, 1475 *AS* I, 69); Што перъво сего жаловалъ намъ... панъ Литаворъ Хребътовичъ на земянъ Дорогицъкихъ (Краків, 1489 *РИБ* 432—433); szto iesmy kupyl ymineyco w... pana nemiry hrymaylowycza (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

2. (*підсилювальна*) що (5): мы па(к) нє поспѣли єсмо и спрѦтати всєѣ силы нашеѣ толко што около на(с) нашь дворъ єсть (1392—1393 *РФВ* 170); Ино тѣгали сѣ що сѣ тѣгали, а по том сѣ потокмили (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ШТО[4], **ЩО** ⟨?⟩ (5): тогды... що... (пошкоджено.— *Прим. ред.*) или ины кто (Сучава, 1462 *BD* I, 53); Тєм ⟨ми⟩... дали... отниноу... (пошкоджено.— *Прим. вид.*) що и сфєдитєлствовалъ прєд нами (б. м. н., 1472 *BD* I, 177).

SZTOB *див.* **ШТОБЫ**[1].

ШТОБИ *див.* **ШТОБЫ**[2].

***ШТО БУДЪ** *займ.* (2) скільки-небудь, що-будь: а што коли кому буду чим должен што будъ (у) кого узял пенезей, ал чимъ будъ бралъ в кого ино тые долги поплати зять мой князь Михайло (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

ФОРМИ: *знах.* **што будъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28); *ор.* **чимъ будъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28).

Див. ще ***БОУДЇ ЩО, ВАРЄ ЩО.**

ШТОБЫ[1], **ЩОБЫ, ЧТОБЫ, ЧТОБИ, ЩОБИ, ШТБЫ, SZTOB** *спол.* (105) (*приєднує підрядні речення*) **1.** (*мети*) щоб (52) (*у постпозиції*) (50): а н⟨а⟩ крѣпость тому и на памѦть вєлѣлъ єсмо нашю печатъ великую привѣсити што бы нєпорушено то николижє до вѣка (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); a tyież zemliu naszuiu takoź każat a k tomu czasu derźym ich, sztobychmo s nimi naszym nepryiatelem otpiali sia i sztobychmo nieszto dobroho naszoho wczynili s nimi (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141); а то єсми записал и дал къ ц⟨е⟩ркви божєи на памѦт доуши своєй и родителєм моим... штобы то по моєм животє нєпорушно было (Луцьк, 1470 *AS* I, 67); а пенезї даваю(т) на запїсы а лїхвы нє дают два годы штобы сѦ и(м) ли(х)ва множила (XV ст. *ВС* 28 зв.); А нинє... къ дочєры єго прыслалъ єси отметъника грєчєского закону владыку Смоленского, да бискупа Виленского... съ тымъ штобы она выступила зъ грєчєского закону и прыступила бы къ рымъскому закону (б. м. н., 1499 *BD* II, 448); а про лѣпшюю твердость я макси(м) би(л) чоло(м) па(н)оу воитоу... и рѦдца(м) штобы и(х) мл(с)ть приложи(ли) печа(т) мѣстицкоую к сємоу листу (б. м. н., бл. 1500 *ПИ* № 2);

(*в інтерпозиції*) (2): тамъ же противъ той долины... для вечистого знаку паль забыты казалы есмо и туя граныцю скончылы, и, штобы ее никто не нарушилъ заруку на Господара его мылосты чотыриста грывенъ Подольскихъ (sic.— *Прим. вид.*) наложылы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 9); а онъ длѦ тєбє и насъ штобы промєжи насъ бра(ц)ство повышалосѦ того длѦ много голодоу и томли тє(р)пєлъ (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

2. (*додаткові*) (45) (*у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні*) щоб (41): просимо вашеі мл(с)ти штобы єстє оучинили инъи листо (Сучава, 1388 *SL* 678); a i my k waszoy milosty kólkiz dej prykazywali, prosia welmi, sztob i wasza milost posłow k nemu neslali (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); И просили єсми их милости вєръху помєнєных п⟨а⟩нов штобы пєчати своє к сему моєму листу прывєсили (Володимир, 1475 *AS* I, 72); и мы тогды вашєи милости... нашого посла до великого князя московъского послали, напоминаючы єму, штобы онъ отъ того оумыслу и воли своєє повъстягнулъ и зъ вами бы миръ имал (Сучава, 1499 *BD* II, 447);

(*з відтінком припущення, сумніву*) інаше, буцім (4): Swidoczno budeth kaszdomu kto kdy naszіy list vzozdrith,... oze priszodszy muzowe spasczenie załowali na Pana Mirosława szczoby on kurolowszczіznu derzał pod soboyu (Галич, 1413 *GL* 48); Мы пытали по чому вы свєдоми, штобы то было пани Василєвоє Копачєвича (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

3. (*способу дії*) щоб (4) (*у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні*): єсмы имъ такъ поставили и улегчили, штобы давали, у нашєи зємли мыто такъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 630); и такождєрє мєнє нє забиваєтє, алє варє как сѣ вам видит наилипшє, так оучинитє, щобих нє загибль (Торговище, 1481 *BD* II, 358).

4. (*означальні*) щоб (2) (*у постпозиції — із співвідносним словом у головному реченні*) (1): на тыхъ городѣхъ и оу томъ дерьжѦнью нє имаи никаки(х) иныхъ оурѦдниковъ поставити толко такии штобы присѦгли вѣрни быти (Черняхів, 1435 *Р* 133);

(*без співвідносного слова в головному реченні*) (1): А такожъ намъ маю(т) дати чоломъ битьѦ на годъ понѦти коуѳєрє(и) коро(т)кихъ а по пѦти конє(и), а по камцє штобы стоѦла за двадцать копъ г(р)шє(и) (Краків, 1487 *АМЛ*).

5. (*підметове — у постпозиції*) щоб (1): є(ст) сѦ на(м) за по(до)бно вїдѣло штобы нї одныи... оу нашои землі нашомоу хрїстїанинѫ пѣнєзєи бы нє дова(л) (!) (XV ст. *ВС* 39 зв.).

6. (*причини — у постпозиції*) щоб (1): нє хочє(м) имѣ(т) такы(х) о(т)кла(до)въ ро(ч)ны(х) о(т) нашихъ по(д)даны(х) штобы тыи прїсѦгы нє были анї тыи щкоды (XV ст. *СЯ* 39 зв.).

ШТОБЫ[2], **ШТОБИ, ЩОБЫ, ЩОБИ, ЩОБЬ, ЧТОБЫ, ! ЩТОБЫ** *част.* (596) (*модальна*) щоб, хай (534): а коли которыи господарь имъ ⟨поруши⟩тъ безъ вины ихъ таковыи штобы былъ проклѦть о(т) га ба (Сучава, 1407 *Cost.* I, 57); щобь ємоу было о(т) на(с) оурикь исъ оусѣмъ доходомъ ємоу и дѣтємь єго (Сучава, 1438 *AUB* фотокоп.); А тыи люди, што оу тулинахъ штобы єго были послушни ка(к) то осподарѦ съвоиго (Київ, 1457 *Р* 166); а тежъ што бы єси и самъ в мыто нашо и въ промытоу нєвстоупальсѦ (Краків, 1487 *АМЛ*); А по нашєм животѣ кто боуд⟨єт господар нашєи зємли⟩ от дѣтєи наших или от нашего рода... тоть щобы ємоу нє пороушил нашего даанїа и потвръжденїа (Ясси, 1497 *BD* II, 98);

(*з пропущеною дієслівною зв'язкою в іменному присудку*) щоб, хай (59): тѣмъ мы... дали єсмы єму оу нашєи землі єдно село близь бани на имѦ бучумѣни штобы єму оурикъ съ въсѣмъ доходомъ (Сучава, 1424 *Cost.* I, 161—162); Тоє

щобы имь от нас оурикь съ въсѧм доходом, и дѣтємь их (Сучава, 1479 *BD* I, 228);

и щобы, и чтобы (3) *див.* **И¹**.

ШТОКОЛИ, ЩОКОЛИ *займ.* (19) (*стп.* cokoli) **1.** (*неозначений*) що-небудь, щось (15): а што ко(л) о(т) кого оуслышю на господарѧ нашєго лихо или добро того(м) нє оутаити господарѧ нашєго вєлико(г) королѧ (б. м. н., 1386 *P* 30); а што коли быхъ слышѧ(л) што бы сѧ тыкало к моєму г(с)дрю, королю, кь єго лиху, имамъ єго остєрєгати во всѣ(х) рѣчє(х) (Щекерів, 1402 *Cost.* II, 623); а штоколи идєтъ изъ зємли чєрєсъ сочавы, на сирѧтъ, колко давали на сочавѣ, половина отъ того мыта имуть дати на сирѧтъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); Ажє щоколи тыѧ вышєписаны Ивоул и Нєгра... имоут починати на пана Игната... да заплатит вышєписанн⟨а⟩ завѣска й роу⟨бли срєбра⟩ (б. м. н., 1440 *DBAc* 32); О томъ хто што коли изнаидєть (XV ст. *BC* 8); в чомъ коли єсми могъ до живота, и я єсми давалъ (б. м. н., 1481 *BD* II, 364);

який би не був (1): тако(ж) що коли є(ст) хотаръ ти(м) сєло(м) рѣкою или лѣсо(м) они да соу(т) во(л)ни боронити (Сучава, 1456 *ГПХМ*).

2. (*відносний*) скільки-небудь (2) (*приєднує підрядне додаткове речення*) (*у постпозиції — з узагальнюючим словом у головному реченні*) (1): а мы... казали єсми вєрнути всє, що коли сѧ знаидє(т) лицє(м) оу нашєи зємли, бу(д) оу ко(г) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809);

(*у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні*) (1): штоколи єсмы имѣли мєрзєчку на нашєго г(д)на... илїѧша воєводы... о то(м) мы... оучинили єсмы вѣрною покороу (Бирлад, 1435 *Cost.* II, 679).

ФОРМИ: *наз.* **штоколи, що коли** (1408 *Cost.* II, 632; 1434 *Cost.* II, 669; 1448 *Cost.* II, 313; 1456 *Cost.* II, 790; *ГПХМ*; 1457 *Cost.* II, 809; 1460 *BD* II, 275; 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); *знах.* **што коли, щоколи, што ко(л)** (1386 *P* 30; 1402 *Cost.* II, 623; 1411 *Cost.* II, 638; 1435 *Cost.* II, 679; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 28; *BC* 8, 21; 2-а пол. XV ст. *CO;* 1440 *DBAc* 32); *місц.* **в чомъ коли** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1481 *BD* II, 364).

***ШТОНАЙЛЄПШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) щонайкращий: Волєн Єго Милость и Єго Милости кнѧгинѧ и Их Милости дєти то продати, отдати, замѣнити коу своємоу вжиточномоу штонайлєпшомоу обєрноути (Друцьк, 1492 *AS* III, 24).

ФОРМИ: *дав. одн. с.* **штонайлєпшомоу** (1492 *AS* III, 24).

Пор. ***ЛѢПШИИ, *ЛЄПѢЙШИИ.**

ШОУБА *ж.* (4) шуба: А губка далъ шюбу свою куничюю дорогимъ сукномъ брунатънымъ пошита за є̃ гривєнъ пани хоньци (Перемишль, 1378 *P* 26); И уделил ему панъ Борьсанъ старейшый братъ своего стада пять кобылъ стадъныхъ, а дъва конь, а далъ ему чоторы (!) коровы, а шубу (Звеняче, XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); З нового мєста послано кнѧзю вєликомоу тфє(р)скомоу шоуба собольѧ волочонаѧ аксамитомъ або адамашъкою, а дроугаѧ шоуба ку(н)ѧ (б. м. н., 1488 *УКТ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шоуба** (1488 *УКТ*); *знах. одн.* **шубу** 1 (XV ст. *Арх ЮЗР* 8/IV, 193); **шюбу** 1 (1378 *P* 26).

ШОУКАТИ, ШОУКАТЬ, ШЮКАТИ *дієсл. недок.* (4) (*стч.* šukat, *стп.* szukać, *свн.* suochen, süechen) (кого, собі кого, кому чого) старатися (про що), шукати (кого, шо) (3): знамєнитосто чинимы... ижє мы романъ воєвода молдавьскии... слюбили єсми и слюбуємъ... владиславови... королєви польскому... вѣрнє быти а ни иного господарѧ шюкати, анє имати (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607); и нє имаємь соби иныхъ жадных сторон шоукати а никомоу иномоу оусклонити сѧ, ани поддатисѧ, кромѣ... королѧ Єго милости (Сучава, 1468 *BD* II, 301);

ласкы шоукать (1) *див.* ***ЛАСКА** 1.

ФОРМИ: *інф.* **шоукати** 1 (1468 *BD* II, 301); **шоукать** 1 (XV ст. *BC* 38 зв.); **шюкати** 1 (1393 *Cost.* II, 607); *баж.-ум. сп. 1 ос. мн.* **абыхом... шоукали** (1462 *BD* II, 289).

ШУМАКОВ *ч.* (1) (*особова назва*): Мы, князь Александро Володимеровичь дали есмо бояромъ нашимъ Григоревичом... на имѧ Таčанчу селицо, со всимъ с тым, якъ перво того панъ игнатъ Шумаков держалъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шумаков** (1451 *ЗНТШ* XI, 10).

ШОУМИНО *с.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Szuminka): А сє я кназь Олександро Сонкгоушкович а кнѧзь Михайло Соикгоушкович подилилис (!) єсмо отчизиою нашою: кнѧзю Олєксандроу Сонкгоушковича достало сѧ Сошно, Володава, Шоумино со всєм ис тым, што ж здавна к томоу прислоухало (Хвалимичі, 1475 *AS* III, 14).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шоумино** (1475 *AS* III, 14).

ШОУМОУЗЬ, ШЮМОУЗЬ *ч.* (23) (*назва річки у Молдавському князівстві*): Мы алєксандръ воєвода... ис нашими зємлѧны, паны молдавскыми, на имѧ... панъ жюржь и станъ о(т) шумуза, па(н) чурба слюбили єсмы и ислюбуємъ и потвєржѧє(м)... владиславови, королєви польскому ... тотъ листъ што єсмы дали єго мл(с)ти в камѧнци, коли сѧ єсмы... записали єго мл(с)ти (Львів, 1407 *Cost.* II, 628—629); Ино мы... єсми дали и потврѣдили слоузѣ нашємоу паноу Аврамоу дїакоу от вистѣрѣ тотоу прѧдрєчєноую шєстоую част сєла от Оничан, що соут на Стоудєном Шоумоузѣ и съ млиномь, що єст оу Шоумоузь (Сучава, 1490 *BD* I, 442).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* оу **Шоумоузь** 2 (1490 *BD* I, 442); о(т) **шюмоузь** 1 (1456 *Cost.* II, 582); *род. одн.* **шоумоуза, шумуза** 7 (1407 *Cost.* II, 629; 1409 *Cost.* I, 69; 1411 *Cost.* I, 95; 1429 *Cost.* I, 269; 1445 *DIR«A»* 483; 1456 *Cost.* II, 582); **шимоуза** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **шимузѧ** 1 (1453 *Cost.* II, 458); *ор. одн.* **шоумузомъ** (1424—1425 *DBAc* 19); *місц. одн.* **на шоумузѣ, шумузѣ, шоумоузѧ, шоумоузѣ** 6 (1424—1425 *DBAc* 19; 1443 *Cost.* II, 131; 1446 *Cost.* II, 251; 1480 *BD* I, 246; 1490 *Cost. S.* 140, 141); **на шимоузѣ, шимоузѧ** 2 (1434 *Cost.* II, 386; 1470 *DIR«A»* 522); **на шумузи** 1 (1411 *DIR«A»* 439); *знах. мн. зам. знах. одн.* у **шоумоузы** (1456 *Cost.* II, 582).

Див. ще ***СТОУДЄНЫИ ШОУМОУЗЪ, *ХРОУЗКИИ ШОМОУЗЪ.**

***ШУПКОВ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі*): великій князь Швитригайло... чинимъ знамєнито... Ижъ видѣвъ намъ службу вѣрную... пана Петрашка Ланевича Мыльского, и мы... дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщина отъ Шупкова (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шупкова** (1445 *АкЮЗР* I, 17).

***ШОУРИНСКИИ** *ч.* (1) (*особова назва*): а хотаръ тѣмъ селомъ што на проутѣ на имѧ о (!) тѣсного оугла што повышє иванова сєла шоуринского та долоу проутомъ до болота (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269).

ФОРМИ: *род. одн.* **шоуринского** (1429 *Cost.* I, 269).

***ШУРИНЪ** *ч.* (3) (*чоловік сестри, брат дружини*) шурин: мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами... живєрть и рома(н) о(т) козърєщи и васко сн̃ь хобиѧно(в) съ сєстрою своєю и юра шоури(н) васко(в)... и продали свою правою о(г)ниноу (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); И положылъ передъ нами жалобу Ивашко Совичъ на Бориса Семеновича, рекучы: тотъ Борисъ поням невѣстку мою, Андрѣеву жону Василевича Корсаковича; а тотъ небожчикъ брат мой Андрей, отходя з сего свѣта, отписалъ мнѣ имѣн(ь)е... Узду... Борисъ рекъ:... мѣлъ есми еднанье з Глѣбомъ Остаѳъевичомъ который маетъ за собою рожоную дочку Василеву... И Глѣбъ рекъ: первей еси, пристрашившы мене листомъ господарскимъ королевымъ и потомъ записомъ шурина моего, а мнѣ еси ни одного листа, ни королева а ни шурина моего не вказывалъ (Вільна, 1495 *РИБ* 618—620).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шоури(н)** (1479 *Cost. S.* 98); *род. одн.* **шурина** (1495 *РИБ* 620).

ШОУШКОВИЧИ *мн.* (1) *(назва присілка у Київській землі):* С грєжономъ (!) присєло(к) Шоушковичи а в томъ присє(л)ку чотыри члвки (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ФОРМИ: *наз.* **Шоушковичи** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

ШОУШМАНОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* Пис(а) ИсаиѦ Шоушманович оу Соуч(а)вѣ (Сучава, 1459 *BD* I, 35); Пи(с) иса(и)Ѧ шу(ш)манови(ч) у су(ч)вѣ (Сучава, 1460 *DIR«A»* 515).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Шоушманович, шу(ш)манови(ч)** (1459 *BD* I, 35; 1460 *BD* I, 41; *DIR«A»* 515).

***ШОУШМАНЪ**[1] *ч.* (3) *(особова назва):* Того радї мы видѣвши доброє произволенїє и данїє, що дает Анна слоугам нашим паноу Барсоу комисоу и братоу єго Шоушманоу тих прѦдреченных сєл, що их коупил сынъ єи Гидѣ от праваго оурика монастырѦ наше⟨го⟩ от Нємєцъ (Сучава, 1470 *BD* I, 155); и заплати(х) азь г(сд)во ми оуси тоти вишєписанїи пинѣзи... оу роуки племеникоу єго шоушманоу (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Шоушманоу, шоушманоу** (1470 *BD* I, 155; 1488 *ДГСВМЩ*).

***ШОУШМАНЪ**[2] *ч.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* а хотаръ томоу сєлоу из долоу о(т) опришакова сєла... старымъ хотарємъ до шоушмана (Сучава, 1427 *Cost.* I, 196).

ФОРМИ: *род. одн.* **шоушмана** (1427 *Cost.* I, 196).

***ШОУШНЄЩИ** *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* Ино мы єсмо им досмотрили и понамєнали... почънши ис вєрха от бєрєгь Бръла да... ⟨на є⟩дин доубь знамєнань, от това оусє доубровою та пониже Шоушнєщи на поле на єдин доуб що єст сам (Бирлад, 1495 *BD* II, 63).

ФОРМИ: *род.* **Шоушнєщи** (1495 *BD* II, 63).

ШЪПИЦА *див.* **ШПИЦА.**

***ШЫМОНЪ** *ч.* (2) *(особова назва, стп.* Szymon, *лат.* Simon, *гебр.* Shim'ōn) Симон: Первого году мають намъ дати пят⟨ь⟩сотъ золотыхъ на светого Шымона Іюды день (Краків, 1487 *РИБ* 226).

ФОРМИ: *род. одн.* **Шымона** (1487 *РИБ* 226).

ШЫРЄИ *присл. в. ст.* (1) ширше, докладніше: А о дочку твою и о внука твоєго, твои послы твоєи милости шырєи повєдають въ каковой почъстивости ихъ ховаєть (б. м. н., 1498 *BD* II, 414).

Пор. **ШЫРОКО** 2.

SZYRMA *ч.* (1) *(особова назва):* a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskyi Bohdan a iakub Prynozczyczy a boiary kniahyny pynskoy szyrma a s pana markowy ruki słuzebnici namisnyka beresteyskoho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **szyrma** (1500 *ДПЖН*).

***ШЫРОКИИ** *див.* ***ШИРОКИИ.**

ШЫРОКО, ШИРОКО *присл.* (14) **1.** *(просторо)* широко (13): Паки же, снаднейшого ради отправованя хвалы Божое пры церкви соборной даемо... господину отцу владыце... село наше Бусчу... какъ се въ собе шыроко и долго маєтъ до Чудовы могилы, зъ лесами... зъ гаями (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2—3); а такъ даємъ єму и дали єсмы со всимъ право(м) с полми... с вѣчными границѦми како широ(к) и долго (Медика, 1407 *Р* 72); а тако єсмо єму дали... тото пєрворе(ч)ноє село... Ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло Ѧко оуѣхана к нему границѦ (Снятин, 1424 *Р* 99); мы... ємоу имѣнє н⟨а⟩шє имєнємъ ЗвѦгол... дали єсмо ласкаве... так широко и долго и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє въ своих границах замѣрено єсть и роздѣлено (Вільна, 1499 *AS* I, 118).

2. *(докладно)* довго (1): А далей Борисъ примовилъ ку чсти дѣду, и отцу, и матцѣ князя Констянтиновои и широко о томъ передъ нами межи собою розмовляли (Вільна, 1495 *АЛМ* 83).

Пор. **ШЫРЄИ.**

! **ШЬТЇСОВ** ⟨ШЄЛТЇСОВ⟩ *див.* ***ШОЛТИСЪ.**

ШЬТО *див.* **ШТО**[1].

***ШѢСТЬДЄСѦТЪ** *див.* **ШЄСТЬДЄСѦТЪ.**

***ШЮБА** *див.* **ШОУБА.**

ШЮКАТИ *див.* **ШОУКАТИ.**

***ШЮЛЖИНЦИ** *мн.* (1) *(назва села у Волинській землі):* а възяли єсмо у князя Семена, у дядка своего противку того Косковъ и ставомъ и з млиномъ направнымъ и Шюлжинци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ФОРМИ: *знах.* **Шюлжинци** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

***ШЮЛЖИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* коупилъ панъ пєтръ радцѣовьскии дѣдицтво пнєколътъ оу шюлжичювь оу хлиплѦ (Перемишль, 1366 *Р* 12).

ФОРМИ: *род. мн.* **шюлжичювь** (1366 *Р* 12).

ШЮЛЮРЬ *ч.* (1) *(особова назва):* о(т) мѣстичовъ короткии павєлъ... русъ ганко пєтько бруновичь шюлюрь (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **шюлюрь** (1368 *Р* 16).

ШЮМОУЗЬ *див.* **ШОУМОУЗЬ.**

***ШѦМОТУЛЫ** *див.* ***ШАМОТУЛЫ.**

ШѦНДРЪ *див.* **ШАНДРЪ.**

***ШѦНДРѦ** *див.* **ШАНДРѢ.**

***ЩАДОКЪ** *див.* **СЪЩАДОКЪ.**

ЩАЗА *ж.* (3) (*молд.* штяза) сукновальня: а хотарь томоу селоу ... Беркишещем... почениє... от брода Фагоулецоулоуи право черезь Молдавоу оу щазоу Влашиновоу, и от щаза Влашинови право до оустїа БЖлкоє (Сучава, 1473 *BD* I, 183); како да єст нашєи свѦтѣи монастири от Тазловє... и съ млини оу Столнич(и) на Бистрици, и съ щезами и строугами (Сучава, 1491 *BD* I, 463—464).

ФОРМИ: *наз. одн. зам. род.* от **щаза** (1473 *BD* I, 183); *знах. одн.* **щазоу** (1473 *BD* I, 183); *ор. мн.* **щєзами** (1491 *BD* I, 464).

***ЩАСНЫИ** *прикм.* (6) щасливий, благополучний (4): И такожь коли дасть милы богъ та прїедет пан наш корол (*в ориг.* кокорол.— *Прим. вид.*) єго милость своимь исчаснымь приєханиємь на роускїи стороны... а єго милость имаєт нас обыслати, а мы имаємь до єго милости поєхати... и... єго милости покороу и голдь оудилати (Сучава, 1468 *BD* II, 302); и мы были тую речь отъложили до нашого... щасного прїеханья до отъчины нашое, великого князства Литовъского (Краків, 1489 *РИБ* 433);

с ч а с н о и п а м Ѧ т и (1), щ а с н о и ⟨п а м я т и⟩ (1) (*про покійного*) блаженної пам'яті, світлої пам'яті: мы иляшь воєвода... знамєнито чинимо... како... рожложивышы щкоды, наияснєишему княжатю... владисла(в), щаснои и вѣчистои памяти кролеви... презь велеможно(г) александра воєводу... оучинєныѣ... про о(т)цѦ нашєго жбавьлинїє души єго... тому истино(м) па(н) владисла(в) нинєшнему кролєви полскому... за щкоды... землю шепиньскоую... даваємы... а ворочаємы (Львів, 1436 *Cost.* II, 706); мы Стефан, воєвода... знакомите чинимъ... яко хотѦ счаснои памѦти вєлможныхъ панов прєдкоув наших воєвод молдавских... обычаєм наслидова⟨ти⟩ ...так и мы... их воли вѣрным наслидованєм послоухати заоужды винни єсми (Сучава, 1462 *BD* II, 283).

ФОРМИ: *род. одн. с.* **щасного** 1 (1489 *РИБ* 433); **щастного** 1 (1489 *РИБ* 437); *ор. одн. с.* **исчаснымь** (1468 *BD* II, 302); *род. одн. ж.* **щаснои, счаснои** (1436 *Cost.* II, 706; 1462 *BD* II, 283).

***ЩАСТНЫИ** *див.* ***ЩАСНЫИ.**

***ЩАСТРОВИЦЯ** *ж.* (1) (*назва урочища у Перемишльській землі):* ТѦгалъ сѦ пѣнко коунашевичъ ис верещакомъ Боутевичем о гаи що оу щастровици и о землю (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу щастровици** (1369 *ПСЧК*).

***ЩЄДОКЪ** *див.* **СЪЩАДОКЪ.**

***ЩЄЗА** *див.* **ЩАЗА.**

***ЩЄКАРЄВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Польщі, пор.* Szczekarzów) *суч.* Краснистав: оу щєкаревѣ подлѣтъ розтва хватисѦ(ч) лѣтъ и чотыри ста лѣтъ в-го лѣта (Щекарів, 1402 *Cost.* II, 623).

ФОРМИ: *місц. одн.* **оу щєкаревѣ** (1402 *Cost.* II, 623).

***ЩЕНЮТИНЪ** *ч.* (1) (*назва села у Волинській землі)* Великий Щенятин: записую матце своей пане Анне Неминой: Мстишин, Полганов... Щенютинъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Щеиютииъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЩЄПА** *ж.* (2) (*щеплене фруктове деревце)* щепа: ОуставлѦємь и сказоуємь коли(ж) некоторыи щепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены (!) а боудоуть выкорєны алюбо вырваны маєть заставить во огородѣ щєпы а вїны шєсть гривєнъ на томъ (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *наз. мн.* **щєпы** (XV ст. *BC* 29 зв.); *знах. мн.* **щєпы** (XV ст. *BC* 29 зв.).

ЩЄПАНЪ *ч.* (1) (*особова назва, стп.* Szczepan, *лат.* Stephanus, *гр.* Στέφανος) Степан: а сє зємлѦнє панъ ходько быбєльскии... щєпанъ волошинъ риботицкии (Перемишль, 1359 *P* 10).

ФОРМИ: *наз. одн.* **щєпанъ** (1359 *P* 10).

Див. ще **ИЩФАНЬ, СТЄПАНЪ, СТЄФАНЪ, ЩЄФАНЪ.**

***ЩЄПЄНЇЄ** *с.* (1) (*стп.* szczepienie) (*фруктових дерев)* щеплення: О щєпєнїю и о сажєнїю соуда (!) (XV ст. *BC* 7 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о щєпєнїю** (XV ст. *BC* 7 зв.).

Див. ще ***ЩЄПЛЄНЇЄ.**

Пор. ***ЩЄПИТИ.**

***ЩЄПИТИ** *дієсл. недок.* (1) (*про фруктові деревця)* щепити: ОуставлѦємь и сказоуємь коли(ж) нєкоторыи щепы са(до)вы во огородѣ боудоуть щиплены (!) а боудоуть выкорєны алюбо вырваны маєть... вїны шесть гривєнъ на томъ (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *майб. пас. 3 ос. мн.* **боудоуть ! щиплєны** (XV ст. *BC* 29 зв.).

***ЩЄПЛЄНЇЄ** *с.* (1) (*фруктових дерев)* щеплення: О щиплєнїю (!) и о сажєнїю сада (XV ст. *BC* 29 зв.).

ФОРМИ: *місц. одн.* **о ! щиплєнїю** (XV ст. *BC* 29 зв.).

Див. ще ***ЩЄПЄНЇЄ.**

Пор. ***ЩЄПИТИ.**

***ЩЕРБАНОВЪ** *прикм.* (2) ◇ д о л ы н а Щ е р б а н о в а *див.* **ДОЛИНА**[1].

ФОРМИ: *род. одн. ж.* **Щербановой** (1430 *ГВКЛ* 8); *місц. одн. ж.* **при Щербановой** (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЩЄРБИЧЪ** *ч.* (1) (*особова назва):* И г(с)дръ нашъ воєвода и пє(р)во сего прысылалъ свои(х) послє(в) до вашє(и) мл(с)ти... жоу(р)жа дво(р)ка (!) а ю(р)я щє(р)бича (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.).

ФОРМИ: *знах. одн.* **щє(р)бича** (1496 *ПСВВ* 192 зв.).

***ЩЄРБОВЪ** *ч.* (1) (*назва села у Київській землі):* Сєло Щє(р)бовъ а в томъ селє слоугъ трина(д)цать... а вро(ч)ны(х) грошє(и) дають двє копє грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Щє(р)бовъ** (бл. 1471 *ЛКЗ* 91).

ЩЄФАН *див.* **ЩЄФАНЪ.**

ЩЄФАНЄЩИ, ЩЄФЪНЄЩЇИ *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали и потвръдили ѥсми ѥму села, на имѣ бєцещи... и щєфанєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); а мы такождє и от нас ѥсми дали... слоугам нашим вѣрнымь... тоє прѦдречєноє сєло оу Полєни на имѦ Щефънещїи, гдє был Щєфан Чєрлєн (Сучава, 1486 *BD* I, 290).

ФОРМИ: *наз.* **щефанєщи** 1 (1455 *Cost.* II, 549); **Щефъиещїи** 1 (1486 *BD* I, 290); *знах.* **щефанещи** (1455 *Cost.* II, 549).

ЩЄФАНОВ *прикм.* (3): А на то... вѣра пана Бырлозъ Штєфанова и дѣти его (Сучава, 1403 *RS* 338); А хотар тои.. части... на столпь що єст против Щєфанов ⟨до⟩м (Сучава, 1499 *BD* II, 136).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Щєфанов** (1499 *BD* II, 136); *наз. одн. ж.* **Штєфанова, щефанова** (1403 *RS* 338; 1435—1436 *Cost.* I, 494).

Пор. **ЩЄФАНЪ.**

ЩЄФАНЪ, ЩЄФАНЬ, ЩЄФАН, ШТЄФАНЪ *ч.* (40) (*особова назва, молд.* Штефан, *цсл.* Стєфанъ, *гр.* Στέφανος) Степан, Стефан: мы... воєвода... чинимы знаємо... ожє ѥсмы оучинили... за нашє здоровьє... и за дшу штєфана воєводы... и дали ѥсмы стѣи єп(с)кпии нашои... два сєла (Сучава, 1403 *ДГАА*); А хотар тому вышеписанномоу сєлоу... гдє был Милчин Щєфан, да єст почєнши от Томина хотара... право чєрєс полє (Гирлов, 1499 *BD* II, 148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **щєфанъ, щєфань, Щефаи, щефа(н), ⟨щє⟩фан, Штєфанъ, штєфа(н)** 18 (1421 *Cost.* I, 142; 1426 *BAM* 21; 1443 *Cost.* II, 138; 1448 *Cost.* II, 316; 1453 *Cost.* II, 445; 1462 *Cost. D.* 11; 1486 *BD* I, 290; 1493 *ОПВВ* 152; 1496 *ПДВКА* 61; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. род.* дом **Щєфань** 2 (1486 *BD* I, 289); *род. одн.* **Щєфана, Щєф⟨ана⟩, штєфана** 17 (1403 *ДГАА;* 1411 *Cost.* I, 85; 1419 *DIR«A»* 444; 1425 *Cost.* I, 173; 1426 *Cost.* I, 182; 1427 *Cost.* I, 197; 1443 *Cost.* II, 144; 1445 *Cost.* II, 212; 1456 *Cost.* II, 569; 1480 *BD* I, 239; 1496 *BD* II, 92 і т. ін.); **Щєфан** 1 (1486 *BD* I, 289); **! Штєфаны** 1 (1481 *BD* II, 365); *дав. одн.* **Щєфаноу** (1426 *BAM* 21).

Див. ще **ИЩФАНЬ, СТЄПАНЪ, СТЄФАНЪ, ЩЄПАНЪ.**

! ЩЄФОЧЛ ⟨ЩЄФОУЛ⟩ *див.* **ЩЄФОУЛЪ.**

ЩЄФОУЛ *див.* **ЩЄФОУЛЪ.**

***ЩЄФУЛОВЪ** *прикм.* (2): тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы видѣвшє є(г) правою и вѣрною службою до на(с)... дали и потвръдили ѥсми ѥму сєла, на имѣ бєцещи... и болчещи и половина маришещи, чѦ(с)ти щефулова и пєтрова (Сучава, 1455 *Cost.* II, 549); м л и н ъ Щ є ф о у л о в ъ (1) *див.* **МЛИНЪ.**

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **Щєфоулова** (1468 *BD* I, 130); *наз. одн. ж.* **щефулова** (1455 *Cost.* II, 549).

Пор. **ЩЄФОУЛЪ.**

ЩЄФОУЛЪ, ЩЄФОУЛЬ, ЩЄФОУЛ *ч.* (261) (*особова назва, молд., пор.* Щєфанъ): а на то є(ст)... вѣра пана щефоула дворничєла (Сучава, 1428 *Cost.* I, 224); Ино съ зостали нашемоу вѣрномоу паноу Щефоулови пръкълабоу на єго части от тих отнини три сєла (Сучава, 1480 *BD* I, 241); а на то єсть... вѣра пана щефоула (Ясси, 1500 *Cost. S.* 231).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Щєфоулъ, щєфоуль, Щєфоул, щєфоу(л)** 28 (1433 *Cost.* II, 650; 1436 *Cost.* II, 701; 1448 *Cost.* II, 323; 1458 *BD* I, 21; 1463 *BD* I, 74; 1468 *BD* I, 130; 1476 *BD* I, 208; 1482 *BD* I, 262; 1492 *BD* I, 509; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); **! щєфоч(л)** 1 (1462 *Cost. D.* 11); *род. одн.* **Щєфоула, щєфоула, ⟨щє⟩фоула, штєфоула, щ⟨єф⟩оула** 221 (1428 *Cost.* I, 224; 1433 *Cost.* I, 359; 1436 *Cost.* I, 455; 1448 *Cost.* II, 306; 1470 *BD* I, 148; 1480 *BD* I, 246; 1484 *BD* I, 283; 1490 *BD* I, 437; 1495 *Cost. S.* 194; 1500 *Cost. S.* 234 і т. ін.); **Щєфоул, щєфоу(л)** 3 (1428 *Cost.* I, 210, 219; 1486 *BD* I, 290); *дав. одн.* **Щєфоулоу** 6 (1463 *BD* I, 74; 1476 *BD* I, 208; 1482 *BD* I, 262; 1484 *BD* I, 282; 1492 *Cost. S.* 161); **Щєфоулови** 2 (1480 *BD* I, 241).

Див. ще ***СТЄФОУЛЪ, СТЄЦКО, *ЩЄФЪНЄЛЪ.**

***ЩЄФЪНЄЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Щєфанъ): мы стєфанъ воєвода... знамєнито чини(м)... ожє... дали ѥсми нашємоу монастрю (!) о(т) полѣны ѳ тата(р), на имѦ... щєфънє(л) съ чєлѣдми своими и тоулѦ ватама(н) и съ оусими чєлѣдми своими (Сучава, 1443 *Cost.* II, 128).

ФОРМИ: *наз. одн.* **щєфънє(л)** (1443 *Cost.* II, 128).

Див. ще ***СТЄФОУЛЪ, СТЄЦКО, ЩЄФОУЛЪ.**

ЩЄФЪНЄЩЇИ *див.* **ЩЄФАНЄЩИ.**

ЩИБОР *див.* **СТИБОРЪ.**

ЩИБОРЪ *див.* **СТИБОРЪ.**

ЩИБОРЬ *див.* **СТИБОРЪ.**

***ЩИЛБИКАНЇИ** *мн.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* и да є(ст) то(є) сєло на имѣ щи(л)биканїи... томоу стомоу нашємоу монастироу о(т) на(с) оурикь исъ всє(м) доходо(м) (Сучава, 1488 *ДГСВМЩ*).

ФОРМИ: *наз.* **щи(л)биканїи** (1488 *ДГСВМЩ*).

! ЩИПЛЄНЇЮ ⟨ЩЄПЛЄНЇЮ⟩ *див.* ***ЩЄПЛЄНЇЄ.**

! ЩИПЛЄНЫ ⟨ЩЄПЛЄНЫ⟩ *див.* ***ЩЄПИТИ.**

***ЩИРОКЪ** *ч.* (1) *(назва річки у Львівській землі)* Щирок: коупилъ панъ ганько сварць мѣстичь лвовскии старшии в олешка... дѣдичьство на щирку сєло и зємлю и доубровы (Львів, 1368 *P* 15).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на щирку** (1368 *P* 15).

Див. ще ***СЧИРЄЦЬ.**

ЩЇБОРЪ *див.* **СТИБОРЪ.**

ЩКОДА *див.* **ШКОДА.**

***ЩКОДИТИ** *див.* **ШКОДИТИ.**

***ЩКОДЛЇВЫИ** *прикм.* (1) шкідливий: Окладаємъ (!) щкодолївыи (!) обычаи што(ж) иаши по(д)даныи дєржалї поспо(л)но(г) обычая коли моужь жєнє оумрєть тогды жона сѦдѣть на оудовьємь стольци во всє(м) имєнїи а оу томъ вєлїкыи щкоды дєтє(м) дѣють (XV ст. *СЯ* 40).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **! щкодолївыи** (XV ст. *СЯ* 40).

***ЩКОДЬНИКЪ** *ч.* (1) той, хто зазнав шкоди; потерпілий: а боудѣ(т) ли ѥмоу прїсоужено свїдє(ч)ствомъ сѦ очистїть а оди(н) свѣтокъ нє боудѣ(т) зго(д)ныи длѦ то(г) нє боудѣ(т) оу соромотѣ ащє щкодьникови комоу защко(ди)лъ имєєть досить оучини(т) (XV ст. *BC* 36 зв.).

ФОРМИ: *дав. одн.* **щкодьникови** (XV ст. *BC* 36 зв.).

***ЩКОТА** *див.* **ШКОДА.**

ЩО[1] *див.* **ШТО**[1].

ЩО[2] *див.* **ШТО**[2].

ЩО[3] *див.* **ШТО**[3].

ЩО[4] *див.* **ШТО**[4].

ЩОБИ[1] *див.* **ШТОБЫ**[1].

ЩОБИ[2] *див.* **ШТОБЫ**[2].

***ЩОБЄЄВЪ** *див.* ***ЩОУБЄЄВЪ.**

ЩОБЫ[1] *див.* **ШТОБЫ**[1].

ЩОБЫ[2] *див.* **ШТОБЫ**[2].

ЩОБЬ *див.* **ШТОБЫ**[2].

ЩОКОЛИ *див.* **ШТОКОЛИ.**

ЩОСЛАВИЧИ *мн.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* КнѦзю Сонкгоушкоу оу Камєнцы сєло Коростичи, да Олишковичи, да Щославичи ко ТристѦницы слоухало (б. м. н., 1441—1443 *AS* III, 2).

ФОРМИ: *наз.* **Щославичи** (1441—1443 *AS* III, 2).

!ЩТО *див.* **ШТО**[1].

! ЩТОБЫ *див.* **ШТОБЫ**[2].

***ЩОУБЄЄВЪ** *прикм.* (3) ◇ Щ о у б є є в а к р ъ н и ц а (3) *(назва селища у Молдавському князівстві):* а мы також дали и потвєрдили... Кости тото вышєписанноє мѣсто на Крълигътоурѣ, оу Щобєєвы кръници (Дольний Торг, 1466 *BD* I, 114); Тѣм мы видѣвши их правоую и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвєрдили ѥсмо им оу нашєи зємли... их правоє выслоужєнїє и коуплєнїє, одно

сєлищє щож гдє сѣ зовєт Щюбєєва кръница (Сучава, 1467 *BD* I, 117).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Щюбєєва** (1467 *BD* I, 117); *род. одн. ж.* **Щоубєєвы** 1 (1466 *BD* I, 114); **Щобєєвы** 1 (1466 *BD* I, 114).

ЩОУБЄЮЛ *ч.* (3) *(назва села у Молдавському князівстві):* А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Щоубєюл... да єст коуда хотарили пан Яцко Хоудич и пан Динга (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Щоубєюл** (1492 *BD* I, 509, 510).

ЩОУБЄЯ *ж.* (1) *(назва пагорба у Молдавському князівстві):* а хота(р) тои поустини на вєрхъ долины... та чєрє(с) долини, на могилоу вєликою, на имѣ щоубєя (Сучава, 1453 *Cost.* II, 445).

ФОРМИ: *наз. одн.* **щоубєя** (1453 *Cost.* II, 445).

ЩОУВЄѦНИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмь мы видѣвши єго правою и вѣрною слоужбоую до на(с)... дали и потвєрдили єсми ємоу оу нашєи зємли сєла... на имѣ онєщи на крълигътоурѣ... и на кра(с)иои щоувєѦни (Сучава, 1456 *Mih.* 213).

ФОРМИ: *наз.* **щоувєѧни** (1456 *Mih.* 213).

ЩУЛЬ *ч.* (1) *(особова назва):* дає(м) виданїє твоєи мл(с)ти, ажє осташѦ ваши людїє, на имѦ щуль якобь... оу виноу прѣ(д) соу(д)ци бръла(д)ски (Бирлад, 1434 *Cost.* II, 675).

ФОРМИ: *наз. одн.* **щуль** (1434 *Cost.* II, 675).

ЩОУРНЄЩЇИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* ТѦмъ ми видѣвшє єго правоу и вѣрноую слоужбоу до нас... дали и потвръдили єсми ємоу оу нашєи зємли... сєла оу волости Крълигътоурѣ на имѣ Синєщїи... и Щоурнєщїи (Сучава, 1458 *BD* I, 24).

ФОРМИ: *наз.* **Щоурнєщїи** (1458 *BD* I, 24).

***ЩУЧАТИНЪ** *ч.* (1) *(назва села у Волинській землі):* записую жонѣ своей Мари: Стволовичи.... Бубнов... Щучатинъ (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Щучатинъ** (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27).

***ЩЪКОДА** *див.* **ШКОДА.**

***ЩЬКОДА** *див.* **ШКОДА.**

ЩЬКОТЬСКИИ *ч.* (2) *(особова назва):* к тому Ѧ панъ Ѧнъ щькотьскии панъ вислицкии староста галицки даю сии свои листъ пану колѣ далюєвьскому на свѣдоцьство подъ нашью пьчатью (Галич, 1409 *P* 74).

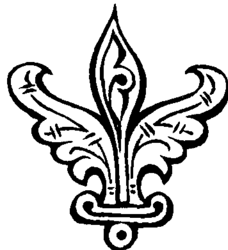
ФОРМИ: *наз. одн.* **щькотьскии** (1409 *P* 74).

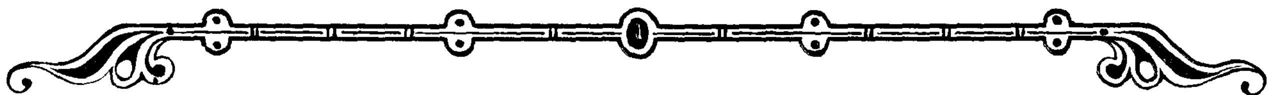
***ЩЮБЄЄВЪ** *див.* ***ЩОУБЄЄВЪ.**

ЩЮБЄЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвшє єго правою... слоужбою до на(с)... дали и потвєрдили єсми єго очи(н)оу... сєла на имѣ... щюбєєщи и корнєщи (Сучава, 1448 *Cost.* II, 342).

ФОРМИ: *наз.* **щюбєєщи** (1448 *Cost.* II, 342).

***ЩѦДОКЪ** *див.* **СЪЩѦДОКЪ.**

***ЫГРА** *див.* ***ИГРА.**

***ЫГУМЄНЪ** *див.* **ИГУМЄНЪ.**

***ЫЗМЄНА** *див.* ***ИЗМѢНА** [2].

***ЫМЕ** *див.* **ИМЯ.**

***ЫМЄНЄ** *див.* **ИМѢНЇЄ.**

***ЫНОЧЕСКИИ** *прикм.* (1) чернечий, чернецький: Се я смирены Ѳедосеи игумень спа(с)ки(и) кра(с)носе(лс)кии протопо(п) бы(в)ши(и) кременецки... взя(л) есми с҃ты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) а оув ыноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 179).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* **ыноче(с)ки(и)** (1483 *ВОРСР* 179).

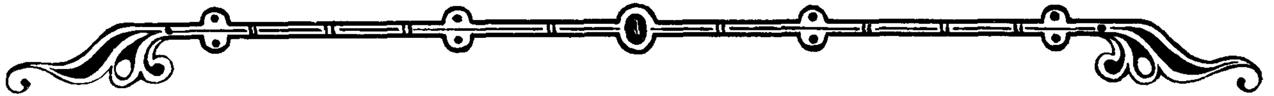
***ЫНШИИ** *див.* **ИНШЇИ.**

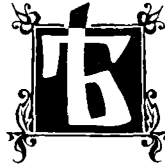
***ЫНШЫИ** *див.* **ИНШЇИ.**

***ЫНЫИ** *див.* **ИНЫИ.**

! ЫСКОМЪ ⟨ЯСКОМЪ⟩ *див.* ***ЯСКИИ.**

*ѢЗДИТИ *дієсл. недок.* (1) їздити: и на обѣ сторонѣ дороги ѣздѧчи в мили и в двоу(х) лю(ди) грабили и кони и животиноу и лю(ди) головами вѣли и шкоды великїи чинили (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **ѣздѧчи** (1495 *ПЛПС*).

Див. ще **ЄЗДИТ.**

***ѢЗЪ** *див.* ***ЯЗЪ²**.

ѢЛОВИЧ *див.* **ЄЛОВИЧ.**

***ѢТКА** *див.* ***ЯТКА.**

ѢХАТИ, ЄХАТИ, ЄХАТЬ *дієсл. недок.* (28) **1.** *(рухатися за допомогою різних засобів пересування)* їхати (22): а едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий — полеский, а отголь до дороги, которая идетъ зъ Жыдичына до Крупой... по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2); а Ако ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) есмо кнѧ(з) дмитрию московьско(м) и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѧ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *Р* 43); Tohdy Burgrabia Michał iechał so zemliany na thot vyesd (Галич, 1413 *GL* 48); A piszete wasza miłost, iże Posoł wasz i druhyy Niemickiy posoł iedut iz Nimec siudy (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI 140);

(повертатися додому) їхати (1): ино штобы єси вже бра(т) нашъ и тєсть вєлѣ(л) бояро(м) своимъ и дѣтє(м) боярски(м) к собѣ ѣхати (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

2. прибувати (1): ач быхомъ самъ своимъ животомъ нє поспѣшни были ку єго мл(с)ти потребизностъ єхати... тогди мы пошлємы помощъ своѧ и паны свои ку кролєви (Бирлад, 1439 *Cost.* II, 714).

3. (на кого) вирушати (проти кого) (2): Мы тогди Стєфан воєвода, сам своєю парсоуною, и съ оусєю нашєю моцю и зємлєю нашєю молдавскою, из их милостми обличнє боудоум єхати на тоурєцкого чъсарѣ (Гирлов, 1499 *BD* II, 423);

прочь ѣхати (1), ѣхати прочь (1) *див.* **ПРОЧЪ.**

ФОРМИ: *інф.* **єхати** 4 (1439 *Cost.* II, 714; 1444 *AS* I, 42; 1498 *BD* II, 412; 1499 *BD* II, 423); **ѣхати** 3 (1466 *AS* I, 60; 1495 *ПЛПС*); **єхать** 1 (XV ст. *ВС* 16 зв.); *теп. 3 ос. одн.* **iedet** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *1 ос. мн.* **ѣдє(м)** (1388 *Р* 43); *3 ос. мн.* **iedut** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139); *перф. 3 ос. одн. ч.* **iechał** (1413 *GL* 48); *1 ос. мн.* **єхали** 1 (1444 *AS* I, 42); **єсмо єхали** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*); *майб. 1 ос. мн.* **боудоум єхати** (1499 *BD* II, 423); *нак. сп. 2 ос. одн.* **єдь** (1499 *AS* I, 118); *баж.-ум. сп. 3 ос. одн. ч.* **jestliby... jechał** 1 (1388 *ZPL* 105); **kolizby iechał** 1 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 140); *дієприсл. одноч.* **едучи, єдоучи** 5 (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; бл. 1458 *Р* 168; 1478 *AS* III, 17; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 118, 119); **ѣдучи, ѣдоучи** 4 (1445 *Р* 150; 2-а пол. XV ст. *АЛМ* 9; 1495 *ПЛПС*).

Див. ще ***ВЫЄЗДИТИ, ВЫЄХАТИ, ЄЗДИТ, *ЄЗЪДЖИВАТИ, *ПРИЄЖДЖАТИ, ПРИЄХАТИ, *ПРИѢЗДИТИ, *SIECHATY SIA.**

ѢЩЄ *див.* **ЄЩЄ.**

ѢЩИ *див.* **ЄЩЄ.**

*ЮБАНА *ж.* (3) *(назва річки у Молдавському князівстві):* тѣмъ мы видѣвше его правою... слоужбою до на(с)... дали єсми ємоу оу нашеи земли села... на богданѣ где є(ст) баланъ... и на юбанѣ соусѦни (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 444); А хотар томоу вишеписанномоу селоу... на верхъ Юбани, да ест от оусих сторон по старомоу хотароу (Сучава, 1489 *BD* I, 372).

ФОРМИ: *род. одн.* **Юбаии** (1489 *BD* I, 371, 372); *місц. одн.* **на юбаиѣ** (1436 *Cost.* I, 444).

Див. ще ***ЛЮБАНА.**

ЮБАНЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* тѣ(м) мы видѣвше его... вѣрною слоужбою до иа(с)... дали... есми ємоу... села, на имѣ... моишещи... и юбанєщи (Сучава, 1455 *Cost.* II, 553).

ФОРМИ: *наз.* **юбанєщи** (1455 *Cost.* II, 553).

***ЮБАНЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор. слов.* Любомир і т. ін.): мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м) ... ожє прїидоша, прѣ(д) нами... мѣрина и сестра єи, стана, до(ч)ки драгомира юбана... и потокмилисѣ, про межи собою, и роздєлили свои правїи о(т)нини (Сучава, 1493 *Cost. D.* 44—45).

ФОРМИ: *род. одн.* **юбана** (1493 *Cost. D.* 45).

Див. ще **ЛЮБАНЪ.**

***ЮБЪНѢСА** *ж.* (2) *(назва потоку в Молдавському князівстві):* А хотар томоу... селоу... ниже великои могили; от толѣ черес поут... оу глод оу Кълдъроуша, та Кълдъроушею на поток Юбънѣси *(в ориг.* Юбѣнѣси.— *Прим. вид.)* та Юбънѣсою гори до оустїє зъподїи оулмилор на копаноую могилоу (Сучава, 1492 *BD* I, 510).

ФОРМИ: *род. одн.* **Юбѣнѣси** (1492 *BD* I, 510); *ор. одн.* **Юбънѣсою** (1492 *BD* I, 510).

Див. ще ***ЛЮБАНѢСА.**

***ЮБѢНѢСА** *див.* ***ЮБЪНѢСА.**

ЮГА *ч.* (158) (*особова назва, молд., пор.* Георгіє): а на то вѣра моѦ и... вѣра жупана юги жю(р)жевича (Роман, 1392 *Cost.* I, 8); тоє въсє вышеписанноє да є(ст) ємоу и братоу єго, юзи, о(т) на(с) оурикъ (Сучава, 1448 *Cost.* II, 355); И також єсмо дали... томоу свѦтомоу нашемоу монастироу а̃ фалчоу и три фертали винограда... що был дал тотоу фалчоу и три фертали томоу свѦтомоу нашемоу монастироу пан Юга вистїѦрник (Гирлов, 1499 *BD* II, 147—148).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юга, Юга, Juha** 59 (1400 *Cost.* I, 26; 1424 *Cost.* I, 161; 1434 *DIR«A»* 463; 1443 *Cost.* II, 120; 1459 *BD* I, 32; 1467 *BD* II, 297; 1476 *BD* I, 209; 1489 *BD* I, 376; 1493 *BD* II, 27; 1499 *BD* II, 148 і т. ін.); *зам. род.* вѣра пана **юга,** кнєгинѦ пана **Юга,** оуноука попа **юга,** дали... сыноу **юга** 21 (1457 *UKP;* 1459 *Cost. S.* 22; 1467 *BD* I, 121; 1469 *BD* I, 136; 1473 *BD* I, 184; 1481 *BD* I, 249; 1482 *BD* I, 262; 1490 *Cost. S.* 141; 1493 *BD* II, 14; 1499 *BD* II, 147 і т. ін.); *зам. дав.* заплатих... братоу єго **Юга** 1 (1489 *BD* I, 377); *род. одн.* **Юги, юги, ю⟨ги⟩** 43 (1392 *Cost.* I, 8; бл. 1400 *Cost.* I, 27; 1445 *Cost.* II, 212; 1458 *BD* I, 20; 1462 *BD* I, 63; *Cost. S.* 12; 1475 *BD* I, 204; 1480 *BD* I, 239; 1483 *BD* I, 275; 1490 *Cost. S.* 141 і т. ін.); **Югы, югы, ⟨Ю⟩гы** 29 (1393 *Cost.* I, 14; 1458 *BD* I, 25; 1459 *BD* I, 28; 1460 *DIR«A»* 515; 1462 *BD* I, 62; 1465 *BD* I, 88; 1468 *BD* I, 128; 1470 *BD* II, 310; 1482 *BD* I, 266; 1499 *BD* II, 154 і т. ін.); *дав. одн.* **Юзи, юзи** 2 (1448 *Cost.* II, 355; 1478 *BD* I, 219); **юзѣ** 2 (1431 *Cost.* I, 315; 1432 *Cost.* I, 343); *ор. одн.* **югою** (1448 *Cost.* II, 362).

Див. ще **ЮКА.**

***ЮГИНЪ** *прикм.* (2): мы стєфа(н) воєво(да)... знаменито чини(м) ... ожє прїидоша прѦ(д) нами... наши слоуги, тоадєръ и бра(т) єго, дъмїя(н)... снве югини (!)... и продали свою правою о(т)нноу (!) (б. м. н., 1497 *Cost. S.* 208).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **! югини** (1497 *Cost. S.* 208); *наз. мн. ч.* **югини** (1497 *Cost. S.* 208).

Пор. **ЮГА.**

ЮГША *ч.* (5) (*особова назва, молд., пор.* Юга): мы панъ александръ воєвода молдавскы и наши слугы, панове волаекыя... панъ Ацько писарь, панъ югша тадєровъ... освѣценому и велебному... влодиславу... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы... тако Ако и иная кнѦжата... и тако Ако наши прєдкове... имаємы єму вѣрни быти и послушни (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); а на то... вѣра жоупана югши вѣра жоупана ілїаша чашника (Сучава, 1414 *DIR«A»* 441).

ФОРМИ: *наз. одн.* **югша** 2 (1404 *Cost.* II, 625; 1407 *Cost.* II, 629); *зам. род.* вѣра пана **югша, ⟨ю⟩гша** 2 (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61); *род. одн.* **югши** (1414 *DIR«A»* 441).

Див. ще **ЮКАШ, *ЮКЪШѢНОУЛЪ.**

***ЮГШИНЪ** *прикм.* (5): а на то... вѣра пана негрина и вѣра пана оана дворника сочавского... и вѣра пана югшина (Сучава, 1409 *DIR«A»* 437); а на то... вѣра пана югшїна вѣра пана оурАклє пєтра (Сучава, 1412 *DIR«A»* 440).

ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **югшииа, югшїна** (1409 *DIR«A»* 437; 1411 *DIR«A»* 439; *Cost.* I, 95; *Mih. Alb.;* 1412 *DIR«A»* 440).

Пор. **ЮГША.**

***ЮГШЇНЪ** *див.* ***ЮГШИНЪ.**

***ЮДА** *див.* **ІЮДА.**

***ЮДЄИ** *див.* ***ІЮДЄИ.**

***ЮДЪКА** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Іюда): Продали есмо мыто Звягольское и корчму... Израилу а Єську, а Юдьце, на три годы (Судомир, 1488 *РИБ* 222).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Юдьце** (1488 *РИБ* 222).

ЮЖЄ *присл.* (1) (*стп.* juże) вже: а нє имают сѦ юже о то никды оупоминати нѣжли имають вѣчноє молчѦниє на вѣкы (Львів, 1421 *Р* 94).

Див. ще **ОУЖЄ[1], ЮЖЬ.**

ЮЖИНЦИ *мн.* (2) (*назва села на Буковині*) Южинець: тѣмъ мы видѣвше и(х) правоую и вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ оу нашеи земли двѣ селѣ на имѧ бънила и южинци (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221).

ФОРМИ: *наз.* южинци (1428 *Cost.* I, 221); *знах.* **южинци** (1428 *Cost.* I, 221).

ЮЖЬ *присл.* (2) (*стп.* już) вже: Єстли бы мистръ съ свои(м) закономъ... подлоугъ свои(х) ты(х) трои(х) листовъ што к ва(м) посла(л) с нами оу которыи хотѣлъ оустоупити тадынки о єднанье покоя ижбыстє з ва(с) нѣкоторыи паны радныи выбравши к на(м) рачили зослати к мариборкоу... яко братьи и(х)... Кдѣжь южь тѧгнє(м) оу ближьни(х) днє(х) по сто(м) янє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); а дотолѣ и пото(м) ю(ж) па(н) михаи(л) имає(т) таа сели(ш)ча держати... ка(к) оу своє(м) (!) правы(м) (!) очизны (!) (Сучава, 1452 *Cost.* II, 422).

Див. ще **ОУЖЄ[1], ЮЖЄ.**

! ЮЗНОУ ? (1): ⟨ино⟩ мы видѣвше их доброи воли токмеж... дали... єсми... дно и обидє лопатна до оусти лопатнои гдє оуп⟨адаєтъ⟩ оу бєзин оу ставоу **юзноу** (!) (б. м. н., 1500 *SD* 7).

ЮЗЫПОВИЧЪ *ч.* (2) (*особова назва*): за повелиниемъ велыкого князя Свыдрыгайла... мы двораие господарскіе: Тыхонъ Слупыця... и Семенъ Юзыповичъ, былысмо у земянына повету Браславского, пана Карпа Ивановича Мыкулынского (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 7).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юзыповичъ** (1430 *ГВКЛ* 7); *род. одн.* **Юзыповича** (1430 *ГВКЛ* 7).

ЮКА *ч.* (1) (*особова назва, молд., серб.* Юко, *пор.* Гєоргїє): ⟨и оу то(м)⟩ тако(ж) ⟨дє прї⟩идє прѣ(д) нами... юка... и прода(л) имъ о(т) своєго оурика єдно село (Сучава, 1453 *Cost.* II, 467—468).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юка** (1453 *Cost.* II, 467).

Див. ще **ЮГА.**

ЮКАШ *ч.* (5) (*особова назва, пор.* Юка): тѣмъ мы видѣвши и(х)... вѣрноую слоужбою до на(с)... дали єсми имъ... села... брадичещи на краснои... и на коб⟨ы⟩лѣ (?) (*познач. вид.— Прим. ред.*) гдє былъ инка(ш) (*або* юка(ш).— *Прим. вид.*) (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 449); єдна част от тих сел да єст слоугам нашим Тоадєроу Юкашоу и братаничем єго (Васлуй, 1495 *BD* II, 59).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юкаш** 1 (1495 *BD* II, 59); **! инка(ш)** 1 (1436 *Cost.* I, 449); *род. одн.* **Юкаша** (1495 *BD* II, 59); *дав. одн.* **Юкашоу** (1495 *BD* II, 59).

Див. ще **ЮГША, *ЮКЪШѢНОУЛЪ.**

***ЮКАШЪ[1]** *ч.* (2) (*назва села у Молдавському князівстві*): тѣ(м) мы видѣвше... вѣрноую єго слоужбоу до на(с)... дали єсми ємоу... єдино село оу юкаша... на имѧ маржинѣнє (Сучава, 1440 *Cost.* II, 65); мы александръ воєво(д)... чини(м) знаменито... ожє тоть истины... слоуга, па(н) тришо(р), си(н) шандра о(т) юкаша, слоужиль намь право и вѣрно (Сучава, 1452 *Cost.* II, 431—432).

ФОРМИ: *род. одн.* **юкаша** (1440 *Cost.* II, 65; 1452 *Cost.* II, 431—432).

***ЮКАШЪ[2]** *ч.* (6) (*назва пагорба у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы видѣвше и(х)... вѣрноую слоужбоу до на(с)... дали єсмы имъ... села... костинци... и мошинци на юкашоу гдє былъ виногра(д) (Сучава, 1429 *Cost.* I, 269); тѣ(м) мы видѣвше єго правовѣрною... службоу до на(с)... дали єсми єму два села... подли мови(л) юка(ш) (Сучава, 1438 *Cost.* II, 7); а ми тако⟨ждєрє и от н⟩ас єсми дали... слоузѣ нашемоу Ивоулоу... село Вълєнїи поудли Юка⟨ша⟩ (Сучава, 1482 *BD* I, 260).

ФОРМИ: *род. одн.* **юка(ш), Юка⟨ша⟩, Юкаш⟨а⟩** (1438 *Cost.* II, 7; 1482 *BD* I, 260); *місц. одн.* **на юкаши** 2 (1452 *Cost.* II, 432; 1475 *BD* I, 206); **на юкашоу** 1 (1429 *Cost.* I, 269).

***ЮКШОВЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Львівській землі*) Юшківці: а имають пана юрковьского люди Из острова и съ юкшовець имають дрыва роубаті алє нє паствіті а ні свінєі оупоущаті оу лѣсъ (б. м. н., 1424 *P* 104).

ФОРМИ: *род.* **юкшовєць** (1424 *P* 104).

***ЮКЪШѢНОУЛЪ** *ч.* (1) (*особова назва, молд., пор.* Юка): мы илїа воєво(д) и бра(т) господствами стєфа(н) воєво(д)... знаменито чини(м)... ожє то(т) истинныи слоуга на(ш), вѣрныи кръстѣ юкъшѣноу(л) слоужи(л) на(м) право и вѣрно (Сучава, 1442 *Cost.* II, 92—93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юкъшѣноу(л)** (1442 *Cost.* II, 93).

Див. ще **ЮГША, ЮКАШ.**

***JULIANA** *ж.* (1) (*особова назва, цсл.* Июлияни, *гр.* Ἰουλιάνη, *лат.* Iuliana) Юліяна, Уляна: a newestee naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho Welikoho Kniazia Witowta boronity ieie (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Julianie** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

Див. ще **УЛИѦНА.**

***ЮЛЇИ** *див.* ***ИЮЛИИ.**

***JULIJ** *див.* ***ИЮЛИИ.**

***ЮЛЬ** *див.* **ІЮЛЬ.**

***ЮНАКЪ** *ч.* (1) юнак, молодець: Такє(ж) тыми часы г(с)дра нашого люди пришли с тоурє(ц)коє землы... и повєдили... што(ж) вєздє по всимъ городо(м) и по мєстомъ кличу(т) и(ж)бы добрыє юнаки и люди вси которыє доужи на кони всєсти... какъ тєпъло боудє(т) маю(т) на кони всѣсти и потѧгнути (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 61).

ФОРМИ: *наз. мн.* **юнаки** (1496 *ПДВКА* 61).

***ЮНЇИ** *див.* ***ЇОУНЇИ.**

***ЮНКОВИЧЪ** *ч.* (3) (*особова назва*): И позволилъ єсми пану Ѳедку Юнковичу тую свою продажу у въ осподаря потвердити (Володимир, 1440—1492 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Юнковичу** (1440—1492 *АкЮЗР* II, 105, 106).

***ЮНЬ[1]** *див.* **ИЮНЬ.**

! ЮНЬ[2] ⟨ІОНЬ⟩ (1): а на то свѣдковє... пан никєл абрик, пан **юнь** (!)... пан миско писарь (Сучава, 1456 *Cost.* II, 791).

Див. **ИОНЪ[1].**

ЮРА *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Юрїи) Юрій: мы стєфа(н) воєво(д)а... знаменито чини(м)... ожє прїидошѧ прє(д) нами... юра шоури(н) васко(в) и тоулѣ... и продали свою правою(!) о(т)нину (Сучава, 1479 *Cost. S.* 98); и оуставшє наши слоуги лоупє и братїа єго... та заплатили оуси тоты вишеписанїи пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашемоу юра (Сучава, 1495 *SCIM* pl. II).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юра** 2 (1479 *Cost. S.* 98; 1495 *SCIM* pl. II); *зам. дав.* слоузѣ нашемоу **юра** 1 (1495 *SCIM* pl. II).

Див. ще **ЮРЄЦЬ, ЮРКО.**

***ЮРГИЧЪ** *ч.* (23) (*особова назва*): а на то є(ст)... вѣра пана юргича пръкалаба билогоро(д)ского и зѣта єго пана оанчи логоѳєта (Нямц, 1443 *Cost.* II, 120); мы стєфа(н) воєвода... чини(м) знаменито... ожє прїидє прє(д) нами... слуга на(ш) оана... и продаль на(м) самы(м)... сєло... ба(л)ковци... що купи(л) алєкса бра(т) єго о(т) пана юргича (Сучава, 1471 *ДГСМПБ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **юргича, ю(р)гича** 21 (1443 *BAM* 41; *ДПГСМН;* 1445 *Cost.* II, 212, 219, 226, 231; 1446 *Cost.* II, 238, 248; 1447 *Cost.* II, 273; 1471 *ДГСМПБ* і т. ін.); **юргичѧ** 2 (1445 *DIR«A»* 483; 1446 *Cost.* II, 270).

ЮРЄВИЧ *див.* **ЮРЬЄВИЧ.**

ЮРЕВИЧЪ *див.* **ЮРЬЄВИЧ.**

***ЮРЕВЪ** *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

ЮРЄИ *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЕЙ *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЄЦЬ *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Юрїи): а тыи люди о(т)чичи мои на имѧ микоула ильѧ Юрєць данило богда(н)... мають єму потому служити ка(к) єсть в тои земли обычаи (Луцьк, 1490 *Пам.*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юрєць** (1490 *Пам.*).

Див. ще **ЮРА, ЮРКО.**

ЮРИ *див.* **ЮРЇИ.**
ЮРИЄ *див.* **ЮРЇЄ.**
ЮРИЄВЪ *див.* **ЮРЬЄВЪ.**
***ЮРИИ** *див.* **ЮРЇИ.**
***ЮРИНЪ** *прикм.* (2): И оу том також прїидоша прДд нами... Мърина, дочка Оанца Бръличa... и племеница єи НастА, дочка Юрина... и продали свою правоую отниноу (Гирлов, 1499 *BD* II, 153).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Юриna** (1499 *BD* II, 153, 154).
Пор. **ЮРА.**
ЮРІА, ІУРЇА *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Георгїє, Георгїи) Юрій: Сє я кнАзъ юріа холмъскии... по смрти сна моєго кнАзА сємена придали єсмо к црквu бжои... на бгомолє вєчистоє сєла... слєпче космово (Холм, 1376 *Р* 22); пи(с) іурїА (Сучава, 1472 *Cost. S.* 77).
ФОРМИ: *наз. одн.* **юріа** 1 (1376 *Р* 22); **іурїа** 1 (1472 *Cost. S.* 77).
Див. ще **ЮРЇЄ, ЮРЇИ, ЮРЇЮ.**
ЮРЇЄ, ЮРИЄ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, молд., пор.* Георгїє) Юрій: мы стєфанъ воєвода... чинимъ знаменито... оже тоти истинныи слоугы наши сыновє стана лоукавєцкого, юриє и козма... слоужили намъ... правою и вѣрною слоужбою (Сучава, 1428 *Cost.* I, 201—202); и дал пан Юрїє вистиярник... монастирю нашємоу от Бистрици... єдно сєло... ХємєАни (Сучава, 1470 *BD* I, 153).
Див. ще **ЮРІА, ЮРЇИ, ЮРЇЮ.**
ЮРЇИ, ЮРЄИ, ЮРЬИ, ЮРЕЙ, ЮРЬИИ, ЮРЬИЇ, ЮРИ, ГЮРИИ *ч.* (79) (*особова назва, пор.* Георгїи) Юрій (76): въ лѣ(т) 6849 сольянъ бы(с) колокъ(л) сиі стму юрью при князи дмитріи игуменомъ євъфимьємъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); а на то послуси кнАзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии панъ ота пилєцькии староста русьскоѣ зємлѣ (Львів, 1368 *Р* 16); а на то... вѣра пана юрьА столникова (Сучава, 1393 *Cost.* I, 14); А при тои рєчи были... пан Юри маршалок н⟨а⟩шь, а пан Окушко (Луцьк, 1444 *AS* I, 40); Мы кнзь сємєнъ алєкандрови(ч) (!) дали єсми слоузи нше(м) кнзю юрью борисовичю сєлищє... сєрако(в) (Київ, 1465 *ДГСОС*); пан Юрьий печат приложил (Добучини, 1487 *AS* I, 240); Фра(н)цикъ прода(л) юрьєви дєди(ч)ство за сто гривєнъ (XV ст. *ВС* 21 зв.); и Борисъ ся на пана Юрія н на бояръ не послалъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83);
свАтыи юрьи (1), свАтыи Юрїи (2) *див.* **СВАТЫИ** 1.
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юрєи, Юрей, юрє(и)** 9 (1491 *AS* I, 97; XV ст. *ВС* 21 зв., 22; 1492 *АЛМ* 31; 1493 *АЛРГ* 55, 56); **юрьи** 9 (1388 *Р* 38, 44; бл. 1392 *Р* 46; 1404 *Р* 70; 1421 *Р* 95, 96; 1438 *Р* 138); **юрьии, Юрьий, юрьиї** 9 (бл. 1350 *Р* 8; 1352 *Р* 5; 1368 *Р* 16; 1375 *Р* 20; 1421 *Р* 96; 1482 *AS* I, 80; 1487 *AS* I, 239, 240); **Юрїи, Юр(їй)** 5 (1467 *BD* I, 120; 1475 *BD* I, 203; 1494 *АЛМ* 54; 1495 *BD* II, 57, 248); **Юри** 3 (1444 *AS* I, 40; 1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 62); **ю(р)** 1 (1499 *ВФ*); **гюрии** 1 (XIV—XV ст. *ОБРН* 112); *зам. род.* коупиль... от **Юрїи** 1 (1480 *BD* I, 243); *род. одн.* **Юриа, Юрїа, ЮрїА** 9 (1443 *ВАМ* 41; *Cost.* II, 145, 156, 180; 1448 *Cost.* II, 306; 1453 *Cost.* II, 473; 1483 *BD* I, 269; 1487 *BD* I, 306; 1490 *BD* I, 432); **юрьА, юрья** 3 (1393 *Cost.* I, 14; 1422 *Р* 97; 1454 *AS* III, 10); **юрыя** 1 (1444 *DIR«A»* 481); *дав. одн.* **юрью** 5 (1341 *ОБРН* 75; бл. 1350 *Р* 8; 1352 *Р* 6; 1465 *ДГСОС*); **Юрїю** 4 (1487 *BD* I, 306; 1490 *BD* I, 400; 1495 *BD* II, 57); **Юрю, ю(р)ю** 4 (1487 *РИБ* 434; 1489 *BD* I, 377; 1493 *АЛРГ* 55; 1495 *БСКИ*); **юрьєви** 3 (XV ст. *ВС* 21 зв., 22; 1421 *Р* 96); **Юрїєви, ⟨ю⟩рїєви** 2 (1429 *Cost.* I, 280; 1480 *BD* I, 246); *знах. одн.* **Юрія, Juria** 3 (1494 *BD* II, 388; 1495 *АЛМ* 83); **юрьА, юрья** 2 (1421 *Р* 95; 1482 *AS* I, 80); **ю(р)я, ю(р)А** 2 (1496 *ПСВВ* 192 зв.; 1499 *ВФ*); *ор. одн.* **юриє(м)** (1452 *Cost.* II, 422); *місц. одн.* **по Юрїи** (1467 *BD* II, 297, 298).
Див. ще **ЮРІА, ЮРЇЄ, ЮРЇЮ.**
ЮРЇЮ, ЮРЮ *ч., невідм.* (4) (*особова назва, молд., пор.* Георгїоу) Юрій: а на то, коли єсми хотарили то(т) хотаръ, былъ... пєтръ коми(с), па(н) юрїю шєрби(ч) (Сучава, 1456 *Cost.* II, 583); Сє азъ... Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидоша прєд нами... киѣгинѣ Фєтє Акобєскоула, и племеници их Балшє и братъ єго Юга... и нєпоть их Юрю... и продали свою правоую очиноу... самомоу господствоу ми (Сучава, 1489 *BD* I, 376); мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... оже прїидє прДд намы... Олюшка... и продала... трєтоую част сєло от Костєщ... що юи были дали прДд иами ж(є) слоуга наш Юрїю Браєвич... и сєстричичи єго (Сучава, 1499 *BD* II, 130).
Див. ще **ЮРІА, ЮРЇЄ, ЮРЇИ.**
ЮРКАНЇИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* мы стєфа(н) воєво(д)а... знамєнито чини(м)... оже... дали єсми... нашєму монастирю о(т) полѣноу... сєла... имєнємъ сєламъ бодєщїи... и юрканїи (Сучава, 1472 *DIR«A»* 530).
ФОРМИ: *наз.* **юрканїи** (1472 *DIR«A»* 530).
ЮРКО *ч.* (4) (*особова назва, пор.* Юрїи) Юрко: а сє бортници пашко бортикъ (!) и съ ємєлина юрко мошничь (Львів, 1370 *Р* 18); Мы болеславъ инако швитрикгаило... знаємо то чини(м)... аже даровали єсмо... слузѣ нашему юркови козєнАти на своємъ сєлѣ на хватовцєхъ н҃ копъ рускои личбы (Коломия, 1424 *Р* 102).
ФОРМИ: *наз. одн.* **юрко** (1370 *Р* 18); *дав. одн.* **юркови** (1424 *Р* 102).
Див. ще **ЮРА, ЮРЄЦЬ.**
ЮРКОВЦИ *мн.* (1) (*назва села на Буковині)* Юрківці: а мы слюбили єсмо и записали єсмы сА, яко нашєго милого отца, и потвєрждаємъ... єму отъ насъ... сєлы, на имА ... юрковци и вєрбовци (Коломия, 1448 *Cost.* II, 305).
ФОРМИ: *наз.* **юрковци** (1448 *Cost.* II, 305).
***ЮРКОВЬСКИИ** *ч.* (2) (*особова назва):* А имають пана юрковьского люді... дрыва роубаті Алє нє пастві́ті а ні свінеі оупоущаті оу лѣсъ (б. м. н., 1424 *Р* 104).
ФОРМИ: *род. одн.* **юрковьского** (1424 *Р* 104); *ор. одн.* **юрковьскімъ** (1424 *Р* 104).
ЮРЧЄЩИ *мн.* (1) (*назва села у Молдавському князівстві):* того ради и г(с)во ми даємъ и потвръждаємъ сєла тому прѣ(д)рє(ч)нному монастирю... на имА нѣгомирєщи и юрчєщи (Сучава, 1443 *ДГСПМН*).
ФОРМИ: *наз.* **юрчєщи** (1443 *ДГСПМН*).
ЮРША, ЮРЬША *ч.* (13) (*особова назва):* А при томъ были... панъ Монивидъ, панъ Юрша (Луцьк, 1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8); А при том были... кнАз Иван ПутАта, а воєвода києвский пан Юрша (Київ, 1437 *AS* I, 34); Ма(р)шалькоу нашомоу намєстникоу володимє(р)скомоу паноу иваноу ю(р)ши (Петрків, 1489 *АМВ*); И оуставшє слоуга ⟨наш Тоадєр и пл⟩ємєник єго поп Тоадєр... та заплатили оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу Юрши (Ясси, 1497 *BD* II, 96); коли зять нашъ, панъ Юрша, небощикъ, вмеръ по смерти пана Юршиной, Ивашко Репа... вси золотыи, и гроши, и серебро, и шали, и иншіе речи, все то привезъ до мене (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юрша, юрша, юрьша** (1430 *АрхЮЗР* 8/IV, 8; 1433 *Р* 119; 1434 *Р* 128; 1437 *AS* I, 34; 1438 *Р* 138; 1497 *BD* II, 96; 1498 *АЛМ* 163); *дав. одн.* **Юрши, ю(р)ши, Юръши** (1488 *РИБ* 424; 1489 *АМВ*; 1494 *BD* II, 33; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 29; 1497 *BD* II, 96).
***ЮРШИНЪ** *прикм.* (6): Сє А пани Фєдка, пана Юршина дочка... єсми била чолом г⟨о⟩с⟨по⟩д⟨а⟩ру вєликому королю Казимєру, ажєбы єго м⟨и⟩л⟨ость⟩ допустил мєнє ко имєнАм моим (Ровно, 1488 *AS* I, 241); Павелъ свѣтчилъ, тымъ обычаемъ: послѣ небощикове смерти, пана Юршины, послалъ мене панъ староста намѣстникомъ быти у тыхъ дворехъ пана Юршиныхъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163).
ФОРМИ: *род. одн. ч. зам. знах. мн. ж.* **Юршина** дочки

(1498 *АЛМ* 163); *наз. одн. ж.* **Юршииа** (1488 *AS* I, 241); *род. одн. ж.* **Юршины** (1498 *АЛМ* 163); *місц. одн. ж.* **по Юршиной** (1498 *АЛМ* 163); *знах. мн. ч.* **Юршииы** (1498 *АЛМ* 163); *місц. мн.* **у Юршииыхъ** (1498 *АЛМ* 163).

Пор. **ЮРША.**

***ЮРЪЄВИЧЬ** *див.* **ЮРЬЄВИЧ.**

***ЮРЪЄВЪ** *див.* **ЮРЬЄВЪ.**

***ЮРЪША** *див.* **ЮРША.**

***ЮРЫИ** *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЬЄВИЧ, ЮРЬЄВИЧЬ, ЮРЄВИЧ, ЮРЕВИЧЪ *ч.* (27) *(особова назва):* а панъ олєхно юрьєвичь жюсичь продалъ єсмь дѣдиноу... свою паноу дробышю мжюровичю (Острог, 1458 *ОЖДМ*); а к моєй роуцѣ мнѣ постоупила дꙗдинаꙗ моꙗ кнꙗгини Сємєноваꙗ Марьꙗ и зꙗть єи кнꙗзь Сємєнъ Юрьєвичь имѣнье... Манєвъ (Вільна, 1482 *AS* I, 79); а про лѣпшоую справє(д)ливость била єсми чоло(м)... кнзю сємєноу юрьєвичоу старо(с)тє лоуцкомоу абы и(х) мл(с)ть... печать свою к сємоу моимоу листоу вєлѣли привѣсити (Ольховець, 1490 *СРК*); Билъ намъ чоломъ... князь Алєксандро Юревичъ (Краків, 1500 *АЛМ* вип. 2, 58).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юрєвич, Юревичъ, Юр⟨евичъ⟩** 6 (1464 *AS* I, 57; 1470 *AS* I, 67; 1481 *AS* I, 77; 1495 *РИБ* 621; 1497 *РИБ* 684; 1500 *АЛМ* вип. 2, 58); **Юрьєвичь, юрьєвичь** 5 (1458 *ОЖДМ;* 1482 *AS* I, 79; бл. 1500 *АСД* II, № 4); **Юрьєвич** 4 (1483 *AS* I, 82; 1489 *AS* I, 89; 1491 *AS* I, 94; 1499 *AS* I, 118); *ск. н.* **юр, ю(р)є** 3 (1498 *ГВКОО;* 1499 *ВФ*); *род. одн.* **Юрєвича** (1494 *AS* I, 102); *дав. одн.* **Юревичу** 4 (1495 *АЛРГ* 55; 1497 *ПМХ;* 1498 *АЛРГ* 81; 1499 *АЛМ* 36); **Юрьєвичоу, юрьєвичоу, Юрьєвичу** 3 (1482 *AS* I, 79; 1489 *AS* I, 89; 1490 *СРК*); *місц. одн.* **иа Юръєвичи** (1492 *AS* III, 23).

ЮРЬЄВЪ, ЮРЬЄВЬ, ЮРИЄВЪ *прикм.* (13): и оузꙗли єсмы на янѣ бѣлєцкомъ помочноє а лопатичь ива(н) юриєвъ сынъ своєю братиєю стратилъ на вѣки (Львів, 1421 *Р* 94); а кнзꙗ юрьєвы(х) боꙗръ бы(л) при то(м) пань патрикѣи краєвскии и па(н) га(в)рило маршалко (Острог, 1458 *ОЖДМ*); и мы ты(х) прывилєю(в) на обє сторонє выслоухали и свєдєцьтва пна воєводина а пана юръєва (Вільна, 1499 *ВФ*);

ю р ї є в ъ д в о р ъ (1) *(назва двора у Молдавському князівстві):* тѣм (sic.— *Прим. вид.*) мы... дали єсми єму... сєла на имѣ шизкоуци, гдє бы(л) юрїєва двора (!)... и мали(н)ци (Сучава, 1456 *Cost.* II, 577); ю р ї є в ъ с т а в ъ (1) *(назва ставу в Молдавському князівстві):* а хотарь... до вєликою дорогоу... а о(т) тои вєликои дорогоу до юрїєва става (Сучава, 1488 *ДГСХМ*); ю р ь є в ъ д є н ь (1) *(назва церковного свята, також календарна дата)* день святого Юрія, юріїв день: Тѣжь оуставлꙗємъ хто имаєть ста(д) конная алюбо жєрєбꙗчья имаєть по(д) сторожє (!) пасвить о(т) юрьєва днꙗ до міхаилова днꙗ (XV ст. *ВС* 37 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **юрьєвъ, юрьєвь** 4 (1463 *ГГЯ;* 1466 *AS* I, 61, 62); **юриєвъ** 2 (1421 *Р* 93, 94); *род. одн. ч.* **юрїєва** 2 (1456 *Cost.* II, 577; 1488 *ДГСХМ);* **юрьєва** 1 (XV ст. *ВС* 37 зв.); *знах. одн. ч.* **Юревъ** (1493 *АЛРГ* 56); *наз. мн. ч.* **Июрїєви** (1480 *BD* I, 241); *род. мн.* **юрьєвы(х)** (1458 *ОЖДМ*); *знах. мн. с.* **юръєва** (1499 *ВФ*).

Пор. **ЮРЇИ.**

ЮРЬИ *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЬИИ *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЬИЇ *див.* **ЮРЇИ.**

ЮРЬША *див.* **ЮРША.**

ЮРЮ *див.* **ЮРЇЮ.**

ЮСАФЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иосафатъ): А на то єст вєликаꙗ марторїꙗ... поп ѳєодорь Бистрицкїи, поп Юсафь Нємєцкїи (Сучава, 1464 *BD* I, 84).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юсафь** (1464 *BD* I, 84).

Див. ще **ЯСАФЬ.**

ЮСИП *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Іосифъ) Йосип, Йосиф: мы Стєфан воєвода... знамєнито чиним... ожє прїидє прꙗд нами... слоуга наш Юсип, сын Тоадєра Оурдоугаша... и продал свою правою отниноу... слугам нашим Сими и братоу єго Авъроу (Сучава, 1490 *BD* I, 397).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юсип** (1490 *BD* I, 397).

Див. ще **ЄСИФЪ, ЮСИФЪ, ОСИПЪ.**

ЮСКО *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Іосифъ): А на то послуси кнꙗзь юрьии глѣбовичь бєлзьскии... соцкии юско панъ пєтръ мошєнка (Львів, 1368 *Р* 16).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юско** (1368 *Р* 16).

Див. ще **ИОСКО.**

ЮХНО *ч.* (3) *(особова назва, пор.* Євъфимии): А при том были свєтки... пан Юхно Зєнкович, пан Андрєй Кортєвич (Острог, 1481 *AS* I, 77); А при том были свѣтки... королєв дворꙗнин Сєнко Смочко, а пан Голєнчин сын Юхно (Черлехів, 1485—1500 *AS* I, 121).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Юхио** (1481 *AS* I, 77; 1482 *AS* I, 81; 1485—1500 *AS* I, 121).

Див. ще **ЮШКО.**

***ЮЧИНИВЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* а в томъ сєлє оу двори людє(и) єстъ пꙗть а го(л)тꙗєвъ два што зємли нє дє(р)жать иа (и)мꙗ Ючиии(в) пашю(т) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ючиии(в)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ЮШКО, ЮШЬКО *ч.* (15) *(особова назва, пор.* Євъфимии): А писалъ вєликого кнꙗзꙗ швитригаила писарь юшко (Луцьк, 1445 *Р* 151); Юшку Полковичу волость Жолвяжъ на годъ послѣ первыхъ (б. м. н., 1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); А послали есмо тамъ дворанина нашого Юшка Нецковича (Троки, 1494 *РИБ* 561).

ФОРМИ: *наз. одн.* **юшко, юшько** (1445 *Р* 151; 1451 *AS* I, 45; *Р* 157, 159; 1452 *Р* 161; 1463 *AS* I, 55; 1464 *AS* I, 57; 2-а пол. XV ст. *СПС;* 1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627, 628); *дав. одн.* **Юшку** (1482—1491 *АрхЮЗР* 7/II, 9); *знах. одн.* **Юшка** (1494 *РИБ* 560, 561); *ор. одн.* **Юшкомъ** (1471 *АрхЮЗР* 8/III, 627).

Див. ще **ЮХНО.**

ЮШКОВИЧ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ была дочка моꙗ кн⟨ꙗ⟩г⟨и⟩нꙗ Марꙗ Сємєноваꙗ Ровєнскаꙗ... пан Бартош Юшкович (Ровно, 1488 *AS* I, 242).

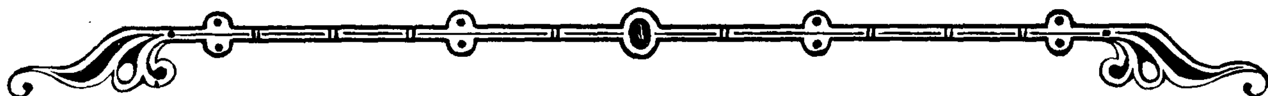
ФОРМИ: *наз. одн.* **Юшкович** (1488 *AS* I, 242).

ЮШКОВЪ *прикм.* (1): Юшковы дети о(т)чиноу свою дє(р)жать а дани дають сорокъ грошє(и) и пꙗть грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.— 94).

ФОРМИ: *наз. мн.* **Юшковы** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.).

Пор. **ЮШКО.**

ЮШЬКО *див.* **ЮШКО.**

Я, Ѧ *займ.* (461) я: я Любартъ Кгедеминовичъ... изгадалъ есми самъ о своюй души (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1); а кто поидеть на менє королєви помага(ти) мнѣ на моѣ нєприятєлѣ безо всѦкоѣ хитрости и льсти (б. м. н., 1366 *Р* 14); тогды кроль господарь посла(л)ъ мне а быхъ межи ними розыіха(л) и оуграничилъ промежи тыми селы Ѧко же на верху выписаны (Галич, 1404 *Р* 68); и Волошин рєк: твоѦ дей м(и)л(о)сть мнє дал кн(Ѧ)же великий, а Мощеница твоѦ (Ступно, 1444 *AS* I, 41—42); Милостивый королю! Прошоу твоє милости, оучини ми право съ Каменъчаны о мои щкоды, а я такъжо оучиню какъ ми оузвєлишъ (б. м. и., 1481 *BD* II, 365); Борисъ мовилъ: ты ми первей примовилъ, а Костянтинъ мовилъ: ты мя первей назвалъ татемъ (Вільна, 1495 *АЛМ* 83); И пани вошла въ клѣть со мною посполу и велѣла мнѣ передъ собою полотна подѣлити на нолы, и я подѣлилъ (Вільна, 1498 *АЛМ* 163); y my chotiły o tom z panom markom zjednatysia ja iemu inszoho pola swoieho uhoł y tez postupyłsia mnie druhoho pola uhoł swoieho (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **я, ѧ, ja** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 1; п. 1349 *Р* 3; 1376 *Р* 22; 1400 *Cost* II, 617; 1420 *ПГАГ;* 1435 *Р* 132; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1467 *СП* № 13; 1487 *AS* I, 85; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); *род. одн.* **менє** 16 (1386—1418 *Р* 35; 1392—1393 *РФВ* 170; п. 1444 *АкЮЗР* I, 17; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 21; 1481 *BD* II, 358; 1484 *ЯМ;* 1488 *AS* I, 241; 1495 *АЛМ* 83; XV ст. *АрхЮЗР* 8/VI, 29; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **мнє** 1 (1404 *Р* 68); *дав. одн.* **мнѣ** 50 (1366 *Р* 14; 1402 *Cost.* II, 623; 1434 *Cost.* II, 675; 1435 *Р* 132; 1440—1492 *АкЮЗР* II, 105; 1466 *AS* I, 60; 1473 *ЗНТШ* V, 3; 1482 *AS* I, 79; 1491 *AS* I, 94; бл. 1500 *ПИ* № 2 і т. ін.); **ми** 51 (бл. 1386 *Р* 30; 1393 *Р* 51; 1398 *ЗЛЕІК;* 1400 *Р* 62; 1402 *Cost.* II, 623; 1436 *Cost.* II, 698; 1448 *AS* I, 44; 1466 *AS* I, 60; 1482 *AS* I, 79; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **мие, mne, mnie** 17 (1444 *AS* I, 42; 1475—1480 *АрхЮЗР* 8/IV, 20; 1481 *AS* I, 77; 1484 *ЯМ;* 1488 *AS* I, 241; 1496 *АЛРГ* 72; 1500 *ДПЖН* і т. ін.); **mni, mny** 6 (1413 *GL* 48; 1500 *ДПЖН*); боѦти(м) сѦ, того(м) нє оутаити 2 (бл. 1386 *Р* 30); **миѣ** 1 (1492 *ЗОЄ*); *знах. одн.* **менє** 24 (1366 *Р* 14; 1392—1393 *РФВ* 170; 1400 *Cost.* II, 619; 1411 *Cost.* II, 638; 1434 *Р* 130; 1454 *AS* III, 10; 1484 *ЯМ;* 1488 *AS* I, 241; 1495 *АЛМ* 84; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); **менѣ** 1 (1467 *СП* № 13); **миє** 1 (1404 *Р* 68); **мє** 2 (1481 *BD* II, 358); **мѧ, мя** 23 (1387 *СП* № 12; 1393 *Р* 51; 1401 *Р* 65; 1434 *Р* 130; 1435 *Р* 132; 1448 *Cost.* II, 305; 1478 *ОБРН* 130; 1481 *BD* II, 365; 1495 *АЛМ* 83; *ВМБС* і т. ін.); *ор. одн.* **мною, мъною** (бл. 1350 *Р* 8; 1386 *Р* 33; 1400 *Cost.* II, 619; 1427 *Р* 108; 1443—1446 *Р* 147; 1470 *AS* I, 67; 1478 *ОБРН* 130; 1482 *AS* I, 79; 1489 *AS* I, 89; 1498 *АЛМ* 163 і т. ін.); *місц. одн.* **при (по) миѣ** (1467 *СП* № 13; 1486 *АкЮЗР* I, 295; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 120).

Див. ще **АЗЪ, ЯЗЪ**[1].

***ЯБЛОННО** *с.* (4) *(назва маєтку в Волинській землі)* Яблунне: и мы... даемъ и дали есмо въ Луцкомъ повѣтѣ Сенно село... въ грани Хобовщииа отъ Шупкова... а от Яблониа Лескова... и во всихъ его границахъ (Луцьк, 1445 *АкЮЗР* I, 17); а моу(ж) мои па(н) василєи тыи имє(и)я я(б)ло(н)но а по(л)жи волє(н) за живота моєго и по животѣ моє(м) да(ти) и прода(ти) и на црко(в) записа(ти) (Луцьк, 1490 *ЗХП* 136).

ФОРМИ: *род. одн.* **Яблониа** (1445 *АкЮЗР* I, 17); *дав. одн.* **ябло(н)иоу** (1490 *ЗХП* 136); *знах. одн.* **ябло(н)но, я(б)ло(н)ио** (1490 *ЗХП* 136).

Див. ще ***ѦБЛОНЬНЄ.**

***ЯБЛОНЬ** *ж.* (5) яблуня: а с ону строну могилы о(т) ближьшєго рєченого дуба иа букь а о(т) бука оукосомъ на Ѧблонь а о(т) Ѧблони долиною до три буковъ (Галич, 1404 *Р* 68); а хотарь... прости чере(с) поле на ябло(н) иа краи лиса (Сучава, 1488 *ДГСПМ*); А хотарь... на връх дила на єдною ямоу и на єдин столпь, от толѣ прости на двох яблони (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *род. одн.* **ѧблони** (1404 *Р* 68); *знах. одн.* **ѧблоиь, ябло(и)** 2 (1404 *Р* 68; 1488 *ДГСПМ*); **ѧблоу(н)** 1 (1428 *Cost.* I, 224); *знах. мн.* **яблоии** (1497 *BD* II, 119).

***ЯБЛОУНИВЄЦЪ** *ч.* (1) *(назва села на Буковині):* а хотарь... чере(с) долиноу... на яблоунивєцоу о(т) коучоура та чере(с) долиноу що сѣ зовєть перєємь на дроугою долиноу (Сучава, 1488 *ДГСПМ*).

ФОРМИ: *місц. одн.* **на яблоунивєцоу** (1488 *ДГСПМ*).

***JAWITY SIA** *дієсл. док.* (1) стати відомим, явним: а newestee (!) naszoy welikoy knehini Julianie prysiahł po żywote brata naszeho... boronity ieie, ino unia uniatstwo weleł ieie umoryty a to sia i waszoy miłosti jawiło sia było żałowaty (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

ФОРМИ: *пперф. 3 ос. одн. с.* ! **sia... jawiło sia było** (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139).

***ЯВЛЯТИ** *дієсл. недок.* (1) давати знати, повідомляти (що): ино памятио тобѣ Братоу иашому какъ есьмо взяли съ тобою любовь и докончаніе... и всказывали есьмо къ тобѣ... черезъ иаши послы, являючи то, што жъ царь Мендли Герей Перекопскїй и Стефанъ воевода воложскїй намъ великїи непрїятели Отчинѣ нашой великому Княжству знаменитыи шкоды починили (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *дієприсл. одноч.* **являючи** (1496 *ОКИВ*).

ЯВНЄ, ЯВНѢ *присл.* (2) (*цсл.* явьнѣ) **1.** *(не криючись)* явно, відверто (1): А тиж слоубоуєм николи єго милости... противити сѣ, алибо которою валкоу и нєпрїѦзнь оудилати, ани наоучати, ни явнѣ ани потаи (Коломия, 1485 *BD* II, 372).

2. *(привселюдно)* явно, публічно (1): а прото(ж) соудъ колижь хотѦ оузри(т) ча(с) по(до)бныи имєєть дать вола(т) слоужебнїкомъ явнє нжа (!) по(д) такы(м) повѣтомъ а на

коємь мѣстѫ оу такыи днъ книгы правыи положеиы о(т)варєны комоу потрєбио боудєть спїсъковъ то(т) поидє(т) (XV ст. *СЯ* 43).

Див. ще **ЯВНО.**

ЯВНО, ѦВНО *присл.* (20) 1. (*не криючись*) явно, відверто (11): пак ли бы... єго жь бъ не дан хо(т)л бы коли о(т)стати тонъ исны киѦ(з) корибу(т) а либо єго дѣти Ѧвно а либо таиио тогда мы... хочемы єго о(т)стати и єго дѣтєи а ни в чемъ єго нє хочемъ послушни быти (Ланчиця, 1388 *P* 39); а сє Ѧ кнзъ фєдко иєсвидьскии... вызнаваємъ то си(м) наши(м) листомъ нынєшни(м) и потомъ будучи(м) пєрєдъ кого жь коли сєсь листъ нашь приидеть... Ако жь Ѧвно было приѦтєлємъ моимъ и иєприѦтєлємъ како єсмъ Ѧ вѣрнє служилъ освѦцоному киѦ(з) швитрикгаилу противу сторонамъ тымъ ис которымн жь вонъ нѣшто имѣлъ чииити (Черняхів, 1435 *P* 132); а пак нє имал бы прощенїя от иас, а кроулєви єго милости иє дєржати єго ни оу сєбє, и нигдє оу єго милости зємлѦх иє дєржати єго, ани мєшкати ємоу, ни явно ани потаємно (Гирлов, 1499 *BD* II, 421).

2. (*привселюдно*) явно, публічно (3): мы кроль Казимир... явно повѣдают (!), коли ж то пришєдши прєд нашє обличє слуга нашъ вѣрныи ходко быбєлскыи, и оуказал єсть кнѦзѦ львовы листы... тогды пожадал єсть... абихом потвєрдили кнѦзѦ львовы листы... тогды мы... дали єсмо и потвєрдили єсмо, єго правого всєго имєнїа (Судомир, 1361 *AGZ* 6); мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним и явно изявлѣєм... яко коли... нѣкотораѦ нєприязнь и знамєнитаа нєзгода и валка была мєжи нами и мєжи... кралєм полскым... и тыми часы... крал... нам въси мєрзѦчкы отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

3. (*виразно*) ясно, явно (1): алє ижь вєлможныи стєфанъ.. просилъ насъ а быхомъ єму о(т)пустили... хотѦчи... намъ... служити прияяти чинити по(д)лугъ листовъ оца пєрвыхъ и пєрєдковъ єго яко жь на нихъ досыть явно єсть выписано... а мы... єго... о тую исную мєрзѦчку... оучинєную о(т) єго оца правого чинимы и о(т)пущаємы єму всє тымъ нашимъ листомъ (Ланчиця, 1433 *P* 121).

◇ явно чинити (кому і без додатка) (5) доводити до відома: того дѣлѦ явно чини(м)... како хотѦчи наслѣдовати обычѦѦ... прє(д)ко(в) наши(х)... кторыѣжъ то... кролє(м) полскы(м)... оуказали, а оу⟨чи⟩ни (!) достойною вѣрою... а ѦкосѦ они записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставичнои и вѣчнои сталости и коу ины(м) пєвны(м) слюбо(м), мы... виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 733); А сєт мы ѳеоктисть, митрополить молдавскїи... вызнавами и явно чиним ис тым то нашим... записом... ажє мы слюбоуємь и записоуваємь сѦ господарєви нашємоу... кролєви полскомоу... абыхом мы нє имали николи на вѣки отстоупити и отхилит сѦ... от королѦ єго милости (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

Див. ще **ЯВНЄ.**

***ЯВНЫИ** *прикм.* (5) 1. (*очевидний, для всіх ясний, неприхований*) явний, безсумнівний (4): а ктоколи по(ч)нєть оучинити, того имаємъ явнѦго (!) казнити и оустановити того (Серет, 1445 *Cost.* II, 729); Абы запомнєнѦ рѣчи с часов вдѣланыхъ нє вдѣлалобы шкоды, слушно єст ажбы вчинки людъскии которыижь ⟨съ⟩ часомъ отходѦт достаточнымъ свєдєтствомъ листов и на потомъ будучимъ былибы явны (Вільна, 1499 *AS* I, 117).

2. (*відвертий, нелицемірний*) щирий (1): Алє колиж... крол полскыи... нас нєдавномоу захованю, здєржаню чистои, явнои вѣры а пєвнои... Короунѣ полскои напомѣноул и тѦж коу наслѣдованю стоупєнюм тых то наших прєдков оупоминал и приводил, дилѣ котороибо рѣчи мы... вызнавамы тым то листом... быти повинни и обвєзаиоу коу державю зоуполна чести и вѣры нашеи (Сучава, 1462 *BD* II, 284).

ФОРМИ: *знах. одн. ч.* ! явиѧго (1445 *Cost.* II, 729); *род. одн. ж.* явиои (1462 *BD* II, 284); *дав. одн. ж.* явной (XV ст. *BC* 34 зв.); *наз. мн. ч.* явны (1499 *AS* I, 117); *місц. мн.* о явны(х) (XV ст. *BC* 8 зв.).

ЯВНѢ *див.* **ЯВНЄ.**

***ЯВОРОВЦИ** *мн.* (1) (*назва села у Київській землі*) Яворівці: Къ Чоудновоу сє(л)цо Яворо(в)ци а в то(м) сєлци два слоуги на во(и)ноу ходять (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

ФОРМИ: *наз.* Яворо(в)ци (бл. 1471 *ЛКЗ* 92).

***ЯВОРЪ** *ч.* (1) (*дерево*) явір: а одъ долыны Бубновици черезъ лисъ стежкою до долыны Лоточное, где также есмо грань иа явори вытесалы и копецъ учыныты велилы (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *місц. одн.* на явори (1430 *ГВКЛ* 8).

***ЯГНѢЧЇИ** *див.* ***ЯГНѦЧИИ.**

***ЯГНѦЧИИ** *прикм.* (8) ягнячий, з ягняти: а у которомъ торгу иметъ купити, тамъ иметъ дати... отъ сто кожи воловыхъ десѦть гроши, отъ сто кожи ѦгнѦчїихъ одинъ грошъ (Сучава, 1408 *Cost.* II, 632); А кто идет до Лвова на головном мытѣ оу Сочавѣ от скотыиы а҃ грош... от сто кожи ягнѣчїи два гроши, от сто кож скотых єі҃ гроши (Сучава, 1460 *BD* II, 273).

ФОРМИ: *наз. мн. ж.* ягнѣчїи (1460 *BD* II, 273); *род. мн.* ягиѣчих, ягиѧчих 3 (1456 *Cost.* II, 789, 790; 1460 *BD* II, 274); ѧгиѧчїихъ, ѧгнѧчїих 4 (1408 *Cost.* II, 631, 632; 1434 *Cost.* II, 668, 669).

ЯГОЛНИКОВЫЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): а на то послуси влдка ларивунъ ис кри(лошаны) пєрємышльскии и пєчать єго... панъ стиборъ ходько яголниковычь и пєчать єго (Перемишль, 1366 *P* 12).

ФОРМИ: *наз. одн.* яголниковычь (1366 *P* 12).

ЯДВИГА, ѦДВИГА *ж.* (13) (*особова назва, стп.* Jadwiga, *нім.* Hedwig): Мы кнѦ(з) дмитрии олгѣрдови(ч) чинимъ знамєни(т)... иже имѣюче чистоѣ мысли млсрдиє и по(ж)даниє к вєлико(м) королєви володиславу польско(м) и къ єго королици Ѧдвизѣ... тому истому королєви володиславови... слюбуємъ держати цѣлую правду и чиста вѣра (Молодечно, 1388 *P* 43); а мы то єму осужѦє(м) а панѦмъ Ѧдвизѣ и алжбѣтє вєчноє молчѦниє чинимы (Медика, 1404 *P* 70); тогдє воитєкь положи(л) лисгь па(н) тєрнавского што жь пани ядвига хмєлєвая сно(м) с прибко(м) уздала пол сєла сулимова воиткови по своєи дчєри а по прибковє сєстрє по алжбѣтѣ (Львів, 1412 *P* 81).

ФОРМИ: *наз. одн.* ѧдвига, ядвига (1393 *P* 51; 1404 *P* 70; 1412 *P* 81); *дав. одн.* ѧдвизѣ (1388 *P* 39, 41, 43; 1393 *Cost.* II, 607; 1395 *Cost.* II, 612; 1404 *P* 70); *ор. одн.* ѧдвигою (1404 *P* 70).

! ЯДНОГО ⟨ЖАДНОГО⟩ *див.* **ЖАДНЫИ.**

***ЯДРИЧЬ** *ч.* (1) (*назва потоку в Молдавському князівстві*): и мы... дали и потвердили єсми єму... сєло на ядричѣ на имѣ гдє є(ст) домъ єго (Сучава, 1443 *Cost.* II, 138).

ФОРМИ: *місц. одн.* на ядричѣ (1443 *Cost.* II, 138).

ЯДУКГОВИЧЬ *ч.* (1) (*особова назва*): Се я Янъ, иначей Корѣива Ядукговичь, продалъ есмы... землю свою... ксензью Матѣю (Вільна, 1451 *АкЮЗР* II, 106).

ФОРМИ: *наз. одн.* Ядукговичь (1451 *АкЮЗР* II, 106).

ЯЗ *див.* **ЯЗЪ** [1].

***ЯЗВИНКИ** *мн.* (2) (*назва урочища у Волинській землі*): а обрубъ земленый тому именицу моему Лопавшомъ... межою конецъ нивъ подворищныхъ Хренницкихъ до Могилокъ и Язвинокъ, от Язвинокъ до дороги, што з Лопавшъ идетъ до Корытна (Хрінники, 1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

ФОРМИ: *род.* Язвинокъ (1472 *АрхЮЗР* 8/III, 3).

***ЯЗЄРЪ** [1] *ч.* (3) озеро (2): пакь оу то(м) оучинили єсмы въ за дшїє... прє(д)ко(в)... наши(х)... и дали и приложили єсмы о(т) на(с)... нашємоу... монастироу о(т) нємца болото криваѦ и озєро, на имѣ по(д) доубровка, и... о(т) гдє выходить грьла из днистра и тєчє(т) долоу, до язєроу доубровка, и о(т) доубро(в)ка, до гдє оупадаєть оу язєр (sic.— *Прим. вид.*) оу захорна (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230);

язєръ коврълоуискїи (1) (*назва озера у Молдавському князівстві*): тѣмъ мы... дали и потвръдили есмо имъ... селище... радичево... и язєръ коврълоуискїи съ грълою (Сучава, 1448 *Cost.* II, 323—324).

ФОРМИ: *род. одн.* язєроу (1500 *Cost. S.* 230); *знах. одн.* язєръ 1 (1448 *Cost.* II, 324); ! яъер 1 (1500 *Cost. S.* 230).

Див. ще ***ЄЗЄРО, ОЗЕРО.**

***ЯЗЄРЪ** [2] *ч.* (1) (*назва місцевості у Молдавському князівстві*): Тѣм мы... дали єсми и потвердили... паноу Татоулоу таѧ села: Роусн от Язєра и Рєдѣии иа Тоутовѣ (Сучава, 1458 *BD* I, 20).

ФОРМИ: *род. одн.* Язєра (1458 *BD* I, 20).

***ЯЗИКЪ** *див.* ***ЯЗЫКЪ.**

***ЯЗЛОВЄЦЪ** *ч.* (3) (*назва села у Галицькій землі*) Язловець, *суч.* Яблунівка: мы богданъ воєвода... вызиавами... оже пришли єсмо оу вєчную єдность... ис паномъ дєтрихомъ боучацкимъ з Ѧзловца, старостою каменецкимъ и подолскимъ (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746); мы пєтръ воєвода... чини(м) знамєиито... оже пришли до на(с)... панъ мужило... и па(н) барто(ш) изъ язловцѣ, староста подо(л)скы (Сучава, 1457 *Cost.* II, 808—809).

ФОРМИ: *род. одн.* язловца, ѧзловца 2 (1449 *Cost.* II, 746; 1455 *Cost.* II, 769); язловцѣ 1 (1457 *Cost.* II, 809).

ЯЗЪ[1], **ЯЗ, ѦЗЪ, ѦЗЬ** *займ.* (19) (*цсл.* язъ) (*особовий*) я: а кто поидеть съ сєю грамотою через дорогычинъ... до лучьска торговать ис торунѧ Ѧзъ кнѧзь кєстути не велю ихъ заимати (б. м. н., п. 1341 *Р* 2); Сє язъ кнѧзь великыи димитрии докоичиваю и повинуюсѧ службобою таковою (б. м. н., 1366 *Р* 14); а сє Ѧзъ чюрило бродовьскии далъ єсм(ъ) село сво(є) бродово кнѧзу фєдору данильєвичю и дѣтємъ єго (б. м. н., 1385 *Р* 28); а на то Ѧзъ па(н) пєтрашь староста далъ єсмъ куидратови нашь листъ под нашєю печѧтью на свѣдоцтво и на твєрдость (Галич, 1401 *Р* 66); Сє язъ кнѧзь олєксаиъдро володимировичъ и своию (!) кнѧгинєю московъкою... далъ єсмь дєсѧтину с(с)тѣ бци оу лаврошєвѣ манастырь ис турцѧ на вѣки (Лаврашів, 1429 *Р* 113); а в сєи сторонѣ одинъ язъ самъ осталъ и то о(т) двою сторонъ поганьство тѧжкоє а о трє(х) сторонъ ркоучи хр(с)тиѧнє алє мнѣ соуть поущи поганьства (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* яз, язъ, ѧзъ, ѧзь (п. 1341 *Р* 2; 1366 *Р* 14; 1385 *Р* 28; бл. 1386 *Р* 30; 1387 *СП* № 12; 1392—1393 *РФВ* 171; 1401 *Р* 66; 1429 *Р* 113; 1443—1452 *AS* I, 39; 1484—1486 *ГСПТЗ* і т. ін.).

Див. ще **АЗЪ, Я.**

***ЯЗЪ** [2] *ч.* (6) (*загорода в річці, ставку, призначена для риболовлі*) яз, гребля: а ту не надобѣ ни дному (!) чаиковьцю собѣ ѣ зачинти (так.— *Прим. вид.*) (Казимир, 1349 *Р* 3); и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куниць княгини великой Витовтовой, съ дыма по куницы... и на Усоячи ѣзъ забивають (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); А хотарь тому вишеписанному селоу да єст почєнши от конєц яза ставова и чєрєс полє на столпъ (Сучава, 1491 *BD* I, 456); а в в (!) озєрє и в рєцє Бабичи є(зы) и в Тоухоу (Друцьк, 1492 *AS* III, 23); и то потвержаемъ... Ивашку Полозовичу... зъ землями пашными и з бортными и з сеножат‹ь›ми, и з реками, и з езы, и з бобровыми гоны (Городно, 1497 *РИБ* 684).

ФОРМИ: *род. одн.* ѣ за 1 (1349 *Р* 3); яза 1 (1491 *BD* I, 456); *знах. одн.* ѣзъ (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17); *наз. мн.* є(зы) (1492 *AS* III, 23); *знах. мн.* ! нѣзы (1349 *Р* 3); *ор. мн.* езы (1497 *РИБ* 684).

***ЯЗЫКЪ** *ч.* (8) **1.** мова (1): а прото... можєтє ачьсѧ ва(м) оузвиди(т) радноє на тыи то послѣднии мистровы листы такъ о(т)писать подлоугъ словъ того то нємєцкого спискоу которыи... єсмо ва(м) роуски(м) языко(м) прєложили длѧ лѣпшєго разоумѣнья (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); своимъ Ѧзыкомъ (2) (*на підставі усної заяви*) своїми словами: а маиколѧ пєрє(д) намн съ... своими оунучаты лишили влада и крьстю оу правоє имѧ и оправили влада и кръстю сами своими (*в ориг.* своимь.— *Прим. вид.*) Ѧзыкомь пєрє(д) нами (Баня, 1418 *Cost.* I, 127); мы илїа воєвода... знаємо чини(м)... ожє то(т) истинныи болѣри(н) па(н) вана порка, оучини(л) свои(м) добры(м) оумысло(м) на своє съмрти, за своѧ дшѫ остави(л) самь съ свои(м) Ѧзыко(м) єдно село на имѧ лоукачєщїи... монастырю... што є(ст) на быстрици (Сучава, 1440 *Mih.* 208).

2. заповіт (1): а тоє привилїє вишеписа(н)ны(х) прє(д)ко(в) нашы(х) изгиноули о(т) роукы кръстини сна... коли кръстѣ с конѣ оупа(л) и оумєра(л) бєзь язика и о привилїє на(м)... нє мо(г) пови(с)ти гдє є(ст) (Васлуй, 1464 *DIR«A»* 517).

3. народ, плем'я (1): А... корол... и Короуна полскаѧ... имают нас остєрєгати и оборонити съ оусих сторон и от каждого на свѣти языка, и от Тоурковь и от Татар и от Оугорь, ава и от поганина и от христианина (Сучава, 1468 *BD* II, 302);

представник окремого народу, племені (2): а тако(ж) тоты люди да имаю(т) слободу... или кожухари или бу(д) какы мастєръ или русн(н) или гръчи(н) нли бу(д) какы Ѧзы(к) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); а кто боудє(т) жити оу ты(х) сель боу(д) какы Ѧзы(к) они да иє имаю(т) платити ни илїша ни да(н) ни по(д)воду (Сучава, 1458 *DIR«A»* 512).

4. (*лист*) слово (1): а любо отъ иноє стороны гдє моѧ сила нєстєчєть а рать на конь оузъсѧдєть а я о томъ оузъвєдаю а к тобє исъ птичєю языкъ вєсти иє пошлю зємлю и нєбо котори(и) иствори(л) богъ мєнє поби(и) (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* ѧзы(к) (1453 *Cost.* II, 461; 1458 *DIR«A»* 512); *род. одн.* языка 1 (1468 *BD* II, 302); язика 1 (1464 *DIR«A»* 517); *знах. одн.* языкъ (1484 *ЯМ*); *ор. одн.* ѧзыкомь, ѧзыко(м), языко(м) (1418 *Cost.* I, 127; 1440 *Mih.* 208; 1447—1492 *ЛКБВ*).

***ЯИЦЕ** *с.* (1) яйце: и то, господару, помню: давывали... въ кухню по курети и по десети яецъ и по полгроша (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *род. мн.* яецъ (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ЯК *див.* **ЯКЪ.**

ЯКИМ *див.* **ЯКИМЪ.**

ЯКИМОВИЧ, ѦКИМОВИЧ, ЄКИМОВИЧ *ч.* (22) (*особова назва*): ‹Боєрїи а›ноумѧ: Ходка Крєцовиикоул... Пєтрє Єкимович (Сучава, 1458 *BD* I, 19); а на то є(ст) вєлика марторїа са(м) г(сд)во ми вышєписанны стєфа(н) воєво(д)а... и наши боѧры мо(л)давск(х)... па(н) ива(н) чокрълїє па(н) пєтри(к) Ѧкимови(ч) па(н) Ѧцко гуди(ч) (Васлуй, 1474 *РГС*).

ФОРМИ: *наз. одн.* Якимович, Ѧкимович, ѧкимови(ч) 5 (1460 *BD* I, 41; 1470 *BD* I, 151, 153; 1472 *BD* I, 170; 1474 *РГС*); Єкимович 1 (1458 *BD* I, 19); *род. одн.* Якимовича, Ѧкимовнча, Ѧкимо‹вича› 8 (1458 *BD* I, 20; 1460 *DIR«A»* 515; 1464 *BD* I, 86; 1468 *BD* I, 130—131; 1470 *BD* I, 148; *DIR«A»* 522; 1472 *Cost. D.* 26; 1473 *BD* I, 190); якымовича 3 (1459 *BD* I, 28; 1465 *DIR«A»* 518; 1469 *BD* I, 134); Якимовичѣ 2 (1466 *BD* I, 110; 1473 *ШКН* 165); Якимович 1 (1458 *BD* I, 25); Окимовича 1 (1459 *Cost. S.* 22); *наз. мн. зам. род.* вѣра пана Пєтрика и брата єго Васка Ѧкымовичи (1467 *BD* I, 118).

***ЯКИМОВЪ** *прикм.* (5): а на то є(ст)... в. п. пєтра якимова... и вѣра оуси(х) наши(х)... боѧ(р) мо(л)давски(х) (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472—473); єдна част от того сєло да єст слоузѣ нашємоу Никити и сєстри єго Мърини, сыновом Якимовом Палпѣ (Сучава, 1495 *BD* II, 84);

Якимово дворищє (1) (*назва дворища у Віленському воеводстві*): Се здеся просилъ у насъ дворянинъ нашъ Тишко Ходкевичъ землицъ пустныхъ... на имя... Якимова дворища... а Добровтричъ дворища (Краків, 1454 *АЛМ* 12); дорога Якимова (2) *див.* **ДОРОГА** 1.

ФОРМИ: *род. одн. с.* **Якимова** (1454 *АЛМ* 12); *наз. одн. ж.* **якимова** (1453 *Cost.* II, 473); *род. одн. ж.* **Якимови** (1492 *BD* I, 510); *дав. мн.* **Якимовом** (1495 *BD* II, 84).

Пор. **ЯКИМЪ.**

ЯКИМЪ, ЯКИМ *ч.* (8) (*особова назва, цсл.* Иоахимъ, *гр.* 'Ιωακίμ, *гебр.* Jehōjakim): мы александръ воєвода... и тижъ мы илїашъ воєвода... и мы бояре... александра воеводы... па(н) Аки(м) калїАнови(ч), па(н) гораєцъ... знаємо чини(м)... и(ж) єсмы дали... сере(т) мисто... кнАгини ри(м)гаилѣ, бывшои жоиѣ нашои (б. м. н., 1421 *Cost.* I, 141—142); Якимъ коузне(ц) землю де(р)жить Лисовъщиноу а с тоє земли дани идєтъ сорокъ грошє(и) (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.); А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнъе, при том был... панъ Яким Пузовский (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); и тымн разы дроугая половица што небо(ж)чи(к) па(н) лисица на себе ⟨...⟩ (пошкодж.— *Прим. ред.*) раси(м) а яки(м) (Пустинька, 1499 *ПИ* № 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Якимъ, Яким, аки(м), яки(м)** (1421 *Cost.* I, 142; бл. 1471 *ЛКЗ* 93 зв.; 1487 *BD* I, 310; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141; 1499 *ПИ* № 3); *род. одн.* **якима, Акима** (1467 *BD* I, 119; 1495 *BD* II, 84).

ЯКО[1], АКО, ІАКО, АКО (237) **I.** *присл.* (*способу дії*) як (2): А тыи роботы и дани и поплатки имаеть робити и давати къ нашей потребизнѣ, яко иншіе земляне (Судомир, 1408 *АкЮЗР* I, 6); Протожъ... ваша милость делайте яко знаете, какъ межи васъ доконъчаньє было (*в ориг.* были.— *Прим. вид.*) (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

II. *спол.* (235) **А.** (*зв'язує члени речення*) (86) **1.** (*порівняльний*) як (32) **а)** (*із співвідносними словами* т а к о, т а к о ж, т а к ъ) (9): воленъ продати воленъ замѣнити тако доброму яко єсть самъ (Бохур, 1377 *Р* 24); а тыхъ всѣхъ записовъ потвержаемъ симъ нашимъ листомъ, ижъ имѣєть... стефаиъ воєвода землю волоскую держати... тако яко его прєдковє держали (Ланчиця, 1433 *Р* 124); иже мы доброую ⟨з⟩авжды мѣли єсмо яко и нинє мамы волю тако *яко* коро(л) хрестья(н)⟨с⟩кии коу покоєви а коу єднотѣ... о(т) ровности нє хоче(м)сА выламавати вароуючисА розлиянья ⟨к⟩рови хрестьяньскои (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*);

(*у сполуч.* я к о **и) як** (10): Съ которого того капища такъ теперешнего, яко и на потомъ набытыхъ пляцовъ... податковъ... давати не маютъ (Луцьк, 1389 *РЕА* I, 27); а прото яко и первѣй тако и тыми листы ва(с) рада короуны жаданьє(м) велики(м) проси (!) (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); також ест мыто от кобыл яко н от кони (Сучава, 1460 *BD* II, 274);

б) (*без співвідносного слова*) як (10): имаєть служити ис того всѣго намъ... Ако кторыи нашь зѣмлАнинъ двєма копьи а дѣсАтью стрѣлцовъ (Краків, 1394 *Р* 54); хто кому мтри лаеть... коли(ж) о(т)зове(т) тогды имеєть речи солганъ (!) яко песъ (XV ст. *ВС* 29); а имат сА поставити цина соукни (!) оу Соучавѣ яко во Львовѣ (Сучава, 1460 *BD* II, 275);

(*у сполуч.* я к о и) як (3): I też, ustawilijesmo, iżby... prodawali wsiakuju recz dobrowolne i majut' kupowati i chleba sia dotikati, jako i chrest'janin (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и имаємь (або имаємо.— *Прим. вид.*) ємоу на то оуставно радїти... абы тым обычаємь был н держал сА яко и перєдковє єго (Сучава, 1462 *BD* II, 289).

2. (*приєднує звороти у знач.* «як хто, що», «будучи ким, чим») як (48): вси села... маєтъ держати господинъ богомолецъ нашъ Климентый... а за насъ и чада наша Господа Бога молити... яко пастырь и отецъ нашъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 3); Cocziemo (!) jestliby tak zaisto mytnik szto brał na nich, aż by jako rozbojnik karan był (Луцьк, 1388 *ZPL* 105); а пакли бы потАгнулъ король оугоръскын на мене... тогды... король полскыи, имаєтъ насъ боронити... и чинити, што болше можетъ, яко нашь господарь (Дольний Торг, 1411 *Cost.* II, 638); а которыи бы не хотилъ на томъ изьєднаиїю стоати и миръ пороушити, а ваша мл(ст)ъ... на того стояти и казнити, яко виноватого и яко прѣстоупника (Сучава, 1435 *Cost.* II, 682); а тымъ свѣтком твоимъ што оу твоєм листоу стоАть, вѣрю яко добрымъ людем (Луцьк, 1475 *AS* I, 70); И мы... во всемъ есмо князя Костантина, яко слугу нашого вѣрного, оправили и... при чсти зоставили (Вільна, 1495 *АЛМ* 84); Пє(р)во поклонитисє о(т) гДна воєводы великомоу кнзю алєкса(н)дру яко брату и прыятєлю своєму милому (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

(*у сполуч.* я к о ж ъ) (2): а тоты люди... оу тоту моиасты(р), да є(ст) им слобо(д)ио орали (sic.— *Прим. вид.*) соби и жито сїати и сино косити, оу торговскою цариноу сочавскоє, яко(ж) торговєскы(х) людїє (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461); николаи жалова(л) на матея же ємоу яко(ж) прїятєлеви конА позычилъ здорово(г)... а коли(ж) ємоу засА вернЖ(л), а то(т) конь хрома(л) (XV ст. *ВС* 23 зв.).

3. (*вживається для перерахування однорідних членів речення*) як, а саме, тобто (2): а то тако иже... кро(л)... имає(т) иа(с) прє(д) ты(м) днємъ голдованиА два алибо три м(с)цѣ обыслати, ижбы єсмо тогды нѣкоторыми валками знаменитыми с нашими землАми Ако то о(т) татаръ алюбо о(т) инши(х) нєпрїАтє(л) нагабани... а то бы кролеви... прє(з) єго послы... знаменито было, тогды коро(л)... имає(т) прє(д)речєныи де(н) голдованьА, на иныи ча(с) прєложити (Хотин, 1448 *Cost.* II, 734); Пак ли бы тот дєн так намѣненны, нам, зємлѣм нашим молдавскым нѣкотора потрєбизна знакомита, яко валка алибо воина с Татары... а то бы... єго послом было явно (Сучава, 1462 *BD* II, 285);

(*у сполуч.* я к о ж ъ) (1): Также дали есьмо и со всимъ и съ тымъ, и съ поемщиками, и съ осѣдками, и съ роспусты, якожъ то десятиннику Богдану и дѣтемъ его — вечно, никимъ же непорушно и нами (Кобринь, 1465 *АкВАК* III, 4).

4. (*вживається при вказівці на відмінність між порівнюваними предметами*) як, ніж (1): просимо вашєи мл(с)ти штобы есте оучинили иныи листо Ако и тото што писано оу луцки (Сучава, 1388 *SL* 678).

Б. (*зв'язує речення*) (149) **1.** (*вводить пояснювальні вставні речення*) а, як (12): єстли мистръ... васъ за срѣдникн єднанье покоя боудеть хотѣти мѣти яко з великоє с цѣлоє приязни дооу-аньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*); А кто имєт бантовати тых люд от тыхъ сел, боуд оу чем, яко єст више писанно, тот оузрит великоє казни господства ми (Дольний Торг, 1475 *BD* I, 200); Господаръ мой... просилъ твоєє милости... штобы єси намъ далъ твоя милость листъ, коу противъ нашого листоу, яко єсмо перъвєй жєдали отъ твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 402);

(*у сполуч.* я к о ж є, я к о ж ъ) як (11): а николи сА роздѣлити на вѣкы и с крольвьствомъ польскимь, Акожє вышьшє писано посполу стати противу их нєприАтєлємъ (Сучава, 1393 *Cost.* II, 607—608); тоє въсє што бы имъ оурикъ съ въсѣмъ доходомъ имъ и дѣтємъ и(х) каж(д)ому своА ча(ст), якожє в⟨ыше⟩ стоитъ, також(д)є и оунучатомъ ихъ и праоуноучатомъ и(х) (Сучава, 1428 *Cost.* I, 221); и єщє дали єсми ā сто злат оугрьских... яко да творѣт ми памѣть на вѣки вѣчниА гєн. ā... вєчерь парастас а заоутра свАтаа литоургїА, якож єст обично (Путна, 1476 *BD* I, 217); и... пани ОлизароваА.. волнє даровала нас и дала и записала тыє имєнА.. с платы и зо всими пожитки, якож то намъ оправила листом своимъ вєчно и нєпоручно (!) на вєки (Луцьк, 1487 *AS* I, 240—241); и оутъкмившє и заплативше оусє исполна, якожє и вышє пишєм, а господство мы... дали єсми томоу... монастироу... сєло на имѣ Щоубєюл на Башіоу (Сучава, 1492 *BD* I, 509—510);

(*у сполуч.* я к о н) як, як і (9): Прото мы... ведомо чынимо тымъ теперешнимъ, яко и на потом будучого веку людемъ, до которыхъ ведомости тотъ Нашъ листъ придетъ

(Луцьк, 1389 *PEA* I, 26); а особио иже мы доброую (з)авжды мѣли єсмо яко и ниие мамы волю (Брест Куявський, *ЛКБВ* 1447—1492); на то єсмо прысягали, яко и сами оуизрытє ваша милость, штобы богъ далъ нашн ворози подъ нашымн ногами под нашыми шаблями (б. м. н., 1496 *BD* II, 403).

2. (*приєднує підрядні речення*) (126) а) (*способу дії*) (69) як (*у постпозиції — із співвідносним словом* т а к о *у головному реченні*) (10): а тако влдка продалъ єсть, яко самъ дєржалъ (Перемишль, 1391 *P* 45); а тако єсмо єму дали… тото… село с тыми со всѣми пожитки… Ако оуѣхана к нему границА (Снятин, 1424 *P* 99); тако сА голдоуємъ, яко каждын хр(с)тіанінъ голдоу(є)ть сА (Сучава, 1435 *Cost.* II, 689);

(*у сполуч.* А к о и) (1): тогды тии имають прєдними (sic.— *Прим. вид.*) голдовати слюбити, тако Ако и мы слюбили и голдовали прєднашимъ (!) господарємъ (б. м. н., 1395 *Cost.* II, 610);

(*у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні*) (1): A jestliby penezej nemel, tohdy za postupok, jako prawo najdet', majet byti karan (Луцьк, 1388 *ZPL* 105);

(*у постпозиції*) (38): то всє єсмо потвєрдили, нєпорушно на вѣкы слузѣ нашому вѣрному ходкови быбєлскому… съ всѣми границями як из вѣка, вѣчио прислушало к тым сєлумъ (Судомир, 1361 *AGZ* 6); и оучинили єсми нашеи вѣрности голдъ и с нашими по(д)даными землли мо(л)давскои, яко наши прє(д)ковє чинили по винѣ (Сучава, 1439 *Cost.* II, 712); Продал єсми имєие моє отчизноє Дажєв на вєчност зо всимъ на всємъ яко ся тоє имєнє Дажєв само в собє и в обыходєхъ (маєть) (Володимир, 1475 *AS* I, 72); Што твоя мл(с)ть присла(л) єси свои(х) пословъ… межи иами мироу вечного делати и записы чинити и межи нашими землАми якосА и годи(т) межи двема г(с)дрема хрє(с)тия(н)скима (б. м. н., 1496 *ПДВКА* 60);

(*у сполуч.* я к о ж е, я к о ж ъ) (20): а половицю тѣхъ пѣнАзии наложили єсмы на твоѣ роботы яко же твоя мл(с)ть оусказовалъ до нас слуги своєго и листы своєми казалъ єси, на домъ на мєднцкии (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); а мито имаю(т) дати о(т) тару по Д гроши, яко(ж) было старое право, дано и(м) о(т) наши(х) прє(д)ковє (Васлуй, 1452 *Cost.* II, 759); Земно у матки моее воли, у подани и в опекани, якоже было и у моей во(ли) (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); мы Стєфанъ воєвода… чнним зиамєнито… оже пришли… боургарє Ливовскии… и просили нас абыхом имъ мыта полєхчили, якожє им стоит оу том старом привилїи (Сучава, 1460 *BD* II, 272).

б) (*додаткові — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) що, як (5): majet' prisiahnuti, jako ne wedał koli jemu wkradeno (Луцьк, 1388 *ZPL* 104); Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ… о пе(р)выхъ г(с)дрєхъ воєводъ волоскихъ и киязє(и) литовъскихъ… яко они мєли межи собою бра(т)ство (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

(*у сполуч.* я к о ж ъ) що, як (3): а сє Азь кнА(з) федико нєсвиднскии… вызнаваю то симъ листо(м) наши(м) ныиѣишимъ и пото(м) будучимъ… Ако жь Авно было приАтєлю(м) и неприАтє (!) моимъ какъ єсмъ вѣрнѣ служилъ… кнА(з) швидригаилови (Кременець, 1434 *P* 129); Стєфанъ воєвода… даємъ се(с) нашъ листъ всѣмъ брашовлѣномъ, якожъ имали о(т) оца нашего… грамоту (Устя Башія, 1435 *Cost.* II, 676);

(*у сполуч.* я к о ж є) як (1): мы Стефан воєвода… знамєнито чнним… оже слоубоуем и слоубили єсми… на то якоже єсми били слоубили н обѣцали н записали н пєрєж(є) сєго господарєви иашемоу милостивомоу кролѣ (!) єго милости, абыхом сѣ съ єго освѣценои милость видѣли н голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351);

(*із співвідносним словом у головному реченні*) що, як (1): а… потвєржаємъ… ижь имѣеть… стефанъ воєвода… свою землю волоскую всю держати… подлугъ того яко выписано оу пєрвыхъ листѣхъ (Лаичиця, 1433 *P* 124).

в) (*причини — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) бо, оскільки (7): Тыи вси села… маєтъ держатн господинъ богомолецъ иашъ Климентый… а всими церквями… радити, благихъ миловати, а злобныхъ казннти, яко самъ от Христа Спаса власть господинъ отецъ владыка маєтъ (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* I/VI, 3); да соу(т) иашемоу моиастырю оури(к) съ въсѣ(м) доходо(м) не(под)вижеио нѣколи на вѣки, яко да(л) испєрва братиє(м) наши(м) (sic.— *Прим. вид.*) стефана (sic.— *Прим. вид.*) воєвода (Дольний Торг, 1451 *Cost.* II, 400); алє видимо оу томъ листу твоєє милости миого рєчеи прыложено, яко мы нє жедали таковою листоу от твоєє милости (б. м. н., 1496 *BD* II, 401);

(*у сполуч.* я к о ж ь) (1): а што може причннити болшє межи тѣми вжитки то на своє полѣпшѣньє яко жь торговлА исталася (Львів, 1370 *P* 18);

(*у препозиції*) (*у сполуч.* я к о ж ъ) як (1): Якожъ проявилъ єсми пєрєже сєго королю єго милости, и король бы єго милость о томъ розъсмотрєлъ и иамъ допомагалъ тыми разы, пєнАзьми ль, людми ль, или имєньємъ (б. м. и., 1481 *BD* II, 364).

г) (*означальні — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) що, як (6): тогды оии… оуздали пану вАтславу… того дворища по своєи доброи воли и за иныѣ молвили абы в добромъ покои в(ж)ити тѣхъ вжковъ (!) пану вАтславу яко въздали при пану блотишевьскомъ (Львів, 1370 *P* 18); а о(т) ближьшего… бука Ако стоить на брегъ долины простѣ на дубъ (Галич, 1404 *P* 68); Дроугоє вспоминаєть г(с)дръ нашъ воєвода ваше(и) мл(с)ти о пє(р)выхъ г(с)дрєхъ воєводъ волоскихъ н князє(и) литовъскихъ *яко* были прє(д)ки деда иашого… и прє(д)ки вито(в)-та(в) (!) великого князя лито(в)ского… яко они мєли межи собою бра(т)ство (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192);

(*у сполуч.* я к о ж е, я к о ж) як, коли (4): тогды кроль господарь посла(л)ъ мнє а быхъ межи ними розыіха(л) и оуграиичилъ промежи тыми сєлы Ако же на верху выписаны (Галич, 1404 *P* 68); а они имаю(т) то(г) ожндати до по(д)бного часу, яко(ж) понапрА(д) имаε(м) сказати (Сучава, 1457 *Cost.* II, 809).

д) (*часові*) як, коли (6) (*у препозиції — без співвідносного слова у головному реченні*) (2): а яко сталї прє(д) нами и прє(д) паны на правѣ па(и) игна(т) облазницкїи жаловалъ и положи(л) свои лїсты гранїчныи (Зудечів, 1421 *P* 95); а АкосА оии записали прєрє(ч)ны(м) кролє(м) коу оуставнчнои и вѣчнон сталости… мы… виновати єсмо вѣрнє ихъ волѣ и оучинковъ наслѣдовати (Хотии, 1448 *Cost.* II, 733);

(*у постпозиції — без співвідносного слова у головному реченні*) (1): про то(ж) варє кто… будє(т) паркала(б) оу келїи… щоби давали тоє оусє вышеписанноє том(оу) моиастирю о(т) немца яко прїиду(т) послани о(т) мостирѣ (!) (Сучава, 1446 *DIR«A»* 485); а до то(г) часу и до того днѣ, аж бы(х) сА па(к) не могло на(м) стати тако(г) миру и тако(г) покоя, яко быхо(м) могли имъ то(у)ю справе(д)ливо(ст) оучинити, а онн… имаю(т) и другы де(н) напрє(д) оуложити, колн сА нама (по)сполу оузри(т) (Сучава, 1457 *Cost.* II, 810);

(*у препозиції — із співвідносним словом у головному реченні*) (2): а Ако сА замѣнивше сєлы тогды панъ данило и нАлъ сА оубивати оув облазничь дуброву и оу лѣсъ (Зудечів, 1411 *P* 79); Алє яко оузрАт сес нашь лист, так тым часом щобы до иас съ оусим пришли (Сучава, 1468 *BD* II, 306);

я к о р ы х л о (1) як тільки, тільки-но: и такижь… слюбуємъ… ижъ яко рыхло панъ кро(л), сиъ, а любо намѣсткы єго до землъ рускы(х) приближатсА, а мы обличнѣ к иему прїидемъ (Сучава, 1434 *Cost.* II, 664).

е) (*міри і ступеня — у постпозиції, без співвідносного слова у головному реченні*) як, скільки (2): а оу черновци мыто от воза, яко єст оустановлєно, а рыбы нє брати (Су-

чава, 1456 *Cost.* II, 790); а оу Чєрновци мыто от воза яко єст оустановлєно, а рибоу нє брати (Сучава, 1460 *BD* II, 275).

є) *(умовні—у препозиції, без співвідносного слова в головному реченні)* як, якщо (1): яко(ж) кто коли имє(т) познати оу ни(х) кони или волы... и доведє(т) на(ш) чл҃къ на брашовѣни... а брашовѣни да стратѣтъ того конѣ али во(л) будє(т) (Васлуй, 1449 *Cost.* II, 743).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ, ЯКЪ.**

ЯКО [2], **ѦКО** *част.* (59) *(підсилювальна) (у сполуч.* я к о д а *у складі описових дієслівних форм наказового способу) див.* **ДА** [1].

ЯКОБЄСКОУЛ *ч.* (4) *(особова назва):* И оуставшє слоуга наш Данчюл Дѣлѣ та заплатил оуси тоти пинѣзи... оу роуки слоузѣ нашємоу паноу Фєтє Якобєскоул (Сучава, 1488 *BD* I, 362); ми заплатих оуси тоти пинѣзи... оу роуки... кнѣгини Фєтє Ѧкобєскоула (Сучава, 1489 *BD* I, 376).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Якобєскоул** (1488 *BD* I, 361); *род. одн.* **Ѧкобєскоула** (1489 *BD* I, 376); *дав. одн.* **Якобєскоул** (1488 *BD* I, 362).

ЯКОБЄЩИ *мн.* (1) *(назва села у Молдавському князівстві):* далижє и потврьдили єсми ємоу... сєла... иа имѦ броудоурєщи... и на проутѣ якобєщи (Васлуй, 1436 *Cost.* I, 475).

ФОРМИ: *наз.* **якобєщи** (1436 *Cost.* I, 475).

ЯКО БЫ *присл.* (5) *(відносний) (приєднує підрядні речення)* **1.** *(означальні)* (4) *(у постпозиції — із співвідносним словом)* щоб (3): и ти(ж) имає(м)... такую справє(д)ливо(ст) дрьжати мєж нами и зємлѣми, яко быхо(м) могли злодієвъ имєновани(х) ... вишали на обѣ стороны (1457 *Cost.* II, 810).

2. *(способу дії) (із співвідносним словом* т а к) (1): I też jestliby... wdaril tak, jakoby kriwi nerozlil, majet na nem wina byti wodluh obyczaja naszoje ziemli (Луцьк, 1388 *ZPL* 104).

3. *(мети)* щоб (1): яко жадаєтє чєрез листы свои на тыи послѣдиии мистровы листы якобы єстє мѣли о(т)писати ємоу чєрєс оныи пєрвыи о(т)писъ подлоугъ на⟨о⟩учѣнья нашего мистрови о(т) ва(с) оужє посланыи (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

Див. ще **КАКО КОЛИ, КАКЪ, КАКЪ КОЛИ, ЯКО**[1], **ЯКЪ.**

ЯКОБЬ *див.* **ЯКОУБЪ.**

ЯКОВ *див.* **ЯКОВЪ.**

ЯКОВИЦКИЙ *ч.* (1) *(особова назва):* А коли есми у пана Василя пенязи брал за тое имѣнье, при том был... панъ Яковицкий (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яковицкий** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141).

ЯКОВЪ, ЯКОВ, ѦКОВЪ *ч.* (7) *(особова назва, цсл.* Иꙗковъ, *гр.* Ἰακώβ, *гебр.* Ya'aqobh) Яків: а писалъ скора яковъ (б. м. н., 1341 *ОБРН* 75); а при томъ оуздаванъѣ были бояре землѦне панъ ходько быбєльскии... попъ тєпѦкови(ч) яковъ (Перемишль, 1378 *P* 26); Я, Война, пана Немиринъ сынъ, на имя Яков, пишу сию духовницу своимъ целым умом, лежа у рани на постели (б. м. н., XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27); i pewedil (!) nam namesnik urucki, Wołczko Romanowicz, sztoź dey tuju zemlu derźyt nini Jakow Owdeiewicz (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яковъ, Яков, Ѧковъ, Jakow** (1341 *ОБРН* 75; 1378 *P* 26; 1385 *P* 28, 39; XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 27; 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8).

Див. ще **ЯКОУБЪ.**

ЯКО КОЛИ, ѦКО КОЛИ *присл.* (6) *(стч., стп.* jakokoli) **I.** *(відносний) (зв'язує члени речення — вводить порівняння)* **як** (1): волѣнъ продати замѣнити тако доброму Ѧко **коли** самъ (Краків, 1394 *P* 54).

II. *(приєднує підрядні речення)* (5) **1.** *(допустові)* хоч (2): а Ѧко ко(л) тако(ж) ислюбили бы(л) єсмо кнѦ(з) дмитрию... и правду дали оужь ѣдє(м) и хочє(м) сѦ порожни оучинити тоѣ прав(д)ы (Молодечно, 1388 *P* 43); мы Іо Стефан воєвода... знаємо чиним... яко коли... нѣкотораѦ нєприязнь... и валка была мєжи нами и мєжи... кралєм полскым... и тыми часы... крал... нам въси мєрзѦчкы отпоустиль (Гирлов, 1499 *BD* II, 419).

2. *(способу дії)* як (3) **а)** *(із співвідносним словом* т а к о *у головному реченні)* (2): а тако дали єсмы мишєви та дворища... и зъ ганми и ставомъ и з болоты и со всѣми оужитки яко коли из вѣка вѣчного было к тѣмъ дворищюмъ (Перемишль, 1390 *P* 176); а тако єсмо єму дали... тото... село с тыми со всѣми пожитки што(ж) здавна прислухаю(т) тамъ, Ѧко коли єсть оу свои(х) объѣханы(х) граница(х) долго и широко и округло (Снятин, 1424 *P* 99);

б) *(без співвідносного слова у головному реченні)* (1): тогда хочємъ кголдова(т) королє(в)... вѣрноє послу(ш)ство держа(т) подъ присѦгою и по(д) ч(с)тью подлугъ обычаѦ Ѧко ко(л) быває(т) при голдованию (Молодечно, 1388 *P* 43).

Див. ще **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКЪ, КАКЪ КОЛИ, ЯКО**[1], **ЯКЪ.**

ЯКУБ *див.* **ЯКОУБЪ.**

***ЯКОУБОВЪ** *прикм.* (1): мы оузнаваючи мѣжи прїєтєли єднанїє чини(м) ино якоубово свїдо(ч)ство є(ст) правдиво (XV ст. *BC* 20 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **якоубово** (XV ст. *BC* 20 зв.).

Пор. **ЯКОУБЪ.**

ЯКОУБЪ, ЯКОУБЬ, ЯКУБ, ЄКОУБЪ, ЯКОБЬ *ч.* (23) *(особова назва, стп.* Jakub, *лат.* Yacob, *гр.* Ἰακώβ, *гебр.* Ya'aqobh) Яків: а писана грамота... оу день свѦтого якуба (Судомир, 1361 *AGZ* 6); а при томь былъ якоубь Бискоупъ кнѦзь Бартоломѣи плебан (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); приєхалъ клєпачь на ст҃го якуба д҃нь (б. м. н., 1386—1418 *P* 35); И потомъ говорилъ намъ дворенинъ нашъ Якубъ Домотъкановичъ, што жъ бы тая Угрыновъская ему тежъ тетъка была, а тое именье ему полетила во опеканье (Краків, 1489 *РИБ* 437); нєха(и) они тую зє(м)лю дє(р)жать потому ка(к) и(м) па(н) яку(б) а па(н) ра(ч)ко ограничили (Вільна, 1495 *ВМЗД*); правыи бы(л) єкоубъ коумъ єго которыи же тоую рє(ч) мєжи ими прїєтєльскы єдна(л) (XV ст. *BC* 20); a pry tom były z moiey ruki zemiane Beresteyskiji Bohdan a iakub Prynozczyczy (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Якоубъ, Якубъ, якоубь, якуб, яку(б), iakub** 10 (1369 *ПСЧК;* 1433 *P* 122; 1487 *AS* I, 86; 1489 *РИБ* 437; 1495 *АЛМ* 85; *ВМЗД;* 1500 *ДПЖН*); **єкоубъ** 1 (XV ст. *BC* 20); **якобь** 1 (1434 *Cost.* II, 675); *род. одн.* **якуба** (1361 *AGZ* 6; 1386—1418 *P* 35); *дав. одн.* **Якубу, я(к)убу** 6 (1487 *РИБ* 226; 1489 *РИБ* 432, 437, 438; 1495 *ВМЗД*); **якобоу** 1 (1434 *Cost.* I, 675); *знах. одн.* **якоуба** (XV ст. *BC* 20; 1495 *ВМЗД*).

Див. ще **ЯКОВЪ.**

ЯКОУШЄВ *прикм.* (3): И оу томь господство ми заплатил оуси тоти вышєписанныи пинѣзи... оу роуки слоугамь нашимь Михоул, брат Якоушєв, и Жоуржа и братоу єго Иваноу (Сучава, 1488 *BD* I, 354);

Ѧ к о у ш є в а д о л и н а (1) *(назва долини у Волинській землі):* а мєжи Вишнєвца и Манєва граница по давной граници по Ѧкоушєвоу долиноу, а по тоу стороноу рѣки Горинѣ по вал (б. м. н., 1475 *AS* I, 71).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Якоушєв** (1488 *BD* I, 354); *знах. одн. ж.* **Ѧкоушєвоу** (1475 *AS* I, 71).

Пор. **ЯКОУШЬ.**

ЯКУШИНСКИ *прикм.* (1): по тую могилу и по ричку Вишню — мой грунтъ Якушински управо, а влево грунтъ Мыкулински (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Якушински** (1430 *ГВКЛ* 8).

Пор. ***ЯКУШИНСКОЕ.**

***ЯКУШИНСКОЕ** *с.* (1) *(назва села у Подільській землі):* а потомъ... повелъ... одъ Тулныковъ до могылы, противко селу Якушинскому, гдѣ застали смо Пана Евсея зъ людмы его (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Якушииском**у (1430 *ГВКЛ* 8).

ЯКОУШЬ, ЯКУШЪ, ѦКУШЬ *ч.* (19) (*особова назва, пор.* Яковъ, Якоубъ): а при то(м) бы(л)... панъ Ѧкушь сєкиринскыи... а иншихъ много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); писа якоушь писарь оу хотини (Хотин, 1435 *DIR«A»* 465); мы Стефан воєвода... знаменито чиним... ожє прїидє прѦд нами... пан Щєфоул питарюл, оуноук пана Якоуша вистїарника... и продал... свою правоую отниноу, от оурика дєда своєго пана Якоуша вистїарника, єдино сєлищє на имѦ Попринканїи на Жєжїи (Ясси, 1476 *BD* I, 208); мы Стєфан воєвода... знаменито чинимъ... ожє прїидоша прѦд нами... пан щефоул прѣкалаб хотински, и тютка єго Марєна, дъщєрѣ пана Ѧкоуша вистїарника... и тѣгали сѣ за свои отнини (Сучава, 1480 *BD* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **якоушь, якушъ, ѧкушь, яку(ш)** (1420 *ПГАГ;* 1435 *DIR«A»* 465; *Cost.* II, 682, 687); *род. одн.* **Якоуша, якоуша, Ѧкоуша** 14 (1423 *Cost.* I, 157; 1425 *Cost.* I, 173; 1435 *DIR«A»* 465; 1436 *Cost.* I, 455; 1438 *DIR«A»* 472; 1439 *Cost.* II, 47; 1440 *Cost.* II, 66; 1476 *BD* I, 208; 1480 *BD* I, 241 і т. ін.); **иакоуша** 1 (1428 *Cost.* I, 202).

ЯКЪ, ЯК *спол.* (21) **I.** (*зв'язує члени речення — вводить порівняння*) (3) як **а)** (*із співвідносним словом* т а к о ж) (1): а далєй слюбуємъ... иже со имьѦ посполсто(м) перво(м) котрыижє то снє(м) нашъ г(с)п(д)ръ... възовє(т) оучинити, иже тоты всѣхъ рѣчеи навер(х)писанны(х) тако(ж) якъ и мы по(д) присягою на сты хр(с)тъ оучинєною обьвоѦжутсѦ и запишю(т) осмотрѣти и стєречи вѣрнѣ... здєржати и тримати (Хотин, 1448 *Cost.* II, 738);

б) (*без співвідносного слова*) (1): мы богданъ воєвода... вызнавами... що имаєтъ намъ панъ детрихъ приати съ оусимъ своимъ животомъ и съ оусєю своєю радою, якъ верны отєцъ своємоу синоу и братъ братоу (Сучава, 1449 *Cost.* II, 746);

(*у сполуч.* я к ж є) (1): Николаи жалова(л) на матєя же ємоу... конѦ позычилъ здорово(г)... а коли(ж) ємоу засѦ вернѫ(л) а то(т) конь хрома(л) а рє(к) то(т) матєи же хова(л) я(к) же то своєго влостного а нє вєда(л) тоє ємоу хромоты (XV ст. *ВС* 23 зв.).

II. (*зв'язує речення*) (18) **А.** (*приєднує сурядні речення*) (*зводить пояснювальні вставні речення*) як (5): ино я... записую князю Федору е. м. Михайловичу Чорторыскому... тую третюю часть отчизны имения моего, которую есми е. м-ти з моее доброе воли далъ, якъ въ семъ моемъ листу вышей выписано, и тые двѣ части того жъ именїа..., за што ми е. м. далъ шестьдесятъ копъ и чотыри копы грошей (Луцьк, 1449 *АЛМ* 8); А тот город Вишневѣць и со всими тыми сєлы, какъ оу вєрху писано... и со всими пожиткы, што в тых имѣньиєхъ сут, якъ оувєрху писано, достали сѦ брат(у) моєму старшєму (Вишнівець, 1482 *AS* I, 81); имѣнє... даєм... так широко и долго (*в ориг.* долко.— *Прим. вид.*) и кругло якъ тоє имѣнє выше писаноє в своих границах замѣрено єсть и роздѣлено (Володимир, 1499 *AS* I, 118).

Б. (*приєднує підрядні речення*) (13) **1.** (*способу дії*) як (5): Волен пан Оножко тоє имєнє Дажев... продати отдати и кому хотя записати и замєнити и к своєму лєпъшому пожитку обєрнути, **як** самъ похочет (Володимир, 1475 *AS* I, 72); волна єсми тыє имєнѦ... як хотѦчи так ихъ ку потрєбизнє своєи привєрнути (Ровно, 1488 *AS* I, 241);

(*у сполуч.* я к ж є) (1): I jak że (*в ориг.* jak zo.— *Прим. вид.*) iesmo k waszoy miłosty ne odnowa psali, sztož dannaia mista wsia otniata w nas (Липнишки, 1433 *ЗНТШ* LXXVI, 141);

(*у сполуч.* я к ъ и) (2): i oni maiut nam z toiei zemli służby służyt, potomu, jak i perwei toho zdawna z toiey zemli służba szła (Люблін, 1478 *АрхЮЗР* 4/I, 8); Протожъ ваша милость делайте яко знаете... а чей быхмо могли оучынити промєжы вами любовъ и миръ и докоичанье, якъ и пєрьвєй было (б. м. н., 1499 *BD* II, 448—449).

2. (*додаткові*) як, що (4): **мы**, **князь** Алексанъдро Володимеровичъ дали есмо бояромъ нашимъ Григоровичом Ивашку а брату его Петру на имя Тачанчу селищо, со всимъ с тым, якъ перво того панъ Игнатъ Шумаков держалъ (Київ, 1451 *ЗНТШ* XI, 10); Якъ было при прє(д)них г(с)дрє(х) воєво(д) **волоски**(х)... абы знали вси... ажєстє мєжи вами бра(т)я и прыѦтєли (б. м. н., 1496 *ПСВВ* 192 зв.); ино мы имъ тые земли их отчизные и дворища подтверждаемъ... нехай оны тые земли свои держать со всимъ тымъ, як ся тыи земли и дворища во всемъ маютъ (Мозир, 1498 *ГВКЛ* 22).

3. (*часові*) **як, коли** (*у сполуч.* я к ж є) (1): Vulodislaw... korol Polski... znajemo czinimi... cz(t)om yakze wozzrily na naszy wyerny slugy Ivana y Demiana... My tohdy chotyeczy po nich lepsey sluzby dajemo ym y dali iesmo szelo v tustanskoy volosthy Kruselniczu (Глиняни, 1395 *GL* 166).

Див. ще **КАКО** [1], **КАКО БЫ, КАКО КОЛИ, КАКО ЛИ, КАКЪ, КАКЪ БЫ, КАКЪ КОЛИ, КАКЬ ТО, ЯКО** [1], **ЯКО БЫ, ЯКО КОЛИ.**

ЯКЪ БЫ *спол.* (1) (*вводить у речення звороти, за значенням близькі до порівняння*) як, ніби: бо мы по записоу **и** подълугъ прысяги нашоє... и въ той и въ другой вашой милости прыгоде будємъ ся силовати за роботу вашой милости прыятеля нашого милого, якъ бы за нашу доброту (б. м. н., 1499 *BD* II, 449).

***ЯКЫИ** *займ.* (1) (*неозначений*) який-небудь, якийсь: А такъ мы... оного прыймуемо и прыяли есмо, **яко** человѣка зацного... обѣцуючи ему... и опатренье вшелякое якое значное дати, какъ иншой шляхтѣ... даемо и опатруемо (Луцьк, 1438 *P* 140).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **якое** (1438 *P* 140).

***ЯКЫМОВИЧЪ** *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ЯЛАНЪ** *ч.* (24) (*назва потоку у Молдавському князівстві*): ино мы... дали єсми ємоу... єдно сєло... на вѣрхъ яланѣ... где осилъ тома тєстъ ємоу (Сучава, 1445 *Cost.* II, 230—231); мы Стєфан воєвода ... ⟨чи⟩нимъ знаменито... ожь тот истиньи слоуга наш вѣрныи пань Бєнѣ... от Ялана слоужилъ нам право и вѣрно (Сучава, 1466 *BD* I, 110); А хотар томоу вышєписанномоу сєлоу на имѣ Ботєщимь що на ЯланѦ да єст от оусих сторон по старомоу хотароу, по коуда из вѣка оживали (Ясси, 1500 *BD* II, 175).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ялана, Ѧлана** 11 (1466 *BD* I, 110; 1487 *BD* I, 295; 1490 *BD* I, 384; 1491 *BD* I, 467; 1497 *Cost. S.* 223; 1500 *BD* II, 175); **яланѣ, яланѧ** 6 (1445 *Cost.* II, 231; 1497 *Cost. S.* 223); *місц. одн.* **на Яланѣ, Яланѧ** 6 (1466 *BD* I, 110; 1495 *BD* II, 69; 1500 *BD* II, 175); **на ѧлаи** 1 (1448 *Cost.* II, 324).

***ЯЛОВИЦА** *ж.* (3) **1.** корова, ялівка (2): а кто оусхочет... мито от них брати от оусєго их товароу... **или воли или** Ѧловици или барановъ или кони или кобили... вєздє да єст имъ слободно и бєз мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96); И тє(ж) повѣди(л) пєрє(д) нами што с того сєла сомина хоживало на(м)... за яловицоу або за вєпра по два(д)ца(ти) грошєи (Вільна, 1499 *ГОКІР*).

2. вид феодальної повинності (1): а вживаючи того дворища нє надобѣ ни воина ни Ѧловицѣ платити... ни **грамоты** носити (Казимир, п. 1349 *P* 4).

ФОРМИ: *род. одн.* **ѧловицѣ** (п. 1349 *P* 4); *знах. одн.* **яловицоу** (1499 *ГОКІР*); *знах. мн.* **ѧловици** (1466 *BD* I, 96).

ЯЛОВИЦКИЙ *ч.* (1) (*особова назва*): а при том были свѣтки: пан Юшко Довгайлович, пан Пашко Яловицкий... и иных добрых людей много было (Луцьк, 1463 *AS* I, 55).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яловицкий** (1463 *AS* I, 55).

***ЯЛОВИЧИИ** *прикм.* (3) яловичий, коров'ячий: Жаловали намъ вси шевци Луцкіе на мѣщанъ... Луцкихъ, штожъ деи они купуютъ въ мѣстѣ кожи малые неварунковые телятины, баранины, козины, а передъ тымъ деи здавна того не бывало, ижбы мѣщане... мѣли тые кожи малые купити, кромъ великихъ кожь воловыхъ и яловичихъ (**Луцьк,** 1495 *АЛМ* 88).

ФОРМИ: *род. мн.* **яловичихъ** (1495 *АЛМ* 88); *знах. мн.* **яловичїє** (1495 *АЛМ* 89).

ЯМА *ж.* (2) *(заглибина в землі)* яма: хотар... до краи лѣса оу доубровоу, гдє ест яма копана (Бирлад, 1495 *BD* II, 63); А хотарь томоу вишеписанноп половин(и) села... да єст... на връх дила на єдноу ямоу и на єдин столпь (Васлуй, 1497 *BD* II, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яма** (1495 *BD* II, 63); *знах. одн.* **ямоу** (1497 *BD* II, 119).

ЯН *див.* **ЯНЪ**.

ЯНКО, ЯНЪКО, ЯНЬКО *ч.* (7) *(особова назва, пор.* Янъ): а писилъ (!) дѧкь Пана Старостинь Пєрємыскїй Янъко Рипочичь (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); мы великии кнзь витовтъ дали єсмо сюю нашоу грамотоу янкоу анъдрѣиковоу сну радєвича што єсмо єму дали сєло чєлиєвъ (Олтушків, 1424 *ДГВВ*); Я пан Янъко Чаплич сознаваю сим моим листом продал єсми кнѧзю Иваноу Васильєвичу Острозкомоу сєло своє Гольчє (Острог, 1466 *AS* I, 61); И оуставшє наши слоуги Миклъоуш и брат єго Янко и заплатили оуси исполна тоти вишєписаннїи пинѣзи... оу роукы Мари (Сучава, 1491 *BD* I, 449).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янко, Янъко, Янько** 4 (1369 *ПСЧК;* 1466 *AS* I, 60, 61; 1491 *BD* I, 449); *зам. дав.* братоу єго **Янко** 1 (1491 *BD* I, 449); *дав. одн.* **янкоу** (1424 *ДГВВ;* 1491 *BD* I, 449).

Див. ще **ЯСКО, ѦНКОУЛ**.

ЯНКОВЦЫ, ЯНКОВЦИ *мн.* (3) *(назва села у Волинській землі)* Іванківці: Кн⟨ѧ⟩зю Василью осталсѧ город Збараж, а к тому села: Янковцы, Обаринцы, Ивачов нижный (Луцьк, 1463 *AS* I, 54); и с своеи дѣлници поступили ся есмо Ивачевъ Нижний и ставомъ, и Янковци (б. м. н., 1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102); Кн⟨ѧ⟩зю Сємѣну Избаразкому... достал сѧ Ивачовъ, а Янковци (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80).

ФОРМИ: *наз.* **Янковцы** 1 (1463 *AS* I, 54); **Янковци** 1 (1482 *AS* I, 80); *знах.* **Янковци** (1473 *АрхЮЗР* 8/IV, 102).

ЯНОВИЧЬ, ЯНОВИЧЪ *ч.* (19) *(особова назва):* а єще на(д)то, к тому имє(н)ю цр̃квномоу, прида(л) мнѣ па(н) пєтръ янови(ч) староста лоуцкий десѧ(т) ко(п) гро(ш)и шир816 рокоє ли(ч)бы (Луцьк, 1467 *СП* № 13); А при томь нашемь єднаньи были: кнѧзь Михайло Олєксандровичь... а маршалок королєвь пан Пєтръ Яновичь намѣстник брѧцславский (Вишнівець, 1482 *AS* I, 80); Пры (том) бы(ли) кн(з) во(и) би(с) ви(л) а воє(в) ви(л) п(н) м(к) ра(д) ка(н)... п(н) ста(н) яно(в) (Вільна, 1499 *ВФ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яновичь** 1 (1482 *AS* I, 80); **Яновичъ** 1 (1495 *РИБ* 621); **янови(ч)** 4 (1467 *СП* № 13; 1490 *Пам.*); *ск. н.* **яно(в), я(н)** 2 (1496 *ВМКФС;* 1499 *ВФ*); *род. одн.* **Яновича** (1487 *AS* I, 86; 1488 *AS* I, 242); *дав. одн.* **Яновичоу** (1467 *СП* № 13; 1487 *АМЛ; РИБ* 226; 1488 *РИБ* 424; 1489 *РИБ* 437; 1490 *ЗХП* 135); *ор. одн.* **яновичо(м)** (1467 *СП* № 13).

***ЯНОВЪ** *прикм.* (3): є(с)ли и(ж) оу сварє рани(л) сѧ тогды яново свідє(ч)ство имаєть быти припоущено (XV ст. *ВС* 19 зв.).

ФОРМИ: *наз. одн. с.* **яново** (XV ст. *ВС* 19, 19 зв.).

Пор. **ЯНЪ**.

***ЯНУШЄВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* А оповѣдал єсми тоє господинови своєму п⟨а⟩ну Фєдору Янушєвичу старостє володимєрскому (Володимир, 1475 *AS* I, 72).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Янушєвичу** (1475 *AS* I, 72).

ЯНУШКО, ЯНУШЪКО, ЯНОУШЬКО *ч.* (12) *(особова назва, пор.* Янушъ): к томоу изь вѣка дѣдитсвоу (!) оу бышковичохъ соудив тои соуд андреико...пн̃ъ мєчислав Боудивоуи Яноушько жирєвскии (б. м. н., 1369 *ПСЧК*); и мы янушка спытали а пана григо(р)ѧ в то(т) ча(с) при на(с) нє было (Вільна, 1495 *ВМБС*); Яноушко писа(р) (Берестя, 1497 *ПКИП*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яноушко, Янушъко** 7 (1494 *РИБ* 561; 1495 *АЛРГ* 55; *ВМЗД; РИБ* 603, 621; 1496 *ВМКФС;* 1497 *ПКИП*); **Яноушько, яну(ш)ко** 3 (1369 *ПСЧК;* 1495 *ВМБС*); *знах. одн.* **янушка** (1495 *ВМБС*); *місц. одн.* **при янушку** (1496 *ПДВКА* 60).

***JANUSZKOWICZ** *ч.* (1) *(особова назва):* Ja Fedko Janusz(k)owicz pysar wełykoho kniazia alexandra namisnyk Zyzmorski (Тришин, 1500 *ДПЖН*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Janusz(k)owicz** (1500 *ДПЖН*).

ЯНУШЪ, ѦНУШЬ *ч.* (3) *(особова назва, пол., мад.* Janos, *лат.* Yoannes): мы панъ алєксандръ воєвода молдавскы и наши слуги... панъ Ѧнушь витѧзь... панъ станиславъ ротомпанъ... и оуси боярє молдавсцїи чинимы знаємо... нашою доброю волєю... королю польскому... слюбуємы и ислюбили єсмы... имаємы єму служити и помагати на усѣхъ єго неприѧтели (Кам'янець, 1404 *Cost.* II, 625); А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичь Ярославичъ... а панъ Янушъ, писаръ господара нашого великаго князя Александра (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янушъ** 1 (1499 *АСД* VI,3); **Ѧнушь** 1 (1404 *Cost.* II, 625); *дав. одн.* **Ѧнушєви** (1420 *ПГАГ*).

ЯНУШЪКО *див.* **ЯНУШКО**.

ЯНОУШЬКО *див.* **ЯНУШКО**.

ЯНЧИНСКИЙ, ЯНЪЧИНСКИЙ, ЯНЧИНЬСКИИ *ч.* (16) *(особова назва):* а на то свѣдоци панъ мартинъ воєвода панъ олєшко янчиньскии (Львів, 1386 *P* 31); на первей повел нас пан Янчинский по своимъ гранямъ долиною, што от Блаженика идет подле реки, и рекъ панъ Янчинский: на той долине мои люде мають слидогонъ и з Блаженичаны (Володимир, 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янчинский, Янъчинский, янчиньскии** (1386 *P* 31; 1466 *AS* I, 62; 1470 *AS* I, 65; 1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119, 141); *род. одн.* **янъчинского** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 141); *дав. одн.* **Янчинскому, Янъчинскому** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119); *ор. одн.* **Янчинским** (1498 *АрхЮЗР* 8/IV, 119).

ЯНЪ, ЯНЬ, ЯН, ѦНЪ, ѦН *ч.* (79) *(особова назва, стч., стп.* Jan, *лат.* Joannes, *гебр.* Iochanan): Деялосе въ Луцку, передъ святомъ Яна светого Хрестителя (Луцьк, 1389 *PEA* I, 27); Мы панъ янъ дѣдичь тарнувъскии... познавами то нашимъ листомъ господарѧ нашего милостивого королѧ влодислава єго приказанъємъ то єсмы вчинили игнаткови черневи(ч) дали єсмы о(т)мѣну (Перемишль, 1390 *P* 175); И оузѧли єсмы на янѣ бѣлєцкомъ помочное (Львів, 1421 *P* 94); Сє яз кн⟨ѧ⟩зь Василей Федорович Острозский: иже отец мой кн⟨ѧ⟩зь Фєдоръ ставил ц⟨є⟩рков... на клаштор томоу законоу св⟨ѧ⟩т⟨о⟩го Доминика... и дал запис кн⟨ѧ⟩зю Яну мнихоу чєхоу, и азъ тєж записываю тую ц⟨є⟩рков на клашторъ (Острог, 1443—1452 *AS* I, 39); мы слюбоуєм... пєрєд кнѧзєм Яном Ланкою, королєвским писарєм (Сучава, 1462 *BD* II, 292); Пєтръ жалова(л) на Яна и(ж) ємоу чєтыри па(л)ци оутѧлъ оу роу(к) и Янъ того запрє(л) (XV ст. *ВС* 23); А при томъ были шлѧхєтнє врожєныи панове рада н⟨а⟩ша кн⟨ѧ⟩зь Вой⟨тє⟩х бискуп виленский... воєвода троцкий маръшалок зємъский пан Ян Юрьевич (Вільна, 1499 *AS* I, 118);

святыи янъ (1) *див.* **СВѦТЫИ** 1.

ФОРМИ: *наз. одн.* **Янъ, Ѧнъ, Янь, Jan, Ja(n), я(н), Ян, Ѧн** (1390 *P* 175; 1404 *P* 68; 1408 *АкЮЗР* I, 6; 1415 *P* 87; 1420 *ПГАГ;* 1433 *P* 122; 1451 *АкЮЗР* II, 106; 1466 *AS* I, 63; 1480 *DC* 8; 1499 *BD* II, 423 і т. ін.); *род. одн.* **Яна** (1389 *PEA* I, 27; 1455 *Cost.* II, 769; 1482 *AS* I, 80); *дав. одн.* **Яну** (1443—1452 *AS* I, 39; 1497 *ПМХ;* 1499 *BD* II, 419, 425, 426); *знах. одн.* **Яна, яна** (1421 *P* 93; 1467 *BD* II, 297; XV ст. *ВС* 18 зв., 19, 19 зв., 23); *ор. одн.* **Яном** (1462 *BD* II, 292; 1499 *BD* II, 419, 420); *місц. одн.* **на янѣ** 1 (1421 *P* 94); **по янє** 1 (1447—1492 *ЛКБВ*).

ЯНЪКО *див.* **ЯНКО**.

***ЯНЪЧЕЛЕВИЧЪ** *ч.* (1) *(особова назва):* Панъ Литаворъ Хрєбътовичъ... а панъ Ѳедко... брали личбу въ

мытника Менъского въ Мартииа Янъчелевича (Вільна, 1499 *РЕА* III, 34).

ФОРМИ: *род. одн.* **Янъчелевича** (1499 *РЕА* III, 34).

ЯНЪЧИНСКИЙ *див.* **ЯНЧИНСКИЙ.**

ЯНЬ *див.* **ЯНЪ.**

ЯНЬКО *див.* **ЯНКО.**

ЯРАНТЪ *ч.* (1) *(особова назва):* Мы... янъ з лихинѧ брѣстьскии ярантъ з брудцова влоцлавскии... слюбуємы и слюбили єсмы... тако яко инии панове ... пєтру роману... воєводамъ зємлѣ молдавскои слюбили были и записали сѧ так же и мы ннѣ слюбуємы и записуємы сѧ стєцку воєводѣ зємлѣ молдавскои (Ланчиця, 1433 *Р* 122—123).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ярантъ** (1433 *Р* 123).

***ЯРИНА** *ж.* (4) урожай з весняного посіву: Про то я... записала есми... десятину къ светому Спасу къ Кобрыню, и зъ млына... десятую мѣрку отъ жита, десятую копу въ Кобрыни, и отъ ярины всякое — десятую копу у Кобрыни жъ (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2); сє я кнѧзь михаило... придаю с(с)томоу (!) сп(с)у и своєго дворьца и зминица дєсѧтиноу озими пшеници и рьжи о(т) всєє ѧрины (Луцьк, 2-а пол. XV ст. *СО*); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою θеодосією, запи(соу)вае(м)... исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса и съ ячменю и съ яры(х) пшениць и съ гороховь и съ всее ярины почень о(т) малы(х) и до великы и къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. одн.* **ярины, ѧрины** (1401 *АкВАК* III, 2; 2-а пол. XV ст. *СО;* 1487 *ВОРСР* 178).

ЯРИЧЄВСКЫИ *ч.* (1) *(особова назва):* А при то(м) были шлѧхєтни панове па(н) спытє(к) тарновскын... па(н) я(н) яричєвскыи па(н) осташко давыдовскыи (Львів, 1414 *Р* 85).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яричєвскыи** (1414 *Р* 85).

ЯРМОЛА *ч.* (3) *(особова назва, цсл.* Єрмолаи, *гр.* Ἑρμόλαος): а черезъ тую Бучачную, вниз Ровця, припровадылъ насъ панъ Ярмола до долыны, где указалъ по тои стороны тылько грунтъ Почапынскій (Новоселиця, 1430 *ГВКЛ* 8).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ярмола** (1430 *ГВКЛ* 8); *знах. одн.* **Ярмолу** (1430 *ГВКЛ* 7, 8).

***ЯРНЄВЪ** *ч.* (1) *(назва села у Троцькому воєводстві):* и пани Василевая... поставила пєрєд нами Лоуконничан, королєвских людей из Ярнєва и зъ Сынковичъ (Лукониця, 1478 *AS* III, 17).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ярнєва** (1478 *AS* III, 17).

***ЯРОВИЦЯ** *ж.* (1) *(назва передмістя Луцька у Волинській землі):* а[ѣ]едучи дорогою зъ полмили на западъ зимный на гостинецъ Луцкий полеский, а оттоль до дороги, которая идетъ зъ Жыдачына до Крупой, прозываемое Острозское, по половицы зъ Яровицею — по левой стороне Теременское (Луцьк, 1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

ФОРМИ: *ор. одн.* **Яровицею** (1322 *АрхЮЗР* 1/VI, 2).

***ЯРОВОЄ** *с.* (1) *(весняні посіви)* ярове, ярина: а коли оу нємєцькомъ правѣ кмєть осѧдѣ(т) тогды нє можєть о(т)итї о(т) пана одно дѣди(ч)ство прода(в)ши а оумѣсто сєбѣ кмєтѧ такъ багато(г) ка(к) сєбѣ о(т)са(ди)ть алюбо полѧ ємоу изорать исправить гораздо и осєє(т) озимоую и ярово(м) (!) и воздасть па(н)у своєм(оу) тогды можєть поити гдѣ хочєть (XV ст. *ВС* 39).

ФОРМИ: *знах. одн.* ! **ярово(м)** (XV ст. *ВС* 39).

Див. ще ***ЯРЪ [2].**

ЯРОСЛАВИЧЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А при томъ былъ князь Ѳедоръ Ивановичъ Ярославичъ, а панъ Александро Ходкевичъ (Вільна, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ярославичъ** (1499 *АСД* VI, 3).

***ЯРОСЛАВЛЬСКИИ** *див.* **ЯРОСЛАВЬСКИИ.**

ЯРОСЛАВЪ *ч.* (1) *(особова назва):* А с нами в тот часъ были... слуги кнзя Дмитріевы Путятича Іван Тѳеритинъ а Ярославъ (Володимир, 1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ярославъ** (1491 *АрхЮЗР* 8/IV, 158).

ЯРОСЛАВЬСКИИ *прикм.* (3) *(пор.* Ярославль *у Перемишльській землі):* а то свѣдци мѣстичи панъ кнєфль михно воитъ ярославьскии (Львів, 1370 *Р* 18); А далъ єсмь єму... со всѣмъ объѣздомъ и со всѣми границѧми яко из вѣка слуша (так.— *Прим. вид.*) к тои пустынѣ и о(т) бохурѧ и о(т) ярославльскоѣ пустынѣ (Бохур, 1377 *Р* 24); што єси милостивыи королю казалъ пописати овєсъ вшитокъ... и мы то вчинили твою казнь, пописали єсмы вшитко, што жє єсмы выбрали ис пєрємышльскоѣ волости, изъ ярославльскоѣ волости... и сь ланъцюскои волости (б. м. н., 1386—1418 *Р* 34—35).

ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ярославьскии** (1370 *Р* 18); *род. одн. ж.* **ярославльскоѣ** (1377 *Р* 24; 1386—1418 *Р* 34—35).

ЯРОФѢЙ *ч.* (1) *(особова назва, цсл.* Єроѳеи, *гр.* Ἱερόθεος) Єрофей, Єрофій: А при том былъ вл(а)дыка луцкий Ярофѣй (Ровно, 1483 *AS* I, 82).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ярофѣй** (1483 *AS* I, 82).

ЯРЦИБИСКУПЪ *див.* **АРЦИБИСКУПЪ.**

***ЯРЪ [1]** *ч.* (1) *(вузька глибока западина із стрімкими узбіччями)* яр: мы кнзь Сємєнъ Алекса(н)дрови(ч)... о(з)на(і)моуємо... и(ж) мы... змилова(в)ши сѧ но(д) (!) слоугою наши(м) оурожоны(м) Єремиєю Ша(ш)ко(м)... При (в)сюи о(т)чи(з)нѣ И диди(з)нѣ Єго зємлѧной и при (в)сѣхъ Городищо(х) И оурочища(х) є(го) зоставоую... зємлю Дєръжати Маєтъ И з оними Городищами И ихъ широкостю И долъгостю зємлѧною И изъ стѣнъками И ярами Долиами... зо всѣмъ тымъ Какъ Про(д)ковє Єго Дръжанъѧ. И оуживанѧ свои мѣли (Прилуки, 1459 *Р* 171—172).

ФОРМИ: *ор. мн.* **ярами** (1459 *Р* 171).

***ЯРЪ [2]** *ч.* (2) *(весняні посіви)* ярина (1): К Житомироу дво(р) с пашнєю костєшовє дворє шєсть чєляди а воловъ осмъ а жито сєєного (!) а я(р) *(б. м. н., бл.* 1471 *ЛКЗ* 92 зв.);

пора обробітку весняних посівів, весняні польові роботи (1): и то, господару, помню: давывали пятдесятъ куницъ княгини великой Витовтовой... а къ жниву три дни, и на яръ трижъ дни (б. м. н., п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

ФОРМИ: *наз. одн.* **я(р)** (бл. 1471 *ЛКЗ* 92 зв.); *знах. одн.* **яръ** (п. 1444 *АкЮЗР* I, 17).

Див. ще ***ЯРОВОЄ.**

ЯРЪЛЫКЪ, ѦРЛЫКЪ *ч.* (5) *(тюрк.* jarlïγ «наказ») *(ханська грамота)* ярлик: на то всє послали єсмо сєи нашь ѧрлыкъ и с нашею пєчатью золотою... а тои ѧрлыкъ писанъ оу ордѣ на оустьи дону курѧчего лѣта а мѣсѧцѧ иречипа (б. м. н., 1392—1393 *РФВ* 171); яръլыкъ отъ цара Муртазы (б. м. н., 1484 *ЯМ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яръլыкъ, ѧрлыкъ** (1392—1393 *РФВ* 171; 1484 *ЯМ*); *знах. одн.* **яръլыкъ, ѧрлыкъ** (1392—1393 *РФВ* 171; 1484 *ЯМ*).

***ЯРЫИ** *прикм.* (1) *(весняного посіву)* ярий, яровий: Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою θеодосією, запи(соу)вае(м) исъ своее очины... исъ серникъ исъ своего двора десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса и съ ячменю и съ яры(х) пшениць и съ гороховь... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).

ФОРМИ: *род. мн.* **яры(х)** (1487 *ВОРСР* 178).

ЯСАФЬ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Иосафатъ): А ѳу томь ми... оучинили єсми въ задоушїє свѧтопочивших родитєль наших... и дали єсми тот... виноград монастирю нашємоу от Путнои, идєжє єст храмь оуспєнїє прѣчистїя богородици и нашь молєбникь попь Ясафь (Сучава, 1470 *BD* I, 150).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ясафь** (1470 *BD* I, 150).

Див. ще **ЮСАФЬ.**

***ЯСИНКА** *ж.* (1) *(ліс)* ясенина: а хотарь оуси(м) ти(м) четыре(м) сєломь... о(т) толѣ оу долиноу по(д)ли доуброву каприноу, та гори долиною по(д)ли яси(н)кы до обершїи гдє соу(т) дви могилы (б. м. н., 1425 *Cost.* I, 168—169).

ФОРМИ: *род. одн.* **яси(и)кы** (1425 *Cost.* I, 168—169).

***ЯСКИИ** *прикм.* (8): а ми... есми дали и потврьдили... монастирю нашему... тую половина села — от Остъпчань вышнюю част⟨ь⟩... у волости Яскои (Сучава, 1473 *ШКН* 165);

я с к и и   т р ъ г ъ (6) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Яссі: писа костА оу яскомъ тыргоу (Ясси, 1434 *Cost.* I, 391); а кто идет до татарскои стороны, от дванадєсАт кантари, што сА важит, оу сочавѣ один роубль сєрєбра, оу яском торгоу, тридєсАт гроши (Сучава, 1456 *Cost.* II, 789); тѣмъ ми... дали и потвєрдили єсми єму ... сєла на имѣ моимеци и сръби и жамири повы(ш) яского тръга (Сучава, 1472 *DIR«A»* 528).

ФОРМИ: *род. одн. ч.* **яского** (1472 *DIR«A»* 528); *місц. одн. ч.* **оу яскомъ, яском, Ягском, Аскомь, яско(м)** 4 (1434 *Cost.* I, 391; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1463 *BD* II, 295); **! ыскомъ** 1 (1454 *Cost.* II, 508); *місц. одн. ж.* **у Яскои** (1473 *ШКН* 165).

Пор. **ЯСЫ.**

ЯСКО *ч.* (3) (*особова назва, пор.* Янъ): ста(л)сА соу(д) в вѣлїю стаго ма(т)ѳєя аптла и єва(г)листы в четвє(р)то(к) при пноу яскоу Кмитѣ Старостѣ роускомъ (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яско** (1369 *ПСЧК*); *місц. одн.* **при яскоу** (1369 *ПСЧК*).

Див. ще **ЯНКО, АНКОУЛ.**

***ЯСНЫИ** *прикм.* (1) *(недвозначний, чіткий)* ясний: а та(м) коли боудєте прєзъ ясноє досвєтъчѣньє позна⟨и⟩тє єстли мистръ... васъ за срѣдники єдианьє (!) покоя боудєть хотѣти мѣти яко з вєликоє с цѣлоє приязни дооуѳаньємъ рада короуны васъ тѣжь приимє всАкоє чти ва(м) яко сами собѣ зыча (Брест Куявський, 1447—1492 *ЛКБВ*).

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **ясноє** (1447—1492 *ЛКБВ*).

Пор. **НАИЯСНѢИШЇИ, *ПРЄНАИЯСНѢИШИИ, *ЯСНѢИШИИ.**

***ЯСНѢИШИИ** *прикм. найв. ст.* (1) *(пошанний титул володаря)* найясніший: мы Стефан воєвода... знамєнито чиним... ожє слоубоуєм и слоубили єсми и обєщахомь яснѣишомоу и освѣцєномоу господарєви нашємоу миломоу Казимировѣ... абихом сѣ съ єго освѣцєнои милость видѣли и голдовали (Новий Град, 1479 *BD* II, 351).

ФОРМИ: *дав. одн. ч.* **яснѣишомоу** (1479 *BD* II, 351).

Див. ще **НАИЯСНѢИШЇИ, *ПРЄНАИЯСНѢИШИИ.**

Пор. ***ЯСНЫИ.**

ЯСЫ, АСЫ *мн.* (32) *(назва міста у Молдавському князівстві)* Яссі: а кто имєтъ погнати скотъ до татаръ, на головноє мыто, у сочавѣ, отъ скота чєтыри гроши, а у Асы два гроши (Сучава, 1408 *Cost.* II, 631); и инъ соудєцъ да нє имають развѣ да дръжать о(т) нашєго двора о(т) Асъ (Сучава, 1434 *Cost.* I, 398); Писал ⟨Мътєи⟩ оу Ясох (Ясси, 1500 *BD* II, 174).

ФОРМИ: *наз. зам. місц.* у сочавѣ... у **асы, ясы** (1408 *Cost.* II, 631; 1434 *Cost.* II, 668); *род.* **асъ, я(с)** 3 (1434, *Cost.* I, 398; 1448 *ДГПР;* 1492 *Cost. S.* 162); *місц.* **оу Ясох, ясо(х), асо(х)** 15 (1445 *Cost.* II, 727; 1449 *Cost.* II, 392; 1455 *Cost.* II, 526; 1456 *Cost.* II, 789; 1460 *BD* II, 273; 1469 *BD* I, 139; 1495 *BD* II, 69; *Cost. S.* 194; 1497 *BD* II, 101; 1500 *BD* II, 174 і т. ін.); **оу Ясєх** 2 (1459 *BD* I, 32; 1460 *BD* II, 273); **оу Яс, Я(с)** 4 (1470 *DIR«A»* 523; 1476 *BD* I, 209; 1497 *BD* II, 97, 98); *зам. род.* **от Ясох, Ясо(х)** 2 (1448 *DIR«A»* 491; 1497 *BD* II, 96).

Див. ще ***ЯСКИИ** (я с к и и   т р ъ г ъ).

***ЯТИ** *див.* **ИНАТЬ.**

***ЯТКА** *ж.* (3) *(торгова палатка)* ятка, рундук, ларьок: а єщє єсмы имъ дали волю што бы собѣ дєржАли, у сочавѣ, одинъ домъ, а у томъ дому корчьму нє дєржАти, ни пива варити, ни мєду, ни мєснїи ни (? — *Прим. вид.*) ѣткы ни клѣба (!) продавати (Сучава, 1408 *Cost.* II, 633); А єщє єсми дали Ливовчаном, абы дєржали собы один дом торговскым обычаємъ оу Соучавѣ, алє оу том домоу абы корчмоу нє дєржали, ани яткы, ани бровара (Сучава, 1460 *BD* II, 276).

ФОРМИ: *род. одн.* **яткы, ѣткы** 2 (1408 *Cost.* II, 633; 1460 *BD* II, 276); **ятки** 1 (1456 *Cost.* II, 791).

***ЯТЪСТВО** *с.* (10) *(стан позбавлення волі)* нєволя: а про любортово ятъство хочємъ єго постави(ти) на судѣ пєрєдъ паны оугорьскими (б. м. н., 1352 *Р* 6); а того нАтства романъ нє имєть оуспомина(т), а ни жАловати, ни прєдоднымъ чоловѣкомъ (sic.— *Прим. вид.*) (Берестя, 1400 *Cost.* II, 618); но хочємь того...бы такыи нєпослоушнївїи имєєть быти в роуцє своємоу сътАжьцю и в нАтъствєо (XV ст. *ВС* 11); ино оузрєвшо (!) нєвиность мою вєлємужнии пановє... выбавили мА бгмъ и жону мою и дѣти мои моцною рукою... ис того нАтъства и со всєго злого (Черняхів, 1435 *Р* 132).

ФОРМИ: *род. одн.* **нАтства, иАтъства** 3 (1400 *Cost.* II, 618; 1435 *Р* 132); **иєства** 1 (XV ст. *ВС* 11); **! Атсва** 1 (1434 *Р* 130); *знах. одн.* **ятъство** 2 (1352 *Р* 6); **иАтъство, niatstwo** 2 (1433 *ЗНТШ* LXXVI, 139; XV ст. *ВС* 11); **! Атъсвто** 1 (1433—1443 *АРМ*).

***ЯХНА** *ж.* (1) (*особова назва, стп.* Jagna, Agnieszka, *лат.* Agnes): мы па(н) ива(н) срѣ(м)скыи... вызнава(м) то си(м) наши(м) листо(м)... ижє пришєдши прєд на(с)... пани махна узвєртовская и о(т)ступила ... панѣ яхнѣ кыискои и уздала на вѣки со усѣ(м) право(м) (Львів, 1414 *Р* 85).

ФОРМИ: *дав. одн.* **яхнѣ** (1414 *Р* 85).

ЯЦКО, ЯЦЪКО, ЯЦЬКО, АЦКО, АЦЬКО *ч.* (133) (*особова назва, пор.* Яковъ): а на то послуси иванъ владычинъ зАть... Ацко ланєвичь (б. м. н., 1385 *Р* 28); а при то(м) были свѣдци па(н) дмитръ ходоровскыи... па(н) яцко мошєнчичъ (Зудечів, 1428 *Р* 111); а єшчє прїидє прА(д) нами па(н) пєтрь гуди(ч) и сы(н) єго, яцко... и продали єдно сєло, що є(ст) на мо(л)давѣ (Сучава, 1453 *Cost.* II, 472); Пани МихайловаА повєдила, ижь... коли мои пан сына крєстил оу пана ВасилА, Яцка, дозволил чєрєз мост... єздит (Лукониця, 1478 *AS* III, 17); А при томъ былъ князь Ѳєдоръ Ивановичъ Ярославичъ... а панъ Яцко Копачєвичъ (Мстиславль, 1499 *АСД* VI, 3).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Яцко, яцко, ацко, ⟨Я⟩цко, Яцъко, Яц⟨ко⟩, Jacko** 42 (1385 *Р* 28; 1401 *Р* 66; 1407 *Cost.* II, 629; 1428 *Р* 111; 1453 *Cost.* II, 472; 1458 *ОЖДМ;* 1464 *AS* I, 57, 1476 *BD* I, 209; 1491 *BD* I, 464; 1499 *АСД* VI, 3 і т. ін.); **Яцько, ацько** 4 (1404 *Cost.* II, 625; 1469 *AS* I, 64); *зам. род.* вѣра пана **Ацко** 1 (1488 *BD* I, 348); *род. одн.* **Яцка, Ацка, іацка** (1464 *BD* I, 86; 1469 *BD* I, 134; 1471 *DIR«A»* 525; 1475 *Cost. D.* 4; 1482 *BD* I, 262; 1486 *DC* 144; 1489 *Cost. S.* 133; 1491 *AS* I, 94; 1495 *РИБ* 602 і т. ін.); *дав. одн.* **Яцкови** 2 (1400 *DIR«A»* 433; *Cost.* I, 37); **яцъку** 1 (XV ст. *АрхЮЗР* 8/IV, 193); *знах. одн.* **Яцка** (1478 *AS* III, 17; 1495 *АЛМ* 85; *РИБ* 602).

Див. ще ***ЯЦЮЛЪ, ЯШКО, АШЄКЪ.**

ЯЦКОВИЧЪ, ЯЦКОВИЧ, АЦКОВИЧ *ч.* (3) *(особова назва):* мы пановє господарѣ нашєго, илїи воєводы, на имА... панъ нємирка яцковичъ и панъ алєксандръ спатаръ... вызнаваємь тымъ то... листомъ... колижь... илїашъ воєвода... пану владиславови, кролю по(л)скомоу... голдь вырности... є(ст) оучини(л) ... мы такожє... обицуємъ и слюбоуємъ... тотъ истинныи голдъ... бачити стєрєчи и... ховати (Львів, 1436 *Cost.* II, 701—702); А при томъ были: маршалок нашъ намєстник слонимский пан Солтан Олєксандрович... а писар наш Ивашко Ацкович Владыка (Луцьк, 1487 *AS* I, 241).

ФОРМИ: *наз. одн.* **яцковичъ** 1 (1436 *Cost.* II, 701); **Ацкович, Яцкович** 2 (1487 *AS* I, 87, 241).

***ЯЦКОВЪ** *прикм.* (6): А на то... вѣра пана Станислава ротомпана и дѣти єго... в. п. Ацькова и дѣти єго (Сучава, 1403 *RS* 338); а на то... вѣра пана Ацкова... и вѣра оусѣ(х) боАръ молдавскыхъ (Сучава, 1409 *Cost.* I, 70);

Ацковъ монастырь (1) (*назва монастиря у Молдавському князівстві*): и дали єсми... Ацкову монастырю... да осади(т) сєло... гдє имє(т) любити (Сучава, 1453 *Cost.* II, 461).
ФОРМИ: *наз. одн. ж.* **Яцкова, ацкова** 4 (1407 *Cost.* I, 56; 1408 *Cost.* I, 61; 1409 *DIR«A»* 437; *Cost.* I, 70); **Ацькова** 1 (1403 *RS* 338); *дав. одн. ч.* **ацкову** (1453 *Cost.* II, 461).
Пор. **ЯЦКО.**

ЯЦЪКО *див.* **ЯЦКО.**

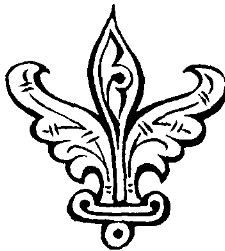
ЯЦЬКО *див.* **ЯЦКО.**

***ЯЦЮЛЪ** *ч.* (2) (*особова назва, пор.* Яковъ): И г(о)с(по)д(ст)во мы запла⟨ти⟩в⟨ш⟩є оуси тоти с̃ злат(ь) татар'ских(ь), оу роукы Яцюлоу Дол'хы и братоу єго Влаикоулови прѣд(ь) нашими бояре (Сучава, 1500 *RA* 260).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Яцюл(ь)** (1500 *RA* 260); *дав. одн.* **Яцюлоу** (1500 *RA* 260).
Див. ще **ЯЦКО, ЯШКО, АШЄКЪ.**

***ЯЧМЕНЬ** *ч.* (1) ячмінь: Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою... запи(соу)вае(м) исъ своее очины... десятиноу, оу поли и съ озими и съ ярины и съ жита и съ пшеници и съ овса и съ ячменю... къ с̃томоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).
ФОРМИ: *род. одн.* **ячмению** (1487 *ВОРСР* 178).

ЯШКО, АШКО *ч.* (11) (*особова назва, пор.* Яковъ): А на то послуси панъ староста рускоѣ земли ота пилецкии... писарь яшко (Перемишль, 1359 *P* 10); а при томъ были свѣдци панъ спытокъ воєвода краковьски панъ Ашко тарновьски... панъ Ашко олешиньски (Краків, 1394 *P* 54); а при то(м) бы(л)... панъ Ашко крутиборода а инших много было при томъ добры(х) (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); а при том были свѣтки... пан Страшко, а Яшко СиропАтич (Володимир, 1470 *AS* I, 65).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Яшко, яшко, ашко** (1359 *P* 10; 1361 *AGZ* 6; 1366 *P* 12; 1394 *P* 54; 1400 *P* 61; 1404 *P* 69; 1420 *ПГАГ;* 1470 *AS* I, 65); *дав. одн.* **яшкови** (1391 *P* 45).
Див. ще **ЯЦКО, *ЯЦЮЛЪ, АШЄКЪ.**

ІЯЪЕР *див.* ***ЯЗЕРЪ**[1].

Ѧ *див.* **Я.**

***ѦБЛОКО** *с.* (2) яблуко: где коли иму(т) покласти на ты(х) три возы или рыбоу или соли или Ѧблыка... везде по оуси(х) мѣсто(х) с тими три возы прѣи(т)и слобо(д)но и доброволно и безабави (!) и по оуси(м) брода(м) (Сучава, 1453 *ПГОВ*); А кто оусхочет... мито от них брати... или от риба свижаа или от мажи соленои... или от капоуста или от Ѧблок... везде да єст имъ слободно и без мито (Сучава, 1466 *BD* I, 96).

ФОРМИ: *род. мн.* **ѧблок** (1466 *BD* I, 96); *знах. мн.* **ѧблыка** (1453 *ПГОВ*).

***ѦБЛОНЬНЄ** *с.* (1) *(назва маєтку у Волинській землі)* Яблунне: Я хве(д)ка... даровала єсми... моужа свое(г)... своими име(н)и о(т)чизными на имѦ Ѧ(б)лон(ь)ны(м) а по(л)жами... со (в)съми доходы и приходы (Луцьк, 1490 *ЗХП* 134—136).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ѧ(б)лон(ь)ны(м)** (1490 *ЗХП* 135).
Див. ще ***ЯБЛОННО.**

***ѦБЛОУНЪ** *ч.* (1) *(назва потоку у Молдавському князівстві):* а хота(р) томоу селоу... право чере(с) поле до потока Ѧблоуно(м) (1428 *Cost.* I, 224).

ФОРМИ: *ор. одн.* **ѧблоуно(м)** (1428 *Cost.* I, 224).

***ѦБЛОУНЬ** *див.* ***ЯБЛОНЬ.**

***ѦБЛЫКО** *див.* ***ѦБЛОКО.**

ѦВНО *див.* **ЯВНО.**

ѦГЛИЩЄВИЧЬ *ч.* (1) *(особова назва):* Се Ѧ грицко Ѧглищевичь и своєю маткою совдотьєю (!)... продали єсмо паноу сенкоу хомековичю коупить полѦ ись садкомъ (б. м. н., 1463 *ГГЯ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѧглищевичь** (1463 *ГГЯ*).

***ѦГНѦЧЇИ** *див.* ***ЯГНѦЧИИ.**

ѦДВИГА *див.* **ЯДВИГА.**

ѦЖЄ *спол.* (1) *(приєднує підрядне додаткове речення — у постпозиції)* що: ино видимо Ѧже бг҃ъ милоуеть єще хр(с)тиѦньство (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

Див. ще **АЖЄ[1], АЖЄТ, АЖЪ[1], *ЄЖЄ, ЄЖЬ, ИЖБЫ, ИЖЄ[2], ИЖЄТЬ, ИЖЬ[2], ОЖЄ, ОЖЬ.**

***ѦЗЛОВЄЦЪ** *див.* ***ЯЗЛОВЄЦЪ.**

ѦЗЪ *див.* **ЯЗЪ[1].**

***ѦЗЫКЪ** *див.* ***ЯЗЫКЪ.**

ѦЗЬ *див.* **ЯЗЪ[1].**

ѦКИМОВИЧ *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ѦКИМОВЪ** *див.* ***ЯКИМОВЪ.**

***ѦКИМЪ** *див.* **ЯКИМЪ.**

ѦКО[1] *див.* **ЯКО[1].**

ѦКО[2] *див.* **ЯКО[2].**

***ѦКОБЄСКОУЛЪ** *див.* **ЯКОБЄСКОУЛ.**

ѦКОВЪ *див.* **ЯКОВЪ.**

ѦКО КОЛИ *див.* **ЯКО КОЛИ.**

***ѦКОУШЄВЪ** *див.* **ЯКОУШЄВ.**

ѦКУШЬ *див.* **ЯКОУШЬ.**

***ѦКЫМОВИЧЬ** *див.* **ЯКИМОВИЧ.**

***ѦЛАНЪ** *див.* ***ЯЛАНЪ.**

***ѦЛОВИЦЯ** *див.* ***ЯЛОВИЦА.**

ѦН *див.* **ЯНЪ.**

!ѦНЄЧИИ *див.* ***ѦНЬЧИИ.**

ѦНКОУЛ *ч.* (1) *(особова назва, пор.* Янъ*):* мы Стефанъ воєвода ... чиним знаменито... оже тот истинныи слоуга нашъ пан Тъмпа и сынове его Миклъоушъ и Жоуржъ и Ѧнкоул и Михъоу, слоужили намъ правою и вѣрною... слоужбою (Сучава, 1443 *ВАМ* 41).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѧнкоул** (1443 *ВАМ* 41).

Див. ще **ЯНКО, ЯСКО.**

ѦНУШЬ *див.* **ЯНУШЪ.**

ѦНЪ *див.* **ЯНЪ.**

***ѦНЬЧИИ** *ч.* (2) *(особова назва):* тогды па(н) пт҃рашь пиликовичь... полѣтилъ своѦ села тисмѦнчаны и тото(т)ъ розьиздъ прѦтелю (так.— *Прим. вид.*) своему пану Ѧньчѣеви зубреви себе мѣсто моцно о добытье и о страчѣнье (Галич, 1404 *Р* 68); а тому свѣдъци панъ миколаи стпиченикъ панъ зубрь Ѧнечии (!) (Галич, 1418 *Р* 89).

ФОРМИ: *наз. одн.* **! ѧнечии** (1418 *Р* 89); *дав. одн.* **ѧньчѣеви** (1404 *Р* 68).

***ѦРИНА** *див.* ***ЯРИНА.**

ѦРЛЫКЪ *див.* **ЯРЪЛЫКЪ.**

***ѦРМАРОКЪ** *ч.* (1) *(стч., стп.* jarmark, *свн.* jârmarket*)* *(торг, що відбувався регулярно раз на рік)* ярмарок: писа(н) в острозѣ и мц҃а июнѦ г҃і днь на завт(р)ѣе Ѧрмарка в домоу в пана микитинѣ (Острог, 1458 *ОЖДМ*).

ФОРМИ: *род. одн.* **ѧрмарка** (1458 *ОЖДМ*).

***ѦРОПОЛКОВЪ** *прикм.* (1) ◇ д в о р и щ е Ѧ р о п о л к о в о *див.* **ДВОРИЩЄ.**

ФОРМИ: *знах. одн. с.* **ѧрополково** (1427 *Р* 109).

***ѦСКИИ** *див.* ***ЯСКИИ.**

***ѦСМАНОВИЧЬ** *ч.* (1) *(особова назва):* мы кнѦ(з) двд҃ъ дмитриеви(ч)... семе(н) Ѧсманови(ч) трубецьскии воєво(д) глѣбъ євдокимови(ч)... чинимы знамени(т)... како кеды... кнѦ(з) велебныи дмитрии... голдование и вѣрность... королеви польскому... слюби(л) а мы... ислюбуємы за него и за его дѣти... иже... вѣре(н) буде(т)... корунѣ польскои (Лучиця, 1388 *Р* 38—39).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѧсманови(ч)** (1388 *Р* 38).

ѦСЫ *див.* **ЯСЫ.**

***ѦТИ** *див.* **ИНѦТЬ.**

***ѦТИ СѦ** *дієсл. док.* (1) *(допоміжне дієслово в аналітичних формах майбутнього часу)* почати, взятися (робити що): а прїидеть лї то(т) а име(т)ца ємоу оупоминатсѦ лихы-

ми словы... толкокро(т) имєєть ємоу платити вїноу за єго соромотоу єї (XV ст. *ВС* 27 зв.).

ФОРМИ: *майб. 3 ос. одн.* име(т)ца (XV ст. *ВС* 27 зв.).

Див. ще **ИНѦТЬ II.**

!ѦТСВА ⟨АТСТВА⟩ *див.* ***ЯТЪСТВО.**

!ѦТЪСВТО ⟨АТЪСТВО⟩ *див.* ***ЯТЪСТВО.**

***ѦХНО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Яковъ): А на то послуси иванъ владычинъ зѦть васко голыи Ѧхн(о) онисимъковьчь (б. м. н., 1385 *Р* 28).

ФОРМИ: *наз. одн.* ѧхи(о) (1385 *Р* 28).

ѦЦКО *див.* **ЯЦКО.**

ѦЦКОВИЧ *див.* **ЯЦКОВИЧЪ.**

***ѦЦКОВЪ** *див.* ***ЯЦКОВЪ.**

ѦЦЬКО *див.* **ЯЦКО.**

***ѦЦЬКОВЪ** *див.* ***ЯЦКОВЪ.**

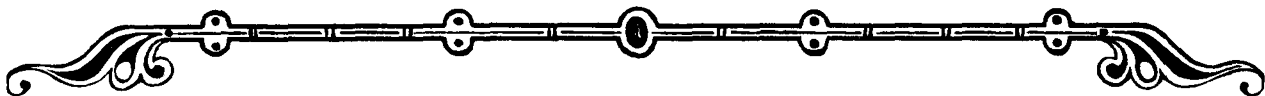
ѦШЄКЪ *ч.* (1) (*особова назва, стч.* Jašek, *стп.* Jaszek, *пор.* Якоубъ): Мы бискупи мацѣи премыски(и) и офанасѣи владыка премыски(и)... Ѧшекъ мазовшѦни(н) мичко куликов(с)ки(и)... чинимы знаемо... како ко(л) та рѣчь межи... кроле(м) влодиславомъ пол(с)кимъ... межи панєю Ѧдвигою отиною пилецкою... о волость о залѣсие... на многи(х) роцѣхъ пред на(м) водила(с) (Медика, 1404 *Р* 69—70).

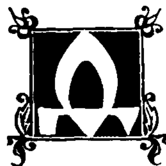
ФОРМИ: *наз. одн.* ѧшекъ (1404 *Р* 70).

Див. ще **ЯЦКО, *ЯЦЮЛЪ, ЯШКО.**

ѦШКО *див.* **ЯШКО.**

ѲАЛЄЛЄИ *див.* **ФАЛЄЛЄИ.**
***ѲАЛКО** *див.* **ФАЛКО.**
***ѲАЛКОВЪ** *прикм.* (1): потомъ прїшолъ миколаи мѣньшїи бра(т) Ѳа(л)ковъ и хотелъ тоую рє(ч) обновити (XV ст. *ВС* 23).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **Ѳа(л)ковъ** (XV ст. *ВС* 23).
Пор. **ФАЛКО.**
***ѲАЛШОВАНЇИ** *див.* ***ФАЛШОВАНЫИ.**
ѲАЛЬШИВЫЙ *прикм.* (2) підроблений, фальшивий: I teź źeby myncare... s fałsziwymi penezmi... imati ne smeliby (Луцьк, 1388 *ZPL* 108); и они того листа осмотрели и познали, ижъ то листъ ѳальшивый, печать къ нему прилеплена отъ инъшого листа (Краків, 1489 *РИБ* 431).
ФОРМИ: *наз. одн. ч.* **ѳальшивый** (1489 *РИБ* 431); *ор. мн.* **fałsziwymi** (1388 *ZPL* 108).
Див. ще ***ФАЛШОВАНЫИ, ФАЛЬШЕВНЫЙ.**
***ѲЄВРАЛЬ** *див.* **ѲЄВРѦЛЬ.**
ѲЄВРѦЛЬ *ч.* (43) (*цсл.* февраль, *гр.* φεβρουάριος, *лат.* februarius) (*назва місяця*) лютий: дан оу камици (!)... феврѦ й днь (Кам'янець, 1420 *ПГАГ*); а писана оу турєйску в володимєрьскомъ ѳєвралѦ оу а днь (Турійськ, 1429 *Р* 113); писань, оу сочавѣ, въ лѣто ѕцн февралѦ ѳ день (Сучава, 1442 *Cost.* II, 717); И писан у Вовручомъ февраля девятогонадцят дня (Овруч, 1450 *ЗНТШ* XI, 7); Пис(а) Иванко Владычин оу Соучавѣ, в лѣто ≠ ѕцоз, мѣсѦца фер. ѳ день (Сучава, 1469 *BD* I, 135); Мца фев. 7 день, индик 13 (б. м. н., 1494—1495 *АЛРГ* 59); Писан оу Боковичох, фев⟨ралѦ⟩ кѕ д⟨є⟩нь, индик⟨т⟩ дι (Боковичі, 1496 *AS* I, 245).
ФОРМИ: *наз. одн.* **ѳєврѦль** (1489 *АКВ*); *род. одн.* **февралѦ, ѳєвралѦ, февраля, фев⟨ралѦ⟩** 7 (1429 *Р* 113; 1438 *Р* 139; 1442 *Cost.* II, 717; 1450 *ЗНТШ* XI, 7; 1469 *AS* I, 64; 1483 *AS* I, 82; 1496 *AS* I, 245); **феврѦ** 1 (1420 *ПГАГ*); *ск. н.* **фев., фє(в)** 22 (1429 *Cost.* I, 243; 1433 *Cost.* I, 354; 1438 *DIR«A»* 472; 1442 *Cost.* II, 88; 1452 *DIR«A»* 500; 1456 *Cost.* II, 569; 1466 *DIR«A»* 519; 1476 *BD* II, 337; 1488 *BD* I, 324; 1495 *BD* II, 69 і т. ін.); **фер., фє(р)** 9 (1424 *Cost.* I, 162; 1429 *Cost.* I, 249; 1446 *DIR«A»* 485; *ПГСПМР;* 1447 *Cost.* II, 282; 1458 *BD* I, 7; 1469 *BD* I 135; 1470 *BD* I, 141; 1481 *BD* I, 249); **фев(р)** 1 (1438 *Cost.* II, 8); **фр.** 1 (1459 *BD* I, 29); ! **фрє** 1 (1437 *Mih.* 203).
Див. ще ***ФЄВРОУАРЇИ.**
ѲЄДКО *див.* **ФЄДЬКО.**
ѲЄДКОВИЧЪ *див.* **ФЄДКОВИЧ.**
ѲЄДКОВЪ *див.* **ФЄДКОВ.**
ѲЄДОРА *див.* **ФЄДОРА.**
ѲЕДОРОВАЯ *див.* **ФЕДОРОВАЯ.**
ѲЕДОРОВИЧЪ *див.* **ФЄДОРОВИЧЪ.**
ѲЄДОРЪ *див.* **ФЄДОРЪ.**
ѲЄДОРЬ *див.* **ФЄДОРЪ.**

***ѲЕДОСЕИ** *ч.* (2) (*особова назва):* Се я смирены Ѳедосе(и) игумень спа(с)ки(и)... взя(л) есми сты(и) мона(с)ты(р) то е(ст) на кра(с)но(м) и постри(г) а оу выноче(с)ки(и) чи(н) (б. м. н., XV ст. *ВОРСР* 179).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ѳедосе(и)** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179); **Ѳедо(с)и** 1 (XV ст. *ВОРСР* 179).
Див. ще. **ФЕОДОСИЙ.**
***ѲЕДОСЪЯ** *ж.* (1) (*особова назва, цсл.* Ѳєодосіа, *гр.* Θεοδόσια): Се азъ па(н) олиза(р) кирдѣеви(ч)... с женою своею Ѳедосъею записоуае(м)... село доросы(н)... стму великому споу намасты(р) (!) кра(с)носе(лс)ки(и) по(д) лоуцко(м) (б. м. н., 1483 *ВОРСР* 177—178).
ФОРМИ: *ор. одн.* **Ѳедосъею** (1483 *ВОРСР* 178).
Див. ще ***ѲЄОДОСЇЯ.**
***ѲЄДЦО** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Федоръ): жаловалъ на(м)... коурило ивано(в) сы(н) сємєнова... на Ѳє(д)ца Мишутинича, и на и(х) бра(т)ю, што(ж) нє хотѦ(т) дати єму ровного делу оу во(т)чинѣ (Вільна, 1495 *ВК*).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Ѳє(д)ца** (1495 *ВК*).
Див. ще **ФЕДОРКО, ФЄДЬКО.**
ѲЄДЪКО *див.* **ФЄДЬКО.**
ѲЄДЬКО *див.* **ФЄДЬКО.**
***ѲЕОДОРА** *ж.* (1) (*особова назва, гр.* Θεοδώρα): А писалъ Ивашко Петровичъ, писаръ кнегини Ивановое Кобрынское Ѳеодоры (Кобринь, 1401 *АкВАК* III, 2).
ФОРМИ: *род. одн.* **Ѳеодоры** (1401 *АкВАК* III, 2).
Див. ще **ФЄДОРА.**
ѲЕОДОРОВАЯ *ж.* (2) (*особова назва):* И тотъ листъ слуга кнегини Ѳеодоровои передъ нами положилъ (б. м. н., 1498 *АЛМ* 169).
ФОРМИ: *наз. одн.* **Ѳеодоровая** (1498 *АЛМ* 169); *род. одн.* **Ѳеодоровои** (1498 *АЛМ* 169).
Див. ще **ФЄДОРОВАЯ.**
***ѲЄОДОРЪ** *див.* **ФЄОДОРЪ.**
ѲЕОДОРЬ *див.* **ФЕОДОРЪ.**
ѲЕОДОСЕЙ *див.* **ФЕОДОСИЙ.**
***ѲЄОДОСЇИ** *див.* **ФЕОДОСИЙ.**
***ѲЄОДОСЇЯ** *ж.* (3) (*особова назва, гр.* Θεοδόσια): я Семенъ с колковъ... уписалъ есми въ домъ Пречистой Богоматери Печерскому монастыру родители наши Іоана Ірину Ѳеодосію Василія (Київ, 1398 *ДГПМ*); Се я па(н) олизарь кирдеевичь... и съ своею женою Ѳеодосїею, запи(соу)вае(м)... исъ своего двора десятиноу... къ стомоу спсоу на красное (б. м. н., 1487 *ВОРСР* 178).
ФОРМИ: *знах. одн.* **Ѳеодосїю** (1398 *ДГПМ*); *ор. одн.* **Ѳеодосїею** (1487 *ВОРСР* 178).
Див. ще ***ѲЕДОСЪЯ.**
!ѲЕОДСЕЙ *див.* **ФЕОДОСИЙ.**

ѲЄОКТИСТЪ, ѲЄОКТИСТЬ, ѲЄОКТИСТ *ч.* (42) (*особова назва, цсл.* Ѳеоктїстъ, *гр.* Θεόκτιστος): а при то(м) были мартоури... на(ш) митрополи(т), кир ѳеоктистъ (Сучава, 1455 *Cost.* II, 562); мы стефа(н) воєво(д)а... потвърдили єсмы... монастироу о(т) нѣмца... где єсть... молебнинь нашь, ки(р) по(п) ѳео(к)тисть, дааніє и потвърж(д)енїѦ дѣда нашего (Ясси, 1500 *Cost. S.* 230).

ФОРМИ: *наз. одн.* **ѳеоктистъ, ѳеоктисть, Ѳєоктист, ѳєо(к)тистъ, Ѳєо⟨ктис⟩ть, ѳєо(к)тисть** (1455 *Cost.* II, 562; 1456 *Cost.* II, 583; 1460 *BD* I, 41; 1462 *BD* I 56; 1464 *BD* I, 83; 1470 *BD* I, 141; 1471 *BD* I, 158; 1487 *BD* I, 312; 1488 *BD* I, 347; 1500 *Cost. S.* 230 і т. ін.); *род. одн.* **Ѳеоктиста, Ѳєо(к)тиста** (1455 *Cost.* II, 540; 1456 *Cost.* II, 569; *Mih.* 213; 1458 *BD* I, 6; 1459 *BD* I, 27; *Cost. S.* 22; 1460 *DIR«A»* 515; 1468 *BD* II, 306; 1472 *BD* I, 170; 1488 *BD* I, 347 і т. ін.); *дав. одн.* **Ѳеоктистоу, Theoktystu** (1461 *BD* I, 45; 1465 *GL* 176); *ор. одн.* **Ѳеоктистомь, Ѳєо(к)тистомъ, Ѳеоктисто(м)** (1456 *ЭСФ;* 1471 *ДГСМПБ;* 1472 *BD* I, 169).
Див. ще **ТЄОКТИСТЪ.**

***ѲЕТИМЪЯ** *ж.* (2) (*особова назва, пор. цсл.* Ѳеотима): А дали есмо напредъ речоной панеи Костюшковой Ѳетимъи... зверхувыписаное имѣнье (Луцьк, 1452 *АкЮЗР* I, 21).

ФОРМИ: *дав. одн.* **Ѳетимъи** (1452 *АкЮЗР* I, 21).

***ѲИЛАРЄТЪ** *див.* **ФИЛАРЄТЪ.**

***ѲИЛИПОВЪЩИНА** *ж.* (1) (*назва земельного володіння у Київській землі):* Олисє(и) землю де(р)жить Ѳилиповъщиноу а с тоє земли дани даєть три(д)цать грошє(и) а ведро медоу а двє коуници полюдия (б. м. н., бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

ФОРМИ: *знах. одн.* **Ѳилиповъщиноу** (бл. 1471 *ЛКЗ* 93).

***ѲОМА** *ч.* (8) (*особова назва, цсл.* Ѳома, *гр.* Θωμᾶ, *гебр.* Thomas): Азъ... именємъ стефанъ... коупи(х) съ тєтраєу(г)ль за своѫ дшѫ... и братїи мои(х) іоанна и ѳомѫ (б. м. н., 1401 *ЗКЄ*); а на то є(ст)... вѣра пана ѳомы верешчака, вѣра пана костѣ (Сучава, 1443 *Cost.* II, 180).

ФОРМИ: *род. одн.* **Ѳомы** (1438 *Cost.* II, 27; 1443 *Cost.* II, 120, 129, 132, 141, 180; *ПГСММ*); *знах. одн.* **ѳомѫ** (1401 *ЗКЄ*).
Див. ще **ТОМА, ХОМА.**

***ѲРАНЦИКЪ** *див.* ***ФРАНЦИКЪ.**

***ѲРАНЦОКЪ** *ч.* (1) (*особова назва, пор.* Францишєкъ): Ѳранцо(к) жалобоу оучини(л) (XV ст. *ВС* 21).

ФОРМИ: *наз. одн.* **Ѳраицо(к)** (XV ст. *ВС* 21).
Див. ще **ФРАНЦЄКЪ, *ФРАНЦИКЪ, *ФРАНЦИШЄКЪ**

ДОДАТОК

***БРАТИ** *дієсл. недок.* (1) (*цсл.* брати) воювати, боротися: я слышевши доброє здоровиє вашеи мл(с)ти... о томъ бгоу хвалоу даємъ а ср(д)цемъ срадоуемсѦ заноуже борю колма и могоумъ досигатя нашими людми (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *теп. 1 ос. одн.* **борю** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ВОСТѦГАТИ *дієсл. док.* (1) (*цсл.* въстѦгати) (*добитися судом)* висудити: ТѦгалъ сѦ пѣнко коунашевичъ ис верещакомъ Боутевичем о гаи... и о землю и помоглъ Бгъ Пѣнкови востѦгати оу вещаки (!) Кокожє (!) бывь Коунашевичов извѣка (б. м. н., 1369 *ПСЧК*).

ФОРМИ: *інф.* **востѧгати** (1369 *ПСЧК*).
Див. ще **ТѦГАТИ** I, **ТѦГАТИ СѦ.**

***ГВОЗДЪ** *ч.* (1) цвях, гвіздок: острыи гвоз(д)ъ прошелъ бы сквозє єго сер(д)цє (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **гвоз(д)ъ** (1484—1486 *ГСПТЗ*).

ДОСИГАТИ *дієсл. недок.* (1) (*здійснювати)* досягати: бо я слышевши доброє здоровиє вашеи мл(с)ти... о томъ бгоу хвалоу даємъ а ср(д)цемъ срадоуемсѦ заноуже борю колма и могоумъ досигати нашими людми (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).

ФОРМИ: *інф.* **досигати** (1484—1486 *ГСПТЗ*).
Див. ще **ДОСѢГНУТИ.**

ДРОУГЪ *ч.* (4) друг: и в доко(н)чаньи написано хто бы тобѣ дроугъ тои на(м) дроу(г) а хто тобѣ недроугъ тои на(м) недроугъ (б. м. н., 1495 *ПЛПС*); и ты бы братъ нашь помня докончанїя, какъ межи насъ записано другу другомъ быти а недругу недругомъ (б. м. н., 1496 *ОКИВ*).

ФОРМИ: *наз. одн.* **дроугъ, дроу(г)** (1495 *ПЛПС*); *дав. одн.* **другу** (1496 *ОКИВ*); *ор. одн.* **другомъ** (1496 *ОКИВ*).

ЗМЄШКАТИ *дієсл. док.* (1) (*стч.* zmeškati, *стп.* zmieszkać) (*тимчасово)* побути, пожити, помешкати: и мы то длѦ тебе брата... велѣли єсмо имъ при нашои кнгни єѣ мл(с)ти на ча(с) змешкати (б. м. н., 1495 *ПЛПС*).

ФОРМИ: *інф.* **змешкати** (1495 *ПЛПС*).
Див. ще **МЄШКАТИ, ПОМЄШКАТИ, *ПРОМѢШКАТИ.**

ИЗДАЛЄЧЄ *присл.* (1) (*цсл.* издалече) здалека: Госпо(д) мои издалече слышевьши вашеи мл(с)ти и о... сноу вашеи мл(с)ти бгоу хвалоу даєть (б. м. н., 1484—1486 *ГСПТЗ*).
Див. ще **ДАЛЄКО, ДАЛЄЧЄ.**

АКАДЕМИЯ НАУК УКРАИНСКОЙ ССР
ИНСТИТУТ ОБЩЕСТВЕННЫХ НАУК

СЛОВАРЬ СТАРОУКРАИНСКОГО ЯЗЫКА XIV—XV вв.

В ДВУХ ТОМАХ

ТОМ 2

Н—Ѳ

(На украинском языке)

Составители
ДМИТРИЙ ГРИГОРЬЕВИЧ ГРИНЧИШИН,
УЛЬЯНА ЯРОСЛАВОВНА ЕДЛИНСКАЯ,
АЛЕКСАНДРА ТЕОДОРОВНА ЗАХАРКИВ,
ВАЛЕНТИНА ЛЕОНИДОВНА КАРПОВА,
ИВАН МИХАЙЛОВИЧ КЕРНИЦКИЙ,
РОЗАЛИЯ ИОСИФОВНА КЕРСТА,
ЛЕВ МИХАЙЛОВИЧ ПОЛЮГА,
МИХАИЛ ЛУКИЧ ХУДАШ

Друкується за постановою вченої ради
Інституту суспільних наук АН УРСР

Редактори
О. А. Дітель, І. І. Маркевич, Н. С. Редичук

Оформлення художника
Р. К. Пахолюка

Художній редактор
О. Г. Ком'яхов

Технічний редактор
М. А. Притикіна

Коректори
Н. О. Луцька, Л. В. Малюта, О. С. Улезко

Інформ. бланк № 625

Здано до набору 13.06.75. Підп. до друку 3.02.78.
Формат 84×108/16. Папір друк. № 1. Літ. гарн.
Вис. друк. Ум. друк. арк. 62,16. Обл.-вид. арк. 107,28.
Тираж 9500 пр. Зам. 8-136. Ціна 8 крб. 40 коп.

Видавництво «Наукова думка», 252601, Київ, МСП, Репіна, 3.

Надруковано з матриць Головного підприємства
республіканського виробничого об'єднання
«Поліграфкнига» Держкомвидаву УРСР, 252057, Київ-57,
Довженка, 3 на Книжковій ф-ці ім. М. В. Фрунзе, Харків,
вул. Донець-Захаржевська, 6/8.

СЛОВНИК
СТАРОУКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
XIV — XV ст.
У ДВОХ ТОМАХ